ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૩] જેઠ સંવત ૧૯૮૧, જુન સને ૧૯૨૫ [અંક ૪ થો

भगवन श्री रामचंद्र.

(રાગ દેશ અથવા જોને જોને જોગી જીવન વીતી જાય છે રે)

સજ્જન, સુણજો મહિમા, સંભળાવું શ્રી રામનો રે,
સુંદર શ્યામનો રે સજ્જન (ધ્રુવ)
એક પત્નિવ્રત પાળ્યું જેણે, ત્રિભુવનને ઉદ્ધાર્યું તેણે
વૃથા ન પાળ્યું વેણે, જય હો રામનો રે સજ્જન ૧
થયો ન કોઇ રાજવી એવો, થશે ન ફરી કો તેના જેવો,
પ્રજા પાળી, જય વાધ્યો રાજારામનો રે સજ્જન. ૨
થયો ન કોઇ પુત્રજ તેવો, આજ્ઞાકિત પિતૃનો પ્રિય એવો,
પિતૃ હિત માટે ત્રાસ સહ્યો વનવાસનો રે .. . સજ્જન ૩
બંધુભાવ બતાવ્યો પૂરો, તજી દ્વેષ જગતનો બુરો,
ઉદ્ધાર સ્વામી થશે, એ નિજ દાસનો રે . . સજ્જન ૪
લંકાપતિ કીધો વીભિષણને, અમર બનાવ્યો અંજની સુતને,
ઋણ વાળિયું, મિત્ર બની સુગ્રીવનો રે સજ્જન ૫
.ભૂમંડળમાં ભાર વધ્યો' તો, દુષ્ટ જનોથી ત્રાસ થયો' તો,
પ્રગટ્યા પ્રભુ, એ કાળજ રાક્ષસ કુળનો રે સજ્જન ૬
રાવણ કુળને રોળ્યું રણમાં, ભક્તજનો ઉદ્ધાર્યો ક્ષણમાં,
વાધ્યો જય સતી સીતાને શ્રી રામનો રે . સજ્જન ૭

લાલજી વીરેશ્વર જાનિ

શ્રી

જ્ઞાની ગુરૂ અને મુમુક્ષુ-શિષ્યનો સંવાદ.

(લેખક — લાલજી વીરેશ્વર જાનિ)

પ્રાર્થના

(હરિણી વૃત્ત)

જગપતિ હું વંદું પ્રેમે, નમી નમીને તને,
નિરમળ મતિ આપે, શંભો, દયા કરીને મને.
સકળ જડતા ટાળી મારી, કૃપામૃત પા મને,
પ્રાતપળ વિભો તું દર્શાવે, સુનિતિ જ સર્વને ૧

અનુષ્ટુપ

અમે તો દીન ને રાંક, તું છે ઇશ મહામતિ
સંસાર ક્લેશમાંહેથી, છોડાવે હે જગત્પતિ. . . . ૨,

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે — (હરિણી વૃત્ત)
હર હર! ગુરો દુઃખું હું તો, ભવાબ્ધિજળે ખરે,
શરણ મુજનું હો, છે આધી, અપાર જળે અરે;
કવણ મુજને તારે પારે, કૃપાળુ ગુરુ હવે?
વિષમ દુઃખથી હું ઘેરાયો, ખરેખર આ સમે ૩

અનુષ્ટુપ.
કૃપાળુ આપ છો જ્ઞાની, અજ્ઞાની બાળ હું અરે,
ડૂબું છું સિંધુ કલ્લોલે, બતાવો શરણું મને . ૪

ગુરુ— હરિણી
સકળ જગ આ પેદા કીધું, ખરેખર જેમણે,
વિવિધ ગુણથી રચ્યું જેણે, વળી જગક્ષેત્રને.
પ્રલય સમયે પામ્યું જેમાં, પ્રમાણ અગમ્ય જે,
પરમ પ્રભુ તે નૌકા તારી, નિરંતર જાણજે ૫

શિષ્ય — અનુષ્ટુપ
ગુરુજી કોણ બંધાયો, વળી મુક્ત જ કોણ છે?
કહોને નાથ શું નર્ક, શું વળી સ્વર્ગ ધામ છે? . . ૬

ગુરુ — હરિણી
સકળ દુઃખથી બંધાયો છે, સદા વિષયી નર,
વિષય-વિષથી છૂટ્યો, છે તે વિમુક્ત સુખી નર.
નરક, નિજની કાયા જેમાં બહુ દુર્ગંધ છે,
અધિક સુખદા તૃષ્ણાકેરો વિરામજ સ્વર્ગ છે . ૭

શિષ્ય — અનુષ્ટુપ
ટળે આ કેમ સંસાર મોક્ષનો હેતુ શું હશે?
નર્કનું દ્વાર શું દેવ, સ્વર્ગ દેનાર શું હશે? . ૮

ગુરુ — હરિણી
નિજ ભવ ટળે આત્માકેરો અનુભવ સાધતા,
અમર સુખ જે મુક્તિકેરૂં મળે પણ તે થતાં;
*નરકમુખ છે નારી, ચારી તજે પરની સદા,
ખચિત જ અહિંસા જાણીને ઇતર સ્વર્ગદા ૯

શિષ્ય — સુખેથી કોણ સૂવે છે, જાગે તે કોણ હે ગુરુ?
શત્રુ ને કોણ છે મિત્ર, તાનો એય માહરે . , ૧૦

ગુરુ — પરમ સુખમાં પોઢે જેઓ નમાધિ ધરી સુવે,
જાગ્રત જન તે જાગે, જેને વિવેક શુભાશુભે;
સ્વમ નિજની ઇંદ્રિયો છે, ભયંકર શત્રુઓ,
મટ બની રહે મિત્રો સાચા, થતા વશ ઇંદ્રિયો ૧૧

---

* જેનાથી કલ્પનોકમાં હિત નાથી થાય તેવી સહ ધર્મચારિણી અર્ધાંગના કે જે ગૃહસ્થાશ્રમના કોટરૂપ છે તેવી પુણ્યશાલ સ્વપત્ની માટે આ ટીકા નથી પરંતુ પરાઈ સ્ત્રી કે અન્ય પુરુષનો સંગ નરકદ્વારરૂપ છે, એમ અર્થ કરવો યોગ્ય છે "દ્વારં કિમેકં નરકસ્ય નારી।" એ મણિરત્નમાળાના શ્લોકનું આ અવતરણ છે,

—o—o—

ईश्वरने ओळखवानो सरळ मार्ग

જગતમા ઈશ્વર સર્વ પ્રાણી માત્રના હૃદય કમળમા નિવાસ કરીને રહેલા છે તે વાત હવે સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો માને છે દરેક ધર્મવાળા રાજાથી રંક પર્યંતના મનુષ્યો ઈશ્વરની ઉપાસના તો કરે છે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ માટેના સર્વ જુદા જુદા માર્ગો જણાવે છે, માર્ગમા ભેદ છે પણ જાણવા યોગ્ય જે ઈશ્વરતત્વ તેમા ભેદ નથી સર્વ મત મતાતરોમા જુદા જુદા શાસ્ત્રોના સારનો સાર ઈશ્વરની ઉપાસના કરવી એ જ હોય છે

ઈશ્વરને ન માનનાર પણ સકટમા આવે છે ત્યારે ઈશ્વરને સભારે છે એ ઈશ્વર સર્વ સ્થળે વ્યાપ્ત છે, સર્વ શક્તિમાન છે, એમ પણ સર્વ માને છે મનુષ્ય માત્ર ઈશ્વરની પ્રીતિ સંપાદન કરવાનુ ઇચ્છે છે દાન કરવાથી, તપ કરવાથી, ઉપાસના કરવાથી, જપ જપવાથી, ધ્યાન કરવાથી, પૂજા કરવાથી ઈશ્વરની પ્રીતિ સપાદન થઈ શકે છે એમ સર્વ કોઈ માને છે

વેદ, શાસ્ત્રો, પુરાણો, જુદા જુદા મતમતાતરોના ધર્મ પુસ્તકો ઈશ્વરને ઓળખવાનુ કહે છે આપણે શાસ્ત્રો વાચીએ છીએ, ધર્મગુરુ પાસેથી સદુપદેશ શ્રવણ કરીએ છીએ, વારવાર વિચાર કરી મનન કરીએ છીએ ઈશ્વરનો માર્ગ હવે ભાગ્યેજ કોઈને અજાણ્યો રહ્યો હશે જેનો જેવો અધિકાર તેવો તેનો માર્ગ હોય છે આમ છતા પણ ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરનાર તો કોઈ એક વિરલ જ મહાપુરુષ જણાય છે ઈશ્વર એ વસ્તુ સત્ય છે, ઈશ્વરને મેળવવાનો માર્ગ સત્ય છે, છતા ઘણાને તેનો અનુભવ થતો નથી તેનુ પણ કારણ છે

આપણે હવે જાણેલું આચારમા મૂકવાનુ છે પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ જાણ્યો પણ જ્યા સુધી તે માર્ગે પ્રયત્ન કરતા નથી ત્યા સુધી પૈસા મેળવી શકતા નથી, તેમ ઈશ્વરને મેળવવાના માર્ગો તો ઘણાય જાણ્યા, શાસ્ત્રોએ બતાવ્યા સતપુરુષોએ જણાવ્યા પણ તે માર્ગે આપણે ચાલતા નથી, આપણુ સર્વસ્વ આપણે જાણવામા જ ગાળીએ છીએ, પણ જાણેલુ આચારમાં ઉતારતા આપણે શીખ્યા નથી ત્યા સુધી જાણેલુ સઘળુ નકામુ જાય છે

આ જગતમા સર્વ વસ્તુ પ્રયત્નથી મળી શકે છે પ્રયત્ન ન કરનાર તો હોય છે ત્યાથી જરા પણ ખસતો નથી હવે જેટલુ જાણ્યુ તેટલું આચારમા મૂકતા થઈ જાઓ, તોજ તમારો ઉદય થવાનો પડિતો અને પ્રોફેસરોના સબધમા તમે આવ્યા હશો વાદવિવાદ કરનારાને તમે જોયા હશે, લાબા લાબા ભાષણો આપનારના ભાષણો સાભળી તમારા કાન થાકી ગયા હશે, પણ તે બધુ તમારે શુ કામનુ છે ? તેમના જીવન તપાસશો તો તેમની તે વિદ્યા, તેમની તે બુદ્ધિ, તેમની તે આવડત તેમને માટે નકામી છે તે માત્ર વાદ કરતા શીખ્યા હોય છે આ સાચુ, અને આ ખોટુ, હુ કહુ છુ તે માર્ગ સાચો અને અમુક માર્ગ ખોટો છે, અદ્વૈત જ્ઞાન સાચુ, દ્વૈત જ્ઞાન ખોટુ, વિશિષ્ટાદ્વૈત સાચુ અને શુદ્ધાદ્વૈત ભ્રાંતિ ઉપજાવનાર છે, આવી આવી માથાફોડ કરવામા અને તેને માટે શાસ્ત્રોના પ્રમાણો શોધવામાં જ તેમણે પોતાનુ જીવન ગાળેલુ હોય છે આથી તેમનુ તે જ્ઞાન તેમને ઉપયોગી થઈ પડતું નથી તેમના જ્ઞાનનો તે પોતે લાભ લઈ શકતા નથી તે માત્ર પોતાનો કક્કો ખરો કહેવરાવા પુરતું જ જ્ઞાન ધરાવે છે

આવા ઘણાય પંડિતો જગતમા વિદ્વાન ગણાય છે છતા તેમની તે પંડિતાઈ તેમના જ્ઞાનમા વધારો કરી શકી નથી ઘણાના જીવન તપાસો, તમને તે જ્યાના ત્યાં જણાશે અને પૈસા માટે વલખા મારતા, દીન થતા લાગશે ઇશ્વરની પ્રાપ્તિ માટેના માર્ગો જાણવામા કાળ ન ગુમાવતાં હવે જાણેલા માર્ગે પ્રયત્ન કરવામા કાળ ગાળો જેટલુ જાણો તે આ ચારમા મૂકી જુઓ, તરત તમારૂં જીવન ઉચ્ચ બની જશે તમે ઇશ્વરને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગમા આગળ અને આગળ જઇ શકશો જેમ જેમ તમારો યત્ન વધ્યા કરશે તેમ તેમ તમને અવનવા અનુભવો થશે વ્યવહારની બાબતો તો આપો આપ સધાઇ જશે

અત્યારે જે ખામી છે તે માત્ર પ્રયત્નની આપણે જાણેલા માર્ગે પ્રયત્ન નથી કરતા તેથીજ આપણને લાભ મળતો નથી. વ્યવહારમાં પણ તેમ જ છે

વ્યવહાર કે પરમાર્થ કોઇ પણ સિદ્ધ કરવા મનુષ્યે જાણ્યુ એટલુ આચારમાં મૂકવુ જોઇએ બે માણસો સાથે ભણી મોટા થાય છે, બંનેને મિત્રતા પણ જામે છે, છતા ભવિષ્યમા એક જણ લક્ષાધિપતિ થઇ બેસે છે, બીજો હોય છે ત્યાથી પાછો તણાતો જાય છે તો આગળ વધવાની વાત કયા તેવુ જ પરમાર્થમા છે જેણે જાણેલુ આચારમા ઉતારવા માડયુ તે જીત્યો, જેણે નવુ નવુ જાણવામાજ જીવન ગાળ્યુ છે પાછો પડયો સમજજો.

સંત પુરૂષોના રોજ સમાગમ કર્યા કરવા પણ તે સમાગમના ફળ રૂપ તે સંત ન થાય તો તે સમાગમ મિથ્યા જાણવા શાસ્ત્રો વાચ વાચ કરી વાદવિવાદ કરવામાં જ જીવન ગાળવુ તે સમય ગુમાવ્યા બરોબર છે તે શાસ્ત્રનો સાર જીવનમા ઉતારવા યત્ન આદરવો એ સમયનો સદુપયોગ કર્યો સમજવો

તમારે વ્યવહાર અને પરમાર્થ બંને સાધવા છે શાસ્ત્ર કહે છે આશા માત્રનો ત્યાગ કરવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય, એ આશા વ્યવહારમા તો હોય છે જ તો એ આ શાને જીતવા માટે જેમ બને તેમ વધુ આશાનો ત્યાગ કરી કોઇ એકજ આશા રાખ્યા કરવી કે તે એક આશામા બધી આશાઓનો સમાવેશ થઇ જાય એ આશા ઇશ્વર પ્રાપ્તિની જ રાખવી. ઇશ્વર પ્રાપ્તિની આશા રાખી ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા હમેશાં યત્નશીલ બનો તમારી બીજી ઇચ્છાઓ તો ઇશ્વર પૂર્ણ જ કરશે જો તમે બધી આશાઓ છોડશો અને માત્ર એક ઇશ્વરને જ ઓળખવાની આશા રાખશો તો ઇશ્વર તમારી કસોટી કરવા, તમારી તે આશા ખરી છે કે ખોટી તેની તપાસ કરવા તમારી બીજી આશાઓ પૂર્ણ કરશે, છતા પણ તમે ઇશ્વર પ્રાપ્તિની આશા ન છોડતાં વધુ પ્રયત્નશીલ હશો તો જરૂર ઇશ્વરનો તમને સાક્ષાત્કાર થશે

ઇશ્વર વિશ્વભર ગણાય છે પ્રાણી માત્રનુ તેજ પોષણ કરનાર છે તે ઇશ્વર વિશ્વમાત્રમા વિલસી રહ્યો છે તમારામા પણ તે નિવાસ કરી રહ્યો છે એવુ શાસ્ત્રો પણ કહે છે એ તમારામા રહેલા ઇશ્વરનો તમે સાક્ષાત્કાર કરશો તો તમે આખા વિશ્વમા સામ્રાજ્ય ફરકાવી શકશો જ્યા ઇશ્વર છે ત્યા સર્વ છે, જ્યા ઇશ્વર નથી ત્યા કાંઈ નથી તમે તમારા હૃદયગુહામા રહેલા ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા સદા યત્નશીલ રહો તેનો સાક્ષાત્કાર કરવામા જે જે વિઘ્નકર્ત્તા હોય તેનો ત્યાગ કરો, તેનો સાક્ષાત્કાર કરવામા જે જે મદદ કર્ત્તા હોય તેનો સંગ કરો તમારે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ગણી માત્ર એક ઇશ્વર છે એમ માની પ્રયત્ન આદરો તમારા વ્યવહારમા પણ એજ લક્ષ રોકો વ્યવહાર સાધતા પણ ઇશ્વરને મેળવવાનુ ન ભૂલશો સત્ય

બોલવાનું પણ છોડો જો જૂઠું બોલવાનો પ્રસંગ આવશે તો ઇશ્વર અને તમારી વચ્ચે ઘણું અંતર પડી જશે

હવે વાદ વિવાદ કરવાની વાત છોડી દો નવું નવું જાણ્યા કરવાની વૃત્તિનો ત્યાગ કરો. જાણેલુ આચારમા ઉતારવા મડી પડો શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે બાર વર્ષ સુધી અખડ સત્ય બોલનારને વચન સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તમે તેવુ વ્રત લઇ જુઓ તે સાચુ કે જુઠું તેનો નિર્ણય કરવા પડિતોની પાસે ન જશો શુભ કામ સત્વર કરવુ શુભ કામ કરવાનુ ફળ ગમે તે મળે પણ તેનો વિચાર ન કરતા તે તરત કરવુ

ઇશ્વર તમારા અતરમા છે અને બીજે નથી એવુ ન માનો, તે સર્વ સ્થળે છે ઇશ્વર માત્ર તમારા અતરમા છે, અથવા તમારા દેવ મદિરમા છે અને બજારમા નથી એવુ ન માનો તે સર્વ સ્થળે, સર્વ પ્રાણી માત્રમાં છે તે જેવી રીતે તમારા અતરમાં છે તેવીજ રીતે તમારા શત્રુના અતરમા પણ છે, તમારા મિત્રના અતરમા છે, સર્વ પ્રાણીમાત્રના અતરમા છે એવુ જોવાનો અને માનવાનો અભ્યાસ કરો, સર્વ સૃષ્ટિ ઇશ્વરના નિવાસરૂપ છે ઘણા દેવમદિરમા જઇ ઇશ્વરની મૂર્તિના દર્શન કરે છે અને બહાર નીકળી ઇશ્વરને ભૂલી જાય છે સ્હવારમા પા કે અર્ધો કલાક સધ્યા પુજા કે માળા કરતી વખતે ઇશ્વર પોતાના દેવમદિરમા છે એમ માને છે, પણ બીજી ક્ષણે અન્ય મનુષ્યને જુઠું બોલી છેતરવા જતા ઇશ્વરને ભૂલી જાય છે આથી તેનો પ્રયત્ન સફળ થતો નથી

શત્રુ, મિત્રને ઇશ્વર તુલ્ય માનવાનો અભ્યાસ પડી જાય, સર્વને પોતાના આત્મતુલ્ય માનતા આવડી જાય ત્યારે સમજવુ કે તે ઇશ્વર પ્રાપ્તિના માર્ગમા કાંઇક આગળ વધ્યો છે જ્યા સુધી વિચાર અને આચાર એક ન થાય ત્યા સુધી ફળ મળતું નથી, ઇશ્વર થવાની ભાવના કરવી અને વર્તન તેથી વિરૂધ્ધ રાખવુ એ ન બને

સુખ ઇશ્વર પ્રાપ્તિથી જ મળે આનદનો અનુભવ ઇશ્વર સાક્ષાત્કારથી જ થાય જ્યા સુધી ખરૂ સુખ, ખરા આનદનો અનુભવ થાય નહિ ત્યા સુધી ઇશ્વરના માર્ગમા વળ્યાનું ફળ મળ્યુ નથી એમ સમજવુ જેને ઇશ્વર ઉપર અત્યત પ્રીતિ હોય છે તેના ચિંતા, શોક, દુખ સર્વ આપોઆપ અર્પાઇ જાય છે જેમ સિંહને જોઇ શિયાળવા નાસી જાય તેમ આત્માન દરૂપી સિંહ જાગ્રત થતા દુઃખ, શોક, ભય, ચિંતા, રાગ, દ્વેષ સર્વ અળપાઇ જાય છે અને આત્માનંદરૂપી સિંહના અત્યત બળ, નિર્ભયતા, શાંતીની ખુમારી, આનંદની રેલ છેલા, સર્વપ્રતિ સમભાવના એ સર્વ જાગ્રત થાય છે

તમારે આ વિશ્વમાં જે જોઇએ તે પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગ વિશ્વનિયતાએ તમારા આગળ ઉઘાડા કરી દીધા છે સુખ મેળવવુ કે દુખમા પડી રહેવુ એ તમારા પોતાના હાથમા છે આનદમા મસ્ત બની રહેવુ કે ચિંતાની વ્યાકુળતામા દીન બની રહેવુ એ તમારા પોતાના હાથમા છે નિર્ભય થઇ ફરવુ કે ભય ભીત થઈ અતકરણને મસોચી રાખવુ એ તમારા હાથમા છે પ્રયત્ન કરી જે માર્ગ તમને પ્રિય હોય તે માર્ગે વળો ઇશ્વરને પ્રાપ્ત કરતા સર્વ વસ્તુ સધાઇ જશે

આજે ઘણા મનુષ્યો ભજન કિર્તન કરે છે, ઉપાસના કરે છે, ઇશ્વરને મેળવા યત્ન કરે છે, છતા તેઓ આગળ વધી શકતા નથી વણાય નિયમપૂર્વક દેવમદિરોમા પગે લાગવા જાય છે, દાન પુણ્ય પણ કરે છે, છતા હોય છે ત્યાથી જરાપણ આગળ વધતા

નથી આનું કારણ કે તેમણે સર્વ સ્થળે ઇશ્વરને જોયા નથી તે જે વખતે સધ્યા પુજા, ઉપાસના કે માળા ફેરવવા બેસે છે તે વખતે ઇશ્વરને સભાળે છે પછી બાકીના વખતમાં ભુલી જાય છે દાન પુણ્ય કરે છે ખરા પણ પછી ઇશ્વરને વેગળા મૂકી કામ કરે છે અને જેમ કોઇ પીપમા ઉપર આપણે બેઠે બેઠે પાણી ભરીએ પણ તળેથી ચકલી ઉઘાડી મૂકીએ તો તે પીપમા પાણી રહેવા છતા તે ભરાતી નથી અને પાણી બહાર ચાલ્યુ જાય છે તેમ આ લોકો ઇશ્વરની ઉપાસના દાન, પુણ્ય, સત્કર્મ, વ્રત વિગેરે કરે છે ખરા પણ બાકીના વખતમા શુદ્ધ આચાર વિચારનું સેવન કરતા નથી, સત્ય વ્રતનુ પાલન કરતા નથી, સર્વમા ઇશ્વરને જોતા નથી, અને ઇશ્વરના ગુણધર્મોને પોતામા ઉતારતા નથી, ગમે તેવા કાવા દાવા, પ્રપચ, અસત્ય, ક્રોધ શત્રુતાને ધારણ કરે છે અને તેથી તેમનુ સત્કર્મ બધુ ચાલ્યુ જાય છે આથી તેમને ઇશ્વરનિમિત્તે કરેલા સત્કર્મનુ ફળ મળતું નથી

જેમને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે તો યમનિયમનુ જરૂર પાલન કરવુ આચાર વિચાર શુદ્ધ રાખવા, અને અતરમા ઉતરી આત્મજ્યોતિનો દર્શન કરવાનો પણ અભ્યાસ સેવતા રહેવુ જ્યારે ઇશ્વરનેજ મેળવવા હોય તો પછી શાંતિનો કેમ ત્યાગ કરવો, સત્યનુ કેમ પાલન ન કરવુ માળા ફેરવતી વખતે અતરમા ઇશ્વરને જોવા અને વ્યવહારમા અન્ય મનુષ્યની સાથે વ્યવહાર સેવતા તેના અતરમાં ઇશ્વર છે એ વાત કેમ ભૂલવી સત્યથી વ્યવહાર સેવો, અન્યને ઉપકાર કરવા નિમિત્તે વ્યવહાર સેવો તમે ધધો કરો પણ તે અન્યને હાનિકર્ત્તા ન થઈ પડે તે વિચારજો

હવે બોલવાનો જમાનો ગયો છે બોલો તે પ્રમાણે વર્ત્તજો જેનુ વર્ત્તન ઉચ્ચ હશે તેજ કાંઇક આગળ વધી શકશે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે હવે જાણેલું આચારમા ઉતારવા મચી પડો શાસ્ત્રો ઉપર શ્રદ્ધા રાખો, સતપુરૂષોના વચનોનુ પાલન કરો, ઉચ્ચ આદર્શ રાખી, ઉચ્ચ જીવન ગાળો તમારા વર્ત્તનમા જરા પણ ખામી ન આવવી જોઇએ તમે કહો છો તે પ્રમાણે જ ચાલનાર છો એવુ તમારે અન્યને બતાવી આપવુ જોઇએ તો જ તમે ઉચ્ચ જીવનના પથે વળશો, તો જ તમે આદર્શ પુરુષ બની શકશો, તો જ તમારી વાણીનો પ્રભાવ અન્ય ઉપર પડશે અને આમ જાણેલુ વર્ત્તનમા મૂકવાના અભ્યાસથી તમે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર પણ કરી શકશો

ઇશ્વરને ઓળખનાર જરૂર સુખ ભોગવી શકે છે તેને જ ખરા આનદનો લાભ મળી શકે છે તમે હવે ઇશ્વરને ઓળખવાનો પ્રયત્ન આદરો, શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષોના વાક્યોમા શ્રદ્ધા રાખી તે પ્રમાણે આચારમા મૂકો શકાશીલ સ્વભાવ છોડી, ઘેર ઘેર ફરવાનુ માંડી વાળી, વાદવિવાદ કરવાનો સ્વભાવ છોડી દો અને ઇશ્વરને ઓળખવાનો જે માર્ગ તમે જાણ્યો હોય તે માર્ગ અમલમા મૂકો યમ નિયમને પાળી, શુદ્ધ વિચારનુ સેવન કરી વિચાર પ્રમાણે આચાર પાળો, જરૂર તમારી ઉન્નતિ થવાની

प्रत्युपकार

(અનુવાદક રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે)

પ્રિય બદ્રિ તમે ભણવાનું છોડીદો છો એ જોઇને મને અત્યન્ત દુખ થાય છે ઇશ્વરનો જ્યારે આવો નિશ્ચય હશે કે, તમારા પિતાશ્રી સ્વર્ગમા જાય અને તે કારણને લીધે આપને ભણવાનો અભ્યાસ મૂકવો પડે, ત્યારે શોક કરવો વૃથા છે પરંતુ મને ગરીબને ભૂલશો નહિ, એવી મારી પ્રાર્થના છે આપ મારી સાથે જે ઉપકાર ”

રામસેવક આગળ બોલી ન શક્યો તેની આખો આસુથી ભરાઇ ગઇ, ગળામા કફ ભરાઇ ગયો

આની આવી દશા જોઇ બદ્રીનાથે ગજવામાથી રૂમાલ કાઢી રામસેવકના આસુ સાફ કરી નાખ્યા પછી હાથ પકડીને કહ્યુ–“ રામસેવક, તુ આટલો બધો ગભરાય છે શામાટે ! જે સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરે તને નાનેથી મોટો કરી અહી એ સુધી પહોચાડ્યો છે, તેજ તારો બેડો પાર કરશે આ સસારમા તારી માતા, પિતા ભાઇ બેન, કોઇ તારૂ નથી, એથી તારા મનમા બહુજ ખેદ થાય છે પરતુ પરમાત્માને તારો ગમે તે ગણ, ઓ મિત્ર,” તુ મારા ઉપકારનુ નકામું ગુણગાન કરે છે મેં જે તને કઇ થોડી ઘણી સહાયતા કરી છે, તે એવા ઇરાદાથી નહિ કે તુ મારૂ ગુણગાન કરે, કે એનો બદલો વાળવાને માટે આવુ સમજીને યથાશક્તિ બીજાઓને સહાયતા કરવી એ પ્રત્યેક માણસનુ કર્તવ્ય કર્મ છે પ્રિય રામસેવક, હવે હું જાઉ છુ પણ મારી સહાયત બંધ નાહક થાય એ સિવાય જો તારે તેથી વધારે સાહ્યતાની જરૂર પડે ત્યારે મને અગાઉથી ખબર આપજે જો જરા પણ સકોચ ન રાખીશ, નહીતો મારા આત્માને બહુજ દુખ થશે ”

આવુ કહી બદ્રીનાથ રામસેવકનો જવાબ ન મળ્યો તેથી તેની સાથે હાથ મેળવીને સાયકલ પર બેસીને ચાલ્યો

બદ્રીનાથ જ્યા સુધી જતા દેખાતો બધ થયો નહિ ત્યા સુધી રામસેવક તેને જોવા માટે બહાર ઉભો રહ્યો, પછી લાબો નિશ્વાસ નાખીને બોલ્યો “ પરમેશ્વર, તુ મારા મિત્ર ને સુખી રાખજે, દુનિયામા આવા કેટલાક પૈસાદાર છે પરતુ શુ તે બધાને સરખી બુદ્ધિ આપી છે કે જેવી બદ્રીનાથમાં છે બદ્રીનાથનુ હૃદય બહુ દયાળુ હતુ અને બીજાનુ દુખ જોઇને તેનુ અતઃકરણ પીગળી જતુ મારે માટે તો બદ્રીનાથ દેવતાના સમાન છે પરમાત્મા, એક તો તુ મને પૈસાદાર ન બનાવીશ અને જો બનાવુ તો મને બદ્રીનાથના જેવી પરમાર્થની બુદ્ધિ આપીને જ બનાવજે જેથી મને ખબર પડે કે ધનનો વ્યય કેવા કેવા સત્કાર્યોમા થાય છે, નાહક પછી મને બંધનમા ન રાખશો ”

આવુ કહીને ગામસેવક બાહારથી ઘરમા ગયો

રામસેવક એક વખત વિદ્યાર્થી હતો સંસારમા તેનુ કોઇ નહતુ, એક તેની ઘરડી મા હતી, પરતુ રામસેવક બાર વર્ષનો થયો તે વખતે તે પણ મરી ગઇ જેથી તે અનાથ અને નિર્ધન વગરનો થઇ ગયો દિવસે દિવસે પૈસા અને અનાજ ખુટવા લાગ્યુ આવુ જોઇ એની સાથે રહેનાર તથા તેનામિત્રો તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા, એની પાસે કોઇ બેસતું નહિ તેમજ તેના ફાટેલા કપડાને ફાડીને મઝા કરતા હતા પરંતુ આ બધુ રામસેવક સહન કરતો હતો

એક વખત રાત્રે સાડા સાત વાગ્યા હતા, તેના ઘરમા ગ્યાસલેટ હોવાથી ગામસેવક સડક ઉપર મ્યુનિસીપાલીટીના ફાનસ નીચે વાંચવા બેઠો હતો, એટલામા બદ્રીનાથ સાયકલ ઉપર ત્યાથી જતો હતો બદ્રિનાથ એક લક્ષાધિપતિનો પુત્ર હતો એનુ મકાન સયુક્ત પ્રાતમા એક ભાગમા હતું એ અહિ પ્રયાગમા એના એક સબધીને ત્યા અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે રહેતો હતો બદ્રીનાથ એમ એ મા હતો અને ગામસેવક ઇન્ટરમા હતો રામસેવક રસ્તા ઉપર વાચતો જોઇ તે એકદમ સાયકલ ઉપરથી નીચે ઉતર્યો એનો ચહેરો જોઇને બદ્રીનાથે કહ્યુ "ભાઇ, મે તમને કોઈ ઠેકાણે જોયા છે ખરા પણ મને યાદ નથી કે કયા જોયા છે"

રામસેવકે નમ્રતા પૂર્વક કહ્યુ–"મહાશય, આપે મને કોલેજમા જોયો હશે, અને મે પણ તમને ત્યા જોયા છે હુ તમને ઓળખુ છુ"

બદ્રિનાથે કહ્યુ–"હા ખરી વાત પણ તમે અહી ઉભા રહીને તમારૂ વાંચન કેમ વાચો છો ? તમારા કપડા પણ બધા ફાટેલા જણાય છે તમે અત્યન્ત ગરીબ જણાવ છો પણ અરે ? હુ તમારી ગરીબાઇની વાત કહાડીને શુ કરવા તમારૂ મન દુખાવું !

રામસેવકે દ્રઢતાપૂર્વક કહ્યું–"મહાશય આપનુ અનુમાન સાચુ છે હુ તદ્દન અનાથ અને નિર્ધન છુ સસારમા મારૂ કોઇ નથી, તોપણ હુ કોઇની પાસે કાંઈ માગતો નથી મને બીજાની આગળ હાથ ધરીને માગવાને શરમ આવે છે મને ભણવાનો ઘણો શોખ છે, એથી હુ એક દુકાને એક કલાક નામુ લખવા જાઉછુ ત્યા મને રોજના બે આના મળે છે અને એથી મારૂ ગુજરાન ચલાવુ છુ મારી પાસે એક કાસાની થાળી હતી, એને વેચીને મે તેમાંથી થોડી ચોપડીઓ લીધી છે અને થોડી બાકી રહી છે તેની પરવા નહિ તે હું મહેનત કરીને પણ ખરીદી લઇશ"

ગામસેવકની દ્રઢતા, અને નમ્રતા વિગેરે ગુણો જોઇને બદ્રિનાથ ચકિત થઈ ગયો એનું હૃદય દયાથી ભરપુર હતું તેણે કહ્યુ–"હે પ્રિય મિત્ર, હું તમારી કાઇ સહાયતા કરવા ચાહું છુ તો આપ તેને સ્વીકારશો ?"

ગામસેવકે કહ્યુ–"મહાશય, હું કોઇની પાસેથી કાઇ દાન લેવાને પસદ નથીકરતો"

બદ્રિનાથે કાઇ વિચાર કરીને કહ્યુ–"સારૂ હું તમને દાન નથી આપતો, પરન્તુ તેને પાછુ પણ લેવા નથી માગતો તમે મારા ઉપકારનો બદલો આપ જ્યારે કોઇ બીજાને સહાયતા આપવાને યોગ્ય થાવ ત્યારે આપ કોઇ અનાથ અને નિર્ધનને તમારી યોગ્યતા પ્રમાણે સહાયતા કરજો અને તેની સાથે દરેક કે જે સહાય વગરના હોય તેને યથાશક્તિ આપનો પરમધર્મ જાણીને સહાયતા કરજો વ્હાલા મિત્ર, બોલો કે હવે તમે મારી સહાયતા લેવાને સ્વિકાર કરશો કે નહિ "તમારી આવી દશા જોઇને મને બહુજ દયા આવે છે બોલો–હા–"

રામસેવક બદ્રિનાથની વાતથી પાણી પાણી થઇ ગયો. એની આંખો આંસુથી ભરાઇ ગઇને હાથજોડીને બોલ્યો—"હું આપની વાત પૂર્ણ રીતે માનું છું." બસ એજ દીવસથી રામસેવકને બદ્રિનાથ તરફથી સહાયતા મળી હતી. બદ્રિનાથ રોજ સાંજે સન્ધ્યાકાળે તેને ત્યાં જતો, અને તે સાજો થાય ત્યાં સુધી તેને ત્યાં રહેતો, અને જરૂરની વસ્તુઓ બદ્રિનાથ તેને પોતાની મેળે લાવી આપતો.

બદ્રિનાથ બહુજ સરલ ચિત્ત વાળો હતો. ધનવાન હોવા છતાં પણ બીજાનું દુઃખ જોઇને પોતે દુઃખી થતો હતો. અનેક દુઃખી, ગરીબ, અનાથોને મદદ કરતો હતો. બદ્રિનાથના બાપ તેને માટે દરમહિને ૧૦૦ રૂપીઆ મોકલતા હતા. એમાંથી બદ્રીનાથ પચાસ રૂપીઆ પોતાના ખર્ચ માટે રાખતો ને બાકીના પચ્ચાસ ધર્માદા તરીકે ગરીબોને અનાથોની સહાયતામાં આપતો.

બદ્રિનાથ પાસેથી મળતી સહાયતાથી આજ રામસેવક બી-એ માં અભ્યાસ કરતો હતો. બદ્રિનાથ એમ એ માં હતો. પરંતુ પિતાજીના અકસ્માત સ્વર્ગવાસી થવાથી એને અભ્યાસ છોડવો પડયો. કેમકે ઘરમાં કોઇ કારભાર કરનાર ન હતું.

(૩)

બદ્રિનાથ ઘેર જઇને રામસેવકને ભૂલી ગયો હશે તેવું કાંઇ ન હતું, પરંતુ દર માહને રામસેવકને પચીસ રૂપિઆ મનિઓર્ડરથી મોકલી આપતો હતો.

છેવટે પરમેશ્વરની કૃપાથી અને પોતાના પ્રબળ પરિશ્રમથી રામસેવકે બી એ ની પરીક્ષા પાસ કરી ને તેની સાથે યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં સૌથી પહેલો નંબર મેળવ્યો. ચારે બાજુએથી એની પ્રશંસા થવા લાગી. બદ્રિનાથે તો વાત જાણી કે તરત આનંદની સાથે ગમત કરવા લાગ્યો.

થોડા દિવસ પછી આગ્રાના એક ધનવાન શેઠે ગવર્નમેંટમાં જાહેર કર્યું કે, જે માણસ બી એ થયો હોય તેમજ સૌથી પહેલો નંબર આવ્યો હોય તો તેને મારા ખર્ચે વિલાયત ડાક્ટરનું શીખવા માટે હું મોકલું ને દર મહિને પોણોસો રૂપિઆ આપું.

કોલેજના પ્રિન્સીપાલે રામસેવકને આ વાતની ખબર આપી અને વિલાયત જવા માટે તેને ઉત્તેજન આપ્યું. રામસેવકે કાંઇ વિચાર કર્યો અને કહ્યું કે "સાહેબ આ વાતનો જવાબ પાંચ દિવસ પછી આપીશ." રામસેવક વિલાયત જવાનો છે એવી વાત બધે ફેલાઇ ગઇ. રામસેવક વિચારવા લાગ્યો કે ડાક્ટરી લાઇન છે તો સારી કેમકે તેનાથી જેવો ઉપકાર થાય છે તેવો બીજાથી નથી થતો, આતો પરમાર્થનું કામ જેવું છે. બદ્રિનાથનો વિચાર તેને વિલાયત મોકલવાનો સંપૂર્ણ હતો.

એક દિવસ બદ્રિનાથ તેના દિવાનખાનામાં બેઠે બેઠે વર્તમાન પત્ર વાચતો હતો. એની પાસે તેનો પુત્ર રમતો હતો. એટલામાં તેણે બારી આગળ જોયું કે રામસેવક હાથમાં બેગ લઇને ચાલતો આવે છે. આ જોઇ બદ્રિનાથે એકદમ ઉઠીને પાસે જઇને બેગ લઇ લીધી ને કહ્યું "વાહ ભાઇ, આવવાનો કાર્ડ તો લખવો હતો કે સ્ટેશન ઉપર ગાડી તો મોકલત. નાહક બે માઇલ શું કરવા ચાલવું પડયું?"

રામસેવકે કંઇ જવાબ ન આપ્યો, માથું નમ્રુ રાખીને જાણે જમીનને ન જોતો હોય તેમ જોવા લાગ્યો, અને તેના પુત્રને લઇને રમાડયો.

પ્રાતઃકાળે ... હતો કુશળ પ્રશ્ન પૂછી પછી બન્ને સાથે ... ઉઠ્યા અને ભોજન વિગેરે કર્યા નિશ્ચિત થઇને તેમની રૂમમા આવી બેનીને પાન સોપારી લીધુ બન્ને મિત્રો એકજ ન્યાતના હતા

સમય જોઈ રામસેવકે વિલાયત જવાની સર્વ વિસ્તારપૂર્વક વાત કહી રામસેવક જાણતો હતો કે મારે વિલાયત જવુ એ બદ્રિનાથને પસંદ નહિ પડે, તો પછી મારા વિલાયત જવાથી મળવાના લાભ નહિ મળે, એવો વિચાર મનમા કરતો હતો તેવામા બદ્રીનાથે ગદ્ ગદ્ થઇને કહ્યુ– " મિત્ર તુ મોટો ભાગ્યવાન જણાય છે એમા જરા સંદેહ નથી મારી સોળે સોળ આની મરજી છે, તમે વિલાયત જઇને યોગ્ય ડાક્ટર બનીને જ આવજો " પછી થોડીવાર પછી જરા મશ્કરીમા બદ્રિનાથે કહ્યુ–" કહો ભાઇ કદાચ હું કોઇ વખત માંદો પડુ તો દવા તો કરશો કે નહિ ? "

રામસેવક જરા વિચાર કરી રહ્યો હતો, તે એકદમ બોલ્યો–" પરમેશ્વર કરે, કે આપ કાંઈ દિવસ માંદા ન પડો પરતુ આ અડચણ તો દૂર કરો કેમકે નાતવાળાએ તો વિલાયત જવાની વાત સાભળી છે ત્યારથી તેઓના નાક તો ચઢી ગયા છે "

બદ્રીનાથે તત્કાળ જવાબ આપ્યો–" નાત વાળાના નાક તો કેમ ન ચઢે, જરૂર ચઢે જ્યારે તમારી માતા સ્વર્ગવાસ થઇ, અને પછી તમે નિરાધાર અને સહાયના વગરના હતા ત્યારે તે વખતે તે બધાને તમારી દશાની ખબર નહિ પડી હોય કેમ, જ્યારે તમે મેટ્રીક પાસ કરીને ઇન્ટરમા પણ પાસ થયા ત્યારે તમારા જાતી ભાઇઓ બન્ધુ કોઇ નહિ હોય. તેવી રીતે જ તમે બી એ પાસ કરી, ત્યારે તમારા સગા બધા થઇ ગયા કોઇએ તમારો મામો બતલાવ્યો તો, કોઈએ કાકા, કોઇએ ભાઇ, ભત્રિજા એમ અનેક સગા મળ્યા, મતલબ એ છે કે, જ્યારે તમારામા કમાવાની શક્તિ આવી ત્યારે તમને બધા સગા વહાલા મળ્યા, કેમ રામસેવક એ જ ને ? "

રામસેવકે કહ્યુ–" પરતુ આ વખતે તો તેઓ મને જાતિ અને સબંધ બતાવે છે

બદ્રિનાથ બોલ્યો–" તો તમે એવા જાતિ ભાઇઓની પરવા કેમ કરો છો, તમે તો તમારા સુખના જ સાથી છો, ભાઈ આના સિવાય એક વાત બીજી છે, કે આ આપણા દેશની દીવસે દીવસે પડતી થઇ રહી છે આ સમય એવો નથી કે સમુદ્ર યાત્રાનો વાંધો ઉઠાવીને પણ દેશોન્નતિના માર્ગમા પણ કાટા બોયા આવે એવુ ઓછુજ છે, મે તો મોટા મોટા પંડિતો ને વિદ્વાનો ના મોઢામાથી એવુ સાભળ્યુ છે કે, કોઇ શાસ્ત્રમા વિદેશ જવા માટે રોકાણ છેજ નહિ. તમે વિલાયત જઇને ડાકટર તો બની આવો, પછી જોવાશે કે તમારી કમાઇ જ્યારે વધતી જશે ત્યારે તમારા ન્યાતવાળાની પણ ઉન્નતિ થશે જે અત્યારે તમને વિલાયત જવા માટે રોકી રહ્યા છે, તેજ પછી તમને કહશે કે તમે વિલાયત જઇને ભણી આવ્યા તે ઠીક થયુ પછી બહુજ મઝા પડશે તમે કેટલાના ભત્રીજા થશો ને કેટલાના "

રામસેવકે બદ્રીનાથના મોઢા ઉપર હાથ રાખીને કહ્યુ—" હવે જરા ઇશ્વરની બસ કરો "

બદ્રીનાથે ફરીથી કહ્યુ–" હા વિલાયતથી પાછા આવશો ત્યાં સુધીનો તમારા માટે એક સસરો પણ શોધી રા

રામસેવક આ વાકયના પૂરા થતા પહેલા, હસતે હસતે દરવાજાની બહાર નિકળ્યો પરન્તુ બદ્રિનાથે ફરીથી જોરથી કહ્યુ–" નહિ તો વિલાયતથી એક મ, ."

રામસેવક આગળ ન સાંભળી શક્યો, આટલું સાંભળીને તે ઉતાવળથી ચાલ્યો

(૪)

રામસેવક વિલાયત ગયો બદ્રીનાથ મુબંઇ સુધી મુકવા ગયો સ્ટીમરથી બે મિત્રો છુટા પડયા ત્યારે બંનેની આંખોમાથી આંસુ નિકળવા માંડયા

વિલાયત પહોંચીને રામસેવકે ડાકટરી અભ્યાસ કરવાને ખુબ મહેનત શરૂ કરી તેને મહિને ૭૫ રૂપિઆ મળતા હતા તેથી તેનું ખર્ચ નીકળતું હતું રામસેવક ફક્ત કમાવાની વિદ્યા શીખવામાજ નહોતો રહેતો પરન્તુ તેનો સાથે તે રજાઓમાં લંડન અને ઇંગલેન્ડના મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનોમા ફરતો અને ફરીને એનું વર્ણન તથા ત્યાની નવા જુની તે પોતાના દેશમા છાપાઓ, માસીકોમા છપાવતો લેખ લખવાના શરૂ કર્યા પછી તેની ભાષા અને સરલતા વધવા લાગી દરેક ઠેકાણે તેમજ વિદ્વાનોમા પણ તેનું નામ વખણાવા લાગ્યું

સાથે સાથે તેણે અહિં ઇંગ્લેન્ડમા પણ ખુબ નામ કર્યું હતું કેમકે ત્યા ઈંગ્રેજી પત્રોમા પણ તેના લેખો આપતો એના લેખની માર્મિકતા અને ઈંગ્રેજી ભાષાની શુદ્ધતા તેમ સુંદરતા જોઇને મોટા મોટા અંગ્રેજ લેખકો તેના લેખો જોઇને પણ ચકિત થઇ જતા એ સિવાય તેની વ્યાખ્યાન આપવાની શક્તિ અને સમાલોચન કરવાની શક્તિને પણ બહુ કેળવી પોતાના ડાકટરી અભ્યાસમા પણ પહેલો નંબર હોવાથી દરેકને તે પ્રિય થઇ પડયો હતો.

બદ્રિનાથ તેના મિત્રની પ્રશંસા જોઇને ઘણોજ ખુશ થતો હતો એના પત્રો હમેશ રામસેવક ઉપર આવતા હતા પરન્તુ હમણા હમણા તેના પત્રો મોડા મોડા આવતા હતા થોડા દિવસ ઉપર એક છેલ્લો કાગળ આવ્યો તે વાચીને રામસેવક ઘણો દિલગીર થયો હતો એનો સારાંશ એ હતો કે—"મે જે એક લાખ રૂપિઆનો વેપાર કર્યો હતો તેમા મને ૦ાા લાખ રૂપીઆની ખોટ જણાય છે કોણ જાણે મારા નસીબમાં શું લખ્યુ હશે, પરન્તુ કાંઇ પરવા નહિ કેમકે ઇશ્વર સઉની ખબર લેશે "

(૫)

રામસેવક તેની પરીક્ષામા બધા અભ્યાસકોના કરતા પહેલે નંબર પાસ થયો અને પોતાની સનદ લઇ પાછો પોતાના ગામ આવ્યો બદ્રિનાથે તેને બહુજ ધામધુમથી અને માન પાનથી તેનું સ્વાગત કર્યું

રામસેવકના આવવાથી તેની ન્યાતવાળાઓએ મોટો વાંધો ઉઠાવ્યો પરન્તુ એક પખવાડીયામા તો બદ્રિનાથે બધાને શાંત કરી દીધા

બદ્રિનાથે રામસેવકના આવતા વ્હેતજ તેને ગામના બે ચાર સારા વિદ્વાનો તથા પંડિતોને બોલાવીને પ્રાયશ્ચિત કરાવી દીધું ને તેઓએ તથા બદ્રિનાથે સાથે બેસીને ખાધું થોડા દિવસ પછી ગામની એક પંદર વર્ષની કન્યા સાથે વિવાહ નક્કી કર્યો કન્યા બહુ સુશીલ, સુંદર, ચતુર અને ભણેલી ગણેલી હતી કન્યાના મા બાપ જીવતા હતા તેઓએ રાજી ખુશીથી તેને પોતાનો જમાઇ બનાવ્યો

બદ્રિનાથના આવા માંગો જોઇ નાતવાળાઓ તો ચકિતજ થઇ ગયા બદ્રીનાથનો વેપાર હવે મંદો હતો તો પણ તેના મિત્રની સાથે માન મર્યાદા ઓછી ન હતી કટવાટ લોકો તો તેના ઉપર ગુસ્સેજ હતા તોપણ તેઓની પરવા વગર તેના મિત્રની ખાતર

અને વચન જાળવવા માટે તે રામસેવકના લગ્નમા જોડાયો ભલે નાતવાળાઓને ન ગમ્યુ તો પણ તેની પરવા ના રાખી

લગ્ન થઈ ગયા પછી બદ્રિનાથે રામસેવકને પ્રયાગ જઈને તેનો ધધો શરૂ કરવાને હિમત આપી

ઈશ્વરની કૃપાથી રામસેવકનું દવાખાનુ બહુજ સારી રીતે ચાલતુ હતું અને તે ત્યા પોતાની પત્ની સાથે રહ્યો

બે વર્ષ પછી એક દિવસે રામસેવકને તેના સસરાનો કાગળ મળ્યો હતો, તેમા એમ હતું કે "બદ્રિનાથ તેની સ્ત્રી અને છોકરાંની સાથે ગુમ થઇ ગયા છે એની મિલ્કતની હરાજી થઇ ગઇ છે લાખો રૂપિઆનો વેપાર એણે બધ કરી દીધો છે"

રામસેવકને આ વાતથી બહુ શોક ઉત્પન્ન થયો તેનુ ગળુ ભરાઇ આવ્યુ અને તે ગદ્‌ગદ્ કઠે બોલ્યો "હે મિત્ર તારી આવી સ્થિતિ થઈ તો પણ તે મને ખબર કેમ ન આપી" આ પ્રમાણે બોલીને નિશ્વાસ નાખીને તરત જ ત્યાથી ઉભો થયો, અને તેની તપાસ કરવા લાગ્યો પણ કાઇ પત્તો ન ખાધો

(૬)

આ સર્વ બનાવોને આજે પદર વર્ષ થવા આવ્યા વૈશાખ મહિનો છે બે પહોરનો સમય બાકી છે સુર્ય ભગવાન તેમની સપૂર્ણ શક્તિથી એવા તો તપી રહ્યા છે કે કોઇ પણ પોતાના ઘરમાથી બહાર નીકળવાની હિમ્મત નથી કરતા ચકલીઓ પણ આકાશમા ઉડતી નથી, તો મનુષ્યો ક્યાથી નીકળે પરતુ આવા વખતમા એકવીસ વરસનો સુદર યુવાન જેના પગ ખુલ્લા અને ટુકુ ધોતીયુ તેમજ પહેરણ ફાટેલુ પહેરેલુ હતુ, તે યુવાન આમ તેમ ફાંફાં મારતો આવ્યો અને મકાનની સામે એક સાઇન બોર્ડ ઉપર તેની નજર પડી તેમા એવુ લખેલુ હતુ કે "ડાકટર રામસેવક એલ, એમ એન્ડ. એસ" આ વાચી ત્યાં ઉભો રહ્યો, અને મકાન નજદીક જઇને કમાડ ખડખડાવા લાગ્યો થોડી વાર પછી એક બાર વર્ષની છોકરીએ બારણું ઉઘાડ્યુ આ છોકરી ઘણીજ સુંદર હતી, એનો ચહેરો ગુલાબી હતો, પરન્તુ આ યુવાનના મ્હોડાની લાલી જોઇને તેણી બહુજ લાલ થઇ ગઇ પેલા યુવાન છોકરીએ તેણીને પૂછ્યુ કે–"ડાકટર, સાહેબ ઘરમા છે ને?"

"હે" એમ કહીને તે છોકરી ઘરમાં જતી રહી એણે તેના બાપને કહ્યું, કે બહાર તમને કોઈ બોલાવે છે માટે બહાર જાવ

રામસેવકને આવતો જોઈ તેને કહ્યુ–"મહાશય, જો તમારે તમારા મિત્ર બદ્રિનાથને છેલ્લી વખત મળવુ હોય તો તમે મારી સાથે ચાલો"

ઘણા વર્ષોને દિવસો બાદ બદ્રિનાથનુ નામ સાભળીને રામસેવકની આખોમાં આસુ આવી ગયાં અને તરત જ ગાડીવાનને ગાડી જોડી લાવવા કહ્યું રામસેવક બહુજ સરલ સ્વભાવનો હતો ગરીબથી પણ ગરીબ તેને ગમે ત્યારે બોલાવી શકતા હતા તો પછી આતો પ્રાણધાર મિત્ર બદ્રિનાથે બોલાવ્યો હતો

રામસેવક તથા આવેલો યુવાન ગાડીમા બેસી ગયા યુવાને ગાડી લઇ જવાનુ ઠેકાણુ બતાવ્યુ રસ્તામા જ્યારે રામસેવકે યુવાન સાથે વાત કરી ત્યારે જાણ્યુ કે આતો બદ્રિનાથનો પુત્ર છે અને એનુ નામ રામનાથ છે, ત્યારે તેણે રામનાથને પોતાની છાતી સાથે દબાવીલ્યો

ગાડી એના ઉપર ઉભી રાખીને એક નાના મકાનની અંદર રામસેવક અને રામનાથ ગયા રામસેવકે જોયુ કે બદ્રિનાથ ઘરમા એક ખુણાની પાસે, એક ભાગના તુટેલા ખાટલા અંદર તાવથી પીડાતે સુઇ રહ્યો છે આ જોઇને રામસેવકની આખોમા આસુ ભરાઇ ગયા, રામસેવકે બદ્રિનાથને હાથ ઝાલીને તેને બોલાવ્યો–" ભાઈ ? ભાઇ "

બદ્રિનાથની આખો ઉઘડી ગઇ એના મુખ ઉપર થોડી પ્રસન્નતા જણાઇ તેણે રામસેવકનો હાથ ઝાલીને કહ્યુ–" ભાઇ તમે આવ્યા તે સારૂ થયુ હવે મારી સઘળી ચિન્તા મટી ગઇ હવે હુ નિરાતથી મરી જઇશ. ભાઇ રામસેવક, હુ જે પદર વર્ષથી કષ્ટ વેઠુ છુ તે જોઇને હુ જીવતો છુ એ આશ્ચર્યપ્રદ છે તમે રામનાથની માતો સ્વર્ગવાસ થયો તે તમે નહિ જાણતા હો, દશ વર્ષ થયા, તેને પુત્રનો પ્રસવ થયો અને પછી સુવાવડ માજ તે મરણને શરણ થઈ હતી કેમકે તેની ચાકરી (સુવાવડમા) કરનાર કોઇ ન હતુ, અને પછી તે બાળક પણ મરી ગયો કેવળ રામનાથ જીવતો છે ઠીક થયુ કે તે મરી ગઇ, કેમકે તે સાધ્વી સતીને આ બધુ કષ્ટ વેઠવુ મટયુ અને જોવુ મટયુ "

રામસેવક, આખમા આસુ સહિત મિત્રની સર્વ વાતો ચુપાણીથી સાભળતો હતો સાથે સાથે તે પણ વિચારતો હતો કે આવા મહા પરોપકારી પુરુષને શુ આટલુ બધુ કષ્ટ, શુ ઇશ્વરને ત્યા ન્યાય નહિ હોય ' નહિ નહિ આતો એના પૂર્વ જન્મના કોઇ પાપનુ પ્રાયશ્ચિત હશે

રામ સેવકે કહ્યુ–" ભાઇ તમે મારે ત્યા ચાલો હુ તમારી દવા કરીશ આરોગ્ય થતા સુધી તમે મારે ત્યા રહેજો "

બદ્રીનાથે હસીને હસતે હસતે કહ્યુ–" તમે જાણો છો કે હુ બચીશ પરમેશ્વરને ત્યાથી મને બોલાવે છે માટે મને અહિંજ મરવા દો '

પરતુ રામસેવકે ન માન્યુ બદ્રીનાથને તેની ગાડીમા બેસાડીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો

(૭)

રામસેવક બદ્રીનાથનો ઇલાજ કરતો હતો તેની સ્ત્રી અને એક પુત્રી સાવિત્રી પણ જીવરાખી સેવા કરતી હતી બિચારા રામનાથને જરાપણ કામ કરવા દેતા નહિ, તેનુ કાઇ કામ હોય તો સાવિત્રી કે તેની ચાકરી લેતા, ત્રણ કલાક ઇલાજ કર્યો ને રામસેવકને સમજાયુ કે રોગ અસાધ્ય છે રાત પડી ગઇ છે, સાત વાગ્યા છે બદ્રિનાથની નાડી ધીમી પડી, આખો ઉડી ઉતરવા માડી આવો સમય જોઇને રામનાથે એક પ્યાલીમા ગગાજળ તેના પિતાના મ્હોમા રેડ્યુ બદ્રીનાથે આખો ઉઘાડીને થર થરતા હાથે રામનાથનો હાથ પકડી લીધો, અને પછી તેનો હાથ રામસેવકના હાથમા મૂકયો અને કહ્યુ –

" ભાઈ, મારી આ છેલ્લી સ્થિતિ છે, તો હુ તમારી પાસેથી એક બે વાતની ભિક્ષા માગુ છુ. કોઈ દિવસ માગતો તો ન હતો પણ આજેજ માગુ છુ કે તમે મારા આ પુત્રની દેખરેખ રાખજો. અને ભણાવજો કાંઇક ભણ્યો છે પણ વધારે ભણાવજો, કે જેથી કમાઈને ખાઇ શકે ને પછી જો કોઇ ગરીબની કન્યા મળે તો તેને પરણાવજો હુ તમને એને સોપુ છુ એનો હાથ ઝાલો, બોલો તમે કરશોને ' બદ્રિનાથ રામસેવકની તરફ દીન ભાવથી જોવા લાગ્યો

રામસેવકની આખોમાથી આસુ ભરાઇ ગયા તેણે રામનાથનો હાથ ઝાલીને કહ્યુ–" આપ્શી આપ આવ ુ ગ કહો છો ? આપના કહ્યા સિવાય પણ રામનાથ મારા પુત્ર સમા ।

છે આહા શુ હુ તમારા ઉપકારને ભૂલીગયો છુ કે જે આપણે સાથે અભ્યાસ કરતા હતા તે ઉપકાર વાળવાનો હવે મારો વખત આવ્યો છે એ મારી પરીક્ષા પણ છે ભગવાને આપના ઉપર આ વિપત્તિ આપીને કાઇ તમારી પરીક્ષા કરી પણ આતો મારીજ પરીક્ષા છે પ્યારા મિત્ર તમે રામનાથની ચિન્તા ન કરશો હુ તેને ભણાવીશ, ગણાવીશ અને મારી આ તમામ મિલકત નો વારસ બનાવીશ વધારામાં શુ કહુ, મારી આ એકની એક પુત્રી સાવિત્રી તેની દાસી થશે બેટા સાવિત્રી અહિં આવ અને તારો હાથ મને આપ ”

સાવિત્રીએ ઘણાજ ઉમગથી અને ગર્જીખુશીથી તેણીએ તેનો હાથ લબાવ્યો રામ-સેવકે એ હાથ રામનાથના હાથમા આપીને કહ્યુ કે–બેટા તુ સુખથી આમની સાથે રહેજે ને તેમને પણ સુખી કરજે,

રામસેવકની ઉદારતા જોઇને બદ્રિનાથ ઘણો ખુશ થયો અને તેણે જરાપણ દુ ખ વગર પોતા-ના દેહનો ત્યાગ કર્યો સાવિત્રી અને રામનાથના મ્હોઢા ઉપર હાથ ફેરવીને આશિર્વાદ આપીને પશ્ચાત તેણે રામસેવકથી જે છેલ્લુ વચન સાભળ્યુ હતુ તેજ પ્રમાણે થયુ–“ ભાઇ તમે જે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો તો તેનો બદલો મે ઘણાજ વખતે વાળ્યો છે હવે હુ સુખી થયો છુ આનુ નામજ પ્રત્યુપકાર ” છે

श्रीगोरक्ष योगविद्या

(અનુસંધાન ચૈતના અ કથી)

હવે કુડલિનીનો ભેદ ખોલવા માટે અને તેની અધિષ્ઠાતા પ્રકટ કરવા માટે કુડલિનીનું બીજા પ્રકારનું પણ સ્થાન છે સમસ્ત ૭૨૦૦૦ નાડીયોનુ ઉત્પત્તિ સ્થાન પૂર્વોક્ત કદ છે તેના ઉપર મણિપુરચક્ર કર્ણિકામા આઠ વૃત્તથી વેષ્ટિત થઇ કુડલિની શક્તિ બ્રહ્મરંધ્રદ્વાર ના મુખને રોકીને સર્વદા રહે છે જે માર્ગ દ્વારા જન્મમરણ દુખ, હરણ કરનાર અખડ બ્રહ્માનદપદ પ્રાપ્ત થાય છે એ માર્ગને રોકીને સુતેલી કુડલિની પ્રાણ વાયુને ઉત્તેજન કેર-વાથી કાલાગ્નિની જ્યોતિના સબધથી પ્રબુદ્ધ થઇ મન અને પ્રાણવાયુ સહિત સુષુમ્ણા ના-મની મધ્ય નાડીદ્વાર ઉપર જાય છે, જેવી રીતે સોયમા પરોવેલા દોરા સહિત સોય વસ્ત્રના અનેક સુત્રોની મધ્યમા પ્રાપ્ત થાય છે તેવી રીતે પોતે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરીને ષટચક્ર તથા તેના દેવતાઓ વિગેરે સકલ પ્રપચને ઉલ્લઘન કરીને ઉપર સહસ્રદલ કમલ સન્મુખ જાય છે

સુતેલા સર્પની માફક કુડલિની અપાન વાયુથી ધમિત જે મૂલાધારમા રહેનારી કા-લાગ્નિ જ્યોતિના સબધથી પ્રબોધ થઇ અતિ વેગથી ચાલતા સર્પ સમાન કુટિલ ગતિ થઇ કમલ નાલના તતુ સમાન સૂક્ષ્મ જ્યોતિર્મય સ્વરૂપ થઇ સુષુમ્ણા માર્ગે ઉપર જાય છે જેવી રીતે કુચીથી તાળુ ઉઘડતા કમાટ ઉઘડે છે તેવી રીતે કુડલિનીને જાગ્રત કરતા મોક્ષ-દ્વાર સુષુમ્ણાના મુખને યોગીએ અભ્યાસથી ખોલવુ જેથી કુડલિનીને જાગ્રત કર્યા વિના કુડલિનીનુ દ્વાર ઉઘડતુ નથી

શક્તિ ચાલન મુદ્રા બન્ને હાથ સપુટિત કરીને બને બાહુના મધ્ય ભાગને હૃદયમા દૃઢસ્થા-પન કરીને પદ્માસન કરવુ દાઢી હૃદય પાસે રાખવી અર્થાત જાલધરબધ કરીને જ્યોતિ સ્વરૂપનુ ધ્યાન કરવુ કેવળ કુભક પ્રાણાયામ અધોદ્વાર રોકીને કરવો પ્રાણાયામથી કુપિત વાયુને અપાન વાયુથી એકત્ર કરીને યથાશક્તિ કુભક કરવો ફરી રેચક પ્રાણાયામ કરવો આ પ્રકારે તડ-

લિનીનું ઉત્થાન થાય છે અને યોગીને અપરિમીત જ્ઞાન મળે છે કુંડલિનીનું ઉત્થાન કરનારી શક્તિચાલન મુદ્રા એજ હોય છે પણ પ્રાણાયામના અભ્યાસથી પ્રાણાપાન વાયુને વશ કરીને આ મુદ્રાનો બાજુ જ કાલ પર્યંત અભ્યાસ કરવો જોઇએ

શક્તિચાલન મુદ્રાના અભ્યાસીના નિયમ—પ્રાણાયામાદિ કરવાથી શરીરમાં જે પરસેવો આવે છે તેથી શરીર ચોળવું, મીઠું અને ખાટું એ બે રસ ન ખાવા, માત્ર દુધ અને ભાત ખાય ભોજન પણ પ્રમાણુસર એક વખત કરવું બ્રહ્મચર્ય પાળવું, કામક્રોધાદિથી રહિત રહેવું ત્યાગ વાળા થવું યોગાભ્યાસનો વળી અભ્યાસ કરવો આ પ્રકારે નિયમ પાળીને યોગાભ્યાસ કરતા શક્તિચાલન મુદ્રાનો અભ્યાસ કરવો એક વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવાની કુંડલિનીનું ઉત્થાન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે આથી સિદ્ધિ મળે છે કે નહિ એવો સંદેહ કરવો નહિ અભ્યાસથી જરુર સિદ્ધિ મળે છે

મિતાહારના લક્ષણ—સ્નિગ્ધ (ચીકાશ વાળા) મીઠું ભોજન ખાવું ખાટું અને મીઠું ન ખાવું બે ભાગ અન્ન અને એક ભાગ જળ લેવું ચોથો ભાગ ઉદરમા વાયુ સંચારને માટે ખાલી રાખવો દેવને ધરાવીને દુધ ભાત ખાવા આ પ્રકારે વિધિથી જમનાર યોગી મિતાહારી છે

કંદની ઉપર મણિપુરચક્રની કર્ણિકામાં ૮ આંટા મારી કુંડલાકારે કુંડલિની શક્તિ છે એ મૂર્ખ જનોને વારંવાર જન્મમરણરૂપ બંધન આપે છે અને યોગાભ્યાસ જાણનારને શક્તિ ચાલનનો અભ્યાસ જન્મ મરણરૂપ બંધન છોડાવી મોક્ષ આપે છે

શક્તિચાલનનું ગ્રંથાંતર મતથી કાંઇક વિશેષ—ગંગા, યમુનાની વચ્ચે તપસ્વિની બાલરંડા બલાત્કાર કરીને કુંડલિનીને ગ્રહણ કરે તો વિષ્ણુના પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે ઇડા ભાગ વતી વામશ્વાસા નાડી ઐશ્વર્યાદિ સંપન્ન ગંગા, દક્ષિણ શ્વાસા પિંગલા નામની યમુના છે, એની મધ્યમાં સુષુમ્ણા બાલરંડા છે મૂલ સ્થાનથી વિતસ્તી માત્ર ઉપર નાભિ અને મેઢ્રની મધ્યમાં નવ આંગળ વિસ્તારમાં ચાર આંગળ આયામ, પક્ષીના અંડાકારે શ્વેતરંગ કોમળ વસ્ત્ર વેષ્ટિત જેવો કંદ છે વજ્રાસન કરીને હાથથી પગની એડી પકડી કંદ સ્થાનમાં દૃઢ લગાવી પીડનકરે યોગી વજ્રાસનમાં બેસી કુંડલિનીને શક્તિચાલન મુદ્રાથી ચલાયમાન કરે ત્યારે ભસ્ત્રા નામ કુંભક કરી કુંડલિની શક્તિને શીઘ્ર પ્રબોધિત કરે છે

નાભિસ્થાન (સૂર્ય) ને સંકુચિત કરી કુંડલીનીને ચલાવે, તેનો અભ્યાસ સિદ્ધ થઇ જાય તો મૃત્યુના મુખમાં પડી ગયો હોય તો પણ મૃત્યુ થતું નથી

ચાર ઘડી પર્યંત નિર્ભય થઇ શક્તિ ચાલન કરે તો કુંડલિની કાંઇક સુષુમ્ણામાં ઉપર જાય છે જેથી કુંડલિની સુષુમ્ણાના દ્વારને છોડી દે છે ત્યારે પ્રાણવાયુ પોતેજ સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરે છે એથી રોજ સુષુમ્ણા દ્વારમા સુતેલી કુંડલિનીને ચલાવે તો યોગી સર્વ રોગથી બચી જાય છે

જે યોગીએ શક્તિચાલન કરી તે અણિમાદિ સિદ્ધિયોને પાત્ર થાય છે અને વિશેષ મહાત્મ્ય તો શું પણ કાળને સહજમાં જીતી લે છે જે રોજ કુંડલીનીને ચલાવી ભસ્ત્રા કુંભકનો વિશેષ કરીને અભ્યાસ કરે છે તો તેને યમનો ભય થતો નથી યોગિયોના પદાભ્યાસથી આસન પ્રાણાયામ મહામુદ્રાદિ કરીને મધ્ય નાડી સુષુમ્ણા સરલ થઇ જાય છે

મહામુદ્રા—મહામુદ્રા, ખેચરી મુદ્રા, ઉડ્ડીયાન બંધ, જાલંધર, મૂલ બંધ, એ પાંચ કરી શક્તિ ચાલન કરે તો યોગી મુક્તિ ભાજન થાય છે શક્તિ ચાલી કે નહિં તેનું જાણ-

વાનુ પ્રમાણુ એ છે કે જેવી રીતે શરીર પર ગરોળી ચઢે તો તેની ગતિથી તેનુ જ્ઞાન થાય છે કે કાંઇક શરીર ઉપર ચઢ્યુ છે, એવી રીતે સુષુમ્ણામા વાયુ જ્યારે ચાલવા લાગે તો શક્તિ ચલાયમાન થઇ ગઇ એમ સમજવુ શક્તિ ચાલન મુદ્રાની પછી ઉપરની ૫ મુદ્રા કરવી યોગ્ય છે

મહામુદ્રાની વિધી–હૃદય પાસે દાઢી રાખવી, ડાબા પગની એડીથી યોનિસ્થાનને અત્યંત દૃઢ કરીને અચેતે જમણો પગ લાંબો કરીને બન્ને હાથવડે પગનો મધ્ય ભાગ પકડીને પગ પણ રોકવો, તે વખતે પેટમા પૂરક વિધિથી વાયુ ભરીને કાંઇક વખત સુધી યથાશક્તિ કુંભક કરીને મંદ મંદ વાયુનું રેચન કરવુ એ યોગી જનને માટે સમસ્ત રોગ નાશક મહામુદ્રા કહી છે

આ મહામુદ્રાના અભ્યાસમા પ્રથમ ડાબા અંગથી અભ્યાસ કરીને પછી જમણા અંગથી કરવો તેવી રીતે પ્રાણાયામ પણ કરતા રહેવુ જ્યારે બન્ને તરફના અભ્યાસથી પ્રાણાયામની માત્રા બરોબર થઇ જાય ત્યારે મુદ્રા છોડવી ત્યા સુધી એ અભ્યાસ કરતા રહેવુ

જ્યારે મહામુદ્રાના અભ્યાસ દૃઢ થઇ જાય તો પથ્યાપથ્યનો વિચાર કાંઇ રહેતો નથી ગળ્યુ, ખારૂ, તીખુ વિગેરે સ્વાદ કાંઇ રહે તો જેમ જે સંયોગ વિરૂદ્ધ વસ્તુ વા ઘોર વિષ પણ ખાય તો અમૃતની માફક પચી જાય છે તથા ઉદાવર્ત્ત, ગુલ્મ, અજીર્ણ ક્ષય, કોઢ આદિ રોગ સમસ્ત શાંત થઇ જાય છે તેના અભ્યાસીને મહા સિદ્ધિ દેનારી આ મહામુદ્રા કહી છે એને ઘણા યત્નથી ગુપ્ત રાખવી. પ્રકાશ કરવાથી સામર્થ્ય હીન થઇ જાય છે એથી અનધિકારી, અયોગ્ય પુરુષ, શઠ, દાંભિક આદિ જેવા તેવાને તે ન આપવી

બીજરીત–ડાબા પગની એડીથી ગુદા અને શિશ્નના મધ્યમા યોનિ સ્થાનને રોકીને જમણો પગ જમીન સાથે સીધો રહે અને પગની એડી જમીન સાથે રહે અને આંગળીયો ઉંચી દંડની માફક રહે તેવી રીતે લાંબો કરવો ત્યારે હાથોના અંગુઠા અને તર્જનીથી જમણા પગનો અંગુઠો પકડી રાખવો, તે પછી કંઠમા જાલધરબંધ કરીને વાયુને ઉપર સુષુમ્ણામા ધારણ કરે એથી મુખબંધ પણ થાય છે જ્યા યોનિસ્થાનને પીડન અને ઉડ્ડીયાનબંધ કરીને મૂલબંધ થઇ જાય છે, જેવી રીતે સાપ દંડના પ્રહારથી દંડાકાર થઇ જાય છે એવી રીતે કુંડલની શક્તિ પણ કુટિલતાને છોડી આ મુદ્રાથી સરલ થઇ જાય છે અને કુંડલિનીના ઉત્થાનથી સુષુમ્ણામા વાયુનો પ્રવેશ થાય છે, ત્યારે બન્નેના પ્રાણના વિયોગથી ઇડા પિંગલા જેના આશ્રય રૂપ છે તે મરણાવસ્થા દૂર થાય છે તે પછી વારંવાર રેચક કરે, વેગથી કરવાથી બળની હાનિ થાય છે એથી મહામુદ્રા આદિનાથાદિ મહા સિદ્ધોએ બતાવી છે એના અભ્યાસથી મહા કલેશ, અવિદ્યા, રાગ, દ્વેષાદિક શોકમોહાદિ દોષ ક્ષીણ થાય છે તથા જરા મરણાદિ પણ થતા નથી એથી જ્ઞાની જનો એને મહામુદ્રા કહે છે

તેનો ક્રમ એવો છે કે ડાબા ભાગથી અભ્યાસ કરી, જમણા ભાગમા અભ્યાસ કરવો અને ડાબા ભાગના અભ્યાસની પછી જ્યા સુધી વામાગમા કુંભકની સંખ્યા સમાન થાય ત્યા સુધી અભ્યાસ કરવો જ્યારે સંખ્યા સમાન થાય ત્યારે મહામુદ્રાનુ વિસર્જન કરવુ તેમા એ ક્રમ છે કે ડાબા પગની એડીને યોનિસ્થાનમા લગાવી જમણો પગ લાંબો કરી તેના અંગુઠાને હાથના અંગુઠા અને તર્જની વડે પકડી અભ્યાસ કરવો એ વામાગાભ્યાસ છે એથી પુરિત જે વાયુ વામાંગમા સ્થિત રહે છે પછી જમણા પગને ટુંકો કરી તેની એડી યોનિમા લગાવી

ડાબો પગ લાંબો કરી તેના અંગુઠાને હાથના અંગુઠા અને તર્જનીથી પકડી અભ્યાસ કરવો એ દક્ષિણાંગાભ્યાસ છે તેથી પુરેલો વાયુ દક્ષિણ અંગમા રહે છે

કહે છે કે મહામુદ્રાના અભ્યાસમા પથ્યાપથ્યનો વિચાર નથી, કડવુ ખાટુ વિગેરે સમસ્ત રસાદિક જે ખાય તે પચી જાય છે નીરસ, વાસી સર્વ પચે છે, જે દુર્જર ઘોર વિષ વિગેરે પણ અમૃત સમાન પચી જાય છે જે પુરૂષ મહામુદ્રાનો અભ્યાસ કરે છે તેને ક્ષય રોગ, કુસ્ટરોગ, ગુલ્મરોગ, અજીર્ણ, જ્વર, પ્રમેહ, ઉદરસ રોગ વિગેરે કદી થતા નથી અને આ અભ્યાસીને અણિમાદિ મહા સિદ્ધિ આપનારી આ મહામુદ્રા કહે છે એને ગુપ્ત રાખવી અર્થાત અનધિકારીને ન આપવી

ખેચરીમુદ્રા—ખેચરી મુદ્રાની વિધિ એ છે કે જીભને ઉલટી ફેરવીને કંઠમૂલમા જે છિદ્ર અથવા ક્ષુદ્ર ઘંટિકા છે તેમા પ્રવેશ કરાવવો તે પછી ભ્રૂમધ્યમાં નિશ્ચલ દૃષ્ટિ સ્થિર કરવી એને ખેચરી મુદ્રા કહે છે જે યોગી ગુરૂપદિષ્ટ માર્ગે છેદન, દોહન, કર્ષણ પ્રકારથી ખેચરી મુદ્રાને બહુજ કાલ પર્યંત અભ્યાસ કરે છે તેને રોગ, નિદ્રા, ક્ષુધા, તૃષા, મૂર્છા, અને મરણતુલ્ય કષ્ટ દૂર થાય છે જે યોગી ખેચરી મુદ્રાનુ જ્ઞાન મેળવી તેનો અભ્યાસ કરીને તેને સિદ્ધ કરે છે તે શોકથી પીડા પામતો નથી, કર્મના ફળનુ તેને બંધન હોતુ નથી, અને કાળ મૃત્યુ આદિથી તેને કાંઇ વિધિ દુઃખ થતું નથી કારણ કે ત્યા પરબ્રહ્મ વિષે એકાગ્રમન બુદ્ધિ ચિત્ત શુન્ય વિષે ફરે છે તથા જીભ પણ કંઠમૂલ છિદ્રકાનામા રહી બ્રહ્મરંધ્રમા સ્થિત ચંદ્રકલામૃતનુ પાન કરે છે એ હેતુથી મન બુદ્ધિને વિષયના બંધનથી નિવારણ કરનારી ખેચરીમુદ્રા સમસ્ત સિદ્ધજનોથી અત્યંત પુજનિય છે

શરીરનુ મૂળ કારણ બિંદુ છે એથી શરીરનુ રક્ષણ થાય છે પગથી માથા સુધી સમસ્ત નાડી જાળ બિંદુથી સેચન થઈ રહેલુ છે એ હેતુથી એ નાડી સજીવ સ્વકર્મ સામર્થ્ય રહે છે અર્થાત સમસ્ત નાડીયો બિંદુના આધારમા છે

• જે યોગીએ કંઠનાલના છિદ્રલંબિકાની ઉપર આકાશ વિષે ખેચરી મુદ્રાથી રોકી લીધુ તો ચંદ્રામૃત રોકવાથી તે યોગીને કામિની (સ્ત્રી) આલિંગન કરે તો પણ તેનું મન ચલાયમાન થતુ નથી તથા બિંદુ ગરતુ નથી જ્યા સુધી શરીરમા બિંદુ (વીર્ય) સ્થિર છે, ત્યા સુધી મૃત્યુનો ભય હોતો નથી બિંદુનુ સ્થાન વ્યોમચક્ર છે, ત્યા કાલની ગતિ નથી જ્યા સુધી ખેચરી મુદ્રા દૃઢ છે ત્યા સુધી બિંદુ વ્યોમચક્રથી ગરતુ નથી એના સ્વસ્થાનમા રહેવાથી કાલનુ જોર ચાલતું નથી

કદાચિત એકાગ્ર ન થવાથી બિંદુ ઉતરીને નાભિસ્થાન સૂર્ય મંડળમા પહોચી જાય તો યોનિ મુદ્રા કરીને કુંડલિની શકિતને ઉપર ચઢાવી તેના આઘાતથી એ બિંદુ ફરી ઉપર ચઢી પોતાના સ્થાનમા પ્રાપ્ત થઇ સ્થિર રહે છે, એ બિંદુ બે પ્રકારનુ છે એક તો પાંડુ-વર્ણનુ જેને શુક્ર કહે છે, બીજુ લાલ વર્ણનુ જેને મહારાજ કહે છે તેલ મેળવેલા સિંદુરના રસના જેવુ રજ સૂર્યસ્થાન નાભિમંડલમા રહે છે તથા બિંદુ (વીર્ય) ચંદ્રમાના સ્થાન કંઠદેશ ષોડશારચક્રમા સ્થિર રહે છે એ બેનું ઐક્ય થવુ અત્યંત દુર્લભ છે

બિંદુ શિવ રૂપ છે, રજ શકિત રૂપછે એ બિંદુ અને રજના એક થવાથી યોગ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે ચંદ્ર અને સૂર્યને ઐક્ય કરવા એ હઠયોગ પદનો અર્થ છે પ્રાણવાયુ, અપાન વાયુનો અને જીવાત્મા પરમાત્માનુ ઐક્ય કરવુ એજ યોગનુ રહસ્ય છે

સહિન ચાલન વિધિથી વાયુ કરીને જ્યારે રજ બિંદુની સાથે એકયને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે શરીર દિવ્ય થઇ જાય છે અર્થાત તે પછી તે શરીર અગ્નિથી બળતુ નથી કે શસ્ત્રથી કપાતુ નથી જેમ શુક્ર બિંદુરૂપ થઇ ચદ્રમાને મળે અને રજ રકતરૂપ થઇ સૂર્યને મળે એના સમ રસૈકત્વ ચદ્ર સૂર્ય સ્વરૂપ બિંદુરજના સમરસત્વને જે યોગી જાણે છે તે યોગવિત કહેવાય છે ચદ્રમા અને સૂર્યના યોગને યોગ કહે છે

નાડીજાળના શોધનથી, એમા રહેનાગ વાત પિત્ત કફાદિ રોગોનો નાશ થાય છે ચદ્ર સૂર્યના ચાલનથી એના એકત્ર હોવાથી ખાધેલુ અન્ન અને પીધેલુ જળ એનુ ગોપણુ થાય છે એવુ મહામુદ્રાનુ ફલ છે અર્થાત એ મુદ્રા કરીને નાડી જાલનુ શોધન ચદ્રસૂર્યના ચાલન હસોનુ શોષણુ થાય છે

મથાતરેત ખેચરી મુદ્રા વિધિ–છેદન, ચાલન–દોહન કર્મથી જીભ વધે છે છેદન આગળ કહીશુ ચાલન એ છે કે - અગુષ્ટ અને તર્જનીવડે જીભને હલાવ્યા કરવી, દોહન–બન્ને હાથના અગુઠા અને તર્જનીથી જેમ ગાયને દુવે તેમ ખેચી ખેચીને જીભને લાંબી કરવી જ્યા સુધી જીભ બહારથી ભ્રકુટીનો સ્પર્શ ન કરે ત્યા સુધી આ વિધિ કરતા રહેવી છેદન થુવરના પાન સમાન અતિ તીક્ષ્ણ, મચિકણ, નિર્મલ શસ્ત્રથી જીભની નીચેની નસને રોમ માત્ર છેદન કરવુ

અપૂર્ણ.

નવલકિશોર અને નિર્મળા.

(લે–રા. ગૌરીશકર મોતીરામ ભટ્ટ બી એ)

(અનુસધાન ગતાકથી)

તમને એક તક મળશે તેથી આપણે કોઇપણ મુસ્કેલીમાથી પાર ઉતરવાનું નહિ રહે આપણે ત્યાજ અને તેજ ક્ષણે પરણીશુ એટલે પછી શું? નિર્મળા, જ્યારે તને એમ લાગશે કે હું તૈયાર છુ કે તરતજ તારે મારી સાથે આવવાનુ રહેશે પણ—તે—તે—વિષે જ્યારે હું વિચાર કરૂ છું ત્યારે હું મારૂ ભાન ભૂલી જાઉ છુ ” નવલે એક બાળક માફક ઉત્તર આપ્યો

“ ઉભા રહો ” નિર્મળાએ કહ્યુ

એકદમ ઉતાવળી ગતિથી નિર્મળા ગઇ અને ત્વરાથી પાછી આવી, બારી પાસે ગઇ અને ત્યા પોતાના હાથ પ્રસારીને ઉભી રહી

તેના મનમા શકા અને ભય ભરેલા હતા તેના શાત અને સરલ જીવનમા આવા પ્રસંગો ભાગ્યેજ આવેલા હોઇ તે અત્યત આસ્વસ્થ અને તદ્દન આશ્ચર્યચકિત બની ગઇ હવે ધીમે ધીમે તેના જીવમા જીવ આવવા લાગ્યો તેને નવલનો ફ્રાંસો તદ્દન અશકય લાગ્યો

“ નિર્મળા, ” એ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરીને તે તેની પુંઠે ચાલવા લાગ્યો પણ એકદમ ઉતાવળથી હાવભાવ હાવ ભાવ કરીને તેને જેમ હુકમ કરતી હોય, વિનતી કરતી હોય તેમ ઉભો રાખ્યો

“ ઉભા રહો ” તે ફરીથી બોલી–મારે–મારે–હજી વિચાર કરવો છે તેની આંખો ચમકારા કરવા લાગી તે બોલી “ મારે મારી જાતે વિચાર કરીને સમજવુ છે કે તે પગલુ ભરવાથી શુ થશે–તે પગલુ ભરવુ જરૂરનું છે ? ”

"ખરેખર, તે પગલુ જરૂરી છે" નવલે ઉત્તર આપ્યો નિર્મળાએ આશ્ચર્ય ભરેલી આંખોથી તેના સામુ જોયુ અને જેમ કઇ બચાવ કરતી હોય તેવી જણાઇ

"શુ તમને એટલો વિચાર નથી આવતો કે મણીનાલને આપણે બતાવી આપવુ છે કે આપણો પ્રેમ કેટલો ગાઢો છે? જેટલો તે મને મહત્ત્વનો પ્રશ્ન લાગે છે તેટલો તે તમને પણ લાગવો જોઇએ પછી તે એટલો બધો સખત થશે?"

તેમ છતા જેટલી ઉતાવળથી તે પ્રશ્ન નિર્મળાએ પૂછ્યો હતો તેટલો જ તે વજન વગરનો છે એમ તેને લાગ્યુ તે તેની નાની ઉમ્મરથી નવલને ચ્હાતી હતી છતા તેનાથી માત પિતાની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન થાય તેમ ન હતુ

એની નાની ઉમ્મરથી માડીને આજ સુધી તેનાથી પોતાના સ્વાર્થનો અભિપ્રાય તેનાથી આપી શકાતો ન હતો એક જરાપણ માતપિતાના હુકમ વિરૂદ્ધ અભિપ્રામ આપવાની તેની હિમત ચાલતી ન હતી ખરેખર, આપણા હિદુ સમાજમા તેમ થવાને રજ પણ અવકાશ નથી આપણામા કહેવત છે કે "ગાય અને દીકરી જ્યા દોરે ત્યા જાય" પછી ગમે તો વર કદરૂપો હોય, પોતાના વિચારને મળતો ન હોય, અને પોતે તેને સ્વપ્નામા પણ જોયો ન હોય

દયાશકરના ઘરમાં દયાશકરનો શબ્દ એજ કાયદો હતો એના શબ્દનુ વજન એટલુ બધુ હતુ કે ઘરના તમામ માણસ તેમની હાજરીથી થથરી જતા તેમનો ચ્હેરો તમામના ઉપર છાપ પાડતો તે એક ઉંચા કુટુબમા જન્મેલા હતા એટલુજ નહિ પણ તેમણે સારે ઠેકાણે નોકરી કરેલી હોવાથી જો તેમના શબ્દોનો કોઇ અનાદર કરે તો તેમને જરા પણ તે ન ગમતુ

હવે જ્યારે નિર્મળાએ નવલનુ તરતનુ કટાક્ષથી હસવુ સાભળ્યુ ત્યારે તે જરા ધ્રૂજી અને બારી ફરીથી બંધ કરી પોતાના હાથ પોતાની આસપાસ વીંટાળ્યા—

"તેથી શુ?" નવલે આગળ કહેવા માડ્યુ "ખરેખર દયાશકરની ખ્યાતિ આ વહેવારૂ જગતમા પુષ્કળ છે તેથી શુ? જો આપણા હૃદયની ગાઢ જોડાયલી હોય તો આખુ જગત ભલે તે સામે આવતુ હોય. આપણે આપણું કર્તવ્ય કરી લેવાનુ છે.

તે ફરીથી જોરથી હસ્યો અને તેના ધ્રૂજતા હાથ પહોળા કર્યા

"જો તેમના ખાનગી જીવનમાં હુ તેમના વિષે ગમે તેવો તોલ બાધુ તો હુ સારો વિચારક ન ગણાઉ જો હુ સ્હેજ તેમના વિષે વિચાર કરૂ છુ તો મને માલમ પડે છે કે પરમેશ્વરે બનાવેલા સખતમા સખત મનુષ્યોમા દયાશકર એક છે તેમનો આત્મા તેમના અંતરમા સુકાઇ ગયેલો છે તેમનુ મન યત્રવત્ છે તેમનામા દેહાભિમાન છે અને જો તેમની મરજીની જગાએ આડે જવાય તો તે તદ્દન દયા વગરના જણાય છે છતા તેમનુ નામ દયાશકર છે!" નિર્મળા આ શબ્દોથી નવલ સામુ જોઇ રહી "તેમ છતા, નિર્મળા, આપણે કા તો તેમને તાબે થવુ અથવા તો આપણે આપણા નશીબને તાબે થવુ રહ્યુ હવે તો નિર્મળા, એ બધુ તમારે નક્કી કરવાનુ રહ્યુ છે

હવે તેના અવાજમા ગુસ્સો રહ્યો ન હતો, તેના અવાજમા આશા હતી, તેના અવાજમા છુપાઇ રહેલી અરજ હતી નિર્મળાની આંખો શાન હતી તે નિરાશ હતી, તો

ભય લાગ્યો હતો તેના શબ્દોથી નિર્મળામા ચમકારો થતો અને તેને આટલુ બધુ જોખમ વહોરવાની હિંમત ન હતી

" નવલ મારાથી તે નહિ બને અરે તે મારાથી નહિ બને " કહી ને ધ્રુજવા લાગી

તેણે પોતાના હાથ લાબા પ્રસાર્યા અને જાણે પોતાનો બચાવ કરતી હોય તેમ જણાઇ નવલે તેના હાથ પકડીને ધીરજ આપવા માડી

" વ્હાલી " તેણે ધીમેથી કહ્યુ " આપણે તેમ કરવુજ જોઇએ "

તેનો અવાજ હજી પણ નરમ હતો-તેણે તેને શાત પાડી તેણે તેને શુદ્ધિમા આણીને કહ્યુ કે " તારી સામે એક મહાન્ ઉજ્જ્વલ ભવિષ્ય છે અને તારે તારી હરકતમાથી પસાર થવાનુ છે " નવલે ફરીથી કહ્યુ કે આપણે તેમ કરવુજ જોઇએ નિર્મળા, તુ સમયનો વિચાર નથી કરતી ? આ વખત એવો છે કે અર્ધા પર્ધા વિચાર કરીને રોકાઇ જવુ જોઇતુ નથી આપણી સ્વત્રતતા, આપણુ સુખ અને આપણુ આખુ નશીબ એના ઉપર અવલમ્બે છે "

તેણે નિર્મળાને પોતાના તરફ ખેચી, અને મજબુત રીતે પકડી રાખી

" દયાશકરે જે વિચાર કરી રાખ્યો છે તેથી આપણુ જીવન ખારૂ થવા સભવ છે તેમના હાથમા સત્તા છે તે જેમ એકડો ઘુટાવે તેમ ઘુટવો પડે છે હવે નિર્મળા, આપણે માટે વચલો માર્ગ નથી "

હવે તેની આખોમા ફરીથી અગ્નિ પ્રગટયો—હવે તેનો અવાજ હતો તેવો ન રહ્યો

" તુ આ બાબતને તારી મેળે સમજજે- હવે તુ તારા માબાપને તાબેથી તેમની અહી પાળીને તારા તમામ સુખને બાજુએ મુક અથવા તો તમામ બધનોનો ઇન્કાર કર આ બે મહાન્ પ્રશ્નો તારી આગળ મુકુ છુ હવે તે પસદગી કરવી અઘરી છે વ્હાલી નિર્મળા, હવે તો જેમ બને તેમ સત્વર તે નક્કી કરી નાખ. "

" તે નથી થઇ શકતી—નવલ, તે મારાથી નથી બનતુ, તે બહુજ કઠિન કામ છે "

તેના શબ્દોમા આજીજી હતી, નિરાશ હતી ઘણી વાર ઓઓમા નજીવી બાબતોમા મહત્ત્વ આપવાની ટેવ હોય છે ને તે આધારે તેમને તેમાથી રસ્તો સુઝતો નથી, વળી કોઇવાર સ્ત્રી વર્ગમા પોતે પોતાનામા શ્રદ્ધા રાખવાની ટેવ નથી હોતી

તેની આખોમા સ્પષ્ટ જણાઇ આવતુ હતુ કે તેના હૃદયમા કેવી ધમાલ થઇ રહી હતી તે જ્યા ઉભી હતી ત્યા તેના પગ સ્થિર ન હતા

તે બાલિકા ઝીણી નજરે પાછી ફરી અને શ્વાસ લીધો. એટલામા બારણાનો ઉલાળો ફર્યો અને બારણુ અદરથી ઉઘડયુ નિર્મળાએ એક ધીમો અવાજ કર્યો ઉપર ઉપર દયાશકર ઉભા હતા, નવલ પણ આભો બન્યો

"બુદ્ધિ અને પરિણામનો વિચાર કરી કાર્ય કરવાં"

(શ્રીયુત ઇશ્વિરભાઈ જીવાભાઇ પટેલ)

વનમા, રણમા, શત્રુમા—જળ અથવા અગ્નિની વચમા સમુદ્રમા પર્વતપર નિદ્રામાં વિગેરેથી ભાન વગરના અને જોખમ ભરેલા સ્થાનમા મનુષ્યની કોણ રક્ષા કરે છે? પુણ્ય કર્મ, શુભ કર્મજ કરે છે માટે શુભ કર્મ કર્યા કરવા જે મનુષ્ય આ કર્મભૂમિમા જન્મીને શુભ સદાચારયુક્ત વર્તન કરતો નથી તે જેમ કપુરના વૃક્ષને કાપીને બા વળની પછવાડે વાડ કરવા જેવુ છે

સત પુરૂષો કદી ઉપદેશ ન આપે તે છતા પણ તે એ સેવવા યોગ્ય છે કારણકે તેઓની સાથે જે વાતચિતો થાય છે એજ શાસ્ત્રરૂપ થઇ પડે છે

વિષયો ઘણો કાળ રહ્યા છતાં પણ અવસ્ય જનારા તો છે જ, ત્યારે વિષયો એની મેળે મદ પડી જાય અને તુરૂપથી ત્યજાય એ બે અને વિષયનો વિયોગ થાય એમા શો ભેદ છે। કઇ નહી છતા મનુષ્ય પોતે તે વિષયોનો ત્યાગ કરતો નથી પરતુ વિષયો જ્યારે સ્વતત્ર થઈને ચાલ્યા જાય છે, ત્યારે મનમા અત્યત પરિતાપ પ્રકટાવે છે પણ પુરૂષોને વિષયો અનેક મનની પીડાઓ અને શરીરના વ્યાધિઓ આરોગ્યનો નાશ કરે છે જ્યા દુષિત લક્ષ્મી હોય છે, ત્યા આપત્તિઓ આવી પડે છે માટે નિર્દોષ વિશુદ્ધ લક્ષ્મી મેળવી સુખી થવુ અને તત્ત્વજ્ઞાનવડે મનની વ્યથાને સમાવી ઉત્તમ આરોગ્યના નિયમો પાળી શરીરને નિરોગ રાખવુ

• સત પુરૂષ કહે છે કે મારી નિદા કરનારને આનદ થતો હોય તો બહુજ ઉત્તમ છે કારણ કે જે મનુષ્યો વિશુદ્ધ રીતે સ્વપરાક્રમથી દ્રવ્ય ઘણી મહેનતે મેળવીને પણ અનેક મનુષ્યોના આનદાર્થે ધન ખરચે છે તો મારી વગર શ્રમે લોક નિદા કરી આનદ માને તો તેથી બીજુ ઉત્તમ શુ?

શ્રી રામચદ્રજીને વનમા જવાનુ થયુ ત્યારે શ્રી સીતાજીને ખબર પડતા સતિએ ગમથી છુટા ન પડવા સાથે આવવાનો આગ્રહ કર્યો પણ વનમા અનેક કષ્ટ અને અનેક ભયનુ વર્ણન કરી શ્રી રામે સીતાને સાથે લેવા ઇચ્છા ન જણાવી તેથી સતિ સીતા ગમ પ્રત્યે કહે છે કે—

મારા પિતા જનકરાયને પણ ધન્ય છે કે જેને તમારા સરખી આકૃતિમા પુરૂષ પણ સ્ત્રીના સરખા અતકરણ વાળા જમાઈ રાજ મળ્યા છે, પરતુ હે પુરૂષોત્તમ, તમારી સ્ત્રીના સરખી ક્રિયા છે એમ પ્રથમથી જ તેણે જાણ્યુ હોત તો મારૂ લગ્ન તમારી સાથે કદી કરત નહિ

આવુ શ્રી રામ સીતાનુ મર્મવાકય સાભળીને તેનો ઉત્તર આપે છે કે—જેમ બ્રહ્માને પોતાના રચેલા બ્રહ્માડમા સર્વ સ્થળે કશો ભય નથી તેમ મને કોઇ પણ સ્થળે કશોજ ભય-નથી હુ સર્વત્ર તારી રક્ષા કરવા શક્તિમાન છુ તો પણ જ્યા સુધી તને વનમા સાથે તેડી જવાનુ રૂચતુ નહોતુ પણ હવે તારો વનવાસ કરવાનો નિશ્ચય જોઈ હુ બહુ

પ્રસન્ન થયો છુ હવે જેમ તત્વજ્ઞ પુરૂષને દયા ત્યાગ કરવી અશક્ય છે તેમ મને તારો ત્યાગ કરવો એ બહુજ અશક્ય છે

નાનુ આ મોટુ મકાન ઝુપડી મહેલ કે પર્ણશાળા નૂતન કર્યાં પણ તેનુ વાસ્તુ શાંતિ કર્યા વિના તેમા વાસ કરનાર સુખી થતા નથી માટે વાસ્તુ શાંતિ અવસ્ય કર્તવ્ય છે તેનો ટુક વિધિ — સ્નાન કરી, યોગ સમાધિ પ્રયોજનના આમત્રણ વડે બળીદાન આપી વાસ્તુ શાંતિ અર્થે સર્વ દેવતાઓનુ પજન કરવુ ને પછી હર્ષપૂર્વક પ્રવેશ કરવો પછી વૈશ્વદેવ બળી, રૂદ્ર બળી, તથા વિષ્ણુ બળી કરીને વાસ્તુ દોષ નિવૃત કરનારા મંગળપાઠ તથા જપો કરવા પછી સ્નાન કરીને પાપ શમન કરનાર ઉત્તમ યત્ન કરી પછી બળીવેદી પાસેના અષ્ટ દીગપાળોનુ વિધાન કરીને છેવટે આશ્રમીને આવસ્યક એવા ગણપતિ મહા વિષ્ણુ એવા દેવતાઓના આયતન સ્થાપિત કરવા આવી રીતે સઘળો વાસ્તુ વિધિ થયા પછી પૂર્ણ હર્ષવડે પ્રવેશ કરવો એક સાધુ ચરિત, દૈવી, મતિવાળા સજ્જને પોતાના અવસાન સમયે સર્વ સબંધી વર્ગથી વેષ્ટીત રહેલા સમયે પ્રિય જનોએ પુછ્યુ કે હવે આપનુ ચિત્ત શાનુ ચિંતન કરે છે ? તેના ઉત્તરમા છેલુ વાક્ય બોલી તત્વમા સમાયા— તે વાક્ય આ—

મારા ચિત્ત રૂપી સુવર્ણની બેઠક ઉપર જે નટરાજ શિવ કે જેમના રક્ત કમળ જેવા ચરણ અડવાની સાથે જેમ સુવર્ણ પીળુ એક રસમય થાય, જેમ સૂર્યના કીરણ પૃથ્વી પર પડતા ને પ્રકાશ જણાય છે તેમ જ અરૂણોદય થતા પ્રકાશનો ભાસ થાય છે તેમ સસાર રૂપી મોહ રાખ નિવૃત્ત થઇ પુનઃ એ જન્મ મરણ નથી એ વાક્ય બોલી નિર્વાણ સ્થિતિને પામ્યા

પૂર્વ અવસ્થામા શુભ કર્મયોગ ભક્તિ, જ્ઞાન, મહ્દ્વર્તન અને સત્યાચરણને કરે છે તેમને અત અવસ્થામા વિના શ્રમે પોતાના ચિત્તમા ઇષ્ટદેવના શ્રી સદાશિવ તેના ચિત્તમા નૃત્ય કરે છે અને પોતાના દિવ્ય જ્ઞાન વડે તેના ચિત્તને પોતાના સ્વરૂપ સામ્રાજ્યમા ઓત પ્રોત ઐક્ય કરી અભેદ કરે છે માટે મહ્દ્વર્તન નો લાભ અકથ્ય છે

विलाससुंदरी

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૫ મું

મોહનલાલની સ્થિતિ

દિવાળી—અરે, કાંઇ શરમ આવે છે ? મારા કાકાએ બરફી કાંઈ વેચવા નથી મોકલી, એતો ખાવા મોકલી છે કેની કંજુસાઇ, કોઇએ ભેટ મોકલેલી ખાવાની વસ્તુ ન ખાતા વેચી પૈસા એકઠા કરવાની દાનત થાય છે

મોહનલાલ—અરે તેમા ગુસ્સે શુ થાય છે એટલી બધી બરફી પડી પડી બગડી જાય તેના કરતા વેચી દેઇએ તો શુ બગડી જાય બગડેલી ખાઇએ તો માંદુ થવાય હું તો તારા ભલાને માટે કહું છું

દિવાળી—અરે, જવાદો ને વાત તમારી ખાવાની વસ્તુ વેચી ને પૈસા પેદા કરવા ઇચ્છનાર કંજુસ માણસોનો જન્મારો કંજુસાઇમા જવાનો પૈસા એકઠા કરી શુ છાતીએ બાધી જવાના છો એમ કાંઇ બરફી વેચી પૈસા પેદા નહિ થઇ શકે

મોહનલાલ ચુપ રહ્યો, થોડી વારે તે બહાર ગયો

દિવાળી સુંદર રૂપવાળી યુવતી હતી, તેના માબાપ મરી ગયા છે તેના બાપે ધનના લોભમા મોહનદાસ સાથે તેના લગ્ન કર્યા હતાં શરૂઆતમા દિવાળી પતિની આજ્ઞાનુ પાલન કરતી પણ રામદાસનો સ્વભાવ તેના જાણવામા આવતા તે તેના સામું બોલતા શીખી હતી મોહનલાલ તેને પેટ ભરીને ખાવા પણ દેતો નહિ તેને માટે સારા કપડા પણ ન લાવતો, ફાટેલા સાલ્લાને સત્તર થીગડા ચોટાડી પહેરવા કહેતો જેમ બને તેમ ખર્ચ ઓછુ કરવા સમજાવતો, મરચુ ને રોટલા ખાઇ પૈસા પેદા કરવાનુ જાણતો, ઘરમા સારૂં અનાજ કે સારૂં શાક પણ વાપરતો નહિ બજારમાથી ઓછામા ઓછા ભાવે અનાજ લાવતો શાક પણ સડેલુંજ લાવતો, કેટલીકવાર શાક કરેજ નહિ, દુધ ખાવાની તો તેણે બાધા રાખી હતી ઘી પણ રૂપિયાનું મહિનો ચલાવવાનો હુકમ હતો આવા વર્ત્તનથી નવયુવાન દિવાળીનુ મન નારાજ થઇ ગયુ હતું

શરૂઆતમા તો પતિપત્ની વચ્ચે વાદવિવાદ થતો, બોલબોલા ચાલતી અને ધીમે ધીમે દીવાળી પણ મોહનલાલને પી ગઇ હતી કેટલાક માણસોએ મોહનલાલને કહ્યું હતુ કે

શેઠ, તમારે દીવાળીને મારવી નહિ, જો બહુ છ છંછેડશો અને ઘરમાંથી પગ બહાર મકશે તો ફરી તે તમારી ન સમજશો એક તો તમારી ઉમ્મર હાલ ૭૨ વર્ષની છે તે નવયુવાન છે હજુ તો તેનો ખરી જુવાનીમા હવેજ પ્રવેશ થાય છે તેને જો તમે મારપીટ કરશો તો તમારાથી કંટાળી જશે " આથી મોહનલાલ તેને કાઇ વધુ કહેતો નહિ, એથી દિવાળી તેના માથે ચઢી બેઠી હતી

મોહનલાલ એને ખુશ રાખવા ઘણુ મથતો, પણુ તેમ તેમ તે વધુ સ્વતંત્ર બની બેઠી હતી જરા મનભેદ થતા દીવાળી શેઠને ગાળો દેવા પણ ચૂકતી નહિ પતિ ભક્તિ તો ડૂબી ગઇ હતી

થોડીવારે મોહનલાલ બજારમાથી ઘેર આવ્યો તેણે દિવાળીને કહ્યું કે ખાવા થયુ હોયતો કાઢો

દિવાળી—બરશી ખાતા ચુક આવી, હવે ખાવાનુ શુ મળે ધૂળ ખાવ, જ્યા જવુ હોય ત્યા જાવ, જ્યા પૈસા ન ખર્ચવા પડે અને ખાવા મળે ત્યા જાઓ

મોહનલાલ–'અરે, પણુ મારે હમણાજ અગત્યના કામમા જવુ છે અને રાત્રે મોડા સુધી ત્યા રોકાવુ પડશે ત્યાસુધી મારે ભૂખ્યા રહેવુ પડશે માટે ખાવા ન કર્યું હોય તો બનાવી દે કે હું ખાઇને જાઉ'

દિવાળી–આજે ખાવા બનાવવા હુ નવરી નથી, જાવ તમારે જવુ હોય ત્યા, ખાવા કરવાથી વળી નકામા પૈસા બગડે, માટે હવે ખાવુજ નહિ, કે પૈસા ખર્ચ ન થાય, હુ તો આજે કાઈ ખાવા કરવાની નથી માટે જાવ જવુ હોય ત્યા

મોહનલાલ–' ઠીક તારી મરજી' એમ કહી પોતાને કામે ગયો દિવાળી બારણા અડકાવી ઘરમા જઇ સૂતી બેએક કલાક પછી કોઇએ બારણુ ખખડાવ્યુ, દિવાળીએ તરત ઉઠી બારણુ ઉઘાડ્યુ

બારણુ ઉઘડતા ' નમો નારાયણ ' કહેતા એક દન્ડ કમન્ડલુ ધારણ કરેલા બોડા માથાવાળા સંન્યાસીએ અંદર પ્રવેશ કર્યો

દિવાળી તેમને જોઇ ઘણીજ ખુશી થઇ, અને ઘણા ઉમગથી તેમને સન્માનપૂર્વક ઘરમા લઇ જઇ એક ઉત્તમ આસન પાથરી બેસાડ્યા

સંન્યાસીએ આસન ઉપર બેસી દિવાળીને કેમ ચાલે છે ' એમ પૂછ્યુ

દિવાળી પોતાના પતિથી કંટાળી ગઇ હતી, અને રોજ ઘરમા ખટપટ ચાલ્યા કરે છે એમ જણાવી આજની બનેલી સર્વ વાત જણાવતી બોલી–પ્રભો, હવે તો હુ આ પાપીથી કંટાળી ગઇ છુ ગડો સુખે ખાવા પણુ દેતો નથી હુ તો આ નીચને પલ્લે ક્યાથી પડી હવે તો તેની એક પણુ વાત હુ સહન કરી શકતી નથી, હુ તો ગડ્યા ને ગાળો ભાડી પણુ થાકી, તેનુ મો જોતાજ મારા શરીરમા અગ્નિ સળગે છે તે એટલો બધો કંજુસ છે કે ગરીબને પાણી પીવા એક પાઇ પણુ આપતો નથી, લોકોનુ સત્યાનાશ વાળવા બેઠો છે પૈસા ખર્ચાઇ જાય એમ ધારી પેટ ભરીને ખાતો નથી તેમ ખાવા દેતો પણુ નથી. ટાઢમા થથરે છે પણુ ગરમ કપડુ પહેરતો નથી, પગમા જોડા પહેરવાની તો તેણે બાધા લીધી છે તાપમા દાઝે તેની ના નહિ પણુ પૈસા ખર્ચાય તેથી જોડા લેવાતા નથી, હુ તો તેને કુતરા,

બિલાડા કરતા પણ કનિષ્ટ જાણું છુ હવે હુ શુ કરૂં પ્રભો ! મને હવે આ દુ:ખથી ઉદ્ધારો હવે હુ તેને મારો પતિ સમજતી નથી એટલુજ નહિ પણ તેની સાથે મારો કોઇપણ દિવસનો પરિચય છે એમ યાદ આવતાં મરી જવુ સારૂ એમ લાગે છે હવે મારે શુ કરવુ ?

પ્રકરણ ૬ ઠું
યોગીનું પરાક્રમ.

મોહનલાલ દિવાળી પાસેથી નીકળી ગમદાસને ત્યા તેનુ ઘર હરાજ કરવા નાજરને લઇ આવ્યો હતો ગમદાસનો પુત્ર આખરઅવસ્થામા હોવા છતા પણ જપ્તિ કરી પૈસા વસુલ કરવા તે તૈયાર થયો હતો નાજરે જપ્તિ કરવા માંડી ત્યારે પડોશીઓ એકઠા થઇ નાજરને કહેવા લાગ્યા કે સાહેબ, આપ થોડી મુદત આપો, નહિ તો આ છોકરો મરી જશે ડાકટર કહે છે કે અત્યારે એ છોકરાને અહીથી બીજી જગ્યાએ ખસેડવાથી તેનો જીવ ચાલ્યો જશે માટે આપ પાચ દસ દિવસની મ્હેતલ આપો

નાજરે કહ્યુ કે આપ સર્વ કહો છો તે હુ સમજું છુ હુ મુદત આપવા ખુશી છુ પણ મોહનલાલ ખુશીથી મુદત માટે જણાવે તો એમ બને જો હુ તેની મરજી વગર જપ્તિ બધ રાખુ તો તે અરજી કરે કે " નાજર આવ્યા હતા પણ લોકોની વાત સાભળી જપ્તિ કર્યા વગર ચાલ્યા ગયા છે, તો મારી નોકરીમા હાનિ આવે એથી હુ મોહનલાલની મરજી વગર કાંઈ કરી શકુ નહિ આપ એ સંબધમા મોહનલાલને કહો

લોકોએ મોહનલાલને કહેવા માડ્યુ કે શેઠ વૈશ્નવ થઇ જરા તો દયા લાવો. આ બિચારાનો છોકરો મરવા પડ્યો છે અને તમને જપ્તિ કરાવતા જરા પણ શરમ આવતી નથી તે માટે નાજર સાહેબને તમે કહો તો હમણાજ બંધ રાખે

મોહનલાલ—અરે ભાઇ, હુ તમારા કહેતા બહુ સમજુ છુ આ સર્વ ઇશ્વરની ઇચ્છાનો ખેલ છે ભાઇઓ, આ તો સસાર છે, તેમા તો હમેશા સમ્પત્તિ અને વિપત્તિ આવ્યાજ કરે છે, હમેશા રોગ, શોક તો આવ્યા જ કરે, તેથી શુ આપણુ કામકાજ કોઇ બધ કરી શકે છે ? ગમદાસનો પુત્ર માંદો છે તે પણ ભગવાનની ઇચ્છા છે ભગવાનની મરજી હશે એમ બનશે તે કાંઇ આપણા હાથમા છે હુ નાજર સાહેબને ભથ્થુ ભરી તેડી લાવ્યો તે શુ કાંઇ તેમને પાછા જવા દેવા માટે નાજર સાહેબ આ લોકોની વાત સાંભળવામા કાંઈ માલ નથી. માટે આપ આપનુ કામ ચલાવો

નાજર—જુઓ ડાકટર સાહેબ મોહનલાલ શેઠ શુ કહે છે? હવે મારો કાંઇ દોષ છે?

ડાકટર અરે શેઠ તમે તો વિવેકી છો ભગવાનની ભક્તિ પણ આપ ઘણી કરોછો, તો આવા સમયે તમે કાંઇ દયા ન રાખો તો બીજું કોણ રાખશે મારા ધારવા પ્રમાણે રામદાસના પુત્રને અત્યારે આ મકાનમાથી ખસેડવાથી જરૂર રોગ અસાધ્ય થઇ જશે

મોહનલાલ—સાહેબ, દયા કોને કહે છે જો દયા ધર્મની તરફ જ ખ્યાલ કરવામા આવે તો સાંસારિક કાર્ય કાંઇ પણ થઇ શકે નહિ વ્યાવહારના કાર્ય દયાધર્મ રાખવાથી ન ચાલે હુ તો ગરીબ છુ દયા રાખવી એ આપ જેવા ગરીબનુ કામ નહિ

ડાકટર—એવી વાત ન કરો ભગતજી, તમે દયા ન રાખો તો બીજુ કોણ રાખે તમે દયા રાખો તોજ રામદાસનો પુત્ર જીવશે, માટે હાલ થોડો વખત શાંતિ રાખો

મોહનલાલ—ઘણી વિલક્ષણ વાત, મે રૂપિયા ધીર્યા અને અત્યારે તે વસુલ કર-

તી વખતે તમે બધા ડહાપણ કરો છો જ્યારે તેણે રૂપિયા લીધા અને તે લેવા ઉઘરાણી કરતા મારા પગ પણ ઘસાઈ ગયા, છતા કાઇ ન મળ્યું તે વખતે તમે બધા ક્યા ગયા હતા ! અત્યારે તમને ગરીબની દયા આવે છે. અને મને પાછા જવાનું કહો છો, ત્યારે બહુ દયા આવતી હોય તો તમે મારા રૂપિયા આપી દો કે હુ હુકમનામુ ફાડી નાખુ તમને દયા હોય તો રૂપિયા આપવાની વાત કરોને વ્હેવારની વાતમા બીજુ કાઇ ન બને નાજર સાહેબ આપ જપ્તિનું કામ શરૂ કરો

નાજર–આપ હવે મને દોષ ન દેશો સિપાઇ, હવે ઘરમાનો સામાન બહાર કાઢો

આ સાભળી ગામના એક વૃદ્ધ માણસે મોહનલાલનો હાથ પકડ્યો અને બોલ્યો એવુ કામ ન કરો ભાઇ, એથી તમને લાભ નહિ થાય તમે મારી વાત સાભળો, નાજર અને પટાવાળાને બોલાવવામા તમારે જે ખર્ચુ આપવુ પડ્યુ હોય તે હુ તમને આપી દઉછુ તમે આજ જપ્તિ બધ રાખો

મોહનલાલ–ઠીક વાત કરી આજે તમે કહો ને હુ પાછો જઉ વળી ફરી કોઇ બીજે કહેને પાછો જઉ એથી તો મને ઘર કે રૂપિયા કાઇ ન મળે જાવ મહેરબાન, હુ કોઈની વાત સાભળવા માગતો નથી નાજર સાહેબ, આમ વાતો કરનાર ઘણા આવશે માટે આપ જે કામ કરવા માટે આવ્યા હો તે કામ કરો

નાજરે સિપાઇને કહ્યુ કે અરે જા અદર, સામાન બહાર કાઢ, હવે આપણો ઉપાય નથી

આ જોઇ સર્વ નિરાશ થયા, સિપાઇએ રામદાસના ઘરમા પ્રવેશ કરવા માડ્યો. ડૉકટરે રામદાસને તેના પુત્રનો ખાટલો બીજા પડોશીને ઘેર મૂકવા જણાવ્યુ

એવા સમયમા પાસેના મકાનની પાછળથી એક ભગવા વસ્ત્ર ધારણ કરેલો પુરુષ ર આવ્યો તેની સફેદ દાઢી છાતી સુધી લાબી લટકતી હતી આમ આવા સમયે અચાનક આ વૃદ્ધ મહાપુરુષને આવેલા જોઇ સર્વ કોઇ વિસ્મય પામ્યા આ પુરુષ મનુષ્યોના ટોળાની વચમા આવી પ્રભાવપૂર્વક ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો કે " આ કોણ રામદાસના ઘરમા પેઠો છે ? તમે કોણ છો ' હુ એ સતપુરુષના ઘરમા ન પેસવા તમને જણાવુ છુ એકદમ બહાર નીકળો

આ પુરુષની આજ્ઞા સાભળી સિપાઇ બિલકુલ બોલ્યા ચાલ્યા વગર બહાર નીકળ્યો, અને તે મહાપુરુષ સામે જોવા લાગ્યો નાજરે જોયુ કે સિપાઇ પાછો આવ્યો, છતા તો તરતતો કાઇ ન બોલી શકયો થોડીવારે વિચાર કરી નાજરે કહ્યુ " આપ કોણ છો ? એ તો આપને કોઇ દિવસ જોયા નથી ઠીક, આપ ગમે તે હો, તેની સાથે અમને વાધો નથી, પણ આ સરકારી કામ છે, સરકારી કામમા હરકત કરવાનો આપને અધિકાર નથી "

મહાપુરુષ–"સરકારી કામ કહી સરકારના નામને કલક ન લગાડો તમે મૂર્ખ છો ખરેખર હૃદયહીન છો એથી તમે કાઇપણ વખત એ વખતનો વિચાર કર્યા વગર જ્ઞાનથી શુન્ય છો આવી રીતે સરકારી કામનુ બદનામ કરો છો આવા અયોગ્ય સમયે કે જે વખતે આખોમાથી આસુ નીકળતાં જોઇએ એવા સમયે જે મનુષ્ય સરકારી કામ કરવાનુ બ્હાનું બનાવી અન્યનુ સર્વ નાશ કરે છે તે પિશાચ લુટારાઓ કરતા પણ વધુ અધમ છે,

તમારા જેવા નરપિશાચ અમલદારોના અત્યાચારોથી જ રાજાના ઉપર પ્રજાની અપ્રીતિ થઇ જાય છે અથવા તો રાજાના નામને કલક લગાડો છો પાપી એવો કોણ રાજા

છે કે પોતાની પ્રજાના આવા સંકટ સમયમા તેના ઉપર અત્યાચાર કરવાની સત્તા આપે ? હુ તમને કહુ છુ કે તમે સર્વ અહિંથી કાઇ પણ કર્યા વગર ચાલ્યા જાઓ કામ પુરૂ કરવુ હોયતો ફરી કોઇ વખતે આવીને પુરૂ કરજો.

નાજર—" મ્હને આપ કહો તેમ કરવાને કાઇ વાંધો નથી પણ શુ કરૂ વાદીની અરજી વગર આ દરખાસ્ત માંડી ન વળાય.

યોગીએ મોહનલાલની તરફ જોઇ કહ્યું કેમ શેઠ ? બે દિવસ આ કામ બંધ રાખતા શુ તારા કૃષ્ણ નામને કલંક લાગશે ? જા, દૂર જા, પાખંડી, મુખે રાધા કૃષ્ણ, રાધા કૃષ્ણ કરે છે અને અતંરમાં તો હળાહળ વિષ ભર્યું છે, તેને ત્યાગવા ઇચ્છા તો નથી આજે આ મકાનમા તારાથી જપ્તિ થઇ શકશે નહિ

યોગીની વાત સાંભળી મોહનલાલ કાંઇક ભયભીત થયો પણ એમ બ્હી જવાથી વ્યવહાર ન નભે એમ જાણી તેણે કહ્યુ " આપ ગમે તે હો, પણ અત્યારે આપની વાત અન્યાય વાળી જણાય છે મે રૂપિયા ધીર્યા અને તે આ મિલ્કત હરાજ કરી વસુલ કરવાના છે તેને માટે તો મારે દાવો કરવો પડયો, હુકમનામુ, કઢાવવુ પડ્યુ અને કેટલુ સહન કરવુ પડ્યુ હુ જપ્તિ ન કરાવુ તો મારા રૂપિયા શુ કાકરા હતા !

યોગી—" ઠીક તુ મારૂં નહિ માને સારૂં, તારા કેટલા રૂપિયા છે ? મુડી કેટલી હતી અને વ્યાજ કટલુ ? એમ કહી જુસ્સે પોતાના ગુજામાથી કેટલીક નોટોનો થોકડો કાઢી કહ્યું ' બોલ, શુ વિચાર કરે છે ! બધા મળી કેટલા રૂપિઆ માગે છે ?

મોહનલાલ--હુ એકંદર રૂ ૨૫૨ માગુ છુ અને ખર્ચના રૂ ૨૫ જુદા.

યોગી--મૂડી કેટલી ? અને વ્યાજ કેટલુ ?

મોહનલાલ--હે ! મૂડીને શુ કરવી છે ? એકંદર રકમ રૂ ૨૭૭ છે

યોગી--ઠીક, મૂડી તો ૨૦ રૂપિયા કેમ ? હવે તેના તારે રૂ ૨૭૭ લેવા છે સારૂ હુકમનામું માંડી વાળવા હુકમનામા ઉપર ભરપાઇ કરી દે

આમ અચાનક કોઇ નવીન પુરુષે આવી રામદાસનુ ઘર હરાજ કરવુ બંધ રખાવી, દેવાના રૂપીયા આપવા માંડયા તે જોઈ સર્વ ભરાયલા લોકો આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા

મોહનલાલ--મહાશય એ ઘર રૂપીયાને બદલે અમને લખી આપેલુ છે, એટલે એ ઘર હરાજ કરી મારે કબજે લેવાનુ છે અને રકમ ખુટશે તો તેની બીજી મિલ્કતથી વસુલ થશે

મોહનલાલનો વિચાર ઘર હરાજ કરાવી થોડી રકમમા તે ઘર પડાવી લઈ બાકીની રકમ માટે રામદાસની જંગમ મિલકત હરાજ કરવાની હતી ઘર તેને ઘણી થોડી કિંમતમા મળી જાય તેમ હતું એટલે તેણે રૂપિયા લેવાની ના પાડી

યોગી--જો ભાઇ, તારે બીજા પણ દસ વીસ રૂપિયા વધુ લેવા હોય તો લે, હુકમનામું ભરપાઈ કરી આપ, અને ચાલ્યો જા ઘર હરાજ કરવાની વાત હવે જવા દે

શેઠે જાણ્યું કે આ લાગ સારો હાથ આવ્યો છે આનાકાની કરતા વધુ રકમ આપવા આ તૈયાર છે પણ ચોખ્ખી ના પાડવાથી વળી કાંઇ વધારો ખરો એવો વિચાર કરી તે બોલ્યો મહાશય, એમ રૂપિયા નહિ લેવાય, આ ઘર તો મને લખી આપ્યુ છે, એટલે તેનો મારે કબજો લેવાનો છે

આ સાંભળી યોગીનો મિજાસ ગયો, ગુસ્સે થઇ તેમણે કહ્યુ શું કહ્યું ! તું આ મકાનનો કબ્જો લેવા ઇચ્છે છે તું આ હુકમનામુ ભરપાઇ નથી કરી આપતો એમ ? ” એમ કહી તે યોગીએ પાસેના એક વૃક્ષ ઉપરથી એક ડાળ તોડી શેઠના તરફ જોઇ કહ્યું પાપી, દુષ્ટ તારા જેવા ઢોંગીને તો મારવોજ ઉત્તમ છે, આજ તને જીવતો ન છોડું ? એમ કહીને તે વાઘની માફક મોહનલાલની ઉપર તુટી પડયા મોહનલાલ ભયથી કંપતો નાસવા જતા જમીન ઉપર ગબડી પડયો યોગી-તેની છાતી ઉપર પગ મુકી બોલ્યો હવે જોઉં છું કે તને કોણ બચાવે છે ? તું મહા પાપી છે તારો તો હવે વધ કરવો જ-યોગ્ય છે મોહનલાલે બૂમો પાડવા માંડી, એટલા બધા માણસોમાથી કોઇની મોહનલાલને છોડાવવાની હિંમત ન ચાલી

અપૂર્ણ

माउन्ट आबु

(અનુસધાન ગતાંકથી -)

આબુગેટ–આ સ્થળે બે બાજુ બે ટેકરીયો દરવાજા જેવી છે અહીં સડક પૂરી થાય છે અને પહાડોના છેવટનો ભાગ આવી રહે છે ત્યાથી નીચે ઉતરવાને માત્ર પગ રસ્તોજ છે પહેલા સિરોહી અને ડીસાથી અહિ આવવાનો આ જુનો રસ્તો હતો અહિથી જમીનની તળેટી જોઇ શકાય છે આ સ્થળને **આબુગેટ** પણ કહે છે

ત્યાથી પાછા નખીતળાવના રસ્તે આવી નખીતળાવની ઉત્તર તરફની સડકે થઇ નખીની આસપાસ ફરી આબુના બજારમા જઇ શકાય છે

બોટ હાઉસ––નખીતળાવની ઉત્તર તરફ રજપુતાના કલબ તરફનુ બોટહાઉસ છે; જ્યાથી રજપુતાના કલબના મેમ્બરો કે જે ઘણે ભાગે યુરોપીયનો હોય છે તેઓ ' નાની બોટોમા બેસી સાંજના નખીતળાવમા ફર્યા કરે છે તે એક બોટમાં બેએક માણસ બેસી શકે છે સાજના ચાર પાંચેક વાગે યુરોપિઅન ગૃહસ્થો, અને સ્ત્રીઓ આ નાની બોટોમા બેસી નખીતળાવમા ફર્યા કરે છે ચાર પાંચેક બોટો આ પ્રમાણે તળાવની પશ્ચિમ બાજુમા ફર્યા કરે છે પાસે ટેકરી ઉપર જોધપુરની કોઠી છે જેને લેઇક-હાઉસ કહે છે

અહીંથી એક રસ્તો દેલવાડા તરફ જાય છે ત્યાથી થોડે દૂર આગળ જતા સામેની ટેકરી ઉપરનો અદ્ધરદેવી જવાનો રસ્તો છે

કૃષ્ણતીર્થ—અનાદ્રાને રસ્તે ચારેક માઇલ ઉપર આમપાણી અથવા કૃષ્ણતીર્થ નામનું એક તીર્થ છે, અહી કોટિધ્વજ નામના મહાદેવનું શિવાલય છે જ્યા શ્રાવણ સુદ ૧૫ ના રોજ મેળો ભરાય છે, આ મહાદેવમા જવા માટે ઘણી ઘીચ ઝાડીમા થઇ જવુ પડે છે ત્યાં વાઘવરનો પણ ભય ગણાય છે, એથી ઘણા અહિ જતા નથી

અર્બુદા દેવી—નખી તળાવ ઉપર, રઘુનાથજીના મંદિરની ઉત્તર દિશાએ સામે ટેકરી જણાય છે આ ટેકરી ઉપર એક ગુફામા અર્બુદાદેવી છે નખીતળાવની ઉત્તર કિનારે થઇ ઉપર ચઢવાનો સેહેલો રસ્તો છે, આગળ જતા દુધવાવડી આવે છે ત્યા એકાદ રૂમ બધાવેલી છે અહી વાવ છે તેમા પાણી ધોળુ દુધ જેવા રંગનુ છે

ત્યાં એકાદ સાધુ રહે છે, ત્યાંથી ઉપર ચઢવાનું હોય છે, રસ્તો કેટલાક પગથીયાંવાળો અને કેટલોક ઉપર ચઢવાનો છે, છેક ઉંચી ટેકરી ઉપર ગયા પછી એક પહાડની ગુફા આવે છે, તે ગુફામાંથી અંદર જતાં જમણા હાથ ઉપર એક બાજુ પાણીનો ઝરો છે, અંદર ચોક છે, ત્યાં સામે જ એક મોટા પહાડની ગુફા છે, જેમાં છેક નીચા બેસીને અંદર જવાય છે ચારે બાજુ પહાડમાં વચ્ચે પોલી ગુફા છે તેમાં મધ્યે અર્બુદાદેવીની શ્યામ અને તેજસ્વી મૂર્તિ ઉભેલી સ્થિતિમાં છે આજુબાજુ ચાંદીના પતરાંથી મઢેલો મંડપ છે મૂર્તિ પાસે દીવો બળતો હોય છે, અહિં ગુફામાં અંધારૂ હોવાથી દીવો હોય તો જ દર્શન થઇ શકે છે

આ દેવી અધ્ધર છે એમ ઘણા કહે છે અને માને છે, અમે પુજારીને પૂછયું તે તેણે પણ દેવી અધ્ધર છે, અને માત્ર પગ નીચે થઇ દોરો પાર નીકળી શકે છે એમ કહ્યું મૂર્તિને પગ સુધી તેમ આજુબાજુ કપડાં પહેરાવેલા હોવાથી દેવી અધ્ધર છે કે સિંહાસન ઉપર પધરાવેલ છે તે સમજી શકાયું નહિ પણ અહિંના સાધુ સંતોને પૂછતાં તેમણે જણાવ્યું કે દેવી અધ્ધર નથી પણ અર્બુદા દેવી ને બદલે અધ્ધરદેવી અપભ્રંસ નામ પડી ગયું છે

દેવીની ગુફાની બહાર મહાદેવનું દેવાલય છે, દેવીની પુજા મારવાડી બ્રાહ્મણ કરે છે, દેવીની ગુફાની બહાર એક ધર્મશાળા કોઇએ નવી બંધાવેલી છે, આ ટેકરી ઉપર સાધુ-સંતો રહી શકે તેવી ગુફાઓ છે

મહાત્મ્ય—આ દેવી પહેલાં સુંદાણા પહાડમાં હતાં, ત્યાંથી આબુ પર્વતની અર્બુદ ટેકરી ઉપર આવે ૧૩૦૦ વર્ષ થયાં છે, જ્યારે મહમદ બેગડાના વખતમાં હિંદુ મંદિરો અને મૂર્તિઓને તોડવામાં આવતી ત્યારે સુંદાણા પહાડ ઉપર આ દેવીની મૂર્તિ તોડવા મહમદ બેગડાનો સરદાર ગયેલો ત્યાં દેવીને તોડવાનો પ્રયત્ન કરતાં દેવીએ સાક્ષાત્ પ્રકટ થઈ માથું પથ્થરમાં પછાડી તેના લોહીના અણુ અણુથી અસંખ્ય સૈન્ય થયું તેણે તે સરદારના સૈન્યનો નાશ કર્યો અને દેવીએ સિંહ ઉપર સ્વારી કરી તે પ્રદેશ ભ્રષ્ટ થવાથી આ સ્થળે આવ્યાં, અહિં પણ તે સરદાર પાછળ પડેલો, તેને આ ટેકરી ઉપર ચઢતાં દેવીએ પાછો જતો રહેવા કહ્યું છતાં તેણે ન માન્યું, તેથી દેવીએ તેનો ત્યાંજ અંત આણ્યો અને પોતે આ પહાડની ગુફામાં આવી સ્થિત થયાં આ પ્રદેશમાં આ દેવીની ઘણી માનતાઓ ચાલે છે

અર્બુદગિરીની અર્બુદાદેવી અધિષ્ઠાત્રી ગણાય છે યાત્રાળુઓ દેલવાડે જૈન મંદિરો જોવા જતાં નખી તળાવને ઉત્તર કિનારે થઇ આ ટેકરી ઉપર ચઢે છે, માતાજીના દર્શન કરી પાછા દેલવાડા તરફ ઉતરવા પથ્થરના પગથીયાં છે, તે રસ્તે થઇ નીચે ઉતરી દેલવાડે જાય છે

સનસેટ પોઇંટ—રઘુનાથજીના મંદિરથી બજાર જવાના રસ્તે આગળ દુલેશ્વર મહાદેવના કમ્પાઉન્ડ પાસે એક સડક બજાર તરફથી દક્ષિણ દિશા તરફ જાય છે એ સડકે દક્ષિણ તરફ વળતા થોડે દૂર જતા પશ્ચિમ તરફ જવાની સડક આવે છે એ સડકે સનસેટ પોઇંટ જવાય છે જે પોણો માઇલ દૂર છે આ સડકે આગળ છેક આબુના પશ્ચિમ ભાગનો છેવટનો ભાગ આવે છે જ્યાં ચારેક છોળધ ઓટલા ગેલેરીવાળા છે ત્યાં બેસી સાંજના આથમતા સૂર્યનો દેખાવ સુવર્ણ જેવો જણાય છે આથમતી વખતે કિરણો બંધ થઇ જાય છે, અને જાણે તપાવેલા સુવર્ણનો લાલચોળ ગોળો નીચે જમીનમાં ધીમે ધીમે ઉતરતો હોય તેમ દેખાય છે આથમતાં આથમતાં પોણો, અર્ધો, પા ભાગ અને છેક છેવટ એક ઝીણી લીટી જેવો ભાગ જણાય છે એકીટસે સામે જોઇ રહેનારને સૂર્યનો

દિગબરી જૈન મદિર—ગામમા પેમતાં પાસે દિગબરી જૈન મદિર ઉચી ટેકરી ઉપર છે તેની આજુબાજુ ધર્મશાળા છે તેમા પણ પાસે જૈન ધર્મશાળા છે

અહી ચૈત્ર અને કાર્તકમા ઘણા જૈનોયાત્રા કરવા આવે છે

આ મદિરોમાં બધા હિન્દુઓ જઇ અને સર્વ જોઇ શકે છે તેમ આબુના મેજીસ્ટ્રેટની પરવાનગી લઇ યુરોપિયનો પણ આ મદિરો જોઇ શકે છે ૧૨થી૬ વાગ્યા સુધીમાં મદિરો જોઈ શકાય છે જોવા જનારાઓએ ચામડાના જોડા અને લાકડી બહાર કાઢી મુકવી પડે છે અદર બીડી પીવાની સખ્ત મનાઇ છે

દેલવાડાના જૈન મદિરો જોઈ ત્યાથી આગળ ત્રણેક માઇલ અચળગઢ છે ત્યા જવાય છે

(અપૂર્ણ)

મીઠું અને તેના ઉપયોગો.

વિંછી કરડયો હોય જ્યા ડખ લાગ્યો હોય તેનાથી થોડેક છેટે દોરી બાધી લેવી કે જેથી ઝેર પ્રસરતું અટકે કરડેલા સ્થાન પર વાટેલું અને કપડાં વતી ચાળેલું મીઠુ ઘસવુ આ પ્રકારે કરવાથી દરદીને ઝટ આરામ થાય છે

વિછીનુ ઝેર ઉતારવુ—મીઠાને પાણીમા પીગાળીને ચુલ્હા પર ગરમ કરીને ડખેલા સ્થાન પર સ્વેદન કરવાથી ઝેર ઉતરી જાય છે,

વિછીના ડખનો ઉપચાર—મીઠુ મુખમા ચાવી જે અગે કરડયો હોય તેના સામા કાનમાં જોરથી ફુક મારવી, ધ્યાન રાખવી કે મીઠુ મુખમા રહી ન જાય

વિછીના કરડવાથી થતી પીડા અને બળતરા મટાડવી—વાટેલું ઝીણું સીધા લુણ ગાયના ઘીમા મેળવીને ગરમ કરવુ આ નવાયુ નવાયુ ડખપર થોડીકવાર ઘસવાથી પીડા તેમજ બળતરા નષ્ટ થાય છે

હાથ પગે બળ્યા હોય તો—ગરમપાણીમા થોડુક મીઠુ મેળવીને તેમા બળેલા ભાગને ડુબાવી રાખો. આથી બળતરા ઓછી થઇ જાય છે, (બાદ ચુનાના પાણીને કોપરેલમાં મેળવીને તેના કપડાની પટી બોળીને લગાડવામા આવે છે જ્યા સુધી ઘાવને આરામ નથી થતો ત્યા સુધી તેને તેલવાળા ચુનાના પાણીથી તર રાખવામા આવે છે

ચોટ લાગવા પર—મીઠાની પોટલી બનાવીને સેક કરવો કે જેથી ચોટ લાગેલા સ્થાનને લાભ પહોચે છે તેમજ સોજો પણ જલ્દી ઉતરી જાય છે

રૂઝ આવવાના કાર્યમા મદદ પ્હોચાડનારૂં મિશ્રણ—સો ભાગ પાણીમા પાચ ભાગ મીઠુ નાખીને મિશ્રણ બનાવવામા આવે છે આજ મિશ્રણથી ઘવાયલા ભાગ ઇસ્પીતાલમા ધોવાય છે

બધકોશ—સ્હવારે દસ અથોળ સ્વચ્છ ઠડા જળમા એક ચમચી મીઠું નાંખીને હલાવવુ, જ્યારે મીઠુ મળી જાય ત્યારે આ મીઠાવાળુ પાણી પી જવુ પદર દિવસ સુધી આ પ્રકારે રોજ પ્રાતઃકાળે મીઠાનુ પાણી પીવાથી કબજીઆત દુર થઇને ઝાડો સાફ આવે છે

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૩] આષાઢ-શ્રાવણ, સંવત ૧૯૮૧, જુલાઈ-ઑગસ્ટ. સને ૧૯૨૫ [અંક ૫-૬ ઠ્ઠો

जीव पक्षीनी प्रभुने प्रार्थना.

(અમારી ડેલણુ ગાડી તાલ ' તમે૦ એ લય)

અમે તો પિંજરીયાના પંખિ, પ્રભુ ' છોડાવજોજી,
અમે તો રહ્યા તમોને ઝંખી, ગગને ઉડાવજોજી
મહા મોહવશ થઇને હાથે—કરી વહોર્યાં બન્ધન સહુ સાથે,
સુવર્ણ પિંજર તણા બંધ તોડાવજો જી   અમે૦
પહેલા પિંજર જોઇ હરખાયા, બન્ધનના દુઃખ હવે જણાયા
આવ્યા શરણ તમારે, વહારે આવજો જી,   અમે૦
પિંજર પામતુ બળ લઇ જાતું પંખિપણું અમ તો લજવાતું,
અમપણું આ વિધિ પરવશતાથી ન ત્યજાવજો જી   અમે૦
હંસ પંખિને બ્રહ્મા સેવે, ગરુડને ગમ્યો વિષ્ણુદેવે,
દેવો પક્ષી રક્ષે એ ઉર લાવજો જી   અમે૦
અમે આપના છીએ પંખિડા, પણ બન્ધનની સેવીએ પીડા,
ત્યાંથી છોડાવી આપ સમીપ કુદાવજો જી,   અમે૦
પરમ દેવ ! તમે અમારી ઉપર, આરૂઢ થઇ વિચરો સચરાચર,
જીવ પંખિથી શોભો ને શોભાવજો જી,   અમે૦

શ્રી૦ ઉ૦

जगदासक्त जीवने प्रश्न.

ગઝલ

(જગતના નાથને જોયા વિના, એ લય)

જગત્પ્રવૃત્તિમાંથી કદી તને પ્રભુ સાંભરે છે કે ?
જગત્ જોઇ થાકીને તારી નજર પ્રભુપર ઠરે છે કે ?
જગતના સ્વાર્થ સાધનમાં, અવિહિત કાર્ય આચરતાં,

પ્રભુના ડરથી મન તારૂં, કંઇ પાછું ફરે છે કે? જગ૦
બીજાને ભોળવી લેતા, બીજાનું ઓળવી લેતા,
બીજાને કષ્ટ કંઇ દેતા, પ્રભુ ખાતર ડરે છે કે? જગ૦
જગતના ક્લિષ્ટ વ્યવહારો, બહુ ઝીણવટથી તું કરતો,
પરન્તુ તેની મધ્યે કંઇ પ્રભુ અર્થે કરે છે કે? જગ૦
જગતની વિનાશી વસ્તુ, સહી શ્રમ સઘરી ખાતે
અવિનાશી પ્રભુના નામને કંઇ સંઘરે છે કે? જગ૦
પ્રભુ વિણુ સાચું નથી કાંઇ, કહ્યું શાસ્ત્રે અને સંતે,
અને હું તેનું તે કહું પણ, ગળે કંઇ ઉતરે છે કે? જગ૦

શ્રી૦ ઉ૦

सत्य सहायक कोण. ?

(મારી નાડ તમારે હાથ હરિ સભાળજો રે એ રાગ)
સજ્જન, સુણજો મહિમા શ્રીવર ને સદ્ધર્મના રે,
સાચો સ્નેહી ખરેખર એજ જગતમા સર્વનો રે સજ્જન ધ્રુવ
દુઃખ વાદળ ચડી જ્યારે આવે, ઘોર નિસાસમ દુઃખડા લાવે,
તે સમયે ઉદ્ધારક એ છે ભક્તનો રે સજ્જન ૧
લોઢ ચડે ભવસિંધુ જ્યારે, પારે ત્યારે કોણ ઉતારે,
દયાસિંધુ સસ્થાપક જે સદ્ધર્મનો રે સજ્જન ૨
આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ આવે, મહારોગ માથે ચડી આવે,
ત્યારે પણ એ વૈદ્ય બને નિજ દાસનો રે સજ્જન ૩
કોઇ ભયંકર શત્રુ જાગે, પીડા કરવા પાછળ લાગે,
આભ ફાડી હરિ આવે, ત્યારે કારમો રે સજ્જન ૪

લાલજી વીરેશ્વર જાની

मुमुक्षु शिष्य अने ज्ञानी गुरुनो संवाद.

(ગતાંકથી ચાલુ)

અનુષ્ટુપ્

શિષ્ય—કોણ છે રંક ને શ્રીમાન્, અમૃતથી મીઠું કહો,
જીવતા જાણવો કોને મરેલો શમના સમો? ૧૨

હરિણીવૃત

ગુરૂ—અધિક ઉરમા તૃષ્ણા જેને, સદા નર રંક તે,
અધિક ઉરમા જે સંતોષી, સદા ધનવંત તે,
પીયુષ રસથી મીઠી જાણો, નિરાશ તરંગિણી,
અરર જગમાં જીવે તોયે મરેલ નિરુદ્યમી ૧૩

શિષ્ય —હશે શો પાશ સંસારે, મોહ શો મદિરા સમો,
અંધ છે કોણ આ લોકે, મૃત્યુ શું મુજને કહો ૧૪
ગુરૂ —મમત જનને બાંધે જોરે, સદા દૃઢ પાશથી,
જરૂર નરને મોહે નારી, અધિક સુરા થકી,
મદન વશ જે થાયે, તે છે ખરેખર આંધળો,
અપયશ અરે જે પોતાનો, ગણો મરણ સમો ૧૫
શિષ્ય —ગુરૂ છે કોણ હે દેવ, શિષ્ય સાચોજ કોણ છે?
મહોટો રોગ શું નાથ, તેનું ઔષધ શું હશે? ૧૬
ગુરૂ —હિતતણી દિયે શિક્ષા જેઓ, ખરે ગુરૂ દેવ તે,
નિજ ગુરૂતણી સેવા સાધે, ખરેખર શિષ્ય તે,
ભવજ ગણવો વ્યાધિ મોટો અરે જન સર્વને,
તદપિ હણવો હોયે વ્યાધ, ભજો ભગવંતને ૧૭
શિષ્ય —ઘરેણું કયું હશે સારૂં, શ્રેષ્ઠ તીર્થ કયું હશે?
તજવા યોગ્ય શું દેવ, સાંભળવાનું શું ઘટે? ૧૮
ગુરૂ.—મનહર અલંકારો જાણો, સદૈવ સુશીલને,
સરસ સૌ તીર્થોમાં જાણો, સદા મન શુદ્ધને,
પરધન તજો નિત્યે ભાઈ, તજો પરનારને,
ગુરૂવર તણાં ને વેદોનાં સુણો સહુ વાક્યને ૧૯
શિષ્ય —બ્રહ્મ પ્રાપ્તિતણા હેતુ, શા શા હે ગુરૂદેવ છે?
વસુધામાં વળી દેવ સાચા સંતજ કોણ છે? ૨૦
ગુરૂ —સુશીલ જનની સંગે રે'વું, પરાર્થપણું ધરો,
સતત મનમાં રહો સંતોષી, વિચાર ઉરે ધરો,
નથી નથી નથી પ્રીતિ જેને, જગ વિષયોપરે,
પ્રતિપળ શિવે નિષ્ઠા જેની, સદા શુભ સંત તે ૨૧
શિષ્ય —પ્રાણીને તાવ છે શાનો, મૂર્ખ માનવી છે કયું?
કરે શું નિત્ય હે દેવ, જીવવું કહેવાય શું? ૨૨
ગુરૂ —પ્રબળ બળતી ચિંતા ચિત્તે, ભયંકર તાવ છે,
મૂરખ ગણવો તેને, જેને ઉરે ન વિવેક છે,
કર નર સદા ભક્તિ પ્રેમે, પ્રતિપળ પ્રભુની,
જીવિત ગણવું તેને, જેમાં નહિ છબી દોષની. ૨૩
શિષ્ય— બધાથી અધિકો શૂરો, કોણ કહેવાય હે ગુરો?
ડાહ્યો તથા મહાધીર, કોને સમબુદ્ધિ કહો? ૨૪
ગુરૂ —કુસુમશરથી મર્મસ્થાનો હણાય ન જેહના,
શુરવીર બડો જાણો તેને, ખરેખર વિશ્વમાં,
સમમતિ તથા ડાહ્યો ધીરો ગણાય જ તે કદા * ૨૫

લાલજી વીરેશ્વર જાની

* શિષ્ય અને ગુરૂના પ્રશ્નોત્તરમાં અનુક્રમે "અનુષ્ટુપ્" અને "હરિણી વૃત્ત છે

(અપૂર્ણ)

आत्म संयम.

આપણે સુખ મેળવવા હમેશા પ્રયત્ન કરીએ છીએ જે વસ્તુ મળવાથી આપણે માનીએ છીએ કે આપણને સુખ મળશે તે વસ્તુ મેળવવા આપણે મથીએ છીએ સુખ સર્વ કોઇ ઇચ્છે છે દુઃખ કોઇને ગમતુ નથી દુઃખથી પરિતાપ ઉપજે છે, સુખથી શાંતિ અને આનન્દનુ ભાન થાય છે આ વિશ્વમા સુખ ઘણા શોધે છે છતા કેટલાયને સુખ મળતુ નથી

સુખ આપનાર ઇશ્વર છે, ઇશ્વરને વેગળા મૂકી કેટલાક સુખ શોધે છે તેઓ નિરાશ થાય છે આપણે સુખ મેળવવા ઇશ્વરની સહાય લેતા શીખવુ જોઇએ ઇશ્વરની સહાય શી રીતે મેળવવી એ આપણે જાણવુ જોઇએ વ્યવહારમા કોઇ ઉચ્ચ અધિકારીની કે કોઇ ધનવાનની પ્રિતિ મેળવવી હોય છે તો તેના આચાર વિચારને આપણે અનુકુળ થઇ જઇએ છીએ, ઘણા ખુશામત કરનારા અમલદારોની હાજી હા કરે છે, અને તેમની પ્રીતિ મળે છે જેમની આપણે પ્રીતિ મેળવી હોય છે તેઓ આપણને વખતે આવે સહાય પણ કરે છે તેવીજ રીતે પરમાત્માની પ્રીતિ આપણે મેળવીએ તો જરૂર પરમાત્મા આપણને સહાય કરે તેના સઘળા મનોરથ સિદ્ધ થાય એમા નવાઈ નથી

પરમાત્માની પ્રીતિ મેળવવા આપણુ પરમાત્માના જે ગુણ ધર્મો છે તે આપણામા ધારણ કરવા જેમકે સત્ ચિત્ત અને આનન્દ એ ત્રણ મુખ્ય ગુણ પરમાત્માના ગણાય છે તેને આપણે સેવવા, તે ગુણો આપણા કરી લેવા સદા સત્ય બોલવુ, સત્યપણે વર્તવુ. સત્ય એવા ઇશ્વરમા પ્રિતિ જોડવી, અસત્ય પ્રપંચનો ત્યાગ કરવો ચિત્ત-ચૈતન્યવાળા થવુ, ચિત્તને એકાગ્ર કરવાની કળા સિદ્ધ કરવી, સદા પ્રયત્નશીલ રહેવુ, સ્ફુર્તિવાળા રહેવુ જડ, આળસુ થઇ પડયા ન રહેતા સદા ચૈતન્ય શક્તિને આપણામા પ્રકટાવવા પ્રયત્નશીલ રહેવુ આનન્દ એ પણ ઇશ્વરનો ગુણ છે સદા આનન્દી રહેવુ કલેશ માત્રનો ત્યાગ કરવો. આ સંસાર અસાર છે, સંસારના પદાર્થો નાશવંત છે, એક માત્ર ઇશ્વરજ સત્ય છે એવો દૃઢ અનુભવ કરી શોક, મોહ, ક્રોધ, દ્વેષનો ત્યાગ કરી સદા આનન્દી રહેવુ, આનન્દમા મસ્ત રહેવુ

આવી રીતે ઇશ્વરના ગુણ ધર્મોને ધારણ કરી ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા યત્નશીલ બનવુ વ્યવહાર સેવવા છતા પણ ઇશ્વર પ્રતિની દૃઢ પ્રિતિ કાયમ રાખવી. આપણા અહં-અભિમાનને ઇશ્વરમા ગળિત કરી દેવુ મિથ્યા અભિમાનને વશ થવુ નહિ પણ ઇશ્વરના સામાર્થ્ય વડે ઝુલવુ જેઓ આવી રીતે ઇશ્વરની પ્રીતિ સંપાદન કરે છે તેમને સુખ પણ સત્વર મળે છે

ઘણા મનુષ્યો પોતાના ઇચ્છેલા પદાર્થો મેળવવા માટે જીવતોડ મહેનત કરે છે, છતા તે પદાર્થો તેમને મળતા નથી કારણ કે તેઓ આત્મસંયમી હોતા નથી આત્મસંયમી ધારેલા પદાર્થો મેળવી શકે છે આત્મસંયમી થવા માટે પ્રાણી માત્ર ઉપર પ્રેમ રાખતા શીખવુ ધૈર્યને ધારણ કરવુ, દયા રાખવી, ઉચ્ચ ઇચ્છાઓ રાખવી, શુભ વિચારોનુ સેવન કરવુ જોઇએ અન્ય પ્રતિ તિરસ્કાર ન રાખવો, અસંતોષી ન બનવુ, લોભી ન થવુ, ઇન્દ્રિય લોલુપતા ન રાખવી, નકામી અનેક ઇચ્છાઓ સેવવી નહિ આથી મનુષ્યનુ જીવન સુધરી જાય છે તે ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવી શકે છે. અને તેવો આત્મસંયમી મનુષ્ય પોતાની ધારેલી ઇચ્છા સિદ્ધ કરી સુખ મેળવી શકે છે

આત્મસંયમ અને સુખ એક જ વસ્તુ છે આત્મસંયમી ન થવાથી જ મનુષ્યો દુઃખી રહે છે શોક, ચિંતા, વ્યાકુળતાથી વ્યગ્ર બને છે જે મનુષ્ય આત્મસંયમી છે તે પૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે જે મનુષ્યો વિષય લંપટી છે, અને ઇન્દ્રિયોના દાસ બનેલા હોય છે તેનાથી સુખ સેંકડો ગાઉ દૂર છે મનુષ્ય જ્યાં સુધી આત્મસંયમી બની શકતો નથી ત્યાં સુધી તેને સુખ મળી શકતું નથી, પણ તે દુઃખ અને દુર્બળતામાં ડુબાતો જાય છે આત્મસંયમી ન હોવાથી ઘણા ઉન્મત્ત બની જાય છે જેઓ આત્મસંયમી બને છે તેઓ પૂર્ણ સુખની નજીક જાય છે તેમનામાં બલ અને વીર્ય આવે છે જેમણે આત્મસંયમ સાધ્યો હોય છે તેમને સુખ અને આનંદની ખામી હોતી નથી

મનુષ્યે સુખી થવા આત્મસંયમી બનવું જોઈએ જ્યાં આત્માનો નિવાસ છે, ત્યાં ચિત્તવૃત્તિઓનો સંયમ સાધવો, ચિત્તની આત્માની સાથે એકાગ્રતા સાધવાનો અભ્યાસ સેવવો, તેના પરિણામે આત્માનું બળ મનુષ્યમાં જાગ્રત થવાનું જેમ કોઈ પાણીનો નળ બંધ હોય પણ તેની ચકલી ખોલતાં તે નળનું પાણી અન્ય વાસણમાં ભરાય છે તેમ મનુષ્યે પોતાના આત્માના બળને પોતાનામાં વ્હેવરાવવા માટે આત્માની સાથે ચિત્તવૃત્તિઓને એકાગ્ર કરી આત્મસંયમ સાધવા

વ્યવહાર અને પરમાર્થ સિદ્ધ કરવાનો આ આત્મસંયમ સાધી, પરમાત્માની પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો સરળ માર્ગ છે જ્યારે માનસિક શક્તિને કોઈ જુદા જુદા માર્ગે જોડવામાં આવે છે ત્યારે તે નિર્બળ બને છે પણ જ્યારે તેને ચારે બાજુથી એક ચિત્ત કરી એક કેન્દ્રમાં એકત્ર કરવામાં આવે છે અને પછી કોઈ કાર્ય સિદ્ધ કરવાના કઠિન માર્ગમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો નવું બળ ઉત્પન્ન થાય છે બળને મેળવવું અને એ આત્મશક્તિને કેન્દ્રિત કરવી એ આત્મસંયમદ્વારા જ બની શકે છે

સૂર્યના કિરણો છુટા છવાયા ફેલાયેલા હોય છે, ત્યારે તો તે માત્ર તાપજ આપે છે સૂર્યના કિરણોમાં અગ્નિ રહેલો છે તે અગ્નિની ઉષ્ણતાનું આપણને ભાન થાય છે, પણ તે કિરણોને સૂર્ય કાચ ધરી કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે ત્યારે તે કેન્દ્રિત થયેલાં કિરણો અગ્નિનું રૂપ ધારણ કરી પાસે પડેલા પદાર્થને બાળે છે તેરીજ રીતે મનુષ્યની માનસિક શક્તિઓ છુટી છવાઈ જુદા જુદા કામમાં રોકાઈ હોય છે ત્યારે તેનું કાંઈ બળ હોતું નથી, પણ જ્યારે તમામ શક્તિઓને એકત્ર કરી તેનો સંયમ કરી કોઈ એક કાર્યમાં વાળવામાં આવે છે ત્યારે જરૂર મહદ્ કાર્ય થઈ શકે છે

આ પ્રમાણે એકજ કાર્યમાં સમગ્ર શક્તિઓને એકાગ્ર કરવાની કળા હાથમાં જોઈતી હોય તો ચિત્તને એકાગ્ર કરતાં શીખવું, આત્મસંયમી થવું આત્મામાં ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાનો અભ્યાસ રાખવો રોજ થોડો થોડો અભ્યાસ કરતાં તેનું બળ જામે છે અને પરિણામે આત્માની અલૌકિક શક્તિઓ આપણામાં જાગ્રત થાય છે આત્મશક્તિદ્વારા મહદ્ કાર્યો સિદ્ધ થઈ શકે છે તેને પછી કદી નિષ્ફળતા મળતી નથી, કે નિરાશા ઉત્પન્ન થતી નથી જે આત્મશક્તિને આત્મસંયમદ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેજ સાચો વિજયી નીવડે છે

ઘણા મનુષ્યો આત્મસંયમ શી રીતે થાય તે જાણતા નથી વનમાં જઈ તપ કરવાનું તેમાં હોતું નથી, ભગવાં વસ્ત્ર પહેરવાનાં નથી, સંસાર છોડવાનો નથી, માત્ર પોતાના ઘરમાં બેસી શાન્ત સ્થિર થઈ અનેક માર્ગે વ્હેતી વૃત્તિઓને આત્માભિમુખ કરવાની છે આત્મામાં ચિત્તવૃત્તિઓને

સ્થિર કરવી મનને અનેક વિષયોમા ભટકતુ અટકાવી માત્ર આત્માની સાથે સલગ્ન કરવુ, અનેક ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરી માત્ર એક સાચી ઇચ્છાને જાગ્રત કરવી, એ આત્મ સયમ સાધવાનો સગળ માર્ગ છે આથી નિર્બળતા મટી સબળતા આવે છે, નીચતા જઇ શ્રેષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે. જીવન સ્થિર થાય છે, અશુભ વિચારો શુભ વિચારોમા પલટાઇ જાય છે, તામસી વૃત્તિઓ સાત્વિક બની જાય છે દુ ખ સુખમા પલટાઈ જાય છે

આત્મસયમી થતા આવડે તો સુખ તરત મળે જેથી આનદનો નાશ થતો હોય તેવી મનોવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો આ જગતમા મનુષ્યો વગર વિચારે અન્યને કટુ શબ્દોથી, દ્વેષી વાકયોથી, છલ કપટથી, કે મિથ્યા અભિમાનથી અને પક્ષપાતથી દુ ખી કરે છે અને પોતે તેવા દ્વેષના, અશુભના વિચારોથી દુ ખી થાય છે આત્મસયમી મનુષ્ય કોઇના પ્રતિ દ્વેષ રાખતો નથી, જેઓ આત્મસયમી થઇ શકતા નથી તેઓજ દુ ખી થાય છે, શોક, ચિંતા વ્યાકુલતા તેમનેજ સતાવે છે

જે મનુષ્યો આત્માની સાથે એકાગ્રતા સાધી આત્મસયમી બને છે, તેઓ જગત્ માત્ર ઇશ્વરના વિલાસ રૂપ છે એમ સમજે છે પ્રાણિ માત્રમાં ઇશ્વરનો નિવાસ છે એમ માને છે

તેઓ સર્વને પોતાના જેવા ધારે છે તેનુ ઉત્તમ જીવન ગાળનાર, ઇશ્વરને પ્રસન્ન રાખવા ઇચ્છનારને દુ ખ, શોક કે ચિંતા સતાવી શકતા નથી પ્રાણી માત્ર પ્રતિ પ્રિતિ રાખનાર ઇશ્વરની પ્રિતિ મેળવી શકે છે ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવવા તે ઇશ્વરના ગુણુ ધર્મોને પોતાનામા ધારણુ કરી સર્વ પ્રાણીમાત્રને ઇશ્વરના અશ રૂપ માને છે આવા મનુષ્યોનુ જીવન દિવસે દિવસે ઉત્તમ બને છે આવા મનુષ્યો પોતાના વ્યવહારના કાર્યો ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરી શકે છે, એટલુજ નહિ પણુ પરમાર્થ પણુ ઉત્તમ પણે સાધી શકે છે

આવા ઇશ્વરની પ્રિતિ સપાદન કરનાર મનુષ્યોને કશી વાતની ચિંતા રહેતી નથી તેમને કોઇ વાતનો પસ્તાવો થતો નથી, તેઓ સદા નીતિથી ચાલે છે કોઇનુ પણુ મન દુભવતા નથી, કોઇ રીતે ભૂલ કરતા નથી, તે દરેક કાર્યમા ઇશ્વરની સહાય ઇચ્છનારા હોય છે, તેઓ ઉચ્ચ જીવન ગાળવા મથે છે, અનિતિના રસ્તે જતા ઇશ્વરથી ડરે છે તે દરેક કાર્ય સત્ય અને પ્રમાણિકપણુાથી કરે છે કારણુ સત્ય એ ઇશ્વરનો મહાન ગુણુ છે અને તે તેમણે ધારણ કરેલો છે

આત્મસયમી મનુષ્ય સદા આત્માની સાથે એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવા ઇચ્છે છે ઇશ્વરથી જુદા પડવા તે ઇચ્છતા નથી તેવા મનુષ્યો દરેક કાર્ય ધીરજથી શાતિથી અને ઉત્સાહથી કરે છે કોઇ પણુ કાર્ય કરવામા તે લપલપાટ કે ઉતાવળ કરતા નથી, તે હમેશા ધીરેથી પણુ મક્કમ કાર્ય કરી શકે છે આવા મનુષ્યો સદા ઇશ્વરના નિયમને આધીન રહે છે, કુદરતના નિયમનો ભગ કરતા નથી, ફળ મેળવવાની તાલાવેલી કરતા નથી, માત્ર પ્રયત્ન કરવો, એ સમજે છે,

આત્મસયમી મનુષ્ય સત્યના નિયમસર ચાલે છે, તેઓ ગમે તેવી રીતે મારી મચરડીને પોતાની વાત સત્ય છે એમ કહેતા નથી ને સદા સત્યને જ માને છે જેમા અસત્યનો અશપણુ હોય નહિ તેવી રીતે તે વર્તે છે જે મનુષ્યો પોતે પોતાના ઉપર જય મેળવી શકતા નથી, જેઓ પોતાના મનને કબજે કરી શકતા નથી તેઓ બહાર કોઇપણુ પ્રકારે જય મેળવી શકતા નથી જેમણે પોતાના મનને વશ કર્યું હોય છે જેઓ મનની મરજી પ્રમાણે પોતે તણાતા નથી પણ પોતાની મરજી પ્રમાણે મનને ચલાવી પોતાના ઉપર અધિકાર મેળવી શકે છે, જે પોતાને જીતી શકે છે તેજ અન્યને જીતી શકે છે, તેવા

મનુષ્યોજ ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવી શકે છે, તેવા મનુષ્યોજ સદા શાંતપણે પોતાના કાર્ય સિદ્ધ કરી શકે છે, તેવા મનુષ્યોજ સુખનો લાભ લઇ શકે છે

મનુષ્યે સદા ધર્મચુસ્ત રહેવુ પોતે પોતાનો ધર્મ બરોબર પાળવો, આચાર વિચાર શુદ્ધ રાખવા, જ્યા ધર્મ છે ત્યા જય છે, જ્યા અધર્મ છે ત્યાંજ ક્ષય છે કદી ક્રોધ કરવો નહિ., ઝાઝીપણું છોડવુ વારવાર ચીડાઇ જનારનુ મન અવ્યવસ્થિત હોય છે જેઓ કદી ક્રોધ કરતા નથી અને સદા શાંત હોય છે તેમનુ મન પણ સ્થિર હોય છે ક્રોધી મનુષ્યનુ મન ચચળ હોય છે મનુષ્યને ક્રોધ ઘણુજ નુકશાન કરે છે ઇશ્વરના દ્વાર ક્રોધથી બધ રહે છે માટે વિવેકી મનુષ્યે સદા શાત રહેવુ ક્રોધનો ત્યાગ કરવો, જેટલી મનની શાતિ તેટલીજ સ્થિરતા સમજવી મન સ્થિર થતા આત્મસયમ જલ્દી થઇ શકે છે

જે મનુષ્યો સત્ય બોલનારા છે, તેવુ સર્વ કોઇ માને છે તે મનુષ્યો આત્મસયમી છે તે દરેક કાર્યમા વિજય મળે છે, તેઓ બીજા મનુષ્યો ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકે છે જે મનુષ્યો દુખ અને વિપત્તિ સમયે પોતે પોતાને વશ રાખી શકતા નથી તે કદાપી અન્યના ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવી શકતા નથી અત્યારે દેશના નેતા ઘણા બને છે, પણ તેમનુ કોઈ સાભળતુ નથી, કારણુ તેમણે પ્રથમ પોતાના ઉપર વિજય મેળવ્યો નથી હોતો જે પોતે પોતાને વશ કરી શકે છે તેજ અન્યને વશ કરી શકે છે જે મનુષ્યો કોઈ પણ કાર્ય કરતા શકાશીલ બની જાય છે ક્રોધી બની આવેશમા આવી જાય છે, તેવા મનુષ્યો આ જગતમા કોઇ પણ મહાન કાર્ય કરી શકતા નથી આવા મનુષ્યો વ્યવહારના સાધારણ કાર્યોમા પણ સફળતા મેળવી શકેતા નથી, તેમનાથી તેમના ઘર કે દુકાનનુ કામ પણ બરોબર રીતે થઇ શકતુ નથી

જે મનુષ્યો પોતાના ચચળ મનને વશ કરી શકે છે ડામાડોલ વિચારોને સ્થિર કરી એકજ વિચારમા મનને જોડી શકે છે તેવા મનુષ્યોજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેમને શરૂઆતમા કદાચ તેનો લાભ ન જણાય તો પણ ભવિષ્યમા તે સુખ, શાતિ અને આનદને મેળવી શકે છે આત્મસયમી થવાથીજ જ્ઞાન મળે છે મનને એકાગ્રતા કરી આત્મામા સ્થિર કરવાથી આત્મસયમી બનાય છે અને આત્મસયમી મનુષ્ય જ જ્ઞાન, સુખ, શાતિ અને આનદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

જે મનુષ્યો ચચળ મનના હોય છે તે ઉદાસ રહે છે, અનેક પ્રકારના તર્ક વિતર્ક કરનારા હોય છે, દરેક વાતમા શકાશીલ રહે છે ઘડીમા કોઇ કાર્ય કરવાનો નિર્ણય કરી બીજી ક્ષણે તે કાર્યમા ભય જોતા તેને પડતુ મુકે છે તેમનુ જીવન આત્મસયમી હોતુ નથી તેઓ સદા નિરાશી, નિસ્તેજ અને અનેક વિચારો કરનારા હોય છે તેમનુ જીવન નિરસ મરુ ભૂમિજેવુ હોય છે આવા મનુષ્યો સસારમા સદા દુખનોજ અનુભવ કરે છે તેમનુ જીવન ક્લેશ મય બની જાય છે,

આત્મસયમી મનુષ્ય પ્રારબ્ધ યોગે દુખ આવી પડતા ડરતો નથી, તે સદા નિર્ભય રહે છે તેને સદા ઇશ્વર સહાય કરશેજ એવી શ્રદ્ધા હોય છે તેનુ મન સ્થિર હોય છે દુખમા પણ સુખનો અનુભવ કરે છે ઇશ્વરની સાથે પ્રીતિ રાખનાર મનુષ્યનું મન વિહ્વળ થતુ નથી, વિપત્તિમા પણ જય મળશે એવી તેમને દૃઢ શ્રદ્ધા હોય છે એવા મનુષ્યો પોતાના સહાયક તરીકે ઇશ્વરનેજ માને છે

આત્મસયમી બનવામા અનેક લાભ છે તેમને સદા સુખ જ મળે છે સુખની ઇચ્છામા તે આધળા બની જતા નથી જે મનુષ્યો હમેશા નવા નવા ભોગ વિલાસોની ઇચ્છા કરે છે તેમને જ દુખ અને દરિદ્રતાનો અનુભવ કરવો પડે છે જેઓ આત્મસયમી,

સંતોષી, શાંત અને વિવેકી હોય છે તે સદા સુખી હોય છે જે મનુષ્યો ક્ષણિક સુખોમાં ફસી જાય છે તેઓ જીવનના સાચા સુખને મેળવી શકતા નથી

ઘણા મનુષ્યો વિષયી લમ્પટી જીવન ગાળનારને વધુ સુખી માને છે, પણ તે તો માત્ર ઇન્દ્રિય સુખોને માટે જ જીવનારા છે, પણ જેઓ સંયમી છે, જેમણે પોતાના શરીર અને મનને પોતાને વશ કર્યું હોય છે, તેઓ જ સાચા સુખના ભોક્તા બની શકે છે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતાનો ત્યાગ કરવો, વિષયોમા ભટકતી ઇન્દ્રિયો જ મનુષ્યને અનીતિના ખાડામા ધકેલી દે છે, તેથી આત્મસંયમી થવા ઇચ્છનારે પોતાની ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવુ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કરનારને જ શારિરીક સુખ, બળ અને વીર્યની પ્રાપ્તિ થાય છે

જે મનુષ્યો પોતાના અનેક વિચારોને એક જ વિચારમા જોડવાનો અભ્યાસ કરે છે, મનને સ્થિર કરી આત્માભિમુખ થવાનો અભ્યાસ કરે છે તેઓ આધ્યાત્મિક બળ, સુખ, અને શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે આવા મનુષ્યો ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવી શકે છે, આત્મસંયમી બને છે અને આત્માની અલૌકિક શક્તિઓને પોતામા પ્રકટાવી શકે છે તેમની વિદ્યા, બુદ્ધિ અને જ્ઞાનની પણ વૃદ્ધિ થાય છે

મનુષ્ય જેમ જેમ સ્વાર્થને છોડી સત્ય માર્ગે ચાલતા શીખે છે તેમ તેની બુદ્ધિ સ્થિર થતી જાય છે, શુદ્ધ અને પવિત્ર મન થતા જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે તેજ સભ્ય અને સુશીલ ગણાય જે કે જે પોતાના ઉપર જય પ્રાપ્ત કરી શકે છે આત્મસંયમી મનુષ્ય તો આત્મ સુખને ઇચ્છે છે, ઇન્દ્રિય લોલુપતા તેની ઘટી જાય છે, તે સદા આગળ વધે છે, ક્રોધ કામમા પાછો પડતો નથી, તેવા મનુષ્યોને સદા સુખ જ મળે છે, શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ તો આત્મસંયમી મનુષ્યને જ થાય છે

ઇશ્વરના સત્ય એ ગુણમા જ ઘણી શક્તિ રહેલી છે જે મનુષ્યો એકલા સત્યને જ સિદ્ધ કરે છે, પોતાના આચાર વિચારમા સત્યને જ વળગી રહી પોતાના સત્ય ધર્મને પાળે છે તેનામાં અપરિમિત શક્તિ આવે છે એકલા સત્યને ધારણ કરનારા મહાન આશાઓને સિદ્ધ કરે છે સત્યના પ્રકાશમા જ તેને સુખ મળે છે સત્યનું પાલન કરનાર ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવી શકે છે, અને જેણે ઇશ્વરની પ્રીતિ મેળવી તેને બીજું શુ મેળવવાનું હોય ! સર્વ તેને મળે છે

ઇશ્વરીય જ્ઞાન આત્મસંયમ દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ઇશ્વરીય જ્ઞાન થતા મનુષ્ય માત્રને તે પોતાના આત્મા તુલ્ય માને છે તે જનસમાજનો સાચો સેવક બની રહે છે જેમણે આ પ્રમાણે ઇશ્વરીય જ્ઞાન મેળવવા આત્મસંયમ સાધ્યો હોય છે, તેમનામા ઇશ્વરીય શક્તિ પ્રકટ થાય છે, દરેક કાર્યમા તે સફળ થાય છે, અને સુખ તો તેને હમેશા પ્રાપ્ત જ હોય છે એવા મનુષ્યના સુખ અને આનંદની કિંમત મૂર્ખ, આળસુ અને વ્યવહારમા રચ્યા પચ્યા રહી પ્રપંચમા મચ્યા રહેનારને હોતી નથી

સુખી થવા માટે મનુષ્યે સદા આત્મસંયમ સાધતા શીખવુ, તેવા આત્મસંયમી મનુષ્ય જ પોતાના દરેક કાર્યમા વિજય મેળવી શકે છે આવા મનુષ્યો આ સંસારના વિકારોથી દૂર રહી શકે છે આવા મનુષ્યો યોગીઓની માફક જગતને નાશવંત અને અનિત્ય માને છે ઇશ્વરને નિત્ય અને સત્ય અનુભવે છે

આત્મસંયમી મનુષ્યને નથી વ્યવહારની ચિંતા કે નથી પરમાર્થની ચિંતા તે સદા આત્મસુખમા મગ્ન રહે છે તે સદા આત્માના આનંદની મસ્તીનો અનુભવ કરે છે જેમણે જેમણે પોતાના આત્માની સાથે સંયમ સાધ્યો છે તેજ સાચા સુખી છે તમારે સાચું સુખ જોઇએ તો આત્મસંયમી થજો

माउन्टआबु

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

વિમળશાહ આરાસુરના અંબાજી માતાનો ભક્ત હતો. માતાજીની પૂજા સેવાથી જ્યારે તેના ઉપર માતાજી પ્રસન્ન થયા ત્યારે તેમણે વિમળશાહને વરદાન માગવાનું કહ્યું જેથી તેણે જૈન ધર્મના ૬૦ દેરા કુંભારીયામા બંધાવવાં એવું માગી લીધુ તે દેરાં તૈયાર થયા એટલે માતાજીએ તેને પૂછ્યુ કે આ દેરા કોના પ્રતાપથી બંધાયા, ત્યારે વિમળશાહે કહ્યુ કે ગુરુ પ્રતાપે એટલે માતાજીના કોપથી તે દેરા બળવા લાગ્યા એટલે વિમળશાહને ભાન આવ્યુ કે આ દેરા માજીના પ્રતાપથી બંધાવ્યા છે, અને મે ગુરુના પ્રતાપથી બંધાવ્યા એવુ કહ્યુ જેથી માજી ગુસ્સે થયા લાગે છે એટલે વિમળશાહે માજીને ફરી પ્રાર્થના કરી કહ્યું કે માજી આ દેરાં આપના પ્રતાપથી બંધાવ્યા હતા, હવે મારો ગુન્હો માફ કરો. એટલે માજીએ અમિ દૃષ્ટિ નાખી બીજા દેરા બળી ગયા અને માત્ર પાંચ દેરા કાયમ રહ્યા આ દેરા હજુ કુંભારીયામા અંબાજી માતા પાસે છે તે પછી વિમળશાહે માતાજીને ફરી પ્રસન્ન કર્યા એટલે માજી પ્રસન્ન થયા અને આબુ ઉપર આ ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યા જ્યાં આદિનાથજીના મંદિરમાં અંબાજી માતાની પ્રતિષ્ટા પણ કરાવી છે

અહીં પાસેજ ખોદતા નીકળેલી શામળાજીની મૂર્તિ છે

અહીં બાર વર્ષે જૈનોની મોટી યાત્રા ભરાય છે ત્યારે દેવળ ઉપર ધજા ચઢાવે છે વળી ફાગણ વદ ૮ ના રોજ અહીં યાત્રા ભરાય છે આ મંદિરો બહારથી જોતા સાદા જણાય છે, અંદર જોતા જ તે ઘણા કિંમતી અને સૌંદર્યવાળા લાગે છે

ગામમા પેસતાજ જૈનોને ઉતરવા માટે મોટી બે વિશાળ ધર્મશાળાઓ છે ત્યા જૈનો ઉતરી શકે છે જૈનો સિવાય બીજા હિંદુઓને ઉતરવા દેતા નથી

કુંવારી કન્યા અને રસીયા વાલમ—દેલવાડાના જૈન મંદિરોની પાછળ કુંવારી કન્યાનું મંદિર છે આબુથી દેલવાડે પહોંચતાં જૈન મંદિરોની આથમણી દિશામાં આ મંદિરો આવેલા છે જેમા રસીયા વાલમનું મંદિર તો પડી ગયા જેવુ છે અહીં એક મંદિરમા કુંવારી કન્યાની સુંદર પ્રતિમા છે આ મંદિરની સામે રસીયા વાલમનુ મંદિર છે

આ સંબંધમા કહેવાય છે કે આબુના પરમાર રાજાની રાણીએ પોતાની પુત્રીને પરણાવવા માટે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધેલી કે જે આ આબુ પહાડ ઉપર એક રાતમા ચાર રસ્તાઓ બાંધે તેને મારી કન્યા આપવી

કન્યા મોટી થઇ પણ કોઇ રસ્તા બાંધી શકે તેવો મળ્યો નહિ ત્યારે વાલ્મિકી ઋષિએ વિચાર કર્યો કે આ રાણીની પ્રતિજ્ઞા પાળવી. જેથી પોતે રસીયા વાલમ નામ ધારણ કરીને એક રાતમા ચાર રસ્તા બાંધવાનુ કબુલ કર્યુ તેમણે એક રાતમા ગૌમુખ–વસિષ્ટાશ્રમ જવાનો ૭૫૦ પગથીયાવાળો રસ્તો બાંધ્યો, અચળગઢ ચઢવાનો રસ્તો બાંધ્યો, અનાદ્રા જવાનો રસ્તો બાંધ્યો અને ગુરુ શિખર ઉપરથી ઉતરવાનો રસ્તો બંધાતો હતો તે વખતે રાણીએ જાણ્યુ કે આ કોઇ ભીલ જેવા હલકા કુળનો માણસ રસ્તા બાંધે છે તે મારી

સરત પુરી કરી આ કન્યા લઇ જશે જેથી મારા કુળને કલંક લાગશે એવા વિચારથી તેણે વ્હાણું થયું છે એવુ જણાવવા કુકડા જેવો અવાજ કર્યો

આ કુકડાનો અવાજ સાભળી રસીયા વાલમે સ્હવાર થઇ ગયું હશે અને કન્યા તો હવે નહિ મળે એમ માની ઝેર પીવા તૈયાર થયો, પણ કન્યા ક્યી છે તે પ્રથમ જોઇપછી ઝેર પીવાનો વિચાર કરી તે કન્યાનુ મો જોવા ગયો પણ રાણીએ તેને કન્યા બતાવી નહિ, જેથી તે રસીયા વાલમ ત્યાજ ધરતીમા સમાઇ ગયા

આ પછી રાણીને ખબર પડી કે આ સાધારણ ભીલ ન્હોતો પણ વાલ્મિક ઋષિ રમીયા વાલમનુ નામ ધારણ કરી આવેલા હતા જેથી રાણીને ઘણો પસ્તાવો થયો જેથી તે અને કન્યાએ પણ ત્યાજ દેહ છોડયો. આ સ્થળે ત્રણેની જુની દેરડીઓ છે અહીં ઘણા રાણીના દેવળ પાસે ઇંટો નાખે છે, એ ઇંટોનો ઢગલો પણ છે રસીયા વાલમની આરસની મૂર્તિ, કુવારી કન્યાના મદિર સામેજ એક ખંડેરમા છે

અહિ પાસેજ શેષશાયી ભગવાનનુ મદિર તથા એક મહાદેવનુ મદિર જીર્ણ અવસ્થામાછે

અહીં પાસે ટેકરીમા નળગુફા વીગેરે કેટલીક ગુફાઓ છે

અહિ પાસે **પંગુતીર્થ** છે જે તળાવ જીર્ણ અવસ્થામા છે તેમા સ્નાન કરવાથી કૈલાસ વાસ થાય છે એક પાગળા બ્રાહ્મણને શકરનુ તપ કરવાથી શકરે તેને ધન અને પગ આપ્યા હતા તે ઉપરથી આ સરોવરનુ નામ પગુતીર્થ પડ્યું છે અહીં પાસે એક જીર્ણ વાવ પણ છે

પાપ કટેશ્વર મહાદેવ અને દેલવાડા વચ્ચે અગ્નિતીર્થ છે ત્યા યજ્ઞેશ્વર મહાદેવ છે પાસે પીડારક તીર્થ છે ત્યા પીડારક નામના બ્રાહ્મણે સ્નાન કરી શકરનુ તપ કરવાથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થઇ હતી અહીં પાણીનો નાનો કુડ અને શિવ પાર્વતિની મૂર્ત્તિ છે

આ સ્થાનો જીર્ણ અવસ્થામા છે

ત્રેવર તાલ—દેલવાડેથી અચળગઢ જવાય છે ત્યાથી ભાડે ગાડા મળી શકે છે આબુથી ગાડુ ન કર્યું હોય તો દેલવાડેથી ભાડે ગાડુ કરી લેવુ સ્હવારના આઠ વાગે ગાડું હાકે છે એક ગાડામા ચાર માણસ બેસી શકે છે દેલવાડેથી એકાદ માઇલ જતા ત્રેવર તાલ નામના તલાવ જવાનો રસ્તો જુદો પડે છે આ તળાવ સિરોહી દરબારે ૩'૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચીને બધાવેલુ છે આબુને પાણી પુરુ પાડવા માટે આ તળાવ બધાવેલુ કહેવાય છે આ તળાવનુ નામ તે વખતના એજટ ટુધી ગવર્નર જનરલ મીહેલોનલ ત્રેવર ઉપરથી પાડેલુ છે

અહીંથી પાછા અચલેશ્વર જવાની સડકે આગળ પાણીની પરબ આવે છે ત્યા જેને પાણી પીવુ હોય છે તે પીવે છે આ પહેલા રસ્તે એકાદ વખત ગાડા લુટાયેલા તેથી દેલવાડેથી ચોકીદાર બધા ગાડા સાથે લઇને જાય છે વચ્ચે ચોકી આવે છે ત્યાથી બીજો ચોકીદાર ગાડાં સાથે આવે છે અહીથી પહાડની કિનારીએ રસ્તો શરૂ થાય છે રસ્તો સાંકડો હોય છે ગાડા પણ કાળજીથી હાકે નહિ તો છેક નીચે ગબડાય એવુ છે

કનખલતીર્થ—દેલવાડાથી ૮ માઇલ આગળ જતા ઓરીયા ગામ આવે છે, ત્યા કનખલ તીર્થ છે અહી પૂર્વે સુમતી રાજાએ સૂર્ય ગ્રહણ વખતે દાન આપવાથી ઘણા વર્ષ સુધી રાજ્ય ભોગવી કૈલાસમા ગયો હતો. અહી જૈનોના મહાવીર સ્વામીનું દેવળ છે પાસે ચક્રેશ્વર મહાદેવનુ મદિર છે, પાસે ચક્રતીર્થ છે જ્યા અશાડ સુદ ૧૧ ના રોજ મેળો ભરાય છે

અચળેશ્વર–અચળગઢ—ઓરીયા મૂકી એકાદ માઇલ આગળ જતા અચળગઢ આવે છે જ્યાથી અચળગઢનો ચઢાવ શરૂ થાય છે, ત્યા આગળ વડ પાસે ગાડા છુટે છે અને યાત્રાળુઓ દર્શન કરવા જાય છે નીચે એક બાજુ જૈનોના તીર્થંકર **શાંતિનાથનુ** દેવાલય છે તે કુમારપાળે બંધાવેલુ કહે છે આ જૈનોના દેરાસર સામે **શ્રી અચળેશ્વર** મહાદેવનુ મોટું શિવાલય છે આ મહાદેવ સ્વયંભુ કહેવાય છે ચિતોડના રાણા સમરસિંહે અચળેશ્વરની સ્થાપના કરેલી કહેવાય છે

મંદિરની ચારે બાજુ વિશાળ કંપાઉન્ડ છે અંદર મહાદેવનુ મંદિર બેઠા ઘાટનુ છે મંદિરમા અંધારૂ રહે છે, તેથી દીવો કરીને દર્શન થાય છે જળાધારી કેડ સુધી ઉંચી છે અને ચોખંડી છે, અહી બીજા શિવમંદિરોની માફક શિવનુ લિંગ બેસાડેલુ નથી પણ જળાધારીની વચ્ચે એક ખાડો છે તે ખાડામા ઉત્તર તરફ આડુ શિવલિંગ છે તે પગના અંગુઠા જેવુ જણાય છે આ ખાડો ઠેઠ પાતાળ સુધી છે એમ કહેવાય છે તેમા ગમે તેટલુ પાણી રેડે છે પણ બહાર નીકળતુ નથી

તેમની પૂજા થાય છે. લિંગ નાનુ છે, મંદિરની સામે એક નાનુ મંદિર છે તેમા પંચ ધાતુનો નંદી છે આ નંદી મોટા પોઠીયા જેવડો છે શિવાલયમા મોટુ ત્રિશૂળ છે

શિવાલયની પાછળ વાવ છે તેનુ પાણી મીઠુ છે અહિં શિવાલયની બહાર એક મોટુ સરોવર છે તેમે મંદાકિની કુંડ અથવા અગ્નિકુન્ડ કહે છે અત્યારે તો તે ચારે બાજુ પથ્થરથી બાંધેલુ છે છતા પથ્થરો ઉખડી ગયેલા છે આ તળાવની આથમણી બાજુએ પથ્થરના મોટા ચાર પાડા છે અને પાસે અર્જુનની મૂર્તિ બાણ તાણી ઉભેલી છે અહી પહેલા ઋષિઓ યજ્ઞ કરતા હતા ત્યારે આ કુંડમા યજ્ઞમા હોમવાનુ ઘી ભરી મૂકતા, તે ઘી ભેંસાસુર અને બીજા રાક્ષસો પી જતા હતા, તે રાક્ષસોને પાંડવોએ માર્યા હતા તે ચારે પાડાના પેટમા બાણ વાગેલુ તેના નિશાન છે આ કુન્ડ ૯૦૦ ફીટ લાંબો અને ૪૪૦ ફીટ પહોળો છે

શિવાલયની બહાર લોઢાની મોઇ છે તેને ભીમની મોઇ કહે છે આ લોઢાના ગોળ અને લાંબા ગચીયાને ઉંચકવા કેટલાક પ્રયત્ન કરે છે પણ ઉંચકાતી નથી

આ શિવાલય વસ્તુપાળ અને તેજપાળે રીપેર કરેલુ કહેવાય છે

શિવનો નંદી સંવત ૧૪૬૪ મા સ્થાપન કરેલો જણાય છે મહમદ બેગડાના વખતમા આ નંદીને તોડવા તેણે પ્રયત્ન કરેલો, અને તેનુ નિશાન નંદીના પેટમા જણાય છે, ત્યા બીજી ડગરી બેસાડેલી છે પણ તેવામા આ મંદીરમાથી એટલી બધી મધમાખો નીકળી જે તેને અને તેના સૈન્યને કરડવા વળગી પડી કે તેને ત્યાથી એકદમ આબુ છોડીને નાસી જવુ પડયુ અચળેશ્વર મહાદેવને પહેલા બાર ગામ મળતા હતા અત્યારે તો પુજારી બ્રાહ્મણને માસીક અમુક રકમ મળે છે આવા પુરાતની પવિત્ર સ્થાનની બરોબર વ્યવસ્થા લાગતી નથી પુજારી પણ ત્યા રહેતો નથી

આ મંદિરમા એક બાજુ વિષ્ણુનુ દેવાલય છે મંદીરમા મોટા મોટા ચંપાના ઝાડો છે.

ભ્રુગુઋષિનો આશ્રમ—મંદાકિની કુન્ડની ઉત્તરે એક નાનો સરખો કુન્ડ છે તેને **રેવતી** કુન્ડ કહે છે ત્યાથી સામી ટેકરી ઉપર થઈ એકાદ માઇલ ઉત્તરે ભ્રુગુ ઋષિનો આશ્રમ આવે છે ત્યા મહાદેવનુ દેવાલય છે અને બ્રહ્માજીની મૂર્તિ છે અહી ગૌમની કુંડ છે આ કુંડમા ગાયના મુખમાથી પાણી પડતુ હતું પણ હાલ તે પાણીનો પ્રવાહ બંધ પડેલો છે કુંડની બાજુ ઉપર નાની સરખી વાવ છે અહી એકાદ સાધુ સેવા પુજા માટે રહે છે અહિંથી ગુરૂ શિખરની ટેકરી ઉપર ગુરૂ દત્તાત્રયનું મંદિર જણાય છે

આ સ્થળ ઉજ્જડ જગ્યામા છે ખાસ કાઇ જોવા જેવુ નથી,-ખડેરો જેવુ હોવાથી યાત્રાળુઓ અહી આવી શકતા નથી

ભૃતુહરીની ગુફા મદાકિની કુડ સામે એક ખડેર જણાય છે તેને ભૃતુહરીની ગુફા કહે છે, અને પાસે મકાન બધાવેલુ છે તેનુ ખડેર છે અહી દેવીની ખડીત મૂર્તિ છે પહેલા અહિ એક મહતનો અખાડો હતો પણ તે દુરાચારી નીકળવાથી શિરોહી સ્ટેટે અહી કોઇએ રહેવુ નહિ એવુ ઠરાવ્યાથી આ સ્થાન ખડેર જેવુ બની ગયુ છે

અચળગઢ

અચળગઢ-જૈનોના મદિરો—અચળેશ્વરના દર્શન કરી લોકો અચળગઢ ઉપર ચઢે છે ઉપર ચઢવાનો રસ્તો પથ્થરના પગથાળથી બાધેલો છે ઉપર ચઢતા પેસ્વાના દરવાજા પાસે હનુમાન ચોકી આવે છે ત્યા હનુમાનની મોટી મૂર્તિ છે આગળ ચઢતા એક તળાવ આવે છે તેને કર્પુરસાગર કહે છે આ તળાવમા પાણી હમેશ ભરેલુ રહે છે અચળગઢમા રહેનારા પીવે છે પાસે ચઢતા જમણા હાથે **નરનારાયણનુ** મદિર છે તથા વૈષ્ણવોને ઉતરવાની ધર્મશાળા છે ત્યા સામેજ બાગ છે, તેમા માળી રહે છે અહીથી કુલ અચળગઢના જૈન મદિરોમાં જાય છે

ઉપર ચઢતા બીજો દરવાજો આવે છે તેને ચપા દરવાજો કહે છે ત્યા ધર્મશાળા છે ત્યા જૈનોનુ કારખાનુ છે, અને ભડારી પણ ત્યાજ રહે છે જૈનો અહી ન્હાઇ ધોઇ મદિરમા જાય છે ભડારી જૈન મદિરોનો હિસાબ રાખે છે અહી કેટલીક દુકાનો પણ છે, તથા નાના નાના ઝુપડા છે

ઉપર ચઢતા યાત્રાળુઓને ઉતરવા માટેની ધર્મશાળા આવે છે તેમા જૈન યાત્રાળુઓ ઉતરી શકે છે બપોરના કેટલાક ત્યા રસોઇ બનાવી જમે છે ગોદડા અને વાસણો પણ ભડારી પાસેથી જૈનોને મળી શકે છે જૈનો સિવાયના હિદુઓને અહિ ઉતરવા દેતા નથી તેમ જોઇતી ચીજ પણ આપતા નથી

જો ભડારી પૂછે અને જૈન કહે તો તેને સર્વ મળે પણ જૈન નથી પણ હિદુ છીએ, બ્રાહ્મણ કે ગમે તે બીજી નાત બતાવે તો જાણે તેમના પ્રતિ તેમને તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થતો હોય તેવી રીતે ભડારી વર્તે છે વળી જમાદારને પણ આજ્ઞા મળે છે કે જૈન સિવાયનાને ધર્મશાળામા ઉતરવા દેવા નહિ જ્યારે આબુથી ભાડુ ખર્ચી અહી યાત્રાળુઓ આવે પછી, તે ભલે જૈન ન હોય છતા આ સ્થળ જોવા આવે, અથવા તો જૈન મદિરો પ્રતિ કાઇક મમભાવ હોય અને આવે તો તેના પ્રતિ આવુ તિરસ્કારયુકત વર્ત્તન કરવુ એ ખરેખર અયોગ્ય જ છે

અમને ભડારીએ પૂછ્યુ કે શી ન્યાત છો, એટલે અમે કહ્યું કે અમે બ્રાહ્મણ છીએ એટલે ભડારીએ અમારા પ્રતિ તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ જોઇ ત્યાથી ચાલ્યા ગયા, એક પણ પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો નહિ, એટલુજ નહિ પણ અમે બીજા યાત્રાળુઓ સાથે ધર્મશાળામા ગયા તો ત્યા જમાદારને મોકલ્યો કે જૈન સિવાયના બધાને અહીથી કાઢી મૂકવાનો ભડારી-અર્થાત કારભારીનો હુકમ છે માટે તમે એકદમ અહીથી ચાલ્યા જાવ

આ પ્રમાણે આબુથી એકલ ડોકલ અહી આવનારને જૈન કારભારી કે જમાદાર આમ સતાવે તો તેની શી વલ્લે, ખરા બપોરે તે કયા જાય, અમને દેલવાડાના કારભારીએ જાતે અમારી સાથે રહી મદીરો બતાવી અમારી સાથે સભ્યતાથી વર્ત્તાવ રાખ્યો ત્યારે આ અચળગઢના કારભારીએ આ પ્રકારનું તિરસ્કારયુકત વર્તન ચલાવ્યુ તે ઘણુજ ખેદ ઉપજાવનાર છે

ધર્મશાળામા થઇને જૈનોના મદીરોમા જવાય છે ધર્મશાળાના એક ખૂણામા એક નાની બારીમા થઇ ઉપર ચઢવાના થોડા પગથીયા છે ત્યા નાનો સરખો દરવાજો છે ત્યા પારસનાથનુ અને નેમીનાથનુ બે મદિરો છે આ મદિરા સવત ૧૫૧૮મા બાધેલ છે આ મદીરો પાસે ગણેશજી અને ભૈરવ નાથજીની મૂર્ત્તિઓ પણ છે

અચળેશ્વર મહાદેવની એક બાજુએ અચળ ગઢની ટેકરી આવેલી છે અને તે અચળગઢની આજુ બાજુ કોટ બધાવેલો છે અચળગઢને પહેલા ચન્દ્રાવતી નગરી કહેતા આ જૈન મદીરો કુંભારાણાએ બધાવેલા કહેવાય છે

પારસનાથના મદિરથી ઉચે ચઢતા આદીનાથનુ મોટુ મદિર આવે છે આદીનાથની ચાર દીશામા ચાર મોટી પદ્માસન વાળી મૂર્તિઓ બેસાડેલી છે આ મૂર્તિઓ સોનાની છે અને તેનુ વજન ૧૪૪૦ મણ છે એમ કહેવાય છે પણ આ મૂર્તિઓ તપાસ કરતા પચ ધાતુની બનાવેલી કહેવાય છે અચળેશ્વર મહાદેવના નદીની જેવી પચ ધાતુની મૂર્તિ છે તેવીજ પચ ધાતુની આ આદીનાથજીની ચારે બાજુ ચાર મૂર્તિઓ છે મદિરની અદર પ્રવેશ કરી ચારે બાજુ ફરી શકાય એવો રસ્તો છે અને ચોમુખ આદિનાથજીની ચારે બાજુ મૂર્ત્તિઓ એક સરખી જોઇ શકાય છે આ મદિરની છેક ઉચે ચઢી અગાસી ઉપરથી જોતા બધો આબુ પહાડ જોઇ શકાય છે એમજ આબુરોડ સ્ટેશન, બનાસ નદી, આબુ હાઇસ્કુલ વિગેરે જોઇ શકાય છે મદિરો ભવ્ય છે જૈનો શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજન અર્ચન કેસરનુ ચદન કરી ભેટ કરી શકે છે

આ જૈન મંદિર કુભા રાણાની વિધવા રાણીએ ૧૫મી સદીમા બધાવેલુ કહેવાય છે

આ પ્રમાણે જૈન દેરા જોઇ યાત્રાળુઓ ધર્મશાળામા આવે છે મંદિરોની પુજા કરાવનાર ગોઠી હોય છે રોહાના જૈનોના પચ તરફથી આ મદિરોનો વહીવટ થાય છે અમે ભડારીને કહેલુ કે અમારે આ સ્થળનુ કેટલુક વર્ણન લખવુ છે, એટલે તો તે ઘણા ચીડાયા, અને જમાદારને હુકમ કર્યો કે તેમને કાઇ પણ લખવા દેશો નહિ, તેમની પાસે કાગળ કે પેન્સીલ હોય તો તે ખુચાવી લેજો અમે કહ્યુ અચળગઢનુ વર્ણન તો ઘણાએ કર્યું છે યુરોપિયનોએ પણ કર્યું છે ત્યારે તમે કેમ પ્રગટ થવા દોછો, વળી વર્ણનમા તો જૈનોને પણ ફાયદો છે જૈન મદિરોની પ્રતિષ્ઠા વધે છે, જૈન યાત્રાળુઓને અહી યાત્રા કરવા આવવુ સુગમ પડે પણ તેમણે તો જહાગીરી જ ચલાવી

જૈન આગેવાનોએ ભવિષ્યમા આવો બનાવ ન બને તે માટે ભડારીને સૂચના આપવી ઘટે છે આ પ્રમાણે અમે જૈન દેવળો જોઇ ત્યાથી જરા ઉચે ચઢતા શ્રાવણ-ભાદરવાના બે કુડ આવે છે ત્યા ગયા, આ કુડ પણ પડી ગયા જેવી સ્થિતિમા છે તેમા પાણી પણ હમેશા ભરેલુ જ રહે છે અહીથી ઉચે ચઢતા ઉચી ટેકરી ઉપર રાજા અજીતસિહનો મહેલ છે, તેનુ ખડેર છે શ્રાવણ ભાદરવાના કુડ પાસે એક નવુ મદિર છે તે માતાજીનુ મદિર છે

આ ટેકરી ઉપરથી એક બાજુ નીચે ઉતરતા ગોપીચદની ગુફા આવે છે તેને કેટલાક હરિચદની ગુફા પણ કહે છે આ ગુફા આ ટેકરીના છેક છેવાડા ભાગ ઉપર છે, ત્યા સાચવીને ન જાય તો નીચે જ ગબડી પડે આ ગુફા પાસે ઉભા રહી અચળેશ્વર મહાદેવ જણાય છે

ગુરુ શિખર

અચળગઢથી નીચે ઉતરી અચળેશ્વર આવી ત્યાથી પાછા ફરતા ઓરીયા ગામ આવે છે ત્યાં ડાક બગલો પણ છે અહી મહાવીર સ્વામીનુ મદિર છે ઓરીઆથી ગુરુ શિખર

જતા થોડે દૂર જાવઈ ગામ આવે છે ત્યા **નાગતીર્થ** છે અહી બાણુગંગા તથા નાગ તળાવ છે અહી શ્રાવણ સુદ ૫ નાગપાચમના રોજ મેળો ભરાય છે તે વખતે અહી ઘણા નાગ જણાય છે એમ કહેવાય છે અહિથી આગળ જતા છ ટેકરીઓ ચઢવાની અને તેટલીજ ઉતરવાની આવે છે

રસ્તામા કેદારેશ્વર મહાદેવ તથા કેદારકુંડ આવે છે છેક છેલ્લી સાતમી ટેકરી ગુરુ શિખરની આવે છે તે ટેકરી ૫૫૫૦ ફીટ ઉંચી છે આ ટેકરી આબુ સીવીલ સ્ટેશનથી ૧૦માઇલ થાય છે, ઓરીયાથી ૫ માઇલ છે ગુરુ શિખર ઉપર જવાનો પગ ડંડીઓ રસ્તો છે રસ્તો બાંધેલો નથી, વળી અહી રસ્તામા પથ્થર પણ આવે છે અહી એકલા જઇ શકાતુ નથી ઓરીયાથી ભોમીયો લઇ જવુ આ રસ્તે ચાલીને જવુ પડે છે,

ગુરુ શિખરની ઉંચી ટેકરી ઉપર ચઢયા ત્યાં એક શિવાલય છે ત્યા **દત્તાત્રયનું મ**દિર છે દત્તાત્રય વિશ્નુનો અવતાર મનાય છે અહી ગુરુદત્તાત્રયના પગલા છે અહી એક મોટો ઘટ છે તે સવત ૧૪૫૮ મા બાધેલો કહેવાય છે તે ઘટ લોકો વગાડે છે અહી ઘણી ગુફાઓ પણ છે અહી સાધુ રહે છે, યાત્રાળુઓ અહી રાત રહેવુ હોય તો રહી શકે છે

આ ગુરુ શિખરની ટેકરી આબુ ઉપર ઉંચામા ઉંચી ટેકરી છે ત્યાં રહી માઉન્ટ આબુનો બધો દેખાવ જોઇ શકાય છે શિરોહી ગામ જણાય છે અબાભવાની માતાનું મદિર જે આરાસુરમા છે તે જોઇ શકાય છે, તેમ અરવલી પહાડની બીજી ટેકરીઓ પણ જોઇ શકાય છે અહી વાદળા અથડાય છે ઉપરથી આજુ બાજુ જોતા આબુનુ સુદર દૃશ્ય જણાય છે

ગુરુશિખરથી પાછા ઓરીસા આવી ત્યાથી માઉન્ટ આબુ પાછા જવાય છે

ગુરુ શિખર જવાનો રસ્તો વિકટ છે, ટેકરીઓ ચઢ ઉતર કરવાની હોય છે છ ટેકરી ચઢી ઉતરી સાતમી ટેકરી ગુરુશિખરની આવે છે, તે ઉપર ચઢે ત્યારે ગુરુદત્તાત્રયના પગલાના દર્શન થાય છે વળી સાધારણ રીતે અહી વાઘ વરુ હિસક પ્રાણીઓનો ભય ગણાય છે એટલે લોકો અહી આવતા નથી દેલવાડેથી અચળગઢ જતા જૈનોનો સગાત થાય છે જૈનો અચળગઢના દર્શન કરી સાજે પાછા દેલવાડે જાય છે, તે કાંઈ ગુરુશિખર આવતા નથી એટલે હિંદુ યાત્રાળુઓ જો સગાત હોય અને ટેકરીઓ ચઢવા ઉતરવાનુ બળ હોય તો ભોમીયાને લઇ અહી આવે છે

ભોમીયા વગર એકલા આ રસ્તે જવુ વિકટ છે જેમને ગુરુશિખર જવુ હોય તેમણે દેલવાડેથી સવારે નીકળી અચળગઢ જવુ પાછા ઓરીઆ આવી ત્યા રાત રહેવુ ઓરીયાથી સવારમા નીકળી ગુરુ શિખર ચઢવુ દસ અગીયાર વાગે ઉપર પહોચી દર્શન કરી બે ત્રણ કલાક વિશ્રામ લઇ ભાથુ સાથે લઇ ગયા હોય તો ભાથુ જમી લેવુ પછી ત્રણેક વાગે નીચે ઉતરવુ તો પાંચેક વાગે ઓરીયા આવી રાત રહેવુ અને બીજે દિવસે આબુ જવુ

આથી ચાલવામા બહુ ત્રાસ નહિ પડે અને સારી રીતે યાત્રા થઈ શકશે આ પ્રમાણે ગુરુ શિખરની યાત્રા કરી આબુ પોતાને મુકામે આવવું આગલા દિવસનો થાક લાગ્યો હોય તો એકાદ દિવસ આબુ ઉપર રહી વળી બીજે દિવસે ગૌમુખ વસિષ્ટાશ્રમ જવા ઉપડવુ. દેલવાડેથી ગાડામા જવુ હોય તો તે ગાડા જતા આવતાના ભાડે મળે છે અને સાજે દેલવાડે જાય છે ગાડા ઓરીયા રહેતા નથી માટે જેમને ગુરુ શિખર જવુ હોય તેમણે માત્ર જતાનુંજ ભાડુ ઠરાવવુ અથવા મૂકી જઈ બીજે દિવસે લઈ જાય તે પ્રમાણે પ્રથમથીજ નક્કી કરવુ

(અપૂર્ણ)

નવલકિશોર અને નિર્મળા

(લે-રા. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ બી એ)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૧૪ મું

જેમાં નવલ—નિર્મળાનો પ્રેમ પકડાઇ જાય છે

દયાશંકર થોડીવાર ઉભા રહ્યા અને શાંતથી તેમના તરફ જોઇ ગયા ઘણી આશ્ચર્યની બાબત તો એ હતી કે આ બનાવ તેમણે નજરેનજર જોયેલો હોવા છતા તેમના ચ્હેરા ઉપર કોઇ પણ પ્રકારની લાગણી જણાતી નહતી તે ઉંચા અને પ્રઝાદાર હતા, અને તેમનામા શારીરિક અને માનસિક શક્તિ હશે એવો ખ્યાલ આવતો હતો તેમના જ્ઞાન તંતુઓમા એ શક્તિ હોવાથી તેમનામા અડગ નિશ્ચય કરવાની ટેવ હશે એમ ચોકખે ચોકખુ માલમ પડતું હતું એક મોટામા મોટી સભામા તેમની પ્રતિભા પડે તેવા તે જણાતા હતા

દયાશંકર જ્યારે ગદ્દાપચ્ચીશીની ઉમરે હશે ત્યારે તે ઘણા જ જોરાવર અને આશાવાદી હશે એમ માલમ પડતું હતું તે વેપારી હતા છતા બહારની કસરતોથી અને સાદા જીવનથી તેમણે શરીરનુ જોર ટકાવી રાખ્યુ હતું ઘણા વરસોથી તેમણે ગંભીર જીવન ગાળેલું હતું, અને જગતના સાધારણ આનંદોથી વખત ગુમાવવાનુ તેમને ઠીક લાગતું ન હતું બહાર ફરવા જવુ અથવા ઘોડે બેસીને જવુ એટલે દિવસનુ એક કામ તે સમજતા હતા અને તે આનંદ મેળવવા તરિકે નહિ પણ જરૂરનુ છે એમ માનતા હતા

કોઇ પણ પ્રકારની આળસ કોઇમા તે જોતા તો તે સહન કરી શકતા નહિ કવિઓ અને તરંગીઓની, માફક ફરતા અને આનંદ શોધતા લોકોની કલ્પનાઓને તે એકક્ષણ પણ ગણકારતા નહિ કોઇ પણ લોકો અમે પૈસાદાર છીએ તેથી કામ નહિ કરીએ એમ કહે તો તેના તરફ તે તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતા હતા આ પ્રમાણે તેમનો સ્વભાવ હોવાથી કુદરતી રીતે તેમને પોતાના ઉપરી જે કહેવાતા તેમનાથી પણ ઉંચે દરજ્જે જવાનો નિશ્ચય રાખતા હતા જ્યારે તે નાની ઉમરના હતા ત્યારે શહેરની પોળો અને બગીચાઓમા ફરીને જે જે પુસ્તકો વાંચીને તેમને જ્ઞાન મળે તેવુ જ્ઞાન બહાર ફરીને મેળવી લીધુ હતું

આ પ્રમાણે તેમણે કીર્તિ મેળવવાના બીજ નાનપણથી જ વાવ્યા હતાં, અને ભવિષ્યમા એક મહાન્ પુરૂષ થવાનો તેમનો ઇરાદો પાર પડે તેમ લાગતું હતું પોતાની નાની ઉમરમા પણ તેમણે એટલો તો ઠરાવ કર્યો હતો કે પહેલા પોતે પોતાની જાત ઉપર કાબુ મેળવવો અને પછીથી પૈસો કમાવો આ ઇરાદાને પાર પાડવાને તેમણે લક્ષ્ય બિંદુએ પહોચવાને થાય એટલો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ વચ્ચે આવતી અડચણોને બાજુપર કહાડવાને તેમનાથી બને તેટલી કોશીશ કરી હતી

જીવનમા આ અડચણોની સામે થવાને તેમણે શારીરિક અને માનસિક બળ મેળવી લીધુ હતું આથી તેમણે તેમના જીવન અને તેમના સાક્ષીઓ સબંધી ઘણું જ્ઞાન મેળવી

લીધુ હતું આથી તે શાંત, સખત અને હિસાબ ગણનારા થાય એમાં જરાએ નવાઇ ન હતી કોઇવાર માણસ પૈસો મેળવવાને બહુ મહેનત ન કરે, તોપણ પોતાની પાસે જે હોય તે બચાવવાનો પ્રયત્ન તો જરૂર કરે દયાશંકરમાં નાનપણમાં જે ધગશ હતી તે ઉમર વધતા સખત, દૃઢ અને પાસે જઇ ન શકાય એવા થવામાં ફેરવાઇ ગઇ હતી કેટલાક તેમને બહુ સખત માનતા હતા

તેનામાં બહુ લાગણીનો અવિર્ભાવ કે ઉડાઉપણું ન હતું તે એમ સમજતા કે માણસે પોતાને જોઇએ તે પોતે પેદા કરવું અને બીજાને તેટલીજ સરખી કિંમતે આપવું તેની ઇચ્છાને આધીન હોવાથી તેમની પાછલી ઉમરે પણ તે વધારે કંજુસ હોય તેવા લાગતા હતા. તેમણે પોતાની જીંદગીના આરંભમાંજ એક નિશ્ચય કર્યો હતો ને તે કીર્તિ મેળવવાનો, આ કારણથી તેમણે માત્ર પૈસાદાર થવું એટલુંજ નહિ, પણ વધારે પૈસાદાર થવું એમ નિશ્ચય નાનપણથીજ કરી મૂકેલો હતો. અનુક્રમ ગેરે ધીરજથી તેમણે ધન તો મેળવ્યું પછી તેમણે એવો ઠરાવ કર્યો કે એ ધનને અમુક રીતેજ વાપરવું જેવી રીતે ધન કમાવામાં તેમણે ચતુરાઇ વાપરી તેવીજ ચતુરાઇ તે વાપરવામાં વાપરી તેથી તેમને નાઇટનો ખિતાબ મળ્યો તે જે થોડા વરસમાં પૈસો મેળવી પ્રખ્યાત થયા તેટલાજ વરસમાં મોટા મોટા ધર્માદા કામ કરીને વરસો, મહિના કરતા થોડાજ દિવસમાં વધારે પ્રખ્યાત થયા ને તેથી દરેકની જીભે તેમના નામના ઉચ્ચાર થવા લાગ્યા

પ્રિય વાચનાર, આવા પૈસાદાર અને ધર્માદાના મહાન્ કામ કરીને નામના મેળવનાર માણસ જેણે દયાશંકર નામને શોભાવ્યું અને ઘણીજ દયા કરી તે નિર્મળા ઉપર દયા નહિ કરે ?

નવલની પાસે ઉભેલી નિર્મળાનો ગભરાયલો ચ્હેરો જોઇને તેમના મનમાં કંઇક તો થયું, પણ તે તરતજ બદલાઇ ગયું ને બહારથી કોઇ તે જાણવા પામ્યું નહિ તે જે જગ્યાએ ઉભા હતા ત્યાંથી જરા પણ ખસ્યા નહિ, તેમણે બારણાની સાખ ઉપર પોતાનો હાથ મુક્યો હતો તે જરા પણ ખસેડ્યો નહિ, પણ ઉલટો વધારે સ્થિર કર્યો તેમના ચ્હેરા ઉપર વધારે ગંભીરતા જણાઇ અને તેથી નિર્મળા વધારે આશ્ચર્ય ચકિત બની એણે પોતાના માથા ઉપર જે સાડી ગભરાઇને મુકી હતી તે ઉપાડી લીધી

એટલાથી તે તમામની ઉપર શાંતિની જે છાયા પડી હતી તેનો પડદો ઉપડ્યો દયાશંકરે બારણું પુરેપુરૂં ઉઘાડ્યું અને જરાક બાજુ ઉપર ઉભા રહ્યા

દયાશંકરે નવલને જરા નમ્રતાથી કહ્યું, " તમે મારા ઓરડામાં જાવ અને હું આવું ત્યાં સુધી થોભજો મારે તમારી સાથેની વાતચિત અધુરી રહી છે તે ત્યારે પુરી થશે "

આ શબ્દો દયાશંકરે ધીમા સાદે કહ્યા પણ તેમણે એવા રૂપમાં કહ્યું કે જેથી નિર્મળાની આશા ઉડી ગઇ અને તેના ચ્હેરા ઉપર નિરાશાના શેરડા પડ્યા તે થોડાક પગલા નવલ તરફ ગઇ

" છોકરી ઉભી રહે, જુઓ નવલ આપણા મેળાપ સંબંધી નિર્મળા થોડું ઘણું જાણે છે તમારે હવે નિર્મળા તરફની કોઇ પણ આશા રાખવી નહિ "

આટલા શબ્દો બોલીને દયાશંકરે પોતાની દૃષ્ટિ તે બન્નેના ઉપર નાખી

" ઠીક, તમે જે કરો તે ખરૂં." નવલે ઉત્તર આપ્યો તે તે વિચારમાં હતો અને તેના શબ્દો તે વિચારના પરિણામે કુદરતી રીતેજ નીકળી ગયા તેના હાથના ધક્કાથી બારણું જરા તેના તરફ ખેંચાયું અને ઓરડાની વચ્ચે પડેલા એક મોટા ગોળ ટેબલ આગળ જરા થોભ્યો.

છાસના ઉપર સો વર્ષ જીવવું.

(અનુવાદક —રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે)

દુનિયામા સહુથી અધિક અને મોટો માણસ અમેરીકામા છે એનું નામ જોન ડી રૉકફેલર છે અત્યારે એની અવસ્થા ૮૫ વર્ષની છે એમના શરીરના બાંધા હજુ પણ મજબુત છે ૫૮ વર્ષની ઉમ્મરે એમનું શરીર આટલુ બધુ મજબુત નહતુ, કે જે હાલ ૮૫ વર્ષની ઉમ્મરે છે એણે ઘડપણમા જુવાન થવા માટે એક ગુરૂને શોધી કાઢ્યા હતા આપણા જુના સાહિત્યોમા ચ્યવનઋષિની વાત પ્રખ્યાત છે કે એમણે ઘડપણમા પણ જુવાની મેળવી હતી રૉકફેલર મહાશયે રૂપિઆ ખર્ચીને પણ જુવાની કાંઇ પાસેથી નહોતી લીધી

હિન્દુઓ દૂધથી અધિક બીજા કોઇ પણ ખોરાકને નથી માનતા શરીર અને ઇન્દ્રિઓને પોષણ કરનાર દૂધ છે દૂધની ઉપયોગીતા ગણીને ગાયને ગાયમાતા ગણે છે, અને ગોહત્યા (ગાયને મારવુ) એ હિન્દુઓમા તેના જેવુ બીજુ કોઇ પાપ નથી એજ ગોમાતાના દૂધથી રૉકફેલર પોતાની ગયેલી જુવાની મેળવી છે એમને મન્દાગ્નિની બીમારી હતી ખાધુ પચતું નહતું ધિમે ધિમે એમનુ મૃત્યુ નજદિક આવતું હતું કેમકે આ દુઃખની દવા ઘણી કરી પણ મટતુંજ નહિ ડાકટરો દવા આપે તે પણ ઉલ્ટિ થઇને પાછી નીકળી જતી હતી બહુજ પૈસા ખર્ચ કર્યા પણ તેમની મન્દાગ્નિ દૂર ન થઇ

રૉકફેલર એક ઉદ્યોગી મનુષ્ય છે તેમનો નિરન્તર ઉદ્યોગ અને મહેનતના કારણ અને પોતાના બાહુબળથી ૨૫૦ મિલીયન (પચ્ચીસ કરોડ) પાઉન્ડ પેદા કર્યા હતા આ પચ્ચીસ કરોડ પાઉન્ડ એટલે અબજ ૭૫ કરોડ રૂપીઆની બરોબર હતા પહેલા એ સાધારણ મજુરીની અવસ્થામા હતા પણ પરમેશ્વરની કૃપાથી અને પોતાના ઉદ્યોગ અને શક્તિથી દુનીયામા સૌથી અધિક ધનવાન થઇ ગયા છે પોતાનુ દરદ સારૂ થવાને માટે ઘણા પૈસા વાપરી નાખ્યા પણ કાંઇ ફેર ન પડ્યો રૉકફેલરે એવો નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ થાય પણ મારા આ મન્દાગ્નિ ઉપર મારો વિજય થાય

ભૂમંડળમા સૌથી વધારે પૈસાદાર આ વ્યક્તિ લગભગ ઘણો વખત ભૂખ્યા રહ્યા જે કંઇ ખાય તો પચે નહિ. મન્દાગ્નિ એટલી તેજ થઇ ગઇ કે પછી ખાવાને માટે એમણે જરા પણ પ્રયત્ન ન કર્યો ફક્ત જીવન ટકાવી રાખવાને માટે એ બિસ્કુટ અને દૂધ થોડા પ્રમાણમા લેતા અમેરીકામા એવો એક જાતનો હલકો ખોરાક બને છે કે —સાદા, ગરીબ માણસ અને બાળક પણ ખાઇ શકે છે ખોરાકને બદલે દૂધ અને બિસ્કુટ લેવુ પડતું હતું પણ સંતોષ જરા પણ ન વળતો, ખાવા માટે જીવ લલચાતો હતો પણ મન્દાગ્નિને લીધે ભૂખ્યાજ રહેતા હતા

પેટની બિમારીઓ વધી તેથી તેઓ બહુ થાકી ગયા પણ કોઇએ ઉપાય ન બતાવ્યો, અને જેણે ઉપાય કર્યા તે પણ નકામા ગયા

લગભગ દશ વર્ષ થઇ ગયા પછી જ્યારે તેમના એક મિત્ર બહાર ગામથી ડાકટર એચ. એફ. બિગાર એમને ત્યા આવ્યા, અને રાત્રે પણ ત્યા બોલાવી એવા હેતુથી આવ્યા હતા. એક વખત બન્ને મિત્રોમા પ્રોફેસર મેચ્નીકાફના સિદ્ધાંત ઉપર વાત કરતા હતા મેચ્નીકાફને પેટ અને મન્દાગ્નિ ઉપર લેક્ટીક એસિડ (Lactic acid) નામનો તેજાબ દહી અને છાસમા છે તે અત્યન્ત ઉપયોગી મળ્યો છે

મેગ્નીકાફનો સિદ્ધાન્ત એ હતો કે મીઠું, દહીં અને છાસથી શરીર નિરોગી બને છે, માટે તમે પણ દહીં ખાવ રૉકફેલરને દહીં ખાવાની રૂચી ન થઇ ત્યારે તેમણે કહ્યું, તમે તે દહીંને વલોવીને છાશ કરી પછી તે છાશ પીઓ આથી રૉકફેલર મહાશયે તે પિવાનુ કબુલ કર્યું અને પિવા માંડ્યુ ત્યારે તે કાઇ તેમને પચવા માડ્યુ આ પ્રયોગ ઘણો વખત ચાલુ રાખવા માટે, એમણે સારી ગાયો રાખી અને તેમણે પોતાને માટે તે ગાયોના દૂધનુ દહીં બનાવ-ગવીને પછી તે દહીંની છાશ બનાવીને પીતા હતા દિવસમા ત્રણ વખત છાશ પિતા ને બે વખત દૂધ લેતા તે તેમને પચી જતું હતું હવે દરેક વસ્તુ પચાવવી તે તો સહેલ થઇ ગયુ હતું

માનસિક અવસ્થાનો પ્રભાવ પાચન શક્તિપર ઘણોજ રહે છે તેમણે'એક્સ રે' x ray ની સહાયતાથી આતરડાઓના જુદી જુદી રીતે ફોટાઓ લીધેલા છે, તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ગુસ્સાની વખતે પેટની સર્વ ક્રિયાઓ બધ થઇ જાય છે, અને ખુશ હોઇએ છીએ તે વખતે પાચન કરવાની ક્રિયા જોરથી ચાલે છે એથી રૉકફેલર મહાશયે તેમનો સર્વ કારભાર તેમના છોકરાને સોપીને તેમણે પોતાનુ જીવન શાન્તીપૂર્વક વિતાવવા માડ્યુ છેવટે રૉકફેલરની મદાગ્નિ મટી ગઇ ધન એ સર્વ સુખનુ મૂળ નથી, તેમજ ગમે તેટલા સાગ મિષ્ટાનો ઉડાવો તોપણ છાસ જેવી વસ્તુના સિવાય પણ ચાલતું નથી, તેવીજ રીતે આપણુ જીવન સુખમય ગાળવા મોજશોખની સાથે જરા કસરતની પણ જરૂર પડે છે તેવા સિદ્ધાત ઉપર તેઓ કસરત કરે છે અને કસરતથી તેમનુ જીવન સો વર્ષ ઉપર પણ ગાળી શકશે ખરા

મીઠું અને તેના ઉપયોગ.

મનુષ્યને જ્યારે પ્લેગ થાય છે ત્યારે તેના હૃદયની ગતિ અતિ દુર્બળ થઈ જાય છે આ માટે તેને મીઠુ નાખેલું થોડુ થોડુ નવાયુ પાણી પાવામા આવે છે

બાળક જ્યારે એવીજ કાંઈ નુકશાનકારક વસ્તુ અધિક ખાઇ જાય છે ત્યારે તેને ગરમ પાણીમા ચમચો મીઠુ પાવામા આવે છે મીઠુ પાવાથી ઉલ્ટી થાય છે કે જેથી આરામ થાય છે

રૂશિયામા બાળક જન્મતા જ તેના શરીરે મીઠું ઘસવામા આવે છે ત્યાની બાનુઓનુ માનવુ છે કે આ પ્રકારે કરવાથી બાળક બિમાર થતું નથી

અફીણનો નીસો જ્યારે અધિક ચઢી જાય છે ત્યારે નવાયા (હસેકા) પાણીમા મીઠું મેળવીને તે વડે વારવાર દર્દીને ઉલ્ટી કરાવવામા આવે છે (આથી દર્દીને નિદ્રા નહિ આવે, તે છતા જો તે બેહોશ થવા લાગે તો ગરમ ગરમ ચ્હા પાવી જોઇએ, એવા ઉપાય લેવા કે દરદીને નિદ્રા નહિ આવે)

વાળ ધોવાના મસાલામા મીઠાનો પ્રયોગ—વેસણમા મીઠું મેળવીને તે વાળોમાં ખુબ ચોળવાથી અને પછી પાણીથી ધોઇ કાઢવાથી વાળ ખુબ સાફ થઇ જાય છે

હાથમા ડુગળીની વાસ—ગંધ આવતી હોય—મીઠાવડે હાથોને ખુબ મસળવા અને પછી ગરમ પાણીથી ધોઇ કાઢવુ

ડુગરીથી ગધાતા ચપ્પુ છરીઓ, થાળી વાડકા, વાસણ સાફ કરવા. મીઠાથી તમને ખુબ માજવા અને ગરમ પાણીથી ધોઇ કાઢવા

પગળ—ઘાસની સાદડી સાફ કરવી —મીઠાથી મિશ્રીત પાણીમા જાડા લુગડાનો ટુકડો બોળો અને સાદડી પર ઘસો, પછી કોરા કપડા વતી લુછી નાખો મીઠુ સાદડીને પીળી પડી જતા અટકાવે છે

तोफानी वरसाद

(અનુવાદક રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે)

ઉઠો જલ્દી ઉઠો, આ ઝર ઝર અવાજ શાનો થાય છે? અરે ઘરમાં એક ફુટ પાણી ભરાઇ ગયુ છે માટે જલ્દી ઉઠો

મહેશચન્દ્રની ઉંઘ ઉડી ગઈ, ને આંખો મસળતે મસળતે ઉભો થયો, અને જોયુ તો ઘરમા એક ફુટ પાણી ભરાઇ ગયુ છે, અને વધારે ભરાય છે આ જોઇને મહેશચન્દ્ર ગભરાઇ ગયો, હૃદય કંપવા લાગ્યુ, હાથ પગ નરમ થઇ ગયા અને ધાર્યુ કે હવે મૃત્યુ નજદિક છે ચાલો આપણે જોડેના ઘરમા જઇએ અને કોઇને બોલાવી લાવીએ એમ કહીને બન્નેએ એક બીજાનો હાથ પકડયો અને બારણુ શોધવા મહેશચન્દ્ર આગળ ચાલ્યા

ઘોર અંધારૂ હતુ મહેશચન્દ્ર દિવાની મદદથી આગળ વધ્યો, કમળા [તેની સ્ત્રી] એ તેનો હાથ ઝાલીને કહ્યુ મને પહેલા આગળ જવાદો, આપ આ બાળકને સાચવીને લાવો કમળાએ બાળકને મહેશચન્દ્રને આપ્યો

કમળા જ્યા ઉભી હતી ત્યા આગળ કમાડ હતુ કમળાએ ઉતાવળી થઇને બારણુ ' ખોલ્યુ કે તરતજ બહાર આગણાનુ પાણી બધુ ઘરમા આવ્યુ કમળા પાણીના ધક્કાથી પડી ગઇ અને પાણીના જોસથી પાછી ઘરમા ગઈ ઘરમા લગભગમાથોડુ પાણી ભરાઈ ગયુ ને કમળા ડુબવા લાગી તેણી થર થર સ્વરે-" બોલી "મને બચાવો "

મહેશચન્દ્ર તરતો હતો તેણે કમળાના તરફ જવા માંડ્યુ એટલા ઘર કે જે માટીનુ હતુ તે પડી ગયુ અને છાપરાની એક વળી મહેશચન્દ્રની કમ્મર ઉપર જોરથી પડી મહેશચન્દ્રે જોરથી બુમ મારી 'હુ મરી ગયોરે મને કોઇ બચાવો," તેની પાસે એક લાકડુ હતુ તે પણ છુટી ગયુ

મહેશચન્દ્ર હવે તરી ન શકયો સદ્‌ભાગ્યે તેના હાથમા એક લાકડુ આવ્યુ એનો તેણે આશરો લીધો અને આખી રાત તે વહેનેજ હતો આગળ જતા વચ્ચે એક પીપળાનુ ઝાડ તેના જોવામા આવ્યુ તે બહુજ થાકી ગયો હતો અને લાકડાની મદદથી તરફડીયા મારતે મારતે મહા પરાણે તે પીપળાના ઝાડ પાસે આવ્યો, અને લાકડાને છોડી દઇને ઝાડ ઉપર ચઢી ગયો અને પડે નહિ તે માટે તેને પોતાના ધોતીયાનો એક છેડો ઝાડને બાંધ્યો અને નિરાંતે બેઠો આ નિરાંત તેના ભાગ્યમા ન હતી એને થોડીક વારમાજ પોતાની સ્ત્રી અને પુત્રની ચિંતા થઈ હુ કયાથી કયા આવ્યો ને બાળક કયા, કમળા ડુબી ગઇ હશે કે મરણને શરણ થઇ હશે, અરેરે એનુ શુ થયુ હશે તે ઘરની નીચે દબાઇ ગઇ હશે કે પછી કયાની કયા તણાઈ ગઈ હશે આવી જાતના વિચાર કરતા કરતા મહેશચન્દ્રની આંખોમા આંસુ આવી ગયા, એનુ હૃદય અત્યન્ત આકુળ વ્યાકુળ થઇ ગયુ

આખો દિવસ એ ખાધા પિધા વગર ઝાડ ઉપર બેસી રહ્યો ઇશ્વરની લીલા અપાર છે મહેશની ચારે બાજુ પાણીજ પાણી આ પાણીમા આખી રાત તણાયો હતો પાણીના કારણથી આટની બધી તેની દુરદશા થઈ, તેણે ચારે બાજુએ ફરી નજર ફેરવી જોઇ પણ પાણી સીવાય બીજું કશુ ન જણાયુ તેણે વિચાર્યું કે હવે આપણુ મરણ નજદીક છે એમ ધારીને એણે પરમેશ્વરને સભાર્યા એટલામા આઘેથી એક હોડી આવતી જણાઇ હોડી જોઇ મહેશચદ્રે જીવવાની આશા બાધી

ગીરીશપુરના જમીનદાર વિષ્ણુશર્મા બહુ દયાળુ સ્વભાવના હતા એમણે જાયુ કે ગામમા પાણી બધે ફેલાઇ ગયુ છે, અને લોકો બિચારા ઘર, ધન, પ્રજા વિગેરેથી વિખુટા પડી ગયા છે આ જોઇને તેનુ હૃદય પીગળી ગયુ અને પોતાના મોટા વિશાળ મકાનમા જેમણે તેમને લાવીને એક બાજુ રહેવાની સગવડ કરી આપતા તે ઉપરાંત એમણે સદાવ્રત પણ ખોલ્યુ હતું આઠ દસ માણસોને બહાર તણાતા લાવવા માટે મોકલ્યા હતા

મહેશચન્દ્રની નજર આવતી હોડી ઉપર પડી હોડીનું કામ એ હતુ કે જે માણસો પાણીમા તણાઇને આ ઝાડ ઉપર ચડી ગયા હોય અથવા તણાતા હોય તેમને લઇને વિષ્ણુશર્માને ત્યા પહોચાડવાનુ કામ કરતા હતા જ્યારે હોડી નજદીક આવી ત્યારે મહેશચદ્રનો હર્ષ માયો નહિ અને ઉતાવળથી બાધેલુ ધોતીયુ ઝાડથી છુટુ કરીને નીચે ઉતરવા માડ્યુ હોડી-વાળે કહ્યુ—" ભાઇ ઉતાવળ ના કરશો, ધીમે ધીમે ઉતરો નહિતો પડી જશો "

પરતુ મહેશચદ્રે તે જાણે ન સાભળ્યુ હોય તેમ ઉતાવળે ઉતાવળે ઉતરવા માડ્યુ આખો દિવસનો ભૂખ્યો અને પાણીની અદર તણાતો અને તરતો આવેલો હતો તેથી તેનુ શરીર નબળુ થઇ ગયુ હતુ એકાએક તેનો પગ ઉતરતા ખસ્યો અને પાણીમા પડ્યો અને ડુબ્યો

પરમાત્મા ! તમે મહેશચદ્રના નસીબમા શુ લખ્યુ હતુ પહેલા એની સ્ત્રી અને એના બાળકોનો નાશ કર્યો અને હવે એને પણ ડુબાડીને મારી નાખ્યો

(૨)

મહેશચદ્રને જ્યારે ભાન આવ્યુ ત્યારે તેણે પોતાને પલગમા સુતેલો જોયો વાત એ હતી કે જ્યારે મહેશચદ્ર પાણીમા પડ્યો કે તરત જ તે પાણીની અદર ડુબ્યો હતો જ્યારે તે પાછો ઉપર આવ્યો ત્યારે હોડીવાળાઓએ તેને લઇને હોડીમા નાખ્યો તેના પેટમા થોડુ પાણી ભરાઇ ગયુ હતુ પણ તેને હોડીવાળાઓએ નીચે રાખીને પાણી કાઢી નખાવ્યુ, પણ તેને ભાન ન હતુ આવી સ્થિતિમા તેને ગીરીશપુર લઇ ગયા, અને વૈદ્યો અને ડાક્ટરોની દવાથી તેને ભાન આવ્યુ ભાન આવતાની જ સાથે તે પુત્ર, સ્ત્રીને માટે વ્યાકુળ થવા લાગ્યો " પ્રિય કમળા, કમળા " એમ બુમો મારવા લાગ્યો પાસે જમીનદાર વિષ્ણુશર્મા ઉભા હતા તેમણે કહ્યુ—" ગભરાઓ નાહ, આપનુ શરીર બહુજ અશક્ત થઇ ગયુ છે, પહેલા થોડુક ખાઇ લ્યો પછી તમારે જે વાત કહેવી હોય તે કહેજો "

મહેશચદ્ર બરાબર ભાનમા આવી ગયો હવે તેને થાક ઉતરી ગયો હતો, તે પલગ ઉપર બેઠો થઇને નીચે ઉતરવાની હિમત કરવા લાગ્યો વિષ્ણુશર્માએ તેને પલગમા જ બેસી રહેવાની સુચના કરી અને નોકરોને કઇ ઇસારો કર્યો

નોકરોએ ઇસારો જોઇને તરત જ ગરમ ગરમ દૂધને મીઠાઇ લાવીને હાજર કરી મહેશ ખાઇને સંતોષ પામ્યો તેના શરીરમા કાંઇ થોડીક શક્તિ પણ આવી. તેને પલગમાથી નીચે

ઉતરવાની મનાઇ હતી, તો પણ નીચે ઉતર્યો અને જમીનદારના પગમા લાંબા થઇને પ્રણામ કર્યા વિષ્ણુશર્માએ તેને ઉભો કર્યો અને તેણે સર્વ વાત પૂછી, આથી મહેશે સર્વ વાત કહી એ સાભળી જમીનદારની આખોમા આસુ આવ્યા, અને કહ્યું—"ભાઇ આજતો ગત થઇ ગઈ છે પણ કાલે સવારે તમારી સ્ત્રી અને બાળકની શોધ કરાવીશુ હાલ આપ નિરાતે સુઇ જાઓ "

આવુ કહીને તે જમીનદાર ચાલ્યા ગયા, પણ મહેશચદ્રને જરા પણ ઉઘ ન આવી એનુ હૃદય જર્જર થઇ ગયું હતુ એ જુદી જુદી જાતના વિચારો કરી રહ્યો હતો, કદાચ જો તેને એકાદ ઉઘનુ ઝોકુ આવતું તો તેને ખરાબ દુખનુ સ્વપ્નુ આવતુ અને ગભરાઈ જતો

રાત ગમે તેમ કરીને વીતી તો ખરી અને સવાર થયુ વિષ્ણુશર્માએ મહેશચદ્રને તેના દિવાનખાનામા બોલાવ્યો તે પહેલા આઠ દસ માણસોને તેની સ્ત્રી અને પુત્રની શોધ માટે મોકલ્યા હતા મહેશચદ્ર મોટા માન સહિત જમીનદારને ત્યા રહેતો હતો મહેશચદ્ર પોતાનો બધો બનેલો હેવાલ ફરીથી શેઠને કહ્યો અને તેની આખમા આસુ આવ્યાં, મહેશચદ્ર શોધવા નીકળેલા મનુષ્યોની ગહ જોતો હતો પણ કોઇને જોઇ શકયો નહિ પાણી હવે ઓછુ થઇ ગયુ છે મહેશચદ્ર પણ શોધવા માટે તૈયાર થતો હતો પણ વિષ્ણુશર્માએ તેને રોકી રાખ્યો હતો

સધ્યાકાળ થવાની તૈયારી હતી આઠ વાગી ગયા હતા અને નવ પણ વાગવાની તૈયારી હતી પરતુ કોઇ ન આવ્યુ, મહેશચદ્ર વાળુ કરીને સુવાની તૈયારી કરતો હતો પણ તેને ઉઘ ન આવી આખી રાત એણે બેઠે બેઠે વિતાવી સવાર થયુ, બધા સાથે બેઠા હતા ત્યા જે સોધવા નીકળેલા માણસો પણ આવતા હતા આ લોકોને જોઇને મહેશનુ હૃદય ધડકવા લાગ્યુ જમીનદારની પાસે પેલા લોકો આવ્યા અને પ્રણામ કર્યા બાદ તેઓ એક બાજુ ભીતને ટેકો રાખીને ઉભા, શેઠે પૂછ્યુ કેમ મહેશચદ્રની સ્ત્રી અને પુત્રનો પત્તો લાગ્યો ?" શેઠનો સવાલ સાભળીને એક એકના મ્હો સામુ જોવા લાગ્યા, પણ છેવટે તેમાંના એક જણે કહ્યુ, "નાજી મહેશચદ્રની સ્ત્રી તથા બાળકનો પત્તો લાગ્યો નથી પણ એક ભયકર વાત છે તે કહેતાં તો અમારી છાતી ફાટી જાય છે "

વિષ્ણુશર્મા ઉતાવળથી બોલ્યા—" બોલો શું છે જલ્દિ બોલો !"

સાહેબ, અમે એમ સાભળ્યુ છે કે કુદનપુરનો પણ

વિષ્ણુશર્મા—" શુ તે પણ તણાઇ ગયુ કે શુ ? બોલો જલ્દિ બોલો ?

નોકર—" હાજી એમ જ "

આ સઘળો વૃતાત સાભળીને વિષ્ણુશર્માની આંખોમા આસુ વહેવા લાગ્યા " હાય મારી લક્ષ્મી " એમ કહીને રડવા લાગ્યો મહેશચદ્ર તો બિચારો સજ્જડ થઇ ગયો

કુદનપુરમા વિષ્ણુશર્માનુ સાસરૂ હતુ એમનીં પ્રિયપત્ની લક્ષ્મી હાલ ત્યાં હતી તે બહુજ દયાળુ હતી તે બિચારી સહેજ તેના પિએર મળવા માટે ગઇ, ને તેનો શુ કાળ થયો આવી દશા જોઇને વિષ્ણુશર્માના દુખનો પાર ન રહ્યો

(૩)

" એ ગાડીવાળા ગીરીશપુર આવવુ છે ! " હા " શુ ભાડુ લઇશ ! "

" પાચ રૂપીઆથી ઓછુ નહિ થાય બસ એકજ વાત કહી દીધી છે કેમકે ત્યાની સડક બહુ ખરાબ છે ને રેત પણ પુષ્કળ છે.

રામેશ્વરે કહ્યુ —જો સાભળ ભાઇ, અમે લોકોની મદદને માટે જઇએ છીએ માટે ભાડુ વ્યાજબી કહે તને ખબર છે કે ગીગીશપુરની સ્થીતી કેવી ખગાબ થઇ છે ગગીશપુરના માટે કલકત્તામા એક મોટી સસ્થા સ્થાપી છે, અને ત્યા પૈસાનુ ઉઘરાણુ કરીને ત્યાના લોકો કે જે નિરાધાર વસ્ત્ર વગરના થઈ ગયા છે તેઓ માટે અમો અન્ન અને વસ્ત્રો લઇને ત્યાં જઇએ છીએ, અમે અમારો સ્વાર્થ છોડીને અમે પણ અમારાથી બનતી મહેનત બજાવવા માટે તૈયાર થયા છીએ, તો તને જરા પણ તે લોકો ઉપર દયા નથી આવતી માટે ભાઇ તુ પણ તારો નંફો કાઢીને ગીતસર ભાડુ કહેને

ગમેશ્વરના આ શબ્દો સાભળીને ગાડીવાળાના મનમા દયા ઉત્પન્ન થઈ અને તેને કહ્યુ કે જાવ તમે જે આપશો તે લઇશ '

રામેશ્વરે તેમના જોડીદારોને પૂછીને ગાડીવાળાને ચાર રૂપીઆ ભાડાના આપવાના કરીને કહ્યું કે ભાઇ અમારે દસ ગાડીઓ જોઇએ છીએ માટે બીજી ગાડીઓ મગાવ આથી ગાડીવાળાએ બીજી ગાડીઓ મગાવી

ગાડીઓ આવી આઠ ગાડીઓમા સઘળો સામાન ભર્યો અને બાકીની બે ગાડીઓમા સ્વયસેવકો બેઠા ગાડીઓ ચાલી, ગસ્તો બહુજ ખગાબ હતો સડકનુ ઠેકાણુ ન હતુ અને પુસ્કળ રેત, અને કીચડ હતો ગાડીઓના પઇડા પણ કળી જતા હતા સ્વયસેવકો કે જેઓ બેરીસ્ટરો, વકીલો, શેઠ સાહુકારોના છોકગઓ હતા તેઓ જગ પણ મહેનતથી પાછા ન પડતા તેઓ જાતે મહેનત કરીને કીચડના ખાડામાથી પઇડાને જોર કરીને કાઢતા હતા રસ્તો બહુ ખરાબ તથા ઝાડીવાળો હતો જેમ જેમ તેઓ આગળ ચાલતા થયા તેમ તેમ ઘણી માણસોની લાસો અને મરેલા જનાવરો જોયા આ સ્થળ આગળ તો એવી ખગાબ દુર્ગંધ મારતી હતી ત્યા એક ક્ષણુ પણ ઉભું ન ગહેવાય તો પણ આ સ્વયમેવકોએ તો પોતાના દેશની ખાતર જેમ તેમ કરીને આગળજ ચાલતા અને મધ્યાકાળના વખતે તેઓ ગીગીશપુર પહોચ્યા જમીનદાર વિષ્ણુશર્મા કે જે દયાળુ હતા તેમનુ સીગનામુ તેમની પાસે હોવાથી તેઓ તેમની પાસે ગયા

વિષ્ણુશર્માએ પણ આ લોકો શા માટે આવ્યા છે તે સર્વ સાભળીને તેમને માટે ખાવા પીવાનો બદોબસ્ત સારો કર્યો હતો તેથી સ્વયસેવકો પણ તેમને આશિષ આપતા સવાર થયુ તે વખતે સ્વયસેનકોએ જવા માટે ગજા માગી અને કાઇ મદદ માટે યાચના કગી અને જણાવ્યુ કે જે ઘરો તણાઇ ગયા છે ને જે અનાથ અને ઘગ વગગના થઇ ગયા છે તેમને માટે એક નાનુ ગામ બનાવવુ છે માટે આપના તરફથી મદદ થાય તો સારૂ ”
વિષ્ણુશર્માએ તત્તજ સ્વયસેવકોને બે હજાર રૂપીઆ આપ્યા અને ગાડીઓ ગાડા વિગેરેની મદદ આપી અને કહ્યું કે જો જરૂગ પડે તો પછી રૂપીઆ મગાવજો વિષ્ણુશર્માનું દયાળુ અતઃકરણ જોઇને સ્વયસેવકો તો પાણી પાણી થઇ ગયા સ્વયસેવકોનો નેતા રામેશ્વર હતો તેણે કહ્યુ —જમીનદાર સાહેબ, આપે જે મદદ કરી છે અને હજુ પણ મદદ આપવાનુ કહો છો એ જાઇને અમને ઘણો આનદ થાય છે આપનુ નામ અમર રહેશે ખરેખર આપતો મનુષ્યધારી દેવ પુરૂષ છો

વિષ્ણુશર્માએ હસતે હસતે કહ્યુ —માફ કરો ' બહુ થયુ તમે બધા તો મોટા મોટા પૈસાદાર માણસના છોકગઓ આટલુ બધુ કષ્ટ વેઠો છો તે કાઇ ઓછુ છે ? મે તમને તમારા કામમા શુ મદદ કરી છે ? હવે એ વાતને જવાદો બીજુ એક તમારે એ જોવાનુ

રામેશ્વર—હમણાજ ?-હમણાં કેમ ? આ રાત્રી અહિ રહીને પાછી સવારે જઇશુ

મહેશચંદ્ર—"નહિ પડીતજી" હમણાજ જવુ પડશે આપણો બધો સામાન તૈયાર છે અને આપણે પણ અહિ ઠીક આરામ લીધો છે હવે આપણને થાક હોય તેમ જણાતુ નથી માટે હમણાજ જવુ પડશે. એક અગત્યનુ કામ છે તેથી હુ કહું છુ

સ્વયસેવકોએ મહેશચદ્રની વાત માની અને તેઓએ ગાડીઓ તૈયાર કરવા માડી, એક ગાડી રોગી સ્ત્રીને અને કમળાને બેસવા માટે ખાલી રાખી હતી તેમાં તેઓને બેસાડયાં રસ્તામા ઘણા સકટો વેઠતા વેઠતા સ્વયસેવકો રાતે ગિરીશપુર પહોચ્યા, ગાડીઓનો અવાજ સાભળી વિષ્ણુશર્મા બહાર ફાનસ લઇને નીકળ્યા તેમની આખોમા નિદ્રા તો હતીજ નહિ કેમકે તે બિચારાની તો પોતાની સ્ત્રી લક્ષ્મીના વીરહથીજ નિદ્રા ઉડી ગઇ હતી અને તે તો લક્ષ્મીને શોધવા ગયેલા લોકોની રાહ જોતો હતો, ફાનસના આધારે વિષ્ણુશર્માએ મહેશચદ્રને ઓળખ્યો અને બોલ્યો—" કોણ મહેશચન્દ્ર ? અત્યારે રાત્રે !"

મહેશચદ્ર " હાજી, અત્યારે આવવાનું એક કામ છે સ્વયસેવકો પણ મારી સાથે આવ્યા છે એમને માટે એક ખાલી રૂમ કરાવી આપો, અને મારી સાથે એક માદી સ્ત્રી છે, તેને માટે તો આપનો જ રૂમ આપજો "

વિષ્ણુશર્માએ વિસ્મય પામીને કહ્યુ—" શુ મારોજ રૂમ આપવાનો છે !"

મહેશચન્દ્રે મશ્કરીમા—જી હા, હા, તમારાજ રૂમમા તેને ઉતારવાની છે "

વિષ્ણુશર્માએ આશ્ચર્યની સાથે તેમનો રૂમ ઉઘાડી આપ્યો લક્ષ્મીને હવે લગભગ બધો રોગ નષ્ટ થયો હતો કમળા અને લક્ષ્મી બન્ને જણી એક એકના હાથની મદદથી અદર ચાલવા માડયુ અને પાછળ મહેશચન્દ્ર અને તેની પાછળ વિષ્ણુશર્મા અને સ્વયસેવકો હતા વિષ્ણુશર્મા એ સ્વયસેવકોને એક રૂમમા લઇ ગયા કમળા અને લક્ષ્મીને મહેશચદ્ર એક રૂમમા લઇ ગયો, કમળાએ એ પલગ ઉપર લક્ષ્મીને સુવાડી અને કમળા પખો નાખવા લાગી, જ્યારે વિષ્ણુશર્મા ત્યા તે રૂમમા આવ્યા ત્યારે મહેશચન્દ્રે દીવો ઉચો કરીને દીવાનો પ્રકાશ માદી સ્ત્રીના ઉપર પાડયો પ્રકાશ પડતાની સાથેજ વિષ્ણુશર્માએ ગાભરા ગાભરા થઇને મહેશચન્દ્રને પૂછયુ—" આ સ્ત્રીને તમે ક્યાંથી લાવ્યા અને તેનુ નામ શુ લક્ષ્મી છે

કહો જલ્દિ કહો ભાઈ

" હાજી એતો આપની પત્ની લક્ષ્મી જ છે " એટલામા લક્ષ્મી બેઠી થવા જાય છે, પણ કમળાએ તેને બેઠી થવા માટે ના પાડી અને કહ્યુ કે—"હજુ તમારામા બહુજ અશક્તિ છે માટે સુઇ રહો "

આજે વિષ્ણુશર્માના આનદનો પાર રહ્યો નહિ અને મહેશચન્દ્રને છાતી સરખો દબાવીને બોલ્યો " હે પ્રિય ભાઇ, હું આ તમારો કરેલો બદલો જીદગી સુધી ભૂલીશ નહિ "

મહેશચન્દ્ર બોલ્યો આ વિષયમા મારૂ કશુંજ કામ નથી પણ તે તો બધુ આ સ્ત્રીનુ કામ છે

વિષ્ણુશર્મા—આ સ્ત્રી કોણ છે !

મહેશચન્દ્ર—" તે મારી સ્ત્રી છે "

વિષ્ણુશર્માના હર્ષનો હવે પાર રહ્યો નહિ સ્વયસેવકો આ બધી વાતથી અજાણ્યા હતા છેવટે સ્વયસેવકોના ઉપરી રામસેવકે મહેશચન્દ્રને કહ્યું કે "ભાઇ આ બધો શુ મામલો છે?"

મહેશચન્દ્ર—ભાઇ તમે એકવાર બધા બેસી જાવ પછી હુ બધી વાત કહુ આવા

શબ્દો સાંભળતાંજ બધા સ્વયંસેવકો બેસી ગયા અને બધી બનેલી વાત મહેશચન્દ્રે કહી સંભળાવી પછી તેણે પોતાની સ્ત્રી કમળાને કહ્યું કે તમારૂં શું થયું હતું!

કમળા તેણીના કોમળ સ્વરથી બનેલી વાત કહેવા લાગી "જ્યારે હું તમને બચાવવા આવી ત્યારેજ હું ડુબી અને જ્યારે ઉપર આવી ત્યારે મારા હાથમાં એક લાકડું આવ્યું અને એને પકડીને હું તણાવા લાગી તણાતાં તણાતાં હું બેભાન થઇ ગઇ જ્યારે હું ભાનમાં આવી ત્યારે મેં જોયું તો હું એક સારા મકાનમાં એક પલંગ ઉપર સુતેલી હતી પણ ઘર પુરુષનું મને જણાવાથી હું પલંગમાંથી બેઠી થઇ અને બહાર જવા લાગી, એટલામાં એક માણસ ત્યાં આવ્યો. તેમણે મને બહાર જવા માટે ના કહી અને કહ્યું કે હજુ તમે અશક્ત છો. હવા ફરવાથી બિમાર થશો માટે હજુ બેએક દિવસ આરામ કરો અને પછી તમને હું જાતે તમારા ઘેર મુકવા આવીશ માટે હાલ તો આરામ કરો પછી મેં તેમના બોલ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને રહેવાનો વિચાર કર્યો દિવસ વીતી ગયો રાત્રી પડી હું વાળુ કરીને સુઇ રહેવાની તૈયારીમાં હતી એટલામાં તે પુરૂષ કે જેણે મને ઉઠવા મનાઇ કરી હતી તે પુરૂષ ત્યાં મારી રૂમમાં આવ્યો મને ચિન્તા અને દુઃખને લીધે નિંગતે ઉંઘતો ચાની આવે? એને મારી નજદીક આવતો જોઇ હું એકદમ બેઠી થઇ ગઇ એ દુરાચારી પુરૂષે આવીને મારી આગળ એની કામના પ્રકટ કરી પહેલા તો મારે અને એને બન્ને વચ્ચે થોડો ઝઘડો થયો, પણ મેં ધાર્યું કે આ ઝઘડાનું રૂપ ખરાબ આવશે અને ચોક્કસ એમાં મારા શીયળનો ભંગ જરૂર થશે. એમ ધારીને મેં તે પુરૂષ કે જે નીશાબાજ અને જેને એક દિવસ પણ દારૂ વગર ન ચાલે તે પુરૂષની સામે યુક્તિ કરી, અને કહ્યું કે—"જો અત્યારે તમારી ખરેખરી વાસના હોય તો જાવ અને કાંઇ થોડા દારૂ લાવો આ દારૂડીઆ પુરૂષને દારૂની વાત કહેતાં તે તો તત્તજ ત્યાંથી ઉઠીને જોડેના રૂમમાં દારૂ લેવા ગયો તે દરમીઆન મેં પણ ધીમેથીપાછળ પાછળ જવા માડ્યું એ જ્યારે બીજા રૂમમાં ગયો ત્યારે મેં પાસેની સીડી ઉપરથી ઝટ ઝટ ધીમે પગલે નીચે ઉતરવા માડ્યું હું નીચે ઉતરીને કમ્પાઉન્ડની બહાર દોડી ગઇ અને આખી રાત તો મેં ચાલચાલજ કર્યું છે મને ખબર નથી કે એક રાતમાં કેટલા ગાઉ ચાલી હઇશ પછી સવાર થયું, ત્યારે હું પેલા ગામમાં આવી કે જ્યાં તમે બધા મને મળ્યા હતા તે ગામમાં, ગામની બહાર મેં એક ઝાડ નીચે આ બાઇ (લક્ષ્મી) ને પડેલી જોઇ મેં તેની ખબર પૂછી એમણે કહ્યું કે હું પીએરથી સાસરે જતી હતી તેવામાં તો મારી ગાડી પાણીની રેલથી તણાઇ ગઇ અને હું તણાતે તણાતે અહિં આવી છું હું બચી તો છું પણ મને તાવ ઘણો સખત આવે છે એમ કહ્યું તેટલામાં તો તેને મૂર્છા આવી આ સ્ત્રીને મૂર્છા આવી ત્યારે મેં થોડુંક પાણી છાંટીને હું તેને મારા સાલ્લા વતી પવન નાખવા લાગી જ્યારે તેણી શુદ્ધિમાં આવી, ત્યારે મેં કોઇ સ્થળે આમને મરતા સુધી રાખવાનો વિચાર કર્યો. અને હું ત્યાં આગળ ગામમાં તપાસ કરવા લાગી, પણ ગામમાં તો માત્ર મંદિર સિવાય જગ્યા ન હતી પણ ત્યાં હું ગઇ ત્યારે મને તે મંદિરના અભિમાની મહંતે કહ્યું કે આ મંદિરમાં કોઇને આવવાનો અધિકાર નથી માટે હાલને હાલ તું મારા મંદિરની બહાર નીકળ મેં બધી વાત કહી અને તે મહંતના મ્હોડા આગળ હું કરગરી છતાં તે મહંતે ચોકખી ના પાડી હતી પછી હું જ્યારે પાછી આવી હતી ત્યારે મને આ ઝુંપડી દેખાઇ એથી હું તે ઝુંપડી તરફ વળી ત્યાં એક વૃદ્ધ પુરૂષ રહેતો હતો તેને મેં મારી સર્વ હકીકત કહી આથી તે દયાળુ વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યું કે આવો બ્હેન, ભલે સુખેથી આવો આ ઝુંપડી તો મેં બેજ દિવસથી બનાવી છે પણ તે જેના નસીબમાં

હોય તેજ તેમારહે માટે ચાલો બ્હેન કહો ક્યા છે તે માદી ગ્ત્રી ચાલો આપણે જઇને તે સ્ત્રીને અહિ લાવીએ પછી હુ અને તે વૃદ્ધ પુરૂષ ગયા અને લક્ષ્મિને તે ઝુપડીમા લાવ્યા બિચારા વૃદ્ધ પુરૂષે અમને ઘણી મદદ કરી, અને કોઇ કોઈ જાતના ઝાડના વેલાના મુળીઓ લાવીને લક્ષ્મીને પાતો, પણ કાઇ આરામ થયો નહિ ને બે ત્રણ દિવસ પછી તો તમે બધા આવ્યા

સ્વયંસેવકો અને વિષ્ણુશર્મા એ કમળાની વાત સાંભળીને દીગ થઇ ગયા. અને બધાએ કમળાને ધન્યવાદ આપ્યો

થોડીવાર પછી મહેશ્ચન્દ્ર બોલ્યો " વારૂ બધુ થયુ તો ઠીક પરન્તુ બાળક ક્યા છે?"

કમળા એકદમ ગભરાઇને બોલી "શુ બાળક આપની પાસે નથી !

' ના મારી પાસે નથી '

કમળાની આખોમાથી ઝર ઝર આસુ વહેવા લાગ્યા તેટલામા વિષ્ણુશર્મા બોલ્યા કે શાન્ત થાવ, ગો છો શા માટે જુવો મહેશચન્દ્ર તમે ગયા તેજ રાત્રે એક સાધુ મારે ત્યા આવ્યા હતા અને તેમની સાથે એક બે વર્ષનો બાળક મને આપી ગયા છે, જુઓ તે તમારો બાળક છે'

તે સાધુ પુરૂષે કહ્યુ હતુ કે આ બાળકની મા અને બાપ અત્યારે આ વખતે તમારે ત્યા નથી અને આવે એટલે સોપી દેજે તે પતિ પત્નિ બને સાથે આવશે તે ધાર જો કે તેજ આ બાળક ના માતા પિતા છે

આવુ કહીને વિશ્ણુશર્માએ તે બાળકને લાવવા માટે નોકરને મોકલ્યો નોકર તરતજ છોકરાને લઇને જલ્દી પાછો આવ્યો છોકરાને જોઇને કમળાનો હર્ષ માયો નહિ આ છોકરો કમળાનોજ છે એ બરોબર કમળાએ જોયુ તેની દસે આગળીએ ચક્ર હતા અને ડાબા ગાલે એક લાખુ હતુ તે ઉપરથી કમળાએ છોકરાને ઓળખ્યો

અહિઆ બધા લોકો આનદમા મગ્ન હતા બીજે દિવસે બધા સ્વયસેવકોએ ઘેર જવા માટે કહ્યુ પણ વિશ્ણુશર્માએ જવા ન દીધા અને તે લોકોને રાખ્યા, તે દિવસે એ બધા સ્વયસેવકો તથા બીજા વિશ્ણુશર્માના શરણે આવેલા લોકોએ એક સાથે બેસીને બધાએ ભોજન જમ્યા

બીજે દિવસે સ્વયસેવકો કલકત્તા જતા રહ્યા પછી એક વખત મહેશચન્દ્રે પણ જવા માટે કહ્યું, તે વખતે વિષ્ણુશર્માની આખોમાથી આસુ આવી ગયા અને બોલ્યો કે હે ભાઇ તમે ઘેર જઇને શુ કરશો? મારે હાલ અહિ મારા દવાખાનામા ડાકટરની ખાસ જરૂર છે, માટે તમને હુ અહિ મહિને બસો રૂપીઆના પગારથી રાખુ છુ માટે નિરાતે અહિ રહો તમને રહેવા માટે મકાન પણ આપીશ અને સુખેથી રહો આથી મહેશચન્દ્રે ત્યાં રહેવાનો વિચાર કર્યો અને રહ્યો જ્યારે સુખ કે દુ ખ આવે છે ત્યારે કાઇ કોઇને કહીને નથી આવતુ પણ ગમે તેટલુ દુ ખ પડે તોપણુ હિમત હારવી નહિ

જે માણસ સંકટ વખતે હિમત છોડીદે કે હાય હવે મારી શી દશા થશે? હવે હુ શુ કરી માગ ભરી છોકરાનું શુ થશે, એ પ્રમાણે વિચારો કરીને હિમત છોડી દેવી નહિ. પણ ગમે તેટલુ સકટ આવે, બલેને તોફાની વરસાદની રેલો આવે કે ભલે દુખના ડુગરો પડે તો તોપણુ જરાપણુ હિમત છોડ્યા વગર આપણુ કાર્ય કરવુ, તોજ મહેશચન્દ્રની માફક તેની તેજ સ્થીતીમા આવશો જે માણસ હિમત રાખતો નથી તે માણસ ચોકકસ દિવસે દિવસે દુર્બળ થાય છે

श्री गोरक्ष योग विद्या

[અનુસંધાન ગત અંકના પૃષ્ટ ૧૧૪ થી]

ખેચરી મુદ્રા—ચાલુ-જીવ્હાની નીચેની નસને એ પ્રમાણે રોમ રોમ માત્ર [વાળ જેટલો ભાગ] છેદન કરી, તે ભાગ ઉપર સિંધાલુણ અને હરડેનુ ચુર્ણ ચોપડવુ પણ યોગીઓએ સિંધાલુણને બદલે કાથો ચોપડવો એવી રીતે સવાર સાંજ સાત દિવસ સુધી કરી પછી આગળ કહ્યા પ્રમાણે રોમ માત્ર છેદન કરવુ ફરી ઉપરની દવા લગાવવી એવી રીત ૭ માસ પર્યંત નિત્ય યુક્તિથી કરે તો જીવ્હાના મુળની નાડી જે જીવ્હાને કપાલ કુહરમા પહોચતા રોકે છે તે સુખ પુર્વક કપાઇ જાય છે જીભને પાછી વાળીને ત્રણે નાડિયોનો માર્ગ જે કપાલ છિદ્ર, તેમા યોજે તો તે ખેચરી મુદ્રા છે. તેને વ્યોમ ચક્ર પણ કહે છે

તાળવા ઉપરના છિદ્રમા જીવ્હા પ્રવેશ કરીને એક ઘડી માત્ર ખેચરી મુદ્રા સ્થિર રહે તો યોગિને સાપ વિંછી આદનુ વિષ ચઢતુ નથી અને ઘડપણ, રોગ, મૃત્યુને જીતી શકે છે વળી-પલિત-અર્થાત ચામડીની કરચોલીયો પડતી નથી તેમ માથે પળીયા આવતા નથી તાલુના ઉપર છિદ્રની સન્મુખ જીન્હા રાખીને સ્થિર કરી ભ્રૂમધ્યગત ચંદ્રમાથી નીકળતા અમૃતનુ પાન જે યોગી કરે તે એક પખવાડીયામા મૃત્યુને નિઃસંદેહ રીતે જીતી લેછે એ નિશ્ચય છે અને જે યોગીનુ શરીર નિત્ય આ ચંદ્રામૃતથી પૂર્ણ થઇ જાય તો તેને તક્ષક નાગ જો ડસે તો પણ તેને ઝેર ચઢતુ નથી અને તે દુઃખી થતો નથી

જેમ અગ્નિ કાષ્ટને અને દીવો તેલવાળી બત્તીને છોડતો નથી તેમ ચંદ્રામૃત પૂરિત દેહને જીવ કદાપિ છોડતો નથી આચાર્ય કહે છે કે, જે યોગી આ ચંદ્રમૃતનુ રોજપાન કરે છે તેજ ઉત્તમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયો સમજવો નહિતો તો તે કુલ નાશક છે જીવ્હાને કપાલના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવી ચંદ્રામૃતનુ પાન કરાવવુ એ મહાપાતકોનો નાશ કરનાર છે

તાળવાની ઉપરના છિદ્રમા જીભનો પ્રવેશ થતા ગરમીથી ભ્રકૂટિની અંદર રહેલા ભાગમા રહેલુ ચંદ્રામૃત દ્રવિત થઇ જીવ્હાગ્રમા પ્રાપ્ત થાય છે તેને અમર વારૂણી પાન કહે છે જ્યારે ઉપર પ્રમાણે જીભને ખેચરી મુદ્રાથી વધારી ઉપર કહેલી વિધિથી ચંદ્રામૃતનુ પાન કરવામા આવે છે ત્યારે મુખમા ખારૂ, તીખુ, ખાટુ ગળ્યુ આદિનો સ્વાદ જણાય છે ત્યારે યોગીના રોગ તથા વૃદ્ધાવસ્થાનો નાશ થાય છે, શસ્ત્રનુ નિવારણ થાય છે આઠે સિદ્ધિ મળે છે અને દેહ ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે સિદ્ધાંગનાઓનુ આકર્ષણ કરવાનુ સામર્થ્ય આવે છે

જીવ્હાને કપાલ છિદ્રમા લગાવી મુખ વિપરીત, કરણીની માફક ઉંચુ નીચુ કરી કુંડલીનીના ધ્યાન સહિત પ્રાણાયામથી ભ્રકુટિથી દ્વિદલ કમળની નીચે કંઠસ્થ પાડેશ દલકલમા હૃદયયોગથી પ્રાપ્ત જે નિર્મલ ધારામય તરંગ સહિત ચંદ્રામૃત રસ છે તેને યોગી પાન કરે, તો તેને જ્વરાદિ રોગ થતા નથી, તથા કમળના ગાભા જેવુ કોમળ શરીર બની ઘણા કાલ પર્યંત તે જીવી શકે છે

મેરૂ પર્વત જેવી સર્વથી ઉંચી સુષુમ્ણાના ઉપરના ભાગમા સ્થિત ચંદ્રામૃતરૂપ જેમા સ્થિત છે એવા છિદ્રમા સત્વ ગુણાત્મા બુદ્ધિ રૂપે આત્મતત્ત્વ છે અને ગંગા, યમુના, સર-

સ્વતી, નર્મદા સંજ્ઞક ઇડા, પિંગલા, સુષુમ્ણા, ગાધારી આદિ નાડિયોના તે વિવરમા મુખ છે એ દ્વાર ચન્દ્રમંડલગત અમૃત વ્યર્થ ચાલી જવાથી શરીર જરામૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે એથી પ્રથમ કહેવામા આવ્યુ કે સુકરણ નામે ખેચરી મુદ્રા કરીને ચંદ્રામૃત વ્યર્થ અવિત નહિ થવા દેવાથી મૃત્યુ આવતુ નથી આ મુદ્રા વગર દેહની સિદ્ધિ લાવણ્ય, બલ, વજ્ર સમાન દૃઢ શરીર થતુ નથી

ઇડા, પિંગલા, સુષુમ્ણા, ગાધારી હસ્તિજીહ્વા, એ નાડિયોનો પ્રવાહ ઉપલી તરફ છે તેના પ્રવાહ સંયુક્ત આત્માને સાક્ષાત પ્રકટ રાખનાર વિવર છે એ વિવરમા ખેચરીમુદ્રા સ્થિત થવાથી અવિદ્યા અને અવિદ્યાનુ કાર્ય શોક, મોહાદિ દૂર થાય છે

સમસ્ત બીજોમા મુખ્ય એક સૃષ્ટિસમ બીજ છે બધા દેવોમાં ભગવાન મુખ્ય છે, તેમ સમસ્ત મુદ્રાઓમા ખેચરી મુદ્રા મુખ્ય છે

ઉડ્ડિયાનબંધ—જે કારણથી ઉડ્ડિયાન બંધથી રોકેલો પ્રાણવાયુ કઇ પણ વિશ્રામ ન લેતાં ઉડીને જેમ સુષુમ્ણામા ગતિ કરે છે તે કારણથી ત્યા મૃત્યુરુપી હાથીની ઉપર સિંહ જેવો આ બંધ કહેવાય છે ઉડ્ડિયાન બંધનુ સ્થાન-ઉદરની પશ્ચિમ બાજુ અને નાભિની નીચે આ બંધનુ સ્થાન યોગીઓ કહે છે એથી આ બંધ આ સ્થાનમા કરવો

અન્યગ્રંથનો આધાર—નાભીનો ઉપરનો તથા નીચેનો ભાગ ઉદરને-પેટને અડકે એવી રીતે પેટને પાછુ અંદર ખેચવુ એને ઉડ્ડિયાન બંધ કહે છે, આ બંધ મૃત્યુરૂપી હાથીને નિવૃત્ત કરવા માટે સિંહ સમાન છે ઉત્તમ ગુરૂ પાસેથી અભ્યાસ કરીને આ બંધનો નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી વૃદ્ધ પણ જુવાન થાય છે

નાભી (ડુંટી) ના ઉર્ધ્વાધ ભાગોને ખેચીને પાછળ પીઠ સાથે અડકે ત્યા સુધી અંદર ખેચવી [પેટ પોચુ કરવુ] એવા આ બંધનો છ માસ સુધી રોજ અભ્યાસ કરે તો મૃત્યુ જીતાય છે બધા બંધોમાં ઉડ્ડીયાન બંધ ઉત્તમ છે તે દૃઢ થઇ જાય તો સ્વભાવ સિદ્ધિ મુક્તિ થાય છે આ બંધનો અભ્યાસ કરવાથી પક્ષિયોના જેવી ગતિથી સુષુમ્ણા દ્વારા પ્રાણ મસ્તકમા બ્રહ્મરન્ધ્રમા સ્થિત થતા સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સમાધિ થતાં મોક્ષ થાય છે એ સ્વાભાવિક મુક્તિ છે

જાલંધર બંધ—જાલધર બંધ કંઠ સ્થાનમા થાય છે તે અનેક રોગોને હરે છે શરીરના નાડી જાલનુ બંધન કરે છે વ્યોમ ચક્રસ્થ ચંદ્રકલામૃતને કપાલ કુહરસે નીચે પડવા દેતુ નથી એ કારણથી તેને જાલધર બંધ કહે છે

કંઠનુ સંકોચન કરીને પ્રાણ વાયુની ગતિને રોકવી એ જાલધર બંધ છે એથી ચંદ્રકલામૃત નીચે ઢળીને સૂર્ય રૂપ અગ્નિમા પડતુ નથી અને વાયુ કદાચિત વિરૂધ્ધ થતો નથી

અન્ય ગ્રંથનો આધાર—કંઠ નીચે હૃદયથી ચાર આગળ ઉપર દાઢી રાખીને દૃઢ સ્થાપન કરવી તે જાલધર બંધ વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુનો નાશ કરનાર છે કંઠના દૃઢ સંકોચન માત્રથી ઇડા પિંગલા બંને નાડિ સ્તંભિત થાય છે કંઠસ્થાનમા જે વિશુદ્ધ નામે ચક્ર છે તે અંગુષ્ઠાદિ બ્રહ્મ રન્ધ્રાંત ષોડશ આધારોનું મધ્યમ ચક્ર છે આ ૧૬ આધારોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે

નાભીને પશ્ચિમ તાન રૂપ ઉડ્ડીયાન બંધ કરે (નાભીને પાછી ખસે અડે તેમ સંકોચની) અને કંઠ નમાવી જાલંધરબંધથી ઇડા પિંગલા નાડિયોને સ્તંભન કરે, તે પછી પશ્ચિમ

માર્ગે સુષુમ્ણામા પ્રાણવાયુને પૂરવો આ વિધિથી વાયુની ગતિ બધ થતા પ્રાણવાયુ સ્થિર થઇ બ્રહ્મરધ્રમા સ્થિર રહે છે એને પ્રાણલય કહે છે એથી મૃત્યુ, જરા, રોગ, દેહની ત્રિવલી, શ્વેત રોગતા,મૂર્છા, આળસ વિગેરે આવતા નથી

૧ મૂળબધ, ૨ ઉડ્ડીયાન બધ, અને ૩ જાલધર બધ એ ત્રણ બધ શ્રેષ્ટ છે મત્સ્યેદ્રાદિ મહા સિદ્ધો વસિષ્ટાદિ મુનિઓ તેનુ સેવન કરતા હતા ઉપાયોથી સિદ્ધિ પ્રગટ થાય છે, જેથી ગોરક્ષાદિ સિદ્ધો એ જાણતા હતા તાલુના મૂળમા સ્થિત દિવ્યરૂપ ચદ્રમામાથી અમૃત સ્રવિત થાય છે તેને નાભિમા સ્થિત અગ્નિરૂપ સૂર્ય ગ્રાસ કરી લે છે, તેથી દેહને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે આ પ્રકરણમા એ સૂર્યના મુખ વચના અર્થાત જેથી ચદ્રામૃત સૂર્યના મુખમા ન પડે એ યુકિત કહી છે તથા વિપરીતકરણી મુદ્રા [જેનુ વર્ણન આગળ આવશે] પણ આમા ઉપયોગી છે એ સર્વનો અભ્યાસ ગુરૂ મુખથી સર્વ વિધિ જાણી ગુરૂ સમુખ કરવો યોગ વિદ્યાનો અભ્યાસ ગુરૂ વગર કરવો નહિ

મૂલબધ—અપાનવાયુને ઉપર ખેચીને પ્રાણવાયુની સાથે યોજવો, પગની એડીથી ગુદા અને લિંગના મધ્યે આવેલ યોનિ સ્થાનને દૃઢ દબાવવુ ગુદાદ્વારને દૃઢ સકુચિત કરવુ જેથી અપાન વાયુ બહાર ન નીકળે એને મૂલબધ કહે છે અપાનવાયુ અને પ્રાણવાયુને ઐકય કરી જે નિરતર મૂલબધનો અભ્યાસ કરે છે તેના મલમૂત્રનો ક્ષય થાય છે અને વૃદ્ધ પણ જવાન થાય છે

ગોરક્ષસહિતામા દસ મુદ્રાઓમા ૧ મહામુદ્રા, ૨ ખેચરી, ૩ ઉડ્ડીયાનબધ, ૪ જાલધર બધ, ૫ મૂલબધ એ પાચ મુદ્રાઓનુ વર્ણન ઉપર કરવામા આવ્યુ છે

બાકીની પાચમા ૧ મહાબધ, ૨ મહાવેધ, ૩ વિપરીતકરણી ૪ વજ્રોલી, ૫ અને શકિત ચાલન એ પાચ છે તેનો સાધારણ પ્રકાર પહેલા કહેલો છે તથાપિ વિશેષ પ્રકારે અન્ય ગ્રથાતર મતથી અત્રે તેનુ વર્ણન આપવામા આવે છે

મહાબધ મુદ્રા—ડાબા પગની એડિથી યોનિસ્થાનને ડબાવી જમણો પગ ડાબા ઉપર સ્થાપન કરવો અર્થાત મૂલબધ કરીને પછી જાલધરબધ કરીને વાયુને પુરી મનને મધ્ય નાડી સુષુમ્ણામા પ્રવૃત્ત કરી યથાશકિત કુભક કરીને મદ મદ રેચન કરવો એવી રીતે વામાગમા અભ્યાસ કરી બને અગોનો અભ્યાસની સખ્યા સરખી કરવી આ સમસ્ત નાડિયોની ઉપરની ગતિ રોધક મહાસિદ્ધિદાયક મહાબધ છે તે મૃત્યુપાશને કાપનાર છે ઇડા, પિગલા, સુષુમ્ણા ત્રણેનો સગમ [ત્રીવેણી સગમ] ધારણ કરી મનને ભ્રકુટિમાં શિવ-સ્થાનમા સ્થિત કરવું જેમ કાંતિ, ગુણ, શોભાયુકત સ્ત્રી એ પુરૂષ વગર વ્યર્થ છે, એવી રીતે મહાવેધ વિના મહામુદ્રા અને મહાબધ નિષ્ફલ છે એથી હવે મહાવેધ મુદ્રાનું વર્ણન કરીએ છીએ

મહાવેધ મુદ્રા—એકાગ્ર બુદ્ધિથી યોગીએ મહાવેધમુદ્રા આ પ્રકાર કરવી નાસાપુટથી [નાકનાં છિદ્રથી] પૂરક કરીને [અદર વાયુને પૂરવો] જાલધર બધ કરી વાયુની ઉર્ધ્વ ગતિને રોકી કુભક કરવો બને હાથની હથેળી જમીન ઉપર મૂકી પગની એડીને યોનિ-સ્થાનમા દબાવી હાથના ઉપર આધાર રાખી શરીર જમીનથી કાઈક ઉચુ કરવુ આ વખતે મુલબધ મુદ્રા રાખવી પછી મદ મદ રીતે પોતાના ચરીરાસનથી પૃથ્વીને અડવુ વળી ઉચા થવુ એથી વાયુ ઇડા, પિગલાનુ ઉલ્લઘન કરીને સુષુમ્ણામા જાય છે એથી મુલામા સ્વા-

નુભવથી તથા હરિગુરૂપદિષ્ટ માર્ગથી કહું છુ કે શરીર પૃથ્વીથી ઉચુ કરી ફરી જમીનને અફાડવાથી આ મુદ્રા દઢ રહેતી નથી કદાચ બળથી ગમે તો મુલબધ રહેતો નથી. એથી સુગમતો એ છે કે પદ્માસનથી આ કાર્ય સુખપૂર્વક થાય છે અને વળી સરળતા એ થાય છે કે હાથના જોરથી શરીર ઉઠાવવાથી મુલબંધ સુગમતાથી થાય છે

આ વિધિથી સુર્ય ચદ્રમા અધ્યાત્મક। ઇડા પિંગલા સુષુમ્ણાનો સંયોગ મોક્ષના હેતુ રૂપ છે એમ થવાથી નાસિકા પુટમાથી મદમદ રેચન કરવો આ મહાવેધના અભ્યાસથી અણિમાદિ અષ્ટસિદ્ધિ મળે છે વલિપલીત, કંપ, થતા નથી

આ મહામુદ્રા, મહાબંધ, મહાવેધ મુદ્રાઓ ગોપ્ય [ગુપ્ત] છે વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુને દૂર કરે છે અને જઠરાગ્નિને વધારે છે અષ્ટસિદ્ધિ આપે છે આઠ પહોરમા આઠ વાર આનો અભ્યાસ કરવો એ પુણ્યને વધારે છે, પાપના સમૂહને વજ્ર સમાન કાપે છે, યોગી ઓએ આ પ્રકારે રોજ થોડો થોડો વખત અભ્યાસ કરવો

વિપરીતકરણી મુદ્રાની વિધિ—ઉપર નાભિ આવે અને નીચે તાળવુ રાખવાથી નાભિસ્થ સૂર્ય ઉપર અને ભ્રકુટિમા રહેલ ચદ્રમા નીચે આવી જાય છે જેથી ચદ્રામૃત સૂર્યરૂપ અગ્નિમા પડતુ નથી એ વિપરીતકરણી મુદ્રા છે આ મુદ્રામા માથુ નીચે અને પગ ઉંચા રાખવામા આવે છે બન્ને પગ પદ્માસનવાળી બંને હાથ અને માથુ જમીન ઉપર રાખી બંને પગ ઉંચે રાખવા, અભ્યાસ વધતા પદ્માસન છોડી પગ ઉચાકરવા અથવા ફરી પદ્માસન વાળવું હાથ અને માથાના આધારે ઉધા ઉભા રહેવુ તેથી આ મુદ્રા થાય છે અભ્યાસથી સુગમ પડે છે પ્રથમ માથુ જમીન ઉપર મૂકવુ, હાથ જમીન ઉપર મૂકી ભીતની સહાયથી પગ ઉચા કરવા, અથવા કોઇ માણસ પાસે પગ ઉંચા કરાવવા, માથા નીચે પોચુ ઉસીકુ કે લુગડુ રાખવુ, અભ્યાસ થતા ભીતની સહાય લેવાની કે માણસની સહાય લેવાની જરૂર નહિ પડે ઘણાએ ખેલમા મદારી લોકો અને કસરત કરનાર લોકોને નીચે માથુ અને ઉપર પગ રાખી ઉભા રહેતા જોયા હશે

આ વિપરીતકરણી મુદ્રાનો રોજ અભ્યાસ કરવાથી જઠરાગ્નિ વધે છે, તેને જમવાનુ વધુ જોઇએ છીએ ભૂખ ઘણી લાગે છે જો આ મુદ્રાનો અભ્યાસ કરનાર ઓછુ જમે તો જઠરાગ્નિ પ્રજવલિત થઇ તેના દેહને સુકવી દે છે પહેલે દિવસે માત્ર થોડી વારજ માથુ જમીન ઉપર રાખી પગ ઉપર ઉચા રાખવા, પછી રોજ થોડી થોડી મિનીટ વધારતા જવુ એવી રીતે ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરવાથી મુદ્રા સિદ્ધ થતા વલીપલિત છ મહિનામા દૂર થાય છે જો હરરોજ એક એક પ્રહર સુધી આ મુદ્રાનો અભ્યાસ વધારી સ્થિર રહી શકે તો તે કાલમૃત્યુને જીતે છે આ સબધમા ભાગ્યોદયમા શિર્ષાસન સબંધી આવેલા લેખમાં વધુ વાચી ખુલાસો મેળવવો

વજ્રોલી મુદ્રા—જે વજ્રોલી મુદ્રા સિદ્ધ કરે છે તેને અણિમા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે આ મુદ્રામા બે વસ્તુની જરૂર હોય છે સ્ત્રી સંગ પશ્ચાત દુગ્ધ પાન કરવુ અને પોતાને વશ વર્તનારી સ્ત્રી હોવી જોઇએ આ વજ્રોલી મુદ્રામા સગમ કર્યા પછી મદમદ ક્ષરિત થયેલા વીર્યને ઇદ્રિય સંકોચન કરીને ઉપર ખેચવાનો અભ્યાસ સિદ્ધ કરવો તેથી વજ્રોલી મુદ્રાની સિદ્ધિ છે આ મુદ્રા સિદ્ધ કરતા પહેલા ૧૪ આગળની ચાદીની કે કાચની છિદ્રવાળી ભૂગળી બનાવવી જે ૧૨ આગળ સીધી અને બે આગળ વાકી રહે. એ ભૂગળી લિંગ છિદ્રમા

રોજ બબ્બે આગળનો પ્રવેશ કરાવી એક બાજુથી ફુકીને વાયુનો પ્રવેશ કરાવવો એમ કરતા કરતા ૧૪ આગળ પ્રવેશ કરાવવાથી ઇદ્રિય માર્ગ શુદ્ધ થાય છે ત્યારે આ માર્ગથી જલનુ આકર્ષણ કરવાનો અભ્યાસ કરવો અભ્યાસ સિદ્ધ થયા પછી વીર્યનુ આકર્ષણ કરે તો સિદ્ધ થાય છે જેને ખેચરીમુદ્રા અર્થાત પ્રાણજય સિદ્ધ હોય તેને વજ્રોલીની સિદ્ધિ થાય છે

આ મુદ્રામા સ્ત્રી સયોગથી જ્યારે બિદુ [વીર્ય] શરીરમાથી ચલાયમાન થતા તેને વજ્રોલી મુદ્રાથી ઉપર ખેચીલે અથવા ગરેલા બિદુને સ્ત્રીના રજસહીત આકર્ષણ કરી ઉપર ચઢાવી સ્થાપન કરી શકે છે આ પ્રકારે જે બિદુની રક્ષા કરે છે તે યોગી મૃત્યુને જીતી શકે છે બિદુના પતનથી મૃત્યુ અને તેની રક્ષાથી અમરત્વ પ્રાપ્ત થાય છે એથી આ વિધિથી બિદુને યોગી સ્થિર કરી શકે છે આ અભ્યાસથી શરીરમા બિદુધારણથી સુગધિ પ્રકટ થાય છે જ્યા સુધી શરીરમા બિદુ સ્થિત છે ત્યા સુધી કાલનો ભય હોતો નથી.

વીર્ય ચિત્તને આધીન છે ચિત્તના ચલાયમાન થવાથી વીર્ય ચલાયમાન થાય છે અને ચિત્તની સ્થિરતાથી બિદુ સ્થિર રહે છે એવી રીતે શુક્ર અર્થાત વીર્યને આધીન જીવિત છે એથી વીર્યની સ્થિરતાથી જીવિત સ્થિર અને ચલાયમાન હોવાથી મરણ થાય છે, એથી શુક્ર અને મનની રક્ષા કરવી એ મુખ્ય છે

એવી રીતે રજોવતી સ્ત્રીના રજને બિદુસહિત આકર્ષણ કરીને ઉપર ખેચીને સ્થાપન કરનાર એવા વજ્રોલીના અભ્યાસ કરનારા યોગવેત્તા હોય છે, વજ્રોલીના સહજોલી અને અમરોલી એ બે ભેદ પણ છે વજ્રોલીનુ ફળ એજ સહજોલી તથા અમરોલીનું પણછે

ગાયના છાણાની ભસ્મ બનાવી તે જળમા મિશ્રિત કરી વજ્રોલી પશ્ચાત તે ભસ્મ સ્ત્રી પુરૂષે શરીરે ચોપડવી તે સહજોલી છે આ સાધનાઓમા ભોગ સહિત મોક્ષ પણ મળે છે જે યોગી પુણ્યવાન ધૈર્યવાન, તત્ત્વદર્શી અને નિર્મત્સરી છે તેને સિદ્ધ થાય છે જે મત્સરી અર્થાત અન્યનુ શુભ જોઇ દ્વેષ કરનારા છે તેમને સિદ્ધિ મળતી નથી

અમરોલિ કાપાલિક—અર્થાત કાન ફટે જોગીયોને વિશેષ રીતે ઇષ્ટ છે જે પુરૂષો ચદ્રામૃતનુ પાન કરી, નાસ પણ તેનો લે છે તથા વજ્રોલીનો અભ્યાસ કરે છે તે કાપાલિની અમરોલી છે

સ્ત્રીની વજ્રોલી મુદ્રા—જે સ્ત્રી અભ્યાસથી પુરુષના બિદુને ખેચી પોતાના રજની વજ્રોલી મુદ્રા કરી રક્ષા કરે છે તે પણ યોગિની છે વજ્રોલી મુદ્રાથી તેના રજનો નાશ થતો નથી તથા શરીરમા નાદ પણ ઉત્પન્ન થાય છે ચંદ્ર રૂપ બિદુનો સુર્યરુપ રજની સાથે બહાર સયોગથી સૃષ્ટિ અર્થાત ગર્ભ ઉપન્ન થાય છે જ્યારે અભ્યાસથી અદરજ એ બેનો યોગ થાય છે તો યોગ સિદ્ધિ થાય છે પરમ પદ મળે છે અને એ બેના અદર સયોગથી સમસ્ત દેવતા સ્થિર રહે છે રજ, બિદુ વજ્રોલીના અભ્યાસથી દેહમા પ્રાપ્ત થતા સર્વ સિદ્ધિ મળે છે જે સ્ત્રી રજને ઉપર શરીરમા ચઢાવી રક્ષા કરે છે તે યોગીની છે ભૂત ભવિષ્ય અને વર્ત્તમાન જાણે છે અને અતરિક્ષની વચ્ચે રહેવાની વૈમાનિક ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે,

વજ્રોલીના અભ્યાસથી રૂપ, લાવણ્ય, બલ વજ્રસહનનભાવ પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ પુણ્ય આપનાર અને સસારીને વિષય ભોગ ભોગવતા પણ મુક્તિ આપનાર છે

શક્તિચાલન મુદ્રા—આ મુદ્રાનુ વર્ણન પ્રથમ અજપા ગાયત્રીના વિષયમાં કહેવામાં

આવ્યુ છે આ મુદ્રા આદિનાથ શિવે કહેલી છે એમા આ મુદ્રા યોગીને અણિમાદિ સિદ્ધિ આપનાર છે આ મુદ્રાઓનુ ગુરુ પરંપરા પ્રાપ્ત જ્ઞાનથી વર્ણન કરેલુ છે તેનુ જ્ઞાન જે ગુરુ આપે છે તે સદ્દગુરુ, સ્વામી અને સાક્ષાત ઇશ્વર છે

જે શિષ્ય પોતાને ઉપદેશ આપનાર સદગુરુના આસન, કુંભક, આહાર વિહાર, ચેષ્ટાદિ વાક્યોને આદરપૂર્વક ગ્રહણ કરવા તત્પર રહે છે તે અણિમાદિ સિદ્ધિયોને જીતી કાલ મૃત્યુને જીતે છે

પ્રણવાભ્યાસ

હવે પ્રણવના અભ્યાસની વિધિ કહીએ છીએ એકાંત સ્થળમા બેસી દૃઢ પદ્માસન વાળીને શરીર કંઠ, માથુ સીધા ટટાર કરીને નાસાગ્ર દૃષ્ટિ નિરંતર રાખી પ્રણવના જાપ કરવા.

પ્રણવના અકાર, ઉકાર, તથા, મકાર એ ત્રણ વર્ગમાં ૧ ભૂ ૨ ભુવ. ૩ સ્વ એ લોક, ૧ ચંદ્રમા, ૨ સૂર્ય, ૩ અગ્નિ એ ત્રણ દેવતા રહે છે તે પ્રણવ પરમકારણ રૂપ જ્યોતિર્મય ચૈતન્ય ૐકાર સ્વરૂપ છે. પ્રણવમા ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય એ ત્રણ કાલ, ઋગ્ યજુ, સામ એ ત્રણ વેદ, સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ લોક, ઉદાત્ત, અનુદાત્ત, સ્વરિત એ ત્રણ સ્વર, બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણ દેવતા રહે છે એ પ્રણવ સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ જ્યોતિસ્વરૂપ છે

પ્રણવના અ, ઉ, મ, એ ત્રણ માત્રા ૐ, માં ક્રિયા, ઇચ્છા, અને જ્ઞાનશક્તિના ભેદે કરીને બ્રહ્માણી, રૂદ્રાણી, અને વૈષ્ણવી એ ત્રણ શક્તિયો રહે છે તે પ્રણવ ૐકાર સ્વરૂપ પરબ્રહ્મજ્યોતિ છે ત્રિલોકાત્મા અકાર, ઉકાર અને બિંદુસ્વરૂપ મકાર એ ત્રણ માત્ર જેમા રહે છે એવા બ્રહ્મ જ્યોતિસ્વરૂપ પ્રણવ છે

એ પ્રણવને આ સમગ્ર વિશ્વના કારણભૂત માનીને મુખથી બોલીને જપ કરવા (વાચક જપ કરવા) શરીરથી સિદ્ધાસનાદિથી સગુણ બ્રહ્મની ભાવના કરીને પ્રણવનો અર્થ સમજવા અભ્યાસ કરવો તથા મનથી પરબ્રહ્મ સ્વરૂપપ્રકાશ ચૈતન્ય સમજીને સર્વદા સ્મરણ કર્યા કરવુ

જે યોગી બાહ્યાભ્યંતર પવિત્ર થઇને અથવા તો બાહ્ય શુદ્ધિ માન કરીને જે રીતે બની શકે તે રીતે પ્રણવનો અર્થ સમજી અભ્યાસપૂર્વક જપ કરે છે તેના શરીરના પાપ નષ્ટ થાય છે જેમ કમળદલ જલમા રહે છે પણ જલ તેના પાનને સ્પર્શ કરી શકતુ નથી એવી રીતે આ વિધિથી પ્રણવાભ્યાસ કરનાર પણ નિર્લેપ રહી શકે છે

પ્રાણાયામ પ્રકાર

પ્રાણવાયુના નિશ્વાસોશ્વાસ થયા કરવાથી બિંદુ પણ ચલાયમાન થાય છે જો પ્રાણાયામથી પ્રાણવાયુ સ્થિર થઇ જાય તો યોગી ચિરકાલ યોગાભ્યાસથી સમર્થ થઇ શકે છે દીર્ઘ જીવી થઈ ઇશ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે જેથી યોગીએ વાયુનો નિરોધ કરવો જોઇએ જ્યા સુધી શરીરમા વાયુ સ્થિર રહે છે ત્યા સુધી જીવ શરીરને છોડતો નથી જ્યારે પ્રાણવાયુ શરીરમાથી નીકળી જાય છે ત્યારે તે અવસ્થાને મરણ કહે છે જીવન મરણ પ્રાણવાયુને આધીન છે જેથી પ્રાણવાયુનો નિરોધ જરૂર યોગ્ય વિધિથી કરવો જોઇએ

જ્યા સુધી પ્રાણવાયુ કુંભકથી દેહમા સ્થિર હોય છે, તથા જ્યા સુધી ચિત્ત વિષય

વાસનાને ત્યાગી અંત કરણ પ્રશ્વરાકાર નિર્વિકાર રહે છે, અને જ્યાં સુધી ભ્રૂમધ્યમા દષ્ટિ નિશ્ચલ રહે છે ત્યા સુધી કાલનો ભય રહેતો નથી. જે કારણથી જીવન મરણ પ્રાણવાયુને આધીન છે તે હેતુથી બ્રહ્મા અને સનકાદિ સિદ્ધ દત્તાત્રેયાદિ મુનિ પ્રાણાયામના સાધનમા તત્પર રહે છે અન્ય યોગિયોને પણ આ અભ્યાસથી કાલનો ભય રહેતો નથી. એ હેતુથી પ્રાણાયામનુ સાધન કરવુ યોગ્ય છે

પ્રાણવાયુ અને અપાનવાયુરુપ હંસ ઇડાપિંગલાના માર્ગથી છત્રીસ આગળ બહાર નીકળે છે એ હેતુથી **'बहि' प्रयाण कुरुते प्राण** એ વાયુ પ્રાણ કહેવાય છે પ્રાણાપાન વાયુરૂપ હંસ છે જ્યારે શરીરના મળથી વ્યાપ્ત નાડી જાલ, નાડી શોધન પ્રાણાયામના પ્રભાવથી શુદ્ધ થઇ શુદ્ધ નિર્મળ થાય છે ત્યારે યોગાભ્યાસને ઉપયોગી પ્રાણવાયુને રોકવાનું—(કુંભક કરવાનું) સામર્થ્ય યોગીનામા આવે છે નહિ તો આવતું નથી.

નાડીશોધન પ્રાણાયામ વિધિ

નાડીનુ શોધન કરનાર પ્રાણાયામની વિધિ કહીએ છીએ એકાંતમાં સ્થૂલ અને કોમલ આસને બેસી પદ્માસન વાળી સ્થિર થવુ પછી ચન્દ્ર નાડી (નાસિકાનુ ડાબુ છિદ્ર) દ્વારા ૧૨ વખત પ્રણવનો જપ કરતાં મંદ મંદ શ્વાસને અંદર ખેંચી પૂરક કરવો પછી ૧૬ વખત પ્રણવનો જપ કરતા સુધી પ્રાણને અંદર રોકી રાખવો અર્થાત કુંભક કરવો આ વખતે ચન્દ્રમંડલનુ ધ્યાન કરવુ પછી ૧૦ સંખ્યા પ્રણવનો જપ કરતાં કરતાં સૂર્ય નાડી (પિંગલા–અર્થાત નાસિકાના જમણા છિદ્ર) દ્વારા પ્રાણને મંદ મંદ રેચન કરવો, એટલે વાયુને બહાર કાઢવો આ ચન્દ્રાંગ એટલે વામાંગ પ્રાણાયામ છે

ચન્દ્રાંગ પ્રાણાયામમા દુધ, દહીં સમાન અતિ શુક્લવર્ણ અમૃતસ્વરૂપ ચન્દ્રમાનુ કંઠ તથા નાભિમા ધ્યાન કરવાથી આનન્દનો અનુભવ થઇ સુખ મળે છે

સૂર્ય નાડી (પિંગલા નાડી અર્થાત નાસિકાના જમણા છિદ્ર) દ્વારા પ્રાણવાયુને પ્રણવનો ૧૨ વખત જપ કરતા ધીમે ધીમે પૂરક કરવો અથવા શ્વાસને અંદર લેવો પછી ૧૬ વખત પ્રણવનો જપ કરતા સુધી વાયુને અંદર રોકી રાખી નાભિમંડળની અંદર આદિત્યમંડળનુ ધ્યાન ધરવુ અને પ્રણવના ૧૦ જપ કરતા કરતા ચંદ્રનાડી [ઇડાનાડી અર્થાત નાસિકાના ડાબા છિદ્ર] દ્વારા પ્રાણનુ મંદ મંદ રેચન કરી શ્વાસને બહાર કાઢવો એ દક્ષિણાંગ અર્થાત સૂર્યાંગ પ્રાણાયામ છે સૂર્યાંગ પ્રાણાયામમાં કુંભક સમયે જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ જ્વાલા સમુદાય સમાન અગ્નિમય સૂર્યમંડલનુ પોતાના નાભિ કમલમાં ધ્યાન કરી જે યોગી પ્રાણાયામ કરે છે તે આનંદને પામે છે

ઉપરના વિષયનુ સ્પષ્ટ વિવેચન કરીએ છીએ જો પ્રાણવાયુને ડાબી નાસીકના છિદ્રદ્વારા ૧૨ પ્રણવમંત્ર જપતા જપતા અંદર પૂરી પૂરક કરવો અંદર ૧૬ પ્રણવ મંત્રનો જપ કરતા ચંદ્રમંડલમા ધ્યાન ધરી કુંભક કરવો અર્થાત શ્વાસને રૂંધી રાખવો અને ૧૦ પ્રણવ મંત્રનો જપ કરતા સૂર્યનાડી દ્વારા રેચન કરવો તે એક પ્રાણાયામ થયો ફરી નાસિકાના જમણા છિદ્રદ્વારા પ્રણવના ૧૨ જપ કરતા શ્વાસને અંદર પૂરવો તે પૂરક, પ્રણવના ૧૬ જપ કરતા સુધી અંદર સૂર્યમંડલના ધ્યાન સહિત પ્રાણને રોકી કુંભ કરવો અને પ્રણવ મંત્રના ૧૦ જપ કરતા નાસિકાના ડાબા છિદ્રદ્વારા શ્વાસને બહાર કાઢવો તે રેચન એ બીજો પ્રાણાયામ થયો ફરી ડાબી બાજુથી શ્વાસ પૂરી, કુંભક કરી જમણા છિદ્રથી રેચક કરવો તે ત્રીજો પ્રાણાયામ થયો આ પ્રકારે ચંદ્રાંગ પૂરકના કુંભકમા ચન્દ્રબિંબ પ્રાણવાયુ સ્વરૂપનું અને સૂર્યાંગ

પૂરકના કુંભમા સૂર્યબિંબ અપાનવાયુ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા યોગીનાં સમસ્ત નાડી જાલ ત્રણ મહિના ઉપરાંત સિદ્ધ અર્થાત નિર્મલ થાય છે

આ નાડી શોધનનો ઉત્તમ પ્રકાર છે જે સયમમા રહી ધોતિ, નેતિ, નૌલી, બસ્તી, ત્રાટક, ભસ્ત્રા એ ષટકર્મનો પરિશ્રમ ન કરે તો પણ આ પ્રાણાયામોના અભ્યાસથી તેમનુ નાડીશોધનનુ તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે

કહ્યું છે કે

प्राणायामैरेव सर्वे प्रशुष्यन्ति मलाइति
आचार्याणा तु केषां चिदन्यत्कर्मन संमतम् ॥

અર્થાત પ્રાણાયામથીજ નાડીમલ શુદ્ધ થઈ જાય છે જેથી યાજ્ઞવલ્કયાદિયોને અન્ય ધોતિઆદિ ષટકર્મ સંમત નથી

અન્યગ્રંથનો આધાર—અરૂણોદયથી સૂર્યોદય પર્યંત ૩ ઘડી પ્રાતઃકાલ, દિવસના પાચ વિભાગ કરી મધ્યભાગ તે મધ્યાન્હકાલ, સૂર્યાસ્તથી ૩ ઘડી આગળ પાછળ સાય-સધ્યાકાલ, અને અર્દ્ધરાત્રિમા બે મુહુર્ત્ત નિશીથકાલ કહેવાય છે એ ચારે કાલમા દરેક કાલમા ૮૦, ૮૦ પ્રાણાયામ કરવા અર્ધી રાત્રે ન કરી શકે તો ત્રણ કાલમા તો જરૂર અભ્યાસ કરવો જોઇએ ચારે વખત મળી ૩૨૦, અને ૩ વખત કરે તો ૨૪૦ પ્રાણાયામ થાય છે

જે પ્રાણાયામ કરતા પરસેવો વળે તે કનિષ્ટ પ્રાણાયામ ગણાય છે જેમા કપ થાય તે મધ્યમ અને જેમાં વાયુ બ્રહ્મરંધ્રમા જઈ શકે તે ઉત્તમ ગણાય છે જેથી યોગીએ નિરંતર પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો.

૪૨ વિપલ કુભક રહે તે કનિષ્ટ, ૮૪ વિપલ સુધી કુભક રહે તે મધ્યમ અને ૧૨૫ વિપલ કુભક રહી શકે તો તે ઉત્તમ પ્રાણાયામ ગણાય છે જ્યારે પ્રાણાયામ સ્થિર થઇ જાય છે ત્યારે પ્રાણ બ્રહ્મરંધ્રમા જઈ શકે છે, ત્યાં ૨૫ વિલાસ સ્થિર રહે ત્યારે પ્રત્યાહાર ૨૫ પલ પર્યંત રહેતા ધારણા તથા ૬ ઘડી પર્યંત રહેતો ધ્યાન અને બાર દિવસ સુધી સ્થિર રહે તો સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

પ્રાણાયામ કરતા જો પરસેવો થાય તો તેને સર્વાંગમા ખુબ મસળવો એથી ગાત્ર લઘુ અને દૃઢ થાય છે અર્થાત જડતા મટે છે અભ્યાસ વખતે દૂધ ઘીનું ભોજન કરવુ જ્યારે કેવળ કુભકનો અભ્યાસ દૃઢ થઇ જાય ત્યારે આ નિયમનો પછી આગ્રહ રહેતો નથી

જ્યારે નાડીની શુદ્ધિ થાય છે ત્યારે બાહરના ચિન્હમા દેહ કૃશ થઈ કાંતિ વધે છે બહુ કાલ પર્યંત કુભક ધારણ કરવાથી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થઇ નાદ પ્રકટે છે અને નિરોગતા પ્રાપ્ત થાય છે એ સર્વ નાડિશુદ્ધિના ગુણ છે

નાડી શોધન થતા પછી મંત્ર, જપ, અમુક કાલ પર્યંત પ્રાણવાયુની ધારણાનુ સામર્થ્ય આવે છે ઉદરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થઈ, સ્પષ્ટ રીતે નાદનુ શ્રવણ થાય છે અને આરોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે.

અપૂર્ણ

सामार स्वीकार

શ્રી સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ મત્રીશ્રી ભિક્ષુ અખડાનદજી તરફથી અભિપ્રાયાર્થે મળેલા પુસ્તકો.

વીરદુર્ગાદાસ અથવા મારૂસરદારો લેખક શ્રીમુત વિઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઇ પટેલ, નડીઆદ. પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ પૃષ્ટ ૨૪૦ મૂલ્ય ૦-૮-૦ પાકુ પુઠુ ની ૦-૧૨-૦ રોયલ ગ્રોળ પેજી જેમા વીરદુર્ગાદાસની છબી પણ છે તેમા મારૂસરદારોના આગેવાન, વીરદુર્ગાદાસે ઔરંગઝેબ સામે લડાઇમાં જીત મેળવી મારવાડને સ્વતત્ર કર્યું હતું તે તથા વીરદુર્ગાદાસના પરાક્રમો સબધી ઘણુ જાણવાનુ મળે છે આ ઐતિહાસીક વાર્તા વાચવા જેવી છે

સ્વામી રામતીર્થ—ગ્રથ ૪ ભાગ ૧૨-૧૩ તેમની જીવન કથા તથા ઉપદેશ. પ્રયોજક સ્વામી સ્વયજ્યોતિતીર્થ, પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ પૃષ્ટ ૬૪૦ મૂલ્ય પાકુ પુઠુ રૂ ૨-૦-૦ જેમા શ્રી રામતીર્થનુ વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર છે જેમા સ્વામીજીનું જીવન ખાસ વાચી મનન કરવા જેવુ છે તેમા સ્વામીજીના ઉપદેશો પણ આપવામા આવ્યા છે

પ્રીતમદાસની વાણી—સગ્રહ કરી તથા સશોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરનાર ભિક્ષુ અખડાનદજી સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ પૃષ્ટ ૪૨૦ મૂલ્ય પાકુ પુઠુ રૂ ૧ાઃ છુટક રૂ ૧ાા આ પુસ્તકમા સત પ્રીતમદાસનું જીવન વૃતાત તથા તેમના ભજનોનો સગ્રહ છે પ્રિતમદાસજીની વાણીનુ પુસ્તક સદેસગમા તેમના મદિરમા પુસ્તક રૂપે છે તેમાથી આ ભજનો ઉતારી તેમજ બીજા પ્રિતમના પ્રસિદ્ધ અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનો સગ્રહ કરી તેને સંશોધન કરી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યુ છે તેમા લગભગ ૩૫૭ પદ્યોનો સગ્રહ છે ભાવિક ભક્તોને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઇ પડશે એવુ અમારૂ માનવુ છે

મહાન સમ્રાટ અકબર. અનુવાદક શ્રીમજી હરજીવન પરીખ. પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય આવૃતિ બીજી પૃષ્ટ ૩૩૮ મૂલ્ય પાકુ પુઠૂ રૂ ૧ા તેમાં અકબરના જીવન ચરિત્રનો સગ્રહ છે તેમા હિદુસ્તાનનુ ભવ્ય ચિત્ર દર્શાવ્યુ છે આ પુસ્તક વાંચતા રસ પડે છે મૂળ બગાળી પુસ્તકનો આ અનુવાદ છે

શ્રી શિવાજી છત્રપતિ બીજી આવૃત્તિ પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય પૃષ્ટ ૫૪૪ મૂલ્ય રૂ ૧ા આ પુસ્તકમા શ્રી શિવાજી મહારાજનુ વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર છે મૂળ મરાઠી ઉપરથી આ ગ્રથનુ ભાષાતર કરેલુ છે. શિવાજી ધાર્મિક હતો છતા ઘણો શૂરવીર હતો આખુ પુસ્તક વાચી મનન કરવાથી ઘણુ જાણવાનુ મળે છે મુસલમાની સામ્રાજ્ય આગળ વધતુ અટકાવી શિવાજીએ રાજ્ય સપાદન કર્યુ અને હિદુઓને મુસલમાન ધર્મમાં જતા બચાવ્યા હતા

આ પુસ્તક વાચતા છેવટ સુધી આનદ રસ કાયમ રહે છે અને શિવાજીની શૂરવીરતાના ઘણા દષ્ટાતો જાણવામાં આવે છે

સ્વર્ગની કુચી લેખક સ્વ અમૃતલાલ સુદરજી પઢીયાર ચોથી આવૃત્તિ પૃષ્ટ ૩૭૮ મૂલ્ય પાકુ પુઠુ રૂ ૧ાઃ

યોગી-બેન, તે હયાત છે, તેના અવળાં કર્મનો બદલો મેંજ તેને આપ્યો છે આઠ દિવસ પછી અહિ આવશે ને માગ આગળ ફરી અનીતિ છોડી નીતિથી ચાલવાની પ્રતિજ્ઞા કરશે એટલે હુ તેને છુટો કરીશ તે પછી તમે બંને મળી નીતિથી ચાલી તમારો વૈભવ ભોગવજો અને સાથે સાથે દુખીને, નિર્ધનને, ગરીબોને જરૂર સહાય કરજો

આટલુ બોલી યોગી ચાલ્યા ગયા સતી પોતાના પતિ જીવતા છે અને ફરી આવશે. એમ માની ચિંતા ત્યજી આનદ માનવા લાગી દિવસ ઉપર દિવસ ચાલ્યા, પતિ આવવાની સતી રાહ જોવા લાગી બરોબર આઠેક દિવસે સધ્યાકાળે લક્ષ્મિસિંહે પગે ચાલતા ગામમા પ્રવેશ કર્યો

આ વખતનો લક્ષ્મિસિંહ, દીવાળીની આબરૂ લેનાર લક્ષ્મિસિંહ ન્હોતો, તે નરમ બની ગયો હતો તેણે પોતાની ભૂલ જોઇ હતી યોગીના ચમત્કારથી તેનુ ખસેલુ કાળજુ ઠેકાણે આવી ગયુ હતુ પતિ આવવાથી સતીનુ હૈયું ઠર્યું તેણે તેમને આશ્વાસન આપ્યુ જ્યારે મનુષ્યને માથે આફત આવે છે ત્યારે તે સુધરી જાય છે જ્યા સીધુ ચાલે છે ત્યાં સુધી તે જુવાનીના મદમા વિષયમાંધ બની મ્હાલે છે, પણ વિપત્તિ આવતા ઇશ્વર સાભળે છે લક્ષ્મિસિંહને પણ તેમ થયુ

આ પછી લક્ષ્મિસિંહ વિલાસસુદરીની સલાહથી પોતાનો કારભાર ચલાવવા લાગ્યો પોતાના ધનનો પરોપકારાર્થે ઉપયોગ કરવા લાગ્યો

મોહનલાલ ભયનો માર્યો બૂમો પાડવા લાગ્યો, પણ તેને છોડાવવાની કોઇની હિંમત ચાલી નહિ

યોગીએ કહ્યુ હજુ પણ માની જા, આ હુકમનામુ ભરપાઇ કરી રૂપિયા લઇ લે. અને ઘર લેવાની વાત ભૂલી જા

મોહનલાલે ગળગળા અવાજે કહ્યુ ભલે, મને છોડો, બાપજી હુ સહી કરૂં છુ

એટલે યોગીએ તેને છુટો કર્યો એટલે તે ઉભો થયો પછી કહ્યું કે “ મહાશય, આપ બીજા વીસ રૂપયા વધુ આપો તો ઠીક, હુ સહી તો કરૂ પણ મારૂ આટલુ માનો."

યોગી—ઠીક, એમજને, લે ચાલ સહી કર જો વાંકુ બોલ્યો તો મર્યો જ સમજજે

મોહનલાલે સહી કરી હુકમનામુ ભરપાઇ કરી આપ્યુ અને યોગીએ તેને રૂપીયા આપી દીધા નાજર અને પટાવાળો તો આ બનાવ જોઇ ત્યાંથી ચુપચાપ થઇ ગયા તે પછી યોગીએ પાસે ઉભેલા ડાકટરને કહ્યું કે આપ રામદાસના પુત્રની દવા કરો છો કેમ? તેને હવે કેમ છે?

દાક્તર—આજ તો તેની તબીયત ઘણીજ ખરાબ છે

યોગી—ઠીક આ વધેલા રૂપિયા તમે તેની દવામા વાપરજો

એમ કહી રામદાસને કહ્યુ કે કેમ રામદાસ, તમે તમારા પુત્રની દવાતો ઘણી કરી હશે હવે જાવ તમે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણનું ચરણામૃત લાવીને તમારા પુત્રને પાઓ તેના શરીરે ચોપડો, તેથી તેને આરામ થશે તમે તો ભક્ત છો પ્રભુની મહીમાનો પાર નથી

રામદાસ—પ્રભો, આપના દર્શન થવાથી મારા પુત્રને જરૂર આરામ થશે પણ ભગવન્! આપ કોણ છો? આપનુ ઓળખાણ આપી અમને કૃતાર્થ કરશો. અમારા ગરીબનો બેલી ભગવાન છે, શુ આપ ભગવાન મનુષ્ય દેહ ધરી મારા સકટ દૂર કરવા પધાર્યા છો?

યોગી—"તે વાત પછી, હાલ તમે જાઓ શ્રી કૃષ્ણજીના ચરણામૃત લાવી તમારા પુત્રને પાઓ.

રામદાસ ચરણામૃત લેવા ગયો અને તે લઇ ઝટ પાછો આવ્યો તો મહાપુરૂષ ત્યા ન્હોતા ત્યા ઉભેલા મનુષ્યોએ કહ્યુ કે હમણાજ આ તરફ ગયા રામદાસે બધે શોધ કરી પણ કાંઇ પત્તો ન લાગ્યો

તે દિવસે સંધ્યાકાળે રામદાસના રૂપિયા લઇ મોહનલાલ ઘેર ગયો ઘેર દીવાળીએ અત્યારે તેની સાથે કાંઇ ટંટા કર્યો નહિ, મોહનલાલ સ્હવારનો ભૂખ્યો હતો, તેણે સ્નાન કરી જમી લીધુ, પછી બજારમા ઉઘરાણીએ ગયો બપોરની વાત બધા જાણતા એટલે લોકો તેની મશ્કરીઓ પણ કરતા છતા તે કોઇને કાઇ જવાબ આપતો નહિ પાન વાળા પાસે પાન, ગાંધીને ત્યાંથી સુંઠ મરી, બીડી વાળાને ત્યાથી બીડી, સોપારી, કપડીયાને ત્યાથી પચીયુ એ પ્રમાણે જેને ત્યા ઉઘરાણી હતી તેને ત્યાથી કઇ કઇ રોજ લાવતો, આજે પણ થોડી ઘણી વસ્તુઓ લઇ મોહનલાલ ઘેર આવ્યો

આજે દીવાળીએ તેને છણકો કર્યો નહિ મોહનલાલે તેની સાથે હસીને કહ્યુ કે લે આ તારે માટે પાન, સોપારી, વિલ્લારી લાવ્યો છુ ઘણા મને પૈસા આપતા નથી ત્યારે તેને ત્યાથી કઇને કંઈ લાવ્યા વગર છુટકો છે

દિવાળી—તે લાવ્યા હો તો ખાવ તમે, મારે શુ કામનું છે, હવે મારે અને તમારે શો સબધ છે?

મોહનલાલ—એમ કેમ, તુ મારી સ્ત્રી થઇને આવુ શુ બોલે છે, મારાથી તારે બીજુ કાણ વધુ સગુ છે?

દિવાળી—પણ, હુ એ સબધ હવે તમારી સાથે રાખતી નથી મારા માબાપે લોભને વશ થઈ તમારે પાસે નાખી, ગાય અને દીકરી જ્યા આપે ત્યા જાય કદાચ કોઇને વાઘની સાથે પરણાવે તો તે શુ વાઘ તેનો પતિ ગણાય? તમે પણ મારે મનતો હિંસક વાઘ જેવા છો તમારૂ શરીર માણસનુ જણાય છે, પણ તમારો સ્વભાવ નિર્દય વાઘ જેવો છે હવે હુ તમને મારા પતિ સમજતી નથી

મોહનલાલ—અરે, એમ બોલાય સ્ત્રીયોએ તો પોતાના પતિને દેવ તુલ્ય માનવા જોઇએ હુ તો તારો દેવ, સમજી

દિવાળી—દેવ તમારા ઘરના, હુ તમને મારા પતિ માનવાનીજ નહિ હુ તમને મારા પતિ સમજીને તમારો તિરસ્કાર કરૂ તો પાપમા પડુ પણ હુ તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરીશ લોકોનાં ગળા રેંસનાર તમારા જેવા નિર્દય પતિ માની કયે અવતાર છુટુ

મોહનલાલ—અરે વ્હાલી તુ આ શુ બોલે છે, શુ હુ ઘરડો છુ માટે તુ મને પતિ ગણતા શરમાય છે?

દિવાળી— અરે, જો તમે કાણા, કુબડા હબસી જેવા કે રોગી હોત તો પણ હુ તમારી ચરણ સેવા કરી સુખી થાત પણ મારા દુર્ભાગ્યે તમને હુ મનુષ્ય જ માનતી નથી, પણ મનુષ્યનુ ચામડુ ઓઢેલા હિંસક સિંહ છો, મનુષ્યને ખાઇ જનાર પશુ છો જેમ વાઘ સિંહ વિગેરેને જોઈ મનુષ્યો થથરે છે તેમ હુ કદી તમારૂ નામ નહિ દઉ

મોહનલાલ—વ્હાલી મે તને એટલુ બધુ શુ દુ:ખ દીધુ કે તું મારી સાથે આવુ વર્તન રાખે છે? હવે મારો ગુન્હો માફ કર, ફરી હું કદી તારૂ નામ નહિ દઉ

દિવાળી—તમે મને દુઃખ દેવામા બાકી રાખી નથી, આવુ તો હજારો વાર કહી ચુક્યા છો. તમે મને તો શુ પણ સિંહ, વાઘની માફક માણસ માત્રને ગરદન માર્યા છે,

જુઠું બોલી ગરીબોની હાય લીધી છે બનાવટી દસ્તાવેજો બનાવી, લોકોને લુટી તેમના બૈરા છોકરા રઝળાવ્યા છે ઉપરથી ભગવાનના લાડિલા ભકતોનો ડોળ ઘાલી તમે ન કરવાના કામ કર્યા છે અને તેથી જ મે તમારો સબધ છોડયો છે

મોહનલાલ—અરે, તુજ મારા ઘરનુ માણસ થઇ આ શું બોલે છે ? મે કયારે કોઇને ત્યા લુટ કરી છે, કયારે કોઇને લાકડી લઇ મારી છે ! બાકી પૈસા ધારી ઉઘરાણી તો કરવી પડે, દુનયાદારીનાં કામતો કરવા પડે, વ્યાજનુ વ્યાજ ન ગણીએ તો પછી ખાઇએ શુ ? એથી કાંઇ હુ હિંસક પશુ બની ગયો

દિવાળી—તમે હિસક પશુ કરતા પણ ભુડા છો એ વાત તો મે વળી આજ સાંભળી, તમે રામનાથના ઉપર કાઇ ઓછો જુલમ કર્યો ? તેમા મરતા દીકરાની પણ તમને દયા ન આવી, હુ તો રોજ જોતી આવી છુ કે તમે આવા તો સેકડો મનુષ્યોના નિસાસા લીધા છે તમે ત્રીજી સાલ મયાશકર પાસે તેને દેવામાથી ઉગારવા, પૈસા આપ્યા વગર નૉમીનલ દસ્તાવેજ તમારા નામના લખાવી, તેના ઘર ખેતર મિલ્કત લખાવી લીધી. જ્યારે તેનુ દેવુ પત્યુ ત્યારે તમે પણ એ જુઠા દસ્તાવેજના આધારે કોર્ટમાં ફરીયાદ માંડી તેનાં ઘરબાર જપ્ત કરાવ્યા અને રૂપિયા લીધા, આ વાત આખુ ગામ જાણે છે, ચોથી સાલ રામશકર સાથે જરા બોલાબોલ થઇ તેમા તમે જુઠો દસ્તાવેજ બનાવી ગઈ સાલ તેનુ ઘર હરાજ કરવી તેને ભિખારી બનાવી દીધો તેના બિચારાના છોકરાને ભીખ માગતા કર્યા લોકોના ઉપર જુઠી સાયદીઓ પૂરી કેટલાયને નુકશાન કર્યું છે આમ છતા ભક્ત બની મંદિરમા જઇ મુખે રાધાકૃષ્ણ રાધાકૃષ્ણ બોલી કેડે ઢોલક બાધી નાચવામા પણ તૈયાર હજુ પણ તમે જેસકરને ઝપવા દેતા નથી બીજી વાતો તો જવાજ દોને પાચમે વર્ષે પેલી બાઇને તમે અહી તેડી લાવી શુ કર્યું તે કોઇ મારૂ અજાણ્યુ નથી એવી તો કેટલીય સતી સ્ત્રીયોને ફસાવવામા પણ તમે ડર્યા નહી માત્ર મોંઢે 'રામ રામ' કહેવુ છે અને કામતો હિસક પશુથી પણ ભુડા કરવા છે

તમારા જેવા પિશાચ, નરાધમને હવે હુ પતિ તરીકે માનતી નથી, તમે તમારૂં સુઝતુ કરો, હુ મારે સુઝતુ કરીશ. મારા બાપે મને ઉડા કુવામા નાખી હોત તો તે પણ મારૂ હતુ કે મારે આ દુખ વેઠવુ ન પડત

મોહનલાલ—વ્હાલી, એ બધુ ભૂલીજા, એતો વ્યવહારમા રહ્યા એટલે સાચા જુઠા, કર્યા વગર ન ચાલે તેની સાથે તારે શુ કરવા દુખી થવુ પડે તુ જુવાનીના મદમા મને વૃદ્ધને ન ગણતી હોય તો તેમ કહે હુ કબુલ કરૂ છુ કે તારા જેવી જુવાન સ્વરુપવાન સ્ત્રીને મારા જેવો ઘરડો વર ન ગમે, તેથી તુ આ બધા બ્હાનાં કાઢતી લાગે છે ભલે તને ફાવે તેમ કર; તારા કુળને કલક લાગશે નાહક જુઠા બ્હાના કાઢી મારો વાક શુ કાઢે છે ?

દીવાળી—હુ જુવાન છુ છતા સત્યથી ચાલનારી છુ મારા બાપે તમને દીધી તો ભલે, જીવતા સુધી અહીં રહી દુખ વેઠયા કરીશ, બાકી તમને હુ હવે પતિ તરીકે તો નાહક ગણુ મે મનનો સયમ સાધ્યો છે હું અન્ય કોઇના પ્રતિ પ્રેમ દૃષ્ટિથી જોતી નથી મારે તો મોટા એટલા બાપ અને નાના એટલા ભાઇ અને પુત્ર જેવા છે તમે અધમ પશુ જેવા છો, સેકડોની આતરડીઓ કકળાવો છો, તેથી હુ તમારો સબધ છોડવા ઇચ્છુ છુ તમે મને ગમે તેવી માનો, તેની મને ચિંતા નથી

મોહનલાલ—એમ, તારે તો સારી વાત, તું ધર્મિષ્ટ અને પતિવ્રતા નારી છુ તો હું તારો પતિ છુ હવે શુ કરીશ

દિવાળી –હું શુ કરીશ તે તમારે જોવાનું નથી તમારી સાથે મારૂ લગ્ન થયુ છે. જેથી હું તમારી સહધર્મિણી છુ મે ઘણા પ્રયત્ન કર્યા છતા પણ જ્યારે તમને સત્ય માર્ગે ન વાળી શકી ત્યારે હવે બીજા ઉપાયો કરી તમારા અનિષ્ટોને નિવારણ કરવા યત્ન આદરીશ. જેથી તમે આટલેથી સુધરી નરકમાં જતા બચો એવુ કરીશ તમે જેનુ જેનુ સત્યાનાશ વાળ્યુ છે તે સર્વના ઉપર હું ઉપકાર કરીશ, તેમની પહેલા જેવી સ્થિતિ થાય તેવો હું યત્ન આદરીશ એ મારૂં કામ હું કરીશ બીજુ આ જગતમા હવે હું મારા એક જ મહાપુરુષની સાથે પ્રીતિ રાખીશ

મોહનલાલ—એ તો હું જાણી જ ગયો એમ જ કહેને તારે, આજ સુધી તે એ વાત કેમ છુપાવી રાખી, એ કોણ છે તારો પ્રેમી મહાપુરુષ, હું જાણુ તો ખરો

દિવાળી—તમારા જેવા નરપશુને એમનુ નામ જાણવાથી શુ ફાયદો થવાનો છે? એ મારા પ્રાણના નાથ ભગવાન છે હુ એ ભગવાનમા જ આત્મસમર્પણ કરીશ, તેના ચરણોમા આ જીવન ગાળીશ ત્યા પ્રેમનો અભાવ નથી દયાની સીમા નથી, સુખની સમાપ્તિ નથી, આનંદનો પાર નથી. હુ તે ભગવાનના ચરણોમા પ્રીતિ જોડીશ

રામદાસ—હા, હુ સમજી ગયો તારા ભગવાનને પેલા પાખંડી સન્યાસીએ તને બ્હેકાવીને તે મારૂં ઘર ભાગવા ઉભો થયો લાગે છે. શુ ખરી વાત, એ સન્યાસીએજ તારી મતિ ફેરવી નાખી લાગે છે કેમ?

દિવાળી—તમે નરપશુ છો, તમને હવે એ વાત હુ શુ કહૂં

મોહનલાલ—ભલે હુ નરપશુ રહ્યો, તુજ સતી તો દુનિયામા જન્મી. હવે મને સમજાયુ કે હા, આ બધુ પેલા બામટા સન્યાસીનુ જ કામ એક દાહાડો ઘેર ભિક્ષા લેવા બોલાવ્યો ત્યારે ઘર માગ્તો ગયો. એ લફંગો પોતે જ ભગવાન બની બેઠો અને તને ભગવાનની સાથે એટલે પોતાની સાથે પ્રીતિ કરવાનુ શિખવતો ગયો.

દિવાળી—જેવી તમારી ભાવના, તમે જેવી રીતે તિલક છાપા લગાવી તુલસીની માળા ધારણ કરવા છતા પણ છાના છાના બધા પાપ કર્મો કરો છો તેવા બીજાને સમજતા હશો કેમ! તમને ફાવે તે કહો, તેથી મારૂં કશુ જવાનુ નથી. આમ કહી દિવાળી ઉઠી ચાલવા મંડી

મોહનલાલે તેને જતી અટકાવી કહ્યુ- ઉભી રહે, ખરી વાત કહે તારી વાત તો વ્યભિચારિણી'ની જેવી છે તું શુ આટલે વર્ષે મારાં ઘોળામા ધૂળ નાંખવા બેઠી છે? જો જો, એવુ કરતા ચેતજે, નહિ તો બુઢ્ઢો બુઢ્ઢો તો પણ આ મોહનલાલ છુ હા.

દિવાળી—તમારે ફાવે તે કરો, તમે મને 'વ્યભિચારિણી માનો તો પણ ભલે, તમે મને ઘરમાથી કાઢી મૂકશો તોપણ હરકત નથી, હુ તમારી સાથે હવે લડવાની નથી તમે કહો તો હમણાંજ ચાલી જઉ, નહિ તો કાલે જે કહેવુ હોય તે વિચાર કરીને કહેજો એમ કહી દિવાળી ત્યાથી બીજા ખંડમા ચાલી ગઇ મોહનલાલ માથે હાથ દઇ ઉંડા વિચારમા પડી ગયો. અપૂર્ણ

अर्श चिकित्सा.

નવમો અધ્યાય.

(અનુસંધાન અંક ૩ જા ના પૃષ્ટ ૯૫ થી)

હવે અમે અર્શ સબંધી સુખ સાધ્ય હોય એવા ઉપાયોનું વર્ણન કરીએ છીએ કે જેથી હાની થવાનો સંભવ ન હોય તેમ જે બહુ કઠીન ન હોય એવા ઉપાયોનો મૂળમાથી અર્શને મટાડે તેવા ઉપાયોનું વર્ણન કરીએ છીએ (૩૯)

અર્શને ઓળખનારા વાત કફોદ્ભવ અર્શને સુકા હર્શ કહે છે અને જે રક્તપિત્ત જન્ય અર્શ છે તેને દ્રુઝતા તથા લીલા અર્શ કહે છે ૪૦

સુકા અર્શની ચિકિત્સા—જે હરસ સ્તબ્ધ, શોફયુક્ત અને શૂળ આવતી હોય તેવા હર્શમા ચિત્રકમૂળ, જવખાર, અને બીલીનાફળના તેલથી માલીશ કરીને સ્વેદન કર્મમા નીચે લખેલા પ્રયોગોનો ઉપયોગ કરવો જવ, અડદ, પુલાક અને કળથી એ સર્વને ઉકાળી પોટલીમા બાધી અને એ પોટલીથી ધીરે ધીરે સેક કરવાથી સ્વેદન થાય છે ૪૧–૪૨

અથવા ગાયનુ છાણ, ગધેડા કે ઘોડાની લીદની પોટલી બનાવીને સેક કરવો, અથવા તલનો કલ્ક અને તુષનો અથવા વજ અને સુઠને ઘસી ઘી નાંખી ઉકાળવુ અને ગરમ ગરમ સેકવુ (૪૩) અથવા ઘી તેલ નાંખી સ્નિગ્ધ માષવાનો ગોળો બનાવી સેકે, સુકા મલાના ગોળા અથવા સુહાજનાનો ગોળો બનાવી શેક કરવો ૪૪ ગસ્નાની ગરમ ગરમ લુગ્દીથી અથવા હાઉબેરની લુગદીથી સેકે અથવા ઉપલેટનુ તેલ ચોપડી ઈંટ, ગધેડાની લાદ, અને ગાજરના સાકની પોટલી બનાવી સેક કરવો, અરડુસો, આકડો, એરંડો અને બીલીના પાદડાનો કવાથ કરી તેનાથી સેક કરવો ૪૪–૪૫

જે અર્શમા મણકા મારતા હોય તેવા રોગીને સારી રીતે સ્વચ્છ કરી, મૂળા, ત્રિફળા, આકડો, વાસ, વરણો, અરણી, સુહાજના અને અરડુસાનાં પાદડાનો કવાથ કરીને તેનાથી સ્નાન કરાવવું અથવા બોરડીના મૂળના કવાથમા સૌવીર વા તુષોદકમાં (૪૭) અથવા ચોખા વિગેરેની કણકીના કવાથમાં અથવા છાસ, દહીં અથવા ખાટી કાંજીમાં અથવા ગરમ ગરમ ગોમુત્રમા સણુકા આવતા હોય તેવા અર્શના રોગીને બેસાડવો ૪૮

હરસમાં બીજા પ્રયોગો—કાળો સાપ, સૂઅર, ઉટ, જત અને બીલાડીની ચરબીનિ હરસ ઉપર મર્દન કરવુ કે તેની ધુમાડી આપવી હિતકારક છે ૫૦

મનુષ્યના માથાના વાળ, સાપની કાચળી; બિલાડીનુ ચામડુ, આકડાનુ મૂળ, શેમગાનુ પાન, એ સર્વની ધુમાડી આપવી મસામા ફાયદો કરે છે ૫૧

અથવા ધાણા, વાવડીંગ, દેવદાર, અક્ષત, ઘૃત, ભોયરીંગણી આસન, પીપળ, સુગ્સા, તુળસી અને ઘી, (૫૨) અથવા સૂવર અને બીલાડીની ત્વચા, કાંજી અને ઘી એ પ્રયોગોનો ધૂપ દેવાને માટે ઉપયોગ કરવો હાથીની લાદ, ઘી; ગોળ, પારો, ૫૩ હળદર અને સુધાક્ષીર એ સર્વને એકત્ર વાટી હરસ ઉપર લેપ કરવો અથવા પીપળ અને હળદરને ગોરોચન સાથે વાટી લેપ કરવો (૫૪) અથવા સરસવનાં બી, ઉપલેટ, પીપલ, સીંધવ, ગોળ,

આકડાનુ દૂધ, સુધાક્ષીર, ત્રિફલા એનો લેપ કરવો (૫૫) અથવા પીપળ ચિત્રક, સ્યામા, સુરાબીજ, મીંઢળ, ચોખા, મરઘાની હઘાર, હળદર અને ગોળ સર્વને મેળવી લેપ કરે (૫૬) અથવા દતીમૂળ, મુરદાચીંગ, કબુતરની હઘાર, ગોળ, હાથીદાત, લીમડો અને બિલામુ એનો લેપ કરે ૫૭

સુળ, સોજા અને હદરોગવાળા અર્શમા ઉટની ચરબી, વા ચુલુ (ગાંધા નામની માછલી) ની ચરબીની સાથે સફેદ આકડાનો લેપ કરે (૫૮) અથવા આકડાનુ દુધ, સુધાકાન્ડ, કડવી તુંબડીના પાન, કરજ, બકરાનુ મૂત્ર, એનો લેપ અર્શમા હિતકારક છે ૫૯

અભ્યગથી લઇ પ્રદેહ સુધી જે પ્રયોગનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે તે સ્તમ્ભતા, સોજા, ખુજલી અને આર્તયુક્ત અર્શમા ઉપયોગી છે [૬૦] પ્રદેહ પર્યંત ઉપચારો કરવાથી બગડેલું ને સચય થયલુ રૂધિર નીકળી જાય છે તેના નીકળી જવાથી સુખ થાય છે ૬૧

ખરાબ રૂધિર વિદ્યમાન હોવાથી શીતલ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ ઉપચારો કરવાથી વ્યાધિ શાત થતો નથી એથી રૂધિરને બહાર કાઢી નાખવાની આવશ્યકતા છે ૬૨

ખુની હરસમા જો રૂધિર નીકળવુ બંધ થઇ જાય તો જોક શસ્ત્ર વા શચીદ્વારા રૂધિરને કઢાડતાં રહેલુ ૬૩

અર્શમાં પીવાનાં ઔષધો—ગુદાનો સોજો, શૂળ અને મદાગ્નિવાળા અર્શમા નિચેના દ્રવ્યોનુ પાન કરવુ ત્રિકટુ, પીપળી મૂળ, કાળીપાટ, હીંગ, ચિત્રક, ૬૪ સચળ, કટુ, કાળુ જીરૂ, બીલીનો ગર્ભ; બીડલવણ, અજમો, હપુષા, વાવડીંગ, સીધાલુણ, વજ, આમલી, અને સુરામન્ડ અથવા ગરમ જળની સાથે પીવે તો અર્શ રોગ, ગ્રહણીદોષ, શૂલ, અને આફરો મટે છે ૬૫-૬૬

બીજા પ્રયોગ—અતિસારની ચિકિત્સામા જે પાચન દ્રવ્ય વર્ણન કરેલા છે તેનો પ્રયોગ પણ હિતકારક છે ભોજન કરતા પહેલા હરડે અને ગોળ મેળવી તેનુ સેવન કરવુ. ૬૭ અથવા ત્રિફળાના રસની સાથે નસોતરનુ ચૂર્ણ ખાવુ આ પ્રયોગથી ગુદાના દોષો દૂર થતા અર્શરોગ મટે છે ૬૮

ગોમૂત્રમા હરડે પલાળી ગોળની સાથે આપવી અથવા મીઠાની સાથે હરડે અને ત્રિફલાનો પ્રયોગ કરવો ૬૯ અથવા સુંઠ, અને ચિત્રકમા શેરડીનો રસ મેળવીને આપવો, અથવા શેરડીના રસ સાથે ચવક, કાળુ જીરૂ અને અજમો પીવો, ૭૦ અથવા હપુષા, કાળીપાટ, સંચળ, એને સુગની સાથે પીવુ, કાથો, બીલીનો ગર્ભ, ચવક અને ચિત્રક ૭૧ અથવા બિલામાની સાથે તર્પણ પ્રયોગ કરવો અથવા બીલીનો ગર્ભ, અને સુંઠ, અથવા અજમો અને ચિત્રક [૭૨] અથવા ચિત્રક, હપુષા, અને હીંગ એ મઠાની સાથે આપવા અથવા મઠાની સાથે પચકોલ (પીપળ, પીપરીમળ, ચવક, ચિત્રકમળ, અને સુંઠીનુ ચૂર્ણ આપવુ ૭૩

તક્રારિષ્ટ—હાઉનેર; ઝીણુ જીરૂ, ધાણા, કાળુ જીરૂ, કારની, કચુરો, પીપળ, પીપળીમૂળ, ચિત્રક; ગજપીપળ [૭૪] અજમો, અજમોદ; એ સર્વને સરખે ભાગે લઇ ચુર્ણ બનાવી અને મઠામા મેળવવુ તેમા કાંઇક ખાટો અને કડવો રસ થશે; તે પછી તેને ઘીના પાત્રમા ભરીને રાખી મૂકવુ (૭૫) જ્યારે તેમા ખાટો અને કડવો રસ તેજ થઇ જાયત્યારે જાણવુ કે તક્રારિષ્ટ તૈયાર થયો એ મોને અત્યત પ્રિય લાગે છે, ભોજનના ત્રણ વખતે જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે આનુ માત્રા અનુસાર પાન કરવુ, ૭૬

આ તક્રારિષ્ટ અગ્નિ સદ્દિપન, રોચન, વર્ણકારક, કફવાતનુ સેપન કર્તા, ગુદાના સોજા, કન્ડુ અને અર્તિનો નાશ કરનાર તથા બલવર્દ્ધક છે ૭૭

—•—

અપૂર્ણ

અર્ધાંગવાયુ-પક્ષઘાત-લકવો.

(લેખક આર્યવૈદ્ય મયારામ સુંદરજી જેતપુર-કાઠિયાવાડ)

લક્ષણો—અર્ધાંગવાયુ અથવા પક્ષઘાત એટલે ડાબી અગર જમણી બાજુનું અર્ધું અંગ વાયી રહી જવું આર્યવૈદકમાં મગજમાં અને જ્ઞાનગતિ તંતુના અને બગડાનાં દોરનાં દરદોને વાના દરદ વાતવ્યાધિ રૂપે કહેવામા આવે છે આ દરદમા મગજમા રક્ત જમાવવડે વિકૃત ધમની થઇને તેમા એકાદ ધમની ફાટીને રોગી એકદમ બેશુદ્ધ બનીને આવા દરદ રૂપે સપડાઇ પડે છે તે અમુક વખત પછી શુદ્ધિમા આવતા એક પડખાના હાથ પગની ચલનશક્તિ નષ્ટ થએલી માલમ પડે છે કેટલાક આ રોગોમા બેશુદ્ધ ન થતા ક્રમે કરીને એક બાજુના હાથપગ પકડાતા જઈ છેવટ લુલા બને છે વળી કોઈ ઉઘમાથી જાગે છે ત્યારે તેમને આ દરદ થઇ આવેલું જણાય છે કોઈને વળી એક જ હાથ કે એક પગ, કે એક પડખાનો હાથ તો બીજા પડખાનો પગ, આ દરદથી ખોટો પડેલો માલમ પડે છે। લુલો પડેલો હાથ કે પગ, મૃતમનુષ્યના હાથ પ્રમાણે જડને અક્કડ બને છે તે રોગીથી હલાવી કે ઉચકી શકાતો નથી તે ભાગનું સ્પર્શજ્ઞાન પ્રારંભે કમીં વગર નષ્ટ બનીને અમુક દિવસ પછી પુન: પાછું આવે છે અગર કોઇને અર્ધાભાગનું પુરી રીતે નાશ થએલું રહે છે અને પછી જીભ; નાક કાન અને આખોની જ્ઞાનેન્દ્રિયા પણ કાર્ય હીન બને છે આ દરદીને દર્દના ભાગ પર હાથ લગાવતા બીજી બાજુના સાજા ભાગ કરતા થડા લાગે છે કેટલાકનો ચહેરો જેવોને તેવોજ રહે છે, પરંતુ ઘણું કરી ચહેરાનો જમણી અગર ડાબી બાજુ તરફનો માસલ ભાગ ઉપર તણાએલ જેવો અગર ખેચ્યા જેવો જોવામા આવે છે ચહેરાની જે બાજુ લુખી પડેલી હોય છે તે બાજુનો ગાલ ઢીલોને ગોળમટોળ જેવો દેખાય છે બેઉ હોઠની મધ્યકોણ પર હેઠે લટકતા મધ્યભાગ જેવુ દેખાય છે તેમાથી લાળ આવે છે અને તેનું કારણ તે બાજુનો હોઠ રોગીને બીડવો સંકોચવો જોઇએ તેમ પુરી રીતે બની શકતું નથી ગાલ ફુલાવવાનું કહેતા તે દરદીથી બની શકતું નથી; અને જીભ દેખાડવાનું કહેતા તે વાકી માંદા ચહેરા તરફ લુલી ને તે તરફ વળેલી નજરે પડે છે, અને આખોની પાંપણ માંદા ભાગ તરફની અર્ધવટ ઉઘાડી રહે છે પુરી મીચી શકાતી નથી અને તે આખમાથી પાણી (અશ્રુ) આવે છે અગર તેથી ઉલટું એમ બને છે કે, દરદી પાંપણ મીચે છે ને પાછી મનધારી ઉઘાડી શકતો નથી આ દરદનું માણુસકું વિકાસ પામેલ જણાય તો મગજમાંથી નિકળનાર જ્ઞાનતંતુને ઇજા પહોચેલ છે એમ સમજવું અને પાંપણુ સદાય ઉઘાડી રહે તો સાતમા જ્ઞાનતંતુની વિકૃતિ છે એમ જાણવું જો જમણી બાજુનો અર્ધાંગ હોય તો જ ઘણું કરી ચહેરો વાંકો થાયછે અને તેવા ફક્ત ચહેરાના અર્ધાંગને (અર્દિતવાયુ અડદિયો વા) કહે છે

પક્ષઘાત થયા પછી રોગીની વાચા, અક્કલ હુશીયારી અને સ્મરણશક્તિમા કાંઇક ફેર ને ઓછી થએલી જણાય છે બોલવામા ત્રણ સાધનની જરૂર હોય છે મગજ મનમા વિચાર કરે છે પછી કંઠમાંથી સ્વર કાઢી તે જણાવાય છે, અને તેનો મુખમા શબ્દ બનીને ઉચ્ચાર થાય છે, તે આવા દરદીમા યથાર્થ કે તદન બની શકતું નથી મગજનો ડાબો અર્ધભાગ બગડીને જો પક્ષઘાત થએલ હોય તો જમણી તરફ અર્ધાંગ થાય છે અને તેથી

યથાર્થ શબ્દોચ્ચાર થતો નથી તેને જ એફેસિયા (વાકભંગ] કહેવામા આવે છે એથી રોગી અપૂર્ણ બોલે છે કે જે તેવા અમુકનુ બોલવુ સમજી શકાતુ નથી પક્ષધાતના દરદીનુ મન બાળકના જેવુ નાજુક ને ધખણુ બને છે તે વારવાર દિલગીર થઇ જઇ નેત્રમાથી અશ્રુ આવે છે. તેની સ્મરણશક્તિ કમ અને નાહિમત બનેલ હોય છે

પક્ષાધાતમાથી રોગી મુકત થાય છે અગર અમુક દિવસે મૃત્યુ પામે છે કેટલાક અમુક મહિના કે અમુક વર્ષ તેમા હેરાન થઇને છેવટ બીજો હુમલો થવાથી ઘણુખરા તે વખતે મરણ પામે છે રોગી સુધરવાનો હોય તો થોડા દિવસ પછી કે અમુક અઠવાડીયા પછી તેનો પ્રથમ ચહેરો, પછી પગ, અને છેવટ હાથ, એ અવયવો સુધરવા લાગે છે, અને કેટલાકને તેમ સુધરતા પણ હાથ પગમા અને ચહેરામા અમુક ખામી રહી જાય છે પક્ષધાત ન સુધરવાના લક્ષણ એ છે કે ખોટા પડેલા ભાગના સ્નાયુનું સંકોચન શરૂ થાય છે હાથના આગળા વળી જઇને ટુકા જેવાં વાકા દેખાય છે અને મો પણ વાકુ રહે છે, અને રોગી લગડાતો અને પગ ધગતા ભરતો ચાલે છે અને અમુક વખત પછી આગળાં હાથ ને પગ પોતા મેળે ન કળતા ધ્રુજવા પેડે હવે છે કે ઉડે છે હાથ, કોણી, મોઢુ અને ડોળા એક બાજુ જ ફરે છે અર્ધાંગનો હુમલો થતાજ મગજનો અર્ધો જે ભાગ વિકૃત થએલો જણાય છે તે બાજુ તરફ ડોળાની નજર ફરે છે લુલો પડેલો ભાગ દરદી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે હલાવી શકતો નથી પરંતુ તેના પગના તળાને જરા દાબી પકડવાથી તે પગ ધ્રુજીને પકડ છોડવા સુધીમા કપતો રહે છે

કારણો—મગજમાની વિકૃતિ ધમની નાની હોય કે મોટી હોય, પણ તે અતિ રકત સચયથી ફુટે છે તેથી એ મગજના નાજુક મજ્જાતતુ ક્ષોભિત કરે છે અને તે તારયત્રના તાર તુટવા પ્રમાણે ત્યાંથી સ્નાયુ તતુ ઉપર હુકમ ચલાવનાર ઇચ્છા શકિતના સદેશા, પણ આગળના અગોમા જતા નથી અને તેથી અનેચ્છીક શરીર ક્રિયા પણ કેટલીક લુલી બને છે. તેથી હાથ પગ મુખ્યત્વે નિર્જીવ થએલા જોવામા આવે છે આવી જાતનો પક્ષાઘાત એકદમ અચાનક થઇ આવે છે મગજના શુદ્ધ રકતના અભાવે શિથિલ ને નરમ થવાથી અગર તેમા એકાદ વિદ્રધિ થવાથી અથવા તેમા એકાદ નવીન ઉત્પન્ન થએલી ગાંઠ (જમાવ) નો દાબ પહોચવાથી અગર ઉપદશ ગરમીવડે મગજ દ્રવ્ય વિકૃત થવાથી જે પક્ષઘાત થાય છે તે હળવે હળવે થતો જોવામાં આવે છે એ શિવાય મૂત્રપિંડને વાયુનાથી પણ પક્ષાઘાત થાય છે ઉત્તર અવસ્થામા વધુકરી આ રોગ થવાનુ કારણુ એ છે કે, તે અવસ્થામા મગજનું શુદ્ધ રકતવડે જોઇતુ પોષણ ન થવાથી તેનો મુખ્ય મગજ ભાગ ઢીલો ને નરમ થવા લાગે છે અને તેથી રકતવાહીનીયો કમજોર પડવાળી થવાથી ફુટે છે અગર આ રકતવાહનીયોમાં રકત જમાવ થાય છે અને તેથી તેમાંનો થતો રકતપ્રવાહ બધ પડવાથી મગજનો તે ભાગ ઢીલો ને નરમ પડીને પક્ષાઘાત લાગુ પડે છે આ પ્રમાણે મગજનો ડાબો ભાગ બગડવાથી જમણા પડખાનો અને જમણો ભાગ બગડવાથી ડાબા પડખાનો પક્ષઘાત થતો જોવામાં આવે છે

ઉપાય—(૧) વિકાર નવા-તરતનાને માટે શિરઃશોણિત મૂર્ચ્છા (એપોપ્લેકસી) ના વર્ણન પ્રમાણે તેના ઉપાય કરાય છે આ રોગ દોઢ બે મહિના કરતા જુનો થતા તેવા રોગી ભાગનુ સ્નાયુ આકુચન પામીને લુલા થએલા હાથ પગ અગર સાધા વધુ ન સંકોચાવા માટે બીજા મનુષ્ય વડે નિત્ય દિવસમા એક બે વાર હલાવતા રહેવાની જરૂર છે.

પગમોજામા ઝીણી વેકુર (રેતી) ભરીને તેવી લાંબી કોથળી દરદીના લુલા પડેલા હાથ પગને બાંધી રાખવી. વિજળીની પેટી ખમતા પાવરથી નિત્ય લગાડતા રહેવુ ઔષધ ઉપચાર કુશળવૈદ્ય દાક્તરના કહેવા પ્રમાણે કરવા ટરપિન્ટાઇન એમોનીયા અગર રાઇનુ તેલ દર્દવાળા ભાગ ઉપર નિત્ય ચોળતા રહીને તેવા લુલા ભાગમા શકિત વધારી રોગ ઘટાડી શકાય છે વિજળી લગાડતા રહીને પણ તે ભાગમા પુનર્જીવન લાવી શકાય છે નિયમિત પણે વર્તવાથી લુલા ભાગની શકિત ઉભી કરવામા ઠીક માલમ પડેલ છે અન્ન હળવુ ને પચતું દેવુ, માસાહાર અને મૈથુન એ તજી દેવાની જરૂર છે માનસિક શ્રમ, રોગીને ચીડ આવે તેવી વાતો તેની પાસે ન થાય તેમ ઠીક ઝાડો સાફ આવે તે માટે જોઇતો ઉપાય લેવો અને નિદ્રા પુરી ન આવતી હોય તો નિદ્રા આવે તેવી સૌમ્ય દવા દેવી તે માટે રાત્રે સલ્ફોનલ દેવુ વધુ ઠીક છે હાથ પગના અર્ધાગમા શકિત ન આવતા જો તેમા કાઠિન્ય થતું જાય તો વિજળી લગાડવી નહિ અગાઉ ઉપદશ (ચાંદીવિકાર) થએલો હોય તો તે સબધી ઉપાય કરવાથી તેનાથી થએલો અર્ધાગ સુધરે છે આ રોગ નિવારણ માટે આર્યવૈદકમા નારાયણતેલ, વિષગર્ભતેલ, રાસ્નાદિતેલ, વિજયભેરવતેલ, કરંજતેલ અને સરસવ તથા રાઇનુ તેલ બાહેર ભાગમા ચોળવામા આવે છે, કુકરની ચરબીનુ મર્દન જુનાની વૈદકમા કહેલુ છે સહેતો, સુવાની કે અજમાની પોટલી તપાવી શેક કરવામા આવે છે નગડના પાન બાફીને કે વાટી પોટલી બનાવી ગરમ શેક દેવાય છે અર્દિતને માટે શિરોબસ્તી તથા લશણ મેળવેલ અડદના વડા ખવરાવાય છે તે માટ મહાબળા રસ્વરસનુ ઘૃત મિશ્રિતનસ્ય આપવામાં આવે છે પક્ષઘાતને માટે તાજા મીઠા તેલ સાથે, ફોલેલ લશણ જીરૂ મીઠા સાથે વાટી મેળવીને નિત્ય અર્ધકર્ષ પ્રમાણથી બાજરીના રોટલા સાથે ખવરાવવાથી ગુણ થતો જોવામાં આવે છે પ્રથમ સ્વેદ વિધિ કરીને પછી સ્નેહપાન કરાવાય છે તેમાં પચતુ તાજુ ઘૃત સેવવાથી તથા ખોરાક સાથે દુધ પચે તેમ સેવન કરવાથી અને તેમ બધુ ભોજન કરવાથી આ રોગ હળવે હળવે સુધરે છે ઉપદશ જન્ય પક્ષાઘાત થએલ હોય તો કેશરાદિ ગુટીકા લાંબો વખત સેવન કરાવવાથી તે મટે છે

કાંઇ જુનો પક્ષાઘાત થવા પછી ઉરકોચલાનુ ને મગીનુ સમભાગે ચુરણ મેળવી તેમાથી સવાર સાજ લાંબી મુદત સુધી વાલ વાલ કે બબે વાલ સહન થાય તેમ સેવન કરવાથી પક્ષાઘાત મટે છે રાસ્નાદિક્વાથ, દશમૂળાદિકવાથ કે સહચરાદિક્વાથ, યોગરાજ ગુગ્ગુળ ત્રયોદશાગ ગુગ્ગુળ, સમીરપન્નગ, વાતવિધ્વસ, હેમગર્ભ વિગેરે ઔષધો આપવામા આવે છે

આ રોગમા માનસિકશ્રમ ઉજાગરો, વેગ વિધારણ, લુખો ખોરાક, મૈથુન, આમ્લખારી, વાયડા પદાર્થ એ તજવાની પુરી જરૂર છે જેનુ શરીર બહુ નબળુ થએલુ નથી અને દેખીત અગ વિચેતન થએલ નથી એવા અર્ધાગ વાયુવાળાને ત્રણ ચાર મહિના ઉપાય જારી રાખવાથી પક્ષાઘાત મટવાનો પુરતો સભવ છે ઉપદશિક અર્દિત કે પક્ષાઘાત માટે પારદ રસકપુર, પોટાશ આયોડાઇડ, પોટાશબ્રોમાઇડ, સુમલ વિગેરે દવા ઘટતે વજને અમુક દિવસ ચાલુ રાખવાની જરૂર છે તેમજ તે રોગની પથ્યાપથ્ય જાળવવાની પુરી જરૂર છેજ

મ. જ્ઞાનકોષ ઉપરથી (આયુર્વેદ વિજ્ઞાન.)

ભાગ્યોદય

ભાગ્યોદય ન હોય તો જીવનની સાર્થકતા ન હોય, જીવનની સાર્થકતા ન હોય એટલે જીવન હેતુ રહીત છે—નકામું છે સૃષ્ટિ ભાગ્યોદયની દિવાલે અઢેલીનેજ ઉભી રહે છે, જો એ દિવાલ ટેકો ન આપતી હોય તો સૃષ્ટિ કદાચ નીચે તો ન પડી જાય, પણ શુષ્ક તો બને સૃષ્ટિમાથી ભાગ્ય લઇ લઇએ તો કોઇને કશાની ઉમેદ થતી નથી, ઉમેદ થતી નથી એટલે સુધારાની પ્રગતિ અટકે છે, કુધારો વિજયી નીવડે છે કુધારો એટલે સત્યનો લોપ, અસત્યનો વિજય—ધર્માંધપણુ કુધારો એટલે કુદરતી વસ્તુની હડહડતી જ્વાળા

એ જ્વાળામા જળ છાટયુ હોય, એ જ્વાળાને ઠડી પાડવી હોય, તો શુ કરશો ? એજ જ્વાળાને શીતળ પાડવાને ' ભાગ્યોદય ' અમી રસ છે એજ કુધાગના વૃક્ષ કાપવાને

' ભાગ્યોદય ' કુવાડી બસ છે હવે ભાગ્યોદય એટલે ધર્માંધપણાનો અસ્ત આણતી, ધર્મના ખરા સ્વરૂપને દૃષ્ટિ ગોચર કરાવતી, દિવ્ય જ્યોતિ, ભાગ્યોદય એટલે ચાલતા આવેલા મોજ શોખના પડથી ઢકાય ગયેલા અવગુણો તથા અસ્પૃહણીય અવાજોને દૃષ્ટિ આગળ ખડુ કરતુ ઓજસ ભાગ્યોદય એટલે ભરદરીએ પડેલી જીવન–નૌકાને સત્યને આરે આણવા માટે રોપેલી પ્રજ્વલીત દીવાદાડી ભાગ્યોદય એટલે ખરાબે ચઢેલી જીવન–નાવના તરફ કિનારે લાવવા મદદ કરતી, વિદ્યુત–શક્તિ, ભાગ્યોદય એટલે અસત્યની ધુનમાને ધુનમા ભૂલા પડેલાને વ્યાજબી માર્ગ દર્શાવતી માર્ગોપદેશિકા

આથી આપો આપ ભાગ્યને ઉદયમા લાવવાને દરેકને ઉર્મિ થાય છે દરકોઇ કહેશે કે હુ આવો હોઉ, હુ તેના જેવો હોઉ તો કેવુ સારૂ ! કોઇને રહેજ ઉન્નતિમા જુએ કે તરતજ તે તેના સાધ્યની સ્પર્ધા કરવા મડી જાય છે ભાગ્ય સુધારવા મનુષ્ય ઘણો ઘણો મથે પણ જ્યા સુધી તે પવિત્ર જીવન ગાળતો નથી, જ્યા સુધી તે બે ધડક પણે સત્ય હકીકત જાહેર કરતો નથી, જ્યા સુધી તે હુ પણુ ત્યજતો નથી, જ્યાં સુધી તે ધર્મને તુચ્છકારતો નથી, ત્યા સુધી તેની ઉન્નતિની આશા થોડી છે–બીલકુલ નથી મનુષ્ય જ્યા સુધી બીજાના પવિત્ર વિચારને અનુમોદન આપતો નથી અને પોતાના ખોટા દાંભિક વિચારને છાતી ઠોકીને ટેકો આપે છે, ત્યા સુધી તેના ભાગ્યનો ઉદય કેમે કરી થઇ શકે નહિ જે મનુષ્ય હાલતાં અને ચાલતા દુષ્ટ ભાવનાના તરગમા મશગુલ થઇ રહે છે, જેને તે કઇ ભૂમિ પર ચાલે છે, તેનુ ભાન નથી, મનુષ્ય જન્મનુ મોઘાપણુ જેના ભેજામા ઉતરતુ નથી, એવાના ભાગ્યનો ઉદય ઇશ્વર પણ શુ કરી શકે ? જેનો જીવન–સૂત્ર ખાવુ, પીવુ, અને ઉંઘવુ છે, જેનો ઉદ્દેશ આ જન્મમા પોતે વઠી જઈ બીજાની સોબત કરી વઠાવવાની છે તે તેનુ ભાગ્ય શુ સુધારી શકે ? આવા મનુષ્યો તો પોતાના અવગુણો તપાસી, જડમૂળથી તેને દૂર કરવા, પછી પવિત્ર વિચારોને પોષવા અને પછી જ ભાગ્યના ઉદયની આશા રાખવી

પણ, ઉપરના મોઘા સ્વપ્નને ખરૂ પાડવા, ઉદય–મદિરની નીચે પહોચવા સદ્ગુણોનુ અનુકરણ કરવુ જોઈએ, પોતાની ભૂલો કબુલ કરી અન્યની પવિત્ર ભાવનાઓ પોતાના અતરમાં ઉતારવી જોઇએ, પોતાનો ધર્મ શુ છે તેની સંપૂર્ણ રીતે પીછાન કરવી જોઇએ,

પદાર્થના ૭ વિકાર છે તે પળે પળે તેની દૃષ્ટિ આગળ ખડા કરવા જોઇએ સવાર થાયને પોતે શું કર્યું અને શું બાકી છે તેનો પૂર્ણ વિચાર કરી દિવસના કામમાં તલ્લીન થવું જોઇએ કુસંપની હોળીઓ જેમ બને તેમ હોલવતાજ રહેવું જોઇએ, સોબત બાંધતાજ પહેલાં વિચાર કરવો જોઇએ કે જેથી તેને પશ્ચાતાપ કરવાનો વખત ન આવે જેના વિચારો શુદ્ધ હોય, જેના વિચારો સાધુ પુરૂષની વૃત્તિનું અનુકરણ કરતા હોય, તેની સોબત કરવી. ભાગ્યોદયની આશા રાખનારે સાધુ પુસ્તક જે જે તેમને જડે, તે પુસ્તકનું જરૂર મનન કરવું જોઇએ સાધુ જીવન ગાળનારના જીવન વૃતાંતની નોંધ લઇ તેનાજ મર્મો જેટલે દરજ્જે બને તેટલે દરજ્જે કરવા તત્પર થવું જોઇએ ભાગ્યના ઉદયની આશા રાખનારે દુઃખથી કંટાળી નહિ જવું, **દુઃખ એ ભવિષ્યનું સુખ છે અને ધૈર્ય એ સુખ રૂપી તાળાની ચાવી** છે એ સૂત્ર પોતાના હૃદય પટ પર ચિત્રીજ મૂકવો જોઇએ ભાગ્યના ઉદયને આગળે ઉભા રહેનારે ઘણાજ ઉચ્ચ ભાગ્યની આશા રાખવી જોઇએ કારણ, આપણી સામાન્ય ધારણા કરતાં ઘણેજ ઓછે દરજ્જે આપણે કૃતાર્થતા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ

ટુંકમાં, ઉપલી બાબત ધ્યાનમાં લઇ ખરા જીગરથી જે કર્મો કરશે, તે ભાગ્યમંદિરના શિખરે તો નહિ પણ તેના પગથીઆ પર ચઢી શકશે

તા. ૨-૯-૨૪ } ભાલચંદ્ર

दीर्घायुषी थवाना उपायो

આ વિશ્વમાં સર્વ કોઇને લાંબુ જીવવાની ઇચ્છા હોય છે પણ જે ઉપાયોથી દીર્ઘ-જીવી થઇ શકાય તે ઉપાયોને કોઇ શોધતું નથી જે જાણે છે તે તેનું પાલન કરતાં નથી દીર્ઘ જીવી થવા માટે કેટલાક ખાસ નિયમો પાળવાની અગત્ય છે જેમને દીર્ઘજીવી થવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ઘણા લાંબા કાલ સુધી સ્વસ્થ અને સબલ રહેવું જોઇએ એને માટે શરીર હમેશાં સ્વસ્થ રહે તેવી કાળજી રાખવી, શરીરની અંદરના સર્વ અવયવો બરાબર કામ કર્યા કરે તેમાં કશો વિકાર ન ઉત્પન્ન થાય તેને માટે ખાસ કાળજી રાખવી જોઇએ

જમતી વખતે જમવાના પદાર્થોને બરોબર ચાવી તેને મુખની અંદર ઉત્પન્ન થતા રસ સાથે મેળવી ગળામાં ઉતારવા જોઇએ જો ખાધેલી વસ્તુ બરોબર ચાવી એક રસ કરી ગળે ઉતારવામાં આવે તો તે પદાર્થ ઝટ પચી જાય છે ભોજનના પદાર્થો બરોબર ચાવનારને વધારે ખોરાકની જરૂર પડતી નથી, થોડા ખોરાકથી તેના શરીરને પોષણ કર્તા સર્વ તત્વો મળી રહે છે બરોબર ચાવવાથી ખાવાની વસ્તુના સ્વાદની પણ બરોબર ખબર પડે છે

જે માણસો ખાવાના પદાર્થોને બરોબર ચાવ્યા વગર ચાવ્યું ન ચાવ્યું કરી ગળે ઉતારી દે છે, અથવા વધુ ખાય છે તેની જઠરાગ્નિ મંદ પડી જાય છે અને ખાધેલા પદાર્થો બરોબર પચતા નથી, વગર ચાવેલા પદાર્થોને પચાવતાં જઠરમાં ઘણી મહેનત પડે છે તેથી જઠરાગ્નિનું બળ હણાઇ જતાં તે મંદ પડે છે અને તેથી ખાધેલા પદાર્થો ન પચવાથી ધીમે ધીમે અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી શરીરનું આયુષ્ય ક્ષીણ થતું જાય છે અને

દિવસે દિવસે જઠરાગ્નિની ભોજનના પદાર્થો પચાવાની શકિત ક્ષીણ થતી જાય છે એ માટે જમતી વખતે ખાવાના પદાર્થો બરાબર ચાવ્યા પછીજ ગળામા ઉતારવા અમેરીકામા એક ડાક્ટરે કહ્યું છે કે

Chew You Food Your Stamach Has No Teeth "ચાવીને ખાવ, તમારા જઠરને દાત નથી" ખાધેલા પદાર્થો ચાવવા માટે દાતોને ખૂબ સાફ રાખવા જોઇએ

પાણી, હવા અને ખોરાક એ ત્રણ વસ્તુઓ શરીરને લાબો વખત જીવાડવા માટે ઉપયોગની છે એ માટે એ ત્રણ વસ્તુઓ બરોબર શુદ્ધ છે કે નહિ તેની પ્રથમ કાળજી રાખવી જોઇએ કારણ કે એ ત્રણની શુદ્ધતા ઉપર જીવન શકિતનો મુખ્ય આધાર છે પાણીને શુદ્ધ કરવા માટે ઘડો રેતી અને કોયલા એની સહાયનાથી દેશી ફીલ્ટર તૈયાર કરી શકાય છે પાણીને ઉનું કરી, ગળી ઠંડુ પાણી તે ઉપયોગમા લઇ શકાય છે હમેશા ચોખી હવામાં રહેવા યત્ન કરવો ઘરમાં હવા આવજા કરે તેવી રીતે બારી બારણા ઉઘાડાં રાખવા, ઘર હવા અજવાળુ વાળુ પસદ કરવુ જમતા પહેલા જમવાના પદાર્થોમા કાઇ સડેલી, કે બગડેલી વસ્તુ ન હોય, સ્ત્રીઓએ રાધતાં પહેલાં અનાજ બરોબર વીણી, ઝાટકીને જતુ વિગેરે ન હોય, તેવી રીતે સાફ કરી ધોઇ પછીજ તેનો રાધવામા ઉપયોગ કરવો દાળ કઢી વિગેરે ચૂલા ઉપર ઉકળતાં હોય ત્યારે કે પીરસતી વખતે ઉઘાડા ન મૂકવાં, ઉપરથી માંખી વિગેરે જતુઓ, કચરો ધુમાસ વીગેરે પડે નહિ તેની કાળજી રાખવી નીચે મૂકેલા રાધેલા પદાર્થોમા કીડી જતુ ચડે નહિ તેની સાવચેતી રાખવી જમવામા જેમ બને તેમ ભારે ન પચી શકે તેવા પદાર્થો ઓછા ખાવા

ફરવાજવુ—શરીરના અગ પ્રત્યગોને વ્યાયામશીલ બનાવવુ એ ઘણુ જરૂરનુ છે કસરત કરવી તેમા અમુક અર્ધો માઇલ કે એક બે માઈલ રોજ સવારસાંજ નિયમસર ફરવા જવુ એ સર્વથી ઉત્તમ કસરત છે તેથી હૃદય અને ફેફસાંને બળ મળે છે

• દીર્ઘશ્વાસ પ્રશ્વાસ—મનુષ્યની કાર્ય કરવાની શકિત ફેફસાંની ઉપર વધુ આધાર રાખે છે ફેફસામા નાના પ્રકારના રોગ થાય છે અને તેથી ફેફસાને સબળ બનાવવા તેમ નીરોગી રાખવા માટે દીર્ઘશ્વાસ પ્રશ્વાસની ક્રિયા કરવી એ ખાસ જરૂરનુ છે હરતા ફરતા બેસતા ચાલતા ઉઠતાં સુતા સર્વ સમયે દીર્ઘ શ્વાસપ્રશ્વાસની ક્રિયા થઇ શકે છે બનતા સુધી ખુલ્લી જગામાં હવામા લાંબા ઉડા શ્વાસ લેવા અને તેવીજ રીતે ધીમે ધીમે શ્વાસ બહાર કાઢવા મુખ બધ કરીને નાકથી ધીમે ધીમે શ્વાસ લેવો, બની શકે ત્યા સુધી ઉંડો શ્વાસ લવો, પછી તેને થોડી ક્ષણ રોકી "હુ આરોગ્ય છુ હુ દીર્ઘાયુષી છુ" એવી ભાવના કરવી અને થોડીવારે તે લીધેલા શ્વાસને ધીમે ધીમે નાકદ્વારા બહાર કાઢવો આવી રીતે વારવાર કરવાનો અભ્યાસ કરવો

આવી રીતે દીર્ઘશ્વાસ પ્રશ્વાસ કરવાથી ક્ષયના દરદીને ઘણો લાભ થાય છે આ પણ એક પ્રકારની કસરત છે હિંદુઓમા પ્રાણાયામ કરવાની પ્રથા ધર્મશાસ્ત્રોએ વર્ણવી છે, તે આ ક્રિયાનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ છે દરેક ધાર્મિક ક્રિયા કરતા પહેલા ઇશ્વરોપાસના કરતા પહેલાં પ્રાણાયામ કરવાની મુખ્ય અગત્ય દર્શાવી છે પ્રાણનો નિરોધ કરતા મનનો નિરોધ થાય છે મનનો નિરોધ થતા ચિત્તનો નિરોધ થાય છે અને તે પછી ધારણા ધ્યાનાદિના અતે સમાધિનો લાભ થતા મનુષ્ય સર્વ શકિતમાન ઇશ્વરની શકિતયો પ્રગટ થાય છે આવો ઉપયોગી વિધી આરોગ્ય લાવે એમા નવાઈ નથી

સ્નાન—શરીરમા અનેક છિદ્રો છે જ્યા જ્યા વાળ છે તે રોમકૂપો છે તે બરોબર સાફ થાય તો શરીરનો મેલ બહાર નીકળી જાય શરીર સ્વચ્છ રહે છે શરીરમા પરસેવો થાય છે એ પરસેવાના થર શરીર ઉપર બાઝી રોમકૂપો પુરાઈ જતા અંદરનો મેલ બહાર નીકળતો નથી માટે શરીરને બરોબર સ્વચ્છ રાખવા સ્નાન હમેશા બે વાર કરવુ ન્હાતી વખતે શરીરને ખાદીના રૂમાલથી બરોબર ઘસીને સ્વચ્છ કરવુ જેથી ચામડી ઉપરનો મેલ જતો રહે છે અને વાળના છિદ્રો ખુલ્લાં રહે છે વળી બરોબર રૂમાલથી ઘસીને શરીર સ્વચ્છ રાખવાથી માંસ પેશીયો તથા ગ્રથીઓની કસરત થાય છે શરીરમા માંસની પેશીયો અને ગ્રથીયો ઘણી છે તે દરેકનુ જુદુ જુદુ કાર્ય છે તેમાં એકના પણ નિર્બળ થવાથી કે અકર્મણ્ય થવાથી શરીર પણ કાંઇક દુર્બળ અથવા આળસુ બની જાય છે કેટલાય યન્ત્રોના નિયમિત પરિચાલન શક્તિયો ઉપર જીવનનો આધાર છે કોઇ યન્ત્રના શિથિલ થવાથી જીવન પણ શિથિલ થાય છે અને જલ્દી મૃત્યુને બોલાવે છે જેથી દરેક મનુષ્યે પોતાના શરીરની માંસપેશીયો અને ગ્રથીયોને બળવાન અને કર્મણ્ય રાખવી જોઇએ એ વ્યાયામની પણ તેને માટે જરૂર છે તેવીજ રીતે દરરોજ આખા શરીરનુ ન્હાતી વખતે બરોબર ખાદીના રૂમાલથી મર્દન કરવુ જોઇએ

સયમ—મનુષ્યે સર્વ વિષયોમા સયમી બનવુ, આહારવિહાર, આમોદ, પ્રમોદ આદિ સર્વ વિષયોમા મનુષ્યે સયમી બનવુ જોઇએ શરીરના ઉપર મનનો પ્રભાવ કાંઇ ઓછો પડતો નથી, એથી મનમા અશુભ વિચાર ન કરવા, મૃત્યુનો મનમા ભય રાખવો નહિ હુ દીર્ઘજીવી થઇશ જ એ પ્રકારનો દઢ વિશ્વાસ મનમા રાખવો જોઇએ મનને દુષ્ટ અશુભ આચારવિચારમા પ્રવેશ ન કરવા દેવો, તેથી શરીર જરૂર બગડે છે મનને હમેશા પ્રફુલ્લ રાખવુ, આનદી રાખવુ, ઉત્સાહી રાખવુ

આ નિયમો પાળવાથી મનુષ્યનુ આયુષ્ય લાબુ થાય છે પોતાનું શરીર સાચવવા, તેને નિરોગ રાખવા જરૂર દરેકે કાળજી રાખવી કોઇને શરદી, ખાસી, વિગેરે રોગ વારવાર થતા હોય તો તેના ફેફસા નબળા હોવા જોઇએ તેણે જરૂર દીર્ઘશ્વાસપ્રશ્વાસની ક્રિયા કરવી કોઇને પેટમા ચુક હોય, બધકોશ હોય, પેટમા દુખાવો થતો હોય તો સમજવુ કે જઠરની મદતા છે હા તેણે ખાવાના પદાર્થો બરોબર ચાવવા, મિતાહારી થવુ, દસ પદર દિવસે એકાદ ઉપવાસ ખેચી કાઢવો. આથી જઠર બરોબર કામ કરતું થઇ જશે

આવી રીતે બરોબર નિયમપૂર્વક વર્તનારનુ જીવન લબાય છે — વૈદ્ય

वैदक टुचका.

દાહ—એક હજારવાર ધોયેલા ઘીનો લેપ કરવાથી દાહ દૂર થાય છે વળી રાત્રે માટીના ઘડામા પાણી રેડી તેમા ધાણા પલાળવા; તે પાણી સવારે લુગડે ગળી લઇ તેમા સાકર નાખી પીવે તો તૃષાનો દાહ મટે છે

મૃગી અપસ્માર—વજનુ ચૂર્ણ મધ સાથે રોજ ખાય અને માત્ર દૂધ ભાત જ તે ઉપર ખાય, તો તેનો મૃગીરોગ મટે છે

હરસ—આઠ ભાગ સૂકુ સુરણ, ચાર ભાગ ચિત્રક મૂળ, ૧ ભાગ હરડે દળ, ૧ ભાગ

સુઠ, ૦ાા ભાગ કાળા મરી, સર્વે એકત્ર ખાડી વસ્ત્રગાળ સુર્ણ કરી ૧૪ ભાગ ગોળ મેળવી શુટી ગોળીઓ બનાવવી આ ગોળીઓ ખાવાથી હરસ મટે છે બંધકોશ મટે, ઉદરના રોગ મદાગ્નિ પણ મટે છે

પ્રદર–તાદ્દળજાના મૂળ વાટી ઘીમા મેળવી ખાય તો સ્ત્રીઓને પ્રદર રોગ મટે છે પ્રદર રોગમા સુદરીસાથી જરૂર વાપરવી તેથી તરત ફાયદો થાય છે

વૃદ્ધાવસ્થા–પાશ્ચાત્ય ડાકટરો માને છે કે, જોઇએ તે કરતા વધુ મીઠુ ખાવાથી વૃદ્ધાવસ્થા વ્હેલી આવે છે વધુ મીઠુ ખાનારના વાળ વ્હેલા ધોળા થાય છે

ફેફ્ફ્ર–હાથીના મૂત્રમા સુઘવાની તબાકુની ત્રણ ભાવના આપી તે તમાકુ સુંઘાડવાથી ફેફ્ફર મટી જાય છે એક હકીમે અજમાવેલો છે

ડુંગળીના ગુણ–ઉન્માદમા ડુંગરી ખવરાવવાથી સારો ફાયદો થાય છે ડુંગળીની પોટીસથી શેક કરવાથી તરતની સસણી મટે છે

દમ–એક ડાકટરે દમના જુના દરદીને ચોખુ કેરોસીન તેલ આપી સાજા કર્યા હતા પ્રથમ તેમણે ૪ ડ્રામ કેરોસીન આપી ધીમે ધીમે ૧ આઉંસ સુધી વધાર્યુ દમ ચડતા પહેલા આપવાથી દમ વધુ ચડતી ન્હોતી, દમ ચડે ત્યારે આપવાથી દમ બેસી જતો. આવી રીતે તેમણે કેટલાક જુના કેસ સુધાર્યા હતા

યુવાવસ્થા–એક ડાકટર કહે છે કે ઉપવાસ કરવાથી યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, વળી તે સલાહ આપે છે કે ઉપવાસ પદર દિવસના એકી વખતે કરવા જેથી તેણે ત્રણ માણસોને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરાવી હતી

મીઠું અને ખાંડથી નુકશાન––વધુ ખાડ ખાવાથી તેમ વધુ મીઠુ ખાવાથી શરીરના આરોગ્યનુ નુકશાન થાય છે તે થોડી માત્રામા ખપ પુરતુ ખાવુ વધુ ખાવાથી મનુષ્ય વધુ સ્થૂલ અથવા તો વધુ કૃષ થઇ જાય છે અમેરીકામા એ બે ચીજો ન ખાવા માટે ચર્ચા ચાલે છે

શ્વાસ અને ખાંસી—હુકકાના જુનામાં જુના ગલ જેટલા મળી શકે તેટલા લાવવા (હુકો પીધા પછી ગડાકુ તમાકુનો બળેલો ગલ) પછી તે બધાને દેવતામા બાળી તેની ભસ્મ કરી લેવી એ ભસ્મને પાણીમાં મીશ્ર કરી પછી ઠરવા દઇ ઉપરનુ પાણી લઇ ઉકાળી જવખાર કાઢવાની રીતે તેનો ક્ષાર કાઢવો તે ખાર એકથી બે રતી મધ સાથે મેળવી ખાવાથી સર્વ પ્રકારની જુની ખાસી, કફની અધિકતા, શ્વાસ, દમ, બાળકોની ખાસી મટે છે

સગ્રહણી––એક લીબુને વચમાથી અર્ધું ચીરીને તેમા મગના દાણા બરાબર અફીણ મુકવું અને તેને પછી દોરાથી બાંધી અગ્નિ ઉપર પકવવુ તે પછી એ લીબુ સવાર સાજ બે વખત ચુસવુ એવી રીતે ત્રણ દિવસ ચુસવાથી સગ્રહણી જરૂર મટી જાય છે

આદાશીશી—નવસાર અને પલાળ્યા વગરનો ચુનો બન્ને બરાબર મેળવીને એક શીશીમા ભરવાં તેને ત્રણચાર વાર સુંઘવાથી આદાશીશી, માથુ ચડવુ વિગેરે માથાના રોગ મટે છે

મૃગીરોગ—બ્રાહ્મીના સ્વરસ મધ સાથે પીવાથી મટે છે બ્રાહ્મીસીરપ લેવાથી મટે છે.

ज्ञान सूर्यनां चिन्मय कीरणो.

(લેખક—ભક્તરાજ માણેકલાલ જમનાદાસ મ્હલારજી)

પ્રકૃતિ-સ્વભાવ શી રીતે છુટે ?

એક પ્રસંગે એક સમર્થ યોગીરાજ મહાત્મા સ્વર્ગમા ગયા, તેની સાથે એક કાગડો પણ ત્યા ગયો. સભામા દેવરાજે પુછ્યુ કે, આ કોણ છે ? સતે કહ્યુ કે, એતો કાકરૂષિ છે ભોજન સમયે તે કાકરૂષિને બોલાવવાનુ કહેતા સત કહે, એતો પછી જમશે રૂષિ લોકોનુ શેષ અન્ન પ્રસાદ લેનાર છે જમી રહ્યા પછી પત્રાળાં નાખ્યા ત્યા બેસી તેમાથી તે કાગ વીણી ખાય છે થોડીવાર તે કાગડો નર્કમા વિષ્ટા પડી હતી તે ઉપર જઇ બેઠો તે જોઇ ઇંદ્રે પુછ્યુ કે, આમ કેમ ? સતે કહ્યુ કે, એતો એની પૂર્વ પ્રકૃતિને અનુસરે છે કૃષ્ણે અરજુનને કહેલું કે, ભાઈ ! નયાત્ત્વે કહે છે ખરો પણ પ્રકૃતિનો નિગ્રહ તું શી રીતે કરશે ? ! તે નહી થાય તારી સામા બાણુ આવશે કે તારી ક્ષાત્ર પ્રકૃતિજ તરત તને બાણુ મારવાને પ્રેરશે. તેમ, એ પણ એની પ્રકૃતિ અનુસાર કરે છે

તાત્પર્ય કે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિરૂપ સર્વ પ્રાપ્તિ થાય, બધુ સમજે, છતા યોગાન્યોગે પાછો જીવત્વ ઉપર જઇ બેસે છે એ પ્રકૃતિ શી રીતે છુટે, એટલે સ્વરૂપમા અભુસ્થિતિ શી રીતે થાય ? જગતના સર્વ મોહક પ્રાણી પદાર્થ માત્રમા દોષ દર્શન કરતા રહી, પછી તે દોષ જોવા રૂપ દ્વેષના ત્યાગ કરે " સર્વ દ્રશ્ય કાંઇ વસ્તુજ નથી,–ભ્રાંતિ માત્ર છે, તો પછી શામા મોહ કરવો '' એમ વિચારી રાગનો પણ ત્યાગ કરવાથી ઉત્તમ વૈરાગ્ય એટલે સમત્વ પ્રાપ્ત કરવુ અને **इदमहं च वासुदेवः** આ દ્રશ્ય-વિશ્વ તથા હું વાસુદેવ બ્રહ્મ જ છે એવો અભ્યાસ સતત કર્યા કરવો તે અભ્યાસની દ્રઢતાથી (કીટ ભ્રમરની માફક) જીવત્વ અસ્ત પામી જશે, અને બ્રહ્મત્વ સિદ્ધ રહેશે

આત્મ દ્રષ્ટિએ તો સર્વ મુક્તજ છે દેહ દ્રષ્ટિએ જીવત્વ અને બદ્ધની ભ્રાન્તિ છે તે સત્સગ અને અહગ્રહ ઉપાસનાથી છેદી ભેદી નાખી આત્મતત્વમા અહંમમત્વ સ્થાપી તત્સત સ્વરૂપમા લક્ષ રાખી રહેવુ

મનોબળની પણ જરૂર છે.

એક સત મરણ પથારીમા પડ્યા છે શરીરમા બહુ અગ્નિ ઉઠયો છે તેની અસહ્ય વેદનાથી " હા–હી–અરેરે " કરે છે તેથી બીજા શિષ્યે મુખ્ય પટ્ટ શિષ્ય જે બીજે ગામ ગયેલો ત્યાથી તેડાવ્યો તે હાથ જોડી બોલ્યો કે, હે ગુરો ! આપ સમર્થ છો, પણ આવી રીતે બુમ પાડવાનું આ મડળીમા શોભા આપતું નથી. હમારી તો વાત જુદી છે આપ સમર્થ છો માટે પ્રાર્થના કરૂ છું ગુરૂ કહે મુર્ખ ! મને કલાક બાકી છે તુ મને શિખામણ શુ આપે છે જે ઘરમા આગ લાગે તેમા રહેલા જીવ જતુ છોકરા માણસ પશુ વિગેરે નાસવા લાગે છે તાપ લાગવાથી બુમ પાડે છે તેમ મારા શરીરઘરમા આગ લાગી તેથી જેને જેને તાપ લાગે પીડા થાય તે બુમ પાડે તેમા મારે શુ ! હું તો જેમ છુ તેમજ પૂર્ણ સ્વરૂપે છુ. એમ કહી કલાક થતા શરીર છોડી દીધુ

અપૂર્ણ

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૩] ભાદ્રપદ સંવત ૧૯૮૧-સપ્ટેંબર સને ૧૯૨૫ [અંક ૭

जागो.

(ગઝલ)

સુતેલા ઓ યુગ સાધો ! હવે જાગો હવે જાગો
સ્વ કર્ત્તવ્યે જ તનમનથી, જલદી લાગો જલદી લાગો,

ઉપાધિ દેખવા પૂરતો, તમે આલસ્યને ધાર્યો
સુવાનો વેશ લીધો તે, ત્વરિત ત્યાગો ત્વરિત ત્યાગો, સુતેલા૦

તમોને સાધના કેરી ગુરૂએ પાઇ ગળથુથી
ઉપેક્ષા બુદ્ધિથી આધા, અરે ભાગો, અરે ભાગો, સુતેલા૦

જાગીને જગવવાની એ રહી તમમાંહી શક્તિઓ,
પ્રમાદાલસ્યનો વાગો, ધરો આઘો, ધરો આઘો, સુતેલા૦

ત્યજીને મન્દતા મનની, પ્રબલ આવેગ પ્રકટાવો
પ્રાણબલ વાપરો, પ્રભુથી અધિક માગો અધિક માગો, સુતેલા૦

ગુરુ પાસેથી કળ જાણી, અને ના સાધી જો તેને,
રહ્યા નિષ્ફલ કલંક તણો, જીવનમાં રહી જશે ડાઘો, સુતેલા૦

મચ્યા સંપૂર્ણ બનથી જો, સમોદિત સત્પ્રયત્નોમાં,
જરૂર જાણો વિજય તમથી નથી આઘો નથી આઘો, સુતેલા૦

સર્વ પોતાનું અર્પીને, સફલ યત્ને હવે વાધો
ચહું તમ વિજયનો ડંકો, સદા વાગો, સદા વાગો, સુતેલા૦

(શ્રી ઉ૦)

चैतन्यचन्द्र दर्शनना आनन्दोद्गार.

(દેખુંગી મેરા બાગ સાંવરીઆ –એ લય)

અબ્ધિમાં મસ્ત મહાલું આનંદમાં,
મહાલું, મહાલું, મહાલું, મહાલું, મહાલું રી, મસ્ત૦

હર્ત્સાગરે રહી, દૃષ્ટિ રાખું
ઉંચે વ્યોમે, બીજે ન નાખું,

ચમક હું ન્યારી, ન્યાળું ન્યાળું ન્યાળું રી,
મુગ્ધ ચૈતન્ય ચંદમાં; અબ્ધિમાં૦

મન મહા મલહર એની પ્રભા શી !
અમૃતકેરો એ મહા રાશિ
અનુપમ ચિતિરસ પ્યાલું પ્યાલું પ્યાલું રી;
પીધુ પડી પ્રીતિ છંદમાં, અબ્ધિમાં૦

અણુ અણુને ચિતિ સત્તા પ્રેરી,
ચિતિ દ્યુતિ જગવે દીપ્તિ અનેરી,
ભાળું હવે શું કાળું કાળું કાળું રી,
રામ્યું ફર્યું જ્યાં દ્વન્દ્વમાં, અબ્ધિમાં૦

(શ્રી જ૦ દેવી)

यथार्थ शान्ति अने सुख मेळववाना उपायो.

જે મનુષ્યનું હૃદય પવિત્ર હોય છે તેમનુ હૃદય દયાળુ હોય છે. તેમનું જ જીવન ઉચ્ચ હોય છે, તેમને જ ખરી શાંતિ મળે છે સાચી શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્યે દયાળુ થવાની સાથે સત્યજ્ઞાન અને સારાસાર વિવેકને પણ ધારણ કરવાની જરૂર છે મનુષ્યને ઘણા પ્રકારની ટેવો પડી ગયેલી હોય છે જે મનુષ્ય જેવા વિચારનું સેવન કરનાર હોય છે તે મનુષ્યને તેવી ટેવો પડી ગયેલી હોય છે ઘણા મનુષ્યો એકવાર અમુક કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય કરે છે પણ તે નિશ્ચય પ્રમાણે ઘણાખરા ચાલતા નથી કારણ કે તેના વિચારાનુસાર તેને પડેલી ટેવો જ્યા સુધી છુટતી નથી, ત્યા સુધી તે પોતાના નિશ્ચય પ્રમાણે ચાલતો નથી માટે પ્રથમ અયોગ્ય પડલી ટેવો છોડવા માટે સદ્વિચાર સેવવાની અગત્ય છે

મનુષ્યનું જીવન તેના વિચારાનુસાર ઘડાયલું હોય છે ઘણા મનુષ્યો વારવાર કથા સાંભળવા જાય છે મહાપુરુષોનો સગ કરે છે, છતા તે ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલતા નથી. ઘણા એકવાર સત્ય બોલવાનો નિશ્ચય કરે છે પણ વ્યવહારમા પાછા ઘણીવાર અસત્ય બોલતી વખતે પોતે કરેલા સત્ય બોલવાના વિચારને ભૂલી જાય છે જો તે સત્ય બોલવાના વિચારનું સેવન કરે તો પછી તેને સત્ય બોલવાની ટેવ પડે છે જ્યા સુધી કોઇપણ પ્રકારે ચાલવાની તેને ટેવ પડતી નથી ત્યા સુધી તે કરેલા નિશ્ચય પ્રમાણે ચાલતા નથી

મનુષ્ય શાસ્ત્રો વાચે છે સદ્વિચારનું સેવન કરવુ જોઇએ એવુ સાભળે છે, કથામા સત્ય બોલવાનું મહાત્મ્ય સાભળે છે, ઇશ્વર આપણા હૃદયમદિરમા છે વિષયોની મમતા છુટતા ઇશ્વરપ્રતિ વળાય છે, સત્યનુ સેવન કરવાથી ઇશ્વરની પ્રસન્નતા મેળવાય છે સસાર અનિત્ય છે અને ઇશ્વર જ સત્ય છે એવો એવો ઉપદેશ સાભળે છે, પુસ્તકોમાં વાચે છે એકવાર તે પ્રમાણે ચાલવાનો નિશ્ચય કરે છે પણ તે પ્રમાણે તેનાથી ચાલી શકાતું નથી. કરેલા નિશ્ચયનો તે અજાણ્યે ભગ કરે છે, અને પોતાને પડી ગયેલી ટેવ પ્રમાણે ચાલે છે. આનુ કારણ કે તેને જે વિચારોનુ સેવન કરવાની કે જે પ્રકારે વર્ત્તન કરવાની ટેવો પડી ગયેલી હોય છે તે ટેવો જ્યા સુધી છુટતી નથી ત્યા સુધી તે પોતાના આચારવિચારમા ફેરફાર કરી શકતા નથી માટે મનુષ્યે પોતે જે પ્રકારના થવુ હોય, જેવા વિચારો સેવવાની ઇચ્છા હોય જે પ્રકારનુ વર્ત્તન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તે પ્રકારની ટેવો પાડવી જોઇએ

જેમ કોઇ રસ્તે વારવાર ગાડા જાય છે, તે રસ્તામા ગાડાંના પૈડાથી ચીલો પડે છે ચીલાવાળા માર્ગમા ગાડુ જાય છે ત્યારે બળદો તે ચીલે ચીલે ચાલ્યા કરે છે એ ચીલો કાપી બીજે રસ્તે તેમને વાળવા હોય છે ત્યારે ધણી મહેનતે તેમને બીજે રસ્તે લઇ જવા પડે છે છતા વારવાર તે ચીલા ભણી વળી જાય છે એકને એક રસ્તે વારવાર ગાડા જવાથી ત્યા ચીલો પડે છે, તે પછી તે ચીલે ચીલે જવાનુ ગાડાંને અનુકુળ થઇ પડે છે આવીજ રીતે મનુષ્ય જેનો વારવાર વિચાર કરે છે તે વિચારના સસ્કાર મનુષ્યના મન ઉપર વારવાર પડવાથી તે વિચારાનુસાર તેને વર્ત્તન કરવાનુ મન થાય છે જેના વિચાર કર્યા હોતા નથી તે વિચારાનુસાર ચાલવાનો તેને વિચાર આવે પણ તે ક્ષણિક હોય છે તે પ્રમાણે તે ચાલી શકતા નથી માટેજ મનુષ્યે પોતે જેવા પ્રકારનુ જીવન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તે પ્રકારના વિચારોનુ વારવાર સેવન કરવુ, સદ્વિચારનુ વારવાર સેવન કરવાથી તેના મન ઉપર સસ્કાર પડે છે અને એ સસ્કારાનુસાર તેના આચારો પણ ટેવ રૂપે સિદ્ધ થાય છે,

મનુષ્યને જેવું વર્તન સેવવાની ઇચ્છા હોય તેવી ટેવો પાડવી જોઇએ જ્યાં સુધી તેને તે પ્રમાણે વર્તવાની ટેવ નહિ પડે ત્યાં સુધી તેનાથી તે ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન નહી થાય તે ઇચ્છાનું તે વિસ્મરણ કરશે અને અજાણના પણ તે અવળે રસ્તે ચાલશે. જેમ કોઇ એક વાર સત્ય બોલવાનો વિચાર કરે છે કે હમેશા ગમે તેમ થાય તોપણ સત્ય જ બોલવું એવો એક વાર નિશ્ચય કરે છે તે જ્યાં સુધી સાવધાન રહે છે, ત્યાં સુધી તો સત્ય બોલે છે, પણ વ્યવહારના અનેક કામમાં તે પોતે કરેલી સત્ય બોલવાની પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય છે, અને પ્રાપ્ત થતા લોભને લીધે સ્હેજ જુઠું બોલવું એમાં શું, એમ ધારી અસત્ય બોલી દે છે, કરેલી પ્રતિજ્ઞાને તોડે છે પણ જો તેને સત્ય બોલવાની ટેવ જ પડી હોય છે તો જરૂર તે ગમે તેવા વ્યવહારમાં લિપ્ત થયેલો હોય છે તો પણ સત્યજ બોલે છે ભૂલે ચુકે પણ અસત્ય બોલતો નથી કરેલા નિશ્ચયાનુસાર સાવધાનતા રાખી વર્તન સેવવાથી તે પ્રમાણે વર્તવાની ટેવ પડી જાય છે ત્યારે પછી તે ભૂલેચૂકે પણ વિરુદ્ધ વર્તન સેવતો નથી.

મનુષ્યે પોતે જેવા પ્રકારના વિચાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેવા વિચારો વારવાર કરી કરીને તેવી ટેવી પાડવી જેવું વર્તન સેવવાની ઇચ્છા હોય તેવી રીતે વારવાર વર્તી તેવી ટેવો પાડવી જ્યારે તે ટેવો સ્વભાવસિદ્ધ થઇ જાય છે ત્યારે પછી તેનું જીવન ટેવો પ્રમાણે ઘડાય છે

બાળકોને નાનપણમાં જેવી ટેવો પાડવામાં આવે છે તે અનુસાર તેનું મોટી ઉમ્મરે જીવન ઘડાય છે ઘણે ભાગે સારી બાબતથી સારા સસ્કારો પડે છે, સારા વાંચનથી સારા સસ્કાર પડે છે ઉચ્ચ જીવન ગાળનારના સસર્ગમાં રહેવાથી ઉચ્ચ સસ્કારો પડે છે અને એ સસ્કારાનુસાર વર્તવાની તેને ટેવો પડી જાય છે જો બાળકને સારી સોબતમાં ઉછેરવામાં આવે, ઘરના સ્ત્રી પુરુષો ઉચ્ચ જીવન ગાળનાર હોય, તો તે બાળક જરૂર મોટી ઉમ્મરે ઉચ્ચ જીવન ગાળનાર થવાનું જો બાળકના માતા પિતા, સગા સબધી નીચ આચાર વિચારના હોય તેમ તે બાળકને નાનપણથી ખરાબ આચારવિચાર સેવનાર બાળકોના સંગમાં રહેવાનું થાય તો તે બાળકો મોટી ઉમ્મર થતા જરૂર દુરાચારી થવાના કારણ કે નાનપણમાં બીજાના વર્તનના જે સસ્કારો તેનામાં પડે છે તે પ્રમાણે વર્તવાની તેને ટેવો પડી જાય છે મનુષ્યનું જીવન તેના વિચારોનુસાર ઘડાય છે જો તે શુભ વિચારો કર્યા કરે તો જરૂર તેનું વર્તન પણ ઉચ્ચ થવાનું જ બુદ્ધિમાન અને મૂર્ખ મનુષ્યોમાં માત્ર વિચાર અને વર્તનનોજ ભેદ હોય છે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પોતે જેવા વિચારો કરે છે તે પ્રમાણેજ ચાલનાર હોય છે પોતાના વિચાર અને વર્તન પોતાના નિશ્ચય પ્રમાણે જ હોય છે અને મૂર્ખ મનુષ્યો પોતાના વિચાર અને વર્તનને પોતાને વશ રાખી શકતા નથી પણ પોતે પોતાના વિચારોને વશ થઇ જાય છે

બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પોતાના વિચારોને પોતાના કોઈ ઉત્તમ કાર્યને પૂર્ણ કરવામાં જોડે છે અને બાહ્ય વિષયોને તે વશ થતા નથી મૂર્ખ મનુષ્યો બહારના પદાર્થો જોઇને તેને જે વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિચારાનુસાર ચાલે છે અને લોભ, ક્રોધ, મોહ, મદને વશ થઈ પોતાના જીવનને નીચું બનાવી દે છે

પ્રમાદ અને અસાવધાનતાથી મનુષ્યને વારવાર નિષ્ફળતા મળે છે અને ધારેલું કામ સિદ્ધ થતું નથી ઇષ્ટોપાસના, સધ્યાદિ નિત્ય કર્મ, દેવદર્શન વિગેરે કરનાર પણ જો પોતે શુભ વિચાર ઉપર લક્ષ નથી આપતા, તો તેમણે કરેલા સત્કાર્યો પણ નિષ્ફળ

નીવડે છે જીવનને સુધારનાર ઉચ્ચ વિચાર છે, શુભ વિચારથી જ ઉચ્ચ જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જ્યારે ઉચ્ચ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારેજ મનુષ્યને સાચા સુખની, સાચી શાતિની પ્રાપ્તિ થાય છે

જે મનુષ્યો ઉચ્ચ આદર્શને રાખી શુભ વિચાર અને શુભ આચારનુ સેવન કરવાની સાવધાનતા રાખે છે તે મનુષ્યનુ જીવન ઉચ્ચ અને વિજયી બની શકે છે દરેક મનુષ્યે પોતે ઉચ્ચ વિચારને સેવી ન્યાયી બનવુ પરિણામનો વિચાર કરી કાર્ય કરવુ પોતે કેવા થવુ છે તે લક્ષમા રાખી પોતાના જીવનના ઉચ્ચ વિચાર અને આચારનુ સેવન કરવુ મનુષ્યે પોતાનામા દયાની સાથે જ્ઞાન અને વિવેકને પણ ધારણ કરવા એ ત્રણને એક રૂપ કરનાર ઉચ્ચ જીવનના અધિકારી બને છે

જ્યારે મનુષ્યની સ્થિતિ સારી હોય છે ત્યારે તો તે ધર્મિષ્ટ અને સદ્ગુણી રહેવા પ્રયત્ન કરે છે પણ દુ ખી સ્થિતિમા જ્યારે તે સદ્ગુણી, ધર્મિષ્ટ, સત્યવાદી, અને દયાળુ રહી શકે ત્યારે જ તેના તે સ્વભાવિક ગુણ ગણાય મનુષ્યને કરેલા નિશ્ચયથી ભ્રષ્ટ કરાવનાર તેના ચચળ વિચારો છે એક વાર કરેલા નિશ્ચયને ચચળ મન ભમાવી દે છે પણ જો તે દૃઢ નિશ્ચયી થાય અને મનને સ્થિર કરે તો જરૂર ધારેલાં કાર્ય પાર પાડી શકે

મનુષ્યે દયા અને પરોપકાર વૃત્તિનો ત્યાગ ન કરવો સત્યથી ચાલવાનો દૃઢ નિશ્ચય રાખવો ભલે તો વ્યવહારમા હાનિ આવે, અથવા લાખો રૂપિયા મળવાનો સભવ હોય, તો પણ તેણે કરેલા ઉત્તમ નિશ્ચયથી ભ્રષ્ટ ન થવુ, તેણે અન્યનુ ભલુ કરવાની ટેવ પાડવી જે મનુષ્યોને અન્યનુ ભલુ કરવાની ટેવ પડી ગયેલી હોય છે તેને આ સસારમા કદી વિપત્તિ આવી પડતી નથી

મનુષ્યે હમેશા હૃદયથી તેમજ બુદ્ધિના સદ્ગુણી થવુ હૃદયના સદ્ગુણો બુદ્ધિના સદ્ગુણો વગર સુરક્ષિત રહી શકતા નથી બુદ્ધિમા પણ માનસીક આવેગોની માફક અવગુણ હોય છે જેવી રીતે કામ અને ભોગવિલાસ સાચા પ્રેમના વિરોધી હોય છે તેવી જ રીતે વાક્જાલના નિર્રથક વાદવિવાદો પણ બુદ્ધિના વિરોધિ છે ન્યાયશાસ્ત્રની બારીકીઓ તત્વજ્ઞાનના ગુઢ તત્વોની સિદ્ધિ માટે તમને સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ વિષય ઉપર વિચાર કરવાથી ભલે આનદ થતો હોય, ઇશ્વરના સ્વરૂપનો નિર્ણય આમ છે, વેદમા મૂર્તિપૂજા નથી કે છે તેના સબધી નિર્ણય આમ છે, આવા વાદવિવાદો તમને વિદ્વાનમા ખપાવનાર ભલે તમે ગણતા હો, પરતુ તેથી આત્માને તો તે વખતે સાચી શાન્તિ નથી મળતી, જ્યા સુધી તમે સદ્વિચાર અને સદાચાર એવી ધર્માચારણનું પાલન નથી કરતા ત્યા સુધી તમને વાદવિવાદ માત્ર કર્યા કરવાથી તમને સાચી શાતિ નહી મળવાની સાચી શાન્તિ, સાચુ સુખ શાસ્ત્રોના વાદવિવાદમા નથી પણ તમારા સદ્વિચાર અને સદ્વર્તન ઉપર આધાર રાખે છે

જેમ દિવસે આકાશમા દૂર દેશમા ભ્રમણ કરનાર પક્ષિઓ સાજે જ્યારે પોતાના માળામા આવે છે ત્યારે જ સુખથી રાત ગાળે છે, તેવી રીતે તત્ત્વજ્ઞાનીને વ્યર્થ શબ્દાડબર અને તર્કવિતર્કમા સુખ નથી મળતું પણ જ્યારે તે સદ્ગુણને ધારણ કરી ઉચ્ચ જીવન વિતાવે છે ત્યારે જ સાચી શાતિ અને સાચુ સુખ મળે છે

મનુષ્યે જ્યાં સુધી પોતાના મનને વશ કર્યું નથી હોતુ, ત્યા સુધી મન પોતાને ફાવે તેમ વર્તે છે જો તે મનને વશ વર્તાવી શકે તોજ તે સદાચારી થઇ શકે મન ઉપર સદાચા-

ગના સુસ્કારો પડે છે ત્યારે જ તે વ્યવહારમા સદાચારી થઇ શકે છે સત્ય અને અસત્ય વસ્તુનુ જ્ઞાન મેળવવુ અસત્ય વિષયોની ભમના છોડી સત્ય એવા જે વિશ્વનિયંતા તેમા પ્રિતિ જોડતા શીખવુ

ઘણા મનુષ્યો બીજાના આચારવિચારની ખોડો કાઢી શકે છે બીજાના દોષો તેમને ઝટ સુઝે છે પણ પોતાનામાં તેવી ખોડો કે તેવા દોષો છે કે નહિ તેનો કદી વિચાર કરતા નથી જ્યા સુધી મનુષ્ય પોતાના દોષો પ્રતિ લક્ષ આપતો નથી, ત્યા સુધી તે સુધરી શકતો નથી જ્યારે તે પોતાનુ વર્ત્તનની બારીકાઇથી તપાસ ગખે છે ત્યારે જ તે સત્ય માર્ગે ચાલી શકે છે ,

મનુષ્યે પોતાના મનમાં ઉચ્ચ વર્ત્તનના સસ્કારો પાડી તેનુ ઉચ્ચ વર્ત્તન સેવવાની ટેવો પાડવી, ભૂલે ચૂકે પણ તેણે અયોગ્ય આચારવિચારનુ સેવન ન કરવુ જો તે ઉચ્ચ સદ્ગુણો ધારણ કરી ઉંચુ જીવન ગાળવાની ટેવ પાડશે તો પછી તે પ્રમાણે વર્ત્તવાને તે ટેવાઇ જશે તેમને કોઈ પણ રસ્તે ચાલવાની જ્યા સુધી ટેવ પડી હોતી નથી ત્યા સુધીજ તે અવળે માર્ગે ચાલે છે વાર વાર સત્ય બોલવાથી સત્ય બોલવાની ટેવ પડી જાય છે પ્રથમ અસત્ય ન બોલાઇ જવાય તેને માટે શરૂઆતમાં કાળજી રાખવી પડે છે, પણ ટેવાઇ ગયા પછી સાવધાનતાની વધુ જરૂર પડતી નથી પછી તો અસત્ય બોલતાં તરત સંકોચ ઉત્પન્ન થાય છે

મનુષ્યે હમેશાં ભલા થવુ અન્યનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા ગખવી જેમને અન્યનુ ભલુ કરવાની ટેવ પડી ગઇ હોય છે તે શત્રુ મિત્રને સરખા લાગે છે તે શત્રુનુ પણ ભલુ કરવા ઇચ્છે છે તે ભલાઇના ગુણો સાથે દયાળુ બને છે અન્યના દુ ખ દૂર કરવાનુ તેને મન થઈ આવે છે મનુષ્ય જેવી રીતે વર્ત્તવાની ટેવ પાડે છે તેવી રીતે તે વર્તે છે

મનુષ્ય માટે બીજાના દોષો જોવાની ટેવ છોડી દેવી પણ અન્યના ગુણ જોવાનો અભ્યાસ કરવો. પોતાનામા દોષો હોય તો તેનો તરત ત્યાગ કરવો, દરેકને પોતાનામા શુ દોષો છે તેની ખબર તો હોય છે જ, છતા પણ તે ગ્રાખ આડા કાન કરે છે અને બીજાના જરા સરખા દોષને મહાભાગતરૂપ આપે છે બીજાના દોષોનુ ચિંતન કરવાથી તે દોષો આપણામા આવે છે પોતાના દોષો ઉપર બારીક નજર ગખવી અને દરરોજ સાંજે વિચાર કરવો કે આજે આપણામા અમુક દોષો જણાયા છે, તે ફરી ન થવા પામે તેવી સાવધાનતા રાખવી

ઘણા લેખકો અને ઘણા વક્તાઓ અન્યને ઉપદેશ આપે છે છતા એ ઉપદેશની અસર અન્યના ઉપર થતી નથી કારણકે તે લેખક કે વક્તામા તેવા ગુણ હોતા નથી કથા કહેનાર સત્ય બોલવાનો ઉપદેશ આપે અને પોતાને જ્હેજ સ્હેજ બાબતમા અસત્ય બોલતા સંકોચ ન થાય તો તેના ઉપદેશની અસર સાભળનાર ઉપર થતી નથી માટે મનુષ્યે હમેશા સદ્ગુણી થવુ ઉચ્ચ આચારવિચાર સેવવા અને આત્મજ્ઞાન મેળવવા હમેશા પ્રયત્નશીલ રહેવુ

જેમનું હૃદય શુદ્ધ અને અન્યપ્રતિ તિરસ્કાર કે દ્વેષથી રહીત હોય છે, જેઓ સર્વની સાથે પ્રેમપૂર્વક પ્રીતિ રાખી વર્તે છે તેમને જ ખરી શાંતિનો અનુભવ થાય છે સર્વની સાથે પ્રેમ રાખવાનો ઉપદેશ કરનાર વક્તા ઘેર પોતાની સ્ત્રી સાથે કે કુટુમ્બીયો સાથે ક્રોધ પૂર્વક વ્યવહાર ચલાવતો હોય, અન્ય પ્રતિ દ્વેષ રાખતો હોય તો તેના પ્રેમના ઉપદેશની અસર બીજાને થતી નથી તેમ તેને પ્રેમના ગુણોનો લાભ મળતો નથી.

ઘણા શાસ્ત્રના પુસ્તકો વાચ્યા કે રોજ કથામા જઇ સાધુ સતોની કથા સાભળી તેથી કાઇ જ્ઞાન મળતું નથી, વાચવાથી જ્ઞાન ન મળે, જ્યારે વાચેલું અને સાભળેલું આચારમા ઉતારે ત્યારેજ યથાર્થ જ્ઞાન મળે છે તે સિવાય વાચેલું અને સાભળેલુ સર્વ નકામુ છે જ્ઞાની તો સદાચારી થઇ શકે છે સદાચારથી ઇશ્વરીય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે નમ્રતા મનુષ્યની બુદ્ધિના ડામાડોળ વિચારો અને મિથ્યા અભિમાનનું શમન કરે છે

મનુષ્યની પારક્ષા તેના વર્તનથી થઈ શકે છે દુરાચારી મનુષ્ય તેમ સદાચારી મનુષ્ય ઢાકયો રહેતો નથી, તે તરત તેના આચાર વિચારોથી ઓળખાઇ જાય છે દુરાચારી મનુષ્યને દુઃખ અને અશાતિ છોડતી નથી તેને સ્થાયી સુખ મળતું નથી. તે અસત્ય વર્તન સેવી સુખની આશા રાખે છે, અશુભ વિચારો સેવી કામ ક્રોધના દોષના વિચારોનું સેવન કરી સાચી શાતિ મેળવવા ઇચ્છે છે પણ જ્યા સુધી તે અશુભ વિચારો અને શુભ આચારોને છોડતો નથી ત્યા સુધી તેને સાચી શાતિ કે સત્ય સુખ નથી મળતું

આવા મનુષ્યોને દુઃખ આવે છે ત્યારે તે સમજે છે કે બીજા લોકો મ્હને દુઃખ આપે છે બીજાઓ મ્હને હાનિ કરવા તત્પર રહે છે, પણ તે નથી સમજતા કે એ દુઃખ પોતાના જ અશુભ આચાર અને દુરાચારનુ રૂપ છે સદ્દગુણોનું રક્ષણ કરવાનુ તેનામાં બળ નથી હોતું તે પોતાને દુઃખ આપનાર બીજા છે એમ માની તેમની નિદા કરે છે, તેમના પ્રતિ ક્રોધ કરે છે, તેમની સાથે દ્વેષ રાખે છે અને દુઃખથી બચવા માટે વધુને વધુ દુરાચારી બને છે તેની નિદા કરનારની તે વધુ નિદા કરે છે જે લોકો તેને દોષવાન કહે છે તેમના દોષ તે વધુ શોધી કહાડે છે કોઇ તેના સામે ગુસ્સે થાય છે તો તે સામે તેને ગાળો દઇ મારવા ઉપડે છે એવી રીતે તે પોતાને દુઃખ દેનાર અન્યને માની તેમની સાથે ઝઘડા કર્યા કરે છે એમ એમ તે વધુ દુઃખી થાય છે એ સર્વ અજ્ઞાનનાનુ ફળ છે પોતાને આવી મળતું દુઃખ પોતાની અજ્ઞાનતાથી મળે છે એમ તે માનતા નથી અને અન્યના દોષ કાઢે છે

જે લોકો શુભ વિચાર અને શુભ આચારને સેવનારા હોય છે તે કદી કોઇનો દોષ કાઢતા નથી અન્યના દોષ જોવાની ટેવવાળા મનુષ્યોમા અન્યના દોષ પ્રવેશ કરે છે જેમને બીજાના દોષો જોવાની ટેવ જ હોતી નથી, તેમનામા દોષો પ્રવેશ કરી શકતા નથી માટે મનુષ્યે હમેશા અન્યના ગુણ જોવાનો અભ્યાસ કરવો અન્યના દોષોનુ ચિતન મૂકી દેવુ તો જ તેમનામા ઉચ્ચ ગુણો આવે છે વારવાર ગુણનુ ચિતન કરવાથી તે ગુણો પોતાનામા પ્રવેશ કરે છે અને અતે તે ગુણોનુ વારવાર મનન થતા તે પ્રમાણે વર્તવાની ટેવ પડી જાય છે જ્યારે ટેવ પડી જાય છે ત્યારે તે ગુણ સ્વભાવસિદ્ધ થઇ જાય છે

મનુષ્યે હમેશા ઉચ્ચ આદર્શ સેવી ઉચ્ચ થવા પ્રયત્ન કરવો ઉચ્ચ વિચાર સેવી તે વિચારાનુસાર ઉચ્ચ આચાર સેવવા વારવાર અભ્યાસ કરવાથી તેનું જીવન ઉચ્ચ ઘડાય છે ઉચ્ચ જીવનના પરિણામે મનુષ્ય ઉચ્ચ બની અંતે અખડ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે

શ્રી ગોરક્ષ યોગવિદ્યા.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

ષટકર્મ.

ષટકર્મ—જેને મેદ અને કફ વધુ હોય તેને અત્યંત કઠીનતાથી પણ પ્રાણાયામનો અભ્યાસ સિદ્ધ થતો નથી જેથી તેણે પ્રથમ ષટકર્મ કરી પછી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ

પહેલા કહ્યું કે ધોતી વિગેરે ષટકર્મનું કાર્ય પ્રાણાયામથી થઇ જાય છે જેથી તે ન કરે તો પણ ચાલે પણ કેટલાક આચાર્યોનો એવો મત છે કે તે કરવા

ધૌતિ, બસ્તિ, નેતી, ત્રાટક, નૌલિ, કપાલભાતિ, એ છ ષટકર્મ ગણાય છે

ધૌતિ--ચાર આંગળ પહોળો, પંદર હાથ લાંબો, સ્વચ્છ ઝીણા મલમલનો લાંબો કકડો [પાઘડી પને] લઇ તેને થોડા ગરમ પાણીમાં પલાળી મુખથી પ્રથમ દિવસે એક હાથ, બીજે દિવસે બે હાથ, ત્રીજે દીવસે ત્રણ હાથ અને ક્રમથી પંદર દીવસે પૂરેપૂરો ગુરૂએ ઉપદેશ કરેલી રીતે ગળી જવો, તે વસ્ત્રનો પાછલો છેડો દાંતોથી દબાવી હોઠને અડકાડી પછી નૌલી કર્મ કરવું, જેથી છાતીમાં થઇ તે વસ્ત્ર ઉદરમાં જઇને આંતરડાને પણ સાફ કરે છે ત્યાર પછી ધીમે ધીમે તે વસ્ત્રને બહાર ખેંચવું એ ધૌતિકર્મ છે આ ક્રિયાથી ખાંસી શ્વાસ, પ્લીહા, કુષ્ટાદિ, વિષ રોગ, વીસ પ્રકારના કફરોગ, એ ધૌતી કર્મના પ્રભાવથી નિઃસંદેહ નાશ થાય છે

બસ્તિ—ડુંટી સુધી પાણીમાં ઉત્કટાસને બેસી છ આંગળ લાંબી, અને એક આંગળ અંદરથી પોલી એવી વાંસની નળી લઇ તે ચાર આંગળ ગુદામાં પ્રવેશ કરાવી ગુદા સંકોચનાથી પેટમાં પાણી ચઢે છે તે પાણી અંદર નૌલીકર્મ કરીને બહાર કાઢી નાખવું એ બસ્તિ કર્મ છે ધૌતિ બસ્તિ ભોજન કરીને તરત કરવા નહી, તથા તે કર્મ થઇ ગયા પછી તરત જમવું એ ઉત્તમ છે

હાલમાં રબ્બરની લાંબી લાંબ નળીવાળા બસ્તિકર્મને માટે વિલાયતી યંત્રો બજારમાં મળે છે તેનાથી બસ્તિકર્મ સુગમતાથી થઈ શકે છે આ ક્રિયાથી ગોળો ચઢવો પ્લીહા, જલોદર, વાત પિત્ત કફથી ઉત્પન્ન થયેલ સર્વરોગ નાશ પામે છે

જળમાં બસ્તિ કર્મ કરવાના અભ્યાસથી શરીરની સપ્ત ધાતુ રસ, રૂધિર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા, શુક્ર તથા પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય અને ચાર અંત:કરણ—મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર, તાપ, વિક્ષેપ, શોકાદિ મોહ, ગૌરવ, આવરણ, દીનતા, રાજસ તામસના ધર્મ સર્વ નિવૃત્ત થાય છે પ્રસન્નતા, કાંતિ, વધે છે, જઠરાગ્નિ દીપ્ત થાય છે વાતાદિ સમસ્ત દોષો દૂર થઇ નિરોગિતા પ્રાપ્ત થાય છે

નેતિ—એક રેશમનો ગાંઠ વગરનો સુંવાળો દોરો લઇ તેનો એક છેડો નાસિકાના એક છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવી બીજા છિદ્રને બંધ કરી પૂરક કરવો, જ્યારે તે દોરાનો છેડો ઉપર ચઢે ત્યારે મુખથી શ્વાસ બહાર કાઢી તે સુતરનો છેડો મુખમાં આવે ત્યારે તે છેડો એક હાથ વડે બહાર ખેંચી અને નાકના છિદ્રવાળો એક છેડો બીજા હાથ વડે ઝાલી વારંવાર ખેંચવો જે નેતિકર્મ છે આ ક્રિયાથી કપાળ તથા નાસિકાના મળ દૂર થઇ સૂક્ષ્મ

પદાર્થદર્શી દિવ્યદષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે અને કન્દમૂળના સ્થાનથી ઉપરના સમસ્ત રોગ સમૂહને જલ્દી શાંત કરે છે

ત્રાટક—એકાગ્રદષ્ટિથી કોઈ સૂક્ષ્મ વસ્તુને જ્યાં સુધી નેત્રામા પાણી ન આવે ત્યા સુધી જોયા કરવી, આખમા પાણી આવે તે પછી બધ કરવી, એને મત્સ્યેન્દ્રાદિ ત્રાટક કહે છે કેટલાક પ્રથમ નાસાગ્ર સ્થાનમા જોવાનો અભ્યાસ કરી ભ્રૂમધ્ય કિંવા ભ્રકુટી જોવાનો અભ્યાસ કરે તો તેથી પણ ત્રાટક સિદ્ધ થાય છે ત્રાટકનો અભ્યાસ હમેશા કરવાથી દષ્ટિ સ્થિર થાય છે આ પ્રમાણે ત્રાટક કરવાથી નેત્ર રોગ મટે છે, નેત્રનુ બળ વધે છે, આળસ નિદ્રા ઉપર જય થાય છે, તદ્રા અને તમોગુણી ચિત્તવૃત્તિના ક્રોધાદિ દૂર થાય છે જેવી રીતે સુવર્ણના ભડારને કાળજીથી ગુપ્ત રાખવામા આવે છે તેવી રીતે આ ક્રિયાને પણ ગુપ્ત રાખવી

નૌલિ—બન્ને ખભા નીચા નમાની ઉદરને જમણી તરફ તથા ડાબી તરફ હલાવી અદરના જળને ભમરની માફક હલાવ્યા કરવુ તેને સિધ્ધ લોકો નૌલિ કહે છે દક્ષિણ તથા ડાબી તરફ હલાવવાનો અભ્યાસ કરી પછી નીચે તથા ઉપર પણ ચરખાના માફક પટના જળને હલાવવા જોઇએ આ ક્રિયા મદાગ્નિને વધારી ભોજન કરેલા અન્નાદિને જલ્દી પચાવે છે સમસ્ત વાતાદિ રોગોને મટાડનાર, આનંદ આપનાર, ધૌતિ આદિ સર્વ કર્મમા દોષ છે ધૌતિ, બસ્તિ એ બે ક્રિયાઓમા નૌલિ કરવાનુ વિધાન છે એથી તે વિધિ અહીં બતાવી છે

કપાલ ભાતિ—લવારની ધમણની માફક જલ્દી જલ્દી રેચન અને પૂરક કરવા તે કપાલભાતિ છે એથી વીસ પ્રકારના કફરોગ મટે છે.

આ ષટકર્મો કરવાથી સ્થૂલ ભાવ, કફરોગ મળ પિત્તાદી દૂર થાય છે ત્યાર પછી પ્રાણાયામ કરે તો વગર શ્રમે યોગ સિદ્ધિ થાય છે.

ગજકરણી મુદ્રા—અપાન વાયુને કઠ નળીમા ચઢાવી ઉદરગત ભુક્તાપિત્ત, અન્ન જલાદિને બહાર કાઢવા આ અભ્યાસથી રાખી નાડીચક્ર પોતાને આધીન થાય છે એને હઠયોગી ગજકરણી કહે છે

ઉપર પ્રમાણે નાડીશોધન થયા પછી પણ યમ, નિયમ આસન સાધીને ષટચક્ર ષોડશાધારની ક્રિયા જાણી નાડિજાળ, નાડિગત વાયુનુ જ્ઞાન મેળવી ચદ્રતારાનુકુલ શુભદિન, શુભ મુહૂર્તમા લગ્ન નવાશાદિ શુભ જોઇને એકાંત સ્થલમાં શ્રી ગુરૂ, ગણેશનુ પૂજન, મગલ પાઠ, સ્વસ્ત્યયન કરાવી યોગાભ્યાસનો ઉપદેશ કરનાર શ્રીગુરૂને આરાધનાથી સતુષ્ટ કરીને તેમની આજ્ઞાથી યોગાભ્યાસનો આરભ કરવો.

પ્રાણાયામ

હવે પ્રાણાયામનો વિસ્તાર કહીએ છીએ પ્રાણવાયુ જે દેહમા સ્થિત છે અને મૂલાધાર સ્થિત અપાન વાયુને ઉપર ચઢાવી નિરોધ કરી એકજ શ્વાસમા કુડલિથી રોકાયેલા સુષુમ્ણાદ્વારને ઉઘાડી સુષુમ્ણા નાડીની ચિદાકાશમા ઉર્ધ્વ ગતિ કરાવે છે તે પ્રાણાયામ સમજવો

રેચક, પૂરક, કુભકના ભેદે કરીને પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે બહારના વાયુને અંદર પ્રવેશ કરાવવો તે પૂરક, વાયુને અંદર રોકવો તે કુભક, રોકેલા વાયુને બહાર કાઢવો તે રેચક છે પ્રણવનુ સ્મરણ કરનાર પ્રાણાયામ છે બ્રાહ્મણને પ્રણવનો, ક્ષત્રિય વૈશ્યને એકાક્ષર મત્ર જપનો અધિકાર છે પૂરકમા અકાર સ્મરણપૂર્વક ૧૨ પ્રણવ જપ કરવા ચદ્ર નાડી (નાસીકાના ડાબુ છિદ્ર) થી પૂરક કરી ઉકારના સ્મરણપૂર્વક ચન્દ્રમન્ડલનુ પ્રણવના ધ્યાન

સહિત ૧૬ પ્રણવ જપ કરતા સુધી કુભક કરી પછી મકારના ધ્યાનપૂર્વક ૧૦ પ્રણવ જપ કરતા સુધીમાં ધીમેથી રેચક કરવો એ એક પ્રાણાયામ છે

પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરતા કરતાં જો સયમ પુરો ન થાય તો નાડી મલીન થઇ જાય છે એથી ફરી નાડીશોધન પ્રાણાયામ કહીએ છીએ ચદ્રાગ, સૂર્યાગ, પ્રાણાયામ, પ્રાણાપાન વાયુ સયુક્ત ૧૨ પ્રણવ માત્રા કરીને પૂરક ચદ્રમડલ સૂર્યમડલ ધ્યાનયુક્ત ૧૬ માત્રા કરીને કુભક, અને ૧૦ માત્રાથી રેચક કરીને ચદ્ર સૂર્ય નાડીમલને નાશ કરે છે એવા યોગિયોને જાણવા

પૂરકમા ૧૨, કુભકમા ૧૬, રેચકમા ૧૦ માત્રા પ્રણવની થાય તે પ્રાણાયામ કનિષ્ટ છે એથી બમણી અર્થાત્ પુરકમાજ ૨૪, કુભકમા ૩૨, અને રેચકમા ૨૦, એ મધ્યમ અને પુરકમા ૩૬, કુભકમા ૪૮ અને રેચકમા ૩૦ માત્રા પ્રણવની થાય એ ઉત્તમ પ્રાણાયામ છે

કનિષ્ટ પ્રાણાયામમા પરસેવો થાય છે મધ્યમમા કપ થાય છે ઉત્તમમા યોનિનો આધાર ઉંડે છે એથી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો એ મુખ્ય છે

પ્રાણાયામની વિધિ—સ્થાન એકાંત સ્થળમા મોટા દળવાળા, કામલકામળી વિગેરેના પવિત્ર આસન ઉપર પદ્માસન વાળીને બેસવુ પછી શ્રી ગુરૂ અને શિવને પ્રણામ કરી જેમાથી અમૃત સ્ત્રવિત થઇ રહ્યુ છે એવા ચદ્રબિબનુ ધ્યાન ભ્રૂમધ્યમા કરતા બંને દૃષ્ટિ ભ્રૂમધ્યમા સ્થાપન કરવી તે પછી બ્રાહ્મણુ પ્રણવનો, ક્ષાત્રય, વૈશ્યે એકાક્ષર મત્રનો ઉપર પ્રમાણે માત્રાના પ્રકારથી પૂરક, કુભક, રેચક પ્રાણાયામ, ચદ્રાંગ, સૂર્યાગ, પ્રકારે નિરતર કરતા રહેવુ મૂલાધારના સંકોચનપૂર્વક અપાનવાયુને ઉપર ચઢાવી પ્રાણવાયુની સાથે ઐક્ય કરવો તેથી અપાનવાયુની સાથે મળેલો પ્રાણવાયુને શક્તિચાલન મુદ્રાથી સૂતેલી કુડલિનીને સુષુમ્ણા માર્ગે ઉપર ચઢાવવી આ વિધિ કરવાથી યોગ સમસ્ત પાપોથી મુક્ત થાય છે

કુંભક પ્રાણાયામ—ષણ્મુખી કરીને પૂરક વાયુથી ઉદર પૂર્ણ કરીને ઉપરના ૭ અને નીચેના ૨ એ નવ દ્વારોને રોકી મૂલાધારગત કાલાગ્નિ અપાનવાયુ સહિત શક્તિચાલન પ્રકારથી પ્રબુદ્ધ થઇ રહેલી કુડલિનીને ઉપર ચઢાવી આજ્ઞા ચક્રથી ઉપર મુકત વાયુથી પૂર્ણ કરીને સ્થિર કરી, સહસ્રદલ કમલમા રહેલા પરમાત્માના ધ્યાનથી જ્યોતિ પ્રત્યક્ષ કરીને યાવત્કાલ સમયોગી નિશ્ચલ થઇ પરમાત્માનુ ધ્યાન કરે છે એ કાળ યોગિને માટે મોક્ષ સરખો છે આત્મધ્યાન તત્પર યોગીશ્વર સિદ્ધ આવા યોગિની ધન્યવાદ પૂર્વક સ્તુતિ કરે છે એ પરમ ફલ યોગનુ છે

આ પ્રકારે નિત્ય નિરતર અભ્યાસપૂર્વક પ્રાણાયામ કરવાથી અનેક પાપ રૂપી કાષ્ટને ભસ્મ કરી નાખનાર અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે સસારરૂપી સમુદ્રમાથી તારનાર મહાસેતુ રૂપ યોગિજનોને માટે આ પ્રાણાયામ મનાય છે

પશ્ચિમતાન આદિ આસનોથી શરીરના અશેષ રોગ નાશ પામે છે પ્રાણાયામથી સમસ્ત પાતક અને પ્રત્યાહારથી માનસિક અનેક વિકાર નષ્ટ થાય છે ધારણાથી મનમા ધૈર્ય વધવાથી ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ધ્યાનથી અદ્‌ભૂત ચૈતન્ય સર્વ શારિરિક જ્ઞાન મળે છે અને સમાધિથી જીવાભિમાનનો ત્યાગ થઇ જેથી પુણ્યપાપ લિપ્ત થતા નથી એવો કૈવલ્ય મોક્ષ મળે છે

બાર પ્રાણાયામ કરીને પ્રત્યાહારનુ ફળ આપનાર પ્રત્યાહાર, (૧૨૧) પ્રત્યાહાર (૧૪૪ પ્રાણાયામ) થી ધારણાનુ ફળ આપનાર ધારણા, (૧૨) ધારણા (૧૭૨૮ પ્રાણાયામ) થી પ્રાણાયામ રૂપ ધ્યાન (૧૨) ધ્યાન (૨૦૭૩૬ પ્રાણાયામ) થી પ્રાણાયામ રૂપ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે

સમાધિનુ' સ્વરૂપ—મૂલાધારચક્ર ચતુર્દલકમળ કર્ણિકામા સુષુમ્ણાદ્વારની સન્મુખ સ્વયભૂ લિગના શિરમા બિદુસ્વરૂપ કુડલિનીનુ દેદિપ્યમાન બિબ છે એ દીપ્યમાન બિબ સમાધિના અતે મળનાર, સમસ્ત જગત્મા વ્યાપ્ત કરનારી ઉત્તમ જ્યોતિ કાલાગ્નિ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે તેના દર્શન સમાધિ દ્વારા થતા જન્મમરણ આવતા નથી કર્મમા લિપ્ત થવાતુ નથી અને કૈવલ્યનો અનુભવ થાય છે

સમાધિની પ્રક્રિયા--પ્રથમ સિદ્ધાસન વાળી બન્ને હાથના અગુઠાથી બન્ને કાનના છિદ્ર, તર્જનિ આગળીયોથી બન્ને નેત્ર, મધ્યમાથી નાસિકા, અને અનામિકા, તથા કનિષ્ઠાથી મુખ બધ કરીને અધિમુખ દ્વારથી પાર્ગત કરીને મૂલાધારમા રહેનાર અગ્નિ તથા અપાનવાયુ સહિત પ્રાણવાયુને હૃદયકમલમા ધારણ કરી ઉપર ચઢાવી સહસ્ત્રદલ કમલમા ધારણ કરવો. એ પ્રકારે સમાધિનો અભ્યાસ કરનાર યોગિ અપાનવાયુ સમિલિત પ્રાણવાયુમય થઇ સવ દ્રષ્ટા સાક્ષિજત અતરાત્માની તુલ્યતાને પ્રાપ્ત થાય છે

એ પ્રકારે જ્યારે પ્રાણવાયુ સહસ્ત્રદલ કમલમા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ઘટા, નગારા, આદિ વાદ્યોનો ધ્વનિ પ્રકટે છે એ ચિન્હ જણાય તો યોગસિદ્ધિ સમિપ છે એમ જાણવુ તથા યોગ્ય નિરતર પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી સર્વ રોગ ક્ષય પામે છે એવીજ રીતે અવિધિ વિચ્છિન્નાભ્યાસાદ પ્રાણાયામથી અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે અયોગ્ય પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી વાયુ વિરૂદ્ધ થઇને હિચકી કાસ, શ્વાસ, માથાની પીડા, કાનનુ શૂળ, નેત્રની વ્યથા એ સર્વ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે

જેમ સિહ, વાઘ, હાથી ઇત્યાદિ દુષ્ટ પશુઓ મદ મદ કરીને તેને અનુકૂલ ક્રમથી વશ કરવાથી તે પોતાના પાલકને વશ રહે છે તથાપિ કોઇક વખતે જરા પણ તેની સાથે વિરોધ થતા પોતાના પાલકને પણ મારી નાખે છે તેવી રીતે પવન પણ યોગ્ય અભ્યાસથી વશ થાય છે અને અયોગ્ય અભ્યાસથી રોગાદિ ઉત્પન્ન કરીને તેના અભ્યાસીનુ અનિષ્ટ પણ કરે છે

વાયુનું વારવાર રેચન કરવુ જેમ નાકના છિદ્ર સામે રૂનુ પુમડ રાખ્યુ હોય અને તે હીે તેવી રીતે વારવાર પૂરક પણ કરવો જેથી કરીને ચિત્તમા ઉદ્વેગ ન થાય, શ્વાસ તેના મૂકતા ગમગમણ ન થાય, એવી રીતે થોડા થોડા યોગ્ય ક્રમથી જેમ જેમ સહન થઇ શકે તેમ તેમ પૂરક કુભકની માત્રા વધારતા જવુ એવી રીતે ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધારવાથી સિદ્ધિ નજીક સમજવી. (અપૂર્ણ)

विलाससुंदरी.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૭ મું

દેવી વિલાસસુંદરી.

ज्ञेय सनित्य सन्यासी योन द्वेष्टि न काङ्क्षति
नर्द्वन्दो हि महाबाहु ! सुख बन्धान प्रमुच्यते ॥

જે કોઇની સાથે દ્વેષ કરતો નથી, જે કોઇ વસ્તુની અભિલાષા કરતો નથી, તેને નિત્ય સન્યાસી જાણવો જોઇએ એવા દ્વેષાદિથી શૂન્ય મનુષ્ય અનાયાસ જ સંસારના બંધનોથી મુક્ત થાય છે

શ્રી, ભગવદ્‍ગીતા અ. ૫ શ્લો. ૩

રામનાથે તે મહાપુરૂષની આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણનું ચરણામૃત લાવી પોતાના માંદા પુત્રને પાયું અને બીજું શરીરે ચોપડ્યું જેથી તેનો પુત્ર ધીમે ધીમે સારો થયો. પાંચેક દિવસ પછી ડાકટરે આવી કહ્યું કે રામનાથ, હવે આપના પુત્રને શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી આરામ થયો છે મારે આવવાની હવે કાંઇ જરૂર નથી

રામનાથ—ભાઇ સાહેબ, મારો પુત્ર આપની કૃપાથી બચી ગયો છે, તમારૂં એ ઋણ હું આ જન્મમાં તો ચુકવી શકું તેમ નથી

ડાકટર—જુઓ ભાઈ, એ બધી ભગવાનની કૃપાનું ફળ છે, આપણે શું કરી શકવાના જુઓ, જે વખતે એક એક ઘડી પ્રલયકાળના જેવી વીતી રહી હતી, દવા દારૂ વગર એ પુત્ર મરવા પડયો હતો, ઘેર મોહનલાલે જપ્તી બેસાડી હતી, આપણે બધા ગભરાઇ ગયા હતા, તે વખતે કોણ જાણે એકાએક ક્યાંથી પેલા દયાળુ મહાત્મા આવી પહોંચ્યા અને તમને બચાવી લીધા એ બધું તમારી ભક્તિનું ફળ અને ભગવાનની કૃપાનું જ ફળ તમને મળ્યું છે મનુષ્ય શું કરી શકે ?

રામદાસ—હા ભાઇ, પણ એ મહાપુરૂષ પછી ક્યાં ચાલ્યા ગયા તેનો પત્તો ન ખાધો. ખરેખર એ કોઇ દેવ હશે ! જો ફરી એકવાર તેમના દર્શન થાય તો હું તેમના ચરણોમાં પડું તમને ખબર છે કે તે મહાપુરૂષ ક્યાંથી આવ્યા હતા અને ક્યાં ગયા

આ પ્રમાણે આ બે વાતો કરતા હતા ત્યાં પાછળથી આવી કોઈએ કહ્યું કે " હું એ-મનું ઠેકાણું બતાવીશ "

આ સાંભળી તેમણે પાછળ જોયું અને આવનારને જોઈ બંને જણ ઉભા થઈ ગયા જોયું તો દેવી મંદ મંદ હાસ્ય કરતી ઉભી હતી દેવીએ કહ્યું હું તે મહાપુરૂષ તમને બતાવીશ એ દેવ નથી પણ આપણા જેવા મનુષ્ય જ છે

ડાક્ટર—માજી, ભલે તે આપની માફક મનુષ્ય હોય, પણ તે ખરેખર દેવ છે, શું ફરી તેમના દર્શન થશે ?

દેવી—"હા, કદાચ થાય પણ ખરા, કદી તમને તે મળશે ખરા, તેમનું રહેવાનું ચોક્સ ઠેકાણું તો નથી તમે મને દેવી કહેવી હોય તો ભલે કહો, પણ હું દેવી નથી, તમારા જેવી મનુષ્યજ છું મનુષ્ય પોતાના સત્પ્રયત્નથી શુભ આચાર વિચારથી, દયા, પરોપકાર અને સત્કાર્યોથી દેવ બની શકે છે રામનાથના પુત્રને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાથી જ મટયું છે હજુ પણ તેને ખાવા પીવાની સંભાળ રાખજો, ખુલ્લી હવામાં રાખો, શરીર અને મનની વિશ્રાંતિ લેવા દેજો ઠીક હું જાઉં છું "

રામનાથ—માજી મારા પુત્રને આપે જીવતદાન આપ્યું છે આપ બે દિવસ અહી રહો તો સારૂ

દેવી—ભાઇ, મારે જરૂરી કામ છે તેથી હાલ જવું પડશે, ફરી વળી કોઇ વાર આવીશ

ડાક્ટર—ભાઇ રામનાથ, પેલા મહાપુરૂષે આપના પુત્રની દવા માટે જે રૂપીયા આપ્યા હતા તેમાંથી દવાના પૈસા કાપતાં સો રૂપિયા વધ્યા છે તે આપને આપવાનું તે મહાપુરૂષે કહ્યું હતું તે આ રહ્યા તમે લઇ લ્યો

રામદાસ—ભાઈ, એ રૂપિયા હું નહિ લઉં. તે મહાપુરૂષનું ઠેકાણું માજી જાણે છે માટે એમને આપો, તે તેમને આપી દેશે

દેવી—ભાઇ રામદાસ એમને રૂપીયા પાછા આપવાની જરૂર નથી આ પુત્રને માટે હજુ તમારે રૂપિયાની જરૂર પડશે, તેમાં વાપરતાં જે બચે તેને બીજા કોઇ પરોપકારના કાર્યમાં વાપરજો

રામદાસ—માજી, ગોપાળને માટે આપે જે વાસણો આપ્યા છે તે ક્યાં મોકલું ?

દેવી—એ તમેજ હમણાં વાપરો મારે જરૂર હશે ત્યારે જણાવીશ

આમ કહી દેવી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા રસ્તામાં હિંદુ, મુસલમાન સર્વ પ્રજા દેવીને નમન કરતી તે સર્વની સાથે આનંદથી વાત કરતા કુશળ સમાચાર પૂછતા છોકરા માજીને જોઇ રાજી થતા લોકો માજી આવે છે, માજી જાય છે એમ કહેતા હતા તે સ્ત્રી ત્યાંથી એક તળાવ ઉપર ગઇ, ત્યાંથી આગળ એક મેદાનમાં ગઇ, ત્યાં વસ્તી નહોતી તાપમાં તેનું શરીર લાલચોળ થઇ ગયું હતું પાસે એક વડનું મોટું ઝાડ હતું, ત્યાં થાક ખાવા તે બેઠી

જેને લોકો માજી કહે છે, જેને લોકો કોઇ દેવી હશે એમ માને છે એવી તે દયાળુ સ્ત્રી વડ નીચે બેઠી કાંઇક વિચાર કરતી હતી ત્યાં બીજી તરફથી એક સુંદર નવયૌવના સ્ત્રી આવી, તેણે દેવીને પ્રણામ કર્યા. તેણે દેવીને કહ્યું કે માજી, આપે મને કોઈ દિવસ જોઇ નથી, મે પણ આપના કદી દર્શન કર્યા નથી. પણ પરમહંસજીના મુખથી, આપની પ્રશંસા સાંભળી

છે આપ દેવી છો, આપ આજે આ તરફ આવવાના છો એમ માની હું અહીં આવી છુ

દેવી—આપ કોણ છો? મારૂં આપને શુ કામ પડ્યુ?

સ્ત્રી—માજી, હુ એક સધવા સ્ત્રી છુ, મારો પતિ વૃદ્ધ, કંજુસ, નિર્દય અને અધમ હોવાથી હું સધવા છતાં પણ વિધવા છુ હું તો તેના ત્રાસથી ત્રાસી ગઇ છુ તેને મારો પતિ કહેતા પણ શરમાઉ છુ એટલે વધુ શુ ઓળખાણ આપુ

દેવી—અરે, કોઇ પણ કુલિન સ્ત્રીના મુખથી આજ સુધી મે આવી વાત નથી સાભળી પિતાના મુખથી પોતાના પતિ શિવજીની નિંદા સાભળી તેમના પત્ની સતીએ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો હતો. અને આજે તમારા જેવી સ્ત્રી પોતે જ પોતાના મુખથી પોતાના પતિની નિંદા કરી રહી છે તું ગક્ષસી છે, તારા જેવી પતિની નિંદા કરનારી અધમ સ્ત્રીનું મુખ જોવા હું ઇચ્છતી નથી

સ્ત્રી—હા મા, હું રાક્ષસી છુ મારા જેવી બીજી પાપીણી નહિ હોય, મારો પતિ મારી આખોના કંટકરૂપ બને લાગે છે હું ઇચ્છા કરવા છતા પણ મારા પતિની સાથે સ્નેહ ન કરી શકી મારા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત નથી

દેવી—જેનું સ્મરણ કરવાથી પણ પાપ થાય છે તેવુ પાપ પણ તે કર્યું છે? અભાગણી, તું શુ સ્ત્રીનુ જીવન, નારીના સારરૂપ ધન, જે સતીત્વ સમ્પત્તિને પણ ખોઇ બેઠી છુ?

દેવી—"મા, મે તે મહાપાપ કર્યું નથી આ જીવનમા મે કદી કોઇ પરપુરુષની ઇચ્છા નથી કરી મારા સ્વામીની ઉપર સ્નેહ નથી છતા મે પરપુરુષ સાથે સ્નેહ નથી જોડ્યો, હું સસારના સર્વ પુરુષોને મારા બાપ, ભાઇ અને પુત્રતુલ્ય સમજુ છુ મારા મનમા પણ મે પાપ કરવાની ઇચ્છા નથી કરી

દેવી—તો તારૂં મન તારા સ્વામીની સાથે કેમ મળતું નથી

તે પછી તે સ્ત્રીએ પોતાના જીવનની બધી હકીકત તે દેવીને કહી પોતાના સ્વામીનો દુષ્ટ સ્વભાવ, ખરાબ ચરિત્રની હકીકત કહી સંભળાવી સ્વામીને સારે માર્ગે વાળવા ઘણો યત્ન કરવા છતા તેમા નિષ્ફળ થઇ, તેની સાથે સ્નેહ કરવા જતા માર પડ્યો, ગાળો ખાધી અને અનેક પ્રકારના દુ ખ વેઠવા પડ્યા, તેથી એક બીજાની સાથે મેળ ન મળ્યો એ બધી વાત તેણે કહી એટલે દેવી તેના મનની વાત સમજી

દેવીએ કહ્યુ—હુ સમજી કે તારો પતિ મનુષ્ય નથી પણ રાક્ષસ જેવો છે પણ જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની સેવા કરતી નથી અને હંમેશા સ્વામીના દોષ જ જોયા કરે છે, તે સ્ત્રીનો જન્મારો વ્યર્થ ગણાય છે ઠીક; હવે તારી શી મરજી છે?

સ્ત્રી—મારો વિચાર એવો છે કે મારા પતિના પાપો અને દુરાચારોને દૂર કરવા; જે જે લોકો ઉપર તેણે અત્યાચાર કર્યા છે તેમના દુ ખ દૂર કરૂ વળી તેણે જે રીતે પોતાનું જીવન વિતાવવા નિશ્ચય કર્યો હતો તે વાત કહી

દેવી—ઠીક તું જે પન્મહસજીની વાત કહે છે તેને અને તારે શો સંબંધ છે?

સ્ત્રી—કાઇ નહિ, તેમણે મારા ઉપર દયા કરીને મને બે ચાર દિવસ દર્શન આપ્યા હતા મે તેમને મારા મનની વાત જીવ ખોલીને કહી હતી, તેથી તેમણે મને આપને મળવાનું કહ્યુ અને આપ કહો કે મારે શુ કરવુ?

ભક્તિ કરવા લાગ્યો તેણે રામદાસને આપેલો ત્રાસ તેને સાંભળી આવ્યો. એક દિવસે શ્રીકૃષ્ણમંદિરથી બારોબાર તે રામદાસને ત્યાં ગયો

રામદાસ અત્યારે ઘણો દિલગીરીમાં હતો, તેના ઘરમાં આજે ચોખાનો દાણો સરખો પણ ન્હોતો. મહિનામાં પંદર દિવસતો તેના એવાજ જતા તે બજારનાં જતો હતો ત્યાં તેની બ્હેને આવી તેને સમાચાર કહી સંભળાવ્યા કે દેવી આવ્યા છે તે સાંભળી તે કામ ધંધાની વાત ભુલી તે પાછો વળી ઘેર આવ્યો, તેણે માતાજીને પ્રણામ કર્યા દેવીના આવ્યાથી રામદાસની ચિંતા ટળી

આ સમયે રામદાસે દૂરથી મોહનલાલને આવતો જોયો. મોહનલાલને જોઇ રામદાસના મનમાં ધ્રાસ્કો પડ્યો તેણે આવી રામદાસના સુખસમાચાર પૂછવા માંડ્યા પણ રામદાસ તો ત્રાસનો માર્યો કાંઇ જવાબ ન આપી શક્યો થોડીવારે કહ્યું કે ભાઇ, કેમ આવ્યા છો, તમારૂં લેણું તો વસુલ થઇ ગયું છે

મોહનલાલ—તેની કાંઇ ચિંતા નહિ, હું તે માટે નથી આવ્યો, પણ હું તો માત્ર તમારી ખબર પૂછવા આવ્યો છું વળી એક વાત કહેવાની છે, તે એ કે મેં તમારા ઉપર જે હુકમનામું મેળવ્યું હતું, તેટલી રકમ તે ન્હોતી પણ હિસાબમાં ભૂલ હતી

રામદાસ ગભરાટનો માર્યો કહેવા લાગ્યો કે, ભાઇ મારો જીવ હવે ન લ્યો આગળથી હવે એક પૈસો પણ આપી શકાય તેમ નથી, તો રૂપિયા ક્યાંથી લાવું તે વખતે તો પેલા મહાત્માએ આવી તમારાથી મારો છુટકારો કરાવ્યો હતો. પણ હવે શું કરૂં, માફ કરો, રૂપિયા પૈસાની વાત ન કરો

મોહનલાલ—હવે તમારે રૂપિયા નથી આપવાના, મેં તમારી પાસેથી જેટલા રૂપિયા લીધા છે તેટલા મારે લેવાના ન્હોતા, મેં તે વખતે તમારી પાસેથી વધારે રકમ લીધી છે તે તમને પાછા આપવાના છે

રામદાસ—અરે ભાઇ, જે આપ્યા તે આપ્યા, હવે તમારે મ્હને પાછા આપવાની પણ જરૂર નથી, હવે વળી તમારા પાસેથી રૂપિયા લઇને ફરી પાછું ઘરબાર ખોવું છે! મારે રૂપિયાની જરૂર નથી એ વાત ન કરો

મોહનલાલ—હવે હું તમને જે રૂપિયા આપીશ તેની મારે રસીદ લેવી નહિ તેમ દસ્તાવેજ પણ લખવાનો નથી માટે ડરવાની કાંઇ જરૂર નથી તમને મારે જે રૂપિયા આપવાના છે તે આપવા આવ્યો છું

રામદાસ—મેં તમને રૂપિયા આપ્યા નથી તે બીજાએ આપ્યા છે પછી હું પાછા કેવી રીતે લઉં, તમારે પાછા આપવા હોય તો જેના હોય તેને પાછા આપો

મોહનલાલ—મ્હને તે ક્યાંથી મળે, તમને તેની ખબર હશે એટલે તેને આપી આવજો જ્યાં સુધી તે ન મળે ત્યાં સુધી રૂપિયા તમારી પાસે રાખજો

રામદાસ—નારે ભાઇ મારે રૂપિયા જોઇતા નથી, મને તે મહાત્માની ખબર નથી. કદાચ દેવીને ખબર હોય તો કાંઇ જાણે, તે અહીં જ છે તે કહે તેમ કરો

આ વખતે રામદાસની સ્ત્રી સાથે વાતો કરી દેવી બહાર આવી, તેમને જોઇ રામદાસ અને મોહનલાલ ઉભા થયા દેવીને રામદાસે દંડવત કર્યા

દેવીએ કહ્યું —કેમ મોહનલાલ કેટલા રૂપિયા વધારાના છે ?

મોહનલાલ—પચાસેક રૂપયા વધારે આવ્યા છે

દેવી–ઠીક, તમે મારી સાથે ચાલો, જેના એ રૂપયા છે તેની પાસે તમને લઇ જાઉં પછી તે કહે તેમ કરજો એમ કહી દેવી ત્યાંથી ચાલી એટલે મોહનલાલ તેની પાછળપાછળ ચાલ્યો

અપૂર્ણ

माउन्ट आबु

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

ગૌમુખ—વસિષ્ઠાશ્રમ

ગુરુ શિખરથી પાછા આવી બીજે દિવસે ગૌમુખ વસિષ્ઠાશ્રમ જવુ આબુથી મોટર હાઉસ તરફ જવુ ત્યાંથી જરા આગળ જતા ઘંટગા પાસેથી દક્ષિણ તરફ જવાનો એક પગ-રસ્તો છે આબુથી ત્રણેક માઇલ આગળ જવુ ત્યા પાલણપુર પોઇન્ટ આવે છે રસ્તો પથ્થર વાળો પણ સારો છે વચ્ચે હનુમાનજીનુ દેરૂ આવે છે ત્યા પાકળ વાવ તથા ધર્મ-શાળા છે પણ ત્યા કોઇ રહેતુ નથી પાલણપુર પોઇન્ટ પાસેથી ગૌમુખ જવા માટે નીચે ઉતરવાના ૭૫૦ પગથીઆ આવે છે આ પગથીયા પથ્થર ઉપર પથ્થર ગોઠવી બનાવેલા છે આ પગથીયા ઘણા જુના વખતનાં બાંધેલા છે

પગથીયા ઉતરતા એક બાજુ ઉંડી ખીણ હોય છે, અને એક બાજુ પહાડની કિનારી છે બન્ને બાજુ આંબાના, કરમદાના લીલા છમ વૃક્ષો છે જેથી તાપ બીલકુલ લાગતો નથી, ઠંડો છાયો હોય છે. પગથીયા ઘણાજ સાંકડા હોવાથી સાચવીને ઉતરવુ પડે છે અહીં આંબાની, ચંપાની ઝાડી ઘણી છે

ગૌમુખ—બધાં પગથીયા ઉતર્યાં પછી એક કુન્ડ આવે છે આ કુન્ડમા ગાયના મુખ-માથી હમેશા પાણી પડયા કરે છે પાસે મોટો પહાડનો ટેકરો છે તે પહાડમાથી ગૌમુખ દ્વારા ઝરણુ પડતુ લાગે છે પાણી સતત પડયાંજ કરે છે જેમ શહેરમા નળની ચકલી ઉઘાડીએ અને પાણી પડયા કરે તેમ આ ગૌમુખમાંથી કુંડમા પાણી પડયાકરે છે આ ગૌમુખ આરસનુ છે જે જુનુ તુટી જવાથી મારબલનુ નવુ મુખ સિરોહી દરબારે બેસાડેલુ છે કુન્ડ ચારે બાજુ બાંધેલો છે કુન્ડમા ઢીંચણ સમુ પાણી રહે છે વધુ પાણી થાય છે તો તે સામી બાજુના નળથી ઉલેચી નાખે છે

કુન્ડની આજુબાજુ પાકો ઓટલો બાંધેલો છે જે બાજુ ગૌમુખ છે, તે બાજુ છોગધ ચોતરો છે ત્યા સામસામે બે મંદિર છે એક બાજુ કોટેશ્વર મહાદેવનુ શિવાલય છે અને સામી બાજુ શેષશાયી ભગવાનનુ નાનુ દેરૂ છે યાત્રાળુઓ કુન્ડમા સ્નાન કરી જળ પીવાથી પગથીયા ઉતરવાનો થાક ઉતરી જાય છે આજુ બાજુ ચંપાના ઝાડો છે, ચંપો, મોગરો, કેતકી વિગેરેના ફુલોની સુગંધી, અને ઠંડી વાયુની લહરીઓથી અપ્રતિમ આનંદ થાય છે સ્નાન કરી મહાદેવની પુજા કરે છે

વસિષ્ઠાશ્રમ—કુંડમા સ્નાન કરી ત્યા દક્ષિણ બાજુએ જરા નીચાણમા પાસેજ વસિ-ષ્ઠાશ્રમ છે ત્યા જાય છે આશ્રમની ચારે બાજુ વરન્ડ બાંધેલ છે વચ્ચે વસિષ્ઠજીનુ સુંદર દેવાલય છે, એક બાજુ ત્યાના મહંતનો અખાડો છે ત્યા સાધુ સંતો રહે છે વસિષ્ઠજીના મંદિર સામે પીતળની ધન્દની ઉભી મૂર્તિ છે આ મૂર્તિ માણસ જેવડી ઉંચી છે તથા બે હાથ જોડી ઉભેલી છે

સવારમા દસેક વાગે વસિષ્ઠજીની આરતી થાય છે અહિના મહંત ઘણા મિલનસાર

છે યાત્રાળુઓની સાથે સ્નેહથી વર્તે છે તેમને વાસણ વિગેરે જોઇતી વસ્તુઓ આપે છે યાત્રાળુઓ કુડમા સ્નાન કરી વસિષ્ટજીના દર્શન કરે છે મદિરમા અધારૂ છે, જેથી દીવો કરીને દર્શન કરાવે છે

વચ્ચે વસિષ્ટજીની મૂર્ત્તિ છે આજુ બાજુ રામ અને લક્ષ્મણની મૂર્ત્તિઓ છે એક બાજુ વસિષ્ટજીનાં પત્નિ અરૂધતિની મૂર્ત્તિ છે અરૂધતિના દર્શન કરવાથી સ્ત્રીઓનું સૌભાગ્ય અખડિત રહે છે એવુ મહાત્મ્ય છે અહી વસિષ્ટમુનિ સ્થિરતુ ધ્યાન ધરી બેઠા હોય તેવી મૂર્ત્તિ છે મદિરની બહાર એક બાજુએ કામધેનું ગાય, તેના વાછરડા, નદિવર્દ્ધન, આર્બુદનાગ તથા બીજા દેવોની ખડિત મૂર્ત્તિઓ છે

અહિ પહેલા વસિષ્ટમુનિનો આશ્રમ હતો, ત્યા ઋષિ પોતાની પત્નિ અરૂધતિ સાથે તપ કરતા હતા પાસે એક મોટો ખાડો હતો, તેથી વસિષ્ટજીની ગાય ચરતા ચરતા એ ખાડામા પડી ગઇ જેથી મુનિએ શકરની પ્રાર્થના કરી એ ખાડો સરસ્વતાના જળથી ભરી દીધો એટલે ગાય તરીને બહાર આવી પછી એ ખાડો પુરવા મુનિએ હિમાલયને કહ્યું એટલે તેણે પોતાના પુત્ર નદિવર્દ્ધનને અર્બુદ નાગ ઉપર બેસાડીને મોકલ્યો નદિવર્ધનને એ ખાડામા મૂકવાથી ખાડો પૂરાઇ ગયો.

વસિષ્ટજી શ્રી રામચદ્રજીના ગુરુ હતા તેમનુ મદિર અહિ જ છે સિરોહિના રાજા તરફથી મહતને તથા આ મદિરને સારી મદદ છે શિરોહી દરબાર ઘણી વખત અહિ યાત્રા કરવા આવે છે તેમનુ આ ગુરુદ્વાર ગણાય છે આબુ ઉપર ઉનાળામાં હવાખાવા માટે રજપુતાનાના ઘણા રાજાઓ આવે છે તેઓ પણ અહિ દર્શનાર્થે આવે છે સર્વેને પગથીયા ઉતરી આવવુ પડે છે હવે પગથીયા જીર્ણ થઇ ગયાં છે, તેને દુરસ્ત કરાવવાની જરૂર છે ધર્મિષ્ટ રાજાઓ આ કાર્ય ઉપાડી લેશે તો યાત્રાળુઓને ઘણીજ સવડ થશે

અહીં વસિષ્ટજીના મદિર પાસે એક શિવાલય છે તેમા શિવના દર્શન થાય છે યાત્રાળુઓ માટે ધર્મશાળા પણ છે, રાત રહેવુ હોય તો રહી શકાય તેવુ સ્થાન છે અહી મદિરની બહાર બાગ છે આશ્રમમા ચપાના તથા કણસના મોટા મોટા ઝાડો છે ચપાના ફુલથી આશ્રમ સુગધમય લાગે છે અહી ઘણુજ રળીયામણુ લાગે છે વરડાની બારીમાથી બહાર જઇ જોતા જમીનની તળેટી જણાય છે સાધુ સતો અહીથી નીચે ઉતરી આબુરોડ જઇ શકે છે અહી અષાડ સુદ ૧૫ ના રોજ દર વર્ષે મોટો મેળો ભરાય છે

ગૌતમ આશ્રમ

વસિષ્ટાશ્રમથી ત્રણેક માઇલ દૂર ગૌતમાશ્રમ છે ત્યાં જવાનો રસ્તો ઘણો વિકટ તથા ઝાડી વાળો છે વળી વાઘ વરુનો પણ ભય જણાય છે તેથી ભોમીયા વગર જવાતું નથી સગાત સારો હોય પાચ દસ માણસ સાથે હોય તો ભોમીયાને લઇ જઇ શકાય છે ત્યા એક મજબુત મદિર છે ત્યા ગૌતમ ઋષિ અને તેમના પત્નિ અહલ્યાની મૂર્તિઓ છે પાસે વેદી છે તથા એક નાનો કુડ છે આ કુડમા પાણી ભરેલુ જ રહે છે, તે પાણી ઉલેચી લે તો પણ એટલુંને એટલુજ હોય, ખુટતું નથી વળી તે પાણી ઉડું પણ નથી છેક ખીણ ઉપર આવેલુ છે માટે અહી સાચવવુ પડે છે

અહી પહેલા ગૌતમમુનિનો આશ્રમ હતો ગૌતમના શિષ્ય ઉત્તકે ગુરુદક્ષિણા આપવાનુ કહ્યુ અહલ્યાએ સૌદામની સ્ત્રીના કુડળની જોડ આણી અને પાછા આવતા રસ્

લાગવાથી તે કુડલ નીચે મૂકી ઝાડ ઉપર ચઢી પાણી જોવા લાગ્યો તેવામા તક્ષક નાગે આવી કુડળની જોડી ઉપાડી લીધી ઉત્તંકે નિચે ઉતરી જોયુ તો કુડળની જોડી દીઠી નહિ, જેથી તેણે ત્યા સાપનુ દર જોઇ ખોદવા માડયુ તે ખોદતા ખોદતા પાતાળમા જઇ ધુમાડાથી નાગને વ્યાકુળ કરી કુડળ પાછા લઇ પોતાના ગુરૂ ગૌતમ પાસે આવ્યો અને ગુરૂદક્ષિણા તરીકે કુડળ અહલ્યાને આપ્યાં એ દિવસથી આ ખાડો છેક પાતાળ સુધી ઊંડો હતો તે ખાડો ગુરૂ વસિસ્ટજીએ હિમાલય પાસે નદિવર્દ્ધનપર્વતને તેડાવી અહી મૂકી પૂર્યો અર્બુદ નાગ ઉપરથી આ પહાડનુ નામ અર્બુદગિરી અથવા આબુ પર્વત પડયુ છે

ગૌતમાશ્રમમા કોઇ સાધુ સત રહેતા નથી

વસિષ્ટમુનિના આશ્રમ પાસે નાગકુડ છે ત્યા નાગપચમીના રોજ સ્નાન કરવાથી વધ્યા સ્ત્રીને પુત્ર થાય છે અહી બળેવના રોજ મેળો ભરાય છે

અહિ પૂર્વમા જરા દુર સૂર્યકુન્ડ છે જ્યા ભીલની સ્ત્રી તથા તેનો પતિ સ્નાન કરવાથી દેવરૂપ બની ગયા હતા એમ કહેવાય છે અહી કર્ણેશ્વર મહાદેવ પણ છે પશ્ચિમે ચન્દ્રકુન્ડ છે ત્યા ચન્દ્રગ્રહણ વખતે સ્નાન કરવાનુ માહાત્મ્ય છે

ગૌતમઋષિના આશ્રમથી પાછા વસિસ્ટાશ્રમે આવી ત્યાંથી પગથીયા ચઢી આબુ ઉપર અવાય છે પગથીયા ઉતરતા કાઇ થાક જણાતો નથી પણ ચઢતા થાકી જવાય તેમ છે વચ્ચે વચ્ચે થાક ખાવો એકાદ કલાકમા ઉપર ચઢી જવાય છે સવારમા વસિષ્ટાશ્રમ આવી દર્શન કરી, બે ત્રણેક વાગે પાછા ઉપર જઇ શકાય છે

આવી રીતે આબુમા જોવા લાયક સ્થળો જોઇ યાત્રા કરવા લાયક સ્થાનોની યાત્રા કરી કેટલાક પાછા આબુરોડ જાય છે

આબુ ઉપર ઘણા ઉનાળામા હવા ખાવા આવે છે તેમને હવાનો લાભ મળે છે તેની સાથે સાથે આ પવિત્ર સ્થાનોના દર્શનનો લાભ મળે છે.

આબુમા ખાસ કરીને જોવા લાયક સીવીલ સ્ટેશન, નખી તળાવ, અર્બુદાદેવી, દેલવાડાના જૈન મદિરો, અચળેશ્વર, અચળગઢના જૈન મદિરો, ગુરૂ શિખર, વસિસ્ટાશ્રમ વિગેરે છે જ્યાં પવિત્ર અને આનદ આપે તેવા રમણિય સ્થાનો છે

અમે આબુમાં કેટલોક વખત રહી ખરા ઉન્હાળામા ઠડી હવાનો, હરવા ફરવા અને જોવાનો લાભ મેળવી પાછા અમદાવાદ આવ્યા અહી શ્રીરઘુનાથજીના મદિવાળા સ્થાનમાં મહતશ્રી દામોદરદાસજી તથા તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીરામશોભાદાસજીએ અમારી સાથે ઘણી માયાળુ વર્તણુંક ચલાવી હતી

થોડા વખત ઉપર અજમેરથી નીકળતા હિદી તરૂણરાજસ્થાન નામના પેપરમા 'આબુ પહાડ નિવાસી' એ નામે એક ચર્ચાપત્ર છપાયુ હતુ જેમા મહત શ્રી દામોદરદાસજી વિગે તથા રઘુનાથજીના આશ્રમ વિગે અવ્યવસ્થાની વાત આવી હતી, પણ તે ચર્ચાપત્રમા લખેલી વાત ખોટી છે એમ અમે અનુભવ ઉપરથી કહીએ છીએ

આશ્રમની વ્યવસ્થા ઉત્તમ પણે ચાલે છે આશ્રમને જે ભેટ આપવામા આવે છે તેનો ઉપયોગ રોજ નવા નવા આવતા સાધુસતોને જમાડવામા, ગાયોની સેવામા અને આશ્રમની દુરસ્તી વિગરેના ખર્ચોમાં કરવામાં આવે છે મહત પવિત્ર, દયાળુ અને મિલનસાર છે એમ છતા પણ આ આશ્રમમા કેટલીકવાર અયોગ્ય રીતભાત વાળા સાધુ સતો કે ગૃહસ્થો આવી ચઢે અને તેમની નીતિ રહેણી કરણી મહતને અયોગ્ય જણાય તો તે તેમને તિરસ્કારી કાઢે છે આવા કોઇ તિરસ્કારી કાઢેલા સત સાધુનું " આબુ પહાડ નિવાસી " ના નામે ચર્ચાપત્ર છપાયુ હોય તો ના ન કહેવાય

આ વર્ષે અમારી હાજરીમા તો મહારાજશ્રીની વર્તણુક ઘણી પવિત્ર, આવનાર મનુષ્યોની સાથે હળી મળીને ચાલવાની જણાઇ અને પોતે તેમને જોઇતી વસ્તુ મેળવી આપવાની કાળજી ધરાવતા હતા અમને તેમનાથી દરેક રીતે સતોષ હતો જે આઠ દિવસ રહેવા ઇચ્છે છે તેને રહેવાની સવડ કરી આપે છે, તેની પાસે કાંઇ લેવામા આવતુ નથી, પણ જેમને સીઝનમા રહેવુ હોય તેમને થોડી ઘણી રકમ આપવી પડે છે અને તે રકમનો પણ સદુપયોગજ થાય છે

આબુમા બગલાઓનુ ભાડુ ઘણુ એટલે સીઝનના રૂ ૨૫૦ થી રૂ ૧૦૦૦ સુધી હોય છે તેની સરખામણીમા અહી થોડીજ રકમ લેવાય છે તે પણ ઘણે ભાગે આપનારની મરજી પ્રમાણે, અને તેમા પણ ઘણા એવા મળે છે કે ભાડુ આપ્યા વગર ચાલ્યા જાય છે, અમારા અનુભવમા આવ્યુ છે કે આ વર્ષે એવા બે ચાર મનુષ્યો મળ્યા કે જેમણે ત્યા મહિનો દેઢ મહિનો રહેવા છતા મહારાજને પૈ પણ આપી ન્હોતી એક માણસે અમારા દેખતા મહારાજને રૂ ૨૫) આપવાનુ કહેલુ તે નીકળ્યા ત્યારે કાઇ પણ ન આપતા ચાલ્યા ગયા અને તેની પાસે મહારાજે જતી વખતે કાઇ પણ માગ્યુ નહિ

અમારી સાથે મહારાજશ્રીએ કાઇ પણ ભાડાની રકમ ઠરાવી ન હતી, છતા અમને રહેવાની સગવડ કરી આપી હતી અમે જતી વખતે આશ્રમ નિમિત્તે કાઇક ભેટ મૂકી તો તે લેવાની પણ પોતે ના મરજી જણાવી હતી અને ખાસ કરીને અમારા આગ્રહથી તેનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો હતો

આખા આબુમા ગુજરાતીઓને માટે આ "રઘુનાથજીનુ મદિર જ ઉતરવા લાયક છે. બીજી કોઇ પણ જગા હિંદુઓ માટે ઉતરવા લાયક નથી ઘણીવાર તો સામટા સો બસો મનુષ્યો રાતના આવી જતા, તેમને પણ મહારાજ સવડ કરી આપતા આમ છતા તરુણ રાજસ્થાનમા મહારાજ શ્રીદામોદરદાસજી વિરુદ્ધ જે હકીકત છપાઇ છે તે વદન ખોટી છે, માટે તરુણ રાજસ્થાનના સંપાદકજી આ હકીકત પોતાના પત્રમા હિંદીમા અનુવાદ કરી છાપી આશ્રમને યોગ્ય ન્યાય આપશે એવી આશા છે અપૂર્ણ.

ज्ञान सूर्यनां चिन्मय किरणो

(લેખક–ભક્તરાજ માણેકલાલ જમનાદાસ મ્હેતાજી)

(અનુસધાન ગતાકથી)

પ્રકૃતિ–સ્વભાવ શી રીતે છુટે ?

તાત્પર્ય, ગુરૂ કહે છે તેમ છે ખરૂ, પણ ગમે તેની પીડા વ્યથા થતી હોય તેને બીજા પાસ બેસેલા લોક જેમ જુવે છે, તેજ રીતે પોતે પણ તે કષ્ટ–વેદનાને જાણે છે કાઇ પૂછે કે કષ્ટ થાય છે ? કહેશે કે હા શરીરમા કષ્ટ થાય છે તે સહન કરતો સાક્ષીપણે રહી જુવે છે ન્યુનાધિક અંશે સહનશીલતાની પણ જરૂર છે પરતુ એ અંત કરણનો વ્યાપાર છે તેથી મનોબળ વધારવાની પણ જીવિતાવસ્થામા જરૂર છે, એ અધ્યાત્મની વૃદ્ધિમા સહાયક છે

સદ્‌ગુરૂ કૃપાપાત્રની દ્રષ્ટિ

ચેષા કૃપા બ્રહ્મામૃતપ્રપા જે સદ્‌ગુરૂની કૃપા છે તે બ્રહ્મામૃતની પરબ છે. જે તૃષાતુર મુમુક્ષુ તેની પાસે જાય છે તેને તે પાન કરાવે છે

गुरोरनुग्रहादीश इशस्यानु ग्रहादगुरु ॥ સદ્‌ગુરૂના અનુગ્રહથી ઇશ્વરનુ દર્શન થાય છે અને ઇશ્વરનો અનુગ્રહ થાય છે ત્યારે તે ઇશ્વર કૃપાથી તેવા સદ્‌ગુરૂ મળે છે તે ઇશ્વર જ સદ્‌ગુરૂ રૂપે હોઇને જિજ્ઞાસુને પોતાના સત્ય સ્વરૂપનુ ભાન કરાવે છે ત્યારે ભેદ ભ્રાન્તિ તુટી જાઇને અદ્વૈત દ્રષ્ટિ થાય છે. **इश्वरानुग्रहादेवपुनामद्वैत वासना ॥**

બુદ્ધિબળનો ખેલ રમાય છે તેમા હાથી, ઘોડા, ઉટ, રાજા, રાણી, પ્રધાન વગેરે બધુ મિથ્યા છે, તેવાજ જય અને પરાજય મિથ્યા છે, છતા તેમા અહભાવ મમત્વ, મોહ રાગ દ્વેષાદિ થાય છે તે અહમમત્વાદિ છોડે તો ભવરાધની નિવૃત્તિ થાય (સસાર દુખથી મુક્ત થાય)

धन लुब्धा धनमय कामी च स्त्रीमय तथा ॥

नारायणमय धीरा पश्यति ज्ञान चक्षुषा ॥

ધન લોભીને સર્વત્ર ધન જ નજરે આવી તેજ ઝખ્યા કરે છે, અને કામી વિષયાધ સર્વત્ર સ્ત્રીનેજ ઝખ્યા—જોયા કરે છે,, પણ ધીર પુરૂષો સર્વત્ર જ્ઞાનચક્ષુએ કરીને નારાયણમય જુવે છે

એક બિલ્વમગળ નામે વિષયાધ કામી પુરૂષ હતો તે સ્ત્રીનાજ ધ્યાનમા ચાલ્યો જતો હતો રસ્તામા એક સાધુ સુતેલો હતો તે કશુ ન જોતા તેના ઉપર પગ મુકીને ચાલ્યો. તરત તે સાધુ ઉઠીને બોલ્યો કે, કયોરે ? હમ સોયા પડા હે સો દેખતા નહિ કયા ' તે સાભળી બિલ્વમગળ બોલ્યો કે, હમતો કામાધ હુજ, તેથી હમને તો આપકુ નહી દેખ્યા, પણ આપ સાધુ છો તેને પણ બહારના વિષયોનો ખ્યાલ થાય છે તે સાથે દેહાભિમાનને લીધે ક્રોધ પણ થાય છે, એ આશ્ચર્ય છે

સુઇ, સુહાગા, સુમનુષ્ય, એ ત્રણ છે તે, બે (દ્વૈત) ને અદ્વૈતભાવે કરે છે સુઇ (સીવે છે—જોડી દે છે), ટકણખાર (સુનુ, રૂપુ, ત્રાબુ વગેરે કકડા સાથે રહી રસ કરી ઢાલકી રૂપે અભેદ એક રસ કરે છે) અને સારો માણસ છે તે સમાધાન કરી ભેદભાવ દૂર કરી ઐકય કરે છે, અને કુહાર (કુહાડો) કાતર, અને કુમનુષ્ય, એ ત્રણ છે તે એકના બે કરે છે ભેદ કરે છે

વિષ્ણુ ભગવાને મધુ અને કૈટભ નામના દૈત્યોને મારી દેવતા ભકત, સાધુ વગેરેને નિર્ભય કીધા હતા તમે પણ મદ અને મોહરૂપ મધુકૈટભને મારીને સદ્‌ગુરૂએ આપેલા દિવ્ય ચક્ષુથી જોશો તો તમે પણ વિષ્ણુપદ પ્રાપ્ત છોજ

સુધા (અમૃત) કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્ન સાભળી સભામા બેઠેલા લોકોમાથી પોતાને વિદ્વાન પડિત માની મનાવવા ઇચ્છતા કેટલાક જુદી જુદી વાત કહેવા લાગ્યા કે, **अब्धौ विधौ वधुमुखे फणिना निवासे, सुधा वसतीति वदन्त्य बुधा ॥** સમુદ્રમા, ચદ્રમા, વહુના મુખમા (અધરામૃત—હોઠમા), અને નાગલોક (પાતાળ)મા અમૃત છે એવુ અબુધ (અજાની મૂર્ખ લોક) કહે છે કેમકે સમુદ્રમા સુધા હોય તો ક્ષાર ન હોવો જોઇએ ચદ્રમામા હોય તો કૃષ્ણપક્ષમાં ક્ષય ન થવો જાઇએ વધુમા હોય તો પતિ મરવો ન જોઇએ તેમજ વધુ મુખમા દુરગધ ન હોવી જોઇએ નાગલોકમા હોય તો તેમા વિષ ન હોવુ જોઇએ ત્યારે સુધા કયા છે ? ત્યા અતિમ ફેસલાનો ગેબી ઉત્તર સભળાયો કે,

सगे सुधा वसति नित्य महज्जनानाम् ॥ સદા સર્વદા મહાપુરૂષોના સગમા (સત્સગતિમા) સુધા રહે છે એ નિશ્ચય જોઇ જે કોઇ સુજ્ઞ અધિકારી તેવા સદ્‌ગુરૂ પાત્રૂ પાન શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ટ સત્પુરૂષની સગત સેવી તેમની સેવા શ્રદ્ધાયુકત પ્રેમથી કરે છે તે જન્મમરણાદિ ભયથી છુટી પરમામૃત મોક્ષરૂપ બ્રહ્માત્મૈકય જ્ઞાન પામી નિત્ય તૃપ્તિનો અનુભવ કરતો છુવા પ્રારબ્ધાતે વિદેહ કૈવલ્યને પામે છે **हरि ॐ तत्सत् ॥**

હારજીત

(લેખક—કુસુમ)

મુબઇની વાત છે રોયલ ઓપેરા હાઉસમા "નલદમયતી" નું નાટક થઇ રહ્યુ હતું તેનુ સવિસ્તર વર્ણન પ્રિયપાઠકો આગળ કરવાની કુ કઇ જરૂર જોતો નથી અત્યારે તો કઈ બીજુજ બતાવવાનું છે

બાબુ મોતીલાલ તેમની સ્ત્રી કમલા સાથે ફર્સ્ટકલાસમા બેઠા હતા જ્યારે ચાર ડ્રોપ પુરા થયા ત્યારે બાબુએ કમલાને આ પ્રમાણે કહેવાનુ શરૂ કર્યુ—કમલા ! શુ સ્ત્રીયો ખરેખર ધૈર્યવતી અને શુદ્ધ હૃદયવાળી હોય છે ? આ" નળ દમયતી " ના લેખકનો પક્ષપાત છે, મારા વિચારમા સ્ત્રીયો સાક્ષાત સ્વાર્થની મૂર્ત્તિઓ હોય છે તેઓ બેવફાઇના નમુના હોય છે એક નહી આવા હજારો ઉદાહરણ બતાવી આપુ

કમલા—(ક્રોધને રોકીને) સસારમા ફકત આપજ ન્યાય પ્રિય છો બિચારી સ્ત્રીયો માટે આપે જે વાકયો કૃપા કરીને કહ્યા છે તેજ વાકયો પુરૂષોને કહ્યાં હોત તો હુ આપને ધન્યવાદ આપત સ્ત્રીયો સાચા પ્રેમની પ્રતિમાઓ છે તેઓ પ્રેમનો ખજાનો છે તેમના હૃદયમા હમેશા પ્રેમનો દરીયો પ્રેમના મોજા ઉછાળ્યા કરે છે, દમયતી સાથે કોણે બેવફાઇ કરી, તેને જગલમા કોણે રડતી મુકી.

રાનાદેવીની વાતો એક નાનું બાળક પણ જાણે છે આપ જેવા વિદ્વાન મનુષ્ય હૃદયમા આવી વાતોને ધ્યાન આપો છો તે ઘણા આશ્ચર્યની વાત છે મોતીલાલ બાબુએ કહ્યું તે જમાનો બીજો હતો કમલા આનો જવાબ આપના જતી હતી કે પડદો ઉચો થયો અને ખેલ શરૂ થયો ખેલ પુરો થયો ત્યારે ઘેર આવ્યાં મોતીલાલ બાબુ બોલ્યા-કમલા ! હુ સાબીત કરી આપીશ કે સ્ત્રીઓ બેવફા હોય છે કમલા—બહુ સારૂ, એનો બનાવો કે હુ મરી જાઉ તો તમે બીજો વિવાહ કરો યા નહિ ?

મોતીલાલ—નહિ હુ કદી નહિ કરૂ, કદાચ હુ મ * * * આગળી કઇ બોલવા જતા હતા કે તરતજ કમલાએ પોતાનો જમણો હાથ મોતીલાલના મુખ પર મુકયો અને બોલી-ઇશ્વરને માટે ચુપ રહો ? તમારા મુખમા આવી વાતો શોભા નથી આપતી

બાબુ મોતીલાલ એક પ્રખ્યાત સમાચાર પત્રના લેખક અને પ્રકાશક હતા કે એટમા એમ એ સુધી તેમણે શિક્ષા મેળવી હતી તેમણે દેશસેવા તથા નિતિ સેવામા સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી મારવાડી હોવા છતા ગુજરાતીને જ ગરીબ ભાષા માનતા હતા.

તેમનું સમાચાર પત્ર ગુજરાતીમા જ છપાયુ હતું અને તેની લગભગ ૧૧ હજાર કોપીઓ નીકળતી હતી

તે સમાચારપત્ર જીવન નિર્વાહ માટે છપાવતા નહોતા પણ શોખની ખાતર કાઢતા હતા સમાચાર શિવાય તેમને ૫૦ હજાર રૂપીઆ જમીનદારીના મળતા હતા કમળા અને તેના પિતાશ્રીનુ ઘર એકજ સ્ત્રીટમા હતું એકજ સ્કૂલમા તેઓ બાલ્યાવસ્થાથી ભણતા હતા બાલ્યાવસ્થાના પ્રેમેજ તેમને પતિપત્ની બનાવ્યા હતા કમલા જરા નીચી સાદી હતા અને બાબુ હતા મશુગ

યદ્યાપિ આ એક સાધારણુજ ફરક હતો તથાપિ તેઓ એક બીજાને માટેજ ઉત્પન્ન થયા હતા તેમને ૨૪ સે કલાક કમલાને છેડવામાજ આનંદ મલતો હતો કોઇ થોડા દિવસ માટ બાબુની પાસે કમલાની બેન મણિ રહેવા આવી બાબુ હમેશા સાળી સાથે મશ્કરી કર્યા કરતા હતા

મણિ પણ અટલ હતી, તે કમલાની માફક સીધી સાદી ન હતી મશ્કરીમાજ ઘણી વાર બાબુને એવા આડે હાથ લેતી હતી કે બાબુજીની લપલપાલી જીભ બત્રીસીમાજ છાની માની શરમની મારી બેસી રહેતી હતી એક દિવસ મણિએ બાબુને કહ્યુ કે કમળાને મારે ઘેર બે અઠવાડીયા માટે મોકલી આપો મોતીલાલબાબુ—એમનો ન થઇ શકે હા કદાપી તમે અહી રહો તો કમળાને આવવાની જ આપુ, કમળાને પોતાના પતિની આ મશ્કરી બહુજ ખરાબ લાગી પરંતુ અમુક કારણને લીધે કઇ બોલી નહિ મણિએ કહ્યુ—જો તમે કમળને લઇ જવાની આજ્ઞા નહિ આપો તો એટલું તો યાદ રાખજો કે હું કોઇ દિવસે અહિ નહિ આવુ મોતીલાલબાબુ—એટલો બધો ગુસ્સો કરવાની કઇ જરૂર નથી, જાઓ હુ રજા આપુ છુ, પરંતુ એ ધ્યાનમા રાખજો કે બે અઠવાડીયા કરતા એક પણ દિવસ વધુ ન થાય

મણિ—હા ! એ વાત માની

બીજે દિવસે મણિ, કમળા સાથે પોતાને ઘેર આવી

(૨)

મણિના પતિ મહેન્દ્રનાથ મુબાઇના પ્રખ્યાત ઓફીસ બેરીસ્ટરોમાના એક હતા કમળાને જોઇને મહેન્દ્રે કહ્યુ અહોહો ! આજે કયાંથી ભુલા પડયા, તેમણે કેવી રીતે તમને આવવાની રજા આપી મે કેટલીક વાર તમને મોકલવા માટે કહ્યુ હતું પણ તેઓ બ્હાના કાઢતા જ રહ્યા તેમનો આજ જવાબ હતો કે હુ મારી સાથે લાવીશ

કમળા—હા, તેમનું કહેવુ વ્યાજબી હતુ, ઘરમા અન્ય કોઇ ન હતું, તેમા વળી મારી તબીયત ઠીક ન હતી મણિના બહુ કહેવાથી મોકલી દીધી મહેન્દ્ર આ સાભળીને મુછમા હસ્યો

રવિવારની સાજે કમળા ને મણિ વાતો કરી રહ્યાં હતા એટલામા ઘડીઆળે સાતના ટકોરા વગાડયા મેજ પર લેમ્પ બળી રહ્યું હતુ, મોતીલાલ બાબુનુ સમાચારપત્ર ટેબલપર પડયુ હતુ, મહેન્દ્ર તેના ગ્રાહક હતા કમલાએ સમાચારપત્ર હાથમા લીધુ, પણ એક વાત યાદ આવવાથી પત્ર મૂકી દીધુ અને મણિને કહ્યુ—બ્હેન બાબુએ મારી સાથે એક પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે મારા "મર્યા બાદ તેઓ બીજો વિવાહ નહી કરે" તમે મહેન્દ્રને કહીને એક તાર મોકલી આપો કે કમળા એચિંતી હૃદયની બિમારીથી મરી ગઇ કમળાએ થીએટરની

ગયી વિગતો મણિ આગળ રજુ કરી, મણિની તબીયત તે વખતે બીલકુલ ખુશ મીજાજમા હતી અને તેથી તેણે કમળાની વાત તરતજ માની લીધી ૧૦ વાગે રાત્રે મહેન્દ્ર ઘેર આવ્યા, મણીએ કમળાની વાતને કાર્યના રૂપમા બદલવાને મહેન્દ્રને ફરજ પાડી મહેન્દ્ર-બાબુ થોડી વાર તો ના કહેતા હતા, પણ અહીંઆ કોણ સાંભળતુ હતું તેજ વખતે તાર તું કાર્ય લખાઇ ગયુ

ભાવાર્થ — "કમળા ઓચિંતી હૃદયની બીમારીથી મરી ગઇ કમળા અને મણી બન્ને વિસ્મય થઇ ગયા હતા કે આ ભયાનક મશ્કરીનુ શુ પરીણામ આવશે

બુધવારની સાંજે પોસ્ટમેન મોતીલાલનુ સમાચાર પત્ર આપ્યુ જેનુ માગલન કાળ હતું જે જોઇને કમળા ગભરાઇ ગઇ મણીએ જલ્દીથી સમાચાર પત્ર ઉપાડી નાખ્યુ સમાચાર ખોલતા જ મણિની નજર કમળાના ચિત્રપર ગઇ ચીત્ર નીચે પણ લખ્યુ હતું "કમલાદેવી" કમનસીબ લેખકની અીનું અણધાર્યું મરણ, "કમળા" "કમળાનો સાચો પ્રેમ" ' કમળા તું કયા છે ' "કમળાના આત્માથી બે વાતો ' "કમળાના મરણપર બે આસુ ' ઇત્યાદી કરૂણારસ લેખોથી સમાચાર પત્ર ભરાઇ ગયુ હતુ જે વાંચીને કમળા અને મણિ રડવા લાગ્યા ' કમળાના મરણ પર બે આસુ" વાળો લેખ વાંચીને કમળા બે-ભાન થઇને નીચે પડી ગઇ તેનું ચહેરા ન ક્ષીણ થઇ ગયુ મણીની પણ હાલત સારી નહતી સાંજે મહેન્દ્ર ઘેર આવ્યા સમાચાર વાંચવા લાગ્યા અને સાથે આંખમાંથી આંસુ પણ વરસાવા લાગ્યા આજે દુ:ખના લીધે રાત્રે કાઇએ ભોજન પણ ન કર્યું પરંતુ કમળા જેમની તેમ મુખ હાથોથી સંતાડીને પડી રહી, તેના દુ:ખનો કંઇ પાર જ નહોતો બીજા બુધવારે ફરીને સમાચાર પત્ર આવ્યુ જેમા કમળાના બીજા પણ ચિત્રો હતા, લેખ પણ પહેલા કરતા વધુ અશ્રુ વહાવે તેવા હતા આ વાંચીને કમળા વધારે ગભરાઇ ગઇ ત્રીજા બુધવારે ફરી નીયમ અનુસાર સમાચાર પત્ર આવ્યુ જેમા એક અીનું ચિત્ર હતું અને જેના નીચે લખ્યુ હતું કે લેખકની હવે થનારી પત્નિ (વીવાહ આજ અઠવાડીઆમા થશે)

અત્યાર સુધી કમળા પતિની કલમથી લખાયલુ તેમનું બનાવટી રોવુ અદન કરતી હતી પરંતુ આ પ્રકાશ વાંચી પલંગ પર બેભાન થઇને પડી કમળા, પોતાની ભયાનક મશ્કરીનુ પરીણામ વાંચી કુછ ઘ ગાળામા રડીને ગમો માનતી હતી ખાવા પીવાનુ ભાન રહ્યુ નહિ

મહેન્દ્ર અને મણિની આ બંને દિવાસા બારી વાત સાંભળતી નહતી, એક રાત્રે ૧૨ વાગે મોતીલાલ બાબુનો તાર આવ્યો કે

ભાવાર્થ—"હું અને મારી ધર્મપત્ની સવારે નવ વાગે આવીશુ " આ તાર વાંચીને કમળાની હાલત કેવી થઇ હશે તે પ્રિય પાઠક ગણ પોતેજ સહૃદય વિચાર કરી નાખી લેવાની કૃપા કરશો

(૩)

બીજે દીવસે સવારે નવ વાગે મહેન્દ્રના દરવાજા પાસે એક ધુર ધુર કરતી મોટર ગાડી આવીને ઉભી રહી તેમાંથી આપણા પૂર્વપરિચીત બાબુ મોતીલાલ ઉતર્યા અને સીધા બંગલામા ગયા જ્યા કમળા તકીયાને આધુ દઇને બેઠી હતી તે સમયનો દેખાવ જોવા લાયક હતો બાબુએ કમળાને જોઇને આશ્ચર્યથી પૂછ્યુ—કમળા ! કમળા ! શુ તું તેની આત્મા છે ?

બતાવ, જલ્દીથી બતાવ ! ? કે તું કોણ છે તેના ઉત્તરમા કમળાએ ઉંડી દૃષ્ટિ પતિનાપર નાખી

બાબુએ કહ્યુ—કમળા, નીચે જાઓ ગાડીમા તમારી સપત્ની બેઠી છે તેને આવકાર સાથે લઇ આવો આ સાભળવુ હતુ અને કમળાનુ બેભાન થવુ હતું ફક્ત આબો બાબુ તરફ હતી બાબુ ઘણા ધૈર્યથી કામ લઇ રહ્યા હતા પણ હવે વધારે ધૈર્ય બતાવવુ અસભવ હતું દોડીને કમળાને ખોળામા લઇ લીધી અને બોલવા લાગ્યા કે કમળા ! બસ કરો, હવે આ ઇન્દ્રજાલને સમાપ્ત કરો કમળા બેભાન હતા તેને ખબર નહતી કે તે ક્યા છે, અને તેના પતિ શુ કહી રહ્યા છે કેવડો છાટ્યો, કોહીનુર લોશનવોટર મગાવ્યુ ત્યારે કઇ ભાન આવ્યુ અને ઉઠીને બેઠી થઇ અને બાબુના ગળે વળગીને રડવા લાગી મહેન્દ્ર મણિ જુદા રડી રહ્યા હતા, અને આ ભયાનક દૃશ્ય જોઇને વિસ્મય થઇ ગયા હતા બાબુએ કમળાને પૂછ્યુ—કેમ તમારી સપત્નીને ઉપર નથી બોલાવતી તમે જઇને લાવો તો સારી વાત છે, આખરે તે ક્યા સુધી વાટ જોતી રહે છે આ સાભળીને કમળા પાગળ બની ગઇ મારી સપત્ની ! મારી સપત્ની ! એમ કહીને આમતેમ જોવા લાગી અને ક્રોધિત થઇને બીજા ઓરડામા ચાલી ગઇ

મોતીલાલ બાબુએ ઘણા વિવેકથી કામ લીધુ પણ તે નિષ્ફલ ગયુ કમળાની હાલતને જોઇને બાબુને ખાત્રી થઈ કે કમળાના હૃદયમા આ વાતે ઘર કરી લીધુ છે કમળા એક મહીના સુધી માદી રહી જ્યારે તેણીની હાલત ઠીક થઇ, ત્યારે બાબુએ કમળાને કહ્યુ—પ્રિયે ! તે આમ શા માટે કર્યું ?

કમળા—કેવળ મશ્કરી માટે અને આપની વાતોની પરિક્ષા લેવા માટે

મોતીલાલ બાબુ—(હસીને) આનું ફળ કોણે ભોગવ્યુ ? ત્હારૂં તે ધૈર્ય ક્યા ગયુ પ્યારી આ હારજીતનો નકલી ખેલ હતો

કમળા—(શરમાઇને) આપે મારા ચિત્રો છાપીને લોકોને ખાત્રી કરી આપી કે હુ મરી ગઇ છુ હવે તેઓ મને જોઇને શુ કહેશે ?

મોતીલાલ બાબુ (હસીને) તે કોપી ફક્ત તમારે ત્યાં મોકલવા જ છપાઇ હતી

જ્યારે ત્હારો તાર આવ્યો ત્યારે મહેન્દ્રે વળી ત્હારી કુશલક્ષેમનો પણ તાર કરી દીધો હતો

મણી—પોતાના પતિના આ કાર્ય માટે ક્રોધનો દેખાવ કરીને બોલી-કેમ, તમે આ વાત મને ન કહી, હવે આ બે ઇમાનીનો કઠોર દડ ભોગવવા તૈયાર થાઓ મહેન્દ્ર—કેમ નહિ, કમળાની વાત હુ જોઇ ચૂકી છે, તુ પણ તારા આ કૃત્ય માટે આવી રીતે જ પસ્તાતી હશે

પ્રિય વાચક વર્ગ મ્હારી આ નાની વાત પુરી થઇ કલમ પણ આગળ ચાલવા અટકી અને હું પણ આપ લોકની ક્ષમા ચાહીને વિરમુ છુ ફરી ઇશ્વરેચ્છા હશે તો મળીશુ

---

* એક બગાલી લેખપરથી લખેલી

દૈવી સંપત્તિમાન મનુષ્યો.

સર્વ ધર્મોમા વિદ્યા અને જ્ઞાન મેળવવાનું કહેલું છે સર્વ પ્રકારના વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક કાર્યો કરવામા તેની જરૂર પડે છે દરેક કાર્ય કરવાનો ઉદેશ પોતાની ઉન્નત કરવાનો છે જે સ્થિતિમા આપણો જન્મ થયો હોય અને હાલમા આપણે જે સ્થિતિમા હોઇએ તેમાથી આપણે ઉચી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીએ એ આપણો ઉદેશ હોવો જોઇએ પશુઓ સ્વાર્થિ હોય છે આપણે પણ જો સ્વાર્થી બનીયે અને પશુઓના ગુણ આપણામા રાખીએ તો આપણામા અને પશુમા ફેર નહિ, પણ આપણે મનુષ્યત્વના ઉત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરી હમેશા આગળ અને આગળ વધવુ જોઇએ મનુષ્યત્વથી ઉત્તમ દેવત્વ ગણાય છે તપથી મનુષ્યો દેવત્વને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

આપણે મનુષ્યોમા પણ ઘણા માગ વિચાર વગરના પશુતુલ્ય ગુણવાળા જોઇએ છીએ, તેમ સદ્વિચાર વાળા, શુભ આચારવાળા, પવિત્ર હૃદયના એવા દૈવ ગુણો વાળા પણ ઘણા મનુષ્યોને જોઇએ છીએ પવિત્ર મહાપુરૂષો, સાધુ સંતો, સર્વ પ્રતિ પ્રેમ રાખવાના સ્વભાવ વાળા, રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરેલો હોય છે તેવા, ઘણાય મનુષ્યો મનુષ્યદેહમા પણ દેવત્વને મેળવી શકે છે તેમ દેખાવમા મનુષ્ય છતા નિર્દય, લોભી, વ્યભિચારી, દુર્ગુણી, દુષ્ટ એવા ઘણાય પશુ જેવા સ્વભાવના મનુષ્યોને આપણે જોઇએ છીએ આવા મનુષ્યોએ મનુષ્યત્વ ખોઈ પશુત્વ મેળવ્યુ હોય છે

શ્રી કૃષ્ણભગવાને સ્વમુખે ભગવદગીતાના સોળમા અધ્યાયમા કહ્યુ છે કે -

अभय सत्व सशुद्धि र्ज्ञान योगव्यवस्थिति ।
दान दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥
अहिंसा सत्यम क्रोधस्त्याग शातिर पैशुनम् ॥
दया भूतेष्वलोलुप्त्व मार्दव ह्रीरचापलम ॥२॥
तेज क्षमा धृति शौचमद्रोहो नाति मानिता ॥
भवति सपद दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

નિર્ભયતા, ચિત્તશુદ્ધિ, જ્ઞાન અને યોગમા એકાગ્રતા દાન, ઇદ્રિયનિગ્રહ, યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય, તપ, સરળતા, અહિંસા, સત્ય, ક્રોધ હિન રહેવુ, ત્યાગ, ઉદારપણુ, શાતિ, કપટ ન કરવાપણુ, ભૂતમાત્ર ઉપર દયા, વિષય લોલુપતાનો ત્યાગ, નમ્રતા, લજ્જા નિરર્થક વ્યાપાર ન કરવો, તેજસ્વિતા, ક્ષમા, ધૈર્ય, પવિત્રતા, અદ્રોહ, અને માનીપણાનો અભાવ, એ લક્ષણો દૈવી સંપત્તિવાન મનુષ્યમા હોય છે અને

दभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोध पारुष्य मेवच
अज्ञान चाभिजातस्य पार्थ सपद मासुरीम् ॥ ४ ॥

દંભ, ગર્વ અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા, અને અજ્ઞાન, એ લક્ષણો આસુરી સંપત્તિમા જન્મેલા પુરૂષોમા હોય છે

ઉપરના શ્રી ભગવાનના વચનોથી આપણે સમજી શકીશું કે કેવા ગુણવાળા મનુષ્યો દેવતુલ્ય છે અને કેવા ગુણવાળા મનુષ્યો પશુતુલ્ય છે જેમને મનુષ્ય દેહમાં જ દેવત્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય તેમણે ઉપર બતાવેલા દૈવી સંપત્તિવાળા પુરૂષોના લક્ષણો ગ્રહણ કરવા, અને જેમનામાં ઉપર પ્રમાણે આસુરી સંપત્તિવાળાના લક્ષણો હોય તેમણે તેનો ત્યાગ કરવો

જેઓ શ્રી ભગવાનના વચનો અનુસાર દૈવિ સંપત્તિવાનના લક્ષણો પોતાનામાં ધારણ કરે છે તેઓ પોતાની ઉન્નતિ સત્વર સાધી શકે છે આ ગુણો દરેક મનુષ્ય પોતે ધારણ કરી શકે એવા છે, પૂર્વે મહાપુરૂષોએ આ ગુણો પોતાનામાં ઉતારેલા તેથીજ તેઓ દૈવિ પુરૂષો થઇ ગયા છે, અને આપણે તેમને અત્યારે ઇશ્વરાવતાર રૂપે, આચાર્ય રૂપે, મહાપુરુષ રૂપે પૂજીએ છીએ આપણે જેવા થવું હોય તેવા ગુણોને આપણે આપણામાં પ્રકટાવવાનો અભ્યાસ રાખવો

ઉપરના શ્લોકમાં સર્વથી પ્રથમ અભય મેળવવાનું જણાવ્યું છે મનુષ્યે સર્વથી પહેલાં નિર્ભયતા મેળવવી, હવે આપણે જોઇએ કે મનુષ્યમાં એ ભય કયાંથી પેસી ગયો શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે " **द्वितियाद्वै भयं भवति** " અર્થાત કોઇ બીજાના હોવાથી ભય થાય છે એટલે જો આપણે આખા વિશ્વમાં એક પરમાત્માનેજ વ્યાપક માની લઇએ, અને આપણા શરીરના મરવા અને જીવનાના આધારરૂપે પણ તેનેજ માની લઈએ, અને આત્મા અજર અમર છે એવી દઢ શ્રદ્ધા રાખીએ તો પછી ભય શી રીતે રહે? પરમાત્મા સિવાય બીજું કોઇજ નથી તો પછી બીજાનો ભય શો?

આપણે જ્યાં સુધી પરમાત્મા ઉપર શ્રદ્ધા રાખતા નથી ત્યાં સુધીજ ભય છે વ્યવહારમાં અનેક વિપત્તિઓ આવે છે એ વાત સાચી પણ મનુષ્યે તે વિપત્તિઓને ટાળવાનું બળ, અને સાહસ મેળવવું દુર્બળતા, સાહસ હિનતા, અને ભયશીલ, શંકાશીલ રહેવું એ મહા અવગુણો છે એ અવગુણોને લીધે જ મનુષ્ય વારંવાર ડરી જાય છે તેથીજ તેને અનેક પ્રકારના ભય સતાવે છે એ ભયના સંસ્કારો નાનપણથી બાળકનામાં પડે છે તે મોટી ઉમ્મરે તેને વધુ સતાવે છે

શંકાશીલ મનુષ્યો જેની તે વાતમાં ભય લાગે છે અને જેમને ઇશ્વરઉપર શ્રદ્ધા હોય છે, પોતાના બળમાં વિશ્વાસ હોય છે તે સદા નિર્ભય રહે છે દરેક મનુષ્યે પોતાના બાળકોને નાનપણમાંથી જ નિર્ભયતાના સંસ્કારો પાડવા, ભયની વાત તેને કરવી જ નહિ, માબાપોએ તેમને ભય બતાવવો નહિ, જેમબને તેમ બાળકોને નિર્ભય રહે એવા સંસ્કારો નાખવાથી મોટી ઉમ્મરે મનુષ્ય નિર્ભય થાય છે પછી તેને કશાથી ભય લાગતો નથી

ઘણીવાર માબાપ જ બાળકોને નાની નાની બાબતોમાં ભય બતાવે છે, અને તેથી તે બીકણ બની જાય છે ભય એવી કશી વસ્તુજ નથી જ્યાં સર્વત્ર ઇશ્વર વ્યાપ્ત છે, ઇશ્વર આપણું રક્ષણ કરનાર આપણી સાથેજ છે, પછી ભય શી વાતનો? ઘણાને રાત્રે અંધારામાં જતા ડર લાગે છે પણ તે ડર છોડી તે વારવાર અંધારામાં જવાનો અભ્યાસ કરે તો પછી તેનો ડર ભાગી જાય બાળકોને રાત્રે અંધારામાં ચોરની કે ભુતની બીક લાગે છે. આવા સંસ્કારો માબાપોજ તેને પાડે છે પણ તેની જગોએ ફાનસ લઈ એક બે વાર જવાથી પછી વગર ફાનસે પણ જવાનો અભ્યાસ પડે છે અને ભય ભાગી જાય છે

આ સંસારમાં સુખ, સંપત્તિ, સર્વ પ્રાપ્ત હોય છતાં પણ જો મનુષ્ય બીકણ હોય

છે તો તેને ખરૂં સુખ મળતું નથી, તેણે પ્રથમ નિર્ભયતા મેળવવી જોઈએ તોજ તે યથાર્થ સુખનો લાભ મેળવી શકે છે વ્યવહારના કાર્યોમાં વેપારઉદ્યોગમાં પણ ભયનો ત્યાગ કરવો શંકાશીલ સ્વભાવ છોડી દઈ સાહસી બની નિર્ભયતા મેળવવી

ખરી રીતે તો ભયના વિચારો જ મનુષ્યને ભયભીત કરી મૂકે છે ભય જેવું કશું હોતું નથી છતાં મનુષ્ય માત્ર ભયના વિચાર કરી કલ્પનામાં ભયનું ચિત્ર ખડું કરી દે છે માટે મનુષ્યે નિર્ભયતાના વિચાર સેવવા, કાંઈ વાતનો ભય ન રાખવો જેને જે વાતનો ડર હોય છે તેની સામે ભયનું ચિત્ર ખડું થાય છે, જે નિર્ભય રહે છે, તે સદા વિજયી હોય છે રોગીયોને પણ જો ભય પેસી ગયો તો તે રોગ ઘર કરી બેસે છે, પણ જો તેને ભય ન હોય તો રોગ જલદી ચાલ્યો જાય છે નિર્ભય મનુષ્યથી સિંહ, વાઘ વગેરે હિંસક પશુઓ પણ ડરે છે કહ્યું છે કે "કે એક મરણીયો સોને ભારે" એટલે એક નિર્ભય મનુષ્ય સો મનુષ્યોને હરાવી શકે છે

ભયને દૂર કરવાનો એક સર્વોત્તમ ઉપાય એ છે કે મનુષ્યે જાતે નિષ્પાપી થવું જુઠું બોલવું નહિ, કપટ પ્રપંચનો ત્યાગ કરવો અને હંમેશા સત્યનું પાલન કરવું, જો તે આટલા ગુણો ધારણ કરે તો પછી તેની પાસે ભય આવી શકશે નહિ. જો આપણે કોઈને હાનિ નહિ કરીએ, કોઈની સામે અસત્ય રીતે નહિ વર્તીએ, તો પછી આપણે ડર શો હોય? કહેવત છે કે ચોરને જ્યાં ત્યાં ભય છે, ભય તો આપથીજ લાગે છે પાપ ન કરીએ તો પછી ભય શો? જ્યાં સુધી આપણામાં પાપનો અંશ હોય છે ત્યાં સુધીજ આપણને રાજ્યનો, સમાજનો કે ઈશ્વરનો ડર હોય છે, પણ જ્યાં પાપનો અંશ પણ હોતો નથી એવા મહાપુરૂષો સદા નિડર રહી શકે છે આપણે નિડર થવા પાપ માત્રનો ત્યાગ કરવો ઘટે છે

ઈશ્વરનું ભજન ઉપાસના એ ભયને નિવારવાનું સર્વોત્તમ સાધન છે આપણે જો ઈશ્વરના ભક્ત બનીયે, તેનું જ શરણ ગ્રહણ કરીએ, આપણું જીવન ઈશ્વરીય સિદ્ધાંતો અનુસાર ગાળીએ તો પછી ભય આપણાથી જરૂર સેંકડો ગાઉ દૂર જતો રહે

ઉન્નતિના ઉપાયોમાં અભયને મુખ્ય સ્થાન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે એક તો ભગવાને પોતે દૈવિ સંપત્તિઓમાં તેને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે, અને બીજું આપણામાં ભયનો અવગુણ નાનપણથી ઘર કરી ગયો છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ બધા કરતાં હિંદુઓનાં ભય વધુ જણાય છે તેઓ પોતે પોતાનું તેમ સ્ત્રીઓ અને બાળકોનું રક્ષણ પણ કરી શકતા નથી, ભય જણાતાં સ્ત્રીપુત્રાદિને ભયમાં મૂકી પોતે બચી જવા નાસી જાય છે એ આપણી નિર્બળતા સૂચવે છે માટે આપણે આપણામાંથી આપણા બાળકોમાંથી, સ્ત્રીઓમાંથી અને સમાજમાંથી ભય માત્રને હાંકી કાઢી નિર્ભય બનવું ઘટે છે

જ્યારે આપણે નિર્ભય થઈ વિચરતા શીખીશું ત્યારેજ આપણી ઉન્નતિ કરી શકીશું આગળ વધવા માટે નિર્ભયતા પ્રથમ જરૂરી છે

અર્શ ચિકિત્સા.

નવમો અધ્યાય

(ગતાંકથી ચાલુ)

અર્શમાં છાસનો પ્રયોગ—ચિત્રકના મૂળની છાલને ઘસી ઘડાની અંદર ચોપડી તે પછી તેમા દહીં મેળવવુ એ દહીંનો છાસ અથવા મઠો અર્શરોગમાં ઘણો હિતકારક છે ૭૮

વાત અને કફથી ઉત્પન્ન થયેલ અર્શમા છાસથી ઉત્તમ બીજુ કાંઇ ઔષધ નથી દોષને અનુસાર સ્નિગ્ધ વા રૂક્ષ તક્રનો ઉપયોગ કરવો. (૭૯) બળ અને કાળને જાણનાર વૈદ્યે સાત દિવસ, દસ દિવસ, પંદર દિવસ અને મહિના સુધી છાસનો પ્રયોગ કરાવવો ૮૦

જઠરાગ્નિ અત્યંત મંદ થઇ જાય તો છાસદ્વારા ચિકિત્સા કરવી, અથવા સાયંકાળ સમયે ધાણીના સાથવાનો છાસની સાથે અવલેહ બનાવીને આપવો (૮૧) છાસના પચ્યા પછી છાસની સાથે સિંધાલુણ મેળવી તેના અનુપાનમા આપવી, છાસની સાથે ઘીવાળો ભાત આપવો (૮૨) અથવા છાસની સાથે સિદ્ધ કરેલું (ખપે તેને) યુષ કે માંસરસ આપવો કાળના ક્રમને જાણનારા વૈદ્યે છાસના સેવનનો સહસા પરિત્યાગ ન કરાવવો (૮૩)

જો છાસનુ એક મહિના સુધી સેવન કર્યું હોય તો તેનો ત્યાગ એક મહિનાના ક્રમથી કરાવવો અન્નના સેવનથી છાસનું સેવન કદી થતું નથી (૮૪) આ ક્રમથી છાસનો પ્રયોગ કરાવવાથી અર્શરોગ ફરી ઉત્પન્ન થતો નથી અગ્નિ દૃઢ થાય છે બળ, પુષ્ટાઇ અને વર્ણ વધે છે ૮૫

દોષ, અગ્નિ અને બળને જાણનારા વૈદ્યે રૂક્ષ તક્ર અર્દ્ધોદ્ધૃત સ્નેહ અને અનુદ્ધૃત એવા ત્રણ પ્રકારે છાસનો પ્રયોગ કરાવવો તેમા પહેલી વિધિ કફની અધિકતાના અર્શમા, બીજી વિધિ સમાન વાતકફના અર્શમા અને ત્રીજી વિધિ વાતાધિક્યના અર્શમા ઉપયોગમા લેવાય છે ૮૬

જે અર્શ છાસના સેવનથી શાંત થાય છે તે પાછા ફરી ઉત્પન્ન થતા નથી, પૃથ્વીમા ઘાસ અને દાભના મૂળમા છાસ નાંખવાથી તે નષ્ટ થઇ જાય છે (૮૭)

તો પછી દીપ્તાગ્નિ પુરુષના સૂકા અર્શ જાય તેમા તો આશ્ચર્ય જ શું ? છાસથી નાડિયોના શુદ્ધ થવાથી જ રસ સારી રીતે ફરી શકે છે (૮૮)

ને પુષ્ટિ, બળ અને પ્રહર્ષ ઉત્પન્ન કરે છે, તથા તે રસ સર્વ પ્રકારના વાત કફ રોગોને દૂર કરે છે, ૮૯

અર્શ ઉપર પીવાની દવા—પીપળ, ગંઠોડા, ચિત્રક, ગજપીપળ, આદુ, કાળી જીરી કલોંજી જીરૂ, માષ્ણા, તુમ્બરૂ, ધાણા, બીલીનો ગર્ભ, કાકડાશીંગી, અને કાળીપાટ એ સર્વને ઘસી તેની સાથે પેયા બનાવવી એ પેયામા દાડમના રસ નાખી ખાટી કરીને ઘી

અને તેલ નાખી પીવે તો અર્શ રોગ નષ્ટ થાય છે ૯૧ ઉપર કહેલા ઔષધોથી જાડી યુષ, જળ અને ઘીને પકવી અર્શ રોગની શાંતિ નિમિત્તે સેવન કરવુ ૯૨

અર્શ ઉપર યવાગુ—કચૂરો, ખાખરો, કે પીપળ અથવા સુંઠની સાથે યવાગુ સિદ્ધ કરીને તેમા છાસ તથા વાટેલા કાળા મરી મેળવી અર્શના રોગીને આપવા ૯૩

સૂકા મૂળાનો યુષ, કળથીની કાંજી, વા કાથો કે બીલીનો યુષ વા કળથીનો ક ઉપ લેટનો યુષ ૯૪

અથવા એ કાંજીમા * * દાડમનો રસ મેળવી છાસ સાથે તથા સચાઢી ઔષધો સાથે સિદ્ધ કરેલી + + + દવા આપવી

અર્શ ઉપર પથ્ય—અર્શ ઉપર લાલ ચોખા, મહા શાળી, કલમી ચોખા, સામો શારદ અને સાઠી ચોખા અર્શરોગવાળાને હિતકારી છે ૯૬

આ જુદા જુદા પ્રકારના ઝાડાવાળા અર્શરોગીઓની ચિકિત્સાવિધિનુ વર્ણન કર્યુ **હવે અત્યંત કઠોર અને કઠણ ઝાડાવાળા અર્શની ચિકિત્સાનુ વર્ણન કરીએ છીએ** ૯૭

પ્રથમ સુંઠનુ ચુર્ણ અને સાકર નાખી ઘી વાળો સાથવો અને સિંધાલુણ મેળવી પ્રસન્ના અથવા સુરામંડનુ પાન કરવું ૯૮

અથવા જુનો ગોળ, સુંઠ અને કાળીપાટ અને દાડમના રસનુ પાન કરવુ અથવા ગોળ, ઘી અને જવખારનો પ્રયોગ કરવો ૯૯

અથવા અજમો, સુંઠ, કાળીપાટ, દાડમનો રસ, ગોળ, છાસ અને સિંધાલુણ એ સર્વ મેળવીને આપવા, આ પ્રયોગનુ સેવન કરવાથી અધોવાયુ તથા ઝાડાનો ખુલાસો થાય છે ૧૦૦

જવાસા, બીલીનો ગર્ભ, અજમો, અને સુંઠ એ ચારેમાંથી એકએકની સાથે કાળી પાટનો કવાથ કરીને પીવાથી અર્શરોગ મટે છે ૧૦૧

ઉપરના ઘૃત અને તેલોમા કરંજના પાન પલાળી સાથવાની સાથ સેવન કરે તો અધોવાયુ અને મળનો ખુલાસો થાય છે

અથવા જમ્યા પહેલાં સિંધાલુણ મેળવી મદિરા અથવા ગોળ અને સુંઠ મેળવી માનુ અને સૌવીરનું પાન કરવું ૧૦૨

અર્શ ઉપર ઘૃતનો પ્રયોગ—પીપળ, સુંઠ, જવખાર, કાળીજીરી, ધાણા, ઢ?, અને ગોળની રાબ એ સર્વમા દાડમના દાણાનો રસ અને ઘી મેળવી સેવન કરવુ ૧૦૪

અથવા પીપળ, પીપળીમૂળ, ચિત્રક, ગજપીપળ, આદુ અને જવખાર એમા સિદ્ધ કરેલા ઘૃતનુ પાન કરવુ ૧૦૫

અથવા ચવક અને ચિત્રકની સાથે સિદ્ધ કરેલુ વા ગોળ અને જવખારમા મેળવેલુ વા પીપળીમૂળની સાથ સિદ્ધ કરેલુ જેમા ગોળ, જવખાર અને સુંઠ મેળવી ૧૦૬

અથવા પીપળ, પીપળીમૂળ દહી, દાડમનો રસ, ધાણા એ સર્વની સાથે સિદ્ધ કરેલુ ઘૃત પાન કરે તો અધોવાયુ અને દસ્તની કબજીઆત દુર થાય છે ૧૦૭

ચવ્યાદિ ઘૃત—ચવક, ચિત્રક કાળીપાટ, જવખાર, ધાણા, અજમા પીપળીના ગ બીડલવણ, સિંધાલુણ ૧૦૮

ચિત્રક, બીલીના ફળના ગર્ભ, દહી એને ખુટી ચોથણુ દહીની સાથ ઘીને પકાવી એ ઘીના સેવનથી ઝાડાનો અને અધોવાયુનો ખુલાસો રહે છે ૧૦૯

તથા પ્રવાહિકા, ગુદભ્રંશ, મનકચ્છ, પરિસ્રાવ, ગુદશૂળ, અને વધારે ઝાડાને પણ દૂર કરે છે. ૧૧૦ જાણ

હિક્કા સં. હેડકી ગુ. ઉચકી મ.

(લખનાર—આર્યવૈદ્ય મયાગમ સુદરજી)

વર્ણન—છાતી અને પેટની વચમા એક વિભાજક ૨૫ પડદો (ડાયાફ્રામ) છે, તે ઉપર મગજમાથી નીકળીને એક મગજતતુ (ફ્રનિકનર્વ્હ) ફેલાએલ છે આ પડદાના મધ્ય પટળ અને મજ્જાતતુને મધ્ય પટળતતુ કહેવામા આવે છે હેડકીમા આ પડદો એકદમ સકોચ પામી નીચે સરે છે, જેથી હવા શ્વાસમાર્ગના મુખ ઉપરનો પડદો (વ ‘ત્ર) ઉઘડીને અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર રજ્જુ ઉપર (વ્હોકલ કાર્ડસ) ભટકાય છે, અને તેથી જ હેડકીનો વધુ પડતો અવાજ ઉત્પન્ન થાય છે

કારણો—મધ્ય પડદાને ઇજા થવાથી તરતજ હેડકી લાગુ થાય છે વધારે અન અગર જળપાન કરવાથી અગર પાચનક્રિયા યથાર્થ ન થવાથી કોઠામા વાયુસચય થઈ કોઠો અધિક ફુલે છે અને તેથી હેડકી લાગુ થાય છે ઘણુ ભાગે મોટા કરતા નાનાને વધારે લાગુ પડે છે, બાજરી ચાવતા તેની અસર ગળે જવાથી પણ હેડકી આવવા લગે છે જેમ ઉપર કહ્યા નજીકના કારણોથી હેડકી લાગુ પડે છે તેમ છેટે (કારણોથી પણ લાગુ પડે છે આન્ત્રવેષ્ટનગતદાહમા (પેરીટોનાઇટીસ)મા જ્યારે તેની જળતવચા સુજે છે ત્યારે પણ હેડકી લાગુ પડે છે કોઠામા દુષ્ટવિદ્રધી-વ્રણ થવાથી કે કાળપુળી થવાથી હેડકી થઈ આવે છે મહામારીનો રોગ મટવાના વખતમા પણ કોઈને સખત હેડકી લાગુ થાય છે અને તે સાથે સખત ઓડકાર અને ઉલટી પણ થઇ આવે છે સારાશ ઘણું કરી હેડકી એ કોઠામાના કે ઉદરમાના રોગનું સૂચક ચિન્હ છે, તોપણ મગજમા વિકાર થઇ મધ્ય પડદાના મૂળમા તેની અસર પહોચવાથી બહુ સખત હેડકી ઉપડે છે હીસ્ટિરીઆમા કોઇ કોઇને કલાકોના કલાકો સુધી હેડકી થતી જોવામા આવે છે ક્ષયાદિક વિકટ ક્ષીણતામય રોગોના છેવટમા, ભયકર વિષમજ્વરમા, મગજમા કાયમનો બગાડ થઇ ઉત્પન્ન થએલા રોગમા અને બીજા સખત આજારોમા છેવટમા હેડકી ઉપડે છે તે શ્વાસ જેવી દુસાધ્ય અને અતકાળની હેડકી કહેવાય છે તેમ બને તે મૃત્યુસૂચક પ્રથમ ચિન્હ લેખાય છે અત સિવાયની હેડકી અઠવાડીયુ સુધી લાગુ આવ્યા કરે તોય તે ઘણી ખરી અસાધ્ય નથી હોતી જો કે તે વખતે નિદ્રા નથી આવતી, અન નથી સેવાતું, થાકી નબળુ થઇ જવાય છે, પરતુ આવી હેડકીથી કોઇકનુજ મૃત્યુ થાય છે

ઉપાય—હેડકીના ચિકિત્સા (ઉપાય)ની તજવીજ કરવી તે તેના કારણને અનુસરતા ઉપાય રૂપે કરવી કોઠામા અપક્વ અન્નનો સચય હોય તો તેને ગઇ ચૂર્ણ, કે મીઠાને ક નાપાણીમાં પાઇને ઉલટી કરાવવી એટલુ પુરતું ઉનુ પાણી પીને ગળામા આગળા ઘાલવાથી પણ ઉલટી થાય છે ત્યારબાદ પાચન ઔષધો દેવા સોડા કે સાજીખાર બે વાલ, સુંઠ ૨ વાલ તથા હિમજ બે વાલથી ચાર વાલ, એકત્ર મેળવીને આપવાથી હેડકી શાત થાય છે, હિગાષ્ટક ચૂર્ણ આપવુ, શિવાક્ષાર (સોડા ને હિમજ) ૨ ૦ા ભાર જળ સાથે સેવો સ્પિરિટ આમોનીયા એરોમેટિક અર્ધો ડ્રામ, અગર અર્ધો ઔસ પ્યાડી જળમા મેળવીને આપવી, પે

ઉપર અને ડોક ઉપર રાઈનું પલાસ્ટર મારવાથી પણ હેડકી શમે છે. શ્વાસાવરોધ ૧૦૦ આંકડા ગણવા સુધી રોકવાથી અગર ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડવાથી અગર દરદ મુજબ ૧-૩ ટીપા સાકર સાથે પેટમા દેવાથી તત્કાળ હેડકી શમે છે કપુરના અર્કના ૫) ટીપાં, પ્રત્યેક ૫) મીનીટને ઠેરે આપવાથી હેડકી વાત પડે છે પોટાશ બ્રોમાઇડ બે વાલ તે સાથે તેરલો કેમોમલ હાઇડ્રેટ, થુડકા પાણીમા મેળવી દેવાથી હેડકી શમન પામે છે ગની બે તોલા સાચી કસ્તુરી દેવાથી અગર મોરફિયાની ત્વચામા પીચકારી દેવાથી પણ કાયમ આવતી હેડકી બંધ પડે છે, પણ તે માહીતગાર વૈદ્ય-દાકતરનુ કામ છે બરફનો કટકો ચુસાવવો, તમાકુના રંગ અજાણીને તમાકુની ચલમ કે બીડી પીવાથી હેડકી શમે છે મોરપીંછની ભસ્મ, કે પીપર ચૂર્ણ મધમા એકાએકવાર બબ્બે આનીભાર ચટાડવાથી હેડકી સમે છે હીસ્ટીરીયાની હેડકીમા મોરપીંછની ધુવાડી દેવાથી તથા ઘીમા હીંગ બે વાલ ચટાડવાથી હેડકી નામે છે 'ક્લોરોડાઇન' દવાના ૨૦ ટીપા દેવાય છે પેટના ડાબા પડખાપર ડામ દેવાથી પણ હેડકી સમે છે મહારોગમા છેવટમા ઉપડેલી હેડકી છેવટના શ્વાસની બેન છે તે મટતી નથી તે મત્યુનું છેવટ સૂચવે છે

નકછીકણી ૧ ભાગ, કુવાર ગર્ભ ૩ ભાગ એકત્ર મેળવી ગળાવવાથી હેડકી મટે છે દમને હેડકીની ચિકિત્સા લગભગ સામાન્ય છે જેથી દમના દરદના ઉપાય હેડકી મટવાને વાપરી જેવા માખણની દગાર લાખના અજીતામા મેળવી ખાવાથી હેડકી તમે છે દર્દથી, શોકથી કે ઉદ્વેગથી હેડકી ઉપડેલી હોય તો તેને માટે ઉપરના ઉપાય આપી જેવા તથા તેને ભય, આશ્ચર્ય કે એવા કોઈ મનોભાવનું આકર્ષણ થાય તેમ કરવાથી પણ હેડકી સમે છે, ખોરાક હલકો દેવો એકાદ અપવાસ કે જેથી પણ ગુણ કરે છે (નાનરોગ)

હેડકી શમન—આ દવા હવે કેમીકલ વર્કસમા બને છે જેની ન. ૨-૦-૦ એ રૂપિયા બેઆનાની કિમત છે તે દવાથી માત્ર બે દિવસમાંજ હેડકી મટે છે મહીના સુધી રહેલી અને ડાક્ટરો તેમ વૈદ્યોથી ન બેઠેલી હેડકી આ દવાથી મટી ગઇ છે ખાત્રી કરી અનુભવ સિદ્ધ કરેલી આ દવા છે હવે કેમીકલ વર્કસ અમદાવાદ લખવાથી દવા મળી શકશે

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન.

આભાર સ્વીકાર

મુંબાઇનો વ્યપારી અનુભવ લેખક અને પ્રકાશક સુદર્શન નાથજી ભંડારી ન ૬૫-૬૭ બુકેશ્વર. મુંબાઈ પૃ ૪૫૪ મુલ્ય રૂ ૩-૮-૦

આ પુસ્તકમા મુંબાઇનો અનુભવ, ત્યાના વેપારીને લગતી માહિતી, કપાસ, ગુગર, તેલીબીયા, હાડકાં, મશીનરી, કાગળો, રેશમની, સાડીઓ, કટલરી, ગ્લાસવેર, મોટરકાર, ગેર વિગેરે જુદી જુદી જાતના વેપારોને લગતી માહિતી, બજારોના ધારા ધારણ તોલ, વટાવ, વ્યાજ વિગેરેને લગતી હકીકત સમાવલી છે આ પુસ્તક વેપારીઓને ઘણુ ઉપયોગી થઇ પડશે, તેમને ઘણી જાણવાની માહિતી પુરી પાડશે એવુ ઉપયોગી પુસ્તક પ્રકટ કરી ભાઇ ભંડારીએ વેપારી સમુદાય ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એમ કહેવું પડશે કર્તાને મુંબાઈ લખવાથી મળી શકશે

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૩]   આશ્વિન-સંવત ૧૯૮૧-અક્ટોબર સને-૧૯૨૫   [અંક ૮

आत्मा विना अन्य कशुं स्थिर नथी.

(વાલમજી વ્હેલા વળજોરે, એ લય)

જો જો શું જગે સ્થિર ભાસે રે, દ્રષ્ટિ કરીને,
સ્થિર આત્મસ્વરૂપ જણાશે રે, જો જો ફરીને૦
પરિવર્તન[1] તો આ વિશ્વે, વસ્તુ સકલનુ થાતુ,
કદી એક રૂપે ન જણાતુ, કદિ ન જણાતું રે,—
નગરીને સ્થલ વન થાતું, વન સ્થલમા નગર[2] બની જાતું,
સિંધુ સ્થલ રણુ દેખાતુ, રણુ દેખાતુ રે,—
ક્ષણુમા જે ગિરી દેખાતો ક્ષણુમાં તે ક્ષીણુ રૂપ ભાસે,
અસ્તોદય[3] સૂર્ય જણાશે, સૂર્ય જણાશે રે,—
ચતું કમનીય[4] ક્ષણુ માહી જે, નભ તારા ચંદ્ર પ્રકાશે,
વળી ક્ષણુમા અભ્રે[5] છવાશે, અભ્રે છવાશે રે,—
આ કાળ ઋતુને વૃષ્ટિ નિત્ય ક્રમથી બદલાતા,
સુખ દુઃખ પણુ આવી વિનાતા, આવી વિલાતા રે,
આ બાલ યુવાને વૃદ્ધા, અવસ્થા જે ત્રય[6] વહેતી,
સ્થિરતાથી એક ન રહેતી એક ન રહેતી રે;—
લક્ષ્મીપતિ રંક જ થાતો, લક્ષ્મી સકલ અલપાતા,
વળી રંક થતો ધન દાતા, ધનનો દાતારે,—
એમ વિશ્વ સકલના પામે, રૂપાંતરો આ પદાર્થો,
તેને સ્હાવા સરે ન સ્વાર્થો, સેરે ન સ્વાર્થો રે,—
અંતર, મન, મતિ, ઇન્દ્રિયો વૃત્તિ અને બુદ્ધિ
ત્યાં પણુ થતી હાનિ વૃદ્ધિ, હાનિ વૃદ્ધિ રે;—
અવિચલ રૂપે તો રહેતુ, આ આત્મ સ્વરૂપ અંતરમા,
[એ] જો જો વિચારી તે ઉરમા, તેહ જ ઉરમા રે—
આ શબ્દ લક્ષણાવૃત્તિ, ને તેહ સ્વરૂપ શું સાધી,
શમી રહેશું પ્રભુ આરાધી, પ્રભુ આરાધીરે;—   (શ્રી૦ ઉ૦)

---

૧ ફેરફાર ૨ નગર. ૩ આથમતુ ૪ સુંદર. ૫ વાદળે. ૬ ત્રણ

ब्रह्मानुभव एज अनुभवनो परावधि छे.

બ્રહ્મના અનુભવ આગળ તો બસ, અનુભવનો અવધિ જ છે, અવધિ જ છે
જીવ ને બ્રહ્મનો ઐક્યાનુભવ એ, અનુભવ માત્રનું બીજ—અનુભવ બીજ છે
અનુભવ વીજળી, જ્યાં રહી ઝળહળી, ભ્રાંતિ તેની ટળી રે
ભય ઓગળી, શાન્તિ મળી, બ્રહ્મના૦
હું જ છું બ્રહ્મ, એ અનુભવમાં રમે, તેની સદા ચડતી જ છે, ચડતી જ છે
માયા ન ભાસતી, તેનાથી ત્રાસતી, આઘી જ નાસતી રે.
આખર જતી, વિલાઇ જતી, બ્રહ્મના૦
બ્રહ્મતણો અભેદાનન્દ અનુભવ વાહવા! એ તે કાંઇ ચીજ છે! કોઇ ચીજ છે!
સર્વ ભૂલાઇ ગયું, સર્વ મળ્યું લહ્યું, પ્રાપ્તવ્ય ના રહ્યું રે
તેનું જીવ્યું, સફલ થયું, બ્રહ્મના૦
બ્રહ્મને ચિન્તીને બ્રહ્મ થનારી, વ્યક્તિ તો બ્રહ્મ સમી જ—બ્રહ્મ સમી જ છે
બ્રહ્મરૂપે થઇ, બ્રહ્મમાં રેલાઇ, બ્રહ્મ જ કહેવાય રે.
બ્રહ્મ વિલાઇ, બ્રહ્મ જોવાઇ, બ્રહ્મના૦

(શ્રી૦ ઉ૦)

असावधप्रति शिक्षा वचन

(ડેલ ટોપીવાળા, એ લય.)

જરી પૂછું તને, (૨)
તેનો જવાબ ઓ બાપલા! આપને તું મને,
જોતજોતામાં વર્ષો તારાં ચાલ્યાં,
વર્ષ વીત્યાં તે કહેને ક્યાં તે ઘાલ્યાં! જરી૦
તારી ઉમર તો થાવા માંડી પાકી,
તારી જીભની ઘણી શું કરચાળી? જરી૦
તારી આંખના તેજ તો ઘટી ગયાં,
તારાં જોવાના મોહ શું ઓછા થયા? જરી૦
તારું મ્હોડું તો આજ લગી સૌને વઢ્યું
હવે પ્રભુનું કેનાળ નામ જીભે ચઢ્યું? જરી૦
તારાં મનનું ધાર્યું તે કરાવ્યું બહુ,
તારું મન માનતું થયું તારું કહ્યું? જરી૦
માન્યું આજ લગી તારામાં મોટાપણું,
હવે જાણ્યું તે તુચ્છપણું તારા તણું? જરી૦
કહે લાભ તે લીધો ગરકારે જઇ શો?
કે દેખાદેખી કર્યું દેશો-દેશો? જરી૦
હવે કાંઇ પણ ખોટું કર મા—કર મા,
ખોટું કરતાં તું જીવતાં શરમા, શરમા, જરી૦

(શ્રી૦ ઉ૦)

सर्व सामर्थ्यवान गुप्त शक्ति.

મનુષ્ય માત્રે સમજવુ જોઇએ કે તેનામાં એક એવી આશ્ચર્યકારક સર્વ શક્તિમાન શક્તિ રહેલી છે કે તે શક્તિને જે પોતાનામા પ્રકટાવી શકે તે સદા નિર્ભય અને વિજયી થઇ શકે એ શક્તિના પ્રતાપથી તે અજર અને અમર થઇ શકે તેમ છે આ શક્તિ પાસે શત્રુઓનુ બળ ફાવી શકતુ નથી, સાહસ અને વીરતા એ તેના ગુણો છે ઇચ્છેલી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાનું તેનામા સામર્થ્ય છે જેઓ આ શક્તિને પોતાનામાં પ્રકટાવી શકે છે તેમનાં દુઃખ અને દારિદ્રય ચાલ્યા જાય છે, તેની જગ્યા સુખ, શાંતિ અને સામર્થ્ય લઇ બેસે છે

આ શક્તિ મેળવવા કેટલાક બહાર ફાંફા મારે છે પણ તે બહાર નથી, બીજા મનુષ્યોના આશ્રયથી તે મળતી નથી તે શક્તિ તમારી હૃદયગુહામા છે, તે મેળવવા માટે બહાર ફાંફા ન મારવા આ શક્તિ મનુષ્ય માત્રમા હોવા છતા તેનો સર્વ કોઇ અનુભવ કરી શકતા નથી કારણ કે તે તેના અનેક પ્રકારની પાશવિક વાસનાઓ, માનસિક તર્ક વિતર્કો, સ્વાર્થી જીવન અયોગ્ય આચાર વિચારના પડ નીચે ગુપ્ત છે, જેમ બદામનું ઉપરનુ કાષ્ટમય પડ હોય છે ત્યા સુધી અંદરની બદામ પ્રાપ્ત થતા નથી પણ બદામ મેળવવા ઉપરનું કાષ્ટમય પડ ભાગી નાખી અંદરથી બદામ કાઢવી જોઇએ, તેમ મનુષ્યે આ અપ્રતિમ સામર્થ્યવાળી શક્તિ મેળવવા માટે તેની આસપાસ ફરી વળેલુ અશુભ વાસનાઓ, સ્વાર્થી વિચારો, લાલસા, વિગેરેનું પડ કાપી નાખી અંદરના પ્રકાશનો અનુભવ કરવો જોઇએ

જેમને તત્ત્વજ્ઞાની થવુ હોય જેમને યથાર્થ શાંત અને ઉચ્ચ જીવન પ્રાપ્ત કરવુ હોય, તેમણે નારીયેળનુ કોપરૂ મેળવવા જેમ ઉપરની કાચલી ફોડી નાખવી પડે છે તેમ અશુભ આચાર વિચારોનુ, અને ક્ષુદ્ર વાસનાઓના પડનો ત્યાગ કરવો ઘટે છે વ્યવહારમા જણાતાં વિષયોના સુખ એ આપણી ગુપ્ત શક્તિના પ્રતિબિંબ રૂપ છે એ સત્ય સુખ નથી જેમ દર્પણમાં જોયેલુ પ્રતિબિમ્બ મિથ્યા છે, તે સત્ય સ્વરૂપ નથી તેમ આ બહારથી જણાતુ સુખ ક્ષણિક છે, સત્ય નથી

મનુષ્યે આ ઉપર ઉપરનુ વ્યવહારનું ક્ષણિક સુખ જોઇ તેમા લોભાવુ નહિ, તેમા રચ્યા પચ્યા રહી સત્ય સુખ મેળવવાનું ભૂલવુ ન જોઇએ તેણે સત્ય સુખ મેળવવા માટે પોતાનામા રહેલી અનંત ઐશ્વર્યવાળી ગુપ્ત શક્તિને પોતાનામા પ્રકટાવવા દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી, આજથી જ પ્રયત્ન કરવો જીવનના વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ કરવા અશુભ વાસનાઓનો ત્યાગ કરી ઇશ્વરના નિયમાનુસાર ચાલવા યત્ન કરવો તેથી મનુષ્ય પોતે પોતાનામા આ ચમત્કારિક ઇશ્વરીય શક્તિને જોઇ પવિત્ર, શાંત, બળવાન અને બુદ્ધિમાન બની શકશે, અંતે જીવન્મુક્તના આનંદનો લાભ મેળવશે

દરેક કાર્યમા ઇશ્વરની સહાય માગવી, ઇશ્વરની શક્તિ આપણામા રહેલી છે તેમ દૃઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક માની તેની મરજી પ્રમાણે જીવન ગાળવુ જે કૃત્યથી આ શક્તિ અપ્રસન્ન રહે તેવુ કૃત્ય કરવુ નહિ, તે અમૂલ્ય શક્તિની આસપાસ સ્વાર્થમય જીવનથી, અયોગ્ય વાસનાઓથી, અશુભ વિચાર અને આચારોથી જે મેલ રૂપી પડ ચઢી ગયુ હોય તે પડ ખસી નાખતા રહેવુ, અને અંદરનો પ્રકાશ આપણામા પ્રકટાવવા યત્ન કરવો. ઇશ્વરના ભરોસે તેના

ઉપર શ્રદ્ધા રાખી ચાલવાથી તેના નિયમોનું પાલન કરવાથી મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ પાપમય આચાર વિચારોથી દૂર રહે છે પછી તે કાંઇ પણ પાપમય કર્મ કરી શકતો નથી, અને જેમ જેમ તેનુ મન પાપમય કૃત્યોથી પાછુ હઠતું જાય છે તેમ તેમ તે દુઃખમાથી બચી સુખ, અને શાંતિનો અનુભવ કરતો જાય છે

મનુષ્યને જેમ જેમ ઇશ્વરીય શક્તિનો અનુભવ થાય છે જેમ જેમ એ દૈવી જ્યોતિનો તેનામા પ્રકાશ થાય છે તેમ તેમ તેનો શોક અને પશ્ચાતાપનો અગ્નિ બુઝાતો જાય છે તે પછી તે હમેશા શુભ કર્મો કરે છે, તેની દિવસે દિવસે ઇશ્વરઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા જામે છે, તેને તે પછી પોતાનામા સંદેહ ઉપજતો નથી, અને તેના આનંદમા પણ કદી વિક્ષેપ પડતો નથી પછી તેને પોતાની પાછલી વાતો સાંભળી પશ્ચાતાપ થતો નથી, ગત વાતનુ તે વિસ્મરણ કરે છે, ભવિષ્યની તેની ચિંતા હોતી નથી, તે પછી તે હમેશા વર્ત્તમાન કાળમા જ રહે છે અને તેમા જ સુખ અને આનંદનો અનુભવ કરે છે

ઘણા મનુષ્યો વર્ત્તમાન કાળમા સુખી હોય છે, તેને કાંઈ એવુ હોતું નથી કે જે તેને ચિંતા ઉપજાવે, આમ છતા દેખાદેખી કે પડી ગયેલા સ્વભાવથી તે પોતાના જન્મની પાછલી વાતો સભાળી શોક કરે છે, ભવિષ્યમા શુ બનશે કદાચ દુઃખ આવશે તો એમ માની ચિંતાતુર રહે છે, પાછલી અને ભવિષ્યની વાતો કરી, બની ગયેલા અને બનવાના વિચારો કર્યા કરી ચિંતાતુર રહે છે, આથી તે વર્તમાનકાળના સુખને બહુ ભોગવી શકતા નથી, અને આખો દિવસ ઉદાસ મને આવી પડનાર વિપત્તિને સભાળી ચિંતાતુર અને દુઃખી બની રહે છે આથી તેને ઇશ્વરીય સુખનો અનુભવ થતો નથી

મનુષ્ય સ્વભાવથી જ વિલાસપ્રિય હોય છે, અને તેથી તે પોતાની વાસનાઓ અનુસાર વસ્તુઓ મેળવવા યત્ન કર્યા કરે છે, અને એ વાસનાઓ જ તેને સુખને બદલે દુઃખ પ્રતિ ઘસડી જાય છે તે પ્રાપ્ત મનુષ્યસામર્થ્યને લઈ અહંકારી બને છે, અને તે પૈસાને લીધે, સત્તાને લીધે કે એવાજ કોઇ કારણને લઇ અહંકારી બની અન્ય પ્રતિ તિરસ્કાર ભર્યું વર્ત્તન ચલાવે છે એથી તે પોતાને ભલે સુખી માને પણ અન્યની દૃષ્ટિમા તો તેના પ્રીતિનો અભાવ જ હોય છે આ વિશ્વમા ઇશ્વરીય સામર્થ્ય કરતા બીજું કોઈ સામર્થ્ય મહાન નથી રાજ્યવૈભવ, સત્તા સર્વ તેના આગળ નજીવા છે જેણે ઇશ્વરીય સામર્થ્ય મેળવ્યુ હોય છે તે અભિમાની ન થતા નમ્ર બને છે, વિવેકી બને છે, સર્વ પ્રતિ પ્રેમભાવ રાખનારો હોય છે જ્યારે આ જગતમા વ્યવહારિક સામર્થ્ય મેળવનારો પોતાના ક્ષણિક સામર્થ્યને લીધે અંધકારમા ફસાઇ બીજાને હલકા માનવા લાગે છે અને તેના પરિણામે તેને આખરે પસ્તાવુ પડે છે, તે અન્ય મનુષ્યોના યથાર્થ પ્રેમને મેળવી શકતા નથી

જ્યારે આત્માની વાસનાઓ તૃપ્ત થાય છે, અને તે અહંકારના દુઃપરિણામને ભોગવે છે, ત્યાર પછી જ તે ઇશ્વરના આદેશાનુસાર ચાલવાની ઇચ્છા કરે છે મનુષ્ય પોતાનામા રહેલી આ આત્મજ્યોતિની આસપાસ અહંકારી બની ઘોર અંધકાર છાપી દે છે જેમ અહંકાર વધારે તેમ આત્મજ્યોતિની આસપાસની મેશ વધી અંધકારનો પડદો જાડો થતો જાય છે એટલે ઇશ્વરીય શક્તિનો પ્રકાશ તેનામાં પ્રકટ થઇ શકતો નથી, જેમ જેમ અહંકાર ઘટતો જાય છે તેમ તેમ એ અંધકાર ઓછો થાય છે અને જ્યારે મનુષ્ય બીલકુલ અહંકારનો નાશ કરે છે ત્યારે જ તેના આત્માની જ્યોતિનો પ્રકાશ તેનામા પ્રકટે છે

આપણે મનુષ્યોમા ઘણાને સુખી અને ઘણાને દુઃખી જોઇએ છીએ મનુષ્ય જ્યારે

દુખી હોય છે ત્યારે તે બીજાને દોષ દે છે, કે અમુક માણસને લીધે મ્હને દુખ પડે છે પણ તેની આ વાત માનવા જેવી નથી મનુષ્ય પોતાના અતરમા વ્યાપેલા દોષને લીધે જ દુખી થાય છે, જો તે અન્યને દોષ દેવાનુ છોડી દે, દુખનુ કારણ પોતાનામા રહેલા દોષોને શોધી કાઢી તેનો ત્યાગ કરે, અન્ય પ્રતિના દ્વેષનો ત્યાગ કરે બુદ્ધિમાન થઇ સર્વ પ્રતિ સમભાવ રાખતા શીખે તો તે અનેક વિપત્તિઓનો ત્યાગ કરી શકે છે જ્યારે તે અન્ય પ્રતિના રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી અહકારને ત્યજી દે છે ત્યારે તે સુખી જીવન ગાળી શકે છે

મનુષ્યને વ્યવહારમા અનેક પ્રકારના ક્લેશ, શોક, અને દુખ વેઠવા પડે છે, ઘણાને તેનો અનુભવ થાય છે એ સર્વ આપણામા દોષ છે એજ બતાવનાર છે સુખ મેળવવુ એ આપણા હાથમા છે, જ્યા સુધી આપણામા અહકાર છે, સ્વાર્થી સ્વભાવ છે, આપણે અન્યને આપણા કરતા હલકા, નીચ, માનીયે છીએ, આપણે સ્વાર્થ સાધવા અન્યને દુખી કરતા સકોચાતા નથી, ત્યા સુધી જ આપણા દુખ અને દારિદ્રય જવાના નથી

મહાપુરષોમા અતરસ્થ દૈવીશક્તિ જાગ્રત થયેલી હોય છે, વ્યવહારના ધન વૈભવો તેમની પાસે હોતા નથી, રાજમહેલોમા તેઓ ન્હેતા નથી, નોકર, ચાકર, ગાડી, વાડી, બગીચા, સત્તા, પાવર અધિકાર, કશુ તેમની પાસે હોતું નથી, એમ છતાં તે વ્યવહારના રાજ્ય સત્તાધિશો, સત્તા, અધિકાર, પૈસા, મહેલો, વૈભવોવાળા કરતા વધુ સુખી અને વધુ આનદી હોય છે જે સુખ અને શાતિનો અનુભવ રાજમહેલમા વસતા રાજ્યસત્તાધિશને હોતું નથી તે સુખ તે પોતાની પર્ણકુટિમા રહી ભોગવે છે મહાપુરુષો પાસે જે હોય છે તે સર્વ મેળવવાનું મહાપુરુષોને સામર્થ્ય હોય છે પણ તે મેળવવાની તેમની વૃત્તિ નથી અમૂલ્ય શક્તિ દૈવી પુરુષો પાસે હોય છે, અને તેથી તેમનામા સ્વાર્થનો અશ સરખો પણ હોતો નથી તે સ્વાર્થ છોડી પરોપકારમય જીવન ગુજારે છે વ્યવહારના પ્રાપ્તિ પદાર્થ ઉપર તેમનો પ્રેમ હોય છે ઇશ્વરીય મહાન ગુણો તેમનામા જાગ્રત થયેલા હોય છે જ્યા સ્વાર્થ નથી ત્યા સુખ છે જેમણે સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યો હોય છે તેમને માટે મોક્ષના ધામ ઉઘડા છે, અને તેઓ જ અનન્ત સુખ અને અનન્ત શાતિને મેળવી શકે છે

જો તમારે ઇશ્વરીય શક્તિને તમારામા પ્રકટાવવી હોય તો પ્રથમ તમારે સ્વાર્થ છોડવો ઘટે છે, તમારે ઇશ્વરના સાચા ભક્ત બનવુ જોઇએ, ઇશ્વરમા લિન થવુ જોઇએ, તમારે તમારા વ્યવહારિક સુખ, સ્વાર્થ, વાસના દુરાચારોનુ ઇશ્વરને બલિદાન આપવુ જોઇએ અહકાર અને સ્વાર્થીપણાને તમારે ઇશ્વરીય હવનમા હોમી દેવા જોઇએ જ્યાં સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થી હોય છે અહકારી હોય છે, ત્યા સુધીજ તે દુખી છે જો તે આ એનો ત્યાગ કરે તો જરૂર તે અનત સુખ, અને શાતને મેળવે

મનુષ્ય માત્રે પોતાના જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે તો જાણવુ જોઇએ તેમણે જન્મ લઇ મ્હોટા થઇ આળસુ થઇ પડી રહેવાનું નથી તેમ મહેનતું બની ધન અને પ્રતિષ્ટા પ્રાપ્ત કરવા અને તે મેળવવામા જ આયુષ્ય પુરૂ કરવુ એવો તેના જીવનનો ઉદ્દેશ નથી પણ ખરી રીતે તો મનુષ્યે સત્યસુખ, ખરી શાતિ, અને ઇશ્વરીયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અને મોક્ષદ્વારમાં પ્રવેશ કરી અનત ઐશ્વર્યશાળી જીવનનો અનુભવ કરવો એજ ઉદ્દેશ છે જો કોઇ અપવિત્ર મનુષ્ય પણ નિશ્ચય કરે કે, મારે પવિત્ર જીવન ગાળવુ છે તો તે પવિત્ર બની શકે છે જો નિર્બળ મનુષ્ય ધારે કે મારે બળવાન થવુ છે તો તે બળવાન બની શકે છે જો અજ્ઞાની મનુષ્ય નિશ્ચય કરે કે મારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ છે તો તે જ્ઞાની બની શકે છે મનુષ્યનામા

એવુ શુભ બળ છે કે તેનો આશ્રય ગ્રહણુ કરી તે જે કાંઇ ઇચ્છે છે તે મેળવી શકે છે આવા ઇશ્વરીય બળને પ્રાપ્ત કરવાની માત્ર તેણે દૃઢ ઇચ્છા જ કરવી ઘટે છે

મનુષ્ય પોતે પોતાના પ્રયત્નથી જ સુધરી શકે છે, પોતાના દૃઢ નિશ્ચય વડે સતત પ્રયત્નમા વળગ્યા રહેવાથી તે ઉચ્ચ જીવનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેણે અન્યને ભરોસે રહી નિર્બળ બનવુ ન જોઇએ વગર પ્રયત્ને તે પ્રારબ્ધને ભરોસે કે ઇશ્વર આપણા આગણામા નાખી જશે એવી આશાથી આળસુ બની બેસી રહેવાથી કાઇ મળતુ નથી એક માણસને ઘર કરવુ હોય અને જમીન રાખી બેસી રહે, ઇશ્વર ઘર બનાવી દેશે એમ કહે અને પ્રયત્ન ન કરે તો ઘર થાય નહિ પણ જો તે જાતે પ્રયત્ન કરે તો જ ઘર બનાવી શકે ઇશ્વર તમારામાજ છે તમે તેની શક્તિને તમારામા પ્રકટાવો, અને તે શક્તિવડે પ્રયત્ન કરો જેવી રીતે ઘરમા ઇંટો ચુનાની જરૂર પડે છે એક ઇંટ ઉપર બીજી ઇંટ ગોઠવવી પડે છે તેમ તમારે પણ ઉચ્ચજીવન ગાળવા શુભ વિચાર ઉપર ગોઠવ્યે જવા સતત શુભ ચિંતન કર્યા કરવુ તેમા ઇંટોને ખાડા ટેકરા વાળી હોય તો છોલી પાસરી કરવી પડે છે તેમ તમારા શુભવિચારમા અશુભવિચાર પ્રવેશ ન કરે સ્વાર્થી વિચાર આવી જતા હોય તો તેને દૂર કરતા જાવ, અને શુભ કર્મ કર્યા કરો, તો તમારૂ જીવન ઉચ્ચ, સુખમય બનશે, તમારા અતરાત્માની આજુ બાજુ ફરી વળેલ વાસનાઓ અને સ્વાર્થી અશોના વાદળો હઠાવતા જાવ જેથી તમારામા ચૈતન્ય જ્યોતિ પ્રકટ થતી અનુભવાશે

પ્રયત્ન, સાવધાનતા, અખડ ઉદ્યોગ, સાહસ, અને ઉત્સાહથી મનુષ્ય વ્યવહાર અને પરમાર્થ ઉભય સાધી શકે છે ઉદ્યમ વગર આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ થતી નથી, તેમ વ્યવહાર પણ સધાતો નથી પણ જ્યા ઉદ્યોગ અને ઉત્સાહ છે, ત્યા સર્વ કાઇ સિદ્ધ થઇ શકે છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાના આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ઓળખે છે ત્યારે તેનામાં એવી શક્તિ પ્રકટ થાય છે કે જે વડે તે સર્વ કાઇ પ્રાપ્ત કરી શકે છે આ શક્તિ પ્રાપ્ત થતા દરેક પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેને અનત શાતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે

જે સુખને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે તેને જાતે સુખ શોધવુ પડે છે તેણે પ્રત્યેક ખરાબ વાસનાને અને પ્રત્યેક કુકર્મને છોડવા જોઇએ અને સદા ઉચ્ચ આચાર વિચારનું સેવન કરવુ પડે છે

મનુષ્યોને પ્રાપ્ત વસ્તુથી સતોષ થતો નથી, તેને એક વખતે ધારેલી એક વસ્તુ મળે છે તેને ભોગવે છે, વળી તેના ઉપરનો મોહ ઉતરી જતાં બીજી વસ્તુ મેળવવા મથે છે મનુષ્ય જે જે નવુ જુવે છે તે તે નવી વસ્તુ મેળવવાને તેને મન થાય છે એ પ્રકારે તેને નવુ નવુ મેળવવુ ગમે છે, અને મળેલી વસ્તુપ્રતિની પ્રીતિ કમ થતી જાય છે આમ નવી નવી વસ્તુઓ મેળવવા માટે પોતાના જીવનનો ઉપયોગ કરે છે, સવારથી સાજ સુધી મહેનત કરે છે દેશ પરદેશ મુસાફરી કરે છે તે વસ્તુઓ મેળવે છે, છતા તેને તેથી શાતિ કે સુખ મળતું નથી, તે તો સદા અસતોષી, નિરાશી અને દુખી જ રહે છે તેની ઇચ્છા કદી કશી વસ્તુથી વિરામ પામતી નથી ધારેલી વસ્તુ મળેથી તેને કદી સુખાનુભવ થતો નથી તે શરૂઆતમા સાદી વિદ્યા ભણી સાગી નોકરી કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, ઉચી નોકરી મળે તો તેમા પગાર વધવાની સત્તા મેળવવાની ઇલકાબ મેળવવાની આશા વધ્યા જ કરે છે, તે શરૂઆતમા નાનો ધધો કરતો હોય છે, તો તે ધધામાં વિજય મેળવવા ઇચ્છે છે, નોકરોનો શેઠ થવાની ઇચ્છા રાખે છે, સ્ત્રી મળવાની ઇચ્છા, સ્ત્રી મળે તો પ્રજાની

આશા રાખે, પ્રજા થાય તો તેની પ્રજા જોવાની ઇચ્છા રાખે છે ધન મેળવવાની ઇચ્છા, વતન વધારવાની ઇચ્છા, આવકના સાધનો વધારવાની ઇચ્છા, એમ એક ઇચ્છા પૂરી થતા બીજી ઇચ્છા તૈયારજ હોય છે આમ હોવા છતા ઇચ્છા પૂરી થતા પણ તેને તેનાથી સંતોષ કે સુખ થતું નથી કારણ કે આ બધી વસ્તુઓ મેળવી સુખ મેળવવાની આશા રાખવી એ તો ફાંફા છે ઝાંઝવાના જળથી તરસ છીપાવવાની આશા રાખવા જેવુ છે

મનુષ્ય જ્યા સુધી બહારની વસ્તુઓ મેળવી સુખી થવાની આશા રાખે છે અને પોતાના અંતરમા રહેલી આત્મજ્યોતિના સુખની અવગણના કરે છે ત્યા સુધી તેને સુખ મળતું નથી જ્યા સુધી તે પોતાનુ જીવન પાપ રહિત આચરણથી દૂર રાખતો નથી પોતાની અંદર રહેલા સત્યને શોધતો નથી, ત્યા સુધી તેને સુખની ઘડી આવતી નથી જ્યારે તેને અંતરમા રહેલા સામર્થ્યને પ્રકટાવવાની કળા હાથમા આવે છે, અને તે વડે અંતરમા રહેલા સુખને તે મેળવી શકે છે ત્યારે જ તેની બહારના વિષયોમાની સુખબુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે.

જે મનુષ્યને શાંતિ, સુખ, આનંદ મેળવવા હોય તેણે હંમેશા શાંત અને આનંદી બનવુ તે જો બીજાનો પ્રેમ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો તેણે બીજાના પ્રતિ પ્રેમ રાખવો, જો તેણે દુઃખમાથી મુક્ત થવુ હોય તો તેણે બીજાને દુઃખ આપવાની વૃત્તિનો ત્યાગ કરવો, જો મનુષ્ય પોતાના આત્મની અંદર બેસી શોધ કરે તો તેને આત્મોન્નતિની સંપૂર્ણ સામગ્રી મળી શકે છે અને આત્મોન્નતિ કરવાનુ સર્વ બળ પોતે પોતાનામા પ્રકટાવી શકે છે

જ્યા સુધી મનુષ્ય જાતે સુધરી શકતો નથી ત્યા સુધી તે બીજાને સુધારી શકતો નથી. બીજાને સુધારવાની ઇચ્છા રાખનારે પોતે પ્રથમ સુધરવુ, પ્રથમ પોતે સદ્ગુણી થઈ બીજાને ઉપદેશ આપવાથી તે ઉપદેશની અસર બીજાના ઉપર સરસ થાય છે અત્યારે સુધારાવાળા અસહકારીઓ ઘણી બાબતમા નિષ્ફળતા મેળવે છે તેનુ કારણ એ છે કે તે પોતે અન્યને જે પ્રમાણે વર્તવાનો ઉપદેશ આપે છે તે પ્રમાણે જાતે વર્તતા નથી, એટલે જ તેમના ઉપદેશની અસર અન્ય ઉપર થતી નથી મનુષ્ય અન્યને પવિત્ર જીવન ગાળવાનો, પ્રેમી થવાનો, આનંદી રહેવાનો, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવાનો, ઉપદેશ આપતો હોય પણ જ્યાં સુધી તે પવિત્ર, પ્રેમી, આનંદી, નિસ્વાર્થી બનતો નથી, ત્યા સુધી તેના ઉપદેશની અસર અન્યના ઉપર થતી નથી એ ચોક્કસ છે

જે મનુષ્યો દૃઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક એમ માને છે કે આપણા પોતાનામાજ ઇશ્વરતત્ત્વ વ્યાપક છે, અને તેને બહાર શોધવાના ફાંફા છોડી આપણા અંતરમા શોધવાનો યત્ન કરવો જોઇએ, તો પછી તે મનુષ્ય ઈશ્વરને માટે તર્કવિતર્ક કરવાના છોડી દે છે વાદવિવાદ કરવાના સ્વભાવવાળા મનુષ્યો ઇશ્વિરતત્ત્વના અંશથી દૂર હોય છે તેમનુ જ્ઞાન માત્ર પોપટીયુ જ હોય છે ઇશ્વરની દૈવીજ્યોતિને જે પોતાનામા પ્રકટાવી શકે છે તે સઘળા શાંત, પ્રેમી, સર્વ પ્રતિ સમભાવ રાખનારા, આનંદી, પ્રકાશિત, પવિત્ર હૃદયવાળા, અને સદા શુભ આચાર વિચારનુ સેવન કરનારા હોય છે તેમને વાદવિવાદ કરવાની ઇચ્છા જ હોતી નથી શત્રુ, મિત્ર તેને એક સરખા જણાય છે રાગદ્વેષ તેમને હોતો નથી નમ્ર અને વિવેકી બની અહંકાર, ક્રોધ, કામ, લોભ, મોહ ઉપર જય મેળવી સદા ઇશ્વરાનંદમાં મસ્ત અને સુખી રહે છે તમે પણ આ અમૂલ્ય ઇશ્વરીયતત્ત્વને મેળવવા આજથી જ યત્ન આદરો સર્વ ધર્મના શાસ્ત્રોએ એ તત્ત્વને મેળવવા માટેના દ્વાર ઉઘાડા મૂકેલા છે તે દ્વારમા પ્રવેશ કરી યથાર્થ સુખને મેળવો

श्री गोरक्ष-योगविद्या

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રાણને રોકવો એ પ્રાણાયામ છે તેના રેચક, પૂરક, કુંભક એમ ત્રણ ભેદ છે શરીરની અંદરના વાયુને નાકદ્વારા બહાર કાઢવો એ રેચક છે, બહારના વાયુને અંદર પૂરવો એ પૂરક છે અને અંદર પૂરેલા વાયુને અંદર રોકી રાખવો એ કુંભક છે કુંભકના કેવલ અને સહિત એવા બે ભેદ છે કેવલ કુંભક એ યોગિઓને સમ્મત છે, અને સહિત પણ બે પ્રકારના છે એક રેચકપૂર્વક, બીજો કુંભકપૂર્વક, પ્રથમ રેચક પ્રાણાયામથી બીજો પૂરક પ્રાણાયામથી ભિન્ન નથી તેના પૂરા પ્રકાર પ્રાણાયામવાળા પ્રકરણથી જાણવા

જ્યાં સુધી કેવલ કુંભકની સિદ્ધિ થાય ત્યાં સુધી સહિત કુંભક સંયોગ પ્રાણાયામથી કરીને સુષુમ્નાને ભેદી પછી તેની અંદર ઘડાના જેવો શબ્દ થાય, ત્યારે કેવલ કુંભક સિદ્ધ થાય છે તે પછી દશ દસ માત્રા વધારી ૮૦ પર્યંત કરવાનું સામર્થ્ય થાય ત્યારે વધુ કરવો અને રેચક તથા પૂરકને છોડી વાયુ ધારણ કરવો એને કેવલ કુંભક કહે છે

પ્રાણાયામમાં શુદ્ધ પ્રાણાયામ તો કેવલ કુંભક જ છે બીજી જાતના પ્રાણાયામ તો નાડી શોધનાર્થે છે રેચક પૂરક રહિત કેવલ કુંભકના સિદ્ધ થવાથી યોગીને ત્રણ લોકમાં કાંઈ પણ દુર્લભ નથી જ્યારે કેવલ કુંભક કરવાનું સામર્થ્ય આવે ત્યારે ઇચ્છા પ્રમાણે વાયુને ધારણ કરવો આ વિધિથી નિઃસંદેહ રાજયોગપદ પ્રાપ્ત થાય છે કુંભકના અભ્યાસથી આધારશક્તિ (કુંડલિની) જાગ્રત થાય છે એથી નિદ્રા આળસ વિગેરે મરે છે અને સુષુમ્નાના કફાદિ મળ દૂર થાય છે, ત્યારે હઠ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે હઠયોગ વિના રાજયોગ અને રાજયોગ વગર હઠયોગની સિદ્ધિ થતી નથી એથી એ બન્નેનો અભ્યાસ કરવો

કુંભકથી પ્રાણનો સંરોધ કરવાથી અંતે ચિત્ત આશ્રય રહિત થઈ આ પ્રકારે, યોગનો અભ્યાસ કરવાથી રાજયોગપદ પ્રાપ્ત થાય છે હઠયોગની જ્યારે સિદ્ધિ થાય છે, ત્યારે દેહમાં કૃશતા મુખમાં પ્રસન્નતા, નાદની પ્રકટતા, મનની નિર્મળતા, નિરોગતા, ધાતુઓનો જય, ઉદરમાં જઠરાગ્નિની વૃદ્ધિ, નાડિયોની શુદ્ધિ એ લક્ષણ થાય છે

પ્રત્યાહાર.

પ્રત્યાહારનું વર્ણન—રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, શબ્દ એ પાંચ વિષય છે તેમાં ચક્ષુ, જીભ, કાન, ચામડી, નાક એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના પાંચ વિષય છે આસન અને પ્રાણાયામની સિદ્ધિ કરીને જે ઇંદ્રિયનો જે વિષય છે તેની બીજાના સમીપ ભાવના કરી ક્રમશઃ વારંવાર ત્યાગ કરવો, અર્થાત ઇંદ્રિયોદ્વારા તેના વિષયોનો અનુભવ કરીને પછી ઇંદ્રિયોને વિષયથી જુદી પાડવી એ પ્રત્યાહાર છે

દિવસમાં પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન અને સાયં એ ત્રણ ભાગના ત્રણ કાલ છે, જેવી રીતે ત્રીજા સાયંકાલમાં સૂર્ય પોતાની પ્રભા-કાન્તિનો ક્રમશઃ ત્યાગ કરે છે, એવીજ રીતે યોગી પણ બીજા અંગ (૧ આસન, ૨ પ્રાણાયામ, ૩ પ્રત્યાહાર) પ્રત્યાહારમાં માનસવિકાર કિંવા વિષયોમાંથી મનને પાછું વાળી દે છે અર્થાત વિષય સંબંધથી ચિત્તને જુદું પાડે છે. જેમ

કાચબો પોતાનું માથુ, પગ, આદિ અંગોને સંકોચી પોતાની અંદર જ છુપાવી દે છે, અંગો તો તેના અંદર જ હોય છે છતા બહારથી તે ન હોય તેમ જણાય છે તેવી જ રીતે યોગીએ પણ ઈંદ્રિયોને વિષયોથી વિમુખ કરી આત્મામા તેની વૃત્તિઓને જોડી દેવી અર્થાત ઈંદ્રિયોને તેના વિષયોમા આસક્ત થવા ન દેવી. વિષયોથી તપ્ત થયેલી ઈંદ્રિયોને પોતાના હૃદયગુહામા રહેલા અંતર્ગતમામા આસક્ત કરવી

કાનથી જેમ કઠોર કે પ્રિય વાણી સંભળાય છે તેવી રીતે મન પણ કાનદ્વાર શબ્દોમા આસક્ત થાય છે યોગીજનો તે શબ્દોને પણ એ પણ આત્મા જ છે, એમ સમજી તેવો મનમા નિશ્ચય કરી મનને તે શબ્દ વિષયથી પ્રત્યાહરણ કરવુ

અર્થાત શબ્દને વિષય માનીને જે મનમા સંભ્રમ શબ્દ સંભળાવાનો ભ્રમ થાય છે તે ભ્રમને મિથ્યા જાણી મનને તેનાથી દૂર રાખવુ જેવી રીતે દોરડામા સર્પની અને ઝાડના ઠુંઠામા મનુષ્ય કે ભૂતની ભ્રાંતિ થાય છે તેવી રીતે અખંડાનંદ સ્વરુપ આત્મચૈતન્યમા સંસાર અર્થાત દેહ છે કહી બુદ્ધિની ભ્રાંતિની કલ્પના કરે છે, વસ્તુત આત્મતત્વથી બીજુ કાઇ નથી એ કારણથી સંપૂર્ણ જગત્ આત્મસ્વરુપ છે એવીજ રીતે શબ્દાદિ ઉક્ત વિષયોને પણ આત્મા જ છે, એવી ભાવનાપૂર્વક નિશ્ચય કરીને બહાર ને અંદર અદ્વૈતાનંદ સ્વરુપ આત્માથી અન્ય કોઇ નથી, એવી ધારણા સ્થિર કરીને શબ્દાદિ વિષયોને ચલાયમાન હોવા છતા પણ તેને આત્મા માનો, વિષય ન માનના નાકથી સુગંધ કે દુર્ગંધ જે સુંઘે છે તે આત્મા જ છે, એવો નિશ્ચય કરીને નાકની વૃત્તિ ગંધદ્વારા મનને લોભાવી ભ્રમમા નાખે છે તેને પાછી વાળી નેત્રેંદ્રિયથી જે જે પવિત્ર વા અપવિત્ર પદાર્થ જોવામા આવે તેને પણ આત્મા જ છે એવો નિશ્ચય કરી રૂપ વિષયનો મિથ્યા ભ્રમ છોડી નેત્રેન્દ્રિય વૃત્તિને તે વિષયથી હઠાવી ત્વગિંદ્રયથી મૃદુ વા કઠોર તપ્ત વા શીત વિગેરે જે જે પદાર્થનો સ્પર્શ કરે છે તેને પણ આત્મા જ છે, એવી ભાવનાનો નિશ્ચય કરી ત્વગિન્દ્રિય પ્રવૃત્તિ જે સ્પર્શ સુખમા મનને લોભાવે છે તેને પાછી વાળવી

જીભથી ખારૂ, ખાટુ, ગળ્યુ, તીખુ વિગેરે જે જે રસો ચાખવામાં આવે છે, તેને આત્મા સમજીને વૃત્તિને પાછી વાળવી, એ પ્રકારે યોગી પ્રત્યાહારના અભ્યાસથી પંચેન્દ્રિય વૃત્તિયોને પોતાના વિષયોમાથી પાછી વાળી આત્મતત્વમા સ્થિર કરવી જ્યારે પ્રત્યાહાર સિદ્ધ થાય છે ત્યારે યોગી કાનથી સાંભળેલાને મધુર શબ્દ જેવા માને છે કોઇ પણ તેના ચિત્તને પોતાની તરફ વાળી શકતું નથી એવીજ રીતે નેત્રોથી, દેવતા, પિશાચ, મનુષ્ય, કુતરૂ, બ્રાહ્મણ, ચંડાલ, ગાય અને ગધેડુ વિગેરેને સરખા જુએ છે નાકથી કસ્તુરી, આદિ સુગંધી પદાર્થો કે દુર્ગંધિવાળા પદાર્થોને સરખા માને છે, ચામડીથી અગ્નિ જળ કે ષોડશી સ્ત્રી, કે તરવારની ધાર આદિના સ્પર્શથી સરખુ સુખ માને છે જીભથી મીઠુ, કડવુ, ઉનું ટંડુ, તીખુ, દૂધ, માટી, કાદવ મીઠાઇ સર્વ સરખાં સ્વાદિષ્ટ માને છે

પ્રત્યાહારની કેવલ હઠયોગથીજ વિધિ કહેવામા આવે છે કે ષોડશદલ કમલકર્ણિકા સ્થિત ચંદ્રબિંબથી જે અમૃતધારા ઝરે છે તેને નાભિકમલ સ્થિત સૂર્ય ગ્રાસ કરી લે છે તો તે ધારાને વિપરિતકરિણી મુદ્રા કરીને સૂર્યમા ન પડતા પોતાના મુખમા પાડે એ પ્રત્યાહાર કહેવાય છે

કંઠસ્થાનગત ચંદ્રમામાથી અમૃતધારા વરસે છે બાબત એટલે સૂર્યચંદ્રમાનો ઉપદેશ છે તૃતિયપદથી પોતે યોગી ગણાય છે, તે અમૃતધારા કંઠ અને નાભિગત ચંદ્ર સૂર્યથી ભોગ

કરે છે તેને ત્રીજી સ્વપ્ન વિપરીતકરણીમુદ્રા કરીને તે ચંદ્ર સૂર્યથી બચાવી ભોગ કરે તો અજરામર થાય છે

અગ્નિમય એક સૂર્ય નાભિમા નિવાસ કરે છે અમૃતાત્મક ચંદ્રમા વિશુદ્ધચક્રમા રહે છે વિશુદ્ધચક્રમા રહી અધોમુખ ચંદ્રમા અમૃતધારા વર્ષાવે છે, તે ધારાને નાભિમા સ્થિત ઉર્ધ્વમુખ સૂર્ય પીવે છે યોગી તે સૂર્યને ન પીવા દેતા તે અમૃતધારાને જોવે પોતાના મુખમા પ્રાપ્ત કરે છે તેને વિપરીત કરણી જાણવી

જે નાભિગત સૂર્યને ઉપર વિશુદ્ધગત ચંદ્રમાને નીચે આ વિપરીતકરણી મુદ્રાનુ જ્ઞાન ગુરૂ ઉપદેશથી જ જાણી શકાય છે લખવા વાચવાથી તેનુ જ્ઞાન થતું નથી, પણ યોગીઓએ જાણવુ જોઈએ કે આ મુદ્રા પ્રાણાયામ, યોગ અને ખેચરી મુદ્રાના સાધન ઉપરાંત આથી જ સુગમ થઇ જાય છે

જેમ વૃષભને જાડા દોરડાથી ત્રણ આંટી નાખી બાંધી દેવાથી પરાધીન થઇ બૂમો પાડ્યા કરે છે તેવી રીતે અનાહતચક્રમા સત્ત્વ, રજ, તમોગુણ સ્વરૂપ માયા વિષે પ્રતિબિંબિત થઇ ગયેલો જીવ પરા-પશ્યંતિ-મધ્યમાના ક્રમથી હૃદય મધ્યમા નાદ સહિત નિરંતર શબ્દ કરે છે તેનો અનાહતચક્રમા હૃદયમા યોગીજનો અનુભવ કરે છે

ખેચરી મુદ્રા કરીને અમૃતપાનની સૂચના કરવામા આવે છે કે પ્રાણાપાન વાયુને એકત્ર કરી મણિપુરક અનાહતચક્રનું ઉલ્લંઘન કરીને મહાપદ્મ (બ્રહ્મસ્થાન) ને પ્રાપ્ત કરીને યોગીનુ શરીર ઉકતામૃત પાનથી અમૃતમય બને છે

એ પ્રકારે બ્રહ્મસ્થાન પર્યંત પ્રાણવાયુને પૂર્ણ કરીને યોગી મસ્તકમા રહેલા સહસ્રદલકમળથી વિશુદ્ધચક્રમા રહેતી વેળા પ્રાણવાયુને ઉપર ચઢાવી નાસિકા ઉર્ધ્વવિવરમા પ્રાપ્ત કરી, ઉર્ધ્વવિવરમા જીહ્વા પ્રવેશ કરાવી, મુખપણ ઉપર ઉંચુ કરીને સહસ્રદલકમળમા પ્રાણવાયુ સહિત પ્રાપ્ત થયેલી કુંડલિનીનુ ધ્યાન કરતા કુંડલિનીનો સહસ્રદલમા પ્રવેશ થતા જે અમૃતાકાર તરંગ નીકળે છે તેનુ લેશ માત્ર અતિનિર્મલ જીહ્વાના મંથનથી નીકળેલા અમૃતનુ પાન કરે તો તે યોગી અતિ સુકુમાર શરીર પામી સમસ્ત રોગ દુખોથી રહિત થઈ ઘણા કાળ પર્યંત જીવે છે

પ્રાણવાયુને અપાનવાયુની સાથે ઐક્ય કરનાર પ્રકારથી કાગડાની ચાંચ માફક મુખ કરી બહારના શીતલ વાયુને જે યોગ પૂરક કરે છે તે વૃદ્ધાવસ્થાથી રહિત થાય છે અને સર્વદા યુવાન જ રહે છે

જીહ્વાની સહાયથી તાલુ મૂળમા જે છિદ્ર છે, ત્યા રાખી જે યોગી પ્રાણવાયુનો પૂરક કરે છે તેને છ મહિનાના અભ્યાસથી સમસ્ત રોગો મટી જાય છે પાચમુ જે વિશુદ્ધચક્ર જે કંઠમા છે તેમા ચંદ્રકલામૃતનું ધ્યાન કરીને ક્રમથી ઉપર હરણ કરનાર સૂર્યના મુખને વંચન કરી યોગીના મુખમાં તે ચંદ્રકલામૃત પડે છે એ પ્રકારે ઉભરાર ઉદરમા પ્રાપ્ત થઇ યોગિના જરારોગાદિને મટાડે છે

વિ શબ્દ હંસનો અને શુદ્ધ શબ્દ નિર્મલનો બોધક છે કંઠમા અત્યંત નિર્મલ વિશુદ્ધનામનું જે ચક્ર છે તે સર્વોત્કૃષ્ટ છે તેને ચક્રોના તત્વ જાણનાર યોગી જાણે છે વિશુદ્ધચક્રસ્થ ચંદ્રકલામૃતને અપાનવાયુ સહિત પ્રાણવાયુને ઉપર ચઢાવી નાસિકા ઉર્ધ્વવિવરમા પ્રવેશ કરીને ક્રમથી નાસિકાના ઉપર વિવરમા પહોંચાડવાથી નાભિસ્થ સૂર્યનુ મુખ બંધ કરીને ઉકતામૃત ઉદરમા અન્નની માફક પહોંચી જાય છે.

કંઠની ઉપર નિર્મલ ચંદ્રકલામૃતને પૂર્વોક્ત વિધિથી રોકીને નાકના ઉર્ધ્વવિવરમાં પૂરક કરે ત્યારે સર્વ દ્વારોને રોકી આજ્ઞાચક્રમાં પ્રાણાપાનવાયુ સહિત પૂરક કરીને ઉર્ધ્વ મુખ થઈ ભૂમિમાં ઉંધા માથે પગને ઉંચા કરીને જીતેન્દ્રિય થઇ ઉક્ત ચંદ્રામૃતનું પાન કરવું જે યોગિ નિરંતર આ વિધિને કરે છે તેનું મૃત્યુ થતું નથી

જીભને ઉપર લાંબી કરીને ઉપની બાજુ સ્થિર કરીને જે યોગી અમૃતનું પાન કરે છે તેને અભ્યાસથી એક જ પક્ષમાં મૃત્યુ જીતવાનું સામર્થ્ય આવે છે તેમાં સંદેહ નથી, જે યોગીએ મૂલબંધ અર્થાત મૂલદ્વાર રોક્યું તેણે જરામરણાદિ વિઘ્નનો નાશ કર્યો સમજવું એ હેતુથી જરામરણ યુક્ત દેહમાં આત્મભાવનો ત્યાગ કરી જરામરણ રહિત શુદ્ધ આત્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે જેવી રીતે પંચવક્ર સદાશિવ દેહાહંકાર જરામરણાદિ રહિત વિરાજમાન છે તેવી રીતે એ અભ્યાસી પણ થાય છે

જે જીવ્હાગ્રથી રાજદંતબીલ અર્થાત રંધ્રને અચેતન કરી અમૃતમયી વાગીશ્વરી દેવીનું ધ્યાન કરવાનો અભ્યાસ કરે છે તે અભ્યાસ સિદ્ધ થતા છ મહિનામાં વિચિત્ર કવિતા કરવાના સામર્થ્યવાળો કવિ થાય છે જીવ્હાગ્રથી પીડન કરીને રાજદંતના છિદ્રને રોકવાથી સમસ્ત નાડિયોના મુખ રોકાઇ જાય છે ઉપરથી રોકવાથી અમૃતધારા ગરતા બીજે પડતી નથી પંચ ધારણાના અભ્યાસી યોગીને પણ જેમ તેમાં ચંદ્રમાથી નિસ્સરીત અમૃતનું હરણ પ્રત્યાહાર કહેલું છે, તેવીજ રીતે અમૃતને લંબિકાના ઉર્ધ્વવિવરમાં ધારણા કરવી એથી પણ ધારણા થાય છે

જીવ્હાના લંબિકાને નિરંતર ચુંબનાભ્યાસ કરનારા યોગીને કદી ખારો, કદી ખાટો, કદી દુધ જેવો, કદી મદ જેવો કે ઘી જેવો સ્વાદ જીભમાં જણાય છે એ લક્ષણ જ્યારે અભ્યાસ સિદ્ધ થતા જણાય ત્યારે યોગીના વ્યાધિ નાશ થાય છે વૃદ્ધાવસ્થાનું નિવારણ થાય છે શાસ્ત્રના વ્યાખ્યાન કરવાનું સામર્થ્ય વગર ભણ્યે આવે છે, અમૃતમય શરીર થઇ અષ્ટ સિદ્ધિ મળે છે સ્મરણ માત્રથી સિદ્ધ ગંધર્વ, નાગાદિ કન્યાઓનું આકર્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે

એ પ્રત્યાહારનું ફળ કહીએ છીએ કે એ પ્રકારથી અમૃતથી પરિપૂર્ણ જ્યારે દેહ યોગીનો થઇ જાય છે ત્યારે એ ત્રણ વર્ષના અભ્યાસથી વીર્ય (અને સ્ત્રીનું રેત) ઉપર ચઢી જાય છે, ઉર્ધ્વરેતા થઇ કદાચિત વીર્ય સ્ખલિત થતું નથી અને અણિમાદિ સિદ્ધિયોનો ઉદય થાય છે જેવી રીતે અગ્નિ સુકા કાષ્ટને દીવાની દીવેટની માફક બાળી ભસ્મ કર્યા વગર છોડતો નથી તેવી રીતે જીવાત્મા પણ ચંદ્રકલામૃતથી પૂર્ણ થઇ યોગીના શરીરને કદાપિ છોડતો નથી જે યોગીનું શરીર નિત્ય સોમકલામૃતથી પૂર્ણ રહે છે તેને તક્ષક નાગ પણ ડસ કરે તો પણ ઝેર ચઢતું નથી (અપૂર્ણ)

अभ्यासनुं महात्म्य

(અનુવાદક—રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે)

અભ્યાસ એ ઘણીજ અમૂલ્ય વસ્તુ છે કોઇ વસ્તુનું આપણે યોગ્ય અનુકરણ કરવુ તે અભ્યાસ છે નિત્યની સાધના પ્રકૃતિની સાથે મળીને અભ્યાસ બને છે આપણા જીવનને સારૂં બનાવવુ કે તેનો દુરૂપયોગ કરવો તેનું મૂળ કારણ અભ્યાસ છે જેમ સારા હવા પાણીના આધારે આપણું બગડેલું શરીર સારૂં થાય છે, તેમ આપણુ જીવન પણુ અભ્યાસને લીધે કિર્તીવાન બને છે દરેકના જીવનમા કોઇ પણ પ્રકારનો અભ્યાસ થયેલો હોય છે જો કદાચ આપણા જીવનમા ખરાબ અભ્યાસ આવ્યો હોય તો આપણુ જીવન ખરાબ થાય છે, અને સારો અભ્યાસ આવ્યો હોય તો આપણુ જીવન આદર્શરૂપ બને છે

દુનિયામાના દરેક જીવ કોઇને કોઇ અભ્યાસના શિકારરૂપ થયેલા હોય છે જે માણુસ જેવા અભ્યાસને આધિન થાય છે તે માણુસ તેવાજ પ્રકારનું જીવન વિતાવે છે જે મનુષ્ય ખરાબ રસ્તે ચાલવાનો અભ્યાસી થઇ ગયો હોય તે માણુસ દુખી અને નિન્દનીય જીવન વિતાવે છે જે સન્માર્ગના આધારે જીવન વિતાવે છે તે પુણ્યાત્મા તથા પૂજ્ય ગણાય છે આવી રીતે જીવનની સાથે અભ્યાસનો ગાઢો સંબધ છે અભ્યાસ આપણા જીવનને શ્રેષ્ટ તેમ નીચ બનાવે છે અભ્યાસ એ મનુષ્યજીવન વિતાવવાનું એક ક્ષેત્ર કહેવાય છે સ્વભાવિક રીતે નદિનો નિયમ એવો છે કે તે પ્રવાહ-ક્ષેત્રની અનુસાર ચાલે છે પણુ જ્યા પ્રવાહનું ક્ષેત્ર નથી મળતું ત્યા તો એની મેળે ક્ષેત્ર બનાવી લે છે, કારણુ કે પ્રવાહ ક્ષેત્રના સિવાય નદી આગળ જઇ શકતી નથી એવી રીતે મનુષ્યનું જીવન કોઇ પણુ પ્રકારના અભ્યાસ વગર સ્થિર રહી શકતું નથી

જીવન અનેક અભ્યાસોના સમુદાયરૂપ છે જેનું જીવન કોઇ પણુ પ્રકારના અભ્યાસથી રહિત હોય છે તેનું જીવન બાંધેલા પાણી (તળાવ) ની માફક છે, કેમકે અભ્યાસ માનવ-જીવનને ક્રિયાશીલ અથવા ગતિશીલ બનાવે છે અભ્યાસ વગરનું જીવન આળસનો ભાઇ છે, તેથી જીવનને અભ્યાસમય જ રહેવા દેવુ નહિ તો પછી કાટ ચઢેલી તરવારની માફક તે નિરૂપયોગી થશે અભ્યાસ એ સંસારીક અને ધાર્મિક વિગેરે ઉન્નતિયોના મૂળરૂપ છે, અને તેના સિવાય કોઇ પણુ કાર્યમા સિદ્ધિ નહિ મળે, કેમકે બધી સિદ્ધિઓનું મૂળ તો મન સંયમ છે જેનું મન સંયમિત નથી, ચિત્ત એકાગ્ર નથી, એ માણસને નથી તો જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું કે તે કર્મ માર્ગમા સ્થિર રહી નથી શકતો, તેમજ તે સંકટમાથી દૂર થઇ શકતો નથી મન સંયમ કેવી રીતે થાય છે તે જાણુવાથી એની મેળે અભ્યાસનુ મહત્વ પ્રગટ થશે શ્રીમદ્ ભગવદ્‌ગીતામા અર્જુનનો એક પ્રશ્ન હતો કે—“ હે કૃષ્ણુ ? મન બહુ ચંચળ અને નિરંકુશ છે એને ઠેકાણે રાખવુ બહુ કઠીન છે, તો પછી યોગ્ય સાધન શી રીતે થઇ શકે ?

આ શંકાનું સમાધાન કરવાને ભગવાને કહ્યુ છે કે—“ હે કુન્તીનન્દન, ખરેખર મન ચંચળ અને નિરંકુશ છે, પણુ ‘ અભ્યાસ ’ અને વૈરાગ્યથી તે પણુ વશ થાય છે એનાથી વશીભૂત થઇને યોગની પણુ સિદ્ધિ થઇ શકે છે એને માટે નિશ્ચય અથવા એકાગ્ર થયા વિના કોઇ પણુ પ્રકારની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી ”

આવા ભગવદ્ વાક્યથી તો સિદ્ધ થાય છે કે અભ્યાસ સિવાય કોઇ પણુ કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકતું નથી અને આ પ્રસંગમા ચોખ્ખુ જણાય છે કે અભ્યાસ સફળતાનુ મૂળ છે કો…

પણ કાર્યની સિદ્ધિ ન થાય તો ચોક્કસ જાણવું કે અભ્યાસમાં જરા કચાશ છે વિદ્યાભ્યાસ કરતા કરતા પડીત થવાય છે, અખાડામાં લડતા લડતા પહેલવાન થવાય છે, લખતા લખતા લેખક થવાય છે, બોલતા બોલતા વક્તા થવાય છે, જોતાજોતા પારખવાની શક્તિ આવે છે, તેમજ સહન કરતા કરતા સહનશિલ થવાય છે અભ્યાસ એવો સરળ માર્ગ છે કે તેમાં આપણે ધારીએ તે કરી શકીએ છીએ

મહાભારતમા એકલવ્યની કથા છે, એમા અભ્યાસનો મહિમા સ્પષ્ટ છે કે એકાગ્ર મનથી એકાગ્રતાથી અભ્યાસ કરતા કરતા તે અનુરૂદ્ધ બન્યો એકાગ્ર ચિત્તથી અભ્યાસ કરવાથી તે વહેલો મોડો ફળીભૂત થાય છે

પ્રોફેસર રામમૂર્તિએ અભ્યાસના આધારે તેમની શક્તિના અદ્ભૂત દેખાવો બતાવ્યા છે રામમૂર્તિ અથવા તારાબાઇના બળ પ્રદર્શન જોવાથી અભ્યાસના મહિમાની ખબર પડે છે એમના જેવા હજારો સ્ત્રી પુરૂષો આ દેશમા છે પણ તેઓ પોતાની અભ્યાસની શક્તિ, કે જે સુતેલી છે તેને જગાવી શકતા નથી ગગાળાનો સ્વર્ગીય ભીમ-બવાની જ્યારે જન્મ્યો હતો ત્યારે કઇ દિગ્વિજયથી નહતો, પણ તેણે પણ અખાડાના અભ્યાસથી તે દેશદેશાતરમા ડંકો વગાડનાર કળીયુગનો ભીમ બની ગયો હતો. કેવળ અભ્યાસના બળથી એના મનમા શરિરીક શક્તિના ખેલો બનાવવાનું મન થયુ અને તે તેમા ફતેહમદ થયો અને દુનિયામા નામ પ્રસિદ્ધ કર્યુ આ શક્તિ કઇ હતી? ફક્ત અભ્યાસ

ભગવાન્ રામચદ્ર જ્યારથી જગલમા ગયા હતા ત્યારથી બ્રહ્મચારી લક્ષ્મણે જરા પણ નિદ્રાનો આશરો લીધો નહતો તે રામચદ્રજીની સેવામા એટલા બધા તત્પર રહેતા હતા કે જેથી તેમણે જરાપણ નિદ્રાનો આશરો લીધો નહતો તેમને શાથી નિદ્રા આવતી નહતી? કેમકે તેઓ પૂર્ણ અભ્યાસી હતા જેથી તે અભ્યાસના આધારે દરેક કાર્ય પૂર્ણ કરવામા વિજયમાન નિવડયા હતા

પાર્વતીએ જ્યારે શકરને વરવા માટે તપસ્યા શરૂ કરી ત્યારે તેમને સિદ્ધિને માટે એકદમ પગ નહોતો મુક્યો પણ આગળ આગળ સાધનાનો ધીમે ધીમે અભ્યાસ કર્યો. તુલસીદાસજીએ લખ્યુ છે કે—

"પહેલા પાર્વતીજીએ શકરના ચરણોનું ધ્યાન કર્યુ હતુ અને પછી જગલમા સાધના કરવા ગયા હતા તેમણે દરેક પ્રકારના ભોગનો ત્યાગ કર્યો હતો અને તેમનું મન હમેશા આનદમા રાખતા, પછી મનને એકાગ્ર કર્યુ, પછી ઘણો વખત કન્દમૂળ અને ફળફળાદીનો આહાર કરવા માડયો તે પછી શાકભાજી ઉપર રહેતા હતા પછી પાણી અને વાયુની મદદથી રહ્યા અને પછી ઉપવાસનો આરભ કર્યો તે ઉપરાત ઘણો વખત સુકા પાદડા અને ઘાસના અભ્યાસથી રહ્યા અને જ્યારે તેમણે તેનો પણ ત્યાગ કર્યો ત્યારે તેમનું નામ "અપર્ણા" પડ્યુ અને પછી તે એ નામથી વિખ્યાત થયા

આવી રીતે અભ્યાસથી સાધનની સિદ્ધિ દરેક મેળવી શકે છે જે એકાન્તમા આત્મચિંતનનો અભ્યાસ કરે છે, વિદ્વાન પડીતોની સેવા કરવાનો અભ્યાસ કરે છે, તેમજ આળસથી મુક્ત થઇને ચિત્તને એકાગ્ર કરવાનો અભ્યાસ કરે છે, તેમ જીવોને દયા અને નિર્બળોને સહાયતા કરવાનો જેઓ અભ્યાસ કરે છે તેઓજ પોતાની મનુષ્ય દેહની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને સસારમા ઘણા સુખી, તેમજ ધન્યરૂપ કીર્તિવાન બને છે માટે દરેક પુરૂષે પોતાની જીદગીનું સાફલ્ય કરવુ હોય તો હમેશા સદગુણોના અભ્યાસીઓની પાસે શીખો અને તેનું પાલન કરો અને તેનો જો આપણે બરાબર અભ્યાસ કરીશુ તો જ આ આપણા મનુષ્યદેહ સાર્થક કરીશુ

रा. बा. कमळाशंकर प्राणशंकर त्रिवेदी

ગુજરાતના એક નમ્બર શિક્ષણશાસ્ત્રી સમર્થ સાક્ષર અને રસજ્ઞ વિદ્વાન.

ગુજરાતમા વિદ્વાનગણનો સગીન અભ્યાસ, મર્મસ્પર્શી અવલોકન અને ઉડા અનુભવના પરિપાકનો લાભ ગુર્જર બન્ધુઓને આ જીવન આપનાર, વિચારક અને તત્વજ્ઞ સાક્ષરો દહાડે દહાડે ઓછા થતા જાય છે, એ ઘણીજ શોચ કરાવનારી બીના છે એવા ઉજવલ, લબ્ધ-પ્રતિષ્ઠિત સાક્ષરોમાથી આપણા હતભાગ્યે સાક્ષર શ્રીયુત રા. બા કમળાશકર પ્રાણશકર ત્રિવેદી બી એ ના અવમાને એક ઘટાડો કર્યો છે અને ગુજરાતની સાહિત્યસમૃદ્ધિના વિકાસને એટલો આઘાત પહોચાડયો છે

અવસાનકાળ–ગ બ કમળાશકર પ્રાણશકર ત્રિવેદી છેલ્લા સવાદશકાથી સરકારી ઉચ્ચ શિક્ષણશાસ્ત્રી, પ્રીન્સીપાલના અધિકારી નિવૃત્ત થઇ વાનપ્રસ્થ લઇ પોતાની નિવાસ ભૂમિ સુરતમા પૂર્ણ શાન્તિથી, વિના દમામે, વિના દભે, એકનિષ્ઠાથી સરસ્વતિની સેવા બજાવતા શેષ આયુષ્ય નિર્ગમન કરતા હતા વૃદ્ધાવસ્થાની અશક્તિથી તેમની તબીયત ૭ સાત મહીના થયા લથડી હતી અને બે ત્રણ માસથી તે પથારીવશ થયા હતા અને તેને પરિણામે ઓગષ્ટની ૪ થી તારીખે શ્રાવણ સુદ ૧૫ બળેવને મગળવારે બપોરે બાર વાગ્યા પછી ૬૮ વર્ષની ઉમ્મરે તેમણે અશક્તિ અને મુત્રરોગના વ્યાધિથી આ અસાર સસારનો ત્યાગ કર્યો છે કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે કે તેમના જેવા વિદ્વાન અથગ અભ્યાસી અને શાન્ત સાહિત્યસેવકના અવસાનથી ગુજરાત અને ગુજરાતી ભાષા તેમજ સાહિત્યને જબરૂ ખોટ ગઇ છે અને તે ઘણા વખત સુધી પૂરાવી મુશ્કેલ જ જણાય છે

જન્મ અને અભ્યાસ–ગ બા. કમળાશકર પ્રાણશકર ત્રિવેદીનો જન્મ ઇ સ ૧૮૫૭ માં સુરતમા વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમા થયો હતો શાળામા અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ સુરતની સરકારી હાઇસ્કુલમા દાખલ થયા હતા અને ત્યા પોતાના ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિશક્તિથી શિક્ષકોના હૃદયમા ઉચુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતુ "સમાલોચક" મા તેમણે પ્રકટ કરેલા "અનુભવ' મા તેઓએ પોતાની વિદ્યાર્થી દશા સરસ રીતે વર્ણવી છે અને તે સહજ ઉપલબ્ધ હોવાથી તે વિષે અત્રે વિવરણ કરવુ અનાવશ્યક લાગે છે છતા તેમના સમયના આચાર્યો મી० બ. જમશેદજી અરદેસર દલાલ અને દિ બા અબાલાલ સારાભાઇ પણ મુક્ત કઠે વખાણ કરતા હતા હાઇસ્કુલનો અભ્યાસ સમાપ્ત કર્યા પછી તેઓ મુબાઇની એલ્ફીન્સ્ટન કાલેજમા દાખલ થયા અને તેમની ત્યાની કારકિર્દિ પણ ઘણી યશસ્વી નીવડી તે વખતના નામાકિત પ્રોફેસરો ડૉ પિટર્સન, સર રામકૃષ્ણ ભાડારકર, મી० વર્ડ્ઝવર્થ જેવાઓને આ યુવાન વિદ્યાર્થી માટે ઘણોજ ભાવ હતો એ ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી ગ० બ કમળાશકરભાઇ સરકારી કેળવણી ખાતાની નોકરીમા જોડાયા આ સમયથીજ તેમણે શિક્ષણ અને સાહિત્યના વિકાસ અર્થે અવિરત પરિશ્રમ કરવા માડ્યો તે ઠેઠ તેમના અવસાન પર્યંત સતત તેવા ઉત્સાહ અને નિયમથી ચાલુ રહ્યો હતો તેમના જેવા ખત અને નિષ્ઠાપૂર્વક, દિવસ અને રાત્રિના સમયનો સાહિત્યસેવામા નિયમિત ઉપયોગ કરનારા વિરલ

વિદ્વાનો હાલના જમાનામા આપણી નજરે પડે છે તેમના નિવૃત્તિના સમયમા તેમને મળવા જનારા યુવકો અને વિદ્વાનો તેમને લેખન કાર્યમા પ્રવૃત્ત થયલા જોઇને આશ્ચર્યચકિત થતા અને તેમની કાર્યનિષ્ઠાની પ્રસસા કરતા

કેળવણી ખાતાની નોકરી—કેટલાક વર્ષો સુધી ભરૂચ અને નડિયાદની હાઇસ્કુલોમા હેડમાસ્તર તરીકે પ્રશસા પાત્ર રીતે કામ કર્યા પછી અમદાવાદની પ્રેમચદ રાયચદ ટ્રેનીગ કોલેજના વાઇસ પ્રીન્સીપાલ અને પછી પ્રીન્સીપાલની નીમાયા હતા ૧૯૦૨ થી ૧૯૧૪ મા તે નિવૃત્ત થયા ત્યાં સુધી તેમણે આ ઓધ્ધો ટકાવી રાખ્યો હતો તેમની આ લાબી કાર્કિર્દિ દરમ્યાન આ સસ્થા ઉપર અને ગુજરાતના કેળવણીખાતા ઉપર તેમણે પોતાની શકિતની અને સચ્ચરિત્રની સચોટ છાપ પાડી હતી, તેઓએ આ સમય દરમ્યાન જે જે સ્થળોએ માસ્તર કે હેડ માસ્તર તરીકે અધિકાર ભોગવ્યો હતો તે તે સ્થળે નિયમન અને ખતીલી શિક્ષણ પરિપાટિ માટે ખાસ નામના મેળવી હતી અને તેમના જે કેટલાક શિષ્યો અત્યારે ઉચા અધિકારો કે સ્થાનોએ વિરાજે છે તેઓ તેમનો મુક્ત કઠે આભાર માને છે અને ઉચ્ચ પ્રતિનો પૂજ્યભાવ દર્શાવે છે એક ઉચા પ્રકારના શિક્ષણશાસ્ત્રી તરીકે તેઓની ખ્યાતિ ચિરકાળ ચિરંજીવ રહેશે તે વિશે કશો શક નથી

સાહિત્યસેવા—પ્રેમચદ રાયચદ ટ્રેનીગ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ તરીકેનુ, તે સમયમા જોખમદાર અને વિશેષ કામ બજાવવા સાથે શિક્ષકો અને શિષ્યોમા શિક્ષણ, અને સાહિત્ય સબંધી ભાવનાઓ અને વિચારોનો પ્રચાર કરવાના હેતુથી નીકળતું માસિક "ગુજરાત શાળાપત્ર" પણ તેઓ તત્રી તરીકે ઉત્કૃષ્ટ રીતે ચલાવતા અને તેમા ગુજરાતી ભાષા, અને ખાસ કરીને ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ સબંધી, શિક્ષણ, માનસશાસ્ત્ર અને સાહિત્ય વિષે પણ ઉડા અભ્યાસપૂર્ણ લેખો લખતા આવા લેખો દ્વારા તેમણે ગુર્જર જનતાને અને ખાસ કરીને વિદ્વદ્વર્ગને પણ કાયમના આભાર તળે મુકી દીધા છે

સસ્કૃત ભાષાનુ તેમનુ જ્ઞાન પણ સાધારણ નહોતુ તેઓ સસ્કૃત કાવ્યસાહિત્ય, વ્યાકરણ અને ભાષાશાસ્ત્રના અથાગ અભ્યાસી હતા અને તેમના લેખોનુ મનન કરનારા તેમની મર્મગ્રાહી અભ્યાસશીલતા માટે ઉચો મત દર્શાવે છે પ્રાકૃત ભાષાના પણ તેઓ તેવાજ અભ્યાસી હતા તેમણે "શાળાપત્ર"મા તે વિષે સ્પષ્ટ વિચારો દર્શાવ્યા છે તેમ એકાદ ગ્રથ પણ સશોધી પ્રકટ કર્યો છે એમ અમારી જાણમા છે સિદ્ધહેમચદ્ર આદિના સૂત્રોની સમજણ તેઓ "ગુજરાત શાળાપત્રમા" વખતો વખત આપતા અને વ્યાકરણ શુદ્ધિ તથા લેખન શુદ્ધિ ઉપર પણ લેખકોનુ ધ્યાન અવરનવર લેખોથી દોરવાને ચૂકતા નહીં

તેમના સસ્કૃત ભાષા અને સાહિત્યના ઉડા અભ્યાસ અને જ્ઞાનની ઘટતી કદર કરીને મુંબાઇની સરકારે તેમને મુબઇની એલ્ફીન્સ્ટન અને પુનાની ડેકન કોલેજોમા પૌરસ્ત્ય ભાષાઓના અધ્યાપક નીમ્યા હતા એવો અધિકાર તે સમયે મેળવનારાઓમા તેઓ પહેલવહેલા જ ગુજરાતી હતા ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમા પણ તેઓ સસ્કૃતના અધ્યાપક થયા હતા પજાબની યુનીવર્સીટી તરફથી પણ તેમની વારવાર ગ્રથપ્રસિદ્ધિ, અભ્યાસક્રમ આદિ સબધમા સલાહ લેવામા આવતી આ બધી પ્રવૃત્તિઓને લીધે તેમના હાથ નીચે ભણેલો વિદ્યાર્થી સમૂહ ઘણો મોટો હતો અને એ સમૂહ ગ બ કમળાશકરભાઇને ઘણાજ માનની દૃષ્ટિથી જોતો હતો ઉપરાત શિક્ષણશાસ્ત્રના વિષયમા તેમણે જે શ્રમ લઇ પરિશ્રમ સેવ્યો છે તેથી તે બાબતમા તેમનો અભિપ્રાય પ્રમાણભૂત ગણાતો હતો

પણ આટલામાજ તેમની પ્રવૃત્તિઓ સમાઇ જતી નહોતી. ૧૯૦૪ પછી તે ગ્રથ

યુનીવર્સીટીના ઓનરરી ફેલો નીમાયા હતા લગભગ લાગલગાટ ૩૦ વર્ષ સુધી તેઓ મેટ્રીકથી એમ એ ની પરીક્ષા સુધી સંસ્કૃત અને ગુજરાતીના પરીક્ષક રહ્યા હતા ઉપરાંત અલ્હાબાદ, બનારસ અને પટના યુનીવર્સીટીઓએ પણ તેમના સંસ્કૃતના અગાધ જ્ઞાનથી આકર્ષાઇ તેમને સંસ્કૃતના પરીક્ષક નીમ્યા હતા અને કાશીના પંડિતોની સભાએ તેમને "વિદ્યા ભૂષણ" ની માનવંત પદ્વિ આપી હતી

આ ઉપરાંત મુંબઇ સરકારની બુક કમીટીમા તેઓ આગળ પડતું કાર્ય કરતા હતા અને તેને અંગે તેમને અનેક પુસ્તકોના અવલોકનો તથા અભિપ્રાયો સરકારને દર્શાવવા પડતા હતા તેમના એ લખાણોનો ભંડાર સરકારી દફતરમાં હજુ અપ્રકટ રહ્યો છે, પણ જો સરકારની પરવાનગીથી તે પ્રકટ કરવામા આવે તો ન જ કેવળ કરમાઇનું સમાલોચક તરીકેનું કાર્ય પણ ગુર્જર પ્રજા જાણી શકે, અને સ્વ નવલરામભાઇની પેઠે તેમની અવલોકનકાર તરીકેની કીર્તિ અને શકિત વિશ્વવિખ્યાત થાય, એમા કશો શક નથી

સંસ્કૃત સાહિત્યની સેવા—સાહિત્ય અને વાઙ્મયની સેવાઓના ઉલ્લેખ કર્યા સિવાય ગ બા ની કારકીર્દિ અપૂર્ણ જ ગણાય શિક્ષણશાસ્ત્રી તરીકે તેઓ મહાન હતા, આગ સત્ય અને પ્રમાણિકપણામા તેઓ વધારે મહાન હતા પણ ગુજરાતના પંડિતોમા તેઓ ઉંચુ સ્થાન ધરાવતા હતા. ગુજરાતી સાહિત્યની તેમણે કરેલી સેવા અને સંસ્કૃત ભાષાના તેમના અભ્યાસ માટે તેમની જેટલી પ્રશંસા કરવામા આવે તેટલી ઓછી જ છે એક રીતે કહીએ તો એઓ ગુજરાતના વર્તમાન યુગના ઉદ્ધારક હતા

તેમણે અંગ્રેજીમા લખેલો ઇલ્લાકનો ટુંકો ઇતિહાસ તે સમયમા સારા આવકાર પામ્યો હતો મુંબઇની સંસ્કૃત સિરિઝના **ભટ્ટી કાવ્ય, એકાવલી,** યશોભૂષણ આદિ પુસ્તકો બહાર પાડવાનુ કામ તેમને સોંપાયુ હતુ તેથી તેમના સંસ્કૃત જ્ઞાનનુ માપ સહેજે કાઢી શકાય તેમ છે

એ માળામા તેમનો છેલ્લો પ્રયાસ પ્રક્રિયા કૌમુદિની આવૃત્તિ બહાર પાડવાનો હતો આ પુસ્તકનો ૧ ભાગ પ્રસિદ્ધ થયો છે અને બીજો ભાગ છપાય છે. બન્ને ભાગોના મળીને ૨૦૦૦ પાન થાય છે

સંસ્કૃત ભાષાના અધ્યયન માટે તેમણે 'સંસ્કૃત શિક્ષિકા' નામનુ સ્વતંત્ર પુસ્તક રચ્યુ છે અને તેનુ ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી અને હિંદી ભાષામા ભાષાંતર થયુ છે, અને તેની સાત આઠ આવૃત્તિઓ પણ પ્રકટ થઇ ચુકી છે એ તેની લોકપ્રિયતા સિદ્ધ કરવા પૂરતુ છે ઉપરાંત તેમણે શ્રી બ્રહ્મસૂત્ર શાંકરભાષ્યનો ગુર્જર ગિરામા બે વિભાગમા અનુવાદ કર્યો છે અને એ ગ્રંથ તેમનુ ચિરંજીવ સ્મારક કહી શકાય તેવો છે શ્રીમચ્છંકરાચાર્યના તત્વજ્ઞાન પ્રત્યે તેમજ ઉપનિષદાદિ વેદાન્તગ્રંથો પ્રત્યે તેઓ ઉત્કટ અભિરૂચિ ધરાવતા અને શંકર જયન્તિના પ્રસંગોએ સુગમ્ય ઉપદેશ રૂપ નિબંધો તેઓ લખતા અને પ્રકટ કરતા

ગુજરાતી વાઙ્મયની સેવા—ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણનો લઘુ, મધ્ય અને બૃહદ્ એમ ત્રણ પુસ્તકો લખી તેમણે ભાષાના વ્યાકરણનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ પૂરો પાડ્યો છે તેમનુ વ્યાકરણ સબંધી જ્ઞાન કેટલુ ઉંડુ અને તત્વસ્પર્શી હતુ તે એથી જણાઇ આવે છે ગુજરાતી સાહિત્યમા જેવા વ્યાકરણની જે એક બારે ખોટ હતી, તે એમણે પૂરી પાડી છે અને તેને એમ એ ના અભ્યાસક્રમમા સરકારે મૂકીને ઉચિત જ સ્થાન આપ્યુ છે એમ કહી શકાય સરકારે નવી વાચનમાળા કરી તેમા ગ બા કમળાશંકરભાઇના જ્ઞાનનો લાભ

પ્રમાણમા લાભ લેવાયો છે તેમણે પોતે પણ પાછળથી પોતાના પુત્ર રા અતિસુખશંકરની મહામનાથી ત્રિવેદી વાચનમાળા તૈયાર કરી બહાર પાડી છે અને જો કે પ્રચાર બહુ થયો નથી, છતા તેથી કાંઇ તેની કિંમત ઘટી જતી નથી અને ભલે દ્વેષી ટીકાખોરો તેને ઉતારી પાડવા મથે પરંતુ સત્ય વાત એ છે કે રા બા કમળાશંકરભાઇ અને તેમના પુત્ર રા અતિસુખશંકરે ત્રિવેદી વાચનમાલા પ્રકટ કરીને ગુજરાતી વાચનમાળાની એક ખરી ઉણપ પૂરી કરી છે અને વાસ્તવિક જનસેવા બજાવી છે એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. શિક્ષણશાસ્ત્રીનો તેમણે લખેલો ગ્રંથ એ પ્રકારના સાહિત્યમા સ્થાયી રહે એવો છે

ઉપરાત તેમણે મુંબઈ અને વડોદરાની સરકાર અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના તરફથી કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકોના ભાષાંતર કર્યાં છે ગુજરાત વર્ણાક્યુલર સોસાયટીના વ્યવસ્થાપક મંડળમા રહીને પણ તેમણે ઘણી છુપી સેવાઓ બજાવી છે

ઉત્તરાવસ્થામા તેઓ સમાલોચકમા **અનુભવવિનોદ** લખતા હતા આ ઉચ્ચ પ્રકારની વિવિધરંગી સેવાઓ બદલ ૧૯૨૪ મા ભાવનગરમા મળેલી સાહિત્ય પરિષદની ૭ મી બેઠકનું પ્રમુખસ્થાન તેમને આપી ગુજરાતીઓએ તેમની ગુર્જરગિરાની સેવાની કદર કરી છે

ગત સમયની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓની ઉપયુક્ત સમાલોચના કરવામા આવી હતી અને વિવિધ સાહિત્યકારોના પ્રયાસોની યોગ્ય નોંધ લેવામા આવી હતી

ઉજ્જ્વળ પ્રતિભા સંપન્ન ચરિત્ર—આમ છતા એક શિક્ષણશાસ્ત્રી તરીકે અને વિદ્વાન તરીકે ગુજરાતમા તેમનુ સ્થાન અદ્વિતીય હતુ અને કેટલાક સમય સુધી તો અદ્વિતીય જ રહેશે તેમના સંસર્ગમાં આવેલા સજ્જનો તેમની સત્ય પ્રીતી, કડક નીયમપાલન કર્તવ્યનિષ્ઠાથી મુગ્ધ થયા વગર નહિ રહ્યા હોય પરીક્ષાના મંડપમાં માથે દક્ષિણ ઘાટની રાતી ચાયનાળી પાઘડી, બુટ, પગમા મોજા, ધોતીયુ અને ખભે ખેસ રાખીને તેમને ફરતા અનેક વિદ્યાર્થીઓએ જોયા હશે. તેમના મુખ ઉપર પંડિત અને અધ્યાપક તરીકેની પ્રતિષ્ટા અને ગાંભીર્ય કોઇને પણ ચકિત કરી તેના પ્રત્યે પૂજ્યભાવ ઉપજાવે એવા હતા

ગુજરાતમા મૂળમાં ગણ્યાગાંઠયાજ વિદ્વાનો પાકે છે અને આવાઓની સંખ્યા કાળક્રમે ઓછી થતી જોઇને અને તેમનુ સ્થાન લઇ શકે એવી આશા આપતા વિદ્વાનો દ્રષ્ટિ પથમા ન જોઇને આપણને ખેદ થયા વગર રહેતો નથી છેલ્લા બે એક વર્ષમા ગુજરાતે સાક્ષરો, કવિઓ લેખકો, અને પંડીતો ગુમાવ્યા છે તેનાં સ્થાન ખાલીજ પડયા છે આપણે ઇચ્છીશુ કે એ સ્થાન વહેલા પુરાઇ જાય

રા બા કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી પોતાની પાછળ એક વિદ્વાન પુત્ર, એક પુત્રી અને સુશીલ ધર્મ પત્ની મૂકી ગયા છે તેમના પુત્ર રા. બા અતિસુખશંકર વડોદરા કોલેજમા તર્કશાસ્ત્ર અને તત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક છે તેઓ પણ એક સારા લેખક અને અભ્યાસી છે તેમના જમાઇ રા મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે પણ એક રસીક લેખક છે સુરતની સાર્વજનિક કોલેજમાં અધ્યાપક છે અને ગુર્જર સાહિત્યમા જાણીતા છે ઇશ્વર રા બા. કમળાશંકરભાઇના આત્માને શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના સાથે તેમના કુટુંબીઓ પ્રતિ અમે અમારી હાર્દિક સહાનુભુતિ દર્શાવીએ છીએ. (ગુજરાતી)

રા. બા કમળાશંકરભાઇ ભાગ્યોદયના તંત્રી ઉપર પણ સારી મમતા રાખતા હતા તેમણે રા જેઠાલાલ દવે તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા અને સ્વધર્મ નિષ્ઠ કેરી જીવન માટે ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપી તે બન્ને ગ્રંથોની ઉત્તમ પ્રશંસા કરી હતી એમના સદ્ગત થવાથી ગુજરાતીના એક સમર્થ વિદ્વાનની ખોટ પડી છે ઇશ્વર તેમના આત્માને શાંતિ આપો એજ શુભેચ્છા છે

डॉ. सर रामकृष्ण भांडारकर

સંસ્કૃત ભાષાના પ્રખર પંડિત.

ગયા માસના સોમવારે તા૦ ૨૪ મીએ બપોરે સંસ્કૃત ભાષાના પ્રખર વિદ્વાન હિંદના એક મહાન પંડિત સુધારક ડૉ. સર, રામકૃષ્ણ ભાંડારકર પુનામાં આવેલા પોતાના 'સંગમાશ્રમ' નામના બંગલામાં પંચત્વ પામ્યા છે તે જાણી કોઈ પણ સંસ્કૃત ભાષાના જાણકારને પારાવાર શોક થયા વગર રહેશે નહિ

સર રામકૃષ્ણ ભાંડારકરનો જન્મ મહારાષ્ટ્રના રત્નાગિરી જીલ્લામાં આવેલા માલવણ ગામમાં ૧૮૩૭ ના જુલાઇ માસની ૬ ઠ્ઠી તારીખે થયો હતો. તેમનું કુટુંબ સામાન્ય સ્થિતિનું હતું

સામાન્ય ગૃહસ્થ અને તે સમયના શિક્ષણની મર્યાદા જોતાં રામકૃષ્ણ થોડું ઘણું અંગ્રેજી લખી વાંચી જાણે અને પછી સરકારી નોકરીમાં પ્રવેશ કરી ઉંમરે પેન્શન લઇ નિવૃત્ત થાય એવુંજ તેનું ભાગ્ય કલ્પી શકાય કિંતુ ડૉ૦ રામકૃષ્ણના ગ્રહ ઘણાજ ઉચ્ચ પ્રકારના હતા તેના સંસારમાં પંડિત પુરાણવસ્તુસંશોધક અને વિદ્યા ગુરૂ થવાનું બ્રહ્માએ નિર્માણ કરેલું તે કોણ રદ કરી શકે?

એવામાં તેના વડીલની બદલી માલવણથી રત્નાગીરી થતાં રામકૃષ્ણને આગળ અભ્યાસ કરવાની આપોઆપ જોગ થઇ પડી, આ વખતે તેમની ઉમ્મર દસ વર્ષની થઇ હતી ૧૫ વર્ષ સુધી રત્નાગીરીમાં અભ્યાસ કર્યા પછી આગળ વધવા માટે તે મુંબઇ ગયા

રામકૃષ્ણ ૧૮૫૩ ના જાનેવારીમાં મુંબઈ આવ્યા, તે વખતે કેળવણી ખાતાની બરાબર સ્થાપના થઇ નહોતી ૧૮૫૪ માં હાઇસ્કુલની પરીક્ષામાં પહેલે નંબરે પસાર થઇ રામકૃષ્ણ કોલેજમાં દાખલ થયા. તે વખતે ત્યાં ગણિતના અધ્યાપક હિંદના દાદા દાદાભાઇ નવરોજજી હતા ડૉ. રામકૃષ્ણ સંસ્કૃત ભાષાના મહાન પંડિત થઇ ગયા, પણ કોલેજમાં તેમને અંગ્રેજી ઇતિહાસ, જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને ગણિત એ વિષયોમાં ખાસ કરીને ગણિતનો વિષય તેમને પ્રિય હતો, આ જાણીને કેટલાકને આશ્ચર્ય લાગશે

એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજનો અભ્યાસ ૧૮૫૮ માં પૂરો થયા પછી પ્રથમ તેજ કોલેજના પ્રીન્સીપાલના કારકુનની તેમને જગ્યા મળી કેળવણી ખાતાના તે વખતના વડા મી૦ હાવર્ડને વિદ્યા ઉપર પ્રીતિ હતી એ રામકૃષ્ણનું ભાગ્ય સમજવું તેણે પોતાની દક્ષિણાના પૈસામાંથી ૭ સ્કોલરશીપ શરૂ કરી અને તેમાંથી એક ૧૮૫૯ માં ડૉ. રામકૃષ્ણને મળી અને તે સાડાપાંચ વર્ષ ચાલી. આ સમયના ડૉ. હાવર્ડના પ્રોત્સાહનથી ડૉ. રામકૃષ્ણે સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો

મુંબાઇની એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજની સ્કોલરશીપ પુનાની ડેક્કન કોલેજમાં લઇ જવામાં આવ્યા પછી ડૉ. રામકૃષ્ણે પુનામાં ગોવિંદ શાસ્ત્રી આદિ શાસ્ત્રીઓ પાસે સંસ્કૃત ભાષાનો વિશેષ અભ્યાસ કર્યો અને ન્યાય વ્યાકરણ અને વેદાન્ત સુધી પહોંચ્યા ત્યારબાદ સંસ્કૃત શિખવા માટે નવી પદ્ધતિના બે પુસ્તકો તૈયાર કર્યા. મેટ્રિકની પહેલી પરિક્ષા ૧૮૫૯ માં થઇ તે વખતે સર રામકૃષ્ણને પણ તેમાં બેસવું પડ્યું શિક્ષણખાતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે તેને આ પરીક્ષામાં બેસવું પડ્યું બાદ ૧૮૬૨ ની સાલમાં બી એ ની પરીક્ષા પસાર કરી અને ૧૮૬૩ માં સંસ્કૃત લઇ એમ. એ માં પણ ઉત્તીર્ણ થયા. તુરતજ તેઓ રત્નાગિરી હાઇસ્કુલના હેડમાસ્તર નીમાયા

રત્નાગિરીમા આવ્યા પછી તેમણે સંસ્કૃત બીજું પુસ્તક પ્રકટ કર્યું અને તેની કદર કરી હોય તેમ સરકારે તેમને ૧૮૬૬ મા સંસ્કૃત ભાષાના પરીક્ષક નીમ્યા ત્યારથી સર રામકૃષ્ણની ઉન્નતિ થતી ગઈ ૧૯૦૮ સુધી એટલે બેતાલીસ વર્ષ સુધી તેઓએ પરીક્ષક તરીકે કામ કર્યું

એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજમા સંસ્કૃત પ્રોફેસર ડૉ. રામકૃષ્ણને કામચલાઉ નીમ્યા, પણ ગોરા પ્રોફેસરની જગ્યા આ કાળા પ્રોફેસરને પચી ન શકી અને ૧૮૭૨મા તે જગ્યાએ પ્રો પીટર્સન આવ્યા

પાછળથી પૂનાની ડેક્કન કોલેજના સંસ્કૃત પ્રોફેસર તરીકે ડૉ રામકૃષ્ણને કાયમ કરવામા આવ્યા આ પ્રમાણે તેમણે ૧૮૮૨થી ૯૩ સુધી ૧૧ વર્ષ પર્યંત સંસ્કૃતના અધ્યાપક તરીકે કામ કરી અહીંયીજ પેન્શન લીધુ

૧૮૭૩મા એક સહજ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો અને તેમા તેનુ શુદ્ધ સંશોધકપણુ એકદમ દેખાઇ આવ્યુ ડૉ માણેકજી આદરજી નામના એક પારસી ગૃહસ્થને જમીનમાથી એક તામ્રપટ મળી આવ્યુ તે તેણે ડૉ રામકૃષ્ણને આપ્યુ એ તામ્રપટ મળતાજ તેમણે પ્રિન્સેપ, થોમસ આદિ ગ્રંથકારોના પુસ્તક વડે તે લેખ વાચવાનો અભ્યાસ કર્યો અને તે એટલો તો વધી ગયો કે તે કાર્યમા તેમની કીર્તિ પ્રકાશી નીકળી

ત્યારબાદ ડૉ બર્જેસના 'ઇન્ડીયન એન્ટીક્વેરી' નામના પત્રમા તેમના શોધખોળના લેખો આવવા લાગ્યા અને તેથી તે જગતના સંશોધક વિદ્વાનોના પ્રસંગમા આવ્યા ૧૮૭૬મા તેમણે માલતીમાધવ ઉપર વિદ્વત્તાપૂર્ણ ટીકા લખી.૧૮૭૭ મા તેના વિલ્સન ભાષાશાસ્ત્ર વ્યાખ્યાનમાલાના પાચ ભાષણો પ્રસિદ્ધ થયા ૧૮૭૮મા સરકારે પ્રાચીન સંસ્કૃત લેખોની શોધનું કામ તેમને સોપ્યુ તેમની વિદ્વતા અને શોધકબુદ્ધિ જોઇ જર્મનીની ગોટીન્જન યુનીવર્સીટીએ તેમની પી એચ ડી ની પદવી અર્પણ કરી, પાછળથી મુબાઇ યુનીવર્સીટીએ એલ એલ ડી, કલકત્તા યુનીવર્સિટીએ પી એચ ડી. અને સરકારે સી આઇ એટલે સરની પદવી આપી તેમનુ ગૌરવ વધાર્યું ૧૮૯૩ ની સાલમા મુબાઇ યુનીવરસીટીના વાઇસ-ચૅન્સેલર થવાનું માન પણ તેમને મળ્યુ

તેણે પોતાની વિધવા કન્યાનો વિવાહ ૧૮૯૧ મા કરી પોતાની સુધારણા પ્રિયતા દર્શાવી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી શિક્ષણ પ્રૌઢવિવાહ, જાતિભેદ, અંત્યજોદ્ધાર વગેરે બાબતોમા તેમનો મત અગ્રણી સુધારકને શોભે તેવો હતો જાતિભેદને તેઓ માનતા ન હોતા સર્વ જાતીને એકદમ તોડી નાખવાનો તેમનો મત હતો સામાજીક સુધારકો સત્ય અને ન્યાયનો આશ્રય લઇને અને પુરાતન સસ્થા અને ધાર્મિક ગ્રંથો પ્રતિ આદર બુદ્ધિ રાખીને સુધારણાનો યત્ન કરતો જ તે સફળ નીવડે એવી તેમની સમજુતી હતી ૧૮૯૧ મા સમ્મતિવયના ખરડામાથી દેશમા ભારે હોહો થઇ રહી હતી તે વખતે ડૉ ભાંડારકરે તે ખરડાને સત્કાર્યો હતો

તેણે પ્રસગોપાત પ્રાર્થના સમાજના જે ભાષણો આપ્યા છે તે તેમની નાસ્તિકવૃત્તિ અને ઇશ્વરભક્તિના શ્રોતઃ છે દરેક કુટુબમા બુદ્ધિમાન માણસ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ દેશને પૂર્ણપણે ઉપયોગી થાય એવા માણસો થોડા હોય છે દાદાભાઇની પેઠે ડૉ ભડારકર પણ સુશિક્ષિત હિંદુસ્થાનના પિતામહ અને વિદ્વાનોના મુકુટમણિ હતા

સતતિ, સપત્ત, વિદ્વત્તા, સન્માન, દીર્ઘાયુષ્ય, આરોગ્ય, ગવર્નરમાર, અને વિદ્વાન મડળોમા બહુમાન આ સર્વ સુખ સર ભાડારકરે ભોગવ્યુ હતું એ સાથેજ તેમનું પવિત્ર આચરણ, સાદી રહેણી, નિર્વ્યસનના એ સર્વ ગુણો સુવર્ણમા સુગધની જેમ શોભી રહ્યા હતા મરણ વખતે તેમની ઉમર ૮૯ વર્ષની હતી

(ગુજરાતી)

સ્વીકાર અને સમાલોચના

સામાજીક ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૧ થી ૪ પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયના મંત્રી સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી અમદાવાદ પાન ૬૦૦, પાકુ પુઠું કીમત માત્ર રૂ ૨-૦-૦ આ પુસ્તકમા નાની મોટી સદ્બોધ આપનારી ૬૬ વાતોનો સમાવેશ છે જે વાતો સ્ત્રીઓ પુરુષો, કન્યાઓ અને સર્વ કુટુંબી જનોએ વાચી જ્ઞાન મેળવવા જેવી છે

યોગતત્વ—લેખક ગ, નર્મદાશંકર બાલાશંકર પંડ્યા પ્રસિદ્ધ કરનાર સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ પ્રથમ આવૃત્તિ પૃષ્ટ ૩૮૪ મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦ પાકુ પુઠું રૂ. ૧-૪ આ પુસ્તક યોગી રામચરકના પુસ્તકો ઉપરથી લખેલુ છે જેમા ખંડ ૧ સ્થૂળઅંગ, જેમા હઠયોગ, જીવનશક્તિ, યોગીના વિચાર નવજીવનની પ્રાપ્તિ, અંતર્યામિનો અવાજ વીગેરે ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ છે પુસ્તક ઉપયોગી અને ધર્મ જીજ્ઞાસુઓને માટે વધુ માર્ગ દર્શક થશે.

દમયંતી ચરિત્ર—લેખક અને પ્રકાશક ગ મહાશંકર સોમેશ્વર પાઠક હાલ યંગ ઇંડિયા-અમદાવાદ આ પુસ્તક દમયન્તીનુ ચરિત્ર ઉત્તમ પ્રકારે વર્ણવેલુ છે તેમાં પ્રસંગને અનુસરતા ચિત્રો પણ આપેલા છે કીમત ૦-૭-૦ સતી દમયંતીનુ ચરિત્ર દરેક સ્ત્રીઓએ વાચી ઉપદેશ લેવા યોગ્ય છે પાઠકે આવુ સ્ત્રી ઉપયોગી બોધક પુસ્તક સરળ ભાષામા લખી સ્ત્રી સમાજ ઉપર ખરેખર ઉપકાર જ કર્યો છે

હોમથી વાયુશુદ્ધિ.

(લેખક આર્યવૈદ મયારામ સુંદરજી.)

આર્યધર્મના કેટલાક 'હિતૈષીઓ' ના સામાપક્ષના કહે છે કે "પ્રાચીનકાળના આર્યો માત્ર અજ્ઞાન અને વહેમી હતા? અને ભયને લીધે કલ્પિત દેવ દાનવોને પ્રસન્ન કરવાના હેતુથી હોમ કરતા, તેમા વાયુશુદ્ધિનો ઉદેશ હતો જ નહી, અને હવનથી વાયુશુદ્ધિ થાય છે એતો હસવા જેવુ છે"

તેમને પાયોનિયર (અલ્હાબાદ)ના એક આર્ટીકલ (લીડર) મા કહે છે કે "માત્ર અકસ્માતથીજ લાકડાના ધુવાડાથી જંતુઓ નાશ પામે છે એ શોધ પશ્ચિમમા આ સમયમાજ-હમણા—થોડા વખત અગાઉ જાણવામાં આવેલ છે" વિકાર પામતી વસ્તુથી ઉત્પન્ન થતા તથા વિકારોત્પાદક જંતુઓ ધુમાડાથી નાશ પામે છે" યોગ્ય ટ્રીલરને અખત્રાથી માલમ પડેલ છે કે, ખાંડનો મોટો જથો બાળવાથી "ફાર્મીક એલ્ડે હાઇડ" નામની બળવાન જંતુનાશક રસાયણિક તત્વની વરાળ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ તત્વ લાકડાની ઘણીખરી ધુણીમા હોય છે એ ગતર લાકડામા ૩૭ થી ૩૫ મેટીગ્રામ એલ્ડેહાઇડ, ૭૦, મેટીગ્રામ ખાંડ, તથા ૧૮ મેટીગ્રામ જેટલો ગળ ગળમય ગુગળ હોય છે હોમ કરનારા પ્રાચીન આર્યો જંગલી હતા એમ કહેનારા હવે પસ્તાશે ખરા? આર્યો નિનામ ઘરમા ચુનો રાખે છે તે પણ સમજીનેજ

आर्य वैदकमां न होय तेवी अमुक बाहेरनी औषधीओने जाणवानी जरुर.

દર્શાવનાર—આર્યવૈદ મયારામ સુંદરજી

"અમારા આર્યવૈદકમા હોય તેટલુંજ સાચુ પરંતુ યુનાની અને યુરોપિ વૈદકમા ઓષધીઓ આદિને માટે જે કહેલુ હોય તે ખોટુ અગર અચોકસ" આવી મિથ્યા બડાઈ ધરાવનારા કેટલાક કુપમંડુક જેવા વૈદ્યો હોય છે તેમને આ લેખ ઠીક નહિ પડે, પરંતુ અંગ્રેજ લોકોની પેઠે જયાથી સત્ય ઓષધ વિગેરે મળે તે પોતાના વૈદકમા દાખલ કરવુ એવા ગુણવાળા વૈદ્યો હશે તેમને આવા લેખ રૂચશે જેમ આર્યવૈદકમાથી બીજા દેશ વાળાએ ઓષધી આદિક વૈદક વિષય ગ્રહણ કરેલ છે ને તે ઉપરથી તેમા વધારા સુધારા પણ કરેલા છે, તથા તેના ગુણ વર્જન વિગેરે યથાર્થ અજમાવી નિર્માણ કરેલ છે, તે આપણે પણ મિથ્યા બડાઈખોર મટીને સર્વ વધારો સુધારો ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે સુશ્રુતમા અસ્ત્રવૈદક (સર્જરી) છે તે આપણા આર્યવૈદકોએ વિસારી મુકેલા છે, પરંતુ તે તથા તે ઉપરથી સુધારી વધારી યુરોપના વૈદકોએ આ કાળે તેણા શ્રેષ્ઠત્વ મેળવેલ છે અને તે શ્રેષ્ઠત્વ આર્યવૈદકોએ આજે ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે અને આમ બનશેતો જ આર્યવૈદક સુધરી વધીને ટકી શકશે

'ક્લોરોફાર્મ' ને 'કોકીન' વિગેરે દવાઓ નિર્માણ કરી આ કાળે દાક્તરી વૈદકમા ને કાપકુપના કામ સુગમપણે કરી શકે છે તેમ આર્યવૈદકોએ પણ શિખવા કરવાની જરૂર નથી શુ ? અને તેમજ આર્યવૈદકથી અજ્ઞાન રહેલુ, પરંતુ યુનાનીમા કે યુરોપિવૈદકમા જ્ઞાત થએલ અમુક સિદ્ધ ગુણવાળી ઓષધીઓ નિર્માણ થએલ છે તે આજે આર્ય વૈદકોએ જાણવા ગ્રહણ કરવા વાપરવાની જરૂર છે શુ ક્વીનાઇન, સેન્ટોનાઇન, ઇપિકાકયુહાના, ડીજીટેલીસ, કોનાયમ, હાયોસાયમસ (ખુરાસાની અજમા) બકુ, અરગટ, વલેરીયાન, પેપ્સીન (પપૈયાના ચીરનું સત્વ) બેલાડોના, ટ્રાપેન્થસ, કેસકેરા કેસકેરેલા સાગ્રેડા, ગ્લીસરીન, યુકાલીપ્ટસ તથા અનેક એસીડો અને અનેક પ્રકારના ક્ષારો વિગેરે આર્યવૈદકોએ આર્યવૈદકમા ગ્રહણ કરવા, જાણવાને વાપરવાની તથા તેના ગુણના પ્રતિનિધિ દેશમાથી ખોળવા જાણવા તથા યોજવાની જરૂર નથી શુ ? પરંતુ " અમારૂ સર્વ સાચુ અને તમારૂં સર્વ જુઠુ " આવા મતવાળા વૈદકો વિગેરે આવી સુચના ન લેખવતા તેને માટે નારકોગ ચલાવી નિંદશે.

પરંતુ તે કુપમંડુક વૈદકોની અમને પણ આવી સુચના દેવાની જરૂર નથી જે જે સુજ્ઞ વૈદકો સર્વગ્રાહી શાસ્ત્ર કુશળ હોય છે તેવાઓને જ આવી સુચના દેવાની જરૂર છે ને તેથી દેશને વધુ લાભ થાય છે

આવુ જાણવા માટે બંગાળ મેટેરીયામેડિકા, ઈન્ડીયન મેટેરીયા મેડીકા, બ્રીટીસ ફાર્માકોપીઓ અને થીરાપ્યુટિક્સ વિગેરે ગ્રંથો જાણવાની જરૂર છે તથા યુનાની વૈદકના વૈદકગ્રંથો વિગેરે પણ જોવા જાણવાની જરૂર છે અને તેમજ આ કાળ પ્રમાણે સુધરેલા

દાક્તરી વૈદક સાથે ત્રાડજોડ કરી આર્યવૈદકને આર્યવૈદો પોતાનો ટકાવ કરી શકશે, નહિ તો એકલા કુપમન્ડુકપણાના મિથ્યા અભીમાનથી તો જુગ જતાય નહી વધુ તો શું કહેવુ ?

તેવા કેટલાક ઔષધો આ નીચે નમુના રૂપે દર્શાવીશુ

ઇસ્પદ. આ હરમાળ. હી હરમળો, ગુ૦ હરમલીન ઈં૦

તેના ત્રીખુણીયા ચપટાં નાનાં બીજ ગાંધીને ત્યા વેચાય છે તેનુ ચુરણ બનાવીને પેટમા આપવામા આવે છે તેમજ જેને ઋતુ (માસીકધર્મ) ન આવતો હોય તેને અમુક દિવસ વજને દેવાથી નિયમસર ઋતુ આવવા લાગે છે, તેની ધુવાડી જખમને દેવાથી તે ન કાપતા રૂઝાય છે મુસલમાનો સુનત કરેલા જખમને આ બીજની ધુવાડી દે છે જેથી તે ન કાપતા ઝટ રૂઝાય છે આવા ગુણથીજ તેના ધર્મમા ધુવાડી દેવાનુ ફરમાવેલુ છે હરમલીનુ ચુર્ણ દાતે દેવાથી પેદા તથા દાતની કળતર બળતર મટે છે અને દાંતપેઢા દુખતા મટીમજબુત થાય છે, અને ગંધાતુ મુખ મટી સુવાસીક થાય છે હરમલ, કુઇનાઇનને મળતી કડવાસવાળુ હોવાથી દાક્તર ગન્ના વિગેરે કેટલાક તાવ ઉપર તેનુ 'હરમલીન' સત્વ વાપરવાની ભલામણ કરે છે. આહરમલનુ ચુર્ણ બજરપેઠે નાકમા સુધવાથી શીયાળાની ટાઢીવડે કે સળેખમ, દમવડે જે નસ્કોરા બધાય સંકોચાવાથી નાકદ્વારા શ્વાસ ન લેવાતાં મોંઢાથીજ શ્વાસ લેવો પડે છે તે આથી ખુલ્લા થઈ, નાકે શ્વાસ લઇ શકાય છે હરમળ ચુર્ણ પેટમા દેવાથી તથા તેની ધુમાડી શ્વાસમા લેવાથી (ધુપ કે બીડી રૂપે)ચડેલા દમવડે શ્વાસનળી સંકોચવાથી જે કષ્ટ થાય છે તે આનાથી તત મટે છે વળી તે મળ કબજીયત તથા મદાગ્નિ અજીર્ણ અર્શને પણ મટાડે છે તથા નિદ્રા લાવી અજપાને ઉદાસીને અજપાનો નાશ કરે છે વળી તેનાથી શરીરને મગજના જ્ઞાનતતુને ગતિતતુ ચપળ થઇ યાદશક્તિ અને શરીરશક્તિ ખીલવી નબળાઈ દુર કરી બળ બુદ્ધિ પણ વધારે છે

વજન—પેટમા દેવા માટે ચુર્ણનુ ૦॥ દ્રામથી ૨ દ્રામ સુધી છતા મધ્યમસર ૧ દ્રામનુ ગણાય છે દેવી વજનમા પુખ્ત વયનાને ૨ ૦। થી ૦॥ ભાગ દેવુ બસ છે કોઇને આનાથી ઉલટી થાય છે તો તેને ધારે ધારે વજન વધારવુ પ્રથમનાને વજને દેવુ ને સહન થતુ જાય તેમ વધારતું જવુ, આ દવા ચડેલા દમનો કફ શ્વાસ મોકળો કરે છે ગતરે લેતાં મદદ ખડી કરે છે આ દવા લઇ કોઇવાર પછી ઉપર સાકર મેળવી ગરમ દુધ કરેલ પીવુ

બાળકની વધગવળ, વરાધ, સસણી ઉપર તથા બગણી ઉપર આ હરમળની ધુવાડી બપોરે દેવાથી તથા વાલ બે વાલ જેટલુ તેનુ ચુર્ણ મધમા મેળવી કે દુધમાં દેવાથી તેનો શ્વાસ, કફ ને મુઝારો, તથા તાણુખેચને મટાડે છે

પુનર્નવા, સ સાટોડી. ગુ૦

સાટોડીના પચાગનો કવાથ કરી તેમા વજનસર જવખાર (પોટાસ કાર્બોનાસ) મેળવી દમેહ સવાર-સાજ અમુક સમય સેવન કરવાથી તેવડ મુત્ર માર્ગના દદ તથા મોઢન બ્રાઇટ ને જલ્દી ને સુગમથી મટે છે તેમ દમબા અખતરાથી દાક્તરોએ ખાત્રી કરેલી છે, ને તેવા ગુણ આર્યવૈદકમા વર્ણવેલ છે

અનેનાસ ફળમાં એક 'નવો ઔષધી ગુણ.

પપૈયાનો ચીર, જેમ જડને ભારે અન્ન પચનના કામમા વપરાય છે, તે કુશળ વૈદ, દાક્તરો જાણે છે તેને માટે પપૈયા (પિપૈયા) ના ચીગમાથી બનતુ 'પેપટોન' કે 'નેપાઇન' પેપ્સીનની પેઠે સર્વત્ર દવાખાનાઓમા વપરાય છે પરતુ હમણા 'અનેનાસ' નામના ફળમા પણ તેવાજ ગુણ છે તેમ જાણવામા આવેલુ છે માંસનો કટકો અનેનાસની બે ચીરો વચ્ચે રાખવાથી તેમાં ઘણોજ ફેર પડે છે, તે અર્ધગળાઉ જેવા બની જાય છે દુધનો ઘનભાગ તેનાથી બહુ ઠીક પચે છે બાળકોને ઘાટસર્પ (ચુલીઓ) મુખ્ય ગળાના થવાથી ગળાની ઉપત્વચા—જતુ પૂર્ણ ઉદ્ભવે છે તેને સાફ કરવામા આના જેવી બીજી એકે દવા નથી તે મધમા મેળવી તેને ગળામા લગાડવાથી તથા તેની ટીકડી ગળાવવાથી તેની પ્રાણ ઘાતક ઉપજેલી જતુમય ઉપત્વચા વગર હરકતે વિનાશ કરી શકાય છે વિલાયતમાના, "એપીંહીમર નામની કંપની આ દવા તૈયાર કરી વેચે છે તે "ટ્રિપેરેસ" નામની પાચક દવાને નામે તે વેચે છે, તેમા આ "અનેનાસ" ના અમ્લ રસનુ સત્વાશ હોય છે બાજરા લીલુમા પણ આને મળતાજ ગુણ હોય એમ જણાય છે

મકાઈની મુછનું ચુર્ણ.

મકાઇના ડોડા ફૂટતા જે વાળના જેવા ડોડા ઉપરથી તતુ સમુહ નીકળે છે તેને છાયે સુકવી ખાંડી ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ ૨ ૦। ભાર તેટલી સાકરમા મેળવી આપવાથી મૂત્ર માર્ગના દરેક દરદ તથા મોજાના દરેક દરદ પાણુરી—પથરી—કાકરી વિગેરેને ગાળે છે ને મટાડે છે પ્રમેહ પ્રદર પણ મટે છે, ઉનવાને મૂત્રકચ્છ તથા મૂત્રાઘાત પણ મટાડે છે. આવોજ ગુણ સાટોડીના કંદ(મૂળ) ચુર્ણમા છે તેનુ વજન યોજના પણ ઉપર પ્રમાણેજ છે વળી આપણા વગડામાને ખેતરોમા શારડોડી નામના છોડ થાય છે અને તેને માથે અસમાનીને ધોળા છોગાવાળા ડુંડી થાય છે, ને, તે પાકતા તેમાથી ઝીણા કાળા બીજ નીકળે છે તેનો ગુણ પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેજ છે યોજનાને વજન પણ એજ પ્રમાણે છે. (કાઠિયાવાડ)મા મધ્ય ભાગના લોક તેને "લોળડીગના છોડ કહે છે"

પીળી કરેણની છાલના ગુણ.

આ છાલ વજન ઉપ વટ દેતા રેચક, ગ્નાનીકારક ને ઝેરીઅસર કરે છે, પરતુ બે ચાર કે ૭ દિવસ સુધી વજનસર (પુરી ઉમ્મરનાને ૧રતી—એટલે બેગ્રેન) દેતા કશો અવગુણ ન કરતા ગુણ કરે છે તેની છાલનુ બારીક કરેલુ ચૂર્ણ સવાર સાંજ રતી ગ્તી દેવાથી મલેરિયન-વિષમજ્વર જેવા કે ટાઢીઆ—ઉનીઆ—નિત્યના એકાત્રા તરીઆ કે ચોથીઆ વિગેરે તાવ ત્રણ ચાર દિવસ લેતા જ મટે છે વળી શીરસુળને આધાશીશી, ચુર્ણ અત્તર પેઠે જરા સુંઘતા કોઈ વારે ઉપરા ઉપરી છીંકો આવી માથાનો દુખાવો મટાડે છે ઘી સુંઘાડવાથી આમ છીંકો આવતી બંધ થાય છે તેનાથી સળેખમ, દમ ને કફ, યકૃતને બરલગાડ પણ મટે છે પીળી કરેણના પાદડા ૧ ઝુપલનો ન્હા કરીને પાવાથી તેનાથી સ્ટ્રિકનીશના જેવો

ગુણ થતો જણાય છે, વળી આ પીળી કરેણની બદામ (બીજ) માંથી બીજ કાઢી તેને કરંજના તેલમાં ઘુટી, શરીરે લગાવવાથી વાયુનો દુખાવો, સર્વકુષ્ટ-ખરજ, ખસ, ધાધર, ખર્જવા ને કરોળીયા વિગેરે-મટે છે બીજમીજ પેટમાં ન દેવાં કેમકે તે બહુ ઝેરી છે

કરંજ અને લીંબડાની લીંબોળીના મીંજના તેલના ગુણ.

કાઠિયાવાડમાં કેટલાક પ્રદેશમાં કરંજના વીણીને જે લીંબડા નીચેથી લિંબોળીના ઠળીઆ વીણીને તેને પતાળાને અગર તેને મેલા ખાડી પાણીમાં ઉકાળીને એરંડીયા પેઠે તેનુ તેલ કઢાવી દિવે બાળે છે તેમજ દારૂડીના બીજ, તે પાકતા વલ પેઠે એકઠા કરીને તેનુ પણ ઉપર મુજબ તેલ કાઢી દિવે, ગરીબો બાળે છે

તેના ઔષધી ગુણ

પરંતુ તેના ઔષધી ગુણો હમણા અમુલ્ય જણવામાં આવેલા છે, કરંજનુ તેલ, લીંબોળીનુ તેલ તથા દારૂડીનુ તેલ, શરીરે મર્દન કરવાથી લુખસ, ખસ, ખર્જવા, કરોળીયા ચિત્રિ વિગેરે કુષ્ટ રોગ તથા ગળા કુષ્ટની શુનબેરી [સિગ્મ]મટાડે છે દારૂડીનુ તેલ ૧૦ થી ૧૫ ટીપા દુધમાં પાવાથી તેનાથી અજીરણ ચારે રેચ થઇ પેટના ઘણા ખરા દરદ મટે છે તથા તેનાથી મુત્ર માર્ગનાં દરદ, અર્શ વિગેરે અને મળ બંધકોષ્ઠ પણ મટે છે વળી તેનાથી ટાઢીઆ તાવ પણ કમ થાય છે ને મટે છે,

ઉપલસરી, સારીવા, સં. અનંતમુળ, મ. અનેડી, ગુ૦ અને ખરણોર. કાઠીયાવાડી નામ છે.

આના છુટા ખરની વીડીઓના કાળામાં અને ગિરજંગલોમાં થાય છે, તેના પાન ખર-ખોડીને મળતા તથા તેના ફુલ ફળ આકડાને મળતા થાય છે તેના વેલા ચોમાસામાં ફર ને વધી ફુલે છે તેનાં મુળ શ્વેત તથા સુગંધી હોય છે તેના મુળ આસો માસમાં ખોદાવી છાંયે સુકાવીને તેનુ ચુર્ણ કરી, તે સાથે તેટલી સાકર ચુર્ણ મેળવીને તે લુગડે છાળવી વાળી તેની ચચ્યાર વાલની ગોળીઓ બનાવાય છે અને તે સવાર સાંજ એક એક હમેશ ખ પાય છે તેમજ તેના મુળ રૂ ૧૦, બાર કચરી, તેથી બમણા જળમાં તેનો ચાહા બનાવી તે ગળી લઇ તેમાં ૧ શેર સાકર નાખી તેનુ મરબત બનાવી તે એક એક ડ્રામ સવારસાંજ ઉપદંશ-ચાંદિરોગ (સિફિલિસ) વિકારમાં દુધ સાકરમાં આપવાથી તેનાં વિવિધપ્રકારના ઉપદંશજન્ય રોગ સારસાપેરીલાની પેઠે જ મટાડે છે, સારસાપરેલા સુનાની વૈદકમાં ઉપયોગ કરે છે દેશી વૈદકમાં આ વનસ્પતીની "હેમિડેસ્મસ" ઇંડિયન સારસાપરીલા કહે છે અને તે ફાર્માકોપીઆ ને ડોક્ટરીઓમાં સારસાપરેલા પેઠે જ વપરાય છે આવી અમુલ્ય ઔષધીઓ જે ચોક્કસ ગુણોની (સ્પેસીફીક) જણાવી છે તે આર્યવૈદ્યો પણ હવે પુરી ઉપયોગમાં લેવાની જરૂર છે

अविचारी पगलुं

અનુવાદક—ડૉ રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે એલ એચ એમ એસ (કલ૦)

પરશુરામ જુના વિચારનો માણસ હતો એ કારણથી તેના પુત્ર દિનકરરાયનો વિવાહ ચૌદ વર્ષની ઉમ્મરે કર્યો હતો. જે વખતે વિવાહ કર્યો તે વખતે દિનકરરાય મેટ્રીકમા અભ્યાસ કરતો હતો તેને સસારની વાતોમા કોઇ પણ રીતે ચેન પડતું નહિ એથી એનો વિવાહ થયો તે વખતે કંઇ હર્ષ થયો નહિ તેનુ મન તો ભણવામા તેમ પેપરો અને માસિકો વાચવામાં જ લાગેલું હતું

જયારે તેનો વિવાહ થયો ત્યારે તેને એમ ખબર હતી કે મારા ક્લાસમા જો પહેલો વિવાહ થયો હોય તો મારો જ છે પણ જ્યારે તેણે તે દિવસે સ્કૂલમાં જઇને પોતાના મિત્રોને પૂછ્યુ ત્યારે તે બિચારો નિરાશ થયો, કેમકે તેના બધા મિત્ર પરણેલા હતા. સાંજે નિશાળેથી આવતા એક રસ્તામા તેના બીજા મિત્રને પૂછ્યુ કે મનમોહનભાઈ હવે મારે શું કરવુ મનમોહને પૂછ્યુ શુ છે ? તમારે શુ કરવાનુ છે ?

દિનકરરાયે કહ્યું —ભાઇ મારો તો ગઇ કાલેજ વિવાહ થયો અને નિશાળમાં તો મારા બધા સ્કુલ મિત્રો પરણેલા છે, ફક્ત હુ એકલોજ કુવારો છુ તેથી તે લોકો બધા એક થઇને મારી મશ્કરીઓ કરે છે માટે ભાઈ મારે હવે શુ કરવુ ? કેમકે તમે પરણેલા હશો તેથીજ તમારી સલાહ પુછુ છુ માટે જે યોગ્ય હોય તે કહો

મનમોહન—ભાઇ તને કોણે કહ્યુ કે હુ પરણેલો છુ, હું તો હજુ કુવારો છુ તમે મારી માફક પ્રતિજ્ઞા કરો જેથી તમને કોઇ ચિડવે નહિ જુઓ મે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે જ્યા સુધી હુ બી એ થાઉ નહિ ત્યા સુધી મ રે પરણવુજ નહિ પછીથી હુ પરણીશ કે જેથી મારી આગળની જીદગીમા મારૂ વહાણુ ડૂબે નહિ

દિનકરરાવ મનમોહનની આવી પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને બીચારો આભોજ બની ગયો. અને મનમા વિચારવા લાગ્યો કે મારે પણ બી એ તો થવુજ છે તેથી મારો વિવાહ થયો છે તે ઠીક નથી, થોડી વારે મનમોહનને કહ્યુ, વારૂ ભાઈ સાહેબ, એ સારામા સારો રસ્તો છે ઠીક આજતો મારે ઘેર જવાનુ બહુ મોડુ થયુ છે, માટે હમણા તો જાઉ છુ, પછી હુ મળીશ. એમ કહીને દીનકરરાવે તો ઘર તરફ ચાલવા માડયુ બિચારો તે બહુ મુઝાયો કે હવે મારે ચોક્કસ કોઇ પણ વિચાર નક્કી તો કરવો જ કે હવે મારે શુ કરવુ ઘેર જઇને પોતે પોતાના રૂમમા ગયો અને ચોપાનીયા વાચવા લાગ્યો હવે તેના મગજમાં જાત જાતના વિચારો આવવા લાગ્યા પણ તે પોતાના મગજને સ્થિર રાખીને બધાને આવવા દેતો અને જુદી જુદી જાતના વિચારોના તરગોમા તે હવે ભમવા લાગ્યો

(૭)

પરશુરામની પાડોશમાં એક ઘર હતું તે બિચારો સાધારણ વાણીઓ હતો પણ તેની કાપડની દુકાન ધમધોકાર ચાલતી હતી ને આવક પણ સારી હતી ઘરમાં તેની સ્ત્રી અને અને તેની મા એમ ત્રણ માણસ હતા પણ ત્યાં સાસુ અને વહુ બન્નેને હમેશાં લડવાડ થતી હતી આથી પેલો બિચારો વાણીઓ ઉદાસ રહેતો હતો જ્યાં સુધી તલકચંદ (વાણીઓ) પરણ્યો નહોતો, ત્યાં સુધી તો બન્ને મા દિકરો સુખ અને આનંદમાં દિવસો કાઢતા હતા પણ જે દિવસથી તલકચંદની વહુ આવી તે દિવસથી તો રોજ કંકાસ થવા લાગ્યો ઘરમાં જ્યાં સુધી એકની મા હતી ત્યાં સુધી તો બન્ને બહુ સુખથી ખાતા હતા પણ જે દિવસથી વહુ આવી તે દિવસથી ખર્ચ કાંઇ વધારે થવા લાગ્યું, અને બિચારી ડોસીને સ્વતંત્રતામાં વાંધો પડ્યો તેમજ જે તલકચંદનો પ્રેમ જે મા ઉપર હતો તેનો કાંઇક થોડો હિસ્સો હવે વહુને મળતો જોઇ ડોશી બહુ દાઝે બળતી હતી

દિનકરરાય તલકચંદના ઘરની લડાઇ જોઇને મનમાં ને મનમાં હસતો હતો અને કહેતો કે આ વાણીઓ કેવો મૂર્ખ છે એ નાદાન કેટલો બધો છે કે તેની એન તેની વહુને લીધે કેટલું બધું દુઃખ થાય છે. તો પણ જરા તેની વહુને કહેતો નથી ધિક્કાર છે એને કે જે પોતાની સ્ત્રીને પોતાની મરજી પ્રમાણે નથી ચલાવી શકતો અને તેની માનું દુઃખ ઓછું નથી કરતો ધિક્કાર છે ફિટકાર છે એની જીન્દગીને એમ તે મનમાને મનમાં કહેતો. દિનકર પોતે તો માબાપનો પરમ ભક્ત હતો

તલકચંદના ઘરની વ્યવસ્થા જોઇને ચતુરા (દિનકરની મા) પોતાના છોકરા દિનકરને પાસે બોલાવીને કહેતી કે જો ભાઇ આજ કાલની વહુના થઇને જે રહે તેના ઘરમાં રોજને રોજ આવો કંકાસ થાય છે જરા પણ વિચાર કર્યા વગર પોતાની વહુનું મ્હોડું જોઇને લોકો વશીભૂત થઇ જાય છે અને પછી દિકરાઓ માબાપનું કહેવું સાંભળતાજ નથી અને વહુ ઘેલા થઇને રહે છે આ બધી વાત સાંભળીને દિનકરરાવ હસતે હસતે બોલ્યો " મા બધા છોકરાઓ કાંઇ સરખા હોતા નથી "

દિનકરરાવનો પ્રેમ માતા પિતા તરફ બહુજ હતો અને જેમ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેનો પ્રેમ વધતો ગયો દિનકર આખો દિવસ ચોપડીઓ વાંચે ન્યુસ પેપરો વાંચે એમ ઘણો વખત વિતાવતો પરશુરામનો વિચાર એમ હતો કે તે જ્યારે બી. એ થશે ત્યારે તેને વકીલાત અથવા કોઇ અમલદારની જગ્યા અપાવીશું એ એક મામ બાદ તેના લગ્નનું નક્કી થયું આ વખતે દીનકરરાવ આનંદમાં હતો

" લગ્નનું મહુરત જેમ જેમ નજીક આવતું ગયું તેમ તેમ દિનકરનું મન હવાની માફક ઉડવા લાગ્યું અને તેનો એવો વિચાર હતો કે જે દિવસે મારી સ્ત્રી અહિં આવશે તેજ દિવસથી હું તેને મારૂં શિક્ષણ આપીશ કે જેથી તે કોઇ દિવસ મારા તથા મારા માતાપિતાના સામું બોલે નહિ જો ભણી નહિ હોય તો હું તેને સ્લેટપેન આપીને લખતા વાંચતા શીખવીશ અને હમેશ રોજ એક એક કલાક નેગીને માટે મારા ભણવાના કામમાંથી આપીશ તેને હું સારાં સારાં પુસ્તકો. શ્રીગીતાવિવેક મહાભારત, ભામિનીભૂષણ રામાયણ વિગેરે ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચતા શીખવીશ અને પછીથી આ અમારા અવિચ્છિન્ન વર્તનને જોઇને બિચારો તલકચંદ જાણશે કે આવો સુખપૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમ ચાલે છે, અને કદાચ અમારૂં જોઇને તે તથા તેની સ્ત્રી પણ કાંઇક સુધરશે કે જેથી સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બન્ને કામ થશે. આવા વિચારો હમેશ રાત દિવસ બિચારો દીનકર કર્યા કરતો.

(૩)

લગ્ન થઇ ગયું દિનકર પોતાની સ્ત્રીનું સૌંદર્ય જોઇનેજ બહુ ખુશ થયો હતો તેમણે જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે “ મારી સ્ત્રીના આવ્યા પછીથી એને શિક્ષણ આપવું ” એ પ્રતિજ્ઞા તો બીચારો ક્યાંય ભૂલી ગયો કંઇક તો તે બિચારો તેણીના સૌંદર્યમાંજ મુગ્ધ થઇ ગયો હતો જેથી તેણે શરમથી સંકુચિત થઇને મનમાંને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે–જ્યારે તે એક બે વખત સાસરેથી પીએર અને પીએરથી સાસરે આવતી જતી થશે અને કાંઇ બોલચાલી થશે કે તરતજ તેને મારો નિશ્ચય જણાવીશ અને પછી તેને ધારેલા ક્રમનો અભ્યાસ કરાવીશ કેમકે હાલતો એને ને મારે કાંઇ ખાસ બોલાચાલી ન હોવાથી કાંઇ કહેવું તે ઠીક નહિ શા વાસ્તે કે તે કહેલાનું અપમાન પણ કરે ખરી,–માટે હાલતો કાંઇ મૌન–વ્રતનું પાલન કરવાની મારે જરૂર છે

કળાવતી, (દીનકરની સ્ત્રી) ખરેખર તેતો મને તારી કળામાંજ ફસાવ્યો, કેવું તારૂં રૂપ, કેવી તારી બોલવાની છટા, કેવી તારી વાક્ય ચાતુર્યતા ! વાહ ! તેતો મને ખરેખર તારી કળામાં જ મુગ્ધ બનાવી દીધો છે તે કળાવતી બીચારી કાંઇ ભણેલી ન હતી કેમકે તેના પિએરમાં તેણીને કોઇ ભણાવી શકે તેવું નહોતું

દિનકર હજુ સુધી પણ તેના પહેલાના કરેલા વિચારોનો અમલ કરી શક્યો ન હતો તેની સ્ત્રી આવતી જતી થઇ ગઇ હતી અને હવે તો ઘણો વખત તે સાસરે જ રહેતી અને ઘરનું કામકાજ પણ કરતી થઇ ગઇ હતી ધીમે ધીમે વહુ સાસુ ઉપર અને સાસુ વહુ ઉપર દાબ બેસાડવાનો અન્યોઅન્ય પ્રયત્ન કરતા છતાં તેમાં તો કોઇ હજુ સુધી કાંઇ પણ પ્રયાસને સિદ્ધ કરી શક્યા ન હતા.

એક વખત જરા ગુસ્સે થઇને કળાવતીએ દાસી ઉપર હુકમ કર્યો કે દાસી, જરા ધ્યાન રાખ કે ઘરમાં જરા પણ પાણી પીવાનું નથી ને તું તો આમ તેમ ફરે છે કેમ ? માટે જા અને પાણી ભરી લાવ

જુની દાસી કે જે પરશુરામને ત્યાં દિનકરના જન્મ પહેલાની રહેતી હતી તેને આવો હુકમ સાંભળીને ગુસ્સો થયો કે —આ આજકાલની વહુ આવી છે તે શું મારા ઉપર હુકમ ચલાવશે ! માટે બસ, હું કામ નહિ કરવાની અને શેઠાણી (દિનકરની મા)ને કહેવાની કે આ તમારી વહુતો મારા ઉપર ખુબ રોફ મારે છે માટે સાચવને હાલને હાલ જઇને કહું એમ કહીને તે દાસી તેણીની શેઠાણી પાસે ગઇ અને સાચું જુઠું ભરવીને ડોસીને ખુબ, ઉશ્કેરી, જેથી તે ડોશીએ ધાર્યું કે મારી દાસીનું કહેવું સાચું છે તેનું કહેવું સાચું માની તે બધું સાંભળ્યું આ બધું સાંભળી ડોસી કલાવતીની રૂમમાં ગઇ અને તેણીને તેણે પુશ્કળ ગાળો દીધી અને કહ્યું કે જો તારે આવી રીતે હુકમ કરવો હોય તો તું તારા પીએરમાંથી દાસીઓ બોલાવ. અને તું તારે હુકમ કર, સાંભળ્યું ખબરદાર, જો કદી દિવસ મારી આ જુની દાસીને એક અક્ષર પણ કહ્યો તો, હા પછી કેમકે મારા જેવી કોઇ ભૂંડી નથી કલાવતી સાસુનો આ બધો ક્રોધ સાંભળી રહી હતી છતાં એક અક્ષર પણ સરખું બોલી નહિ જ્યારે ડોસી ગઇ ત્યારે તે તેની મેળે પોતાની રૂમમાં જમીન ઉપર સુઇ રહી ને એકાન્તમાં નિરાતે સાંભળેલા મહેણાંને યાદ કરીને રડવા મંડી સ્કુલનો વખત જેમ તેમ પુરો કરી પોતાની સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરવાને માટે જલ્દી ઘેર આવ્યો જેના આનંદથી તે ઘેર આવ્યો હતો તે આનંદ હવે તેનામાં રહ્યો નહિ કેમકે ઘેર આવીને તેને તો કલાવતીને રૂમમાં સુતેલી જોઇ. આથી તે ઘણો આ-

કુળવ્યાકુળ થઇને તે તેની નજીક ગયો. કળાવતીને રડતી અને જમીન ઉપર સુતેલી જોઇ તેણે પુછ્યુ કે—આ બધી ધમાલ શી છે? કલાવતી આંખોમાંથી આંસુ લુછતી લુછતી બોલી, કંઇ નથી

દિનકરરાવ–ખરેખર જે હોય તે કહે, તને મારા સોગન છે, મારે જે હોય તે મને કહે

કલાવતી – રડતા રડતા ઘરમા જરા પણ પાણી પીવાનું નહોતું, તેથી મે દાસીને કહ્યુ કે "દાસી ઘરમા જરા પણ પાણી પીવાનુ નથી માટે જા અને જલદીથી પાણી લાવ" આટલાજ શબ્દો દાસીને મે કહ્યા હતા, પણ પાણી લાવવાનુ તો જતું રહ્યુ પણ મારૂ કહેલુ સાંભળીને તેણીએ મારા ઉપર ગુસ્સો કર્યો અને તે ઉપરાંત તેણે તમારી માને જઇને ખરૂ ખોટુ ભરાવ્યુ આથી તેઓ મારા ઉપર ખુબ ગુસ્સે થયા અને મારી પાસે આવીને ખરાખોટાનો વિચાર કર્યા વગર જ મને ગાળો ભાંડવા માંડી ને મને મારા પીએરીઆના ઉપર મહેણા મારવા લાગ્યા મારા પીએરીઆ ગરીબ છે તેથીજ મને તેમણે કહી બતાવ્યુ ને ! હશે પ્રભુ જેને જેવી સ્થિતિ આપે તેવી ખરી તેમા કહી બતાવવુ એ મૂર્ખતાનુ પગલુ છે.

દિનકરરાવે જોયુ કે કંકાસનુ બી રોપાયુ છે અને જે કંકાસને જડમૂળમાથી નાશ કરવાને માટે સતત વિચારો કરવા માંડયા, કલાવતીને સમજાવીને શાંત કરી અને કહ્યું કે વાર જરા પણ ક્રોધ કરવો નહિ સાસુ સસરાની આજ્ઞાનુ પાલન કરવુ, એ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. હુ જાણુ છુ કે દાસી ખરાબ સ્વભાવની છે, અને હવે હું થોડા વખત પછી રજા આપીશ પણ હમણાં નહિ, હમણા રજા આપુ તો બધા લોકો પાછા તને દોષ દેશે, માટે તે તો પછીથી જોઇ લેવાશે. તે ઉપરાંત તારે કોઇ પણ વાતને મ્હેણા રૂપે ન ગણવી ભલેને તને દાસી લાવવાનુ કહ્યુ, પણ સામો બોલનાર માણસ વિચાર તો કરશેજ કે દાસી હશે તો લાવશે, તેમાતો ઉલટુ કહેનાર માણસનુ ખોટુ જણાશે માટે તારે તો એક અક્ષર પણ કોઇની સામે બોલવો ન જોઇએ જો તુ ભણેલી હોય તો હુ તને સારા ધાર્મિક પુસ્તકો લાવીને આપત, જેથી તુ સ્ત્રિ ધર્મ જાણત હશે ખેર, પણ તું ભણી નથી તો હુ તને ભણાવીશ

કલાવતી આ સઘળી વાત સાભળતી હતી અને દિનકરરાવની સઘળી વાતપર જોતુ ધ્યાન આપતી અને છેવટે તેણીએ પતિને કહેલી શિખામણને પાળવાને માટે કબુલ કર્યું

દિનકરરાવ—" હવે ઉઠને વાળુ કરવાની તજવીજ કર, હુ કાલથી તને લખતા વાચતા શિખવીશ" આવુ કહીને દીનકરરાવે ઓરડાની બહાર આવી જોયુ તો તેની મા બહારના ચોકમા બેઠી હતી તે તો કાંઇ બોલ્યા વગર બહાર હવા ખાવા માટે નદીના કિનારા તરફ ગયો

(૪)

બીજે દિવસે દિનકરરાવ કોલેજમાંથી પાછો ઘેર ફરતા બજારમાથી એક બાળપોથી ને એક સ્લેટ પેન ખરીદી લાવ્યો પણ ઘ મા જઇને જોયુ તો સાસુને વહુ વચ્ચે જબરો થયો શોર હતો. સાસુ વહુને ખુબ ગાળો સભળાવતી અને નિચ, હલકી, વગેરે શબ્દો સભળાવતી હતી છતા વહુ (કળાવતી) એ હજુ સુધી એક પણ જવાબ સામો આપ્યો નહતો

જ્યારે સાસુ પિએરપાને ગાળો દેતી ત્યારે તે કાન ધામે ધરીને મર્મ વાક્ય બોલતી જેથી બળતા અગ્નિમા ઘી હોમવાની ક્રિયા થઇ રહેતા પતિને જોઇને કળાવતી ઓરડામ ધ મા જતી રહી. માત ક્રોધિત ચ્હેરો છોકરાના તરફ કર્યું અને કહવા લાગી કે વાહ ? દિકરા ! તે તો વહુને ખુબ મ્હોડે ચઢાવી છે, જેથી ચપચપ મારા નામ બોલે છે નહિતો

તેનું શું ગજું કે મારા સામી એક શબ્દ પણ બોલી શકે ? પણ મારે તો એની સાથે શું માથાફાડ જડયો છે કે તેની મારે જરા પણ પરવા હોય, પણ જેમ ફાવે છે તેમ તેને બોલવાની છુટી છે એ તને તો પી ગઇ છે, નહિ તો તારું શું કહેવું ના માને !

દિનકરરાવે આ સઘળો વૃતાંત સાંભળીને ધાર્યું કે ચોક્કસ આ બધો વાંક કળાવતીનો છે અને જે આ બધી વાત મા કહે છે તે ખરી છે તેણે કહ્યું જુઓ માતુશ્રી એને મેં તો કાલે પણ સમજાવી હતી કે તારે બાના સામુ એક અક્ષર પણ બોલવો નહિ કેમકે સામુ બોલવાથી લડાઈ થાય છે છતા આજે પણ તે સામુ બોલતી હતી ' માના કહેવાથી દિનકરરાવને બ્હીક ગણ્યા વગર જેમ આવે તેમ મારવા માંડી આથી કળાવતીએ માર સહન ન થવાથી બુમો પાડવા માંડી જેમ જેમ તે રડતી તેમ તેમ તેને વધારે માર મારતો આખરે જ્યારે તેની માએ આવીને છોડાવી ત્યારે દિનકર મારતો બંધ થયો હજુ પણ તે તો રડતી જ હતી

દિનકરનું મન ક્રોધથી અને માર મારવાથી ઘણુંજ દિલગીર થયું હતું તે પછી તે શાંત થવા ઘરની બહાર જતો રહ્યો બહાર આવીને જોયુ તો ઘરની આડોશીપાડોશીની સ્ત્રીયો માર માર્યાની વાતો કરતી હતી, અને આ વાતો સાંભળીને દિનકરનું મન ઘણું નમ્ર બની ગયું અને તેને જણાયું કે મે જે કળાવતીને મારી છે તે ઘણું અવિચારી પગલું ભર્યું છે, હશે તેમા મારો શો વાંક, એમ કહીને તે બાગમા હવા ખાવા માટે ચાલ્યો રસ્તામા જતા જતા પેલા પાડોશી વાણીયા તલકચંદની દુકાન આવી અને ત્યા આગળ એક એકની આંખો મળી ગઇ, પણ બિચારો દિનકરરાવ તો નીચુ જોઇનેજ આગળ ચાલવા લાગ્યો અને મનમાં વિચાર્યું કે આ વાણીઓ મારી મશ્કરી કરે છે અને તેણે મને આંખોના ઇસારાથી પુછ્યું કે " કેમ હવે કેમ છો '

ચાલતા ચાલતા દીનકરરાય શહેરની બહાર આવી પહોચ્યો અને બાગમા જઇ એક પત્થર ઉપર કપાળે હાથ દઇને બેઠો એનું હૃદય જુદી જુદી જાતના વિચારોથી જર્જર બની ગયું હતું મનમને મનમાં કહેતો કે હું જ્યારે પરણ્યો ન હતો ત્યારે જીવન કેવું સુખમય હતું મારી મા મને કેટલા બધા સ્નેહથી બોલાવતી, પિતાનો કેટલો ભાવ મારા ઉપર હતો, એના આવવાથી અકાર સુખ પ્રેમ, આનંદ વિગેરે વસ્તુઓ નષ્ટ થઇ ગઇ અરે શું કલાવતીના આવવાથી જ આ કકાસ થયો છે ? ના, ના, તેમા તો જરા મારી માનો પણ વાંક છે, બન્નેનો છે, હવે મારે શું કરવું જો હું મારી માતાને કહું છુ તો મને કહેશે કે આતો વહુનું ઉપરાણુ લઇને કહેવા આવ્યો, તો પછી મારે કળાવતીને સમજાવવાનું બાકી રહ્યું, પણ મે તો તને અત્યાર સુધી ઘણું સમજાવી છતા પણ તે ન સમજી એ(કળાવતી) ઘણી મૂર્ખ છે, જડ છે, હવે તો એ અહિં ના આવે તો જ ઠીક છે કે પછી મરી જાય તો ઠીક, શું હું તેને ઝેર આપીને મારી નાખું, અરે ધિક્કાર છે, મારા મનને કે મને આવા ખોટા અધમ વિચારો કરાવે છે, એથી તો હું ઉલટો બંધીવાન થાઉં છું. પ્રભૂ મને એવાં કાર્યો કરતા તો શું પણ એવા પ્રકારના વિચારો કરતા પહેલા તો તું મારા મનને દબાવજે અરે કળાવતી ખરેખર તારી કળાતો ન્યારી જ છે પ્રભૂ કળાવતીને સમજવાની બુદ્ધિ આપજે, જેથી હુ મને કાંઇ કહું તો તે સમજી શકે, કે પછી કાંઇ દિવસ લડાઇ ઝઘડો થાય નહિ

આવી જાતના વિચારો પત્થર ઉપર બેઠો બેઠો કર્યા કરતો હતો તેવામા કાકાએ તેની

આંખો બંધ કરી અને પછીથી મૂકી દીધી દિનકરે જ્યારે પાછા વળી તેમના સામું જોયું ત્યારે તો એના ત્રણ ચાર મિત્રો ઉભેલા જોયા કે જે હવા ખાવા માટે અહિં આવી પહોંચ્યા હતા, દિનકરરાય એકદમ ઉભો થઇને આડીઅવળી વાતો કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેના મિત્રોએ તેને ઉદાસ થયેલો જોઇ તેને પૂછ્યું કે-ભાઇ તમે ગમે તેમ આડી અવળી વાતો કરો પણ આ તમારો ઉદાસી ચહેરો જણાવે છે કે આપ આજે ઘણા સંકટમાં આવી પડ્યા છો, માટે સાચે સાચું કહો કે આજે ઉદાસ થવાનું કારણ શું છે " જ્યારે દિનકરે જાણ્યું કે હવે કહ્યા વગર છુટકોજ નથી ત્યારે તેના ઘરની બનેલી બધી વાત ટુંકમાં કહી સમજાવી આ બધી વાત સાંભળીને તેમાંનો તેનો એક મિત્ર બોલ્યો કે ભાઇ, આવી નજીવી બાબત માટે શું કરવા આટલો બધો કલેશ કંકાશ કરો છો ? તેમાં તો તમે ઉલટા દુઃખી થશો આવા ઝઘડા તો દરેકને ઘેર થાય છે માટે આવી બાબતમાં તો તારે જરા પણ મનને ઉદાસ ન કરવું નહિ તો પછી તારે પસ્તાવું પડશે

અપૂર્ણ

श्री चरकसंहिता–चिकित्सास्थान.

अर्श चिकित्सा.

નવમો અધ્યાય.

(ગતાંકથી ચાલુ)

નાગરાદિઘૃત—સુંઠ, ગંઠોડા, ચિત્રક, ગજપીપર, ગોખરૂ, લીંડીપીપર, ધાણા, બીલી-નો ગર્ભ, કાળીપાટ, અજમો, એ બધા વાટીને ૧૧૧

ચાંગેરી (લુણી) નો રસ તથા ૪ ચાર ગણા દહિના સાથે ધીમે પકવીને સેવન કરવાથી કફ તથા વાયુના અર્શ મટે છે, ૧૧૨

આ ઘીથી અર્શરોગ, ગ્રહણીદોષ, મુત્રકૃચ્છ, પ્રવાહિકા, ગુદભ્રંશ, અતિ અને આનાહ રોગ વિગેરે મટી જાય છે ૧૧૩

પિપલ્યાદિઘૃત—પીપર, સુંઠ, કાળીપાટ, ગોખરૂ એ ચારે વસ્તુ ત્રણત્રણ પળ લઇ ક્વાથ કરવો ૧૧૪

એ ક્વાથને ગાળીને તેમાં કન્ડીર (ગધાના તુલશી) ગંઠોડા, સુંઠ, મરી પીપર, ચવક, ચિત્રક, બબ્બે વાલ વાટી મેળવી દેવું ૧૧૫

તથા ઘી ૮૦ પળ ચાંગેરીનો રસ પણ તેટલોજ મેળવવો અને ઘીથી ૪ ઘણું દહિ નાખીને ૧૧૬

ધીમે તાપથી તે ઘી સીદ્ધ કરવું ને ઘી લઇ લેવું તેને વિદ્વાન વિધિ જાણવા વાળા વૈદ્ય સ્નેહ પાનમાં ઉપયોગ કરવાથી ૧૧૭

ગ્રહણી, અર્શ, ગુલ્મ, હૃદરોગ સોજા, પ્લીહ ઉદરરોગ આનાહ, મુત્રકૃચ્છ, જ્વર ખાંસી, હેડકી, અરૂચિ, શ્વાસ અથવા પાર્શ્વશુળ એ તમામ રોગ દુર થાય છે અથવા એ ઘી બળ પુષ્ટી કરવા વાળું છે ઉત્તમ વર્ણ કરવા વાળું અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરવા વાળું છે, ૧૧૮ ૧૧૯

હરડેનોપ્રયોગ—હરડેને ઘીમાં શેકીને પીપર તથા ગોળ મેળવી ખાવી અથવા નસોતર, અગર દંતીમૂળ મેળવીને ખાવતો પવન છુટે છે તથા દસ્ત આવે છે ૧૨૦-

હરડેના સેવનથી ઝાડો, વાયુ, કફ, પીત્તનું અનુલોમન થાય છે શુળ નિર્મળ થાય છે અર્શ મટે છે અગ્નિ પ્રદિપ્ત થાય છે ૧૨૧

અર્શપર પથ્ય—વિષ્ટા અને અધોવાયુનો અટકાવ મટવા. ૧૨૨

નસોતર દંતીમૂળ ખાખરો ચાગેરી અને ચિત્રક અને શાક ઘી તેલમા તળીને દહિનું પાણી મેળવીને ખાવુ ૧૨૩

પોઇ, તાદળજો, કાકોલી, બથવો, સુરજમુખી, લુણી વગશાક (ચીલની ભાજી) ખાવવી ૧૨૪

મરોય (જીવીપીનુડી) રૂદ્રાપત્ર (ગળોનાપાન) મહાવજ્ર, ટેંડુ, (આમલી) જીવતી, કચુરો, ગાજરના શાકો ઘીમા શેકીને દાડમની ખટાઇ નાખીને દહિમા નાખીને ધાણા તથા સુંઠ ચડાવવા ૧૨૬

વાયુની શાંતિ માટે સાઠી ચોખાનુ અનુપાન દેવુ ૧૨૭

અર્શપર મદ્ય વિધિ—વાયુના અધિકપણા વાળા અર્શમા જો રોગી રૂક્ષ હોય ને અગ્નિ સારી રીતે દીપન હોય તો ગાકરથી બનાવેલી મદીરા, સીધુ, તક્ર (છાશ) સુરોદક અરિષ્ટ દધિમંડ અથવા ઉકાળીને ટાઢુ કરેલુ પાણી પાવુ, ૧૨૮-૧૨૯

મોરી ગણીનો ઉકાળો અથવા સુંઠ, ધાણાનો કવાથ એ પ્રમાણે ઝાડો તથા પવનનુ અનુલોમન કરાવનારા અનુપાનમા આપવુ તેથી પવન તથા મળ છુટે છે ૧૩૦

અનુવાસનને યોગ્ય મનુષ્ય—જે રોગી ઉદાવર્તવાળો હોય, અત્યંત રૂક્ષ હોય, જેને વાયુ વિલોમ ગતિ પામ્યો છે તથા શુળવાળા રોગીને અનુવાસન બસ્તી જ હિતકારક છે ૧૩૧

અનુવાસન તેલ—પીપર, મીંઢળ, બીલીનો ગર્ભ, સુવા, જેઠીમધ, વજ, ઉપલેટ, કચુરો, પાખરમુળ, ચિત્રક, દેવદાર ૧૩૨

વાટીને બમણા દુધ સાથે તેલમા પકાવીને તેલ સિદ્ધ કરવુ આ અનુવાસન મૂઢ વાત અર્શરોગમા હિતકારી છે ૧૩૩

ગુદાનુ બહાર નિકળવુ ગુદાનુ શુળ, મુત્રકૃચ્છ, પ્રવાહિકા, કેડ તથા પીડની દુર્બળતા વક્ષણનો આનાહ (પેડુનુ ફુલવુ) ૧૩૪

પિછસ્રાવ, ગુદાનુ સુજીજવુ, વાયુ તથા ઝાડાનુ અટકી જવુ, વારવાર રોગનુ ઉત્પન્ન થવુ મટી જાય છે ૧૩૫

પીપરથી માંડીને દેવદાર સુધીના તમામ ઔષધો અનુવાસનના લઇને સ્નેહ મેળવીને ગરમ કરીને તેનો લેપ કરે તો અર્શથી ઉત્પન્ન થયેલી શુળ તથા સ્તબ્ધતા મટી જાય છે ૧૩૬

આ લેપ કરવાથી રક્ત સહિત પિચ્છિલ કફ તત્કાળ નીકળી જાય છે અને ચળ, સ્તબ્ધતા વેદના સોજો વિગેરે રક્ત નીકળવાથી મટી જાય છે ૧૩૭

નિરૂહણ પ્રયોગ—દુધ, દશમૂળ, ગૌમુત્ર, સ્નેહ, સીધાલુણ, મીંઢળ એનો કવાથ કરીને નિરૂહણ બસ્તી આપવી. ૧૩૮

અભયારિષ્ટ—હરડે ૦॥ પ્રસ્થ, આમળા ૧ પ્રસ્થ, કોઠવડી ૧૦ પ્રસ્થ, ઇન્દ્રામણાના મૂળ ૫ પ્રસ્થ ૧૩૯

વાવડીંગ, પીપર, લોદર, મરી, ચણકબાલા [એળીયો પણ ચાલે છે] દરેક અધોપળ ૪ દ્રોણ પાણીમા કવાથ કરવો ૧૪૦

જ્યારે ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવુ, ટાઢુ થાય ત્યારે ગોળ પળ ૨૦૦ નાખીને ઘીના ઠામમા ભરી દેવુ ૧૪૧

પંદર દિવસ ગળીને રોગીની શક્તિ અનુસાર આ માત્રાથી સેવન કરે તો આ અરિષ્ટના સેવનના અભ્યાસથી અર્શરોગ ૧૪૨

ગ્રહણીદોષ, પાંડુરોગ, હૃદ્રોગ, પ્લીહા, ગુલ્મ, ઉદરરોગ કુષ્ટ, શોફ અરૂચિ તેનો નાશ કરે છે બળ વર્ણ તથા અગ્નિ વધારે છે ૧૪૩

આ અરીષ્ટનો અનુભવ કર્યો છે આનાથી કમળો શ્વિત્ર મટે છે કૃમિરોગ ગ્રંથીરોગ અર્બુદ, વ્યંગ, રાજ્યક્ષ્મા તથા તાવ નષ્ટ થય છે ૧૪૪

દંત્યારિષ્ટ-દંતીમૂળ, ચિત્રકમૂળ, બન્ને પંચમૂળ (દશમૂળ) દરેક પળ પળ સહને ત્રિ-ફળાના છોડા ૨ પળ ખાંડીને ૧ દ્રોણ પાણીમા ઉકાળવા જ્યારે ચોથોભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારીને ગાળી લેવુ ટાઢુ થયા પછી, ૧૪૫-૧૪૬

ગોળ શેર ૧૦ નાખીને ઘીના ઘીંડા વાસણમા ભરી રાખવુ પંદર દિવસ ગયા પછી માત્રાને અનુસાર નિત્યપ્રતિ સેવન કરવાથી અર્શ રોગથી મુક્ત થાય છે ૧૪૭

અને ગ્રહણીરોગ, પાંડુરોગ, મટી જાય છે, અધોવાયુ તથા વિષ્ટાનું અનુલોમન થાય છે

આ દંત્યારિષ્ટ અગ્નિ સદીપન છે અને અરૂચિનો નાશ કરે છે. ૧૪૮

કૃષ્ણારિષ્ટ—હરડે ૧ પ્રસ્થ આમળા ૧ પ્રસ્થ, કોઠામણાના મુળ ૨ પળ, કેહુ (કાકમડી) (ગરમ) કાળીપાટ ૭ પળ ચિત્રકમુળ ૨ પળ ૧૪૯

(અપૂર્ણ)

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૩] કાર્તિક-સંવત ૧૯૮૨-નવેમ્બર સને-૧૯૨૫ [અંક ૯

वर्णाश्रम धर्म महिमा.

(એક લઘુ કાવ્ય)

(લેખક--લાલજી વીરેશ્વર જાનિ)

(વર્ણ અને આશ્રમની ઉત્પત્તિ)

શિખરિણી.

પ્રભુએ આરંભે નિજ મનવિષે ચિંતન કરી,
રચી સૃષ્ટિ સારી બહુ સમય એ ધ્યાનજ ધરી,
કૃતિ ન્યારી કીવી વિવિધ વિધિ રંગો રસ ભરી,
નમીએ સદ્‌ભાવે જગતપતિને એ ફરી ફરી ૧

રચ્યા પાણી, પૃથ્વી, અનિલ [1]અનલે દિવ્ય બળથી,
રચ્યા તારા કોટી, રવિ શશિ નભે કૈંક કળથી,
રચ્યા પ્હાડો ઊંચા હિમગિરિ સમા ધન્યજ હરિ,
નમીએ સદ્‌ભાવે જગતપતિને એ ફરી ફરી ૨

મહા સિંધુ કીધા, જળચર રચ્યા જ ત્યાં બહુએ,
નદીઓ ને દ્વીપો અગણિત રચ્યા વિશ્વપતિએ,
લતા લીલા વૃક્ષો કુસુમ કળીઓથી હદ કરી,
નમીએ સદ્‌ભાવે જગતપતિને એ ફરી ફરી ૩

રચ્યા રૂડા હીરા, વિવિધ વળી ધાતુ બહુ રચી,
ભર્યા છે ભંડારો ધરણી પતિએ ભૂતલ મહી,
રચી સામગ્રી છે ફળ મૂળતણી અમૃત સમી,
નમીએ સદ્‌ભાવે જગતપતિને એ ફરી ફરી ૪

સર્જ્યા પે'લા મત્સ્યો, પછી કંઇક કૂર્મો સમ રચ્યા,
વરાહોના જેવા પછી કંઇક પ્રાણી હરિ બન્યા,
વળી રૂપો ધાર્યાં [2]નરહરિતણાં ભાવણુ ઘણાં
વખાણે છે વેદો વિવિધ રૂપ આ શ્રીહરિ તણાં ૫

બહુ રૂપે લીધાં નિજ સ્વરૂપને વામન કરી,
પછી, સર્વાંગેથી અનુપમ બન્યા, [3]માનવ હરિ
વધારે આ સૃષ્ટિ વિવિધ અવતારો પ્રભુ તણા
કરે કાર્યો રૂડાં વિવિધ રૂપ આ શ્રીહરિતણાં ૬

---

૧ અગ્નિ પણ ૨ નૃસિંહ, અર્ધ મનુષ્ય અને અર્ધ સિંહનું રૂપ રામ કૃષ્ણાદિ અવતાર, પૂર્ણ મનુષ્યરૂપ

[વર્ણ અને વેદ]

હરિગીત.

હદવાળી હરિએ ઉદરે રચી [1]મનુજ નિજની સૃષ્ટિમા
મનબુદ્ધિ બળવળી આપીયા કરવા સુકૃત્યો વિશ્વમા,
મનુ નામથી ભગવાન, મનુ તનુ મનુજનુ ધરી અવતર્યા,
જેણે મનુસ્મૃતિ આદિ રચીને ધર્મ સહુને શિખવ્યા ૭
મુખથી સરજ્યા મતિમાન દેવે બ્રાહ્મણો બ્રહ્મરત જે,
નિજ બાહુથી રચી ક્ષત્રિયો, સ્થાપ્યા સુરક્ષક જેહને,
ઉરૂથી રચી વૈશ્યોજ આપ્યા કાર્ય કૃષિ વ્યાપારના,
પગથી પ્રભુએ શુદ્ર રચીને, કાર્ય આપ્યુ સેવના ૮
ઋગ સામ, યજુને અથર્વ વેદો લોકહિત માટે રચ્યા
બક્ષિ વેદ આ [2]દ્વિજ ભાવથી કર્તવ્ય કરવામા મચ્યા;
પ્રભુએ પ્રથમ નિજ શક્તિથી વેદો અને વર્ણો કર્યા,
વખણાય છે જે વિશ્વમા વળી ઉત્તમોત્તમ છે ઠર્યા ૯

[વર્ણધર્મ]

(સગ્ધરાવૃત)

બ્રાહ્મણ ધર્મ

શાંતિ ધારી સદાએ, મનવશ કરીને પુણ્ય પંથેજ રે'વુ,
જીતી સર્વેંદ્રિયોને વિમળ તપવડે બ્રહ્મમા ધ્યાન દેવુ,
ક્ષાંતિ ધારે સદાએ તન મન વચને શૌચ રેવુ સ્વભાવે,
આ છે ધર્મો કહેલા મુનિવર મનુએ બ્રાહ્મણોના સ્વભાવે ૧૦
શાસ્ત્રો શીખે સદા જે, જન હિત કરવા યોગ્ય સદ્બોધ આપે,
કાપે કષ્ટો બધાના, અનુપમ દ્યુતિ જ્ઞાન જેઓ અમાપે,
સંધ્યાકાળેજ સંધ્યા હવન જપ કરે, દેવ પુજાય ભાવે,
આ છે ધર્મો કહેલા, મુનિવર મનુએ બ્રાહ્મણોના, સ્વભાવે ૧૧

---

૧ માણસ ૨ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય

(ક્ષત્રિય ધર્મ,)

રાખી સાચુ જ શૌર્ય, પ્રતિદિન હણવા દુષ્ટને આપી દંડ,
રક્ષા કર્તા જનોને સકળ ઉંવતથી પૂર્ણ તેજે પ્રચંડ,
દેવા દાનો દ્વિજોને, ગરીબજન તથા દુખીને ઇશભાવે,
આ છે ધર્મો કહેલા મુનિવર મનુએ ક્ષત્રિયોના સ્વભાવે ૧૨
પીડે જેઓ પ્રજાને અઘટિત બળથી તેમને તો પ્રજાળે,
મારે વ્યાઘ્રાદિકો જે વનચર હણતા ગાય આદિ પશુને;
રાખે ચિંતા પ્રજાનું સકળ શુભ થવા જેમ માબાપ ભાવે,
આ છે ધર્મો કહેના મુનિવર મનુએ ક્ષત્રિયોના સ્વભાવે ૧૨ (બ)

(વૈશ્ય ધર્મ)

ખેતી વ્યાપાર સાધે, અનુદિવસ કરે રક્ષણે ગાય કેરૂ,
ધંધા ધર્મે ચલાવે, નયમય રહીને દ્રવ્ય સંચે ઘણેરૂં,
જાયે દેશ વિદેશે, ધર્મ નવ તજે, પ્રાણ જાતાય ટેકે,
આ છે ધર્મો કહેલા મુનિવર મનુએ વૈશ્ય કેરા વિવેકે ૧૩
પાળે પ્રાણી બધાને, જગત જનની મા ગાયને તો વિશેષે,
આપે ભાવે સુવૈશ્યો, તન મન ધનને ગાયને માટે અશેષે,
બાંધે ધર્માલયોને, પશુગૃહ, જળ ને અન્ન આપે અનેકે,
આ છે ધર્મો કહેલા મુનિવર મનુએ વૈશ્ય કેરા વિવેકે. ૧૪

શુદ્ર ધર્મ.

સેવા સાધે દ્વિજોની વિનિત ઉર બની દાસ ભાવે જ શુદ્રો,
સિદ્ધિ તેથીય તેની જરૂર જગવિષે સાધના દેવ રૂદ્રો,
સેવે સ્વકર્મે સુપ્રીતિ, સુજન સહુ ધરે, તે બધા છે તપસ્વી,
પાળે વર્ણાશ્રમોને [૨]નિખિલ રસ ધરી, તે બને છે યશસ્વી, ૧૫

(આશ્રમ વ્યવસ્થા બ્રહ્મચર્યાશ્રમ)

(હરિગિત.)

પછી પ્રેમથી મનુએ બતાવ્યા ચાર આશ્રમ સૌખ્યદા
તેમા પ્રથમ સ્થાને બિરાજે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ સદા.
કરવા કઠિન તપ શુદ્ધ રહીને, કાય મન વાણી વડે,
ભણવા જ વેદે વિશાળ વિદ્યા જેમ ગુરૂ આજ્ઞા જડે, ૧૬
સ્ત્રી જાત નિરખી બ્રહ્મચારી, માત શું નમે લળી,
હોયે ભલે યૌવન ભર્યું નવનીત શું વાયુમા વળી,
સ્વપ્ને ન આવે દશ્ય સ્ત્રીનુ, બ્રહ્મમાં મનડું રડે,
કરવા કઠિન તપ શુદ્ધ રહીને, કાય મન વાણી વડે. ૧૭

---

૧ નીતિ સદાચારમા પરિપૂર્ણ રહીને ૨ સંપૂર્ણ બધી.

ધન, માલ કે અભિમાન મધ્યે ચિત્ત જેનું ના રમે,
દિન ગત, આઠે પ્હોર, ઉરમાં ધૂન પ્રભુજીની ગમે,
વનમૂળ ફળ જળ આદિ લાવી અર્પતા ગુરૂવર્યને,
વંદુ હજારો વાર વ્હાલા બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તને ૧૮
સાદું જે ખાવું, શુદ્ધ રે'વું, વલ્કલે વપુ ઢાંકવું
ભણવી સુવિદ્યા પૂજ્ય ભાવે, [1]અન્યનેય ભણાવવું
વિષયો વિષે મનને ન દેવો માર્ગ જરીએ જેમણે,
વંદુ હજારો વાર વ્હાલા બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તને ૧૯

(ગૃહસ્થાશ્રમ.)

બીજો બતાવ્યો છે મનુએ શ્રેષ્ઠ આશ્રમ સર્વમાં,
વિદ્યા ભણી ગુરૂની રજાથી ગૃહસ્થ બનવું વિશ્વમાં;
નિજ વર્ણની ગુણવંત કન્યા સાથ પ્રેમે પરણીને,
વ્યવહાર પૂર્ણ પવિત્ર કરવો ધર્મને ઉર ધારીને ૨૦
ધન મેળવી પર કાર્ય કરવા ધર્મને કલ્યાણના,
પ્રભુ પ્રીતથી જ સુકર્મ કરવા લોકહિતના નવનવા,
ધનધાન્ય ધામ વધારવાં રહી સત્યશીલ જ સર્વદા,
છે ધન્ય જગમાં પુણ્યતમ આવો ગૃહસ્થાશ્રમ સદા ૨૧
ધન સાથ ભરવા પુણ્યના ભંડાર ગૌશાળા વડે,
કરતાંજ વિદ્યાદાન ભાવે પ્રેમ પ્રભુનો સાંપડે;
કરવા જળાશય મંદિરોને પાઠશાળા પુણ્યદા,
છે ધન્ય જગમાં પુણ્યતમ આવો ગૃહસ્થાશ્રમ સદા. ૨૨
સંતાન સ્ત્રીને પોષવાં, દઈને સુવસ્ત્રાભરણને,
સાથે સુવિદ્યા આપવી, કરવા ખરૂં હિત તેમને,
સેવા વળી નિજ ગામને નિજ દેશની કરવી સદા,
છે ધન્ય જગમાં પુણ્યતમ આવો ગૃહસ્થાશ્રમ સદા ૨૩
આતિથ્ય કરવું ભાવથી દુખી દીનનું સાચું તર્પણ,
છે અન્નદાને પુણ્ય મોટું શાસ્ત્રમધ્યે વર્ણવ્યું,
નિતિ વિષે રીતિ ધરી વ્યવહાર કરવા પુણ્યદા,
ધન્ય છે જગમાં પુણ્યતમ આવો ગૃહસ્થાશ્રમ સદા ૨૪

(વાનપ્રસ્થાશ્રમ)

પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમ વિષે જઈ વાસ કરવો વન વિષે,
ગૃહભાર સોંપી પુત્રને મન જોડવું હરિની દિશે,
ખુશી હોય તો પત્ની ભલે વનમાંય સાથે જઈ રમે,
વિષયો ન સેવે લેશ, પ્રભુના ધ્યાનથી ચિત્ત ના ખસે ૨૫

* સેવા ન ચૂકે ગામ ને નિજ દેશની જરીએ કદા (બીજો પાઠ)

૧ બીજા વિદ્યાર્થીઓ અને લોકોને પણ

(સંન્યસ્થાશ્રમ)

ચોથાજ સંન્યસ્તાશ્રમે વૈરાગ્યવૃત્તિને ધરી,
સુત્યાગ કરવો સર્વનો રાગાદિ દોષોને ગળી,
ભિક્ષાન્ન ખાવુ માગીને વળી એકવાર [1]જરી જરી,
ઉપદેશ દેવો સત્ય ભાવે, નામ જપી મુખ હરિ હરિ ૨૬

મન ચિત્ત બુદ્ધિ કાય સર્વે એક હરિમા જોડવા,
આઠે પહોરે તત્ત્વચિંતન આત્મભાને શોધવા,
જવ કાળ આવે કાળ ભગતો વૃત્તિ પ્રભુ મધ્યે ધરી,
શાંતિ અવિચળ ધારીને સાધો સમાધિ આકરી ૨૭

* છે ધન્ય આવા ચાર આશ્રમ જેહ ઋષિ મુનિએ કહ્યા,
હદમા રહી હદ પાળતા નિર્વાણ પદ બહુને મળ્યા,
મણ પાળ છોડી વા વખોડી જેહ સ્વચ્છંદી બને,
આ લોક ને પરલોકમા નહિ કોઇ તારે તેહને ૨૮

વર્ણાશ્રમોના ધર્મનો મહિમા અગાધ અપાર છે,
હનુએ પુરાણો વેદ ને સ્મૃતિ શેષ, ભાવે ગાય છે
જે સજ્જનો નિજ ધર્મને વળી શાસ્ત્રઆજ્ઞા અનુસરે,
તેના ત્રિવિધ તાપો પ્રભુ સહુ સિદ્ધિ દઇને પરહરે ૨૯

રચી આટલું સદ્ભાવથી પ્રેમે સમર્પુ પ્રભુપદે,
જેણે મતિ આપી મને લખવા સુતેખજ આ હદે,
દિન એક મધ્યે આ લખ્યુ, વ્યવહારમા ચિત્ત છે વરયુ,
વેદે અને સ્મૃતિએ કહેલુ, સાર રૂપે છે કથ્યુ ૩૦

અનુષ્ટુપ

રચ્યુ આ કાવ્ય સદભાવે, લાલજી યાજ્ઞિકે નવુ,
સમર્પે શંભુને પ્રીતે, થાવાને હિત સર્વનું

इति शियम

---

[1] પુષ્ટિ અર્થે નહિ, પરતુ પ્રાણધારણાર્થે જ યત્કિંચિત્ ખાવુ
* છે ધન્ય આવા ચાર આશ્રમ, ચાર વર્ણવગી કહ્યા. (પાઠાન્તરે)

उन्नत जीवन.

વ્યવહારમા મનુષ્યે કેટલીક વાતો શીખવાની છે, પોતે પોતાના મનને વશ રાખવુ, સ્વભાવ શાત અને સ્નેહાળ રાખવો, રાગદ્વેશનો ત્યાગ કરવો. જે મનુષ્યને રાગદ્વેશ નથી તેને જીવન્મુક્ત થતા વાર લાગતી નથી, પોતાની ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરવો, વૃત્તિઓને એક જ પ્રવાહ પ્રતિ વાળવી જેમ નદીના ફાંટા જુદા જુદા પડી જાય તો તે નદીનો પ્રવાહ બળવાન બની શકતો નથી પણ તેનુ પાણી ખુટી પડે છે, પણ નાની નાની ઘણી નદીઓ એક જ નદીમા મળે તો તે એક નદીનો પ્રવાહ વધે છે, પાણીનુ બળ જામે છે, વહેણમા જોર આવે છે અને બળવાન વેગ કરતું પોતાના માર્ગમા જો કાઈ કંટક જેવુ આવે તો તેને પણ તેના બળવાન પુરમા તાણી જાય છે, એટલે પોતાના ધારેલા રસ્તે પાણી સુસવાટ કરતુ ચાલ્યુ જાય છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યો પણ પોતાની જુદી જુદી ઇચ્છાઓને ન કરતાં બધી ઇચ્છાઓને એકજ ઇચ્છામા જોડી દે, જુદી જુદી વૃત્તિઓને આડી અવળી ન કરવા દેતા એકજ માર્ગમા એકત્ર કરે, અને ચિત્ત વૃત્તિઓને એકાગ્ર કરી તેનો નિરોધ કરે તો તેનુ એકત્ર બળ જામતા આ વૃતિઓ આત્માભિમુખ થઇ જાય, તેમના માર્ગમા પછી કંટક રૂપ બીજી એષણાઓ ઉત્પન્ન થાય તો તેનો પણ તે પોતાની એકજ ઇચ્છાઓમા સમાવેશ કરી દે છે આવી રીતે મનુષ્યે પોતાની આતરિક અલૌકિક શક્તિયો ઉપર અધિકાર મેળવે છે

મનુષ્ય માત્રને અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓ થયા કરે છે. એક ઇચ્છા પુરી થતા બીજી ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય છે એ અનેક ઇચ્છાઓને તે જ્યા સુધી રોકતો નથી ત્યાં સુધી તેનું મન ચચળ રહ્યા કરે છે મન ચચળ હોય છે ત્યા સુધી તેનાથી ઉત્તમ કાર્ય થઇ શકતા નથી માટે અનેક ઇચ્છાઓને રોકતા શીખવુ, મનને સ્થિર કરી તેને એક જ ઇચ્છામા જોડવુ, મગજ શાત રાખવુ ચારિત્ર્ય પવિત્ર રાખવુ, જ્યારે મગજમા અનેક વિચારો આવ્યા કરે છે ત્યારે મગજ અશાત બની જાય છે માત્ર એકજ વિચારમા મનને પરોવી દેવાનો અભ્યાસ પડે છે, ત્યારે મગજ શાત રહે છે મનુષ્યો જ્યા સુધી સ્વાર્થી રહે છે, ત્યા સુધીજ તેને અનેક ઇચ્છાઓ થયાં કરે છે જેને જીવન્મુક્તિના માર્ગે વળવુ છે તેમણે પ્રેમી થવુ તેની સાથે સ્વાર્થી સ્વભાવનો પણ ત્યાગ કરવો

આપણે જ્યારે સ્વાર્થી સ્વભાવ છોડીશુ ત્યારે આપણામા પ્રેમ, દયા, શાતિ વિગેરે આપો આપ આવી જશે. જેમ જેમ મનુષ્ય અન્ય પ્રતિ પ્રેમ રાખતા શીખશે તેમ તેમ તેના પ્રતિ લોકોની મમતા વધશે, તેને અન્યના દુઃખ જોઇ દુઃખ ઉત્પન્ન થશે, અત્યારે આપણે જોઇશું તો મનુષ્યો ઘણે ભાગે સ્વાર્થી વિચારોને જ વશ થઇ ગયાં હોય છે જ્યારે તે પોતાના સ્વાર્થને તિલાજલી આપશે ત્યારે તેને મનુષ્ય માત્ર પ્રતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થશે બીજાને પોતાના જેવા માનશે, તેનામા દયા, પ્રેમ, આનદ અને સત્યનો પ્રવેશ થશે તે પોતે પોતાને ભુલી જશે, તેને સમાજ પોતાના અગભૂત બનશે તેને કોઇનો ભય રહેતો નથી, તે સદા નિર્ભય બને છે, તેનુ કોઇ અહિત કરતું નથી, તે કોઇનું અહિત કરવા દોડતો નથી

જે મનુષ્યો સ્વાર્થી છે તેજ પ્રપચી, લોભી કપટી હોય છે જેણે સ્વાર્થને છોડ્યો—

હોય છે તેણે સર્વ છોડયુ છે તે અન્યને પરમાત્માના અંશ રૂપે માને છે, સદા આનંદી બની રહે છે, સુખ અને શાંતિ તો તેની પાસે વસે છે તે બીજાનો દ્વેશ કરતો નથી, સર્વને તે પોતાના સમજી સર્વનુ ભલુ કરવા પ્રેરાય છે બીજાને માટે તે પ્રાણ આપવા તત્પર થઇ જાય છે આવા મનુષ્યના વિચારો ભટકતા નથી, તેને અનેક ઇચ્છાઓ થતી નથી, તેના સર્વ વિચારો એક જ વિચારમા જોડાય છે આવા મનુષ્યોએ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી સર્વ પ્રતિ પ્રેમ રાખવાના સ્વભાવને પોતાનો બનાવી દીધો છે તેનું જીવન પ્રેમમય બની જાય છે આવા મનુષ્યોના દુઃખ અને શોક નષ્ટ થઇ જાય છે તેને ખરી શાંતિનો લાભ મળી રહે છે તેમનામા દોષો રહેતા નથી તે સત્ય મય, બની જાય છે આવા મનુષ્યો જીવન્મુક્તિના પથે વળી રહે છે પરમાત્માને શોધતા તેમને વાર લાગતી નથી.

સર્વાત્મભાવનાનો સિદ્ધાંત ઉદય થતા પવિત્રતા અને ઇશ્વરીય પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે જે મનુષ્યોમા પ્રેમ નથી જેમણે સ્વાર્થ છોડયો નથી, જેમનામા સર્વાત્મભાવના નથી તે મનુષ્યોજ દુખી છે જ્યારે દુઃખથી તે તવાય છે ત્યારે તે બુદ્ધિમાન બની સ્વાર્થનો ત્યાગ કરે છે અને પ્રેમી બને છે. જ્યા સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થી છે, ત્યા સુધી જ તેને દુખ છે જ્યારે તે સ્વાર્થી મટી જાય છે ત્યારે દુઃખ આપોઆપ છુટી જાય છે

જ્યાં સ્વાર્થ નથી ત્યાં દુખ કલેશ ટંટા, રાગ, દ્વેશ, ઇર્ષ્યા, અસૂયા, લોભ કાઇ હોતું નથી, ત્યાં સદા સુખ, શાંતિ અને આનદ છે આપણે આજકાલ જેટલા લડાઇ ટંટા જોઇએ છીએ તે બધા સ્વાર્થીપણાને લીધેજ છે જો મનુષ્યો સ્વાર્થી મટી જાય તો સત્યયુગનો ફરી અનુભવ થાય જેમણે પોતાની પાશવિક વાસનાઓનો ત્યાગ કર્યો છે તેમનો સ્વભાવ પ્રેમમય બને છે તેઓ બીજા પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ પ્રેમ દૃષ્ટિ રાખે છે આવા મનુષ્યોને કોઇ પણ પ્રકારની ચિંતા સતાવતી નથી, તેમના સકલ્પ સિધ્ધ થાય છે, આવા મનુષ્યને ઇચ્છા થતાં જ સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે તેમનો વ્યવહાર ઉત્તમપણે ચાલે છે, પ્રજાનો તે વિશ્વાસ મેળવી શકે છે તેમના ધધા રોજગાર માટે લોકોની શ્રદ્ધા હોય છે આવા મનુષ્યો કદી કોઇને છેતરી પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનુ ઇચ્છતા નથી, તે હમેશા પ્રજાનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, કોઇનુ પણ અહિત ઇચ્છતા ન હોવાથી તેમનુ સદા ભલુ જ થાય છે આવા મનુષ્યો સસારમા રહી સ્વર્ગના સુખ અને આનદનો અનુભવ કરે છે

મનુષ્યના સર્વ દુખનુ કારણ મમત્વ છે, તેવી રીતે તેના સર્વ શાંતિ, સુખ અને આનદના મૂળ રૂપ પ્રેમ છે, જેમને સ્વર્ગીય સુખની ઇચ્છા હોય છે તેમને બાહ્ય પદાર્થોમા સુખ જણાતું નથી, બાહ્ય પદાર્થો અનિત્ય છે, તે મળવા છતા પણ શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, તે મળે છે ત્યારે સુખનુ ભાન કરાવે છે પણ જાય છે ત્યારે દુઃખની પ્રતિતી કરાવે છે તેમને પરમાત્માનો પ્રેમને જાગ્રત કરવાનો એવો મોહ લાગ્યો હોય છે કે તેમને ધન, વસ્ત્ર વગેરેની કાઇ પણ પરવા રહેતી નથી તેમણે સર્વ પ્રકારની ચિંતાનો ત્યાગ કર્યો હોય છે પવિત્રતા, દયા પ્રેમ, તેમના સ્વભાવસિધ્ધ ગુણ બની જાય છે

પરમાત્માના અશ રૂપ માની પોતાના સ્વરૂપ માને છે જે જગતમા જે કાઇ કાર્ય કરે છે તે પરમાત્માના પવિત્ર નિયમાનુસાર થયા કરે છે એમ તે માને છે તેના પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થયા કરે છે તેજ તેનો ઉદ્દેશ હોય છે. જ્ઞાનને તે પ્રાપ્ત કરે છે અને સદા પરમાત્માના સ્થાપિત નિયમાનુસાર ચાલે છે

આપણે જેને પાપકર્મ કહીએ છીએ તેનુ મૂળ કારણ અજ્ઞાનતા છે. એવુ સમજી

જ્ઞાની મનુષ્ય તેવા નિદ્ય કર્મ કરતો નથી, પોતે સદા સત્યથી ચાલી પ્રેમ અને દયાની મૂર્તિ રૂપ બની જાય છે જીવન્મુક્ત મનુષ્ય આળસુ કે દીન હોતા નથી, તેવા ઉચ્ચ આદર્શમય પુરુષો સદા શાતિપૂર્વક કામ કર્યા કરે છે તેમને પોતાના કર્તવ્યમા આનદ જણાય છે સ્વાર્થમય જીવનમાજ અનેક પ્રકારની ચિંતા, શોક, ભય, રહેલા છે જેણે સ્વાર્થ છોડ્યો છે તેને પછી ચિંતા, શોક કે ભય રહેતો નથી, તે પોતાનાં સર્વ કર્તવ્યો નિસ્વાર્થ બુદ્ધિથી સાચા હૃદયે પવિત્ર બની કરે છે તેના ઉપદેશની અસર તરત થાય છે, તેમનુ જીવનજ અનુકરણીય થઇ પડે છે પોતે પોતાનો સ્વાર્થ છોડી અન્યને બુદ્ધિ, પ્રેમ, શાતિ, જ્ઞાન, આનદ આપી શકે છે તેને કદી દુખની સામે થવુ પડતુ નથી આવા સ્વાર્થત્યાગી પ્રેમી મનુષ્યોને સદા આનદનો જ અનુભવ થાય છે તે સદા પરમાત્માના ગુણાનુવાદ ગાતો તેમા આતપ્રોત બની રહેતો જીવન સુખમા ગાળે છે આવા મનુષ્યો જીવન્મુક્ત બની રહે છે તેમને વ્યવહારમા રહ્યા છતા આત્માના અલૌકિક આનદનો લાભ મળે છે. તે વ્યવહાર સેવે છે કામ ધંધો કરે છે પૈસા કમાય છે સ્ત્રી પુત્રાદિને પોશે છે, છતા પણ જીવનમુક્તિનો અનુભવ કરે છે રાગદ્વેશ છોડવા સ્વાર્થ છોડવો, અન્ય પ્રાણી માત્ર પ્રતિ પ્રેમને વધારવો, આવા પુરુષોને વ્યવહારમા ખોટ જાય તો પણ કાળજે ધક્કો લાગતો નથી નજીકનું સબધી મરી જાય તો તે હતાશ થતા નથી. તેને માત્ર પરમાત્મા સાથે લગની લાગેલી હોય છે, તેને માત્ર એક જ વિચાર અને એકજ ધ્યેય હોય છે અને તે એકે આત્માનુંસધાનના અલૌકિક આનદને પ્રાપ્ત કરવો આવા મનુષ્યોને આજુ બાજુની વ્યવહારની પરિસ્થિતિ ઉલ્ટાસુલ્ટી થઇ જવા છતા તેના મન ઉપર કશી અસર થતી નથી તે સદા પ્રેમ આનદ, શાતિ સહનશીલતા, દયાળુતા, સજ્જનતા, સત્યનિષ્ઠા, નમ્રતા, સયમ અને આત્માનુસધાનમા તન્મય રહે છે આવા મનુષ્યોને ક્રોધ સતાવતો નથી, ભય, શકા દ્વેશ ચિંતા, શોક અને દુઃખથી તેઓ સદા મુક્ત હોય છે તે સદા હસમુખા, પ્રસન્ન, શાંત અને મસ્ત રહે છે તેમનુ જીવન પવિત્ર સરળ અને નિષ્કપટી હોય છે જે ગુણો જગતના મનુષ્યોમા જણાતા નથી તે તેમનામા સ્વભાવસિદ્ધ બની જાય છે, બદલાની આશા વગર અન્યનું હિત કરે છે તે કોઇની નિદા કરતા નથી, કોઇનુ અહિત કરવાનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી તે સદા સર્વની સાથે મૈત્રીભાવ રાખે છે આવા ઉચ્ચ ચારિત્ર્યને મેળવનાર મનુષ્ય જીવન્મુક્ત બની જાય તેમા કાંઇ નવાઇ નથી

પરમાત્મામા તેમને સદા શ્રદ્ધા હોય છે તેઓ સદા શાતિમા રહે છે સર્વ પ્રતિ સમતા રાખે છે તેમનુ મન સ્થિર હોય છે કદી ચીડીયો સ્વભાવ તેમનો હોતો નથી, કોઇના ઉપર ક્રોધ કરતા નથી કોઇનો તિરસ્કાર કરતા નથી અન્યના પદાર્થો અનીતિથી ગ્રહણ કરવાની તેમને ઇચ્છા હોતી નથી સસારના ભોગ વિલાસ તેને ખારા લાગે છે તેમને પોતાના સામર્થ્યમા શ્રદ્ધા હોય છે; પોતાના આત્મબળથી તે સર્વ કાર્ય કરી શકે છે અન્યના દોષને ક્ષમા કરે છે, મન વચન અને કર્મથી તે સદા બીજાઓનુ હિત ઇચ્છે છે તેમને કદી સ્વાર્થમય વિચાર આવતો નથી તે અન્યને માટે આત્મસમર્પણ કરી દે છે તેમને અભિમાન હોતુ નથી, કોઇ વસ્તુ ઉપર તેમને મોહ થતો નથી ધન મેળવે છે પણ તેનો તે સદા પરોપકારમા વ્યય કરે છે ભય માત્રનો તેણે ત્યાગ કરેલો હોય છે તેમને શોક, કષ્ટ દુખ, આપત્તિ, સતાવી શકતા નથી તે પોતાનામા સર્વ સામર્થ્યનો અનુભવ કરે છે આવા મનુષ્યોના હૃદયમા પોતાના આત્મબળ ઉપર દૃઢ શ્રધ્ધા અને સાચો ભાવ હોય છે સ્વાર્થી સ્વભાવ છોડતા મનુષ્ય આત્માનુસધાન કરી શકે છે,

મનુષ્યે પવિત્ર જીવન ગાળવું, પવિત્ર થવા શુભ વિચારોનું સેવન કરવું, બુદ્ધિપૂર્વક કર્તવ્યો કરવા, દયા અને પ્રેમ એ બે ગુણો પોતાનામા સ્વભાવસિદ્ધ બનાવી લેવા, તેણે સદા શાંત રહેવાની ટેવ પાડવી, કદી પણ તપી જવું નહિ, અકળાવું નહિ, નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિથી કર્તવ્યો કરવા, તેમને કદી ચિંતા સતાવતી નથી જે મનુષ્યો આવું પવિત્ર જીવન ગાળી શકે છે તેમનો વ્યવહાર આપોઆપ સધાય છે, પરમાત્મા તેને સદા સહાય કરે છે તેની સદા શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ થયા કરે છે તેના વ્યવહારની પરમાત્માને ચિંતા રહે છે આવા પવિત્ર જીવન ગાળનાર વિરલ પુરુષો જ આત્માનો આત્મસાક્ષાત્કાર સાધી પરમાત્મમય બની જીવન્મુક્તિના સુખનો અનુભવ કરે છે

મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાનો આ સરળ ઉપાય છે આવા મનુષ્યો પોતાના હૃદયમા દિવ્ય આત્મ-જ્યોતિ પ્રકટાવી અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર મટાડી શકે છે જેણે સ્વાર્થ છોડ્યો છે તેનો જ ત્યાગ યથાર્થ છે સંસાર ત્યાગી ભગવા વસ્ત્ર પહેર્યા છતા સ્વાર્થ માટે દાવા લડવા પડે, જમીન, ગાદી, મઠને પ્રાપ્ત કરવા કજીયા કરવા પડે, આવા સાધુમા ગણાતા મનુષ્યો બીચારા પામર જીવ જ છે જ્યા સુધી સ્વાર્થત્યાગ થતો નથી, ત્યા સુધી ત્યાગના યથાર્થ ફળને તે મેળવી શકતા નથી સ્વાર્થ છોડતા હૃદયમા પ્રકાશ પડે છે સ્વાર્થ છોડતા જ્ઞાનનો ઉદય થાય છે જ્યા સુધી સ્વાર્થ છે ત્યા સુધી અજ્ઞાન છે જેમનામા સ્વાર્થબુદ્ધિ છે તેમને શાંતિનો લાભ મળતો નથી, જેથી મનુષ્યે આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવા, જીવન્મુક્તિનો લાભ મેળવવા, દાસત્વમાથી મુક્ત થવા, પોતાના આત્મામાથી સ્વાર્થી વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો કે જેથી તેનો આત્મા પવિત્ર બની જશે પોતાના હૃદય મંદિરના સિંહાસન ઉપર પવિત્રતા બેસાડવી, અને તે માટે પરમાત્માની ભક્તિ, પરમાત્મામા શ્રદ્ધા, અને સતત આત્માનુસંધાન વાળી વૃત્તિઓ રાખવી મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે પવિત્રતા, સત્યનિષ્ઠા, દયાળુતા, નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિ પરમ ઉપયોગી છે એ મેળવવા સતત પ્રયત્ન કરવો શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહપૂર્વક યત્ન કરવા, શ્રદ્ધાને વધારવી, શ્રદ્ધાથી જ મનુષ્યમા કાર્ય કુશળતા, દૃઢ પ્રતિજ્ઞા, આત્મબળ એ ગુણો પ્રકટે છે અને મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે છે

જે મનુષ્યો પોતે પોતાના આત્મબળમા શ્રદ્ધા રૂપી દીપક પ્રકટાવે છે, તેમનામા જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશનો ઉદય થાય છે પ્રકાશનો ઉદય થતા અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર નષ્ટ થાય છે આવી રીતે જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતા પવિત્ર જીવનના સિદ્ધાંતો સમજી શકાય છે તે સિદ્ધાંતો અનુસાર ચાલવાથી તેના સૌંદર્યનો ભાસ થાય છે અને તેથી હૃદયમા અલૌકિક હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે જીવન્મુક્ત પુરુષો પોતે પોતાને વશ કરતા પ્રથમ શીખે છે પોતાના મનને વશ કરવાનુ સામર્થ્ય મેળવ્યા પછી પવિત્ર જીવનને અપવિત્ર કરનાર સ્વાર્થી બુદ્ધિ છે, તે સ્વાર્થી બુદ્ધિ છોડતા મનુષ્યને આત્માની દિવ્યજ્યોતિની ઝાંખી કરવાનુ મન થાય છે તેની ચિત્તવૃત્તિઓ જે અત્યાર સુધી સ્વાર્થ સાધવા ભટકતી હતી તે એકત્ર થઈ આત્મધ્યાન કરવા તરફ વળે છે પવિત્ર જીવન ગાળવા તે હમેશા પોતાના આત્માની શોધ કરવા ધ્યાનાભ્યાસ સેવે છે આત્મજ્યોતિના દર્શન કરવાનો સુગમ માર્ગ ધ્યાન છે ધ્યાન સિદ્ધ થતા આત્મશક્તિયો તેનામા જાગ્રત થાય છે જેવી રીતે મનુષ્યે શરીરને ટકાવવા ભોજન, પાણી હવાનો ઉપયોગ કરવો પડે છે તેવી રીતે પવિત્ર જીવન ગાળવા, આત્મજ્યોતિનુ ધ્યાન કરવાનો અભ્યાસ કરવો એ પણ તેના ખોરાક સમાન છે

મનુષ્યે ઉચ્ચ સુખ મેળવવા, અલૌકિક આનંદ મેળવવા પ્રથમ રાગદ્વેષ છોડી સ્વાર્થ-

પણ છોડી, ક્રોધાદિ છોડી, સત્ય, શીલ, આનંદ, મેળવી, પ્રેમને વધારતા જવુ પવિત્ર જીવન ગાળવાનો અભ્યાસ કરવો આ પ્રથમ પગથીયુ સિદ્ધ થતા પછી આત્માનુસધાન કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો સર્વ પરમાત્મામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે સર્વ બળ, સર્વ શક્તિમાન પરમાત્માના છે, તે પરમાત્મા પ્રાણિમાત્રમા છે આપણામા પણ છે તેમની દિવ્યશકિતઓ આપણામા જ્યા સુધી સ્વાર્થી બુદ્ધિ છે ત્યા સુધી પ્રકટ થતી નથી, તેનો ત્યાગ કરી પવિત્ર જીવન ગાળી મનુષ્યે હમેશા ધ્યાનાભ્યાસથી આત્માની અલૌકિક શક્તિયોનુ બળ આપણામા જાગ્રત કરવુ જેથી હૃદય પવિત્ર થાય છે મગજ શાંત થાય છે જીવન ઉત્સાહી બને છે, કાર્ય કરવાનું બળ વધે છે અભ્યાસ નિયમપૂર્વક વધાર્યા જવાથી મનુષ્યનામા આત્મિક શકિતયેનો અનુભવ વધતો જાય છે એ લાભ મેળવતા વ્યવહાર અને પરમાર્થ બન્ને સુધરી જાય છે

મનુષ્યે આત્મિક શકિતયેનો પોતાનામા આવિર્ભાવ કરવા માટે સ્વાર્થત્યાગ કરવો પડે છે, વાસનાઓનો ત્યાગ થતા સ્વાર્થત્યાગ સધાય છે, મનને સ્થિર કરતા વાસનાઓ ઉપર અંકુશ રાખી શકાય છે. આત્મિક શકિતયેનુ ધ્યાન કરતા મન સ્થિર થવા લાગે છે, મન સ્થિર થતા વાસના ત્યાગ થાય છે ઉત્પન્ન થતી વાસનાઓને રોકવાનો અભ્યાસ રાખવો મનુષ્ય ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરતો નથી, માટે જ તે પરતંત્ર છે ઇચ્છાઓને રોકતા શીખે તો તેનુ દાસત્વ જાય છે, અને ઇચ્છાઓ ઉપર અંકુશ મૂકવાથી મન વશ થાય છે આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા રાખનારાએ પોતાની ઇચ્છાઓ રોકવી પડે છે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો પડે છે વાસનામા લિન થયેલા મનુષ્યોજ પશુઓ માફક સ્વાર્થ સાધવા નીતિ અનીતિ કાંઇ જોતા નથી અને ખાવા, પીવાને મોજ ઉડાવવામા સુખ જુએ છે જ્યા સુધી મનુષ્ય વાસનામા ઝપટાયેલો છે ત્યા સુધી તે મુક્ત થઇ શકતો નથી

જ્યારે મનુષ્ય પોતાની વાસનાઓને રોકે છે ત્યારેજ તેનુ ચિત્ત સ્થિર થાય છે ચિત્ત સ્થિર થતા તેનું મન પરમાર્થ તરફ વળે છે જ્યા સ્વાર્થબુદ્ધિ છે ત્યા ધર્મ નથી સ્વાર્થ બુદ્ધિનો ત્યાગ થતા જીવન ઉન્નત થાય છે, પવિત્ર જીવન ગાળતા તેનુ મન લલચાય છે તેમને ઘણા વર્ષોથી પડી ગયેલી ટેવોને તેમણે છોડવી પડે છે ધર્મમાર્ગે વૃત્તિ જતા તેનામા વિવેક પ્રકટે છે નિતિમય જીવન ગાળી અનિતિના રસ્તે ન જવાનુ મન દોરાય છે *ખાવા પીવામા અંકુશ રાખે છે ઇન્દ્રિયોને વશ થતો નથી, તે આળસુ મટી પ્રયત્નશીલ* બને છે સવારમા વ્હેલા ઉઠી પ્રાતધ્યાન કરવાની તેની વૃત્તિ ખેંચાય છે દોઢ કલાક આખો ચોળતો પથારીમા પડયા રહેવાની ટેવનો તે ત્યાગ કરે છે તેની આત્માની સાથે પ્રીતિ જોડાય છે, પ્રીતિ એવી જામે છે કે તેને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યા વગર ચેન પડતું નથી, પવિત્ર જીવન ગાળી આત્માનુસંધાન સેવી, ધ્યાન ઉપાસના, ભક્તિ શ્રધ્ધાપૂર્વક કરી આત્મસાક્ષાત્કાર કરી આનંદમા દિન નિર્ગમન કરે છે

श्री गोरक्ष योगविद्या

(अनुसंधान गताकथी)

धारणानो विस्तार

आसननु साधन, प्राणायामनु साधन, प्रत्याहारनो अभ्यास स्थिर करीने इन्द्रियवृत्तियोने रोकवानुं सामर्थ्य प्राप्त करवा माटे धारणानो अभ्यास करवो

हृदयमा मन अने प्राणवायुने निश्चल करीने पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश ए पचमहाभूतनी पृथक पृथक धारणा करवी ए धारणा छे

प्रथम पृथ्वीनी धारणा एवी रीते करवी के हरताल अथवा सुवर्ण समान रमणीयवर्ण अधिष्टाता देवता, ब्रह्मा सहित चतुष्कोणाकार मध्यमा (लं) बीज युकत छे ए पृथ्वीतत्वनु हृदयमा ध्यान करीने भावना करवी अने ए भूमंडलमा आपणे पण लीन थइ चित्त सहित प्राणने लीन करीने पाच घडी पर्यंत स्तभन करनारी वारणा करवी आ धारणानो रोज अभ्यास करवाथी पृथ्वीतत्त्व आपणे वश थाय छे

जलतत्वनी धारणा एवी रीते करवी के अर्द्ध चद्राकार कुद पुष्प समान श्वेतवर्ण अमृतरूप (व) बीज मध्य सहित अधिष्टाता देवता विष्णुसहित जलतत्वने विशुध्ध चक्रमा ध्यान धरी ए जलतत्वमा आपणे पण लिन थइ चित्त सहित प्राणने लीन करी पाच घडी पर्यंत धारणा करवी ए जलस्तभन करनारी जलतत्त्वनी किंवा वारुणी धारणा छे तेनो सदा अभ्यास करवाथी कालकूट विष पण भस्म थई जाय छे अर्थात विषनी शरीरमा असर थती नथी.

अग्नितत्त्वनी धारणा–एवी रीते करवी के इंद्रगोप (गोकळगाय) ना जेवी रक्तवर्णनी त्रिकोणाकार प्रजोत समान रमणीय तेज रूप (र) बीज मध्य शोभित अधिष्टाता देवता रुद्र सहित अग्नियतत्वने तालुस्थानमा भावना करीने ए अग्नितत्वमा पोते पण लीन थइ चित्त सहित प्राणने लीन करी पाच घडी पर्यंत तन्मय थवु तेने वैश्वानरी धारणा कहे छे तेनु सर्वदा सेवन करवाथी योगी अग्निने जीतनार थाय छे अग्नि तेने दझाडी शकतो नथी

वायुतत्वनी धारणा एवी रीते करवी के वर्तुलाकार कज्जलना पुंज समान अतिनीलवर्ण (य) बीज सहित अधिष्टाता देवता इश्वर सहित वायुतत्वनी भ्रूमध्यमा ध्यान धरी ए वायुतत्वमा पोते पण लीन थई या चित्त सहित प्राणने लीन करी पाच घडी पर्यंत स्थिर राखवो ए वायुतत्वनी धारणा छे ए धारणानो नित्य अभ्यास करवाथी आकाशमा गति थइ शके छे

आकाशतत्वनी धारणा एवी रीते करवी के वर्तुलाकार निर्मल जलसमान वर्ण (हं) बीज सहित अधिष्टाता देवता सदाशिव सहित आकाशतत्वने ब्रह्मरंध्रमां ध्यान करीने आ तत्वमा पोते पण लीन थइ चित्त सहित प्राणने लीन करी पाच घडी सुधी स्थिर रहेवु

એ નભોધારણા કિંવા આકાશતત્વની ધારણા છે એ નભોધારણા મોક્ષરૂપી દ્વારને ઉઘાડવામાં ચતુર છે તેનો રોજ અભ્યાસ કરવાથી મોક્ષના દ્વાર ઉઘડી જાય છે

પૃથ્વી ધારણાનો અભ્યાસ દૃઢ થતા જલ પવનાદિ સ્તંભન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે જલતત્વની ધારણાનો અભ્યાસ દૃઢ થતા સમસ્ત દ્રવ્ય પાત્રને દ્રવ (જલ) સમાન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે અને અગ્નિતત્વની ધારણા સિદ્ધ થતા વગર અગ્નિએ વસ્તુ માત્રને બાળવાનું સામર્થ્ય આવે છે, વાયુતત્વની ધારણા સિદ્ધ થતા વસ્તુ માત્ર કિંવા સમસ્ત જગતને ફરવી શકવાનું સામર્થ્ય આવે છે આકાશતત્વની ધારણાથી સર્વ શોષણ સામર્થ્ય આવે છે એ પાચ ધારણાઓની સાધારણ ક્રિયાએ છે

જેઓ કર્મ (અનુષ્ઠાન) થી, મનના ચિંતનથી, વચનશાસ્ત્રના પ્રમાણ માનવાથી નિરૂપણ કરી પાચ ધારણાઓનો સ્થિર અભ્યાસ કરે છે તે સમસ્ત દુખોથી મુક્ત થાય છે

ધ્યાન

ધ્યૈ એ ધાતુ ચિંતા સામાન્ય વાચક છે જે ચિત્તમા યોગ શાસ્ત્રોક્ત પ્રકારથી નિર્મલ અંતર કરીને આત્મતત્વનું સ્મરણ કરવુ એને ધ્યાન કહે છે, એ ધ્યાન સગુણ, નિર્ગુણ, ભેદથી બે પ્રકારનુ છે જેમકે શ્યામ વર્ણ, ચાર બાહુવાળા, વનમાલા, મુકુટ કુંડલ પીતાંબર ધારી વિષ્ણુ ભગવાનનુ ધ્યાન કરવું એ સગુણ ધ્યાન છે એકાંત પવિત્ર સ્થાનમા એમી પદ્માસન કે સિદ્ધાસને બેસી શરીર સરલ બનાવી આધારાદિ ચક્રોમા અંતઃકરણને અર્થાત મનને જોડી નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખી નિશ્ચલ એકાગ્ર થઇ કુંડલીની સહિત ધ્યેય વસ્તુનુ ધ્યાન કરવુ જેથી યોગી સમસ્ત પાપોથી નિર્મુક્ત થાય છે તેને ધ્યાન મુદ્રા કહે છે

યોગી જનોને ધ્યાન કરવા યોગ્ય વન ઉપવનોના સ્થાન છે તેમા પ્રથમ **મૂલાધારચક્ર** સુવર્ણવર્ણનુ ચતુર્દલ કમલ છે, તેની કર્ણિકામા સ્વયં ભુલિંગના શિરમા બિબાકાર સાડા ત્રણ વૃત્ત વેષ્ટિત થઈ રહેલી કુંડલિની સહિત એ ચક્રનુ ધ્યાન કરવાથી સમસ્ત પાપોથી નિર્મુક્ત થવાય છે

બીજુ **સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર** રક્તવર્ણ ષડ્દલ કમલ કર્ણિકામા સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્માને નાસાગ્ર દૃષ્ટિ કરીને ધ્યાન કરવાથી યોગી આનંદાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે

ત્રીજુ **મણિપુરચક્ર** ઉદય થતા સૂર્યમંડલસમાન રક્ત વર્ણના કમલ કર્ણિકામા સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિરૂપ આત્માનુ નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને ધ્યાન કરવાથી યોગિ સમસ્ત જગત ક્ષોભ કરવાનુ સામર્થ્ય મેળવે છે

ચોથુ હૃદયરૂપ **અનાહતચક્ર** કર્ણિકામા રહેલા પ્રચંડ તેજવાળા સૂર્ય સમાન તેજસ્વી બાણલિંગ (શિવ) નુ ધ્યાન નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને કરવાથી યોગી બ્રહ્મમય થાય છે

એવીજ રીતે વિજળી સમાન પ્રભાવાળુ હૃદય કમલકર્ણિકામા એજ પ્રકારે નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિ સ્વરૂપ આત્માનુ ધ્યાન ધરવાથી યોગી બ્રહ્મમય જીવન્મુક્ત થાય છે

પાચમુ કંઠસ્થાનમા દીપ જ્યોતિ સમાન કાંતિવાળુ વિશુદ્ધચક્રમા નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખી સગુણ વા નિર્ગુણ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્માનુ ધ્યાન ધરવાથી યોગી અમર થાય છે

સાતમુ ભ્રૂમધ્યમા આજ્ઞાચક્રમા માણિકની શિખા સમાન રક્ત વર્ણવાળા આત્માનુ નાસાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને ધ્યાન ધરવાથી સમસ્ત દુખ રહિત આનંદ થાય છે આજ્ઞાચક્રમા નીલવર્ણના શિવ પરમાત્માનુ પ્રાણાયામ પૂર્વક ધ્યાન ધરવાથી યોગી જીવાત્મા પરમાત્માના ઐક્યનો અનુભવ કરે છે

આજ્ઞાચક્રમા નિર્ગુણ રૂપ શાંતવિશ્વવ્યાપક શિવનુ નાસાગ્રદ્રષ્ટિ રાખીને ધ્યાન ધરવાથી જીવભાવને આપનાર ગુણધર્મથી રહિત બને છે, અર્થાત જીવભાવનુ તેને સ્મરણ પણ રહેતુ નથી જે તત્વમા નાદ પ્રકટ થાય છે એવા આકાશતત્વસ્થાન મનનુ સ્થાન છે તેને જ ભ્રૂમધ્યમા આજ્ઞાચક્ર કહે છે તેમા રહેલા સદાશિવ રુપ આત્માનુ ધ્યાન કરવાથી યોગી કૈવલ્ય મુક્તિને પામે છે

આજ્ઞાચક્ર ઉપર શુન્ય સ્થાનમા કરવા યોગ્ય ધ્યાન એવી રીતે કરવુ કે સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારા, મલિન સબધથી રહીત, આકાશ સમાન એકાકાર સર્વ વ્યાપક પ્રકાશમાન તેજ સ્વરૂપનુ ધ્યાન કરવાથી યોગી મુક્તિને પામે છે

ધ્યાન કરવા યોગ્ય નવસ્થાનોનુ પુન સ્મરણ કરીએ છીએ ૧ ગુદા (મૂલાધાર) ૨ મેઢ્ર (સ્વાધિષ્ઠાન)૩ નાભિ (મણિપુર) ૪ હૃદપદ્મ (અનાહત) ૫ કંઠ(વિશુદ્ધ) ૬ ઘટિકાનુ મૂલ ૭ લબિકાનુ સ્થાન ૮ ભ્રકુટિ (આજ્ઞાચક્ર) ૯ તેની ઉપર મૂર્દ્ધામા (સહસ્રદલપદ્મ) એ શુન્ય સ્થાન એ રીતે નવ ધ્યાન કરવા યોગ્ય સ્થાન છે

યોગીયોને એ નવ સ્થાન ધ્યાનોપયોગી કહ્યા છે તેને ઉપાધિ અર્થાત પૃથ્વી જલ તેજ વાયુ આકાશ એ પાચ તત્વોસહિત ધ્યાન કરવાથી અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિયોનો ઉદય થાય છે એ નવ સ્થાનોમા સર્વોત્કૃષ્ટ શિવ અનાહત આજ્ઞાચક્રોમા એ પ્રકારથી સાકારથી સગુણ સ્વરૂપને અથવા નિરાકાર નિર્ગુણ બ્રહ્મની ભાવના કરી એ સ્થાનોમા ધ્યાન કરવાથી યોગી સસારમાથી મુક્ત થઇ પૂનર્જન્મ મરણ રૂપ સતાપથી છુટે છે. એ ગોરક્ષનાથ પ્રતિજ્ઞા કરીને કહે છે તેમા સશય ન માનવો

ચિત્ત (અતકરણ)ને મણિપુરચક્રમા સ્થિર કરીને અપાનદ્વારને પ્રયત્નથી સંકોચવિકાશ કરી અપાનવાયુની અધોગતિને રોકી ઉપર ચઢાવી મન અને પ્રાણ વાયુની સાથે ઐક્ય કરી સૂત્રની સમાન સૂક્ષ્મ અગ્નિ સમાન દેદીપ્યમાન જ્યોતિ સ્વરૂપ એ પ્રકારે ઐક્ય વિષયથી ચિતન કરવાથી એ જ્યોતિ નાભિ ચક્રનુ વેધન કરી હૃદયકમલમા પહોચાડે છે પુન અભ્યાસ સિદ્ધ થતા હૃદયકમલને વેધી બ્રહ્મરધ્રમા પહોચે છે એ વિધિથી યોગીઓના શરીર ત્યાગ સમયે તે જ્યોતિસ્વરૂપ બ્રહ્મરધ્રનુ ભેદન કરી પરમ શિવ શુન્યાકાર ચિદાકાશમા પ્રવેશ કરી પરબ્રહ્મમા લીન થઇ જાય છે

મણીપુરચક્રમા શુકલવર્ણના કમલના ચિતનપૂર્વક તેની મધ્યમા નિર્મલ સુર્યમડલનુ ધ્યાન કરવુ એ મડલની મધ્યમા સત્વમાજ તમ નિગુણરૂપ ઉપાધિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારને પ્રાપ્ત થઇ રહેલી સુષુમ્ણા નાડીના દ્વારમા સસારના કારણરૂપ ત્રૈલોક્યને ઉત્પન્ન કરનારી જન્મ મરણોપાધિગ્રસ્ત મનુષ્યોને ઉપાસના માર્ગથી મોક્ષરુપ પરમ ધર્મ આપનારી ગુણ રુપ થઇ રહેની જ્ઞાન સ્વરૂપિણી જેની સ્તુતિ બ્રહ્માદી દેવતા સનકાદી સિદ્ધ કરે છે, તથા યોગ માત્રથી ગમ્યા, જ્ઞાન માત્ર ઉપાધીથી થઈ રહેલી છીન્નમસ્તા નાડી સ્વરુપ ભાસમાન થઇ રહેલી કુડલીનીની સ્તુતિ કરુ છુ એ પ્રકારે યોગી છીન્નમસ્તા મહાવિદ્યા સ્વરૂપ કુડલિનીની વદના કરે છે

સહસ્રો અશ્વમેધ, સેકડો વાજપેય યજ્ઞોનું ફળ પણ કેવલ સાત્વીક એક ધ્યાનાવસ્થાના સોળમા અશ સમાન નથી અર્થાત યજ્ઞાદી સાધનાઓમા પણ શ્રેષ્ટ ધ્યાનયોગ છે

अविचारी पगलुं

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

અનુવાદક—ડૉ. રમણીકરાય જેઠાલાલ દવે એલ એચ, એમ, એસ (કલ૦)

હા, કંકાશ થયા વગર રહેતો જ નથી, ભલેને ગજા હોય, ગરીબ હોય કે પછી ગમે તે હોય પણ તેમને ત્યાં પણ એવું તો થાય જ પણ તેઓની ખાનદાનીને આબરૂ સાચવવા માટે બહાર જણાવતા નથી બીજા મિત્રે કહ્યું

ત્રીજોમિત્ર—' આપનું કહેવું અક્ષર અક્ષર સાચું છે ખાસ કરીને આજ કાલતો સાસુઓ તો વહુઓના થયેલા અપરાધોને માફ કરતી નથી અને તેના બદલે તો એના ખોતરણા કાઢે છે મોટા મોટા વિદ્વાનોએ તેમજ શાસ્ત્રમા પણ કહ્યું છે કે સાસુએ પોતાની દિકરી તથા પોતાની વહુને બન્નેને એક સરખા ગણવાં જોઇએ, પણ હાલતો તેના બદલે પોતાની છોકરીના ઘણા દોષો થયા હોય તો પણ તેને કાંઇ કહેતા નથી અને જો ભૂલે ચૂકે વહુનો જરાપણ નજીવો દોષ જણાય કે તરતજ તેને ગાળોનો વરસાદ વર્ષાવે છે અને પછી તે ઘરમા કંકાશનું મૂળ રોપાય છે '

આવી રીતે બધા મિત્રોએ દિનકરને સાત્વન કરીને સંતોષ આપ્યો અને દિનકરે પણ જાણ્યું કે આવો કંકાશ તો દરેકને ઘેર પણ થાય છે આવી રીતે સાંભળવાથી તેના મનમા થોડો સંતોષ થયો અને પછી બધા મો સહુને ઘેર જવા માટે ત્યાંથી ચાલતા થયા

(૫)

ઘેર આવતા રાત્રિ પડી ગઇ હતી અને ઘરમા જઇને જોયું ત્યારે તેને ખબર પડી કે આજે પણ માએ રસોઇ બનાવી છે વાળુ કરીને તે છાનો માનો પોતાના ખંડમા જતો રહ્યો જ્યારે ખંડમા આવ્યો ત્યારે દિવો ન હતો તેથી તેણે દિવો સળગાવ્યો અને જોયું ત્યારે તો કળાવતી જમીન ઉપર સુતેલી હતી અને આંખોમાથી આંસુ વહેતા ગયેલા હતા વાળ છુટા વિખરાએલા હતા કપાળ અસ્ત વ્યસ્ત હતા કળાવતીની આ હાલત જોઇને તેને પશ્ચાતાપ થયો થોડી વાર પછી એનો હાથ ઝાલીને એને કહ્યું — ઉઠ અને વાળુ કરી આવ " પણ કળાવતીએ દિનકરનો હાથ છોડી દીધો દિનકરે મનમા ને મનમા " શુ આટલું બધું અભિમાન "

આખી રાત કળાવતી વાળુ કર્યા વગર જમીન ઉપર જ સુઇ રહી, સાસુએ પણ તેને કહ્યું નહતું કે જરા વાળુ તો કરી લે, દિનકરરાવ પોતાની મેજે પોતાનું બિછાનું પાથરીને સુઇ ગયો

બીજે દિવસે પણ કળાવતી કોઇની સાથે વાતચિત કરતી નહતી અને દિનકરને પણ જોઇ મ્હોડું ફેરવતી દિનકર પણ તેને જોઇને મ્હોડું ફેરવતો અને જાણે બન્ને જણે એક બીજાનું મ્હોડું પણ ન જોવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તેમ જણાતું આમ આખો દિવસ વિતાવ્યો ને સાંજે પણ કળાવતીએ પોતાની પથારી જમીન ઉપર કરીને સુઇ રહી હતી અને દિનકર પણ પોતાના પલંગ ઉપર સુઇ રહ્યો હતો.

દિનકર આજે પલંગમાં સુઇ તો રહ્યો છે પણ આજે તો તેને ઉંઘ જરા પણ ન આવી અને વારંવાર માથું ઉંચું કરીને કળાવતીના તરફ જોતો પણ કળાવતી તો સુતી હતી તેમજ સુતી હતી થોડી વાર પછી દિનકર પલંગમાં બેઠો થઇને નીચે ઉતરીને કળાવતીની પાસે જઇ તેનો હાથ પકડીને બેઠી કરી

પહેલાની માફક આ વખતે કળાવતીએ હાથને તરછોડયો નહતો બેઠા પછી દિનકરરાવે તેને ધીમેથી સમજાવવા માંડી જેમ જેમ કળાવતીને સમજાવતો તેમ તેમ કળાવતી રડતી હતી આથી દિનકરનું મન દુખવા લાગ્યું તેથી તેણીને હમણા બહુ કહેવું ઠીક નથી એમ ધારીને સમજાવવાનું બંધ કર્યું થોડીવાર પછી કળાવતીને સમજાવવા માંડયું આ સર્વ વાત કળાવતી શાન્ત ચિત્તથી સાંભળતી હતી જ્યારે કળાવતીની આંખમાંથી આંસુ બંધ થયાં ત્યારે દિનકરે મ્હો ધોવા માટે કહ્યું

દિનકરરાવે જ્યારે બેત્રણ વખત કહ્યું ત્યારે પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે તે હાથ મ્હો ધોવા ઉઠી જ્યારે હાથ મ્હો ધોઇને આવી ત્યારે દિનકરે કહ્યું કે કાલથી હું તને વાંચતા શીખવાડીશ "કેમ શીખશોને?" કળાવતી—"જેવી તમારી ઇચ્છા"

બીજે દિવસે રાત્રે દિનકર કળાવતીને અક્ષર ઓળખાવવા લાગ્યો અને કહ્યું કે આ અક્ષરો તમે બે ત્રણ વખત ઘુંટો જેથી તમને તે અક્ષર યાદ રહી જશે

કળાવતી—મારે તો વળી કયા નોકરી કરવી છે કે મારે અક્ષરો ઓળખવા પડે અને ઘુંટવા પડે?

દિનકરરાવ—બિલકુલ ક્રોધ વગર "જો તું નહિ ભણું તો પછીથી તું સદ્ગુણવાળી ચોપડીઓ શી રીતે વાંચીશ? ભણવાથી જ આપણને સારાં સારાં આ ગ્રંથો વાંચવા મળે છે જેથી આપણું મન સદા આનંદમાં રહેશે"

કળાવતી.—"જો એમજ હોય તો મને શીખવો હું ખુશીથી તે શીખીશ"

આ સાંભળીને દીનકરરાવ ઘણોજ ખુશી થયો અને અક્ષરોને ઓળખાવવા લાગ્યો

આવી રીતે ત્રણ ચાર દિવસ કળાવતીના અભ્યાસનો ક્રમ નિયમીત ચાલ્યો અને અન્યોન્યનો ગાઢો પ્રેમ થતો હતો પાંચમે દિવસે દિનકરને કામ હોવાથી તે દિવસે કળાવતીને શીખવી શકયો નહિ તેથી કળાવતી વહેલી સુઇ રહી પછીથી પાછું આઠ દિવસથી નિયમીત શીખવાડવા માંડયું એમ કરતા કરતા કળાવતી ચોપડી વાંચતા તો શીખી ગઇ જેમ જેમ કળાવતીને ભણવાની વધારે હોંશ થતી તેમ તેમ દિનકર તેને શીખવાડતો પણ પહેલાના જેવી મહેનત તેને કરવી પડતી નહિ

(૬)

એક દિવસ દિનકર સ્કુલમાં ગયો હતો તેથી કળાવતી એકલી પડવાથી પાસે સ્લેટ અને ચોપડી લઇને બેઠી હતી, પછીથી ચોપડીમાં જોઇને કાંઇ સ્લેટ ઉપર લખતી હતી અને જોતી હતી દાસીએ એકદમ કળાવતીની પાસે જઇને ચોપડી ખુંચવી લીધી

પડોશીઓ શોરબકોર કરવા લાગ્યા કે આ બિચારીએ માનુના નામથી ગળે ફાંસો ખાવો પડ્યો છે વળી કોઇ કહે છે કે એ તો સાસુનો વાંક નથી પણ આ ગંદ દાસીનો વાંક છે કેમકે તેણે પોતાની શેઠાણીને વહાલી થવા માટે સાચા જુઠા ભરીને બિચારીનો પ્રાણ ખોવરાવ્યો છે પણ યાદ રાખજો કે આ બનાવને લીધે બિચારા દિનકરને છેવટ સુધી દુઃખનું દુઃખ રહેવાનું કેમકે હવે તેને કોઇ કન્યા પરણાવશે નહિ એટલામાં એક ડોશી બોલી, જુઓ બા, ખરૂં કહું તો વાંક શેઠાણીનો જ છે કેમકે તે દાસીના કહેવા ઉપર આધાર રાખીને બિચારી કળાવતીને દુઃખ દેતી હતી પણ જો તેણે દાસીનું કહેવું વિચારીને કામ કર્યું હોત તો આ બનાવ બનત જ નહિ પેલા દિનકરને પણ એની મા ચડાવ્યા કરતી તેથી તે પણ એને મારતો તે ભણેલો હતો છતાં પણ ખરા ખોટાનો વિચાર કર્યા વગર જ તેણે પણ મારઝુડ કરી તેથી તે બિચારીએ આખરે આ દાવ સાધ્યો

દરેક માણસે સાચા ખોટાનો વિચાર કરવો જોઇએ જે વગર વિચારે કાંઇ પણ કાર્ય કરશો તો જરૂર તેમાં તમને નુકશાન જ થવાનું ભલે ગમે તેટલું દુઃખ માથે પડે તોપણ આપણે જરા પણ હિંમત ન છોડવી નહિતો પછી કળાવતીની માફક આપણા જીવને જરૂર નુકશાન થવાનું કોઇ માણસ આપણને કહે કે તે સાચું છે કે ખોટું તે તો આપણે જાણવું જ જોઇએ, અને જે ના જાણીએ તો પછી આપણે જરૂર આપણા ધારેલા કામમાં નિષ્ફળતા મેળવીશું માટે કોઇ દિવસ અવિચારી પગલું ભરવું નહિ.

छुटक स्मरणो

લેખક—કે ગી મહેતા

(૮) લીલી હરીયાલીની તરફ થોડીકવાર આંખો લગાડીને તાકતા રહેવાથી આંખોનું તેજ ખુબ વધે છે

(૯) થાક લાગતા પાણી પીવાથી કામના કારણથી પેદા થએલા ઝેરી પદાર્થો પાતળા પડી જાય છે અને શરીરને હાનિ પહોંચાડવા પહેલા તે બહાર નીકળી જાય છે માટે થાક લાગવા પર પાણી પીવુ આવશ્યક છે

(૧૦) પીવાના પાણીને જો એક વાર સ્હવારે ગરમ કરીને ગળીને રહેવા દેવામા આવે તો તેના જીવજંતુઓ મરી જાય છે અને ઘણા રોગોથી છુટકારો મળી જાય છે

(૧૧) મદવાડમા બહુ બોલવાથી, બહુ હસવાથી, અને પુસ્તકો વાચતા રહેવાથી જ્વરનો વેગ ઓછો થઇ જાય છે

(૧૨) પગ ધોવાના પહેલા માથુ ધોવામા આવે તો મસ્તક કદી કમજોર નથી થતું.

(૧૩) માંદા થવા પર તેની દવા કરાવવા કરતા બારે મહિને બણ રૂપીયા ભરીને વૃક્ષવિજ્ઞાન અથવા ભાગ્યોદય જેવા માસીક પત્રો મગાવીને આરોગ્યતા જાળવી રાખવાના નિયમો વાચવા વધારે સારૂ, તેમજ લાભદાયક છે

(૧૪) કોઇ પણ રોગ થવા પર આ દેશ નિવાસીયોના માટે આજ દેશની દવા અનુકુળ પડી શકે છે વિદેશી ઔષધિયો આપણા સ્વભાવના વિરૂદ્ધ હોવાના કારણથી આપણો વાસ્તવિક ઉપકાર નથી કરી શકતી આ માટે જ્યારે કદી ઔષધિ સેવવાની આવશ્યકતા હોય ત્યારે આપણા દેશમા જ ઉત્પન્ન થએલા ઔષધનું જ સેવન કરવુ જોઇએ વિદેશી ડાક્ટરની યા વિદેશી ઓષધિનુ કદાપિ સેવન ન કરવુ જોઇએ

(૧૫) શરીરની રક્ષાના માટે મનને પણ ઉન્નત બનાવવુ જોઇએ મનમા ખરાબ વિચારો કદી ઉત્પન્ન ન થવા દેવા જોઇએ

(૧૬) મન અને શરીરની ઉન્નતિ મનુષ્યના આચરણપર આધાર રાખે છે સદાચારી મનુષ્ય જ ઉત્તમ શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને સદાચારી જ મનુષ્ય ઉત્તમ સતાન પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકારી થઈ શકે છે

(૧૭) માથાપર નાના વાળ રાખવાથી સ્વાસ્થ્ય સારૂ રહે છે અને ઉત્સાહની વૃદ્ધિ થાય છે

(૧૮) સ્વાસ્થ્ય ખરાબ થવાપર યા રોગના ઉત્પન થવાપર દવા કરવાના કરતા પથ્ય-પર અધિક ધ્યાન આપવુ જોઇએ

ગુમડા વગેરે સારૂ કાળો મીંદુરીયો મલમ બનાવવા વિષે.

સીંદુર ચોખુ શેર એક, મીઠું તેલ શેર એક, મીણ પીળુ તો ૨, કપુર તો ૨ એ ચારે વસ્તુમાથી સીંદુર લોઢાની કડાઇમા નાખી ખુબ છુટુ પછી તેમા તેલ નાખી ચુલા ઉપર મુકવુ ને નીચે અગ્નિની ધીમી આચ આપવી ને એક જોસ આવે એટલે તાપ કાઢી નાખીને પખાવતી પવન નાખવો ઉભરો બેસી ગયા પછી થોડુ થડુ પાણી લઇને તેમા બે ચાર ટીપા ઉકાળેલુ સીંદુર નાખી જોવુ કે મલમ કરશુ અને કાળો થયો છે કે નહી નહી તો એકાદ જોસ બીજો આપવો, બરાબર થયા પછી મીણુ જુદુ તપાવીને તે મીણમા તરત જ કપુર વાટીને નાખવુ તે બેનેનુ એક થયા પછી તેલ સીંદુરની અંદર નાખવુ થોડીવાર ઉતારી નાખવુ આ મલમ કાળો પનાગર થયો પછી ડબા પરવા દેવો આ મલમ કામ મનાઇ ગુમડા બદ નાસુર ચાદી ગરમીના ઢોચા બીજા ગમે તેવા જખમો થયા હોય તો તેની પટી મારવાથી આરામ થાય છે

कामधेनु

(લેખક રમણલાલ પી)

શહેરથી કંઇક દૂર કોઇ ગામડામાં રામધન તેની ઘરડી મા અને બે વર્ષની એકની એક પુત્રી સાથે રહેતો હતો રામધનની સ્ત્રી બે માસ થયા ગુજરી ગઇ છે મા વિનાની વ્હાલીસોઇ દીકરીને દેખી રામધનના પ્રાણ કંઠે આવતા વૃદ્ધ માતાના ખોળામાં દીકરીને રમતી જોઇ રામધનને દુનિયાના દુઃખનો પુરે પુરો ખ્યાલ આવતો. ને એનાથી રહેંજ રડી જવાતુ દીકરીને રાજી રાખવા મથતી હાલરડાં ગાયા કરતી, ડોશીને પણ તેને રમતી જોઇ માની ઉણપ લાગી આવતી

રામધનને ઘેર આ ઉપરાંત એક ગાય પણ હતી રામધન ખેતી કરી ગુજરાન ચલાવતો, સ્વતંત્ર ખેતી કરાય એટલાં તેની પાસે સાધનો ન હતા તેથી બે ત્રણ ભાગીદારો રાખી તે ખેતી કરતો હતો. હાલમાં ખેતી કંગાલ અવસ્થા ભોગવે છે બીચારા ખેડુતો ખર્ચ નીભાવવા પુરતો રોજગાર મેળવી શકતા નથી તેથી તેમનું મન પાપ માર્ગે દોરાઇ જાય છે રામધનના સાથીઓ પણ આજ પંક્તિના હતા. રામધનને ડોશી હમેશાં આવા પાપથી દૂર રાખવા મથતી હતી

દરરોજ રામધન દીવા બત્તી થતા ઘેર આવી જતો એક દહાડો રાત પડી ગયા છતા તે આવ્યો નહિ તેથી ડોશીને ચિંતા થવા લાગી, તેણે ભાગીદારોને ઘેર જઇ પૂછ્યુ તો ખબર મળી કે ખેતરમાંથી સઘળા સાથે નીકળ્યા હતા પણ હજુ સુધી કોઇ ઘેર આવ્યુ ન હતુ, ડોશીનો સંશય વધવા લાગ્યો પણ તે કંઇ કારણ શોધી શકી નહિ આખરે રામધન દશ વાગે ઘેર આવ્યો ને વાળુ કરવાની ના કહી નાનકડી દીકરીને રમાડવા લાગ્યો દીકરી આજે રામધનથી બ્હીને ચીસો પાડવા લાગી ને ડોશી રસોડામાંથી બ્હાર આવી જુવે છે તો રામધન દીકરીને મનાવતો હતો. ડોશીએ દીકરીને લઇ લીધી ને ગંધ આવવાથી નાક દાબી ત્યાંથી ચાલી ગઇ એ ગંધ-દારૂની હતી, રામધન પણ તેના સોબતીઓના પેરે પીતા જમતા શીખ્યો હતો

ડોશીને આંખે ચક્કર આવવા લાગ્યા ને તેની આંખોએ પૂરી ચોમાસાના ચહેરામાં શ્રુ મવા લાગી, ડોશી, આખી રાત દીકરી સાથે રસોડામાં ગાળી સવાર પડતા બહાર આવી જુવે છે તો ત્યાં રામધન નહતો, ડોશીનુ હૃદય ફફડાટ થવા લાગ્યુ પણ કાંઇ ગયુ નહિ ઘડીએ ઘડીએ તેના મુખમાંથી એકના એકજ શબ્દો સરવા લાગ્યા ' હાય ! આપ. રામધન !' '

ધીરે ધીરે મૂળમા રેડેલુ વિષ ડાળીએ ડાળીએ, અને પાને પાને પહોચી વળ્યુ હીરા હવે સાત આઠ વર્ષની થઇ હતી પૈસાની તગીને લીધે ને રામધનની બેપરવાઇને લીધે હીરા હજુ અવિવાહિત હતી

ડોશી રામધનને આ બાબત કઇ કહેવા ઇચ્છતી હતી પણ રામધનના કાન એવી બાબતો સાભળવા તસ્દી લે એ બનવા જોગ નહતું હીરા ગાયની ને તેની વાછડીની સભાળ રાખતી રામધનનું દારુનુ ખર્ચ એટલુ બધુ વધી પડયુ હતું કે દારૂવાળાએ ' એક ઘરાગ ઓછુ થશે " એ જાણવા છતા રામધનની પાસે પૈસા માગ્યા–દારૂવાળાની હમેશ કરતા જુદીજ પ્રકૃતિ જોઇ પહેલા તો રામધન હસ્યો પણ પછી તેનુ હાસ્ય ઉડી ગયુ તેની પાસે તો એક ખોટી પાઇ પણ નહતી હવે તેને વિચાર થયો કે 'ડોશી પૈસા વગર શી રીતે ચલાવતી હશે ' પણ હવે પૈસા આપ્યા વગર ચાલે તેમ ન હતું દારૂવાળાએ હમેશાની ઉદારતા તજી દીધી ને રામધનને ફરીયાદ માડી ઘરબાર વગેરે સર્વ મીલ્કત જપ્ત કરવાની ધમકી આપી રામધને અત્યત કાલાવાલા કર્યા ત્યારે દારૂવાળાએ દયા લાવી તેની ગાય તથા વાછડીને બદલે દેવુ ચુકતે કરવા કબુલ કયુ

રામધન ઘેર આવ્યો પણ ડોશીની આગળ વાત શી રીતે કાઢવી એ વિચારથી ગુચાવા લાગ્યો આખરે તે બોલ્યો 'મા, કરજ ઘણુ થઇ ગયુ છે "

' કરજ ' શબ્દ સાભળી ડોશીને બ્હીક લાગી કે હવે શુ થશે ? ડોશીએ ધીરજ રાખી પૂછયુ બેટા ! શેનું કરજ '

ડોશીના પ્રશ્નથી રામધનની આખો ઉભરાઇ ગઇ ને આસુ ટપકયા–ડોશીનુ હૃદય પીગળી ગયુ–તેણે ફરીથી એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો નહિ—રામધનના હૃદયને હલકુ કરવા ડોશીએ ધીમેથી પૂછયુ

" બેટા, તે કરજ વાળવા શુ વિચાર કર્યો છે ? '

" માડી લેણદાર ગાયને વાછડી માગે છે નહિ તો ઘરબાર જપ્ત કરવાનું કહે છે

" શુ, તુ ગાયને આપી દઇશ ? "

" પણ, તુ જોને, બીજો કાઇ ઉપાય છે ? "

ડોશીથી હવે રહેવાયુ નહિ તેણે રામધનને સમજાવવા માડયો

' બેટા ' જો તુ તેને વેચે તો તને મારા સમ છે એ ગરીબડીએ તારૂ શુ બગાડયુ છે જેનો સુરજ માથે હોય એને ઘેર દુઝણુ રખાય બાપ ' જો એને વેચે તો મને મરતી દેખે "

" પણ મા ' હુ શુ કરૂ ? "

ડોશીતો ધ્રુસક ધ્રુસક રડવા લાગી રામધન પણ નમાવા આસુ વેરવા લાગ્યો હીરા ડોશીને રડતી જોઇ ધ્રુજતી ધ્રુજતી ડોશીનો હાથ તેની આખો પરથી ખસેડવા મથવા લાગી ડોશીએ તેને ગોદમા લીધી

' રામધન, ગાય માતાને ન વેચીએ બાપ ! "

રામધન કઇ બોલ્યો નહિ હીરા ડોશીને શાત થયેલી જોઇ હસવા લાગી ને કુદતી કુદતી વાછડીને રમાડવા લાગી–તેના ગળે હાથ ફેરવવા લાગી વાછડીની ગરદન ઉચી કરીને તેને હેતથી પપાળવા લાગી—માખીઓ ઉડાડવા લાગી ને ધીરે ધીરે ગાવા લાગી

હસું, રમું, ને રમાડું માડી ! મારી ગાવડી,
ટોળે હીરો હું રમાડું માડી ! મારી વાછડી

ડોશી આંખો ફાડી તેની તરફ જોઈ રહી હીરા દોડતી આવી તેને ગળે વળગી પડી ને કહેવા લાગી "હે મા ! માડી ! મારી વાછડી પછી શું ? '

'બેટા ! હવે શીખીને શું કામ છે ? ગમધન તો તારી વાછડીને વેચી દે છે —"

'ના, મા-હું વેચવા નહિ દઉં ! મારી વાછડી મને બહુ ગમે છે

'પણ તારા બાપે તો વેચી દીધી તો, ડોશીએ કહ્યું હવે ઢીલું

'તું તો જૂઠી છે " કહી હીરા ગમધન પાસે દોડી ગઈ

'હીરા ! હવે તો ગાય વગર ચાલશે ?"

એટલું બોલી ગમધન હીરાના મ્હો સામું જોઈ રહ્યો હીરા તેની વાછડી તરફ જોતી

कोइनुं पण अशुभ चिंतवन करशो नहिं.

(લે—ભક્તરાજ માણેકલાલ જમનાદાસ મહેતાજી)

પાણીનું નિર્મળ ગ્લાસ અથવા પાત્ર હોય તેમાં નિર્મળ જળ પીવાથી આપણા મુખમાં અને પેટમાં કાંઇ પણ કચરૂ કાદવ જઇ શકશે નહીં, પણ તે જળમાં કચરૂ નાખીએ, કાદવ નાખીએ કડવો એળીઓ અગર કોઇ વિષ નાખીએ અથવા તેવું કંઇ બીજું નાખીએ અથવા પડવા દઇએ તો તે કચરા કાદવવાળું પાણી આપણે જ પીવું પડે, અને તેથી આપણને જ તેનાથી જે દુઃખ થવાનું હોય તે ભોગવવું પડે છે તેમ અહિંસા અથવા દયા છે તે પરમ ધર્મ છે અહિંસા પરમો ધર્મ અથવા એજ ધર્મનું મૂળ છે એમ કહેવાય છે તે ખરૂં છે દયા છે તેજ એકાત્મ દર્શાવે છે શુભ વાસનારૂપ દયા (અહિંસા) નો પ્રવાહ સર્વ તરફ આપણે વહેવડાવીએ તો તે આપણને જ સુખકર થઇ પડે છે, પણ જો દયાનો ભંગ અથવા હિંસક વૃત્તિ કરવા રૂપ કચરૂં કાદવ વિષ આપણા પાણીમાં પડવા દઇએ તો તે ગ્લાસમાંનું કચરાવાળું પાણી જેમ આપણે જ પીવું પડે છે તેમ અન્યને માટે અશુભ ચિંતવન અથવા હિંસકવૃત્તિ કરવાથી તે કર્મનું ફળ તેવુંજ અનિષ્ટ આવે તે પણ બીજો કોઇ નહિ ભોગવે એટલે પોતાને જ તે ભોગવવું પડે

હાથ ઉપર કુહાડો પડે કે પગ ઉપર પડે તો આખું શરીર કંપી ઉઠે છે, તેમ કોઇ પણ પ્રાણી ઉપર તિરસ્કાર અથવા પ્રહાર રૂપ તેની હિંસા કરો તો સમષ્ટિ ઇશ સત્તામાં તેનો ક્ષોભ થાય છે તેથી પરિણામ એજ આવે છે કે તેનું અનિષ્ટ ફળ પોતેજ ભોગવવું પડે છે

અમીદાર કપડાને જરા કચરૂ કે રજ લાગવા દેતા નથી, પણ બહારથી આવ્યા પછી તરત બ્રુશ ફેરવીને ખીંટીએ મુકીએ છીએ તેમ અંતઃકરણને તેવુંજ નિર્મળ રાખવાને કાળજી રાખો તો મનરૂપ વસ્ત્ર ઉપર રજ લાગે નહી અને કાળા ડાઘ પણ લાગી મેલું થવા ન પામે એટલે રજ તમ ગુણના સ્પર્શ વગરનું શુદ્ધ સત્વમય બન્યું રહે, અને તેથી શોભા આપે, સારૂં લાગે માટેજ તે કામ ક્રોધ લોભ મોહ ભયરૂપ કચરૂ [મેલ-રજ] એ મનરૂપ વસ્ત્ર ઉપર લાગવા નહિ દેતાં દયા ક્ષમા સંતોષાદિ સદ્ગુણોથી સ્વચ્છ રાખો તો તે ઇશત્વ પ્રાપ્ત કરે છે કેમકે સઘળું એક ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે વિરાટ, સૂત્રાત્મા, અને અવ્યક્ત, એવા સમષ્ટિ ઇશ્વરના સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, અને કારણ શરીર છે તેનાજ અંશભૂત જીવોના વિશ્વ તૈજસ, અને પ્રાજ્ઞ, એવાં વ્યષ્ટિ શરીરો છે

એ દેવો સર્વ એક ઇશ્વરના અંશભૂત હોવાથી અથવા આખું વિશ્વ એક ઇશ્વરનુંજ શરીર હોવાથી દયા જે જાણવાની તે બીજા કોઇની નથી જાણવાની પોતે અને આ જગત બધું ઇશ્વર રૂપજ હોવાથી પોતાનીજ (દયા) પોતે જાણે છે અથવા અશુભ ચિંતવે તો તે પણ પોતે પોતાનુંજ કહો, અગર ઇશ્વરનું કહો, તેથી ચિત્તરૂપ ગ્લાસ (પાત્ર)માં અશુભ ઇચ્છારૂપ કચરો પડવાથી મેલું થયેલું જળ પોતેજ પીવું પડે–એટલે કર્મફળ ભોગવવું પડે કર્મનો કાયદો બહુ અટપટો છે કર્મની ગતિ ગહન છે માટે નિરંતર સર્વને વિષે દયાભાવ રાખીને અહિંસા ધર્મનું સેવન કરતા રહેવાથી આસપાસનું વાતાવરણ પણ શુદ્ધ થઇ સમીપસ્થ પ્રાણી વર્ગના ચિત્તમાંથી પણ વૈરભાવ અસ્ત પામી ઐક્ય પ્રેમ પ્રકટ રહે છે

अर्श चिकित्सा.

નવમો અધ્યાય.

(ગતાંકથી ચાલુ)

કનકારિષ્ટ—નવા આમળા શેર ૧૦ વાવડીંગ, પીપર, મરી, એ ત્રણે એકેક કુડવ, ૧૪૯ કાળીપાટ, ગંઠોડા, સોપારી, ચવક, ચિત્રક, મજીઠ, લોદર, દરેક ૪–૪ તોલા, ૧૫૦ ઉપલેટ, દારૂહળદર, દેવદાર, બે સારીવા, ઇંદ્રજવ, (ભદ્રમોથ) મોટી મોથ દરેક બે બે તોલા લેવુ ૧૫૧ નવુ નાગકેશર તો ૧૬ એ બધાને ખાંડીને પાણી દ્રોણ ૪ (૧૧ મણ) માં ઉકાળવું ¼ ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારીને ગાળી લેવું પછી તેમા તે કવાથના જેટલો ૨ આઢક દ્રાક્ષનો રસ ૧૫૨–૧૫૩ બે તોલા ધોળી સાકર, નવું સારૂ મધ ૧૧ શેર અરધ ૧૫૪ દાળચીની, (તજ) એલચી, તમાલપત્ર, મોથ, નેત્રવાળો, ગોપારી, ત્રાગ, એ બધા રૂપીઆ એકેક ભાર લઈને ચુર્ણ કરીને તેમા મેળવવુ ૧૫૫ પછી ૧ શુદ્ધ ઘીના ચીકણા વાસણમા ભરીને પંદર દિવસ સુધી ગળી મુકવું ઉપરનું ચુર્ણ ઘડામાં ભર્યા પહેલા ઘીમા સાકર નાખીને ઘડાને ચોપડીને અગર તો ધુપ દેવો પછી ભરવુ ૧૫૬ પંદર દીવસ પછી આ કનકારિષ્ટ તૈયાર થઇ જાય છે આ સ્વાદમાં મીઠો છે હૃદય પ્રિય છે ભોજનમા રૂચિ વધારે છે ૧૫૭ તેના સેવનથી અર્શ, ગ્રહણી દોષ, આફાર, ઉદરરોગ, જ્વર, હૃદરોગ, પાંડુરોગ, શોષ, ગાત્ર, પુરીષ વિબંધ, ખાસી તથા તમામ પ્રકારના ઉંમ કરો। દૂર થાય છે અને વળી પળિયા, તથા ખામી ચડી બંધ થઇ જાય છે ૧૫૮–૧૫૯ વાયુ નાશક પદાર્થનો કવાથ કરીને ગરમ ગરમ ગળી શુદ્ધ પ્રક્ષાલન કરતા રહેવું આ બંધી સુકા અર્શની અનુભવ કરેલી ચીકીત્સા વર્ણન કરેલી છે ૧૬૦

રક્તાર્શની ચિકિત્સા—હવે ખુની (દુઝતા) હરસની અનુભવ કરેલી દવાઓના પ્રયોગોનું વર્ણન કરૂં છું આમા બે રોગોનું અનુબંધ છે એક રક્તનો તથા બીજો વાયુનો અનુબંધ ૧૬૧

વાતકફનુ બંધી રક્તાર્શનુ લક્ષણ—જે અર્શ રોગીનો મળ, કાળો, કઠણ ને રસ (ફુખો) હોય અધોવાયુ છુટે નહિ અર્શનુ રક્ત પાતળુ તથા લાલરંગનુ હોય, ફીણવાળુ હોય ૧૬૨ કેડ, સાથળ, ગુદામાં શૂળ નિકળે દુર્બળતા અધિક હોય તથા જે રુક્ષ પદાર્થના સેવનથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય તો વાતાનુબંધી અર્શ કહે છે ૧૬૩

જે રોગીની વિષ્ટા ઢીલી હોય, ધોળી હોય, પીળી સ્નિગ્ધ ભારે અથવા ચિકણી હોય, જેમા હરસનુ લોહિ જાડુ હોય, તંતુદાર પાંડુ વર્ણ અને ત્રાજણાવાળુ હોય ૧૬૪ ગુદા ચિકણી તથા જડાઈ મયેલી હોય [ભારે મોલ] જે ભારે તેમજ સ્નિગ્ધ પદાર્થથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય એને કફાનુબંધી અર્શ કહે છે ૧૬૫

રક્તાર્શમાં ચિકિત્સાક્રમ.

વાતાનુબંધી રક્તાર્શમાં સ્નિગ્ધ અથવા શિતળ તથા કફાનુબંધી રક્તાર્શમાં રુક્ષ અને શિતળ ચિકિત્સા કરવી જરૂરની છે ૧૭૬

જો રક્તાર્શમાં કફ પિત્તની અધિકતા હોય તો સંશોધન (પંચ કર્મ) વમન વિરેચન ઇત્યાદિથી ચિકિત્સા કરવી. અથવા આવની ઉપેક્ષા કરીને લંઘનદ્વારા ચિકિત્સા કરવી ૧૭૭ જે મુર્ખ વૈદ્ય પ્રથમથી જ વહેતા લોહિને રોકી દે છે તો તેથી રક્તવાતજ દોશોથી દુષીત થાય છે અને વાયુ કરનારા અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવ થઇ જાય છે ૧૭૮

જેવા કે રક્તપિત્ત, જ્વર, તરશ, મંદાગ્નિ, અરૂચિ, કમળો, સોજો, ગુદાનું શુળ, વક્ષણનું શુળ, ૧૭૯ ચળ, ફોડકી, ચકામા, ઢાઢર, કોઢ, પાંડુરોગ, અધોવાયુ તથા મુત્ર મળનો અટકાવ, માથાની વેદના ૧૮૦ સ્તિમિતા (જડાઈ જવું) શરીર ભારેપણું તેમજ બીજી જાતના લોહિ સબંધી બીગાડના વ્યાધી થાય છે ૧૮૧ આ કારણથી બગાડેલ લોહિના રક્તસ્ત્રાવના કારણ લક્ષણ, કાળ, બળ, લોહિનો રંગ જોઇને લોહિ બંધ કરવું જોઇએ રક્તસ્ત્રાવની આ વખત સુધી ઉપેક્ષા કરવી જોઇએ જ્યાં સુધી કાંઇ પણ ઉપદ્રવ થવાની સંભાવના નથી ત્યાં સુધી ઉપેક્ષા કરવી જોઇએ ૧૮૨ ત્યાર પછી અગ્નિ વધે, લોહિ રોકે અને દોષોને પચાવે તેટલા માટે કડવી ઔશધીઓનો પ્રયોગ કરવો ૧૮૩ ક્ષીણ દોશવાળા રોગી વાતાધિક્ય અર્શ રોગીનું રક્ત જો સ્નેહ સાધ્ય હોય તો સ્નેહપાન, અભ્યંગ, અને અનુવાસન દ્વારા શાંત થઇ જાય છે ૧૮૪

જો પિત્તાધિક્ય રક્તાર્શ ગ્રીષ્મકાળ (ઉનાળામાં) પડે તો અને તેમાં વાતકફનું અનુબંધન હોય તો તેને હમેશા રોકવું જોઇએ. ૧૮૫

રક્તસંગ્રાહિ ઔષધ—કડાછાલનો ક્વાથ કરીને સુંઠ નાખીને પીવાથી સ્નિગ્ધ રક્ત બંધ થઇ જાય છે એ પ્રમાણે દાડમની છાલના ક્વાથમાં સુંઠ નાખીને સેવન કરવાથી અથવા રતાંજળીના ક્વાથમાં સુંઠ નાખીને સેવન કરવાથી લોહિ બંધ થઇ જાય છે ૧૮૬ અથવા ચંદન કરીયાતું, ધમાસો, સુંઠ એના ક્વાથનું સેવન કરવાથી રક્તાર્શ બંધ થઇ જાય છે, અથવા દારૂહળદર, તજ, વાળો અને લીંબડાની છાલનો ક્વાથ, પિવાથી રક્તાર્શ મટે છે ૧૮૭ અતિવીશ, કડાછાલ, ઇંદ્રજવ, રસવંતીનું ચૂર્ણ, મધ તથા ચોખાના ધોવણમાં આપવાથી [જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે પીવું] રક્તાર્શ મટી જાય છે ૧૮૮

કુટજાદિ ક્વાથ-કડાછાલ લીલી લાવી તેને અધકચરી ખાંડીને ૧૦ શેર લઇ વરસાદના પાણીમાં પલાળવી પછી તેને ઉકાળવી, જ્યારે પાણીને તેનો રસ ખુબ નિકળે ત્યારે નિચે ઉતારી ઠંડુ થવા દઇને ગળી લેવું ૧૮૯ આ ક્વાથમાં, મોચરસ, રીસામણી ફાગનું ચુર્ણ સમાન [સરખે] ભાગે લઇને મેળવવું અને એ સર્વેના બરાબર ઇંદ્રજવ વાટીને મેળવવાં. ૧૯૦ આ બધાને અગ્નિપર ચડાવીને પકવતા પકવતા કડછીએ ચોટે તેવું થાય તે અવલેહ કહેવાય, તેને ઉતારીને રોગીના યોગ્ય બળાબળનો વિચાર કરી માત્રામાં આપવાથી રક્તાર્શ મટી જાય છે ૧૯૧

આને બકરીના દુધની સાથે અથવા પેયા અથવા મંડ સાથે દેવું, ઔશધ પચી ગયા પછી ઉપર બકરીનું દુધ તથા ભાત ખાવા આ રસક્રિયાના પ્રયોગથી રક્તાર્શ, રક્તાતિસાર, લોહિથી થએલી પીડા તથા પ્રબળ રક્તપિત્ત નષ્ટ થઇ જાય છે. ૧૯૩

અન્ય પ્રયોગ-નિલકમળ, રીસામણી, મોચરસ, રક્તચંદન, તલ, ને નેસોદર, એને બકરીના દુધની સાથે પાવાથી અને બકરીનું દુધ તથા કમોદના ચોખા ખાવાથી ૧૯૪ અથવા બકરીનુ દુધ થવાનો રસ, એને મેળવીને પીવાથી રક્તાર્શ મટે છે, ૧૯૫

કાળીપાટ, ઇંદ્રજવ, ગસરતી, સુંઠ, જવખા, બીલીના ગરભનું ચુર્ણ સેવન કરવાથી શુળયુક્ત રક્તાર્શ મટે છે ૧૯૬

અથવા દારૂહળદર, ચરીયાતું, મોથ, જવાસો એનુ ચુર્ણ સેવન કરવાથી પણ રક્તાર્શ મટે છે તથા જો શુળવાળુ બહુજ રક્તસ્રાવ હોય તો દાર્વ્યાદિ ચારે પદાર્થના કવાથમાથી ઠલમા ઘી પકવી સિદ્ધ કરીને પિવાથી રક્તાર્શ મટે છે ૧૯૭

અર્શપર ઘૃતપ્રયોગ કટ્ફળ, ઇંદ્રજવ દેવદાર નીલોત્પલ (નીલકમળ) લોદર, ધાવડીના ફુલ એના કલ્કના સાથે સિદ્ધ કરેલુ ઘી શુળયુક્ત રક્તાર્શમા દેવુ ૧૯૮

અથવા દાડમનો રસ અને જવખારના સાથે સિદ્ધ કરેલુ ઘી અથવા ધોરીગત્નીના રસ સાથે અથવા દહી સાથે સિદ્ધ કરેલું ઘી શુળ યુક્ત રક્તાર્શમા સેવન કરવુ જોઇએ ૧૯૯

રક્તાર્શપર પેયા-(ગળ્ડી) ચુક્રિકા (ખાટી લુણી) દેશગ, નિલકમળ તથા ખપાટ પ્રશ્નિપર્ણીથી સિદ્ધ કરેલી પેયા લાભ સહિત લેવાથી રક્તાર્શને દુર કરે છે. અથવા નેત્રવાળો બીલીનો ગર્ભ, સુંઠ એના કવાથમા સિદ્ધ કરેલી પેયા માખણ નાખીને પીવાથી અથવા લમણ અને ગધના સાથે સિદ્ધ કરેલ અથવા ઘી તેલમા તળેલુ આમળી, દાડમ, કોકમ, તથા બોરની ખટાઇ નાખીને તે પેયા પાન કરવાથી (૨૦૧ ૨૦૨,) રક્તાતિસાર, શુળ, પ્રવાહીકા તથા સોજા મટે છે ૨૦૨

અન્ય પ્રયોગ-લાવણુ (ખબારી) આમળા, સંદેઠ કાચનાર (કર્બુદાર) દાડમ, લસણ ચીમડો, ક્ષીરીણી, ચુકો વડની કુંપળો પટાવા કાચનારનાં ફુલ અને દહિની મલાઇ એનાથી સિદ્ધ કરેલુ પડ્યુષ સેવન કરવાથી (૯ પ્રકારના નોખા નોખા અત્યંત લોહી નીકળતું હોય તો પણ બંધ થઇ જાય છે ૨૦૩, ૨૦૪ જો હરસમાથી લોહિ વહેતું હોય તો દુગણી (કાંદાનું શાક) ખાવુ, પોઇનુ શાક, ધાસ સાથે સિદ્ધ કરીને દેવુ અથવા મસુરની દાળમા દહી નાખી ખાવુ ૨૦૫

समजु स्त्रीओना स्वार्थनी वात.

'આજનો લ્હાવો લીજીએ રે' કાલ કોણે દીઠી છે ?' એ મતનાં ઘણા છે. ફકત વર્તમાનની જ વાત કરનાર અને ભવિષ્યની બે પર્વાઈ ધરાવનાર આજ ઘણા માણસો અસ્તિત્વ ધરાવે છે દીર્ઘદૃષ્ટિ, લાંબી પ્હોચ એમનામા નથી, ફેશનની ભક્ત સ્ત્રીઓ આ વર્ગમા આવે છે

પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓના સહવાસમા આવી એમનુ આંધળુ અનુકરણ કરનાર સ્ત્રીઓ જોઈ મને દયા આવે છે એમનો પ્હેરવેશ જોઈ એમના અવિચારનો વિચાર કરતા મને કંપારી આવે છે એમને મન એમની શારીરિક જરૂરિઆતો કઈ પણ અગત્યની લાગતી નથી એમના વ્યક્તિત્વની ખીલવટ માટે તેમજ એમનુ સ્વાસ્થ્ય સાચવવા માટે બહુજ અગત્યની વાત–એમના સ્નાયુઓના ચાપલ્યની જરૂર–થી તો એ કેવળ બેપર્વા જ છે લગભગ તમામ પ્રસંગોએ એમના પહેરવા ઓઢવાની મુખ્ય ચોટ તો એમની બેડોળપણુ ઢાંકવાની જ હોય છે ધારણ કરનારનુ વ્યક્તિત્વ ઓળખવાનો પ્રયાસ તો ક્યાહી ભાગ્યે જ હશે

કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓ પ્હેરે ઓઢે છે તે મરદોને રીઝવવા વાસ્તે જ પુરૂષો બાહ્ય ભપકાથી તૃપ્ત થાય છે એમ એ સમજે છે એમનું માનવુ છે કે એ પેઈન્ટ અને પાઉડરની પાર પ્હોચી શકતા નથી જે રૂપ રંગ ઘાટ એમની નજરે પડે છે તેને એ નૈસર્ગિક જ સમજી લે છે એમ એ માને છે એમને મન તો એમજ છે કે એ રહિત પ્રતિમા હોવાનો ખ્યાલ પણ એમને હોવો સભવતો નથી

અલબત્ત એવા અલ્પબુદ્ધિના ઘણા માણસો છે કે જે આ ઢોંગ, આ વેષ આ કૃત્રિમતા સ્ત્રીના સૌન્દર્ય સારૂ આવશ્યક સમજે છે પણ જેમ જેમ એમના સમજવામા સત્ય આવશે તેમ તેમ એ વર્ગ ઓગળી જશે, સારાસાર સમજે તે જ ખરો મર્દ અને એવા મર્દ તો પોતાને સારૂ એવીજ પત્ની ખોળે કે જે સશક્ત અને સુદૃઢ સતાનની જનેતા થવાને લાયકી ધરાવતી હોય. આંખને આનન્દ આપનાર પુતળી માત્રથી જ એ સતોષ પામે નહિ

વ્યાયામમા ફળ અગમહેનતના લાભ સ્ત્રીઓને યથાર્થ રીતે સમજાવવા જોઈએ

ફેશનની ભક્ત સ્ત્રીઓ કન્પિણુ સહ્યાયમાંથી હાથ કાઢતી નથી, મિથ્યા પ્રતિષ્ઠાને હમેશા વળગી રહે છે અને જ્યાને ત્યાં માની લીધેલી (સભ્યતા) ને હરવખત આગળ ધરે છે આના પરિણામ ખોટા આવે છે અને એનુ પ્રાયશ્ચિત ભાવી પ્રજાને ભોગવવુ પડે છે

આ અનિષ્ટ નિવારવાનો ફક્ત એકજ ઈલાજ છે અને તે એ છે કે કન્યાઓને લગ્નની જવાબદારી, માતૃપદની મહત્તા વગેરે સમજાય એવી રીતે કેળવણી આપવી જોઈએ માતા બનવા વાસ્તે શારીરિક અંગ કેવા હોવા જોઈએ તે જો એકવાર એમના મગજમા યથેચ્છ ઠસાવાય તો પછી મને ખાત્રિ છે કે એ પોતાની બધી મુર્ખામીઓ તજી દેશે એવુ તે કોણ હોય કે જે પોતાના પ્યારા સતાનનુ જીવન અને સ્વાસ્થ્ય ચુકે ?

ઉંચી એડીના બુટ પ્હેરવાથી કરોડ વાંકી ચુકી થઈ જાય છે અને કમ્મર ઢરી જાય છે, ઉંચી એડીના બુટ પહેરવાથી શારિરિક અંગની સ્વતંત્ર હિલચાલ પરવશ બની જાય છે એથી સ્ત્રીયોગ્ય શક્તિનો વિકાસ અટકે છે યાદ રાખજો કે જે સ્ત્રી ઉંચી એડીના

અણીઆળા બુટ પ્હેરે છે, તસતસતા ચોળી ઢમખા પ્હેરે છે ભચડી નાખતા ચુસ્ત કમરપટા પ્હેરે છે તે પત્નીપદ, માતૃપદ યથેષ્ટ ભોગવવાની લાયકાત ગુમાવી બેસે છે

સ્ત્રીઓની હાલની ફેશન એ મોટામા મોટો શ્રાપ છે અર્વાચિન પ્રજાનુ એકે એક સંતાન એ શ્રાપનુ ફળ ભોગવી રહેલ છે એ ફળ બીજુ કોઇ નહિ પણ એની શક્તિક્ષીણતા શરીરની જરૂરીયાતો જોઇ જાણીને જ (ગૈરી) મધાની જોઇએ એમ ન માનતા કે હુ સૌન્દર્યનો નાશ કરાવવા ઇચ્છુ છુ, પણ હા જે ફેશનને અનુસરવાથી સ્ત્રીઓની શક્તિ ગુમાવાતી હોય તેને તો હુ સૈતાન જ સમજુ છુ

નિર્બળતા અસ્થિરતાને સ્ત્રી સ્વભાવ ગણ્યો છે પણ એતો અધકારમય મધ્યકાળની માન્યતાનો વારસો છે, સ્ત્રીનુ સ્ત્રીત્વ જળવાય એવા કપડા પ્હેરવા ઓઢવા અને સપૂર્ણ સ્વતત્ર હોવુ જોઇએ જો એનુ શરીર સ્વતત્ર હોવુ જોઇએ તો પછી એના પગ પરતત્ર કેમ હોવા જોઈએ ? જો તન જકડાયલુ હોય તો મન પણ ગઠાઇ જાય, જો તમે તમારૂ શરીર વધવા ન દો એની શક્તિઓ ખીલવવા ન દો તો પછી તમારૂ તન તેમજ મન બન્ને અપૂર્ણ અને અપક્વ રહેવાના, જો તમારે 'સ્ટાયલિશ' થવુ હોય, ફૈશનેબલ બનવુ હોય તો તમને છુટ છે પણ એક શરતે કે કુદરતને કોપાયમાન કરતા નહિ, નિત્ય નિદાન એક બે વાર તો તમારા શરીરને પાશમુક્ત કરી એની પ્રગતિની વૃત્તિને, માર્ગ મોકળો કરી આપજો અને એમ કરશો તો તમે ફેશન પણ કરી શકશો અને ખરી સ્ત્રી પણ બની શકશો, એમ કરવાથી તમે સ્ત્રીની નિયમિત અને સનાતન વૃત્તિઓને પણ વિકસાવી શકશો એમ થશે એટલે તમારૂ સૌન્દર્ય ફક્ત ઝબુક વિજળી જેવુ જ નહિ હોય, તમે ફક્ત આખને આનદ આપનારા જ નહિ હો, કિન્તુ જનેતા થયા છતાય તમારૂ આકર્ષણ હમેશને માટે એનુ ને એવુ જ હશે અને ત્યારેજ જીવનનો અર્થ તમને સમજાશે જીવનનુ મૂલ્ય તમે આકશો જેને માટે તમારો ઉદ્ભવ, જેને માટે તમારૂ અસ્તિત્વ છે તેને તમે યોગ્ય ન્યાય આપ્યો છે એ તમને ત્યારે જ જણાશે માગ પુરી પડવાથી તમારા હૃદયસ્થળ આત્માને પણ ત્યારેજ શાન્તિ વળશે

જે કન્યા ઉપર દર્શાવેલા સિદ્ધાન્તને પોતાના માર્ગદર્શક ગણી લે તે ઉમ્મરે પુગતા આદર્શ સ્ત્રી બને, એને શક્તિ હોય એવુ વ્યક્તિત્વ હોય એનો ભાર પડે, નિષ્ફળ તો એ કયારેય ન નીવડે

સપૂર્ણ વિકસીત સ્ત્રીત્વમા જે આકર્ષક ખાસિયતો હોવી જોઈએ તે એનામા હોય છે એનુ એણુ નષ્ટ થયલુ હોતુ નથી નખશિખા પર્યત એ સ્ત્રીજ છે

ચ્યવનનાથ શુક્લ

બીલખાથી બ્રહ્મનિષ્ટ મહારાજશ્રી શ્રીમન્નથુરામ શર્મા લખે છે કે

હિદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા એ નામનુ આપનુ રચેલુ પુસ્તક જોયુ, એ પુસ્તકમા ભારતખડમા યાત્રા કરનાર સ્ત્રીપુરુષોને જાણવા યોગ્ય ઘણા ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ કરેલો છે ભારતખડમાના તીર્થસ્થળોની ઉપયોગી માહીતી પણ સારી આપી છે યાત્રા કરવાની ઇચ્છા રાખનારને તથા ઘેર બેસીને યાત્રાના સ્થળોનુ વર્ણન વાચવાની ઇચ્છા રાખનારને તે પુસ્તક ઘણુ ઉપયોગી થઇ પડે એવુ છે

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

સ્વર્ગનો પ્રકાશ—લેખક સ્વ૦ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીઆર ચોરવાડ, પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદજી અમદાવાદ, પૃષ્ટ ૩૪૮ મૂલ્ય ૧ દાનસ્વ પઢીઆરનુ લખેલુ પણ છપાયલુ નહિ તેનુ અપ્રસિદ્ધ આ પુસ્તક સ્વામિ અખંડાનંદજીએ પ્રસિદ્ધ કરી તેમા પાને પાને ભરેલા જ્ઞાનનો, ઉપદેશનો અને અંતરના આનંદને છલકાવનાર વસ્તુને જનસમાજ સમક્ષ મૂકી ઘણોજ ઉપકાર કર્યો છે તેમા ભક્તિમાર્ગને સમજાવનાર વિષયો ઉત્તમ દૃષ્ટાંતો સાથે સમજાવ્યા છે વાચતા આનંદ પડે, રસ પ્રવાહ જળવાઇ રહે છતા જ્ઞાનનો લાભ મળે એવુ ઉત્તમ દળદાર પુસ્તક નજીવી કિંમતે મળતું હોય સર્વ કોઇ તેનો લાભ લેશે એવી આશા છે

ટેલીપથી ઇન્સ્ટ્રક્ટર અથવા માનસિક સંદેશ શિક્ષક પ્રકાશક પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ, વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય અડાજણ (સુરત) મૂલ્ય ০ાા આ પુસ્તકમા વિચાર શક્તિને કેળવી, તે દ્વારા આકર્ષણ શક્તિ કેમ ખીલવવી, માનસિક સંદેશા મોકલવાની કળા અને દૃઢ સંકલ્પાનુસાર કાર્યસાધક બળ મેળવી શકાય તેવા ઉપાયો છે વિચાર શકિતને કેળવી આત્મશક્તિ જાગ્રત કરવા ઇચ્છનારને આ પુસ્તક ઉપયોગી અને સસ્તું છે

પુસ્તકાલય—ત્રિમાસિક-તંત્રી નાનાભાઇ ચંદ્રશેખર દીવાનજી, વ્યવસ્થાપક ભાઇલાલ ખુશાલભાઇ પટેલ, મંત્રી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, આર્ય સુધારક પ્રેસ બિલ્ડીંગ વડોદરા અંક ૧ લો આ ત્રિમાસિક દ્વારા વડોદરા રાજ્યના તેમજ બીજા પ્રસિદ્ધ પુસ્તકાલયોની હકીકત જનસમૂહ આગળ મૂકવાનો ઉદ્દેશ જણાય છે, તેમા પુસ્તકાલયોની નોંધ, પુસ્તકોની વર્ણનાત્મક યાદી, સંગ્રહી રાખવા યોગ્ય પુસ્તકોની નોંધ, નવા નવા પુસ્તકોની નોંધ વિગેરે આપવાનો હેતુ હોય તેમ લાગે છે લાયબ્રેરીઓને આ ત્રિમાસીકથી ઘણું જાણવાનું મળશે, એક બીજા પુસ્તકાલયના વહીવટની ખબર પડશે અને તેથી તેમને આ ત્રિમાસીક માર્ગદર્શક થઇ પડશે એવી આશા છે વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૩-૦-૦ છે.

ત્રિપાઠી કંપનીની ડાયરીઓ—મુંબાઇના પ્રસિદ્ધ બુકસેલર મેસર્સ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપનીની પોકેટ ડાયરી ૦-૬-૦, ત્રિપાઠી ડાયરી મૂલ્ય ૦-૧૪-૦ ઑફીસ ડાયરી મૂલ્ય રૂ ૧-૨-૦ ભીંતે લગાવવાનું સુંદર કેલેન્ડર અમને મળ્યાં છે, ડાયરીઓ આજકાલ ઘણી નીકળે છે -

છતા ત્રિપાઠી કંપનીની ડાયરીઓ સર્વ કરતા ઉત્તમ ગણાય છે, તેના કાગળો, બાઇન્ડીંગ ટકાઉપણુ ઉંચા પ્રકારનુ હોવાથી તે ડાયરીઓ લોકો ખુશીથી ખરીદે છે કેલેન્ડર પણ ઉત્તમ છે તેમા વચ્ચે સ્વ૦ સાક્ષરશ્રી ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીનો સુંદર ફોટો છાપેલો છે તારીખ તીથીના પાન ફાડવાના છે આ પ્રમાણે ત્રિપાઠી કંપની પોતાના ગ્રાહકોને કેલેન્ડર આપી સંતોષે છે ડાયરીઓ માટે ત્રિપાઠી કંપનીને મુંબાઇ લખવુ

विलास सुंदरी

(અનુસંધાન આસોના પાન ૨૦૦ થી)

પ્રકરણ ૯ મું.

આત્માનંદ

લક્ષ્મિસિંહ હવે સુધર્યો હતો, પ્રજાનું મન સંતોષ પામે તેવી રીતે પોતાના સ્ટેટનો વહીવટ કરતો હતો તેની સ્ત્રી વિલાસ સુંદરી પતિવ્રતા હતી, પતિને વારવાર યોગ્ય સલાહ આપી ધર્મ પ્રતિ વાળતી હતી, આવકનો દશાંશ ભાગ ધર્મ કાર્યમા ગાળતી અપંગ, ગરીબ, નિરાધાર, રોગી મનુષ્યોને તે મદદ કરતી ઘણીવાર તે સાધારણ સ્ત્રીના વેશે રોગીઓની મુલાકાત લેતી

ધનજી અને દીવાળીને ચોરીનો માલ લઈ ભરૂચ સ્ટેશનેથી ઉતરતા-માનસિંહ નામના એક માણસે જોયા, માનસિંહ લક્ષ્મિસિંહના સ્ટેટમા ફોજદાર હતો, તે દીવાળીની તપાસ કરવા નીકળ્યો હતો, ભરૂચની પોલીસની મદદ લઇ તેણે તેમની ઝડતી લઇ ચોરીનો માલ પકડ્યો, અને બન્નેને કેદ કરી લક્ષ્મિસિંહ પાસે લઇ ગયો માલ લક્ષ્મિસિંહે ઓળખ્યો દિવાળીએ કહેવાનુ હતું તે કહ્યું, વિલાસ સુંદરીના આગ્રહથી દીવાળી તથા ધનજીને છોડી દીધા દીવાળી પોતાની મા પાસે ગઇ, અને ધનજી મુંબાઇ ગયો.

રામદાસને મદદ કરનાર, લક્ષ્મિસિંહને ઠેકાણે લાવનાર વૃદ્ધ સાધુ પુરુષ આત્માનંદ વારવાર લક્ષ્મિસિંહની મુલાકાત લેતા તેમને ધર્મકાર્યમા જેટલાં નાણા જોઇએ તેટલા લક્ષ્મિસિંહ પાસેથી મળતા તેમનુ કાર્ય સેવાનુ હતુ તે ત્યાંથી પાંચેક માઇલ ઉપર એક જગત હતુ ત્યા આશ્રમ બાંધી રહેતા પાસે નદી હતી, બે ચાર ગાયો રાખતા, પોતે પવિત્ર સાધુ જીવન ગાળતા, પાસે દશેક વીઘા જમીન હતી તે ભાગે વવરાવતા, તેની ઉપજમાથી પોતાનુ ગુજરાન ચલાવતા, ગામડાંમા ફરતા, રોગીઓને મફત દવા આપતા, નિરાધાર ગરીબોને સહાય આપતા, પોતે શરીરે સુદૃઢ અને બળવાન હતા, તેમની ઉમ્મર પચાસેક વર્ષની હતી છતા શરીર મજબુત હતું પોતે સદા પ્રસન્નવદન રહેતા, બ્રહ્મોપાસના કરી કંઇક યોગની કળાઓ પણ સિદ્ધ કરી હતી પોતે અંગ્રેજી તેમ સંસ્કૃત પણ સારૂ જાણતા, તેમને નોકરી કરવા તરફ તિરસ્કાર હતો જેથી સ્વતંત્ર જીવન ગાળતા તેમને સ્વાર્થ હતો નહિ, વિષયોની લાલસા ન્હોતી તેમને બે ચાર શિષ્યો હતા, તે તેમની સેવા કરવા તેમની પાસે રહેતા, પાસે એક નાનો સરખો બગીચો બનાવ્યો હતો તેમા સુંદર ફુલ ઝાડ ઉપરાંત ઉપયોગી વનસ્પતિ વાવી હતી, તે બગીચાની મધ્યે એક આમલીના ઝાડ નીચે સુંદર ઓટલો બનાવ્યો હતો એ ઓટલા ઉપર આસન નાખી તે ત્યા ઘણી વાર ધ્યાનસ્થ થઇ બેસતા.

આત્માનંદ આજુ બાજુના ગામડામા ઘણીવાર જતા, ત્યાના પ્રપંચી, નીચ, અધમ મનુષ્યોને ઠેકાણે લાવી દેતા, લક્ષ્મિસિંહના અનાચારની વાત સાંભળી તેને પણ તેમણે સીધો કરી દીધો, આ આશ્રમમા તેને થોડા દિવસ રાખ્યો હતો. તે પછી લક્ષ્મિસિંહ ઘણી વાર અહીં આવતો, વિલાસસુંદરી પણ આવતી, અને આશ્રમને બંને પતિપત્ની મદદ કરતા,

અપૂર્ણ

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૧૨] પોષ સંવત ૧૯૮૧-જાનેવારી સને ૧૯૨૫ [અંક ૧૧

सर्व समयमां उपास्यथी संलग्न रहेनार वृत्तिना भावो.

(આવો આવો હૃદય નાથ એ લય૦)

પેલા પેલા દૂર દૂર ઉભા મુજ હૈયાના હાર,
હૈયાના, આહયાના, તહિયાના, સદાના,
એનો મુજ જન્મો જન્મ યુગ જીવનના આધાર, પેલા૦

દૂર દિસે પણ મુજને, આકર્ષે છે પાસ,
નિજ હૈયામાં પણ કદી-કદી મુજ કરે સમાસ,
સ્વેચ્છાથી કાઢી મને દેઈ બ્હાર,
ફેંકે દડો જેમ નભની મોઝાર,
ફેંકી દે ગાઉ હજાર, પેલા૦

પણ હું તો પાછો વળી, ઉતરૂં ત્યાંનો ત્યાંજ,
ત્યાં તત્પર જોઉ એમને, મુજને ઝીલવા કાજ,
એ તો ખેલાડી ને હું ખેલનાર,
મુજને રમાડીને રીઝે અપાર,
હું એ એથી રીઝનાર, પેલા૦

દૂર જાઉં કે નિકટ હોઉં, પણ એના અભિમુખ,
મુજ સમુખ એ પણ રહે, ત્યાં પછી કોને દુઃખ
ભેદ ટળી વળી કોઈક વાર,
એમાં હું ને હું માં એ ભળનાર,
સન્દેશો ને જેમ તાર, પેલા૦

(શ્રી. ઉ.)

अभ्यंतर प्रदेशमांथी उठता नैसर्गिक ध्वनिने श्रवण करनार साधकना उद्‌गार.

(મીઠી મીઠી આગતીયાની ડાળ રે એ લય)

ઝીણો ઝીણો કોઈક મધુરો નાદ રે આજ મારે શ્રવણે પડે.
જેમાં ભાવ ભર્યો કંઈ અભાવ રે સહજે સુણાય ન કોઈ વડે
ક્યાંથી આવે રે, એનું સ્થળ ના જણાય
કો સુણાવે રે, એહ પણ ના કહાય,
ઉંડે ઉંડે સંભળાય. શુન્યે શાન્ત શાંતિ થાય, ક્યાંથી૦
એ મહિ વૃત્તિ થતાં સહજ સ્વભાવે લીન,
નાદ સ્વરૂપ થઈ રહે કશું ન ત્યાં પરિચ્છિન્ન, ક્યાંથી૦
જગ કે જગના ભર્મનો, રહે ન કશોએ ભાસ,
નાદ રૂપે પ્રસરી રહે, ચિન્મય માત્ર વિલાસ, ક્યાંથી૦
નાદે નિમગ્નતા થતાં જેહ અવાચ્ય-સ્વરૂપ,
અનુભવ કરનારો થઈ, રહે અનુભવ રૂપ, ક્યાંથી૦

શ્રી ઉ

तत्त्वानुभव केवी रीते थाय छे?

(સાર આ સંસારમાં ન જોયો, એ લય)

કેમ કરી તત્ત્વમાં જવાનું. કો તત્ત્વજ્ઞાનિ
કહો મને, કેમ કરી તત્ત્વમાં જવાનું?
સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ એ ત્રણે, નિત્ય મહા કારણે શી રીતે રહેવાનું? કે૦
વૈખરી મધ્યમા, પશ્યન્તી ત્યાગીને ક્યાંથી પરામાં પેસવાનું? કે૦
ભેદી પૂરક છકાક પિંડમાં કેવી નેત્રોથી જોવાનું? કે૦
ઉત્થાન કુંડલિનીનું કરી શી રીતે મૂર્દ્ધાના માર્ગમાં ચઢવાનું? કે૦
સૌષુમ્ણ માર્ગેથી પરમ આકાશમાં કહોને શી રીતે ઉડવાનું? કે૦
કેવી રીતે પંચ કોશ પાર જઈને કોશાતીતે પ્રવેશવાનું? કે૦
કેરા તત્ત્વાભ્યાસે સર્વોપરિ તત્ત્વમાં દૃશ્ય આ અનેક સમાવાનું? કે૦
નરહરિ ઉપદિષ્ટ સાધન સાધતાં સન્મય-ચિન્મય થવાનું! કે૦

શ્રી જ૦ દેવી.

आत्मबळनी प्राप्ति.

આ જગત પરમાત્માથી રચાયું છે શ્રોત્રાદિક ઇંદ્રિયો આત્માથી બહિર્મુખ રહે છે. કામક્રોધાદિક શત્રુઓથી જો ઇંદ્રિયો પરાધિન થઇ બેસે છે તો તે આત્માના સ્વરૂપને જોઇ શકતી નથી શ્રોત્રાદિક ઇન્દ્રિયોને સકામ મન વશ રહેછે અને ઇન્દ્રિયો વિષયોને મેળવવાની દોડ ધામ કરે છે તે વેળા સકામ મન પણ તેની પાછળ ભમે છે, જેથી ઇન્દ્રિયોને વિષયો તરફ જતી અટકાવી તેનો નિરોધ કરવામાં આવે તો મન સકામ મટી નિષ્કામ બની શકે.

ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવા માટે પુરૂષે શમદમાદિ સદ્ગુણો ધારણ કરવા ઘટે છે ઇન્દ્રિયો એ મનના દ્વાર છે ઇંદ્રિયો દ્વારા જ મન વિષયોમાં ભટકયા કરે છે અને જ્યાંસુધી જેનું મન વિષયોમાં ભટકે છે ત્યાંસુધી તેને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકતો નથી આત્મા અંતરાત્મા છે, બહાર ભટકવાથી કાંઈ વળતું નથી, જડારના પદાર્થોમાં જ્યાંસુધી મન ભટકે છે ત્યાંસુધી તે પોતાની ચચળતા છોડતું નથી મન જ્યાંસુધી ચચળતાનો ત્યાગ કરી સ્થિર થતું નથી ત્યાસુધી આત્માના દર્શન થઇ શકતાં નથી. મનને સ્થિર કરવા માટે ઇન્દ્રિયોને બહારના વિષયોમાં ન ભટકવા દેતા તેને અતરમા એકાગ્ર કરવી એ પ્રમાણે એકાગ્રતા સધાતાં મનનો નિરોધ થવાનો અને મનને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થવાની

મનને કાંઇને કાંઇ કામ જોઇએ છીએ મન પ્રયત્નશીલ કિંવા ચચળ છે જો તેને નવરૂ બેસાડી મુકો તો તે વધુ ચચળ બનવાનુ પણ જો તેને કોઇ કામમાં જોડી દેઇશુ તો તે પોતાનું ધ્યાન તે કામ તરફ જોડશે છતાં પણ તે પોતાની ચચળતા છોડતું નથી. તો પણ મનને નવરૂ મૂકવા કરતા કોઇ પણ કામમા જોડવુ હવે જો તેને વિષયોમાં ભટકવા દઇએ તો તેની ચચળતા વધવાની પણ તેને પરમાત્માનુ ધ્યાન કરવામા જોડીયે તો તેની ચચળતા ક્રમે કરી નષ્ટ થતા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થવાની, અને તેથીજ વિષયોમા ભટકતી વૃત્તિયોને પરમાત્મા તરફ વાળવા માટે દરરોજ પા અર્ધો કલાક સંયમ, સધ્યોપાસના, ભજન, કિર્તન વિગેરે સત્કર્મો કરવાનુ શાસ્ત્રો અને સત્પુરૂષોએ વિધાન કરેલુ છે

જેઓ રાત દિવસ સસારમા રચીપચી રહેછે, ઉદ્યોગ ધધો કરેછે, વિષયોને મેળવવાની ચિંતા સેવ્યા કરેછે અને પોતાના અતરાત્માના જ્ઞાનને સપાદન કરવા માટે થોડો સમય પણ કાઢતા નથી, તેમનું મન વિષયોમાંજ ભટકતુ હોવાથી તેમને આત્મા કે પરમાત્માના જ્ઞાનનો લાભ મળી શકતો નથી. જેમને પોતાના અતરાત્માનું જ્ઞાન મેળવવુ છે જેમને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવો છે તેમણે તો શરીરનિર્વાહ પુરતો વ્યવહાર સેવી પછી વિષયોમા ભટકતી ઇંદ્રિયોને પોતાના અતરાત્મા તરફ વાળવી ઘટે છે, અને તેને માટે સત્શાસ્ત્ર શ્રવણ તેનું મનન અને નિદિધ્યાસન એ વિગેરે સાધનો દ્વારા પોતનું ચિત્ત ઇશ્વરમાં જોડવુ ઘટે છે

ઇંદ્રિયોદ્વારા જેનું મન વિષયોમાં ભટકતું હોય છે તેને આત્મજ્ઞાન થતુ નથી ઇંદ્રિયો એ એક જાળ સમાન છે અને મન મત્સ્ય જેવુ છે. જેમ નદીનુ કે તળાવનું માછલું જાળમાં નાખેલા લોટને ગ્રહણ કરવા માટે માંહીએ નાખેલી જાળમાં ભરાય છે અને લોટની લાલચે પાછુ ન નીકળતા પ્રાણ ખુવે છે તેમ વિષયોની લાલચથી મન ઇંદ્રિયોરૂપી જાળમાં ફસાય છે ઇંદ્રિયો તેને વિષયોમાં લપટાવે છે અને અતે મત્સ્યની

માફક આ ભવબંધનમાંથી છુટી શકતું નથી માટે જેમને ખરૂં સુખ પરમાત્માનું જ્ઞાન મેળવવાની ઈચ્છા હોય તેમણે તો વિષયોમાંથી ઇન્દ્રિયોને પાછી વાળી નિરોધ કરવો મનને વશ કરી આત્મચિંતનમાં યોજવું અને બહાર ભટકતી વૃત્તિઓને અંતરમાં એકાગ્ર કરવી આત્મચિંતનનું ફળ નિત્ય છે જેમ કુવાકાંઠાના એક પત્થર ઉપર વારંવાર દોરડાનો ઘસારો થતાં પથ્થર પણ ઘસાઇ તેમાં કાપા પડે છે, જેમ લોખંડને લોખંડ ઘસવાથી અગ્નિ ઝરે છે તેમ મનને વારંવાર આત્મચિંતનમાં જોડવાથી આત્મજ્યોતિ પ્રકટે છે, આત્મજ્ઞાન થાય છે અને આત્માની દિવ્યજ્યોતિના દર્શન થતાં આત્માની અદ્ભૂત શક્તિઓ પુરૂષમાં પ્રકટ થાય છે

કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન એ સર્વ આત્મચિંતનનાજ જુદા જુદા માર્ગો છે, ભક્તિથી પરમાત્મા વશ થાય છે, યોગથી સમાધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાયછે, અને તત્વવિચારથી બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે, તે બધા માર્ગો ભલે જુદા જુદા દેખાતા હોય છતાં તે સર્વમાં વિષયોમાં ભટકતી વૃત્તિઓને અંતરમાં એકાગ્ર કરી આત્મચિંતન કરવાનું વિધાન હોય છે સર્વ માર્ગનો માત્ર આત્મચિંતનમાં સમાવેશ થઇ જાય છે માટે પરમાત્માને ઓળખવા માટે પરમાત્માનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા આત્મા પરમાત્માનો સાક્ષાતકાર કરવા આત્મચિંતન કરવું એ સર્વોત્તમ ઉપાય છે

કોઇપણ ઇમારત ચણવા માટે તેનો પાયો પ્રથમ મજબૂત ચણવો જોઇએ, પાયાની મજબુતી ઉપર મકાનની મજબૂતીનો આધાર છે પાયો મજબુત ન હોય તો ઉપરનું ગમે તેવું મજબૂત મકાન પણ ભોંય ભેગું થઇ જાયછે તેમ આત્મચિંતન કરનારને પણ પોતાના ચારિત્ર્યને ઉત્તમ બનાવવું એ સર્વથી ઉત્તમ કાર્ય પાયો મજબૂત કરવાનું છે ચારિત્ર્ય ઉચ્ચ કરવા માટે વિષયોમાં ભટકતા મનનો નિરોધ કરવો, સત્યનું પાલન કરવું વિષયોથી લોભાઇ અનીતિ કરવી નહિ, અનીતિમાન મનુષ્યો પરમાત્માનું જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી, તેમનો પાયો રેતી ઉપર ચણેલો માનવો, અને જેઓ વિષયોને વિષવત્ જાણી ત્યજનારા છે તેમનું ચારીત્ર્ય ઉચ્ચ ગણાય છે, તેમને વિષયો લોભાવી શકતા નથી, તેમને તો માત્ર આત્મચિંતન એ એકજ ચિંતન, આત્મસાક્ષાત્કાર એ એકજ ધ્યેય હોય છે

જેમ અગ્નિને ઉધેઇ સ્પર્શ કરી શકતી નથી તેમ જેને ઇષ્ટ ધ્યેય, અને ઉપાસ્ય આત્મા છે જેઓનું ચિત્ત પરમાત્મા તરફ વળેલું હોયછે તેમને જ વિષયો લોભાવી શકતા નથી વિષયોમાં લોભાય તો આત્મજ્ઞાન ન મળે, આત્મજ્ઞાન જોઇતું હોયતો વિષયો છોડવા જોઇએ આ બે માર્ગ છે, વિષયોમાં રચ્યાપચ્યા રહેલા વિષયી મનુષ્યોને ઇશ્વરના મહિમાનું ભાન હોતું નથી તેમને ઇશ્વરના અલૌકિક સામર્થ્યની ખબર હોતી નથી.

પારસમણિ અને કાચનો કકડો એ બેમાં નર્યા માણસને તફાવત ન લાગે પણ ઝવેરી અર્થાત વિદ્વાન મનુષ્ય તો જરૂર પારસમણિ અને કાચને પારખી શકે છે જેને પારસમણિ મેળવવાનો દૃઢ નિશ્ચય છે તે પછી કાચના કકડાથી શા માટે લોભાય ? જેને કાચના કકડાનો લોભ છે તેને પારસમણિ શી રીતે મળે ? આત્મારૂપી અમૂલ્ય પારસમણિને મેળવવાની જેમને ઇચ્છા છે તે પછી વિષયો કે જે કાચના ટુકડા જેવા ક્ષણિક છે તેમાં કેમ લોભાય ? જો વિષયોમાં ફસાય તો આત્માના દર્શન આ જન્મે નજ થવાનાં. તમારા સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર તમે નજ કરી શકવાના જો વિષયોમાં ભટકતી વૃત્તિયોને રોકી, વિષયોને વિષવત માન્યા તો જરૂર તમારી વૃત્તિઓ આત્મચિંતન પ્રત વળવાની

આ સઘળુ જગત્ એ માત્ર આત્માનો વિલાસ છે. જગત નાશવાન છે, વિષયો ક્ષણિક છે, માત્ર બ્રહ્મ અર્થાત્ આત્મા જ અવિનાશી છે. માટે સમજુ મનુષ્યો સર્વ સુખ જેમાં સમાયેલુ છે એવા આત્માનાં દર્શન કરવા માટે જે પુરુષાર્થ કરવો તેને જ ખરો પુરુષાર્થ માને છે. આત્માનું આ શરીરની બહાર દર્શન થઇ શકતુ નથી, છતાં ઘણા પરમાત્માને પોતાના દેહની બહાર શોધવા મથે છે. જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણે અવસ્થાનો સાક્ષી ચૈતન્ય પરમાત્મા જ છે, તે પરમાત્માને આત્મા માની તેમાં પરમાનદ લેવા પરમાનદને પ્રાપ્ત કરવા ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવો એજ મનુષ્યજન્મનું સાર્થકત્વ છે

આ સસાર કરોળીયાની જાળ જેવો છે જેમાં ન ગુચાતાં પરમાત્મામાં મન પરોવી દેવુ, આત્મચિતનમા મનને જોડવુ એ પરમ કર્તવ્ય છે આત્મા કાઇ મન વાણીનો વિષય નથી જેથી તેનું પોતાના હૃદયમદિરમા ચિત્ત જોડી ચિતન કરવુ, વિષયોમા ભટકતી વૃત્તિયોને અતરમા એકાગ્ર કરવી, વિષયોમા લોભાવુ નહિ, તોજ આત્માનું જ્ઞાન થઇ શકે છે

આત્મા પરમાનદરૂપ છે આ પરમાત્મા જીવરૂપે મનુષ્યોના હૃદયમા રહે છે એ હૃદયમા રહેલા જીવરૂપે જણાતા આત્માને જે જાણી શકે છે તે જ સર્વ જાણવાનું જાણી શકે છે એ આત્મા સ્વયજ્યોતિરૂપ છે જીવને જ્યારે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેનો મોક્ષ થાય છે. ત્યારે તેને બ્રહ્માનદનો અનુભવ થાય છે આત્માના વિચાર કરનાર આત્મચિતન તરફ વળે છે, વિષયોના વિચાર કરનાર સસારની જાળમા ફસાય છે, જ્યા સુધી આપણી વૃત્તિઓ વિષયોમા ભટકે છે ત્યા સુધી આપણે મનુષ્યભાવને પ્રાપ્ત હોઇએ છીએ, ત્યાં સુધી જ જીવના અલ્પજ્ઞતાના ધર્મો આપણામા હોય છે, જ્યારે આપણે પરમાત્મા તરફ વળી વિષયોમા ભટકતી વૃત્તિયોને આત્માભિમુખ કરીએ છીએ ત્યારે આપણે જીવભાવને ભૂલી આત્મજ્ઞાન મેળવીએ છીએ

જ્યાં સુધી આપણા શરીરમા રહેલ આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતુ નથી ત્યા સુધીજ આ સસારના સુખ દુખોનો અનુભવ થાય છે જાગ્રતમાં શરીરને દુખના પ્રસગો અનુભવાય છે, સ્વપ્નમાં સુખ દુખનો ભાસ મનને લીધે અનુભવાય છે પણ સુષુપ્તિમાં તેવુ દુખ અનુભવમાં આવતું નથી આપણું શરીર સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એમ ત્રણ જાતનું ગણાય છે સ્થૂલ શરીર તો આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ અજ્ઞાનરૂપ કારણશરીર પણ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીર દ્વારા જીવના દુખનું કારણ થાય છે સૂક્ષ્મ શરીર અજ્ઞાનરૂપ માયાના કાર્ય જેવુ છે જેથી માયારૂપ કારણના નાશ વગર તેનો નાશ થતો નથી સ્થૂલ શરીર ધારણ કર્યા વગર સૂક્ષ્મ શરીર ભોગ ભોગવી શકતું નથી માટે સ્થૂલ શરીરમાં જ આત્મા પ્રત્યક્ષ થઇ શકે છે

આ શરીર એ નગર જેવુ છે અને તેમા રહેલો જીવાત્મા રાજા જેવો છે, આ શરીરને બે આખ, બે નાક, બે કાન, એક મુખ એ સાત છિદ્રો ઉપર અને વાયુ તથા ઉપસ્થ એ બે દ્વાર નીચે મળી નવ દ્વાર છે, અને નાભિ મધ્યે છે, તથા મસ્તકમા બ્રહ્મરન્ધ્ર એ બે દ્વાર મળી અગીયાર દ્વાર મણાય છે, એ બ્રહ્મરધ્ર નામના અગીયારમા દ્વારમાં સુષુમ્ણા નાડીરૂપ સરસ્વતીનો વાસ છે એ સુષુમ્ણા નાડી મારફતે બ્રહ્મરધ્રમાંથી આ શરીરરૂપ નગરને છોડી યોગીઓ દેવયાનમા થઇ બ્રહ્મલોકમાં જાય છે

એ શરીરરુપી નગરમાં ઇદ્ર, અગ્નિ આદિ દેવતાઓનો નિવાસ છે આત્માને જ્યા સુધી માયાનું આવરણ હોય છે ત્યાં સુધી તે જીવભાવને પામી શરીરરુપી નગરમા રાજા

કરે છે, અને માયાના આવરણને લીધે તેને સુખ દુ:ખનો પણ અનુભવ થાય છે પણ જ્યારે તે પોતાના સ્વપ્રયત્ને માયાના આવરણને દૂર કરી પરમ જ્યોતિરુપ પોતાના આત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરે છે ત્યારે પછી તે સર્વના સાક્ષીરૂપે બની બેસે છે, અને સુખ દુ:ખાદિ ધર્મો પછી તેને સ્પર્શ કરતા નથી.

આ વાત સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સમજી શકાય છે જ્યારે દુ:ખી માણસ પણ નિદ્રામાં પડે છે ત્યારે તે જેટલો વખત સુષુપ્તિ દશામાં હોય છે તે વખતે તે પરમાત્મામાં લય ભાવને પામવાથી તેને દુ:ખની અસર જણાતી નથી તેમ સુષુપ્તિ અવસ્થામાં ઇંદ્રિયાદિકથી મુક્ત આત્મસ્વરુપની શુદ્ધ સ્વરૂપતા સમજવામાં આવે છે.

આત્મા સુખ દુ:ખથી રહિત ચૈતન્યઘન છે, તે નિર્વિકાર, નિર્મમ અને આનંદ સ્વરુપ છે તે નિત્યમુક્ત હોવાથી શરીરમાં રહેવા છતાં પણ મુક્ત છે જે બધાય છે તે તો મન છે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:

मन एव मनुष्याणां कारणं बन्ध मोक्षयो ।

અર્થાત્–મન જ મનુષ્યને બંધ અને મોક્ષના કારણરૂપ છે. પરમાત્મા તો મનથી પર છે આ શરીરમાં રહેલા માયાના આવરણવાળા જીવાત્માને જ્યારે જ્ઞાનથી પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે તે અવિદ્યારૂપ માયાના આવરણનો છેદ કરે છે, શરીર તો આત્માનું અસ્તિત્વ બતાવનાર એક ચિન્હ છે માટે મનુષ્યે પોતાના હૃદયમાં રહેલા પોતાના અંતરાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા જરૂર પ્રયત્ન કરવો જેમ બને તેમ આત્મચિંતનમાં વધુ સમય ગાળવો. આત્મચિંતન વગર આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ શકે નહિ. આત્મસાક્ષાત્કાર તો વિષયોમાંથી ઇંદ્રિયોને પાછી વાળી અંતરમાં વાળવાનો રોજ અભ્યાસ સેવે ત્યારે જ થાય. ખરેખર, આ જીવનું શિર ચતુ કાને ન ગમે? સંસારમાં ભટકવું, રાગદ્વેષને વશ થઈ રહેવું અને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા રાખવી, આત્મબળવડે પરાક્રમ કરી બતાવવાની ઇચ્છા રાખવી એ નકામી વાતો છે આત્મબળ મેળવવા માટે આત્મ સાક્ષાત્કાર કરવાની જરૂર છે, તે વિષયોમાં ભટકતા ચિત્તે ન થાય, રાગદ્વેષથી ભરેલા અંતઃકરણવાળાથી ન થાય, જીવભાવના અભિમાનથી ઝઝુમવાથી ન થાય, ધર્માચરણનું પાલન ન કરવાથી કાંઈ ન મળે.

આત્મા એ દુર નથી તમારી નીકટમાં નીકટ છે તે તમારી નજીક છે, તમારે માટે આત્માનાં દ્વાર સદા ખુલ્લાં છે પણ તમે તેનાથી દૂરને દુર નાસો છો તમે તેના પ્રતિ વળો તમારો હાથ ઝાલવા ઈશ્વર તૈયાર છે તમે આત્માના દ્વાર તરફ જતાં વિષયોમાંજ સુખ માની આ સંસારની માયાના આવરણને લઈ આત્માથી દુર ભાગો છો, તમારું અંતર પવિત્ર છે, તેને તમે રાગદ્વેષથી દુષિત બનાવ્યું છે રાગદ્વેષ સંસારની વાસના છુટે એટલે છુટે એમ છે વાસના છુટતા ઇંદ્રિયો અંતરમાં એકાગ્ર થવા લાગે છે નદી જેમ સમુદ્ર તરફ વળે છે તેજ પ્રમાણે ઇંદ્રિયો જ્યારે વાસનાથી મુક્ત થઇ અંતરાત્મા પ્રતિ વળે છે તો પછી મનુષ્યને આત્મજ્ઞાન થતા વાર લાગતી નથી,

મન જ્યાં સુધી માયામાં લપટાયલું રહે છે ત્યાં સુધી મનુષ્ય વિષયો માટે ફાંફાં મારે છે, જ્યાં સુધી મનુષ્ય વિષયોમાં લોલુપ્ત રહે છે ત્યાં સુધી તે અનીતિના રસ્તે વળવાને લલચાય છે પણ જેને વિષયોમાં પ્રેમ નથી. જેને વિષયો વિષવત લાગે છે તેના રાગ દ્વેષ છુટી જાય છે, તે અનીતિના માર્ગે જઈ શકતો નથી, તે તો પ્રાણી માત્રમાં

સર્વાત્મભાવને અનુભવે છે એટલે તેનું ચારીત્ર્ય નીર્મળ હોય છે, તેનું ચારીત્ર્ય દુષિત થવા નો સંભવ હોતો નથી, જેનું ચારીત્ર્ય પવીત્ર અને નીર્મળ હોય છે તે પોતાના અંતરાત્મા ને જોઇ શકે છે તેના હૃદયમાંથી આત્માનો અલૌકિક પ્રભાવ, આનંદનો ઝરો અને સુખની રેલ વહ્યાં કરે છે તેને દુઃખ હોતું નથી, સંસારના પદાર્થો મળો કે જાઓ તેની તેના અંતર ઉપર કશી અસર થતી નથી, તે તો પોતાના અંતરાત્માની શાંતિ ઉપર આધાર રાખી હમેશાં આનંદમાં રહે છે

જેમને આ અખંડ શાંતિ, ચિરસ્થાયી સુખ અને અનંત આનંદનો અનુભવ કરવો હોય, તેમણે વિષયોપ્રતિ વ્હેતી વૃત્તિયોને ખાળવી, એ વૃત્તિયોને અંતરમાં એકાગ્ર કરવાનો અભ્યાસ સેવવો વિષયો નાશવંત છે, તે મળે કે ન મળે તેની પરવા છોડવી, વિષયોનો શરીર સાથે સંબંધ છે આત્માનો સ્પર્શ વિષયો થી થતો નથી શરીર છે ત્યાંસુધી માત્ર શરીર નિર્વાહ પુરતો વિહિત વ્યવહાર સેવવો અનીતિના માર્ગે ન વળવુ, નીતિથી પ્રાપ્ત પદાર્થોનું સેવન કરવું અનીતિથી કોઇ પણ વસ્તુ લેવાની ઇચ્છા ન રાખવી અનીતિથી અંતર દુષિત બનેછે નીતિથી અંતર પવિત્ર થાયછે માટે હમેશાં નીતિવાળુ પવિત્ર જીવન ગાળવુ અને વિષયોમા ભટકતા મનને અંતરાત્માના ચિંતનમાં વાળવુ એ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો સરળ ઉપાય છે

આત્મબળ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તો મળે જ્યાંસુધી આત્મજ્ઞાન થયુ નથી ત્યાંસુધી આત્મબળની ઝાંખી થતી નથી, જ્યાંસુધી વિષયોમાં મન ભટકે છે ત્યાંસુધી આત્મબળ મે ળવવાની આશા રાખવી એ વ્યર્થ છે કપડું જો સ્વચ્છ બનાવવુ હોય તો તેનો મેલ ધોઇ નાખવો જોઇએ મેલા કપડાને સાબુ લગાવી ખારામાં બોળી, બાફી, ધોઇ નાખે તોજ તેનો મેલ જાય અને તે સ્વચ્છ બને તેમ જેને અંતર પવિત્ર બનાવવુ હોય, દિવ્ય આત્મ-જ્યોતિના દર્શન કરવાં હોય તો માયાના આવરણ રૂપી મેલ-વિષયોની મલિનતા છોડેજ છુટકો સમજવો કપડાની સ્વચ્છતા ઇચ્છવી ને મેલ ન કાઢવાની મરજી પણ રાખવી એ ન બને. આત્મબળ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી ને મનને વિષયોમા ભટકતું રાખવુ, રાગ દ્વેષથી અંતઃકરણને મલીન બનાવી રાખવુ એ ન બને, જ્યારે વિષયોમા ભટકતા મનને રોકી શકાય વિષયોરૂપી કાદવમાં મનને રગદોળી મેલુ ન થવા દેવાની સાવધાનતા રખાય ત્યારેજ અંતર પવિત્ર બને મનુષ્યો વિષયોને અંતરાત્મા પ્રતિ વળતા અટકાવે છે અને જ્યાંસુધી મનુષ્ય વિષયોમા ગુંથાયલો રહેછે ત્યાંસુધી તેને આત્માનુ જ્ઞાન થતું નથી

આજે આપણે ઘણા માણસોનાં જીવન જોઇએ છીએ તો તેઓ આખો દીવસ વિ-ષયો પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્યોગમા લાગેલા હોય છે, વિષયોનીજ વાતો, વિષયોનું જ ચિંતન, અને વિષયો મેળવવાનો જ ચોવીસ કલાક પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય છે, માત્ર પા કે અર્ધો કલાક દેવમંદીરે જતા હોય, કે જપ, સંયમ, સંધ્યા, ભજન, ઉપાસના કે પ્રાર્થના કરતા હોય તે પણ વિષયોને જ માટે ઇશ્વરની ભક્તિ કરવાથી ઇશ્વર આપણો ઉદ્યોગ ધંધો સારો વધારે, એવી જ આશાથી તે ઇશ્વરોપાસના કરે છે, એ વિષયો શરીરને માટે છે આત્મા સાથે વિષયોને કાંઇ લેવા દેવા હોતા નથી, જ્યા સુધી આવી રીતે મનુષ્ય વિષયો મેળવવામા ભમ્યાં કરે છે ત્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન મેળવવાના માર્ગે તે વળતો નથી.

આત્માનો માર્ગ જુદો છે, વિષયોનો માર્ગ જુદો છે ઉત્તર અને દક્ષિણ એ બે માર્ગે સાથે જવાતું નથી, દક્ષિણમા જવુ હોય તો ઉત્તરનો માર્ગ છોડવો જોઇએ, ઉત્ત-

ામાં જવું હોય તો દક્ષિણનો માર્ગ છોડવો જોઈએ બે દિશામાં સાથે ન જઈ શકાય તેવી રીતે આત્મજ્ઞાન મેળવવું હોય તો વિષયોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, વિષયોમાં મન ભટકતું હોય તો આત્મજ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી મિથ્યા છે એકને છોડે જ બીજું મળે છે વિષયોનો ત્યાગ કરવાથી જ મન આત્માનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અંતરાત્મા પ્રતિ વળે છે જો વિષયોમાં મન ભટકતું રહે તો આત્માના દ્વાર બંધ રહે છે માટે જેમને આત્મજ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા હોય જેમને આત્મબળ મેળવવું હોય તેમણે તો જરૂર વિષયોમાં ભટકતા ચિત્તને રોકવું વિષયોમાંની પ્રીતિ ઉઠાવવી ખરી પ્રીતિ આત્મામાં જોડવી, ઈશ્વર જ્યારે સર્વ સુખ આપનાર છે તો પછી તેને છોડી બીજું મેળવવાને ફાંફાં શા માટે મારવાં.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે ઘરબાર છોડી, કામ ધંધાનો ત્યાગ કરી આજકાલના સાધુઓની માફક ભગવાં પહેરી સંસાર છોડી વનમાં ચાલ્યા જવું એવું કંઈ કરવાનું નથી, આવી રીતે સંસારનો કરેલો ત્યાગ એ ખરો ત્યાગ નથી, આવી રીતે સંસારને છોડી સાધુ થઈ ભટકનારા ત્યાગીઓના મન પણ વિષયોમાં લોલુપ જ હોય છે ખરો ત્યાગ તો જે સ્થિતિમાં મનુષ્ય હોય તે સ્થિતિમાં પણ બની શકાય છે નીતિના માર્ગે મળેલા વિહિત વિષયો મેળવવાથી કાંઈ હાનિ નથી પણ તેની લોલુપતા છોડવી, વિષયો સર્વ નાશવંત છે, ઈશ્વર જ સત્ય છે એમ માની ઈશ્વર પ્રતિ પ્રીતિ જોડવી, અને દિવસમાં થોડો ઘણો સમય પણ આત્મચિંતનમાં ગાળવાનો અભ્યાસ રાખવો

વિષયો પ્રતિના મમત્વનો ત્યાગ એ ખરો ત્યાગ છે જેને વિષયોમાં મમત્વ હોતું નથી તેને વિષયો મળે તો હર્ષ થતો નથી તે જાય તો શોક થતો નથી તેની સ્થિતિ મહાકાશ સમાન રહે છે તેઓ તો પોતાનું ધ્યાન સદા આત્માનુસંધાન કરવામાં જ ગાળે છે તેમને વિષયોમાં મમતા હોતી નથી, તેમને વિષયો લોભાવી શકતા નથી, વિષયો મેળવવા માટે તે અનીતિમય જીવન ગાળી શકતા નથી તે સદા પોતાના અંતરાત્માની શાંતિ કરવામાં જ પ્રીતિવાન રહે છે. અપૂર્ણ.

ગ્રંથાવલોકન.

શ્રી સસ્તા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય —અમદાવાદ તરફથી તેમના હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નીચેના નવા ગ્રંથો અમને અભિપ્રાય માટે મળેલા છે

ગિરધરકૃત રામાયણ —કવિ ગિરધરદાસના હસ્તાક્ષરની પ્રત ઉપરથી છાપી પ્રસિદ્ધ કરનાર સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયના મંત્રી ભિક્ષુ અખંડાનંદ અમદાવાદ ૨૮ ૭૮૪ પાકું પૂંઠું મૂલ્ય રૂ ૨, બીજે રૂ ૨ાા ગિરધરકૃત રામાયણ શુદ્ધ ભાષામાં દરેક ગામેગામમાં સારો કામનોમાં સસ્તી નકલો કિંમતે પ્રસિદ્ધ કરી સ્વામી અખંડાનંદજીએ ખરેખર જનસમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એમ કહી શકાય. ગુજરાતી ભાષામાં ગિરધરકૃત રામાયણ ઘણું પ્રસિદ્ધ જણાય છે લોકોની પ્રીતિ આ રામાયણ ઉપર ઘણી છે આગળ પ્રસિદ્ધ થયેલી રામાયણમાં અશુદ્ધિ જે ઘણી હોવા પામતી, તેથી અશુદ્ધ ભાષા અને સુંદર છપાઈમાં બહાર પડેલા આ ગ્રંથનો જનસમાજમાં સારો સત્કાર થશે એમ માનીએ છીએ. આ પુસ્તકમાં શ્રી રામકથાનો મહિમા ગિરધરદાસનું ટુંક વૃત્તાન્ત અને ઉપયોગી ચિત્રો પણ આપેલા હોવાથી પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી તેમ સસ્તું જણાય છે

અખાની વાણી—સંપાદક' સસ્તા સાહિત્ય કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદ અમદાવાદ બીજી આવૃત્તિ પૃ૪ ૫૦૦ પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ ૧ાા બી રૂ ૧ાા= આ પુસ્તકમાં અખાના ૧૫૨ પદ, અખાના ૨૫૬ સોરઠાનો સમાવેશ છે આ પુસ્તકમાં અખો અને તેનું કાવ્ય એ સાક્ષર રત્ન શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતાનો લેખ પણ આપેલો છે ગુજરાતના વેદાંતી કવી અખાની વાણી આવા ઉત્તમ પુસ્તકમા એકત્ર કરી જનસમાજને ઘણા સસ્તા દરે આપવાથી સ્વામી અખંડાનંદજીએ ખરી જનસેવાજ કરી છે એવું અમારૂં માનવુ છે તેમાં અખાનો પરિચય, અખો અને તેનું કાવ્ય, અખેગીતા, પંચીકરણ, બ્રહ્મલીલા અનુભવ બિંદુ, ચિત્તવિચાર સંવાદ, કૈવલ્યગીતા, સતપ્રિયા, અખાના સોરઠા હિંદુસ્તાની ભજનો વિગેરે ઉપયોગી વિષયો અને પદોનો સમાવેશ છે, પુસ્તક બ્રહ્મજ્ઞાનની ઇચ્છાવાળાને વધુ ઉપયોગી છે તે સાથે ઘણું સસ્તું છે.

બંકિમ નિબંધ માલા—ધર્મતત્ત્વ તથા બાબુ બંકિમચંદ્રના જીવનવૃત્તાંત સહિત અનુવાદકો=જગજીવનરામ કાલિદાસ પાઠક, પોરબંદર, કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ મહેતા અને ભીમજી હરજીવન સુશીલ મઢડા પ્રકાશક સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદ અમદાવાદ પૃ૪ ૫૯૨, ગ્લેઝ કાગળ, પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ ૧ાા બીજે રૂ. ૨ આ પુસ્તકમા બંકિમ બાબુના વિશાળ જ્ઞાનનો પરિચય કરાવનાર ઉપયોગી નીબંધો તથા ધર્મતત્ત્વનો પણ સમાવેશ હોવાથી પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે

સુબોધક નીતિકથા—લેખક ખરશેદજી બમનજી કરામરોજ ઉરફે બીરબલ પ્રકાશક સસ્તા સાહિત્ય કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદ. અમદાવાદ પૃ૪ ૧૬૯ મૂલ્ય ૭ આના આ પુસ્તકમાં બીરબલના જેમ ગુજરાતી પત્રમા ભરકોરા રંગમા હાસ્ય મિશ્રીત લેખો આવતા તેમ કેટલીક ટુંકી ટુંકી હાસ્ય ઉપજાવે તેવી નીતિની બોધક વાતોનો સંગ્રહ કરેલો છે બાળકોને આ પુસ્તક વાચવાથી આનંદ સાથે જ્ઞાન મળે છે સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને પણ આવાં પુસ્તકમાની ટુંકી વાતોથી ઘણું શીખવાનું મળશે એમ માનીયે છીએ. એકંદરે પુસ્તક ઉપયોગી છે

ધર્મતત્ત્વ—પ્રકાશક સસ્તા સાહિત્ય કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદજી પૃ૪ ૨૪૮ પાકું પુઠું મૂલ્ય ૦ાા= આ પુસ્તકમાં બંગસાહિત્ય સમ્રાટ બંકિમચંદ્રના જીવન વૃત્તાંત સાથે ધર્મતત્ત્વ સબંધી ઉપયોગી ગ્રંથનો સમાવેશ છે આ વિવિધ ગ્રંથમાળાનું ૧૯૮૦ની સાલનું છેલ્લું પુસ્તક છે ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકોને નજીવી કિંમતે આપી સ્વામીજીએ ખરેખર જનસમાજ ઉપર ઉપકારજ કર્યો છે અને તેથી સ્વામી અખંડાનંદજીનો જેટલો આભાર માનીયે તેટલો થોડો છે

શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા—પ્રકાશક સસ્તું સાહિત્યવર્દ્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ. ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ૪ ૬૮૮ ગ્લેઝ કાગળ પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ ૨–૧૨–૦ બીજે રૂ ૩. આ પુસ્તક પણ બે આવૃત્તિ ખપી જવાથી સુંદર છપાઇમાં બહાર પડ્યુ છે, પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી અને આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ બતાવનાર છે, અને ઘણી સસ્તી કિંમતે મળી શકશે

मुनि अष्टावक्र

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

અસ્ટાવક્રે આ પ્રકારનો વિચાર કરી ને સ્રીને પૂછ્યુ—

હે સ્રી ! તુ તારા સ્વરુપને શા માટે વારવાર બદલ્યા કરે છે ? તારે અસત્ય બોલવુ નહિ, પણ મારા માનની ખાતર જે હોય તે સત્ય કહે.

સ્રી—હે મુનિ ! સ્વર્ગમાં કે પૃથ્વી ઉપર ગમે ત્યા પણ સ્રીપુરુષની એક બીજાના સમાગમરુપ ઈચ્છા અર્થાત કામના તો છે જ. મોક્ષ વિના કામના વિનાનું કોઇ સ્થાન જ નથી હે નિર્દોષ બ્રાહ્મણ ! તને દૃઢ કરવા માટે, તારી પરીક્ષા કરવા માટે મે આમ કર્યુ છે પણ હે મન્ત્ર પરાક્રમી ! તે તારા દૃઢ મનોબળથી સર્વ લોકોને જીતી લીધા છે હું ઉત્તર દિશાની સ્વામિની છુ તે પણ સ્રીની ચપળતા હોવી કામજ્વર વૃદ્ધ સ્રીઓને પણ દુ:ખી કરે છે આજે પિતામહ તથા ઇંદ્રસહિત દેવો પણ તારા ઉપર પ્રસન્ન થયા છે વળી જે કાર્યને માટે તુ અહીં આવ્યો છુ તે કાર્ય પણ પૂર્ણ થયુ છે

હે મુનિ ! કન્યાના પિતાએ તને ઉપદેશ આપવા માટે અહીં મોકલ્યો છે અને તે સર્વ કાર્ય મે અહીં કર્યું છે હવે તું કુશળતાથી ઘેર જજે, તને રસ્તામાં પરિશ્રમ લાગશે નહિ અને તને એ બ્રાહ્મણની કન્યા પ્રાપ્ત થશે, તે કન્યાને પુત્ર થશે

કામનાથી મેં તને લલચાવેલો, પણ તું તારા દૃઢ મનોબળથી કામનાને જીત્યો છુ ત્રણે લોકના મનુષ્યોથી એ કામનાનું અર્થાત્ સ્રી સમાગમની ઇચ્છાનું ઉલ્લંઘન થઇ શકે તેમ નથી હવે તુ ઘેર જા તને બીજું શું સાંભળવાની ઇચ્છા છે તે કહે વદાન્ય ઋષિએ તારી પરીક્ષા કરવા તને અહિં મોકલ્યો હતો, અને તે ઋષિના માનની ખાતર મે તારી સાથે આટલી વાતચિત કરી છે

આ પ્રમાણે ઉત્તર દિશાની સ્વામિનીનાં આવાં વચન સાંભળી અષ્ટાવક્રે તે દેવીને બે હાથ જોડી નમન કર્યું, પછી તે દેવીએ તેમને ઘેર જવાની રજા આપી એટલે તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર પાછા આવ્યા.

અસ્ટાવક્રે પોતાને ઘેર આવી વિશ્રાંતિ લીધી પછી પોતાના સંબંધીઓની રજા લઇને પોતે વદાન્ય ઋષિને ત્યાં ગયા એટલે વદાન્ય મુનિએ તેમને પુછ્યું કે તમે પ્રવાસમાં શુ જોયુ ?

અષ્ટાવક્ર બોલ્યા આપે મને આજ્ઞા આપી તે પછી હું ગંધમાદન પર્વત ઉપર ગયો તે ગંધમાદન પર્વતનો ઉત્તર પ્રદેશમા મને મોટી દેવીના દર્શન થયાં તે ઉત્તર દિશાની સ્વામિનીએ મને આવકાર આપ્યો આપની કેટલી કીર્તિ ગાઇ, તેણે મને કેટલાક વાક્ય સંભળાવ્યાં, પછી હુ મારે ઘેર ગયો,

આ પછી વદાન્ય મુનિ અસ્ટાવક્રની ધર્મનિષ્ઠા જોઇ પ્રસન્ન થયા, અને શુભ મુહૂર્ત જોઇને વેદ વિધિથી પોતાની પુત્રીનું અષ્ટાવક્રની સાથે લગ્ન કર્યું, જેથી અષ્ટાવક્ર પ્રસન્ન થયા

પછી અસ્ટાવક્ર પોતાની પત્નીને તેડી પોતાના આશ્રમમાં જઇ આનંદથી રહેવા લાગ્યા

नवलकिशोर अने निर्मळा

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

લે. રા ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ બી. એ.

પ્રકરણ ૯ મું.

મંછા લુંટાઇ

જી આઇ પી. રેલ્વેની નાગપુર લાઇનમાં આગગાડી રાત્રે મજલ કરતી હતી રાત્રી ઘોર અંધારી હતી. ગાડીમાં બેઠેલા ઉતારૂઓ કેટલાક ઉંઘતા અને કેટલાક જાગતા હતા એટલામાં એકાએક ગાડીનું એન્જીન પાટા ઉપરથી ઉતરી પડ્યું, અને તેની પાસેના ડબા ઉંધા વળ્યા, ઉતારૂઓમાંથી ઘણા ઘાયલ થયા, કોઇનું માથું, કોઇના હાથ, કોઇના પગ કોઇની કહેડો ભાગ્યાં. રોકકળ થઇ રહી. એટલામાં પાસેના જંગલમાંથી લુંટારાની એક ટોળીએ તે અંધાધુંધીનો લાભ લઇને લોકો ઉપર છાપો માર્યો, "પડતા ઉપર પાટુ" તે આનું નામ પેટીઓ, કપડાં બીજી જે કંઈ વસ્તુઓ હાથ લાગી તે લઇને લુંટારાઓ નિરાતે નાસી ગયા. ડબો ભાગી જવાથી મંછા તેમાંથી સહીસલામત નીકળી તેને પણ સાથે પકડી ગયા એટલામાં પાસેના સ્ટેશનોએથી મદદ આવી પહોચી જેને જેને વાગ્યું હતું તેમને ડાક્ટરે પાટા બાંધીને રવાના કર્યા ખોવાયલા સરસામન વગેરેનો બંદોબસ્ત કરવાનું સવારમાં ઠરાવ્યું સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી લુંટારાઓની તપાસ કરવાને પોલીસ નીકળી પડી

આ અકસ્માતનું કારણ શોધતાં માલમ પડ્યું કે તે સાલ બરાબર વરસાદ ન હોવાથી તે લોકોએ રેલના બન્ને પાટા ઉપર પત્થર ગોઠવીને લુંટ કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો તેઓ તેમ કરીને પાસેની ઝાડીમાં સંતાયા હતા. ગાડી અટકી અને અકસ્માતથી અંધાધુંધી થઈ એટલે તેમણે લોકો ઉપર છાપો માર્યો

પણ મંછાને તો "ધર્મ કરતા ધાડ આવી" લીલાની શોધમાં ફરતાં ફરતાં આ બદમાસોના પંઝામાં ફસાઇ ગઇ. તેમાં બે જણ તેને ઉપાડીને એક ટેકરી પાસેની ઘોર ઝાડીમા લઇ ગયા તેની પાસે ઘરેણું ગાંઠું કે સારાં વસ્ત્રો હતાંજ નહી તેથી તેઓ નિરાશ થયા તેને માર મારવા માંડયો ને ધમકી આપવા લાગ્યા, પણ મંછા એથી જરાપણ ડગી નહિ છેવટે તેને પાસેના શહેરમા વેચી દેવી એ નીશ્ચય ઉપર આવ્યા તે શહેરમા અનેક કુલટાઓ રહેતી હતી, તેને તે અધમ સ્થાને વેચવાને તેમણે પ્રયત્ન કર્યો, તેમાંથી એક કુલટા મોટી શેઠાણી હોવાનો ડોળ કરતી હતી, તેણે તેને દાસી તરીકે રાખી મોટા મોટા શેઠીઆઓને લુંટી તેણે મોટી મોટી હવેલીઓ બંધાવી હતી તેથી તે કોઇ ખાનદાન કુટુંબની હશે એમ મંછાએ ધાર્યું મંછાના વસ્ત્રો બદલાવીને તેને સારાં સારાં રેશમી કપડાં તથા ઘરેણાં પહેરવા આપ્યા, વિધવાથી તે આવા ઘરેણાં કે કપડાં પહેરાય ? જ્યાં તેની લાગણી ન દુખાય તેટલા માટે તે લઇને પોતાની પાસે રાખ્યા, બે ચાર દીવસ સુધી તેને જુદી જુદી લાલચો આપવામા આવી ને અનેક રીતે સમજાવવામા આવ્યુ

મંછા આ બધું કળી ગઇ અને તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે અરેરે, હું આ કેદખાનામાંથી ક્યારે છુટીશ, લીલા સબંધી અનેક વિચાર આવવા લાગ્યા. રામપુર, પેટલાદ, સુરત, મુંબઇ બધે તપાસ કરવા છતાં લીલાનો પત્તો ન લાગ્યો ને આખરે આ લોકોના ફંદામાં સપડાઇ તે પોતાની જાતને નિંદવા લાગી, બીજનથી સ્વતંત્ર રીતે આવું ન કરાય એવું તેને ભાન થયું, તેને રડવું આવતું અને પોતાની જીંદગી ઉપર તિરસ્કાર આવતો. છેવટે પોતાની જાતનો અંત લાવવાનો વિચાર કરી નિશ્ચય ઉપર આવી જતી, લાગણી ઓને ઉભરો નિદ્રા આવતાં શાંત થયો.

રાત્રે બાર વાગ્યાના સુમારે મંછા એક પલંગ ઉપર પડી છે, દીવો ધીમે ધીમે બળે છે. એવામાં બારણું ખખડ્યું ને કોઇ રૂપાળો દેખાતો પુરૂષ ઓરડામાં દાખલ થયો.

" કોણ એ ? " કહી મંછા ઝબકી ઉઠી,

" કોઇ નહિ, " આવનારે કહ્યું

" પણ તમે કોણ છો ? " મંછાએ અધીરાઇથી પૂછ્યું,

આવનારે કંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યો

" તમે ક્યાંથી આવો છો ? "

" શહેરમાંથી, " આવનારે ઉત્તર આપ્યો

" તમારૂં નામ ? "

" તેનું તમારે શું કામ છે? વાહ તમે તો બહુ સ્નેહ બતાવતાં હો તેમ લાગો છો? "

" સ્નેહ વળી શાનો ? પાપી નીકળ બહાર ? " મંછાએ ધીરજ લાવી કહ્યું,

" એમ કે ? " આવનારે કહ્યું " જોઇ લેજે હવે મારા હાથ, તું હવે મારા કબજામાંથી ક્યાં છટકવાની છે ? "

એમ કરતાં વાત વધી પડી એક બીજાને હુકારા ટુકારા કરવા લાગ્યાં અને તાણીને બોલવા લાગ્યાં, ઘરની શેઠાણી અને બીજી દુષ્ટ સ્ત્રીઓ વાટ જોઇને જ ઉભી રહી હતી તેમણે આવીને કોરડો ઉગામ્યો, મંછા ગભરાઇ ને બુમ પાડી ઉઠી, સારા ભાગ્યે નીચે રસ્તામાં રોનના સિપાઇ ફરતા હતા, તેમણે તેનો કરૂણ અવાજ સાંભળ્યો ને એકદમ ઘર ઉઘડાવ્યું, મંછાની તમામ હકીકત સાંભળી લીધી અને તે દુષ્ટાઓને બાંધી રૂંધીને થાણામાં લઇ ગયા

પ્રકરણ ૧૦ મું

મંછાની શોધમાં

મકાનની સામે બગીચો આવેલો હોવાથી તે જરાદાર ત્યાં આરામ લેવા બેસતો, તે બગીચો પાસેના મંદીરના તાબાનો હતો તેપણ તે ઘરનું બારણું તેમાં પડતું, એ મંદીર શાન્તાનંદ નામના એક બ્રહ્મચારીએ બંધાવ્યું હતું તેમાં તેમનો મઠ હતો અને પાસે કેટલાંક શીવાલયો હતા, સવાર સાંજ ત્યાં આરતી થતી હોવાથી આખો બગીચો ગાજી ઉઠતો. એ બગીચામાં એક કુવો હતો તે કુવે નિર્મળ ચાર વાગે ઉઠીને ન્હાતો. તથા પોતાને માટે ચોકખું પાણી ભરી રાખતો તે સવાર સાંજ પોતાને હાથે રસોઇ બનાવતો અને બપોરે ઓફીસમાં જતો

આજે સાંજરે નિર્મળ તે બગીચાના બાંકડા ઉપર બેઠો બેઠો ન્યુસ પેપર વાંચી રહ્યો છે તેની શાંત મુદ્રાથી આખો બગીચો જાણે શાંત બની રહ્યો હોય તેમ લાગતુ હતુ પવન મધુરો વાતો તથા આસપાસના પુષ્પવૃક્ષોની સુગંધી પ્રસારતો હતો આ સઘળાં આનંદના સાધનો હોવાં છતા તેનુ મન ખિન્ન હતું કોણુ જાણે શાથી તેના ચ્હેરા ઉપર શ્યામ છાયા પ્રસરી રહી હતી પેપરમાં વાંચતાં વાંચતાં એક ઠેકાણે નીચે પ્રમાણે વાંચવામા આવ્યુ —

એક વિધવાને આફત

મછા નામની એક ઉચ્ચ કોમની વિધવા સ્ત્રી ગાડીના અકસ્માતમાં બચેલી તેને કેટલાક હરામખોરો ઉપાડી જઇ તેને કોઇ દુરાચારી સ્ત્રીઓને ત્યાં વેચી તેના ઉપર થતો જુલમ અટકાવવાને કોઇ હતું નહિ, છેવટે તે પકડાયાં મુકર્દમો ચાલુ છે.—નાગપુર—

નિર્મળ ઉપરનો ફકરો વાંચીને ચમક્યો મછાએ આ કારણથી મને પત્ર નહિ લખ્યો હોય નિર્મળાતો ન જડી પણુ એય આફતમા છે, ચાલ જીવ એને તો બચાવું કહી તે ઉઠયો પોતાની બેગ તૈયાર કરી નાગપુરની ટીકીટ શહેરની આફીસમાંથી ખરીદી લાવીને ગાડીમાં બેઠો ગાડી સુસવાટ કરતી માર્ગ કાપવા લાગી—

નાગપુર આવ્યુ સ્ટેશને ફર્યો ને નવુ છાપુ ખરીદીને વાચતા માલુમ પડયું કે પેલી જુલમી સ્ત્રીઓને સજા થઇ છે, તે કોઇ ઘરડા વકીલને દયા આવવાથી તેને તે ઢાકા તેડી ગયો છે નિર્મળ ઢાકા ગયો પણુ ત્યાંથી ખબર મળી કે મછા તો ત્રણુ દિવસથી કલકત્તા ગઇ છે તેથી તેના હાથ હેઠા પડયા હવે તેને કયા શોધવી ? હવે કયાં જવુ ! એમ વિચાર કરતો તે પાછો વળ્યો

ઘણુા ઘણુા પ્રયત્નો કરવા છતા માણુસ જ્યારે સફળ થતો નથી ત્યારે તેના મનમા કેવી લાગણીઓ થતી હશે તે તો જેને અનુભવ થયો હોય તે જાણે બીજાને તેની શી ખબર ? પણુ એટલુ તો ખરૂ જ કે જે જે પ્રયત્નો મનુષ્ય પોતે કરે છે તેનું દેખીતું ફળ કદાચ તરત ન મળે તોપણુ મારો કોઇ પણુ પ્રયત્ન કામ ન આવ્યો એ માનવામાં ભુલ છે મનુષ્યનો કોઇ પણુ થોડામા થોડો પ્રયત્ન પણુ નિષ્ફળ જતો નથી એ સિદ્ધ છે આવા આવા વિચારો નિર્મળને આવતા હતા, રેલ્વે ગાડી સપાટ ભૂમિમાંથી પસાર થતી હોવાથી દેશ ઘણોજ રમણીય લાગતો હતો

તમારે કયા જવુ સાથે બેસનાર એક જણે પૂછયુ

'કલકત્તા' નિર્મળે જવાબ આપ્યો ને પુછયુ 'તમે કયાં જાવ છો ?'

'હું પણુ ત્યા'

'તમારૂં નામ ?'

'રમણિક'

નિર્મળ તેના સામુ જોઇ રહ્યો ગાડીના અકસ્માત્ પછી મછાને આફતમા લાવનાર આ ધુતણુ તો નહિ હોય, તેવા તેને તર્ક વિતર્ક થવા લાગ્યા હજી પણુ તે મછાનો કેડો છોડતો નથી એમ ધારી તેના તરફ તે તિરસ્કાર ભરી નજરે જોવા લાગ્યો તેને સવાલ પૂછીને મેળવાય એટલી માહીતી મેળવી લીધી. હાવરા સ્ટેશન આવ્યુ બન્ને ઉતર્યાં ને છૂટા પડયા

आत्मज्ञाननो सरळमार्ग.

મનુષ્યે શમ અને દમ એ ગુણોને, ધારણ કરવા, બાળકની માફક રાગદ્વેષાદિ વિકારોથી રહિત રહેવું તે શમ છે અને ઇંદ્રિયોને પોતપોતાના વિષયોમાંથી રોકવી તે દમ છે જે મનુષ્યને આત્મસાક્ષાત્કાર થાય છે તેને સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે જે મનુષ્ય સ્વપ્રયત્ને શમ દમનું પાલન કરી આત્મચિંતન દ્વારા આત્મ સાક્ષાત્કારને કરી શકે છે તે આત્મબળને મેળવી શકે છે અને આત્મસાક્ષાત્કારના પ્રભાવથી તે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મને તરી જાય છે જ્ઞાનાગ્નિવડે પુણ્ય, પાપરૂપ કર્મને બાળી દેવાય છે ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે

ज्ञानाग्निः सर्व कर्माणि भस्मसात कुरुतेऽर्जुन ।

ભગવાન કહે છે કે હે અર્જુન જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ વિદ્વાનના સર્વ કર્મને બાળી દે છે

સજ્જનો શમદમાદિ સાધનોને સેવી આત્મચિંતન કરી આનંદસ્વરૂપ આત્માને પામે છે શરીરના નિર્વાહ માટે વિષયો છે, કાંઇ વિષયો માટે શરીર નથી. સત્ય રીતે ચાલી વિહિત વ્યવહાર સેવતા જે મળે, તેનાથી શરીરનો નિર્વાહ ચલાવવો. જે મળે તેમાં સંતોષ રાખવો એ ઉપરતિ નામનો ઉત્તમ ગુણ છે આ શરીર અનિત્ય છે પરમાત્મા જ નિત્ય છે તે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો એજ ખરૂં કર્ત્તવ્ય છે

સજ્જન મનુષ્યો બીજા મનુષ્યોને પોતાની નિંદા કરતા જોઈ તેમના ઉપર ક્રોધ કરતા નથી તે શત્રુને પણ શત્રુ ન માનતાં મિત્રવત માની તેની ઉપેક્ષા કરે છે તે જાણે છે કે નિંદા કરનાર પણ તેના ઉપર ઉપકાર કરનારો છે જેથી તેવા ઉપકાર કરનાર સાથે પણ તે મિત્રતા રાખે છે નિંદા કરનાર મનુષ્ય બીજાના દોષના ચિંતનમાં અન્યનાં પાપ કર્મને પોતાનામાં ગ્રહણ કરે છે માટે કોઇએ કોઇની નિંદા કરી પાપભાગી થવું નહિ. કોઇ પોતાને અપ્રિય વચનો સંભળાવે તે પણ આત્મજ્ઞાની સહન કરે છે આપણું અપ્રિય કરવા ઇચ્છનારના અપરાધની ક્ષમા આપવી એનું નામ તિતિક્ષા છે આ પ્રમાણે જેને આત્મ સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા છે, તે શમ, દમ, ઉપરતિ તિતિક્ષા એ ગુણોને પોતાના કરી લે છે તે ઉપરાંત ઇંદ્રિયોને વિષયોમાં ભટકવા ન દેવા માટે ચિત્તની સાવધાનતા રાખવી તે સમાધાન છે

જેમ આપણે રાત્રે બારી બારણાં ઉઘાડાં મુકી સુઇ જઇએ તો ચોર કઇ વખતે ઘર માં પેસી જશે તે કહી શકાતું નથી તે માટે હમેશાં ઘરને બરોબર બંધ કરવાની સાવધાનતા રાખવાની જરૂર છે તેવીજ રીતે જો ઇંદ્રિયોને વ્હેતી મુકીએ તો કઇ વખતે તે વિષયોમાં ભટકવા લાગશે અથવા તો કામક્રોધાદિ શત્રુઓ કઇ વખતે ચિત્તમાં પ્રવેશ કરી જશે તે કહી શકાય નહિ માટે હમેશાં ઇંદ્રિયો વિષય લોલુપ્ત ન બને તે માટે ચિત્તની સાવધાનતા રાખવી, એ મુમુક્ષુઓનું કર્ત્તવ્ય છે આવી સાવધાનતા રાખવી તેનું નામ સમાધાન છે

મુમુક્ષુઓએ સદ્ગુરુ અને સત્શાસ્ત્રો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ ગુરુ કહે છે તે ખોટું છે, શાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે તે તો ખોટું છે અને હું કહું છુ તેજ ખરૂં છે એવું વગર સમજે કહેવું અથવા માનવું એ એક પ્રકારનો ભોગ આડંબર છે, આજકાલ ઘણા મનુષ્યોને પશ્ચિમનો પવન વાયો છે તે આપણાં શાસ્ત્રોને ખોટાં માને છે શાસ્ત્રો તો બાળકોએ

બીજાને પોતાના કબજે રાખવા જુઠાં લખ્યાં છે, ધર્મશાસ્ત્રો તો ઢોંગ છે અને પોતાની જડ બુદ્ધિએ માનેલી વાત સાચી છે એવું માનતા અને જનસમાજને તેવા ઉંધે રસ્તે દોરતા શીખ્યાં છે, આવા મનુષ્યોને જ ઢોંગી અથવા આડંબરી માનવાં આપણા મહાપુરુષોએ લખેલાં શાસ્ત્રો ખરાં છે અને તેમાં જે કાંઈ આજ્ઞા કરેલી છે તે માનવી આજકાલની નવી મનુષ્યની શોધો ફરે છે, પણ ધર્મશાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલી શોધો તો એની એજ કાયમ રહે છે, સંસર્ગ દોષથી હાનિ થાય છે અને તેથીજ ધર્મશાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન કરવાની આજ્ઞા આપી છે, અત્યારે તો સગવડીયા ધર્મ પાળનારા, ઢેડનું ખાનારા, વર્ણાશ્રમ ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા છતાં પોતાને હિન્દુ અને વૈષ્ણવ કહેવડાવનારા પોતે ભ્રષ્ટ થયા હોય છે, તેઓ શાસ્ત્રો માનતા નથી અને બીજાને શાસ્ત્રો ન માનવાનું કહી રહ્યા છે, છેવટે એ જનસમાજને અનીતિના માર્ગે દોરી રહ્યા છે વિવેકી મનુષ્યો ધર્મશાસ્ત્રોમાં શ્રદ્ધા રાખે છે એ શ્રદ્ધાથી જ મનુષ્ય સ્વપ્રયત્ને આત્મસાક્ષાત્કાર કરી શકે છે

આવી રીતે આત્મસાક્ષાત્કાર કરવા ઈચ્છનારે શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિક્ષા, સમાધાન અને શ્રદ્ધા એ ષટ સંપત્તિને ધારણ કરી આ પ્રમાણે ઉત્તમ ગુણોને મેળવી વિવેકી મનુષ્યો સત્યશાસ્ત્રોનું શ્રી સદ્ગુરુના મુખથી શ્રવણ કરે છે, અને શ્રવણ કરેલું મનન કરે છે એ પ્રમાણે શાસ્ત્રશ્રવણ મનન કરી પછી પોતાના અંતરાત્મામાં ચિત્તની વૃત્તિઓના નિરંતર પ્રવાહરૂપે નિદિધ્યાસન કરે છે. આવી રીતે શ્રદ્ધાપુર્વક ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરી ચિત્તવૃત્તિઓને અંતરાત્માપ્રતિ વાળી આત્મચિંતન કરનારા પોતાનું મન શુદ્ધ થતાં સ્વયંજ્યોતિરૂપ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે

આત્મસાક્ષાત્કાર થતાં સર્વોત્તમ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે હું જ અદ્વિતિય બ્રહ્મ સ્વરૂપ છું એવો અભેદ જ્ઞાનનો અનુભવ થાય છે, અને આવું આત્મજ્ઞાન થતાં અવિદ્યા રૂપી માયાનો નાશ થાય છે એ વિક્ષેપ અને આવરણ શક્તિવાળી માયા આત્મસાક્ષાત્કારથી નાશ પામ્યા પછી ફરી ઉત્પન્ન થતી નથી. એ અવિદ્યારૂપ માયાથી આત્મામાં પરિચ્છિન્ન પણું જણાય છે અને માયાનો નાશ થતાં તે પરિચ્છિન્નપણું ત્યાગ થતાં પોતાના આત્માને સર્વ જીવોના આત્મા રૂપે જુવે છે આવી રીતે અવિદ્યા માયાનો નાશ થતાં સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ થવી એ આત્મસાક્ષાત્કારનું ફળ છે એમ સમજવું જેમને આત્મજ્ઞાન થયું હોય છે તેમને પુણ્યપાપરૂપ કર્મ દુઃખ દઈ શકતાં નથી અને તે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મને તરી જાય છે તથા પોતાના જ્ઞાનાગ્નિવડે સર્વ પુણ્ય પાપરૂપ કર્મને બાળી દે છે

વેદાંતમાં કહ્યું છે કે ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति બ્રહ્મને પોતાના આત્મારૂપે જાણનાર બ્રહ્મવેત્તા બ્રહ્મરૂપ થાય છે મનુષ્ય આવી રીતે શમદમાદિ સાધનોવડે આત્મચિંતન કરી આનંદસ્વરૂપ આત્માને પ્રાપ્ત કરે છે. અને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થતાં આત્મબળ જાગ્રત થાય છે, માયાનો વિલય થાય છે જેમ સૂર્યનો ઉદય થતા રાત્રિનો અંધકાર નષ્ટ થાય છે, તેમ આત્મજ્યોતિનો હૃદયમાં સાક્ષાત્કાર થતાં અવિદ્યામાયાનો નાશ થાય છે

પરમાત્મા સર્વના હૃદયમાં આકાશની માફક પૂર્ણપણે વિરાજી રહેલા છે મનુષ્ય સ્વયં આત્મા છતાં અવિદ્યાના બંધનને લઈ જન્મ, મરણ, જાગ્રત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ અવસ્થામાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે બ્રહ્મ એજ આત્મા છે અને સર્વ જીવોમાં તે આત્મજ્યોતિરૂપે વિલસી રહી છે માત્ર અવિદ્યા અર્થાત માયાના આવરણને નષ્ટ કરતા તે દિવ્યજ્યોતિનો

સાક્ષાત્કાર થઇ શકે છે અને ઉપરનાં શમદમાદિ સાધનો સેવી આપણે આત્મચિંતન દ્વારા આપણા હૃદયમાંજ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ છીએ '.

આપણા જન્મનું ખરૂં કર્ત્તવ્ય આત્મસાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવો એ જ છે એ સિવાય બીજા ઉદ્યોગમાં આપણે જે સમય ગાળીએ છીએ તે નકામો છે મનુષ્યે આનંદસ્વરુપ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા યત્ન કરવો એજ ખરો પુરુષાર્થ છે, જેમને આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર વર્ત્તન રાખવું વર્ણાશ્રમધર્મને પાલન કરવો, અનીતિના પથે દોરાવું નહિ, ધર્મથી ભ્રષ્ટ થવું નહિ, વિષયોમાંથી વૃત્તિઓને પાછી ખેંચી લેઇ અંતરમુખ કરવાનો અભ્યાસ સેવવો જેમને હાથમાં ગ્રહેલા આમળાની માફક મળ વિપર્યય વિના આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે પ્રથમ વિવેક, વૈરાગ્ય, શમદમાદિ છ સંપત્તિઓ અને મુમુક્ષુતાદિ ચાર વસ્તુઓ મેળવવા અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઇએ તે પછી તેમણે સદ્‌ગુરુ પાસે વેદશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરી આત્મસાક્ષાત્કાર થાય તેવો ઉપદેશ શ્રવણ કરવો અને આવી રીતે શાસ્ત્ર શ્રવણ કરી તેનું મનન કરી, અને તે પછી તેનું નિદિધ્યાસન કરવુ એ ઉત્તમ માર્ગે જે પ્રયત્ન કરે છે તેને આત્મસાક્ષાત્કાર થાય છે

વાતો કરવાથી, સંસારમાં રચીપચી રહી વિષયલોલુપપણે આત્મબળ મેળવવાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે મિથ્યાભિમાની થઈ હું કહું છું તે ખરૂં છે, શાસ્ત્રો તો ઢોંગ છે ગપોડાં છે, એવું માની, રાગદ્વેષથી ભરેલાં અંતઃકરણથી આત્મબળ દ્વારા પશુબળ ઉપર વિજય મેળવવાની આશા રાખવી મિથ્યા છે આત્મબળ મેળવવા માટે તે ચંચળ ચિત્તને અંતરાત્મા પ્રતિ એકાગ્ર કરવુ એવી રીતે ચિત્તને અંતરાત્માપ્રતિ એકાગ્ર કરવુ એ નિદિધ્યાસન છે મનનો આત્માની સાથે સંયોગ થયા વગર આત્મસાક્ષાત્કાર થતો નથી, શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનથી મન શુદ્ધ થાય છે અને જ્યારે મન શુદ્ધ થાય છે ત્યારે તેનો આત્માની સાથે સંયોગ થઇ શકે છે મનને જ્યારે પ્રત્યક્ષ જણાતા વિષયોમાં માની લીધેલું સુખ મિથ્યા છે અને આત્મામાં જ ખરૂં સુખ છે એવી ખાત્રી થાય છે ત્યારે તે અંતરમુખ થાય છે મન અંતરમુખ થાય છે ત્યારે આત્મ સાક્ષાત્કાર થાય છે અને આત્મસાક્ષાત્કાર થતાં અવિદ્યાનો નાશ થાય છે એ અવિદ્યાનો નાશ થયા પછી જ હૃદય સ્વયંજ્યોતિ અદ્વિતિય પરબ્રહ્મનો ઉદય થાય છે જેમ વાદળાથી ઢંકાયલો સૂર્ય, વાદળાં હોય છે ત્યાં સુધી પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી શકતો નથી પણ જ્યારે પવનથી વાદળાં વિખરાઇ જાય છે ત્યારે સૂર્ય પોતાના તેજ અને પ્રકાશનો લાભ આપણને આપી શકે છે તેમ અવિદ્યા માયારૂપ વાદળાં વિખરાઇ જાય છે ત્યારે પરમજ્યોતિ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર આપણને થઇ શકે છે અને તેનો સાક્ષાત્કાર થતાં તેના સર્વ સામર્થ્યનો આપણે આપણામાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકીએ છીએ

આત્મસાક્ષાત્કાર થયા પછી મનુષ્ય આ સર્વ દૃશ્ય પ્રપંચને મિથ્યા માને છે આનંદ સ્વરૂપ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થતાં સર્વ દુઃખ, ભય વિલાઇ જાય છે અને માત્ર સુખ શાંતિ આનંદ નિર્ભયતા સર્વ શક્તિમાનપણું વિગેરે સામર્થ્ય આપણામાં પ્રકટ થાય છે, માટે આત્મબળ મેળવવા આત્મસાક્ષાત્કાર કરવા યત્ન કરવો એજ મનુષ્યનું ખરૂં કર્ત્તવ્ય છે.

लुंटारो के जमाइ ?

સુરેન્દ્રનાથ કાઠીયાવાડના એક સ્ટેટમાં પોલીસ ઓફીસરની નોકરી કરતા હતા તેમણે અઠવાડીયાની રજા મગાવી હતી, છતા હજુ રજાનો ઓર્ડર આવ્યો ન્હોતો આજે રજાનો હુકમ આવે તો સાંજની ટ્રેનમાં સુરત જવાય તેવો તેનો વિચાર હતો, સુરતમા તેમના સસરા રહેતા હતા આજની ટપાલની તે રાહ જોતા હતા. ટપાલ આવી સર્વ કાગળો ફેંદતાં તેમાંથી એક પરબીડીયુ મળ્યુ, તેમા તેમની સ્ત્રીનો લખેલો એક પત્ર જોયે

એ પત્ર તેમણે વાચવા માંડયો

પ્રિયતમ !

આપનો પ્રેમીપત્ર મળ્યો, તે અમૃતમય પત્ર વાંચી મન, પ્રાણ અને હૃદય શીતલ થયાં હતાં, હવે આપનો લાંબો વિયોગ સહન થતો નથી, આપના મુખકમળનાં દર્શન કરવાને મારૂં ચિત્ત ઉત્કંઠિત થઇ રહ્યું છે ચાર પાંચ વર્ષ થયાં આપનાં દર્શન થયાં નથી, આપને રજા મળતાં જરૂર આપ પધારો આ દુ:ખી દિન અબળા આપના આવવાની રાહ જોયાં કરે છે વિરહની વેદના હવે સહી શકાતી નથી, મારો અપરાધ ક્ષમા કરી તુરત આવી દર્શન દો એવી ઇચ્છા છે.

લી આપની પ્રેમપાત્ર

વિલાસિની

સુરેન્દ્રનાથે પત્ર વાંચી એક લાંબો નિશ્વાસ મૂકયો રજાનો ઓર્ડર આજે પણ ટપાલમાંથી ન નીકળ્યો, સાસરે જવાના વિચારમાં આજનું ઓફીસનું કામ કરવા માંડયું.

બીજે દિવસે ટપાલમાં પોતાના ઓફીસરનો તેના હાથ નીચેના રહેમનખાન ફોજદારને ચાર્જ સોંપી છુટા થવા માટેનો ઓર્ડર મળ્યો સુરેન્દ્રનાથે રહેમાનખાનને ચાર્જ સોંપી દીધો અને સાંજની ટ્રેનમાં સુરત જવાની તૈયારી કરી

સુરેન્દ્રનાથના સાસરાને બે પુત્રીઓ છે, એકનું લગ્ન સુરેન્દ્રનાથ સાથે થયુ છે, બીજી વીરબાળાનું લગ્ન મહેન્દ્રનાથ નામના એક સજ્જન સાથે થયુ છે, મહેન્દ્રનાથ રેવન્યુખાતામાં ડેપ્યુટી કલેકટરની નોકરીમા હોવાથી તેની સાથે વીરબાળાનું લગ્ન થવાથી તે ઘણી અભિમાની થઇ હતી તે વખતે સુરેન્દ્રનાથ નિશાળમાં અભ્યાસ કરતો, નાનપણમાં શરીર પણ ઠીક ન્હોતું રહેતું વીરબાળા અંગ્રેજી પણ ભણેલી હતી. ઘણીવાર હસ્યા મશ્કરીમાં વિલાસીનીને કહેતી કે તારા સાસરામાં જઇ તારે દુ:ખ વેઠવુ પડશે, સુરેન્દ્રનાથ બિચારો કાંઇ ભણ્યો નહિ, અને તેની સાથે તને પરણાવી આપવા પિતાએ ઘણું ખોટું કર્યું

વીરબાળા જરા મિજાજી પણ હતી ધણી ડેપ્યુટી કલેકટર, મેજીસ્ટ્રેટનો પાવર, પટાવાળા બા, બા, કરનારા, નોકર ચાકર હાજર, હુકમથી કામ, આ બધી સાહ્યબીથી તેના મિજાસનો પાર ન્હોતો સુરેન્દ્રનાથના લગ્ન વખતે વીરબાળા તેની મશ્કરી કરતાં કહેતી કે- જાવ, જાવ, તમારા જેવા તો મારે ત્યાં પટામાં નોકરી કરે છે" આથી સુરેન્દ્રને ઘણું ખોટું લાગ્યુ હતું અને તે પછી તે વીરબાળાના ઉપર ઘણો ચીડાયલો રહેતો

સુરેન્દ્રનું સાસરૂં નડીઆદ પાસે એક નાના ગામમા હતું, પણ તેના સસરા પ્રતાપચંદ્ર સુરતમાં વકીલાત કરતા હતા તેથી તે સુરત રહેતા સુરેન્દ્ર લગ્ન થયા પછી ફરી સાસરે ગયો ન્હોતો તેની પત્ની વિલાસીનીએ તો સાસરાનું મ્હોં પણ જોયુ ન્હોતું સુરેન્દ્રે અ-

ભ્યાસ પૂરો કર્યો અને નાશક પોલીસ ટ્રેનીંગ કોલેજમાં દાખલ થયો. ત્યાં પોલીસ લાઈનનું કામ શીખ્યો, બદુક તાકતાં, ઘોડા ઉપર સ્વારી કરતાં વિગેરે કામ શીખ્યો, ત્યાં પાસ થવાથી તેને અમદાવાદ જીલ્લામાં પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરની જગા મળી, ઘેર પણ કસરત કરતો ડમ્બેલ્સ, મુગદળ ફેરવતો, ઘોડા ઉપર સ્વારી કરતો, આવી રીતે શરીર કસાવાથી જેણે તેને બેચાર વર્ષ પહેલાં નિર્માલ્ય જેવો દેકુરાયેલા શરીરનો જોયેલો, તે અત્યારે તેને ઓળખી શકે નહિ તેવો બન્યો એકાદ વર્ષ અહીં નોકરી કરી તે કાઠીયાવાડના એક સારા રાજ્યમાં પોલીસ ઓફીસર તરીકે દાખલ થયો ત્યા તેની પત્નીના પત્રો આવતા હતા, પણ તે કશો જવાબ આપતો નહિ પોતાની પત્નિ વિલાસીનીને તેડવા માટે આજે તે સાસરે જવા તૈયાર થયો હતો પરણ્યા પછી તે આજે પ્હેલવ્હેલો સાસરીયે જવા તૈયાર થયો

રાતની ટ્રેનમા સુરત જવા માટે તે નીકળ્યો બીજે દિવસે સ્હવારે દસ વાગે તે સુરતના સ્ટેશને ઉતર્યો તે મુળ પોલીસ ઓફીસર હતો તેથી તેનો ચ્હેરો બ્હીવામણો હતો વળી કસરતી જુવાન અને કદાવર શરીર એટલે એકદમ તેની સામા મનુષ્ય ઉપર છાપ પડે તેમ હતું જેમણે તેને પ્હેલાં માયકાંગલા જેવા દુર્બળ શરીરવાળો જોયેલો તે અત્યારે તેને ઓળખી શકે તેમ ન્હોતું, તેણે કોટ, પાટલુન પહેરી માથે સાફો બાંધી લીધો હતો, સાથે એક બન્દુક, મોટી લાકડી, એકાદ બેગ, બીસ્તરો એટલો સામાન હતો

સ્હવારમાં સુરતના સ્ટેશને ઉતર્યો, પણ તેને તેના સસરાને ત્યાંથી કોઇ સામું તેડવા આવેલુ જણાયુ નહિ, તેણે પોતાને સાસરે ગઇ કાલે નીકળતાં પ્હેલાં પોતાને આવવાનો તાર કરેલો, પણ કોઇ સામુ આવ્યુ નહિ હોવાથી તેને જરા માઠુ લાગ્યુ સુરેન્દ્રે મજુરને બોલાવી સામાન બહાર કઢાવી સ્ટેશનયાર્ડથી બહાર નીકળી એક ભાડાની ગાડી કરી લીધી, અને તેને પ્રતાપચન્દ્ર વકીલને ત્યાં લઇ જવાનું જણાવ્યુ

ગાડીવાળાએ કહ્યુ ચાલો સાહેબ મે પ્રતાપચન્દ્ર વકીલનું ઘર જોયુ છે, અહિ નજીક જ સગરામપુરામા છે આપને હું જલ્દી લઇ જઇશ

સુરેન્દ્રનાથે ગાડીમા સામાન મૂકાવી પોતે તેમાં બેસી સાસરે વિદાય થયો.

સુરેન્દ્રનાથ તે પ્હેલાં કદી સુરતમા આવ્યો ન્હોતો, જેથી અજાણ્યો હતો અર્ધા કલાકમાં તો એક મોટા મકાનના દરવાજા પાસે ગાડીવાને ગાડી ઉભી રાખી કહ્યુ, સાહેબ, આ પ્રતાપચન્દ્ર વકીલનું મકાન આવ્યુ, ખડકી પાસે એક નોકર વાસણ ઉટકતો હતો તેને સુરેન્દ્રનાથે પૂછ્યું પ્રતાપચન્દ્ર વકીલનું ઘર આ કે ? નોકરે કહ્યુ, હા સાહેબ

સુરેન્દ્રનાથે કહ્યું વકીલ સાહેબ છે ?

નોકર—ના સાહેબ, એતો હમણાજ કોર્ટમાં ગયા.

સુરેન્દ્રનાથ-ઠીક, અંદર ખબર આપો કે તમારા જમાઇ આવ્યા છે, નોકરે સુરેન્દ્રનાથને સલામ કરી કહ્યુ, આપું સાહેબ.

નોકર ગમો અદર ખબર આપી પાછો આવ્યો અને ગાડીમાથી સામાન ઉતારી અદર મૂકી આવ્યો પછી સુરેન્દ્રનાથને દીવાનખાનામા તેડી ગયો આજુબાજુની બાલિકાઓ સુરેન્દ્રનાથને જોઇ જમાઇ આવ્યા જાણી હસવા લાગી

નોકરે પાણી આપ્યુ, પછી ચ્હા લાવ્યો, તેને ન્હાવાની તૈયારી કરવા માંડી

થોડીવારે એક કામ કરનારી સ્ત્રીએ આવી સુરેન્દ્રનાથની ખબર પૂછી કહ્યું કેમ જમાઇરાજ સારા તો છો ને?

સુરેન્દ્ર–હા, અહીં સર્વ ખુશીમાં છે ?

દાસી–હા સાહેબ, સર્વ ખુશીમાં છે, હું ૭ મામથી અહીં કામ કરવા રહી છું હું મારાં બાને રોજ પૂછતી કે જમાઇરાજ ક્યારે આવવાના છે ? ને કહેતા કે રજા મળશે ત્યારે આવશે ભના, આટલા બધા દિવસે પણ આપ પધાર્યા તેથી ઘરના સર્વ ખુશી થયા છે, આપને માટે ન્હાવાનું પાણી કાઢયું છે. ન્હાઇ લ્યો તો કોઇ નહી ચીજ ગતાવુ મને વધાઇને માટે કાંઇ આપવુ પડશે

સુરેન્દ્ર–હા, મને મળશે તો હુ તેમાંથી તને પણ આપીશ.

સુરેન્દ્ર–ન્હાવા ઉઠયો. ઘરમાં નાયજીભાઇ કરીને રસોયો હતો, તે પણ નવોજ હતો આજકાલ પ્રતાપચદ્ર વકીલની પ્રેક્ટીસ સારી ચાલતી એટલે ઘરમાં રસોયો, નોકરો દાસી વિગેરે નવાં રાખ્યાં હતાં.

સુરેન્દ્ર—ન્હાઇને પાછો દીવાનખાનામાં આવ્યો તો છોકરાંએ, બંદુકની પેટી ઉતારી બદુક બહાર કાઢી રમતાં હતાં અને સામાન અવગસગ્ગ કરી મૂકયો હતો. સુરેન્દ્રે તેમની પાસેથી બદુક લઇ લીધી અને સામાન બરોબર ગોઠવી દીધો

સુરેન્દ્ર દીવાનખાનામા બેસી પાન સોપારી ખાતો હતો, તેવામાં લખમી નામની દાસી એક ધાવણા બાળકને રૂમાલમાં લપેટી અંદર આવી અને કહ્યું લ્યો સાહેબ, આ વધામણી, કેવો રાજકુમાર જેવો છોકરો છે, એમ કહી સુરેન્દ્રના ખોળામાં તે બાળકને મૂકયું.

બાળકને ખોળામાં લઇ સુરેન્દ્રે કહ્યુ હા ઘણોજ સુંદર બાળક છે

દાસી–એમ કહી માંડી વાળશો નહિ, વધામણી આપવી પડશે.

સુરેન્દ્રે ગુજાગાથી બે રૂપીયા કાઢી બાળકના હાથમા આપ્યા બારણા આગળ બીજા છોકરાં ઉભાં હતા તે સુરેન્દ્રની મશ્કરી કરતા હસવા લાગ્યાં.

દાસી–એમ બે રૂપિયા આપ્યે નહિ ચાલે, કાંઇ સોનાની જણુસ બણુમ નથી લાવ્યા ?

સુરેન્દ્ર–ના, હુ નથી લાવ્યો

દાસી–તો અહીં બહુ સોનું મળે છે, આજે લાવીને જણુસ કરાવો, એમ છોકરાના બાપ થઈ બેસી રહ્યે નહિ ચાલે ?

સુરેન્દ્ર આ સાંભળી ગભરાયો, તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ શુ મારો છોકરો ? મારી સ્ત્રીએ હજુ મારૂં ઘર તો જોયું નથી અને આ શુ કહે છે ?

સુરેન્દ્રે બાળકને દાસીના હાથમાં સોંપી કહ્યું આ પુત્રનો જન્મ કયારે થયો ?

દાસી–પોતાને હોઠે આંગળી મૂકી બોલી–ઓહ, આપ પણ ખરા લાગો છો ? આ-પના આ પુત્રનો જન્મ કયારે થયો તેની પણ આપને ખબર નથી કે શુ?

સુરેન્દ્ર પૂરો ગભરાયો. આ શુ કાંઇ અનર્થ તો નહિ થયો હોય, સ્ત્રીએ અનાચાર કરી મને નહિ તેડાવ્યો હોય! તેનાથી કાંઇ પણ જવાબ દઇ શકાયો નહિ હવે શુ કરવુ તેના વિચારમાં તે પડી ગયો

થોડીવારે ગ્રામો સુરેન્દ્રને જોડેના બીજા ખડમા લઇ ગયો પાસે જ એક ખડ હતો, તે ખડમાંથી એક બાલિકાએ કહ્યું મ્હારી બ્હેન આવે છે

સુરેન્દ્ર સમજ્યો કે વીરબાળા મારી સાળી આવતી હશે

વીરબાળા ઉપર તે ઘણોજ ચીડાયલો હતો, જેથી પોતાનો દમામ બતાવવા ખુખારો કરી મૂછે તાવ દેતો ટટાર થઇ બેઠો, જોડેના ખડમાંથી એક સ્વરૂપવતી વીસેક વર્ષની

યુવતી બહાર આવી બોલી, કેમ વ્હાલા, આટલા બધા દિવસે પણ આપને અહીં આવવાની નવરાશ મળી ખરી ? આમ કહેતા તે આધુ ઓઢી સુરેન્દ્રની પાસે આવી, પણ અંદર જઈ ઘુંઘટો કાઢી નાંખતાં તો જાણે વાજળીનો દાહ થતાં ચમકે તેમ તે તરત આધુ ઓઢી દોડતી પાછી અંદર ચાલી ગઈ

સુરેન્દ્રે તે યુવતીને જોઈ, પણ તે વીરબાળા ન્હોતી, કોઈ બીજી હોય એમ લાગ્યું

યુવતી તેની પાસેથી જીવ લઈ પાછી નાઠી, એટલે તેની પાસેની તેના સરખે સરખી બીજી સ્ત્રીઓએ કહ્યું અરે, આમ નાસે છે શુ! એ તો તારા જીવનસગા, તારા પ્રાણ, કોઈ બીજાતો નથી ?

પેલી સ્ત્રીએ એક સ્ત્રીના કાનમા કહ્યું: ચુપ, એ ન્હોય, આ તો કોઈ બીજો જ લાગે છે શુ હુ એમને ઓળખુ નહિ!

સ્ત્રીઓએ અંદરે અંદર કનબલ કનબલ વાતો કરવા માંડી.

બીજી સ્ત્રી–શુ એ ન્હોય, ત્યારે એ કોણ છે ?

યુવતી–હુ શુ જાણું, એ તો ન્હોય, આતો કોઈ બીજો છે

સ્ત્રી—અરે, કોઈ ઠગ તો નહિ હોય. લુંટારો તો જમાઈ બની નહિં આવ્યો હોય

"હા, કોઈ ઠગ કે લુંટારો લાગે છે, તેની સાથે તો મોટી બંદુક, વાંસની કડીયારી લાકડી એ બધું છે વળી તલ્વાર ને તમંચો પણ છે, હાં કે ? એક બાળકે કહ્યું.

ઓ બાપરે, આ મુવો ચોર ક્યાંથી ભરાયો, હવે શુ કરીશુ ? વકીલ તો કોર્ટમા ગયા છે, આના બીજા સોબતી પણ હશે ખરા, આપણને મારી ઘરમાં લુંટી જશે તો આપણી શી વલે,

આવી વાતો સ્ત્રીઓમાં થવા લાગી, એક સ્ત્રીએ રામાને બૂમ મારી કહ્યું અરે, જા, જા, જલ્દી કોર્ટમાં જઈ વકીલ સાહેબને બોલાવી લાવ, જા દોડ તો જા.

આમ સ્ત્રીઓ ગભરાવા લાગી, રામો દોડતો કોર્ટમાં ગયો

સુરેન્દ્ર પણ ગભરાતો ત્યા બેસી વિચારમા પડી ગયો કે આ ધમાલ શી ? આ સ્ત્રી જોઈ તે પણ કોઈ બીજી, મારી સ્ત્રીને વળી આ છોકરો શી ? આ શી ધમાલ હશે ?

હશે જોઈએ છીએ શું થાય છે.

સુરેન્દ્રને પોલીસ ઓફીસરનો કાંઠો હતો, એમ કાંઇ ગભરાય એવો ન્હોતો, સાસરે આવ્યો છે, તેમની ન્યાતના રીવાજ મુજબ સ્ત્રીઓ લાજના પડદે હોય અને કોઈ બીજી સ્ત્રી આવી હશે, પણ આ મારી સ્ત્રીને છોકરો કેવો ? એના વિચારમાં પડી ગયો

રામો દોડતો કોર્ટમાં પ્રતાપચન્દ્ર વકીલને ખબર આપવા દોડ્યો. વકીલ સાહેબને કાંઇ કેસ ન હોવાથી પાસે લાયબ્રેરીમાં બેસી મિત્રો સાથે વાતોના તડાકા મારતા હતા. તેવામાં ગાભરો ગાભરો રામો ત્યાં આવ્યો અને બોલ્યો, અરે સાહેબ, ઉઠો. એકદમ ઘેર ચાલો

પ્રતાપચન્દ્ર—અરે પણ છે શુ ? તે તો કહે કોઈ માંદુ તો નથી થયું

રામો—અરે, માંદુ તો નથી પણ ઘરમાં એક જબરો લુટારો ભરાયો છે.

બધા વકીલો રામાની વાત સાંભળી ચકિત થતા રામા સામું જોવા લાગ્યા. "અત્યા, અત્યારે લુટારો કેવો ?"

રામો—અરે સાહેબ, હવે તો ધોળે દહાડે ધાડ પડે છે તેની આપને ક્યાં ખબર છે, આ હમણાં જ મણિપુરમાં ધોળે દહાડે ધાડ પડી ને ઘરના ઘર લુટાઈ ગયા વળી બે જણાનાં ખૂન થયાં તે જુદાં, લુંટારાઓની કાંઈ ખોટ છે

પ્રતાપચન્દ્ર—પણ ખરી વાત શુ !

રામો—શુ કહું સાહેબ, તે લુટારો છે, બ્હારવટીઆ છે, ઠગ છે ગાંડો છે કે કાંઇ તે કશુ જણાતુ નથી, તે તો કહે છે કે હું તો વકીલ સાહેબનો જમાઇ છુ

આ સાભળી વકીલો હસી પડયા, વાહ પ્રતાપચંદ્રભાઈ જાઓ, તમારા જમાઇ આવ્યા છે !

પ્રતાપચન્દ્ર-એ કયારે આવ્યો ? અને શુ કહે છે ?

રામો—અરે સાહેબ, જે પૂછવુ હોય તે ઘેર પૂછજો, ઉઠો, હમણાં બધાને મારી, લુટી ચાલ્યો જશે, મોટો લાંબો પહોળો છે, બંદુક, તલવાર, ખંચો, લાકડી, બધાં હથીયારો પણ છે, ભ્હીવામણો છે, બધાં બૈરાં બીકનાં માર્યાં થથરી ઉઠયાં છે, હમણાંજ ઘેર ચાલો

વકીલો—હે બધુક, તલવાર, બધુ છે' અરે પ્રતાપભાઇ, કોઇ ભયકર માણસ હશે, ચાલો પોલીસમાં ખબર આપીએ, અમે પણ તમારી સાથે આવીશુ પોલીસ ફોજદારને લઇ જજો એકલા ન જશો.

પ્રતાપચંદ્રનુ કાળજુ ભયથી થથરવા લાગ્યુ. તે ગભરા બની ગયા. ઝટપટ ફોજદારને ખબર આપી ફોજદાર, પોલીસ પાર્ટી સાથે વકીલ પ્રતાપચદ્ર લુંટારાને પકડવા ઘેર દોડી આવ્યા. અપૂર્ણ.

શિર્પાસન

(લે રા. શકર યજ્ઞેશ્વર ગર્ગે)

(અનુસધાન ગતાંકથી)

શિર્પાસનની તૈયારી.

શિર્ષાસન કરતી વખતે થનારી સ્થિતિ ઉપરથી કેવી રીતથી શરીરની હીલચાલ અને ગોઠવણ કરીને તે પૂર્ણ કરવુ પડે છે, તેનો દેખાવ નજરમાં આવશે. તે જોયાથી તે કામની સારી માહિતી અગાઉથી થશે. અને તેથી જ તે કરવામાં ઉત્સાહ પેદા થશે તેનો સારો અભ્યાસ થતા પહેલા તે આસન ભીંત પાસે, અથવા બે ભીંતોના સયોગ સ્થાનમાં ખૂણામાં કરવાથી વિશેષ સુલભતા અને કમી ત્રાસ થાય છે પછી ૧૦–૧૫ દીવસનો અભ્યાસ થયા પછી ઓરડીની વચોવચ્ચ કશો આધાર ન લેતાં તે આસન કરી શકાશે વિના અભ્યાસવાળો નવો માણસ પ્રથમની જ વખતમાં જ્યારે તે કરવા માડે છે, ત્યારે તેના શરીરનો તોલ ખસીને, પછવાડે કે બાજુપર જવાથી આખુ શરીર નીચે ગબડી પડવાનો સભવ રહે છે માટે શરીરનો તોલ કરનારની કાબુમા આવતા સુધી ભીંતના આધારથી તે આસન કરવાનો આરભ કરવો તેમજ માથુ નીચે મુકયા પછી બન્ને પગ વાળીને તાટ સરગ ઉભા કરવાનો અભ્યાસ ન હોવાને લીધે તે પગ ઝાલીને ઉચે રાખવાનું કામ કરવા સારૂ બીજા માણસની મદદ લેવી પડે છે, એટલે અડચણ અને કંટાળો ન આવતા તેનો અભ્યાસ સ્હેલાઇથી કરી શકાય છે માટે ભીંતનુ ઓઠીગ્રુ અને બીજા માણસની મદદ પહેલવહેલા અવશ્ય લેવી જોઇએ ૫–૭ દીવસ એમ કરતા કરતાં, અભ્યાસથી તેનુ આસન પોતે કરવામા ફાવી જાય છે, અને ૧૫ દીવસના અભ્યાસથી તે આસન કરવું એ આરામ લેવો છે એવો પણ ભાન થાય છે

એ આસનની સ્થિતિમાં ગળા ઉપર અને માથા ઉપર ભાર પડે છે તેથી માથા નીચે નરમ સ્વચ્છ ધોતીયાનું વીંટાળુ આશરે ૪–૬ આંગળ જાડું રાખવાથી, જમીનની કઠણાશ નડતી નથી, એનું રહસ્ય એ છે કે માથા ઉપર ફક્ત ઉભુ રેહવાથી, શરીરમાંનો લોહીનો પ્રવાહ છાતીમાં થઇને માથામા ઉતરે છે, તેથી મગજની અંદર લોહી વધવાથી તેના કોઇ સૂક્ષ્મ ભાગ ઉપર તે લોહીનું અસાધારણ દમાણ થાય તો ઇજા થવાનો સંભવ રહે છે ઇજા થાય જ છે એવુ માનવાનું કાંઇ કારણ નથી તેટલા વાસ્તે તે આસન કરતી વખતે માથાની તળે નરમ પદાર્થ રાખવો પડે છે એ પ્રમાણે ભીંતનું પડખુ, નરમ ગાદી અને મદદ કરનાર મિત્ર પાસે રાખવો કુટીથી નીચે અર્ધી જાગો ઢકાઇ જાય તેવું વસ્ત્ર કેડની આજુબાજુએ પેહેરવુ જોઇએ પગ ઉભા કર્યા પછી જાગ પરના વસ્ત્રોનો ભાગ નીચે પેટ તરફ ખસે છે તેટલા માટે સમુળગુ નગ્ન સ્થિતિ ન દેખાય તેવી રીતે તે વસ્ત્ર ઢીલું પણ ન ખસે તેવુ પ્હેરી રાખવું એટલી આગળની તૈયારી કરી રાખવી પછી તે આસન કરવાની શરૂઆત કરવી જોઇએ

શિર્ષાસન કરવાની રીત.

ભીંત પાસે ગાદી પાથરવી ભીંતથી ૪–૫ આંગળ છેટાની જગોએ માથુ મૂકવુ ભીંત તરફ પુંઠ રાખવી પોતાના બે હાથ માથાની પાછલી બાજુએથી માથા સાથે એવા ચોંટાડવા કે બન્ને હાથની આંગળીઓ એકેકમાં પેસી જાય, બને હાથના થએલા એક પંજામાં માથુ સારી પેઠે બેસી જાય, કુણીઓ સુધી બે હાથ, માથુ, અને તે દાંતોના આગલા ભાગ નીચલી ગાદીને ચોટે છે, સ્પર્શ કરે છે એવી સ્થિતીમાં રાખ્યા પછી પીઠનો કુલા સુધીનો ભાગ, ભીંત તરફ લઇ જવો અને ભીંતને લગાડવો પીઠ અને કુલાનો ભાગ સારી પેઠે ભીંતને લાગશે. એવા વેતથી પોતાના પગ પોતાના માથા પાસે ખસેડવા એ સ્થિતિમાં ...ના અંગુઠા તથા બે ત્રણ આંગળીઓ જમીનને લાગેલી હોય છે અને શરીરની કમાનાકૃતિ થઇ જાય છે, એટલી તૈયારી થયા પછી, ઢીંચણના સાંધામાં પગ બેવડ વાળીને પગોની એડીઓ–ટાચ–કુલાને લગાડવી તે તે ઠેકાણે પળવાર સ્થિર રાખવી, પછી પગ એકેક ઉપર ઉપાડીને ભીંત–તાડ, રાખવા પ્રથમની વખતે મદદગારે એકેક પગ ઉપર ઉપાડીને ઝાલીને–સીધો કરી રાખવો આ વખતે માથુ નીચે અને પગ ઉપર રહેલા–એવી સ્થિતિમાં શરીર રહે છે એને જ શિર્ષાસન કહે છે તે વખતે સર્વ શરીરનો ભાર–માથુ અને કુણીઓ સુધીના બે હાથ–એટલાજ ભાગોપર પડે છે બે કુણીઓના બે બિંદુ અને માથાના વચલો મધ્યબીંદુ એવા ત્રણ બીંદુઓને સાધનારા ત્રિકોણ ઉપરજ બધું શરીર ઉર્દ્ધ ઉભુ રહે છે વાસ્તવિક જોતાં બે પગ ઉપર સીધા ઉભા રહેવા કરતાં એ આસનની સ્થિતિમાંના ત્રણ બીંદુઓ ઉપર ઉલટા ઉભુ રહેવુ સહેલુ છે પણ અભ્યાસ વિનાની તે સહેનાઇ, કંટાળા જેવી વસમી લાગે છે તે ફક્ત અભ્યાસથી જ મનગમતી–પ્રિય કરી લઇ શકાય છે.

યોગના સર્વે આસનમા શિર્ષાસન નામનું તે આસન શ્રેષ્ટ ગણાય છે તોપણ નવીન અભ્યાસવાળાએ, તે વિચારપૂર્વક સાવચેતીથી અવકાશ અને અનુકુળતાથી ફાવે તેમ કરવું જોઇએ. શરૂઆતમાં ફક્ત ૩–૪ સેકંડ–પળ પર્યંત કરતા જતુ જરાક થોડો પણ ત્રાસ યા કંટાળો લાગવા જેવું થાય તો તુરત બંધ કરવુ આગ્રહથી, અને જબરદસ્તીથી વધારે વખત તે કરવુ નહી એવી રીતે થોડો થોડો વખત, તે સ્થિતિમાં વધારીને એક મહીનાના અભ્યાસથી ૫ મિનીટ જેટલો વખત એક જ વેળાના આસનમાં રોકી શકાય તેવો અભ્યાસ

કરી રાખવો જોઇએ. પછી એકવાર ૫ મીનીટ સુધી શાંતિ સમાધાનથી તે આસન કરતાં ફાવ્યુ—આવડયુ—કે પછી પોતની શકિત અને સગવડ પ્રમાણે દર અઠવાડીએ થોડો થોડો વખત વધારીને, નીદાન દરરોજ એક અથવા બેવાર અર્ધો કલાક સુધી તે શીર્ષાસનનો વ્યાયામ કરવાનો માવરો પાડી રાખવો

સ્હેલાઇથી ૫ મીનીટનો વખત તે આસનની ક્રિયામાં ગાળવા સારૂ, કોઇને ૧૫ દીવસ તો કોઇને ૨–૩ મહીના જેટનો અરધી લાગે છે એ વાત જેની તેની શકિત, ઉત્સાહ અને યુક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે પરમાત્મપ્રાપ્તિના ઉપાય બતાવનારા બધા શાસ્ત્રોમા, અદ્વૈત શાસ્ત્ર—વેદાંતશાસ્ત્ર એ એક જ શાસ્ત્ર સર્વોત્તમ શ્રેષ્ટતા ધરાવે છે એવુ ઘણા વિદ્વાન અને અનુભવી લોકોનું માનવુ છે તે વેદાતશાસ્ત્રમા ચીત્ત એકાગ્રતાની સ્થિતી પ્રાપ્ત કરવી એ મહત્તમ સાધન કહેલુ છે તે ચિત્તની એકાગ્રતા એ આસનથી સુલભતાથી થઇ શકે છે, એ વાત જો કે ઉત્તમ છે તોપણુ ધાર્મિક બાબત ગણાએલી છે, તેથી વ્યવહારીક લોકો વાસ્તે બાજુ ઉપર મૂકી દેવાય છે પણ વ્યવહારીક બાબતો જે શરીરની સ્થિરતા અને આરોગ્ય તથા બલવર્ધન કરનારા સાધનોના વ્યાયામ તરીકે જ જો આપણે તેનો વિચાર કરીએ તોપણ અન્ય વ્યાયામો કરતાં–શિર્ષાસનનો વ્યાયામ સર્વોત્તમ કહેલો છે. એ વાત કેવળ શાબ્દીક વર્ણનથી નહીં પણ તેનો અનુભવ કરેલા અભ્યાસી લોકોના અનુભવથી ઠરેલી છે તે તેમનાજ શબ્દોમા નીચે દર્શાવેલ છે.

શિર્ષાસના વ્યાયામથી થતા ફાયદાઓ

હરીદ્વારના પંડિત દેવશર્મા જણાવે છે કે–મે શીર્ષાસનનો અભ્યાસ અને અનુભવ ૨ વર્ષથી કરેલો છે મારા શરીર ઉપર તેનો થએલો પરિણામ નીચે મુજબ છે ––

૧ ભુખ લાગવી—ખાવાની શકિત પેહેલા કરતાં મારામાં વધેલી છે સાત્વિક આહાર મને વધારે પ્રિય લાગે છે નિયમીત વખતે આહાર લેવાની અભિરૂચી પેદા થઇ છે. અને લીધેલો આહાર સારી પેઠે પાચન થાય છે. કોઇ જાતનુ અપચન તથા વાયુ વિગેરેના વીકાર થતા નથી.

૨ વીર્યરક્ષણ–પાકો બીંદુ જય થએલાનો પરિણામ જો કે અદ્યાપી મારામાં જણાયો નથી, તોપણ મારો સ્વપ્નદોષ દુર થએલો છે ને જુવાનોને તથા અશકત માણસોને સ્વપ્નદોષ (સ્વપ્નમાં વીર્યપતન થવુ) થતો હશે, તેમણે દવાદારૂ પાછળ દ્રવ્ય અને વખત ન ગુમાવતા–શીર્ષાસનનો વ્યાયામ કરવો તેથી થોડા સમયમાં જ શરીરની શક્તિ વધીને તે સ્વપ્નદોષ સહેજ નીકળી જશે

૩ આંખો ઉપર પરિણામ–એ આસન કરવાની પેહેલી વખતે મારી આંખોમાં જે દોષ હતા તે દોષ મટી ગયા છે, અને આંખો નિર્દોષ થઇ છે પાણી વીગેરે ગળતુ હતું તે બંધ થઇને દર્શનશક્તિ વધી છે

૪ ઉંઘ ઉપર પરીણામ–એ આસન કરવા લાગ્યા પછી મનને અદભૂત શાંતિ અને સ્થિર આરામ મળવા લાગ્યા છે રાત્રે સ્વસ્થ ચીત્તથી ઉંઘ આવે છે

૫ રોગનો નાશ–સાધારણ જવરનો આવિર્ભાવ, કાન કિંવા માથુ દુખવુ, બળેખમ તથા ખાંસી વિગેરે દરદો, શીર્ષાસન કરનારાઓને થતા નથી અને પેહલાંના થએલા હોય તો મટી જાય છે ચડીમાં રેહેવાથી મને પેહલી પેહેલી ચડી લાગતી હતી. પણ શીર્ષાસન કરવા લાગ્યા પછી, મારા સર્વ શરીરમાં ઉષ્ણતા સરખી રીતે પ્રસૃત થાય છે અને શરદી

મટી જાય છે ન્યુમોનીઆ–સન્નિપાત અને ટ્રાઈફ જેવા ભયંકર દરદોની પ્રથમ અવસ્થાથી જ, જો શીર્ષાસનનો વ્યાયામ શરૂ કર્યો હોય તો ઘણો ફાયદો થવાનો સંભવ રહેલો છે. તેટલા માટે વૈદ્ય અને ડાક્ટર લોકોએ ખતથી એ આસનનો અનુભવ અવશ્ય લેવો જોઈએ

મુખ્યત્વે કરીને રોગનો નાશ થવો એ મહત્વની બાબતનો આધાર, શરીરમાં ચાલુ રહેલા રૂધિરાભિસરણ ઉપર રહેલો છે તેમા પણ જુદા પ્રકાર છે એક તો શુદ્ધ રક્તના ફરવાથી શરીરના જીવન પોષણનું કર્મ સારૂ ચાલે છે બીજું તે ક્રિયાથી અશુદ્ધ–ખરાબ થએલું રક્ત—પાછું એકઠું કરીને તેને શુદ્ધ કરવું પડે છે આ બે ક્રિયામા શુદ્ધ રૂધિરાની સરણીની ક્રિયાને સ્વભાવતા અનુકુળતા છે પણ બીજી ક્રિયાને જે અશુદ્ધ રક્ત તરફ મદદ કરવું તેને સ્વભાવની અનુકુળતા ઓછી છે તેથી અશુદ્ધ રૂધિરાભિસરણમાંજ ઘણા લો કોના રોગનાં મૂળ રહેલાં છે અર્થાત એ વૈદકીય બાબત છે, તેથી તેની વીશેષ ચર્ચા અત્રેના વિષયમાં કરવી સારી નથી, પણ જ્યારે વગર દવા દારૂથી જ રાગનો નાશ કરવાની વ્યાયામની પદ્ધતિ આપણે લખીએ છીએ તો તેનું પુરતું વર્ણન અને, બીજાની જાણ સારૂ આપવું અવશ્ય છે, ઈંગ્રેજી વૈદક પદ્ધતિમા પણ અશુદ્ધ રૂધિરાભીસરણ વિન સરક્યુલેશન–ઉપર ઘણાખરા રાગનો આધાર રહેલા છે માટે તેવા મહત્વના અશુદ્ધ રૂધિરાભિસરણની ક્રિયાઓમાં, આ આસનથી કેટલો મોટો ફાયદો થાય છે, તેની અનુભવીક માહિતી બીજા અભ્યાસીના શબ્દોમાં આગળ આપવામાં આવશે, અને તો ફક્ત પંડીત દેવશર્માના અનુભવો માત્ર જણાવીએ છીએ

૧ અશક્તી ઉપર પરિણામ–તા ૧–૮–૨૦ ના રોજ મને રોઠ માઈલના છેટેના ગામમા ભાષણ આપવા જવાનું હતું તે દીવસે મને ઉપવાસ હતો, પગે ચાલવું અશક્ય લાગ વાથી, ઘોડાપર બેસીને હું ત્યા ગયો ખરો પણ ઉપવાસના લીધે ભાષણ કરવાની સત્તા ાં રહી નહતી. તેથી શીર્ષાસન પણ સારાથી થઈ શકશે કે નહી એવું મને લાગતું હતું પણ મનમા નીર્ધાર કરીને શિર્ષાસનનો વ્યાયામ મેતો કર્યો તેનો આશ્ચર્યકારક પરીણામ તો થયો કે –તે પછી મારામા તાત્કાલીક નવજીવન પેદા થઈને તે વખતે ઉત્સાહ સાથે, ભાષણ આપવાનું કામ મે પુરૂ કર્યું હતું બીજે દીવસે ઉપવાસ છતા પણ મારામાં તેવીજ હોશીયારી ટકી રહી હતી એકદરે મારૂ શરીર ત્યારે તન્દુરસ્ત અને શક્તિ સવ ઉત્સાહ ભરેલું થતું જાય છે અને શક્તિ વધે છે

કુંભક નામનો પ્રાણાયામ વધારે વખત ટકી રહે છે અને તે પણ સુગમતાથી—નહી, ત્રાસથી એવો ટકી શકે છે એ બાબત ઉપર કેટલાક અનુભવી યોગીઓનો અભિપ્રાય લેતાં તેઓ કહે છે કે શીર્ષાસન કર્યા પછી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી, તે માણસ સમાધિ સુધીની સ્થિતિ-ઉત્તમ પ્રકારનું ચિત્ત એકાગ્રતા સંપાદન કરી શકે છે બીજા એક યોગાભ્યાસી મહાત્મા જણાવે છે કે દરરોજ ૩ કલાક શિર્ષાસન કર્યા પછી પ્રાણાયામ કરવામાં આવે તો, તેનાથી ષટ્ચક્રનો વેધ પણ થઇ શકે છે સમાધિ એટલે પૂર્ણ ચિત્તની એકાગ્રતા હોય છે તેમાં અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ અને સંપ્રજ્ઞાતસમાધિ એવા બે ભેદ છે અદ્વૈત શાસ્ત્ર-વેદાંત એ એક જ એક મુખ્ય અને ખરું શાસ્ત્ર છે તે શાસ્ત્રની યોગશાસ્ત્ર એ એક કલા—અંશ છે તે યોગશાસ્ત્રમાં અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થાય છે. અને સંપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં જે વસ્તુ ધારીને સંયમ કરેલો હોય છે, તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ તે સંપ્રજ્ઞાત સમાધિની પૂર્ણ અવસ્થામાં થાય છે એવું પણ યોગશાસ્ત્ર જ કહે છે અને સિદ્ધ કરી આપે છે. હવે આપણા જેવા વ્યવહારૂ લોકોને ઐહિક ઐશ્વર્ય ભોગવવાની ઇચ્છા ધરાવનારને અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિનું અત્યારે પ્રયોજન નથી કારણ ઐહીક સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ થઇને વૈરાગ્ય પ્રગટ થયા વિના તેવો અધીકાર જ પ્રાપ્ત થતો નથી. માટે એ સર્વોત્તમ કોટીનો ઘણો ઉંચો વિચાર હાલ બાજુપર મુકવો જોઇએ છે માત્ર ઐહિક ઉન્નતિનો જ વિચાર ચલાવીને આ યોગાસન પદ્ધતિનો વ્યાયામ કેટલો ફાયદો કરે છે તે જોવાનું છે પ્રાણાયામની કુંભક અવસ્થા પૂર્ણ હસ્તગત સિદ્ધ કરવામાં શિર્ષાસનની બહુજ મદદ થાય છે અને કુંભક અવસ્થા સિદ્ધ થઇ કે ધારેલી વસ્તુનો સંયમ તે સ્થિતિમાં કરવાથી સંપ્રજ્ઞાત સમાધિ સાધી શકાય છે તેનું ફળ શરીરની આરોગ્યતા અને બલવર્દ્ધન એ તો તેના અપ્રસ્તુત એક અંશના ફળરૂપ છે, તે તો અમલરોજ ઉપરાંત ધારેલી વસ્તુના સંયમથી, સગુણ પરમેશ્વર તે તો ધારેલી વસ્તુ પણ આપે છે, એ કેટલો મોટો લાભ છે તે બાબત યોગશાસ્ત્ર એ ધતીંગ છે, ખાલી આળસુ લોકો તેના પછવાડે નકામો વખત ગુમાવે છે વિગેરે ગપ્પાષ્ટક ઠોકનારા લોકોએ ખાસ કરીને વિચાર કરવા જેવો છે

આ એકંદર અનુભવ ઉપરથી ઉપર લખેલી ધર્મની વ્યાખ્યા પ્રમાણે શિર્ષાસનનો વ્યાયામ એ એક એવી અદ્ભુત ચીજ છે કે તેના અભ્યાસથી ઐહીક અને પારલૌકીક સુખ શાંતિ, સહેજ હસ્તગત કરી શકાય છે તેટલા માટે પ્રિય અને સુજ્ઞ વાચકો તમો ઉત્સાહથી શિર્ષાસનનો અભ્યાસ કરવા આજથી જ શરૂઆત કરશો એવી લાગણીની વિનતી કરું છું

બીજા અભ્યાસી માણસોના અનુભવ

લાનોલી ગામમાં રહેનાર કુવલયાનંદ મહારાજના એ આસન વિષેના અનુભવ એવા જ ઉત્સાહકારક છે એટલું જ નહિ પણ તેઓ પ્રથમ સંસ્કૃતના શિક્ષક હતા ત્યારથી તેમને આપણા લોકોની નબળાઇ તેમાં વિશેષે કરીને હાઇસ્કુલો તથા કોલેજોમાં ભણનાર છોકરાની નબળી શારિરીક સ્થિતિ તેમના અવલોકનમાં આવી હતી તેટલા માટે તે મહાત્મા તે સ્થિતિ શી રીતે સુધરશે એ સવાલમાં ઘણા પ્રકારે અજમાવી જોઇને, તેમાં નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા બાદ યોગાસનના વ્યાયામનો વિચાર તેમના મનમાં ઉદય પામ્યો તેનો અનુભવ પડે તે કરીને બીજા ઉપર પણ કરાવ્યો અને યોગાસન પદ્ધતિનો વ્યાયામ સર્વશ્રેષ્ઠ ઠર્યાથી, પોતે તરફ તેમનું પૂર્ણ લાગી રહ્યું છે સ્વાનુભવથી તેની સર્વોત્તમતા સિદ્ધ થયા બાદ

મટી જાય છે ન્યુમોનીયા—સન્નિપાત અને ક્ષય જેવા ભયકર દરદોની પ્રથમ અવસ્થાથી જ, જો શીર્ષાસનનો વ્યાયામ શરૂ કર્યો હોય તો ઘણો ફાયદો થવાનો સંભવ રહેલો છે. તેટલા માટે વૈદ્ય અને ડાકટર લોકોએ ખતથી એ બાબતનો અનુભવ અવશ્ય લેવો જોઇએ

મુખ્યત્વે કરીને રોગનો નાશ થવો એ મહત્વની બાબતનો આધાર, શરીરમાં ચાલુ રહેલા રૂધિરાભિસરણ ઉપર રહેલો છે તેમા પણ જુદા પ્રકાર છે એક તો શુદ્ધ રક્તના ફરવાથી શરીરના જીવન પોષણનુ કાર્ય સાફ ચાલે છે બીજુ તે ક્રિયાથી અશુદ્ધ—ખરાબ થએલુ રક્ત—પાછુ એકઠુ કરીને તેને શુદ્ધ કરવુ પડે છે આ બે ક્રિયામા શુદ્ધ રૂધિરાભીસરણની ક્રિયાને સ્વભાવની અનુકુળતા છે પણ બીજી ક્રિયાને જે અશુદ્ધ રક્ત તપખટુ કરવુ તેને સ્વભાવની અનુકુળતા ઓછી છે તેથીજ અશુદ્ધ રૂધિરાભિસરણમાંજ ઘણા લો કેના રોગના મૂળ રહેલાં છે અર્થાત એ વૈદકીય બાબત છે, તેથી તેની વીશેષ ચર્ચા અત્રેના વિષયમા કરવી સારી નથી, પણ જ્યારે વગર દવા દારૂથી જ રોગનો નાશ કરવાની વ્યાયામની પદ્ધતિ આપણે લખીએ છીએ તો તેનું પુરતું વર્ણન અત્રે, બીજાની જાણ સારૂ આપવુ અવશ્ય છે, ઈંગ્રેજી વૈદક પદ્ધતિમા પણ અશુદ્ધ રૂધિરાભીસરણ વિન સરક્યુલેશન—ઉપર ઘણાખરા રોગનો આધાર રહેલો છે માટે તેવા મહત્વના અશુદ્ધ રૂધિરાભિસરણની ક્રિયાઓમાં, આ આસનથી કેટલો મોટો ફાયદો થાય છે, તેની અનુભવીક માહિતી બીજા અભ્યાસીના શબ્દોમા આગળ આપવામાં આવશે, અત્રે તો ફક્ત પંડીત દેવશર્માના અનુભવો માત્ર જણાવીએ છીએ

૬ અશક્તી ઉપર પારણામ—તા ૧–૮–૨૦ ના રોજ મને દોઢ માઈલના છેટેના ગામમા ભાષણ આપવા જવાનુ હતું તે દીવસે મને ઉપવાસ હતો, પગે ચાલવુ અયોગ્ય લાગવાથી, ઘોડાપર બેસીને હુ ત્યા ગયો ખરો. પણ ઉપવાસના લીધે ભાષણ કરવાની સત્તા રહી નહતી. તેથી શીર્ષાસન પણ મારાથી થઇ શકશે કે નહી એવુ મને લાગતુ હતું પણ મનમાં નીર્ધાર કરીને શિર્ષાસનનો વ્યાયામ મેતો કર્યો તેનો આશ્ચર્યકારક પરીણામ તો થયો કે—તે પછી મારામા તાત્કાલીક નવજીવન પેદા થઇને તે વખતે ઉત્સાહ સાથે, ભાષણ આપવાનું કામ મે પુરૂ કર્યું હતું બીજે દીવસે ઉપવાસ છતા પણ મારામાં તેવીજ હોંશીયારી ટકી રહી હતી એકદરે મારૂ શરીર વધારે તન્દુરસ્ત અને શાંતિમય ઉત્સાહ ભરેલું થતુ જાય છે અને શક્તિ વધે છે

૭ ઝાડાની કબજીયતપર તે વ્યાયામની અસર—મને જન્મથી જ બધકોષ—ઝાડાની કબજીયાત નામનો રાગ હતો દવાનો ઉપયોગ કરતા હતા, એક અઠવાડીયામા ૨–૩ વખતે ઝાડો ઉતરવા માંડ્યો પણ દરરોજ ઝાડો ઉતરતો નહતો પણ એ આસનનો વ્યાયામ કર્યા પછી તે દરદ તો મટી ગયુ છે વગર દવાએ દરરોજ મને શૌચ—ઝાડો સાફ ઉતરે છે અને પેટમા વાયુ વીગેરેનો વીકાર કે બદહજમી ત્યારથી થતી નથી. ઈંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે યુનિવરસીટીની ૧૦ ડીગ્રી મેળવવા કરતાં દરરોજ એક વખતે ઝાડો સાફ ઉતરે એવી કુદરતની અનુકુળતા મેળવવી એ વધારે લાભદાયક છે તે કહેવત એ આસનના વ્યાયામ થકી મારામા ખરી થઇ છે

૮ મારા શરીર ઉપરની ત્વચામાં પેહલા કરતા તેજસ્વિતા વધતી જાય છે અને મારૂ શરીર હલકુ અને ચપળ—સ્ફુર્તિવાળુ બનતુ જાય છે

૯ પ્રાણની નળી ઉપર તેનો પરિણામ—એ આસનનો સારો અભ્યાસ થયા પછી—

કુભક નામનો પ્રાણાયામ વધારે વખત ટકી રહે છે અને તે પણ સુગમતાથી—નહી, ત્રાસથી એવો ટકી શકે છે એ બાબત ઉપર કેટલાક અનુભવી યોગીઓનો અભિપ્રાય લેતાં તેઓ કહે છે કે શીર્ષાસન કર્યા પછી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી, તે માણસ સમાધિ સુધીની સ્થિતિ—ઉત્તમ પ્રકારનુ ચિત્ત એકાગ્રતા સંપાદન કરી શકે છે બીજા એક યોગાભ્યાસી મહાત્મા જણાવે છે કે દરરોજ ૩ કલાક શિર્ષાસન કર્યા પછી પ્રાણાયામ કરવામાં આવે તો, તેનાથી ષડચક્રનો વેધ પણ થઇ શકે છે સમાધિ એટલે પૂર્ણ ચીત્તની એકાગ્રતા હોય છે તેમાં અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ અને સંપ્રજ્ઞાતસમાધિ એવા બે ભેદ છે અદ્વૈત શાસ્ત્ર—વેદાંત એ એક જ એક મુખ્ય અને ખરૂં શાસ્ત્ર છે તે શાસ્ત્રની યોગશાસ્ત્ર એ એક કલા—અંશ છે તે યોગશાસ્ત્રમાં અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થાય છે. અને સંપ્રજ્ઞાત સમાધિમા જે વસ્તુ ધારીને સંયમ કરેલો હોય છે, તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ તે સંપ્રજ્ઞાત સમાધિની પૂર્ણ અવસ્થામા થાય છે એવુ પણ યોગશાસ્ત્ર જ કહે છે અને સિદ્ધ કરી આપે છે. હશે આપણા જેવા વ્યવહારૂ લોકોને ઐહિક ઐશ્વર્ય ભોગવવાની ઇચ્છા ધરાવનારને અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિનું અત્યારે પ્રયોજન નથી કારણ ઐહીક સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ થઇને વૈરાગ્ય પ્રગટ થયા વિના તેનો અધીકાર જ પ્રાપ્ત થતો નથી માટે એ સર્વોત્તમ કોટીનો ઘણો ઉંચો વિચાર હાલ બાજુપર મુકવો જોઇએ છે માત્ર ઐહિક ઉન્નતિનો જ વિચાર ચલાવીને આ યોગાસન પદ્ધતિનો વ્યાયામ કેટલો ફાયદો કરે છે તે જોવાનું છે પ્રાણાયામની કુભક અવસ્થા પૂર્ણ હસ્તગત સિદ્ધ કરવામાં શિર્ષાસનની બહુ જ મદદ થાય છે અને કુભક અવસ્થા સિદ્ધ થઇ કે ધારેલી વસ્તુનો સંયમ તે સ્થિતિમા કરવાથી સંપ્રજ્ઞાત સમાધિ સાધી શકાય છે તેનું ફળ શરીરની આરોગ્યતા અને બલવર્દ્ધન એ તો તેના અગણીત એક અંશના ફળરૂપ છે, તે તોઅળશેજ ઉપરાંત ધારેલી વસ્તુના સંયમથી, સગુણ પરમેશ્વર તે તો ધારેલી વસ્તુ પણ આપે છે, એ કેટલો મોટો લાભ છે તે બાબત યોગશાસ્ત્ર એ ધતીંગ છે, ખાલી આળસુ લોકો તેના પછવાડે નકામો વખત ગુમાવે છે વિગેરે ગપ્પાષ્ટક ઠોકનારા લોકોએ ખાસ કરીને વિચાર કરવા જેવો છે

આ એકદર અનુભવ ઉપરથી ઉપર લખેલી ધર્મની વ્યાખ્યા પ્રમાણે શિર્ષાસનનો વ્યાયામ એ એક એવી અદભૂત ચીજ છે કે તેના અભ્યાસથી ઐહીક અને પારલૌકીક સુખ શાંતિ, સ્હેજ હસ્તગત કરી શકાય છે તેટલા માટે પ્રિય અને સુજ્ઞ વાચકો તમો ઉત્સાહથી શિર્ષાસનનો અભ્યાસ કરવા આજથી જ શરૂઆત કરશો એવી લાગણીની વિનતી કરૂં છુ

બીજા અભ્યાસી માણસોના અનુભવ.

હાનોલી ગામમાં રહેનાર કુવલયાનંદ મહારાજના એ આસન વિષેના અનુભવ એવા જ ઉત્સાહદાયક છે એટલુ જ નહિ પણ તેઓ પ્રથમ સરકૃતના શિક્ષક હતા ત્યારથી તેમને આપણા લોકોની નબળાઇ તેમાં વિશેષે કરીને હાઇસ્કુલો તથા કોલેજોમા ભણનાર છોકરાની નબળી શારિરીક સ્થિતિ તેમના અવલોકનમા આવી હતી તેટલા માટે તે મહાત્મા તે સ્થિતિ શી રીતે સુધરશે એ સવાલમા ઘણા ઘણાને અજમાવી જોઇને, તેમાં નિષ્ફળ નીવડયા હતા બાદ યોગાસનના વ્યાયામનો વિચાર તેમના મનમાં ઉદય પામ્યો તેનો અનુભવ પડે તે કરીને બીજા ઉપર પણ કરાવ લીને અને યોગાસન પદ્ધતિનો વ્યાયામ સર્વશ્રેષ્ટ હર્યાથી, ચોતરફ તેમનુ પૂર્ણ લાગી રહ્યુ છે સ્વાનુભવથી તેની સર્વોત્તમતા સિદ્ધ થયા બાદ

હાલ તેમણે એંજલાનોલી ગામમાં કૈવલ્ય નામનો આશ્રમ ખોલ્યો છે, તે આશ્રમમાં યોગાસન પદ્ધતિના વ્યાયામની પ્રત્યક્ષ કેળવણી (પ્રાકટીકલ ટ્રેનીંગ) આપવામાં આવે છે તેટલાથી એ વ્યાયામની શ્રેષ્ટતા સહેજ અને નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઇ શકે છે તેમના તથા બીજા અભ્યાસી માણસોના અનુભવ આગળ જતાં આ લેખમાં આપવામાં આવશે તે અનુભવો જાણવાથી દવા દારૂ વગર શરીરની તન્દુરસ્તી કેવી રીતે વધારવી તેનો ઘણો ખરો ખુલાસો થઇને વાચકોને સમાધાન થઇને તે વ્યાયામની પ્રવૃત્તિ કરવાના કામમાં ઉમેદ સાથે ઉત્સાહ પેદા થશે.

મનુષ્ય જાતની તન્દુરસ્તી સારી હોયતો જ, તેમનાથી ધારેલાં કામ થઇ શકે છે, નહી તો પોતાનું જ કામ, બીજા મારફતે કરાવી લેવું પડે છે જેથી પોતે તથા પોતાની મદદે રોકાયેલા માણસ એવા બન્ને જણોથી બીજું કામ થઇ શકતું નથી, પ્રાચીન કાળના વખતમાં થોડું કામ કરીને પેટ ભરી શકાતું હતું પણ હાલ જો કે સુધારો થયો છે, અને યંત્રો તથા રસાયનિક ચીજો નવી નવી પેદા થાય છે, જેથી મનુષ્યોની સુખશાંતી વધવી જોઇએ છે, તે ઠેકાણે પેદાશ જેવું થોડા વખતનું કામ પેટ ભરી શકતું નથી, એવો અનુભવ ઘણા ખાણા અને વિચારવંત લોકોનો આવેલો છે, તેમાં વળી વધારો તો એ થએલો છે કે આમ પાશ્ચાત્ય લોકોના સહવાસમાં પડવાથી, તેમના જેવી ભૌતિક શાસ્ત્રોમાં પ્રગતિ કરીને, પૈસો મેળવવા માટે પોતાના આચાર વિચાર, અને વ્યક્તિની કુળ પરંપરાગત ચાલી આવેલી સભ્યતા અને શિષ્ટાચાર અને પોતાની પ્રતિષ્ટા વીગેરે જાળવવામાં ઘણું દુર્લક્ષ કરવામાં આવે છે, તેથી મનસોકત આચરણ અને બીભત્સ વાચાલપણું કરવાથી તેવું બોલનારા અને દેખીતા હોશીયાર માણસો યોગરદમ ધાંધલથી રચીપચીને ગમે તેમ વર્તે છે, એવી સ્થિતિ અર્વાચીન અયોગ્ય છે તે કોઇથી સહેજ કહી શકશે. દરેક વ્યવસાયને પરમાત્માનો આશ્રય હોય તોજ તે મૂળભૂત થઇને સમાધાન આપે છે, તેના માટે મહાત્મા કણાદ મુનિએ પોતાના વૈશેષિક દર્શનમાં કહ્યું છે કે એતો અભ્યુદયની શ્રેયસસિદ્ધિ સધર્મા જેનું પાલન કરવાથી આ લોકમાં સુખશાંતી અને ઐશ્વર્ય મળે છે, અને પરલોકનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, તે ધર્મ કહેવાય છે, જો કે વૈશેષિક દર્શન દ્વૈતવાદી છે, તોપણ તેમાં જે ધર્મની વ્યાખ્યા કરેલી છે તે ખરેખર ઉત્તમ અને ઉચ્ચતમ સત્ય છે તેમાં કાંઇ શક તે પ્રમાણે જતાં આ લોકમાંનું ચાલુ સ્થિતિમાંનું ઐશ્વર્ય મેળવવામાં પોતાની તન્દુરસ્તી સારી સચવાવી જોઇએ. તેટલા જ માટે પ્રાચીન પ્રકારનું જે યોગશાસ્ત્ર તેની અંગભૂત યોગાસનનો વ્યાયામ જાગૃતિને આચારમાં મૂકવામાં આવે તો—ની મદદથી શરીરની શક્તિમાં વધારો થશે અને દરેકને ઐહીક અને પારમાર્થિક શ્રેષ્ટ સુખો હસ્તગત કરવાનું દ્વાર ઉઘાડું થશે એ દેખીતી સરળ વાત છે.

તે સરલ પ્રિય વાંચકોને એટલી જ વિનતી છે કે આપ લોકોને એવો વિષય પ્રિય અને જરૂરનો તો લાગશે જ માત્ર તેનો ઉત્સાહપૂર્વક સંતોષ જણાય તો પ્રકાશક અને લેખક બન્નેની ઉમેદમાં વધારો થવાથી એ મહત્વના વિષયનું પ્રકાશન ખુશી ચીતથી સ્વતંત્રપણે થઇ શકશે, એટલી જ અભ્યર્થના છે.

घरगतु दवाओ.

લેખક—કે સી મહેતા.

(૧) કોઈ પણ પ્રકારના તાવપર —પ્રાત પાદડા તુળસી અને માન કાળાં મરી રહ વારે પાણીમા વાટીને પીવાથી અવશ્ય તાવ ઉતરી જશે

(૨) ચોથીઓ તાવ —માવળના પાંદડા સુંઘવા થી ચોથે દિવસે આવનારો તાવ ઉતરી જશે.

(૩) પ્લેગથી બચાવનારાવાળી ગોળીઓ —લીંમડાના પાદડાં ૨ તોલા, સુંઠ, મરચા, પીંપર, સિંધાલુણ, કાળુ મીઠુ, જીરૂ અને કાળું જીરૂં આ દરેક એક તોલો અને હીંગ ૭ માસા આ સવને ખાડીને ચાળીને લીંબુના રસમા ખરલ કરીને ચણીબોરની બરાબર ગોળીઓ બનાવી લો આમાથી રોજ ત્રણ ગોળીઓ સવારે બપોરે અને સાંજે સેવન કરવા થી પ્લેગથી રક્ષા થાય છે.

(૪) દાંત કઢાવસા બાદ જો દર્દ થાય તો મીઠુ પાણીમાં ઘોળીને કોગળા કરાવવાથી દર્દ બધ થશે.

(૫) બાળકના દસ્ત (ઝાડા) બધ કરવા -જરાક જેટલા ડુંગળીના રસમાં બાજરીની બરાબર અફીણ ઘોળીને આપવાથી બધ થશે

(૬) બાળકના મેલેરીઆ ફીવર (ટાઢીઆ તાવ) પર —કાળી તુળસીનાં ચાર પાંદડા, બાવળના ચાર પાંદડાં અને અજમો એક માસો આ બધાને પાણીમા ઉકાળીને ઠડુ કરીને જ્વરના ચઢવા પહેલા પાવાથી બાળકોનો તાવ ઉતરી જાય છે

(૭) જુલાબ લેવો —૩ થી દશ વર્ષના બાળક માટે એક તોલો એપસમ સોલ્ટ (વિલાયતી મીઠુ) પાણીમાં પાવુ દશથી પચ્ચીસ વર્ષના નવયુવકો માટે દોઢ યા બે તોલા અને પચ્ચીસથી ૧૦૦ વષના પુરૂષો માટે અઢી તોલા લેવુ.

(૮) પાચનશક્તિ વધે —જમ્યા પહેલાં સિંધાલુણ અને આદુ ખાવાથી પાચનશક્તિ વધે છે, ખાવાની રૂચી વધે છે, કંઠ, જીભ અને મુખની શુદ્ધિ થાય છે.

(૯) પાચક ચુર્ણ —સુંઠ બે તોલા, વરીયાળી બે તોલા, કાળાંમરી બે તોલા, પીંપર એક તોલો સાંભરલુણ બે તોલા, કાળું મીઠુ ૨ તોલા, સુકો ફુદીનો બે તોલા, તજ બે તોલા, ટંકણખાર (ફુલાવેલો) ૨ તોલા અને નવસાગર બે તોલા આ બધાને વાટીને ચાળીને ચુર્ણ કરીને પછી તેમાં ૧ માસો પીંપરમીંટનો સત્વ મેળવીને શીશીમા ભરીને બુચ લગાવીને રહેવા દો આની એક માસાની માત્રા ભોજનની બાદ બન્ને વખત સેવન કરવાથી અજીર્ણનો નાશ થાય છે, ક્ષુધા વધે છે, અને અન્નનું પાચન થઈને દસ્ત સાફ આવે છે

(૧૦) ભુખ ન લાગે —સેકેલી રાઇ, ફુલાવેલી હીંગ, સેકેલી સુંઠ, સેકેલુ જીરૂ અને સિંધાલુણ અદાજથી દહીમાં મેળવીને મથે અને સેવન કરે

(૧૧) જો સરસવનું તેલ અને બારીક સિંધાલુણ રોજ દાંતોપર ઘસવામાં આવે તો કોઇ રોગ મસુડમાં નથી થતો.

(૧૨) દેવતાથી દાઝયાપર—કાચો બટાટો વાટીને મલમના ટુકડાપર પાથરીને તેની પટ્ટી બાંધવાથી આરામ થાય છે. લીમડાની છાલ બાળીને તેની રાખ લગાડી દેવાથી પણ બળ્યાનો ઘાવ ઠીક થઇ જાય છે

(૧૩) કમરનું દર્દ —ગુગળ બે ભાગ અને કાળાં મરી એક ભાગ વાટીને લગાડવાથી કમરનું દર્દ સારૂં થઇ જાય છે

(૧૪) ચોખાના ધોવરામણમાં જગાક જાયફળ વાટીને પાવાથી ઉલ્ટી બંધ થઇ જાય છે

(૧૫) હડતાલનો ધુમાડો આપવાથી વીંછી નથી રહેતા

(૧૬) કાનખજુરો કાનમાં ચાલી ગયો હોય તો ભીંડાનું પાણી કાનમા નાંખવું

(૧૭) ખસ થઇ હોય તો આંબળાનું ચુર્ણ મધમાં મેળવીને ખાવું

(૧૮) જો ખીલ થવાનો હોય તો લવીંગ યા કાળા મરી પાણીમાં વાટી લગાડવાથી ખીલ જોર નહી પકડે.

(૧૯) નખમાં વાગવાથી તે ઉતરી ગયો હોય તો ગરમ પાણીની ધાર છોડવાથી દરદ મટી જશે

(૨૦) નારૂંઆરી ફુટી હોય તો માટીના પાણીમાં નાંખીને ચુસવાથી તરત બંધ થશે

(૨૧) ઉદરના ઝેરપર અરીઠાને પાણીમાં ઘસીને લેપ કરવાથી આરામ થાય છે

(૨૨) શરીરપર કોઇ ઠેકાણે માંકડી કુકડી મુતરી ગઇ હોય તો કેરીની ખટાઇ પાણીમાં ઘસીને ચોપડવાથી આરામ થાય છે

(૨૩) વાઇ આવતી હોય તો અરીઠા પાણીમા ઘસીને બેચાર ટીપા નાકમાં નાંખવાથી છીંક આવીને આરામ થઇ જાય છે

(૨૪) માથામાં દર્દ થતું હોય તો બદામ ઘસીને લેપ કરો

ભાગ્યોદયની

આ વર્ષની ભેટ

અતિ ઉપયોગી અને મહત્વના વિષય સબંધી છે તે આવતા માસમાં બહાર પાડશે ભાગ્યોદયનું આ વર્ષ આવતા અંકથી પુરૂ થશે માટે નવા ગ્રાહકોએ તાકીદે નામ નોંધાવવાં. ભેટ સબંધી હકીકત આવતા અંકમાં છપાશે

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય અમદાવાદ

राज्यक्ष्मा चिकित्सा.

આઠમો અધ્યાય

ક્ષય રોગની ચિકીત્સા

પૂર્વ સમયમાં મહર્ષિ લોકોએ દેવતાઓ પાસેથી ચંદ્રમા કામાસક્ત થવાથી તે વિષયમાં આ પૂર્વે કથા સાંભળી હતી ૧

એક વખતે ચંદ્રમા રોહિણીમાં બહુ કામાસક્ત થવાથી પોતાના શરીરની રક્ષા કરી શક્યા નહિ તેથી ચંદ્રમાનું શરીર સ્નેહ-ક્ષીણ (ધાતુક્ષીણ) થવાથી ક્ષીણ થઈ ગયું ૨

દક્ષપ્રજાપતિએ ચંદ્રમા રોહિણી શિવાય પોતાની બીજી સત્યાવીશ કન્યાઓનો ત્યાગ કર્યો છે ને કેવળ રોહિણી ઉપરજ આસક્ત છે એમ જાણીને જાણે મૂર્તિમાન ક્રોધ ખડો થયો હોય તેમ શ્વાસના રૂપમાં તે બહાર નિકળ્યો ૩

દક્ષ પ્રજાપતિએ ચંદ્રમાને અઠ્ઠાવીશ કન્યાઓ પરણાવી હતી પણ તેમાંથી રોહિણી શીવાય બીજાપર ચંદ્રમાની પ્રિતિ નહોતી ૪

એક દક્ષપ્રજાપતિના ક્રોધથી તેમજ બધી સ્ત્રીઓમાં સમદષ્ટિ ન રાખવારૂપી રજો-ગુણનું કારણ બનવાથી અને નિર્બળ તથા દીન ચંદ્રમાના શરીરમાં રાજ્યક્ષ્મા (ક્ષયરોગે) પ્રવેશ કર્યો ૫

ગુરૂ દક્ષપ્રજાપતિના મહા ક્રોધથી તિરસ્કાર કરેલા ચંદ્રમાની કાંતી અત્યંત ક્ષીણ થઇ ગઇ ત્યારે ચંદ્રમા દેવતાઓ તથા દેવર્ષિઓને સાથે લઇને દક્ષપ્રજાપતિ પાસે ગયા ૬

ચંદ્રમા શરણે આવેલા છે એમ જાણીને તેમજ તેની બુદ્ધિ શુદ્ધ થઇ છે એમ જાણીને દક્ષપ્રજાપતિએ તેનાપર કૃપા કરી (પ્રસન્ન થયા) અને તેમની કૃપાથી અશ્વનીકુમારે તેમની દવા કરી. ૭

દવાના સેવનથી ચંદ્રમા ક્ષયરોગથી નિરોગી થઇને પ્રથમ હતા તેના કરતાં અધિક શોભાવાળા થયા અને અશ્વિનિકુમારની ચિકિત્સાથી બહુજ તેજવાળા તેમજ સત્વગુણ વાળા થયા ૮

શોષ, ક્ષય, જ્વરરોગ અને દુખ એ ચારે એકાર્થવાચક શબ્દ છે આ ક્ષય પ્રથમ ચંદ્રમાને થયેલો તેથી રાજયક્ષ્મા જ કહેવ છે ૯

અશ્વિનિકુમારે યક્ષ્માને હુંકાર કરીને સ્વર્ગમાંથી કાઢી મૂક્યો તેથી તે પ્રથ્વીપર આવી ગયેલો છે અને ચાર પ્રકારના કારણથી આ ક્ષય રોગ માણસના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે ૧૦

૧ અયથા બળનો આરંભ (સાહસ) પોતાની શક્તિ ઉપરાંત મહેનત ૨ વેગનું ધારણ કરવુ (ઝાડો પેશાબ, પવન ઇત્યાદિ રોકવાં) ૩ ક્રોધપણુ કારણથી ધાતુની ક્ષીણતા ૪ વિષમપણે ખાવું આ ચાર રાજયક્ષ્માના મુખ્ય કારણો છે.

તેમ આપણે જ્યારે આત્મચિતનરૂપ ઘર્ષણથી અથવા દીવાસળીથી આપણામા જ્યોતિ પ્રકટાવીએ ત્યારે આપણામા રહેલ આત્મજ્યોતિના ગુણ ધર્મો પ્રકટ થાય છે અને એવી રીતે આપણા હૃદયકમળમા રહેલા આત્માને આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીએ છીએ.

આત્મજ્યોતિ પ્રકટ થતા તેના ગુણધર્મો આપણામા અનુભવાય છે સર્વજ્ઞપણું, સર્વશક્તિમાનપણું, સદા આનદ, અખડ સુખ, સામર્થ્ય વિગેરે આત્માના અલૌકિક ગુણો આપણામા આત્મચિતન દ્વારા આત્મજ્યોતિ પ્રકટતા અનુભવી શકાય છે જેમ લાકડુ જ્યા સુધી એમને એમ પડી રહે છે, ત્યા સુધી તેમા અગ્નિ હોવા છતા પણ તેનામા અગ્નિનો દાહ ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રકાશ આપવાનો એ વિગેરે ગુણો જણાતા નથી. તેમ આપણામા પણ આત્મા જ્યા સુધી સુષુપ્ત દશામાં હોય છે ત્યા સુધી આપણે જીવભાવને પામી આત્માના ગુણધર્મોને પ્રકટાવી શકતા નથી. પણ જ્યારે સદ્ગુરુ દ્વારા આત્મચિતનનો યથાર્થ માર્ગ જાણવામા આવે અને આપણે તે માર્ગ દ્વારા આપણામા આત્મજ્યોતિ પ્રકટાવી શકીએ ત્યારે આત્માના બધાય ધર્મો આપણે આપણામા અનુભવી શકીયે છીએ. આત્મજ્યોતિ પ્રકટ થતા આત્મબળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવુ આત્મબળ જ પશુબળને પાછુ હઠાવી શકે છે નહિ કે વાતોમા માની લીધેલુ આત્મબળ પશુબળ સામે ટકી શકે.

પોતાના હૃદયકમળમા રહેલા પરમજ્યોતિરૂપ આત્મામા જ નિતિશય સુખ રહેલુ છે આપણે માત્ર ભ્રમથી જ બાહ્ય પદાર્થોમા સુખ માની બેઠા છીએ, ખરૂ સુખ બહારના પદાર્થોમા નથી પણ આત્મામા જ છે જ્યારે મનુષ્યને બાહ્ય પદાર્થોમા માનેલુ સુખ મિથ્યા લાગે છે ત્યારે તેની પ્રીતિ આત્મા ઉપર જોડાય છે આત્મામા જ અનન્ય સુખ રહેલુ છે તે સુખ જ્યારે મન વિષયોમા ભટકતુ અટકે ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે

રાત્રિમા સુખ માનનારા વિષયલપટો, ચોરો, ઘુવડો જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે સતાઈ પેસે છે, અને રાત્રિનું અધારૂ મટી પ્રકાશ થઈ રહે છે તેમ મનુષ્યને જ્યારે આત્મામા રહેલા બ્રહ્માનદનુ ભાન થાય છે ત્યારે અજ્ઞાનરૂપી અધકારનો નાશ થઈ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ થઈ રહે છે

આ શરીર અને સસારના સર્વ પદાર્થો નાશવત છે, જેમ પીંપળાનુ વૃક્ષ એક વખતે કલકલા લીલુ છમ ખીલી રહે છે છતા બીજી ઋતુમા તેના પાદડા સુકાઈ ખરી પડે છે ને સુકા ઠુઠા જેવુ લાગે છે તેમ આ શરીરો પણ બાળ, યુવામા ખીલેલા, વૃદ્ધાવસ્થામા કરમાઈ જાય છે અને અતે નાશ પામે છે આ જગતના સર્વ પદાર્થો તેવીજ રીતે નાશવત છે આ સર્વ શરીરોનુ મૂળભૂત કારણ બ્રહ્મ છે છતા શરીરો અનિત્ય છે આ શરીરદ્વારા આત્મચિતનથી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે આપણે આ નાશવત શરીરમા પણ આ-

આત્મબળની પ્રાપ્તિ.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

આ સસાર સાગરને તરી જવા માટે ઉત્તમમા ઉત્તમ નૌકા તે આત્મ ચિતન છે જેમને નદીના સામે પાર જવા માટે ઉત્તમ નૌકા મળી હોય છે, હલેસા મારતા સારી રીતે આવડે છે, તેઓ જરૂર સામે પાર થોડીવારમા જ પહોચી શકે છે જેમને તે નદીના મહાજળમા, રહેલા હિરામાણિક્ય મેળવવાની ઇચ્છા હોતી નથી તે માત્ર સામે કિનારે પહોચવાની જ આશાથી નૌકા આગળને આગળ ધપાવ્યે જાય છે, તેમ જેનુ મન વાસનાથી લોભાતું નથી તે આત્મચિતનરૂપ ઉત્તમ નૌકાથી આત્મજ્ઞાનરુપી સામે કિનારે જલ્દી પહોચી જાય છે

ઘણા મોક્ષને ઇચ્છે છે, આત્માનુ જ્ઞાન એજ મોક્ષ છે સર્વ જીવોના આત્મારુપ જે સ્વયપ્રકાશ ચેતન પુરુષ છે તેજ આત્મા છે જ્યારે ઈદ્રિયો મનમા લય ભાવને પામે છે અને મન આત્મામા જોડાય છે ત્યારે આત્માનુ ભાન થાય છે ઉઘમા જેમ ઇદ્રિયો લયભાવને પામે છે અને સ્વપ્નુ આવે છે ત્યારે સ્વપ્નમા જોયેલા પદાર્થોનુ જાગ્રતમા જે ભાન રહે છે તે આત્માના સાક્ષી પણાથી જ આ સર્વ પ્રાણિપદાર્થમા પરમાત્મા વિલસી રહેલા છે. તે પરમાત્મા આપણા અતરમા પણ સદા વિદ્યમાન છે આત્મા સર્વના કારણરુપ છે કામના, અને વાસનાનો ત્યાગ કરી મન આત્મચિતનના માર્ગે વળે છે તો જરૂર આત્માના દર્શન થઈ શકે છે

જેમ લાકડામા અગ્નિ રહ્યા છતા પણ આપણે તેમા અગ્નિ જોઈ શકતા નથી, લાકડાને અડવાથી આપણે જેમ અગ્નિથી દાઝીએ તેમ દઝાતા નથી લાકડામા અગ્નિ હોવા છતા પણ આપણે તે લાકડામા અગ્નિના ગુણ ધર્મોનુ ભાન થતું નથી પણ જ્યારે તેજ લાકડાને જ્યારે ઘર્ષણથી કિવા દીવાસળીથી સળગાવીએ છીએ ત્યારે તેજ લાકડુ અગ્નિમય થઈ જાય છે તેનુ તેજ લાકડુ જેમા અગ્નિ સદા વિદ્યમાન હોવા છતા પણ આપણને તેમા અગ્નિનુ ભાન થતું નહોતું, પણ જ્યારે તેને દીવાસળીથી કે ઘર્ષણથી સળગાવવામા આવ્યું ત્યારે તેમા અગ્નિ જણાયો, અને તેજ લાકડાને અડવાથી દઝાવા લાગ્યા એજ લાકડામા અગ્નિના ગુણ ધર્મો પ્રકટ થયા તેવી રીતે સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમા આત્મા સદા વિદ્યમાન હોવા છતા પણ આપણે તેમા આત્માનો અનુભવ કરી શકતા નથી આપણામા આત્મજ્યોતિ સદા વિદ્યમાન હોવા છતા આપણે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકતા નથી કારણ કે લાકડામા અગ્નિ હોવા છતા પણ જ્યારે તેમા ઘર્ષણથી અગ્નિ પ્રકટ કરીએ છીએ ત્યારે તેમા અગ્નિ જણાય છે.

તેમ આપણે જ્યારે આત્મચિંતનરૂપ ઘર્ષણથી અથવા દીવાસળીથી આપણામા જ્યોતિ પ્રકટાવીએ ત્યારે આપણામા રહેલ આત્મજ્યોતિના ગુણ ધર્મો પ્રકટ થાય છે અને એવી રીતે આપણા હૃદયકમળમા રહેલા આત્માને આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીએ છીએ

આત્મજ્યોતિ પ્રકટ થતા તેના ગુણધર્મો આપણામા અનુભવાય છે. સર્વજ્ઞપણું, સર્વશક્તિમાનપણું, સદા આનંદ, અખંડ સુખ, સામર્થ્ય વિગેરે આત્માના અલૌકિક ગુણો આપણામા આત્મચિંતન દ્વારા આત્મજ્યોતિ પ્રકટતા અનુભવી શકાય છે જેમ લાકડું જ્યા સુધી એમને એમ પડી રહે છે, ત્યા સુધી તેમા અગ્નિ હોવા છતાં પણ તેનામા અગ્નિનો દાહ ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રકાશ આપવાનો એ વિગેરે ગુણો જણાતા નથી. તેમ આપણામા પણ આત્મા જ્યા સુધી સુષુપ્ત દશામા હોય છે ત્યા સુધી આપણે જીવભાવને પામી આત્માના ગુણધર્મોને પ્રકટાવી શકતા નથી પણ જ્યારે સદ્‌ગુરુ દ્વારા આત્મચિંતનનો યથાર્થ માર્ગ જાણવામા આવે અને આપણે તે માર્ગ દ્વારા આપણામા આત્મજ્યોતિ પ્રકટાવી શકીએ ત્યારે આત્માના બધાય ધર્મો આપણે આપણામા અનુભવી શકીયે છીએ. આત્મજ્યોતિ પ્રકટ થતા આત્મબળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવુ આત્મબળ જ પશુબળને પાછુ હઠાવી શકે છે નહિ કે વાતોમા માની લીધેલુ આત્મબળ પશુબળ સામે ટકી શકે

પોતાના હૃદયકમળમા રહેલા પરમજ્યોતિરૂપ આત્મામા જ નિતિશય સુખ રહેલુ છે આપણે માત્ર ભ્રમથી જ બાહ્ય પદાર્થોમા સુખ માની બેઠા છીએ, ખરૂ સુખ બહારના પદાર્થોમા નથી પણ આત્મામા જ છે જ્યારે મનુષ્યને બાહ્ય પદાર્થોમા માનેલુ સુખ મિથ્યા લાગે છે ત્યારે તેની પ્રીતિ આત્મા ઉપર જોડાય છે આત્મામા જ અનન્ય સુખ રહેલુ છે તે સુખ જ્યારે મન વિષયોમા ભટકતુ અટકે ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે

રાત્રિમા સુખ માનનારા વિષયલંપટો, ચોરો, ઘુવડો જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે સંતાઈ પેસે છે, અને રાત્રિનુ અંધારૂ મટી પ્રકાશ થઈ રહે છે તેમ મનુષ્યને જ્યારે આત્મામા રહેલા બ્રહ્માનંદનુ ભાન થાય છે ત્યારે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ થઈ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ થઈ રહે છે

આ શરીર અને સંસારના સર્વ પદાર્થો નાશવંત છે, જેમ પીંપળાનુ વૃક્ષ એક વખતે કલકલા લીલુ છમ ખીલી રહે છે છતા બીજી ઋતુમા તેના પાદડા સુકાઈ ખરી પડે છે ને સુકા ઠુંઠા જેવુ લાગે છે તેમ આ શરીરો પણ બાળ, યુવામા ખીલેલા, વૃદ્ધાવસ્થામા કરમાઇ જાય છે અને અંતે નાશ પામે છે આ જગત્‌ના સર્વ પદાર્થો તેવીજ રીતે નાશવંત છે આ સર્વ શરીરોનુ મૂળભૂત કારણ બ્રહ્મ છે છતા શરીરો અનિત્ય છે આ શરીરોદ્વારા આત્મચિંતનથી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે આપણે આ નાશવંત શરીરમા પણ આ-

ત્મચિંતનથી આત્મસાક્ષાત્કાર કરી આપણે જીવન્મુક્ત થઇ શકીયે છીએ શરીરનો નાશ થાય છે ખરો પણ શરીરમા રહેલો આત્મા નાશ પામતો નથી પરમાત્માનુ જ્ઞાન થતા મનુષ્ય શરીરના જન્મમરણની નિવૃત્તિ થાય છે જેમને જન્મ મરણ છે તેમને મૃત્યુનો ભય અને સંસારના દુ ખોનો ભય રહે છે માટે ફરી જન્મ ન થાય તે માટે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા યત્ન કરવો એજ સર્વોત્તમ રસ્તો છે

આ સંસાર અસત્ય છે તેમા કોઇ પણ વસ્તુ ભય વગરની નથી, માત્ર આત્મજ્ઞાન જ નિર્ભય છે માટે તે મેળવવા મનુષ્યે સદ્ગુરુ સેવન, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન, યોગ, આત્મચિંતન વિગેરે ઉપાયોનુ સેવન કરવુ ઘટે છે. આપણે જ્યા સુધી આ સંસાર પ્રપંચમા લીન રહ્યા કરીયે છીએ, ત્યા સુધી આપણી બુદ્ધિ મલિન રહ્યા કરે છે અને તેથી એ મલિન બુદ્ધિમા પરમાત્માનુ પ્રતિબિંબ બરોબર પડતુ નથી માટે મનુષ્યે વિવેક અને વૈરાગ્ય એ બે સાધનોવડે સંસારના પ્રપંચમા ભટકતી ઇંદ્રિયોને પાછી વાળી અંતર્મુખ કરવી, ઈંદ્રિયોનો મનમા લય કરવો અને મનને બુદ્ધિમા સ્થિર કરવુ એટલે અંત:કરણ શુદ્ધ થાય છે જ્યા સુધી આપણુ અંત:કરણ શુદ્ધ થયું હોતું નથી, ત્યા સુધી મલિન અંત:કરણમા આત્માનુ પ્રતિબિંબ પડી શકતું નથી જેમ સમુદ્ર તોફાનમા હોય પાણીના મોજા ઉછળતા હોય તો તેમા વહાણ સ્થિરતાથી ચલાવી શકાતું નથી તેમ તેવા જળમા સૂર્યચંદ્રના પ્રતિબિંબ પણ બરોબર પડી શકતા નથી તેવીજ રીતે વિષયોમા ભટકતા મલિન મનવાળી બુદ્ધિમા આત્માનુ પ્રતિબિંબ સ્થિર પડી શકતું નથી માટે મનુષ્યે જેથી બુદ્ધિ અને મન મલિન થાય છે તેવા વિષયોમાથી મનને પાછુ વાળી દેવું તોજ બુદ્ધિ સ્થિર થઇ શકે છે

જ્યા સુધી મન વિષયોમા ભટકતુ રહે છે ત્યા સુધી ગમે તેવા જ્ઞાની, કે વિદ્વાનને પણ બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થતો નથી ગંધર્વાદિ લોકમા પણ તેઓ પોતાની સ્વરૂપ સંપન્ન સ્ત્રીઓમા અત્યંત આસક્ત હોવાથી, જ્ઞાન મેળવવા છતા પણ તેમને આત્મસાક્ષાત્કાર થતો નથી એવી જ રીતે જ્યા સુધી મનુષ્યનુ મન વિષય અને જ્ઞાન એ બેઉમા ચંચળ રહે છે ત્યા સુધી જ્ઞાન થતુ નથી માટે વિવેકી પુરુષોએ કદી પણ વિષયોમા લોલુપતા રાખવી નહિ

ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો અને તત્વવિચાર દ્વારા મનને આત્મચિંતનમા જોડવુ એ આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાના ઉત્તમ માર્ગો છે આત્મા ઈંદ્રિયો અને તેમના વ્યાપારોનો સાક્ષી છે ઇંદ્રિયોનુ અધિષ્ઠાતા મન છે, અને મનની અધિષ્ઠાતા બુદ્ધિ છે, બુદ્ધિનો અધિષ્ઠાતા આત્મા છે જેથી ઇંદ્રિયોને વિષયોમાથી પાછી વાળી મનમા જોડવી, મનનો બુદ્ધિમા લય કરવો અને બુદ્ધિને આત્મચિંતનમા જોડવી એ પ્રકારે આત્મચિંતનથી સર્વોત્તમી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો.

મનમા રહેલી કામનાઓ અને વાસનાઓનો જ્યારે સપૂર્ણ ત્યાગ થાય છે ત્યારે જ ઇંદ્રિયો બાહ્યવિષયમા ભટકતી અટકે છે અને ત્યારે જ મન શાત થઈ બુદ્ધિમા લયને પામે છે અને ત્યારે જ મનુષ્યને આત્મચિંતન કરવાની વૃત્તિ થાય છે, જ્યા સુધી મનુષ્યમા રાગદ્વેષ હોય છે ત્યા સુધી તેનુ ચિત્ત સ્થિર થતુ નથી જ્યારે મનુષ્યને આનદસ્વરૂપ પરમજ્યોતિરૂપ આત્મદેવના પરમ સૌદર્ય ઉપર પ્રીતિ પ્રકટે છે ત્યારે તેનો બીજા પદાર્થો ઉપરનો મોહ નષ્ટ થાય છે. માટે વિષયોના સુખો ઉપરના રાગનો ત્યાગ કરવો તો જ કામનો ત્યાગ થાય છે, કામનો ત્યાગ થતા ક્રોધનો ત્યાગ થાય છે, એવી રીતે રાગનો ત્યાગ કરવાથી કામક્રોધાદિ શત્રુઓ નષ્ટ થાય છે સર્વ દુ ખની પ્રાપ્તિ કરાવનાર રાગ અર્થાત કામ છે તેનો ત્યાગ થતા તેની પાછળના દુ ખ ઉત્પન્ન કરનાર કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, શોક, મોહ એ સર્વનો ત્યાગ થઈ જાય છે જ્યારે રાગ છુટે છે ત્યારે મનને આત્મામા પ્રીતિ પ્રકટે છે, જ્યારે આત્મામા પ્રીતિ પ્રકટે છે ત્યારે વિષયો ખારા લાગે છે, અને જ્યારે વિષયોની પ્રીતિ નષ્ટ થાય છે ત્યારે જ આત્મચિંતન દ્વારા મનુષ્ય આત્મજ્ઞાન મેળવી શકે છે

આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા પરમ આનદનો અનુભવ થાય છે જીવિત અવસ્થામા આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો એજ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ અને મનુષ્ય જન્મનુ સાર્થકપણું ગણાય છે આત્મા એજ બ્રહ્મ છે જેને આત્મસ્વરૂપનુ જ્ઞાન થયું તેને બ્રહ્માનદનો અનુભવ થયો એમ માનવુ સ્વયપ્રકાશ અને સદા આનદ સ્વરૂપ જે આત્મા છે તેજ બ્રહ્મ છે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થતા જે આનદનો અનુભવ થાય છે તેવો આનદ બીજે જણાતો નથી આત્મચિંતનદ્વારા જેઓ આ શરીરમા જ પોતાના હૃદયકમળમા આત્માના દર્શન કરી શકે છે તેઓ આત્મબળ મેળવી શકે છે, પરમાનદને અનુભવી શકે છે અને પોતે જ બ્રહ્મ છે એવુ જ્ઞાન મેળવી અખડ આનદની મસ્તીમા લિપ્ત રહે છે

શાસ્ત્ર શ્રવણ, મનનથી, સદ્ગુરુના ઉપદેશથી વિષયોમાથી મમત્વપણાનો ત્યાગ કરી આત્મચિંતન કરવાથી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે ઉપાસનાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે, અને કર્મથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે ચિત્તની શુદ્ધિ થતા આત્મચિંતન યથાર્થ થઈ શકે છે.

મનુષ્યના હૃદયકમળમા પરમાત્માનો વાસ છે, હૃદયમદિરમા બુદ્ધિવૃત્તિને વાળવાથી આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે હૃદયકમળમાથી ૧૦૧ નાડીઓ નીકળી ઉપર જાય છે તેમા સુષુમ્ણા નાડી છે તે મૂર્દ્ધદ્વારમા થઇ સૂર્યમડળ દ્વારા જીવને બ્રહ્મલોકમા લઇ જાય છે જેઓનો જીવ સુષુમ્ણાદ્વારા ન જતા બીજી નાડીઓદ્વારા બહાર જાય છે તેમને અનેક પ્રકારના જન્મો મળે છે પણ જેઓ આત્મચિંતન કરનારા છે, તેમને તો બ્રહ્મનો જરૂર સાક્ષાત્કાર થાય છે

બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવો એજ મનુષ્યજન્મનુ સાર્થકપણું છે આત્મ-

બળ વાતો કરવાથી ન મળે, એ તો બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાથી મળે. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવા વિષયોમા ભટકતી ઇંદ્રિયોને અતર્મુખ કરવી, હૃદયને પવિત્ર કરવા નીતિમય જીવન ગાળવુ અને દિવસનો ઘણો ભાગ આત્મચિંતનમા ગાળવાનો અભ્યાસ રાખવો. રાગદ્વેષને છોડવા, વિષયોપ્રતિની પ્રીતિ છોડવી. વ્યવહાર સેવવા માટે આ જન્મ નથી પણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાના સાધન માટે આપણને આ શરીર મળ્યું છે તો તેનો સદુપયોગ કરી લેવો એ સદ્વિચારવાન મનુષ્યોનુ કર્ત્તવ્ય છે

जमाइ के लुंटारो

(અનુસધાન ગતાકથી)

૨

પ્રતાપચદ્ર, ફોજદાર, બીજા વકીલો ગાડીયો કરી દોડતા ઘેર આવ્યા રસ્તામા અનેક પ્રકારના તર્ક વિતર્ક કરવા લાગ્યા

પ્રતાપચદ્રનુ ઘર આવતા સર્વે ગાડીમાથી ઉતરી પડયા અને ઘરમા પહેલા ન પેસતા ફોજદારને સાથે લઇ પોતે અદર ગયા, અને રામાને કહ્યુ કાણ છે, કયા છે, બતાવ જલ્દી

સુરેન્દ્ર પણ ત્યા કાઇ ખટપટ થઇ છે, એમ માની તથા ગાડીઓનો ખખડાટ સાભળી તરત બહાર આવ્યો અને વિનયથી પ્રતાપચદ્રને કહેવા લાગ્યો કેમ સાહેબ, આપનુ નામ જ પ્રતાપચદ્ર કે મારે આપની ક્ષમા માગવી ઘટે છે

પ્રતાપચદ્રે સુરેન્દ્રનાથને જોયો, તે કોઇ લુટારા જેવો ન જણાયો, પણ અમલદાર હોય તેવો છતા નમ્ર લાગ્યો સુરેન્દ્રને નરમાશથી વાત કરતો જોઇ પ્રતાપચદ્રે કહ્યુ આપ કોણ છો ?

સુરેન્દ્ર—મારૂ નામ સુરેન્દ્રનાથ છે. હું પ્રતાપચદ્ર નવનીતરાયનો જમાઈ છુ મે ગાડીવાનને પ્રતાપચન્દ્ર વકીલને ઘેર લઇ જવાનુ કહેલુ તેથી તે મને અહિં લાવ્યો છે હુ પહેલા કદી સુરત આવ્યો ન્હોતો, મને પછીથી એમ લાગ્યુ કે આ મારા સસરા પ્રતાપચન્દ્રનુ મકાન ન હોય હુ અહિંથી આપના આવતા પહેલા જ જાત, પણ મને લાગ્યું કે આપને બોલાવવા માણસ આવ્યું છે તેથી આપને મળી મારી ભૂલને માટે ક્ષમા માગવા માટે જ રહ્યો છુ

આ સાભળી પ્રતાપચન્દ્ર, ફોજદાર, અને તેના સાથી બીજા વકીલો થડા થઈ ગયા તે સુરેન્દ્રનાથની સાથે મળી ખૂબ હસ્યા અને પછી કહ્યુ અરે તમે પ્રતાપચન્દ્ર નવનીતરાયના જમાઇ તે મારા પણ જમાઇ છો, કાઇ હરકત નહિં, આ પણ આપનુ ઘર છે એમ જાણજો

મારૂ અને આપના સસરાનુ એક નામ છે, તેથી ઘણી વખતે આવો ભ્રમ

થયાં કરે છે ઘણીવાર મારા અસીલો ત્યા અને તેમના અસીલો એક નામને લીધે અહીં આવી જાય છે પણ આવો દાખલો આ પ્રથમ બન્યો છે આવી રીતે કહી સુરેન્દ્રનાથનો હાથ ઝાલી, તેને અ દર દીવાનખાનામા લઇ ગયા, તેમના મિત્રો પણ અદર ગયા, ઘણી વાતચીત કરી ન્હા પાણી પીધા. પછી સુરેન્દ્રે પોતાના સસરાને ત્યા જવા એક ભાડાની ગાડી મ ગાવી

સુરેન્દ્રનાથ ભાડાની ગાડીમા બેસી પોતાના સસરા પ્રતાપચ દ્ર નવનીતરાયને ત્યા ગયો કોર્ટમા પ્રતાપચન્દ્રને ત્યા કોઇ લુ ટારો ભરાયો છે એવી ગડબડ મચવાથી બીજા વકીલો પોતપોતાને ઘેર ગયા હતા સૂરેન્દ્રના સસરા પણ ઘેર આવી બેઠા હતા પ્રતાપચ દ્ર નવનીતરાય પોતાને ઘેર આરામ ખુરશીમા બેસી ન્હા પીવા લાગ્યા

એ અરસામા એક ભાડાની ગાડી તેમના મકાન પાસે આવી, જેથી પ્રતાપચ દ્ર કાણ આવે છે તેની રાહ જોતા મકાન સામે જોવા લાગ્યા બહારથી કોઇએ પૂછ્યું પ્રતાપચ દ્ર વકીલનુ મકાન આ કે ?

નોકરે જવાબ આપ્યો કે હા સાહેબ,

અ દર ખબર આપો કે વકીલ સાહેબના જમાઇ આવ્યા છે

આ સાભળી વકીલ સાહેબ ઉઠયા, અને બહાર જોવા લાગ્યા તો હાથમા બ દુક લઇ એક પાચ હાથ ઉંચો જુવાન ઉભેલો જોયો

પ્રતાપચન્દ્રે કોર્ટમાજ બીજા પ્રતાપચન્દ્રને ત્યા લુ ટારો આવ્યો છે એ વાત સાભળી હતી એટલે તેમણે માન્યુ કે આ લુ ટારો વળી ત્યાથી અહિં આવ્યો લાગે છે તરતજ તેમણે બુમ મારી કહ્યુ 'કોઈ છે કે ?

તેમની ક્રોધ ભરી વાણી સાભળી સૂરેન્દ્રનાથને આશ્ચર્ય લાગ્યું. પ્રતાપચન્દ્રે જોરથી ગરજીને કહ્યુ "પાજી, ચોર, સાલા, જા અહિ થી, હમણા જ ચાલ્યો જા ફરતો ફરતો હવે મારે ઘેર લુ ટ કરવા આવ્યો કે આટલા મોટા શહેરમા બીજો કોઇ ન મળ્યો કે મને સસરો કહી ઠગવા આવ્યો ? ચોર, બદમાસ, એકદમ જા અહિ થી."

વકીલ સાહેબને જોરથી ઘાટા પાડી બોલતા સાભળી બીજા નોકરો ગભરાઈ ગયા પ્રતાપચન્દ્રે તેમને કહ્યુ આ સાલાને મારીને અહિ થી બહાર કાઢો ગરદન પકડીને બહાર ધકેલી દો

પોતાના શેઠનો હુકમ સાભળી નોકરોએ સૂરેન્દ્રપર હુમલો કરવાનો વિચાર કર્યો, પણ સૂરેન્દ્રનાથે લાકડી બતાવી કહ્યુ ખબરદાર ! હું હવે ચાલ્યો જ જાઉ છુ પણ જો કોઈ મારી પાસે આવ્યા તો ઠેર માર્યા વગર નહિ રહુ

સૂરેન્દ્રનાથની ભય કર આકૃતિ જોઈ નોકરો કોઇ તેની પાસે જઈ શક્યા નહિ

સૂરેન્દ્રનાથે વકીલ સાહેબની તરફ જોઈ કહ્યુ "આપ ભૂલથી મારૂં અપમાન કરો છો, હુ આપનો જમાઇ છુ.

આ સાભળી વળી પ્રતાપચન્દ્ર ગુસ્સાથી બોલ્યા ચોર, સાલા, તું સસરાને ઓળખે છે પણ તારા જમાઈને ઓળખતો નથી? મારા જમાઈનો ચ્હેરો તારા જેવો નથી જા અહીંથી, એકદમ ચાલ્યો જા, નહિ તો હું હમણા જ તને પોલિસમા સોપી દઇશ

'ઠીક,' એમ કહી સૂરેન્દ્રનાથ ગાડીમા બેઠો અને પાછો સ્ટેશને જવા ગાડી હકારી

સૂરેન્દ્રનાથ ચાલ્યો ગયો એટલે સર્વ શાત થઈ ગયા પ્રતાપચન્દ્ર ન્હાપી અદર ગયા

તેમના પત્નીએ તેમને કહ્યુ "શું આજે આપે કાઇ નિશો તો નથી કર્યો? જમાઈને ગાળો ભાડી કાઢી મૂક્યા?"

પ્રતાપચન્દ્રે ગભીરતાપૂર્વક કહ્યુ —"તું કોને જમાઇ કહે છે? એ તો કોઈ ઠગ હતો"

"આપે કેમ જાણ્યું કે એ ઠગ હતો?" સ્ત્રીએ કહ્યુ

પ્રતાપચન્દ્રે એ સાભળી બીજા પ્રતાપચન્દ્રને ત્યા આજે એવો જ એક લુટારો જમાઈ બનીને ગયો હતો એવી કોર્ટમા સાભળેલી વાત કહી સભળાવી

સ્ત્રીએ કહ્યુ ઠીક, તેથી કાઇ આ લુટારો જ હતો, એમ આપને શી રીતે ખાત્રી થઈ? આપ બન્ને એક જ નામના વકીલ છો, જેથી કદાચ તે આપને ત્યા આવવાને બદલે ભૂલથી ત્યા ગયા હોય તો એમા શું આશ્ચર્ય?

સ્ત્રીની આ વાત સાભળી વકીલ સાહેબ વિચારમા પડી ગયા એ તો ખડુક ને લાકડી જોઈ માત્ર આ લુટારો જ છે એમ માની પુરો ઓળખ્યા સિવાય જ તેમણે ડરને લીધે સુરેન્દ્રને કાઢી મૂક્યો હતો.

પ્રતાપચન્દ્ર—જો તે આપણા જમાઈ હોત તો પ્રથમ ખબર આપીને ન આવત પ્રથમથી એવી ખબર આપી હોત તો આપણે સ્ટેશન ઉપર પણ માણસ મોકલત તેમના આવવાની કાઈ ખબર આપ્યા સિવાય એમ કાઈ એ આવે ખરા કે?

શું તે કાઈ આવવાના ન્હોતા? દસરા પહેલાથી જ આવવાના હતા, એ વાત તો હુ જાણું છુ પણ ક્યારે આવશે તે નક્કી ન્હોતું.

આ સાભળી પ્રતાપની બીજી પુત્રીએ કહ્યું એ સૂરેન્દ્ર ન્હોતા, હુ એમને ઓળખુ છુ આતો કોઇ બીજો હતો, મે તેને જોયો હતો

પ્રતાપચન્દ્ર હા, ખરી વાત છે એ તો કોઇ બીજો જ હતો આવી વાતચીત ચાલતી હતી ત્યા એક નોકરે આવી કહ્યુ સાહેબ! તાર છે

તાર વાચી પ્રતાપચન્દ્રનુ મો સૂકાઈ ગયું એ જ સૂરેન્દ્રનાથનો મૂકેલો તાર હતો

તેમના પત્નીએ પૂછ્યું કાનો તાર છે?

પ્રતાપચન્દ્રે કહ્યુ તાર તો જમાઇનો છે પણ તાર માઠો આવ્યો લાગે છે

સ્રીએ કહ્યુ, તો આપે વગર વિચારે જમાઈને ધમકાવી કાઢી મુક્યા. હવે આપ એમને મનાવી લાવો

પ્રતાપ–હુ જાતે જઇ મનાવી લાવુ છુ. તે સ્ટેશને ગયા છે, હુ સ્ટેશન-પર જઇ તેમને મનાવી લાવીશ

સુરેન્દ્રનાથ સ્ટેશને જઈ વિચાર કરતા હતા કે હુ બીજાને સાસરે જઇ જે આદર સત્કાર પામ્યો હતો તે મારી પોતાની સાસરીમા જતા ન મળ્યા જે ભૂલ તેના સમજની થઈ તેને માટે ઘરના બધા માણસો શરમાવા લાગ્યા

પ્રતાપચન્દ્ર સ્ટેશને આવી જમાઇને પોતાની ભૂલ થઇ, ઘેર ચાલો એમ કહી મનાવી લાવ્યા સૂરેન્દ્ર પાછો સાસરે આવ્યો ઘરના બધા તેમને આપેલા અપમાનથી શરમાવા લાગ્યા

આવી નાનીશી ભૂલનુ ભયકર પરિણામ આવેછે

वर्णाश्रमधर्मनी आवश्यक्ता.

જેઓ પોતાના શ્રેયને ઇચ્છે છે તેઓ વર્ણાશ્રમધર્મનુ યથાર્થ રીતે પાલન કરે છે જેઓ વર્ણાશ્રમધર્મનુ ઉલ્લઘન કરે છે તે આખરે પતિત થાય છે સમાજનુ બધારણ વર્ણવ્યવસ્થા ઉપર છે સનાતનધર્મમા વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન એ મહત્વનુ સ્થાન ભોગવે છે અત્યારે વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન ન કરવા ઘણા ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેઓ ખરી રીતે સમાજને ઉંધે રસ્તે દોરી રહ્યા છે એથી ઉન્નતિ નથી થવાની પણ અવનતિ સમજવી

આપણે આપણા ધર્મને વળગી રહીએ તો ધર્મ પાછળ સર્વ વસ્તુ મળી રહે છે ધર્મનો ત્યાગ કરનાર સર્વ ખોઇ બેસે છે અત્યારે સ્વરાજ્ય મેળવવાના લોભમા ધર્મનુ બલિદાન અપાય છે બ્રાહ્મણને શુદ્ર અને શુદ્રને બ્રાહ્મણ બનાવી દેવાના યત્નો થાય છે પણ વર્ણાશ્રમધર્મના પાલન વગર કાઇ મળવાનુ નથી ધર્મનુ પાલન કરી સર્વ કાઇ મેળવવા યત્ન કરવો

મનુષ્યમા જેમ વર્ણાશ્રમ છે, તેમ પશુમા, વનસ્પતિમા પણ છે આબલીનુ બીજ, બાવળનુ બી, વડનુ બી, લીંબડાની લીંબોળી એ સર્વ ઝાડના બી દેખીતા તો સરખા લાગે પણ જ્યારે આબલીનો ચચુકો વાવે ત્યારે આબલીનુ જ ઝાડ થાય, તેને કાઈ કેરીઓ ન આવે, બાવળના બી વાવે તે બાવળ જ થાય તેને કાટા જ ઉગે, વડના બીથી વડ થાય, લીંબડાની લીંબોળી રોપે તો લીબડો જ થાય અને કેરીની ગોટલી રોપે તો આબો જ થાય. આ સર્વ ઝાડો દેખીતા કાસ્ટમય હોય છે, દરેકને ડાળા, પાખડા, પાદડા સર્વ સરખુ હોવા છતા પણ તેમા જાતિ ભેદ તો છે

પશુમા પણ ઘોડાની જાતિઓ, ભેસની જાતિ, બળદની જાતિ, કુત્તરાની

જાતિઓ જુદી જુદી હોય છે સામાન્ય ઘોડાની અને ઉત્તમ ઘોડાની સરખી સરખામણી થતી નથી ઘોડાની જાત ઉપર તેના પાણીનો અને કિંમતનો આધાર હોય છે એવી રીતે પશુમા પણ જાતિ તો હોય છે તેવી જ રીતે મનુષ્યમા પણ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર ચાર જાતિ છે, એ ચાર જાતિને એક કરી, શુદ્રને બ્રાહ્મણ બનાવવા અને બ્રાહ્મણ પાસે શુદ્રનુ કામ કરાવી વર્ણશંકરતા ફેલાવવાનો પ્રયત્ન આજે ઘણા કરી રહ્યા છે, આથી દેશને નુકશાન છે

અત્યારે અંત્યજ સ્પર્શને બ્હાને વર્ણવ્યવસ્થા તોડવાનો મહાન પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે જેઓ અંત્યજોનુ ખાતા અચકાતા નથી તેઓ અત્યારે અંત્યજ સ્પર્શની વાતો કરે છે તો ભવિષ્યમા અંત્યજને ભેગા જમાડવાની વાતો કેમ નહિ કરે ? અત્યારે અંત્યજોને કુવે પાણી ભરવા દેવાની તો હિલચાલ ચાલીજ રહી છે કઈ જાતિમા કોનો જન્મ થવો એ ઈશ્વરસંકેતાનુસાર બને છે ઢેડ, ભંગી, શુદ્ર, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણોને એકત્ર કરવાનો યત્ન કરનારા દેશને મહાન હાનિ કરી રહ્યા છે, અને તેમની ભયંકર ભૂલ તેમને પાછળથી જણાશે જાતિ પ્રમાણે મનુષ્યમા ગુણ હોય છે એકજ જાતિમા કુળવાન અને અકુળવાન એમ ગણાય છે બ્રાહ્મણ, વાણીયા, પાટીદાર એ સર્વમા પોતપોતાની જાતિમા કુળવાન અને અકુળવાનના ભેદ હોય છે પોતાના વંશમા ઉત્તમ પ્રજા થાય તે માટે પુત્રપુત્રીના લગ્ન કરતી વખતે ઉત્તમ કુળમા લગ્ન કરવાની પ્રથા પડી છે અને તેને અત્યારે ઘણી જાતો વળગી રહી છે

વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થા એ હિંદુ ધર્મનો પાયો છે એ પાયાને હચમચાવી પાડી નાખવાનો યત્ન કરવા છતા હિંદુ કહેવડાવુ એ બરોબર નથી. ઢેડનુ ખાવુ અને સનાતની હિંદુ હોવાનો દાવો રાખવો એ ન બની શકે તેવી વાત છે ચાલુ જ્ઞાતિ રીવાજ પ્રમાણે તો બ્રાહ્મણ જો મુસલમાનનુ ખાય તો તેને ન્યાત બહાર મૂકે, પછી તે બ્રાહ્મણ નહિ પણ મુસલમાન જ બની રહે અને આવી વ્યવસ્થા હોવા છતા ઢેડનુ ખાવું, મુસલમાનોનુ ખાવુ, ગમે તેનુ ખાવું અને ગમે તેને અડકવું, એમ છતા સનાતની હિંદુ કહેવરાવવું, વૈશ્નવમા ખપવા યત્ન કર્યો એ બધુ લોકને આડે રસ્તે દોરવા જેવુ છે

સનાતન ધર્મની વ્યવસ્થા એવી નથી કે વર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન ન કરનાર પોતાની જાતિમા રહી શકે

કેટલાક જન્મથી જાતિ માનવી કે ગુણ કર્મથી જાત માનવી એની ગડભાજમા પડી મિથ્યા વાદવિવાદમા ઉતરે છે ખરી રીતે ગુણ, કર્મ અને જન્મથી જાતિ મનાય છે જે જાતિમાં તેનો જન્મ થયો હોય તે જાતિનો તે ગણાય. તે જાતિના ગુણ તેનામા હોવા જોઈએ એટલે જો તેવા ગુણ તેનામા ન હોય તો તે પતિત થાય, અર્થાત બ્રાહ્મણની જાતમા જન્મેલો બ્રાહ્મણ ગણાય બ્રાહ્મણના શમદમાદિ ગુણો તેનામા હોવા જોઈએ, એમ છતા તે દુરા-

ચારી નીકળે તો તે પોતાની જાતિથી ભ્રષ્ટ થાય છે બ્રાહ્મણનો પુત્ર મુસલમાનનુ ખાનારો, દારૂ પીનારો કે એવાજ નીચ કૃત્ય કરનાર નીવડે તો તેને તેની નાતવાળા ન્યાત બહાર મૂકી બ્રાહ્મણ જાતિમાથી દૂર કરી શકે છે. તેમ ક્ષત્રિય, વૈશ્યની જાતિ માટે પણ સમજવુ

પણ વૈશ્ય કે શૂદ્ર જાતિમા જન્મી બ્રાહ્મણ જેવું વર્ત્તન આદરી કાઈ બ્રાહ્મણ ન બની શકાય. અને અન્ત્યજોને વેદ ભણાવી, તેમની પાસે વેદમંત્રો ઉચ્ચરાવી, જનોઇનો ધાગો પહેરાવી, તેને બ્રાહ્મણ ન બનાવી શકાય અને આવી રીતે કોઇ બનવા જાય કે બનાવા જાય તો તે બન્ને આખરે પસ્તાય છે. અને જેનો જે જાતિમા જન્મ થયો હોય તે જાતિના ગુણ તેનામા ઉતરી આવે છે પછી તે ભલે ગમે તે ધધો કરતો હોય છતા તેના અદરના ગુણ તો તેની જાતિ ઉપર જ આધાર રાખે છે

પૂર્વે મતગ નામનો એક બ્રાહ્મણ થઇ ગયો તે એક વખતે યજ્ઞનો કુડ કરવા માટે ગાડી જોડીને ઈંટો લેવા જતો હતો એ ગાડીને એક ગધેડી અને તેનુ બચ્ચુ એ બે જોડયા હતા આ બે ગધેડા (ખચ્ચરો) જોડી મતગ ઉતાવળે ગાડી હાકતો હતો, નાનુ બચ્ચુ ઘણીવાર રસ્તામા અટકી જવાથી તે બ્રાહ્મણ તેના નાકમા વારવાર પરોણી મારતો, જેથી તેના નાકમાથી લોહી નીકળવા લાગ્યુ આથી પેલી ગધેડીને પોતાના બચ્ચા ઉપર દયા આવી, જેથી તે કહેવા લાગી કે હે પુત્ર તું શોક કરીશ નહિ આ ગાડી હાકનાર ચડાળ છે, કારણ કે બ્રાહ્મણમા નિર્દયપણું હોય નહિ, બ્રાહ્મણ તો સર્વનો મિત્ર ગણાય છે, વળી તે સર્વ પ્રાણીઓનો આચાર્ય છે તેમ સર્વને ઉપદેશ આપનારો છે, તે શું નિર્દયતાથી આવા પ્રહાર કરે? આ તો પાપી સ્વભાવનો છે, તેથી તું બાળક છે છતા તારા ઉપર દયા લાવતો નથી જાતિ સ્વભાવ મનુષ્યની બુદ્ધિને પોતાના કબજામા રાખે છે અર્થાત મનુષ્ય ગમે તેવો હોય છતા પણ તેની જાતિના ગુણ તેનામા જરૂર ઉતરી આવે છે.

મતગ પશુઓની ભાષા જાણતો હતો તેથી ગધેડીનુ આવુ બોલવુ સાભળી નીચે ઉતરી પડયો અને ગધેડીને પૂછવા લાગ્યો કે હે ગધેડી, મારી માતાને કાણે અભડાવી છે? અને હુ બ્રાહ્મણ છુ છતા તું મને ચાડાળ કેમ કહે છે કેવી રીતે મારા બ્રાહ્મણપણાનો નાશ થયો છે! તે તું મને કહે

ગધેડી–યૌવન મદથી મત્ત થયેલી તારી માતામા વાળદ–હજામનો ધધો કરનાર એક શુદ્રથી તું ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી તુ ચાડાળ છે, જેથી તારૂં બ્રાહ્મણપણું નાશ પામ્યું છે

આ સાભળી મતગ ઘેર પાછો આવ્યો પુત્રને ઈંટો લીધા વગર પાછો આવેલો જોઈ પિતાએ પૂછ્યુ મે તને યજ્ઞની સિદ્ધિને માટે મોટુ કામ કરવા નીમ્યો છે, તેમ છતા તું શા માટે પાછો આવ્યો?

મતગ–હે પિતાજી, આ ગધેડી શુદ્રથી બ્રાહ્મણીમા જન્મેલા તરીકે મને

ઓળખાવે છે, હું ચાડાળ જાતિનો છુ છતા મારાથી શી રીતે કુશળ થાય! જેની આવી માતા હોય તે પુરુષનુ ક્યાથી કુશળ થાય?

એમ કહી મતગ એક મોટા અરણ્યમા જઇ તપ કરવા લાગ્યો. મતગને તપ કરીને બ્રાહ્મણપણું સપાદન કરવાની ઇચ્છા હતી. તેનુ તપ જોઇ ઇંદ્રે આવી તેને પૂછ્યું કે —

હે મતગ, તું શા માટે તપ કરે છે? તારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર માગી લે

મતગ—મે બ્રાહ્મણ જાતિની કામનાથી આ તપનો આરભ કર્યો છે, માટે બ્રાહ્મણપણું મેળવીને અહીંથી જઇશ હું એ વર માગુ છુ.

ઇન્દ્ર—હે મતગ, તું બ્રાહ્મણપણું માગે છે પણ એ દુર્લભ છે, બ્રાહ્મણપણું અજ્ઞાની પુરુષોને મળતું નથી માટે તુ તપ કરવુ બધ કર તપથી બ્રાહ્મણપણું મળશે નહિ બ્રાહ્મણપણું પવિત્ર અને ઉત્તમ ગણાય છે તે બ્રાહ્મણપણું ચડાળ જાતિમા જન્મેલા તને કોઈ પણ રીતે મળશે નહિ

આમ છતા પણ મતગે તપ કરવુ છોડ્યું નહિ તેણે એક પગે ઉભા રહી સો વર્ષ સુધી તપ કર્યું એટલે વળી ઇંદ્રે આવી કહ્યુ કે હે મતગ બ્રાહ્મણપણુ ઉત્તમ છે, તે તને મળશે નહિ આ જન્મમા તને બ્રાહ્મણપણું નહિ મળે પશુપક્ષીની યોનિમા રહેલા સર્વે જીવો જો મનુષ્ય જાતિમા અવતરે છે તો તે ખરેખર પુલ્કસ અથવા ચાડાળ અવતરે છે, આ જગત્મા ચાડાળ ઘણા કાળ સુધી તે જાતિમા અવતરે છે પછી એક હજાર વર્ષ વીતી ગયા પછી શુદ્રપણાને પામે છે એ શુદ્રની જાતિમા ઘણા વર્ષ સુધી અવતર્યા કરે છે તે પછી ત્રીસ ઘણો કાળ વીતિ ગયા પછી વૈશ્ય જાતિમા અવતરે છે, તે જાતિમા પણ ઘણા કાળ સુધી જન્મ્યા કરે છે, તે સાઠ ઘણો કાળ વીતી ગયા પછી ક્ષત્રિય જાતિમા જન્મે છે, પછી સાઠ ઘણો કાળ વીતિ ગયા પછી બ્રાહ્મણ જાતિમા અવતરે છે અને તે ઘણા કાળે ગાયત્રીનો જપ કરનાર બ્રાહ્મણ કુળમા જન્મે છે એવી રીતે બ્રાહ્મણપણુ અત્યત દુર્લભ છે

બ્રાહ્મણમા પણ શોક, હર્ષ, કામ, દ્વેષ, અતિમાન, તથા અતિવાદ એ ગુણો પ્રવેશ કરે છે, તે શત્રુઓને જો તે જીતે છે તો સદ્ગતિ મેળવે છે, અને જો તે શત્રુઓથી તે પરાજય પામે છે અથવા તે દુર્ગુણોને તે વશ થાય છે તો તે તાડના ઝાડ ઉપરથી જેમ કોઇ નીચે પડે તેમ તે નીચ યોનિમા પડે છે માટે હે મતગ! બ્રાહ્મણપણું અત્યત દુર્લભ છે

એવી રીતે ઘણા કાળ સુધી મતગે તપ કર્યું છતા તેને બ્રાહ્મણપણુ મળ્યું નહિ, તે બ્રાહ્મણપણું અત્યારે અત્યજોને વાતોના તડાકામા અપાવી દેવાના હિમાયત કરનારા દેશને અધોગતિમા જ લઈ જાય છે એમ કહેવુ પડશે. દુરાત્મા પુરુષોને બ્રાહ્મણ જાતિમા જન્મ થવો એ દુર્લભ છે બ્રાહ્મણે શમ, દમ તપ, શૌચ, શાતિ, આર્જવ, જ્ઞાન, આસ્તિક્ય, બ્રહ્મકર્માદિ સ્વભાવજ કર્મ પાળવા, જો તે ન પાળે તો તે અધમ બને છે.

એવા ઉત્તમ બ્રાહ્મણપણાને મેળવી ઘણા પોતાનુ ઉત્તમ બ્રાહ્મણપણું દેખાદેખી વર્ણાશ્રમધર્મને ન પાળવાથી, અત્યજ સ્પર્શની હિમાયતથી ખોઇ બેસે છે. ઘણા બ્રાહ્મણો સધ્યા ગાયત્રી પણ કરવા પ્રેરાતા નથી, એ બધુ દેખાદેખી અનીતિના પથે વળવાના ધધા સમજવા. જેમને અત્યજ સ્પર્શ કરવો હિતકર જણાય તેમણે પોતાનો વ્યવહાર અત્યજો જોડે કરી જોવો તેમના બાળકો જરૂર અત્યજ જેવા જ બનવાના. અત્યજોને સુધારવા, તેમના પ્રતિ દયા રાખવી એ વાત સાચી પણ કાઇ અત્યજ બની જઇ તેમને અડકી, તેમના ભેગા ખાવાની હિમાયત કરવાથી તે કદી સુધરે નહિ, પણ અત્યજ સ્પર્શના હિમાયતીઓ જ જાતે બગડવાના

વર્ણાશ્રમધર્મને તોડવા પ્રયત્ન કરનારાઓએ મહાભારતનુ ભીસ્મપિતામહે કહેલુ આ દૃષ્ટાત ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે તેમણે હવે જો દેશનુ કલ્યાણ ઇચ્છવુ હોય તો સર્વને પરસ્પર ભેગા કરવાની હિમાયત છોડી દેવી વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન કરનાર જ હિદુ હોઇ શકે હિદુધર્મમા વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન ન કરનારાનો સમાવેશ થઇ શકતો નથી અત્યારે ધર્મચુસ્ત મુસલમાન પ્રજા પોતાના ધર્મને પાળી રહી છે, પોતાના ધર્મને માટે જાન આપવા પણ તત્પર રહે છે, અને તેથી તેમના ધર્મમા કોઇની આગળી ખુપતી નથી પણ હિદુધર્મ ઉપર પ્રહારો કરવા સર્વ કોઇને સુઝે છે, કારણ કે હિદુ કહેવડાવનારા જાતે હિદુધર્મ પાળતા નથી અને તેમને હિદુધર્મ ઉપર, હિદુધર્મશાસ્ત્રો ઉપર શ્રદ્ધા હોતી નથી, તે હિદુ કહેવડાવે છે ખરા પણ હિદુધર્મનુ ખડન કરવા કટિબદ્ધ થઇ રહે છે અને એથી જ પરધર્મીઓ પણ હિદુધર્મનુ ખડન કરવા તત્પર થઈ રહે છે

હિદુધર્મી હોવા છતા હિદુધર્મશાસ્ત્રોને ઢોગી અને પાખડી શાસ્ત્રો કહેતા શરમાતા નથી, કુરાનને મુસલમાનો પોતાનુ ધર્મશાસ્ત્ર માને છે, અને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે એવા મુસલમાનો હજુ નથી કે જે કુરાનને પાખડી કહી શકે, છતા મુસલમાન રહી શકે અને તેથી જ એ ધર્મ વિરૂદ્ધ કોઇનો ચચુ પ્રવેશ થઈ શકતો નથી

આપણે પોતપોતાના ધર્મનુ પાલન કરવુ એમા જ શ્રેય છે આપણા ધર્મને સાચો અને પરધર્મને ખોટો ગણી મિથ્યા વાદવિવાદમા ન ભમવુ પણ જેનો જે ધર્મ હોય તેને જ વળગી રહેવુ તેમા તેનુ શ્રેય છે

હિદુધર્મનો પાયો જ વર્ણાશ્રમધર્મ ઉપર રચાયલો છે દરેક હિદુએ પોતાનો જાતિધર્મ પાળવો, ઉચ્ચ થવા પ્રયત્ન કરવો, પણ અન્યને હાનિ ન કરવી અત્યજોમા, પણ પરસ્પર અડવાનો પ્રતિબધ છે, તે પ્રતિબધનો તેમણે ત્યાગ કર્યો નથી છતા તેમને ઉચ્ચ જાતિ સાથે ભેળાવી દેવા પ્રયત્ન કરવો મિથ્યા છે

કહેવત છે કે કેળે કેળ અને કોવચે કોવચ કોવચને કેળ કરવા પ્રયત્ન કરવો મિથ્યા છે એજ પ્રમાણે વનસ્પતિમા પણ તેની જાતિના ગુણધર્મો છે

તો મનુષ્યમા જાતિના ગુણધર્મો હોય તેમા નવાઈ શી ? એ ગુણધર્મો ઘણાકાળે, ઘણા જન્મે મટે, પણ આજ જન્મમા ઢેડને બ્રાહ્મણ બનાવી દેવો એ મિથ્યા પ્રયત્ન છે તેથી જાતિભ્રષ્ટ થશે અને ઉચ્ચ કોમને નીચી કોમમાં ભેળવી દેવાથી મહાન હાનિ થવાનો સંભવ છે સ્પર્શ દોષથી અનેક દોષ આવી ન જાય માટે જ પૂર્વના મનુષ્યોએ અંત્યજ સ્પર્શ ન કરવાની રૂઢી બાધેલી છે, જેમને ઉચ્ચ થવુ હોય તેમણે ઉચ્ચ આચારવિચારનુ સેવન કરવુ પોતાના વર્ણાશ્રમધર્મને યથાર્થ રીતે પાળવો એમાજ તેનુ શ્રેય છે

પશ્ચિમની કેળવણી પામેલા હાલના અંત્યજ સ્પર્શના હિમાયતી થઇ બેઠા છે એ તેમનામા પશ્ચિમનો સંસર્ગ દોષ છે તેમને આ દેશની રૂઢી રીવાજની મહત્તાનુ ભાન નથી આપણા ધર્મશાસ્ત્રની સાથે આરોગ્યશાસ્ત્ર પણ જોડાયલુ છે, અને દરેક મનુષ્ય પોતાની જાતિમાથી અવનતિ ન પામે પણ ઉચ્ચ થવા યત્ન આદરે તે માટે જ આપણા ધર્મશાસ્ત્રોમા વર્ણાશ્રમધર્મની મર્યાદાનુ સ્થાપન કરેલુ છે એ વર્ણાશ્રમધર્મને દરેક મનુષ્યે બરોબર પાળવો ઘટે છે

અંત્યજ સ્પર્શ કરવાની હિમાયતથી અંત્યજોને ફાયદો નથી થયો પણ અંત્યજ સ્પર્શ કરનારા હિંદુઓનુ પતન થયુ છે એ આજકાલ જોઈ શકાય છે શ્રી ગાધીજી તો અંત્યજ સ્પર્શ કરવાની હિમાયત કરી રહ્યા છે પણ તેમના ઉપદેશથી અંત્યજ સ્પર્શ કરવા દોડી જનારા તો અંત્યજોનુ ખાવામા પણ બાધ જોતા નથી એટલા આગળ વધી ગયા છે આ હિમાયતના પરિણામે જ સમાજમા કેટલી હાનિ થઇ છે તેનુ સમાજમા ન ભળનારાને અનુભવ ન હોય નાતજાતના ભેદ તોડવા ઉભા થયેલા તેવા મનુષ્યો બ્રાહ્મણ હશે તો તેમણે પોતાનુ બ્રાહ્મણપણુ ખોઈ દીધુ છે વાણીયા હશે તો તેમણે પોતાનુ વૈશ્યપણુ ગુમાવી દીધુ છે આ હિમાયતમા ભળેલા ઘણા કહેવાતા બ્રાહ્મણો ક્ષાત્રઓ અને વૈશ્યોએ મુસલ્માનના પીધેલા પવાલામા પાણી પીધા છે, તેમના ભેગા જમી ખાતા તેમને નાત જાતનો ભેદ જણાયો નથી, અને આમ હોવા છતા તે પોતાની નાતમા પણ રહેલા છે આ બધો અનાચાર પ્રવર્ત્તી રહ્યો છે તેને લોકો દેખાદેખી વળગવા લાગ્યા છે પણ અંતે હાનિ જ સમજવી, આથી દેશને ફાયદો થનાર નથી પણ નુકશાન જ છે

વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન કરવામા જ શ્રેય છે વર્ણાશ્રમધર્મનુ પાલન ન કરી સ્વરાજ્ય મેળવવા મથનાર આખરે પસ્તાવાના છે માટે તમારે તમારો વર્ણાશ્રમ ધર્મ બરોબર પાળવો, અને જે જાતિમા તમારો જન્મ હોય તેમાજ તમારૂ શ્રેય કરવા યત્ન કરવો સ્વરાજ્ય મેળવવું એ વાત ખરી પણ ધર્મનો ત્યાગ કરવાથી સ્વરાજ્ય મેળવવા મથવું એ તો હાન જ છે સ્વધર્મનુ યથાસ્થિત પાલન કરી ઉચ્ચ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા મથવું એજ શ્રેયસ્કર છે

અંધશ્રદ્ધા

સ્હેવારમા ચાર વાગે જમના ડોસીની ઉંઘ ઉડી ગઈ, પોતે ચાર વાગે પથારીમા બેસી આદિશક્તિ ભગવતીનુ નામ સ્મરણ કરવા લાગી પાસે પોતાની વિધવા દિકરી સુભદ્રા સુતી હતી, ડોસીએ તેને જગાડવા બૂમ મારી કે "બેટા, ઉઠ, આજે અમાસ છે."

જેઠ મહિનાનો વખત છે, આખી રાત ઉકળાટ થયો છે, સ્હેવારમા બારણેથી મદ મદ શીતળ પવન આવે છે, જેથી સુભદ્રા ગાઢ નિદ્રામા નિમગ્ન થઇ સૂતી છે, ડોસીમાએ બે ત્રણ બૂમ પાડી પણ સુભદ્રા ન જાગી, જેથી તેણે જાણ્યુ કે સૂર્યોદય થઇ જશે તો ગગાસ્નાનનુ પુરૂ ફળ નહિ મળે, માટે ઝટ સુભદ્રાને ઉઠાડવા બીજી બૂમ મારી

સુભદ્રા જાગીને બોલી, બા, સ્હેવાર થઇ ગયું લાગે છે ડોસીએ કહ્યુ "હા, બેટા, સ્નાન કરવાનો વખત થઇ જવા આવ્યો છે, ચાલ જલ્દી કર"

બને જણ કપડા, લોટો, ફુલ વિગેરે લઇ ગગાસ્નાન કરવા જવા માટે ઘેરથી બહાર નીકળ્યા આ વખતે કાઇક અજવાળુ પણ થયું હતું ડોસી આગળ ચાલવા લાગી પાછળ સુભદ્રા ચાલતી હતી બારણાની બહાર એક લીમડાનુ ઝાડ છે ત્યા આવી ડોસી બોલી "અરે, રામ આ શું?" એમ કહી જોરથી બૂમ પાડવા લાગી.

સુભદ્રા તેથી ગભરાઇને કહેવા લાગી કે "શું છે બા?"

ડોસી—"હાય હાય, મહા અનર્થ થયો?"

સુભદ્રા—"શું થયું?"

ડોસીએ આગળીવડે ઝાડતળે મરેલો એક સાપ બતાવ્યો, ભયથી થથરતી સુભદ્રાએ તે જોયો. એક નાનો સરખો કાળો સાપ મરેલો ત્યા પડયો હતો

સુભદ્રા-"શું આ ગૃહ સર્પ છે? શું એ આ ઘરનો દેવતા છે?"

ડોસી-"હા, એજ છે, જોતી નથી? અરે! કોઈ દુષ્ટે આ કામ કર્યું લાગે છે બાપ, કોણે તને આમ નિર્દયતાથી મારી નાખ્યો, કોની બુદ્ધિપર પત્થર પડયો?"

આમ કહેતી ડોસી રડવા લાગી નદીએ સ્નાન કરવા જવાનું બંધ રહ્યુ. તે પાછી ફરી ઓસરીમા બેસી રામ નામ જપવા લાગી તેના હાથ થર થર કંપવા લાગ્યા

ડોસીની આવી દશા જોઈ સુભદ્રાની આખમા આસુ ભરાઇ આવ્યા, તે ખિન્ન સ્વરે બોલી "બા, હવે શું થશે?"

ડોસી-"થાય શું, મારૂ કપાળ? મહા અનર્થ થયો, બારણામા દેવની બ્રહ્મહત્યા થઈ છે, આ વશ શું હવે રહે ખરો કે? જે આ ઘરમા રહેશે તેનો

વશ જશે લક્ષ્મી આ ઘરને છોડી ચાલી જશે હે ભગવન! હે નારાયણ, હે મધુસુદન! હુ હવે આ બાળ બચ્ચાને લઇ કયા જઉ, શું કરૂ?"

ઘોર આશકાથી સુભદ્રાનુ મન ડામાડોલ થવા લાગ્યું તેની છાતી ધડકવા લાગી, તે બહુવાર ઉભી રહી શકી નહિ, ડોસીના પગ આગળ બેસી ગઈ એવામા એક સફેદ કપડા પહેરેલી સ્ત્રી ત્યા આવતી જણાઇ

ડોસી–"કાણુ છે? વહુજી?"

"હા, હુ છુ બા, હજુ આપ ગગાસ્નાન કરવા ગયા નથી?"

ડોસી–"ગગાસ્નાનની વાત કયા કરે છે? ગગાજી હવે આપણા ઉપર કોપાયમાન થશે, મહા અનર્થ થયો છે"

વહુ–"શુ થયુ બા?"

ડોસીએ ગૃહસપની વાત કહી, જેથી વહુ પણ રડવા લાગી, અને બોલી–"મા, ખરી વાત છે, એ શુ ગૃહસર્પ–ઘરનો દેવતા જ છે?"

ડોસી–"હા, એ ગૃહસર્પ જ છે જો, એ પેલા ઝાડ નીચે મરેલો પડયો, આજ ત્રણ પેઢીથી તે આ જગ્યામા રહેતો હતો, એની કૃપાથી આજ સુધી આપણા ઉપર કશી વિપદ આવી નથી હવે આપણુને સકટ વખતે કાણુ સહાય કરશે? હવે આપણે કાના ભરોસે સુખથી સુઇશું? એનુ મૃત્યુ શું, એ તો આપણું કમ ફુટી ગયું, હવે આપણા રક્ષણનો કોઇ ઉપાય નથી"

સ્હવાર થતા આજુબાજુના લોકો પણ એક પછી એક જાગવા લાગ્યા, સર્વેએ આ દુખદ સમાચાર સાભળ્યા, એ સાભળી સર્વના મુખ ઉતરી ગયા, એટલામા ઘરધણી પણ ઉઠીને આવ્યો તે ગૃહસર્પને મરેલો જોઈ ક્રોધથી થર થર કપતો બોલ્યો—"કહો, કાણે આ કામ કર્યું છે? નહિ તો હુ હમણાજ ઘરમા આગ લગાડી દઉં છુ"

એ સાભળી સર્વ પરસ્પર એક બીજાના મો સામુ જોવા લાગ્યા, એ વખતે એક માણુસ બોલી ઉઠયો "આ જુવો એ ઝાડ નીચે લોહીથી ખરડાયલી એક લાકડી પણ પડી છે, તે લાકડી રસુલીઆની છે, એજ સાલાનુ આ કામ છે."

સર્વે એક સાથે કહેવા લાગ્યા "જરૂર એનુ જ આ કામ છે." અહિ માણુસોની ભીડ જોઇ તે વખતે રસુલીઓ પણ ત્યા આવી પહોચ્યો તે જાતે મુસલમાન હતો તે હમણા કેટલાક દિવસથી અહિ નોકરી કરે છે શરીરનો રગ પાકા જાબુડા જેવો છે, વીસેક વર્ષની તેની ઉમ્મર છે, આ નવો માણુસ હમણા જ અહિ નોકરી કરવા આવ્યો છે

ઘરધણીએ તેને બૂમ પાડી કહ્યુ "રસુલીઆ! આમ આવ." રસુલ તેની પાસે ગયો

ઘરધણી–"આ સાપ તે માર્યો કે!"

રસુલ-(ગર્વથી) "હા, મે માર્યો શુ છે ?"

ઘરધણી—"શા માટે માર્યો ?"

રસુલ-"સાપ મનુષ્યોનો દુશ્મન છે, માર્યો તો શુ થયુ !"

ઘરધણી-"કેમ શું થયું સાલા, તારા બાપદાદાનો પાળેલો એ સાપ હતો કેમ ?"

રસુલ જરા પાછો હઠીને ગુસ્સે થઇ બોલ્યો-"શેઠ, મો સભાળીને બોલો"

આ વાત સાભળીને ઘરધણી એકદમ ગુસ્સે થઈ પગમાથી જોડો કાઢી રસુલને પટાપટ ઠોકવા લાગ્યો અને તેનુ ગળુ પકડી-"જા સાલા, તું અહિથી હમણા જ ચાલ્યો જા" એમ કહેતા તેને દરવાજાની બહાર ધક્કા મારીને કાઢી મૂક્યો.

૨

દહાડો ઉગ્યો, તડકો નીકળ્યો, આજુબાજુના પડોશીઓ ત્યા એકઠા થઇ ગયા, માલીકને શાત પાડવા લાગ્યા લોકોએ તેમને બહુ સમજાવ્યા પણ આખો દિવસ તે બધા ભૂખે શોક કરતા બેસી રહ્યા તેમનો પુરોહિત આ ખબર સાભળી ત્યા આવ્યો ગોરને જોઇ ડોસી હાથ જોડી બોલી "મહારાજ, આ વિપત્તિમાથી ઉગારો. મારૂ ઘર આબાદ રહે તેવો ઉપાય બતાવો જે કઇ બન્યું નહોતુ તે આજ મારે ત્યા બન્યું છે.

પુરોહિત—"કાઇ હરકત નથી, મા ડરો નહિ ભગવાન સર્વનુ ભલુ કરશે તમે તો કાઈ સર્પને માર્યો નથી ને? તમારો તેમા શો અપરાધ! માત્ર ઘરની પાસે જે ગૃહસર્પની હત્યા થઇ છે, અને જમીનપર જે લોહિ પડયું એ એક દુર્ભાગ્યની વાત બની છે બ્રહ્મરક્ત જોઇ મારૂ હૃદય પણ કપે છે"

"પુરોહિત મહારાજ, તો હવે શુ કરવુ ?" એક પડોશીએ પૂછ્યું

પુરોહિત—"હવે તો એ સર્પને અગ્નિસસ્કાર કરવો પડશે, શાસ્ત્રાનુસાર તેના મોમા સોનામ્હોર મુકી, તે મરેલા સાપને ગગાતટે લઇ લ્યો."

ગૃહ સર્પને ઉઠાવી ગગાતટે લઈ જવાની તૈયારી થવા લાગી. પુરોહિતે કહ્યુ: "તમે કાઈ શોક કરો નહિ ગૃહદેવ, સર્પ દેહમા કસ્ટ ભોગવતા હતા તે હવે તેમની મુક્તિ થઈ ગઈ તેના મૃત્યુથી તમારે ત્રણ દિવસ સુતક પાળવું નાગપચમીના રોજ બ્રાહ્મણને સુવર્ણ મહોરની દક્ષિણા આપી એક સાધારણ પ્રાયશ્ચિત કરવુ પડશે. જેથી સર્વ પાપ નિવૃત્ત થશે સર્વ દોષની શાતિ થશે ગૃહસર્પ તો કુલ દેવતા ગણાય છે

શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે

सर्वे वास्तुमया देवा सर्वे वास्तुमय जगत् ।
पृथ्वीधरस्तु विज्ञेयो वासुदेव नमोस्तुते ॥

પુરોહિતે સાપના મોમા સોનામ્હોર મૂકાવી, પણ તે સાપને ઉઠાવી ચિતા

પાસે લઈ જવા તૈયાર થયુ નહિ ઘણા કહેવા લાગ્યા કે સાપનો વિશ્વાસ નહિ, સાભળ્યું છે કે, મરેલો સાપ પાછો જીવતો થાય છે, " પણ એવામા બે બાળકોએ લાકડીએ ભરવીને સાપને ઉઠાવી ચાલવા માડયું સાથે ઘરધણી તેમ બીજા લોકો પણ ગગા તટપર જવા લાગ્યા

ગગાતટે વિધિપૂર્વક સર્પને અગ્નિસસ્કાર કર્યો. પછી ગગાજીમા ન્હાઈ ને સર્વ ઘેર આવ્યા સર્વની પાછળ પુરોહિત મહાશય ચિતાની ભસ્મ ગગા જલમા ફેકી ન્હાઈ ધોઇ ઘેર આવ્યા.

૩

આખો દિવસ ઘરના બધાયે શોકમા કાઢયો સધ્યાકાલે ઘરનો માલીક પોતાના ઘરની પરસાળમા બેઠો હતો, એક દિવો બળતો હતો, બારણુ ઉઘાડુ હતું એવામા રસુલીયો ધીમેથી આવી સામે ઉભો રહ્યો તેના હાથમા એક ઘડો હતો, તેનુ મો બરોબર બધ કરેલુ હતું રસુલ બારણા પાસે આવી ઉભો રહ્યો વૃદ્ધ ડોસીમા દૂરથી તેને જોઇ બોલી " કોણ રસુલીયો તો નહિ ?

રસુલે પ્રથમથી ચારે તરફ જોયું, કોઇને પાસે દીઠુ નહિ, એટલે તે બોલ્યો—" શેઠ, મે આપનો એક સાપ મારી નાખ્યો છે, તો તેના બદલામા આ બે સાપ લાવ્યો છુ, તે લ્યો " એમ કહીને ઘડાને ધડીમ લઈને શેઠના પગ પાસે ફેકીને જીવ લઈને નાઠો ઘડો ફુટતાજ તેમાથી બે સાપ નીકળી નાસવા લાગ્યા સાપને જોઈ માલીક ભયથી કુદી " ઓ બાપરે, " કહી નાસવા લાગ્યો, પણ સાપે દોડી તેના પગમા ડસ માર્યો ઘરધણીની ભયકર બૂમ સાભળી ઘરના બધા દોડી આવ્યા જોયુ તો ઘરનો માલીક જમીનપર પડયો પડયો અરધી ઉઘાડી આખે ક્ષીણ સ્વરે બોલતો જણાયો કે હરે નારાયણ બ્રહ્મ! હરે નારાયણ કૃષ્ણ, હરે વાસુદેવ. "

ડોસી મા પોતાના પુત્રની આ દશા જોઇ વ્યાકુલ થઈ ગયા તેણે પુત્રને ઉઠાડી ખોળામા માથુ મૂકયુ તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ પણ ગૃહ સર્પની હત્યાનુ જ આ ફળ છે સુભદ્રા, અને તેની મા ઉચ્ચસ્વરે રડવા લાગ્યા કોઇ કહે પુરોહિતની ક્રિયામા કાઇ ભુલ થઇ હશે જેથી આ વિઘ્ન આવ્યુ શેઠને સાપ કરડયો એમ જાણી પડોશીઓ ભરાઈ ગયા, એક જણ સાપ ઉતારનાર મદારીને બોલાવા દોડયો આ ગામમા એક મદારી સાપ ઉતારવામા હોશીયાર હતો તેને દૂર દૂરના લોકો બોલાવા આવતા હતા તે મદારીને બોલાવી આણ્યો. તેણે કહ્યુ કે તેને ત્યાથી એક મુસલ્માનનો છોકરો પાચ રૂપિયા આપી બે સાપ વેચાતા લઈ ગયો હતો એ સાલાનુ આ કામ લાગે છે જો હુ જાણતો હોત કે તે આવા કામ માટે સાપ માગે છે તો હુ તેને સાપ આપત જ નહિ પાચ તો શું પણ પચાસ આપે તો પણ આવા કામ માટે હુ સાપ ન આપત પણ તેણે કહ્યુ કે મારે એ સાપને દવાના ઉપયોગમા લેવો છે જેથી, મે આપ્યો.

ઘરધણીની નાડી જોઇ મદારીનુ મો પ્રસન્ન થયું તેણે કહ્યુ કશો ભય નથી ધર્મથી કહુ છુ કે મે તેને ભૂલથી બને સાપ ઝેરીલા દાત વગરના આપ્યા હતા ઇશ્વરે મને બુદ્ધિ સુઝાડી, જેથી નરહત્યાના પાપથી બચી ગયો આ માણુસને ઝેર ચઢયું જ નથી માત્ર થોડુ લોહિનુ નુકશાન થયું છે સાપના ઝેરથી નહિ પણ ભયથી આ માણુસ બેભાન થયેલ છે ડરવાની કાઇ જરૂર નથી, આપ ધીરજ રાખો, જુઓ, એ હમણા જ સારા થઇ જશે

આ સાભળી ડોસીમા દીર્ઘશ્વાસ લઇ બોલ્યા “ જયમા દુર્ગે ? ” રોગીએ આખ ઉઘાડી પૂછ્યું “ બરાબર જાણો છો, સાપ ઝેરી નહોતો ? ”

મદારીએ કહ્યુ “ મહાશય, હુ નહિ જાણું તો કાણુ જાણુશે. હુ આ સાપનો તો રોજગાર કરૂ છુ. ”

ઘરધણી ઉઠી ઉભા થયા. ગૃહદેવતા તેના ઉપર પ્રસન્ન થયા તેનો જીવ બચી ગયો શ્રાવણ માસમા નાગપાંચમના રોજ ભટ્ટાચાર્યના મત પ્રમાણે તેમને ત્યા ધામધુમથી નાગપુજા થઇ પુરોહિતને સારી દક્ષિણા મળી પણ જેટલા દિવસ જીવ્યા ત્યા સુધી પેલા રસુઇયાને પોતાને ત્યા નોકર ન રાખ્યો. અને તેનાથી તે બ્હીતા રહ્યા

કહ્યુ છે કે ભુડો ભુડાશ ન મૂકે તેમ નીચ નોકરોને નોકરી રાખવા એ પણ એક આફત વ્હોરી લેવા જેવુ છે અને અંધશ્રદ્ધાથી ઘણીવાર અનેક વિપત્તિઓ પણ આવી પડે છે. (બગાળી ઉપરથી)

श्री चरकसंहिता—चिकित्सास्थान.

राजयक्ष्मा चिकित्सा.

આઠમો અધ્યાય.

ક્ષયરોગની ચિકીત્સા.

(અનુસધાન પોષ માસના પાન ૩૩૬ થી)

માર્ગનું રૂંધન થવાથી લોહિ, માસ આદિ ધાતુઓને શક્તિ આપી શકતું નથી. કેમકે આમાશયમા સ્થિર રહી તે ઉત્કલેશ (મોળ) ઇત્યાદિ કરે છે અથવા બહુ થવાથી કંઠમા આવી જાય છે ૫૬

વાયુ તથા કફના જોગથી ક્ષયવાળાને છાતીમા રૂંધન થવાથી શ્વાસની ઉત્પત્તિ કરે છે દોષો દ્વારા જઠરાગ્નિ મદ થવાથી ક્ષયવાળાને ફીણવાળો દસ્ત આવે છે ૫૭

વાત, પિત્ત કફ અથવા ત્રણે ભેગા (ત્રિદોષથી) દોષો થઇને-હૃદય તથા છાતીમા સ્થિર

---

૧ મૂળમા થમા માસના પ્રયોગો આપેલા હોવાથી અહિં તે શ્લોકો તુટક ન થાય તે માટે તેનુ ભાષાન્તર આપેલું છે જેમને માસ વર્જ્ય નથી તેમણે તેનો ઉપયોગ ન કરવો પણ બીજા વનસ્પતિના પ્રયોગો છે તેનો ઉપયોગ કરવો (તંત્રી)

થવાથી તેમજ દુષીત આહાર કરવાથી તેમજ મનમાં ક્રોધ, શોક, આદિ વિકાર હોવાથી રાજયક્ષ્માવાળાને અરૂચિ થાય છે, ૫૮

મોઢાનો રસ તુરાશવાળો (કસેલો) કડવો તથા સ્વાદિષ્ટ હોવાથી વાત, પીત્ત તથા કફની અરૂચિ મોઢાના રસ ઉપરથી ક્રમે કરીને જાણવી (વાયુની અરૂચિમા કસેલુ મોઢુ રહે છે પિત્તની અરૂચિમા કડવુ મોઢુ રહે છે, કફની અરૂચિમા ગળપણુ રહે છે, માનસિક વિકારમા તે વસ્તુ જોવાથી જ અરૂચિ થાય છે ૫૯

અરૂચિથી, ખાસીના વેગથી વાતાદિદોષોનુ ધસી આવવું થવાથી તથા ભયથી જે ઉલટી ઉત્પન્ન થાય છે તે યક્ષ્મા તથા બીજા રોગોમા પણ ઉપદ્રવ રૂપે થઈ જાય છે ૬૦

સપૂર્ણ ક્ષયરોગમા ત્રણે દોષ પ્રકોપ પામે છે પણ વૈદ્યે દોષનુ બળાબળ જોઇને પરિક્ષા બરાબર કરીને રાજયક્ષ્મા (ક્ષય) ની દવા કરવી. ૬૧

સળેખમ માથાના શૂળમા, કાસમા, શ્વાસમા, સ્વરભગમા, પાંસળાના દુખાવામા સાધારણ દવાના ઉપચારો સાભળો

પીનસ થયુ હોય ત્યારે સ્વેદ (શેક કરવો) અભ્યગ (શરિરે તેલ ઇત્યાદિ ચોળવુ) ધુમ્રપાન કરવુ, લેપ કરવો, પરિશેક (શેચન) સ્નાન (અવગાહ) જવના લોટના પદાર્થોના (વાટ્ય) વડા ઇત્યાદિ ખાવા ૬૩

લવણ, ખાટા, કડુ, તથા ગરમ રસયુક્ત લાવ તેતર મુરઘા તથા બટાઉડાના માસના સ્નેહ યુક્ત રસો વાપરવા ૬૪

પીંપર, યવ, કળથી, સુંઠ, દાડમ, આમળા તથા ઘીના સંસ્કારવાળા બકરાના માંસનો રસ પીવો ઉપરના ઉપાયોથી પિનસ વિગેરે છ રોગો નાશ પામે છે મુળા તથા કળથીના યુશો (ઓસામણ) અથવા સૂપ (દાળ) નો ઉપયોગ કરવો (૬૫) તે સાથે જવ, ઘઉ, ચોખા (શાળના) વિગેરે જે પદાર્થ સાત્મ્ય હોય તેઓનો ઉપયોગ કરવો તેથી પિનસ આદિ રોગોનો નાશ થાય છે વારૂણી મદિરાનો પ્રસાદ (પ્રસન્ન) ઉપરનો નિર્મળ ભાગ પીવો અથવા પચમૂળના ઉકાળા સાથે ધાણા તથા સુંઠની સાથે શોયઆબલી સાથે (ક્વાથ) અથવા પર્ણીચતુષ્ટય (શાલવણ, પીઠવણ જગલી મગ, જગલી અડદ)ના ક્વાથ સાથે પકાવેલુ પાણી પીવુ અથવા તેવાજ જળમા અન્ન પકાવીને તે અન્નનુ ભોજન કરવુ તે પિનસ આદિ રોગોને હિતકારક છે ૬૭-૬૮

કઠ, પાસળા તથા છાતિમાં દુખાવો થતો હોય તથા માથાના દુખાવામા, ખિચડી ઉત્કારિકા (વેડમી) ખાવી, અડદ, કળથી, જવ તથા ખીરથી સંકટ, સ્વેદ (આની વિધિ સુત્રસ્થાનના અધ્યાયમાં કહેવાઇ ગઇ છે) તે વિધિથી સ્વેદન કરવુ ૬૯

પનભગ (વાતહર ઔષધ જેવા કે આકન, એરડો) ઇત્યાદિના પાદને ઉકાળીને તેના પાણીથી પરિશેચન કરવુ (અભિશેક) કરવો અથવા કાસદી, ગળો, જેઠીમધના, ક્વાથથી અથવા નવશેકા જળથી માથાપર ધાર કરી નવરાવવા ૭૦

બકરો અથવા માછલાના માથાથી પાણી ઉકાળીને તેનો નાડી સ્વેદ આપવો અથવા વાતઘ્ન ઔષધીયોના ક્વાથથી નાડી સ્વેદ આપીને કઠ-માથુ અને પડખાને શેક આપવો ૭૧

અથવા જળચર પ્રાણી તથા અનૂપ દેશમાં રહેનાર જનાવરોના માસોને પચમળના ક્વાથમા ઉકાળીને અથવા સ્નેહયુક્ત કાજીદ્વારા નાડી સ્વેદ (સુત્રસ્થાનમા સ્વેદ વિધિ નામના અધ્યાયમા કહ્યા પ્રમાણે સ્વેદ) આપવો ૭૨

જીવતી, સુવા, (વરીયાળી) બલા, જેઠીમધ, વજ, વેશવાટ, વિદારિકંદ, આબળાં, જળચર પ્રાણીઓ અને અનુપદેશમાં રહેનાર પ્રાણીઓના માંસ ચતુઃ સ્નેહ (ઘી, તેલ, વસા, મજ્જા) મેળવીને સિદ્ધ કરેલ લેપ માથું પાંસળીઓ અને ખભામાં દુખાવો થતો હોય તેને મટાડે છે અથવા વાતનાશક દ્રવ્યોથી સિદ્ધ કરેલું (ઘી, તેલ, વસા) ચાર પ્રકારના સ્નેહના મર્દન કરવાથી ઉપર કહેલો ગુણ થાય છે ૭૮–૭૪

(સુવા) વરીયાળી, જેઠીમધ, ક્ષપસેટ તગર અને ચંદનને ઘીમાં મેળવીને લેપ કરવાથી માથાનો દુખાવો પાંસળાનો દુખાવો, તથા કાંધ (ખભાનો) દુખાવો મટી જાય છે ૭૫

અન્યપ્રયોગ

૧ ખપાટ, રાસના, તલ–ઘી, જેઠીમધ, નીલકમળ, ૨ ગુગળ, દેવદાર, ચંદન, નાગકેસર, ઘી (૭૬) ૩ કાકોલી, બલા, વિદારીકંદ, સોહાંજન (સરગવો) અને સાટોડીના મૂળ, ૪ શતાવળ, ક્ષીરકાકોલી, શાલપર્ણી, જેઠીમધ અને ઘી, એ દરેક શ્લોકમાં કહેલા ૪ પ્રકારના લેપ કરવાથી માથાના દુખાવો, પડખાનું શુળને ખભાની પીડા મટાડવામાં ઉત્તમ છે ૭૭–૭૮

માથાના દુખાવાના દર્દમાં, ખભાના દુખાવામાં તથા પડખાના શૂળમાં, નસ્ય–ધુમ્રપાન, ખાધા પછી ઘૃતપાન, નારાયણતેલ, ઇત્યાદિ યોગ્ય તેલ ચોળવું તથા બસ્તિ આપવી એ પરમહિતકારક છે ૭૯

અથવા—જળોથી તુંબડીથી અથવા શૃંગી (શિંગડાથી) અથવા શિરવેધનથી લોહિ કઢાવવાથી પણ માથાની પીડા, ખભાનો દુખાવો પાંસળાનું શૂળ મટે છે ૮૦

પદ્મક, ચંદન, તથા વાળાને ઘીમાં મેળવીને લેપ કરવાથી અથવા ધરો, જેઠીમધ મજીઠ અને નાગકેશર ઘીમાં મેળવીને લેપ કરવાથી, અથવા–કમળ (પોયણું) નગોડ, કમળનું કેશર, કસેલા અને ક્ષીરકાકોલીને વાટીને ઘીમાં મેળવીને લેપ કરવાથી માથાની પડખાની તેમજ ખભાની પીડા મટાડે છે ૮૨

ચંદનાદિ તેલથી, સો વખત ધોયેલા ઘીથી, અભ્યંગ કરવાથી ઘી તથા જેઠીમધનો કવાથ માથાપર રેડી શેક કરવો ઉત્તમ ગણેલો છે ૮૩

વરસાદનું પાણી તેમજ ઠંડા પાણી (ચંદનાદિ કવાથ) ઇત્યાદિથી માથાપર શેક કરવાથી માથાના દુખાવા, પડખાના દુખાવા, તથા ખભાના દુખાવાની સંશમન ક્રિયા થાય છે ૮૪ જે ક્ષયરોગીનું માંસ તથા બળ ક્ષીણ થયા ન હોય તેને દોષની પ્રબળતા જોઇને સ્નેહ, સ્વેદ કરાવીને, સ્નિગ્ધ–વમન, વિરેચન કરવું જોઇએ પણ દરદી નબળો પડવો ન જોઇએ ૮૫

ક્ષયરોગીને મળનો ત્યાગ કરવાથી શરીરના ગાત્રો પ્રથમથી જ ઢીલા થઇ ગયા હોય છે, તેમજ બળનો વિચાર ન કરીને વિરેચન આપવાથી ક્ષયરોગીનું શરીર અશક્ત, શિથિલ, થઇ જાય છે માટે વિચાર કરીને વિરેચન આપવું ૮૬

વમન વિરેચન આદિ યોગથી ક્ષયરોગીના શરીરની શુદ્ધિ કરીને ખાસી શ્વાસ, સ્વરભંગ, માથું, પડખા તથા ખભાના દુખાવામાં આ પ્રમાણે સિદ્ધ યોગોનું સેવન કરવું જોઇએ ૮૭

ખપાટ, વિદારીકંદ (ભોયકોળુ) આદિ ગણો અથવા નિદારિકંદ તથા જેઠીમધ સીધવ નાખીને સિદ્ધ કરેલ ઘીનું નસ્ય લેવાથી (નાકમાં ટીપા પાડવા) સ્વરભંગ મટે છે ૮૮

શ્વેતકમળ (પોયણું) જેઠીમધ, પીંપર, ભોયરીંગણીના મૂળ, બળબીજ દુધ તથા ઘીથી પકવીને સિદ્ધ કરેલું ઘી નસ્ય દેવાથી ઉત્તમ રીતે સ્વરભંગ મટાડે છે ૮૯

જમ્યા પછી ઘી પીવાથી ઉધરસ, શ્વાસ, તથા માથાનો દુખાવો, પાંસળાનો દુખાવો, ખભાનો દુખાવો મટે છે ૯૦

દશમૂળ, દૂધ, માસરસ તથા ખપાટના કલ્કથી સિદ્ધ કરેલુ ઘી આપવાથી જલદી ઉધરસને મટાડે છે ૯૧

ખોરાક ખાધા પછી અથવા ભોજનના મધ્યમા અગ્નિના બળને અનુસરીને રાસનાની સાથે અથવા ખપાટ સાથે પકવેલા ઘાને દુધ સાથે પીવાથી પીનસ, ઉધરસ, આદિ રોગોનો નાશ થાય છે ૯૨

ઉધરસ, શ્વાસ, હેડકી મટે તેવા પ્રયોગો

હવે પછી ઉધરસ મટાડે તથા સ્વર સુધારે તેવા શ્વાસ તથા હેડકી મટાડે તેવા માથાના તથા પડખાને ખભાના દુખાવાને મટાડવા માટે અવલેહ તથા સ્નેહ (ઘૃત, તેલ) નું વર્ણન કરૂ છુ ૯૩

ઘી, ખજુર, દ્રાક્ષ, સાકર, મધ, તથા પીંપરને મેળવી ચાટવાથી સ્વરભંગ, ઉદરસ, શ્વાસ, મટી જાય છે ૯૪

દશમુળમા ગાયનું દુધ ઉકાળીને તેને વલોવી માખણ કાઢીને તેનુ ઘી- તાવીને તેના સાથે પીંપર તથા મધ મેળવી ચાટવુ તે સ્વરભંગમા બહુ ઉત્તમ છે ૯૫

વળી ઉધરસ, શ્વાસ, તાવ, પાસળાનું શુળ, માથા તથા ખભાનો દુખાવો મટાડવા માટે પચ પચમૂળો ૫×૫ (૨૫) મૂળોનો રસ લઇ તેમાજ ઘણું દુધ નાખીને ઘી પકાવી સિદ્ધ કરી પાવાથી સ્વરભગ આદિ સાતે રોગોનુ બળ નાશ પામે છે પચ પચ મુળનો રસ ૩ ભાગ, ઘી ૧ ભાગ મેળવી ૪ ભાગ ઘી પકવવુ ૯૭

૧ ખજુર, પીંપર, દ્રાક્ષ, હરડે, કાકડાશીંગી, ધમાસો, ૨ હરડે, ભેડા, આંબળાં, પીંપર, નાગરમોથ, સીંગોડા, ગોળની સાકર ૯૮

૩ કાકોલી, કચુરો, પુસ્કરમુળ, સુરસ, સાકર, ગોળ તથા ૪ સુઠ, ચીત્રો, લાજા (શાળની ધાણી) પીંપર, આબળા, ગોળ, (૯૯) એ ચારે અડધા અડધા શ્લોકના યોગો છે તે ઘી તથા મધમા ચાટવાથી ઉધરસ અને શ્વાસ મટાડે છે, સ્વર સુધારે છે, પડખાના શુળને પણ મટાડે છે ૧૦૦

સાકર ૧૬ ભાગ, વાસકપુર ૮ ભાગ, પીપર ૪ ભાગ, એલચી ૨ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, છેલ્લેથી ઉપર ઉપર બમણા લેવા તેને ખાંડીને વસ્ત્રગાળ ચુરણ કરવુ, મધ તથા ઘીમા ચાટવુ ૧૦૧

તે ચુર્ણ સવારમા ખાવાથી શ્વાસ, ઉધરસ, કફ જીભનુ બેરાપણુ, અરૂચિ મદાગ્નિ તથા પાસળીયોની પીડાને નાશ કરે છે ૧૦૨

હાથ પગ અથવા શરીરમા બળતરા થતી હોય ત્યારે, તાવમાં તથા રક્તપિત, ઉલટીમા લોહી પડતું હોય ત્યારે, અરડુસીના રસમા પકવેલુ વાસાસર્પિ તથા શતાવરીના રસમા પકવેલું ઘી ઉત્તમ કામ કરે છે, તે પરમહિતકારક છે ૧૦૩

ગોક્ષુરાદિ ઘૃત—ધમાસો, ગોખરૂ, શાલપર્ણી પ્રશ્નપર્ણી, મુદ્દગપર્ણી, માસપર્ણી (જંગલી મગ, જંગલી અડદ) ખપાટ દરેક ૪–૪ રૂપિઆભાર લઇને તથા ૪ રૂપિઆભાર પાડલીયો પિત્તપાપડો ૧૦૪ દશગણા પાણીમા પકવીને દશાશ બાકી રહે ત્યારે સંગળી લઇને નીચેના-ઔષધોનો કલ્ક કરી નાખવો (૧૦૫) કચુરો, પુસ્કરમુળ, પિપર, ત્રાયમાણ, ભોયઆંબલી, કરીયાતું, કડુ, ઈંદ્રજવ, ૧૦૬

ઉપલસરી દરેક તોલો ૧-૧, ઘી તો ૬૪, દુધ ૧૨૮ તોલા નાખી પકાવવુ જ્યારે દુધ તથા પાણી (ક્વાથ) બળી જાય ત્યારે કેવળ ઘીજ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લેવુ પછી ગાળીને તે ઘી રાખી મુકવુ (૧૦૭) તે ઘી પીવાથી તાવ, દાહ, શ્રમ, ઉધરસ, ખભા પડખા તથા માથાનો દુખાવો તરસ, ઉલટી, ઝાડો એટલા રોગને આ ઘી મટાડે છે ૧૦૮ (ઇતિ ગોક્ષુરાદ્ય ઘૃત)

જીવતી (ડોડી) જેઠીમધ, દ્રાક્ષ, ઇંદ્રજવ, કચુરો, પુષ્કરમુળ, ભોરીંગણી, ગોખરૂ, ખપાટ (કાસકી) ૧૦૯ નીલકમળ, ભોયઆમળી, ત્રાયમાણ, જવાસો, પીપર, સરખે ભાગે ખાંડી વાટીને વૈદે તેનુ ઘી સિદ્ધ કરવુ ૧૧૦

આ ઘી પીવાથી રોગના સમુહરૂપ (રાજ્યક્ષ્મા) રોગ, અગ્યાર લક્ષણો સહિત નાશ પામે છે ૧૧૧

બલા (ખપાટ) શાલવણ, પીઠવણ, નાની ભોયરીંગણી, મોટી ભોયરીંગણી, એના ક્વાથમા ગાયનુ દુધ સુંઠ નાખીને દ્રાક્ષ, ખજૂર, ઘી તથા પીંપર નાખીને પકાવવુ તે તમામ પાકી જાય અને ફક્ત ઘી રહે ત્યારે ઉતારીને તે ઘી ગળી લઇને તે ઘી મધમાં પીવાથી તાવ ઉધરસ તથા સ્વરભગ નાશ કરે છે ૧૧૩

(અપૂર્ણ)

ઈશ્વરનું નિવાસસ્થાન.

મનુષ્ય માત્રનુ હૃદય કમળ એ પરમાત્માનુ નિવાસસ્થાન છે જો હૃદય પ્રફુલ્લ રહે તો આનંદનો સ્વાભાવિક અનુભવ થઇ શકે હૃદય સંકુચિત રહે તો કલેશનો અનુભવ થાય છે બહારના પદાર્થો મળતા હૃદય પ્રફુલ્લ થાય છે અને તેથી જ બહારના પદાર્થો મળતા આનંદનો અનુભવ થાય છે ખરી રીતે આનંદ બહારના પદાર્થોમા નથી, પણ આપણા પોતાના હૃદયમંદિરની પ્રફુલ્લતા ઉપર છે એ આનંદનુ સ્થાન આપણા હૃદયમાં છે હૃદયમા પરમાત્માનો નિવાસ છે, એ હૃદયમંદિરમા રહેલા પરમાત્માને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવડે જોઇ શકાય છે

મનુષ્ય જ્યારે વિષયોથી વિમુખ થાય છે, પાપકર્મોથી જ્યારે તેની વૃત્તિ રહિત થાય છે ત્યારે તેનુ અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે અંતઃકરણમા વિષયોના રાગથી અશુદ્ધતા પ્રગટે છે, ઇંદ્રિયોના ગર્વથી વિષયોમા રાગ થાય છે, માટે જેમને પોતાના અંતઃકરણને પવિત્ર બનાવવુ હોય તેમણે પ્રથમ વિષયોના સંબંધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ વિષયોથી વિમુખ થતા ગર્વાદિ કાર્યો એની મેળે નાશ પામશે જેથી શરીરનો નિર્વાહ થાય અને શરીર સુખપૂર્વક ટકી શકે તે માટે અન્નપાનાદિ વિષયોનુ સેવન કરવુ શરીરમા ગર્વ ઉત્પન્ન થાય તે પ્રમાણે વિષયોનુ સેવન કરવુ નહિ

જ્યારે અંતકરણ રાગદ્વેષાદિ મળથી રહિત થાય છે ત્યારે હૃદય પવિત્ર થાય છે, એ પવિત્ર હૃદયકમળમા ઈશ્વરનો વાસ હોય છે વિષયોમાં ભટકતી વૃત્તિઓને રોકવી, એ તપ છે એ વૃત્તિ નિરોધરૂપ સંયમથી રાગદ્વેષાદિ મળ જતા રહે છે ચિત્તની શુદ્ધિ માટે પરમાત્માનું આરાધન કરવુ જોઇએ એ ચિત્ત શુદ્ધિ થાય તો હૃદયકમળરૂપ ગૃહમા આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માના દર્શન થઈ શકે છે ,

હૃદયમા હૃદય દેશના શિર ભાગમા એક કમળ છે જે અત્યત રમણીય પાંચ છિદ્રવાળુ, નીચા મુખવાળુ અને નાભિથી બાર આગળ ઉપર આવેલુ છે આ હૃદયકમળનુ પૂર્વ છિદ્ર ચક્ષુરૂપ છે, દક્ષિણ છિદ્ર શ્રોત્ર (કાન) રૂપ છે, પશ્ચિમ છિદ્ર વાક્ (વાણી) રૂપ છે, ઉત્તર છિદ્ર મનરૂપ, મધ્યનુ છિદ્ર પ્રાણરૂપ, મૂળ સ્થાન જીવાત્મારૂપ તથા વક્ષસ્થળથી લઈ ગળા પર્યંત અદરની જગ્યા કમળની ભૂમિ છે હૃદયકમળમા મનને રહેવાનુ સ્થાન હોવાથી તેને માનસ કરી કહે છે હૃદયકમળ ગળાથી બાર આગળ નીચે ડાબી તરફ છાતી નીચે આવેલુ છે જ્યાં હાથ મૂકવાથી ધબકારા સભળાય છે

હૃદયકમળનુ તેજ સૂર્ય, ચદ્રમા, અગ્નિ, નક્ષત્ર તથા વિદ્યુત એ પાંચના જેવુ છે તે સર્વ વિશ્વના આધારરૂપ છે તે અલ્પ પરિમાણવાળુ હોવા છતા વિશ્વના આધારરૂપ હોવાથી મહાન કહેવાય છે રૂપા વિગેરે ધાતુથી રચેલી શિલા સમાન ઉજ્વળ વર્ણવાળા તથા રુધિર માસાદિ ધાતુવાળા શરીરમા રહેલ તે અનેક પ્રકારનાં હાડકાંથી ચારે બાજુએ વિટાયલુ છે હૃદયની મધ્યમા રહેલુ છિદ્ર હૃદય કમળનુ સરોવર છે, જેમા અદ્વિતિય આનંદ સ્વરૂપ, અગ્નિ સમાન તથા સ્વય જ્યોતિરૂપ પરમાત્મા નિવાસ કરે છે એ પરમાત્માની ચિદા ભાસરૂપ જ્વાળા બુદ્ધિ આદિમા રહેલી છે તે બુદ્ધિરૂપ ઉપાધિવડે વિષયસુખને ભોગવે છે આ પરમાત્માનુ હૃદય કમળમા ધ્યાન કરવાથી તેનો સાક્ષાત્કાર થાય છે એવુ શાસ્ત્રો કહે છે

હૃદયકમળમા પરમાત્માનુ ધ્યાન કરવા છતા જો તે સત્ અને ચિદાનંદરૂપે પ્રતીત ન થાય તો હૃદયમદિરમા મધ્યે એક દિવાની શિખા રહેલી છે, તે અત્યત સૂક્ષ્મ છતા પ્રકાશવાળી, ઉર્ધ્વ દેશમા પ્રજ્વલિત, નિશ્ચલ, નીલ મેઘમા રહેલ વિદ્યુત સરખી પ્રકાશવાળી તથા સુવર્ણ સરખી પીળા રગવાળી છે એ દીવાની શિખાના મધ્યમા પરમાત્મા બ્રહ્મરૂપે, શિવરૂપે, હરિરૂપે, સનાતન રૂપે, ઇન્દ્રરૂપે, સર્વ જગતના પ્રભુરૂપે છે એ પરમાત્માનુ આ દીપરૂપી શિખામા ધ્યાન ધરવાથી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે પણ હૃદય પવિત્ર બનાવી પછી ધ્યાન ધરે તો જ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય પ્રથમ હૃદયને પવિત્ર બનાવવા વિષય લોલુપતા છોડવી, વિષયોમા ભટકતી વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો, ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ થવુ, પાપકર્મનો ત્યાગ કરવો ધર્મનું પાલન કરવુ, સત્યનુ સેવન કરવુ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરવો, તો જ અતઃકરણ પવિત્ર થઇ શકે જેનું હૃદય નિર્મલ અને પવિત્ર હોય છે તેનુ જીવન સુખી, શાત અને આનંદી હોય છે એવા પવિત્ર હૃદયમાં જ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકે છે

પવિત્ર હૃદય ધર્મનું યથાર્થ રીતે પાલન કરવાથી થઇ શકે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર એ ચાર વર્ણો તથા બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્થ એ ચાર આશ્રમો વાળાને પણ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થોની પ્રાપ્તિ ધર્મથી થઇ શકે છે અત્યત કઠિન કાર્ય પણ ધર્મથી સિદ્ધ થઈ શકે છે ધર્મ એ જીવને શ્રેયનું સ્થાન છે ધર્માત્માનો સર્વજન આશ્રય કરે છે માટે સર્વે મનુષ્યોએ સર્વથી પહેલા ધર્મનું પાલન કરવું

ધર્મના સત્ય, તપ, દયા અને દાન એ ચાર પાદ ગણાય છે એ ચાર પાદવાળા ધર્મનું પાલન કરનારને આ જગતમા કશી વસ્તુ અશક્ય નથી સત્યનુ પાલન કરવું, સર્વ શુભ કર્મોમા સત્યથી પ્રવૃત્તિ થઇ શકે છે માટે સત્યનુ પાલન કરવુ પોતાના મનમાં દૃઢ સંકલ્પ ધારણ કરી ટાઢ તડકાને કે ભૂખ તરસને સહન કરી ઈંદ્રિયોનો નિરોધ કરી પોતાના

સત્ય સંકલ્પમા ટકી રહેવુ તે તપ છે એ તપના પ્રભાવથી પૂર્વે મુનિઓ શાપ તથા વર આપી શકતા હતા

ધર્મનુ ત્રીજું પગથીયું દયા છે શમ તથા દમ એ બંન્ને દયાના કારણો છે 'શમ દમ રૂપ ગુણ વગર દયા ઉત્પન્ન થતી નથી બાહ્ય વિષયમા રૂપદષ્ટિવડ શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનો નિરાધ કરવો તેનું નામ દમ છે શમવડે સિદ્ધ સર્પાદિથી ભય થતો નથી, શમવડે કામ ક્રોધાદિનો જય કરી શકાય છે એ શમદમાદિથી દયા ઉત્પન્ન થાય છે શમથી રહિત પુરૂષ કામ ક્રોધાદિ વિકારવાળો થાય છે તથા દમથી રહિત પુરુષ સર્વ ઇન્દ્રિયોને આધિન થાય છે જે મનુષ્ય કામક્રોધાદિ વિકારવાળો તથા ઈંદ્રિયોને આધીન હોય છે તે પ્રમાદી થઇ શરીર, મન અને વાણીવડે ભૂત પ્રાણીની હિંસા કરે છે એ હિંસા કરનારો દયાથી રહિત હોય છે માટે ધર્મને ધારણ કરવા માટે, સત્ય, તપ અને દયા એ ત્રણ પાદનું પાલન કરવુ

ધર્મનુ ચોથુ પગથીયુ દાન છે, દાન અનેક પ્રકારના હોય છે, વાણીનું દાન, બુદ્ધિનું દાન, ધનનુ દાન, તથા શરીરનું દાન, વિદ્યા આપવી એ વાણીનું દાન છે, કોઈને શ્રેષ્ટ બુદ્ધિ આપવી તે બુદ્ધિનુ દાન છે, સુપાત્રને સુવર્ણાદિ દ્રવ્ય આપવુ તે ધનનુ દાન છે, શરણાગતની શત્રુથી રક્ષા કરવી એ શરીરનુ દાન છે દાન કરનાર સ્વર્ગાદિ ઉત્તમ લોકને પામે છે એવી રીતે ચાર પાદનાળા ધર્મનુ પાલન કરવુ તોજ હૃદયની શુદ્ધિ થાય છે ધર્મ બે પ્રકારનો છે, જે આ શરીરે કરવાથી આ શરીરમાજ તેનુ ફળ મળે અને બીજો ધર્મ એ છે કે આ શરીરે કરેલા ધર્મનુ ફળ આ શરીરને ન મળે પણ બીજા શરીરને મળે છે

ઘણા આ જન્મમાં પુણ્યકર્મ ન કરતા માત્ર પાપકર્મજ કરે છે છતા તે સુખી અને ધનવાન હોય છે તેમને ગત જન્મના પુણ્યનુ ફળ આ જન્મે મળેલું હોય છે, અને તેવીજ રીતે પાપકર્મ પણ કેટલાક આ શરીરે કરેલા હોય તેનુ ફળ આ શરીરે જ ભોગવાય છે, તથા કેટલાકનુ આવતા જન્મે ભોગવાય છે

જ્યા સુધી શરીર છે ત્યા સુધી શરીર નિર્વાહ માટે વિષય સુખની જરૂર પડે છે પણ જેઓ વિષયોમા આસક્ત બની અનીતિના માર્ગે વિષયો મેળવવા મથે છે તેમને પરમાત્માના દર્શન થઈ શકતા નથી મનુષ્ય ધર્માત્મા હોય છતા પણ તેને સ્ત્રી વિના વિષય સુખ મળતું નથી, તેમ સ્ત્રી વિના પુત્રાદિ પ્રજા કે ગૃહસ્થાશ્રમના સુખ તે મેળવી શકતો નથી ધર્માત્માને પણ અન્ન વસ્ત્ર વિગેરે શરીર નિર્વાહના પદાર્થોની જરૂર પડે છે માટે સંસારમા ધનની અને સ્ત્રીની જરૂર પડે છે પણ તે નીતિથી મેળવવા પ્રથમ ધર્મ પછી અર્થ, અને પછી કામ એ પછી મોક્ષ નામનો ચોથો પુરુષાર્થ સિદ્ધ થઇ શકે છે ધર્મને ધારણ કરી પછી અર્થ અને કામ મેળવવા જે મથે છે તેનુ પતન થતુ નથી પણ જે અર્થ અને કામના લોભમા ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે મોક્ષ સુખનો અધિકારી થતો નથી

આ વિશ્વમા કામથી રહિત કોઇ નથી ધનની સર્વને ઇચ્છા હોય છે નિર્ધનને સ્ત્રી પુત્રાદિ સુખ આપી શકતા નથી, ધનાદિરૂપ અર્થ હોય તો જ સ્ત્રી આદિ કામ સુખનુ કારણ ગણાય છે વિષય સુખના ભોગ વિના કોઈ પણ જીવને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી વિષય સુખના ભોગ પછીજ જીવને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે માટેજ સર્વથી પ્રથમ આશ્રમ બ્રહ્મચર્યમા ધર્મને ધારણ કરવો, બીજા આશ્રમ ગૃહસ્થાશ્રમમા ધર્મપૂર્વક અર્થ (ધનાદિ પદાર્થો અને કામની (સ્ત્રી આદિ વિષયોની) પ્રાપ્તિ કરવી વિષયોના ભોગથી વિષયો પ્રતિ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે જો વિષયો ભોગવ્યા સિવાય તેને છોડવા યત્ન કરે તો તે વિષયો તેને કઈ

વખતે પોતા પ્રતિ ખેચી જશે તે નક્કી નથી માટે ગૃહસ્થાશ્રમમા વિષયોને ભોગવવા, અને તેના પ્રતિ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પછીના બે આશ્રમોનો અંગીકાર કરવાનુ વિધાન છે અને જ્યારે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જ મનુષ્ય મોક્ષનો અધિકારી બને છે

મનુષ્યના ચિત્તમા ઉત્પન્ન થયેલો વિષયનો રાગ જ્યા સુધી વિષયને મેળવતો નથી ત્યા સુધી તે રાગ જીવના ચિત્તને સર્વ બાજુથી રોકી રહે છે અને બીજા વિષયનો પ્રવેશ થવા દેતો નથી, અને જ્યા સુધી વિષયોમા રાગ હોય છે ત્યા સુધી મોક્ષની ઇચ્છા થતી નથી વિષયાસક્ત બાહ્યર્મુખ પુરુષે ધર્મ, અર્થ, કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરી પછી મોક્ષ રૂપી ચોથા પુરુષાર્થને સિદ્ધ કરવો

સર્વ જીવને સુખની ઇચ્છા હોય છે જેઓ ઇન્દ્રિયોના વિષયમા અત્યંત આસક્તિ વાળા હોય છે તે કામી ગણાય છે જ્યારે મનુષ્યને વિષયોમા વિરાગ પ્રકટે છે ત્યારે તેને મોક્ષ સુખની ઇચ્છા થાય છે જ્યારે મોક્ષ સુખની તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે ત્યારે મનુષ્યનુ ચિત્ત ઇશ્વર તરફ વળે છે જ્યારે મનુષ્યને સાચુ સુખ ઇશ્વરમા જણાય છે ત્યારે તે વિષયકીટમા ફસાતો નથી, જ્યા સુધી તેને ઇશ્વરના અલૌકિક મહિમાનુ ભાન થતું નથી ત્યા સુધી તેનુ ચિત્ત બહાર વિષયોમા ભટકયા કરે છે અને જ્યા સુધી ચિત્ત બહાર વિષયોમા ભટકતું રહે છે ત્યા સુધી મનુષ્યનુ મન સ્થિર થતું નથી, મનની સ્થિરતા વગર આત્માનુસંધાન થતું નથી જેથી પોતાના જ હૃદયમંદિરમા પરમાત્મા વિરાજી રહેલો હોવા છતા મનુષ્ય તેના દર્શન કરવાને ભાગ્યશાળી થતો નથી

જેવુ ચિત્ત વિષયમા ભટકતુ હોય તેવુ હૃદય કલુષિત થતાં વાર લાગતી નથી વિષયો મેળવવા માટે મનુષ્ય જન્મ નથી પણ આત્માનંદની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્ય જન્મ છે એ આત્માનંદની પ્રાપ્તિ માટે યત્ન કરવો એ ખરો યત્ન છે હૃદયકમળને વિકસિત કરવા માટે વિષયોની લોલુપતા છોડવી, ધર્મને ધારણ કરી ધર્મથી અર્થ અને કામને મેળવવો પણ અધર્મને ધારણ ન કરવો. અધર્મથી હૃદય અપવિત્ર બને છે, એ અપવિત્ર હૃદયમા પરમાત્માના દર્શન થઈ શકતા નથી માટે મનુષ્યે ગમે તેવી લાલચમાં પણ ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો પાપમા ફસાતા જીવને ધર્મ બચાવી લે છે માટે જેમને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ધર્મને ધારણ કરવો વિષયોની મમતા છોડી હૃદયને પવિત્ર બનાવવુ એ પવિત્ર હૃદયકમળમા ઇશ્વરનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવા એકાગ્ર ચિત્તે ઇશ્વરનુ ધ્યાન ધરવુ એ મનુષ્ય માત્રનુ ખરૂ કર્તવ્ય છે

ગ્રંથસ્વીકાર.

સો રંગની વાતો—ભાગ ૧ લો લેખક અને પ્રકાશક શ્રીયુત કૌશિકરામ વિઘ્નહર-રામ મહેતા બી એ સંપાદક સ્વધર્મજાગૃતિ માસીક અમદાવાદ, આ પુસ્તકમા નાની નાની રસમય વાતોનો સંગ્રહ કરેલો છે આ વાતો બોધક અને વાચવાથી આનંદ મળે તેવી છે આ પુસ્તક ખાસ કરીને નાના બાળકોને ઘણુ ઉપયોગી થઈ પડશે, આ પુસ્તક દરેક કુટુંબમા રાખવા જેવુ છે કીંમત માત્ર ૦-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦ કર્તાને ખાડીયાના સિ-રનામે અમદાવાદ લખવાથી મળી શકશે

ધી ન્યુ વર્લ્ડ એડવર ટાઈઝર આ માસીકનો પહેલા વર્ષનો ૧ લો અંક અમને મળ્યો છે જેમા અંગ્રેજી, ગુજરાતી, અને હિંદી લેખોનો સંગ્રહ છે જુદી જુદી જાતની જાહેર ખબરો ફેલાવવાના હેતુથી આ માસીક કાઢવામા આવે છે એમ જણાય છે તેનુ લવાજમ રૂ ૩) છે તેના પ્રકટ કર્ત્તા હરિલાલ એમ શાહ. ન્યુ વર્લ્ડ એડવરટાઇઝર ઓ-ફીસ ૧૨૯ રીચીરોડ અમદાવાદ

આર્યસંસ્કાર કર્ત્તા જયકૃષ્ણ પ્રેમશંકર શુકલ, પારેખ ફળીયા નડિઆદ, ક્રાઉન રોયલ ૧૨ પેજી પૃષ્ટ ૨૫૬, કીંમત રૂ ૨—૮—૦ પાકુ પુંઠું આ પુસ્તકની અંદર વર્ણાશ્રમના શ્રૌત સ્માર્ત સંસ્કારોના વિધાન તથા મંત્રો અને તેના અર્થ સમજાય તેવી ભાષામા આપ્યા છે ગર્ભાધાન, પુંસવન, સીમન્તોન્નયન, જાતકર્મ, નામકરણ, નિષ્ક્રમણ, અન્નપ્રાશન, ચૌલ, કર્ણવેધ, ઉપનયન, વેદારંભ, સમાવર્ત્તન, વિવાહ એ સંસ્કારો, તેના વિધાન, મંત્ર અને તેના અર્થ સાથે છે સ્પષ્ટિકરણ પણ સારી રીતે કરવામા આવ્યું છે એ ઉપરાંત ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, સંન્યસ્ત અને અંત્યેષ્ટિ સંસ્કારોનુ વિધાન પણ આપેલું છે, આવી રીતે સોળ સંસ્કારોનુ સ્પષ્ટિકરણ, વિધાન વિગેરેનો ઉત્તમ પ્રકારે આ પુસ્તકમા સમાવેશ કરેલો હોવાથી ધર્મનિષ્ટ જનો માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે એમ અમારૂં માનવુ છે

રસરંજન—સંપાદક ભીમાશંકર શર્મા અમદાવાદ પ્રકાશક સી એમ જાનીની કું ઘીકાંટારોડ માસ્તર થીએટર અમદાવાદ આ અઠવાડીક પેપર અમદાવાદથી નીકળે છે તેમા તેના નામ પ્રમાણે મનને રંજન કરનાર રસીક વાતોનો સંગ્રહ આવે છે ક્રાઉન રોયલ ૪ પેજી છે લવાજમ રૂ ૩—૦ અને બહારગામ માટે લવાજમ રૂ. ૩—૮—૦ છે

નવલકિશોર અને નિર્મળા

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

(લેખક —રા ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ બી. એ)

પ્રકરણ ૧૧ મું

જેમાં બે જણના પ્રેમની ઘાંટી આવે છે

નિર્મળાએ પત્રિકા હાથમાથી ટેબલ ઉપર મૂકી અને તેની કોમળ આંગળીઓથી ટેબલ ઉપરના સુકોમળ ફુલોની છડી લીધી ઉન્હાળાના સવારના સુંદર પવનથી એ ફુલોની સુગંધી ચોમેર પ્રસરી રહી હતી તેના હોઠ ઉપર જરા સ્મિત આવ્યુ ને તેથી તેનો આખો ચ્હેરો સુંદર જણાવા લાગ્યો તેણે ફુલની છડી પાછી મૂકી અને પાસેના એક ગોળ ટેબલ આગળ પૂઠ ફેરવીને ઉભી રહી, ત્યા આગળ તેની આંખો પેલા કાગળ ઉપર પડી એ કાગળ મોટા અક્ષરે લખેલો હોઇ દૂરથી પણ વાંચી શકાય તેવો હતો

નિર્મળાની આંખો સ્હેજ મ્હોટી અને ચોખ્ખી હોવાથી તેની કાળી ભમર અને કીકીઓ સ્પષ્ટ દેખાતા હતા એ કીકીઓ ઉપરથી એમ લાગતું હતું કે તેના ઉંડાણમા કંઇક ભય અને કંઇક કોમળતા હતા તેણે એક બે અને ત્રણ વખત પત્રિકા વાંચી એટલું વાંચ્યા

છતા તેની આખો ધરાઇ નહિં અને વારવાર પત્રિકા તરફ જ્વા લાગી, તેના હોઠ બીડા-યલા હતા અને હોઠના બન્ને છેડે જરા જરા સ્મિત આવતું હોય તેમ લાગતું હતું તેના ભવાં જરા જરા ચઢતા હતા, પત્રિકા નીચે પ્રમાણે હતી —

" પ્રિયતમા,

આજે સવાર થયુ ત્યારથી કોણ જાણે શાથી મને એમ લાગે છે કે જાણે હું બહુજ સુખી અને બહુજ દુખી માણસ છુ હું બહુજ સુખી છુ, એનું કારણ તે મને કહ્યુ છે કે હું તમને ચાહું છુ, હું બહુજ દુખી છુ તેનું કારણ એ કે હું તારા પ્રેમને માટે તદ્દન નાલાયક માણસ છુ અરે, આખા જગતના ગુલાબના પુષ્પ, હજી હજી પણ હું મારી એ સ્થિતિને પારખી શકાતો નથી, ગઇ સાંજરે તારી આંખોજ કહી આપતી હતી કે તું મને ચાહે છે ગઈ સાંજ! એ મીઠી સાંજ ગયા પછીથી તો જાણે સો રાત્રીઓ વહી ગઇ હોય તેમ લાગે છે નિર્મળા, જ્યારે હું વિચાર કરૂ છું કે તારૂ સ્વરૂપ કેટલું સુંદર છે ત્યારે મને કઇ કઇ થઇ જાય છે હુ આખી રાત્રી શહેરમા ફર્યો અને મારા મનને જેમ તેમ દિલાસો દીધો કે હોય એ તો એમ જ હોય

" હું તને પ્રથમના મેળાપથી જ ચાહુ છુ મને તો એમજ લાગતું કે તે નિશાળ છોડી ત્યારથી તે તારી ખરી ઉમ્મરમા પ્રવેશ કર્યો છે મારા હૃદયના ગુલાબ, મારૂ હૃદય તને કઇ કઇ કહેવાને અંદર ધ્વનિ કરી રહ્યુ છે એક ક્ષણભર તો હુ મારી જાતને એમ માનું છુ કે હું કૃતાર્થ થયો, બીજી ક્ષણે મને એમ લાગે છે કે જાણે હુ તદ્દન નિરાશ થયો છુ અને બહુ ભિકણ છુ હે ગુલાબના પુષ્પ, હવે તને મારી કહેવાનો મને અધિકાર છે હવે હુ એક ક્ષણ પણ વિલંબ સહન કરી શકતો નથી મારે તો હવે આખી દુનીયાને બતાવી આપવુ છે કે તું મને ચાહે છે હવે તો હુ તારા પિતા પાસે આવીને તારી મા' ગણી કરૂ એમ મન થઇ આવે છે પણ અરે પ્રભુ, આપણો હિંદુસસાર તેમ કરવા દે તેમ ક્યા છે? હવે તો હુ તારા સિવાય એક ક્ષણ પણ વિયોગને વેઠી શકતો નથી બને તેટલી ત્વરાએ આવીશ

મારા માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરજે કે તેથી મને આશ્વાસન મળે, તેથી મને એમ લાગશે કે તુ મારી નજીક જ છે ને તુ મારા વિશે જ વિચાર કરી રહી છે

લી૦ તા'રા

નવલના ઘરીત

પત્રિકાના વિશેષ ભાગમા " તા ૬ " કરીને નીચે પ્રમાણે લખેલુ હતુ

" પ્રિયે, આ મારી પ્રથમ પત્રિકા છે, તે સ્વીકારજે ને આનંદ માનજે જો તે લખ-વામા મારો અવિવેક થયો હોય તો માફ કરજે તુ કોને વિશેષ ચાહે છે? નવલને કે મણીલાલને? મારા ધારવા પ્રમાણે બન્ને જરા જરા અસભ્ય છે માબાપો પોતાના પુત્રોના આવા મોટા નામ શામાટે આપતા હશે?

" પ્રિયે, આ સુદર ફુલો સવારમા મારી પાસે આવ્યા હતા તે પાસેના ગામડેથી આવેલા છે વસ્તના આ ભાગમા આ ફુલ દરેક ઠેકાણે બગીચામા જેવામા આવે છે તે એક માજીએ મારા ઉપર મોકલ્યા છે તે બાઈ ઘણા જ ભલા છે તે તેવુ વસ્તના છે, ને તેમના મ્હોંમા એક પણ દાંત નથી તે માજીના વાડામા એક હડકો કુતરો પેસી જઇને નુકસાન કરતો હતો તેને હાંકી કહાડવાથી તેમણે મારા તરફ માયાની દૃષ્ટિથી જોયું ને ત્યારથી તે મને ચાહે છે, તે બાઇ તરફથી મારી ઉપર હમેશા મેવો આવે છે તેમાની આ

ફુલ ભેટ તરીકે આવ્યા છે મને લાગે છે કે તને આવા ફુલો બહુજ ગમે છે તે તારા ઉપર મોકલુ છુ તે સ્વીકારજે ”

પત્ર પૂરો વાચ્યો જરા સ્મિત કર્યુ ને સાથે સાથે નિઃશ્વાસ પણ નાખી દેવાયો. પત્ર લખનારની છાપ પત્ર ઉપર એટલી બધી પડી ગઈ હતી કે જેથી તેમા લખનારનો આનંદી સ્વભાવ, પ્રેમ, આશા વગેરે સ્પષ્ટપણે દેખાઇ આવતા હતા

નિર્મળાનો સ્વભાવ સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે જરા જરામા ફરે તેવો હતો તે સર્વાંગે ઘણી સુંદર હતી આથી તેની ખ્યાતિ ચોમેર ફેલાઇ હતી “એને ક્યા પરણાવશે” એ ઉપર સૌ કોઇ ટીકાઓ અને ચર્ચાઓ કરતુ તેના આ સૌદર્યથી ન જીતી શકાય તેવાઓ ઉપર પણ તેના સૌદર્યની અસર થતી હતી

એની પ્રતિમાની છાપ બીજાઓ ઉપર પડયા વગર રહેતી જ નહિ, અને જો તે એક વાર પડતી તો તેની અસર જરા પણ ભૂસાઇ શકતી નહિ

નવલ પણ તેટલો જ સુંદર હતો જે જે બાળકો ને પ્રાણીઓ તેના સમાગમમા આવતા તે તેને ચાહ્યા વગર રહેતા નહિ પોતાથી નાનાઓ સાથે હમેશા આનંદી સ્વભાવથી મળી જતો છતા પોતાની વડાઇ કે માનને જરા પણ આચ આવવા દેતો નહિ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ તેને ઘણા જ હેતથી બોલાવતી, યુવાન સ્ત્રીઓમાં તેને જોઇ ઉત્સાહ આવતો ને બીજાઓ પાસે બેસવુ તેને નિરસ લાગતુ સૌ કોઇ તેને ચ્હાતુ ને સૌ આગળ તે પ્રખ્યાત થયો હતો તોપણ તેની સાથે ગાઢ મિત્રાચારી ધરાવનાર કોઇ નહતુ

નવલને જગતમા એકલા જ રહેવુ ને મિત્રચારીની ખટપટમા પડવુ જ ન સારૂ લાગે છે એમ દેખાઈ આવતુ તેમ છતા તેને ઓળખનાર કઇ ઓછા ન હતા

આ કારણથી જ નિર્મળાનુ મન નવલ તરફ ખેચાયુ હતુ નિર્મળાને રસમય જીવન પસંદ હતુ એ રસમય જીવન માત્ર નવલની પાસે જ ગાળી શકાય તેમ હતુ જેમ જેમ તેમનો મેળાપ થતો ગયો તેમ તેમ નવલની વાતોમા તે વિશેષ રસ લેવા લાગી તેની સાથેના મેળાપોની આડે કોઇ પણ આવ્યુ ન હતુ બન્નેની ઉમ્મરમા પણ ઝાઝો ફેર ન હતો

નિર્મળાએ જ્યારે નિશાળ છોડી અને નવલનો મેળાપ થયો ત્યારે તે બહુજ શરમાળ, અજાણી અને પોતાની જાત ઉપર પણ વિશ્વાસ ન રાખનારી હતી બન્ને એક બીજાને ઓળખતા થયા એક બીજાના હૃદય મળ્યા નિશાળના કંટાળા ભરેલા કલાક પૂરા કરવાના મટી ગયા અને ત્યાર પછી જ્યારે ઝાઝું કામ ન રહ્યુ ત્યારે નિર્મળાનુ મન થોડુ થોડુ કળા તરફ વળવા લાગ્યું

કોઇ પણ વિષય ઉપર નિર્મળાના વિચાર પ્રૌઢ ન હતા પણ ખુબ સરળ સ્વભાવની હતી, પોતાના શુ વિચાર છે અથવા પોતાને માટે શુ જોઇએ તે તેને પોતાનેજ ખબર ન હતી કેવો બાળિકાનો સરળ સ્વભાવ! કોઇ પણ રીતે પોતે આળસુ ન રહેવુ, પણ ગાવુ, ચિતરવુ, રમવુ, ભરવુ ગૂંથવુ વગેરે તરફ તેની ઇચ્છા થઇ, નિર્મળાના પિતાએ સાગ સંગીતશાસ્ત્રીઓ પાસે તેને સંગીતનુ જ્ઞાન અપાવ્યુ હતુ, તેને ચિત્રકળાનુ જ્ઞાન આપનાર એક તુમાખી ઘરડો, લાંબી દાઢીવાળો અને ઉંદરના જેવી આંખોવાળો ડ્રોઇંગ માસ્તર હતો તેને વારંવાર પોતાના નખ દાતથી કરડવાની ટેવ હતી નિર્મળાના સુંદર ચિત્રો ઉપર પણ તે બડબડાટ કરવાને ચુકતો નહિ કે “આ શુ, કેટલી બધી નકામી મહેનત કરી છે? છેવટે જ્યારે નિર્મળા પાસેથી તે જતો ત્યારે તેને શાંતિ વળતી કલાના શિક્ષક પણ આવા પડ્યા છે ખરા! પૈસાને લીધે તેની પાસે કુશળ કારીગરોને આનદી માણસો પોષાતા અને પીંછી, કલમ ને મગજ શક્તિથી તે વિજય મેળવતા

વનાર માસીક છે તેના વાચનારના જીવન ઉચ્ચ બને છે આવા ઉત્તમ માસીકનો ફેલાવો કરવાથી પણ પરોપકારનુ કાર્ય સધાય છે તમે તેના તમારા-ગામમા જરૂર નવા ગ્રાહકો વધારી આ માસીકને ઉત્તેજન આપશો એવી અમે આશા રાખીયે છીએ

આ વર્ષે તેમા શ્રીમદ્ઉપેન્દ્રાચાર્યજીના મનનશીલ લેખો, મહાત્મા શ્રામજી નથુરામ શર્માના વેદાંતના લેખો, શ્રીયુત છગ્ગનભાઇના ઉત્તમ લેખો, શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મ્હેતાના શાસ્ત્રિય લેખો પણ આવશે, તે ઉપરાંત રસીક અને બોધક વાર્તાઓ, ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રો, શ્રીચરકસંહિતાના બીજા ભાગના વૈદકના લેખો, વનસ્પતિના ગુણદર્શનના લેખો, વૈદકના બીજા ઉપયોગી વિષયો પણ આવશે આશા છે કે તમે તેના આવતા નવા વર્ષમા જરૂર ગ્રાહક રહેશો અને આપના મિત્રોને તેના ગ્રાહક થવા ભલામણ કરી આ નવા વર્ષે એક બે નવા ગ્રાહકો વધારી આપશો દરેક ગ્રાહકોને નિયમસર અંકો મળે તેવી પૂર્ણ વ્યવસ્થા કરેલી હોવાથી આ વર્ષે દરેક ગ્રાહકને સંતોષ થાય તે પ્રમાણે દર માસે નિયમસર અંકો મોકલાશે દરેક ગ્રાહકના પત્ર ઉપર પુરતુ ધ્યાન આપી તેનો તરત ખુલાસો કરવામા આવશે માટે જુના ગ્રાહકોએ આ વર્ષમા તેના ગ્રાહકમા કાયમ રહી નવા ગ્રાહકો વધારી આપી અમારા આ સાહસને ઉત્તેજન આપવા પ્રયત્ન કરવો એવી અમે તેમને ભલામણ કરીએ છીએ

આ વર્ષનુ ભેટનુ પુસ્તક ઘણુ ઉપયોગી, મનનીય, અને સુખી થવાના અનેક સિદ્ધ મંત્રોથી ભરેલું હોવાથી, આ પુસ્તકથી જ ગ્રાહકોનુ લવાજમ તો વસુલ થઈ જશે અને દર માસે માસીક મળ્યા કરશે તે તો જુદુ જ માટે દરેક ગ્રાહકે ભેટનુ પુસ્તક વી પી થી આવે તેનો સ્વીકાર કરી લેવો

આ અંક મળ્યા પછી પંદર દિવસની અંદર આવતા વર્ષનુ લવાજમ રૂ. ૩—૦ મનીઓર્ડરથી અમને મોકલી આપવુ જેમનુ રૂ ૩-૦ લવાજમ મનીઓર્ડરથી મળી જશે તેમને ભેટનુ પુસ્તક અમારા ખર્ચે બુકપોસ્ટથી મોકલી આપીશુ જેમનુ લવાજમ રૂ ૩—૦ અમને આ અંક બીડ્યા પછી પંદર દિવસની અંદર મળી નહિ જાય તેમને ભેટનુ પુસ્તક લવાજમ રૂ ૩-૦ તથા ભેટના પુસ્તકનુ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦ મળી રૂ ૩-૪-૦ થી વી પી કરી મોકલવામા આવશે માટે વી પી. આવે તેનો દરેક ગ્રાહકે સ્વીકાર કરી લેઇ લવાજમ ભરી દઇ ભેટ લઇ લેવી

પોતાની ગેરહાજરીમા વી પી પાછુ આવે નહિ તેનો દરેક ગ્રાહકે બંદોબસ્ત કરી લેવો અને ભેટનુ પુસ્તક આવે તે સ્વીકારી લેવા બંદોબસ્ત કરશો એવી આશા છે વી પી પાછુ આવે તો તેથી અમને નાહક ૦-૪-૦ નુકશાન થાય અને વી પી. કરવાની તકલીફ તથા ખર્ચ થાય તે જુદુ માટે વી પી આવ્યા પછી પાછુ ન ફેરવવાની સર્વ ગ્રાહકને ભલામણ છે.

જેમ અસ્વસ્થ થાય એવી અસ્વસ્થતા તારી ભક્તિરસનાથી તેના હૃદયમાં થઇ છે. અને સાગરની ઊર્મિમાલા જેમ આનંદપ્રીતિજને પહોંચી વળે તેમ તેની હૃદ્યોર્મિઓ આનંદના અતિરેકથી નાચી ઉઠી છે તેના હૃદયસિંહાસને તને સ્થાપવા ઉતાવળા થયા છે. તું એનો પરમભક્ત છો એવું એ કહે છે ! કહે ! હવે તું એને ભૂલી જશે ! તો વર્ષામાં વરસાદના ઝાપટાથી જે સ્થિતિ કોઇ નિરાધાર એકલી ઝુંપડીની થાય એવી સ્થિતિ તેના હૃદયની થશે

ચોખા: ખરૂં કહો છો ! મારા જેવા ધિક્કારપાત્ર માનવ માટે આટલી અનુકંપા હોય ખરી ? અરે ! મંદિરમાં જેના દર્શન કરી સંતોષ પામવાની પણ આશા નથી એ પ્રભુ, મને તેના હૃદયસિંહાસને બેસાડે ખરો ! આ શું સ્વપ્ન ?

દેવદૂત હે ! મહાભાગ ! યાત્રિઓનાં ટોળે ટોળાં જે મૂર્તિના પૂજનાર્થે મંદિરમાં જાય છે, એ પ્રભુની સાચી મૂર્તિ નથી સુવર્ણાલંકારો અને રત્નમિશ્રીત વસ્રોએ સુશોભિત કરી એ પાખંડીઓએ એ મૂર્તિને ભ્રષ્ટ કરી નાખી છે સાચી મૂર્તિના ત્યાં દર્શન નથી. સાચી પૂજાભાવના ત્યાં નથી. સુંદર વસ્ત્રાલંકારો સજી એ પાખંડીઓ ત્યાં ધૃતદીપિકાઓ પેટાવે છે, પ્રસાદ ધરે છે, એ માત્ર પોકળ દંભ છે બહારથી પવિત્ર રહેનાર એ બ્રાહ્મણો અંતરણાએ, કેટલા પાપી છે એ બધું યે પ્રભુ જાણે છે સ્વાર્થ અને દંભની અર્ચના કરતા એ કીડાઓમાં રહેવું પ્રભુને જરાયે ગોઠતું નથી. અને એથી એ વિલાપ કરે છે.

ચોખા હે દેવદૂત ! કહે, ત્યારે પ્રભુ મને ક્યારે મળશે ?

દેવદૂત આજ રાત્રે. જ્યારે મંદિર ઉપર સર્વત્ર અંજનઅંધકાર પાથરશે, અને જ્યારે સ્વાર્થના કીડા સમા પેલા પૂજારીઓ ઘોરવા લાગશે ત્યારે ખુદ પ્રભુ વિઠોબા તને આંગણીએ વળગાડી મંદિરમાં લઇ જશે એ મંદિરમાં પછી રાત્રી નહિ હોય. ઉષાની મંગલ પીંછી ત્યાં કલા ભરશે, અને ગુલાબી કિરણધારાથી મંદિર દીપી ઉઠશે.

ચોખા અને મારા અસ્પૃશ્ય દેહને પ્રભુ અડકશે ?

દેવદૂત: હા. કારણ એ દેહમાં તેની ભક્તિની પવિત્ર ધૂન જામી છે

ચોખા: અને મારા જેવા ગરીબ ભિક્ષુકને એક ચક્રવર્તિ મળવા આવશે ?

દેવદૂત હા, કારણ તારા ઝૂંપડામાં એના ગૌરવની ઝાંખી થાય છે

ચોખા: અને મને એ અંતઃકરણથી ચહાશે ?

દેવદૂત હા. ભક્તોની ભક્તિથી પ્રભુ હંમેશા પ્રસન્ન રહે છે તેની ચાહના તેઓ મેળવે છે.

ચોખા. કહે, એ મારા આંસુડાં લૂછશે !

દેવદૂત પ્રભુદર્શનની દિવ્યપળ માટે ઝંખી ઝંખી તે જે આંસુડા સાર્યાં છે, એ આંસુ તેની આંખોમાંથીજ ટપક્યા છે એ જરૂર માનજે.

[દેવદૂત અદૃશ્ય થાય છે. મંદિરમાંથી પૂજા કરીને યાત્રીઓનું એક બીજું ટોળું બહાર નીકળે છે રાત્રીના અંધકાર હળવાને હવે થોડીજ વાર છે]

એકપુરૂષ જુઓ તો બિચારો પેલો પંચમ, હજુ એજ સ્થિતિમાં પડયો છે.

એક સ્ત્રી ભલા ભગવાન ! એણે પૂર્વે કોઇ મહાપાપ કર્યાં હશે, તેના શાપરૂપે અત્યારે તે દુઃખી થાય છે

૧ લો આ હજુ પેલો ગયો નથી ?

૨ જો આ બિચારો હસે છે જુઓને !

૩ લો આ તેના દારિદ્રયને છૂપાવવા ખરૂં !

[ચોખામેળા ભક્તિની કોઇ અખંડધૂનમાં લીન થઇ જાય છે, કેટલાક યાત્રિઓ અને પેલા

ત્રણ બ્રાહ્મણો વારંવાર ભ્રૂણાઈપૂર્વક દૃષ્ટિપાત કરી ત્યાંથી વિદાય થાય છે.]

દૃશ્ય ૨

[મંદિરનું ગર્ભદ્વાર મધરાતનો ચાંદની સમયમાં બધા આત્મા નિર્ભાત થયા છે પણ પેલા ત્રણ બ્રાહ્મણોના આનને નિદ્રાની અંગુલી અડી નથી ખોળાડી જેવી ચપળતાએ હળવે હળવે પગલા દાબતાં મંદિરના બંધ દ્વાર પાસે એક પછી એક આવી તેઓ ઉભા રહે છે. અંદર પ્રતિમા સાથે કોઇ માનવી વાર્તાલાપ કરી રહ્યો હોય એવા શબ્દ ધ્વનિ સંભળાય છે]

૧ લો બ્રા: જોયું ને ! પહેલાં તો મેં એવું ધાર્યું કે આ અવાજ મારા અંતર ઊંડાણેથી આવતો હશે. અથવા તો હું કોઇ સ્વપ્નમાં વિહાર કરતો હોઇશ પછી જ્યારે જાગ્યો અને અહીં આવ્યો ત્યારે મંદિરમાં પ્રતિમા પાસે બેસી કોઇ ગોષ્ઠી કરી રહ્યું છે ખરેખર નવાઇ !

૨ જો બ્રા: એ ચોખામેળા છે. એ મહારોગને અંદર કોણ ખેંચી ગયું હશે ? બારણે તો તાળા છે.

૩ જો બ્રા: પાખંડી કહીંનો ! આખો દહાડો કેવો બહાર ધૂળમાં પડયો પડયો પોપટ જેવું ગણગણે છે ! અને જેવા નિદ્રાના અચળા ઢળે છે કે તરતજ ચોરીથી એ મંદિરમાં ભરાઇ જાય છે.

૧ લો બ્રા: થયુ- આણે તો મંદિર ભ્રષ્ટ કરી નાખ્યુ- પ્રભુની મૂર્તિના પવિત્ર પ્રકાશને તેના અસ્પૃશ્ય સ્પર્શથી એણે ઝાંખપ લગાડી દીધી.

૨ જો બ્રા: કેવું નવાઇ જેવુ ! બહાર સખત ચોકી પહેરો રહે છે, અને છતાં તેમાંથી છટકીને એ અંદર આવવા ક્યાંથી પામ્યો ! દ્વાર ઉપર તો તોગ તાળા પણ લાગ્યા છે. અને તેની ચાવીઓ પણ આપણા પાસેજ છે. એણે ઉઘાડયા શી રીતે ?

૩ જો બ્રા, શીવ, શીવ, એ પાખંડીના સ્પર્શથી પ્રભુ ઉપર ઓઢાડેલું અનેકરંગી વસ્ત્ર, અને મણિમૌક્તિકની માળાઓ બધુ યે ઝંખુ પડી જશે. રાહુના પડછાયાથી ચંદ્રની જે સ્થિતિ થાય છે, એવી સ્થિતિ પ્રભુની થઇ જવાની. કુકુરંગી કિરણમાળાએ શોભતો રવિરાજ જેમ કેતુના પીચ્છકલાપથી . ઢંકાઇ જાય છે, તેવીજ સ્થિતિ મહાપ્રભુની થવાની.

૧ લો બ્રા: બારણા ઉઘાડો, અને એ બદમાશને ઘસડીને બહાર ફેંકી દો.

૨ જો બ્રા: હા, હા, અને એ અંદર કેવી રીતે આવવા પામ્યો એ પણ જાણી લ્યો.

(ચાવીથી બારણા ઉઘાડે છે:)

૩ જો બ્રા: (સક્રોધ) બહાર નીકળ કમજાત ! અસ્પૃશ્ય ગોત્રમાં જન્મેલ કૂતરા !

ચોખામેળા: અરે ! તમારા ચક્ષુમાં જે જ્વાલામુખી ઉડે છે, એ મારા દેહને અહીંજ ભસ્મ કરી નાખવાનો. શાંત થાવ મહાજ્ઞાનીઓ !

૧ લો બ્રા: તુ છો એથી વધુ અસભ્ય હોત તો તને અમે અહીંજ ખાખ કરી નાખ્યો હોત. અથવા કોઇ પૂજા પ્રસંગે ચંડિકાને પ્રસાદ તરીકે વધેરી નાખ્યો હોત.

૨ જો બ્રા: કહે, અરવા તું મંદિરમાં શી રીતે પ્રવેશ્યો ?

૩ જો બ્રા: સાચુ કહી નાખ અસ્યા પ્રતિમા પાસે તને કોણ ખેંચી ગયુ ?

ચોખામેળા: મહાપ્રભુ સિવાય એ કોની તાકાત છે ?

બધા બ્રા: (એકી સાથે) ચરકી ગયું લાગે છે

૧ લો બ્રા: હવે સાંભળ, જો કાલ દિવસ ઉગે એ પહેલાં આ મંદિરની હદમાંથી તારું મોઢું કાળુ કરજે, સમજ્યો !

૨ જો બ્રા: અને જાન્હવી ચંદ્રભાગાના

સામા કિનારે જઈને પડ્યો રહેજે. ખબરદાર ! ફરી અહીં આવ્યો છે તો.

૩ જો બ્રા૦ ચાલ, જલ્દી રસ્તો પકડ. તારું મોઢું કાળું કર, કાજળરાત્રીના અંધકારમાં ગૂમ થઈ જા તને અમે ફરીવાર જોવા નથી ઇચ્છતા.

ચોખામેળા ક્ષમા માગું છું. હે ! પંડિતો ! સૂર્યપ્રકાશ જેવા ઉજ્જવલ તમારા પાવિત્ર્ય આડે હું આવ્યો એથી મારો ગુન્હો માફ કરો. ઉષાની પહેલી ટકોર પૂરે એ પહેલાં આ નિભાગી અંધકારના અંચળામાં વીંટાઈ તમારાથી દૂર થઈ, ચંદ્રભાગાની નિર્મળ જળ છાલકો ઝીલી ઝીલી કૃતાર્થ થશે હે ! ભગ્યભોગીઓ ! અને તમારી સુંદર પૂજા ભાવનાથી સોહવજો તમારા મંદિરના પગથારિયાને અને મારે ? તો કશાનીયે પરવાહ નથી. કારણ મારા અંતરનો પગથારિયો મેં સોહવ્યો છે. પ્રભુની પૂજ્ય પ્રતિમા ઉપર મારા હૃદયસિંહાસને બિરાજે છે એ શાંતમૂર્તિ.

૧ લો બ્રા૦ સાંભળ, તારા અપવિત્ર સ્પર્શથી તે પ્રભુમૂર્તિને ભ્રષ્ટ કરી છે

૨ જો બ્રા૦ અને આ મંદિર ઉપર કાળું કલંક લગાડ્યું છે.

૩ જો બ્રા૦ અરે ! એ દિનપાળનું હૃદય તેં દુભવ્યું છે !

ચોખામેળા. (તેમની બુદ્ધિ પ્રતિભાને માપતો હોય એવી ગંભીર શાંતિથી) હે ! મહાનુભાવો ! જે પવિત્ર જ્ઞાનના ઝરા પાસે બેસીને તમે તમારા અંતરની જાગૃતિ આણી છે, એ આટલી સ્વાર્થબુદ્ધિથી ? તમને શું ખબર નથી કે તમારાથી ઘણું ગણી પવિત્ર, પતિતપાવન માતા ગંગા આજ હજારો ઉપરાંત વર્ષોથી બ્રાહ્મણો અને શૂદ્રોના મેલ ધૂએ છે અને જ્યાં હજુ એજ અખંડ પુણ્યપ્રવાહથી નિયમિત વહે જાય છે. ત્યારે શું કહેશો? ગંગાના એ પવિત્ર કિનારા ઉપર હજારો ધર્મી અને પાપીના પગલાં પડ્યાં છે એ કિનારો અપવિત્ર બની ગયો, જે પતનપરધરી અનેક સાધુ અને પાખંડીને શીતલ અંગુલી સ્પર્શ કરે છે એ કલંકીત બની ગઈ ? ઓ ! ધર્માત્માઓ ! જે પ્રભુ પૃથ્વીના દરેક રજકણમાં, જડ અને ચેતનમાં, આકાશમાં ચમકતા દરેક તારલીયામાં વસે છે એ કદી એક શુદ્રના સ્પર્શથી કલંકીત બની શકે ખરો ? સમાજ અને ગોત્રને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે જોવાની એને તમા નથી. એ કામ તમારા જેવા ભેભાગુઓને જ સોંપવામાં આવ્યું લાગે છે

૧ લો બ્રા૦ ચાલ્યો જા અહીંથી શૂદ્ર !, અમારા સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવ્યો છે !

૨ જો બ્રા૦ (સહાસ્ય) હાહાહા, સાંભળ્યું ને ! આપણે બચપણમાં એક વાર્તા સાંભળેલી કે ભિખારી એક ચકલી પક્ષિઓના રાજા ગરૂડને કેમ ઉડવું એ શિખવવા ગઈ.

૩ જો બ્રા૦ હા રે, મેં પણ એક ઠેકાણે સાંભળેલ કે એક સોનેરી ટચુકડી વાદળી નગાધીરાજ મેરૂ પાસે જઈ કહેવા લાગી કે હું તારા કરતાં મહાન છું

૧ લો બ્રા૦ અને એક વાર્તામાં લખ્યું છે કે એક આગીઓ પોતાના તેજથી અંજાઈ પારસમણીને તુચ્છ ગણવા લાગ્યો

૨ જો બ્રા૦ ખરું છે. મેં પણ એક માણસ પાસેથી સાંભળેલું કે જંગલના ખાબોચીયામાં ચરી ચરીને મસ્ત બનેલા એક માતંગે હસ્તિઓના રાજા ઐરાવતને યુદ્ધનું આમંત્રણ પાઠવ્યું

૩ જો બ્રા૦ અને એક વેરાન ખેતરમાં ઉછરીને મોટા થયેલા સાપને ધરાધારી શેષનાગને પોતાનાથી હલકો ગણ્યો.

૧ લો બ્રા૦ અસ્પૃશ્ય જાતિના એ કલંક ! એવોજ તું અમારી આગળ છે એ ન ભૂલતો.

કેનવાસના ગાલીચા

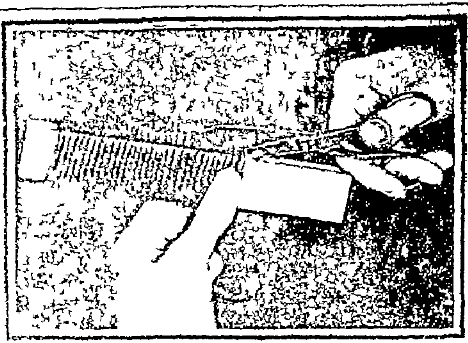

ચિત્ર નં ૫

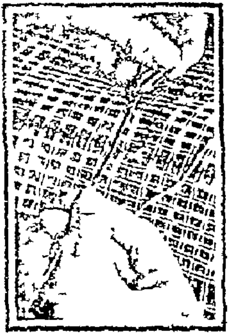

ચિત્ર નં. ૬

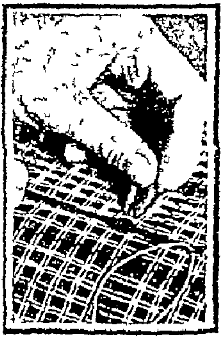

ચિત્ર નું ૭

૧ લો બ્રા૦ એ સ્વાભાવિક રીતે જ એવું બોલતો હતો. તમે એનું રહસ્ય ન સમજ્યા ? બ્રાહ્મણોને કાગ પક્ષીની હરોળમાં મૂકવાનું આથી સરસ બીજું ઉદાહરણ એકેય નથી. પછી શું બન્યું કે, ચોખાની પેલી રૂપકલી જેવી સ્ત્રીએ અજાણતાં થોડું દહીં પેલા પરોણાની પછેડી ઉપર ઢોળ્યું. અને તેની પોતડી ઉપર હાથ પડ્યો ત્યારે પેલો પંચમ કકળી ઉઠ્યો ' અરે ! અરે ! શું કર્યું ? જો, જો, તારા દહીંથી મારા પ્રભુનું પવિત્ર પિતાંબર ભ્રષ્ટ થયું. " એમ કહ્યું.

૨ જો બ્રા૦ સમજ્યા ને ! બ્રાહ્મણોનું ભયંકર અપમાન ! તેનો ઉદ્દેશ જ તેમાં સમાયેલો છે. આપણે તેને અસ્પૃશ્ય ગણતા હતા એથી જ એ મશ્કરી તેણે પેલા પરોણાની સમીપે કરી.

૩ જો બ્રા૦ પછી તે પેલા ચોખામેળાને મેથીપાક જમાડ્યો કે નહિ ?

૧ લો બ્રા૦ : અરે ! હરિ એ કેમ ભૂલું ! મશ્કરીના સ્વરૂપમાં પેલા શબ્દો તેના મુખમાંથી સર્યા કે તરત જ ધર્મઝનુનથી પ્રેરાઈ હું તેના ઉપર કૂદ્યો. અને તેને એવો તમાચો ખેંચી કાઢ્યો કે ત્યાં ગુલાબી આગ સળગી ઉઠી.

બીજો અને ત્રીજો સાથે: (તેના ખભા ઉપર ધબ્બો લગાવતા) શાબાશ ! !

[વાતોમાં જ એક રાણી એવામાં પ્રભુપૂજનાર્થે મંદિરમાં પ્રવેશે છે]

૨ જો બ્રા૦ આપણું સ્વમાન આપણે જાળવવું જ જોઈએ. અને પ્રભુની મશ્કરીનું વેર પણ લેવું જોઈએ. આપણે તેને એક શિક્ષા કરીએ અને એવી શિક્ષા કરીએ કે ફરીથી તેનું મોઢું સદાને માટે બંધ થઈ જાય.

૩ જો બ્રા૦ હા, હા. રૂપરાણી જેવી તેની સ્ત્રીનું આજ રાત્રે હરણ કરી લાવીએ અને પ્રભુને તેનું બલિદાન ચડાવી દઈએ. એથી પેલા પંચમનો ઉદ્ધાર થઈ જવાનો. અને પ્રભુની પછેડીને અડકવા એ ભાગ્યશાળી થવાનો.

[જે રાણી પ્રભુપૂજનાર્થે મંદિરમાં ગયું હતું એ પોકાર કરતું બહાર નાસે છે.]

પુરુષો: અરેરે ! પ્રભુના ગાલમાંથી રૂધીરની ધાર થાય છે.

સ્ત્રીઓ: હાય ! હાય ! તેની આંખોમાંથી શતધાર આંસુડાં ચાલ્યાં જાય છે

પુરુષો: નાસો, નાસો, પ્રભુનું સુવર્ણ સિંહાસન રૂધીરથી ખરડાઈ ગયું છે.

સ્ત્રીઓ: અરેરે ! તેના પીતાંબર ઉપર કાળા ધાબા પડી ગયા છે.

પુરુષો: બોલી નાખો જલ્દી ! પ્રભુની આંખોમાં આંસુ લાવનાર એ પાપાત્માઓ કોણ છે ?

સ્ત્રીઓ: (પેલા ત્રણ બ્રાહ્મણ પંડિતો તરફ જોઈને) મંદિરના ઓ ! પ્રતિષ્ઠિત પૂજારીઓ તમે મેંઢાની જેમ મુગા કેમ મરી રહ્યા છો ?

[ત્રણે બ્રાહ્મણો ઉપર જાણે વિદ્યુતરેખા ત્રાટકી ન હોય એવા ભયથી તેઓ બેબાકળા અને અવાક બની જાય છે.]

પુરુષો (ત્રણેને સંબોધીને) તમારી નેત્રપલ્લવીઓ નમેલી છે. તમારાં મુખમંડળ શ્યામ બની ગયાં છે, એજ બતાવી આપે છે કે તમેજ ગુન્હેગાર છો. જુઓ ! જુઓ ! ઓ શયતાનો ! તમારી કમહીન ધર્મભાવના ઉપર પ્રભુ વિઠોબાનો શ્રાપ ઉતરે છે.

(પડદો પડે છે)

કેનવાસના ગાલીચા

લેખિકા
સૌ. મણીબહેન કાંટાવાળા

એક નવો ઘરઉદ્યોગ

સેંકડો વર્ષથી હિંદુસ્તાન અને આજુબાજુના દેશોમાં ગાલીચા બનાવવાનો ઉદ્યોગ ચાલુ છે અને હજુ પણ ઇરાન, તુર્કસ્તાન, ઉત્તર હિંદુસ્તાન અને ચીનના ગાલીચા આખી દુનિયામાં વખણાય છે. હજુ પણ આ દેશોમા ગાલીચા હાથેજ બનાવાય છે. વિલાયત અને તે બાજુના દેશોમાં સંચાથી ગાલીચા બને છે છતાં પણ હાથના બનાવેલા ગાલીચાને બીજા કાપડની માફક નાખી દેતા નથી. જૂના પુરાણા ગાલીચાઓની કિંમત હદથી જાદે વધારે હોય છે. આવા પુરાણા ગાલીચાઓમાં દેશી રંગો વાપરેલા હોવા છતાં હાલના રંગોની પેઠે ઉડી ન જતા તેવાજ રહે છે અને તેથીજ તેમની કીંમત વધારે ઉપજે છે.

કેનવાસના ગાલીચા વિલાયતમાં મડમો ભરે છે તેમાં ઘણા વનસ્પતી રંગોથી જોઇતુ ઉન પોતે રંગી લે છે.

કાઠીવાવાડ અને બીજા જીલ્લાઓમાં બેરાં બેસવાને માટે ચાકળા અને ચદરવા જાત જાત અને ભાતભાતના રંગીન કાપડના કકડા શીવીને બનાવે છે અને સાધારણ રીતે દરેક કુટુંબ પોતાના ઘરમાં સારી શેતરંજી, ચટાઇ કે એકાદ ગાલીચો વસાવવાની, હોંશ રાખે છે. વેચાતુ ગાલીચા મોંઘા પડે છે એટલે ઘરમાં રાય અથવા વાપરવા માટે કેનવાસનો એકાદ ગાલીચો ભર્યો હોય તો પૈસાનો બચાવ થઇ પોતાને મનપસંદ તરેહ રંગ ભરી ગાલીચો બનાવી શકાય મારે અવસરે કોઇને ભેટ આપવાને પણ ઠીક પડે અને વધારે નવરાશ હોય તો વધારે પ્રમાણમાં ભરી બજારમાં પણ ખપાવી શકાય.

ઘરમાં ગાલીચા નાના કદના બનાવવા માટે બે રીતો છે. (૧) શાલ ઉપર (૨) કેનવાસ ઉપર. શાળ ઉપર ગાલીચો બનાવવાની રીત જરા અઘરી છે અને મહેનતનું કામ છે તે રીત હવે પછીના કોઇ અંકમાં આપીશુ. હાલ તુરત કેનવાસના ગાલીચા કેમ બનાવી શકાય તે બતાવીશુ.

શાળ ઉપર ગાલીચા બનાવવા માટે વાણા તાણા સુતર કે ઉનના વપરાય છે. અને જે તરાહ પાડવાની હોય તે રંગીન ઉનના તાણાના બે તાર ઉપર ગાંઠ વાળી પડાય છે. એટલે કે સુતર કે ઉનનું એક જાતનું કાપડ વણાતું જાય અને તેના પર રંગીન ઉનની તરાહ પડતી જાય કેનવાસમા આવું કાપડ તૈયાર હોય છે અને દેખાવમાં તારની જાળી જેવું હોય છે ભરત કામ માટે કેનવાસ વપરાય છે તેના કરતાં આ ઘણુ જુદું હોય છે અને બે બે વાણા તાણાના જોડકા તારથી જાળી પાડેલી હોય છે. આ જાળી પાડનાર વાણાના જોડકા તાર ઉપર ઉનની ગાંઠ વળાય છે અને જે તરાહ પાડવી હોય તે પડાય છે. સાથેના કોઇપણ ચિત્રમાં જોવાથી કેનવાસ કેવુ જોઇએ તે જણાશે

ગાલીચા ભરવા માટે જોઇતા સામાન: કેનવાસ, ઉન, આંકડાવાળો સોયો અથવા આંકડા અને નાકાવાળી સોય જેમાં એક છેડે

આંકડો અને બીજે છેડે નાકું હોય છે તે. ઉનના કકડા સરખા કાપવા માટે ગજ અથવા માપ, ગાલીચાની પાકળ ચોદવા માટે આર-કલ અથવા તારીક અને તરાહ ચીતરવા માટે ચોરસ આંકિયા કાગળ.

(૧) કેનવાસ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૨૭થી ૫૪ ઈંચ પનાનુ આવે છે. તૈયાર ગાલીચા કરતાં એકથી બે ઇંચ વધારે લેવુ કેમકે તેટલુ ચાર બાજુએ વાળી લઈને ભર વાથી કોરો મજબુત બને છે.

(૨) ઉન જાત જાતનું રંગીન એક તારી અથવા ત્રણ તારી અને વધારે જાડુ ૭ તારી ચરકેલું આવે છે ઝીણા ઉનના ધાગાથી તરાહ સારી પડે છે જ્યારે એક રંગી ગાલીચા માટે જાડુ ઉન ઠીક પડે છે. બનતા સુધી એક ગાલીચામાં જોઈએ તેટલુ ઉન એક સાથે ખરીદવાથી એક ફાયદો એ થાય છે કે રંગમાં ફેરફાર નથી આવતો. ઉનના રંગમાં હમેશાં ફેરફાર રહ્યા કરે છે એટલે તરાહ ન બગડે માટે એકીવખતે જોઈતુ ઉન લેવુ જોઈએ. એક ચોરસફુટ ગાલીચા માટે ઝીણુ ૧૦થી ૧૨ ઔંસ અને જાડુ ૧૨ થી ૧૬ ઔંસ ઉન જાય છે આ અદાજી માપ છે આંકડાથી ભરવામાં ઉન વધારે જાય કારણ તેમાં ગાંઠ વાળવાની હોય છે જ્યારે સોયથી ભરવામાં ઓછુ જાય છે.

સોયા —આ જાડા ઝીણા કોથીના ગુંથાણ માટે વપરાય છે તેવી જાતના હોય છે પણ આ સોયાને છેડે વાળી આંકડો બનાવેલો હોય છે અને આંકડો બંધ કરવા માટે તેના ઉપર આગરી આવે છે. મોજા ગુંથવાના સંચામાં જેવી સોય વપરાય છે તેના જેવો આકાર હોય છે. આ સોયાને લાકડાનો હાથો હોય છે ચીત્ર નં ૧૦ માં જુઓ. સોય આ સોયા જેવી હોય છે ફરક એટલો જ કે લાકડાના હાથાને બદલે બીજે છેડે જાડી સોયના જેવું લાંબુ નાકુ હોય છે આ આંકડાનો ઉપયોગ ઉન પકડીને કેનવાસના કાણામાંથી ખેંચવાનો હોય છે અને આંકડામાંથી ઉન નીકળી ન જાય માટે આગરી આંકડા ઉપર બંધ થઈ જાય છે જેની સમજુત આગળ આવશે ગજ અથવા માપ—ચિત્ર નં. ૫ માં જુઓ તે પ્રમાણે એક લાકડાનો કકડો સ્લેટના ચપાટીયા જેવો જ પણ જરા જાડો હોય છે તેની આજુબાજુ ઉન વીંટાળી ઉપરની બાજુ ખોભણુ હોય છે ત્યાથી ઉન કાપવાથી એક સરખા કકડા કપાય છે સોય અને સોયા માટે જુદા જુદા માપ હોય છે તેમ જાડા ઝીણા ઉન માટે પણ જુદા હોય છે.

તરાહ ચીતરવાના કાગળ—આ કાગળ તૈયાર મળે છે મીલોમાં કાપડની તરાહો કાઢવા માટે વપરાય છે અને નિશાળોમાં સાયન્સના અભ્યાસ માટે વપરાય છે તેવા ચાલે. અથવા હાથે સરખી ઉભી આડી લીટી દોરી કાય- જે તરાહ ભરવી હોય તે આ કાગળ ઉપર પેન્સીલથી ચીતરવી અને પેન્સીલથી કાઢેલા

ચલો, હવે વિલંબ શો ?

[મલહુ]

સુખે દુ:ખે સદા રહું પતિ તમારી સાથમાં.
આજ કેમ એકલી રહું અહિં નિવાસમાં ?
કેશહાક સાંભળું, બધિર શું મને બની ?
સિધાવશો થઉં તમારી સાથ એજ માગણી.

સહીશ ઘાવ શત્રુના, ધરીશ બીક લેશ ના,
આપ શૌર્યને કલંક લાગવા દઈશ ના.
અર્ધ ભાગ આપનો ન છોડવા કબુલ છું,
ચલો, હવે વિલંબ શો ? ફરી સુણાય નોતરું

આકારમાં જે ખાના પડતા હોય તે ખાનામાં જોઇતા રંગ પુરવા અથવા રંગના ચિન્હ કરવાં. કોઇ તૈયાર તરાહ કે છબી ભરવી હોય તો તે તરાહ કે છબી ઉપર કેનવાસમાં જેટલા કાણાં હોય તેટલા ચોરસ ખાના દોરવા–કેનવાસની ચારે બાજુના ૧ થી ૨ ઈંચ છોડી દઇ બાકીના કાણા ગણી લેવા અને એટલાજ ચોરસ કાગળમાં લેવા એટલે કાગળ ઉપરની તરાહમાં એક ખાનુ કે ચોકઠુ તે કેનવાસનું એક કોણું ગણી લેવુ અને તે પ્રમાણે ભરતા જવું આવી તરાહ મોતીના તોરણ કે પડદા માટે પણ કામ આવી શકે. કાગળના એક ચોરસને એક મોતી કે મણકો ગણી લઇ તરાહ પાડી શકાય છે. શરૂઆત તદ્દન સાદી તરાહથી કરવી જવાબવાળી તરાહ– એટલે ગાલીચામાં અડધા કે પા ભાગની ભરી પછી તેને ઉથલાવીને ભરવાની હોય તો અડધી કે પા ભાગનીજ તરાહ કાગળ ઉપર ચીતરવી એટલે વખત ઓછો જશે.

* ચીત્ર નં. ૧, ૨, ૩, અને ૪ સાદી તરાહો બતાવે છે. નં. ૧ અને ૨ ચીતરેલી તરાહો છે જે નં. ૩ અને ૪માં ચોરસ આંકેલા કાગળ ઉપર ભરવા માટે ઉતારેલી બતાવી છે. અને જવાબવાળી તરાહો માટે તે કાગળ ઉપર એક ભાગ બતાવે છે. બાકીનો ભાગ ઉથલાવીને લેવાનો છે.

ભરવાની રીત—કેનવાસને ટેબલ કે ઘોડા ઉપર અથવા ખાટલા ઉપર ભરનારની છાતી બરાબર આવે તેટલી ઉંચાઇએ રાખવુ. કેનવાસ કડક હોવાથી ઘડી ન થાય માટે તેના ઉપર જાડી ચોપડી કે વજન મુકવું જે રંગનુ ઉન જોઇએ તે માપની આજુબાજુ વીંટાળવું. એક સરખા જોરથી અને માપની ઉપરની બાજુએ ખાડો, ખોભાણ કે ગીસી હોય છે તેના ઉપર કાતર, ચપ્પુ, કે અસ્તરાનું પાનું ફેરવવું એટલે ઉન કપાઇ એક સરખા કકડા થશે આવા કકડાનો રંગવાર જથ્થો થોડો એક સામટો કાપી રાખવો. કાપવાની રીત માટે જુઓ ચિત્ર નં. ૫ ત્યાર પછી જુઓ ચિત્ર નં. ૮. તે પ્રમાણે આંકડા (સોયો) જમણા હાથમાં લઈ કેનવાસના આડા તાર અથવા વાણાના જોડકા તારની નીચેથી ઉપરના કાણામાં બહાર કાઢવી આંકડાની આગરી તેની મેળે ઉઘડી જાય તેટલી આંકડી બહાર આવવા દેવી પછી કાપેલુ ઉન લઇ તેના બે છેડા ડાબા હાથમાં પકડી ગાળો કરવો અને આ ગાળો આંકડામાં પરોવવો અને આકડી પાછી ખેંચી લેવી. આંકડી ખેંચવાથી આગરી તેની મેળે બંધ થઈ જશે એટલે ગાળો નીકળી જશે નહિ છેડા ડાબા હાથમાં ઝાલી રાખવા અને ગાળો નીચેના કાણામા થોડો બહાર આવે ત્યાં સુધી આંકડી ખેંચવી. જુઓ ચિત્ર નં. ૯. ત્યાર પછી આંકડી તેમાંથી કાઢી ન લેતાં બહાર આવેલા ગાળામા પાછી બીજા હાથમાં પકડેલા છેડા સુધી લેવી અને પકડેલા છેડા આંકડામાં ભરાવવા. ચિત્ર ન. ૧૦. અને આંકડી પાછી ખેંચવી એટલે ગાળામાંથી બે છેડા બહાર આવશે અને ગાંઠ વળી જશે ગાંઠ હાથથી ખેંચી મજબુત કરવી. આંકડી તેની મેળે બહાર નીકળી જશે. ચિત્ર ન ૧૧. આવી રીતે પાંચ દસવાર કરવાથી આ સહેલુ થઇ જશે.

ભરતની શરૂઆત કરતાં પહેલાં કેનવાસને ચારે છેડે ૧ થી ૨ ઇંચ જેટલુ ઉપર વાળી લઇ આ વાળેલા બેવડા ભાગ ઉપરથી ભરત શરૂ કરવુ એટલે ફાટેલી કે કાપેલી કોરમાંથી કેનવાસના દોરા નીકળી ન જાય અને કીનાર મજબુત બને. નીચેથી શરૂઆત કરી ઉપર જવું અને ડાબી કે જમણી બાજુથી ભરવાનુ શરૂ કરી આડી લીટીએ

* ચિત્ર નં. ૧ રજુ કરી શકાયું નથી તે માટે દિલગીર છીએ

કેનવાસના ગાલીચા

ચિત્ર નં ૮

ચિત્ર નં ૯

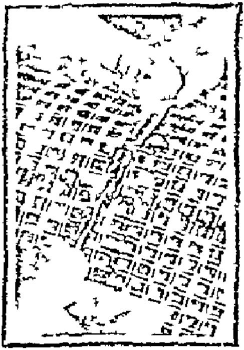

ચિત્ર નં ૧૦

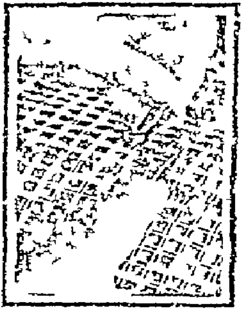

ચિત્ર નં ૧૧

કેનવાસના ગાલીચા

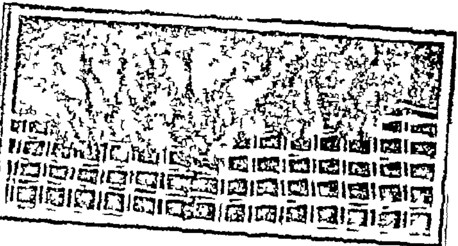

ચિત્ર નં. ૧૨

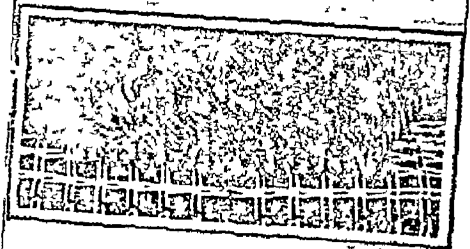

ચિત્ર નં. ૧૩

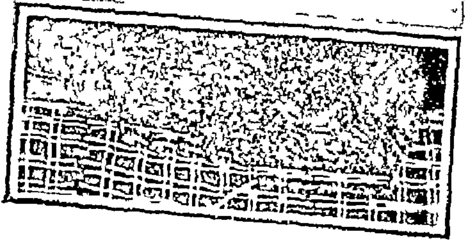

ચિત્ર નં. ૧૪

ભર્યા જવું. આમાં ફેરફાર કરવો નહિ, નહિ તો ઉનના છેડા આડા અવળા પડી તરાહની ચળકાટ બગાડશે. બન્ને છેડા એક સરખા પકડી રાખવા. જેમ જેમ ગાલીચો ભરાતો જાય તેમ તેમ નીચે તે ટેબલની બાજુએ ઉતારતા જવું એટલે ભરેલો ભાગ લટકતો રહે કે ખોળામાં પડે. બહુ મોટો ગાલીચો ભરવો હોય અને કેનવાસ ટુંકુ હોય તો બીજા કેનવાસનો કકડો ભરેલા કેનવાસના છેડા ઉપર ૧ થી ૨ ઇંચ ઊંચળીને અથવા ચઢાવો રાખીને બેવડી કીનારની પેઠે ચઢાવવા બેવડા ભાગ ઉપર ભરત કરવું.

ગાલીચો ભરાઇ રહે ત્યારે મોટી કાતરથી ઉંચા નીચા ઉનના રેસા કાતરી નાખી સપાટી એક સરખી કરવી અને કાતરેલું ઊન હાથથી ખંખેરી નાખવું. મજબુત બનાવવા માટે ગાલીચાની પાછળ રબ્બેલું કતાન સીવી લેવું કે ચારે બાજુ ફરતી પાટી સીવી લેવી કદાચ ગાલીચાના છેડા વપરાશમાં વળી જાય તો કેનવાસ અને કતાનના અસ્તરની વચ્ચે ચારે ખુણે ચપટો સીસાનો કકડો સીવી લેવો એટલા તેના ભારથી છેડા સીધા રહેશે

સોયથી ભરવાની રીત —

આ રીતમાં ગાંઠ વાળવાની હોતી નથી. એટલે ઉન થોડું જોઇએ અને ગાંઠ નહિ વાળવાની એટલે કામ જલદી થાય છે. તરાહ ભરવાની રીત આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે આ રીતમાં ગેજ નાનો જોઇએ કેમકે ગાંઠ વાળવાની નહિ એટલે ઉન ટુંકું જોઇએ શરૂઆત પહેલી રીતની માફક કરવી સોયના નાકામાં મજબુત પાકીઝ કરેલી કે મીણ પાયેલી દોરી પરોવવી અને જમણી કે ડાબી બાજુથી શરૂઆત કરતાં પહેલાં કેનવાસના છેડા ઉપર બે ત્રણ આંગ કે ટાંકા લઇ લેવા—ત્યાર પછી

સામેનો આંકડાવાળો છેડો કેનવાસના એક કાણામાંથી ઉપરના કાણામાં કાઢી તેમાં ઉનનો ગાળો પરોવવો. અને આંકડો પાછો ખેંચવી એટલે ગાળો નીચેના કાણામાં આવશે. આ ગાળામાં પાછી સોય પહેલી રીતની માફક છેડા પકડવા માટે ન જવા દેતાં સીધી ગાળામાંથી કાઢી લેવી એટલે ગાળામાં દોરી ઉપર પરોવાઇ જશે. ચિત્ર નં ૭ આ પ્રમાણે એક લાઇન પુરી થાય એટલે બીજાની શરૂઆત તે તરફથી કરવી એટલે દોરી તોડયા વગર સળંગ ચાલે દોરી તૂટે ત્યારે બીજો કકડો ધીંડામાંથી જોડવો. તરાહ વાંચવાની રીત પહેલા જેવીજ છે ફેર એટલોજ કે આમાં બીજી લાઇન એક બાજુથી શરૂ થતી નથી એટલે તરાહની લાઇન તે પ્રમાણે " વાંચવી, "

ચિત્ર ન. ૧૩ આંકડી (સોયાથી) ભરેલા ગાલીચાનો એક ભાગ બતાવે છે, ચિત્ર ન ૧૪ સોયથી ભરેલો થોડો ભાગ બતાવે છે ચિત્ર ન ૧૨ બહુ જાડું વાપરવામાં એક આંતરે ભરેલા ખાના બતાવે છે

આ ગાલીચા ભરવા સંબંધી વધારે માહીતી જોઇતી હોય તો વડોદરાની મહારાણી વૂલન મીલના મેનેજર જેમણે આ અને આવા બીજા હુન્નર ઉદ્યોગોનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે તેમના તરફથી મળી શકશે અથવા કોઇ પણ બહેન મને પૂછશે તો બનતી મદદ કરીશ

આવા ગાલીચા ભરવા માટે જોઇતા સાધન, કેનવાસ, આંકડી, માપ, ઉન વીગેરે તમામ ચીજો મહારાણી વૂલન મીલ્સ કંપની લીમીટેડ, વડોદરા. એ સરનામે લખવાથી કીફાયત કીંમતે મળી શકશે આ મીલે હાલમાં ગાલીચા માટે ખાસ ઉન ન ૮નું બનાવ્યુ છે જે એક તારો છે. તેના ત્રણ કકડા સાથે લઇ ભરવાથી સુંદર ગાલીચા ભરાય છે ઘરેણું જોઇએ તો તે પણ ત્યાંથીજ મળી શકશે

———o———

રાધાકૃષ્ણ : પુનર્મીલન

દિલની દિલે રહી રે લોલ,
    પ્રીતમ પ્રાહુણા હો રાજ !
ક્યમ જાયે કહી રે લોલ,
    પ્રીતમ ! પ્રાહુણા છો આજઃ —દિલની૰

સુરવનમા અરુણા યૌવનના,
    અમોલ કરતા વાતો;
સુખશમણાં એ સર્યાં મધુર ક્યાં ?
    કાળ કાળને ખાતો ! —દિલની૰

રસસરવરિયે સંગે તરતાં,
    સમય જણાય ન જાતો.
ભાવિ સુનેરીના વર્ષણમાં,
    આત્મ યુગલિયે ન્હાતો —દિલની૰

દિનનન્દન, જીવન મોહન એ,
    ઉજ્વલ આશ-ઉષા તો;
કરાળ શો ત્યાં વિયોગ વહીને,
    વિષાદ સહસા વ્હાતો ! —દિલની૰

દિન રજનિ યુગયુગ સમ વીતલ,
    પ્રિયદર્શનની તૃષા ઓ !
સુમીલન ક્યાંથી આજે સ્નેહલ ?
    અહો ન હર્ષ સહાતો ! —દિલની૰

સ્વપ્ના શો અવયોગ પ્રીતમ ! તમ
    ભવભર કે ક્ષણ થાતો,
યૌવન રે વહ્યું. પુણ્ય જીવનપળ
    લ્હોય ધન્ય છે આતો ! —દિલની૰

રામમોહનરાય જસવંતરાય

વિભાકરનાં આંસુ

લેખિકા શ્રીમતી મનોરમા મજમુદાર

મ્હારે ફરી પરણવું કે નહિ? જો હું ન પરણું તો વિભાકરને કોણ સાચવે? મ્હારે તે નોકરી કરવી કે આને સાચવવો? એ બે વાત કેમ બને? વળી રોટલા પણ હાથે કરી ખાવાના. હું તો ખરેખરી મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છું. પત્ની ગુજરી ગઈ તે વખતે "તમે જરૂર ફરી લગ્ન કરજો" એવું મ્હને વિનતી ગઈ હતી. અને સાથે સાથે એવું પણ કહેતી ગઈ છે કે "નવી તમારી નવી પત્ની વિભાકરને જરાએ ઓછું આવવા દેશે નહિ અને પ્રેમથી ઉછેરશે." મેં એને વચન આપ્યું કે વિભાકરને જરાએ દુઃખ પડવા નહિ દઉં. વચન તો મ્હારે પાળવું જ જોઈએ.

મ્હેં એક સારા કુટુંબની કન્યા શોધીને તેની સાથે લગ્ન કર્યું. મીનાક્ષીને પ્રથમ જ દિવસે સમજાવી દીધું કે "તારો પહેલો ધર્મ એ છે કે વિભાકરને જરા પણ ઓછું આવવા દેવું નહિ અને એના હૃદયમાંથી માનો શોક દૂર કરવો."

મીનાક્ષી ગુજરાતી ૭ ચોપડી સુધી ભણેલી હતી. એના પરિણામે ગુજરાતી સારી પેઠે એની ભાષા સારી હતી. એમને આ એની એક ખુબી હતી. ખંતથી મહેનતી અને શાંત સ્વભાવની હતી. એટલે થોડા દિવસમાં આવતી વેંત એની નજરમાં એણે

વિભાકરને થોડા વખતમાં પોતાનો કરી લીધો. હવે વિભાકર મીનાક્ષીથી જરાએ આઘો રહેતો નહોતો. મીનાક્ષી એને રોજ નવી નવી વાતો કહેતી. વિભાકર સાંભળે અને હસતો રમતો થોડો બોલતો હતો. થોડાક દિવસમાં મીનાક્ષી સાથે હળી ગયો.

હું એક દિવસ વિભાકરને લઈ ફરવા જતો હતો. રસ્તામાં મ્હારા મિત્રો મળ્યા. તેઓ વિભાકરને પ્રેમથી બોલાવીને "તારું નામ શું? શું ભણે છે?" વિગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા.

"મારું નામ વિભાકર. અને હું ગુજરાતી ત્રીજી ચોપડી ભણું છું." એટલું બોલીને તે શાંતપણે ઉભો રહ્યો.

મ્હારા મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે "તમારો વિભાકર હોંશિયાર થયો છે હોં!" આ સાંભળી મ્હારી છાતી હેત ભેર ફુલી આવી. સાંજ પડવા આવી હતી એટલે અમે ઘર તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. વચમાં હેમેન્દ્રનું ઘર આવતું હતું એટલે એને મળીને ઘેર જઈશું એમ વિચાર કરી એને ત્યાં ગયા.

થોડી વાતચીત થયા પછી હેમેન્દ્રે વિભાકરને પૂછ્યું "કેમ ભાઈ! તારાં મા તારા તરફ ધ્યાન રાખે છે કે?" મ્હેં વિભાકરની સામું જોયું. મ્હને આશા હતી કે મીનાક્ષી એના

ઉપર અસત વ્હાલ રાખતી હતી, અને જરા પણ ઓછું આવવા દેતી ન્હોતી; એટલે એ હકારમાંજ જવાબ દેશે, પરંતુ મ્હારા આશ્ચર્ય વચ્ચે, વિભાકરનો જવાબ મળવાને બદલે તેની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ પડવા લાગ્યાં

હું શરમાઇ ઝંખવાણો પડી ગયો એનાં આંસુને લીધે મીનાક્ષીનું સુંદર મુખ મ્હારા મનમાંથી નષ્ટ થઇ ગયું. મ્હારા હૃદયમાં એને માટે માન હતું તે એકદમ ઉડી ગયું. યોગેન્દ્ર મ્હારા સામુ જોઇ રહ્યો.

"તું કેમ રડે છે?" યોગેન્દ્રએ વિભાકરને પૂછ્યું.

વિભાકરથી કંઇજ જવાબ આપી શકાયો નહિ. આંખમાં આંસુ માતાં ન્હોતાં.

યોગેન્દ્રને વિભાકરની સાવકી મા ઉપર સંદેહ થાય એમાં કંઇ નવાઈ જેવું ન્હોતું. મ્હને પણ શંકા થઇ કે મીનાક્ષી મ્હારાં દેખતાં ખોટો આડંબર તો નહિ કરતી હોય? હવે ઘેર ગયા પછી તપાસ

અમે ઘર તરફ જવા ઉઠ્યા. રસ્તામાં ઘણા વિચારો આવ્યા. ઘેર જઇને મીનાક્ષીને ધમકાવી કાઢું એમ મ્હને થયા કર્યું. "અરેરે! મ્હારા દેખતાં વિભાકરને વ્હાલથી બોલાવે અને પછીથી દુઃખ દે છે?" પણ પાછો વિચાર આવ્યો, 'ના ના. એમ એકદમ તપાસ કર્યા વગર ગુસ્સે થવું નહિ ચોક્કસ ખાત્રી કર્યા પછીજ કહીશ.

એટલામાં ઘર આવ્યું અને મીનાક્ષી હસતી હસતી હમારા સ્હામી આવી. એને જોઇને હું તો ઠંડોગાર જ થઇ ગયો અને મ્હારો રોષ બતાવવાનો હતો તે પણ જતો રહ્યો કદાચ વિભાકરને એની મા સાંભરી હશે તેથી એ રડતો હશે. એ વિચારે મ્હેં મન વાળ્યું.

મીનાક્ષીએ વિભાકરને પોતાની પાસે સોડમાં લઇ લીધો અને પૂછવા લાગી કે, "તમે અત્યાર સુધી ક્યાં ફરતા હતા? ચાલો, જુઓ તમારે માટે શક્કરપારા અને ગોળપાપડી કરી મૂકી છે."

અમે ઘરમાં જઇને નાસ્તો કરવા બેઠા પછી મ્હેં ધીરેથી વાત ઉપાડી આજે વિભાકરે મ્હને બહુ શરમીંદો બનાવી દીધો. યોગેન્દ્રે સ્હેજ એને પૂછ્યું કે, "ત્હારી બા ત્હારા તરફ વ્હાલ રાખે છે ને?" એટલે એ તો રડી પડ્યો. મ્હને લાગે છે કે તું એને બરોબર રાખતી નહિ હોય

આ સાંભળીને મીનાક્ષીનું મોઢું રડવા જેવું થઇ ગયું અને તે ખરેખર રડી પડી અને બોલી, "મ્હને ખબર હતી કે હું મારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશ તોયે મ્હારા ઉપર ખોટું આળ આવશે."

મ્હને ભય હતો કે હવે પછીથી મીનાક્ષી વિભાકરને વ્હાલથી બોલાવશે નહિ. પણ એથી મ્હેં ઉલટું જ જોયું.. બીજે દિવસે સવારથી મીનાક્ષી એટલા જ પ્રેમથી વિભાકરને બોલાવતી'તી, અને સવારથી તે સાંજ સુધી ખૂબ સંભાળ લેતી જરાએ વિભાકરને છૂટો પડવા દેતી નહિ રખે એને મા સાંભરે ને મ્હોં વીલાય એની ખાસ કાળજી એ રાખતી. ને એમાં એટલી બધી લીન થઇ જતી કે કેટલાયે કલાક સુધી મ્હને પણ ભૂલી જતી

એક દિવસ ઓફિસમાંથી રોજ કરતાં હું વ્હેલો ઘેર આવ્યો તે વખતે વિભાકર બારણામાં ઉભો ઉભો રડતો હતો મ્હેં તેને પૂછ્યું, "વિભુ તું કેમ રડે છે? તને મીનાક્ષીએ કડવાં વેણ તો કહ્યાં નથી ને?"

વિભાકરે ડોકું હલાવીને ના કહી.

"ત્યારે તને એ પ્રેમથી બોલાવે છે

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ—સ્ત્રી-વિદ્યાલય

ત્રણે વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થએલાં બ્હેનો

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ-સ્ત્રી-વિદ્યાલય

પરીક્ષામાં પ્રથમ નંબરે આવનાર બ્હેનો

કુ વસંત મગાવકી   સૌ સ્નેહલીલા જ ઠક્કર   સૌ. વેણીગૌરી વિ કાપડીઆ

(૧૬ વર્ષ)   (૩૭ વર્ષ)   (૨૭ વર્ષ)

તોયે તું કેમ રડે છે ? તે દિવસે યોગેન્દ્રને ઘેર પણ રડ્યો હતો ? મારે જે સાચી વાત હોય તે કહી દે તું રડું છું તે મ્હારાથી ખમી શકાતું નથી."

"ના, મ્હોટાભાઇ એમ નથી. એ તો ઉલટું મ્હને બહુ જ વ્હાલથી બોલાવે છે અરે, એવાં લાડ તો સગી બાથી પણ થાય નહિ. પણ મ્હોટાભાઇ છે ને મ્હને એવું થાય છે કે મારી બા મ્હને ખૂબ લાડ કરતી હતી તેથી ચાલી ગઇ. તેમ આ મ્હારી નવી બા એનાથી એ વધારે લાડ કરે છે તે એ પણ મ્હને છોડીને ચાલી તો નહિ જાય ને !" એમ કહી વિભાકર ખૂબ રડ્યો અને મ્હારાથી પણ રોઇ પડાયું. હવે આટલે દહાડે મ્હને એના રડવાનું કારણ સમજાયું.

મીનાક્ષીએ સોહામણ સ્નેહથી વિભાકરના હૃદયમાં કેવો ભય પેસાડ્યો હતો ! થોડીવાર તો હું શાન્ત થઇ ગયો. ખરેખર ! પવિત્ર આત્મા આ સંસારમાં રહી શકતો નથી જાણે વિધાતા આ બાળકના મોઢામાંથી ખરૂં તો નહિ બોલાવતી હોય ? ઇશ્વર એવું ના કરે.

મનમાં ખેદ પામતો હું, વિભાકરને લઇ મીનાક્ષી પાસે ગયો. અને મીનાક્ષીને કહ્યું, "પૂછને વિભુને, એ કેમ રડે છે ?"

મીનાક્ષી તો લાગણીના વેગથી સજ્જડ બની ગઇ એનું મોઢું ઉતરી ગયું: "તમે જ એને પૂછોને કે એ શા માટે રડે છે ?"

મ્હેં મીનાક્ષીને સમજાવ્યું કે "તું એના તરફ ખૂબ વ્હાલ રાખુ છુ તેથી એને ભય લાગે છે કે એની માની જેમ તું પણ એને છોડી, ચાલી તો નહિ જાય ને !"

મીનાક્ષીનું મોઢું તરત પ્રફુલ્લિત થઇ ગયું. એણે વિભાકરને પોતાની પાસે લઇ લીધો અને છાતી સરસો ચાંપ્યો.

મીનાક્ષીએ વિભાકરને બહુ લડાવી મૂક્યો હતો એટલે વિભાકર જે કહે તેજ કરતી,

વાત્સલ્ય-ગુંજન

કરમાં રમે છે કુમાર, કુમાર મારા કરમાં રમે છે
બાળપણાથી હૃદયમાં રાખ્યો, આજે પીયૂષરસ ચાખ્યો,
કુમાર મારા કરમાં રમે છે.

ઝાંખી લાગે મ્હને ચાંદાની ચાંદની,
એવો અનુપમ એ બાળ છે —કુમાર

જ્યોતિ પ્રકટાવી મ્હારા સુભગ સદનમાં,
કિરણો સૂર્યના શું કામ છે ? —કુમાર

કાલું કાલું બોલે ને હૈયું હલાવે,
કોયલડી તું શીદ જાય છે ? —કુમાર

મીઠી મુંઝવણમાં મ્હને મ્હલાવતો,
ખરો તારાની બીજો કાન છે —કુમાર

હલકે સાદે ગાઉં હેમર હાલરડાં,
ન જાણું જગમાં શું થાય છે —કુમાર.

ખોળા ખુંદણુ જ્યારે પોઢે પારણીએ,
ઉર અધીરૂં બની જાય છે —કુમાર

સુવાસી પુષ્પો ન રાખું સદનમાં,
મ્હેકતો સૌરભનો ભંડાર છે. —કુમાર.

કેડે કરીને ધમકાવે ઘુઘરી, હરખે મન રંજન થાય છે.
કુમાર મારા કરમાં રમે છે.

: સ્વ. ઝવેરીબેન ચુનીલાલ શાહ :

3

સવારમાં વ્હેલી ઉઠી, ચાંદલો ચોટલો કરીને એ સ્નાન લેતી. પછી સૂર્યની પૂજા કરતી. અને રસોઇની તૈયારી કરતી વિભાકર ઉઠે ત્યારે દાતણપાણી કરાવીને દૂધનો પ્યાલો આપતી, ગરમીના દિવસોમાં વિભાકર જમવા બેસે ત્યારે પંખો નાખતી. મીનાક્ષીને ઘણીએ વાર પજવતો પણ કદી એ કંટાળતી નહિ. ઊલટો એને આનંદ થતો.

થોડા દિવસમાં વિભાકરની કલ્પના સાચી પડતી જણાઇ. મીનાક્ષીને એક ભયંકર રોગ લાગુ પડ્યો ઉધરસ, તાવ, તથા લોહીની ઉલટીઓ થવા માંડી. દાક્તરોએ બહારગામ હવાફેર માટે લઇ જવાની સૂચના આપી. પણ મીનાક્ષીએ કંઇ પણ જવાની ના પાડી.

મીનાક્ષી પોતે સમજી ગઇ હતી, કે હવે મટવાનું નથી ક્ષયરોગવાળાં માણસ ભાગ્યેજ કોઇ બચી શકે છે દિવસે દિવસે એનો મંદવાડ વધતો જતો હતો દાક્તરો એને સારી કરવાને માટે ઘણી ઘણી જાતની દવાઓ આપતા. પણ એકે દવાની ટીકી લાગતી ન્હોતી હવે બધા આશાભગ્ન થયા હતા. વિભાકર બ્હાવરા જેવો ફર્યા કરતો એને કંઇજ ચેન પડતું નહિ; મીનાક્ષી એના સ્હામું જોતી અને મનમાં નિઃસાસા નાખતી.

વિભાકરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. એના વાંસા ઉપર હાથ ક્યાં સુધી ફેરવ્યા કર્યો. અને ધીમેથી બોલી. " હવે હું જાઉં છું. તારી કલ્પના સાચી પડી. તું સુખી થજે. " એમ બોલી એની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. જાણે હમારી પાસે વિદાય માગતી હોય તેમ અમારી સ્હામું જોઈ રહી.

વિભાકર દિગ્મૂઢ જેવો થઈ ગયો. "શું મારી માતા ચાલી જાય છે.!" બેબાકળા જેવો ઉભો જ રહ્યો. થોડીવારમાં મીનાક્ષીને યમદૂતોએ અમારા હાથમાંથી ઝૂંટવી લીધી.

પાછું અમારૂં ઘર ઉજ્જડ થઇ ગયું ! વિભાકર પાછો નમાયો થઈ ગયો. મીનાક્ષીએ આદર્શ પુત્ર-સ્નેહ બતાવી આપ્યો હતો. એ નિઃસ્વાર્થ માતૃપ્રેમ સ્વપ્નવત્ થઈ ગયો.

જ્યારે આ બધી વાત સ્મરણમાં આવે છે ત્યારે હૃદય રોઉં રોઉં થાય છે. વિભાકર હવે શોકમાંજ ફરે છે. કોઇની સાથે બોલતો નથી. પહેલાંની માફક રોતો નથી. હવે એને કશો ભય લાગતો નથી.

——•——

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ

સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષાનું પરિણામ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી ચાલતા સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષા ચાલુ સાલે ઓકટોબર માસમા લેવાઇ હતી એ પરીક્ષામાં નીચે જણાવેલા બ્હેનોને અનુક્રમે ઉત્તીર્ણ થયેલાં જાહેર કરવામાં આવે છે—

તૃતીય વર્ષ—

(૧) સૌ સ્નેહલીલા જયન્તીલાલ ઠક્કર, (૨) કુ વીરમતી ગુલાબદાસ ઝવેરી, (૩) કુ કુસુમ છગનલાલ મારફતિયા, (૪) કુ સુરજ ચુનીલાલ શેઠ

દ્વિતીય વર્ષ—

(૧) સૌ. વેણીગૌરી વિનયચન્દ્ર કાપડિયા, (૨) ગં. કુન્દનબ્હેન વેલજી મહેતા, (૩) સૌ દમયન્તી હરજીવનદાસ સોનપાલ, (૪) કુ. વીરમતી અમૃતલાલ લીવેચા, (૫) સૌ કુસુમબ્હેન જયન્તીલાલ મુકાતી, (૬) સૌ અંબાગૌરી વલ્લભદાસ પંચાલ, (૭) કુ તારાબ્હેન દે જસાણી.

નોંધઃ—આ ઉપરાંત કુ. જયાબ્હેન મીઠાઇવાલાને ભાષાના વિષયમાં ત્રણ માસ પછી ફરી પરીક્ષા આપી પાસ થવાની શરતે તૃતીય વર્ષમાં અભ્યાસ કરવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.

પ્રથમ વર્ષ—

(૧) કુ વસંત હરિલાલ બંગાલી, (૨) કુ. શારદા નાગરદાસ ઠાકર, (૩) ગં હીરાબ્હેન હરિદાસ વન્ના (૪) સૌ. જયાલક્ષ્મી હિમતલાલ ગાંધી, (૫) કુ મધુમતી ચન્દ્રરાવ પંડિત, (૬) સૌ દીવાળીબ્હેન મગનલાલ ગોરા, (૭) કુ કળાવતી મનુભાઇ ઝવેરી, (૮) કુ મનુ રૂપજી.

કેટલીક વાનીઓ

સંપાદિકાઃ સૌ. કપિલા મ. કાંસાવાળા

ચણાની દાળનો શીરો (૪૮)

ચણાની દાળ શેર ૧
૩ શેર દુધ આગલી રાતે.
૧૦ શેર દુધ સવારે
૧॥ શેર ઘી.
જાયફળ પાવલીભાર
જાવંત્રી પાવલીભાર.
ગુલાબજળ ૪ તોલા.
સાકર રૂ. ૧૦ ભાર આખી.
કેસર બે આનીભાર.
એલચી પાવલીભાર.
પાશેર બદામ.
પાશેર પીસ્તાં
૩ શેર સાકર દળેલી

ચણાની દાળ શેર એક પાણીમાં ધોઇ નાખી રાત્રે ત્રણશેર દુધમાં પલાળી રાખવી. પછી સવારે ૧૦ શેર દુધમાં ખીરની માફક પકાવવી દાળને વાટી નાંખી એકરસ થાય એમ કરવું, એટલે માવો થશે. પછી બદામ તથા પીસ્તાંમાંથી પાશેર પાશેર લઇને, વાટીને ભેળવી દેવું પછી ૧॥ શેર ઘીમા શેકવું. લાલ થાય ત્યારે ૩ શેર સાકર દળેલી ભેળવવી. બાકીની ચીજોને ખાંડી ગુલાબજળમા એકઠી કરી અંદર નાંખી દેવી અને જરા ગરમ કરી પાણી શોષાઇ જાય ત્યારે ઉતારી લેવું આ શીરો ઉનો ઉનો પીરસવો બહુ સ્વાદવાળો ને મોંઘી મીઠાઇ આ છે

બીસ્કીટ બીજી રીત (૪૯)

ઘઉંનો રવો ઝીણો શેર ०॥
ચોખાનો લોટ શેર ०॥
ખાંડ દળેલી શેર ०।
માંખણ શેર ०।૦ (દોઢ પાશેર)
એમોનીઆ તોલો ०॥
દુધ જરૂર પડે તો

મે બીસ્કીટની રીત આપી હતી, તેનાથી આ જુદી છે, ને આનાથી વધારે મોર મોર બીસ્કીટ થશે. એમોનીઆને લાકડાના પાટીઆ ઉપર વાટી નાંખી તેમા બંને લોટ ભેગા કરીને બરોબર ભેળવી દેવો પછી ખાંડ ભેળવવી, અને તેમા માંખણ નાખી ખૂબ મસળવો લોટ જો બરોબર ન બંધાય તો થોડું દુધ નાખવું કઠણ કણક રાખવી ઢીલી ન થવા દેવી. લોટ બાંધતી વખતે તાંબા કલઇનાં વાસણ વાપરવા; કારણ એમોનીઆથી તુરત કટાઇ જાય. લોટ બાંધ્યો હોય, તેના પુરી જેવા લુવા કરીને વેલણથી વણવા. પુરી જેવા ના ફાવે તો ભાખરા જેવા લુવા કરીને શકરપારા જેવા કકડા કરીને અંદર નકશી પાડવી. ઘાટ કરવા માટે કામઠાની સળી લઇ અંદર કાણા પાડવા ને કીનારે પણ તેજ સળીથી નકશી પાડવી કુકર અથવા સપાટ ઉપર તપેલુ મુકી અંદર રેતી પાથરવી, તૈયાર કરેલી બીસ્કીટ થાળામાં માય તેટલી મુકી ઉપર નીચે તાપ ધીમો રાખવો. બીસ્કીટ પુરી કરતા જરા લાલ રાખવી; કેમકે બળી જાય નહિ. કુકર કરતાં ભઠ્ઠીમાં સારી થશે. તવાને બદલે મેરો કે સગડો પણ ચાલે

કેક બોળી (૫૦)

ચોખાનો લોટ
ખમણેલ નાળીએર લીલું.
લીલા મરચાં વાટેલાં
જરા કોથમીર.
દુધ
મીઠું.

ચોખાનો લોટ જેટલો હોય તેટલુંજ ખમણ લઇ તેમા મરચાં કોથમીર, જરા મીઠું વિગેરે નાંખી દુધથી લોટ બાંધવો લોટ બાંધી તેના લુવા કરી હાથથી મસળી જલેબી માફક ગોળ આકાર હાથથી બનાવવા. પછી તેને ધીમા તાપે ઘીમાં તળવા.

ભારતનો

રચનાર : શ્રી.

[ઢાળ : પૂનમ ચાંદની

૧

સહિયર ! ચાલોને
ઉગ્યો ભારતજ્યોતિ
ફરી સૈકાઓનાં

૨

જગત તણા ઇતિહાસમાં જૂનો આર્યપ્રદેશ,
ભગવતની ભૂમિ પરે સોહે શો શિરપેચ;
જુના દેવળિયામાં પમરે મિષ્ટ સુવાસ,
લોભે સર્વ જનોનાં લોચન દર્શન પામવા રે,—સહિયર૦

૩

જુના દેહ વિરો વસે જુના જુના પ્રાણ,
તદપિ યૌવનમાં ઝરે જોમ ઉંડાં ગુમાન;
સેહે ખંજર કાતિલ કાળતણાં નવ પાંખ,
એવાં પુણ્યપુરાણા ભારતનાં યશગીતડાં રે,—સહિયર૦

૪

હિમાદ્રિ જુનો ઉંચો ગિરિમાળાનો જ્યેષ્ઠ,
પતિતપાવની જાહ્નવી સરિતસમૂહે શ્રેષ્ઠ;
પાકે પૃથ્વીના પયગંબર ભારકુતખ,
ફુંકે દેશ દેશમાં વિશ્વધરમના વાયરા રે,—સહિયર૦

૫

દેવ, મહર્ષિ, સતની મનભાવી રસભોમ,
તપસ્વીઓના તેજથી ઝગમગતી રસજ્યોત;
ઝાંખા કીર્તિકળશ યુગચક્ર ફર્યે નવ થાય,
એવી અમિત અખંડ પ્રભા રેલાયે હિંદમાં રે.—સહિયર૦

બુદ્ધ, કૃષ્ણ ને ક્રાઇસ્ટના
તે સૌ સોહે નો [illegible]
એના મા'ના [illegible]
ગૂંથ્યા જીવનસૂત્રે

તપસ્વી

'કાન કાળો'

ખાલી પડી રહી રે]

સાથ મળી ઉલ્લાસમાં રે,
નવલો રસભર ભાવ,
કુમકુમ સોહામ ઓવારણાં રે.—સહિયર૦

૬

પ્રકૃતિ ભોળા હાસ્યથી પીરશે નિજ રસથાળ,
વિશ્વજનો સમતા ખુવે પેખી આનંદરસાળ;
નિશદિન ગાતાં પંખીગણોનાં કલ્લોલગાન,
હોંશે બાળક ને રસસુંદરીઓ રાસે રમે રે—સહિયર૦

૭

આજ ઉગે ભારતના આકાશે સોહાય,
પૂર્ણચંદ્ર શો ઉજ્જવળો આત્મા મોહનદાસ;
પ્રાચીન તપસ્વીઓના તપબળનો શણગાર,
આખાં વિમલ મુખી આકર્ષે જગનાં લોકને રે.—સહિયર૦

૮

આર્ય જનેતાએ જણ્યો આર્ય તનુજ લેખાય,
વિશ્વ અખિલ ઉદ્ધારવા પડી રહે નિજ કાય;
મોંઘા પાઠ પઢાવે ધર્મ તણો અવતાર,
મરતાને ચડતી લાવી પળપળ ઘોળી વિશ્વના રે—સહિયર૦

૯

રૂડાં ગાત્ર સુકી પણી દેહ તણી એ વેલ,
અંતરમાં અવિરત વહે ધર્મ તણી રસરેલ;
એનાં મુખમંડળને ઘેરે અમલ પ્રકાશ,
દેખે વિશ્વજનનાં હૈયે રસઝરણાં રૂડાં રે—સહિયર૦

જીવનમંત્ર ભણાય,
મોહનજીશી માંય;
તપસ્વીના સિદ્ધાંત,
ઘમ સોહામણા રે.—સહિયર૦

ગૃહલક્ષ્મી કોને કહી શકાય?

લેખક: શ્રી ગિરિજાપ્રસાદ ભવાનીશંકર ઓઝા, બી એ

'**મા**નવપુરાણના આ મહાકાળમાં સ્ત્રી અને પુરુષ અત્યંત અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. પૃથ્વી ઉપર સાંપ્રત કાળની સવાર પડી ત્યારથી નવા પ્રશ્નો ઉભા થયા અને નવી પ્રવૃત્તિઓ જન્મ પામી. નવયુગના પ્રવાહમાં માનવજાતિની શૃંખલાઓ તૂટવા માંડી, અજ્ઞાનનું તિમિર ઓછું થતું ગયું, બુદ્ધિ સ્વતંત્ર અને છુટી થઇ અને આશા ઉત્સાહના અજવાળાં પ્રસર્યાં. આ પુનર્જીવનને લીધે સૈકાઓ થયાં પાછળ રહેલી સ્ત્રી પણ મનુષ્યજાતિની સામે આવી નવીન યુગમાં પોતાનો હિસ્સો માગની ઉભી રહી ।'*

સ્ત્રીસંબંધી આજે બે મત છે. એ બેઉમાં સંસ્કારી અને અસંસ્કારી, નાનાં અને મોટાં, વૃદ્ધ અને જુવાન, સમજુ અને અણસમજુનો સમાવેશ થાય છે. એક પક્ષ સ્ત્રીને અતિ ઉચ્ચ અને બીજો પક્ષ તેને અતિ નીચી માને છે કોઇ તેને બુદ્ધિ વગરની, ગૃહકાર્યને લાયક, અને સંતાનોને ઉછેરવા જીંદગી જીવનાર ગણે છે, તો કોઇ તેને આશા, ઉત્સાહ અને સૌરભપ્રેરતી, કવિતાની પોષક અને પ્રભુતાની મૂર્તિ સમી, દયાની દેવી અને સૌન્દર્યના શણગારરૂપ માને છે. સ્ત્રીનો ઇતિહાસ ઉકેલતાં આ બેય મતવાદોમાં સત્યાસત્ય રહેલાં છે. એજ લેખક કહે છે કે 'સ્ત્રીએ પ્રજાઓ અને રાષ્ટ્રોનો નાશ કર્યો છે અને કાયર પુરુષો પાસે કમર કસાવી છે, નિર્દોષના ખુન કર્યાં છે અને અનેક મરતાઓને જીવાડયાં છે. કેટલાય પ્રેમાળ દૈયાઓને ચીર્યાં છે અને મનુષ્યહૃદયનાં શમી ગયેલા પ્રેમપ્રુવારા સચેત કર્યા છે, તે અંધારાથી બીની છે અને યમને જીત્યો છે, તેણે ફુલની શય્યા માગી છે અને કઠોર તપ આદર્યાં અને પુરાં કર્યાં છે, મહાકાવ્યો સ્ફુરાવ્યાં છે અને મહાવિગ્રહો જગાડયા છે. સ્ત્રી આવી અદ્‌ભૂત અને ગહન છે, તેથી તેની કથા અને અને કળા સદાએ અધુરાં રહ્યાં છે. સ્ત્રી ખાલી સ્ત્રી નથી પરન્તુ એક વિશાળ વિશ્વ છે.

પુરુષ સ્ત્રીને માથે લઇને ફર્યો છે પ્રિયાના હાથના જળથી તૃષા છીપવવા વનેવન તે આથડયો છે, વિદેહી પત્નીની કબ્ર પાસે ઉભા રહી તેણે રાત્રીનો પાલવ ભીંજવ્યો છે, પ્રિયાની આરામગાહ માટે દેશોદેશના કારીગરો આમંત્રી ઇમારતો બાંધી છે, તેના એક બોલે ભીખ માગી છે અને એક હુંકારે સિંહાસનો ત્યાગ્યાં છે. પુરુષે સાચી સ્ત્રીના સ્ત્રીપણાનો મમત્વ સ્વીકાર્યો છે.' લેખક ઘણે અંશે સાચો છે પરન્તુ આધુનિક સમયમાં સંસારરથનાં સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપી બે ચક્રો વિરુદ્ધ દિશામાં

* બટુભાઇ ઉમરવાડીઆ

પ્રયાણ કરતાં માલૂમ પડે છે રોકેલા જળ પ્રવાહને માર્ગ મળતા તે વધુ વેગવાન બને છે તેમ સ્ત્રી આજે પ્રચંડ થઇ છે. સ્ત્રીને હવે સ્ત્રી નથી રહેવું; પુરુષ થવું છે અગર તેની બરોબરી કરવી છે; તેને પુરુષનાં કામો કરવાં છે. પુરુષના જગતમાં ઘુમવું છે અને પુરુષની હરિફાઇ કરવી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં આ દ્વન્દ્વ ચાલુ પણ થયું છે.

ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીજાતિનો ઇતિહાસ તપાસતાં ભારતીય સ્ત્રી હજી એટલી કક્ષાએ નથી પહોંચી પુરુષના હરિફ કરતાં તેની સહધર્મચારિણી તરીકે રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે. કુટુંબ ભાવના હજી તેના મનમાંથી સમૂળગી નાશ પામી નથી લગ્ન પ્રથા જો કે પણ અહીં ચર્ચાસ્પદ થઇ છે પરન્તુ લગ્નનો આદર્શ હજીએ એ જ છે એ પ્રથા સુધારો માગે છે, નિર્મૂળ થવા ઇચ્છતી નથી ગૃહિણી અને ગૃહ લક્ષ્મીના સનાતન આદર્શો કાળના અનેક ઝંઝાવાતો અને દુમલાઓની સામે અવિચલ ઉભા છે સ્ત્રી અને પુરુષના સંબંધ ઉપર જ માનવ જીવનના પાયા રચાયા છે અને એ સ્થાપિત સમાજની જરૂરીઆત હોઇ પણ કદી ઓછી થઇ નથી.

સંસ્કૃતમાં એક સ્થળે લખ્યું છે કે गृहिणी गृहमुच्यते । આર્ય સમાજમાં અને આર્ય કુટુંબોમાં ગૃહિણીનો આદર્શ અતિ મહત્તા પૂર્ણ છે આદર્શ ગૃહ લક્ષ્મી વગરનું ઘર, ઘર નથી પરન્તુ અલ્પ સમય ગાળવા માટેનું એકાદ ઉપાહારગૃહ છે. સુજનજીના કાળથી જ સ્ત્રી પુરુષની મિત્રતા ચાલી આવે છે. એક બીજાની ન્યૂનતા અનુગુણ દૈવતી પૂરે છે, એક બીજાના દોષોનું આવરણ કરે છે અને એક બીજાને હિંમતવાન બનાવે છે. સમાનશીલ દંપતીથી જ જીવનાબ્ધિ સુખરૂપ પાર ઉતરી શકાય છે. મનુષ્યના કૌટુમ્બિક અને સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રી અનોખો રંગ પૂરે છે. પુરુષસ્વભાવજન્યસુલભતા, ખુમારી અને ગર્વ જેવા દુર્ગુણો સ્ત્રી પોતાની ઋજુતા, કોમળતા અને સ્નેહના પ્રભાવથી હલકાં કરે છે—ધીમે ધીમે દૂર કરે છે. આખા દિવસના વ્યવસાયને અંતે, થાકીને લોથ થયેલા પતિને આનંદમગ્ન કરે, ગૃહકાર્યનો બોજો ઉપાડે, ખરી અન્નપૂર્ણા બને, બાલકોની કેળવણી અને ચારિત્ર્યની સંભાળ રાખે, ગુરુ જનોની સુશ્રુષા કરે, અનુજીવીઓ ઉપર દયા રાખે અને પતિ સેવામાં ઉત્સુક રહી ગૃહ જીવનમાં ખરી સુંદરતા અને સુવાસ પૂરે અને ગૃહ સંસારમાં આવા ભાવો આણી શકે અને આખા ય સંસાર જીવનને ઉજાળી શકે તે સ્ત્રીને ગૃહલક્ષ્મી કહી શકાય. પતિ સાથે ગૃહસ્થાશ્રમનું સેવન કરતાં આત્મ કલ્યાણ સાધવાનો યોગ્ય સ્ત્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર છે અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રી પોતાની ગુપ્ત શક્તિઓને પુર બહારમાં ખીલવી શકે છે અને તેથી જ વિવાહવિધિને સ્ત્રીઓનો ઉપનયન સંસ્કાર[1] કહેવામાં આવે છે.

આ સ્થળે જણાવી દેવું અગત્યનું છે કે આધુનિક ગૃહલક્ષ્મી વેદો અને ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલી " સહધર્મચારિણી " કરતાં જુદી જ ભાત પાડે છે. ગૃહલક્ષ્મીની જુની ભાવના પતિને જ પરમેશ્વર માની તેના ગમે તેવા ક્રોધ, રોષ, જુલમ અને નેઠુરાઇને માથે ચઢાવી લેવાનું આધુનિક ગૃહલક્ષ્મી સ્વીકારી લેવા તૈયાર નથી અને સ્ત્રી જાતિ પ્રત્યે જે સંકુચિત વૃત્તિ જુનાં શાસ્ત્રોમાં માલૂમ પડે છે તે તે પસંદ કરી શકે એમ નથી. તેમ જ તદ્દન પાશ્ચાત્ય જીવન કે જેમાં અતિ પ્રચંડપણે લગ્નપ્રથાને અનેક પ્રહારો કરી નિર્મૂળ કરી નાખવાની યોજનાને

१ वैवाहिको विधिः स्त्रीणामौपनायनिकः स्मृतः । (मनुस्मृति)

એ અપનાવી શકતી નથી. આર્ય જીવન જીવતી ભારતીય ગૃહલક્ષ્મી હંમેશાં કુટુંબને પૂજે છે, પતિને પ્રેમાર્પણ કરે છે અને ગૃહસ્થાશ્રમને ઉજાળે છે. એનાં મૃદુતા, સ્નેહ, કુટુંબ પ્રેમ, અને માતૃપદ કદી મોળાં પડતાં નથી. કુટુંબસેવા, સમાજ-સેવા, પતિસેવા અને સ્વદેશીસેવાના ફણગા આદર્શ ગૃહિણીમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે છે આજના નવીનયુગમાં 'નવીન સ્ત્રી'નો ઉદ્‌ભવ થયો છે અને એ નવીન સ્ત્રીનો ગૃહલક્ષ્મીનો આદર્શ આપણને ઘણે અંશે નવીન લાગે છે પરન્તુ એ નવીન નથી, એમાં બહુધા નવા અને જુનાનો સુન્દર મેળ છે. નવીન આદર્શો અને જુનાં હિતાવહ માર્ગોનું એમાં આબાદ મિલન છે.

એક અંગ્રેજ લેખક સ્ત્રી વર્ગના બે વિભાગ કરે છે. એક વર્ગ સેવિકાનો—જે પતિની સેવા પાછળ તન મન અને ધન અર્પે, તેના વ્યક્તિત્વમાં પોતાને સમાવી લે અને ધૈર્યશીલ હૃદયે સંસારભાર વહે તેનો. બીજો 'ડોલી'-ઢીંગલીઓનો જેને પુરુષો શણગારે, જેને હસાવવા અને ખેલાવવામાં પોતાની ફુરસદનો વખત ગાળે તેનો. દરેકોઇ દેશમાં બહુધા આ બે વર્ગો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. 'સેવિકા' ધુલાય છે કે હું જીવન સર્વસ્વ અર્પી પુરુષને મદદ કરું છું; 'ડોલી' ધારે છે કે હું પૈસા ખર્ચવાનું સાધન બની પુરુષના કોડ પુરા કરું છું. પણ આ બંનેની ધારણામાં ભ્રમણા છે " પુરુષ પોતાના સ્ત્રી સંબંધીઓ પાસેથી સેવાની કે શોખની આશા નથી રાખતો દરેક સ્ત્રી સંબંધીમાં—સ્ત્રી, માતા, પુત્રી કે મિત્રમાં—તે કાર્યપ્રેરક દેવી શોધે છે. જો પત્ની એવી કાર્યપ્રેરક દેવી બને તેને ગૃહલક્ષ્મી કહેવી એ અસ્થાને નથી. પરાપૂર્વથી પુરુષ દેવીભક્ત છે સ્ત્રીઓ તેમના સંતાનોની કુશળ માતા થાય તેમનો હૃદય કે નીરસ સંસાર ચલાવે, સમાજસેવાનાં વ્રત લે એ બધી આશા પુરુષો જરૂર રાખે છે પરન્તુ તેમની ખરી યાચના પ્રેરણાની હોય છે અને એ પ્રેરણા તેમને બીએટ્રીસ જેવી સખી પાસેથી, દેવયાની જેવી પુત્રી પાસેથી અને રજપુત વીરાંગના જેવી પત્ની પાસેથી જો તેમને મળે તો તેઓ પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માને છે. જીવનમાં—માતા, ભગિની, પત્ની અગર પુત્રીરૂપે આવી સ્ત્રી પુરુષને મળે ન મળે તે તો ભવિષ્યની વાત પરન્તુ એ સદ્‌ભાગ્ય મેળવવા માટે દરેક સંસ્કારી પુરુષ વલખાં મારે છે અને એ પ્રેરણામૂર્તિ પ્રાપ્ત કરવી એજ પુરુષોનું જીવનધ્યેય હોય છે. "[૨] જે સ્ત્રી આવી પ્રેરણામૂર્તિ બને તે ગૃહલક્ષ્મી બની શકે. કવિ નાનાલાલ 'વસન્તોત્સવ'માં પ્રિયતમાની પ્રેરકતાનું એક શબ્દચિત્ર આપે છે:—

" કરુણાભર્યાં કૃપા કટાક્ષ,
નિર્મલા વિલાસ વૈભવ,
સ્નિગ્ધ કોમળું હૃદય,
સ્વર્ગગીત ગુંજતો આત્મ,
અનંતવિશ્વનો સાર,
મધુરપ્રેમ, પ્રભુતા;
પ્રિયતમે ! તમારાં નયનમાં,
મેં તે સહુ દીઠું છે,
તેમનાં આદેશ ઉકેલવા,
તે નયનના સન્દેશ સમજવા,
તે જીવનની સૌભાગ્યશોભા છે. "

ગુણસુંદરી ગોવર્ધનરામની આદર્શગૃહિણીની ભાવના છે. હિંદુસમાજની સંયુક્ત કુટુંબ યોજનામાં સંયુક્ત કુટુંબના ભભકાની અંદર સુવર્ણદંભ જેવી દેખાતી, ગુણસુંદરીનું વર્ણન સુંદર છે મદનશીલ, ક્ષમાધર, ચતુર અને સંસ્કારી, વિદ્યાચતુરની ગૃહલક્ષ્મી અને

---

૨ કનૈયાલાલ મા. મુન્શી.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સ્ત્રી-વિદ્યાલય

સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયમાં પ્રથમ આવનાર બહેનો

શ્રી નીરાંજનબહેન સત્રા સૌ. સ્નેહલીલા જ ઠક્કર સૌ. વેણુગૌરી વિ. કાપડીઆ

(૧૫ વર્ષ) (૩૫ વર્ષ) (૪૫ વર્ષ)

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ-સ્ત્રી-વિદ્યાલય

સૌથી વિશેષ હાજરી (નિયમિતતા) માટે "ગુણસુન્દરી ચન્દ્રક" મેળવનાર બ્હેનો

કુ. વીરમતી અ. દીવેચા (૧૭મું વર્ષ) — કુ. કુસુમ છ મારફતીઆ (૭મું વર્ષ) — સૌ. જયાલક્ષ્મી હિં ગાંધી (૧૬ વર્ષ)

દુઃખો અને વિટંબણાઓની પરંપરામાંથી પસાર થાય છે અને સૌમાંથી હસતે મોઢે, પોતાનાં પ્રતિપક્ષીઓને સ્વપક્ષી કરી, બહાર નીકળે છે આખા કુટુંબબારની અરધટ ઘટિકા ગુણસુંદરી એકલે હાથે ખેંચે છે અને એ ચિત્ર જ્યારે ઘરના ખટરાગમાં, પતિનું અને પોતાની તંદુરસ્તીનું પણ ભાન ભુલેલી ગુણસુંદરી, પ્રસૂતિકાળની વેદનાથી એકાએક બેભાન થઇ ગરીબ સુંદરગૌરીના હાથમાં ઢળી પડે છે ત્યારે અત્યંત કરુણ બને છે પરન્તુ આતો કાદંબરી અથવા નવલિકાની આદર્શ ગૃહિણીની વાત કરી. આપણા જીવન્ત સંસારમાં, કુટુંબમાં અને સમાજમાં ગૃહિણીરત્ન કોને કહેવું એના શાસ્ત્રોક્ત નિયમો નથી. મનુષ્યજીવન એટલું અટપટું છે, મનુષ્યના આજુબાજુના સંસ્કાર અને વાતાવરણ એવાં અગમ્ય છે અને માનવજાતિ એટલી વિચક્ષણ છે કે તેમાં વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિયે કોઇ ગૃહલક્ષ્મીની પૂર્ણ વ્યાખ્યા કે ગુણો ન આલેખી શકાય, છતાંએ આટલાં વર્ષોના જનસમુદાયના અનેક અનુભવોને આધારે ગૃહિણીને ગૃહિણીરત્ન અથવા ગૃહલક્ષ્મી બનવું હોય તો શી શી વાતો ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ અને શા શા સદ્‌ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ તેનો બહુધા અનુભવજન્ય, જરૂરીઆતપૂર્ણ અને સર્વાવિદિત ખ્યાલ આછી રીતે દોરી શકાય. એવો ખ્યાલ પ્રાચીન સાહિત્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે કવિકુલગુરૂ કાલિદાસ, શાકુંતલમાં તે વિષે લખે છે[૩] પણ આજના અતિવ્યાપ્ત સંસારમાં રાજરાણી કરતાં ગૃહિણીને બીજી અનેક બાબતો લક્ષમાં રાખવી પડે છે એટલે સામાન્ય નિયમો ન ગણાવતાં આદર્શગૃહિણી અથવા ગૃહલક્ષ્મીની શી શી ફરજો છે અને શા શા ધર્મો છે તેનું વિવરણ કરવું જરૂરનું છે એ ફરજો જે સ્ત્રી જાણે સમજે અને અપનાવે તેને ગૃહલક્ષ્મી કહી શકાય.

ખરી ગૃહલક્ષ્મી કુટુંબરાજ્યની પ્રધાન છે.[૪] જેમ કોઈ મંત્રી આખા રાજ્યના સારા નરસાને માટે રાજાને જવાબદાર છે અને એ રાજ્યને સુદૃઢ અને સારા પાયા ઉપર ચલાવી રાજાને સંતોષ આપે છે તે પ્રમાણે ગૃહલક્ષ્મી થવા ઇચ્છતી સ્ત્રીએ પોતાનો ગૃહસંસાર મંત્રીમિસાલ ચલાવી પોતાની નિપુણતા તેમાં દાખવી ગૃહરાજ્યના રાજારૂપી પતિને ખુશ કરવો જોઇએ. પુરૂષ પોતાના ધંધારોજગારમાં અગર નોકરીચાકરીમાં ગુંથાએલો હોઇ ધન ઉપાર્જન કરી લાવે છે એ ધનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો અને ગૃહરાજ્યની અનેક ઉપાધિઓમાંથી સુખરૂપ બહાર નીકળવું તે સ્ત્રીની ફરજ છે. કુટુંબજીવનની બધી જરૂરીઆતો, અછતો, દેખરેખ અને જોઇતી ચીજોની સગવડ કરવી, બાળગોપાળને સુરક્ષિત રાખવાં, તેમનાં કેળવણી અને અભ્યાસની ચિંતા રાખવી, મૃદુ અને મીઠા શબ્દો વડે તેમની ભૂલો દુર કરવી, પતિની બધી જરૂરીઆતોનું ધ્યાન રાખી સગવડ કરવી, કુટુંબીજનોની સારવાર, સેવાચાકરી અને માન રાખવાં, નોકરો ઉપર દેખરેખ રાખવી, પૈસાટકાનો ખ્યાલ રાખવો, નિત્યના ખર્ચનો હિસાબ રાખવો, વડિલોની આજ્ઞા પાળવી, તેમની ભોજન વ્યવસ્થા કરવી, નાતજાતમાં રીત પ્રમાણે રહી કુટુંબ આબરૂ જાળવવી, કુટુંબસેવા કરવી વગેરે ગૃહમંત્રીની અનેક ફરજો છે. પુરૂષના મનોવ્યાપાર નોકરી અગર વ્યાપારમાં ધનોપાર્જન કરવામાં હોવાથી ગૃહતંત્ર ઉપર તેનો સીધો કાબુ રહેલો નથી અને રાખી શકતો, પણ

૧ शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मास्म प्रतीपं गमः ।
(शाकुन्तल)

૪ गृहिणी सचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । (रघुवंश)

4

આતુર નયને રાસ સાંભળવા બેસી રહે છે. એ રાસયુગ પાછો હવે આવે છે; રસિકાઓ ફરીથી એ રાસયુગ લાવે છે.-મૌલિક સંગીત આદર્શગૃહિણીનું એક ખાસ તરી આવતું લક્ષણ છે ઉપર્યુક્ત ગુણો બધીજ ગૃહલક્ષ્મી-ઓમાં હોવા જ જોઇએ અને જો એ ન હોય તો તે વગરની સ્ત્રી ગૃહલક્ષ્મીનું અભિધાન નજ મેળવી શકે એવો કોઇ નિયમ હોતો નથી. બધા માનવીઓની બધી શક્તિઓ સંપૂર્ણતાએ પહોંચેલી હોતી નથી અને ખીલેલી હોતી નથી. એક લક્ષણ એક મનુષ્યમા વધુ અંશે માલમ પડે તો બીજામાં બીજુ ખાસ લક્ષણ વધુ તરી આવે, સ્ત્રીઓનું પણ તેમજ સમજવું. પરન્તુ ગૃહજીવનના વ્યવસાયમાં સ્ત્રીને અનેક દરવાજાઓમાથી પસાર થવું પડે છે. ઉપરના ગુણો ગૃહજીવનના વ્યવસાયમાં ખાસ અગત્યના છે. એટલે એ ગુણવિભૂષિત સ્ત્રી ગૃહજીવન સારી રીતે નભાવી શકે છે. ઉપરના ગુણો કે શક્તિ સ્ત્રીઓમાં હોય તો સ્ત્રીપદને તેઓ અધિક ઉજાળી શકે

અત્યારસુધી તો નારીજીવનની બાહ્ય વાતો કરી; ખાસ કરીને ગૃહસ્થાશ્રમ અને તેમા સ્ત્રીનો દરજ્જો, એ વિષય પરત્વેની વાતો થઇ કુશળ ગૃહિણી ઉત્તમ ગુણોથી ગૃહસ્થાશ્રમને ઉજ્જવળ કરે પણ એની નારીજીવનની ભાવના કેવી હોવી જોઇએ તે જાણવાની ઘણી જરૂર છે. સ્ત્રીજગતમાં એ કેવો ભાગ ભજવે તેનું નિરુપણ કરવું અસ્થાને તો નજ ગણાય. પુરૂષ કરતા સ્ત્રી ઘણી કોમળ, પ્રેમાળ અને અહિંસક છે. એ બધાંમાંયે ઉત્તમ ગુણ સહનશીલતા છે અનેક દુખો પારકા માટે પોતે સહન કરે છે. કુટુંબના સુખ માટે પોતે અનેક સંકટો વેઠે છે પણ તે પોતા માટે નહીં હોતાં કુટુંબીજનો માટે હોય છે પુરાણનો ઇતિહાસ ઉઘાડીએ તો દમયંતીને પતિ પાછળ જંગલોમાં અર્ધવસ્ત્રે ભટકતી આપણે જોઇએ છીએ, તારામતીને સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્ર માટે વારાણસીની બજારોમા વેચાતી જોઇએ છીએ; સીતાને પતિ માટે વનવાસ ગ્રહણ કરતી જોઇએ છીએ. આમ સ્વાર્થને દાબી પરમાર્થ અને પરોપકારમાં તેને ફૂલ થતી આપણે જોઇએ છીએ. આર્યાવર્તની સંસ્કારી સ્ત્રીઓમાં એ ભાવના આદર્શમય છે. પરન્તુ એ સહનશીલતા સ્ત્રીને દાસી બનવા નથી પ્રેરતી. 'નવા યુગની સ્ત્રી એટલે દાસી નહીં પણ સાથી, ભાર્યા નહીં પણ સંસારનાવની સુકાની, ગૃહની અધિષ્ઠાત્રી અને સાથે ઉડનારી સહચરી *" આ ભાવના તેનામાં જાગ્રત રહે છે. સહનશીલ અધિષ્ઠાત્રી થવાના તેને કોડ છે. સનાતનકાળથી ચાલી આવતી સ્ત્રીત્વની ભાવના યુગેયુગે બદલાય છે પરંતુ તેમા રહેલી આ ભાવના તો અમર અને જાગતજ છે, અખંડ છે, અવિકારી છે; તે ગૃહિણી છે, સખી છે, દાસી છે, બધું છે, ટુકમાં આદર્શ રમણીરત્નને ડગલે સદ્‌ગુણ અને ડહાપણ પ્રવર્તે છે એના હૃદયમાં ભલાઇનો ભવ્ય મહેલ છે. જે મનુષ્યને આવી પત્ની પ્રાપ્ત હોય તેનુ જીવન અહોભાગ્ય ' જે બાલકને આવી માતા હોય તેનું જીવતર ખરેજ ધન્ય અને સુખી હોય છે !

* લીલાવતી મુન્શી.

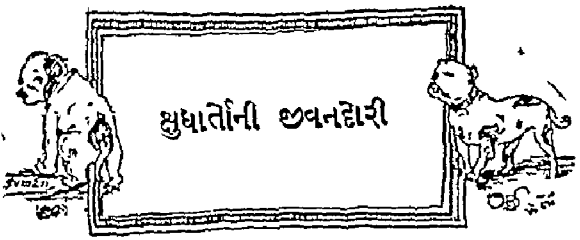

ક્ષુધાર્તોની જીવનદોરી

લેખિકા: શ્રીમતી હીરાબાળાબહેન જી રાઠોડ

સંધ્યાકાળનો સમય વીતી જવા આવ્યો છે. ભુલેશ્વરના રસ્તે ભારે ભીડ અને મરચ્છોળિયાટ જામી રહી છે. ત્યાંથી એક સ્ત્રી અને બે બાળકો ઝડપભેર ચાલ્યાં જાય છે તેમના મુખપર ચિન્તા દેખાય છે નાનો બાળક ભીડમાં ચાલતાં ચાલતાં વારંવાર પડી જાય છે. તેને ઉઠાડી તેની માતા વળી આગળ ચલાવે છે. તે બાઈના હાથમાં કંઈક બડબડો છે તેઓ ત્યાંથી નીકળી એક મોટા મકાન પાસે આવી પહોંચે છે અને તે મકાનમાં ઉપર ચઢી એક દિવાનખાનામાં જાય છે તેમને જોતાંજ ઘરની શેઠાણી તડુકી ઉઠે છે. તે શેઠાણીનું નામ વિલાસીની છે

વિલાસિની—(ક્રોધમાં)-કુમુદિની, કેમ આટલું બધું મોડું થયું ? દર્શન કરવા ગઈ તે ગઈજ ! ઘરમાં કંઈ કામકાજ જેવું છે કે નહિ ? અને વળી આ પોટલાં શાનાં લાવી છે ?

કુમુદિની (ઢમકીલા અવાજે)—મોટીબેન એ તો ખાદીના કપડા લાવી છું. (વળી ગભરાય છે તેથી અટકી જાય છે ને શેઠાણી જોયા કરે છે.) મને મોડું તો એમ થયું કે ખાદીભંડારમાં આજે ઘણીજ ભીડ હતી. હું તો જેમ તેમ કરીને નીકળી આવી છું. વળી આ મહેન્દ્ર ફરી ચાલતોજ નહોતો. આથી વાર થઈ

વિલાસિની—(મોં ચઢાવી અભિમાનથી)-વાહ ! આ બધો શોખ શા પર કરો છો ? કર્મ તો ભિખારના છે, નહિ તો વળી શું એ કરત ! પણ એ ખાદીબાદી મારા ઘરમાં નહિ ચાલે ! મને તો એ બરદાઉ જેવા કપડાં દીઠાએ ગમતાં નથી. તું એ જાણે છે છતાં એ લાવીને મારું અપમાન કરે છે !

કુમુદિની—(ગભરાઈને)-હું ? મોટી બેન, એવું શું બોલો છો ! મારે અપમાન કરવાનું કારણજ શું હોય ! તમે તો મારા અન્નદાતા છો ! તમારા આશ્રયે તો અમે જીવી રહ્યાં છીએ આ તો મારાં કપડાં ફાટી ગયાં છે અને છોકરાઓના કપડાં પણ હવે સીવડાવવાનાં થયાં છે અને બધા લોકો હવે ખાદી ખરીદે છે તેથી મેં પણ એ લીધી કારણ કે એ ટકે વધારે તેથી બે દિવસ વધારે પહેરાય. બેન મેં તો એ કારણે ખાદી લીધી છે. મારે તે વળી શા પર શોખ કરવાના હોય ! (ગળગળી થઈ જાય છે અને પાલવે આંખ લુએ છે.)

✠

કુમુદિની એક ખાનદાન અને સુખી ઘરની બાળા છે. તેના માતપિતાએ તેને ઉંચા પ્રકારની કેળવણી ઉપરાંત ગૃહકાર્યનું શિક્ષણ અને વ્યવહારિક જ્ઞાન આપ્યું છે.

તેમની જ્ઞાતિમાં વરની ઘણી અછત છે રોટી વ્યવહાર તો બીજી ઘણીએ જ્ઞાતિ સાથે થાય છે પણ બેટી વ્યવહાર તો અમુક તડમાંજ કરાય છે આથી કુમુદિનીની ઉમ્મર મોટી થવાથી તેમના માતપિતા મુંઝાયા અને પર ણાવવાની ઉતાવળમાં પડી ગયા. અને હિંદુ સમાજની રૂઢિ મુજબ વરના શિક્ષણની કે ચારિત્ર્યની તપાસ કર્યા વગરજ માત્ર ખાન-દાન ગણાતુ કુળ જોઇનેજ એક યુવક સાથે ઘણી ધામધુમથી કુમુદિનીના લગ્ન કરી નાખ્યાં. પણ જ્યારે કુમુદિનીને દુઃખ પડવા લાગ્યું ત્યારે માતપિતાની આંખો ઉઘડી કે આ તો દીકરીને બળતી હોળીમાં હોમ્યા સમુ પાપ કર્યું ! વળી જે પૈસો લગ્નની શોભા અને જ્ઞાતિ જમણોમાં ખરચી દીધો તે પૈસો જો પુત્રીના નામે વ્યાજે મૂક્યો હોત તો આજે તે બિચારીને ખપ લાગત પણ હવે વિચાર કરવો વ્યર્થ છે ! કુમુદિનીનો પતિ લાડમાં ઉછરેલો, તદ્દન અસંસ્કારી અને ચાલુ જમાનાની ફેશન તથા કુછંદમાં સપડાએલો હોવાથી વારવાર કુમુદિનીને મારપીટ કર્યા કરતો અને તે ઉપરાંત તેના દાગીના, કપડાં કે જે કોઇ કિંમતી ચીજો હાથમાં આવતી તે ચોરી જતો અને વેચીને પૈસા ઉડાવી દેતો. આથી કુમુદિનીના દુઃખનો પાર રહ્યો ન હોતો ! તે અને તેના માતપિતા વિધાતાનો દોષ કાઢી દિવસ વ્યતીત કરતા હતા ! તેટલામાં વળી ગામમાં ઇન્ફલ્યુએન્ઝાની બિમારી ખુબ જોસમાં ફાટી નીકળી તેમાં તેના માતાપિતા સ્વર્ગવાસી થયા. આથી કુમુદિની તદ્દન નિરાધાર થઇ પડી !

આવી દશામાંએ કુમુદિનીના પતિને સાન ન આવી. એક દિવસે વળી ધાંધલ કરીને પૈસા માગ્યા. એ બાપડી ક્યાંથી આપે ? તો પણ તે રાક્ષસે તેને ખૂબ મારી અને તેના ગળામાં મંગળસૂત્ર હતુ તે તથા તેના બે બાળકોના હાથમાં ઝીણી ઝીણી વીંટી હતી તે પણ ઝૂંટવીને કાઢી લીધી તથા ઘરમાંથી બધાને કાઢી મૂક્યાં ! આ વેળાએ કુમુદિનીએ બહુ આજીજી કરી કે હુ બે છોકરાંવાળી ક્યાં જાઉં ? પણ તેને દયાજ ન આવી તે બાપડી, રોતી કકળતી પોતાના બે બાળકોને લઇ એક મંદિરના ઓટલે બેઠી ! તેટલામાં ત્યાંથી તેના મસીઆઇ બનેવીની મોટર જતી હતી તે જોઇને ' માસા ' ' માસા ' એવી બૂમો પાડતા બાલકો મોટર પાછળ દોડયાં મોટર ઉભી રખાવી બાળકો તેને વળગી પડયા અને રડવા લાગ્યાં. સઘળી બીના સાંભળી તેણે કુમુદિનીને પોતાને ત્યાં લાવી રાખી આ ગૃહસ્થનુ નામ ધનસુખલાલ શેઠ છે. અનાજના મોટા વેપારી છે ને પૈસે ટકે સુખી છે તેમ મનના પણ ઉદાર છે તેમનાં પત્ની, તે કુમુદિનીના માસીની પુત્રી થાય. તેમનું નામ વિલાસિની છે. પણ તેમનામાં નામ પ્રમાણેના ગુણ છે તે પૈસે તેમજ બાળબચ્ચાંએ સુખી છે. સ્વભાવે ભોળાં છે દેશી સંસ્કૃતિ અને દેશી પહેરવેશ પ્રત્યે જન્મજન્માંતરનું, જાણે વેર ન હોય તેમ હોવાથી, પોતે અને પોતાનાં બાળકો નખથી શિખપર્યંત વિલાયતી વસ્ત્રોથી વિભુ-ષિત થઇને નવો અર્થ ઉપાડોજ કરે છે. આવાં સ્વભાવવાળા હોવાથી પોતાને ત્યાં રહેલી એક આશ્રિત વ્યક્તિને સ્વદેશી કાપડ અને તેમાં પણ વળી જાડી ખાદી લાવેલી જાણીને તેને પગથી માથા સુધી ઝાળ ચઢે છે તેથી કુમુદિની પર ગુસ્સે થઇને કહે છે.

વિલાસિની—શાખ નહિ તો વળી શું કહેવાય ! હમણાં હમણાં લોકો સાવ મૂર્ખ બનતા જાય છે. મૂર્ખાઇની પણ હદ હોય છે. અરે લગ્નવિવાહ જેવા માંગલિક પ્રસંગે પાઘડીને બદલે ધોળી ટોપી અને સેલાં,

અમર, સાડી, ઘંઘોળા અને ચુડીને બદલે ખાદીની સાડી પહેરે છે એ તે કંઈ ઠીક કહેવાય ! તેમાં વળી તુએ એ સઘળાં બાળ્યાં! પણ બધાં રખડી મરશો રખડી ! એવા શોખ કરવા આપણે ના શોભે !

કુમુદિની—ગોરીબેન ! લોકો કદાચ શોખને ખાતર એમ કરતાં હશે, પણ હું તો સમજીને જ ખાદી લાવી છું !

વિલાસિની—(વચ્ચેજ)—અરે મણ તારું કપાળ ! અરર નર્યું ગુણપાટ જેવું ખરબચડું કાપડ લાવી અને પછી કહે છે કે હું તો સમજીને લાવી છું !

કુમુદિની—ગોરીબેન મારું સાંભળો તો ખરાં ! હું તો આપણા દેશબાંધવોને મદદ કરવા અને તેમના ભલા માટે લાવી છું.

વિલાસિની (મશ્કરીમાં)—ઓહો બાપ ! આ તો નવી વાત જાણી. ખાદી પહેરનાર જ ગુણપાટ જેવા દેખાય ને અને તું ભલું કરવાનું કહે છે ! માડી શમ શમ થઈ જાય છે !

કુમુદિની—ગોરીબેન હું મશ્કરી નથી પણ સત્ય વાત કહું છું. મારું કહ્યું માનો, ગોરીબેન, તમે વર્તમાનપત્ર વાંચતાં હો તો જરૂર જાણોને કે આપણા દેશની હાલ શી સ્થિતિ છે. તે દિવસે મારા બનેવી પણ નહોતા વાત કરતા કે દેશમાં હાલ ..

વિલાસિની—(વચ્ચે અકળાઈને)—કુમુદિની, હવે બસ કર. તું અને તારા બનેવી આખો દિવસ દેશ દેશ કર્યા કરો છો પણ દેશની સ્થિતિ હું તમારા કરતાં વધારે સારી રીતે જાણું છું. હમણાં લોકો જે દેશના ભલાની વાતો કરે છે ને તેઓજ દેશને દુખી કરી નાખ્યો છે હાય હાય ! લોકોના ઘરબાર લુંટાઈ ગયાં, વેપાર રોજગાર પડી ભાંગ્યા, લોકોને દેવાળાં કાઢવા પડ્યાં, લાખોપતિઓ ભિખારી બન્યા, કહે બેન દેશ દેશ કરીને શું સાર કાઢ્યો ! અરે પહેલાં કેવો ધમધોકાર વેપાર ચાલતો હતો ! અને હવે આ તારી ખાદીએ તો મોટી મોટી મારફીરોને ઉજડ વેરાન કરી નાખી છે. આપણા વડવાઓ મૂર્ખા હતા અને હવે આજકાલના લોકો ડાહ્યા થવા નીકળ્યા છે ! દેશની ખાયમાંથી શબ શબ તેઓ શું કહે છે કે દેશબાંધવોના ભલા માટે ખાદી લાવું છું ! દેખાડને મેં કહ્યું તેનાથી વધારે શું વર્તમાનપત્રમાં લખવાનું છે ! નજરે જોઉં છું તે ખોટું છે ! હું તો

મુક્ત થવું એ સાચું

૧

ગંગા જમનાને તીર હું તો ન્હાતી રે,
ગંગા જમનાને તીર હું તો ન્હાતી
ધીરજની જળ પાતી

૨

રજનીઆકાશનાં ગીત હું તો ગાતી રે,
રજનીઆકાશનાં ગીત હું તો ગાતી
પૃથ્વીમાં મલકાતી.

૩

સંધ્યાસાગરનાં રત્ન હું તો ઝાંખું રે,
સંધ્યાસાગરનાં રત્ન હું તો ઝાંખું
ઈશ્વરનો રસ ચાખું.

૪

તારા-ફૂલડાંની માળા હું તો ગૂંથું રે,
તારા-ફૂલડાંની માળા હું તો ગૂંથુ
પર્વત શિર પર મૂકું

૫

તડકી રંગિઆને ગુંજન હું તો નાચું રે,
તડકી રંગિઆને ગુંજન હું તો નાચુ
મુક્ત થવું એ સાચું

૨-૮-૩૧   મોહિનીચન્દ્ર

નકામી આંખો ફોડવા અને વાંચીને માથું દુઃખવવા નથી માંગતી ! કુમુદિની, હું તને સાફ કહું છું અને આજે તો જવા દઉં છું પણ હવે પછી મારા ઘરમાં ખાદી કદિ લાવતી નહિ, સમજી કે ?

કૌમુદિની—મોટીબેન તમે મને પૂરૂં બોલવાજ દેતાં નથી. એકવાર તમે મારૂં પૂરૂં સાંભળી લ્યો અને પછી કહેજો કે હું કહું છું તે ખરૂં છે કે ખોટું ? તમે જે વાત કરી તેમ થવાનું કારણ કંઇ ખાદી નથી. બેન, ખાદીથી તો કેટલાએ કુટુંબો અન્ન વગર મરતાં બચ્યાં છે !

વિલાસિની—(વચ્ચેજ ખડખડાટ હસીને)—અરે હવે તારી ગાંડી ગાંડી વાતો રહેવા દે. ખાદીએજ લોકોને મારી નાખ્યા છે

કુમુદિની—મોટીબેન તમારા મનમાં જે વાત પેસી ગઇ છે તે એકજ બાજુની છે એટલે કે તમે માત્ર મોટાં મોટાં શહેરોનીજ વાતો કરો છો. પણ આખા ભારતવર્ષમાં મોટા શહેરો તો માત્ર ગણ્યાં ગાંઠયાજ છે. પણ મોટે ભાગે ગામડા છે. તે ગામડાંમાં હવે કશો હુન્નર-ઉદ્યોગ રહ્યો નથી, તેથી કરોડો લોકો કામધંધાના અભાવે કમાણી વગર ભૂખમરો વેઠે છે વળી શહેરોમાં મીલો અને કારખાનાઓમાં મશીનોથી વ્યવહાર ચાલે છે. કાપડ વણવાથી માંડી ઘાંચીની ઘાણીમાં પણ મશીનો ગોઠવાયાં છે આથી કાપડથી માંડી તેલ પીલવાના કારખાનાઓ પણ મશીનથી ચાલે છે. તેથી આપણા દેશનો જે હસ્તઉદ્યોગ હતો તે તદ્દન નાશ પામી ગયો છે ! કેટલાક લોકો ગામડાં તજી નોકરી માટે શહેરોમાં વસ્યા પણ શહેરોની લાલચમાં ફસી પડયા. આથી કમાવાને બદલે, ફેશનમાં, હોટલનાં ખાણામાં, નાટક સીનેમામાં, જુગાર અને સટ્ટામાં અને મહજ સહજમાં સોડા લેમન તથા ચા કોફીના પીણાની ટેવમાં પડી ગયા. જેથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખો, રોગો અને આપદામાં સપડાતા થઇ ગયા છે આથી એવું બન્યું કે ગૃહઉદ્યોગથી ઘરને આંગણેજ સુખશાંતિથી જે સાદું જીવન ગાળી લાંબુ આયુષ્ય ભોગવવાનું હતું તેને બદલે નોકરીયાત જીવન બન્યું અને અનેક ટેવોના ભોગ બની અલ્પજીવી થઇ ઉદ્વેગ અને અશાંતિમાં નકલી જીવન ગાળતા બની ગયા. અને તેમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ મશીનોજ છે સત્ય કહીએ તો મશીનોજ આપણા દેશનું દ્રવ્ય પરદેશ ખેંચી ગયા છે જો મશીનો બનાવવાની સત્તા આપણા હાથમાં હોત અને તે આપણા દેશમાં આપણાજ દેશી ભાઇઓ બનાવતા હોત તો આપણા દેશનેજ કમાણી થાત પણ તેમ બનતું નથી. તેથીજ આપણે પરદેશી મશીનો ખરીદી લુંટાઇ જઇએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ ગૃહઉદ્યોગને મારી નાખી ગરીબોને ભૂખે રીબાવીએ છીએ. આથીજ ગામડાંના લોકોને માટે થોડા ખરચે સાધનો મેળવીને કમાણી કરી શકાય એવો ઉપાય આજ સુધી કશો જડતોજ નહોતો. પણ તે માટે સહેલો, સસ્તો અને વળી બાળકથી માંડી વૃદ્ધ સુધી સૌ લોક ઘણીજ થોડી મહેનતે અને થોડી સમજણે કરી શકે એવો ઉપાય મહાત્મા ગાંધીજીએ શોધી કાઢયો છે.

વિલાસિની—હે એ વળી શું ?

કુમુદિની—મોટીબેન ! જે ચીજનો તમને કંટાળો છે તે રેંટીઓ

વિલાસિની—એમ કે ! સો મોટી સમજણ પાડવા બેઠી છે. આખો દિવસ ઘુરરર ઘુરરર ઘુરરર ફેરવ્યાજ કરે તો માંડ માંડ ચાર પૈસા કમાય ! જ્યારે વિલાયતી કાપડમાં મલો ભરાઇ જાય છે તેનું તને ભાન છે ?

કુમુદિની—મોટીબેન સાંભળો તો ખરાં ! જે લોકોને એક પૈસો પણ આખા મહિનામાં

દેખવા મળતો નથી તેવા બાપડાને એક દિવસમાં ચાર પૈસા હાથમાં આવી પડે તે થોડા કહેવાય ? ચાર પૈસાના અનાજમાંથી તો બે રોટલા કે પારીર ખીચડી થઇ શકે છે અને તેમને અન્ન મળે છે તે પહેલાં એ લોકો અન્ન વિના તરફડીને મરી જતા હતા. જેટલું આપણા ઘરમા રોજ એંઠવાડામાં અન્ન જાય છે તેટલુ યે જો તેમને મળે તો તેમના કેટલાએ માણસો જીવે એવી દશા આપણા ગામડાની છે. બેન તમે સુખી માણસ ગરીબોની ઝુપડીઓમાં ક્યાંથી ફરો તે જાણો ?

વિલાસિની—(કંઈ વિચાર કરતાં કરતાં) હા, તારૂં કહેવું કંઇક ખરૂં તો લાગે છે પણ તેમાં આપણે શું કરીએ ? ભોગ એમના !

કુમુદિની—મોટીબેન ! તમે તો તેમાં ઘણું કરી શકો તેમ છો ! જો મારો જ દાખલો આપુ. તમે મને ન સધરી હોત તો આજે મારા અને મારા બાળકોના શા હાલ થાત ! તમે મન પર લો તો ઘણાં કુટુંબોને જીવતદાન આપી શકો તેમ છો. તમે ખાદી પહેરો તો તમારો દાખલો લઈ બીજાઓ પહેરે. તેથી ખાદી ખપે. આથી તમે જે સદાવ્રત બાંધ્યાં છે તેના કરતાંએ વધારે પૂણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો !

વિલાસિની—(અકળાઇને) અરે શી સમજ વગરની વાતો કરે છે ! સદાવ્રતથી કેટલા જીવોનો આત્મા ઠરે છે, તેને તું પૂણ્ય નથી ગણતી અને ખાદી લેવામાં તેનાથી વધારે પૂણ્ય જુએ છે !

કુમુદીની—મોટી બેન પુણ્ય કરવામાં પણ સમય જોવો જોઇએ છે. આ ચાલુ સમયમાં હવે પૂણ્ય કરવાની રૂઢિ ફેરવવાની જરૂર પડી છે સદાવ્રતના કાર્યથી આપણા દેશને નુકશાન થયુ છે લોકોમાં આળસાઇ વધી છે. અને મહેનત કર્યા વગર હરામનુ માગી ખાવાની ટેવ પડી જાય છે. જ્યારે ખાદીના કાર્યથી લોકો કામ કરતા થાય છે આથી આળસમાં વધારો થતો નથી પણ હાથ પગ હલાવી પ્રમાણિકપણે બે પૈસા રળવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે એટલો બે બાબતનો તફાવત સદાવ્રત અને ખાદી કાર્યમાં છે. મોટી બેન, તમે લગાર ધીરજ રાખો તો સઘળું આંકડા સાથે સમજાવું.

વિલાસિની—હે બેન તારી ઇચ્છા છે તો નહિ બોલુ, તારે સમજાવવુ હોય તે સુખેથી સમજાવ. પણ અરે ચાર તો માથું એ ફરી ગયુ. અલ્યા ભાઇ જલદી કડક ચા બનાવી લાવ (ઝુમો ખાંડ છે ને ભાઇ ચા કરી આપે છે તે પીતાં પીતાં કુમુદિનીની વાતો સાંભળે છે.)

કુમુદિની—મોટી બેન તમારૂં આજે માથુ દુખે છે અને તમે કંટાળી પણ ગયાં છો તેથી વધારે ત્રાસ નહિ આપુ. માત્ર પંજાબની જ વાતો કહીશ. ત્યાંનો ૧૫ મહિનાનો એટલે ૩૦ ના સપ્ટેમ્બરથી સને ૧૯૩૧ ના ડિસેમ્બર સુધીનો રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે. તેમાં તેઓ જણાવે છે કે—પંજાબ જીલ્લામાં ૩૮૭ ગામોમાં લોકો ખાદીનું કામ કરે છે. તેમાં

૮૭૫૯૧ કાંતનારીઓને
૧૬૨૧ વણકરોને
૧૩૨ ધોબીઓને
૫૪ રંગારા અને છીપાઓ મળી
કુલ ૮૯૧૯૮ માણસોને રોજી મળી.

વિલાસિની—આહો આ તો ઘણું સારૂં થયુ !

કુમુદિની—અરે મોટીબેન સાંભળો તો ખરા એ લોકો કેટલુ કમાયાં તે ! તમે જેને ૪ પૈસાની કમાણી કહો છો પણ તેઓ ૨૫૧૩૭૮-૪-૧૧ કમાયા.

વિલાસિની—(આશ્ચર્યથી)-શું સાચી વાત ?

કુમુદિની—જુઓ બેનઃ

રૂ. ૨૦૧૫૨–૦–૦ પીંજામણના

રૂ. ૮૮૫૬૭–૦–૦ કાંતણકામના

રૂ. ૧૦૫૨૪૬–૧૩–૯ વણકરીના

રૂ. ૧૮૮૨૮–૧૫–૬ ધોલાઇમણના

રૂ. ૧૮૬૮૩–૭–૮ રંગામણી અને છીપાકામના ખરચ્યા, બેન હવે કહો કે આટલા બધા ગરીબ ગામડીઆઓને આ પ્રમાણે રોજી આપી શકાય એવો બીજો કોઇ ધંધો તમારી નજરમાં છે ? આ રીતે કેટલા બધા માણસોને આપણે જીવતદાન આપી શકીએ છીએ?

વિલાસિની—બેન તારી વાત હવે મને બરાબર સમજાય છે. હું તો અત્યાર સુધી એમ જાણતી હતી કે સદાવ્રત માંડયું છે. તેથી લોકોને જીવાડવાનું પૂણ્ય મળે છે પણ તેમાં તો મેં આળસુને ઉત્તેજન આપી પાપનુ કામ કર્યું છે. જો અત્યારે કોઇ જીવતદાન આપતું હોય તો તે ખાદીના કાર્યથીજ અપાય છે પણ બેન તે છતાંએ મારાથી તો આવા ખરબચડા અને દશશેર દશશેર વજનના કપડા નહિ પહેરાય બા !

કુમુદિની—મોટી બેન, તમારે શા માટે એવાં કપડાં પહેરવાં જોઇએ ? પ્રભુએ તમને ઘણુંએ આપ્યું છે તો ઝીણા મોંઘા કપડા પહેરોને ? જુઓ હું તમને દેખાડવા માટે એવાં કપડા પણ લાવી છું. પણ તમે શરૂઆતમાં ગુસ્સે થયાં હતાં તેથી બતાવતાં ડરતી હતી

વિલાસિની—લાવ લાવ જોઉં, કેવા છે ? (કપડાં જોઇને આશ્ચર્યથી બોલે છે) શું આ કપડાં ખાદીનાં છે ?

કુમુદિની—હા મોટીબેન ! તમે ખાદીના ભંડારમાં તો આવો ત્યા ટુવાલથી માંડી શેતરંજી ગાલીચા વગેરે તમામ ચીજો સુંદર મળે છે. આપણે બે ઘડી જોયા જ કરીએ.

વિલાસિની—બહુ સારૂં કાલે આપણે જઇશું. ચાલો હવે તારા બનેવીને આવવાનો સમય થઇ જવા આવ્યો છે. જમવાની તૈયારી કરો.

✠

બીજે દિવસે કુમુદિનીને લઇને વિલાસિની ખાદીભંડારમાં જાય છે ત્યાંથી તેણે સેંકડો રૂપિયાની વસ્તુ ખરીદી છે. શરીરના કપડાં, પથારી તકીયાની ખોળો, ચાદર, પડદા, મેજ, કોચના કાપડ શેતરંજી ગાલીચા અને હાથ લુછવાના ટુવાલ સુદ્ધાં ખાદીના વસાવી આખું ઘર ખાદીમય બનાવી દીધું છે તે જોઇ ધનસુખલાલ શેઠ રોજ કુમુદિનીને આશિષ દે છે, કે બેન ભલે તમે આવ્યાં અને મારા ઘરમાંથી વિદેશી પાપ કાઢયું !

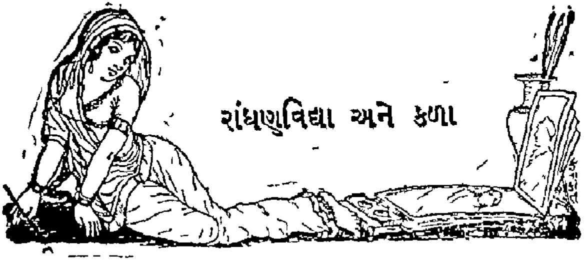

રાંધણવિદ્યા અને કળા

લેખક ડૉ. ઇન્દુલાલ સેવકલાલ દવે,
એમ. બી બી એસ.

(ગતાંકથી ચાલુ)

પ્રકરણ ૫ મું

રાંધવાની ક્રિયા

હવે આપણે એટલુ તો સમજી ગયા કે ખોરાક જેમ જલદી પચે તેમ તેનુ લોહી વધારે જલદી થાય. ખોરાક જલદી પચે તેવો બનાવવા આપણે તેને રાંધવાની જરૂર છે, એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે તો તે ક્રિયા શું છે તે આપણે વિગતવાર જાણવું જ જોઇએ કારણ તે જાણ્યાથીજ આપણે ખોરાક બરાબર રાંધી પચાવી શકીએ અને સારૂં લોહી શરીરમાં મેળવી શકીએ

રાંધવાની ક્રિયામાં જૂદા જૂદા પ્રકારનો સમાવેશ થાય છે જેમકે - શેકવુ, તળવુ વિગેરે પરંતુ દરેકમાં ધ્યેય તો એજ હોય છે કે ખોરાકની વસ્તુ પચવામાં હલકી કેમ બનાવાય.

રાંધવાના પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે —

(૧) શેકવું. (૨) તળવુ. (૩) બાફવુ (૪) ભુંજવુ. (૫) વઘારવુ (૬) શીઝવવુ (૭) આપો દેવો.

(૧) શેકવાની ક્રિયા ત્રણ રીતે થાય છે આગ ઉપર, તથા આગ ઉપર તવો અથવા પેણી મૂકી તે ઉપર અથવા તેવી પેણી ઉપર રેતી ગરમ કરી તેમાં બાવા લોકો બાટી બનાવે છે તે રોટલા ઘડી સળગતા છાણાની અંદર મૂકી દે છે. જુવાર,' બાજરી વિગેરેનાં લીલાં ડુંડાંનો પોંક પણ તાપ ઉપર શેકીને તૈયાર કરાય' છે. ગૃહસ્થી લોકો રોટલા ઘડી ચૂલા ઉપર લોઢાનો ;તવો અથવા માટીની કલેડી તપાવી તે ઉપર મૂકે છે. અને એક પછી એક બાજૂથી શેકે છે શેકાવાથી કણકમાં રહેલા પાણીની વરાળ થઇ લોટના દાણાને બાફે છે. પ્રત્યેક દાણો બફાઇને ફુલે છે એટલે હલકો બને છે જેમ રોટલી વધારે શેકાય અને પાણીનો ભાગ ઓછો થાય તેમ તે વધારે હલકી બને છે. તેથીજ તે જલદી પચી શકે છે.' જાડો રોટલો હોય તો તે ઉપર ઉપરથી કઠણ થાય છે પણ અંદર તો નરમ રહે છે જો તાપ સખત હોય તો ઉપરનું પડ જલદી શેકાઇ જાય અંદરથી કાચુ રહે છે; તે રોટલો ખાવાથી આપણે જાણીએ

છીએ. આવો રોટલો ઉપરથી તૈયાર થયેલો દેખાય પણ અંદરથી કાચો રહી પચતાં વાર લાગે છે. માટે તાપનું પ્રમાણ મુખ્યત્વે તપાસવું જોઇએ. જેમ ધીમે તાપે રસોઇ થાય છે તેમ તે વધારે સ્વાદવાળી અને પચવામાં હલકી બને છે.

ભાડભૂજા લોક ચણા, વટાણા તેમજ સોપારી વિગેરે ગરમ રેતીમાં શેકે છે.

(૨) તળવાની ક્રિયામાં ચૂલા ઉપર પેણીમાં તેલ અથવા ઘી મુકી તેને કકડાવી જે વસ્તુ તળવાની હોય તે તેમાં મૂકાય છે. પાણી જેમ ગરમ થાય અને પછી ઉકળવા માંડે ત્યારે તેમાં ૧૦૦° ડીગ્રી ગરમી હોય છે. પણ તેલી પદાર્થોને ઉકળવાની ગરમી બહુ વધારે હોય છે. કોઇની ૨૦૦° ડીગ્રી તો કોઇની ૫૦૦° ડીગ્રી. તેલ તો પ્રવાહી હોય છે પણ હિંદુસ્તાનની સાધારણ ગરમીની ઋતુમાં ચોખ્ખુ ઘી ઠરેલું રહે છે. એટલે તે વીખરાવાને અથવા પ્રવાહી બનવાને તેલ કરતાં પણ વધારે ગરમીની જરૂરીઆત ધરાવે છે. એટલે ઉકળવા માટે પણ તેલ કરતાં ઘીને વધારે ગરમીની જરૂર હોય છે. જેમ તે વધારે ને વધારે ગરમ થાય છે તેમ તે વધારે પાતળું અને હલકુ બને છે. આમ કકડતા તેલ અથવા ઘીમાં ભજીયાં અથવા એવી જ બીજી ચીજ મૂકાય સારે પ્રથમ તે ભારે હોવાને લીધે પેણીમાં તળીએ બેસી જાય છે. પછી જેમ જેમ તેલનાં ચીકણો ભજીયાંના રજકણો સાથે મળી તેને શેકીને બાફે છે તેમ તેમ ભજીયું હલકુ બનતું જાય છે. અને જ્યારે તેલની સપાટી ઉપર પુરેપુરૂ આવી જાય છે અને તરે છે ત્યારે તે ઘણું જ હલકું બનેલું હોય છે. એટલે તેલ જે પ્રવાહી હોય ગરમ થવાથી પણ હલકુ બનેલ હોય છે તેનાથી પણ આ નઠોર વસ્તુ ફુલીને, તળાઇને, અથવા રંધાઇને હલકી બની જાય છે. આવા જ ભજીયાંને સંપૂર્ણ તૈયાર થયેલાં મનાય છે. અને તેથી જ તેલમાંથી બહાર કાઢી લેવાય છે.

(૩) બાફવાની ક્રિયામાં ઉકળતા પાણીમાં વસ્તુ નાંખી તે હલકી થતાં સુધી રાખવામાં આવે છે. દાળ, ચોખા, વિગેરે ઉકળતા પાણીમાં બફાય છે. બટાકા પણ ગરમ પાણીમાં બફાય છે, પણ તે વજનમાં હલકા નહિ થતાં પોચા થાય છે. એટલે બફાયા પછી પાણીની સપાટી ઉપર આવતા નથી. કેટલાંક શાક ભાજીને બાફવાં પડે છે એટલે તેમાં જે કઠણ તત્વો હોય તેના ઉપર પાચક રસો કામ ન કરી શકે તેવાને પોચા બનાવી દેવા પડે છે કે જેથી જલદી પચે

(૪) ભુંજવાની ક્રિયા હંમેશની રસોઇમાં વપરાતી નથી. પણ કેટલીક શોખની ચીજો બનાવવામાં વપરાય છે. જેમકે લીલા ચણા, પાપડીનું ઉંધીયું, ભાયશીંગ, બીસકીટ, ઇત્યાદિ ચણા અથવા ભાયશીંગ વિગેરેને તેના ઉપરના કઠણ છોડાં સાથે શેકાય છે. એટલે શેકવાની ક્રિયા માત્ર છોડાંને થાય છે પણ તે ગરમ થવાથી છોડાં અને અંદરનો દાણો એ બે વચ્ચે જે જગા રહે છે તે બહુજ ગરમ બને છે. તે ગરમ હવાથી દાણો શેકાય છે આમ આડકતરી રીતે એટલે ગરમ હવાથી શેકાય તેને ભુંજવું કહે છે. નાનખટાઈ તથા બીસકીટ બનાવવામાં તેને જ્યાં મૂક્યાં હોય ત્યાં ચારે તરફથી બંધ કરી દઇ ઉપર નીચે તાપ કરવાથી અંદર ગરમ હવા થઇ વસ્તુ તૈયાર થાય છે. પાપડીનું ઉંધીયું કરવામાં પણ તેમજ થાય છે. માટીના માટલામાં પાપડી નાખી માટલાનું મોં સજડ બંધ કરવામાં આવે છે. પછી તે માટલું ઉંધું પાડી દઇ ચારે તરફ ઘાસ, પરાળ વિગેરેનો

તાપ કરવામાં આવે છે. જેથી માટલામાં રહેલી હવા ગરમ થઇ પાપડીમાં રહેલી ભીનાશની વરાળ થાય છે એટલે દાણો સેકાય છે, બફાય છે, તેમજ શીઝાય છે.

(૫) વઘારવાની અથવા છમકારવાની ક્રિયા હમેશની રસોઇમાં વપરાય છે. થોડું તેલ અથવા ઘી પેણીમાં ગરમ થાય તેમાં વસ્તુ નાખી હલાવવાથી તેને વઘાર્યું કહેવાય છે કેટલાક હલકા શાકભાજી જે એની મેળેજ પચી શકે એટલે કાચાં ખાઈ શકાય તેને સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આ ક્રિયાનો ઉપયોગ થાય છે મૂળા, મોગરી, કોબી, એ પ્રકારનાં શાક બફાવાથી સ્વાદમાં સારાં લાગતાં નથી. તેમજ તે જાતે પચવામાં હલકાં હોઇ તેને તળવાની એટલે ભજીયાં માફક કકડતા તેલમાં નાંખી તળાએ બેસી તૈયાર થઇ ઉપર આવે તેમ કરવા જરૂર હોતી નથી. ત્યારે માત્ર આમ જરા તેલ અથવા ઘી કકડાવી તેમાં તે નાખવાથી શાકને સ્વાદ અપાય છે. પઉંઆ અથવા મમરા એમને એમ ખવાય છે પણ તેને વઘારવાથી જે મસાલો પ્રત્યેક દાણાને ચોટી શકે નહીં તે ચોટી શકે છે એટલે સ્વાદવાળુ લાગે છે છમકારવુ એ શબ્દ અવાજસૂચક છે છમછમ બોલે તે ઉપરથી નીકળ્યો હોય એમ જણાય છે

(૬) શીજવાની ક્રિયા હમેશ વપરાય છે પણ તે માટે આવડતની જરૂર છે, તે તેની મેળે એક જુદી ક્રિયા નથી. પણ તે બીજી ક્રિયાઓનો છેલ્લો ભાગ છે ઉપરની કોઇપણ રીતથી રાંધેલી વસ્તુને જો શીજવા દેવામાં આવે નહીં તો તે રાંધેલુ અધુરું જ ગણાય સેકયા પછી રોટલીને જો તરતજ ભાંગી નાંખવામાં આવે તો અંદરની વરાળ બહાર નીકળે છે. ભજીયુ પેણીમાંથી નીકળે કે તરત ભાંગી નાંખવાથી પણ વરાળ નીકળે છે આ વરાળનો બહુ મહત્વનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. ચૂલેથી વસ્તુ નીચે ઉતર્યાં પછી અંદરની વરાળ ઠરવા દેવી એટલે તે ગરમ વરાળથી અંદરનુ પ્રત્યેક રજકણુ સીઝાઇ બફાય અને પરિપક્વ બને ખીચડી બફાઇ તૈયાર થાય પછી તેને થોડીકવાર ઢાંકી રાખવાથી બધી વરાળ દાણેદાણામાં પેસી જાય છે. એટલે સુવાળી થાય છે ભાત કરવામાં માત્ર ચોખા બફાય એટલે પુરતુ નથી પણ અંદરની વરાળ બધીજ વપરાઇ જાય તોજ તે ભાત સુવાળો, પોચો અને સ્વાદવાળો લાગે છે. તપેલીના ઢાંકણ ઉપર અંગારા મૂકવાથી શીજવાની ક્રિયા સારી રીતે ફળીભૂત થાય છે આમાં એમ બને છે કે તપેલીની અંદરની વરાળ ઢાંકણને લાગી તે જો ઠંડુ હોય તો વરાળની સેવાળ વળી જાય છે અને તેનાં ટીપાં વધતે વધતે ભારે થઇ પાછાં રાંધેલી વસ્તુમાં પડી તેને ઠંડી પાડે છે એટલે વરાળ બનતી ઓછી થઇ જાય છે તેથી તો ઢાંકણું અંગારાથી ગરમ ને ગરમ રહ્યાં કરે તો તે નીચે સેવાળ ન વળતાં વરાળજ ચાલુ રહી તે વરાળ ઢાંકણું ગરમ હોવાથી વધારે ગરમ હવાથી ભુંજવા જેવી ક્રિયા થાય છે આમ વરાળ ગરમ થતાં અને બહાર જવા રસ્તો નહીં હોવાથી ગરમ હવા માફક કામમાં લઈ શકાય છે.

કેટલીક ઉચ્ચ ન્યાતોમાં કેટલાક પદાર્થો દુધમાં બનાવે છે અથવા પાણી નાંખ્યા સીવાય બનાવે છે. આવી વખતે તે વસ્તુ બાફવા માટે થોડું દુધ અથવા તે વસ્તુમાં રહેલી ભીનાશનો ઉપયોગ કરવામાં બહુજ અક્કલથી કામ લેવાય છે ચૂલા ઉપર જે તપેલી અથવા વાસણ રાંધવા માટે મૂક્યું હોય તેના ઉપર ઢાંકણુ ઢાંકી તેમાં પાણી ભરવામાં આવે છે. આથી એમ બને છે કે વાસણની અંદરની વસ્તુ જેમ જેમ ગરમ થતી જાય તેમ તેમ તેમાંથી વરાળ બનતી

જાય. આ વરાળ ઉપર ચઢતાં ઢાંકણાને તળીએ અડકે. તે તળીયુ ઢાકણામાં પાણી ભરવાથી ઠંડું હોય છે એટલે વરાળ તેને અડકવાથી એકદમ ઠંડી પડી જાય શૈવાળ બની જાય છે. અને તેનાં ટીપાં બધાંય પાછાં નીચે રાંધવાની વસ્તુમાંજ પડે છે આમ થવાથી અસલ લીલોતરીનુંજ પાણી વપરાય છે અને બહારના પાણીની જરૂર પડતી નથી. પાણીની વરાળ, તેજ વરાળનું પાણી, તેજ પાણીની વરાળ એમ વારાફરતી થવાથી ભીનાશનો નાશ થતો નથી પણ ઉપયોગમાં બહુ સારી રીતે આવે છે. આમાં માત્ર યાદ રાખવાનું એટલુંજ છે કે ઢાંકણામાંનું પાણી થોડી થોડી વારે બદલતા રહેવું જોઈએ. કારણ તપેલી ગરમ થાય તેમ ઢાંકણુ ગરમ થાય અને તેમાંનું પાણી ગરમ થાય એટલે તે નીચેની વરાળનું સેવાળરૂપે પાણી થઈ શકે નહીં તેથીજ ઢાંકણું સતત ઠંડું રાખવા માટે તેમાં ઠંડુ પાણી વારવાર નાંખવું અને ગરમ કાઢી લેવું. આ ક્રિયામાં બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જે બુદ્ધિનો વધારે સારો ઉપયોગ કરી શકે છે તેની રસોઈ વધારે મીઠાશ અને સ્વાદવાળી નીવડે છે.

(૭) 'ફરમેન્ટેશન' અથવા આથો દેવાની ક્રિયા એ રાંધવાનું શરૂ કરવા માંડના પહેલાંની ક્રિયા છે. તે દરેક વસ્તુ માટે વપરાતી નથી. પણ અમુક જ વાનીઓ માટે વપરાય છે. જે વસ્તુને પ્રથમથી જરા હલકી એટલે ફુલે તેવી બનાવવી હોય તેને માટેજ વપરાય છે. લોટમાં સ્ટાર્ચ હોય છે તેનું રૂપાંતર સાકરમાં થાય છે અને તેમાંથી ખટાશ તથા વાયુઓ પેદા થાય છે લોટમાં ગરમ પાણી અને 'ફરમેન્ટ' બે વસ્તુ નાંખવામાં આવે છે. આપણા લોકો 'ફરમેન્ટ' તરીકે બનતાસુધી દહીં વાપરે છે. તેમાં રહેલું 'ફરમેન્ટ' લોટની અંદરના સ્ટાર્ચ ઉપર અસર કરે છે ગરમ પાણીની જરૂર એટલાજ માટે કે 'ફરમેન્ટ'ની અસર જલદી થાય કારણ તે ક્રિયા માટે અમુક ગરમીની જરૂર હોય છે ઉનાળાના દીવસોમાં ગરમ પાણીની જરૂર પડતી નથી. દુધનું દહીં બનાવવામાં જેટલી અક્કલ, હોશીયારી વાપરવી પડે તેટલી જ આથો દેવામાં રાખવી પડે છે બન્ને ક્રિયાઓ લગભગ સરખીજ છે. દહીં બનાવવામાં શીયાળો હોય તો દુધને સહેજ ગરમ પહેલેથીજ રાખવું પડે છે. તેમાં દહીં મેળવ્યા પછી ઠંડી રાત્રે દુધ ઠંડુ પડી ન જાય તેથી રૂનાં ગોદડાં વિગેરે વાસણ ઉપર ઢાકવામાં આવે છે. આથી અંદરની ગરમી અંદર જ રહે છે. અને સવાર થતામાં તો દહીં બની જાય છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું

રાંધવાની વિદ્યા અને કળા

રાંધવાની ક્રિયા અને રાંધવાની વિદ્યા અથવા કળામાં ઘણો જ તફાવત છે પહેલામાં એની મેળે અમુક રીતે સંજોગો મળ્યા એટલે રંધાય છે. પણ બીજામાં તેમ નથી. તેમાં અક્કલ, હોંશિયારી, આળસ, ચપળતા, ઉત્સુકતા તથા ખંતની ખાસ જરૂર છે. રાંધવાની કળાને આપણા લોકો કહે છે કે "તે એક જાતનું રસાયણ છે." એટલે જેને તે આવડે તેને જ સારૂં આવડી શકે છે. દરેકને તેમ આવડતુ નથી. અલબત, દુનિયામાં બધાં પ બૈરાંઓ દરરોજ રાંધે છે પણ તેમાંથી રસોઈ તો ઘણાં જ થોડાંની સારી થાય છે. સારી એટલે પરિપકવ, સુંવાળી અને સ્વાદવાળી રસોઈ થવાને માત્ર મસાલાની જ જરૂર હોતી નથી

પણ તેમાં રાંધવાની કળા વાપરવાની છે તાપની ગરમી, વાસણ ઢાંકવુ, તેને અવારનવાર હલાવવુ, તેમાં જોઈતી વસ્તુઓ ઉમેરવી, તૈયાર થયુ કે નહિ તે તપાસતાં રહેવુ. અમુક હદ સુધી તૈયાર થયેલી ગરમી વધારે ઓછી કરવી. વરાળનો ઉપયોગ કેમ કરવો, શીજવા દેવાનુ કેવી રીતે કરવુ, ચૂલેથી ઉતાર્યા પછી કેમ રાખવુ, આ અને આવી અનેક જાતની બાહોશી અને આવડતથી જ રસોઇ સારી થાય છે. તીખી તમતમી રસોઇ, તે રસોઇ નથી. મસાલાનુ પ્રમાણ તો દરેકની જાણને આભારી છે પણ રસોઇમાં મીઠાશ લાવવી તેમાં જ કળા છે કેટલાંકની શાક બનાવવાની રીત બાફવાની હોય છે.અલબત શાક–દાખલા તરીકે દુધી, બટાકા, સુરણ–બફાય એટલે શાક તૈયાર થતુ નથી આવુ રહે તેને શાક 'કચુ' રહ્યુ છે, કહેવાય છે. પણ જ્યારે બફાયા પછી શીજાય છે એટલે કે બધી વરાળ શાકના દરેક કકડામાં ઠેઠ અંદર સુધી પ્રવેશ પામી આખા રેસાને તદ્દન નરમ રૂના ગાભલા જેવુ બનાવી દે છે, ત્યારેજ તે ખરેખર તૈયાર થાય છે બાફવા માટે તાપ વધારે જોઇએ છીએ જ્યારે શીજવા માટે તાપ સખત નહીં પણ નરમ તાપ સતત જોઇએ, વાસણમાંની વરાળ નીકળી જાય નહીં, તેથી તે બરાબર બધ રાખવુ જોઇએ. અદરની વરાળ ગરમ ને ગરમ રહે તેથી ઢાંકણ ગરમ રહે તેવી તજવીજ કરવી જોઇએ એટલે ઢાંકણા ઉપર દેવતાના ચાર અગારા રાખવા જોઇએ આમ ચાર પાંચ જાતની વ્યવસ્થા કરવાથી જ શીજવાની ક્રિયા થાય છે. રસોઈ કરનારે આ ક્રિયા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે વાલ અથવા પાપડીના શીગવા બાફવામા કાંઇ કૃતિ કરવી પડતી નથી પણ તેને શીજવવામાં બધીજ અક્કલ વાપરવાની છે. અને જો તે શીજેલુ ન હોય તો પાચનક્રિયામા ખલેલ પડી પેટમાં ચુંકાય એ, વાયુ કરે છે, ઝાડો કરે છે અથવા એવુજ કાંઇ થઇ જાય છે રોટલા કરવામાં જો તેને સખત તાપ ઉપર શેકવામાં આવે તો ઉપરનુ પડ કડક થઇ જાય પણ અંદરથી તદ્દન કાચુ રહે તાપ વધારે કરવાથી ઉપરનું પડ છેવટે બળવા માંડે તોપણ અંદર તો કાચુંજ રહે ભજીયા અથવા પુરી તળવામાં તેલ અથવા ઘી વધારે ગરમ થઇ ગયુ હોય તો ઉપરનુ પડ એકદમ કડક બની જાય અદરથી પોચુ રહેશે રાંધવાની દરેક ક્રિયા માટે આમ છે આ બાબત વર્ણન કરી શીખવાડાય તેવી નથી એટલે પ્રત્યક્ષ દાખલા દલીલોથીજ અનુભવમાં દેખાડાય છે નાની કન્યાઓને રસોઇ શીખવાડતી વખતે તેમને આ પ્રમાણે શીજવાની ક્રીયા અને શીજાવવાની વિદ્યા બરાબર સમજાવવી જોઇએ. તોજ તે રસોઇ બરાબર બનાવી શકશે.

વળી રાંધવાની કળામાં અનાજને રાંધવા રસોડામાં લાવતા પહેલાં અમુક અમુક રીતે તૈયાર કરવાનુ હોય છે. જેમ કે ચાળવું, છડવુ, ધોવુ, સમારવુ, વીણવુ વિગેરે. આ બધી ઝીણી બાબતો પણ ખાસ ધ્યાન રાખ્યા સીવાય બરાબર થતી નથી. લોટમાં ફુસું રહી જાય તો રોટલી ખડબચડી થાય. દાળ–ચોખામાં કાંકરી રહી જાય તો જમતી વખતે દાંત તળે ચગદાય અને પેટમાં જાય તો રોગ કરે મેથીની અથવા તાંદળજા જેવી ભાજીને ધોવામાં ઘણી અક્કલ વાપરવાની છે કારણ તેમાં રેતી ઘણી ચોટેલી હોય છે. જો તે ધોવાઇ બરાબર સાફ ન થાય તો તે રેતી જમવા વખતે મોમાં શાક મુકતાંની સાથેજ એકદમ કમકમાટી ઉપજાવશે. બટાકા, સુરણ જેવી કડક વસ્તુના કકડા ચોડા કરવામા આવે તો તે જલદી રધાઇ શકે નહીં દુધી–તોળા–જેવી નરમ વસ્તુના કકડા બહુ

નાના બનાવ્યા હોય તો શાક તૈયાર થયે તેમા એક પણ કકડો પડશે નહીં, પણ બધુ એક રસ થઇ ગયું હશે વળી શાક વિગેરેને પેણીમાં કે તપેલીમાં મૂકયા પછી તે હલાવવામાં પણ ઘણીજ ચાલાકીની જરૂર છે રવૈયાં અથવા મસાલો ભરેલાં શાક વિગેરે કેટલાકને તબેથાથી હલાવવાથી ભાગી જાય છે. તો કડછી જેવા સાધનથી તો હલાવાયજ નહીં. પણ આવી વસ્તુ હલાવવા માટે વાસણ બે હાથે અથવા નાનુ હોય તો એક સાંડસીથી ઉચકી 'બઝલાવવુ' પડે છે એટલે આખી તપેલી એવી રીતે ઉછાળવી કે અંદરનું શાક ઉપર નીચે ગુલાંટ ખાઇ પાછું તપેલીમાંજ બરાબર પડે અને વેરાય નહીં. આમ કરવું ઘણુંજ અઘરૂં છે. અને જોખમકારક છે. વખતે ભાય ઉપર બધું પડી જાય અથવા શરીર કે લુગડાં ઉપર પડવાથી દાઝી જવાય.

રાંધવાની વિદ્યામા ખાસ ધ્યાન એ રાખવાનુ છે કે પોતાની જાતને તથા લુગડાંને બહુજ સાચવવાં જાતે દાઝવું નહીં દાઝી. જવાય તેમ બેદરકાર રહેવું નહીં. લુગડાં પહેરતાં યાદ રાખવું કે લફડ ફફડ થતાં ન હોય બૈરાંઓનાં લુગડાંના છેડા છુટા લટકતા રહેવા ન જોઇએ તે કેડ ઉપર સંભાળથી ખોસી દીધેલા જોઇએ અથવા સાડીના ઉપરના બન્ને છેડા એકમેક સાથે કેડ પાછળ ગાંઠ વાળી દેવા જોઇએ

રાંધવાની કળામાં છેવટે સૌથી જરૂરનું એ છે કે રાંધવાનાં વાસણ ચોખ્ખાં, માંજેલાં હોઇ કાટવાળાં અથવા ધૂળવાળાં હોવાં જોઇએ નહિ નહિ તો અનાજની ચોખવટ ગમે તેટલી હશે પણ અસ્વચ્છ વાસણમાં મૂકવાથી એવું એ જ થશે.

આ અને આવી ઘણી ઝીણી ઝીણી બાબતો રસોઈ કરવા વખતે ચાલાકીથી યાદ રાખી તે પ્રમાણે અનુસરવાથી રસોઇ સારી બનાવી શકાય છે.

(અપૂર્ણ)

સ્વીકારસ્તુ—

(૧) વીરાંગના અને વિધવા : અંક ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯; (૨) આયુર્વેદ રહસ્યાર્ક અંક ૮ અને ૯; (૩) યુવક : ઓકટોબર : તંત્રીઓ : શ્રી ચુનીલાલ પુ શાહ, વગેરે. (૪) સદા બહાર અંક ૨ જો : તંત્રી : સર્ફ, પેટલાદ (૫) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ : અંક ૭ થી ૧૨; (૬) નામદર જગત : ઓકટોબર : તંત્રી . શ્રી જેઠાલાલ ના દવે. (૭) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન : સપ્ટેમ્બર, ઓકટોબર : તંત્રી : શ્રી દુર્લભરાય છો અમલરિયા; (૮) હિન્દુઃ અંક ૧૦, ૧૧; (૯) ક્ષત્રિયમિત્ર · આશ્વિન : તંત્રી : ધીરસિંહ વ્હેરાભાઇ ગોહિલ; (૧૦) જ્યોતિ : આશ્વિન · તંત્રીઓ : સુરેશ વકીલ, તનસુખ ભરથટ, (૧૧) કોકિલ અંક ૬. તંત્રીઃ મોહનલાલ ધામી; (૧૨) પ્રબોધ પત્રિકા : અંક ૨ થી ૫ (૧૩) શ્રી કપડવંજ દશા પોરવાડ યુવક મંડળ તરફથી કેલેન્ડર, (૧૪) ભાવનગર લોહાણા વિદ્યાર્થી ભવનનો ૧૯૮૬–૮૭નો રિપોર્ટ (૧૫) ગ્રામ જીવન સહકાર્ય અને ખેતી : ઓકટોબર, વડોદરા (૧૬) કલામંદિર અંક ૧ લો, તંત્રી : ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, (૧૭) સમાજ સ્વાસ્થ્ય : વર્ષ ૨જુ, ૧ લો અંકઃ અધિપતિ : ૨ ધિ. દવે, મુંબાઇ, ૪ (૧૮) સમાજસેવા : તંત્રી : ખેડુત દામજી ભટ્ટ, હિંદ સમાજ સેવામંદિર, પીઠડ, પો. સતીપુર

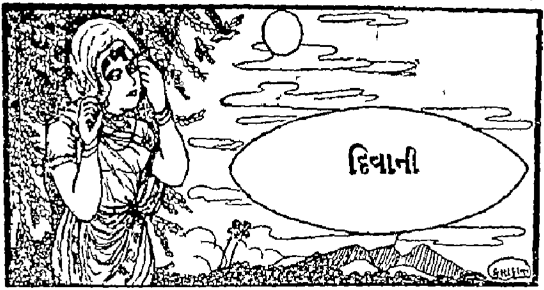

[એક કરૂણાજનક સામાજીક નવલિકા]

લેખક શ્રી ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

વિમલપૂરમાં સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ સારી નામનાવાળુ હતુ. તેની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મી સહિત તે એક નાનકડા ઘરમાં રહેતો હતો. તેની સંપત્તિ, તેનો ભલો અને કામગરો સ્વભાવ, એજ હતી જે વડે વૈભવવિલાસ ભોગવી શકાય છે અને જે વડે દુનીઆમાં એક માણસ બીજા માણસ કરતાં સરસાઇ ભોગવે છે તે આર્થિક સંપત્તિ તેની પાસે ન હતી સૂર્યપ્રસાદનુ વય આશરે ૫૦ વર્ષનું હતુ શાન્તાનું વય ૩૫ વર્ષનું હતું અને લક્ષ્મી ૧૬ વર્ષ થઇ હતી. ૫૦ વર્ષનુ આયુષ્ય ગાળવા છતાં સૂર્યપ્રસાદ પૈસો એકઠો કરી શક્યો ન હતો માત્ર તેની પ્રતિષ્ઠા તેના સુંદર સ્વભાવને લીધે હતી રંક કે શ્રીમંત સૌ કોઇનાં કામ લગીરે આનાકાની વિના તે કરી છૂટતો.

અનેક વર્ષથી વિમલપૂર નજદીકના શ્રીનગરના જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદના પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર સાથે લક્ષ્મીનુ વાગ્દાન થયેલુ હતું. એક સારા ચોઘડીઆમાં લક્ષ્મીપ્રસાદે સૂર્યપ્રસાદના સ્વભાવથી પ્રસન્ન થઇ પોતાની મેળે જ આ વાગ્દાન નક્કી કર્યું હતુ; પરન્તુ લગ્ન તત્કાળ કર્યાં નહતાં. લક્ષ્મી ૧૫ વર્ષની થઇ ત્યારે સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારને વિનતિ કરી કે " હવે લગ્ન કરી નાંખો. " જમીનદારે કહ્યુઃ " થાય છે, હજી તો મારો સરસ્વતી ભણે છે, ભણી રહેશે તે પછી લગ્ન કરીશુ."

સરસ્વતીચંદ્ર તે વખતે બી. એ. ની પરીક્ષામાં પસાર થઇ એલએલ. બી. નો અભ્યાસ કરતો હતો. અત્યારે તે સીનીયર એલએલ. બી. ના વર્ગમાં હતો.

સૂર્યપ્રસાદને મંદવાડ આવ્યો. પોતાનો દેહ હવે રહેશે કે કેમ તેની તેને ચિંતા થઇ. ' દેહ પડતા પહેલાં પુત્રીને સાસરે ગયેલી જોઉં તો ભાગ્યશાળી ' એમ ધારીને તેણે જમીનદારને એકવાર ફરીથી કહેવરાવ્યું કે " હવે તો લગ્ન કરી નાંખો " તે આશ્ચર્યચકિત થાય એવો રૂઆબી ભરેલો જવાબ આપ્યો કે " એમાં મારી મુનસફી પ્રમાણે જ તમારે વર્તવું જોઇએ. ઉતાવળ હોય તો બીજે ઠેકાણે તમારી છોકરીને પરણાવી દો. "

કદીપે 'મરતાને મેર' નહીં કહેનારો સૂર્યપ્રસાદ શાન્ત રહ્યો જમીનદારનો ઉપર્યુક્ત

ઉત્તર આવ્યા પછી આઠેક દિવસના અરસામા તેણે સાંભળ્યું કે જમીનદારના પુત્રને કોઈ બીજે સ્થળે પરણાવવાની તજવીજ ચાલે છે. લક્ષ્મીપ્રસાદના જેવાજ એક બીજા શ્રીમંતની પુત્રી સાથે તેનું લગ્ન થશે, એવી વાત બહાર આવી.

પાડોશીઓ સાથેની વાતચીતમાં શાન્તાએ પ્રશ્ન કર્યો· "શુ આવુ થઇ શકે ? વાગ્દાન શું લગ્ન બરાબર ન ગણાય ? "

પાડોશીઓએ જવાબ આપ્યો " શ્રીમતો ચાહે તેમ કરી શકે છે પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં ચાલુ ચીલાથી જુદો અને ઢગ વગરનો ચીલો પાડવામાં શ્રીમતો જ પહેલ કરે છે "

શાન્તાએ પૂછ્યુ " કોઇ ગરીબ આવી રીતે વગર કારણે વાગ્દાન તોડી બીજે સ્થળે લગ્ન કરી શકે કે ? "

તેને જવાબ મળ્યોઃ " તો તો તે જ્ઞાતિ–બહારજ મૂકાય. ગરીબોથી જ્ઞાતિની કોઇ રૂઢિ તોડી શકાય નહીં "

એક પખવાડીઉં વધુ વહી ગયું સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારના પુત્રના લગ્નની તૈયારીઓ તડામાર ચાલતી હોવાનુ સાંભળ્યું. મહા માઠો તે જમીનદારને ત્યાં ગયો તે એક આખો દિવસ અને રાત જમીનદારને ત્યા રહ્યો પણ તેની સાથે કે તેમની પત્ની સાથે તેને મુદ્દલે વાતચીત થઇ નહીં. જમીનદાર સાહેબ ઘરમાં હોય ત્યારે પુષ્કળ માણસોથી વીંટાયલા અને રોફ બધ તથા ખુણી બધ વાતો કરતા જ જણાયા. બીજા કોઇ અગત્યના વિષયમા તેઓ શ્રીમાન્ વાતો કરતા હોય ત્યારે આ ગરીબ માણસથી અધવચ્ચે પોતાની વાતનો ઉલ્લેખ શી રીતે કરી શકાય ? કોઇ ઘડીએ જમીનદાર ઘરમાંજ ન હોય અને તેમની પત્ની સાથે વાત કરવા સૂર્યપ્રસાદ ઇચ્છા કરતો ત્યારે તેઓ શ્રીમતી નોકર–ચાકરો પર ગુસ્સે થયેલા હોય અને તેમનો સ્વભાવ બરખેલાઇ ગયેલો માલુમ પડે ! આવી ક્ષણે પોતાની નાજુક વાત શી રીતે છેડી શકાય ?

સૂર્યપ્રસાદ ૨૪ કલાક જમીનદારને ત્યાં રહ્યો પણ કન્યા સબંધીની વાતનો એક હરફ પણ બિચારાથી બોલી શકાયો નહીં. જેમ ભક્તરાજ સુદામો ભગવાન્ કૃષ્ણચંદ્રને ત્યાંથી વ્હીલે મ્હોંયે પાછો ફર્યો હતો તેમ સૂર્યપ્રસાદ, જમીનદારને ત્યાંથી કહીયે મુદ્દામની વાતચીત વિના પાછો ફર્યો. પણ એ દરમ્યાન નોકરોદ્વારા તેણે એટલું તો જાણ્યું કે લગ્ન બીજા એક શ્રીમત કુટુંબમાં અવશ્ય થનાર છે અને તેને આઠેક દિવસ બાકી છે.

" જેવી શ્રીહરિની મરજી " એમ કહી, સૂર્યપ્રસાદ વિમલપૂરમા પાછો આવ્યો.

અચાનક વિમલપૂરમાં ઇન્ફ્લુએન્ઝા ફાટી નીકળ્યો ઘેરેઘેર માંદાઓ વધી ગયા. એ ચેપી રોગે ઘણાનાં જીવ લેવા માંડયા. ગામના યુવકોએ સેવા–સમિતિ સ્થાપી એ સમિતિદ્વારા માંદાઓની માવજત, ઔષધ–દાન વગેરે કાર્ય થવા લાગ્યાં. બહારગામના યુવકો પણ આ સેવા–સમિતિમાં ભળ્યા અને માત્ર વિમલપૂર જ નહિ પણ બીજાં જે ગામોમાં આ ચેપી રોગ પ્રસરી રહ્યો તેમાં તેઓએ સેવા–કાર્ય પરસ્પર સહકારથી આરંભ્યું.

શ્રીવદન નામનો બહારગામનો એક યુવક આ સેવા–કાર્યમા ખૂબ ઝલકી ઉઠયો. રાતદિન તનતોડ પ્રયાસ કરીને તે દર્દીઓ આગળ ખડે પગે ઉભો રહેવા મંડયો. એ હમેશાં દર્દીઓ સાથે હસી હસીને વાત કરતો. પ્રેમળ હૃદયે તે ઔષધ દેતો; દર્દીને ઉઠવા–બેસવામાં સાવધતાથી સહાય કરતો, દર્દીનાં ઓઢવા–પાથરવાનાં ચાદર–બિછાનાં સાફસુફ રાખીને દર્દીને જરાકે તકલીફ પડે નહિ એ વિષે કાળજી રાખવા લાગ્યો

સૂર્યપ્રસાદ ઇન્ફલુએન્ઝાથી પટકાઇ પડયો.

વિમલપૂરની સેવા-સમિતિના સભાસદો તેની સેવામાં હાજર થઈ ગયા આમાં શ્રીવદન પણ હતો. સૂર્યપ્રસાદની ચિકિત્સા કરતાં ડાક્ટરને એમ માલુમ પડ્યું કે-અત્યંત કાતિલ સ્વરૂપમાં તેને ઇન્ફ્લુએન્ઝા લાગુ પડ્યો છે, જેથી તેની સારવાર ખૂબ કાળજીથી નહીં થાય તો તે બચવા પામશે નહીં.

જ્યારે આ વાત શાન્તા અને લક્ષ્મીએ જાણી ત્યારે તેમણે અપાર રુદન કરી મૂક્યું. શ્રીવદન એક બાહોશ યુવક હતો બીજા સ્વયંસેવકો કરતાં તેણે સૂર્યપ્રસાદની પાસે હાજર રહીને ધ્યાનપૂર્વક સુશ્રૂષા કરવામાં અને તે સાથે સાથે તેનાં કુટુંબીઓને ખૂબ આશ્વાસન અને ધીરજ આપવા માંડ્યાં. એની સુશ્રૂષાની ધગશ, એની આશ્વાસન આપવાની મીઠી અને માયાળુ રીત તથા એનાં ડાહ્યાં ડમરાં નિર્દોષ વેણ સાંભળીને લક્ષ્મીની માતાને ધીરજ આવી આવી. એક પારકો યુવક આટલી બધી શાન્તિથી કેવળ ભૂતદયાની વૃત્તિને લીધે સેવા કરી રહ્યો છે, તો શું સંબંધીજન તરીકે પોતાની એ ફરજ નથી કે, પોતે ધીરજ ધારણ કરી સેવા-પ્રવૃત્ત બને?

એ પરજાયો શ્રીવદન, શાન્તા અને લક્ષ્મીના હૃદયમાં વસી ગયો. શાન્તાને એમ લાગ્યું કે-મારે આવો પુત્ર હોય તો કેવું સારું! લક્ષ્મી પોતાના ભાગ્યને દોષ દેવા લાગી કે-આવો ભાવનાશાલી સેવાપ્રિય પતિ મને કેમ ન મળ્યો?

અઢાર દિવસને અંતે સૂર્યપ્રસાદ ભયમુક્ત જાહેર થયો અને તેની આ સુસ્થિતિ કેવલ સેવા સમિતિની સારવારને આભારી હતી. પણ તેમાંયે ખરો યશ જે સ્વયંસેવક સૂર્યપ્રસાદની સેવામાં રાતદિન ખડે પગે હાજર રહેતો હતો તેને હતો. એ કોણ? એ શ્રીવદન હતો.

સૂર્યપ્રસાદે માંદગીના બિછાનામાંથી શ્રીવદનને પોતાની પાસે બોલાવવા અને ધન્યવાદ આપવા માગ્યો. ત્યાં એટલાં સગાંઓમાં તે જોવામાં આવ્યો નહીં. તે બીજે ક્યાંક સેવા માટે દોડી ગયો હશે એમ માની મેળામાં આવ્યું. સૂર્યપ્રસાદ અને તેની પત્ની

કેસરીનાં બાળ

કુમળાં, પણ કેસરીનાં બાળ:
ગળથુથીને ઘુંટડે ઘુંટી ઘોળી પીધા કાળ—
    હાં રે ઘોળી પીધા કાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

ફૂલડાં પણ વજ્રથી કરાળ
નાની નાની પદ પગલી હોયે સાવજશૂરી ફાળ,
    હાં રે સાવજશૂરી ફાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

બટુકો પણ પ્રતાપમાં વિશાળ.
નાનકડા વીર વામનજીએ ચાંપ્યો બલિ પાતાળ,
    હાં રે ચાંપ્યો બલિ પાતાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

તણખા, પણ તેજકેરી જ્વાળ:
વેંતડી સરખી વિજળડી તો ફોડે ડુંગરમાળ,
    હાં રે ફોડે ડુંગરમાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

'ન્હાના' કહી રહેશો નહિ આળ:
નાનાં નાનાં રસબીજ ફૂટી ફોરે ફૂલન ફાલ,
    હાં રે ફોરે ફૂલન ફાલ—અમે કેસરીનાં બાળ

'નાનાં' પણ પંખીશાં પ્રેમાળ
દેવને દુર્લભ દેહ અમારો, ન વસી કશી જ જાળ,
    હાં રે જગની ના જ જાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

[તૈયાર થતા 'વીરપૂજા' નામના નાટકમાંથી]

કેશવ હ. શેઠ

શાન્તાએ તેની ગેરહાજરીમાં તેની ખૂબ પ્રશંસા કરી.

બે ત્રણ દિવસ વહી ગયા પણ શ્રીવદન સૂર્યપ્રસાદને ત્યાં આવ્યો નહીં અને તેને બદલે બીજો એક સ્વયંસેવક આવવા મંડયો.

" એ સુંદર યુવક ક્યાં છે ? કેમ હમણાં આવતો નથી ? " સૂર્યપ્રસાદે પૂછયું.

નવા સ્વયસેવકે ગદ્‌ગદ કંઠે જવાબ દીધો: " તમને ખબર નથી ? એ બિચારો પોતે જ ઇન્ફલ્યુએંઝાથી પટકાઇ પડયો છે ! "

" ક્યારનો ! "

" ત્રણ દિવસથી. "

સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ આ સમાચાર જાણી અત્યંત ખિન્ન થયું. દરરોજ સૂર્યપ્રસાદ બિછાનામાં પડયો પડયો શ્રીવદનની તબિયતના સમાચાર પૂછતો રહેતો. આઠ દિન પછી તેને ખબર મળી કે તેનો મંદવાડ ગંભીર છે. પોતે કંઈક સાજો થયા બાદ જરાક હરી ફરી શકતો તેથી તેણે નિશ્ચય જાહેર કર્યો કે–" હું એને જોવા જઇશ " સ્વયસેવકે તેને તેમ કરવા ના પાડી. ડાક્ટરે પણ ના પાડી પરંતુ સૂર્યપ્રસાદની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મીએ તેના નિશ્ચયને પીઠબળ આપીને શ્રીવદનને જોવા જવાની આપણી ફરજ છે, એમ કહ્યું.

ડાક્ટર અને સ્વયસેવકની મરજીથી ઉપરવટ થઇને ડોસો, પુત્રી–પત્ની સહિત ઇન્ફ્લ્યુએંઝા–હૉસ્પિટલ તરફ જવા ઉપડયો.

તેઓ જેવાં હૉસ્પિટલના દરવાજામાં પેઠાં કે, તેમાંથી એક શબને બહાર લઇ જવામાં આવતું જોયું. ડોસો, એ જોઇને આશ્ચર્ય ચકિત થયો કે, એ શબની સ્મશાન–યાત્રામાં શ્રીનગરનો જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પણ હતો અને પોતાના પુત્રના નામનો વિલાપ કરતો જતો હતો.

" શું એ જમીનદારના પુત્ર મરણ પામ્યા છે ! " સૂર્યપ્રસાદે પૂછયું.

" ના, અમારી સમિતિના બાહોશ સ્વયંસેવક શ્રીવદન ગુજરી ગયા છે ! " સ્વયસેવકે જવાબ દીધો.

" પણ જમીનદાર તો પોતાના પુત્ર માટે વિલાપ કરે છે ! "

સ્વયસેવક આ સંબધમાં કાંઇ ઉત્તર દઇ શકયો નહીં સૂર્યપ્રસાદ દોડતો દોડતો ડાઘુઓના ટોળામાં ઘુસ્યો અને સેવા–સમિતિના મંત્રી જયસુખલાલને પૂછવા લાગ્યો: " શું મરણ પામનાર જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર હતો ! "

જયસુખલાલે ખુલાસો કર્યો: " મરણ પામનાર શ્રીવદન એજ જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર ! લાખોમાં એક અણમોલ રત્ન રૂપ એ યુવક—"

હજી તો તે વધારે કાંઇ બોલે ત્યાં ડોસો જમીન પર ગબડી પડયો. બે–ચાર સ્વયસેવકો તેની તપાસમાં રોકાઇ રહ્યા. એના હૃદયપર હાથ મૂકતા ધબકારા બંધ પડેલા જણાયા. નાડી તપાસતા તે પણ બંધ પડેલી જણાઇ !

જ્યારે સૂર્યપ્રસાદનું હૃદય બધ પડવાથી મૃત્યુ થયાની જાણ તેના કુટુંબને થઇ ત્યારે મા–દીકરીએ ખૂબ આક્રંદ કરી મૂક્યું. પણ એ આક્રંદ અને કલ્પાંતમાંથી નહીં ધારેલી આપત્તિ ટપકી પડી !

લક્ષ્મી એક પળે રોવા અને કલ્પાંત કરવા લાગી, તો બીજી પળે ખૂબ હસવા લાગી ત્રીજી પળે ગમે તેમ બોલવા લાગી તો ઘડીકમાં મૂંગી માફક ઉભી રહી એકીટરે શૂન્ય–દષ્ટિએ જોવા લાગી. એનાં ચિહ્ન ઉપરથી સૌએ એનું મગજ ખસી ગયેલ માન્યું.

વસ્તુતઃ એમજ હતું. વિક્રમપુરમાં " શ્રીવદન " " શ્રીવદન " એ શબ્દો બોલતી આજ પણ એક દિવાની ફરી રહેલી છે અને તેને સમજાવવા ખૂબ કોશિશ કરવા છતાંયે તેનું દિવાનાપણું જતું નથી !

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીના 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૮

પોલીસ સ્ટેશનની કચેરીમાં, એ સમયે એક મોટા ટેબલની સામે ચાર માણસો બેઠા હતા એક દારોગો હતો. તે સહેજ ગોરો, શોખિન હતો અને તેની મોટી મોટી આંખોમાં કોમળતાની ઝલક હતી તેની બાજુમાં નાયબ દારોગો હતો તે શિખ હતો, ઘણો જ હસમુખો અને મજીવતાની મૂર્તિ જેવો હતો. વળી તે ઘઉંવર્ણો સુડોળ અને સુગઠિત શરીરવાળો હતો. તેના માથા પર વાળ હતા હાથમાં કડાં હતાં, પરંતુ હાથો સાથે સિમારની દોસ્તી તેણે રાખી ન હતી. ટેબલની બીજી બાજુ ઇન્સ્પેક્ટર અને ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ બેઠા હતા. ઇન્સ્પેક્ટર આધેડ વયનો સહેજ શામળો, લાંબો માણસ હતો તેની આંખો કોડી જેવી હતી, ગાલ ફૂલેલા હતા અને કદ ઠીંગણું હતું. ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ લાંબો, ઉગતો જુવાન હતો, ઘણોજ વિચારશીલ તેમજ અલ્પભાષી હતો. તેનું લાંબુ નાક અને ઊંચું મસ્તક તેની કુલીનતાની સાક્ષીરૂપ હતાં

ડેપ્યુટીએ સીગારનો એક દમ લઇને કહ્યું "બહારના સાક્ષીઓથી કામ નહિ ચાલી શકે. એમનામાંથીજ કોઇને એપ્રૂવર બનાવવો જોઇશે એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી"

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગા તરફ જોઇને કહ્યું: "અમે લોકોએ કોઇ બાબત બાકી રાખી નથી, એ ખાત્રીપૂર્વક કહું છું. દરેક પ્રકારની લાલચ આપીને થાકી ગયા સર્વેએ એવી પાકી ગાંઠ બાંધી રાખી છે કે તે કોઇ છોડી શકતું નથી. અમે બહારના સાક્ષીઓને પણ અજમાવી જોયા, પરંતુ બધા કાન પર હાથ મૂકે છે."

ડેપ્યુટી "પેલા મારવાડીને ફરી અજમાવવો જોઇએ તેના બાપને બોલાવીને ખૂબ ધમકાવો કદાચ તેનો કાંઇ ફાયદો પડે"

ઇન્સ્પેક્ટર "ખરેખર કહું છું. આજ સવારથી અમે લોક એજ કરી રહ્યા છે. બિચારો બાપ છોકરાને પગે પડ્યો પરંતુ છોકરો કોઇપણ રીતે રાજી થતો નથી"

થોડીવાર સુધી ચારે જણ વિચારમગ્ન બેઠા રહ્યા. અંતે ડેપ્યુટીએ નિરાશાના ભાવથી કહ્યું "મુકદ્દમો નહિ ચાલી શકે. નકામી બદનામી થઇ!"

ઇન્સ્પેક્ટર "એક કરાવની વધુ મુદત લો કદાચ કોઇ તૂટી જાય"

આવો નિશ્ચય કરીને બન્ને માણસો ત્યાંથી રવાના થયાં નાયબ દારોગો પણ તેમની સાથે ચાલી ગયો. દારોગાજીએ હુક્કો મંગાવ્યો એટલે એક મુસલમાન સિપાઇએ

આવીને કહ્યું: "દારોગાજી, લાવો કાંઇ ઇનામ અપાવો. એક ઇસમને આજે સવારે ગિરફ્તાર કર્યો છે. અલાહાબાદનો રહેવાવાળો છે, અને તેનું નામ રમાનાથ છે. પહેલા તો નામ અને રહેઠાણું બન્ને ખોટાં જણાવ્યાં હતાં પેલો દેવીદીન ખટિક છેને તેને ત્યાં રહેતો હતો. જરા ધમકી આપશો તો બધુંયે કહી દેશે. "

દારોગો " દેવીદીન તો પેલો જ ને જેના બે છોકરા—"

સિપાહી: " જી હા, એજ. "

એટલામાં રમાનાથને પણ દારોગા સામે હાજર કરવામાં આવ્યો દારોગાએ તેને માથાથી પગ સુધી નિહાળી લીધો. કેમ જાણે તેનો ચહેરો મેળવી રહ્યો ન હોય ! પછી કઠોર દૃષ્ટિએ જોઇને બોલ્યો: " ઠીક, આ અલાહાબાદનો રમાનાથ છે કેમ; સારું થયું ભાઇ ! ૭ મહિનાથી તમારી તપાસ કરી રહ્યો હતો. ચહેરો પણ કેવો સાફ છે કે આંધળો પણ ઓળખી કાઢે અહીં ક્યારના આવ્યા છો ? "

કોન્સ્ટેબલે રમાનાથને સલાહ આપી " બધું સાચેસાચું કહી દેશો તો તારા પર કોઇ જાતની સખ્તાઇ કરવામાં નહિ આવે "

રમાનાથે આનંદિત બનવાની ચેષ્ટા કરીને કહ્યું: " હવે તો તમારા હાથમાં છું; રહેમ કરો કે જાસ્તી કરો. અલાહાબાદની મ્યુનિસિપાલીટીમાં નોકર હતો સુભાગ્ય કહો કે કમભાગ્ય કહો, જકાતના ચારસો રૂપીયા મારાથી ખર્ચાઇ ગયા. વખતસર મારાથી રૂપિયા જમા ન થઇ શકયા. શરમનો માર્યો ઘરના માણસોને પણ કાંઇ કહી ન શકયો. નહિ તો એટલા રૂપીયાની ગોઠવણ થવી કાંઇ મુશ્કેલ ન હતી. જ્યારે કાંઇ ન ચાલ્યુ ત્યારે ત્યાંથી ભાગી અહીં આવ્યો છું: આ વાતમાં એક શબ્દ પણ ખોટો નથી. "

દારોગાએ ગંભીર ભાવથી કહ્યું. " મામલો કાંઇક ભારી છે. કેમ કાંઇ શરાબની લત પડી હતી કે શું ? "

" મેં કદી શરાબ જો મોએ લગાડયો હોય તો તમે કહો તેવા સોગંદ ખાઉં ! "

કોન્સ્ટેબલે મજાક કરતાં કહ્યું: " અહો-બ્બતના બજારમાં લૂંટાઇ ગયા હશો ! "

રમાનાથે પણ મંદ હસીને કહ્યું: " મારા જેવા કડકાબાલુસની ત્યાં જવાની શી ગુંજાશ ? "

દારોગો. " તો શું જુગાર રમી નાખ્યો કે બીબીને માટે ઘરેણાં કરાવી નાખ્યાં ? "

રમાનાથ ચોંકી ગયો. તેના મુખ ઉપર ગુન્હાની સ્પષ્ટ છાપ પડી ગઇ

દારોગો " ઠીક વાત છે. તમને અહીં પણ મોટાં મોટાં ઘરેણાં મળી જશે "

એકાએક બુઢ્ઢો દેવીદીન આવીને ખડો થઇ ગયો.

દારોગાએ કઠોર સ્વરે કહ્યું: " કેમ, શું કામ છે ? "

દેવીદીન " હજૂરને સલામ કરવા આવ્યો છુ. આ બિચારા પર દયાની નજર રાખજો, હજૂર. ઘણો સિધા માણસ છે. "

દારોગો: " સરકારી આરોપીને ઘરમાં છૂપાવે છે અને વળી તેની સિફારશ કરવા આવે છે. "

દેવીદીન " હુ શી સિફારશ કરવાનો હતો, હજૂર ! હું તો બે બદામનો માણસ !

દારોગો. " જાણે છે, એના પર વોરંટ છે, સરકારી રૂપીયા હજમ કરી ગયો છે. "

દેવીદીન " હજૂર, માણસથી ભૂલ ચૂક થઇ જાય વળી જુવાનીની વય છે, ખરચાઇ ગયા હશે "

એટલું કહેતાં દેવીદીને કમરની આંટીમાંથી પાંચ ગીનીઓ કાઢી ટેબલ પર મૂકી દીધી.

દારોગાએ તડપી જઈને કહ્યું. " આ શું છે ? "

દેવીદીન " કાંઈ નથી, હજૂર આપને પાન ગુલાબ માટે. "

દારોગો " લાંચ આપવા માગે છે, કેમ ? બચ્ચા, લાંચ આપનો આરોપ મૂકીશ ! "

દેવીદીનઃ " મૂકજો સરકાર ! ઘરવાળી લાકડાં કહેનની ફિકરમાંથી બચી જશે. ત્યાં બેઠો બેઠો આપને દુવા દઈશ. "

દારોગો " જો આને છોડાવવો હોય તો પચાસ ગીનીઓ લઈ આવ. જાણે છે, એની ગિરફતારી માટે પાંચસો રૂપીઆનું ઇનામ છે."

દેવીદીન " આપ લોકને એટલું ઇનામ શી વિસાતમાં ? આ તો ગરીબ પરદેશી માણસ છે જ્યાંસુધી જીવશે ત્યાંસુધી આપને યાદ કરશે. "

દારોગો " બકબક ન કર અહીં કાંઈ પુણ્ય મેળવવા આવ્યો નથી. "

દેવીદીન " બહુ તંગ છું હજૂર ! દુકાન તો નામનીજ છે "

કોન્સ્ટેબલ " ભૂકી પાસે માગી લાવ "

દેવીદીન " કમાવાવાળો તો હુંજ છું ને ભાઈ ! છોકરાની સ્થિતિ તો જાણો છો ને ! પેટે પાટા બાંધીને થોડાક રૂપીઆ જમા કરી રાખ્યા હતા, એટલે હાલમાંજ સાત ધામની યાત્રા કરીને ચાલી આવું છું. હવે તો ખરેખર તંગ થઈ ગયો છું "

દારોગો " તો તારી ગીનીઓ ઉઠાવી લે આને બહાર કાઢી મૂકો ! "

દેવીદીન " આપનો હુકમ છે તો લઈ જાઉં છું. ધક્કો શા માટે મરાવો છો ? "

દારોગો (કોન્સ્ટેબલને) " આને કાચી જેલમાં રાખો. મુનશીને કહો કે એનું ધ્યાન રાખી લે "

દેવીદીનના હોઠ આવેશથી કંપી રહ્યા હતા. તેના ચહેરા પર, રમાનાથે અગાઉ કદિ ન જોયલી વ્યગ્રતા છવાઈ હતી. જેમ જાણે કોઈ ચકલી પોતાના ઘોંસલામાં કાગડાને ઘુસતો જોઈને વિહ્વળ થઈ ગઈ ન હોય ! એક મિનિટ સુધી તે થાણાના દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો. પછી પાછો ફર્યો અને એક સિપાઈને કાંઈક કહી સડક તરફ સરકી ગયો. પરંતુ એકજ પળમાં પાછા ફરીને તેણે દારોગાને કહ્યું " હજૂર, બે કલાકની મુદત નહિ આપો ! "

રમાનાથ હજી ત્યાંજ ઉભો હતો. આ મમતા જોઈને તે રડી પડયો. તે બોલ્યો " દાદા, હવે તમે હેરાન ન થાવ. મારા ભાગ્યમાં જે કાંઈ લખ્યું હોય તે થવા દો. મારા પિતા પણ અહીં હોત તો આનાથી વધુ બીજું શું કરત ! હું મરતાં સુધી તમારો ઉપકાર .... "

દેવીદીને આંખમાંના આંસુ લૂછતાં કહ્યુઃ " કેવી વાત કરે છે ભાઈ ! જ્યાં રૂપીયા પર વાત આવી ત્યાં દેવીદીન પાછળ હઠવાવાળો માણસ નથી. એટલા રૂપીયા તો એક દિવસમાં જુગારમાં હારી ગયો છું કે જિતી ગયો છું. અત્યારે ઘર વેચી દઉં તો દશ હજારની મિલકત છે. માથા ઉપર લાદીને શું લઈ જવાનો છું ! દારોગાજી, અત્યારે ભાઈને કાચી જેલમાં ન મોકલો. હું રૂપીયાની વ્યવસ્થા કરીને થોડા સમયમાં આવું છું "

દેવીદીન ચાલી ગયો એટલે દારોગાજીએ સહૃદયતા ભરેલા સ્વરે કહ્યુઃ " છે તો ચાલાક પણ ખરેખર નેક છે. તેં એને કઈ બુટ્ટી સુંઘાડી છે ? "

રમાનાથે કહ્યું " ગરીબો પર તો બધાને રહમ આવે છે "

દારોગાએ મંદ હસીને કહ્યુ. " પોલીસને છોડીને, એમ કહો. મને તો વિશ્વાસ નથી કે તે પચાસ ગીનીઓ લાવે. "

રમાનાથઃ " અને લાવે તો પણ તેને

માથે એટલો બધો બોજો નાખવા હું નથી માગતો. તમે મને ખુશીથી ફાંસી જેલમાં લઇ જાવ."

દારોગો: "મને પાંચસો ને બદલે સાડા-છસો મળી રહ્યા છે તે કેમ જવા દઉં? તારી ગિરફતારીનું ઇનામ મારા કોઇ બીજા ભાઇને મળી જાય તો શું ખોટું?"

રમાનાથ: "જો મારે ચક્કી જ પીસવાની છે, તો તે જેટલી જલદી પીસું તેટલું મારું હું સમજ્યો હતો કે પોલીસની નજર ચૂકવીને હું રહી શકીશ. હવે માલમ પડ્યું કે આ આઠે પ્રહર પકડાઇ જવાનો ભય જેલના કરતાં કાંઇ ઓછો ભયંકર નથી"

દારોગાને એકાએક જાણે કે કોઇ ભૂલાઇ ગએલી વાત યાદ આવી ગઇ. ટેબલના ખાના માંથી એક મુકદમાના કાગળીયાં કાઢી તેનાં પાના આમતેમ ઉથલાવ્યાં અને પછી તે નમ્રતાથી બોલ્યો: "જો કે કોઇ એવી યુક્તિ બતાવું કે દેવીદીનના રૂપીયા પણ બચી જાય અને તારા ઉપર પણ કાંઇ આફત ન આવે તો કેમ?"

રમાનાથે અવિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું: "એવી કોઇ યુક્તિ છે? મને તો આશા નથી."

દારોગો. "એ તો ખુલાનો ખેલ છે એની ગોઠવણ હું કરી શકું છું. તમારે એક મુકદમામાં સાક્ષી આપવી પડશે."

રમાનાથ, "જૂઠી સાક્ષી હશે?"

દારોગો: "નહિ, તદ્દન સાચી. એમજ સમજી લેને કે તું માણસ બની જશે મ્યુનિસિપાલીટીના પંજામાંથી તો છૂટી જશે, એટલું જ નહિ પણ કદાચ સરકાર પણ મહેરબાની કરે અને જો મુકદમો ચાલ્યો તો પાંચ વર્ષથી ઓછી સજા નહિ થાય. માની લે કે આ વખતે દેવીદીન તને બચાવી લે તો પણ ક્યાં સુધી બચી જઇશ? જીંદગી ખરાબ થઇ જશે નક્કી ખોટ તું જ તારી મેળે વિચારી લે હું જબરજસ્તી કરતો નથી."

દારોગાએ ધાડનો વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યો. રમાનાથ એવો કોઇ મુકદમો વર્તમાન પત્રોમાં વાંચી ચૂક્યો હતો. તે મંથનના ભાવથી બોલ્યો. "તો મારે સાક્ષી બનવું પડશે અને એમ કહેવું પડશે કે હું આ ધાડપાડુઓ સાથે સામેલ હતો એ તો જુઠ્ઠી જુબાની થઇ!"

દારોગો· "મામલો તદ્દન સાચો છે. તમે કાંઇ બિનગુન્હેગારોને નહિ ફસાવો. જેમને જેલ જવું જોઇએ એવા જ લોકો જેલમાં જશે. પછી જુઠ્ઠું ક્યાં રહ્યું?. ડાકુઓના ડરથી અહીંના લોકો સાક્ષી આપવા રાજી થતા નથી બસ બીજી વાત કોઇ વાત નથી તમારે કાંઇક જુઠ્ઠું બોલવું પડશે એ હું માનું છું. પરંતુ તમારી જીંદગી બચી જાય છે એના પ્રમાણમાં એટલું જુઠ્ઠું તો કાંઇ ગિનતીમાં નથી. ખૂબ વિચાર કરજો. સાંજ સુધીમાં જવાબ આપજો."

રમાનાથના મનમાં વાત વસી ગઇ. જો એક વખત જૂઠું બોલીને તે પોતાનાં પાછલાં કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શકે અને ભવિષ્ય પણ સુધારી લે તો પૂછવું જ શું? જેલ-માંથી તો બચી જાય! એમાં બહુ આગળ પાછળનું જોવાની જરૂર નથી હા, એનો નિશ્ચય થઇ જવો જોઇએ કે તેના ઉપર મ્યુનિસિપાલીટી ફરી મુકદમો નહિ ચલાવે અને તેને કોઇ સારી જગા મળી જાય. તે જાણતો હતો કે પોલીસને ગરજ છે એટલે મારી કોઇપણ વ્યાજબી શરતનો અસ્વીકાર થવાનો નથી. એટલે કેમ જાણે તેનો આત્મા ધર્મ અને અધર્મના સંકટમાં પડ્યો ન હોય તેમ તે બોલ્યો. "મને ડર એ લાગે છે કે મારી જુબાનીથી બીનગુન્હેગાર લોકો ફસાઇ ન જાય"

દારોગો. "એની હું આપને ખાત્રી આપું છું."

રમાનાથ: "પણ કાલે મ્યુનિસિપાલીટી મારી ગર્દન પકડે તો હું કોને પોકારું ?"

દારોગો: "મગદૂર છે ! મ્યુનિસિપાલીટી શું કરી શકે ! ફોજદારી મુકદ્દમામાં ફરિયાદી તો સરકાર જ રહેશે. જ્યારે સરકાર તમને માફી આપે ત્યારે મુકદ્દમો કેવી રીતે ચલાવશે ! તમને બહાલીનામું આપી દેવામાં આવશે, સાહેબ !"

રમાનાથ: "અને નોકરી ?"

દારોગો: "તેની સરકાર આપો આપ ગોઠવણ કરશે. એવા માણસોને તો સરકાર પોતે પોતાના દોસ્ત બનાવી રાખવા ચાહે છે ને આપની જુબાની સારી થાય અને જો તમે એની જાળમાંથી નિકળી જાવ તો તમે નિહાલ થઈ જશો."

દારોગાએ તેજ વખતે મોટર મંગાવી અને રમાનાથને સાથે લઈ ડેપ્યુટી સાહેબને મળવા ઉપડી ગયા. આવી મોટી કામગિરિ બજાવવામાં વિલંબ કેમ કરે ! ડેપ્યુટી સાથે એકાંતમાં ખૂબ વાત કરી આ માણસનો પત્તો કેમ લાગ્યો, એની સૂરત દેખતાં જ એ કેમ ભગાડી છે એમ માની જતા તેને ગિરફતાર કરી લીધો ! અને એ બધી વાત સોગંમેગ આના મળ્યા

માયા લગાડી

કુંજ કુંજ વેણું 'તેં' બજાવી,
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

કાલીન્દિ કાલિનાગ નાથ્યો જગાવી,
વેરી તે બખડાંની વાડી:
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

ગોકુળિયું ઘેલું પીધું ગોરસ ચખાડી;
લીલા પ્રકાશની રેખાડી;
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

જમનો આવરાય ખાંડે ખેલાડી;
જુઠ્ઠી વસંતની ઝુંપાડી;
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

છાપ્યા ઝિરિયાજ અંગૂઠે અડકાડી;
ભીતિ તો ઈન્દ્રની ભગાડી;
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

ભક્તોને ભૂધરાએ ભક્તિ પમાડી;
દુઃખીતણું દુઃખ કાઢી કાઢી;
હો કૃષ્ણ ! માયા લગાડી—કુંજ

ખંડ ખંડ પીરઠાક પાડી;
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખંડ

હિંસાનાં ઝેર દાબ્યાં, સુરતા જગાડી;
અમરોની વેલડી ઉગાડી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખંડ

દિલડાંને રેડી રેડી દિવ્યતા જગાડી,
દુનિયાને ઘેલી કીધી—ગાંડી;
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખંડ

જગે "વામન-કાય" જગવે ખેલાડી;
જુઠ્ઠી બજારની ઝુંપાડી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી.—ખંડ

જનતાને અણમોલા અભયા ઓઢાડી,
ભીતિ તો કાળની ભગાડી:
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખંડ

ભારતને ભેખ આઝાદીનો સુઝાડી;
મુક્તિને કાજ દોડી દોડી—
હો સન્ત ! લગની લગાડી—ખંડ*

કેશવ હ શેઠ

* વાલોડમાં બાપુ પધાર્યા ત્યારે ગવાયેલું.

નીકળી ! નજર કાંઇ ભૂલ કરે ! હજુર, માણુસની આંખો ઓળખી શકુ છું. અલાહાબાદ મ્યુનિસિપાલીટીના રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે આ મુકદમામા સાક્ષી આપવા તૈયાર છે. માણુસ ભણેલોગણેલો અને દેખાવે પણુ ગૃહસ્થ અને કુલિન છે.

ડેપ્યુટીએ સંદિગ્ધ ભાવથી કહ્યું: " હા, માણુસ તો હોશીયાર માલમ પડે છે. "

" પરંતુ મારીનામું લીધા વિના એને આપણા પર વિશ્વાસ નહિ આવે. જો કદાચ એને શંકા થઇ કે આપણે આ લોકો સાથે કોઇ ચાલ ચાલી રહ્યા છે તો તરત છટકી જશે."

ડેપ્યુટી " એ તો થશેજ 'સરકાર સાથે આ બાબતમાં વાતચીત કરવી પડશે. તમે ટેલીફોન કરીને અલાહાબાદની પોલીસને પૂછો કે આ માણુસ પર કેવો મુકદમો છે ! એ બધું સરકારને બતાવવું પડશે "

ટેલીફોનની ડાયરેક્ટરી જોઇ, દારોગાએ નંબર મેળવ્યો અને વાતચીત શરૂ થઇ.

ડેપ્યુટી: " શું કહ્યું ! "

દારોગો !" કહે છે કે અહીં તો આ નામના કોઇ માણુસ પર મુકદમો નથી. "

ડેપ્યુટી· " એ તે કેવી વાત છે, કાંઇ સમજમાં આવતુ નથી. એણે નામ તો બદલી દીધું નથી ને ? "

દારોગો " કહે છે કે મ્યુનિસિપાલીટીના કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા. કોઇ મામલો છે જ નહિ "

ડેપ્યુટી. " એ તો ઘણી તાજુબીની વાત ! માણુસ કહે છે કે રૂપીયા લઇને ભાગ્યો; મ્યુનિસિપાલીટી કહે છે કે કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા ઠીક, મ્યુનિસિપલ કચેરીમાં પૂછો "

દારોગો: " મારી સમજમાં પણુ કાંઇ વાત આવતી નથી જો એને કહી દઇએ કે તમારી ઉપર કાંઇ મુકદમો નથી તો પછી એનો પત્તો પણુ નહિ લાગે ! ઠીક, મ્યુનિસિપાલીટીની કચેરીમાં પૂછીએ."

દારોગાએ ફરી નંબર મેળવ્યો. સવાલ જવાબ થવા લાગ્યા·

દારોગો: " તમારે ત્યાં રમાનાથ નામે કોઇ કારકૂન હતો ? "

જવાબ. " હા, હતો. "

દારોગો. " તે કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે ? "

જવાબ·" નહિ; તે ઘરેથી ભાગી ગયો છે, પણુ રૂપીયા ઉચાપત નથી કર્યા. શું તે આપને ત્યાં છે ? "

દારોગો. " જી હા; અમે તેને ગિરફતાર કર્યો છે. તે પોતે કહે છે કે મેં રૂપીયા ઉચાપત કર્યા છે. વાત શી છે ? "

જવાબ: " પોલીસ તો ઘણી ચબરાક છે જરા અક્કલ દોડાવો. "

દારોગો· " અહીં તો અક્કલ કાંઇ કામ કરતી નથી. "

જવાબ. " ત્યાં શું અહીં પણુ કામ નથી કરતી. સાંભળો, રમાનાથે હિસાબ મેળવવામાં ગળતી કરી; એટલે ભય પામીને ભાગી ગયો. પાછળથી માલમ પડ્યું કે રકમ કાંઇ ઘટતી નથી. હવે સમજણુ પડી ! "

ડેપ્યુટી " હવે શું કરશું ખાનસાહેબ; શિકાર હાથમાંથી છટકી ગયો "

દારોગો. " છટકી કેમ જશે, હજૂર ! રમાનાથને એ વાત કહીએ જ શા માટે ! બસ, તેને કોઇ એવા માણુસને મળવા જ ન દેવાય કે જે તેને બહારની કોઇ ખબર પહોંચાડી શકે હવે ઘરવાળાઓને તેનો પત્તો લાગી જશે એટલે કોઇને કોઇ જરૂર તેની તપાસ કરવા આવશે. કોઇને જ આવવા ન દેવા. આ વાત જ વચ્ચે લાવવી નહિ. મોઢેથી એને ખાત્રી આપી દેવી. કહી દેવું કે મારીનામાને માટે કમીશ્નર સાહેબને રીપોર્ટ કર્યો

છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબનો પણ અભિપ્રાય લઇ લેવો."

અહીં આ લોકો સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાથે પરામર્શ કરી રહ્યા હતા, ત્યાં એક કલાકમાં દેવીદીન પાછો ચાલ્યો આવ્યો. એટલે કૉન્સ્ટેબલે કહ્યું: "દારોગાજી તો સાહેબની પાસે ગયા."

દેવીદીને ગભરાઇને કહ્યું "તો શું બાબુજીને હાથી જેલમાં નાખ્યા?"

કૉન્સ્ટેબલ. "નહિ, તેને પણ સાથે લઇ ગયા."

દેવીદીને માથું ટીપીને કહ્યું. "પોલીસવાળાની કોઇ વાતનો ભરોસો નહિ હું કહી ગયો કે એક કલાકમાં રૂપીયા લઇ આવું છું, પરંતુ એટલી પણ સબૂરી ન પકડાઇ. સરકાર પાસેથી તો પાંચસોજ મળશે હું છસો આપવા તૈયાર છું. હા, સરકારમાં સારી કામગિરિ બજાવવાની પ્રશંસા થાય, બીજુ શું? અહીંથી તેને પ્રયાગરાજ મોકલી દેશે મારી સાથે મુલાકાત પણ નહિ થાય બુઢ્ઢી રડી રડીને મરી જશે" એમ કહેતાં દેવીદીન ત્યાંજ જમીન પર બેસી ગયો.

કૉન્સ્ટેબલે પૂછ્યું "તો અહીં ક્યાં સુધી બેસી રહેશો?"

જાણે ચાબુકના ફટકાનો માર લાગ્યાથી ઘાયલ થયો હોય તેમ થઇને દેવીદીને કહ્યું. "હવે તો દારોગા સાથે બે ચાર વાત કરીને જ જઇશ. ફાંસે ને જેલ જવુ પડે, પણ તેને જરૂર બરાબર ફટકારૂં. ખરાબ રીતે ફટકાર આપીશ તેને પણ બાલબચ્ચાં તો હશેને! શું ભગવાનથી જરા પણ નથી ડરતો! તમે બાબુજીને જતી વખતે જોયા હતા? બહુજ દિલગિર હતા?"

કૉન્સ્ટેબલ "દિલગિર તો ન હતા, બાસી તરફ હસી રહ્યા હતા. ઇન્સ્પેક્ટરની મોટરમાં બેસીને ગયા છે."

દેવીદીને અવિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું. "હસી શું રહ્યો હશે, બિચારો! મોંથી ભલે હસી લે પણ દિલ તો રડતુ જ હશે."

દેવીદીનને અહીં બેઠે એક કલાક પણ થયો ન હતો એટલામાં જગ્ગો આવીને ઉભી દેવીદીનને દ્વાર ઉપર બેઠેલો જોઇને તે બોલી: "તમે અહીં શું કરવા માંડ્યુ? ભાઇ ક્યાં છે?"

દેવીદીને મર્માહત થઇને કહ્યું "ભાઇને તો લઇ ગયા સુપરિન્ટેન્ડન્ટની પાસે, કોણ જાણે મુલાકાત થાય છે કે પછી બહારોબહારજ પ્રયાગરાજ મોકલી દે છે!"

જગ્ગો "દારોગાજી પણ ઠીક માણસ છે કહ્યું ત્યારે કહે કે આટલા લઇશ અને હવે લઇને ચાલી ગયા"

દેવીદીન. "તેથી જ તો બેઠો છું, કે આવે એટલે બે ત્રણ વાતો કહી લઉં"

જગ્ગો "હા, જરૂર ફટકારશો જે પોતાની જબાન ન પાળે તે પોતાના બાપનો શું થશે! હું તો ખરૂં કહીશ મને શું કરશેને?"

દેવીદીન "દુકાન પર કોણ છે?"

જગ્ગો "બંધ કરીને આવી છું હજી તો બિચારાએ કાંઇ ખાધું પણ નથી! સવારનો એમને એમ છે ચૂતામાં જાય એ તમાસો. એને જ માટે તો ટીકીટ લેવા જતો હતો. જો ઘરથી જ બહાર ન નીકળતે તો આ બલા માથે ક્યાંથી વળગતે?"

દેવીદીન. "જો અહીંથી જ પ્રયાગ મોકલી દેશે તો?"

જગ્ગો "તો પત્ર તો આવશે જ ને! ત્યાં જઇને મળી આવીશું"

દેવીદીન "(આંખોમાં આંસુ લાવી) સજા થઇ જશે?"

જગ્ગો "રૂપીઆ જમા કરી દેશું પછી

સજા શા માટે થશે ? સરકાર પોતાના રૂપીયા જ લેશે કે બીજુ કાંઇ ? "

દેવીદીન: " નહિ, ગાંડી, એમ નથી થતુ. ચોર માલ પાછો આપી દે તેથી કાંઇ તેને છોડી થોડોજ દેવામાં આવે છે ! "

પરિસ્થિતિની કઠોરતાનો અનુભવ કરતાં જગ્ગોએ કહ્યુ: " દારોગાજી... .."

હજી વાકય પૂરૂં ન થયું ત્યાં તો દારોગાની મોટર સામે આવી પહોંચી ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પણ હતા રમાનાથ એ બન્નેને જોઇને મોટરમાંથી ઉતરી આવ્યો અને પ્રસન્નમુખથી બોલ્યો. " તમે અહીં લાંબા વખતથી બેઠા છો શું દાદા ? આવો, ઓરડામાં ચાલો, મા, તું કયારે આવી ? "

દારોગાએ વિનોદ કરતાં કહ્યું " કેમ, ચોધરી, રૂપીયા લાવ્યા ? "

દેવીદીન: " જ્યારે કહીને ગયો કે થોડીવારમાં આવું છું તો તમારે મારી રાહ જોવી જોઇતી હતી. ચાલો, તમારા રૂપીયા લઇ લો. "

દારોગો " જમીનમાંથી ખોદીને કાઢ્યા હશે ! "

દેવીદીન. " આપની કૃપાથી હજીયે હજાર પાંચસો વધુ નીકળી શકે એમ છે. જમીન ખોદવાની જરૂર નથી પડી ચાલો, ભાઇ, બુઢ્ઢી કમરની ઉઝી છે હું રૂપીયા ચૂકવીને આવુ છું. આ તો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ હતા ને ? પહેલાં આજ થાણામાં હતા. "

દારોગો " તો ભાઇ તમારા રૂપીયા લઇ જાઇને એ હાંડીમાં જ મૂકી રાખો અમલદારોની એવી સલાહ મળી કે આને છોડવો ન જોઇએ. મારા હાથની વાત નથી. "

ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તો પહેલેથીજ કચેરીમા ચાલી ગયા હતા. આ ત્રણે જણ વાત કરતા કરતા તેની પાસેના ઓરડામાં ગયા.

દારોગાની વાત સાંભળતાં દેવીદીનના ભવાં ચઢી આવ્યાં. તે બોલ્યો " દારોગાજી, મરદોની જબાન એકજ હોય છે. એટલું જ હું જાણું છુ તમારા હુકમથી હુ રૂપીયા લાવ્યો છુ. તમારે તમારો કોલ પૂરો કરવો જ પડશે કહીને ફરી જવું એ તો નીચ માણસોનુ કામ છે "

આટલાં કઠોર શબ્દો સાંભળતાં તો દારોગાએ ધુવા પુવા થઇ જવુ જોઇતું હતુ પરંતુ અત્યારે તેમને જરાપણ માઠું ન લાગ્યુ. તે હસતા હસતા બોલ્યા " ભાઇ, હવે ચાહેતો નીચ કહો, ચાહે દગાબાજ કહો, પરંતુ હુ એને છોડી શકતો નથી. આવા શિકાર કાંઇ રોજ હાથ લાગતા નથી. કોલની ખાતર હુ કાંઇ મારો શિકાર છોડી દેવાનો નથી. "

દારોગાના હસવાથી દેવીદીન વધુ ચીઢાયો. " તો તમે કહ્યુ કયાં મોઢે ? "

દારોગો. " આજ મોઢે કહ્યું હતું; પરંતુ મોઢુ હમેશાં એક સરખુ નથી રહેતું. આજ મુખથી જેમ ગાળ દઉ છું તેમ આજ મુખથી પ્રશંસા પણ કરૂં છું. "

દેવીદીન (ચીઢાઇને) " આ મૂછ મુડાવી નાખો. "

દારોગો " ખુશીથી, મને મંજુર છે. મારી ઇચ્છા તો પહેલાંથી જ હતી, પરંતુ શરમનો માર્યો મુંડાવતો ન હતો. હવે તમે દિલ મજબુત કર્યું. "

દેવીદીન " હસો નહિ દારોગાજી, તમે હસો છો અને મારૂં લોહી ઉકળી જાય છે. મને જોઇએ તો જેલ કેમ ન મળે, પરંતુ હુ કેપ્ટન સાહેબને જરૂર કહી દઇશ છું તો એક ટકાનો આદમી, પણ આપની કૃપાથી મોટા મોટા અમલદારો સુધી પહોંચી શકુ છું "

દારોગો " અરે યાર, તો શું તુ સાચે

સાથ કેપ્ટન સાહેબ આગળ મારે માટે ફરિયાદ કરશે ?"

દેવીદીન સમજ્યો કે ધમકીની અસર થઈ. એટલે તે અકડાઈને બોલ્યો "જ્યારે તમે કોઈનું સાંભળતા નથી, વાત કહીને ફરી જાવ છો, ત્યારે બીજા પણ પોતાનાથી બનતું કરશે જ. મેમ સાહેબ તો રોજ દુકાન પર આવે છે."

દારોગો "જો, દેવીદીન, તેં સાહેબ કે મેમ સાહેબ આગળ મારી જરા પણ ફરિયાદ કરી છે તો હું સૌગંદ ખાઈને કહું છું કે તારું ઘર ખોદાવીને ફેંકી દઈશ."

દેવીદીન "જે દિવસે મારું ઘર ખોદશે તે દિવસે આ પાઘડી અને ચપરાશ પણ નહિ રહેશે, હજૂર !"

દારોગો "ઠીક તો આપ તાળી. આપણે શરત મારીએ છીએ."

દેવીદીન "પસ્તાશો હોં સરકાર, કહી દઉં છું કે પસ્તાશો."

રમાનાથ હવે ધીરજ ન ધરી શક્યો. અત્યાર સુધી તે દેવીદીનના બબડાવાનો તમાસો જોવા માટે બીલાડીના જેમ બની બેઠો હતો. તે હવે બોલ્યો "દાદા, દારોગાજી તમને ચીડવી રહ્યા છે. અમારી વચ્ચે એવી સલાહ થઈ ગઈ છે કે હું કાંઈપણ આપ્યા લીધા વગર છૂટી જઈશ અને ઉપરથી નોકરી પણ મળશે. સાહેબે ચોક્કસ ખાત્રી આપી છે. મારે હવે અહીં જ રહેવું પડશે."

રસ્તો ભૂલેલા માણસની માફક દેવીદીને કહ્યું "એ કેવી વાત ભાઈ, શું કહે છે ? શું પોલીસવાળાઓની જાળમાં આવી ગયો ? એમાં કાંઈને કાંઈ જરૂર છૂપી ચાલ હશે."

રમાનાથે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યું. "ના, બીજી કોઈ વાત નથી. એક મુકદ્દમામાં સાક્ષી આપવી પડશે."

દેવીદીને સંશયથી માથું હલાવી કહ્યું: "જુઠો મુકદમો હશે !"

રમાનાથ "નહિ, દાદા, તદ્દન સાચો મામલો છે મેં પહેલાંથી જ પૂછી લીધું છે."

દેવીદીનની શંકાનું નિવારણ ન થયું. તે બોલ્યો "હું એ બાબતમાં બીજું કાંઈ નથી કહી શકતો ભાઈ, પણ જરા સમજી વિચારીને કામ કરજે જો મારા રૂપીયાથી ડરતો હોય તો એટલું સમજી લેજે કે જો દેવીદીને રૂપીયાની પરવા કરી હોત તો આજે તે લખપતી હોત આજ હાથોથી રોજના સો સો રૂપીયા કમાયો છું અને બધા ઉડાવી પણ દીધા છે. કયા મુકદમામાં સાક્ષી આપવાની છે ? કાંઈ માલમ પડયું ?"

દારોગાજીએ રમાનાથને જવાબ દેવાની તકજ ન આપી કહ્યું "પેલો ધાડવાળો મામલો છે તે જેમાં કેટલાક ગરીબ માણસોના જાન ગયા હતા ! એ ધાડપાડુઓએ આખા જીલ્લામાં ત્રાસ ત્રાસ વર્તાવ્યો છે. એટલે તેમના ડરનો માર્યો કોઈ માણસ સાક્ષી આપવા રાજી થતો નથી."

દેવીદીને ઉપેક્ષાના ભાવથી કહ્યું: "ઠીક, તો તું સાક્ષી બની ગયો, એમ વાત છે ! એમાં તો પોલીસ શિખવાડશે એટલું તારે કહેવું પડશે ભાઈ, હું ટુંકી બુદ્ધિવાળો માણસ છું આ વાતોનો મર્મ શું જાણું ? પરંતુ મને મુખબિર (એપ્રુવર) બનવાનું કહેવામાં આવે તો હું નહિ બનું; પછી ભલે મને કોઈ લાખ રૂપીયા આપે તો શું થયું ? બહારના માણસને કોણ અપરાધી છે અને કોણ બીનગુન્હેગાર છે તેની શી ખબર ? બે ચાર અપરાધીઓની સાથે બે ચાર બીન અપરાધીઓ પણ જરૂર હશે !"

દારોગો. "હરગીજ નહિ, જેટલા માણસો પકડયા છે તેટલા પાકકા ધાડ પાડુઓ છે"

દેવીદીનઃ " એ તો આપ કહો છો. અમને શી ખબર ? "

દારોગો. " અમે બીનગુન્હેગારોને શા માટે ફસાવીએ, તે તો કહો ? "

દેવીદીનઃ " એ બધું ભોગવી ચૂક્યો છું, દારોગાજી ! આના કરતાં તો તમે એના પર કામ ચલાવો તેજ સારું છે. વર્ષ બે વર્ષની જેલ જ મળે ને ! એક અધર્મના દંડમાંથી બચવા માટે બીનગુન્હેગારોનાં ખૂન તો માથે નહિ ચઢે ને ? "

રમાનાથે ભીરૂતાથી કહ્યું. " મેં ખૂબ વિચાર કર્યો છે, દાદાજી ! બધા કામળો જોયા છે. એમાં કોઇ બીનગુન્હેગાર નથી. "

દેવીદીને ઉદાસ થઇને કહ્યું. " હરી, ભાઇ ! જાન પણ પ્યારો હોય છે ! "

એટલું કહીને તે પાછળ ફરી ગયો. પોતાના મનોભાવો તે તેની આગળ સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી શકતો ન હતો

એકાએક તેને એક વાત યાદ આવી ગઇ. મોહું ફેરવીને તે બોલ્યો " તને થોડા રૂપીયા આપી જાઉં ? "

રમાનાથે સામું પૂછ્યુંઃ "શી જરૂર છે ?"

દારોગાઃ " આજથી એને અહીં રહેવું પડશે. "

દેવીદીને કર્કશ સ્વરે કહ્યુંઃ " હા હજૂર, એટલું તો જાણું છું એની ગરજ હશે, એટલે બગલો રહેવા મળશે, નોકર મળશે, મોટર મળશે, એ બધું જાણું છું. કોઇ બહારનો માણસ એને મળવા નહિ પામે, તેમ એ પણ એકલો ક્યાંય જઇ આવી નહિ શકશે એ બધું ય જોઇ ચૂક્યો છું "

એટલું કહેતાં દેવીદીન ઉતાવળે દમ ભરતો ત્યાંથી ચાલી ગયા. કેમ જાણે ત્યાં તેનો શ્વાસ ઘેરાઇ રહ્યો ન હોય ! દારોગાએ તેને બૂમ મારી પરંતુ તેણે પાછા ફરીને જોયું પણ નહિ. તેના મુખ ઉપર પરાભૂત વેદના છવાઇ ગઇ હતી.

જગ્ગાએ પૂછ્યુંઃ " ભાઇ નથી આવતા ?"

દેવીદીને સડક તરફ જોઇને કહ્યુંઃ "ભાઇ હવે નહિ આવે જો પોતાનાં આપણાં ન થયાં તો પારકા તો પારકાંજ છે ને ?"

તે ચાલી ગયો બુઢ્ઢી પણ પાછળ પાછળ ચાલી.

૯

રૂદનમાં કેટલો ઉલ્લાસ, કેટલી શાન્તિ, કેટલું બળ છે ! જે કદિ એકાંતમાં બેસીને, કોઇની સ્મૃતિમાં, કોઇના વિયોગમાં ધ્રુસકે ધ્રુસકે તેમજ અત્યંત ઉદાસ થઇને રડ્યો નથી, તે જીવનનાં એવાં સુખથી વંચિત છે કે જેને માટે હજારો હાસ્ય ન્યોછાવર છે. જેણે એ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેને જ એ મીઠી વેદનાનો આનન્દ પૂછો. હાસ્ય બાદ મન ખિન્ન થઇ જાય છે, આત્મા ક્ષુબ્ધ થઇ જાય છે, જાણે આપણે થાકી ગયા હોઇએ, પરાભૂત થઇ ગયા હોઇયે. એમ લાગે છે રૂદનની પાછળ એક નવીન સ્ફૂર્તિ, એક નવીન જીવન, એક નવીન ઉત્સાહનો અનુભવ થાય છે

' પ્રજામિત્ર ' કાર્યાલયનો પત્ર જાલપાને મળતાં તે વાંચી, તે રડી પડી એક હાથમાં પત્ર લઇ, બીજા હાથે બારણાની બારસાખ પકડી તે ખૂબ રડી શું વિચારીને તે રડી, તે કોણ કહી શકે ? કદાચ પોતાના ઉપાયની આ આશાતીત સફળતાએ તેના આત્માને વિહ્વલ બનાવી દીધો, કે આનન્દનાં પાણી ભર્યાં ઉંડાણે તેને પહોંચાડી દીધી કે ઉષ્ણતાને પણ બરફમાં ફેરવી નાખતી ઉંચાઇ પર પહોંચાડી દીધી ! આજે છ મહિના પછી આ સુખસમાચાર મળ્યા. આટલા દિવસો સુધી તે છલભરી આશા અને કઠોર

દુરાચાનું રમકડું બની રહી હતી. આહ ! કેટલીવાર તેના મનમાં તરંગ ઉઠયો હતો કે આ જીવનનો અંત કેમ ન લાવી દઉં ? જો મેં સાચેસાચ પ્રાણત્યાગ કર્યો હોત તો તેનું દર્શન પણ ન પામત પરંતુ એમનું હૈયું કેટલું કઠોર છે ! છ મહિનાથી ત્યાં બેઠા છે, પણ એક પત્ર સરખોયે ન લખ્યો, ખબર સુદ્ધાં નહિ લીધી ! આખરે એમણે ન સમજી લીધું હોય કે બહુ રડી રડીને મરી જશે એમણે મારી પરવા જ ક્યારે કરી છે ? ...દશ વીસ રૂપીયા તો માત્ર મિત્રો દોસ્તદારો માટે પણ ખર્ચી નાખે છે એ પ્રેમ નથી. પ્રેમ હૃદયની વસ્તુ છે, રૂપીયાની નહિ. જ્યાં સુધી રમાનાથનો કાંઈ પત્તો ન હતો, ત્યાં સુધી જાલપા બધોય દોષ પોતાને માથે ઓઢી લેતી હતી, પરંતુ આજે તેનો પત્તો લાગતાં જ તેનું મન અકસ્માત કઠોર થઈ ગયું. તરેહ તરેહના વિચારો તેને આવવા લાગ્યા ત્યાં શું સમજીને બેસી રહ્યા હશે ? એને માટે ને કે ત્યાં તે સ્વાધીન છે, સ્વતન્ત્ર છે. કોઈનું આપેલું નથી ખાતા ? આની જ રીતે જો હું કહ્યા વિના ચાલી જાત, તો તે મારી સાથે કેવો વર્તાવ કરત ? કદાચ તરવાર લઈને ગર્દનપર સવાર થઈ જાત અને જીંદગીભર મારું મુખ પણ ન જોત અને ત્યાં ઉભા ઉભાજ જાલપાએ મનમાં ને મનમાં રિસાયેલું દફતર ખોલી નાખ્યું.

પ્રત્યેક હિન્દુનું કર્તવ્ય

અસ્પૃશ્યતા હિંદુ ધર્મનું અંગ નથી, એટલું જ નહિ પણ એ હિંદુ ધર્મમાં પેસી ગયેલો સડો છે, વહેમ છે, પાપ છે, ને તેનું નિવારણ કરવું પ્રત્યેક હિંદુનો ધર્મ છે, તેનું પરમ કર્તવ્ય છે તેથી જે તેને પાપ માને છે તે તેનું પ્રાયશ્ચિત કરે, અને કંઈ નહિ તો પ્રાયશ્ચિત રૂપે પણ ધર્મ સમજીને સમજદાર હિંદુ પ્રત્યેક અસ્પૃશ્ય ગણાતા ભાઈ બેનને અપનાવે, તેનો હેતે સેવાભાવે સ્પર્શ કરે, સ્પર્શ કરી પોતાને પાવન થયેલ માને, 'અસ્પૃશ્ય'ના દુઃખો દૂર કરે, વર્ષો થયાં તેમને કચરી નાખવામાં આવ્યા છે તેથી તેમનામાં જે અજ્ઞાનાદિ દોષો પેસી ગયા છે તે ધીરજ પૂર્વક દૂર કરવામાં તેમને મદદ કરે, અને આમ બીજા હિંદુને કરવા મનાવે, પ્રેરે આ દ્રષ્ટિએ અસ્પૃશ્યતાને નિવારતાં તેને દૂર કરવામાં જે લૌકિક કે રાજનૈતિક પરિણામો રહ્યા છે તેને નતમારી તુચ્છ માનું

મહાત્મા ગાંધીજી

એટલામાં રમેશબાબૂએ બારણા આગળ બૂમ મારી. " ગોપી, ગોપી, જરા અહીં આવ " મુનશીજીએ પોતાના ઓરડામાં પડ્યાં પડ્યાં કરાહીને કહ્યું. " કોણ છો, ભાઈ, ઓરડામાં આવો ! અરે ! આપ છો, રમેશબાબૂ ! બાબૂજી હું તો મરતો મરતો બચ્યો છું બસ એમ જ સમજો કે નવી જીંદગી મળી કોઈ આશા ન હતી ન કોઈ આગળ કે પાછળ બે છોકરા છે પરંતુ તેમને શું મરું કે જીવું તેની શી પરવા ! એની માને મારું મોઢું જોતાજ બ્હીક લાગે છે. બિચારી વહુએ મારો જીવ બચાવ્યો તે ન હોત તો અત્યારે તો ચાલી ચૂકયો હોત ! "

રમેશબાબૂએ કૃત્રિમ સમવેદના બતાવતાં કહ્યું " આપ આટલા બધા બીમાર ગયા અને મને ખબર સુદ્ધાં ન પડી. હું અહીં હોઉં છતાં આપને આટલું દુઃખ પડ્યું ! વહુએ પણ એક ચીઠ્ઠી ન લખી દીધી. રજા લેવી પડી હશે ? "

મુનશી " છુટ્ટીને માટે અરજી કરી હતી, પરંતુ મેં ડાકતરનું સર્ટિફિકેટ નહિ મોકલ્યું.

સોળ રૂપીયા કોને ઘરેથી લાઉં ? એક દિવસ સીવીલ સર્જનની પાસે ગયો; પરંતુ તેણે ચીઠ્ઠી લખી આપવા ના પાડી. આપ જાણો છો ને, ત્યાં કિં લીધા વિના વાત પણ નથી થતી હું આવી રહ્યો અને અરજી મોકલી દીધી. પછી તે મંજુર થઇ કે નહિ તેની ખબર નથી. આવી દાક્તરોની દાનત છે ! જુઓ છો કે માણસ મરી રહ્યો છે છતાં બક્ષીસ મળ્યા વગર કલમ નહિ ઉઠાવે "

રમેશબાબૂએ ચિંતાતુર સ્વરે કહ્યું: "આ તો આપે ઘણી ખરાબ ખબર સંભળાવી. જો તમારી રજા નામંજુર થઇ તો શું થશે ! "

મુનશીએ માથું કૂટીને કહ્યુ: "થશે શું, ઘરે બેઠો રહીશ ! સાહેબ પૂછશે તો ચોકખુ કહીશ કે હું સર્જન પાસે ગયો હતો, તેણે રજા નહિ આપી. સરકારે એને નોકર શા માટે રાખ્યો છે ? નકામી, ખુરસીની શોભા વધારવા માટે ? મને કાઢી મૂકશે તો કબૂલ છે, પરંતુ સર્ટિફિકેટ તો નહિ આપુ. લુચ્ચા કયાંના ! આપને માટે પાન લાવનાર પણ કોઇ નથી. શું કરૂં ? "

રમેશે હસીને કહ્યું: "મારે માટે આપ ચિંતા ન કરો હું આજે પાન ખાવા નહિ પણ મીઠાઇ ખાવા આવ્યો છું (જાલપાને ખૂબ મારી) વહુજી ! તમારે માટે આજે ખુશ ખબર લાવ્યો છું. મીઠાઇ મગાવો ! "

પાનની પેટી સામે રાખીને જાલપાએ કહ્યું: "પહેલાં એ ખબર સંભળાવો, કદાચ જે ખબરને આપ નવી સમજી રહ્યા છો તે પુરાણી પણ થઇ ગઈ હોય ! "

રમેશ. "શું વાત કરો છો ? રમાનાથનો પત્તો મળી ગયો; કલકત્તામાં છે "

જાલપા. "મને પહેલાં જ ખબર પડી ગઇ છે. "

મુનશીજી ઉતાવળા ઉઠી બેઠા, તેમનો તાવ જાણે કે ભાગીને ઉત્સુકતાની આડમાં જઇ છૂપાયો. રમેશનો હાથ પકડી તે બોલ્યાઃ "ખબર પડી કે કલકત્તામાં છે ? કોઇ પત્ર આવ્યો હતો ? "

રમેશઃ "પત્ર ન હતો. પોલીસની તપાસ હતી મેં કહી દીધુ કે તેની ઉપર કોઈ પ્રકારનો આરોપ નથી.તમને ક્યાંથી ખબર પડી, વહુજી ! "

જાલપાએ પોતાની યોજના જણાવી. 'પ્રજામિત્ર' કાર્યાલયનો પત્ર દેખાડયો. પત્રની સાથે રૂપીયાની રસીદ હતી. તેના પર રમાનાથના હસ્તાક્ષર હતા.

રમેશ "અક્ષર તો રમાનાથ બાબૂના જ છે, તદ્દન સાફ; એમાં દગો નહિ હોય શકે. માનું છું, વહુજી ! વાહ શી યુક્તિ કાઢી છે ! અમારા બધાના કાન કાપી નાખ્યા ! કોઇને ન સુઝયું. હવે જ્યારે વિચાર આવે છે ત્યારે લાગે છે કે ઘણી સહેલી વાત હતી. બચ્ચાને પકડીને ઘસડી લાવે, તે માટે કોઇ એ ત્યાં જવુ જોઇએ. "

આ વાતચીત ચાલી રહી હતી એટલામાં રતન આવી પહોંચી. જાલપા તેને દેખતાંજ ત્યાંથી ઉભી થઇ તેને ગળે લપટાઇ, બોલીઃ "બ્હેન, કલકત્તાથી પત્ર આવી ગયો. એમ છે."

રતનઃ "મારાં ગળાના સોગન ? "

જાલપા. "હા, સાચુ કહું છું. કાગળ જોને ! "

રતનઃ "તો તું આજ જ ચાલી જા !"

જાલપાઃ "હુ પણ એજ વિચાર કરું છુ તુ આવશે ? "

રતન "હું આવવા તો તૈયાર છુ. પરંતુ ઘર એકલું કોના પર છોડું ? બહેન, મને મણિરામ પર કાંઇક શકા પડવા લાગી છે એની દાનત સારૂ લાગતી નથી બેંકમા વીસહજાર રૂપીયાથી ઓછા ન હતા, બધા કોણ જાણે કયાં ઉડાવી દીધા કહે છે કે

ક્રિયા કર્મમાં ખર્ચાય ગયા. હિસાબ માગું છું તો આંખો કાઢે છે ! દફતરની કુચી પણ પોતાની પાસે રાખી છે. માગું છું તો વાત ઉડાવી દે છે મારી સાથે કાંઇ કાયદાનું પગલું લેવાની રમત રમી રહ્યો છે અને ભાય એ લાગે છે કે હું ત્યાં આવું ને અહીં એ બધું લઇને ચાલતી પકડે ! બગલાના ગ્રાહક આવી રહ્યા છે હું પણ ગામમાં જઇને શાન્તિથી પડી રહું, એમ ઇચ્છું છું બંગલો વેચાઇ જશે, તો સેંકડા રૂપીઆ હાથ આવી જશે જો હું નહિ રહું તો કોડીયે રૂપીઆ મને જોવા પણ ન મળે. ગોપીને સાથે લઇને આજે જ ચાલી જા રૂપીઆની વ્યવસ્થા હું કરીશ "

જાસપા "ગોપીનાથ તો કદાચ નહિ આવી શકે દાદાનો દવાદારૂ મટે પછી કોણ રહેશે ? "

રતન " હું થોડી વાર અહીં બેસી રહ્યા કરીશ પણ તું આજેજ જા બિચારો ત્યાં કોણ જાણે કેવી દશામાં હશે ! તો એજ નિશ્ચય કર્યોને ? "

રતન મુનશીજીના ઓરડામાં ગઇ, એટલે રમેશ બાબૂ ઉઠીને ઉભા થયા અને બોલ્યા " આવો બહેન ! રમાનાથ બાબૂનો પત્તો તો મળી ગયો "

રતન " એમાં અર્ધો યશ મારો છે "

રમેશ " આપની જ સલાહથી તો થયું હશે ! હવે તેને અહીં લાવવાની ફિકર કરવી જોઇએ ! "

રતન " જાલપા જઇને પકડી લાવે ! ગોપીને સાથે લેતી જાય ! આપને એમાં કાંઇ વાંધો નથીને દાદાજી !,"

મુનશીજીને વાંધો તો હતોજ જો તેમનું ચાલે તો આ વખતે બહારના પણ દરબાર માણસોને વધુ ઓછા કરે પછી ઘરના માણસો ચાલ્યા જાય તેથી કેમ વાંધો ન હોય ? પરંતુ સમસ્યા એવી આવી હતી કે તેઓ કાંઇ બોલી ન શક્યા.

કલકત્તાની સહેલનો આવો અવસર મળતાં ગોપી કેમ ખુશ ન થાય ? વિશ્વભર દિલમાં બળી રહ્યો હતો વિધાતાએ તેને નાનો ન બનાવ્યો હોત તો આજે તેના હક ઉપર તરાપ ન પડત ! ગોપી વળી એવો કયો હુશિયાર છે ? જ્યાં જાય છે ત્યાં કોઈ ને કોઈ ચીજ ગુમાવી આવે છે હા, મારાથી મોટો છે એ કેરી વિધાને તેને પસંદગી અપાવી છે

રાતના નવ વાગ્યે જાલપા જવાને તૈયાર થઇ માસુ-સસરાને પગે લાગી તેમના આશીર્વાદ લીધા વિશ્વભર રડી રહ્યો હતો તેને ગળે લગાવી, વ્હાલ કર્યું અને મોટરમાં બેઠી. રતન સ્ટેશન સુધી પહોંચાડવા આવી હતી

મોટર ચાલી એટલે જાલપાએ કહ્યું ' બહેન, કલકત્તા તો બહુ મોટું શહેર છે. ત્યાં કેવી રીતે પત્તો લાગશે ? "

રતન " પહેલાં ' પ્રજામિત્ર ' કાર્યાલયમાં જવું ત્યાંથી પત્તો લાગી જશે ગોપીબાબુ તો છે જ ને ! "

જાલપા " ઉતરીશ ક્યાં ? "

રતન " ધર્મશાળા છે નહિ, હોટલમાં રહેજે જો, રૂપીઆની જરૂર પડે તો મને તાર કરજે અમે તેમ વ્યવસ્થા કરીને મોકલીશ બાબૂજી આવી જાય તો મારા પર ઘણો ઉપકાર થાય આ મણિદાસ તો મને તોબાહ તોબાહ કરી મૂકશે. "

જાલપા " હોટલવાળા બદમાસ તો નહિ હોયને ? "

રતન " કોઇ જરા પણ દુષ્ટતા કરે તો ઠોકર મારજે બસ, કોઇ પણ પૂછતી નહિ ઠોકર મારીને પછી જ વાત કરવી (કમરમાંથી એક છરી કાઢીને) આ તારી પાસે રાખ કમરમાં છુપાવી રાખજે હું જ્યારે

બહાર નીકળું છું ત્યારે આ મારી પાસે રાખી લઉં છું. એનાથી દિલ ઘણું મજબૂત રહે છે. જે મર્દ કોઇ ઔરતને છેડે છે, તે પહેલા નંબરે તો કાયર, નીચ અને લંપટ છે, એટલું સમજી લેવું. તારી છરીની ચમક અને તારો મિજાજ જોઇને જ તે કંપી ઉઠશે અને સીધો લપાઇને ભાગી જશે. પરંતુ એવો પ્રસંગ આવી પડે કે તારે છરીનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તેથી જરા પણ ખચકાઇશ નહિ. છરી લઇને તૂટી પડજે શું થશે ને શું નહિ, તેની કદિ ફિકર કરતી નહિ. જે થવાનું હશે તે થયા કરશે "

જાલપાએ છરી લઇ લીધી, પણ તે કાંઇ બોલી નહિ તેનું દિલ ભારી થઇ રહ્યું હતું. એટલી બધી વાતો વિચારવાની તેમજ પૂછવાની હતી કે તેના વિચારથી જ તેનું દિલ બેસી જતું હતું.

સ્ટેશન આવી ગયું. કુલીઓએ સામાન ઉતાર્યો. ગોપી ટિકીટ લઇ આવ્યો. જાલપા પત્થરની મૂર્તિ માફક પ્લેટફોર્મ પર ઉભી રહી કેમ જાણે તે ચેતનાશૂન્ય થઇ ગઇ ન હોય! કોઇ મોટી પરીક્ષા આપતાં પહેલાં આપણે મુગ્ધ થઇ જઇએ છીએ. આપણી બધીયે શક્તિ એ સંગ્રામની તૈયારીમાં રોકાઇ જાય છે.

રતને ગોપીને કહ્યું: "હોશીયાર રહેજે"

ગોપી અહીં કેટલાયે મહિનાથી કસરત કરતો હતો. ચાલતો ત્યારે પણ મોઢું અને છાતી જોયા કરતો. નજરે જોનારને તો તે એવો લાગે, પરંતુ તેની પોતાની નજરે તે કાંઇ બીજો જ થઇ ગયો હતો કદાચ તેને એવું આશ્ચર્ય થતું હશે કે તેને આવતો જોઇને લોકો રસ્તામાંથી કેમ હઠી નથી જતા, તેનાથી ભયભીત કેમ નથી થઇ જતા! અક્કડ થઇને તે બોલ્યો: " કોઇ જરા પણ ચુંચા કરશે તો માથુંજ ભાંગી નાખીશ. "

રતન હસી: " એ તો મને ખબર છે. સૂઇ ન જતો. "

ગોપી: " એક પલક પણ પાડું નહિ ને! શી મગદૂર છે કે ઉંઘ આવે! "

ગાડી આવી ગઇ ગોપીએ એક ડબ્બામાં પેસીને કબજો લીધો. જાલપાની આંખમાં આંસુ ભરાયાં તે બોલી: " બહેન, આશીર્વાદ દે, કે એમને લઇને સુખરૂપ પાછી આવું. "

આ સમયે તેનું દુર્બળ મન કોઇ આશ્રય, કોઇ સહારો, કોઇ બળ શોધી રહ્યું હતું અને આશીર્વાદ કે પ્રાર્થના સિવાય એ બળ તેને કોણ આપે? બળ અને શાન્તિનો એજ અક્ષય ભંડાર છે, જે કોઇને નિરાશ નથી કરતો, જે સર્વની બાંહ્ય પકડે છે, સર્વનો બેડો પર ઉતારે છે!

એન્જીનની સીટી વાગી. બન્ને સખીઓ ભેટી. જાલપા ગાડીમાં જઇ બેઠી.

રતને કહ્યું: " પહોંચ્યતા સાથેજ કાગળ લખજે. "

જાલપાએ માથું હલાવ્યું.

" મારી જરૂર માલમ પડે તો તરત લખજે. સૌ કાંઇ છોડીને દોડી આવીશ."

જાલપાએ માથું ધુણાવી દીધું.

" રસ્તામાં રડતી નહિ. "

જાલપા હસી પડી; ગાડી ઉપડી ચૂકી.

(અપૂર્ણ)

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશરિવતી

						૫
						+
					૫	
				૪		

ઉપરનાં ચોગઠામાં ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ એ આંકડાઓ એવી રીતે ગોઠવો કે, (આડા, ઉભા કે કર્ણરેખામાં) દરેક રીતે સરવાળો ૩૨ થાય, જે આંકડાઓ એમાં આપવામાં આવ્યા છે, તેજ —— લીમાં તે આંકડા સિવાય કોઇપણ લાઇનમાં એક આંકડો બે વખત ન આવવો જોઇએ.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઇ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં-અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વાજબી-ગેરવાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

સપ્ટેમ્બર માસનું પરિણામ

ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છેઃ—

```
            ૪ ૦ ૯ ૮ ૭
            ૫ ૬ ૭ ૯ ૭
          -----------
        ૨ ૮ ૬ ૯ ૦ ૯
      ૩ ૬ ૮ ૮ ૮ ૩ ×
    ૨ ૮ ૬ ૯ ૦ ૯ × ×
  ૨ ૪ ૫ ૯ ૨ ૨ × × ×
૨ ૦ ૪ ૯ ૩ ૫ × × × ×
-------------------
૨ ૩ ૨ ૭ ૯ ૩ ૮ ૬ ૩ ૯
```

આ પ્રશ્નના કુલ ૪૬ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાં ૩૭ ખરા છે; ૩ ખોટા છે. અને બાકીના ૬ કાર્ડના નિયમનો તેમજ પહેલા નિયમનો ભંગ કરવા માટે હરિફાઇમાં દાખલ કર્યાં નથી. કાર્ડના નિયમનો ભંગ કરનાર બ્હેનો જો ગ્રાહક ન હોય તો તેમણે સાદા કાર્ડ ઉપર જવાબ લખી, તેની સાથે પ્રવેશની ટીકીટો કવરમાં મોકલવી જોઇએ. ખરા જવાબો આપનાર બ્હેનોમાંથી **શ્રીમતી સંવિતા પંડિત** (રંગુન)ને ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે. જો તેમણે ટપાલ ખર્ચના અઢી આના (રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આના વધુ) મોકલી મંગાવી લેવું.

ખરો જવાબ આપનાર બ્હેનોનાં નામ

શ્રીમતી બ્હેનોઃ (૧) સવિતા પંડિત, (૨) આનંદલક્ષ્મી એંજીનીયર, (૩) સ્નેહલતા ત્રિવેદી, (૪) ચન્દ્રમતી શ્રોફ, (૫) દેવુંબ્હેન ચાવડા, (૬) લલિતા વકીલ, (૭) શાન્તાલક્ષ્મી, (૮) કનકમણી મહેતા, (૯) કપિલા ભટ્ટ, (૧૦) લલિતાગૌરી, (૧૧) સુશીલાગૌરી, (૧૨) સુરજ કાજી, (૧૩) સુમિત્રા પાઠકજી, (૧૪) લીલાવતી શાહ, (૧૫) લીલાવતી દલાલ (૧૬) ચન્દ્રાવતી દવે, (૧૭) કાશીબ્હેન પટેલ, (૧૮) મુક્તાગૌરી અઢીઆ, (૧૯) મણિલક્ષ્મી, (૨૦) મુક્તાગૌરી દલાલ, (૨૧) હીરાબ્હેન મોદી, (૨૨) નાનુબાઇ આમર, (૨૩) કુસુમ, (૨૪) લક્ષ્મીબ્હેન, (૨૫) ચંદનબ્હેન પારેખ, (૨૬) લલિતાબ્હેન ગજ્જર, (૨૭) શાન્તાબ્હેન પરીખ, (૨૮) કમળા, (૨૯) વીમળાબ્હેન શાહ, (૩૦) મણીબ્હેન વેકાત, (૩૧) પદ્માવતી લાલાજી, (૩૨) નર્સ ગિરિજાબાઇ, (૩૩) શાંતાબાઇ ભીલદાર, (૩૪) કુંજલતા હીરાબાઇ, (૩૫ મંગળાબ્હેન સઘવી, (૩૬) જાસુદ અને (૩૭) વિદ્યાગૌરી

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીજી કૂપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, "ગુણસુન્દરી"

સમાલોચના

હિતોપદેશની વાર્તાઓ: ભાગ ૧ લો અને ભાગ ૨ જો લેખક શ્રી ચન્દ્રશંકર મણીશંકર ભટ્ટ મૂલ્ય દરેકનું ૭ આના

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાનમાળાના પુષ્પ ૬૧ અને ૬૨ તરીકે પ્રકટ થયેલાં આ બે પુસ્તકો બાલમાનસના અભ્યાસી અને બાલસાહિત્યના જાણીતા લેખક ભાઈ ચન્દ્રશંકરે લખ્યાં છે આ માસિકના બાલવિભાગના અને 'બાલોદ્યાન'ના તંત્રી તરીકે તેમજ ઘણા સમય સુધી "બાલમિત્ર"ના તંત્રી તરીકે એ ભાઈએ ગુજરાતના બાલસાહિત્યની સુંદર સેવા કરી છે, અને બાળકો હોંસે હોંસે વાંચે એવાં અનેક પુસ્તકો તેમણે અત્યાર પહેલાં લખ્યાં છે મૂર્ખ રાજકુમારોને ડાહ્યા બનાવે એવી મૂળ સંસ્કૃત "હિતોપદેશ"ની આ વાર્તાઓ ભાઈ ચન્દ્રશંકરે એવી સરળ અને સારી ભાષામાં અહિં ઉતારી છે કે આ પુસ્તકો બાળકોને અત્યંત પ્રિય થઈ પડશે અને જ્ઞાન સાથે આનંદ આપશે પોતાના બાળકોના જ્ઞાન-આનંદ વધારવા ઇચ્છતા માબાપો આ પુસ્તકો જરૂર પહેલી તકે વસાવી લે

સુધન્વા: લેખક શ્રી મંજુલાલ ૨. મજમુંદાર મૂલ્ય ૭ આના

ઉપરોક્ત બાલજ્ઞાનમાળાનું આ પુસ્તક ૬૩ મું પુષ્પ છે જેના લેખક શ્રી મંજુલાલ મજમુદારની ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા જાણીતી છે. ખાસ કરીને પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધનમાં એમણે સારો હિસ્સો આપ્યો છે આ પુસ્તકમાં મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વમાં આવતી જાણીતા બાલ સુધન્વાની કથા તેમણે સરળ ભાષામાં ઉતારી છે આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા એ છે કે લેખકે એમાં પ્રેમાનંદના સુધન્વા આખ્યાનમાંથી ઉતારા આપી-કથા ભાગને તેની સાથે એક કરી વર્ણન અત્યંત રસમય બનાવી છે બાળકોના માનસ પર વાર્તા બહુ સહેલાઇથી અસર કરી શકે છે અને તે કારણે આ વાર્તાઓ બાળ મગજ ઉપર સહેલાઇથી છાપ પાડશે અર્વાચીન સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ કવિઓની કૃતિઓ બાળકોને રૂચે એવા સ્વરૂપમાં ઉતારવામાં આવે છે આ માળાના સંચાલકોએ ગુજરાતી બાલસાહિત્યની વૃદ્ધિ માટે એ માર્ગ સ્વીકાર્યો છે તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે

સતી: લેખક શ્રી મૂળજી આશારામ ઓઝા, મૂલ્ય ૭ આના

આ પુસ્તક ઉપરોક્ત માળાનું ૬૪ મું પુસ્તક છે કૈલાસપતિ ભગવાન શંકર દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી "સતી"ને પરણ્યા હતા પિતાના ઘરનો વૈભવ છોડી સતી જોગી પતિ સાથે જોગિની બન્યાં દક્ષને પોતાના વૈભવનું અભિમાન હતું તે શંકરની નિંદા કરતો અને પોતાને ઘેર મહાયજ્ઞ માંડ્યો તેમાં શંકર અને સતીને તેડ્યાં નહિ. વણનોતર્યાં સતી ગયાં પણ ત્યાં પતિની નિંદા સાંભળી એમણે દેહત્યાગ કર્યો સતી પાછાં હિમાચલને ત્યાં પાર્વતી રૂપે અવતર્યાં અને મહાદેવને વર્યાં આ પૌરાણિક કથાને લેખકે બાળકોના ઉપયોગ માટે સરલ ભાષામાં આ પુસ્તકમાં ઉતારી છે. પતિના માનને ખાતર સતીએ આપેલા બલિદાનને લીધે પતિ પ્રેમને વશ થઈ જે સ્ત્રી પતિ પાછળ દેહત્યાગ કરતી તે પણ 'સતી' કહેવાતી. પાછળથી પરાણે 'સતી' થવાનો રીવાજ પડ્યો હતો, જે રાજ્યસત્તાએ બંધ કરાવ્યો. એમ છતાં હજી અનેક સ્ત્રીઓ પતિ પાછળ દેહત્યાગ કર્યાના દાખલા મળે છે આપણા ધાર્મિક ગ્રંથોનું સાહિત્ય આ પ્રકારે બાળકો માટે સુલભ કરવા માટે માળાના સંચાલકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ચેકનો વાંક: લેખક શ્રી રામભાઈ પાઠક

નવાં વરતો લેખકઃ શ્રી ગિજુભાઈ. પ્રકાશકઃ શ્રી. દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર, ભાવનગર મૂલ્યઃ દરેકનું દોઢ આનો

બાલસાહિત્યમા શ્રી ગિજુભાઈનું નામ જાણીતું છે. હવે તો દરેક ગુજરાતી બાળક એમને ઓળખે છે. એમની દેખરેખ હેઠળ પ્રકટ થતા બાલસાહિત્ય ગુચ્છના આ નંબર ૧૦ ને ૧૧ ના બે પુસ્તકો આગલા પુસ્તકો જેવાં જ ઉપયોગી, આનંદદાયક અને જ્ઞાનપ્રદ નીવડશે. પ્હેલા પુસ્તકમા શ્રી પાઠકે ગામડામાં વેઠનો ત્રાસ કેટલો છે તેનો તાદશ્ય ચિતાર આપ્યો છે. ગામડાની ગરીબ પ્રજા એ વેઠના ભાર નીચે કચરાઈ રહી છે. લાગણીહિન અમલદારો પોતાની સ્થિતિનો દુરૂપયોગ કરી પ્રજાને રંજાડે છે રક્ષક થવાને બદલે ભક્ષક બને છે શ્રી સોમાલાલનું ચિત્ર આ ત્રાસને મૂર્તિમંત કરે છે શ્રી ગિજુભાઈ " નવાં વરતો " દ્વારા બીજા પુસ્તકમાં પ્રાણીશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ધર્મ આદિ અનેકવિધ વિષયોનું જ્ઞાન બાળકોને સહેલાઈથી કેમ આપી શકાય તેનો નુસ્ખો બતાવે છે.

આગળ વાંચો' ત્રીજી ચોપડીઃ લેખક' શ્રી ગિજુભાઈ મૂલ્યઃ બે આના પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે.

અક્ષરજ્ઞાન યોજના આજે તો આખા ગુજરાતમાં જાણીતી થઈ છે. મરાઠીમાં પણ એનું અનુકરણ થયુ છે એ યોજનાને અંગે આ પુસ્તકની રચના થઈ છે. યોજનાને અપૂર્વ સફળતા મળી છે અને એના આશ્રયે અભ્યાસ કરનારાના વાચનનો વિકાસ કરવા આ પુસ્તક લખાયું છે. નાના નાના સરળ પાઠ દ્વારા ગ્રામ્ય જીવનની અનેક રીતે એમાં ઝાંખી થાય છે છેલ્લો પાઠ " ગામની નિશાળ " યુવાન દંપતીઓને માર્ગદર્શક થઈ પડશે દેશની સેવા કરવા ઇચ્છનાર દંપતી એક એક ગામડું લઈને બેસી જાય તો દેશના જીવનમા જલદી પલટો આણી શકાય હિંદની ૮૦ ટકા ઉપર પ્રજા ગામડામાં વસે છે એ પ્રજાનું જીવન ઉન્નત કરવા આપણા બત્રીશ લક્ષણા યુવક યુવતીઓ પોતાના સ્વાર્થ અને વૈભવ-લાલસાના બલિદાન આપશે તો જ હિંદ પોતાના પ્રાચીન દિવસો પાછા લઈ શકશે

બાળ નેપોલિયન' લેખક' શ્રી ચન્દ્રશંકર મણીશંકર ભટ્ટ, પ્રકાશકઃ મેસર્સ સી. જમનાદાસની કંપની, બુકસેલર્સ, મુંબાઈ, ૨. મૂલ્યઃ બાર આના.

"બાલોદ્યાન" અને " ગુણસુન્દરી બાલવિભાગ "ના તંત્રી ભાઈ ચન્દ્રશંકર આ પુસ્તકથી બાલ સાહિત્યમા નવો ચીલો પાડે છે યુરોપના મહાન વીર નેપોલીઅનના જીવનમાંથી બાલયોગ્ય પ્રસંગો તારવી બાળકોને રૂચે એવી સરળ શૈલિમા અને સાદી ભાષામા તેમણે આ પુસ્તકમા આપ્યા છે આ પુસ્તકની 'ઓળખાણ' આપતા શ્રી. ગિજુભાઈ સાચુ કહે છે કે " ચરિત્રવાચન બાલ્યકાળમા જે અસર કરી જાય છે તે આજે કાળે લાગે જ કરે છે વીર બાળકોને, હવાણુ બાલકોને, દેશપ્રેમી બાલકોને નેપોલિયનનું ચરિત્ર સ્હેજે ગમશે અને તેમનામાં રહેલા તે તત્વોને વિકસવાની મદદ કરશે. અને તમામ બાલકો નેપોલિયનને એક અથવા બીજી રીતે વધાવી લેશે. " શ્રી ગિજુભાઈની સાથે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતી બાલસાહિત્યમા આવા ચરિત્ર ગ્રંથોની જે ખોટ છે તે પૂરવા લેખકો અને પ્રકાશકો સહકાર સાધે.

જાતકકથા. ભાગ ૧ લોઃ અનુવાદક શ્રી દેવદત્ત નારાયણ ટિળક. મૂલ્યઃ આઠ આના.

ભાઈ ચન્દ્રશંકર ભટ્ટે જાતક કથાઓ-ભગવાન ગૌતમબુદ્ધના આગલા જન્મોની કથાઓ બાળકો માટે સરળ ગુજરાતીમાં ઉતારી છે. આ પુસ્તક ભાઈ ચન્દ્રશંકરના મુળ પુસ્તકનો મરાઠી અનુવાદ છે અને દક્ષિણી બાળકો માટે તે છપાયુ છે શ્રી. ટિળકની ભાષા સાદી અને સરળ હોઈ મુળની ખુબીઓ જાળવી રાખે છે અમને આશા છે કે મહારાષ્ટ્રના બાળકોને આ પુસ્તક ઘણુ ઉપયોગી થશે.

મધુગુંજીઃ લેખકઃ શ્રી રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા. મૂલ્ય' ચાર આના

શ્રી મ્હેતાએ રચેલા રાસ-ગીતોનો આ સંગ્રહ આપણા સાહિત્યના રાસ-સંગ્રહના પુસ્તકોમા સારો ઉમેરો કરે છે ગુજરાતના જે મુઠ્યા આટલા સારા રાસ-લેખકો છે તેમાં શ્રી મ્હેતા પણ એક

છે અને આ પુસ્તકમાંના કેટલાંક સામયિક પત્રોમાં અત્યાર પહેલાં પ્રકટ થઇ ગયાં છે આ માસિકના વાચકોને પણ એમાંથી સારો લાભ મળી ચૂક્યો છે એમના કેટલાક રાસ તો બ્હેનોમાં અત્યંત લોકપ્રિય થયા છે, નવરાત્ર પ્રસંગે ગવાતા સાંભળ્યા છે પુસ્તકાકારે એ સર્વ રાસનો સંગ્રહ ગુજરાતની બ્હેનો જરૂર આવકારદાયક લેખશે.

શિરીષ લેખક: શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઇ, પ્રકાશક: શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ, નરસિંહભવન, રાવપુરા, વડોદરા મૂલ્ય રૂા ૨–૮–૦

ગુજરાતમાં સામાજીક નવલકથાઓ લખવા માટે સ્વ. રણજીતરામ સ્મારક સુવર્ણચંદ્રક મેળવીને કીર્તિોજ્જ્વલ પામેલા શ્રી રમણલાલની આ નવલકથાની બીજી આવૃત્તિ ગુજરાત જરૂર સહર્ષ આવકારશે. 'શિરીષ' વાંચતાની સાથેજ અમને પહેલો પ્રશ્ન એ થયો છે કે આ નવલકથાના બે મુખ્ય પાત્રો 'શિરીષ' અને 'સોહિણી'માં કોણ શ્રેષ્ઠ ? કેટલાક પ્રસંગોમાં એમ લાગી જાય છે કે 'શિરીષ' ચઢી જાય છે, તો કેટલીકવાર 'સોહિણી'નું પ્રાબલ્ય હોવાનું સહેજે માલુમ પડે છે અને એકંદરે આ નવલકથામાં 'સોહિણી'નું પાત્રાલેખન સર્વોત્કૃષ્ટ અને કલાની દૃષ્ટિએ પણ અમને અદ્વિતીય લાગ્યું છે 'સોહિણી'માં શ્રી રમણલાલે 'નૂતન સ્ત્રી' New Womanનું સચોટ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે અને 'સોહિણી' જેવી ગુજરાતણોની કલ્પના એમના મનમાં રમતી હોય એમ સહેજે લાગી આવે છે ડાક્તર સુકુમાર, ચિત્રકાર વિભાકર અને લક્ષ્મીના પાત્રો પણ એક એક આદર્શ રજુ કરે છે અને નાનકડી સુધાને પણ નવલકથા વાંચનાર ભૂલી શકે એમ નથી તેમાંયે વિભાકરની સગીબ્હેન કાન્તા–લક્ષ્મીનો જ્યારે પરિચય થાય છે ત્યારે સુધા વિભાકરને પ્રશ્ન પૂછે છે, "ભાઇ ! હું વનારી બ્હેન મરી ગઇ ખરૂં ?" એ પ્રસંગની સ્વાભાવિક કરૂણતા વાચકના ઉપર ઘણી અસર કરે છે આ ઉપરાંત શિરીષના પિતા ધર્મપાળનું ચારિત્ર નિરૂપણ, કનક, મુરલીધર અને વ્રિજમોહનનાં પાત્રો તેમજ ધર્મપાળના સ્વામીભક્ત મુનીમને ભૂલી શકાય એમ નથી ગુજરાતનાં સૌન્દર્ય અને આલેખવાની શ્રી રમણલાલની ભાવના વિશેષ અને વિશેષ ઉજ્જ્વળ રીતે પોષાય એવી આશા દર્શાવી અમે સાહિત્યરસિક પુરુષ આ નવલકથાને સત્કારીએ છીએ.

ધરદીવડી. લેખક શ્રી. યશવંત પંડ્યા: સોલ એજન્ટ: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ કિંમત આઠ આના.

ગુજરાતના સફળ નાટિકા લેખકોમાં ભાઇ યશવંત પંડ્યાનું સ્થાન હવે ચોક્કસ થઇ ચૂક્યું છે આમાં ઘરદીવડી, સાકરનો શોધનારો, ડોલતા ડુંગર અને માડીજાયા એ ચાર નાટિકાઓ સંગ્રહાઇ છે આમાંની છેલ્લી 'માડીજાયા' અમે 'કુમાર'ના દીપોત્સવી અંકમાં વાંચી ત્યારથી જ તેણે એવી સુંદર અને સચોટ છાપ પાડી છે કે આ સંગ્રહમાંની બીજી નાટિકાઓ, એની હરોળમાં આવતી હોવા છતાં, 'માડીજાયા' આ સંગ્રહની જ નહિ પણ શ્રી યશવંતની બીજી ઘણી નાટિકાઓમાં પણ ઘણો ઉંચો નંબર લઇ જાય એવી લાગી છે. 'માડીજાયા'માં અનાથ બાળકોની, અને અનાથાશ્રમની સંસ્થાઓની જે વાસ્તવિકતા જણાય છે તે ભાઇ યશવંતનાં ઉંડા નિરીક્ષણનું પરિણામ દર્શાવે છે 'ઘરદીવડી'માં માતાવિહોણાં ભાઇબ્હેનના ઉંડા નિર્મળ પ્રેમની છાયા કરૂણ છે અને 'સાકરનો શોધનારો' બાળમાનસને બાળકની ઇચ્છાઓને, ચૂરી નાખનાર પિતાને જાગૃત કરવાનો સફળ પ્રયત્ન છે 'ડોલતા ડુંગર'માં કવિત્વભરી ભાવના આલેખાઇ છે આ નાટિકાઓ ભજવવા યોગ્ય છે અને વાર્ષિકોત્સવોમાં કે અન્ય પ્રસંગોએ એ નાટિકાઓ સફળતાથી ભજવાય એવી કલાત્મક એની લખાવટ છે ભાઇ યશવંતને આ કૃતિ માટે અભિનંદન આપ્યા વિના અમે રહી શકતા નથી.

નારાયણી અને બીજાં નાટકો લેખક. શ્રી શશિવદન મહેતા, સમરસેટ સ્ટ્રીટ, કેમ્પ, કરાંચી. મૂલ્ય આઠ આના.

નાટિકાઓ સંબંધે અને ભાઇ શશિવદન મહેતાની કલા પરત્વે વિદ્વત્તાભરી પ્રસ્તાવના લખતા શ્રી ડોલતરાય માંકડે ભાઇ શશિવદન મહેતા એજ શ્રી ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક એમ જણાવી દીધું છે પણ આમ જુદા જુદાં ઘણાં તખલ્લુસો રાખવાની વાચકો ભૂલાવામાં પડે છે એટલે હવે એ પદ્ધતિ ભાઇ ઇન્દુલાલ ટૂંકાવે એવી અમારી વિનંતિ છે

આ સંગ્રહમાં અપંગ માનવતા, નારાયણી, અને ગોપીબાળા એ ત્રણ નાટિકાઓ છે. એમાંની 'નારાયણી' અમારાપર સૌથી વધુ છાપ પાડી શકી છે. 'નારાયણી' ચારિત્ર્ય અને શીલ વડે ગંભીર અને પવિત્ર ત્યાગ મૂર્તિ સમી ઉચિત રીતે આલેખાઇ છે માનવ જીવનના ઊંડા અભ્યાસને પરિણામે 'અપંગ માનવતા' આલેખવાનો પ્રયત્ન સફળ થયો છે બડખોર નંદુ એની વિનયશીલતા અને ત્યાગવૃત્તિને પરિણામે સારી છાપ પાડે છે. અને 'ગોપીબાળા' મા ઉમાનો 'જગતને ઉદ્ધારવાનો નિશ્ચય અને તેમાંથી પરિણમતી કાર્ય પરાયણતા' હૃદય સ્પર્શે એવાં છે ભાઇ શશિવદને ત્રણે નાટિકાઓમા "દરેક પાત્રનો એવો કોઇ વિશિષ્ટ ગુણ પકડીને તેને" ખીલવ્યો છે 'ભાઇ શશીવદનની કલામાં ધ્વનિ છે સારી પેઠે છે તે એટલે સુધી કે કોઇ વખતે તેમની કલામા અતિધ્વનિનો આક્ષેપ મૂકવો પડે' એમ શ્રી ઉગ્રરરાય માંકડ કહે છે તે સાચુ છે છતા એટલુ કહેવું પડે છે કે આ નાટિકાઓ રંગભૂમિ કરતાં શ્રાવ્ય વધારે છે. દૃશ્ય નાટિકાઓ તરીકે આ સફળ નહિ થાય એવો અમને ભય રહે છે. શ્રી 'શશિવદનની કલાનો આ પ્રથમ આવિર્ભાવ' ગુજરાતમાં આવકાર પામશે એમાં શક નથી

પ્રણયકાવ્યો: પ્રયોજક શ્રી રમણલાલ નરહરિલાલ વકીલ બી એ માઉન્ટ પ્લેઝન્ટ, અંધેરી; કિંમત દોઢ રૂપીયો

પુસ્તકના નામ ઉપરથી જ એમાં પ્રણયના કાવ્યો છે એનું સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે અને એની પ્રસ્તાવના વાંચતાં લેખકનાં મંતવ્યો, અલ્પતા અને અગવડો સમજી શકાય છે લેખક પોતે સ્વીકારે છે કે "આમાના કેટલાંક કાવ્યો મ્હને સંતોષતાં નથી; કવિત્વની કસોટીએ ચઢાવતા એ અધુરાં–ઉણપભર્યાં છે, એ હું જાતેજ સ્વીકારી લઉં છું. પરંતુ પ્રત્યેક કાવ્યમા પ્રણયજીવનના અનુભવ, ભાવ વિચાર કે તરંગ છે એટલે એ કાવ્યોનો નાશ કરી પ્રણયજીવનનું એકાદ પાનું–અપૂર્ણ, ઝાંખું છતા જીવન્ત–પાનું ફાડી નાખવા હૃદય ના પાડે છે." લેખકનું આ દૃષ્ટિબિંદુ જાણ્યા પછી, આ સંગ્રહમાં કેટલેક ઠેકાણે રહેલી કચાશ તરફ આંગળી ચીંધવાની અવલોકનકારની ફરજ છે. પ્રણયનો વિષય એટલો બધો લોકપ્રિય છે કે હવે એમાં નવું કાંઇ કહેવા જેવુ રહ્યુ નથી. છતાં શ્રી. રમણ વકીલે આમાં સારી સફળતા મેળવી છે. વિષયનું મર્યાદિત ક્ષેત્ર હોઇ, એમાં એકને એક વાત જુદા સ્વરૂપમાં વારંવાર કહેવા જેવું કેટલીકવાર બને છે અને એમના આ પ્રથમ પ્રયાસમા સામાન્ય રીતે કદાચ હોય એ સંભવિત છે ચૌદ પંક્તિના અમે તે છંદમાં રચાયેલાં કાવ્યોને એમણે સોનેટ કહ્યા છે. પરંતુ દરેક છંદ સાથે સોનેટનું નામ જોડવામાં અમને તો કાંઇ અર્થ લાગતો નથી સોનેટ કાવ્ય પ્રકારની રચનામાં એમને સફળતા મળી છે આ આખાય સંગ્રહમાં અમને ૩૪ મા પૃષ્ઠ પરનું 'સૌભાગ્ય' કાવ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ લાગ્યુ છે એમાં રહેલી કરૂણ ભાવના કોઇને પણ આર્દ્ર કર્યાં વિના નહિ રહે. એ કાવ્યનાં ટીપ્પણમા લેખકે લખ્યુ છે: "મનોરંજન નામના મરાઠી માસિકમા વાંચેલા એક કાવ્યનો આ સ્વતંત્ર અનુવાદ છે. મૂળ કરતાં અનુવાદ સુન્દર છે એમ એક મિત્રે કહેલુ–હું પણ એમ માનુ છુ ખરો." આવી ટીપ્પણ કરવા કરતાં જો લેખકે એ મૂળ મરાઠી કવિતાને જ ટીપ્પણમા ઉતારી હોત અને તેની સાથે આ કૃતિને સરખાવવાની વિવેચકોને તક આપી હોત તો ટીપ્પણમા લાવવા જતા આત્મ પ્રશસ્તિનો જે અતિરેક થઈ ગયો છે તે ન થાત ગુજરાતમાં કવિતા સાહિત્યમા આ સંગ્રહથી એક યુવાન કવિનો પ્રવેશ થતો જોઇ અમને આનંદ થાય છે.

પ્રતાપ. દીપોત્સવી અંક: તંત્રી: શ્રી કાલિદાસ શેલત, કણપીઠ, સુરત કિંમત ૦–૮–૦

'પ્રતાપ'ના આ વર્ષના દીવાળી અંકમાં ગુજરાતભરના સારા સારા લેખકોના, રાસ, લેખો, વાર્તાઓ વગેરે છે. શ્રીમતી ચંદ્રિકા પાઠકજી, શ્રીમતી જયમનગૌરી પાઠકજી અને સૌ. ઉર્મિલા પારેખ એ ત્રણ બહેનોનો ફાળો જોઇને અમે આનંદ પામ્યા છે અંકમાં વાચનયોગ્ય ઘણી સારી લેખાવલિઓ પ્રકટ કરવા માટે તંત્રીશ્રીને અભિનંદન ઘટે છે.

'ગુજરાતી' દીપોત્સવી અંક: તંત્રી: શા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઇ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઇ ૧.

'ગુજરાતી' સાપ્તાહિકનો આ ૨૭ મો

દીપોત્સવી અંક દર વર્ષની માફક આ વરસે પણ સાહિત્યનાં નવાં જૂનાં અને ઉપરના વિવિધ લખાણોથી ભરપૂર છે વાર્તા, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન, હાસ્ય, પ્રાચીન સાહિત્ય વગેરે સંબંધી લેખો ખાસ અવલોકવા જેવા છે કાવ્યોમાં પણ વિવિધતા લાવવા ઠીક પ્રયાસ થયો છે. આ અંકમાં અગાઉના કોઈ પણ અંક કરતાં ચિત્રો વધુ પ્રમાણમાં આપવામાં આવ્યાં છે, તે સામાન્ય વાચકની પસંદગી પામ્યા વગર રહેશે નહિ ચિત્રોનો મોટો ભાગ માહિતીદર્શક તેમજ ભાવપૂર્ણ છે. આ અંક ઉપરથી અને તેનાં લખાણો ઉપરથી જાણી શકાય છે કે ગુજરાતી માત્ર જૂનું સાહિત્ય કે જૂની દૃષ્ટિનું સાહિત્ય પીરસે છે એ માન્યતા આધાર વગરની છે રશિયા સંબંધી બે લેખો અને સામયિક ચિત્રો તેના ઉદાહરણ રૂપે ગણાવી શકાય

સેવક' ત્યાગમૂર્તિ અંક તંત્રી શ્રી ચુનીલાલ પુ. શાહ, કરજણ કિંમત આઠ આના

વિધવાઓને મહાત્મા ગાંધીજીએ ત્યાગમૂર્તિનું બિરુદ ઘણા ઉચિત રીતે આપેલું છે અને તેથી વિધવાઓ સંબંધી અનેક માહિતીપૂર્ણ અને વાચન યોગ્ય અંકનું નામ ત્યાગમૂર્તિ અંક આપવામાં તંત્રીએ ઔચિત્ય જાળવ્યું છે આપણા સમાજમાં વિધવાઓની દશાનો ચિતાર આપતા લેખો, વાર્તાઓ હૃદય ભેદક છે આખોયે પ્રશ્ન સમાજની ગંભીર વિચારણા માગી લે છે ‘ સેવક ’ ના તંત્રીને આવો અંક કાઢવા માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

સ્ત્રીશક્તિના ગૃહવ્યવસ્થા અંકમાં ગુજરાતની બહેનોને ઉપયોગી થાય એવા ઘણા લેખો છે તેમાંય તુળસીના કૂંડાની મહત્તા દર્શાવનારો, બાળને ઉછેરતો, ઘર ખર્ચના હિસાબ રાખવા સંબંધનો, રસોડાંની ચોખ્ખાઈ દર્શાવતો એ લેખો ઘણા સારા છે. અમેરિકામાં ગૃહવ્યવસ્થા કેવી છે તે દર્શાવનારો લેખ પણ માહિતીપૂર્ણ છે પૂંઠા ઉપરનું ચિત્ર જરાય શોભતું નથી. ચિત્રકાર આકૃતિઓ સારી દોરી શક્યા નથી અને એ છાપવામાં શાહીનો મેળ નથી જામ્યો. કુ અંબિકા ધુરંધરનું ચિત્ર સારું છે.

પાટીદાર' તંત્રી શ્રીમતી વિમળાબહેન પટેલ, પાટીદાર મન્દિર, આણંદ.

જ્ઞાતિ માસિકોમાં આગળ પડતું સ્થાન ધરાવનાર ‘ પાટીદાર ’નું તંત્ર હાલમાં શ્રી નરસિંહભાઈની ગિરફતારીને લઈને તેમનાં પુત્રી શ્રીમતી વિમળાબહેનના હાથમાં છે ગઈ હડતાલ વખતે પણ શ્રી. નરસિંહભાઈના જેલગમન દરમ્યાન તેમણે કુશળતાથી તંત્ર ચલાવ્યું હતું ‘ પાટીદાર ’ માં જ્ઞાતીય પ્રશ્નોની ચર્ચા વિશદ રીતે થાય છે અને ઉદ્દામ વિચારનું એ પ્રેરક છે શ્રી નરસિંહભાઈ જેવા વિદ્વાનને હાથે તાલીમ પામેલાં તેમનાં પુત્રી પત્રકારત્વમાં યશ પામો એવી અમે અભ્યર્થના કરીએ છીએ.

ભીલ સેવામંડળ દાહોદ, નો ૯ મો વાર્ષિક હેવાલ હિન્દભરમાં જાણીતા થયેલા સુપ્રસિદ્ધ દલિતસેવક શ્રી. ઠક્કરબાપાની સેવાનું ચિરંજીવ ફળ તે આ સંસ્થા છે ભીલ જેવી અત્યંત પછાત કોમમાં તેમણે આ સંસ્થા દ્વારા જે સેવા કરી છે તે તેમની પ્રવૃત્તિનું શુભ પરિણામ છે આ મંડળને આર્થિક સહાયની ઘણી જરૂર રહે છે તે પૂરી કરવી એ ગુજરાતનાં ધનિક ભાઈ બહેનોનું કર્તવ્ય છે

સ્વીકાર' (૧) સત્યપ્રકાશ અને સ્વરાજનો દીપોત્સવી અંક (૨) શ્રી કમનચરી સૂતિકાગૃહ, મુંબાઈનો સાતમો વાર્ષિક હેવાલ (૩) શ્રી નડિયાદ ખડાયતા શ્રી ઉદ્યોગશાળાનો ૧૯ માસનો રીપોર્ટ.

વિવિધ મહિલા પરિષદો

કેળવણી અને સમાજસુધારાની મુંબઈની મહિલાઓની સાતમી પરિષદ ગયા માસમાં ગામદેવી, મથુબારી મેમોરીયલ હૉલમાં ડૉ. શ્રીમતી માલિની સુખથનકરના પ્રમુખપદે મળી હતી.

શ્રીમતી ખદીજા શફી તૈયબજીએ આવકાર આપતા જણાવ્યુ કે “ સ્ત્રીઓજ સ્ત્રીઓના હક્કોની સારામાં સારી હિમાયતી છે, તેથી હિંદની મહિલાઓના શિક્ષણ અને સમાજવિષયક પ્રશ્નોની વિચારણા માટે એક મધ્યસ્થ સંસ્થા શરૂ કરવાની ઘણી જરૂર છે. આ દેશમા સ્ત્રીકેળવણીના પ્રચાર સાથે આવેલી વિશાળ દૃષ્ટિ અને દુનીયાના સુધરેલા દેશોમાંની સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ચળવળને પરિણામે હિંદની સ્ત્રીઓને પોતાના હક્કોનું ભાન થાય છે. થોડાક વર્ષો ઉપર સ્ત્રીનો અવાજ આ દેશમાં જરાય સંભળાતો ન હતો. પરંતુ શિક્ષણના પ્રચાર સાથે આજે સ્ત્રીઓને પોતાની જાતિની સેવા કરવામાં આગળ આવતી આપણે જોઈ શકીએ છીએ. ”

ડૉ. મીસીસ માલિની સુખથનકરે પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું કે

“ મારી દૃષ્ટિએ આજે આપણી સમક્ષ વિચારવાના પ્રશ્નો આ છેઃ (૧) હિંદના ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો. (૨) સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા. જો આપણે દેશની ધારાસભામાં પ્રવેશ મેળવીએ અને આપણને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે તો બીજા બધા પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવામાં આપણને જરાય મુશ્કેલી પડવાની નથી.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે પુખ્તવયના સર્વને મતાધિકાર આપવાની સર્વાનુમતે માગણી કરી હતી. આપણને કાયદેસર પુરુષોના જેવો જ મતાધિકાર આપવામાં આવેલો છે; છતા વ્યવહાર રીતે ઘણીજ થોડી સ્ત્રીઓ મતાધિકારનો હક ભોગવી શકશે અત્યારે મિલ્કતની લાયકાતના ધોરણે મતાધિકારનો હક રખાયો છે અને સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર મિલ્કત કે આવક હોતી નથી એટલે તેઓ આ હક ભોગવવાથી દૂર રહે છે. એટલે પુરુષ મતદારોની સરખામણીમાં સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા ઘણી જ ઓછી રહે છે.

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ જોતાં, જ્યાંસુધી મિલ્કતની લાયકાત ઉપર મત આપવાનો અધિકાર રહેશે ત્યાંસુધી સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા વધવાની નથી.

પછી ધારાસભાઓમા સ્ત્રીઓ માટે અનામત જગાઓ રાખવાનો પ્રશ્ન આવે છે. આમા પણ પરિષદે કોઇ પણ જાતની જગાઓ અનામત રાખવાની બાબતનો વિરોધ કર્યો હતો.

કોઇ પણ જાતના કોમ કે જ્ઞાતિના ભેદભાવ વિના એકસંપીથી કામ કરવા માટે આપણે મથવું જોઇએ, પરંતુ વડા પ્રધાને આપેલો કોમી ચુકાદો, જો તે અમલમાં આવશે તો સ્ત્રીઓનાં દૃષ્ટિબિંદુને ફેરવી નાખી તેમને કોમી ધોરણે વિચારતી કરશે અને જે કોમી ભેદભાવને આપણે દૂર રાખવા મથીએ છીએ તે કોમી ભેદભાવ સ્ત્રીઓમાં પણ વ્યાપક બનશે.

સ્ત્રીઓ અને આર્થિક સ્વતંત્રતા

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા એ એક ચોથી અગત્યનો પ્રશ્ન છે આજે ઘણી ઓછી સ્ત્રીઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર છે એ મળે નહિ, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ કોઈ પણ પ્રકારના સુધારા આગળ વધીને કરી શકનાર નથી. આને માટે આપણે, સ્ત્રીઓને અત્યંત અન્યાયકર્તા હાલના વારસા હકમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે. વળી ધારાસભામાંથી હિંદુ વિધવાઓના વારસા હકનો ખરડો ઉડી ગયો છે. એ બતાવે છે કે સ્ત્રીઓનું દૃષ્ટિબિંદુ રજુ કરવા માટે વળી ધારાસભામાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિ હોવાની જરૂર છે.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં છોકરીઓને ફરજિયાત શારીરિક કેળવણી આપવાનું કાર્ય ઉપાડી લેવા માટે એક સમિતિ નીમવાની હું સૂચના કરું છું. કોલેજમાં ફરજિયાત શારીરિક કેળવણીનો યુનિવર્સીટીએ સ્વીકાર કર્યો પરંતુ જો આપણે એને અસરકારક જ બનાવવી હોય તો એને શરૂઆતથી જ અમલમાં મૂકવી જોઈએ.

ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીનો પ્રશ્ન પણ એટલો જ અગત્યનો છે એના ઉપર જ આપણી ભાવિ પ્રગતિનો આધાર છે વળી અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો સામાજિક પ્રશ્ન પણ આપણે માટે અત્યંત અગત્યનો છે આ અનિષ્ટ નાબૂદ કરવા માટે આપણે કોઈ વ્યવહાર માર્ગ શોધવો જ રહ્યો છેવટે કોમી એકતાનો પ્રશ્ન પણ આપણી સમક્ષ છે આપણે પત્ની, માતા અને બહેન તરીકે સુલેહ-શાન્તિનો સંદેશ પુરુષોને પહોંચાડવાનો છે "

પહેલો ઠરાવ હિંદુ વિધવાઓને વારસા હક્ક આપવાના ખરડાના સિદ્ધાંતને ટેકો આપતો અને દેશભરની સ્ત્રીઓને આ મિલકતના હક્કો કાયદેસર સ્વીકાર કરાવવાની ચળવળ કરવાનું જણાવતો પ્રમુખ સ્થાનેથી પસાર થયો હતો.

ધારાસભામાં કોમી ધોરણે સ્ત્રીઓ માટે જુદી જગાઓ અનામત રાખવાનો વિરોધ કરતો ઠરાવ પ્રમુખસ્થાનેથી મૂકયો હતો. મીસ બહાદુરજીએ ભીખારીઓનો પ્રશ્ન ઉપાડી લઈ તે માટે યોગ્ય ઉપાય યોજવા સરકાર અને મ્યુનીસિપાલીટીને વિનંતિ કરતો ઠરાવ મૂક્યો હતો તે મીસીસ નગરકર, મીસ રુસ્તમજી, અને મીસીસ હીરાબાઈ તાતાના ટેકાથી પસાર થયો હતો

ડૉ. હંસાબ્હેન મહેતાએ અસ્પૃશ્યતાની સંસ્થાનો સખ્ત તિરસ્કાર કરતો અને તેના નિવારણ માટે વ્યવહારુ પગલાં લેવાની જરૂર સૂચવતો ઠરાવ મૂક્યો હતો; તે ડૉ. મીસ ઇન્જિનીયરના ટેકાથી પસાર થયો હતો.

આ ઉપરાંત અસરાધાન પ્રકારનો ઠરાવ કરી, અને અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની આગામી બેઠક માટે પ્રતિનિધિઓ ચૂંટયા બાદ પરિષદ વિસર્જન થઈ હતી

હિંદની મહિલાઓનો જોમ

કરાંચીમાં મળેલી સિંધની મહિલાઓની પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાનેથી લાહોરવાળા સર અબ્દુલ કાદીરે હિંદની સ્ત્રીઓમાં આવેલી જાગૃતિનો ઉલ્લેખ કરી જણાવ્યું કે રાજકારણના ક્ષેત્રમાં પડેલી હિંદની મહિલાઓએ જે હિંમત બતાવી છે તેથી માત્ર હિંદ જ ચકિત થયું નથી પરંતુ તેમના આત્મભોગે આખી સુધરેલી દુનિયાને ચમકાવી નાખી છે બાળશિક્ષણ સંબંધમાં તેમણે કહ્યું છોકરાઓને અપાય છે તેવી જ કેળવણી છોકરીઓને પણ અપાય છે પરંતુ છોકરીઓ માટે ટુંકો પણ વધુ ઉપયોગી અભ્યાસક્રમ હોવાની જરૂર છે. હાલની શિક્ષણપ્રથા જ ઘણી ક્ષતિવાળી છે અને તેમાં ઘણા સુધારા કરવાની જરૂર છે પુરુષોના માર્ગમાં જ સ્ત્રીઓને પણ શા માટે ખેંચવામાં આવે છે? સ્ત્રીઓ પોતે જ પોતાનું ધ્યેય સિદ્ધ કરી શકે એવા નવા માર્ગ તરફ તેમને શા માટે વાળવામાં નથી આવતી? સ્ત્રીઓને કાયદેસર વારસા હક્ક મળવાની ઘણી જરૂર છે હિંદુ અને મુસ્લિમોના ઝઘડાને પરિણામે હિંદનું વાતાવરણ વારંવાર વિષમય બને છે રાજકીય પ્રગતિમાં પણ આથી હરકત નડે છે. તો બહેનો અને માતાઓ ધારે તો પોતાનાં બાળકોને આવા ભેદભાવોનો ખ્યાલ સુદ્ધાં ન લાગવા દે અને તો જ ભાવિ અત્યારના કરતાં પણ સારું બની શકે

ગુજરાત સ્ત્રી મતદાર મંડળ

અમદાવાદમાં તા. ૨૭ નવેમ્બરે, ગુજરાતની સ્ત્રી મતદાર મંડળની સભા શ્રીમતી સવિતાબ્હેન ત્રીવેદીના પ્રમુખપદે મોતીબાઈ કાપડીઆ હોલમાં મળી હતી, તેમાં સ્ત્રીઓએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી આ સભામાં નીચે મુજબનાં ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા

(૧) આ સભા હિંદુ કોમે કહેવાતા અસ્પૃશ્યો તરફ કરેલા અન્યાયોને વખોડી કાઢે છે અને ગાંધીજીએ આપેલી તકનો પુરતો લાભ લેવાની હિંદુ કોમને વિનંતી કરે છે

(૨) આ સભા સ્ત્રીઓને કોમી ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા એલાહેદા મતદાર મંડળોને

વખોડી કાઢે છે અને એમ માને છે કે સ્ત્રીઓ માટેના મતદાર મંડળો કોમીવાદ ઉપર રચાયા છે તે અયોગ્ય છે.

(૩) આ સભા શારદા એક્ટનો ભંગ ન થાય તેમજ બાળલગ્ન થતાં અટકે તેટલા માટે શારદા એક્ટમાં સુધારો કરવા વડી ધારાસભાના સભ્યોને વિનતી કરે છે.

(૪) (અ) શારદા એક્ટનો અમલ થાય તેટલા માટે આ સભા મેજીસ્ટ્રેટોને વિનંતી કરે છે કે તેમણે આવા કેસોમાં દંડ ઉપરાંત સજાઓ પણ કરવી.

(બ) બાળલગ્નની આવી પ્રથા નાબુદ કરવા આ સભા મુંબઇ યુનીવર્સીટીને વિનતી કરે છે કે પરણેલા વિદ્યાર્થીઓને કોલેજોમાં દાખલ નહીં કરવાનો અને તેમને શિષ્યવૃત્તિ નહીં આપવાનો ઠરાવ કરવો આ ઠરાવ થયા પછી પાંચ વર્ષે અમલમાં મુકવાની સૂચના કરવામા આવે છે.

(૫) આ સભા એવા અભિપ્રાયની છે કે બધા હિંદુઓને લગતા કાયદામા છુટાછેડા માટેની કલમ ઉમેરવી, અને લગ્ન તેમજ છુટાછેડા માટે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોને સરખો ન્યાય આપતી કલમો ઉમેરવી. આ સભા વડોદરા રાજ્યે લીધેલાં આવાં પગલાં માટે તેને ધન્યવાદ આપે છે.

(૬) આ સભાનો એવા અભિપ્રાય છે કે વિધવા વિવાહની છુટથી બાળકોને મારી નાંખવાના અને ગર્ભપાતના બનાવો ઓછા થશે

(૭) આ સભા એવી ભલામણ કરે છે કે ગરીબાઇ અને અજ્ઞાનતાથી અવળે માર્ગે ચઢી ગએલી ન્હાની બાળાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે રેસ્કયુ હાઉસ જુદે જુદે ઠેકાણે સ્થાપવાં મુંબાઇ અને વડોદરાને તેગના આવા રેસ્કયુ હાઉસો માટે આ સભા અભિનંદન આપે છે

(૮) આ સભા નોંધ લે છે કે સરકારે અજ્ઞાનતા નાબુદ કરવા માટે ખાસ પ્રયત્નો કર્યાં નથી અને તેથી સરકારને વિનતિ કરે છે કે તેણે મફત અને ફરજીઆત કેળવણી દાખલ કરવી. અને આમ-વર્ગને માટે પુખ્ત વયે કેળવણી મળે એવાં પગલા લેવા જોઇએ

✠

મહિલા સ્વદેશી પરિષદ કરાચીના હિન્દી ખરીદો સંઘ તરફથી ગયા માસમાં મહિલાઓની સ્વદેશી પરિષદ કુમારી વિનોદિની નીલકંઠના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં રાષ્ટ્રીય એકતા સ્થાપવા માટેના પ્રયાસો કરવા માટે પંડિત માલવીયાજી, મૌ શૌકતઅલીને અભિનંદન આપતો, એકતા પરિષદમાં સ્ત્રીઓને ન આમંત્રવા માટે દિલગિરિ દર્શાવતો, જુદા મતદાર મંડળની યોજના સ્ત્રીઓ માન્ય નહિ રાખે એવી ચેતવણી આપતો, તેમજ સ્ત્રીઓને સ્વદેશી કાપડ વાપરવાનો આગ્રહ કરતા ઠરાવો થયા હતા. અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો પણ ઠરાવ થયો હતો.

✠

કોલાબા મહિલા સમાજનું ૪ થું વાર્ષિક અધિવેશન કુમારી બાલુતાઇ ખરેનાં પ્રમુખપદે ઓક્ટોબરમાં ભરાયું હતું. તેમા છોકરા છોકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીયાત કરવાનો, શારીરિક તાલીમ દરેક શાળામાં ફરજીયાત કરવાનો અને તેને માટે તાલીમ પામેલા શિક્ષકોને દરેક શાળામાં રોકવાનો ઠરાવ કર્યો છે. બાલલગ્ન, અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, વગેરેને લગતા ઠરાવો પણ થયા હતા.

✠

નાશિક જીલ્લા મહિલા પરિષદ ઓક્ટોબરની આખરે નાગપુરની સ્ત્રીઓની કોલેજનાં પ્રિન્સિપાલ મીસીસ તાંબેનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીમતી નલિનીબાઇ ચાંદવડકરે પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો શ્રીમતી તાંબેએ પ્રમુખસ્થાનેથી કહ્યું કે કન્યાશાળાઓ કરતા છોકરાઓની નિશાળોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે, એ બતાવે છે કે છોકરીઓના શિક્ષણમાં ઘણો સુધારો કરવાની જરૂર છે હાલની આર્થિક તંગીને કારણે છોકરા છોકરીઓ માટેની જુદી સંસ્થાઓ કાઢી નાખવી જોઇએ. આગામી સુધારાઓમાં સ્ત્રીઓએ અગત્યનો ભાગ ભજવવાનો છે એટલે શિક્ષણ તરફ તેમને બેદરકાર રહેવું ન જોઇએ છેવટે તેમણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે વિનતિ કરી હતી.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણને લગતો તેમજ ૭ થી ૧૧ વર્ષના છોકરા છોકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીયાત કરવાની ભલામણ કરતા ઠરાવો થયા હતા.

✠

ત્રાવણકોર મહિલા પરિષદ: ગયા માસમાં ત્રિવેન્દ્રમ ખાતે ખાસીમ ભારતીનના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. તેણે ખ્રિસ્તી બહેનોને કાયદેસર રક્ષણ માટે સીવીલ મેરેજ એક્ટ ઘડવાની માંગણી કરતો ઠરાવ ૮૭ વિ. ૨૫ મતે પસાર કીધો હતો. રાજ્ય તંત્રમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતી બહેનો માટે જુદી સંસ્થા સ્થાપવાનો પણ ઠરાવ થયો છે.

✠

મધ્યપ્રાંત (વરાડ) મહિલા પરિષદ: ઓક્ટોબર માસમાં શ્રીમતી યમુના હિરલેકરનાં પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. પ્રમુખબહેને પોતાના ભાષણમાં સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નોની વિગતે ચર્ચા કરી હતી. તેમણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે ભારે સક્રિય પગલાંની હિમાયત કરી હતી તેમજ પ્રૌઢશિક્ષણ, મદ્યનિષેધ અને ખાદી આગળ ધર્યાં હતાં. પરિષદમાં ૧૦૦ બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. પરિષદે ઘણા ઠરાવો કર્યા હતા. તેમાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓનો સ્વીકાર કરવાની સરકારને વિનંતિ કરતો, પ્રૌઢશિક્ષણ બહેનોને ગ્રામ્ય વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવાનો અને સ્ત્રીઓને સંતતિ નિયમનનું જ્ઞાન આપવાના ઠરાવો થયા હતા.

✠

માટે મથકો કરવાની જરૂર દર્શાવતા ઠરાવો થયા હતા.

✠

લખનૌમાં અવધ મહિલા પરિષદ: અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની અવધ શાખાની ત્રીજી વાર્ષિક બેઠક લખનૌ ખાતે તા. ૨૨ મી ઓક્ટોબરે, શ્રીમતી વિ. એલ. નહેરૂના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. શ્રીમતી નાયડુએ પ્રમુખ સ્થાનેથી કહ્યું " અવધની મહિલાઓએ પડદો ફેંકી દઈને પુરૂષો સાથે ભાવનાઓ કરી નાખવાં જે સાહસ કર્યું છે તે માટે હું તેમને અભિનંદન આપું છું. સામાજિક, રાજકીય અને નૈતિક દૃષ્ટિએ આગળ આવવા ઇચ્છતું કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાના અર્ધા ભાગને (સ્ત્રી વર્ગને) અશિક્ષિત, નિરક્ષર અને પડદામાં નહિ રાખી શકે. મહાત્મા ગાંધીજી છેલ્લાં ૨૦ વર્ષોથી ઘણું ને ઘણું સામાજિક અને રાજનૈતિક કાર્ય કરી રહ્યા છે. અત્યારે તેમણે જીવન ઉપર મહાન બોજું મોટું સામાજિક કાર્ય કર્યું છે કે જે સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં સદીઓમાં પણ ન થઈ શકત. એમના પ્રયત્નને પરિણામે ઉચ્ચ જાતિના હિન્દુઓ અને અસ્પૃશ્ય વર્ગના હિન્દુઓ થોડાં વર્ષોમાં ભેગા મળવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મુસલમાનોને પણ એવી જ રીતે અપનાવવા

સ્ત્રીઓએ હવે દેશના રાજનૈતિક, સામાજીક અને નાગરિક જીવનમા ભાગ લેવાનો છે તેમણે હવે પતિઓને ચાતુર્ય અને સહાનુભૂતિ પૂર્વક સાથ આપવો જોઇએ એ બધી બાબત માટે આપણા ગૃહજીવન સુધારવાની જરૂર છે ”

પરિષદે, સયુક્તપ્રાતની ધારાસભામા સ્ત્રીઓના અનીતિ માટે થતા વેપારને દાબી દેવા મારના ખરડાને સંપૂર્ણ ટેકો આપવો, બાળલગ્ન પ્રતિબધક કાયદાનો અમલ સખ્તાઇથી કરવાનો, સ્ત્રીઓ માટે શિક્ષણવર્ગો દાખલ કરવાના વગેરે ઠરાવો પસાર કર્યા હતા.

✠

કૃષ્ણાજીલ્લા મહિલા પરિષદ ગયા માસમા શ્રીમતી આદિ પુદી વસુન્ધરા દેવી એમ. એ બી એસ. સી. (લડન) એફ. સી એસ. ના પ્રમુખપદે મળી હતી તેણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો, છોકરીઓ માટે ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કરવાનો, સ્ત્રીઓ માટે કોલેજ સ્થાપવાનો અને શારદા કાયદાનો ભગ કરનાર સામે દાવો માંડતા રૂ ૧૦૦ની રકમ અનામત મૂકવાની પ્રથા કાઢી નાખવાનો, પરદાની પ્રથા નાબૂદ કરવાનો, વિધવા પુનર્લગ્નને ઉત્તેજન આપવાનો તેમજ દાયજાની પ્રથા નાબૂદ કરવાના ઠરાવો કર્યા હતા

આરબ મહિલા પરિષદઃ ઓકટોબર માસની આખરે બગદાદમાં આરબ મહિલા પરિષદ ભરાઇ હતી. વડા પ્રધાનનાં પત્ની મેડમ નૂરી પાશાએ પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો મેડમ હનીફી બે, યુરોપીયન મહિલાઓ વગેરેએ પરિષદમા ભાગ લીધો હતો પરિષદનુ પ્રમુખસ્થાન જાણીતાં સીરીયન સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યવાદી મેડમ નૂર હમ્મદાએ લીધુ હતું. ઇરાક, સીરીયા, ઈજીપ્ત અને પેલેસ્ટાઇને તેમને અનુમોદન આપ્યુ હતુ. કેળવણીખાતાના ડીરેકટર જનરલે પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો. તે માટે મેડમ નૂર હમ્મદા, મેડમ શૌદર વગેરેએ આભાર માન્યો હતો પરિષદનું સૌથી આકર્ષક અગ એ હતુ કે મેડમ ખતીબ નામની એક યુવાન ઇરાકી છોકરીએ, પરદો રાખ્યા વિના, અને પશ્ચિમનો પોશાક ધારણ કરી, ઇસ્લામ સ્ત્રીઓની પ્રગતિમા આડે આવે છે કે કેમ એ પ્રશ્ન પર પહેલીજ વાર ભાષણ કર્યું હતુ. આ ઉપરાત બીજો પણ કેટલોક કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામમાં ઉમેરો

પ્રથમ વર્ષઃ—

(૯) ક દમયંતી ગર્/ર

નોંધ—આ ઉપરાંત કુ. પ્રમીલા પેમાસ્ટરને વ્યાયામની પરીક્ષામાં ગેરહાજર હતા તેથી તે વિષયની પરીક્ષા ફરી આપવાની શરતે દ્વિતીય વર્ષના વર્ગમા ચઢાવવામા આવ્યા છે

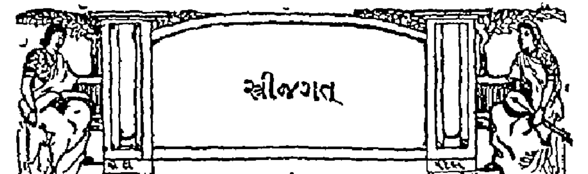

સ્ત્રીજગત

સ્વદેશ

ગુજરાતી સ્ત્રીસહકારી મંડળ મુંબાઈની આ ઉપયોગી સંસ્થા તરફથી સેન્ડહર્સ્ટ રોડ ઉપર સ્વદેશી સ્ટોર્સ ચાલે છે. સંસ્થાના વાર્ષિક નિવેદન પરથી જણાય છે કે સંસ્થાએ પોતાના ભંડાર દ્વારા સામાન્ય કુટુંબો ઉપરાંત હિન્દુ તેમજ પારસી ખાનદાન કુટુંબોમાં સ્વદેશીનો સંદેશ પહોંચાડ્યો છે. આ વર્ષે સ્ટોર્સે રૂા. ૧૨૮૬–૬–૪ નો નફો કર્યો છે. અને સમિતિએ શેર હોલ્ડરોને વ્યાજ વહેંચ્યું છે. આ વર્ષે સ્ટોર્સની જમાંબધારી એની ખીલવણી કરવામાં આવી છે. આ સફળતા સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, મંત્રીઓ શ્રીમતી લીલાવતી બેંકર અને શ્રીમતી નીલમ દેસાઈ વગેરેના પ્રયત્નને આભારી છે.

પરીક્ષાનાં પરિણામ : મુંબાઈ યુનિવર્સીટી પરીક્ષાઓમાં નીચે મુજબ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયાં છે:—

બીજી એલએલ બી (બીજો વર્ગ) (૧) પરવીઝ નોશીરવાન ડુબાસ, (૨) શીરીન મનછેરશા ભોભો, (૩) હોમાઈ જમશેદજી શેઠના

બી એ. : (૧) મંદાકિની મહેતા, (૨) શ્રીમતી ગોપાલદાસ મહેતા, (૩) સુમતિ ગોખલે, (૪) સરોજિની પુરુષોત્તમ હકીમજી, (૫) ઇન્દિરા નારાયણ માંજરેકર, (૬) રતી ખરેગામવાળા, (૭) પીલા અરદેશર નગરવાલા

કુ હીરાબાઈ પટેલ ગ્રેજ્યુએટ ડીગ્રીમની શિષ્યવૃત્તિ મેળવી વધુ ડાક્ટરી અભ્યાસ માટે યુરોપ ગયાં છે.

હાય ગરીબી ! મુંબાઇમાં કામાઠીપુરામાં રહેતી મુરાદલી નામની વૃદ્ધ સ્ત્રીએ ગરીબીને લીધે કંટાળી જઇ પોતાના શરીર ઉપર ગ્યાસલેટ છાંટી આપઘાત કર્યો.

સ્વ. શ્રીમતી કુસુમબહેન માળવી સુરતની બાલિકાસમાજના સ્થાપક શ્રીમતી કુસુમબહેન સુરદલાલ માળવીનું અવસાન ગઇ તા ૪ થીએ થયું છે. બાલિકાસમાજના વ્યવસ્થાપક તરીકે છેલ્લાં બે વર્ષથી તેઓ કામ કરતા હતાં અને મીલનસાર તેમજ હસમુખા સ્વભાવથી સમાજની વિદ્યાર્થીનીઓમાં અત્યંત પ્રિય થઇ પડયાં હતાં. પ્રભુ, તેમના આત્માને શાન્તિ અર્પાવો !

જ્ઞાતિ-પેટા જ્ઞાતિઓમાં લગ્નવ્યવહાર: ગુજરાતી હિન્દુ જ્ઞાતિમાં લગ્નવ્યવહાર જ્ઞાતિ કે પેટા જ્ઞાતિમાં થાય છે અને તે ઉપરાંત ઘણીખરી જ્ઞાતિઓ અને પેટા જ્ઞાતિઓમાં ગોળ બાંધેલા હોય છે અને તેની બહાર કન્યાનું લગ્ન થઇ શકતું નથી. આથી ઘણીવાર લાયક વર કે કન્યા મેળવવાની મુશ્કેલી પડે છે. આ પરિસ્થિતિ દૂર કરવા માટે ના. બાપમ્બાઈ સરકારે રા. બ. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે તપાસ સમિતિ નીમી છે.

શ્રી ખડાયતા ભગિની સમાજનો રાસોત્સવ અમદાવાદના શ્રી ખડાયતા ભગિની સમાજ તરફથી વાર્ષિક રાસોત્સવનો કાર્યક્રમ મંગળવાર તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૨, કાર્તિક વદ બીજને રોજ રાતના આઠથી દસ સુધી મણિલાલ મેનશન્સમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. આશરે હજારેક સ્ત્રીઓ અને બે હજારેક પુરુષોએ હાજરી આપી હતી. મેનશન્સના ચગાના ચોગાનને રંગોળ, આસોપાલવ, વાવટા ને વીજળીની રોશનીથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. ફરતી ત્રણે બાજુની અગાશીઓ માનવમેદનીથી ચિક્કાર ભરાઇ ગઇ હતી.

બરાબર આઠ વાગે પ્રાર્થનાથી કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી. કવિવર નાનાલાલ, શ્રી

જનાર્દન પ્રભાસ્કર, શ્રી કેશવ હ. શેઠ અને શ્રી શાંતિકુમાર પંડ્યાના રાસ ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમા 'માયા લગાડી' ને 'રૂડી મહીઆરણ' એ બે રાસ ઠીક દીપી ઉઠયા હતા 'માયા લગાડી' રાસ આ અંકમા અન્યત્ર છપાયેલ છે નાનકડાં જયાબહેને કૃષ્ણનુ કામ સારી રીતે કરી બતાવ્યું હતું 'મહીઆરણ'ના ગરબામા વચ્ચેના સ્તબકપર મુકેલો ગરબો ફરતો રાખવાની યોજના ખાસ આકર્ષક હતી વચમા સમાજનાં મંત્રી શ્રી ભાનુમતિ ચોકસીએ ગીત ગાયુ હતુ. ખાસ કરીને દશ વર્ષની અંદરની વયની કન્યાઓએ શ્રી. કેશવ હ. શેઠના નવા લખાતા 'વીરપૂજા' નામના નાટકમાંથી 'અમે તો કેસરીના બાળ'નુ ગીત હાવભાવ સાથે ગાઇ તેને સુંદર ન્યાય આપ્યો હતો આ ગીત પણ આ અંકમા અન્યત્ર છપાયેલ છે

પાલણપુરની ઉપયોગી સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થા શ્રી પાલણપુર લુકાગચ્છ જૈન કન્યા મહિલા શાળાનો રજતોત્સવ તા ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ મી ઓકટોબરે ઉજવાયો હતો. તેને અંગે પ્રદર્શન, ગરબા-સંવાદ, ભરતશીવણ પાકશાસ્ત્ર અને તકલીની હરિફાઇ, અને છેલ્લે પારિતોષિકો આપવાનો મેળાવડો એટલો કાર્યક્રમ રાખવામા આવ્યો હતો મહોત્સવમા શાળાની જુની તેમજ હાલની વિદ્યાર્થીનીઓએ ભાગ લીધો હતો ભરત શિવણના પ્રદર્શનમા હોસ્પીટલ તરફથી એક સુવાવડનો ઓરડો યોજવામા આવ્યો હતો. તેમજ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ પ્રમાણેનું બાલમંદિર ગોઠવાયુ હતું પાકશાસ્ત્રની હરિફાઇ ગે એક ઉત્તેજન પાત્ર કાર્યક્રમ હતો હરિફાઇમા ૩૪ બાળાઓએ ભાગ લઈ જુદી જુદી જાતની વાનીઓ તૈયાર કરી હતી છેલ્લે દિવસે શ્રી માણેકલાલ મોતીભાઇ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારંભ યોજાયો હતો તેમા સંસ્થાનાં હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોદીએ સ્ત્રી કેળવણી વિષેના પોતાના વિચારો જણાવતું ભાષણ કર્યું હતુ. તેમણે સ્ત્રીઓને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરી હતી પારિતોષિકો અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રખાયો હતો અને મહોત્સવનું સફળ વિસર્જન થયુ હતું આ ઉપયોગી સ્ત્રી સંસ્થાને અમે વિશેષ ઉજ્જવળ કારકિર્દિ તેના રજતોત્સવ પ્રસંગે ઇચ્છીએ છીએ

કુ વિનોદિની નીલકંઠને માનપત્ર કરાંચીમાં હિન્દી ખરીદા સંઘ તરફથી ભરવામાં આવેલી સીંધી મહિલા પરિષદનુ પ્રમુખસ્થાન લેવા આવેલાં કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને ગઇ તા ૮ મી એ કરાચીની ગુજરાતી બહેનોએ માનપત્ર આપ્યુ હતુ માનપત્રનો જવાબ આપતા આભાર માની કુ વિનોદિની બહેને જણાવ્યુ હતું કે; "ઘણા કેટલાયે વર્ષો થયા સ્ત્રી સુધારણા માટેના વિચારો ચાલ્યા કરે છે સ્ત્રીઓએ બહાર આવવુ જોઇએ સ્ત્રીઓએ સમાજ સુધારામાં ફાળો આપવો જોઇએ, સ્ત્રીએ પડદા કાઢી નાખવા જોઇએ વગેરે અનેક વર્ષોથી કહેવાઇ રહ્યુ છે પણ મહાત્માજીના એક શબ્દે બહેનો બહાર નીકળી આવી છે. ગાંધીનો સાચો સંદેશો આપણે ખાદી પહેરીને જ ઝીલી શકીએ. સ્ત્રીઓની હલકી દશા માટે પુરૂષો જવાબદાર છે, એમ ઘણા કબુલ કરે છે. પણ આપણે શા માટે પુરૂષો પર આધાર રાખી વાટ જોવી ? શું આપણામા તાકાત નથી ? આપણે જાતે મેળવી લેવું જોઇએ. આપણે સૌથી ખરાબ સડો બાળલગ્નનો છે આમાં મોટો દોષ સ્ત્રીઓનો જ છે બહેનોને જ લહાવા લેવાનુ, ઘરેણા સોહાવવાનું અને સારા સારા લુગડા પહેરી મહાલવાનું જોઇતું હોય છે ધારાસભામા આ સંબંધી કાયદો કરવાનું પુરૂષોને કહેવા કરતા આપણે પુરૂષોને કહેવુ જોઇએ કે તમે હઠી જાવ, એ કામ અમારૂં છે અમે તે કરી લઇશું. આપણે પોતાપર વિશ્વાસ રાખી કામ કરવુ જોઇએ બીજો અધમ સડો ઘુમટનો છે ઘુમટ એ આપણી માનસિક નબળાઇ દાખવે છે શા માટે આપણે પુરૂષોને જોઇ ડરવુ જોઇએ ? આપણે તો શક્તિનો અવતાર છીએ. ઘુંઘટ ખોલી નાખો ને બહાર આવો. બીજા બધા દેશોની અંદર સ્ત્રીઓ પુરૂષોને હઠાવી આગળ વધી રહી છે ત્યારે આપણા દેશમા હજી હજારે ચાર સ્ત્રીઓને અક્ષરજ્ઞાન છે. એ શરમ ઉપજાવે એવી વાત છે આ સ્થિતિ દૂર કરવા દરેક સ્ત્રીએ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ કે દરેક વર્ષે તે એક એક સ્ત્રીને લખતાં વાંચતા શીખવશે

મને તો આ બાબત પર કે કોઇપણ બાબતપર પુરૂષોપર આધાર રાખવાનું ગમતું નથી આપણે જ તે ફરી લેવું લઇએ દુનીયામાં ઊંચું માથું રાખી ફરવું હોય તો, આપણે બને બધુ કરી લેવું લઇએ " .

પારસી સ્કાઉટ્સના નાગપુરના સ્વ. ખા. બ. બી. પી. બહેરામજીના પુત્ર શ્રી પી. બહેરામજીએ ઇન્દોરનાં એક જાણીતાં બ્રાહ્મણ કુટુંબના પુત્રી શ્રીમતી સુશીલાબાઇ કમાવીસર સાથે લગ્ન કર્યાં છે

મુસ્લિમ સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ: અખિલ ભારતીય મુસ્લીમ મહિલા પરિષદ મીરઠમાં ઓક્ટોબરમાં મળી હતી, તેમાં બેગમ સાહેબા મહમદઅલી અને મૌલાના અબુલકલામ આઝાદના બહેને હાજરી આપી હતી. પરિષદે બધી કોમોમાંથી અસ્પૃશ્યતાની લાગણી નાબુદ કરવાનો, ઉમદા પરિષદ માટે મૌલાનાઓ અબુલકલામ આઝાદ અને શૌકતઅલીને અભિનંદન આપતો, સ્થાનિક મંડળોને વધુ કન્યાશાળાઓ સ્થાપવાની વિનંતિ કરતો, ગરીબ છોકરીઓ માટે પેતાની આવકનો ૧ ટકો આપવાની માગણી કરતો અને દેશસેવા માટે શિક્ષિત મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની એક સંસ્થા સ્થાપવાની જરૂરત ઠરાવો કર્યા હતા

મંદિર પ્રવેશ માટે. અમેરિકાના કવિ મી. ન્યૂઇંગ્લેંડ ફુલની પુત્રી મીસ નીલા મે ફુલે મહેસુરના શક્તિ મંદિરમાં જો તેને પ્રવેશ કરવા દેવામાં ન આવે તો મરણ પર્યંત ઉપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે મીસ નીલાએ હિન્દુ ધર્મ સ્વીકારી નીલાનાગિની નામ ધારણ કર્યું છે તે ઘણા હિન્દુમંદિરોમા જઇ આવી છે, પરંતુ મ્હેસુરના શક્તિમંદિરમાં તેને પ્રવેશવા દીધી નથી

બાપુજી અને બાળકો

ખારમાં શ્રી મોન્ટીસોરી બાલમંદીર ચાલે છે એ બાલમંદીરનાં બાળકોએ મ. ગાંધીજીને ઉપવાસ છોડયા બાદ નીચેનો પત્ર લખ્યો હતો

" પૂ. બાપુજી,

તમે ઉપવાસ છોડયા ને ખાવા માંડયું તે જાણી અમને મઝા પડી. શરીર સાચવજો

ફરી ત્યારે નક્કી બાલમંદીરમાં વાર્તા કહેવા આવજો

લિ.

બાલમંદીરના બાળકો "

એનો ઉત્તર પૂ. બાપુજીએ નીચે મુજબ આપ્યો હતો:

" બાળકો અને બાળાઓ,

તમારો કાગળ મળ્યો તમે બધા દીકુકા ભાઇ ને બેન બનશો તો મારા જેવાનું શું થશે ! ઉપેન્દ્રને ઉપેન્દ્રભાઇ, બડીકાને બડીકાબેન કોણે બનાવ્યા ? હું ત્યાં આવું તો કોઇને ભાઇ કે બહેન કહેવાનો નથી. એ શરત ગમે કે ? બીજી શરતો મેં સંઘરી રાખી છે

યરવડા મંદીર — લિ.

તા ૩-૧૦-૩૨ — બાપુના આશીર્વાદ. "

જીવલેણ સ્ટવ (૧) બોરીવલીમાં સુંદરબાઇ કરસનદાસ ગયા માસમાં ચ્હા કરતાં પ્રાયમસથી દાઝી મરણ પામ્યા (૨) મુંબાઇમાં ચિંચબંદર ખાતે કંતાબાઇ કરસનદાસ નામની ૧૦ વર્ષની બહેન પ્રાયમસ પર ચ્હા તૈયાર કરતાં ઓક્ટોબરની આખરે મરણ પામી (૩) સગડીથી આગ સળગી જતાં મુંબાઇમાં મેઘીબાઇ નામની ૨૦ વર્ષની સ્ત્રી ગયા માસમાં મરણ પામી (૪) મુંબાઇમાં બીખાઇજી સાપુરજી હોરમસજી નામનાં ૮૦ વર્ષનાં પારસી ડોસીમા સ્ટવ સળગાવવા જતાં દાઝી મરણ પામ્યાં.

અભીનંદ. કોકોનાડાની પી આર. કોલેજના અંગ્રેજીના અધ્યાપક શ્રી બીનોય ભૂષણ રક્ષિતનાં પત્ની શ્રીમતી સ્નેહલતા રક્ષિત એજ સંસ્થામાં અંગ્રેજીના અધ્યાપિકા નિમાયાં છે (૧) સુરતના વનિતા વિશ્રામનો પારિતોષિક સમારંભ ગયા માસમાં શ્રીમતી મોતીબાઇ માધવજી ઠાકરસીનાં પ્રમુખપદે હતો (૨) મદ્રાસમાં હિન્દી સ્ત્રીઓની એસોસીએશન તરફથી ગયા માસમાં સ્ત્રીઓની એક સભા મળી હતી તેણે એકતા પરિષદની સફળતા ઇચ્છતો, ઠરાવ કર્યો હતો. શ્રીમતી ઉર્મીલા મહેતાએ

સંયુક્ત મતદાર મંડળથી જ હિન્દનો ઉદ્ધાર થશે એમ જણાવતું ભાષણ કર્યું હતું. (૪) પુનાની શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીને શ્રી. વિનાયક નારાયણ પરાજપેએ રૂા. ૧૦૦૦ ની ૩।। ટકાની સરકારી પ્રોમીસરી નોટ આપી છે, (૫) સીતાપુરના મહિલા સમાજે સ્થાનિક મ્યુનિસિપલ મંડળમાં સ્ત્રીઓના હાલો સાચવવા માટે શ્રીવાસ્તવની નીમણૂંક કરવાની સરકારને વિનતિ કરી છે (૬) પૂર્વ આફ્રિકાના સુપ્રસિદ્ધ વેપારી શેઠ નાનજીભાઈ કાળિદાસે વડોદરાનાં આર્ય કન્યા મહાવિદ્યાલયનાં નવાં મકાનો માટે રૂા. ૭૦૦૦) આપ્યા છે

વિદેશ

સ્ત્રીઓનો સ્વતંત્રતા સંઘઃ પરિણિત સ્ત્રીઓની હાલત સબંધમાં વિચાર કરવા તા ૨૧ મી ઓક્ટોબરે વેસ્ટમિન્સ્ટરના સ્ત્રીઓના સ્વાતંત્ર્ય સંઘ તરફથી મીસીસ પેથીક લોરેન્સનાં પ્રમુખપદે સફળ પરિષદ મળી હતી ૨૩ મહિલા સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ કામકાજમાં ભાગ લીધો હતો પરિણિત સ્ત્રીને કાયમના સગીરપણામાં મૂકતો કાયદો રદ કરવાનો ઠરાવ પરિષદે પસાર કર્યો હતો. પરિણિત સ્ત્રીઓના ધંધો કરવાના હક્કનો બધાએ સ્વીકાર કર્યો છે સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતામાં આડરૂપ લગ્નનું બંધન દૂર કરવા માટે સ્ત્રીઓએ એકત્ર થઈ કામ કરવું જોઈએ [illegible] શરૂ કરી હતી ડાક્તરી વડનો ઓરડો યોજવામાં આવ્યો લેડી બરીઅ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ પ્રમાણેનું બાલમંખના સભ- હતું. પાઠશાળાની હરિફાઈ એ એક હતી યુક્તિ કાર્યક્રમ હતો હરિફાઈમાં ૩૪ બાળકોને ભાગ, લઈ જુદી જુદી જાતની વાનગીનો તૈયાર કરી હતી ૩જે દિવસે શ્રી. માળીવાળા મોતીબાઈ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારંભ યોજાયો હતો તેમાં સંસ્થાનાં હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મેહતાએ સ્ત્રી કેળવણી વિષેના પોતાના વિચારો જણાવતું ભાષણ કર્યું હતું તેમણે સ્ત્રીઓને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરી હતી પારિતોષિકો અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રખાયો હતો અને મહોત્સવનું સફળ વિસર્જન થયું હતું આ ઉપયોગી સ્ત્રી સંસ્થાને અમે

હોસ્પીટલની દાતના ન્હાડકાપને લગતી શાળામાં ૧૯૩૩ ના માર્ચ પછી કોઈપણ વિદ્યાર્થીનીને દાખલ કરવામાં આવનાર નથી જુદા જુદા ધંધાઓમાં જોડાવા માટે સ્ત્રીઓએ જે તકો મેળવેલી છે તે ધીમે ધીમે નાબુદ કરવામાં આવનાર છે

વિમાન બાલાઓને અકસ્માત. લંડનથી વિમાનમાં ઉડીને કેપ ખાતે જતાં મીસ જોન પેજ અને મીસ લેલ બારકરનું વિમાન પવનની દિશા સુચવનારા થાંભલા સાથે અથડાતાં વિમાનને નુકસાન થયું છે. બન્ને બાલાઓને કાંઈ ઈજા થઈ નથી

વીમાની વીરાંગના મીસીસ એમી મોલીસન (અગાઉ મીસ એમી જોનસન) લંડનથી કેપ ઓફ ગુડહોપ વિમાનમાં એકલાં ઉડવાનો રેકોર્ડ કરવા તા ૧૪ મી નવેમ્બરે ઉપડી હતી. ૪ દિવસ અને ૭ કલાકમાં તે તા ૧૮ મીએ કેપટાઉન ઉતરી છે. તેની અગાઉ તેના પતિએ આમ ઉડવાનો રેકોર્ડ કર્યો હતો પતિ કરતાં ૧૦ કલાક આગળ જઈ મીસીસ એમીએ આ રેકોર્ડ તોડયો છે તેને મી આર્થર વ્હીટલૉએ પૌ ૧૦૦૦ નું ઇનામ આપ્યું છે.

ગૃહિણીપદની તાલીમઃ જર્મનીમાં બર્લિન અને બીજાં શહેરોમાં ગૃહિણીપદ માટે શાળાઓ ચાલે છે. અને તેની પરીક્ષાઓ લેવાય છે. સફળ થનારને ગૃહવ્યવસ્થામાં નિષ્ણાત થયાનું પ્રમાણપત્ર અપાય છે

ઓસ્ટ્રીયામાં સ્ત્રીઓ વીએનાની યુનિવર્સીટીમાં ભાષાશાસ્ત્રનાં અધ્યાપિકા તરીકે ડા મર્ટ્ડ હરગોલ્ડ-હોઝરની નીમણૂંક થઈ છે. ઓસ્ટ્રીયામાં પહેલાંજ સ્ત્રી વહીવટી ધારાશાસ્ત્રી ડૉ રહેલા ક્રોફીવીઝ વીએનાના મેજીસ્ટ્રેટના સેક્રેટરી નીમાયા છે. જોસેફાઈન સ્ટૉકલ વીએનાનાં પોલીસ મુખ્ય મથકનાં સલાહકાર નીમાયા છે આ ત્રણે નીમણૂંકો સ્ત્રીઓ માટે પહેલી જ વાર થઈ છે

બ્રાઝીલ માટે નવું બંધારણ ઘડવા નીમાયેલી સમિતિમાં સરકારે મીસ બર્થા લુત્ઝને સભ્ય નીમ્યા છે.

લગ્નબંધન ! ઓસ્લો (નોર્વે)ની મ્યુનિસિપલ સીક ઇન્સ્યુરન્સ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના ડીરેક્ટરે ઠરાવ કર્યું છે કે સ્ત્રીકામદારોને લગ્ન થતાં જવાનું

રાજીનામું આપવું પડશે આ પગલાં સામે નોર્વેની મહિલાઓ વિરોધ ઉઠાવી રહી છે

અમેરિકામાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની ૧૯૩૦ ની વસ્તીગણત્રીના આંકડા પ્રકટ થઇ ગયા છે. તેમાં જણાય છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા છેલ્લાં દશ વર્ષમાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ ઉપર વધી છે ૧૯૨૦માં ૧૮ વર્ષ અને તે ઉપરની વયની ૭૫૦૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓ નોકરી કરતી હતી ૧૯૩૦ માં એ સંખ્યા વધીને ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ થઇ છે ૧૯૨૦ માં સ્ત્રી કામદારોના ૨૩ ટકા પરણેલી હતી ૧૯૩૦ માં ૨૯ ટકા પરિણિત છે સ્ત્રીધારાશાસ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૭૩૮ ની હતી તે વધીને ૩૩૮૫ ની થઇ છે સ્ત્રી પ્રધાનીઓ, તત્રીઓ, રીપોર્ટરોની સંખ્યા બેવડી થઈ છે કૉલેજની પ્રમુખ સ્ત્રીઓ તેમજ અધ્યાપિકાઓની સંખ્યા ૧૦૦૭૫ ની હતી તે ૨૦૧૧૧ ની થઇ છે

અમેરિકાની સ્ત્રીઓ અમેરિકામાં સ્ત્રીઓ હવે દરેક પ્રકારના ધંધામાં પડે છે. અત્યારે ન્યુયોર્કમાં જુદા જુદા ધંધામાં કુલ ૨૦ લાખથી વધુ સ્ત્રીઓ નોકરી કરી રહી છે ત્યાં આજે ૩૦૦૦ ચિત્રકાર, ૧૦૦૦ સંપાદક તેમજ ખબરપત્રી, ૧૦૦૦ ચિકિત્સક, અને ૧૦૦ પાદરી છે સ્ત્રી વકિલોની સંખ્યા ૧૯૧૦ માં હતી તેના કરતાં ૧૯૨૦ માં બેગણી થઇ ગઇ છે ન્યુયોર્કમાં ૪૦૦ સ્ત્રીઓ દલાલીનો ધંધો કરે છે અને ૬૦૦ સ્ત્રીઓ મિલ્કતને લગતાં કામકાજ કરે છે આ ઉપરાંત ઘણીએ સ્ત્રીઓ ઇજનેર, ડાક્તર, વગેરે ઉદ્યમધંધા કરે છે

મીસ જુલીયા લેથ્રોપ. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં શિશુ કલ્યાણનું અપૂર્વ કાર્ય કરનાર આ બહેન એપ્રિલ માસમાં અવસાન પામ્યા છે સ્ત્રીચળવળના પણ તેઓ હિમાયતી હતા તેમની સમાજસેવાને પરિણામે તેઓ બાળકોની બરોનાં પહેલાજ વડા નીમાયાં હતાં અને પ્રજાસંઘના શિશુકલ્યાણ કમીશનના એક એસેસર હતાં

જાપાનમાં સ્ત્રીઓનું વેચાણ આર્થિક અવદશાને કારણે જાપાનમાં ખેડુતો પોતાની પુત્રીઓને વેચી દેવાની પ્રથા ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી છે ઘણું ખરું ખેડુતો અનીતિના ધામોના માલેકોને ૧૦૦ યેન (પોં ૧૦) માં વેચી દેતા આમાં છોકરીઓની પસંદગી જેવું કાંઇ ન મળે કારણ કે એ આર્થિક જરૂરીઆતની વાત છે ટોકીઓની દેશભક્ત સ્ત્રી સમાજે આ બાબતમાં નવી યોજના કરી છે. એ યોજના પ્રમાણે સમાજ તરફથી ખેડુતને ૧૦૦ યેનની વ્યાજમુક્ત લોન આપવામાં આવે છે અને બદલામાં પાંચ વર્ષ સુધી છોકરીની સેવા સમાજ મેળવે છે પાંચ વર્ષમાં લોન ભરપાઇ કરવાની હોય છે. સમાજ છોકરીને અનીતિનાં ધામોમાં મોકલતી નથી પરંતુ ઘરની નોકર, ટેલીફોન કે એવા બીજા પ્રમાણિકતાથી જીવન નિર્વાહ થઇ શકે એવા ધંધામાં નાખે છે ગરીબ ખેડુતોને આવી રીતે મદદ કરવા માટે સોસાયટીએ ૪૨૦૦૦ યેન બાજુએ કાઢ્યા છે

જાપાનની રેલ્વેઓમાં જુદા જુદા હોદ્દાઓ પર ૧૦૦૦૦ સ્ત્રી કામદારો રોકાયલી છે ઇન્જીન ડ્રાઇવરની જગાએ એકેય સ્ત્રી નથી થોડીક સ્ત્રીઓ ઉંચી કારોબારી જગાઓ પર છે

આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા સંઘના પ્રતિનિધિઓ તા ૧૦ મી ઓક્ટોબરે બગદાદ પહોંચ્યા હતા. પ્રતિનિધિઓમાં સીરીયા શાખાના પ્રમુખ મેડમ નુર હમ્મદ, મેડમ ઓફ્રી રીકર, મેડમ બીઆમીન, અને મેડમ હલીમા સૈયદ મુરાદ છે ઇરાક અને ત્યાંની સ્ત્રી ચળવળની આગેવાન સ્ત્રીઓને મધ્યસ્થ સંઘના પ્રમુખ મીસીસ કોરબેટ એશ્બી એ મિત્રાચારી અને ઉત્તેજનાનો સંદેશ પાઠવ્યો, બધાય આરબ દેશોને આંતર,રાષ્ટ્રીય સંઘમાં જોડાવા ને સમજાવવાનો તેમનો હેતુ છે. મેડમ નુર હમ્મદ આગેવાન બાનુ છે અને મેડમ હાલીમા મુરાદ દામાસ્કસમાં પહેલાં જ સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુંબાઇ અને પરાંઓ.

હિન્દુસ્તાની સેવાદળના સ્ત્રીવિભાગના મુંબાઇ ખાતેનાં આગલા કેપ્ટન કુમારી કિશન ધુમટકરને પોલીસ કમીશનરના હુકમનો ભંગ કરવા માટે ઓકટોબરની તા ૨૪ મીએ પકડી એક વર્ષ સખ્ત કેદ રૂા ૩૦૦ દંડ અથવા ત્રણ માસ વધુ કેદની સજા કરવામાં આવી છે રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન કર્તા ઓકટોબરની તા ૩૧ મીને રોજ મુંબાઇની ૪૪ મી મંડળ સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી લીલાવતી અને મંત્રીઓ શ્રીમતી સુમતિ ત્રિવેદી અને શ્રીમતી વિદ્યાબાઇને ગિરફતાર કરીને ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂા ૫૦ દંડની સજા થઇ છે.

મુંબાઇનાં નવાં સ્થપાયલા વિદ્યાર્થીઓના સોશીયલ લીગ તરફથી શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેહરૂને હાથે દીવાળી પ્રસંગે ખાસ સ્વદેશી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું શ્રીમતી સ્વરૂપરાણીએ સ્વદેશીનો વપરાશ વધારવાની જોશભેર હિમાયત કરી હતી.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૪૯૦	શ્રીમતી	કિશન ધુમટકર	મુંબાઇ	૧ વર્ષ, રૂા ૩૦૦ દંડ
૨૪૯૧	,,	લીલાવતી	,,	૬ માસ સખ્ત, રૂા. ૫૦ દંડ
૨૪૯૨	,,	સુમતિ ત્રિવેદી	,,	,,
૨૪૯૩	,,	વિદ્યાબાઇ	,,	,,
૨૪૯૪	,,	મણિબહેન હીરજીભાઇ	વિલેપારલે	પાંચ માસ સખ્ત
૨૪૯૫	,,	ચંદ્રકાન્તા	અમદાવાદ	રૂા ૨૫ દંડ
૨૪૯૬	,,	મહાકોર	,,	રૂા ૫૦ દંડ
૨૪૯૭	,,	મંગળાબહેન વૈદ્ય	,,	૪ માસ સખ્ત, રૂા ૫૦ દંડ
૨૪૯૮	,,	એક બહેન	,,	૪ માસ
૨૪૯૯	,,	,,	,,	ત્રણ માસ
૨૫૦૦	,,	,,	,,	—
૨૫૦૧	,,	ભાગીરથી બહેન	વીરમગામ	પાંચ માસ
૨૫૦૨	,,	કમરબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૩	,,	પાર્વતીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૪	,,	જડાવબહેન	મહેમદાવાદ	—
૨૫૦૫	,,	નિર્મળાબહેન દેસાઇ	,,	—
૨૫૦૬	,,	મણિબહેન શીવાભાઇ પટેલ	રાસ	એક વર્ષ
૨૫૦૭	,,	ચંચળબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૮	,,	મણિબહેન ચીમનભાઇ પટેલ	,,	,,
૨૫૦૯	,,	શાન્તાબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૧૦	,,	ડાહીબહેન ચૌહાણ	,,	૭ માસ રૂ ૧૦૦ દંડ

શ્રીમતી ગંગાબહેન પટેલને મહાસભાની ચળવળમાં ભાગ ન લેવાની નોટીસ અપાઇ છે.

ઓકટોબર માસની તા. ૨૩ મીએ વિલેપારલેની છાવણી ઉપર દરોડો પાડવા માટે શ્રીમતી મણિબહેન હીરજીભાઇને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતાં તેમને પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા કરવામાં આવી છે.

મ. ગાંધીજીના ઉપવાસને પરિણામે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું જબ્બર આંદોલન શરૂ થઇ ચૂક્યું છે. મુંબાઇમાં પણ એને લગતું કામકાજ જોશભેર શરૂ થયું છે. મદ્રાસનું ગુરુવયૂર મંદિર અસ્પૃશ્યો માટે ખુલ્લું ન મૂકાય તો જાન્યુઆરીની તા. ૨ જી થી શ્રી કેલાપ્પન સાથે મ. ગાંધીજીએ પણ ઉપવાસ આદરવાનો નિર્ણય જાહેર કર્યાથી આંદોલનમાં વધુ જોર આવ્યું છે. મુંબાઇમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાના પ્રમુખપદે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘના આશ્રયે મળેલી સભાએ 'હરિજન ઉદ્ધાર મંડળ'

નામની સંસ્થા સ્થાપવાનો ઠરાવ કર્યો છે. એ સભામાં શ્રીમતી હંસાબહેન, શ્રીમતી અવંતિકાબાઇ ગોખલે, શ્રીમતી યમુનાબાઈ હિરલેકર અને શ્રીમતી રતનબહેન મહેતાએ હરિજનોની સ્થિતિ વિષે પ્રવચનો કરી અસ્પૃશ્યતા નિવારણની હિમાયત કરી હતી. ગાંધી સેવા સેનાની સેવિકાઓએ પણ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટેનો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો છે. તેમાં અસ્પૃશ્યો માટે મંદિરો ખુલ્લાં મૂકાવવા ટ્રસ્ટીઓ વગેરેને મળી ઘટતું કરવાનો, હરિજન બાળકોની કેળવણી સંબંધી સગવડ કરવાનો, હરિજનો માટે રહેવાનાં સારાં મકાનોની સગવડ કરવાનો, હરિજન સ્ત્રી બાળકો માટે કથા વાર્તા વગેરે કાર્યક્રમની યોજના કરવામાં આવેલી છે. પરવડા મંદિરમાં મ. ગાંધીજીને મળવા શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા ગયાં આવ્યાં છે.

૨૫૧૧	શ્રીમતી કાશીબહેન પટેલ	રાસ	એક વર્ષ
૨૫૧૨	,, મહાલક્ષ્મી ઠક્કર	બોરસદ	૬ માસ સખ્ત, રૂા ૧૦૦ દંડ
૨૫૧૩	,, વસુમતી પંડિત	,,	એક વર્ષ, રૂા ૨૦૦ દંડ
૨૫૧૪	,, કમળરાણી સરકાર	હાવરા	રૂા. ૨૫ દંડ વા ૭ સપ્તાહ
૨૫૧૫	,, વીણાપાણી દે	,,	,,
૨૫૧૬	,, અખલાસુંદરી દે	મુનશીગંજ	કોર્ટ ઉઠતા સુધી
૨૫૧૭	,, મનુમતી મિત્ર	,,	,,
૨૫૧૮-૧૯	,, બે બહેનો	,,	,,
૨૫૨૦	,, અનુપમા ઘોષ	,,	૬ માસ સખ્ત
૨૫૨૧	,, વીણાપાણી દાસ	,,	કોર્ટ ઉઠતા સુધી
૨૫૨૨	,, બસનબાલા દાસી	ચિન્સુરા	—
૨૫૨૩	,, રાધિકાદેવી	મુઝફરપુર	—
૨૫૨૪	,, ચંપકબાલા મૈત્રી	તમુલક	—
૨૫૨૫-૩૧	,, ૭ બહેનો	,,	—
૨૫૩૨	,, ઉમાસુંદરી હજરા	,,	—
૨૫૩૩-૩૫	,, ત્રણ બહેનો	,,	—
૨૫૩૬	,, કિરણબાલાદેવી	જેસોર	—
૨૫૩૭	,, રાજુલાદેવી	બીજનોર	—
૨૫૩૮	,, તારાબહેન મોદી	સુણાવ	—
૨૫૩૯	,, હીરાબહેન	,,	—
૨૫૪૦	,, રૂક્મણીબહેન	,,	—
૨૫૪૧	,, સીતાબાઇ	કરાંચી	બે માસ

ગુજરાત-કાઠિયાવાડ.

અમદાવાદમાં પરદેશી કાપડની દુકાન આગળ ચોકી કરતા પકડાયલાં શ્રીમતી ચંદ્રકાન્તા નંદલાલ અને શ્રીમતી મહાલક્ષ્મી છોટાલાલને જેલના કાનૂનનો ભંગ કરવા માટે અનુક્રમે રૂા ૨૫ અને રૂા ૫૦ ના દંડની અથવા બે અને ત્રણ અઠવાડિયાની કેદની સજા થઇ છે.

ઓક્ટોબર માસની આખરે અમદાવાદમાં ધ્વજવંદન કરતા ગુજરાત મહાસભાના ૩૦માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી ગંગાબહેન વૈદ્ય ને બે બહેનો સાથે પકડ્યાં હતાં. તેમાં શ્રીમતી ગંગાબહેનને ૪ માસ સખ્ત કેદ રૂ ૫૦ દંડની સજા કરી છે. એક બહેનને ૪ માસ અને બીજાં બહેનને ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. રાષ્ટ્રીય ટપાલ ઓફિસ દિન ઉજવવા માટે મઇ તા. ૨૧ મીએ એક બહેન ગિરફતાર થયા છે.

વીરમગામ તાલુકાનાં ગામડાઓમાં મહાસભાનું કામકાજ કરવા માટે વીરમગામના ૩૧ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ભાગીરથીબહેન, શ્રીમતી કમરબહેન પટેલ અને શ્રીમતી પાર્વતીબહેન પટેલને ગિરફતાર કરી પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે.

મહેમદાવાદમાં મઇ તા. ૨૧ મી એ ધરાસણા દીન ઉજવતાં ૨૧ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી જડાવ બહેન અને શ્રીમતી વિમળા

નોંધ

દેશભરની મહિલાઓમાં જાગૃતિ

ડીસેમ્બર માસમાં લખનૌ ખાતે મળનારી અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ માટે પ્રતિનિધિઓ ચુંટવા ગયા માસ દરમ્યાન ઠામ ઠામે પ્રાંતીય મહિલા પરિષદોની બેઠકો મળી છે એ પરિષદોનાં કામકાજનો સહેજ વીગતવાળો અહેવાલ અમે અન્યત્ર છાપ્યો છે તે તરફ અમારી વાચક બહેનોનું અમે ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. હિન્દની મહિલાઓનું માનસ અત્યારે કઈ રીતે કામ કરી રહ્યું છે, તેમનામાં કેટલી જાગૃતિ આવી છે, તેમનામાં કેટલી પ્રગતિ થઇ રહી છે, તેમનામાં આત્મભાન કેટલે અંશે વ્યાપ્યું છે એ જાણવાનું એથી પ્રાસ થાય છે દેશભરમાં આવેલી આ જાગૃતિથી મહિલાઓની ઉન્નતિમાં રસ લેતી કોઇપણ વ્યક્તિને આનંદ થયા વિના નહિ રહે મહિલા પરિષદોએ પસાર કરેલા ઠરાવોમાં, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો વધુ સખ્તાઇથી અમલ કરવાની ભલામણ કરતો મ ગાંધીજીના ઉપવાસને પરિણામે આવેલી જાગૃતિના સૂચક અસ્પૃશ્યતા નિવારણના પ્રશ્નને ઉપાડી લેવાની આગ્રહભરી ભલામણ, કરતો ફરજીઆત પ્રાથમિક તેમજ શારીરિક કેળવણીનો આગ્રહ કરતો, તેમજ સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે એવી રીતનાં પગલાં લેવાને લગતા ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઠરાવો ઉપરથી દેશમાં બનતા મહત્વના અને અગત્યના પ્રશ્નો તરફ હિન્દની મહિલાઓ જરાય બેદરકાર નથી એનું સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે હિન્દની મહિલાઓ માટે આ જાગૃતિ ઘણીજ સારી નિશાની દર્શાવે છે બહેનોમાં આવેલી આ જાગૃતિ ચિરકાળ કાયમ રહે અને સમાજનાં અર્ધાં અંગ તરીકે બહેનો દેશના મહત્વના પ્રશ્નોમાં પોતાનો યોગ્ય હિસ્સો લઇ દેશના ગૌરવમાં વધારો કરતી રહે એવી ઇચ્છા અમે દર્શાવીશું.

નિરક્ષરતાને દફનાવો

હિન્દની મહિલાઓની ઉન્નતિના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય સ્થાન બહેનોમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતાને ટાળવાના પ્રશ્નને ઘટે છે હિન્દમાં હજારે માત્ર ચાર બહેનો લખી વાંચી શકવા જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે આ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે. બહેનોમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતા કોઇ પણ રીતે ટાળવી જોઇએ. આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે આપણે કોઇના ઉપર આશા કે આધાર રાખી બેસી રહેવું પાલવે એમ નથી. અમે તો માનીએ છીએ કે બહેનોએ પોતે જ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આપ મેળે કરી લેવાને કટિબદ્ધ થવાનું છે. હિન્દુસ્તાનમાંથી સ્ત્રીઓની નિરક્ષરતા ટાળવા માટે કટિબદ્ધ થવાની સૌથી પહેલી ફરજ આપણી શિક્ષિત બહેનોની જ છે. કરાંચીમાં કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને ગુજરાતી બહેનો તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું, તે વખતે તેમણે આ વિષે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે દરેક શિક્ષિત બહેને એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઇએ કે દર વર્ષે એક એક બહેનને તે લખતી વાંચતી કરે શિક્ષણ પામેલી કોઇ બહેન પોતાની જ બીજી બહેનોને નિરક્ષરતાના અંધકારમાં ડૂબતી રાખે એ ન સહી શકાય એવી વાત છે. એ નિરક્ષર બહેનોને જ્ઞાનની જ્યોતિ આપી, તેમને પ્રકાશમાં લાવવામાં જ શિક્ષિત બહેનોના શિક્ષણનું સાર્થક્ય છે, એવું અમારું માનવું છે આપણી શિક્ષિત બહેનો માટે માત્ર પોતાના આત્માને જ કાજે શિક્ષણ મેળવ્યું હોય એમ માનીને, અસંખ્ય બહેનોની નિરક્ષરતા દૂર કરવાના પ્રશ્ન તરફ ઉદાસીન રહે છે, એ યોગ્ય નથી. જો બહેનોમાં વ્યાપેલી નિરક્ષરતાને દફનાવવી હોય, તો શિક્ષિત બહેનોએ કુમારી વિનોદિની બહેને કહ્યું છે તેમ દર વર્ષે ઓછામાં ઓછી એક બહેનને તો નિરક્ષર મિટાવ-

સમય અને સ્થિતિ એવી હોય તો બહેનોએ કોઈ પણ પ્રમાણિક ધંધો કરવામાં નાનમ માનવાને કારણ નથી સુખ દુઃખના સમયમાં સ્ત્રી; પોતાના પતિને અને કુટુમ્બને, આવી શક્તિ ધરાવતી હોય તો, ઘણી સારી રીતે મદદરૂપ થઇ શકે છે. આર્થિક સ્વતંત્રતાને પ્રતાપે સ્ત્રી પોતાને થતા અન્યાયમાંથી બચી શકે છે આર્થિક અવદશાને કારણે ઘણીવાર બહેનોને અનીતિને માર્ગે ચઢી જતી આપણે જોઇએ છીએ એ પરિસ્થિતિ નિવારવા માટે પણ બહેનોને આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે

હિન્દી મીસ મેયો મીસ સોરાબજી

'મધર ઇન્ડિયા' પ્રકટ કરી હિન્દની નાલેશી કરનારી એમેરિકન ગટર ઇન્સ્પેક્ટર મીસ મેયોને મીસ કોર્નેલીયા સોરાબજી નામની હિન્દી સ્ત્રીએ મદદ કરી હતી એમ કહેવાય છે તે વખતે મીસ સોરાબજીએ એ વાતનો ઇન્કાર કર્યો હતો એવું સ્મરણમાં છે; પરંતુ અત્યારે, ઓકટોબર માસમાં તેણે લંડનમાં હિન્દની સ્ત્રીઓ વિષે ભાષણ કરતાં હિન્દની સ્ત્રીઓની જે નાલેશી કરી છે તે ઉપરથી તો એ બહેને મીસ મેયોને સારી મદદ કરી હોવાનું પ્રતીત થાય છે. મીસ કોર્નેલીયા સોરાબજી બ્રિટિશ અમલદારોમાં જાણીતાં છે અને તેના ઉપકાર નીચે દબાઇ ગયેલાં છે. ત્યાં હિન્દની સ્ત્રીઓ અને હિન્દી સમાજને હલકા પાડવાનું મન થઇ બેઠા હોય એમ લાગે છે જો કે, તેમના ભાષણ ઉપરથી તો હિન્દની સાચી પરિસ્થિતિનું તેમને લવલેશ પણ ભાન હોય એમ લાગતું નથી તેમના ભાષણમાંની વિગતો હડહડતા જુઠાણાને યોગ્ય છે મીસ સોરાબજીને મન હિન્દુ સ્ત્રીને પોતાના પતિને દેવ માનવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે અમને વિચાર એ આવે છે કે સામાન્ય જનસમાજથી સદૈવ દૂર રહેતાં આ મિસને હિન્દુ સ્ત્રીની આ યોગ્યતા ક્યાંથી જાણવામાં આવી ? સતિની પ્રથાને સૈકાઓ થઇ ગયા છતાં તે વાતને આગળ લાવી એ મીસ બોલે છે, "હિન્દુ વિધવાને પોતાના પતિની ચિતામાં બળજબરીથી નાખવામાં આવતી તેને માટે એ ફરજ હતી પરંતુ માનવતાપ્રેમી બ્રિટિશે ધર્મને નામે ચાલતી આ જંગલી પ્રથાનો અંત આણ્યો." બ્રિટિશ રાજની માનવતાનો પરિચય લંડનમાં પડ્યાં પડ્યાં નહિ માલમ પડે એ પરિચય મેળવવો હોય તો અહીં આવીને અનુભવ કરો. ત્યાં બેઠાંજ જાણવું હોય તો હાલમાંજ હિન્દની મુસાફરીએ આવી ગએલા લંડનની ઇન્ડિયા લીગના પ્રતિનિધિ મંડળને એ મીસે પૂછવું ઘટે છે આટલું તો જાણે ઓછું હોય તેમ એ બ્હેન આગળ જણાવે છે કે "હિન્દની સ્ત્રીઓમાં નાગરિકત્વાનું ભાન છે જ નહિ એટલે જો સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવામાં આવશે તો માત્ર વેશ્યાઓજ—જેઓ બહાર ખુલ્લામાં નીકળી શકે છે—મત આપવા આવશે પડદેનશીન સ્ત્રીઓ મત આપવા માટે બહાર આવવાની હિંમત કરી શકશે નહિ વળી એક પતિને કેટલીએ પત્નીઓ હોય છે એટલે તેઓના મત પણ ખબા વધી જશે." હિન્દી મહિલા થઇને આવા શબ્દો ઉચ્ચારતાં મીસ સોરાબજીને જરા પણ શરમ લાગી નથી એથી અમને ખેદ થાય છે જો કે, હિન્દવિષે જરા પણ માહિતિ ધરાવનાર, હિન્દની મહિલાઓમાં વ્યાપી રહેલી જાગૃતિથી સુપરિચિત છે અને જે સભામાં મીસ સોરાબજીએ પોતાનું ડહાપણ ડહોળ્યું છે તેજ સભામાં ગોળમેજી પરિષદની મતાધિકાર સમિતિના અને પાર્લામેન્ટના સભ્ય, મીસ મેરી પીકફર્ડે તેમને એવો સચોટ રદીયો આપ્યો છે કે મીસ સોરાબજીનાં ભાષણની અસર એ સભામાં ભાગ્યેજ વધુવાર ટકી શકે મીસ પીકફર્ડે હિન્દની સ્ત્રીઓની સાચી દશાનું ત્યાં ભાન કરાવ્યું હતું અને સાથે સાથે મીસ સોરાબજીને તેમણે જણાવી પણ દીધું કે "અહીં રહીને હિન્દના તમારા ભાઇ બહેનોની નાલેશી કરવા કરતાં, હિન્દમાં જઇ તમારા લોકોમાં જે ઉમદા કાર્ય થઇ રહ્યું છે તેમાં મદદ કરો." અંતમાં આ બહેન માટે નવેમ્બર માસનાં 'મોડર્ન રીવ્યુ'મા લેવાયલી નોંધમાંથી નીચેની લીટીઓ ઉતારી લેઇએ: 'મીસ સોરાબજીના બ્રિટિશ પેટ્રનોએ હિન્દમાં હિન્દીઓએ ભરેલા વેરામાંથી સ્ત્રીશિક્ષણ માટે પૈસા આપવામાં જે આશ્ચર્યજનક ઉદારતા બતાવી છે તે જોતાં હિન્દની સ્ત્રીઓમાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન જવલ્લેજ

દેખા દે છે, જો કે હિન્દની ઘણી સ્ત્રીઓ પશ્ચિમના રાજકીય યત્નો વિષેનું જ્ઞાન કાંઇ નહિ તો ઓછું મેળવશે એટલું તો અવશ્ય જણાય છે અને નાગરિકતાના ભાન સબંધમાં તો હિન્દની મહિલાઓમાં એ છે એ પૂરવાર કરવાની કાંઇ જરૂર નથી કારણ કે હિન્દની મહિલાઓમાં આત્મભાન, નૈતિક ભાન અને સામાન્ય સમજ ઉપરાંત જે સૌથી અગત્યની વસ્તુ છે તે પોતાના પ્રિયમાં પ્રિય ધ્યેયને ખાતર ભયે તેવાં દુઃખો સહન કરી આત્મસમર્પણ કરવાની ભાવના છે ઓછા સોશાયટીમાં આ ગુણો નથી અને તેથી હિન્દના આમવર્ગની નિરક્ષર સ્ત્રીના પગની રજ લેવાને પણ તે લાયક નથી ''

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનું સ્ત્રીવિદ્યાલય

૧૯૩૦ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૫મી તારીખે મુંબાઈની આગેવાન મહિલા સંસ્થા શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે "જુવાન ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે માતૃભાષાદ્વારા જરૂરી સર્વાંગ કેળવણી માટે ઉચ્ચ વિદ્યાલય" સ્થાપી 'તેમને નામનીજ ફીલસૂફ નહિ પણ ઉત્તમ ગૃહિણી, ઉત્તમ માતા અને ઉત્તમ શહેરી બનાવે તેટલું જ્ઞાન જરૂરનું જણાય તેટલું જ્ઞાન ગુજરાતી ભાષાદ્વારા આપવાનું સાહસ" ખેડ્યું હતું આ વિદ્યાલય મુંબાઈના અગ્રગણ્ય ધારાશાસ્ત્રી શ્રી ભુલાભાઈ દેસાઈના હસ્તે ખુલ્લું મુકાયું હતું અને વિદ્યાલય માટેનો અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષનો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો આ ત્રણ વર્ષનો વિદ્યાલયનો પ્રથમ ક્રમ ચાલુ વર્ષમાં પૂરો થયો છે અને વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષામાં ચાર બહેનો ઉત્તીર્ણ થયાં છે વિદ્યાલયનું મર્યાદિત ગૃહિણીઓને જ આવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાનું, તેમજ શાળાઓમાં ન જોડાઇ શકે એવી બહેનોને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાનું હોઇ, આ સફળતા કાંઇ ઓછી નહિ કહી શકાય, શરૂઆતના પ્રમાણમાં વિદ્યાલયને ઉત્તેજે એવું આ પરિણામ અમને લાગે છે પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષામાં પણ નવ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયાં છે અને બીજા વર્ષમાં ૭ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયાં છે આ પરિણામ વિદ્યાલયનાં પ્રથમ ક્રમ માટે તો જરૂર ઉત્તેજન આપનારું કહી શકાય, છતાં અમારે જરૂર તો કહેવું જોઈએ કે વિદ્યાલયનો લાભ ઘણી બહેનો લઇ શકે એવી સ્થિતિ છે છતાં આપણાં ઘણાં કુટુંબો આ બીના તરફ ઉદાસીન હોય એમ લાગે છે આ વિદ્યાલયનો લાભ આથી ઘણા મોટા પ્રમાણમાં લેવા બહેનોએ બહાર આવવું જોઈએ

વિદ્યાલયના ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષા પસાર કરનારા ચાર બહેનો શ્રીમતી સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠાકર, શ્રીમતી વીરમતી ગુલાબદાસ ઝવેરી, શ્રીમતી કુસુમબહેન છગનલાલ મારફતીઆ અને શ્રીમતી સુરજબહેન ચુનીલાલ શેઠને, તેમણે ત્રણ વર્ષ સુધી ખંતથી અભ્યાસ કર્યો છે તે માટે ખરેખર અભિનંદન ઘટે છે વિદ્યાલયનાં ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં પ્રથમ નંબરે આવનારાં બહેનો શ્રીમતી સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠાકર, (ત્રીજું વર્ષ) શ્રીમતી વેણીગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆ (બીજું વર્ષ) અને શ્રીમતી વસન્ત હરિલાલ ભગાણી (પહેલું વર્ષ) ને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ મંડળ તરફથી સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયમાં પ્રથમ નંબરે આવનાર બહેનો માટે સુવર્ણ ચંદ્રકની યોજના થએલી છે એ ચન્દ્રક મેળવવા ભાગ્યશાળી થવા માટે શ્રીમતી સ્નેહલીલા ઠાકર, શ્રીમતી વેણીગૌરી કાપડીઆ, અને શ્રીમતી હીરાબહેન હરિદાસ તન્નાને અભિનંદન ઘટે છે અને સૌથી વધુ હાજરી આપવા માટે 'ગુણસુન્દરી' કાર્યાલય તરફથી અપાતો 'ગુણસુન્દરી' ચન્દ્રક મેળવવા માટે શ્રીમતી કુસુમ બહેન મારફતીઆ, શ્રીમતી ધીરમતી દીવેચા, અને શ્રીમતી જશુબહેન ગાંધીને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. આમાં ત્રીજા વર્ષમાં શ્રીમતી કુસુમબહેન મારફતીઆએ વિદ્યાલય ચાલુ રહ્યાના કુલ ૧૭૭ દિવસોમાંથી ૧૭૬ દિવસો હાજરી આપી, [illegible] એ બહેનની આટલી નિયમિતતા માટે અમને માન ઉપજે છે અંતમાં અમે ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાં બહેનોને તેમણે કરેલા ખંતીલા અભ્યાસ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં તેઓ આવીજ રીતે ખંતથી અભ્યાસ કરતાં રહે એવી આશા રાખીએ છીએ

હવે શું ?

વિદ્યાલયનો ત્રણ વર્ષનો ક્રમ પૂરો થયો. એટલે વિચાર આવે છે કે હવે શું ? વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષમાં ઉત્તીર્ણ થએલી

બહેનોના સંસ્કાર વિકાસ માટે કાંઈક યોજના વિદ્યાલય કરે એવી અમારી મનોભાવના છે. આ સંબંધી અમારો વિચાર અમે અત્રે રજુ કરીએ છીએ. ત્રીજા વર્ષમાંથી ઉત્તીર્ણ થયેલાં બહેનો માટે, અત્યારે ચાલે છે એવો નિયમિત રોજીંદી હાજરીનો અભ્યાસક્રમ નહિ, પણ કાંઈક વિશિષ્ટ પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ યોજાય તો સારું અને ખાસ કરીને, એ બહેનોને હવે તેમના ભાવિ જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા વિષયો એ બહેનોને વિશિષ્ટરૂપે શીખવવામાં આવે, અને તેયે સપ્તાહના બે દિવસો દરમ્યાન એ વર્ગ ચાલે એવી કોઈ યોજના થવાની જરૂર છે બહેનોને એમનાં ગૃહજીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા, બાલમાનસશાસ્ત્ર, ગૃહવિજ્ઞાન, પરિચારિકાકર્મ (નર્સીંગ), અને અર્થશાસ્ત્ર, તેમજ જીવનમાં સતત રસિકતા સાથે સેવાભાવના પોષાય એવા સાહિત્યના વિષયો વિશિષ્ટરૂપે શિખવાવા જોઈએ. એક વસ્તુ આ બધામાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બહેનોને માથે, હવેનો અભ્યાસક્રમ બોજારૂપ ન થવો જોઈએ. બહેનો ગૃહિણીઓ હોઈ તેમને માથે ગૃહવ્યવસ્થાનોભાર હોય છે જ; એટલે એ ભારની સાથે આ જ્ઞાનનો ભાર તેઓ ઉંચકી શકે એવાં પ્રમાણમાં ઉપલા વિષયોમાંથી પસંદ કરીને નવો અભ્યાસક્રમ યોજાય તો તેથી આ બહેનોના સંસ્કાર વિકાસમાં વિદ્યાલય સારો ફાળો આપી શકશે. આ વિષયમાં વિદ્યાલય ઘટતું કરશે એવી આશા છે.

હિન્દની સ્ત્રીઓની નેશનલ કૌન્સિલ

આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલાસંઘ સાથે જોડાયેલી હિન્દની સ્ત્રીઓની કૌન્સિલનો ૧૯૩૦-૩૨ નેશનલ કૌન્સિલ નો ત્રીજો દ્વિવાર્ષિક હેવાલ અમને મળ્યો છે. હિન્દની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના દરેક પ્રશ્નમાં રસ લેવા સાથે આ સભા સ્ત્રીઓને સ્પર્શતા આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોને પણ ચર્ચે છે અને એ રીતે સ્ત્રી ઉન્નતિની દિશામાં સારો ફાળો આપે છે. સમાજનું મુખ્ય મથક મુંબાઈમાં છે અને બંગાળ, બિહાર, સિંધ અને એ-ટીલ, મુંબઈ, બર્મા, સિંધી વગેરેમાં એની શાખાઓ પણ છે. એની મધ્યસ્થ કારોબારી સમિતિના ચેરમેન શ્રીમતી તારા બહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ છે અને તેઓ આ સંસ્થાની તેમજ સામાન્યતઃ મહિલાઓની પ્રવૃત્તિમાં અત્યંત રસ લઈ પ્રશસ્ય કાર્ય કરી રહેલા છે. સભાએ જુદા જુદા કામકાજ માટે વિભાગીય સમિતિઓ નીમી દીધેલી છે. કળા અને છાપકામને લગતી સમિતિ દ્વિમાસિક પત્રિકા કાઢે છે, મજુર સમિતિ મજુર સ્ત્રીઓ અને બાળકોની હાલતને સમગ્ર કામકાજ કરે છે ધારા સમિતિ મહિલાઓની ઉન્નતિને લગતા કાયદાના પ્રશ્નોને સ્પર્શે છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રી કેદીઓની હાલત તપાસનારી સમિતિ મતાધિકાર સમિતિ, એમ જુદી જુદી સમિતિઓ દ્વારા સારું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે સંસ્થા સામાન્ય જનતામાં પ્રવેશ મેળવી તેમની તેમજ લોકસમૂહની ઉન્નતિના કાર્યમાં વિશેષ વેગ પામે.

કુમારી કપિલા ખાંડવાળા

મુંબાઈ યુનિવર્સીટીની બી. એ. ની પદવી મેળવી કુમારી કપિલા બહેન ખાંડવાળા વધુ અભ્યાસ માટે ૧૯૩૦ના મે માસમાં અમેરિકા ગયાં હતાં અને ત્યાં અઢી વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી મીશીગન યુનિવર્સીટીની એમ. એ. ની પદવી મેળવી તેઓ ગઈ તા. ૨૨ મીએ ત્યાંથી પાછાં આવ્યાં છે. કુમારી કપિલાબહેનને તેમણે મેળવેલી આ પદવી માટે અમે ગુજરાતની બહેનો તરફથી અભિનંદન આપીએ છીએ. કુમારી કપિલાબહેન શાન્તાક્રુઝ પુત્રાસંઘના મંત્રી તરીકે સારું સેવાકાર્ય કરતાં હતાં. તેમ ત્યાં પણ તેમણે એવું સેવાકાર્ય કર્યું છે. તેમણે ન્યુયોર્ક, બર્લિન, લંડન અને ડબ્લીનમાં સમાજસેવાનાં કાર્યનો અભ્યાસ કર્યો છે અને હિન્દને લગતી સાચી સ્થિતિ પરદેશમાં ફેલાવવામાં પણ સારો ફાળો આપ્યો છે. અમે એ બહેનને ફરી અભિનંદન આપી વિનતિ કરીએ છીએ કે ગુજરાતની બહેનોની નિરક્ષરતા ટાળવામાં તમારી વિદ્યાનો સદુપયોગ કરી તેમને અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં લાવો.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧ "ગુણસુન્દરી" દર અંગ્રેજી મહિનાની ૧લી તારીખે પ્રકટ થાય છે અને ગ્રાહકોને આગલે દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામાં આવે છે આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાની નકલ દર મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઇએ, એ પ્રમાણે મળવામાં વિલંબ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનતિ છે જો એ તપાસને અંતે અંકની નકલ ન મળે તો કાર્યાલયને એ સંબંધી ફરિયાદ **તા. ૧૦મી સુધીમાં** લખી જણાવવી તે પછી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી વ્યવસ્થાપકને શિર રહેતી નથી ફરિયાદ કાર્યાલયનેજ કરવી ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ટોને હક્ક નથી

૨ ગ્રાહકોએ કાર્યાલય સાથે પત્રવ્યવહાર "વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુબાઇ નં ૪" ને સરનામે કરવો.

૩. એ પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાનાં પૂરાં નામઠામ ઉપરાંત, **પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઇએ** દરેક ગ્રાહકનો નંબર રૅપર પર નામની પાસે ડાબી બાજુ છાપેલો યા લખેલો હોય છે એ નંબર નહિ જણાયો તો કાર્યાલયને વેળાસર અને સંતોષકારક ઉત્તર મોકલવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં ઢીલ થવાનો સંભવ છે

૪ સરનામું બદલવા ઇચ્છનાર ગ્રાહકે આગલા મહિનાની તા ૨૫ મી સુધીમાં ખબર આપવી જોઇએ, એથી મોડી મળતી સૂચનાનો અમલ તેજ મહિને નહિ, પણ બીજે મહિને થશે.

૫ નમુનાની નકલ વિના મૂલ્ય નથી મોકલાતી જો અંક નમુના તરીકે જોઇતો હોય તેની કીંમતના પોષ્ટલ સ્ટેમ્પસ મોકલી આપવા.

૬. કોઈ પણ પ્રકારના પત્રવ્યવહારનો જવાબ જોઇતો હોય તો રીપ્લાય કાર્ડ લખવો યા પોસ્ટેજ મોકલવું

વ્યવસ્થાપક "**ગુણસુન્દરી**" કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ મુંબાઇ, નં ૪

ઇર્ષ્યાની આગ

કંપની સરકારના સમયની રોમાંચક
નવલકથા

મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

તૂટેલાં બંધન

કવિવર 'ટાગોરની સામાજીક'
નવલકથા

મૂ. રૂ ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

વ્યવસ્થાપક, "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

ગઈ દીપોત્સવીએ નવો અવતાર પામેલું

ઊર્મિ

સ્વપ્ન શિલ્પીઓનું માસિક

તંત્રીઓઃ ઇન્દુલાલ ગાંધી . ચમનલાલ ગાંધી

નવું લેખક મંડળ. સમૃદ્ધ લેખનસામગ્રી વિશિષ્ટ વિચારદર્શનો. એના કાવ્યોમાં જીવનનું ઊંડું ગાન, અભિલાષનાં સ્વપ્ન અને સ્વાર્પણનું ગુંજન આવિર્ભાવ પામે છે એની વાર્તાઓ અને નાટિકાઓની ચુંટણી હેતુપુરઃસરની અને હૃદયવર્તી હોય છે. એની ગદ્યકળામાં કલ્પનાનો સોનેરી તાર ગુંથાએલો ચળકે છે. તાજગીની ચમક અને ભાવની ભીનાશ બધે ભરેલી અનુભવાય છે. 'શૈલીમાંથી' પત્રધારાના ઉપયોગી ખંડો, 'ચિંતન'માં અભ્યાસી વિચારોની કંડિકાઓ, 'ધ્વનિ'માં સ્વતંત્ર સાહિત્યવાણીઓ ને અન્ય ઉચ્ચકોટિના લેખો વગેરે પીરસવામાં આવે છે વાર્ષિક ચાર રૂપિયાના લવાજમમા 'કુમાર'ના કદનાં આઠસો પાનાનું નક્કર વાચન. ખાસ અંકો જૂદા.

ઊર્મિ કાર્યાલય, ખોરી ગાર્ડન **કરાંચી**

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખબરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા

વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું ૭ હજાર લીટીનું તત્ત્વદર્શનયુક્ત વિચારપ્રધાન મોટું કાવ્ય

પાકું સોનેરી પૂઠું, ૪૩૨ પાનાં ઉંચા જાડા ફેધર વેઇટ કાગળ કિંમત રૂા ત્રણ ટ. ખ. આ ૫

ભજનિકા

ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોણોસો ભજન કાવ્યો.

પાકું સોનેરી પૂઠું, કિંમત માત્ર રૂપીઓ સવા ટ. ખ. બે આના

ગુણસુંદરીના ગ્રાહકોને આખો સેટ આઠ રૂપીયામાં

લખો—

કલિકા

શૃંગારરસનું ૭૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખંડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંશા પામ્યું છે.

૨૫૦થી વધુ પાનાં, ઉંચા એન્ટીક કાગળ, પાકું પૂંઠું કિંમત માત્ર રૂા બે. ટ ખ. અઢી આના

રાસચંદ્રિકા

કોકિલકંઠી ગુજરાતણોને સહસા જ કંઠસ્થ થાય એવા પચાસ રાસનો સમૂહ

પાકું સોનેરી પૂંઠું, કિંમત સવા રૂપીયો, ટ. ખ. બે આના

" ગુણસુંદરી " કાર્યાલય : ૧૧૪ ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાથી કેવળ હિંદી કરીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે

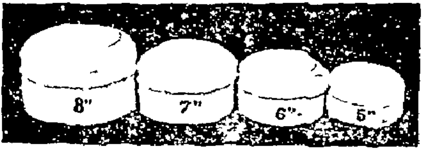

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શુ કહે છે !

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી ઉલટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિત્તળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યા છે

પી સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ ક્લાઈવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાનાં તથા શાખા
કલકત્તા, મુમ્બાઇ મદ્રાસ રંગુન

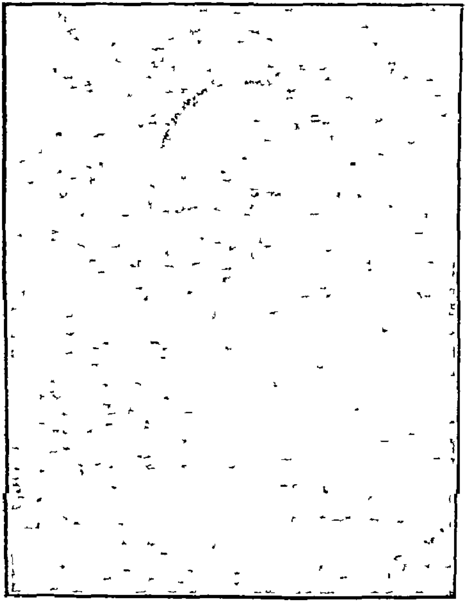

સ્વ. સૌ. લવંગિકા પ્રિ. મહેતા,

બી. એ. [જુઓ પૃ ૩૩૯

જન્મ :
તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૯

અવસાન :
તા. ૯ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૭

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ
પુસ્તક ૧૯ મું] જાન્યુઆરી ૧૯૩૩ [અંક ૫ મો

અમૃતસરોવરને કાંઠે

[આવી ભારતની સીતાશક્તિ સ્વામીની સ્હોડમાં વિશ્વસેવાના કોડ વિશાળ વિસ્તારે છે ભાવના-ભવ્યતામાં ભાવને રમી વિશ્વમુક્તિના સેવાધર્મ માટે અવતરે છે ધૂમકેતુને સ્થંભી, વિજળીનો દોર કરી આકાશ માપવા-સમુદ્ર મન્થન કરવાના તેને મનોરથ-આવેશ છે સૂરજ ચંદ્રના દીવા ધરી પાતાળમાં ઉતરી ઊંડા નરકોના ઉદ્ધાર કરવાના તેના આગ્રહ છે. પાતાળ અને પૃથ્વીના મોક્ષ વિના આ ભાવનામૂર્તિ પોતાની મુક્તિ પણ વાંછતી નથી]

અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા,
ઝળહળે ત્યાં અમર હેમના દિવડા.
સૂરજને કંઠે બાંધ્યો મેરૂ સોનાનો,
ચંદ્રને કંઠે બાંધ્યો હિમાચળ ગોરો,
અમર વરનો ત્યાં રે સ્વર્ગ હિંડોળો.
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૧

હીંચકે સખિ ! ઝૂલતા જાગે રે નવનીત કોડ,
સખિ ! નાથજીની સ્હોડમાં એ કોડના ફાલે છોડ.
સ્વામીજીના સિંચને સખી વૃક્ષ વિશ્વને છાય,
સ્મિત કરે જ્યાં સ્વામીજી જલધિ સેવે જ સમાય.
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા ૨

નાથજી ! ઓ નાથજી ! મારે દિલડે ભર દરિયાવ,
ઘેરાં અનન્તાકાશ છે ગાઢાં ભર્યાં અંધાર.
એ તિમિરિયાં ફેડવા ને માપવા આકાશ
કરી વિજળીનો દોર હું પરિક્રમું રે ચોપાસ:
અમૃતસર કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૩

અખૂટ કરિયે પાણીડાં, અખૂટ રત્ન ભંડાર,
શ્રીજી કેરી સ્હોડમાં જ્યા પોઢે શ્રીભગવાન.
ધૂમકેતુનો કરી રવૈયો ફેરવું વિજળીને દોર,
અમૃતમય કરૂં વારિધી ને બાહું મણિભંડોળ:
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૪

જગને આત્મે નાથજી ! સારૂં સૂરજ સારૂં જ્ઞાન,
ચંદ્રનાં તેજ હૈયે છાંટી આપું અમૃતપાન.
હરીજીની હોઠે બંસરી જગાવું ચેતનરાસ.
ગણું, ગીતા ધર્મની કરૂં કર્મનોજ પ્રકાશ:,
અમૃતસર કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૫

સૂરજ ચંદ્રના દીપ હાથમાં લઈ ઉતરૂં પાતાલ,
અંધારાં ઉજળાં કરૂં ચેતાવું સૂતા પ્રાણ.
ઉતારૂં ઉંડા નરકમાં નાથ ! સ્વર્ગનાજ વિમાન,
પાતાલ ને પૃથ્વી વિના મારે મોહનનું શું કામ
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલો રે ઓરડા. ૬

—મૂલજી દુલભજી વેદ

લેખક : શ્રી દિલખુશ મ. દિવાનજી

પ્રેમ તો પારસમણિ છે સ્વાભાવિકતા તેનો આત્મા છે અને સંયમ તેનો તેજસ્વી પ્રકાશ છે તેમાં માતૃપ્રેમ તો અદ્ભુત–અલૌકિક છે જગત તેને વંદન કરતું આવ્યું છે અને તેના ઋણ તો ઇતિહાસના પાના પર સુવર્ણાક્ષરે કોતરાયેલાં છે અત્યારસુધી સંસારને ખોળે મહાત્માઓ અને વીરપુરુષો રમી ગયા છે તેમને માતૃપ્રેમેજ પ્રેરણાનાં પીયૂષ પાયાં છે. માનવજાતિના કલ્યાણપથ પર માતૃપ્રેમના પુનિત સંસ્કારોના પ્રકાશ પથરાયાં છે અને માતાના અમીભર્યાં નયનોએ તો દુષ્ટ–વંઠી ગયેલા પુત્રો પર પણ વાત્સલ્યના જ આશીષો ઉતાર્યા છે

પરંતુ એ ઉન્નત–એ દિવ્ય જણાતો માતૃપ્રેમ વિકૃત સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે ત્યારે તે જગતને અવળે પંથે દોરે છે માતૃપ્રેમનું વિકૃત સ્વરૂપ ખોટાં લાડ છે. બાળકનું ભાવિ એ ખોટાં લાડ હેઠળ કચરાય છે–અને મનુષ્યના દુઃખો તેમાંથી ટપકે છે. માતા અને અત્યારની સમાજ–બધે એથી માને કે એ લાડમાં બાળક ખીલે છે પરંતુ એ માન્યના સમાજનું અજ્ઞાન દર્શાવે છે. અત્યારે માતાઓ અવળે પંથે વળી છે અને બાળકને ખોટાં લાડ કરવામાંજ માતૃપ્રેમની પર્યાપ્તિ નિહાળી રહી છે. એ લાડે તો બાળ–દુનિયામાં ત્રાસ વર્તાવેલો છે અને તેના સામ્રાજ્ય તો બાળજીવનના સર્વ અંગોમાં અને બધાયે વિભાગોમાં સ્થપાઇ રહ્યાં છે ખોટા લાડે બાળકના સ્વયવિકાસનો તો ઉચ્છેદ કર્યો છે. પરંતુ તેનાથી એ આગળ જઇ બાળકમાં અત્યંત અનિષ્ટ સંસ્કારો તેથી જામ્યા છે અત્યારની પ્રજામાં તેજ રહ્યું નથી અને તેમાં નિર્માલ્યતાએ ઘર કર્યું છે તેના કારણો ઉકેલવા માંડીયું તો માતાના ખોટા લાડનો આખો પ્રશ્ન આપણી આગળ ખડો થઇ રહેશે. માતૃપ્રેમના ખોટા ખ્યાલથી દોરાઇ માતાઓ બાળકને લડાવે છે અને તેમને સ્વચ્છન્દી બનાવી દે છે સ્વાતંત્ર્યની બારાખડીનું પણ જેને ભાન નથી અને સ્વયવિકાસના તત્વજ્ઞાનના પડછાયા પણ જેણે નથી જોયા એવી માતાઓ બાળકને ખોટા પ્રકારની છૂટ આપી તેમાં અવિનય અને કઇના અનિષ્ટ સંસ્કારો ભરી દે છે એ લાડકવાયા બાળકોમાં પછી ખોટાં અભિમાન જાગે છે અને ભાવિ જીવનમાં માતાની પ્રેમાળ હુંફ અલોપ થતાં તે બિચારા સંસારના પથપરના કંટકો નિરાધાર થઇ અથડાય છે, મુંઝાય છે, અકળાય છે અને રડે છે.

માતાના ખોટા લાડના પ્રકાર અનેક છે તેના સ્વરૂપ વિધવિધ છે. પ્રભુના પુનિત ધામમાંથી ઉતરી આવેલું બાળક સ્વાદને સમજતું નથી અને માતાનો નૈસર્ગિક દુધમાં

જ તેના સર્વ સ્વાદો સમાપ્ત થાય છે. પરંતુ માતાને જીભનો ચટાકો થાય છે. બાળક વિના તેના સ્વાદ કેમ લેવાય ? એટલે બાળકની નિર્દોષ જીભ જગતના સ્વાદથી ભ્રષ્ટ થવાની શરૂઆત કરે છે. " ચાંગળુ ચા પાઈ એકાદ પીપરમીટ ખવડાવી એમાં શું થયું " બસ એમાંજ માતૃસ્નેહ ઠલવાય છે. એ લાડકો બાળક નાચે છે માતા હસે છે બાળકને શરદી થઈ છે. તેલ, મરચું ખાટું ગળ્યું તેના આરોગ્ય માટે નિરૂપયોગી છે. ન્યાતમાં જમણ હોય છે. હોંસીલી માતા બાળકને લઈ ત્યાં જાય છે મીઠાઈ ભજીયા પત્રાવલીમાં પીરસાય છે. પોતાનો લાડકો બાળક રહી જાય એ વિચાર જાગે છે. ઉધરસથી રાત્રે હેરાન થતા બાળકના મોમાં મીઠાઈનો એકાદ કટકો અને એકાદ ભજીયું સરકાવી દેવાય છે માતાની તો લાડ કરવાની હોંસ તૃપ્ત થાય છે. પરંતુ બાળકના તો આરોગ્ય લથડતા જાય છે તેના વર્તનમાં હઠનો સામ્રાજ્ય છવાતાં જાય છે.

અન્નમાં ઉભરેલા ખોટાં લાડ વસ્ત્રમાં પણ એજ દશાએ પહોંચે છે. અંતરનાં સૌન્દર્ય ઓસરતાં જાય છે એટલે અત્યારની પ્રજાને બહિર વૈભવના મોહ વધતા જાય છે માતા તો વિવિધ જાતની સુશોભિત સાડીઓમા તેમજ ભાતભાતનાં અલંકારોમાં રાચતી સમાજમાં મ્હાલે છે. બાહ્ય રૂપના ભાન વિનાનું બાળક સાથીયો સાથે કલ્લોલ કરતું ગેલ કરતું હોય છે. ત્યાં માતાનો હુકમ ગાજે છે. " બચુ ! ચલ તારી રમતો મૂકી દે. ખબર નથી આજે તો મોસાળ જવાનું છે અને જન્મદિવસે અંબાજીને પગે લાગવાનું છે ! " બાળકને સાથીઓ સાથેની રમત મૂકવી તો ગમતી નથી પરંતુ નવિન પોષાકના આકર્ષણ વિજયી નીવડે છે બાળક બિચારા બહુ સમજતું નથી છતાં તેના પર ઉનાળાના ખરા તાપમાં મખમલના જાડા ઝાઝાં સુંદી લદાય છે અને કુદરતના ખોળામાં છૂટથી ફરતા ફરતા પગો પર મોજા અને બુટો જકડાય છે. લાડકવાયા બાળક કોકા ઠેકારી માતાની સાથે મોસાળ સિધાવે છે. માસી મામીના ભાણેજ પ્રતિના પ્રશંસાવાક્યો સુણતા હોંસીલી માતાના હૈયામાં કંઈ કંઈ સંતોષ પથરાય છે માતૃપ્રેમ પોષાકના લાડમાં પ્રકાશ્યો અને બાળકના ભાવિજીવનના અંદાજપત્રોમાં વૈભવી પોષાકને પ્રધાન સ્થાન મળી ગયું

સુંવાળી પથારી અને સુશોભિત મચ્છરદાનીના મોહ બાળકમાં હજી નથી જાગ્યા. તેતો મેદાનની કઠણ જમીન પર ગેલો કરતું કુદતુ ફરે છે અને રાત્રે થાકીને વાતો કરતું ઓરડામા ગમે ત્યાં ઉંઘી જાય છે. પરંતુ માતાનાં પ્રેમાળ (!) હૃદયને એ ખૂંચે છે–નોકરને હુકમ થાય છે અને વૈભવી–મચ્છરદાનીવાળા કોચ પર બાળકને સુવાડવામાં આવે છે શ્રમથી થાકેલા શરીર પર નિંદ્રાદેવીના સુકોમળ હસ્તો પ્રસરેલા છે એટલે બાળકને મચ્છરની બ્હીક નથી અને સુવાળી પથારીની પણ દરકાર નથી. પરંતુ હોંસીલી માતાના લાડ અધુરા રહે એટલે કઠણ જીવનમાં મઝા લ્હાણતા બાળકને વૈભવી જીવનના નિર્માલ્ય પરિધાન ઓઢવાં પડે છે. બાળકમાં મચ્છરદાનીના આકર્ષણ જાગે છે અને સુંવાળી પથારી વિના તેને રૂચતુ નથી. માતાના ખોટા લાડમાં બાળકના ભાવિ જીવનમાં–પ્રજાસેવકના તેજસ્વી પ્રકરણનો લોપ થઈ જાય છે.

બાળક મોટુ થાય છે. એને શાળામાં મૂકવામાં આવે છે રખેને બાળકને કોઈ હેરાન કરે એટલે માતા બાઈને હુકમ કરે છે અને દરરોજ બાળકને શાળામાં મૂકવા બાઈ જાય છે. બાળકમાં તેનું દફતર પકડવાની શક્તિ છે. પરંતુ રખેને એની કોમલ કાયા કરમાઈ જાય એટલે બાઈને દફતર

સોંપાય છે. બાળકને કંઇ પ્રથમ ઇચ્છા ન હતી કે મારી દરેક જાતે પરંતુ માતાના લાડે એને પરાશ્રયી બનાવ્યો એટલે બાળકની ચામડી સુંવાળી થઇ પડી જાત-મહેનત અને સ્વાશ્રય પર ખોટા લાડના આવરણ ફરી વળ્યાં. બાળક, બાળક મટી શેઠ બની ગયો માતાની તો હોંસ તૃપ્ત થઇ. પરંતુ બાળકની યુવાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થાના તો દાડમાં ભાંગી ગયા-સ્વાશ્રયી વૃત્તિને કચરી નાખનાર એજ ખોટા લાડ બાળકના ગૃહ જીવનમાં પણ સર્વે ઠે-કાણે ત્રાસ વર્તાવી દે છે. બાળકના કપડાં ધોવાના અને બાળકની પથારી પાથરવાના લાડ તો સામાન્ય કહેવાય પરંતુ બાળકને ફ્રોક પહેરાવવું, તેને મોજા બુટ પહેરાવવા, તેનું દાતણ તૈયાર કરવું તેના સ્નાનની બધી તૈયારી કરવી, ઇત્યાદિ નાની નાની બાબતમાં પણ માતા બાળકની કોમળ કાયાની ચો-કીદાર બને છે અને માટી તેનો વધારે સેવક બને છે પરંતુ માતાને ક્યાં ખબર છે કે એ ખોટા લાડની હૂંફમાંથી તેમ જ અતિશય કાળજીપૂર્વક જળવાયેલી બાળકની કોમળ કાયામાંથી પુરુ-ષાર્થ નાસી જાય છે અને યુવાવસ્થામાં માય-કાંગલાની પદવી તે મેળવી લે છે

માતા

સુગમ સિદ્ધિ વરદાયક દ્વાર
ઉગમ સ્નેહ સરિતાની ધાર.

દયા-ધામ વાત્સલ્ય વિતાન
નિરાભિમાન સમતાનું સ્થાન.

મૃદુતર મધુર સુમંગલ સૂર
સૌમ્ય સુધા સાગરનું ઉર.

હિમગિરિ ગુહા સદૃશ ગભીર
ધન્ય ધરિત્રી-તલ સમધીર.

ભગવત્ રામચન્દ્ર ભટ્ટ

વર્ષા ઋતુમાં બાળકને તો ખુબ આનંદ પડે છે અને છત્રી સાથે આવતાં તેના કપડાં ભીના થાય તો તેને તે હોંશથી વધાવી લે છે બાળકની એ ટેવ એના શરીરને ખડતલ બનાવે છે અને મુશ્કેલીઓમાંથી પણ મઝા ખેંચી લેવાની ઉત્સાહી વૃત્તિ તેનામાં ખીલે છે. પરંતુ બાલ્યાવસ્થામાં અતિ કાળજીથી કોમળ કાયાનું સ્થાન થયું હતું એટલે પિતાને વર્ષાઋતુ ડગલા વિના ચાલતું નથી એટલે પિતા કોમળ કાયા વાળા બન્યા તો બાળક રહી જાય ! તરતજ માતાનો હુકમ થાય છે પિતાની સંમતિ મળી જાય છે અને બાળ-કના ખડતલ બનતા શરીર પર એ ડગલો નખાય છે વર્ષોદમાં ભિંજાવવાની મઝા તો ચાલી જાય છે, ડગલા-ની સાથે નિર્માલ્યતાના પણ આવરણ બાળક પર વીંટળાતાં જાય છે. તેજ પ્રમાણે કલાકો સુધી તડકામાં રમ-નાર બાળકને સૂર્ય પ્રકાશના કિરણો આકરાં નથી લાગતા પરંતુ રખેને બાળક કાળો પડી જાય, રખેને લુ લાગે એટલે તેના પર છત્રીની પરાધીનતા લ-દાય છે. ખડતલ શરી-રનો બાળક સુંવાળો થતો જાય છે અને સ્હેજ વિશેષ ઠંડીથી અથવા કંઇક વિશેષ તાપથી તેને માંદગીની પથારી સેવવી પડે છે એવા માયકાંગલા શરીરને પછી યુવાવસ્થામાં જીવનનો પરવાનો લેવા દરરોજ ડાક્તરને દવાખાને જવું પડે એમાં શી નવાઇ ! માતા પિતા તો તેમના લાડથી તૃપ્ત થાય છે પરંતુ બાળકનું તો જીવન કથળી જાય છે.

પરંતુ બાળકના પરિમિત જીવનમાં તો માતાના લાડ અને તેની હોંસના ભીષણ પરિણામો સોળે કળાએ પ્રકાશી ઉઠે છ

હિન્દુ સમાજ અત્યારે અનેક દુષ્ટ પ્રથાઓ કોરી રહી છે અને તેના ત્રાસ કાયરશાહીને પણ કોરે મૂકી દે છે એ દુષ્ટ પ્રથાઓ અને જંગલી સંસ્કારોમાં પુત્રલગ્ન અને પૌત્ર લાલસાએ તો કેર વર્તાવ્યો છે. માતા બાળ લગ્નના લ્હાવા લઈ બાળમાતા તરીકે ૨૮ વર્ષની કુમળી વયે બબ્બે ત્રણ ત્રણ બાળકોથી રાચતી હોય એટલે સ્વાભાવિક રીતે પોતાના બાળકોના લગ્ન કરવા તે ઉતાવળ કરે છે છોકરો તો હજી શાળામાં અભ્યાસ કરે છે ત્યાં તેના વિવાહ થઇ જાય છે અને સ્નાતક થતા સુધીમાં તો તેની સપ્તપદીઓ ગવાઇ ચઢી હોય છે એટલુંજ નહિ પણ તેના અભ્યાસ મંદિરમાં પુસ્તકોના કબાટ પાસેજ તેના નવા બાળકનું પારણું પડયું હોય છે. બિચારો એક હાથે પુસ્તકમાં માથું ઘાલી પરીક્ષાની તૈયારી કરે છે અને બીજે હાથે રડતાં બાળકનું પારણું હિંચે છે. આ દશ્ય હોંસીલી માતાને તો બહુ પ્રિય થઇ પડે છે, તેના કોડ તો પુરાય છે-પરંતુ એ ખોટા લાડથી તો પેલા બાલક-પિતાનું જીવન સાવ લુંટાઇ જાય છે—પુત્રલગ્ન તથા પૌત્રલાલસાની મલિન જ્વાળાઓમાં તેનું બ્રહ્મચર્ય તો બળીને ખાખ થઇ જાય છે. હિંદુ સંસારમાંથી પુરૂષાર્થ અને શુરવીરતા ચાલ્યાં ગયા છે—યુવાનોમાં પૂર્વના વૃદ્ધો જેટલું પણ બળ નથી રહ્યું અને તેમના માવકાકલા જેવા શરીર ૩૦ વર્ષ પૂરાં કરતાં પહેલા તો પાછળ અનાથ વિધવા અને બાળકોને મૂકી સ્મશાનમાં સુઇ જાય છે. આ પ્રશ્ન અત્યારે સર્વ સુધારકોને મુંઝવી રહ્યો છે અને એકદમ અખાડાઓ પરજ તેમનું ધ્યાન જાય છે. પરંતુ વ્યાધિના મૂળ તો માતાના ખોટા લાડમાં પડયા છે એટલે અખાડાઓ તો બાહ્ય ઉપચાર તરીકેજ કામ લાગે છે બાળકના પારણામાંથીજ જ્યાં બ્રહ્મચર્યના અગ્નિસંસ્કાર શરૂ થાય છે ત્યાં યુવાવસ્થા અને કિશોરાવસ્થાના અખાડા ખૂટી ગયેલુ વીર્ય કયાંથી પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકવાના હતા ! અત્યારે તો માતાનો સ્નેહ બાળક બ્રહ્મચારીના દિવ્ય પ્રકાશમા નથી ઝળહળતો તે તો બાળક-પિતાના આગમંસારમાંજ ખોટા લાડ રૂપે અવતરે છે. એ બાળક પિતાની નિર્માલ્ય સ્થિતિથી અને એ બાળ-સસારની નિરાધાર સ્થિતિથી અત્યારે હિન્દુસમાજ કકળી ઉઠયો છે અને માતાના એ ખોટા લાડમાંથી તો ઘવાતી-કચરાતી હિન્દુસમાજની લોહી ટપકે છે. આથીજ એમના આરોગ્ય પરના પુસ્તકમાં મહાત્મા ગાંધીને લખવુ પડે છે કેઃ—

"તેમનાં છોકરાંને બચપણથી જ વિવાહ કે સગાઇ કરી તેઓ (માતાઓ) વેચી આવે છે, તેથી તેઓ ઘાતકી બને છેઃ તેમાં પોતાનાં બચ્ચાંનો સ્વાર્થ તપાસવાને બદલે પોતાનો અંધ સ્વાર્થ તપાસે છે પોતાને મોટાં થવું છે, પોતાની ન્યાતજાતમાં નામ મેળવવું છે, છોકરાંનો વિવાહ કરી તમાશો જોવો છે. આ જમાનામાં બાળક છોકરાંને પરણાવી ઘરસંસારી ખટપટની જવાબદારીમાં મૂકી દેવાં, એથી તેઓનું બીજુ કયું મોટું અહિત હોઇ શકે ?"

આવી રીતે માતાના ખોટા લાડના પ્રતિહાસ ઉકેલવા બેસીએ છીએ ત્યાં તો અત્યારની પ્રજાની અધોગતિના બીજ ઠેક ઠેકાણે દષ્ટિગોચર થાય છે.

જગત્ જેને વંદન કરતું આવ્યું છે એ માતૃસ્નેહની વિકૃતિમાંથી અત્યારે સમાજના દુર્ગંધ પાકે છે અને જગતની પાલક માતા અત્યારે જગતને ક્ષીણ બનાવી રહી છે. માતૃસ્નેહ અત્યારે સંયમની વાડો ઓળંગી ખોટા લાડના વિનાશપ્રેરક ખાડામાં કુદી પડયો છે અને તેથી જ એ ખોટા લાડ આજે જગતને અધોગતિની ઉંડી ખાઇઓમાં દોરી જાય છે.

વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત

[પ્રથમ દેશધર્મથી પ્રેરાઇ એ માતા પોતાના બે બાળકોને પતિને સોંપી દેશજંગમાં જાય છે. એક રાત્રે બ્હેન ભાઇને સુવારતાં ગાય છે]

(હાલરડું)

વાયે મીઠી અનિલની લ્હેરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત,
ડોલે ડોલે ઝરે છે મીઠડા, વીરા ! માડીનો લલકાર.
મધભર ઉગલે સૂર ઝવે ને પાથરે પ્રેમ પિછોડ,
હુંફાળો એ કંબલ-કુસુમનો ઓઢી વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ.
ફૂળા શીળાં બોલ રસિકડા, ગુંજે 'હાલો-લોલ',
નિંદભરી એ દીવ્ય પરિમલે ભીંજી વીરા પોઢ;
વીતે રાતડી વીરા પોઢ
સુધા સિન્ધા કમળો કરતા ખાલી યોજન ચાર,
અમૃત કેરા ઘોષ વધાવે, પીને વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ
પોઢયો 'તો નિજ લોલક પ્યારો, ચૂમ્યા ગાલ ગુલાબ,
હૃદયે ચાંપી દીલ બચુકડું, 'વીરની લે જે ભાળ'
કહી ચાલી ઝટપે ખાલ.
કેસરસાળુ સોહી અંગે, કહેતી જતી કયા માતા ?
'હાક વાગી રે માવડીની ચાલુ સહુ તે વાટ'
માડી લોપ થઇ તે વાર.
ચાર યોજન પર દીવો ચળકે, માડીનો ત્યાં વાસ,
જકભર વીતી ફોરી પસરે, સ્નેહ રંગ્યો સુવાસ,
સુવે ગોદ મધુરી માત.
રોજે રોજે બાપુ કહે કે આવે માડી આજ,
લોક કહે કે *માત-માડીની થાશે પૂર્ણ આઝાદ;
ત્યારે ગોદે લેશે માત.
વાયે મીઠી અનિલની લ્હેરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત.

ભદ્રશંકર મણારામ ભટ્ટ

* માત-માડીની=હિંદ માતા

પતિપત્ની

લેખક :
શ્રી. અંબાલાલ નૂ. શાહ

“ પાશ્ચાત્ય અનુકરણના વિરોધીઓને આ ઇંગ્લિશ ‘ બૉલ ’ ના દર્શન કરાવવાથી જીવનની ઉત્તમ ઘડીઓ કેવી રીતે માણી શકાય છે, એનો પદાર્થપાઠ આપી શકાશે, એમ તને નથી લાગતું ઉર્મિલા ! ” સિગરેટના ધૂમાડા કહાડતાં આરામ ખુરશીમાં ટહેલતા મધુકરે મધુર વાણી છોડી.

“ શા માટે નહિ ! પરંતુ ‘ જીવનની ઉત્તમ ઘડીઓ ’ કોને કહેવાય, એ નક્કી થઇ શકે ખરું ! ” પોતાના પતિને ઓછા નાખુશ કરવાના સ્વભાવવાળી ઉર્મિલા બોલી

“ એમાં તે વળી નક્કી શું કરવાનું છે ? અને મારા કથનમાં જાણે તને શંકા હોય એવું વાક્ય ? હૃદયની ઉર્મિઓને સ્વાભાવિક ગતિએ મહાલવા દેવી, એ શું કુદરતનો નિત્યક્રમ નથી ? એને રોકવી, એટલે નૈસર્ગિક ગતિને ગૂંગળાવવી: એટલે જ પાપ અને આપણા હિન્દુધર્મમાં પણ પાપ કરવાની તો મના કરવામાં આવી છે, એ માટે તું હકાર આપશે જ ! ”

“ આટલી બધી વાતો સમજવાની મારી શક્તિ ક્યારે છે ? તમને નહિ દુભવવા હું તમારી સાથે એ નાચ નિહાળવા આવી, ત્યાં શોભે એવો મને ક્રમને પણ નાટકીય સ્વાંગ સજ્યો, મને ગમે છે એનો પણ સ્વીકાર કર્યો; પરંતુ હવે હું તમારી કર્માંગરી છું, એમ સિદ્ધ કરવાને માટે શાસ્ત્રીય હકાર પણ માગશો ? ” ઉર્મિલાએ આજે પહેલીવાર હૃદયના વેગને સ્થાન આપ્યું લાગતું હતું.

“ ત્યારે મારે એમ સમજવું કે તને અંગ્રેજી નાચરગથી અણગમો ઉત્પન્ન થયો છે ! ”

“ હા—એક રીતે ગણી શકાય તો; મેં સ્ત્રી પુરુષોને ત્યાં જે છૂટથી હળતાં મળતાં જોયાં છે—અને તે સ્વચ્છંદાચાર આદરી શકે છે, એ બધા પછી મારામાં જો કોઇ નૂતન ફેરફાર થયો લાગતો હોય તો આજની મારી બોલવાની રીત આ અણગમાનું કારણ માની શકાય. ”

“ પણ એમાં અણગમાને કારણ કેવી રીતે મળી શકે છે, એ મારી સમજ બહારની વાત છે ! ”

“ તે કહું. મને લાગે છે કે એક વખત પશ્ચિમના રંગે રંગાઇ જવા પછી, આપણે આપણું પોતાનું આખું ઘરજ ભૂલી જઇએ છીએ. નવરાત્રિના કલાયુક્ત ગરબા, ગરબી અને રાસોની મનોરંજક મઝા આગળ તમે આ તમારા ‘ બૉલ ’ને શી રીતે સરખાવી શકશો, એ મારી સમજ બહારની વાત છે ! ” આ શબ્દો સાથેજ ઉર્મિલા કઇંક અસ્મિતા પૂર્વક ઉંચી ડોક કરી મધુકર સામે નિહાળી રહી.

મધુકર તેની સામે મીટ માંડી જરાક હસ્યો અને બોલ્યો—“ કુવાનું દેડકું બહા-

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન

ગઈ તા. ૧૮ મીએ અખિલ હિન્દમાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન ઉજવાયો હતો મુંબાઈમાં એ દિને વનિતા વિશ્રામના ચોગાનમાં હરિજન બાળકો અને ઉજળીઆત વર્ગનાં બાળકોનું સ્નેહસંમેલન ભરાયું હતું. એ સંમેલનના કેટલાક કાર્યકર બહેનો ડાબી બાજુથી ત્રીજા શ્રીમતી અન્નપૂર્ણાબાઈ દેશમુખ અને ચોથા શ્રીમતી શેઠી કૃષ્ણાગૌરી શેતલવડ છે

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન

હરિજન સ્ત્રીઓ અને ઉજળીયાત વર્ગની બહેનોનું પરસ્પર મિલનઃ
આમાં સૌ. હંસાબહેન મહેતા પણ છે

ઉજળીયાત વર્ગના બાળકો હરિજન બાળકો
સાથે રમે છે

સ્ની દુનિયાને નથી જ જાણ્યું, એનો મારો અનુભવ આજે તું આપે છે, એ માટે ઉપકાર ! ભી પુરુષનાં સુમનો મલપતાં મલપતાં નાચેભાવ ભીડી જે સૌન્દર્યની જમાવટ કરે છે, તે પ્રેમાર્દ્રતા આ તમારી નવરાત્રિની રમણીઓ જમાવી શકવાની છે ખરી ! "

" પ્રેમાર્દ્રતા ! શબ્દોની રમત રમી તેની કિમ્મત આપણે ઘટાડીનાખી છે. પ્રેમ એટલે ઇશ્વર, પુનિત વસ્તુને એ મોહ સામે મૂકવાની હિંમત ન કરીએ તો સારું ! "

"મોહ ! તને દાગીના પહેરવાનો શોખ છે, તે ત્યારે શું મોહ નથી ! " મધુકરે તેને મહાત કરવાના આશયથી વચમાં એક જુદી જ વસ્તુ મૂકી. ઉર્મિલાને આ સુવર્ણ દાગીનાનો શોખ સાધ જેવો હતો અને એ માટે તે ઘણીવાર ટકા પણ કરતી.

" હું કબૂલ કરું છું કે દાગીના પહેરવાનો અને તેને સજાવવાનો મને મોહ છે; પણ એમાં મારો આશય તો એ રીતે અરવિંદ નિરાંત મેળવવાનો છે. આજે હું ઘણે દિવસે સ્પષ્ટ થાઉં છું કે તમારી ઉદાર પ્રકૃતિએ, મને મારો એ મોહ જરૂરી

બતાવો કોઈ

બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી
મારી મધુરી મોરલી જ્યાં રસિકવરે છેડી
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી.

સ્નેહની સુવાસ ભરીઃ પ્રેમના પરિમલ ભરીઃ
મોરલીએ મને આંહીં તેડી.
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

અન્તરના હરખીલ એઃ આત્મના સુકોમલ એ '
સુખવાને આવી અહીં દોડી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી.

દેહાનો ભાવભર્યાઃ મોહ્યો એ વિરામ.
આવી મળવાને હું ઓડી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

સ્નેહની એ દિપિકાઃ જીવન તણી જ્યોતિકાઃ
રેણા ના કોઇ એ વેડી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડીઃ
મારી મધુરી મોરલી જ્યાં રસિકવરે છેડી

રમણીક મીનળલાલ મહેતા

જણાયો. સાથે શણગાર સજવાની નારી પ્રકૃતિ પણ તૃપ્ત થતી હતી "

" ઓહ્ તારીની ! " મધુકરે હસતાં હસતાં આગળ ચલાવ્યું " પણ એથી થતી વ્યાજ ખાધ અને વળી ૧૦૦ ના ૬૦ થાય છે, તેનો કંઇ વિચાર કર્યો ખરો ! બીની બુદ્ધિ પાનીએ, તે ખરે સાચું જ છે ! "

" તેની ક્યાં ના છે ! આ વિલાસની વિલાસમાં ૧૦૦ ના શૂન્ય થાય છે, તેના કરતાં એ ખોટ તો નથી ને ! જુઓ મારા નાથ ! તમે મને બોલાવી અને હું બોલી, બાકી મારો ધર્મ તો તમને સર્વતઃ સાનુકૂળ રહેવાનો છે ! "

ઉર્મિલાએ જાણ્યું કે કદાચ હવે મધુકર ક્રોધ કરે, એટલે ટૂંકાવવાનો માર્ગ લીધો.

આજ અવસરે ઉર્મિલાનો ભાઇ અરવિંદ આવી લાગ્યો. બધા સુધારાવાળામાં હતા એટલે કંઇ સંકોચ નહોતો. મધુકરે તુરત જ આવકાર આપી કહ્યું:

" આવો અરવિંદભાઇ, ઠીક વખતસર આવી લાગ્યા છો ! તમારી બહેન વિલાસની વિરોધિની છે અને જણાવે છે કે આ

૯

'બૉસ,' નવરાત્રિના ગરબા આગળ કંઇ વિસાતમા નથી!"

ઉર્મિલા એ અણગમતા વિષયને આગળ ધપવા નહિ દેવાના ઇરાદાથી ફરી વચમાં જ બોલી—

"હવે અમારી એ ચર્ચાનો અંત આવ્યો અમો છે; કારણકે હવે આ પીવાનો સમય થયો છે, એટલે ચા આવે ત્યાં લગી અમે તમારી પાસેથી કંઇક સાંભળવા માગીએ છીએ! બોલો, આજના જાણવા જેવા નવીન સમાચાર શા લાવ્યા છો?"

અરવિંદે એક ખુરશી પર બેસતા ઉત્સાહપૂર્વક ચલાવ્યું:-"નવીન સમાચાર જોઇએ એટલા છે! શ્રી મધુકર, તમે તો છાપાં વાંચતા હોવા જોઇએ! મહાત્માજી સત્યાગ્રહનો પ્રબળ પ્રવાહને સતત પ્રવાહિત કરવા માટે સ્ત્રીઓ આજલગી અલગ હતી,' તેમને પણ પિકેટિંગના કામ ઉપર રોકે છે. આ સ્ત્રીશક્તિનો ચમત્કાર ભૂતકાળમાં વાંચ્યો છે; આજે હવે જોવાનું રહે છે કે એ સ્ત્રીશક્તિમાં કેટલું કૌવત હયાત છે! ઉર્મિલાબ્હેન, આ પ્રસંગને તમારે વધાવવો ઘટે છે!"

ઉર્મિલા જવાબ આપે તે પહેલાં જ મધુકરે ઉમેર્યું. "શ્રી ગાંધી ગાંડા થયા લાગે છે. જે સ્ત્રીઓ ઘરની બહાર નીકળી શકતી નથી, જેઓ 'અબળા' નામને સાર્થક કરતી હોય તેમ પુરૂષ જાતિથી ગભરાઇ જાય છે, તેઓ જ્યાં સારા નરસા સૌ માણસો આવે ત્યાં ઉભી રહી પિકેટિંગ કરશે, એ વિચાર તમને કેમ આવે છે? અને દારૂની દુકાને પિકેટિંગ કરવામાં જ્યાં ગુંડાઓની સાથે જ સેવાદેવા રહી, ત્યાં સ્ત્રીઓને મોકલવી એ સાહસભર્યું નથી!"

"હશે!" હસતાં હસતાં અરવિંદ બોલ્યો—'પુરૂષો સ્ત્રીઓને કેટલો બોજો ઝીલશે? અને સ્ત્રીઓની મર્યાદાના ખ્યાલો રાખીને પુરૂષો આખું જગત ઘૂમવા જાય છે, તેઓ પોતાનું રક્ષણ કેટલું કરી શકે છે, એનો એઓ વિચાર કરશો ખરા કે? હવે સ્ત્રીઓ બહારની દુનિયામાં ભળે જાય અને તેનામાં એ જાતનું કૌવત તેમનામાં નહિ જ હોય તો એવી સંગ્રહસ્થાનને યોગ્ય સ્ત્રીઓના પતિ હોવામાં તમને પોતાને પણ શું ગૌરવ છે?"

"ગૌરવ છે કે નહિ તેનો મેં આજ લગી વિચાર કર્યો નથી; પરંતુ અમારે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને એ કસોટીએ મૂકવી કે નહિ, એ પણ જરૂરી છે ને?" મધુકર તીક્ષ્ણ આંખે જોઇ રહ્યો.

"સાથે એમ પણ ઉમેરી લ્યો કે અમને અમારી હમણાંજ મળેલી મામલતદારી, પણ સાચવી રાખવાની છે!" ઉર્મિલા બોલી.

"એ પણ એટલુંજ સાચું છે!" મધુકર રાજી થયો.

"અરે મધુકર, તમારી વિદ્યાર્થી અવસ્થાની ધગશ ક્યાં ગઇ? તમારી સેવાભાવના મારેની ચિવટ આજે ક્યાં છુપાઇ રહી છે? આજે સ્વરાજદેવી મત્રીક્ષાઓનો ભોગ માગે છે, અને ગાંધીજીએ દેશને નવચેતનભરી હાકલ કરી અમૃતસિંચન કર્યું છે, તે જોતાં સૌએ સૌનો યોગ્ય ફાળો આપવો ઘટે!"

"અરવિંદભાઇ, તમે તો ખૂબ ખૂબ ગંભીર બની ગયા લાગો છો! જોઉં છું કે તમે બધા સત્યાગ્રહમાં શું ઉકાળો છો!" વ્યંગમાં મધુકરે કહી દીધું.

"અમારે ઉકાળવાનું છે એમ! અને છતાં તમે દૂર ઉભા ઉભા જોઇ શકશો ખરા?"

"નહિ, બિલકુલ નહિ; અમે સરકારી

અમલદારો તમારા સત્યાગ્રહને દબાવી દેવા તમારી સાથેજ કામ કરીશું ને !" એમ બોલી મધુકર ખડખડાટ હસવા લાગ્યો.

"સરકારી અન્નથી તમારી મતિ પણ ઠીક ભ્રષ્ટ થઇ લાગે છે. પણ મને ખાતરી છે કે એક દિવસ તમારેજ સત્યાગ્રહને ખપાવવા મોખરે રહી કાર્ય કરવું પડશે !"

"એમ ?"

અત્યાર સુધી ચૂપ રહી સંવાદને સાંભળી રહેલી ઉર્મિલા બોલી—"સત્યાગ્રહ માટે એમને માન છે; પરંતુ સંજોગો વિચારી વર્તવું પડે છે અને વર્તવું જોઇએ ! જાસૂસી ખાતું એટલી તપાસ રાખે છે કે અમે સત્યાગ્રહમાં દેખીતી સહાય ન આપી શકીએ. છતાં હિતૈષી તરીકે અમે ભુલ્યા નથી જ. આ વાત ખાની નથી. એક વખતે એમણે જ સરસ પ્રસંગે કહેલી આ વાત છે : અમારી આ નોકરી હજી 'પાંજરામાં પૂરેલી' ગણાય. જીવનનિર્વાહનો સવાલ વિચાર્યા સિવાયના સાહસો માટે પસ્તાવાનો પ્રસંગ આવે છે. આની સલાહ, ભાઇ, તમે પોતે પણ નહિ આપો !"

પણ આ વાત આગળ જાય તે પહેલાં જ રામાએ પ્રવેશ કર્યો અને ટીપાય પર ચ્હાના ત્રણ કપ મૂક્યા. મધુકરના હાથમાં એક સરકારી બંધ કાગળ આપ્યો.

૨

આવતી કાલે મણિપુરમાં ગાંધીજી પધારવાના હતા. તે ખબરનો તેનો ખાનગી રિપોર્ટ મોકલી આપવા સંબંધીના Confidential કાગળો હતા.

અરવિંદ એ પ્રસંગે હાજર રહેવાનો હતો જ. સત્યાગ્રહની શરૂઆતથી એ ઠીક ઠીક રસ લેતો હતો અને આજ સુધીના પ્રસંગોમાં તેનો તેમાં ખૂબ ખૂબ રસ અને ઉત્સાહ હોય બરાબર વર્તાઇ ગયો હતો. સરકારની રીતિનીતિને તે એવા સચોટ સ્વરૂપમાં જનતા આગળ મૂકી દેતો હતો કે તે પ્રજાપ્રિય બની ગયો હતો.

એટલે ગાંધીજીના આગમન કાળે એ ભલે કાંઇ ન બોલે; છતાં પણ મેદનીને પહોંચી વળવા માટે એની અનિવાર્ય જરૂર સ્વીકારાય અને એ પ્રસંગે સરકારની ઝાટકણી સખ્ત શબ્દોમાં કાઢવાનું કામ એનુંજ લેખાતું હતું. એના સંબંધનો રિપોર્ટ પણ મધુકરને મોકલવો જોઇએ.

ફરજ બજાવતાં મિત્રતા કે સગાઇને સંબંધ ન હોય શકે અને સરકારનું લૂણ ખાધા પછી સરકારના રાજ્યના વિકાસને યોગ્ય સર્વ ભાર એના પર છે, એમ મધુકરે સ્વીકારી લીધું હતું.

છેવટે મણિપુરમાં જબરદસ્ત માનવસમુદાય આગળ ગાંધીજીએ ટુંક પણ મર્મભરી ભાષણ આપ્યું. સ્ત્રીઓને માટે કાર્યક્ષેત્ર ખુલ્લું મૂકાયું હતું એટલે સૌને ખુમાર ચડવાના નિશ્ચયી બનવા સમજાવવું જીતનો એ એકજ માર્ગ હતો.

બીજે જ દિવસથી અહીં પણ વિદેશી કાપડ તથા દારૂની દુકાને સ્ત્રીઓએ પીકેટિંગ શરૂ કરી દીધું હતું. શરૂઆત કરનાર સ્ત્રીઓએ એવો સરસ પ્રતાપ પાડ્યો કે એમના કાર્યમાં ભળવાનો ઉત્સાહ અન્ય સ્ત્રીઓને પણ લાગ્યો. આથી અનુપમ રહેવાની શક્તિ વધી અને 'દેશસેવિકા સંઘ'ની સ્થાપના પણ થઇ.

સારા દેશમાં સત્યાગ્રહની હાકલ પહોંચી ગઇ હતી અને ખૂણે ખાંચરેથી બાકી ન શકાય તેવી વ્યક્તિઓ સુદ્ધાં કાર્ય આપતી હતી. અરવિંદ તેની 'સેવા ભાવનાને મૂર્ત'

સ્વરૂપ આપવા માટેનો આ અમૂલો અવસર નહોતો ચૂકયો તેની વક્તૃત્વશક્તિ તેની મદદે આવી અને આ રીતે સરકારી ઓફિસરોમાં તેનું નામ યાદ રહી ગયું હતું. મધુકર ઉપર લખાણ આવી ગયું હતું કે તેના પર બરાબર દેખરેખ રાખે.

આ પ્રસંગ જ એવો હતો કે એને આથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય. ઉર્મિલાનો ભ્રાતૃભાવ આડે આવતો હતો એટલે મધુકર ખૂબ મૂઝાતો હતો. અરવિંદને બોલાવીને ઘણી યે વાર એ પ્રવૃત્તિથી અલગ થવા વિનતિ કરી; છતાં કાંઈ ન વળ્યું: આથી તેને માટે બે ઉપાય રહ્યા હતા. કાં તો તેણે પોતે રાજીનામું આપી છૂટા થઇ ઘેર બેસવું, અથવા તો અરવિંદના પર કેસ ચલાવી જેલભેગો કરી દેવો. રાજીનામું આપવાની તેની અશક્તિ હતી. તેનામાં હિમ્મત ન હોતી. અને રાજીનામું આપે તોય એથી અરવિંદ બચી જાય :એમ તો નહોતો જ એટલે મધુકરે સરકારની ખફગી વહોરવાની ઇચ્છા રાખી નહિ.

તેનામાં સમજ તો હતી જ મિત્રતા કે સ્નેહને વિસારી દેવાય; પરંતુ બ્રિટિશ રાજનીતિ જ એવી હતી કે કાયદાના બહાના હેઠળ સત્ય અને ન્યાય, અસત્ય અને અન્યાય જ કરે ! વસ્તુના પૂજારી એટલે પણ ગણી શકાય એવી નરાધમ સ્થિતિથી તે તદ્દન જ્ઞાત હતો, પરંતુ સમજવા છતાં એ મડદાલ જીવન જીવવામાં તેને ફરજ લાગતી હતી અને આમ કલંકિત જીવન જીવવામાં દિવસો વિતે છે, એટલે એ પણ એક જાતનું જીવન જ થઇ પડે છે.

૩

ઉર્મિલાની ચિંતાનો પાર ન હોતો. અરવિંદને આઠ માસની સખ્ત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. તેની બધી વિનતિઓ નિષ્ફળ ગઇ હતી. એને એમ થયા કરતું હતુ કે જીવન નિર્વાહનું એટલું બધું મહત્વ કે હૃદય જેવી ચીજનો પણ ધ્ન્કાર કરવામાં આવે ? અરવિંદ સરકારવિરોધી જરૂર હતો. પરંતુ એણે કહેલી વાતોમાંથી એવું કયું ખોટું હતુ કે એ આવી કડક શિક્ષાને પાત્ર ગણાયો ? જે સરકાર સત્ય અને ન્યાયને નામે અરાજકતા ચલાવે, તેવી સરકારને સહાયરૂપ રહેવાથી પાપ થાય છે, એમ એને ખાતરી થઇ. ઘણા ઘણા વિચારમંથન પછી એ એક જુદા જ નિશ્ચય પર આવી.

પિકેટિંગ પ્રવૃત્તિની પોતે મૂળથીજ પ્રશંસક હતી એટલે એને એનું કર્તવ્ય હવે ત્યાં સંકળાયલું લાગ્યું. પતિના વિચારથી જુદી નહિ પડનારી ઉર્મિલાને તે કામ કરવું મુશ્કેલ લાગ્યુ; પરંતુ એથીય ઉચ્ચતર અને અનિવાર્ય કર્તવ્ય શું હતું તે એકજ લાગ્યું એટલે તેણે મધુકરને પત્ર લખ્યો. રૂબરૂ વાતચીત કરવાથી પોતે કર્તવ્ય ભૂલશે અને કદાચ ભવિષ્યમાં પણ તેનાથી એ જાતનું પગલુ ભરી શકાશે કે કેમ, એ વિષે આ શંકા લાગી એટલે નીચે મુજબ કામ પતાવ્યું:—

' નાથ,

અરવિંદ જેલમાં જાય તેનો મને શોક નથી–એવી રીતે જેલમાં જનારાની એથી શોભા વધી છે, વધે છે, અને વધશે વળી તમે તમારા અધિકારની રૂએ એવુ કામ બેધડક બજાવો, એ મને વધારે રૂચે છે. વ્યક્તિની કસોટી એવીજ ઘડીએ થાય છે કે જ્યારે તેને મિત્રો અને સ્નેહીઓને તેમના કાર્ય માટે યોગ્ય નસ્યત અપાય. તમે અરવિંદ જેવા તમારા પરમ સ્નેહીને અને મારા ભાઇને જેલનિવાસી બનાવવાની હિમ્મત બતાવી છે, તે માટે હું મગરૂર બનું છું; પરંતુ એક જ કારણે હું શરમિંદી બનું છુ !

તમે સમજી શકશો કે અરવિંદનું કારણ તેનું પોતાનું સ્વાર્થનું નહોતું. તે ગરીબોને ત્રાસ આપનારો લૂંટારો નહોતો, તે પામર પુરુષ નહોતો. એ પરાધીન દેશને સ્વાતંત્ર્યનું ભાન થતાં તેની ગુલામી ખંખેરી નાખવાની ધગશ થતાં જે જાતનું પગલું ભરાય એ જાતનું એનું એ પગલું હતું. જે દેશને કારણે અરવિંદ તમારા હાથે જેલમહેલ ભોગવે છે, તેજ હિંદના તમે સંતાન છો. માતાના સપૂત તરીકે તમે તમારી ફરજ ન જાણતા હોવા તે બાજુ પર રાખીએ, પરંતુ તેજ ફરજ અદા કરવા જતાં તેનાજ બાંધુના હાથે જેલ ભોગવે, એથી વધારે દુઃખદ પ્રસંગ બીજો કયો મનાય ! આ પ્રસંગ પછી બીજા પણ દેશનેતાને જેલમાં ધકેલવા તમારો ઉત્સાહ મેં જોયો છે અને તમે રોજ સમજાવો છો તે મુજબ તમને તમારા આ દેશદ્રોહી કૃત્ય બદલ સરકાર ખૂબ ખૂબ અભિનંદન આપે છે, એટલું જ નહિ પણ સારી આશાઓ એથી જન્મી છે. તમે આને પરમ સુખની ઘડી માનો છો; પરંતુ તમે સમજી લેજો કે એથી હું મને મહાન અભાગી નારી સમજું છું.

તમારાં એ કૃત્યને પોતાના હોય તો આ મારો નિશ્ચય છે. રૂબરૂ નહિ મળી શકો એમ જાણવાથી આ પત્ર લખી આજથી જ હું 'દેશસેવિકાસંઘ'નો સભ્ય બનું છું. મારો બધો કામકાજ સમય હવેથી ત્યાંજ રોકવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય હું તમને રાતે વહેલી મોડી મળી શકું તો મને માફ કરશોજી. છતાં હું તમારી સેવા કરવાની ઈચ્છામાં જરાય નરમાશ નથી.

તમે મને અધૂરીને બળની સંતાન બનાવી છે. એ બધાનું આ પરિણામ આવ્યું જોઈ તમો આનંદિત થશો, એવી આશા રાખું છું. તમારી કેટલી અભિલાષાઓ આજથી બનવા જ રહી ગઈ છે, તેને આજે હું કાર્યનું સ્વરૂપ આપું છું, એમ જ સમજશો. આથી વિશેષ હું આપને શું લખી શકું ! અસ્તુ.'

તમારી ઉર્મિલાના પ્રણામ.'

૪

થયું પણ એમજ. મધુકર ઑફિસમાંથી થાકીને ઘેર આવ્યો ત્યારે ઉર્મિલા ન જણાઈ એટલે ધાર્યું કે 'બહાર ગઈ હશે.' પરંતુ તરતમાં જ નોકરે, ઉર્મિલાએ આપેલી ચિઠ્ઠી દીધી. એટલે વાંચતાં જ તે અજાયબ થયો. ઉર્મિલા જેવી સ્ત્રી આ જાતની હિંમત કરી શકે છે, એજ એના આશ્ચર્યનું કારણ. સાથે એને ભીતિ લાગી કે સરકારી દફતરખાનામાં એને માટે કકળાટ ઉત્પન્ન થશે અને એની સર્વ આશાઓ પર પાણી ફરી વળશે ! એથી ઉર્મિલા આવે કે તુરત જ કડક હાથે કામ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો કે જેથી તે પાંસરી થઈ જાય.

પણ આ વિચાર એના મગજમાં આવ્યો તેવોજ જતો રહ્યો તેને લાગ્યું કે ઉર્મિલામાં એવી મનોવૃત્તિ છે જ નહિ—તેનામાં એવી આવડત છેજ નહિ. એટલે એ એની મેળે થાકી પગે આવશે અને મંડળીઓની ચળવળની પણ જરૂર વિરોધી બનશે. આ જાતનો વિચાર તેને તદ્દન સ્વાભાવિક લાગ્યો એટલે એ નચિંત બન્યો અને એને નહિ કહેવાનું નક્કી કર્યું.

પણ આ તેની ભૂલ હતી. ઊર્મિની કઠિન વખત આવ્યે જ નક્કી થાય છે. માણસમાં આવતા દોષ છે, તે તેને અપમાનમાં મૂકતાં કદી વાર લાગતી નથી. ખાસ સ્ત્રીઓનો જ્યાં મેળો જામ્યો હોય ત્યાં ઉત્સાહનો પૂર વહે છે કલ્પનામાં જેની શક્યતા માટે કામ રહે. તેવી જાતનું કાર્ય

ઉર્મિલાએ સન્નિપાતને પાર ઉતારવા માંડ્યું હતું. ધમધમને લઈ તે રાત દિવસ જંપતી નહોતી. તેનામાં ઉંડે ઉંડે છૂપાઈ રહેલી સેવાની મનોવૃત્તિને આજે કાર્યક્ષેત્રમાં ઉતરતાં ઉર્મિલાના સ્વરૂપમાં અજબ ફેરફાર થયો લાગતો હતો. સેવિકાસંઘની પ્રમુખ પણ બની ! અને પ્રમુખ થાય એટલે એનું પરિણામ સ્પષ્ટ હતું !

મધુકરની આંખો હવે ઉઘડી ગઈ ! ઉર્મિલા પ્રમુખ બની શું કરવા માગે છે, એ ઉઘાડું હતું ! કંઈ જ નથી કરી શકવાની અને એમ કંટાળીને ઘેર બેસશે, એમ લાગતું હતું, તે છાપાઓમાં પંકાવા લાગી અને રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્ત્તાઓમાં ગણાવા લાગી તેની જ સાથે પોતે તેનો પતિ હોઈ છાપાઓમાં ઉઘાડે છોગ ટીકાઓ પણ આવવા લાગી. આ બધું તેને માટે અસહ્ય હતું.

તેને કોઈ રસ્તો દેખાયો નહિ. શરૂઆતમાં ઉર્મિલા ઘેર આવતી હતી તે પાછળથી તેનો બધો સમય છાવણીમાં રોકાઈ જતો હોવાને કારણે બિલકુલ ઘેર આવતી નહોતી. છાવણીમાં જઈને સમજાવવાની તેની છાતી નહોતી, અને ત્યાં જવું પણ નિરર્થક હતું. માણસ સાથે કહાવેલ સંદેશ નિરર્થક ગયા; પરંતુ તેની છેલ્લી બાજી પાર પડી ઉર્મિલા તેને મળવા માટે જરૂર ત્યાં આવી:

મધુકર, ઉર્મિલાને જોઈ જ રહ્યો. તેના સ્વાંગમાં જબ્બર ફેરફાર થઈ ગયો હતો. તેની બોલવાની અને ચાલવાની છટામાં અનુચિતતા જરાય નહોતી. સ્ત્રીઓમાં આવી જાતનો હૃદયપલટો માણસજાત પર આ જાતની અસર ઉપજાવી શકે છે, એ તેણે આ પૂર્વે નહોતું અનુભવ્યું: પરંતુ મધુકર નોકરશાહીના વહિવટમાં રહી કંઈક જડતા શીખ્યો હતો એટલે દમનનીતિ તેની બ્હારે ધાઈ.

" ઉર્મિલા ! આ કેવી બેપરવાઈ ? મને મળ્યા સિવાય મારી મરજી વિરૂદ્ધ કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈ જવાની હિમ્મત કરે, છતાં હું આંખ આડા કાન કરૂં, એનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તારે પછી અહીં બિલકુલ દેખાવું જ નહિ. તેમ જ તું મારી સંમતિ સિવાય એવી જાતની પ્રવૃત્તિમાં પડી જ કેમ શકે કે જેથી મને નુકશાન થાય ? "

" સત્ય છે ! એક દિવસ એવો હતો કે તમે જે જાતનું સૂત્ર રજુ કરો છો, તે હું સ્વીકારત—આજે પણ સ્વીકારૂં ! પરંતુ પતિદેવ કરતાં રાષ્ટ્રદેવની સેવા અનિવાર્ય હોવાથી મેં તમારી સેવામાં ક્ષતિ બતાવી હોય તો તે ઉપલા જ કારણે હોઈ ક્ષંતવ્ય છે મને તમારા પર અપરંપાર પ્રેમ છે અને એ પ્રેમ સાચો જ છે, એ સિદ્ધ કરવાને માટે મારા જેવી અનેક સ્ત્રીઓ અને એમના પતિઓ પર સરકાર જે જાલીમશાહી વાપરે છે, તે બધાની સહાનુભૂતિની ખાતર આ મારૂં કાર્ય છે—આ મારૂં પગલું છે ! ત્યાં બધે દુ:ખનો ડુંગર ખડકાયો છે, ત્યાં આપણે નિરાંત કેમ માણી શકીએ ? ત્યાં મહોત્સવ શો ? ત્યાં મનોરથ શા ? ત્યાં આશાઓ શી ? સંકટને સહવામાં જ પ્રેમની કસોટી છે ! "

" હા—આટલું બધું જ્ઞાન મેળવ્યું ક્યારે ? હું તે આ જ્ઞાન વખાણું કે મારી સ્થિતિ તપાસું ? જરાક વિચાર તો કર કે તું કોની પત્ની છે ? આ જ્ઞાન શું જરૂરી નથી ? તારે લીધે આજે મારા ઉપલા અધિકારીઓ મારી કેવી રેવડી કરે છે, એનો વિચાર આવે છે ખરો ? "

" વ્હાલા, આજે તો એક જ વિચાર થઈ શકે એમ છે. દેશ વ્યાપી આ હાન-

આ અહિંસક લડતમાં સૌએ ઝંપલાવવાનું છે, અહીં વણિક બુદ્ધિ કામ લાગે એમ નથી. તમે બીજું કાંઈ પણ ન કરી શકો તો મારી પ્રવૃત્તિના રોધક ન બનો અને એના પ્રોત્સાહક બની એટલું પુણ્ય તો જરૂર જરૂર લેજો ! તેમ કરતાં સરકારની આજ્ઞાને વશ થવું પડે તો બેધડક થાઓ અને મને જેલનિવાસી બનાવો !"

હાથ પછાડતાં મધુકર બોલ્યો—"તું શું બોલે છે, એનો તને ખ્યાલ છે ખરો ? હું હજી પણ કહું છું કે મને વધારે લાચાર ન બનાવ !"

"દિલગીર છું કે મને આથી વધવાનું જરાય મન થતું નથી. મને માફ કરશો અને હવે હું રજા લઈશ !" એટલું બોલી ધીમેથી ધીરે ડગલે ત્યાંથી ઉર્મિલા નીકળી છાવણીમાં ગઈ.

મધુકર તાજુબ બન્યો, એને એવો તો કદિયે ખ્યાલ નહોતો કે ઉર્મિલા તેને આમ જવાબ દઈ શકશે. પરન્તુ હવે બીજો કશો ઉપાય નહોતો. તેનો ભય સાચો પડ્યો.

૫

ઉર્મિલાનો કેસ ચલાવવાનું કામ મધુકરને માથે આવ્યું હતું. છાપાઓમાં બધી ટીકાઓ આવતી હતી કે આ દુર્ઘટ રચના માટે વિધિને ભારી સાબાશી આપવી જોઈએ. જનતા આ પ્રસંગનું પરિણામ કેવું આવે છે, તે જાણવા ખૂબ ઇંતેજાર હતી.

છેક છેવટની ઘડીએ મધુકરે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો એને સરકારમાં અખૂટ વિશ્વાસ હતો કે તેની પત્ની તરીકે તેની બાબતમાં કંઈક વિચાર કરશે, એટલે એણે કેસ ચાલવાનો હતો, એ દિવસે રજા લીધી. આથી તે મુકદ્દમો ચલાવવા માટે શ્રી મુકજીની નિમણૂક થઈ.

મધુકર માનતો હતો કે ઉર્મિલાને છોડી મૂકવામાં આવશે. પરંતુ એક વર્ષની સાદી કેદ સાંભળીને તેના હોંશ ગગડી ગયા. તેની બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું. કેટલાય નેતાઓને જેલ ભેગા કરવા છતાં તેની પત્ની ઉપર રહેમદિલ ન રાખી શકાયો એણે સરકારને ગમતાં કરેલાં કાર્યોનો આવો બદલો ?

આમ ઘણા વિચારો ઘોળાયા. છેવટે અંગ્રેજ રાજનીતિનો ઇતિહાસ મગજ આગળ ખડો થયો જે સ્વાર્થ સિવાય કશું ગણકારે નહિ, એવી સરકારને ખોળે માથું મૂકી સુનારને મૂરખ કેમ ન ગણવો ? વિશ્વાસથી નિરાંત લેનારનું માથું સલામત ન રહે તેમાં કોનો વાંક ?

તેના હૃદયમાં કંપારી છૂટી; અબળા આવિ સબળા બની સ્ત્રીશક્તિનો પરચો બતાવી શકે છતાં વિદ્વત્તામાં પંકાવાની બધી આશાઓ વાળો પુરુષ, ગૌરવ અને ગુમાનથી માથામાં રાઈ રાખી ફરનાર નર, સરખામણીમાં આટલો પછાત ! આ કયી જાતની કેળવણી ! તેને તેની લીધેલી કેળવણી પર તિરસ્કાર છૂટ્યો.

બીજી જ ક્ષણે તેણે મક્કમતા બતાવી. ટેબલ ઉપર નજર ગઈ. વગર ઢીલે રાજીનામું ઘસડી કાઢ્યું.

અને સૌની અજાયબી વચ્ચે તે વૈશ્રાક-કાઉન્સિલનો પ્રમુખ વરાયલો હતો, એમ બીજે દિવસે છાપાઓમાં વંચાયું.

રાંધણવિદ્યા અને કળા

લેખક: ડૉ. ઇન્દુલાલ સેવકલાલ દવે,
એમ. બી બી. એસ

(ગતાંકથી ચાલુ)

પ્રકરણ ૭ મું

મસાલો

રસોઇ કરવામાં એટલે બાફવામાં માત્ર પાણી, તળવામાં તેલ અથવા ઘી વિગેરેથીજ રસોઇ થતી નથી. લવણરસ તો જરૂરનો છેજ. પણ તે દરેકમાં નહીં. કોઇ વાનીમાં અમુક મસાલો તો બીજી કોઇમાં અમુક એમ જૂદી જૂદી જાતના મસાલા જૂદી જૂદી વસ્તુ માટે વપરાય છે આ રીત માત્ર દરેક મસાલાની ચીજના ગુણ ઉપરથીજ દાખલ કરી શકાય છે. મૂળ અનાજનો ગુણ ગરમ, વાયડો, ઠંડો, વિગેરે જે હોય તે પ્રમાણે તેને મદદ કરવા અથવા ખરાબ અસર થતી નાબુદ કરવા સારૂ મસાલો વપરાય છે. તેમજ હવે તો ઘણી જગાએ શોખની ખાતર માત્ર સ્વાદની ખાતરજ એવો કેટલોક મસાલો વપરાય છે. વળી કેટલાક મસાલાથી શરીરમાંના પાચક રસ વધારે સારા પ્રમાણમાં પેદા થાય છે. તો કેટલીક ચીજથી વધારે પડતા રસ નહી પેદા થતાં તેને પ્રમાણસર રાખે છે. આ વિષય ઘણોજ ગહન છે. પણ આપણે તેને સંક્ષિપ્ત રીતે તપાસીશું જેથી સામાન્ય માહિતી મળી શકે.

મસાલાના પ્રકારઃ—મસાલાના ગુણ પ્રમાણે તેના વિભાગ પડી; શકે જેમકે વાતઘ્નઃ-મરચાં, મરી ઇત્યાદિ. પિત્તઘ્નઃ-લીંબુ, મરી ઇત્યાદિ અથવા તે વસ્તુઓની સ્થિતિ પ્રમાણે પણ વિભાગ પડી શકે. જેમકે સૂકો, લીલો, સુગંધીદાર, વિગેરે

દુધ અને તેના બનાવેલા પદાર્થોમાં સુગંધીદાર મસાલો એટલે, એલચી, તજ, જાયફળ, બદામ, પિસ્તાં ઇત્યાદિ વપરાય છે. કારણ દુધ વાયુ કરે છે એટલે આવી ચીજોથી વાયુ ન થતાં દુધ બરાબર પચી શકે છે.

લીલો મસાલો એટલે આદુ, કોથમીર, લસણ ઇત્યાદિ. આ જાતમાં પણ વાતઘ્ન એટલે વાયુ હરવાનો ગુણ છે. અને નાના આંતરડાંમાં જઇ પિત ઉપર અસર કરવાથી પિત્તશામક ગુણનો ઉપયોગ થાય છે

સૂકા મસાલામાં ઘણી ચીજો વપરાય છે. જેમકે મીઠું, હરદળ, મરચા, ધાણા જીરૂ, ગરમ મસાલો, અજમો, રાઇ, મેથી, હિંગ, ખારો, મરી, પીપરીમૂળ, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ દરેકમાં રસોઇને સ્વાદિષ્ટ કરવાનો ગુણ હોવા ઉપરાંત તે શરીરમાંના પાચક રસ ઉપર બહુ સારી અસર કરે છે અને અમુક ખોરાકથી

ઘણી હાની નાબુદ કરે છે. રસોઈની વાની પ્રમાણે યોગ્ય તે ચીજ મસાલાની વપરાય છે. આમાંથી કેટલીક ચીજ બારોબાર વાનીઓ માંજ નખાય છે. તેમજ કેટલીક ચીજોને વળી બીજી ક્રિયામાંથી પસાર કરી વાપરવી પડે છે. દાખલા તરીકે મીઠું હળદર વિગેરે ચીજ એમને એમ વપરાય છે. પણ રાઈ મેથી વિગેરેને તેલમાં કકડાવી પછીજ વપરાય છે. એમને એમ નહીં. આને વઘાર કરવાની ક્રિયા કહે છે. કડછી દેવતા ઉપર તપાવી તેમાં તેલ અથવા ઘી રાખી ગરમ કરી તેમાં મસાલો નાખી તૈયાર થએ જે તે વાનીમાં પ્રથમ તે કડછીમાંનો પદાર્થ અને પછી કડછીનું ચાડુ બોળી તરત ઢાંકણું બંધ કરવાથી વઘાર થાય છે. રાઈ વિગેરે પદાર્થને આમ કરવાથી વધારે સારી અસર આવે છે. હિંગમાં ઉડી જાય એવા તત્વો હોવાથી વઘારની કડછીમાં પ્રથમથીજ તે નંખાતી નથી પણ આખો વઘાર તૈયાર થયે હિંગ કડછીમાં નાખી તરત વઘાર કરી દેવાય છે જેથી હિંગમાંથી વરાળ ઉડી નહીં જતાં એકદમ રસોઈમાં આવે છે.

કેટલીક ચીજોમાં ગોળ આમલી નાખવામાં આવે છે જે ચીજમાં નાઈટ્રોજન વાળો પદાર્થ વિશેષ હોય તેને જઠરાગ્નિમાં પચાવવાને ખાસ મદદ મળે તેટલા માટે જોઈએ તેથીજ કરી તેમાં આમલી અથવા કોકમ કે લીંબુનો રસ નાખવામાં આવે છે. પણ તેમ કરવાથી ખટાશ દાંતની નસમાં રહેવાથી ખોરાક ન ભાવે તેટલા માટે ગોળ અથવા એવીજ બીજી મીઠાશ વાળી ચીજ ઉમેરવામાં આવે છે. આથી ખટાશ નાબુદ થતી નથી પણ ખટાશનાં તત્વ અને મીઠાશનાં તત્વ રહેવાથી ખટાશ ખાસ માલુમજ પડતી નથી. ખટાશ નાબુદ કરવા માટે તો તેનું વિરોધ-ક્ષાર-દ્રવ્ય તેજ તે નષ્ટ થાય છે.

પચવામાં ભારે ગણાતી ચીજમાં તેલનો ઉપયોગ બહુ કરવામાં આવે છે. વાલ, પાપડી, આદિ વિગેરે પદાર્થોમાં રહેલ તત્વો પચાવવા માટે ખચીત સારો મસાલો પુરતા જથામાં જોઈએ છીએ પણ તે ઉપરાંત તે અનાજના પ્રત્યેક દાણામાં ખોરાકનાં પાંચે તત્વો પૈકી તૈલીતત્વ ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં હોવાથી આમ બનાવટી રીતે પૂરું પાડવું પડે છે.

જુદી જુદી જાતની ચટણીઓમાં પણ મુખ્ય બાબતો આમ જોઈએ તે પ્રમાણમાં લાયક મસાલો પૂરો પાડવાનોજ હેતુ રહેલો છે. અથાણામાં પણ મુદ્દો આવેલજ છે. ખોરાકમાં તાજા ફળનો રસ જરૂરીયાત છે. તેથીજ તાજાં ફળ ખાવા જરૂરનાં છે પણ તે જ્યારે ન હોય ત્યારે બાર માસ માટે બનાવી રાખેલ અથાણાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં કેરી અથવા લીંબુનું અથાણું બનાવવાનો રીવાજ છે. તેમાં જુદી જુદી રીતે જુદી જુદી જાતના મસાલાની ચીજો મેળવી તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૮ મું

પ્રથમથી પચાવેલો ખોરાક અથવા પ્રીડાયજેસ્ટેડ ફુડ

હવે આપણે જોયું તો સમજાશે કે ખોરાક પચાવવાને અમુક પાચક રસોની ખાસ આવશ્યકતા છે અને આવા રસથી જલદી પચવા માટે ખોરાકને રાંધવાની જરૂર છે. રાંધતાં પહેલાં તેને ચોખ્ખો કરવાની જરૂર છે.

કેટલાક માણસોની પાચનક્રિયા બહુજ મંદ પડી જાય છે અને તે કોઈ પણ પ્રકારનો ખોરાક હજમ કરતા નથી. એટલે તે ખોરાક પચી તેનું લોહી બનતું નથી. આમ થવામાં ઘણી વખત પાચક રસમાંના જરૂ-

મેન્ટસ્ ' બહુજ કમતી થઇ જાય છે. જેથી ખોરાકના ઉપર તેમની અસર થયા સીવાય ખોરાક આગળ ચાલી શકે નહીં, પચે નહીં, લોહી થાય નહીં જ્યારે આવો વખત આવી જાય છે, ત્યારે તે દર્દીને કઇ જાતનો ખોરાક આપવો એ મહાન પ્રશ્ન ઉભો થાય છે. જે ખોરાક માટે ' ફરમેન્ટસ્ ' ની જરૂર બીલકુલ પડે જ નહિ તેવો ખોરાક માત્ર પાણી જ છે. અથવા લીલા મેવાનો રસ એટલે દાઢીમ, સક્કરજંદ, સંત્રાં, નારંગી, ઇત્યાદિ. આટલાથી જીવન ટકાવવું અશક્ય નીવડે છે.

આવા સંજોગોમાં તાજી એટલે બીલકુલ ખટાશ વગરના દહીંમાંથી બનાવેલી છાશનો ઉપયોગ વધારે કરવામાં આવે છે અને આપણે પ્રથમ જાણી ગયા કે દુધમાંથી ' ફરમેન્ટસ ' ના પ્રતાપે દહીં બને છે તે દહીં એક જાતનો પ્રથમથી પચાવેલો ખોરાક છે, કારણ દુધ પણ પેટમાં ગયા પછી દહીં થઇને પછીજ પચે છે. એટલે દુધને બદલે દહીં તૈયાર આપવાથી જઠરને તેટલો આરામ મળે છે અથવા જઠરમાં દુધ પચાવવા જે ફરમેન્ટ ' રેનીન ' જોઇએ તેની જરૂર રહેતી નથી દહીં તરત જ લોહીમાં મળવા લાયક કરવા તેને ભાગી નાંખી તેમાં પાણી ઉમેરવામાં આવે છે એટલે હવે પેટમાં ગયા પછી પચાવવા માટે બીલકુલ કોઇ પણ જાતના રસની જરૂર રહેતી નથી એકલી છાશ ઉપર રહેનાર દર્દીઓ ઘણા સારા થઇ ગયા દરેકના જોવામાં આવ્યા હશે.

આ પ્રમાણેજ જુદી જુદી જાતના ખોરાકને પ્રથમ જઠરના ફરમેન્ટસ 'થી અગર ' પેન્ક્રીઆસ 'ના ફરમેન્ટથી પચાવી પછીજ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે તાત્કાલીક લોહીમાં ભળી જઇ શકે અને પચાવવા માટે કાંઇ જ જરૂર રહે નહીં આવો ખોરાક દર્દીને આપવાથી તેનામાં તાજું લોહી આવે છે. અને તેમ થવાથી જે રોગ હોય તે નાબુદ થતાં પાચક રસો ફરીથી પેદા થવા લાગે છે. અને સાધારણ ખોરાક ઉપર દર્દી આવી જાય છે. આવા પચાવેલા ખોરાકની શીશીઓ તૈયાર થઇ વીલાયતથી આપણા દેશમાં આવે છે જે પૈકી ' લીકવીડ પેપ-ટોન્સ ' ' લીકવીડ પેપટોનોઇડસ ' ઇત્યાદિ છે.

પ્રકરણ ૯ મું

કુકર-રાંધવાના સંચા

આપણે રસોઇ તપેલીઓમાં કરીએ છીએ, જે ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીએ છીએ આપણે પાછળ સમજી ગયા કે ઢાંકણું બંધ કરેલું હોય તો વરાળ જતી રહે નહીં અને તેજ વરાળની શેવાળ થઇ કામમાં આવી શકે છે. તપેલી ખુલ્લી મુકવાથી વરાળ ઉડી જાય છે અને રંધાતા વાર લાગે છે. જે ગરમી લાવવી હોય છે તે આવતી નથી, અથવા બહુ મોડી આવે છે. આવાં કારણોને લઇ જો પેદા થતી વરાળનો ઉપયોગ બરાબર કરી લેવામાં આવે તો થોડીવારમાં રસોઇ તૈયાર થઇ શકે એ સહજ સમજાય તેવું છે.

' કુકર ' એટલે રાંધવાનો સંચો. તેમાં આવી વરાળનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એક ઉપર એક એમ ત્રણ ચાર વાસણો સજડ ગોઠવવામાં આવે છે. તે દરેકમાંથી ઉપર વરાળ જવાનો રસ્તો હોય છે. છેક નીચેના વાસણને તાપ લાગવાથી ત્યાં વરાળ પેદા થાય છે. તે વરાળ ત્યાંથી ઉપરને ઉપર ચઢે છે. જ્યારે વરાળ બધાજ વાસણોમાં ફેલાઇ જાય છે ત્યારે ઘટ્ટ થવા માંડે છે જેમ જેમ વધારે વધારે વરાળ થતી જાય જાય છે તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે

ઘટ બને છે. તેને બહાર જવા બીલકુલ રસ્તો હોતો નથી એટલે એક ઉપર એક વાસણમાં જે જે ચીજ મુકી હોય છે તે પ્રત્યેક આવી બહુજ ગરમ અને ઘટ વરા-ળથી રંધાય છે

છેક નીચે દાળ, તે ઉપર શાક, અને છેક ઉપર ચોખા એ અનુક્રમે ગોઠવાય છે ચોખાને જો કે આગલે ઉંચે તાપ લાગતો નથી તો પણ માત્ર ગરમ અને ઘટ્ટ વરાળ લાગવાથી તે રંધાય છે કે તદન રૂના ગાભલા જેવા પોચા અને સુવાળા થઇ જાય છે તપેલીમાં ભાત રાંધી વધારાનું પાણી ઓસાવી નાખવામાં આવે છે તેથી ચોખાનું તત્વ તેમાં ઘણું જતું રહે છે પણ જો ઓસવાય નહીં એટલે પ્રમાણસરજ પાણી હોય તો બધું તત્વ અંદર રહે અને તે પોષણકારક થઈ પડે કુકરમાં આ પ્રમાણે પાણી રાખવાથી તથા વરાળથી રંધાવાને લીધે બધુજ તત્વ અંદર રહે છે અને ભાતમાં મીઠાશ પણ ઘણીજ આવે છે અલબત, કુકરમાં રંધાયેલું શાક જ્યારે તૈયાર થાય ત્યારે 'કુમા' જેવું માલુમ પડે છે એટલે કે તેનો દરેક કકડો આખો દેખાય છે. પરંતુ તે માત્ર બહારથીજ હોય છે એમ નહીં પણ સીજાય તદન નરમ થયેલો હોય છે તેને દબાવાયું ન હોય, તેથીજ 'કુમું' એટલે અણીશુદ્ધ દેખાય છે દાળ તો બરાબર પાકી-એકરસ થઇ ગયેલી હોય છે આ બધું એકરસ તૈયાર થવાને માત્ર જૂજ વખત એટલે કે પોણો કલાક લાગે છે અને બળતણની ખાસ બચત થાય છે બે માણસની રસોઇનો કુકર તૈયાર કરવા સારૂ માત્ર પોણો શેરથી એક શેર કોલસાની જરૂર પડે છે. એટલે કુકરથી રાંધવું ઘણું સરળ અને સસ્તું પડે છે આ કુકરને 'અન્નપૂર્ણ' કુકર કહે છે

એક પ્રકારનો બીજો કુકર એવા આવે છે કે તેમાં એક મોટું પીપ પાણીનું ભરેલું હોય તેમાં કુકરના ડબાઓ અધર લટકતા રહે છે પાણી ઉકળે એટલે તેમાં વરાળ થાય ને વરાળ નળીઓ વાટે ડબાઓમાં દાખલ થઇ અંદરની વસ્તુને રાંધે છે આમાં દાળ બરાબર કરે છે પણ એકરસ થતી નથી કારણ દાળના વાસણ નીચે સીધો તાપ ન હોવાથી દાળને ઉછાળો આવતો નથી આથી કરી આવા કુકરમાં તૈયાર થયેલી દાળને એકરસ કરવા મારી નાખવી અથવા વલોવવી પડે છે આ કુકરને 'ધકમીક' કુકર કહે છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું

ખોરાકની સંભાળ

ખોરાકની સંભાળ બે વખત લેવાની હોય છે રંધાતા પહેલાં તેમજ રંધાયા પછી. પ્રથમની રીતને ફસલ ભરવી કહે છે અનાજ, મસાલો વિગેરે બાર માસ વાપરવાની ચીજોને ભરી મૂકવા માટે જૂદી જૂદી યુક્તિઓ વપરાય છે, જેથી અનાજ વિગેરે બગડે નહીં. આમ ફસલ ભરવામાં જે જે રીતો વપરાય છે તેમાંની કેટલીક અહીં આપી છે,

૧ મ્હોવાની રીત—દરેક અનાજના જથાને સાફ શુદ્ધ કરી તેમાં દીવેલ-એરંડીયું-નાખી દબાવવાથી પ્રત્યેક દાણા ઉપર દીવેલનું પડ લાગી જાય છે. આથી કરી દરામાંના જન્તુઓ દાણા ઉપર અસર કરી શકતા નથી.

૨ રેતી અથવા રાખમાં દાટવાની રીત —અનાજને રેતી અથવા રાખમાં મેળવી એમ કરી ભરી દેવામાં આવે છે. અને ઉપર રેતી અથવા રાખનું એ નખ જાગા જાડુ થર પાથરી દેવાય કે જેથી જન્તુઓ પ્રવેશ કરી શકતા નથી.

૩ કેટલાક રસાયણીક જન્તુ વિનાશક વસ્તુ

વાપરવાથી–આમાં પારો તથા ચુનાની રાક મુખ્યત્વે વપરાય છે.

૪ કોઇ જંતુ વિનાશક વનસ્પતિ જેવી કે લીમડો વાપરવાની રીત.

૫ ખડિલા મરચા, હરદળ વિગેરેને મ્હોંઘ સખત દાબી ભરવાથી અકબંધ રહે છે.

૬ લીલોતરી જેવી વસ્તુને સાચવવા માટે મીઠાના પાણીમાં અમુક વખત આથી રાખવાથી તેવી ચીજો જેવી કે આદુ, લીંબુ, લીલાં મરચાં, કેરી ઇત્યાદિ સાચવી શકાય છે.

૭ કેટલીક લીલી ચીજોને તડકામાં સુકવી રાખી સાચવી શકાય છે. દાખલા તરીકે મરચાં, લસણ, આદુ, સુંઠ, દરેક જાતની કાચલી, ભીંડા, કોકીમડાં, ગવારશીંગ ઇત્યાદિ

૮ હવાનો અવર જવર બંધ કરવાની રીતઃ—પહેલી અને બીજી રીતમાં જેમ પ્રત્યેક દાણાને હવા લાગી શકે નહીં તેમ જે વાસણોમાં વસ્તુ ભરી હોય તેને એવી રીતે બંધ–સીલ–કરવામાં આવે કે અંદરની હવા બહાર અને બહારની અંદર જઈ શકે નહીં. ચા, કોફી, વિગેરેના દાબડા તેમજ વીલાયતી દવાઓ વિગેરે આ પ્રમાણે સાચવવામાં આવે છે.

૯ બરફમાં રાખી મુકવાની રીત —આ રીત ઘણું ખરૂં પ્રાણીજન્ય ખોરાક માટે છે, એટલે માછલી વિગેરે સાચવવા સારૂ

૧૦ ધુમાડાની મેશ લગાડવાથી પણ પ્રાણીજન્ય ખોરાક સચવાઇ રહે છે

,૧૧ લીલાં શાક ભાજી એક બે દીવસ સાચવવા તેને ખુલ્લાં રાખવામાં આવે છે. બંધ વાસણમાં બફાઇ બગડી જાય છે. ભાજી જેવા પદાર્થને ભીના કપડામાં વીંટાળી ભીનાશવાળી જગાએ પાણીયારીમાં રખાય છે

૧૨ ઉનાળાના દિવસમાં દુધ જલદી ફાટી જાય નહિ, તેથી દુધનુ વાસણ ઠંડા પાણીમાં મૂકી તે ઉપર હવા આવ જાવ થઇ શકે તેવું ઢાકણુ–ટોપલા અથવા ચાળણી–ઢાંકી રાખવાથી દુધ સાચવી શકાય છે.

૧૩ દુધ દહીં, શાક ભાજી વિગેરે ઉપર માખી બેસવાથી કોલેરા જેવો રોગ થવા સંભવ હોય છે માટે પતરાની ઝીણા કાણાવાળી જાળીના નાકા અથવા કબાટનો ઉપયોગ વ્યાજમી થઈ પડે છે.

ખોરાક રંધાઇ રહ્યા પછી તે સાચવી રાખવામાં પણ મુખ્ય રીત એ છે કે તેને હવા લાગવી જોઇએ નહીં તેમજ તેમાં કોઇ જાતનાં જંતુઓ પ્રવેશવાં જોઇએ નહીં. ખોરાક ઢાંકવાની રીત આપણામાં પ્રચલીત છે. ઢાકવામાં પણ એટલુ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે *ગરમને ગરમ વસ્તુ ઢંકાઇ રહેવાથી તે જલદી બગડી જાય છે*

મનુષ્યના હાથમાં અને ખાસ કરીને નખમાં એટલા બધા જંતુઓ રહે છે કે કોઈ રાંધેલી વસ્તુમાં જો હાથ ઘાલી પછી રાખવામાં આવે તો તે જલદી બગડી જાય છે. માટે જ રાંધેલી કોઇ પણ વસ્તુમાં હાથ નહીં ઘાલતાં તેને એમને એમ રાખવી અને જરૂર પડે ચમચો, કડછી વિગેરેનો ઉપયોગ કરવો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

રસોઇ અને રસોડાંની સ્વચ્છતા

આપણે સમજી ગયા કે અનાજમા તેમજ રસોઇમાં જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં આ તો રસોઈ કરવા પહેલાં તથા રસોઈ તૈયાર થયા પછીનું સમજ્યા. પણ રસોઇ કરતી વખતે ત્રણ જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં, તે ખાસ આવશ્યક છે આટલા માટે રસોઇ કરનારના

હાથ તદ્દન સ્વચ્છ જોઈએ, હાથની ઝીણી ઝીણી રેખાઓમાં અતિશય કચરો હોય છે. આ કચરો બધો દેખી શકાતો નથી જંતુઓ બીલકુલ દેખી શકાય તેવા હોતા નથી. રસોઈ શરૂ કરતાં પહેલાં હાથ તદ્દન સ્વચ્છ પાણીથી ધોઈ નાખવા જોઈએ તેમજ રસોઈ કરતાં વચમાં જ્યારે જ્યારે હાથ બીજે લગાડવા પડે ત્યારે ત્યારે પણ ધોયા સીવાય વાપરવા લેવા નહીં બૈરાંઓને હાથનો ઉપયોગ ગમે તેની ગંદી બાબતમાં પણ કરવો પડે છે. એટલે દરેક વખત હાથ ધોવાય અને તે પણ રસોઈમાં દાખલ થતી વખતે સ્વચ્છ કરવાનો નિયમ જરૂરનો છે વળી હાથ ધોવામાં ખાસ આવશ્યકતા નખ ચોખ્ખા કરવાની છે. નખ બનતા સુધી વધવા દેવા નહીં જેમ નખ લાંબા તેમ તેમાં કચરો વધારે આવા નખ હોય લોટની કણક બાંધ્યા પછી જોઈશું તો નખ ચોખ્ખા થઈ ગયેલા માલુમ પડશે. નખનો બધો જ કચરો કણકમાં પ્રવેશ પામી ગયો હશે. કચરામાંજ જંતુઓ હોય છે તે પણ કણકમાંજ દાખલ થઈ ગયા હોય છે.

જેમ હાથ સ્વચ્છ જોઈએ તેમ રાંધવાનાં વાસણ પણ તદ્દન સ્વચ્છ જોઈએ કચરો, ધૂળ, માટી, કાંઈજ લાગેલું જોઈએ નહીં. સાણસી, તબેથા, કડછી વિગેરે જમીન ઉપર મૂકેલાં હોય ત્યાંથી લઈ ધોયા સિવાય રસોઈમાં ઘાલવાં નહીં.

રસોઈ પીરસવામાં પણ ઉપરનીજ સૂચનાઓ કામની છે રસોઈમાં હાથ ઘાલવો નહીં. પરંતુ કડછી, ચમચાથીજ પીરસવું જોઈએ હાથમાં વસ્તુ લઈ પીરસવાની રીત ઘણીજ ગંદી હોવાથી નાપસંદ કરવા યોગ્ય છે. જમવાના થાળી વાડકા પણ સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ.

રસોઈ બનાવવામાં તેમજ તે જમવામાં, પીરસવામાં, સ્વચ્છતા જોઈએ તો પછી જે ઓરડામાં રસોઈ બનાવવાની છે અને જ્યાં જમવા બેસવાનું છે તે જગા ઘણીજ સ્વચ્છ હોવી જોઈએ તે નિર્વિવાદ છે. રસોડામાં કોઈપણ જગાએ ગંદવાડ હોવો ન જોઈએ. પણ ગંદવાડ ભરાઈ રહે તેવા સંજોગો પણ હોવા ન જોઈએ પાણીનો કાળ સારો જોઈએ. આટોલું, ચીરેલું કે શાક સમારેલાનો કચરો રસોડામાં વધુ વખત રહેવો જોઈએ નહીં રસોડું જેમ બને તેમ સાદું, સ્વચ્છ, અને ખુલ્લી હવા અજવાળાવાળું જોઈએ. ધુમાડો ચાલ્યો જવા માટે સારી વ્યવસ્થા જોઈએ.

આમ બધુંજ ચોખ્ખું હોય પણ જમનાર માણસનું મોં અને હાથ સ્વચ્છ ન હોય તો ધૂળ ઉપર લીંપણ જેવું થાય હાથ અને નખમાં અતિશય કચરો અને જંતુઓ હોય છે એટલુંજ નહીં પણ મોંમાં ખાસ કરીને દાંત અને અવાળામાં ઘણોજ કચરો, મેલ, છારી અને જંતુઓ હોય છે. આ સાફ કર્યા સીવાય સ્વચ્છ રસોઈ જમવાથી જંતુમિશ્રિત રસોઈ પેટમાં તો જવાનીજ. એટલા માટે જમતી વખતે પ્રથમ હાથ બરાબર સારા પાણીથી ધોઈ નાખી પછી મોં, દાંત વિગેરે પાણીના કોગળા કરી આંગળીથી દાંત ઘસી ફરી કોગળા કરી સાફ કરવું જોઈએ.

(સંપૂર્ણ)

નાગપુત્રી

સંપાદક :
શ્રી ભોગીલાલ જયચંદ
સાંડેસરા

[રાજશેખરસૂરિએ સં. ૧૪૦૫ માં ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ અથવા પ્રબન્ધકોશ રચ્યો છે. તેમાં આર્યનન્દિલ પ્રબન્ધ નામના બીજા પ્રબન્ધમાં આ કથા આપેલી છે. હાલ પણ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં નાગપાંચમની કથા પ્રચલિત છે, તેની સાથે તે બહુ મળતી આવે છે. શ્રી મેઘાણી સંપાદિત કંકાવટીની બારમી વ્રતકથા વાંચવાથી આ બાબતની ખાત્રી થશે. પ્રબન્ધકોશકારનો ઉદ્દેશ નાગપાંચમનું માહાત્મ્ય વર્ણવવાનો નહોતો, તેથી કથાને બહુ ટુંકાવી નાખી છે, તેથી ઘણે સ્થળે રસની ક્ષતિ થાય છે; લેખકનો ઉદ્દેશ એક જૈન આચાર્યનું માહાત્મ્ય વર્ણવવાનો છે, તેથી જૈનસંપર્ક પણ અંદર ઘણો છે. નાગપાંચમને બદલે ચૈત્રપૂર્ણિમા છે, પરંતુ વસ્તુ તો એજ છે. આપણા પ્રાચીન અને અર્વાચીન લોકસાહિત્યના તુલનાત્મક અભ્યાસમાં તે ઉપયોગી થાય એવી છે, તેથી મૂલ સંસ્કૃત કથાનું ગુજરાતી ભાષાન્તર અહીં આપ્યું છે. કંકાવટીમાંની કથા એક વાર વાંચી જવાથી આની ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે. આમાંના કેટલાક પ્રસંગો પ્રચલિત કથાથી જુદા પડે છે.]

આર્યનન્દિલપ્રબન્ધ

પૃથિવીખંડપાટણમાં પદ્મપ્રભ રાજા હતો. તેની પદ્માવતી રાણી હતી. એ શહેરમાં પદ્મદત્ત નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી પદ્મયશા નામની હતી. તેઓનો પદ્મ નામનો એક પુત્ર હતો. તે પદ્મને વરદત્ત સાર્થવાહે પોતાની વૈરોટ્યા નામની પુત્રી પરણાવી હતી.

એક વખત વૈરોટ્યાનો પિતા વરદત્ત પોતાના પરિવારની સાથે દૂર દેશાવરમાં ગયેલો ત્યાં વનમાં દવ લાગતાં બળી ગયો. વૈરોટ્યાની સાસુ તેને—તે પોતાની સેવા સુશ્રૂષા કરતી હતી છતાં 'નબાપી' કહીને મેણું મારતી. કારણ—“ રૂપ, ધન, તેજ, સૌભાગ્ય, પ્રભુતા: એ બધું સ્ત્રીઓને નિરંતર પીયરીયાનાં પ્રભાવથી મળે છે. ”[1]

કર્કશ વચનોથી પીડાયેલી વૈરોટ્યા પોતાની સાસુને નહીં પણ દૈવને દોષ દેતી અને વિચાર કરતી કે “ પૂર્વે કરેલાં કર્મોના ફલવિપાક દરેકને થાય છે. ”

થોડા વખત પછી વૈરોટ્યાને ગર્ભ રહ્યો અને તેને ખીર ખાવાનો દોહદ થયો. એ વખતે આચાર્ય નન્દિલ નામના સૂરિ ત્યાંના ઉદ્યાનમાં આવ્યા હતા. વૈરોટ્યાની સાસુ બોલતી “ આ વહુને છોકરો નહીં પણ છોકરી જન્મવાની છે. ” આવી રીતે વચન-

[1] કથા ગદ્યમાં છે, એટલે આની રીતે કાળા ટાઇપમાં મૂકેલા વાક્યો વચ્ચે વચ્ચે આવતા શ્લોકોનું ભાષાન્તર છે,

બાજુઓથી ધવાયેલી તે સતી શ્રી સૂરિને વંદન કરવા ગઇ. પોતાની સાસુ સાથેનો વિરોધ ર્યાં કર્યો સૂરિ બોલ્યા—" આ પૂર્વ કર્મનો દોષ છે, માટે હે વત્સે ! ક્રોધ વધારવો યોગ્ય નથી. આ લોકમાં ક્રોધ એ શરીરને સંતાપકારક છે અને પરલોકમાં નરકાદિ દારુણ દુઃખ પેદા કરનાર છે. તને પુત્ર જન્મશે. તને ખીર ખાવાનો દોહદ થયો છે તે પણ પૂરો થશે "

આવી રીતે સૂરિનાં વચનોથી આનંદ પામીને તે ઘેર આવી અને વિચાર કરવા લાગી કે આ ગુરુ સિવાય આખી પૃથ્વીમાં મારો એવો કોઇ પણ સુહૃદ નથી, જેની આગળ મારાં હૃદયનાં ચિરસંચિત સુખદુઃખની ઘડી-બે ઘડી વાત કરીને એક ઉંડો નિશ્વાસ નાખીને કંઇક વિશ્રામ પામું.

પશ્ચાત્ પણ ચૈત્રી પૂનમને દિવસે પુંડરીક કરતાં ઉદ્યાપન આરંભ્યું. તે દિવસે પાયસપૂર્ણ પ્રતિગ્રહ યતિઓને આપમાં આવે છે, તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવામાં આવે છે તેણે તે સર્વ કર્યું, પણ વૈરભાવથી વહુને હલકા કઠોળ ખાવા આપ્યા. વહુ (વૈરોટ્યા) થાળામાં ખીર લઇ, ઉપર કપડું મૂકી છાનીમાની જલાશય આગળ પાણી માટે ગઇ. ઝાડના થડ આગળ ખીર મૂકીને હાથ પગ ધોવાને ગઇ તે વખતે, જે અલિંજર નામનો નાગ પાતાલમાં રહે છે, તેની સ્ત્રીને પણ (ગર્ભ રહ્યો હોવાથી) ખીર ખાવાનો દોહદ થયો હતો તેથી, પૃથ્વી ઉપર આવીને ખીર શોધતી હતી. તેણે ઝાડના મૂળ આગળ મૂકેલી ખીર જોઇ અને તે ખાઇ ગઇ વૈરોટ્યા હાથ પગ ધોઇને પાછી આવે છે તો પાત્ર ખાલી જૂએ છે, પણ કોપ કરતી નથી, પણ આશીર્વાદ દે છે કે જેણે આ ખાધું હોય તેના મનોરથ ફળો. ઝાડની પોલમાં બેઠેલી અલિંજરની પત્નીએ સાંભળ્યું અને ઘેર જઇને પોતાના પતીને પણ આ વાત કરી. વૈરોટ્યા પણ ઘેર આવી તે રાત્રે જે વૈરોટ્યાની પ્રાતિવેશ્મિક સ્ત્રી હતી તેના સ્વપ્નામાં નાગપત્નીએ આવીને કહ્યું " બહેન, હું અલિંજર નાગની પત્ની છું. વૈરોટ્યા મારી પુત્રી છે. તેને ખીરનો ભાવ થયો છે તે પૂ

ત્રિમૂર્તિ

કદિ અમીત નગ્ન ને વિ-સ્રોત રસ દીસતી,
કદિ અબંધ ભાવના તરંગ રંગ ભીંજતી,
કદિક હાસ્ય અશ્રુના પ્રબંધ ઑર યોજતી,
સ્વભાવ સિદ્ધ લક્ષણે વળી કદિ પ્રમોદતી.
અચિંત્ય અંતરે છતાં, પિતા સમાન ચૂમતો–
ગ્રહી સમગ્ર ભાવ એ ભુજાથી ધન્ય ઘૂમતો !

વિષાદ વાદળી કદિ છવાઇ ગગન આવરે,
ત્રિતાપ જ્વાળ અંતરે, રમાડતાં હરી, ભરે;
દયા શી મૂર્તિમંત એ ઉલ્લાસ પ્રાણ રેડતી,
સુધા ભરી મીઠી મીરે સમૂળ ક્લેશ ફેડતી.
ક્ષણેક સ્વપ્ની તે સમે ઉંડુ ઉંડુ વિચારતો.
મહાનુભાવ માડી અંકમાં શું હોંશ લાડતો !

અને વસંતવાટિકા શી ઝગમગ ખીલતી,
વિવિધ રંગ અંગમાં અનંગ-મસ્ત ઝીલતી;
સુ-રૂપ સુંદરી તિહાં શી નૃત્યનાટ નાચતો,
ગણી પ્રિયા સમોવડી હું ધન્ય ધન્ય રાચતો
યથેચ્છ સ્વપ્નસૃષ્ટિના વિહાર જ્યહાં જમાવતો
અપત્ય, માત ને પ્રિયા, સખી વિષે સમાવતો

હર્ષદરાય દેસાઇ

પૂરો કરજે અને તેને કહેજે: ' તારે બાપ નથી, પણ હું તારા બાપનો બદલો વાળીશ. અને સાસુથી પરાભવ પામેલી એવી તારો તાપ દૂર કરીશ'. " તે દાસીએ સવારમાં વૈરોટ્યાને ખીર ખવરાવી સંપૂર્ણ દોહદવાળી એવી તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. નાગપત્નીએ પણ સો પુત્રોને જન્મ આપ્યો વૈરોટ્યાના પુત્રના નામકરણદિવસે નાગલોકોએ ઉત્સવ કર્યો. જ્યાં તેના બાપનું ઘર હતું ત્યાં નાગદેવતાએ સુન્દર મહેલ કરાવ્યો. ત્યાં અનેક હાથી, ઘોડા અને પદાતિવાળા નાગલોક આવ્યા ઘર બધું લક્ષ્મીથી ભરી દીધું. પુત્રોના પરિવારવાળી પતિયુક્ત અલિંજરપત્નીએ દિવ્ય વસ્ત્ર, પટોળાં, સુવર્ણ, રત્ન, આભરણ વગેરે સર્વ મનોજ્ઞ વસ્તુઓ વૈરોટ્યાને આપી. વૈરોટ્યા અલિંજરના ઘરમાં રોજ આવજાવ કરવા માંડી. નાગપત્ની તેનો બહુ સત્કાર કરતી. સાસુ પણ " આને પીયરીયાં છે " એમ વિચારીને વહુને માન આપવા માંડી 'लोकः पूजितपूजकः' । વૈરોટ્યાનું રક્ષણ કરવા માટે નાગપત્નીએ પોતાના સો પુત્રો આપ્યા. તેણે એ સર્પોને ઘડામાં નાખ્યા એ વખતે કોઈ કામકરનારીએ અગ્નિથી તપેલી થાળી ઉપર એ ઘડો મૂક્યો. વૈરોટ્યાએ જો કે તરત જ ઉતારી નાખ્યો, અને ઉપર પાણી છાંટ્યું તેથી એ નાગપુત્રો તરત જ સ્વસ્થ થઈ ગયા, પણ એક જણ બાંડો થઈ ગયો તે જેવો જમીન ઉપર પડ્યો કે તરત વૈરોટ્યા બોલી. " બાંડીયા (षण्डः) જીવતો રહે " વૈરોટ્યાના સ્નેહથી મોહિત થયેલા તે બાન્ધવરૂપ સર્પો રત્ન, સુવર્ણ વગેરે આપીને તથા નામકરણ સંસ્કાર કરાવીને પોતાના સ્થાને ગયા વૈરોટ્યા આવી રીતે નાગદેવના પ્રભાવથી ગૌરવવંત થઈ

હવે, અલિંજર પોતાના પુત્રને બાંડો જોઈને ગુસ્સે થયો: " કોણે દુષ્ટે મારા પુત્રનું પૂછડું કાપી નાંખ્યું ? " " વૈરોટ્યાએ મારા પુત્રને બાંડો કર્યો છે " એ જાણીને તેના ઉપર પહેલાં પ્રસન્ન થયેલો હોવા છતાં પણ ક્રોધ પામ્યો; અને કંઈક ઉત્પાત કરવાને વૈરોટ્યાને ત્યાં ગયો. અલિંજર ઘરમાં સંતાઈ રહ્યો. વૈરોટ્યા અંધારા ઓરડામાં પેઠી તે જ વખતે બોલી: " ભ્રાડીઆ (षण्ड) જીવતો રહો " આ સાંભળી સન્તુષ્ટ થયેલા નાગરાજે તેને નૂપુર આપ્યાં; અને તેના ઉપર કૃપા કરીને કહ્યું: " વત્સે, આજથી તું પાતાલમાં આવ, અને પન્નગો પણ તારે ત્યાં આવશે." વૈરોટ્યાએ પાતાલમાં આવજાવ કરવા માંડી. નાગની કૃપાને લીધે પુત્રનું નામ નાગદત્ત રાખવામાં આવ્યું.

થોડા સમય પછી શ્રી આર્યનન્દિલક્ષપકે વૈરોટ્યાના સસરાને કહ્યું: " નાગના આશ્રયે મળેલી તારી પુત્રવધુને તું નાગદેવોને આ પ્રમાણે વિનતિ કરવા કહેજે—તમે લોકો ઉપર અનુગ્રહ કરો, કોઈને દંશ ન દો. " સૂરિનું આ વચન સસરાએ વૈરોટ્યાને અને વૈરોટ્યાએ નાગલોકને કહ્યું. પાતાલમાં જઈને વૈરોટ્યાએ જોરથી કહ્યું " અલિંજરપત્ની ઘણું જીવો. અલિંજર ઘણું જીવો. કે જેણે મને નબાપીને બાપવાળી કરી છે, અનાથને સનાથ કરી છે. અરે નાગકુમારો, મહાત્મા આર્યનન્દિલે આદેશ કર્યો છે કે " લોકોને પીડા ન કરો, લોકો ઉપર અનુગ્રહ કરો. " આમ કહીને વૈરોટ્યા પોતાને ઘેર ગઈ. ગુરુએ વૈરોટ્યાસ્તવ[1] રચ્યો. જે વૈરોટ્યાસ્તવનું પઠન કરે છે તેને નાગનો ભય નથી થતો વૈરોટ્યા બધા નાગોને ગુરુની પાસે લાવી. તેઓ ઉપદેશ સાંભળીને શાન્ત ચિત્તવાળા થયા. વૈરોટ્યાનો નાગદત્ત નામનો પુત્ર બહુ સંપત્તિવાન થયો પદ્મદત્તે પ્રિયાસહિત વ્રત અંગીકાર કર્યું. તપ તપીને સ્વર્ગમાં ગયો. પદ્મયશા પણ દેવત્વને પ્રાપ્ત થયેલા પદ્મદત્તની સાથે દેવી થઈ. વૈરોટ્યા પણ ફણીન્દ્રોનું ધ્યાન ધરતી મરણ પામીને ધરણેન્દ્રપત્ની થઈ. ત્યાં પણ તેનું વૈરોટ્યા એવું નામ છે.[2]

---

૧. આ સ્તોત્ર અદ્યાપિ વિદ્યમાન છે.

૨ વૈરોટ્યા જૈનોમાં દેવી ગણાય છે.

આત્માનું અવલોકન

લેખક :
ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ,
હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

મારા અજ્ઞાન અને મારી બેદરકારીથી, મારો અંદર રહેલા સઘળા દોષોને શું હું જોઈ શકું છું ! ના, ના, હું નથી જોઈ શકતી. હું મારા ખરા દોષોથી અજાણ છું અને મારો સ્નેહી, જો મને મારા દોષોનો ખ્યાલ આપી શિખામણ આપે તો મને ખોટું માઠું લાગે છે, હું રડું છું અને મારા પ્રિયતમને રડાવું છું. મારા ખોટા વખાણ કરી, મારા અવગુણોને પણ ગુણ રૂપે બતાવી, મારી ખુશામત કરી, મને ભેટ કરી, મને સારૂ લગાડનાર મિત્રો જગતમાં જેમજે તેટલા છે પરંતુ મારા દુર્ગુણોનું, મારી કમજોરીનું, મારી ખામીઓનું, મારી બેદરકારીનું અને મારા અજ્ઞાનનું ભાન કરાવનાર, મારો સાચો મિત્ર, મારો પરમ સ્નેહી, મારા સુખે સુખી, અને મારા દુઃખે દુઃખી અને મારે માટે લાગણી ધરાવનાર, મારો મિત્ર તો જગતમાં એક જ છે તે કોણ ? હું તેને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખું છું ? નહિ ! હું તેને ફક્ત ઉપર ઉપરથી જ પીછાનું છું; તેનું સાચું સ્વરૂપ, તેની ખરી મહત્તા અને તેનો વિશુદ્ધ પ્રેમ, હું અજ્ઞાન, બેદરકાર હજી પીછાનતી નથી પ્રભુ ! મને સમજાવો ! સહાય કરો !!

સતી મંડળના પોથાં સર્વ હું વાંચું છું, સતી સીતાના જીવનનું અનુકરણ કરવાનો હું ડોળ કરું છું, દમયંતીના ગુણોનું ગાન કરું છું, સાવિત્રીની પતિભક્તિ પર વારી જાઉં છું અને પતિપ્રેમના સમુદ્રમાં સ્નાન કરતી પત્નીઓના ચરિત્રો વાંચી રાચું છું; પરંતુ તેથી શું થઈ શક્યું ?

" જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચીન્યો નહિ,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી "

અંતિમ અભીપ્સા

[હરિગીત]

મુજ ચિત્તના સંકલ્પ ત્યાં દુઃખ દિલ વ્યાપિતશું,
પ્રભુહીન જીવન અલ્પતા કે દુઃખ ભવમાં ઘણું;
અજ્ઞાનના અંધકારમાં મુજ ઉર વિરક્તિ ધરી રહ્યું,
ચિંતને મને છે ચાહ નિર્જન રમ્ય સ્થળ શાંતિમયું. ૧

સમભાવ પ્રેરિત હૃદયથી અર્પિ પ્રેમામૃતને,
વાત્સલ્યપૂર્ણ નિભાવનાર કદીન ગીતા તત્ત્વને;
સંતાપ, ચોર્ક વિલાપ અવર્ય આક્રમણ કરતાં ઘણું,
તે સર્વથી રહી વિના સુભાવ સુર ભાસી તણું. ૨

સત્કર્મ પાપજ આત્માને આ પુનઃ વિશ્વે ચેતતાં,
સહુ કર્મ પ્રભવે જ્ઞાનથી એ નાશ દસે ભાવથી;
એરે ગહન છે જ્ઞાનના જ્યાં બુદ્ધિ અટક રહેલ છે,
નિર્વાણ વિભુ દર્શને અંતિમ અભીપ્સા એજ છે. ૩

મનોરમા મગનજી શાસ્ત્રી

તેમનામાં ધગશ હતી. અને એ ધગશને અંગે રંગુનમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ સારૂ તેમણે કાર્ય શરૂ કર્યું હતું. જુના આચાર વિચારનાં બહેનોને સાથે રાખીને તેઓ કામ કરતાં હતા. ત્યાની [નિશાળ માટે તેમણે એક કોન્સર્ટની યોજના કરી હતી અને જુના વિચારના બાઇ બહેનોના વિરોધ છતાં એ સર્વને ભેગા રાખીને તેમણે એ યોજના પાર ઉતારી હતી.

મોલમીન અને અક્યાબમાં મોટી ઉમરની ગુજરાતી બહેનો માટે તેમણે પોતાને ઘરે ખાનગી શિક્ષણવર્ગો તેમજ શીવણવર્ગો ચલાવ્યા હતા. તદ્દન નિરક્ષર બહેનોને લખી વાંચી શકે એટલુ શિક્ષણ આપવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી હતી દરેક શિક્ષિત બહેને ગુજરાતી બહેનોની નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે સૌ લવંગિકાબહેનનો દાખલો લઇ કામ કરવાની જરૂર છે.

સૌ. લવંગિકાબહેનને પ્રસિદ્ધિમાં આવવાનો જરા પણ શોખ ન હતો અને પરિણામે તે ગુજરાત તેમનાં કાર્યથી પરિચિત નથી. સ્વ. પંડિત મોતીલાલ નેહરૂ માટે યોજાયલા સરઘસમાં તેમણે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધેલો. તે માટે તેમની છબી માગવામાં આવેલી પરંતુ એવી પ્રસિદ્ધિની લેશ પણ ઇચ્છા ન હોવાથી તેમણે તે આપવા સાફ ના પાડેલી.

તેમને સંતાનોમાં માધવી ઉર્ફે કુરગી (વય વર્ષ ૧૧) અને ચિત્રાંગદા (વય વર્ષ ૬) એ બે પુત્રીઓ છે. બન્ને પુત્રીઓને તેઓ ઘરમાંજ શિક્ષણ આપતાં હતાં. અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને સંસ્કૃતનુ તેઓ જાતે શિક્ષણ આપતાં હતાં.

સૌ. લવંગિકાબહેન સ્વભાવે ઘણાં મળતાવડાં આનંદી, નિખાલસ, સાદાં તેમજ નિરભિમાની હતાં

અવસાન પહેલાં બે માસ ઉપરજ તેઓ પિતાને ત્યાં બાર આવ્યાં હતાં. અને તા. ૯ મી ઓકટોબરે વૃદ્ધ પિતા માતાને તેમજ સગાં, સબધી સ્નેહ ... ... શોકસાગરમાં મૂકી અવસાન પા... પ્રભુ તેમના આત્માને ચિરંતન શાન્તિ આપો !

સ્ત્રી અને પુરૂષ એકજ નથી

' સ્ત્રીજાગૃતિની હિલચાલ (The Feminist Movement) જો કે ઉચ્ચ આદર્શ ઉપર સ્થપાયેલી છે, છતાં, મને લાગે છે કે એમાં એક મ્હોટી ભૂલ થઇ છે જે એકતા છે નહિ ને હોઇ શકે નહિ તે પરાણે આણવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો છે સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચે શારીરિક, માનસિક, હાર્દિક ને આધ્યાત્મિક ભેદ રહેલો છે તે દષ્ટિ બહાર રાખવાનો પ્રયત્ન આ હિલચાલે કર્યો છે. પરંતુ સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચેનો આ ભેદ જ પુરૂષની સાથે જાહેર જીવનમાં મળવાનો અધિકાર સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરાવે છે જો સ્ત્રીપુરૂષ એકજ હોય તો પુરૂષ સ્ત્રીનો પ્રતિનિધિ થઇ શકે, પણ મહાન ઘણી જીવનના બીજા પ્રદેશનુ પ્રતિનિધિત્વ સ્ત્રીઓનું છે. પ્રજાના અને જગતના કલ્યાણ માટે તેથી જ સ્ત્રીઓના અભિપ્રાય અને દષ્ટિબિંદુ વ્યક્ત થવાની ઘણીજ અગત્ય છે. જગતના મહાન પ્રશ્નો વિશે સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતા ભિન્ન દષ્ટિબિન્દુ રજુ ન કરી શકે તો બહેતર છે કે તેમણે મૌન સેવવુ. જ્યારે સ્ત્રીઓ દેખાવમાં, પહેરવેશમાં, ટેવમાં, અને કામધંધામાં પુરૂષ જેવી થવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ વિસરી જાય છે કે કુદરતની યોજનામાં પોતાનુ સ્થાન અને ધર્મ શાં છે "

[શ્રી મોતીવાળાના ભાષણમાંથી] — લેડી એમીલી લુટીયન્સ

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીના ગબનનો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૧૦

દેવીદીને પોતાની દુકાન તેજ દિવસે બંધ કરી દીધી હતી અને દિવસભર જે અદાલતમાં ધાડવાળો મુકદમો ચાલતો હતો અને રમાનાથની જુબાની લેવાઇ રહી હતી તેની ધૂળ તે ખૂંદ્યા કરતો હતો. બરાબર ત્રણ દિવસ સુધી રમાનાથની જુબાની લેવાયા કરી અને ત્રણે દિવસ સુધી દેવીદીને ન કાંઇ ખાધું કે ન કાંઇ પીધું. આજે પણ ઘરે આવતાંની સાથે જ તેણે કુરતું ઉતારી નાખ્યું અને પંખો લઇને પવન નાખવા માંડયો. ફાગણ બેઠો હતો એટલે થોડી થોડી ગરમી શરૂ થઇ હતી પરંતુ કાંઇ એવી ગરમી ન હતી કે પસીનો થાય અને પંખાની જરૂર પડે. અમલદાર લોકો તો ઠંડીના કપડાં પહેરતા હતા; પરંતુ દેવીદીન પસીનાથી તર થઇ ગયો હતો. તેનો ચહેરો હમેશાં નિષ્કપટ વદનથી હસી રહેતો હતો તે અત્યારે ચીડીયો થઇ ગયો હતો, કેમ જાણે કોઇ રેડ કરીને તે પાછો આવ્યો ન હોય!

જગ્ગો લોટામાં પાણી લાવીને બોલી "ચલમ ભરી દઉં?" ત્રણ દિવસથી દેવીદીનની ખાતર થઇ રહી હતી. આના પહેલાં બુઢ્ઢી કદિ પણ ચલમ ભરી આપવાનું કહેતી ન હતી. દેવીદીન એની મતલબ સમજતો હતો. સદય નેત્રોથી બુઢ્ઢી તરફ જોઇને તે બોલ્યો "નહિ: રહેવા દે, ચલમ નથી પીવી."

"તો હાથ મોઢું તો ધોઇ લો, ધૂળ લાગી ગઇ છે"

"ધોઇ નાખીશ: શી ઉતાવળ છે!"

બુઢ્ઢી આજની ખબર જાણવા ઉત્સુક હતી પરંતુ દેવીદીન ચીડાઇ ન જાય એટલા ખાતર ડરી રહી હતી દેવીદીન પ્રસન્ન થઇને આપો આપ બધો વૃત્તાન્ત કહી દે એટલા માટે તેનો થાક ઉતારવાની જગ્ગોની ઇચ્છા હતી.

"તો જરા પાણી તો પીઓ, બપોરે તો કાંઇ ખાધું પણ ન હતું મીઠાઇ લાવું? લાવો, પંખો મને આપી દો."

દેવીદીને પંખો આપી દીધો. બુઢ્ઢી પવન નાખવા લાગી બે ત્રણ મીનીટ સુધી આંખો બંધ કરીને પડી રહ્યા બાદ દેવીદીને કહ્યું

"આજે ભાઇની જુબાની પૂરી થઇ ગઇ"

બુઢ્ઢીનો હાથ થંભી ગયો તે બોલી. "તો કાલથી તે ઘરે આવી જશે!"

દેવીદીન "હજી છુટ્ટી નહિ મળે, આ જ જુબાની દિવાનીમાં આપવી પડશે. અને હવે અહીં આવે પણ શા માટે? કોઇ સારી જગા મળી જશે. ઘોડા પર બેસીને ફરશે. પરંતુ છે તો બડો મતલબી. ૧૫ બેગુન્હે-

આરોને ફસાવી દીધા. પાચ છ ને તો ફાંસી મળી જશે. બીજાઓને દશ દશ, બાર બાર વર્ષની સજા થઇ જવાની છે. તેની જુબાનીથી મુકદમો સાબીત થઇ ગયો. હવે કોઇ ગમે તેટલો પ્રયત્ન ભલે કરેને ! શી મજાલ છે કે જરા પણ સંદેહ પડે. હવે એક જણ પણ નહિ બચે. કોણે કામ કર્યું, કોણે નથી કર્યું, એનો હાલ તો ઇશ્વર જાણે; પરંતુ બધા મરી જવાના. ઘરેથી પણ સરકારી રૂપીયા ખાઇને જ ભાગ્યો હતો ' આપણે છેતરાઈ ગયા !"

જગ્ગો મીઠા તિરસ્કારથી જોઇને બોલીઃ " આપણી નેકી—બદી આપણી સાથે છે. સંસાર આખો મતલબી છે. કોણ કોને માટે મરી ફિટે છે ! "

દેવીદીને તીવ્ર સ્વરે કહ્યુંઃ " પોતાના સ્વાર્થને ખાતર જે બીજાઓના ગળાં કાપે તેને તો ઝેર દેવામાં પણ પાપ નથી. "

એટલામાં બે જણ આવીને ઉભા રહ્યા. એક ગોરો ખુબસુરત છોકરો હતો. તેની ઉમ્મર પંદર સોળ વર્ષથી વધુ ન હતી બીજો અધેડ હતો અને ચપરાસી જેવો દેખાતો હતો.

દેવીદીને પૂછ્યુંઃ " કોને શોધો છો ?"

ચપરાસીએ કહ્યુ " દેવીદીન તમારૂં જ નામ ને ? હુ 'પ્રજામિત્ર'ની કચેરીમાંથી આવ્યો છુ આ ભાઇ, રીતરજનુ ઇનામ મળ્યુ હતુ તે રમાનાથના ભાઇ છે તેમની તપાસ કરવા તેઓ કચેરીમા આવ્યા હતા. એટલે તંત્રીજીએ તમારી પાસે મોકલ્યા છે. તો હું જાઉ ને ? "

એટલુ કહીને તે ચાલી ગયો દેવીદીને ગોપીને માથાથી પગ સુધી નિહાળ્યો. આકૃતિ રમાનાથને મળતી હતી તે બોલ્યો "આવો. બેટા ! બેસ, ઘરેથી ક્યારે આવ્યો ? "

એક ખટિકની દુકાને ઉપર બેસવાનુ ગોપીને પણ પ્રતિકુળ લાગ્યું. ઉભો રહીને તે બોલ્યો " આજે જ આવ્યો છું બાબી પણ સાથે છે ધર્મશાળામાં ઉતર્યો છું. "

દેવીદીન ઉભો થઇ ગયો અને બોલ્યો. " તો જા વહુને લઇ આવને ! ઉપર રમાનાથ બાબુનો ઓરડો છે, ત્યાં આરામથી રહો. ધર્મશાળામા શા માટે પડી રહેશો ! નહિ, ચાલ, હુ પણ આવું છુ. અહીં બધી રીતની સગવડ છે. "

તેણે જગ્ગોને આ ખબર આપી અને ઉપર ઝાડુ વાળવાનુ કહી તે ગોપી સાથે ધર્મશાળા તરફ ચાલ્યો ગયો. બુઢ્ઢીએ તરત જ ઉપર જઇને ઝાડુ કાઢ્યુ. પછીથી મીઠાઇ વાળાની દૂકાન પરથી મીઠાઈ અને દહીં લઇ આવી. સુરાહીમાં પાણી ભરી દીધું, પછી હાથ મોં ધોઇને એક રંગીન સાડી કાઢી, ઘરેણાં પહેર્યાં અને બનીઠનીને વહુની રાહ જોવા લાગી.

એટલામાં ગાડી આવી પહોંચી બુઢ્ઢીએ આગળ જઇને જાલપાને ઉતારી જાલપા પહેલા તો શાકભાજીની દુકાન જોઇને ચોંકી; પરંતુ બુઢ્ઢીનુ સ્નેહસ્વાગત જોઇને તેની ચોંક દૂર થઇ ગઇ તેની સાથે ઉપર જતાં દરેક ચિજ પોતપોતાની જગાએ રાખેલી જોઇ. કેમ જાણે પોતાનુ જ ઘર ન હોય !

જગ્ગોએ લોટામાં પાણી આપી કહ્યુંઃ ' આજે ઘરમાં ભાઇ રહેતા હતા, બેટી ! આજે પંદર દિવસથી ઘર સુનું પડ્યું છે. હાથ મોં ધોઇને ખાઇલો, બેટી ! ભાઇની ખબર તો હજી તને નહિ મળી હોય ! "

જાલપાએ માથું હલાવીને કહ્યુંઃ " હજી બરાબર માલમ નથી પડી પત્રે છપાય છે ત્યાં માલમ પડ્યું કે પોલીસે તેમને ગિરફતાર કર્યા છે "

દેવીદીન પણ ઉપર આવી ગયો હતો. તે બોલ્યોઃ " ગિરફતાર તો કર્યો હતો, પરંતુ

હવે તો તે એક મુકદ્દમામાં સરકારી સાક્ષી બન્યો છે. પ્રયાગમાં હવે તેના ઉપર કોઈ મુકદ્દમો નહિ ચાલે અને વળી સાથે સાથે નોકરી ચાકરી પણ મળી જશે "

જાલપાએ ગર્વથી કહ્યુ. " શું એ ડરથી તે સરકારી સાક્ષી બન્યા ? ત્યાં તેમના ઉપર કોઈ મામલો નથી. તો મુકદ્દમો કેમ ચાલશે ? "

દેવીદીને હસીતાં હસીતાં કહ્યું " કોઈ રૂપીયા પૈસાનો મામલો હતો ને ? "

જાણે આફત આવી પડી હોય તેમ જાલપાએ કહ્યુ "એવી કોઈ વાત ન હતી. અમને માલમ પડ્યું કે કાંઈ સરકારી રકમ એમનાથી ખર્ચાઈ ગઈ છે એટલે તરતજ તે રકમ પહોંચાડી દીધી નકામા ગભરાઈને ભાગી આવ્યા અને પછી તો એવી ચૂપકીદી રાખી કે પોતાની ખબર સુદ્ધાં ન આપી. "

દેવીદીનનો ચહેરો જમગમી ઉઠ્યો જેમ જાણે કોઈ વ્યથાથી આરામ મળ્યો ન હોય ! તે બોલ્યો 'અમને શી ખબર ' વખતો વખત તેને સમજાવ્યો કે ઘરે કાગળ પત્ર લખી દે. બધા ગભરાતા હશે. પરંતુ શરમનો માર્યો લખતોજ ન હતો. પ્રયાગમાં મુકદ્દમો ચાલી ગયો હશે, એવો ડર તેને લાગ્યા કરતો હતો જો એ જાણતો હોત તો સરકારી સાક્ષી શાનો બનત ' "

સરકારી સાક્ષીનો અંશપ જાલપાથી અજાણ્યો ન હતો સમાજમાં તેની જે નિન્દા અને અપકીર્તિ થાય છે, તે પણ તેનાથી અજાણ્યુ ન હતુ સરકારી સાક્ષીઓ કેમ બનાવાય છે, તેમને કેવી રીતનુ પ્રલોભન આપવામાં આવે છે, પોલીસનુ રમકડુ બનીને તે કેવી રીતે પોતાનાજ મિત્રોના ગળા કાપે છે, તે સર્વ તેને માલમ હતુ. જો કોઈ માણસ પોતાના બુરા આચરણથી લજ્જિત થઈને સત્યનુ રૌદન કરે, છળ અને કપટનુ આવરણ દૂર કરે તો તે સજ્જન છે. તેના સાહસની જેટલી પ્રશંસા થાય તેટલી ઓછી છે પરંતુ એમાં શરત એટલી કે તે સાથે પોતાના કર્મનુ ફળ ભોગવવા તે તૈયાર રહે, હસતો રમતો ફાંસી પર ચઢી જાય, એજ સાચો વીર છે પરંતુ પોતાના પ્રાણની રક્ષાને ખાતર, સ્વાર્થના નીચ વિચારથી, મનની કઠોરતાના ભયથી, પોતાના સાથીઓ સાથે દગો કરે, પાળેલો સાપ બની જાય તો તે કાયર છે, પતિત છે, નીચ છે, વિશ્વાસઘાત, ડાકુઓ અને સમાજના શત્રુઓમા પણ એટલોજ હેય છે, જેટલો અન્ય ક્ષેત્રમાં છે એવા પ્રાણીઓને સમાજ કદિ પણ ક્ષમા કરતો નથી. જાલપા એ સારી રીતે સમજતી હતી. અહીં તો સમસ્યા એથી પણ મુશ્કેલ થઈ ગઈ હતી રમાનાથે દંડના ભયથી પોતના કરેલા પાપનો પડદો ખોલ્યો ન હતો. તેમાં ઓછામાં ઓછી સચ્ચાઈ તો હતી. નિંદ્ય હોવા જતાં તેમાં આંતરિક સચ્ચાઈનો એક ગુણ તો હતો. અહીં તો એ પાપોનો પડદો ઢંકાઈ ગયો હતો, જેની હવા સુદ્ધાં તેને લાગી ન હતી જાલપાને તરત એમાં વિશ્વાસ નહિ આવ્યો અવશ્ય કોઈને કોઈ વાત બીજી જ થઈ હશે જેણે સરકારી સાક્ષી બનવા તેને પ્રેરણા કરી હશે તે સમજાતી ઓછી. " "શું અહીં પણ કોઈ.. ...કોઈ વાત થઈ ગઈ હતી ? "

તેની મનોવ્યથાનો અનુભવ કરતાં કરતાં દેવીદીન બોલ્યો " એવુ કાંઈ નથી, અહીં મારા સાથેજ તે પ્રયાગથી આવ્યો હતો. આવ્યો ત્યારનો અહીંથી ક્યાંય ગયો નથી. બહાર પણ નીકળતો ન હતો. બસ, એક દિવસ નીકળ્યો અને તેજ દિવસે પોલીસે તેને પકડી લીધો. એક સિપાઈને આવતો જોઈને એવો ભય લાગ્યો કે મને પકડવા આવે છે, એટલે તે નાસી ગયો. સિપાઈએ આથી શંકા પડી અને

તેને ગિરફતાર કરી લીધો હું પણ તેની પાછળ થાણામાં ગયો. દારોગાએ પહેલાં તો લાંચ માગી હતી. પરંતુ હું ઘરે રૂપીયા લેવા આવ્યો એટલામાં તો બીજીજ વાત બની ચુકી હતી. અમલદારોમાં કોણુજાણે શી વાતચીત થઇ. તેને સરકારી સાક્ષી બનાવી દીધો. મને તો ભાઇએ કહ્યુ હતુ કે આ મામલામાં જરાપણ જુઠું બોલવુ નહિ પડે. પોલીસનો મુકદ્દમો સાચો છે માચી વાત કહેવામાં શી હરકત ! હુ ચૂપ થઇ ગયો. શુ કરુ ? "

જગ્ગો. " કોણ જાણે બધાએ શી બુટ્ટી સુંઘાડી દીધી. ભાઇ તો એવો ન હતો દિવસભર મા, મા કરતો હતો દુકાન પર પુરુષો તેમ જ સ્ત્રીઓ પણ શી મજાલ કે કોઇની તરફ આંખ ઉઠાવીને જોયુ હોય ! "

દેવીદીન " કોઈ ખરાબ ટેવ નહતી મેં તો એવો છોકરો જોયો જ નથી. તે જ કપટમાં સપડાઇ ગયો. "

જાલપાએ એક મીનીટ વિચાર કરીને કહ્યું " તેમની જુબાની લેવાઇ ગઇ ? "

" હા, બરાબર ત્રણ દિવસ ચાલુ રહી. આજે જ પૂરી થઇ "

જાલપાએ ઉદ્વિગ્ન થઇને કહ્યુ. " તો શું હવે કાંઇ નહિ થઇ શકે ? હુ તેમને મળી શકુ ? "

દેવીદીન જાલપાના આ પ્રશ્ન પર હસી પડયો તે બોલ્યો. " હા, બીજુ શુ ! ત્યાં જઇને તુ બધુ કહી દે, તો સારો ખેલ બગાડી નાખે. પોલીસ એવી ગધેડી નથી. આજ કાલ કોઇ પણ તેને મળવા પામતું નથી. સખ્ત પહેરો રહે છે "

એ પ્રશ્ન ઉપર આ સમયે બીજી કાંઇ વાતચીત થઇ શકે એમ નહતુ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનું કામ સહેલું નહતુ. જાલપાએ ગોપીને બોલાવ્યો છજામાં ઉભો રહીને તે સડક પરનો તમાસો જોઇ રહ્યો હતો. જાણે સાસરે આવ્યો ન હોય, તેમ તે શરમાઇ રહ્યો હતો. ધીમે ધીમે તે આવીને ઉભો રહ્યો.

જાલપાએ કહ્યું: " હાથ મોઢુ ધોઇને કાંઇ ખાઈ લે દહીં તો તને ઘણુ ભાવે છે"

ગોપી શરમાઇને ફરી બહાર ચાલી ગયો

દેવીદીન સહેજ હસીને બોલ્યો: " અ મારી સામે એ નહિં ખાય. અમે બને ચાલી જઇએ છીએ તમને કોઇ પણ ચીજની જરૂર હોય તો મને કહી દેજો, વહુજી ! ઘર તમારૂ જ છે ભાઇને તો અમે અમારો જ સમજતા હતા. અમારે બીજુ છે પણ કોણ ? "

જગ્ગોએ ગર્વભેર કહ્યું: " તે તો મારા હાથનું રાંધેલું ખાતો હતો. તેને કાંઈ આભડછેડ અભિમાન ન હતું"

" હવે તમારે રાંધવુ નહિ પડે, માજી, હું રાંધી આપ્યા કરીશ " જાલપા હસતી હસતી બોલી

" અમારી ન્યાતમાં બીજાના હાથનુ ખાવાની મનાઇ છે. હવે ચાર દિવસ માટે ન્યાતમા આંગળી ચિંધવા જેવુ શા માટે કરવુ ? " જગ્ગોએ વાંધો દર્શાવ્યો

જાલપા: " અમારી જ્ઞાતિમાં પણ બીજાના હાથનુ ખાવાની મના છે. "

જગ્ગો. " તેમને અહીં કોણ જોવા આવવાનુ છે ? વળી ભણેલા ગણેલા માણસો તો એવી વાતનો વિચાર સુદ્ધાં કરતા નથી અમારી જ્ઞાતિ તો મૂરખ લોકોની છે. "

જાલપા: " તમે રાંધો અને હુ જમું એ તો ઠીક નથી લાગતુ. જેને વહુ બનાવી તેના હાથનુ તો ખાવું પડશે ખાવુ ન હતુ તો વહુ શા માટે બનાવી ? "

જગ્ગો તરફ પ્રશંસાસૂચક નેત્રોથી જોઇને દેવીદીને કહ્યું: " વહુએ વાત તો

મુદ્દાની કહી દીધી. આનો જવાબ બરાબર વિચાર કરીને આપજે. અત્યારે તો ચાલ, એ લોકોને જરા આરામ લેવા દે."

બન્ને નીચે ચાલી ગયાં એટલે ગોપીએ આવીને કહ્યું: "ભાઈ આ ખટિકને ત્યાં રહેતા હતા કે શું? ખટિક હોય એમ જ લાગે છે."

જાલપાએ તિરસ્કાર દર્શાવી કહ્યું "ખટિક હોય કે ચમાર હોય; પરંતુ મારા અને તારા કરતાં સો ગણા સારા છે. એક પરદેશી માણસને છ માસ સુધી પોતાને ઘરે રાખ્યો, ખવડાવ્યું અને પીવડાવ્યું. આપ જાણો છો એટલી હિંમત? અહીં તો કોઈ મહેમાન આવી જાય છે તો તે પણ ભારી પડી જાય છે. જો આ નીચ છે તો આપણે તેના કરતાં પણ વધુ નીચ છીએ."

ગોપીએ હાથ મુખ ધોઈ નાખ્યું હતું. મિઠાઈ ખાતાં ખાતાં તે બોલ્યો: "કોઈને રાખવાથી કોઈ ઉચ્ચ નથી થઈ જતું. ચમાર ગમે તેટલું દાનપુણ્ય કરે; પરંતુ તે રહેશે તો ચમાર જ!"

જાલપા "બીજાનું ધન ખાવા કરતા પંડિત કરતાં હું એ ચમારને સારો સમજું."

નવીન પરબો બંધાવશો?

આ જરૂરિયાત એક બાળકની નહિ પણ અનેક બાળકોની છે.

પ્રત્યેક બાળક જ્ઞાનતૃષા છિપાવવા નવનવાં પુસ્તકો માટે ઝંખી રહ્યું છે, અને તે વિના તલપાપડ થઈ રહ્યું છે.

જો નદી કે નવાણ વિનાનું ગામ હોઈ શકે તો જ બાલપુસ્તકાલય વિનાનું ગામ હોઈ શકે.

પાણીની પરબ ઉઘાડવામાં પુણ્ય છે, તેથીયે વધારે પુણ્ય જ્ઞાનની પરબ ઉઘાડવામાં છે. પાણીની પરબ એક અમૂલ્ય આશીર્વાદ છે, પણ તેથીએ વધારે અમૂલ્ય આશીર્વાદ જ્ઞાનની પરબ છે

દેહની તૃષા મીઠું અને સ્વચ્છ જળ સમાવે છે, પણ મન અને આત્માની તૃષા તો સુંદર અને નિર્મળ પુસ્તક જ સમાવે છે.

આ નવો યુગ છે, બાલયુગ છે; અને બાલયુગ બાલજ્ઞાનની પરબોને માગે છે.

શ્રીમંતો અને દાનવીરો, રાજાઓ અને મહારાજાઓ, આ યુગને અને બાળમાગણીને ઝીલશો? આ અવસરને ઓળખશો અને અવસરના એંધાણ આપશો?

સ્થળે સ્થળે નવીન પરબો બંધાવશો?

પાણી પીને ગોપી નીચે ચાલી ગયો. શહેરમાં ફરવાની તેને ઘણી ઇચ્છા હતી. જાલપાને કંઈ ખાવાનું મન ન હતું. તેની સામે એક મુશ્કેલ સમસ્યા ખડી થઈ હતી: રમાનાથને આ દળદળમાંથી કેવી રીતે કાઢી શકાય? એ નિન્દા અને ઉપહાસની કલ્પના માત્રથી તેનું અભિમાન ખંડિત થઈ જતું હતું. રમેશને માટે તે સર્વની નજરમાંથી ઉતરી જશે. કોઈને મુખ દેખાડી ન શકશે.

વળી, નિર્દોષોના ખૂનનો ભાર કોના માથા ઉપર રહેશે! આરોપીઓમાંથી કોણ અપરાધી છે, કોણ નિરપરાધી છે, કોણ દ્વેષના શિકાર બન્યા છે, કોણ લોભના શિકાર બન્યા છે તેની કોને ખબર! સર્વને સજા થઈ જાય. એની હત્યા કોને માથે પડશે!

સડક પર આવીને ફરવા લાગી. રમાનાથની આવી નિન્દા સાંભળીને તેનું હૃદય તૂટી જતું હતું. તેને રમાનાથ ઉપર ક્રોધ ન આવ્યો, ગ્લાનિ ન થઇ: તેને હાથનો સહારો આપીને આ દળદળમાંથી કાઢવાને તેનું મન વિકળ થઇ ઉઠ્યું. રમાનાથ તેને ધુત્કારી કેમ ન કાઢે, ઠોકર કેમ ન મારે, પરંતુ તેને અપયશના અંધારા ખાડામાં તે કદિ પણ પડવા દેશે નહિ.

બન્ને જણ ત્યાંથી ચાલ્યાં, એટલે જાલપાએ પૂછ્યું: " આ માણસને કહી દીધું ને કે જ્યારે તે આવી જાય ત્યારે આપણને ખબર આપે ? "

" હા, કહી દીધું છે. "

૧૧

એક મહિનો વીતી ગયો. ગોપીનાથ પહેલાં તો થોડાક દિવસ કલકત્તાની સહેલ કરતો રહ્યો; પરંતુ ચાર પાંચ દિવસમાં જ તેનો જીવ ત્યાંથી ઉડી ગયો. તેણે ઘરની રઢ લેવાની શરૂઆત કરી દીધી. આખરે તેને પાછો મોકલી દેવાનું જાલપાને ઠીક લાગ્યું. અહીં તો તે ડુસકાં ભરી ભરીને રડયા કરતો હતો.

જાલપા કેટલીયે વાર રમાનાથના બંગલા સુધી જઇ આવી. તે જાણતી હતી કે હજી રમાનાથ આવ્યો નથી, છતા પણ એક વાર ત્યાંસુધી ચક્કર લગાવી આવવામાં તેને કોઇ વિચિત્ર પ્રકારનો સંતોષ થતો હતો.

કાંઇ વાચતાં વાંચતાં કે સૂતાં સૂતાં જાલપા થાકી જતી એટલે એક ક્ષણ માટે બારીની સામે આવીને ઉભી રહેતી. એક દિવસ સાંજે તે બારીની સામે આવી તો સડક ઉપર મોટરોની હાર નજરે પડી. આટલી બધી મોટરો ક્યાં જાય છે, એવું તેને કુતુહલ થયું. એટલે બારીકાઇથી જોવા લાગી. ૭ મોટરો હતી. તેમાં પોલીસના અમલદારો બેઠા હતા એકમાં બધા સિપાઇઓ હતા. છેલ્લી મોટર ઉપર જ્યારે તેની નજર પડી ત્યારે, જાણે તેના શરીરમાં વિજળીનો આંચકો લાગી ગયો ન હોય એમ થયું. તે એટલી બધી તન્મય થઇ ગઇ કે બારીએથી દાદર સુધી દોડી આવી કેમ જાણે મોટરને રોકવા ચાહતી ન હોય ! પરંતુ એક જ પળમાં તેને માલમ પડ્યું કે દાદર પરથી નીચે ઉતરતામાં તો મોટર પસાર થઇ જશે. એટલે તે ફરી બારી પાસે આવી ઉભી રહી. હવે રમાનાથ એકદમ સામે આવી ગયો હતો. તેની આંખો બારી તરફ જ લાગી રહી હતી જાલપાએ ઇસારાથી કાંઇ કહેવા ધાર્યું. પરંતુ સંકોચે તેમ કરતાં તેને રોકી લીધી. રમાનાથની મોટર કાંઇક ધીમી થઇ ગઇ હોય એમ તેને લાગ્યું. દેવીદીનનો અવાજ પણ સંભળાયો પરંતુ મોટર થોભી નહિ. એક જ ક્ષણમાં તે આગળ ચાલી ગઇ પરંતુ રમાનાથ હજી પણ રહી રહીને બારી તરફ તાકતો જતો હતો.

જાલપાએ દાદર આગળ આવીને કહ્યું: " દાદા ! "

દેવીદીને સામે આવીને કહ્યું. " ભાઇ આવી ગયો ! પેલી મોટર જઇ રહી છે. "

એમ કહેતાં કહેતાં તે ઉપર આવી ગયો. જાલપાએ ઉત્સુકતાને સંકોચથી દબાવીને કહ્યું: " તમને કાંઇ કહ્યું ? "

દેવીદીન " બીજું શું કહે ? માત્ર રામ રામ કર્યા. મેં કુશળતા પૂછી એટલે હાથથી દિલાસો આપીને ચાલી ગયો. તે જોયેં કે નહિ ? "

જાસપાએ માથુ નીચુ કરી કહ્યું. ' જોયા કેમ નહિ ? બારી આગળ જરા ઉભી હતી "

" તેણે તને જોઇ તો હશે "

" બારી તરફ તાકતા તો હતા "

" બહુ આશ્ચર્ય પણ, હશે કે આ છે કોણ ! "

" મુકદ્દમો ક્યારે રજુ થશે, તે કાંઇ આલમ પડયું ? "

" કાલેજ તો. "

" કાલેજ ! આટલો વહેલો ! હવે તો જે કાંઇ કરવુ હોય તે આજેજ કરવુ પડશે કોઇ પણ રીતે જો મારો પત્ર તેમને પહોંચી જાય તો કામ થઇ જાય "

તુ ધારે છે એટલું આ કામ સહેલું નથી, એમ કહેતો ન હોય એમ દેવીદીન તેની તરફ તાકી રહ્યો.

જાસપાએ તેના મનનો ભાવ પામી જઇ કહ્યું: " તેઓ પોતાની જુબાની બદલવા રાજી થશે, એમાં તમને કાંઇ સન્દેહ લાગે છે "

એનો સ્વીકાર કરવા સિવાય દેવીદીનને બીજો કોઇ ઉપાય સુઝયો નહિ તે બોલ્યો " હા ! વહુજી, મને એનો ઘણો ખરો છે. અને સાચું કહો તો જોખમ પણ છે. તે જુબાની બદલી પણ નાખે, છતાં પોલીસના પંજામાંથી છૂટી શકે એમ નથી. કોઇ બીજી કારણ કાઢીને તે લાઇને પકડી લેશે અને ફરી નવો મુકદ્દમો ચલાવશે "

આ વાતથી જરા પણ ડરતી ન હોય એવી નજરે જાલપા જોઇ રહી. પછી બોલી.

"દાદા, હું તેમને પોલીસના પંજામાંથી બચાવવાનું માથે નથી લેતી હું કેવળ એટલુ જ ઇચ્છુ છુ કે બની શકે તો આ અપયશમાંથી હુ તેમને બચાવી લઉ તેમના હાથેથી આ રહ્યા બધાં ઘરોની બરબાદી થતી જોઇ શકાતી નથી. જો તેઓ સાચેસાચ ધાડપાડુઓમાં સામેલ હોત તો પણ હું તો એમજ ઇચ્છું કે છેવટ સુધી પોતાના સાથીઓ સાથે રહીને માથે જે દુઃખ આવી પડે તે આનન્દથી તેઓ સહી લે. બીજાઓને દગો દઇને તેઓ સરકારી સાક્ષી બની જાય એ હુ કદિ પણ પસંદ નહિ કરૂ. પરંતુ આ તો મામલો જ તદ્દન જુદો છે પોતાના સ્વાર્થને ખાતર તેઓ જુઠી સાક્ષી આપે એ હું કદિ પણ સહન નહિ કરૂ જો તેઓ જાતે પોતાની જુબાની નહિ બદલે તો હુ જાતે અદાલતમાં જઇને બધી પોલ ઉઘાડી નાખીશ. પછી ભલે એનુ પરિણામ ગમે તે આવે ભલે તેઓ મને હમેશને માટે ત્યજી દે, મારૂ મોઢું પણ ન જુએ, મને એ મંજુર છે. પરંતુ આટલુ મોટુ કલંક તેઓ પોતાને માથે વહોરે એમ કદિ પણ બની નહિ શકે મેં મારા પત્રમાં આ સર્વ લખી દીધું છે. "

દેવીદીને તેના તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોઇને કહ્યું. " તુ બધુ કરી શકશે, વહુ, હવે મને ખાત્રી થઇ ગઇ. જો તે હૃદય આટલું બધુ મજબૂત કરી દીધુ છે તો તુ બધુ કરી શકે એમ છે. "

" તો અહીંથી નવ વાગ્યે જઇશું ? "

" હા. હું તૈયાર છુ. "

(અપૂર્ણ)

મંડળના પ્રાણ અને આત્મા સમા બંધુઓની કદર

શ્રી. ભવાનીદાસ અને શ્રી. કેશવલાલને માનપત્ર આપવાનો સમારંભ

[અમારા ખાસ પ્રતિનિધિ તરફથી]

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની લગભગ ૩૦ વર્ષની કારકીર્દિમાં, ૧૯૧૮ માં ઉજવાયલા તેના રજતમહોત્સવ પછી, તા ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૯૪૨નો દિન સૌથી વધુ ચિરસ્મરણીય રહેશે. તે દિવસે લગભગ શરૂઆતથી આજ દિન સુધી મંડળની નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરનારા મંડળના બે સાચા સેવકોને માનપત્ર આપીને શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે તેમની સેવાઓની યત્કિંચિત કદર કરી છે. પ્રસંગના વિશિષ્ટત્વને પ્રતાપે એ દિવસે સાંજે ૪ વાગતામાં તો માધવબાગનું ચોગાન ગુજરાતી સન્નારીઓ તેમજ સદ્‌ગૃહસ્થોથી ઉભરાઈ ગયું હતું. શ્રી ભવાનીદાસ મોતીવાળા એટલે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સ્થાપક, અને શ્રી. કેશવલાલભાઇ મણિયાર એટલે મંડળનું સૂત્રસંચાલન કરનારા સૂત્રધાર. બન્નેની સેવાઓ એટલી બધી જાણીતી છે કે તે દિવસના સમારંભમાં હાજર રહેનારાઓને તેમની પોતાની હાજરી માટે પણ ગૌરવ ઉપજતું હતું વળી આજ પ્રસંગે મંડળના સ્ત્રીવિદ્યાલયમાં તેમજ અન્ય શિક્ષણવર્ગોમાં ઉત્તીર્ણ થએલા બહેનોને ઇનામો વહેંચવાના હતાં સમારંભના પ્રમુખસ્થાને દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી હતા. સૌ. હુલ્લાસગૌરી કૃષ્ણલાલ ઝવેરીને હસ્તે ઇનામો વહેંચાયાં હતા.

કાર્યક્રમની શરૂઆત સ્વાગતગીતથી થઇ સ્વાગતગીતની રચના કવિતાપ્રેમી કોઇને પણ ચીડ ઉપજાવે, એવી હતી. એક વિચાર આવે છેઃ મંડળ પાસે ગુજરાતના એક આશા આપતા કવિ શ્રી સુંદરજી ગો. બેટાઇ હોવા છતાં આવા કંગાળ જોડકણાથી કેમ ચલાવી લેવાતું હશે? સ્વાગતગીત બાદ શ્રીમતી મંગળા બહેને સમારંભની સફળતા ઇચ્છતા આવેલા પત્રો વાંચ્યા હતાં. તેમાં મુખ્ય મુખ્ય નીચેનાઓના હતાઃ સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ સાંગલીના ના. રાણી સાહેબા, ધરમપુરના ના. મહારાણા સાહેબ અને રાણી સાહેબ, વાંસદાના રાણી સાહેબ, શ્રી. ગોવિંદલાલ શિવલાલ, શ્રી. નારાયણલાલ બંસીલાલ, શ્રી. મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી, શ્રી માવજી ગોવિંદજી શેઠ, શ્રી ચન્દ્રશંકર પંડ્યા, શ્રી મૂળજી દુર્લભજી વેદ, શ્રી. નરહરરામ ત્રિપાઠી, વગેરેના મુખ્ય હતા. સર જગમોહનદાસે એમના પત્રમાં લખ્યું હતું " આ બન્ને સજ્જનોના સતત્ પ્રયાસથી મંડળની જે ઉન્નતિ થઇ છે તે ગુજરાતી હિંદુ પ્રજા સારી પેઠે જાણે છે. અને તેથી મંડળ તેઓનો જે સત્કાર કરે છે તે યોગ્ય જ છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે શાબ્દિક હિમાયત કરનારા ગૃહસ્થો કરતાં હું આ બન્ને ગૃહસ્થોની ક્રિયાત્મક સેવાવૃત્તિને વધુ કિમ્મતી લેખું છું: અને તેથી તેઓને હું આ તકે ધન્યવાદ આપું છું; અને ઇચ્છું છું કે તેઓ [illegible] પોતાની અમૂલ્ય સલાહ અને સહાયથી મંડળને ભવિષ્યમાં પણ આભારી કરતા રહેશે "

શ્રી મૂળજી દુર્લભજી વેદે એમના પત્રમાં જણાવ્યું હતું " ૧૯૦૭-૮ થી હું ઉભય બંધુઓના નિકટ સમાગમમાં છું ઉભય મુંબાઇ-ગુજરાતનાં અમોલાં રત્નો છે સ્વર્ગવાસી 'જમનાબાઇ સક્કઇ પૂર્વ પશ્ચિમની મંગળસંધિ સાધતા ગુજરાતનાં ગુણસુન્દરી હતાં ગુર્જર કુમારિકાઓ ને સૌભાગ્યવતીઓના તે અલૌકિક માલણ-ગોવાલણ હતાં. તેમનાં મંગળ સ્મિત, તેમના સહજ શિયળ અને આનંદભરી સેવાની ત્રિવેણીએ ગુજરાતના ગૃહજીવનને સજીવન, સૌરભભર અને સેવાપરાયણ કર્યું". ગૃહજીવન વગર માનવ-જીવન નથી. માનવજીવનની અધિષ્ઠાત્રીઓ અન્નપૂર્ણાઓ, માતા,

ભગિની, પત્ની ને પુત્રી છે. જમનાબાઈ સક્કરઈએ શ્રીમંડળના અધ્યક્ષપદેથી જે સેવા કરી તે સેવામાં તેમને આ ઉભય બંધુઓનું જબર પીઠબળ અને બંધુકૃત્ય હતું. હજી પણ શ્રીમંડળની સતત સેવા ઉભય કર્યે જાય છે. મુંબાઈ એ-ગુજરાતે સ્ત્રીશક્તિની નિડર ફરજાનીનાં દાખલા આપ્યા તે શક્તિને પ્રથમ આશિષ આપનાર શ્રીમંડળના અધ્યક્ષ જમનાબાઈ એ જમનાબાઈના ડાબા જમણા બે હાથ જેવા એ બે બંધુઓ ભાઈ ભવાનીદાસ અને ભાઈ કેશવલાલ હતા."

શ્રીમતી શેઠ લક્ષ્મીબાઈનું પ્રવચન

બહેનોની કદર કરીને સભા આ મંડળના પ્રમુખ શ્રીમતી શેઠ લક્ષ્મીબાઈએ નીચે મુજબ પ્રવચન કર્યું હતું:

"માનવંતા પ્રમુખ, સભાસદો અને સદ્ગૃહસ્થો,

આજનો પ્રસંગ અમારાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ'ની બ્હેનો માટે તો આનન્દનો છે. મંડળ સ્થપાયું ત્યારથી આજસુધી અમોને જેણે સાચી સલાહ અને સહાય આપી મંડળની પ્રગતિ માટે અથાગ શ્રમ કર્યો છે તેવા બે સહોદર બંધુઓ પ્રત્યેનો અમારો સદ્ભાવ જાહેર કરવાને અમો આ તકનો લાભ લઈએ છીએ.

ભાઈ ભવાનીદાસ વિદ્યાર્થીકાળની સેવાથી જાહેર પ્રજા અને સંસ્થાઓ જાણીતા છે; પરન્તુ એ સર્વ સેવાઓમાં સ્ત્રીઉન્નતિ પ્રત્યેની તેમની સેવા ઉચ્ચ પ્રકારની છે, અને તેથી એક સમાજસુધારક તરીકે સ્ત્રીજાતિને મુખ્ય ગણી તે દિશામાં તેમણે ઘણું જ મહત્વનું કાર્ય કર્યું છે.

તેઓએ સ્ત્રીશિક્ષણ, અસત્ પ્રથાનાશ, [illegible] ઉન્નતિનો ભાવ નથી [illegible] કે કોઈની મદદ તેઓએ કદી રાખી નથી એટલે કે ઇંગ્લીશ વગેરે જ તેમણે મનુષ્યજાતિની જાતે તેઓ સેવા કરવામાં કરી છે; અને તેથી તેમને અનેક ધન્યવાદ ઘટે છે.

તેઓના સેવાકાર્યનો જ્યારે હું વિચાર કરું ત્યારે એક દાખલો આપવાની મને ઇચ્છા થાય છે. તેમને કરેલી સેવાથી કેટલી મહત્તા ... તેવું કહેવું નથી. તેઓના મંતવ્યો વિશાળ અને ઉંચા છે. સેવાના આદર્શોને તાદૃશ કરવામાં કદી જ કચાશ ન રાખે એવી એમની સમજ મનાતી છે. તેમની એક એક રચના, એક એક પ્રવૃત્તિ, કે ધોરણ પાછળ એક એક મુદ્દાની ભાવનાવાળા જણાય છે. પ્રભુએ તેમને એવી તેજ શક્તિ અર્પી છે કે સમાજ યા દેશની ઉન્નતિ કરવાના તરંગોમાંથી તેઓને સંસ્થાના સ્ફુરણ થઈ આવે છે, અને તેવી સંસ્થાઓને સત્યરૂપ પછી, તેમને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન આદરે છે. આજસુધીમાં તેમની આ શક્તિથી, 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ,' 'રાષ્ટ્રિય સ્ત્રી સભા,' અને 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ' એ ત્રણ સંસ્થાઓ ઉપસ્થિત થઈ છે; અને એ ત્રણે જુદી જુદી દિશામાં પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં આજે ઉત્તમ કાર્ય કરી રહ્યાં છે, અને પ્રતિષ્ઠિતતા પણ મેળવી શક્યાં છે એટલે બીજી રીતે કહીએ તો ભાઈ ભવાનીદાસનાં સ્વપ્નાં એ જાહેરથી સાક્ષાત્કાર સેવનાં ફળ્યાં છે.

ભાઈ ભવાનીદાસ જ્યારે યુવાન હતા, ત્યારે જ્ઞાનની તૈયારીથી કેળવણી મેળવી રહ્યા હતા ત્યારે તેમને આપણા સમાજને ઉન્નત જોવાની મહત્વાકાંક્ષા થઈ આવી, પરન્તુ તેમ થવામાં સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિની પ્રથમ જરૂર તેમને ભાન થયું. આ સર્વ શી રીતે પાર પાડવું તેવી મનોમંથનમાં તેઓ પડ્યા. તેવામાં તેમના પિતાશ્રીને સને ૧૯૦૩માં આખરી મંદવાડ આવ્યો. પિતાશ્રીની સેવા કરતાં સ્ત્રીઉન્નતિની સેવાના વિચારો તેમણે પ્રગટ કર્યા; અને તેજ સમયે અમુક રકમ સ્ત્રી ઉન્નતિના કામમાં વાપરવાની યોગ્ય સંમતિ મેળવી લીધી ત્યાર પછી કેટલાક સમયમાં મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ નવરાશના વખતમાં કેળવણી લઈ શકે તેવી એક યોજના ઘડી, યોગ્ય સલાહ અને મદદ મેળવી સને ૧૯૦૩માં આ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી. અને શરૂઆતમાં સંસ્થાને પૈસાની મદદ આપી સ્થિર રાખી; અને આ ત્રિશ વર્ષના આયુષ્યમાં સંસ્થાને બીજી અનેક જાતની મદદ આપી તેની ઉન્નતિ કરવામાં ભાઈ ભવાનીદાસે ખૂબ જ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે; અને આજ સુધીમાં મંડળે ગુજરાતી બ્હેનોની જે જે સેવા કરી છે તેમાં ભાઈ ભવાનીદાસનો

ફાળો અમૂલ્ય છે તેઓની આ સેવા માટે અમે તેઓને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે તેઓએ મંડળને આદર્શ બનાવવા, સાધન સંપન્ન કરવા અને સમાજના એક અતિ ઉપયોગી અંગ તરીકે ખીલવવા પાછળ દિલપૂર્વક કામ કર્યું છે, જેના બદલામાં અમો મંડળની બ્હેનો તેમના જેવા ગૃહસ્થને આશીર્વાદ સિવાય બીજું શું આપી શકીએ ?

મંડળ તરફથી ચાલતા 'સ્ત્રીવિદ્યાલય'ને આદર્શ બનાવવાની ભાઈ ભવાનીદાસની મમત્વાકાંક્ષા પણ તેટલી જ પ્રબળ છે. તેઓ વિદ્યાલયના તંત્રને અતિઉપયોગી કરવા સેવી જ સહાય કરી રહ્યા છે અને મને આશા છે કે ભાઈ ભવાનીદાસની તે મહેચ્છા પણ વખત-જતા મંડળના જેટલી જ સફળ થશે.

ભાઈ ભવાનીદાસે મંડળની બહાર પણ સ્ત્રી જનતાની અનેકવિધ સેવાઓ કરી છે. મંડળની પેઠે 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ'ના સ્ત્રીવર્ગોની વ્યવસ્થા સાચવવામાં પણ શરૂઆતમાં તેઓ જ શ્રમ લીધો હતો આવી રીતે મુંબઈની તમામ કોમની સ્ત્રીઓ માટે તેઓએ બનતુ કર્યું છે જે માટે તેઓના વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે ઉંચો ખ્યાલ આવે છે.

ભાઈ ભવાનીદાસે મંડળના કાર્યવાહકોને અનેક પ્રસંગે માર્ગસૂચક સલાહ આપી છે મંડળનાં પ્રથમ પ્રમુખ સદ્ગત જમનાબ્હેનને તથા મને મારા કાર્યમાં પણ તેઓએ તેવીજ સહાય કરી છે; અને તેથી અમારી ફરજો બજાવવા અમને જે સફળતા મળેલી જણાતી હોય તેમાં તેમનો મોટો ફાળો છે એમ કબુલ કરતા મને જરીએ સંકોચ થતો નથી.

ભાઈ ભવાનીદાસની પેઠે ભાઈ કેશવલાલ લીખા ભાઈ મણિયારનાં પણ અમો ઋણી છીએ તેઓ સાંઈ મધ્યમ સ્થિતિના હોવા છતાં અંગત ઉન્નતિના પ્રયાસોની પરવાહ કર્યા સિવાય, મંડળ દ્વારા સ્ત્રીઉન્નતિની મુગી સેવા કરવાના જીવનધ્યેયને સ્વીકાર્યું છે. તેઓએ મંડળના રોજીંદા કામનો બોજો, જવાબદારીભર્યું હિસાબીકામ, અને જુદા જુદા પ્રસંગોની ઉજવણી વિગેરેમા એવો શ્રમ ઉઠાવ્યો છે કે આ પચ્ચીસ વર્ષની તેમની અવિરત સેવાની કદર કરવા અમો અમારી અશક્તિ જાહેર કરીએ છીએ. તેઓએ મંડળની ઓફીસને પોતાનું ઘર માન્યું છે. તેમાં એકધારૂ કામ કર્યા જ કરે છે તેમણે દેખાવ કર્યા સિવાય સાચી સેવા કરી છે; અને તે પણ નિઃસ્વાર્થ અને આનંદવૃત્તિએ, માન–અહંતા વગર સેવા પણ કરવી નથી પરવડતી એવા આજના જાહેરમાં વખણાયેલા સ્વામીઓના માનસનો આપણને કોઈ કોઈ વખતે ખ્યાલ થાય છે ત્યારે મુંગી સેવા કરનાર ભાઈ કેશવલાલે લોકેષણાની પણ કદી દરકાર કરી નથી અને મંડળને જેની ખરી જરૂર હતી તેવા એક કાર્યદક્ષ વ્યવસ્થાપક રહેવામાં જ તેઓએ સંતોષ માન્યો હતો. તેમની, વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે તેઓ કામ કરવા અશક્ત જણાય છે ત્યારે પણ મંડળમાં હાજરી આપ્યા સિવાય તેઓથી રહી શકાતું નથી. આવા એકરંગી, ચારિત્ર્યશીલ પુરૂષ જેમણે 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ'ના ઉત્કર્ષમાં જીવનનું અર્પ્યું છે; અને જેમના વર્તનથી મંડળના કાર્યવાહકોને અનુકરણીય સદ્ગુણો શીખવા મળ્યા છે તેમની સેવાની કદર કેવી રીતે કરવી તે, અમો જાણતાં નથી; જેથી માત્ર તેઓને ધન્યવાદ આપીને જ સંતોષ માનીએ છીએ; અને અમો મંડળની કાર્યકર્તા બહેનો મંડળ પ્રત્યેની કાળજીને ભવિષ્યમાં અનુસરવાની તેઓને ખાત્રી આપીએ છીએ

આ બન્ને સ્ત્રીઉન્નતિના હિમાયતી પુરૂષોના સ્ત્રીજીવન વિષેના વિચારો મહત્વના છે. તેઓએ સ્ત્રીઉન્નતિની આટલી લાંબી સેવા કરી છે તો તેમના મતવ્યો જાણવા એ આપણે માટે ખાસ જરૂરી છે થોડા ઘણા મતભેદ સાથે તેઓ બન્ને સ્ત્રીના સમાજમાંના સ્થાન માટે તો એક ક્રાંતિ એસનારા છે તેઓ સ્ત્રીઉન્નતિના ઉદ્ધારને ઈચ્છે છે, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યને ચાહે છે પણ સ્ત્રી પોતાના ક્ષેત્રમાં રહી, કુદરતે બક્ષેલી શક્તિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરે અને પુરૂષક્ષેત્રની સ્પર્ધા ન કરતાં પ્રગતિ કર્યે જાય. એવી સબળ માન્યતા તેઓ ધરાવે છે સ્ત્રી, સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે તોજ સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે પુરૂષત્વ મેળવવા પાછળ સ્ત્રી પોતાપણું ન ખોઈ બેસે; કારણકે તેવી પ્રગતિ સમાજને ઘાતક છે. તેમ માનવામાં હું પણ આ ભાઈઓ સાથે સંમત થાઉં છું.

આજવતી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે આ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ દ્વારા
મુંબાઇનાં ગુજરાતી બ્હેનોની સેવા કરનાર

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાલા,
બી એ એલએલ. બી

જેવી રીતે મંડળની પ્રગતિમાં ભાઇ ભવાનીદાસ ભાઇ મંડળની બ્હાર રહીને પણ અમારા કાર્યમાં આપી હમારા કામમા સુગમતા કરી આપનાર બીજા બંધુ ભાઇ કેશવલાલભાઇ છે. ૧૯૧૭ની

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા, બી એ, એલએલ. બી.

સુજ્ઞ બન્ધુ,

'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ'ની સ્થાપના કરી, ગુજરાતી હિન્દુસ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે તમોએ વર્ષો સુધી નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જે સેવાઓ કરી છે, અને હજુ પણ કરો છો તેની યોગ્ય કદર કરવા અમે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સભાસદો, જાહેરમાં તમારો સત્કાર કરવાનો વિચાર કેટલાક વર્ષોથી સેવી રહ્યા હતા, પરંતુ અનિવાર્ય સંજોગોને લઇને તેનો અમલ થયો નહોતો, એટલે આજે પ્રથમ તો તમોને માનપત્ર અર્પણ કરી અમે તમારા પ્રત્યેના ઋણનો સ્વીકાર કરીએ છીએ.

મુંબઇના એક શ્રીમંત કુટુમ્બમાં જન્મ લઇ, બી એ, એલએલ બી., સુધી ઉચ્ચ કેળવણી લઇ, વકીલાત કરવાના વિચારને તિલાંજલિ આપી જીંદગી ટ્રસ્ટરૂપે ગણી, સેવામય જીવન ગાળવાની નીતિને પસંદ કરી, તમોએ દેશકલ્યાણ અને જનકલ્યાણને માટે વ્યક્તિગત સ્વાર્થનો ભોગ આપ્યો છે; તેવા તમારા જીવનથી જનસમૂહને મહાન લાભ થયો છે એમ અમે નિશ્ચયપૂર્વક માનીએ છીએ. આથી તમારૂં જીવન શ્રીમંત કુટુંબના નબીરાઓને ભવિષ્યમા માર્ગદર્શક થાય એ હેતુથી તમારા જીવન અને કાર્યને અમે વધાવી લઇએ છીએ

આજથી ત્રીશ વર્ષ પૂર્વે જ્યારે ગુજરાતનુ સ્ત્રીજીવન ઘોર અંધકારમાં હતું, જ્યારે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનાં સ્વપ્નાઓ હાસ્યજનક લાગતા, જ્યારે સ્ત્રીઓનુ ચલણ સમાજમાં નહિ જેવુ જ હતું, જ્યારે ઘણા થોડા આત્માઓને સ્ત્રીઉન્નતિની કલ્પના ઉદ્‌ભવતી, અને જ્યારે ધુરંધર રાષ્ટ્રીય નેતાઓ અને સમાજસુધારકો પણ સ્ત્રીવર્ગના અભ્યુદયની પ્રવૃત્તિ ઉપાડવા હિમ્મત નહોતા કરતા, તેવા પ્રતિકૂલ સંજોગોમાં અને અનેક પ્રતિરોધોમા, પચ્ચીસ વર્ષની યુવાન વયે, ટીકા, નિન્દા, તેમજ હાસીને હસી કાઢી, તમે સ્ત્રીઉન્નતિની પ્રગતિ માટે પોતાના અંગત પ્રયાસોથી મુબઇ જેવા શહેરમાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' જેવી સ્ત્રીઉપયોગી સંસ્થા સ્થાપી, સ્ત્રીઓને તેમા હૃદયથી રસ લેવા પ્રેરી, સ્વર્ગવાસી જમનાબ્હેન જેવા આદર્શ, વ્યવહારકુશળ અને પ્રતિષ્ઠિત ગુજરાતી બ્હેનને પ્રમુખપદ આપી, મંડળને ગૌરવવન્તુ કર્યું છે જેથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓ ઉપર તમારો અનહદ ઉપકાર થયો છે મંડળની પ્રગતિનો સાચો યશ તમને ઘટે છે, જે માટે અમે તમારી તરફ અપૂર્વ માનની દૃષ્ટિએ જોઇએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની પ્રવૃત્તિઓમાં તમે જે પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ સહાય કરી છે, તેમજ વારંવાર મંડળને પ્રગતિમાન કરવાને કિંમતી અને માર્ગસૂચક સલાહ આપી છે, તેમજ મંડળની આર્થિક સ્થિતિને સદ્ધર કરવા મંડળની સીલ્વર જ્યુબીલી વખતે તથા મંડળના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખનું નામ ચિરસ્મરણીય રાખવા માટે ફંડો ભેગાં કરવામાં તમોએ જે અથાગ શ્રમ ઉઠાવ્યો છે તે અમે ભૂલી શકતા નથી. સ્ત્રી વર્ગને તમે તમારા ઉપકાર તળે મૂક્યો છે, આથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના પિતા અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે તનમનધન ન્યોછાવર કરનાર તમારા જેવા પરોપકારી, નિરભિમાની, નિઃસ્વાર્થી, સહૃદયી અને સાદા ગૃહસ્થની, અમે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરીએ છીએ, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે તમારા ભવ્ય સ્વપ્નાં આજે ગુજરાતમા ફળીભૂત થયા છે એ જાણી જેટલો આનન્દ તમને થાય છે તેથી દ્વિગુણિત આનન્દ અમને થાય છે

તમારા જીવનમાથી એક 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' જ નહિ પણ બીજી બે સંસ્થાઓ જન્મ પામી છે ભારતવર્ષની સ્ત્રીશક્તિનો પરચો બતાવનાર 'રાષ્ટ્રિય સ્ત્રીસભા,' અને સામાજિક સેવામાં અદ્ભુત કાર્ય કરતી મુબઇની 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ' જેવી સંસ્થાઓના આદ્યપ્રણેતા પણ તમે છો; અને 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ'ને અંગે 'મહિલા સેવા મંડળ'ની ત્રણ શાખાઓમા સેંકડો જૂદી જૂદી કોમની બ્હેનોના ઔદ્યોગિક લાભાર્થે જે ઉપયોગી કાર્ય તમારી દેખરેખ નીચે થાય છે તે પણ તમારા સ્ત્રીઉન્નતિ સાધવાના ધ્યેયના પુરાવારૂપે છે

સહકાર આપી રહ્યા છે તેવીજ રીતે મંડળના સાથી એવા લગભગ આજ પંદર સોળ વર્ષથી અંદરના કાર્યમાં વખતો વખત ઉપયોગી સલાહ હું અને શ્રીમતી સુમનબ્હેન એમની સાથે રહી

મંડળનું કાર્ય કરીએ છીએ તેથી જાતી અનુભવ ઉપરથી વિનાસંકોચે કહેવાની હિમ્મત ધરીએ ગુજરાતી બ્હેનોની અથાગ સેવા બજાવી છે અને, હજુપણ આટલી વૃદ્ધ વયે નાદુરસ્ત તબીયત હોવા

મુંબઇ મ્યુનીસીપાલિટી જેવી શહેરની મહાન સંસ્થામાં દશ વર્ષ સુધી સભાસદ રહી, આપે ભિન્ન ભિન્ન દિશામાં શહેરસુધારાનાં કાર્યો કર્યાં છે ત્યાં પણ તમે સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપાલિટીના સભ્ય બનવાના અધિકાર અપાવવા સબળ અને સફળ હિલચાલ કરી હતી, જેને પરિણામે આજે મુંબઇના સ્ત્રીવર્ગને માટે મ્યુનીસીપાલિટીનાં દ્વાર ખુલ્લાં મૂકાયાં છે.

મ્યુનીસીપાલિટીદ્વારા પ્રથમ સ્ત્રીપુસ્તકાલય ખોલાવવાનું માન પણ આપને ફાળે જ આવે છે તમે મ્યુનીસીપાલિટીની 'સ્કુલ્સ કમીટી'ના કેટલાક વર્ષો સભાસદ, તથા એક વર્ષ પ્રમુખ રહી, પ્રાથમિક શિક્ષણને જે વેગ અને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેની કદર પણ અમે આ સ્થળે કરીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ તમારી મ્યુનીસીપાલિટીની કારકીર્દીમાં રાષ્ટ્રપક્ષના એક ધુરંધર અનુયાયી તરીકે અનેક ભોગો આપી લોકહિતના જે કાર્યો તમે કર્યાં છે તેની પણ અમે નોંધ લઇએ છીએ. તદુપરાંત તમે આ શહેરની અનેક ઉપયોગી સંસ્થાઓમાં વર્ષો થયાં નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી સેવા કરો છો, અને તે દરેકમાં તમારો અગ્ર ભાગ જ હોય છે એવા તમારા સેવામય જીવનની રેખાઓ ગણવી એ જો કે અમારે માટે અશક્ય છે છતાં મહાસભાની તમે બજાવેલી સેવાને અમે વિસારી શકતા નથી જે. પી. અને પ્રેસીડેન્સી ઓનરરી મેજીસ્ટ્રેટના પદને બાર વર્ષ ભોગવ્યા પછી અસહકારની ચળવળને માન આપી તમે તે હોદ્દાઓનું રાજીનામું આપ્યું છે, જેથી તમારી ત્યાગવૃત્તિ અને સ્વમાનની લાગણીની અમને ઝાંખી થાય છે.

સ્ત્રીઉન્નતિ અને દેશોન્નતિની ધૂનમાં તમે તમારી જ્ઞાતિસેવાની દિશા પણ ચૂક્યા નથી; અને તમારી સેવાની કદર લેઈ તમારા જ્ઞાતિબન્ધુઓએ તમને પ્રથમ જ્ઞાતિપરિષદના પ્રમુખપદે સ્થાપી તમારી યોગ્ય કદર કરી હતી, તે પ્રસંગે તમે સામાજિક પ્રશ્નો ચર્ચતું એક વિદ્વત્તાભર્યું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું જેની અસર તમારી જ્ઞાતિના લોકો ઉપર સારી પડી હતી, અને મંડળની બ્હેનોએ પણ તેનો લાભ લીધો હતો.

વિદ્યાર્થી અને વિચારક તરીકે તમારું જીવન આદર્શ છે મુંબઇના સ્ટુડન્ટ્સ બ્રધરહુડના ઉપપ્રમુખ તરીકે વિદ્યાર્થી આલમની તમે સંગીન સેવા કરી છે; અને કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો અને પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરી તમે જનસમાજને અર્થસૂચક સાહિત્ય આપ્યું છે તમારી રાષ્ટ્રભાવના અને સ્વદેશીની લાગણી તીવ્ર છે, અસ્પૃશ્યોદ્ધાર અને સમાજસુધારાના તમારા વિચારો આગળ પડતા એ તમારું સારૂ યે જીવન ઉચ્ચ આદર્શોથી ભરપૂર અનુકરણીય અને પ્રેરણાત્મક છે; અને અમે માનીએ છીએ કે જ્યાં આટલી તપશ્ચર્યા નથી ત્યાં સેવાસિદ્ધિ પણ નથી.

કેટલાં છ-સાત વર્ષ થયાં શરીરની નબળાઇને લઇને તમે આગળ જે જુસ્સાથી જાહેર જીવન ગાળતા હતા, તેવી શક્તિ આજે નથી, છતાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' અને 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ' માટે કાર્ય કરવાનું તમે હજુ ચાલુ રાખો છો તે જોઇ અમને હર્ષ થાય છે તમારી દરેક પ્રવૃત્તિને પ્રેરણારૂપ તમારા ધર્મપત્ની સૌ. કળાવન્તીબ્હેનનું નામ યાદ કરતાં અમને અતિ આનંદ થાય છે ધર્મશીલ પતિની પત્નીનું અહંપદ ભૂલી, સૌ. કળાવન્તીબ્હેને મંડળની શરૂઆતથી તમારે પગલે ચાલી પ્રથમ, મંડળના મન્ત્રી તરીકે, અને ત્યારપછી ઉપપ્રમુખ તરીકે જે એકધારી સેવા કરી છે તે મંડળની બ્હેનો માટે અનુકરણીય છે આવું સેવામય જીવન જીવતા તમો દંપતીને અમે 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ'ની બ્હેનો સુખ, સ્વાસ્થ્ય, અને દીર્ઘાયુ ઇચ્છીએ છીએ; અને પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે પ્રભુ તમો ઉભયને સ્ત્રીસમાજ, અને દેશકલ્યાણનાં વિધવિધ કાર્યો કરવાના સંયોગો પ્રાપ્ત કરાવે, અને તે સર્વમાં તમને સુયશ ને સફળતા આપે. તમારી સેવાનો મૂલ્ય તો અમે મૂલવી શકતાં નથી તેથી માત્ર હાર્દિક અભિવંદન વડે તમને અભિનન્દન આપી અમે કૃતાર્થ માનીએ છીએ

તા. ૩૦ ડીસેમ્બર ૧૯૩૨ }
મુંબઇ. }

લિ૦ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ વનજીવનદાસ,
પ્રમુખ, તથા વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો.

છીએ કે તેઓએ નિષ્કામ વૃત્તિપૂર્વક શરૂઆતથી તે અત્યારસુધી મંડળની અને મંડળદ્વારા અનેક છતાં બજાવી રહ્યા છે.

અમે જ્યારે સેક્રેટરી તરીકે જોડાયા ત્યારે

મંડળના કામકાજથી તદ્દન અપરિચિત હતાં. પરંતુ, ભાઈ કેશવલાલભાઈની નમ્ર, મીઠાશભરી વર્તણુક અને સહમણસાઈથી જ મંડળના કામકાજમાં પાવરધાં થતા અમને કંઈ પણ મુશ્કેલી નડી નહિ. તેથી એક રીતે એમને અમારા શિક્ષાગુરૂ કહીએ તો અયોગ્ય નહિ ગણાય.

આ સિવાય મંડળના સભાસદ બ્હેનો તથા બ્હારના માણસો જે કોઈ મંડળમાં આવતાં તેમની સાથે સહૃદયતાથી વર્તી તેમણે દરેક રીતે મંડળનું શ્રેય કરવાનું જ લક્ષબિંદુ પોતાની નજર આગળથી આજ પર્યંત ખસેડયુ નથી. આ પ્રમાણે પોતાનું સમસ્ત જીવન, મંડળને અર્પણ કરી ખંત, કાળજી અને ઉત્સાહપૂર્વક મંડળની અપૂર્વ સેવા બજાવનાર સેવાભાવી બંધુઓની અમુલ્ય સેવાઓનો સ્મારક મંડળના દફતરે તેમને માનપત્ર આપી કાયમ રાખવાનો જે ઠરાવ કર્યો છે તે યોગ્ય જ થયું છે એમ અમો માનીએ છીએ.”

બાદ જાણીતા વિદ્વાન અને શિક્ષણ શાસ્ત્રી શ્રી હિમ્મતલાલ ગ. અંજારિયાએ શ્રી ભવાનીદાસ તથા શ્રી કેશવલાલની સેવાઓ વિશેનું વિદ્વત્તા ભર્યું ભાષણ કર્યું હતું. જે અન્યત્ર લેખરૂપે આપવામા આવ્યું છે. સંગીત થયા બાદ શ્રીમતી મનનાબહેન મોતીલાલ ફકીરચંદે શ્રી ભવાનીદાસભાઈને આપવાનું તેમજ શ્રીમતી કંચનગૌરી મુનશી એ શ્રી કેશવલાલભાઈને આપવાનું માનપત્ર વાંચ્યુ હતું. એ માનપત્રો અન્યત્ર આપ્યાં છે. બાદ પ્રમુખ શ્રી કૃષ્ણલાલ ભાઈએ બન્ને ભાઈઓને હારતોરા પહેરાવી થાળીના કાસ્કેટોના માનપત્રો એનાયત કર્યા હતાં.

પ્રમુખશ્રી કૃષ્ણલાલભાઈની અંજલિ

બાદ તેમણે કહ્યુ

તમારા ઉપર પ્રશંસાનો મુશળધાર વરસાદ વરસ્યો છે મારો અવાજ પણ તેમાં હું અંતઃકરણપૂર્વક જોડુ છું. બહારગામથી પણ અનેક પત્રો આવ્યા છે શ્રી મુળજી વેદ પોતાના પત્રમાં ભવાનીદાસ અને કેશવલાલભાઈને મંડળનાં જમણા અને ડાબા હાથ રૂપ કહે છે પણ હું તો તેમને એ બેઉ ભાઈઓને મંડળના પ્રાણ અને આત્મા કહીશ. આખું મંડળ સ્થાપવાની કલ્પનાને મૂર્તિમંત બનાવવા શ્રી. ભવાનીદાસભાઈએ સતત પ્રયાસ કર્યો છે. અને કેશવલાલભાઈની તેમને સારી સહાય મળી. જમનાબેન સકાઈની સહાય વિના તેમના પ્રયાસો પણ આટલા સફળ થવા મુશ્કેલ થઈ પડત. એ ત્રણેના પ્રયાસથી આજની સ્થિતિમા ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળને આપણે જોઈએ છીએ. આજે એમની સેવાઓનું ઋણ અદા કરવાને આપણે શક્તિમાન થયા છીએ તે ખરેજ ધન્ય પ્રસંગ છે. અને હું મારી તરફથી પણ એ બન્ને સેવા ભાવી ભાઈઓને ધન્યવાદ આપું છું

મંડળે બજાવેલાં કામ માટે મને માન છે અને જ્યારે પણ મારી સેવાની જરૂર હેય ત્યારે તે હું ખુશીથી આપીશ ”

શ્રી ભવાનીદાસભાઈનો ઉત્તર

માનપત્રનો ઉત્તર આપતાં શ્રી. ભવાનીદાસે પોતાનાં જીવનની કથા આલેખી હતી. એ ઉતારામાંથી કેટલોક ભાગનો ભાગ અત્રે આપીએ છીએ

“શ્રી આપણા બાલપણમાં આપણને કહેરે માંદગીમાં સેવ કરે, આપણા મનને પ્રસન્ન બનાવે, આપણા કોપને શાન્ત કરે, જીવનમાં આપણું

સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચેનો ભેદ

“ જો સ્ત્રીની પ્રકૃતિ પુરૂષથી ભિન્ન ન હોય તો તેની કશી જરૂર જ ન હોય–તે માત્ર પુરૂષની વ્યર્થ પુનરાવૃત્તિ હોય. જો સ્ત્રીઓ એમ માનતી થઈ જાય કે સ્ત્રી–પુરૂષ વચ્ચેનો ભેદ માત્ર શારીરિક છે અને માનસિક તથા આધ્યાત્મિક બંધારણ બંનેના એક જ પ્રકારનાં છે; જો આ માન્યતા પ્રમાણે સ્ત્રીઓ વર્તન કરવા મંડી પડે અને જીવનને આમ એક પખ્ખાળુ બનાવે, તો આપણી સંસ્કૃતિ વદેશીમોડી ઢંગધડા વગરની થઈ જાય અને તેમાં અંધેર વ્યાપે ”

[શ્રી મોતીવાળાના ભાષણમાંથી]

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

શિક્ષિકા થાય, યૌવન વખતે આપણા સલાહકાર તરીકે કામ કરે, અને પુખ્ત વયમાં જીવનની સહચરી બની રહે અને આપણી ઉચ્ચતમ લાગણીઓ ને શુદ્ધતમ વિચારોની પ્રેરક બની રહે' આવી સ્ત્રીજાતિમાંથી મારો જન્મ થયો તે જાતિ તરફથી સન્માન કરવાનું આમંત્રણ મળે તેવે વખતે તો જે પુરુષમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે જરાપણ લાગણી હોય તે કદી પણ તેનો અસ્વીકાર કરી શકે નહિ. આ સર્વે કારણોથી મારા તરફની શુભ લાગણીથી અપાયેલી ઉત્તમ તકનો લાભ લઇ મંડળ તરફથી અપાયેલા માનપત્રનો સ્વીકાર કરવાની મારી પવિત્ર ફરજ સમજીને જ આજે હું તમારી સમક્ષ હાજર થયો છું.

પશ્ચિમ હિંદમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પાયો નાખનાર હિંદના દાદાભાઇ નવરોજજી, સ્ત્રી કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કાર્ય કરનાર શ્રીયુત મલબારી તથા પ્રોફેસર ડી. કે. કર્વે તથા આખા હિંદમાં સ્ત્રી કેળવણી માટે રૂ. ૧૫) લાખની ઉદારતાથી સખાવત કરનાર સર વીઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસીની સેવાઓ જ્યારે હું યાદ કરું છું ત્યારે મુંબાઇના સ્ત્રીસમૂહ માટે મેં જે કિંચિત્ સેવા કરી હોય તેને મમત્વના સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી નિહાળી આવો ભવ્ય મેળાવડો કરી અત્યુક્તિવાળું માનપત્ર રૂપાની કાસ્કેટમાં મને આપે આપ્યું છે, તેને માટે હું પૂરતો લાયક નથી તેનું મને પૂરું ભાન છે જ્યારે હું મારા મિત્ર ભાઇ કેશવલાલ ભીખાભાઇ મઢિવાળાની, આ મંડળની સેવા કરવામાં તપોમય નિષ્ઠાનો વિચાર કરું છું ત્યારે મને મ્હારી સેવાની અલ્પતાનું ભાન સવિશેષ થાય છે એ પણ મ્હારે કહેવું જોઇએ.

મંડળના સ્થાપક તરીકે મને આજે બહેનોમાં માનપત્ર દ્વારા તમોએ ઓળખાવ્યો છે. પણ મંડળ સ્થાપવાનો વિચાર મને સુઝ્યો, ને તે અમલમાં મુકાય તે સારૂ મે કરેલું કાર્ય તે પરથી મંડળના સ્થાપક તરીકે મને તમે ગણો તે તમારો મારા તરફનો પ્રેમ છે; પણ ખરી રીતે કહું તો મંડળની ગુજરાતી બ્હેનોમાં મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી ત્યારે શ્રીમતી જમનાબાઇ નગીનદાસ સક્કઇએ આગેવાની લઇ જે મદદ કરી ને પ્રથમથી છેવટ પર્યંત પ્રમુખપદ દીપાવ્યું તેને જ હું સ્થાપક ગણું અને મંડળની ઉજ્જ્વલ કારકીર્દી તે બ્હેને લીધેલા અવિરત શ્રમ અને તેમના નિષ્કલંક ચારિત્ર્યને લીધે છે એમ હું માનું છું. મંડળના જાણીતા હિતચિંતક બેન કુંવરબાઇ જસભાઇ ભરડાએ પણ જમનાબાઇ સ્મારક અંકમાં મારા મતને મળતા થઇ નીચે મુજબનું લખાણ કરી મારા વિચારને અનુમોદન આપ્યું છે:-

"સને ૧૯૦૩ના વરસને વ્હાલી હિંદુ બ્હેનો, તમો આશીર્વાદ દેજો કારણ કે તે સાલ તમો માટે ઇશ્વર તરફના આશીર્વાદ લેતુ આવ્યું હતું. આ સાલમાં આપણા ગુણીયલ બ્હેને (જમનાબાઈ સક્કઇએ) તમારી કેટલીક માનવતા બ્હેનો બાઇઓની મદદથી ... તેઓની સાથે મળીને આ હિંદુ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી."

ગુજરાતી હિંદુ બ્હેનોએ મંડળની સ્થાપના કરી તે વખતે ગુજરાતી કોમમાંથી મંડળમાં બધુ બ્હેનો જોડાય અને તેનું કાર્ય લોકોમાં માનીતુ

સ્ત્રીનું નિરાળું વ્યક્તિત્વ

"સ્ત્રી એ પુરુષનું પ્રશસ્ત અર્ધાંગ છે અને દરેક સ્ત્રીએ સ્ત્રીજાતિના આ આદર્શને સિદ્ધ કરવાની કાળજી રાખવી જોઇએ. સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ જ પુરુષના વ્યક્તિત્વ કરતાં નોખું છે અને આ વ્યક્તિત્વનો ભેદ સ્ત્રી પુરુષ બંનેના સુખને માટે જળવાઇ રહેવો જોઇએ. તેનો નાશ ન જ થવો જોઇએ. સ્ત્રી અને પુરુષને કુદરત તરફથી નોખી નોખી શક્તિઓ બક્ષવામાં આવે છે અને આ નોખાપણું મજબુત રહે એમાં જ ઉભયનું હિત છે. સ્ત્રી શું કરી શકે એ પ્રશ્ન નથી, પરંતુ પ્રકૃતિની યોજનામાં સ્ત્રી જાતિના મર્જનનો શો હેતુ છે એ જ ખરું જોવાનું છે"

[શ્રી મોતીબાળાના ભાષણમાંથી]

મીસીસ ફિલીપ ગિબ્સ

થાય તે સારુ પ્રથમના વર્ષોમાં શ્રીમતી રતનબાઈ વ્રજભૂખણદાસ મહેતાએ જે શ્રમ લીધો હતો તથા એક દાયકા ઉપરાંત સેક્રેટરીનું કામ કર્યું હતું તેથી પણ મંડળ વધી શક્યું એમ હું માનું છું. આ ઉપરાંત મંડળમાં લાગલાગટ સેક્રેટરીપદ પર કામ કરનાર બ્હેનો શ્રી રસિકમણી તથા શ્રી મંગળાબાઈની સેવાઓ પણ મંડળને જ્યુબીલી વખતે જે માન મળ્યું તથા હાલમાં મંડળ જે રીતે લોકપ્રિય થઈ પડયું છે તે તે બ્હેનોને આભારી છે. આ બ્હેનોની સેવા વર્ણવવાનો આ સમય નથી. પણ એક દાયકા તથા તે ઉપર મંડળના લેખમાળાઓ પર રહીને ઉત્તમ કાર્ય જે જે સેક્રેટરીઓએ કરી બતાવ્યું હોય તે સારુ મંડળની બ્હેનો તેમનો જેટલો આભાર માને તેટલો ઓછો છે. આ બધી બ્હેનોની લહેરમાં કદર કરી તેમની છબીઓ મંડળના હોલમાં મૂકાવ અને તે જોઈ બીજી બ્હેનો એવીજ રીતે કામકાજ કરવા પ્રેરાય એ જોવા હું આરે ઉત્સુક છું.

જ્યારે મંડળના પ્રથમ પ્રમુખ શ્રી જમનાબાઈ સક્કઈનો

માનવંતા ભાઈ કેશવલાલ ભીખાભાઈ મણિયાર,

સુજ્ઞ બન્ધુ,

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના પ્રથમ પ્રમુખ સદ્ગત જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્કઈના સ્ત્રી-ઉત્કર્ષનાં કર્યોમાં સહાયભૂત થઈ, તેમની સાથે આ મંડળની ખીલવણીમાં ભાગ લઈ તમે પચ્ચીસ વર્ષ કરતા જ્યારે લાંબા સમય સુધી આ મંડળદ્વારા સ્ત્રી જાતિની તપોમય અને મૂક સેવા કરી છે જેની યત્કિંચિત્ કદર કરવા અમે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનાં બ્હેનો તમોને આ માનપત્ર અર્પણ કરવા પ્રેરાયા છીએ

પ્રારમ્ભમાં જ્યારે બ્હેનો સંસ્થાની કાર્યવાહીમાં અજાણ હતી ત્યારે મંડળના કાર્યનો સર્વ ભાર તમે પોતાને માથે વ્હોરી લીધો હતો અને જ્યારે સંસ્થાની આંતરવ્યવસ્થાનું કામ સંભાળવા કોઈ અનુભવી બ્હેન પ્રાપ્ત થતા ન્હોતા ત્યારે તે બોજો પણ તમે જ સહન કર્યો હતો. તેવા સમયે સ્ત્રીસેવાની સાચી નિષ્ઠાથી આચારવિચારના સંયમી વર્તન વડે, એક ચારિત્ર્યશીલ પુરૂષ તરીકે તમે સ્ત્રીઓમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો અને તેથી ગુજરાતી સ્ત્રી વર્ગમાં મંડળની પ્રતિષ્ઠા બંધાઈ અને પરિણામે મંડળ આજે ઉજ્જ્વલ મહત્તા મેળવી શક્યું છે એને માટે અમે તમોને અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની પ્રગતિમાં તમારી સેવા એવી તો ઓતપ્રોત થયેલી છે કે તેને જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત કરવાનું સર્વાંશે શક્ય નથી અને તેનો બદલો વાળવાનું પણ અઘરું છે છતાં પણ મંડળ સંબંધી તમારી સેવા અને કામગિરિનો અત્રુટિનિર્દેશ અનિવાર્ય છે મંડળની પ્રગતિ માટે તમારા આદર્શ વિચારો, ' કન્યામંડળ ' તેમજ ' વોલન્ટીઅર કોર ' વગેરેની સ્થાપનામાં તમોએ લીધેલો આગેવાની ભર્યો ભાગ, મંડળના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ સ્વ. જમનાબ્હેન સક્કઈના નામને ચિરસ્મરણીય રાખવા માટે ' સ્ત્રીહિતોપદેશ 'નો જમનાબ્હેન સંબંધી ખાસ અંક કાઢવા માટે તમોએ ઉઠાવેલી જહેમત અને તેમાં તમોને મળેલી સફળતા, મંડળમાં સુવ્યવસ્થા જાળવવાની તમારી મહાન શક્તિ, મંડળની સર્વદેશીય પ્રવૃત્તિઓમાં તમારી ઝીણવટભરી દેખરેખ અને સૂચના, મંડળનો હિસાબ ચોકખો રાખી તમોએ મંડળની વધારેલી આવક, મંડળના પ્રકાશન વિભાગમાં તમારી અંગત દેખરેખ તેમજ મંડળમાં આપની સતત હાજરી, મંડળના મેળાવડાઓ, ગરબાપાર્ટીઓ તેમજ નૂતન વર્ષના સમારંભોને સંપૂર્ણ રીતે ફતેહમંદ બનાવવાની તમારી કાળજી, મંડળનાં કાર્યકરોની સાથેનો તમારો સીધો સહકાર તેમજ મંડળના આખા સ્ટાફ ઉપર તમારી દેખરેખઃ આવી રીતની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની સેવાથી અમને તમારી વ્યવહારકુશળતા અને વ્યવસ્થાશક્તિની સાખી થાય છે. આ સર્વે સદ્ગુણોથી અમે તમારા પ્રત્યે આકર્ષાયા છીએ અને મંડળના આત્મા તરીકે જો અમે તમોને સંબોધીએ તો તેમાં જરાપણ અત્યુક્તિ નથી

આપે સને ૧૯૧૨ મા ગુજરાત કાઠિયાવાડના દુષ્કાળપીડિત વર્ગને સહાયતા આપવાના કાર્યમાં સ્વ જમનાબાઇ સકઇ સાથે ફરી ગરીબોની સેવા કરવામા, અને મંડળની આનનગરની શાખા જ્યારે ચાલતી હતી ત્યારે તેમા પણ તમે સહાય સદાય કરી હતી; ઉપરાંત તમે તમારી મોઢ વણિક જ્ઞાતિની સેવા પણ કરી છે, અને કેટલાક વર્ષોથી તમે મોઢ બન્ધુ સમાજના પ્રમુખ તરીકે કામ કરો છો. આવી રીતે તમારી બધી પ્રવૃત્તિમાં તમારો સેવારસ પ્રગટ થાય છે

યુનિવર્સિટીના પદવીધર ન હોવા છતાં તમે અભ્યાસી જીવન ગાળ્યું છે સંસારમાં સ્ત્રીની ઉન્નતિ વગર સંસારયાત્રા સફળ ન થઇ શકે એ સિદ્ધાંતમાં તમે માનનારા છો છતાં પણ સંસારસુધારાના વિષયમાં સ્ત્રી, શૂદ્ર, જ્ઞાતિ, દેશ તથા મનુષ્ય માત્રની સેવા કરતાં સ્થાનભ્રષ્ટ ન થાય એ જોવા તમે ઘણા આતુર છો સંસારસુધારાના બીજા ક્ષેત્રોમાં પણ તમે પુખ્ત વિચાર કરીને જ પગલું ભરવાની પદ્ધત સ્વીકારો છો. તેના તમારા દૃઢ માનસની છાપ તમે મંડળની બ્હેનો ઉપર નાખશો તથા લેખોદ્વારા પાડી છે, અને મંડળની કાર્યવાહી, હિસાબી કામ, સુવ્યવસ્થા અને મંડળની યોજનાઓને સરળગામી બનાવવામાં મંડળનાં કાર્યવાહકો, મંત્રીઓ વગેરેને તમે પ્રોત્સાહન આપી, સહૃદયતાથી પાવરધા કર્યાં છે જે માટે અમે તમારાં આભારી છીએ

દ્રવ્યોપાર્જનની આવશ્યકતા અનેકને સેવાના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાંથી દૂર ખેંચી જાય છે, અને માનમહત્તાની લોલુપતા સેવાને તે માટેનું સાધન ગણવાની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે છે પરન્તુ તમે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થ હોવા છતાં તેવી વૃત્તિઓને ત્યાજ્ય માની, મંડળદ્વારા સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ માટે ઘણી પણ સંગીન સેવા બજાવી છે, જે માટે અમે તમારી પ્રશંસા કરીએ છીએ.

તમે મંડળની કાર્યપ્રવૃત્તિને, મંડળના ઉદ્દેશને અને મંડળની મહત્ત્વાકાંક્ષાને પોતાનાં જીવનતત્ત્વો ગણી પોષ્યાં છે; અને અમે માનીએ છીએ કે તમારી આ વૃદ્ધ ઉમ્મરે મંડળને ઉન્નત જોવાની આશા કંઇક ફળીભૂત થઇ છે તેથી તમને સંતોષ તો થતો જ હશે.

તમારા ધર્મપત્ની સૌ વીરમતીબ્હેને પણ તમારી સાથે રહી, મંડળની વર્ષો થયા સેવા કરી છે તેવા સેવાભાવી દંપતીને અમે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની બ્હેનો આશિષ આપીએ છીએ; અને પ્રભુ, તમો ઉભયને લાંબુ, નીરોગી, અને સુખી આયુષ્ય બક્ષે તેવી પ્રાર્થના કરી આ માનપત્ર તમોને અર્પણ કરીએ છીએ

તા. ૩ જી ડીસેમ્બર ૧૯૨૨ મુંબઇ	લિ૦ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ, પ્રમુખ તથા વ્યવસ્થાપક સમિતિનાં સભ્યો.

સને ૧૯૧૬ મા સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે મંડળના અસ્તિત્વ વાસ્તે લોકોને ભીતિ લાગતી હતી પણ મંડળના પ્રમુખ તરીકે નાજુક તબીયત છતાં સને ૧૯૧૭ થી ૧૯૨૨ વર્ષ સુધી લાગલાગટ ઉત્તમ રીતે બજાવનાર શેઠ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ છે તેમની તન, મન, ધનની સેવાથી તમો સર્વે બાઇબ્હેનો વાકેફ છો પણ આ સ્થળે હું અત્રે શેઠ લક્ષ્મીબાઇ તરફની રૂ ૫૦૦૦૦) પચાસ હજાર અથવા પોણું ખીસ્સામ રોડ પર આવેલું મકાન આપવાની આ-

દર્શાવી સંભાળતની માગણી અને તેનો જવાબ પણ સી કાર્યવાહક સમિતિ તરફથી થએલો સ્વીકાર તથા સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ તરફથી શેઠ લક્ષ્મીબાઇની હયાતીમા તે રકમનું રૂા. એકહજાર વાર્ષિક વ્યાજ આપવાનું વચન અને તેનો ચાલુ થતા આવેલા અમલનો વિચાર કરશું ત્યારે માનપત્ર મેળવવાની તેમની વધુ લાયકાત છે તેનો હું સારી પેઠે વિચાર કરી શકું છું અને ખાતરી છે કે શેઠ લક્ષ્મીબાઇની માગણીનો સ્વીકાર થયો છે તો

આ સારૂ ટ્રસ્ટ કરી મંડળને પોતાનું મકાન ભેટ આપશે તો તે યોગ્ય જ લેખાશે. શેઠ લક્ષ્મીબાઇના કામ સારૂ સદ્ગત સર લલ્લુભાઇ આશારામ શાહે જમનાબ્હેનને ખાતરી આપી હતી તે મુજબ આખા ગુજરાતમાં શેઠ લક્ષ્મીબાઇએ જે તનમનધનથી પોતાની બ્હેનોની સેવા કરવાનો દાખલો બેસાડ્યો છે તે સારૂ તેમની માનપત્રદ્વારા કદર કરવાનું પગલું પહેલાં લેવાયું હોત તો ઠીક થઇ પડત. મર્હુમ જમનાબાઇને મંડળ તરફથી માનપત્ર અપાય એ સૌ કોઇ ઇચ્છતું હતું પણ તે પ્રસંગ મંડળને સાંપડ્યો નહીં આવીજ કમનશીબ સ્થિતિ શેઠ લક્ષ્મીબાઇના સંબંધમાં ન થાય એ જોવા મંડળના કાર્યકર્તાઓ કાળજી રાખશે એવી મારી મોટી ઉમેદ અને આશા છે

મંડળના પ્રથમ પ્રમુખ જમનાબાઇ તથા હાલના પ્રમુખ શેઠ લક્ષ્મીબાઇએ મંડળ ચલાવવામાં પુરૂષની સહાયતાની અવગણના કરી નથી પણ દરેક અગત્યના પ્રસંગે મારી સાથે વાતચીત કરી મારો અભિપ્રાય જાણવાની ઇચ્છા બતાવી છે તેથીજ મને મંડળના કાર્યમાં કંઇક અંશે મદદરૂપ થઇ પડવાની સારી તક સાંપડી હતી. મંડળના બધા સેક્રેટરીઓ પણ ઘણા કામમાં મને પૂછે છે તેથી પણ હું મંડળની થોડીઘણી સેવા કરવા ભાગ્યશાળી થયો છું. ભાઇ કેશવલાલ પણ દરેક કામ મારી સાથે મસલતેજ કરે છે. આ સર્વે કારણોને લીધે મંડળ હસ્તીમાં આવ્યું તેથી સંતોષ ન લેતાં તેની પ્રગતિ ચાલુ રહે તે સારૂં મેં મારૂં બનતું કર્યું છે અને તેમ કરીને મેં મારી ફરજ બજાવ્યા સિવાય કંઇ વધુ કર્યું હોય એમ હું માનતો નથી. સને ૧૯૧૫ સુધીની મંડળની સર્વે મેનેજીંગ કમીટીની સભાઓમાં હું હાજરી આપતો પણ ત્યારબાદ મંડળની સર્વે પ્રવૃત્તિ બ્હેનો જ ચલાવે તેમાંજ બ્હેનોની શોભા ને ઉન્નતિ છે એ સિદ્ધાંત હું માનતો હોવાથી કમિટિની મીટીંગોમાં બ્હેનો કેટલાં વર્ષો થયાં સારી રીતે કામ ચલાવે છે તે જોઇ મને મોટો આનંદ થાય છે; ભવિષ્યમાં પણ બ્હેનો પુરૂષની મદદ વગર કામ ચલાવે એ સ્થિતિ સત્વર પ્રાપ્ત થાય એ જોવા હું ઇચ્છું છું

મંડળ જુના વિચાર ધરાવતા ભાઇ બ્હેનોમાં માનીતું થઇ પડ્યું છે અને તેની હસ્તીથી મંડળદ્વારા ગુજરાતી બ્હેનોને અનેક લાભ આપી શક્યા છે અને તેઓની પ્રગતિ સારી પેઠે સાધી શકાઇ છે તે જોતાં મંડળ કેટલીક બાબતમાં જોખમ ખેડવા તૈયાર ન થયું હોય તો મંડળના હિતચિંતકોએ મંડળના કાર્યકર્તાઓનો તથા સલાહ આપનારાનો દોષ ન કાઢવો પણ તેમની તરફ ક્ષમાદ્રષ્ટિથી જોવું એ યોગ્ય માર્ગ છે એમ હું માનું છું. મંડળમાં પહેલો અખાડો રાજકીય બાબતમાં મંડળ ભાગ લેવા જોડાતું ઇચ્છતું તેથીજ ઉભો થયો હતો. સ્ત્રીઓ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ પુરૂષને પડખે ઉભા રહી તેઓને બધી રીતે મદદ કર્તા થઇ પડે એ સિદ્ધાંત હું માનતો હોવાથી તથા રાજકીય મતભેદોથી ઉભા થતા કુસંપથી સાંસારિક વિષયોમાં ગુજરાતી બ્હેનોની ઉન્નતિ સાધનાર મંડળની હસ્તી જોખમમાં ન આવે તે સારૂ મને સને ૧૯૧૯માં મુખ્ય ભાગે રાજકીય કામ કરવા સારૂ સ્ત્રીઓની એક જુદી સંસ્થા કાઢવાનો વિચાર સુઝ્યો અને તે મેં રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા કાઢી અમલમાં પણ મૂક્યો અને તે સંસ્થાને મજબૂત કરવાને આગળ વધેલી બ્હેનોએ પણ એક પુરૂષ તરીકે મારો સહકાર મેળવ્યો. મંડળ સારૂ કામકાજ કરતાં મારી કેટલીક બ્હેનોનાં મન મારે લીધે દુભાયાં હોય તો હું સર્વેને આજે ખાતરી આપું છું કે મેં કોઇપણ કાર્ય દ્વેષભાવથી કર્યું નથી અને કરીશ નહિ, મને આશા છે કે મારી બ્હેનો મારી ભૂલો દરગુજર કરશે અને મારી સારી નિષ્ઠાથી જ મેં કામ કર્યું છે તેનો મારા ખુલ્લા દીલથી કરેલા એકરારનો તેઓ સ્વીકાર કરશે જ.

મુંબઇ શહેરમાં લાખોની પુંજી ધરાવતા ગુજરાતી ભાઇબ્હેનો છે; પણ મંડળની જરૂરીઆત જાતે જોઇ તેના વતી કામની જાત માહિતી મેળવનાર ભાઇબ્હેનો ઘણા થોડા છે. જો તેઓ જાતે તપાસ કરશે તો મંડળ તરફની તેઓની લાગણી તેઓને પોતાનેજ દીલગીરી ઉત્પન્ન થશે. મુંબઇના ધનાઢ્ય પુરૂષોમાં શેઠ આર ડી. બીરલા, રાવ બહાદુર ગોવિંદલાલ શિવલાલ, સર પુરૂષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, સર ચુનીલાલ વીજભુખણદાસ મહેતા, શેઠ કરસનદાસ ધરમસિંહ, શેઠ વલ્લભદાસ કરસનદાસ નાથા, શેઠ શાંતિદાસ આસકરણ, શેઠ [illegible] નારણજી, શેઠ મફતલાલ ગગલભાઇ, જેવા ઘણા

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ દ્વારા
મુંબાઇનાં ગુજરાતી બ્હેનોની સેવા કરનાર

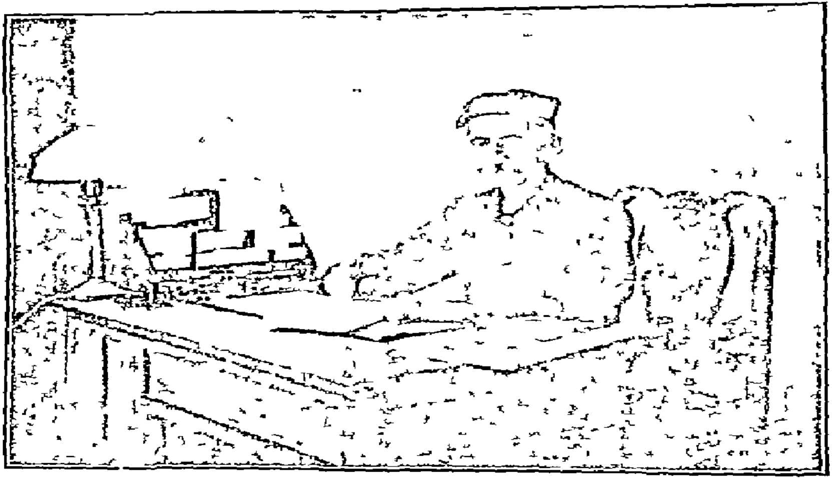

શ્રીયુત કેશવલાલ ભીખાભાઈ મણીઆર

લક્ષ્મીનગર (ધાર)ના આત્મમંદિરમાં

સહાયકર્તા છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં પણ શેઠ પ્રેમલીલા ચીમનલાલ ઠાકરસી, મ. મુક્તાબાઈ કેસરીજ માણેક, શ્રી ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ વગેરે લક્ષાધિપતિ બ્હેનો છે છતાં પણ મંડળને માટે હજી પણ પોતીકું મકાન મળી શક્યું નથી તથા તેને પોતાના આદર્શો અમલમાં મૂકતાં પૈસાની તંગચાઈને લીધે ખંચાવું પડે છે, એ ખરે અફસોસની વાત છે. મંડળને પોતીકી જગ્યા ન હોવાથી હાલમાં કેટલી બધી અગવડો ભોગવવી પડે છે તથા જુદી જુદી નવી દિશાઓમાં કાર્ય કરવાની તેના કાર્યકર્તાઓની હોંસ હોવા છતાં પણ કેટલે દરજ્જે અટકાવું પડે છે તે હું જાણું છું. ગુજરાતી ધનાઢ્ય ભાઈબ્હેનો જો જરા વિચાર કરશે તો તેઓની પણ ખાતરી થશે કે આવા ઉપયોગી ખાતાને જો મદદ ન અપાય તો તે સારું ગણાય નહીં.

મંડળની પ્રગતિ પ્રત્યે સંતોષ દર્શાવું છું ત્યારે તેના પ્રગતિ ગોકળ આપની સાથવાળી છે એ જોઈ મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દો યાદ આવે છે. તે આપણી ગુજરાતી બ્હેનો "આપણી ગામોમાં ભાગ લેવી, આપણી સાથે વાદવિવાદ કરવી, આપણા વિચારો સમજવી, તેને પોષવી, પોતાની અલૌકિક ગ્રહણશક્તિથી આપણી બાળોપાધિઓને સ્થાનમાં સમજી તેમાં ભાગ લેવી, આપણને શીતળતામય શાંતિ દેતી" કેટલા બધા વર્ષ થયો તે વિચારતાં અને અસરાદ છૂટે છે. મહાત્માજીએ હિંદી સ્ત્રીઓ પર આસ્થા મૂકી, તેને પરિણામે હિંદી બ્હેનોએ સ્વરાજ પ્રાપ્તિ અર્થે ઉમદા તથા ચાર વર્ષમાં શૌર્ય દેખાડી લડતમાં જે ઉત્તમ ફાળો આપ્યો છે તે જોતાં અને જ્યારે આખી દુનિયાની પ્રગતિ તેજસ્વી થઈ રહી છે તેવા સમયમાં આવી ધીમાશથી મને અસંતોષ ઉપજે અને તેવું જાહેરમાં એક સાચા હિતચિંતક તરીકે દર્શાવી તમને વધારે જોશથી કામ કરવા પ્રેરું તો મારું ઘટાડશો નહિ.

વળી હજાર જેટલા મંડળના સભાસદો છે તે સંખ્યા, મુંબઈમાં વસતી ગુજરાતી પ્રજાની સંખ્યા સાથે સરખાવતાં ઘણી થોડી છે અને આ બાબતનો સ્વીકાર હમે તમારા રિપોર્ટમાં પણ કર્યો છે. મંડળમાં મેળાવડા વખતે, સભાસદોની સંખ્યા વધે છે અને પછી પાછી ઓછી થતી માલમ પડે છે. મંડળમાં સ્ત્રીઓ આગળ જે પ્રમાણમાં આવશે આવતી હતી તે પ્રમાણે સ્ત્રી સભાસદો તરફથી સારી સંખ્યામાં લાભો અપાવવા જોઈએ તે નથી અપાતા અને લાભો વખતે થોડી હાજરી તથા મેળાવડા વખતે તથા સીનેમા જોવાની વક્ર સાંપડતા સભાસદોની સંખ્યા જોતાં બબ્બે મેળાવડા કરવા પડે એ સ્થિતિ જલદી ફેરવાય એમ હું ઇચ્છું છું."

બાદ શ્રી. ભવાનીદાસભાઈએ મંડળનું કાર્ય વિસ્તારવા કેટલીક ભલામણો કરી હતી.

શ્રી કેશવલાલભાઈનો ઉત્તર

શ્રી કેશવલાલભાઈએ માનપત્રનો ઉત્તર આપતાં આભાર માની જણાવ્યું હતું કે:

"ગુજરાતની ગૃહલક્ષ્મીઓ, આજે મારે તમને વધારે કહેવા જેવું હોય નહિ. સને ૧૯૦૩ માં એક ખાનદાન કુટુંબના યુવાન કેળવાયેલ પુત્ર શ્રીયુત ભવાનીદાસ મોતીવાળાએ મુંબાઈના આગેવાન ગુજરાતી ગૃહસ્થોની સલાહ લઈને મુંબાઈમાં આવું એક મંડળ સ્થાપવાના પોતાના વિચારો અમલમાં મૂક્યા. શરૂઆતમાં આવા મંડળની સ્થાપના માટે હા, ના, નો ઉહાપોહ થયો. પણ મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ખાનદાન કુટુંબના શ્રી જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્કઈએ આ મંડળનું નેતૃત્વ હાથમાં લઈ મંડળની પ્રતિષ્ઠા ચોગરદમ વધારી અને સમગ્ર ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે સ્ત્રીઓની કેળવણી, કલ્યાણ અને ઉન્નતિ માટે આવા સ્ત્રી મંડળોની કેટલી જરૂરીઆત છે તે સ્થળે સ્થળે ફરી વ્યાખ્યાનો આપી ગુજરાતી જનતાને સાબીત કરી આપ્યું. ગુજરાતની એક ધુરંધર શ્રી જમનાબાઈએ ફક્ત ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં જ નહિ પણ સમગ્ર કોમની સ્ત્રીઓમાં તે વખતે અપૂર્વ નવચેતન રેડ્યું. સને ૧૯૧૬ માં જમનાબ્હેનના મરણ થવા બાદ તમારા આ મંડળનું સુકાન એક પ્રતિષ્ઠિત ખાનદાન કુટુંબના શ્રી સૌ શેઠ લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસે હાથમાં લઈ ચોગરદમ મંડળની કીર્તિમાં અમૂલ્ય વધારો કીધો. અને મંડળનું નાવ અત્યાર સુધી સુખરૂપ મુસાફરી કરી રહ્યું છે તે તેમની કાર્યદક્ષતાને જ

આભારી છે. ગુર્જર સ્ત્રીરત્નો ! સૂર્યનાં કિરણો પ્રકાશી રહ્યાં છે, તમે જાગ્યાં છો, તમારા હૃદયમાં નવચેતન રેડાયું છે તમને વધારે કહેવા જેવું હોય નહિ. તમારા સાંસારિક, શારીરિક ઔદ્યોગિક, અને કેળવણી માટેના પ્રશ્નોમાં રસ લઇ તમારી ઉન્નતિ માટે સતત પ્રયાસો કરશો તેથીજ મારો આત્મા પ્રસન્ન થશે-તમે આપેલા આ માનપત્રથી નહિ

બ્હેનો, તમારા કાર્યક્ષેત્રો ઘણા વિશાળ છે અને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે મહાન પ્રયત્નો તમારે આદરવાના છે. હજુ તો તમે ફક્ત ખાલી ખોખાં તૈયાર કર્યાં છે અને હવે ખાલી ખોખામાં ઉન્નતિ અને કલ્યાણની રસવતી સામગ્રીઓ ભરવાની છે આટલું થયા બાદ તેની સુવાસ સમગ્ર પ્રાંત અને શહેરોમાં ફેલાશે. બધું બને કેમ ? કેળવાયલ, પ્રૌઢ વિચારવંત સ્ત્રીઓ, આવી સંસ્થાઓની સેવા કરવા તૈયાર થઇ જાય અને કેટલોક ભોગ આપે તોજ બને.

બ્હેનો, તમારા મંડળના કાર્યક્ષેત્રો દિનપરદિન વિસ્તૃત થતા જાય છે તે ખુબ ધ્યાનમાં રાખજો, અને તે માટે યોગ્ય જગામાં તમારું પોતાનું મકાન બાંધવાની ટૂંક મુદતમાં ગોઠવણ કરવી પડશે આ મકાનમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓની કેળવણી ઉન્નતિ અને કલ્યાણ માટે અનેક ખાતાઓ ઉઘાડવા પડશે. આ સઘળા ખાતાઓ વ્યવસ્થાપૂર્વક ચલાવવાને તમારે વિશાળ ભવ્ય મકાનની જરૂર પડશે લગભગ ત્રણ લાખ રૂપીઆ આવું મકાન ઊભું કરવા માટે જોઇશે એમ મારું માનવું છે. મને આશા છે કે ભવિષ્યમાંથી કોઇ પણ દાનવીર શેઠીઆ-ગૃહસ્થ કે સન્નારી પોતાની કોમની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે આટલી રકમ આપવા ઘણી ખુશીથી તત્પર થશે

બ્હેનો, મુખ્ય કામ તમારે મુંબઇના મોટા લત્તાઓમાં શિક્ષણ વર્ગો ઉઘાડવાનું કરવાનું છે. મુંબાઇમાં કેળવણી વગર સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં સડે છે, તેનો ખ્યાલ કરવો જોઇએ. જેને બીલકુલ લખતાં વાંચતા પણ આવડતું નથી એવી હજારો સ્ત્રીઓ બહારગામના ગામડાઓમાં અત્રે આવે છે; તેઓના શિક્ષણ માટે આ મંડળે યોગ્ય વ્યવસ્થા ઉપાડી લેવાની ખાસ જરૂર છે. કોઇ પણ ગુજરાતી નામધારક સ્ત્રીને પોતાની ભાષામાં લખતા વાચતા નથી આવડતું એવુ સરકારી રીપોર્ટમાં ભવિષ્યમાં આવવુ ન જોઈએ

આ પ્રસંગે મ્હારે જણાવવું જોઇએ કે ઘણા વખત પહેલાં હવે પડશે કે પચીશ વર્ષ પહેલાં સ્ત્રીઓની

આ પ્રસંગે મ્હારે જણાવવું અફસોસ સાથે કહેવું પડશે કે પચીશ વર્ષ પહેલા સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ, કલ્યાણ અને કેળવણી માટે ગુજરાતી પ્રજાને લેશ પણ કાળજી ન હોતી., હમણા સહજ તે માટે કાળજી દર્શાવવામાં આવે છે. આ સંસ્થામાં મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓને અને મોટી વયની કન્યાઓને કેળવણી આપવાની તથા પુસ્તકાલય, ગૃહઉદ્યોગ માટે-હુન્નરઉદ્યોગ વગેરેના કેવા કેવા સાધનોની યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવી છે તે તપાસવાની કે જોવાની આ વિષયમાં રસ લેતા ગુજરાતીઓ દરકાર કરતા હોય તેમ જણાતું નથી. મેળાવડા કરવા, ભાષણો કરાવવાં અને સંમેલનો યોજવાં એટલુ જ કરી આ મંડળ બેસી રહેવું નથી. કોઈ જો એવો ખ્યાલ ધરાવતુ હોય તો તેમની ફરજ છે કે તેઓએ આવીને આ સંસ્થાનું કામ જોવુ અને જાણવું. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓનો વિશાળ સમૂહ અજ્ઞાન અને કેળવણીથી વિમુખ છે ત્યા સુધી સંસાર સુધારામાં પરિવર્તન થવું ઘણું મુશ્કેલ છે. થોડીક સ્ત્રીઓ યુનિવર્સિટીની કેળવણી લઇ બહાર આવી તેથી આગળ વધેલા સંસાર સુધારકો એકદમ જેટલુ પરિવર્તન ઇચ્છે છે તે મને પૂછો તો મ્હારે કહેવું જોઇએ કે હજી તે ઘણુજ દુર છે. એટલુ યાદ રાખજો કે મેળાવડા અને સંમેલનો તથા પરસ્પર મિલન એ ભવિષ્યમાં ઘણું ઉપયોગી થશે અને સંસાર સુધારામાં સંગીન ફાળો આપશે. "

બાદ બહેનોએ ' હેયાના હેજ આ હેયે ચડશે હો ' એ ગરબો મનોરથ અભિનયકલા સાથે ગાયો હતો.

ઇનામોની વહેંચણી

તે પછી સૌ ઉજળગૌરી કૃષ્ણલાલ ઝવેરીને હાથે નીચે મુજબ ઇનામો આપવામાં આવ્યા હતાં:

શ્રી વિદ્યાલયઃ ત્રીજા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે પાસ થનાર સૌ. સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠાકરને

સૌ શેઠ કમળાબ્હેન જગમોહનદાસ તરફથી સોનાનો ચંદ્રક; ૨ જા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર શ્રી નેણુગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆને અને ૧ લા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર કુ. વસંત બગડીઆને સ્વ. હરીરબેન તેમજ સ્વ. નવીનચંદ્ર સ્મારકમાંથી ચાંદીના ચાંદ

સામાન્ય જ્ઞાનમાં ત્રીજા વર્ષમાં પહેલે નંબરે આવનાર સૌ. સ્નેહલતા જયંતિલાલ ઠાકર, ૨ જા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર સૌ. નેણુગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆ તથા ૧ લા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર શ્રી હીરાબ્હેન તન્નાને શ્રી શેઠ કમળાબ્હેન તરફથી ઇનામો;

સૌથી વધારે હાજરી માટે ત્રીજા વર્ષમાં કુ. કુસુમ છગનલાલ મારફતીઆ, બીજા વર્ષમાં કુ. વિરમતી ટીવેધા અને ૧ લા વર્ષમાં સૌ. મણીબ્હેન ગાંધીને 'ગૃહસુન્દરી' માસિક તરફથી 'ગૃહસુન્દરી' ચંદ્રક.

વક્તૃત્વ સ્પર્ધામાં ૧ લે નંબરે આવનાર

શ્રી વત્સલા વિપિન મુનશીને સોનાનો ચાંદ

શ્રી સ્નેહલતા જ ઠાકરને રૂ ૭)

સૌ. ચંદ્રપ્રભા ધીરજલાલ દલાલને રૂ ૫)

શ્રી નેણુગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆને રૂ ૩)

સ્વ. પરશુરામભાઈ મોહનલાલ પારેખ સ્મારકમાંથી આપવામાં આવ્યાં.

શ્રી મંજુબ્હેન હરિદાસ જાદવે પોતાનાં સ્વ. બહેન વાસંતીબ્હેન મજમુદારના સ્મારક તરીકે શ્રી ચિત્રવર્ગમાં સારી પ્રગતિ બતાવવા માટે કુ. મધુમતી ચંદ્રલાલ પંડિત, કુ. કુસુમ છગનલાલ મારફતીઆ તથા કુ. વિરમતી ટિવેધાને ચાંદીના ડબ્બામાં બીજી નાની ચાંદીની ડબ્બીઓનાં ત્રણ ઇનામો આપ્યાં.

શિક્ષણ વર્ગોમાં પાસ થનાર બ્હેનોને સ્વ. તાપીબ્હેન મગનલાલ તરફથી, પરીક્ષામાં પાસ થનાર ૮ બ્હેનોને; સ્વ. મણીબ્હેન પરભુદાસ સ્મારકમાંથી પરીક્ષામાં પાસ થનાર ૧૦ બ્હેનોને સ્વ. શેઠ વસનજી ત્રીકમદાસ સ્મારકમાંથી સંગીતમાં પાસ થનાર ૭ બ્હેનોને સ્વ. ગુલાબબ્હેન રામદાસ સ્મારકમાંથી ૧૦ બ્હેનોને તથા માસિક ખાતા તરફથી ૫ બ્હેનોને ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

ઇનામો વહેંચવા બાદ સત્કાર, પ્રોફેસરો વગેરેનો સત્કાર થયો હતો. ઉપકાર બાદ 'વન્દેમાતરમ્' સહિત સભાનું વિસર્જન થયું હતું.

મંડળને મળેલી ભેટ

રૂા ૧૫૦) શ્રીમતી નાનબાઇ પ્રાગજી વિશ્રામ.

રૂા ૧૫૦) શ્રીમતી સરસ્વતી પ્રતાપરાય જસાણી, અને બહેનો મંડળનાં લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

રૂા ૨૧) સૌ. વીણા મનહરલાલ મજુમદાર તરફથી લગ્ન પ્રસંગે ભેટ

રૂા ૨૦) શ્રી ભવાનીદાસ નારણદાસ મોદીના તરફથી ચિ. ભાઇ હરકિશનદાસનાં લગ્ન પ્રસંગે ભેટ.

વીરપસલી

લખનાર :
શ્રી. 'ચ'

[એક પત્ર]

પ્રિય બહેન ચચ,

આ વર્ષે વીરપસલીની ભેટ તને મોકલવી રહી ગઇ હતી, તે મારા ધ્યાન બહારની વાત ન હતી. પરંતુ તને ઘણાજ ગમતા શ્રી કેશવભાઈ શેઠના રાસનો સંગ્રહ 'વીરપસલી' નામે જ પ્રકટ થવાનું મારી જાણમા હતુ એટલે વીરપસલી તરીકે 'વીરપસલી' જ મોકલવાનુ ધાર્યું હતુ. આ સાથે તેની એક નકલ તને મોકલું છું. એની ઉપર નજર નાખી જતાં જ તને જણાશે કે એમાંના ઘણા ખરા રાસ તે 'ગુણસુન્દરી'માં પ્રથમ છપાઇ ગએલા વાચ્યા છે એક બે રાસ તો તેં મને ગાઇ પણ સંભળાવેલા

તુ મને ઠપકો આપશે કે નવરાત્રિ પહેલા આ સંગ્રહ કેમ ન મોકલ્યો ? કદાચ, નવરાત્રિમા આ સંગ્રહમાંના રાસથીજ તુ ખેલત પરંતુ હુ ઠપકાને પાત્ર નથી ઠપકો આપવો હોય તો શ્રી કેશવભાઇ શેઠને આપી શકાય, કેમ કે નવરાત્રિ પહેલાં તેમણે એ સંગ્રહ પ્રકટ કર્યો જ ન હતો પણ મને તેઓ પણ ઠપકાને પાત્ર નથી લાગતા. કારણ કે 'વીરપસલી' ભાઇબીજને દહાડે પ્રકટ થાય એવો તેમનો વિચાર ઔચિત્યભરેલો જ હતો

તુ માંગણી કરે તે પહેલાં જ તને એનો ટુંકો પરિચય પણ કરાવી દઉં તને મારા પરિચય વિના સંતોષ થવાનો નથી, એ હુ સારી પેઠે જાણું છું.

શરૂઆતનું 'ખંડ શિખરિણી'મા રચાયલુ અર્પણ ગીત પણ મધુર છે 'સમરમાં સિંહણ સમી', સંસારમા જનની બીજ જેવી 'ગુર્જર કન્યા'ને 'વીરપસલી' અર્પણ કરતા તેઓ કહે છે:

'ગુંથાતાં ગીતોને મન, ચળકતી રાસવિજળી ।
ત્વને વ્હાલી અર્પું, શુભગ સ્મરણે 'વીરપસલી.'

આમા બે ખંડ પડેલા છે તે તને તરતજ સમજાશે. પહેલા ખંડમાં રાષ્ટ્રીય રાસ ભર્યા છે. અને બીજા વિભાગમા સામાન્ય રાસ છે. બધું મળીને ૨૨ + ૧૩ = ૩૫ રાસ તને તારી સહીયરો સહિત એક પછી એક ખેલવામા ખૂબ મઝાહ પડશે એમા મને તો જરાય શક નથી

રાષ્ટ્રીય રાસ લખવા કેશવભાઇ કેમ પ્રેરાયા તે ખબર છે ? તારા જેવી બહેનોએ તેમને મ્હોંડા મ્હોડ સંભળાવ્યું: "કલમ કહ્યું કરતી હોય તો યુગભાવ-પોષક રાસ કા ન આપો ?" એટલે શ્રી કેશવભાઇને પણ લાગ્યું કે: "એનાઓ, તેમની સ્રીસુલભ મૃદુતાની પાળ બાંધીને સિંહણની મર્દાનીના દાવ ખેલવા મંડી પડી હોય, ત્યારે એમ કેમ જ કહેવાય, કે એ માગણી મુનાસિબ નહોતી ? બહેનો જ પ્રેરક બળ દેતી હોય, તો એમને ગમતા ગીત ગુંથવામા પ્રમાદ પણ કેમજ સેવાય ?" અને શ્રી કેશવભાઇએ તારા જેવી બહેનોની પ્રેરણાથી જ એ રાષ્ટ્રીય રાસ રચ્યા.

રાષ્ટ્રીય રાસમા તને ૩૦ મા પાનાં પરનો 'હિજરત' રાસ ખૂબ ગમવાનો છે. કારણ કે ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામ વખતે તુ બારડોલી અને તેની આસપાસનાં ગામડાંઓમાં ગઇ હતી અને દેશને કાજે પોતાનાં ઘરબાર છોડીને બહાર વસનારી ગ્રામ્ય જનતાને તેં તારી નજરે નિહાળેલી છે, હિજરતીઓના આત્મભોગને શ્રી કેશવભાઇ કેવી હૃદયભેદક રીતે નીચેની પંક્તિઓમા વર્ણે છે !

" હાલે હવથી હિંદડાં,
નવ છાજે ધ્રુજ ઓછાયા હો !
જશું પેલ પાર,
કે કુરબાન કરશું કાયા હો !

દેશને માટે કાયાની કુરબાની કરનારા વીરલ

એ જ માતૃભૂમિને ગુલામીની જંજીરોમાંથી મુક્ત કરો હારો

'કેસરકન્યા' પણ તમે બહુ ગમશે. એમાં ગુજરાતણની શૂરવીરતાને, શબ્દરૂપ અપાયું છે એ આખાય રાસની કડીઓ આજની ગુજરાતણની એક એક ભાવનાને મૂર્તિમંત કરે છે હું ઉપરથી જ કડીનો ઉલ્લેખ કરું:

" કે ગુર્જરી કોણ કહે ગાંડી ?
ફૂલવાડીનાં ગુલગુલ શી, રસરમણી રહે અમારી,
હો રમણી રહે અમારી !
અન્તરથી શારદાને, અન્ધાની આંખ ઉઘાડી,
હો અન્ધાની આંખ ઉઘાડી,
દેશાન્તર મુક્ત જગદમ્બાની પીડિત દૈવત દાઢી
ગરવી મારી ગુજરાતણને કોણ કહે છે ગાંડી ?
ગુર્જરી, સ્વાર્પણ-ગૌરવ ગાડી:"

દેશાન્તરમાં એની હાક વાગે છે એવી ગુજરાતણો માટે આપણે ગૌરવ કેમ ન બનીએ ?

'ધુતારે વધામણું' અને 'ધુમ્મટડિયા' એ પહેલા બે રાસ ગ્રહિકાઓમાં ખરેખર ચેતન પ્રેરે એવા છે 'ભાવ ભવાઈ' એવાં એક જ મથાળાં હેઠળનાં બે રાસમાં એક 'કવિતામ નાચનારા મહાન', અને બીજામાં 'વિશ્વાટ ઘેર પી જનારા સન્ત' નું ચરિત્રનિરૂપણ સફળતાથી થયું છે 'ઝાંઝી' અને 'અમૃતવર્ષણ' 'ગુણસુન્દરી'માં તે વાંચ્યા ત્યારથી જ તારા રાસ જીવનમાં સ્થાન પામી ચૂક્યા છે 'સીતાજીની કંચળી' અને 'સીતાહરણ' એ બે આપણી મહાકાવ્ય રામાયણમાંથી સ્વરૂપનો મહિમા સમજાવતી પ્રેરણા જગાવીને હલાવતા એવા રાસ છે 'કેસરિયા', 'ચરખો', અને 'ગુર્જરી નીરાજના' પણ તારી પસંદગી પામ્યા વગર રહેવાના નથી

બીજા ખંડમાં શાન્ત ગંભીર રસ ભરેલા પ્રેમળ રાસ આવે છે એમાં તને-તારા જેવી કુમારિકાને 'વરદાનનો વર' કદાચ વધુ ગમશે મને તો એ રાસ વાંચ્યા પછી લાગ્યું, તું જ 'વરની પસંદગી' વિષેના તારા વિચારો દર્શાવતી ન હોય એમ વાચ્યા કરે છે એક સમયે વાત ચર્ચાતાં તેં જ નહોતું જણાવ્યું કે "રૂપવનના આંગિયાની માફક પળપળ વળગે એવો, સફળતા મૂળ જેવો કઠીન, ઇન્દ્રધનુષ્યનાં રૂપવાળો લક્ષ્મીનો ગુલામ" વર મારે નહિ જોઇએ ! હા, શરમની મારી, કેવો વર જોઇએ છે તે તું બોલી શકી ન હતી પરંતુ શ્રી કેશવભાઇ એનો ઉત્તર બરાબર આપે છે:

" અમીઝરન્તી આંખડીએ ભાસે સ્નેહસુવાસ રે,
ભાસે સ્નેહસુવાસ, ભાલે મેરુ શૌર્ય પ્રકાશ રે,
" સખિ ! એ વરના અભિલાષ રે;
મ્હારે એ વરના અભિલાષ રે."

ત્યારે એવી નૂતન ગુજરાતની કુમારિકાઓની ભાવના શ્રી કેશવભાઇએ એ રાસમાં સચોટ રૂપે વ્યક્ત કરી છે એમ વિભાગમાંના 'જ્ઞાનપેટી', 'સૌભાગ્ય ચાંદલો', 'સૌન્દર્યની વેલ' પણ તને રુચે એવા છે

હવે ઝાઝું લખતો નથી આટલો પરિચય બસ થશે એમ માનું છું બાકી વાંચવાની તને પીરસ રહી છે કે કેમ તેની મને શંકા લાગે છે. તો ઠીક, હવે બસ કરું છું

કુશળ છું. તું મઝામાં છે ને ?*

લિ.
ત્હારા વ્હાલા ભાઇના વંદન

---

* 'વીરપસલી' શ્રી કેશવ હ. શેઠ,
પ્રકાશક, પ્રેસ, ચાર, રસ્તા, અમદાવાદ મૂલ્ય
રાષ્ટ્રીય ચેતનાભર્યાં રાસના વાચન પછી, આઠ આના

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

ચન્દ્રકાન્તે હાલ એક નવો ફ્લેટ ભાડે રાખ્યો છે. દોઢસો રૂપીઆ લઈ એ બજારમાં જરૂરી ફરનીચર વસાવવા જાય છે. ભાવોની ખબર કાઢતાં એને નીચેના ભાવો મળે છે.

૧૯૨ રૂા. ડઝન ટેબલો; ૨૭ રૂા ડઝન ખુરસીઓ; ૭૬ રૂા. ડઝન આરામ ખુરસીઓ; ૪૮ રૂા ડઝન ટીપોઇ, ૭૦ રૂા ડઝન મોટા ફોટાઓ અને ૧૫ રૂા. ડઝન નાના ફોટાઓ

આમાંથી પોતાને જરૂરી ફરનીચર વસાવે છે અને મોટરલોરીમાં બધું ઘેર લઈ આવે છે. મોટરલોરીના ચાર રૂપીઆ ભાડાના આપતાં એને માલમ પડે છે કે એની પાસે કાંઈપણ ન રહ્યું હતું અને એણે બધું મળી કુલ્લે ૫૦ નંગો વસાવ્યા હતા. શોધી કાઢો કે એણે દરેક જાતના કેટલા નંગો વસાવ્યા ?

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વધિો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

ઓકટોબર માસના પ્રશ્નનું પરિણામ

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

```
          ૪ ૭ ૬ ૫ ૩
          ૮ ૨ ૧ ૪ ૯
          ---------
        ૪ ૨ ૮ ૮ ૭ ૭
      ૧ ૯ ૦ ૬ ૧ ૨ ×
      ૪ ૭ ૬ ૫ ૩ × ×
    ૯ ૫ ૩ ૦ ૬ × × ×
૩ ૮ ૧ ૨ ૨ ૪ × × × ×
-------------------
૩ ૯ ૧ ૪ ૬ ૪ ૬ ૨ ૯ ૭
```

આ પ્રશ્નના કુલ ૨૮ જવાબ આવ્યા હતા તેમાં ૨૬ ના ખરા છે; બેના ખોટા છે.

ખરા જવાબ આપનારા બહેનોમાંથી શ્રી લલિતાગૌરી (રાજકોટ)ને ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો (રજીસ્ટરથી જોઈતું હોય તો ત્રણ આનાની વધુ ટીકીટો મોકલવી) મોકલી મંગાવી લેવું

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો : (૧) લલિતાગૌરી, (૨) શાન્તાલક્ષ્મી, (૩) આનન્દલક્ષ્મી, (૪) લલિતા વકીલ, (૫) કનકમણી, (૬) ભાનુમતી, (૭) મંગળાબહેન, (૮) સવિતા પંડિત, (૯) મુક્તાગૌરી દલાલ, (૧૦) દેવુબહેન ચાવડા, (૧૧) કમળા હરિલાલ, (૧૨) શારદા બદામી, (૧૩) શાન્તાબહેન પરીખ, (૧૪) જાસુદ, (૧૫) શાંતાબાઈ કાટકોરીયા, (૧૬) કાશીબાઈ ગોરધનદાસ, (૧૭) લક્ષ્મીબહેન, નાનુભાઈ આસર, (૧૯) ગોમતીબાઈ, (૨૦) સુમિત્રા પાઠકજી, (૨૧) કપીલાગૌરી ભટ્ટ, (૨૨) અન્નુમતી શ્રોફ, (૨૩) સરસ્વતી દવે, (૨૪) હીરાબેન મોદી, (૨૫) ગ્રા નં. ૧૫૦૬, (૨૬) ગ્રા નં ૫૧૪૨

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઈ બહેનો ઉખાણા-ની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, "ગુણસુન્દરી"

સ્ત્રી અને પુરુષ—એકબીજાની પૂર્તિરૂપ—

"સ્ત્રી અને પુરુષ એક દરજ્જાના છે, એકજ નથી, એ અપૂર્વ જોડી છે, એક બીજાની પૂર્તિ છે અને બન્ને પરસ્પર ટેકારૂપ છે તે એટલે સુધી કે એકને અભાવે બીજાનો સંભવજ નથી પણ જો પુરુષ અથવા તો સ્ત્રી સ્થાનભ્રષ્ટ થાય તો બંનેનો નાશ થાય."

"સ્ત્રી અને પુરુષમાં ભલે કુદરતી ભેદો હોય, અને તેથી, નિત્યજીવનમાં તેમને બજાવવાની ફરજોમાંયે ભેદો હોય, છતાં બે વચ્ચે કોઈ ઉચ્ચ કે નીચ નથી, પણ સમાજના સરખા મહત્ત્વનાં અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગો છે"

"સ્ત્રી જાતિ પોતાનું બળ અને પોતાના કાર્યક્ષેત્રની દિશા બરાબર સમજે તો એ પુરુષની ઓશિયાળી છે એમ માનેજ નહિ, અને પુરુષનું તથા એની પ્રવૃતિઓનું અનુકરણ કરવાનો આદર્શ રાખે નહિ"

"બધી ઑફિસો બધા ધંધા અને નોકરીઓ સ્ત્રીઓને માટે ખુલ્લાં હોય એ જોવા હું ઇચ્છું છું. પરંતુ સ્ત્રી ગૃહરાણી તરીકેનો પોતાનો પુરાતન અધિકાર સાચવી રાખશે અને બજાવશે એવી આશા હું અંતઃકરણપૂર્વક રાખું. ગૃહરાણીના પદ ઉપરથી સ્ત્રીને કદી ભ્રષ્ટ કરવી ન જોઈએ જે ઘરમાં સ્ત્રી કેન્દ્રસ્થાને ન હોય તે ઘર ખરેખર ઉજ્જડ લાગે."

[શ્રી મોતીબાળાના ભાષણમાંથી] મ. ગાંધીજી

સમાલોચના

સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસી: લેખક: શ્રી કલ્યાણરાય નથુભાઇ જોષી, બી એ.; તૈયાર કરાવી પ્રકટ કરનાર' શ્રી માધવજી દામોદર ઠાકરસી, મુમ્બઇ

ગુજરાતમાં જીવનચરિત્રોનું સાહિત્ય ઘણું ઓછું છે તેમાંય પોતાના સાહસ અને આપબળથી આગળ વધેલા ગુજરાતીઓનાં જીવનચરિત્ર તો મુદ્દલ છેજ નહિ એમ કહીએ તોય ચાલે એમ છે. એ કારણે, મુંબાઇમાંજ નહિ પણ હિન્દમા તેમજ દેશાન્તરમાં પણ એક પ્રખર નાણાશાસ્ત્રી, સાહસિક વેપારી અને સંસ્કારી સેવાભાવી સજ્જન તરીકે પંકાયલા સર વિઠ્ઠલદાસનાં જીવનચરિત્રનો આ ગ્રંથ ગુજરાતી સાહિત્યમા ઘણું ઉંચુ સ્થાન પામે એવો છે. સર વિઠ્ઠલદાસની વિવિધ સેવાઓની નોંધ આમા ઘણી સારી રીતે લેવાઇ છે અને નવલકથાના જેટલોજ રસ આ જીવનચરિત્ર વાચતા લાગે એવી એની રસભરી શૈલી છે શ્રી કલ્યાણરાય જેવા વિદ્વાનને હાથે સર વિઠ્ઠલદાસને અનેકવિધ પ્રવૃત્તિને ન્યાય મળે એવા વિભાગો પણ એમાં પાડવામાં આવ્યા છે આખુંય જીવનચરિત્ર ગુજરાતની ભાવિ જનતાને બોધરૂપ નીવડે એવુ છે

આ પુસ્તકનુ અવલોકન લખતા પુનાની શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી યુનિવર્સીટી યાદ આવ્યા વિના રહેતી નથી સ્ત્રીઓનાં શિક્ષણનો પ્રશ્ન સર વિઠ્ઠલદાસને હૈયે હતો. એ પુરવાર કરવા માટે એ યુનિવર્સીટી તરફ આંગળી ચિંધી શકાય એમ છે સ્ત્રીશિક્ષણ માટે ૧૮ ૧૫ લાખની સખાવત કરનાર કોઇ દાનવીર હિંદુસ્તાનમાં પાક્યો નથી અમને આ જીવનચરિત્રમાં એ યુનિવર્સીટીની સ્થાપના, એને અપાયલી આદર્શાદી સખાવત વગેરેને લગતું પ્રકરણ ન જોતાં ખેદ થયો છે આજે યુનિવર્સીટીનો પ્રશ્ન ચર્ચાએ ચડેલો હોઇ એ વસ્તુનો નિર્દેશ નહિ કરવાનું ધારવામાં આવ્યું હશે પરંતુ અમને તો એ પ્રશ્નની અત્યારે ચાલી રહેલી ચર્ચાને કારણેજ આ જીવનચરિત્રમા સર વિઠ્ઠલદાસે યુનિવર્સીટીના સંચાલકો સાથે કઇ ગુપ્ત શરતો કરી હતી તેને લગતુ સ્ફોટન આમા કરવાની વધુ અગત્ય જણાઇ છે. એ પ્રકરણ વિના આ જીવનચરિત્ર અમને મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ સાથે વધારે રસ હોઇ, અધુરૂં લાગે છે એટલુ જણાવી આ જીવનચરિત્ર, પ્રકટ કરીને, ગુજરાત ઉપર શ્રી માધવજીભાઇએ તેમજ શ્રીમતી લેડી પ્રેમલીલાબ્હેને ઉપકાર કર્યો છે એમ જણાવતા અમને ખરેખર આનંદ થાય છે.

નલિનીપરાગ: લેખક: શ્રી નલિન મ. ભટ્ટ બી એ શીતલા માતાની શેરી, વલસાડ: કિંમત એ રૂપીયા

ગુજરાતી સામયિકોમાં કદિ પણ ન લખવાના કારણે ગુજરાતી સાહિત્યમાં અજાણ્યા લાગતા શ્રી નલિન ભટ્ટનાં ૧૪૧ કાવ્યોનો આ સંગ્રહ આશ્ચર્ય પમાડે એવો છે એ સંગ્રહમાની કવિતાઓના વાચનથી જ એક અત્યંત આશા આપતા કવિ તરીકે એમને ગુજરાત સ્વીકારી લેશે એમાં જરા પણ શંકા નથી. સંગ્રહમાંના કાવ્યોને શ્રી. નલિને પ્રકૃતિકાવ્યો, પ્રણયકાવ્યો, અને પ્રકીર્ણકાવ્યો એમ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યા છે નિસર્ગની રમણીયતાનો કવિને ભારે શોખ હોય એમ એમનાં કાવ્યો ઉપરથી સહજે જ કલ્પના કરી શકાય છે દરેક વિભાગમાં કેટલાક સુંદર કાવ્યો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એ બધાંનો ઉલ્લેખ તો અત્રે કરવો અશક્ય છે. પરંતુ કેટલાંક વધુ સુન્દર લાગતાં કાવ્યોમા, પ્રસુપ્તરણે, વસંતોદ્યોગ, ચાંદરાત, રજનીમાં પ્રવાસે, વાલ્મીકિ, અનાર, દુષ્યન્ત વિયોગ વગેરેને ગણાવી શકીએ. શ્રી. નલિન ભટ્ટ

કાવ્યો સંસ્કૃત પ્રચુર હોઈ, સામાન્ય વાચકવર્ગને સમજવા જરા કઠિન પડશે. એમને છંદ અને વૃત્ત ઉપર ઘણો સારો કાબુ હોવાનું માલૂમ પડે છે એક ઉગતા કવિનો આ સંગ્રહ, એમાં થોડી ઘણી સ્વાભાવિક ક્ષતિઓ હોવા છતાં ગુજરાતનો આવકાર પામશે, અને એમની પાસેથી વધુ સારાં કાવ્યો મેળવવા પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ

કર્મભૂમિઃ લેખક શ્રી પ્રેમચન્દ, પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય ત્રણ રૂપીયા.

'ગુણસુન્દરી'ના વાચકોને 'ગરીબની ગૃહ-લક્ષ્મી'ના મૂળ લેખક તરીકે સુપરિચિત એવા ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચન્દજીની 'ગબન' પછીની આ નવી નવલકથા છે અને એમાં આજના દલિતોદ્ધારના પ્રશ્નને તેમજ લોક-સમૂહને જાગ્રત કરવાની પ્રવૃત્તિને કેન્દ્રમાં રાખીને વસ્તુગુંથણી કરવામાં આવી છે શ્રી પ્રેમચન્દજીની દૃષ્ટિનીમાં જે નેમ છે તે આમાં પણ પૂરેપૂર જળવાઈ રહ્યું છે અને આખીય નવલકથા સમાજના આજના અગત્યના પ્રશ્નોની સુંદર અને પ્રેરક સમીક્ષા કરે છે હરિજનોના ઉદ્ધારની અત્યારે જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, અસ્પૃશ્યોના મંદિર પ્રવેશની જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, જેના પરિણામથી મુડીવાદીઓ આમન ચમન ઉડાવી રહ્યા છે એવા મજુરોની જે ચળવળ ચાલી રહીછે તે બધા-ને આ નવલકથામાં વણી લઈને, તેમજ રાષ્ટ્રીય ભાવનાને વ્યક્ત કરતી ચળવળને પણ ગુંથી લઈને શ્રી પ્રેમચન્દજીએ નવલકથાને હેતુલક્ષી બનાવી છે એ કે, નવલકથામાના બનાવો ઘણી જ ઝડપથી, જાણે ચિત્રપટ ઉપર બની જતા હોય એમ લાગી આવ્યા વિના રહેતુ નથી. નવલકથામાંના મુખ્ય પાત્રોમાં અમરકાન્ત અને તેની પત્ની સુખદાનાં પાત્રાલેખનમાં શ્રી પ્રેમચન્દજીની કુશળતા ખાસ તરી આવે છે સુખદાને શ્રી પ્રેમચન્દજીએ નૂતન સ્ત્રીનાં રૂપમાં ઘણી સારી રીતે ચીતરી છે પતિના જેમ તેનામા પણ સ્વાભિમાન છે, એ સુખદા પોતાના વર્તનથી બતાવી આપે છે પતિને તે ચાહે છે, પરંતુ પતિના જ વિચારોમાં તે પોતાના વિચારને સમાવી દેતી નથી પોતાનું પણ સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છે એવું તેને સતત ભાન રહે છે. અને તેથી જ જ્યારે અમરકાન્ત તેને છોડીને ચાલી જાય છે પછી લાંબા કાળે તેને પાછા મળે છે ત્યારે પણ પોતનાં સ્વાભિમાનને પરિણામે, તે અમરકાન્તને સહેજે ક્ષમા આપતી નથી. અમર-કાન્તના લોભી પિતાનો હૃદયપલટો પણ ઉતા-વળે થાય છે મુન્નીનું પાત્ર પણ ધ્યાન ખેંચ્યા વિના રહેતું નથી સુખદા પછી નવલકથાનાં એક સર્વોત્કૃષ્ટ સ્ત્રી પાત્ર તરીકે મુન્નીને સહેજે મૂકી શકાય. નૈના, સકીના, સકીનાની બુઢ્ઢી મા, શાન્તિ-કુમાર, સલીમ, વગેરે પાત્રો પણ ઠીક ઠીક વિકાસ પામ્યા છે આખીય નવલકથા એવી રસ-પ્રદ ગૂંથાઈ છે કે એ વાંચ્યા વિના હાથમાંથી મૂકવી ગમતી નથી શ્રી પ્રેમચંદજીની સાદી શૈલી અને ટુંકા વાક્યોમા ભાવાલેખન કરવાની પદ્ધતિ એની વિશિષ્ટતા છે હિન્દી ભાષામાં આ નવલકથા સારૂ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે

નવો અવતાર (પ્રથમ ખંડ) મૂળ લેખક ટૉલસ્ટૉય અનુવાદક શ્રી વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ પ્રકાશક શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય અમદાવાદ કીમત રૂ ૨-૪-૦

મહાત્મા ગાંધીજી જેમને પોતાના એક ગુરુ માને છે તે સુપ્રસિદ્ધ રશિયન લેખક મહાત્મા ટૉલ્સ્ટૉયનુ નામ હવે તો ગુજરાતમાં જાણીતુ થઇ ગયુ છે પ્રકાશક તરફથી પ્રકટ થતી 'ટૉલ્સ્ટૉય ગ્રંથાવલિ'નું આ ત્રીજુ પુસ્તક છે સુધરેલા કહેવાતા દેશમા એક વ્યક્તિને સુખી જીવન ગાળવા માટે જે જે સાધનો આર્થિક તેમજ સામાજીક જોઇએ તે સર્વે હોવા છતાં ટૉલ્સ્ટૉયને એ જીવન પ્રત્યે અસંતોષ રહેતો અને તેમાથી છુટવા તેમણે પોતાના નવા મંતવ્યો રચ્યા હતા એ નવા મંતવ્યો-ભૂતમાત્ર સાથે એકતા અનુભવવા અભેદ ભાવ કેળવવો સર્વ પ્રત્યે પ્રેમવૃત્તિ રાખવી-જીવનમા ઉતારવાને પરિણામે ટૉલ્સ્ટૉય પોતે નવો અવ-તાર પામેલા. આ વાર્તાનો એમનો નાયક પણ એ જ મંતવ્યોને આધારે જીવનનું સાચું સુખ મેળ-વવા પ્રયત્ન કરે છે આખી વાર્તા ટૉલ્સ્ટૉયની લાક્ષણિક શૈલીમા લખાઇ છે અને ઝારના સમયના રશિયાના જીવનનુ સુરેખ ચિત્ર રજુ કરે છે. શ્રી ભટ્ટે એનો અનુવાદ સાદી અને સરળ ગુજરાતીમા કર્યો છે. અલબત્ત, વર્તાની ગુંથણી યૂરોપીય સમાજની કેટલીક વિશિષ્ટ ઘટનાઓ ઉપર થઈ છે,

એટલે ગુજરાતી વાચકને એમાના પ્રસંગો પરદેશી લાગશે વળી જડબાતોડ રશિયન નામો પણ યાદ નહિ રહે. આટલું છતાં ટોલ્સ્ટોયની શૈલી અને એના મતવ્યોનો પરિચય આ અનુવાદમાંથી સ્હેલા-ઇથી કરી શકાશે. વાર્તાના પાત્રોના નામ અને પ્રસંગોને ગુજરાતી વાધા પહેરાવવાની લાલચમા અનુવાદક નથી પડયા, તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે આ પ્રથમ ખડ વાંચ્યા પછી વાર્તાનો અત કેવી રીતે આવે છે, નાયક પોતાના ધ્યેયમાં સફળ થાય છે કે નહિ, તે જાણવાને વાચકો બીજા ખડની જરૂર ઉત્સુકતાથી રાહ જોશે.

પરદેશી કાપડની સામે ફરીયાદ કેમ કરવી ? લેખકઃ શ્રી મનમોહનદાસ પુ. ગાંધી. પ્રકાશકઃ શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ. કીમત રૂ ૦-૮-૦

" પ્રસ્થાન " કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી " સરસ્વતી ગ્રન્થમાળા "ના ૪થા વર્ષના પુસ્તક ૧-૨ તરીકે અપાયલું આ પુસ્તક એના નામ પ્રમાણે વસ્તુ વાચકો સમક્ષ ધરે છે પુ ગાંધીજી કહે છે તેમ " આ પુસ્તક અત્યારના સમયને અનુકૂળ છે " કાપડની બાબતમા આ દેશ એક વખતે સ્વતંત્ર હતો એટલું જ નહિ પણ બીજા દેશોને પણ કાપડ પૂરું પાડતો. હાથ કાંતણ અને હાથ વણાટનો એ ઉદ્યોગ પરદેશી તેમજ દેશી બનાવી શકાય એમ છે પર દેશી કાપડના પૂર્ણ બહિષ્કાર માટે શું કરવાની જરૂર છે, તે બતાવવાનો લેખકે સારો પ્રયત્ન કર્યો છે ઉપરાંત અનેક વિધ ઉપયોગી માહિતી આંકડા સાથે આપી છે. 'સ્વદેશી'મા માનનાર વાચકોને આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થશે; ન માનનારને પોતાનો મત બદલવા જરૂર પ્રેરશે "

ગીતસંગ્રહઃ સંપાદક શ્રી. સીતારામ નથુભાઈ. પ્રકાશક શ્રી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ મૂલ્ય બે આના.

આ લોકપ્રિય ગીતસંગ્રહની ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ થતી જોઈને અમને આનંદ થાય છે સ્વ અબ્બાસ તૈયબજી કાળીદાસ પટેલના સ્મારક તરીકે આ સંગ્રહ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૮૦માં થયો હતો પાંચ વર્ષના અરસામાં તેની ત્રણ આવૃત્તિઓની ૫૫૦૦ નકલો ગુજરાતી બ્હેનોએ ખરીદી લીધી છે ગુજરાતના વિધવિધ જાણીતા કવિઓના રાસ અને ગીતો એમાંથી મળી રહે છે. પ્રમાણમાં બીજા સંગ્રહો કરતાં કીમત સસ્તી હોવાથી એનો વધુ ઉપાડ થાય એ કુદરતી છે ગુજરાતનું રાસધન વિકસાવવા આવા અનેક સંગ્રહો પ્રકટ થવાની જરૂર છે.

મોતીની ગુંથણમાળાઃ પ્રકાશકઃ શ્રી કે. એ. કોલમ્બોવાળા. કીમત છ આના.

પ્રકાશક તોરણો વગેરે માટે વપરાતા સાધનોના વેપારી હોઇ તેમના તરફથી મોતીની ગુંથણમાળાનું આ બીજું પુસ્તક પ્રકટ થાય છે. આ નાનકડા પુસ્તકમાં મોતી અને સળીઓના તોરણોની છ જુદી જુદી ડીઝાઇનો તેમણે સંપૂર્ણ સમજુતી સાથે આપી છે. દરેક રંગના અને પ્રકારના કેટલા મોતી અને સળીઓ પ્રત્યેક નમુના માટે જોઇએ, તે એક વેપારી તરીકે તેઓ સારી રીતે જાણી શકે એમાં નવાઈ નથી આ પુસ્તક કલારસિક બ્હેનોને ઉપયોગી છે.

(૧) કુલકોર શેઠાણી અને મગળાનાં દર્શનઃ (૨) કાઠિયાવાડમાં પોતાના કપાસમાંથી કાપડ કરવાની સહેલી રીત. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી શેઠ રામજી હંસરાજ; ઉદ્યોગ મંદિર અમરેલી મૂલ્ય અનુક્રમેઃ અર્ધો અને પા આનો.

શેઠ રામજીભાઈએ પોતાનો ધીકતો ધધો હોવા છતાં સ્વદેશી પાછળ ભેખ લીધો છે. કાઠિયાવાડમાં ખાદીના ઉત્પન્ન માટે સક્રિય તનતોડ પ્રયત્નો કરવા સાથે સ્વદેશીના પ્રચાર માટે ઉપયોગી સાહિત્ય પીરસવામાં પણ તેઓ કમાઇ રહ્યા છે. " કુલકોર શેઠાણી"માં ગ્રામજનોને રુચે એવી શૈલી અને ભાષામાં સ્વદેશીનો ધર્મ તેમણે સમજાવ્યો છે. બીજા પુસ્તકમાં તેમણે પોતાની પ્રિય યોજના રજુ કરી છે. કાઠિયાવાડમાં પાકતા કપાસમાંથી જ પોતાને માટે જરૂરી કાપડ કાઠિયાવાડના વતનીઓ તૈયાર કરી લે એવી તેમની ઇચ્છા છે અને તે માટેના પ્રયત્નો તેઓ કરી રહ્યા છે એમની એ યોજના હિંદના બીજા પ્રદેશોમાં જ્યાં જ્યાં કપાસ થતો હોય ત્યાં ત્યાં ઉપયોગી થઇ શકે એવી છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે દરેક સ્વદેશી પ્રેમી વ્યક્તિ આ પુસ્તિકાઓ વાંચે અને તેમાંની યોજનાઓ અમલમાં મૂકવામાં સહાયભૂત થાય.

મહીપાળદેવઃ લેખક શ્રી ગોકુળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, વડોદરા; કિંમત રૂા. ૨-૮-૦

સોરઠી ઇતિહાસના એક પ્રસંગ ઉપરથી લખેલી રા'કવાટના સમયની આ નવલકથા શ્રી રાયચુરાથી જાણીતી પરિચિત ગુજરાતને જરૂર આનંદ પમાડશે. રા'કવાટ ચારણોદ્વારા મહીપાળદેવનું ખીરૂં પામ્યો હતો. એના જીવનમાંના મુખ્ય પ્રસંગોને શ્રી રાયચુરાએ આ નવલકથામાં અત્યંત ખુબીથી મેળવી દીધા છે. ઉગાવાળો, રા'કવાટ, સોનલ અને ભીમુલના પાત્રોનું આલેખન ઘણું સારૂં અને કલાત્મક થયું છે. છેવટ સુધી નવલકથામાં રસ જળવાઈ રહે છે. શ્રી રાયચુરા આવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ વધુ પ્રમાણમાં આપે એવી ગુજરાત આશા રાખે તો તે વધારે પડતું નથી.

દુનિયાની ભૂગોળ અનુવાદક શ્રી. અમૃતલાલ મોહનલાલ પરીખ, લોંગમેન્સ ગ્રીન એન્ડ કંપની લીમીટેડ, મૂલ્ય રૂા. ૨-૪-૦

લંડન યુનિવર્સીટીના ભૂગોળના માજી પ્રોફેસર એલ. ડડ્લી સ્ટેમ્પના 'The world' ભૂગોળ ગ્રંથનો આ અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ઉપયોગી થાય એવો છે. ગુજરાતી ભાષાનું એ કમભાગ્ય છે કે આવા વિષય ઉપરનાં ગ્રંથો સ્વતંત્ર રીતે ન લખાતા, અનુવાદરૂપે મળવાની રાહ જોવી પડે છે. શ્રી પરીખે કરેલો અનુવાદ એકંદરે સારો છે. પુસ્તકમાં નકશાઓ તેમજ બીજી આકૃતિઓમાં અંગ્રેજી ગ્રંથના તૈયાર બ્લોકોનો જ ઉપયોગ કર્યો છે તે ઠીક નથી લાગતું. ગુજરાતી શબ્દો સાથે એ આકૃતિઓ તૈયાર કરાવવી જોઈતી હતી.

(૧), (૨) શ્રી ઋગ્વેદસંહિતા, અષ્ટક ૧ લું વિભાગ ૧ લો અને બીજો અનુવાદક શ્રી મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા; મૂલ્ય દરેકના રૂા. ૨-૦-૦

(૩) નરસિંહ મહેતા: લેખક શ્રી જયસુખરાય વિ. જોષીપુરા, કિંમત ૦-૧૨-૦

(૪) ધર્મોની બાલ્યાવસ્થા અનુવાદક શ્રી સુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ; કિંમત રૂા. ૧-૮-૦

(૫) વીરશૈવ સંસ્કૃતિ: ભાષાંતર કર્તા: શંકર ગોવિંદ સાખરપેકર; કિંમત ૦-૧૨-૦

વડોદરાની સયાજી સાહિત્યમાળાના અનુક્રમે ૧૮૧, ૧૯૫, ૧૯૧, ૨૦૦ અને ૨૦૫ માં પુસ્તકો છે. પહેલાં બે સાયણાચાર્યભાષ્યાનુસાર શ્રી. ઋગ્વેદસંહિતાના અનુવાદો રજુ કરે છે અને વેદ સાહિત્યને એ રીતે ગુજરાતીમાં સુલભ કરે છે. ત્રીજું પુસ્તક આપણા ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાના જીવન અને સાહિત્યનો સારો પરિચય કરાવે છે. એમાં ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાના જીવનના વિવિધ પ્રસંગો સારી રીતે આલેખાયા છે. ચોથું એડવર્ડ ક્લૉડના મૂળ અંગ્રેજી ગ્રંથ childhood of religions નું ભાષાંતર છે અને પાંચમું વીરશૈવ સંસ્કૃતિનું સારૂં ભાન કરાવે છે. પાંચેય ગ્રંથો શાસ્ત્રીય વાઙ્મયમાં સારો ઉમેરો કરે એવાં અભ્યાસી દ્રષ્ટિથી લખાયલા છે.

સ્વીકાર (૧) કલામંદિર' તંત્રી ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબાઈ અંક ૭ થી ૧૦ (૨) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ મુંબાઈ અંક ૧૪ થી ૧૮, (૩) ક્ષત્રિયમિત્ર અંક ૨ ૩ તંત્રી ધીરસિંહ વહેરાભાઈ ગોહિલ, ભાવનગર, (૪) ઓદિચ્ય જયોતિ, અંક ૧ તંત્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા વડોદરા (૫) સહકારમંદિર અંક ૩, તંત્રી સહકાર પેટલાદ, (૬) શ્રી પુષ્ટિ પીયૂષ (રાસાંક) તંત્રી શ્રી હરિશંકર ઓઝા સુ. સ્ત્રી નડીઆદ, (૭) આનંદિકા અંક ૧ તંત્રીઓ શ્રી ઇન્દુ દેસાઈ, શ્રી ગજેન્દ્ર દેસાઈ, સુરત (૮) નાગરજગત્ હીસેમ્બર: તંત્રી શ્રી જેઠાલાલ ના દવે. અમદાવાદ, (૯) સહકાર પત્રિકા, અંક ૧-૨-૩ તંત્રી નાનાભાઈ પરીખ, સુરત (૧૦) પંચોળી હિતેચ્છુ અંક ૧ તંત્રી નગીનલાલ જીવણભાઈ મહેતા (૧૧) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન. નરેન્દ્ર તંત્રી મગનલાલ દેસાઈ, લીંબડી, (૧૨) આયુર્વેદ રહસ્યાંક' સંપાદક-આગાર શ્રી રસશાળા ઔષધાશ્રમ, ગોંડલ (૧૩) ઝીણું' ઇલ્ય લેખક' કવિ ભગવાનદાસ હરિદાસ (૧૪) લોકગીત લેખક જીવરાજ બેચર પટેલ (૧૫) શારદાપ્રોત્સાહક જન્મ્યું' સાહિત્યાંક સંપાદક: શ્રી સત્યવ્રત શર્મા સુજન.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના
બે હિતચિંતકો

લેખક: શ્રી હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિયા

શ્રી ભવાનીદાસ મોતીવાળા તથા શ્રી કેશવલાલ મણિયારને તા. ૩ જી ડિસેમ્બરે માનપત્ર આપીને, મુંબઇનાં ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળે પોતાની એક આવશ્યક ફરજ સુંદર રીતે અદા કરી છે, અને ગુણદર્શિતા આપણા ભાઇ બ્હેનોમાંથી અત્યંત નાબુદ થઇ નથી એમ બતાવી આપ્યું છે.

શ્રી. ભવાનીદાસ મોતીવાળા એ તો તે મંડળના આદ્ય ઉત્પાદક, સ્થાપક અને સંચાલક જ હોવાથી તેમની પિછાન સ્ત્રી મંડળના સભાસદોને આપવાની હોય જ નહિ. શ્રી. કેશવલાલ પણ લગભગ પંદર વર્ષથી જે ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યા છે તે સર્વ સભાસદોને મારી પેઠે જાણીતી છે. એ બે ભાઇઓની વર્તમાન સેવા સૌના જાણવામાં હોવા છતાં, તેમનો ભૂતકાળમાં કેવો અને કેટલો લાભ મંડળને મળ્યો છે એ કદાચ વર્તમાન સભાસદોના જાણવામાં ન યે હોય.

આજથી ત્રીશ વર્ષ પહેલાં, જ્યારે સ્ત્રી કેળવણી માત્ર પ્રારંભ દશામાં હતી અને સ્ત્રી સંસ્થા તો અસ્તિત્વમાં પણ નહોતી તે સમયે શ્રી ભવાનીદાસના મગજમાં સ્ત્રીઓની કેળવણીના અને સ્ત્રીઓની સંસ્થાની ઉત્પત્તિના વિચાર ખૂબ ઘૂમી રહ્યા હતા. શ્રી ભવાનીદાસને પ્રભુએ સર્વ જાતની સુખમય સ્થિતિમાં મૂક્યા હતા. ધનાઢ્ય કુટુંબમાં તેમનો જન્મ હતો. નવી કેળવણીમાં પણ તેઓ સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી શક્યા હતા અને તેમણે ઇચ્છયું હોત તો ધનની અને આત્મ પ્રતિષ્ઠાની વૃદ્ધિ કરનારા ધંધાની પસંદગી કરી આજે જાણીતા છે તેથી ઘણા વધારે જાણીતા થઇ શક્યા હોત. પરંતુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અને તેવા સુધારો કરવાની તેમની ઉત્કટ ભાવના, જ્ઞાનની તેમની અશામ્ય પિપાસા, મહેનતાણાની કે ફળની પણ દરકાર કર્યા વિના ‘ સેવા ’ કરવાની તેમની પ્રબળ વૃત્તિ અને જ્યાં જ્યાં પ્રકાશ, ત્યાં ત્યાં ઉત્સાહ, જ્યાં જ્યાં પ્રગતિ અને ત્યાં ત્યાં સેવાના પ્રસંગ ત્યાં ત્યાં પોતાની સર્વ શક્તિથી સામેલ થવાનો તેમનો સ્વભાવ એ બધાએ તેમની કાર્યદિશાને એવી રીતે નિર્ણીત કરી દીધી હતી કે તેઓ પોતાની આજીવિકા માટે કે પોતાની ધનપ્રદ પ્રવૃત્તિઓને માટે કાંઇ પણ કરી શકે તેવું રહ્યું ન હોતું.

દેશમાં દેખાઇ રહેલો નવો ઉત્સાહ ઝીલી તેને મદદરૂપ થવામાં જ તેમણે પોતાનું કર્તવ્ય માની, સમાવી દીધું હતું અને સ્ટુડન્ટસ બ્રધરહુડ, સોશ્યલ સરવિસ લીગ, મુંબઇ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશન અને તેમાંની સ્કૂલ્સ કમિટિ, પોતાથી બને તેટલું દેશકાર્ય એ બધામાં તેમણે સંગીન અને સુંદર કામ

તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદને હસ્તે ખુલ્લું મૂકાયું છે

સ્ટવ-સગડીના ભોગ: (૧) તુળસીપૂજા કરવા દીવાને સાડીનો છેડો લાગી જવાથી ખારમા શ્રીમતી ઇન્દિરાબાઇ દાઝી મરણ પામ્યા (૨) ઘાટકોપરમા સાસુના ત્રાસથી કંટાળીને કાન્તાબહેન ધરમસી નામની બહેને સાડી પર ઘાસતેલ છાંટી સળગાવી આપઘાત કર્યો (૩) કુશળબાઇ લક્ષ્મીચંદ નામની સ્ત્રી ઘાટકોપરમા પ્રાયમસ સ્ટવ સળગાવતા દાઝી મરણ પામી (૪) મુમ્બાઇમા કમળાબાઇ સદાશીવ સગડીપર ઘાસતેલ નાંખી તે સળગાવવા જતા દાઝી મરણ પામી (૫) મુમ્બાઇમા કાયાબઝાર ખાતે સમજુબાઇ ચુનીલાલ નામની બહેન સ્ટવ સળગાવતા જતા દાઝી મરણ પામી

વૃધ્ધ લગ્ન સામે બંધી: અમદાવાદમા ૧૪ વર્ષની મણી નામની છોકરીનુ લગ્ન પૈસાને લોભે ૫૭ વર્ષના વૃધ્ધ જૈન અમથાલાલ સાથે થતુ અટકાવવા સંસાર સુધારા સમાજ તરફથી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે અપીલ કરતા મનાઇહુકમ કાઢવામા આવ્યો હતો. છોકરીનો કહેવાતો બાપ પોચાલાલ છોકરીનો ખરો બાપ નહોતો, તે બહારથી છોકરીને લઈ આવ્યો હતો એમ જણાયાનુ હતુ.

શ્રીમતી પાર્વતી દેવી મુંબાઇ યુનિવર્સીટીના ગ્રેજ્યુએટ છે તેમને કરાચીની ધનપતમલ આર્યપુત્રીશાળાના પ્રિન્સિપાલ નીમવામા આવ્યાં છે તેમણે સંસ્કૃતભાષામા પ્રવીણતા મેળવી હતી. ઉચી કેળવણીમા સંસ્કૃત લેનાર આ બહેન પહેલાજ સ્ત્રી છે

હિન્દની વસતી ગણત્રીના છેલ્લા અડસટ્ટા પ્રમાણે સ્ત્રીઓની કુલ સંખ્યા ૧૭,૧૦ ૦૮,૮૮૫ની છે ૧૦૦૦ પુરૂષ દીઠ ૯૪૦ જેટલુ સ્ત્રીઓનુ પ્રમાણ આવે છે. અવિવાહિત પુરૂષોની સંખ્યા અર્ધી છે. જ્યારે કે કરતા સહેજ વધુ સંખ્યા સ્ત્રીઓ અપરિણિત છે સેકડે ૪૬ ૭ ટકા પુરૂષો અને ૪૯ ૩ ટકા સ્ત્રીઓ પરિણિત છે વિધુરો સેકડે ૫ ૪ ટકા છે જ્યારે વિધવાઓની સંખ્યા ૧૫ ૪ ટકા છે. દર માઇલે ૧૫૬ પુરૂષો અને ૨૯ સ્ત્રીઓ કોઇ પણ ભાષામાં લખી વાંચી શકે છે અગ્રેજી ભણેલાઓનુ પ્રમાણ પુરૂષોનુ ૨૫ જેટલુ અને સ્ત્રીઓનુ ૩ છું છે કુલ ૨,૩૯,૬૨,૨૭૯ પુરૂષો અને ૪૧,૬૯,૦૭૬ સ્ત્રીઓ ભણેલા છે.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો ભંગ: (૧) કલકત્તામાં શ્રી કાલુરામ દ્રાલાને આ કાયદાનો ભંગ કરી પોતાની પુત્રીને પરણાવવા માટે રૂા. ૫૦૦) નો દંડ થયો છે (૨) તાંજોરમાં એ કાયદાનો ભંગ કરવા માટે કુપ્પુસ્વામી પિલાઇ અને સેન્ગામ્મલ ને અનુક્રમે રૂા. ૧૫ અને રૂા ૫) ના દંડની સજા થઇ.

મહારાજાને સ્થાને રેવા રાજ્યના ના મહારાજા ગોળમેજી પરિષદમા હાજરી આપવા ઇગ્લાંડ જતાં, તેમની ગેરહાજરી દરમ્યાન ના સીનીયર મહારાણી સલાહકારક સમિતિ સાથે હાલમા રાજ્યધુરા ચલાવે છે.

વિદેશ.

હિન્દી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ: લંડનમા સીસેમ્બરની તા. ૮ મીએ વગ વીમેન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસીએશન તરફથી થએલા ખાણાના મેળાવડામાં પ્રમુખસ્થાનેથી લોર્ડ ગશાલીએ જણાવ્યુ હતુ કે હિન્દમા સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં મોટો ફેરફાર થયો છે તેનુ કારણ પૂર્વ ઉપર પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની અસર છે હિન્દના ભાવિનો આધાર હિન્દ અને ઇગ્લાંડની સ્ત્રીઓની પ્રગતિ ઉપર છે

મતાધિકાર પસંદ નથી? ગોળમેજી પરિષદે નીમેલી હિંદી સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સમિતિના એક સભ્ય મીસ પેરી પિકાર્ડે લંડનમાં નવેમ્બરની આખરે ભાષણ આપતા જણાવ્યુ કે હિંદમાં જાહેર રીતે કોઇ સ્ત્રી મતાધિકારનો વિરોધ નથી કરવાની, પરંતુ તેમાંની ઘણીને આ વિચાર પસંદ નથી તેથી જો તેમની સત્તા ચાલતી હોય તો આ મતાધિકાર જરૂર અટકાવે. અત્યારે તેમને મતાધિકાર મળ્યો છે તેમાંની ઘણી મત આપવા જતી નથી મદ્રાસમા મતાધિકારવાળી કુલ સ્ત્રીઓના માત્ર ૧૮ ટકા સ્ત્રીઓ મત આપે છે હિન્દી સ્ત્રીઓમા લગ્ન સામાન્ય છે અને તેથી આધેડવયની અપરિણીત સ્ત્રીઓ માત્ર શિક્ષિકા કે ડાક્તરના ધંધામાં રોકાય છે આ સ્ત્રીઓને તો ગમે તે રીતે મતાધિકાર મળવાનો જ છે

મ્યુનિસિપાલીટીમાં સ્ત્રીઓ: ઇગ્લાંડમા હાલ થએલી મ્યુનિસિપલ ચુંટણીમા ૧૫ સ્ત્રીઓ મેયરના પદે ચુંટાઇ છે સ્કોટલેન્ડમાં ત્રણ શહેરોએ પહેલીજવાર પ્રોવોસ્ટના પદે સ્ત્રીઓને ચુંટી છે, બેલ્જીયમમા ૩૯ સ્ત્રીઓ ચુંટાઇ છે.

'સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રીય હક્કો' સબંધમાં એટ-લાન્ટા ભરાનારા હેગ નેશનાલીટી કોન્ફરન્સને મળવા ઠરાવનો મુસદ્દાની સભાએ નિર્ણય કર્યો, આખી દુનિયાની સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા પ્રતિનિધિઓએ સંગઠિત થઈને સખ્ત પ્રચારકાર્ય આરંભ્યું છે. હેગ નેશનાલીટી કોન્ફરન્સમાં પરિ-ણિત સ્ત્રી પોતાની પસંદગીમાં આવે તેમ પોતાના દેશના હક્કો સ્વીકારે કે પોતાના પતિના દેશના હક્કો સ્વીકારે તેવી વ્યવસ્થા નથી. આ સામે અસંતોષ દર્શાવતી અપીલ વડાપ્રધાનો અને વિરોધ પક્ષના પ્રધાનોને કરવામાં આવી છે. પાર્લામેન્ટો-માં પણ આને લગતી સખ્ત ચળવળ ચલાવવાનું નક્કી થયું છે.

મેડમ ટી પીકમોરીન' ફ્રાન્સમાં કમાન્ડર ઓફ ધી લીજ્યન ડી ઓનરનું માન મેળવનારાં પ્રથમ સ્ત્રી છે. લગભગ ૧૦૦૦ કામદારોવાળી પેઢીનાં તેઓ મુખ્ય છે. દુનીયાના બધા દેશોની તેમણે મુલાકાત લીધી છે. ખાવા, રાંધવા અને પીવાની બાબતમાં તેઓ નિષ્ણાત તરીકે સ્વીકારાયાં છે.

કેમનસીજ ખાતાઃ ઘંટાથી ફિન વિમાનમાં ઉડવાને આવવાનો અખતરો કર્યો એમ એન્ડ્રેસીની ઉમરની ૧૨ વર્ષની બાળા પેન્સાની અને તાકી વખત વિમાન દૂર થવાં માણ્યું હતું.

'બર્લિનમાં સ્ત્રીઓનું' પ્રદર્શન આવતા માર્ચની તા. ૧૯મીથી તા. ૨૭મી એપ્રિલ સુધી ભરનાર છે. તેમાં સ્ત્રીઓ માતા તરીકે, ગૃહિણી તરીકે, કામદાર તરીકે, શિક્ષિકાઓ તરીકે, નર્સ સેવિકા તરીકે એમ જુદા જુદા ક્ષેત્રોને લગતા વિભાગો રહેનાર છે. ખોરાક, કપડાં, તંદુરસ્તી અને સૌન્દર્યને લગતા વિભાગો પણ રહેશે. પ્રદર્શન સમિતિમાં જર્મનીની દરેક સ્ત્રી સંસ્થાના પ્રતિ-નિધિઓ છે.

જર્મનીની પાર્લામેન્ટ (રીચસ્ટાગ)ની ચૂંટ-ણીમાં ૩૧ સ્ત્રીઓ ચુંટાઈ છે. ગયા વર્ષના ૩૭ સ્ત્રીઓ હતી. નવી સભ્ય બહેનોમાં ડૉ. હેલેના વેબર, ડૉ. એલસા માત્ઝ, અને ફ્રિ. સી. ટીઝીશ જેવી જાણીતી સ્ત્રીઓ છે.

નોર્વેમાં માધ્યમિક શાળાઓની ખીલવણી કરવા માટે ડુંગાના કેરીન રોધની ને ના રાજ્યે ઓર્ડર ઓફ સેન્ટ ઓલાફ (પહેલા વર્ગનું) બહુમાન આપ્યું છે. અત્યાર પહેલાં ૭ સ્ત્રીઓને આ જાતનું મોટું બહુમાન મળ્યું છે.

નોબેલ ઇનામ; નોર્વેની નોબેલ કમીટીએ આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા સંસ્થાઓની શાંતિ નિવારણ સમિતિને બદલે નોર્વેજીયન કાઉન્સીલ પારિતોષિક આપ્યું છે.

મીસીસ ફર્ગ્યુસનઃ ટેક્સાસ (યુ. એસ. એ.) સ્ટેટના ગવર્નર નીમાયાં છે.

સ્ત્રીવિદ્યાલય ચતુર્થ વર્ષઃ—

સને ૧૯૩૨ના નવેમ્બર માસથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી ચાલતા સ્ત્રીવિદ્યાલયમાં ચતુર્થ વર્ષનો નવો વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીવિદ્યાલયના તૃતીય વર્ષની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયાં હોય તે બહેનોને આ વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવે છે.

આ નવા વર્ગનો સમય દર બુધવારે તથા શનિવારે બપોરે ૩ાા થી ૫ (રે. ટા.) સુધીનો રાખ્યો છે. ચતુર્થ વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં ગુજરાતી સાહિત્ય અને સામાન્યજ્ઞાન એ બેજ વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસ માટે આ વર્ષે નીચેનાં ત્રણ પુસ્તકો સ્ત્રીવિદ્યાલયની પાઠ્યપુસ્તક સમિતિએ મંજુર કર્યાં છે:—

(૧) કાકા કાલેલકરના લેખો, ભાગ ૧ લો

(૨) મહાસુદર્શન (કવિ ન્હાનાલાલ કૃત)

(૩) આપણી કવિતા સમૃદ્ધિ (શ્રી બળવંતરાય ક. ઠાકોર)

સામાન્યજ્ઞાનના વિષયને નીચેના ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યો છેઃ

(૧) સમાજશાસ્ત્ર (૨) બાળમાનસશાસ્ત્ર (૩) વૈદક.

ત્રિવપુર બઝારમા રાજકીય પરિષદ ભરવા માટે પ્રમુખ શ્રીમતી કાનનબાળા બેનરજી ગિરફતાર થયાં.

'હાવરાના સાલકીયા પ્રાંતની રાજકીય પરિષદમાં ભાગ લેવા માટે શ્રીમતી સુકુમારી દેવી અને શ્રીમતી મહામાયા પાલને પાંચ રૂપીયા દંડની સજા થઇ.

ખલનામાં બીન સત્તાવાર હસ્તપત્રો વહેંચવા માટે શ્રીમતી ઉષારાણી દત્ત અને શ્રીમતી વસન્તકુમારી ઘોષને ગિરફતાર કર્યાં છે.

પંજાબ:

લાહોરમા સરઘસની આગેવાની હેઠળ શ્રીમતી સરદારરાણી હિરાસિંહને ૪ વર્ષનાં બાલક સાથે ગિરફતાર કરી છે. તેને ૪ માસ સખ્ત કેદ રૂા. ૨૫ દંડની સજા થઇ છે. તેના પતિ સરદાર હિરાસિંહ નભા રાજ્યના છે અને તેમની મિલ્કત સરકારે જપ્ત કરેલી છે. તેના પતિ, પુત્ર અને નોકરને પણ સજા થઇ છે.

મદ્રાસ

મદ્રાસમાં તા. ૭ મી ડીસેમ્બરને રોજ ત્રીપ્લીકેન ખાતે વટહુકમના ખરડા સામે વિરોધ દર્શાવવા સભા મળી હતી તે સભાનાં પ્રમુખ જાણીતાં આયરીશ સન્નારી શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. પરંતુ પાછળથી ગેરસમજથી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવેલી હોવાનું જણાવી તેમને જવા દીધાં હતાં તે બાદ મદ્રાસના પોલીસ કમીશ્નરે તેમને એક માસ સુધી મદ્રાસ શહેરમાં આવવું નહિ કરવાનો હુકમ કર્યો હતો. બાદ, એક વર્ષ સુધી સારી ચાલચલગત માટે રૂા. ૧૦૦૦૦ નું બોન્ડ અને એટલીજ રકમની બે જામીનગિરિઓ તેમની પાસે કેમ લેવામાં ન આવે તેનું કારણ દેખાડવા માટે તેમના પર જામીન પર છૂટી શકાય એવું વોરંટ કાઢવામાં આવ્યું હતું. મીસીસ કઝીન્સે જામીન આપવાની ના પાડવાથી તેમને તા. ૫ મીએ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં. કોર્ટમાં પણ તેમણે જામીન પર સહી કરવાની ના પાડી એટલે તેમને એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે. [૨૯-૧૨-૩૨

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	:	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી	:	"	"
૩ સ્રોતસ્વિની	:	"	"
૪ શૈવલિની	:	મુલ્ય : ૧-૦-૦	પોસ્ટેજ. ૦-૨-૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩-૦-૦માં ઘેર બેઠાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

નોંધ

મહિલાઓના બે સાચા હિતના સેવકો

ગઈ તા. ૨૭ ડિસેમ્બરને રોજ, શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળે, મંડળના બે સાચા હિતના સેવકો શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તથા શ્રી કેશવલાલભાઈને માનપત્ર આપીને, તેમણે મંડળની અને તેને દ્વારા ગુજરાતની મહિલાઓની જે અપ્રતિમ સેવા કરી છે તેનો આભારસ્વરૂપ બદલો વાળ્યો છે, એમ કહેવામાં સહેજ પણ અતિશયોક્તિ અમે કરતા નથી. શ્રી ભવાનીદાસભાઈને તો મંડળના સ્થાપક તરીકે ઉચિત રીતે જણાવાયા છે. શ્રી ભવાનીદાસભાઈની પ્રેરણાને પરિણામે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ અસ્તિત્વમાં આવ્યું, અને અત્યાર સુધીની મંડળની સઘળી કારકિર્દીમાં પણ શ્રી. ભવાનીદાસભાઈનો ઘણો મોટો હિસ્સો છે. મંડળની આર્થિક પ્રગતિને, સદ્ધર અને સંગીન બનાવવામાં શ્રી ભવાની-દાસભાઈ તથા શ્રી કેશવલાલભાઈએ ઉચિત હિસ્સો આપેલો છે અને તેમની એ બધી જ સેવા માત્ર નિઃસ્વાર્થ ભાવે, પોતાને જન્મ આપનાર નારીની સેવા કરવાની પવિત્ર ભાવનાને પરિણામે જન્મ પામેલી હોઈ, એ વિશેષ કદરને પાત્ર છે. શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તેમ જ શ્રી. કેશવલાલભાઈની સેવાઓને અમારો પ્રણામ. તેમને આપવામાં આવેલ માન-પત્રોમાં તેમ જ તેમના વિષે થએલાં વ્યાખ્યા-નોમાં યથાયોગ્ય રીતે કહેવાયું હોય, અમે તે સર્વેની અને પુનરુક્તિ ન કરતાં, એ પ્રસંગને લગતો વિસ્તૃત અહેવાલ તેમ જ પ્રસંગના અનુરૂપ ચિત્રો શ્રી. હિંમતલાલ આ અંકમાં એ બે ભાઈઓની સેવાઓને લગતા લખેલા લેખ તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. શ્રી. ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળે એ બે ભાઈઓની કદર કરવામાં પોતાનું જ ગૌરવ વધાર્યું છે અને આ અંકે કારકિર્દીમાં અમારો સૂર પૂરીએ છીએ અને શ્રી ભવાનીદાસ-ભાઈ તેમ જ શ્રી કેશવલાલભાઈએ માનપત્રના જવાબમાં મંડળના ભાવિ કાર્યક્રમ વિષે કરેલી સૂચનાઓ અમલમાં મૂકવા મંડળ શક્તિમાન થાય એવી અભિલાષા રાખી એ બન્ને ભાઈઓને હજી એ વધુ સેવા કરવાની તક મળે તે માટે પ્રભુ તેમને સુખદ આરોગ્ય, તેમ જ દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એવી પ્રાર્થના કરી તેમને બન્નેને અભિનંદન આપીએ છીએ.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો અને અપૂર્ણ શા કારણ થાય

દિલ્હીમાં હમણાં જ બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો અમલ કરીને લગ્ન કરવા માટે હિન્દુ સભાના મંત્રી શ્રી આશુમલ સામે કાર્યવાહી મંડાયો હતો. તેમાં બચાવ-પક્ષ તરફથી જુનાની આપતાં શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યે એવો જવાબ કર્યો કે " લગ્ન, જો સમાગમ ન થયો હોય તો, અપૂર્ણ કહે છે " આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં સુધી પરિણીત વરવધુ વચ્ચે શારીરિક સંબંધ થાય ન થાય ત્યાં સુધી તેમની વચ્ચે થએલું લગ્ન અપૂર્ણ ગણાય. જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય જેવા સનાતન હિન્દુ ધર્મના અધિષ્ઠાતા તરફથી આ જાતના નીકળેલા હોવાથી એને વજન આપવામાં ધાર્મિક પ્રતિબંધ કોઈ નડતો નથી ત્યારે એ પ્રશ્ન થાય છે કે એ સંયોગ વિનાનું લગ્ન અપૂર્ણ જ બન્યું હોય તો પતિનો સંયોગ થયા વિના જ જે સ્ત્રી વિધવા થએલી બહેનો છે, તેમનું લગ્ન અપૂર્ણ હોઈ, તેમને લગ્ન સંપૂર્ણ કરવાનો અધિકાર સનાતન ધર્મે આપે પ્રાપ્ત થાય છે કે કેમ? હિન્દુસ્તાનમાં બાળવિધવાઓની સંખ્યા ઘણી મોટી છે તેમાં શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુની વ્યાખ્યા પ્રમાણે, અપૂર્ણ લગ્ન પછી વિધવા થએલી

સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ ઘણી મોટી છે. ૧૯૨૧ની વસતી-ગણત્રીના આંકડા પ્રમાણે, હિન્દુસ્તાનમાં વિધવાઓની કુલ સંખ્યા ૭૬૮૩૧૬૮ની છે. તેમાં ૧થી ૨ વર્ષની અંદરની વિધવાઓ ૬૨૨; ૨થી ૩ વર્ષની અંદરની ૧૨૮૦; ૩ થી ૪ વર્ષની ૫૮૬૩; ૫થી ૧૦ વર્ષની ૧૦૨૨૨૯, ૧૦થી ૧૬ વર્ષની ૨૭૯૧૨૪, ૧૫થી ૨૦ વર્ષની ૫૧૭૮૯૮, ૨૦થી ૨૫ વર્ષની ૯૬૬૬૧૭ અને ૨૫થી ૪૦ વર્ષની ૬૨૦૨૭૨૮ છે. આમાં ૧થી ૧૫ વર્ષની વિધવાઓની કુલ સંખ્યા ૩૯૫૯૨૫ ની છે. આ સંખ્યા ૧૫ વર્ષની.અંદરની વયની વિધવાઓની છે એ લક્ષમાં લેવાનું છે. ૧૫ વર્ષની અંદર સ્ત્રીઓ સાંસારિક સંબંધમાં ભાગ્યેજ આવે એટલે શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરુની વ્યાખ્યા પ્રમાણે, આટલી સંખ્યાની વિધવાઓ તો 'અપૂર્ણ લગ્ન' વાળી જ હોઈ, એ સર્વને ફરી લગ્ન કરવાનો અધિકાર છે, એમ શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્યના કહેવા ઉપરથીજ સિદ્ધ થાય છે. ફરજીયાત વૈધવ્ય હોવું ન જોઈએ, એવો આજે સામાન્ય મત છે છતાં એ વિચારને હમણાં બાજુએ મૂકીએ તો પણ, શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્યના કથન અનુસાર ઉપર જણાવેલી ૧૫ વર્ષની અંદરની ૪ લાખ જેટલી વિધવાઓને ફરજીયાત વૈધવ્ય પાળવાનું ધાર્મિક રીતે ફરમાણ કરવામાં આવે તે હવે ધર્મવિરુદ્ધ ઠરે છે. શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરુએ એવી વિધવાઓનાં લગ્ન અપૂર્ણ હોઈ, તેમને પરણવાનો અધિકાર છે, સંસાર સુખનો તેમને એટલો અધિકાર છે, એમ જાહેર કરવું જોઈએ. આપણા ધર્મગુરુઓ પણ જ્યાં ફાવતું હોય છે, ત્યાં ધર્મના સિદ્ધાંતોને આગળ ધરે છે, અને નહિંતર ધર્મને નામે અનેક રીતના પ્રતિબંધો નાખી સમાજને આગળ વધતો અટકાવે છે. આ પરિસ્થિતિ વ્યવહારમાંથી નાબુદ થવી ઘટે છે. વિધવાઓના પુનર્લગ્નનો ઇન્કાર કરનારા ધર્મગુરુઓ શાસ્ત્રના વચનો રજુ કરે છે અને એકવાર સપ્તપદી ઉચ્ચારાયા બાદ લગ્ન થઈ ગયું અને પછી એના પરિણામો ભોગવવાં જોઈએ, એવું જણાવે છે પણ જ્યારે કોઈ કાયદાની ગુંચવણમાંથી છટકવા માટે એજ ધર્મગુરુઓ જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્ય ઉપર આવી છે તેવી બારી કાઢે છે કે, "સંયોગ થયા વિના લગ્ન અપૂર્ણ ગણાય." લગ્નની એ વ્યાખ્યા સ્વીકાર્યા બાદ, સંસારસુખ ભોગવવા અશક્ત નિવડેલી વિધવાઓને પુનર્લગ્નનો અધિકાર હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રાયમસ સ્ટવના અકસ્માતોનો ભોગ ગુજરાતી બહેનો મોટા પ્રમાણમાં.

ગુજરાતી બહેનો અને તે પણ ખાસ કરીને અને સ્ટવ મુંબાઈમાં જ. થાય છે. તે વિષે દર વખતે 'શ્રીજગત્'ના સમાચારોમાં નોંધ લેવાય છે અને આ નોંધમાં પણ એનો વારંવાર ઉલ્લેખ થયો છે; અને એ પ્રાયમસ સ્ટવની કાળજીભરી વપરાશ કરવાને લગતા સ્વતંત્ર લેખો પણ અમે આપી ચૂક્યા છીએ છતાં, હજી એવા અકસ્માતોનો ભોગ ગુજરાતી બહેનો બનતી જ જાય છે અને પરિણામે કોરોનર સાહેબ ગુજરાતીઓને ખૂની, લોહી પીનારા, બીજી બૈરી પરણવા માટે પોતાની બૈરીને મારી નાખનારા, એવા એવા વિશેષણો વાપરે છે એ વિશેષણો વાપરવાનું ઘણું અનુચિત હોવા છતાં, ગુજરાતી બહેનો જ પ્રાયમસ સ્ટવના અકસ્માતોની મોટા પ્રમાણમાં ભોગ બને છે અને દર માસે પાંચ છ બહેનો સરેરાશ બળી મરે છે એ વસ્તુસ્થિતિ ગંભીર વિચારણા માગી લે છે. આ સંબંધમાં કોરોનર સાહેબે ગુજરાતીઓને અપીલ કરી છે તે તરફ અમે વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. પ્રાયમસ સ્ટવની વપરાશ ઘણી કાળજીથી કરવી, એ વાપરતી વખતે લુગડાંના છેડા બરોબર સંકોરી રાખવા, એની ઠીક સફાઈ રાખવી, વગેરે બાબતને લગતી કાળજી અમારી ગુજરાતી બહેનોએ રાખવી જ જોઈએ, એવી કાળજી ન રાખી શકાતી હોય તો બહેતર, છે કે એ સગવડભર્યા સાધનનો ઉપયોગ કરવાનું તેમણે બંધ કરવું. એટલું તો શોકજનક છે કે ગુજરાતી બહેનોની ઘણી મોટી સંખ્યા આવી રીતે અકાળ અવસાન પામે છે તે અસહ્ય છે કોઈ પણ રીતે ગુજરાતી બહેનોના આવાં કરુણ અવસાન અટકવા જ જોઈએ. અમે અમારી ગુજરાતી બહેનોને ઘણી આગ્રહથી વિનવીએ કે તમે એ ઉપયોગી સાધનનો ઉપયોગ કરો તે પહેલાં, આવા અકસ્માતો બની શકે એવું એક પણ કારણ ન રાખો અને પછી જ એનો ઉપયોગ કરો નહિંતર, એ ઉપયોગી સગવડને લાત મારીને ફગાવી દો અને જૂના અગવડ વેઠી લો.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

મજબુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

— પરંતુ —

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે!

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું મારી ખાત્રી એ છે કે તાંબા પિત્તળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સસ્તા થયાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઓફીસ ૧૨ કમાન્ડ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા મુંબાઇ, મદ્રાસ રંગુન

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ (લકનૌ)નાં પ્રમુખ

શ્રી. લેડી વિદ્યાબ્હેન નીલકંઠ, બી. એ.

પતાતિ મ … ના ક્રમાનાર્થે
શ્રી … ને
શ્રીયુત … આવદાં
તરફથી … ભેટ.

મહિલા પરિષદ અંક

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૯ મું] ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩ [અંક ૧૧]

નવયુગની નારી

(વસંતતિલકા)

વીરાંગના યુગયુગનાં તિમિરો ઉડાડી;
આજે ઉઠી વિરલ સિંહણ વિફરેલી,
ને જો વધી સમર વ્યોમ વિષે અગાડી,
દેતી અહા ! યુવકમંડળને જગાડી

ત્યાગી પ્રમાદ, તજી નીંદર હૈ યુગોની;
વીરાંગના ઉઠતી એ ! રણદાકહેથી,
ને મોખરે સતત દુશ્મન ઘાવ ઝીલી;
આયુષ્યનો વિરલ હોમ કરી, નવિલાતી

આજે બની સહચરી પતિ સંગ યદ્ધે,
ઉત્સાહ ને અજબ ચેતન અર્પતીએ,
ને શાન્તિનું કવચ અંગ વિષે ધરીને;
કેવી અપૂર્વ મહિલા રણ–રાસ લેતી.

ધારી અસિ સુભગ સંયમ કેરી ભવ્ય;
છે ઢાલ–સત્ય તણી જે કદિ ના વિલાય.
સૌભાગ્ય કંકણ મહિ રણ નાદ ગાજે;
ને રણગીત રણકે મહિલા નૂપુરે.

ઔદાર્ય, સ્નેહ, સમભાવ ઉરે ભરીને,
વિસ્તારતી વિરલ સ્વાર્પણ ભાવનાને;
ને પોષતી જીવનમાં વીર ભાવનાઓ,
ઉઠી શતાબ્દિ પછી આર્ય વીરાંગનાઓ.

આજે તજી ઘુંઘટને ઉર ભીતિ છોડી;
ને જો ! તજ્યું મૃદુલ નામ સુકોમલાંગી,
પ્રેમાસ્ત્રથી સતત સંસૃતિ યુદ્ધ ખેલી;
આજે બની યુવતી આ નવયુગ કેરી.

વીરાંગના ગૃહમહિં નહિ થાય કેદી,
ને તે હવે નહિ બને વ્યભિચારમૂર્તિ,
એ સ્નેહ લગ્ન રચી સંસૃતિ સુખ લેશે;
ને દેહ લગ્ન મહિં એ નહિ પ્રાણ અર્પે.

ગિજુભાઇ મોહનલાલ ત્રિવેદી

સમસ્ત દુનીયાની મહિલા પરિષદમાં ગુજરાતની મહિલાઓના પ્રથમ પ્રતિનિધિ તરીકે વિરાજી શકે એવાં ગુજરાતનાં સેવાભાવી, સસ્કારી, અને સૌજન્યશીલ સન્નારી

લેડી વિદ્યાબહેન રમણભાઇ નીલકંઠનો

પરિચય કરાવનાર શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, બી. એ.

ગયા ડિસેમ્બર માસમાં લખનૌ ખાતે ભરાયલી અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખ તરીકે લેડી વિદ્યાબ્હેન રમણભાઇ નીલકંઠ બી. એ. ની પસંદગી થઇ હતી તે સર્વથા યોગ્ય હતું. તે માન જેટલું વ્યક્તિગત આનંદ આપનાર છે તેટલું જ સમસ્ત ગુજરાતી સ્ત્રી જનતા માટે ગર્વ ઉપજાવનારું છે.

દેશભરની જ નહિ પણ જગતના સ્ત્રી સમાજની કોઇ પણ પરિષદમાં ગુજરાતના અથવા ગુજરાતી સ્ત્રી સમાજના સ્ત્રી પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રજા પાસે નામ પૂછવામાં આવે તો તેમાં પ્રથમ સ્થાન લેડી વિદ્યાબ્હેનને મળે એમ નિર્વિવાદ કહી શકાય, અને તે યોગ્યતા એમણે પોતે કેળવણીથી, સસ્કારથી, સાર્વજનિક કાર્યથી અને સેવાભરી પ્રવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરી છે.

ગુજરાતમાં તેમ અન્ય પ્રાંતોમાં સ્વર્ગસ્થ સરદાર ભોળાનાથ સારાભાઇનું નામ પ્રખર સુધારક અને સસ્કારી કુટુંબ તરીકે ખ્યાતિ પામેલું છે. એ કુટુંબના ગુણ અને સસ્કાર લેડી વિદ્યાબ્હેનને ગળથુથીમાંથી ઉતરેલા છે. સરદાર ભોળાનાથભાઇને બે પુત્રીઓ હતી તેમાંના સ્વર્ગસ્થ બાળાબ્હેનને પેટે લેડી વિદ્યાબ્હેનનો જન્મ સન ૧૮૭૬ ના જુન માસમાં થયો હતો, અને એમનાં માતુશ્રી બાળાબ્હેનને માટે એટલું કહેવું બસ થશે કે પોતે પિતાને ત્યાં ભીમનાથ અને સાહેબમાં ઉછર્યાં હતાં, પણ સાસરામાં ઓછી આવક અને થોડી મૂડી છતાં એવી કરકસરથી એમણે ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવ્યો હતો કે તેથી સૌ અચંબો પામતા અને શ્રીયુત રામમોહનરાયે એનો પડઘો પાડતાં વાજબી કહ્યું છે કે "સૌ બાળાબ્હેનનું કુટુંબસુખ ઘણાને ઇર્ષ્યા ઉપજાવે તેવું હતું"

આવા સસ્કારી કુટુંબના બાળકોમાં કેળવણીનાં બીજ ન્હાનપણથી રોપાય જ, પણ તે વખતે સ્ત્રી કેળવણીનો ઝાઝો પ્રચાર નહોતો અને પોળ બહાર નિશાળે જવું એ મર્યાદાનો ભંગ કર્યા જેવું અમર્યાદાભર્યું લેખાતું. તોપણ ખોટી લોકલજ્જાથી ન ડરતાં તે સમયે કન્યાશાળાઓ નવી સ્થપાઇ હતી, તેમાં દાખલ થઇ સ્ત્રી કેળવણી માટે નવો ચીલો પાડવામાં એ કુટુંબે આગેવાની લીધી હતી, અને તેમાં ખુશી થવા જેવું અને નોંધ કરવા જેવું એ છે કે રાયપુરમાં મગનભાઇ કન્યાશાળામાં લેડી વિદ્યાબ્હેને શિક્ષણ લીધેલું તે કન્યાશાળાના આજે કેટલાં વર્ષો થયાં તે ઓનરરી સેક્રેટરી છે. એટલું જ નહિ, પણ શહેરની બીજી બે મોટી કન્યાશાળાઓ રા. બા. રણછોડભાઇ કન્યાશાળા અને સૌ. હિરાળીબાઇ કન્યાશાળાનો વહિવટ એમના હસ્તક છે

આપણામાં સામાન્ય રીતે એવું મનાય છે કે કન્યા સાસરે જતાં તેનું શિક્ષણ સમાપ્ત થાય છે પણ જે કુટુંબ સાથે લેડી વિદ્યાબ્હેનનો સમ્બન્ધ જોડાયો હતો તે પણ એટલું સુશિક્ષિત અને સસ્કારી હતું કે ત્યાં

એમનો ઇંગ્રેજી અભ્યાસ વધારવા સારૂ સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા હતા; એટલે સુધી કે સર રમણભાઈ એમને કેટલાક વિષયો પોતે શિખવતા હતા. ઘરખટલો ચલાવવો અને તેની સાથે કૉલેજમાં ભણવું એ સહેલું કાર્ય નહોતું. પણ જેમનો નિશ્ચય જ હોય કે "મારે બી. એ. ની પદ્વી પ્રાપ્ત કરવી" તો પછી તે વસ્તુ તેમને સુલભ થાય જ, અને લેડી વિદ્યાબ્હેનના કેસમાં એમજ બન્યું. સંસારભાર અને કૌટુંબિક જવાબદારીને લઈને તેઓ દર વર્ષે પરીક્ષામાં બેસી નહોતાં શકતાં; પણ અભ્યાસ પાછળ ચીવટથી વળગી રહીને છેવટે એમનાં બ્હેન શ્રીમતી શારદાબ્હેન સાથે એકજ વર્ષે સન ૧૯૦૧ માં એમણે બી એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

ગુજરાતમાં સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટ થનાર એ બે બ્હેનો પ્રથમ હતી, અને એ આનંદદાયક બનાવથી રાજી થઈને અમદાવાદના સુશિક્ષિત યુવકો તરફથી એ બે બ્હેનોને એ પ્રસંગે અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો થયો હતો અને જે શુભેચ્છાની લાગણી અને અભિલાષા તે સભામાં વ્યકત કરવામાં આવ્યાં હતા તે, આપણે જોઈ શકીએ છીએ, એઓએ એમના આચારમાં અને જીવનમાં ઉતારીને પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યાં છે.

એમણે પોતાના કુટુંબોમાં એમની પુત્રીઓને ઉંચી કેળવણી આપીને સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટોની એક સેના ઉભી કરી છે અને એમના દૃષ્ટાંતથી એવી સરસ અસર ઉત્પન્ન થઈ છે કે તે પછી મુંબાઈ યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રતિ વર્ષ સંખ્યાબંધ સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટો નિકળતી રહી છે, અને એનો યશ કોઈ એક વ્યક્તિને અપાય તો તે લેડી વિદ્યાબ્હેન અને શારદાબ્હેન એ બે બ્હેનોને ઘટે છે.

કેળવણી અને જ્ઞાનનાં મિષ્ટ ફળ પોતે અનુભવ્યાં હોય તેનો લાભ અન્ય બ્હેનોને આપવા તેઓ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેરાય, તેમાંય એ કુટુંબ તો સુધારાનો દાવો કરનારૂં, એટલે એમની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી કેળવણી અને સમાજસુધારા સાથે ગુંથાયલી નજરે પડશે

શહેરની કન્યાશાળાઓ સાથેના એમના સંબંધનો ઉપર ઉલ્લેખ કરેલો છે. ભોળાનાથ સારાભાઈ લિટરરી ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફોર વિમેન અને લેડીઝ કલબના સેક્રેટરી (હાલમાં પ્રમુખ) ઘણાં વર્ષોથી લેડી વિદ્યાબહેન છે. જીવકોર વનિતા વિશ્રામના તેઓ એક મુખ્ય સહાયકર્તા છે, અમદાવાદ મહિલા મંડળના મુખ્ય સંચાલક છે; વિમેન્સ કૌન્સિલ અને વિકટોરિયા જ્યુબિલિ હૉસ્પીટલના સેક્રેટરી છે; ગુજરાતી સ્ત્રી કેળવણી મંડળના ઉપ-પ્રમુખ છે, ગુજરાત સંસાર સુધારા સમાજના પ્રમુખ છે, મહીપતરામ રૂપરામ અનાથાશ્રમના સેક્રેટરી; અમદાવાદ ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનના ઉપ-પ્રમુખ અને હાલમાં નવા સ્થપાયલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સમિતિના તેઓ પ્રમુખ છે.

આ સિવાય ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના ઓન. સેક્રેટરી છે; અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલેટીના ઉપ-પ્રમુખ હોવાનું માન ધરાવે છે; એટલુંજ નહિ પણ અમદાવાદ સ્કુલ બોર્ડના તેઓ ચેરમેન છે અને બીજી કેટલીય સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, કેળવણી, સમાજ સુધારા અને દેશોત્કર્ષની છે, તેમાં એમનો સબંધ સીધો કે આડકતરો એક મધ્ય કે અગ્રેસર કાર્યકર્તા તરીકે જોવામાં આવશે.

આ સઘળાં કામકાજની પાછળ એમને પુષ્કળ સમય આપવો પડે છે અને જેઓ એમના નિકટ પરિચયમાં છે તેઓ ખાત્રી પૂર્વક કહી શકશે કે સવારથી સાંજ સુધી તેઓ આ સંસ્થાઓના કામકાજમાં રોકાયલ

રહે છે અને તે એટલે સુધી કે બપોરે એક કલાક પૂરો તેમને વિશ્રાંતિ માટે મળતો નથી.

એમની આ જાહેર સેવાની કદર બુઝીને નામદાર સરકાર તરફથી સને ૧૯૧૯ માં એમને એમ. બી ઇનું માન મળ્યું હતું અને પોતામાંના એક આગેવાન કાર્યકર્તાની આ રીતે યોગ્ય કદર થયલી જોઈને અમદાવાદની લેડીઝ ક્લબે એમનું જાહેર મેળાવડો કરીને સન્માન કર્યું હતું. તે પછી સન ૧૯૨૬ માં કેસરે હિન્દનો ચંદ્રક સરકાર તરફથી ફરી મળતા અમદાવાદના શહેરીઓએ પ્રેમાભાઈ હોલમાં મિટિંગ ભરી એમને માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું, અને જુદી જુદી કોમના વક્તાઓએ તે પ્રસંગે એમની અને સર રમણભાઈના અપ્રતિમ સેવાકાર્યની 'મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી.

આમ સરકાર અને પ્રજા ઉભયની પ્રીતિ અને માન મેળવવા એઓ ભાગ્યશાળી થયલાં છે; પરંતુ સન ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહની લડતમાં વીરમગામમાં સ્થાનિક અમલદારોએ સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કર્યાનું સાંભળીને એમના જીવને ભારે ઉદ્વેગ થયો હતો, અને હિંદી સરકારનું તે પ્રતિ ધ્યાન ખેંચવા એમણે તુરત જનાવનો વિરોધ પ્રદર્શિત કર્યો હતો અને સરકાર નિયુક્ત પદેથી રાજીનામું આપ્યું હતું અને તેની ધારી અસર થઈ હતી એમ મારું માનવું છે, કેમકે ત્યારબાદ એવું હવાનિયતભર્યું વર્તન ફરી ચલાવવા સ્થાનિક અમલદારોએ હિંમત ધરી નહોતી

તેઓ ચુસ્ત રીતે કાગ્રેસની લડતને માનનારા છે; પરંતુ જ્યાં સ્વમાનનો, દેશની ઇજ્જતનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે સરકાર કે પ્રજા પક્ષે ન્યાય અને સત્ય હોય તેની હિમાયત કરનારાઓમાંનાં તેઓ એક છે, એમ ઘણા અનુભવ પરથી હું કહી શકું

'હમણાંજ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે એમનું જાણીતા ચુસ્ત વૈષ્ણવ સેવક, શાસ્ત્રી વસંતરામને મળવાનું થતાં એ મુલાકાત પરત્વે 'શુદ્ધાદ્વૈત અને ભક્તિમાર્તંડ'ના શ્રાવણ-ભાદરવાના અંકમાં તા. ૪થી ઑક્ટોબરના પત્રમાં શાસ્ત્રીજી લખે છે, "મહા ગુજરાતના સામાજિક જીવનને ઉન્નત બનાવવા માટે પોતાની જીંદગી અર્પણ કરનારા એ બ્હેનોની (લેડી વિદ્યાબ્હેન અને શ્રીમતી શારદાબ્હેનની) ચાલુ કાર્યમાં જે ધગશ જોઈ, તેથી લાગે છે કે હરિજનોને થતો અન્યાય ચાલુ રાખતાં ગુજરાત તો હવે અચકાશેજ."

આ અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કાર્ય એમને કાંઈ નવું નથી. આજે વર્ષો થયાં તેઓ અન્ત્યજ શાળા ચલાવતાં આવે છે, વળી એમના હસ્તકની સંસ્થાઓમાં અન્ત્યજોને નોકર તરીકે રાખેલા છે, પણ લેડી વિદ્યાબ્હેનને બપોરના નવરાશના સમયે 'અન્ત્યજોના બાળકોને પોતાની આસપાસ બેસાડી જાતે ભણાવતાં જુએ તો એ દૃશ્ય સહુને તાજુબ કરશે

શિક્ષણ પ્રતિ એમને નૈસર્ગિક અનુરાગ છે, અને બાળકોને શિક્ષણ આપવામાં એમનો એક આશય બાલમાનસ સમજવાનો અને તેમાં ઊંડા ઉતરવાનો રહેલો છે. તે કારણે તેઓ લાલશંકર મહિલા પાઠશાળામાં સમાજશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રના વિષયો નિયમિત રીતે અત્યાર સુધી શિખવતાં હતાં.

કોઈને કદાચ એમ લાગે કે આટલી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયલાં રહેવાથી કુટુંબ પ્રતિ તેઓ પુરતું લક્ષ આપી શકતાં નહિ હોય, પણ એમના સ્નેહીઓ અને મિત્રો કહી શકશે કે એમના જેટલું કુટુંબવાત્સલ્ય બહુ થોડા કુટુંબોમાં જણાશે.

અમદાવાદમાં સમાજ સેવામંડળ પરિષદ પ્રથમ વાર ભરાનારી હતી, એની સઘળી

તૈયારી એમણે ઉપાડી લીધી હતી. સ્વાગત સમિતિના તેઓ અધ્યક્ષ હતાં. તે બેઠક મળે તે આગમચ શ્રીમતી સરોજિની બ્હેનના પુત્રીના ગંભીર મંદવાડના સમાચાર જાણતાં તેઓ બીજી બધી વસ્તુઓનો વિચાર કોરાણે રાખી, તુરત મુંબાઇ દોડી ગયાં હતાં. તેઓ સારી રીતે જાણતા હતાં કે પરિષદમાં એમની ગેરહાજરી નભી જશે, પણ એમનું માતૃહૃદય એમને મુંબાઇ ખેંચી ગયું એક વડિલ તરીકે એમનું તે પ્રથમ કર્તવ્ય હતુ.

આવા કુટુંબ વાત્સલ્ય, કુટુંબ પ્રેમ અને માંદગીમાં મમતાભરી સુશ્રુષાના અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય; પણ તે અહિં અસ્થાને છે

છતાં એમના દામ્પત્ય જીવન અને ગૃહજીવનના સંબંધમાં એમના લગ્ન દિવસનો પચીસમો સૌભાગ્ય ઉત્સવ ઉજવાયો હતો તે પ્રસંગે એ કુટુંબના ગાઢ પરિચયમાં આવેલા એક સ્નેહી પ્રિન્સિપાલ આનન્દશંકર 'વસન્ત' માં જે નોંધ લખી હતી, તે અહિં ઉતારવી યોગ્ય થઇ પડશે —

" બંને દમ્પતી સર્વ વાતે સુખી છેઃ એક હૃદય સાથે, બંનેએ ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી પ્રાપ્ત કરી છે, અને એ કેળવણીને શોભા આપે એવો ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમ તેઓ ચલાવે છે રા રમણભાઇએ સાક્ષરતા ઉપરાંત લોક-સેવાના જીવનથી રાજદરબારમાં માન અને પ્રતિષ્ઠા મેળવ્યા છે. સૌ. વિદ્યા, ગંભીર વિદ્વાનો આનન્દ લેવા ઉપરાંત, છોકરાં ઉછેરવાં અને એમને સારી કેળવણી આપવી એ ગૃહિણીનો પ્રથમ અને પરમધર્મ બહુ સારી રીતે બજાવે છે, અને ગુજરાતમાં સ્ત્રી કેળવણીની ઉત્તમ ભાવના પોતાના દ્રષ્ટાન્તથી લોક આગળ સતત ઉપસ્થિત કરે છે. "*

તે આગમચ સન ૧૯૧૪ માં " રાઇનો પર્વત " નામનું એક અમોલુ ગુજરાતી નાટક રમણભાઇએ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતુ તે એ ધન્ય દાંપત્ય જીવનના સુખાદરમરણમાં લેડી વિદ્યાબ્હેનને અર્પણ કરીને તેમના મનોભાવ નીચેની પંક્તિઓમાં વ્યક્ત કર્યા હતા·

(હરિગીત)

"જે પુષ્પના દલ ખોલિને રજ સ્થૂલને રસમય કરે,
અધિકારિ તે મધુમક્ષિમ એ મધુતણી પ્હેલી ઠરે;
તુજ સ્પર્શથી મુજ અણુને કંઇ સ્વપ્નસમ જે વાધિયું,
જીવનસખી ! તે તુજ વિના શું ! નાથ કોને અર્પિયું !"

તાત્પર્ય કે એમનુ પ્રથમ અને અગત્યનું કર્તવ્ય ગૃહ અને કુટુંબ પ્રત્યેનું એમાં એઓ પૂરેપૂરા યશસ્વી અને ફતેહમંદ નિવડ્યા છે, એમ આપણે ઉપરના ઉતારાઓ પરથી જોઇ શકીએ છીએ; અને તેમાં રામ્યા રહેતા છતાં તેઓ સંખ્યાબંધ અને અનેક પ્રકારનાં સાર્વજનિક કાર્યો, જે એમના હસ્તક છે, તેને બરોબર અને સફળતાથી કેવી રીતે પહોંચી વળે છે, તેનું રહસ્ય આપણે શોધવું જોઇએ; અને તેની કુંચી એમની કાર્ય પદ્ધતિમાં જોવામાં આવે છે.

રમણભાઇની પેઠે લેડી વિદ્યાબ્હેન જાહેર વ્યવસાયોમાં પુષ્કળ રોકાયલાં રહે છે અને તેમને કરવાનુ કામ પણ બહોળું હોય છે; પણ એમનો એક મોટો ગુણ એ છે કે તેઓ કામને કદી ચઢી જવા દેતાં નથી. જે કોઇ સંસ્થા કે જાહેર પ્રવૃત્તિનું કાર્ય આવે કે તેનો નિકાલ તેઓ તુરત કરી નાખે છે. એટલે કે કામનો ઉકેલ (despatch) બહુ ઝડપથી હોય છે. તેમાં એમનો બહોળો અનુભવ, જ્ઞાન, વાચન અને વ્યવહારુ બુદ્ધિ બહુ મદદગાર થઇ પડે છે.

તેમની પાસે સહી થવા માટે કે વાંચવા માટે કાગળો ગયા હોય, પ્રુફ વાંચવાના પડ્યા હોય, કોઈ પત્રનો ખરડો તપાસવાનો હોય પણ તે સઘળું વગર વિલંબે ચોવીસ કલાકમાં પાછું મળી જવાનું જ.

* વસન્ત, વર્ષ ૧૩, અંક ૩ જો, પૃ ૧૩૮

જેટલો કામનો ઉકેલ ઝડપી છે તેટલું સઘળું કામ નિયમિત રીતે કરવામાં આવે છે; તેમાં પ્રમાદ માલુમ પડતો નથી. અનેક સંસ્થાઓ અને જુદે જુદે સમયે મિટિંગોમાં હાજરી આપવાની હોય, કોઇ ને કોઇ મળવા આવ્યું હોય; એ સઘળો કાર્યક્રમ ઘણો સમય લે; તો પણ નિયમિતપણે તે સઘળું આરોપી લેવાથી કામનો બોજો વધી જતો નથી તેમ તેઓ છૂટા રહી શકે છે

અમારી જાણ્યું તેમ જે કામ કરવાનાં હોય છે તે તદ્દન સામાન્ય કોટીનાં નથી હોતાં. કોઇક વખત કોઇ સભાનું પ્રમુખપદ લેવાનું હોય, તો કોઇક વાર એકાદ પુસ્તકનું પુરોવચન લખી આપવાનું સ્વીકાર્યું હોય, કોઇ સભામાં એકાદ અગત્યનો ઠરાવ રજુ કરવાનો હોય તો કોઇ સમયે એકાદ પરિષદના પ્રમુખની જવાબદારી ઉપાડી લેવાની હોય, વખતે પ્રચારકામ કરવાનું હોય, તો પ્રસંગ આવે નાણાં ઉઘરાવવાનું હોય; આમ કોઇને કોઇ કાર્ય હાથ પર હોય ને હોય

પણ તેઓ એટલા જ્ઞાનસંપન્ન, કાર્યકુશળ અને ઝીણી નજર અને બહોળા અનુભવવાળાં છે કે એ સઘળું-કાર્ય શાન્તિથી આટોપી શકે છે. એમના વિચાર એટલા પાકટ અને ઠરેલા થયા છે, એમના જ્ઞાનનો પાયો જેમ બહોળો તેમ મજબુત અને ઉંડો નંખાયલો છે કે જે વિષયનું નિરૂપણ કે વિવેચન કરવાનું તેમને પ્રાપ્ત થાય છે, તેને તેઓ પુરતો ન્યાય આપી શકે છે એટલું જ નહિ પણ તેમના તે લેખોમાં નવીન અને વિશિષ્ટ તત્વો રહેલા હોય છે.

ઉદાહરણ તરીકે પાટણમાં મળેલી પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે આપેલું એમનું ભાષણ જુઓ. અથવા સમાજ સેવા મંડળના સ્વાગત કમિટીના અધ્યક્ષ તરીકે લખેલું વ્યાખ્યાન વાંચો અથવા તો સોસાયટી તરફથી આપેલું 'વાર્ષિક વ્યાખ્યાન “ ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ ” એ વિચારો આ સઘળા લેખો એમણે ટુંક મુદતમાં, પૂર્વ તૈયારી વિના, એક બેઠકે લખી કાઢેલા ગમે તે વિષય પર તેઓ પોતાના વિચાર સ્પષ્ટતાથી પણ અસરકારક રીતે રજુ કરી શકે છે, એમનો વિચાર પ્રવાહ અસ્ખલિત કુદરતી ઝરાની પેઠે વહ્યે જાય છે, એટલું સ્વામિત્વને એમણે એમની કલમ પર મેળવેલું છે. બિનજરૂરી અથવા ટાયલારૂપ એમના લેખોમાંથી થોડું નિકળશે. જે કાંઇ મળી આવશે તે અનુભવજન્ય, સ્વાભાવિક અને વિચાર-પ્રચુર જણાશે.

આમ જે તે વિષયમાં એમની હમેશાં તૈયારી Proparedness હોય છે

આ સૌ કરતાં મહત્વનો ગુણ એમનામાં સમભાવપણાનો અને સૌજન્યનો છે એમની પાસે સલાહ અને સૂચના માટે જનારને, એમનો સહકાર અને સહાયતા શોધનારને, એઓ સદા સાથ આપવાને ઉત્સુક ને તત્પર માલુમ પડશે અનાથ અને દુઃખીને બનતી સહાયતા આપીને, જરૂરી સગવડ કરી આપીને તેઓ આશ્વાસન આપે છે અને બને તેટલો તેનો હૃદયભાર હળવો કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ સહાયતા જેવી તેવી નથી. એ દયાગુણ અને સાલસાઇને લઇને રમણભાઇની પેઠે વિદ્યાબ્હેનની પાસે હરહમેશ કોઇને કોઇ દિલાસા માટે કે મદદ માટે બેઠેલું જોવામાં આવે છે, અને જ્યારે તે પાછો ફરે છે ત્યારે તેમને તે આશીષ આપતો જાય છે.

વસ્તુત રમણભાઇમાં જે ગુણો હતા, તે લેડી વિદ્યાબ્હેનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે; અને જે સાર્વજનિક કાર્યો તેઓ ચલાવતા હતા તે સઘળો ભાર લેડી વિદ્યાબ્હેને સારી રીતે ઉપાડી લઇને, કોઇ સ્થળે ઉણપ આવવા

દીધી નથી; અને કેટલેક સ્થળે વધુ સમયના કારણે વધુ જાગ્રતિ આણેલી છે

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાંત લખવાનો શિરસ્તો આપણે ત્યાં નથી એ ખેદની વાત છે; નહિ તો રમણભાઇ અને વિદ્યાબ્હેન ઉભયના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક ઘણુ જાણવાનુ અને નવુ પ્રાપ્ત કરવાનુ મળી આવે એમ મારૂ માનવું છે

" અમારાં જીવનની યાદગીરીઓ " એ પુસ્તક રચીને મીસીસ રમાબાઇ રાનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉજ્જવળ ચરિત્ર ગ્રંથનો ઉમેરો કર્યો છે. એ ધોરણે લેડી વિદ્યાબ્હેન એમના ગૃહસંસારનો ચિતાર રજુ કરે તો એ લખાણ જરૂર જેમ રસિક તેમ આકર્ષક થઇ પડે.

સર રમણભાઇની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ જણાવ્યુ હતુ કે લેડી વિદ્યાબ્હેનને એમના કોલેજના અભ્યાસમાં ગણિતનુ શિક્ષણ આપવા સારૂ સર રમણભાઇ, અગાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ શારદા બ્હેને એમના " આત્મ વૃત્તાંત " માં એક પ્રસંગે કહ્યુ છે કે સર રમણભાઇ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા

આ બધી હકીકતનુ મૂલ્ય છે અને તેનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણભૂત વૃત્તાંત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રોત્સાહક નિવડે, એમ ધારવું ખોટુ નથી.

લોર્ડ પાસફિલ્ડ (પૂર્વના મીસ્તર સિડની વેબ) ઈંગ્લાંડના કામદાર પક્ષના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબે (તેઓ પોતાને લેડી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship–મારી તૈયારી–એ નામનું એક આત્મચરિત્રનુ પુસ્તક રચ્યુ છે, તેમાં પોતે ક્યાં ક્યાં અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ સાથે રહીને કાર્ય કર્યું, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો; તેનું વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે.

આપણે અહિં લેડી વિદ્યાબ્હેને રમણભાઇની સાથે ઘણા ક્ષેત્રોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થના સઘળાં કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંકલિત થાય તો તેનુ વાચન ઘણુ ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે

ઈંગ્લાંડમાં આ જાતનુ ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેડી ઓક્સફર્ડ એન્ડ એક્સવીથનાં સ્મરણો તેનો તાજો દાખલો છે માર્ગરેટ ટેનેટ (પાછળથી લેડી ઓક્સફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સવીથ સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી લગ્નથી જોડાયાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજેવો છે.

આપણે અહિં વ્યક્તિગત વા સામુદાયિક વા સાંસારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ ક્વચિત પ્રાપ્ત થાય છે. ચરિત્ર ગ્રંથો લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોની આવશ્યકતા વિષે હું નથી માનતો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેડી વિદ્યાબ્હેન એમનો અનુભવ–એમના સ્મરણો કાગળ પર મૂકે તો ભાવિ પ્રજાને તે એક કિમતી વારસારૂપ થાય, એ નિસંદેહ છે

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આદ્ય સ્થાપક છે અને સ્ત્રી નેતા તરીકે એમનું નામ અગ્રસ્થાને છે. અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેડી વિદ્યાબ્હેન યુગ એવુ નામ આપે તો હું નવાઇ પામું નહિ.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ, લખનૌ

પરિષદમાં ભાગ લેનાર પ્રતિનિધિઓ, પ્રેક્ષકો અને કારોબારી સમિતિના સભ્યો

દીધી નથી, બલ્કે કેટલેક સ્થળે વધુ સમયના કારણે વધુ જામતિ આણેલી છે

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાંત લખવાનો શિરસ્તો આપણે ત્યાં નથી એ, ખેદની વાત છે; નહિ તો રમણભાઇ અને વિદ્યાબ્હેન ઉભયના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક ઘણુ જાણવાનુ અને નવુ પ્રાપ્ત કરવાનુ મળી આવે એમ મારૂ માનવું છે

" અમારાં જીવનની યાદગીરીઓ " એ પુસ્તક રચીને મીસીસ રમાબાઇ રાનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉજ્જવળ ચરિત્ર ગ્રંથનો ઉમેરો કર્યો છે. એ ધોરણે લેડી વિદ્યાબ્હેન એમના ગૃહસંસારનો ચિત્તાર રજુ કરે તો એ લખાણ જરૂર જેમ રસિક તેમ આકર્ષક થઇ પડે.

સર રમણભાઇની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ જણાવ્યુ હતુ કે લેડી વિદ્યાબ્હેનને એમના કૉલેજના અભ્યાસમાં ગણિતનું શિક્ષણ આપવા સારૂ સર રમણભાઇ, અગાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ શારદા બ્હેને એમના " આત્મ વૃત્તાત " માં એક પ્રસંગે કહ્યુ છે કે સર રમણભાઇ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આ બધી હકીકતનુ મૂલ્ય છે અને તેનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણભૂત વૃત્તાંત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રોત્સાદક નિવડે, એમ ધારવું ખોટુ નથી.

લોર્ડ પાસફિલ્ડ (પૂર્વના મીસ્તર સિડની વેબ) ઇંગ્લાંડના કામદાર પક્ષના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબે (તેઓ પોતાને લેડી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship–મારી તૈયારી–એ નામનું એક આત્મચરિત્રનું પુસ્તક રચ્યુ છે, તેમાં પોતે ક્યાં ક્યાં અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ સાથે રહીને કાર્ય કર્યું, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો, તેનું વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે

આપણે અહિં લેડી વિદ્યાબ્હેને રમણભાઇની સાથે ઘણાં ક્ષેત્રોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થનાં સઘળાં કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંકલિત થાય તો તેનુ વાચન ઘણું ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે

ઇંગ્લાંડમાં આ જાતનું ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેડી ઓક્સફર્ડ ઍન્ડ એક્સવીથનાં સ્મરણો તેનો તાજો દાખલો છે માર્ગારેટ ટેનેંટ (પાછળથી લેડી ઓક્સફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સવીથ સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી લગ્નથી જોડાયાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજેવો છે.

આપણે અહિ વ્યક્તિગત વા સામુદાયિક વા સાંસારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ કવચિત પ્રાપ્ત થાય છે. ચરિત્ર ગ્રંથો લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોની આવશ્યકતા વિષે હું નથી માનતો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેડી વિદ્યાબ્હેન એમનો અનુભવ–એમના સ્મરણો કાગળ પર મૂકે તો ભાવિ પ્રજાને તે એક કિંમતી વારસારૂપ થાય, એ નિ:સંદેહ છે.

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આદ્ય સ્થાપક છે અને સ્ત્રી નેતા તરીકે એમનુ નામ અગ્રસ્થાને છે અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેડી વિદ્યાબ્હેન યુગ એવું નામ આપે તો હું નવાઇ પામું નહિ.

———◦———

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ, લખનૌ.

પરિષદમાં ભાગ લેનાર પ્રતિનિધિઓ, પ્રેક્ષકો અને કારોબારી સમિતિના સભ્યો.

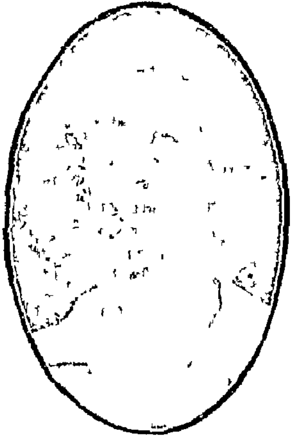

શ્રી. માર્ગરેટ કઝીન્સ
અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના
જનેતા

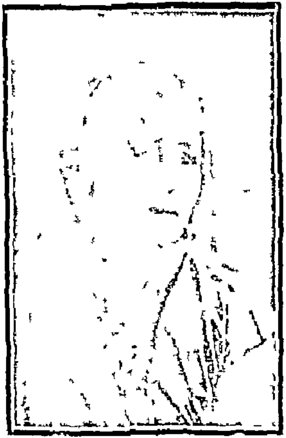

શ્રી. કપિલા ખાંડવાળા, એમ. એ.
મીશીગન (અમેરિકા) યુનીવર્સીટીની
એમ. એ. ની પદવી મેળવનાર બ્હેન.

આવાં આવાં અગણિત સ્મરણોમાંથી માત્ર થોડાંજ અત્રે આપ્યાં છે

થોડા વખત પર "મોડર્નરીવ્યૂ"વાળા બાબુ રામાનંદ ચેટરજી એમને ત્યાં ઉતર્યા હતા અને ટૂંક વખત રોકાયા હતા તેમણે એમને માટે અભિપ્રાય આપ્યો કે She is one of the best and noblest woman I have come across એ અભિપ્રાય શબ્દશ સાચો છે એમ એમની જોડે રહેજ પણ સંસર્ગમાં આવેલી દરેક વ્યક્તિને લાગશે

એવાં સેવાભાવી અને આદર્શ વિદ્યાગવરી લાંબું આયુષ્ય ભોગવો ને સમાજની વધારે સેવા કરતાં રહો !

મેઘાને હડધુત : સોલોમનને " આવો શાબ "

' તમારૂં નામ શું ? '

' સોલોમન '

' આવો, બેસો શાબ. ક્યાં જવું છે ? '

સોલોમન શાબ કઇ નાતના, કઇ જાતના એ કોને પૂછવું છે ?

સોલોમન શાબ છે એટલામાં આવી ગયું

× × ×

' તમારૂં નામ શું ? '

' મેઘા '

' કેવો છે ? '

' મેઘવાળ '

' આઘો ખસ, આઘો '

' બાપરે ! આળી મારી આ ઢેડાએ તો વટલાવી માર્યાં '

× × ×

સોલોમન મેઘા મેઘવાળનો માશીનો દિકરો છે હિંદુ મટી ખ્રીસ્તી બની ગયો છે

મેઘાને હડધુત.

સોલોમનને " આવો શાબ "

બ્રાહ્મણ થઇને દારૂ પીએ તોપે તેને અડકાય
વૈષ્ણવ હોય ને માંસ ખાય તોપે તેને અડકાય,
જૂઠું બોલી વેપારમાં લૂંટે તોપે તેને અડકાય,
ન્યાયાધીશ થઇને લાંચ ખાય તોપે તેને અડકાય,
ઘડી ઘડીમાં ક્રોધ કરે તોપે તેને અડકાય,
ધર્મને નામે દોંગ ચલાવે તોપે તેને અડકાય,
સાધુ છતાં ભ્રષ્ટ હોય તોપે તેને અડકાય,
માછલાં ખાઇ પેટ ભરે તોપે તેને અડકાય,
ગરીબનાં ગળાં કાપી પૈસા ખાય તોપે તેને અડકાય,
પરધર્મીને, પાખંડીને અડકાય,
અંત્યજને અડે તેને પણ અડકાય.
આ બધાને અડકાય ને ન ન્હવાય,
માત્ર એક અંત્યજને ના અડકાય !

કોઇ જાણો છો !

ગામ આખું સાફ કરનારાઓ શું ખાય છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને રહેવાને કેટલી થોડી જગા છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને ભણવા ગણવાને નિશાળ નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને પીવાને ચોખ્ખાં પાણી નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેની પાસે આવતી કાલનું ખાવાનું નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેઓ આપણાથી ડરે છે ને દૂર ભાગે છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને જાહેરસમાજનું એક પણ સુખનું સાધન નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને બધા ગાળો દે છે ને નિંદે છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને પીઠાવાળા દારૂ પાય છે વેપારીઓ બમણે ભાવે માલ વેચે છે,

વ્યાજ ખાનારા વ્યાજમાંથી છૂટવા દેતા નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને આપણે પશુથી પણ નીચે રાખીએ છીએ તે કોઇ જાણો છો ?

શારદાપૂજન

(ગરબો)

સોહે દિવ્ય મન્દિર આ શારદાનું,
સખિ વધામણે સિધાવીએ—
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

હૈડાને હેત માત શારદા પ્રણમીએ,
પ્રેમથી પ્રણમીએ, ને આશીષો પામીએ
વિદ્યામન્દિરે ચિર દુઃખ વામીએ સખિ !
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

(સાખી)

ફૂલવાડીથી ફોરતા, મધુમધુરા રસફૂલ,
મ્હોરે વિદ્યાવાડીએ, ફૂલડા શા જનકુળ,
સૌમ્યમૂર્તિ એ શારદાની, હૃદયદીપે દીપાવીએ,
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

મન્દિર પુણ્યશીલ આ પ્રિય શારદાનુ;
એથીય પુણ્યવતી 'મૂરત' માની માનુ !
ભક્તિભીના ભાવે ઇષ્ટ મૂર્તિ આરાધીએ સખિ !
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

(સાખી)

જ્ઞાનદીપકની જ્યોત જે, એ જ કુમારી શારદા,
એના વરદાને, જનો બને માનવતા સદા,
સખિ ! આતમની કુંજમા એ મૂર્તિ પધરાવીએ,
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

'પીયૂષ'

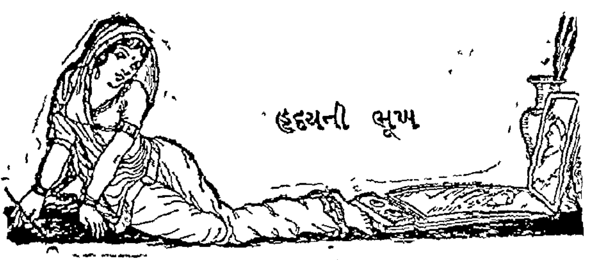

હૃદયની ભૂખ

(પ્રેમ અને દર્દની એક કથા)

લેખક. શ્રી ' અતૃપ્ત '

ગામની વચ્ચે સરોવરની પાળ પર એક પત્થર ઉપર અઢાર ઓગણીસ વર્ષનો એક જુવાન હમેશાં આવીને બેસે છે. કોઇના આવવાની રાહ જોતો હોય એમ એ મીટ માંડે છે. થોડીકવાર પછી એની સ્થિર આંખો પલકારા મારે છે, અને મુખ ઉપર સ્મિત દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. બસ પછી થોડીક ક્ષણ પછી તો એ માત્ર જમીન તરફજ જુએ છે, આંખો પાછી સ્થિર થાય છે, મોં પર સ્મિત દેખાતુ નથી જાણે એના પણ અંતર્ધાન થયા! નિસાસો નાખી એ ઉઠે છે ને નીચી નજરે ચાલવા માંડે છે જે દ્રશ્યથી તેના મુખ ઉપર સ્મિત જનાયું હતું તે દ્રશ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે કલ્પના કરે છે, પણ એ કેમે કર્યું તેને પ્રત્યક્ષ થતું નથી અને તેથી તે હમેશાં ઉદાસ દેખાય છે.

આ ગામમાં તેનું કોઇ સગું ન હતું. એક ઠેકાણે તે ચાર પાંચ કલાક માટે નોકરી કરતો હતો અને એક નાનકડી ઓરડીમાં પડી રહેતો ઓફીસનો ઉમરો ચડતો સુધી એની આંખો એવીને એવી જ સ્થિર અને ચહેરો એવોને એવોજ ગંભીર રહે છે. ઓફીસનો કામ કરતી વખતે તે તેના મિત્રો સાથે આનંદથી વાતો કરે છે અને તેને કરવાનું કામ પણ ધ્યાનથી કરે છે. પણ ઓફીસની બહાર નીકળે છે કે તરતજ પેલું દ્રશ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે મથે છે અને નિરાશામાં તેનો ચહેરો ગંભીર અને આંખો સ્થિર બને છે. રસ્તામાં તે ભાગ્યેજ કોઇની સાથે વાતો કરતો દેખાય છે રોજ જેમ તે સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પત્થર ઉપર આવીને બેસે છે તેમ ઓફીસમાંથી નીકળી તે આજ રસ્તે થઇ તેના ઘર તરફ જાય છે. કોઇ દિવસ પેલુ પરિચિત સ્મિત તેના મુખ ઉપર ફરકે છે તો કોઇ દિવસ એનું એજ ગંભીર મુખ અને એવીજ સ્થિર આંખો રાખી તે ત્યાંથી પસાર થતો દેખાય છે.

'હંમેશાં ગંભીર દેખાતા આ જુવાન ઉપર પેલું સ્મિત શાથી ફરકે છે એ શો કોયડો હતો એના મિત્રો એને પૂછતા હતા પણ એ કોઇને કંઇ જવાબ આપતો નહિ જવાબમાં માત્ર હરિ હરિ એમ એ બબડતો પણ આ બે શબ્દો જે વેદના સાથે એ બોલતો હતો તે તેમને અસર કર્યા વિના રહેતા નહિ, અને તેમનાથી જો બની શકે એમ હોય તો તેની શાંતિ અર્થે બધું જ કરવા તૈયાર હતા.

એક દિવસ એ ઝાડ નીચે નાખી નજર

રાખી તે ઉભો હતો આવી રીતે જ્યારે વિચારમગ્ન દશામાં તે ઉભો રહેતો ત્યારે તેને સમયનું ભાન રહેતું નહિ. અજાણ્યા માણસો કુતુહલથી તેના તરફ જોતા જોતા ઉભા રહેતા અને ચાલ્યા જતા. દિનેશ તેનો એક મિત્ર હતો તેની પાછળ આવીને તે ઉભો અને તેનો ખભા ઉપર હાથ મૂક્યો; તેણે પાછું વાળીને જોયું તો દિનેશને ઉભો ઉભો હસતો જોયો.

" કિશોર ! તું આવો દિગ્મૂઢ જેવો કેમ ફર્યા કરે છે ? તારી આંખો આવી ગમગીન કેમ દેખાય છે ? આખો દિવસ શા વિચાર કર્યા કરે છે ? શુદ્ધ તો નથી ચવુંને ? કોઈને કહે તો ખરો કે તારે શું દુ:ખ છે ?"

" મારા દુ:ખનું ઓષધ તમારી પાસેથી મળે એમ નથી હું તમને શું કહું ! મારા કાળજામાં તો અંગાર સળગે છે એના તાપથી હું બળું છું એ જ્વાલાતન સહન નથી થતું પણ કોણ જાણે કેમ એ ગમે છે પણ ખરૂં. પણ તમારે સાંભળવુંજ હોય તો સાંભળો જેમ આંખો મિંચીને હું તારો વિચાર કરૂં છું ને તારી છબી મારી નજર સામે તરવરે છે તેમ તેની છબી મારી સામે નાચતી દેખાય તો બસ ! મને સંતોષ છે ,મને બીજું કશું જોઈતું નથી. "

" હે શું કહ્યું ? કોની છબી ! "

" એ કોણ છે ? તેની મને ખબર નથી સરસ્વતી મંદિરમાં જતી આવતી પેલા સરોવરની પાળ ઉપરથી રોજ હું એને જોઉં છું. અથવા ફરતાં ફરતાં ક્યારેક રસ્તામાં પણ દેખા દે છે. એવું સુંદર ઉન્માદકરૂપ, જ્યાં સુધી એ રૂપ જોઉં છું ત્યાં સુધીજ નશો ટકે છે, એના રૂપથી 'મગજ ખરાબ જાય છે, અને જ્યાં દ્રષ્ટિની બહાર જાય છે કે બસ ! નશો ઉતરી જાય છે, મગજ ખાલી થાય છે. આનંદને બદલે ગ્લાની થાય છે અને દ્રષ્ટિ એના ચિંતનમાં સ્થિર બને છે. પણ પછી એ છબી નજરમાં આવતીજ નથી જો થોડીક પળો એને જોઉં છું, એ થોડીક પળોમાં હું સ્વર્ગીય સુખ અનુભવું છું ઓહ ! " (કરી તે નિસાસો નાખે છે ને તેની દ્રષ્ટિ પાછી સ્થિર થાય છે)

" તે તારે એ છોકરી સાથે પરણવું છે ?"

" ના ! ભાઈ ! ના ! જે થોડીક ક્ષણ, એ રૂપ જોઈને મને સમાધિ ચડે છે, એ રૂપ ઉપર હું દિવાનો છું એ રૂપ જ્યારે ઇચ્છા કરૂં ત્યારે મારી દ્રષ્ટિ સમક્ષ રહે, એજ મારી કામના છે ઓહ ! નથી રહેવાતું ! નથી સહન થતું ! શું સુંદર ? કેવું સુંદર ! તે મારાથી કહી શકાતું નથી 'પણ અદ્‌ભૂત છે, અવર્ણનીય છે, પ્રત્યક્ષ રૂપદેવતા !! "

" હું એને જોઈ શકું ? "

" કદાચ તું પણ મારી માફક દિવાનો બને તો ! "

" ના ! ના ! એવું નહિ બને ! "

" તો કાલે સાડાદસ વાગે આવજે. તળાવની પાળ ઉપર કન્યા સરસ્વતી મંદિર તરફ જવાના રસ્તા પાસે હું મળીશ "

(બીજે દિવસે સવારે લગભગ ૧૦॥ વાગે કિશોર સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પથરા પર બેઠો છે ઘડીક પછી દિનેશ આવીને તેની સાથે બેસે છે સામે કન્યા સરસ્વતી મંદિરમાંથી કુમારિકાઓ એક પછી એક નીકળે છે કિશોર ફાટી આંખે એ તરફ જુએ છે અચાનક તેના મુખ ઉપર સ્મિતની રેખાઓ પ્રગટે છે, અને બેઠેલો ઉભો થાય છે.)

" (ધીમેથી) દિનેશ ! ચાલ આપણે ચાલવા માંડીએ, જો પેલી ત્રણ કુમારીકાઓ આ તરફ ચાલી આવે છે, એમાં વચ્ચે છે તે જો "

(બન્ને મિત્રો સાથે ચાલવા માંડે છે

કિશોર નીચું મુખ રાખીને ચાલે છે ને દિનેશ પેલી કુમારીકા સામે જોતો ચાલે છે ને ત્રણે કુમારિકાઓ તેમની પાસે થઇને પસાર થઇ. દિનેશને લાગ્યુ કે પેલી કુમારીકાએ તેની સહીયરો સાથે કંઈ વાત કરી પણ તેને કઇ સમજાયુ નહિ થોડેક દૂર ગયા પછી]

"કિશોર ! એણે શુ કહ્યું ? તે સાંભળ્યું ?"

"હા સાંભળ્યું તને સમજાયુ નહિ ?"

"ના, કહે જોઉ !"

"એણે કહ્યુ 'પેલો છોકરો રોજ આ વખતે અહીં થઇને પસાર થાય છે રોજ આજ રસ્તે અને આજ વખતે કેમ આવતો હશે ?'"

"ને તેની સહીયરે શુ જવાબ આપ્યો ?"

"તેણે બેદરકારીથી કહ્યું, 'આપણે શું ?' ગમે તેમ પણ આજે મને આનંદ થાય થાય છે. મને એમ થતુ હતું કે હું એને રોજ જોઉ છું ને એ પણ મને રોજ જુએ છે. મારા વિષે કદાચ વિચારો એને નહિ આવતા હોય ? ભલે એક ક્ષણ માટે મે એના હૈયામાં પ્રવેશ કર્યો હતો, એ વિચારે મને આનંદ થાય છે"

"કિશોર ! તુ નીચું જોઇને કેમ ચાલતો હતો ?"

"હા ! મને એ બહુ ગમે છે દૂરથી જોઇનેજ સંતોષ માનુ છું. પાસે આવે છે ત્યારે તો નીચે જોઇનેજ ચાલુ છું. ટીકી ટીકીને તેની સામે જોઉ તો મારા વિષે એ શું ધારે ? અથવા એનું અંતર દુભાય તો ?"

"એ ક્યાં રહે છે ?"

"વાચનાલય તરફ જવાના રસ્તા ઉપર એક ત્રણ માળના મોટા ઘરમાં તે રહે છે."

"તે એ કોની છોકરી છે ? ઞાતે કેવી છે ? શું ભણે છે ? એનું નામ શું છે ?"

"એ કશાની મને ખબર નથી હું માત્ર આટલું જ જાણુ છુ કે એ પરમ રૂપવતી છે."

"કિશોર તુ સાવ બાળક જેવી વાત કરે છે. જો તારે એના અંતરમાં પ્રવેશ કરવો હશે તો એની સાથે મૈત્રી કરવી પડશે અને એ કંઇ આપોઆપ ઓછી જ થવાની છે ?"

"શુ કરૂ ? કોને પુછું ? દિનેશ ! તુ ધારે છે તેમ, એની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર તો સ્વપ્નેય મને નથી આવતો. અરે રે ! જો ! જો ! લગ્ન કરીને એ રૂપને કોઇ અપવિત્ર કરતુ એ રૂપ જ્યોતિનો રખે કોઈ સ્પર્શ કરતા. એ રૂપ આજે છે એવુ જ અખંડ રહેશે. આ જન્મ કુમારિકાઓને જ આવું રૂપ વરે છે."

"પણ આમ ક્યાં સુધી તું હેરાન થઇશ ? આમને આમ તો તારી વેદનાનો અંત ક્યારે આવશે ?"

"એના નિરંતર ચિન્તનમાં જે એકતાનતા અને વેદના હું અનુભવુ છુ તેમાં આનંદ નથી ? એ વેદનામાં અને અશ્રુતિમાં હુ સુખ અનુભવુ છું. એ મારી પરમ સાધના છે. એ સાધનાના માહત્મ્ય માટે અનંતકાલ સુધી રાહ જોવાની હુ ધીરજ રાખીશ"

"એ કુમારીકાનું રૂપ અદ્ભૂત છે અને તારામાં પણ પુરૂષોમાં વિરલ એવી અદ્ભૂતતાજ ભરી છે. આ બે અદ્ભૂતતાનો જો સંજોગ થશે તો તે પણ ભવ્ય જ થશે. પણ અત્યારે તો એ આશાની ઇમારત કલ્પનાના મહેલ સમાન લાગે છે કિશોર ! તું દિવાનો થયો છે"

"હા ! હા ! હું દિવાનો છુ ! હૃદયને વલોવી નાખે બાળીને ખાક કરી નાખે એવી વેદનાની મોજ માત્ર દિવાનાઓ જ માણી શકે છે. એના વિયોગની વેદનામાં આંસુ

એની છાયા મૂર્તિના દર્શનમાં જ હું જીવતો રહી શકું."

(ચાલતાં ચાલતાં બન્ને મિત્રો ઓફીસ સુધી આવી પહોંચે છે અને વાર્તાલાપ અટકે છે.)

ઉષા એક કુમારિકા હતી. યૌવન મંદિરમાં તેણે હજી પ્રવેશ ન્હોતો કર્યો. ઉષાની પેઠે તે પણ રૂપકિરણો ફેંકતી હતી ને જોનારને આંજી દેતી. તેની નિર્દોષતા તેના રૂપમાં પવિત્રતા આણતી હતી. તેનું રૂપયુક્ત સૌભાગ્ય પૂજાયોગ્ય હતું. તેને જોઇને જોનારનાં નેણ નીચાં ઢળી જતાં. કિશોર તેના રૂપને પવિત્ર ભાવે પીતો. તેનો પુજારી બન્યો હતો. સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં આવતાં રોજ તે કિશોરને જોતી. આ અજાણ્યા છોકરાએ ઉષાના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ઉષાને ખબર ન હતી કે તે કોણ હતો? શું કરતો હતો? તે માત્ર એટલું જ જાણતી કે જેમ કોઇ મહાણી ભક્ત પોતાના આરાધ્ય દેવતાને નિયમિત અર્ઘ્ય અર્પે તેમ આ અજાણ્યો છોકરો તેના દર્શને આવતો અને નિર્મળ ભાવે તેને જોતો. તે રોજ તેને જોવા માટેજ આવતો હતો તેથી તેને ગુસ્સો આવતો નહિ. તેને જોઇને ઉમંગનું હાસ્ય રોમાંચ થઇ જતું. તેના હૃદયમાં દયા ઉભરાતી અને એનું હૃદયમંથન ભાવના પ્રબળ કરતી. તે દિવસે જ્યારે તેણે કહ્યું કે આ છોકરે રોજ આજ વખતે ને રસ્તે કેમ આવતો હશે! ત્યારે તેણે તેનું મુંઝાતું અંતર સ્હેજ ખોલ્યું હતું.

ઉષા કિશોરના રૂપ ઉપર મુગ્ધ ન્હોતી થઇ, અને તેના વિચાર પણ એવા ન હતા કે કોઇ તેના તરફ આકર્ષાય પણ તેના હૃદયમાં જે દયા હતી, જે દર્દ હતું. એ દર્દ તેની આંખોમાં, તેની ચાલમાં દેખાઇ આવતું હતું. તેના અંતરમાં જાગી રહેલી વેદનાની સાથે ઉષાના હૃદયમાં તેના વિષે અનુકંપા જગાવી હતી. વખત જતાં કિશોરને વિષે તેને સદ્ભાવ થયો અને પછી તો જેમ જેમ કિશોરની વેદના વધતી ચાલી તેમ તેમ ઉષાના મગજમાં કિશોર વિષેજ વિચારો ઘેરાવા લાગ્યા "એનું મુખ કેવું શ્યામળું લાગે છે! અને આંખો કેવી તરસી દેખાય છે! અને શરમાળ પણ મારા જેવોજ છે. મારી સામે એક ટસે જોઇ શકતો પણ નથી! એ ક્યાં રહેતો હશે! શું કરતો હશે! કોનો છોકરો હશે! હું એને ઘેર જઇને ઉભી રહું તો મને શું કહે! મને કેવી રીતે બોલાવે?" વગેરે અનેક જાતના વિચારો તેને આવતા. કિશોરના વિચારોમાં તેનું ચિત્ત હવે અસ્થિર બન્યું હતું. સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં તે આવ્યો છે કે નહિ તે જાણવા માટે ખાસ કાળજી રાખતી અને પાછા ફરતાં પણ કિશોરજ તેની નજર સામે આવતો. ઘરમાં પણ ક્યારેક ક્યારેક આ રસ્તે થઇને જતો તો નથીને? એમ ધારી બહાર છજામાં ડોકિયું કરી જતી. કદીક તે દૂર તેના છજા ઉપર મીટ માંડી ઉભેલા કિશોરને જોતી, કદીક તેના ઘર પાસેથી નીચી નજરે ચાલતો જોતી તો કદીક તેને જોવા માટે અધીર નજર ફેરવતી હતી. બે અબોલ દેવો એક બીજાથી કેટલાં પરિચિત! અને છતાં કેટલાં દૂર!"

ઉષા એક સંસ્કારી સમાજમાં ઉછરેલી કુમારિકા હતી. તેની વિધવા માતાની તે એકની એક લાડકી પુત્રી હતી. અર્થોપાર્જનની કશી ચિંતા વિના. જીવન નિર્ગમન કરી શકે, એટલી સંપત્તિ તેની માતા પાસે હતી. તેનું મોસાળ કુટુંબ પણ પૈસે ટકે સુખી હતું અને જ્યારે જ્યારે ઉષા તેના મામાને ત્યાં જતી, ત્યારે ત્યારે મીઠો સ્નેહ અને આદર તે પામતી. તેની મા અને મામા બન્ને, તેને માટે કોઇ સુશિક્ષિત યુવકને શોધતાં હતાં. ઉષા પણ તે જાણતી હતી અને અગવાને

તેને માટે કેવાક હ્રદયદેવ નિર્મ્યા છે તે જોવા તેને ઉત્કંઠા થતી. કિશોરને માટે તેના હ્રદયમાં મમતા હતી, પ્રેમ પણ હતો. તેને કિશોરને જોવો હતો, તેની સામે બેસાડીને વાતો કરવી હતી અને તેના અંતરમાં શું છે ? તે જાણવુ હતું. એ સિવાય કિશોરના વિષે તેના હ્રદયમાં બીજો કોઇ પણ પ્રકારનો ભાવ નહતો પણ એ કેમ બને ? એ કોને કહે ? તેણે એક બે વખત તેની સહીયરોને કિશોર વિષે પૂછપરછ કરી હતી પણ તેમણે તો તેની ઠેકડી કરી. " કહે ! અલી સુરેખ ! આ ઉષાને તો પેલા છોકરા સાથે પરણવું તે એનીજ વાતો કર્યા કરે છે " ત્યારપછી તેણે ફરી કિશોર વિષે કોઇને કશું પૂછ્યું નથી પણ એ છોકરો કોણ હશે ! ક્યાં રહેતો હશે ! એ મારી તરફ આમ દીન બનીને શા માટે જોતો હશે ! એને કેમ મળાય ! એવા પ્રશ્નો તે પોતાની મેળે કર્યા કરતી.

× × ×

રાત્રીના ઘોર અંધકારની પીડા સહન કર્યા પછી ક્ષણિક ઉષા-દર્શન પૃથ્વીને કેવું મધુર લાગતું હશે ! પણ સૂર્ય તો રોજ સવારે પ્રગટ થાય છે ને પૃથ્વીના હ્રદયમાં આનંદધારાઓ રેલાય છે. કિશોરના તકદીરમાં તો રાત્રીના અંધકારની પીડાજ હતી. હા, ક્ષણિક ઉષા-દર્શન તેના હ્રદયમાં ક્ષણિક આનંદની વીચિ જગાવતું અને પાછો એજ ઘોર અંધકાર, એજ વિષાદની છાયા અને ઔદાસિન્ય તેના દીન મુખ ઉપર તરવરતું.

ધીમે ધીમે તેની વેદના વધતી ચાલી હવે ભાગ્યેજ તે તેના ચિંતન અને ધ્યાનમાંથી જાગૃત થતો ઑફીસનો સમય પણ ચૂકી જતો અને ઉષાને જોવા માટે જવાના તેના નિયમનું પણ ઠેકાણું ન્હોતું રહ્યું. જ્યારે તે જાગતો ત્યારે ઉતાવળો ઉતાવળો પેલા પરિચિત પત્થર પાસે જઇને ઉભો રહેતો પણ તેની હ્રદયરાણી તો તેને જોવાની ફાંફાં મારતી ત્યાંથી ચાલી ગઇ હતી. નિરાશ થઇ તેનું જ ધ્યાન અને ચિંતવન કરતો તે ગમે ત્યાં રખડતો કે તેને ઘેર જતો ઑફીસમાં જવું હવે તેને ગમતું નહિ. તેના પગ ઑફીસ તરફ જવા ઉપડતા જ નહિ ઉષા-વિરહની વેદના સહન કરીને બીજા કામનો બોજો ઉઠાવવા તે અશક્ત બન્યો હતો. ઓહ ! હવે તો સહન નથી થતું એમ તે ઘડીએ ઘડીએ બબડતો અને

એક જ્યોત જલે મુજ નેનનમાં
રસજ્યોત નિહાળી નમું હું નમું

એમ એ ગાતો.

સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં અને આવતાં બન્ને વખતે કિશોરને જોવા ઉષા પ્રયત્ન કરતી હતી પણ છેલ્લા ચાર દિવસથી તેણે તેને જોયો નથી એટલે હવે ઉષાના હ્રદયમાં એ અજાણ્યા છોકરા વિષે અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા. એ કેમ નહિ આવતો હોય ? ક્યાંક ગયો તો નહિ હોય ! શું થયું હશે ! એની તબીયત તો સારીજ હશેને ! વિગેરે વિચારો તેના કોમલ હ્રદયને વિક્ષુબ્ધ કરી મૂકતા. ઉષા બહારથી શાંત અને સ્વસ્થ દેખાતી હતી પણ તેને ચેન પડતું નહિ. તેનો અંતરાત્મા જાગતો હતો તે બીજા કામમાં તેનું ચિત્ત પરોવવા મથતી હતી, પણ પેલા અજાણ્યા છોકરાનું કરૂણ મુખ તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડું થતું. કિશોરનું દુઃખ તેને સાલતું હતું. કિશોરને દુઃખે તે દુ:ખી થઇ હતી કિશોરને અને તેને કંઇ સંબંધ ન હતો છતાં કિશોરને માટે તેના દિલમાં શા માટે આવી લાગણીઓ થતી હતી તેનું કારણ તે સમજી શકતી નહિ બીજા કોઇને વિષે તેને કદી આવી લાગણીઓ થતી નથી ઘણાય છોકરાઓ તેની સામે મીટ માંડીને જોતા હતા અને તે પણ સૌને જોતી હતી પણ કિશોર સિવાય તે કોઇને

ભાભી અને નણંદ

અરવિંદાઃ કેમ રમાબ્હેન, આજે વિદ્યાલયમા શું શીખ્યા ?

મનોરમા· આજે તો ભાભી, તારાબ્હેને બહુ સરસ સરસ શીખવ્યું ?

અરવિંદાઃ એમ ? શું શીખવ્યું ?

મનોરમા. જીદગીના વીમા સંબંધી ખુબ ખુબ વાતો શીખવી. વીમો ઉતરાવવાથી લાભ શુ ? વીમો કેમ ઉતરાવવો ? વીમાના નાણાં કેવી રીતે ભરવા ? વીમા કંપની પાસેથી વીમાની રકમ કેવી રીતે મેળવવી ? વગેરે બધુંય કહી બતાવ્યું.

અરવિંદા· એ બધુ તો ઠીક, પણ વીમો કયી કંપનીમા ઉતરાવવો, એ સંબંધી કંઈ કહ્યુ ? હમણા હમણા એટલી બધી વીમા કંપની ઉભી થઈ છે કે કઇ સમજ જ નથી પડતી.

મનોરમાઃ હા, એ પણ કહ્યું, એમણે કહ્યુ કે આપણા દેશમાં અનેક પરદેશી તેમજ દેશી કંપનીઓ જીદગીનો વીમો ઉતારવા માટે ઉભી થઈ છે, પણ આપણે તો દેશને માટે લાગણી રાખી સ્વદેશી કંપનીમા જ ઉતરાવવો વળી એ સ્વદેશી કંપનીઓમા કેટલીક ભરોસાલાયક છે અને કેટલીક ભરોસો કરવા લાયક નથી કેટલીકની શરતો લાભદાયક છે અને કેટલીકની નથી. એમણે એવી પાચ–સાત કંપનીઓની સરખામણી કરી બતાવી અને કહ્યું કે મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની સૌથી સારી છે.

અરવિંદા એ કંપની કાઈ ખાસ લાભ આપે છે ?

મનોરમા· એક તો એ કે એ કંપનીએ વીમો ઉતરાવનાર માટે જુદી જુદી જાતની સરસ સગવડો કરી છે. ખાસ કરીને છોકરાંઓના શિક્ષણ અને લગ્નના ખરચ માટે વીમો ઉતરાવવાની સગવડ તો મને બહુજ ગમી વળી નાણા આપતા એ કંપની બીજી કંપનીઓની જેમ ખોટી ઢખલગીરી પણ નથી કરતી.

મોડર્ન ઈન્સ્યુરન્સ કંપની લી. એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ

સેવાભાવી દંપતી

શ્રી. હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારીઆ, એમ એ.
અને
સૌ. સુધિકાબ્હેન હિમ્મતલાલ અંજારીઆ.

વિષે કદી વિચાર કરતી નહિ. કોઇને માટે તેનું ચિત્ત આટલું ઉદ્વિગ્ન રહેતું નહિ જેમ જેમ કિશોર વિષેના વિચારો દૂર કરવા તે મથતી હતી તેમ તેમ કિશોરની કરૂણા મૂર્તિ તેના હૃદયમાં વધારે વખત દૃઢ થતી હતી તેની વિહ્વલતા છૂપાવી શકાય એમ ન હતું. તેને થતું કે બાને વાત કરૂં ? પણ આ વાત કહેતાં તેની હિંમત ચાલતી નહિ તેને વિષે એ શું ધારે એ વિચારે તે મૂંઝાતી હતી અને આ આંતરવેદના કેમ શમે તેની સમજ નહિ પડવાથી ઉષા સ્વાભાવિક રીતેજ મૂક બની હતી પહેલાની તોફાની અને વાચાળ ઉષા હવે મૂક અને ચિંતાતુર દેખાતી હતી.

ઉષાની માતાનું નામ સરોજ હતું. વૈધવ્યે તેના હૃદયને કોમલ બનાવ્યું હતું તેનાથી પોતાનું કે પરાયું દુઃખ સહન થતું નહિ. ઉષાને એણે બહુ લાડથી ઉછેરી હતી તેની તબીયત જરાક બગડતી ને સરોજની ચિંતાનો પાર રહેતો નહિ. તેની ઉષા સાજી રહે તે માટે તે રોજ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતી પિતાવિહોણી ઉષાને કશાની ઉણપ ન રહે તે માટે તે ખાસ ચિંતા રાખતી થોડા દિવસથી ઉષા બોલતી ચાલતી બંધ થઇ હતી અને તે કશાનો વિચાર કરતી હતી એમ તેને લાગ્યું તો હતુંજ પણ છેલ્લા ચાર દિવસમાં ઉષામાં તેણે ઘણો ફેરફાર જોયો. તેનું હાસ્ય કરમાઈ ગયું હતું, તેનું તોફાન ઓછું થઇ ગયું હતું અને આખો દિવસ તે ગમગીન રહેતી હતી. હમણાંની શાળામાં જવા માટે તે ઉતાવળ કરતી હતી અને પાછી પણ વહેલી મોડી ફરતી હતી. આ બધાનું કારણ તેને સમજાયું નહિ. સાંજ પડી હતી ઉષા વાંચવાની ચોપડી લઈ બેઠી હતી પણ તેની આંખો તો આકાશના રંગ બેરંગી રંગો જોતી હતી. સરોજે ધીમેથી તેની પાસે જઇ માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો ને પૂછ્યું " બેટા ઉષા, તને શું થાય છે ? "

" ના, મને કશું થતું નથી "

" જો ઉષા ! મને નહિ કહે ?, બોલ જોઉં ? તું આખો દિવસ શાના વિચાર કર્યો કરે છે ? તું કેમ ઉદાસ દેખાય છે ? તારા મનમાં જે હોય તે સાચેસાચું કહી દે, જરીક છુપાવીશ ના, જરીએ શરમાઇશ ના; તું કેમ આવી થઇ ગઇ છે ? "

" પણ બા ! મારા મનમાં કશું નથી. "

" ના; એમ નહિ ચાલ, કહે જોઉં ! કશું નથી તો તારી જીભ કેમ બોલતી બંધ થઈ ગઇ છે ? તારૂં તોફાન ક્યાં ગયું ? આટલી ગમગીન કેમ થઇ ગઇ છે ? તું બોલતી નથી પણ તારી આંખો, તારૂં મુખ તારી ચાલ બધું કહી દે છે કે તારા અંતરમાં કંઇ બળતરા છે તું કશાના વિચારો કર્યા કરે છે અને મારાથી છુપાવે છે "

" પણ બા ! હું શું કરૂં ? હું ઘણીએ મહેનત કરૂં છું પણ એ વિચારો મારા મગજમાંથી ખસતાજ નથી. "

" તે મને કહેતી કેમ નથી ત્યારે ? "

" તું મારા ઉપર ગુસ્સે થાય તો ? "

" ના, નહિ થાઉં ! તું કહે "

" જો ! ત્યારે સાંભળ ! એક છોકરો છે એનું નામ મને ખબર નથી. એને મા બાપ છે કે નહિ તે પણ હું જાણતી નથી. તે મને જોવા માટે એ રોજ સરસ્વતી મંદિરમાં જતી વખતે અને છૂટતી વખતે આવે છે રોજ મારી પાસે થઇને ચાલ્યો જાય. પણ બા ! એવો છોકરો છે ! મીટ માંડીને તો કદી જોતો જ નથી. એનું મોઢું જોઇએ તો જાણે હમણાંજ રડી પડશે. એક દિવસ પણ એ આવ્યા વિના રહેતો નથી. દૂરથી મારી સામે જોયા કરે, હું ન જાણું એમ.

તેઓ એ રોજ મને જોવા કેમ આવતા હશે ? અને એનું મુખ આવું કરૂણ કેમ દેખાતું હશે ? એના અંતરમાં શું હશે ? મને એના વિષેજ વિચારો આવ્યા કરે છે. હમણાં ત્રણ ચાર દિવસથી એ બીલકુલ જણાતો નથી. તે એને શું થયું હશે? કેમ નહિ આવતો હોય ? માંદો તો નહિ પડયો હોય ? એનું કોઇ સગું તો હશેજ ને ? કે એકલો જ હશે ? એની સારવાર કોણ કરતું હશે ? બા મારાથી એને આપણે ઘેર આવવાનું ન કહેવાય ? "

" તે હવે તું એને જુએ ત્યારે આપણે ઘેર તેડતી જ આવજે, અને હવે જોજે એને વિષે વિચાર કરતી ! "

" અરેરે ! મેં તને પહેલેથી જ કહ્યું હોત તો કેવું સારું થાત ! "

" બહુ સારું થાત ! " એમ કહી ઉષાને એકલી મુકી મનોજ ત્યાંથી ચાલી ગઇ. ઉષા ત્યાં જ બેસી રહી. સૂર્ય અસ્ત થતો હતો. સંધ્યાની લાલીમા ઝાંખી થતી હતી. ઉષાના હૃદયનું તોફાન પણ શમતું હતું. સંધ્યા આવી ને ચાલી ગઇ ને તેની દષ્ટિ આકાશ ઉપરથી ઉતરી શ્યામા પૃથિવી પર ફરવા લાગી. ઝાંખા થતા પ્રકાશમાં દુરથી તેણે કિશોરને આવતો જોયો. તેના હૃદયમાં કશો તનમનાટ થયો નહિ તેનું હૈયું તોફાનથી નાચતું નહતું. અનિમિષ નયને તે માત્ર કિશોર તરફ જોતી હતી કિશોર પણ તેની સામે જ જોતો હતો. બન્ને એક બીજાની ઝાંખી કરતાં હતાં. કિશોર વધારે નજદીક આવ્યો, ઉષા ત્યાંજ બેસી રહી હમણાં જાઉં છું, હમણાં જાઉં છું, એમ તે વિચાર કરતી હતી ને કિશોર ત્યાંથી પસાર થયો. હવે તે પાછું વળીને જોતો નથી. ઉષા દોડતી દોડતી નીચે ઉતરી કિશોર જતો હતો તેની પાછળ દોડી, તેની સામે આવીને ઉભી રહી ને પુછ્યું- " તમે મારે ત્યાં આવશો ? " કિશોરે કંઇ જવાબ આપ્યો નહિ. તે માત્ર ઉષાને જોતો હતો. તેની આંખો ભીની થઇ હતી. રોજની પેઠે આજે ઉષાને તેની સામે જતાં તેનાં પોપચાં ઢળ્યાં નહિ અદ્દભૂત રૂપદર્શનને અંતે જે અવાચકતા જન્મે છે તેવી અવાચકતાથી કિશોર મૂંગો બન્યો હતો. સૌંદર્ય-સરોવરમાં તે ડુબ્યો હતો. તેનાથી બહાર નીકળાય તેમ નહતું. અવાક્ કિશોરનો હાથ પકડી ઉષા તેને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ. કિશોર આંધળા માણસની માફક દોરાતો હતો. ઉષા તેને મેડીએ લઇ ગઇ અને એક ખુરસી ઉપર બેસાડયો. ને પીવાનું પાણી લાવીને આપ્યું. કિશોરે પાણી પીધું. તેણે સ્વપ્ને પણ ધાર્યું ન હતું કે પેલી કુમારીકા તેને આવી રીતે મળશે. સત્ય કે સ્વપ્નના ભ્રમમાં તે હતો; તે દરમિયાન ઉષા તેને લઇ આવી. હવે કિશોર સ્વસ્થ થયો તેને ભાન થયું કે તે એક ગૃહસ્થને ઘેર આવી બેઠો છે ખુરસીમાં જેમ તેમ પડેલો તે જરી ટટાર થયો ને માથાના વાળ ઠીક કર્યા અને તેને અહીં કેમ બોલાવ્યો હશે તે સંબધી વિચાર કરતો હતો એટલામાં ઉષાએ તેને પૂછ્યું " તમારું નામ શું ? "

" કિશોર. "

" તમે શું કરો છો. "

" ભક્તિ. "

" કોની ભક્તિ કરો છો ? "

" તમારી. "

" હવે તમે શું કરશો ? "

" હું તમને ચાહું છુ અને ચાહીશ "

" તમે મને કેમ ચાહો છો ? તમે મને કેવી રીતે ચહાયો ? "

"મને ખબર નથી કે હું તમને કેમ ચાહું છું. હું જાણતો નથી કે હું તમને કેવી રીતે ચાહું છું. મને ખબર નથી કે મજનૂન લયલાને કેવી રીતે ચહાતો હતો. હું જાણતો નથી કે ફરહાદ શીરીને કેવી રીતે ચાહતો હતો. હું માત્ર એટલું જ જાણું છું કે હું તમને ચાહું છું. મારી સમસ્ત પ્રાણશક્તિથી જેમની પાસે હું બાળકની જેમ નાચી શકું એવા પિતા મારે નથી. જેના શીતળ ખોળામાં મારું માથું મૂકી વિશ્વને વિસારી શકું એવી માડી પણ મારે નથી. પોતાનો બધો પ્રાણ રેડી "ભાઈ" કહીને બોલાવે એવી બેનડી મારે નથી. અને મને જ માત્ર જુવે એવી પ્રિયતમા પણ નથી. હું માત્ર ચાહું છું તમને. તમને જોઉં છું ત્યારે મારું વેદના તપ્ત હૃદય શાન્ત થાય છે. મારા વિષાદમય ચહેરા ઉપર સ્મિત ફરે છે. અને મને ભૂલી જઉં એવા ધ્યાનમાં તલ્લીન થાઉં છું" કિશોરે પોતાનું હૃદય ઉષા પાસે ખાલી કર્યું. તેનો શબ્દે શબ્દ ઉષા એકાગ્રતાથી સાંભળતી હતી. તેના હૃદયના તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા. તેનું કેવું કવિત થયું. તેણે કિશોરને માટે કશું કર્યું ન હતું છતાં તે તેને ચાહતો હતો. તેણે એક આભાર દૃષ્ટિ કિશોર તરફ ફેંકીને પૂછ્યું.

"હું તમારે માટે શું કરી શકું?"

"મને એમ થતું હતું કે મારું આ દુનિયામાં કોઈ નથી. તમને "મારું કોઈ" થજો. મારો ધરતી પરનો વિસામો તમે થજો. કદીક ભટકતો ભટકતો તમારે દ્વારે આવી ચડું તો મને બોલાવજો હું આપો સ્મિત અને મારા કપોલ ઉપર એક ચુંબન લેજો. તમારા હૃદયના એક નાનકડા ખૂણામાં મારું સ્થાન રાખજો અને હું હોઉં કે ન હોઉં ફુરસદની કોઈ ક્ષણે મને યાદ કરજો. તમારું હૃદય ખોલીને મને જોજો એમ હું હવે જાઉં છું." કિશોર ઉઠ્યો, દાદરો ઉતર્યો અને ચાલ્યો ગયો. ઉષાથી એક શબ્દ પણ બોલાયો નહિ. તે માત્ર તેની પાછળ જોતીજ રહી. ઉંબરે જ્યારે તે દેખાતો બંધ થયો ત્યારે તે જાગી. પાણીનો લોટો અને પ્યાલું પડ્યું હતું તે લીધું અને નીચે રસોડામાં મૂક્યું. સરોજે પૂછ્યું.

"એ કોણ હતું?

"આ! પેલો છોકરો હતો."

"એણે શું કહ્યું?"

"કેમ જાણે સ્વપ્ન જોયું હોય એમ લાગે છે શું કહ્યું તેનો આછો આછો ખ્યાલ છે પણ બધું યાદ નથી."

"એ ક્યાં રહે છે?"

"કંઈ પૂછાયું નહિ. એ બોલતો હતો અને હું મંત્રમુગ્ધ બનીને સાંભળતી હતી. પણ એણે કહ્યું હતું કે એને કોઈ સગું વહાલું નથી."

"ફરીને પાછો આવશે?"

"કોણ જાણે."

તે દિવસની રાત પછી કિશોર ક્યાં ચાલી ગયો તે કોઈ જાણતું નથી. ઉષાએ તેને ખોળવાના બહુ પ્રયત્નો કર્યા પણ પછી તે કદી દેખાયો નહિ. ખરું હતું કે તે આ ગામમાં ન હતો પણ ઉષાના હૃદયમાં તેણે સ્થાન મેળવ્યું હતું અને જો કે હવે ઉષા કિશોરને ભૂલવા પ્રયત્ન કરતી હતી, છતાં કિશોરની છબીની કલ્પના કરતી કરતી તેની દૃષ્ટિ સન્મુખ સ્થિર થતી.

દાદાજીની ડેલી

[શિવ ભોળા, મહેશ્વર ભોળા .....એ ઢાળ]

મને વહાલી દાદાજીની ડેલી;
રહી રંગની રેલ જ્યાં રેલીઃ
દાદાજીની ડેલી.......

એ તો દેવોની દિવ્ય ફૂલવાડી;
શીળી પમરે છે ફોરમ દાડીઃ
દાદાજીની ડેલી.......

બાગે પંખીડાં કરતાં કલ્લોલો;
ઉડે આનંદની રસ છોળોઃ
દાદાજીની ડેલી.......

એ તો દેવળ છે જ દેવતાઇ;
રોજ જ્યાં છે વહાલની વધાઇઃ
દાદાજીની ડેલી.......

સદા હસતાં છે બારણાં ખુલ્લાં;
રૂડાં સ્વાગત જ્યાં છે ફુલ્લાંઃ
દાદાજીની ડેલી.......

ગુણ ગૌરવ કેરી એ ગાદી;
વસે માહેશ્વરી શાં દાદીઃ
દાદાજીની ડેલી.......

ધર્મધામ છે એ તો અમોલું;
એનાં બિરદો હું શા શા બોલું ?
દાદાજીની ડેલી.......

સ્મરણ માત્રે દિલ મારૂં ડોલે;
કોણ આવે દાદાજીની તોલે ?
દાદાજીની ડેલી.......

એનાં મૂલ કુબેર કયાંથી મૂલે ?
એની પાસે ત્રિભુવન ડૂલેઃ
દાદાજીની ડેલી.......

ચંદ્રકાન્ત મગનજી ઓઝા

લખનૌનાં સંસ્મરણો

આલેખનાર : શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ, બી એ

All India Womens' Conference (અખિલ ભારત સ્ત્રીપરિષદ)ની સાતમી બેઠક લખનૌમાં નાતાલની રજા દરમીયાન ભરાઈ હતી. અને તે પરિષદનાં સંસ્મરણો દ્વારા એની કાંઈક માહિતી અન્ય બહેનોને મળે એ હેતુથી થોડું લખવા ઇચ્છા રાખું છું.

પરિષદનાં મંત્રી રાણીસાહેબ લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે છે. મુંબઈનિવાસીઓ તેમના પૂર્વાશ્રમના ડૉ મીસ નાગુબાઈ જોષીના નામથી પરિચિત છે. ડૉકટરના ધંધામાં તેમણે ખ્યાતિ મેળવેલી તેજ ખ્યાતિ તેમણે જાળવી રાખી છે. એક બાહોશ કાર્યકર્તા તરીકે તેમણે સહુના મન સંપાદન કર્યાં છે તેથી નવા વર્ષમાં પણ તેમને મંત્રીપદે નીમ્યાં છે. પ્રતિનિધિઓની જાળવણીમાં રહી તેમણે સર્વના મન હરણ કરી લીધાં હતાં.

પરિષદમાં સમસ્ત દેશની સુશિક્ષિત બહેનોની હાજરી હતી. તેમનો ઉત્સાહ અત્યંત હતો અને પ્રત્યેક બહેન પોતાના વિભાગમાં કાંઈને કાંઈ કામ કરનારી છે એમ પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવતું હતું. ગુજરાતી બહેનોની સંખ્યા પણ આટલા દૂર ભાગમાં હોવા છતાં સારી હતી. બંગાલી, મદ્રાસી, આગ્રાવાસી, પંજાબી, મધ્યપ્રાન્તો, ઉત્કલ, મુંબઈ વગેરે સર્વ સ્થળેથી સ્ત્રીઓ પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર થઈ હતી અને પરિષદના ઠરાવોને ઘડતાં ભાષણો આપવા એક બીજા સાથે હરીફાઈ કરતી.

કેળવણી અને સમાજ સુધારાના પ્રશ્નોને લગતા ઠરાવો હતા અને એ વિષયો પર અભ્યાસ કરી બોલવા માટે બહેનોએ પૂરી તૈયારી કરેલી માલમ પડતી હતી. આ વરસની પરિષદમાં નવા બંધારણમાં આવનાર સ્ત્રીઓની જુદી બેઠકો સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને સર્વ સામાન્ય બેઠકો માટે ઉમેદવારી કરવાની તેમની ખાયશ જણાવી હતી. બીજી બાબત લગ્નવિચ્છેદની હતી. લગ્નવિચ્છેદની તરફેણમાં સારી સંખ્યામાં મત નોંધાવાથી એ ઠરાવ પસાર થયો હતો. વડોદરાના લગ્નવિચ્છેદના કાયદાના ધોરણ પર બ્રિટિશ રૈયત માટે તેવો કાયદો રચાવવા આગ્રહ કર્યો હતો. લગ્નવિચ્છેદના સંબંધમાં આપણામાં ઘણી ગેરસમજ જોવામાં આવે છે. એ કાયદો પસાર થાય તો જાણે કે દરેક લગ્ન તે વિચ્છેદ કરવા માટેજ કરવાનું હોય એમ ભ્રાન્તિ ઘણાને છે. અતિ દુઃખદ સંજોગોમાં, જ્યાં વિવાહિત રહેવાથી બંને પક્ષ એક બીજાથી મુક્ત થાય તેમજ બંનેનું હિત છે એમ તેમને જણાય તો-અને તે પણ તેમની ઇચ્છા હોય તોજ-એ કાયદાનો લાભ લઈ શકાય એવી છૂટનો કાયદો કોઈપણ સુધરેલી પ્રજામાં હોવો આવશ્યક છે. હિંદુસ્તાનમાં તેની ખાસ તરત વિશેષ અગત્ય છે કેમકે વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના

લગ્ન સંબંધ તેમની જરા પણ સંમતિ વગર અનેક અંગત કારણોથી માબાપો બાંધે છે તેમાં અસંખ્ય જોડાં એવાં હોય છે કે તેમને જીવનભર દુઃખ વેઠવું પડે છે એવા પ્રસંગોએ ઘણીવાર પુરુષ તો એ બંધનથી મુક્ત થઈ એક સ્ત્રીને છોડી દઈ બીજી સાથે લગ્ન કરી શકે છે આવી છૂટ સ્ત્રીને નથી એ ઘોર અન્યાય છે લગ્નને ધાર્મિક બંધન માનવા સારૂ, માત્ર સ્ત્રીઓ પાસેજ એ આદર્શ પળાવવા માટે જે એકતરફી કાયદો છે તે કેવળ ન્યાયરહિત છે વિવાહિત સ્ત્રી પુરૂષોનાં જીવન કાયમને માટે દુ:ખી કરવાથી કોઈ આદર્શ જળવાતો નથી અતિ વિકટ પ્રસંગે એવાં લગ્નોનાં બંધન છૂટી શકે એવી કાયદામાં છૂટ હોવી જોઈએ એ માન્યતાના ધોરણે આ ઠરાવ બહુમતીથી પસાર થયો હતો

તે ઉપરાંત સંતતિ નિયમનનો ઠરાવ પણ આ વર્ષે બહુ મોટી બહુમતીથી પસાર થયો હતો. હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ, બેકાર દેશમાં વસતી અનિયંત્રિત વધે તેથી ભવિષ્યની પ્રજાને ભારે હાનિ છે એ આર્થિક દૃષ્ટિએ સંતતિ નિયમન આવશ્યક છે. તેમજ અનેક પ્રસૂતિથી સ્ત્રીઓની શારીરિક દશા છેક બગડે છે તેમજ તેની સંતતિ નિર્બળ થાય છે એ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ સંતતિ પરિમિત સંખ્યામાં હોય એ ઇષ્ટ છે એમ ચર્ચા થઈ હતી. આ નિયમન સંયમ વડે થાય તો શ્રેષ્ઠ પણ વ્યવહારમાં આવો સંયમ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. કૃત્રિમ ઇલાજોથી સંતતિ નિયમન કરતાં અનીતિ વધવાનો ભય છે એ વાત પણ વીસારી દેવામાં આવી ન હોતી, પરંતુ દરેક સારી વસ્તુનો દુરુપયોગ થાય માટે તે ગ્રહણ ન કરવી એવું કોઈ કહી શકે નહીં. વિજ્ઞાનદ્વારા અનેક વસ્તુઓ એવી છે કે જેના સારાને માઠો ઉપયોગ થાય છે. જે ખોટું અનિષ્ટ હોય તે ખેંચવું એ કર્તવ્ય છે. આવા કૃત્રિમ પ્રયોગો સિવાય પણ મનુષ્યો ક્યાં ઓછાં અનીતિને માર્ગે જાય છે ? નીતિના માર્ગે જવા માટે તો સારા સંસ્કારની આવશ્યકતા છે મદ્રાસની પરિષદમાં આ ઠરાવ પસાર ન હોતો થઈ શક્યો. સંતતિનું રક્ષણ, પાલન, શિક્ષણ, સ્વાર્થનો ભોગ એ સર્વ સ્ત્રીઓને જ માથે છે એટલે એ સંબંધમાં તેમનો અભિપ્રાય વજન આપવા યોગ્ય ગણવો જોઈએ.

આ પરિષદની સાત બેઠકો ચાર દિવસમાં થઈ હતી. પ્રથમ દિવસે સ્ત્રી પુરુષોનો ભેગો મેળાવડો હતો લગભગ હજારેક માણસ હાજર હતાં. પછીના દિવસોએ માત્ર સ્ત્રીઓની હાજરી હતી. સાતસો આઠસો સ્ત્રીઓ હશે એમ અનુમાન થાય છે. લગભગ બસો બહેનો પ્રતિનિધિ તરીકે આવેલાં હતાં. આવા મેળાવડામાં આપણા ભારત દેશના જુદા ભાગમાંથી સુશિક્ષિત, ઉત્સાહી આગેવાન બહેનોને મળવાનો પ્રસંગ જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું મૂલ્ય થાય તેમ નથી. તે ઉપરાંત તે સર્વના વિચાર અને અનુભવની આપલે કરવાથી પણ પ્રત્યેકને લાભ છે એ નિઃસંશય છે. આ સર્વ બહેનો પોતપોતાના ગામમાં જઈ પરિષદનું કાર્ય આગળ વધારવા માટે આખા વર્ષ દરમીયાન પ્રયાસ કરે છે, જેથી માત્ર પરિષદ તે મેળો બની સમાપ્ત નથી થતી. આ પરિષદે એવું એક સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે તેનો મત સન્માન પામે છે અને ધારાસભામાં તેનું સારૂં વજન પડે છે. સમસ્ત દેશની પ્રતિનિધિ સ્ત્રીઓ મળી જે વિચાર કરે તે આદરનો પાત્ર હોવો જોઈએ એ વાત સર્વથા સ્વીકારાઈ છે.

લખનૌ ખરેખર એક રળિયામણું શહેર છે બાદશાહી વખતની જાહોજલાલીનાં ચિહ્નો

ઉપરાંત નવા જમાનાની ચઢતી કળાનું દર્શન પણ ત્યાં થાય છે. સુંદર મકાનો, આકર્ષક બગીચાઓ અને વિશાળ રસ્તાઓ એ સર્વ વડે લકનૌ બહારથી આવનારના મન આકર્ષે છે.

પરિષદને અંગે ખાનપાનના મેળાવડા ત્રણ ચાર થયા હતા. તે ઉપરાંત લકનૌની બહેનો તેમજ બહારના પ્રતિનિધિઓએ મળી એક નાટ્ય અને સંગીતનો અતિ મનોરમ જલસો કર્યો હતો. ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું 'માલિની' નામનું નાટક, ગરબા, વીણાવાદન, સંગીત, કૃષ્ણગોપીનું દશ્ય એ સહુ સહેજે ભૂલાય તેમ નથી. દરેક પોતપોતાનું કાર્ય કુશળતાથી કર્યું હતું. અને એ જલસો સફળ થયો હતો.

લકનૌમાં રાજાઓ, તાલુકદારો, નવાબો વગેરે સર્વ ખાનદાની કોમોમાં સખત પડદો અત્યંત પ્રચલિત હતો. આ પરિષદમાં તે વર્ગની હિંદુ તેમજ મુસલમાન બહેનોએ પડદો બાજુએ મુકી ભાગ લીધો હતો. આ કરતાં વધારે આશ્ચર્યજનક અને સંતોષકારક બીના એ હતી કે આ હિંદુ મુસલમીન બહેનોમાં અત્યંત સંપ જોવામાં આવતો હતો જે બીજા પ્રાંતોએ ગ્રહણ કરવા જેવો છે.

પરિષદને અંગે નાનકડું સ્વદેશી પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું.

તમેજ બધા ઢેડાઓ છો

બધા બાળકો—' એ, એ, તું ભંગીઆને અડયો, તું અમને ના અડતો.'

એક બાળક—' પણ એ ભંગીજ ક્યાં છે? એ તો રજપુત લાગે છે, રજપુત.'

બધા—' અરે, એ તો ભંગી છે. આજે એણે નવાં લુગડાં પહેર્યાં છે ને ન્હાયો ધોયો છે.'

એક—' તો પછી એને કેમ ન અડાય?'

બધાં—' પણ એ ભંગી છે ના? મેલું કાઢે છે ના?'

એક—' પણ અત્યારે એ ક્યાં મેલું કાઢે છે? અત્યારે એ ભંગી નથી પણ રજપુત છે.'

બધા—' ના, ના, મુરખા, આઘો રહે. અડતો નહીં.'

એક—' આ આઘો. હું તો; ડાહ્યલાઓ, તમને જ હું નહીં અડવાનો; તમેજ બધા ઢેડાઓ છો.'

બા, ખોટું શીખવ મા

બાળકે બાને પૂછ્યું, ' ભંગીને કેમ ના અડાય?'

બા કહે, ' એ મેલું કાઢે છે.'

બાળક કહે, ' તો મેલું તો તું પણ કાઢે છે.'

બા કહે, ' પણ એ ભંગી છે.'

' બાળક કહે, ભંગી એટલે શું?

બા કહે, ' મેલું કાઢે તે ભંગી.'

બાળક કહે, ' ત્યારે, બા, તું પણ ભંગી. તું મને ના અડતી.'

બા કહે, ' એમ તે હોય? હું તો મેલું કાઢી સ્નાન કરું છું.'

બાળક કહે, ' ત્યારે ભંગી પણ એમજ કરે તો?'

બા કહે, ' તો પણ એને ના અડાય.'

બાળક કહે, ના, ના, એવું ખોટું શીખવ મા. એવું ખોટું હું નહિ શીખું.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની જનેતા

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સનો

પરિચય કરાવનાર: શ્રી ચંદ્રેશ હ. શુકલ

મીસીસ કઝીન્સને મેં પહેલવહેલાં ૧૯૨૯ ના જાન્યુઆરી માસમાં જોયાં અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું ચોથું અધિવેશન મુંબઇમાં ભારતકોકિલા શ્રીમતી સરોજિની નાયડુનાં પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. અને એ પરિષદમાં, પરિષદનાં પ્રાણસમાં શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને જોવાનો અવસર મળ્યો. શ્રીમતી કઝીન્સનો દેખાવ જ એવો છે, કે એમને જોતાં મનુષ્ય સ્વભાવનો સહેજ પણ અભ્યાસ હોય એવા કોઇને પણ, તેઓ એક ખંતીલા કાર્યકર છે એમ જણાઇ આવ્યા વિના નહિ રહે. શ્રીમતી કઝીન્સે ભારતની મહિલાઓ માટે કરેલાં કાર્યોથી હું સુપરિચિત હતો; એટલે તેમને જોવાની–મળવાની તક સાધવાનો અવસર હું ખોળ્યા જ કરતો હતો ૧૯૨૯ ના જાન્યુઆરીમાં એ અવસર પ્રાપ્ત થયો. અને ભારત કાજે, તેમજ ભારતીય મહિલાઓ કાજે નિસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરનારાં એ અપૂર્વ આયરીશ મહિલાનાં દર્શન કરી હું ભાગ્યશાળી થયો. પરિષદ દરમ્યાન એમની સાથે વાર્તાલાપ થતાં, તેમનો ઉત્કટ ભારતપ્રેમ, અને ભારતીય મહિલાઓને ઉન્નતિના પથે દોરવાની અભિલાષાએ મને મુગ્ધ કર્યો અને એ ભારતપ્રેમી મહિલાને મારાથી સહસા જ વંદન થઇ ગયું.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનાં જનેતા શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ છે ૧૯૨૬ ના શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે, શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને એવી પ્રેરણા થઇ કે અખિલ હિન્દની મહિલાઓની પરિષદ ભરવી અને એ પ્રેરણાને આચારમાં મૂકવાનું કાર્ય તેમણે તરતજ શરૂ કરી દીધું. વર્તમાનપત્રોમાં એ સંબંધી લેખો પ્રકટ કરવા માંડ્યા અને મિત્રોમાં પણ એ વિચારનો પ્રચાર કર્યો. આમ સતત પ્રચારકાર્યને પરિણામે અખિલ ભારતીય મહિલા કેળવણી પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન ૧૯૨૭ માં પુના ખાતે વડોદરાનાં ના. મહારાણી સાહેબાનાં પ્રમુખપદે ભરાયું. તે પછી ઉત્તરોત્તર એનાં અધિવેશનો ભરાયાં કર્યાં છે અને હાલમાંજ ડીસેમ્બર માસની આખરે, લખનૌ ખાતે એનું સાતમું અધિવેશન ગુજરાતનાં આદર્શ સન્નારી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબ્હેન રમણભાઇ નીલકંઠનાં પ્રમુખપદે ભરાઇ ગયું છે.

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ લગભગ ૧૯૧૫ ના અરસામાં, હિંદ આવ્યાં અને મદ્રાસમાં ડૉ. એની બીસાન્ટ સાથે થીઓસોફીકલ 'સોસાયટીનાં એક આગેવાન' કાર્યકર્ત્રી બની ગયાં. હિન્દ આવતાંની સાથેજ તેમણે 'ભારતીય મહિલાઓ અને બાલકોનાં હિતનું આંદોલન શરૂ કરી દીધું. Women's Indian Association (ભારતીય મહિલા સમાજ) નાં તેઓ એક મુખ્ય સંચાલિકા છે. કેટલાંયે વર્ષો સુધી એ સમાજના મુખ્ય મંત્રી તરીકે તેમણે કાર્ય કર્યું છે અને તેમના પ્રયત્નને પરિણામે જ એ સમાજનું સાર્વદેશીય સંગઠન થઇ શક્યું છે અને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રીમતી હંસાબ્હેન મહેતા, જેવાં લોકપ્રસિદ્ધ અને સમાજસેવક મહિલાઓ એમાં આગળ પડતો ભાગ લઇ રહ્યાં છે.

હિન્દ આવ્યાંને બેએક વર્ષ પણ પૂરાં થયાં નહિ ત્યાં તો તેમણે ભારતીય મહિલાઓની ઉન્નતિ માટે મથન કરનારા એક

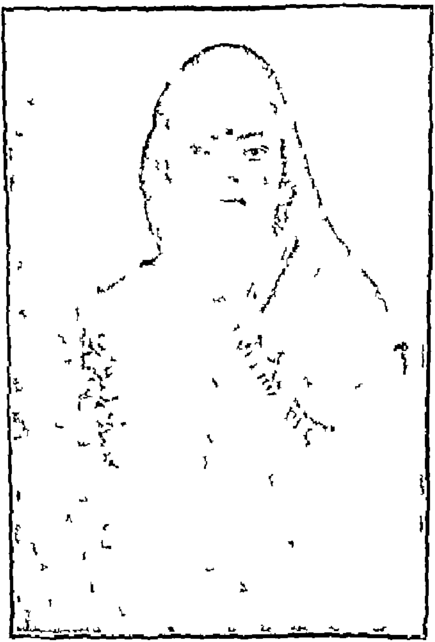

શ્રી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ

જેમને "વિખરે મોતી" નામે નવલિકા-સંગ્રહ માટે હિન્દી સાહિત્ય સમ્મેલને રૂ. ૫૦૦નું પારિતોષિક આપ્યું છે અને વળી એ બહેનને "મુકુલ" નામે કાવ્યસંગ્રહ માટે રૂ. ૫૦૦નું પારિતોષિક મળ્યું હતું.

ચિત્રકારઃ] [કુ. અંબિકા ધુરંધર

સીતા–વનવાસ

મુંબાઇના કલા–પ્રદર્શનમાં મૂકાયલું મનોરમ ચિત્ર.

આગેવાન મહિલા તરીકે નામના મેળવી લીધી. ૧૯૨૭ માં હિન્દની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મેળવી આપવા માટે તેઓ હિન્દી વઝીર સમક્ષ એક અખિલ ભારતીય મહિલા પ્રતિનિધિમંડળ લઇ ગયાં હતાં. મતાધિકાર માટેની મહિલાઓની ચળવળ હિન્દમાં આ સમયમાં પહેલવહેલી જ હતી. હિન્દમાં શિશુ કલ્યાણની પ્રવૃત્તિ તરફ તેમને ઘણો પ્રેમ છે. કેટલેક સ્થળે તેમણે શિશુકલ્યાણનાં કેન્દ્રો સ્થાપ્યાં છે. સંસ્થાઓ તેમજ પરિષદોની સંયોજનમાં તેમની કુશળતા અપૂર્વ છે. અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની સંયોજના તેમણે જ કરી. અને ૧૯૩૧ ના જાન્યુઆરીમાં લાહોરખાતે અખિલ એશીયા મહિલા પરિષદની સંયોજના પણ શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સના પ્રયત્નનું જ પરિણામ હતું.

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ એક પ્રખર વિદુષી પણ છે. આયર્લેન્ડની રોયલ યુનિવર્સીટીનાં ગાનવિદ્યાનાં તેઓ સ્નાતિકા (Bachelor of Music) છે. પૌરસ્ત્ય કલા અને વિજ્ઞાન પ્રત્યે તેમને ખાસ પ્રેમ છે અને તેને પરિણામે તેમણે અત્યંત પ્રયત્ન કરીને કેટલાક ભારતીય વિશ્વવિદ્યાલયોમાં સંગીતની પદવી માટે જુદું સ્થાન રખાવ્યું છે. પિયાનો વગાડવામાં તેઓ અત્યંત કુશળ છે અને પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન અનેક ગતો તેઓ તેના ઉપર બજાવી શકે છે તેમાંયે ગતોના અનેક ધ્વનિઓને, સંકેત ચિહ્નની મદદ વિના તેઓ બજાવી શકે છે આને લીધે તેમને મદ્રાસના નામ. ગવર્નર અને મૈસૂરના નામ. મહારાજાની ઓરકેસ્ટ્રા સાથે વગાડવાનું માન મળ્યું હતું.

ભારતીય મહિલા સમાજનાં મુખપત્ર 'સ્ત્રી ધર્મ' નાં તંત્રી તરીકે તેમણે વર્ષો સુધી સેવા આપી હતી અને મહિલાઓના પ્રશ્નો સંબંધમાં તેમના અભિપ્રાયો વજન પાત્ર ગણાયા છે, આંતરરાષ્ટ્રમાં એનો સ્વીકાર થયો છે ૧૯૨૩માં સરકારે તેમને ઓનરરી મેજીસ્ટ્રેટ બનાવ્યાં હતાં. હિન્દમાં એ પદે નીમાનાર, તેઓ પહેલાંજ મહિલા હતાં તેઓ એક કુશળ લેખિકા છે. અને ગાનવિદ્યા, સાહિત્ય, અને ભારતીય આધ્યાત્મિક વિષયો ઉપર તેમણે લગભગ બારેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. તેમાં "Characteristics of Indian Womanhood" 'Marriage in India', 'Harmony of Life or Awakening of Asian Womanhood' ખાસ વાંચવા યોગ્ય ગ્રંથો છે આ ઉપરાંત તેમણે સામયિકોમાં અનેક લેખો લખ્યા છે

વ્યાવહારિક રૂપમાં શ્રીમતી કઝીન્સ ગાંધીજીનાં ભક્ત નથી પરંતુ તેઓ ખાદી પહેરે છે સત્યાગ્રહ આન્દોલનની શરૂઆતમાં તેમણે પોતાની મદ્રાસી સહયોગિનીઓ સાથે તામીલ પ્રાન્તના કેટલાક ભાગોમાં સ્વદેશી અને ખાદી પ્રચારના કામમાં સારો ભાગ લીધો હતો. તેઓ એક પ્રભાવશાળી વક્તા હોઇ, ઇંગ્લાંડ અને આયર્લેન્ડનાં વિશ્વ વિદ્યાલયોમાં તેમજ સાર્વજનિક સભાઓમાં તેમણે વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. એટલે અહીં તેમણે સભાઓમાં કરેલાં ભાષણોથી જનતા ઉપર ઘણો પ્રભાવ પાડયો છે. થીઓસોફિકલ સોસાયટી તરફથી પણ તેમણે સ્વદેશી અને ખાદીનો સંદેશ સંભળાવ્યો હતો.

સત્યાગ્રહના શરૂઆતના દીવસમાં તેમણે વ્યાવહારિક રીતે તેમાં કાંઇ પણ ભાગ લીધો નહિ. પરંતુ જ્યારે નોકરશાહીના અત્યાચારો દિવસે દિવસે વધતા ગયા, ત્યારે તેની સામે તેઓ આંખ આડા કાન કરી શક્યાં નહિ. તેઓ સત્યાગ્રહ સંગ્રામમાં ઝુકાવવા તત્પર થયાં અને તરતજ તામીલનાડુ મહાસભા સમિતિનાં તેઓ સભ્ય બની ગયાં તે સાથે મહાસભાને પોતાની સેવાઓ સમર્પણ કરવા પણ તેમણે જણાવ્યું. તે વખતે લખેલા પત્રમાં તેમણે જણાવ્યું હતું

" દરેક આયરીશ મહિલા, જેણે પોતાના દેશની સ્વતંત્રતાને માટે પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કર્યું છે તે સ્વભાવતઃ ભારતીય પ્રજાના આ સ્વતંત્ર યુદ્ધમાં ખભે ખભો મિલાવીને સગર્વ ઉભી રહેશે વળી આવી દશામાં તો એથીય વધારે; કારણ કે ભારતીય સ્ત્રી પુરુષ પોતાના ચિરવાંછિત ઉદ્દેશની પ્રાપ્તિને માટે દમનનાં કઠોર કારાગારમાં પીસાઈ રહ્યાં છે અને ઈંગ્લાંડની મજુર સરકાર તેમને કચડી રહી છે."

આ પત્ર લખ્યા પછી કેટલાક દિવસે, ૧૯૩૦ના નવેમ્બર માસમાં શ્રીમતી માર્ગરેટે તામિલનાડુ પ્રાન્તિક મહાસભા સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. સત્યમૂર્તિને એક બીજો પત્ર લખી પોતાને પ્રાંતિક સમિતિની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય બનાવવા વિનતિ કરી હતી અને એ રીતે મહાસભાને વ્યાવહારિક સહયોગ આપ્યો હતો એ પત્રમાં તેમણે જણાવ્યું હતુઃ " તામીલનાડુ મહાસભા સમિતિની સેવા કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે તે મારું સૌભાગ્ય છે એમ હું સમજું છું. જે સમયે મને ૧૯૨૭ની મદ્રાસ મહાસભામાં એકઠા થએલા ૩૦૦૦૦ પ્રતિનિધિઓ અને મહાસભાનાં ભવ્ય પ્રદર્શનની યાદ આવે છે અને જ્યારે મને એ યાદ આવે છે કે મહિલા દિનની સભામા ત્રણ હજાર સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ હતી, ત્યારે આવા પ્રકારના લોકપ્રિય મતને કચડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરીને સરકાર પ્રજાસત્તાકની અવહેલના કરી શકે છે એવો વિશ્વાસ પણ નથી આવતો

દેશની આગેવાન રાજનૈતિક સસ્થાને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવામાં આવે એ અસહ્ય છે. અહિંસક કાર્યો અને પ્રચારને માટે સંસ્થા સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર વિચારદર્શન માટે મુખ્ય આવશ્યક છે. મહાસભાના કાર્યક્રમની દરેક વાત સાથે હું સમ્મત નથી, તેમ મે મારી વિવેકશક્તિ ગાંધીજી કે બીજા કોઈને સુપરત કરી નથી; પરંતુ ભારતની સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિની મહત્વાકાંક્ષા પ્રત્યે હું સાચા હૃદયથી તેમની સાથે છું અને વ્યક્તિગતરૂપે હું દરેક સંભવિત ઉપાયદ્વારા તમને મદદ કરીશ. "

પત્ર લખીને બેસી ન રહેતાં તેમણે સંગ્રામમાં સક્રીયરૂપે ઝૂકાવ્યું. વિદેશી કાપડની દુકાનો પર અન્ય સ્ત્રીઓની સાથે તેમણે ચોકી કરવાની શરૂઆત કરી દીધી. મદ્રાસની પોલીસ વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરનાર ઉપર ખૂબ ખૂબ અત્યાચાર કરતી હતી તે જણાવવાની અહીં જરૂર નથી. શરૂઆતમાં સ્વયસેવકો દુકાનો ઉપર ચોકી કરતા હતા; તેમના ઉપર પોલીસ રોજ લાઠી ચલાવતી હતી પરંતુ જ્યારે સ્વયસેવિકાઓએ ચોકી શરૂ કરી ત્યારે લાઠી બધ થઇ અને ગિરફ્તારી થવા માંડી. શ્રીમતી કઝીન્સ પણ એ ચોકીમાં સામેલ હતાં. શ્રીમતી કઝીન્સની સહૃદયતાનું આ સબળ પ્રમાણ છે. વળી હાલમાંજ તેમને મદ્રાસમાં ભાષણ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવી હતી અને સારી ચાલ ચલગત માટે તેમની પાસે રૂ. ૧૦૦૦૦ નું બોંડ અને એટલીજ રકમની બે જામીનગિરિઓ માગવામાં આવી હતી. તે ન આપવા માટે તેમને ગયા ડીસેમ્બર માસમાં એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે

શ્રીમતી કઝીન્સ દુનીયાનો પ્રવાસ કરી ચૂક્યા છે અને તેને પરિણામે આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજનીતિનું તેમને ઘણુ સારું જ્ઞાન છે. તેમના સામાજીક જીવનની શરૂઆત ૧૯૦૯ ની ઇંગ્લાંડની મહિલાઓની મતાધિકારની ચળવળથી થાય છે ઇંગ્લાંડ અને આયર્લૅન્ડમાં એ પ્રવૃત્તિના એક નેત્રી તરીકે તેમની ગણના થાય છે તે વખતે એ આન્દોલનને અંગે તેમને બે વાર જેલ જવું પડયું હતું. અને કદાચ એ કારણેજ ભારતની મહિલાઓની એ પ્રવૃત્તિમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લઇ રહ્યાં છે.

આવી ભારતપ્રેમી આયરીશ મહિલાને વંદન કરી આ ટુંકો અને ઝાંખો પરિચય સમાપ્ત કરીશુ.

—o—

ભારતીય મહિલાઓના કૂટ પ્રશ્નો

[અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના પ્રમુખનું ભાષણ]

વ્યાખ્યાતા શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ

બહેનો,

આ ચોથી અગત્યની અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની મને પ્રમુખ ચુંટવા માટે આભાર દર્શાવવાની મારી પહેલી ફરજ છે. દેશની અગત્યની જરૂરીઆતો સાથે સંબંધ ધરાવતી આ સંસ્થાની ચર્ચામાં ભાગ લેવામાં હું ગૌરવ માનું છું. સૌથી વધુ આગળ વધેલી તેમજ શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓ સાથે ચર્ચા કરવાની તક આપવા માટે હું ફરીથી મતદાર મંડળોનો આભાર માનું છું.

આ પરિષદને હમણાં પ્રવૃત્તિઓ રોકવાના બે માર્ગ છે એમ મને લાગે છે.

પ્રવૃત્તિના બે માર્ગ

એક તો સ્ત્રીઓનેજ લગતા કેળવણી અને સમાજ સુધારાના પ્રશ્નો હાથ ધરવા તે; અને બીજો, આખા દેશના કેળવણી અને સમાજ સુધારા તરફ આપણી પ્રવૃત્તિઓ વાળવાનો. અલબત્ત એ કબૂલ કરવું જોઈએ કે, ચોક્કસ મર્યાદા નક્કી કરવી મુશ્કેલ છે; છતાં, ઉપરના બંને તે માર્ગ માટે વિસ્તૃત કાર્યક્રમ ઘડી શકાય એમ છે. આ પરિષદની શરૂઆત કરનારાઓના મૂળ વિચારથી હું વાકેફગાર નથી પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે પ્રજાની કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક ઉન્નતિ માટે પુષ્કળ કામ કરવાનું છે એ તેઓ જોઈ શક્યા છે અને તે સમયે તેઓ, સેવા કરવા પ્રેરાયલાં અને પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં પોતાથી બનતું બધુંય કરી ચૂકેલી સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓ (?) સંસર્ગમાં આવ્યાં. જુદાં જુદાં કામ અને કાર્યકરોનો સહકાર કરી તેમને એક સંસ્થામાં એકરૂપ બનાવવાનો વિચાર ખરેખર સુંદર હતો. આમ, આજે આપણે જ્ઞાતિ, નીતિ, રંગ (?) કે ધર્મના ભેદભાવ વિના દેશની ઉન્નતિ તરફ આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શક્યા છીએ. આપણું ધ્યેય એકજ છે, આપણા પ્રશ્નો એકજ છે, અને આમતેમ સ્થળ તેમજ કાર્યકરને અનુકૂળ આવે એવા રીતિ નીતિના સહેજસાજ ફેરફાર સિવાય, આપણે આપણી ઉન્નતિ માટેજ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ.

આપણા પ્રશ્નો તરફ આપણે આ દ્રષ્ટિથી જોઈએ છીએ ત્યારે તેના

ઉકેલનો ઉત્તમ માર્ગ

સૌથી ઉત્તમ માર્ગ સ્ત્રીઓનેજ સંબંધ હોય એવા પ્રશ્નોને જુદા પાડી દેવાનો નથી. ખરું કહીએ તો એ પણ ખરું છે કે (?) સ્ત્રીઓને છેવટનાં પગલાંરૂપ ક્ષેત્રોમાં પુરુષો સાથેજ ચાલવાનું છે. ઉપરાંત કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક આઘાત કે પ્રત્યાઘાતની અસર એકલી સ્ત્રીઓ ઉપરજ થતી નથી વળી, છોકરા છોકરી બન્નેની કેળવણીની પુનર્ઘટના થવાની જરૂર છે એટલે એક પ્રશ્નને મૂકી માત્ર બીજાને ઉપાડવો આપણને પાલવે એમ નથી. બાળલગ્ન અને એવા બીજા સામાજિક રિવાજો છોકરા છોકરીઓ બન્નેને સરખી રીતે લાગુ પડે છે એટલે આખોય પ્રશ્ન એકી સાથે લેવાનું (?) સર્વોત્તમ છે. અલબત્ત, સ્ત્રીઓના મતાધિકાર, સામાજિક વારસો (?) એવા વિષયો છે કે જે તરફ આપણે સામાજિક દ્રષ્ટિએ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

હાથ ધરવાનું સૌથી અગત્યનું અને મહત્વનું

કાર્ય નિરક્ષરતા નિવારણ

નિરક્ષરતાનો શાપ

છે. જ્યાંસુધી આ દૂર નહિ થાય ત્યાંસુધી, પ્રગતિની બીજી દિશાના પ્રયત્નો ખરેખર નિષ્ફળ જશે. નિરક્ષરતા શાપ છે અને દેશ એનાથી જેમ વહેલો મુક્ત થશે તેમ પ્રગતિ માટે એ વધુ સારું છે. લખી કે વાંચી ન શકતી સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા દેશને માટે શરમજનક છે. નિરક્ષર સ્ત્રીઓની સંખ્યા નિરક્ષર પુરુષોના

કરતા ઘણી વધારે છે આ નિવારવાનો એક માત્ર માર્ગ સરકાર પાસે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીયાત કરાવવાનો છે. આથી ઘણો મોટો ખર્ચ થશે, એ ખરૂ છે, પરંતુ આવાં પગલાથી જે પરિણામ આવશે તેની ગણત્રી થઇ શકે એમ નથી ઘણા દેશોમાં લોકસમૂહનાં શિક્ષણે અનેક અનિષ્ટોનાં અવરોધક હોવાનુ પૂરવાર કર્યું છે. એટલે એની પાછળ ખર્ચવામાં આવેલો પૈસો અનેક માર્ગોએ પાછો ભરપાઇ થઇ જશે પરંતુ હાલમા સરકાર આ સર્વોપરિ ફરજ, જે પ્રથમ તેની પોતાની જ છે તે, અદા કરે એવો જરા સરખો પણ સંભવ નથી પરંતુ પ્રજાએ નિરક્ષર રહેવા માટેનું આ કાંઇ કારણ નથી. બધા જાહેર સ્ત્રી પુરૂષોએ આ કામ માટે એક સામટી ચળવળ શરૂ કરવી જોઇએ તે સાથે દરેક શિક્ષિત માણસે ફુરસદના સમયમા પોતાનાથી બની શકે તેટલા માણસોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની પોતાની ફરજ સમજવી જોઇએ જો આપણામાથી દરેક જણ રોજ એક કલાક માટે પ્રજાની એક ટુકડીને લખતા અને વાંચતા શિખવવા પ્રયત્ન કરે તો એક વર્ષના સમયમા તો કેટલાયે લોકો અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે અહી હાજર છે તેના કરતા ઘણી વધારે બહેનો એવી છે કે જે આ પ્રેમનુ કાર્ય સહેલાઇથી હાથ ધરી શકે અને એ રીતે હજારો ઘરોમાં પ્રકાશ ફેલાવે. જો પાચ વર્ષ સુધી આ કામ ચાલુ રાખવામાં આવે તો કેટલા વધુ માણસો લખવા વાંચવા શક્તિમાન થશે તે કહેવુ મુશ્કેલ છે. અલબત્ત, આ યોજના દેખાય છે એટલી સહેલી નથી. આપણામાના ઘણાએ આને માટે કામ કરવાનો નિર્ણય કરવો જોઇએ બીજી અને વધુ મોટી મુશ્કેલી તો એ નિરક્ષર લોકોને બેસાડીને શિખવવાની છે. નિરક્ષર લોકોના મોટા ભાગને તો ફુરસદનો સમય પણ ભાગ્યેજ હોય છે બીજા કેટલાકોને એમાં કાંઇ લાભ દેખાતો નથી એટલે ભણવા માટે તેઓ રાજી નહિ થાય જેઓને સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી સખ્ત કામ કરવાનુ હોય છે અને છતા નિર્વાહ પૂરતુ મળતું નથી, તેઓને શિખવવાની આશા ભાગ્યેજ રાખી શકાય પરંતુ તેમના બાળકોને તો ભણાવવાજ જોઇએ અને એ પેઢીના સમયમાં તો આ નિરક્ષરતાને ભૂતકાળની વાત બનાવી શકાય ફુરસદનો જરાપણ સમય મળતો હોય એવા સર્વને દિવસના થોડોક સમય ભણવા પાછળ ગાળવા સમજાવી શકાય પુખ્તવયનાની કેળવણીને પોતાના કાર્યક્રમમા મૂકી એક બાજુથી નિરક્ષરતાના પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે મહિલા પરિષદને અભિનંદન ઘટે છે. આપણે બધા સારી રીતે જાણીએ છીએ કે અજ્ઞાન અને ગરીબાઇ માનવ પ્રાણીઓને મુંઝવી રહેલા છે; એટલે, અજ્ઞાનના નિવારણનું કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ દરેક સ્ત્રી માટે, ખાસ કરીને બીજાનુ ભલુ જેના હૈયે વસ્યુ છે એવી દરેક સ્ત્રી માટે, ખચીત ઘણું ઉમદા કાર્ય છે.

આપણી આર્થિક ઉન્નતિ

ગરીબાઇના પ્રશ્ન ઉપર આવતાં ઘણી પ્રાંતીય પરિષદોએ સ્વદેશી પ્રચાર અને બીજા કાર્યક્રમ યોજેલા જોતા આનંદ થાય છે. આપણે આપણુ ધ્યાન આ સ્વદેશી ચળવળ તરફ દોરવ્યું છે એ સમયની નિશાની છે; કારણ કે આપણી આર્થિક ઉન્નતિ તેમાજ સમાયલી છે. આપણે એ દિશામા પ્રયત્ન કરવાનો છે કે જેથી જૂના કલા કૌશલ અને ઉદ્યોગોનો પુનરૂદ્ધાર થાય અને પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે સ્વદેશીના લાભો, એટલે કે બની શકે ત્યાં સુધી સ્વાશ્રયી થવાનો વિચાર આપણામાંના ઘણાને અસર કરતો નથી એ દયાજનક છે તેઓએ ભૂતકાળમાં એ ઉદ્યોગોને અનુસરનારાઓની આર્થિક હાલત તરફ જોવાનુ છે દુનીયાના કોઇ પણ દેશને પોતાના કલાહુન્નર તરફ બેદરકારી રાખવાનુ પાલવે નહિ

આપણી પરિષદનો મુખ્ય ઉદેશ કેળવણી અને સામાજીક સુધારાનો છે

કેળવણીના સુધારા

પરંતુ દેશમા સર્વત્ર પ્રથમ કેળવણી હોવી જોઇએ અને પછી તેમા સુધારા હોવા જોઇએ હાલની પ્રથામા સુધારા ઘણી દિશામા થવાની જરૂર છે અને આ પરિષદના કાર્યકરોએ પોતાનાજ સ્થાનમા સૌથી વધુ જરૂરના હોય એવા સુધારાઓ હાથ ધરવાનો નિર્ણય કરવો જોઇએ સૌથી પહેલી બાબત, પ્રાથમિક કેળવણીને ફરજીયાત ધોરણે વિસ્તારવાની ચળવળ ચલાવવાની છે વળી મ

શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકો બધાય તાલીમ પામેલા હોવા જોઈએ. અને દરેક શાળા રમત ગમત માટેના ખુલ્લા મેદાનવાળા મકાનમાં હોવી જોઈએ બાળકોની શારીરિક ખીલવણી તરફ અત્યંત ભાર મૂકવો જોઈએ બીજો સુધારો ઔદ્યોગિક શાળાઓ શરૂ કરવાની જરૂરનો છે બાળકો, ખાસ કરીને છોકરાઓ થોડીક કેળવણી મેળવ્યા બાદ શું કરવું તે જાણતા નથી તેઓમાંના ઘણાખરા ઉચ્ચતર કેળવણી માટે જઈ શકતા નથી અને તેમને આપવામાં આવેલું થોડુંક શિક્ષણ તેમના કુટુંબનો ધંધો સ્વીકારવા માટે તેમને નાલાયક બનાવે છે એટલે તેઓ કયાયના રહેતા નથી જો તેઓ માટે થોડીક ઔદ્યોગિક શાળાઓ ખુલ્લી હોય તો તેઓ વધારે સારી રીતે પોતાનો ધંધો કરવા શક્તિમાન થાય.

શિક્ષણપ્રથામાં મોટી ખામી

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીમાં વિદ્યાર્થીઓને સૌથી મોટી હરકત શિક્ષણનાં વાહન તરીકે વિદેશી ભાષાની છે આ રીતે શિખવાતા દરેક વિષયો બાળકોના મગજની શક્તિ બીનજરૂરી રીતે ખર્ચી નાખે છે આ પદ્ધતિ ઘણો સમય લઈ લે છે અને આને અંગે વિદ્યાર્થીઓને ઘણાં વર્ષો ગુમાવવા પડે છે જેઓને કાંઈ શંકા હોય તેમને એક સારો દાખલો ખાત્રી કરાવી આપશે ગુજરાતી કે બીજી પ્રાંતીય ભાષામાં છ ચોપડી શીખેલી ૧૬ કે ૧૭ વર્ષની છોકરી એવા સંજોગોમાં આવી જાય કે તેને પોતાના જીવન નિર્વાહની વ્યવસ્થા કરવી પડે તે બીજા વર્ગની ડૉક્ટર બનવા માગે છે આને માટે તેને અંગ્રેજી કેળવણી લેવા માટે ૭ વર્ષો ગાળવા પડે અને પછી ચાર વર્ષનો પ્રાથમિક અભ્યાસક્રમ તેને કરવો પડે. આમ, આને માટે તેને પોતાની જીંદગીના કિંમતી ૧૧ વર્ષો ગુમાવવાં પડે છે જો ડાક્તરી અભ્યાસક્રમ તે પોતાની જ માતૃભાષામાં શીખી શકતી હોય તો તે એકદમ શરૂઆત કરી દે અને ૪ કે ૫ વર્ષમાં તે પૂરો કરી નાખે ગણિત જેવા નવા વિષયો પોતાની ન હોય એવી ભાષામાં શીખવા પડે એનો અર્થ બીનજરૂરી બોજો અને ભયંકર મુશ્કેલી એવો થાય છે એટલે આ પ્રથા જેમ વહેલી કાઢી નાંખવામાં આવે તેમ વધારે સારું આપણી કેટલીક યુનિવર્સીટીઓએ આ દિશામાં કેટલાક પગલાં લીધા છે એ જોઈ આનંદ થાય છે આપણામાંથી જેઓની લાગવગ યુનિવર્સીટીઓમાં કાંઈક પણ પહોંચતી હોય તેઓએ આ હેતુસર તેનો ઉપયોગ કરી આ બેવકૂફીભરેલી પ્રથાનો નાશ કરવો જોઈએ. આનો અર્થ અંગ્રેજી ભાષાના અભ્યાસને ઉતારી પાડવાનો નથી; મુખ્ય વાંધો તો તેને શિક્ષણના વાહન તરીકે વાપરવા સામે છે

ખાસ વિષયોની આવશ્યકતા

આપણા જેવા વિશાળ દેશમાં જુદા જુદા લોકોની જરૂરીઆતોને અનુકૂળ આવે એવી જુદી જુદી શિક્ષણસંસ્થાઓ હોવી જોઈએ આપણી યુનિવર્સીટીઓમાં ખાસ વિષયોમાં નિષ્ણાત થવાનું ક્ષેત્ર પણ મર્યાદિત છે જો તમે વિદેશોના અભ્યાસક્રમો જોશો તો તમને માલમ પડશે કે આ દુનિયા ઉપરનો દરેક દરેક વિષય ખાસ શિખવા યોગ્ય છે, અલબત્ત આ બધાનો અર્થ પૈસા છે; પણ આપણા દેશમાં તો કેળવણીની પાછળ એક રાજ્ય સૌથી વધારે ખર્ચ કરી શકે તેટલું પણ અસાવ છે છોકરાઓએ તો તેમની પસંદગીની કોઈ ખાસ દિશામાં નિષ્ણાત થવા માટે હિન્દની બહાર જવું પડે છે જો આપણી બધી યુનિવર્સીટીઓને આ પાલવતું નહિ હોય તો આવા પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવી શકાતું હોય યા બધી યુનિવર્સીટીઓ એકત્ર થઈ પોતપોતાની વચ્ચે કામની વહેંચણી કરી શકે એવું એકાદ મધ્યસ્થ સ્થળ આપણે ત્યાં શા માટે ન હોય? સંગીત, ચિત્રકળા જેવી લલિતકળાઓને હું જાણું છું ત્યાં સુધી હિન્દુ યુનિવર્સીટી કે અખિલહિન્દી મહિલા યુનિવર્સીટી સિવાય, બીજી કોઈ પણ યુનિવર્સીટીના અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન નથી હિન્દને અનુકૂળ થાય એવું ગૃહવિજ્ઞાન શિખવા માટે એક છોકરીને ઇંગ્લાંડ કે અમેરિકા જવું જોઈએ આપણે આશા રાખીશું કે પરિષદે શરૂ કરેલી નવી શાળા આ ક્ષતિઓ દૂર કરશે અને ઉંચા દૃષ્ટિબિન્દુથી આ વિષયનું શિક્ષણ આપશે

આપણો આદર્શ ઉચ્ચ જોઈએ

છોકરીઓ માટેની શિક્ષણ પ્રથામાં સુધારા સૂચવતાં એક વસ્તુ તરફ જરા પણ બેદરકારી રાખવાની નથી અને તે બની શકે ત્યાંસુધી

આપણો આદર્શ ઉચ્ચ રાખવાનો. અલબત્ત, બધાને તક આપો, જેઓ સૌથી ઉચ્ચો આદર્શ પ્રાપ્ત ન કરી શકે એમ હોય તેઓને સરળતા કરી આપો પણ આદર્શ નીચો તો કોઇપણ રીતે ન પાડો. સ્ત્રીઓની કેળવણીનાં ઉતરતાં ધોરણથી સંતોષ ન પામો. આમ ઇચ્છનારાઓ માટે કેટલીક વખતે એ મુશ્કેલ બની શકે છે પરંતુ કોઇ પણ ભોગે નીચલું ધોરણ તો નહિ જ; કારણ કે એનો અર્થ ઉતરતુ માનસિક બળ, અને તે સામે તો આપણે હમેશા વિરોધ ઉઠાવવો જોઇએ

સામાજીક સુધારાઓ

બીજો ઉદ્દેશ સમાજ સુધારાનો છે દુનીયાના બધા દેશોને પોતાના સામાજીક પ્રશ્નો હોય છે અને તેમ હિન્દને પણ છે અપૂર્વ સભ્યતા અને સંસ્કૃતિની એ ભૂમિ હોઈ, તેણે, પોતાના જ રીત રિવાજો જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને ભૂતકાળના રીતરિવાજોથી હઠાવવા તે નાખુશ છે આમ, આ દેશ ઉપર જુના વિચારની ભાવના એટલા મોટા પ્રમાણમાં વ્યાપી ગએલી છે કે તે સમયમાં સારા ગણાતા રિવાજો આજે કાંઇ પણ હેતુ સિદ્ધ કરતા ન હોવા છતાં, તે તજી દેવામા આવતા નથી ખરૂ કહીએ તો કેટલાક રિવાજો કદિયે સારા ન હોઇ શકે એવા છે છતાં, તે જૂના છે અને કોઇ પણ રીતે આપણા સમાજમા ઘુસી ગએલા છે એટલે તેને ચૂસ્ત રીતે વળગી રહેવામા આવે છે આથી, સામાજીક કાર્યકરોને મહાન હરકત રૂપ આ જુના વિચાર છે, દેશના બધાય ભાગોમાં જણાતી જ્ઞાતિ પ્રથાએ આ જુના વિચારોને બાંધી રાખ્યા છે સારા કે નરસા બધાય રીવાજો જાળવવા માટે જ્ઞાતિ ખરી રીતે સંરક્ષણરૂપ છે.

લગ્નના સુધારાઓ

મુખ્ય સામાજીક દૂષણો લગ્નના રિવાજને લગતા છે બાળલગ્નો, મોટા દાયજાઓ, પુનર્લગ્નનો પ્રતિબંધ, અનેકપત્નીનો રીવાજ, છુટાછેડાનો અભાવ એ બધામાં તાત્કાળ સુધારા થવાની જરૂર છે જ્ઞાતિપ્રથા આ બધા રિવાજોની સંરક્ષક છે. એટલે અંદરથી પ્રયત્નો કરીને આ નાબુદ કરવાનું કામ મુશ્કેલ છે અને માટે કાયદાની મદદની જરૂરની છે દેશના શુભેચ્છકો, ચાલુ રિવાજોમાં ધારાસભાઓ સુધારા કરે એવો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પોતાને માટે શું સારૂં છે તે નહિ સમજનારા લોકસમૂહનો વિરોધ તેમને સહન કરવો પડે છે જુના રિવાજોને પવિત્ર માનવામાં આવે છે અને સુધારકનું કામ પણ ખરેખર ઘણું મોટું છે નિરક્ષરતા દૂર થતાં પ્રજા પોતાનું ભલું શામા છે તે જોઇ શકે એવો સંભવ છે. આમ, આ હેતુ માટે પણ લોકશિક્ષણની જરૂર છે.

પરિક્ષિત જીવનની જંજીરો

લગ્નને અંગેના લગભગ બધાય દૂષણો સ્ત્રીઓ ઉપર વધારે અને લાંબા કાળ સુધી અસર કરે છે, એ વાત તરફ ભાર મૂકવો જ જોઇએ. બાળલગ્ન કે અનેકપત્નીનો રિવાજ પુરૂષો કરતા તેમને વધારે અસર કરે છે વિધવા પુનર્વિવાહના પ્રતિબંધને અંગે જે મુશ્કેલીઓ આવે છે તે સ્ત્રીનેજ સહન કરવી પડે છે, તેમજ, હિન્દુ લગ્નના છુટાછેડા ન થઇ શકે તેને અંગે પણ એકજ પક્ષને એટલે કે સ્ત્રીઓને સહન કરવું પડે છે; કારણ કે પરિક્ષિત જીવનની જંજીરો સ્ત્રી જ તોડી નથી શકતી; પુરૂષો તોડી શકે છે એટલે આ અનિષ્ટો દૂર કરવા તરફ અને ધ્યેય સિદ્ધ કરવામા જરાપણ કચાશ ન રાખવા તરફ સ્ત્રીઓએ ધ્યાન આપવાનું છે.

શારદા કાયદામાં ખામી

શારદા કાયદાની કલમો સંબંધમા એક ટીકા કરી લઉ. વ્યવહારમાં આ કાયદો ખામીવાળો માલુમ પડયો છે બાળલગ્ન અટકાવવા માટે એમા કાંઇ યોજના નથી કાયદાનો ભંગ થયા પછી, એનો અમલ થાય છે આમ જે હેતુસર એ ઘડવામાં આવ્યો તે પૂર્ણ થતો નથી ખરી રીતે લગ્ન ચાલુ રહે છે અને દંડની સજા થાય છે તે પણ કાંઇ બહુ સખ્ત હોતી નથી. એટલે પરિણામે આ ખામી તરફ ધારાસભાના સભ્યોનું ધ્યાન ખેંચવું જોઇએ.

છુટાછેડાની જરૂર

આ દેશમાં જ્યાં લગ્ન નક્કી કરવામા વિચિત્ર વડીલો આગેવાન ભાગ ભજવે છે અને નિયમ તરીકે લગ્નમા જોડાનારા પક્ષોની સલાહ પણ લેવામા આવતી નથી, ત્યા

કેટલા સંજોગોમાં લગ્નના છૂટાછેડા કરવાની જરૂર પણ ઊભી થઈ છે. વળી, એક પુરુષ નજીવા કારણસર પત્નીનો ત્યાગ કરી શકે છે ત્યારે એક સ્ત્રી માટે એવો કોઈ માર્ગ ખુલ્લો નથી, આ રીતે સ્ત્રીઓને ઘણોજ અન્યાય કરવામાં આવેલો છે આ અસમાનતા દૂર કરવા માટે સત્વર કાયદો પરિષદે હાથે લેવો જોઈએ.

અનીતિને માર્ગે

આ અસમાનતા સાથે ફરજિયાત વૈધવ્ય પણ મળે છે; તેને પરિણામે સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા ખોટે માર્ગે દોરવાઈ જાય છે. આને માટે આશ્રયસ્થાનો સ્થાપવાનું પોતાના કાર્યક્રમમાં રાખીને પરિષદે સારું કર્યું છે સ્ત્રીઓને અનીતિને માર્ગે વળવાની ફરજ પાડે એવા બીજા સંજોગો હોવાનો સંભવ છે; પરંતુ ઉપર જણાવેલા બે કારણો વધુ બળવાન છે આ બાબતમાં આપણાં ગયાં વર્ષનાં પ્રમુખ શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડીએ કરેલું કાર્ય ખાસ ઉલ્લેખને પાત્ર છે વેશ્યાવૃત્તિના એક ખાસ પ્રકાર જેવી દેવદાસીની પ્રથા અટકાવનારો કાયદો પસાર કરાવવામાં તેઓ સફળ થયાં છે આ દિશામાં કેટલીક વિજીલન્સ સોસાયટીઓ ઉપયોગી કાર્ય કરી રહી છે અને તેઓ અભિનંદનને પાત્ર છે.

સ્ત્રીઓ અને વારસા હક

આપણી વિચારણાનો એક બીજો પ્રશ્ન હાલના હિન્દુ કાયદામાં વારસા હક સંબંધમાં સુધારા કરવાનો છે સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા નાશ પામતી જાય છે અને જીવનનાં નવાં દૃષ્ટિબિન્દુ સાથે તેમજ જુદા જુદા નવા સંજોગોને અંગે કાયદામાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે આધુનિક સામાજિક પરિસ્થિતિને અંગે ફેરફારો થવાની જરૂર છે એવો મત જાણીતા ધારાશાસ્ત્રીઓએ અને ન્યાયમૂર્તિઓએ દર્શાવ્યો છે આપણામાંના ઘણા એ જાણતા હોઈશું કે મુંબઈની હાઈકોર્ટના એક નિવૃત્ત ન્યાયમૂર્તિ મિ. મડગાંવકરે હાલમાંજ અખિલ હિન્દ હિન્દુ કાયદા સુધાર એસોસીએશનની સ્થાપના કરી છે તેને આ ઠરાવનો ટેકો અને સહકાર પરિષદે આપવો જોઈએ એમ અમે ધારીએ છીએ વડોદરા અને મૈસુર રાજ્યોએ પૂરતી વિચારણા કરીને તેમજ સામાન્ય જનસમાજમાં તપાસ કરીને સ્ત્રીઓને લગતા વારસાના કાયદામાં સુધારો કર્યો છે અને એ બન્નેએ પ્રગતિનું મોટું પગલું ભર્યું છે અત્યારના હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે, પુત્રી માટે કાંઈ વ્યવસ્થા નથી પતિ ગમે તેટલો ધનિક હોય છતાં, વિધવાના જીવન નિર્વાહ ઉપરાંત તે બીજી કાંઈની વ્યવસ્થા કરતો નથી આ બધી વિષમતાઓ હવે ધારાપોથી પર રહેવી ન જોઈએ. પ્રાચીનકાળની સ્મૃતિઓને અનુકૂળ જુના કાયદાઓ કાંઈ સર્વકાળને માટે ઘડાયા ન હતા અને આપણે સમયની જરૂરીઆત પ્રમાણેના કાયદા મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આપણા કાયદાઓ ન્યાયી પાયા પર મૂકવાનો ગંભીર પ્રયત્ન આપણા જેવી મજબૂત સંસ્થાની સ્ત્રીઓ કરશે અને એ રીતે હાલના કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીઓની હરકતો દૂર કરશે એવી મને ખાત્રી છે આ હરકતોને આપણાં સામાજિક જીવન સાથે, સામાન્ય રીતે, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના કલ્યાણ સાથે, સીધો સંબંધ છે અને તેથીજ તે આપણાં લક્ષને યોગ્ય છે

સ્થિરતા ન પાલવે

ઉપરના નિવેદન ઉપરથી કદાચ એમ લાગશે કે આપણને એકલાનેજ કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક પ્રશ્નો છે દરેક દેશને, દરેક પ્રજાને, પોતાના પ્રશ્નો ઉકેલવાના હોય છે કોઈપણ પ્રજાને સ્થિર રહેવું પાલવે એમ નથી પ્રજાએ હમેશાં આગળ વધવું જોઈએ અને તેથી નવી પરિસ્થિતિ, બદલાતા સંજોગો, નવાં દૃષ્ટિબિન્દુ સાથે આગળ વધવું જોઈએ અને પછી ફેરફારની જરૂર હો તેની પાછળ જ દોડી આવશે પાછલી પેઢીએ તેમના પોતાના માટે ઘડેલા રિવાજો, અને કાયદાઓથી આપણે સંતોષ પામીને બેસી રહીએ તે યોગ્ય નથી દુનીયામાં સૌથી આગળ વધેલા દેશ પણ એમ તો ન કહી શકે કે તે પ્રગતિના છેલ્લાં પગથારે પહોંચી ગયા છે અને હવે વધારે ફેરફારની જરૂર નથી. આપણને મુશ્કેલીઓ હોય છે તેમ તેમને પણ મુશ્કેલીઓ હોય છે

ગંભીર અને અગત્યનું કાર્ય

આપણી સમક્ષ કાર્ય ગંભીર પ્રકારનું અને અત્યંત અગત્યનું છે એ જણાશે વર્ષમાં એકવાર મેળા ભરીને, આપણે સર્વની દીક્ષા નક્કી

કરીએ છીએ પછી આખા વર્ષ દરમ્યાન દરેક વિભાગે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી એ અત્યંત જરૂરનું છે અહીં સેંકડો મળીને પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા કરી, પાછળથી તેના ઉપર નિદ્રા સેવવાનો કાંઇ અર્થ જ નથી શિક્ષણ આપવા માટે, પ્રજામત કેળવવા માટે, ધારાસભાઓમાં સુધારા કરવા માટે અને છેક છેવટે કામ રાખવા માટે પૈસા એકઠા કરવા સખ્ત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે આપણે, તેઓ નિશાળ લોકસંખ્યા કરતા વધુ સારી સ્થિતિવાળા છીએ તેમણે આ કાર્યને પ્રાથમિક ફરજ લેખવી જોઇએ. એમ લાગે છે કે, જો એક વાર મક્કમ નિર્ણય કરે તો આ બધુંય કાર્ય હાથ ધરી શકે એટલા સમય વાળી અને પૂરતી યોગ્યતાવાળી સ્ત્રીઓની ઘણી મોટી સંખ્યા છે, છેલ્લાં થોડાક વર્ષોમાં સ્ત્રીઓમાં ઘણી જાગૃતિ આવેલી જણાઇ આવે છે યોગ્ય દિશા સૂચનથી તેમજ વ્યવસ્થાથી, સ્ત્રી કાર્યકરોની ચોક્કસ સંખ્યાનું એવું બળ જમાવી શકાય કે જેની અસર સર્વત્ર સમજાય, એવો દરેક સંભવ છે આ કરવા માટે આપણામાં શરૂઆત કરવાની વૃત્તિ, બુદ્ધિ હોવા જોઇએ પ્રજાનું કલ્યાણ જેમના હૈયે છે, અને માનવજાતિની સેવા કરવી જેમને અનુકૂળતા છે તેવી બધી સ્ત્રીઓને આ ઉમદા કાર્ય માટે દિવસના કાઇ નહિ તો થોડાક કલાક પણ ફાજલ પાડવા હું વિનતિ કરું છું ઘરકામની જંજાળમાંથી મુક્ત એવી,' અને જેમને જીવનનિર્વાહના પૂરતા સાધનો છે 'અને જેમનામાં કામ કરવાની યોગ્યતા છે એવી હજારો બહેનો છે એની મને ખાત્રી છે આ બધાનો ઉપયોગ આ માનવસેવાના કાર્યથી વધુ સારી રીતે કોઈ પણ રીતે થઇ શકે એમ નથી મે જોયું છે કે ઘણાખરા કાર્યકરો આ વર્ગમાં આવતા નથી તેઓ કયા તો ડાક્તરી ધંધામાં છે કે શિક્ષિકાઓ છે. એટલે તેઓ પાસે ફુરસદનો મર્યાદિત સમય છે. છતા તેઓને જે સમય મળે તેનો ઉપયોગ આને માટે તેઓ કરે છે અને તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે।

પરિષદ ઘણા થોડા સમયમાં ઘણું ખરેખરું કાર્ય કરી શકી છે

પરિષદની સફળતા ગૃહવિજ્ઞાનની શાળા એ તેના પ્રયત્નનું પરિણામ છે સારદા કાયદા તરફ પ્રજામત કેળવવામાં પણ પરિષદના સભ્યોએ ઘણું કામ કરેલું છે. વળી, મતાધિકાર સમિતિનાં કામમાં પણ આ સંસ્થા સાથે જોડાયલી બહેનોએ સારી અસર પહોંચાડી છે સ્વદેશી ચળવળને પણ આપણો ટેકો છે. સમાજ ઉપરના સૌથી મોટાં કલંક અસ્પૃશ્યતા નિવારણ વિષે આપણા ઘણા વિભાગો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે.

આમ, જો ટુંકા સમયમાં આપણે કરેલા કાર્યનું અવલોકન કરીએ તો તેથી આપણે હતાશ થવાની જરા પણ જરૂર નથી સમય જશે તેમ આપણામાં મોટી સંખ્યા જરૂર જોડાશે અને એ રીતે તેને ઉપયોગી બનાવશે આપણે શું કામ કરીએ છીએ તેના ઉપર એનો આધાર છે. હું સ્વભાવે આશાવાદી છું અને તેથી થોડીક પ્રેરણા પામેલી સ્ત્રીઓએ શરૂ કરેલું આ ઉમદા કાર્ય જરૂર ખીલશે અને આપણા આ વ્હાલા દેશની સંપત્તિ અને પ્રગતિનું એક સબળ હથિયાર જરૂર બનશે એવી મને દરેક આશા છે

એમનો જ વાંક !

તેમને આપણી નિશાળમાં આવવા ન દઇએ, તેઓ અભણ અને અજ્ઞાન રહે તેને લીધે હલકા દેખાય તેમાં પણ એમનો જ વાંક

તેમને આપણી વચ્ચે રાખીએ નહિ, ગામ બહાર કુતરા માફક હાંકી કાઢીએ, તેમની કશી દેખરેખ રાખીએ નહિ તેમને કશી શિખામણ આપીએ નહિ, પછી તેઓ હલકા થઇ જાય તેમાં પણ એમનો જ વાંક

આપણે દારૂનો વેપાર કરી એમને દારૂડીયા બનાવીએ

વ્યાજ વટાવ કરીને એમને દેવાદાર કરી મૂકીએ

અંદર અંદર લડાવીને કજીયાળા કરી મૂકીએ.

ભૂત, પ્રેત, જંત્ર, તંત્ર, મંત્રની વાતો કરી તેમાંથી પૈસા મેળવીને તેમને વ્હેમી કરી મૂકીએ એ બધામાં પણ એમનો જ વાંક ખરો ?

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ, (મુંબાઇ)

સમુહ-વાદ્યગીત (ઓરકેસ્ટ્રા)

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડલ, (મુંબાઇ)

રાસ-નૃત્ય

જીવનનો રાહ

[અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનાં સ્વાગત પ્રમુખનું વ્યાખ્યાન]

વ્યાખ્યાતા : બેગમ મહંમદ કાસીમ

મિત્રો,

દૂર દૂરનાં સ્થળેથી આ પરિષદમાં હાજરી આપવા અત્રે આવેલા સર્વને હું આવકાર આપું છું અને સર્વનો આભાર માનું છું. લખનૌ તેનાં ભવ્ય આતિથ્ય માટે એકવાર પ્રખ્યાત હતું. પરંપરાથી ચાલી આવેલાં એ ધોરણથી અમે કેટલા નીચા પડી ગયાં છે તે માટે મારા કરતાં બીજા કોઈને સાક્ષીજ વધુ લાગતું હશે. એટલે અમારામાં ઉત્સાહનો અભાવ છે એવું તમે આ ઉપરથી માનવાની ભૂલ કરશો નહિ. આખાં હિન્દમાં દૃષ્ટિગોચર થતું આર્થિક દુઃખ આ શહેરમાં વધુ તીવ્ર છે અને શહેરના જૂના ભાગોમાં આવેલાં નિર્જન ઘરો અને મહાલયો શોકજનક લાગે છે.

મિત્રો, આ નિર્જન શહેર એક વખત કલા અને વિજ્ઞાનનું પારણું

લખનૌની મહત્તા હતું અને તેની સ્ત્રીઓ તેમની સાહિત્ય અને કલાની સિદ્ધિઓ માટે જાણીતી હતી. રજબઅલી સુરૂર, મીર અનીસ, મીરઝા દાબીર, અને પંડિત રતનનાથ સરશાર, જેવા કવિઓ અને વિખ્યાત સાહિત્યકારો પેદા કરવા માટે આ શહેર ગૌરવ લે છે એટલું જ નહિ પણ વાજીદઅલી શાહના રાણી 'આલમ', 'હઝરત'ને નામે ઓળખાતાં બીજા એક બેગમ, માહલકા'બાઈ 'કમર' નામનાં એક ત્રીજા બેગમ, જેવી મહિલાઓએ પોતાની કવિતાઓ અને નર્મશક્તિથી આ શહેરનું નામ જાણીતું કર્યું છે દખ્ખણમાં સૌથી પ્રથમ સાહિત્યચળવળ પાયેથી સભાન રાજભાષા, જે બાબતથી હિન્દીમાં વધુ ખીલી, તે હકીકતમાં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પામી અને એ ભાષા ઘડવામાં તેમજ તેને સંપૂર્ણ બનાવવામાં લખનૌની સ્ત્રીઓએ કેટલો મોટો પ્રમાણમાં ફાળો આપ્યો છે તે દરેક સાહિત્યકાર જાણે છે. સાહિત્યકીય ચર્ચા માટે આ સ્થળ કે સમય યોગ્ય નથી. લખનૌની સ્ત્રીઓ સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ સેવા કરવામાં કદિ પછાત ન હતી, અને આજે પણ તેઓ તૈયાર છે એમ બતાવવા પૂરતોજ મારથી આ સત્ય બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તમને બધાને અહીં અમારી વચ્ચે જોતાં અમને જે અવર્ણનીય આનંદ થાય છે તે દર્શાવવા અમે અશક્ત છીએ પરંતુ મને આશા છે કે હાલની મંદીને અંગે અમારી ક્ષતિઓ તરફ તમે ઉદારતાથી જોશો.

પરિષદના ઉદ્દેશ અને હેતુઓનું પુનરાવર્તન હું કરવા ઇચ્છતી નથી.

સ્ત્રી શિક્ષણનો વધતો પ્રચાર આપણા પ્રયત્નોને અત્યાર સુધીમાં મળેલી સફળતા ઘણા મોટા પ્રમાણમાં આશાવાદને વ્યાજબી ઠરાવે છે. છોકરીઓ અને તેમનાં માબાપોમાં કેળવણી માટેની ઇચ્છા છે, તે વધતાવધે ઉત્પન્ન થતી તેમજ પ્રચાર પામતી જાય છે, તે ઉપરથી મને એમ ખાત્રી થાય છે કે ચાલુ શિક્ષણ-સંસ્થાઓ પૂરતી નહિ થાય. કેટલેક સ્થળે તો આ અપૂરતું પ્રમાણ જણાવા પણ માંડ્યું છે અને મારે દિલગિરિ સાથે કબૂલ કરવું જોઇએ કે ઘણીખરી છોકરીઓને માત્ર શિક્ષણની તમન્ના જ નથી પરંતુ તેને માટે જોઇતી બુદ્ધિ પણ છે અને માત્ર શાળાઓ થોડી હોવાને તેમજ ખર્ચાળ હોવાને કારણેજ આ મહાન વરદાનનો લાભ લેતાં વંચિત રહી ગઇ છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે ચોક્કસ રકમ બાજુએ કાઢવાનો પ્રાંતિક સરકારોને આગ્રહ કરવાનો સમય હવે આવી ગયો છે એમ મને લાગે છે. અત્યારે શિક્ષણના કામ માટે કાઢવામાં આવતી રકમમાંથી આપણે આપણો હિસ્સો માગીએ તેથી આપણો હેતુ સરે એમ નથી. સરકારની મદદ, હાલની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળી શકે અને સ્ત્રી કેળવણી મોટા પ્રમાણમાં વ્યવસ્થિત કરી શકાય એટલી મોટી હોવી જોઇએ.

હાલની શિક્ષણપ્રથા

પરંતુ મિત્રો, આ બાબતમાં જો એક ચેતવણી આપવાની મને ફરજ લાગે તો તે માટે મને માફ કરશો. હાલની શિક્ષણ પ્રથાના એ નાશકારક પરિણામો, જેનો ભોગ થતા પુરૂષો બચી શક્યા નથી, તેથી છોકરીઓને બચાવવા માટે આપણે આપણી શક્તિમાં હોય તેટલું બધુંય કરવું જોઈએ. હાલની શિક્ષણપ્રથાથી ઉપસ્થિત થતી ગુલામી મનોદશા આપણાં રાજકીય, સામાજીક અને સાંસ્કૃતિક જીવનના પાયા હચમચાવી રહી છે અને એ રોગ કેટલો ફેલાવે એવો છે તે ભાવિ જનતાને જણાશે. શિક્ષણની આવી લાયકાત મેળવવામાં આપણા વિદ્યાર્થી ભાઈઓની અભિલાષા કોઈ સરકારી જગા મેળવવા માટે તેનું વેચાણ કરવાની અથવા તો હદ ઉપરાંત ગીચ થઈ ગએલા ધંધામાંના કોઈ એકમાં પ્રવેશ કરી શકવા પૂરતી જ છે. માનભર્યા અને રોજી આપે એવા ધંધા કરતાં અથવા તો ધંધાને ઉગતાં સાહસો કરતાં એક કારકુનની દુઃખજનક આવક વધુ પસંદ કરવામાં આવે છે. આવી નાજુક અને સાહસ ન કરવાની વૃત્તિવાળા દૃષ્ટિબિંદુ માટે આપણા વિદેશી રાજકર્તાઓને માથે આપણે દોષ નાખવાનો છે; પરંતુ આપણે સ્ત્રીઓએ પુરૂષો જે વિચિત્ર અને નાશકારક તર્ક ઉપર જીવે છે તેને માટે ઠપકાનો થોડોક ભાગ સ્વીકારવા આપણે પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ. જો આપણાં ઘરનાં વાતાવરણ ગુલામી આદર્શો અને બાયલાં દૃષ્ટિબિંદુથી અપવિત્ર ન થયા હોત તો પુરૂષો ગુલામીના રોગના સહેલાઈથી ભોગ બન્યા નહોત.

જીવનનો રાહ

કેળવણી કરતાં વધુ અગત્યનો અને આપણી વિચારણાને વધુ યોગ્ય પ્રશ્ન આપણાં જીવનના રાહનો છે. બધાય દેશોમાં અને બધાય યુગોમાં આ અગત્યનો પ્રશ્ન રહ્યો છે અને રાજકારણ કે અર્થશાસ્ત્ર, કલા કે વિજ્ઞાન કરતાં કોમના સામાન્ય કલ્યાણ માટે એ વધુ અગત્યનો છે. કુટુંબ તેમજ શહેરી જીવનનું બધુંય રહસ્ય આમાં સમાયું છે અને તેના ઉપર આપણાં સુખનો આધાર છે. હું એટલું તો ગૌરવથી કહી શકું કે, બીજા દેશોમાં સ્ત્રીઓએ ગમે તેવો ભાગ લીધો હોવા છતાં, સામાજીક જીવનમાં તેની પ્રગતિ અને ફેરફારોમાં સ્ત્રીઓએ હમેશાં પૂરતો ફાળો આપ્યો છે. ઇતિહાસ અને ચાલુ બાબતો એના પૂરતા પૂરાવા રૂપ છે. આજે, આપણા જીવનના રાહમાં સુધારાનો પ્રશ્ન આપણું ધ્યાન તત્કાળ ખેંચે છે અને શિક્ષણથી મળતા લાભોનો પૂરતો આનંદ આપણે માણી શકીએ તે માટે આપણાં કૌટુમ્બીક જીવનનાં ધોરણમાં આપણે કઈ રીતે અને કેટલા અંશે સુધારા કરવા જોઈએ તેનો આપણે નિર્ણય કરવો જોઈએ. આ પ્રશ્નથી અણજાણ એવું કોઈક અહીં હાજર હશે એ હું જાણું છું. પરંતુ હાલના સંજોગોના ભાર હેઠળ સાચા રાહમાંથી આડા ફાટી જઈ આપણા કૌટુમ્બીક જીવનને, પાછળથી કડવાશ ભરેલું અને અસહ્ય નીવડે એવી રીતે ક્રાન્તિકારી બનાવવામાં ભય રહેલો છે એમ મને લાગે છે. એકમેકને મદદ કરીને પ્રજા પ્રગતિને પંથે જાય છે; અને વધુ સંસ્કારી, પ્રજાને જરૂર દોરવે છે પરંતુ આપણે હિન્દમાં યુરોપીયન જીવન રીતિનું એવી રીતે અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ કે તેથી આપણી સામાજીક પ્રથાના ગૌરવરૂપ કૌટુમ્બિક સંબંધોની એકરૂપતા જરૂર ભયમાં આવી પડશે. મારા કહેવાનો અર્થ એમ નથી કે પશ્ચિમની કોઈપણ વસ્તુ આપણે સ્વીકારવી નહિ, અથવા તો યુરોપીયન સંસ્કૃતિમાં કંઈ શીખવા જેવું છેજ નહિ. હું જે ભારપૂર્વક કહેવા માગું છું તે એ કે આપણાં જીવનમાં આપણે એવું કોઈ વિદેશી તત્ત્વ દાખલ કરવું ન જોઈએ કે જેની કિંમત આપણે પહેલાંથી પૂરતી રીતે આંકી ન હોય, નહિતર આપણે અંધ અનુકરણના ગુન્હેગાર બનશું અને જેઓ આંખો બંધ રાખીને ચાલે છે તેઓના જેવાં જ ભાવિનો આપણને ભોગ થવું પડશે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ પ્રત્યેના આપણાં વલણમાં આપણે આપણા પુરૂષવર્ગના અનુભવ ઉપરથી કંઈક લાભ લઈ શકીએ એમ છીએ. વર્ષો સુધી તેમણે તેમના ગોરાનું અને રાજકર્તાઓનું અત્યંત સંભાળથી અનુકરણ કર્યું; પરંતુ અત્યારે તેમની લાગણીમાં પૂરેપૂરો ફેરફાર થઈ ગયો છે અને હવે નવી અને પોતાની સંસ્કૃતિ તરફ પાછા હઠવાની સ્વદેશીય ભાવના તેઓમાં જાગી છે, આપણે પણ સાવચેત રહેતાં શીખવું જોઈએ

અને આપણા સામાજીક જીવનમાં જે અનુકૂળ ન હોય તે તજી દેવું જોઇએ.

મિત્રો, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું મોજું આજે દુનીયા ઉપર ફરી વળ્યુ વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય રહ્યુ છે મર્યાદામાં અને ફરજનાં ભાન [સા]થેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અમૂલ્ય ખજાનો છે પરંતુ જ્યારે સામાન્ય સમ અને ફરજથી એ જુદી પડે છે ત્યારે સ્વતંત્રતા એક પ્રકારનાં ગાંડપણનું સ્વરૂપ ધારે છે અને એની બધી સામાજીક અને નૈતિક હિંમત ગુમાવે છે આપણે એ સમજવુ જોઇએ કે આજના આપણા જીવનનો રાહ આપણી પુત્રીઓને, આવતી કાલની સ્ત્રીઓને દોરશે દરેક પગલુ અત્યંત સાવચેતીથી અને આપણી જવાબદારીના પૂરતા ભાન સાથે મૂકાવુ જોઇએ.

આપણા હકો

આપણા પુરૂષવર્ગે ઘણી ખોટી રીતે આપણા ઘણા સામાજીક અને કાયદેસરના હકો છીનવી લીધા છે તે હું જાણું છુ આપણે તે પાછા મેળવવા જોઇએ પરંતુ આપણે એ યાદ રાખવું જોઇએ કે આપણે માત્ર બીજાઓના ભોગ બન્યા નથી આપણા હકોની આ ખોટ તરફ આપણે આંખ આડા કાન કર્યા છે હિન્દની બધી કોમોમાં સ્ત્રીઓ તરફ જે માન અને ભાવના બતાવવામા આવી છે તે સાથેજ તેઓના બધાય કાયદેસરના તેમજ સામાજીક હકો પૂરી પાડવા એ આપણને ગૌરવ આપી શકે છે વળી આપણે એ પણ ભૂલવું ન જોઇએ કે આપણે નિરંકુશ સ્વતંત્ર હોઇએ છીએ અને આપણા પુરૂષો ઉપર તેમનુ પોતાનુંજ પ્રતિનિધિત્વ નથી જો આપણે આ ધ્યાનમાં રાખીશુ તો આપણી સમજણના અભાવમાં જે કડવાશ અને દ્વેષની ભાવના છે તે નાશ પામશે આ પ્રશ્નની લાંબી ચર્ચા કરવાની મને તક મળે એમ હુ ઇચ્છુ છુ. પરંતુ અત્યારે તો સમય થોડો છે અને વિષય ઘણો વિશાળ છે તેથી મને સૌથી અગત્યની લાગી એવી પાયાની બાબતો તરફ તમારૂ ધ્યાન ખેંચીનેજ મે સંતોષ માન્યો છે

રાજકીય પ્રશ્નો

આપણી સંસ્થા રાજકીય નથી, અને તેથી સ્ત્રીઓના મતાધિકાર કે બીજા આવા બનાવો પર, બંધારણને લગતા પ્રશ્નો ઉપર, ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી પરંતુ જીવનના એકજ ક્ષેત્રમાં આપણે રોકાયલા રહી શકીએ એમ નથી, એટલે આપણાં જીવનનાં આ દૃષ્ટિબિન્દુ તરફ હું ઉપરછલ્લો ઉલ્લેખ કરીશ રાજકારણમાં જો આપણે પુરૂષોને પગલેજ ચાલવાની ઇચ્છા રાખશુ તો મને લાગે છે કે આપણે ખોટે માર્ગે દોરવાઇશું છેલ્લાં ૫૦ વર્ષોમા ઘણી ચળવળો થઇ છે અને ધાર્મિક તેમજ રાજકીય મતભેદોએ અનેક સ્વરૂપો પકડયા છે, પરંતુ એકતા અને સહકારનું સંતોષકારક ધોરણ યોજવામાં આપણે સફળ થયા નથી કદાચ, લખનૌ અને અલ્હાબાદમા મળેલી છેલ્લી પરિષદોનું કાંઇક ફળ આવે અને એક સમાન ધ્યેય તરફ બધી કોમો કુચ કરવા શક્તિમાન થાય પરંતુ એ દિવસનો દિન જ્યારે ઉગવાનો હોય ત્યારે ભલે ઉગે, પણ આપણને વિખૂટા કરી નાખનારા મતભેદોનો તો અંત આવી ચૂક્યો છે આજે હિન્દની મહિલાઓની પ્રાથમિક ફરજ એ છે કે ઝગડા ઉભા કરે એવા માર્ગેથી દૂર રહેવુ અને ધાર્મિક તેમજ કોમી ઝગડાઓમા ભાગ લેવાથી દૂર રહેવુ

મારી ફરજો બજાવવામા દરેક રીતે મદદ કરવા માટે સ્વાગત સમિતિ અને વ્યવસ્થાપક સમિતિનાં બધા સભ્યોનો હુ ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનુ છુ.

લેડી નીલકંઠને આપણા પ્રમુખ તરીકે મેળવવામાં આપણે અત્યંત ભાગ્યશાળી છીએ અને મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે તેમની દોરવણી હેઠળ આ પરિષદની બેઠક જ્વલંત સફળતા મેળવશે.

———o———

સંતતિનિયમન

લેખિકા:

શ્રીમતી

તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ

લખનૌમાં અખિલ હિન્દ સ્ત્રી પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ગયા ડીસેમ્બર મહિનામાં ભરાયું હતું ત્યારે ચર્ચાયેલા સામાજીક વિષયોના ઠરાવોમાંનો એક ઠરાવ સંતતિ નિયમનનો હતો. ૧૯૩૧ ની સાલમાં મદ્રાસમાં ભરાયેલી સ્ત્રી પરિષદમાં જ્યારે આ ઠરાવ અમે મુક્યો હતો ત્યારે લગભગ બસો પ્રતિનિધિઓમાંથી માત્ર આઠેક પ્રતિનિધિઓએ ટેકો આપ્યો હતો અને ઠરાવ ઉડી ગયો હતો.

એક વર્ષમાં વિચારો બદલાયા તેમ તો કહી ન શકાય. પણ ઉંડુ કારણ શોધીએ તો એમ લાગે છે કે જાહેરમાં આવા પ્રશ્નો ચર્ચવા કે નહિ તે પહેલો પ્રશ્ન ઉઠયો હતો. ઠરાવ જો કે પસાર ન થયો પરંતુ તે ઠરાવ રાજકુમારી અમૃતકુંવરે ઘણાં વર્ષોના અનુભવ અને પોતાના દેશબંધુઓના દુ:ખો જોઈને વિચારપૂર્વક લાવ્યા હતા તેની ખાત્રી ડેલીગેઈટસને વાતોથી સમજાવી. ત્યારે પ્રતિનિધિઓ પોતાના પ્રાંતમાં પાછા ગયા ત્યારે તેમની સાથે કામ કરવાવાળા બીજા બ્હેનોની સહાનુભૂતિ અને સમંતિ મેળવી અને પરિણામ એ આવ્યુ કે આ વર્ષે લગભગ દસથી બાર પ્રતિમાં આ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. અને બહુમતીથી અખિલ હિન્દ સ્ત્રી પરિષદે પણ પસાર કર્યો.

કુટુંબ ન્હાનું જોઈએ, આપણે નિભાવી શકીએ તેવડુંજ જોઈએ તે તો સૌ કોઈ કબુલ કરે છે. માત્ર સંયમી જીવનથી આ પરિણામ આવે તે સારૂં કે બહારના દુનીયાઈ ઉપાયોની મદદ લેવી તેમાંજ મતભેદ હતો. સંયમ એ ઉત્તમ આદર્શ છે તે તો સૌ કોઈ સ્વીકારે જ. પરંતુ જ્યારે જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રશ્ન ઉભો થાય ત્યારે કેટલા પ્રમાણમાં શકય છે તે મોટો સવાલ છે. આવા પ્રશ્નો જાહેરમાં ચર્ચવાને, જો આપણે દેશની પ્રજાને સશકત અને તેજસ્વી બનાવવી હોય તો, તૈયાર થવું જ જોઈએ. આપણો દેશ ગરીબ છે, પ્રજા નિર્બળ છે તે બધા કબુલ કરે છે. છેલ્લા વિશ વર્ષમાં હિન્દુસ્થાનના વસ્તીપત્રક પ્રમાણે લગભગ બારથી તેર કરોડ માણસોની વસ્તી વધી છે, ત્યારે કામ અને ઉદ્યોગ વધ્યાં છે કે નહિ તે આપણે ખાત્રીપૂર્વક કહી નથી શકતા.

મદ્રાસમાં બ્હેનોએ વિરોધના કારણોમાંના

મુખ્ય કારણો એ દર્શાવ્યા હતા કે બીન અનુભવી નિર્દોષ બાળાઓ અજ્ઞાનતાનો ભોગ બને, સ્વચ્છંદી સ્ત્રીઓ પોતાની જવાબદારી ઉઠાવે નહિ અને સયમી જીવન ગુજારવાની આવશ્યકતા ઓછી થાય એટલે અનેક જાતના સડાઓ પ્રવેશે.

કુટુંબની આર્થિક અને શારિરીક શક્તિઓ સહન કરી શકે તેના કરતા વધારે મોટા કુટુંબની જવાબદારી જ્યારે માથે આવી પડે છે ત્યારે માતાપિતાને ચિન્તા અને દુખ સહન કરવાં પડે છે તેનો ખ્યાલ તો માત્ર જે કુટુંબો સહન કરે છે તેજ કરી શકે. કુટુંબની આવક તો રૂ ૭૦ કે ૮૦ હોય અને માતા માંદી હેય, ચાર બાળકો પાંચ વર્ષથી તે છ મહિના સુધીનાં હોય ત્યારે તે કુટુંબનો પિતા ઘરની ચિંતા કરે કે પોતાના કામમાં મન પરોવીને સારૂ કામ કરે ? ઘરમાં બે બાળક હોય કે છ બાળક હોય પણ પગાર તો હોય તેટલો જ રહે તો તે રહેવાને બે ઓરડીથી ત્રીજી ઓરડીનુ ભાડુ કેમ ભરી શકે ? અને ઘરમા દુધ, ઘી કે ફળો વધારે ક્યાથી લાવી શકે ? જ્યારે રહેવાને મકાન અને અનાજની મુશ્કેલી હોય ત્યારે પહેરવાનાં કપડાંની અને કેળવણીની વાતો તો કેટલી દુર રહે.

પરિષદનો મુખ્ય હેતુ આ ઠરાવ લાવીને સમાજનુ આ વિષયપર ધ્યાન ખેચવાનો છે અને જ્યારે જ્યારે પરિણિત સ્ત્રી પુરૂષને તેમનુ કુટુંબ ન્હાનુ રાખવાની જરૂરીઆત લાગે ત્યારે જો તેમની ઇચ્છા હોય તો એવા મુકરર કરેલા સ્થળોએ જઇને ડીગ્રીવાળા ડાક્ટરની સલાહ લઇ શકે તેઓ તેમની માતા પિતા તરીકેની ફરજો વધારે સારી રીતે અદા કરશે તેમજ નવી પ્રજા વસ્તીમાં કદાચ થોડી હોય પણ વધારે સસ્કારી અને બળવાન થઇ શકે તેવુ વાતાવરણ ઉભુ કરી શકાય તેમાં મદદરૂપ થવું, પરિષદનો આદર્શ તો ભવિષ્યની પ્રજા વાસ્તે વધારે તદુરસ્ત અને સુખી જીવન પ્રાપ્ત કરવાનો છે

હું તો અડવાનો—

બાળક—'હે મા, ઢેડને અડવાથી કેવી રીતે અભડાવાય ?'

મા—'અભડાવાય. એને અડવાથી અભડાવાય.'

બાળક—'પણ હું તો મહેશ અડયો હતો ને ન્હોતો અભડાયો.'

મા—'ન્હોતો અભડાયો ? ઢેડને અડવાથી તો જરૂર અભડાવાય.'

બાળક—'પણ ત્યારે બતાવો હું ક્યાં અભડાયો છું ? મને તો ખબર પડતી નથી કે હું અભડાયો હોઉં.'

મા—'ખબર તો ના પડે પણ એને અડવાથી અભડાઇએ.'

બાળક—'હું તો નથી અભડાતો ને નથી અભડાતો એટલે અડવાનો. અભડાઇશ તો નહિ અડું.'

મા—'આ તો સમજતોજ નથી ઠોઠ એવો છે.'

બાળક—'મહેશ એવો છે શું અને સમજુ છું મારે તો કહું કે માણસને અડવાથી માણસ ના અભડાય.'

સાહિત્યમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન*

લેખિકા : સૌ. જયમનગૌરી પાઠકજી

"ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન" એના બે અર્થ થાય છે આપણા સાહિત્યકારોએ આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીજાતિને કેવું અને કેટલું સ્થાન આપ્યું છે એ એક અર્થ છે. બીજો અર્થ એમ પણ થઇ શકે કે આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીલેખકોનું સ્થાન કેવું છે

નરસિંહ મહેતાથી દયારામ સુધીનું આપણું સાહિત્ય મુખ્યત્વે કરી મહાભારત અને ભાગવત અને તેથી કંઇક ઓછે અંશે રામાયણના આધાર પર રચાયલું છે. સંસ્કૃત ભાષાના એ ત્રણ મહાન ગ્રંથોએ સંસ્કૃત સાહિત્ય પર જે રીતની અસર કરી છે તે રીતની અસર આપણા એ કાળના સાહિત્ય પર કરી નથી દાખલા તરીકે મહાભારતના શાકુન્તલા પાછળની વાત લઇ તે પરથી મહાકવિ કાળીદાસે શાકુન્તલ રચ્યું. અથવા રામાયણની વાર્તામાં વિધવાના દુઃખ વિગેરેની સામાન્ય ચર્ચા કરી છે પણ સ્ત્રી જાતિની માનવતા તરફ દયાભાવ રાખીને લખાયલા તેમના વિચારોમાં સામાન્ય વાચકને ખેંચે એવું વાર્તાનું તત્વ અથવા રસિકોને આકર્ષે એવાં સ્ત્રીના વ્યક્તિ ચિત્રો ન હોવાથી તે તે લખાણો લોકપ્રિય થાય એવાં ન હોતાં.

આ દીશામાં સાથી પહેલો સમજુ અને સરળ પ્રયત્ન શ્રીયુત ગોવર્ધનરામે કર્યો છે. સરસ્વતીચંદ્રમાં કુમુદસુન્દરી, કુસુમસુન્દરી, ગુણસુન્દરી, અલકકીશોરી આવી વિવિધ પ્રકારની સ્ત્રીપાત્રોની એવી મનોરમ ચિત્રોની પરંપરા આલેખી છે કે એ ગ્રન્થ હજુએ આપણા સંસારની સ્ત્રીઓના હૃદયનો અભ્યાસ કરવા માટે આપણા સાહિત્યમાં મુખ્ય સ્થાને જ બીરાજે છે.

ત્યાર પછી ગુજરાતી પ્રેસની ઐતિહાસીક નવલકથાઓ લખાઇ તેમાં રજપુત સમયની વીરાંગનાઓના સતીત્વના આદર્શોનાં ઠીક ઠીક વર્ણનો આપવામાં આવ્યા છે બીજી પાસથી ભોગીન્દ્રરાવ જેવા નવલકથાકારોએ આ જમાનાના યુવક યુવતીની આશા નીરાશાનો પડઘો પાડે એવી નવલકથાઓ લખી; આપણી સ્ત્રીઓનું સંસાર જીવન નવી દીશા તરફ જવા લાગ્યું હતું, તેનું આલેખન કર્યું.

એટલામાં એક પાસથી ગાંધીજી જેવા પ્રતિભાશાળી પુરૂષે અને રા. મુનશી જેવા પ્રભાવશાળી લેખકે આપણા સાહિત્યમાં પ્રવેશ કર્યો ગાંધીજીને લીધે સ્ત્રી અને પુરૂષ બેઉના જાહેર જીવન ફરી ગયાં. રા. મુનશીએ અનેરાં વ્યક્તિત્વવાળાં સ્ત્રીપાત્રોની પરંપરા ખડી કરી દીધી. કવિરત્ન ન્હાનાલાલે જયા અને ઉષા જેવાં સ્ત્રી પાત્રોદ્વારા તથા રમણલાલે

* વલસાડ સાહિત્ય મંડળના આશ્રયે તા. ૨૮-૧૨-૩૨ ને રોજ પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલાં વ્યાખ્યાનનો મહત્વનો ભાગ.

પોતાની નવલકથાનાં સ્ત્રીપાત્રોદ્વારા સ્નેહ-સૃષ્ટી રચી છે. પણ બધા લેખકોનો અહીં વીગતવાર ઉલ્લેખ કરવો એ મારૂં કામ નથી. સારી નવલિકાઓ તેમજ નાટકો પણ અત્યારે કંઇ કંઇ લેખકો લખ્યા જાય છે. તે સર્વે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્ત્રીના વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વનો ચીતાર આપવાને મથતાજ રહે છે. હું માનુંમાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં જે સ્થાને પરમેશ્વર હતો તે સ્થાન હાલ સ્ત્રીએ લીધું છે, એમ કહેવામાં કશો કટાક્ષ નથી એ એક સાદી હકીકત છે ને તે તરફ આપનું ધ્યાન ખેચું છું. એવીજ ધ્યાન ખેંચવા લાયક બાબત બીજી પણ એક છે ને તે એ કે સ્ત્રીને સાહિત્યમાં સ્થાન મળ્યું છે ખરૂં પણ વિશેષ ભાગે જુવાન સ્ત્રીને મળ્યો છે. આમાં નવાઇ નથી રૂપવતી યુવતી તરફ આસક્તી પુરૂષ જગત માંડું છે પહેલાં તો એક સુન્દર રમણી ખાતર મોટાં મોટાં યુધ્ધો થતાં, હવે તેમ નથી થઇ શકતું ત્યારે તેવી સ્ત્રીઓ પાછળ લાખો રૂપીઆનું પાણી કરવામાં આવે છે જીવનમાં આમ બને એટલે સાહિત્યમાં પણ આમ કરવાની લેખકોને માથે ફરજ પડે, કારણ કે સાહિત્યમાં જીવનનુંજ પ્રતિબિંબ પડવું જોઇએ રામાયણ અને મહાભારતમાં પણ શું છે ? કુન્તી ને ગાંધારી બેઉ દુઃખી હતાં પણ કેન્દ્રસ્થાને જુવાન દ્રૌપદી છે. રામાયણમાં પણ એમજ છે કૌશલ્યા બીચારી વિધવા થઇ, કૈકેયી જેવી શોક્યનું મોઢું સામે ઉભું રહ્યું રામચંદ્ર જેવા પરાક્રમી પુત્રને રાજગાદીએ બેસતી વેળા વનમાં જવું પડ્યું તે એને જોવું પડ્યું છતાં કૌશલ્યા નહીં પણ સીતા કેન્દ્રમાં છે. રામાયણ અને મહાભારતની જેટલી લોકપ્રિયતા છે તેટલી આપણા અઢારે પુરાણોમાંથી એકને પણ મળી નથી તેનું એક કારણ મને તો એમ લાગે છે તેમાં કોઇ એક આકર્ષક સ્ત્રી કેન્દ્રસ્થાને નથી સ્ત્રી વિના સંસાર સૂનો છે, તેમ સ્ત્રી પાત્ર વિના સાહિત્ય સૂનું છે. હાલના લેખકો આ બરાબર સમજે છે એક વિદ્વાને તો મને એમ કહ્યું હતું કે કોઈ પણ નવલકથાના પહેલા પંદરસો શબ્દોમાં જો એક પણ સ્ત્રી પાત્ર ન આવી પહોંચે તો તે નવલકથા લોકપ્રિય થાયજ નહિ આપણા વાર્તાકારો આ સૂચના પ્રમાણેજ પોતાનું કામ કરે છે. પશ્ચિમના સાહિત્યનો પહેલાં કરતાં હવે વધારે અભ્યાસ થાય છે ને પશ્ચિમની પ્રજાના સબંધમાં પણ આપણે વધારે આવવા માંડ્યું છે એટલે મને એમ આશા છે કે આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીને વધારે ને વધારે સ્થાન મળતુંજ જશે

હવે હું આજના વિષયના બીજા અર્થ પર આવું છું સ્ત્રીઓનું આપણા સાહિત્યમાં કેવું સ્થાન છે, એનો હવે એમ અર્થ લઇએ કે સ્ત્રીઓએ આપણા સાહિત્યમાં કેવો-ફાળો આપ્યો છે, તો તે પર પણ કંઇક કહી શકાય એમ છે ખરૂં.

વિષયના આ વિભાગમાં પણ પ્રાચીન ને અર્વાચીન એમ ભેદ પાડ્યા સિવાય છુટકો નથી પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અમાવાસ્યા સ્ત્રી વ્યક્તિ નજરે પડે છે, તે બીજી કોઈ નહીં પણ મહાન ભક્ત કવિ મીરાંબાઇ કાવ્ય વિષયમાં સ્ત્રીશક્તિની પરાકાષ્ટાએ મીરાંબાઈ પહોંચ્યાં છે સર્વ સ્ત્રી કવિઓમાં એ મોખરે છે, એટલુંજ નહીં પણ મોટા મોટા પુરૂષ લેખકો ઉભા હોય, તેમાં પણ મોખરે ઉભી રહે, એવી કોટીનાં એનાં વખાણ છે મીરાંબાઇ પ્રભુ પાછળ ગાંડાં હતાં, હું મીરાંબાઈ પાછળ ગાંડી છું, એમ કહેતાં મને લગીરે સંકોચ થતો નથી બીજા સાહિત્યોની સ્ત્રીકવિઓની કૃતિઓ વાંચીને તુલના કરવા જેટલી વિદ્વતા મારામાં નથી, છતાં મને એમ થાય છે કે મીરાંબાઇ જેવી

આ કવિ ભાગ્યેજ બીજા કોઇ સાહિત્યમાં થઇ હશે. સ્ત્રીનું હૃદય બળે છે એ બધી સ્ત્રીઓ જાણે છે, પણ એ કેમ બળે છે, ને કેવી રીતે બળે છે, તે બતાવનાર બસ એક મીરાંજ છે. એ બતાવતાં મીરાં પોતાના અદ્દભુત પ્રેમની ઝળહળતી જ્યોતિના દર્શન પણ આપણને કરાવે છે.

મીરાંબાઇ વિશે એક વધુ બાબત અત્રે કહેવાની છે હમણાં એક હિંદી ત્રિમાસિકમાં આવ્યું હતું કે મીરાબાઇ એ હિંદી કવિ હતાં, ગુજરાતી કવિ નહોતાં. હિંદીમાં પણ એની પ્રતિષ્ઠા ગુજરાતીમાં છે તેટલી જ છે એમ લાગે છે બે ભાષામાં આવી કીર્તિ મેળવનાર તો પુરૂષ લેખક પણ શોધવો મુશ્કેલ પડે છે, ને બીજો કોઇ એવો ન હોય તો તો મીરાં અદ્વિતીય હતી એમજ કહેવું પડે પણ આ વિષયમાં પુછપરછ કરતાં એક ભાષાશાસ્ત્રીએ મને સમજાવ્યું કે મીરાંબાઇએ તો પોતાની માતૃભાષામાં લખેલું, પણ એણે ભજનો રચ્યાં તે સમયે ગુજરાત ને રજપુતાનામાં લગભગ એક જેવીજ ભાષા બોલાતી. પછી ગુજરાતી ને હિંદીએ અર્વાચીન નોખાં નોખાં સ્વરૂપો લીધાં. તે વેળા મીરાંનાં આણી ગમ પ્રચલિત થયલાં ભજનો 'ગુજરાતી' થઇ ગયાં, ને રજપુતાના તરફ પ્રચલિત ભજનો હિંદી થઇ ગયાં આજે એનાં જુદી જુદી લીપીમાં છપાયલાં ભજનો જોઇ, એવો ભાસ થાય છે કે એણે જાણે બે ભાષામાં ભજનો લખ્યાં હશે પણ એમ નહોતું. બોલાતી હોય છે તેવી રીતે ભાષા લખાતી નથી. લહીયાઓ પણ પોટાળા કરે છે વળી તે સમયે છાપખાનાં નહોતાં. તેથી પછીના અજાણ્યા 'ભગત' કવિઓ પોતાનાં રચેલાં ભજનોને મોટાને નામે ગોઠવી દેવાને કંઇ કંઇ યુક્તીઓ કરતા. તેથી મીરાંને સોસવું પણ પડ્યું છે. છતાં માસરાનાં મહેણાંની સામે જેમ મીરાં ટકી રહી તેમ આ મહેણાં સામે પણ મીરાંની કૃતિઓ ટકી રહી છે. મીરાંની કૃતિઓ છે, ત્યાંસુધી ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન નિર્વિવાદ છે—પછી બીજી સ્ત્રી કવિઓ થાઓ કે ન થાઓ.

રાધાબાઇ, પુરીબાઇ વગેરે થોડીક સ્ત્રીઓ ભક્તો થઇ ગઇ છે, તેમના પદો પણ મળ્યાં છે, પરંતુ મીરાંબાઇની સામે મૂકી શકાય એવી કોઇ સ્ત્રીકવિ થઇ નથી. એ પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓ પર એક નાનો પણ મુદ્દાસર નિબંધ લેડી વિદ્યાગૌરીએ લખ્યો છે. તે આ વિષયમાં વાંચવા જેવો છે.

હવે આપણે અર્વાચિન યુગ પર આવશું. ૧૯૦૦ પહેલાં તો ધનદાગૌરી ને સવિતાગૌરી, એ બે સુરતની નાગરણોની કવિતાથી જ. હું પરિચિત છું. શ્રી વિદ્યાબહેન ને શ્રી. શારદાબહેન ગ્રેજ્યુએટ થયાં, ત્યારથી સ્ત્રીલેખકોમાં નવી દિશાનાં પ્રયાણ શરૂ થયાં, એમ કહેવામાં હરકત નથી. એમણે સરળ ને શુદ્ધ ગદ્ય લખવા માંડ્યું. પછી વનિતા વિશ્રામના તંત્રી તરીકે, શ્રી૦ બાજીબહેન ને શ્રી નાની બહેને ગદ્ય લખવા માંડ્યું; તેમજ એ અરસામાં શ્રી જમનાબાઇ સક્કાઇ ભાષણકાર તરીકે પંકાવા લાગ્યાં. પારસી સ્ત્રી લેખકો પણ પારસી ગુજરાતી ગદ્ય લખવા લાગ્યાં. 'સુન્દરીસુબોધ' પણ શરૂ થયું, તેમાં જુદી જુદી બહેનોએ વાર્તાઓ ને કાવ્યો લખવા માંડ્યાં. આમ ટુંકા ટુંકા પ્રયત્નો સ્ત્રીઓ કરવા લાગી. નિબંધોની હરિફાઇમાં ઇનામો મેળવવાની ધગશમાં પણ કેટલીક સુશિક્ષિત બહેનોએ સારા નિબન્ધો લખ્યા.

૧૮૫૭ થી ૧૮૮૭ એ ત્રીશ વરસ, જેમ પુરૂષ લેખકો અર્વાચીન થયા તેનો સંક્રાન્તિ કાળ છે, તેમ ૧૯૦૧ થી ૧૯૨૧ સુધીનો સમય, તે આપણા સ્ત્રી લેખકોનો સંક્રાન્તિ કાળ છે. ૧૯૨૧ માં અસહકારની મહાન ચળવળે, એટલું વ્યાપક સ્વરૂપ લીધું, કે સ્ત્રીઓમાં પણ નવું ચેતન વ્યાપી રહ્યું. ગૃહ-

જીવનમાં પડી રહેલી સ્ત્રીઓએ, જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવા માંડયો. નવી ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓ બહાર પડી. તેમાં વિદ્યાબ્હેન ને શારદા બ્હેનની સુપુત્રીઓજ મોખરે હતી. તે સર્વેએ અનેક સાંસારિક વિષયોની, સ્ત્રીના વિશિષ્ટ દ્રષ્ટિબિંદુથી નિબંધો લખી ચર્ચા શરૂ કરી દીધી એ બધી વિગતોમાં વધુ ન ઉતરતાં, હાલતો આ લેખોમાં આગળ પડતાં થોડાંક નામો ગણાવીને, જેનો ઉલ્લેખ કરવો જોઇએ છતાં રહી ગયાં હોય, તેમની ક્ષમા ચાહીને સન્તોષ માનીશ.

આ કવિઓમાં સ્વ. સુમતી તે સર લલ્લુભાઈનાં સુપુત્રી, સ્વ. વિજયલક્ષ્મી ત્રિવેદી, શ્રી. દીપકબા દેસાઇ તથા શ્રી જ્યોત્સ્ના શુકલ આ ચાર સ્ત્રી કવિઓના નામો ખાસ ગણવવા જેવાં છે*

ટુંકી વાર્તાઓ લખનાર બ્હેનો ઘણી છે પણ તે સહુમાં શ્રી. લીલાવતી મુન્શી પ્રથમ સ્થાને વિરાજે છે જાહેર જીવનમાં જેમ રા. મુનશીની સાથે ઉભાં રહે છે, તેમ એમની વાર્તાઓ પણ રા. મુનશીની વાર્તાઓની સાથે ઉભી રહી શકે તેમ છે.

નિબન્ધ લેખકોમાં લેડી વિદ્યાબ્હેન ને એમની ચાર સુપુત્રીઓ, શ્રી. શારદા બહેન ને એમની બેઉ સુપુત્રીઓ તથા સર મનુભાઇના કુટુંબની સર્વે ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓએ કંઇ ને કંઇ ફાળો આપ્યો છે

તંત્રી તરીકે પણ સ્ત્રીઓએ સારાં કાર્ય કર્યાં છે. 'મહિલા મિત્ર'ના તંત્રી તરીકે વિદ્યાબ્હેન, શારદાબ્હેન ને એમના પુત્રીઓ, 'ગુણસુન્દરી'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. જ્યોત્સ્ના મહેતા ને ઉર્મિલા મહેતા, 'સુદર્શન'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. જ્યોત્સ્ના શુકલ, 'સમાજ જીવન'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. લક્ષ્મીબહેન ડોસાણીને 'સ્ત્રી શક્તિ'ના તંત્રી તરીકે બ્હેન સૂર્યલક્ષ્મી વગેરે બ્હેનોએ યથાશક્તિ કાર્ય કરી સ્ત્રીશક્તિનું પ્રદર્શન કર્યું છે.

૧૯૩૦ ની મહાન રાજકીય ચળવળમાં તો ગુર્જર વીરાંગનાઓએ એવી અસાધારણ કાર્યશક્તિ તેમજ સહનશક્તિ બતાવી છે કે એની અસર આપણા ભવિષ્યના સાહિત્યમાં પડયા વિના નહિ રહે. આ લેખો પણ પોતાનો ફાળો તેમાં જરૂર આપશે. સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણ જેમ જેમ વધુ ફેલાતુ જશે, પિયેર, મોસાળ ને સાસરાનાં ત્રિકોણની બહારની દુનિયાનો જેમ જેમ સ્ત્રીઓ વધારે અનુભવ લેતી જશે તેમ તેમ સ્ત્રીલેખકોની સંખ્યા પણ વધશે ને તેમની કૃતિઓ પણ વધારે ચડીયાતી થશે, એવો મને ભરોસો છે.

જગતના કોઇ પણ સાહિત્યમાં કોઇ સ્ત્રી લેખકે સમર્થ હાસ્યકાર કે મહાન નાટકકાર તરીકે કીર્તી મેળવી નથી. એ ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીની બુદ્ધી કેમ પહોંચી વળતી નથી, એ પ્રશ્નની ચર્ચા અત્રે કરવાનો સમય નથી. એટલું જ અત્રે કહીશું, કે જીવનનાં અનેક ઉંડા અધારા કુવાઓનો અનુભવ, પુરૂષની જેમ, ઉચ્ચ વર્ગની રૂઢીબદ્ધ સ્ત્રીઓ લઇ શકતી નથી, અને અનુભવની એ વિશાળભૂમિકા વગર ઉરૂપ લેખકોની દ્રષ્ટિકક્ષમાં ઉભી શકે એવી કૃતિઓ પણ તે સર્જી શકિત નથી ટુંકી વાર્તા ને ટુંકા કાવ્યો એ બે ક્ષેત્રમાં એ સહેલાઇથી દીપી શકે છે જેમાં ગુજરાતણોએ અત્યાર સુધીમાં જે કાર્ય કર્યું છે તે પરથી એમ ભાસે છે કે હજી ઘણું વધારે તેઓ કરી બતાવશે ને ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન દીપાવશે. પ્રભુને મારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે તારી શક્તિ ફેલાવવાને તેં મીરાંબાઇને ભારતમાં મોકલી તો આ નવા યુગમાં ભારતની ભક્તિ ફેલાવવાને એક બીજી મીરાંબાઇ મોકલી આપ.

* આ કવિઓમાં એક નામ ઉમેરવાનું અમને મન થાય છે અને એ નામ તે શ્રી જયમન બહેનનુ છે એ સરતવા માટે અમે તેમની માફી માગીએ છીએ ઉપતંત્રી

G

શ્રી બાલજ્ઞાનપ્રચાર યોજના

પ્રસ્તાવ

બાલયુગની ઉષા પ્રગટી છે. ગુજરાતના બાળકોના સદ્ભાગ્યે અત્યારે બાલસાહિત્ય સારા પ્રમાણમા પ્રસિદ્ધ થતુ જાય છે. બાલમાનસના સર્વાંગીય વિકાસ માટે તેનો પ્રચાર અને વાચન અતિ જરૂરના છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે થોડા સાધનસંપન્ન અને સંસ્કારી માબાપોના સંતાનો કે થોડાંએક પુસ્તકાલયો સિવાય ભાગ્યે જ અન્યત્ર તે જાય છે.

ખરું હિંદ ગામડાઓમાં વસે છે અને આવા ગામડાઓમા વસતા બાળકો પૈકી નેવુ ટકાએ આવા પુસ્તકોનાં દર્શન પણ ભાગ્યે જ કર્યાં હશે. આ વસ્તુસ્થિતિ નીવારવા શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિએ નીચે મુજબ યોજના હાથ ધરી છે.

> ### બાલક અને પુસ્તકાલય
>
> "બાળકોની સમીપ પુસ્તકાલય વિલાસ, મજા, આરામ ને આનંદ રૂપ છે તેના કરતાં ચેતન-પ્રેરણા રૂપ છે, જીવનના ઘડતરરૂપ છે, જીવનના કિલ્લોલ રૂપ છે. જેમ બાળક જીવનસામગ્રી અન્યત્રથી ભરે છે તેમ જ તે પુસ્તકાલયોમાંથી ભરશે, અને તે કેવળ જીવન-વૃદ્ધિને માટે."
>
> ગિજુભાઇ

ઉદ્દેશ

બાળકો રાષ્ટ્રનુ સાચુ ધન છે. તેમની પ્રગતિ અને વિકાસ માટે સારૂ સાહિત્ય તેમને મળી શકે તે જરૂરી છે. આ દિશામા રસ જાગૃત કરવાનો આ યોજનાનો ઉદ્દેશ છે.

કાર્યપ્રદેશ

આ યોજનાનો કાર્યપ્રદેશ હાલ તુરત તો કાઠિયાવાડ અને કચ્છમા રહેશે. પરંતુ સંજોગો અનુકૂળ થતા ગુજરાતમાં આ જાતનુ કાર્ય તુરતમાં ઉપાડવામા આવશે.

નિયમો

(૧) કોઇ પણ ગામનુ સેવકમંડળ, વિદ્યાર્થીમંડળ, પ્રાથમિક શાળા કે પાંચસોથી ઓછા પુસ્તકો ધરાવતુ પુસ્તકાલય[1] રૂા ૧૦) ભરશે તેને રૂા ૧૦)ની મદદ શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિ તરફથી આપવામાં આવશે; અને આ વીશ રૂપિયાની[2] રકમમાંથી શિષ્ટ બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકોની પેટી આપવામાં આવશે.

(૨) જે કોઇ ગામ રૂા ૧૫) ભરશે તેમાં રૂા ૧૫) શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિ મેળવશે અને એ રૂપિયા ત્રીશની રકમમાંથી રૂા ૨૦) ની ઉપર મુજબના પુસ્તકોની પેટી અને રૂા ૧૦)નાં બાલમાસિકો એક વર્ષ સુધી પૂરા પાડવામાં આવશે.

---

૧ જે સ્થળે પુસ્તકાલયને રાજ્ય તરફથી મદદ મળતી હશે તેને આ પ્રકારનો લાભ આપી શકાશે નહિ. ઉપરાંત જ્યાં રાજ્ય તરફથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ચાલુ હશે તે ગામોને આ યોજનાની મદદ આપી શકાશે નહિ.

૨ રૂપિયા ૫ંદરના પસંદ કરેલાં પુસ્તકોની પેટી, રૂપિયા ત્રણની કબાટના આકારની લાકડાની ફ્રેમ, રૂપિયા એકનાં ઇસ્યુ ફૉર્મ, પેટીઓ, રજીસ્ટર, રીજંટ અને એવુ સાહિત્ય તથા રૂપિયો એક માટે—જે તે ગામે ટપાલ ઇત્યાદિમા વાપરવ[illegible] આ રીતે રૂપિયા વીશનો વિનિયોગ થશે.

(૩) સોળ વરસની અંદરની ઉમરના કોઈ પણ બાળકને કે પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા કોઈ પણ વિદ્યાર્થી કે વિદ્યાર્થિનીને આ પુસ્તકોનો મફત લાભ આપવાનો છે

(૪) પેટી મળ્યા પછી દર ત્રણ માસની છેલ્લી તારીખે વાચકો અને વાચનની સંખ્યાનું નિવેદન એક વર્ષ સુધી, પેટી સાથે મોકલેલાં ફૉર્મમાં ભરી મોકલવું જોઈશે જેથી કેટલો લાભ લેવાયો તેનાથી સમિતિ પરિચિત રહી શકે (તે પછી પુસ્તકોનો ઉપયોગ ચાલુ રાખવો પડશે. પરંતુ ત્રૈમાસિક નિવેદન મોકલવું ફરજિયાત રહેશે નહિ)

(૫) આ પુસ્તક પેટી અને માસિકો વગેરે ઉપર તે ગામની મદદ એકત્ર કરનારી સંસ્થાની માલીકી રહેશે; પરંતુ તે સંસ્થા બંધ થાય તો શ્રી કાઠિયાવાડ સેવાસમિતિની સંમતિથી તે સ્થાનિક અથવા પુસ્તકાલયમાં અને તેને અભાવે તે ગામની શાળામાં આપી દેવાની રહેશે

(૬) નિર્દિષ્ટ કર્યા પ્રમાણે બાળકોને વાંચવા માટે પુસ્તકો આપવામાં નહિ આવે, યા તો તેનો પ્રમાણમાં ઘણો જ ઓછો લાભ લેવાતો હશે, તો તે પુસ્તકો ઈત્યાદિ સાધનો ઉપયોગ કરી શકે તેવા બીજા ગામને આપવામાં આવશે.

(૭) યોજનાનો હેતુ લક્ષમાં લઈ, તે સ્થળની અનુકૂળતા પ્રમાણે વ્યવસ્થા અંગે ઉપરના નિયમો સમિતિના સામાન્ય નિયમોને અનુસરીને તે તે સંસ્થાએ કરી લેવાના છે

લાભ કઈ રીતે લેવાય ?

કોઈ પણ ગામને આ યોજનાનો લાભ લેવો હોય તો તે ગામના સમાજસેવા મંડળ, મિત્ર મંડળ, શાળા કે પુસ્તકાલયે રૂપિયા દસ એકઠા કરી સમિતિને જણાવવાથી પરંતુ વધે દસ કે વધુ વિદ્યાર્થિ મંડળ રચી શકે છે. તેમણે આવું મંડળ રચ્યા બાબતનો શાળાના મુખ્ય શિક્ષકનો અથવા ગામના ત્રણ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોનો દાખલો મોકલવો અને અંદર અંદરથી કે ગામમાંથી એક વધુ ગૃહસ્થ પાસેથી મદદના રૂા ૧૦) એકત્ર કરવા આવી રકમને "લોકમદદ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે

ઉપર દર્શાવેલી કોઈ સંસ્થા રૂા. ૨૦) કે રૂા ૩૦)ની પૂરી લોકમદદ મેળવી શકશે તો તે વધુ આવકારદાયક છે, અને તે રકમમાંથી પુસ્તક પેટી ઈત્યાદિની વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે. કોઈ સજ્જન કે સખાવતી પોતાના ગામને કે અન્ય ગામોને લોકમદદ આપી ગામડાંઓમાં જ્ઞાન-પ્રચાર કરવાના આ પ્રવૃત્તિક પ્રયાસમાં મદદ આપી શકે છે

આગામી કલ્યાણના દષ્ટા

" આજનો કાળ સંન્યાસીઓનો મટી સુધારકોનો છે, ભંડારીઓનો મટી પુસ્તકાલયોનો છે, અને વૃદ્ધોનો મટી ખુદ્દબખુદ બાળકોનો છે આજે આબાલવૃદ્ધ મનુષ્યે જ્ઞાનપિપાસા તૃપ્ત કરવા પુસ્તકાલય રૂપી એક જ અમૃત-જળાશય પાસે આવ્યે જ છૂટકો છે નદી નવાણો ખણાવવાની પુરાણી રીતિ પ્રમાણે આજે પુસ્તકાલય સ્થાપવાની પ્રથા આજની જરૂરિયાતને અનુરૂપ છે તેમાંયે બાલપુસ્તકાલય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ અનુરૂપ થવા ઉપરાંત આવિના ગર્ભમાં અવગાહન કરનારી અને મનુષ્યના આગામી કલ્યાણના દષ્ટા રૂપ છે "

ગિજુભાઈ

કાયમી સ્વરૂપ

આ યોજનાનો ઉદ્દેશ આ પ્રદેશનાં બાળકોમાં જ્ઞાન તરફ રુચિ ઉત્પન્ન કરવાનો કે રસ જાગૃત કરવાનો છે. એટલે એકવાર આ જાતની મદદ આપ્યા પછી વારંવાર એ જાતની મદદ આપી શકાશે નહિ. જો આ કાર્યમાં તે ગામનાં બાળકોને ખરો રસ લાગે તો જે તે સ્થળના આ કાર્યકર્તાઓએ યથાશક્તિ વધારે અને સારા અવસરે વા અન્યથા, લોકમદદ એકત્ર કરવા પ્રયાસો ચાલુ રાખવાના છે વાચન સારી રીતે વધ્યા પછી જે રાજ્યની સ્થૂળ સીમામાં તે ગામ આવ્યું હોય ત્યાંના રાજ્યાધિકારીઓને વાચનના લાભાર્થે મોટી મદદ આપવા માટે તેમણે વિનંતિ કરવાની છે વાચનનો જો પૂરો રસ જામ્યો હશે તો બાળકો મ પને ઉમરે ઉમરેથી આવી પવિત્ર ઝનેપીજ્ઞા મટે ' મિઝો દેહિ ' કરી શકશે *

* ચરોતરના ઘણાં ગામોમાં, ગુજરાતમાં અને

જઈને, જાલપાને મનાવી લાવશે અને આનંદથી જીવન સુખ ભોગવશે. હા એ નવા પ્રકારનું જીવન હશે, તેની મર્યાદા કાંઈ બીજી જ હશે, સિદ્ધાંત પણ બીજા જ હશે, તેમાં કઠોર સંયમ હશે, કઠોર નિયન્ત્રણ હશે. હવે તેના જીવનનો કાંઈ ઉદ્દેશ હશે, કાંઈ આદર્શ હશે. માત્ર ખાવું, સૂવું અને રૂપીઆ રૂપીવાની ખાતર હાય હાય કરવી એજ જીવનનો વ્યાપાર નહિ હોય. આ મુકદમાની સાથે આ માર્ગહીન જીવનનો અંત આવી જશે. દુર્બળ ઇચ્છાએ તેને આ દિવસ દેખાતો હતો અને હવે તે એક નવા અને સંસ્કૃત જીવનનું સ્વપ્ન દેખાડી રહી છે. દારૂડીયાની માફક આવા માણસો રોજ સંકલ્પ કરે છે; પરંતુ એ સંકલ્પોનો અંત શો આવશે ? નવાં નવાં પ્રલોભનો સામે આવી રહે છે અને એ સંકલ્પની મુદત પણ ચાલી જાય છે નવાં પ્રભાતનો ઉદય જ કદિ થતો નથી.

એક મહિનાની સહેલગાહ બાદ રમાનાથ પોલીસના સહયોગિઓ સામે પોતાના બંગલા પર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તો, દેવીદીનના ઘરની સામેનો જ હતો. કેટલેક દૂરથી જ તેને પોતાનો ઓરડો દેખાયો. અનાયાસે તેની નજર ઉપર ઠરી ગઈ. બારીની સામે કોઈ ઉભું હતું. આ વખતે દેવીદીન ત્યાં શું કરી રહ્યા છે ? તેણે જરા ધ્યાનથી જોયું આ તો કોઈ સ્ત્રી છે ! પરંતુ સ્ત્રી ક્યાંથી આવી ? શું દેવીદીને આ ઓરડો ભાડે તો નથી આપી દીધો ? એમ તો તેણે કદિ નથી કહ્યું.

મોટર જરા પાસે આવી તો પેલી સ્ત્રીનો ચહેરો નજરે પડયો. રમાનાથ ચોંકી પડયો. આ તો જાલપા છે ! જરૂર જાલપા છે ! પણ નહિ, જાલપા અહીં ક્યાંથી આવે ? મારૂં ઠેકાણું તેને ક્યાંથી ખબર ! કદાચ બુઢ્ઢાએ તો તેને કાગળ લખી ન દીધો હોય ? છે તો જાલપા જ. નાયબ દારોગો મોટર ચલાવી રહ્યો હતો. રમાનાથે ઘણી નમ્રતાથી કહ્યું: "સરદાર સાહેબ એક મીનીટને માટે રોકાઈ જાવ. હું જરા દેવીદીન સાથે એક વાત કરી લઉં. નાયબે મોટર જરા ધીમી કરી દીધી; પરંતુ પછી કાંઈક વિચાર કરી આગળ દોડાવી દીધી.

રમાનાથે કોપિત થઈને કહ્યું. ' તમે તો મને કેદી બનાવી રહ્યા છો ! ' નાયબે જરા ખસિયાણા પડીને કહ્યું " તમે તો જાણો છો ને ડેપ્યુટી સાહેબ કેટલા જલદી મિજાજ ગુમાવી દે છે ! "

બંગલા ઉપર પહોંચતાંજ રમાનાથ વિચારવા લાગ્યો, જાલપાને કેવી રીતે મળવું ? એ જાલપા જ હતી તેમાં રમાનાથને કાંઈ શક રહી ન હતી. આંખોને કેવી રીતે છેતરે ? હૃદયમાં એક જ્વાળા જેવી ઉઠી હતી. શું કરું ? કેવી રીતે જાઉં ? તેને કપડાં ઉતારવાની પણ શુદ્ધિ રહી નહિ. પંદર મીનીટ સુધી તે ઓરડાનાં દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો. કાંઈ યુક્તિ સુઝી નહિ એટલે લાચાર થઈને પલંગ ઉપર સૂઈ રહ્યો.

થોડીવાર પછી તે પાછો ઉઠયો અને અને સામે બહાર આવ્યો. તે જ વખતે સડક ઉપર વિજળીની બત્તી થઈ. ફાટક ઉપર ચોકીદાર ઉભો હતો. તે વખતે રમાનાથને એટલો બધો ક્રોધ આવ્યો કે જાણે ગોળી મારી દઉં. અગર જો મને કોઈ સારી જગા મળી ગઈ તો એકેએકને જોઈ લઈશ. તને તો ડીસમીસ કરાવીનેજ છોડીશ. સેતાનની માફક કેવો માથા પર સવાર થઈ રહ્યો છે. જરા મુખ તો જુઓ. લાગે છે તો બકરી, જેવો. વાહરે તારી પાઘડી ! કોઈ પાટી ઉચકવાવાળો કુલી છે કુલી. આ વારે કૂતરો. અમે તો પોતેજ બ્હીને ભાગી જાય. પરંતુ અહીં કેવો રૂઆબમાં ઉભો છે. કેમ જાણે કોઈ કિલ્લાનાં દ્વારની રક્ષા કરી રહ્યા ન હોય !

એક ચોકીદારે આવીને કહ્યું "ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે બોલાવ્યા છે કેટલીક નવી તપાસી મંગાવી છે."

રમાનાથે સિપાઇને કહ્યું ' મને અત્યારે ફુરસદ નથી '

તે ફરી વિચારવા લાગ્યો જાલપા અહીં ક્યાંથી આવી ? એકલીજ આવી છે કે કોઇ સાથે છે ? જાલીમે જુહા સાથે એક મીનીટ પણ વાત કરવા ન દીધી જાલપા પૂછશે તો જરૂર કે કેમ ભાગી ગયા હતા ? મારૂં સાફ જણાવી દઇશ કે તે સમયે બીજુ થઇ પણ શું શકે એમ હતું ? પરંતુ આ થોડા દિવસમાં કષ્ટે જીવનનો પ્રશ્ન ઉકેલી નાખ્યો હવે આન નદથી જી હગી નગાશે પ્રયત્ન કરીને તે તરફજ મારી બદલી કરાવી લઇશ એમ વિચારતાં વિચારતાં રમાનાથને વિચાર આવ્યો કે જાલપા પણ અહીં મારી સાથે રહે તે શો વાંધો છે ? બહારનાઓને મળવામાં વાંધો છે પરંતુ જાલપાને માટે કાંઇ થોડોજ વાંધો લઇ શકાય એમ છે ? પરંતુ અત્યારે આ પ્રશ્ન છેડવો ઉચિત નથી. કાલથી નિશ્ચય કરીશ દેવીદીન પણ કાંઇ વિચિત્ર માણસ છે પહેલાં તો કેટલીયે વાર આવ્યો, પરંતુ આજે તો તેણે પણ શાન્તિ ધારી લીધી છે કાંઇ નહિ તો એટલું તો અવશ્ય થઇ શકે કે અહીં આવીને પહેરાવાળા કોન્સ્ટેબલ દ્વારા જાલપા આવ્યાની ખબર મને આપે પછી જાલપાને કોણ આવવા નહિ દે તે હું જોઈ લેત પહેલ આવી રીતની કેદની જરૂર હતી. પરંતુ હવે તો મારી પરીક્ષા પૂરી થઇ ગઇ છે કદાચ બધાય લોકો ખુશીથી રાજી થઇ જશે.

રસોઇયો થાળી લઇ આવ્યો. ચાર એકજ પ્રકારનું હતું રમાનાથ થાળી જોતાંજ ચીડાઈ ગયો તે દિવસોમાં રુચિકર ભોજન જોઇનેજ તેને ભૂખ લાગતી હતી જ્યાંસુધી ચાર પાંચ પ્રકારનું માંસ ન હોય, ચટણી અથાણું નહિ હોય ત્યાંસુધી તેને તૃપ્તિ થતી ન હતી

તે ચીડાઇને બોલ્યો " શું ખાઉં તારૂં માથું ? પાછી ઉઠાવી લઈ જા "

રસોઇયાએ બ્હીતાં બ્હીતાં કહ્યું " હજૂર, આટલી જલદી બીજી ચીજો કેવી રીતે બનાવું ? હજી આવ્યાને માત્ર બે કલાક થયા છે "

" બે કલાક તારે માટે થોડા છે ? "

" હવે હજુરને શું કહું ! '

' બકબકાટ ન કર ! "

' હજૂર ."

' બક નહિ ! કેમ ! "

રસોઇઓ પછી ન બોલ્યો બાટલી લઇ આવ્યો. બરફ ભાંગીને ગ્લાસમાં નાખ્યો અને પાછળ હટીને ઉભો રહી ગયો.

રમાનાથને એટલો બધો ક્રોધ આવી ગયો હતો કે જાણે રસોઇઆને નીચોવી ખાય, તેનો મિજાજ આ દિવસોમાં ઘણો તેજ થઇ ગયો હતો

શરાબનો દોર શરૂ થતાં રમાનાથનો ગુસ્સો તેથીય વધુ તેજ થયો. લાલ લાલ આંખોથી જોઇને તે બોલ્યો " આ હું તો અત્યારેને અત્યારે તારા કાન પકડીને કાઢી મૂકું અત્યારેજ, આજ પળે ! તું સમજે છે શું ? "

તેનો ક્રોધ વધતો જોઇને રસોઇઓ ચુપ-કીદીથી સરકી ગયો. રમાનાથે શ્વાસ લીધું અને બે ચાર કોળીયા ખાઇને બહાર આવી આંટા મારવા લાગ્યો. અહીંથી કેવી રીતે નીકળી જાઉં, તેનોજ વિચાર ચાલતો હતો

એકાએક તેને એમ લાગ્યું કે તારની બહાર વૃક્ષોની આડમાં કોઇ છે હા, કોઇ ઉભું રહીને તેના તરફ તાકી રહ્યું છે જાણે ઇસારાથી તેને પોતાની તરફ બોલાવી રહ્યું છે રમાનાથનું દિલ ધડકવા લાગ્યું કોઇ કોય-તરાખોરોએ તેનો પ્રાણ લેવાની તો યુક્તિ

નહિ કરી હોય ! આ શંકા તો હમેશાં તેના ઉપર સવાર રહેતી હતી. એ વિચારથી તો રાત્રે તે બંગલાની બહાર બહુ ઓછું નીકળતો હતો આત્મરક્ષાના ભાવે તેને અંદર આવી જવાની પ્રેરણા કરી. એજ વખતે એક મોટર સડક ઉપરથી પસાર થઇ તેના પ્રકાશમાં રમાનાથને જોયું કે એ અંધારી છાયા સ્ત્રી છે. તેની સાડી ચોકખી દેખાઇ રહી છે. ફરી તેને એમ લાગ્યું કે તે સ્ત્રી તેના તરફ આવી રહી છે. ફરી તેને શંકા થઇ; કોઇ મરદ આવી રીતે વેષ બદલીને મારી સામે કપટ તો નથી કરતો ને ! તે જેમ જેમ પાછળ હટતો ગયો તેમ તેમ તે છાયા તેની તરફ આગળ આવતી ગઇ; તે એટલે સુધી કે વાડની પાસે આવીને તેણે કોઇ ચીજ રમાનાથ તરફ ફેંકી રમાનાથ ચીસ પાડીને પાછળ હટી ગયો, પરન્તુ તે તો માત્ર એક પત્ર હતો. ત્યારે તેને કંઇક શાન્તિ વળી તેણે ફરી સામે જોયું તો પેલી છાયા અંધકારમાં વિલીન થઇ ગઈ હતી. રમાનાથે લપાઇને પેલી ચીઠ્ઠી ઉઠાવી લીધી. ભય પણ હતો; તેમ કુતુહલ પણ હતું. ભય ઓછો હતો, કુતુહલ વધારે હતું પત્ર ખિસ્સામાં સંતાડીને તે ઓરડામાં આવ્યો અને બન્ને બાજુનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં. પછી કાગળ હાથમાં લઇને જોવા લાગ્યો. સીરનામું જોતાં જ તેનાં હૃદયમાં ગલગલીયાં થવાં લાગ્યાં. લખાવટ જાલપાની હતી તેણે પત્ર ખોલ્યો. જાલપાનું જ લખાણ હતું. એક શ્વાસે તેણે પત્ર વાંચી નાખ્યો અને પછી એક લાંબો નિ:સાસો નાખ્યો. એ શ્વાસની સાથે જ ચિન્તાનો એ ભીષણ ભાર જેણે આજ છ માસથી તેના આત્માને દબાવી રાખ્યો હતો, એ બધીય મનોવ્યથા જે તેના જીવનનું રક્ત ચૂસી રહી હતી, એ બધીય દુર્બળતા, લજ્જા, ગ્લાનિ જાણે કે ઉડી ગઇ; છુમન્તર થઇ ગઇ. આટલી સ્ફુર્તિ, આટલો ગર્વ, આટલો આત્મવિશ્વાસ તેને કદિ પણ આવ્યો ન હતો પહેલી જ ધૂન એ સવાર થઇ કે અત્યારે જ જઇને દારોગાને કહી દઉં કે મને આ મુકદમા સાથે કાંઇ લેવા દેવા નથી, પરંતુ તરતજ વિચાર આવ્યો કે જુબાની તો લેવાઇ ગઇ છે. જેટલો અપયશ મળવાનો હતો તે તો મળી ચૂક્યો, હવે એનાં ફળ ઉપરથી શામાટે હાથ ધોઇ નાંખવો ? પરંતુ આ સર્વ લોકોએ મને કેવો ચક્રમ બનાવી દીધો છે ! અને હજુય અંધારામાં રાખ્યો છે ! સર્વ મારી સાથે દોસ્તીનો નાતો રાખે છે પરંતુ હજી સુધી મૂળ વાત મારાથી છુપાવી રાખી છે. હજી પણ તેમને મારા પર વિશ્વાસ નથી. હવે જો મૂળ વાત ઉપર મારી જુબાની બદલી નાખુ તો બરાબર ખબર પડે, મને કોઈ જગ્યા નહિ મળે એટલું જ થશેને ! મારી બલાને ! આ લોકોના મનસૂબા તો ખાકમાં મળી જશે આ દગાબાજીની સજા તો મળી જશે અને, એ કાંઇ નહિ તો આટલી મોટી બદનામીમાંથી તો બચી જઇશ. એ બધા દુષ્ટતા જરૂર કરશે પરંતુ જુઠો આરોપ મૂકવા સિવાય બીજું શું કરી શકે એમ છે ! જો મારૂં અહીં રહેવાનું જ સાબીત નહિ થાય તો મારા ઉપર દોષ કયો લાગી શકશે ? અધાના મુખ ઉપર કાલિમા લાગી જશે; મોઢું પણ દેખાડી નહિ શકશે તો મુકદમો ક્યાંથી ચલાવશે !

પણ નહિ, આ લોકો મારી સામે રમત રમ્યા છે, તો હું પણ તેમની સાથે એમજ રમત રમીશ. કહી દઇશ, કે જો મને આજે કોઇ સારી જગા મલી જાય તો હું જુબાની આપીશ; નહિ તો સાફ કહી દઇશ કે આ મામલા સાથે મારે કાંઇ સંબંધ નથી નહિ તો પાછળથી કોઇ નાની મોટી થાણામા નાયબ દારોગા બનાવી મોકલી દે તો ત્યાંજ સડયા કરૂં. ઇન્સપેકટરીજ લઇશ;

અને કાલે દસ વાગતા મારી પાસે નિમણુંકનો પરવાનો આવી જશે. જોઈએ! આજ વખતે દારોગાને કહી દઉં, એમ કહેવા તે ઉપડયો; પરંતુ પાછો રોકાઈ ગયો. એકવાર જાલપાને મળવા માટે તેનો જીવ તલપી રહ્યો હતો, તેના પ્રત્યે આટલો પ્રેમ, આટલી શ્રદ્ધા કદી પણ થઈ ન હતી, કેમ જાણે દેવતાઓએ તેની રક્ષા માટે મોકલેલી એ કોઈ દૈવી શક્તિ ન હોય!

દસ વાગી ગયા હતા. રમાનાથે વિજળીની બત્તી બંધ કરી દીધી અને દિવાનખાનામાં આવીને જોરથી બારણાં બંધ કરી દીધાં કે જેથી પહેરાવાળા સિપાઈને એમ લાગે કે અંદરથી બારણાં બંધ કરીને તે સૂઈ જાય છે. અંધારા દિવાનખાનામાં તે એક મીનીટ ઉભો રહ્યો. પછી ધીમેધીમે બારીવાટે ઉતરીને કાંટાળા તારની વાડ આગળ આવીને વિચારવા લાગ્યો: એ કેવી રીતે ઓળંગી જાઉં? કદાચ હજી જાલપા બગીચામાં પણ હોય. દેવીદીન જરૂર તેની સાથે હશે. માત્ર એ તારની વાડજ તેનો માર્ગ રોકી રહી છે એ કૂદી જવાનું અસંભવિત હતું. એટલે તારની વચ્ચેથી નીકળી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો તેણે બધાં કપડાં સમેટી લીધાં અને કાંટામાં ફસાઈ ન જાય એવી રીતે માથું અને બાંય વાડની વચ્ચે નાખ્યાં, પણ કોણ જાણે કેવી રીતે કપડાં ફસાઈ ગયાં. હાથથી કપડાં કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો તો બાંય કાંટામાં ફસાઈ ગઈ. ધોતીયું પણ ભેરવાઈ ગયું. બિચારો મોટા સંકટમાં પડી ગયો. ન આ પાર જઈ શકતો હતો, ન પેલી પાર જરા પણ અસાવધાની રખાય તો કાંટા તેના દેહમાં પેસી જાય.

પરંતુ આ વખતે તેણે કપડાંની પરવા ન કરી. તેણે ગર્દન વધુ આગળ લમાવી અને કપડાંમાં લાંબો ચીરો પાડતો તે પેલી પાર નીકળી ગયો. બધાં કપડાં ચીરા ચીરા થઈ ગયાં. પીઠમાં કોઈક ઉઝરડો પણ પડયો. પરંતુ આ વખતે તો કોઈ બંદૂક કે નિશાન તાણીને તેની સામે ખડો થઈ જાય તો પણ તે પાછો હઠત નહિ. ફાટેલું કુરતું તેણે ત્યાંજ ફેંકી દીધું. ગળે વિંટાળેલી ચાદર ફાટી ગઈ છતાં કામ આપી શકતી હતી. તે તેણે ઓઢી લીધી. ધોતીયું બરાબર પહેરી લીધું અને બગીચામાં ફરવા માંડયું. સર્વત્ર શાન્તિ હતી. કદાચ રખેવાળ ખટિક જમવા ગયો હશે! બે ત્રણ વાર ધીમે ધીમે જાલપાનું નામ લઈને બૂમ પણ મારી, પરંતુ કાંઈ ઉત્તર ન મળ્યો. નિરાશ થવા છતાં પણ મોહે તેનું ગળું છોડયું નહિ. તેણે સહેજ નીચે જઈને જોયું. જાલપા ચાલી ગઈ એમ તેણે માની લીધું. તે એવીજ રીતે દેવીદીનના ઘર તરફ ચાલ્યો. તેને જરા પણ શોક ન હતો, બંગલામાંથી હું નીકળી આવ્યો છું તે કોઈને ખબર પડી જાય તો મારી બલાને! પોલીસ મને શું કરી શકવાની હતી? હું કાંઈ કેદી નથી, મેં કાંઈ ગુલામી નથી લખી આપી!

અર્ધી રાત વીતી ગઈ હતી. દેવીદીન અર્ધા કલાક પહેલાંજ આવ્યો હતો અને જમવા માટે જઈ રહ્યો હતો, એટલામાં એક નાગા જેવા માણસને જોઈને તે ચોંકી પડયો. રમાનાથે ચાદર માથા ઉપર બાંધી લીધી હતી તે દેવીદીનને બીવડાવવા ચાહતો હતો.

દેવીદીને સશંક થઈને કહ્યું: "કોણ છે?"

તરતજ તે ઓળખી ગયો. ઝડપથી તેનો હાથ પકડતાં બોલ્યો. "તેં તો ભાઈ ખૂબ કમાલ કરી! કપડાં ક્યાં ગયાં?"

રમાનાથ "વાડમાંથી નીકળતો હતો. એટલે બધાં તેના કાંટામાં ભરાઈને ફાટી ગયાં."

દેવીદીન. "રામ રામ! શરીરમાં તો કાંટા વાગ્યા નથી ને?"

રમાનાથ. "કાંઈ નહિ; એક બે ઉઝરડા પડયા છે. હું બહુ સંભાળીને નીકળ્યો."

દેવીદીનઃ " વહુની ચિઠ્ઠી મળી ગઇને ? "

રમાનાથ " હા, તેજ વખતે મલી ગઇ હતી; શું તે પણ તમારી સાથે હતી ? "

દેવીદીનઃ " તે મારી સાથે નહતી; હું તેની સાથે હતો. જ્યારથી તને મોટરમાં આવતો જોયો ત્યારથી આવવા તૈયાર થઇ ગઇ હતી. "

રમાનાથઃ " તમે કોઇ પત્ર લખ્યો હતો ? "

દેવીદીન " મેં કોઇ કાગળ પત્ર લખ્યો ન હતો ભાઇ ! જ્યારે તે આવી ત્યારે તો મને પોતાને પણ અચંબો થયો હતો કે જાણ્યા મૂક્યા વિના કેવી રીતે આવી ? પાછળથી તેણે જણાવ્યું. પેલો શેતરંજ વાળો કોયડો તેણેજ પ્રયાગથી મોકલ્યો હતો અને ઇનામ પણ ત્યાંથી જ આવ્યું હતું. "

રમાનાથની આંખો પહોળી થઇ ગઇ ! જાલપાની ચતુરાઇએ તેને વિસ્મયમાં નાખી દીધો. તે સાથેજ પરાજયના ભાવે તેને કાંઇક ખિન્ન કરી દીધો. અહીં પણ તેની હાર થઇ અને તે કેવી ખરાબ રીતે !

બુઢ્ઢી ઉપર ગઇ હતી. એટલે દેવીદીને દાદર આગળ જઇને કહ્યું; " અરે શું કરે છે ? વહુને કહે કે એક માણસ તેને મળવા આવ્યો છે. "

એટલું કહીને દેવીદીને ફરી રમાનાથનો હાથ પકડી લીધો અને બોલ્યો. " ચાલ; હવે સરકારમાં તારો પગપેંસારો થશે બહુ ભાગતો હતો. વૉરંટ વિનાજ પકડાઇ ગયો. આટલી સહેલાઇથી તો પોલીસ પણ પકડી શકત નહિ. "

રમાનાથનો મનોલ્લાસ દ્રવિત થઇ ગયો. શરમનો માર્યો તે મરી જતો હતો. જાલપાના પ્રશ્નનો તેની પાસે શો ઉત્તર હતો ? જે ભયથી તે ભાગ્યો હતો તેણે તો છેવટે તેનો પીછો પકડીને તેને પરાસ્ત કરી દીધો. તે જાલપાની સામે સીધી નજર પણ કરી શકશે નહિ. તેણે હાથ છોડવી લીધો. દાદર પાસે આવીને થંભી ગયો. દેવીદીને પૂછ્યું: " કેમ અટકી ગયો ? "

રમાનાથે માથું ખંજવાળતાં કહ્યું: " ચાલો, હું આવું છું. "

બુઢ્ઢીએ ઉપરથીજ પૂછ્યું: " પૂછો, કોણ માણસ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ? "

દેવીદીને વિનોદ કરતાં કહ્યું: " કહે છે કે હું જે કાંઇ કહીશ તે વહુનેજ કહીશ. "

" કોઇ ચિઠ્ઠી લાવ્યો છે ? "

" નહિ. "

શાન્તિ છવાઇ ગઇ. દેવીદીને એક ક્ષણ બાદ પૂછ્યું: " કહી દઉં કે પાછો જાય ? "

જાલપા દાદર આગળ આવી બોલી: " કોણ માણસ છે, તે તો પૂછો ? "

" કહે છે કે ઘણે દૂરથી આવ્યો છું. "

" ક્યાં છે ? "

" આ રહ્યો ઉભો છે. "

" ઠીક, બોલાવો ! "

રમાનાથ ચાદર ઓઢીને કાંઇક ચમકતો, કાંઇક અચકાતો, કાંઇક બ્હીતો દાદર પર આવ્યો. જાલપાએ જોતાંની સાથેજ તેને ઓળખી લીધો. તે તરત બે પગલાં પાછળ હટી ગઇ. દેવીદીન ત્યાં ન હોત તો બે પગલાં આગળ વધી હોત.

તેની આંખોમાં કદિ આટલો નશો ન હતો, અંગોમાં આટલી ચપળતા ન હતી, કપોળ ઉપર કદિ આટલો ચમકાર ન હતો, હૃદયમાં આટલું કમ્પન ન હતું. આજે તેની તપશ્ચર્યા સફળ થઇ !

૧૩

વિયોગીઓનાં મિલનની રાત, મુસાફરોના પડાવની રાત તો વાતોમાંજ વીતી જાય છે. રમાનાથ અને જાલપા બન્નેને પોતાની છ માસની કથા કહેવાની હતી. રમાનાથે પોતાનું ગૌરવ વધારવા માટે પોતાનાં કષ્ટોનું બયાન

ખૂબ વધારી વધારીને કર્યું. જશપાએ પોતાની કથામાં કષ્ટોની ચર્ચા સુદ્ધાં ન આવવા દીધી. એમને દુઃખ લાગશે એમ તે ડરતી હતી. પરન્તુ રમાનાથને તો તેને રડાવવામાં વિશેષ આનંદ પડતો હતો. તે કેમ ભાગ્યો, શાને માટે ભાગ્યો, કેવી રીતે ભાગ્યો એ બધીય કથા તેણે કરુણ શબ્દોમાં કહી અને જશપાએ તે રડતાં રડતાં સાંભળી. પોતાની વાતોથી તે જશપાને પ્રભાવિત કરવા ચાહતો હતો. અત્યારસુધી બધી વાતમાં એને પરાસ્ત થવું પડયું હતું. જે વાત તેને અસંભવ માલુમ પડતી હતી, તે વાત જશપાએ થોડીવારમાં પૂરી કરી દેખાડી. શેતરંજવાળી વાતનું બ્યાન તે ખૂબ મીઠું મરચું ભભરાવી કરી શકત, પરન્તુ અહીંયાં જશપાએ નીચું જોવડાવ્યું પછી તેની કીર્તિલાલસા માટે પોતાના કષ્ટોને રાઈને પર્વત કરીને દેખાડવા સિવાય બીજો કયો ઉપાય હતો!

જશપાએ એક સીસકારો મારી કહ્યું " તમે આ બધી આફતો સહન કરી છતાં એક પત્ર સરખો મને ન લખ્યો. શા માટે લખો! મારી સાથે તમારે સંબંધ શો! મોંને જોવાનો પ્રેમ હતો."

રમાનાથે સમજાવતાં કહ્યું " એમ વાત નથી, જશપા! દિલ ઉપર જે કાંઈ ગુજરતું હતું તે દિલજ જાણે છે, પરંતુ લખવા જેવું મોઢું તો જોઈએને ' જ્યારે હું મુખ છુપાવીને ઘરેથી ભાગી આવ્યો, ત્યારે મારે વિપત્તિનું બ્યાન શા માટે લખવા બેસવું! મેં તો નક્કી વિચાર કરી રાખ્યો હતો કે જ્યાંસુધી ખૂબ રૂપીયા કમાઉં નહિ ત્યાંસુધી એક શબ્દ પણ લખીશ નહિ."

જશપાએ આંસુ ભરેલી આંખોએ અનમના ભાવથી કહ્યું " ઠીકજ હતું: માણસ કરતાં રૂપીયા વધુ પ્યારા હોય છે અમે તો રૂપીયાના યાર છીએ, પછી તમે જોઈએ તો ચોરી કરો, ધાડ પાડો, ખોટી નોટ બનાવો, જૂઠી સાક્ષી આપો કે ભીખ માગો; કોઈ પણ ઉપાયે રૂપીયા લાવો. તમે મારો સ્વભાવ કેવો સારો સમજ્યા છો, વાહ! ગોસાંઈજી પણ કહીજ ગયા છે કે ' સ્વારથ સાથે કરહિ ' સબપ્રીતી."

રમાનાથે ચમકીને કહ્યું " નહિ, નહિ વ્હાલી, એમ વાત ન હતી મને એજ વિચાર આવતો હતો કે આવા હારેલા હાલે કેવી રીતે જાઉં! સાચું કહું છું, મને સૌથી વધારે ડર તો તારોજ લાગતો હતો કે મને કેટલો કપટી, જુઠો, કાયર સમજી રહી હશે. એમ મને વિચાર આવતો હતો. મારા મનમાં એવો ભાવ હતો કે રૂપીયાની થેલી જોઈને તારું હૃદય તો કાંઈક નમ થશે."

જશપાએ વ્યથિત થઈ કહ્યું. " હું કદાચ એ થેલીને હાથ પણ ન અડકાડત તમે મને કેટલી નીચ, કેટલી સ્વાર્થિની, કેટલી લોભી સમજો છો તે આજે માલુમ પડી ગયું. એમાં તમારો કોઈ દોષ નથી, મારોજ દોષ છે જો હું સમજી હોત તો આજે આ દિવસજ ક્યાંથી આવત! જે પુરુષ માસિક ત્રીસ ચાલીસ રૂપિયાના નોકર હોય, તેની પત્ની જો રોજ બેચાર રૂપીયાનો ખર્ચ કરે, હજાર બેહજારના ઘરેણાં પહેરવાની દાનત રાખે, તો તે તેની તેમજ પોતાની બરબાદી કરવાનીજ તૈયારી કરી રહી છે એટલે તમે મને એટલી ધનલોલુપ સમજો તેમાં કાંઈ અન્યાય નથી કર્યો. પરન્તુ એક વાર જે ભ્રમમાં હું પડી ચૂકી છું તેમાં હું ફરી કદિ નહિ પડું આ મહિનાઓમાં મેં એ પાપનું કાંઈક પ્રાયશ્ચિત કર્યું છે અને હવે બાકીના જીવનના અન્તસમય સુધી કરીશ. હું એમ નથી કહેતી કે ભોગવિલાસથી મારો જીવ ભરાઈ ગયો, આ કપડાં ઘરેણાં પહેરવાની મને ઉમ્ આવી ગઈ છે આ પ્રદેશ સુધારા થવે મને ઘૃણા થઈ ગઈ છે એ નથી

અભિલાષાઓ જેમની તેમ છે. જો તમે તમારા પુરુષાર્થથી, તમારા પરિશ્રમથી, તમારા સદુપયોગથી એ સર્વ પૂરાં કરી શકતા હો તો શું કહેવું ! પરંતુ દાનત ખોટી કરીને, આત્માને કલુષિત કરીને, એક લાખ રૂપીયા પણ લાવો તો હું તેને ઠોકર મારી દઈશ. જે વખતે મને માલમ પડ્યું કે તમે પોલીસના સાક્ષી બની ગયા છો, તે વખતે મને એટલું બધું દુઃખ થયું, કે હું તેજ વખતે દાદાને લઈને તમારા બંગલા સુધી ગઈ; પરંતુ તેજ દિવસે તમે બહાર ચાલી ગયા હતા, અને આજે પાછા ફર્યા છો. એટલા માણસોનું ખૂન મારે માથે લેવા હું નથી ચાહતી ! તમે અદાલતમાં ચોકખું કહી દો કે મેં પોલીસના સકંજામાં સપડાઈને આ જુબાની આપી હતી, મારે આ મામલા સાથે કાંઈ સંબંધ નથી."

રમાનાથે ચિંતાતુર થઈને કહ્યું: "જ્યારથી તારો પત્ર મળ્યો ત્યારથી હું એ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરી રહી છું; પણ સમજમાં નથી આવતું કે શું કરું ! એક વાત કહીને તેનાથી ફરી જવાનું સાહસ મારામાં નથી."

"જુબાની તો બદલવી જ પડશે"

"પણ કેવી રીતે ?"

"મુશ્કેલી શી છે ? મ્યુનિસિપાલીટી તમારા ઉપર કોઈ મુકદ્દમો ચલાવી શકે એમ નથી, એવી જ્યારે તમને ખબર પડી ગઈ છે, પછી ડર કઈ વાતનો ?"

"ડર નહિ હોય, પણ જબાન પણ કોઈ ચીજ છે ને ? જે મુખથી એક વાત કહી તે મુખથી ફરી જાઉં એ તો મારાથી નહિ બને. વળી, મને કોઈ સારી જગા મળી જશે. આરામથી જીંદગી પસાર થશે. મારામાં ઘડી ઘડી ઠોકર ખાવાની શક્તિ નથી."

જાલપાએ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો માણસમાં સ્વાર્થની માત્રા કેટલી વધારે છે તેનો જ તે વિચાર કરી રહી હતી

રમાનાથે ફરી ધૃષ્ટતાથી કહ્યું: "વળી, કાંઈ મારી જુબાની ઉપર તો બધો ફેંસલો ચવાનો નથી. હું ફરી જઈશ, તો પોલીસ કોઈ બીજા માણસને ઉભો કરી દેશે. ગુન્હેગારોના જાન કોઈ પણ રીતે બચી શકવાના નથી. હા, મફતમાં હું માર્યો જઈશ."

જાલપાએ આંખો ચઢાવીને કહ્યું: "કેવી બેશર્મીની વાતો કરો છો ! તમારું પેટ પૂરવા માટે બીજાઓનાં ગળાં કાપવા સુધી તમે નીચા પડી ગયા છો ? મારાથી એ સહન નહિ થાય. મને મજુરી કરવાનું, ભૂખે મરવાનું કબૂલ છેઃ સંસારમાં જે મોટામાં મોટી વિપત્તિ હોય તે હું માથે લઇ શકું એમ છું; પરંતુ કોઈનું બુરૂં કરીને સ્વર્ગનું રાજ પણ લઉં નહિ."

રમાનાથ એ આદર્શવાદ પ્રત્યે ચિડાઈને બોલ્યો: "તો શું તું એમ ઇચ્છે છે કે હું અહીં મજુરી કરૂં ?"

જાલપા: "નહિ, હું એમ નથી ઇચ્છતી, પરંતુ જો મજુરી પણ કરવી પડે તો તે ખૂનથી તર રોટલી ખાવા કરતાં વધારે સારૂં છે."

રમાનાથે શાન્ત ભાવથી કહ્યું: "જાલપા, તું મને જેટલો નીચ માને છે, તેટલો નીચ હું નથી. ખરાબ વાત બધાને ખરાબ લાગે છે. એનું દુઃખ મને પણ છે કે મારા હાથથી આટલાં માણસોનાં ખૂન થઈ રહ્યાં છે; પરંતુ પરિસ્થિતિએ મને લાચાર કરી નાખ્યો છે. મારામાં હવે ઠોકરો ખાવાની શક્તિ નથી, તેમજ પોલીસ સાથે પણ હું ટંટો વહોરી લઈ શકું એમ નથી. દુનીયામાં કાંઈ બધા થોડાજ આદર્શ ઉપર ચાલે છે ? મારામાં જે ઉંચાઈએ પહોંચવાની શક્તિ નથી, તે ઉંચાઈએ પહોંચાડવા શા માટે ઇચ્છો છો ?"

જાસપાએ તીક્ષ્ણ સ્વરે કહ્યું "જે માણસમા દયા કરવાની શક્તિ હોય, તેનામાં દયા ન કરવાની શક્તિ ન હોય એ આ બંની વાત છે જેનામાં દોડવાની શક્તિ હોય, તેનામાં ઉભા રહેવાની શક્તિ ન હોય એ કોણ માનશે ! આપણે જ્યારે કોઇ કામ કરવાની ઇચ્છા કરીએ છીએ ત્યારે આપણામાં એ શક્તિ આપોઆપ આવી જાય છે તમે નિશ્ચય કરી લો કે મારે બુરાઓની બદલવી છે, બસ, પછી બધી વાત આપોઆપ થઇ જશે "

રમાનાથ માથું નીચું રાખી સાંભળી રહ્યો.

જાસપાએ આવેશમાં આવીને કહ્યું "જો તમે આ પાપની ખેતી કરવા માગતા હો, તો મને આજેજ અહિંથી વિદાય કરી દે. હું મોઢાં પર કાળક લગાડી ભટકીશ ચાલી જઇશ અને પછી તમને હેરાન કરવા નહિ આવું. તમે આનન્દથી રહેજો. હું મહેનત મજુરી કરીને મારૂ પેટ ભરીશ હજી પ્રાપ્ત બિત પર નથી થયુ એટલેજ આ દુર્ભાગ્યના મારી પાછળ પડી છે મારો સર્વ નાશ કરીનેજ એ છોડશે, તે હું જોઇ રહી છું "

રમાનાથના દિલ ઉપર કાંઇક ચોટ લાગી, તે માથું ખજવાળીને બોલ્યો : ' આ મુશ્કેલી માંથી કોઇ રીતે બચાય એમ તો હું પણ ઇચ્છું છું. "

" તો બચાવના કેમ નથી ? જો તમને કહેતા શરમ આવતી હોય તો હું આવું એ ઠીક થશે. હું પણ તમારી સાથે આવીશ અને તમારા સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબને બધો વૃત્તાન્ત સાફ સાફ કહી દઇશ "

રમાનાથના હોશકોશ ઉડી ગયા. જાસપા પોતાની વતી વકીલાત કરે એટલી બધી દુર્ગતિ કરાવવા તે ઇચ્છતો ન હતો. તે બોલ્યો "તારે આવવાની જરૂર નથી, જાસપા ' હું એ લોકોને સમજાવી દઇશ "

જાસપાએ ભારપૂર્વક કહ્યું " ચોક્ખુ કહો, તમારૂ ધ્યાન બદલશો કે નહિ ? "

જાસપાએ ખુણામાં દબાઇને રમાનાથે કહ્યું ", કહુ તો છું કે બદલી દઇશ."

' મારા કહેવાથી કે તમારાં દિલથી !'

" તારા કહેવાથી નહિ, મારા દિલથી મને પોતાને પણ આવી વાતો પર ઘૃણા છે પરંતુ થોડીક હિંચ હતી તે તે દૂર કરી "

પછી બીજી વાત થવા લાગી રમાનાથે રૂપીઆ ઉડાવ્યા તેની ખબર કેમ પડી ! રૂપીઆ પૂરા કેવી રીતે થયા ! બીજા લોકોને ચોરાયાની ખબર પડી કે ઘરમાં જ દબાઇને રહી ગઇ ! રતનનું શું થયું ! ગોપી કેમ આગ્રો વઢેલો ભાગી ગયો ! બન્ને કાંઇ ભણે છે કે એમ જ રખડ્યા કરે છે ! છેવટે આ બન્ને વાતાની વાતો આવી. પછી જીવનના મનસૂબા ઘડાવા લાગ્યા જાસપાએ કહ્યું ' ઘરે જઇને રતન પાસે થોડીક જમીન લઇ લઇશું અને આનન્દથી ખેતીવાડી કરીશું " આના ઉપર બન્ને વચ્ચે ચર્ચા ચાલી. આખરે રમાનાથને હાર માનવી પડી. બહાર રહીને તે ઘર તરફ નજર રાખી ન શકો, ન ભાઇઓને શિખામણ આપી ન શકો અને માતાપિતાની સેવા ચાકરી પણ ન કરી શકો આખરે ઘરવાળાઓ પ્રત્યે પણ તેનું કાંઇ કર્તવ્ય છે ને ? રમાનાથ નિરુત્તર થઇ ગયો. (ચાલુ)

———o———

અખિલ ભારત સ્ત્રી પરિષદના કેટલાએક ઠરાવો

લેખિકા શ્રીમતી હંસા મહેતા. બી. એ.

અખિલ ભારત સ્ત્રીપરિષદનું સાતમું અધિવેશન લકનૌમાં ગયા ડીસેમ્બર માસની ૨૮ મી તારીખે ભરાયું. આ વખતે પરિષદમાં ધ્યાન ખેંચવા લાયક બે ત્રણ ઠરાવો થયા; એક તો સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સંબંધે, બીજો 'કૉમ્યુનલ એવૉર્ડ' સબંધે અને ત્રીજો સંતતિનિયમન સંબંધે

પ્હેલા બે ઠરાવ રાજકીય ગણાય માટે પરિષદ એનો વિચાર સરખો પણ ન કરી શકે. પરિષદમાં રાજકીય તત્વ દાખલ જ ન કરી શકાય એ પર ખૂબ ચર્ચા થઇ પરિષદના બંધારણમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે જેને 'પાર્ટી પૉલીટીક્સ' કહીએ એજ પરિષદને વર્જ્ય છે. બીજો કોઇ પણ સવાલ સ્ત્રી અથવા બાળકોને લગતો હોય તેની ચર્ચા પરિષદ છૂટથી કરી શકે. રાજકીય શું અને શું નહિ તેનો નિર્ણય કરવો, આજકાલ તો બહુ અઘરો છે. મશ્કરીમા પણ કોઇ પીળી પાઘડી હાય હાય કરે તો તે રાજકીય વ્યાખ્યામાં આવી જાય. સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ બેગમ વઝીરે એમના ભાષણમાં 'કોમી એકતા' સંબધી બોલતા કહ્યું કે જો કે પરિષદ રાજકીય બાબતમા પડતી નથી તો પણ " We cannot confine ourselves exclusively to one sphere of life " એના કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ કે આજે જીવનના જૂદા જૂદા સવાલો એક બીજા સાથે એવા સંકળાયલા છે કે અમુક સવાલોને અળગા રાખી એકજ સવાલ પકડીને આપણાથી બેસી શકાય નહિ. પરિષદની સ્ટેન્ડીન્ગ સમિતિના પ્રમુખ રાજકુમારી અમૃતકુંવરે પણ 'કૉમ્યુનલ એવૉર્ડ' સામે વિરોધ્ દર્શાવતા ઠરાવમા એજ પ્રમાણે કહેલું કે જીવનના જૂદા જૂદા વિભાગ પાડી એક બે ભાગને બીજા સાથે કંઇ સબંધ નથી એમ કહેવું બરોબર ન કહેવાય. સ્ત્રીઓના મતાધિકારનો સવાલ અતિ મહત્વનો છે. સ્ત્રીઓને સારા પ્રમાણમાં મત મળશે તોજ ધારાસભાઓમાં પોતાના મતાનુસાર ચુંટણી કરાવી જે અનેક અન્યાયી કાયદાઓ વડે સ્ત્રીઓને આપણા સમાજમાં જે હલકું સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે તે દૂર કરાવી શકાય. સમાજનું નવેસર બંધારણ ઘડવું હોય તો તેને માટે કાયદાની સહાય લીધા વીના છૂટકોજ નથી અને એ કાયદાઓ ધારાસભામાં મુકાય અને પસાર થાય તેને માટે સ્ત્રીઓએ પોતાનો મતનો અધિકાર યોગ્ય રીતે વાપરવો પડશે; એટલે મતની જરૂર છેજ. સ્ત્રીના મતાધિકારનો પ્રશ્ન, સ્ત્રીનું સમાજમાં સ્થાન સુધરે એ સામાજીક દૃષ્ટિએ પણ અતિ મહત્વનો છે.

આજે મતનો અધિકાર જેની પાસે અમુક મીલ્કત હોય તેને મળે છે એ અધિકાર સ્ત્રી પુરૂષ બન્નેને છે. પરંતુ આજના સામાજિક સંજોગો જોતા હિંદુ સ્ત્રીઓને મીલ્કતનો અધિકાર હોતો નથી એટલે પ્રમાણમાં જુજ જેવી સ્ત્રીઓ મતનો અધિકાર ભોગવે છે. એ કારણથી સ્ત્રીઓના મતની કીંમત જોઇએ તેટલી જણાતી નથી. હિંદના નવા બંધારણમાંથી આ અસમાનતા દૂર કરવાની અગત્ય ગોળમેજી પરિષદને પણ જણાઇ છે. પરંતુ એમણે જે ધોરણ નક્કી કર્યું તેમા અનેક અવગુણ હોઇ હિંદની સ્ત્રીઓને માન્ય નથી એ ધોરણથી સ્ત્રી મતાધિકાર વિસ્તૃત થાય છે.

પરંતુ સ્ત્રી પુરુષ સમાન છે, એ ભાવનાને હાનિ પહોંચે છે એટલે કોઈપણ સ્વમાની સ્ત્રી એ કબુલ રાખી શકે નહિ એ ધોરણથી પુરુષની માફક મીલ્કતની માલીકી અને અક્ષરજ્ઞાન એ બન્ને ગુણો સ્ત્રીઓને પણ લાગુ પાડયા છે પરંતુ તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને માટે ખાસ ધોરણ એ નક્કી કર્યું છે કે જે પુરુષ મતનો અધિકારી હોય તેની સ્ત્રી અને એના મરણ પછી એની વિધવાને મતનો અધિકાર મળે. આ ખાસ ધોરણ સામેજ સ્ત્રીઓએ વિરોધ જાહેર કર્યો છે. સ્ત્રીને સ્ત્રી તરીકે પોતાના હક મળવા જોઈએ, જ્યારે આ ધોરણથી પુરુષ મતાધિકારીની ધણીઆણી અથવા એની વિધવા તરીકેજ હક મળે છે. એટલે સ્ત્રીના પુરુષ સાથેના સંબંધ ઉપર એનો મતાધિકાર અવલબીને રહ્યો છે. સ્ત્રી પરિષદે ગોળમેજી પરિષદ આગળ એનો વિરોધ જાહેર કર્યો હતો તેમજ લોધીઅન સમિતિ આગળ પણ સાક્ષી આપી વિરોધ બતાવ્યો હતો. સ્ત્રી પરિષદના મત પ્રમાણે તો adult suffrage—એટલે દરેક એકવીસ વર્ષ અને તેની ઉપરના સ્ત્રી પુરુષોને મતનો અધિકાર મળવો જોઈએ. પરિષદની દલીલ એ છે કે સ્ત્રી પુરુષને સમાન ગણવા હોય તો મતને માટે કોઈ ખાસ ગુણ ન રાખવો કે જેને લીધે આ સમાનતા માત્ર નામની રહે આજે પાંત્રીસ કરોડની હિંદની વસ્તીમાં અઢાર કરોડ પુરુષો અને સત્તર કરોડ સ્ત્રીઓ છે. એટલે અત્યારના ધોરણ પ્રમાણે જો વીસ પુરુષોએ એક સ્ત્રીને મત મળે તો તે વસ્તીના પ્રમાણમાં અસમાન ગણાય. અક્ષરજ્ઞાનમાં સ્ત્રીઓ પછાત છે તેમજ હિંદુ કાયદાઓ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને મીલ્કતનો અધિકાર નથી એટલે આ બે ગુણોથી સમાનતાનો નિયમ સચવાતો નથી. અને પુરુષ સંબંધથી સ્ત્રીને અધિકાર મળે એ તો એથીએ વધારે ખરાબ. આ બધો વિચાર કરતાં સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને સમાન લાગુ પડે એવુ એકજ ધોરણ છે અને તે adult suffrage—પુખ્ત ઉંમરે મતાધિકાર

'કોમ્યુનલ એવૉર્ડ' સામે પરિષદે એટલા માટે વિરોધ કર્યો કે અત્યારે કોમી ઝઘડાઓ પુરુષોમાં પુષ્કળ થાય છે. સ્ત્રીઓ અત્યાર લગણ એ ઝઘડાઓથી દૂર રહી છે. પરંતુ આ એવૉર્ડથી ધારાસભાઓમાં સ્ત્રીઓ માટે બેઠકો રાખી છે તે કોમવાર રાખી છે એટલે સ્ત્રીઓમાં પણ ભાગલા પડવાનો સંભવ છે. અત્યારે જે કોમીવાદ ચાલી રહ્યો છે તેને પુષ્ટી ન આપતાં એ જેમ જેમ ભુંસાય જાય તે પ્રમાણે દરેક રાષ્ટ્રવાદીએ પ્રયત્ન કરવાનો છે. એટલે કોમીવાદને અંગે Separate Electorate—અલગ ચુંટણી મંડળો ઉભા કરી એ ઇષ્ટ નથી અને Joint Electorate એટલે એકજ ચુંટણી મંડળ હોવું જોઈએ. આ બાબત પણ સ્ત્રીઓએ એક ચુંટણી મંડળની તરફેણમાં પોતાનો મત જાહેર કર્યો. પરિષદે આ રીતે પોતાના સ્વાર્થના ભોગે સ્ત્રી પુરુષના હક સમાન છે એમ જાહેર કરી કોમીવાદ સામે વિરોધ દર્શાવી એક રાષ્ટ્રીય ભાવનાજ સ્ત્રીઓને માન્ય છે એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ તેને માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

સંતતિનિયમનનો ઠરાવ ગઇ મદ્રાસ પરિષદમાં ઉડી ગયો હતો પરંતુ આ વખતે તો બહુમતિએ પસાર થયો. ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે –
This conference feels that on account of the low physique of women, high infant mortality and increasing poverty of the country men and women should be instructed in methods of birth control in recognised clinics. It calls upon all municipalities and local bodies to open centres and invite the special help of

the medical authorities towards the solution of this importent problem. ''

માતા થવુ કે ન થવું એ સ્ત્રીના હકની વાત છે. એ સુધરેલા દેશોમાં તો આજે માન્ય થઈ ગયુ છે. આપણાં દેશમાં તો સ્ત્રીને મરજી કમરજીએ પણ માતા થવું પડે છે અને તે એક બાળકની નહિ પણ અનેક આપણાં દેશની ગરીબાઇ જોતાં મોટાં કુટુમ્બને પોષણ કરવાની શક્તિ ન હોય તો કુટુમ્બ ન વધારવું તેમજ માતાનું શરીર નબળું હોય તો પણ સતતિનુ નિયમન કરવું એ વાત તો પરિષદની લગભગ બધી બ્હેનોએ સ્વીકારી હતી પરંતુ મતફેર તો સતતિનિયમન શી રીતે કરવું તેના પર થયો કેટલીએક બ્હેનોને લાગ્યુ કે ખરેખરો રસ્તો તો બાહ્યોપાય નહિ પરંતુ બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો જ છે બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ રસ્તો સીધો અને સારો હોત તો તો વિધવાઓને બાળહત્યાઓ કરવી ના પડત અને પંઢરપુરના આશ્રમો ના ભરવા પડત. વૈદક દષ્ટિએ પણ ફરજિયાત બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી લાભ કરતાં હાનિ વધારે છે ડો. મૅરી સ્ટોપ્સ વગેરે લેખકોના આ વિષય પર જેમણે પુસ્તકો વાંચ્યા હશે તેમને ખબર પડશે કે બ્રહ્મચર્ય બાબત આવા અનુભવી લેખકોના શા અભિપ્રાય છે. સોમાં નવાણું ટકાને આ રસ્તો અસાધ્ય છે ખાસ કરીને અજ્ઞાન લોકો જેમને આ બાબતમા કેળવવાની જરૂર છે તેમને સોએ સો ટકા અસાધ્ય છે એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. એટલે બાહ્યોપાય સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી એમ કહીએ તો ચાલે એ મત જો માન્ય કરીએ તો પછી સ્ત્રીપુરૂષોને બાહ્યોપાય વિષે યોગ્ય માહિતી આપવી એ સમાજનું કર્તવ્ય છે. સોવીએટ રશીયામાં તો સ્ત્રીને ગર્ભપાત કરવાનો પણ અધિકાર છે અને તેને માટે સરકારી કલબમાજ વ્યવસ્થા થાય છે. વીએના અને બર્લીનમાં બાહ્યોપાય વિષે માહિતી આપવા ત્યાંની મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી લગભગ દરેક વૉર્ડમા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. ઇંગ્લેંડે આ બાબતમાં જોઇએ તેટલી પ્રગતિ સાધી નથી ત્યાંના લોકો હજી યુરોપના બીજા દેશોના પ્રમાણમા જુના વિચારના ખરા. તોપણ લંડનમાં હવે Women's welfare centres તરફથી આ જાતની માહિતી અપાય છે. અને તે સ્ત્રી આ માહિતી ન લઇ જાય તેને માટે ખાસ કાળજી રખાય છે. ત્યાં જતી સ્ત્રીને એક પત્રક ભરી આપવું પડે છે. એ પત્રકમાં દરેક જાતની હકીકત દાખલા તરીકે ધણીની કમાણી, કેટલાં બાળકો થયાં છે, શા માટે સંતાન જોઇતા નથી, ધણી પણ આમાં સંમત છે કે નહિ વગેરે વગેરે બધી વિગત લખી આપવી પડે છે. પત્રક ભરી આપ્યા પછી એમ લાગે કે સ્ત્રીને માહિતી આપવાની જરૂર છે તો એ માહિતી અપાય છે. રશીયા તેમજ અન્ય સુધરેલા દેશોમાં માતા થવું કે ન થવું એ નિર્ણય હક તરીકે સ્ત્રીઓ કરે છે. એટલે જે ગરીબાઇ અથવા તબીયતનું બ્હાનું ન કહાડી શકે તે પણ એ માહિતી મેળવી રહી છે અને વિચાર કરીએ તો એજ વાસ્તવિક છે. પરણવું ન પરણવું એ જેમ હવે મરજીની વાત છે તેમ માતા થવુ યા ન થવું એ પણ મરજીની વાત જ હોવી જોઇએ. પરિષદ માત્ર આ ઠરાવ પસાર કરી બેસી ન રહે પણ આવાં કલીનીકો સ્થાપવા સ્થપાવવાનું કામ ઉપાડી લે તોજ હિન્દ એક મહત્વનું કાર્ય કર્યું ગણાશે.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ

[સાતમી બેઠકનો અહેવાલ]

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું સપ્તમ અધિવેશન લખનૌમાં બરસારી-કેસરબાગમાં ૧૯૩૨ ના ડીસેમ્બર તા. ૨૮ થી ડીસેમ્બરની તા. ૩૧ મી સુધી શ્રીમતી શેઠ વિદ્યાબહેન રમણભાઈ નીલકંઠના પ્રમુખપદે ભરાયું હતું. પરિષદમાં ૨૦૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓ હાજર રહ્યાં હતાં. સાતેય અધિવેશનોમાં આ અધિવેશનમાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા સૌથી વધારે હતી. નામીના બહેનોમાં બેગમ વઝીર હસન, મીસીસ નાણાવટી, ડૉ. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી, શ્રીમતી કૈલાસ શ્રીવાસ્તવ, બેગમ હમીદુલ્લાહ, રાજકુમારી અમૃતકુંવર, શ્રીમતી હંસા મહેતા, શ્રીમતી તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, શ્રીમતી નલિનીબાઈ દલવી, શ્રીમતી સરોજિની મહેતા, શ્રીમતી વિનોદિની નીલકંઠ વગેરે હતાં.

પરિષદના સ્વાગત પ્રમુખ બેગમ મહંમદ વાસીમ અને પ્રમુખ શ્રીમતી શેઠ વિદ્યાગવરી નીલકંઠે કરેલા ભાષણો અન્યત્ર આપવામાં આવ્યા છે.

ડૉ. પરાંજપેનું ઉદ્બોધન

પરિષદની સ્વાગત સમિતિના આમંત્રણથી પહેલે દિવસે લખનૌ યુનિવર્સીટીના વાઇસ-ચાન્સેલર ડૉ. આર. પી. પરાંજપે ખાસ હાજર રહ્યા હતા. તેમણે ભાષણ કરતાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે પરિષદ જે પ્રયત્નો કરી રહી છે તે તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે "ધારાસભા અને બહાર કેળવણીના આ જમાનામાં હવે સ્ત્રીઓ, અત્યાર પહેલાં તેઓ જે રીતની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયલા રહેવાનું મનાતું હતું તેમાંજ રોકાઈ રહી શકે એમ નથી. બીજાઓને પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપી શકાય એવા પોતાને પરિપૂર્ણ પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા આપીને જ દરેક માનવ પ્રાણી પાસેથી આપણે સર્વોત્તમ વસ્તુ મેળવી શકીએ છીએ એમ અમને લાગે છે તે કારણે જ અમે, પુરુષો, તમારી પ્રવૃત્તિઓને આવકાર આપી તમને સૌથી વધુ સફળતા મળે એમ ઇચ્છીએ છીએ. મને આશા છે કે, સર્વ માટે સ્વતંત્રતાના મુખ્ય સિદ્ધાંત ઉપરજ તમારી પરિષદના નિર્ણયો થશે અને તમારા નિર્ણય કરવામાં તમે બીજી કોઈ વિચારણાને અસર કરવા નહિ દો. સ્ત્રીઓએ લગભગ સર્વાનુમતે, જુદા વિભાગો કરવા સામે વિરોધ દર્શાવ્યો છે, અને એ રીતે દેશને જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચાઈ જતો અટકાવવામાં મદદ કરી છે એ હિન્દના ભાવિ માટે આશાજનક ચિહ્ન છે. કેળવણીમાં તેમજ બીજી બાબતોમાં પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલીજ છૂટ આપવામાં આવે, કોઈપણ પ્રકારનાં કૃત્રિમ બંધનો રાખવામાં ન આવે એવા સમયની હું રાહ જોઈ રહ્યો છું."

લખનૌ મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રમુખ શ્રી બિશંભરનાથ શ્રીવાસ્તવે જણાવ્યું હતું કે પુરુષોમાં પ્રગતિ થાય તે સાથેજ જો સ્ત્રીઓમાં કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજીક પ્રગતિ નહિ થાય તો દેશમાં સાચી પ્રગતિ શક્ય જ નથી. દેશની ઉન્નતિમાં અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ ખરેખરી સેવા કરી રહી છે અને રાષ્ટ્ર ઘડતરનાં કાર્યમાં તે જે ફાળો આપી રહી છે તે ઘણો જ પ્રશંસનીય છે.

મંત્રીનો વાર્ષિક અહેવાલ

પરિષદનાં નિયામક મંત્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ વાર્ષિક અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે છઠ્ઠું વર્ષ પૂરું કર્યું છે. હિન્દની સ્ત્રીઓએ, દેશનાં ભાવિ બંધારણમાં તેઓના મતાધિકાર અને પ્રતિનિધિત્વ નક્કી કરવાનાં અગત્યના પ્રશ્નોનો ફેંસલો કરવાનો હોઈ, પરિષદ ઘણી દૃષ્ટિએ અપૂર્વ થઈ છે. પરિષદ તર-

ફથી રાજકુમારી અમૃતકુંવરે હિન્દી મતાધિકાર સમિતિ સમક્ષ આપેલી જુબાનીનો ઉલ્લેખ કરતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે દેશની સ્ત્રીઓનો દાવો એમા ઘણી સાચી અને હિંમત ભરી રીતે પૂરવાર કરવામાં આવ્યો હતો પરન્તુ પરિષદની માગણીઓનો સમિતિએ સ્વીકાર કર્યો નથી તે બદલ અસંતોષ દર્શાવ્યો હતો. કોમી ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરતાં તેમણે જણાવ્યું હતુ કે એણે સ્ત્રીઓના દાવા સંબંધમાં છેક આઘાત કરી છે અને તેથી પરિષદના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે સતત અને સખ્ત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર તેમણે દર્શાવી હતી. પરિષદે છેલ્લા વર્ષમાં કરેલાં કામો, જેવાં કે દિલ્હીમા લેડી ઇરવીન સ્ત્રીઓની કોલેજની સ્થાપના, કાશ્મીર અને વાયવ્ય સરહદ પ્રાંતમા બે નવા વિભાગોની સ્થાપના, તેમજ જુદા જુદા વિભાગોએ કરેલા સામાજીક તેમજ કેળવણીવિષયક સુધારાના કામનો ઉલ્લેખ પણ તેમણે કર્યો હતો.

હિન્દુસમાજમાં છુટાછેડાની વ્યવસ્થા કરવાના પ્રશ્ન તરફ ઘણા વિભાગોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે જ્યારે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અને ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણીની માગણી પણ બધા તરફથી એક સરખી થઇ છે. સ્વદેશી પ્રદર્શનો ભરીને સ્વદેશી ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાનું અગત્યનું કાર્ય એ વર્ષ દરમ્યાન થયું છે અને શારદા કાયદાના અમલમા ઘણોજ રસ લેવાઇ રહ્યો છે.

પરિષદને બેગમ શાહનવાઝ, લેડી અબ્દુલ કાદીર ખાન-પાસીફીક વીમેન્સ ઇન્ડીયન એસોસીએશન, ઇસ્ટમહલબોનું નેશનલ કૌન્સિલ ઓફ વિમેન ઇન ઇન્ડિયા વગેરે તરફથી સહાનુભૂતિ અને સફળતા ઇચ્છતા સંદેશા મળ્યા હતા

પ્રાંતિક અહેવાલોઃ

તા ૨૯ મીની સવારે પરિષદની બેઠક મળતાં તેમાં પ્રાંતિક સભાઓના અહેવાલો વંચાયા હતા બધા પ્રાંતોમા અસ્પૃશ્યતાનિવારણ શિક્ષણ વિષયક તેમજ સામાજીક કાર્ય થયાનું તે ઉપરથી માલમ પડતુ હતુ. અનીતિ માટે સ્ત્રીઓનો થતો વેપાર અટકાવવા માટે તેમજ નિરાધાર સ્ત્રીઓ માટે આશ્રયસ્થાનો સ્થાપવાના પણ પ્રયત્ન થયા હતા. આવી રીતે બચાવવામાં આવેલી છોકરીઓને શિક્ષણ આપવા માટે મદ્રાસમા શિષ્યવૃત્તિની સ્થાપના થઈ હતી. મધ્યપ્રાંતમા આરોગ્ય ઉદ્ધારનુ કામ સારી રીતે થયું હતુ. ઝ્હેસુરમા સુવાવડખાતાં અને બાળકો માટે દવાખાના સ્થપાયા છે; જ્યારે મુંબઇ અને લખનૌમાં ગૃહવિજ્ઞાન શાળાઓ સ્થાઇ છે.

પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવોઃ

બાકીના દિવસોમા પરિષદે અગત્યના સામાજીક અને કેળવણી વિષયક ઠરાવો પસાર કર્યા હતા સામાજીક વિષયો ઉપરના ઠરાવો ઉપર રસભર ચર્ચા થઇ હતી.

૧ સ્ત્રીઓના મતાધિકાર

સામાજીક ઠરાવોમાં, સૌથી પહેલો ઠરાવ મતાધિકારને લગતો નીચેનો ડૉ. શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડીએ મૂક્યો હતો.

"હિન્દનાં ભાવિ બંધારણમા સ્ત્રીઓના *દરજ્જાને લગતી અધીય બાબતમાં મતાધિકારના* પ્રશ્ન વિષે લીધેલા વલણને પરિષદ સંપૂર્ણ રીતે વળગી રહે છે પૂરેપૂરી જાતીય સમાનતામાં ચોક્કસ માન્યતા હોવાનું પરિષદ જાહેર કરે છે અને પુરૂષોના જેવા જ સમાન શહેરીપણાના હક્કો સ્ત્રીઓને હોવા જોઇએ એવી માંગણી કરે છે. સ્ત્રીઓને જાતિને કારણે કાયદેસર કે સામાજીક, વા જાહેર નોકરી હોદ્દા, સત્તા કે માન વા વેપારને લગતા સોદા કરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની હરકત હોવી ન જોઇએ." આ ઠરાવ, શ્રીમતી તારા બહેન માણેકલાલ અને મીસીસ બ્રીજલાલ નહેરૂએ અનુમોદન આપ્યા બાદ પસાર થયો હતો.

૨ કોમી મતદારીનો વિરોધ

રાજકુમારી અમૃતકુંવરે ઠરાવ મૂક્યો કેઃ "(૧) હિન્દીની સ્ત્રીઓને લગતા કોમી ચુકાદા સામેના સખ્ત વિરોધમા (૨) અને સંયુક્ત મતદાર મંડળની પ્રજાની માંગણીમાં, આ પરિષદ એકમત છે"

ઠરાવને ટેકો આપતા મીસીસ અસફઅલીએ કોમી પ્રતિનિધિત્વનો વિરોધ કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે "પુરૂષોને જુદા પાડી નાખવાં

તત્ત્વો સ્ત્રીઓમા અસ્તિત્વ ધરાવતા નથી. પ્રજાને જુદા જુદા ભાગો કે પક્ષોમાં વહેંચી નાખે એવી બાબતોને અમે ધિક્કારીએ છીએ. કોઈ પણ અયોગ્ય સ્ત્રી, પછી તેનો દરજ્જો જીવનમા ગમે તે હોય, અમારું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે એમ અમે ઇચ્છતા નથી. દેશપ્રેમ અને વ્યક્તિગત ગુણ જ જાહેર જીવનની લાયકાત માટે યોગ્ય વસ્તુ છે. દરેક મતદારને જાતિ કે ક્ષાતિની ગણત્રી વિના બધા ઉમેદવારો માટે મત આપવાનો હક્ક હોવો જોઈએ. "

બેગમ હબીબુલ્લાહ, મીસ ખદીજા, બેગમ ફીરોઝદીન, બેગમ સકીના મુહમદ જહાર, અને શાહનવાજ બેગમે ઠરાવનો વિરોધ કર્યો હતો.

મીસીસ બ્રીજલાલ નેહરૂએ ઠરાવને અનુમોદન આપતા જણાવ્યું હતું કે હિન્દુઓ મુસ્લીમોના કલ્યાણમા રસ લે છે, અને તે રીતે મુસ્લીમોને હિન્દુઓના કલ્યાણમાં રસ છે. સ્ત્રીઓ તરીકે આપણે બધા એક જ મુશ્કેલીમા કામ કરીએ છીએ તેથી તેમણે કોમી ઝઘડાઓ નિવારવામાં એકત્ર થવા અને આ ઠરાવ માટે મત આપીને પુરવાર કરવા આપણે આતુર છીએ એમ જણાવવા હાકલ કરી હતી.

હૈદ્રાબાદ (દક્ષિણ)ના એક પ્રતિનિધિ બહેને કહ્યું કે " અમારા રાજ્યમાં કોમી ભાવના જ નથી; અમે બધાં સાથે કામ કરીએ છીએ "

શ્રીમતી હંસા મહેતાએ કહ્યું " આપણી પરિષદ હંમેશાં એકત્ર રહી છે. કોમી ચુકાદો, આપણને, હિન્દની સ્ત્રીઓના ભાગલા પાડી નાખશે. ચોક્કસ આદર્શોથી આપણે જરાય ચ્યુત થવા માંગતા નથી. કોઈ જુદી મતદારી કે કોઈ કોમી ચુકાદો આપણને છૂટાં પાડી શકનાર નથી "

ડૉ. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડીએ જણાવ્યું કે " પરિષદ હંમેશાં હિન્દુ, મુસ્લીમ, પારસી, યુરોપીયન સર્વની સ્ત્રીઓની વકીલાતમા રહી છે. આપણો આદર્શ જ એકત્ર રહેવાનો છે. કેળવણી માટેની સગવડનો હજી અભાવ છે. પરંતુ સૌનું હૃદય વિશાળ છે એટલે તે જરૂરના સમયે બધા લોકો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોનો સૌ આપણે જ સૌથી વધુ સારો ન્યાય કરી શકીએ " ઠરાવ ચાર જણના વિરુદ્ધ મતે પસાર થયો હતો.

૩ કોમી એકતા (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" દરેક ક્ષેત્રમાં હિન્દની પ્રગતિ માટે એકતા અને શાન્તિનું વાતાવરણ આવશ્યક હોવાનું અમે માનતા હોવાથી, આ હેતુની સિદ્ધિ માટે થતા બધા પ્રમાણિક પ્રયત્નોને આ પરિષદ આવકાર આપે છે અને એ પ્રયત્નો સફળ થાય એવી પ્રાર્થના કરે છે "

૪. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ

(ક) અસ્પૃશ્યતાની પ્રથાનો આ પરિષદ સખ્ત વિરોધ કરે છે, અને એ અનિષ્ટ નાબુદ કરવામા ખરા હૃદયથી કામ કરવા પરિષદ પ્રજાને, ખાસ કરીને જણાવે છે અને કહેવાતા અસ્પૃશ્યો માટે મંદિરો ખુલ્લાં મુકાવવા, કુવા, રસ્તા વગેરે તેમજ શાળાઓ અને બીજી જાહેર સંસ્થાઓનો સરખી રીતે ઉપયોગ થાય તેવી માગણીને ભારપૂર્વક ટેકો આપે છે

(ખ) કહેવાતા અંત્યજોને માટે પોતાનાં મંદિરો ખુલ્લા મૂકનારા બધાં રાજ્યોને આ પરિષદ અભિનંદન આપે છે અને ત્રાવણકોરને આ સારું દષ્ટાંત અમલમાં મૂકી દક્ષિણહિન્દને આગેવાની આપવા ખાસ વિનંતિ કરે છે.

(ગ) વડી ધારાસભા અને મદ્રાસ ધારાસભામા અનુક્રમે મી. સી. એસ. રંગા આયર અને ડૉ. સુબ્બારાયન તરફથી રજુ કરવામા આવેલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણના ખરડાઓને આ પરિષદ ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક ટેકો આપે છે અને ના. વાઇસરોય અને હિન્દી સરકારને તરત સંમતિ આપવા વિનંતી કરે છે. "

૫ વારસા હક્ક

" સ્ત્રીઓના વારસા હક્કમા જે કાયદેસર ક્ષતિઓ છે તે વહેલી નાબુદ કરવા પરિષદ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે. આ દિશામાં શારદાએ કરેલા પ્રયત્નોની પ્રશંસાપૂર્વક નોંધ લે છે. "

આ ઠરાવ મૂકતાં રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ કહ્યું કે: " હિન્દુધર્મમા વારસાનો કાયદો ઘણો

મર્યાદિત છે. આ કાયદા બે પ્રકારના છે: એક દયા ભાગ; જે બંગાળમાં ચાલુ છે અને સ્ત્રીઓને તેમના જીવનકાળ દરમ્યાન જ વારસો લેવા દે છે; અને બીજો ‘ મીતાક્ષર ’ જે મુંબઈ અને હિન્દના બીજા ભાગમાં છે અને સ્ત્રીના વારસને મિલ્કત આપવા દે છે વળી ‘ સ્ત્રીધન ’ પણ હોય છે. એ લગ્ન વખતે સ્ત્રીને અપાય છે અને તે ખરેખર સ્ત્રીનીજ માલિકી છે. ખરી રીતે આ હિન્દુ કાયદો છે. પરંતુ રિતરિવાજે એને વધતો ઓછો બાજુએ હડસેલી દીધો છે છતાંય સ્ત્રીને આ હક્ક છે અને આ મિલ્કત મેળવવા તે કાયદેસર દાવો માંડી શકે છે વડી ધારાસભામાં ચારદા વારસા હક્કનો ખરડો ઉડી ગયો એનુ કારણ પ્રજાએ વધુ રસ ન બતાવ્યો તે છે કુરાનના કાનૂનો પ્રમાણે, વારસામા સ્ત્રીને મોટો ભાગ મળે છે પરંતુ આ કાયદા વ્યવહારમા મૂકાતા નથી. અમારા ઠરાવ પ્રત્યે પુરૂષો એક વધો એવો ઉઠાવે છે કે નવો કાયદો લાવીને સ્ત્રીઓ બળવાખોર બની જશે અને પુરૂષોની સત્તાનો વિરોધ કરશે. પુરૂષોએ આ બાબતમાં બ્હીવાની જરૂર નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓમા આત્મ સમર્પણની ભાવના એટલી બધી છે કે તે પોતાના માણસોને કદિય દુઃખી કરી શકશે નહિ તેના હક્કો સચવાય છે એટલા જ્ઞાનથી તેની સ્થિતિ ઉન્નત થશે અને તેજ સૌથી વધુ અગત્યનુ છે ”

શ્રીમતી કુલવતી શુક્લે જણાવ્યુ કે બ્રહ્મી સ્ત્રીઓને હિન્દની સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ સારા વારસા હક્કો છે અપરિણિત છોકરીને બાપના મરણ પછી કાંઇ પણ હક્ક રહેતો નથી સયુક્ત કુટુંબની પ્રથામા છોકરીઓને કાંઇ હક્કજ નથી પતિ જીવતો હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રી તરફ સારો વર્તાવ થાય છે, પરંતુ પાછળથી તેની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક થાય છે

શ્રીમતી કમલામ્મા દાસપ્પા (મ્હૈસોર) એ કહ્યું કે સ્ત્રીઓને મિલ્કતના સંપૂર્ણ હક્કો આપતો કાયદો હાલમાજ મ્હૈસુર રાજ્યની બન્ને સભાઓમાં વિના વિરોધે પસાર થઇ ગયો છે. આને માટેનો માર્ગ મેંગલોરમા સ્ત્રીઓની એક મોટી સભા ભરીને તૈયાર કરી આપવામાં આવ્યો હતો તે બાદ તેમણે કાયદાની વિગતો સમજાવી હતી.

મીસીસ અન્ના ચંડી (ત્રાવણકોર) એ જણાવ્યું હતું કે તેમની-ખ્રિસ્તિ-કોમમા સ્ત્રીઓને હિન્દુઓથી જુદા વારસા હક્ક નથી. તેઓ પણ સમાન હક્કો માટે લડે છે.

૬ છુટાછેડા·

“ (અ) હિન્દુ લગ્નનો પ્રશ્ન હાથ ધરવા માટે આ પરિષદ સર હરિસિંહ ગૌરની આભારી છે અને તે ભલામણ કરે છે કે તેમના લગ્ન વિચ્છેદના ખરડામા વડોદરાના હિન્દુ છુટાછેડાના કાયદાના ધોરણે ફેરફાર કરવો

(બ) આ પરિષદનો મત એવો છે કે મુસ્લીમોમા છુટાછેડાનો ચાલુ રિવાજ જેટલા અંશે પતિને તેની પત્નીના સ્વચ્છંદથી છુટાછેડા કરવાની આપખુદ સત્તા આપે છે તેટલા અંશે ઇસ્લામી ધર્મના સાચા અર્થને અનુરૂપ નથી; પરિષદ પોતાના વિચાર પૂર્ણ અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે ઇસ્લામી કાનૂન પ્રમાણે મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને છુટાછેડાનો હક્ક છે તે બ્રિટિશ અદાલતોએ સ્વીકારવો ”

ડા મીસીસ માલિનીબાઇ સુખથનકરે આ ઠરાવ મૂકતાં કહ્યું કે “ હાલના હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે, એક પુરૂષ પોતાની પત્નીને કોઈ પણ કારણ વિના ત્યજી શકે છે અને પોતાની ઇચ્છામાં આવે તેટલા વાર પરણી શકે છે; સ્ત્રી કાંઇ કરી શકતી નથી સ્ત્રી, અપવાદ કે રક્તપીતનાં કારણોસર છુટાછેડા કરી શકે છે પરંતુ તે એ પૂરવાર કેમ કરી શકે ? અગત્યના કારણોસર સ્ત્રીને છુટાછેડાનો અધિકાર હોવો જોઇએ. ”

શ્રીમતી સરોજની મહેતાએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો

શ્રીમતી કમલાસત્તામ્માએ કહ્યુ. “ ચોકકસ પરિસ્થિતિમાં છુટાછેડા આપવા જોઇએ. બન્ને જાતિઓ માટે નીતિનું એક જ ધોરણ હોવું જોઇએ. ઠરાવનો હેતુ કાંઇ સુખી લગ્નોનો નાશ કરવાનો નથી દુખી સ્ત્રીઓ તરફ ઝુરતા થાય તેમાથી તેઓને રાહત આપવા માટે જ એ ઠરાવ છે.”

બેગમ સકીના (કલકત્તા) ઠરાવના (ઘ) ભાગની તરફેણમાં આવ્યાં હતાં. શ્રીમતી કમળાબાઈ કીબેએ કહ્યું “ મુસલમાનના કાયદાનો પુરુષો દુરુપયોગ કરે છે અને સ્ત્રીઓ નિરાધાર છે પોતાનો દાવો જતો કરીને પણ પત્નીએ પોતાના હક માટે મજબૂત થવું જોઈએ. ઠરાવના બીજા ભાગની જેમ જો બધા હકો યોગ્ય રીતે થાય તો ઇસ્લામી કાનૂન બરાબર છે”

મીસીસ ફરીદુનજી એ કહ્યું ‘ આપણે અનેક પત્નીની પ્રથાનો વિરોધ કરીએ છીએ. એક પતિ બીજી પત્નીઓ કરે છે તે બાદ પહેલી પત્નીને જે દુઃખ પડે છે તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી. આવું ચાલતું દુઃખસહન ક્યાંસુધી ચાલુ રહેશે ? ”

પ્રમુખ, શ્રીમતી વિદ્યાબહેને કહ્યું “ હાજર રહેલાઓમાં જેઓ બહુપત્નીત્વની વિરુદ્ધ છે તેમનો એક નિર્ણય છે જે સ્ત્રીઓને આવા દુઃખમાંથી રાહતની ખાસ જરૂર છે તેઓને માટે કોઈ ઉપાય પૂરો પાડવાનો જ ઠરાવનો હેતુ છે. જો કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિને જ વળગી રહેવા માગતી હોય તો તે તેમ કરવા સ્વતંત્ર છે. અત્યંત જરૂરના બનાવોમાં જ એ એસ્કેપ માર્ગ પૂરો પાડવાનો જ ઠરાવનો હેતુ છે.”

૭ શારદા કાયદો: (પ્રમુખસ્થાનેથી)

“ શારદા કાયદાનો અમલ બરાબર ન થતો હોઈ આ પરિષદ સખ્ત ભલામણ કરે છે કે એ ખરેખર અસરકારક થાય એવા સુધારા કરવા.”

૮ બાળકોના ગુન્હા (પ્રમુખ સ્થાનેથી)

“આ પરિષદનો મત એવો છે કે મુંબઈ અને કલકત્તાના કાયદાઓની પેઠે ૧૮ વર્ષની ઉંમરના બધાં બાળકોને રક્ષણ આપવા અખિલ હિંદ બાળકોના કાયદાની જરૂર છે. પરિષદ વધુમાં બધી સ્ત્રીઓને બાળકોના ગુન્હાઓના કેસો બાબતમાં અભ્યાસ કરવા તેમજ આવા ગુન્હેગાર અને નિરાધાર બાળકોની સુધારણા માટે કમિટિ, અને આશ્રયસ્થાનો સ્થાપવામાં સહકાર આપવા વિનંતિ કરે છે”

ભીખારીઓનો પ્રશ્ન:

૯( ) આ પરિષદના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ દેશમાં ભીખારીઓનો પ્રશ્ન ગંભીર બનતો જાય છે; પરિષદ પ્રાંતિક સરકારો અને મ્યુનિસિપાલીટીઓને જાહેર રસ્તાઓ, બજારો, બગીચાઓ વગેરેમાં ભીખ માગતી અટકાવવા તાત્કાલિક કાયદો કરવા વિનંતિ કરે છે

(ખ) વૃદ્ધ, અશક્ત અને અપંગોની સંભાળ માટે ભીખારી ગૃહો નિભાવવા અને તેની વ્યવસ્થા કરવા પાછળ તેમજ સશક્ત ધંધાદારી ભીખારીઓને નોકરી અપાવવા પાછળ પોતાની સખાવતનો ઉપયોગ કરવા પરિષદ પ્રજાને ભલામણ કરે છે ”

૧૦ સ્વદેશી ઉદ્યોગો

“ આ પરિષદ, સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વધતા બચાવ આપવા ઠરાવો ફરી મંજુર કરીને એવો ચોક્કસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે એવા ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાની દેશની આર્થિક ઔદ્યોગિક ખીલવણી માટે જરૂર છે અને પ્રજાને સ્વદેશી ખરીદવા વિનંતિ કરે છે ”

૧૧ અનીતિ માટે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો વેપાર (પ્રમુખસ્થાનેથી)

“ (અ) સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટે થતા વેપારને દાબી દેનારા કાયદાઓ પ્રત્યે સંયુક્તપ્રાંત, મ્હૈસુર અને સાદકની ધારાસભાના વલણ પ્રત્યે આ પરિષદ અત્યંત દિલગિરિ દર્શાવે છે અને એ ધારાસભાઓના સભ્યોને આવો દુષ્ટ વેપાર કરનારાઓને સજા કરે અને અનીતિનાં ધામોમાંથી સગીર છોકરીઓને બચાવે એવા કાયદાની અત્યંત જરૂર તરફ ધ્યાન આપવા વિનંતિ કરે છે.

(બ) અનીતિનાં ધામો બંધ કરવા માટે કાયદો પસાર કરી તે અમલમાં મૂકવા માટે પરિષદ મદ્રાસ અને મુંબઈની ધારાસભાઓને અને એ કાયદાને વધુ અસરકારક બનાવવા એ બાબતમાં વધુ સુધારાઓ ઉપર વિચાર કરવા અને સમિતિ નીમવા માટે કલકત્તા ધારાસભાને અભિનંદન આપે છે.”

૧૨ ખોરાકમાં ભેળસેળ (પ્રમુખસ્થાનેથી)

“ આ પરિષદ મ્યુનિસિપાલીટીઓને ખોરાકમાં ભેળસેળ થતી અટકાવનારા કાયદાના ચુસ્ત અમલની જરૂર માટે ભલામણ કરે છે ”

૧૩ ગ્રામપુનર્ઘટના (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" આ પરિષદ બધી સંસ્થાઓને તથા વ્યક્તિગત કાર્યકરોને ગામડાઓમાં રચનાત્મક કામ કરવાનું હાથ ધરવા જણાવે છે "

૧૪ સામાજીક કેન્દ્રો (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" સ્ત્રી કાર્યકરોને તાલીમ આપવા માટે સામાજીક કેન્દ્રોની જરૂરીઆતને લગતા આગલા ઠરાવને પરિષદ ફરી મંજુર કરે છે "

૧૫ મદ્યનિષેધ: (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" મદ્યનિષેધને લગતા આગલા ઠરાવો પરિષદ ફરી સ્વીકારે છે. "

૧૬ સંતતિ નિયમન:

સ્ત્રીઓના નબળા બાંધા, ઉંચું બાળમરણ-પ્રમાણ અને દેશની વધતી જતી ગરીબાઇને અંગે આ પરિષદને એમ લાગે છે કે સ્વીકૃત દવાખાનાંઓમાં સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોને સંતતિનિયમનની રીતિઓથી માહિતગાર કરવાં બધી મ્યુનિસિપાલીટીઓને તેમજ સ્થાનિક મંડળોને પરિષદ આવાં મથકો ઉઘાડવા જણાવે છે અને આ અગત્યના પ્રશ્નના ઉકેલ માટે ડાક્તરી સત્તાવાળાઓની ખાસ મદદ માગે છે. "

મીસીસ દેશપાંડેએ ઉપલો ઠરાવ મુકતા તેના ઉપર ઘણી ગરમાગરમ ચર્ચા થઇ હતી. ઠરાવની તરફેણમાં મુખ્ય દલીલ ઉંચા બાળમરણ પ્રમાણ અને હિન્દની વસ્તીના ઘણા મોટા ભાગની અત્યંત ગરીબીને લગતી થઇ હતી. ડો. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડીએ ઠરાવના સમર્થનમાં જણાવ્યું હતું કે " હિન્દમાં લગ્નનો મેનીયા મોટા પ્રમાણમાં છે. સામાન્ય વિચાર એવો છે કે છોકરીનો માત્ર લગ્ન માટેજ જન્મ છે આ બાબત માતાની તેમજ બાળકની બન્નેની તંદુરસ્તી માટે યોગ્ય નથી "

ઠરાવનો વિરોધ કરતા મીસ ફિરોઝદિને જણાવ્યું કે આવાં શિક્ષણનો અર્થ તો દેશના નાશમાં આવશે. જો આ દેશની વસતી તંદુરસ્ત વાતાવરણ જાળવવા માટે ઘણી મોટી હોય તો તે મર્યાદિત કરવા માટે સંયમનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. સંયમ અને આત્મનિયમન વ્યક્તિની ખીલવણી માટે દરેક સંજોગોમાં વધુ જરૂરના છે " ઠરાવ માત્ર ૭ જણના વિરોધ સાથે પસાર થયો હતો

૧૭ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" સ્ત્રીઓ અને બાળકોના લાભમાં પરિષદ હિન્દી સરકારને પ્રજાસંઘ અને બીજી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓમાં તેના પ્રતિનિધિ મંડળોમાં સ્ત્રીઓનો સમાવેશ કરવા વિનંતિ કરે છે."

૧૮ મજુરોને લગતા ઠરાવો:

"(૧) બીન ઔદ્યોગિક ધંધાઓમાં હિન્દી બાળકો માટે ઓછામાં ઓછી વય નક્કી કરાવતાં આંતરરાષ્ટ્રીય કરારને મંજુર કરવામાં વડી ધારાસભા નિષ્ફળ નીવડી તે માટે આ પરિષદ દિલગીરી દર્શાવે છે અને હિન્દી સરકાર તેમજ વડી ધારાસભાને અનિયમિત બીન ઔદ્યોગિક ધંધાઓમાં ૧૨ વર્ષથી ઓછી વયનાં બાળકોને નોકરીએ રાખવા સામે કાયદો ઘડવાની જરૂર દર્શાવે છે

(૨) અનિયમિત ઉદ્યોગોમાં બાળકોને મજુરીએ રાખવાનો પ્રતિબંધ કરતા ખરડાને પરિષદ પૂરેપૂરો ટેકો આપે છે અને બાળકોને એવી મજુરીમાં રાખતા વાલીઓ, માબાપો કે બીજા માણસોને સજા કરવી જોઇએ એવી વિનંતિ કરે છે "

શિક્ષણ વિષયક ઠરાવો

ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણી (પ્રમુખસ્થાનેથી)

૧. ૧૨ વર્ષની વયના છોકરાછોકરીઓની મફત અને ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણી તરતજ દાખલ કરવા માટેની માગણીને આ પરિષદ ફરી મંજુર કરે છે અને બધી સ્થાનિક સરકારો અને સ્થાનિક મંડળો પાસે અને આખા જીલ્લાઓમાં તે એવી રીતે દાખલ કરવાનાં પગલાં લેવા વિનંતિ કરે છે કે બધાં શહેરોના ભાગોમાં અને કસ્બાઓમાં પાંચ વર્ષમાં એ પૂરેપૂરી અમલમાં મૂકાય અને દશ વર્ષમાં એ સાર્વદેશિક બની શકે.

૨. આ પરિષદ બધાં માબાપોને, ખાસ કરીને મુસ્લીમ માબાપોને પોતાની પુત્રીઓને ફરજીયાત શિક્ષણ માટે દરેક સગવડ કરી આપવા આગ્રહ પૂર્વક વિનંતિ કરે છે

સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી

૩ આ પરિષદ એવા મતની છે કે બીજી યુનિવર્સીટીઓની મેટ્રીકની પરીક્ષાઓની જેમ, પુનાની હિન્દની સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીની પ્રાવેશિક વા મેટ્રીકની પરીક્ષાને સરકારે તેમજ જાહેર મંડળોએ સ્વીકારવી જોઇએ.

ગૃહવિજ્ઞાન કોલેજ

૪ બધીય શાળાઓમાં ગૃહવિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવા માટે દિલ્હીમાં સેન્ટ્રલ કોલેજ (સ્ત્રીઓ માટેની લેડી ઇરવીન કોલેજ) સ્થાપવા માટે આ પરિષદ અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓના ફંડની એસોસીએશનને અભિનંદન આપે છે લેડી ઇરવીન કોલેજમાં ગૃહવિજ્ઞાનનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા બાદ થોડાક વર્ષો સુધી એ વિષયનું તે શિક્ષણ આપે એટલા સારૂ ઓછામાં ઓછી બે સ્થાનિક શિષ્યવૃત્તિઓ સ્થાપવા પૂરતું ફંડ એકઠું કરવા આ પરિષદ પોતાના બધા વિભાગોને જણાવે છે આ સૌથી વધુ ઉપયોગી અને અપૂર્વ સંસ્થાને આર્થિક મદદ આપવા પરિષદ જાહેર પ્રજાને વિનતિ કરે છે અને વધુમાં વિનવે છે કે હાઇસ્કુલોમાં ફરજીઆત વિષય તરીકે અને સ્ત્રીઓની કોલેજમાં મરજીઆત વિષય તરીકે ગૃહવિજ્ઞાનને દાખલ કરવું

બીનકોમી શાળાઓ

૫ આ પરિષદ એકતાના આદર્શને માનતી હોઇ, તે સ્થાપવા માટે વ્યવહાર પગલાં લેવાય એમ ઇચ્છે છે તેથી તે ઠરાવે છે કે (અ) કોઇપણ શિક્ષણ સંસ્થા કોમી પાયા પર સ્થપાવી ન જોઇએ. (બ) જુદી જુદી કોમો વચ્ચે વ્યવહાર બાંધવા સમાન ભાષાની જરૂર હોઇ, હિન્દના મોટા ભાગમાં બોલાતી એક ભાષા સ્વીકારવા દરેક પ્રયત્ન કરવો

શારીરિક વ્યાયામ

(૬) શહેરોમાં બાળકો માટે જાહેર બગીચાઓ અને રમતગમતના મેદાનોની અત્યંત જરૂરીઆત આ પરિષદ ફરી સ્વીકારે છે અને શાળાઓ તેમજ કોલેજોમાં શારીરિક તાલીમનો વિસ્તાર કરવાની બધી યોજનાને ખર્રા હૃદય પૂર્વક ટેકો આપે છે નવા વિમાની સંઘની સ્થાપનાના બનાવને દાખલારૂપ બીજા વિભાગો અનુકરણ કરે એવી પરિષદ આશા દર્શાવે છે "

(૭) શિક્ષણ સંસ્થાઓને ખાસ કરીને પ્રાથમિક શાળાઓને અપાતી મદદમાં હાલમાં મૂકાયેલા કાપ સામે આ પરિષદ સખ્ત વિરોધ દર્શાવે છે અને આવી બધી મદદો તત્કાળ પાછી શરૂ કરાવવાના પગલા શિક્ષણ સંસ્થાઓ લે એવી વિનતિ કરે છે

પુખ્ત વયના સર્વને શિક્ષણ

(૮) (અ) પ્રજાના વિશાળ સમૂહને શિક્ષણ આપવાની અગત્યની જરૂર જોતાં આ પરિષદ પુખ્ત વયનાને શિક્ષણ આપવાનો પ્રચાર કરવાનાં ઉતાવળીયા પગલાં લેવા વિનતિ કરે છે અને આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે રેડીયો અને બ્રોડકાસ્ટીંગનો એક સાધન તરીકે ઉપયોગ કરવા સૂચના કરે છે (બ) અક્ષરજ્ઞાન એ મતાધિકાર માટે એક લાયકાત હોઈ પરિષદને લાગે છે કે લોકસમૂહમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવા તત્કાળ પગલા લેવાં જોઇએ "

નવાં વર્ષનાં હોદ્દેદારો

૧૯૩૩ ના વર્ષ માટે નીચે પ્રમાણે હોદ્દેદારોની ચુંટણી થઇ છે

પ્રમુખ. ડૉ. શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી.

ખજાનચી. શ્રીમતી તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ

ઉપપ્રમુખો: રાજકુમારી અમૃતકુંવર, લેડી મીરઝાં ઇસ્માઇલ, મીસીસ બ્રીજલાલ નેહરૂ, મીસીસ રૂસ્તમજી ફરીદુનજી, શ્રીમતી હંસા મહેતા અને બેગમ વારસીમ

નિયામક મંત્રી રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે

સામાજીક વિભાગના મંત્રી ડૉ માલિની સુખથનકર

શિક્ષણ વિભાગના મંત્રી મીસીસ મેનન,

આવતા વર્ષ માટે પરિષદને કલકત્તાનું અને તે પછીના વર્ષ માટે હૈદ્રાબાદ (દક્ષિણ) નાં આમંત્રણ મળ્યાં છે.

ઈનામી ઉખાણું

સંપાદક : શ્રી. ચશસ્વિની

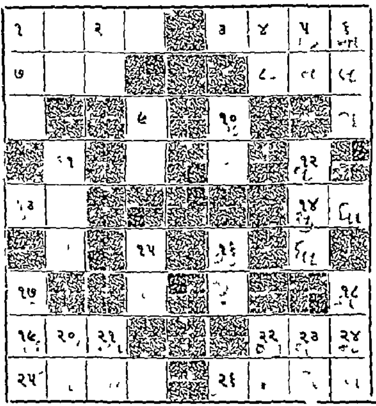

આડા: ૧ ઘણું કોમળ, ૩ આગેવાન સ્ત્રીનેતા, ૭ ચિંતન, ૮ કાપી ના નાખવું, ૧૩ કાવ્ય રચનાર, ૧૪ અમૃત, ૧૯ સ્ત્રી, ૨૨ જીંદગી, ૨૪ જંગલ, ૨૫ કવિતા રચનાર સ્ત્રી, ૨૬ સારી આંખ

ઉભા: ૧ કુલ, ૨ પ્રતિષ્ઠા, ૪ અટકાવ, ૫ વિજય, ૬ એક જાતનો હિરો, ૭ ચિત્ત, ૯ માણસ, ૧૦ ચિત્ત, ૧૧ કાવ્ય, ૧૨ પૃથ્વી, ૧૪ અમૃત, ૧૫ શરીર, ૧૬ શત્રુ, ૧૭ મહારાષ્ટ્રીય આગેવાન, ૧૮ જગત, ૨૦ ઓષ્ઠ, ૨૧ હજામ, ૨૨ કપાસ પીલવાનું કારખાનું, ૨૩ ઉમર.

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના **બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

નવેમ્બર માસનું પરિણામ

નવેમ્બર માસના પ્રશ્નના માત્ર આઠ જવાબો મળ્યા હતા. તેમાંથી શ્રીમતી **હીરાબહેન કે મોદીનો** ઉત્તર બધાં બહેનો કરતાં ચઢીઆતો લાગ્યાથી તેમને ઇનામનું પુસ્તક ' સોળ સુંદર વાર્તાઓ, ભા. ૨ ' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી (રજીસ્ટરથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી) મંગાવી લેવું

એ બહેનનો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

" સૌથી ઉત્તમ શ્રી. કાન્તાબહેન ખાંડવાળા બી. એ નો ' જીવન સુધારણા ' હેડીંગવાળો લેખ છે તેનું કારણ (૧) આ કોયડો ઉકેલવા માટે એક પછી એક બધા લેખોનાં હેડીંગ જોયાં. ' જીવન સુધારણા ' એ લેખનું હેડીંગ પ્રથમજ ગમી ગયું અને તે સ્વાભાવિક છે (૨) જીવન સુધારણા એ લેખમાં શ્રી. કાન્તાબહેને અસ્પૃશ્યો તરફ આપણા ઉચ્ચ ગણાતા સ્પૃશ્યોનો કેવો જુલમ છે તેનો તાદૃશ ચિતાર રજુ કર્યો છે. આ ચિતાર હિન્દુ જનતાને શરમાવે એવો છે. (૩) આ લેખ વાંચનાર દરેક ભાઇ બહેનને સ્પૃશ્યો તરફનું પોતાનું જુલમી વર્તન દૂર કરવાનું મન થાય છે એટલુંજ નહિ પણ કુદરતી ફરજ પડે છે (૪) આ લેખ ટુંકામાં એટલી ઉત્તમ રીતે રજુ કર્યો છે કે અત્યારના વાતાવરણથી અજાણ્યુ રહેનાર કોઇ પણ વ્યક્તિને આ લેખ વાંચવાથી હજારો વરસથી ચાલતો આવેલો કુધારો સમજાય છે. (૫) લેખમાં સૌથી ઉત્તમ અને સચોટ બાબત એકજ સાદીમાં સાદી કહેવત ' અંગ્રેજના રાજમાં કેમ મારે ધક્કે ' એ છે આ કહેવતનું મૂળ વિચારતાં કોઇને એમ લાગ્યા વિના ન રહે કે પોતે હાથે કરીનેજ પોતાના પગ ઉપર કુહાડો લીધો છે. "

બાકીના જવાબ આપનાર શ્રીમતી બહેનો (૨) કનકમણી મહેતા,. (૩) લલિતાગૌરી, (૪) નાનુબાઇ આસર, (૫) આનંદલક્ષ્મી ઇન્જીનીયર, (૬) કપીલાગૌરી ભટ્ટ, (૭) કાન્તાબહેન વોરા, (૮) હેમકુંવર બેન.

આ પ્રશ્નો તપાસી પરિણામ જણાવવા માટે અમે શ્રી સુંદરજી ગો બેટાઇના આભારી છીએ

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

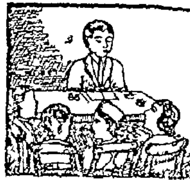

સમાલોચના

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનાં પ્રકાશનો (૧) અપ્રસિદ્ધ અક્ષયવાણી, સંગ્રહકાર શ્રી. ભગવાનજી મહારાજ કિંમત એક રૂપીયો (૨) ધર્મ અને સમાજ, પુ ૧; કર્તાઃ સ્વ સર રમણભાઇ મહીપતરામ નીલકંઠ, કિંમત એક રૂપીયો; (૩) ઉપનિષદ્ વિચારણા, લેખકઃ દે બા નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, કિંમત એક રૂપીયો, (૪) જાલંધર આખ્યાન સંપાદકઃ ડા. રામલાલ ચુનીલાલ મોદી, કિંમત બાર આના, (૫) પ્રાચીન જગત, અનુવાદક, શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ; કિંમત બાર આના, (૬) ભૂસ્તર-વિજ્ઞાન, (ઉત્તરાર્ધ) કર્તા શ્રી ડાહ્યાભાઇ પીતાંબરદાસ દેરાસરી, કિંમત એક રૂપિયો, (૭) હિંદુસ્તાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, (પુર્વાર્ધ) ભાષાન્તર કર્તા શ્રી છોટાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી, કિંમત એક રૂપિયો, (૮) ઓરી, અછબડા અને બળીયા, લેખકઃ ડૉ. બાલકૃષ્ણ અમરજી પાઠક, કિંમત ત્રણ આના, (૯) ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર, પુસ્તક ૩, તૈયાર કરનારઃ શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, કિંમત એક રૂપીયો, (૧૦) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો ઇતિહાસ, વિભાગ પહેલો. સંયોજક શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, કિંમત એક રૂપિયો; (૧૧) પારિભાષિક શબ્દકોશ: પૂરવણી' કર્તા વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ કિંમત પાંચ આના

ઉપરના બધાંય પુસ્તકોનો અમદાવાદની શ્રી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી પ્રકાશન પામેલા છે સોસાયટી લાંબા સમયથી સાહિત્ય સેવા કરી રહેલી છે અને દિન પ્રતિદિન તેની સાહિત્ય સેવામા વધારોજ થતો જાય છે પ્રચીન સાહિત્ય અને ભાષાન્તર ગ્રંથોની સંખ્યા સોસાયટીના પ્રકાશનોમાં મોટા પ્રમાણમા દેખાઇ દે છે પહેલા પુસ્તકમા આપણા જૂના તત્વજ્ઞ કવિ અખાના કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલો છે અને શ્રી સાગરે એનું સંશોધન કરી ટીકા કરેલી છે અખાજીના કક્કા અખાજીના બારમાસ, અખાજીના ભજનો ગુજરાતી તેમજ હિન્દી, અખાજીનાં કુલખા વગેરે કૃતિઓ આમા સારી રીતે સંગ્રહવલી લેવામા આવે છે. 'ધર્મ અને સમાજ'માં સ્વ સર રમણભાઇનાં ધાર્મિક પ્રવચનો અને સામાજિક સુધારાના લેખો અને વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે તે ઘણું ઉચિત થયું છે સર રમણભાઇ સ્મારકમાળાનું એ ત્રીજું પુસ્તક છે અને ધાર્મિક તેમજ સામાજીક સુધારાની શરૂઆતની ગુજરાતની સ્થિતિ જાણવામા એ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમને લાગે છે 'ઉપનિષદ્ વિચારણા' ગુજરાતના એક સમર્થ વિચારકની કૃતિ છે અને એ વિષયમા અમને પ્રવેશ ન હોઇ તેના ઉપર કાંઇ પણ લખવુ અમને અયોગ્ય લાગે છે. 'જાલંધર આખ્યાન'માં વિષ્ણુદાસ, ભાલણ અને શિવદાસકૃત ત્રણ આખ્યાનો ઉપરાંત સંપાદકે તેના ઉપર વિદ્વત્તાભરી પ્રસ્તાવના લખી છે 'પ્રાચીન જગત્' બ્રેસ્ટેડના 'The Ancient World' ઉપરથી લખાયલુ છે અને એમાં બેબિલોન, મિસર, આસીરિયન, ખાલ્ડિયન અને પરશિયન સામ્રાજ્યો, ગ્રીસ, રોમ ને લગતી માહિતીઓ, યોગ્ય નકસા, અને આકૃતિઓ સાથે આપવામા આવેલી છે લડાઇઓના લાંબા લચક અહેવાલો ગ્રંથકારે લગભગ છોડી દીધા છે તે યોગ્યજ કર્યું છે 'ભૂસ્તર વિજ્ઞાન'નો બીજો ભાગ આ વિષયની સમાપ્તિ કરી છે. આ વિષય ઉપર એમાં સારો પ્રકાશ પડેલો જોઇ શકાય છે 'હિન્દુસ્તાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ' વિન્સેન્ટ સ્મીથના ઇતિહાસનુ ભાષાંતર છે ઓરી, અછબડા અને બળીયા, એ નાનુ છતાં ઘણું ઉપ-

યોગી પુસ્તક છે અને તેમાં એ વિષય ઉપર ઘણી સારી માહિતી આપી છે ઉપરાંત એનાથી પીડાતા બાળકોની સારવાર કેવી રીતે કરવી, એનો અટકાવ કેવી રીતે થઈ શકે તેની માહિતી આપી છે તે ઘણુંજ ઉપયોગી છે માતાઓએ તો આ પુસ્તક ખાસ વાંચવું જોઈએ. આપણે ત્યાં આના સંબંધમાં ધાર્મિક માન્યતા દૃઢ થઈ ગએલી હોય, બાળક દર્દીઓ તરફ ઘણીવાર બેદરકારી બતાવાય છે અને પરિણામે એ રોગથી ઘણા મરણ થવાના બનાવો બને છે આ પુસ્તિકાનો પ્રચાર મોટા પ્રમાણમાં થવાની જરૂર છે 'ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર'નું ત્રીજું પુસ્તક કેટલાક નવું. લેખકોના જીવનપરિચય ઉપરાંત ૧૯૩૧ની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ, ઉપયોગી લેખોને લગતી સૂચિઓ વગેરે આપે છે પાછળ પ્રકીર્ણ લેખસંગ્રહમાં શાસ્ત્રીય વિષયોના વ્યાખ્યાન-લેખો સંગ્રહાયા છે શ્રી બચુભાઈ રાવતનો 'પુસ્તકની જવાબદારી-બાંધણી' લેખ લેખકોને તેમજ પ્રકાશકોને ઘણો ઉપયોગી થાય એવો છે 'રેફરન્સ બુક' તરીકે આ ગ્રંથનો ઘણો સારો ઉપયોગ થઈ શકશે સોસાયટીનો ઇતિહાસ પણ ઉપયોગી પુસ્તક છે તેમાં ઇ. સ. ૧૮૪૯ થી ૧૯૭૮ સુધીનો સોસાયટીનો ઇતિહાસ આપવામાં આવેલો છે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી એક જૂનામાં જૂની સંસ્થા હોઈ એનો ઇતિહાસ બીજી સંસ્થાઓના ઘડતરમાં મદદરૂપ થઈ પડે એમ છે પારિભાષિક શબ્દોરાની પૂરવણીમાં કેટલાક અંગ્રેજી શબ્દોના પારિભાષિકો આપ્યા છે સોસાયટી હવે મૌલિક ગ્રંથો લખાવવા તરફ વધારે વલણ રાખશે તો તે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડશે

ચિત્રશતક પ્રકાશક કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ, કિંમત સવારૂપિયો

કુમાર કાર્યાલયનું આ પ્રકાશન સામાન્ય સ્થિતિના કલાપ્રેમીઓને એક રૂચિર કલાસંગ્રહ પોષાઈ શકે એવી કિંમતે આપે છે 'કુમાર'માં અત્યાર પહેલાં પ્રકટ થઈ ગએલાં પ્રાચીન તથા અર્વાચીન, શિલ્પ તથા સ્થાપત્ય, રંગચિત્રો, રેખાચિત્રો, છાયાચિત્રો અને ફોટોગ્રાફોમાંથી ૧૦૦ જેટલી કલાકૃતિઓ પસંદ કરીને આમાં સંગ્રહાઈ છે કેટલાક ચિત્રો માટે પૂરતી માહિતીઓ પણ આપવામાં આવી છે સામાન્ય સ્થિતિના લોકોમાં કલાપ્રેમ વધારવા વા તેમના કલાપ્રેમને ઉત્તેજવામાં આ સંગ્રહ સારો ફાળો આપશે એવી આશા રાખવી જરાય અસ્થાને નથી

આઇન્સ્ટાઇન અને એનો સાપેક્ષવાદ: લેખક: ડૉ. કાન્તિલાલ છગનલાલ પંડ્યા પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કિંમત ૦-૬-૦

'કુમાર'નાં શતકમાં પ્રકટ થએલા ઉત્તમોત્તમ લેખોમાંનો આ એક આમ જુદી પુસ્તિકા રૂપે પ્રકટ થએલો જોઈ અમને ખાસ આનંદ થયો છે, કારણકે એ દ્વારા દુનીયાના એક સમર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓનો પરિચય થાય છે અને તેના સાપેક્ષવાદની એમાં સામાન્યજન સમજી શકે એવી ભાષામાં સમજુતી આપવામાં આવી છે શ્રી કાન્તિલાલભાઈ દ્વારા આવી રીતે વિજ્ઞાનની સેવા ગુજરાતમાં સારા પ્રમાણમાં થવા કરે એવી આશા સહિત આ પુસ્તિકાને અમે વધાવી લઈએ છીએ

રંગતરંગ લેખક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ દવે, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦

જુદાં જુદાં માસિકોમાં શ્રી દવેએ લખેલા આ લેખોનો સંગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક સુંદર-હાસ્યરસના સાહિત્યની દૃષ્ટિએ કીમતી-પુસ્તકનો ઉમેરો કરે છે પોતાના એ લેખો સાચવી રાખવા કરતાં પૈસા બચાવવાનું યોગ્ય ધારી એમણે અત્યાર સુધી એ લેખો પુસ્તકાકારે પ્રકટ ન કર્યાં તે માટે વાચક પ્રેમ જરૂર એમની પાસે હિસાબ માગી શકે આ સંગ્રહ વાચકોમાં એટલો પ્રિય થઈ પડે એમ છે કે શ્રી દવેની શંકા તદ્દન અસ્થાને હતી એમ ગણીએ તો ખોટું નથી. એમણે કંઈક વધુ આત્મવિશ્વાસ અને ખાસ કરીને ગુજરાતી વાચકોની કદરદાની પર વધુ વિશ્વાસ રાખવો જોઈતો હતો અમને તો એ લેખોએ જ્યારે પ્રથમ છુટા છવાયા વાંચ્યા ત્યારે અનહદ આનંદ આપ્યો હતો અને પુસ્તકાકારે વાંચનારને તે પણ આનંદ આપશે એમાં નવાઈ નથી અમને ખાત્રી છે કે વાચક વર્ગ તેમની શંકા ખોટી પાડશે અને પુસ્તક પ્રકાશનના ખર્ચ અને જહેમતનો બદલો ત્વરાથી વાળી આપશે.

બલિદાન પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય પાંચ આના "ગાંડીવ"ના મુખપૃષ્ઠ પર આવેલી દેશ પરદેશના સાહિત્યમાંથી લીધેલી આ કરુણ-

નીની કથાઓ વાચકને ભાવનાની ઉચ્ચ કોટિ પર લઇ જશે અને એવી કુરબાની કરવાની પ્રેરણા પાશે એમાંની એક કથા-સુરતમા જલપ્રલય સમયે પારસી યુવક શ્રી. દાદાભાઇએ બતાવેલી વીરતાની-અમને ખાસ ગમી છે. અન્ય દેશમા એવું વીરત્વ બતાવનારનો પ્રજાએ કેટલો સત્કાર કર્યો હોત તે જાણીતી વાત છે સુરતની શોખીન પ્રજાએ પોતાના એ વીરની અવગણના કરી એકદર વૃત્તિ બતાવી છે

અર્ધાંગના અને બીજી વાતો પ્રકાશકઃ ઉપર પ્રમાણે મૂલ્યઃ ત્રણ આના "શ્રી શક્તિ" મા પ્રકટ થયલી ચાર અને એક અપ્રકટ એમ પાચ ટૂંકી વાર્તાઓ આ નાનકડા સંગ્રહમા છે વાર્તાઓનું વસ્તુ ગૃહજીવનને લગતું હોઇ સ્ત્રીવર્ગને એ વાર્તાઓ વધુ ઉપયોગી થશે એમાથી ગુજરાતની ગૃહિણીઓ કેટલાક અણમલા પાઠ પણ શીખી શકશે 'અર્ધાંગના' અને 'વડપૂજન' એ દૃષ્ટિએ ખાસ વાંચવી જોઇએ

રેશમ તથા જરીનું ભરત ગુંથણ અને વેતરવાની કળાઃ લેખકઃ શ્રીમતી સુશીલા દલાલ મૂલ્ય રૂ ૧-૧૨-૦.

લલિત કળાઓને લગતા પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં હજી આંગળીને વેઢે ગણાય એટલાં જ છે એ પરિસ્થતિમાં બહેન સુશીલા દલાલના એ ખોટ પૂરવાના પ્રયત્નો અત્યંત ધન્યવાદને પાત્ર છે સીવણ ભરત ગુથણ વગેરે વિષયોને લગતું એમનું પહેલુ પુસ્તક પ્રકટ થયાને લાબો સમય થયો નથી તેટલામા આ બીજું પુસ્તક વાચકોના હાથમાં મૂકાય છે બ્હેન સુશીલા એ વિષયોના ખાસ અભ્યાસી હોઇ તેમણે એ વિષયોને અત્યંત સરળતાથી સાદી ભાષામા ચર્ચ્યા છે અને કોઇ પણ સાધારણ ભણેલ બ્હેન આ પુસ્તકોની મદદથી એ વિષયો પોતાની મેળે સ્હેલાઇથી શીખી શકશે. આ પુસ્તકમા ચિત્રો અને આકૃતિઓ સાથે વેતરકામ સબધી જે માહિતી આપવામાં આવી છે તે ગુજરાતી બ્હેનોને ઘણી જ ઉપયોગી થઇ પડશે અને તેઓ એ શીખી લઇ દરજીના ખર્ચમાં મોટો બચાવ કરી શકશે. દરેક સસ્કારી કુટુંબ આ પુસ્તકો વસાવી જરૂર એ લાભ મેળવે

(૧) વસંત આવી: લેખક શ્રી ગિજુભાઇ **(૨) લિબડધા, ચુંબડધાઃ** લેખક શ્રી તારાબેન પ્રકાશકઃ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મદિર ભાવનગર મૂલ્ય : દરેકનું દોઢ આનો.

બાલસાહિત્ય ગુચ્છના ૧૨ મા અને ૧૩ મા પુષ્પ તરીકે પ્રકટ થયલી બાલ માનસના આ બે ઉડા અભ્યાસીઓની લખેલી આ પુસ્તિકાઓ આગલી પુસ્તિકાઓની જેમ બાળકોને જ્ઞાન સાથે આનદ આપશે પ્હેલી પુસ્તિકામાં શ્રી ગિજુભાઇએ બધીય ઋતુઓ સબધી એમની આકર્ષક શૈલિમા બાળકોને સ્હેજ પચે એવી માહીતિ આપી છે બીજી પુસ્તિકામા શ્રી તારાબેન, દક્ષિણી લોકો વિધવિધ તહેવારો કેવી રીતે ઉજવે છે તે સબંધી ટુંકી ટુકી વાર્તાઓ કહી આનદ આપે છે બન્ને પુસ્તિકાઓ બાળકો હોંસથી સત્કારશે

શુરનું હૃદયઃ અનુવાદક શ્રી માણેકલાલ ગોવિંદલાલ ચોકસી પ્રકાશક શ્રી ગુજરાત સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ મુલ્યઃ પાચ આના

"શુરનુ હૃદય" અને "મનની મુરાદ" નામે બે રશિયન વાર્તાઓનો આ અનુવાદ છે આ વાર્તાઓનો મુળ લેખક રોમાનોફ ફક્ત રશિયામાંજ નહિ પણ યુરપમાય જાણીતો છે ગુજરાતના વાચકો સમક્ષ રશિયન સાહિત્યમાંથી ઉતરેલી હમણા ઘણી વાર્તાઓ મુકાઇ છે, પરતુ એ વાર્તાઓ ક્રાતિ પ્હેલાના સમયનો ચિતાર આપતી હોઈ, આધુનિક રશિયાનુ પ્રતિબિબ નથી પાડતી. આ વાર્તાઓ એટલે અંશે નવો ચીલો પાડે છે અને ક્રાંતિ પછીના જીવનના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનુવાદ સરળ ભાષામા થયો છે \

જગતની રાજનીતિ અને હિન્દ લેખક શ્રી વિઠ્ઠલદાસ કાનજી મૂતા મુલ્ય આઠ આના શ્રી. સયાજી સાહિત્યમાલા અંક ૧૯૮

સુપ્રસિદ્ધ બગાલી લેખક અને રાજનીતિશાસ્ત્રના ઉંડા અભ્યાસી ડૉ તારકનાથ દાસના "જગતના રાજદ્વારી ક્ષેત્રમા હિંદનુ સ્થાન" નામે ઉપયોગી પુસ્તક ઉપરથી આ નાનુ પુસ્તક શ્રી મૂતા પાસે શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળાના સચાલકોએ તૈયાર કરાવ્યુ છે હિદ દુનિયાના વિધવિધ દેશોની પરસ્પરની-આંતરરાષ્ટ્રીય રાજનીતિમા કેટલુ અગત્યનુ સ્થાન ધરાવે છે, તે આ પુસ્તક પરથી જાણી શકાશે ગુજરાતી સાહિત્યમા રાજકીય વિષયને લગતાં પુસ્તકો હજી બહુ ઓછાં છે આ

પુસ્તક, તે ખોટ પુરવાના પ્રયત્ન તરીકે, અમે વધાવી લઈએ છીએ

યૂરોપના શિક્ષણ સુધારકો: લેખક: શ્રી વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા પુષ્પ ૧૯૯

પ્રાચીન સમયમા વેદાધ્યયન કરાવનારા આપણા ઋષિ મુનિઓ છાપેલા યા હસ્તલિખિત પુસ્તકોને અભાવે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સર્વ પાઠ મોઢેજ કરાવતા ગોખણપટ્ટીની એ પદ્ધતિ હજી હમણા સુધી ચાલતી હતી આપણી ધુળી નિશાળોમાં આ ગોખાવવાની પદ્ધતિ હજી નજરે આવતી હતી. એ નિશાળો છેલ્લા દશકામાં લુપ્ત થતી ગઈ છે અને તેને સ્થાને મોન્ટીસોરી બાલમંદિરો આવ્યા છે મોટાં બાળકોના શિક્ષણમાં પણ direct method નો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે આપણે એ નવિન શિક્ષણ પદ્ધતિઓ યુરપના શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ પાસે લીધી છે યુરપના એવા સાત સમર્થ શિક્ષણ સુધારકોના જીવનકાર્ય અને શિક્ષણ પદ્ધતિનો આ પુસ્તકમા પરિચય કરાવવામા આવ્યો છે મુળ અંગ્રેજીમાથી હિંદીમા રચાયલા પુસ્તક ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયુ છે વધારામાં શ્રી ત્રિવેદીએ કેટલોક ઉમેરો કરી પુસ્તકને વધારે ઉપયોગી બનાવ્યુ છે શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓને આ પુસ્તક જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે

કળા વિષે પ્રવચનો. લેખક શ્રી રતુભાઈ જદુનાથ ત્રિવેદી, મુલ્ય રૂ. ૧-૭-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા, અંક ૨૦૧

અઢારમી સદીની પહેલી પચાશી સુધી બ્રિટનમાં ચિત્રકલાની સ્થિતિ અત્યંત ખેદજનક સ્થિતિમાં હતી. રાજાઓ અને અમીરો પરદેશી ચિત્રોને જ પોતાના મહાલયોમાં સ્થાન આપતા. આ સ્થિતિમાં પલટો આણી બ્રિટિશ ચિત્રકલાને ઉન્નત સ્થાને મુકનાર સર જોશુઆ રેનોલ્ડ્ઝે બ્રિટિશ એકેડેમીમાં કલા વિષે કરેલાં પંદર પ્રવચનો મૂળ અંગ્રેજીમા છે તે ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે એ પ્રવચનોમાં સર જોશુઆના કલા વિષેના સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે અને એ સિદ્ધાંતો વડે બ્રિટિશ ચિત્રકલાનો સમુદ્ધાર તેણે કેવી રીતે કર્યો તે સમજી શકાય છે ચિત્રકારો અને કલાના શોખીનો માટે આ પુસ્તક ઘણુ માર્ગદર્શક થશે

વિષતંત્ર લેખક: શ્રીયુત ગજાનન રામરાવ ગોખલે, મૂલ્ય રૂ ૧-૬-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા, પુષ્પ ૨૦૩

અંગ્રેજી વૈદકશાસ્ત્રમાં જેને ટૉક્સીકોલોજી કહે છે તે વિષય ઉપર આ પુસ્તક ડૉ. મોદીના અંગ્રેજી પુસ્તક "જ્યુરીસપ્રુડન્સ અને ટૉક્સીકોલોજી" ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યુ છે ઉપરાંત એમા આયુર્વેદના પુસ્તકોનો આધાર પણ લેવામા આવ્યો છે ઔષધિઓ તરીકે વપરાતા વિધવિધ જાતના વિષ વિષે વૈદક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી માહીતિ આપવામા આવી છે ડૉક્ટરો, વૈદો અને વૈદકના અભ્યાસીઓ માટે આ પુસ્તક ઘણુ આવકારદાયક ગણાશે

કેટલાક રોગો ભાગ. ૩ જો લેખક ડૉ. ચંદુલાલ સેવકલાલ દ્વિવેદી મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા, પુષ્પ ૨૦૪.

વિધવિધ રોગ વિષે માહીતિ આપતુ ડૉ. દ્વિવેદીનુ આ ત્રીજુ પુસ્તક છે એમા મુખ્યત્વે કહોજાના રોગ, એપેન્ડીસાઈટીસ, કોઢ, રીકેટસ, રતવા વગેરે રોગના ચિન્હ અને ઉપાય દર્શાવવામાં આવ્યા છે આ પુસ્તકના આગલા ભાગ વિષે અભિપ્રાય દર્શાવતા અમે જણાવ્યુ હતુ અને આજે ફરીથી એજ અભિપ્રાય ઉચ્ચારીએ છીએ કે જો સામાન્ય જનસમાજ આવા પુસ્તકોનો લાભ લઈ વિધવિધ રોગ શાથી થાય છે તે જાણી લ્યે અને વેળાસર તે અટકાવવાના પ્રયત્નો કરે તો અનેક દુઃખમાંથી માનવસમાજ ઉગરી જાય એ દૃષ્ટિએ આવા પુસ્તકોની અમે અત્યંત ઉપયોગિતા જોઈએ છીએ અને લેખક પ્રકાશક બન્નેને એ માટે ધન્યવાદ આપીયે છીએ

અર્થશાસ્ત્ર લેખક પ્રો કેશવલાલ હિંમતરામ કામદાર મૂલ્ય રૂ ૨-૧૧-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા, પુષ્પ ૨૦૬

પ્રાચીન સમયમા સમ્રાટ ચન્દ્રગુપ્ત મૌર્યના આમાત્ય કૌટિલ્યે "અર્થશાસ્ત્ર" નામે ગ્રંથ લખ્યો છે એ સમયે અર્થશાસ્ત્રમા અનેક વિષયોનો સમાવેશ થતો. અર્વાચીન સમયમા એ શબ્દનો અર્થ સંકુચિત થઈ ગયો છે યુરપની લગભગ દરેક ભાષામા અર્થશાસ્ત્રને લગતા ગ્રંથો ઘણા પુસ્તકો મળી આવે છે; પરંતુ ગુજરાતી ભાષામા તો એ વિષયના પુસ્તકોનો સર્વથા અભાવ છે બે ત્રણ પુસ્તકો જ લખાયાં છે અને તે પણ અંગ્રેજીના

અનુવાદ તરીકે. આ પુસ્તકના લેખક અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસી છે અને એ વિષય કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓને શીખવે છે એમણે, ગુજરાતી વાચક વર્ગ સમજી શકે એવી ભાષામા આ પુસ્તક રચ્યું છે. અલબત્ત, એમાના સિદ્ધાંતો પાશ્ચાત્ય અર્થશાસ્ત્રના મૂડીવાદ પર રચાયલા સિદ્ધાંતોજ છે. આ સિદ્ધાંતો હવે વ્યવહારમા કેટલો સમય કામ આપશે એ સિદ્ધાંતો ઉપર દુનિયાનું આર્થિક તંત્ર કેટલો સમય આધાર રાખશે, તે શંકાસ્પદ વાત બની છે. દુનિયાની વસ્તીનો ૯૫ ટકા ભાગ શ્રમજીવી બની રહે અને પાંચ ટકા ભાગ મૂડીનો સમૂહ પોતાની પાસે રાખીએ ૯૫ ટકા ઉપર આર્થિક સામ્રાજ્ય ભોગવે, એ સ્થિતિ હવે લાંબો સમય ટકે, એવો સંભવ નથી રશિયાએ નવિન સિદ્ધાંતો પર પોતાના દેશની આર્થિક રચના કરી, એ જુના સિદ્ધાંતોની કીમત કોડીની કરી નાખી છે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે એ નવિન સિદ્ધાંતોનું વિવરણ અને પ્રચાર કરતાં પુસ્તકો આપણા પ્રોફેસરો લખે અને પ્રકાશકો છપાવે. એથી હિંદની પ્રજાને તેઓ ભવિષ્ય માટે વધારે સારી રીતે તૈયાર કરી શકશે.

મહાભારત કથાઃ લેખકઃ શ્રી નાનાભાઇ, પ્રકાશક શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર મૂલ્યઃ રૂ. ૧-૪-૦

શ્રી નાનાભાઇએ આ છેલ્લું પુસ્તક આપણને આપી "મહાભારતના પાત્રો" વિષેની સાહિત્ય-માળા ગુજરાતને આપવાનું પોતાનું વચન પાળ્યું છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામ વખતે જેલમાં જઇ એ માળાના કેટલાક પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં હતાં ત્યારે અમને ભય રહેતો હતો કે બહાર આવ્યા પછી શ્રી નાનાભાઇ દક્ષિણામૂર્તિ ભવનના સંચાલક તરીકેના વ્યવસાયમા પાછા પડશે તો આ માળા અધૂરી રહી જશે, અને તેથી જ તેઓ ફરી જેલમાં જાય એમ અમે ઇચ્છયું હતું પરંતુ જેલમા પાછા ગયા વિના એમણે આ માળા પૂરી કરી છે આ પુસ્તકમાં જે ઉણપ રહે છે, તે એક જુદા પુસ્તકથી પૂરી કરવાનું તેઓ વચન આપે છે, એટલે એ સંબંધી અમારે વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. મહાભારતની સળંગ કથા ટૂંકમા જાણવા ઇચ્છનાર માટે આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી જણાશે, એમાં શંકા નથી સાદી ભાષા અને સરળ શૈલિ શ્રી નાનાભાઇની બાનીના ખાસ લક્ષણો છે. અને સાધારણ શિક્ષિત પણ આ પુસ્તકોની સહાયથી એ પ્રાચીન ખજાનો પોતાનો કરી શકશે એક ખાસ વિનતિ અહીં શ્રી નાનાભાઇને અમે કરવા ઇચ્છીએ છીએ જેવી રીતે મહાભારત તમે સમજાવ્યું છે તેવી રીતે રામાયણ અને તેનાં પાત્રો ન સમજાવો? ગુજરાત એ પ્રયત્ન પણ જરૂર વધાવી લેશે

ખડાયતા મિત્ર (વાર્તા અંક) તંત્રી. શ્રી. કેશવ હ શેઠ પુ ૧૯; અંક ૨-૩ ગુજરાતના જાણીતા રાસકવિ અને નવલિકાઓના લેખક શ્રી. કેશવભાઇના તંત્રી પદે આ કોમી માસિક કંઇક નવુ જ સ્વરૂપ બતાવે છે સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ કોમનો વાડો એમને અંતરાય રૂપ નથી થતો જાતે નિષ્ણાત વાર્તા લેખક હોવાથી આ અંકની વાર્તાઓની પસંદગી તેમણે કુશળતાથી કરી છે અને ગુજરાતના અનેક શિષ્ટ વાર્તા લેખકોની સુંદર કૃતિઓ આમા આપી છે. વાર્તારસિકોની દ્રષ્ટિએ આ અંક ઘણોજ ઉપયોગી જણાશે. સામાજીક, હાસ્યરસિક, રશિયન બંગાળી, હિંદી, વગેરે પ્રકારની વાર્તાની વાનગી એમાંથી મળી રહે છે.

સ્વીકારઃ (૧) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો સન ૧૯૩૨ ની સાલનો રીપોર્ટ, (૨) કલામંદિર, તંત્રી. શા ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબઇ, અંક, ૧૧, ૧૨, ૧૪, (૩) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન, તંત્રીઃ મગનલાલ દેસાઇ, લીંબડી, ડીસેમ્બર, (૪) શ્રી પુષ્ટિ પીયૂષ, માસિકઃ તંત્રી શ્રી હરિશ્ચંદ્ર ઓંકારજી શાસ્ત્રી, નડિયાદ (૫) નાગરજગતઃ જાન્યુઆરી તંત્રી શ્રી છોટાલાલ નાથાલાલ દવે, અમદાવાદ, (૬) ઔદિચ્ય જ્યોતિ, માગશર તંત્રી શ્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા, વડોદરા, (૭) કડિયા સુધારક જાન્યુઆરીઃ તંત્રીઃ મગનલાલ જી. પરમાર, (૮) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશઃ અંક ૧૯મો; તંત્રી કુંવરજી કેશવજી (૯) વૈદિક વિજ્ઞાન ડીસેમ્બર તંત્રીઃ પ્રો. વિશ્વનાથ વિદ્યાલંકાર

—o—

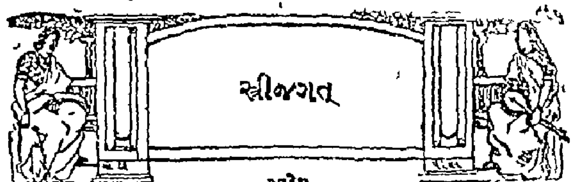

સ્વદેશ

મુંબાઇ ઇલાકા સ્ત્રીસભાની વાર્ષિક સભા ગયા માસમાં મીસીસ શી એમ સીરવાની પ્રમુખસ્થાને મળી હતી તેમાં મીસીસ કુમડીસે વાર્ષિક હેવાલ રજુ કરતાં જણાવ્યું હતું કે સભાના સભ્યોની સંખ્યા ૫૦૦ ની છે વર્ષ દરમ્યાન વ્યવસ્થાપક સમિતિ ૧૧ વાર મળી અને બે ખાસ બેઠકો મળી હતી તેમા એકમાં હિન્દી મતાધિકાર સમિતિએ મોકલેલા પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા થઇ હતી સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટે થતા વેપાર સબંધમાં પ્રસ્તાવના હેવાલ ઉપર, ફિલ્મ સેન્સર સબંધમાં પણ કામ થયું હતું. આવતાં બે વર્ષ માટે મીસીસ ફૈઝ તૈયબજી પ્રમુખ ચુંટાયા હતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં બેગમ મિરાંભાઇ છજીભાઇ, મીસીસ ચંદાવરકર, મીસીસ કાપડ, મીસીસ ઠાકર, મીસ ઇન્જીનીયર, મીસીસ, હાજી, મીસ ગ્રીસ્ટ મીસીસ જયશ્રીબહેન રાયજી, મીસ વકીલ વગેરે ચુંટાયા છે મીસીસ સીરવે ટુંકું પ્રવચન કરતા જણાવ્યું કે સભા બોલવાની આવડત કેળવવા માટે મિત્ર તૈયાર કરવામાં સારો ફાળો આપે છે

૧ નવા ડાક્તર બહેનોઃ મુંબાઇ યુનિવર્સીટીની ત્રીજી એમ બી બી એસ ની પરીક્ષામાં નીચેનાં બહેનો પાસ થયા છે (૧) આલાં બીલીમોરીયા, (૨) બેરીલ ડીમોન્ટી, (૩) મંજુલા બાપટ, (૪) ફેની કાપડીયા, (૫) બળવંતકુંવર (બીજા વર્ગમાં), (૬) શાન્તા દેસાઇ, (૭) મીલ્વીયા ડીસા, (૮) સાવિત્રીબાઇ મહાજન (૯) શીરીન મહેતા, આમાં મીસ ફેની કાપડીયાને મેડીકલ વીમેન ફોર ઇન્ડિયા ફંડની શિષ્યવૃત્તિ, લેડી રે ડી ચંદ્રક, અને બાઇ હીરાબાઇ પી. એસ. કામા ચંદ્રક મળ્યા છે

આગગાડી સ્ટવના ભોગ. મુંબઇ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનની ગયા માસમાં મળેલી એક બેઠકમાં શ્રી જમનાદાસ માધવજી મહેતાનો નીચેનો ઠરાવ પસાર થયો હતો

" પ્રાયમસ સ્ટવથી થતા પ્રાણઘાતક અકસ્માતોની વધતી જતી સંખ્યાની આ કોરપોરેશન ખેદપૂર્વક નોંધ લે છે અને મરનારના કુટુંબો પ્રત્યે પોતાની દીલસોજી દેખાડવા સાથે કમીશનરને વિનંતિ કરે છે કે તેમણે આ આફતો વખતોવખત બનવા ન પામે તે માટે વ્યવહારુ સૂચનાઓ કરવી "

આ ઠરાવના સમર્થનમાં બોલતા શ્રી જમનાદાસ મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે " આ અકસ્માતથી મરણ પામેલી સ્ત્રીની લાશ ઉપર જેઓ જુરી થાય છે તેઓ પોતાની ફરજથી વેગળા જઇ ગુજરાતી કોમમાં તેવા અકસ્માત થતાં તે કોમ પર ગમે ટીકા કરવા સુધી પહોંચે છે તેમાં ઘણી વખતે તે અનેક કરે છે મરનાર શોકમાં હોય ત્યાં તેને તે ઓળખાવવા પરખાવવા માંગતો હતો કે કેમ એવા ન ઘટવા પ્રશ્નો પૂછી નાહકની લાગણી વિશેષ દુખાવવાનું કરે છે ગુજરાતીઓમાં સ્ત્રીઓ માટે જે માન છે તેનો કોરોનરને ખ્યાલ નથી એટલે તે આખી કોમ માટે ગમે તે ટીકા કરવાની છૂટ લે છે "

સ્ટવ-સગડીના ભોગ. (૧) દાદરનાં મધ્યાનંદ અનાથાશ્રમની બાલિકા ચંદ્રાબાઇ સગડી ઉપર સાડીનો છેડો પડતા દાઝી મરણ પામી. (૨) મુંબઇમાં બહુબાઇ નામની ૮ વર્ષની છોકરી ગ્યાસતેલના દીવાથી દાઝી મરણ પામી.

આંતર જ્ઞાતીય લગ્ન અમદાવાદના ગુજરાત સમાજસુધારા મંડળના આશ્રયે સુરતના શ્રી વસંત રણછોડજી તાવર (અનાવિલ બ્રાહ્મણ ઉંમર વર્ષ ૨૧) અને શ્રીમતી ચંદ્રકાન્તા ચંદુલાલ ઠાકર, (લોહાણા ઉમર વર્ષ ૧૯)નું આંતર જ્ઞાતીય લગ્ન થયું.

શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણઃ હિન્દી સાહિત્ય સંમેલને 'બિખરેમોતી' નામની નવલિકાઓના સંગ્રહ માટે આ બહેનને રૂા ૫૦૦ નું સેકસરીયા પારિતોષિક આપ્યું છે. ગયે વર્ષે 'મુકુલ' નામના કાવ્ય સંગ્રહ માટે આ બહેનને એજ પારિતોષિક મળ્યું હતું. શ્રીમતી સુભદ્રા કુમારી મધ્યપ્રાંતમાં પહેલાં જ મ્યુનિસિપલ કમીશનર છે એમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય નીચે પ્રમાણે છેઃ હિંદી ભાષા બોલતી સમસ્ત ભારતની કવયિત્રીઓમાં શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારીને સ્થાન મળેલું છે તેમનો જન્મ પ્રયાગમાં થયો હતો. તેમના પિતા ઠાકુર રામનાથસિંહ સંગીત અને કવિતાના ખૂબ પ્રેમી હતા. એટલે પિતાનો કાવ્યપ્રેમ પુત્રીમાં ઉતર્યો. ૧૬ વર્ષની વયે તેમનું લગ્ન ઠાકુર લક્ષ્મણસિંહજી સાથે થયું તેઓ પણ એક સારા કવિ અને આગેવાન છે. દેશની રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં આ દંપતી સારો ફાળો આપી રહ્યાં છે અને પરિણામે તેમને જેલ મહેલનો લાભ મળ્યો છે શ્રીમતી સુભદ્રાદેવીને અત્યારે ચાર પુત્રી અને બે પુ-

૧૯૩૨ ની સ્ત્રીઓની અપૂર્વ સિદ્ધિઓ

૧૯૩૨ નું વર્ષ સ્ત્રીઓ માટે અનેક વિજયી નોંધો દર્શાવે છેઃ

(૧) મીસીસ એમી મોલીસને (હજી એમી જોનસન) લંડનથી કેપ અને કેપથી લંડન ઉડવાનો રેકોર્ડ તોડયો એ બનાવ ૧૯૩૨ ની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિમાં સૌથી આગળ પડતો બનાવ છે

(૨) વર્ષની શરૂઆતમાં જાણીતી અમેરિકન સ્ત્રી પાયલોટ મીસ એમાલીયા ઇઅરહાર્ટ (મીસીસ જી પી. પુતનામ) ન્યુફાઉન્ડલેંડથી આયર્લેન્ડ ઉડી અને એ રીતે એકલાં આટલાંટિક ઓળંગનાર પહેલી સ્ત્રીનું માન મેળવ્યુ આવી રીતે એકલા ઉડવાનો પ્રયત્ન કરનાર તેઓ ત્રીજાં હતાં તેમા તેમનો સમય સૌથી વધુ ઝડપી ૧૩॥ કલાક હતો. આટલાંટિક ઉડવા માટે આ રેકોર્ડ છે.

(૩) મીસીસ ફ્રિતીથ્પા પેરી માર્ટીને માસ્ટર ઓફ સર્જરીની ઉંચામા ઉંચી દાક્તરી પદવી મેળવી ઇંગ્લાંડમા માત્ર છ સ્ત્રીઓ આ પદવી ધરાવે છે મીસીસ માર્ટીને એફ આર. સી. એસ અને માસ્ટર ઓફ સર્જરીની પદવીઓ પહેલાજ પ્રયત્ને પસાર કરી છે અને એમ બીજી કોઇ સ્ત્રી અત્યાર કરી શકી નથી ઉપરાંત મીસીસ માર્ટીન ત્રણ બાળકોની માતા છે વળી એકી સાથે તેઓ ઘર ચલાવે છે અને આવી કારકીર્દિ ધરાવે છે.

(૪) બીજી પરિણિત સ્ત્રી અને બે બાળકોની માતા મીસીસ એ જી હેરીસને (ગેરાર્ડ્ઝ ક્રોસ, બક્સ) દાક્તરી પરીક્ષાઓમાં પહેલાં ૧૦ ઇનામો જીતી ચેરીંગક્રોસ હોસ્પીટલની મેડીકલ સ્કુલમાં રેકોર્ડ કર્યો

(૫) લંડન યુનિવર્સીટીની ડોકટર ઓફ મ્યુઝીકની પદવી પહેલીજ વાર સ્ત્રીને અપાઇ તે મેળવનાર મીસ એડીથ બાયર્સ્ટે ડરહામને યુનિવર્સીટીની બેચલર ઓફ મ્યુઝીકની પદવી મેળવ્યા બાદ માલમ પડયું કે ઉચ્ચતર પદવી મેળવવા માટે લગભગ પાંચ વર્ષનો સમય જોઇએ. એટલે મીસ બાયર્સ્ટે લંડનની ત્રિનીટી કોલેજનાં સંગીતના અધ્યાપક ડો. ઓલ્ડરોયડના હાથ હેઠળ બે વર્ષના રેકોર્ડ સમયમાં પરીક્ષા પસાર કરી આ પદવી મેળવી

(૬) પહેલી બ્રિટિશ મોટર રેસ જીતવાનું માન પણ બે સ્ત્રીઓને મળે છે આ બે સ્ત્રીઓ મીસીસ ઈ વીઝડમ અને મીસ જોન રીચમંડ છે બ્રુકલેન્ડ ખાતે કેટલાય પુરૂષ હરિફો સાથે સંયુક્ત હરિફાઇ કરી તેમે ૧૦૦૦ માઇલની હરિફાઇ ૮૪ ૪૧ માઇલના પ્રમાણે જીત્યાં છે. રેસમાં ૨૩ મોટરો જોડાઇ હતી પણ માત્ર ૭ જ સમય મર્યાદામાં માર્ગ પુરો કરી શકી હતી

(૭) વિદ્વત્તાના ક્ષેત્રમા મીસ બાર્બરા ફલાવર નામની ૨૦ વર્ષની ઓક્સફર્ડની ઉપસ્નાતિકાએ અપૂર્વ સિદ્ધિ સાધી છે લેટીન અને ગ્રીક માટે અપાતી કેવન શિષ્યવૃત્તિ મેળવનાર તેઓ પહેલાંજ સ્ત્રી છે આ શિષ્યવૃત્તિ માટે સ્ત્રીઓને પુરતી તાલીમ અપાતી નથી એવી ફરિયાદ રહે છે એ જીતવા માટે માત્ર એક બીજી સ્ત્રીએ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

(૮) ધારાશાસ્ત્રીની પરીક્ષાઓમા પણ સ્ત્રીઓએ અપૂર્વ વિજય મેળવ્યો છે મીસ કેથેલીન રૂથવર્થ માત્ર ૨૧ વર્ષની હોવા છતાં તે બ્રીટપુલની નાનામા નાની સોલીસીટર છે આખા બ્રિટનમાં તે નાનામાં નાની સોલીસીટર છે

ત્રણે શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ છે. તેમના મધુર વ્યક્તિત્વની છાપ તેમની કવિતાઓમાં પણ પડી છે. બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ સુધી સર્વને તેમના સ્નેહાળ સ્વભાવનો પરિચય થએલો છે. નાગપુર ઝંડા સત્યાગ્રહમા પણ તેઓ સ્વયંસેવિકા હતાં. સાહિત્ય પણ તેમના જીવનનું અંગ છે. શ્રીમતી સુભદ્રાદેવીની કવિતા પ્રેમ, પ્રકૃતિ સૌન્દર્ય અને દેશભક્તિના રંગે રંગાયલી છે.

કુમારી સુનીતિ ગુપ્તા: કલકત્તા યુનિવર્સીટીની આર્ટ્સ અને શિક્ષણનાં બી. એ. થઈ અને તેમણે બંગાળ અને આસામમાં કેટલાક શિક્ષણનાં કામો કરીને કુમારી સુનીતિ ગુપ્તા ઇંગ્લાંડ ગયાં હતાં. ૧૯૩૧ ના જુનમાં તેઓ લીડ્સ યુનિવર્સીટીની શિક્ષણની ડીપ્લોમા પરીક્ષામાં પાસ થયા, અને તેમા બાદ માનસશાસ્ત્રમા તેમણે પહેલો વર્ગ મેળવ્યો: તે પછી તેમણે પ્રખ્યાત માનસશાસ્ત્રીઓ બીનેટ અને પાયગેટનાં ધોરણે બાળકોનાં બૌદ્ધિક વિકાસને લગતું સંશોધન કાર્ય આરંભ્યુ, અને ૧૯૩૨ ના જુનમા તેમણે થેસીસ રજુ કર્યો

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રીપ્રગતિ

૧૯૩૨ ના અગત્યના બનાવોની નજર નોંધ

હિન્દ. (૧) દિલ્હીમાં સીનીયર પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટે પોલીસ ફોજમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની જાહેરાત કરી અને લખનૌમા એકત્રી હિન્દી વિધવાએ કૉન્સ્ટેબલ તરીકે સેવા બજાવી (૨) સ્વાતંત્ર સંગ્રામમાં અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણની ચળવળમાં સ્ત્રીઓનો અવર્ણનીય ભાગ. (૩) ત્રીજી ગોળમેજી પરિષદમા બેગમ શાહ નવાઝની નીમણુંક.

બર્મા: ધારાસભામાં સ્ત્રીની ચુંટણી

સીલોન: ધારાસભામાં બીજી સ્ત્રીની ચુંટણી

જાપાન સ્ત્રીઓને વકીલાત કરવાની છુટ અપાઇ.

બ્રાઝીલ સ્ત્રીઓને પુરૂષોના જેવાજ હક્કો મતાધિકાર અને યોગ્યતા અપાઇ

એબીસીનીયા. છોકરીઓ માટે પહેલીજ શાળાની સ્થાપના

ઓસ્ટ્રીયા ઉપલી ધારાસભાના પ્રમુખ તરીકે ડૉ. ફ્રેલ ક્રેમનેકની બીજીવાર ચુંટણી

ડેનમાર્ક: નીચલી સભામા ચાર સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

જર્મની: છેલ્લી ચુંટણીમા રીચ્સ્ટાગમા ૩૧ સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

આયર્લૅન્ડ: ડાયલમા બે સ્ત્રીઓ ચુંટાઇ

પેરૂ: મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર અને પરિણિત સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રીયતાના હક્કોનો સ્વીકાર.

પોલાન્ડ: બાળકોની અદાલતમા બીજી સ્ત્રીની ન્યાયમૂર્તિ તરીકે નીમણુંક

રૂમાનીયા સ્ત્રીઓને શહેરીપણાના સંપૂર્ણ હક્કો

સીઆમ: નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકારનો સમાવેશ થયો છે.

સ્વીડન: નીચલી સભામાં પાંચ સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

સ્વીટ્ઝરલૅંડ. બર્નના કેન્ટને ગાર્ડીયનશીપ કૌન્સિલમાં બેસવાનો સ્ત્રીઓને અધિકાર આપ્યો

યુનાઇટેડસ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા: મીસીસ હેટી કેરેવ, સેનેટમાં સીધા ચુંટાનાર પહેલા જ મહિલા; વળી સેનેટની બેઠકમાં પ્રમુખસ્થાને બેસનાર પણ પહેલાંજ મહિલા સ્ટોકહોમ ખાતેની યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એલચી ખાતામા સ્ત્રીમુત્સદ્દી ને હોદ્દો

પ્રજાસંઘ (૧) શસ્ત્રવિસર્જન પરિષદમાં પ્રતિનિધિ તરીકે પાંચ સ્ત્રીઓની નીમણુંક મીસીસ કોરબેટ એશબી, ડૉ. પોલીના લુઇસી, મીસ વીનીફ્રેડ ક્યાડ, મેડમ ક્રાયાગોન્સ્કા, અને ડૉ. એમ. ડબલ્યુ વુલી. (૨) ફેબ્રુઆરીમા સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓએ એકત્ર કરેલી ૮૦ લાખ અરજીઓ શસ્ત્રવિસર્જન પરિષદને રજુ કરી (૩) ગુલામી માટેની કામચલાઉ સમિતિમા સ્ત્રીની નીમણુંક પ્રજાસંઘનાં સરકારી કામકાજમા સ્ત્રીઓને વધુ ફાળો આપવાનું સ્વીકારાયુ

તે માટે તેમને લીડ્સ યુનિવર્સીટીની એમ એ ડી ની પદવી આપવામાં આવી, તેમના થેસીસની ઉપયોગિતા અને મહત્તાને અંગે તેમને હિન્દમાંથીજ પી એચડી ની પદવી માટે થેસીસ રજુ કરવાની લીડ્સ યુનિવર્સીટીએ પરવાનગી આપી છે તેમણે વિદેશમાં બધા પ્રકારની શાળાઓ, બહેરા મુંગા આંધળાઓની શાળાઓ, કારખાનાંમા કામ કરતી છોકરીઓની રાત્રિ કલબો વગેરેની મુલાકાત લીધી છે. મજુર સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ નીહાળવા તેમણે બધા પ્રકારની મજુર સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ સાધ્યો હતો અનેક સ્થળે તેમણે સ્ત્રીઓની સમાજોમા હિન્દી પ્રશ્ન ઉપર ભાષણ કર્યાં હતાં લીડ્સમાં પણ ઘણી સ્ત્રી સભાઓ સમક્ષ બોલવાનું તેમને આમંત્રણ અપાયુ હતુ.

કુમારી વીણા ચક્રવર્તી કલકત્તા યુનિવર્સીટીની એમ એ ની પરીક્ષામાં તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમા પહેલા વર્ગ સાથે પાસ થયાં છે અને તેઓ કુલ બીજા નંબરે આવ્યા છે તેમણે બી એ ની પદવી સ્રી ઉમેદવારોમા પહેલા આવીને અને બધા વિદ્યાર્થીઓમા ૪ થા આવીને ઓનર્સ સાથે પસાર કરી હતી.

શ્રી હાલાઇ લોહાણા સહાયકારી મંડળ, સ્ત્રી-વિભાગ

નિબંધની ઇનામી હરીફાઇ.

વિષય. " રોવા-કુટવાનો રીવાજ-તેના ગુણદોષ "

ઉપરોક્ત મંડળના સ્ત્રી-વિભાગ તરફથી લોહાણા જ્ઞાતિની મુંબઇમાં તેમજ બહારગામ વસતી સર્વ બ્હેનો માટે નિબંધની ઇનામી હરીફાઇ યોજવામાં આવી છે નિબંધ માટેનો વિષય " રોવા-કુટવાનો રીવાજ-તેના ગુણ દોષ " નક્કી કરવામાં આવ્યો છે એ વિષય ઉપર નીચેની સુચનાઓને અનુસરી નિબંધ લખી મોકલનાર બ્હેનોમાંથી પ્રથમ ચાર નંબરે આવનાર બ્હેનોને સ્વ દયાકુંવર કૃષ્ણલાલ સાયતા સ્મારક-ફંડમાંથી અનુક્રમે રૂ ૧૦, ૭, ૫ અને ૩ નાં ઇનામો અપાશે.

સુચનાઓ

(૧) નિબંધ ગુજરાતી ભાષામા ફુલસકેપ કાગલની એક બાજુ સારા અક્ષરે લખેલો હોવો જોઇએ.

(૨) નિબંધ કમમાં કમ ફુલસ્કેપ સાઇઝના ત્રણ પાના જેટલો હોવો જોઇએ.

(૩) નિબંધ " મંત્રીબ્હેન, શ્રી હાલાઇ લોહાણા સહાયકારી મંડળ, સ્ત્રી-વિભાગ, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબઇ, ૪ " એ સરનામે તા ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩ સુધીમા મળી જાય એવી રીતે મોકલી આપવો જોઇએ

(૪) નિબંધ મોકલનાર બ્હેને પોતાનું પુરૂં નામ અને સરનામું જણાવવુ જોઇએ

નિબંધો મળ્યા પછી મંડળ તરફથી પરીક્ષકો નીમવામા આવશે જેમનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

૧૧૪. ગીરગામ બેક રોડ,
મુંબઇ,
તા ૧૦-૧-૧૯૩૩

લી.
સૌ કુંજલીલા શર્મા,
મંત્રી, સ્ત્રીવિભાગ.

લગ્નમાં સુધારાઃ લગ્ન સુધારા સંઘનું પહેલું અધિવેશન પટનામા મી કે નટરાજન તબીયતને કારણે હાજર ન રહી શકવાથી મી સચ્ચિદાનંદ સિંહાના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું મી. નટરાજનનું ભાષણ પરિષદમા વંચાયુ હતું. તેમણે જણાવ્યુ હતું કે ખરેખરો પ્રયત્ન બાળલગ્ન નિષેધ અને કન્યા કેળવણીની બાબતમાં કરવાની જરૂર છે. કારણ કે એ બે સુધારાની દેશને અત્યંત જરૂર છે. જો બાળલગ્ન થતાં ન હોત તો પુનર્લગ્નનો, સવાલ માત્ર વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો રહે અને અત્યારે બાળ વિધવાઓને કમનસીબીમાથી બચાવવાનો જે પ્રશ્ન છે તે ઉપડી જાય.

પ્રકીર્ણ :

(૧) હારડામાં પતિ મરણ પામતાં વિયોગનું દુઃખ સહન ન થવાથી પત્નીએ સાડી ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી આપઘાત કર્યો.

(૨) મુંબઇમા ડૉ મીસ પ્રેમાબાઇ બોરકરની નોકરી વખત છેડતી કરવા માટે નારાયણ લક્ષ્મણ કાલાસકર નામના ડ્રાઇવરને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

વિદેશ

સફળ શિલ્પકાર લિંકનમા ડીઓરોરા બ્રીશાન સ્મારક ફંડમાંથી સ્ત્રીશિલ્પકારની સર્વો-

તેમ કૃતિ માટે અપાતું પી. ૧૦૦ નું ઇનામ મીસ હેલન વી મોરેને મળ્યું છે. ઇસુખ્રિસ્ત અને કુમારી મેરીની આકૃતિઓવાળી એ શિલ્પકૃતિ છે ગયે વર્ષે પણ મીસ હેલનને આ ઇનામ મળ્યું હતું.

વિમાની મીસીસ મોલીસન લંડનની સ્ત્રીઓની એરોમોબાઇલ એસોસીએશને સફળ વિમાની મીસીસ એમી મોલીસન (મીસ એમી જોનસન) ના માનમાં ખાણાનો મેળાવડો કર્યો હતો.

મીસ બારબરા ફ્લાવર ઓક્સફર્ડની કેવન શિષ્યવૃત્તિ મેળવનાર પહેલાજ સ્ત્રી છે

મીસીસ રીટી સ્ટેફીન્સન, આયર્લેન્ડમાં ન્યુરી ખાતે મનાઇ છતાં રાજદ્વારી કેદીઓના સભામાં ભાષણ કરવા ઇચ્છનાર મીસીસ સ્ટીફન્સનને ગિરફતાર કરી છે તેના પતિને ૧૯૧૬ના બળવામાં ગોળીથી ઠાર મારવામાં આવ્યો હતો

સેલમા લેગરલોફ જાણીતી સ્વીડીશ લેખિકા અને નોબેલ ઇનામ મેળવનાર સેલમા લેગરલોફને ગ્રીવની યુનિવર્સીટીએ વૈદકના ઓનરરી ડોક્ટર બનાવ્યાં છે -

પહેલાં સ્ત્રી મેમ્બર સ્પેનમાં ઝરાગોઝા ખાતેના આગર શહેરમાં મેરીયા ક્રીનીન્સુએલાને મેમ્બર નીમવામાં આવ્યા છે સ્પેનમાં એ પદે આવનાર પહેલાંજ સ્ત્રી છે. એક પત્રકાર તરીકે આ બહેન જાણીતાં છે

હંગેરીના પાર્લામેન્ટમાં મદામ લીલા મેલ-ઝાર ત્રીજા ચુંટાયાં છે

વકીલાત કરવાનો હક અમેરીકાની પાર્લામેન્ટમાં સ્ત્રીઓને વકીલાત કરવાનો હક આપતો ખરડો ત્રીજી વાર દાખલ થયો છે. સ્ત્રીઓ ડાક્ટર બની શકે, શિક્ષિકા બની શકે, પણ કોણ જાણે કોઈ કારણે તેઓ વકીલાત કરી શકતી નથી

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોંગ્રેસમાં ગયા નવેમ્બરમાં નવી કામિટિની ચુંટણી થઇ તેમાં ૬ બહેનો પણ ચુંટાયાં છે. મીસીસ હેટી કેરેવે સેનેટમાં પૂરા સમય માટે ચુંટાનારા પહેલાજ બહેન છે બીજાં ચુંટાયલાં બહેનો મીસીસ મેરી નોર્ટન, મીસીસ ફ્લોરેન્સ કાહન, અને મીસીસ એડીથ નોર્સ રોજર્સ છે. આમાં પહેલા બે બહેન ૭ વર્ષથી સેવા કરે છે જ્યારે મીસીસ રોજર્સની સેવા પાંચ વર્ષની છે મીસ કેથેરીન ઓલફ્લીન, અને મીસીસ વર્જીનીયા જેનક્સ એ બે નવાં બહેનો છે

કામ કરવાની જરૂર અમેરિકામાં ૪૦ લાખ પરિણિત સ્ત્રીઓને ખાસ જરૂરને અંગે કામ કરવા જવાની ફરજ પડે છે

ડાક્ટરી અમલદારના પદે તુર્કીના એક સ્ત્રી ડાક્ટર મુરીદે હીમાઝીય આમારીય કરવાનાં ડાક્ટરી અમલદાર નીમાયાં છે તુર્કીમાં આવો હોદ્દો ધરાવનાર તેઓ પહેલાજ બાનુ છે

ચીનમાં સમાન હક્ક ચીનના નવા કાયદા પ્રમાણે એકજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન થઇ શકે બીજી પત્ની કરનાર પતિની પત્નીઓ છુટાછેડા માટે દાવો માંડી શકશે વારસા અને વહેવારીપણાંના સમાન હકો પણ સ્ત્રીઓને મળ્યા છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મ ગાંધીજીના પ્રાયોપવેશનથી શરૂ થએલી હરિજન ઉદ્ધારની પ્રવૃતિ હજીય સર્વત્ર કેન્દ્રસ્થાને ભાગ લઈ રહી છે. મુંબઈ, ગુજરાત, મદ્રાસ સર્વ સ્થળે હરિજન ઉદ્ધારનાં કાર્યમા સ્ત્રીઓ આગળ પડતો ભાગ લઈ રહી છે. મદ્રાસની ધારાસભામા, ડૉ સુબ્બારાયને રજુ કરેલો મંદિર પ્રવેશનો ખરડો અને વડી ધારાસભામાં રજુ થએલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણના ખરડાઓને મંજુરી આપવાની ના. વાઇસરોયને વિનતિ કરતા નિવેદનો અને તારો આપ્યા હિન્દની મહિલાઓ તરફથી થયા હતા. પરંતુ છેવટે ના. વાઇસરોયે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને મંજુરી આપી નથી. શ્રી રંગા આયરનો ખરડો વડીધારાસભામાં દાખલ કરવા મંજુરી આપી છે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને મંજુરી ન આપવાનાં મુખ્ય કારણમાં એ પ્રશ્ન અખિલ હિંદની અગત્યનો પ્રશ્ન હોવાનું જણાવાયુ છે. આથી શ્રી. રંગા આયરે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને વડીધારાસભામાં દાખલ કરવાની મંજુરી માગી છે.

મુંબઈમાં હરિજન સેવા મંડળના આશ્રયે હરિજન વર્ગની બહેનો અને ઉચ્ચ વર્ણની બહેનોનો હળદી કુંકુમનો મેળો સમારંભ થયો હતો. તેમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, શ્રીમતી ઇન્દિરાબાઇ સહસ્રબુધ્ધે, શ્રીમતી સરસ્વતીબાઇ દાંડે વગેરેએ ભાષણો કર્યા હતા. મુંબઈનાં પરાંઓ માટે હરિજન સેવાસમિતિની સ્થાપના થઇ છે. તેમાં નીચેનાં બહેનોનો પણ સમાવેશ છે. મીસ કે નટરાજન, શ્રીમતી રતન બહેન મહેતા (વાંદરા), શ્રીમતી મુદ્રિકા બહેન અંજારિયા (ખાર); શ્રીમતી તારા બહેન માસ્તર, (સાંતાક્રુઝ)

અમદાવાદમાં પણ નવી કાર્યવાહક સમિતિ સ્થપાઇ તેમાં શ્રીમતી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ (પ્રમુખ) શ્રીમતી સરલાદેવી, અંબાલાલ, (મંત્રી), શ્રીમતી લીલાવતી દેસાઇ (મંત્રી), શ્રીમતી શારદાબહેન મહેતા, શ્રીમતી નીમંળાબહેન બકુભાઇ, શ્રીમતી મનોરમા બહેન, શ્રી. વસંતબહેન ચુંટાયા છે. હરિજનોમાં કામ કરવાનો ખાસ કાર્યક્રમ પણ સમિતિએ નક્કી કર્યો છે

હિન્દી સરકાર તરફથી તા. ૩૧મી ડીસેમ્બરે પ્રકટ થએલા નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે નવેમ્બર માસની આખરે સવિનય કાનૂનભંગને અંતે ૧૭૧૪૫ કેદીઓ જેલમાં હતા. તેમાં ૬૩૪ સ્ત્રીઓ હતી પ્રાંતવાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે. મદ્રાસ ૧૭૭, મુંબઈ ૨૨૦, બંગાળ ૧૩૪, સંયુક્તપ્રાંત ૧૧૭, પંજાબ ૧૯, બીહાર ને ઓરીસા ૪૨, મધ્યપ્રાંત ૧, આસામ ૭, સરહદપ્રાંત ૧, દિલ્હી ૧૮, મેરવાંરા ૩; આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે આખાં હિન્દની મહિલાઓ સવિનય કાનૂનભંગમાં ભાગ લઇ રહી છે.

મુંબઇ

મહાસભાનું કામકાજ છુપી રીતે ચલાવવા માટે કુમારી વીઠા મરદેસાઇ નામનાં બહેનને વટહુકમ પ્રમાણે ગિરફતાર કર્યાં છે.

સવિનય કાનૂનભંગની લડતમાં એક વર્ષ દરમ્યાન મુંબઇની ૧૫૦ બહેનોએ જેલનિવાસ કર્યો

કાલબાદેવી રોડ ઉપરની કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરવા માટે મુંબઇની પહેલી સંગ્રામ સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી મનોરમા

બાઇ સીદે, મંત્રી કુમારી ગુલજંબાઇ અને શ્રીમતી તનુબાઇ ને ગીરફતાર કર્યાં હતાં તેમને ગેરકાયદેસર મંડળના સભ્ય થવા માટે ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૩૦ નો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો. અમનજી માસ્તર લેનમાં પરદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરવા માટે શ્રીમતી નર્મદાબાઇ નાયકુ નામની દેશસેવિકાને પકડ્યાં છે. ઝવેરી બજારમાંના ૨ દલાલોની એસોસીએશન ઉપર ચોકી કરવા માટે શ્રીમતી શાન્તાબાઇ બાપુરાવને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. પાછળથી આજ સ્થળેથી એક દેશસેવિકા બહેન ગિરફતાર થયાં હતાં. ગુજરાત

અમદાવાદમાં ગાંધીદિન ઉજવવા માટે, સરઘસો કાઢવામાં આવતાં ત્રણ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. કુમારી મૃદુલાબહેન અંબાલાલ સારાભાઇને ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજીસ્ટ્રેટે એવા પ્રકારનો હુકમ કર્યો છે કે અમદાવાદ શહેરની તેમજ સરહદી કાપડ મારકીટની હદમાં તેમણે પ્રવેશવું નહિ અને સવિનય કાનૂન ભંગની ચળવળમાં ભાગ લેવો નહિ.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૧૦૧	કુમારી લીલા સરદેસાઇ	મુંબઇ	ચરકુામ
૨૧૦૨	શ્રીમતી મનોરમાબાઇ શિરે	,,	૬ માસ, રૂ ૩૦ દંડ
૨૧૦૩	,, ગુલજંબાઇ	,,	,,
૨૧૦૪	,, તનુબાઇ	,,	,,
૨૧૦૫	,, નર્મદાબાઇ નાયકુ	,,	—
૨૧૦૬	,, શાન્તાબાઇ	,,	—
૨૧૦૭	,, એક દેશસેવિકા	,,	—
૨૧૦૮-૧૦	,, ત્રણ બહેનો	અમદાવાદ	—
૨૧૧૧	,, મણિબહેન પટેલ	વીરમગામ	રાા માસ સજા કેદ
૨૧૧૨	,, માલતીબહેન યાજ્ઞિક	,,	,,
૨૧૧૩	,, હરિબહેન પટેલ	બાવળા	—
૨૧૧૪	,, સુરજબહેન	સુરત	એક વર્ષ સખ્ત
૨૧૧૫	,, દેવીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૧૧૬	,, વાસીબહેન	,,	,,
૨૧૧૭	,, મેનીબહેન	,,	,,
૨૧૧૮	,, દાનાબહેન	સુરત	એક વર્ષ સખ્ત
૨૧૧૯	,, ક્યારીબહેન	,,	,,
૨૧૨૦	,, કમળાબાલા દત્ત	કલકત્તા	૬ માસ સખ્ત
૨૧૨૧	,, સરોજિનીદેવી	,,	,,
૨૧૨૨	,, સુકુમારી સેન	જલપૈગુરી	—
૨૧૨૩	,, મૃણાલિનીદેવી	ઇસ્લામગંજ	—
૨૧૨૪	,, ઇન્દુસુધા ઘોષ	કલકત્તા	—
૨૧૨૫	,, બિંબબહેન	જબલપુર	—
૨૧૨૬	,, નલિનીદેવી	લખનૌ	—
૨૧૨૭	,, સુશીદેવી	,,	—
૨૧૨૮	,, શ્યામકુમારીદેવી	બનારસ	—
૨૧૨૯-૩૩	,, પાંચ બહેનો	દિલ્હી	ત્રણ માસ સજા કેદ
૨૧૩૪	,, માલતીદેવી	કટક	પાંચ માસ સજા કેદ
૨૧૩૫	,, જગરાનીદેવી	પટનાં	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૧૩૬	,, શૈલબાલાદેવી	પટના	,,
૨૧૩૭-૩૮	,, બે બહેનો	મદુરા	એક વર્ષ સાદી કેદ, રૂ ૨૦૦૦ દંડ
૨૧૩૯	,, એક બહેન	,,	રૂ ૨૦૦૦ દંડ

વીરમગામ તાલુકાના દેત્રોજ ગામે પત્રિકા વેચતાં શ્રીમતી મણીબહેન પટેલ અને શ્રીમતી માલતીબહેન ચંદ્રશંકર યાજ્ઞિકને ગિરફતાર કર્યાં હતાં તેમને રાા માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. બીજે દિવસે પકડાયેલાં બે બહેનો શ્રીમતી સ્વામીબહેન મહેતા અને શ્રીમતી ચંદ્રકળાબહેનને પોલીસે છોડી મૂક્યાં હતાં. બાવળા ગામમાં ઝંડાવંદન કરાવનાર સરમુખત્યાર શ્રીમતી હરિબહેન પટેલને પકડ્યાં હતાં.

ગાંધી કારાવાસ દિને સુરતમાં ચોકીફરતાં પકડાયલા ૬૮માં સરસ્મુખત્યાર શ્રીમતી સુરજ બહેન ચુનીલાલ મહેતા, શ્રીમતી દેવાબહેન પટેલ, શ્રીમતી લાલીબહેન હાસજીભાઇ, શ્રીમતી ગેનીબહેન, શ્રીમતી દાનાબહેન કુમારી દશરીબહેન ને એક એક વર્ષ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

બંગાળ:

કલકત્તામાં ગાંધીદિનને અંગે શ્રીમતી દક્ષબાલા દત્ત અને શ્રીમતી સરોજિની દેવીને ગિરફતાર કરી ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

જલપૈગુરી ખાતે કુમારી સુકુમારી નામની એક વિદ્યાર્થિનીને બંગાળના વટહુકમ પ્રમાણે ગિરફતાર કર્યા છે.

મનાઇ હુકમનો ભંગ કરી અસ્પૃશ્યતા નિવારણની સભામાં હાજરી આપવા માટે ભુઆગંજ ખાતે શ્રીમતી મૃણાલીની દેવીને ગિરફતાર કર્યાં છે.

સર આલ્ફ્રેડ વાટસન ઉપર હલ્લો કરવા માટે ગિરફતાર થએલાં કુમારી ઇન્દુસુધા ઘોષને મેજીસ્ટ્રેટે નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂકતા, બંગાળના વટહુકમ પ્રમાણે તેમને પાછાં પકડયા છે.

મધ્યપ્રાંત-સંયુક્તપ્રાંત:

મધ્યપ્રાંત હિન્દુસ્તાની અને મહાસભાના ૧૪ જીલ્લાઓના સરમુખત્યારોની પરિષદ ભરાતા જબલપુરમાં એક બહેન ગિરફતાર થયાં છે.

લખનૌમાને મળેલી સરમુખત્યારોની પરિષદમાંથી શ્રીમતી નંદીદેવી અને શ્રીમતી મૂલાદેવી બે બહેનો પકડાયાં હતાં.

ઉનાવમાં શ્રીમતી શ્યામકુમારી દેવીને અદાલતમાં મહાસભાના પોકાર કરવા માટે ગિરફતાર કર્યાં હતાં

દિલ્હી:

ગાંધીદિનને અંગે સરઘસ કાઢવામાં આવતાં ૪ બહેનોને ગિરફતાર કરી સરઘસ વિખેરી નાંખ્યું હતું. સાંજે કોંગ્રેસ પત્રિકા વહેંચવા માટે એક બહેનને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમને ત્રણ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૫૦ના દંડની સજા થઇ છે

બીહાર-ઓરીસા

કટકના આગેવાન કાર્યકર શ્રીમતી માલતીદેવીને પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ હતી ગાંધીદિનને અંગે પટણા ખાતે બે બહેનો શ્રીમતી જગદંબાદેવી અને શ્રીમતી કૌશલ્યાદેવી ગિરફતાર થયાં હતાં. તેમને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ હતી.

મદ્રાસ:

ગંતુરમાં આંધ્રના સરમુખત્યારોની પરિષદમાંથી પકડાયલાં ત્રણ બહેનોમાંથી બે બહેનોને એક વર્ષ સાદી કેદ રૂ ૨૦૦૦ દંડની અને એક બહેનને રૂ ૨૦૦૦ના દંડની સજા કરી છે. [૨૬-૧-૩૩

નોંધ

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ડીસેમ્બરની

લખનૌ પરિષદ આખરે લખનૌ ખાતે ભરાયું હતું અને રીતે એ અધિવેશન મહત્વનું ગણી શકાય એમ છે. પરિષદની પ્રેરણા સૌથી પ્રથમ જાણીતા આયરીશ સન્નારી શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને થઈ હતી અને તેથી આજે પરિષદ ૭ વર્ષ પૂરાં કરી શકી છે. દેશની સામાજીક અને કેળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિમાં એ સંસ્થાનું ચોક્કસ સ્થાન છે અને રાજકીય વિચારોમાં પણ પરિષદના વિચારો આખા હિન્દની મહિલાઓનાં વિચારોનાં પ્રતિનિધિત્વવાળા લેખાય છે અને એટલું મહત્વનું સ્થાન પરિષદે મેળવી લીધું છે. દિવસે દિવસે પરિષદમાં હિન્દની મહિલાઓ વધુ રસ લેતી જાય છે અને આ વખતે લગભગ ૨૦૦ જેટલાં પ્રતિનિધિ બહેનોએ પરિષદમાં હાજરી આપી એ ચિહ્ન પણ આશાજનક કહી શકાય એમ છે. વળી પરિષદમાં મૂકાયેલા ઠરાવો ઉપર બહેનોએ આંખો બંધ કરી, કશી જ ચર્ચા વિના સંમતિ ન આપતાં એ ઠરાવો વિસ્તારથી ચર્ચ્યા છે અને પોતપોતાનું મંતવ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે એ પણ આશાજનક ચિહ્ન કહી શકાય. પરિષદના ઠરાવોમાં કેટલાક ખરેખર મહત્વના છે અને એવા ઠરાવો સારી રીતે ચર્ચી તેના ઉપર નિર્ણય કરવામાં પરિષદે ઉપયોગી કાર્ય કર્યું છે. પરિષદની સમાપ્તિ વખતે જે અહેવાલ બહાર પડ્યો છે તે ઉપરથી તેમજ પરિષદનાં પ્રમુખ શ્રીમતી વિદ્યાબહેન નીલકંઠે પરિષદનાં સંસ્મરણો આપ્યાં છે તે ઉપરથી પરિષદનું અધિવેશન સંપૂર્ણ સફળતા પામ્યું છે એમ અમને લાગે છે.

પરિષદનાં પ્રમુખ તરીકે ગુજરાતનાં અગ્રણી સેવાભાવી અને આદર્શ

શ્રી વિદ્યાબહેન સન્નારી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠની ચૂંટણી થઈ હતી, તે માટે ગુજરાતે ખરેખર ગૌરવ લેવું ઘટે છે. શ્રી વિદ્યાબહેને ગુજરાતનાં સામાજીક જીવનમાં જે સેવાઓ અત્યાર સુધી આપી છે, તે તેમને સમસ્ત ગુજરાતી સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે ગણવા પૂરતી છે. સમાજ સેવા, શિક્ષણ, તેમજ સાહિત્યની બાબતમાં શ્રી વિદ્યાબહેને આપેલો ફાળો સુવિદિત છે અને કોઈ પણ ગુજરાતીને ગૌરવ આપે એવો છે. શ્રી વિદ્યાબહેન સમસ્ત ગુજરાતની સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે આખી દુનિયાની પરિષદમાં બિરાજી શકે એવી તેમની સેવાઓ છે. અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે તેમને પોતાના પ્રમુખસ્થાને બેસાડી, સમગ્ર હિન્દની મહિલાઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે તેને ઉચિત રીતે સ્થાન આપ્યું છે. તેમને પ્રમુખ સ્થાને ચૂંટવામાં મહાસભાવાદીઓએ અપૂર્વ ઐક્ય અને વિવેકબુદ્ધિ વાપરી છે, એમ અમે જાહેર કરી શકીએ છીએ. શ્રી વિદ્યાબહેનને આ સ્થાન આપી પરિષદે ગુજરાતની મહિલાઓનું ગૌરવ કર્યું છે, એમ અમને લાગે છે. શ્રી વિદ્યાબહેનની સેવાઓનો પરિચય કરાવતો લેખ અમારી વિનંતિથી, તેમના સતત સહકાર્યકર્તા રહેલા [illegible] લખી આપ્યો છે તે તરફ અમે વાંચનારાઓનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ અને પૂ. વિદ્યાબહેનનો, સંક્ષિપ્ત પરિચય કરાવતા એ લેખ માટે અમે, શ્રી [illegible] તથા [illegible]નો આભારપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. પૂ. વિદ્યાબહેનનાં જીવનમાં એવી ઘણી વસ્તુ છે, કે જે ગુજરાતી મહિલાઓને અનેક રૂપે માર્ગદર્શક થાય તેવી છે અને આ પ્રસંગે શ્રી વિદ્યાબહેનને આત્મજીવન લખવા અત્યંત આગ્રહભરી વિનંતિ કરીએ છીએ. [illegible] સૂચના અમે કરી હતી તેનું અમે સ્મરણ કરાવી અમે શ્રી વિદ્યાબહેનને 'આત્મજીવન' લખવા ફરી આગ્રહ કરીએ છીએ.'

શ્રી વિદ્યાબહેનનું ભાષણ

શ્રી વિદ્યાબહેને પ્રમુખ સ્થાનેથી કરેલું ભાષણ ભારતીય મહિલાઓના ફૂટ પ્રશ્નોની તાત્ત્વિક ચર્ચા કરે છે એ ભાષણમાં ભારતીય મહિલાઓના જીવનને સ્પર્શતા એકેએક પ્રશ્નની ચર્ચા ઘણી બુદ્ધિમત્ત રીતે થઇ છે અને જ્યાં જ્યાં એ પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વ્યવહાર માર્ગ પણ સૂચવ્યા છે. સ્ત્રીઓમા પ્રવર્તી રહેલી ભયંકર નિરક્ષરતા દૂર કરવા સંબંધમા તેમણે સૂચવેલા વિચારો ઘણી રીતે મનનીય છે એટલુંજ નહિ પણ દરેક શિક્ષિત સ્ત્રી પુરૂષે એ અમલમા મૂકવા જેવા છે શ્રી વિદ્યાબહેન યોગ્યજ રીતે સૂચવે છે કે "દરેક શિક્ષિત માણસે ફુરસદના સમયમા પોતાનાથી બની શકે તેટલા માણસોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની પોતાની ફરજ સમજવી જોઇએ " શિક્ષિત બહેનોને માટે એ વિશિષ્ટ ફરજ છે શિક્ષિત બહેનો જો માત્ર રોજના એક કલાક જેટલો સમય ફાજલ પાડી નિરક્ષર બહેનોની ચોક્કસ સંખ્યાને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું કાર્ય ઉપાડે તો પાંચ વર્ષમાં તો સારી સરખી સંખ્યા અક્ષરજ્ઞાન મેળવવા ભાગ્યશાળી થઇ જાય ડીસેમ્બરના અંકમા જ અમે આ વિષય ઉપર લખી ગયા છીએ એટલે એ વિષય ઉપર વધુ પુનરાવર્તન ન કરતા અમે તે તરફ અમારા વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ આપણી શિક્ષણ પ્રથામાં જે ક્ષતિઓ છે, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને માટે, તે તરફ શ્રી. વિદ્યાબહેને ઘણી યોગ્ય રીતે ધ્યાન ખેંચ્યુ છે અને તેમણે શિક્ષણનાં વાહન તરીકે પ્રાંતીય ભાષાને સ્થાને અંગ્રેજી ભાષાનો ઉપયોગ થવા સામે જે વાંધો દર્શાવ્યો છે તે તદ્દન વ્યાજબી છે અમે પણ એમ માનીએ છીએ કે, બહેનોને ઉચ્ચતર કેળવણી લેવામા જો કોઇ ખાસ બાધ નડતો હોય તો તે અંગ્રેજી દ્વારા શિક્ષણ અપાય તેવી પ્રથાનો છે સંગીત, ચિત્રકળા અને ગૃહવિજ્ઞાન જેવા વિષયોને યુનિવર્સીટીના અભ્યાસક્રમમા સ્થાન મળવું જોઇએ એવી તેમણે કરેલી માગણી કોઇને પણ વાજબી લાગ્યા વિના નહિ રહે વળી, અત્યારે અપાતા શિક્ષણને અંગે શિક્ષિત વર્ગ નોકરીની ગુલામી કરવાથી કાંઇ આગળ વધી શકતો નથી તે તરફ પણ શ્રી વિદ્યાબહેનનું ધ્યાન ખેંચાયુ છે અને તેથી સ્વતંત્ર રીતે જીવનનિર્વાહ ચલાવી શકાય તે માટે ઔદ્યોગિક શાળાઓની તેમણે અગત્ય દર્શાવી છે. શિક્ષણ-પ્રથામા રહેલી આ ખામીઓ નિવારવા માટે યુનિવર્સીટીમાં સખ્ત પ્રવૃત્તિ ચલાવવાની જરૂર છે. સામાજીક સુધારાઓમા, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદામાં રહેલી ખામીનો ઉલ્લેખ તેમણે કર્યો છે તે ખરેખર વિચારવા જેવો છે, અને બની શકે તેટલી ઉતાવળે એ ખામી દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે આજે બાળલગ્ન થયા પછી, માત્ર તે કરાવનારને દંડની સજા થાય છે પણ એ દંડ ભરીને પણ એવાં લગ્ન કરવાની વૃત્તિ દેખાય છે. આમ, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદા પાછળ જે હેતુ રહ્યો છે તે સરતો નથી. સ્ત્રીઓનાં વારસાહક અને છૂટાછેડાની જરૂરીઆત જણાવતી સૂચનાઓ ઘટતી વિચારણા માગી લે છે. આમ સમસ્ત હિન્દનાં સ્ત્રી જીવનને સ્પર્શતા બધાય વિષયોને શ્રી વિદ્યાબહેને તેમનાં ભાષણમાં ઘણી અસરકારક રીતે ગણી લીધા છે. અને તેમણે કરેલી દલીલો કોઇ પણ સમજુ માણસના મનમા ઠસી જાય એટલી છે આખુંય ભાષણ મહત્વનુ છે તેમજ મનનીય છે અને ભારતીય મહિલાઓના પ્રશ્નોના ઉકેલમા એ ભાષણમાથી વિચાર સરણી ઘણી ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમને લાગે છે ભારતીય મહિલાઓના એ ફૂટ પ્રશ્નો છે એટલે ગુજરાતની મહિલાઓની ઉન્નતિમાં રસ લેનાર દરેકે એ વિચારો ઉપર મનન કરી, એ દિશામાં કામ કરવાની અત્યંત જરૂર હોવાનુ અમને લાગે છે.

પરિષદના ઠરાવો

પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવોમાં અત્યંત મહત્વના ઠરાવો, સ્ત્રીઓના મતાધિકાર, કોમી ચુકાદો, સ્ત્રીઓના વારસા હક, છૂટાછેડા, અને સંતતિ નિયમનને લગતા, છે. એ ઠરાવ ઉપર પરિષદમા વિવેચનો પણ થયા હતા એટલે વગર સમજ્યે એ પસાર થયાનુ કોઇ માનવાની ભૂલ રખે કરે ! આમા સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો છે. પરિષદ, કોમી ચુકાદામાં ના વડાપ્રધાને સ્ત્રીઓને જુદા મતદાર મંડળ આપવાનો અને ખાસ પ્રતિનિધિત્વ આપવાની યોજના કરી છે તેનો સખ્ત રીતે તેમજ ઉચિત રીતે વિરોધ કર્યો છે સ્ત્રીઓનુ આ વલણ મૂળથીજ છે, છતાં, એ વલણને યોગ્ય રીતે વજન આપવામા આવ્યું નથી, એ શોચની

વાત છે પરિષદે શરૂઆતથી આવી રીતનું વલણ રાખ્યું હતું છતાં ના. વડાપ્રધાને આખાં હિન્દની મહિલાઓમાં પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થાના વિચારને અવગણ્યા છે, એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત થયું નથી.. સ્ત્રીઓ, હમેશાં અફીણ મવદાર મંડળનો વિરોધ કરશે. આ ઠરાવ સર્વાનુમતે ન થઈ શક્યો એ શોકની વાત છે ચાર મુસ્લિમ બહેનોએ એ ઠરાવનો વિરોધ કર્યો એ યોગ્ય નથી થયું, છતાં એ બહેનોએ સ્વતંત્ર રીતે પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા તે અભિનંદનને યોગ્ય છે સ્ત્રીઓના વારસા હક્કને લગતા સુધારા કાયદામાં થવાની આવશ્યકતા તરફ અત્યાર અગાઉ ભાર મૂકાઈ ગયો છે બીજો મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છૂટાછેડાના કાયદાને લગતો છે છૂટાછેડાના હક્કની માગણી થતાં ઘણા હિન્દુ સમાજનું સત્યાનાશ વળી જવાની કલ્પના અને આગાહી કરવા બેસી જાય છે તેઓ સાચી પરિસ્થિતિ સમજતા હોય એમ અમને લાગતું નથી છૂટાછેડાનો કાયદો થયો એટલે પરણનાર દંપતી જરા જરામાં છૂટાછેડા લેવા દોડી જશે, એવી માન્યતા કેટલાકો ધરાવે છે તે ભ્રમભરેલી છે આ ઠરાવનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં શ્રીમતી વિદ્યાબહેને તેમના સંસ્મરણોમાં યોગ્ય જ કહ્યું છે કે: "એ કાયદો પસાર થાય તો જાણે કે દરેક લગ્ન તે વિચ્છેદ કરવા માટે જ કરવાનું હોય એમ ભ્રાન્તિ ઘણાને છે અતિ દુઃખદ સંજોગોમાં જ્યાં વિવાહિત રહેવાથી બન્ને પક્ષ એક બીજાથી મુક્ત થાય તેમાં જ બન્નેનું હિત છે એમ તેમને જણાતું અને તે પણ તેમની ઇચ્છા હોય તો જ એ કાયદાનો લાભ લઈ શકાય એવી છૂટનો કાયદો કોઈ પણ સુધરેલી પ્રજામાં હોવો આવશ્યક છે" અમને લાગે છે કે શ્રીમતી વિદ્યાબહેને કરેલી ચોખવટ દરેક સમજુ માણસને માન્ય થાય એવી છે અને આથી વધુ સ્પષ્ટીકરણની કાંઈ જરૂર હોય એમ અમને લાગતું નથી પતિને જરાજરા સરખા કારણે પણ પત્નીને કાઢી મૂકવાની છૂટ હોય છે જ્યારે ગમે તેવા દુઃખદ સંજોગોમાં પણ પત્નીએ તો પતિને જ વળગી રહેવું જોઈએ; આવી પરિસ્થિતિ ઘણી અન્યાય કર્તા છે હિન્દુ સમાજમાં દિનપ્રતિદિન બનતા જતા બનાવો આવા કાયદાની અગત્ય ભારપૂર્વક જણાવે છે પુનર્લગ્નની વિધવાને છૂટ આપવાથી દરેક વિધવા પુનર્લગ્ન કરવા દોડી જતી નથી, તેમ છૂટાછેડાની છૂટ મળવાથી કાંઈ જરા સરખા નજીવા કારણે પત્ની છૂટાછેડા લેવા દોડી જવાની નથી એની અમને તો ખાત્રી છે અલબત્ત પુરુષો અત્યારે જે રીતે સ્ત્રીઓને અન્યાય કરે છે તે સામે સ્ત્રીઓને આવાં કાયદાનું રક્ષણ મળવાની જરૂર છે. અમને તો ખાત્રી છે કે પુરુષો અત્યારે પોતાને મળતી છૂટનો ઉપયોગ કરે છે તેના કરતાં ઘણા ઓછાં પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ એ છૂટનો ઉપયોગ કરશે. બીજો મહત્ત્વનો ઠરાવ સંતતિ નિયમનનો છે અને તેના ઉપર આજ અંકમાં શ્રી વિદ્યાબહેન, શ્રીમતી તારાબહેન, તેમજ શ્રીમતી હંસાબહેને યોગ્ય રીતે ચર્ચા કરી છે અને એ ઠરાવની ઉપયોગીતા સમજાવી છે એટલે અમે એના વધુ વિશ્લેષણમાં ઉતરતા નથી એટલી વાત ચોક્કસ છે કે સંતતિ નિયમન માટે સંયમનો ઉપદેશ આપનારાઓમાંથી ઘણા ઓછા એનો સફળતાથી આચારમાં મૂકી શક્યા હશે! આ ઉપરાંત પરિષદે બીજા પણ ઘણા ઠરાવો કર્યા છે અને એ સર્વ ઠરાવોનો અમલ સારી રીતે થાય એવો પ્રયત્ન પરિષદ તરફથી સતત થાય એવી અમે આશા દર્શાવીએ છીએ. પરિષદ એ ઠરાવો ઉપર સક્રિય કાર્ય કરે એમ અમે આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરીશું

મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલ શાળાઓના સુપરિન્ટેન્ડન્ટના પદ ઉપરથી
શ્રી શિક્ષણના પ્રેમી જાણીતા શિક્ષણગુરુ શ્રી
શ્રી. અંજારીઆ.

શ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારિયા નિવૃત્ત થયા છે શ્રી અંજારિયાએ શિક્ષણને પોતાનો ખાસ વિષય બનાવેલો છે અને તેથી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તેમની સેવાઓ નોંધવા જેવી છે સ્ત્રીશિક્ષણ તરફ તેમને ખાસ પ્રેમ છે એ તેમની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જણાઈ આવ્યા વિના રહેતું નથી મુંબાઈના શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની સ્ત્રીશિક્ષણ પ્રવૃત્તિમાં શ્રી. અંજારિયાનો ફાળો ઘણો મોટો છે ઉપરાંત વનિતાવિશ્રામનું સ્ત્રીશિક્ષણ કાર્ય પણ તેમની સેવાઓ મેળવી શક્યું છે અને હવે શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠની મુંબાઈની કોલેજના આચાર્ય પદેથી તેમણે કરેલી સેવાઓ પણ ખાસ ઉલ્લેખવા જેવી છે અને એમની સેવાનું વિશિષ્ટ લક્ષણ તેઓ નિઃસ્વાર્થભાવે, માનાર્થે એ સેવા કરી રહ્યા છે એ છે અમે શ્રી અંજારિયાને એમની આવી સદ્પ્રવૃત્તિ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ; અને શ્રી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તેઓ હજુ વધારે સેવા ફાળો આપી શકે તે માટે ઈશ્વર તેમને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ગ્રાહકોને સૂચના.

૧. 'ગુણસુન્દરી' દર અંગ્રેજી મહિનાની ૧લી તારીખે પ્રકટ થાય છે અને ગ્રાહકોને આગલે દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામા આવે છે. આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાની નકલ દર મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઇએ. એ પ્રમાણે મળવામાં વિલંબ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનતિ છે. જો એ તપાસને અંતે અંકની નકલ ન મળે તો કાર્યાલયને એ સંબંધી ફરિયાદ **તા. ૧૦મી સુધીમાં** લખી જણાવવી. તે પછી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી વ્યવસ્થાપકને શિર રહેતી નથી. ફરિયાદ કાર્યાલયનેજ કરવી. ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ટોને હક્ક નથી.

૨. ગ્રાહકોએ કાર્યાલય સાથે પત્રવ્યવહાર 'વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ નં ૪" ને સરનામે કરવો.

૩ એ પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાના પુરા નામઠામ ઉપરાંત, **પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઇએ.** દરેક ગ્રાહકનો નંબર રેપર પર નામની પાસે ડાબી બાજુ છાપેલો યા લખેલો હોય છે. એ નંબર નહિ જણાવ્યો તો કાર્યાલયને વેળાસર અને સંતોષકારક ઉત્તર મળવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં ઢીલ થવાનો સંભવ છે.

૪. સરનામું બદલવામાં ઇચ્છનાર ગ્રાહકે આગલા મહિનાની તા. ૨૫ સુધીમા ખબર આપવી જોઇએ, એથી મોડી મળતી સુચનાનો અમલ તેજ મહિને નહિ, પણ બીજે મહિને થશે.

૫. નમૂનાની નકલ વિના મૂલ્ય નથી મોકલાતી. જે અંક નમુના તરીકે જોઇતો હોય તેની કીંમતના પોસ્ટલ સ્ટેમ્પસ મોકલી આપવા.

૬. કોઇ પણ પ્રકારના પત્રવ્યવહારનો જવાબ જોઇતો હોય તો રીપ્લાય કાર્ડ લખવો યા પોસ્ટેજ મોકલવુ.

વ્યવસ્થાપક, "ગુણસુન્દરી" કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, નં. ૪.

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી	,,	,,
૩ સ્રોતસ્વિની	,,	,,
૪ શૈવલિની	મુલ્ય : ૧-૦-૦	પોસ્ટેજ. ૦-૨-૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. **૩-૦-૦**માં ઘેર બેઠાં

વ્યવસ્થાપક **"ગુણસુંદરી"** ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

Registered No B. 1775

પૂર્ણ સંખ્યા : ૧૧૪] મહિલા–પરિષદ અંક [ફેબ્રુઆરી : ૧૯૩૩

ગુણસુંદરી અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુ. ૧૯

અંક ૬

કાર્યાલય
૧૧૪. ગીરગામ બેકરોડ
મુંબઇ ૪.

લવાજમ કિંમત : રૂ ૪-૮-૦] છુટક નકલ : બાર આના [પરદેશ ૧૦ શીલીંગ

"ગુણસુન્દરી" કાર્યાલયમાં મળતાં સુંદર પુસ્તકો

હાસ્યરસિક અને વાર્તા સાહિત્ય

૧ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ	"ગુણસુન્દરી"ના તંત્રી રા જયકૃષ્ણ વર્માની	૧૨ સામાજીક-હાસ્યરસિક વાર્તાઓ-સુંદર ચિત્રો સાથે	મૂ. રૂ ૨-૦-૦ પો. રૂ ૦-૩-૦
૨ લક્ષ્મીની સાડી	"	આઠ સામાજીક વાર્તાઓ ૧૧ આકર્ષક ચિત્રો	મૂ. રૂ ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૩ સોળ સુંદર વાર્તાઓ (ભાગ બીજો)	રા મેઘાણી, રા જગીરદાર રા રાયચુરા, રા દેસાઈ વિ.	ગુજરાતના વિવિધ લેખકોની સોળ સુંદર ટુંકી વાર્તાઓ	મૂ. રૂ ૧-૪-૦ પો. રૂ ૦-૨-૬
૪ ઈર્ષ્યાની આગ	કંપની સરકારના સમયના હિંદનો ચિતાર આપતી	શ્રી પીયૂષની લખેલી અદ્ભુત પ્રેમકથા	મૂ. રૂ ૧-૦-૦ પો. રૂ ૦-૨-૬
૫ તૂટેલાં બંધન	કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની	રચેલી સુંદર સામાજીક નવલકથા	મૂ. રૂ ૦-૮-૦ પો. રૂ ૦-૧-૬
૬ જાલીમ જલ્લાદ	હિંદની અત્યારની રાજકીય સ્થિતિ ચર્ચતું	શ્રી અંબાલાલ શાહનું રસભર્યું નાટક	મૂ. રૂ ૦-૧૨-૦ પો. રૂ ૦-૧-૦
૭ હાથીના દાંત	રા પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસે ચરોડા ભેળમા લખેલ	અનીતિમાન પતિની પત્નીને યોગ્ય માર્ગ દાખવતું નાટક	મૂ. રૂ ૧-૦-૦ પો. રૂ ૦-૧-૦
૮ ન્યાય	રા પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસ બેરીસ્ટર-એટ-લો એ રચેલું	સમાજના ન્યાયનો ચિતાર આપતું સુંદર નાટક	મૂ. રૂ ૦-૧૨-૦ પો. રૂ ૦-૧-૦
૯ એક લાખનું ઈનામ	શ્રી નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી રચિત	ઠીકરીવ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ	મૂ. રૂ ૦-૮-૦ પો. રૂ ૦-૧-૦

ખાસ લાભ " ગુણસુન્દરી "ના ગ્રાહકોને આ પુસ્તકો ૨૦ ટકા વળતરથી અપાશે.

મળવાનાં ઠેકાણાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪;

અને જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી.

Registered No. B. 1776

પૂર્ણ સંખ્યા : ૧૧૫] બાલક અંક [માર્ચ: ૧૯૩૩

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુ. ૨૦

તંત્રીઃ
જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

કાર્યાલય:
૧૧૪, ગીરગામ બેકરોડ.
મુંબઈ ૪.

અંક ૧

ઉપતંત્રી:
[illegible] શુક્લ

લવાજમ: હિંદમાં: રૂ ૪-૫-૦] છુટક નકલ : બાર આના [પરદેશ ૧૦ શીલીંગ

" ગુણસુન્દરી " કાર્યાલયમાં મળતાં સુંદર પુસ્તકો

હાસ્યરસિક અને વાર્તા સાહિત્ય

૧ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ	"ગુણસુન્દરી"ના તંત્રી રા. જયકૃષ્ણ વર્માની	૧૨ સામાજીક-હાસ્યરસિક વાર્તાઓ-સુંદર ચિત્રો સાથે	મૂ. રૂ. ૨-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૩-૦
૨ લક્ષ્મીની સાડી	"	આઠ સામાજીક વાર્તાઓ ૧૧ આકર્ષક ચિત્રો	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૩ સોળ સુંદર વાર્તાઓ (ભાગ બીજો)	રા. મેઘાણી, રા. જાગીરદાર રા. રાયચુરા, રા. દેસાઇ વિ.	ગુજરાતના વિવિધ લેખકોની સોળ સુંદર ટુંકી વાર્તાઓ	મૂ. રૂ. ૧-૪-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૪ ઈર્ષ્યાની આગ	કંપની સરકારના સમયના હિંદનો ચિતાર આપતી	શ્રી. પીયૂષની લખેલી અદ્ભુત પ્રેમકથા	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૫ તૂટેલાં બંધન	કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની રચેલી	સુંદર સામાજીક નવલકથા	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૬
૬ જાલીમ જલ્લાદ	હિંદની અત્યારની રાજકીય સ્થિતિ ચર્ચતું	શ્રી અંબાલાલ શાહનું રસભર્યું નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૭ હાથીના દાંત	રા. પુરૂષોતમ ત્રીકમદાસે વરોદા જેલમાં લખેલું	અનીતિમાન પતિની પત્નીને યોગ્ય 'માર્ગ' દાખવતું નાટક	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૮ ન્યાય	રા. પુરૂષોતમ ત્રીકમદાસ બેરીસ્ટર-એટ-લૉ એ રચેલું	સમાજના ન્યાયનો સુંદર ચિતાર આપતું નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૯ એક લાખનું ઈનામ	શ્રી. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી રચિત	ડીટેક્ટીવ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦

ખાસ લાભઃ " ગુણસુન્દરી "ના ગ્રાહકોને આ પુસ્તકો ૨૦ ટકા વળતરથી અપાશે.

મળવાનાં ઠેકાણાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪;

અને જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

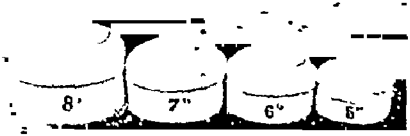

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

વિશ્વના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે ?
'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરના કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું. રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટુ મારી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિત્તળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે
પી. સી. રાય.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ કલાઈવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા. મુંબાઈ મદ્રાસ. રંગુન.

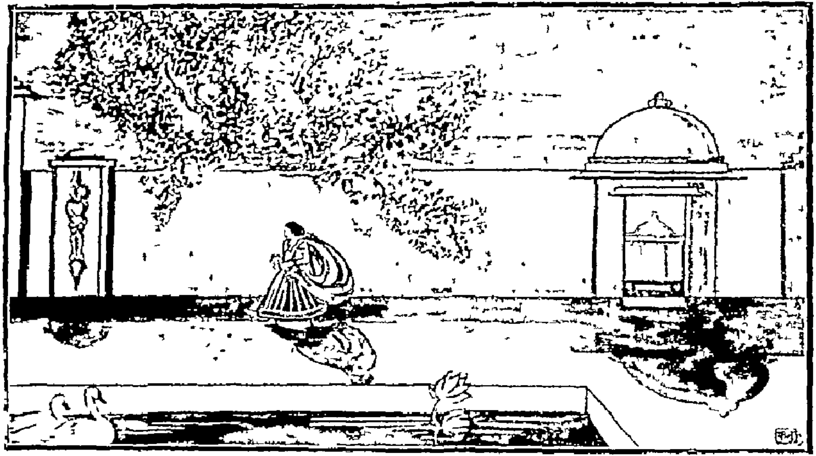

" આ કુંવરીને શું થયું હશે ? " (પૃ ૨૦)
(અનાચટી રાજકુંવરી)

પુસ્તક ૨૦ મું] માર્ચ ૧૯૩૩ [અંક ૧ લો

:: સપ્તપદી ::

[ભીમપલાસ]

૧

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા-મંત્ર ભણે—
"જીવન-સાથી, થાવા મ્હાલી,
"સુખ દુઃખના સંસાર રણે: "—આ૦

૨

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા બીજી ભણે—
"કુળની કુંજે, સેવા ગૂંજે,
"સદૈવ 'ચોકિદા'-સ્મરણે "—આ૦

૩

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા ત્રીજી ભણે—
"મધુર સિતારી શી સુખકારી,
"રત રહું પતિભક્તિ રમણે "—આ૦

૪

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા ચોથી ભણેઃ—
" શિયળ ઉજાળુ, આજ્ઞા પાળુ,
" પ્રીતમના પ્રેમલ વરણેઃ "—આ૦

૫

આ મંગલમય કુંકુમપગલે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા પંચમ લેઃ—
" ઋતુપાવન થઇ, કેલિક્રીડા ચહી,
" ખેલીશ કંથશુ રસલહરે "—આ૦

૬

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા છઠ્ઠી ભણેઃ—
" દંપતીયજ્ઞે-પ્રભુ આ લગ્ને,
" સાક્ષી સદા હો આપણને "—આ૦

૭

આ મંગલમય કુંકુમપગલે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા સપ્તમ લેઃ—
" વ્રત પુણ્ય ધર્મે, નીતિમય કર્મે,
" સ્હાયક હું ડગલે ડગલેઃ "—આ૦

• • •

ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા - મંત્ર ભણે,
તવ પતિરૂપનો તંબુર લવણેઃ—
" લગ્નવ્રતિની ! જીવનસખિરી !
સત્કારું કૃતિ--મન--વચને "—આ૦

કેશવ હ. શેઠ

રાય બહાદુર મુનશી રમાનાથ ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ થઇ જશો. તમારે અમારો આભાર માનવો જોઇએ; તમે તો ઉલટા ખફા થઇ રહ્યા છો. "

આ પ્રલોભનની રમાનાથ ઉપર કોઇ અસર થઇ નહિ. તે બોલ્યો " મને કારકૂન બનવાનું કબૂલ છે, આવા પ્રકારની લહેર મારે નથી જોઇતી એ આપનેજ મુબારક હો."

એટલામાં ડેપ્યુટી સાહેબ અને ઇન્સ્પેક્ટર પણ આવી પહોંચ્યા. રમાનાથને જોઇને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કહ્યું. "અમારા બાબૂ સાહેબ તો પહેલાથીજ તૈયાર થઇને બેઠા છે બસ, એમની કામગીરી પર તો બધો આધાર છે."

પોતે પણ પોતાનો નફો તોટો સમજે છે એવા ભાવથી રમાનાથે કહ્યું: " જી હા, આજે બધું બરાબર કરી દઇશ. આટલા દિવસો સુધી તમારા લોકોના ઇસારા ઉપર હું ચાલ્યો. હવે મારી આંખોથી જોઇને ચાલીશ. "

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગાના મોઢાં તરફ જોયું અને ડેપ્યુટીએ ઇન્સ્પેક્ટરના મોઢા તરફ જોયું. એ કહે છે શું ? ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યા: " વાત શી છે ? સાચેસાચ કહું છું, આપ કાંઇ નારાજ થતા લાગો છો ! "

રમાનાથ " મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે; આજે મારી જુબાની બદલી દઇશ બીનગુન્હેગારોના ખૂન મારાથી નહિ થઇ શકે. "

ઇન્સ્પેક્ટરે તેના તરફ દયાભાવથી જોઇને કહ્યું: " તમે બીનગુન્હેગારોના ખૂન નથી કરી રહ્યા; તમે તો તમારાં નસીબની ઇમારત ખડી કરી રહ્યા છો. હું સાચેસાચ કહું છું. આવો પ્રસંગ ઘણા થોડા માણસોને મળે છે. આજે વાત શી બની છે કે આપ આટલા બધા ખફા થઇ રહ્યા છો ? તમને કાંઇ ખબર છે, દારોગા સાહેબ ? માણસોમાંથી તો કોઇએ ધૃષ્ટતા નથી કરી ને ? જો કોઇએ તમારો મિજાસ જાય એવું કોઇ કામ કર્યું હોય તો તેને ગોળી લગાવી દો. સાચેસાચ કહું છું. "

દારોગો: " હું અત્યારેજ જઇને તપાસ કરું છું. "

રમાનાથ: " આપ તકલીફ ન લો. મારે કોઇની સામે ફરિયાદ નથી કરવાની થોડા ફાયદા માટે હું મારાં ઇમાનનું ખૂન નથી કરી શકતો. "

એક મીનીટ શાન્તિ છવાઇ રહી કોઇને કોઇ વાત નહિ સૂઝી. દારોગો કોઇ બીજી યુક્તિ શોધી રહ્યો હતો, ઇન્સ્પેક્ટર કોઇ બીજું પ્રલોભન શોધી રહ્યા હતા. ડેપ્યુટી એક બીજી જ ફિકરમાં હતા જરા ચીઢાઇને તે બોલ્યા " રમાનાથ બાબુ, આ ઠીક વાત નહિ થાય."

રમાનાથે પણ ગરમ થઇને કહ્યું: "તમારે માટે નહિ હોય. મારે માટે તો સૌથી વધુ સારી એ વાત છે. "

ડેપ્યુટી " નહિ, આપને વાસ્તે આનાથી ખરાબ બીજી કોઇ વાત નથી. અમે તમને છોડનાર નથી. અમારો મુકદ્દમો ભલે બગડી જાય, પરન્તુ અમે તમને એવો પાઠ શિખવશું કે તમે જીંદગી સુધી નહિ ભૂલો તમે જે જુબાની આપી છે તેજ, તમારે આપવી પડશે. જો તમે કાંઇ ગેરબંડ કરશો, કાંઇપણ ગોટાળા કરશો તો અમે તમારી સાથે જુદોજ વર્તાવ કરીશું. એક રીપોર્ટ કરતા તમે આમ (ઉપર નીચે કાંડાં રાખીને) ચાલી જશો."

એટલું કહીને તેમણે આંખો કાઢીને રમાનાથ તરફ જોયું; જાણે તેને કાચો ને કાચો ખાઇ જશે. રમાનાથ કંપી ઉઠયો. આવા ભયભરેલા શબ્દોએ તેને વિચલિત કરી દીધો. આ લોકો તદ્દન જુઠો મુકદ્દમો ચલાવીને તેને ફસાવી દે તો તેની કોણ રક્ષા કરશે ! વિનય અને શીલનાં પુતળાં બની

રહેતા ડેપ્યુટી સાહેબ એક સાથે આવું રૌદ્ર રૂપ ધારણ કરી: સેરી એવી કોઈ આશા ન હતી પરંતુ તે કાંઈ એટલી સહેલાઈથી ગભરાઈ જાય એવો ન હતો. તે ગરમ થઈને બોલ્યો "તમે જબરદસ્તીથી મારી પાસે જુબાની અપાવશો ?"

ડેપ્યુટીએ પણ ડોળાને કહ્યું: "હા, જબરદસ્તીથી અપાવશું "

રમાનાથ " એ સારી મશ્કરી છે "

ડેપ્યુટી " તમે પોલીસને દગો દેવાને મશ્કરી સમજો છો ! અત્યારે બે સાક્ષી આપીને સાબીત કરી શકું એમ છું કે તમે રાજદ્રોહની વાત કરી રહ્યા હતા બસ, સાત વર્ષ માટે ચાલી જશો ચક્કી પીસતાં પીસતાં કમરમાં છાલાં પડી જશે. આ લાલ લાલ ગાલ નહિ રહે. "

રમાનાથ જોરથી કરતો હતો. જેલજીવનની કલ્પનાથી જ તેનાં રૂંવાં ઊભાં થઈ જતાં હતાં. જેલના જ ભયથી તો તેણે આ જુબાની આપવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો એ જ ભય આ વખતે પણ તેને કમકમાટ

સ્નેહના વધામણાં

["આવ્યો અષાડ ગાઢ આભલાં છવાયાં"—એ ઢાળ]

લાવ્યો વસન્ત ખીલ્યાં ફૂલડાં રસાળાં
દેવાનાં દેવને ઉછાળતા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

કોકિલા સુણાવે ગાન મીઠડાં સુહામણાં
મધુના સુરથી ભરેલાં
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં.

રાગના પરાગ આ વિશ્વને ભુલાવતા,
નયનોના નેહથી નચાવતા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

વન વન વેણુઓ વાગે નિરંતરની
સૂતેલા સ્નેહને જગાવતી,
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

સુંદરીના હૈયાંમાં સ્વપ્ન ના સમાતાં
લોચને ચિતર્યાં અનેરાં
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

એવા પ્રીતમ એક તમે ભીંજવતા,
આશાએ આવજો પધાર્યા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં.

અમરેલી, ૮-૧-૩૨ પુષ્પા ર. વકીલ

લાગ્યો. ડેપ્યુટી માનવવિજ્ઞાનના જાણકાર હતા. રમાનાથનો ભાવ તે પામી ગયા. તે બોલ્યા: " ત્યાં કાંઈ હલવા પુરી નહિ મળે ધૂળમાં મળેલા લોટની રોટલી; ભાજીનાં સડેલાં પાતરાંનો રસો, અને અડદની દાળનું પાણી ખાવા મળશે. કાળી કોટડીમાં ચાર મહિના જવું પડશે તો ખમ, તમે ખમી નહિ શકો. ત્યાંજ મરી જશો. જરા જરામાં લોઢેર માર દેશે, જૂતાથી પીટશે તમે સમજો છો શું ?"

રમાનાથનો ચહેરો ફીક્કો પડી ગયો. પ્રતિક્ષણે તેનું મોઢું સુકાઈ જતું હોય એમ માલૂમ પડતું હતું. પોતાની દુર્બળતા ઉપર તેને એટલી બધી ગ્લાનિ થઈ કે તે રડી પડ્યો. કંપતા અવાજે તે બોલ્યો " આપ લોકોની એવી ઇચ્છા હોય તો ભલે એમ થાય ! મોકલો કે જેલમાં; ગરીબ જાઉંને ! પણ તે તમારા લોકોના હાથમાંથી મારું મગજ ફરી જશે. જો તમે એટલી હદ સુધી અને હેરાન કરવા માગો છો તો હું પણ

મરવા તૈયાર છું. જે કાંઇ થવાનું હોય તે થાય."

તેનું મન દુર્બળતાની એ દશાએ પહોંચી ગયું હતું કે જરા સરખી સહાનુભૂતિ, જરા સરખી સહૃદયતા હજારો ધમકીઓથી વધુ કારગત નીવડે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે તક સાધી લીધી. રમાનાથ તેનો પક્ષ લઇને તેમણે ડેપ્યુટીને કહ્યું: " સાચું કહું છું, તમે લોકો માણસને ઓળખતા જ નથી, અને રોબ જમાવવા મંડી પડો છો આવી રીતે જુબાની આપવાનું કોઇ પણ સમજદાર માણસને ખરાબ લાગશે, એ કુદરતીજ વાત છે. જેને આબરૂનો જરા પણ ખ્યાલ હોય, તે પોલીસના હાથમાં રમકડું બનવાનું પસન્દ નહિ કરે. બાબુ સાહેબની જગાએ હું હોત તો હું પણ એમજ કરત પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તેઓ આપણી વિરૂદ્ધ જુબાની આપશે. તમે લોકો તમારૂં કામ કરો; બાબુ સાહેબ તરફથી તમે બેફિકર રહો; હું સાચું જ કહું છું."

તેણે રમાનાથનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું: " તમે મારી સાથે ચાલો, બાબુજી ! તમને સારી સારી રેકોર્ડ સંભળાવું."

ચીડાયલાં બાળકની જેમ હાથ છોડાવીને રમાનાથે કહ્યું: "મને હેરાન નહિ કરો, ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ! હવે તો મારે જેલમાં જ મરવાનું છે."

ઇન્સ્પેક્ટરે તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને કહ્યું: " તમે આવી વાત કેમ મોઢામાંથી કાઢો છો, સાહેબ ! જેલખાનામા મરે આપના દુશ્મન !"

ડેપ્યુટીએ ધમકી આપવાનું બાકી ન રાખ્યું. જાણે રમાનાથનો કાંઇ પરિચય ન હોય તેમ ઘણા કઠોર સ્વરે તેમણે કહ્યું- "સાહેબ, અમે બાબુસાહેબ સાથે દરેક રીતની સલૂકાઇ કરવા તૈયાર છીએ; પરંતુ જ્યારે તેઓ જ અમારી વિરૂદ્ધ જુબાની દેશે, અમારી જડ ખોદશે, ત્યારે અમે અમારૂં કામ કરીશું, જરૂર કરીશું; કદિ નહિ છોડી શકીએ."

એ વખતે સરકારી એડવોકેટ અને બેરીસ્ટર મોટરમાંથી ઉતર્યા.

૬૫

રતન પત્રોમાં તો જાલપાને આશ્વાસન આપતી હતી પરંતુ પોતાના સંબંધમાં કાંઇ લખતી ન હતી જે પોતે જ વ્યથિત થઇ રહી હોય તેને પોતાની વ્યથાઓની કથા શું સંભળાવે ? એ રતન જેને રૂપીયાની કદિ આપદા પડી ન હતી તેને આ એક મહિનામા તો રોટલીના પણ વાખા પડવા માંડ્યા. તેનું વૈવાહિક જીવન બહુ સુખી ન હોય; પરંતુ તેને કોઇ વાતનો અભાવ ન હતો. જો સડક સારી હોય, નોકર ચાકર, રૂપીઆ પૈસા અને ભોજન વગેરેની સામગ્રી સાથે હોય તો મુડદાલ ઘોડા ઉપર સવાર થઇને પણ યાત્રા પુરી કરી શકાય છે. ઘોડો પાણીદાર હોય તો તો પૂછવું જ શું ! રતનની દશા એવા સવારના જેવી હતી. એવા સવારની માફક તે મંદગતીથી પોતાની જીવનયાત્રા કરી રહી હતી. કદિ કદિ એ ઘોડા ઉપર તે ચીડાતી હશે; બીજા સ્વારોને ઉડી જતા જોઇને, તેને પણ એવી ઇચ્છા થતી હશે કે હું પણ એ રીતે ઉડું, પરંતુ તે દુઃખી ન હતી, પોતાના નસીબને રડતી ન હતી એક પાતળી સરખી, પગે બાંધેલી, પોતાની નાંદમાં સૂકું ઘાસ ખાવામાં મગ્ન રહેતી, ગાયના જેવી તેની દશા હતી સામે લીલાં લીલા મેદાન છે, તેમાં સુગન્ધમય ઘાસ લહરાઇ રહ્યું છે. પરંતુ પગનું બંધન તોડીને તે કદિ ત્યાં નથી જતી તેને માટે પગે બાંધેલું દોરડું અને શોખની જંજીરમાં

કોઈ અન્તર નથી યૌવનને આત્મપ્રદર્શનની જેટલી ક્ષુધા હોય છે તેટલી પ્રેમની નથી હોતી. પ્રેમની ક્ષુધા પાછળથી આવે છે

રતનને આત્મપ્રદર્શનનાં બધાં સાધનો મળ્યાં હતાં. તેનો યુવતી આત્મા પોતાનાં શૃંગાર પ્રદર્શનમાં મગ્ન હતો. સામાન્ય રીતે બધાં માણસોનું હોય છે તેમ હાસ્યવિનોદ, સહેલ સપાટા, ખાવું પીવું એજ તેનું જીવન હતું; એથી ઊંડા પાણીમાં જવાની તેને ઇચ્છા ન હતી, તેમ કારણ પણ ન હતું. સમ્પન્નતા ઘણાં માનસિક દુઃખોને શાન્ત કરે છે. પોતાનું દુઃખ ભૂલવા માટે તેની પાસે કેટલા કેટલા ઢંગ છે. સીનેમા છે, થીએટર છે, દેશભ્રમણ છે, પાનાં છે, પાળેલાં જનાવરો છે, સંગીત છે, પરન્તુ વિપન્નતાને ભૂલાવવા માટે મનુષ્ય પાસે કોઈ સાધન નથી. સિવાય કે તે રડે, પોતાના ભાગ્યને દોષ દે, કે સંસારથી વિરક્ત થઈને આત્મહત્યા કરી દે. રતનના તકદીરે પલટો ખાધો હતો. સુખનું સ્વપ્ન ભાંગી ગયું હતું અને વિપન્નતાનું હાડપિંજર હવે તેની સામે ઘુરકી રહ્યું હતું.

અને એ સર્વ થયું પોતાનાજ હાથથી! પંડિતજી એવા પ્રાણીઓમાં હતા, જેમને મોતની ચિંતા ન હતી. કોઈ પણ રીતે તેમને એવો ભ્રમ થઈ ગયો હતો કે, દુર્બળ સ્વાસ્થ્યવાળો મનુષ્ય જો પથ્ય અને વિચારથી રહે તો ઘણા દિવસો સુધી જીવી શકે છે તેઓ પથ્ય અને વિચારથી કદી બહાર ન જતા. પછી મોત શાથી તેમને કમ ઉમ્મર હતી કે તેમની પાકા આયુ પહેલાં મરી રહે! જ્યારે તેઓ મરણ સમીપે આવ્યા ત્યારે વસીયતનામું લખી નાખવાનો વિચાર તેમને આવ્યો પરંતુ રતન વસીયતનામાનું નામ સાંભળીનેજ એટલી શોકાતુર, એટલી અધીર થઈ કે પંડિતજીએ એ વખતે વાત પડતી મૂકવાનું જ ઉચિત સમજ્યું. તે પછી તેમને એટલું ભાન ન આવ્યું કે વસીયત લખાવી શકે.

પંડિતજીના દેહાવસાન પછી રતનનું મન એવું બધું વિરક્ત થઈ ગયું કે તેને કોઈ વાતનું ભાન રહ્યું નહિ એ એવો પ્રસંગ હતો કે જ્યારે તેણે વિશેષરૂપે સાવધાન રહેવું જોઈતું હતું. દુશ્મનોએ તેને ઘેરી રાખી ન હોય, એવી રીતે તેણે સતર્ક રહેવું જોઈતું હતું. પરંતુ તેણે બધું મણિભૂષણ ઉપર છોડી દીધું અને એજ મણિભૂષણે ધીમે ધીમે તેની બધી સમ્પત્તિનું અપહરણ કરી લીધું. તેણે એવાં એવાં કાવતરાં રચ્યાં કે સરલ હૃદયની રતનને તેના કપટ વ્યવહારનો આભાસ સુદ્ધાં ન થયો. જ્યારે જાળ બરાબર પ્રસરી ગઈ ત્યારે તેણે એક દિવસે આવીને કહ્યું. " આજે બંગલો ખાલી કરવો પડશે. મેં એ વેચી દીધો છે "

રતન જરા તપી જઈને બોલી " મેં તો તમને કહ્યું હતું કે હું હાલમાં બંગલો વેચીશ નહિ "

મણિભૂષણે વિનયનું આવરણ ઉતારી ફેંકી દીધું અને આંખો ચડાવીને કહ્યું " વાતો ભૂલી જવાની તમારામાં ખરાબ આદત છે આ જ ઓરડામાં મેં આપની સામે ચર્ચા કરી હતી અને આપે હા પાડી હતી. જ્યારે મેં વેચી દીધો ત્યારે હવે તમે સ્વાંગ ખડો કરો છો. બંગલો આજે ખાલી કરવો પડશે અને આપે મારી સાથે આવવું પડશે "

" હું હાલમાં અહીં જ રહેવા માગું છું. "

" હું આપને અહીં ન રહેવા દઉં, "

" હું તમારી લોંડી નથી "

" તમારી રક્ષાનો ભાર માથે આવે છે. મારા કુળની મર્યાદા માટે હું તમને મારી સાથે લઈ જઈશ "

રતને હોઠ પીસીને કહ્યું " મરી મટી-

દાની રક્ષા હું મારી મેળે કરી શકું એમ છુ. તમારી મદદની કાંઈ જરૂર નથી. મારી મરજી વિના તમે અહીંથી એક ચીજ પણ વેચી નહિ શકો ''

મણિભૂષણે જાણે વજ્ર જેવો પ્રહાર કર્યો " આ ઘર પર કે કાકાની સંપત્તિ પર આપનો કોઈ અધિકાર નથી. એ મારી સંપત્તિ છે. તમે મારી પાસેથી માત્ર ભરણપોષણ માંગી શકો એમ છે. "

રતને વિસ્મિત થઈને કહ્યું: " તમે કાંઈ ભાંગબાંગ તો નથી ખાધીને ? "

મણિભૂષણે કઠોર સ્વરે કહ્યુ. " મેં કાંઈ એટલી ભાંગ નથી ખાધી કે માથા કે પગ વિનાની વાત કરવા માંડું. તમે તો ભણેલાં ગણેલાં છો; એક મોટા વકીલનાં પત્ની છોઃ કાયદાની ઘણી ખરી વાતો જાણતાં હશો. એકત્ર કુટુંબમાં વિધવાને પોતાના પતિની સંપત્તિ પર કોઈ અધિકાર નથી હોતો. કાકાજી અને મારા પિતાજી કદિ છૂટા પડયા નથી. કાકાજી અહીં હતા, અમે લોક ઇન્દોર હતાં પરંતુ એથી એટલું સિદ્ધ નથી થતુ કે, અમે જુદા હતા. જો કાકા પોતાની સંપત્તિ તમને આપવા ચાહતા હોત તો કોઈ વસિયત જરૂર લખી જાત અને જો કે કાયદા પ્રમાણે એ વસિયતની કાંઈ કિંમત નહોત. છતાં, મેં એને માન આપ્યું હોત. તેમણે કોઈ વસિયત કર્યું નથી તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, કાનૂનના સાધારણ વ્યવહારમાં તેઓ કાંઈ વધારો નાખવા માગતા ન હતા. આજે આપને બંગલો ખાલી કરવો પડશે; મોટર અને બીજી વસ્તુઓનું પણ લીલામ કરી દેવામાં આવશે. આપની ઇચ્છા હોય તો મારી સાથે ચાલો, વા જોઈએ તો અહીં રહો. અહીં રહેવા માટે આપને માટે દશ અગીઆર રૂપીઆનું મકાન પૂરતું થશે. ભરણપોષણ માટે માસિક પચાસ રૂપીયાની ગોઠવણ મેં કરી દીધી છે. લેણું-દેણું ચૂકવી લીધા પછી, એથી વધારે આપવાની ગુંજાશ નથી ''

રતને કંઈ જવાબ ન આપ્યો થોડીવાર સુધી હતબુદ્ધિની જેમ તે બેસી રહી; પછી મોટર મગાવી અને આખો દિવસ વકીલોની પાસે દોડતી ફરી. પંડિતજીના કેટલાય વકીલ મિત્રો હતા. સર્વેએ તેનો વૃત્તાંત સાંભળીને ખેદ પ્રકટ કર્યો અને વકીલ સાહેબ વસિયત લખી ન ગયા તેની ફરિયાદ કર્યા કરી. હવે તેને માટે એકજ ઉપાય હતો. વકીલ સાહેબ અને તેમના ભાઈ જુદા પડી ગયા હતા એમ તે સિદ્ધ કરી દેવાનો પ્રયત્ન કરે. જો એ સિદ્ધ થઈ જાય, અને એ સિદ્ધ કરવાનું ઘણુ સહેલું હતું, તો રતન એ સંપત્તિની સ્વામિની થઈ જાય. જો તે એમ સિદ્ધ ન કરી શકે તો તેને માટે કોઈ ઉપાય નહતો.

અભાગિની રતને પાછી આવી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જે કાંઈ મારું નથી, તે લેવા માટે જૂઠાણાનો આશ્રય નહિ લઉં કોઈ રીતે નહિ; પરંતુ એવો કાનૂન ઘડયો કોણે ? શું સ્ત્રી એટલી નીચ, એટલી તુચ્છ, એટલી નગણ્ય છે ? શા માટે ?

દિવસભર રતન ચિંતામાં ડૂબેલી, મુંગી બેસી રહી. આટલા દિવસો સુધી તે પોતાને આ ઘરની સ્વામિની સમજતી હતી, એ કેટલી મોટી ભૂલ હતી ? પતિના જીવનમાં જે લોકો તેનું મુખ તાકતા હતા, તે આજે તેના ભાગ્યના વિધાતા થઈ ગયા ! રતન જેવી સ્વમાની સ્ત્રી માટે આ ઘોર અપમાન અસહ્ય હતું. માનો કે કમાઈ પંડિતજીની હતી, પરંતુ આ ગામ તો તેણે ખરીદું હતું, એમાંના કેટલાક મકાન તો તેની નજર આગળ બંધાયા હતાં એક ક્ષણ માટે પણ તેને એવો વિચાર આવ્યો ન હતો કે, એક દિવસ આ જાયદાદ મારી જીવિકાનો આધાર

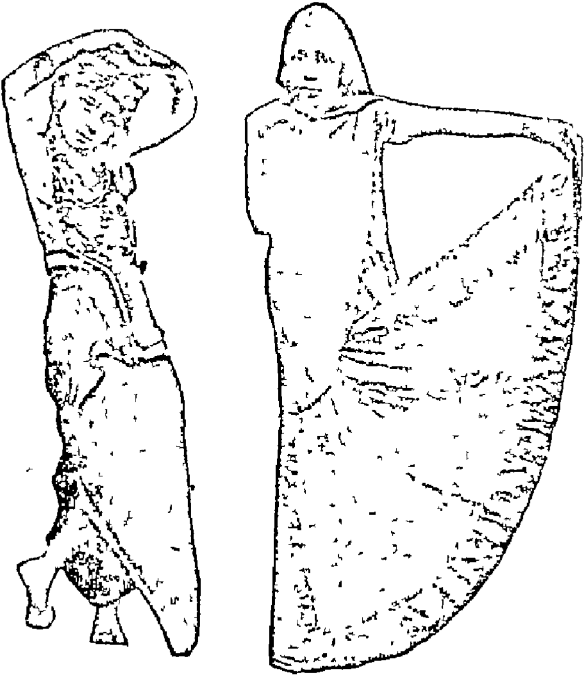

કુ. ઉર્મિલિની　　　　કુ. સરોજ

ફેલોશીપ સ્કૂલના ઉત્સવમાં શ્રી રાધા-કૃષ્ણ　　[વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ ફોટો]

શ્રી ભરૂચ સ્ત્રી-મંડલ

વાર્ષિક ઉત્સવમાં ભાગ લેનાર બ્હેનો અને બાલિકાઓ

થશે. આટલી ભવિષ્ય ચિન્તા તે કરી જ શકતી ન હતી. એ મિલ્કત ખરીદવામાં, તેને સમારવા કે સજાવવામાં, રતનને માતાને પોતાના સન્તાનને ખેલતુ કુદતુ જોઈને થાય તેવા પ્રકારનો આનંદ થતો હતો. એમાં સ્વાર્થનો ભાવ નહતો. માત્ર પોતાનાપણાનો ગર્વ હતો, તે મમતા હતી, પરંતુ પતિની આંખો બંધ થવાની સાથે જ તેનું પાળેલુ અને ગોદમાં રમાડેલુ બાળક પણ તેની ગોદમાથી ખેંચી લેવામાં આવે છે તેનો તેના ઉપર કોઈ અધિકાર નહિ ! જો તેને ખબર હોત કે એક દિવસ તેની સમક્ષ આ કઠિન સમસ્યા આવશે તો તે ચાહે તો રૂપીઆ લૂંટાવી દેત, યા દાન કરી દેત, પરંતુ સંપત્તિનો કોયો છાતી ઉપર ન નાખત. પંડિતજીની એવી કઇ મોટી આમદાની હતી ! ગરમીમાં શું તે સીમલા ન જઇ શકત ? શું બે ચાર બીજા નોકરો ન રાખી શકાત ? જો તે ઘરેણાં બનાવરાવત તો એક એક મકાનની કિંમતનું એક એક ઘરેણું બનાવરાવી શકે એમ હતુ. પરંતુ એ વાતોને તેણે કદિ પણ ઉચિત સીમાથી આગળ જવા દીધી નહતી. માત્ર આ સ્વપ્ન જોવાને માટે ! આ સ્વપ્ન ! એના સિવાય બીજુ હતુ જ શુ ? જે ગઇ કાલે તેનુ હતુ તેના તરફ તે આજે ઉઠીને જોઇ પણ નહિ શકે ! કેટલુ મોહુ હતુ એ સ્વપ્ન ! હા હવે તે અનાથિની હતી. ગઇ કાલ સુધી તે બીજાઓને ભીખ આપતી હતી, આજે ખુદ તેને ભીખ માંગવી પડશે બીજો કોઇ ઉપાય નથી પહેલાં પણ તે અનાથિની હતી, માત્ર ભ્રમ વશ થઇને તે પોતાને સ્વામિની માની રહી હતી હવે તો એ ભ્રમનો સહારો પણ નથી રહ્યો

સહસા એના વિચારોએ પલટો ખાધો હું મને શા માટે અનાથિની સમજી રહી છુ ? બીજાના દ્વાર ઉપર હું શા માટે ભીખ માગુ ? દુનિયામાં લાખો આઓ મહેનત મજુરી કરીને પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરે છે શુ હું કોઇ કામ નહિ કરી શકુ ? શું હું કપડાં સીવી નહિ શકુ ? કોઇ ચીજની નાની મોટી દુકાન ન રાખી શકું ? છોકરાં પણ ભણાવી શકું એમ છું. લોકો હસશે એટલુ જને ? પરંતુ એ હાસીની મને શી પરવા ! એ મારી હાસી નથી, આપણા સમાજની હાસી છે.

સાંજના ભારણે કેટલાક ગાડીવાળા આવી પહોંચ્યા મણિભૂષણે આવીને કહ્યું·–" કાકી, તમે જે જે ચિજો કહો તે મોકલાવી દઉં મે એક મકાન રાખી લીધુ છે."

રતને કહ્યુ: " મને કોઇ ચીજની જરૂર નથી. તેમ તમારે મારે માટે મકાન પણ રાખવાનું નથી જે ચીજપર મારો કંઇ અધિકાર નથી તેને હું હાથ પણ અડકાડી શકું નહિ. મારે ઘેરથી હુ કંઇ લઇને આવી નૂ હતી. એવી જ રીતે હુ ચાલી જઇશ. "

મણિભૂષણે લજ્જિત થઇને કહ્યુ· " બધુ તમારુંજ છે; તમારો કંઇ અધિકાર નથી, એમ તમે કેમ કહો છો ! તમે મકાન જોઇ લો. પંદર રૂપીઆ ભાડું છે. મને તો લાગે છે કે તમને કંઇ કષ્ટ નહિ પડે. જે જે ચીજો આપ કહેશો તે તે ત્યાં પહોંચાડી દઇશ "

રતને વ્યંગતાભરી આંખોથી જોઇને કહ્યુ " તમે પંદર રૂપીયાનુ મકાન મારે માટે નકામુ લીધું એટલુ મોટું મકાન લઇને હુ શું કરીશ ! મારે માટે તો એક ઓરડી પૂરતી થશે, અને બે રૂપીયાના ભાડામાં તે મળી જશે સુવા માટે તો જમીન છેજ; દયાનો ભાર માથા ઉપર જેટલો થોડો હોય તેટલુ સારુ ."

મણિભૂષણે ઘણા વિનય ભાવથી કહ્યુ·

" આખરે આપ ઇચ્છો છો શું ? તે તો કહો ! ''

રતને ઉત્તેજિત થઇને કહ્યું: " મારે કાંઇ નથી જોઇતું. હું આ ઘરનું એક તણખલું પણ મારી સાથે લઇ જઇશ નહિ. જે ચીજ ઉપર મારો અધિકાર નથી, તે મારે માટે તે કોઇ પારકાની ચીજ હોય તેવી જ છે. હું દયાની ભિખારીણી નહિ બનું. તમે એ ચીજોના અધિકારી છો તે લઇ જાવ. મને જરાપણ ખોટું લાગતું નથી. દયાની ચીજ નથી જબરદસ્તીથી લઇ શકાતી કે નથી જબરદસ્તીથી આપી શકાતી. દુનિયામાં એવી હજારો વિધવાઓ છે, જે મહેનત મજુરી કરીને પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરી શકે છે. હું પણ એવીજ છું. હુ પણ એવીજ રીતે મજુરી કરીશ અને નહિ કરી શકું તો કોઇ ખાડામાં ડૂબી મરીશ. જે પોતાનું પેટ ન ભરી શકે, તેને જીવતા રહેવાનો, બીજાઓ પર ભારરૂપ બનવાનો, કાંઇ અધિકાર નથી. "

એમ કહેતાં કહેતાં રતન ઘરમાંથી નીકળી દ્વારતરફ ચાલવા લાગી. મણિભૂષણે તેનો રસ્તો રોકી કહ્યું: "જો તમારી ઇચ્છા ન હોય તો હું બંગલો હમણાં નહિ વેચુ. "

રતને અશ્રુભરી આંખોએ તેની તરફ જોયું. તેનો ચહેરો લાલચોળ થઇ ગયો હતો. આંસુઓના વહેતા જતા વેગને રોકીને તે બોલી: " મેં કહી દીધું કે આ ઘરની કોઇ ચીજ સાથે મારે સબંધ નથી હું તો ભાડાંની લોંડી હતી લોંડીનો ઘર સાથે શો સંબંધ? કોણ જાણે કયા પાપીએ આ કાનુન બનાવ્યો હતો. જો ઇશ્વર હોય, અને તેને ત્યાં કાંઇ ન્યાય હોય તો તેની સમક્ષ એક દિવસ એ પાપીને પૂછીશ કે શું તારા ઘરમાં મા બહેન ન હતી? તને એવું અપમાન કરતાં શરમ ન આવી? જો મારી જબાનમાં એટલી તાકાત હોત તો આખા દેશમાં એનો અવાજ પહોંચાડત. તો હું બધી સ્ત્રીઓને કહેત " બહેનો, કોઇપણ સંયુકત કુટુંબમાં લગ્ન ન કરશો. અને કરો તો જ્યાં સુધી તમારું ઘર જુદું ન પડી જાય ત્યાં સુધી સુખે નિદ્રા ન લેશો. એમ ન સમજશો કે તમારા પતિની પાછળ એ ઘરમાં તમારું માનસહિત પાલન થશે. જો તમારા પતિ કાંઇ મૂકી ન ગયા હોય તો તમે એકલાં રહો, યા કુટુંબમાં રહો એ એક વાત છે. પણ તમે અપમાન અને મજુરીમાંથી બચી શકશો નહિ. જો તમારા પતિ કાંઇ મૂકી ગયા હોય તો એકલા રહીને તમે તેનો ભોગ કરી શકો છો; કુટુંબમાં રહીને તો તમારે એનાથી હાથ ધોઇ નાખવો પડશે. કુટુંબ તમારે માટે ફૂલોની પથારી નથી; કાંટાની શય્યા છે; તમને પાર ઉતારનારી નૌકા નહિ, તમને ખાઇ જનાર જન્તુ છે. "

સાંજ પડી ગઇ હતી. ધૂળથી ભરેલો ફાગણનો વાયુ ચાલવાવાળાઓની આંખોમાં ધૂળ નાખી રહ્યો હતો રતન ચાદર સંભાળતી સડક ઉપર ચાલી જતી હતી. રસ્તામાં કેટલીક પરિચિત સ્ત્રીઓએ તેને રોકી; કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાની મોટર અટકાવી તેને બેસવા માટે કહ્યું, પરંતુ રતનને તેમની સહૃદયતા અત્યારે બાણના જેમ લાગી રહી હતી. તે ઉતાવળી પગલાં માંડતી જાલપાને ઘેરે જઇ રહી હતી. આજે તેના વાસ્તવિક જીવનનો આરંભ થયો હતો.

(અપૂર્ણ).

શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી

હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી

લેખક : શ્રી. ' એમ '

[ગુજરાત સમાજ સુધારા મંડળ તરફથી અમને નીચેનો લેખ છાપવાની વિનતિ થઈ છે]

કેટલાંક સામયિકો અને વર્તમાનપત્રોમાં અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના સ્થાપક પ્રો. ડી. કે. કર્વેએ થોડાક સમય ઉપર ફંડ માટે કરેલી લાખી વિનતિ આપણને બધાયને બરાબર યાદ છે. તે વખતે સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના ગ્રેજ્યુએટો જ નહિ પણ જાહેર પ્રજા સુધ્ધાં સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે યુનિવર્સીટીને કરેલી રૂા. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની બાદશાહી સખાવતના વ્યાજ જેટલી રૂ. ૫૨૫૦૦ ની વાર્ષિક મદદ આપવાની સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસીના હાલના ટ્રસ્ટીઓએ કેમ ના પાડી તે વિષે આશ્ચર્ય પામી ગઈ હતી. આવી વૃદ્ધ વયે જ્યારે તેમને આરામ લેવાનો સમય છે ત્યારે પ્રો. કર્વેને આવી ગભીર પ્રકારની અગવડમાં મૂકાવું પડે તે પ્રત્યે આખી જાહેર પ્રજાએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી.

આ અપિલ માત્ર વર્તમાનપત્રોમાં કે સામયિકોમાં જ ફેલાવવામાં આવી ન હતી; પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના વ્યક્તિગત મતદારો, તેમજ મુંબઈ યુનિવર્સીટીના રજીસ્ટર્ડ ગ્રેજ્યુએટોને પણ મોકલવામાં આવી હતી. આ ઉપરથી કોઈને પણ લાગે કે ટ્રસ્ટીઓ જેઓ કે યુનિવર્સીટી જોડે કંઈ ગંભીર વાંધો લઈને બેઠા છે. પરંતુ અપીલના શબ્દો જોતાં તેમજ એના પ્રકાશન માટે યોજવામાં આવેલી રીતી જોતાં એ તદ્દન અપ્રમાણિક હતું એમ લાગી આવતું હતું. કારણ યુનિવર્સીટીના કાર્યકરો જ્યારે આખી સંસ્થાને સબળ પાયા ઉપર મૂકવા મથતા હતા, ત્યારે ટ્રસ્ટીઓએ કોઈ પણ પ્રકારનાં ગંભીર કારણ વિના, વાર્ષિક મદદ આપવાનું બંધ કર્યું છે એવો મત ઉત્પન્ન થાય, એવી એની શબ્દરચના હતી. ટ્રસ્ટીઓ તરફથી આ બાબતમાં કાંઈ પ્રકાશ મળે એવી જાહેરપ્રજા આતુરતાથી રાહ જોતી હતી, પરંતુ આ પ્રશ્ન ઉપર તેમણે સંપૂર્ણ શાન્તિ સેવવાનું વધુ ઉચિત ધાર્યું હોય એમ લાગે છે. કદાચ ટ્રસ્ટીઓને તેમની ઉપર કરવામાં આવેલા આક્ષેપનો બચાવ કરવાનું પોતાના દરજ્જાથી ઉતરતું લાગ્યું હોય. જે પણ એ આક્ષેપ કર્યો તે પક્ષ જ કદાચ એનું સત્ય પૂરવાર કરી શકે. સ્ત્રીકેળવણી માટે પ્રો. કર્વેનો પ્રેમ સાચો છે અને તેમના ચારિત્ર્ય સામે કોઈ વાંધો લઈ શકાય એમ નથી. પરંતુ તેમની અપીલમાં (અથવા પત્રમાં) કહેવાતાં ટ્રસ્ટડીડના ઉપરના ભાગમાં રજુ થએલી કંઈ વનારી શરતોનો ઉલ્લેખ થવાનું શોધવા કોઈ પ્રયત્ન કરે તો તેમાં જરૂર તેને નિષ્ફળતા મળે.

૧૯૧૫ માં મુંબઈમાં મળેલી અખિલ હિન્દ સમાજ સુધારા પરિષદમાં પ્રો. કર્વે પ્રમુખ હતા. ત્યાં તેમણે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રશ્ન રજુ કર્યો અને અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી શરૂ કરવા ઠરાવ કર્યું. તેજ વખતે થોડાક રામ એકઠી થઈ અને પ્રો. કર્વે પાસે હિન્દુ અનાથ બાલિકાશ્રમમાં કામ કરતા શિક્ષકો હતા. આ શિક્ષકોથી (અમુક થોડા સમય મફત કામ કરનારાઓ વગેરે) અને લગભગ બે વિદ્યાર્થીનીઓથી અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનાં નામથી એક, સંસ્થાની સ્થાપના કરી. થોડા વખત પછી, પ્રો. કર્વે સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ, કે જેઓ જાપાનથી તરતજ પાછા ફર્યા હતા, ને મળ્યા અને તેમને વાત કરી, અને સર વિઠ્ઠલદાસ પ્રો. કર્વેની આદર્શ યોજનાથી એટલા તો બધા મુગ્ધ થઈ ગયા કે, તેમણે

પ્રો. કર્વેનું પ્રધાન રૂપકં

સર વિઠ્ઠલદાસની શાખ્તો

જો " આખા હિન્દ માટે અથવા મુંબઇ ઇલાકા માટે આર્થિક રીતે સબળ હોય એવી યુનિવર્સીટી, —જે એવાંજ ધોરણે શાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાનું માથે લે–સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે " તો રૂ. ૧૫ લાખની રકમ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી (એવાંજ ધોરણે એટલે, જાપાની સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનાં જેવાંજ ધોરણે,) સર વિઠ્ઠલદાસે જે શરતો પળાવાનો આગ્રહ રાખ્યો હતો તે પ્રો. ડી. કે કર્વે ઉપરના તેમના પત્રોમાં જણાવી છે. તેમાંથી થોડોક ભાગ નીચે આપ્યો છેઃ

" યુનિવર્સીટીનું મથક પાછળથી બની શકે તો મુંબઇમા રાખવું "

" મુંબઇમાં સંપૂર્ણ કોલેજની ખીલવણી થતાંની સાથેજ યુનિવર્સીટીનાં મુખ્ય મથકો મુંબઈ બદલવા અને યુનિવર્સીટી માટે જરૂરના મકાનો બાંધવાં. "

" ખરી રીતે, જો પુના સ્કુલ અને કોલેજ સ્થાપવા તૈયાર ન હોત તો મારી માતાનાં નામે મુંબઈમાં હાઈસ્કુલ અને કોલેજ પ્રથમ સ્થાપવા મેં આગ્રહ રાખ્યો હોત; અને ફંડનો વહીવટ કરતાં, સેનેટ આ બાબત તરફ આંખ આડા કાન કરવા નહિ. કૃપા કરી વીગતોમા આ પ્રમાણે સુધારો કરશો. "

" આવી યુનિવર્સીટી તરત સ્થપાય તે માટે હું યોગ્ય રીતે સ્થપાયલી સંસ્થાને રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની કીંમતની સરકારી પ્રોમીસરી નોટો કે રૂ. પર,પ૦૦ ની વાર્ષિક આવક વાળી બીજી જામીનગીરીઓ આપવા તૈયાર છું પરંતુ તે પહેલા, સ્થપાયલી યુનીવર્સીટીને સરકાર તરફથી જરૂરી ચાર્ટર મળવો જોઈએ; અથવા તેને બદલે સરકાર તરફથી બીજા કોઈ પ્રકારની સ્વીકૃતી મળવી જોઇએ કે જેથી, યુનિવર્સીટીના કાયમીપણાની ખાત્રી મળે અને બીજી બાજુએ પ્રજાને પણ એવી ખાત્રી થાય કે, યુનિવર્સીટી સાચા સિદ્ધાંતો પર ચલાવાશે અને બીજી કોઇ યુનિવર્સીટીના જેવી રીતે તેના ગ્રેજ્યુએટોનો પણ દરજ્જો સ્વીકારાશે.

" ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે સરકારી ચાર્ટર કે સ્વીકૃતિ મેળવવાની જો કાંઈ મુશ્કેલી હોય તો યોગ્ય સમય માટે મારી સખાવતની આસરે બરાબરી કરે એટલી આવક થતાં અને પ્રજામાં જો યુનિવર્સીટી ઘણી લોકપ્રિય અને પ્રજાને ઉપયોગી પુરવાર થાય તો સરકારી ચાર્ટર, અને સ્વીકૃતિની શરત મારે અને મારા પછી મારા ટ્રસ્ટીઓએ, ઉપલા મુદ્દાઓ પર જો સંતોષ થાય તો, જવા દેવી. "

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે સ્પષ્ટ જોયું કે હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનું

મુંબઇ મથક બનવું જોઇએ

મથક મુંબઇ બની શકે, પુના નહીં; અને તેથી, જાણી બુઝીને એક એવી શરત મુકી કે, મુંબઇમાં પુરેપુરા વર્ગોવાળી કોલેજ સ્થપાય કે તરતજ યુનિવર્સીટીનું મથક પુનાથી મુંબઇ ખસેડવું.' કેટલાય વર્ષો પસાર થઇ ગયાં છે છતાં હજી પુનાના સત્તાવાળાઓને અધ્યક્ષ કચેરી મુંબઇ બદલવાની સગવડ મળી નથી અને તેઓ તરફથી રજુ થતાં બહાનાઓની પાર જ ખરું કારણ એમ કરવાની તેમની ના મરજી છે એ જણાઇ આવ્યા વિના રહેતું નથી

વિધવાશ્રમનો લાભ પહેલો.

શરૂઆતથીજ યુનિવર્સીટી માટે એ કમભાગ્ય હતું કે હિન્દુ વિધવાશ્રમના શિક્ષકોને યુનિવર્સીટીના અધ્યાપકો તરીકે કામ કરવા દેવામાં આવ્યું. એક સામાન્ય વિધવાશ્રમ એ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી કરતાં જુદાજ પ્રકારની સંસ્થા છે અને વિધવાશ્રમમાં વિધવાઓ માટે યોગ્ય ગૂઢ અને શાંતનું વાતાવરણ ઉપજાવવામાં આવે એ કુદરતી છે. વિધવાશ્રમ માટે એ આશીર્વાદ રૂપ છે પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી જેવી સંસ્થા માટે તો એ એક ગંભીર મુશ્કેલી રૂપ છે અને આ ૬૬ વર્ષના બનાવોએ આ પુરવાર કર્યું છે શિક્ષકોના હૃદયમાં વિધવાગૃહ પ્રત્યે વફાદારીની તીવ્ર ભાવના હોય, તેઓને યુનિવર્સીટીમાંથી પગાર મળતો હોવા છતાં, યુનિવર્સીટીના કામને 'ભયંકર રીતે સહન કરવું પડયું છે. વળી, સત્તાવાળાઓ સંસ્થાનું કેન્દ્ર મુંબઇ બદલવામા નીષ્ફળ ગયા છે તેનું કારણ એજ છે કે યુનિવર્સીટીનું કેન્દ્ર મુંબઇ બદલવાનો વિચાર કરતી વેળા તેમને ટૂંકે વિધવાશ્રમના હિતોનો વધુ વિચાર આવતો હતો, એમ સહેલાઇથી કહી શકાય એમ છે કોલેજના કેટલાક અધ્યાપકોને આશ્રમવાસીના અક્ષર જ્ઞાનના કામ માટે યુનિવર્સીટી તરફથી

પૂરતો પગાર મળે છે, અને બાકી રહેલા સમય અને શક્તિ તેઓ વિધવાશ્રમના કામમાં આપે છે. વળી લાંબા સમયથી ચાલતી આવેલી પ્રથા પ્રમાણે સત્તાવાળા પણ એક કાર્યકર યુનિવર્સીટીને તેમજ વિધવાશ્રમને બન્નેને ઉપયોગી થાય એમ ઇચ્છતા હોવાથી, હિંદી સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટી આખા હિંદમાં સન્માન પામેલા વિદ્વાનો અને શિક્ષણ-શાસ્ત્રીઓને આકર્ષવામાં નીષ્ફળ ગઈ એ કુદરતીજ છે, અને અત્યાર સુધીમાં બીજું કોઈ નહિ પણ વિધવાશ્રમનો સર્વસ્વજ યુનીવર્સીટીની સંસ્થામાં પ્રવેશી ગયો છે. સેંકડો વિધવાશ્રમના જે સભ્યો છે, તેઓએ જો આ વિચારણાને બાજુએ રાખી હોત તો યુનીવર્સીટી લાંબા સમયની મુંબઈમાં બેસી શકાઈ હોત અને ત્યાં એ એક જીવંત સંસ્થા તરીકે વિકાસ પામી હોત.

અનિષ્ટોનું મૂળ

જે સંસ્થાઓ વચ્ચે પોતાની વફાદારી વહેંચાયેલી રહે એવી આવી પરિસ્થિતિ બીજા બધાંય અનિષ્ટો માટે જવાબદાર છે. મુંબઈમાં કોલેજ શરૂ કરવાની પરિસ્થિતિનો સત્તાવાળાઓએ કદીપણ ગંભીરતાથી વિચાર કર્યો નથી. જ્યારે સીન્ડીકેટ સમક્ષ એવી કોઈ દરખાસ્ત મૂકવામાં આવે છે ત્યારે આર્થિક મુશ્કેલીનું મોટામાં મોટું બહાનું કાઢવામાં આવે છે અને એ બાબત એમ બાજુએ કાઢી મૂકવામાં આવે છે. પરંતુ બીજા કોઈના કરતા પણ સત્તાવાળાઓએ દાતાની ઇચ્છા અને શરતોનું વધારે ભાન રાખવું જોઈતું હતું અને આર્થિક તંગીમાંથી કોઈ માર્ગ કાઢવો જોઈતો હતો. અને તે તેઓનાજ લાભમાં હતું. કારણ કે દાતાની શરતોમાંની એક એવી હતી કે જો સરકારી ચાર્ટર મેળવવામાં સત્તાવાળાઓને મુશ્કેલી પડે તો 'યોગ્ય સમય દરમ્યાન કરવામાં આવેલી સગવડના જેટલી આવક' તેઓએ બતાવવી જોઈએ. આ રીતે તેઓ તદ્દન નિષ્ફળ ગયા છે. સત્તાવાળાઓ તરફથી પ્રકટ થયેલા હેવાલ અને હીસાબ વગેરે જોતાં સહેલાઈથી જણાઈ આવે છે કે ૧૧ વર્ષ જેટલા લાંબા કાળમાં દાતાએ ઇચ્છા દર્શાવ્યા પ્રમાણે યુનિવર્સીટી જાહેર ફંડ મેળવી શકી નથી, અને નજીકના ભવિષ્યમાં આ શરત પૂરી પાડે એવો સંભવ પણ જણાતો નથી.

વેપારી મંદી કે દુનીયામાં પ્રવર્તી રહેલી મંદીનું બહાનું કાઢીને આ વાત પડતી મૂકી શકાય એમ નથી કારણ કે યુદ્ધ પૂરું થવા બાદ પરિસ્થિતિ ઘણી સારી હતી અને પ્રજાએ શિક્ષણની સંસ્થાઓને સુંદર ફાળો આપ્યો છે. સત્ય વાત એ છે કે, આપણી યુનીવર્સીટીના ધોરણની મૂળ યોજનાનો કોઈ પણ ભાગ પૂરો કરવામાં સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટી નિષ્ફળ ગઈ છે. ૧૧ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળા પછી યુનીવર્સીટીએ માત્ર ૭૬ સ્નાતિકાઓ ઉપજાવી એજ (દાતાના શબ્દોમાં કહીએ તો) 'પ્રજાને ઘણી ઉપયોગી અને લોકપ્રીય' બનવામાં યુનીવર્સીટી નીષ્ફળ ગઈ છે એવી ચોક્કસ ખાત્રી કરાવી આપે છે અને તેના કાર્ય પર સ્પષ્ટ ટીકારૂપ છે. સાર્વદેશીય રાષ્ટ્રીય જાગૃતી જેમાં સ્ત્રીઓ પણ પોતાનો ફાળો આપી રહી છે. તેનો વિચાર કરતાં આ હકિકત વધારે ખાત્રી આપશે. જો યુનીવર્સીટી 'ઘણી લોકપ્રીય' હોત; જો તે દેશને 'ઘણી ઉપયોગી' પૂરવાર થઈ હોત તો હજારો સ્ત્રીઓ એ સંસ્થામાં જોડાઈ ગઈ હોત. અપૂર્વ જાગૃતિના સમય દરમ્યાન સત્તાવાળાઓ આખા દેશને પોતાની સંસ્થાઓને ઉભરાવી શક્યા હોત પરંતુ એ ઘણી ખેદની વાત છે કે સત્તાવાળાઓ ગુજરાતમાં પણ નવી સંસ્થા સ્થાપી શક્યા નથી. અમદાવાદની મહિલા પાઠશાળા ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળના પ્રયત્નોને આભારી છે અને તેનું સુકાન અમદાવાદના પાંચ છ નિઃસ્વાર્થી કાર્યકરો અને આગેવાન શહેરીઓની દેખરેખ હેઠળ થાય છે. વડોદરાની સંસ્થા પણ હતીજ અને એનું અસ્તિત્વ મુખ્યત્વે વડોદરાનાં નામ૦ મહારાણીની સહાનુભૂતિને આભારી છે વળી વડોદરા રાજ્યની મદદથીજ એ થાય છે. સુરતની સંસ્થા પણ સ્ત્રી કેળવણીના પ્રશ્નને ઉત્સાહભેર ઉપાડી લેનારા કેટલાક સ્થાનિક સામાજીક કાર્યકરોના બળનેજ આભારી છે. આ બધાં છતાં યુનિવર્સીટી ૭૦ થી ૭૫ હજાર રૂપીયા દર વર્ષે ખર્ચે છે અને વર્ષમાં માત્ર ૪૭૫ માત્ર સ્નાતિકાઓ ઉભી કરવા માટે! મુંબઈ યુનિવર્સીટીની હિન્દુ સ્નાતિકાઓની સંખ્યા સાથે પોતાની સંખ્યા સરખાવવાની કુશળ પદ્ધતિ માટે સત્તાવાળાઓએ તેઓને પોતાને અભીનંદન આપવાનું છે. હિન્દુ વિધવાશ્રમના પરિણામ સાથે આવી સરખામણી કરવામાં આવી હોય તો તેથી

કોઇને આશ્ચર્ય થાત નહિ. પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી માટે આ સરખામણી, તોફાની નહિ તો પણ જ ખોટે માર્ગે દોરવનારી તો જરૂર છે; કારણ કે સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીની શરૂઆત અખિલ હિન્દની સંસ્થાના ધોરણે થઇ હતી; નહીં કે કોમી સંસ્થા તરીકે એટલે એની સરખામણી હિન્દની બધી યુનિવર્સીટીઓએ ઉપજાવેલી સ્નાતિકાઓની સંખ્યા સાથે થવી ઘટે આવી સરખામણી તરફ અમે ખાસ ભાર મુકીએ છીએ કારણ કે બંગાળ, સંયુક્તપ્રાંત, હૈદરાબાદ, (બન્ને); વરાડ, રજપુતાના અને પંજાબના આંકડાઓ કુલ સંખ્યામાં બતાવાયા છે.

યુનિવર્સીટીનું નિર્જીવ કાર્ય

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે સરકાર તરફથી ચાર્ટર મેળવવાની શરત એ કારણે રાખી હતી કે યુનિવર્સીટીના કુશળ કામકાજનું ધોરણ ઉંચુ રહે કે જેથી સરકાર તેમજ પ્રજા બન્ને તરફથી તેની સ્નાતિકાઓનો યોગ્ય રીતે સ્વીકાર થવાની ખાત્રી મળે પરંતુ યુનિવર્સીટીનુ કાર્ય નિર્જીવ રહ્યુ છે અને યુનિવર્સીટી તરફથી અપાતી પદવીઓનો સ્વીકાર કરવા જેવુ પણ કાંઈ હિન્દી સરકારને લાગ્યુ નથી. જ્યારે એના પછી સ્થપાયેલી બીજી કેટલીક યુનિવર્સીટીઓ સરકાર તરફથી યોગ્ય રીતે સ્વીકારાઇ ગઇ છે.

સ્વીકૃતિ; વિષે ખોટો શોર

આ યુનિવર્સીટીની કેટલીક સ્નાતિકાઓને કેટલીક વિદેશી સંસ્થાઓમા પ્રવેશ મળ્યો છે તેને સત્તાવાળાઓ સ્વીકૃતિ તરીકે લેખે છે આવી સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવવો એ કાંઈ ખાસ યોગ્યતા નથી કારણકે બીજા નજીવા દેશોમાના અભ્યાસક્રમો પસાર કરનારને પણ એવા પ્રવેશ મળી શકતા છે હિન્દથી વધતા ઓછા અજાણ એવા વિદેશોની સંસ્થાઓ તરફથી આ કહેવાતી સ્વીકૃતિ અર્થ વિનાની અને મહત્વ વિનાની છે આમાંની કેટલીક વિદેશી સંસ્થાઓમા પ્રવેશ મેળવવા માટે યુનિવર્સીટીની કોઇ પણ પ્રકારની યોગ્યતાની જરૂર હોતી નથી એટલે સ્વીકૃતિનો પ્રશ્ન ચર્ચતાં યુનિવર્સીટી સત્તાવાળાઓ આ મુદ્દા તરફ શા માટે ભાર મુકે છે એજ આશ્ચર્ય છે

શરતોના પાલનમાં નિષ્ફળતા

સ્વ સર વિઠ્ઠલદાસ પૂરતા ઉદાર હતા અને તેઓ જોઇ શકયા હતા કે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિના દીવસોમા સરકાર તરફથી જોઈતા ચાર્ટર મેળવવામા મુશ્કેલી પડશે અને તેથી તેમણે સ્વીકૃતિનુ નવુ ધોરણ પ્રજા તરફનુ પણ મુક્યુ પ્રજાની સ્વીકૃતિ તેના તરફથી મળતી મોટી સખાવતોના રૂપમાં કુદરતી રીતેજ જણાઇ આવે પરંતુ દાતાએ તેમના પત્રોમાં રજુ કરેલી શરતોમાંની કોઇ પણ પાળવામા યુનિવર્સીટી નિષ્ફળ ગઈ છે.

'સેનેટમાં પ્રતિનિધિત્વ

સ્વ સર વિઠ્ઠલદાસે એક ચોક્કસ શરત મુકી હતી કે—

" સેનેટના ઘડતરમા પ્રજાના બધા વર્ગોનું ખાસ કરીને ગુજરાતીઓ અને દક્ષણીઓનું યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ હોવું જોઇએ અને તેનાં દાતાના પ્રતિનિધિઓની ચોક્કસ સંખ્યા રહેવી જોઇએ "

સખાવતના દસ્તાવેજની બધીય શરતો તપાસતી વેળા આનો પણ વિચાર કરવો જોઇએ અને ગંદા પ્રતિકવાદ માટે કોઇ લોકો જેઓ પોતેજ એનાથી ભરેલા હોય છે તેઓ તરફથી આક્ષેપ થવાના ભયને લીધે એની ચર્ચા કરવાની જવાબદારીમાથી જરાપણ હઠવુ જોઇએ નહિ મુંબઇ અને ગુજરાતમાથી જણાવવામાં આવે છે કે સેનેટમા દાતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ગુજરાતીઓનુ પ્રતિનિધિત્વ નથી તે ચોક્કસ વાત છે ઘણી વાર મતદાર મંડળો ત્યાંથી ગુજરાતી સભ્યોની પૂરતી સંખ્યા ચુંટવામા નહિ આવે એવું વારવાર બન્યુ છે. એવી પરિસ્થિતિમાં યુનિવર્સીટીએ સ્વીકારેલી દાતાની શરતોનાં પરિપાલન માટે ગુજરાતીઓની પૂરતી સંખ્યા નીમવાની સેનેટને સત્તાવાળાઓ સલાહ આપે તો તે તેઓ માટે વધુ ન્યાયકર્તા લેખાત પરંતુ આખી પરિસ્થિતિ જોતાં એમ માલમ પડે છે કે ગુજરાતીઓ અને દક્ષણીઓના સાચા પ્રતિનિધિત્વની શરત યોગ્ય પરિપાલન માટે સેનેટ સમક્ષ લાવવામાં જ નથી આવી

આ ઉપરાંત, ૧૯૩૧નાં યુનિવર્સીટીના સત્તાવાર રૂપે પ્રકટ થએલાં કેલેન્ડર-માંની બીનસત્તાવાર નોંધમાં કેટલાક ફેરાઓ ઉપરથી સત્તાવાળાઓ તરફથી દર્શાવાતી

સત્તાવાળાઓની ગંભીર બેદરકારી

ગંભીર બેદરકારી જણાઇ આવે છે. રજીસ્ટ્રાર અને આને માટે જવાબદાર હોય તેઓ સત્તાવાર કેલેન્ડરમાં પ્રકટ થએલાં પાનાઓ સંભાળપૂર્વક લેવાની પોતાની ફરજમાં નીષ્ફળ નીવડ્યા છે દા. ત. પ્રકરણ ૪ થામાં કેટલીક એવી બાબતો છે કે જેને માટે સબંધ ધરાવવા પક્ષો તરફથી યોગ્ય મન્જુરી કદી પણ મળી નથી. આમ એ કેલેન્ડર સંસ્થાનો ઇતિહાસ પ્રજાને ખોટી રીતે જણાવે છે. અમારી જાણમાં છે તે પ્રમાણે, સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીની સખાવતની જે શરતો કેલેન્ડરમાં પ્રકટ થઇ છે તે ગેરવાજબી છે અને આ શરતોની ભાષા અને શબ્દ રચના મૂળ પત્રોમાં છે તેના જેવી નથી.

આ બધાંય ૧૬ વર્ષોનાં યુનિવર્સીટીનાં કાર્યમાં બળીસ્તાનો અભાવ છે

બજારોમાં ક્યાંય ન મળે એવાં પાઠ્ય-પુસ્તકો.

પ્રજાએ એને એક નવી સંસ્થા—જે નવી દીશામાં માત્ર એક પ્રયોગજ છે—ની ખીલવણીમાં એક માત્ર પસાર થતાં મોલ રૂપેજ લેખી છે પરંતુ યુનિવર્સીટીનાં સંચાલનમાં રહેલી જવાબદારીઓ સત્તાવાળાઓ સમજ્યાજ નથી. અત્યાર સુધીમાં તો યુનિવર્સીટી માત્ર નામનીજ નહિ પણ સાચી રીતે અખિલ હિન્દની બની જવી જોઇતી હતી. સત્તાવાળાઓએ પોતે જ અત્યાર સુધીમાં પ્રાંતીય ભાષાઓ દ્વારા શિક્ષણ આપવાનું સ્વીકારેલું હતું પરંતુ અત્યાર સુધીમાં યુનિવર્સીટી તેને માટે પાઠ્ય પુસ્તકો પણ તૈયાર કરાવી શકી નથી અને તેની ગેરહાજરીમાં અભ્યાસ મંડળ (જે ભાગ્યેજ યોગ્ય રીતે નક્કી થાય છે) એવા વિચિત્ર પાઠ્યપુસ્તકો નક્કી કરે છે કે જે કેટલીક વાર તો હિન્દમાં મળતાંજ નથી એટલું જ નહિ પણ તે પ્રકાશન કરનારાઓને ત્યાં પણ નકલ શીલકમાં હોતી નથી. ઉપરાંત, ઘણીવાર પરીક્ષકોનું મંડળ પણ જુદી જુદી પ્રાંતીય ભાષાઓના વિદ્યાર્થીઓને ન્યાય કરે એવી રીતનું ઘડાયું નથી હોતું. એકજ પ્રશ્નપત્ર ઘણી વાર જુદી જુદી ભાષાઓમાં ભાષાન્તરાય છે અને તે માત્ર શબ્દાર્થમાંજ નહિ પણ અર્થમાં પણ ખોટી રીતે ભાષાન્તરાયાં હોય છે. ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવતા પરીક્ષકો અને ભાષાન્તરકારોની યોગ્ય વ્યવસ્થા થઇ નથી અને સીંધીમાં લખાયલા ઉત્તર પત્રો સીંધી અક્ષર પણ પાડી ન શકનારને હાથે તપાસાય છે. અલબત્ત, તે સીંધી જાણતા મિત્ર કે મિત્રોની મદદ લે છે એમ ધારી લેવામાં આવે છે. એ બધાં છતાં આવી ક્ષતિઓવાળી સંસ્થા ભાગ્યેજ આખા હિન્દની સંસ્થાનાં નામને યોગ્ય કહી શકાય.

આ લેખનો ઉદ્દેશ શો?

ટ્રસ્ટની શરતો અને યુનિવર્સીટીના વહીવટ સંબંધમાં અમે જે કંઇ જણાવીએ છીએ તે ઉપરથી અમે આ લખ્યું છે. એનો ઉદ્દેશ હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીમાં પ્રજા વધુ રસ લઇ શકે અને એને ઉંચી ઉત્સાહી સંસ્થા બનાવવા માટે સત્તાવાળાઓને ફરજ પાડી શકે તે માટે પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચવાનો છે અને જો સત્તાવાળાઓ વધુ સારા માટે યોગ્ય ફેરફારો કરવાની ના પાડે તો પ્રજા નવેસરથી શરૂઆત કરે અને એક સાચી જીવંત સંસ્થા સ્થાપે કે જે આખાં હિન્દની સંસ્થા બની રહે યા મુંબઇ ઇલાકાનીજ એકલી બની રહે પણ માત્ર નામની નહિ, સાચેસાચી સંસ્થા બની રહે. આવા પ્રકારના આદર્શ માટે આ સંસ્થા પ્રત્યે ભક્તિમાન રહેલા યોગ્ય અને સાચા નિસ્વાર્થ કાર્યકરોની ઉત્સાહી સેવાઓ આપણને જોઇશે અને અમને ખાત્રી છે કે આવી સંસ્થાને આર્થિક મદદ આપવામાં અને આ રીતે સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીની ઇચ્છાઓ પૂરેપૂરી અને પૂરી પાડવામાં ટ્રસ્ટીઓ પણ વિલંબ નહિ કરે.

—o—

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

સુશીલાએ સરોજને પૂછ્યું: " કેટલા વાગ્યા, સરૂ ? "

સરોજે સીધો જવાબ આપવાને બદલે, કહ્યું: " મારા ઘડીઆળનો કલાકનો કાંટો ૧૨ વાગ્યા પછી બરાબર ૧૮ ફૂટ મીનીટ આગળ છે. હવે તુ જ કહે કે કેટલા વાગ્યા ! "

તમે કહેશો, કેટલા વાગ્યા ?

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી—ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

૪	૭	૩	૧	૯	૨	૬
૬	૧	૭	૫	૨	૮	૩
૨	૪	૮	૯	૧	૩	૫
૩	૬	૧	૨	૫	૭	૮
૧	૯	૫	૮	૩	૬	+
૯	૩	૨	૪	૮	૫	૧
૭	૨	૬	૩	૪	૧	૯

ડીસેમ્બરના પ્રશ્નનું પરિણામ

સાચો જવાબ બાજુમાં આપ્યા પ્રમાણે છે.

આ પ્રશ્નના ત્રણ જવાબ આવ્યા હતા તેમાંથી **શ્રીમતી ચંપાલક્ષ્મી છોટાલાલ શાહ** એ એકજ બહેનનો જવાબ સાચો છે. તેમને ઇનામનું પુસ્તક "સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨." આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઈતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય. તેવા કોઈ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

શ્રી કૃષ્ણ-લીલા

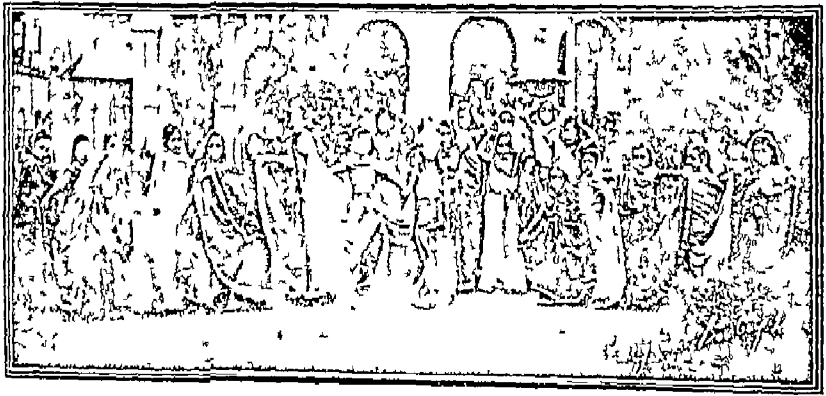

મુંબાઇની ફેલોશીપ સ્કુલની ત્રણ વર્ષથી બાર વર્ષ સુધીની વયની બાલિકાઓનું અભિનય-નૃત્ય

દીપ સ્કુલ તરફથી ભજવાયેલ શ્રી કૃષ્ણ-લીલાનું એક દ્રશ્ય

૨	૪					
૩	૬	૧	૨			
૧	૯	૫	૮	૩	૬	+
૯	૩	૨	૪	૮	૫	૬
૭	૨	૬	૩	૪	૧	૯

આપવામાં

આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઈતું હોય તો બે આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઈ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

'ધારાવી કુંભારવાડા અગ્નિ પ્રલય સંકટ નિવારણ ફંડ'

મુંબઈની સોશિયલ સર્વિસ લીગ, તરફથી ઉપરોક્ત ફંડ માટે સ્થપાયેલી સમિતિના પ્રમુખ દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, ઉપપ્રમુખો, મંત્રીઓ શ્રી. ભવાનીદાસ મોતીવાળા અને શ્રી જી. એન. સહસ્રબુદ્ધે તેમજ ખજાનચીઓની સહી સાથે મુંબઈની પ્રજાજોગ નીચેની અપીલ પ્રકટ થઈ છેઃ

માટુંગા પાસે ધારાવી ખાતે રહેતા કુંભારોના લગભગ સો ઝુંપડાઓ આગથી બળી ગયા છે અને તેથી ગરીબ કુંભારોને મોટું નુકસાન થયું છે આ આગથી લગભગ સો ઝુંપડાઓ બળી જવાથી તેમાં રહેતા સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોને અત્યંત ખમવું પડયું છે રૂપિયા દશ હજાર લગીની માલ મિલકત આગથી તદ્દન નાશ પામી છે, અને રૂપિયા પાંચ હજારનું નુકસાન ગાવણીના ઝુંપડાઓ બળી જવાથી તેઓને પહોંચ્યું છે વળી સઘળી માલમિલકતમાં કુંભારોની રોજના હથિયારો પણ સદંતર નાશ પામ્યા છે. આ ભયંકર હોનારતનો અહેવાલ વાંચતાંજ મરહુમ સર દોરાબજી ટાટાની ઇસ્ટેટના ટ્રસ્ટીઓએ સોશિયલ સર્વિસ લીગના આગેવાનોને ખાતાની રૂપીઆ પાંચ હજારની, પરતે ઠાવે અને બરવી રીતે મદદ આપવા, લીગને છૂટ આપી. મુંબાઇના સખી નરનારીઓએ પણ આ દુઃખી લોકોને પૂરતું અનાજ તથા પૂરતાં કપડાં આપી સહાયતા આપી છે, અત્યાર સુધી, એટલે આગ લાગ્યા પછી લગભગ એક મહિનો સુધી, આ દુઃખી લોકોને બૈરાં છોકરાંઓ સાથે દરરોજ ઉઘાડામાં સૂવું પડયું છે, અને આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આ લોકોમાંથી ઘણા-જણ માંદા થઈ ગયા છે કાચા ગાવણીના ઝુંપડાઓ જે વખતે દરેક કુટુંબને રહેવાને યોગ્ય વિસ્તાર-વાળી જગ્યા મળતી હતી; પણ હવે મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીના તંદુરસ્તી વિભાગવાળા અમ-લદારો ફરીથી ગાવણીના કાચા ઝુંપડાઓ બાંધવા પરવાનગી આપતા નથી, એટલે આ લોકો ફરી ઉભા થયે કેમ લાગી જાય તે સંબંધી કેમ કામ કરવું તે માટે લીગ તરફથી નિમાયલી સંકટ નિવારણ કમિટીને ભારે મુંઝવણ ઉભી થઇ છે. કારણ કે કાચા ગાવણીના ઝુંપડાઓ ફરી બાંધી આપવાથી રૂપિયા ૫૦૦૦) માં જે કામ પતી જવાની આશા હતી તે મ્યુનીસીપાલીટીની વલણ જોતાં નાશ થયું છે આ સંજોગોમાં પતરાના પાકા ઝુંપડાઓ બાંધી આપી આ દુઃખી લોકોને રાહત આપવાનો વિચાર અમોએ કર્યો છે દરેક ઝુંપડા માટે જે જગ્યા આગળ દરેક કુટુંબ વાપરતું હતું તેટલીજ વિસ્તારવાળી જગ્યા સાથેના પાકા સો ઝુંપડાઓ બાંધવાનું રૂપિયા ૪૦૦૦૦) નો ખર્ચ થવા જાય છે આ જોતાં થોડી જગ્યા કમતી કરી ૨૨+૧૫ ના વિસ્તારવાળા પતરાના પાકા ૧૦૦ ઝુંપડાઓ રૂપિયા ૩૦૦૦૦) ને ખર્ચે બાંધવા અમોએ નિર્ણય કર્યો છે આનો અમલ થયેથી જેમાં માત્ર જે કુટુંબોના ઝુંપડાઓ બળી ગયા છે તેઓનેજ રાહત આપી શકીશું. ખરી રીતે જોતાં જે ૧૦ ઝુંપડાઓ બળી ગયા નથી તેમાં રહેતાં કુટુંબોને પણ રાહત આપવાની જરૂર છે; અને અમને ધાસ્તી છે કે મ્યુનીસીપાલીટી આ ઝુંપડાઓ પણ પાડી નંખાવી નવા બાંધવાની ફરજ પાડશે. જો આ કુટુંબોને વાસ્તે પણ પાકા પતરાના ઝુંપડાઓ બાંધવાનો વિચાર અમલમાં મુકીએ તો રૂપિયા ૧૦૦૦૦) નો બીજો ખર્ચ થાય એમ છે. વળી મ્યુનીસીપાલીટી ગટરો, સંડાસો, વિગેરે સુખાકારી જાળવવા મ્યુનિસીપલ કાયદા મુજબ અમારી પાસે કામ લે, ને છુટકારો ન મળે, તો રૂપિયા ૪૦૦૦) નો વધુ ખર્ચ અમને કરવો પડશે એમ અમને અત્યારે લાગે છે એટલે જો મુંબઈની પ્રજા આ ગરીબ કુંભાર વર્ગના દુઃખી લોકોને ઝુંપડાઓ નવા તથા પાકા બંધાવી આપવામાંજ જો સાથ દે તો ઓછામાં ઓછા રૂપિયા ૪૦૦૦૦) ખર્ચના પડશે એવો અંદાજ કાઢવામાં આવ્યો છે

કુંભારોના નાશ પામેલા હથિયારો નવા

બનાવવા મુંબઈના ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળે રૂપિયા ૫૦૦) ની ભેટ આપી છે તેથી આ માટે બહુ રકમની જરૂર નથી. કપડાં અને અનાજ સબંધી પણ ખાસ મદદની જરૂર નથી.

અત્યાર સુધી અમારી પાસે રોકડ ભેટની રકમ રૂ ૮૪૭૩-૬-૦ ની છે; અને રૂ. ૫૬૨૬ ની મદદ આપવાના વચનો મળ્યા છે. કુલ્લે રૂ. ૧૪૧૦૦ ની રકમ જોતા રૂ ૩૦૦૦૦ ખરચવાનું સાહસ કરીએ એ વધારે પડતું લેખાય; પણ મુંબઈની કરદાન પ્રજા હરહમેશ ખરી વસ્તુસ્થિતિથી વાકેફ થતાં, પૂરતી મદદ આપવા કદી પણ પછાત પડી નથી એ બિના લક્ષમાં લેતાં, તથા જે સબુરીથી ગરીબ કુંભારોએ તથા તેમના બાળબચ્ચાં તથા બૈરાંઓએ મોટું દુઃખ ખમ્યું છે તે વિચારતાં હવે જરા પણ બહુ વિલંબ કરવો એ ગુન્હો છે એમ અમે માનીએ છીએ. અમે આ નવા પતરાનાં પાકાં ઝુંપડાંઓ બંધાવવાનું કામ શરૂ કરી દીધું છે ભેટની રકમો નીચે જણાવેલા સ્થળે મોકલવીઃ

(૧) સોશિઅલ સર્વિસ લીગ, સર્વન્ટસ ઑફ ઇન્ડીયા સોસાયટીઝ હોલ, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ

(૨) ધી વર્કીંગમેન્સ ઈન્સ્ટીટ્યુટ, દામોદર ઠાકરસી હોલ, પરેલ.

(૩) ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, ગીરગામ બેકરોડ, પોસ્ટ ઓફીસ ઉપર.

(૪) ધી બોમ્બે પ્રોવીન્શીયલ કો-ઓપરેટીવ બેન્ક, એપોલો સ્ટ્રીટ-ફોર્ટ.

(૫) શેઠ વેલજી લખમસી નપ્પુ, દાણા બંદર.

ફંડની સાચવણી સારૂ બે ખજાનચીઓની નિમણુંક કરવામાં આવી છે. રોકડ રકમ મળેથી પાકી રસીદો ભેટ આપનાર ભાઈ બ્હેનોને આપવામાં આવે છે મળેલી બધી રકમોની સાથે સાથે છાપાઓમાં યાદી પ્રગટ કરવા માટે મોકલવામાં આવે છે.

—o—

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબઈ.

૧. સ્વ જયાવતી કુલેરાય લેખી નિબન્ધની હરિફાઈનું પરિણામઃ સ્વ. જયાવતી કુલેરાય સ્મારક લેખી નિબન્ધની હરિફાઈ માટે "દેશને વધુ લાભ કોણ કરી શકે-ધનવાન કે વિદ્વાન ?" એ વિષય જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો હરિફાઈમાં ઉતરેલાં બહેનોના પ્રયત્ન ખરેખર વખાણપાત્ર હતા. નીચેના ત્રણ બ્હેનોના નિબન્ધો અનુક્રમે ઇનામપાત્ર ગણવામા આવ્યા છે.—

૧. શ્રી શાન્તા ગદાનાભાઈ વ્યાસ
પહેલું ઈનામ રૂા ૩૦-૦-૦

૨. કુ. સુસ્મિતા નંદસુખરાય મ્હેતા
બીજું ઇનામ રૂા ૨૦-૦-૦

૩ શ્રી લીલાવતી નેણશી ઓના
ત્રીજું ઇનામ રૂા ૧૦-૦-૦

૨. ગુજરાતી ફર્સ્ટ એડનો વર્ગ ધી બોમ્બે સીટી એમ્બ્યુલન્સ કોરના સહકારથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના આશ્રયમાં ગુજરાતી બ્હેનો માટે ફર્સ્ટ એડનો વર્ગ તા. ૧૮મી ફેબ્રુઆરીથી ખોલવામાં આવ્યો છે દર શનિવારે બપોરે ૨ થી ૩ (સ્ટે. ટા.) એ વર્ગ ચલાવવામાં આવશે કુ. દિનમણિબ્હેન ઝવેરી (ડૉક્ટર ઝવેરી) એ વર્ગ ચલાવશે. આ વર્ગમાં દાખલ થવા ઇચ્છતાં બ્હેનોને મંડળના મંત્રીઓને મળી વિશેષ માહિતી મેળવવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૩ ઈનામી નિબંધની લેખી પરીક્ષા મજકુર મંડળ તરફથી મંડળના સભાસદોને તેમજ અન્ય ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓને સવિનય જણાવવામાં આવે છે કે "સુખી સ્ત્રી પુરુષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે ?" એ વિષય ઉપર નિબન્ધ લખવાની હરિફાઈમા જેમણે ઉતરવું હોય તેમણે પોતાના નામ ઠેકાણા સાથે મંડળના મંત્રીઓને તા ૧૦મી એપ્રિલ ૧૯૩૩ સુધીમાં મોકલી આપવાં.

મજકુર નિબન્ધ લખવાની હરિફાઈ તા. ૨૦-૪-૩૩ ગુરૂવારે બપોરે બે વાગ્યે (સ્ટે. ટા.) મંડળના હોલમાં શરૂ થશે. નિબન્ધનું લખાણ ફુલસ્કેપ કાગળ ઉપર એક બાજુ લગભગ પાંચ છ પાના ભરાય તેટલું હોવું જોઈશે નિબન્ધ લખવા માટે કાગળો મંડળમાંથી અપાશે.

આ હરિફાઈમાં પહેલા ત્રણ નંબરે આવનાર બ્હેનોને અનુક્રમે રૂા ૨૫-૦-૦ પચીસ, રૂા. ૧૫-૦-૦ પંદર અને રૂા. ૧૦-૦-૦ દશના ત્રણ ઇનામો સ્વ. પાર્વતીબાઈ દામોદરદાસ ત્રિભોવનદાસ સ્મારક ફંડમાંથી અપાશે

—o—

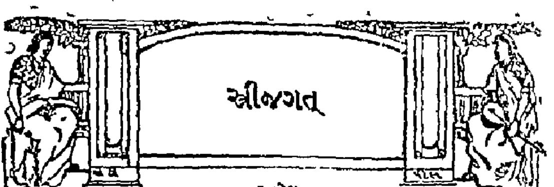

સ્ત્રીજગત

સ્વદેશ

લખનૌ પરિષદનાં સંસ્મરણો. અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની લખનૌ ખાતે મળી ગએલી સાતમી બેઠકનાં કામકાજથી મુંબઈની મહિલાઓને માહિતગાર કરવા માટે પરિષદની મુંબઈની સમિતિ તરફથી શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના હોલમાં એક સભા ગયા માસમા ભરાઈ હતી લેડી કાવસજી જહાંગીર પ્રમુખસ્થાને હતાં. મીસ બહાદુરજીએ પરિષદના સંસ્મરણો કહ્યા હતાં શ્રીમતી નલિનીબાઈ દેસાઈએ મરાઠીમા ભાષણ કર્યું હતું શ્રીમતી તારાબહેને પરિષદનો અહેવાલ વાંચ્યો હતો પ્રમુખ લેડી કાવસજી જહાંગીરે જણાવ્યુ હતુ કે સામાજીક જીવનના હાલના ગેરફાયદાથી હિન્દી સ્ત્રીઓ માહિતગાર છે એ પરિષદે બતાવી આપ્યુ છે તેમના તરફ જે અપમાન દર્શાવાય છે તેનો પણ તેઓને ખ્યાલ છે મુંબઈની સ્ત્રીઓએ વિશાળ કાર્યક્રમ હાથ ધરવા કરતા અમુક કાર્ય હાથ ધરવુ જોઈએ. કેળવણીથીજ સામાજીક બદીઓ સમુળગી દૂર થઈ શકશે

ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળ મુંબઈ, ના સ્વદેશી ભંડારને અંગેનુ વાર્ષિક પ્રદર્શન ગઈ તા ૧૧–૧૨ મીના દિવસોએ ભરવાડી વિદ્યાલય હોલમાં બપોરના ત્રણ વાગ્યાથી સાંજના ૭ વાગ્યા સુધી ભરવામાં આવ્યુ હતુ તેમા જુદી જુદી જાતની ખાદી, ખાદી ઉપર સુંદર ભાતમા છાપેલી સાડીઓ, રેશમી ખાદી, સુંદર ભીતકાપડ, તેમજ બીજી પરચુરણ ઉપયોગની પરચુરણ વસ્તુઓ મુકવામાં આવી હતી.

પહેલા એડવોકેટ બહેનઃ મુંબઈની વડી અદાલત તરફથી જાન્યુઆરી માસમાં લેવાયેલી એડવોકેટની પરીક્ષામા મીસીસ ફેની નોશીરવાન સખવાળા નામના પારસી બહેન ફતેહમંદ નીવડયા છે આ પરીક્ષા પસાર કરનાર તેઓ પહેલાંજ બહેન છે

ભગિની સમાજ મુંબઈ, તરફથી શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાનાં પ્રમુખપદે ગોખલે જયંતિ ઉજવાઈ હતી તે વખતે, શ્રી જયસુખલાલ મહેતાએ સ્વ ગોખલેનાં જીવન અને તેમાથી મળતા બોધ વિષે વિવેચન કર્યું હતુ

સ્ટવ–સગડીના ભોગ. (૧) મુંબઈમાં ભાત બજાર ખાતે શ્રી મણિબાઈ હીરાલાલ નામના ૩૦ વર્ષનાં બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતા સાડી સળગી જવાથી દાઝી મરણ પામ્યાં (૨) મંગળદાસ રોડ ઉપર દેવકરણ મેન્શનમા રહેતી શ્રીમતી મણિબહેન બાપુભાઈ નામના ૨૦ વર્ષનાં બહેન દાઝી મરણ પામ્યાં (૩) મસ્જીદબંદરમાં રહેતાં શાન્તાબાઈ વલ્લભદાસ નામનાં ૨૪ વર્ષનાં બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતાં દાઝી મરણ પામ્યા. (૪) ભુલેશ્વરમા કેથેડ્રલ સ્ટ્રીટ ખાતે રહેતી શ્રી નર્મદાબાઈ જમનાદાસ વેલજી નામની બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતા દાઝી મરણ પામી (૫) મદનપુરામાં રહેતી મુમતાઝ મહમદ નામની ૨૦ વર્ષની મુસ્લીમ સ્ત્રી સગડી પર ખાણુ પકાવતાં દાઝી જવાથી મરણ પામી.

અસહાય હિન્દુ પત્ની એક પત્ની જીવતી હોવા છતા બીજીવાર પરણવા તૈયાર થએલા પતિને અટકાવવા માટે શ્રીમતી કલાવતી નામની વણિક પત્નીએ મનાઈ હુકમ માંગતો દાવો માંડયો હતો. પરંતુ અમદાવાદના જીલ્લા જજે કામ ચલાવી મનાઈ હુકમ આપવાની ના પાડતાં જણાવ્યું હતું કે " વાદી પોતાના પતિને, હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે તે જે કરવા હકદાર છે તે કરતો અટકાવવા માગે છે. વાદી એના ઉપર પ્રતિવાદી બીજી પત્ની કરવા માગે છે તેના તરફ હું સહાનુભૂતિ દર્શાવું છું,

પરંતુ કાયદા પ્રમાણે તે એમ કરી શકતો હોવાથી. વાદી અદાલત તરફથી કાંઇ મદદ મેળવી શકે એમ નથી ”

મનગમતો પતિ જોઇએ: અમદાવાદમાં રતનપોળમાં લીંબુપોળમાં રહેતા અગ્રવાલ વણીક કહોઇ ઘેલાભાઇની ૧૭ વર્ષની વયની પુત્રી શારદાનું લગ્ન તેજ જ્ઞાતિના યુવક સાથે થઇ, તા ૧૯ મી એ થવાનું હતું. કહે છે કે શારદા આ યુવક સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતી ન હતી, પરંતુ પોતાનીજ જ્ઞાતિના, પણ જ્ઞાતિબહાર ગણાતા એક બીજા યુવક સાથે પરણવાની તેની ઇચ્છા હતી. લગ્નની બધી તૈયારી થઇ ગઇ હતી. દરમ્યાન તા. ૧૮મીએ પહેલા વર્ગના મેજીસ્ટ્રેટની કોર્ટમા તેને રજુ કરવાની અરજ થતા શારદાએ કોર્ટમા જણાવ્યું હતું કે તે માતા પિતાના કબજામા રહેવા માગતી નથી અને માતાપિતાએ નક્કી કરેલા યુવક સાથે પરણવા માગતી નથી, આથી લગ્ન અટકર્યાં હતાં.

લગ્ન સામે મનાઇ હુકમો: (૧) અમદાવાદના સંસાર સુધારા સમાજ તરફથી તેના મંત્રી શ્રી. મદુભાઇએ બરવાળાની સગીરબાળા સુરજનું અયોગ્ય લગ્ન થતું અટકાવવા જીલ્લા જજ પાસેથી મનાઇ હુકમ મેળવ્યો છે. આજ બાળાના લગ્ન માટે વદવાણ યુવક સંઘે પણ કાઠીયાવાડના સીવીલ સરજનની કોર્ટમા મનાઇ હુકમ મેળવ્યો છે. (૨) ઉપરોક્ત મંડળના મંત્રી શ્રી મદુભાઇની વિનતિ પરથી, નડિયાદના જીલ્લા જજે સાત વર્ષની બ્રાહ્મણ બાળાનું ૫૪ વર્ષની ઉમરના વૃદ્ધ સાથે થતું લગ્ન અટકાવ્યું હતું. (૩) ઉપરોક્ત મંડળ તરફથી દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિના વાડીલાલ નામના ૧૪ વર્ષના મૂર્ખ અને ભીખ માંગીને જીવન નિભાવતા છોકરાનું ૧૪ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન થતું અટકાવવા જીલ્લા જજ પાસે મનાઇ હુકમ મેળવ્યો હતો. (૪) ધોળકા નજીક આમોદા ખાતે ૧૦ અને ૭ વર્ષની બે સગીર પાટીદાર બાળાઓના લગ્ન સામે અમદાવાદના જીલ્લા મેજીસ્ટ્રેટે ઇન્જંકશન આપ્યું હતું (૫) પ્રાંતિજમાં રહેતી ૭ વર્ષની બ્રાહ્મણબાળા યદાના ફુવિનપુરમા રહેતા ગોર મગનલાલના ૧૩ વર્ષના પૌત્ર સાથે થતાં લગ્ન સામે મનાઇ હુકમ મેળવાયો હતો

કરાંચી મ્યુનિસિપાલીટીમાં સ્ત્રીસભ્યો: કરાંચીની મ્યુનિસિપાલીટીએ ત્રણ સ્ત્રી સભ્યોને ઉમેરવાની કરાંચી કોરપોરેશનને સત્તા આપવા સરકારને વિનતિ કરતો ઠરાવ કર્યો છે

કેદી સ્ત્રી પર બળાત્કાર: નરગાંવનો પોલીસ થાણામાં રંભી નામની તપાસ હેઠળની કેદી સ્ત્રી ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ શેખ હુસેન શેખ યાસીનને નાશિકના સેશન્સ જજે ૪ વર્ષ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

શારદા કાયદા પરિષદ: બાલ લગ્ન પ્રતિબંધક શારદા કાયદાનો ભંગ કરીને ઘણાં લગ્નો થાય છે તેથી એવાં લગ્નો અટકાવવાનો કાયદામાં સુધારો કરવાની સરકારને વિનતિ કરતો ઠરાવ, શ્રી ન. હરવિલાસ સરદાના પ્રમુખપદે જાન્યુઆરીની આખરે મળેલી શારદા કાયદા પરિષદમા થયો હતો. ઠરાવમા વધુમાં દેશ એ કાયદાનો પૂરતો લાભ લઇ શકે તે માટે, કાયદાની કલમોનો ભંગ કરતુ હોય એવુ લગ્ન થતુ અટકાવવા માટે ઇન્જંકશન કાઢવાની જીલ્લા મેજીસ્ટ્રેટને સત્તા આપતો સુધારો કરવાની માંગણી થઇ હતી શ્રી. સરદાએ જણાવ્યુ કે બાલ લગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો એ કંઇ સમાજ સુધારો નથી, પરંતુ બાલલગ્નો જેને પરિણામે

આવતા અંકે

‘ વૈદકની દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ ’

એ શીર્ષક હેઠળ, અત્યંત ઉપયોગી લેખમાળા ‘ ગુણસુન્દરી ’ના પરમ શુભેચ્છક ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ, હેલ્થ ઓફિસર, સુરત, રજુ કરનાર છે. ‘ ગુણસુન્દરી ’ની બીજી ભેટ ‘ બાળઉછેર ’ના કર્તા તરીકે તેમજ બીજા ઉપયોગી લેખોના લખનાર તરીકે ડૉ. પટેલને વાચકો સારી રીતે પીછાને છે. તેમની આ લેખમાળામાં ‘ શરીર વિજ્ઞાન તથા અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન ’, ‘ માંદાની માવજત અને સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ ’, ‘ તંદુરસ્તી અને વૈદકની દૃષ્ટિએ રાંધણકળાનું જ્ઞાન ’ એ વિષયોની, અત્યંત સાદી અને સરળ ભાષામાં બહેનોને ઉપયોગી થઇ પડે એવી રીતે છણાવટ થઇ છે.

પ્રધાન ઉતારીઓ વિધવા બને છે એવા અનિષ્ટ પર અંકુશ મૂકવાનો એનો ઇરાદો છે આવાં બાળ લગ્નો પર કાયદો અંકુશ મૂકતો નથી તેમાં સુધારો થવાની જરૂર છે શોકોને બાળ લગ્નોમાં ભાગ ન લેવાની તેમણે વિનંતિ કરી હતી. મૌલવી મહમ્મદ હક્કે ઠરાવને ટેકો આપતાં જણાવ્યું હતું કે પુખ્ત વય પહેલાંનું લગ્ન ગેરકાયદેસર છે. મીસીસ ગૌરીઆએ કાયદાનો ભંગ કરીને થતાં લગ્નો શોધવા માટે છૂપી પોલીસ જેવી સંસ્થા સરકારે નીમવી જોઇએ એમ જણાવ્યું હતું.

હિન્દુ લગ્નના છૂટા છેડા કરવાને લગતો ખરડો સીલેક્ટ સમિતિને સોંપવાની દરખાસ્ત વડી ધારાસભામાં સર એચ. એસ. ગૌરે મૂકી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ઘણી જરૂરનો સામાજીક સુધારો આ ખરડો પૂરો પાડે છે. વિરોધીઓ દલીલ કરે છે કે લગ્ન એ પવિત્ર કરાર છે; પરંતુ તે બન્ને બાજુએ હોવો જોઇએ. આજે તો હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રીનો ભોગ અપાય છે. પુરૂષ તેના વિરોધ છતાં ગમે તેટલી વાર પરણી શકે છે. શ્રી સીતારામ રાજુએ ખરડો સીલેક્ટ સમિતિને સોંપવાની દરખાસ્તનો વિરોધ કર્યો હતો. પરંતુ ખરડો ફરીથી પ્રજા મત મેળવવા માટે મોકલવાની તરફેણ કરી હતી. સરકાર અને મુસ્લીમો તટસ્થ રહ્યા હતા. ભાઇ પરમાનંદે ખરડાનો વિરોધ કર્યો હતો. છેવટે સર હરિહર ગૌરની દરખાસ્ત ૧૨ વિ. ૧૧ મતે પસાર થઇ હતી.

સ્ત્રીઓ મેજીસ્ટ્રેટ તરીકે : કલકત્તાની બાળકો માટેની મધ્યસ્થ અદાલતમાં પગારદાર ઇલાકા મેજીસ્ટ્રેટો સાથે બેસવાની સત્તાવાળા ઇલાકા મેજીસ્ટ્રેટો તરીકે બંગાળ સરકારે ૧૭ સ્ત્રીઓની નીમણૂક કરી છે. આવી જાતની નીમણૂક પ્રાંતમાં પહેલીજ વાર થઇ છે. ૧૭ સ્ત્રીઓમાં ૧૦ બંગાળી બહેનો છે, બે મુસ્લીમ, ૪ યુરોપીયન અને એક પારસી બહેન છે.

૭ માસનું સરવાયું

‘ગુણસુન્દરી’એ ગયા ૭ માસમાં શું આપ્યું ?

૧૪ ફોટો-ચિત્રો

૧૩ વાર્તા-સ્કેચ-ને નાટક

૪૦ સ્ત્રી ઉપયોગી લેખો

૩૦ રાસ કાવ્યો

—ઉપરાંત—

શ્રી પ્રેમચંદજીની ચાલુ વાર્તા ‘ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી’નો ઉત્તરાર્ધ, મુદ્રિત થયેલ ભારતીય મહિલાઓની ચાલુ લેખમાળા, ગુજરાતની સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિના સમાચાર, મનનીય ઉખાણાં, ઉપરાંત ‘બાલવિભાગ’નું વાચન; ગાંધી જયન્તિ અંક, દીપોત્સવી અંક અને મહિલા પરિષદ અંક એ ત્રણ વિશિષ્ટ અંકો

વિદેશ

આજે બ્રિટનમાં હિન્દી સ્ત્રીઓ : લંડનના ‘ટાઇમ્સ’ માં એક પત્ર લખીને બેગમ શાહ નવાઝે જણાવ્યું છે કે હિન્દી સ્ત્રીઓ, મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કરેલી સંખ્યા કરતાં સ્ત્રીમતદારોની સંખ્યા ઓછી નહિ હોય એ જોવા આતુર છે. સ્ત્રીઓ માટે સીધાં પ્રતિનિધિત્વની હિમાયત કરી તેમણે જણાવ્યું છે કે ઉપલી ધારાસભામાં પણ તેમનું પ્રતિનિધિત્વ હોવું જોઇએ. સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે સમાનતાનો મૂળભૂત હક બીનશરતે સ્વીકારાવો જોઇએ અને આમની સભાની સભ્ય સ્ત્રીઓને સંયુક્ત પાર્લામેન્ટની સમિતિમાં સ્થાન મળવું જોઇએ. મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કર્યા પ્રમાણેની સંખ્યામાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા માટે કાંઇ નહિ તો સ્ત્રીઓ માટે જુદી જુદી લાયકાતો ઠરાવાય, તે અગત્યનું છે.

બ્રિટિશ સ્ત્રીઓની નવ આગેવાન સંસ્થાઓએ ‘ટાઇમ્સ’ માં પત્ર લખતાં સંયુક્ત સમિતિમાં એક કે વધુ સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓને નીમવાની વિનંતી કરી છે. તેમણે એવી દલીલ કરી છે કે હિન્દમાં સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિત્વના પ્રશ્નની જ્યારે ચર્ચા થાય ત્યારે ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિના અનુભવ વાળી અને હિન્દી પ્રશ્નની માહિતગાર સ્ત્રીઓ રજુ કરવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ અને ટીકાઓનો જવાબ આપવા માટે રહે એ પણ જરૂરનું છે.

નવાં બેરીસ્ટર બહેનો : છેલ્લી બેરીસ્ટરની લંડન ખાતે લેવાયલી પરીક્ષામાં ૬ સ્ત્રીઓ પસાર થઇ છે તેમાં એક સર અકબર ચેટરજીનાં પત્ની

લેડી ચેટરજી છે. અને બીજા મીસીસ ફલારેન્સ ડોક્ષન નામના ૭૦ વર્ષનાં વૃદ્ધ સ્ત્રી છે. મીસ પીરોજ બહાદુરજી નામના એક પારસી બહેન પણ બેરીસ્ટર બન્યા છે

જાણીતી સ્ત્રી વિમાની: મીસ વીનીફ્રેડ સ્પુનર ૩૨ વર્ષની વયે અવસાન પામી છે વેપારી પાયલોટ તરીકેની યોગ્યતા ધરાવનારી ઘણી થોડી સ્ત્રીઓમા એક મીસ સ્પુનર છે આંતર રાષ્ટ્રીય હરિફાઈમા તે જાણીતા હતા

બેલ્જીયમની ધારાસભામાં: બેલ્જીયમની પ્રાતિક સભા કે પાર્લામેન્ટમા સ્ત્રીઓ મત આપી શકતી નથી છતાં સ્ત્રીઓ ચુંટણી માટે યોગ્ય છે. છેલ્લી ચુંટણીમા ચેમ્બરમા મેડમ દ્બ્લારડીન ફરી ચુંટયા છે સેનેટમાં મેડમ સ્વીક ફરી ચુંટયા છે. પ્રાતિક ધારાસભામા એકલા બાનુ સભ્ય મેડમ બ્લેન્ચાર્ટ છે

અનીતિ માટે સ્ત્રીઓ અને બાલકોનો વેપાર. પૂર્વમાં થતા સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટેના વેપારની તપાસ કરવા માટે પ્રજા સંઘે તપાસ કમીશન નીમ્યુ હતુ તેણે ૧૮ માસ સુધી તપાસ કરી પોતાનો હેવાલ તૈયાર કરી પ્રજા સંઘની સભામા રજુ કર્યો છે. દરેક દેશમા સત્તાવાર અંકુશ મૂકી શકાય એવી ગોઠવણ કરી આ અનિષ્ટનો સામનો કરવા આંતર રાષ્ટ્રીય સહકાર માટે હેવાલમા ભલામણ થઇ છે. કમીશનના અભિપ્રાય પ્રમાણે, અનીતિનો વેપાર કરનારાઓ માટે, પરવાના વાળા વેશ્યા ગૃહો મુખ્ય બજાર રૂપ છે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો અનીતિ માટેનો વેપાર જડમૂળથી નાબુદ કરવાનુ અનીતિના ધામો નાબુદ કરવાથી સંભવિત બનશે દૂર દૂર પૂર્વમા દેશપાર થએલી રશીયન સ્ત્રીઓ નિરાધારીને અંગે શરમ જનક જીવન ગુજારી રહી છે અને ચિનાઈ સ્ત્રીઓ પણ આનો ભોગ બનેલી છે એનો હેવાલમાં ઉલ્લેખ થએલો છે. દક્ષિણ ચિન, મધ્યપૂર્વ લગભગ હિન્દ સુધી આ અનિષ્ટ પ્રસરેલુ છે ચિનમા જાપાની સ્ત્રીઓના અનીતિ માટે થતા વેપારની હેવાલમાં વિગતવાર ચર્ચા થઇ હતી. મલયમા સીઆમી ચળવળનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. મલયમા સ્ત્રીઓનો અનીતિ માટેનો વેપાર નહિવત્ છે અને ઘણી થોડી હિન્દુ, ઇરાની, આરબ અને યહુદી સ્ત્રીઓ આ વેપારનો ભોગ બને છે.

બાળકો અને હાલરડાં: હોસ્પીટલોમાં સંગીત ગાવાની મનાઇ અને આજની માતાઓની હાલરડાં ગાવાની અશક્તિ એને કારણે સંગીતનો અભાવ, એ બાળકોના ઘણા ખરા રોગો માટે કારણભૂત છે એમ વીએનાની યુનિવર્સીટીનાં બાળકો માટેનાં કલીનીકના વડા પ્રો. ફ્રાન્ઝ હેમ્બર્ગર જણાવે છે બાલકોની તંદુરસ્તી સંબંધની વીએનીઝ સોસાયટીની સભામાં માંદગીના ઘણા કેસો ઉપર ચર્ચા થઈ હતી. તેમાં એક એવો પણ કેસ હતો કે જેમાં ખવડાવ્યા બાદ જડબાઓએ પાટા બાંધ્યા વિના બાલક ખોરાક ખાઇજ ન શકતુ. પ્રો. હેમ્બર્ગરે કહ્યુ કે જો બાળકને સંગીત સાંભળવાની તક આપવામા આવે તો, આ ઘાતકી વર્તાવમાથી તેને બચાવી શકાય પ્રો. મોલે બાળકના કાન સંગીત તરફ કુદરતી રીતે વળેલા છે, એમ નક્કી કરી પ્રો હેમ્બર્ગરને ટેકો આપ્યો હોસ્પીટલોમાં બધી સગવડ હોવા છતા, બાલકોની સૌથી વધુ કુદરતી માંગરૂપ માતાનાં સંગીતનો અભાવ એ બાલકોની તંદુરસ્તીના અભાવનુ મુખ્ય કારણ હોવાનું પ્રો. મોલ માને છે.

અમેરિકામાં સ્ત્રી પ્રધાન: યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નવા પ્રધાન મંડળની નીમણુંકમાં મજુરખાતાનાં પ્રધાન તરીકે મીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ ની નીમણુંક થવાની વકી છે મીસ પરકીન્સ ન્યુ યોર્કના ઔદ્યોગિક કમીશ્નર છે અને ઔદ્યોગિક પ્રશ્નો માટે અમેરિકામા ઘણા સત્તાવાર માહિતિ ધરાવનાર મનાય છે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રધાન મંડળમા તેઓ સૌથી પહેલાં સ્ત્રી સભ્ય બનશે

ઉરૂગ્વેમાં સ્ત્રીઓનો વિજય: સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ મતાધિકાર આપતો કાયદો ઉરૂગ્વેમા તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બરે પસાર થયો હતો ઉરૂગ્વે સરેજ સમાજના પ્રમુખ ડૉ પોલીના લુઇસી તરફથી હવે જણાવાય છે કે એ કાયદાનો છેવટનો સ્વીકાર થઇ ગયો છે ૧૯૩૩ ના નવેમ્બરમા થનારી ચુંટણીમા સ્ત્રીઓ ભાગ લેશે આ ફતેહમા ડૉ પોલીના લુઇસી અને તેમની સંસ્થાની સેવાઓ ઉલ્લેખવા યોગ્ય છે.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુંબઈ:

શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી બેલગામની સેન્ટ્રલ જેલમાં પોતાની સજાની મુદત પૂરી કરી પાછા છૂટી આવ્યાં છે તેમના મુખ ઉપર જેલ નિવાસનાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં.

કે બજાર ઉપર ચોકી કરવા માટે જાન્યુઆરી માસની આખરે પકડાયેલાં દેશસેવિકા કુમારી તારાબાઈને ૬ માસ સખ્ત કેદ ને ૫૦ રૂ.ની સજા થઈ છે એજ કારણસર બીજી બે દેશસેવિકા શ્રીમતી અન્નપૂર્ણાબાઈ શર્મા અને શ્રીમતી શામતીબા નાયકને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે એજ કારણસર શ્રીમતી એનાબાઈ શામરાવ પુરધર અને શ્રીમતી શાન્તાબાઈ 'બાબુરાવ પાટકરને ૬ માસ સખ્ત કેદ ને ૪૦ રૂ.ની સજા થઈ છે

ગાંધી સેવાસેના તરફથી શ્રીમતી મણિબહેન 'છબીલદાસના પ્રમુખપદે સ્ત્રીઓની જાહેર સભા સમક્ષ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી નરહરિ પરીખે 'હિન્દુ ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ' એ વિષય ઉપર પ્રવચન કર્યું હતું.

મંદિર પ્રવેશ બીલને ભગિનિસમાજનો ટેકો

ભગિની સમાજના પ્રમુખ શ્રીમતી જયશ્રી રાયજીએ શ્રી. રંગા આયર ઉપર એક પત્ર લખીને જણાવ્યું છે કે, મુંબઈની ભગિની સમાજે પસાર કરેલો ઠરાવ આ સાથે મોકલું છું. સામાન્ય રીતે હિંદુ કોમનો મત બદલાયો છે તે બીના અને વળી આ રીવાજ કે જેને આચારતો બંધ કરેલા ખ્યાલથી નીભાવી શકે છે તેનું નામોશી ભરેલું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લઈને આ સમાજ ભરોસો રાખે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે, તમને તમારું બીલ ધારાસભામાં જલદી પસાર કરાવવાના કામમાં દરેક જાતની મદદ અને સગવડ મળશે કે જેથી એ બીલ બનતી તાકીદે કાયદાનું રૂપ પામે. આ પત્ર અને ઠરાવની નકલ ધારાસભાના તમારા તથા કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટના હમદરદીઓને સમાજ તરફની એવીજ અંતઃકરણની પ્રાર્થના સાથે મોકલી આપ્યાં છે

ઠરાવ

ઉક્ત ઠરાવ નીચે મુજબ છે —

મુંબઈની ભગિની સમાજ શ્રી રંગા આયર તરફથી વડી ધારાસભામાં રજુ થનારા 'મંદિર પ્રવેશ' બીલના સિદ્ધાંત અને હેતુને હીલચાલની ભરી ટેકો આપવાનો ઠરાવ કરે છે અને અંતઃકરણપૂર્વક ઉમેદ રાખે છે કે આ પ્રાચીન કલંક દૂર કરવાનો હિંદુ કોમનો ઠરાવ ધ્યાનમાં લઈને તેમને દરેક સગવડ કરી આપવામાં આવશે અને એ બીલ ચાલુ બેઠક દરમ્યાન પસાર કરવાને ત્વરાથી કામ લેવાશે કે જેથી એ બીલ જલ્દી કાયદાનું રૂપ પામી શકે

ગુજરાત

અમદાવાદમાં તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવતાં રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન થયું હતું તે પ્રસંગે પાંચ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

અમદાવાદનાં જાણીતા કાર્યકર કુમારી મૃદુલા અંબાલાલ સારાભાઈને મુંબઈ સરકારના ખાસ સત્તા આપતા કાયદા પ્રમાણે ગિરફતાર કરી તા. ૩ જી માર્ચ સુધી સાબરમતી જેલમાં રાખવા હુકમ થયો છે.

વીરમગામમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન કરાવતાં શ્રીમતી સરલાબહેન પરીખ, શ્રીમતી રમાબહેન પરીખ, અને શ્રીમતી ગૌરીબહેન પરીખ ગિરફતાર થયાં હતાં.

બોરસદ તાલુકામાં ગઇ લડતની યાદ તાજી રાખવાના હેતુથી 'શ્રી સીતમદીન' ઉજવવા શ્રી સીતમ પરિષદ જાન્યુઆરી માસમા ભર-વાનું નક્કી થયું હતું. તેને અંગે બહાર ગામથી અનેક બહેનો પરિષદમાં આવ્યા હતાં તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરીએ આ દિન ઉજવાતાં પરોઢમાં ૫૭ બહેનોનું સરઘસ નીકળ્યું. બહેનોને પોલીસે અટકાવતાં બહેનો એ ત્યાંજ બેસી ઠરાવો વગેરે પસાર કરવાનું કામ કરી લીધું બધી બહેનોને પકડાયલી જાહેર કરી, પરંતુ તેમાથી માત્ર નીચેનાં ૧૩ બહેનોને ૬ માસ કેદ રૂ. ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે. એ બહેનો નીચે પ્રમાણે છેઃ શ્રીમતી બહેનો માણેકબહેન, સાકરબહેન, જંગાબહેન વેરીભાઇ, કાશીબહેન શીવાભાઇ, શામબાઇ, દીવાળીબહેન, ઝવેરબેન, કંકુબહેન, વિદ્યાબહેન, રઇબા, લાડુબહેન, જંગાબહેન નાગજીભાઇ, કાશીબેન જીવાભાઇ.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્ભય બલિદાનો

૨૬૪૦	શ્રીમતી	તારાબાઇ	મુંબઇ	૬ માસ સખ્ત, રૂ. ૫૦ દંડ
૨૬૪૧	,,	અનસુયાબાઇ શર્મા	,,	૪ માસ સખ્ત
૨૬૪૨	,,	શામલીવર નાયક	,,	,,
૨૬૪૩	,,	બેબીબાઇ પુરંધર	,,	૬ માસ સખ્ત, રૂ. ૪૦ દંડ
૨૬૪૪	,,	શાન્તાબાઇ પારકર	,,	,,
૨૬૪૫-૪૯	,,	પાંચ બહેનો	અમદાવાદ	—
૨૬૫૦	,,	મૃદુલા	,,	—
૨૬૫૧	,,	ચંદ્રકળાબહેન પટેલ	વિરમગામ	—
૨૬૫૨	,,	ગૌરીબહેન પટેલ	,,	—
૨૬૫૩	,,	મનોરમાબહેન પટેલ	,,	—
૨૬૫૪	,,	માણેકબહેન	બોરસદ	૬ માસ કેદ, રૂ. ૧૦૦ દંડ
૨૬૫૫	,,	સાકરબહેન	,,	,,
૨૬૫૬	,,	જંગાબહેન વેરીભાઇ	,,	,,
૨૬૫૭	,,	કાશીબહેન શીવાભાઈ	,,	,,
૨૬૫૮	,,	શામબાઇ મંગળભાઇ	,,	,,
૨૬૫૯	,,	દીવાળીબહેન	,,	,,
૨૬૬૦	,,	ઝવેરબહેન	,,	,,
૨૬૬૧	,,	કંકુબહેન	,,	,,
૨૬૬૨	,,	વિદ્યાબહેન	,,	,,
૨૬૬૩	,,	રઇબા	,,	,,
૨૬૬૪	,,	લાડુબહેન	,,	,,
૨૬૬૫	,,	જંગાબહેન નાગજીભાઇ	,,	,,
૨૬૬૬	,,	કાશીબહેન જીવાભાઇ	,,	,,
૨૬૬૭	,,	નર્મદાબહેન પટેલ	,,	એક વર્ષ; રૂ ૨૦૦ દંડ
૨૬૬૮	,,	કાશીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૬૬૯	,,	શચીકાન્તા પટેલ	,,	,,
૨૬૭૦	,,	શારદાબહેન ઠાકોર	,,	—
૨૬૭૧	પૂ.	કસ્તુરબા	,,	૬ માસ કેદ, રૂ ૫૦૦ દંડ

આ ઉપરાંત પરિષદના પ્રમુખ શ્રીમતી નર્મદા બહેન પટેલ, સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી કાશીબહેન પટેલ અને મંત્રી શ્રીમતી શચીકાંતા પટેલને એક વર્ષ સખ્ત કેદ રૂ. ૨૦૦ દંડની સજા થઇ છે

બોરસદ તાલુકામાં તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવતાં શ્રીમતી શારદાબહેન ઠાકોર પાળજ માં ગિરફતાર થયાં હતાં.

ગઇ તા. ૪ થીએ બોરસદ તાલુકાના રાસ ગામમાં પૂ કસ્તુરબા અને બીજા ૬ બહેનોએ સરમુખત્યારોની પરિષદ ભરવાનો પ્રયત્ન કરતાં, પૂ. કસ્તુરબા અને શ્રીમતી ડાહીબહેન આશાભાઇ પટેલ, શ્રીમતી ડાહી-

બહેન રાવજીભાઇ પટેલ, શ્રીમતી શાંતાબહેન શંકર પટેલ, શ્રી. મણિબહેન આશાભાઇ પટેલ, શ્રી. લલિતાબહેન નાથાભાઇ પટેલ અને શ્રી. કાશીબહેન કાશાભાઇ પટેલ એ ૭ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં પૂ. કસ્તુરબાને ૬ માસ કેદ, રૂ. ૫૦૦ ના દંડની સજા કરી હતી બાકીનાં ૭ બહેનોને ૧૮ માસ કેદ, રૂ. ૨૦૦ દંડની સજા કરી હતી

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે આણંદમાં શ્રી. હરિબહેન શનાભાઇને એક વર્ષ કેદ વા ૧૦૦૦ ના જામીન આપવાની સજા થઇ છે. આ તા. ૪ થીએ કેદી દિન ઉજવતાં શ્રીમતી દીવાળીબહેન પટેલ ધ્વજવંદન કરાવતાં પકડાયાં હતાં.

૨૧૭૨	શ્રીમતી	ડાહીબહેન આશાભાઇ પટેલ	બોરસદ	૧૮ માસ કેદ, રૂ. ૨૦૦ દંડ
૨૧૭૩	,,	ડાહીબહેન રાવજીભાઇ પટેલ	,,	,,
૨૧૭૪	,,	શાન્તાબહેન પટેલ	,,	,,
૨૧૭૫	,,	મણિબહેન પટેલ	,,	,,
૨૧૭૬	,,	લલિતાબહેન પટેલ	,,	,,
૨૧૭૭	,,	કાશીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૧૭૮	,,	હરિબહેન	આણંદ	એક વર્ષ વા રૂા ૧૦૦૦ નો જામીન
૨૧૭૯	,,	દીવાળીબહેન પટેલ	,,	—
૨૧૮૦	,,	આનંદગૌરી યાજ્ઞિક	મહેમદાવાદ	૬ માસ સજા
૨૧૮૧	,,	શાન્તાબહેન	,,	૪ માસ સજા
૨૧૮૨	,,	ચંચળબહેન	,,	—
૨૧૮૩	,,	દીવાળીબહેન	,,	—
૨૧૮૪	,,	ધનલક્ષ્મીબહેન	દાહોદ	૬ માસ કેદ, રૂા. ૨૦ દંડ
૨૧૮૫	,,	ઝવેરબહેન	ભરૂચ	૪ માસ સખ્તકેદ
૨૧૮૬	,,	કાશીબહેન	,,	,,
૨૧૮૭	,,	પુષ્પાબહેન	,,	,,
૨૧૮૮	,,	નર્મદાબહેન	,,	૬ માસ; રૂા. ૧૦૦ દંડ
૨૧૮૯	,,	મણિબહેન ભગત	બારડોલી	—
૨૧૯૦	,,	સવિતા દેસાઇ	,,	—
૨૧૯૧	,,	કુસુમબહેન વશી	,,	—
૨૧૯૨	,,	મંજરાબહેન	,,	—
૨૧૯૩	,,	કસ્તુરબહેન	,,	—
૨૧૯૪	,,	જુઠીબહેન	,,	—
૨૧૯૫	,,	એક બહેન	કરાંચી	—
૨૧૯૬	,,	નલિની પ્રભાદેવી	કલકત્તા	૧ અઠવાડિયાં
૨૧૯૭	,,	શૈલબાલાદેવી	,,	,,
૨૧૯૮	,,	નવનીતકમળા સિંહા	,,	ત્રણ માસ કેદ
૨૧૯૯	,,	કૈલાસીદેવી	,,	,,
૨૭૦૦	,,	બાલપ્રભા દત્ત	,,	—
૨૭૦૧-૦૨	,,	બે બહેનો	,,	—
૨૭૦૩	,,	હેલન બાદ	,,	—

મહેમદાવાદ તાલુકાના ૨૦ માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી આનંદગૌરી યાજ્ઞિક અને શ્રીમતી શાન્તાબહેન ભાઇલાલને અનુક્રમે ૬ માસ સખ્ત કેદ અને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે બહિષ્કાર દિનની પત્રિકાઓ વહેંચવા માટે સરસવણીની છાવણી માંથી મહેમદાબાદ તાલુકાના ૩૦ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ચંચળબહેન પટેલ અને શ્રીમતી દીવાળીબહેન પટેલને ગિરફતાર કર્યાં છે.

દાહોદના સરમુખત્યાર શ્રીમતી ધનલક્ષ્મી બહેનને ૬ માસ કેદ રૂ. ૨૦ દંડની સજા થઇ છે.

ભરૂચમાં શ્રીમતી ઝવેરબહેન, શ્રીમતી કાશીબહેન અને શ્રીમતી પુષ્પાબહેનને અગાઉ સજા થઇ ગએલી હોવાથી ૬ માસ સજા કેદ રૂ. ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે બારડોલી તાલુકાના શીકેર ગામે પરિષદ ભરવામાં આવતાં શ્રીમતી

મણિબહેન ભક્ત, શ્રીમતી સવિતા દેસાઈ, શ્રીમતી કુસુમબહેન વસી, શ્રીમતી ગજરાબહેન, શ્રીમતી કસ્તુરબેન પટેલ, અને શ્રીમતી જુલીબહેન એ ૭ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

મુંબઈ ઈલાકો:

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે કરાંચીમાં રાષ્ટ્રધ્વજવંદન કરાવતાં એક બહેન પકડાયાં.

બંગાળ:

કલકત્તામાં સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવવા માટે ૫૦ બહેનો સાથે મોટું સરઘસ નીકળ્યું હતું. એ બધાં બહેનોને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં પરંતુ તેમને પાછળથી છોડી મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

મુનશીગંજની કોર્ટના ઉઘાડા પાર્કમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માટે શ્રીમતી નલિની પ્રભાદેવી અને શ્રીમતી ચેતનાગાદેવીને ૬ અઠવાડિયાંની સજા થઈ છે. સ્વતંત્રતા દિનને અંગે ગિરફતાર થએલાં અભય આશ્રમનાં કન્યાશિક્ષાલયના માજી પ્રિન્સિપાલ કુમારી નવનીત-

૨૭૦૪ શ્રીમતી	સરોજિની દે	મુનશીગંજ	૭ માસ કેદ
૨૭૦૫-૦૮ ,,	પાંચ બહેનો	,,	,,
૨૭૦૯ ,,	એક બહેન	,,	ત્રણ માસ કેદ
૨૭૧૦-૧૩ ,,	ચાર બહેનો	,,	કોર્ટ ઉઠતાં સુધી
૨૭૧૪ ,,	મૃદુભાષિણી	ભાગલપુર	—
૨૭૧૫ ,,	પ્રકૃતિદેવી	,,	—
૨૭૧૬-૨૦ ,,	પાંચ બહેનો	,,	—
૨૭૨૧ ,,	મૃણાલિનીદેવી	નાતોર	કોર્ટ ઉઠતાં સુધી
૨૭૨૨-૨૩ ,,	બે બહેનો	,,	,,
૨૭૨૪ ,,	શાન્તિદેવી	મોઘીર	૧॥ માસ કેદ; રૂ. ૧૫ દંડ
૨૭૨૫ ,,	જશોદાદેવી	,,	,,
૨૭૨૬-૨૭ ,,	બે બહેનો	,,	,,
૨૧૨૮-૪૧ ,,	૧૪ બહેનો	અલ્લાહાબાદ	—
૨૭૪૨-૫૪ ,,	૧૩ બહેનો	,,	૬ માસ સજા
૨૭૫૫-૬૨ ,,	૮ બહેનો	બનારસ	—
૨૭૧૩ ,,	પરમેશ્વરીદેવી	મીરઠ	—
૨૭૧૪ ,,	વિદ્યાદેવી	મથુરા	—
૨૭૧૫-૬૬ ,,	બે બહેનો	દિલ્હી	ત્રણ માસ, રૂ. ૧૦૦ દંડ
૨૭૧૭ ,,	લક્ષ્મીબાઈ ચાંદીવાળા	,,	ત્રણ માસ; રૂ. ૫૦ દંડ
૨૭૧૮ ,,	ચન્દ્રાવતીદેવી	પટના	૧૫ માસ સખ્ત
૨૭૧૯ ,,	સત્યભામાદેવી	,,	૪ માસ કેદ
૨૭૭૦ ,,	ભાગુનાદેવી	,,	,,
૨૭૭૧-૭૪ ,,	૪ બહેનો	ગયા	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૭૭૫-૭૮ ,,	૪ બહેનો	મદ્રાસ	—

કમળા સિંહા બી. એ અને શ્રીમતી કૈલાસી દેવીને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે.

અંઈ તા. ૧૭ મીએ કલકત્તામાં જુદાં જુદાં સ્થળોએ દરોડા પાડીને પોલીસે શ્રીમતી બકુલ પ્રભાદત્ત અને બીજાં બે બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં છે. તા. ૧૮ મીએ બારાનગર નજીક શ્રીમતી હેલનબાલ નામની શિક્ષિકાને ગિરફતાર કરી છે.

સ્વતંત્રતા દિનને અંગે સરઘસ કાઢવા માટે મુનશીગંજના શ્રીમતી સરોજિની દેવી અને બીજાં ૧૧ બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં હતાં, તેમાંથી ૭ બહેનોને ૭ માસ સખ્ત કેદ, એકને ત્રણ માસ કેદ અને પાંચને કોર્ટ ઉઠતાં સુધીની કેદની સજા થઈ હતી.

વિદેશી કાપડની દુકાન પર ચોકી કરવા માટે ભાગલપુરમાં શ્રીમતી મૃદુભાષિણી અને શ્રીમતી પ્રકૃતિ દેવી સહિત સાત બહેનોને ગિરફતાર કરી છે.

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે નાતોરમાં શ્રીમતી

મૃણાલિની દેવી અને બે બહેનોને: કોર્ટ ઉઠતાં સુધીની સજા થઈ હતી

મેદિનીપુરમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલ શ્રીમતી શાન્તાદેવી અને શ્રીમતી જશોદાદેવી અને બીજાં બે બહેનને દોઢ માસ કેદ રૂ. ૨૫ દંડની સજા થઇ છે

સંયુક્તપ્રાંત-દિલ્હી

અલાહાબાદમાં સરમુખત્યારોની એક છુપી સભામાંથી ૧૪ બહેનોને ગિરફ્તાર કરવામાં આવ્યાં હતી. સ્વતંત્રતા દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલાં ૧૩ બહેનોને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

બનારસમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ૮ બહેનો ગિરફ્તાર થયાં હતાં બનારસની સ્ત્રીઓની જેલમાં રાજકીય કેદી બહેન શ્રીમતી રાધારાણી સેને કપાળે ચાંદલો ન કરવા દેવા સામે વિરોધ દર્શાવી ૨૫ દિવસ ઉપવાસ કર્યા હતા, સરકારે એવી પરવાનગી આપી હતી.

મીરતમાં વાંધા ભર્યાં ચુંટણીનો વહેંચવા માટે શ્રીમતી પરમેશ્વરી દેવી ગિરફ્તાર થયાં છે

મથુરામાં શ્રીમતી વિદ્યાદેવી નામના સ્વયંસેવિકાને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે

દિલ્હીમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલાં બે બહેનોને ત્રણ માસ કેદ રૂ ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ ચાંદીવાલાને ત્રણ માસ કેદ રૂ ૫૦ દંડની સજા થઇ છે.

બિહાર

પટનામાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદનાં પત્ની તથા બહેન સહિત પાંચ બહેનને ગિરફ્તાર થયાં હતાં. પાછળથી બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદનાં પત્ની અને બહેનને છોડી મુકયાં હતાં જ્યારે પટના જીલ્લાના સરમુખત્યાર શ્રીમતી ચન્દ્રાવતી દેવીને ૧૫ માસ કેદની અને બીજાં બે બહેનો શ્રીમતી સત્યવામા દેવી અને શ્રીમતી જાનુના દેવીને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

ગયામાં મહાસભા ચળવળ ચલાવવા માટે ચાર બહેનોને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ,

મદ્રાસ-પંજાબ.

મદ્રાસમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ૪ બહેનો ગિરફ્તાર થયાં

પેશાવરનાં આગેવાન મહાસભાવાદી શ્રીમતી નિમાદેવી લાહોર આવતાં તેમને ૨૪ કલાકમાં પંજાબની સરહદ છોડી જવા હુકમ થયો હતો. [૨૬-૨-૩૨

જેને માટે બૃહદ્ ગુજરાત રાહ જોતું હતું
—: આ રહ્યું તે પુસ્તક :—

" સંતતિ નિયમન "

હિંદુ સમાજના સળગતા પ્રશ્નોઃ—

માતૃત્વ—આકસ્મિક કે ઐચ્છિક ?

મર્યાદિત સંખ્યામાં બળવાન, ચારિત્ર્યવાન બાળકો કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં ?
આ પ્રશ્નોનું દરેક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરતું અને તેને માટે વિશ્વાસપાત્ર
અને નિર્દોષ ઉપાયો બતાવનારૂં પુસ્તક.

લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ, ડી પી. એચ, ડી. ટી એમ, એમ. બી બી એસ.
(મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, બરો મ્યુનિસિપાલિટી, સુરત.)

૧૬ ચિત્રો : : : : ૩૫ પ્રકરણ : : : સોનેરી પૂંઠું
કીંમત રૂ ૧-૮-૦ : પોસ્ટેજ જુદું.

મળવાના ઠેકાણાં: ધર્મ વિજય પ્રેસ, પાયધુની, ગોડીજીના દેરા પાસે, મુંબઇ, ૩
" ગુણસુન્દરી " કાર્યાલય, અને જાણીતા બુકસેલરો.

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	.	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦	પોષ્ટેજ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી	:	"	"
૩ સ્રોતસ્વિની	:	"	"
૪ શૈવલિની	:	મુલ્ય : ૧-૦-૦	પોષ્ટેજ. ૦-૨-૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩-૦-૦માં ઘેર બેઠા

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ,
મુંબાઇ, ૪

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત

તદન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

—પરંતુ—

વિદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે ?

'લગભગ ૧૨ વર્ષોથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીઅમના વાસણો વાપરૂ છુ રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલ્ટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યા છે.

- પી. સી રાય.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઓફીસ ૧૧ કલાઇવ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ. રંગુન

—ફેલોશીપ સ્કૂલ તરફથી ભજવાયેલ "કૃષ્ણ-લીલા"માં
રાધા-કૃષ્ણ.

ફોટો: વેન્ગાર્ડ સ્ટુડિઓઝ, મુંબઇ, ૨.

પુસ્તક ૨૦ મું] એપ્રિલ ૧૯૩૩ [અંક ૨ જો

આનન્દજળ

(દેવી દર્શન દ્યોને દયાળી, જગત લેગમાયા રે—એ ઢાળ)

અમે ગયાં'તાં સરોવર તીરે, આનન્દજળ ભરવા રે,
પદ્મપુષ્પોના પુંજ ખીલે લ્હેરે, આનન્દજળ ભરવા રે;
કુહુકેકારવ શી રસની વછુટી, આનન્દજળ ભરવા રે,
આમ અંતરેથી મોહગાંઠ તૂટી, આનન્દજળ ભરવા રે.

અમે ગયાં'તાં સાગરની પાળે, આનન્દજળ ભરવા રે,
નીર મોતીડાં ઘણેરાં ઉછાળે, આનન્દજળ ભરવા રે;
અમે નાંખી નજર પેલી પારે, આનન્દજળ ભરવા રે,
આભ વરસે ત્યાં અમૃતધારે, આનન્દજળ ભરવા રે

અમે ગયાં'તાં સરિતાના ઘાટે, આનન્દજળ ભરવા રે,
મળ્યો જોગીડો એક વનવાટે, આનન્દજળ ભરવા રે;
ધ્યાન સાધીને મન્ત્ર એણે ફુંક્યો, આનન્દજળ ભરવા રે,
વિશ્વપ્રેમ આમ અંતરે ઝળુક્યો, આનન્દજળ ભરવા રે.

અમે ગયાં'તાં બ્રહ્માણ્ડના આરે, આનન્દજળ ભરવા રે,
મહાજ્યોતિના તેજના કિનારે, આનન્દજળ ભરવા રે;
અમે પ્યાલાં ભરીને રસ પીધા, આનન્દજળ ભરવા રે,
પુનિત પ્રેમનો અખંડ લ્હાવ લીધો, આનન્દજળ ભરવા રે.

રતિલાલ શુક્લ

બ્હેનબાને

હાંરે કોળ્યાં કોળ્યા કુસુમની ફુલ ક્યારા
સંજીવની સલિલે સિંચો એને બ્હેન !
હાંરે મ્હોર્યાં મ્હોર્યાં મંજુલ હરિયાળા
એ હાસ હવે ખાંતે ખિલાવોને બ્હેન !

નિર્ભયતાની ગળથૂથી નેક ન્યાયનાં પાન
હાલરડે બજરંગનાં બ્રહ્મચર્યના ગાન

હારે ગાવા ગાવા એ ગાન રઢીયાળા
ગેબી એ પંથ ન્યારા દેખાડવાને બ્હેન !
હાંરે પાવા પાવા ઘુંટી પ્રકાશ પ્યાલા
એ તેજના, વસંતે ફાલો જોવા બ્હેન !

ઉજ્વળ આતમ હૃદયમાં રોપો હૈડે કોડ
ખોળે ખેલણહારના જોવા ખેલ અજોડ

હારે ગાળે ગાળે એ આભ–ગાભ હાકે
ધીંગાણે ધરા ધાકે ધ્રુજાવે એ બ્હેન !
હાંરે જાગે જાગે દેવી ત્યાં જ્યોત, ભાગે
અંધાર એની આગે ઉભો રહે ન બ્હેન !

વદને દેવ રમી રહ્યા નયને સૂર્યપ્રકાશ
મન મીઠા મસ્તાન એ માનવ કુળની આશ

હારે આવો આવો ચારિત્ર્યને ખિલાવો
લેવા અમૂલ લ્હાવો બાલુડાનાં બ્હેન !
હારે જાગો જાગો જગકુંજને જગાવો
સંસારમાં સૂજાવો સોહાગિ સ્વર્ગ બ્હેન !

પ્રાણશંકર જગજીવનદાસ બધેકા

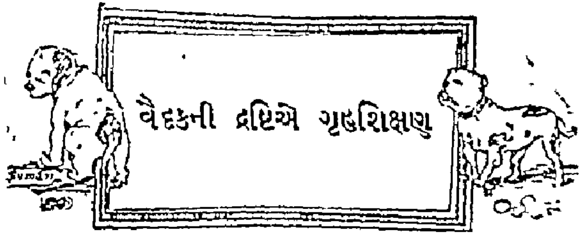

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, બી. પી. એચ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી.

(લેખાંક: ૧)

હાલમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રશ્ન આ દેશમાં દરેક દ્રષ્ટિએ ચર્ચાઇ રહ્યો છે અને સ્ત્રીકેળવણીનો આદર્શ પ્રાપ્ત કરવા માટે જુદી જુદી સંસ્થાઓ પોતપોતાને યોગ્ય લાગે તે રીતે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવા યત્ન કરી રહી છે

સ્ત્રીકેળવણીમાં, સામાન્ય જ્ઞાન ઉપરાંત જુદા જુદા ગૃહઉદ્યોગનું થોડું પણ શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન પણ કોઇ કોઇ સંસ્થાઓમાં થાય છે પરંતુ સ્ત્રીકેળવણી આપતી આપણી દરેક સંસ્થાનું બારીકાઇથી નિરીક્ષણ કરીએ તો આપણને એટલું ચોક્કસ જણાશે કે આપણી કન્યાશાળાઓમાં શારીરિક ઉન્નતિ અને તંદુરસ્તીનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાની પૂરતી ગોઠવણ નથી આ ખામીનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણા સ્ત્રીવર્ગને પોતાની તથા પોતાના બાળકોની તંદુરસ્તી સાચવતાં આવડતી નથી અને આપણી પ્રજાની શારીરિક સ્થિતિ આ કારણને લીધે બહુ ખરાબ થઇ ગઇ છે હાલ કેળવણી પામેલી કન્યાઓ સાધારણ રીતે કમજોર અને રોગગ્રસ્ત હોય છે અને તેમને દરરોજ દવાઓના ડોઝ લીધા વગર ચાલતું નથી.

યુરોપના દેશોમાં સ્ત્રીઓ સાધારણ રીતે મજબૂત અને તંદુરસ્ત હોય છે અને તે કારણથી આવી સ્ત્રીઓ પરણ્યા પછી પોતાના પતિને અનેક રીતે મદદગાર થઇ પડે છે તેઓ પ્રથમ તો નોકરી કરવાને શક્તિમાન હોય છે અથવા પોતાનું ઘર ચલાવવા ઉપરાંત પોતાના પતિને વ્યાપાર ઇત્યાદિ કાર્યમાં પણ તેઓ મદદગાર થઇ શકે છે જ્યારે આપણા દેશમાં કેળવાયલી સ્ત્રીઓ ઘણુંખરૂં તેમના પતિને બોજારૂપ થઇ પડે છે. ઉંચી કેળવણી પામેલી હિંદી સ્ત્રી રસોઇ અને અન્ય ગૃહકાર્ય કરતાં શરમાય છે. શરીરે તંદુરસ્ત નહિ હોવાથી અથવા ભણતરનું અભિમાન હોવાથી તેનાથી વ્યાપાર કે નોકરી થઇ શકતી નથી અને તેનો બધો બોજો પતિને, ઘરમાં મોટી ઢાલી સમાન થઇ પડે છે એક વિદ્વાન અને દેશભક્ત ગૃહસ્થે આ કારણસર ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી હિંદી યુવતીઓને, "મેળાવડાને શોભાવનાર પતંગીયા"ની ઉપમા આપી હતી થોડું ભણેલી પરંતુ ગૃહકાર્યમાં કુશળ સ્ત્રી, પતિની ખરેખર હોય તો એક આદર્શ ગૃહિણી બની શકે છે વધારે ભણેલી સ્ત્રીઓને ગૃહકાર્ય ગમતું નથી,

તેમને બાળકો ઉછેરવા માટે આયા રાખવાની જરૂરત પડે છે. પોતાના બાળકને ધવરાવવામાં પણ તેઓ હિણપત સમજે છે અને તેમની એકંદર વર્તણુક જાણે પોતે પતિ ઉપર અને તેના કુટુંબ પર ઉપકાર કરવાજ જન્મેલી હોય તેવી હોય છે.

ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓને ઉતારી પાડવાનો લેખકનો ઇરાદો નથી. સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કેળવણી પણ યોગ્ય રીતે આપવી જોઇએ તેમ લેખકની દૃઢ માન્યતા છે અને કેટલીક ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓએ આ દેશની અનુપમ સેવા પણ બજાવી છે પરંતુ ઉપર જણાવેલી વસ્તુસ્થિતિ આપણે અત્યારે આ દેશમાં મધ્યમ તેમજ તવગર વર્ગમાં સાધારણ રીતે જોઇએ છીએ તે આપણે દીલગીરી સાથે કબૂલ કરવું પડશે. આ વસ્તુસ્થિતિનું ખરૂં કારણ આપણી કન્યાઓને અત્યારે અપાતી ખામી ભરેલી કેળવણી જ છે. આપણી બાળાઓને ઉચ્ચ કેળવણીની સાથે "મહેનત કરવાની મહત્તા" (Dignity of Labour) અને "ગૃહ ચલાવવાની કળા" (Art of House-Keeping) શીખવવામાં આવતાં નથી. કન્યા કેળવણીની હાલની પદ્ધતિ આપણી આર્થિક અને સામાજીક સ્થિતિ તેમજ આપણા ધર્મને અનુકુળ નથી એમ કહીયે તો તે વધારે પડતું નથી. થોડુ ભણેલી સ્ત્રી પોતાને મળેલા થોડા જ્ઞાનમાં પરણ્યા પછી વધારો કરી શકતી નથી અને પોતાને મળેલા થોડા ઘણા જ્ઞાનનો સદુપયોગ પણ તે કરવા શક્તિમાન નથી. વધારે ભણેલી સ્ત્રીઓનો આદર્શ સાધારણ રીતે પુરૂષોની બરાબરી કરવા પુરતો જ હોય છે અને તેઓ પોતાને યોગ્ય અને અનુકૂલ ક્ષેત્રમાં કાર્ય ન કરતાં—જ્યાં તેમના જેટલી અથવા તેમનાથી વધારે માનસિક શક્તિવાળા સેંકડો પુરૂષો પડ્યા હોય-તેવા ક્ષેત્રમાં તે કાર્ય કરવા મથે છે અને તેમાં તેમને સાધારણ રીતે નિષ્ફળતા મળે છે. અને તેથી તેમને મળેલી ઉચ્ચ કેળવણીનો સદુપયોગ થતો નથી

સ્ત્રીઓનો શારીરિક બાંધો પુરૂષો કરતાં નાજુક હોય છે. સ્ત્રીઓના કમનસીબે આ દેશમાં છોકરાની, બચપણમાં જેટલી સંભાળ લેવાય છે તેટલી સંભાળ છોકરીઓની લેવામાં આવતી નથી છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં હિંદુ સમાજની આ મનોદશામાં થોડો ઘણો સુધારો થયો છે પરંતુ આ દેશની લગભગ ૯૫ ટકા જેટલી બાળાઓને યોગ્ય ન્યાય નથી મળતો અને તેમના કુદરતી હક સ્વીકારવામાં નથી આવતા તે વાત આપણે મને કમને પણ કબૂલ કરવી પડશે. આ બધાં કારણોને લીધે આપણી સ્ત્રીઓનો શારીરિક તેમજ માનસિક વિકાસ જોઇએ તેટલો થતો નથી. વધારામાં તેમને ૧૩ થી ૧૮ વર્ષની કુમળી વયમાં માતા બનવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. સોળ વરસની બાળાને "સુંદરી" માનવાની બેહુદી માન્યતા આ દેશમાં કેમ જડ ઘાલી બેઠી હશે તેની લેખકને સમજ પડતી નથી.

વૈદક અને તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ સ્ત્રી કેળવણીનો ક્રમ ગોઠવવામાં આવે અને તેને અનુસરીને આ દેશમાં બાળાઓને કેળવવામાં આવે અને ઓછામાં ઓછી ૨૦ વર્ષની ઉમર પછી જ જો છોકરીઓનાં લગ્ન કરવામાં આવે તો આપણા હિંદી સંસારનું ચિત્ર નજીકના ભવિષ્યમાં વધારે ઉજળું બનશે.

વૈદક દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ આપવાનો વિષય ઉપલક દૃષ્ટિએ આપણને કદાચ શુષ્ક લાગશે પરંતુ જો આપણે આ બાબત બારીકાઇથી વિચાર કરીશું તો આપણને આપણી પ્રજાની શારીરિક અધોગતિને સુધા-

રવા ખરો ઉપાય આની અંદરથીજ મળી આવશે.

અત્યારના કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં ફક્ત માનસિક કેળવણીને જ અગત્યનું સ્થાન મળેલું છે. આપણા કેળવણીકારોએ જાણવું જોઈએ કે આ દેશની સેંકડે ૯૦ ટકા સ્ત્રીઓના જીવનમાં ગૃહકાર્ય કરવાનું જ લખાયલું હોય છે અને તેમની જીંદગીનો મોટો ભાગ રસોઈ કરવામાં, અન્ય ગૃહકાર્ય અને બાળકોને ઉછેરવામાં જ પસાર થવાનો છે છતાં તેમને આ ઘણા ઉપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન તો આપવામાં આવતું જ નથી. આપણી ઘણી ખરી કન્યા શાળાઓનો શિક્ષણક્રમ, વાંચવું, લખવું, ગૂંથવું, ભરતકામ અને સંગીતમાંજ સમાઈ જાય છે. નિશાળોમાં મળતું આ માત્ર પાંચ વિષયનું અલ્પ જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આદર્શ ગૃહિણી બનાવી શકશે કે કેમ તે બાબત આપણે ગંભીરપણે વિચાર નથી કર્યો. હવે વિદ્યાપીઠે આ વિષયમાં કાંઈક સંગીન યત્ન કર્યો છે પરંતુ તે પણ પૂરતો અને સંતોષ કારક તો નથી જ.

વૈદક દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણના ક્રમમાં નીચે જણાવેલ વિષયો ખાસ ઉપયોગી છેઃ

(૧) શરીર વિજ્ઞાન તથા આંગ્લ મત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન

(૨) સામાન્ય વૈદક જ્ઞાન, ઔષધોની માહિતી અને અકસ્માત સમયે તાત્કાલિક મદદ.

(૩) તંદુરસ્તી અને વૈદકની દૃષ્ટિએ રાંધણકળાનું જ્ઞાન

ઉપરના ત્રણ વિષયોનું જ્ઞાન આપવા ચોક્કસ કઈ રીતે અને કેટલું વધુ ઉપયોગી થઈ પડે તેનું વર્ણન હવે પછીના લેખોમાં આપવામાં આવશે.

નારીને સંબોધન

લેખક: કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

ભાષાંતર શ્રી. શાન્તુ વૈદ

હે નારી! તું કેવળ ઈશ્વરની જ નહિ પણ મનુષ્યની પણ કૃતિ છે; મનુષ્ય તને તેનાં હૃદયનું સૌંદર્ય અર્પણ કરે છે.

કવિઓ તારે અર્થે કલ્પનાના સોનેરી તારથી જાળ ગુંથે છે; કલાકારો તારી આકૃતિને સદૈવ નૂતન અમરત્વ અર્પી રહ્યા છે.

તને અધિક સૌંદર્યવતી બનાવવા સમુદ્ર મોતી, ખાણ કંચન સુવર્ણ અને ગ્રીષ્મ-ઉદ્યાનો પરિમલ ભર્યાં પુષ્પો તારે માટે ધરે છે.

પુરુષોના હૃદયની તૃષા તારા યૌવનને અલૌકિક કીર્તિ અર્પે છે.

તું અર્ધ સ્ત્રી છે અર્ધ સ્વપ્ન છે.

સાહિત્યકલ્પિત સ્ત્રી*

[મીરાંથી દયારામ સુધી]

લેખક:
શ્રી સુરેશ દીક્ષિત,
એમ. એ., એમ એસસી

ગુજરાતી ભાષા ગમે તેટલી જુની હોય પણ તેનું સાહિત્ય એટલુ જુનું નથી કે એના પ્રાચિન અને અર્વાચિન એવા વિભાગ પાડવા યોગ્ય ગણાય. ગુજરાતનું પ્રાચિન સાહિત્ય એટલે સસ્કૃત સાહિત્ય કહેવુ યોગ્ય છે. ઇ. સ. ૧૪૦૦ની સાલથી લગભગ લિખિત મોદક ગુજરાતી સાહિત્યની શરૂઆત થાય છે. પરંતુ તે પહેલાં પણ જ્યારે સસ્કૃત એ રાજ્ય, ધર્મ અને સાહિત્યની ભાષા હતી ત્યારે પણ સામાન્ય વર્ગમાં સસ્કૃત કરતાં પ્રાકૃતજ બોલાતુ. જુના શિલાલેખો અને સંસ્કૃત નાટકો ભેગું પ્રાકૃત ભળી ગયું છે. સંસ્કૃત ભાષા સર્વ લોકની ભાષા હતી એ કહેવું વાસ્તવિક નથી છતાંય રાજ્ય, ધર્મ અને સાહિત્યની ભાષા સંસ્કૃત હોવાથી આજે ગુજરાતી સાહિત્યની નસેનસમાં તેના પ્રબળ પ્રવાહ વહી રહ્યા છે ભાષા કરતાંય શરૂઆતનાં ગુજરાતી સાહિત્યના વિચાર વાતાવરણ સસ્કૃત સાહિત્યને વધારે સામ્ય છે. ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્કૃતની છાપી નકલ હતી. આજનું ગુજરાતી સાહિત્ય તેવુ નથી. એથીજ આપણે અર્વાચિન અને પ્રાચિન જેવુ સાહિત્યમા નથી છતાંય ભેદ પાડવા તરફ સૂચન થાય છે. થોડી સદી પછી આજનું સાહિત્ય પણ પ્રાચિન થશે.

આજે આપણે ધર્મ અને સાહિત્યને અનોખાં અને અસબધ ગણીએ છીએ. આજની પાચસો વર્ષ પહેલાં ધર્મ અને સાહિત્યનો ભેદ કપાસ અને સુતર જેવો ગણાતો. ધર્મપુસ્તક સાહિત્યમાં ન ગણાતાં પણ સાહિત્ય ધાર્મિક ગણાતું. ધર્મનો અર્થ વિસ્તૃત કરવાને સાહિત્યનો ઉપયોગ થતો. આથીજ આપણા ઘણાખરા સાહિત્યકારો ભક્ત, ભાટ, કે કથાકાર છે. કેટલાક તો ઇશ્વરના અંશ રૂપે પૂજાય છે.

સાહિત્યમાં કલ્પાયલા પાત્રો મુખ્યગે પુરાણ, રામાયણ કે મહાભારતમાંથી લેવાયતાં છે. આ ધાર્મિક પાત્રો ઉપર વ્યક્તિગત લખાયલુ સાહિત્ય એકઠું કરીએ તો બીજુ મહાભારત, બીજુ રામાયણ અને બીજા પુરાણ જેટલું વધી જાય. આનો સ્પષ્ટ અર્થ એટલોજ થાય કે લેખક નવનવા થાય, તેની કલ્પના ક્વચિત નવી ઉદ્દભવે પરતુ તેમનાં માણસો, દેશ અને કાળ એનાં એજ રહે. એ હિસાબે આજ આપણે કુમુદ કે મંજરી ઉપર બીજી નવલકથા જોડી શકીએ.

પ્રજાની સંસ્કૃતિનો તોલ સ્ત્રીને અપાતા સન્માન-ઉપરથી કરી શકાય. કાયદા કે ધર્મના પુસ્તકમાં લખાયેલો દરજ્જો એ વાત છે અને દરરોજ જીંદગીમાં તેના વર્તનની વાત જુદી છે ધર્મ અને કાયદામાં સ્ત્રીને દેવી ગણવાનુ લખ્યું હોય-તે શક્તિરૂપે પૂજાતી હોય-પણ નિત્ય આચારમાં તેના તરફ નિર્દયતા બતાવાતી હોય એ ઉપરાંત વ્યક્તિના અનુભવ પ્રમાણે કોઇ સ્ત્રીને માન આપે તો કોઇ ધિક્કારે સ્ત્રી પ્રત્યેના અનુભવોની પરંપરાને લઇને સ્ત્રી સાહિત્યનું સદાય પીલાતા

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સમક્ષ તા. ૧-૩-૩૪ ને રોજ વાંચેલો નિબંધ.

પુષ્પ જેવુ પાત્ર બની રહી છે. આ દેશમાં દીવસે દીવસે સ્ત્રીઓની સામાજીક સ્થિતિ બદલાતી ગઇ તેમ પ્રાચિન સ્વતંત્ર અને ઉચ્ચ વાતાવરણ ટકવાને પણ સાહિત્યને અનિવાર્ય હતું. સાહિત્યમાં સ્ત્રી લોહચુંબક જેવી છે. મુખ્યાશે સ્ત્રી પાત્ર ઉપરજ ન્હાની વાતથી માંડી મોટાં પુરાણ ગુંથાયલાં છે મોટી લડાઈ પણ તેઓને ખાતર ઉભી થતી કોઇપણ પ્રકારે સ્ત્રીનો આવાસ સુખ કે દુખનું કેન્દ્ર બની જાય છે સાહિત્યમાં પડતુ સ્ત્રીનુ પ્રતિબિંબ સમાજનુ સ્થિતિ-સૂચક હોય.

ગુજરાતી સાહિત્યનો મુગ્ધપ્રવેશ મીરાંબાઇએ લખ્યો છે મીરાંએ એક પણ નવુ પાત્ર સરજ્યુ નથી. તેની કવિતા સ્ત્રીહૃદયના કોમળ હસ્તાક્ષર જેવી છે તેણે સંસારમાં મુંઝાતા હૃદયના ઉભરા કૃષ્ણ નિમિત્તે કહાડયા છે. કંઇક ઉંડી ઝંખના પાછળ ભરમ થવાનુ જેમ સ્ત્રીઓમાં છે એ મીરાંએ સ્પષ્ટ કર્યું છે—પછી તે ઝંખના પ્રેમની હોય, ઇશ્વરની હોય કે બાળકની હોય

" સસરો અમારો અગ્નિનો સળગો,
સાસુ સદાની સળી રે,
એની પ્રત્યે મારું કંઇ ના ચાલે રે,
એને આંગળીએ નાંખુ પૂળી રે "

સંસારના દુ:ખમાં દઝાતી સ્ત્રીનો આ બળાપો છે. સાસુ સસરાને અભિનંદન નથી ! મીરાંની કવિતા આત્મચરિત્ર જેવી છે તે કરતાંય આત્મદર્દ જેવી વધારે છે. પ્રેમ પાછળ રહેલો ત્યાગ ભભૂકી ઉઠે છે

નરસિંહ મહેતાનુ સાહિત્ય એટલુ શૃંગારીક નથી એનો શૃંગાર "ભક્તિ"માં સમાવી દીધો હોવાથી તેનુ સ્વરૂપ સ્થૂળ કાયાને સમાડવુ ઘટીત નથી નરસિંહ મહેતાએ સ્ત્રીરૂપે કૃષ્ણગાન ગાયાં છે. તે રસ અને રંગમાં તરબોળ છે "ચાતુરી ષોડશી"માં સ્ત્રીના સોળ શણગાર વર્ણવતો એઇએ

"હરખ મનમાં ધર્યો પછી, મંજન કર્યું હેતે, વેણીવાર;
ચુવા ચંદન અંગે કેસર, સુગંધ લઇ અપાર
ચાર ચંપક સાડી પટોળી, ઓપતા તે પહેર્યાં અંગ;
કુમકમાં મધુરું હસતી, નારી નેણ કુરંગ
શીશ ફુલી રાખડી, નેણે તે કાજળ રેખ,
લીલવટ સોહે ચાંદલો, વેણીએ તે વળગ્યો શેષ
નિરમલ મોતી નાકમાં, શ્રવણે પહેરી ઝાલ,
અધર અરૂણ ઓપતા, ચાવતું બીડલે પાન.
મોતીઆળી ઝમર કંઠે, ઉર એકાવળ હાર,
ચોળી પહેરી કસકસી, કર કંકણનો ઝણકાર
ચુડિલો હાથે સોહામણો, બીડી મુખમાં જાણ;
કાંકણ સર્વે સોહામણાં, હાથે કર વિખાણ
ચરણે નેપુર ઘુઘરી, વીંછીઆ તે અણવટ સોહે,
નખ શિખ ધર્તા સુંદર, મુનિ જનનાં મન મોહે
હંસગમની ગજગતિ, કરી કેસરનો હક
ઉર અંબુજ બે ઓપતા, મુખડું તે જાણે મયંક
મુખડે તે મધુર બોલતી, હવે શું બોલે અંગ,
(પદ ૫)

તેની સ્ત્રીઓ હીમતને ડોલાવે છે. પ્રેમરસ એમની પાવકજ્વાળા છે. શરીરશણગાર એમનો ઇજારો છે. આજે આપણને જેવું ઓઢવા પહેરવાનુ ગમે તેવુ તે કાળના લોકને પણ થતુ

ગરબા અને રાસ ગુજરાતમાં રહ્યા છે. રાસનો ઇતિહાસ કૃષ્ણના રાસ તરફ સ્વાભાવિક ખેંચી જાય નરસિંહ મહેતાએ રાસનુ વર્ણન કરતાં સ્ત્રીનાં ચિત્ર દોર્યાં છે.

"કામની સર્વ ટોળે મળી, મંડિયો વૃંદાવન રાસ;
ભાવના મંદિર છાંડીયાં, રમે માધવ પાસ
રાસક્રીડા રમે માનની, સુણ શ્રી ગોવિંદ;
કોકીલા કંઠે સ્વર કરે, સ્થિર થઈ રહ્યો ચંદ
કાછ વાળ્યા સર્વ કામની, સોહે સકળ શણગાર;
હાર હૈયાના હસતાં, ઝાંઝરના ઝમકાર
પચરંગી પટોળડી, ગોરી શામળા નારી,
કુંડળાકાર કરી રહી, મધ્યે શ્રી મોરારી
ત્રિભુવન મોહ્યું ચાલતાં, ધાય ધ્રમધ્રમકાર,
પગતણા પ્રહાર વાજે ઘણા, શેષ ન લહે પાર
શંકર શેષ કેના ઘેલે નહિ, ઓસે ભુજવી ભાળી

ત્યાંથી આગળ વધીને " શૃંગારમાળા "

અને " સુરતસંગ્રામ " વાંચતાં આપણા મનમાં સ્ત્રી અને શૃંગારને સાથે મૂકી દેવાનું મન થાય છે " આરણ્યક "ની તેજછાયામાં તેણે સ્ત્રીસ્વરૂપ ચિતર્યું છે.

નરસિંહ મહેતાથી પ્રેમાનંદ એ જરા લાંબી કાળ છે. પરંતુ પ્રેમાનંદ એ નરસિંહ મહેતાનો ભક્ત અને ચરિત્રલેખક હતો. નરસિંહ મહેતાની ' ભક્તિ "ની એનામાં ખોટ છે. ભક્તિના કુસુમપાનમાં એના છન્દ નથી વિરમ્યા. તે સારો કથાકાર છે. પુરાણની બહાર તે પોતાના પાત્રો ગોઠવવા નથી ગયો. ઓખા, રાધા, દમયંતી જેવાં પાત્રોને પોતાને યોગ્ય લાગે એમ ગોઠવે છે તેનાં ઘણાં સારાં આખ્યાનોમાં સ્ત્રીઓની હૃદયવ્યથા, દેહકષ્ટ કે દેવાના દેખ ચિતરવામાં આવ્યા છે પરણવાના કોડ કરતી ઓખા કે નળના પ્રેમમાં વ્યથા ભોગવતી દમયંતી એજ એનાં અનુપમ ચિત્રો કહી શકાય પરણ્યા પહેલાં અને પરણ્યા પછી ઓખાને હોઠે ફરી એના એજ છન્દો આવે છે

" સ્વામી કેરો સંગ નહીં નારીને,
　　　તેથી જીવવું શું નારૂ જી;
હવે આશા થી પરણ્યા તણી,
　　　મારું જોબન વહી જાતું રે "

×　　×　　×

" જળ વિન જેવું માનસરોવર,
　　　ચંદ્ર વિના નિશા જેવીજી
એમ કંથ વિનાની કામિનિ,
　　　હું અભાગણી તેવી રે. "

પરણીને સાસરે જતી ઓખાને જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે આજેય પણ સાંભળવા જેવો છે:

"ચતુર પુત્રી વાત સાંભળ કહું છું, કોઈ પ્રકારે નવ કદિયે રે;
હઠ કદી કેમ ન મૂકીયે, અપ્યું જીવ વાત ન પડેલી એ
કાળ પરનાં મન ન્યાં કરિયે, ન કરિયે કાંઈ માંગ્યું,
પૂજ્ય જો સુખ ચાહે, તે ઠામે જઈને મા.
પાય પડે નવ રેકિયે, ક્ષમા રાખીએ જાણ વાટે
અમૃત મીઠી વાણી, રાખીએ હરિ સાંભળે
સંતાપ સાસરે ન કીજીએ, પિયરને ન વખાણિયે,
લક્ષ દુઃખ હોય સાસરે, પણ સ્વામીને ન જણાવિયે.
દાસી માણસનો સંગ ન કીજે, નીચને મળે માથું સહી,
સાસુ રીસ કરે પણી, પણ સામો બોલ કરિયે નહિ
સાસુ નણંદને જેઠાણીની, સેવા ભક્તિ કરજે ઘણી;
પર ઘેર નિત્ય જઈએ નહીં, ગયે હલકાઈ થાયે આપણી
મોટે સ્વરે હસીએ નહીં, કોઈ સાથે તાળી નવ દીજીએ;
હસાં રહી વધારે માંહે, પુત્રી પાણી ન પીજીએ
બરવાર પહેરૂ જમીએ નહીં, બાઈ ઉચ્છિષ્ટ જમીએ નાથનું;
ઉંબરીએ નહીં સેવક આગે, મન રાખીએ સર્વ સાથનું
માત પિતાને ભ્રાત ભગિની, પિયર સુખ ન સંભારીએ
આરો ભરો છીછ કરીને, કુળની લાજ વધારીએ,
સહુને નમતું બોલીએ, બાઈ અહંકાર કરીએ નહીં
હર્ષ વદન નિત્ય રાખીએ, સુખ દુઃખ સમાન
　　　　　　　　　　　　　ગણીએ સહી."

પ્રેમાનંદે હાલુકીલામાં દોરેલુ સ્ત્રીનું ચિત્ર નરસિંહ મહેતાની " ચોડશી " જેવુંજ છે.

"પંચરંગી ઓઢણી ઓઢી રે,
　　　બાજુબંધ ચૂડલા હાથે રે
નીલી અંગુઠી કંકણ ચૂડી રે,
　　　જોતાં અબળા દીસે ઘણું રૂડી રે
શીષફૂલ રાખડીને ચોટી રે,
　　　આગે હિરાર પ્રગટ્યા કોટી રે
નાકે વેસર ભારે ટીલી રે,
　　　શોભે અખિ આંજી છે રસીલી રે.
ગજબંધ ગોફણો ભાળા રે,
　　　શોભે હાર રંગ્યા છે કાળા રે
કમો કમો કંકણ કેલી રે,
　　　શોભે જુગમ રહ્યાં હેમવેલી રે
કેસર ચંદન ને કસ્તુરી રે,
　　　વપુ લેપન વાસ મધુરી રે
પીળાં ચીર ચણિયા ને ચોળી રે,
　　　લાંબી હોળની સહુ પરોળી રે
કોઈ પદની બિન ચાલી રે,
　　　કેઈ સામળી કેઈ ગોરી રે
　　　　　　　　(હાલુકીલા)

×　　×　　×

"વાજે નેપુર કેરો ઝમકો,
　　　ઝાંઝરે ઝણુકારનો ઠમકો
અંગુલિયે વીંછીયાનો રણકો,
　　　શી કહું મધુર ઝાંઝરનો ઝણકો"
　　　　　　　　(નળાખ્યાન ૫ ૧૦)

એથીએ આગળ વધીને તે શરીરના માત્રનું પણ વર્ણન કરવા ચૂક્યો નથી

'દુ:ખમોચની મૃગલોચની,
  છે લલિત લક્ષણવતિ એ,
નિજ મન ઉદાસી, વેણુ વાસી,
  અલક લટ વિલસતિ એ.
શુભ ભાલ ઝળકિત, રત્ન ચળકિત,
  ભૂપના મન લોભિયાં
મુખ સુધાસિંધુ, અધરબિંદુ,
  ભ્રુકુટિ ભ્રમર બે ગુંજ છે,
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસે છે કમળ,
  ફૂલ ફૂલ્યા કુંજ છે.
આંજેલ અંજન, ચપલ ખંજન,
  મીન મૃગ બે હરિયાં"

"ઘડિ દમયંતી ને ભુજ ખએયી, તેના તો તારા હવા," એવી અલૌકિક કંઈ તેની સ્ત્રીસૌન્દર્યની કલ્પના છે સ્ત્રીની કલ્પના સાથે રસ, સુગંધ, રાગ અને શોભા ચિતરી તેને ચિત્તાકર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે.

ઉપરની સર્વ કલ્પનાને બાજુએ રાખી કંઈક નવીં ચિત્ર ઉમેરવો શામળભટ છે. એની કલ્પેલી સ્ત્રી ચાલાક, વિદ્વાન અને કામેલ છે તેઓ સ્વર્ગીય સ્વપ્ન કરતાં પૃથ્વિના સુખદુઃખ જોઈ શકે છે અત્યાર સુધી પરણવું એ સ્ત્રીનો ધર્મ ગણાતો પરંતુ શામળનું સ્ત્રી પાત્ર કુંવારા રહેવામાં લ્હાવો માને છે. પોતાની પરીક્ષામાં પાસ થાય એવા વરને પરણવા એની ચાલાક સ્ત્રીઓ જક લઈ બેઠી છે આ છોકરીઓ પુરૂષ સાથે સરસાઈમાં ઉતરે છે. કુસુમને ઘડતાં ગોવર્ધનરામને શામળની એકાદ સ્ત્રીનું સ્વપ્ન આવ્યું હશે ! તેની સ્ત્રીઓ પ્રણાલિકા ભગ કરે છે. ખરેખર એમનો તફાવત તેમના માનસ અને વર્તનમાં છે. સ્ત્રીસૌન્દર્યના વખાણ કરતાં શામળની કલ્પના કવિત્વપૂર્ણ બને છે

"ચંદ્રવદની ભ્રકુટી શ્યામ વાંક, સિંહાકારે કટિનો લાંક
હંસાગામની ગજગામિની, શારૂપ કે રોહે ભામિની;
એવી પુષ્પ વનની વેલ, એવી વાડીમાની કેળ.
એવી ચંપાકેરી કળી, એવી વીજળી ઝબૂકે ભલી;
એવી રત્નાકર કુંવરી, એવી શોભે સુરસુંદરી
એવી હાથ દીપે નાગણી, નહિ શામા એની સાપણી,
એવી રત્ન કમળ દીવડી, એવી કારમીરી પુતળી"

શામળ સ્ત્રીના ગુણદોષ ત્રાજવે તોળ્યા છે સ્ત્રીને તે અક્કલના ભંડાર કરતાં શોભાનું પુતળું વધારે માને છે શામળથી સ્ત્રી ઉપર આક્ષેપોની શરૂઆત થાય છે

"સ્ત્રીને તો પગે બાંધીએ, મૂંઢી માને દુઃખી થાપિયે;
સ્ત્રી તે આદ્યશક્તિ કહેવાય, અજિત એ જિતિ નવ જાય.
  ×   ×   ×
સ્ત્રીવશ સઘળી સૃષ્ટિ, છેક મોટા ને-છોટા;
વશ વરતે નર સર્વ તે લક્ષે, જુવાની જ્યારે ઘણી
  ×   ×   ×
સ્ત્રીના વાંક હજાર, તોય તેને નવ હણવી;
ડહાપણ ડેરો હજાર, તોય મુખમાં મણવી.
  ×   ×   ×
મૂરખ કરા જે મહિપતી, સ્ત્રી શું વાત કરે છાનિયે;
શામળ કહે સ્ત્રી હોય સાધવી, પણ બુદ્ધિ પણ પાનિયે.
  ×   ×   ×
સ્ત્રીના પેટમાં વાત, રહે ન સારી કે ભુંડી;
સ્ત્રીએ જાણી જો વાત, દેશમાં વાગે ડુંડી.
  ×   ×   ×
નારીને વશ નાથ, બુદ્ધિ તેની તો આવો;
નારીને વશ નાથ, કર્મમાં અક્ષર કાળો"

સ્ત્રીનાં વખાણ:—

જે ઘરમાં ઘરનાર, હામ ઉચારે હેરો,
જે ઘરમાં ઘરનાર, પિંડ પીત્રી પણ હેરો
  ×   ×   ×
નાર વિના નર રંક, રાજ રાખે નહિ કોય,
નાર વિના નર ચોર, ગોર જન ગણે ખોય
  ×   ×   ×
નારી નરનું અંગ, સુખ દેયણ કરસેવા,
સળે પુન્યમાં ભાગ, હાથ જશ લાભો લેવા"

અત્યાર સુધી આપણે જોયું કે એકેક સાહિત્યકાર સ્ત્રીને યુવાન અને રસિક કલ્પે છે ઘણી ખરી વાર્તા કે નવલકથાનો આપણા જમાનામાં અંત લગ્ન પછી આવે છે. પહેલાંની કવિતામાં આખ્યાનના સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ પછી આખ્યાનનો કે વાર્તાનો અંત આવતો. ડોશીના ચિત્ર સાહિત્યમાં ઝાઝાં નથી. શામળે આવું એક ચિત્ર દોર્યું છે.

" ક્રમક્રમ કરતી દંસ, રહે પાળી ને પોષી;
થયા શિથિલ ગુપ્તગાત્ર, દેશજન કહેશે ડોશી.
હતું જોબનનું જોર, જાર ગુણ તેના ગાતા;
પડી ગયા પછી દંત, મોટપદ કહે સહુ માતા;
વાંકા અંબોડા વાળતી, શુભ શણગાર ધરે સહુ,
ધ્રૂજે કરો કર લાકડી, બુઢી થઈ દીઠી બહુ
ધોળા થાશે કેશ, કહિ કહેવાશે ડોશી
વિપરિત થાશે વેષ, તનૂ પાળીને પોષી;
થરથર ધ્રુજશે મૂળ, નમી જાશે બે નેણાં;
પડે દેહમાં નેહ, વદાશે વિપરિત વેણાં "

નક્ષત્ર જેવી શામળની નારી મૂકી આપણે જરા આગળ વધીએ સ્ત્રીએ સતી હોય તો આદર્શ ગણવાનું હિંદુ સંસ્કૃતિએ સ્વિકાર્યું છે સતી એટલે પતિવ્રતમાં દેહ હોમનાર એવી કલ્પના છે. લાંબે કાળે આનો અર્થ મૃત પતિના દેહ સાથે ચિતાપ્રવેશ કરનાર થયો છતાંય સતી એટલે આપણા મનમાં સદ્વર્તન એમજ રમી રહે છે મુક્તાનંદ નામના એક સંન્યાસીએ " સતી ગીતા " (કા. દો. ભા. ૨)માં સતી શું ન કરે એ લખ્યું છે

'ન બોલે પરપુરુષ સંગે, પતિવ્રતા જગજેહ,
જતિ–વણીક–વૃદ્ધ–વૈદ્ય સાથે, બોલે અવશ્ય હોય તેહ
નાભી કોઈને નવ દેખાડે, પહેરે તે ઘુંટી પર્યંત;
સ્તન ઉઘાડાં નવ કરે, ન હસે દેખાડી દંત.
પતિને પતિના સબંધીનો, ન કરે દ્વેષ લગાર;
દૂતિ–ધૂતારી–વેશ્યા સંગે,' લેશ ન રાખે પ્યાર
નબરા મારવી નારી, જેમણ વિનતા જે હોય,
શીતળ રહી તજે કપટ મૂર્તિ, સમતિ જેમ ન સોય
× × ×
જનસમાજ કે ઉચ્છવ જોવા, સતિ ન જાય બુદ્ધિવંત,
તિરથ જાય ન એકલી, ઘર રહી ભજે ભગવંત "

આશ્ચર્ય થવા જેવું તો એ છે કે પતિ પાછળ ચિતા ઉપર બળી મરવું એને મુક્તાનંદ આત્મઘાત ગણે છે

" પુરુષની પેઠે માનનીને, આત્મઘાતનો દોષ;
અલ્પમતિ અબળાઓની, તેને બળે થાય સંતોષ.
સ્વર્ગ સુખ અતિ વાંચ્છે જે, તે ધારે મનમાં આશ;
આત્મહત્યા પાપ ન ગણે, પડવાના કરે વાસ. "

એજ મુક્તાનંદે વિધવાનું વર્ણન બતાવતા રાગ, રંગ અને શણગાર તજવા જણાવ્યાં છે

" લેશ ન તન શણગાર રાખે, જો રાખે શિર કેશ;
જટા જેવા વણીને રાખે, શોભાવે ન નિજ વેશ.
તેલ ન ઘાલે કેશમાં, નવ ઓળાવે સતિ એહ;
શુભ તીરથ શુભ પર્વણીમાં, મુંડી નંખાવે તેહ.
આપત્તિ કાળ ન હોય તો, વિધવા જેમ એકવાર
રોગાદિક ઉપદ્રવ થયે, નવ રાખે એ નિરધાર.
ધર્મહીન જે કામની, તેનો સતિ ન રાખે સંગ;
પર્યંકપર વિધવા ન પોઢે, જો ન હોય રોગી અંગ.
નગ્ન થઈ નવ નહાય સાધવી, કોઈને કરે દૂર;
રોગાદિક વિના તેલ તનમાં, સતિ ન ચોળે જરૂર
વિધવા નાર ન ભોગવે, 'સુગંધી વસ્તુ લગાર,
સુગંધી સુંઘ્યા થકી, થાય ઉરમાં અનંત વિકાર.
× × ×
કાળુવસ્ત્ર કસુંબીયું, નવ પહેરે વિધવા નાર;
ચંદન પુષ્પનો હાર, ચુડી, સતિ ન ધરે લગાર
ન સારે કાજળ નયનમાં સેંથે ન ભરે સિંદુર
ધાતુ સોત્ર વસ્ત્ર ન પહેરે, ન પહેરે ઘરેણાં જરૂર
ઝીણાં વસ્ત્ર ન પહેરે વિધવા, જેમાં નીતમ ભાત;
એવા વસ્ત્ર ન પહેરવાં, જેણે કદી જણાયે જાત.
વિધવા નાર ન પહેરે ડગલી, ન રંગે કર–નખ–દાંત;
પગ ન રંગે ફુલ ન ગુંથે, સતિ રહે ઘણી શાંત.
સતિ ન ચોહડે માંદલો, નવ સ્વાસણ સરખી થાય;"

આવીજ ઢબનું પુરુષોત્તમ નામના કવિએ ૧૦૦૦ છાપાનો " નારીબોધ " લખ્યો છે. તેણે પણ સ્ત્રીચારિત્રનું વર્ણન શોભાસ્પદ તો નથીજ કર્યું. "ગુજરાતી સાહિત્યના આ વચગાળામાં સ્ત્રી પાત્રોના સર્જન કરતા સ્ત્રીઓને સુધારવી, તેમને બોધ દેવો, તેમની ખોડખાપણ જણાવવી વિગેરે કવિતાના અંગ થયાં હતાં. આ જાતનો રિવાજ કે આવશ્યકતા દલપતરામ અને નર્મદાશંકર સુધી પણ ચાલ્યાં આવેલાં આથી આટલું તો માનવાને કારણ છે કે ગુજરાતમાં સામાજીક લોકજીવન વધતું હશે અથવા તો આખ્યાન. વાર્તા કે ભજન છોડી સાહિત્યના અંગ બોધ–ઉપદેશ થયાં હશે. એથીય આગળ વધી ક્વચિત દુનિઆથી પર થયેલા સાધુ સન્યાસી સાહિત્યદ્વારા સમાજનો મેલ ધોતા હોય ! છતાંય ચોક્કસ તો છે કે સ્ત્રી તરફ ચકાદ્રષ્ટિ કલ્પના

થઇ હતી કળિયુગના અણુકાર વાગી રહ્યા હતા ગોવિંદરામ નામનો એક કવિ કળિયુગનો ધર્મ જતાવતાં કહે છે:—

"ધણીને ચડુઓ ધોકે મારશે, પરનર દેખી રાજી રે,
નારી પતિને શીખામણ દેશે, તેને કહેશે પાજી રે

× × ×

ધણીઆણીનાં ધોશે વસ્ત્ર, હાથે રાંધશે હાંડી રે,
મન જનેતા આગળું ન દેખે, પરણી લેશે સાળી રે."

આ સર્વથી વિષુરો પડી ફરી પાછો ભક્તિ જેવા રસિક સૂર કઢાડનાર દયારામ છે છતાંય સ્વાનુભવે કે પરાનુભવે સ્ત્રી પ્રત્યે ઉચિત હૃદય તો એનું પણ છે.

"સજુમારી વારંવાર ઉપર સારી, અંતર દેહે કાચરી રે;
તેમ સુંદર શ્રી મોહન વચની કાળજમાંહી કટારી રે

× × ×

જડ બુદ્ધિ નિરંતર લોભી ને, મતી ઘણ રચનારી રે,
સાહસ કરી નિત્ય હઠીલી, સદાકાળ સહુ નારી રે"

રમાણ દયારામ સ્ત્રી માટે આવા ઉદ્ગાર કહાડે એ એક ક્ષણ ન મનાય એમ છે સાહિત્યકારના વ્યક્તિગત ઉચ્ચાર અને પાત્રોના સર્જનમાં તફાવત હોય છે દયારામે રાધાને નિમ્ન ચિતરી નથી. સ્ત્રી સંબંધી તેના આ વિચાર નિર્દંશ છે, એકાન્તરી છે આપણી આંખે તે નાનો દેખાતા મટી છે પુષ્ટિમાર્ગીઓ દયારામને ભક્ત માને છે દેવારામના દેહનું આરને ધર્મને નામે વ્યાપાર કરવો કઠિન છે દયારામજીનું રહસ્ય સમજવા વૈષ્ણવધર્મ પ્રત્યે જરા નજર કરવી પડશે મહાકવિ ભાસના સમયથી કૃષ્ણને ભજનાર તરીકે માનવામાં આવતો વૈષ્ણવધર્મ એટલો પ્રાચીન હતો. પરંતુ ધીરે ધીરે એ ભક્તિમાર્ગને છેવટના ભાગમાં પુષ્ટિમાર્ગ બની ગયો. વૈષ્ણવમાર્ગ સ્ત્રીઓને મુક્તિમાર્ગ સરખો બન્યો હતો. સ્ત્રીઓના મુખ ઉપરથી હોજ્ય પારો એમણી લીધો હતો. મંદિરે દર્શન જતાં રાજમાર્ગ તેમને માટે મોકળા થયા હતા. કૃષ્ણની મૂર્તિ પાછળ તેમનું સ્થાન રમણ બન્યું હતું. સંતવાણામાંથી માડી ભોજન અને આરતિ સુધી દેહને યોગ્ય સુખનો આરામ તેમને થતો. આવા સહવાસે સ્ત્રીના નાજુક ભાવ, નેત્ર અને હૃદય ઉપરાંત હતાં

દયારામ સ્ત્રી હૃદયનો અભ્યાસી છે. તેની અરમી ઘણાજ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણથી સજાઇ છે. હૃદયના પ્રવાદે ત્યાં માઝા મૂકી છે. શૃંગારની હદ આવી ગઇ છે. દયારામે સ્ત્રીની કલ્પનામાં હૃદયના ભાવ ઉમેર્યા છે પાછી તેના શણગાર અને સૌન્દર્યરેખા નરસિંહમહેતા જેટલાંજ જૂનાં છે. તેણે નવનવા ભાર રાખ્યા કે કલ્પ્યા હશે પણ નવી સ્ત્રી તો નથ જ સરજી

સાહિત્યે કદીય માંસલ, કદરૂપી કે ગૂઢ સ્ત્રીને આલેખવાનો પ્રયોગ નથી કર્યો. સાહિત્ય સ્ત્રીના મર્યાદિત પણ માર્મિક ટૂંક જીવનનો ઉલ્લેખ કરે છે. તેને તેના મન અને હૃદયસ્થિતિ અને સ્વરૂપ સાથે મતલબ છે. તેનું બાહ્ય જીવન આન્તરિક જીવનનો પડઘો છે સમાજમાં સ્ત્રીનો દરજ્જો શું છે એ પણ સાહિત્ય નથી જોતું વાર્તાથી જડ્યું પણ સાહિત્ય સર્જે છે. સ્ત્રીના કુટુંબ જીવન પ્રત્યે સાહિત્યને બહુ લક્ષ નથી. સૌન્દર્ય પાછળ અંકિત, રામ, સુમધારમ, અને ગોમતના તેના અનુગામી જનાવ્યાં છે ભક્ત કવિઓમાં તો સૌન્દર્ય અને શણગારના કલ્પિતરાજ પડી ગયા હતા.

આપણા સાહિત્યમાં મીરાંથી માંડી દયારામ સુધી ગદ્યપાઠ સૌ કલ્પેલાં નીતિ અને સૌન્દર્ય અનુસાર સ્ત્રી કલ્પાયલી છે નીતિનો કલ્પેલો અંત માનવા તેમને ઘણી વખત દુઃખ ભોગવી કરી છે અનીતિ અને કપટી સ્ત્રી ભજવનારા રાક્ષસી પણ કલ્પી છે. પરંતુ તે તો પોતાના પડદા ઉપર કાળા છાયા જેવી ભજવનારા. નીતિનો વિજય એ સ્ત્રીનો વિજય મનાયો છે અને એ રીતે સ્ત્રી કલ્પનામાં સાહિત્ય ધર્મ સાથે સંકળાયલું છે.

ચોરાયેલું નોટપેપર

લેખક:
શ્રી. નર્મદાશંકર વ. દ્વિવેદી

વસંત ઋતુના આછાં ચિન્હો કુદરતમાં દેખાતાં હતાં અને ચોપાટી ઉપરના પવનમાં શરીરને થથરાવી નાખે એવી ઠંડીનું જોર ઓછું થતું હતુ. બપોરના સમયમાં તો જરા તાપ લાગવા માંડયો હતો અને સાંજના સમુદ્ર ઉપર થઇને આવતી પવનની ઠંડી લહેરો મીઠી લાગવા માંડી હતી

અમે બન્ને બપોરની ચા પી પાન ચાવતા બેઠા હતા; એટલામાં ઓફીસનો સિપાઇ એક વીઝીટીંગ કાર્ડ લઇને અંદર દાખલ થયો અને તે રણમલના હાથમાં મૂક્યું.

રણમલે વીઝીટીંગ કાર્ડ તરફ નજર કરી મારી સામે જોયું અને બોલ્યો, "સર જીવણજી મળવા માગે છે." વીઝીટીંગ કાર્ડ મેજ ઉપર મૂકી તેણે સિપાઇને કહ્યું, "જા, તેમને જલ્દી અંદર લાવ."

સર જીવણજીનું નામ સાંભળી હું અજાયબીમાં ગરકાવ થઇ ગયો. મુંબઇમાંના આખા ઇલાકામાં સર જીવણજીનું નામ લખોપતિ તરીકે અને મીલમાલેક તરીકે મશહૂર હતું. કેટલાએક તો એમને કરોડપતિ પણ ધારતા હતા. મુંબઇમાં બે મીલો તેમની માલેકીની હતી. અમદાવાદ અને શોલાપુરની મીલોમાં તેમનો ભાગ હતો. એક બે બીજી કંપનીના ડાયરેકટર હતા. કોરપોરેશનના પ્રમુખ હતા અને અસહકારના સમયમાં ધારાસભામાં પણ ચૂંટાઇ આવ્યા હતા. શૈર બજારમાં તેમની ખ્યાતિ સારી હતી. તેમની મીલોના શેરના ભાવો ભાગ્યેજ ઘટતા.

સર જીવણજી ગરીબીમાંથી ઉંચે આવ્યા હતા. સ્વભાવે લોભી અને પૈસાના લાલચુ હતા. એટલે આટલી બધી સંપત્તિના પ્રમાણમાં પોતાનો અંગત ખર્ચ બહુજ ઓછો રાખતા અને સખાવતને નામે તો મીંડુજ હતુ. સરકારી અમલદારોની ખુશામતથી તેમને લાયકાત ન હોવા છતાં સરનો ઇલ્કાબ મળ્યો હતો.

સર જીવણજી શા કામ માટે આવ્યા હશે, તેની કલ્પના કરતો હું બેઠો. એટલામાં તે અંદર દાખલ થયા અને રણમલની સામેની ખુરશી પર ગોઠવાયા.

આવતાંની સાથેજ તેમણે મારા તરફ શંકા ભરેલી દૃષ્ટિ કરી રણમલ તરફ જોયું, એટલે રણમલે ખુલાસો કર્યો: "એ કોઇ બીજુ માણસ નથી. મારા ભાગીદાર છે. એમનુ નામ દાસભાઇ."

સર જીવણજીની શંકા દૂર થઇ. તે સ્વસ્થ થયા અને આંખ ઉપરનાં ચશ્માં ઠીકઠાક કરતાં રણમલને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા: "હું ધારૂં છું કે આપણા વચ્ચે જે વાતચીત થશે તે તદ્દન ખાનગીજ રહેશે."

"જરૂર!" રણમલે જવાબ આપ્યો. "જો અમે અમારા આસીલોની ખાનગી

વાત બહાર પાડીએ તો અમારો ધંધો બીજે જ દહાડે બંધ કરવો પડે." મેં પણ ટાપસી પૂરી.

"વારુ. એક ખાસ કામ માટે તમારી પાસે મારું આવવું થયું છે. અમે તો કોલાબા ઉપરના મારા રહેવાના મકાનમાંથી અગરતો ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી મારી ઓફીસમાંથી એક ચોરી થઈ છે એક અત્યંત ખાનગી અને છુપી રાખવા જેવી માહિની બહાર આવી છે અને એ માહિતી જે પ્રથમ મેળવી ગયું છે તેને સારો તડાકો પડયો છે આ બાબત ઉપર તમારી સલાહ લેવા આવ્યો છું."

"ખુશીથી, ફરમાવો" રણમલે કહ્યું

"મારી અહીની બે મીલોનો વહીવટ પાંચ ડીરેક્ટરો તરફથી થાય છે. એક હું અને ચાર બીજા. થોડા વખત પહેલાં અમે અહીની એક મીલ ખરીદી લેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો કારણકે એ મીલની હરિફાઈ અમને આડી આવતી હતી. અઠવાડિયા પહેલાં અમે મુખ્ય ત્રણ ડીરેક્ટરોની ખાનગી સભા ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી અમારી ઓફીસમાં મળી હતી અને ત્યારે સ્ટાર મીલ્સ ખરીદી લેવાનો નિર્ણય થયો હતો. એ નિર્ણયને લગતી હકીકત મેં એક નોટ પેપર ઉપર નોંધી હતી આ નિર્ણયને રીતસરની મંજુરી મેળવવા અમે ડીરેક્ટરોની રીતસરની બેઠક બોલાવવાના હતા, એટલામાં મેં ખાનગી બેઠકમાં જે નોંધ કરી હતી તેની કોઈએ નકલ કરી લીધી હતી અને તે મારી પાસેથી ગૂમ થઈ હતી."

"માત્ર માહિતીજ નહિ, પણ એ નોંધ વાળું નોટપેપર સુદ્ધાં ?" રણમલે પ્રશ્ન કર્યો.

"હા, એ અસલ નોટપેપર ચોરાઈ ગયું છે અને તેની નકલ તેની જગાએ મૂકવામાં આવી છે." સર જીવણજીએ જવાબ આપ્યો

"પણ ચોર અસલ નકલ શા માટે લઈ જાય ? નકલ લઈ જાય તો પણ ચાલે" રણમલે સવાલ કર્યો

"તમારો પ્રશ્ન વાજબી છે." સર જીવણજીએ કહ્યું. "મને પણ એજ શંકા થાય છે પણ એમ પણ બને કે કદાચ નકલ અને અસલ વચ્ચે તફાવત ન લાગતાં તે ઉતાવળમાં અગર ગફલતચૂકથી નકલ લેવાને બદલે અસલ નોટપેપર ઉપાડી ગયો હોય. પણ નકલ અને અસલ વચ્ચેનો ભેદ મારાથી તો છાનો કેમજ રહે ?"

"અને એ મીલના શેરોના ભાવમાં જે વધારો થયો છે તે આ માહિતીને આભારી છે એમ તમે ધારો છો ખરા ?" રણમલે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"એમાં તો જરા પણ શક નથી. જાપાનની હરિફાઈને લીધે અહીંની મીલોનો માલ બહુ મોટા પ્રમાણમાં ઉપડતો નથી. એટલે સામાન્ય રીતે મીલશેરોના ભાવોમાં મંદી રહે છે, ખાસ કરીને મુંબઈની મીલોના શેરના ભાવો મંદજ રહ્યા કરે છે, કારણ કે અહીની મીલો અમદાવાદના પ્રમાણમાં સારો નફો નથી કરતી માત્ર એ એક જ મીલના શેર વધ્યા છે બીજી કોઈ પણ મીલના નથી વધ્યા, તે બતાવી આપે છે કે એ અમારો નિર્ણય બહાર પડી ગયો તેનું જ પરિણામ છે."

"શેરના ભાવો વધે એમાં તમને શું નુકસાન ?". સર જીવણજી જરા નારાજ દેખાયા

"અમારે બજાર ભાવે એ મીલના શેરોની ખરીદી કરવાની હતી, અને બજાર ભાવ વધારે હોય તેટલું અમોને નુકસાન થાય અને અમુક શેરો તો અમે અમારા નામ ઉપર જ લેવા ધારતા હતા"

"હવે હું એકજ વધુ સવાલ પૂછવા માગું છું. તમે જે મીલ ખરીદવા માગતા

હતા તે મીલ તમારી શરતો કબૂલ રાખશે તેની તમને અગાઉથી ખાત્રી મળી હતી ?" રણમલે છેલ્લો પ્રશ્ન પૂછી લીધો.

"હા, શરતો એમાં તો કાંઇ શંકાજ ન હોતી." સર જીવણજીએ ત્વરાથી ઉત્તર આપ્યો "એ મીલના વહીવટમાં અમારા પાંચેય ડીરેક્ટરોનો મળીને વધુ મત છે, એટલે એ સંબંધી તો કશી જ મુશ્કેલી નથી"

રણમલ ક્ષણભર વિચારમાં પડી ગયો.

"પણ ધારો કે" રણમલે વળી પ્રશ્ન કર્યો "આ ચોરી સામાન્ય પ્રકારની હોય અને તમારી ઓફીસમાંથી જ કોઇએ એ નોટપેપર ચોર્યું હોય, તો પણ હવે તેની શોધ કરવાથી શો લાભ છે ? કારણ કે એ ખાનગી હકીકત બહાર પડવાને અગે શેરોના ભાવ તો વધી જ ગયા છે, એટલે તમને નુકશાન તો થઇ ચૂક્યું છે ?"

"તમારી શંકા અને પ્રશ્ન તદ્દન વ્યાજબી છે. પણ તમે કહો છો તે સિવાય બીજો પણ વિચાર કરવાનો છે. ચોર કોણ છે તે જાણવામાં આવે તો હુ સીધી કે આડકતરી રીતે તેને પાયમાલ કરી શકું. વધારામાં તેણે હજી અસલ નોટપેપર કોઇને બતાવ્યું નથી નહિતર શેરના ભાવમાં આથી પણ વધારો થયો હોત જો ડીરેક્ટરોની સભા મળે તે પહેલા એ નોટપેપર મારા હાથમાં આવે તો અમોને ઓછું નુકસાન થાય; સમજ્યા, મી રણમલ !" સર જીવણજીએ ઉત્તર આપ્યો

"વારુ હવે તમે મને આ ચોરીને લગતી વિગતો જણાવો." રણમલે પૂછ્યું. "જ્યારે તમે નોટપેપર ઉપર પેન્સીલથી નોંધ લખી ત્યારે કેટલા ડીરેક્ટરો હાજર હતા ?"

"અમે ત્રણ જ. અમારા ત્રણનો નિશ્ચય બાકીના હમેશાં કબૂલ રાખે છે. અમે ત્રણ જણા ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી અમારી ઓફીસમાં ગુરવારે સાંજના મળ્યા હતા. કંપનીના સેક્રેટરી મી. દલાલ અને હિસાબ તપાસનાર મી. દારૂવાલા પણ હાજર હતા. જે કંપની અમે ખરીદવા ગયા હતા, તેની અમે ચોડો વખત સુધી વાતચીત કરી હતી તે પછી મે તેને લગતી શરતોની નોંધ નોટપેપર ઉપર કરી હતી। અને એ નોટપેપર બીજા બે ડીરેક્ટરોને જોવા આપ્યું હતુ. મી. દારૂવાલાએ પણ તે તપાસ્યુ હતુ. મી. દલાલ તે વખતે કામસર બહાર ગયા હતા; એટલે એ નોટપેપર તેમને બતાવવામાં આવ્યું નહોતુ. એ વિશે કશી ચર્ચા થઇ જ ન હોતી; પણ બધા સમ્મત હતા અને સભા પૂરી થઇ હતી. તે પછી એ નોટપેપર મેં મારી પોકેટબુકમાં મૂક્યું હતું. ઘેર ગયો ત્યારે તે મારી સાથેજ લઇ ગયો હતો અને મારા ટેબલના ખાનામાં મૂકી તેને ચાવી દીધી હતી સવારમાં ઓફીસે જતી વખતે મેં તે બહાર કાઢ્યુ હતું અને ઓફીસમાં જઇ મારા ટેબલના ખાનામાં સાચવીને મૂક્યુ હતું તે પછી બરાબર ચોવીસ કલાકે શેરોના ભાવ વધવા લાગ્યા. મેં ખાનું ઉઘાડી જોયું તો નોટપેપર એમનું એમ પડ્યુ હતુ, પણ તે એજ હતુ કે કેમ એ વિશે મને શંકા થઇ આવી બારીકાઇથી તપાસ કરતાં મારી એ શંકા સાચી ઠરી. નોટપેપર અસલ હતું તે ગૂમ થઇ ગયું હતુ. અને તેની હુબહુ નકલ તેને ઠેકાણે મૂકવામાં આવી હતી."

"હવે તમને વધારે પ્રશ્નો પૂછી કંટાળો આપવાનો મારો વિચાર નથી તો પણ એક વાત જાણી લઉં. તમારા ઘરના ટેબલના ખાનામાંથી અગર ઓફીસના ટેબલના ખાનામાંથી એ નોટપેપર કોઇ ઉપાડી જાય એવી તમને શંકા છે ? એ પ્રકારની ચાવી બીજા કોઇની પાસે છે અગર તમારી ચાવીનો બીજો કોઇ ઉપયોગ કરે એમ તમને લાગે છે ?"

"મારા ટેબલના ખાનાની ચાવી હમેશાં મારી પાસે જ રહે છે, બીજા કોઈના હાથમાં તે જતી જ નથી અને એ પ્રકારની ચાવી બીજા કોઈની પાસે નથી."

"આ આખીયે ઘટના અસામાન્ય લાગે છે. કેમ ખરું કે નહિ ? આ ચોરીનો પત્તો મેળવવામાં સામાન્ય ઉપાય કામ નહિ લાગે અસાધારણ, કોઈક નવીન પદ્ધતિ અખત્યાર કરવી પડશે."

રણમલે સર જીવણજીની સામે જોઈને કહ્યું "આપે તમને ઠીક લાગે તે પદ્ધતિથી કામ લ્યો પણ આમાં વખતની કિંમત છે તે યાદ રાખજો. આ કામ માટે તમને તમારી ચાલુ ફી ઉપરાંત મારા તરફથી રૂ ૧૦૦૦ જુદા મળશે, અને ચોરી કરનારનો પત્તો મેળવશો તો મારી કંપની તરફથી રૂ ૧૦૦૦ મળશે તે તો જુદા."

"તમારી ફી પણ આ કિસ્સા જેટલી જ અસાધારણ છે તમે ચોક્કસ માનજો કે અમે આ ચોરી કરનારનો પત્તો મેળવવામાં એક પણ પ્રયત્ન કરવો બાકી રાખશું નહિ" રણમલે જવાબ આપ્યો અને સર જીવણજી રણમલ સાથે હાથ મિલાવી ત્યાંથી રવાના થયા.

તરત જ મેં પૂછ્યું "કેમ, રણમલ શું ધારો છો ?"

"કંઈ નહિ" રણમલે સીગારેટ સળગાવતાં કહ્યું "અત્યારથી કશો પણ વિચાર હું બાંધવા માગતો નથી. હમણાં તો આજુબાજુના સંજોગોની તેમજ સર જીવણજીની આસપાસની હકીકત મેળવવાનો પ્રયાસ કરું છું"

અને રણમલ ઘણીવાર સુધી ઊંડા વિચારમાં પડી ગયો.

એકાદ કલાક પછી જ્યારે હું બહાર જવા તૈયાર થયો ત્યારે રણમલે મને એકાએક પ્રશ્ન કર્યો

"હસમુખ, કોઈ શેર દલાલને ઓળખો છો કે ?"

"ઘણાને ઓળખું છું કેટલાક તો મારા મિત્રો પણ છે કેમ, તેમનું શું કામ પડ્યું ?"

"એ તો ઘણું જ સરસ તમારી આ ઓળખાણ આપણને ઠીક કામ લાગશે. આ રૂ. ૧૦૦૦ નો ચેક તમારા નામનો છે." આમ કહી રણમલે ચેકબુકમાંથી રૂ. ૧૦૦૦ નો એક ફાડી મારા હાથમાં મૂક્યો અને કહ્યું "પૈસાની કદાચ તમને જરૂર પડશે. જો કે દલાલો તમારે માટે વગર પૈસે ખરીદી કરશે, છતાં પૈસા સાથે રાખવા સારા. તમારે બની શકે તેટલા શેરદલાલોને મળવું અને સ્ટાર મીલના થોડા થોડા શેરો બધા પાસેથી માગવા અને મળે તો ખરીદવા."

"એમાં શી મોટી વાત છે ? એ તો સાવ સહેલું છે" મેં ટકોર કરી. "પણ ખર્ચ કરવું પડશે, કારણ કે એ શેરોના ભાવમાં હાલમાં જરા ઉછાળો આવેલો છે"

"થોડું ખર્ચ તો થશે જ, એમાં તો શક નથી" રણમલે સમ્મતિ આપી "પણ પાછળથી એ શેરો આપણને વેચી નાખતાં ક્યાં નથી આવડતા ? ભાવ વધશે તો આપણને નફો થશે, અને ઘટશે તો બહુ ખોટ નહિ આવે. અને કદાચ જો પત્તો લાગી જાય તો રૂ. ૨૦૦૦ આપવા માટે તૈયાર છે આ વાતની કાલે ખબર બની શકે તો અત્યારે શેર બજારમાં જઈ પુછપરછ કરી જુઓ અને પછી કાલે બપોરના બે વાગ્યે પાછા મને ઓફીસમાં મળજો"

"ચોરીનો પત્તો આમ શી રીતે મળશે ?" મેં શંકા બતાવી.

"તમે આટલું કરો તો ખરા, પછી તમને જણાવીશ. આ બાબતમાં આવી જ યુક્તિ કામે લગાડવાની જરૂર છે, છતાં પત્તો લાગશેજ એમ કાંઇ ચોકસ નથી." રણમલે હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો.

અને રૂ. ૧૦૦૦ નો ચેક ગજવામાં મુકી હુ ત્યાંથી શેરબજાર તરફ જવા ઉપડયો.

વળતે દિવસે બપોરના ૩ વાગ્યે હું ઓફીસમાં ગયો. ત્યારે રણમલ આતુરતાથી મારી રાહ જોઇ રહ્યો હતો. તેણે મને તુર્તજ પ્રશ્ન પુછયોઃ

"કેમ, દાસભાઇ, શુ કરી આવ્યા ?"

"તમારી સૂચના પ્રમાણે મેં કામ લીધું છે અને લગભગ રૂ ૧૦૦૦ થી વધુ રકમના શેર ખરીદ્યા છે. મારી ખરીદી પછી ભાવમાં જરા વધારો થયો છે, એટલે થોડો નફો તો જરૂર થશે." મેં પ્રસન્નતાથી ઉત્તર આપ્યો

"પણ એ કાંઇ મહત્વની બાબત નથી. આપણે નફો ખાવાની દૃષ્ટિથી આ કામ કર્યું નથી."

"શેર વેચનાર મૂળ માણસ કોણ છે તેની મે બરાબર પૂછપરછ કરી હતી કેટલાક દલાલો ને તો એ વાતની ચોકસ ખબરજ નહોતી તેઓ કોઈ મોટા દલાલની વતી જ દલાલી કરતા હતા. કેટલાકોએ તે વાત જણાવવાની ના પાડી પણ બારીક તપાસ કરતાં મૂળ વેચનાર અગર તો મુખ્ય વેચનાર કોણ છે તે જણાઈ આવ્યું."

રણમલની આંખો ક્ષણ ભર પ્રકાશી રહી.

"તેનું નામ શું છે ?" તેણે પૂછ્યુ.

"વી. પી. મહેતા એન્ડ કંપની વાળા મી. વિનાયક. તેમની ઓફીસ શેર બજારના નવા મકાનમાં પહેલે માળે આવી છે તે"

રણમલને આ માહિતીમા કાંઇક વધુ રસ પડયો હોય એમ તે થોડીવાર વિચારમગ્ન રહ્યા પછી બોલ્યોઃ

"દાસભાઇ, આવો કેસ—આવો ન સમજી શકાય એવો કેસ કદિ આપણા હાથમાં આવ્યો નથી. ત્રણ ડીરેકટરો સિવાય સભામાં કોઇ હાજર નહોતું અને એ નોટપેપર સર જીવણલાલની પાસેજ રહ્યું હતુ. તેનાં ખાના-માંથી એ નોટપેપર કાઢી તેની નકલ કરી ને પાછું મૂકી શકે એટલો સમય મળી શકે એમ નહોતું. આવા સ્પષ્ટ સંયોગોમાં નોટપેપર ગુમ થાય એ નવાઇની વાત છે. આ ભેદનો કશોજ ઉકેલ મળી શકતો નથી."

"છે તો એમજ. અને એ વાત બહાર પડી છે એ તો ચોક્કસજ છે. પછી નોટપેપર ગમે તેણે ચોરીને નકલ કરી હોય. એ ચોર કોણ હોઇ શકે ? હું પણ એનોજ વિચાર કરી રહ્યો છું, પણ કાંઇ ઉકેલ નીકળતો નથી." મેં જવાબ આપ્યો.

"દાસભાઇ, તમે એક કામ કરો મી. વિનાયક મહેતાને તેની ઓફીસમાં જઇ મળો પણ તમે ડિટેક્ટીવ છો અગરતો કાંઇ બાતમી મેળવવાના ઇરાદાથી ત્યાં ગયા છો, એવું તેને લાગે એમ ના કરતા. તમારે કોઇ શેરદલાલની પેઢીના માણસ તરીકે ઓળખાણ પાડવી અને તેની પાસે સ્ટાર મીલના શેરોની માગણી કરવી. તે વધુમાં વધુ કેટલા શેરો આપી શકશે તે પૂછવુ અને લગભગ સોદો નક્કી કરવો. સમજ્યા."

"વારૂ," કહી હું તુર્તજ ટેક્ષીમાં બેસી શેર બજારમાં ગયો

શેર બજારના નવા મકાનમા પહેલેજ માળે ડાબી બાજુએ મી વી. પી મહેતા એન્ડ કુંપનીનું પાટીયું મારેલું મેં જોયું. હુ તુર્તજ અંદર ગયો અને મી વિનાયકની સામે જઇ બેઠો. ઓફીસમાં એક કારકુન અને એક સિપાઇ સિવાય બીજું કોઇ નહોતુ. હું દાખલ થયો ત્યારે કારકુન પણ કાંઇ કામ નિમિત્તે બહાર નીકળ્યો. એટમે

ઓરીસમાં અમે બન્ને જણા એકલા રહ્યા. વાત કરવાની આમ અનાયાસે અનુકૂળતા મળતાં હું મનમાં ખુશી થયો.

નવા આવનારને કંઈક શંકાની દૃષ્ટિએ જોઈ વિનાયક બોલ્યો "કેમ શું કામ છે ?"

"હું એક શૅર દલાલની પેઢીનો માણસ છું. મારી પેઢીવાળાઓએ સાંભળ્યું છે કે સર જીવણજીની કંપની સ્ટાર મીલ્સનો વહીવટ પોતાના હસ્તક લેવા માગે છે અને તમારી પાસે સ્ટાર મીલના શૅરો મોટા પ્રમાણમાં છે–"

"પણ તમે ક્યાંથી જાણ્યું કે સર જીવણજીની કંપની સ્ટાર મીલ્સનો વહીવટ હાથ લેવાની છે ? " વિનાયકે અધિરાઈથી પૂછ્યું.

"એ તો જગજાહેર વાત છે. એમાં છાનું શું છે ? ગમે તેમ પણ તમારી પાસે સ્ટાર મીલ્સના શૅરો સારા પ્રમાણમાં છે. બોલો, તમે વેચવા માગો છો ? "

"તમારી પેઢીનું નામ જાણવાની જરૂર છે." વિનાયકે સીધો જવાબ આપ્યો.

"નામ અત્યારે નહીં આપી શકું. સાદું પતા પછી તમે નામ જાણી શકશો. જો તમે તમારી પાસેના બધા શૅરો અમને આપી દેશો તો તેમાં મને લાભ છે. આવતી કાલે બપોરે વાગે તમારે શૅરોની ડીલીવરી આપવી અને અમે તમને તુર્તજ તે બદલ ચેક આપીશું. પછી એ રકમ હજાર રૂ. ની હોય કે લાખ રૂપીઆની. "

મી. વિનાયકે રેશમનાં બાંધામાંથી એક ડાયરી જુદી ઉઘાડી: તેમાં જોઈ કહ્યું, " મારી પાસે રૂ. ત્રણ લાખની કિંમતના શૅર છે."

" મજાની વાત શું કહો છો ! એક માણસને માટે આ બહુ મોટી રકમ કહેવાય, ખરું કે નહિ ! " મેં જરા વિસ્મય પામીને કહ્યું.

"એ મીલનું સર જીવણજીની કંપનીમાં જોડાણ થશે એમ ધારીને મેં તેના શૅરો એકઠા કર્યા છે." વિનાયકે ખુલાસો કર્યો. "તમારે સાથે જ શૅરો જોઈએ; કેમ ખરું ને ? "

"હાસ્તો " મેં ખાત્રી આપી.

વિનાયક થોડીવારમાં વિચારમાં પડી ગયો. તેણે ફરીથી ડાયરી જુદી ઉઘાડી અને તેમાં નજર ફેરવી; પછી મારી સામે જોઈ બોલ્યો. " મારો વિચાર તો આ શૅરો થોડો વધુ વખત રાખવાનો હતો પણ તમે બધા જ ખરીદવા માગો છો એટલે આપી દઉં. પણ ખાત્રી રાખજો કે આવતી કાલે સવારે બજાર ખુલશે ત્યારે ભાવ ચઢી ગયો હશે. "

" સાહેબજી, આવતી કાલે બપોરે વાગ્યે હું આવીશ. " કહી હું ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો.

આટલી નાની સરખી ઓરીસમાં બેસી આ માણસ લાખોના શૅરોનો ધંધો કરતો હતો તેથી મને નવાઈ લાગી. તોપણ રજ-બની યુક્તિ હું સમજી શક્યો નહિ.

સીધો ઓરીસમાં ગયો, પણ રજબ ત્યાં નહોતો. મારા જવા પછી તે પણ ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો.

બીજે દહાડે સવારમાં ઓરીસમાં અમે બન્ને મળ્યા ત્યારે રજબે પ્રથમ મી. વિનાયક વિષેજ સવાલ પૂછ્યો.

" મી. વિનાયકને મળ્યા કે ! શું એ ખરીદે છે કે વેચે છે ! "

" વેચે છે " મેં જવાબ આપ્યો અને ઉમેર્યું: " તેની પાસે ત્રણ લાખના શૅર છે "

" એમ ! " રજબ ઉત્સાહમાં આવીને બોલ્યો. " ત્યારે તો આ.તેજ આપણને રૂ ૨૦૦૦ મળી જશે. "

" કેવી રીતે ? " મેં પૂછયું.

" હમણાંજ તમારા જાણવામાં આવશે. સર જીવણજી પા કલાકમાં આવવા જોઇએ. એટલી ધીરજ રાખો. "

દશ મિનીટમાં તો સર જીવણજી ચિંતાતુર ચહેરે ઓફીસમાં દાખલ થયા અને રણમલની સામે ખુરશી પર બેસતાં બોલ્યાઃ " કેમ કાંઈ પત્તો લાગ્યો કે નહિ, મારે રાહ ક્યાં સુધી જોવી પડશે. "

" હું નથી ધારતો કે તમારે બહુ રાહ જોવી પડે આપણી મુશ્કેલીનો તોડ આવે એટલે દરજ્જે અમે પહોંચ્યા છીએ. " રણમલે તુર્તજ જવાબ આપ્યો.

સર જીવણજી એકાએક ઉત્સાહમાં આવી ગયા. તેમની આંખમાં અજબ પ્રકારનો ચમકારો દેખાયો

" ત્યારે શું એ નોટપેપર મારી પાસેથી અગર મારા ટેબલનાં ખાનાંમાંથી કેવી રીતે ચોરાયું અને તેમાંની માહિતી બહાર કેવી રીતે પડી તે તમે મને જણાવી શકો એમ છે ? "

" હું એમ માનું છું. "

" તો પછી જલ્દી તેનો ખુલાસો કરો. "

" વાત તો જરા લાંબી છે, પણ તમારી ઇચ્છા છે તો હું તેનો ટુંકામાંજ ઉલ્લેખ કરીશ. મે સામાન્ય રીતને બદલે જુદી જ રીતે કામ લીધું છે. સ્ટાર મીલના શેરોનું મૂળ વેચાણ અગર તો ખરીદી ક્યાંથી થાય છે તેની મેં તપાસ કરાવી અને મને જણાયું કે સ્ટારમીલ તમે ખરીદી લેવાના છો એ વાતની જાણ થતાં જાહેર પ્રજા થોડા પ્રમાણમાં શેરો ખરીદતી હતી, પણ માત્ર એકજ પેઢી તે વેચતી હતી અને તે પેઢી તે મી. વી. પી. મહેતા એન્ડ કો. "

" એ વળી કઇ પેઢી ? "

સર જીવણજી બોલી ઉઠયા.

" મી. વિનાયક મહેતા ચારેક વર્ષથી આ ધંધામાં પડયા છે. એક વખત તે તમારી નોકરીમાં હતા. એ કદાચ તમને યાદ હશે. "

" હા. મને હવે યાદ આવે છે. પણ એ જ માણસ મોટી સંખ્યામાં શેર વેચે છે એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો ? પણ એ કરતાં વધુ મહત્ત્વનો મુદ્દો એ છે કે મારા ગજવામાંથી અગર ખાનામાંથી નોટ પેપર કોણે તફડાવી લીધું ? "

" એ વાતનો પણ ખુલાસો આવે છે. સ્ટાર મીલ્સની ખરીદીનો વિચાર તમારા મનમાં ઘણા સમયથી હોવો જોઇએ. " મી વિનાયક મહેતાને પણ આ વાતની ગંધ આવી ગઇ હોય એમ લાગે છે. છેલ્લા અઢાર મહીનાથી તે સ્ટાર મીલના શેરો ખરીદયા કરે છે. થોડા સમય અગાઉ તેની પાસે મોટી રકમના શેરો હતા. સ્ટાર મીલ તમે ખરીદો અને શેરના ભાવ તમારી ગણતરી પ્રમાણે રહે તો તેને લગભગ ૨૦ થી ૨૫ હજારનો નફો થાય એમ હતું.

સર જીવણનો ચહેરો કડક બનતો જતો હતો.

" એકાદ મહીના પહેલાં તમને ગુપ્ત બાતમી મળવાથી તમે સ્ટાર મીલની આર્થિક સ્થિતિની બરાબર તપાસ કરી અને તમને જણાયું કે તેની પાસે જે માલનો જથ્થો હતો તે લગભગ રદ્દી અને કચરાપટી જેવો જ હતો. સાંચા કામ પણ ઘણુંજ ખરાબ સ્થિતિમાં હતુ. એટલે તમે એ મીલ ખરીદી લેવાનું માંડી વાળ્યું. પણ મીલ ખરીદી લેવાની આશામાં મી. વિનાયકની પાસે આશરે ચારથી પ લાખની કિંમતના એ મીલના શેરો

આવી પડયા હતા અને મી. વિનાયક અને સર જીવણજીના આર્થિક લાભો લગભગ સમાન જ હતા."

સર જીવણજી એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવા અશક્ત હતા, તે શૂન્ય દૃષ્ટિથી બધું સાંભળી રહ્યા હતા. તેના મુખ ઉપરની કડકાઈ ઓછી થતી હતી.

"એટલે તમારી પાસે ગીરો મૂકેલા એ શેરો વેચાઈ જાય ત્યાંસુધી તમે બીજા ડીરેક્ટરોને સ્ટાર મીલની ખરી સ્થિતિ ન જણાવવાનું નક્કી કર્યું અને દરમ્યાન તમે શેરોની નોંધની નકલ કરી તમારી પાસે રાખી અને અસલ મી. વિનાયકને આપી અને તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું પછી તો સમજી શકાય એમ છે તમારી કંપની સ્ટાર મીલ ખરીદે છે એવી વાત મી. વિનાયકે બહાર પાડી અને સ્ટાર મીલના શેરોના ભાવ વધી ગયા એટલે મી. વિનાયકે તે વેચવા માંડ્યા. હવે આવતે અઠવાડિયે ડીરેક્ટરોની સભામાં તમે સ્ટાર મીલની ખરીદીનો વિરોધ કરશો અને બીજા ડીરેક્ટરો તેમાં સમ્મતિ આપશે અને એ વાત જ્યારે બહાર આવશે ત્યારે આખા શેર બજારમાં અને શેર લેનારાઓમાં ખળભળાટ મચી રહેશે."

"કેમ ખરું ?" સર જીવણજી ના અવાજમાં કમ્પવાટની લાગણી સાથે રોષ હતો.

"હા."

"પણ, મી. વિનાયકનો પત્તો તમને ક્યાંથી લાગ્યો ?"

"જુઓ. મી. વિનાયકની કંપનીજ એ મીલના શેરો વેચતી હતી. એટલે જરૂર તેને ખબર હોવી જોઈએ કે મી વિનાયકની આવકથી પાછલી હકીકત મેળવી તો તે ઉપરથી જણાયું કે તેને તમે નોકરીમાંથી રજા કરી નોટીસ આપી રજા આપી હતી તેના ખરાબ વર્તનનો તમારી પાસે પુરાવો હતો. એટલે વખતે જ દહાડે તેણે મોટી રકમ સામે પોતાના નામથી આ શેરો ખરીદ્યાં અને તે તમારા વતી જ ખરીદ્યાં હતાં એમ માનવામાં કોઈજ વાંધો નથી. તમારા એક નોકરને હજી પણ યાદ છે કે જે દહાડે તમે તેને રજા આપી તેજ દહાડે મધરાતે તે તમારી પાસે આવ્યો હતો અને લાંબા વખત સુધી વાતચીત કરી ગયો હતો."

"હી હી" સર જીવણજી એ પાકીટમાંથી એક ફુટ કાઢી એક કાર્ડ આપતાં કહ્યું: "મેં ધાર્યું હતું કે હું તમારા જેવા ડિટેક્ટીવોને જાણતો જાઉં, પણ આખરે જન્મ્યો તો હું જ યાર, પણ હું માની લઉં છું કે તમે આ બાબત તદ્દન ખાનગી રાખશો."

એક ઉપર નજર કરતાં રણમલ બોલ્યો: "કોઈ પણ માણસની અને ખાસ કરીને અમારા ગ્રાહકની ખાનગી વાત ઉઘાડી ન પાડવાનો અમારો સખ્ત નિયમ છે."

કેટલીક વાનીઓ

સંપાદિકા: સૌ. કપિલા મદુભાઇ કાંટાવાળા

શીંગોડાના પુડા (૫૧)

૧ શેર શીંગોડા
oll શેર દહીં
નવટાંક લીલાં મરચાં
જરા આદુ
મીઠું ખપ મુજબ
તેલ ખપ મુજબ

એકશેર શીંગોડા આખા લઇ તેને સારા કપડાથી લુંછી નાખવાં. ખાયણીમાં શીંગોડાં ખાંડવાં. ખાંડયા પછી દળવાં. તેના લોટમાં અડધો શેર દહીં નાખીને લોટ બાંધવો. દહીં મોળું હોય તો વધારે જોઇએ; ખાટું હોય તો થોડું. પાણી નાખીને લોટ બાંધવો. લોટમાં આદુ, લીલાં મરચાં, પીસીને નાંખવા. લોટ ખીરા જેવો ઢીલો રાખવો. સગડી અથવા ચુલો હોય તેના ઉપર લોઢી મુકીને તૈયાર કરેલુ ખીરૂં લોઢીમાં વાડકીથી થોડુ થોડું રેડવું, ને હાથ વતી પુડા સરખા કરવા. આસપાસ તેલ નાખવું, ને ઉખેડી ફેરવવા. પુડા જો જાડા વધુ થતા હોય તો ખીરામાં પાણી તથા દહીં નાખવુ. આ પુડા ફરાળમાં ચાલે છે ને સ્વાદવાળા થાય છે.

અંગ્રેજી બરફી (૫૨)

૧ શેર દૂધ
oll શેર સાકર
દોઢ નવટાંક માંખણ
અચ્છેર બદામ
પાવલીભાર કેસર
કેવડાનો અર્ક પાંચ ટીપાં

બદામને પલાળી છોડા કાઢી નીસાળ ઉપર સારી ઝીણી પીસવી દૂધમાં ખાંડ મેળવી કલાઇવાળા તપેલામાં ચુલા ઉપર મુકવું. દૂધને હલાવતા રહેવું. થોડીવાર પછી અંદર પીસેલી બદામ નાખવી હલાવતાં, હલાવતાં ખૂબ જાડું થાય ત્યારે કેવડાનો અર્ક મહીં નાખવો. પછી રંગને માટે કેસર કાલવીને નાખવું. રંગને માટે 'વિલાયતમાં જૂદા જૂદા રંગનું 'કોચનીલ' નાંખે છે, પણ તે રંગ જીવડાનાં બને છે, એટલે આપણે માટે કેસર સારૂં. પછી દૂધમાં માંખણ નાખી દેવું. હલાવ્યા બાદ જામે તેવું લાગે ત્યારે એક થાળીમાં માખણ ચોપડી એમાં દૂધ રેડી દેવું. પછી ઠરી જાય ત્યારે બરફીની માફક નાનાં ચકતાં પાડવાં માખણ દહીં-માંથી બનાવેલું નહીં પણ સંચાનું વાપરવું.

આને અંગ્રેજીમાં 'ટોફી' કહે છે. બદામની માફક પીસ્તાં, ભોંયસીંગ, અખરોડ, કોપરૂં લીલું વગેરેની બરફી આ રીતે બનાવી શકાશે.

મોરીયાના વડાં (૫૩)

૧ શેર મોરીયો
oll શેર શીંગોડાનો લોટ
મીઠું જરાક. (મીઠું ના ખાવું હોય તો સીંધવ નાખવો).
મરચું જરા.
તેલ અથવા ઘી ખપ મુજબ
લીલાં મરચાં જરા. (સુકાંને બદલે)
આદુ જરાક.

ભાતની માફક આધણ મૂકીને મોરીયો કરવો. મોરાયો ચડે ત્યારે ઓસાવી નાખવો. ને શીજે ત્યારે એક થાળીમાં કાઢી નાખવો ઠંડો પડે ત્યારે હાથવતી ખૂબ મસળવો પછી અંદર મીઠું, મરચું, શીંગોડાનો લોટ નાખી દેવો. સુકા મરચાંને બદલે લીલા નાખવા હોય તો પણ નખાશે. સુકાં કરતાં લીલા વધારે સારાં પડશે. લોટ બાંધ્યા પછી ભાતના વડાં કરો છો તેવી રીતે આ વડાં કરવાં. ભાતનાં વડાં કરતાં આ વડાં ઘણા પોચાંને મમરા જેવા થાય છે હલકાં પણ બહુ છે. લોટ બાંધ્યા પછી એક આડણી ઉપર એક કપડાનો કકડો લઇ નાનાં વડાં કરી કઢાઇમાં એક એક મુકવું. કેમકે બે ત્રણ વડાં સાથે થશે નહિ. ફરાળ માટે આ વાની ચાલે.

મૃત્યુદૂતો અને તેમના રાજમાર્ગો

લેખક : શ્રી શિવકુમાર ત્રિવેદી

યમરાજ અને મૃત્યુદૂતોને આપણા પુરાણોમાં શબ્દચીત્રે વર્ણવ્યા છે, વળી કોઇ ચીત્રકારોએ ત્હેમની પ્રતિમાઓ ઘડી કહાડી છે; અને આવી રીતે માનવો ચર્મ-ચક્ષુથી આ દૈવી વિભુતીઓને નિહાળી ના શકયા ત્યારે ત્હેમને શબ્દચીત્રાલેખનદ્વારા કે પ્રતિમા દ્વારા નિહાળી દૂર રહ્યા રહ્યા તેમની અચિંતવ્યતાને નમસ્કાર કરી બીતા રહે છે પણ મૃત્યુદૂતો તો ચર્મચક્ષુથી નિહાળી શકાય તેવી સાક્ષાત્ જીવતીજાગતી જીવંત વ્યક્તિયો છે, તેઓ માનવોની સાથમાં રહે એવા સરળ છે અને વારે ઘડીયે તેમને હાંકી કહાડયા છતાં માનવોની સાથેજ રહેવા આવે એવા નફફટ અને હઠીલા છે. આ મૃત્યુદૂતો તે આપણા ઘરની માખો, શુળ જેવી ચાંચોવાળા મચ્છરો, લોહીથી લાલચોળ થયેલા માકણો અને મ્હોટી મૂછોવાળા વંદા, મંકોડા અને કીડી વિગેરે છે

નિર્દોષ દેખાતી માખો, એક ચપટીમાં મચડી કહાડાય તેવા મચ્છરો, નાનકડા માંકણો વિગેરેને મૃત્યુદૂતો લેખવા અને ત્હેમના પર આવું ભયંકર આળ મુકવું એ અતિશયોક્તિ પૂર્ણ લાગે તેમ છે, પણ તેમણે જે સત્યાનાશ વાળ્યુ છે તેનો ખ્યાલ કરતાં ત્હેમની મહાનતા સ્પષ્ટ તરી આવે છે અમેરિકામા પનામાની કેનાલના બાંધકામ વખતે ફકત ૨૦ હજાર માનવદેહોનો ભક્ષ કરનાર ચપટીમાં મચડી કહાડાય તેવા મચ્છરો જ હતા ! અને આવા નાનકડા મચ્છરોના નાશાર્થે અમેરિકનોએ ફકત ૬ ક્રોડ રૂપીયા જ ખર્ચ્યાં હતા ! ગઇ મહાન જર્મન લડાઇ દરમ્યાન સાઇબીરીયાના પ્રદેશમાં એક લાખ માણસો એક પ્રકારની માખીના ઉપદ્રવથી મરણ પામ્યા હતા, અને ૧૦૫ ડોકટરો જેઓ મૃત્યુદૂતોના સામે લડવા ગયેલા તેમનો પણ ભક્ષ લીધો હતો.

ક્રમશ: આ મૃત્યુદૂતોની અચિંતવ્યતા, ગહનતા અને તેમની જીંદગી નિહાળીયે

સાધારણ માખી

બધા મૃત્યુદૂતોમાં માખી બહુજ સરળ અને મળતાવડી લાગે છે તેવી જ રીતે તેટલી ભયંકર અને ગહન છે. આપણી સાથે સુતાં બેસતાં ઉઠતાં કે જમતાં ને દરેક કાર્યમાં તે આપણો સાથ શોધશે. માખીનુ ઉત્પત્તિ અને ઉછેર સ્થાન ગંદવાડો છે માખો લોહી ચુસક કે ડખ દેનાર જંતુ નથી તેથી આપણે તેને નિર્દોષ લેખાયે છીયે, પણ તેમના જેવુ ચેપી અને ભયંકર દર્દો ફેલાવનાર અને લાવનાર એકે જંતુ નથી જેમ કોઇ એક સુગંધીદાર ફૂલ પોતાની હાજરીથી સર્વત્ર ફોરમ પ્રસરાવે છે તેમ જ્યાં જ્યાં માખી જાય છે ત્યાં ત્યાં ગંદવાડો અને દરદો ફેલાવે છે. મળમુત્ર, ઉકરડા કે ગટરમાં ભમી ચાલી તરત જ આપણા ખાવાના પદાર્થો પર બેસવા આવનાર તે અવિવેકી કે

હુચ્ચી માખ ક્ષય અલસાર, સંગ્રહણી, ઝાડા, અને ટાઇફોઇડ તાવ વિગેરેના જતુઓ આપણા શરીરમાં લાવનાર યમદૂત સમાન છે. આ મૃત્યુદૂતો સીધો છાપો મારનાર નથી પણ આડકતરી રીતે હુમલો કરનાર અને વિશ્વાસ ઘાત કરી ચોર અને સાવધ માનવ દેહ-ધારીઓને પોતાની નિર્દોષતા દર્શાવી છેતરનાર શત્રુઓ છે. ક્ષયના દર્દીના ગળફા પરથી ઊડી આવનાર કે સગ્રહણી અતિસાર કે ભયંકર દર્દથી પીડાતા દર્દીના મળમૂત્ર પરથી ઉડી આવનાર, ગટર, ઉકરડા કે ગંદી જગ્યાએથી ભમતી ભમતી આવનાર માખોને જો આપણે દૂરથી જ મ્હોના આપીયે તો કેટલાક ભયકર દર્દીના પ્રમાણુ ઘટી જતાં વાર ના લાગે. માખી નિર્દોષ નથી પણ ભયકરમાં ભયંકર દર્દો ફેલાવનાર નાનકડી વ્યક્તિઓ છે, તથા તેઓ નિર્દોષ નથી પણ ' મરીબહરામ ' છે; જો આ દૃષ્ટિથી બહેનો માખોને ભયંકર પ્રાણી તરીકે જુએ અને પછી રસોડામાં કે ખાવાના કોઇ પદાર્થ પર માખોને બેસવા ના દે અગર તો તેવી જગ્યાએ આવવા ના દે તો કંઇક અંશે માખોનુ ભયકર પ્રચારકાર્ય નરમ પડી જશે ચોમાસાની રૂતુમાં યમદેવ રૂદ્રરૂપ ધારણ કરે છે, તે વખતે હ્લેમના તત્વો પૃથ્વી પર ભયંકર અને ચેપી દરદોના જંતુ રૂપે પથરાય છે. આ વખતે માખો (મત્યુ દૂતો) પોતાના દેવને ખુશ કરવા કેસરીયાં કરી માનવ દેહના સઘળા કારભારમાં મરણીયા થઇ ઘૂસે છે. અલબત્ત નિર્દોષ માખો આ રૂતુમાં ઉદાર માનવોના ક્રોધ અને તિરસ્કારને પામશે થઇજ પડે છે. ખાસ કરીને ચોમાસાની રૂતુમા દરેક રીતે માખોથી દૂર રહેવાય અને સદાને વાસ્તે પાકાચાર્યો રસોડામાં માખોને ખાદ્ય પદાર્થોપર આવવા ના દે, તો જરૂરથી આપણે તે મત્યુ દૂત પર કંઇક અંશે વિજય-મેળવ્યો ગણાશે.

મચ્છર

મચ્છર કરડતા રહ્યા એટલે આપણા તિરસ્કાર અને ક્રોધને પાત્ર થઇ પડયા છે. છતાંયે આપણે તેમના સંપૂર્ણ નાશ માટે હિંમતપૂર્વક કયાં પ્રયત્ન કરીયે છીએ ? રસોડાનો કચરો પાણી મોરીવાટે ખાળકુંડીમાં કે રસ્તામાં પથરાઇ સુંદર સાથીયા પુરી રહે છે, આવી જગ્યાએ, તથા શરીરના મળમુત્રને ગંદીવસ્તુ ઓના સંગ્રહમાં મચ્છરોનું ઉતપત્તિ સ્થાન, ઉછેરસ્થાન અને નિવાસસ્થાન છે. સફેદ અને કાળા રંગનું તે ન્હાનું પ્રાણી રાતના કાન આગળ આવી ગણગણાટ કરી મુકનાર મચ્છર લોહી ચૂસવામાં બહુ હોંશીયાર અને તીવ્ર છે. લોહી ચૂસનાર મચ્છરોજ દરદો ફેલાવનાર હોય છે. મચ્છરો આપણુ લોહી ચૂસતીવખતે જંતુ ઉત્પાદક પ્રવાહી આપણા લોહીમાં રેડે છે, આથી આપણને ડંખતી જગ્યાએ ચુંટ આવે છે તથા ત્યાં ઢીમણું ઉઠી આવે છે. મચ્છરો મેલેરીયા તાવના જંતુઓ આણનાર કહેવાય છે મચ્છરો દૂર કરવા દરેકોઇ પ્રયત્ન તો કરે છેજ. કારણ કે તેમનું પ્રચારકાર્ય મસ્તિખોર છે; પણ માનવોને તેમનો નાશ કરવાનો વિચાર મચ્છરોના પૂર્ણ પ્રચારકાર્ય પછીજ થાય છે. આ તો કોઇ શત્રુરાજાના હુમલા અને વિજય પછી કોઇ વૈભવી પરાજીત રાજાને પોતાની કફોડી સ્થિતિનું ભાન થાય તેવી વાત છે દિવસના મચ્છરો ઘરના ખૂણેખાંચરે, નીકના ગંદવાડમાં કહોવાતી જગ્યામાં, પાણીના ખાબોચીયામાં વિગેરે સ્થળોએ ભરાઈ રહે છે. આવી જગ્યાએ ફીનાઈલ, કેરોશીનતેલ, કે પછી જંતુ વિનાશક દ્રવ્ય રેડવાથી મચ્છરો અને હ્લેમનાં ઇંડા મરી જશે ઘરમા ખુણેખાંચરથી સાફસુફ કરવામાં આવે તો ઘરમાયે પણ તેમને માટે સ્થાન ના રહે. સુવાનો ઓરડો કપડાં તથા સામાનથી ખીચ ના હોય તથા ચોકડી

તેમની હયાતી તરત માલમ પડી આવતાં વાર લાગે છે. આવી રીતે કેટલાક જાતના દરદોના જંતુઓ ખોરાક સાથે પેટમાં આવતાં વાર ના લાગે. આના ઉપાય તરીકે પાકાચાર્યો અને ગૃહપતિઓ ખાવા ઢાંકવા વાસ્તે ઝીણી જાળવાળું પીંજરૂં બનાવી લેવડાવે એ ઇચ્છવા લાયક છે.

મૃત્યુદૂતો જેવી દૈવી સંપત્તિવાળી વ્યક્તિઓનો રાજમાર્ગ કેવળ ગંદવાડ અને કોહાણથી ભરપુર વસ્તુઓથી પથરાયેલો છે.

ઘણી બહેનો વાસણ ઉટકવામાં માટીને બદલે ધૂળ ઉપયોગમાં લે છે. રસ્તા પરની ધૂળનો ઇતિહાસ જોઇએ. રસ્તાની ધૂળ ક્ષય, દમ કે કંઠમાળના દરદીના ગળફા થુંકથી સાદોવાયેલી હોય છે, મળમૂત્ર કે ગંદવાડથી પવિત્ર બનેલી હોય છે, વટેરૂઓના પગ તળે કચરાયેલી હોય છે, અને કહોવાતી વસ્તુઓથી તે લદબદ થયેલી હોય છે અને આવી ધૂળ વાસણ સાફ કરવામાં વપરાય ! આતો હાથે કરી દરદો વધારવાની વાત થાય છે. ધૂળ ખરાબ વસ્તુ છે તે વાત જો બહેનોના મનમાં ઠસી જાય તો ઘણા ઘરોના વાસણો ધૂળથી સાફ ના થાય અને કેટલાક અંશે ઘણાં દર્દોનું મોટું પ્રમાણ ઘટી જાય.

મૃત્યુદૂતોના મુખ તરફ કેટલીયે વ્યક્તિઓ ઘસડાતી જાય છે તેનો ખ્યાલ કંદોઇ કે ચવાણું વેચનારની દુકાને ઉભા રહેનાર ને થાય, ચવાણા ઉપર હજારો માખો ઉડાઉડ કરી રહી હોય છે, મંકોડા પ્રદિક્ષણા ફરી રહ્યા હોય છે, રસ્તાની ધૂળ પવનથી કે અવર નવરથી તેમાં આવી મળે છે, આવી ગંદી અને દરદોના ઘરવાળી ચીજોનો ઘણીયે વ્યક્તિઓ ઉપભોગ કરે છે. આ રીત હાથે કરી કાળના મ્હોં ભણી ઘસડાવવા જેવી નથી લાગતી ?

નાનાં ભુલકાંને ખુશ કરવા કે રડતાં બચાવવા ઘણા માતાપિતાઓ ચવાણું ખવડાવવાની ટેવ પાડે છે. આમાં ઘણા બાળકો નાનપણમાંજ કાળનો ભોગ થઇ પડે છે, અને જે બાળકો મ્હોટા થાય છે તેઓ મ્હોટી વયે નાનપણની જંતુવાળી અને ગંદી વસ્તુઓ ખાવાની સ્મૃતિ અને દઢ થયેલી ટેવને વધુને વધુ દઢ કરતા જાય છે, -કાળના મ્હોં ભણી જરા પણ ખમચાયા વિના દોડયા જાય છે

આના ઉપાય તરીકે માતાઓ નાના ભુલકાંઓને બજારૂ ખાદ્ય પદાર્થો ખાવાની ટેવ ના પાડે તે ઇચ્છવા જોગ છે.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

૧. ભેટ : સૌ. કાન્તાબ્હેન વરજીવનદાસ સરૈયા તરફથી તેમના સ્વ. પુત્રી બ્હેન રમાવતીના સ્મરણાર્થે મંડળના હુન્નર-ઉદ્યોગ ખાતામાં એક સીવવાનો સંચો અને એક સ્ટેન્ડ કુલ રૂ ૧૫૬)ના ભેટ મળ્યા છે. આ મદદ માટે મંડળ તેમનો ઘણો આભાર માને છે.

૨. લાઇફ મેમ્બર : સૌ. કાન્તાબ્હેન સુંદરલાલ ખીમચંદ રૂ. ૧૫૦) ભરી મંડળના લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

કોણ જીત્યું ?

લેખક : શ્રી શારદાપ્રસાદ વર્મા

દુનિયા પારના દેશની વાત છે, ઘણાં વર્ષો પહેલાની, એ તલવારના જમાનાની. ત્યારે વીરતા માનવો જીતવા ને મારવામાં મનાતી. પાડોશના રાજ્યને જીતી, ત્હેનો માલ લૂંટી, ત્હેની પ્રજાને જે વધુ રંજાડે તે પ્રબલ ને પરાક્રમી ગણાતો. એક બીજાને પરતંત્ર કરવાની હરીફાઈઓ જાણે રમાતી. એ માટે યુદ્ધખેલન વખતોવખત થતાં કેટલાક જવાંમર્દોને એ વિના ચેન જ ન પડતું. એ યુગની આ વાત છે. વર્ષો પ્હેલાંની કંઈ નહી તો પાંચસો વર્ષના વ્હાણાં વાયાં

એ ડ્યુક પ્રબલને પરાક્રમી ગણાતો. જેવો પરાક્રમી તેવો પ્રતાપી મનાતો. જેવો પ્રતાપી તેવો ક્રોધી હતો. જેવો ક્રોધી તેવો ક્રૂર ને દયાહીન.

દેશોદેશ જીતવાનો જાણે એનો સંકલ્પ. એક દેશ જીતે ને લૂંટે અને બીજા પર આક્રમણ કરે. લોક તો એનું નામ સાંભળે અને ધ્રુજે, બાળકો તો રડતાં યે રહી જાય. એવો તો એના નામનો જ ત્રાસ

ઈ. સ. ૧૪૭૬માં એણે નાન્સી નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. નાન્સીનો નૃપતિ સો સો સમરાંગણમાં ઘૂમેલો, વીરતાની મૂર્તિ સમો હતો. એની જુવાનીમાં એ સાવજશો ત્રાડતો. પણ આજે એ વૃદ્ધ થયો હતો. જીવનને આરે આવી રહ્યો હતો. રાજકુટુંબમાં યે કોઈ હતું જ નહી, સિવાય એની એક માત્ર પુત્રી. પણ એ પુરુષોને શરમાવે એવી વીરાંગના હતી. એનું રાજ ન્હાનું હતું પણ સ્વાધીન હતું. રાજ્યમાં વસ્તી થોડી હતી પણ લોકો સ્વતંત્ર હતા ને સ્વતંત્રતા માટે મરી ફીટવા તૈયાર હતા

એ ડ્યૂકે ઘેરો ઘાલ્યો. નાન્સીનું મહાજન અને રાજપુરુષો રાજમહાલયે મંત્રણાએ મળ્યા ને નિશ્ચય કરી લીધો. નાન્સીના સમસ્ત જનસમૂહે ડ્યૂકનો સામનો કર્યો. એ વૃદ્ધ નૃપતિના હાથમાં તલવાર આવતાં જુવાનનું જોર ફરકવા મંડયું. એણે સરદારી લીધી ને કોટને કાંગરે કાંગરે ઘૂમવા લાગ્યો.

એની વીરાંગના પુત્રીએ સ્ત્રીઓનું સંગઠન કર્યું. સશક્ત સ્ત્રીઓને કોટની મરામતમાં, હથિયાર પહોંચાડવામાં, શસ્ત્રો સજ્જ કરવામાં કામે લગાડી દીધી. વૃદ્ધાઓને પણ આજે પોતાનું નગર સ્વતંત્ર રાખવું હતું. એ પણ કામે લાગી ગઈ–ઘવાયેલાઓની સારવારમાં.

આમ સૌ કોઈ આબાલવૃદ્ધ–પોતપોતાનું નિત્યનૈમિત્તિક કાર્ય છોડી, એ કામે લાગી ગયા–સ્વદેશને સ્વતંત્ર રાખવાને. વેપારીઓએ વેપાર છોડયા, વિદ્યાર્થીઓએ અભ્યાસ છોડયો, સુંદરીઓએ વિલાસ તજ્યા. બસ, સૌને એક જ તમન્ના લાગી રહી હતી, સ્વદેશને પરતંત્ર થવા ન દેવાની

શત્રુ પક્ષે કશી આશા નહોતી રાખી. એણે તો મહીના છ માસમાં નાન્સી સર કરવું ધાર્યું હતું. પણ આ તો લોઢાના ચણા ચાવવા પડયા. એની વ્યૂહરચનાઓ એક પછી એક નિષ્ફળ જવા લાગી. એના રણબાંકુરા યોદ્ધાઓ પડવા લાગ્યા. ને જ્યાં જાય ત્યાં જીત મેળવનાર ડ્યૂકને સર્પીનું કહેણું કહાવવું પડયું.

આ બર્ગંડીનો ડ્યૂક, જે રાજ્ય જીતતાં, લૂંટમાં જ આનંદ માનતો, શત્રુના સૈનિક અસૈનિક સૌને ક્રૂર હત્યામાં જ વિજયની સાર્થકતા માનતો અને પોતાની

પછાડી ભય, ત્રાસ અને શત્રુના નામ નિશાનનોયે નાશ મેલી જતો તે ડ્યૂકે કહાવ્યું કે "સંધિ કરવામાં આવશે તો કોઇનો વાળ વાંકો નહીં થશે. સમગ્ર પ્રજાજનો સાથ નિર્વૈર વર્તન રાખવામાં આવશે."

નાન્સીના નગરજનો આશ્ચર્ય પામ્યા. શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા. નગરચોકમાં નૃપતિએ પોતપોતાના અભિપ્રાય જણાવવા મહાજનોની સભા મેળવી.

પણ નાન્સીનો નૃપતિ જેવો બહાદુર હતો તેવો ઠરેલ મુત્સદ્દી પણ હતો એણે જોયું કે શત્રુ અત્યારે નબળો થયેલો છે. એને પરાસ્ત પમાડયા વિના જવા દેવો એ એને ફરીથી ન્હોતરવા જેવું છે. અને જો ફરીથી એ હલ્લો લાવે તો નાન્સી ટકી નહીં શકે એમ એણે વિચાર્યું ને ભરસભામાં ઉચ્ચાર્યું "મ્હારે સૈનિકો જીવતો દફનાવી દેશે તોયે આ સંધિ કબૂલ કરનાર નથી. અત્યારે સંધિ હોય શકેજ નહીં"

નગરજનોને આ વેણ બાણ જેવા લાગ્યા. બેવડા ઉત્સાહથી મોરચા માંડવાની તૈયારી કરવામાં ગૂથાયા.' અત્યાર સુધી અજેય ગણાતા ડ્યૂક ઓફ બર્ગન્ડીનું સંધિકરણ પાછું વાળ્યું.

સંધિપ્રસ્તાવ પાછો ફર્યો ને ડ્યૂક લાલચોળ થઇ ગયો કદી કોઇ ડ્યૂકનો વેણ ઉઠાપી શકતું જ નહીં, શું શત્રુ કે મિત્રઃ સૌ કોઇ પડયો બોલ ઝીલતા ને આ 'ન્હાનું શું નગર ! ને આ એનો બુઢ્ઢો ખખ ઠાકોર ' શું એનું સન્ધિકહેણ પાછું ઠેલે ? એનો ક્રોધાગ્નિ પ્રજ્વળી ઉઠયો. એની આંખોમાંથી અંગારા ઝરવા લાગ્યા એણે નિશ્ચય કર્યો નગર તારાજ કરીનેજ પાછા વળવાનો એની વિપુલ સેનાએ હલ્લા પર હલ્લા કરવા માંડયા. ડ્યૂકે નવું સૈન્ય, નવાં શસ્ત્રો બર્ગન્ડીથી મંગાવ્યાં. આ નવી થતી જતી ભરતી સ્હામું ઘેરાયલા નાન્સી જનો ક્યાં સુધી ટકી શકે ? ખાધા ખોરાકી ખૂટી, કોટ તૂટયો. દુર્જય યોદ્ધાઓ એક પછી એક ખરવા લાગ્યા. નાન્સી પડયું. ડ્યૂક અપમાનનો બદલો વ્યાજ સાથ લેવા નગરમાં પેઠો. ચારેકોર એ વૃદ્ધ ઠાકોરની શોધમાં ફર્યો. મહેલ, કીલ્લો અને કોટ ફુદી વળ્યો. એ ઘુંવા-ફુવા થતો નગરના ખૂણે ખૂણે ભમી વળ્યો પણ એનો પત્તો જ ન લાગ્યો. ડ્યૂકે હવે નગરનો ક્રૂરમાં ક્રૂર રીતે નાશ કરવાનું નક્કી કર્યું.

ડ્યૂકે નગરજનોની સભા બોલાવી જાહેર કર્યું કે જે નાન્સીના ઠાકોરને પકડી આપશે તેને મ્હોં માગ્યું ઇનામ આપવામાં આવશે, પણ જો એનો પત્તો કોઇ નહીં આપે તો આખું નગર ને નગર તારાજ કરવામાં આવશે, ન રહેશે એનું નામ કે નિશાન પણ એ પ્રજાજનમાંથી ન કોઇ હાલ્યું કે ચાલ્યું. ડ્યૂકની મુખમુદ્રા પર ક્રોધની રેખાઓ તરવરવા લાગી ત્યાં એક વૃદ્ધ આગળ આવ્યો ને બોલ્યો, "ડ્યૂક સાહેબ, આપ ખાત્રી આપશો કે નગરજનમાંથી કોઇને કશી આંચ નહીં આવે તો નાન્સીના મહારાજાનો પત્તો મેળવી આપવા હું તૈયાર છું."

આ વૃદ્ધ નાગરિક નાન્સીનો નૃપતિજ હતો. નગરનો નાશ અટકાવવાને એ પ્રજાજનો સાથ ભળી ગયો હતો ને પ્રજાજનો પણ જીવમાં જીવ હોય ત્યાં સુધી એનો વાંકો વાળ થવા દેવા તૈયાર જ હોતા. ચતુર રાજા ચેતી ગયો. આ તક છે એમ એણે જોયું અને આત્મ સમર્પણથી નગર બચાવવા ખાત્રી મળે તો પોતે છતો થવા તૈયાર થઇ ઉભો.

ડ્યૂક એવું કંઇ કરવા તૈયાર નહોતો. એને તો આખા નગરનો ક્રૂરમાં ક્રૂર રીતે નાશ કરી નાખવો બેસાડવો હતો. એને સ્ત્રી, પુરૂષ, બાળક, વૃદ્ધ સૌને એકઠા કર્યાં ને હારબંધ ઉભા રાખ્યા. એ હારમાંથી દરેક દશમા જનને ઠાર કરવાનો હૂકમ ફરમાવી એ શિબીરમાં ચાલ્યો ગયો

એક કતારમાં નગરના સૌ પરિજનો ઉભા. સ્ત્રીપુરૂષ, પિતા-માતા-પુત્ર, ભાઇબ્હેન, નવવધુઓ ને સ્હેના કોડીલા કંથઃ સૌ કોઇ

મોતને ભેટવા તૈયાર થઇ રહી. ક્રોધ મ્હેલું જાય છે એજ જોવાનું રહ્યું.

સૌથી મોખરે પહેલેથી અત્યન્ત હમેશ ડયૂક જ આવી રહેતો હતો. એની જોડે જ એની પુત્રી ઉભી હતી. એને એ ક્યાં ઉભો હતો એનું ભાન જ નહોતું. એની આંખો આભને જોતી ઉડી ઉડી ફરતી હતી. એના ભવાં સંકોચાયલાં હતાં કોઇ પણ ઉપાયે પ્રજાને બચાવવા સિવાય એની ચિંતાજ એને થતી હતી પણ એની પુત્રીએ આ જોયું. એનું પિતા વત્સલ હૃદય પિતાને બચાવી લેવા તરફડ્યું. એની બુદ્ધિને લાગ્યું કે જ્યાં સુધી ઠાકોર જીવે છે ત્યાં સુધી કદાચ પ્રજાજનોનું રક્ષણ થઈ શકે ડૂબતો માણસ તણખલું ઝાલે તેમ અફસરની આંખ ચૂકાવી પિતાને ખસેડી, ત્હેને સ્થાને ઉભી. પિતાને જરા ભાન આવ્યું અને પોતાનાં વચન સરખાનો પણ તુરત અમલ કરવાને ટેવાયેલા મહારાજાએ પુત્રીને તુરત પોતાની જગ્યાએ જવા ફરમાવ્યું. પણ પુત્રી ન ખસી તુરત એણે પુત્રીને પકડી ખસેડવા પ્રયત્ન કર્યો, દંડ દેવાની તૈયારી કરતા અફસરે આ જોયું. અને નિયમન Order જાળવવા પિતા પુત્રી પાસે આવ્યો. પુત્રીએ કહ્યું. "હું અહીં છું, મ્હારીજ આ દશમી જગ્યા છે." આ સાંભળી પિતાને સહસા ભાન થયું, એ પરિસ્થિતિને સમજી ગયો. એણે કહ્યું, "એ છોકરીએજ મ્હને ખસેડ્યો છે, હું જ દશમો છું."

આ વાત એવી રીતે બની, આ રહસ્ય એવી થાતી—અવિચલ પ્રમાદ પિતૃભક્તિ અને સુદૃઢ અપત્ય સ્નેહ—એ બે મૂર્તિમંત ભાવો વચ્ચે જાણે હરિફાઇ ન હોય! ડયૂકનો કર્મચારી પણ આ જોઈ મૂંઝાયો. એનાથી નિર્ણય ન થઇ શક્યો કે આ બેમાંથી દશમું કોણ? આ બેમાંથી કોને પ્હેલાં દેહાંત દેવો? આ નિર્ણય વિના એનાથી હુકમનો અમલ પણ કેવી રીતે થઇ શકે? આથી એ બન્નેને એ ડયૂક પાસે લઇ ગયો, ને હકીકત રજુ કરી એ કર્મચારી પોતાની હકીકત રજુ કરતો હતો ત્યારે કે ત્યાર પછી ડયૂક પાસ કેફીયત રજુ કરતા બન્ને જણા એક સાથે કહેવા લાગી પડ્યા. કોઇ એક સાધારણ નગરજનની જેમ આ વાતનો ફેંસલો પોતાની તરફેણમાં લાવવા ઉત્સુક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા એ નૃપતિ કે રાજકુંવરી આજ રાજપ્રતિષ્ઠા ભૂલી ગયા હતા—સર્વ સાધારણ વાત્સલ્ય ભાવમાં

અને એ ક્રૂર નિર્દયી ડયૂક પણ નિર્ણય ન કરી શક્યો. એનો અત્યાચારી આત્મા, આ આત્મત્યાગ માટેનો ઝગડો જોઇ પીગળવા માંડ્યો, એનું મન મીણની જેમ પીગળતું ગયું, એની આંખમાં એ રસ ઉભરાઇને આવતો દેખાયો સહસા એ ઉઠી. શીબિરના અંદરના ભાગમાં ચાલ્યો ગયો. એને ત્યાં સદૈવ રાજખટપટ અને મુત્સદ્દીગીરી અને યુદ્ધ ખેલનમાં જીવનનું સાર્થક કરતા રાજકુટુંબમાં યે આટલો સ્નેહ, આટલું સ્વાર્પણ, હોય તો, સાધારણ પ્રજાજન કેવા હશે!

જે યુદ્ધથી ન થયું, વીરોના શોણિત વહેવડાવ્યે, એક એકના માથા કાપ્યે ન થયું, તે લાગણીભર્યા આત્મસમર્પણ ને સ્નેહની સૌરભે થયો. એણે સુલેહ ને સમાધાનીનો પડો વગડાવ્યો. પ્રજાજનોને સ્વસ્થાને જવા દેવા અને નગરમાં ફરી અત્યાચાર ન થાય એ માટે અમલદારો પર હૂકમ છોડવા મિત્રતાના કોલકરાર થયા, ને યથોચિત સમયે ડયૂક નાન્સી નગર છોડી ચાલ્યો ગયો.

એ ડયૂક પાછો ફર્યો વિજય કરીને? નાન્સી પરતંત્ર થયું નહી છતાં સંધિ અને વિગ્રહમાં ડયૂકને સાથ આપવા, ડયૂકનું કહેણું આવતા સ્વીકારવા તો તૈયાર થયું હતું છતાં એનો વિજય થયો?

એ તો આવ્યો હતો એની નાન્સી જીતવા, એના ધનધાન્યને સમૃદ્ધિ લૂંટી જવા —એ લૂંટી પણ જઈ શક્યો હોત, મનમાનતો અત્યાચાર પણ કરી શક્યો હોત, પણ એ પ્રબલ આત્મબલિદાન સમક્ષ એની નિર્દયતા અવનત મસ્તક થઇ પડી. પ્હેલીવાર એ આ રીતે પાછો ફર્યો.

ત્યારે કોણ જીત્યું?

દેશને વધુ લાભ કોણ કરી શકે?

ધનવાન કે વિદ્વાન?*

લેખિકા : શ્રીમતી શાન્તા ન્હાનાભાઇ વ્યાસ

દેશને ધનવાન્ અને વિદ્વાન્ ઉભયમાંથી વધુ લાભકારક કોણ છે એ નિર્ણય ઉપર આવતા પહેલાં બંને શબ્દોના અર્થ જાણવાની જરૂર છે. ધનવાન એટલે પૈસાવાળો અગર મુડીવાદી. અને વિદ્વાન્ એટલે જાણકાર, નહિ કે વિશ્વવિદ્યાલયની લાંબી પદવીઓ ધારણ કરનાર; દેશની કટોકટીનો સમય સમજી સમયસૂચકતા વાપરી દેશને તારનાર, તે વિદ્વાન્

બેશક બેમાંથી એક સિવાય દેશને મહંતર ચાલી શકે એમ કહેવુ ભૂલ ભરેલું છે. છતાં વધુ આવશ્યકતા વિદ્વાનની છે એ વાત નિર્વિવાદ છે. ઇતિહાસનાં પાનાં ઉકેલશું તો ધનવૈભવને દેશની ખાતર ફના કરનાર વ્યકિતઓ ઘણી થોડી જણાશે તેમજ આજની દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં એ લોકો જોડે સરખાવી શકાય એવો દેશનો ઉદ્ધારક ધનિક કોઇ નથી. આજના ધનિકો પૈસાના મદમાં ગરીબો પર પ્રભુતા મેળવવાનો અને મોજમજાહ અને એશઆરામમાં જીવન ગાળવાનો પ્રભુતા ધરનો તેમનો એક હથ્થુ હક્ક (Monopoly) છે, એમ માને છે. દેશનાં દુઃખોની અને ટળવળતા ગરીબ દેશીઓની એમને કશી પડી નથી; જેમનું ગૌરવ દેશીઓનેજ રેંસનાર પ્રજાની ખુશામત કરવામાં સમાયલું છે, એવા આધુનિક યુગના ધનિકો તો કેવળ દેશને નિરૂપયોગી છે.

ક્ષત્રિયકુળનું ગૌરવ હૃદયમાં ધારણ કરી, મહાન, મોગલ સમ્રાટ્ અકબરને શરણે નહિ થનાર વીર પ્રતાપને અને ચિતોડની ભૂમિને યવનોના હાથમાંથી કાયમને માટે મુકત કરવાને પોતાની અઢળક લક્ષ્મી પ્રતાપને ચરણે ધરનાર ભામાશા જેવા ધનિકો દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકે. દેશને આવા ધનિકોની પળે પળે જરૂર છે.

રશિયાની પ્રજાનો ભૂખમરો જોઇ મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય પોતાની અમીરીને ઠોકર મારી સ્વેચ્છાથી ભીખારી બન્યો હતો આજના શ્રીમંતોના માનસમાં આવા પુરૂષોને સ્થાન નથી. પરોપકાર પણ કેવળ મોટાઇને ખાતર કરનાર આજના ધનિકો ગરીબોને જીવનમાં દાન દેતા મહર્ષિ ટોલ્સ્ટોયના આત્મભોગમાં રહેલા આનંદને કલ્પી પણ નહિ શકે, તો અનુભવી ક્યાંથીજ શકે ? ઉંડા ઉતરી વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે એણે આખા જગતનો આત્મા જાગૃત કર્યો દુનિયાની ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ મોજ મજાહમાં અહોનિશ આળોટનાર શ્રીમંતોને હજારોના ભૂખમરાનું અને તેની પાછળ રહેલા અન્યાયોનું ભાન કરાવ્યું. દેશને ખાતર ફકીરી ધારણ કરનાર આવો કોઇ ધનિક દેશનો ઉદ્ધારક થઇ શકે. ભૂખે મરતાં અને ગરીબીના અસહ્ય દુઃખોથી લુટાયેલાઓને જોતા માત્રમાં પણ જેઓ પાપ

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી સ્વ. જયાવતી દુસેરાય સ્મારક લેખીં નિબન્ધની હરિફાઇમાં રા ૭ન્દું પહેલું ઇનામ મેળવનારો નિબંધ

માને છે, જેમને સમાજને બોજારૂપ ગણવામાં પોતે અપ્રગણ્ય ભાગ ભજવે છે, એવા ધનિકો દેશને ખાતર શું કરી શકે ?

ઉપરોક્ત ઉભય પુરૂષો ભૂતકાળમાં થઇ ગયા છે જ્યારે આજના જમાનામાં એવા કોઇ પણ ધનિકનો વિચાર કરીશુ તો તે ભારતનુ જીવંત જવાહીર સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલજીના એકના એક પુત્ર પંડિત જવાહીરલાલ નહેરૂ છે રાજકુવરોને પણ ઇર્ષ્યા આવે એવા વૈભવને ઠોકર મારી પોતાની સંપત્તિનું દેશહિતની વેદી ઉપર બળિદાન દેનાર એ ભારતના શુભેચ્છક ધનિકને હજારો ધન્યવાદ છે પોતાના દરજ્જાને સદંતર ભૂલી જઈ સ્વેચ્છાથી કારાવાસના ત્રીજા વર્ગમાં વાસ કરી જગતને સમાનતાનો પાઠ પઢાવનાર એ અમીર ખરેખર દેશનો સાચો ઉદ્ધારક છે નેતા તરીકેનો પોતાનો દાવો છોડી એક સાધારણ કેદીની માફક પોતાને સમજનાર એ લક્ષ્મીની અનેરી લીલાને અપવાદરૂપ માત્ર એજ એક વીર આજે ધનિક ઉદ્ધારક તરીકે દેશને આંગળી પર ગણવાલાયક છે.

ઉપરોક્ત ધનિકો સિવાય આજના દેશી રાજ્યોથી કહેવાતા મુડીવાદીઓ સુધી દેશના દુઃખે કોઇ દાઝતું નથી અમલદારો જોડે ખાણાંના મેળાવડા કરી, નાચ ગાનના જલસા કરી, અગર ગવર્નર કે વાઇસરાય સાહેબ અને તેમનાં ધર્મપત્ની જોડે હસ્તધૂનન કરી ખુશામત અને પૈસાને જોગે માન અકરામની નોંધમાં પોતાનુ નામ લાવવુ એજ એમના જીવનનો મુદ્રાલેખ છે અને એમની અણત્રીમા એ ગોરી લલનાને ખાતર રૂપીયા પીસ્તાળીસ લાખનું પાણી કરનાર હરીસીંગ જેવા ધનિકો તરફથી દેશોદ્ધારની આશા રાખવી એ આકાશ કુસુમવત્ છે જે લક્ષ્મીનો વ્યય અસ્થાને થાય છે તે લક્ષ્મીજ નથી, અને એવો વ્યય કરનાર પોતે ભલે ગર્વ માને છતા ને કમાળનો કમાળ છે, પછી દેશોદ્ધારની તેના તરફથી આશા શી રીતે હોય ?

ધનનો સદુપયોગ કરાવનાર વિદ્વાનોજ છે. ગમે તેટલી મત્તા અને લક્ષ્મી છતાં ગમે તેવા મહીપતિને પણ વિદ્વાન સલાહકારની જરૂર પડે છે જગતમાં લક્ષ્મીને અંગે જે કંઇ અનર્થ થયા છે, તેનુ મુખ્ય કારણ એજ છે કે તે અજ્ઞાની માણસોના હાથમા છે જ્યારે દેશની લાગણી કોઇ અમુકજ દિશા તરફ વહી જતી હોય ત્યારે તેને લક્ષ્મીની લાલસા ને અસર નથી કરતી તે કોઇ વિદ્વાન ફકીરનું જીવન વૃત્તાંત ખડુ કરતાં સહેજમાં થઇ જાય છે

હવે દેશહિતમા વિદ્વાનોએ શું ભાગ ભજવ્યો અને ભજવે છે એનો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ પ્રથમ તો આપણે ભૂતકાળનો સમય જોતાં જ્યારે વર્તમાન પર નજર નાખીએ છીએ, ત્યારે સ્પષ્ટ દેખાય છે, કે અર્વાચીન જગત જે દેખાય છે તે સ્વરૂપમા એને લાવનાર, અને પ્રાચીન અને અર્વાચીનમાં જે ભેદ નજરે પડે છે, તે ઉપસ્થિત કરનાર કેવળ વિદ્વાનો જ છે. વિદ્વાનોની વિચારશક્તિ અને કલમથી જગતને જે લાભો થયા છે, તે આખા જગતની લક્ષ્મીથી પણ થવા દુર્લભ છે દેશના ઉપર દરેક પ્રકારની આફતો આવે છે જે ધાર્મિક આર્થિક પરતંત્રતા, વિગેરે આ બધામાથી દેશને વિદ્વાનોએજ તાર્યો છે, એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે

ધાર્મિક ભારતનુ દૃષ્ટાંત લેશુ તો માલમ પડશે કે જ્યારે યુરોપમાં પોતાની સમર્થ સત્તા હતી, લોકો પુરા કેળવાયલા પણ ન હતા, ત્યારે આડેમાર્ગે તેમને દોરી જઇ, મુક્તિપત્ર જેવા બનાવટી સાધનોથી ધર્મને નામે લોકોની લક્ષ્મીને ધોળે દિવસે લુટનાર, એ પોતાની સામે થનાર યુરોપમાં એકજ નર હતો તે

હતો માત્ર જર્મનીનો વિદ્વાન માર્ટીન લ્યૂથર, જેણે પોપની સામે ઝુંબેશ ઉઠાવી, યુરોપભરમાં ક્રાન્તિ કરી અને અનેક ધાર્મિક સુધારા કરી, પોતાની સર્વોપરી સત્તાને જમીન દોસ્ત કરી, પ્રજાની ધર્મને નામે લૂંટાતી લક્ષ્મીને બચાવી. એ ક્રાન્તિ સાધારણ ન હતી. એ ધાર્મિક પરિવર્તનથી (Reformation) યુરોપના ઇતિહાસમાં ધાર્મિક સ્વાતન્ત્ર્યનો નવીન યુગ પ્રવર્ત્યો તે ઇતિહાસને પાને મોજુદ છે

મોગલ સમ્રાટ ઔરંગઝેબના ધર્માંધપણાના પરિણામે જ્યારે સત્તરમીસદીમાં પૃથ્વીના પટ પરથી હિંદુ ધર્મ નાબુદ થવાનો સમય આવ્યો હતો ત્યારે એ આફતમાંથી દેશની મુક્તિ ધનથી ન થઇ. બેશક એ આફતમાંથી દેશને ઉગારનાર હિંદુધર્મનો રક્ષક ફિરસ્તારૂપ શિવાજી હતો છતાં શિવાજીમાં એ સંસ્કાર પાડનાર અને મરાઠા જેવી પ્રજામાં ચૈતન્ય રેડી તેમને શિવાજીને પડખે ઉભા રાખનાર એ વિદ્વાન તુકારામ અને રામદાસ સ્વામી હતા. ઔરંગઝેબ પ્રત્યેનો તિરસ્કાર શિવાજી અને અન્ય મરાઠાઓમાં આટલે દરજ્જે જાગત કે કેમ તે પ્રશ્ન છે. અને સમય જતાં અમો વર્ષોથી જડ ઘાલી ગયલી મુગલ સલ્તનત રૂપ ઇમારતના પાયા એણે કંપાવીને ઢીલા કરી નાંખ્યા. વિદ્વાનો અમે તે સંજોગોમાં અન્યને ઇચ્છિત માર્ગે પોતાની વાણી અને લેખિનીદ્વારા દોરી જાય છે. અને તેથીજ સીધી અગર આડકતરી રીતે જગતમાં જે જે આવકાર લાયક ક્રાન્તિ થઇ છે, તે વિદ્વાનોને આભારી છે.

ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં દક્ષિણ મહાસાગરના પરપોટાથી (The Southeen Bubblo Company) દેશ પર ભયંકર આર્થિક આફત આવી પડી. આ આફતમાં શ્રીમંતો પોતાના પૈસાની શી રીતે વ્યવસ્થા કરવી એજ વિચારમાં હતા. ખુદ ઇંગ્લાંડની સરકાર પણ દેશની થતી પાયમાલી જોઇ ગભરાઇ, એ વખતે એક સાધારણ જમીનદાર છતાં મહાન્ અર્થશાસ્ત્રી રોબર્ટ વોલપોલ દેશની વારે ધાયો. વડો પ્રધાન બની પોતાના સબળા પ્રયાસથી તેણે દેશને કેટલેક અંશે, તત્કાળ મુક્ત કર્યો એટલુંજ નહિ પણ એકવીસ વરસના પોતાના હોદ્દા દરમ્યાન કાયમને માટે દેશને સારી આર્થિક સ્થિતિમાં મૂક્યો.

ઝારશાહી અને મુડીવાદના સંયુક્ત બોજા નીચે કચરાતો રશિયા, આજના રશિયા કરતાં જુદો જ હતો અને એને આજની પરિસ્થિતિમાં લાવનાર પહેલે તેથી એ આગળ ધપાવનાર શું કોઇ ધનિક હતો ? નહિ એ હતો મહાત્મા લેનીન (Lenin) જેણે પોતાની વિદ્વત્તાથી દેશમાં ક્રાન્તિ કરી અને કચરાયલી પ્રજાના હૃદયમાં સ્વમાનના અંકુરો ફોડયા. લેનીન ગયો છતાં લેનીનવાદ હજી એના અસ્તિત્વના અને વિદ્વત્તાના કીર્તિસ્તંભ રૂપે આજે પણ રશિયામાં જીવંત છે; અને તેનાથી યુરોપની કોઇ પણ પ્રજા આજે પણ ડરે છે.

અને શીનફીનથી આયર્લેન્ડનો ઉદ્ધાર કરવાનું શરૂ કરી આજે પણ બ્રિટિશ સલ્તનત સામે ભારી છાતીથી આયર્લેન્ડની પ્રજાના હક્કોનું રક્ષણ કરવા અને ઉદ્ધાર કરવા અહોનિશ તત્પર રહેનાર એ ડી'વેલેરા; રશિયામાં જે ચૈતન્ય લેનીને પ્રગટાવ્યું તેજ આયર્લેન્ડમાં ડીવેલેરાએ પ્રગટાવ્યું.

ઉપરાંત રાજ્યના અમલ જુલમોથી ત્રાહિ ત્રાહિ કરતી ફ્રાન્સની પ્રજાને ઉગારનાર ન હતો કોઇ ધનવાન. પરંતુ મહાન જાગૃતિ જગાડી ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિથી પ્રજાને જુલમથી મુક્ત કરનાર એ વિદ્વાન રૂસોની લેખિની હતી. જેના લખાણના પ્રતાપથી ફ્રાન્સની

પ્રજાને પ્રોત્સાહન મળ્યું, અને રાજ્ય સામે બળવો કરી જુલ્મોથી મુક્તિ મેળવી. આ હૃદયપલટાઓ કદી લક્ષ્મીથી થતા નથી એને માટે વિદ્વાનોનીજ જરૂર છે

આજના હિંદ પર નજર કરીશું, તો પરદેશી પ્રજાના અમલમાં પરતંત્રતાની બેડીથી ૧૫૦ વરસથી જકડાયલી હિંદી પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવાનું કોઇ ધનવાને ન આદર્યું. માત્ર એ ચૈતન્ય આજે પ્રગટાવી, તેત્રીસ કરોડની પ્રજાનાં હૃદય પલટાવી પ્રજાને હાકલ કરનાર ભારતી માતાનો પનોતો પુત્ર એક એક મહાન યોગી, યરોડાના કારાવાસની દિવાલો વચ્ચે બિરાજેલો તેત્રિસ કરોડ હિન્દીઓના પ્રાણરૂપ એ કોણ ? મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી વિદ્વાન માણસ, રાજદ્વારી, સામાજીક અને આધ્યાત્મિક જીવનમા જે આદર્શ પથ લઇ શકે છે, તે એ મહાત્માએ દુનિયાની દૃષ્ટિ સામે મૂક્યો જે જ્યોત પ્રગટાવવાને સેંકડો વરસો લાગે તે ટુંક સમયમાં એણે પ્રગટાવી

જગતને અહિંસાનો પાઠ પઢાવી સત્ય બળથી ગમે તેને પળમાં વશ કરનાર નોકરશાહીના હાય એણે હેઠા પાડ્યા છે જગતના તમામ પુરૂષો આજે એનું અપ્રતિમ વ્યક્તિત્વ એક મતે કબૂલ કરે છે સાધારણ કટિવસ્ત્ર અંગપર વીંટી શહેનશાહ જેવાની સામે એને બેસતાં જોઈ ક્યા હિંદીનું હૃદય ન ફુલાય ? અને विद्वान् सर्वत्र पूज्यते એ કથનનો સાક્ષાત્કાર સંપૂર્ણપણે અહિં થાય છે

એ પણ ચોક્ખું જોઇ શકાય છે, કે જ્યારે સલાહનો કોઇ પણ પ્રસંગ આવે ત્યારે કોઇ ધનિક કામ આવતો નથી. અને છેવટ એ ભારતના ઉદ્ધારક વિના નોકરશાહીના સઘળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે કારણ કે ધનવાનને દોરનાર વિદ્વાનજ હોય, અને ધનિક જો વિદ્વાનની ઇચ્છા મુજબ દોરાય તો કર્મ નવિન જ કરી શકે છતાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનાં સ્થાન હમેશાં જુદાં હોય છે. એટલે ઉભયનો પરસ્પર સંમેલ મુશ્કેલ હોય છે, કેમકે ધનવાન લક્ષ્મીના મદમાં મસ્ત રહે છે, જ્યારે વિદ્વાન્ વિદ્યાની નમ્રતામાં મગ્ન રહે છે

હવે, શાસ્ત્રોનો આશરો લઇશું આપણા ગ્રંથોમાં વિદ્વત્પ્રશંસાના અગણિત દાખલા ઓ છે. ધનવાન. પ્રશંસાના નથી. જેમકે विद्या राजसु पूजिता न तु धनम् । ગમે તેવા શ્રીમંતોને પણ વિદ્વાનના ચરણમાં ઝૂકી પડવું પડે છે વિદ્યાની મોહની અજબ છે લક્ષ્મીથી પણ જે ધનવાનોને અસાધ્ય છે, તે વિદ્વાનોને પળવારમાં વાણીથી સાધ્ય થઇ પડે છે શ્રીમંતોના ટોળામાં એકજ વિદ્વાન હોય તો હંસ અને બગલાની જેમ તરતજ નજરે દેખાઇ આવે છે લક્ષ્મીને લઇ બાહ્યાડંબરથી પોતાની અધમતા છુપાવવાના શ્રીમંતોના પ્રયાસ તરતજ દેખાઈ આવે છે, જ્યારે वाग् भूषणम् भूषणम् જેને છે એ વિદ્વાન દરિદ્ર હોય છતાં એજ ધનિકોને લોહચુંબક લોહને આકર્ષે છે, તેમ આકર્ષી લે છે તેથીજ ભર્તૃહરીએ વિદ્વાનોની બાબતમાં કહ્યું છે કે तान् प्रतिमान मुञ्चत नृपा कर्तुं सह स्पर्धते । અને જ્યાં વિદ્વાનો દુઃખી હોય ત્યાંના શ્રીમંતો કેટલા વિદ્વાન હોય એ સ્પષ્ટ દેખાય છે કેમકે વિદ્વાનોની દરિદ્રતા એ શ્રીમંતોના અજ્ઞાનપણાની સ્પષ્ટ જાહેર ખબર છે

સામાજીક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીશું તો સમાજ જીવન હમેશાં પરસ્પરને ઉપયોગી થઇ પરસ્પર આત્મભોગ આપવાના ધોરણ ઉપર રચાયલું છે. અને એ રીતે ધનવાન અને વિદ્વાન ઉભયમાંથી જે સમાજને વધુ ઉપયોગી થઇ પડે તેજ દેશને વધુ ઉપયોગી છે.

પરસ્પરને ઉપયોગી થવામાંજ સમાજનું બંધારણ મંડાય છે જ્યારે એકજ દેશનો

ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગ દુઃખમાં ડુબી ગયો હોય છે, ત્યારે શ્રીમંત વર્ગ લક્ષ્મીના મદમાં તેમના તરફ બેદરકાર રહે છે. (જે સ્થિતિ આજે નજરે દેખાય છે) તેઓ સમાજનું શું ભલું કરી શકે ? અને તેમના તરફથી દેશોદ્ધારની આશા પણ ક્યાંથી રખાય ? લક્ષ્મીને માથે એ વરદાન છે. સમાજને સાધારણ સ્થિતિમાં ઉપયોગી થઇ પડનાર માણસ ભાગ્યબળે લક્ષ્મી મેળવે તો તરતજ **अन्यः क्षणेन भवति, विचित्रमेतत्** તરતજ ઉપરોક્ત ધનિકોના વર્ગમાં જઇ બેસે છે. ધનવાનને ગરીબો જોડે મળી, તેમનાં દુખો ફેડતાં તો શું, પણ જાણતાં પણ શરમ આવે છે; અને આ વૃત્તિથી તેઓ દેશહિતનું કશું કાર્ય કરી શકતા નથી. કોઇ માણસને, તે દેશબંધુ હોય છતાં, એ સાત છક્કા ખવરાવી મુલાકાત આપવામાંજ પોતે મોટાઈ માને છે. સામા માણસની પરિસ્થિતિનો એને ખ્યાલ સરખો પણ હોતો નથી. સાચો સમાજસેવક જ સાચો દેશસેવક હોય એવા શ્રીમંતો પણ છે, કે લક્ષ્મીની ઘેલછામાં પોતાનો પુત્ર કયે માર્ગે જાય તેની જેને ફીકર નથી, તો દેશની વાતજ ક્યાં રહી ?

અને વિદ્વાનને **विद्या ददाति विनयं** ગમે તેટલો વિદ્વાન હોવા છતાં તે પોતાને પોતાના અજ્ઞાનબંધુઓનો સેવક માને છે. તેનામાં એવી સચોટ માન્યતા હોય છે, કે મારા અમુક બંધુઓ કરતાં કુદરતે મને વધુ વિદ્વાન્ બનાવ્યો એ નહિ કે મિથ્યા બકવાદ, અગર ગર્વ કરવાને માટે, પણ મારાજ પતિત બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે. એ વિનય તથા વિવેકબુદ્ધિની મૂર્તિઓને નથી હોતો ગર્વ કે નથી હોતી જગતની ખોટી શરમ. લક્ષ્મી । લાડકવાયાને અને લક્ષ્મીના શત્રુને એ એકજ નજરે જોશે ગરીબ ભિખારી જોડે વાત કરતાં એને શરમ ન આવે, તેતો તેમનાં દુઃખો જાણી ગમે તે પ્રકારે તે દૂર કરવા પ્રયાસ કરશે. તેના જીવનનું ધ્યેય પળે પળે એજ હોય છે, કે મારા જીવનને હું કેટલે દરજ્જે લોકોપયોગી બનાવી શકું. ગમે તેવા શાન્તિ અગર ક્રાન્તિના સમયમાં તે હમેશાં પરહિતના કાર્યને માટેજ કટિબદ્ધ હોય છે પણ આ બધું સાચા એટલે વિષયની શરૂઆતમાં જણાવેલા વિદ્વાનજ કરી શકે છે. અને નહિ કે આજે સમાજમાં પદવીધર ગણાતા વિશ્વવિદ્યાલયના મહાશયો; જેમાંનો ઘણો સાધારણ ઢબના અને સાધારણ જ્ઞાનના પોતાના બંધુઓ જોડે વાત કરવામાં પણ શરમ સમજે છે !

ધનિકો કરતાં વિદ્વાનોનું સ્થાન ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનું છે. સર્વ રીતે વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ દેખાય છે કે ધનિક દેશમાં કઇ પણ હિતના કામો કર્યા નથી. જો કંઇ કરી શક્યા હોય તો તે અપવાદરૂપ ગણવું જોઇએ. વિદ્વાનો જીવન પર્યંત પોતાનું સર્વસ્વ દેશને હોમી ગયા છે. અને આજે પણ હોમી રહ્યા છે. એજ વિદ્વાનો દેશને ઉદ્ધારી શકે છે. પ્રજાને સમાનતાના પાઠ શીખવી પરસ્પરને ઉપયોગી થતા શીખવે છે. અને તે પ્રજા કાયમને માટે સુખી થાય છે દેશને દોરનાર વિદ્વાન વિના ચાલી શકે તેમ નથી; ભલે ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય પણ તે નકામી છે વિદ્વાનની વિદ્યાનું બળ, લક્ષ્મીના બળ કરતા હજારો બલ્કે લાખો દરજ્જે વધારે છે. લાખોની દોલતથી જે ન થાય તે વિદ્વાનોની કલમ કરી શકે છે, અને સમય આવે મહાન્ સલ્તનતને પણ હતી ન હતી કરી નાખવાની તે શક્તિ ધરાવે છે

જગતમાં વસ્તુ માત્રને બે બાજુ હોય છે. તે મુજબ ધનિક વર્ગનો બચાવ કરનારાઓ

એવી પણ દલીલો રજુ કરે છે, કે વિદ્વાનોને તમામ પ્રયાસને અંતે લક્ષ્મીની જરૂર પડે છે. આ સત્ય છે. હિંદુ સમાજ કે દેશ હિતનાં કાર્યને માટે અહોનિશ પ્રયાસ કરનાર એક વિદ્વાનને લક્ષ્મીનો સદુપયોગ તેમને કદી સુઝતો નથી, તે તેમને સુઝાડનાર વિદ્વાનોજ છે અને એવાં કોઇ કાર્યમાં વપરાવવાથી જગતમાં આજે લક્ષ્મીની કંઇ કિંમત હોય તો તે વિદ્વાનોને જ આભારી છે. છતાં ધનિકો શુદ્ધ દીલથી એવા કોઇ પણ પ્રયાસને ઉત્તેજન આપે છે એમ માનવું કેવળ ભૂલભરેલું છે આજે હિંદુસ્તાનના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી જે ક્રાન્તિ ફેલાઇ રહી છે, અને એને અંગે કાર્યકર્તાઓને લાખો રૂપીયાની જરૂર પડી, અને પડે છે, તેમાં પણ મધ્યમ વર્ગના માણસોનો જે ફાળો છે તે શ્રીમંતોનો નથી. ઉપરાંત ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના માણસો શુદ્ધ અંતઃકરણથી મદદ કરે છે જ્યારે ધનિકો મોટાઇને ખાતર મદદ કરે છે મહાકષ્ટે બચાવેલાં પરિકિંચિત્ ધનથી અથવા સુવર્ણનું આભુષણ અંગ પરથી ઉતારી આપનાર એક ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગના માણસના હૃદયમાં જે રાષ્ટ્ર અને સમાજ હિતની ધગશ હોય છે; તે ધનિકોમાં નથી હોતી અને એવી મદદથી રાષ્ટ્રહિતનાં કાર્ય પાર પડતાં નથી માટે ઉપરોક્ત દલીલનું અહિં ખંડન થાય છે

લક્ષ્મીથી ઘણાએ અનર્થો આદિકાળથી થતા આવ્યા છે. સત્તાના લોભીઓ એનો લાંચરૂશ્વતમાં ઉપયોગ કરી પોતાની સત્તા મજબુત બનાવી, પોતાના પ્રતિસ્પર્ધિઓને રખડાવવામાં અભિમાન લે છે. મોટાઇને ખાતર અથવા ધાર્મિક દંભ બતાવવાને ખાતર સ્થાન કે અસ્થાનનો વિચાર કર્યા સિવાય કર્ણ જેવા દાનેશ્વરી હોવાનો ઢોંગ કરનાર શ્રીમંતો એ દંભ અને મોટાઇમાં કોઇ એવા અમુક બદમાશ વર્ગને ઉત્તેજન આપે છે કે જેથી ધર્મમાં બેહદ સડો પેસી જવા ઉપરાંત કેટલાક ચારિત્ર્યશીલ અને સ્વધર્મ-પ્રેમી નિર્દોષ સ્ત્રી પુરૂષોના નિષ્કલંક ચારિત્ર્યના એ દંભ અને બદમાશીની વેદીઓ ઉપર બલિદાન દેવાઇ જાય છે, અને ચારિત્ર્યનો પાયો ડગમગે છે. આમાં અતિશયોક્તિ જેવું કશું નથી અને જ્યારે, આવા સડાઓ વધી જાય છે, ત્યારે એ ધર્મપ્રિય નરનારીઓનો ઉદ્ધાર કરવા ખાતર વિદ્વાનો જ, એ હરાયું ખાનાર બદમાશોના શત્રુ થઇ તેમની વારે ધાય છે ધનિકોનાં ધનથી ધર્મને નામે ધતીંગ માંડી ધર્મગુરૂઓનાં સ્વાંગ લઇ ચારિત્ર્યહિન ગુરૂઓ શું કરતા ? જેનો એક તાજો દાખલો હાલ મોજુદ છે ભારતનું આ અધઃપતન આ માર્ગમાં થતાં લક્ષ્મીના વ્યયને અને તેનાથી એશઆરામ કરતા આવા ગુરૂઓનેજ આભારી છે આવી રીતે લક્ષ્મીનો વ્યય થતો અટકે તો આવા લેભાગુ ગુરૂઓની રોજી જતાં તેઓ જીવનને સાચે પંથે વળે અને સમાજહિત સચવાય.

ઉપરોક્ત કોટિના જે વિદ્વાનો છે એમનાં હૃદય ભાવભીનાં હોય છે પારકાનું દુઃખ પોતાનું જ સમજી તેને મુક્ત કરવાને સઘળા પ્રયાસો તેઓ કરે છે જ્યારે ધનવાનો મોટે ભાગે હૃદયહીન હોય છે. વિદ્વાનો વિદ્યાના બળથી સમાજની ત્રુટીઓ દુર કરે છે અને સમાજનું ચારિત્ર્ય ઘડે છે, જ્યારે ધનિકો અનર્થની વૃદ્ધિ કરે છે વિદ્વાનો નિઃસ્પૃહ હોઇ ગમે તે સમયે ગમે તે કાર્યને માટે તત્પર જ હોય છે, જ્યારે ધનિકો લક્ષ્મીના મોહ પાશમાં બંધાયલા હોઇ અન્યના હિતનું કશું કાર્ય કરવાને કોઇ પણ જાતનો ભોગ આપી શકતા નથી એટલે દેશને ઉપયોગી શી રીતે હોઇ શકે ?

છેવટે સઘળી બાબતો બાજુ પર મૂકી

ફક્ત ૧૫ વરસનો ભારતનો ઇતિહાસ આ લેખતાં અત્યારે જે પરિવર્તન નજરે પડે છે, તેનો 'નિષ્પક્ષપાતપણાથી વિચાર કરીશું' તો ઉભયમાંથી દેશને વધુ કોણ ઉપયોગી છે, તે સ્પષ્ટ દેખાઇ આવશે.

યુગોને અંતે જે પરિવર્તન થાય, એ આવા ટુંક સમયમાં આપણે જોઇએ છીએ. અને ભારતનાં બાળ, યુવાન કે વૃદ્ધોનાં ગુલામીમાંજ આનંદ માનતા હૃદયોમાં એ નવજીવન રેડનાર કોણ ? કોઈ પણ ધનિક નહિ પરંતુ વિદ્વાનો.

વિદ્વાનો મરતાં પણ પોતાના જ્ઞાનનો અને અનુભવનો વારસો પોતાનાં દેશી બન્ધુઓને આપી જાય છે. સૈકાઓ સુધી એમના આદર્શમય જીવન કંઇના જીવનના અંધકારમાં તેજ પ્રગટાવે છે જેમની જીવનની નૌકા ખરાબે ચઢી ગઇ હોય એવા કંઇ માનવોના એ સુકાની થઇ પડે છે અને જે કાર્ય ક્ષેત્રમાં પોતાના જીવન અર્પણ કરી ગયા હોય, તે પ્રસંગ ઉદ્ભવતાં દેશીઓના ગમે તેવા જડ હૃદયમાં પણ અન્ય લોકમાંથી ચૈતન્ય પ્રગટાવી તેઓ કાયમને માટે અમરજ રહે છે. અને એ નિર્વિવાદ છે કે એ ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાનો દેશને ધનવાન કરતાં હજાર દરજ્જે વધુ ઉપયોગી છે.

સ્વીકાર અને પહોંચ

(૧) પૂર્ણિમા, અંક ૧ થી ૫, તંત્રી શ્રી. ચન્દુલાલ વ્યાસ (મયૂખ) મણપીઠ, સુરત. (૨) કલામન્દિર અંક ૨૦, ૨૧; તંત્રી શ્રી ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબઇ (૩) સમાજસેવક અંક ૧; તંત્રી શ્રી રણછોડલાલ ઘ જાની, બુરહાનપુર. (૪) યુવક: માર્ચ: તંત્રી: શ્રી ચુનીલાલ પુ. શાહ કરજણ. (૫) વિચારક અંક ૨, તંત્રી: માણેકલાલ જ જોશી, વડોદરા. (૬) કમર: માર્ચ. તંત્રી: મહમ્મદ ઉસમાન સુરતવાળા, સુરત; (૭) શ્રી કચ્છી દશા ઓશવાળ પ્રકાશ: અંક-૭, તંત્રી પદમસી દામજી, ખોજા, મુંબઇ. (૮) ઔદિચ્ય જ્યોતિ અંક ૫, તંત્રી: શ્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા, વડોદરા. (૯) કચ્છ સમાચાર અંક ૮-૯, તંત્રી લીલાધર દા શાહ, મુંબઇ. (૧૦) हिन्दीसन्देश अंक १-३. સંપાદક ભીમસેન વિદ્યામંદિર. લાહોર.

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીના 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૨૬

બરાબર દશ વાગ્યે જાલપા અને દેવીદીન કચેરીએ પહોંચી ગયાં. પ્રેક્ષકોની ભીડ ઘણી હતી. ઉપરની ગેલેરી પણ પ્રેક્ષકોથી ભરાઈ ગઈ હતી. કેટલાક લોકો પરસાળમાં અને સામેના મેદાનમાં ઊભા હતા. જાલપા ઉપર ગેલેરીમાં જઈને બેઠી. દેવીદીન પરસાળમાં ઊભો રહ્યો.

ન્યાયાસનમાં જજ સાહેબની એક તરફ શિરસ્તેદાર હતો, અને બીજી બાજુ પોલીસના અમલદારો બેઠા હતા. સામે કઠેરાની બહાર, બન્ને પક્ષના વકીલો ઉભા રહીને મુકદમો શરૂ થવાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. આરોપીઓની સંખ્યા પંદરથી ઓછી ન હતી. બધા કઠેરાની બાજુએ જમીન ઉપર બેઠા હતા. બધાંના હાથમાં હાથકડીઓ હતી, પગમાં બેડીઓ હતી. કોઈ સૂતા હતા, કોઈ બેઠા હતા; કોઈ પરસ્પર વાત કરી રહ્યા હતા. બે જણ પંજા લડાવી રહ્યા હતા. બેમાં કોઈ વિષય ઉપર તકરાર થઈ રહી હતી. સર્વે પ્રસન્નચિત્ત હતા. ગભરાટ, નિરાશા કે શોકનું તેમના ચહેરા ઉપર ચિહ્ન સરખું પણ ન હતું.

અગિયાર વાગતાં મુકદમો શરૂ થયો. પહેલાં કાનૂનની વાત થઈ; પછી એક બે પોલીસની જુબાનીઓ લેવાઈ. છેવટે લગભગ ત્રણ વાગ્યે રમાનાથને સાક્ષીઓના પીંજરામાં લાવવામાં આવ્યો. પ્રેક્ષકોમાં જાણે ચનચનાટી ફેલાઈ ગઈ. કોઈ તંબોળીની દુકાનેથી પાન ખાતો ખાતો આવ્યો. કોઈએ વર્તમાનપત્ર વાળીને ખિસ્સામાં રાખ્યું અને સર્વ ન્યાયાલયના ઓરડામાં એકઠા થઈ ગયા.

જાલપા પણ સંભાળીને ઊભી થઈ ગઈ. એક વાર રમાનાથની આંખ ઊંચી થાય અને તે રમાનાથને જુએ એમ જાલપા ઈચ્છતી હતી. પરંતુ રમાનાથ માથું નીચું રાખી રહ્યો હતો જાણે આપણને કોઈ જોઈ રહ્યો ન હોય! તેના ચહેરાનો રંગ ઊડી ગયો હતો. કોઈક શરમાવશે, કોઈક ગભરાવશે તે એવી રીતે ઊભો હતો કે જાણે કોઈએ તેને બાંધી રાખ્યો હોય. અને તે ભાગી જવાની રાહ જોઈ રહ્યો હોય. જાલપાનું કાળજું ધક ધક થઈ રહ્યું હતું, જાણે તેનો આત્મા નિશ્ચેષ્ટ થઈ રહ્યો ન હોય!

રમાનાથની જુબાની શરૂ થઈ. પહેલો શબ્દ સાંભળતાંજ જાલપા કંપી ઊઠી. બીજા વાક્યે તેની આંખો ભારે કરી દીધી, ત્રીજા વાક્યે તેના ચહેરાનો રંગ ફિક્કો કરી દીધો અને ચોથું વાક્ય [illegible]

ખુરશી ઉપર પડી જાય. પરંતુ ફરી તેનું દિલ ન માન્યું. કઠેરા ઉપર નમીને તેણે ફરી તે તરફ કાન ધર્યા. પોલીસે શિખવેલી એજ જુબાની હતી, જેનો આશય તે દેવીદીનને મોઢેથી સાંભળી ચૂકી હતી. અદાલતમાં શાન્તિ ફેલાઈ ગઈ હતી જાલપાએ કેટલીક વાર ખુખારો કર્યો; કદાચ રમાનાથની આંખો ઉપર ઉંચી જાય; પરંતુ રમાનાથનું માથું તો વધુ નીચું નમી ગયું. તેણે જાલપાના ખુંખારાનો અવાજ ઓળખ્યો કે આત્મ ગ્લાનિનો ભાવ ઉદય પામ્યો તેની ખબર નથી. તેનો સ્વર પણ કંઈક ધીમો થઈ ગયો.

જાલપાની પાસે બેઠેલી એક સ્ત્રીએ નાક મચકોડી કહ્યું: "મનમાં થાય છે કે આ દુષ્ટને કોઈ ગોળી લગાવી દે આવા આવા સ્વાર્થી પણ આ અભાગી દેશમાં પડયા છે કે જે નોકરી યા થોડાં સરખાં ધનના લોભમાં નિરપરાધીઓના ગળાપર છૂરી ફેરવતાં પણ અચકાતા નથી."

જાલપાએ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો

એક બીજી સ્ત્રી, જેણે આંખે ચશ્મા પહેર્યાં હતા, તેણે નિરાશાના ભાવથી કહ્યું; "આ અભાગિયા દેશનો માલેક એક ઈશ્વ-રજ છે. ગવર્નર પદ તો લાલાને મળવાનું નથીને ! બહુ બહુ તો કયાંક કારકુન બની જશે. તેને ખાતર પોતાના આત્માની હત્યા કરી રહ્યા છે કોઈ ખાઉધર, નીચ માણસ હોય એમ લાગે છે. પહેલા નંબરનો છીછરો અને નીચ લાગે છે."

ત્રીજી સ્ત્રીએ ચશ્માવાળાને હસીને પૂછ્યું: "માણસ ફેશનેબલ છે, અને ભણ્યો ગણ્યો લાગે છે, ભલી, તમને એ સોંપવામાં આવે તો શું કરો ?

ચશ્માવાળી સ્ત્રીએ ઉદ્દંડતાથી કહ્યું: "નાક કાપી લઉં, બમન્નકટો કરીને છોડી દઉં."

"અને જાણો છો, હું શું કરૂં ?"

"નહિ ! કદાચ ગોળી મારી દો !"

"ના ! ગોળી નહિ મારૂં. ભર બજારમાં ખડો કરીને પાંચસો જૂતા મરાઉં."

"ચાહે પણ લજવાઈ જાય"

"એના ઉપર તને જરા પણ દયા ન આવે !"

"આ કાંઈ ઓછી દયા છે ? એની પૂરી સજા તો એ છે કે કોઈ ઉંચી પહાડી ઉપરથી તેને નીચે ધકેલી દેવામાં આવે; અને એ મહાશય જો અમેરિકામાં હોત તો એને જીવતો સળગાવી મૂકયો હોત."

એક વૃદ્ધાએ આ યુવતીઓનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું: "નકામી મોઢું શું કામ બગાડી રહી છો ? એ ધૃણાને યોગ્ય નથી, દયાને યોગ્ય છે જોતી નથી ? એનો ચહેરો કેટલો પીળો પડી ગયો છે ? કેમ જાણે કોઈએ એનું ગળુ દબાવી દીધું ન હોય ! પોતાની મા કે બહેનને જુએ તો જરૂર રડી પડે. માણસ દિલનો બુરો નથી પોલીસે ધમકાવીને સિધો કર્યો છે એક એક શબ્દ તેનું હૃદય ચીરી ચીરીને નિકળી રહ્યો છે, તેની ખબર પડે છે ?"

ચશ્માવાળી સ્ત્રીએ વ્યંગ કર્યો: "જયારે પગમાં કાંટો વાગે છે ત્યારે આહ નીકળે છે..."

જાલપા હવે ત્યાં રોકાઈ ન શકી. એક એક વાત ચીનગારીની માફક તેના દીલ ઉપર ફફોડા પાડી રહી હતી. તેના મનમાં એમ થતું હતું કે આજ વખતે ઉઠીને કહી દે કે આ મહાશય તદ્દન જુઠું બોલી રહ્યા છે તદન જુઠું; અને એજ વખતે એની સાબીતી પણ આપી દે. એ આવેશને તે પૂરેપૂરાં બળથી દબાવી રહી હતી. તેનું મન પોતાની કાયરતા ઉપર તેને ધીક્કરી રહ્યું હતું, આ વખતે બધોય વૃત્તાન્ત તે કેમ કહી ન સંભળાવે ? પોલીસ તેની દુશ્મન થઈ

જાય કે ભલે થાય. અદાલતને પણ કાંઈક તો ખ્યાલ આવશે ! કોણ જાણે, આ ગરીબોના જાન ગયી પણ જાય ! જનતાને તો માલમ પડી જાય કે આ જુઠ્ઠી જુબાની છે. તેના મોઢામાંથી એકવાર અવાજ નીકળતો નીકળતો રહી ગયો પરિણામના ભયે તેની જબાન પકડી લીધી.

છેવટે, તેણે ત્યાંથી ઊઠીને ચાલી જવા-માંજ કુથાતા સમજી

તેને ઊતરતી જોઈને દેવીદીન પરસાળમાં ચાલ્યો આવ્યો અને દયાથી ભરેલા સ્વરે બોલ્યો " કેમ ઘરે જાવ છો વહુજી ! "

જાલપાએ આંસુઓનો વેગ રોકીને કહ્યું " હા; અહીં હવે નહિ બેસી શકાય. "

દરવાજામાંથી બહાર નીકળીને જાલપાને સાન્ત્વના આપવાના ઇરાદાથી દેવીદીને કહ્યું " પોલીસે જેને એકવાર જુઠ્ઠો ગુમાડી દીધો, તેના ઉપર બીજી કોઈ ચીજની અસર થતી નથી "

જાલપાએ ઘૃણા-ભાવથી કહ્યું: " એ બધુ બાયલાઓ માટે છે. "

થોડી વાર સુધી બન્ને ચૂપચાપ ચાલતા રહ્યા. પછી જાલપાએ કહ્યું " શું દાદા, હવે બીજે ક્યાંય અપીલ નહિ થાય ? ગરીબોનો અહીં જ ફેંસલો થઈ જશે ! "

દેવીદીન આ પ્રશ્નનો આશય સમજી ગયો તે બોલ્યો " નહિ, હાઈકોર્ટમાં અપીલ થઈ શકે છે. "

પછી, વળી થોડી વાર સુધી બન્ને ચૂપચાપ ચાલતા રહ્યા. જાલપા એક વૃક્ષની છાયામાં ઊભી રહી ગઈ અને બોલી " દાદા, મારા મનમાં થાય છે કે આજે જજ સાહેબને મળીને બધી હકીકત કહી દઉં. શરૂઆતથી જે બન્યું છે તે બધું કહી સંભળાવું ને સાબિતી આપી દઉં, ત્યારે તો માનશે. "

દેવીદીને આંખો ફાડીને કહ્યું " જજ સાહેબને ? "

જાલપાએ તેની આંખોમાં આંખો મિલાવીને કહ્યું " હા ! "

દેવીદીને વિચારમાં પડી જઈ કહ્યું " એ સંબંધમાં હું કંઈ નહિ કહી શકું, વહુજી ! અમલદારોનું કામ, કોણ જાણે પાસો અવળો પડે કે સવળો ! "

જાલપા બોલી " શું તે પોલીસને એમ નહિ કહી શકે કે તમારી જુબાની બનાવી કાઢેલી છે, જુઠ્ઠી છે ! "

" કહી તો શકે છે. "

" તો આજ હું તેમને મળું ! તે મળી તો શકે ને ! "

" ચાલો, યત્ન કરીશું પરંતુ મામલામાં જોખમ છે "

" શું જોખમ, કહો જોઉં ! "

" ભાઈ ઉપર કંઈ જુઠ્ઠી સાક્ષી આપવાનો આરોપ મૂકીને સજા કરી દે તો ! "

" તો કંઈ નહિ. જે જેવું કરે તે તેવું પામે "

દેવીદીન તો જાલપાની આ નિર્ભયતા પર ચકિત થઈ ગયો અને તેણે કહ્યું: " એક બીજો વિઘ્ન છે મોટો વધુ ડર તેનો છે "

જાલપાએ ઉદ્વેગ ભાવથી પૂછ્યું " તે શો ! "

દેવીદીન: " પોલીસવાળા બધા પ્રકાર હોય છે કોઈનું પણ અપમાન કરી નાખવું એ તેમને મન મહેજ વાત છે જજ સાહેબ, પોલીસ કમીશ્નરને બોલાવીને આ બધીય બીના જાહેર કરશે કમીશ્નરને લાગશે કે આ ઓરત જુબાની ફેરવી રહી છે એને ગિરફતાર કરી લો જજ અંગ્રેજ હોય તો નિષ્પક્ષપણે પોલીસનો સામનો કરે. પરંતુ આપણા આલિમો તો ભાઈ, મુકદમામાં શું કરવું પણ કહે છે કે અમારા ઉપર દબાવ આવજ-

કતાનો આરોપ મૂકવામાં નહિ આવે ! આમ વાત છે જજ સાહેબ પોલીસ કમીશ્નરને જરૂર કહી સંભળાવશે. પછી કાંઇ મુકદમો એ ચી લેવામાં આવે એમ તો નહિ થઇ શકે. એટલુ બનશે કે ભેદ ન ખુલવા પામે કાણુ જાણે તને ગિરફતાર કરી લે. જ્યારે કોઇ જુબાની બદલાવા મડે છે, આ ભેદ ખોલવા તૈયાર થઇ જાય છે ત્યારે પોલીસ-વાળા તેના ઘરવાળાને દબાવે છે. એની માયા અપરમ્પાર છે. ”

જાલપા કંપી ઉઠી. પોતાની ગિરફતારીનો તેને કાંઇ ભય ન હતો. પરન્તુ પોલીસવાળા રમાનાથ ઉપર કાંઈ અત્યાચાર તો ન કરે ! એ ભયે તેને કાયર બનાવી દીધી. તેજ સમયે તેને એટલો બધો થાક લાગ્યો કે જાણે કેમ સેંકડો ગાઉની મુસાફરી કરીને આવી ન હોય ! તેનુ બધુંય સત્સાહસ, બરફની જેમ પીગળી ગયુ.

થોડે વધુ દૂર ચાલ્યા બાદ, તેણે દેવીદીનને પૂછ્યું: “ હવે એમની મુલાકાત નહિ થઇ શકે ? ”

દેવીદીને પૂછ્યુ: “ ભાઇની ? ”

“ હા ! ”

“ કોઇ રીતે નહિ પહેરો વધુ સખ્ત કરી દીધો હશે. કદાચ એ બગલો પણ છોડી દીધો હશે. અને હવે તેમની મુલાકાત થઇ જાય તો પણ શો ફાયદો ? હવે તે કોઇ રીતે પોતાનુ બયાન નહિ બદલી શકે પોલીસની ચુડમાં ફસાઇ જશે ”

થોડે વધુ દૂર જઇને જાલપાએ કહ્યું. “ ઘરે ચાલી જાઉ, એમ વિચાર કરૂ છુ. હવે અહીં રહીને પણ શુ કરીશ ? ”

દેવીદીને કરૂણાભરેલી આંખોએ જોઇને કહ્યું· “ નહિ, વહૂ ! હવે હું નહિ જવા દઉં તારા વિના હવે અમારો જીવ અહીં એક પળભર પણ નહિ લાગે બુઢ્ઢી તો રડી રડીને પ્રાણુજ આપી દેશે. હાલમાં અહીં રહે. જો તો ખરી, શો ફેંસલો આવે છે ! ભાઇને હું આટલાં બધાં કાચાં દિલનો માણસ સમજતો ન હતો. તમારા લોકોમાં બધા નોકરીને ખાતર જાન આપવા તૈયાર થઇ જાય છે. મને કોઇ સો રૂપીયા આપે તો પણ હુ નોકરી નહિ કરૂ. પોતાના રોજગારની તો વાતજ જુદી છે. એમાં માણસ કદિ થાકતો નથી નોકરીમાં જ્યાં પાંચ્યાં છ વાગ્યા કે દેહ તૂટવા લાગે છે, બગાસાં આવવા લાગે છે ”

રસ્તામાં બીજી કાંઇ વાતચીત ન થઈ જાલપાનું મન પોતાની હાર માનવા માટે કોઇપણ રીતે રાજી થતુ ન હતું. તે પરાસ્ત થઇને પણ પ્રેક્ષકની જેમ એ અભિનય જોઇને સંતુષ્ટ થઇ શકતી ન હતી. તે એ અભિનયમાં સમ્મિલિત થવા અને પોતાનો ભાગ ભજવવા માટે વિકળ થઇ રહી હતી. શુ એકવાર ફરી રમાનાથની મુલાકાત નહિ થાય ? તેના હૃદયમાં એ સળગતા શબ્દોનો એક સાગર ઉભરાઇ રહ્યો હતો; જે તે રમા-નાથ ને કહેવા ઇચ્છતી હતી. તેને રમાનાથ ઉપર જરા પણ દયા આવતી ન હતી. તેના તરફ એક રતિભાર પણ સહાનુભૂતિ થતી ન હતી તે રમાનાથને કહેવા ઇચ્છતી હતી કે “ તમારૂ ધન અને વૈભવ તમને મુબારક હો ! જાલપા એને પગથી ઠોકર મારે છે. તમારા ખૂનથી રંગાયલા હાથોના સ્પર્શથી મારા દેહમાં છાલાં પડી જશે. જેણે ધન અને પદને ખાતર પોતાનો આત્મા વેચી દીધો, તેને હું મનુષ્ય નથી સમજતી. તમે મનુષ્ય નથી, તમે પશુ પણ નથી, તમે કાયર છો, કાયર ! ”

જાલપાનું મુખ મંડળ તેજમય થઇ ગયું. ગર્વથી તેની ગર્દન ફૂલી ગઇ. તે કદાચ એમ સમજતા હશે કે, જાલપા જે

વાળાના અવાજ તરફ કાન લગાવી બેઠી હતી. કેમ જાણે આજે તેનું ભાગ્ય નિર્માણ થવાનો દિવસ ન હોય ! એટલામાં દેવીદીને પત્ર લાવીને સામે મૂકી દીધું. જાલપા પત્ર ઉપર તુટી પડી; અને ચુકાદો વાંચવા લાગી ફેંસલો શો હતો ! એક કલ્પિત કહાણી હતી. જેનો મુખ્ય નાયક રમાનાથ હતો. જજે વારંવાર તેની પ્રશંસા કરી હતી, સારોય અભિયોગ તેનાજ બ્યાન ઉપર અવલંબિત હતો.

દેવીદીને પૂછ્યું 'ફેંસલો છપાયો છે ?'

જાલપાએ પત્ર વાંચતા કહ્યું: "હા, છપાયો તો છે !"

"કોને સજા થઇ ?"

"કોઇ નહિ છુટયું ! એકને તો ફાંસીની સજા થઇ. પાંચને દશ દશ વર્ષ, અને આઠને પાંચ પાંચ વર્ષ. પેલા દિનેશને ફાંસીની સજા થઇ"

એટલું કહીને તેણે સમાચારપત્ર મૂકી દીધું અને એક લાંબો નિઃસાસો નાંખીને તે બોલીઃ "એ બિચારાઓના આત્મજનોના કોણ જાણે શા હાલ થશે !"

દેવીદીને તત્પરતાથી કહ્યું: "તેં જે દિવસે મને કહ્યું હતું તેજ દિવસથી હું એ સર્વેનો પત્તો મેળવી રહ્યો છું. આઠ જણના તો હજી સુધી લગ્ન જ થયાં નથી; અને તેમના ઘરવાળા બધા મજામાં છે તેમને કોઈ વાતની તકલીફ નથી પાંચ જણના લગ્ન થઇ ગયાં છે; પરંતુ ઘરના ઠીક છે. કોઇને ઘેર ઘરનો ધંધો છે, કોઇ જમીનદાર છે કે બાપ કાકા નોકર છે. મે કેટલાય માણસોને પૂછ્યું. અહીં કાંઇક ફંડ પણ એકઠું કરવામાં આવ્યું છે. જો તેઓના ઘરવાળા લેવા ઇચ્છશે તો આપવામાં આવશે માત્ર દિનેશ દુઃખી છે. તેને બે નાના નાનાં બચ્ચાં છે, બુઢ્ઢી મા છે, અને પત્ની છે. અહીં કોઇક શાળામાં શિક્ષક હતો. એક મકાન ભાડે લઇને રહેતો હતો. તેની ખરાબી છે."

જાલપાએ પૂછ્યું: "તેના ઘરનો કાંઇ પત્તો લગાવી શકો એમ છો ?"

"હા, એનો પત્તો લગાવવામાં શી મુશ્કેલી છે !"

જાલપાએ યાચનાભાવથી કહ્યું: "તો ક્યારે જશો ? હું પણ તમારી સાથે આવીશ. હજી તો વખત છે. ચાલો, જરા જોઇએ."

દેવીદીને કહ્યું: "પહેલાં હું તો જોઉં ? આ રીતે મારી સાથે આમ તેમ ક્યાં રખડતી ફરશે ?"

જાલપાએ મનને દબાવી લાચારીથી માથું નીચું નમાવી લીધું. તે કાંઇપણ ન બોલી.

દેવીદીન ચાલ્યો ગયો. જાલપા ફરી વર્તમાનપત્ર જોવા લાગી. પરંતુ તેનું ધ્યાન દિનેશ તરફ લાગી રહ્યું હતું. બિચારાને ફાંસી મળશે ! જે વખતે તેણે ફાંસીનો હુકમ સાંભળ્યો હશે, તે વખતે બિચારાની શી દશા થઇ હશે ? તેની બુઢ્ઢી મા અને સ્ત્રી એ ખબર સાંભળીને છાતી પીટવા લાગી હશે; બિચારો હતો પણ શિક્ષક, મુશ્કેલીથી ગુજરાન ચાલતું હશે. બીજો શો સહારો હશે ? તેની વિપત્તિની કલ્પના કરતાં તેને રમાનાથ પ્રત્યે એવી ઉત્તેજના-પૂર્ણ ઘૃણા થઇ કે તે ઉદાસીન ન રહી શકી તેના મનમાં એવો ઉદ્વેગ થયો કે જો આ વખતે રમાનાથ આવી જાય તો તેને એવો ધિક્કાર કે તે પણ યાદ કરે. તમે મનુષ્ય છો ? કદિ નહિ તમે મનુષ્યના રૂપમાં રાક્ષસ છો, રાક્ષસ ! તમે એટલા નીચ છો કે તે પ્રકટ કરવાને માટે કોઇ શબ્દ નથી તમે એટલા નીચા છો કે આજે હલકામાં હલકો માણસ પણ તમારા ઉપર થૂકી રહ્યો છે. તમને કોઇએ પહેલાંથીજ કેમ મારી ન નાખ્યા ! આ માણસોના

જાન તો જતે જ; પણ તમારા મુખ ઉપર તો કલંક ન લાગત ! તમારું આટલું પતન થયું કેવી રીતે ? જેનો પિતા આટલો સાચ્ચો આટલો ઇમાનદાર હોય, તે આટલો લોભી, આટલો કાયર !

સાંજ પડી ગઇ પણ દેવીદીન આવ્યો નહિ. જાલપા વારંવાર બારી આગળ ઉભી રહી આમ તેમ જોતી હતી, પરંતુ દેવીદીનનો કાંઇ પત્તો લાગતો ન હતો. ધીરે ધીરે આઠ વાગી ગયા પણ દેવીદીન પાછો ન ફર્યો. એટલામાં એક મોટર બારણા પર આવીને થોભી અને રમાનાથે ઉતરી જગ્ગોને પૂછ્યું "બધા ખુશી આનંદમાં છો ને દાદી ? દાદા, ક્યાં ગયા છે ?"

જગ્ગોએ એકવાર તેના તરફ જોયું અને મોઢું ફેરવી લીધું. તે માત્ર એટલુંજ બોલી "ક્યાંક ગયા હશે, હું નથી જાણતી."

રમાનાથે સોનાની ચાર ચુડીઓ ખિસ્સામાંથી કાઢીને જગ્ગોના પગ આગળ મૂકી દીધી અને તે બોલ્યોઃ "આ તમારે માટે લાવ્યો છું, દાદી ! પહેરો, મારી તો નથી ને ?

જગ્ગોએ ચુડીઓ ઉઠાવીને જમીન પર પટકી દીધી અને આંખો કાઢીને બોલી "જ્યાં આટલું પાપ સમાઇ શકે છે, ત્યાં ચાર ચુડીની જગા નથી ! ભગવાનની દયાથી ઘણી ચુડીઓ પહેરી ચૂકી અને અત્યારે પણ શેર બશેર સોનું પડયું હશે પરંતુ જે ખાધું, પહેર્યું, તે પોતાની મહેનતની કમાઇથી કોઇનું મફત નથી ખાધું. પાપની પોટલી માથા ઉપર નથી લાદી. ખાનત નથી બગાડી. તારા જેવા કપૂતને જન્મ આપનારી કૂખમાં આગ લાગે ! આ પાપની કમાઇ લઇને તું વહુને આપવા આવ્યો હશે ! તું સમજતો હશે કે તારા રૂપીઆની થેલી જોઇને તે લટ્ટુ બની જશે. આટલા દિવસ તેની સાથે રહીને પણ તારી લોભી આંખ તેને ન ઓળખી શકી. તારા જેવા રાક્ષસ એ દેવીને લાયક ન હતો જો તારી કુશળતા ઇચ્છતો હોય તો જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં પાછો ચાલ્યો જા તેની સામે જઇને શા માટે તારું પાણી ઉતરાવે ! તું આજે પોલીસને હાથે જખમી થઇને, માર ખાઇને આવ્યો હોત, તને સજા થઇ ગઇ હોત, તને જેલમાં નાખવામાં આવ્યો હોત, તો વહુ તારી પૂજા કરત, તારા ચરણ ધોઇ ધોઇને પીત તે એવી સ્ત્રીઓમાંની છે, જે ચાહે મજુરી કરે, ઉપવાસ કરે, ફાટેલાં ચીથરાં પહેરે, પરંતુ કોઇની બુરાઇ થાય તે નહિ જોઇ શકે જો તું મારો પુત્ર હોત તો હું તને ઝેર દઇ દેત. શા માટે ઉભો રહીને મને બાળી રહ્યો છે ! ચાલ્યો કેમ નથી જતો ! મેં તારી પાસે કાંઇ લઇ તો નથી લીધું ને ?"

રમાનાથ માથું નીચું રાખીને ચૂપચાપ સાંભળી રહ્યો પછી, આર્દ્ર સ્વરે તે બોલ્યો "દાદી, મેં બુરાઇ કરી છે અને તેને માટે મરતા સુધી લજ્જિત રહીશ પરંતુ તમે મને જેટલો નીચ સમજી રહ્યાં છો તેટલો નીચ હું નથી જો તમને ખબર હોત કે પોલીસે મારી સાથે કેવી કેવી સખ્તાઇ કરી છે, અને કેવી કેવી ધમકીઓ આપી છે, તો તમે મને રાક્ષસ નહિ કહી શકત"

જાલપાના કાનોમાં આ અવાજનો પડઘો પડ્યો. તેણે ચાળ ઉપરથી નમીને જોયું. રમાનાથ ઉભો હતો માથા ઉપર બનારસી રેશમી સાફો હતો; રેશમી કોટ પહેર્યો હતો, આંખો ઉપર સોનેરી ફ્રેમવાળા ચશ્મા હતા. આ એકજ મહિનામાં તેનું શરીર ઉજળું થઇ ગયું હતું, રંગ પણ જરા વધુ ગોરો થયો હતો. આવી કાન્તિ તેના ચહેરા ઉપર કદિ દેખાઇ ન હતી તેના અંતિમ શબ્દો જાલપાને કાને પડી ગયા; એટલે વીજળી માફક તૂટી પડીને ધમધમ કરતી તે નીચે

આવી અને કાતિલ નેત્રબાણોનો તેના ઉપર પ્રહાર કરતી બોલી· " જો તમે સખ્તાઇ અને ધમકીઓથી આટલા દબાઇ શકતા હો તો તમે કાયર છો. તમને પોતાને મનુષ્ય કહેવાનો કાંઇ અધિકાર નથી શી સખ્તાઇઓ કરી હતી ? જરા સાંભળું તો ખરી ! લોકોએ તો હસતાં હસતાં માથાં કપાવ્યાં છે; પોતાના બેટાઓને મરતા જોયા છે, કોલુમાં પિલાઇ જવાનું મંજુર કર્યું છે પરંતુ સચ્ચાઇથી એક પળભાર પણ તેઓ હટયા નથી. તમે પણ માણસ છો; તમે કેમ ધમકીઓમાં સપડાઇ ગયા ? છાતી ખોલીને કેમ ખડા નહિ થઇ ગયા કે આને ગોળીનું નિશાન બનાવી લો, પરંતુ હું જુઠું નહિ બોલુ. માથું કેમ ઝુકાવી ન દીધું ? દેહની અંદર આત્મા એટલા ખાતર રાખ્યો છે કે દેહ તેની રક્ષા કરે. એટલા ખાતર નહિ કે તેનો સર્વનાશ કરી દે એ પાપનો શો પુરસ્કાર ગળ્યો ? જરા કહો તો ખરા ?"

રમાનાથે દબાયલા અવાજે કહ્યું· " હજી તો કાંઇ નથી મળ્યું "

જાલપાએ સર્પિણીની માફક ફુંફાડો મારીને કહ્યું: " એ સાંભળીને મને ઘણી ખુશી થઇ. ઇશ્વર કરે ને, તમને મોઢે કશુંક વહોર્યા છતાં પણ કાંઇ ન મળે મારી આ સચ્ચા દિલની પ્રાર્થના છે; પરંતુ નહિ, તમારા જેવા મીણના પૂતળાને પોલીસ કદિ નારાજ નથી કરવાની. તમને કોઇ જગા મળશે, અને કદાચ સારી જગા મળશે, પરન્તુ જે જાળમાં તમે ફસાયા છો, તેમાંથી તમે નહિ નીકળી શકો તમારા ભાગ્યમાં જૂઠી જુબાની આપવાનું, જુઠો મુકદ્દમો બનાવવાનું અને પાપનો વ્યાપાર કરવાનુ જ લખ્યુ છે જાઓ. શોખથી જીંદગીનુ સુખ લૂંટો મે તમને પહેલાં કહી દીધુ હતુ અને આજે ફરી કહું છું કે મારે તમારી સાથે કાંઇ સંબંધ નથી. મેં સમજી લીધુ છે કે તમે મરી ગયા; તમે પણ સમજી લો કે હું મરી ગઇ. બસ જાઓ; હું સ્ત્રી છું; છતાં જો કોઇ ધમકાવીને મારી પાસે પાપ કરાવવા ચાહે તો, કદાચ, તેને મારી ન શકું, પણ મારી પોતાની ગર્દન પર છરી ચલાવી દઉં. શું તમારામાં સ્ત્રીના જેટલી પણ હિંમત નથી ?"

રમાનાથે, ભિક્ષુકની માફક ગળગળા થઇ જઇને કહ્યુ: " તું મારૂ કાંઇ કહેવું નહિ સાંભળે ? "

જાલપાએ અભિમાનથી કહ્યું: " નહિ !"

" તો હું મોઢું કાળું કરી ક્યાંક ચાલી જાઉં ? "

" તમારી ખુશી ! "

" તું મને ક્ષમા નહિ આપે ! "

" કદિ નહિ; કોઈ રીતે નહિ. "

રમાનાથ એક ક્ષણ માથું ઝુકાવી ઉભો રહ્યો પછી ધીમે ધીમે નીચે જઇને જગ્ગોને કહ્યું. " દાદી, દાદા આવે તો કહી દેજે કે મને થોડી વાર રહીને મળે, જ્યાં કહેશો ત્યાં આવી જાઉં ! "

જગ્ગોએ કંઇક પિગળીને કહ્યું: " કામે અહીં આવજે. "

રમાનાથે મોટરમાં બેસતાં બેસતાં કહ્યું " અહીં હવે નહિ આવું, દાદી·! "

મોટર ચાલી ગઇ, એટલે જાલપાએ કુત્સિત ભાવથી કહ્યું: " મોટર દેખાડવાને આવ્યા હતા ! કેમ જાણે ખરીદી લાવ્યા ન હોય ! "

જગ્ગોએ ભર્ત્સના કરી· " તારે આટલા બેલગામ થવું જોઇતું ન હતું, વહુ ! દિલ ઉપર ચોટ લાગે છે ત્યારે માણસને કાંઇ સઝતું નથી. "

જાલપાએ નિષ્ઠુરતાથી કહ્યુ: " એવા

હૈયાવાળા નથી દાદી ! એજ સુખને લીધે તો આત્મા વેચ્યો તેનાથી એ સુખ કેમ છોડયુ જશે ! પૂછયું નહિ, દાદાને મળીને શુ કરશે ? તે હોત તો એવો ફટકાર મળાવતે કે છઠ્ઠીનું દૂધ પણ યાદ આવી જાત "

જગ્ગોએ તિરસ્કારથી કહ્યુ. " તારી જગાએ હું હોત, વહુ, તો મારા મુખમાંથી એવી વાતો ન નિકળત. તારૂં હૈયું ઘણું કઠોર છે. બીજો મર્દ હોત તો આવી રીતે ચૂપચાપ સાંભળત ? હુ તો થરથર કંપી રહી હતી કે કયાંક તારા ઉપર હાથ ન ચલાવી દે. પણ છે તો પણો ગમખોર ! "

જાલપાએ એટલીજ નિષ્ઠુરતાથી કહ્યુ " એને ગમખોરી નહિ કહેવાય દાદી, એ તો હૃદયહીનતા છે. "

.,દેવીદીને આવીને કહ્યું: " શુ બડી બાઇ આવ્યો હતો ? મેં મોટરમાં રસ્તામાં જોયો. "

જગ્ગોએ કહ્યુ: " હા, આવ્યો તો હતો. કહી ગયો છે કે દાદા મને જરા મળી લે "

દેવીદીને ઉદાસીન થઇને કહ્યુ " મળી લઇશ. બીજી કાંઇ વાતચીત થઇ ? "

જગ્ગોએ પસ્તાતા કહ્યુ, " વાતચીત શું થઇ ? પહેલા મેં ખૂબ કરી, હુ ચૂપ થઇ એટલે વહુએ સારી રીતે ખૂસમાગા ચડાવી । "

જાલપાએ મધુ નીચુ કરીને રહ્યુ: " માણસ જેવું કરશે એવુ ભોગવશે. "

જગ્ગો " પોતાની સમજીને તો મળવા આવ્યો હતો "

જાલપા " કોઇ બોલાવવા તો ન હતું ગયુ ! દિનેશનો કાંઇ પત્તો લાગ્યો, દાદા ? "

દેવીદીન " હા, બધું પૂછી આવ્યો. દાવરામાં ઘર છે; પત્તો-ઠેકાણું બધી ખબર પડી ગઇ. "

જાલપાએ ડરતાં ડરતાં કહ્યુ " આ વખતે જઇશું કે કાલ કોઇ વખતે ? "

દેવીદીન· " જેવી તારી મરજી ઇચ્છા હોય તો અત્યારે ચાલ; હું તૈયાર છુ "

જાલપા: " થાકી ગયા હશો ! "

દેવીદીન. " આવા કામોમાં થાક નથી લાગતો, બેટી ! "

આઠ વાગી ગયા હતા, સડકપર મોટરો ની હાર ખડકાઇ ગઇ હતી. સડકની બન્ને બાજુએ હજારો સ્ત્રી પુરૂષ બની ઠની ને હસતા બોલતા ચાલ્યા જતાં હતાં. જાલપાને લાગ્યુ કે દુનીયા કેવી પોતાના રાગરંગમાં મસ્ત છે ! તેને માટે જેને મરવું હોય તે મરે. તે પોતાની ટેવ નહિ છોડે. દરેક જણ પોતાનો નાનો સરખો માટીનો ઘર બનાવીને બેઠો છે દેશ વહી જાય, તેની તેમને પરવા નથી. તેનું ઘર બચેલું રહે । તેમના સ્વાર્થમાં હરકત ન પડે તેનું બોજુ આવુ હતુ, અન્તર બખ હોત તો, બધા માણસો શોકથી માથુ નમાવી આંખોથી ઉન્મત્ત જેવા નજરે પડત તો, બધાના ચહેરા અંતરમાં સળગી રહેલી જ્વાળાથી લાલ હોત તો, તે કેટલી ખુશી થાત. તે જાણતી ન હતી કે આ જનસાગરમાં આવી નાની નાની કાંકરીઓ ખરી પડવાથી એક હલકારો સરખો થતો નથી, અવાજ સરખો પણ આવતો નથી. (અપૂર્ણ)

વડોદરામાં શ્રી ચીમનાબાઇ

સૌ. લેડી ધનવંતા મહેતા

સમાજને પોતાની માલકીનું મકાન ન હોવાથી જાહેર પ્રવૃત્તિમાં હરહંમેશ નડતી મુશીબત ધ્યાનમાં લઇ પોતાનું એક મકાન વસાવવાના ઇરાદાથી મકાન ફંડ શરૂ કરી તેના લાભાર્થે ફેબ્રુઆરીની ૨૬ મી તારીખે જાહેર પ્રજા માટે તથા ૩ જી માર્ચે શ્રીમંત રાજ્યકુટુંબ અને આમંત્રિત ખાસ મંડળી માટે કોન્સર્ટનો કાર્યક્રમ ધી લક્ષ્મી પ્રતાપ થીએટરમાં શ્રી ચીમનાબાઇ સ્ત્રી સમાજ તરફથી રાખવામાં આવ્યો હતો. તા. ૨૬મીની આવકમાંથી બન્ને વખતનું ખર્ચ જતાં રૂ. ૧૯૦૦) નો વધારો રહી શક્યો છે. આ સમાજના સ્થાપકો અને શુભેચ્છકો શ્રી. સૌ ધનવંતાબહેન મનુભાઇ મહેતાએ ખાસ બીકાનેરથી અને શ્રી. સૌ. શારદાબહેન સુમંત મહેતાએ ખાસ અમદાવાદથી આવીને સહાનુભૂતિ બતાવી, સમાજને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

કોન્સર્ટમાં સુશીક્ષિત ગુજરાતી અને પારસી બહેનો તેમજ કુ. હમીદા તૈયબજી અને મીસીસ થોરાટે ખૂબ સુંદર કામ કર્યું હતું.

મુડીવાદીઓના હાથે હડધુત થતા મજુરો અને ભીખારણોનાં ૭ દશ્યો પ્રેક્ષકોને બે ઘડી ગમગીન બનાવી આંખમાંથી આંસુ પડાવે તેવાં હતાં આ દશ્યની ફત્તેહ તેના લેખક કોલેજના વિદ્યાર્થી શ્રી હર્ષદરાય મહેતા અને કુ વિદ્યુલત્તા મહેતાનાં અદ્દભુત અને આબાદ અભિનયને આભારી હતી. કુ વત્સલા બુચની ચટણી અને ચોટલીએ હાસ્યરસથી થીએટરમાં આનંદ અને કીલકીલાટ રેલાવી મૂક્યો હતો. આ ઉપરાંત શશીવદન કામદહન અને હોરી ખેલનનાં મૂક દશ્યો એ આખા કોન્સર્ટનો આકર્ષક કાર્યક્રમ હતો મીસીસ વખારીઆના ફત્તેહમંદ જળતરંગથી આકર્ષાઇને શ્રી૦ મહારાજા સાહેબે તાલીમ ક્યાં લીધી હતી તેની જીજ્ઞાસાપૂર્વક પૂછપરછ કરી હતી. સંગીતમાં કુ. હેમલતા, કુ. વિદ્યુલતા અને કુ પરવીઝ કોન્ટ્રાકટરનાં છૂટાં સંગીત અને બે ગરબા અતિ સુંદર હતા. એકંદરે આ કાર્યક્રમ ઘણી ફત્તેહમંદીથી પાર પડ્યો હતો

સમાજનાં પ્રમુખ સૌ. સમજુબા ગોવિંદભાઇ દેસાઇએ સમાજની સ્થાપના, મકાનની જરૂર, રૌપ્ય મહોત્સવ પ્રસંગે મકાન માટે ફંડ શરૂ થાય તો મદદ કરવાની શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે આપેલા વચનની યાદ વગેરે હકીકત કહી સૌનું સ્વાગત કર્યું હતું અને સેક્રેટરી સૌ. અવંતિકાબહેન રવીશંકર આચાર્યે રમત ગમતો, શિક્ષણવર્ગો,

સ્ત્રીસમાજ તરફથી કૉન્સર્ટ

શ્રી સૌ માતુશ્રી મહારાણી ચીમનાબાઈ

સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોમાં કરેલી અને કરવા ધારેલી પ્રવૃત્તિઓ વગેરેનો ખ્યાલ આપનારૂં નિવેદન રજુ કર્યું હતું.

શ્રીમંત સૌ. મહારાણી સાહેબાએ શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે ૧૯૦૪ માં સ્ત્રીઓને બહાર પડવાની હાકલ કરેલી તેની યાદ આપી હવે સ્ત્રીઓ બહાર પડી, જાહેર કાર્યો કરે છે ક્લબો સ્થાપી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડે છે વગેરે માટે સંતોષ બતાવી સમાજને મદદ કરવા શ્રીમંત મહારાજા સાહેબને વિનતી કરતાં વિશેષમાં જણાવ્યું કે વડોદરામાં પુરૂષો માટે ભવ્ય સપાટી વિહાર-ક્લબ છે તેને માટે સુંદર મકાન અને સંપૂર્ણ સાધનો છે, તો સ્ત્રીઓને કેમ નહીં?

આ પ્રમાણે સ્ત્રી વર્ગનો આભાર કેસ શ્રીમંત સૌ મહારાણી સાહેબ તરફથી રજુ થયા પછી શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે કૉન્સર્ટના કાર્યક્રમમાં અભિનય, વસ્તુ રજુ કરવાની કળા અને સ્ટેજ ઉપર વગર સંકોચે બહાર પડવાની હીંમત માટે સંતોષ બતાવી આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો હતો અને આ કૉન્સર્ટમાં દક્ષિણી બહેનોએ પૂરતો લાભ લીધેલો ન હોવાથી તે માટે ઇશારો કરી બેદરકાર ન રાખવા સર્વેને જણાવીને છેવટ મકાન માટે સારી મદદ કરવાનું આશ્વાસન આપ્યું હતું.

સૌ. જયવતી બહેન નરહરીલાલ દેસાઈએ સર્વેનો આભાર માની ૧૮ વર્ષની પુખ્ત ઉંમરે પહોંચેલી સમાજ હવે ધરવાળી થશે એવી આશા પ્રદર્શિત કરી હતી.

છેવટ સૌ શારદાબહેન મહેતાએ શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ અને શ્રીમંત સૌ મહારાણી સાહેબનો આભાર માની, સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપીને ઉત્સાહ દેવા શ્રીમંતને વિનતી કરી હતી

ઇનામી નિબંધ

(૧) "બધિર સાથે કન્યા પરણવા ઇચ્છે ?, (૨) ગીરૂપ ઉપર કન્યા પરણવા ઇચ્છે ?" એ બેમાંથી ગમે તે વિષય ઉપર લખનાર કોઈ પણ ધર્મની ને કોઈ પણ નાતની બેનને દરેક વિષય માટે યોગ્યતાને અનુક્રમે રૂ. ૫, રૂા ૩ અને રૂ. ૨નું ઇનામ આપવામાં આવશે. નિબંધ આ માસ આખર સુધીમાં આવવા જોઇએ:

'પાટીદાર' મંદિર
આણંદ

વિમળાબહેન
મંત્રી, પાટીદાર ભગિની સમાજ.

ઇનામી પ્રશ્નો

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

નીચેના ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ આપશો ?

(૧) નોબેલ ઇનામ મેળવનારી સ્વીડીશ લેખિકા કોણ ?

(૨) એમી મોલીસન વિષે શું જાણો છો ?

(૩) નવલિકાઓ લખવા માટે રૂ. ૫૦૦ નું ઇનામ મેળવનાર હિન્દી લેખિકા કોણ ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો શોધવા માટે ફેબ્રુઆરીનું 'સ્ત્રી જગત' જોશો. તેમાંથી જ એ ઉત્તરો શોધી ટુંકામાં મુદ્દાસર જવાબ આપવો.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

જાન્યુઆરી માસનું પરિણામ

ટેબલ	નંગ ૨	રૂા. ૩૨
ખુરશી	૧૨	૨૭
આરામ ખુરસી	૬	૧૮
ટીપોય	૬	૨૪
ફોટા મોટા	૧૨	૩૦
ફોટા નાના	૧૨	૧૫
મોટરલોરીનું ભાડું		૪
	નંગ ૫૦	૧૫૦

આ ઉપરાંત બીજી બે રીતે પણ આનો જવાબ સાચો આવે છે અને તે ખરા આપ્યા છે.

આ પ્રશ્નના કુલ ૨૭ જવાબો આવ્યા હતા. તેમાંથી ૨૨ ના ખરા, અને ૪ ના ખોટા છે. એકનો જવાબ પહેલી શરતનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. સાચા જવાબો આપનાર બહેનોમાંથી **શ્રીમતી લલિતાગૌરી વાંઢીઆને** ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવું રજીસ્ટર્ડથી જોઈતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

ખરા જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો (૧) લલિતાગૌરી વાંઢીઆ, (૨) હીરાગૌરી નરોત્તમ, (૩) વેનદેવી મુનશી, (૪) કુસી, (૫) કાશીબાઈ ગોરધનદાસ, (૬) કાન્તાલક્ષ્મી રામાણી, (૭) રમા રણછોડલાલ, (૮) શાન્તાલક્ષ્મી મારુ, (૯) નાનુબાઈ આસર, (૧૦) જયાવતી, (૧૧) લલિતાગૌરી, (૧૨) લલિતાબહેન મજમુદાર, (૧૩) આનન્દલક્ષ્મી એન્જીનીયર, (૧૪) કમળાબહેન, (૧૫) વિન્નાલક્ષ્મી પરીખ, (૧૬) પ્રેમકુંવર સપેટ, (૧૭) ઇન્દુમતિ, (૧૮) કાન્તાલક્ષ્મી, (૧૯) ચૈતન્યબાળા, (૨૦) સરલા, (૨૧) રુખમણી શાહ, અને (૨૨) વિલાસવતી પટની

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવાં કોઈ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, "ગુણસુન્દરી"

સમાલોચના

કોકિલા લેખક શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઇ, એમ એ પ્રકાશક: શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ, નંદભુવન, રાવપુરા, વડોદરા. કિંમત: રૂા ૨–૮–૦.

શ્રી રમણલાલ દેસાઇની નવલકથાઓમા અમને આ નવલકથા સર્વોત્તમ લાગી છે અને એમ લાગવાનાં અનેક કારણો છે નવલકથાનાં મુખ્ય પાત્ર કોકિલા અને જગદીશની આસપાસ નવલકથાનું વસ્તુ સારી રીતે ગુંથવામા આવ્યુ છે અને એકમેકના પૂરક દંપતી તરીકે જગદીશ–કોકિલાનાં દાંપત્યજીવનનુ એમા સુરેખ આલેખન થયું છે તે સાથે, લાલજી શેઠ અને વિજયાના અણમોલ લગ્નનો ચિતાર પણ આબેહુબ આપ્યો છે જે આજના સામાન્ય જીવનમા સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે રાધા અને વચ્છરાજમા આપ્ય દંપતીનાં જીવનનુ આલેખન થયુ છે જુગલકિશોરનાં ત્રણ સ્વરૂપો વાચકોને ગુંચવાડામા નાખી દે એવાં છે સર વિહારીલાલ, કુસુમ વગેરે પણ નવલકથાના વિકાસમા યોગ્ય હિસ્સો આપે છે. આ બીજી આવૃત્તિ રૂપરંગમા સારી નીકળી છે તે માટે પ્રકાશકને ધન્યવાદ ઘટે છે શ્રી દેસાઇની નવલકથાઓ ગુજરાતમાં સારી રીતે સત્કારાશે એમા અમને જરાય શંકા નથી.

વેરની વસુલાત: લેખક: શ્રી કનૈયાલાલ મા મુનશી બીજી આવૃત્તિ મૂલ્યં રૂ. ૩–૦–૦.

શ્રી. મુનશીની આ "પ્રથમ લાંબી વાર્તા"–નવલકથા વર્ષો પ્હેલા અમે ભૂલતા ન હોઇએ તો ૧૯૧૬–૧૭ માં–"ગુજરાતી"મા ચાલુ વાર્તા સ્વરૂપે પ્રથમ પ્રકટ થઇ હતી તે પછી તેની પહેલી આવૃત્તિ પુસ્તકાકારે ૧૯૧૯ માં પ્રકટ થઇ હતી ત્યાર પછી લગભગ ૧૨ વર્ષને ગાળે–૧૯૩૧ મા આ બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થઇ છે–જે કે અમને તો તે હમણાંજ મળી છે. આટલે લાંબે સમયે બીજી આવૃત્તિ આવા પુસ્તકની પ્રકટ થાય એ માટે ગુજરાતી વાચક રસવૃત્તિને દોષ દેવો કે શ્રી મુનશીના આળસને તે અમને સમજાતું નથી. બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં તેમણે જણાવ્યું છે કે "ઘણા વખતથી એ બજારમાં નહોતી મળતી એટલે એના તરફ લોકોનો સદ્‌ભાવ કેવો છે તે જાણવાની મને ઘણી તક મળી હતી" આ ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે બીજી આવૃત્તિ મોડી પ્રકટ થઇ તેમા દોષ શ્રી મુનશીનો વધારે છે. અમને પોતાને તો લાગે છે કે આવા પુસ્તકની કમમાં કમ બાર આવૃત્તિ અત્યાર સુધીમાં થવી જોઇતી હતી. પ્રથમ નવલકથા હોવા છતાં શ્રી. મુનશીના નામને જેબ આપે એવી આ વાર્તા છે આજે શ્રી મુનશી ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ નવલકથાકાર છે તેમને એ પદ આપનાર કલાતત્ત્વોની ઝાંખી આ પુસ્તકમાં વાચકને જરૂર થાય છે. એજ વસ્તુની સુંદર અને રસભરી જમાવટ, એજ સમર્થ પાત્રાલેખન "પાટણની પ્રભુતા" કે "ગુજરાતનો નાથ"ની જેમ આમા પણ દેખાય છે. અને એ બધુ છતાં એમની સાદી સરળ ભાષા અને આકર્ષક શૈલિ આપણને મુગ્ધ કરે છે. શ્રી. મુનશીની નવલકથા એટલે લાંબાં વર્ણનોથી કંટાળ્યા વિના વાર્તાના વ્હેણમાં આગળ ધપ્યેજ જાઓ અને પૂરી થાય ત્યારેજ છોડો. એમની મુત્સદ્દીગીરી અને મેધાના ચમકારા તેમજ શાંત હાસ્યરસ તમને પાને પાને મળ્યાજ કરે

(૧) પૌરાણિક નાટકો; (૨) સામાજીક નાટકો. લેખક ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશક: શ્રી એમ. સી. કોઠારી વડોદરા મૂલ્ય. દરેકનુ રૂ. ૧–૧૨–૦

જેમ નવલકથામા તેમ નાટકોમાં શ્રી મુનશીએ નવી જ ભાત પાડી છે ખાસ કરીને એમના પૌરાણિક નાટકોએ. પ્રથમ પુસ્તમા એવાં ચાર (૧) પુરંદર પરાજય; (૨) અવિભક્ત આત્મા; (૩) પુત્ર સમોવડી; અને (૪) તર્પણ–નાટકો છે "પુરંદર પરાજયે" કહેવાતા નીતિના ઇજારદારોમાં મચાવેલો ખળભળાટ સૌની જાણમાં છે તે પછી બીજા વેદના વાવાના નાટકો લખાયા અને

અને કમને એ સૌએ તે સત્કાર્યાં સામાન્ય વાચક વર્ગે તો એ ' ભળભળાટ છતાં પ્રથમથી જ એ નાટકોને વધાવ્યાં હતાં. એમાંથી તેમને નવી દૃષ્ટિ લાધી. આપણી એ પ્રાચીન વ્યક્તિઓને તેમના સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવાની બીજા પુસ્તકમાં શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ–(૧) વાવાશેઠનું સ્વાતંત્ર્ય; (૨) બે ખાખરાનું અને (૩) આશંકિત. એ નાટકો છે એ ત્રણે નાટકો ઉપર પણ " નીતિમાનો "એ સારી પસ્તાળ પાડી હતી છતાં આમ વર્ગે તો તેમનો ઉમળકાથી સત્કાર કર્યો એ નાટકોમાં નવલકથાની જેમ વસ્તુની સુંદર જમાવટ અને સમર્થ પાત્રાલેખન સાથે હાસ્યરસની મોજ સરળ અને આકર્ષક ભાષા–શૈલિમાં શ્રી. મુનશીએ ચખાડી છે પુસ્તકાકારે એ સર્વને અમે આવકારીને આવકાર દઈએ છીએ.

સહકાર મીમાંસા લેખક શ્રી કેશવલાલ અં. ઠક્કર, બી એ, એલએલ. બી શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, પુષ્પ ૨૦૭ મૂલ્ય ૦–૧૩–૦

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી કેશવલાલ ઠક્કર વડોદરા રાજ્યના સહકારી ખાતામાં આજ વર્ષો થયાં કામ કરી રહ્યા છે એમના એ લાંબા અનુભવનું દોહન આ ઉપયોગી પુસ્તકમાંથી મળી રહે છે ગ્રામજીવનમાં–ખાસ કરીને ' જગતના તાત ' ખેડુતના જીવનમાં સહકારી પદ્ધતિ અજબ પલટો લાવી શકે છે એ હવે તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે. એ પદ્ધતિને પરિણામે શાહુકારનો દેવાદાર અને દુઃખી ખેડુત સુખી અને સંતોષી બની શકે છે ગ્રામજીવનમાં સુધારણા કરવા ઇચ્છનાર સમાજ-સેવકો અને સંસ્થાઓ માટે આ પુસ્તક એક સારા ભોમીઆની ગરજ સારશે

અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોઃ લેખક, શ્રી. ચીમનલાલ મગનલાલ વૈદ્ય [?], એમ. એ, એલએલ બી ઉપરોક્તમાળાનું પુષ્પ ૨૦૯ મૂલ્યઃ ૧–૮–૦

અમેરિકાના સંયુક્ત પ્રજાસત્તાક રાજ્યો, જેમને આપણે 'યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ'ના નામે ઓળખીએ છીએ, તેમના સંબંધી ઉપયોગી ઐતિહાસિક માહીતિ અને વિગતો–ખાસ કરીને હિંદીઓની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય એવી–આ પુસ્તકમાં મળે છે શ્રી ઠક્કર પોતે ઇતિહાસના સારા અભ્યાસી છે અને તેમણે પ્રખ્યાત [?] ... બીયર્ડના સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તક " યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા "ને આધારે આ પુસ્તક રચ્યું છે. ઉપરાંત જાણીતા પ્રોફેસર ડૉ. સુધીન્દ્ર બોઝના બે પુસ્તકોનો પણ એ માટે ઉપયોગ કર્યો છે ગુજરાતી જ જાણનાર વાચકો માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થશે

કુદરતનું અવલોકનઃ લેખક શ્રી માર્તંડ શિવભદ્ર પંડ્યા, બી એજી ઉપરોક્તમાળાનું પુષ્પ ૨૦૮, મૂલ્ય ૧–૦–૦

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિજ્ઞાનના પુસ્તકોની જે ખોટ છે, તે પૂરવામાં આ પુસ્તક સારો ફાળો આપે છે વનસ્પતિ અને પ્રકૃતિ–એ બે બાબતો ઉપર કુદરતનું અવલોકન કરીને તેમજ બીજાં ઘણાં પુસ્તકોનો આધાર લઈને લેખકે આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે સામાન્ય વાચકો તો નવલકથા ને નવલિકાના રસિયા હોઇ કદાચ આ પુસ્તક નહિ સત્કારે પરંતુ અભ્યાસીઓને તે સારી રીતે માર્ગદર્શક થશે

મનુષ્ય ભ્રમણ લેખક શ્રી મધુકુમાર હિ. દેસાઇ, એમ. એ, એસ ટી. સી ડી ઉપરોક્ત માળાનું પુષ્પ ૨૧૦ મૂલ્ય ૦–૧૨–૦

અંગ્રેજી ભાષાના શ્રી એ સી. હેડન કૃત " Wanderings of the Peoples નામે પુસ્તક ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે પૃથ્વીના જુદા જુદા ખંડની વિધવિધ પ્રજાઓ–પ્રજાકીય ટોળીઓ ક્યાંથી અને કેવી રીતે ભ્રમણ કરતી આવી છે અને અત્યારના પોતાના સ્થાને સ્થાયી થઇ છે, તેનું આ પુસ્તકમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ નિરૂપણ થયું છે આ પુસ્તક પણ અભ્યાસીઓને જ ખાસ આકર્ષશે.

૧ વીર અભિમન્યુ, ૨ મિથ્યાભિમાનઃ શ્રી ચન્દ્રશંકર મ જાદ. પ્રકાશક શ્રી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લીમીટેડ, વડોદરા મૂલ્ય ... ૧–૦

" ગુણસુન્દરી "ના " બાલવિભાગ"ના લખી અને બાલસાહિત્યના અનેક પુસ્તકોના લેખક શ્રી ભાઇ ચન્દ્રશંકરની કલમે આ પુસ્તકો લખાયાં છે. પ્રથમ પુસ્તકની ભાષા બાળકોને સ્હેજે સમજાય અને સમજાય એવી સરલ છે પરંતુ એમાંની હકીકત વિષે કાંઇક પૂછવાનું મન થાય છે. બળરામની પુત્રી સુરેખા કિશોર વયમાં પણ હતી ને [illegible] અભિમન્યુ સાથે પરણી હતી પરંતુ પાંડવો [illegible] બળરામે એ વિવાહ તોડી દુર્યોધનના પુત્ર લક્ષ્મણ સાથે કર્યો [illegible] [illegible] ઘટોત્કચની મદદથી એ કન્યાનું [illegible] [illegible] લોકમાં પ્રચલિત છે [illegible] ૨૩, (૨) [illegible] સંસારવર્ણ કર્યો [illegible] [illegible] ૧૬ થી ૨૨ [illegible]

૧

પ્રસંગે એમની આંખો દુખવા આવ્યા વિષે છે. લગ્ન પછી ઉત્તરા ઇન્દ્રપ્રસ્થ જાય છે કે વિરાટનગરમાં જ રહે છે તે વિષે આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખ નથી. અભિમન્યુ ચક્રવ્યૂહ ભેદવા માટે તૈયાર થતા ઉત્તરાને રાતોરાત બોલાવી મગાવાય છે આ રીતે પરિક્ષીતના જન્મની બાબત ભ્રમમાં પડે છે આવી બાબતોનો સ્પષ્ટ અને સાચો ઉલ્લેખ થવો જોઇએ કે ભ્રમમાં રહેવી જોઇએ તે બાલમાનસના અભ્યાસીઓજ કહી શકે. બીજું પુસ્તક કવિ દલપતરામના જાણીતા નાટક " મિથ્યાભિમાન અથવા જીવરામ ભટ્ટની ફજેતી " ઉપરથી બાળકો માટે વાર્તા રૂપે સરલ ભાષામાં લખાયું છે આ પુસ્તક પણ બાળકોને સ્હેજે ગમી જશે.

મોન્ટીસોરી પ્રવેશિકા: લેખક શ્રી તારાબેન મોડક પ્રકાશક. શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર, મૂલ્ય: બાર આના

બાલ સાહિત્યમાં રસ લેનારા શ્રી તારાબેનને ન ઓળખે એ અસંભવિત છે અમે તેમને જન્મે દક્ષિણી હોવા છતાં ગુજરાતના "ડો. મોન્ટીસોરી" જ ગણીએ છીએ ડો. મોન્ટીસોરીની શિક્ષણ પદ્ધતિનો એમનો અભ્યાસ ઘણો ઉંડો છે અને એ અભ્યાસના અનેક ફળ આપણને અત્યાર પહેલાં મળ્યા છે. આ પુસ્તક તેમણે ડો. મોન્ટીસોરીની " Own Handbook, ' ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે અને નામ પ્રમાણે સાચે જ એ શિક્ષણ પદ્ધતિની ' પ્રવેશિકા 'ની ગરજ સારે છે. એ શિક્ષણ પદ્ધતિ કેવા પ્રકારના સિદ્ધાંતો ઉપર રચાઇ ... ો આપી જીજ્ઞાસુઓ આ પુસ્તક- ... કરશે એ પધ્ધતિ સરળતાથી સમજાય ... વ્યાબધ ચિત્રો પણ આપ્યા છે.

... ના પરાક્રમો. લેખક: શ્રી રમેશભાઇ ... શ્રી સોમાભાઇ શાહ, પ્રકાશક ઉપર ... મૂલ્ય: ત્રણ આના

... બ્રહ્મદેશની 'કરેન' નામની જાતિમાં પ્રચલિત ... લોકકથા-દંતકથા આ નાનકડા પુસ્તકમાં શ્રી રમેશ પરેખાને આલેખી છે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ... "નું પાત્ર જાણીતું છે. ... પાત્ર ... "સાહ"નું છે શ્રી ... પરેખાને આ ... બાળકોને ગમી જાય એવી રસસરી અને આ બોલીમાં લખી છે

તો તે હમણાં ... અને બીજી વાતો ... બીજી આવૃત્તિ ... ચિત્રકાર અને ... થાય ... માટે ગુજરાતી ... ી દેવો કે.

શ્રી કપિલાબેન " ગુણસુન્દરી "ના બાલ વાચકોને સારી રીતે પરિચિત છે એમની વાર્તાઓ બાળકો હોંસે હોંસે વાંચે છે. આ પુસ્તકમાંના બે વિભાગ-" દાદાજીની ડેલીએ અથવા પશ્ચિમગરમાં " જુદા જુદા માસિકોમાં અત્યાર અગાઉ પ્રકટ થઇ ગયા છે પહેલો વિભાગ " સ્વરાજ ભિક્ષુક " મ. ગાંધીજીની વિલાયત-યાત્રાના લગતા પ્રસંગોની વાતોથી ભરેલો છે અને આ પુસ્તકમાંજ પહેલીવાર પ્રકટ થાય છે. અમને ખાત્રી છે કે આ પુસ્તક બાળકોને ઘણું જ ગમી જશે

બાલ સાહિત્ય ગુચ્છ: નંબર ૧૪ થી ૧૮: ચિત્રકાર અને પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય: દરેકનું દોઢ આનો નં. ૧૪. હેમુભાઇના પાઠો લેખક: શ્રી. હેમુભાઇ. આમાં ચાર વાતો છે (૧) ભાઇ બેન, (૨) સુખી કુટુંબ, (૩) મારું ગુલગુલ અને (૪) કાબરબેન નં. ૧૫. જીવ જંતુ લેખક: શ્રી. ગિજુભાઇ આમાં જુદા જુદા કર્યે જીવજંતુની ખાસિયતો બાળકોને સમજાય એવી રીતે આલેખી છે નં. ૧૬ ઠેકંઠેકા: લેખક: શ્રી ... બાળકોની રમત ગમતોની વાતો રૂપે વિચાર આમાં આપ્યો છે નં. ૧૭ ટેક. લેખક: શ્રી ગિજુભાઇ આમાં ત્રણ વાતો છે: (૧) ટેક, (૨) ભલો અને ભુંડો, અને (૩) તેજમલ ઠાકોર નં. ૧૮. મેડિયો લેખક: શ્રી. ગિજુભાઈ આમાં ચાર વાતો છે (૧) મેંડાયો (ભંગી), (૨) છીવા મહારાજ અને મણિરત્ન, (૩) ખીમો ચાકીદાર, અને (૪) નાનકો સુરદાસ ગુચ્છના આગલા પુસ્તકોની જેમ આ બધાની ભાષા-શૈલિ સાદી અને સરલ હોઇ બાળકો હોંસથી સત્કારે એવી છે.

રસમય વાનીઓ: લેખિકા સૌ. તારામતી જ. એરંગ, આનંદબિહાર, મુગટબાગ, મહાડ, કિંમત એક રૂપિયો.

ગુજરાતી સાહિત્યનાં એક અનન્ય સેવક સ્વ. રા. બ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાના વિદુષી પુત્રી સૌ. તારાબ્હેનની આ કૃતિમાં કાઠિયાવાડી, મદ્રાસી, દક્ષિણિ, અંગ્રેજી, મારવાડી અને વિવિધ પ્રકારની વાનીઓ કેમ બનાવી શકાય તેને લગતી પ્રમાણસહિત ઉપયોગી માહિતીઓ આપવામાં આવેલી છે. ગુજરાતણો પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ ગણાય છે; તેમને આવી નવી નવી વાનીઓ શિખવામાં, બનાવવામાં રસ પડશે એવી આશા છે. શ્રી કેશવ હ. શેઠે એનો પરિચય રસિક રીતે કરાવ્યો છે; અને આ

વાર્તાઓ બનાવવાની રીત વાંચતાં વાચકોના મોઢામાં પાણી છૂટ્યા વિના નહિ રહે, એવી અમને ખાત્રી છે ગુજરાતના આમાંની વાર્તાઓ શીખી, તેનો સારો ઉપયોગ કરી શકશે

स्वैरसंचार (મરાઠી) લેખક શ્રી ભાર્ગવરામ વિઠ્ઠલ વરેરકર; પ્રકાશક બોમ્બે બુક ડેપો, મુંબઈ, ૪ કિંમત રૂપિયા બે

શ્રી વરેરકર મરાઠી રંગભૂમિના સફળ જ નહિ પણ પ્રથમ પંક્તિના નાટ્યકાર છે, અને માત્ર નાટકો લખવા પૂરતું જ તેમનું સાહિત્યક્ષેત્ર નથી તેઓ સફળ નવલકથા લેખક તેમજ નવલિકા લેખક પણ છે પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં ૧૯૨૦થી ૧૯૩૨ સુધીનાં બાર વર્ષોમાં તેમણે લખેલી ૨૩ નવલિકાઓ પ્રગટ કરવામાં આવી છે અને એકેએક નવલિકામાં હિન્દુસમાજનો કોઈને કોઈ બળતો પ્રશ્ન ચર્ચવાનો સફળ પ્રયત્ન થયો છે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય પતિતોદ્ધાર, સમાજવાદ એ બધા શ્રી વરેરકરના ખાસ વિષયો હોય, એમ આમાંની નવલિકાઓ ઉપરથી માપી શકાય છે. એમાંની એક નવલિકા **चिरडलेली गाय** ' ચિરડેલી ગાય 'ને નામે ' ગુણસુન્દરી 'ના વાચકો સમક્ષ રજૂ થઈ ગઈ છે

(૧) **अमर यात्रा** और अन्य कहानियां (૨) **प्रेरणा** और अन्य कहानियां (હિન્દી) લેખક શ્રી પ્રેમચન્દ, પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય (૧) રૂા ૧। (૨) રૂા ૧।.

' ગરીબની લક્ષ્મી 'ના મૂળ લેખક શ્રી. પ્રેમચન્દજી સફળ નવલિકા લેખક છે અને તેમની ઘણી નવલિકાઓ ગુજરાતીમાં છૂટી છવાઈ તેમજ સંગ્રહ રૂપે પ્રકટ થઈ ગઈ છે પ્રસ્તુત બે સંગ્રહો શ્રી પ્રેમચન્દજીની નવી નવલિકાઓના છે અને પહેલામાં સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાંથી પ્રેરણા લઈને લખાયલી નવલિકાઓ છે એમાંની અમરયાત્રા, જુલૂસ, આહુતિ, જેલ, પત્નીસેપતિ, એ ચતીજ ઉદ્દેશમંયમ નવલિકાઓ છે નવલિકાઓની લખાવટ ઘણી જ સારી છે બીજા સંગ્રહમાંની નવલિકાઓ સામાજિક હોઈ, તેમાં સામાજિક પ્રશ્નો ચર્ચવામાં આવેલા છે પ્રેરણા, દ્વિરાગમ, અગ્નિસમાધિ, મુક્તિમાર્ગ, ડોક્ટર, તમાશા, વગેરે ઉત્તમ નવલિકાઓ છે હિન્દી જાણતા ગુજરાતીએ આ નવલિકાઓ વાંચવાલાયક છે

गरम तलवार- મૂળ લેખક શ્રી ચાંપશી વિઠ્ઠલદાસ ઉદેશી, અનુવાદક દ્વય શ્રી પ્રવાસીલાલ વર્મા, માલવીય; કુમારી શ્રી શાન્તા વર્મા, માલવીય; સરસ્વતી પ્રેસ કાશી, મૂલ્ય ૧।

' નવચેતન 'ના તંત્રી અને ' જીગરને ચડકારે 'ના લેખક શ્રી ચાંપશી ઉદેશી ગુજરાતી સાહિત્ય રસિકોથી અજ્ઞાત નથી તેમની તાતી તલવાર નવલકથાનો આ હિન્દી અનુવાદ વાંચતાં કોઈપણ ગુજરાતીને આનંદ થશે ગુજરાતી સાહિત્યકૃતિઓ આવી રીતે હિન્દીમાં ઉતારવા માટે એ ગુજરાતી સાહિત્યમાટે શુભ ચિહ્ન છે અને શ્રી પ્રવાસીલાલ માલવીયાને અમે એ પદ્ધતિ ચાલુ રાખી, ગુજરાતની ઉત્તમ કૃતિઓ હિન્દીમાં ઉતારવા" આગ્રહસરી વિનતિ કરીએ છીએ

नारी-हृदय (હિન્દી) લેખિકા શ્રીમતી શિવરાની દેવી પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય એક રૂપિયો

શ્રી પ્રેમચન્દજીના પત્ની શ્રીમતી શિવરાણી દેવી પણ એક સારા લેખિકા છે અને તેમની એક વાર્તા '(?) વર્ષની કેદી ' ને નામે ' ગુણસુન્દરી 'ના વાચકો સમક્ષ અમે રજુ કરી ગયા છીએ. શ્રીમતી શિવરાણી દેવી પોતે સ્ત્રી હોઈ, સ્ત્રીજીવનના અનુભવો વધુ સારી રીતે સમજી તેમજ આલેખી શકે એ સ્વાભાવિક છે એમની નવલિકાઓમાં સ્ત્રીજીવનના વિવિધ પ્રસંગોને ઘણી સારી રીતે આલેખેલા છે આંસુ, કરમાની શોક, માતા, ચિરવાસી એ આ સંગ્રહની સુંદર કહાણીઓ છે.

पथकोक (હિન્દી) લેખક શ્રી જગદીશ ચન્દ્રદેવ પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી; મૂલ્ય આઠ આના

સંસારના પ્રશ્નો ચર્ચતી પાંચ નવલિકાઓના આ સંગ્રહને ' પથકોક 'નું નામ આપવામાં આવ્યું છે આમાં ' હજાર ' અને ' ગના લોક ગામ ' અમને ખૂબ ગમી છે. ' હજાર 'માં ૬૦૦ પર્વતોની શીલનો ચિતાર સારી રીતે આપ્યો છે અને છેવટે એ ધર્મગુરુની જાગમાં સપડાયલી નિરીક્ષ બાલાનો તેના પિતા પાસે સ્વીકાર કરવો, તેના ઉદ્ધારક સાથે તેનું લગ્ન કરાવવું અને બાળપણમાં લેખકે કવિત કર્યું કહ્યું છે ' આગ લગે બરિ જાતા હૈ ' પણ ઠીક છે બાકીની બે સામાન્ય સામાન્ય છે

સ્વીકાર (૧) કલામંદિર અંક ૧૩; (૨) સૂ. પમકાશ અને રંગરેશ અંક ૨૬ થી ૩૧

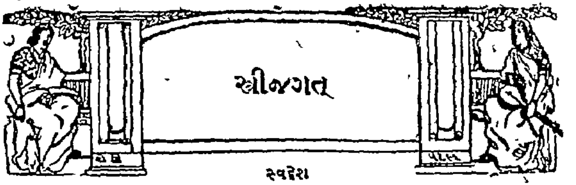

સ્વદેશ

સ્ત્રી પાયલોટઃ મુંબઇના મીસીસ એન. એમ. મહેતાને કરાચી એરોક્લબનું પાયલોટનું 'એ' લાઇસન્સ મળ્યું છે. કરાંચી એરોક્લબ તરફથી આ લાયસન્સ મેળવનાર આ પહેલાંજ બહેન છે

સ્ટવ-સગડીના ભોગ (૧) મુંબઇમાં દાણાબંદર ઉપર શ્રીમતી મોઘીબાઇ નામની ૨૧ વર્ષની સ્ત્રી પ્રાયમસ પર ચા કરતાં સાડી સળગી જવાથી દાઝી મરણ પામી. (૨) હમીદાબાઇ નામની ૨૦ વર્ષની મુસ્લીમબહેન સગડીથી દાઝી મરણ પામી.

સાદાઇથી લગ્નઃ વલસાડ તાલુકામાં અબ્રામા ગામે ભુલાભાઇ રણછોડજી નામના દલિતભાઇએ પોતાની પુત્રી જમનાબહેનનું લગ્ન શ્રી નાથુભાઇ છના સાથે ફેબ્રુઆરીમાં સાદી રીતે કર્યું હતું લગ્નમાં રૂઢીને અંગેના ખોટા ખર્ચો કરવામા આવ્યા ન હતા અને માંસ, દારૂ, તાડી વિનાનું સાત્વિક ભોજન અપાયું હતું. ભુલાભાઇએ પોતાની પુત્રીને નિશાળે બેસાડી શિક્ષણ આપ્યું છે અને ગરબા આદિમાં તેણે ઇનામ પણ મેળવ્યાં છે. લગ્નને અંતે વરવધુને 'સ્ત્રીશક્તિ'ના તંત્રી શ્રીમતી સર્વલક્ષ્મી ડૉક્ટર વગેરેએ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

બાળલગ્ન સામે પ્રતિબંધ (1) બારેજાના શંભુભાઇ નામના ૧૨ વર્ષના છોકરાનું એટલીજ વયની છોકરી સાથેનું લગ્ન અમદાવાદના સેશન્સ જજે અટકાવ્યું હતું. (૨) મોરબીના જજે ન્યાયાધીશે, ૧૧ વર્ષની એક બાળાનાં ૫૫ વર્ષના બુઢ્ઢા સાથે થતાં લગ્ન સામે ઇન્જંક્શન આપ્યું હતું.

મીસ સેનોબ્યા બાટલીબોઇ, પેરીસની યુનિવર્સીટીની ઓનર્સ સહિત ડોક્ટરેટ મેળવનાર પહેલાંજ પારસી મહિલા છે મીસ બાટલીબોઇ અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચને ઐચ્છિક વિષયો તરીકે લઇને મુંબઈ યુનિવર્સીટીના ગ્રેજ્યુએટ થયાં હતાં તે બાદ, તેઓ એલેકઝાન્ડ્રા હાઇસ્કુલમા અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચના શિક્ષિકા નીમાયા હતા. ફ્રેન્ચ ભાષા ઉપર તેમનો કાબુ ઘણો સારો હોઇ, સર રતન તાતા ચેરીટીઝ, વાડીયા ચેરીટીઝ, અને કેરાવાળા ટ્રસ્ટ જેવાં સખાવતી ખાતાઓની મદદથી ૧૯૩૧ મા પેરીસ યુનિવર્સીટીની આ પદવી મેળવવા તેઓ ગયાં હતા ત્યાં તેમણે 'લેવાયેનું ફાસે ઓઇન્ડ' ઉપર ફ્રેન્ચ ભાષામા 'થેસીસ' લખ્યો. જે યુનિવર્સીટીના અધ્યાપકોને ઘણોજ પસંદ પડયો. ત્રણ કલાક સુધી તેમની મૌખિક પરીક્ષા લઇ તેમને ઓનર્સ સહિત ડોક્ટોરેટની પદવી એનાયત કરવામાં આવી છે મીસ બાટલીબોઇ હાલ ઇંગ્લાંડમાં છે અને લંડનની જુદી જુદી આગેવાન શાળાઓ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઇ તેનું અવલોકન કરે છે. મે માસની આખરે તેઓ મુંબઈ આવનાર છે.

આંતર-જ્ઞાતીય લગ્નો (૧) ખડવા ખાતે દશાલાડ વણીક જ્ઞાતિનાં શ્રીમતી કુમારી સુશીલાદેવી ગુપ્તાનું લગ્ન, દશા પોરવાડ વણીક કોમના શ્રી છગનલાલ પરીખ સાથે થયાં. (૨) મ. ગાંધીજીનાં દત્તક હરિજન પુત્રી લક્ષ્મીબાઇના લગ્ન મદ્રાસી બ્રાહ્મણ શ્રી મારૂતીદાસ સાથે મ. ગાંધીજીની સંમતિથી થયાં (૩) બાર્લીનમાં ડૉ. જોષી (બ્રાહ્મણ)ના લગ્ન મીસ શકુન્તલા દીપ (પ્રભુ) સાથે થયા.

સ્ત્રી ઉમેદવારને અન્યાયઃ પંજાબ ધારા સભામાં કુમાર આમરાજસિંહ આહલુના પ્રશ્નના જવાબમા સર સિકંદર હયાતખાને જણાવ્યું હતું કે, હશાન દિયાનાં શહેરો માટેની પેટાચુંટણીમાં શ્રીમતી લેખાવતીની ઉમેદવારીનું પત્ર શ્રી ઉમે-

દવારને ઉમેદવારી કરવાનો હક નથી એમ જણાવીને રદ કરવામાં આવ્યું હતું. પંજાબ સરકારે ઉમેદવારોના, જાતિઓને અંગેની અયોગ્યતા દૂર કરેલી છે ઉમેદવારનાં અજ્ઞાનને લીધે સ્ત્રીઓની પ્રતિનિધિને થયેલો અન્યાય દૂર કરવા માટે સરકાર શું કરવા ધારે છે, એવા બીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવાયું હતું કે તપાસ કરીને યોગ્ય પગલાં લેવામાં આવશે.

ડૉ. મીસ ઉજ્જવલ'તી રામકૃષ્ણ' ગયે વર્ષે આ પંજાબી હિન્દુ મહિલાએ પેરીસ યુનિવર્સીટીની ડોક્ટર ઓફ આર્ટસની ડીગ્રી મેળવી હતી. અત્યારે તેઓ પંજાબી સાહિત્યના ઇતિહાસ સંબંધમાં લંડનમાં સંશોધન કાર્ય કરે છે. પંજાબી લેખકો અને પંજાબી ભાષામાં તેઓના ગ્રંથો સંબંધમાં માહિતી મેળવવા તેઓ હિન્દુસ્તાનમાં પંજાબની મુલાકાત લેશે. 'શિખો' વિષેનો તેમનો અંગ્રેજી પ્રબંધ થોડા વખતમાં પ્રકટ થનાર છે. તેમાં ગુરુ નાનકથી માંડીને વીસમી સદી સુધીના શિખોના ઇતિહાસ અને ધર્મનું તેમણે અવલોકન કર્યું છે.

અખિલ ભારત મુસ્લીમ મહિલા પરિષદ ફેબ્રુઆરીના છેલ્લાં અઠવાડિયામાં લાહોરમાં મળી હતી તેને અંગે કલા પ્રદર્શન પણ ભરાયું હતું. લગભગ ૫૦૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓ હાજર રહ્યા હતા. કેટલીક હિન્દુ બહેનોએ પણ હાજરી આપી હતી. બેગમ રહમાન પ્રમુખ ચૂંટાયા હતા. મંત્રી શ્રીમતી બીરજીસ કુદ્દને વાર્ષિક હેવાલ વાંચતાં લાહોરની શાખાનું કામ વર્ણવ્યું હતું. બેગમ રહમાને પ્રમુખસ્થાનેથી ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, હિન્દની સ્ત્રીઓએ આ દેશનું ભાવિ ઘડવામાં મોટો ભાગ લેવાનો છે; માત્ર બાબતો કરવાનો કોઈ અર્થ નથી. સ્ત્રી કેળવણી માટે બોલતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે આ દિશામાં ઘણું થયું છે છતાં બીજા દેશોની સ્ત્રીઓની સમાનતામાં આવવા માટે હિન્દી સ્ત્રીઓએ હજી ઘણું કરવાનું છે.

શિક્ષણનાં ક્ષેત્રમાં મીસ ગુલ્ઝાર ખાતુ ઐનીથીઆ હુસેન, બી એ બી ટી, એલ ટી, રાંચીની શાળાઓમાં ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ નીમાયા છે. લંડન યુનિવર્સીટીની શિક્ષકની ડીગ્રી મેળવનારા તેઓ બિહારનાં પહેલાંજ મુસ્લીમ બહેન છે

'સ્ત્રીઓ અને મતાધિકાર' અંગ્રેજ મહિલા સોસાયટીએ હિન્દી વજીર ઉપર નીચેનો સંદેશો મોકલ્યો છે ' પુખ્ત વયના સર્વને મતાધિકાર ધારા જ્યાંસુધી અમને મતાધિકાર પૂરતા પ્રમાણમાં મળે નહિ ત્યાંસુધી, લોથીઅન કમીટીએ ભલામણ કરી મુજબના ૬૬૦૦૦૦ મતદારોથી જરાય ઓછું પ્રમાણ, હિન્દની સ્ત્રીઓ સ્વીકારશે નહિ."

શ્રીમતી નરગીસ કેપ્ટન કુંભકોણમમાં: તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ કુંભકોણમ ખાતે અખિલભારત સ્વદેશી પ્રદર્શન, સ્વ. મહર્ષિ દાદાભાઇ નવરોજીના પૌત્રી શ્રીમતી નરગીસ બહેન કેપ્ટને ખુલ્લું મૂકતાં હરિજનોનો મંદિરપ્રવેશ અને જાહેર પ્રશ્નોમાં સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં ભાગ લે એવી વિનતી કરી હતી. મદુરામાં પણ તેમણે ભાષણ કર્યાં હતાં.

શ્રીમતી નરગીસ બહેનના માનમાં કુંભકોણમમાં વસતા ગુજરાતીઓએ મેસર્સ એન. ગોપાળદાસની કંપનીમાં ચ્હાપાણીનો મેળાવડો કરી તેમનો સત્કાર કર્યો હતો.

કુંભકોણમમાં કુંભમેળો બારવર્ષે ભરાય છે. આ વર્ષે તા. ૧લીથી તા. ૧૦મી માર્ચ સુધી એ મેળો ભરાયો. તેમાં લગભગ આઠ લાખ માણસોએ ભાગ લીધો હતો. તેથી માનવમેદનીની વ્યવસ્થા જાળવવા અને બીમારની સારવાર તેમજ ખોવાયલાં બાળકોની સંભાળ લેવા બાબતમાં શ્રી ભારત સ્વસ્તિક મંડળે સારી સેવા કરી હતી. મંડળનો એક કેમ્પ એક ગુજરાતી બહેન શ્રીમતી ઇન્દુમતી નેમીકુમાર શેઠે ખુલ્લો મૂકતાં સ્વયંસેવકોને ઉદ્દેશી હિન્દીમાં યોગ્ય શબ્દોમાં વિવેચન કર્યું હતું.

આપઘાત (૧) મદ્રાસની ક્વીન મેરી કોલેજ હોસ્ટેલમાં ઓનર્સ વર્ગની વિદ્યાર્થીની સીતામ્મા (વર્ષ ૨૦) એ ઝેરથી આપઘાત કર્યો (૨) પતિને ક્ષયનો રોગ હોવાથી, સંસાર સુખ ભોગવી ન શકવાને કારણે ત્રણેક માસ ઉપર પરણેલી અપેરાબાઈ નામની ૨૨ વર્ષની મુસ્લીમ છોકરીએ મુંબઇમાં આપઘાત કર્યો (૩)

અણીશું (૧) બંગાળ ધારાસભામાં અનીતિ માટે થતો વેપાર કાઢી દેવાના મી. જે એમ. વસુના ખરડા ઉપર સીલેક્ટ સમિતિનો હેવાલ થયો છે તેમાં એ વેપારને ઉત્તેજન આપનારા પુરુષોને ફટકાની સજા કરવાની ભલામણ થઇ છે (૨) લાહોરમાં ઓરતો માટેની લેડી વિલીંગડન હોસ્પીટલ લેડી વિલીંગડનને, હાથે ખુલ્લી મૂકાઇ,

(૩) હાતિયા સ્ટેટમા છોકરીઓ માટે હાઇસ્કુલનો પાયો ના લેડી વિલીંગડનને હાથે નંખાયો (૪) દિલ્હીમા સ્ત્રીઓ માટે ના. વાઇસરૉયને હાથે લેડી ઇરવીન કૉલેજ ખુલ્લી મૂકાઇ

જોઇશે, અને 'સુલેહના સંરક્ષણ' માટે હોવી જોઇતી યુક્તિ તેનામાં હોવી જોઇએ. સ્ત્રી પોલીસ માટે સંતોષકારક પોશાકની યોજના માટે નિષ્ણાત દરજીઓને આમંત્રણ અપાયાં છે.

વિદેશ

પ્રગતિમાન સ્ત્રીઓ: ઇંગ્લાંડમા લગભગ ૩૦૦ જેટલી સ્ત્રીઓ કંપનીની ડાયરેકટરો છે: ૭૦ ઉપર સ્ત્રીઓ સેક્રેટરીઓની આર્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટની સભ્યા છે; ૧૦ ઉપર સ્ત્રીઓ નિષ્ણાત હિસાબની સો છે; ઘણી સ્ત્રીઓ આ કંડાઓની ગણત્રીમા નિષ્ણાત છે ૨૦૦ થી ૨૫૦ સ્ત્રીઓ ઇલેકટ્રીકલ, સીવીલ અને મશીનના ઇજનેરો તરીકેની લાયકાત ધરાવે છે

પેરીસમાં સ્ત્રી પોલીસ: પેરીસની મ્યુનિસિપલ કૉન્સિલના એક કમીસન સમક્ષ સ્ત્રી પોલીસદળ યોજવાની દરખાસ્ત સુપરત થઈ છે પોલીસની જગા માટે હજાર ઉપર અરજીઓ આવી છે આ પદ માટે લાયક ગણાનાર સ્ત્રી પુખ્તવયની હશે, અને તેણે સામાન્ય શિક્ષણ લીધેલુ હોવું

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ અને સ્ટવ

સ્ટવના અકસ્માતો દિનપ્રતિદિન વધતા જતા હોવાથી અને આ અકસ્માતોમાં જુવાન ગુજરાતી સ્ત્રીઓ ભોગ બનતી હોવાથી ગુજરાતીઓને સંબોધીને મુંબઇના કૉરોનર તરફથી નીચેની બીજી અપીલ બહાર પાડવામાં આવી છે:

મીત્રો,

થોડા વખત ઉપર મેં બહાર પાડેલી અપીલ ઉપર ધ્યાન અપાયેલુ નહિ હોવાથી મારે બીજી અપીલ બહાર પાડવાની ફરજ પડે છે.

તમારી કોમમાં સ્ટવથી દાઝી જઇ જુવાન પરણેતરોના જે ઉપરાચાપરી બનાવો બનતા રહ્યા છે તેણે લાંબા વખત પહેલા તમને તમારી ફરજનુ ભાન કરાવ્યુ હોવુ જોઇતુ હતું. આ દીલ પીગળાવનારા દાઝી જવાના બનાવો તમારી કોમની ચોક્કસ રીતભાતને લઇને બનતા હોવાથી સ્ટવનો ઉપયોગ બંધ કરાવવાને મેં મારાથી બનતુ આજ સુધીમા કર્યું છે તમારી કોમના રીવાજ અને રીતભાતને લઇને તમારી કોમની સ્ત્રીઓ પાતળી અને ફરકતી સાડીઓ પહેરે છે કે જે સાડી સહેલાઇથી સળગી ઉઠે છે વળી તમારી રીતભાત મુજબ તમો પ્લૅટફૉર્મ ઉપર સ્ટવ મુકી શકતાં નથી તમોએ મને એમ ધારવાનું કારણ આપ્યું છે કે તમો અભરાઇ કે જેની ઉપર ચા, ખાંડ, મરીમસાલો વીગેરે રાખો છો તેની નીચે જ સ્ટવ રાખો છો તમારી આ રૂઢી એક દીવાનાના જેવી છે કેમકે સ્ટવ સળગાવી અભરાઇ ઉપરની ચીજ લેવાં બાઇ ઉભી થતા સાડી સીધી બળતાના સમાગમમાં આવે છે

વળી તમારા ઘરમાં મરણ હોય ત્યારે લાજ કાઢવાનો રીવાજ હોય છે આ લાજ જો જરા લાંબી ખેંચવામાં આવી હોય તો લગભગ આંધળાં જેવા બની જાય છે અને તેથી સ્ટવ આગળ બેસવા જતા સહેલાઇથી કપડા સળગી જાય છે.

સ્ટવ સળગાવવામાં ખાસ જાતની સ્પીરીટનો ઉપયોગ કરવાની તમારા ધર્મમાં મનાઇ નથી એમ હુ ધારું છું. તમારી કોમના ઘણા મરદોએ સ્ટવ સળગાવવાની રીત વિષે એવુ જણાવ્યુ છે કે સ્ટવને પપ કરી નીપલમાંથી ગ્યાસલેટ ઝરતાં કાઢી સળગાવી મુકવી. આ રીત ઘણીજ મૂર્ખાઇ ભરેલી છે.

બર્લિનમાં સ્ત્રીઓનું પ્રદર્શન: ટૂંક સમયમા ભરાનાર છે તે સંસ્કૃતિની દ્રષ્ટિએ ઘણું મહત્વનુ છે જર્મનીની જુદી જુદી મહિલા સંસ્થાઓ—જેના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૩૦ લાખ જેટલી થવા જાય છે, તેઓ જુદા જુદા ખાતાઓ સંભાળશે જેવા કે ધંધો, જાહેરજીવન, વગેરેમાં સ્ત્રીઓના મર્મનું પ્રદર્શન કરવામાં આવશે. અને એ બધા ખાતાઓ સ્ત્રીઓને જ હસ્તક રહેશે પુરષોએ માત્ર પ્રદર્શનની મુલાકાત લઇ સ્ત્રીઓને અભિનંદન આપવાનું છે

આલ્બેનીયાની રાજનીતિજ્ઞ સ્ત્રી ટ્રેનેસ લોરાએ લંડનમા થોડાક સમય ઉપર આપઘાત કર્યો છે ઉમરાવ તુર્કી કુટુંબની આ સુંદર યુવતી ૧૬ વર્ષની વયે, (૧૯૧૦ માં સ્મર્નામાં ટર્કીશ

ઘોરા સાથે પરણી હતી. ૧૯૧૧ માં આલ્બેનીયાની સ્વતંત્રતાની ચળવળ શરૂ થઈ; તેમાં ઘોરા કુટુંબે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. દરમ્યાન ડ્રીમેઘનુ મરણ થયું તેની વિધવા ચેનેકાએ આલ્બેનીયાનાં રાજકારણમાં ભાગ લેવા માંડયો. રાજકુટુંબમાં પણ તેણે વિશ્વાસ મેળવ્યો પણ તે લાંબો વખત ટક્યો નહિ. દરમ્યાન લડાઈ શરૂ થઈ ઇટાલીએ ઇસદ પાશાનો પક્ષ લઈ જાસુસી કરવા માંડી. યુદ્ધ બાદ તે પાછી આલ્બેનીયા આવી. પાછળથી તે અહમદ ઝોગુ સાથે સહકારમાં આવી તેની સાથે તે પરણવાની આશા રાખતી હતી. પરંતુ તેમાં અસંતોષ જન્મતાં તે આલ્બેનીયામાંથી પેરીસ ગઈ અને જાન્યુઆરીમાં તે લંડન ગઈ હતી.

રશિયાની 'શિક્ષણપ્રચારક સ્ત્રીઓ' રાષ્ટ્રાંતર સ્ત્રી દિનના ૨૦ મા વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે સોવીયટ સરકારે શ્રી પેડુતો વર્ગ સામ્યવાદી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અત્યંત આત્મભોગ આપી કામ કરનાર ૧૨ સ્ત્રીઓને 'ઓર્ડર ઓફ લેનીન'નો ખિતાબ આપ્યો હતો. ખેતીવાડીમાં તથા કારખાનાંઓમાં ઉત્તમ કામ કરનારી સ્ત્રીઓને 'ઓર્ડર ઓફ લેબર રેડ બેનર'નો ખિતાબ આપ્યો છે. 'પ્રાવડા' પત્ર જણાવે છે કે, કેળવણી અને સામાજીક સંસ્થાઓ આખા દેશમાં ખોલવાથી, સ્ત્રીઓ ઘરનાં કંટાળા ભરેલાં કામે છૂટી, સોવીયેટના મજુરી અને બીજાં ક્ષેત્રોમાં સક્રીય કામ કરતી બની છે.

લાંબા વખતથી ઘર ઘાલી બેઠેલી આ રૂઢીઓ તમો નાબુદ કરી શકો નહિ પરંતુ સ્ટવના આ ઉપયોગથી તમારી કોમની કેટલીક જુવાન પરણેતરોના કીમતી જાનો આ રીતભાતથી જાય છે તેનો ખ્યાલ કરવો પડે છે માટે કાંતો આ રૂઢીને નાબુદ કરો અગર સ્ટવનો ઉપયોગ અટકાવો. આ પ્રાણઘાતક અકસ્માતોમાંના ૬૦ ટકા જેટલા આ તમારી રૂઢીને આભારી છે. આમાંના કેટલાક બનાવો બિલકુલ આપઘાતના બનાવો છે. વળી મને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક બનાવો તો અગાઉ યોજવામાં આવેલા વરાટના બનાવો છે. મને જે કહેવામાં આવ્યું છે તે નહિ માનવાને હું તૈયાર નથી.

હવે હું તમને ગંભીરપણે પૂછું છું કે તમારી કોમની જુવાન સ્ત્રીઓની જીંદગીની શું તમને કીમત નથી? આવા બનાવો તમારી કોમમાંજ શા માટે બને છે? શા માટે ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ઉમરની છોકરીઓજ ભોગ થઈ પડે છે? સ્ટવથી દાઝી જઈ મરણ પામતી ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે હું શા માટે આટલો બધો ઊહાપોહ કરું છું એમ મને કેટલાક તરફથી પૂછાય છે. જો મારું હૃદય પત્થરનું હોત તો હું આવો ઊહાપોહ નહિ કરી મૂકત.

આથી ગુજરાતી કોમના આગેવાનોને મારી એવી અરજ છે કે તેઓએ એવી એક પાર્ટી સ્થાપવી કે જેઓ ઘેર ઘેર ફરીને જ્યાં જ્યાં સ્ટવ જોવામાં આવે તે જપ્ત કરી મારી કોર્ટમાં મોકલી આપવા. જ્યાં સુધી ગુજરાતી સ્ત્રીઓ સ્ટવનો ઉપયોગ કરતા શીખે ત્યાં સુધી તે મારી કોરટમાં રાખવામાં આવશે. જેઓ સ્ટવ આપવા ના પાડે તેઓને ન્યાત બહાર મૂકવાની મહાજનને ધમકી આપી પ્રીટેક્ટર ખરીદવાને કહેવું. જો આ અપીલ નીષ્ફળ નીવડશે તો સખત પગલાં ભરનારો કાયદો ઘડવા માટે મારે ધ્યાન કરવું પડશે.

જો કે ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ આગથી દાઝી મરવાનું દારુણ દુઃખ રાજીખુશીથી સહન કરતી હતી ત્યારે બ્રીટીશ સરકારે સતી થવાની રૂઢી નાબુદ કરી છે પણ સ્ટવથી દાઝી મરવાના બનાવોમાં સ્ત્રીઓ રાજીખુશીથી દાઝી મરવાનું દુઃખ સહન કરતી નથી.

અમેરિકાના પ્રધાનપદે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસનાં નવા પ્રધાન મંડળમાં મીસીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ મજુરખાતાના પ્રધાન નીમાયાં છે. મજુરોને લગતી બાબતોમાં મીસીસ પરકીન્સ સત્તાવાર ગણાય છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસનાં પ્રધાનમંડળમાં સભ્ય બનનાર તેઓ પહેલાં જ સ્ત્રી છે.

વર્ષ ઉપરથી ઊંઘતી સ્ત્રી ઇલીનોઇ (અમેરિકા) ખાતે ઓકપાર્કમાં પેટ્રીસીઆ મેગ્વાયર નામની ૨૩ વર્ષની એક ખૂબસુરત સ્ત્રી એક વર્ષ અને બે અઠવાડિયાથી ઊંઘી રહી છે. તેને જગાડ-

વાના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા કે ૧૯૩૨ ના ફેબ્રુઆરીમાં તેની માતાએ દાક્તરને ટેલીફોનથી જણાવ્યું હતું કે, એક દિવસથી તેની પુત્રી ઉંઘે ઘેરાયલી રહી; તે હવે એટલી ગાઢ નિદ્રામાં પડી ગઇ છે કે જેમાથી તેને જગાડી શકાતી નથી દાક્તરે ત્યા જઇ તપાસી નિદ્રાને લગતી માંદગી હોવાનુ જણાવ્યું હતુ તે બાદ એ છોકરીને સારી કરવા હજારો સૂચના કરવામા આવી. વિજ્ઞાનને લગતા ઘણા પ્રયોગો થયા, પરંતુ હજી તે ઊઠી નથી

વિદેશમાં પ્રકીર્ણ: (૧) બ્રિટનની જનરલ મેડીકલ કૌન્સિલમા સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની બે સ્ત્રી દાક્તરોએ સુચના કરી છે (૨) ઉત્તર આયર્લૅન્ડમા પ્રવેશવાના પ્રતિબંધનો ભંગ કરવા માટે મીસીસ શીહી સ્કેફીંગ્ટનને એક માસની સજા થઇ છે તેમના પતિને ૧૯૧૬ ના બળવા વખતે ગોળીબારથી મારી નાખવામા આવ્યા હતા (૩) માનસિક રોગોને અંગે ગુન્હેગારોના કુટુંબને લગતુ તેમજ એને લગતા બીલ સશોધન કાર્ય માટે મીસીસ આર જે બર્ડન નામની વિધવાએ પો. ૧૦૦૦૦ બક્ષીસ કર્યા છે.

તુર્કી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને સ્થિતિ: દિલ્હી સ્ત્રી સભાના આશ્રયે દિલ્હીના સરસ્વતી ભવનમા, મીસીસ રૂસ્તમજી ફરીદુનજીના પ્રમુખપદે, 'તુર્કી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને સ્થિતિ' એ વિષય ઉપર તુર્કીના માજી વડાપ્રધાન રઉફબેએ ભાષણ કર્યું હતુ. તુર્કસ્તાનની સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની ચળવળની પ્રગતિની રૂપરેખા દોરતા તેમણે જણાવ્યું કે, સુલતાન સલીમના રાજ્યકાળમા સ્ત્રીઓ માટે સૌથી પ્રથમ સુધારાઓ દાખલ થયા. પરંતુ તેમણે ફ્રેન્ચ ધોરણે પોતાની ચળવળનું સ્વરૂપ લીધાથી એ આદર્શો સિદ્ધ થઇ શક્યા નહિ. ૧૮ મી સદીના પહેલા ભાગમા સુલતાન મજીદે સાહિત્યદ્વારા પ્રજામત કેળવવા માંડયો તે વખતના સાહિત્ય ધુરંધરોએ તેમને સહાય કરી તેમણે પ્રજાના મન ઉપર એવી છાપ પાડી કે, જ્યા સુધી રાષ્ટ્રીયજીવનમા સ્ત્રીઓને તેઓનુ કાયદેસર સ્થાન આપવામાં નહિ આવે ત્યાંસુધી સામાજીક પ્રગતિ અને રાષ્ટ્રીય સલામતી અશક્ય છે ૧૯ મી સદીના 'અધવચના ગાળમા, ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓએ વિદેશી ભાષાઓ શીખવા માંડી અને પશ્ચિમના વિચારો ગ્રહણ કરવા માંડયા.' આથી ચળવળને નવુ ચેતન મળ્યું. દેશમા બંધારણને લગતી રાજ્યસભા શરૂ થયા બાદ પહેલી સ્ત્રીઓની ક્લબ ખુલ્લી મૂકાઇ પણ તેનો સખ્ત વિરોધ થયો તુર્કી સ્ત્રીઓમાંથી રૂઢી દૂર કરવાની બાકી હતી બાલ્કન અને મહાયુદ્ધોએ તે માટે ની તક પૂરી પાડી. તે દરમ્યાન દેશની સ્ત્રીઓ ઘણી ઉપયોગી થઇ પડી કેટલીક બાબતોમા તેઓ પુરૂષો કરતાં ચઢતી છે એમ તેમણે પૂરવાર કરી આપ્યું. ૧૯૨૬મા સ્ત્રીઓએ યુનિવર્સીટીઓ અને સહશિક્ષણ આપતી શાળાઓ કોલેજોમા પ્રવેશ કરવા માંડયો ૧૯૩૦ માં મ્યુનિસિપલ ચુંટણીઓમા મત આપવાનો તેઓનો અધિકાર સ્વીકારાયો હતો એટલે રાજકીય હક્કો માટે તેમને લડવું ન પડયુ એક બે વર્ષોમા તેઓને પાર્લામેન્ટની ચુંટણીમા મતાધિકાર મળી જશે સ્ત્રી પુરૂષોને સમાન તક મળવી જોઇએ એવી તેમણે હિમાયત કરી હતી સ્ત્રીઓને પોતાનો ધધો પસંદ કરવા દેવામાં શા માટે ન આવે તે તેમણે જણાવ્યુ હતુ. તુર્કીમાં અનેક પત્ની કે ઉપપત્ની રાખવાની કાયદેસર બધી છે

સ્ત્રીની ઉન્નતિ

સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ નથી. માતા અજ્ઞાન હશે તો તેનાં સતાનો શી ઉન્નતિ સાધશે ? તમે સ્ત્રીઓને તક આપો, અને જુઓ, તે પુરૂષની પાછળ નહિ રહે. મોખરે થશે.

વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

('માનવધર્મ' વિષેના ભાષણમા)

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે શારદાપીઠ

મુંબઇમાં શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના આશ્રયે, તા. ૨૫-૩-૩૩ને રોજ સાંજે સાડાચાર વાગે, ગિરગામ બેક રોડ ઉપરના મંડળના હૉલમાં 'ગુજરાતી સ્ત્રી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા' એ વિષય ઉપર શ્રી મનહરરામ મહેતા, શ્રી મનહરનાથ મા. પારેખાન, શ્રી રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી, શ્રી સોમેશચન્દ્ર પાઠકજી, શ્રીમતી કપિલા ખાંડવાલા અને શ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારિયાએ વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. ડૉ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી પ્રમુખસ્થાને હતા. બહેનો તથા ભાઇઓની ઠીક ઠીક સંખ્યા હાજર હતી.

શરૂઆતમાં પ્રમુખસ્થાને દી. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીની નીમણૂક થતાં તેમણે સર લલ્લુભાઇનો પત્ર વાંચ્યો હતો અને તે બાદ બે ત્રણ બાબતો તરફ વક્તાઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ગુજરાતી સ્ત્રી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા છે તેની કોઇથી ના નહિ કહી શકાય કારણ કે એ શુભ પગલું છે પરંતુ પુરુષોને લગતી જુદી યુનિવર્સીટી ગુજરાતમાં નથી તો સ્ત્રીઓને લગતી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા ક્યાંથી એમ કેઇને પ્રશ્ન થશે. પહેલાં પુરુષોને લગતી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા છે પછી સ્ત્રીને લગતી.

યુનિવર્સીટી એટલે ઉચ્ચ કેળવણી પહેલાં તો કેળવણી ગુજરાતનાં ગામડાંઓમાં નીરક્ષરતા ઘણી છે એટલે કોઇ કહેશે કે પહેલાં પાયો મજબુત કરવો જોઇએ અને તેનું મુખ્ય પગલું સ્ત્રીઓમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવાના પગલાં લેવા તે છે. ત્રીજી વાત નાણાંને લગતી છે. આ કામ માટે લાખોનો સવાલ છે. એટલી મોટી રકમ મળે નહિં તો આપણે સફળતાથી કામ પાર પાડી શકીએ નહિ. નાણાં સાથે એટલીજ બલકે તેથી પણ વધુ જરૂર કાર્યકર્તાઓની છે અને એ બધા સાધનોનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સામગ્રી સાધનો કેવી રીતે તૈયાર કરવાં તે હવે પછીના વક્તા કહેશે. બાદ તેમણે શ્રી મનહરરામને પોતાનું ભાષણ કરવા જણાવ્યું હતું.

શ્રી મનહરરામે ઘણાં વર્ષો ઉપર આવેલાં સ્વપ્નની અત્યંત ચીવટ સાર આપીને, ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર પાર્વતિ અને કાર્તિકેય ઉત્પન્ન કરવાની પ્રેરણા કેમ થઇ તેનું લાંબુ વર્ણન કર્યું હતું. ગુજરાતી મહિલાઓ સારૂ શારદાપીઠ સ્થાપનાનું સ્વપ્ન સીધ્ધ કરવાની યોજના ઘડેલા તેમણે કેટલાક પ્રશ્નોનું સમાધાન કર્યું હતું.

"કર્વે યુનિવર્સીટી ગુજરાતીઓ તરફ અક્ષરશઃ બેદરકારી બતાવી છે વગેરે બાબતને લગતી ચર્ચા કરી તેમણે જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ તો એ All India Women University છતાં એના સભ્યપદોમાં પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિ એક પણ અખિલ ભારત માન્ય વ્યક્તિ લેવામાં નથી આવતા અને લીધે એનું ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠા અલ્પ છે. એનું સ્થાનક પુનામાં રાખવાથી એ એક પ્રાંતિક સંસ્થા થઇ પડી છે એટલુંજ નહીં પણ હિંદુ અને તેમાં પણ વળી દક્ષિણી બાળાઓ સિવાય બીજી બાળાઓને માટે એ સંસ્થાનો લાભ લેવાનું લગભગ અશક્ય થઇ પડ્યું છે. મરાઠી સિવાય બીજી ભાષાઓમાં શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા નથી. વળી પાઠ્ય પુસ્તકોનો અભાવ છે અને તેને લઇને અંગ્રેજી પુસ્તકોદ્વારાજ શિક્ષણ અપાય છે. ઉપરાંત અધિકારીઓ, પરીક્ષાઓ અને ઉપાધિઓના નામની બાબતમાં પરદેશી યુનિવર્સિટીઓનું અંધ અનુકરણજ કરવામાં આવ્યું છે અને સર્વોપરી અભ્યાસક્રમમાં કોઇપણ પ્રકારની વિશિષ્ટતા લેવામાં આવતી નથી. પરિણામે એક મહાન આદર્શથી પ્રેરાઇને અખિલ ભારતની વાત તો જવા દઇએ પણ અખિલ મહારાષ્ટ્રની સ્ત્રી કેળવણી પર હકુમત ધરાવી તેને દોરનારી એક મહાન વિદ્યાપીઠ થવાને બદલે એ સંસ્થા પચ્ચિ પચાસ નોકરી શોધતી સોળી ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરતી એક નાની સરખી કૉલેજ થઇ પડી

છે. આમ હોવાથી આપણા આદર્શની સિદ્ધિને અર્થે આ સંસ્થામાંથી કોઇ પણ પ્રકારનો કસ કાઢવો એ રેતીમાંથી તેલ કાઢવા જેવું છે.

બીજો પ્રશ્ન મને એ પૂછવામા આવે છે કે મુંબાઇ યુનિવર્સિટી છોડી તમારે ત્યાં ભણવા કોણ આવશે? તેના ઉત્તરમાં હું કહું છું કે સર્વ કોઇ આવશે. હાલમાં જે છોકરીઓ ભણે છે તેમાંની ઘણી ખરી તો કોઇ વિશેષ આદર્શ વગર જ ભણે છે. માત્ર ભણવું એટલે ભણે છે હવે સ્ત્રીઓને જો ધંધા કરવા હોય તો તેઓને માટે બે ધંધા છે એક ડાકતરનો અને બીજો શિક્ષિકાનો આ બન્ને ધંધાને સારૂ શિક્ષણ આપવાની યોજના આપણી પીઠમાં કરવાની યોજના છે, એ આગાડી ઉપર જણાવવામા આવશે છતા પણ જેઓને પુરૂષોની સાથે હરીફાઇમાં ઉતરવું હોય અને મુંબઇ યુનિવર્સિટી સેવવી હોય કે ઇંગ્લંડ કે અમેરિકા જવું હોય તે ભલે તેમ કરે હું તેમને અભિનંદન આપીશ. આપણો ધ્યેય તો જુદોજ છે. આપણે સર્વ ગુજરાતી કન્યાઓની કેળવણી હસ્તગત કરી સમસ્ત પ્રજાને તૈયાર કરવાની છે. ગુજરાતની પચ્ચીસ લાખ કન્યાઓમાંથી પાંચ પચાસ ઇતર પ્રકારની કેળવણી લે તેથી આપણને ઉણી આંચ આવે એમ નથી ઉલટું આપણું દૃષ્ટિ પ્રદેશ એથી કંઇક વિશાળ થવાનો સંભવ છે.

સ્થળ તો મુંબઇ જ રહેશે. અહીંનો ઉત્સાહ, અહીંનું પ્રેરકબળ, અહીંનુ વાતાવરણ અહીંની વિદ્વત્તા અહીંનો પૈસો અને સર્વથી વધારે હિંદુ, જૈન, પારસી, મુસલમાન, ખોજા, વ્હોરા ખ્રીસ્તી વગેરે સર્વ ગુજરાતી બોલતી કોમોનો અપ્રમાણ સમુદાય ગુજરાતના કોઇ પણ સ્થળમાં દુષ્પ્રાપ્ય છે

આ યોજના પાંચ પચાસ છોકરીઓને ગ્રેજ્યુએટ બનાવવા કે નોકરી શોધતી કરવા નહીં પણ સમસ્ત ગુજરાતની કેળવણી હસ્તગત કરી, શહેરે શહેર અને ગામડે ગામડે અભ્યાસ કરતી પ્રત્યેક બાળાને આપણો સંદેશો પહોંચાડવા કે જેથી કરીને મે ઉપર જણાવ્યુ તે પ્રમાણે ગુજરાતી પ્રજા ભવિષ્યમાં દુનિઆની મહાન પ્રજાઓમાં અનન્ય સ્થાન સાચવે.

આ પ્રસંગે ઉપલી યોજનાને અંગે ઉપજતા બે પ્રશ્નોનો હું એક વાકયમાં નીકાલ કરી લઉં. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓને માટે એક સંયુક્ત યુનિવર્સિટી કરવાને બદલે ખાસ સ્ત્રીઓને માટે એક અલગ યુનિવર્સિટી કરવાનું કારણ શું? એના ઉત્તરમાં કહેવાનુ કે એ પ્રકારની સંયુક્ત યુનિવર્સિટી કાઢવાને માટે હાલનો કાળ પ્રત્યેક રીતે પ્રતિકૂળ છે અને સ્ત્રીઓ કેળવાતાં પુરૂષોને લગતો પ્રશ્ન તો આપોઆપ ઉકેલાઈ જશે

સમસ્ત ભારતખંડનું ઐક્ય સાધવા જ્યારે પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે ત્યારે ગુજરાતને નોખું પાડવાની આવશ્યકતા શી? એના ઉત્તરમા કહેવાનું કે જેમ એક ગુણી પુત્ર આખા કુટુંબને તારે છે તેમ તૈયાર થએલુ ગુજરાત આખા ભારતખંડને તારશે.

સમસ્ત ગુજરાતની કન્યાકેળવણી હસ્તગત થાય અને આપણુ અંતિમ ધ્યેય સિદ્ધ થાય એટલા સારૂ એનો અભ્યાસક્રમ જોઇએ તેટલો વ્યાપક અને એનું બંધારણ જોઇએ તેટલું પ્રતિષ્ઠાપાત્ર કરવાનું યોજવામાં આવ્યું છે કે જેથી કરીને બન્ને સર્વમાન્ય થાય.

આપણી સંસ્થામાં ધાર્મિક અને વ્યાયામની બાબતપર ખાસ લક્ષ આપવાની, માતૃભાષાદ્વારાજ શિક્ષણ આપવાની અને પરીક્ષાઓ ઉપાધિઓ અને અધિકારીઓની સંજ્ઞા વગેરેની બાબતમાં શુદ્ધ સ્વદેશી નિયમનું પાલન કરવાની યોજના કરવામાં આવી છે

ગુજરાત દરસાલ છોકરીઓ પઢાવાડી કેટલો ખર્ચ કરે છે? ગુજરાતની વસ્તી અત્યારે એક કરોડ પચ્ચીસ લાખની છે. તેમાં ઓછામાં ઓછી પચ્ચીસ લાખ છોકરીઓ તો હોવીજ જોઇએ દરેક છોકરી પઢાડીનો વાર્ષિક ખર્ચ ઓછામાં ઓછા રૂ. ૨૦નો ગણીએ (આ રકમ સાંભળીને આપને હસવુ આવે તો પણ મે જાણી જોઇને નજીવી રકમ લીધી છે) તો ગુજરાત પોતાની છોકરીઓ પઢાડી દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા ૨ ૧/૨ [?] કરોડ ખરચી રહ્યું છે. ગુજરાતે પરમાત્માના ખોબલા ભરી ભરી પૈસા ઢોળ્યા છે તો શું આપણને એક વર્ષને માટે રૂ. ૫૦ લાખ નહિ આપે? અને તે પણ કોને માટે? પોતાની છોકરીઓ માટે?"

તે બાદ પ્રોફેસર શ્રી. મનહરનાથ કાર્વે-એ શારદાપીઠનાં બંધારણને લગતું વિવેચન કરતાં એમાં ચાન્સેલર, વાઇસ ચાન્સેલર વગેરેને લગતી કેવી કેવી યોજના થઈ, નીમણૂક મંડળ રખાશે વગેરેને લગતી સમજણ વિસ્તારથી આપી હતી.

શારદાપીઠની 'સેનેટ'નાં બંધારણ સંબંધમાં ખ્યાલ આપવા જણાવ્યું હતું કે

સેનેટમાં કોણ દાખલ થઈ શકશે અને કેવી રીતે? અર્થાત્, તેનું બંધારણ શું? ચાન્સેલર, પ્રો. ચાન્સેલર, વાઇસ ચાન્સેલર, પ્રો વાઇસ ચાન્સેલર, રેક્ટર, પ્રોક્ટર, વિગેરે અધિકારી પોતાના હોદ્દાની રૂએ તે સભાના સભ્યો ગણાશે. તે ઉપરાંત આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે ચાન્સેલરો બધે હાજર રહી શકે નહિ તેથી તેમને એક એક પ્રતિનિધિ નીમવા અધિકાર આપવા યોજના કરવામાં આવી છે તેજ પ્રમાણે પીઠની બધી વિદ્યા સંસ્થાઓના મુખ્યાધિકારીઓ પણ પોતાના હોદ્દાની રૂએ સેનેટના સભ્યો ગણાશે કારણ આપ સર્વે સમજી શક્યો જ વિદ્યા-શારદાપીઠમાં તેવા મુખ્યાધિકારીઓ જો સભ્ય ન હોય તો કેમ ચાલે? ત્યાર પછી, પીઠની પ્રત્યેક શાખામાંથી એક સભ્ય ચુંટાશે; જે બીજી કોઈ યુનીવર્સીટી આપણી સાથે સહકાર કરે તો તેમને એક અથવા બે પ્રતિનિધિ ચુંટવાનો અધિકાર આપવા વિચાર છે. કેટલીક લોકસંસ્થાઓને મતાધિકાર આપવો કે કેમ તે વિચારવું છે. આ વિચાર પ્રવર્તકોની ધ્યાન બહાર નથી. તે સંબંધમાં મારે જણાવવું જોઇએ કે અત્યારે કેટલાકનો મત એવો છે કે જે સંસ્થામાં ઓછામાં ઓછા એક હજાર (રૂ.) સભ્ય હોય તેને જ મતાધિકાર આપવો. ગુજરાત પ્રદેશમાં (ગુજરાત એટલે મુંબાઈ, ગુજરાત, કચ્છ અને કાઠીઆવાડ) જેટલી મ્યુનીસીપાલીટીઓ હોય તે મ્યુનીસીપાલીટીની સ્કુલ કમીટીના મેંબરો અમુક પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે તેજ પ્રમાણે, દેશી રાજ્યોના વિદ્યાધિકારીઓ અમુક સભ્યો ચુંટી શકશે. હવે દાતાર મંડળના સભ્યોનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. મોટી રકમના દાતાના પ્રતિનિધિઓ તો 'લાઈફ મેંબર'માં દાખલ અને તે થઈ પોતાના હોદ્દાની રૂએ સેનેટના સભ્યો રહેશે એટલે પ્રશ્ન તો નાની રકમના દાતાર માટે જ રહ્યો તેમને માટે એમ વિચાર છે કે જે સન્નારીઓ અથવા ગૃહસ્થો (રૂ ૧૦૦૦) અથવા વધુ આપે તે બધા બે સભ્યો ચુંટી મોકલે. તેજ પ્રમાણે (રૂ ૫૦૦) અથવા વધુ આપે તે પણ બે સભ્યો ચુંટી મોકલે. મુંબાઇ યુનીવર્સીટીના સ્નાતકો આ પીઠના પણ રજીસ્ટર્ડ 'ગ્રેજ્યુએટ' (graduate) થઇ શકશે અને તેવા 'ગ્રેજ્યુએટ' અમુક સભ્યો ચુંટી શકશે. હવે ઇતર-ઉદ્યોગ સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિત્વની વાત કરીએ. તેમને પણ અમુક સભ્યો ચુંટવાને અધિકાર આપવાની યોજના છે. શરૂઆતમાં 'કો ઓપ્ટ'નો અધિકાર આપવા વિચાર છે અને તેને માટે પણ યોજના છે. ૨૦ સભ્યોનું કેમ બનશે. વધારામાં એમ કહેવામાં આવશે કે દરેક સભ્યે આ પીઠ માટે વર્ષાસનના સો રૂપિઆ ભરવા પડશે. કારણ સમજાવવાની જરૂર પડે એમ નથી. આવી રીતે ગુજરાતી 'સેનેટ' સર્વ કા સંસ્થાપન કરશે.

આ પીઠ, જુદી જુદી રીતે, શિક્ષણ આપવાની યોજના કરશે. તેમાં સાહિત્ય, કળા-નિરીક્ષણ-વૃત્તના અને ઉદ્યોગ, વિજ્ઞાન, શિક્ષણ, ઇતિહાસ, વૈદ્યક, ધર્મ વિગેરે વિષયો ઉપર શાસ્ત્રીય શિક્ષણ આપવા યોજના કરશે અને તેને અંગે જે કંઈ કરવું પડે તે સર્વ કરશે. નિવાસ-ગૃહો પણ ઉઘાડશે, ચલાવશે અને દેખરેખ રાખશે તેને માટે એક ખાસ અધિકારી નીમશે અને તેને 'પ્રોક્ટર' કહેવામાં આવશે. બાલિકાઓના નિવાસ-ગૃહો પણ તેના તેને માટે સમુચિત પ્રબંધ રાખવામાં આવશે.

ત્યારપછી અમદાવાદ ગુજરાત કોલેજના પ્રોફેસર શ્રી રામપ્રસાદ બક્ષીએ શારદા પીઠના અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા વિષે ઇ. શિક્ષણક્રમમાં વિશિષ્ટ તત્ત્વો ક્યાં રહેલાં છે તેનું સ્પષ્ટ વિવેચન કર્યું હતું. દાખલા તરીકે, શિક્ષણ ક્રમ ગુજરાતની પ્રજાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ છે અને વ્યવહાર અને આચારને પ્રથમ સ્થાન મળે છે. રાખવાની કાળજી રહેલું છે તેમણે જણાવ્યું હતું અભ્યાસક્રમના નવા વિષયો, જે નવા વિષયોમાં ગૃહ-વ્યવસ્થા, ગૃહિણી વિગેરે

અને તેને લગતી સમજુતી તેમણે આપી હતી. શિક્ષણક્રમમાં ગુજરાતી, ભાષા, બીજી ભાષા તરીકે અંગ્રેજી, ગણિત, ઇતિહાસ, ભુગોળ, શરીર શાસ્ત્ર, ગૃહ વીજ્ઞાન, ગૃહ વ્યવસ્થા, શોર્ટ હેન્ડ, ટાઇપ રાઇટીંગ, વગેરે ફરજીયાત તેમજ ઐચ્છિક તરીકે રખાયા છે.

શ્રી વ્યોમેશચન્દ્ર જનાર્દન પાઠકજીએ વ્યવહાર દૃષ્ટિથી વિચાર કરી, નાણાંની આવશ્યકતા વીષે વિવેચન કર્યું હતું

તે બાદ, અમેરીકામાં લગભગ અઢી વર્ષ અભ્યાસ કરી આવેલાં કુમારી કપિલા ખાંડવાળા સહશિક્ષણમાં માનનારા હોવાથી, તેઓ એકલી સ્ત્રીઓ માટેની યુનીવર્સીટીને કેમ ટેકો આપી શકે એવી શંકા કરી, તેનુ સમાધાન કરતાં જણાવ્યું હતું કે આપણે ત્યા સ્ત્રીઓના શિક્ષણનો અભાવ છે, સારી સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થાઓનો અભાવ છે એટલે કોઈપણ શિક્ષણની સંસ્થાને આપણે વધાવી લેવી જોઇએ. શિક્ષણ વગર આપણે આગળ વધી શકીએ એમ નથી એ કારણે આ યોજનાને હું વધાવી લઉ છે સહશિક્ષણની જરૂરીઆત વિષે તેમણે ભાર મુકી, પશ્ચિમના દેશોમાં અપાતાં સહશિક્ષણથીજ ઉદ્ધાર થશે એમ જણાવ્યું હતું તે બાદ તેમણે અમેરિકામાં બાળકોને શિક્ષણ કેવી રીતે અપાય છે તેની સમજણ આપી હતી છ અઢી વર્ષના બાળકોથી માંડીને શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે કીન્ડરગાર્ટન, મોન્ટીસોરી, નર્સીંગ હોમ વગેરે દ્વારા અપાતી શિક્ષણ પદ્ધતિ, ડાલ્ટન યોજના, ડાયરેક્ટ મેથડ વગેરે ઉપર તેમણે વિવેચન કરી, આપણે ત્યા અપાતી કેળવણીની પદ્ધતિ સાથે તેની સરખામણી કરતાં જણાવ્યુ હતું કે, અમેરીકાની પદ્ધતી બાલકોની શક્તિને વિકસાવનારી છે તેમજ આપણે ત્યાની વિદ્યાર્થીઓને કચરી નાખનારી છે ત્યાંની પરીક્ષાની પ્રથાનો પણ તેમણે ચીતાર આપી આપણે ત્યાની પરીક્ષાની પ્રથા ઉપર ટીકા કરી હતી.

જાણીતા શીક્ષણશાસ્ત્રી **શ્રી હિંમતલાલ** ગણેશજી અંજારીયાએ શારદાપીઠની યોજનાને વધાવી લેતાં, મુંબઈનું શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી વિદ્યાલય કાઢીને આ કાર્ય કરી રહ્યું હોવાનું જણાવ્યુ હતુ. તેમણે કહ્યુ હતું કે ત્રણ વર્ષ આ વિદ્યાલયે પુરાં કર્યાં છે અને ચોથુ વર્ષ શરૂ થયું છે યોજનામાં જણાવ્યા પ્રમાણેનો એમા શિક્ષણક્રમ છે અને પદવીઓ પણ છે. હવે મંડળની પ્રવૃત્તિને વિશાળ રૂપ આપી તેને જગજાહેર કરવાનો સમય આવ્યો છે તે બાદ તેમણે સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટીની આવશ્યક્તા, શહેરોની છોકરીઓના સંસ્કાર ખીલવવા માટે હોવાનું, જણાવ્યું હતુ અને એમાથી શિક્ષિત થએલી બહેનો ધારશે તો ગામડાંઓની બહેનોની નીરક્ષરતા દૂર કરશે એમ જણાવ્યુ હતું.

છેવટે ડૉ. ખા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ આ યોજનાને ગતી આપવા માટે વ્યવહારૂ યોજના તૈયાર કરી, માર્ગમાં નડતી મુશ્કેલીઓના નીવારણ માટે કાર્યકર્તાઓ પગલા લે એવી આશા દર્શાવી હતી

આભારદર્શન બાદ સભા વીસર્જન થઇ હતી.

અસ્પૃશ્યતા ક્યાં છે ?

આખીય પૃથ્વીમા આ દેશ સિવાય બીજે ક્યાંઇ અસ્પૃસ્યતા નથી વેદ–સ્મૃતિમાં ક્યાંઇ અસ્પૃશ્યતા નથી. ઇશ્વરની દૃષ્ટિમાં બધાં માનવી સરખા છે પણ આપણે તો જેની સેવાથી આરામ ભોગવીએ છીએ, તેનેજ અસ્પૃશ્ય બનાવી દીધાં છે અને આશ્ચર્યની વાત છે કે જે સમાજને ભય સમાન છે એવાનુ તો કોઇ નામેય નથી લેતું.

[' માનવધર્મ ' વિષે ભાષણમાં] (વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલા

હિન્દને કેવા પ્રકારનું નવું રાજ્યબંધારણ આપવું તેની ચર્ચા કરવા માટે લંડનમાં ત્રણ ગોળમેજી પરિષદો ભરવામાં આવી હતી. અને એ ત્રણ ગોળમેજી પરિષદોને પરિણામે હિન્દને હવે કેવી રીતનું બંધારણ આપવું, તેને લગતી ચર્ચા કરવા માટે, બ્રિટિશ સરકારે, પોતાની દરખાસ્તો પ્ર- સિદ્ધ કરી છે. દરખાસ્તોને 'વ્હાઈટ પેપર'નું નામ આપ્યું છે અને તા. ૧૫ મી માર્ચે બહાર પ્રગટ થયો છે અને તે સામે આખા હિન્દમાં રોષની લાગણી ઉભરાઈ રહી છે. વ્હાઈટ પેપરમાં સરકારે જે દરખાસ્તો અનુસરી છે તે દરખાસ્તો પ્રમાણે, ના. ગવર્નર જનરલ અને ના. ગવર્નરોને અસાધારણ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે અને તેથી પ્રધાનો માત્ર નામના પૂતળા રૂપજ રહે છે. એવા સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતી જે સવાલ રજુ કર્યો છે તે પણ ઘણી ખેદ ઉપજાવનારી છે. લોધીઅન સમિતિએ કરેલી અને સાયમન કમીશને કરેલી ભલામણો, જે હિન્દીઓની ભાવનાને પરીપૂર્ણ અનુસાર લાગી હતી, કરતાં પણ આ દરખાસ્તો ઉતરતી છે. ગોળમેજી પરિષદમાં ગએલા બે પ્રતિ- નિધિ બહેનો, શ્રીમતી બેગમ શાહનવાઝ અને શ્રીમતી સુબ્બારાયને એનો વિરોધ કર્યો અને 'ય... હતી નેશ... કૌન્સિલ ઓ... વીમેન, ... નલ કો... ઓલ ઇ... સોરીઝ... વીમેન્સ ... ઓ. ૫ રે... ગ્રીક, હિ... ડિરેક્શન ... યુનિવર્સિટી ... વિમેન્ ... બહેનોથી ... આમાં ... કર્યો. પ્રશ... ૨૧ મ... સંસ્થાઓ ... પણ આ ર... સખ્ત વિ...

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો			
૨૭૩૪ શ્રીમતી	મૃદુલા	અમદાવાદ	—
૨૭૮૦ ,,	એ. બહેન	,,	—
૨૭૮૧ ,,	અંબાબહેન	મહેમદાવાદ	૭ માસ
૨૭૮૨ ,,	દીવાળીબહેન	,,	,,
૨૭૮૩ ,,	ધનલક્ષ્મીબહેન	દાહોદ	,,
૨૭૮૪ ,,	જમનાબહેન	બોરસદ	—
૨૭૮૫ ,,	હમીદાબહેન	,,	—
૨૭૮૬ ,,	હરિપ્રિયાબહેન	,,	—
૨૭૮૭ ,,	સન્યાસિની સેન	કલકત્તા	—
૨૭૮૮ ,,	સુનીતિ દાસ ગુપ્તા	,,	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૭૮૯ ,,	સુશીલાદેવી	,,	—
૨૭૯૦ ,,	મનીષાદેવી	,,	—
૨૭૯૧ ,,	હેમાંગિની પાલ	,,	—
૨૭૯૨ ,,	કુમાર મિત્ર	,,	—
૨૭૯૩-૯૭ ,,	પાંચ બહેનો	આગ્રા	—
૨૭૯૮ ,,	રાધેદેવી	મીરટ	૧ માસ સખ્ત ને રૂ. ૫૦ દંડ
૨૭૯૯-૨૮૦૨ શ્રીમતી	ચાર બહેનો	પુરુલિયા	—
૨૮૦૩ શ્રીમતી	મનુભાઈ	વર્ધા	રૂ. ૧૦૦ દંડ
૨૮૦૪-૦૫ ,,	બે બહેનો	અજમેર	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૮૦૬ ,,	ચિત્રાદેવી શર્મા	મુંબઈ	૧૮ માસ સખ્ત, રૂ. ૨૦૦ દંડ

દલીલનો પત્ર લંડનના 'ટાઈમ્સ' પત્રમાં છે તેમનો વિનંતિમાં વિનીત મત પણ આ બ્રિટિશ સરકારે એમ નથી માન્યો હિન્દની મહિલાઓને હો એ સ્વાધીન રૂ... એ ભાગીને દેશને ... સ્વાધીન કરવા યોગ્ય જ છે.

મુંબાઇ :

મુંબાઇની વિગ્રહસભાનાં ૬૨માં પ્રમુખ શ્રીમતી ચિત્રાદેવી શર્માને ગેરકાયદેસર સંસ્થાના સભ્ય હોવા માટે ૧૮ માસ સખ્ત કેદ, રૂા. ૨૦૦ દંડની સજા થઇ છે.

ગુજરાત-કાઠિયાવાડ:

માર્ચની તા. ૨૦ મી ને રોજ અમદાવાદમાં કુમારી મૃદુલા અંબાલાલ સારાભાઇને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં, તેમને બેલગામ જેલમાં પાછળથી લઇ જઇ તા. ૨૩ મીએ છોડયા છે અને બેલગામની મ્યુનિસિપલ હદ ન છોડવા હુકમ થયો છે.

અમદાવાદમાં શ્રીમતીપુરમાં આવેલી એક ચાલીમાં પોલીસે જડતી લેતાં બે રીવોલ્વરો મળી આવી હતી અને તેને અંગે એક બહેનની ધરપકડ કરી હતી

અમદાવાદ શહેર અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘની સભાએ અસ્પૃશ્ય ખાતાઓના લાભાર્થે રૂા. ૧૫૦૦ મંજુર કર્યા છે.

મહેમદાવાદ તાલુકામાં બહિષ્કાર દિનને અંગે પકડાયલી શ્રીમતી ચંચળબહેન તથા શ્રીમતી દીવાળીબહેનને ૬ માસની સજા કરવામાં આવી છે દાહોદના ૫૯ મા જીલ્લા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ધનલક્ષ્મી બહેનને ૭ માસની કેદની સજા થઇ છે. ગોધરામાં દારૂ તાડીની દુકાનોની હરરાજીને અંગે જીલ્લાના ૬૨ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી જયમતીબહેન દેસાઇ, કુમારી હમીદા બહેન અને કુમારી રોહિણીબહેનને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સ્વ. પંડિત મોતીલાલ નેહરુનાં પુત્રી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત અસ્પૃશ્યતા નિવારણને અંગે કાઠિયાવાડમાં પ્રચારકાર્ય અર્થે નીકળ્યાં હતાં. તેમણે અમરેલીમાં કાઠિયાવાડ સેવક સમાજના નેહરૂ આશ્રમનો પાયો નાખ્યો હતો. લીંબડી, રાજકોટ, ભાવનગર વગેરે સ્થળોની તેમણે મુલાકાત લીધી હતી

મુંબાઇ ઇલાકો :

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને બીમારીને અંગે સજા પૂરી થતાં પહેલાં છોડી મુકવામાં આવ્યાં છે. તેઓ હાલ મદ્રાસમાં છે.

બંગાળ :

ટીપેરા જીલ્લામાં અત્યાચારી કાર્યમાં કાવતરું કરવાના આરોપસર ઉત્તર કલકત્તામાં કુમારી સંધ્યારાણી સેનને ગિરફતાર કર્યા છે. બંગાળ પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના કહેવાતા સરમુખત્યાર શ્રીયુક્તા સુનીતિદાસ ગુપ્તાને ૨૪ પરગણાના સોદપુર ખાતે પકડી ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

કલકત્તામાં બોંબને લગતાં સાધને મળી આવવા સંબંધમાં શ્રીમતી સુશીલાદેવી અને તેમની પુત્રી શ્રીમતી મનીમાલા ડેટ માધાદેવીને ગિરફતાર કર્યા છે. એક ક્રાન્તિકારી શ્રી સંતોષકુમાર ઘોષને આશ્રય આપવા માટે શ્રીમતી હેમાંગિની ઘોષ અને શ્રીમતી સુચાર મિત્રને ગિરફતાર કર્યા છે. બંગાળના જેલોના ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ મી. લ્ફીમસનનું ખૂન કરવા સંબંધમાં ગિરફતાર થએલ વિધવા શ્રીમતી હેનનપાલને છોડી મૂકયાં છે

સંયુકત પ્રાન્ત :

શ્રીમતી કમળા નેહરૂની તબીયત હવે સંપૂર્ણ સુધરી ગઇ છે

ફેબ્રુઆરીની આખરે આગ્રામાં પાંચ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

નાદુરસ્તીને કારણે બનારસની સેન્ટ્રલ જેલમાંથી શ્રીમતી શાન્તિદેવીને છોડી મૂકયાં છે.

મીરઠમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફતાર થયેલા શ્રીમતી પરમેશ્વરી દેવીને ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૫૦ દંડની સજા થઈ છે.

પ્રકીર્ણ :

મુલીયામાં સરઘસ કાઢવા માટે ૪ બ્હેનો ગિરફતાર થયાં.

જમાવ કાયદાનો ભંગ કરવા માટે વર્ધાના સરમુખત્યાર શ્રીમતી ગંગુતાઈને રૂ. ૧૦૧ દંડની સજા થઈ છે.

અજમેરમાં બહિષ્કાર દિનને અંગે બે કાર્યકર્તા બહેનોને ત્રણમાસની સજા થઈ છે.

દિલ્હીની કન્યા શાળાના શિક્ષિકા શ્રીમતી સરસ્વતીદેવીને ૨૪ કલાકમાં દિલ્હી છોડી જવાની નોટીસ અપાઈ છે

કેનેનોરની જેલમાં ૧૨ માસની સજા ભોગવી શ્રીમતી જયન્તી સુરમ્મા હાલમાંજ છૂટયાં તેમણે જણાવ્યું કે, સજા થતાં તેમના બે બંગડી અને બીજાં ઘરેણાં જેલ સત્તાવાળાઓને રાખવા આપ્યાં હતાં. તે છૂટકારા બાદ તેમને પાછાં આપવામાં આવ્યાં નથી સવારે ૭ વાગ્યે તેમને છોડયા બાદ, બપોરના બે વાગ્યા સુધી તેમને જેલને દરવાજે રોકી રાખ્યાં હતાં. તે દરમ્યાન જેલ સત્તા વાળાઓએ તેમના ઘરેણાં શોધતાં છતાં પણ તે મળ્યાં નહિ. વળી આ ઘરેણાં ચોપડામાં નોંધવામાં આવ્યાં છે. છતાં તે મળ્યાં નથી એટલે તેમને ઘરેણાં લીધા વિના જેલમાંથી પાછાં આવવું પડયું છે

[તા. ૨૮–૩–૩૩

સાચી સેવા

માત્ર સરકારના હુકમોથી અસ્પૃશ્યતા દૂર નથી થતી. દરેક સ્ત્રી પુરુષ પોતાના દિલથી અસ્પૃશ્યતા દૂર કરે ત્યારેજ તે દૂર થાય. સાચો મનુષ્યધર્મ શું છે ? હું કહું છું કે સેવા જેણે સેવાને ધર્મ નહિ માન્યો હોય, તેની જીંદગી વૃથા છે. સેવા તો અનેક રીતે થઈ શકે છે, પણ જેની જરૂરત સૌથી વધારે તે સેવા પ્રથમ થવી જોઈએ. એમ થાય તોજ સામાજીક ઉન્નતિ થાય.

['માનવધર્મ' વિષે ભાષણમાં]

વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

નોંધ

ગુજરાતી શારદાપીઠ

૧૯૩૨ ના જુનમાસમાં શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી ઉર્ફે કર્વે વિદ્યાપીઠના એકપક્ષી વહીવટ સંબંધમાં અમે ચર્ચા શરૂ કરી હતી, તે પ્રસંગે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે ગુજરાત યુનિવર્સીટીનું સ્વપ્ન ખરું પાડવાના પ્રયત્નો આરંભવાની અમે વિનતિ કરી હતી એ પ્રયત્નોના આરંભનું ચિહ્ન થઇ તા. ૨૫ મીએ શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના આશ્રયે 'ગુજરાતી સ્ત્રીયુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા' એ વિષય ઉપર થએલાં વ્યાખ્યાનો પ્રસંગે, અમને જણાયું છે. આ વ્યાખ્યાનોને લગતો વિસ્તૃત હેવાલ અન્યત્ર આપવામાં આવ્યો છે, તે તરફ અમારા વાચકોનું તેમજ ગુજરાતી સ્ત્રીઓના સંસ્કાર અને શિક્ષણમાં રસ લેતા સર્વનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે શારદાપીઠની આવશ્યકતા છે, એની ના કોઇથી પાડી શકાય એમ નથી એટલે શ્રી મનહરરામ મહેતાએ રજુ કરેલી 'ગુજરાતી શારદાપીઠ'ની યોજનાને, બની શકે તેટલી વ્યવહારૂ બનાવી, તે અમલમાં મુકી શકાય તે માટે સતત અને અવિરત પ્રયાસ થવાની જરૂર છે.

શ્રી. મનહરરામે રજુ કરેલી યોજના, એમનાં ભાષણ ઉપરથી લાગે છે તે પ્રમાણે, અત્યંત આદર્શરૂપ છે; અને એવી રીતની શારદાપીઠ સ્થાપવા માટે હજી આપણને વર્ષો જોઇશે હા, એથી કાંઇ એ વિષે પ્રચારકાર્ય, સંગીનરૂપમાં, કરવાની જરૂરીઆત ઓછી થઇ જતી નથી સૌથી પ્રથમ તો 'ગુજરાતી શારદાપીઠ'ની યોજના, ગુજરાતીઓ સમજી શકે, તે ઉપર વિચાર કરી શકે, તેને વ્યવહાર બનાવવાના પ્રયાસો થઇ શકે, એવાં સ્વરૂપમાં પ્રકટ થવી જોઇએ યોજનાની વિગતોમાં અત્યારે બહુ ઉંડા ઉતરવાની જરૂર નથી. ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે, ગુજરાતીબાળાઓ માટે, ભાવિ સંસાર સ્વામિનીઓ તરીકે, કેવાં અને કેટલાં પ્રકારનાં શિક્ષણની આવશ્યકતા છે, તેનો વિચાર કરી, તેની રૂપરેખા આપતી એક યોજના, સત્વર તૈયાર કરી. તે વિષે ગુજરાતના, અને ગુજરાત બહારના જાણીતા કેળવણીકારોના, ખાસ કરીને સ્ત્રીશિક્ષણના વ્યવહાર ઉકેલમાં રસ લેતા વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો લેવાવા જોઇએ, અને તે પછી, તેઓના તરફથી થતી સૂચનાઓ વગેરેનો તેમાં શક્ય તેટલે અંશે સમાવેશ કરી, એ યોજનાને અમલમાં મૂકવાના પ્રયત્નો આરંભવા જોઇશે આ કામ ભાષણ આપવા જેવું કે આ નોંધ લખવા જેટલું સહેલું નથી; એ કામ અત્યંત મુશ્કેલ છે. સૌથી પહેલી મુશ્કેલી નાણાંની અને તેથીય વધુ મોટી મુશ્કેલી સારા કાર્યકર્તાઓની છે. અમે તો એટલે સુધી માનીએ છીએ કે જો આવા શુભ કાર્ય માટે, પ્રજાકલ્યાણના માર્ગ માટે, આજીવન કાર્ય કરનારા થોડાક કાર્યકરો મળી આવે તો ગુજરાતમાંથી એવાં કાર્યને માટે નાણાં મળી રહેશે.

સારા કાર્યકરોને પરિણામે આજે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ, દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન, જેવી સંસ્થાઓ ઉભી થઇ શકી છે અને તેને નાણાંની પણ સારી સહાય મળી છે, એટલે ગુજરાતી શારદાપીઠ માટે સૌથી પહેલી આવશ્યકતા, સંગીન કાર્ય કરનારા ભાઇબહેનોની છે, છેલ્લા દશકામાં ગુજરાતી પ્રજામાં જે વિકાસ થઈ રહ્યો છે તે ઉપરથી આવા કાર્યકરો મળતા પણ બહુ સમય નહિ લાગે એવી અમારી ધારણા છે

વ્યાખ્યાનોમાં રજુ થએલી યોજના, તેનું બંધારણ, અભ્યાસક્રમ, વગેરે હજી પ્રારંભિક સ્વ-

રૂપમાં છે, માત્ર વિચાર પૂરતી છે એ યોજના કે આધારણ કે અભ્યાસક્રમ છેવટનાં સ્વરૂપમાં હજુ થયાં નથી. એટલે એ બાબત ઉપર અમે અત્યારે બહુ ચર્ચા કરવા માંગતા નથી. અમે અત્રે એ સંબંધમાં થોડાંક મહત્ત્વની સૂચનાઓ કરીશું. શારદાપીઠમાં અભ્યાસ કરી, નિષ્ણાત થયેલી વિદ્યાર્થિનીઓ, શ્રી મનહરરામે જણાવ્યું છે તેમ, “નોકરી શોધતી ગ્રેજ્યુએટ બાઈઓ” નહિ થાય, એની સાવચેતી તો અવશ્ય રાખવી પડશે. ગુજરાતની અસ્મિતાને ભજવે, ગુજરાતની સંસાર-સમૃદ્ધિને દીપાવે, અને બીજાઓ માટે અનુકરણરૂપ જીવન જીવે, એવી રીતે શારદાપીઠની વિદ્યાર્થિનીઓને શિક્ષણ આપવું જોઈશે. તે સાથે; ભાવિ ગુજરાતણ કૌમાર્યનો આદર્શ સેવતી થઈ, પોતાના જ પગ ઉપર નિર્ભર થઈ રહેવા માગતી હોય, તો તે પ્રમાણિકપણે અને નિર્ભયપણે રીતે, પોતાનાં જીવનને નિભાવી શકે, એવી પણ શીખના અભ્યાસક્રમમાં યોજના થવી જોઈશે અને ઘણી મહત્ત્વની વસ્તુ, જેના ઉપર શ્રીમતી કપિલાબહેને ભાર મૂક્યો હતો, તે અમુક વિષયોજ ઉતારી રાખી શકે, અમુક વિષયો તો ફરજીયાત જ હમણાં. એવા વિચારને તિલાંજલિ આપી વિદ્યાર્થિનીની ઇચ્છામાં આવે તે વિષય, તેને તેમાં રસ હોય તો, તે શીખી શકે એવી યોજના પણ થવાની આવશ્યકતા છે. ભાવિ ગુજરાતણ પોતાનાં સંતાનોને, જગત સમસ્તની સમક્ષ, ગૌરવ-વંતાં ઉભા રહેતાં જોવાને સદ્ભાગ્ય આતુર રહેશે જ. પોતાનાં સંતાનોને એવાં બનાવવાની યોગ્યતા પણ ભાવિ ગુજરાતણને મળવી જોઈશે. આ બાબતનો પણ શીખની યોજનામાં ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે. આ અને આવા આવા બીજા પ્રશ્નો આ સંસ્થાની સ્થાપના અને ઉત્તરોત્તર વિકાસ થશે, અને તેના ઉપર યોજનાના સંચાલકોએ સતત વિચાર કર્યો રાખ્યો છે. અત્યારે તો અમે, આ વિષયમાં વધુ ચર્ચા કરતા નથી, ભવિષ્યમાં ‘ગુજરાતી શારદાપીઠ’ ની યોજના ચોક્કસ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થશે, ત્યારે તે ઉપર વિશેષે કરીને ચર્ચા કરીશું. અત્યારે તો આ યોજના વિષેનો માત્ર એક વિચાર જ રજુ થયો છે. એ વિચારને ગુજરાત વધાવી લે. તેવી આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરવાની સાથે, અમે યોજનાના સંચાલકોને એક વિનતિ કરીશું કે યોજનાને સત્વર અમલમાં રૂપમાં મૂકવા તૈયાર કરો, અને વહેલી પ્રથમ ગુજરાતની સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થાઓ પાસેથી એના ઉપર વિચારો માગો મગાવે, એ સંસ્થાઓ, સ્ત્રીશિક્ષણનાં કાર્યમાં પડેલી હોવાથી, તેમના એના સ્વાગત છે. તેમનો સ્વાગમન આ દિશામાં ઉપયોગી થયા વિના નહિ રહે. અમારૂં સ્વપ્ન ખરું પાડવાની આ યોજનાને અમે અમારો હાર્દિક ટેકો આપીએ છીએ.

જીવલેણ સ્ટવ પ્રાઈમસ સ્ટવથી દાઝીને બળી મરવાના બનાવો મુંબઈમાં વસતી ગુજરાતી બહેનોમાં વધુને વધુ પ્રમાણમાં થતા જોઈને અમને પ્રશ્ન એ થાય છે કે સ્ટવના વપરાશને ઘટતા ઉપાયો છાપીને, એના વપરાશ માટે લોકોએ કેટલી કાળજી રાખવાની વારંવાર સૂચનાઓ કરીને અને તે છતાં પણ જો, એવી સાવચેતી રાખવાનું બની શકે એમ ન હોય તો સ્ટવનો વપરાશ બંધ કરવાનું જણાવીને અમે વારંવાર આ અકસ્માતો, ગુજરાતી બહેનોનાં કરુણ અવસાનો અટકાવવા વિનતિ કરી ચૂક્યા છીએ. છતાં અકસ્માતો તો થયે જ જાય છે. ‘સ્ત્રીજગત્’ નાં પાનાંઓમાં ‘સ્ટવ-સળગતાં ‘મોત’ ’ ને લગતો ભાગ અમારે કોઈ અંકમાં ન આપવો પડ્યો હોય એવું બન્યું નથી એટલે કે, એવા અકસ્માતો વિનાનો એક મહિનો પણ મુંબઈમાં ગયો નથી. આ વસ્તુ મુંબઈમાં વસતા ગુજરાતીઓ માટે ખરેખર શરમ ભરેલી છે.

મુંબઈના કોરોનર, આથી, મુંબઈના ગુજરાતીઓ ઉપર ચીડાય, તેમને માટે અણછાજતા શબ્દો વાપરવા જેટલા અંશે ઉશ્કેરાય એ *વાત સ્વાભાવિક છે. આ અકસ્માતો મુંબઈના* ‘ગુજરાતીઓને કોરોનરે કરેલી ઠીક ઠપકો અમે પ્રકટ કરી છે, અમારે પણ એમને એક એવો ઠપકો કરી હતી; અને તે પણ અમે પ્રકટ કરી હતી. ત્રીજી આપીએ કોરોનરે, કેટલાક બનાવો ઉતાર રૂપ કે આપઘાત ના હોવાનો અભિપ્રાય કર્યો છે. અમે વારંવાર એ બાબત તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે, સ્ટવના અકસ્માતોના કેટલાક બનાવો આપઘાતરૂપે વધુ હોવાનો સંભવ છે. ખાસ એ બનાવો આપઘાતે હોય તો તે કાંઈ ગુજરાતીઓએ ઓછું શરમાવા જેવું નથી. આ વસ્તુ

સ્થિતિ નિવારવા માટે વ્યવહારૂ પગલાં લેવાની જરૂર છે.

શ્રી ગોરોનાની આગેવાની હેઠળ, સેફટીફર્સ્ટ એસોસીએશનની મુંબઈની શાખા તરફથી ગઈ તા ૨૪ મીએ એક પ્રતિનિધિમંડળ મુંબઈના મેયર અને મ્યુનિસિપલ કમીશનરને મળ્યું હતું. અને તેણે, સ્ટવના દુરૂપયોગથી ઘણુંમી રહેલા જાન તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચી ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં થતાં આવા કરૂણ મૃત્યુએ અટકાવવા વિનતિ કરી હતી મેયર અને મ્યુ કમીશનરે મુંબઈના જુદા જુદા લત્તાઓમાં સુધારકોને સેફટીફર્સ્ટ એસોસીએશન સાથે મેળવી આપવાનું વચન આપ્યું છે અને તે પ્રસંગે, સ્ટવનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો, તે લોકોને શિખવવા માટે તેમજ અકસ્માતો અટકાવવા માટે શાં પગલાં લેવાં તેની ચર્ચા કરવાનું જણાવ્યું હતું

આ પ્રયત્ન કરવા જેવો છે એની ના કહી શકાય એમ નથી. પણ મુખ્યત્વે ગુજરાતી બહેનોમાંજ આવા અકસ્માતો થતા હોવાથી, ગુજરાતી બહેનોને સ્ટવના વપરાશ સંબંધમાં વિશેષ જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે ગુજરાતીભાષામાં શ્રીમતી દીવાળીબહેન શાહે સ્ટવના વપરાશને લગતી પુસ્તિકા લખેલી છે અને તે સચિત્ર રૂપે પ્રકટ થઈ છે એનો પ્રચાર જેમ બને તેમ મોટા પ્રમાણમાં થાય એવું કરવાની જરૂર છે બીજી જરૂર ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ જેવી સંસ્થાઓએ સ્ટવના વપરાશ સંબંધમાં પ્રયોગસહિત વ્યાખ્યાનો ગોઠવવાની, જરૂર છે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં મંત્રીઓને અમારે વિનતિ છે કે તેઓ કાંઈ નહિ તો મહિનામાં એકાદ દિવસ, માટે પણ આવા સપ્રયોગ વ્યાખ્યાનની યોજના કરે સ્ટવના છૂટા છૂટાં સાધનો, કયા પ્રકારનો સ્ટવ, વાપરવામાં સારો, સ્ટવ રાખવાની યોજના કેવી હોવી જોઈએ, વગેરે બાબતો, વારંવાર આપણી ગુજરાતી બહેનોના મન પર ઠસાવવાની જરૂર છે અને માત્ર મંડળના હોલમાંજ આ વ્યાખ્યાનોની યોજના કરી બેસી ન રહેવાં, ગુજરાતી બહેનોની વસતી વાળા વિસ્તારોમાં કે ચાલીઓમાં, આને લગતું શિક્ષણ આપવાની યોજના મંડળે કરવાની જરૂર છે મંડળે આ પ્રવૃત્તિ સત્વર ઉપાડી લેવી જોઈએ એવી અમારી માન્યતા છે.

તિરસ્કારો નહિ

હું હિન્દુધર્મની અભ્યાસી નથી. પણ હું જાણું છું ત્યાં સુધી હિન્દુધર્મે સૌ કોઈને અપનાવ્યા છે–તેમાં સર્વ વિચારનાને સ્થાન છે. પણ આજે તો હિન્દુધર્મ એવો સાંકડો બની ગયો છે કે એના અનુયાયીને જ પરધર્મનો આશરો શોધવો પડે છે. આ સ્થિતિ ચાલુ રહે તો ભાવિ તો એવું દેખાય છે કે હિન્દુધર્મનો કોઈ અનુયાયી નહિ રહે રહેશે માત્ર આપણી મૂર્ખતાની કથા. હું તમને પૂછું છું કે તમે પશુને, કુતરાને પાળો છો, તેને પ્રેમ કરો છો, તો પછી માત્ર ભંગી આપણને અડે કે તે આપણે ત્યાં આવે તેમાં અબડાઈ જાઓ છો ! હું નથી કહેતી કે તમે તેની સાથે ખાઓ. માત્ર તમે તેને 'તિરસ્કારો નહિ' તમારી સેવા કરનારા એ બાંધવ બ્હેનોને પશુથી નીચા ન માનો

['માનવધર્મ' વિષેના ભાષણમાં]

વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત

તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

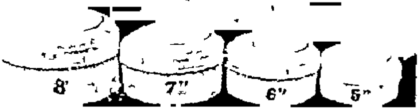

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
"એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે"

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાવ શું કહે છે '

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલ્ટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ કલાઇવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ, રંગુન

ચિત્રકાર :] મારવાડની મહિલા [રા. બ. ધુરંધર

“શારદા”ના સૌજન્યથી

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૨૦ મુ] મે ૧૯૩૩ [અંક ૩ જો

ચિતોડની વીરાંગના

બેઠી અગાસીએ આજે અપ્સરાગણુ જોડિની
વીરતાની પ્રતિમા એ મહારાણી ચિતોડની

વ્હાલા જતાં રણુમહીં સુકુમારવામા
ગર્વેથી ગુંથી શુ રહતી મૃદુ પુષ્પમાળા;
ત્યાં સાંભળ્યું પ્રિય પતિ પકડાઇ જાયે
મેવાડી સૈન્ય સરદાર હિણું હણાયે.

હાયકારા, અરેરાટી અને આસુ પડ્યા નહીં
દ્રઢ ચિત્તે લીધું ધારી ઝુકાવા જંગની મહીં

"મરવુ કે મારવું ટેક એ મર્દની
હાય ! હે ઉદયસિંહ ! તેં ગુમાવી
પત્ની કાયર તણી સમરમા ખેલીને
સપ્ત પાતાળ હઉ ખળભળાવી."

અબળા બોલતી એવું, ક્રોધમાં કેશ છોડીને
રૂદ્રચંડા થઇ રાતી, તાતી ધારી ભવાનીને.

તેજ તોખાર એનો હણહણી ઉછળે પેખતા ચંડિકાને
કલ્લોલતી કાળીદેવી શિર ચઢી શુકનો અર્પતી કાલિકાને
સૃષ્ટિની શક્તિદેવી સુરગણ નિરખે પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય
આર્યાની વીરતાએ અમર તપી રહો આર્ય સોમે સદાય.

પડઘીઓ વાગતા ધરતીએ ધમધમે
રગરગે જેમ મારે ઉછાળા
પુરપાટે પ્રલયકાળ દેવી ધસે
પેખી શરમાય મર્દો મુછાળા.

નયનમાં શરમના શેરડા ફુટતા
છુટતા શૌર્યના ત્યા ફુવારા
રોમરોમેથી અંગાર તણખા છુટે
ગર્જી વર્ષાવતી વજ્રધારા.

" બાયલા સૈનિકો યુદ્ધથી શું ફરો ?
શું ઠરો ? માતની કુખ લાજે,
ઠરી યાહોમ બસ ઝુક પરો જંગમાં
પ્રાણ કુરબાન છે માત કાજે. "

ન્હાસતા સૈન્યમાં વીરતાનું નવું જેમ વીરાંગનાએ પ્રકટાવ્યું
ખેલ ખાંડાના ખેલાય તમંચા ને તોપથી ઘોર ધીંગાણુ જમાવ્યું.
પીંઢારા હે શાહી સૈન્ય પેખી મહિષાસુર મર્દિનીનો મદ આજે
વિજય ઘોષણાના એ દુદુંભિ દશે દિશ આજ "વીરા"ના એ ગાજે.

માતૃભૂમિ માટે મરણને મુઠીમા રાખી
લુંટાતી લાજ માની વીરરમણિએ જુઓ રાખી
નથી " વીરા " હવે ન્હોયે હજુએ જીવતી ખાસે
સુવર્ણાંકિત તેનું નામ શોભે આજ ઇતિહાસે

—પ્રાણશંકર જગજીવન બધેકા

સન્નારીઓને બે બોલ*

કહેનારઃ શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક

આપણે ઘણાને બોલતા સાંભળીએ છીએ કે ચાલુ જમાનો સ્ત્રીઓનો છે, હાલ સ્ત્રીઓનો યુગ ચાલે છે, વગેરે. આવાં વાક્યો માત્ર સ્ત્રીઓ સંબંધી જ બોલાતાં નથી. ચાલુ જમાનાને આજ રીતે પ્રસંગોપાત્ત ઘણા જુવાનોનો યુગ અને કેટલાક બાળકોનો યુગ પણ કહે છે. આવાં અતિ પ્રચલિત વાક્યો, સામાન્ય લોકવાયકા કે કહેવતોની પેઠે, ભાગ્યે જ વિચાર્યા વિના ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય છે, પણ તે સાથે કહેવતો કે લોકવાયકાની પેઠે તેમાં સત્ય પણ ઘણે ભાગે હોય જ છે.

ખરી રીતે સમય ઉપર કોઈની માલીકી કે સત્તા હોતી નથી. કાલ કોઈનો નથી. આ વાક્યો બોલાય છે તે જુદા અર્થમાં. આપણામાં સામાન્ય કહેવત પ્રચલિત છે કે 'પાળે એનો ધરમ ને મારે એની તલવાર' તેમ આપણે કહી શકીએ કે કામ કરે એનો સમય છે. એનો અર્થ એવો નથી કે આજ સુધી સ્ત્રીઓએ કામ કર્યું જ નથી, અને અર્વાચીન સમયમાં જ તેમને કામ કરવાનું મળ્યું છે. સ્ત્રીઓએ હંમેશાં કામ કર્યું છે, સમાજજીવનમાં પણ અગત્યનું કામ કર્યું છે. માત્ર હવે તેમને કામ કરવાને નવાં ક્ષેત્રો મળ્યાં છે, નવી દિશાઓ મળી છે અને એ તકનો સ્ત્રીઓ લાભ લે છે અથવા લેશે એ દૃષ્ટિથી આ જમાનો સ્ત્રીઓનો છે એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ આપણે જરા વિગતથી વિચારીએ.

પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓ ઘણે ભાગે ઘરનું કામકાજ કરતી અને બાળકોને ઉછેરતી. જાહેર જીવનનો કોઈ કોઈ અપવાદો બાદ કરતાં તેને કશો ભાગ ન મળતો. જાહેરજીવનમાં માત્ર પુરુષો જ રહેતા. તેમાં સ્ત્રીની સલામતી નહોતી અને એ વખતે સ્ત્રીપુરુષોનો સંબંધ એટલો સંસ્કારી નહોતો. આ સ્થિતિ સ્ત્રીઓને ખાસ અન્યાયી હતી એમ કહેવાનો અર્થ નથી. જો કે અત્યારે એ સ્થિતિના અવશેષો જ્યાં દેખાય છે, ત્યાં સ્ત્રીઓને અન્યાય થાય છે તેમાં શંકા નથી. ન્યાય, અન્યાય માણસના સામાન્ય વિકાસના ધોરણે જ માપી શકાય. એ સમયમાં લડાઈમાં પકડાયેલી સ્ત્રીઓના વિજેતાઓ સ્વામી ગણાતા, તો પકડાયેલા પુરુષો ઘણે ભાગે કતલ થતા અને બચતા તેને ગુલામો કરી વેચતા, એટલે એ સમયનાં નીતિના ધોરણો જ એવાં હતાં.

પણ એ સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ સમાજમાં ઘણું અગત્યનું કામ કરતી. ઘરનાં દોરઢાંખરનું કામકાજ રાચરચીલાની દેખરેખ, દાણોપાણી, રાંધણ-ચીંધણ અને સૌથી મહત્ત્વનું તો બાળઉછેર એ કામો સ્ત્રીઓ કરતી. તેમનું જીવન સરસ બન્યું અને ઉલ્લાસમય હતું. કેટલીક લડાયક કોમોમાં તો પુરુષ લડાઈ સિવાયના પ્રસંગે આળસુ બેસી રહેતો અને સ્ત્રી જ વધારે કામકાજ કરતી

*શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળની સભાસદ બહેનોને ઉદ્દેશીને વ્યાખ્યાન. લેખ

જમાનો બદલાતાં આ બધાં કામકાજ ધીમે ધીમે વધતાં ગયાં, મોટાં શહેરો થતાં ગયાં, મોટાં શહેરો થતાં દ્વારદાખરનું કામ જતું રહ્યું સંચા થતાં કાતવાનું કામ ગયું. દળવાનું, છડવાનું પણ બંધ થયું. અને આ બધાને બદલે તેને કશું જ બીજું કામ મળ્યું નહિ.

પણ એથી એ વધારે મહત્વનો ફેરફાર તો બીજી રીતે થયો અને થાય છે બહુ પ્રજત્વ સમાજવિરોધી ગણાયું, એટલે પ્રજનન અને પ્રજાધવર્ધન જે ઓનો ઘણો વખત લેતું હતું તે પણ ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું, ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ વગેરે દેશોમાં આ સ્થિતિ પહેલી આવી આપણે હિંદમા આ સ્થિતિ હજી નથી આવી. પણ આ વિષેના વિચારો અત્યારે એટલા પ્રચલિત થયા છે, કે એ સ્થિતિ આપણે ત્યાં આવશે એમાં પ્રશ્ન નથી. કેવી રીતે આવશે એટલો પ્રશ્ન છે. બીજી તરફથી સ્ત્રીઓ જીવન પર્યંત કુમારિકા રહી શકે એ સ્વીકારાવા લાગ્યું. એ રીતે સમાજમાં સ્ત્રીઓના કામમાં, તેની સ્થિતિમાં, અને તેના તરફની દૃષ્ટિમાં ઘણા મોટા ફેરફારો થયા, અને તે સાથે સ્ત્રીઓના હક્કોનો પ્રશ્ન આગળ આવ્યો.

આ ઉપરથી જણાશે કે સ્ત્રીઓએ જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રશ્ન તેનાં પહેલાંનાં કામો ઘટી જવા સાથે સબંધ ધરાવે છે. આપણામાં સ્ત્રી સુધારાનો ઘણીવાર એવો અર્થ થતો કે પુરુષો જે જે કામો કરે તે તે કરવાનો તેને હક્ક હોવો જોઇએ, અને તેમાં પણ હક્કનો અર્થ, સ્પષ્ટ રીતે નહિ તો અસ્પષ્ટ રીતે, ભોગવિલાસો ભોગવવાને હક્ક એવો થતો. પુરુષો બહાર ફરે છે, ટેનિસ રમે છે. નાટક જોવા જાય છે, મિત્રોમાં મળે છે, તો સ્ત્રીઓને એ હક્ક શા માટે નહિ ? હક્કની દૃષ્ટિથી વિચાર કરતો હોય તો હક્કની ના પડાય તેમ નથી. એ હક્કની હા પાડવામાં કચવાવું પણ ન જોઇએ. પણ વક્તવ્ય એ છે કે ભોગવિલાસનો હક્ક એ જીવનમાં ખરું રહસ્ય નથી પણ કામ કરવાનો અવકાશ અને કામ કરવાની અનુકૂળતા એ મુખ્ય વસ્તુ છે. જીવનમાં વધારે સમય ટકી રહે ને ઓસરે નહિ એવો રસ કામ જ પૂરી શકે છે, ભોગવિલાસ નહિ, જો કે ભોગવિલાસ માણસ જાતને હમેશાં મોહક અને આકર્ષક રહ્યા છે.

કામ કરવાની ઇચ્છા વ્યક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે પણ કામ કરવાનો અવકાશ મળવો અને તેની અનુકૂળતા અને અવકાશ મેળવતાં સમાજની બાહ્ય સ્થૂળ રચના અને તેની આંતર વિચારસૃષ્ટિ બન્નેને જુદી રીતે ગોઠવવાં પડે છે. માણસ જાતમાં વ્યક્તિને અને તે કરતાં વિશેષ સમાજને, નવી ગોઠવણનો ઘણો જ કંટાળો છે, એટલી તેના સ્વભાવમાં ક્યાંક જડતા રહેલી છે, અને તે જડ વસ્તુની પેઠે જ નવાં બળો સામે વિરોધ કરે છે. આ જડતા સામે માત્ર તપોબલ અને તિતિક્ષા જ કામ કરી શકે છે. તપથી અને તિતિક્ષાથી જડ સમાજ જાગૃત થઇ નવી વ્યવસ્થાને અભિમુખ થાય છે અને ધીમે ધીમે પછી નવી વ્યવસ્થા કરે છે.

ઇંગ્લંડનો સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો ઇતિહાસ જોઇશું તો આ બાબત સ્પષ્ટ થશે આ ઇતિહાસ વીસમીસદીનો જ છે + ઇંગ્લંડમા ૧૯૦૩ માં સ્ત્રીઓનો સામાજિક અને રાજ્ય–પ્રકરણી સમાજ (Women's Social and Political Union) સ્થપાયો અને પછીનાં થોડાં વરસોમાં જ મિસીઝ પૅંકહર્સ્ટની

+ આ ઇતિહાસનો ભાગ એનસાઇક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા વૉલ્યુમ ૨૩ પૃ. ૭૧૦-૭૧૧ ઉપરથી આપેલો છે.

આગેવાની નીચે લડાઇની વ્યૂહરચનાનો વિકાસ થયો.

તેનો ખરો વિકાસ ૧૯૦૬ માં લિબરલ પક્ષ સત્તામાં આવ્યો ત્યારે થયો. આ સમાજે જોયું કે સરકાર પોતે પગભર છે તે ઉપર જ તેમની હીલચાલનો આધાર છે. એક સભામાં ક્રિસ્ટાબેલ પૅન્કહર્સ્ટ અને ઍની કેનીએ નવી સરકારને પૂછ્યું કે અમારા ધ્યેય બાબત તમારો શો અભિપ્રાય છે. એમના તદ્દન વાજબી પ્રશ્નનો જવાબ આપવાને બદલે તે બન્ને છોકરીઓને પકડાવીને બહાર રસ્તા ઉપર ફગાવી દેવરાવી. અને જ્યારે તેમણે તિરસ્કાર દર્શાવવા સભા ભરી ત્યારે રસ્તામાં હરકત કરવાને માટે તેમને ગિરફતાર કરી અને દંડ અથવા કેદની સજા કરી. બન્નેએ કેદ ભોગવવી પસંદ કરી. આ ઉપરથી લોકોમાં ઉહાપોહ ચાલ્યો તેથી સ્ત્રીઓના પ્રશ્નને સારી જાહેરાત મળી. તે પછી 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' પ્રધાનોને હેરાન કરવાની અરજી કરવા પાર્લામેન્ટ ઉપર કૂચ કરવાની અને મંડળો દ્વારા રજુઆતો કરવાની પદ્ધતિ અખત્યાર કરી અને તેથી સમાજમાં સંઘર્ષો અને ગિરફતારીઓ થઈ. આવા પ્રસંગે પ્રસંગે તેમના સમાજનું જોર વધતું ગયું.

૧૯૦૭ પછી આ હીલચાલ વધારે બળ મેળવતી ચાલી. વરસે વરસે ૩૦૦૦ સ્ત્રીઓએ 'કારાકૂચ' કરી. આ પક્ષના નેતાઓએ ઘણી કુનેહથી પોતાની જાહેરાત કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. તેમણે જમીન ઉપર ચાકથી લખ્યું એ બાજુ બે પાટિયાંની જાહેરાતો લઈ સરઘસો કાઢ્યાં. શેરીઓમાં પોતાનાં વર્તમાનપત્રો વેચ્યાં, દિવાલે આમતું પોસ્ટિંગ કર્યું અને શેરીઓમાં જાહેરાતોનો વરસાદ વરસાવ્યો.

આ બધી હીલચાલ સરકારને વસમી પડી. વડા પ્રધાન ઍસ્કિવથ તેમની વિરુદ્ધ હતો, તેણે નમતું ન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' જેલ માર્ગ લીધો, અને જેલમાં જઈને પણ પોતાનો વિરોધ બતાવવો જારી રાખ્યો. તેમણે આહાર તજ્યો, અને બળાત્કારે ખોરાક આપવાના દુઃખદાયક પ્રયત્નો પછી સત્તાધારીઓને તેમને છોડી મૂકવાની ફરજ પડી, છતાં સ્થિતિ સુધરી નહિ. સ્ત્રીઓને મતનો હક આપવાના ખાનગી બિલો પેશ થયાં પણ અનેક પ્રયત્નો છતાં લિબરલ સરકારે પકડેલી હઠ છોડી નહિ. પછી 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' બળજબરીનાં અને મિલ્કત નાશ કરવાનાં તોફાનો શરૂ કર્યાં લિબરલ સરકારે તેને દાબી દેવાને દમનના સખ્ત ઉપાયો યોજ્યા. તેણે કેદીઓ સંબંધી નવો કાયદો કર્યો જે મશ્કરીની ભાષામાં 'ઉંદર બિલાડી'નો કાયદો કહેવાતો. આ કાયદાથી અનાહારને લીધે જે કેદીને છોડી મૂકવો પડ્યો હોય તે બહાર નીકળીને સાજો થતાં તેને પાછો પકડીને જેલમાં મૂકી શકાતો. આ કાયદા પ્રમાણે મિસિસ પૅન્કહર્સ્ટ જેને ૧૯૧૩ માં ત્રણ માસની સજા થઇ હતી, તેને આઠ વાર કેદમાં પૂરી હતી, જો કે તેમ છતાં તે પહેલું વરસ માત્ર ૩૦ દિવસ કેદમાં રહી હતી.

આ તોફાનો કરવાની પદ્ધતિ આપણે વખાણી શકતા નથી. અસંખ્ય સ્ત્રીઓએ સહન ઘણું કર્યું અને તેથી તેમનો પોતાનો પક્ષ મજબૂત થયો પણ આ તોફાનોથી, જાહેરાતના સંદિગ્ધ ફાયદાથી કંઇ વિશેષ મળ્યું ન હોતું. તેમને મતનો હક મળ્યો તે બીજી જ રીતે અને તેમાં જ વિજયનું ખરું રહસ્ય રહેલું છે.

૧૯૧૪ માં યુરોપનો મહાન વિગ્રહ શરૂ થયો. આથી સ્ત્રીઓની લડાઇ અમુક

વખત બંધ રહી. પણ એ બંધ રહી એ દરમિયાન જ તેમના પક્ષનો ખરો વિજય થયો. સ્ત્રી-હકના પક્ષકારોએ લડાઈ છોડીને દેશને તેના અટોકટીના સમયમાં મદદ કરવાનું હાથમાં લીધું. મિસિઝ ફૉસેટે પોતાના અનુયાયીઓને સંદેશો મોકલ્યોઃ "આપણા હકનો સ્વીકાર થાય કે ન થાય, પણ આપણે નાગરિકતાના હકને લાયક છીએ એમ એકવાર સાબીત કરી આપવા દો." સ્ત્રીહકના પક્ષકાર કેદીઓને મારી મળી અને સ્ત્રીઓનો સામાજિક અને રાજયપ્રકરણી મંથ બધ પડયો. તેમના પ્રજાકીય સંઘે અનેક પ્રકારનાં સેવાનાં કામો એક વ્યવસ્થિત મંડળ તરીકે હાથમાં લીધાં.

થોડો સમય એમ લાગ્યું કે જાણે સ્ત્રીઓનો પ્રશ્ન વીસરાઈ ગયો છે. પણ સ્ત્રીઓએ લડાઈના કામમાં જે મદદ કરી તેમાં સ્ત્રીઓની અણધારેલી એટલી બધી શક્તિ બહાર આવી કે જાહેર પ્રજામત તેમના લાભનો થઈ ગયો. ૧૯૧૬માં પ્રસંગ આવતાં સ્ત્રીઓએ પોતાના મત આપવાના હકની માગણી કરી અને એસ્ક્વિથે તેમને માટે કાયદો પસાર કરવામાં અનુકૂળતા કરી આપી. ૧૯૧૮માં સ્ત્રીઓને મત આપવાના હકનો કાયદો બન્ને હાઉસમાંથી પસાર થઈ ગયો.

હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓએ આવા કોઈ મહાન વિગ્રહની રાહ જોવી પડે એમ નથી હિન્દુસ્તાનમાં કામ કરવાનાં એટલાં બધાં છે કે જરા પ્રયત્ન કરતાં તે હાથમાં આવી જશે ભૂતકાળમાં 'ગમે તે હશે પણ અત્યારના સમયને અંગે જરૂર કહી શકીએ કે અત્યારે સ્ત્રીઓને કામ મેળવવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે એવું નથી. અત્યારે જાહેર કામ માથે લેવામાં સમાજના વિરોધની મુશ્કેલી કરતાં પોતે તૈયારી કરવી એ મોટી મુશ્કેલી છે. અલબત અંત્યજ ઉદ્ધાર જેવાં કામમાં સમાજનો પણ પુષ્કળ વિરોધ છે. પણ તે કામ તરફનો વિરોધ છે, અને સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને તરફ સરખો છે.

એક બીજી બાબત તરફ પણ ટૂંકમાં ધ્યાન ખેંચું છું. સ્ત્રીઓના હકો સંબંધી ચર્ચામાંથી એવું કોઈ કોઈ વાર દેખાય છે કે જાણે આખો પ્રશ્ન 'સ્ત્રીઓ વિરુદ્ધ પુરુષો' નો હોય પણ એમ છે નહિ. સ્ત્રીઓની સ્થિતિનો પ્રશ્ન એ આખા સમાજનો પ્રશ્ન છે. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા મળવામાં જેટલો પુરુષોનો વિરોધ છે તેટલો જ સ્ત્રીઓનો પણ મેં જોયો છે. વિધવાવિવાહ સામે કે પરનાતમાં લગ્નની સામે જેટલા પુરુષો વિરોધ કરે છે તેટલો જ સ્ત્રીઓ પણ કરે છે. ઉપર જણાવી ગયો તેમ પહેલાં પણ એ સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચેનો મતભેદ નહોતો. આખા સમાજનો પ્રશ્ન હતો,, અને અત્યારે પણ તેમજ છે. દરેક પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજના દૃષ્ટિબિન્દુથી થવી જોઈએ. નહિ કે માત્ર પુરુષના કે માત્ર સ્ત્રીના અને ઉપર મેં જણાવ્યું તેમ સમગ્ર સમાજની પ્રગતિમાં જેટલે અંશે સ્ત્રી પોતાનો ફાળો આપશે એટલે અંશે તેની સમાજમાં સ્થિતિ નક્કી થશે.

સંસાર ! ત્હારે ખાતર !

લખનાર શ્રી ' કા'ન કાળેલ '

વ્યાધિનું જોર વધ્યે જતું હતું. કમળાના શરીરે જરાયે ચેન ન હતું. અંગમાં શક્તિનો અંશ ન હતો. યુવાવસ્થાનો મદ નીતરતાં ત્રેવીસમા વર્ષમાં કમળાના દેહ પર પ્રફુલ્લતા અને તેજોમયતાને સટે રુક્ષતા અને ચેતનહીનતાનાં શ્યામ વાદળ ફરી વળ્યાં હતાં. અનેક નિપુણ ડાક્ટરોનાં ઔષધોના સેવન છતાં યે વ્યાધિનું પ્રાબલ્ય તો પ્રતિદિન બળવત્તર થતું હતું. અને બિચારો પ્રમોદરાય સારા ભાવિની અમર આશાએ તણાતો તણાતો પોતાની પ્રિયતમાની યથાશક્તિ સેવા બરદાસ ઉઠાવી રહ્યો હતો.

"બા, બા, જો. પેલો ગગુ મને મારે છે..."

ન્હાના ઇંદુનો રૂપાની ઘંટડી જેવો સ્વર રુગ્ણ કમળા અને ત્હેની શય્યાની બાજુએ ચિંતાતુર મુખે બેઠેલા પ્રમોદરાયના કર્ણ પર અથડાયો અને નિમિષ માત્રમાં તો ઇંદુ કમળાની શય્યા પર ચ્હડી ત્હેના મુખ પર પોતાનું ન્હાનકડું બાળવદન ધરી પોતાની ફરિયાદ કહેવા લાગ્યો.

"ઇંદુ ત્હારી બાને આમ ના પજવીશ," એમ કહી પ્રમોદરાયે ઇંદુને પોતાના ખોળામાં બેસાડી લીધો અને વાત્સલ્યભરેલું એક મીઠું ચુમ્બન ત્હેના મુખેન્દુ પર લીધું. પણ કમળાની ઉંડી પેસી ગયેલી આંખોમાંથી અવિરત અશ્રુધાર વહી જતી હતી. હૃદયના ભારે વેગવાળા ધબકારાથી ત્હેની છાતી હાંફ હાંફ ઉછળતી હતી. અલ્પ ક્ષણ વીત્યે ત્હેણે પોતાનો દક્ષિણ કર ઇંદુ તરફ લંબાવ્યો. પ્રમોદરાયે ઇંદુને પુનઃ કમળાની સોડમાં મૂક્યો અને કમળાએ ત્હેને શિથિલ ભુજાઓ વડે છાતી સરસો ચાંપ્યો. જાણે જગદ્ માતાએ સંગ્રહેલો કો માતાજીના પાસે પ્રાપ્ત થયેલા કો દિવ્યાંગને છેલ્લું વંદન કરતો હોયની !

અને બન્યું પણ એમ જ. કમળા અલ્પ કાળમાં હતી ન હતી થઈ ગઈ. ત્હેનો પ્રાણવાયુ ક્ષણભંગુર દેહને ત્યજી પરલોક પ્રવાસે ઉડી ચાલ્યો. પરંતુ પ્રમોદરાય અને ઇંદુ પર કમળાની અતિશય મમતા અને ભાવ હતાં. અને તેનો ઉડી જતો આત્મા પ્રમોદરાયમાં ગુંથાઈ, અરજ કરતો હોય તેમ "વ્હાલા, મ્હારા વેણુને અશરણ પાછળ ઇંદુને અળખામણો ન કરીશ" એ શબ્દો પ્રમોદરાયના કર્ણમાં ગુંજી રહ્યા.

(૨)

કાળ રાત્રિના પાછલા પહોરના બે વાગી ગયા હતા. એક ન્હાની શી ઓરડીમાં મંદ મંદ બળતો દીપક ઓરડીને અજવાળી રહ્યો હતો. એક ન્હાના ટેબલ પર માથું નાખી

પ્રમોદરાય અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં એક ખુરશી પર બેસી રહ્યો હતો ત્હેનું ચિત્ત ચકડોળે ચ્હડયું હતુ. એક અગત્યના વિષયમાં ત્હેની સર્વ વિચારશક્તિ કેન્દ્રિત થઈ હતી અને તે વિષય પરત્વે ત્હેનો અંતિમ નિર્ણય જણાવવા માત્ર થોડા કલાક બાકી રહ્યા હતા કેટલીક ક્ષણ બાદ તે સફાળો ખુરશી પરથી કુદી ઉભો થઇ ગયો, અને ઓરડીના એક ખૂણેથી બીજે ખૂણે એમ જોશભેર આંટા મારવા લાગ્યો. ત્હેની આંખોમાં નવલું તેજ ચમકયુ. ત્હેના અંગે અંગે પ્રસરેલી શોકાઇભૂત શિથિલતા કયાંયે અદશ્ય થઇ ગઇ. અને ક્રોધ અનેરો સુખાશાના બળે ત્હેના રોમે રોમે આનંદ અને ઉલ્લાસના ફુવારા ફુટવા લાગ્યા.

ઓરડીની એક બાજુએ ન્હાના ઇન્દુનો પલંગ હતો. પ્રમોદરાયની દૃષ્ટિ અચાનક ત્હેના નિદ્રાવશ થયેલા અંગ પર પડી.

આહ ! આ શો ચમત્કાર ! પ્રમોદરાયના ચળકતાં નેત્રમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહી ચાલ્યો. તે પોટલુ બની જમીન પર ઢળી પડયો !

પાંચ દશ મિનીટે ત્હેનું ચિત્ત સ્વસ્થ થયું, અને કોઇ ભીષણ દર્શન રાક્ષસ સ્હામે બળાત્કારે જતો હોય તેમ ધીમે, ડરતે પગલે ને નમ્ર વદને તે ઇન્દુ સમીપ ગયો. ત્યાં જતાં વેતજ ત્હેના મસ્તિષ્કના વિચારોની દોડાદોડ થવા લાગી અને અંતે હતાશ બની તે પલંગ પર બેસી પડયો; અને ગણગણવા લાગ્યો,

" ત્યારે શુ મારે ફરીથી નજ પરણવું ? અને તે આ બાળકના સુખને અર્થે ?..."

જાણે નિર્લજ્જ મદનરાજે એજ ક્ષણે લક્ષ્ય સાધી પ્રમોદરાયના હૃદયને બાણ વડે ભેદી નાંખ્યુ હોય, અને જાણે કામજ્વરની પીડા અસહ્ય લાગતી હોય તેમ પ્રમોદરાય પલંગ પરથી ઉઠી સ્હામેની ખુરશી પર જઇ બેઠો અને પુનઃ નિશ્ચયાત્મક સ્વરે સ્વગત કહેવા લાગ્યો.

" ના, ના. લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે હું મ્હોં સાફ કરવા કેમ જઉં ? ઘેર બેઠા વગર માગી કન્યા મળે તો હું શાને ન પરણું ? આ સંસાર માત્ર સ્ત્રીપુરૂષની બેલડી માટે છે. અને હજી તો મ્હારા આયુષ્યની અડધી અવધ બાકી છે...'

પ્રમોદરાય પુનઃ વિચારમાં પડયો પરંતુ એ વિચારોમાં શાંતિ હતી. પ્રમોદરાયનું દિલ પ્રફુલ્લ થતું હતું. અને એ વિચારોના હિંડોળાએ ઝુલતો પ્રમોદરાય રવિદેવનાં નિમન્ત્રણની રાહ જોતાં નિદ્રાદેવીના શરણે જઇ પડયો.

(૩)

સુરબાળાના ગૃહતંત્રમાં નવું કશું ન હતુ. આજકાલ ચાર વર્ષથી પ્રમોદરાય ત્હેના પ્રેમપાશમાં જકડાઇ ગયો હતો. સુરબાળામાં તે અદ્ભુત દિવ્ય શક્તિ નિહાળી રહ્યો હતો. અને સુરબાળા એનું જીવન, એનો પ્રાણ, એનો ઇષ્ટદેવ બની રહી હતી. પરિણામે પ્રમોદરાય સુરબાળાની ટચલી આંગળીએ નાચતો. અને ત્હેની સેવામાં હજુરીઆ જેમ નિરંતર ખડો રહેતો.

ઇન્દુનો બાળ સ્વભાવ સુરબાળા સિવાય સહુ કોઇને રૂચતો પ્રમોદરાયની તો એ આનંદ મૂર્તિ હતી. પાડોશીઓયે ત્હેના પર અતિશય વ્હાલ દર્શાવતાં. પરંતુ સુરબાળાને એ શલ્યરૂપ હતો. સુખભોગ વિલાસની તેની તીવ્ર લાલસાને તે બાધરૂપ હતો. અપર માતાઓનાં વાત્સલ્ય શું સ્વાભાવિક રીતે જ એવા હોય છે ?

આ જ વર્ષમાં સુરબાળાને ગર્ભ રહ્યો, અને પુત્ર પ્રસવની આશામાં તે હર્ષ ઘેલી થઇ જતી નવ માસ પૂરા થયા, અને ત્હેની આશા ફળીભૂત થઇ. પ્રમોદરાયને આનંદ

થયો. પાડોશીઓ અને સગાંસંબંધીઓમાં ત્હેણે સાદર વહેંચી પરંતુ ઇંદુ પ્રત્યેના સ્નેહમાં ત્હેણે જરાયે ન્યૂનતા ન આણી. ત્હેને મન તો ઉભય બાળકો સમાન સ્નેહના ભાગીદાર હતાં.

પુત્ર દિન પ્રતિદિન મ્હોટો થતો ગયો, તેમ તેમ સુરભાળા ઇંદુ પ્રત્યે અધિકાધિક ઈર્ષાળુ બની. ઇંદુને જોતાં ત્હેના નેત્રમાંથી અગ્નિના કણ ઝરતા. રમણ અને ઇંદુ વચ્ચે ઘણીવાર નજીવા ઝઘડા થતા અને ત્હેમનો નિર્ણય સુરભાળાના જ હસ્તે થતો. પરિણામમાં, સુરભાળા પગરારમાં રજનું ગજ કરી દેતી, ઇંદુનો વાંક આગળ તરી આવતો, અને ઘણીવાર તો પ્રમોદરાયની હાજરીમાંયે ઇંદુને અપરમાતાના મુષ્ટિ પ્રહાર અને ગાલિપ્રદાન મૂગાભાવે સ્હેવા પડતાં.

સ્વભાવતઃ સંતાનપ્રાપ્તિ પછી પત્નીનું પતિ પ્રત્યેનું ધ્યાન દિશા વ્હેંચાય એમ

રજની

(લાવો હરિ ! મારા હારલો, પહેરી મંદિર જવું)

દિનભર ઓ અભ્ર ઓઢણી ! કહે ક્યાં સંતાણી ?
નજરે પડી પલવાર ના, ઓ રાતની રાણી !
સંધ્યા ખીલે, રવિ આથમે, આવે પાવન પગલે;
લાવે વળી સંગાથમાં, શશિ ટોડર ઝમકે
તારલાના ઝુમખા ઘણા, આણે સંગમાં લાવે;
તું રસીલી જગ આંગણે, રાસ રમવાને આવે
કોઇ સમે જગચોકમાં, રહે ચાંદની વેરી,
કોઈ સમે અંધારથી, રહે અવનિને ઘેરી
સાગરદીલ શી શ્વેત તું, વળી કાજળ કાળી;
કાળી ભલે પણ ઉરથી, નિત છો ઉજમાળી
અમૃત ત્હારી આંખમાં, વરસું મોહક મીઠું;
ત્હારા હૈયાના હેતને, બીજે ક્યાંયએ ન દીઠું
ઓઢાડે કુમળાં વારમરે, રાતી ફોરમ ફોરે;
આવતાં તું આનંદની, કૂમકુમજરી ઝ્હોરે
રાણી કહે બાળ બાળુડાં, જન નાનાં ને મોટાં;
એક અલૌકિકું જગતમાં, જડે ત્હારા ન જોટા
હાળને કુળપ હેળવી, આવે સહુને ભીંજવતી;
આતમને સંસારીનાં, તન મનને રીઝવતી
ભોળે ભોળાવતી ભતથી, કરે નિદ્રાની લ્હાણી;
સ્વાગત સહુનાં ઝીલતી રજની રસરાણી !

ચંદ્રકાન્ત મગનજી ઓઝા

છે પ્રમોદરાયને એવોજ અનુભવ થયો. સુરભાળાની ઉદાસીન વૃત્તિ ત્હેનાથી છૂપી ન રહી. અને ત્હેણે ત્હેની પરવાયે ન કરી. ઇંદુ પ્રત્યે સુરભાળાનું દયાહીન, નિષ્ઠુર વર્તન પ્રમોદરાયને પળે પળે વ્યથા આપતું. સુરભાળા જ્યારે પિશાચિણીનું રૂપ ધરી ઇંદુને મારતી, ત્હેના સુંવાળા કેશ પકડી જમીન અથવા દિવાલ સાથે ત્હેનું શિર પછાડતી, ત્યારે પ્રમોદરાયનું હૃદય કાંપી ઉઠતું. ત્હેમાં કટક-સમી કારી, અસહ્ય વેદના ઉદ્ભવતી, નેત્રમાંથી ચોધાર આંસુ પડી રહેતાં પરંતુ પ્રમોદરાય સુરભાળા સ્હામે એક અક્ષર ઉચરી શકતો નહિ. એટલી હદ પર્યંત તે ત્હેનો વશીભૂત હતો.

(૪)

હોળીનું પર્વ હતું. વસ્તીમાં સર્વત્ર આનંદના ઓઘ ઉછળી રહ્યા હતા. કેટલેક

સ્થળે ગાયનવાદનના રણકાર સંભળાતા હતા.

ઇંદુને રમવા કાજે પ્રમોદરાયે ચૌટામાંથી રમકડાં આણી આપ્યાં. ન્હાના રમણ માટે પણ તે કેટલાંક લાવ્યો.

રમણ સ્વભાવે હઠીલો હતો. સુરબાળા ત્હેના પ્રત્યેક કોડ પૂરા કરતી. અને પાણીને સટે દૂધ ધારી ત્હેનું દિલ રીઝવી પોતે પ્રસન્ન થતી રમણને ઇંદુનાં રમકડાં વિશેષ સારાં લાગ્યાં, અને ત્હેણે ઇંદુ પાસે ત્હેમની માગણી કરી ઇંદુ પોતાનાં રમકડાં લઈ મેડી પર દોડી ગયો ન્હાનો રમણ રડવા લાગ્યો એ જોઈ સુરબાળાના ક્રોધની સીમા ન રહી અને મેડી પર જઈ ઇંદુને ગરદનથી પકડી દાદર પરથી નીચે ફેંક્યો. રમણ એ જોઈ ચૂપ થઈ ગયો

એવામાં પ્રમોદરાય ઘરમાં આવ્યો. ઇંદુને સખ્ત ઇજા થઈ હતી. ત્હેનો એક હાથ ઉતરી ગયો હતો. અને માથામાંથી લોહીની નદી વહેતી હતી. પ્રમોદરાયે એ જોઇ સુરબાળાને નમ્ર સ્વરે પૂછ્યું.

" ઇંદુ શાથી પડી ગયો ? "

એ સાંભળી સુરબાળાનાં ચક્ષુ ઘૂર્ણાયમાન થવા લાગ્યાં. ક્રોધના આવેશમાં ઉછળી તે મરદની જ્યમ ટટાર ઉભી રહી. અને પ્રમોદરાયના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપતાં તુચ્છ ભાવે ગાજવા લાગી

" શું મ્હારા રમણને ત્હમે અળખામણો ગણ્યો ? ઇંદુ માટે સારાં રમકડાં અને રમણ માટે કાંસકુસ ? આવો બધો ભિન્ન ભાવ ત્હમે ક્યારથી રાખતા શીખ્યા ? ત્હમે ગ્હાય તેટલો પક્ષપાત કરો, તેથી હું ક્યાં ડરી જાઉં તેમ છું ! જ્યાં સુધી હું હયાત છું, ત્યાં સુધી મ્હારા રમણને જરાયે આંચ અથવા ઉણપ નહિ આવવા દઉં !..."

" પણ હું એવો ભિન્ન ભાવ જરાયે નથી રાખતો." પ્રમોદરાય વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો " અને જો મ્હને ઇંદુ રમણ કરતાં વિશેષ વ્હાલો હોત તો હું આજ પર્યંત ત્હારો મદ, ક્રોધ, અને ઇંદુ પ્રત્યે ત્હારૂં અમાનુષી વર્તન જરાયે સહન ન કરત ! " પ્રમોદરાયે ઘણાં વર્ષે સુરબાળા સ્હામે જીભ ઉપાડી પોતાના સ્વતંત્ર સ્વભાવનું આછું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

" અમાનુષી વર્તન ! ત્હમારા દીકરાને મ્હેં શા ડામ દીધા, કે શું ઓછું ખવરાવ્યું, કે ત્હમે આવાં મેણાં મારો છો ? ત્હમારા બોલ સાંખવા હું નથી આવી, સ્હમજ્યા ને ? મ્હારો મદ ત્હમને અસહ્ય લાગતો હતો ત્યારે શું કામ પરણ્યા હતા ? હવે તો આ ઘરનો કાર્યભાર જ્યાંસુધી મ્હારે શિર છે, ત્યાંસુધી ત્હમારે એકે અક્ષર બોલવાનો નથી. મ્હારૂં ધાર્યું હું અવશ્ય કરીશ. ત્હેમાં આડે આવવાનો ત્હમને જરાયે હક્ક નથી." નખથી શિખ સુધી વ્યાપી રહેલા ક્રોધાગ્નિની જ્વાળામાં બળતી સુરબાળા પ્રચંડ સ્વરે પ્રમોદરાયને ધમકાવવા લાગી.

અને પ્રમોદરાય ખરે જ ડરી ગયો. સુરબાળાએ ત્હેનાં ચક્ષુપર અભેદ્ય મોહબન્ધ બાંધ્યા હતા.

સુરબાળાનાં વચન નીચું વદન રાખી અક્ષરશઃ સાંભળી લઇ પ્રમોદરાય ઇંદુની સારવાર કરવા લાગ્યો. ત્હેનું હૃદય કોમળભાવોથી છલકાતું હતું. અને આજના બનાવથી ઇંદુ પ્રત્યે ત્હેનો સ્નેહ શતધા વધી ગયો.

સુરબાળાને એટલેથી સંતોષ ન વળ્યો ત્હેના હૃદયના અંતઃપુરમાં વૈરની જ્વાળા પ્રદિપ્ત બની અને એ વૈર-હુતાશન શાન્ત કરવા યોગ્ય અવસરની શોધમાં તે નિશદિન રહેવા લાગી.

(૫)

દિવસના અગિયાર વાગ્યાનો સમય હતો. પ્રફુલ્લને નિશાળે જવાનું હોવાથી તે અપરમાતાની પરવાનગીથી જમવા બેઠો.

આજે ત્હેનું વય ચૌદ વર્ષનું હતું. અને રમણ ૭ વર્ષનો હતો

પ્રમોદરાય કૈ વ્યાપાર કારણવશાત છેલ્લા ચાર દિવસથી બ્હાર ગામ ગયો હતો. એકાદ કલાકમાં તે પાછો ઘેર આવવાનો હતો.

સુરમાળાના કારમા વદન પર આજે ગૂઢ આનંદની રેખા ફરી વળી હતી. ત્હેના ઓષ્ઠદ્વય પર આછું પણ છૂપું સ્મિત રમી રહ્યું હતું. ત્હેના વિશાળ નયનમાં અજબ મસ્તી હતી ત્હેના સર્વાંગમાં અજાયબ સ્ફૂર્તિ હતી

પ્રફુલ્લને તે આજે ભાવ અને પ્રેમથી સ્નેહથી પીરસતી હતી. પ્રફુલ્લને આજે સુરમાળા પ્રત્યે સ્નેહની અપૂર્વ લાગણી થઇ આવી. જમીને તે પુસ્તકો લેવા ઉપર ચઢ્યો.

પાંચ મિનીટ, થઇ, પા કલાક થયો, પરંતુ પ્રફુલ્લ નીચે ન જ આવ્યો. સુરમાળા હસતે મુખડે ઉપર ગઇ. અને પ્રફુલ્લને પલંગમાં સુતેલો જોયો. ત્હેના ચક્ષુ ઢળી ગયાં હતાં. મુખ પર ફીણ આવ્યું હતું. સુરમાળાએ તે સાફ કરી નાખ્યું. અને રૂની કાળી એક કામળી ત્હેના શરીર પર ઓઢાડી મસ્તકને મુખડે નીચે ચાંપી ગઇ

અર્ધો પોણો કલાકે પ્રમોદરાય ઘેર આવ્યો. અને સ્નાન કરી જમવા બેઠો. સુરમાળાએ થાળી પીરસી. અને અત્યંત વ્હાલ દર્શાવી પ્રમોદરાય સમક્ષ મૂકી. અને પીરસેલા અન્નને ન્યાય આપવા મધુરો નેત્ર સંકેત કર્યો પ્રમોદરાયના આત્માને આજે જ સાચી શાંતિ મળી. તે કોળીઆ જમ્યો

હશે, તેવામાં સુરમાળા મુખપર વિષાદની કૃત્રિમ છાયા ઉતારી ઉતરેલે ચહેરે કહેવા લાગી

"તમારા ગયા બાદ બીજા દિવસથી પ્રફુલ્લને તાવ આવે છે હજીયે તે ઉતરતો નથી. આજે તો તે જમવાનેય નીચે આવ્યો નથી. હું એક બે વાર ઉપર જઇ આવી, ત્યારેયે ત્હેના શરીરમાં વિષમ જ્વર હતો હું એને આપણી તાવની દવા નિયમસર પીવડાવતી, પણ જરાયે ફેર પડ્યો હોય તેમ મ્હને જણાતું નથી. જમીને ઉપર જઇ તપાસ કરજો. અને સારું લાગે તો જમવા તેડી લાવજો" એટલું કહી સુરમાળા કાલવું મુખ રાખી શોક ભર્યો ભાવ પ્રદર્શિત કરવા લાગી

"એને વળી તાવે ક્યાં ઝડપ્યો! કોઇ દિવસ એને દર્દ નહિ, અને તાવે ક્યાં ઘર ભાળ્યું! હશે જમીને હમણાં જઇશ, અને ખબર કાઢીશ"

પ્રમોદરાયે જમી લીધું. અને મુખવાસ કરી મેડીએ ગયો.

પ્રફુલ્લના અંગ પરથી ધીરેથી કામળી ઉપાડી, અને ત્હેની છાતી પર હાથ મૂક્યો. પગ ઠંડા થઇ ગયા હતા. નાડીઓ બંધ પડી ગયેલી જણાય પ્રમોદરાય મગ્નહૃદયે પાછો પડ્યો, અને

"હાય! મારા પ્રફુલ્લ!"

એટલા શબ્દોના ચીત્કાર ધ્વનિ સાથે ખોળામાં મુખ સમાવી તે નીચે બેસી ગયો.

સુરમાળા ઉપર દોડી આવી. અને પ્રફુલ્લના અંગ પર હાથ ફેરવી. ત્હેને મ મૃત્યુ પામેલો જાણી કલ્પાંત કરતી હોય તેમ અંચળામાં મ્હોડું છુપાવી રડવા લાગી

હૈયાફાટ રૂદન સાંભળી પાડોશીઓ ઘરમાં દોડી આવ્યા અને પ્રફુલ્લને આમ સહસા મૃત્યુ પામેલો જોઇ સહુ દિગ્મૂઢ થયાં.

પાડોશીઓના આશ્વાસનથી સુરબાળાએ શાંત થવાનો ઢોંગ કર્યો. અને સહુને ઇંદુના અવસાનનું કારણ સમજાવવા લાગી.

પણ જગતમાં સર્વ કોઇ મૂર્ખ હોય નથી ! એક માણસે ઇન્દુના મૃતદેહની બારિક ચિકિત્સા કરી. અને કોઇ ભેદ પામ્યો હોય તેમ તે પ્રમોદરાય સમીપ જઇ બેઠો. પ્રમોદરાયને શાંત પાડી તે માણસ ત્હેને ઓરડી બ્હાર દોરી ગયો. અને ઇંદુના શબની પરીક્ષા અર્થે ડાક્ટરને બોલાવવાની સલાહ આપી. તેમજ ત્હેણે પોતાની શંકા પ્રદર્શિત કરી.

તદનુસાર ડાક્ટર આવ્યો, અને કેટલીક મિનીટ સુધી ત્હેણે ઇંદુની જીભ, દાંત, છાતી, નાડી ઇત્યાદિની બારિક પરીક્ષા કરી. ત્યાર બાદ પ્રમોદરાયને ત્હેણે નીચે જઇને જણાવ્યું.

" શેઠ, ખોટું ન લગાડશો. આપના પુત્રને કોઇએ વિષમિશ્રિત અન્ન ખવરાવ્યું છે "

" હે !." એટલું બોલતામાં પ્રમોદરાય ધરણી તળે ઢળી પડયો. ઝંઝાવાતના આઘાતથી કો મહાવૃક્ષ ધરાશાયી બને તેમ ! ડાક્ટરે પ્રમોદરાયની સારવાર કરી, અને સ્વસ્થ થયે ત્હેને સાંત્વન આપ્યું.

(૬)

ઉજડ સ્મશાન ભૂમિમાં ઇન્દુનો મૃત દેહ બળી ખાખ થઇ રહ્યો છે. પ્રમોદરાયનો આત્મા એજ ક્ષણે એજ સ્મશાનભૂમિમાં દુઃખ-શોકના દાવાનળમાં ભસ્મીભૂત થાય છે. ત્હેના શરીરે સ્વાસ્થ્ય નથી આજે ત્હેના કર્ણપટને ભેદે છે.

" વ્હાલા, મ્હારાં વેણને અક્ષરશઃ પાળજે ઇન્દુને અળખામણો ન કરશો. "

સ્મશાન ભૂમિ પર, પથરાયલી ખાખને ધોતી નદીના તટે બેસી પ્રમોદરાયનો આત્મા આજે હૈક આર્તનાદ કરી રહ્યો છે.

" અરે રે ! મ્હેં કમળાના વચન ઉથાપ્યાં ! મ્હારો ક્ષુદ્ર સંસાર નિભાવવા ખાતાર. મ્હેં ફરીથી લગ્ન કર્યું અને અંતે આ પરિણામ ! મ્હારી દેવી સમોવડ મૃત પત્નીની મીઠી યાદ આપતું આ એક પ્રભુબાળ–મ્હારો ઇન્દુ–નું 'ઉન્મૂલન ! અપરમાતાના હસ્તે બાળહત્યા ! પ્રભો ! પ્રભો...! "

"કમળા! વ્હાલી ! મ્હેં ઇન્દુને અળખામણો કર્યો ! હા, સ્રીના મોહપાશને વશ થઇ ત્હેને સુરબાળાની નિર્દયતા પર છોડી મૂકયો હતો ! ત્હેણે ઘણું ઘણું સહ્યું. મ્હેં એની વેદનામાં જરાયે, લાગ ન લીધો. વ્હાલી ! તું કોપાન્વિત થઇશ ?... પરંતુ, ના. હજીયે રોષે ભરાવાનું ત્હારે પ્રયોજન નથી. એક ઉપાય અવશિષ્ટ છે. અને હું ત્હેનું અવલંબન કરી ઇન્દુને પુનઃ પ્રાણસરસો રાખીશ ત્હારી કૃપાદષ્ટિ પામીશ ? "

એટલું કહી તે નદીના જળ પ્રવાહમાં ઉછળી પડયો. જળદેવતાંએ ત્હેના ઉકળતા આત્માને શરણ આપી શાંત પાડયો.

ઇન્દુના દેહની દહનક્રિયા અર્થે આવેલા ઘણા માણસો નદીતટે પ્રમોદરાયની શોધમાં દોડયા. પરંતુ તે અગાઉ પ્રમોદરાયનો આત્મા કમળા અને ઇન્દુના આત્મા સાથે આદષ્ટમાં રમણખેલન કરતો થઇ ગયો !

———o———

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, એલ. સી. પી. એસ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી

(લેખાંક : ૨)

શરીર વિજ્ઞાન તથા અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન

કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં શરીરવિજ્ઞાનનો વિષય અત્યંત ઉપયોગી છે. આપણી શાળાઓમાં રસાયણ, ભૂગોળ, ખગોળ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે પરંતુ મનુષ્યના શરીર સંબંધી જોઈએ તેટલું જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી. હમણાં થોડાં વર્ષોથી શરીર વિજ્ઞાનનું પ્રાથમિક જ્ઞાન ડૉક્ટરો દ્વારા નહિ આપતાં ગમે તેવા શિક્ષક દ્વારા આપવામાં આવે છે કેટલીક શાળાઓમાં તો કોઈ શિક્ષક કે જેણે એક બે વર્ષ કૉલેજમાં કાઢ્યા હોય તેવા શિક્ષકને આ વિષયમાં નિષ્ણાત માની તેને શરીર વિજ્ઞાન શીખવવાનું સોંપવામાં આવે છે આ શિક્ષણ આપવા માટે મુખ્ય આધાર આ વિષયના પ્રાથમિક પુસ્તકોમાં આપેલા અપૂર્ણ અને બેડોળ ચિત્રો ઉપર રાખવામાં આવે છે શરીરના જુદા જુદા અવયવોના કૃત્રિમ નમૂના સિવાય અથવા મરી ગયેલા મનુષ્યના શરીરના સાચવી રાખેલા અવયવો સિવાય આવું જ્ઞાન આપવું તદ્દન અશક્ય છે. છતાં આ દિશામાં આપણી શાળાઓ પ્રગતિ કરી શકતી નથી. મોટી ઉમરની કન્યાઓને સ્ત્રીઓની જનનેન્દ્રિયો સંબંધી યોગ્ય જ્ઞાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. આજની કન્યા, તે ભવિષ્યની માતા બનવાની છે. દુરાચાર, ખોટી શરમ અથવા અનીતિ ફેલાવાના ખોટા ભયથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓને તેમના શરીરના ઉપયોગી અવયવોની કુદરતી ક્રિયા અને આ અવયવોને રોગ રહિત રાખવા માટેનું જરૂરી જ્ઞાન યોગ્ય સમયે નહિ મળવાથી આ દેશની સ્ત્રીઓને અનેક શારીરિક યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે રૂઢીના બંધનોને તોડી નાખી અને લૌકિક શિષ્ટાચારને બાજુએ મૂકી સ્ત્રી જાતિને જનનેન્દ્રિયો સંબંધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન યોગ્ય શિક્ષિકાઓ દ્વારા મેળવવું તે સ્ત્રીજાતિનો કુદરતી હક છે અને તેની આડે પુરુષોએ આવવું નહિ જોઈએ.

અંગત સ્વાસ્થ્ય કે જેને અંગ્રેજીમાં Personal Hygiene કહે છે તે સંબંધી જ્ઞાન પણ આપણી કન્યાઓને અપાતું નથી. પોતાની તંદુરસ્તી કેવી રીતે સાચવવી, તથા સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે થતા ખાસ રોગોથી કેવી રીતે બચવું તે કન્યાઓને શાળામાંજ શીખવવું જરૂરી છે. શરીરની સુઘડતા કેમ જાળવી રાખવી તે વિષય પણ અંગત સ્વાસ્થ્યના શિક્ષણનો એક અગત્યનું અંગ છે

અને આજના પ્રગતિના જમાનામાં આ વિષયનું જરૂરી જ્ઞાન સ્ત્રીઓને આપવું જોઈએ. હલકી જાતના સાબુથી નહાવાથી શરીરના અને ખાસ કરીને મોઢાની ચામડી બરસટ અને ખડબચડી થઈ જાય છે અને તેના પર બારીક કરચલીઓ પડે છે તે વાતની ખબર આપણી કન્યાઓને હોતી નથી અને તેને લીધે તેઓ ગમે તે જાતના સાબુનો ઉપયોગ વધારે પડતો કરી પોતાના સુંદર ચહેરાની કોમળ ચામડીને બગાડે છે. માથાના વાળમાં બજારમાં મળતા મહેંક મારતા ગ્યાસતેલમાંથી બનાવેલા હેર ઓઈલ નાખવાથી વાળ બરસટ અને સફેદ બની જાય છે તેનું જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવામાં આવતું નથી. ચાલુ કબજીયાત રહેવાથી અને અતિશય તેલ, મરચું, અથાણું ખાવાથી તંદુરસ્તી બગડે છે અને તેથી આડકતરા પરિણામ રૂપે અનેક જાતના ચામડીના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે તે વાતની અગત્ય આપણી બાળાઓને સમજાવવામાં આવતી નથી. દાંતની સ્વચ્છતા ઉપર શરીરની તંદુરસ્તીનો આધાર છે તે વાતની આપણી કન્યાઓને ભાગ્યેજ ખબર હશે. દાતણ કઈ જાતનું કેવી રીતે અને કેટલો વખત કરવું તથા પીંછી કઈ જાતની વાપરવી અને દંતમંજન કયા પ્રકારનું અને કેટલા પ્રમાણમાં વાપરવું તે વાતો આપણને ઉપર ઉપરથી બહુ નજીવી લાગશે પરંતુ અમેરિકા દેશમાં તો આવી નાની વાતો માટે ખાસ પુસ્તિકાઓ લખાય છે અને તે વિષયના ખાસ ક્લાસ અને સીનેમાના ચિત્રો શાળાઓમાં બતાવવામાં આવે છે.

અંગત સ્વાસ્થ્યના જ્ઞાન ઉપર તો અંગ્રેજી ભાષામાં મોટાં મોટાં પુસ્તકો લખાયાં છે આ વિષય ઉપર લખવા બેસાય તો પાનાનાં પાનાં ભરાય. આ લેખમાં તો આ વિષયની અગત્યની બાબતોની આછી રૂપરેખાઓજ ચિતરવામાં આવી છે.

સ્ત્રીઓએ કઈ જાતનાં કપડાં પહેરવાં, કઈ જાતનો પહેરવેશ શરીરને વધારે આરામ આપે છે અને કઈ જાતના પહેરવેશથી તંદુરસ્તી સુધરે છે તેનું જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવામાં આવતું નથી. શરીરને કસકસતાં બેસી રહે તેવાં કપડાં શ્વાસોશ્વાસને રૂંધે છે અને પેટની અંદરના આંતરડાની ક્રીયાને મંદ કરે છે તે વાતની અગત્ય આપણી કન્યાઓને સમજાવવાની જરૂરત છે. આવેશના સદ્‌ભાગ્યે આપણા સ્ત્રીવર્ગે ઉંચી એડીના બુટ અને મોજાનો ત્યાગ છેલ્લા એક દશકાથી કર્યો છે તે બહુ ખુશી થવા જેવી વાત છે. આ દેશના હવાપાણીને અનુકુળ સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ કેવો હોવો જોઈએ અને વૈદક તથા દેશની આર્થિક દ્રષ્ટિએ તે પહેરવેશ કેવી રીતે બનાવી શકાય તે દરેક કન્યાને શીખવવાની જરૂર છે.

કપડાં રંગવા માટે વપરાતા રંગ હમેશા નિર્દોષ નથી હોતા. ઘણી વખત હલકી જાતના રંગો ઝેરી હોય છે. કેટલાક રંગો ચામડીના રોગ પેદા કરે છે અથવા ચામડીના સાધારણ રોગોને બહુ ગંભીર બનાવે છે તે કન્યાઓને સમજાવવું જરૂરી છે.

પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને શરીરવિજ્ઞાન અને અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન વધારે જરૂરી અને ઉપયોગી છે કારણ કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓના શરીરની રચના નાજુક અને અટપટી છે. વધારામાં સ્ત્રીઓને પ્રસૂતિ વખતે શરીરની અંદર ઘણી જાતના અગત્યના ફેરફારો થાય છે ગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી વધારે નાજુક બને છે અને તેની સંભાળ, વધારે કાળજીથી અને ચોકસાઈથી રાખવી પડે છે વળી ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન જો થોડી ઘણી પણ બેદરકારી, તંદુરસ્તી સાચવવામાં રાખવામાં આવે તો તેનાં ગંભીર પરિણામ આવે છે અને સ્ત્રીઓને તેનાથી બહુ સહન કરવું પડે છે. આ બધાં કારણોને લઈને આ બન્ને વિષયો સંબંધી યોગ્યજ્ઞાન આપવા માટે કન્યાઓના અભ્યાસક્રમમાં ખાસ ગોઠવણ થવી જોઈશે.

માતાઓની ગાળો

લેખિકા: શ્રીમતી રમાબહેન વીરસુખ મહેતા

આપણે ત્યાં માબાપોને બાળ કેળવણીનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તેઓ બાળકોને અનેક રીતે નુકશાન કરે છે, મારે છે, ગાળો દે છે, વઢે છે, અને એવી બીજી અનેક રીતે એના કોમળ મન તથા શરીરને વિકસતા અટકાવે છે. અહીં આપણે માતાઓ બાળકોને ગાળો શા માટે દે છે, કેવી ગાળો આપે છે અને તે કેમ બંધ થાય તેનો ટુંકમાં વિચાર કરવાનો છે. આપણી માતાઓ બાળકોને ગાળો આપે છે, એવા પ્રસંગો જોઇશું તો જણાશે કે તેની પાછળ બાળકની સાચી વતી બીજુંજ કાંઇ હોય છે. તેવા પ્રસંગો જોઇએ.

મનુને એવી ટેવ કે શાહીનો ખડીઓ દેખ્યો કે ઉપાડ્યોજ છે. પછી તેની સાથે રમતાં એ ઢોળાય જાય એ સ્વાભાવિક છે. એક દિવસ બાબાએ પોતાના ટેબલ ઉપર ચોપડીઓની પાછળ ખડીઓ સંતાડીને મુક્યો હતો તો પણ મનુએ એ શોધી કાઢ્યો અને ઢોળ્યો. પછી શાહીવાળા હાથ કરી બાને બતાવવા લાગ્યો. મનુની બા સામાન્ય રીતે બહુ ક્રોધી ન હતાં. તોપણ આજે તેનાથી ન રહેવાયું અને બરાડી ઉઠ્યાં કે "મારા રોયા ! ખડીએ તારું શું ખાધું છે ? તે ખડીઆની પાછળ પડ્યો છે !" આમ કહી બાવડું ઝાલી મનુને ઓરડી પાસે તેની બા હાથ ધોવા ધમકી ગઇ.

હવે બીજી રીતે જોતાં આમાં મનુનો જરા પણ દોષ ન હતો કારણકે જેટલી મનુને ખડીઆ સાથે રમવાની ટેવ હતી તેથી વધારે તેના બાબાપને ટેબલે એવી જગ્યાએ ખડીઓ રાખવાની ટેવ હતી. આ ઉપરાંત મનુનું ખડીઓ ઢોળવાનું કારણ તો તેને કંઇ પણ ક્રિયા જોઇતી હતી. તેને શાહી વાળા હાથ કરવા ગમતા હતા તથા રમવાનો આનંદ લેવો ગમતો હતો. જો બાબાપે તેને જાત જાતના રંગો વાળા પાણીથી ભરેલી શીશીઓ આપી હોત તો મનુ પોતાનો રમવાનો શોખ અને ક્રિયાનો આનંદ બન્ને તેમાંથી લઇ શકત પરંતુ મા બાપ તો એમજ માનતાં કે મનુને કશું કરવાની ટેવ નથી.

૨

મુકુન્દને એવી ટેવ કે તેની બા કંઇક કરે અને મુકુંદ તરતજ પુછે "બા બા શું શો બા શું કામ કરે છે ? આનું શું કરવું છે ?" આમ ઘડીએ ઘડીએ પ્રશ્ન પૂછ પૂછ કર્યાંજ કરે ત્યારે તો મુકુંદની બા એકદમ ગુસ્સે થઇ અને ગાળો દેવા મંડે "બાળ ફુટવાને ખબર પડે નહિ અને પુછાપુછ કરે ! મરને રોયા આવો આવી શું કરવું છે તારા બાપનું" એમ કહી એક તમાચો પણ ચોડી દીએ અને સાથે બબડે પણ ખરી. તેમાં એ નહોતી જાણતી કે મુકુંદ વારે ઘડીએ શા માટે પુછે છે ? એ કામ જાણવા જીજ્ઞાસા તેની મા અજ્ઞાનને લીધે મુકુંદના

કોમળ શરીર અને મન ઉપર કેટલુંએ નુકશાન કરતી. તે નહોતી જાણતી કે બાળક એટલે શું. તેતો એમજ સમજતી કે બાળક એટલે આપણને રમવા માટેનું રમકડું.

મુકુંદને તેની બા આમ માર મારી આંધે પછાડી આવી તેથી એ તો રડીને બેસી રહ્યો તે બીજું શું કરે ? વારંવાર પુછવામાં મુકુંદને કંઇક તેમાંથી જાણવું હતું પણ તેને તેની માતાના અજ્ઞાનને લીધે માત્ર માર ખાઇને બેસી રહેવું પડયું પુછવાનું કારણ શું હતું તેમાં મુકુંદ શું શોધી રહ્યો હતો તેનું તેની માતાને કશું ભાનજ ન હતું. તેથી તે મુકુંદને આંધે મુકી આવી અને મુકુંદની જાણવાની ઇચ્છા પાર પાડવા દીધી નહિ.

૩

ચંપા દોડા દોડ કુદા કુદ અને દાદરો ચઢ ઉતર કરતી હતી અને તેની બા કંઇક કામ કરી રહી હતી થોડી વાર પછી કંઇક ધડાકો થયો. જોયું તો ચંપા નીચે ચોથે પગથીએથી પડી હતી. તેની બા ઉભી થઇ ચંપાને લઇ લીધી પણ તેની તબિયત ઠેકાણે રહી નહિ અને આપણામાં કહેવત છે કે દાઝયા ઉપર ડામ એવી ચંપાની હાલત થઇ એક તો બીચારી પડી ગઇ અને બીજી તરફથી તેની બા ગાળો આપવા મંડી રાંડ, વાંદરણ ! અક્કલ વગરની ! લંગડીની ! ચાલતા તો પુરૂં આવડે નહિ અને વળી પાછી દોડવા જાય અને દાદરા ચડવાં ઉતરવાં ! એમ છાનમાની " એમ કહીને તેની બાએ તો સુવરાવી દીધી અને ચંપા પણ રડતી રડતી સૂઇ ગઇ. તેની બાને છે કંઇ ખબર કે આ શા માટે ચડે છે ને ઉતરે છે ? તેનો તો એને સહેજ ખ્યાલ પણ નહોતો.

વસ્તુતઃ ચંપાને તો પ્રવૃત્તિ જોઇતી હતી કસરત જોઇતી હતી. તેની બાએ સમજવું જોઇતું હતું કે હવે આને પ્રવૃત્તિ કસરત થાય એવું કંઇક બતાવવું જોઇએ એ તો સમજવું ઘેર ગયું અને ઉલટો માર આપવો એ તે કયા ઘરનો ન્યાય ?

૪

કોઇ એક બાળક કોઇની જાનમાં ગયું. જાનમાં તો માસી હોય ફોઇ હોય, બીજા ઘણુંએ હોય ત્યાં કોઇ માણસ અમુક રીતે ચાલતું હોય અથવા મારી બાનું અમુક રીતે મોઢું વાંકું હોય તો બાળક તેનું અનુકરવા માંડે. આ જોઇ બધાં સમુહનાં માણસો તેને વારવાર કહ્યા કરે " અલ્યા લાલુ ! ફલાણું કેમ બોલે ? અથવા તારી માસી બાનું મોઢું કેમ થાય ? અથવા કહેશે કે તારી ફોઇ કેવું બોલે. બધા કહે તેથી તે વખતે તો લાલુ બધાનું અનુકરણ કરી બતાવે અને પેલા બધા હસે, ગમ્મત કરે, પણ તે ઘેર જાય પણ બા અથવા બાપાની પાસે કરે ત્યારે બા તો તેને ગાળજ આપે કે બેસ, બેસ, હવે ! બહુ ચાવળો થાય છે તે ! એમ તે કોઇના ચાળા પડાતા હશે ! ના પાડવાથી બાળક વધારે ચાળા પાડે એટલે બીજી ગાળ અથવા માર પડે " હવે...રે...રે સમજો નથી ભાયતો " નખોદીયા ! " એમ કહીને જે બાળકનામાં અનુકરણ કરવાની શક્તિ છે તે માબાપ ખીલવા દેતા નથી તે ઉપરાંત બાળકને તો ખબર ન હોય કે ચાળા એટલે શું પણ માબાપ એને શીખવે છે કે આનું નામ ચાળા હોય !

લાલુને તો અનુકરણશક્તિ કેળવવી હતી તે તેની બા તથા બાપા નિકમવા નથી દેતા અને ઉલટા તેને મંદ પાડી દે છે. આવી રીતે કેટલાં માબાપ અજ્ઞાનમાં બાળકનો વિકાસ અટકાવતાં હશે !

૫

બાળકને કંઇક રોગ થયો હોય જેમકે

પેટમાં દુખે તાવ આવે અથવા તો આંખમાં ખડકો થાય અને એવા બીજા દરદો થવાથી બાળક રડે ત્યારે માતાઓ તેને એમ કહે છે કે " એને આ રાંડ કજીયાળા ! " અથવા બીજી એવી ઘણી ગાળો દીએ છે અને આડોશી પાડોશીને કહે છે કે ' આજ તો મારી બાનુ રડવાજ કરે છે કોણ જાણે શું એ થયું હશે " અથવા તો એમ કહે કે "કજીએ ચડી છે" પણ ખરું હોય તે તો તે સમજી શકતી નથી અને ઉલટી ગાળો આપે છે તેને બહાર મોકલી આપે છે અથવા સુવડાવી દીએ છે પણ બાળકને ઉભતો કર્યો જ અને !

કારણ કે તેને તો કંઈક દરદ થાય છે માટે તે રડે છે. તેની આ દરદની શોધ ન કરતાં તેને રડવા દીએ છે. પછી એમ કહે કે તેને પેટમાં દુખતું હશે અથવા કંઈક થયું હશે ત્યારે તે કહે છે કે " નારે ના, પેટમાં શું દુખતું હશે ! એ તો કજીઆની એને ટેવ પડી છે" પણ ખરું કારણ તો તેનું શારીરિક દુઃખ છે બાળકના સમજવામાં કે કયાંક શરીરે તપાસ કર્યા વગર તેનું કામ ચલાવ્યે જાય છે એવી પણ માતાઓ પડી છે. જાણતી કંઈ કાળજી ન રાખે અને માત્ર વડખાજ કરે તથા ગાળો દીધા કરે એટલું

સૌંદર્ય

પિતા !

વિશ્વવિહાર પ્રિય કુદરત ખીલતી હતી રસિકજનની રસવૃત્તિ ઉત્તેજતી કોકિલા મંજુલ કૂજન કરતી હતી કલાપ્રિયને કલા પ્રેરતો કદાપિ કેકા કરતો હતો.

દૈવીજીવન દર્શાવી કંઈ જીવનને પ્રેરક રસ પાતું ચકવાક યુગલ ગેલ કરતું હતું પ્રેમભીનું સારસ સારસી યુગ્મપ્રેમનો સત્ય વિપાક બતાવતું હતું. સ્નેહપેલી સરિતા અબ્ધિ તરફ દોડી અપૂર્વ સ્નેહ દર્શાવતી હતી

વિભુ !

આવાં રસભરિત દશ્યોએ કંઈક મહાન તથા અલ્પ જીવોને ઉન્માદી બનાવ્યાં અને કંઈ આત્મપ્રબળ આત્માને જાગ્રુત પાયાં

દૈવસ્થાન દ !

અનેક વિલાસી લાવણ્ય વૈભવ તજી સાધુ બનેલા ચક્રવર્તિ પાંડુના તપસ્વી રહને પણ આજ વિલાસી દશ્યે હતપ્રાણ બનાવ્યો હાય ! જીવનને અમોલા બ્રહ્મચર્યમે રંગી શાંત બનેલા રાજવીને પણ દુઃખી પડીએ દુઃખકર દશ્યે ભૂલાવ્યો.

પરાશર જેવા પ્રખર ઋષિ પણ આવા મોહક દશ્યમાં એક ભયંકર સમયે ગબડી પડયા

બ્રહ્મસ્વરૂપ સદાશિવ પણ આ સૌંદર્ય સરિતામાં તણાયા ખરેખર સૌંદર્ય આત્મવિનાશક છે કે શું ? શું ? સૌંદર્ય આત્મવિનાશક ? હા ! આત્મવિનાશક છે અને આત્મપ્રકાશક છે

* * *

સૌંદર્ય પાછળ અનેક મનુષ્યજીવન નષ્ટ થાય છે. તથા કંઈ જીવન ઉચ્ચ કોટી પામે છે.

મનોરમા મગનજી શાસ્ત્રી

બધું અજ્ઞાન હજી આપણી માતાઓમાં છે.

૬

ઘણાં બાળકોને એવી ટેવ હોય છે કે બજારે જાય તો કંઇકને કંઇક ખાવાનું માગ્યાજ કરે પણ માબાપ તેને અપાવતાં નથી. બાળક માગે છે તેમાં બે કારણો હોય શકે. એક તો એ કે બાળકને ભૂખ ન હોય તો પણ અમસ્તુ રમત ખાતર માગ્યા કરે અને બીજું બાળક ઘેર ધરાવ્યું ન હોય તો પણ માગે આથી આ બે કારણોમાંથી મા બાપે જાણવું જોઇએ કે બાળક ભૂખ્યું છે કે અમસ્તુંજ માગ્યા કરે છે ! ભૂખ્યું હોય અને ઘરમાં ખાવા ન અપાતું હોય તો એની સમવડ કરવી જોઇએ અને પેટ ખરાબ જવાથી મા તેને ખાવાની ના પાડે છે તે સ્વાભાવિક છે, પણ ચીડાઇ જવું અને મોઢામાં આળો ભરી હોય તે ફટ લઇ કંઇ કારણ વગર આપવી તેમાં માતાનો જ દોષ અને દોષ છે, જે કે સહન કરવું પડે છે બાળકને.

" મગ રોયા ! તારી કાણુ કરું ! વાંદરીના ! ભૂખાળવીના !" એવી એવી ગાળો માતા બાળકને જમતી વખતે આપી બાળકને ઉઠાડી મૂકે છે અને તેથી બાળકને અસંતોષ જ રહે છે. એટલે આવા બાળક શાથી ખાવાનું માગે છે તે તપાસી તેનો ઉપાય કરવો જોઇએ

૭

ઘણાં બાળકને એવી ટેવ હોય છે કે અમુક ચીજ જ માગ્યા કરે તેમાં એક બાળકનો મને અનુભવ છે. તે ફાનસ, ઘડીઆળ અથવા અમુક કાચની વસ્તુઓ માગ્યા કરતું. તેમાં ખાસ કરીને ફાનસ તો બહુ જ માગતું. તેને માટે તેના પિતાએ નાનું ફાનસ લીધેલું. તેનાથી તે રમતું પણ ખરૂં. રમતા રમતા દાઝતું. ચાર પાંચ વખત તો દાઝયુ હશે તો પણ તે ફાનસને ભાળે તે દાઝે એટલે તરતજ તેની બા તેને વઢે. તે વખતે મને ખબર પડતી નહિ. પણ અહીં આવ્યા પછી મને એમ લાગે છે કે એને ફાનસનો શોખ હતો તે પુરો પાડવો જોઇતો હતો. જો કે એને શા કારણથી ફાનસ ગમતુ હતુ અને એમાં એનો શો ઉદ્દેશ હતો તે હજી મને સમજાતું નથી. પણ અત્યારે વિચાર કરતા એમ લાગે છે કે તેને કદાચ અંધારૂં નહિ ગમતુ હોય. અથવા તો ફાનસ બહુ ગમતુ હશે. આવું કંઇ બાળકોની માતાઓ નથી સમજતી. અને બાળકોને પ્રવૃત્તિ અને વિકસવાનાં સાધનો આપવાં જોઇએ એ અજ્ઞાની માતાઓ નથી આપતી તેથી બાળકને ઘણું વેઠવું પડે છે. માતાઓએ ખાસ એ જાણવાની જરૂર છે કે બાળક કેમ સારૂ થાય, કેમ વધારે વિકસે, અને બધી રીતે તેને સ્વતંત્ર કેળવણી કેમ મળે. આ બધું માતાએ સમજવું જોઇએ અને બાળકોને વિકસવાની સાધનોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તેને બદલે આજે તો હિંદુસ્તાનમાં બાળકોની માતાઓ બાળકોને ગાળો દે છે, મારે છે, અને કંઇક મહેજ સમજતી હોય તો પણ વઢયા વિના તો રહેતીજ નથી. સ્વરાજ્યમાં આપણે એવો કાયદો કરવો જોઇએ કે જેને માતા થવુ હોય તે કદિ બાળકોને ગાળો ન આપે, બાળકોને મારે નહિ તેમજ બાળકોને વઢે નહિ. બાળકોને આગળ વધારવાં હોય તો માતા થતાં પહેલાં એ કેમ થાય એ શીખવવાની જરૂર છે. શહેરની માતાઓ તો ઘણી ખરી અસંસ્કારી હોય છે પણ ગામડામાં તો અસંસ્કારી માતાઓ ભરી હોય છે અને બાળકોને ગાળો ભાંડી ભાંડીને જ તેનો આગળ વધવાનો માર્ગ બંધ કરે છે. માતાઓ સમજે છે કે બાળકોને વિકસવા માટે આપણે શું કરવું જોઇએ. બાળકોમાં સંસ્કારના બી વાવવા હોય તો માતાએ સારા સંસ્કાર મેળવવા જોઇએ અને જન્મ આપ્યા પછી તેની કેળવણી માટે દર ક્ષણે જાગૃત રહેવું જોઇએ.

સુવર્ણયુગની સ્ત્રીઓ

અનુવાદક : શ્રી જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાકર

કોઈ કલ્પના કરે કે વેદકાળના ભારતની સ્ત્રીઓ બહુ અજ્ઞાન હતી, પરન્તુ જો એ વિષયપર અભ્યાસપૂર્ણ દૃષ્ટિપાત કરવામાં આવે તો સ્હેજે સમજાશે કે તેઓ માત્ર વિનયી અને સંસ્કારી જ ન્હોતી પરન્તુ વર્તમાન સમયની નૈતિક સ્ત્રીઓ કરતાં વિશેષ શરીફ હતી આજની કેટલીક સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ સ્વતંત્ર હોવાનું અભિમાન ધરાવતી. તેમનું જીવન સુખી હતું. તેમના જીવનમાં તેમણે ચિંતાને અનુભવી ન્હોતી અને તેમની પ્રવૃત્તિઓને દાબી દેનાર કઠિન ધાર્મિક નિયમોનું ત્યારે અસ્તિત્વ ન્હોતું. તેઓ પ્રકાશિત હતી કારણ કે તેઓ કેવળ પતિની ઉપયોગી સાથી અને સહચારિણી ન્હોતી પણ કેટલીક તો ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ધરાવતી અને અતિ જટિલ ધાર્મિકવાદોની વ્યાખ્યા આપી શકતી.

વેદના સમયની ભાર્યા પરિવાર વર્ગમાં મુખ્ય ગણાતી, અને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય ભોગવતી. બાળ લગ્નની પ્રથા પ્રચલિત ન્હોતી અને સ્ત્રીઓ પતિની પસંદગી કરતી મુક્ત પતિની પ્રાર્થના પણ સ્વયંવરની વિધિમાં થતી. 'હે સવિતર' એના ચાહેલ પતિને અને એને અન્યોન્યપ્રતિ દોરજે.' અર્વાચીન સમય પ્રમાણે માતાપિતાને તેમની પુત્રીના પતિની શોધ કરવી પડતી નહિ, અને જન્મપત્રિકાની મહત્તાને સ્થાન ન્હોતું, જ્યારે પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરવા આવનારની પસંદગી કરતી. પણ જો કોઈ પતિ તેની સાથે લગ્ન કરવાને તૈયાર નહોય તો પતિ-પ્રાપ્તિ માટે દેવોનું આહ્વાન કરવામાં આવતું અને દેવવાણીપર પૂર્ણ આસ્થા રાખી મુક્તિ પુરુષ વેરે લગ્ન કરવામાં આવતું.

પુત્રી જો યૌવનાવસ્થાએ વિવાહવિહીન રહેતી તો, તે પિતાને ત્યાં અખંડ કૌમાર્યવ્રત પાળતી અને પિતાની મિલકતમાં ભાગીદાર ગણાતી. તે કાળમાં આગ્રહ પતિપત્નીના સંબંધ સિવાય અનૈતિમય સ્નેહને સ્થાન હતું. મહાકાવ્યોમાં વર્ણવેલા સ્વયંવરની પેઠે પુરુષો સ્ત્રીઓને માટે સ્પર્ધા કરતા.

પડદાની પ્રથા :

પડદાની પ્રથા તે વખતે અલૌકિક અજ્ઞાત વાત હતી. બહુ સ્વામિત્વની પ્રથા જોકે આજે અદૃશ્ય હતી પરંતુ બહુ પત્નીત્વની પ્રથા રિવાજ પાયાપર આચરાતી. પ્રત્યેક પત્ની શોક્યપર કાબુ રાખતી અને દેવોની પ્રાર્થના કરતી કે, 'હે દેવ ! મારી શોક્યોનો નાશ કર અને મારા પતિ મને એકલીને જ સ્વાધીન કર !'

પત્નીનું સમૂહે સ્થાન ગણાયું આગળ, તેની અપેક્ષા દોરમાં આવતી. આ

બાપ પુત્રીને સાસરે વળાવતાં કહેતા કે, 'તારા પિતાના મા બાપ પર સત્તા ધરાવજે, તારા પતિનાં ભાઈ બ્હેનોની શાસ્તા રાખજે !' આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થઇ શકે કે વેદના સમયની યુવાન પત્નીનું, સાંપ્રત સમયનાં કેટલાંક કુટુમ્બોમાં સ્થાન ધરાવે છે તેવા પ્રકારનું સાસુ અને અન્ય સાસરવાસીઓના ત્રાસથી ચગદાયલું જીવન ન્હોતું જ. પતિ હંમેશાં પત્નીનો મહદયી સ્નેહી હતો. 'સુખાર્થે હું તને મારા દક્ષિણ હાથથી ગ્રહણ કરૂં છું, તું મારી સાથે દીર્ઘાયુ થા; અર્થમને આપણે સાથે જ કુટુમ્બમાં ઉચ્ચાધિકારી બનીએ એટલા માટે જ આપણને લગ્નગ્રન્થીથી જોડ્યા છે.' વગેરે શબ્દોથી પતિ પત્નીની વારંવાર અપેક્ષા કરતો.

બાળકોનો પૂજ્યભાવ પિતા કરતાં માતા પ્રત્યે વિશેષ ઢળતો વર્તમાન સમયની સંકલિત કુટુંબની પ્રથા તે સમયે હયાત હતી. અને હાલનાં મોટાં કુટુંબોમાં જોઇએ છિયે તેમ કુટુંબોમાં વારવાર મતભેદો ઉપસ્થિત થતા. પરન્તુ તેમા પણ કન્યાને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડે એવું કંઇક હતું. આના સમર્થનમાં એક અવતરણ ટાંકીશું.

'પત્ની શાંત સ્વભાવની અને નમ્ર થાય, તે તેના પ્રભુને મધુમીઠા શબ્દોથી સંબોધે, ભાઇ ભાઇ વચ્ચે ધિક્કારની લાગણી ન જન્મે, બ્હેન માયાળુ બને, ઐક્યની ભાવના પ્રદીપ્ત થાય, અને મિત્રભાવથી સર્વ પ્રત્યે ઉચ્ચારણ કરો.'

જો કે પત્નીનું સ્થાન પતિ કરતાં ગુદ મનાતું પરન્તુ કેટલાક સામાજિક અને ધાર્મિક રીતિરિવાજોમાં પતિ પત્નીની સ્પર્ધા કરી શકતો નહિ. યાગ અને તેના કર્મકાંડમાં પત્ની પતિની પ્રબલ હરીફ ગણાતી. પતિના અવસાન કેડે પતિની મિલકતમાં તેના પુત્રોની સાથે સમાન ભાગીદાર, તે સમયના ધારાનુસાર ગણાતી. આ મુદ્દાના સમર્થનમાં મહાન્ યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું છે, 'પિતાના પછી પુત્રોએ પિતાની મિલ્કતમાં માતાને સમાન હિસ્સો આપવો.'

પત્નીના ગૃહધર્મને અનુસરવું એ જ્ઞાનપ્રદ છે. વેદના સમયની પત્નીનું મુખ્ય આચરણ ગૃહધર્મ હતું અને ગૃહની સુવ્યવસ્થા તરફ તે આસક્ત રહેતી ધનવાન કુટુંબો રસોઇઆઓ અને દાસીઓ રાખતાં જ્યારે પતિ પોતાના કામેથી ઘેરે આવતો ત્યારે પત્ની તેની આગતા-સ્વાગતા કરતાં કહેતી 'તમને શું આપું-દહીં કે દૂધની કાંજી કે યવાગ્ર ?' તે હમેશાં પોતાનો પતિ ભોજન કરે પછીજ ભોજન કરતી.

તે પોતાનું દૈનિક કર્મ, સ્હવારે વાળીઝાડીને તથા ગોમયથી આખું ઘર સારવીને, ભાતભાતના સુન્દર સાથીઆ પૂરીને શરુ કરતી. પછી યજ્ઞની સામગ્રી તૈયાર કરી યજ્ઞકાર્યમાં પોતાના સ્વામીસાથે ભાગ લેતી.

આર્થિક ભાર

તે કુટુમ્બમાં વેતનાધ્યક્ષ ગણાતી. અને પતિની આર્થિક, પૂંજીપર તેની સત્તા રહેતી. ખરેખર તે બહુ આશ્ચર્યજનક પ્રણેતા, વૃદ્ધિશીલ, બુદ્ધિમતી અને શક્તિવતી હતી. ઘરમાંની દરેક વસ્તુપર તે સારૂં ધ્યાન રાખતી અને કોઈ પણ વસ્તુ ન બગડે એટલા માટે યોગ્ય કાળજી રાખતી કેટલીક વખતે ફાટેલાં કપડાંની દીવાની વાટ બનાવતી અથવા તો ભીખારીને આપી દેતી. આથી એટલું તો ચોક્કસજ છે કે વૈદિક સ્ત્રી એક નિપુણ ગૃહિણી હતી.

ગૃહકર્મ એ વૈદિક સ્ત્રીનું પણ નિત્યકર્મ હતું. પણ આથી તે કંઇ ગૃહપીંજરમાં પુરાયલાં પક્ષિણી ન્હોતી. પોતાના પતિની સાદસપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓમાં તે સ્વેચ્છાએ

ભાગ લેતી અને તેને મદદગાર થઇ પડતી સુગલ્યાની નામની સ્ત્રીએ તેના પતિ સાથે લૂટારાઓની પૂંઠ પકડી હતી અને વિશ્પાલા નામની સ્ત્રીએ લડાઇમાં પોતાનો એક પગ ગુમાવ્યો હતો, તેથી અશ્વિને વિશ્પાલાને લોખંડનો પગ બેસાડી આપ્યો હતો. ઉપર્યુક્ત બે દૃષ્ટાન્તો વૈદિક સ્ત્રીઓની વીરતાના જીવંત પુરાવા છે

વિધવા વિવાહ

વૈદિક સમયમાં વિધવા વિવાહને પાતક ગણવામાં આવતું નહિ. 'સતી'નો રિવાજ જો કે પુરાણો હતો છતાં વૈદિક આર્યોમાં ઘણું કરીને પાળવામાં આવતો નહિ દહનસમયે ધર્મગુરુ વિધવા સ્ત્રીને કહેતો —

'હે સ્ત્રી ' જીવનના જગતમાં બેઠી થા, તૂ જેને ચાહતી તેનો શ્વાસ મહાનો બન્ધ પડયો છે. તેણે એક વખત તારો હાથ પકડયો, અને તને પત્ની તરીકે સ્વીકારી, પરન્તુ લગ્નબન્ધી આજ તૂટી ગઇ.' અથવા 'હે સ્ત્રી! બેઠી થા, તૂં નિશ્ચેત પતિની સાથે સૂતી છે તને પરણવાને ઇચ્છનાર જો તારો હાથ ધરે તો એતાવક તેની પત્ની થા''

વીરને

જા! જા! તુ વીર મારા જુદ્ધે ચડી જા
  જુદ્ધે ચડી જા, જુવાન !... વીર૦

કેસરિયા વાઘા વીર! અંગે ધરી જા
  માથે ધરી લે તું પાઘ .. વીર૦

દાદાજીની વીર! આશિષ લેતો જા
  ખંભે બાંધી લે તું ઢાલ .. વીર૦

માતાજીની વીર! રક્ષા લેતો જા
  છાતી બાંધી લે કટાર વીર૦

આશાવતીનું વીર! હૈયું લેતો જા
  કમ્મર બાંધી લે તલવાર. વીર૦

નાની બ્હેનીની વીર! ખમ્મા લેતો જા
  સો સો છાતી લે મેદાન .. વીર૦

રમણલાલ સોની

ઉપર્યુક્ત શબ્દોથી આપણે જાણી શકીએ કે, વિધવાઓનો આત્મનાશ કદિ રિવાજ ન હોઇ શકે, અને છેલ્લા અવતરણ પરથી સાબીત થાય છે કે વિધવાવિવાહની પ્રથા સામાન્ય હોવી જોઇએ

બીજી આનન્દદાયક અને રમુજી વાત એ હતી કે તે સમયે વિધવાઓને વિરૂપ બનાવવામાં આવતી ન્હોતી અને આભૂષણ પરિધાનથી વિમુખ રાખવામાં આવતી ન્હોતી એક અવતરણ લઇશું, 'ભલે, આ વિધવા સ્ત્રીઓ વૈધવ્યના કાળમાં સંકટોથી દુખી થતી અટકો, આ દુખી સ્ત્રીઓની અશ્રુધારા વહેતી બન્ધ પડો, તેમના શોકનું ખંડન થાઓ અને મૂલ્યવાન આભૂષણોથી વિભૂષિત બની ગૃહસંસારમાં વિરાજો !'

પહેરવેશ

વૈદિક સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ કેવો હતો તેનું જ્ઞાન બહુ રમુજી થઇ પડશે હિન્દમાં પહેલવહેલી આવનાર આર્યસ્ત્રીઓ બહુ જ સુન્દર હતી એમ લાગે છે કારણ કે તેમને વિશે આપણે સાંભળીએ છીએ કે, 'તે

આર્યાઓના હાથ અને કાંડાં મનોહર હતાં અને તેઓ માથાને વિશાળ સુન્દર વેણીથી અલંકૃત કરતી.' એક ઉદાહરણમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે એક આર્યા ચાર કરતાં ઓછી વેણી રાખતી નહીં. તે પોતાના વાળની સુન્દર લટોની બહુજ સંભાળ રાખતી અને તેની કાંસકી લગભગ એકમો હાથની હતી. કોઈક વેળા જ્યારે તેના વાળ અમુક કારણો-થી ઓછા થતા ત્યારે તેની વૃદ્ધિ માટે જાદુ મંત્રનો આસરો લેતી. તે ફુલોની માળા, સોનાની સાંકળી, બંગડીઓ, રત્નમાળા, પગમાં સાંકળાં અને કાનમાં એરીંગ પહેરતી.

માથું ઢાંકવું એ પણ કદાચ પુરાણી પ્રથા હોય કારણકે વધુપ્રાર્થનામાં એકજ જગ્યાએ કહ્યું છે કે, 'આના માથા પર ઓઢવાના વસ્ત્રને સુન્દર કિનાર ભરી વધારે સુશોભિત કરો.' તેનાં વસ્ત્રો સુતર કે ઊનનાં બનાવવામાં આવતાં કારણકે તે સમયે રેશમ ગૂઢ વસ્તુ હતી. તેનાં વસ્ત્રોપર કિંમતી ભરત અને ગૂંથણકામ નજરે પડતું. સુગન્ધી પદાર્થો-અત્તર વગેરેનો તેને શોખ હતો અને ચક્ષુલેપનો ઉપયોગ કરતા. તે કાળમાં અરી-સાની શોધ થઈ ન્હોતી તેથી આર્યા શી વસ્તુની મદદથી પોતાના શણગાર સજતી એ એક વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે.

ધનવાન કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓને માટે ખાસ લતામંડપ રચવામાં આવતો. એ લતામંડપમાં બેસી તેઓ ભરતગૂંથણનું કામ કરતી. વૈદિક સ્ત્રીઓ સુન્દર ગાન ગાતી, નૃત્ય કરતી અને વીણા વગાડવામાં નિષ્ણાત હતી. પરંતુ બહુ જ વહેમી હતી અને જાદુમંત્ર વિષેની તેની માન્યતાઓ અતિ પ્રબળ હતી. સમયો થતાં ચાલી આવતી પુરાણ-કથા તે સમયે બહુ વિખ્યાત હતી અને લોકોની વહેમની માન્ય-તાઓમાં તે બહુ વૃદ્ધિ કરતી

આ ટૂંકી નિરીક્ષા પરથી આપણે જાણી શકીએ કે તેઓ પરાંગમુખ. તેઓ ગમતા યશી જાતિ ન હોતી સૂપ્ર જેકોલીઓટે કહ્યું છે કે, "India of the Vedas entertained a respect for women amounting to warship, a fact which we seem little to suspect in Europe when we accuse the extreme East of having denied the dignity of woman" and of having only made of her an instrument of pleasure and of passive obedience. Here is a civilization, which you cannot deny to be older than your own which places the woman on the level with man and gives her an equal place in the family and the Society."

સમયના વહન સાથે એમ છતાં, મૂળ ધાર્મિક તત્ત્વોના અન્યથાર્થને લીધે, તેમજ ધાર્મિક અને જ્ઞાતિબન્ધનોની જૂલ્મગારીને લીધે અને અગણ્ય રાજ્કીય ફેરફારોને લીધે ભારતની સ્ત્રીઓનું સ્થાન ધીમેધીમે અધો-ગતિને પ્રાપ્ત થયું. અને આપેહના મેઘ સમાન વહેમનું ઘર બની ગયેલી બદીઓ આપણી સુન્દર ભારત ભૂમિપર એટલા બધા પ્રમાણમાં વધી ગઈ છે કે તેને મદતર દાબી દેવાનું ભગીરથ કામ આજના સુધારકોને શિરે આવી પડ્યું છે.

પરંતુ સમય બદલાયા કરે છે અને કૃત્રિમ રીતિરિવાજોને સ્થાને સામાન્ય બુદ્ધિને સ્થાન આપવામાં આવે છે, અને થોડાજ વર્ષમાં આપણા ભારતવર્ષની આર્યાઓ માત્ર વૈદિક સમયની સ્ત્રીઓ પ્રમાણે સ્વાતંત્ર્ય ભોગવશે એટલું જ નહિ પણ કદાચ તેથીય વધુ મહત્તાને પ્રાપ્ત કરશે. કારણકે પ્રથા અને સત્યની શોધ કરવામાં તેઓ નેત્રીઓ બનશે કે જે પ્રશ્ને સમસ્ત જગતને ખળભળાવી મૂક્યું છે +

+ 'ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' ઉપરથી

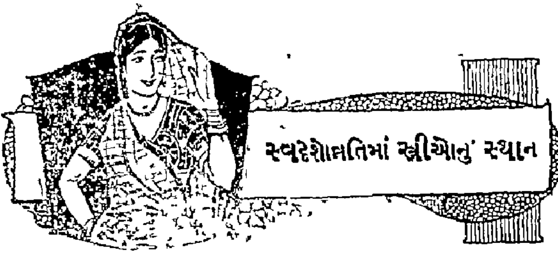

સ્વદેશોન્નતિમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

મૂળ લેખકઃ શ્રી રામનારાયણ મિશ્ર, બી. એ
અનુવાદકઃ શ્રી મૂળશંકર ન. દ્વિવેદી

અમેરિકાના ડાક્ટર સન્ડરલેન્ડને ભારત પર અહુ પ્રેમ છે તેમણે ભારત વિષે ઘણા પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ સૌમાં 'India in Bondage' એ જાણીતુ પુસ્તક છે. આપણી હિંદી મહાસભાના જે વિચારો છે તેવાજ વિચારો તેમના છે તેઓ જ્યારે ભારતયાત્રાએ આવ્યા હતા, ત્યારે કાશીમાં પધાર્યા હતા કારમાઇકલ વાચનાલયમાં વ્યાખ્યાન આપતા તેમણે કહ્યુ કે "હુ બજારોમાં ફર્યો, સ્ટેશનો પર ફર્યો, પણ મે ક્યાંય સ્ત્રીઓને જોઇ નહિ. મોટાં મોટાં ઐતિહાસિક સ્થળો જોયાં, બાગ બગીચામાં સહેલ કરી, ઘણાં સ્થળોમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં, પણ દરેક જગ્યાએ મારે એજ પૂછવું પડયું:

"ભારતની સ્ત્રીઓ ક્યાં છે?'

ભારતવર્ષમાં ફેરફાર થઇ રહ્યા છે જે વખતે ડાક્ટર સાહેબ અહીં આવ્યા હતા, તે સમય કરતાં અત્યારે હિંદમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ અધિક થયુ છે જાહેરસભા કે સમાજમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લેવા લાગી છે કેટલેક ઠેકાણે સ્ત્રીઓ વકીલાત કરી રહી છે ડાક્ટર સન્ડરલેન્ડનો પ્રશ્ન હજુ પણ પૂછી શકાય છે:

"ભારતની સ્ત્રીઓ ક્યાં છે?"

અત્યારે પણ આ ઉપયોગી સંસ્થાઓમા પુરુષો કામ કરી રહ્યા છે પ્રો. કર્વે ન હોય તો મહિલા વિશ્વ વિદ્યાલય ન ચાલે, લાલા દેવરાજ ન હોય તો કન્યા મહાવિદ્યાલય તૂટી જાય આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલી થોડી સ્ત્રીઓ-નાના મોટા સાર્વજનિક કાર્યમાં ભાગ લઇ રહી છે એમાથી કેટલીક મહિલા રત્નોએ અદ્ભુત ઉત્સાહ અને આત્મ સમર્પણનો પરિચય કરાવ્યો છે. કોંગ્રેસના-મહાસભાના પ્રમુખ પદે- એ ઉચ્ચાસને એક ભારતીય મહિલા બેસી શકી છે ભારત જેવા દેશમા દેશ સેવા કરનારાઓની સંખ્યા ઓછી છે ને તેમાંય સ્ત્રીઓ તો માંડ દસહજારે એકાદ હશે. ઉન્નત દેશોની સ્થિતિ આથી જુદી છે. ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓ શિક્ષણ, ચિકિત્સા, ધર્મ વગેરે ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી માલૂમ પડે છે. ત્યાં એક એક સ્ત્રીએ એવું કાર્ય કર્યું છે કે હજારો પુરુષોનું તેઓ પોતા તરફ લક્ષ ખેંચી શકી છે આજે ડાક્ટર મોન્ટીસોરીનું જે સ્થાન છે તે કોઇ પુરુષ લઇ શકે તેમ નથી.

પણ એ દેશો અને ભારત વચ્ચે એક મહત્ત્વનું અંતર છે અહીંની સ્ત્રીઓમાં એક ચુપચાપ રહેલી શક્તિ છે. ઘર એ તેમનો કિલ્લો છે, કુટુમ્બ તેનું સામ્રાજ્ય છે. તે ગૃહ લક્ષ્મી છે તે ભારતના સામાજિક અને

આધ્યાત્મિક ગુણોનું ઉદ્દગમ છે. ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર, ગુરૂદાસ બન્દોપાધ્યાય એવી માતા ઓને લીધે આદર્શ પુરૂષો થયા છે. જે લોકો એમ માને છે કે ભારતની સ્ત્રીઓ આળસુ અને મૂર્ખ છે, તેમને ભારતનું યથાર્થ જ્ઞાન નથી. તેઓ સદાચારી, કાર્યદક્ષ અને બુદ્ધિમાન છે એમાં સંદેહ નથી તેઓમાં માત્ર સાર્વજનિક જીવન સાથેની સહાનુભૂતિ અને સાક્ષરતા ઓછી છે

નિરક્ષરતાને લીધે તેઓમાં મિથ્યા વિશ્વાસ નો પ્રચાર થયો અને સાર્વજનિકતાના ફળરૂપ કૂપ-મન્ડુકત્વ અને પડદા આદિ રહ્યાં છે અંધારામાં ડર લાગવો, સાધુ ફકીરના ઇલમમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ બહુ સાધારણ વાત છે. ભલે ઘરની સ્ત્રી પોતાની જરૂરીઆતો બજારમાં ન ખરીદી શકે કે સ્ટેશન પરથી જાતે ટીકીટ લઇને મુસાફરી ન કરી શકે; પણ એજ સ્ત્રીઓનું ઘરનું જીવન ઉજ્જ્વળ છે સીવવું, પરોવવું, ભોજન તૈયાર કરવું વગેરે ગૃહસ્થી કામો તે કરી શકે છે પોતાનાં બાળકોનું કાળજીપૂર્વક પોષણ કરી હૃષ્ટ-પુષ્ટ બનાવી શકે છે એને સો-પચાસ ઘર-ગત્તુ દવાઓની જાણ છે અને તેનો વ્યવહા-રમાં ઉપયોગી કરી લે છે ને નાની નાની વાતોમાં ડાક્ટર-વૈદની પાસે દોડી જતી નથી.

ભારતના નવા સ્ત્રી સન્તાનો ઇન્દ્રલોકની પરીની નકલ કરે છે, ને પ્રકૃતિ દેવીથી દુર નાસતી ફરે છે. એને બહાર જવા માટે જોડા જોઇએ છે, વરસાદ સામે રક્ષણ માટે છત્રીની જરૂર પડે છે. યુરોપની-ખાસ કરીને જર્મનીની-સ્ત્રીઓ પગેથી મુસાફરી કરે છે, ખુલ્લામાં સ્નાન કરે છે, વર્ષામાં સ્નાન કરે છે અને કઠોર કસરતોનો અભ્યાસ કરે છે. જર્મનીમાં એક સંઘ છે. જેને "વાંડર વોગલ" રખડુ પક્ષીઓ કહેવામાં આવે છે. આમાં સાળાનાં બાલ-બાલિ-કાઓ દાખલ થાય છે. બાલકો સુધી પગેથી પર્યટન કરે છે ઝાડની છાયા તળે ભોજન બનાવે છે. વર્ષે ૭ સપ્તાહ તેમને આ પ્રમાણે ગાળવાનાં હોય છે. એને જોઇને તેને 'અબલા' કહેવાની હિંમત નહિ થાય. તેમને સંપૂર્ણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પોતાનું ભોજન બનાવી લે છે ને જાતેજ વાસણો માંજી શકે છે બજાર ખરીદી જાતેજ કરી શકે છે. પોતાનાં કપડાં પણ જાતેજ ધોઇ શકે છે. તેમને પ્રારમ્ભિક ચિકિત્સાનું જ્ઞાન હોય છે, સાધારણ ઘા કે ચોટ લાગી હોય તો તુરત જ ડાકટર પાસે દોડદોડા કરવી પડતી નથી. આટલું છતાંય તે એક શિક્ષિતા હોય છે. સંસારના ભૂગોળ અને ઇતિહાસ સાથે તેને પરિચય હોય છે. ધર્મગ્રન્થોનું પણ તેણે અધ્યયન કરેલું હોય છે. યુરોપના લોકો સ્ત્રીઓને Better Half કહે છે. આપણે તેમને 'અર્ધાંગિની' કહીએ છીએ અને તેજ વધારે ખરૂં છે સંસાર યુદ્ધમાં કોઈ મોટું નાનું નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને મળીને એક સમાન કાર્યમાં પરિણત થાય તોજ જીત થવાની સમ્ભાવના રહી શકે છે.

બન્ને સમાન શિક્ષિત હોય; પણ શિક્ષા તો ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ અનુસાર હોય છે. પ્રાથમિક-શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં ભાઇ અને બહેનની જેમ એક સાથેજ ભણવું જોઇએ. જેમ પરિવારમાં એક સાથેજ રહે છે, જેમ મન્દિરોમાં એક સાથે જ દર્શન માટે જાય છે. એજ પ્રમાણે વિદ્યાની ઉપાસના માટે ગુરૂચરણોમાં એક સાથેજ બેસવું જોઇએ. આપણા દેશના લોકોએ આ બાબત પર (સહ-શિક્ષણ) બહુ થોડો વિચાર કર્યો છે. આથીજ દેશનું મહાકલ્યાણ થશે. પાંચથી ૭ વર્ષની અવસ્થાથી માંડીને અગિયાર, બાર વર્ષની અવસ્થા સુધી સાથે ભણવાથી ખર્ચ ઓછું લાગે છે, શિક્ષણ સારું મળે છે. તે

જીવનના આરમ્ભથી સ્ત્રી-પુરૂષ સમ્બન્ધી વિશુદ્ધ વિચાર ઉત્પન્ન થશે.

એ ખરૂં છે કે આપણા નેતાઓ ગામડાંઓમાં જાગૃતિ લાવવા તરફ ઓછું ધ્યાન આપે છે ભારતનાં શહેરો જોઇને એમજ લાગે છે કે ભારતની દશા ખૂબ ઉન્નત છે, પણ ભારતનાં નવ લાખ ગામડાંઓની સામાજિક દુર્દશા જોઇ ખૂબ દુ:ખ થાય છે. તેની સુધારણા માટે એટલું જરૂરનું છે કે લોકલ બોર્ડની શાળાઓમાં સહશિક્ષણની વ્યવસ્થા થાય; પ્રાથમિક કક્ષાઓમાં એક સમાન ભાષા, ગણિત ભૂગોળ આદિની શિક્ષા આપવાની પ્રથા પડે

ઘણી શાળાઓમાં—સ્કાઉટીંગ—બાલચમૂનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. જેનો બાલકોના ચારિત્ર્ય પર બહુ પ્રભાવ પડે છે. આજ રીતે કન્યાઓને (Girl-Guide) પણ શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે. , આપણે ત્યાં સ્ત્રીઓ દિવસભર કામ કરે છે; પણ તેમને કોઇ જાતનો વ્યાયામ બતાવવામાં આવતો નથી યુરોપમાં નાચના નામ હેઠળ ખૂબજ વ્યાયામ કરાવવામાં આવે છે, જેથી તેમનું સ્વાસ્થ્ય ખૂબ સરસ થાય છે.

આપણા દેશમાં—બંગાળ સિવાય—કન્યાઓને તરતાં શીખવવું એ બુરૂં સમજવામાં આવે છે. આ માટે જ્યારે જ્યારે કન્યા પાઠશાળાઓ તરફથી નદીઓ પર પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો ત્યારે ત્યારે બદમાશોએ ટંટો કરવાની કોશિશ કરી યુરોપમાં તરતાં શિખવા પર ખૂબ જોર આપવામાં આવે છે. દસ વરસની એક છોકરી એવી નથી હોતી કે જેને તરતાં ન આવડતું હોય.

ભાવી સ્ત્રી સન્તાનને માટે આ આવશ્યક છે કે પોતાના સ્વાસ્થ્ય પર વધારે નજર રાખે તેથી ગૃહકાર્યમાં હાથેજ ચૂલો, ઘંટી, વગેરે કરી શકે. પડદા-લાજનો ત્યાગ કરી ઉચિત લજ્જા, શીયલ અને સ્નેહનું પાલન કરી શિઘ્ર સ્વાતન્ત્ર્યને અપનાવે આ સમયે ખાસ કરીને પંજાબમાં આ સમ્બન્ધમાં સારી અસર પડી નથી. એ શિક્ષણ શા કામનું કે જે જીવનને નકલી બનાવી દે ? શિક્ષણ દ્વારા સ્વાભાવિક ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થવો જોઇએ સ્વદેશોન્નતિ માટે એ અગત્યનું છે કે આપણા જાતીય ગુણોનો લોપ ન થાય અને પ્રાચીન સંસ્કૃતિ ન બની રહે; પણ સાથેજ આધુનિક સ્ફુર્તિ ઉત્સાહનો દ્રષ્ટિકોણ પેદા થાય. *

* 'હંસ' ના 'સ્વદેશાંક' માંથી.

વનિતા વિશ્રામ ટ્રેનિંગ કૉલેજ, મુંબઇ

આ કૉલેજ ઉનાળાની રજા પછી સોમવાર તા ૧૨મી જુને ઉઘડશે. નવા દાખલ થવા ઇચ્છતી બાઇઓએ રજા દરમ્યાન અરજી કૉલેજના પ્રિન્સીપાલ પર લખી મોકલવી જેમણે સરકારી વ. ફા. ની પરીક્ષા અથવા અંગ્રેજી ધો ૫ માની પરીક્ષા પાસ કરી હશે અને ઉમર વર્ષ ૧૬ પુરાં કરી તેમને દાખલ કરી શકાશે.

ચાલુ વાર્તા

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક

પીયૂષ

૧૮

રમાનાથ મોટરમાં ગયો પણ તેને કોઈ સૂઝતું ન હતું. તે ક્યાં જઈ રહ્યો છે તે તેની સમજમાં આવતું ન હતું જાણીતા રસ્તા પણ તેને માટે અજાણ્યા બની ગયા હતા તેને જાલપા ઉપર ક્રોધ ન હતો, જરા પણ નહિ; જગ્ગો ઉપર પણ તેને ક્રોધ ન હતો ક્રોધ હતો પોતાની દુર્બળતા ઉપર; પોતાની સ્વાર્થ લોલુપતાપર, પોતાની કાયરતા પર. પોલીસના વાતાવરણમાં તેનું ઔચિત્યજ્ઞાન ભ્રષ્ટ થઈ ગયું હતું તે કેટલો મોટો અન્યાય કરવા જઈ રહ્યો છે તેનો ખ્યાલ તેને જાલપાએ જે દિવસે સમજાવ્યું તેજ દિવસે આવ્યો હતો ફરી એ શંકા તેના મનમાં ઉઠી નહિ અમલદારોએ મોટી મોટી આશાઓ બંધાવીને તેને બહલાવી રાખ્યો. તેઓ કહેતા, અરે બીબીની કોઈ ચિંતા ન કરો. જે વખતે તમે રત્નજડીત હાર લઈને પહોંચશો અને રૂપિયાની એક થેલી નજર કરી દેશો તે વખતે બેગમ સાહેબાનો બધોય ગુસ્સો ભાગી જશે. તમને જીલ્લામાં કોઈ સારી સરખી જગાએ પહોંચાડી જશે તો આરામથી જીંદગી ગુજરશે ગુસ્સો કેવો! આવી આવી તો કેટલીયે આશાઓ આપવામાં આવી. રમાનાથ ચક્કરમાં આવી ગયો.

ફરી તેને જાલપાને મળવાનો અવસર ન મળ્યો પોલીસનો રંગ જામતો ગયો આજે તે રત્નજડીત હાર ખિસ્સામાં રાખીને જાલપાને પોતાના વિજયની ખુશખબર આપવા ગયો હતો તે જાણતો હતો કે જાલપા પહેલાં તો નાક મોઢું મચકોડશે પરંતુ તે સાથે એ પણ જાણતો હતો કે આ હાર જોઈને તે જરૂર ખુશ થઈ જશે. કાલે જ સંયુક્ત પ્રાંતના હોમ-સેક્રેટરી ઉપર પોલીસ કમીશ્નરનો પત્ર તેને મળી જશે એ ચાર દિવસ અહીં ખૂબ સહેલ કરીને સીધો ઘરનો રાહ લઈશ. દેવીદીન અને જગ્ગોને પણ તે સાથે જ લઈ જવા ચાહતો હતો તેમનો એહસાન તે કેવી રીતે ભૂલી શકે! જાણે કોઈ ભક્ત ફૂલ અને નૈવેદ્ય લઈને દેવતાની ઉપાસના કરવા જાય, એવા જ મનસૂબા બાંધીને તે જાલપાની પાસે ગયો હતો: પરંતુ દેવતાએ વરદાન આપવાને બદલે તેના થાળને ઠોકર મારી દીધી, તેના નૈવેદ્યને પગ નીચે કચડી નાખ્યો! તેને કાંઈ કહેવાનો અવસર પણ ન મળ્યો પોલીસના વિષારી વાતાવરણમાંથી નીકળીને તેણે આજે જ સ્વચ્છ વાયુ મેળવ્યો હતો. અને તેની સુબુદ્ધિ સચેત થઈ ગઈ હતી. હવે તેને પોતાની પશુતા તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં નજરે પડી કેટલી વિકરાળ, કેટલી દાનવી મૂર્તિ હતી! તે પોતે તેની સામે

તાકવાનું સાહસ કરી શકતો ન હતો તેને વિચાર આવ્યો, કે આજ વખતે જજની પાસે જાઉં અને બધી કથા કહી સમજાવું. ભલે પોલીસ મારી દુશ્મન થઇ જાય અને જેલમાં સડાવી મારે, મને કાંઇ પરવા નથી. બધોય ભેદ ખોલી દઇશ શું જજ પોતાનો ચુકાદો નહિ બદલી શકે? હજી તો બધાય આરોપીઓ પોલીસના હવાલામાં જ છે. પોલીસવાળા ખૂબ દાંત પીસશે, ખૂબ નાચશે કૂદશે, કદાચ મને કાચેને કાચો ખાઇ જશે! ભલે ખાઇ જાય! એ દુર્બળતા એજ તો મારા મુખ ઉપર આ કલંક લગાડયું છે

જાલપાની એ ક્રોધોન્મત્ત મૂર્તિ તેની આંખો સામેથી પસાર થઇ ગઇ_ ઓહ! કેટલી ગુસ્સામાં હતી! મને ખબર હોત કે તે આટલી બધી ચીડાશે તો ચાહે, દુનીઆ અહીંની તેમની તેમ ન થઇ જાય, મારૂં બયાન બદલી નાખત. આ પોલીસવાળાઓએ મને ભરમાવી દીધો, અગર જજે કંઇ નહિ સાંભળ્યું અને આરોપીઓને માફી નહિ આપી તો જાલપા મારૂં મુખ પણ નહિ જોશે હું તેની પાસે શું મોઢું લઇને જઇશ? ફરી જીવતો રહીને પણ શું કરીશ! કોને માટે?

તેણે મોટર થોભાવી અને તે આમ તેમ જોવા લાગ્યો. ક્યાં જાવું પહોંચવું તે પણ કાંઇ સમજાતું નથી. એટલામાં એક ચોકીદાર નજરે પડયો તેને તેણે જજ સાહેબના બંગલાનો પત્તો પૂછયો. ચોકીદાર હસીને બોલ્યો, હજુર તો ઘણા દૂર નીકળી આવ્યા. અહીંથી તો ૭ સાત માઇલથી ઓછું નહિ હોય તેઓ તો પેલી ચૌરંઘી તરફ રહે છે.

રમાનાથ ચૌરંઘીનો રસ્તો પૂછીને પાછો ચાલ્યો નવ વાગી ગયા હતા. જજ સાહેબ સાથે મુલાકાત નહિ થાય તો સારો ખેલ બગડી જશે એમ તેને લાગ્યું. મળ્યા વિના હઠીશ જ નહિ. જો તેમણે સાંભળી લીધું તો ઠીક છે નહિ તો કાલે હાઇ-કોર્ટના જજોને કહીશ કોઇક તો સાંભળશે. બધો વૃત્તાન્ત સમાચાર પત્રોમાં છપાવી દઇશ, ત્યારે તો બધાની આંખો ખુલશે

મોટર ત્રીસ માઇલની ઝડપથી ચાલી રહી હતી દસ મીનીટમાં ચૌરંઘી આવી પહોંચી. અહીં હજી એવીજ અવરજવર હતી પરંતુ રમાનાથ એ ભીડમાંથી પણ મોટર લઇ જતો હતો એટલામાં એક પોલીસે હાથ બત્તી દેખાડી તે થોભી ગયો અને માથું બહાર કાઢીને જોયું તો એ હતા દારોગાજી!

દારોગાએ પૂછયું- "શું હજી સુધી બંગલા ઉપર નથી ગયા? આટલી ઝડપે મોટર ચલાવ્યા ન કરશો. કયાંક અકસ્માત થઇ જશે. કહો, બેગમસાહેબા સાથે મુલાકાત થઇ?

'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી' માટે 'હંસ' શું કહે છે?

"પ્રસ્તુત પુસ્તક શ્રીમાન પ્રેમચન્દજી કે 'ગબન' કા ગુજરાતી અનુવાદ હૈ। પ્રસન્નતા કી બાત હૈ કિ 'ગબન' કો ઇતની જલ્દી યહ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત હુઆ। પુસ્તક કે વિષય મેં ઔર ક્યા કહા જાય। હાં, અનુવાદક ને મૂલ પુસ્તક કે ભાવોં કી રક્ષા કરતે હુએ ઇતના સરલ અનુવાદ કિયા હૈ કિ તબીયત ખુશ હો જાતી હૈ। અનુવાદ કી ભાષા પર ભી જૈસે શ્રી પ્રેમચન્દજી કી ભાષા કી છાપ લગ ગઇ હૈ। અનુવાદક મહાશય કો હમ ઇસ સફલતા કે લિએ બધાઇ દેતે હૈં।"

[શ્રી પ્રેમચન્દજી સંપાદિત 'હંસ' માર્ચ ૧૯૩૩]

હું તો સમજ્યો હવો કે તેઓ પણ આપની સાથેજ હશે, ખુશ તો ખુબ થઇ હશે ? "

રમાનાથને એવો ક્રોધ આવ્યો કે જાણે એની મુછ ઉખાડી લઉં પરંતુ વાત બનાવીને બોલ્યો: " જી હાં, બહુજ ખુશ થઇ, બેહદ ! "

" મેં કહ્યું હતું ને કે ઔરતોની નારાજીની એજ દવા છે. આપ બ્હીયા કરતા હતા ! "

" મારી ભૂલ હતી. "

" ચાલો; હું પણ તમારી સાથે આવું છું. એક બાજી પાનાં ખેલીએ એટલે જરા લહેર પડે ડેપ્યુટી સાહેબ અને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવશે. જોહરને બોલાવી લેશે. બે ઘડી બહાર રહેશે. હવે આપ મીસીસ રમાનાથને બંગલા ઉપર જ કેમ બોલાવી નથી લેતા ? ત્યાં પેલા ખટિકને ઘરે પડી રહી છે. "

રમાનાથે કહ્યું: " હજી તો મારે એક જરૂરનાં કામ માટે બીજી તરફ જવું છે. આપ મોટર લઈ જાવ, હું પગે ચાલતો ચાલતો આવીશ. "

દારોગાએ મોટરની અંદર જતાં જતાં કહ્યું: " નહિ, સાહેબ મને કાંઇ ઉતાવળ નથી, આપને જ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલો હું જરા પણ હેરાન નહિ થાઉં. "

રમાનાથ ચીઢાઇને બોલ્યો " પરંતુ હું હોલમાં બંગલા ઉપર નથી જતો. "

દારોગાએ હસીને કહ્યું, " હું સમજી ગયો છું. પરંતુ હું જરાપણ હેરાન નહિ થાઉં. એજ બેગમ સાહેબા..."

રમાનાથે વાત કાપીને કહ્યું. " જી નહિ; મારે ત્યાં જવું નથી."

દારોગા: " તો શું બીજો શિકાર છે ? બંગલા ઉપર પણ આજે કાંઇ ઓછી બહાર નહિ હોય. ત્યાં પણ આપનું દિલ બહલાવવા માટે કાંઇક સામાન તૈયાર થઇ જશે. "

રમાનાથે એકસામટી આંખો લાલ કરીને કહ્યું, " શું તમે મને લંપટ સમજો છો ? હું એટલો તુચ્છ નથી. "

દારોગાએ કાંઇક લજ્જિત થઇને કહ્યું: " ઠીક સાહેબ, ગુન્હો કર્યો; માફ કરજો. હવે કદિ એવી મશ્કરી નહિ કરૂં. પરંતુ હજી આપ આપને શંકાની બહાર ન સમજશો. હું તમને એવી કોઇ જગાએ નહિ જવા દઉં કે જ્યાનો મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ન હોય. આપને ખબર નથી કે આપના કેટલા દુશ્મન છે. હું આપનાજ લાભના વિચારથી કહું છું. "

રમાનાથે હોઠ દબાવીને કહ્યું: " બહેતર છે કે આપ મારા ફાયદાનો આટલો બધો વિચાર ન કરો. આપ લોકોએ મને જીવતો તો મારી નાખ્યો છે, છતા હજી મારૂં ગળું નથી છોડતાં. હવે મને મારી રીતે મરવા દો. હું આ ગુલામીથી હવે તોબા પોકારી ગયો છું. હું હવે માદી પાછળ પાછળ ચાલવાવાળો છોકરો બનવા નથી માગતો. આપ આપની મોટર ઇચ્છતા હો તો ખુશીથી લઇ જાવ. મોટરની સવારી અને બંગલામાં રહેવાને માટે પંદર માણસોને કુરબાન કરવા પડયા છે. કોઈ જગાએ આવી જાઉં તો પંદરસો માણસોને કુરબાન કરવા પડે મારી છાતી એટલી મજબૂત નથી. આપ આપની મોટર લઇ જાવ.

એટલું કહીને તે મોટરમાંથી ઉતરી પડયો અને ઉતાવળે આગળ ચાલી ગયો. દારોગાએ કેટલીવાર બૂમ મારી, જરા સાંભળો, વાત તો સાંભળો; પરંતુ તેણે પાછળ ફરીને જોયું સુદ્ધાં નહિ. થોડે વધુ આગળ જઇને તે એક

ગલીમાં પેસી ગયો. એજ સડક ઉપર જજનો બંગલો હતો. સડક ઉપર કોઇ માણસ ન મળ્યો. રમાનાથ કદિ આ બાજુ પર તો કદિ પેલી બાજુ પર જઇ જઇને બંગલાના નમ્બર વાંચતો વાંચતો ચાલી જતો હતો એટલામાં એક નમ્બર વાંચીને તે થોભી ગયો. એક મીનીટ સુધી ઉભો ઉભો જોઇ રહ્યો કે કોઇ માણસ બહાર નીકળે તો પૂછું કે સાહેબ છે કે નહિ અંદર જવાને તેની હિંમત ચાલતી ન હતી તેને વિચાર આવ્યો કે જજ એમ પુછશે કે તમે જુઠી જુબાની કેમ આપી તો શું જવાબ આપીશ? પોલીસે મારી પાસે જબરદસ્તીથી જુબાની અપાવરાવી, પ્રલોભન આપ્યું, મારવાની ધમકી આપી એમ કહેવું એ તો લજ્જાસ્પદ વાત છે. કદાચ તેઓ પુછે કે, તમે માત્ર બે ત્રણ સાલની સજાથી બચવાને માટે આટલું મોટુ જોખમ માથે લીધું, આટલા બધા માણસોના જાન લેવા માટે તૈયાર થઇ ગયા તે વખતે તમારી બુદ્ધિ ક્યાં ગઇ હતી? તો તેનો મારી પાસે શો જવાબ છે? ખરેખર લજ્જિત થવું પડશે, બેવકૂફ બની જઇશ તે પાછો ફર્યો. એ લજ્જાનો સામનો કરવાનું તેનામાં સામર્થ્ય ન હતું લજ્જાએ સદૈવ વીરોને પરાસ્ત કર્યા છે. જેઓ કાળથી પણ નથી ડરતા, તેઓ લજ્જાની સામે ઉભા રહેવાની પણ હિંમત નથી કરી શકતા. એના કરતાં આગમાં કૂદી પડવું તલવારની સામે ખડા થઇ જવું સહજ છે લાજની રક્ષાને માટે જ તો મોટાં મોટાં રાજ્યો મટી ગયાં છે રક્તની નદીઓ વહી ગઈ છે, પ્રાણોની હોળી ખેલી નાખી છે એજ લાજે આજ રમાનાથના પગ પણ પાછળ હઠાવી દીધા. કદાચ જેલની સજાથી પણ તે એટલો ભયભીત ન થાત.

રસિયો રીસામણે

(મેંદી તે વાવી માળવે.....એ ઢાળ)

— રાસ

ચન્દા! તું ચાર ઘડી થોભજે ને,
સખિ! સુણજે વીતકની વાત રે:
રસિયો રીસામણે રે.

દિવસ વીતે છે દોહ્યલા ને,
બ્હેન! જાતી ન વેરણ રાત રે:
રસિયો રીસામણે રે

નવલા દહાડા નવ રાતના રે,
રાસ રચિયો રોતી ને શોક રે
રસિયો રીસામણે રે

સરખી સાહેલી સૂર ઝીલતી રે,
દેવ નિરખે ગગનને ગોખ રે:
રસિયો રીસામણે રે

તાળીથી ત્રણ લોક ગાજતાં રે,
મારાં સૂનાં હૈયાનાં હાટ રે
રસિયો રીસામણે રે

તુયે અવનિને ઉજાળતી રે,
સખિ! સૂની દીસે સુખવાટ રે
રસિયો રીસામણે રે

હુંયે આભલીયે ઉડતી રે,
આજ તૂટી એ કોમળ પાંખ રે:
રસિયો રીસામણે રે.

નિત્યે નિર્ઝરતી નેહને રે,
આંસુ સારે અભાગી આંખ રે.
રસિયો રીસામણે રે.

નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ

૧૯

અર્ધીરાત વીત્યા બાદ રમાનાથ સૂઈ ગયો તે સવારે ૯ વાગ્યા સુધી તેની આંખ ન ખુલી તે સ્વપ્નં જોઈ રહ્યો હતો. દિનેશને

ફાસી દેવાઈ રહી છે એટલામાં એક સ્ત્રી તલવાર લઇને ફાંસીની બાજુએ દોડી આવી અને ફાસીની દોરી કાપી નાખી ચારે બાજુએ હીલચાલ મચી ગઈ. એ સ્ત્રી જાલપા હતી. જાલપાને લોકો ઘેરી લઇને પકડવા ઇચ્છતા હતા; પરંતુ તે પકડાતી ન હતી. કોઇ તેની સામે જવાનું સાહસ કરી શકતુ ન હતુ. પછી તેણે એક છલાંગ મારીને રમાનાથ ઉપર તલવાર ચલાવી. રમાનાથ ગભરાઇને ઉઠી બેઠો, જોયું તો દારોગા અને ઇન્સ્પેકટર ઓરડામાં ઉભા હતા અને ડેપ્યુટી સાહેબ આરામ ખુરસી પર સૂતાં સૂતા સીગાર પી રહ્યા હતા.

દારોગાએ કહ્યું "આજે તો આપ ખૂબ ઉઘ્યા બાબુ સહેબ ! કાલ કયારે પાછા ફર્યા હતા ?"

રમાનાથે એક ખુરસી પર બેસીને કહ્યું: "જરા વારમાં પાછો આવ્યો હતો આ મુકદમાની અપીલ તો હાઈ કોર્ટમાં થશે ને ?"

ઇન્સ્પેકટર "અપીલ શું થશે, જપતાની ગોઠવણુ થશે. આપે મુકદમાને એટલો મજબૂત કરી દીધો છે કે હવે કોઇનો હલાવ્યો હાલી શકેનાર નથી સોગદ પૂર્વક કહુ છુ, આપે કમાલ કરી દીધી. હવે આપ અહીંથી બેફિકર થઈ જજો હા, હજી જ્યાસુધી ફેંસલો થઈ ન જાય ત્યાંસુધી આપની સલામતીનો ખ્યાલ રાખવામાં આવે એજ મુનાસિબ થશે. તેથી તો ફરીથી પહેરાની ગોઠવણ કરી દેવામાં આવી છે. અહીં હાઇકોર્ટમાં ચુકાદો થયો અને તહીં આપને જગા મળશે."

ડેપ્યુટીએ સિગારનો ધુમાડો કાઢતાં કહ્યું: "આ ડી. ઓ. કમીશનર સાહેબે આપને આપ્યુ છે, કે જેથી આપને કોઈ પ્રકારની શંકા ન રહી જાય જુઓ યુ. પી ના હોમ સેક્રેટરીના નામ ઉપર છે આપ જ્યાં આ બતાવશો ત્યાં આપને કોઇ ઘણીજ સારી જગા મળી જશે."

ઇન્સ્પેકટર "કમીશનર સાહેબ આપનાથી ખૂબ ખુશ થયા છે; સોગદપૂર્વક કહુ છુ."

—ડેપ્યુટી 'ઘણાજ ખુશ છે. તેઓ યુ પી. ને જુદો સીધો પત્ર પણ લખશે. તમારું ભાગ્ય પણ ખુલી જશે"

એટલું કહીને તેમણે ડી ઓ રમાનાથ તરફ આપી દીધો રમાનાથે લિફાફો ખોલીને જોયું અને એકાએક તેને ફાડીને કટકે કટકા કરી નાખ્યા. ત્રણે માણસો આશ્ચર્યથી તેનુ મોઢુ તાકવા લાગ્યા.

દારોગાએ કહ્યુ 'શુ રાત્રે બહુ પી ગયા હતા ? આપને માટે એ સારૂ નહિ કહેવાય."

ઇન્સ્પેકટરઃ "સોગંદપૂર્વક કહુ છુ, કમીશનર સાહેબને ખબર પડી જશે તો ઘણાજ નારાજ થશે."

ડેપ્યુટી 'આનો કોઇ મતલબ અમારી સમજણમાં નથી આવી એની શી મતલબ છે ?"

"એની મતલબ એ છે કે, મને ડી. ઓ. ની જરૂરત નથી અને મારે નોકરી પણ જોઇતી નથી હુ આજેજ અહીંથી ચાલ્યો જઇશ."

ડેપ્યુટી "જ્યાસુધી હાઇકોર્ટમાં ચુકાદો ન આવી જાય ત્યાંસુધી આપ કયાંય પણ નહિ જઇ શકો"

રમાનાથ "કેમ ?"

ડેપ્યુટી "કમીશ્નર સાહેબનો એવો હુકમ છે."

રમાનાથ. " હું કોઈનો ગુલામ નથી "

ઇન્સ્પેક્ટર " બાબુ રમાનાથ, આપ શા માટે અધો બનાવેલો ખેલ બગાડી રહ્યા છો ? જે કાંઈ થવાનું હતુ તે થઈ ગયુ દસ પાંચ દિવસમાં હાઈકોર્ટમાંથી ફેંસલાને મંજુરી મળી જશે હવે જે મળી રહ્યું છે તે ખુશીથી લઈ લો અને આરામથી જીન્દગીના દિવસો વીતાવો એમાંજ આપની શોભા છે ખુદાની ઈચ્છા હશે તો એક દિવસ આપ પણ કોઈ ઉંચા હોદ્દા ઉપર પહોંચી જશો. અફસરોને નારાજ કરો અને કેદની મુશીબતો વેઠો એમાં શો ફાયદો ? સોગંદપૂર્વક કહું છુ કે અમલદારોની જરા સરખી નજર બદલાઈ જશે તો આપનો કયાંય પત્તો નહિ લાગે. સોગંદપૂર્વક કહુ છુ કે ઈસારા માત્રમાં આપને દસ વર્ષની સજા થઈ જાય આપ છો કયા વિચારમાં ? અમે તમારી સાથે દુષ્ટતા કરવા નથી માગતા હા, જો આપ અમને સખતાઈ કરવાની ફરજ પાડશો તો અમારે સખતાઈ કરવી પડશે. જેલને સહેલી ન સમજશો ખુદા, દોજખમાં લઈ જાય, પણ જેલની સજા ન આપે મારફાડ, માલ-મલીદ, એ તો ત્યાંની મામુલી સજા છે. ચક્કીમાં જોડી દીધા તો મોતજ આવ્યુ સમજજો. સોગંદપૂર્વક કહુ છુ જેલ કરતાં દોજખ બહેતર છે.

દારોગો " એ બીચારા પોતાની બેગમ સાહેબ આગળ લાચાર છે તે કદાચ એના જાનની આફત થઈ રહી છે તેથી એની હાર દબાવે છે "

ઇન્સ્પેકટર " શુ થયુ ? કાલે તો પેલો હાર આપ્યો હતો ને ? છતાં પણ રાજી નહિ થઈ ? "

રમાનાથે કોટના ખિસ્સામાંથી હાર કાઢીને મેજ ઉપર મૂકી દીધો અને બોલ્યો. " એ હાર અહીં મૂક્યો છે. "

ઇન્સ્પેક્ટર " ઠીક, એ તેણે નહિ સ્વીકાર્યો "

ડેપ્યુટી " કોઈ મગરૂર બાઈ છે "

ઇન્સ્પેક્ટર " કદાચ તેનો મિજાજ પણ ઠેકાણે કરવાની જરૂરત પડશે ! "

દારોગો " એ તો બાબુ સાહેબના રંગ ઢંગ અને મિજાસ ઉપર મુનાસબ છે જો આપ અમને જરાતરા પણ હેરાન નહિ કરો તો અમે આપની પાછળ નહિ પડીએ. "

ડેપ્યુટી " પેલા ખટિક પાસે પણ જામીન લેવા જોઈએ "

રમાનાથની સામે બીજી જ સમસ્યા આવી ખડી થઈ; પહેલા કરતાં કાંઈક જટિલ, કાંઈક ભીષણ, સંભવ હતો કે પોતે કર્તવ્યની વેદી ઉપર પોતાનુ બલિદાન આપી દે, બે ચાર વર્ષની સજાને માટે પોતાને તૈયાર કરી લે કદાચ, આ સમય તો તેણે પોતાના આત્મ સમર્પણનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો પરંતુ પોતાની સાથે જાલપાને પણ સંકટમાં નાખવાનુ સાહસ તે કોઈ પણ રીતે કરી શકતો ન હતો તે પોલીસના પંજામાં કાંઈક એવી રીતે દબાઈ ગયો હતો કે હવે એમાંથી સલામત નીકળી જવાનો તેને કોઈ માર્ગ સુઝતો ન હતો. તેણે જોયુ કે આ લડાઈમાં તે વિજય નહિ મેળવી શકે પોલીસ સર્વ શક્તિમાન છે, તે મને જે રીતે ચાહે તે રીતે દબાવી શકે છે તેના મિજાજની તેજી ડાગ થઈ ગઈ તે વિવશ થઈને બોલ્યો " આખરે આપ લોકો મારી પાસેથી શુ ઈચ્છો છો ? "

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગાની તરફ જોઈને આંખ

મારી; કેમ જાણે કહી રહ્યા ન હોય કે, " આવી ગયો પંજામાં " અને બોલ્યો: " બસ એટલુંજ કે આપ અમારા મહેમાન બની રહો, અને મુકદ્દમો હાઇકોર્ટમાં નીકળી ગયા બાદ અહીંથી રજા લઈ જાવ, કારણ કે તે બાદ અમે આપની સલામતીના જિમ્મેદાર નહિ રહીએ. અગર આપને કોઈ સર્ટીફીકેટ જોઇતું હશે તો તે આપને આપવામાં આવશેજ, પરંતુ તે લેવું ન લેવું તેનો પૂરો અખત્યાર આપને છે. જો આપ હોશીયાર હશો તો તે લઇને ફાયદો મેળવશો; નહિ તો આમ તેમ ધક્કા ખાશો. આના સિવાય અમે આપની પાસે બીજું કાંઇ ઇચ્છતા નથી. સોગંદપૂર્વક કહું છું, હરેક ચીજ જેની આપને જરૂર હોય તે અહીં હાજર કરી દેવામાં આવશે, પરંતુ જ્યાંસુધી મુકદ્દમો પુરો ન થઇ જાય, ત્યાંસુધી આપ સ્વતંત્ર નહિ થઇ શકો. "

રમાનાથે દીનતાના ભાવે પૂછ્યું " સહેલ કરવા તો જઇ શકીશ કે તે પણ નહિ ? "

ઇન્સ્પેક્ટરે સૂત્રની માફક ઉચ્ચાર્યું. " જી નહિ ! "

દારોગાએ એ સૂત્ર ઉપર વ્યાખ્યા કરી: " આપને એ આઝાદી આપવામાં આવી હતી પરંતુ આપે એનો દુરૂપયોગ કરી દીધો હવે જ્યાંસુધી ખાત્રી ન થઇ જાય કે આપ એનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકો એમ છો ત્યાંસુધી આપ એ હકથી વંચિત રહેશો. "

દારોગાએ ઇન્સ્પેક્ટરની તરફ જોઇને જાણે એ વ્યાખ્યામાં સંમતિ માગી, જે તેમને સહર્ષ મળી ગઇ.

ત્રણે અમલદારો રજા લઇ ગયા અને રમાનાથ એક સિગાર સળગાવીને આ વિકટ પરિસ્થિતિ પર વિચાર કરવા લાગ્યો.

(અપૂર્ણ)

સ્વીકાર

(૧) યુવક: એપ્રિલ: તંત્રી: ચુનીલાલ પુ શાહ, હરજણ; (૨) વિચારક માર્ચ: તંત્રી: માણેકલાલ જગજીવનદાસ ચોકસી, વડોદરા, (૩) શ્રી કચ્છી દશા ઓશવાળ પ્રકાશ અંક ૮-૯; તંત્રી: પદમસી ઠામજી ખોના, મુંબઇ ૩; (૪) તરૂણ અંક ૯ તંત્રી ડૉ. પ્રાણલાલ જે. મહેતા, કરાચી; (૫) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ: અંક ૩૨ થી ૩૫ તંત્રી: કુવરજી કેશવજી શાહ, મુંબઇ; (૬) શ્રી કચ્છ લોહાણા સ્વયંસેવક મંડળનો ૭ મો અહેવાલ અને હિસાબ (૭) તિલકાઇટ: અંક ૨: તંત્રી: બાપુલાલ હિરાલાલ શુકલ, મુંબઇ; (૮) આભડછેટનું મૂળ, સમસ્ત ગુજરાત અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘ, અમદાવાદ તરફથી આ પુસ્તિકા પ્રકટ થઇ છે તેમાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણને અંગે શ્રી જિનુભાઇએ લખેલાં પ્રચારપત્રો એકત્ર રીતે છપાવ્યાં છે આ બધાંય પત્રો ' ગુણસુન્દરી 'માં જુદે જુદે સ્થળે છપાઇ ગયા છે એની લખાવટ અસરકારક છે. એક પૈસાની કિંમતે એ મળે છે.

સ્ત્રીઓ અવકાશના વખતનો સદુપયોગ શી રીતે કરી શકે?*

લેખક : શ્રી તારાચંદ પોપટલાલ અડાલજા

સ્ત્રીઓ પોતાની નવરાશના વખતનો સદુપયોગ કરી શકે એવા કયા ધંધાઓ તેમને અનુકૂળ આવે તે બાબતનો નિર્ણય કરતાં પહેલાં રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો હોય ત્યાંની કાર્યપદ્ધતિ જાણવાથી વધારે સરળતા થશે એમ માનીને તે માહિતી મંગાવવામાં આવી હતી એ માહિતી તપાસતાં વસ્તુસ્થિતિ નીચે મુજબ જણાય છે

વડોદરા રાજ્યના ઉદ્યોગાલયો વિષે મળેલી માહિતી

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયોની સંખ્યા તથા સ્થળ — મળેલી માહિતી અનુસાર આ રાજ્યમાં કુલ ૬ સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો છે, એ વડોદરા, નવસારી, પાટણ, સિદ્ધપુર, પેટલાદ અને અમરેલીમાં આવેલાં છે

ઉદ્યોગાલયોનો ઉદ્દેશ — આ તમામ ઉદ્યોગાલયોનો ઉદ્દેશ મધ્યમ વર્ગની સાધારણ સ્થિતિની તેમજ ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને ગૃહઉદ્યોગ શીખવીને તેને થોડી ઘણી કમાણીનું સાધન પૂરું પાડવાનો છે. કળાની દૃષ્ટિએ હુન્નરો શીખવા કરતાં એ કામ કરવાથી થોડા પૈસાની કમાણી (પ્રાપ્તિ) થશે એ વિચારથી કામ કરનારાની સંખ્યા વિશેષ હોય છે

હાજરી — એકંદર રોજની સરેરાશ હાજરી ૨૦ જેટલી હોય છે જો કે વડોદરામાં ૩૦ થી ૫૦ જેટલી અને નવસારીમાં તેથી પણ વધુ જણાય છે.

કામકાજનો સમય — કામકાજનો સમય ઘણું ખરું બપોરના ૨ થી ૫ાા થાય છે સ્ત્રીઓને ફુરસદનો વખત પણ બપોરના ૨ પછીનો હોય છે કોઈ ૨ થી ૫, તો કોઈ ઉદ્યોગાલય ૨ થી ૬ સુધી ચાલુ હોય છે

ઉદ્યોગાલયોમાં ઘણું કામકાજ — આ તમામ ઉદ્યોગાલયોનાં નિવેદનોનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાય છે કે સ્ત્રીઓને સીવણ કામ તરફ વધુ રુચી હોય છે અને વધુમાં વધુ કામ પણ સીવણનું જ થાય છે આમ થવાનાં બે કારણો છે–

૧ ગરીબ કે શ્રીમંત સર્વે તે કુટુંબમાં સીવણ કામની ઓછા વધતા પ્રમાણમાં જરૂર હોય છે જ, એટલે ઉદ્યોગાલયમાં આવનાર સ્ત્રી પોતાનાં અને પોતાનાં કુટુંબીજનોનાં કપડાં તૈયાર કરીને એટલા અંશે સીલાઈનો બચાવ કરી શકે છે.

૨ સીવણકામ પૂરતા પ્રમાણમાં મળી શકે અને બીજા કામો સાથે સરખાવતાં તેમાં વધુ કમાણી મેળવી શકાય

આમ હોવાથી દરેક ઉદ્યોગાલયમાં સીવણ કામ પ્રાધાન્ય ઉદ્યોગ બનેલો છે જો કે માત્ર સીવણકામમાં જ ઉદ્યોગાલયોની પ્રવૃત્તિ પૂરી થતી નથી. આ ઉપરાંત મોજાં બનાવવાનું, ભરતગૂંથણ, જરી કામ, પુસ્તકો બાંધવાનું, બીડી બનાવવાનું, પાપડ, દફતર તૈયાર કરવાનું વિગેરે શીખવવામાં આવે છે પરંતુ એમાં સ્ત્રીઓ જોઈએ તેટલો રસ લેતી જણાતી નથી એમ જણાય છે આ બધા ઉદ્યોગોમાં સીવણકામ જેટલી પ્રાપ્તિ થતી ન હોવાથી સ્ત્રીઓ તેના તરફ જોઈએ તેટલું લક્ષ આપતી નથી નવસારીમાં હુન્નર ઉદ્યોગ ઉપરાંત સંગીત અને [illegible] શીખવવામાં આવે છે

ઉદ્યોગાલયોમાં સ્ત્રીઓને કામ આપવાના બે પ્રકાર છે—

કાર્યપદ્ધતિ

૧ સ્ત્રીઓ પોતે પોતાનું કાપડ લઈને કપડાં

---

* વડોદરા રાજ્યના વ્યાપાર, ઉદ્યોગ તથા સમાચારખાતા તરફથી પ્રગટ થયેલ પ્રસિદ્ધિ પત્ર

સીવી જાય, અથવા તો બહારથી સીવણ-કામનો ઑર્ડર મેળવીને તે કામ ઉદ્યોગાલયમાં કરી જઈ પોતે સીલાઈના દામ મેળવે છે.

૨. ઉદ્યોગાલયમાં ઑર્ડર મળેલા હોય તે સીવણકામ કરીને સીલાઈના પૈસા મેળવે, અથવા તો ઑર્ડરના અભાવે ઉદ્યોગાલયના કાપડના કપડાં સીવે અને તે વેચાય ત્યારે ઠર્યા મુજબનો મજુરીનો લાભ તેને મળે

ઉદ્યોગાલયમાં હાજરી આપતી સ્ત્રીઓની નાત-જાત.

આ ઉદ્યોગાલયોમાં મોટા ભાગે હિંદુ સ્ત્રીઓ આવે છે. આમાં વધુ ભાગે મધ્યમ વર્ગની અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ જેમને કંઈ પણ કમાણીની અથવા બચતની આશા હોય તેવી સ્ત્રીઓ હોય છે વાણીઆ, બ્રાહ્મણ, તેમજ કાછીઆ, ભાટીઆ, ખત્રી, સોની, ભાવસાર વિગેરે કોમની સ્ત્રીઓ અને દક્ષિણી સ્ત્રીઓ તેમજ નવસારી જેવામાં પારસી, હિંદુ તેમજ મુસલમાન બધી કોમો ઉદ્યોગાલયનો લાભ લે છે. નવસારી સિવાય બીજા કોઈ સ્થળે મુસલમાન સ્ત્રીઓ લાભ લેતી હોય તેમ જણાતું નથી

શિખાવનાં સાધનો

કોઈ ઉદ્યોગાલયને કાયમી ફંડ હોય છે કોઈ ખાનગી ગૃહસ્થની મદદથી ચાલે છે. કોઈને સરકાર મદદ મળે છે કોઈને શ્રીમંત મહારાણી સાહેબ સહાય આપે છે, તો કોઈને સુધરાઈ તરફથી વાર્ષિક અમુક રકમ મળે છે.

આ ઉદ્યોગાલયો વિષે ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંત બીજી ખાસ જાણવા જેવી માહિતી નથી, છતા આ રાજ્યના ઉદ્યોગાલયો વિષે એક દરી પત્રક જોડાયું છે તે ઉપરથી વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ થશે

ઉદ્યોગાલયોમા હાલમા શાં શાં કામો થાય છે તે હકીકત ઉપર આપેલી છે હવે એકંદરે સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવા કામોની યાદી અને તે પૈકી શ્રીમંત વર્ગની સ્ત્રીઓને અને મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને કયાં કયા કામો અનુકૂળ આવે તે જોઈએ.

શ્રીમંત સ્ત્રીઓ ફુરસદના વખતમાં કરી શકે તેવાં કામોની યાદી તથા તેને લગતી હકીકત.

હિંદુસ્તાનમા ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે મજુરી કરે છે એટલે ફક્ત મંદી મોસમ સિવાય તેઓ કામમાંજ રોકાયેલી હોય છે. મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં પણ મોટે ભાગ સઘળું ઘરકામ હાથે કરતી હોવાથી તેમને ફુરસદનો વખત ઓછો મળે છે. તો પણ તેમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ ધારે તો બીજું થોડું ઘણું કામ કરી શકે. પરંતુ શ્રીમંતની સ્ત્રીઓ જેમને ઘરકામ હાથે કરવાનું હોતું નથી અને જેમને નવરાશનો પુષ્કળ વખત મળે છે તેમને કેટલીકવાર વખત કેવી રીતે ગાળવો એ પણ મોટો પ્રશ્ન થઈ પડે છે. આવી સ્ત્રીઓને તેઓ અતિશય તકલીફ વિના સરળતા પૂર્વક અને હોંશથી કામ કરે એવાં કામો બતાવવામાં કે શીખવવામાં આવે તો તેમની ફુરસદના વખતનો સદુપયોગ થઈને તેઓ ઉપયોગી કામો તૈયાર કરી શકે.

કામોની યાદી

૧. ભરત ગુંથણ, રેશમ, મોતીઆ કસબ વિગેરેનું હાથનું; તેમજ આરીકામનું કસબનું તથા રેશમી ભરતકામ આવા પ્રકારના ભરતકામથી બારીબારણાના પડદા, ટેબલ કલોથ, ઝબલા, ચોળી, પોલકાં, સાડી, સાડલા, સાડીની કિનારો, હાથ રૂમાલ, છબી ઉપર ચઢાવવાનું શોભાનું ઢાંકણ (માઉન્ટ) વિગેરે વસ્તુઓ તૈયાર કરી શકાય

૨ સીવણ કામ.

૩ નાની હલકી શાળો ઉપર પડદા, ટેબલ કલોથ, આસીયા, શેત્રંજીઓ વિગેરે ભાતીલું કામ.

૪. ચિત્ર કળા.

૫ ચિત્રોને ચાકળા, ટીકી, ટીલી વિગેરે ચોઢીને શણગારવાનું કામ.

૬. ચિત્રો ઉપર કાપડ પહેરાવીને વસ્ત્રોથી શણગારવાનું કામ.

૭. કાગળના અગર કપડાંના ફુલ, હાર ને તોરણ બનાવવાનું કામ.

૮ રેશમી પવિત્રાં, માળા, તેમજ કસબ

કસબાળનું ભરીને તથા હાર, બાજુબંધ, કમરપટા મુગટ વિગેરે બનાવવા

૯. રંગ બેરંગી દોરાથી જાળીઓને રેશમની માફક પાડવી.

૧૦. ચિત્રની ફ્રેમ તૈયાર કરવી અગર તૈયાર ફ્રેમમાં ચિત્રને જડવું.

૧૧ પુઠાં (કાર્ડબોર્ડ) ને કાપીને ચિત્રોને ટાંકવાના માઉન્ટ બનાવવા

૧૨ કાર્ડબોર્ડ અગર જાડા કાગળના ખોખા તથા વિગેરે [illegible] કરવા માટે તૈયાર કરવા

૧૩. મોતી પરોવવાં, સળી વિગેરેનાં તોરણો, પડદાઓ, થાળી, ઝુમ્મર અને પરચુરણની ચીજો બનાવવી.

૧૪. ગુલાબ, મોગરો તેલ, અને એવા બીજા સુગંધી ફુલેલ તેલની બનાવટ

૧૫ કાગળના ફુલો વિગેરે

૧૬. ખાવા રોજના વપરાશની ચીજો, સેવ, પાપડ, મસાલા, અથાણાં, ખાખરા, મરચાં, ગરમ મસાલો વિગેરે

૧૭. પીવાનો સાગુ, અથાણું, મુરબ્બા.

૧૮. ઘર ઉપયોગી દવાઓ; બામ, સોપારી, દંત મંજન, પાચનની દવા, ખાંસી ગુટી, કબજીયાતની ગોળીઓ, સુવા, અજમો, વિગેરે; હીંગાષ્ટક, સુદર્શન, ત્રિફલા, વિગેરે ચૂરણ દવાઓ

૧૯ કંકુની બનાવટ.

૨૦ મીણ, [illegible], વિગેરેની બનાવટ.

૨૧ કાપડ રંગવા તથા છાપવાનું કામ.

૨૨ સ્ટેન્સીલ અને [illegible]ની મદદથી પાથરણાં ઓશીકાં રંગ કરવાનું કામ.

૨૩ સ્ત્રીઓ માટે ઉદ્યોગશાળાઓ ખોલવી અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવી અને અગર પૈસાની મદદ કરવી.

ઉપરનાં કામો સુખી શિક્ષિતોના કુટુંબોની સ્ત્રીઓ ઘરે અગર નોકર પાસે કરાવીને પણ પોતાના વખતનો સદુપયોગ કરવા સાથે પૈસાનો બચાવ કરી શકે અને કુટુંબના વપરાશ માટે સારામાં સારી વસ્તુઓ સસ્તી મેળવી શકે

મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવાં કામો

શહેરી જીવન ગાળનારી મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ માટે નીચે જણાવેલાં કામો ઉપયોગી થઈ શકે જેથી પ્રમાણિક કમાણીનું સાધન થાય અને પોતાના કુટુંબને મદદરૂપ થઈ શકે:—

૧ ઊનનાં ગુંથણ, સુતરનાં બટન બનાવવાં, ઊનની, કાગળની કે કપડાંની વેણીઓ બનાવવી. (પારસી બહેનો ' કસ્તી ' [illegible])

૨. પસ્તી કાગળની થેલીઓ-કાગળના ફુલો બનાવવાં, મોતીનાં તોરણ પડદા, [illegible] ઇત્યાદિ ભરવાં, [illegible] રમકડાં, [illegible], ડેસ્ક વિગેરે બનાવવાનું કામ.

૩. બદામ, પીસ્તા, ચારોળી, અખરોટ વિગેરે ફોલવાનું કામ, તેમજ દાળ, ચોખા વિગેરેનાં કાંકરા ઉતારીને સાફ કરવાનું કામ.

૪ દાળ વીણવાનું કામ, જુદા જુદા [illegible] બનાવવાનું કામ.

૫ ગ્રામઉદ્યોગ-ટોપલીઓ બાંધવી, પોર્ટફોલીઓ બનાવવા.

૬ કિંમતી કપડાંને રફુ કરવા.

૭ સીવણકામ-ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ અને બાળકોના (સ્ત્રીઓ એ સારાં પહેરવાના કપડાં સીવે તો બીજી બહેનો દરજીને બદલે તેમને કામ આપવાનું વધુ પસંદ કરે તૈયાર કપડાં બનાવીને વેચવા મુકે તો પણ તે ખપે).

૮. વાસણને કલાઈ કરવી

૯ સાબુ બનાવવો

૧૦. બાગમાં બનતા ફળફૂલના છોડ વાવવા; તેમજ ફુલના, ગજરા, કાગળ વિગેરેના ફુલોની માળા ગુંથવી.

૧૧ જ્યાં વણકરોની વસ્તી હોય ત્યાં કાચું રેશમ [illegible] ઉપર ચઢાવવું તથા રેશમ કે સુતરના બોબીન ભરવા.

૧૨ રંગવા તથા છાપવાનું કામ

૧૩ સેવ, પાપડ, વડી, ચટણી, અથાણાં, મુરબ્બા, [illegible], [illegible], ગરમ મસાલો, દવાઓ અને એવી નિત્યના વપરાશની ચીજો બનાવીને વેચવી [illegible]

આડોશી પાડોશી અને નજીકમા રહેનારા કુટુંબો આવી વસ્તુ ખુશીથી ખરીદશે અલબત્ત બનાવટ સારી અને ભાવ પરવડે તેવો હોવો જોઇએ

મહેનતુ અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવાં કામો

જેમની પાસે પૈસાનુ સાધન ન હોય અને ફક્ત મજુરી લઇને કામ કરી શકે તેવી સ્થિતિવાળી હોય તેવી સ્ત્રીઓ માટે નીચેના કામો ઉપયોગી થાય —

૧ સુતર કાંતીને તેમાથી દોરી, દોરડા પાગી તથા કાપડ બનાવવાનુ કામ

૨ નાડી, નાડા, કસ ગુંથવાનું.

૩ ગાલીચા, આસનીયાં, શેતરંજી, ખુરશીનું કાપડ વિગેરે વણવાનુ.

૪ મોજા ગુંથવાનુ અને તેવીજ બીજી ગુંથણી વસ્તુઓ બનાવવાનુ

૫ વાસ તથા સાઠીઓના ટોપલા, ટોપલી, કંડીયા બનાવવાનુ કામ

૬ પગલુછણા (ડસ્ટર) બનાવવાનું.

૭ વાસણને કલાઇ કરવાનું

૮ રેંજી દેવાનુ

૯ ખાખરાના પાતલ (પત્રાળા) પડીયા બનાવવાનુ

૧૦ છડીયા દાળ બનાવવાનુ.

૧૧ ઘર ઉપયોગી પરચુરણ સુથારી ચીજો બનાવવાનુ

૧૨ પુઠાના બાકસ બનાવવાનુ

૧૩ દીવાસળીના ખોખા બનાવવા તથા લેબલો ચોડવા

૧૪ કાગળ તથા જુના કપડાની કોથળીઓ બનાવવી

૧૫ નેતર ભરવાનુ તેમજ સુતના ખાટલા ભરવા, શીકા ગુંથવા વિગેરે

નાનાં ગામડામાં રહેનાર સ્ત્રીઓ કાલા ફોલવાનુ, આંબલી ફોલવાનું, તમાકુ લસોટી છીંકણી બનાવવાનું, ગડાકુ બનાવવાનુ વગેરે કામો ઘર માટે તેમજ મજુરીથી કરે છે. પરંતુ આ કામ ફક્ત જે તે મોસમ પુરતુંજ હોય છે. મોસમ સિવાયના વખત માટે ઉપર જણાવેલા કામોમાથી કોઇ અનુકૂળ કામ તેમને મળે તો તેમને મદદ રૂપ થઇ પડે

કામનું શિક્ષણ

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો આવા કામો શીખવવા માટે સારી સસ્થા થઇ પડે. આવી સસ્થા તૈયાર થયા પછી શ્રીમંત સ્ત્રીઓને રસ લેતી કરવાના ઘણા માર્ગો છે નિશાળોમાં જો આ પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવે તો બીજી પેઢીએ ઘણો સુધારો થાય.

ગરીબ સ્ત્રીઓ માટે તો ઉદ્યોગાલયથી પણ જુદી ઢબની એટલે કે તેમને ઘેર પહોંચતું કામ આપે અને પાછું કામ લઇ આવે અને એ બાઇઓને મજુરી આપે એવી જુદી સસ્થાની જરૂર છે કાચો માલ પુરો પાડવાનુ અને પાકો માલ વેચવાનુ કામ એ સસ્થાઓએ જ કરવુ જોઇએ

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો કાઢવા વિષે.

રાજ્યમા વડોદરા, પાટણ, નવસારી, અમરેલી વિગેરે છ સાત સ્થળોએજ સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવનારી નાની મોટી સસ્થાઓ છે. વડોદરામા તો શ્રી ચીમનાબાઇ સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયની બીજી શાખા પણ છે આવી સસ્થાઓ લગભગ દરેક સારા ગામમા હોય તોજ સ્ત્રીઓ હુન્નરકળામા રસ લઇને પોતાના જીવનને ઉદ્યમી બનાવી શકે શ્રીમંત સરકાર તરફથી જેમ પુસ્તકાલયો, શાળાઓ અને એવી બીજી જાહેર સસ્થાઓ માટે પ્રજા કાઢે તેટલાજ બીજા નાણાની મદદ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયોની યોજના માટે પણ જો એવી મદદ સરકાર તરફથી આપનાર જાહેર થાય તો એવા ઉદ્યોગાલયો સારી સંખ્યામા નીકળી શકે.

—o—

કવિતા અને સ્ત્રીહૃદય

પ્રયાગમાં મળેલ અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા કવિ સમ્મેલનના પ્રમુખસ્થાનેથી

વ્યાખ્યાતા : શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ

સાહિત્યમાં કવિનું સ્થાન ઘણું ઉચ્ચ છે તે દાર્શનિક, ઇતિહાસકાર, સમાજશાસ્ત્રી તથા ધર્માચાર્યના સિદ્ધાંતોને સુન્દર સત્યમાં ઢાળીને સાધારણ મનુષ્યના હૃદયમન્દિરમાં સ્થાપિત કરે છે, તેમના પ્રત્યે આપણી ભક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે એટલે સુધી કે આપણે તેમને પૂજવા લાગીએ છીએ.

ઇતિહાસકારોમાં રામ અને કૃષ્ણનું વાસ્તવિક જીવન ચાહે તેવું રહ્યું હોય, આદર્શ કે અત્યંત સાધારણ; તેમના જીવન વિષે, તેમના અસ્તિત્વ સંબંધમાં પણ ઇતિહાસકાર સંદેહ કરી શકે છે; પરંતુ વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસના રામ, વ્યાસ, સુરદાસ તથા મીરાંના કૃષ્ણ વાસ્તવિક છે; જેમના અસ્તિત્વનું સ્પંદન યુગોથી ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકો સુધીના સર્વને પ્રેરણા આપી રહ્યું છે.

એવી રીતે જગતની ઉત્પત્તિ, અને વિનાશની જટિલ સમસ્યા, કારણ, કાર્ય અને પરિણામની ખટપટ, પુનર્જન્મ કે નિતાન્ત વિનાશનો દુઃસહ પ્રશ્ન, તેવી જ રીતે પ્રકૃતિ અને માયાની [illegible] ભાગ એ સર્વ કવિની જાદુ ભરી લેખિનીદ્વારા એટલાં સરળ અને સાફ થઈ જાય છે કે આપણે તેને સ્વયંસિદ્ધ સમજવા લાગીએ છીએ. કવિ સંસારને શિક્ષણ આપે છે. ઇતિહાસકારનું ક્રૂર સત્ય વા ધર્માચાર્યનું ઉગ્ર દંડવિધાન દેખાડીને નહિ, પરંતુ તેનું મન બહલાવીને, હસાવીને અને મધુરતાપૂર્વક રડાવીને. આગ્રહનો પ્રયોગ કરીને તે એમ નથી કહેતો કે આ કરો ને તે ન કરો. તે એક નાની સરખી કહાણી કહી દે છે અને આપણે સમજી જઈએ છીએ કે, આપણે શું કરવાનું છે. આજ કારણે તો સંસારના લગભગ બધા ધર્મપ્રવર્તકોએ પોતાના નવીન સિદ્ધાંતોને, જનસાધારણના હૃદયમાં પ્રવિષ્ટ કરાવવાને માટે કવિની કલ્પનાનો આશ્રય લીધો છે અને નાની નાની કહાણીઓની સૃષ્ટિ કરી છે ગૌતમ બુદ્ધે, એમ કર્યું, ઇસુખ્રીસ્તે એમ કર્યું, મહમ્મદે એમજ કર્યું અને આધુનિક સમયના દયાનન્દ અને રામકૃષ્ણે પણ એમજ કર્યું છે. માત્ર ધર્માચાર્યોએ જ નહિ પરંતુ ભારતવર્ષમાં તો સ્મૃતિકાર, દિગમ્બર, ઇતિહાસકાર, જ્યોતિષી, યોગી, દાર્શનિક સર્વએ પોતપોતાના સિદ્ધાંતો અને વિચારો પ્રચાર કરવાને માટે કવિતાનો આશ્રય લીધો છે અને તે એટલે સુધી કે, ગણિતશાસ્ત્રી, જે ભાસ્કર જેવા પણ સ્ત્રીની વાત કરે છે તેણે પણ Mensuration ને લીલાવતીનો શૃંગાર સજાવીને પાર્થિવ પદાર્થોનું માપજોખ કરે છે; આજના ગણિતશાસ્ત્રીઓ પણ એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે, લીલાવતીની શૈલી આજ કાલની જ્યોમેટ્રી (ભૂમિતિ) અને ગણિતની પદ્ધતિથી અધિક વધારે મનોહર છે એમાં કલ્પના છે અને લીલાવતીમાં સરસતા છે.

આવી રીતે કવિ જુદી જુદી વિદ્યાઓનો શૃંગારવિધાતા છે; એના હાથમાં પડીને સર્વનું રૂપ દીપી ઉઠે છે. તે કેવળ શૃંગાર વિધાતા જ નથી. તે સર્વમાં નવી સ્ફુર્તિ અને નવજીવનનો સંચાર પણ કરે છે, તે

સત્યને સુંદર અને પ્રિય બનાવી દે છે તેનું કહેવું એ છે કે सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियं । ('સત્ય બોલવું, પ્રિય બોલવું પણ અપ્રિય સત્ય ન બોલવું) અને તે પોતાના આ સિદ્ધાંતનો માનવીય મસ્તકની પ્રત્યેક ક્રિયામાં અક્ષરશઃ પાલન કરે છે.

સાહિત્યમાં જે રીતે કવિનું સ્થાન ઉંચું છે તેવીજ રીતે કવિઓમાં પણ, મને વિશ્વાસ છે કે, સ્ત્રી કવિઓનું સ્થાન પુરૂષ કવિઓની સરખામણીમાં ઉંચુ રહેશે. કવિતા ઘણુ ખરૂં ભાવપ્રધાન રહે છે અને સ્ત્રીઓના જેવી ભાવુકતા પુરૂષોમાં મળી શકતી નથી.

નારી હૃદયની તુલના આપણે વાયુમાપક યંત્ર (બેરોમીટર) સાથે કરી શકીએ છીએ. જેમાં નાનામાં નાનું પરિવર્તન પણ દષ્ટિ-ગોચર થઇ શકે છે. સ્ત્રીહૃદયની કોમળ વૃત્તિઓ અત્યધિક સજગ અને સજીવ રહે છે. તેમની હૃદયવીણાનો પ્રત્યેક તાર એટલો એ ચેસો અને કસકસેલો રહે છે કે તે વાતાવરણના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ આઘાતથી ગુંજી ઉઠે છે. શરીરવિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાનના પંડિતોનું કહેવું છે કે સ્ત્રીઓની શરીરરચના અને મન પુરૂષોના કરતાં કાંઇક વધારે પરિષ્કૃત છે

પ્રેમ અને બલિદાન મનુષ્યને પશુની કોટીમાંથી ઉઠાવીને દેવત્વના પદ ઉપર પહોંચાડે છે. પારસ તેજ છે કે જે લોઢાને પણ સોનું બનાવી દે. અને તે આપણને સ્ત્રીઓમાં મોટા પ્રમાણમાં મળી આવશે સ્ત્રીઓના જેવો પ્રેમ અને બલિદાન કોણે આપ્યાં છે ! ઇતિહાસ એનો સાક્ષી છે; ઇતિહાસ જ શું પ્રત્યેક ઘરમાં તેમના પ્રેમ અને બલિદાનની કહાણી લખાયલી છે તેમનું બલિદાન આવેશજન્ય અથવા ' ક્ષણભરમાં સર્વસ્વ સ્વાહા કરી દેનારૂં ' નથી હોતું, પરંતુ તે દિવસ અને રાત પ્રત્યેક ઘડી, પળે પળ જીવનભર બલિદાન આપે છે; અને બલિદાન પણ હસતાં હસતાં આપે છે. દુનીયાના મોટા મોટા કર્મયોગી, યોદ્ધા વિદ્વાન અને કવિએ સ્ત્રીઓની સ્ફૂર્તિદાયિની શક્તિનો મુક્તકંઠે સ્વીકાર કર્યો છે વિશ્વવિજયી નેપોલિયન સદા પોતાની માતાનું ગુણગાન કરતો રહ્યો અમર કવિ દાન્તે પોતાની પત્ની બીએટ્રીસ નો આભારી છે; તુલસીદાસની રામભક્તિની પ્રેરણા કરનાર તેની પત્ની હતી લંકાનો વિજય કરવાની કામના સીતાને લીધે રામચંદ્રજીના મનમાં થઇ હતી. અને શ્રી કૃષ્ણને ગીતાનું તત્વ શિખવાડનાર એ રાધિકાનો નિષ્કામ પ્રેમ જ છે. સમસ્ત માનવ જાતિ સ્ત્રીઓની ગોદમાં પળાય છે અને તેની આંગળીને આશ્રમે જ ઉભા થતાં તેમજ ચાલતાં શીખી છે પુરૂષોએ જ એની ઘોષણા કર્યાં કરી છે કે સ્ત્રીઓ ખરી રીતે દેવી છે, જેમણે આ મૃત્યુલોકને સ્વર્ગ બનાવી રાખ્યું છે.

હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આટલું છતાં, હજી સુધી પુરૂષોના જેટલી અધિક સંખ્યામાં અને ઉંચી શ્રેણીની સ્ત્રી કવયિત્રીઓ કેમ નથી થઇ ? કારણ સ્પષ્ટ છે સ્ત્રીઓનું હજી સુધીનું કાર્યક્ષેત્ર બીજુ જ રહ્યું છે અને તેઓએ કવિતાનાં ક્ષેત્રમાં પગ પેસારો કર્યો ન હતો પરંતુ હવે ધીમે ધીમે તેઓ એ ક્ષેત્રમાં આવી રહી છે , અને આ ક્ષેત્રમાં પુરૂષો તેમની સફળતા અને મહત્તાનો સ્વીકાર કરવા લાગ્યા છે તે માટે અમે તેઓના આભારી છીએ.

સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ આવે એ ઘણું આવશ્યક છે. સ્ત્રીઓના સહયોગ વિના માનવસાહિત્ય સંપૂર્ણ નહિ થઇ શકે. એક પુરૂષ કોઇ અન્ય પુરૂષની હૃદયાનુભૂતિને સફળતાથી પ્રકટ કરી શકે છે. પરંતુ જ્યારે તે સ્ત્રીઓની અનુ-

મૂર્તિને પ્રકટ કરવા જાય છે ત્યારે તેને વિવશ થઇ જઇને કલ્પનાથીજ કામ લેવું પડે છે, દાખલા તરીકે, સતિની મનોભાવના વધૂનો શૃંગાર અને માતાના વાત્સલ્યનાં પુરુષો દ્વારા થએલાં વર્ણનો બીજી કક્ષાનાં જ રહેશે કારણ કે પુરુષ એ ઉદાત્ત અવસ્થાનો અનુભવ નથી કરી શકતા

પ્રેમના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનું સર્વસ્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રેમના પૂજારી પુરુષ કવિઓએ અને મધ્યકાળના ભક્તોએ પ્રેમના આનંદાતિરેકમાં ડૂબી જઇને પોતાને ઇષ્ટ દેવની પ્રેયસીના રૂપમાં જોયા છે. વલ્લભ સંપ્રદાયના કવિ, ભક્ત કવિ દયારામ, તથા બીજા ઇત્યાદિ એનાં ઉદાહરણ છે

કાવ્યને શાસ્ત્રકારોએ રસાત્મક વચન કહ્યું છે; કોઇ કોઇએ તેને શબ્દ-સંગીત પણ કહ્યું છે શબ્દનો ધ્વની સંગીત સાથે પણ ઘનિષ્ટ સબંધ છે એ દૃષ્ટિએ જોઇએ તો કવિતાના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને એક સ્વાભાવિક સગવડ મળી જાય છે જે પુરુષોને નથી મળતી સ્ત્રીઓના સ્વભાવની કોમળતા તેમનાં શબ્દ અને વાણીમાં વ્યાપ્ત છે. કર્ણકટુ શબ્દોને મધુર તથા સરળ બનાવવાનું કાર્ય અવશ્ય સ્ત્રીઓએ કર્યું હશે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એનું મોટું પ્રમાણ છે શકુન્તલાને તેની સખી સઉન્દલા કહે છે, કંઇક શ, ક, અને તેને સ્થાને સ. ઉ અને ક મૂકીને સઉન્દલાની મધુરિમા ઉત્પન્ન કરી દીધી. એજ રીતે કૃષ્ણ ને કન્હૈયો કહેવાવાળી પણ કોઇ વ્રજબાળાજ હશે માની અદરી બોલચાલની ભાષામાં પણ પુરુષોનાં કરતાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં અધિક સરળતા અને કોમળતા રહે છે પુરુષોની ભાષામાં વધારે પડતું પાંડિત્ય જણાય છે અને સ્ત્રીઓની ભાષામાં સ્વાભાવિક સરળતા દેખાય છે એ આમ તો પ્રતિદિનનો અનુભવ છે અને પુરુષ તથા સ્ત્રીઓની કવિતાઓની તુલના કરવાથી આજ વાત સ્પષ્ટ થાય છે.

તેથી હું તો કહીશ કે કાંઈ નહિ તો ભાષાના વિષયમાં સ્ત્રી કવિઓએ પુરુષોનું અનુકરણ કરવું નહિ જોઇએ કવિતાનું જીવન જેટલું ભાવમાં તેટલુંજ ભાષામાં પણ રહે છે તેથી, સાહિત્ય ધર્મજ્ઞોએ કવિતામાં પ્રસાદ ગુણ હોવો અત્યંત આવશ્યક માન્યો છે થોડા સરખા શબ્દોમાં કોઇ ભાવ યા વસ્તુનું ચિત્ર ઉપજાવવું એ પ્રસાદગુણ છે આ બાબતમાં હિંદીના કવિ પ્રશંસાપાત્ર છે સીધી સાદી ભાષામાં તે ઘણી ઊંડી વાત કહી જાય છે

કવિતા સુંદર ભાષા છે તેને માટે પાંડિત્યની આવશ્યકતા નથી એ બધું કહેવામાં મારું તાત્પર્ય એ નથી કે ભાષા કે સૌંદર્ય તરફ ધ્યાનજ આપવું નહિ. માત્ર કહેવાની મતલબ એ છે કે ભાષાને અસ્વાભાવિક બનાવી દેવી ન જોઇએ નહિ તો જન સાધારણની ભાષા અને સાહિત્યની ભાષામાં એટલું વધારે અંતર થઇ જશે કે સાધારણ જનસમાજ આપણું સાહિત્ય સમજી નહિ શકે જેમ, સંસ્કૃત અને વ્રજભાષાના સાહિત્ય સંબંધમાં બન્યું છે.

ભાષાને મનોહારિણી બનાવવા માટે અને પોતાની તુક મેળવવા માટે શબ્દોની હત્યા કરવી એ ઉચિત નથી.

સાધારણ પ્રયોગો પર શબ્દોને તોડી ફાડીને કંતનો ક્ષય કરી દેવો જેમ કે રાજાનું રાન. રાઉ, રઇ, રાણા, રાય ઇત્યાદિ એ પણ ઉચિત નથી. આ બાબતમાં હું આગે લેખિકા બહેનોને સાવચેત રહેવા જણાવું છું.

હું માનું છું કે સ્ત્રીઓના પ્રાચીન સાહિત્યમાં પણ ઉપરોક્ત વાત ન હોય, પરંતુ

આધુનિક કાલના શ્રી મહાદેવી વર્મા, શ્રી તોરનદેવી લીલી અને શ્રી રામેશ્વરી દેવી ચકોરી ના ઉદયે એક નવો યુગ ચમકાવી દીધો છે અને તે મનોજ ઉજ્જ્વળ અને આશાપૂર્ણ છે આ નામો મેં માત્ર ઉદાહરણ અર્થેજ આપ્યાં છે. તેમનાથી બીજી સાહિત્યસેવિકાઓ છે જેનું કામ ઓછું ઉલ્લેખવા યોગ્ય નથી.

મને આશા છે કે આ કવિ સંમેલન લેખિકાઓમાં નવું પ્રોત્સાહન આપશે અને હિન્દીના આ નિર્માણ યુગમાં સ્ત્રીઓની સૂતેલી પ્રતિભાને જાગૃત કરવામાં સહાયભૂત થશે.

મેટ્રિકની પરીક્ષામાં પાસ થતી કન્યાઓને ઇનામ

ચરોતર પ્રદેશની જે કન્યાઓ મુંબાઇ યુનિવર્સિટીની વા પૂનાની શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિંદ મહિલા વિદ્યાપીઠની મેટ્રિકની પરીક્ષા ચાલુ વરસે પસાર કરશે તેમને ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીને મળેલાં સ્ત્રીકેળવણી વિષયક ટ્રસ્ટફંડોમાંથી રૂ. ૧૫) ઇનામ આપવામાં આવશે. માટે એવી કન્યાઓએ પોતાનું ગામ ને તાલુકો, પોતાની હાઇસ્કૂલ, મેટ્રિકની પરીક્ષાનો નંબર, પરીક્ષામાં મેળવેલા ગુણ, પોતાને જોઇએ તેવાં પુસ્તકોની યાદી અને પોતે આગળ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છે છે કે કેમ તે વગેરે જણાવી જુન માસની ૩૦મી તારીખ સુધીમાં પોતાના પૂરેપૂરા સરનામા સાથે અમને અરજી કરવી.

સ્ત્રીકેળવણીનાં ટ્રસ્ટફંડ માટે સોસાયટીની મદદ

ચરોતરમાં સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન મળે તે હેતુથી સોસાયટીને ચાર પાંચ ટ્રસ્ટફંડ મળ્યાં છે. પણ સોસાયટીને થયેલા રૂ. ૫૦,૦૦૦ (પચાસ હજાર)ના દેવાનો જ્યાં સુધી નિકાલ થાય નહિ ત્યાં સુધી આ આર્થિક મંદીના યુગમાં જો સ્ત્રીકેળવણી માટે ખાસ જોઇએ તેટલી મદદ ન મળે તો નવીન પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી શકાય એમ નથી. એટલે સ્ત્રીકેળવણી માટે મળેલા ટ્રસ્ટફંડોના વ્યાજનો ઉપયોગ મેટ્રિક થતી ચરોતરની કન્યાઓને રૂ. ૧૫) ઇનામ આપવા ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે કરવાનો તા. ૧૯-૩-૩૩ને રોજ મળેલી સોસાયટીની નિયામક સભાએ ઠરાવ કર્યો છે:

> " ચરોતર પ્રદેશમાં સ્ત્રીકેળવણીની વૃદ્ધિ થાય તે માટે દરેક નાનાં મોટાં ગામમાં સ્ત્રીકેળવણીનાં ખાસ ફંડો સ્થપાય તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. માટે જો કોઇ ગામ પોતાના ગામની સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન આપવા ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૫૧) સોસાયટીને ટ્રસ્ટફંડ તરીકે સોંપવાનું સ્વીકારશે તો તેમાં સોસાયટી સ્ત્રીકેળવણીને માટે મળેલાં ટ્રસ્ટફંડોના વ્યાજમાંથી બીજા રૂ. ૧૦૦) ઉમેરશે અને તે કુલ રકમનું જે તે ગામનું સ્ત્રીકેળવણી ટ્રસ્ટફંડ ઇલાયદું રાખશે અને તે ટ્રસ્ટફંડનું વ્યાજ જે તે ગામે ખર્ચવાની સોસાયટી વ્યવસ્થા કરશે "

ઉપરના ઠરાવ પ્રમાણે જે ગામ, વ્યક્તિ વા મંડળ પોતાના ગામની સ્ત્રીકેળવણી માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૫૧) આપવા ઇચ્છા રાખતું હોય તેમણે તરત જ તે સંબંધી જણાવવું. આ પ્રમાણે મળેલા ટ્રસ્ટફંડને કોઇ પણ વ્યક્તિનું નામ આપવામાં આવશે નહિ

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી,
આણંદ, તા. ૧૨-૪-૩૩

આશાભાઇ ન. પટેલ,
મંત્રી, ચ. એ. સોસાયટી.

સમાલોચના

મારી કહાણી: લેખિકા શ્રી પાર્વતીબાઈ આઠવલે, અનુવાદિકા શ્રી સોમતીબહેન મશરૂવાળા, પ્રકાશક 'પ્રસ્થાન' કાર્યાલય, અમદાવાદ; આઠ આના

'પ્રસ્થાન' કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી સસ્તી ગ્રંથમાળાના ચોથા વર્ષના પુ. ૩-૪ તરીકે આ પુસ્તક પ્રકટ થયું છે અને એ સેવાપરાયણ બહેનની એ જીવન કહાણી હોઈ આપણાં આત્મકથાના ને જીવન કથાના અલ્પ સાહિત્યમાં ઘણો સારો વધારો કરે છે. શ્રીમતી પાર્વતીબાઈ મહારાષ્ટ્રીય સમાજમાં એક સમાજ સેવિકા તરીકે ઘણાં જાણીતાં છે. તેમનો પરિચય આ રીતે ગુજરાતને કરાવવા માટે એક બીજા દેશ સેવિકા શ્રી સોમતીબહેન તૈયાર થયાં એ વિશેષ આનંદની વાત છે. શ્રી સોમતીબહેન તરફથી આવાં નવું પુસ્તકો આપણને મળે એવી આશા રહેલી આ પુસ્તકને ગુજરાતી સમાજ ખૂબ વધાવી લેશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

જીવનનાં જળ: લેખક શ્રી કનુભાઈ જોષી, પ્રકાશક રવીન્દ્ર, કાપ કારાથી કિંમત પાંચ આના.

'જનની જીત' થી શરૂ કરીને કવિતામાં સૂચવતી ગુજરાતના નવયુવાન કવિશ્રી કનુભાઈએ આલેખેલી આ નાનકડી કથા વાર્તારસિકોને આનંદ આપશે. મધન અને બીજાના રાગ પ્રેમનું એમાં પ્રેમ ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે. 'સ્વાર્પણ'માં શ્રી. રેવાશંકર પાઠકે કવિ કુશળે ઉચિત રીતે આ કાવ્યોનો વિસ્તૃત પરિચય કરાવ્યો છે. શ્રી. કનુ દેસાઈનાં સુશોભનો નાની પુસ્તિકાને શણગારે છે.

પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષણ પદ્ધતિઓ: લેખક: શ્રી. ગિજુભાઈ, પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર મૂલ્ય આઠ આના

શિક્ષકો માટે તિરસ્કારવાચક "પંતુજી" શબ્દ ગુજરાતમાં અત્યંત પ્રચલિત છે. જે માણસ બીજું કામ માટે નાલાયક ગણાય તે શિક્ષક બની બેસે છે. શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓનું કે એના શાસ્ત્રનું જેને જરાય જ્ઞાન ન હોય એવા માણસોને છોકરાં ભણાવવાનું કામ એકાએક સોંપાય છે. આ પરિસ્થિતિનું કારણ એટલું જ છે કે આપણે માની લીધું છે કે ભણાવવાનું કામ, વિશેષ કરીને ભણાવવું એ બહુ મોટું કામ નથી. વસ્તુતઃ આપણી એ માન્યતા ખોટી છે. ભણવું અને ભણાવવું એમાં બહુ મોટો તફાવત છે. શિક્ષણની કળા અને પદ્ધતિ જાણનાર માણસ જ એ કામ કરી શકે. અણઘડ માણસો બાળકના મગજ પર બોજો લાદે છે તેને વિકસાવવાને બદલે કચરી નાખે. એ પદ્ધતિઓ પ્રાથમિક શાળાને અંગે કેટલી ઉપયોગી હોઈ શકે તે શ્રી ગિજુભાઈ આ પુસ્તકમાં બતાવે છે. શ્રી ગિજુભાઈને બાલમાનસનો અભ્યાસ અને શિક્ષણ પદ્ધતિઓનો પરિચય બન્ને એટલાં ઊંડા છે કે આ પુસ્તકમાંથી શિક્ષકોને તેમજ માબાપોને ઘણું નવું જાણવું મળશે.

શીલા: લેખક શ્રી નટુભાઈ નંદલાલ મોરારી પ્રકાશક શ્રી અંબાલાલ વિ. ક૦ ઉદયભૂમિ પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા. મૂલ્ય ૦-૧૦-૦.

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાન માળાના વર્ષમાં પુષ્પ તરીકે પ્રકટ થયેલું આ પુસ્તક ગુજરાતમાંથી શીલવતી રાણીને લગતો જાણીતો કથાનો સાર આપે છે અને રુચિકર ભાષા શૈલી અને સાદા ચિત્રો આપેલ છે. શ્રી. ... ભાષા અને વાર્તા

શ્રી ભગિની સમાજ, મુંબઇ

સત્તરમો વાર્ષિક વૃત્તાંત

ભગિની સમાજની સ્થાપના સ્વ. ગોખલેના સ્મારક તરીકે તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૬ ના દિને તેમની પ્રથમ પુણ્ય તિથિએ થઇ.

સમાજનું ધ્યેય સ્ત્રી ઉન્નતિદ્વારા, રાષ્ટ્રોન્નતિ સાધવાનું છે. અને તે માટે હિંદમાં વસનારા તમામ હિંદીઓ તરફ ભ્રાતૃભાવ રાખનારું આ મંડળ છે. સમાજના સભ્યોએ સૌને તન, મન અને ધનથી મદદ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આરોગ્ય, ગૃહઉદ્યોગ અને જ્ઞાન પ્રચાર માટે વર્ગોદ્વારા લેખો અને ભાષણોદ્વારા મુલાકાતો અને સંમેલનોદ્વારા અનેક વિધ પ્રયત્નો ઉંચ કેળવણી કરેલા છે

સંકટ સમયે સહાયના નિયમને ભગિની સમાજ ધર્મ માને છે. અને એ ધર્મ અનુસાર દેશના જુદા જુદા ભાગમાં જુદી જુદી વખતે સમાજે પોતાનો યત્કિંચિત ફાળો આપ્યો છે.

ગયા વર્ષની ૧૯ મી ફેબ્રુઆરિને દિને સ્વ ગોખલેજીની સંવત્સરી નિમિત્તે ડૉ. જીવરાજ મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે રા. વૈકુંઠરાય મહેતાએ ગોખલેજીના જીવન વિષે બે બોલ કહ્યા હતા.

તા ૨૦ મી ઓગષ્ટ ૧૯૩૨ દિને વાર્ષિક સભા બોલાવી હતી જેમા નીચે પ્રમાણે કામકાજ થયું હતુ,

(૧) બે વર્ષનો ટુંકો હેવાલ રજુ થયો હતો. (૨) હિસાબ મંજુરી માટે મૂકાયો હતો. (૩) નવું કારોબારી મંડળ નિમાયું હતુ.

રા. કરસનદાસની દરખાસ્તથી અને શ્રી. રસીક બ્હેનના ટેકાથી ૧૯૩૨ની સાલ માટે નીચેના બ્હેનોનુ કારોબારી મંડળ નિમાયું હતું.

પ્રમુખ સૌ જયશ્રી બ્હેન રાયજી; મંત્રી-શ્રી. લીલાવતી બ્હેન બેન્કર; સહમંત્રી-સૌ. ચંચળ બ્હેન ધીઆ, ખજાનચી-સૌ. શારદા બ્હેન દેસાઇ, સભ્યો-સૌ. હંસા બ્હેન, સૌ. ઉર્મિલા બ્હેન કાનુગા, સૌ મોંઘી બ્હેન, સૌ. મુદ્રીકા બ્હેન શ્રી સાકરબ્હેન અને શ્રી. બચુબ્હેન રોટવાળા

ઉપલી દરખાસ્ત રજુ કરતાં રા. કરસનદાસ બોલ્યા હતા કે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓનું કામ ઉપાડી લે અને પુરૂષોની જરૂર ન પડે એવું હું કેટલાએ વર્ષોથી ઇચ્છતો હતો. આટલા વર્ષો ભગિની સમાજના કારોબારી મંડળ ઉપર ભાઇઓ હતા. પણ આ વર્ષે બ્હેનોની જ કમિટી નિમાઇ તે જાણી મને બહુ હર્ષ થાય છે નવા કારોબારી મંડળને એમના કામમાં હું ફતેહ ઇચ્છું છું

સમાજ પાસે ચાલુ ખર્ચ માટે પુરતી રકમ નહિ હોવાને લીધે ખર્ચમાં કાપકુપ કરવા માટે સોસાયટીના મકાનમાંથી સમાજની ઓફીસ કાઢી નાખવી પડી. સેવામંદીર ભગિની સમાજથી છુટું પાડવામાં આવ્યુ અને એ ફંડની રકમ રા. કરસનદાસને સોંપવામા આવી

ગાંધીજીની જયંતિ તા ૨૭ મી અક્ટોબરે ઉજવાઇ હતી તે વખતે પ્રમુખ શેઠ કૃષ્ણાગૌરી સેતલવાડ હતા વક્તા સર લલ્લુભાઇ શામળદાસ હતા આ પ્રસંગે હરીજનના બાળકોએ સંવાદ તથા ગાયનોથી સભાસદોના મન રંજન કર્યાં હતા. શેઠ લક્ષ્મીબાઇ તરફથી રૂ ૫૦૦૦) ની રકમ મળેલી છે. જેના વ્યાજમાંથી ગરીબ બ્હેનો પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખી શકે તે માટે તેમને સ્કોલ-

શીપ આપવી એમ નક્કી થયું છે તેને લેડી લક્ષ્મીબાઈ સ્કોલરશીપ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ સાલમાં (રૂ. ૧૫) ની માસીક સ્કોલરશીપ વનિતાવિશ્રામમાંથી ફર્વેની શાળાની પરીક્ષામાં પાસ થએલાં બ્હેન તારા કક્કરને આપવામાં આવી છે. તે બ્હેન દિલ્હીની લેડી હાર્ડીંગ કોલેજમાં ગૃહવિજ્ઞાનના અભ્યાસ માટે ગયાં છે. તેમજ માસિક રૂપિયા પાંચની બે શિષ્યવૃત્તિઓ બે અસ્પૃશ્ય બ્હેનો—ઓરાબાઈ ગાયકવાડ તથા જનાબાઈ ગાયને ગૃહસ્થ પ્રાથમિક શિક્ષણનો લાભ મળે તે માટે આપવામાં આવી છે.

શ્રી. જમુબ્હેન ચોકવાળા તરફથી રમણીક ભુવનમાં બે ઓરડાઓ સમાજના ઉપયોગ માટે મળવાથી સમાજના ઉદ્દેશ પાર પાડવાનું વધારે સરળ બની શક્યું છે. સમાજ એમની આ ઉદારતા માટે એમનો સહર્ષ આભાર માને છે. આ નવી વ્યવસ્થા થતાં સમાજે પોતાની પ્રવૃત્તિઓ આરંભી છે. આ વર્ષમાં ગાંધી સપ્તાહ નિમિત્તે સમાજના સભ્યોએ ઘેર ઘેર ખાદીની ફેરી કરી (રૂ. ૭૦૦૦) સાત હજારની ખાદી વેચી હતી, આમ આ વર્ષથી સમાજમાં નવી પ્રવૃત્તિ આવી છે.

ઉદ્યોગમંદિર

મધ્યમવર્ગની બ્હેનોને સાધનને અભાવે સમયનો સદુપયોગ કરવાની મુશ્કેલીઓ નડે છે. નવરાશના વખતનો ઉપયોગ થાય અને સાથે સાથે થોડી કમાણી પણ થઈ એવું કામ કરનારી કેટલીક પારસી સંસ્થા છે. જેવી કે બાનુબ્હેન પીટીટની ખાદીની સંસ્થા અને ગામદેવીનું પારસી સ્ત્રી ઉદ્યોગગૃહ.

ભગિનીસમાજ પાસે સ્થાપીજીના હીરા મહોત્સવ પ્રસંગે એકઠું કરેલું રૂ. (૮૦૦૦) આઠહજારનું જ્યુબીલીનું એક ફંડ છે. તેના "વ્યાજમાંથી આ ઉદ્યોગગૃહ એ નામનો ઉદ્યોગ શરૂ કર્યો છે. એ ઉદ્દેશને પાર પાડવા મધ્યમવર્ગની બ્હેનોને મદદરૂપ થઈ પડે એવા ઉદ્યોગોની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. જેમાં સીવણ, ગુંથણ, ભરત, તથા અથાણાં પાપડ કરવાના કામનો સમાવેશ થાય છે. જે દરેક કામ માટે જોઈતો કાચો માલ વગેરે મહેનતાણું સમાજ તરફથી આપવામાં આવે છે. મધ્યમ વર્ગની ઘણી બ્હેનો આ ઉદ્યોગગૃહનો લાભ લે છે. આશરે પચાસથી વીસ બ્હેનો આનો લાભ લે છે. સૌ. મંગળાબ્હેન ધીયા તરફથી ઉદ્યોગમંદિર ચલાવનાર બ્હેનને રૂ. ૧૨) માસિક આપવામાં આવતા હોવાથી ઉદ્યોગગૃહના કામને બહુ મદદ મળી છે. તેને અંગે વર્ગો પણ ચાલે છે. અને તે દરેક મંગળવારે તથા શુક્રવારે ૩ થી ૫ વાગ્યા સુધી હોય છે. એ વર્ગોમાં સીવણ, ક્રોશ, ભરત તથા ચિત્રકામ શીખવવામાં આવે છે. સરેરાશ ૧૦ બ્હેનોની હાજરી રહે છે. પાપડ વિગેરે બનાવવા માટે પણ બ્હેનો ઘરથી કરી લાવે છે. આ બ્હેનો સાથે કુટુંબના હોય આ સંસ્થાદ્વારા કામ કરવાનું એમને બહુ સરળ પડે છે. સૌ. મંગળાબ્હેન તથા સૌ. વનિતાબ્હેન આ વર્ગોની વ્યવસ્થા સાચવે છે.

પુસ્તકાલય

આ ઉપરાંત બ્હેનો માટે પુસ્તકાલય તથા વાચનાલય રાખવામાં આવ્યાં છે. વાચનાલય બ્હેનો માટે હમેશાં ૧ થી ૫ વાગ્યા સુધી ખુલ્લું હોય છે અને સભાસદ બ્હેનોને પુસ્તકો ઘેર લઈ જવાની છૂટ છે. આ બન્નેનો લાભ પણ સારો લેવાય છે. સૌ. જયાબ્હેન કાનુગા પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા જાળવે છે.

શ્રી. જમુબ્હેન ચોકવાળા તરફથી જ્યાં મળી શકે બધા સમાજોનું એક સંમેલન તા. ૯-૧૨-૩૨ ને દિવસે ભરવામાં આવ્યું હતું. ગોળમેજ પરિષદમાં ચર્ચાએલા જુદા જુદા વિષયો પર મિ. કે. સી. ભટ્ટની મિસ આપ્તમાના પ્રમુખપદમાં ચર્ચા થઈ હતી. આ ભાષણો ગુજરાતીમાં થયાં હતાં અને ઘણી બ્હેનોએ એનો લાભ લીધો હતો.

સર હરિસીંગ ગૌડના ઠરાવના બીલ વિષે સમાજના મંત્રીએ વિચાર ચલાવ્યો હતો અને મદદને આ બીલ ઘણું સારું લાગતું નથી એમ ઠરાવ પણ ચાલુ વર્ષમાં કર્યો હતો.

અંત્યજ મંદીર પ્રવેશને અંગે ગાંધીજી ઉપવાસ કરતા હતા ને ત્યારથી સમાજ

મુંબઈની બધી સંસ્થાઓના આશ્રય હેઠળ ભરાએલી બે સભાઓમાં સમાજે સક્રિય ભાગ લીધો હતો, તેમજ ડૉ. સુબ્બારાયનના મંદીર પ્રવેશના ખરડાને અનુમોદન આપનારો એક ઠરાવ તાર દ્વારા વાઇસરોય પર મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો.

સમાજની આકાંક્ષાઓ ઘણી મોટી છે. સમાજને ખુલ્લી જગા મળે તો બાળકોને રમત ગમત તથા તેની સાથે જ્ઞાન મળે તેવી યોજના થઈ શકે. સમાજના બ્હેનો ઉદ્યોગ શીખી તેમાંથી કમાણી કરી શકે તે માટે તા. ૧લી જુનથી રા. પ્રાણસુખ જોષીને માસ્તર તરીકે રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે આ ભાઈ રેશમ તથા જરીનું ભરતકામ, ચોપડીઓ બાંધવાનું કામ, ફ્રેટવર્ક વગેરે ઘણી જાતનું કામ જાણે છે.

મુંબઈ જેવા માટે મોટા શહેરમાં બ્હેનો બહારગામથી કમાવા માટે આવી હોય તેવી બ્હેનો માટે રહેવા તથા ખાવાપીવાની સગવડવાળું એક ઘર હોવું જોઈએ એમ સમાજને લાગે છે જો કોઈ ભાઈ અથવા બ્હેન આને માટે પૈસાની સંગીન મદદ કરી શકે તો સમાજ કામ ઉપાડી લેવા બહુ આતુર છે.

આભાર

સમાજને હિંદ સેવક સમાજના મકાનનો હૉલ વાપરવાને માટે તથા જુજ ભાડાથી સમાજની ઑફીસ રાખવા માટે સભ્યોનો આભાર માનવામાં આવે છે. શ્રી. બચુબ્હેન લોટવાળાનો સમાજને ઓરડાઓ વાપરવા આપ્યા તે માટે જુદા જુદા વક્તાઓ પ્રો. જોશી રા. વૈકુંઠરાય મહેતા, પ્રો. શાહ રા. જયસુખલાલ મહેતા તથા બીજા જે જે ભાઈઓ તથા બ્હેનોએ ભાષણો આપ્યા તે માટે.

ઓડીટર—એસ બી. બીલીમોરીઆએ કંઈ પણ મહેનતાણું લીધા વિના સમાજનો હિસાબ તપાસી આપ્યો તે માટે.

ભેટ આપનારનો આભાર

સૌ વિમળાબ્હેન સેતલવાડ તરફથી કબાટ માટે રૂ. ૫૦) મળ્યા તે માટે.

સૌ. જયાબ્હેન કાનુગા તરફથી કબાટ માટે રૂ. ૫૫) મળ્યા તે માટે;

શેઠ પ્રાગજી હરીઆણી તરફથી રૂ. ૧૦૦૦) મળ્યા તે માટે

સૌ હંસાબ્હેન મહેતા, શ્રી સાકરબ્હેન, સૌ. શારદાબ્હેન દેસાઈ, સૌ. વિમળાબ્હેન સેતલવાડ. સૌ ચંચળબ્હેન ધીઆ. સૌ મંજુબ્હેન રામદાસ વગેરેનો પુસ્તકો માટે રકમ મળી તે માટે.

સમાજ તરફથી તૈયાર કરવામાં આવેલો માલ વેચવાને માટે સમાજની ઑફીસમાં તેમજ ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળ તરફથી ચાલતા સ્ટોર પર રાખવામાં આવે છે.

સૌ જયશ્રીબ્હેન રાયજી (પ્રમુખ)
શ્રી. લીલાવતીબ્હેન મેનકર (મંત્રી)
સૌ ચંચળબ્હેન ધીઆ. (સહમંત્રી)

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

(૧) મીસીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ વિષે શું જાણો છો ?

(૨) પંજાબી સાહિત્યના પ્રતિહાસ સંબંધમાં સંશોધન કરતા બહેન સંબંધમાં યોગ્ય માહિતી આપો.

આ બન્ને પ્રશ્નોના જવાબ એપ્રિલના ઓજમતમાંથી મળશે.

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

ફેબ્રુઆરી માસનું પરિણામ

કુ	કે	મા	ર		સ	રો	જી	ની
મ	ન	ન				ક	ત	લ
ન			જ		મ			મ
	ક		ન		ન		વ	
ક	નિ						સુ	ધા
	તા		ત		રી		ધા	
નિ			ન		પુ			રા
લ	હ	ના				જી	વ	ન
ક	વ	યિ	ત્રી		સુ	ન	ય	ન

આ પ્રશ્નના કુલ ૧૨ જવાબો આવ્યા હતા. તેમાં ત્રણ પાયમાં શરતનો ભંગ કરતા હોવાથી તપાસ્યા નથી. પાંચ જવાબો ખોટા છે. ચાર જવાબો સાચા છે. તેમાંથી (૧) શ્રી રેણુ બહેન આ- ભુરજી ચાવડાને ઈનામનું પુસ્તક " સોળ સુંદર વાર્તાઓ, ભાગ ૨ " આપવામાં આવે છે જે તેમણે બાકી આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. બાકીના ત્રણ બહેનોનાં નામ નીચે મુજબ છે. શ્રીમતી બહેનો (૨) હીરાબહેન કે. મોદી, (૩) સરલા હીમતરામ (૪) પ્રભાવતી ન. પરીખ.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય—મહિલા મંડળ ન હોય તેવાં [illegible] ની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઈચ્છતાં હોય તો તેમણે પોસ્ટના ખર્ચ માટે બે આનાની ટીકીટો મોકલી. કૂપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુંદરી "

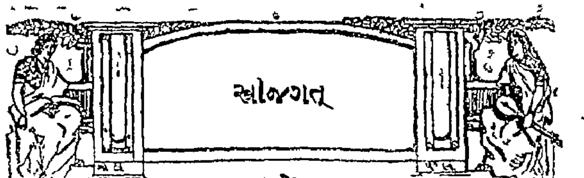

સ્ત્રીજગત્

સ્વદેશ

પતિદેવ! યદુ સાદુ નામના મદારને, પોતાની પત્ની અનીતિને માર્ગે ચઢી જતાં હરેફેરાઇને તેનું ખુન કરવા માટે મુંબઇની વડી અદાલતે જન્મટીપની સજા કરી છે

સ્ટવ–સઘડીના ભોગ (૧) મુંબઇમાં બાર વર્ષની એક છોકરી બાલાબાઇ મોતીરામ સગડીથી દાઝી મરણ પામી (૨) ક્ષમાબાઈ નામની મુંબઇમાં કામાટી પુરામાં રહેતી ૪૫ વર્ષની બાઇ દાઝી મરણ પામી. (૩) બાળીબાઇ મોતીરામ નામની એક સ્ત્રી સગડી પર રાંધતાં દાઝી મરણ પામી (૪) વાલીબાઇ નાથાલાલ નામની ૧૫ વર્ષની છોકરી બત્તીથી સાડી સળગી જતાં દાઝી મરણ પામી. (૫) રમાબાઇ લાલાભાઇ નામની એક સુથારણ સાડીનો છેડો દીવાને લાગતાં તે સળગી જવાથી મરણ પામી (૬) મુંબઈમાં ઘોઘારી મહોલ્લામાં રહેતી બીબીબાઇ ઇસ્માઈલ ચુલાપર રાંધતાં દાઝી મરણ પામી

એકપર બીજીઃ હરિપ્રસાદ નામનો ૧૬વર્ષનો છોકરો ત્રણ વર્ષની વયે પરણ્યો હતો. તેની પત્ની અત્યારે આસરે ૧૫વર્ષની વયની જીવતી છે છતાં હરીપ્રસાદનો બાપ રૂખી નામની ૧૪ વર્ષની છોકરી સાથે તેને ફરી પરણાવવા માગતો હતો. આથી છોકરી અને છોકરા બન્નેના બાપો સામે અમદાવાદમાં લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ જેવા જજ પાસે ઇન્જંકશન લઇ લગ્ન અટકાવ્યું હતું.

બાલ લગ્ન સામે પ્રતિબંધ· (૧) રેવા-રાજ્યની સરકારે છોકરા છોકરી અનુક્રમે ૧૮ અને ૧૨વર્ષના થાય તે પહેલાં તેમનાં લગ્ન કરે તો શિક્ષા કરવાનો કાયદો કર્યો છે (૨) શારદા કાયદાની વિરૂદ્ધ લગ્ન કરવા માટે કરાંચીમાં ૪ જણને રૂા. ૫૦નો દંડ થયો

આપઘાત (૧) ગુજરાતના જાણીતા કવિ શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીના પત્ની શ્રીમતી દમયંતીબહેને જાતે શરીર ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી દીવાસળી સળગાવીને આપઘાત કર્યો છે શ્રી. મેઘાણી ઉપર આવી પડેલી આ આપત્તીમાં અમે તેમના તરફ દીલસોજી દાખવીએ છીએ. (૨) મુંબઇમાં દર્શનાબાઇ મહાવીરપ્રસાદ નામની પરદેશી સ્ત્રીએ સાસુના ત્રાસથી કંટાળી જઇ સાડી પર ગ્યાસતેલ છાંટી, તે સળગાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો (૩) એક બહેને મુંબઇમાંજ પતિએ ઠપકો આપતાં પોતાના ઓરડાની બારીમાંથી નીચે નખાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો. (૪) નાદુરસ્ત તબીયતને અંગે કંટાળી જઇ મુંબઇમા દીવાળીબાઇ નામની ૨૫વર્ષની સ્ત્રીએ કપડાં ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી તે સળગાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો

પારસી બાનુ વકીલ' નાગપુર યુનિવર્સીટીની કાયદાની પરીક્ષામાં મીસ એ આર કામા (સર ફીરોજશાહ મહેતાના પૌત્રી) ફર્સ્ટક્લાસ નીવડયાં છે આ પ્રાંતમાં તેઓ પહેલાજ બાનુ ધારાશાસ્ત્રી છે.

પુનાની સ્ત્રીઓનો વિરોધ' પુનાનાં હિંદી સ્ત્રી મંડળના આશ્રયે મીસીસ સરલાબાઇ નાયકનાં પ્રમુખ પદે મળેલી સભામાં નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓનાં સ્થાન વિષે ચર્ચા થઇ હતી મુંબઇમાં મળેલી ત્રણ પ્રમુખ સ્ત્રીસંસ્થાઓની પરિષદે કરેલ ઠરાવમાંનો સર્વાનુમતે મંજુર કરવામા આવી હતી. સભામાં ભાર પૂર્વક જણાવવામા આવ્યું હતું કે કોમી એકતાના ભોગે સ્ત્રીઓને મળવા મતાધિકારના કરતા તેઓ મતાધિકાર નહિ લેવાનું પસંદ કરશે વ્હાઇટ પેપરમાં કોમી ચુંટણી અને લાયકાત ઉપર રચાયેલા પ્રતિનિધિત્વ અને મતાધિકારની પદ્ધતિ જણાવાઇ છે તે બધી રીતે હિન્દી પ્રજાની પ્રગતિને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની પ્રગતિને હાનિકારક છે સભાએ વધુમા એમ પણ જાહેર કર્યું હતું કે સંયુક્ત મતાધિકારની પદ્ધતિની તેમની માગણી માટે સ્ત્રીઓ એક સાથે સંપીને ઉભેલી છે અને તેમણે કોમી મતાધિકારનો વિરોધ કર્યો છે. કારણ કે તેથી હિન્દમા સ્ત્રીઓની

ઉપયુક્ત કેળવણી મેળવવાનું જોર દાખલ થવાનો ભય રહે છે."

સાત વર્ષની બાળા-માતા ! દિલ્હીની વિક્ટોરીયા જનાનાનાં નર્સીંગ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મીસીસ એ. રોઝ 'નર્સીંગ જર્નલ'માં નોંધે છે કે "ચાલુ વખત ઉપર સાતવર્ષની એક બાળાએ પૂરેપૂરા નવ મહીનાના એક બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. જન્મ વખતે બાળકનું વજન ૪ રતલ ને ૨ઔંસ હતું. બાળામાતા બાળકને ઉછેરી રહી છે ને માસ પછી બાળકનું વજન ૬ રતલ જેટલું થયું હતું. દિલ્હીના હેલ્થ ઓફિસરે બાળાની વય મ્યુનિસિપલ રજીસ્ટરમાં ખાત્રી કરી હતી. છોકરીનો બાપ પણ એ વય સાચી હોવાનું જણાવે છે.

દિલ્હીની સ્ત્રી સભા: દિલ્હી પ્રાંતની સ્ત્રી-સભાની છઠ્ઠી વાર્ષિક સભા એપ્રિલની તા. ૪ થી એ દિલ્હીમાં લેડી એરવીનનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. લેડી અરવીને સભાના સભ્યોની સંખ્યા વધારવા વિનતિ કરી હતી. અને લેડી હાર્ડિંજ કોલેજ, ઇન્દ્રપ્રસ્થ કોલેજ, અને લેડી અરવીન કોલેજ એ ત્રણ સંસ્થાઓને બનવાજોગ અનુભવથી ગોઠવવાને મદદ કરવા જણાવ્યું હતું. મીસ પીઅર્સે ડેલીગેટ પત્ર રજુ કર્યો હતો તે બાદ કેટલીક ઠરાવ વિગેરે આદિ કાર્યક્રમ વિષે સૂચના કરી હતી

કુમારી પ્રકાશવતી જૈન: દિલ્હી યુનિવર્સીટીની ઇન્ટર મીડીએટ પરીક્ષામાં પ્રથમ આવવા માટે આ બહેનને સોનાનો ચાંદ અને સરકારી સ્કોલરશીપ મળ્યાં છે.

બંગાળી વિમાની સ્ત્રી: કલકત્તા પાસેની બંગાળ ફ્લાઇંગ ક્લબની 'એ' લાઇસન્સની પરીક્ષામાં મીસ સુરમા મુખરજી ૬૦ કલાકમાં [illegible] મેળવી. તેઓ આ તાલીમ લેનાર પહેલાંજ બંગાળી બહેન છે. બાદ તેઓ દુનીયાની મુસાફરીએ જનાર છે તેમના પ્રવાસની યોજના કરવા માટે [illegible] પ્રધાન અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના [illegible] એક સમિતિ સ્થપાઇ છે.

બંગાળમાં સ્ત્રી મેજીસ્ટ્રેટ: કલકત્તામાં બાળકોની અદાલત માટે નીચેનાં ૧૭ બહેનો ઓનરરી મેજીસ્ટ્રેટ નીમાયાં છે: (૧) મીસ ગેરાન, (૨) મીસ [illegible], (૩) મીસ [illegible], (૪) મીસીસ એ એન. ચૌધરી, (૫) મીસીસ એ. સી. દત્ત, (૬) મીસ [illegible], (૭) મીસીસ [illegible], (૮) મીસીસ [illegible], (૯) મીસીસ એચ. મહેતા, (૧૦) મીસીસ એમ. એલ. મિત્ર, (૧૧) મીસીસ એસ સી. મિત્ર, (૧૨) મીસીસ એસ. સી. મુખરજી, (૧૩) મીસીસ એસ. એમ. મુખરજી, (૧૪) મીસીસ ટી આર. નીઓગી, (૧૫) મીસીસ એ. એન. રોય, (૧૬) મીસીસ એમ. સી સેન, (૧૭) મીસ [illegible].

જૂના સિક્કા માટે ઇનામ: [illegible] બંગાળ ખાતે [illegible] નામના હિન્દુ રાજાના વખતનો [illegible] સિક્કો સંગ્રહસ્થાનને ભેટ આપવા માટે [illegible] (બંગાળ) [illegible] શ્રીમતી [illegible]ને રૂા ૫૦૦ ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે

[illegible]માં [illegible]: [illegible]માં અખિલ ભારત [illegible] [illegible] શ્રીમતી [illegible] [illegible]. તે પ્રસંગે તેમણે [illegible] સ્ત્રીઓની [illegible] હતી.

પરચુરણ: (૧) [illegible] (૨) [illegible] (૩) [illegible] (૪) [illegible] (૫) [illegible] રૂા ૨૫૦૦) નું ઇનામ આપ્યું છે

વિદેશ

પુરૂષોની સમાન [illegible] [illegible]

વહીવટી વર્ગ માટેની પરીક્ષામાં ઘણી ઓછી બહેનો પ્રવેશી શકે છે, કારણ 'લગ્નબંધન' નડે છે.

મીસીસ મોલીસન (મીસ એમી જોનસન)ને વ્યવહારની શક્યતાઓ વિષે સૌથી વધી જાય એવો દેખાવ કરવા માટે મીસીસ મોલીસનને સીગ્રેવ મેમોરીયલ ટ્રોફી આપવામાં આવ્યું છે. પહેલીજ વાર એક સ્ત્રીને આવું માન મળ્યું છે.

ઓક્ષફર્ડની વિદ્યાર્થીનીઓ ઓક્ષફર્ડ યુનિવર્સીટીમાં ભણતી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે સ્ત્રીઓની ડીબેટીંગ સોસાયટી સ્થાપવાની ગોઠવણ થઇ છે. પાંચ કોલેજની ડીબેટીંગ સોસાયટીઓના પ્રમુખોની સમિતિ બંધારણ ઘડી રહી છે. આવતી ટર્મથી સોસાયટીનું કામ કાજ શરૂ થશે. યુનિવર્સીટીની બધી સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિઓનું મંડળ હવે પુરૂષોની સમાજ સાથે તેમજ મુલાકાતે આવતી ટુકડીઓ સાથે ચર્ચા કરી શકશે.

વિમાની સાહસોમાં સ્ત્રીઓ (૧) મીસ જીન બેટન નામની ન્યુઝીલેન્ડની ૨૪ વર્ષની બાળા ઓસ્ટ્રેલીયા ઉડવા માટે લીમ્પનીથી ઉપડેલી છે તે પેરીસ, એથેન્સ અને બગદાદ જઇ કરાંચી આવતાં તેને માર્ગમાં વિમાનને નુકસાન થતાં પ્રવાસ પડતો મુકવો પડયો હતો. તે કરાંચીથી ઇંગ્લાંડ જવા ઉપડી ગઈ છે અને ઇંગ્લાંડ પહોંચ્યા બાદ રેકર્ડ કરવા ફરીથી ઉપડનાર છે (૨) મેડમ મેરી હિલ્ઝ નામની ફ્રેન્ચ સ્ત્રીવિમાની ટાપુઓ જવા માટે વિમાનમાં ઉપડી છે તે પેરીસ, કરાંચીની મુસાફરી ચાર દિવસમાં કરી કલકત્તા જવા ઉપડી ગઇ છે ત્યાં પહોંચી તે રંગુન જવા ઉપડેલ છે (૩) મીસીસ હેરીઓની નામની મહિલા ઇંગ્લાંડ-ઓસ્ટ્રેલીયા ઉડવાનો મીસીસ એમી મોલીસનનો રેકર્ડ તોડવા ઉપડેલ છે તેને પણ માર્ગમાં અકસ્માત નડતાં તે આગબોટમાં રંગુન આવી છે.

આયર્લેન્ડની ડાયલમાં આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ ડાયલમાં નીચેનાં ત્રણ બહેનો ચુંટાયાં છે. મીસીસ કોનકેનોન, મીસ પીઅર્સ અને મીસીસ રેડમંડ; મીસીસ કોલીન્સ ઓ ડ્રીસ્કોલ નિષ્ફળ ગયાં છે.

બેરોનેસની સખાવત લંડનની બેરોનેસ સીફર્ટે પૌ. ૭૫૦૦૦૦ ની સખાવત જાહેર કરી છે એમાં પૌ. ૨૧૭,૦૦૦ જર્મન રેફ્યુજીસને, પૌ. ૬૦૦૦૦, સીફર્ટ સેનીટોરીયમને અને પૌ. ૩૦૦૦૦ ડૉ. બર્નાડોના હોમને, આપ્યા છે.

રાજદ્વારી નોકરીમાં પ્રવેશ કરવા માટે સ્પેનમાં લેવાયેલી પરીક્ષામાં ૨૭૦ ઉમેદવારો બેઠા હતા તેમાં ૨૭ પાસ થયાં છે તેમાં ૧૫મો નંબર માર્ગેરીના સેલ્વાવેરીઆ નામની સ્ત્રી લઇ જાય છે.

મેયરપદે સ્પેનમાં ૭ સ્ત્રીઓ મેયરપદે ચુંટાઇ છે.

મેડમ ડીપ્રેઝ: ફ્રેન્ચાઇઝ પોરલી સફ્રેજ યુનીયનના સભ્ય મેડમ ડીપ્રેઝ કાઉન્સીલ ડેસ પ્રુડહોમ્સ ઓફ લોરીએન્ડના પ્રમુખ સર્વાનુમતે ચુંટાયા છે. ફ્રાન્સમાં અભાવ માત્ર એકજ બહેન આ હોદ્દો ધરાવી ગઇ છે.

મીસ જેસી ડેલ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નવા પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટના કારોબારમાં સીવીલ સર્વિસ કમીશનના પ્રમુખ તરીકે મીસ જેસી ડેલની નીમણુંક થઇ છે મીસ ડેલ ચુસ્ત સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યવાદી છે મી. રૂઝવેલ્ટનો પ્રધાન મંડળમાં પણ એક બહેનનો સમાવેશ થએલો છે.

જાપાનની જોન કે ચીન જપાન વચ્ચે હાલમાં જંગ ચાલે છે મંચુ રાજાની દીકરી અને જાપાનીઝ માતા પ્રીન્સેસ યોસીકો કુવાશીમા ૨૦૦૦ મંચુકોની ટુકડી સાથે ચીનાઇ લશ્કરની પૂઠે પડી હતી. લીન્કોવ અને હુપીકોવ આગળ નબળા પડેલા લશ્કરની સરદારી લઇ બહાદુરીભર્યા પરાક્રમો કર્યા હતા ચીનની દિવાલ ઉપર તેણે ધ્વજ રોપ્યો હતો.

ચીનમાં સ્ત્રી પોલીસ ચીનના દરેક મોટા શહેરમાં સ્ત્રીઓની પોલીસ ટુકડી બનાવવાનો પ્રયત્ન થઇ રહ્યો છે કેન્ટનના અધિકારીઓની માન્યતા એવી છે કે સ્ત્રી પોલીસ વધારે કાર્યદક્ષતાથી કામ આપશે. સ્ત્રી પોલીસ માટે નીચે મુજબની યોગ્યતા જાહેર કરવામાં આવી છે (૧) ૧૮ થી ઉપર અને ૨૦થી નીચેની વય હોવી જોઇએ (૨) અપરિણિત હોવી જોઇએ (૩) ઓછામાં ઓછા ૪ ફુટ ૬ ઇંચની ઉંચાઇ જોઇએ (૪) એક વર્ષની વધારે મુદત કેદની સજા ભોગવી ન હોવી જોઇએ સ્ત્રી પોલીસનો યુનિફોર્મ પુરૂષના જેવોજ આપવામાં આવશે કે જેથી આ સબંધમાં કાંઇ ફેર સમજાત નહિ થાય.

સ્ત્રી એમ. એ. 'બન્ટુવર્લ્ડ' જણાવે છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોલમ્બીઆ યુનિવર્સીટીમાં એમ. એ. ની પદવી મેળવનાર મીસીસ ઇ. જે. મોરાક પહેલાંજ બન્ટુ (દક્ષિણ આફ્રિકા) સ્ત્રી છે. તેઓ સ્વાઝીલેન્ડમાં શાળા કાઢવા ધારે છે.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુક્તિસંગ્રામનો આ વખતનો અગત્યનો તેમજ મહત્વનો પ્રસંગ, કલકત્તામાં હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠક ભરવાનો થએલો પ્રયાસ છે ૪૬ મી મહાસભાની બેઠક દિલ્હીમાં ભરાઇ હતી તેના કરતાં આ વખતે સરકારની પોલીસે ખૂબ જાપ્તો રાખ્યો હતો. જાહેર બગીચાઓ તેમજ સભા ભરી શકાય એવાં સર્વ સ્થાનો ઉપર સખ્ત ચોકી પહેરો રાખવામાં આવ્યો હતો. ઉપરાંત મહાસભામાં પ્રતિનિધિ તરીકે જતા કાર્યકરોને સ્ટેશને સ્ટેશને ગિરફતાર કરવામાં આવતા હતા. મહાસભાના ચુંટાયલા પ્રમુખ પંડિત મદનમોહન માલવીયાજીને ગિરફતાર કરી લેવામાં આવ્યા હતા. બંગાળના કાર્યકરોને મનાઇહુકમો આપવામાં આવ્યા હતા છતાં, મહાસભાની બેઠક વીસ મીનીટ સુધી ભરાઇ શકી હતી અને તેના ચુંટાયલા પ્રમુખ ગિરફતાર થઇ જવાથી કામચલાઉ પ્રમુખનું પદ, બંગાળના જાણીતા આગેવાન શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તાએ લીધું હતું. શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તા પણ ગિરફતાર થઇ ગયાં હતાં. મહાસભાની બેઠકમાં ભાગ લેવા અલાહાબાદથી આવેલાં શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેહરુને આસનસોલ સ્ટેશને ગિરફતાર કરી હતી. કલકત્તામાં આવેલી અને ગિરફતાર થએલા જુદા જુદા બહેનોમાં, શ્રીમતી દેશપાંડે પ્રમુ-

સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૮૦૭	શ્રીમતી	વિદ્યાબહેન પારેખ	મુંબઇ	—
૨૮૦૮	"	વિજયાલક્ષ્મી	"	૬ માસ
૨૮૦૯	"	ભાગીરથીબહેન	વીરમગામ	—
૨૮૧૦-૧૧	"	બે બહેનો	"	—
૨૮૧૨	"	રેવાબહેન પટેલ	"	—
૨૮૧૩	"	મણીબહેન પટેલ	"	—
૨૮૧૪	"	કાશીબહેન	"	—
૨૮૧૫	"	મણીબહેન ધનાભાઇ	"	—
૨૮૧૬	"	હરિબહેન	"	—
૨૮૧૭	"	જયાબહેન દેસાઇ	બોરસદ	રૂા ૧૦૦૦ ના જામીન, ના એક વર્ષ કેદ
૨૮૧૮	"	હીરાજીબહેન	"	—
૨૮૧૯	"	મંજુલાબહેન	વિરમગામ	૬ માસ સાદી કેદ, રૂા. ૫૦૦ દંડ
૨૮૨૦-૨૨	"	ત્રણ બહેનો	"	—
૨૮૨૩	"	સરસ્વતી ચોધરી	જલેસર	—
૨૮૨૪	"	પાર્વતીબાઇ ભાતાર	ધુલીયા	૧ માસ
૨૮૨૫	"	સરસ્વતીબાઇ પાનેકર	"	ત્રણ માસ
૨૮૨૬	"	લક્ષ્મીબાઇ ઉપાધ્યાય	"	"
૨૮૨૭	"	સાકરબાઇ પટેલ	"	"
૨૮૨૮	"	ગૈરબાઇ સાવંત	પાલઘર	—
૨૮૨૯	"	લક્ષ્મીબાઇ પાટીલ	"	—
૨૮૩૦-૩૬	"	૭ બહેનો	મોંઘીર	જુદી જુદી મુદતની સજા
૨૮૩૭	"	રામપ્યારીદેવી	ગયા	—
૨૮૩૮-૪૧	"	ચાર બહેનો	"	—
૨૮૪૨	"	માયાદેવી	"	—
૨૮૪૩	"	સુનીતિદેવી	કાનપુર	૩ માસ, રૂા. ૧૦૦ દંડ
૨૮૪૪	"	ભગવતીદેવી	પટના	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૮૪૫-૪૮	"	ચાર બહેનો	"	૧.૧ માસ સખ્ત
૨૮૪૯	"	પ્રિયમાલાદેવી	"	બે માસ સખ્ત
૨૮૫૦-૫૩	"	ચાર બહેનો	"	"

મદાર, મીસ લીલાવતી કપૂર, શ્રીમતી ગંગાદેવી, શ્રીમતી રુક્મિણીદેવી, મીસીસ સજ્જન દેવી, મીસ કલ્યાણીદાસ, મીસ છાયા ચેટરજી, મીસીસ નીતિભાન, શ્રીમતી જમુના ઘોષ, કુ. જ્યોતીર્મયી ગંગુલી, વગેરે સર્વ મળી ૧૦૦ ઉપર બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. તા ૫ મી એપ્રિલે એ સર્વ બહેનોને છોડી મુકવામાં આવ્યાં હતાં. પટનાથી શ્રીમતી ભગવતીદેવી અને બીજા પાંચ બહેનોને માર્ગમાં પકડયાં હતાં, પુરીથી શ્રીમતી સુનામણીદેવીને ગિરફતાર કર્યાં હતાં.

મુંબઇ.

મુંબઇથી ૬ દેશસેવિકા બહેનો મીસીસ ગોસીબહેન કેપ્ટન, શ્રીમતી રતનબહેન મહેતા, શ્રીમતી રમાબહેન ધીરજરામ ભટ્ટ, શ્રીમતી માણેકબહેન જાગીરદાર, શ્રીમતી કમળાબહેન દોશી, શ્રીમતી સમુખ બહેન રાંદેરીયાને બોરીબંદર સ્ટેશને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમને પાછળથી છોડી મૂકયા હતા, મુળજી જેઠા કાપડ મારકેટમાં શ્રીમતી વિજયાબહેન પારેખને પણ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને આર્થરરોડ જેલમાં રાખેલાં છે.

ગાંધીદિનને અંગે સભા ભરવા માટે ૭૫ મી સગ્રામ સમિતિનાં પ્રમુખ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી માણેકલાલને બે આરોપોસર ૬ માસ અને નવ માસની ભેગી સજા કરી હતી.

ભારત કોકિલા શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ ગઇ તા ૧૨મીએ તેમની સજા પૂરી થતાં પહેલાં ૧૦ દિવસ વહેલાં છુટયાં છે. તેઓ મુંબઇ આવી હૈદ્રાબાદ ગયાં છે. તેઓ આનંદી છે. બીજા દેશોને શ્રીમતી નાયડુએ નીચેનો સદેશ આપ્યો છે.

" રાજકીય દમનનીતિનાં ઘણા પ્રયાસો પણ સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાં મળગી રહેલી દેશ પ્રેમની જ્વાળાને સમાવી શકશે નહિ જેલની ઉંચી દિવાલોની પાછળ એક વર્ષ ભર એકાંત ગાળીને હું હિન્દની સ્વતંત્રતાની મારી જ્વલંત ભાવના એટલીજ જ્વલંત અને પ્રબળ રાખીને હું પાછી આવી છું. હું માનું છું કે, હિન્દ પોતાનાં જીવનની અપૂર્વ દષ્ટિ અને પોતાની સામાજીક, રાજકીય, અને આધ્યાત્મિક જરૂરીઆતો પ્રમાણે, સ્વતંત્રતાનું પોતાનું દષ્ટિબિન્દુ માત્ર હિન્દ એકલુંજ સાધી શકશે. "

ગુજરાતઃ

વીરમગામમાં રાષ્ટ્રીયસપ્તાહને અંગે શ્રીમતી ભાગીરથીબહેન અને બીજાં બે બહેનો ગિરફતાર થયાં છે.

માતરમાં બહિષ્કાર દિનને અંગે તાલુકાનાં ૨૮ માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી રેવાબહેન રામભાઇ પટેલ, શ્રીમતી કાશીબહેન ભાઇલાલભાઇ પટેલને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. લીંબાસીમાં શ્રીમતી ડાહીબહેન મોતીભાઇ, શ્રીમતી કાશીબહેન શનાભાઇ અને શ્રીમતી હરિબહેન પટેલને ગિરફતાર કર્યાં હતાં.

બોરસદના બજારમાં ચોકી કરતાં શ્રીમતી જયાબહેન દેસાઇ ગિરફતાર થયાં હતાં. તેમને રૂા. ૧૦૦૦) ના જામીન અગર એક વર્ષની કેદની સજા થઇ છે. ગાંધી દિનને અંગે શ્રીમતી દીવાળીબહેન ચુનીલાલ બારોટ ગિરફતાર થયાં હતાં.

મુંબઇ ઇલાકો.

બેલગામમાં ખાદી સપ્તાહને અંગે કુ મૃદુલાબહેન અને બીજાં બે બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. કુ. મૃદુલા બહેનને ૭ માસ સાદી કેદ રૂા. ૫૦૦ દંડની સજા થઇ છે.

જલગાંવમાં સરઘસ કાઢવા માટે શ્રીમતી સરસ્વતી ચૌધરી ગિરફતાર થયાં હતાં.

ધુલીયામાં ગાંધી દિનને અંગે શ્રીમતી પાર્વતીબાઇ થાકરને ૭ માસ કેદ અને બીજાં ત્રણ બહેનો શ્રીમતી સરસ્વતીબાઇ આનેકર, શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ ઉપાધ્યાય, અને શ્રીમતી

શારદાબાઇ પટેલને ત્રણ માસ કેદની સજા થઇ છે.

પાલઘરમાં માર્ચની આખરે શ્રીમતી કેરબાઈ ગાવંડ અને શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ પાટીલને કોંગ્રેસ પત્રિકા વહેંચવા માટે પકડયાં હતાં.

બંગાળ:

વડી ધારાસભામાં પૂછાયેલા એક સવાલના જવાબમાં જણાવાયું છે કે બંગાળમાં ૧૩ સ્ત્રીઓ નજરકેદ છે.

મેદિનીપુરમાં વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરતાં ૭ બહેનો પકડાયાં. તેમને જુદી જુદી મુદતની સજા થઇ છે.

હુગલીમાં ગેરકાયદેસર ભીડ પકડવા માટે સ્ત્રીઓનું સરઘસ કાઢવામાં આવતાં તેના આગેવાન શ્રીમતી હરમણીદેવી અને બીજી ૨૦ બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમાંથી માત્ર ચાર બહેનોને રાખી બાકીનાને છોડી મૂક્યાં છે.

ઉત્તર કલકત્તામાં એક મોટર ગેરાજમાંથી ડાયનેમાઇટની લાકડીઓ મળી આવવાથી મીસ માયારેણી હલદરને ગિરફતાર કર્યાં છે.

સંયુક્ત પ્રાંત:

પોલીસ કોન્સ્ટેબલ ઉપર ખૂની હુમલો કરવાના આરોપી કાશીરામને આશ્રય આપવા માટે કાનપુરની શ્રીમતી સુનીતિદેવીને ૬ માસ કેદ રૂ. ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે

ભારતના શ્રીમતી દુર્ગેશનંદિનીને નાદુરસ્ત તબીયતને કારણે જેલમાંથી વહેલા છોડી મૂક્યા છે.

પંજાબ

પંજાબ પ્રાંતિક સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી એમ. આર. ગુરશીને માંદગીને કારણે જામીન શરતે છોડી મૂક્યાં છે

બિહાર

મહાસભાના પ્રતિનિધિ તરીકે કલકત્તા જવા માટે શ્રીમતી ભગવતીદેવીને ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઈ છે ગેરકાયદેસર સરઘસ કાઢવા માટે ૪ બહેનોને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. શ્રીમતી પ્રિયબાલાદેવી અને બીજી ચાર બહેનોને કલકત્તા જવા માટે ના મનાઇ હુકમનો ભંગ કરવા માટે બે માસ કેદની સજા થઇ છે

[તા. ૨૬-૪-૩૩

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

ઇનામી નિબંધ પરિણામ

મંડળ તરફથી તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૯૩૩ ને રોજ મંડળના હોલમાં નિબંધ લખવાની પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી. આ નિબંધો તપાસી તેનું પરિણામ શ્રીમતી શારદાબાઇ પી. શાહે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

૧ લું ઇનામ રૂ. ૨૫, કુ. કુંદનબ્હેન વેલજી મહેતા
૨ જું ઇનામ રૂ. ૧૫, કુ. કાંતા નાનાભાઇ વ્યાસ
૩ જું ઇનામ રૂ. ૧૦, સૌ. રમણીકગૌરી ઓચ્છવલાલ

ઉપલાં ઇનામો સ્વ. પાર્વતીબાઇ હરકિશનદાસ ત્રિભોવનદાસ સ્મારક ફંડમાંથી અપાયાં.

સૌ. લક્ષ્મીબહેન નીરમલ મેઘજી રૂ. ૧૫૦) આપી મંડળમાં લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

નોંધ

હિન્દને સુધારાઓ આપવા માટે સાયમન કમીશન નીમવામાં આવ્યું; **ભાવિ બંધારણ** અને લોર્ડ ઈરવીનને આખા ભારત વર્ષે એવી અસરકારક રીતે બહિષ્કાર કર્યો કે જેથી, બ્રિટિશ સરકારને, સુધારાઓ આપવા માટે સાયમન કમીશનની નિરર્થકતા સ્વીકારી લઈને ગોળમેજી પરિષદની શરૂઆત કરી; એ ગોળમેજી પરિષદની પ્રથમ બેઠકમાં હિન્દની આગેવાન રાષ્ટ્રીય સંસ્થા હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ સહકાર ન આપ્યો, બીજી પરિષદમાં ગાંધી-ઈરવીન કરારને અંગે, મહાસભાના પ્રતિનિધિ તરીકે મ. ગાંધીજી ગયા અને ત્રીજી પરિષદ સાથે ફરીથી મહાસભાએ અસહકાર આદર્યો. આ ત્રણ ગોળમેજી પરિષદનું પરિણામ હિન્દની રાષ્ટ્રીય ભાવનાને અલ્પ સ્વરૂપ અર્યું પણ પોષે એવા સ્વરૂપમાં નથી આવ્યું એનાથી હવે સર્વ વિદિત થઈ ચૂક્યા છે એટલે તે વિષે ઝાઝી ચર્ચા અત્રે કરવાની જરૂર નથી.

ગોળમેજી પરિષદની પહેલી બેઠકની શરૂઆતથી જ હિન્દની આગેવાન **સ્ત્રીઓના મતાધિકાર** મહિલા સંસ્થાઓ, અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ, નેશનલ કૌન્સિલ ઓફ વીમેન ઇન ઇન્ડીયા વગેરેએ પુખ્તવયની સર્વ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની માગણી જાહેર કરી હતી, અને એવો મતાધિકાર સ્ત્રીઓને આપવું ન હોય તેવું બંધારણ સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કર્યો હતો. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ હતી કે હિન્દની જુદી જુદી કોમો કેમ જાણે કે ભાવિ બંધારણમાં તેઓ લાડુ ખાધા વિના રહી જવાના હોય તેમ અનામત જગાઓ માટે પડાપડી કરી રહી હતી ત્યારે, હિન્દની મહિલાઓએ, પોતાને એક પણ અનામત જગા જોઈતી નથી એમ ભાર પૂર્વક જાહેર કર્યું હતું અને એવી રીતે અનામત જગા રાખવા સામે પોતાનો રોષ પણ દર્શાવી દીધો હતો. આ છતાં ગોળમેજી પરિષદે નીમેલી મતાધિકાર સમિતિએ સ્ત્રીઓ માટે અમુક મર્યાદામાંજ મતાધિકાર અને જગાઓ અનામત રાખવાની સૂચના કરી હતી. એ સૂચનાએનો પણ, સમસ્ત ભારતવર્ષની મહિલાઓએ સખ્ત શબ્દોમાં વિરોધ જાહેર કર્યો હતો અને પુખ્તવયની સર્વ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની માગણી કરી હતી આ છતાં, પણ ગોળમેજી પરિષદોમાં થએલી ચર્ચાને અંતે સરકાર પોતે શું આપવા માગે છે, તેને લગતું જે વ્હાઈટ પેપર પ્રકટ થયું છે તે હિન્દી પ્રજાની ઇચ્છા વિરુદ્ધનું બંધારણ હિન્દી પ્રજાને માથે ઠોકી બેસાડવા માગે છે તેમાં, સ્ત્રીઓ માટે, હિન્દી સ્ત્રીઓની નામરજી છતાં, અનામત જગાઓ રાખવામાં આવી છે એટલુંજ નહિ પણ અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓમાં જે કોમી 'ભેદભાવનું' અસ્તિત્વ ન હતું તે અસ્તિત્વ લાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને મતાધિકારની બાબતમાં તો, મતાધિકાર સમિતિએ કરેલી ભલામણથી પણ ઓછો અધિકાર આપવાની સૂચના થઈ છે આ વ્હાઈટ પેપર ઉપર હવે લંડનમાં મળનારી જોઈન્ટ સીલેક્ટ કમીટીની બેઠકમાં ચર્ચા થનાર છે. અને એ ચર્ચામાં ભાગ લેવા માટે બોલાવાયેલાં હિન્દી પ્રતિનિધિ મંડળમાં બેગમ શાહ નવાઝ નામના એક બહેન છે જેઓ પોતાનાંજ પ્રતિનિધિરૂપ છે હિન્દી સ્ત્રીઓના ચૂંટેલા પ્રતિનિધિત્વ તેઓ ધરાવતાં નથી, એટલે તેઓ તરફથી એ સમિતિમાં હિન્દી મહિલાઓના અભિપ્રાય પ્રભાવ એવ

રીતની સૂચના સ્વીકારાવવા દબાણ થવાની કે તેની અસર થવાની જરાય સંભવના નથી

હિન્દની પરિષદ

હિન્દના ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનો મતાધિકાર અને કોમી સમજૂતી સંબંધમાં એક આવેદનપત્રની ચર્ચા કરવા માટે હિન્દની ત્રણ આગેવાન મહિલા સંસ્થાઓ (૧) અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ, (૨) વીમેન્સ ઇન્ડિયન એસોસીએશન, (૩) ધ નેશનલ કૌન્સિલ ઓફ વીમેન ઈન ઇન્ડિયા તરફથી, માર્ચ માસની તા ૨૫–૨૬ મીને રોજ મુંબઈમા અગત્યની અને મહત્વની પરિષદ મળી હતી તેમા ત્રણે સંસ્થાઓના નીચેના પ્રતિનિધિ બહેનો હાજર રહ્યા હતાં (૧) ડૉ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી, રાજકુમારી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે, બેગમ શાહ નવાઝ, મીસીસ એમ. બી સુખથનકર, મીસીસ હંસા મહેતા; (૨) મીસીસ ટી એમ. રેવીડ, મીસીસ કૃષ્ણા મેનન, મીસીસ હેનન એન્જેલો, મીસીસ હમીદઅલી, મીસીસ એચ આર. તાતા; (૩) મીસીસ તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, મીસીસ ટી. એન સીરર, મીસીસ મેકેન્ઝી, મીસીસ નગરકર, મીસીસ ખાંડેપે, મીસ નવલાર, મીસીસ એસ નાયક, મીસીસ અસફ એ. ફેઝી, મીસીસ જે આર ડોક્ટર અને મીસ ચીરાડ પરિષદના પ્રમુખસ્થાને ડૉ મીસીસ મુથુ લક્ષ્મી રેડ્ડી હતાં એ પરિષદે નીચેની મતલબનો ઠરાવ કર્યો હતો "અમારા મત પ્રમાણે વ્હાઇટ-પેપરમા સૂચવ્યા પ્રમાણે, કોમીમતદાર મંડળો અને લાગોના ધોરણે પ્રતિનિધિત્વ અને મતાધિકારની પ્રથા આપવી હિન્દી પ્રજાની અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની પ્રગતિને ઘણીજ નડતરરૂપ થશે અમે હિન્દના બધા પુરૂષોને આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરીએ છીએ કે જલદી સમાધાન કરો અને કોમી ચુકાદો બદલો કારણ કે એથી અત્યારે જે સ્ત્રીઓ એકત્ર છે તેઓમાં કોમીવાદનું ઝેર દાખલ થશે" આ ઉપરાંત આ પરિષદે બીજા પણ કેટલાક ઠરાવો કર્યા હતા. પરિષદ સંબંધી એક લાંબી યાદી પ્રકટ થનાર છે. । જે ઓ લખાય છે તે દરમ્યાન પ્રકટ થઇ નથી

વ્હાઇટપેપરમા સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતી જે દરખાસ્તો છે, તેથી માત્ર હિન્દમાજ અસંતોષ ફેલાયો છે એવું નથી.

બ્રિટનમાં પણ વિરોધ

ઇંગ્લાંડમાં પણ એ સામે વિરોધની લાગણી ફેલાઇ છે ઇંગ્લાંડની ૧૧ આગેવાન મહિલા સંસ્થાઓની સહી હેઠળ લંડનનાં 'ટાઈમ્સ' પત્રમાં આ વિરોધ દર્શાવતો વિસ્તૃત પત્ર છપાવ્યો હતો અને તેમાં, હિન્દની જો પ્રગતિ ખરેખર ઇચ્છતા હોવ તો સ્ત્રીઓને મતાધિકાર છૂટથી આપવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. પાર્લામેન્ટના એક સભ્ય અને જોઈન્ટ સીલેક્ટ કમીટીમાં પણ જેઓ સભ્ય નીમાયાં છે તે મીસ મેરી પીકફર્ડ પણ આ દરખાસ્તો સામે વિરોધ દર્શાવ્યો છે પાર્લામેન્ટનાં એક બીજા બાનુ સભ્ય મીસ ઇલીનોર રેથબોન પણ પોતાનો વિરોધ દર્શાવી ચૂક્યાં છે એ ઉપરાંત લોર્ડ લોધીયને પણ એ દરખાસ્તોનો વિરોધ કરવા જણાવ્યું હતું કે, "હિન્દી મતદારોના પત્રકમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ પાંચ પુરૂષે એક સ્ત્રીનું આવે છે આજે સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ હિન્દ સિવાય બીજા કોઇપણ દેશમાં વધુ અગત્યનું નથી પાંચ પુરૂષે એક સ્ત્રી મતદારનું પ્રમાણ ઘણુંજ ઓછું છે અને તે પણ જો રદ કરવામાં આવશે તો મતની કાંઇ કિંમતજ ન રહેશે અને હિન્દમાં ઘણા જરૂરી સમાજ સુધારાઓ કરવાનું એક હથિયાર એ રીતે નાબુદ થશે" જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીમા વ્હાઇટ પેપરમા જે દરખાસ્તો કરવામાં આવી છે, તેમાં વધુ સુધારા થાય એવી અમને આશા લાગતી નથી એટલે સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સંબંધમા પણ કંઇ વિશેષ વળે એવો સંભવ નથી. એટલે, આપણે આપણી શક્તિ પ્રમાણે એ નવા બંધારણનો વિરોધ કર્યે રાખવો જોઇશે, અને સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ મતાધિકાર ન મળે ત્યાં સુધી ઝુંબેશ ચલાવ્યે રાખવી પડશે

ભગિનીસમાજ, મુંબઇ

સ્વ ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેના સ્મરણાર્થે સ્થપાયલી મુંબાઇની શ્રી ભગિની સમાજનો ૧૭ મો વાર્ષિક હેવાલ અન્યત્ર છપાયો છે તે ઉપરથી એની સંતોષકારક પ્રવૃત્તિનો આપણને ખ્યાલ આવે છે

'ગુણસુન્દરી'ની વાચક બહેનો સમાજની પ્રવૃત્તિથી સારી રીતે માહિતગાર હોઈ તે વિષે અત્રે ઝાઝો ઉલ્લેખ કરવાની અમે જરૂર જોતા નથી. સત્તરમાં વર્ષના અહેવાલમાં નોંધવા જેવી એક જ ખાસ બાબત છે અને તે એ કે, એ વર્ષથી ભગિની-સમાજનો કારોબાર બહેનોએ પોતે જ પોતાના હાથમાં લઈ લીધો છે. અત્યાર પહેલાં સમાજનાં કારોબારી મંડળમાં ભાઈઓ ચુંટાતા હતા. હવે એ પદ્ધતિ કાઢી નાખવામાં આવી છે અને બહેનોનું જ કારોબારી મંડળ સ્થપાયું છે. આ બીનાથી અમને ઘણોજ સંતોષ થયો છે. બહેનો પોતેજ પોતાનું કામ સંભાળી લે, એના જેવી બીજી રૂડી શી વાત હોઈ શકે? અને સમાજનાં કાર્યવાહક મંડળમાં જે બહેનોના નામ જોઈએ છે તે બહેનો સમાજની તો શું પરંતુ, આખા મુંબઈની અને સમસ્ત હિન્દની મહિલા પ્રવૃત્તિ ચલાવી શકે એવા છે; અને સૌ. જયશ્રીબહેન, શ્રીમતી લીલાવતીબહેન મેકર, વગેરે નામોજ એવાં છે કે, એ બહેનોને કારોબારી મંડળમાં શા માટે ભાઈઓની મદદ આવશ્યક સમય લેવી પડી તેજ અમે સમજી શકતા નથી. અમે સમાજને તેની પ્રવૃત્તિઓ ઉચ્ચ વિશાળ પાયા ઉપર ખીલવવા ભલામણ કરીએ છીએ અને તેને યશસ્વી કારકિર્દિ ઇચ્છીએ છીએ.

સ્ત્રીઓને ઉપયોગી ઉદ્યોગો

આપણી હાલની સમાજ રચના એવા પ્રકારની છે કે, મધ્યમ વર્ગનાં બહેનોને પણ, પોતાનો ઘર સંસાર સુખદ રીતે ચલાવવા માટે કોઈને કોઈ ઘર ગથ્થુ ઉદ્યોગ સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે. આવી બહેનોને માર્ગ દર્શન થાય એવી એક સૂચિ અમે અન્યત્ર આપી છે. વડોદરા રાજ્યના વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખાતાં તરફથી શ્રી તારાચંદ અડાલજાએ એ યાદી તૈયાર કરી છે અને એ યાદીમાં દર્શાવેલા ઉદ્યોગો બહેનોને તેમનાં જીવન નિર્વાહમાં ઘણી સારી રીતે મદદ રૂપ થઈ પડશે. એ યાદી ગુજરાતની આગેવાન સ્ત્રી સંસ્થાઓને, તેમજ સ્ત્રીઓને માટે ખાસ તા ઉદ્યોગગૃહો માટે પણ ઉપયોગી છે એવી સંસ્થાઓનું ધ્યાન અમે એ યાદી તરફ ખેંચીએ છીએ.

પુરુષ જાતિને સંબોધન

પ્રગતિ ઉત્પન્ન કરનાર તમે નથી, પણ અમે છીએ અને પ્રગતિના બનો માર્ગમાં અમારા પ્રોત્સાહક સહકાર સિવાય, તમારી પરિષદો અને સભાઓ નિરર્થક છે: સ્ત્રીઓને કેળવો એટલે પ્રજા પોતાની સંભાળ પોતેજ કરી લેશે. સર્વ કાળ, આજ, એટલુંજ નહિ, પણ મનુષ્ય જીવનના અંત સુધી એ વાત સત્ય છે કે જે હાથ પારણું હિંચોળે છે તેજ હાથમા જગત ઉપર સામાન્ય શાસન કરવાની સત્તા છે.

સરોજિની નાયડુ

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
“ એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે ”

૫૨૮

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે !
‘લગભગ ૧૨ વર્ષોથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલ્ટું સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૨૧ કલાઇવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાનાં તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ, રંગુન.

બાપુ

ઘનઘોર વનની વાટને અજવાળતો બાપુ,
ચાલ્યો જતો તુજ સોબતિયો ભગવાન છે બાપુ !

મેઘાણી

[શ્રી. કનુ દેસાઇએ દોરેલા ચિત્ર ઉપરથી રેશમના દોરા વડે એક કલાભિજ્ઞ ગુજરાતી બ્હેને તૈયાર કરેલું સુંદર ચિત્ર.]

[પુસ્તક ૨૦ મું] જુન ૧૯૩૩ [અંક ૪ થો

આપણા તારણહારને

[" રૂપલા રાતલડીમાં ઝબકે કાનની બારણી "—એ ઢાળ.]

આખી અવનિમાં આજ તુજ નામથી ડંકો બજાવ્યો છે, ઓ વીર !
સહુને માન છે, ઓ વીર !
નવ નવ ખંડ તણાં લોકને તુજ કામની પિછાન છે, ઓ વીર !
એવો બળવાન છે, ઓ વીર !

સાખી

પૂર્વ તણા ચમકારના, ઓજસ પશ્ચિમ માંય
આંધીનાં ઘમસાણ સો, ફરી ફરી બનાય

તવ જ્યોતિથી આજ ઝળકો ભારતનો ભાણ છે, ઓ વીર !
ખરી રસાકશી છે, ઓ વીર !
સ્તંભ સ્વરાજનો તું સબળ કહેવાયો નિશાન છે, ઓ વીર !
તુંથી અભિમાન છે, ઓ વીર !

સાખી.

સ્વરાજ લેવા આવતાં, તુજ બધા દશ શીસ
દિસે આજ એ દૂરથી, મોહનને આશિષ.

સ્નેહ, શુચિતા, શાંતિ ને વળી સાદાઈ કેરી તું ખાણ છે, ઓ વીર !
ન દંભને સ્થાન છે, ઓ વીર !
ઠામ ઠામે રાખ્યાં તુંથીજ અખંડ તોફાન છે, ઓ વીર !
જપે તુજ આણું છે, ઓ વીર !

સાખીઃ

મેઘતણા ઘનઘોરમાં, જેમ પડે વીજપાટ,
મોહન એમજ ચમકતો, ભારતમાં સાક્ષાત.

હિંદી જનતાને ખરે પાયાં તેં અમીપાન છે, ઓ વીર!
દીધું અજબ જ્ઞાન છે, ઓ વીર!
સ્વદેશભક્તિ કેરી એ પ્રત્યક્ષ એંધાણ છે, ઓ વીર!
સ્વરાજનાં દાન છે, ઓ વીર!

સાખીઃ

પુણ્યભૂમિ આ ભારતે, ઋષિમુનિના વાસઃ
સુરલોકેથી આવિયો, ગાંધી યોગી ખાસ.

જનજન તુજ પૂજામાં થળથળ આજે એકતાન છે, ઓ વીર!
વળી એકધ્યાન છે, ઓ વીર!
ભગીરથ યત્નોથી તેં કર્યું અંત્યજ કલ્યાણ છે, ઓ વીર!
ચમત્કાર મહાન છે, ઓ વીર!

સાખીઃ

સેવાનો એ દાસ છે, સેવા એનું ધ્યેયઃ
સેવાધર્મેજ માનિયું, જેણે નિજનું શ્રેય.

તુંથી ચઢતો આજે દેશ પ્રગતિ ઉત્થાણ છે, ઓ વીર!
વિજયનિશાન છે, ઓ વીર!
દીધું જનહિત માટે તનમનધન તેં કુરબાન છે, ઓ વીર!
ખરો ઉદયભાન છે, ઓ વીર!

સાખીઃ

સંત, સૂફી ને ઓલિયા, બહુ થયા વળી પીર
મોહન આગળ ઝાંખતા, લાખો લાખ ફકીર.

તુજ વેણુએ આજ વીંધ્યાં ઉર ઉર ઉડાણ છે, ઓ વીર!
જાગ્યું સ્વમાન છે, ઓ વીર!
દીધાં જીવત જાણે તે તો પ્હાણે પ્હાણ છે, ઓ વીર!
એ તુજ નૂરસ્નાન છે, ઓ વીર!

જેહાંગીર માણેકજી દેસાઇ

ચક્ષુનાં દાન*

લેખક :
શ્રી ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલયના
શિક્ષકગણ

પ્રવેશ ૧ લો

(રાજમહેલમાં ગાદી ઉપર રાણી તિષ્યરક્ષિતા બેઠા છે સામે દાસી મીનાક્ષી ઊભી છે)

તિષ્ય૦—અરેરે ! મારા બધાય પાસા અવળા પડ્યા. મેં કુણાલને દૂર દૂરના જંગલી પ્રદેશોમાં મોકલી મૂક્યો હતો. એવી આશાથી કે એ વ્હેલો ચિંતાથી અને ઉજાગરાથી મરી જાય. તે મર્યો નહિ. તે માંદો તો પડતો નથી, ઉલટો તે તો હૃષ્ટપુષ્ટ થયો છે. વળી લોકો કહે છે કે તક્ષશીલાના માનવીઓ એને દેવની જેમ પૂજે છે. મીનાક્ષી ! તેં તો મને અગાઉથી જ કહ્યું હતું કે કુણાલ પંજાબમાં સુખી થશે, પણ કાંઈ ચિંતા નહિ. બસ, એ મારી શોક્યના પુત્રને હું સુખેથી જીવવા નહિ દઉં. હું કોઈક રીતે એનો જીવ લઈશ.

મીનાક્ષી—રાણીજી, મેં તો તમને અગાઉથી જ કહ્યું હતું કે કુણાલ પંજાબમાં પૂજાશે.

તિષ્ય૦—મીનાક્ષી, હવે તું કાંઈ રસ્તો બતાવ કે આ કુણાલનું કાસળ સદાને માટે નીકળી જાય

મીનાક્ષી—રાણીજી, હું કહીશ. તે તમે નહિ કરી શકો. માટે મને પૂછવું રહેવા દો

તિષ્ય૦—મીનાક્ષી, આ વખતે તો તું જે ઉપાય બતાવીશ, તે હું કરીશ. એ મારી શોક્ય ચારુવાકી આજે સવારે અહિંથી પાલખીમાં બેસીને નીકળી હતી, એ વખતે તે મારા સામું જોઈને ડોળા કાઢતી હતી. મને તો એવું થયું કે એની આંખોજ ફોડી નાખું, બોલ મીનાક્ષી ! તું જે ઉપાય બતાવીશ તે હું કરીશ.

પ્રવેશ બીજો

કુણાલ—(ગીત ગાય છે)

ચન્દ્રદીપે આકાશે સજની દર્શનથી મન ભાવે છે,
નિર્મળ આ શોભી રહી રજની ઉરમાં આનંદ
લાવે છે

(સાખી)

ખીલ્યાં કુમુદ સરવરજળે, કરતાં મધુરું હાસ્ય,
ચન્દ્રકિરણ મૃદુ સ્પર્શથી હર્ષે છે ઉલ્લાસ.
અનિલ મન્દ શીતલ સુખકારી,
પુષ્પ સુવાસ વહાવે છે...ચન્દ્ર.

(સાખી)

આમ્રવૃક્ષની ડાળીએ, કોકિલનો ટહુકાર
કરતી આ ઋતુરાજનો, હર્ષે થકી સત્કાર
પંચમ સ્વર એ ગાન સુણીને,
કોઈ કોઈ રણકો આવે છે—ચન્દ્ર.

ચન્દ્રનું સૌંદર્ય નીરખતાં મ્હારાં નયનો કદીય ધરાતાં ન્હોતાં, આજે એ નયનોમાં ઝાંખપ કાં વળે ? મ્હારું જમણું નેત્ર કેમ ફરકતું હશે ? શું એ અમંગળ સૂચવતું હશે ?

(વિચારમાં મગ્ન થઈ જાય છે)

એ શું અમારા કો અપકાર ભર્યા ભાવિના એ પડઘા હશે ? મ્હારું હૈયું કાં ફફડે ? નિર્દોષીનો વત્સલ ખોળો મ્હારા ભગ્ન અંતરને આરામ નહિ આપે ?

(નિદ્રાધીન થાય છે સ્વપ્ન આવે છે
જાગી જઈને ચીસ પાડે છે)

કુણાલ ! કુણાલ !

કંચના—શું છે ! શું થયું દેવ ! આમ ઓચિંતા ચીસો કેમ પાડો છો ! મુંઝાવ છો કેમ !

* શ્રી ભાવનગર મહિલા-વિદ્યાલયના વાર્ષિક મહોત્સવ વખતે ભજવાયેલી નાટિકા.

મૃણાલ! કુણાલ ત્હારી પાસે જ છે. જો તો ખરી ઘેલી તું કેવી બ્હાવરી બ્હાવરી લાગે છે.

મૃણાલ—કુમાર, કુમાર! મ્હને બચાવો

કુણાલ—ત્હારા ઉપર આજે કાળાં વાદળાં શેના ઘેરાયાં છે? એવી તે તું શી વેદના અનુભવે છે? અને આમ ગાંડી શું બને છે? મૃણાલ! ત્હારા અસ્રુનું એકએક ટીપું મ્હારૂં હૃદય ચીરે છે.

મૃણાલ—કોઇ અસહ્ય તાપની ઝાળ મ્હને જાણે વીંટી વળી છે કુમાર! ત્હારા સિવાય મ્હને કોણ ઉગારશે એ ઝાળમાંથી?

કુણાલ—દેવી? આમ ભાનભૂલી શું થાય છે? સ્વજનના સાન્નિધ્યમાં હૈયાના ભડકા હોલાતા નથી? કુંજની મીઠી છાયામાં એકાગ્રતાથી હમણાં જ તું ચંદ્રપૂજા કરતી હતી, તે ભૂલી ગઇ? ત્હારો કુણાલ ત્હારી પાસે ઉભો છે, એ પણ વીસરી ગઇ?

મૃણાલ—(ધારી પરે છે) કુણાલ આજનું ભયંકર સ્વપ્ન મને ક્યારનું સંતાપે છે. કેમ જાણે ચિત્તની શાંતિ હરાઈ જાય છે. મ્હેં સ્વપ્નામાં શું જોયું? જાણે કોઇ મ્હોટા સરવરને કાંઠે એકલી બેઠી બેઠી મોતી શા પાંચીકડા ધીમે ધીમે હું ફેંકતી હતી જલલહરીઓએ જાણે ઉલ્લાસમાં નાચતી હતી. ત્યાં શું થયું? નથી બોલાતું કુમાર! સંભારતાં એ કંપી ઉઠાય છે.

સરોવરની નીરવ શાંતિને ભેદી નાંખતી એક કારમી ચીસ મ્હારે કાને પડી અને મ્હેં શું જોયું? સરોવરના જળમાં નિર્દોષ ક્રીડા કરતાં સારસ સારસીના યુગલમાંથી સારસની નાજુક આંખમાં મ્હારી કાંકરી વાગી, અને એ અંધ બની બેભાન થઇ, સારસીના પગ પાસે ધરણી પર ઢળી પડયો સારસવિહોણી સારસીને મ્હેં વિલાપ કરતી દીઠી.

પછી—પછી —એચિંતી અગ્નિઝાળ મ્હને વીંટાઇ વળી. મ્હને જાણે ભસ્મસાત કરતી હતી. અગ્નિની ઝાળમાં સપડાયલી મ્હને ઉગારનાર ત્યાં કોઇ ન હતું અને એકદમ ચમકી. કુણાલ કુણાલની ચીસોથી મ્હેં સારૂંય વાતાવરણ.........

કુણાલ—મૃણાલ! મૃણાલ! બધાંય સ્વપ્ના તે કદી સાચાં પડતાં હશે. અને સ્વપ્નાથી આટલી ભયભીત કેમ બને છે? સ્વપ્નામાં દીઠેલું અશુભ ઘણી વાર શુભ નથી બનતું! દેવી જેવી પવિત્ર ત્હને અશુભ અડકે ખરૂં! જો તો ખરી આકાશમાં ચંદ્ર કેવો ખીલ્યો છે!

મૃણાલ—ના, ના, પણ સ્વપ્નનો શો ગૂઢ અર્થ હશે? આવું સ્વપ્ન મ્હને કેમ! હજીએ મ્હારૂં હૃદય ધડકયા કરે છે! ચિત્તની શાંતિ જાણે ચાલી ગઇ છે. હજુએ હું જાગતી છતાં જાણે સ્વપ્નમાંજ હોઉં એમ લાગે છે. હમણાંજ મ્હને એ સ્વપ્નની ઝાળ બાળી મુકશે. કુમાર બચાવો!

(મૃણાલ બેભાન થઇ જાય છે. ને પડદો પડે છે)

પ્રવેશ ત્રીજો

(તક્ષશીલા નગરીમાં સામંતો કચેરીમાં બેઠા છે, કુમાર એ દ્વારપાલ સાથે પ્રવેશ કરે છે, બધા ઉભા થાય છે) ·

દ્વારપાળ—ધર્મવીર યુવરાજશ્રી કુણાલ કુમારનો જય હો!

(બધા ઉભા થાય છે, પછી સહુ બેસી જાય છે.)

કુણાલ—મંત્રીજી, તમે પાટલીપુત્ર જઇ આવ્યા, ત્યાંના શા સમાચાર છે? મહારાજ કુશળ છે?

મંત્રીજી—પાટલીપુત્રમાં સર્વ કુશળ છે. મહારાજ તથા મહારાણી આનંદમાં છે. હું માતુશ્રી પાસે ગયો હતો. તેમને મેં તમારા સંબંધી વિગતવાર સમાચાર આપ્યા હતા. બધા સમાચાર સાંભળીને તે બહુ ખુશ થયાં. આપ આ દિવાળીએ જરૂર માતુશ્રી પાસે જજો એમ એમણે કહેવરાવ્યું છે.

કુણાલ—માતા તિષ્યરક્ષિતા શું કરે છે ?

મંત્રીજી—દેવી તિષ્યરક્ષિતા આનંદમાં છે.

કુણાલ—તમે મહારાજને અહિંના વિગતવાર સમાચાર આપ્યા ?

મંત્રીજી—હાજી, યુવરાજ. આ પ્રદેશમાં કેવી શાંતિ છે, લોકો કેવા સુખી અને સંતુષ્ટ છે, તે વિશે બધી વાત મહારાજને મેં કહી મહારાજ આ બધુ સાંભળીને બહુજ પ્રસન્ન થયા.

કુણાલ—તમારી વાત કરવાની રીત જ એવી છે કે, તમારી વાત સાંભળીને બધા પ્રસન્ન થાય.

મંત્રીજી—મહારાજ તમારી કામ કરવાની રીત એવી છે કે, બધા તે સાંભળીને પ્રસન્ન થાય છે. મેં મહારાજને આ પ્રદેશની સુખ, શાંતિ અને આબાદીની વાત કરી, ત્યારે મહારાજે અત્યંત આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો મહારાજે કહ્યું કે " મને તો ખાત્રીજ હતી કે જ્યાં જ્યાં કુણાલ જશે, ત્યાં ત્યાં તે પૂજાશે અને ઘણા મનુષ્યોએ સલાહ આપી હતી, કે આપ કુણાલને પંજાબની જંગલી જાતિઓ વચ્ચે ન મોકલશો. પણ મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે કુણાલને પગલે વિજય છે મને તો એની આંખમાંજ એવું જાદુ લાગે છે કે તેને જોનાર બે ઘડી થંભી જાય, તેની આંખના જાદુને વશ થઇ જાય, અને તે કહે તે કરવા તૈયાર થઇ જાય. "

કુણાલ—મહારાજનો મારા ઉપર પક્ષપાત છે.

મંત્રીજી—પછી તો મહારાજે તમારા બાળપણનો એક પ્રસંગ કહ્યો. મહારાજ કહે, " કુણાલની ઉમર છ, સાત માસની હશે, તે સમયની આ વાત છે મારા રાજ્યાભિષેકનો દિવસ હતો. બહાર શરણાઇઓ વાગતી હતી અને જવાનો સમય થઇ જવા આવ્યો હતો. હું સજ્જ થઇને બ્હાર જવા નીકળ્યો તે વખતે કુણાલ તેની બાના ખોળામાં હસતો હસતો પડ્યો હતો.. મેં તેના સામું જોયું, અને જાણે મને કાંઇક થયું હોય તેમ હું તો ત્યાં ઉભોજ રહ્યો—ઉભોજ રહ્યો. મારે જવાનો સમય થતો હતો છતાંય હું ત્યાંથી ખસી શક્યો નહિ. બહાર શરણાઇઓ વાગતી હતી અર્ધા કલાક સુધી મારી દ્રષ્ટિ તેની આંખ ઉપરથી હું ખસેડી જ શક્યો નહિ એની આંખોમાં જ એવું જાદુ છે, કે મનુષ્યો તેને જોઇને તેને વશ બની જાય છે. પંજાબીઓ તેને પૂજતા હશે તેમાં મને કાંઇ નવાઇ લાગતી નથી.

કુણાલ—જાદુ તો મહારાજનું, કે સહુ તેમને દેવપ્રિય કહે છે. (અમાત્ય પ્રત્યે જોઇને.) અમાત્યજી, મુલતાનના શા સમાચાર છે ?

અમાત્યજી—મુલતાનમાં લોકોની લોકોને આપણે જમીન ખેડવા આપી હતી હવે તેઓ સુખેથી તે જમીન ખેડી ખાય છે. રાતદિવસ ભજન કરે છે. અને ચોરી, લુંટફાટ આદિનું નામ પણ તે ભૂલી ગયા છે.

(એક દૂત પત્ર લઇને પ્રવેશ કરે છે)

દૂત—જય હો મહારાજનો !

(પ્રધાન તે પત્ર વાંચે છે. વાંચતા વાંચતા ચમકી જાય છે પત્ર ભીંજતા હાથમાં આપે છે. બન્ને જણ દિગ્મૂઢ થઇ જાય છે.)

કુણાલ—પ્રધાનજી, કેમ આમ દેખતાઇ ગયા ? મહારાજે શી આજ્ઞા ફરમાવી છે ?

(પ્રધાનજી બોલતા નથી.)

કુણાલ—(ફરીથી) પ્રધાનજી, કેમ કાંઇ બોલતા નથી ?

પ્રધાન—મહારાજ, એ પત્રમાં કાંઈ નથી.

કુણાલ—પ્રધાનજી, લાવો જોઇએ પત્રને. (કુણાલ એ પત્ર લે છે અને મોટેથી વાંચે છે.)

" તક્ષશીલા નગરીના પ્રધાન રત્નાકરજી, આ પત્ર મળે કે વિના વિલંબે કુણાલની બન્ને આંખો ફોડી નાખજો, અને તેને અને તેની સ્ત્રીને વનમાં મૂકી આવજો.

લી. અશોક
સમ્રાટ, આર્યાવર્ત "

કુણાલ—પ્રધાનજી, આમાં શું મુઝાઓ છો? મહારાજની આજ્ઞા સત્વર પળાવી જ જોઇએ. જો હું તે નહિ પાળું તો બીજા કોણ પાળશે? મહારાજનો હુકમ થયો એટલે તે તરત પળાવો જ જોઇએ તે વાસ્તે બોલાવો આપણા નોકરોને

પ્રધાનજી—મહારાજ આમાં કાંઇક દગો છે.

કુણાલ—દગો, દગો શેનો?

પ્રધાનજી—અશોક મહારાજ આવો હુકમ કદી કરે નહિ

કુણાલ—ખુદ અશોક મહારાજનો નીચે સીલ છે. પછી તેમાં શંકા કરવા જેવું જ શું છે?

પ્રધાન—મહારાજ, આ પત્ર સાચો છે કે નહિ, તેની આપણે ખાત્રી કરવી જોઇએ મહારાજ તરફ એપીઓ મોકલીએ

કુણાલ—સીક્કો એજ ખાત્રી. બસ મહારાજનો હુકમ થયો એટલે તેમાં પુછવા પણું હોય જ નહિ ક્યાં છે નોકરો?

પ્રવેશ ચોથો

(કુણાલ ઓરડામાં સાદા વસ્ત્રોમાં બેઠો છે એક નોકર હાથમાં સળીઓ લઇને પ્રવેશ કરે છે)

નોકર—મેં આગલે ભવ શાં પાપ કર્યાં હશે, કે મારે આવાં કામ કરવાં પડે છે? આ દેવ સરીખડા કુમારને અડતાં મારો જીવ ચાલતો નથી આ કમળ જેવી કોમળ આંખમાં મારાથી આ સળીઓ કેમ ભોંકાય!

(રોઇ પડે છે અને પાછો જતો રહે છે.)

કુણાલ—ઉતાવળ કર ભાઈ, તું તારો ધર્મ બજાવી લે

નોકર—મારાથી અન્નદાતા, આ નહિ બની શકે.

પ્રવેશ પાંચમો.

(સરદારો કચેરીના એક મંડપમાં ઉભા છે)

મંત્રીજી—આ કાર્ય મહારાજનું હોય જ નહિ.

અમાત્યજી—મહારાજ આવો હુકમ કદી ન કરે.

સરદાર—મને તો આ ઓરમાન રાણીનાં કામ લાગે છે.

બીજો સરદાર—મને પણ લાગે છે કે આ તો પેલી તિષ્યરક્ષિતાનું જ કાર્ય હોવું જોઇએ.

મંત્રીજી—પણ આપણે કાંઇક કરવું જોઇએ. અને આ અટકાવવું જોઇએ.

અમાત્યજી—કુમારની આગળ આપણી આજીજી ફોકટ છે, મને કાંઇ ઉપાય સુજતો નથી.

મંત્રીજી—જુઓ કુમાર અને તેની પાછળ પેલો સળીઆવાળો જાય છે

અમાત્યજી—મારાથી આ સહન નથી થતું.

કુણાલ—ભાઇ, હવે વિલંબ ન કર મહારાજની આજ્ઞા તું નહિ પાળે, તો બીજા કોની આજ્ઞા પાળશે?

(નોકર ફરી સળીઓ ઘોંચવા પ્રવૃત્ત કરે છે. પણ રોઇ પડે છે, અને બેસી જાય છે)

કુણાલ—લે આમાંજ તારી ખરી કસોટી છે

(નોકર ગભરાતાં ગભરાતાં સળીઓ આંખમાં ઘાલી દે છે.)

પ્રવેશ છઠ્ઠો.

(વનમાં આંધળો કુણાલ અને દેવી ભુણાબિની ઊભાં છે)

કુમાર—દેવી, આપણે ક્યાં સુધી પહોંચ્યાં છીયે? ક્યાંઇ ગામ દેખાય છે?

મૃણાલ—કુમાર, પાટલીપુત્ર એકાદ ગાઉ દૂર હશે.

કુમાર—ત્યારે તો આપણે એકાદ બે કલાકમાં ત્યાં પહોંચી જઈશું. મને ભૂખ બહુ લાગી છે એટલે ચાલો આપણે હવે ઉતાવળે ઉતાવળે ચાલવા માંડીએ.

મૃણાલ—કુમાર, મને કાંટો વાગ્યો છે. એટલે મારાથી બરાબર ચલાતું પણ નથી. આપણે આગલે ભવ કેવાં કર્મ કર્યાં હશે કે આપણે આવીરીતે ગાઉ વગાડીને પેટ ભરવાનો વારો આવ્યો છે!

કુમાર—મૃણાલ, કર્યાં કર્મ કાંઇ મિથ્યા થાય છે? તું નથી જાણતી કે હરિશ્ચંદ્રને ચાંડાલ ઘરે નોકરી કરવી પડી હતી, અને તારામતીને વેચાવું પડ્યું હતું? વળી રામ સીતા જેવાંને રાજ્યપાટ છોડી વનમાં આથડવું પડ્યું હતું, અને પાંડવોને માથે કાંઇ ઓછાં વિતક વીત્યાં છે?

મૃણાલ—હું પણ નળ દમયંતી, રામ સીતા વગેરેને સંભારીનેજ મારું મન વાળું છું. હવે સાંજ પડવા આવી છે, એટલે ચાલો આપણે હવે પાટલીપુત્ર તરફ ચાલવા માંડીએ

(બન્ને જાય છે)

પ્રવેશ છઠ્ઠો

(પાટલી પુત્રની કચેરી સામંતો બેસી ગયા છે. અશોક મહારાજ પ્રવેશ કરે છે)

છડીદારો:—પ્રિયદર્શી દેવાનુપ્રિય અશોક મહારાજનો જય હો!

(સહુ ઉભા થાય છે. અશોક મહારાજ સિંહાસન ઉપર બેસે છે સર્વ બેસી જાય છે.)

અશોક—ગુપ્તસિંહજી, જુનાગઢ પાસે તળાવ ખોદાવવાની જે યોજના આપણે કરી છે તે યોજના કેટલીક આગળ વધી?

ગુપ્તસિંહ:—મહારાજ, આજેજ સમાચાર આવ્યા છે કે તળાવ લગભગ પૂરૂં થઇ જવા આવ્યું છે. તળાવને એવી સરસ આવ થઇ છે કે, તળાવનું પાણી વરસાદ ન હોય તો સાત વર્ષ સુધી પણ ખૂટે એવું નથી.

[પડદા પાછળ ગીત સંભળાય છે]

અશોક:—આ કોનો મધુર સ્વર સંભળાય છે?

ગુપ્તસિંહ—મહારાજ, એક આંધળો પુરૂષ અને એક સ્ત્રી ભજન ગાય છે.

મહારાજ—એ પુરૂષની શું સુંદર કાંતિ છે! પણ ભગવાને એને કેમ આંધળો કર્યો હશે? પ્રભુના ઘેર તેજ ખુટ્યાં હશે, કે એને આંખો ન આપી? મહારાજ, એ છે તો ભિખારીના વેશમાં છતાંય એ રાજકુમાર સરીખો સોહામણો લાગે છે. આપણે એને બોલાવીશું?

અશોક—હા, એમને બોલાવો.

ગુપ્તસિંહ—કોણ છે બહાર? એ આંધ ભિખારીને અહિં બોલાવો

પટ્ટાવાળો—જી. (પટ્ટાવાળો જાય છે)

બીજોપટ્ટાવાળો—મહારાજ સાધુ ઉપગુપ્ત આવે છે

અશોક—કોણ, ગુરૂદેવ પધારે છે!

(ગુરૂદેવને લેવા જાય છે, ઉપગુપ્તને જમણા હાથ બાજુ બેસારે છે કુણાલ અને તેની સ્ત્રી પ્રવેશ કરે છે.)

અશોક—અહો, આ પુરૂષને જોઇ મને કેમ કુણાલ યાદ આવે છે? એના કપાળની કરચલીઓ, એના વાળની લટો આબેહુબ કુણાલને મળતી આવે છે.

ગુપ્તસિંહ—તમે એક ભજન ગાઓ જોઇએ.

(કુણાલ અને તેની સ્ત્રી ભજન ગાય છે)

પેલા પેલા જુગમાં રાણી હું હતી પોપટી
ને અમેરે પોપટ રાજા રામના.
ઓતરારે ખંડમાં આંબલો પાક્યો ત્યારે.
ચૂડલે મારી રે મને ચાંચ; રાણી પીંગળા.

હરે પાપીડે મારા પ્રાણુ જ હરીવાને,
તુ એ ન આવી મેરી પાસ-રાણી પીંગળા.
દનડા સંભારો પ્રમ્મા પૂરવ જનમના
સેવાસના ॥ ૧ ॥

બીજા બીજા જુગમાં રાણી તું હતી મૃગલીને,
ને અમે રે મૃગેશરાય રાજા રામના.
વનરા તે વનમાં સાધ્યો પારધીડે ફાસલોને,
પડતાં છુટ્યાં મારા પ્રાણુ-રાણી પીંગળા.
હરે પાપીડે મારા પ્રાણુજ હરીવા ને,
તું એ ન આવી મેરી પાસ-રાણી. પીંગળા.
દનડા સંભારો પ્રમ્મા પૂરવ જનમનાં
સેવાસનાં. ॥ ૨ ॥

અશોક—ભાઈ, તમે કોણ છો ?

કુણાલ—મહારાજ, હું તો એક ભજનિક છું. પ્રભુભજન કરું છું, અને જીવનનિર્વાહ કરું છું.

અશોક—તમને આ ધાપો ક્યાંથી આવ્યો? ભાઈ, તમે જન્મથીજ આંધળા છો ?

(કુણાલની સ્ત્રીની આંખમાંથી આંસું પડે છે.)

કુણાલ—એ કયા હવે જુની થઈ છે, એ પૂછવામાં શો સાર છે,

અશોક—ભાઈ, તારે મન એ જૂની હશે, પણ અમારે મન તો એ નવીજ છે ને ?

કુણાલ—મહારાજ, તમારે મન પણ એ નવીન નથી.

અશોક—કેમ ? તારી વાતનો ભેદ કાંઈ સમજાતો નથી. ભાઈ, મને ક્યાંથી એ વાતની ખબર હોય ! ભાઈ, જે હોય તે વાત કહી દે.

કુણાલ—મહારાજ, તમારો આગ્રહ છે, એટલે તમને કહું છું.

આજથી થોડાક માસ પહેલાં તક્ષશીલા નગરીમાં મહારાજના સહી સીક્કાવાળો એક પત્ર આવ્યો હતો તેમાં મહારાજે લખ્યું હતું કે, આ પત્ર મળે કે તરત કુણાલની આંખો ફોડી નાખજો, અને તેને અને તેની સ્ત્રીને વનમાં મૂકી દેજો. મહારાજ, એજ હું તમારી આજ્ઞાનુસાર આંખો વિનાનો આથડતો કુણાલ.

અશોક—(દુઃખ અને આશ્ચર્ય સાથે) શું, મેં મારા પ્રિય કુણાલની આંખો ફોડવાનો હુકમ કર્યો ?

(કુણાલને ભેટી પડે છે, અને એને પોતાની પાસે બેસાડે છે)

ગુપ્તસિંહ—કાંઈક દગો થયો હોય એમ લાગે છે એકવાર તમારો સીક્કો ચોરાયો હતો. અને અને...

અશોક—અને રાણી તિષ્યરક્ષિતા પાસેથી નીકળ્યો હતો બરાબર છે, હવે સમજાયું, રાણી તિષ્યરક્ષિતાએ મારા નામે ખોટો પત્ર લખ્યો હશે. બસ, એ દુષ્ટાનુંજ આ કાર્ય હશે. એણે જો આ કાર્ય કર્યું હોય તો, તેને યોગ્ય શિક્ષા મળવી જ જોઈએ.

પટાવાળા—બોલાવો રાણી તિષ્યરક્ષિતાને.

કુણાલ—મહારાજ ! મારી એક વિનતિ છે. સહુ સહુના કર્મ પ્રમાણે દુઃખ ભોગવે છે, એમાં રાણી તિષ્યરક્ષિતા તો નિમિત્ત માત્ર થયાં છે. મહારાજ ! મારી વિનંતિ છે કે, એમને માફ કરો.

અશોક—કુણાલ, તને તારી સ્ત્રીને આમ કપટથી રઝળતાં કરી મૂકયાં, એને કાંઈ શિક્ષા નહિ ?

કુણાલ—મહારાજ, એને પણ પસ્તાવો થતો હશે, એને માફ કરો.

ઉપગુપ્ત—મહારાજ ! આ કુણાલ બુદ્ધ ભગવાને સ્થાપેલો ધર્મ ફેલાવશે.

(ઉભા થઈને કુણાલ પાસે જાય છે)

બેટા, કુણાલ ! (આંખો ઉપર હાથ ફેરવે છે)

(કુણાલ આંખો ઉઘાડે છે અને સૌને વંદન કરે છે.)

સર્વ—શો ચમત્કાર !

———•———

શ્રી શક્તિ

શ્રી ચન્દ્રાબાઈ નયન અને શ્રી શાન્તાબાઈ તલવાર-[illegible]

ડૉ માલિની સુખથનકર

મુંબાઈની સ્કુલ્સ કમિટિના પ્રમુખ

ભાભી અને નણંદ

અરવિંદાઃ કેમ રમાબ્હેન, આજે વિદ્યાલયમાં શું શીખ્યાં ?

મનોરમાઃ આજે તો ભાભી, તારાબ્હેને બહુ સરસ સરસ શીખવ્યું !

અરવિંદાઃ એમ ? શું શીખવ્યું ?

મનોરમાઃ જીંદગીના વીમા સંબંધી ખુબ ખુબ વાતો શીખવી. વીમો ઉતરાવવાથી લાભ શુ ? વીમો કેમ ઉતરાવવો ? વીમાના નાણા કેવી રીતે ભરવા ? વીમા કંપની પાસેથી વીમાની રકમ કેવી રીતે મેળવવી ? વગેરે બધુંય કહી બતાવ્યું.

અરવિંદાઃ એ બધું તો ઠીક, પણ વીમો કયી કંપનીમા ઉતરાવવો, એ સંબંધી કંઈ કહ્યુ ? હમણા હમણા એટલી બધી વીમા કંપની ઉભી થઈ છે કે કઇ સમજ જ નથી પડતી

મનોરમાઃ હા, એ પણ કહ્યું, એમણે કહ્યુ કે આપણા દેશમાં અનેક પરદેશી તેમજ દેશી કપનીઓ જીંદગીનો વીમો ઉતારવા માટે ઉભી થઈ છે, પણ આપણે તો દેશને માટે લાગણી રાખી સ્વદેશી કંપનોમા જ ઉતરાવવો વળી એ સ્વદેશી કંપનીઓમા કેટલીક ભરોસાલાયક છે અને કેટલીક ભરોસો કરવા લાયક નથી. કેટલીકની શરતો લાભદાયક છે અને કેટલીકનો નથી. એમણે એવી પાચ-સાત કપનીઓની સરખામણી કરી બતાવી અને કહ્યુ કે **મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની** સૌથી સારી છે.

અરવિંદા. એ કંપની કાઈ ખાસ લાભ આપે છે ?

મનોરમાઃ એક તો એ કે એ કંપનીએ વીમો ઉતરાવનાર માટે જુદી જુદી જાતની સરસ સગવડો કરી છે. ખાસ કરીને છોકરાઓના શિક્ષણ અને લગ્નના ખરચ માટે વીમો ઉતરાવવાની સગવડ તો મને બહુજ ગમી. વળી નાણા આપતા એ કપની બીજી કંપનીઓની જેમ ખોટી ડખલગીરી પણ નથી કરતી.

મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી. એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુબાઇ.

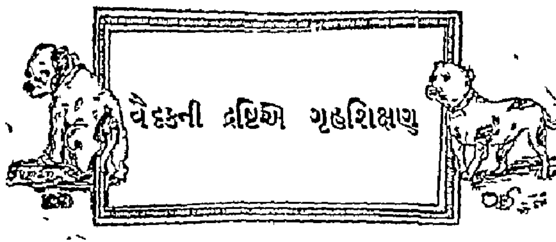

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી

(લેખાંક : ૩ જો)

વૈદકનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા

કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં સામાન્ય વૈદકનું જ્ઞાન આપવાની ઘણી જરૂરત છે આવું જ્ઞાન આપવાની અગત્ય હજુ આપણને સમજાઇ નથી અને આપણી કન્યાઓની કેળવણીના પુસ્તકોમાં આ વિષય ઉપર કોઇ જાતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી. વૈદકનું સાધારણ જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવાથી, તેઓ પોતાની જાતને કેટલાક ગંભીર રોગોથી બચાવી શકે છે એટલું જ નહિ પરંતુ જ્યારે તેઓ માતા બને, ત્યારે પોતાના બાળકોને પણ તેનો લાભ આપી શકે છે. કોલસાથી પાણી ગરમ થઇ તેની વરાળથી રેલગાડી ચાલે છે તે જાણવા કરતાં ઘર અને ઘરની આસપાસ ભરાઇ રહેલા અથવા ભરી રાખેલા સ્વચ્છ પાણીમાં ટાઢીઆ તાવનો ચેપ ફેલાવનારા એનોફીલીન જાતના મચ્છરો પેદા થાય છે તે જાણવું વધારે જરૂરી છે તે સર્વ કબુલ કરશે. આપણા કેળવણીના પુસ્તકોમાં દેડકાની જીંદગીનું તેના જન્મથી તે મરણ પર્યંતનું વર્ણન આપવામાં આવે છે પરંતુ મનુષ્યને ક્ષયરોગ, ન્યુમોનીયા વગેરે ગંભીર રોગો કેવી રીતે લાગુ પડે છે અને તેનાથી બચવાને કેટલા સહેલા, બીનખર્ચાળ અને ખરગથુ ઉપાયો વૈદકશાસ્ત્રમાં છે તેનું વર્ણન આપવાની અગત્ય આપણા કેળવણીકારોને હજુ જણાઇ નથી

આપણી તંદુરસ્તીના ઇતિહાસમાં ઉંદર, મચ્છર, ચાંચડ અને માખીઓ શું ભાગ ભજવે છે તેની આપણને ખબર નથી. આપણી બાળાઓને બચપણથી જ જો શીખવવામાં આવે કે ખાવાની વસ્તુઓ પર માખીઓ બેસવાથી ઝાડા, મરડો, ટાઇફોઇડ વગેરે રોગો ફેલાય છે તો તેઓ મોટી ઉમરમાં પોતાના રસોડાની વધારે કાળજીથી સંભાળ લેય, નિશાળો પાસે ફેરીયાઓ મારફત વેચાતી મળતી મીઠાઇ, બરફ, આઇસક્રીમ કે ફળો, બાળવિદ્યાર્થીઓના અનેક રોગનું કારણ છે એ વાત જો આપણી માતાઓ જાણતી હોય તો તેઓ પોતાના બાળકોને નિશાળે ખાવાનું ખાવા માટે પાઇ કે પૈસો આપવાને બદલે ઘરે બનાવેલી સારી અને નિર્દોષ વસ્તુઓ તેમને પડીકું બાંધીને નિશાળે લઇ જવા આપે

ઓબરું, શિતળા અને ખસ ઇત્યાદી રોગ વાળા બાળકો તદ્દન તંદુરસ્ત ન થાય તે અગાઉ જો નિશાળે જાય તો આ રોગોનો ફેલાવો તેઓ આખી નિશાળના ઘણા વિદ્યાર્થીઓમાં કરે છે તે વાતની અગત્ય જો આપણી માતાઓના મગજમાં ઠસાવવામાં આવે તો તેઓ પ્રજાની તંદુરસ્તીના ઇતિહાસમાં અગત્યનો અને ઉપયોગી ભાગ ભજવી શકે.

આપણા દેશમાં હજારોની સંખ્યામાં આંધળા, કાણા, કદરૂપા બાળકો માલુમ પડવાનું કારણ તેમની માતાઓનું વૈદકના સાધારણ જ્ઞાન વિષેનું અજ્ઞાન છે. બાળકને જનમ્યા પછી છઠ્ઠે મહિને અને પછી સાતમે વર્ષે જો કૃત્રીમ શિતળા કાઢવામાં આવે તો બાળકને શિતળાનો ભયંકર રોગ લાગુ પડતો નથી અને આવા બાળકો આંધળા, કાણા અને કદરૂપા બનતા બચે છે. આ વાત જો આપણી માતાઓના મગજમાં ઠસાવવામાં આવે તો, તેઓ આ દેશની ભવિષ્યની પ્રજાની અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે.

ક્ષયરોગ જેવો ભયંકર વ્યાધિ આપણા દેશમાં આપણી અજ્ઞાનતાને લીધે દીનપ્રતિદિન વધારે ફેલાતો જાય છે. એ હિંદી કુટુંબોના નાના બાળકો, અન્ય ભાંડુઓના ક્ષયરોગના ચેપથી પોતે પણ આ ભયંકર રોગને પ્રાપ્ત કરે છે તેની આપણી કન્યાઓને ખબર નથી. ક્ષયરોગીના એંઠાં વાસણ, તેનું ખાધેલું ખાવાનું અને તેનો શ્વાસ અને થુંક, ક્ષયરોગના જંતુઓથી દુષિત થયલાં હોય છે અને તંદુરસ્ત બાળકને આ રોગ તેના રોગીષ્ટ ભાંડુઓ દ્વારા જ, ઉપરની વસ્તુઓ દ્વારા જ, લાગુ પડે છે તે ભયંકર સત્ય જો આપણી માતાઓને ખબર હોય તો તેઓ જરૂર પોતાના બીજા બાળકોને રોગીષ્ટ બાળકથી દૂર રાખે.

બાળકને, ગરમ કર્યા વગરનું દુધ પાવાથી તેના શરીરમાં ગાય તથા ભેંસને થતા ક્ષય રોગના જંતુઓ દાખલ થાય છે અને તેને લીધે બાળકને આંતરડાનો ક્ષય રોગ અને કંઠમાળનો રોગ થાય છે તે વાતની જો આપણી બાળાઓને ખબર હોય તો તેઓ જ્યારે ભવિષ્યમાં માતા બને ત્યારે પોતાના બાળકને કદાપિ ગરમ કર્યા વગરનું દુધ પાય નહિ.

મનુષ્યના પેટની અંદર પડતા વિવિધ જાતના કૃમી (કીડાઓ) ના બારીક ઇંડાં, મળદ્વારા ધુળમાં મળી જાય છે અને આવી ધુળમાં જો બાળકો રમે તો તેમને પણ પેટકૃમી પડે છે અને આ કૃમીના પડવાથી આ બાળકને ઝાડા, અજીરણ, પાંડુરોગ ઇત્યાદી અનેક બીજા રોગ લાગુ પડે છે. આ વાતની જો આપણી બાળાને ખબર હોય તો તેઓ પોતાના નાના ભાઇબ્હેનોને ધુળમાં કદાપિ રમાડે નહિ અને ભવિષ્યમાં પોતાના બાળકોને પણ આ રોગથી બચાવવા પોતાના આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે.

જે માણસને વાળો નીકળ્યો હોય તે જો કુવો કે વાવમાં ન્હાવા પડે તો વાળાના બારીક કીડાઓ પાણીમાં જાય અને તે પાણી જો કોઇ પીએ તો તેને પણ વાળાનો રોગ લાગુ પડે. ભવિષ્યની ગૃહિણીઓને આ બાબતનું જ્ઞાન કેટલું ઉપયોગી થઇ પડે તે સહજ સમજી શકાય તેવી વાત છે.

માંદાની માવજત વિષે જ્ઞાન આપવાની જરૂરીયાત

આ વિષયનું જ્ઞાન દરેક કન્યાને આપવું જરૂરી છે આજની કન્યા તે ભવિષ્યની માતા છે અને તેને પોતાના બાળકોની તેમ્યા કુટુંબના માણસોની માંદગી વખતે સારવાર કરવી પડે છે માંદાની માવજતનો વિષય તે વૈદકશાસ્ત્રનો એક અગત્યનો ભાગ છે અને ડોકટર, અને નર્સ ઉપરાંત બીજા દરેક મનુ-

એને બહુ ઉપયોગી છે ન્યુમોનીયાથી પીડાતા બાળકોને અજ્ઞાન માતા બહુ ગોદડું કે વજનદાર ધાબળો ઓઢાડી, ઘરના બારણા બંધ કરી સુવાડે છે આમ કરવાથી બાળકને સ્વચ્છ હવા મળતી નથી આથી ઉલટુ એમ પણ બને છે કે સ્વચ્છ હવા આપવાના ઇરાદાવાળી અજ્ઞાન માતા ઘરની બારીઓ એવી રીતે ઉઘાડી મુકે છે કે બાળકને શરદી લાગુ પડે છે અને રોગની ગંભીરતા વધે છે ન્યુમોનીયાના રોગમાં છાતી ઉપર પોલ્ટીસ મુકવાની ઘણા ડોકટરો ભલામણ કરે છે. જો બાળકની માતાને આવા પોલ્ટીસ કેવી રીતે મુકવા તેનું જ્ઞાન ન હોય તો તે બાળકની છાતી, વગર કારણે વારવાર ઉઘાડી રાખી ફેફસાના સોજામાં વધારો કરે છે. ઘણી વખત છાતીનો જે ભાગ કે જેની નીચે હૃદય આવેલું હોય છે તેના પર પોલ્ટીસ મુકી બાળકની ગભરામણમાં વધારો કરે છે અને કોઇ કોઇ વખત અતિશય ગરમ પોલ્ટીસ મુકી બાળકની કોમળ ચામડીને લાયચોળ બનાવી દેય છે

આ ઉપરાંત આંચકી આવે ત્યારે બાળકને કેટલા ગરમ પાણીમાં બેસાડવું અને માથા પર કેવી રીતે ઠંડુ પાણી નાંખવું, અતિશય તાવ હોય ત્યારે માથે અને શરીરની આસપાસ બરફ કેવી રીતે મુકવો વગેરે અનેક બાબતોનું જ્ઞાન માતાઓને આપવુ જરૂરી છે.

વળી માંદગી વખતે તાવ કેવી રીતે આપવો, એનીમા કેવી રીતે આપવો, પથારી ભગાડયા વગર બાળકને બિછાનામાં જ ઝાડો કેવી રીતે કરાવવો અને સ્વચ્છતા કેમ રાખવી તે વિષેનું ઉપયોગી જ્ઞાન માતાઓને આપવાની પણ જરૂરત છે.

માંદાની માવજત કરવાનું જ્ઞાન ધરાવનારી માતા, ડોકટરને ઘણી સહાયભુત થઇ પડે છે અને ગંભીર રોગમાં પણ ડોકટરની મહેનત અને ચિંતાને ઓછી કરી શકે છે ઉપરાંત દરદીને જલદી સારા થવામાં મદદગાર થઇ પડે છે

સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ આ વિષયનું જ્ઞાન આપવા માટે મોટા

* * * ભૂલી પડી * * *

હું તો જાતી મહી વેચવાને કાજ રે,
એની બજારમાં ભૂલી પડી.

મારે પાયે તે ઝાંઝરિયાં ઝમકે,
મારે માથે મટુકીમાં મહી છલકે,
મારે હૈયે વહાલીડાનાં વહાલ ચમકે,
એની બજારમાં ભૂલી પડી.

પેલી આકાશી આવી વાદળિયું,
પેલી માથાનુ ધણ ગોકુળ પળિયું,
મેં તો હૈયે બાંધ્યુ હેમપ્રેમ માદળિયું,
એની બજારમાં ભૂલી પડી

પેલી આકાશે વાદળી ભૂલી પડી,
આયો મોરલીને રાગે તાને ચડી,
હું તો વહાલાને વહાલ ચગડોળ ચાક ચડી.
એની બજારમાં ભૂલી પડી

પેલી ભૂલેલી વાદળી વરસી ગઇ,
બધી આયો ગોવાળની વાંસ લઇ,
હું તો નોધારી પ્રેમને બજાર ભટકઇ,
એની બજારમાં ભૂલી પડી

* * * * સુન્દરમ્ * * * *

શહેરમા ખાસ સંસ્થાઓ છે પરંતુ આવા અગત્યના વિષયનુ જ્ઞાન કન્યાઓના શિક્ષણ ક્રમમાં ફરજીયાત રાખવુ જરૂરી છે. સાપનુ કરડવુ, દાઝવુ, વિજળીનો આંચકો લાગવો, અને વાગવાથી લોહીનુ વહેવું આ ચાર બનાવો આપણા ઘરોમાં ઘણી વખત બને છે આપણા દેશમાં દાઝયા ઉપર પાણી કે ધુળ નાંખવાના દાખલા સેંકડે ૯૦ ટકા દાઝવાના કેસોમાં બને છે દાઝવા ઉપર પાણી રેડવાથી ચામડી પાકી જાય છે' અને ધુળ નાંખવાથી ધનુર્વાનો રોગ અને પરૂ ઉત્પન્ન થાય છે દાઝવાના અકસ્માત વખતે સમય સુચકતા અને ધીરજ રાખી બળતા માણસ, સને જમીન'પર પાડી કેવી રીતે લોટાવવો અથવા તેના પર જાડી શેતરંજી કે ધાબળો લપેટી દેવો તે વિધિપુર્વક શીખવુ આપણી કન્યાઓ માટે બહુ ઉપયોગી છે.

વિજળીના આચકાથી બચાવવા માટે લાકડાની ચાખડી, રબરના જોડા અને પાટલો, ખુરશી વગેરે કેટલાં ઉપયોગી છે અને તે કેવી રીતે વાપરવાં અને વિજળીના આંચકામાંથી બીજાને બચાવવા જતાં પોતે કેવી સાવચેતી રાખવી તે જાણવું દરેક કન્યાને જરૂરી છે. ઘરની અંદર સાધારણ રીતે પુરૂષો આખા દીવસ રહેતા નથી અને સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ કરવાની ફરજ સ્ત્રીઓ ઉપર જ આવી પડે છે છતાં તેમને આ વિષયનું જરૂરી જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી તે આપણે જાણીએ છીએ.

અકસ્માતથી બાળકને વાગે તો ડાકટર આવે તે અગાઉ વહેતું લોહી કેમ બંધ કરવુ, જખમને કેવી રીતે ધોઇ, તેના પર પાટો બાંધવો વગેરેના જ્ઞાનની દરેક માતાને ઘરમાં જરૂર પડે છે. આવા જ્ઞાનના અભાવે ઘણા બાળકોના જાન પણ ગયા છે.

આ વિષયોનું સંપુર્ણ વર્ણન કરવાનો આ લેખમાં અવકાશ નથી. આ લેખમાળામાં આ વિષયના કેટલાક અંગોની અગત્યની આછી રેખાઓ જ દોરવામાં આવી છે, તેની વાચકવર્ગે નોંધ લેવી.

જ્યારે પુરૂષો ગુલામ હોય ત્યારે?

અમારા હક્કોની માંગણી કરતાં અમે અમારા પુરૂષોને વારવાર પ્રશ્ન કર્યો છે ' જ્યાં સ્ત્રીઓ ગુલામ હોય ત્યા પુરૂષો સ્વતંત્ર કેમ થઇ શકે ? ' વ્હાઇટપેપર પર વિચાર કર્યા બાદ અમે એ પ્રશ્ન ઉલ્ટાવવા લલચાયાં છીએ. ' જ્યાં પુરૂષો ગુલામો હોય, ત્યાં વર્ષોજુની રૂઢીઓની જંજીરોમાંથી સ્ત્રીઓ કેમ મુકત થઇ શકે ? ' તુર્કી સ્ત્રીઓ તરફ જુઓ. તેઓએ કેટલી ઝડપે પ્રગતિ કરીને પોતાના હક્કો મેળવ્યા છે ? જ્યાં પડદો અને અનેકપત્નીત્વ પ્રચલિત હતાં ત્યાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને જાતીય સમાનતાએ સાધારણ રૂપ પકડયુ છે. એક વખતની અત્યંત પછાત ગણાતી ચીનાઇ સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની સ્વતંત્રતા મેળવી લીધી છે, તેઓને વારસાનો હક્ક મેળવ્યો છે, લગ્ન વય પણ વધી છે અને અનેકપત્નીત્વનો કાયદાદ્વારા નિષેધ થયો છે. બે પત્ની રાખનાર પણ સજાપાત્ર ઠર્યો છે અને સ્ત્રીઓ માટે જનાનો તો ભૂતકાળની વસ્તુ બની ગયો છે. આજે તો પોલીસ તેમજ લશ્કરમાં ચીનાઇ સ્ત્રીઓની પણ ભરતી કરવામાં આવે છે. જાપાની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી; છતા તેઓ બીજા કોઇપણ સ્વતંત્ર યુરોપીઅન દેશની સ્ત્રીઓ જેટલીજ સ્વતંત્ર છે તેથી અમને તો ખાત્રી થઇ છે કે, એક વ્યકિત વા જાતિમાં જે સર્વોત્તમ હોય છે તે સ્વતંત્રતા અને જવાબદારીજ બહાર લાવે છે અને સંપૂર્ણ જવાબદાર અને પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હિન્દી સરકાર દરમ્યાનજ હિન્દના સ્ત્રી-પુરૂષો પોતાનું સંપૂર્ણ પુરૂષત્વ અને સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરી શકશે

(' સ્ત્રીધર્મ 'માંથી)

કલાસુંદરી

હું તો ઉડું ઉષાને મ્હાણે, સૃષ્ટિના મોહ ઓપવા.
હું તો ઉડું સૂરજને ઘોડે, પ્રકાશના પુર ઢાળવા.

હું તો ઉતરૂ સંધ્યાને ટાણે, સંધ્યાના રંગ ઓપવા.
હું તો નિતરૂ ચંદ્રાને ચળકે, સુધાના પાન ઢાળવા.

હું તો વિલસુ કુંજ નિકુંજે, ફુલોમા રંગ ઓપવા.
હું તો ઝુલુ સરોવર ઉરે, સમીર રસરેલ ઢાળવા.

હું તો ચમકું ચાતકને ચીતે, સ્નેહીના સ્નેહ ઓપવા.
હું તો ટહુકુ કોયલને કંઠે, સુરીલાં ગીત ઢાળવા.

હું તો ઠમકુ કલાપીને ઠમકે, કલામય નૃત્ય ઓપવા.
હું તો રાચુ ઢેલડને નયણે, પ્રણયનાં ઉર ઢાળવા.

હું તો ગાજુ મૃદંગના નાદે, મધુરા તાલ ઓપવા.
હું તો ગુંજું વીણાને તારે, સંગીતનાં સુર ઢાળવા.

હું તો શોભુ રમણીના રાસે, અભિનય, અંગ ઓપવા.
હું તો રણકુ નુપુરને રણકે, રસિક રસરાસ ઢાળવા.

હું તો વસુ સકળ વિશ્વ માહે, કલાના પ્રાણ ઓપવા.
હું તો વ્યાપુ ચેતનજડ પ્રાણે, ચૈતન્યના ઓઘ ઢાળવા.

હું તો નિત્યે કલ્લોલમાં રમતી, સૌન્દર્યે સૌ વિશ્વ ઓપતી.
હું તો એવી લલિત કલાસુંદરી, ચૈતન્યનાં પુર ઢાળતી.

જગુભાઇ મોહનલાલ રાવળ

આજના બાળકની અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ પરિસ્થિતિ

લેખક. શ્રી. ચન્દુલાલ સંપત્, બી એ,
પ્રીન્સીપાલ, મોન્ટીસોરી અને રેસીડેન્શીઅલ સ્કૂલ બોરીવલી

ધોબીનો કુતરો એટલે ન ઘરનો કે ન ઘાટનો. આજનું બાળક ન ઘરનું કે ન શાળાનું. તેને માટે ત્રિશંકુ જેવી જીંદગી ન પૃથ્વી પર ન સ્વર્ગમાં સ્થાન. બાળક માટે બે જીંદગીની, દહીં અને દૂધમાં બન્નેમાં પગ.

આજની ગૃહકેળવણી અને શાળાની કેળવણીમાં કેટલુંક ભિન્નત્વ છે. બન્નેનું વાતાવરણ એકમેકનું વિરોધી ઘરમાં પેસે ત્યારથી શાળામાં જાય તે તેની એક જીન્દગી. શાળામાં જાય ને સાંજે છુટે તે તેની બીજી જીંદગી. ઘરમાં તે રાજા–શાળામાં તે બીચારું રંકડું પ્રાણી. ઘરમાં તે હસે, કુદે, છુટથી વાત ચીત કરે. શાળામાં તેને બધું બંધ. તે હસે તો દંડાય, કુદે તો માર ખાય અને વાતચિત કરે તો "માઇનસ," "ઇમ્પોઝીશન" અથવા "ટાસ્ક ક્લાસ" ને પાત્ર ગણાય. ઘરમાં પોતાની સ્વયંસ્ફુરતિને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરી શકે. શાળામાં તે બન્દીવાન, ઘરમાં તે પોતાની સૃષ્ટિ રચે, અનેક વસ્તુઓનો વિધાતા બને. લાગણી દુખાય તો અનેકની લાગણી, સારવાર અને આશ્વાસનને પાત્ર થાય. શાળામાં તે દુભાય, અને પદ્ધતિસર છુંદાય. બહિં તે ઘણામાંનો એક; તેને અભ્યાસ માટે પોતાના "વારા" ની રાહ જોવાની, શિક્ષકના શિક્ષણનો તેને અમુક જ લાભ મળે, ત્યાં સુધી તેને "મુંગા" મરવાનું. તેનાથી હલાયચલાય નહિ. વાતચીત તો શેની જ થાય ? કોઈ હસાવાય નહિ, તો બીજાના કાનમાં તો વાત શેની જ થાય ? તેને મળેલા હુકમ મુજબ ચોપડીમાં "મોઢું" ઘાલી બેસવું જ જોઈએ નહિ તો અધમમાં અધમ વિશેષણોનો પાત્ર બને, શિક્ષા સહે અથવા છેવટ "માઇનસ", "ઇમ્પોઝીશન" અને "ટાસ્કક્લાસ" નો ભોગવેજ.

આવી પરિસ્થિતિમાં બિચારા બાળકના શા હાલ ? બન્ને જુદી જીન્દગીના પોતે એક ઉડતા દડા રૂપ અતો ભ્રષ્ટ–તતો ભ્રષ્ટ થયા વિના તે કેમ રહે ?

અને બાળકને ગૃહકેળવણી કેવી મળે છે ? તેને પહેલા તો અનુકુળ વાતાવરણજ ન હોય. છતે દીવસે ઘરમા અંધારું હોય તો તે અખિોજ ખુએને ! હવા ઉજાસ ન હોય એટલે હોય તબીયતમાં માયકાંગલું. કાંતો હોય નિર્બળ, રૂઅજીણું તથા અનેક રોગથી પીડાય નહિ તો વાતાવરણને અંગે નિર્માલ્ય તો હોયજ.

કેટલાક માબાપોને પોતાનું બાળક કયા ધોરણમાં ભણે છે તેની ખબર હોતી નથી. ત્યારે શાળાના પુસ્તકો, અભ્યાસક્રમ તથા દૈનિક પ્રગતિનો તો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય ? કેટલાક માબાપો બાળક ઉઠે તે પહેલાં ધંધાર્થે નીકળી જાય અને બાળક સુતા ઘેર આવે. બપોરે જમવાની વેળા ગયું હોય શાળામાં. એટલે બાળકની વાતચિત કરવાનો યે અવસર ન મળે તેની પ્રગતિમાં ફાળો આપવાનું કે અભ્યાસની કાળજી કરવાનું તો ક્યાંથી

અને ? આવાં માબાપોને અઠવાડીયે બાળકના પ્રગતિપત્રકમાં સહી કરવાની હોય તે ફરજ પણ ન છૂટકે બજાવે છે. આવાં માબાપો માટે સમાજને તો દયા જ આવી ઘટે. આવાં માબાપો પોતાના બાળકને શાળામાં કાઢી મૂકી પોતાની ફરજ અદા થયેલી માને છે.

કેટલાક બાળકો કુસંગતિમાં ચડી જાય છે. વ્યવસાયી બાપ આ જોઈ શકતો નથી. માતા કેટલીકવાર બાળક ઉપર ચાંપ કરી શકતી નથી. અભણ માતા કેટલીકવાર અર્ધ-દગ્ધ બાળકનો ભક્ષ બની જાય છે. આજનું બનાવટી ભણતર પામેલું બાળક પોતાના અભણ માતપિતાને સહેલાઈથી ઊંઠાં ભણાવી શકે છે. બાળક ઘેરથી શાળામાં જવાનું કહી ગમે ત્યાં ફરી આવે. ઘેર આવી પોતાની ઉચ્છૃંખલતા સહેલાઈથી છુપાવી શકે છે.

આને બદલે ગમે તે ભોગે માબાપો—છેવટ માતાજ પોતાની ફરજ સમજી લે અને પોતાના ઉછરતાં બાળક પુરતી તાલીમ મેળવી લે તે વસ્તુસ્થિતિ ઇચ્છવાજોગ છે. ઘરમાં ખાનગી શિક્ષક બાળકને માટે રાખવા કરતાં માતાઓ થોડી તાલીમ ખાનગી શિક્ષક દ્વારા મેળવી લે તો તે જરૂર ઉત્તમ કામ કરતી થઈ જાય. ભવિષ્યની બાળકીઓ માતા થાય ત્યારે આ ઉમેદ બર આવે તે બાબતનો પણ વિચાર આજની માતાઓએ કરવાનો છે.

બાળકને ન્હાનપણથી જ મોન્ટીસોરી અથવા કીન્ડરગાર્ટન શાળાનો લાભ મળવો જોઈએ. આજનાં માબાપો લગભગ ૭ વર્ષ સુધી પોતાનાં બાળકોને અળગાં કરતાં જ નથી તે મ્હોટી ભૂલ છે. બાળક તો પોતાને માટે નવી સૃષ્ટિ શોધ્યા જ કરે છે અને વહેલામાં વહેલું તેને નવીન સૃષ્ટિ મળે તેવી વાત તો તે વધાવી જ લેશે. માત્ર માતપિતાએ આ સમજવું ઘટે.

એક વસ્તુ તરફ ધ્યાન ખેંચવું જ જોઈએ કે આજની શાળાઓ તો વિષમય અને ઘાતક વાતાવરણનીજ બનેલી છે. કેટલીકવાર બાળકને પહેલીજવાર અને ૭ સાત વર્ષનું થતાં તેને બારોબાર ઉપર કક્ષા પ્રમાણેની શાળાઓમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. આવે સમયે તે ફુલ કરમાય અને સુકાઈ જાય તો નવાઈ જેવું નથી.

આજની શાળાનો એક દાખલો લઈએ. બે તોફાની બાળકો હતાં. એકને મોન્ટીસોરી વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું. બીજાને આજની વિષમય શાળામાં. પહેલા બાળકે પોતાની પદ્ધતિસરની ઇન્દ્રિયવિકાસની કેળવણી ત્રણ વર્ષે શરૂ કરી બીજાએ ૭ વર્ષે. પહેલું બાળક જ્યારે ૭ વર્ષનું થયું ત્યારે તે ઇન્દ્રિયવિકાસમાં પરિપૂર્ણ, શોખીન, સંગીતમય, સ્ફુર્તિવાળું અને ખેડીને તૈયાર કરી-ખાતર પાણીથી ભરપુર ખેતરની માફક દાણાને ઉગાડી ઘરખમ પાક સમર્પવા તૈયાર બન્યું. બીજું બાળક ગોખણીઉં, પોપટીઉં, અને સંકુચિત મન વાળું થયું, ગુલામી વૃત્તિવાળું થયું. બન્નેની સરખામણીમાં આ સ્પષ્ટ ભેદ ઉપરથી સમજવું સહેલું છે કે ખાસ કેળવણીનું પ્રથમ પગથીઉં ત્રણ વર્ષની આસપાસ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિદ્વારા શરૂ થવું જોઈએ.

કેટલીકવાર એવું બને છે કે આટલી નાની ઉમરનું બાળક એકાએક માતાથી અળગું નથી થતું તો માતાઓની એક સ્પષ્ટ ફરજ છે કે પોતે તસ્દી લઈ થોડાક દિવસ બાળકને તેડી જઈ મોન્ટીસોરી શાળા સાથે તેનો પરિચય બાંધવો જોઈએ. ત્રણ ચાર દિવસમાં બાળક બીજાઓની સાથે હળતું મળતું થઈ જશે અને માતાને છુટી મૂકી દેશે.

મોહજાળ

લેખક : શ્રી રમણીકલાલ જયચંદભાઈ દલાલ,
બી. એ. એલએલ. બી

વાલકેશ્વરના એકાંત લત્તામાં એક સવારે ખૂબ જ કોલાહલ મચી ગયો હતો. લક્ષ્મણદાસ મારવાડીનો બંગલો વહેમવાળો ગણાતો એટલે બનતા સુધી એ ખાલીજ પડી રહેતો. એકાએક આજ સવારે એના પહેલા માળ પર કોઈ ભાડૂત આવ્યા હોય તેમ જણાયું. તમામ બારીબારણાં ખોલી નાખવામાં આવ્યા હતાં. એક ઘાટી અને એક ઘાટણ સાફસૂફ કરવા મંડી પડયા હતાં. કેટલોક સામાન આવી ચૂકયો હતો અને બીજી લારીઓ આવતી જતી હતી. બંગલાના આંગણામાં બધુંજ ખડકવામાં આવ્યું હતું. ભાડૂત શ્રીમંત હતા એમાં જરાય શંકા નહોતી.

પાડોશીઓ પણ નવીન વ્યકિતઓને જોવાની આતુરતા ખાળી શક્યાં નહિ. કેટલીય વાર તેઓ બારીએ ઉભા ઉભા વાટ જોઈ રહ્યા પરંતુ દાસદાસીઓ સિવાય બીજું કોઈ નજરે પડયું નહિ. છેવટે થાકીને તેઓ વિખરાવા માંડયા ત્યાં એક મોટરકાર બંગલાના દરવાજે આવી ઉભી. આજુબાજુ સામાન્ય વાસી હતી એટલે સામાન્ય ભાડૂતો ગાડીના સુખ માટે માત્ર કલ્પનાજ કરતા પરંતુ ગાડી ને ડ્રાઈવરનો ભપકો જોઈ ઘણા નયનો એ તરફ આકર્ષાયા. થોડીક વારમાં ત્યાં એક નાનું સરખું ટોળું ભેગું થઈ ગયું.

સુંદર ને મુલ્યવાન વસ્ત્રોમાં ઓપતી બે મહિલાઓ બંગલાની મુલાકાત લઈ મોટર તરફ પાછી વળતી જણાઈ. બન્નેનો દેખાવ મોહક હતો બન્નેના કેશકલાપ લાંબા અને છેલ્લી ઢબે હોળેલા હતા. રેશમી વસ્ત્રો ઉપર જવાહીર ચમકતા. એમનું નૈસર્ગિક સૌંદર્ય કોઈ અગમ્ય રીતે દીપી ઉઠતું. એક સાવ કોમળાંગી હતી જ્યારે બીજી પ્રૌઢા જણાતી. છતાંય એનું સૌંદર્ય ઉડી ગયું નહોતું. કમળમુખ પેઠે એમનું સૌંદર્ય ઓપી રહ્યું હતું. બન્નેય કુળવાન ને શ્રીમંત જણાતાં.

એ બેઠાં કે ગાડી ઉપડી. પેલો ઘાટી એમને વળાવવા આવ્યો હતો. તેને બધા પાડોશીઓ વીંટાઈ વળ્યાં. અને પ્રશ્નો પર પ્રશ્નો પૂછી એને મૂઝવી નાખ્યો. અનેક ભાષામાં પ્રશ્નોની ઝડી વરસતી એટલે ઘડી ભર તો એ અવાક બની ગયો. દરેક એ શ્રીમંત મહિલાઓનો પરિચય પામવા આતુર બન્યું હતું. એ કયાંથી આવ્યા ને બંગલામાં કેટલું રોકાવાનાં હતાં એ જાણવા દરેકને જીજ્ઞાસા હતી. વળી આ ભૂતાવળ એમને કેમ પસંદ પડયું એ પણ એક કોયડો જ હતો કેટલાક એમના કુટુંબીઓનો પરિચય મેળવવા મથી રહ્યાં

બિચારો ઘાટી! એણે પોતાનાથી માહિતી આપવા પ્રયાસ કર્યો પણ કોઈનું મન માન્યું નહિ. એ બાઈ શ્રીમંત વિધવા હતી. પેલી યુવાન એની પુત્રી હતી કોઈ મરદ કુટુંબીઓ વિ

એ ધારીને કોઇ ખાસ માહિતી નહોતી. દેશના એકાંત જીવનનો કંટાળો આવવાથી તેઓ શહેરમાં આવ્યા હતા. એ બંગલો જ એમને જેમ પસંદ પડયો તે માટે ધારી કોઇ ખુલાસો કરી શકે તેમ નહોતું. કેટલાક યુવાનોએ પેલી પ્રમદા પરણેલી હતી કે કુંવારી તે પણ પૂછી લીધું. એ કુમારિકા હતી. એટલે પ્રૌઢા એને માટે યોગ્ય યુવાન પસંદ કરવા પણ આવી હોય એમ કલ્પના દોડતી.

ધીમે ધીમે બધાંય વિખરાયાં. દરેક જણને નવાગંતુકની વાતમાં રસ પડયો હતો પરંતુ દિવસ ચડતો હતો એટલે પોતાને કામે લાગવા સિવાય એમનો છૂટકો નહોતો એટલે બધાંય પોતપોતાના કામમાં ગૂંથાયા.

ત્રીજો પહોર થયો ત્યારે બધાંને જરા નવરાશ મળી. પાડોશમાં પણ નવી શ્રીમંતાઇની છાયા ફરી વળી હોય તેમ લાગ્યું. દરેક વનિતાએ પોતાના વાળ જરા વધારે સંભાળથી હોળેલા જણાયા બાલિકાની વેણીમાં ફુલ પણ ગૂંથાયલા નજરે પડયાં. આજે વસ્ત્રો પણ નવાં જ કાઢવામાં આવ્યાં હતાં કેટલાકે ઘરેણાં ચઢાવી એમની શ્રીમંતાઇ સાથે હરિફાઇ કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. ભગવાનાં બાપુલો જેટલા એ શ્રીમંત ન હોય છતાંય આજે તેઓ લક્ષ્મીની માયામાં ગૂંથવાઇ ગયાં હતાં.

યુવાનોમાં પણ એ શ્રીમંતાઇનો પવન વાયો હતો કામકાજથી પરવારી દરેક જણ લહેરમાં જણાતું. પરંતુ બધાંજ એટલામાં ને એટલામાંજ હરાર કરી રહ્યાં હતાં. દરેકની નજર બંગલાની બારીઓ તરફ જ હતી પેલી લલનાને વર શોધી આપવા સહકાર કરવો પડે તો ! દરેક જણ એજ વિચારમાળામાં ગૂંથાયલું લાગતું

સાંજના મોટરે પાછી વળી. વધારે વસ્ત્રો પરિધાન કરી બન્નેય મહિલાઓ દર્શન દેવા હાજર થઇ હતી. જરાતરા પરિચયથી હવે તેમનું દિલ પ્રફુલ્લિત બન્યું હતું તેઓ ચોમેર અવલોકન કરી રહ્યાં હતાં. પેલી યુવાન લલના તો મધુર સ્મીતહાસ્ય પણ ફરકાવતી. પેલી પ્રૌઢાએ રોજ રમતાં છોકરાંમાંથી કેટલાકને થાબડયાં પણ ખરાં એમની માતાઓ તો એ જોઇ હર્ષપુલકિત બની રહી. થોડી વાર આમ તેમ ફરી તેઓ પાછાં વળ્યાં.

"બહુ મીજાજી નથી હો !" એક પાડોશણે ટહુકો કર્યો

* * * નારીનું સ્થાન * * *

[અંજનીગીત]

સંસ્કૃતિના ગૃહજીવનમાં,
ઉચ્ચ સંસ્કૃતિના ખીલનમાં,
સ્વતંત્રતાની ઉગ્ર લડતમાં,
છે નારીનું સ્થાન.

રાષ્ટ્રયુદ્ધના રણુ મેદાને,
નિજ રૂધીર અર્પણ કરવાને,
સ્વાર્પણના આ વિરલ પંથે,
છે નારીનું સ્થાન

પ્રેમ દયાનાં સરળ સૂત્રોમાં,
તન, મન ને ધનનાં અર્પણમાં,
સેવા કેરી સુભગ વેદીમાં,
છે નારીનું સ્થાન.

સમાજજીવનના ખીલનમાં,
વિપ્લવયુગનાં વીર તાંડવમાં
શૌર્ય અને હિંમતના પથમાં,
છે નારીનું સ્થાન

* ગિજુભાઇ મોહનલાલ ત્રિવેદી *

"એમ લાગે છે ખરું" બીજીએ હાજીઓ ભણ્યો, "મોટી ને બાલકો ગમતાં જણાય છે. મારી તનુને કેવી રમાડી. આખરે બાઈ માણસ ને. છોકરાં તરફ આકર્ષાયા વિના રહે ?"

દરેક જણ નવાં પાડોશીઓના સદ્‌ગુણો પણ મોહી પડયા. બાલકોની માતાઓ તો એમના પરિચયમાં આવવા ઇંતેજાર બની. યુવાનો પિછાનની પળ ઝંખી રહ્યા. એક વાર ઓળખાણ થાય પછી તેમને શીખવાડવુ પડે તેમ નહોતુ. આ જમાનાના યુવાનો એવા પાઠો પઢી ચૂકેલા જ હોય છે. સંધ્યા ઘેરાતી ગઈ તેમ તેમ લત્તો સંગીતસ્વરથી ગાજી રહ્યો. કેટલાંક પ્રણયગીતો પણ ગવાઈ રહ્યા. પરંતુ બંગલાનાં ભાડૂતોને એથી ખાસ અસર થઈ નહિ પ્રૌઢા વહેલી વહેલી શયન-ખંડમાં ભરાઈ ગઈ બાલા પણ પોતાના ખંડમાં આવી પોતાની તરખટમાં પડી.

"કાલે તું એકલી નહિ જાય ?" માતાએ પુત્રી પાસે આવી પ્રશ્ન કર્યો.

"કેમ કાંઈ ?" બાલાએ આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો, "હજી આ સ્થળમાં ગોઠવા તો દે. અજાણ્યા સ્થાનમાં હું એકલવાયી ક્યાં ભમું ? ભૂલી પડું તો !!!"

"ઠીક" માતાએ આગ્રહ ન કર્યો, "તારી મરજી આખી વખત સાથે ને સાથે જ ફરવું કેમ પાલવે ? એકલાં ભૂલી પડવાનો ડર લાગતો હોય તો દાસીને સાથે લઈ જજે. મને તો એકલી જવામાં બીલકુલ વાંધો નથી."

"ના. ના." પુત્રી વચમાં જ બોલી ઊઠી. "દાસી તો બાઘા જેવી છે. એને હું ક્યાં સાથે લઈ જાઉં એને કશી સમજ પડે નહિ ને નાહક હું મુંઝાઈ મરું."

"આ લોકો નવા ભાડૂતોને જોઈ ગાંડા બન્યા જણાય છે" માતાએ વાત બદલી "એમના સંગીતથી મારા તો કાન બહેર મારી ગયા. વધુ થશે તો હું કોઈ સાથે લડી પડીશ" બાલાએ ટેકો આપ્યો.

"આપણે લડવાનું કેમ પાલવે ?" માતાએ પુત્રીને વારી, "નાહક દુશ્મનો વધાર્યે શો લાભ ? છોને બિચારા ગાતા ને મોજ કરતા. આપણું શું જાય છે ? તું તારા કામે લાગ ને ? પાડોશમાં તો ભાઈચારો રાખવો સારો."

માતાએ સુવાની તૈયારી કરી. દાસી પગચંપી કરવા લાગી. પુત્રી એક માસિકનાં પાના ઉથલાવતી વિરામાસન પર પડી.

આજુબાજુની ચાલની વસ્તી સામાન્ય કોટિની હતી. કોઈ કોઈની ફિકર કરે તેમ નહોતું. એટલે પહેલા થોડા દિવસ તો આ નવાં ભાડુતોએ ઠીક ઠીક 'ધ્યાન' ખેંચ્યું. પરંતુ દિવસોના વહેવા સાથે પાડોશીઓનો મોહ પણ ઓસરતો ગયો. માત્ર એક અપવાદ રહ્યો. એ યુવાનનો ઉત્સાહ તો દિનપ્રતિદિન વધતો જ ગયો. એનું નામ મોહન. કેટલીક વાર તો એ છેક બાવરો બની જતો. એ ગરીબ કારકુન હતો. પરંતુ એની તૃષ્ણાઓ ગજબ હતી. ત્રીસેક વર્ષ થવા છતાં હજી તે પરણ્યો નહોતો. એને પોતાના દિલની પ્રતિમા જડતી નહોતી. આખરે એનું નસીબ ખીલતું જણાયું. લક્ષ્મણદાસની ભાડુત લલના પર એની આંખ ઠરી. એને માટે ગાફિલ મનુષ્યો ચાહે તે કલ્પના કરે; એ શ્રીમંત હતી એમાં તો શંકા જ નહોતી આપણા રસિક યુવાનને લક્ષ્મીની પરવા નહોતી. એના સૌંદર્યની તલવારનો જ એ ગુલામ બન્યો હતો. એને પોતાની કરવાના એણે અભિલાષ બાંધ્યા. એમ કરતાં દેહ પડે તોય શું !

પરંતુ અવનવા પ્રસંગો બન્યા વિના જ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા એ શ્રીમંત ભાડૂતો પાડોશીઓ સાથે ખાસ હળી શક્યા નહિ. કે

બારીએ આવતી કે છજામાં ઉભી રહેતી ત્યારે કેટલાક પાડોશીઓ પરિચય પાડવા મથતા, પરંતુ ખાસ આવકાર ન મળવાથી એમનો ઉત્સાહ પણ ઓસરી જવા લાગ્યો. છતાંય એમના ટુંકા ઉત્તરો એટલા તો મધુર ને સભ્ય હતા કે કોઇ પણ પાડોશીને, માઠું લાગવાનો પ્રસંગ આવતો નહિ.

મોહને પોતાનાથી બનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ પેલી મુગ્ધા સાથે એને પરિચયમાં આવવાની તક મળી જ નહિ. કેટલીય વાર સવાર સાંજે એ શેરીને નાકે ઉભો રહેતો. એ પ્રમદા સવારસાંજ બહાર જતી. એની સેવામાં આવે તો એનું ધ્યાન ખેંચાય ને! પણ મોહનને એવો પ્રસંગ જ સાંપડ્યો નહિ કોઇ રસ્તાનના હાથમાં એ સુંદરી સપડાઇ, નહિ કે મોહન એની વહારે ધાઇ વીરત્વ દર્શાવી શકે લપસણા પગથારે એ લપસી પણ પડી નહિ કે ઝડપથી નજીક દોડી જઇ તે ટેકો આપે. કોઇ અકસ્માત પણ એની ભક્તિ દર્શાવવા નડ્યો નહિ. અવારનવાર તે મોહન તરફ નજર કરતી પરંતુ એમાં કોઇ અર્થ સમાયલો હતો જ નહિ.

પરંતુ મોહન એમ હારી જાય તેવો નહોતો. એ પ્રમદાને કોઈ પ્રણયી મળી ચૂક્યો હશે એમ તેણે કલ્પના દોડાવવા માંડી. તે વિના એ આમ અતડી અતડી ફરી શકે ખરી! યૌવન એકલવાયુ સંભવે જ નહિ એની વયે પ્રૌઢત્વ આવી જાય એ વાત જ મનાય નહિ. એટલે પેલા છૂપા પ્રણયીને શોધી કાઢવા મોહન કટિબદ્ધ બન્યો. હરીફનો સામનો કર્યા વિના એને છૂટકો જ નહોતો એના અભિલાષમાં અંતરાય ન હતો હોય ત્યાંસુધી એનાથી જીવાય જ કેમ? હરીફને દૂર ન કરે તો શરમથી તેણે આપઘાત જ કરવો જોઇએ.

પરંતુ મહિલાઓ પાસે કોઇ પણ મરદનો અવરજવર નહોતો એટલે મોહનને હરીફ શોધવાનું કાર્ય કપરું થઇ પડ્યું પેલી પ્રમદા સવાર સાંજ નિયમિત બહાર જતી એટલે એ પોતાના પ્રણયીનેજ મળવા જતી હશે એમ મોહને માની લીધું. હવે એને ભવિષ્યનો માર્ગ ખૂલ્લો થતો જણાયો એ બહાર નીકળે કે એનો પીછો પકડવો. ખર્ચ થાય તો પણ એની કોઇ ફીકર નહોતી. મોહનનું પોતાનું અસ્તિત્વ જોખમે ચડ્યું હતું ત્યાં ખર્ચનો હિસાબ કર્યે કેમ પાલવે? એ પોતાના પ્રાણ પાથરવા પણ તૈયાર થઇ ગયો હતો

આંસુ ફૂલ કે બુંદ?

આંખડીઓની ક્યારી મહીં તે-
ઊઘડ્યાં આંસુ-ફૂલ,
અણદીઠીચમકું કરતાં ખીલ્યાં-
ફૂલવાડીનાં ગુલ

ફોરમ ફૂટી ઉરથી ઉભરે-
પંખ વિનાનાં ફૂલ,
ઘડીક ઘડીકમાં ડૂબે શાને?
ઉછળી આવે ત્રુટ.

પ્રફુલ્લ પાંદડી ચોખણ જેવાં-
ઉઘડે તારાં નૂર,
નયને નયને મલકે જાણે-
તારક રૂપા-ફૂલ.

પાંપણપાંખો ઢળકળ ઝૂકે-
ખીલ્યાં પુષ્પ અપૂર્વ,
ઓચ્છો ધરીએ ઝીલવાને ઊભે-
પલળે મારું ઉર.

ફૂલ નહિ પણ બુંદો વરસે!
મૂલાય મોંઘા મૂલ,
ફોરમ તેની ફરફર પૂછે-
આંસુ ફૂલ કે બુંદ!

ભગવત રામચન્દ્ર ભટ્ટ

તહેવાર અફળ ગયો. ઘરબહાર જવાની હવે એનામાં તાકાત રહી નહોતી. વિચારમૂઢ બની તે ઘરમાં જ બેસી રહ્યો વૈરની ભયંકર યોજનાઓ ઘડવામાં સાન ભાન ભૂલી ગયો. એના મિત્રોએ એને બહાર લઇ જવા ઘણુંય કર્યું પરંતુ એ બોલ્યો જ નહિ. થાકીને તેઓ વિદાય થયા. તે દિવસથી એણે બંગલા તરફ ખાસ નજર રાખવા માંડી. કોઇની દેન નહોતી કે એની નજર ચૂકાવી શકે.

સંધ્યાકાળે પેલી પ્રૌઢા પોતાની મોટરમાં બહાર ગઇ. એ એકલી જ ગઇ હતી એટલે પેલી યુવાન લલના ઘરમાં જ રહી હશે. શું થયું હશે ! મોહને કલ્પનાના ઘોડા છૂટા મૂક્યા. આટલા દિવસ તેઓ બન્ને સાથે જ જતાં. આજે એક બીજાથી દૂર જ રહેવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હતા. લડી પડયાં હશે ! છોકરી દરબહાર જતી હશે એટલે માતાએ ઠપકો આપ્યો હશે.

પરંતુ પ્રૌઢા ક્યાં ગઇ હતી એ મોહનને જાણ્યું હોત તો એના આશ્ચર્યની અવધિ જ આવી રહેત.

મુંબાઇમાં ડૉક્ટર પટેલની પ્રેક્ટીસ ધીકતી ગણાતી. અત્યારે એ દિવાનખાનામાં આરામથી બેઠા હતા. હાથમાંના પુસ્તકનાં પાનાં ઉથલાવતા. એમનો સુંદર કૂતરો એમના પગને વીંટાઇ ઓઢે ચડયો હતો. ઘરમાં ડૉક્ટર એકલાજ હતા. બે પુત્રીઓ હતી પરંતુ વિદ્યાભ્યાસ માટે તેઓને વિદેશ મોકલી દેવામાં આવી હતી.

એકાએક દરવાને અંદર આવી એકની શાંતિનો ભંગ કર્યો "કોઇ કુલીન બાઇ આપને મળવા આવી છે. બાઇ ઉતાવળી છે." ડૉક્ટર આશ્ચર્યથી ઉભા થઇ ગયા. બાઇ ઘેર ક્યાંથી ? કોઇ મુસીબતમાં આવી પડી હશે તેને અંદર મોકલવા તેમણે દરવાનને હુકમ કર્યો. જાતે પણ મુલાકાત માટે તૈયાર થઇ ગયા

બાઇ અંદર આવી ગભરી ગભરી બોલવા જ માંડી પડી. ડૉક્ટરે એને વિરામાસન પર બેસવા કહ્યું. જરા શાન્ત થવા સૂચના કરી, પોતે પણ ખુરસી ખેંચી એની નજીક બેઠા. બાઇનું સૌંદર્ય ડોક્ટર સાહેબની લક્ષ બહાર રહ્યું નહિ એ બાઇ સોહામણી લાગતી એટલું જ નહિ પણ શ્રીમંત જણાતી. એણે અંગ પર ખૂબ જવાહીર લાદેલું હતું.

પરંતુ બાઇ ઉતાવળમાં હોય તેમ જણાયું. શાંતિની એને પરવા નહોતી એટલે તે મૂળ વાત પર આવી. ડોક્ટર સાહેબ એની ઝડપથી અંજાઇ ગયા. પણ એમને થોડી ઘણી તો સમજ પડી જ. એ બાઇનો પતિ બિમાર હતો. ડોક્ટર પટેલને તે શારીરિક તપાસ માટે બોલાવવા આવી હતી.

" પણ એમને થયું છે શું ? " ડોક્ટરે પૂછયું.

" આજ કેટલાં ય વર્ષોથી તેઓ હેરાન થાય છે " બાઇએ ઉત્તર દીધો " હમણાં હમણાં એમના મગજ પર અસર થયેલી જણાય છે. એથી તો પીડા ખૂબ જ વધી ગઇ છે. મારે એક પુત્રી જ છે. અમારે અન્ય મરદ સગું નથી. એટલે દર્દીને કાબુમાં રાખવો મુશ્કેલ છે."

" પરંતુ આજ સુધી તમે કોઇ બીજા ડોક્ટરની સલાહ પણ લીધી નથી. " ડૉક્ટર પટેલે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું.

" જી. ડોક્ટરો તો ઘણાય આવી ગયા." બાઇએ તુરત જવાબ વાળ્યો. " પરંતુ કેટલાક બિમાર મનુષ્યો બહુ જ જબરા હોય છે. તેમ ચાલાક પણ હોય છે બહારના મનુષ્યને જોતાં તે ડાહ્યા ડમરા બની જાય છે એટલે દરેકને એમજ લાગે છે કે એમને ગાંડા ઠરાવવા હું કાંઇ ખટપટ કરી રહી છું."

" હા, એવું બને છે ખરું. " ડોક્ટરે હા ભણી " બોલો! હવે મને શી આજ્ઞા છે? "

" આવતી કાલે સાંજે આપ મારે ઘેર પધારો. " તે બાઈએ વિનતિ કરી. "એમને બરાબર તપાસો, આપનો મોટો આભાર થશે. આપ અનુભવી છો. એ આપને ઉઠાવી શકશે નહિ. હવે એ મારા કાબુમાં રહી શકત નથી પરંતુ ડાક્તરી પ્રમાણપત્ર વિના હું તેમને ગાંડાની હોસ્પીટલમાં મોકલાવી શકતી નથી. આપ એક બે માણસોને પણ સાથે લેતા આવશો."

" કેમ? કેમ? " ડોક્ટરે પ્રશ્ન કર્યો. " એ તોફાન કરે છે કે? "

" રોજ નહિ. " તે બાઈએ ખુલાસો કર્યો, " પરંતુ કેટલીક વખત એ એટલા તો આકળા બની જાય છે કે ધમાધમ કરી મૂકે છે. ' મારા હીરા ક્યાં ગયા? હું લુંટાઈ ગયો પાયમાલ થઈ ગયો' એવી બુમો પાડવા કરે છે. આજ કેટલાક વર્ષ પહેલાં એમનું થોડુંક ઝવેરાત ચોરાઈ ગયેલું. એ વાત યાદ આવતાં એ ઘણી વખત મગજની શાંતિ ગુમાવી બેસે છે એ પરિસ્થિતિમાં એમને સાચવવા મુશ્કેલ બની જાય છે એ લોકોને મારવા ધસી જાય છે. શેરીમાં દોડી જાય છે. હું આપને જોઈએ તે ફી આપીશ તમારા માણસોનું પણ મહેનતાણું આપીશ પણ આપ જરૂર પધારજો મારા જેવી નિરાધાર પર એટલી જરૂર કૃપા કરજો. "

" હું જરૂર આવીશ " ડોક્ટરે પ્રેમે હા ભણી, " એમાં કૃપા શાની? ફરજ છે "

બાઈ જવા ઉઠી ગઈ. " ઠીક " તેણે " કહ્યું આવતી કાલે સાંજે હું આપની વાટ જોઈશ. " પોતાની મોટરમાં બેસી પસાર થઈ ડોક્ટર પોતાને કામે વળગ્યા.

બીજે દિવસે સાંજે મોહન ઓફીસેથી પાછો ફર્યો હતો. કપડાં બદલી રહ્યો કે બંગલા આગળ મોટરનો અવાજ સંભળાયો. મોહન બહાર તરફ દોડ્યો. નવાગંતુકને જોયા વિના શાને? પરંતુ મોટરમાંથી પેલા ગુજરાતી ઝવેરીને ઉતરતા જોઈ મોહન કપાય ગયો. આનો અર્થ શો? મંજુલાની માતા પણ એના કારસ્તાનમાં સામેલ હશે! એ પણ એવી નીચ હશે! પૈસાની ખાતર એ શ્રીમંતને પુત્રી વેચવા તૈયાર થઈ હશે! એમ હોય તો માનવતામાંથી સમૂળો વિશ્વાસ જ ઉઠી જાય. એને શું કરવું તે સમજ પડી નહિ. એનો આખો દેહ કોપથી સળગી ઉઠ્યો.

ઝવેરી ઉપર ચઢ્યો કે દાસી બહાર આવી એને સન્માન પૂર્વક દિવાનખાનામાં લઈ ગઈ. ત્યાં એ થોડી વાર એકલો જ બેઠો. તેણે આમ તેમ નજર ફેરવવા માંડી એક શ્રીમંત બાઈનું એ નિવાસસ્થાન હતું જ. પરંતુ એ શ્રીમતી ક્યાં? એને મળવા તો એ જાતે આટલે સુધી ખાસ તસ્દી લઈ આવ્યો હતો. એકાદ માણસને મોકલત તોય કામ પતત. એજ ક્ષણે મંજુલાએ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો ઝવેરીને જરા નિરાંત વળી. મંજુલાના વદન પર મોહક હાસ્ય રમી રહ્યું હતું. " આપને ચોરી ક્યાં હો! " તેણે શરૂઆત કરી. " હીરા લાવ્યા છો? "

ઝવેરીએ પોતાના ખીસ્સામાંથી એક વાદળી પાકીટ બહાર કાઢ્યું. પેટી ખુલ્લી પ્રમદાને સુપ્રત કર્યું. " થોડાક લાવ્યો છું. એ પસંદ નહિ પડે તો બીજા કાલે લેતો આવીશ. આપને મનપસંદ ચીજ આપવી એ તો અમારો કાયદો છે. આપ દુકાને પધાર્યાં હોત તો બહુજ ઠીક થાત. ત્યાં અનેક જાતનું ઝવેરાત ભર્યું છે. કંઈ બધુંય લઈને બહાર ફરાય છે! "

થાનું યોગ્ય ધાર્યું નહિ. ઝવેરીને લઇ તુરતજ એમની મોટર પસાર થઈ ગઈ

ડોક્ટર પરેલને બગલામાં જતા જોઇ મોહન તો દિગ્મૂઢ બની ગયો હતો. એ મેડી ઘરમાં શું બની રહ્યુ હશે ? ડોક્ટર પરેલ જેવાને બોલાવવાનું શુ પ્રયોજન હશે ? એટલુ ગંભીર બિમાર કોણ હશે ? મંગળા માંદી પડી હશે ? અંદરની વિગત બહારથી જાણવાનું કશુંજ સાધન નહોતું. પેલો નોકર પણ અલોપ થઇ ગયો હતો.

એવામા મગળા, તેની માતા અને દાસીને આવતાં જોઈ મોહન આશ્ચર્ય બની ગયો. આ શું ? એમના વદન પર આટલી મુંઝવણ શાની ? બરાબર તપાસ કરવા મોહન નીચે દોડયો.

એ નીચે પહોંચ્યો કે મગળાની મોટર આગળ ધમી આવી. બધા જ અદર બેસી ગયાં. આંખના પલકારમા મોટર અલોપ થઇ ગઈ.

એક ક્ષણ પણ ગુમાવવા જેવી નહોતી મોહને ચોતરફ નજર કરી. પાસે જ એક સાયકલ પડેલી હતી જરા પણ વિચાર કર્યા વિના એ સાયકલ ઉપાડી મોટરની પાછળ પડયો. મોટર તો ખુબ જ આગળ વધી ગઇ હતી

આખી રાત મોહનની માતાએ ઉચે જીવે ગાળી. મોહન પાછો ફર્યો જ નહિ. બીજી સવારે ડોશી દીકરાની શોધમાં ઘેર ઘેર ફરી વળી. પરંતુ મોહનનો પત્તો ખાધો નહિ આખો દિવસ ડોશીએ રડયા જ કર્યું.

છેક સાંજે એ પોલીસને ખબર આપવા તૈયાર થઇ એવામાં મોહન પાછો ફર્યો આ એના ઢંગ ? એનાં કપડાં ચીંથરેહાલ બની ગયાં હતાં. ઠેકાણે ઠેકાણે લોહીના ડાઘ પડેલા હતા. એના માથા પર પાટો બાંધવામાં આવ્યો હતો.

એની માતા એની સામે દોડી. "આ શું ? બેટા ! આમ કેમ ? શું થયું ?" તેણે પ્રશ્નપરંપરા ચાલુ કરી દીધી, "આખી રાત તુ ક્યાં ગયો હતો ?"

"બા ! તમને કહીને શો લાભ થશે ?" મોહને નિશ્વાસ નાંખ્યો, "બનવાનું બની ગયું. હવે એ વાત પર છેવટનો પડદો જ પડવા દે. મારા બાપ ! કેવી બલા ! ! !"

"કોણ ? કોણ ? બેટા !" વૃદ્ધાથી પૂછ્યા વિના ન રહેવાયું.

"પેલી બગલાવાલી" તેના દીકરાએ ઉત્તર દીધો, "એ વાત જ ન કરીશ ! હું જીવતો બચ્યો એટલું જ બસ છે. પણ હવે લોકોની કલ્પનાને વેગ આપવાની જરૂર નથી!"

બે દિવસ પછી એક ચોંકાવનારી બીના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થઇ. મોટા મોટા અક્ષરે છાપ્યું હતું: "અજબ લૂંટ—બદમાસ બાઇ"

બિચારા ઝવેરીની એ વાત હતી. બે દિવસ એને ગાંડાની હોસ્પીટલમાં પૂરી રાખવામાં આવ્યો હતો. મહા મુશ્કેલીએ એણે છુટકારો મેળવ્યો. પોતાની શુદ્ધ બુદ્ધિ પૂરવાર કરવા એણે સાક્ષીઓ રજુ કર્યા. થયેલી લૂંટથી એને ભારે આઘાત થયો હતો લાખ રૂપિયાના એના હીરા તફડાવી લેવાયા હતા.

તે દિવસથી મોહને પારકી પીડા છોડી દીધી *

* શ્રીમતી સીતાદેવીની એક વાર્તા ઉપરથી.

સુખી સ્ત્રી પુરૂષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે ?*

લેખિકા શ્રીમતી કુંદનબ્હેન વેલજી મહેતા

સુખી સ્ત્રી પુરૂષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે એ વિષે વિચાર કરવા પહેલાં, ખરું સુખ શેમાં રહેલું છે, કેવું જીવન જીવતાં પુરૂષ કે સ્ત્રીને આપણે સુખી કહી શકીએ, એ પ્રશ્ન જાણવાની પહેલી જરૂર છે. આજે જગતમાં ચારે બાજુ અશાંતિ અને અસુખનો દાવાનળ સળગી રહ્યો છે. આધુનિક સભ્યતાના આટલાં આટલાં સાધનો તથા ઉપાયો હોવા છતાંય જગતની અશાંતિ કેમ મટતી નથી? ધનકુબેર ગણાતા અમેરિકામાં યે સુખ નથી. હજારો અને લાખોની સંખ્યામાં ત્યાંનાં લોકો બેકારી ભોગવે છે. વિદ્વતા, કાર્યકુશળતા અને વાણિજ્યપ્રતીતિના ભંડાર ગણાતા ઇંગ્લાંડ અને જર્મનીની કેવી દશા છે? જ્યારથી Democratic અથવા પ્રજાશાસનના નામે એક કેબીનેટનું રાજ્ય ચાલી રહ્યું છે. જર્મનીમાં નાઝીઓના અત્યાચાર જાણીતા જ છે. ઇટલીના સરમુખત્યારની હાક આખા યુરોપમાં ભય અને થરથરાટી ઉપજાવે છે. એશિયામાં ચીન અને જાપાન એક બીજાના શરીર ચીરી નાખવા આતુર છે. આપણો દેશ આજે અગ્નિની જ્વાળાઓમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જગત ક્યાં જઈ રહ્યું છે?

આવી અશાંત સ્થિતિના વાતાવરણમાં આપણે કોને સુખી ગણી શકીએ? સામાન્ય રીતે જગતમાં સુખના સાધન રૂપ ગણાતી મુખ્ય બે વસ્તુઓ છે પૈસો અને સત્તા. લોકોમાં એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે પૈસાદાર કે હોદ્દેદાર સુખી હોય છે. પરંતુ એ માન્યતા પાછળ માત્ર ખોટી વ્યાખ્યા રહેલી છે. મોટરોમાં ફરવું હરવું, અનેક જાતના ફર્નીચરો અને વિલાસના સાધનોમાં વીંટાઇ રહેવું, મોજમઝાહ ઉડાવી આનંદ કરવો, એ શું સાચું સુખ છે? એ સુખ એ લોકોને કેવું મોંઘું લાગે છે, તે તો એ લોકો કહે ત્યારે ખબર પડે. આવા સ્ત્રી પુરૂષોમાં સમાજ સેવાની વૃત્તિ ક્યાંથી હોય? અને કદાચ એવી તેમની વૃત્તિ હોય તો પણ તેઓ એ દિશામાં કંઈ કરી શકે એવી તેમની સ્થિતિ નથી હોતી.

આથી ઉલટી વૃત્તિવાળા સ્ત્રી પુરૂષો કે, જેમનો પૈસો "મોજ"ને માટે નહિં પણ "દાન"ને માટે હોય છે. એવાય વિદ્વાનો હોય છે કે જેમની વિદ્યા "અહંતા"ને માટે નહિ પણ "જ્ઞાનપ્રચાર" ને માટે હોય છે. એવાય સત્તાવાન અને બળવાન હોય છે કે જેમની સત્તા કે બળ "પરપીડન"ને માટે નહિ પણ "રક્ષણ" ને માટે હોય છે. આવા સેવાભાવી સ્ત્રી પુરૂષો સમાજને ઉંચે ચઢાવી શકે. સેવાવૃત્તિમાં સુખ ને ત્યાગ રહેલો છે. એવા સ્ત્રી પુરૂષોની સમાજને ઘણીજ જરૂર છે.

માત્ર પૈસે સુખી અથવા ધનવાન સ્ત્રી પુરૂષો જ માત્ર સમાજની સેવા કરી શકે એવું કંઈ નથી. શારીરિક અને માનસિક સુખવાળા સ્ત્રી પુરૂષો પણ સમાજની ઘણી સેવા કરી શકે. નિરોગી કે આનંદી ચહેરાવાળા સ્ત્રી પુરૂષો જે કરી શકે તે ધનવાન ન કરી શકે. આવા સ્ત્રી પુરૂષો સમાજ માટે શું શું કરી શકે?

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી નિબંધ લખવાની સેન્ટ્રલ પરીક્ષામાં રૂ. ૨૫ નું પહેલું ઇનામ મેળવનારો નિબંધ.

સેવાધર્મ: પરમગહનો યોગીનામપ્યગમ્યઃ યોગીઓને પણ અગમ્ય એવો ગહન સેવાધર્મ. આજે આપણા સમાજ એવા ઘણાય પ્રશ્નો સમાજસેવક પાસે પોતાની મેળે રજુ કરે છે.

પહેલો પ્રશ્ન તો હરિજનનો ઉદ્ધાર. ઘણાય સૈકાઓથી સમાજ 'અછૂત' એ નામે હડધૂત કરી હરીજનોને ધિક્કારે છે. એ કાળું કલંક હિન્દુસમાજને કપાળે ચોટિલું છે. એ કાળું કલંક હિન્દુસમાજને કપાળેથી ભૂંસે એ જ સાચો સમાજસેવક. આજથી લગભગ અઢીહજાર વર્ષો પહેલા ભગવાન બુધ્ધે એ વિષે જબરો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ રૂઢીચુસ્ત હિન્દુસમાજ આંખ બંધ કરીનેજ ચાલ્યો. છેલ્લે ૧૯મી સદીમાં દયાનંદ–રામમોહનરાય, તેમણે ઠીક પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ એ પણ થોડી અસર કરીને શમી ગયા. પાછુ એનેએજ હિન્દુસમાજને કપાળે રહ્યું. આજે આટલું બધું પરિવર્તન થઇ રહ્યું છે એ શાથી? એક મહાત્મા કે હંમેશા જેમની વૃત્તિમાં સેવાભાવ રહેલો છે, જે દરિદ્રનારાયણોની સેવા કરવામાંજ અથવા તેઓને માટે કંઇ પણ કરી શકે તેમાંજ પોતાની સફલતા માને છે, જેનામાં બુદ્ધથી પણ ચઢી જાય એવી કરૂણા અને મૈત્રી છે. એવા આત્મત્યાગી અને સેવાવૃત્તિવાળા પુરૂષથીજ પરિવર્તન થઇ શકશે. ધનવાન સ્રી પુરૂષો હરિજન બાલકને પોતાને ત્યાં રાખી અથવા કોઇ શાળામાં પોતાને ખર્ચે મોકલી કેળવણી આપી શકે. હરિજનોને રહેવાના સ્થળ વગેરે પોતાના ખર્ચથી મ્યુનિસિપાલિટીની મદદ વડે સાફ રખાવી શકે. પ્રજાનો ભણેલો વર્ગ જાતે હરિજન બાળકોને શિક્ષણ આપી શકે. નિરોગી સ્રી પુરૂષ એટલે કે શારીરિક સુખવાળા સ્રી પુરૂષો હરિજનોના રહેવાના સ્થળો વગેરે સાફસૂફ કરવામાં સક્રિય મદદ આપી શકે સુખી સ્રી હરિજન સ્રીને વ્યવહાર કુશળતા અને સમાજની સેવા, એ વિષે તેમની સાથે પ્રેમ અને નમ્રતાથી વર્તે તો જરૂર સમાજસેવા થઇ શકે. કેમકે ગરીબ લોકોનું માનસ [Psycho logy] એવું હોય છે કે જો કોઇ ઉચ્ચ વર્ગના અથવા મધ્યમ વર્ગના લોકો તેમની પાસે જાય તો:– "કેટલા ભલા છે?" "આપણા માટે કેટકેટલું કરે છે" એ શબ્દો તેમને મોઢેથી આપણે સાંભળી શકીએ. આવી રીતે ધનથી, વિદ્વત્તાથી, કે શારીરિક, સુખથી સુખી એવા સ્રી પુરૂષો બધી રીતે સમાજની સેવા કરી શકે. ઉપર કહ્યું જેમ સેવાધર્મ ગૂઢ છે અને ક્રાંતિના વ્હેણ પણ ગૂઢ છે.

બીજો મહત્વનો પ્રશ્ન કેળવણીનો છે. શહેરમાં વસનારાને ભાગ્યે જ ખબર હશે કે હિન્દુસ્થાનમાં કેળવણીનું પ્રમાણ ૬ ટકા માંડ હશે. કેળવણી એ ઉન્નતિનો પાયો છે, આવી ખબર હોય તો એ દિશામાં આટલા બધા બેદરકાર રહેવાય? શહેરોની વાત તો છોડી દઇએ પણ હિન્દુસ્થાનનો ઘણો ખરો ભાગ અજ્ઞાનાવસ્થામાં રહેલો છે. ગામડામાં આપણે જોઇશું તો ઘણે ભાગે નિરક્ષરતા જણાશે અને કોઇ બીક અથવા એક બે ચોપડી જેટલું જ્ઞાન મેળવવા ભાગ્યશાળી માંડ થયું હશે. વિદ્યાર્થીઓનો ઘણો ખરો વખત તો માસ્તર સાહેબના ઘરનું કામકાજ કરવામાં જ જાય છે. આવા પંતુજીઓ હાલના નાગરિકોમાં કેવો પ્રભાવ પાડી શકે? કેવો રસ રેડી શકે? આમાં ધનવાન, સુખી સ્રી પુરૂષો ઘણું કરી શકે. કેળવણીની સંસ્થાઓ ખોલી તેને ઉત્તેજન આપે, આદર્શ શિક્ષકો શોધી તેમને મદદ આપે.

ગામડાઓમાં આર્થિક સ્થિતિ પણ એવી જ છે જ્યાંસુધી ખેડુતો એ જ ઘરેડમાંથી બહાર નહિ નીકળે તેમને ખેતી અને પાક ઉત્પાદન માટે પૂરતી મદદ નહિં મળે ત્યાંસુધી ગામડાની પુનર્ઘટના કયાંથી થાય? ત્યાંના ખેડુતોની દરિદ્રતા કેમ ટળે? એમાં ખાદી માટે ધનવાન સ્રી પુરૂષો

પણ કરી શકે કેમકે દેશના કેટલા બધા લોકોને આથી કામ મળે છે. એટલે ધનવાનો જો ખાદી ખરીદે તો આપણા ખેડુતોને ઉત્તેજન મળે ને ! આજે મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ ખાદી ઉપર વધારે ભાર મૂક્યો છે. અને તેમને સૌથી વધારે ખાદીની જ સમની લાગી છે લોકોને પહેલું તેઓ રેંટીઓ ફેરવો ખાદી પહેરો વગેરે કહે છે. દેશના ઘણાખરા ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો જો ખાદીને ઉત્તેજન ન આપે તો પછી ખેડુતોને રાહત ક્યાંથી મળે ? ગામડાઓમાં પરિવર્તન વિના ગામડાઓની પુનર્ઘટના કેમ થાય ? આમાં ધનવાન સુખી વર્ગ મદદ આપે તો ખેડુતોને રાહત મળે. આ સમાજસેવા સુખી સ્ત્રી પુરુષો કરી શકે છે.

સ્ત્રીકેળવણીમાં પણ હજુ આપણે ઘણુંય કરવાનું બાકી છે. ગુજરાતમાં 'શારદાપીઠ'ની યોજનાઓ થાય છે આમાં ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો તેને મદદ આપે. વિદ્વાનો અને કેળવણીકારો આ વિષે સાથે મળી વ્યવહારૂ યોજના ઘડી કાઢે અને એ યોજના માત્ર યોજનાજ ન રહે પણ એ 'શારદાપીઠ'થી ગુજરાત ગૌરવવંતુ બને. કોઈ પણ બાળક કે બાલિકા ઉચ્ચ શિક્ષણ પામી વિકસે; કોઈ પણ કન્યા અણકેળવાયલી ન રહેવી જોઈએ આવી રીતે કેળવાયલાથી હિન્દુસમાજને સુંદરતા મળશે. આમ જો સ્થળે સ્થળે કેળવણીની સંસ્થાઓ ખોલાય અને સુખી સ્ત્રીપુરુષો પોતાનો મોટો ફાળો તેમાં આપે એ રીતે જો 'શારદા પીઠ' ગુજરાતને ગૌરવવંતુ કરે તો જ તેની કદર થાય.

ઉપર જેમ આપણે અગત્યના પ્રશ્નો વિષે વિચાર કર્યો તેવા ન્હાના મોટા એવા ઘણાએ પ્રશ્નો છે કે જેમાં સુખી સ્ત્રી પુરુષો મોટો ફાળો આપી શકે

આપણા ઘરમાં જોઈએ તો અવ્યવસ્થા, ગરીબી કલેશ કંકાસ વગેરે દૂર કરવાં જોઈએ. એમાં ખાસ સુખી સમાજમાં ઉંચ નીચના વર્ગ પડેલા છે, મુડીવાદી અને ભીખારીઓ વચ્ચે ભેદ છે ત્યાં સુખી એ બાબતોનો અંત ક્યાંથી આવે ! એ સામાજીક બંધનો ઉંડા છે એટલે હાલ એને આપણે રહેવા દઈએ કાર્લ માર્કસનો સિદ્ધાંત છે કે " From each according to his ability to each according to his needs " એ સિદ્ધાંત વ્યવહારમાં આવવાને હજુ સદીઓ નીકળી જશે. પણ હમણાં સુખી સ્ત્રી પુરુષો પોતાથી ઓછા સુખી અથવા નીચા સ્ત્રી પુરુષોને ઉંચે લાવવા પ્રયત્નો કરે આડોશી પાડોશીઓને મદદ આપે સ્ત્રી નોકરોની સાથે નમ્રતાથી વર્તી તેને મદદ આપે બધાંથી સમાનતા રાખી જે નીચે હોય તેને ઉંચે લાવવા પ્રયત્ન કરે.

બાળલગ્ન, કજોડાં, કઢંગા રીતરિવાજોથી આપણો સમાજ જકડાયેલો છે, તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કજોડાં થતાં અટકાવવા અને બાળલગ્ન બંધ કરી કન્યા પુખ્ત વયે પોતાની મેળે લગ્ન કરે અથવા તો વડીલો પુખ્ત વયે કન્યાના લગ્ન કરે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ જો બાળલગ્ન થતાં બંધ થશે તો કજોડાં પોતાની મેળે અટકી જશે. બાળવિધવાઓને પુનર્લગ્નની છૂટ આપવી જોઈએ પુખ્ત વયની વિધવાઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં નાખી તેમને સ્વતંત્રપણે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં શીખવવું જોઈએ.

આવી રીતે ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો પૈસાથી મદદ આપીને સમાજની સેવા કરી શકે વિદ્વાન અને કેળવાયલા સ્ત્રી પુરુષો વિદ્યા આપી સમાજની સેવા કરે. શારીરિક શક્તિ અને ખાનદ શરીરવાળા સ્ત્રી પુરુષો પોતાના અનુભવ બીજાઓમાં રેડીને વ્યાયામની રમતો શીખવે. આવી રીતે જો બધાના મનમાં સેવા વૃત્તિ રહેલી હોય તો બધાં અનેક રીતે સમાજની સેવા કરીને હિન્દુ સમાજને નવપલ્લવિત કરી શકે. આમ જો બધાં સેવાભાવી સ્ત્રી પુરુષો હોય, દરેક દરેકના મનમાં સેવાની તમન્ના હોય તો હિંદુ સમાજની કાયાપલટ થતાં શી વાર લાગે !

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૨૦

એક મહિનો વધુ વીતી ગયો. મુકદ્દમો હાઇકોર્ટમાં રજુ થવાની તારીખ નક્કી થઇ ગઇ. રમાનાથના સ્વભાવમાં, વળી પહેલાના જેવીજ ધીરતા અને ખુશામત આવી ગઇ છે. અમલદારોના ઇશારા પર તે નાચે છે પહેલાં કરતા શરાબનું પ્રમાણ વધી ગયું છે; જાણે કે વિલાસિતાએ તેને પંજામાં દબાવી રાખ્યો છે. કોઇ કોઇ વાર તેના ઓરડામાં એક વેશ્યા જોહરા પણ આવી જાય છે, જેનું સંગીત તે ઘણા શોખથી સાંભળે છે.

એક દિવસ તેણે ઘણાજ પ્રેમથી જોહરાને કહ્યું: "મને ભય લાગે છે, તારા પ્રત્યે મારો પ્રેમ વધી ન જાય ! એનો નતીજો તારા વિના શી રીતે જીંદગી ગાળું એના સિવાય બીજો શો આવી શકે ? તારી પાસે વફાદારીની ઉમેદ કેવી રીતે રાખી શકાય ? "

જોહરા દિલમાં ખુશ થઇને પોતાની મોટી મોટી મારકણી આંખોથી તેના તરફ તાકતી તાકતી બોલી: " હા, સાહેબ, અમે વફાદારી શું જાણીએ ! આખરે તો વેશ્યા જ ઠરીને ! બેવફા વેશ્યા પણ કદિ વફાદાર થઇ શકે છે ?"

રમાનાથે દુઃખિત થઇને પૂછ્યું, "કેમ, એમાં કાંઇ શક છે ? "

જોહરા: " નહિ, જરાપણ નહિ. આપ લોકો અમારી પાસે મોહબ્બતથી છલોછલ ભરેલું દિલ લઇને આવો છો; પરંતુ અમે એની જરા સરખી પણ કદર કરતી નથી એજ વાત છે ને ?"

રમાનાથ: " બેશક. "

જોહરા: " માફ કરજો, આપ મરદોની તરફદારી કરી રહ્યા છો. ખરીવાત તો એ છે કે, અહીં આપલોકો દિલ બહેલાવવાને માટે આવો છો; સહેજ ગમ્મત કરવાને માટે, સહેજ આનન્દ ઉઠાવવા માટે આવો છો. જો આપને વફાદારીનું ભાન જ નથી હોતું તો તે તમને મળે ક્યાંથી ? પરંતુ એટલું હું જાણું છું કે, અમારામાં જેટલી બિચારીઓ મરદોની બેવફાઇથી નિરાશ થઇને પોતાના આરામ-સુખ ગુમાવી બેસે છે, તેની જો દુનીયાને ખબર પડી જાય તો આંખો ખુલી જાય. એ અમારી ભૂલ છે કે તમાશ-બીનો પાસે અમે વફાદારી ચાહીએ છીએ; ચીલ પંખીના ઘોસલામાં માંસ શોધીએ છીએ: પરંતુ તૃષાતુર માણસ આંધળો થઇને કુવા તરફ દોડે તો તેમાં મારા મત પ્રમાણે તેનો કોઇ કસુર નથી "

તે દિવસે રાત્રે જતી વેળા જોહરાએ દારોગાને ખુશખબર આપી કે આજે તો

હજરત ખૂબ આનંદમાં આવ્યા. ખુદાની ઇચ્છા હશે તો બે ચાર દિવસ પછી તેઓ બીબીનું નામ પણ નહિ લે

દારોગાએ ખુશ થઈને કહ્યું: ' એને માટે તો તને બોલાવી હતી. મજાહ તો ત્યારે આવે કે બીબી અહીંથી ચાલી જાય. પછી અમને કોઈ ગુંચવણ નહિ રહે. સરકારવાળાઓએ એ બીને મેળવી લીધી છે એમ ખબર પડી છે. એ બધા એક જ શેતાન છે."

જોહરાની આમદાની વધતી ગઈ. તે એટલે સુધી કે, રમાનાથ ખુદ તેના પંજામાં આવી ગયો. જોહરાનો પ્રેમ જતો કરીને અફસરોની નજરમાં તે પોતાની સાખ જમાવવા ચાહતો હતો. પરંતુ રમતમાં જેમ બાજી ચડી પડે છે તેમ તેનો પ્રેમાભિનય પણ પ્રેમોન્માદ બની ગયો. હવે તેને જોહરા વફાદારી અને મહોબ્બતની દેવી જેવી લાગતી હતી. તે જાલપા જેવી સુન્દરી જ નહિ પણ વાતો કરવામાં તેના કરતાં વધારે ચતુર, હાવભાવમાં વધારે કુશળ, સંમોહન કળામાં વધારે હોશિયાર હતી. રમાનાથના હૃદયમાં નવા નવા મનસુબા ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા હતા.

એક દિવસ તેણે જોહરાને કહ્યું. "જોહરા, વિયોગનો સમય આવી રહ્યો છે. બે ચાર દિવસમાં મારે અહીંથી ચાલ્યા જવું પડશે. પછી તને મારી યાદ આવશે ખરી!"

જોહરા " હું તમને નહિ જવા દઉં. અહીંજ કોઈ સારી સરખી નોકરી કરજો. પછી હું અને તમે આરામમાં રહીશું "

રમાનાથે અનુરક્ત થઈને કહ્યું: " દિલથી કહે છે, જોહરા! જો, તને મારા માથાના સોગન. દગો ન દેતી. "

જોહરા: " જો તમને એવી શંકા હોય તો નિકાહ પઢી લો, નિકાહના નામથી ચીડ હોય તો લગ્ન કરી લો. પંડિતોને બોલાવો. હવે આના સિવાય મારી મહોબ્બતની બીજી શી સાબીતી આપું!"

નિષ્કપટ પ્રેમનો આ પરિચય પામીને રમાનાથ વિહ્વળ થઈ ગયો. જોહરાના મુખમાંથી નીકળતા આ શબ્દોની સંમોહન શક્તિ કેટલી વધી ગઈ હતી! આ કામિની, જેના ઉપર મોટા મોટા ગૃહસ્થો ફિદા છે તે મારે ખાતર આટલો મોટો ત્યાગ કરવા તૈયાર છે! જે બાગમાં બીજાઓને રેતીજ મળે તેમાં જેને સોનાના ગઠ્ઠા મળી જાય, શું તે પરમ ભાગ્યશાળી નથી! રમાનાથના મનમાં કેટલાય દિવસો સુધી સંગ્રામ થતો રહ્યો. જાલપાની સાથે તેનું જીવન કેટલું નિરસ, કેટલું કઠિન થઈ જશે! તે ઘડી ઘડીમાં પોતાનો ધર્મ અને સત્ય લઈને ખડી થઈ જશે અને તેનું જીવન એક દીર્ઘ તપશ્ચર્યા, એક સ્થાયી સાધના જેવું બની જશે. સાત્વિક જીવન કદિ તેનો આદર્શ રહ્યો ન હતો. સાધારણ મનુષ્યોની માફક તે પણ ભોગવિલાસ કરવા ચાહતો હતો. તેનું વિલાસાસક્ત મન જાલપા તરફથી હટીને જોહરા તરફ ખેંચાયું. તેને વ્રતધારિણી વેશ્યાઓના કિસ્સા યાદ આવવા લાગ્યા. તેની જ સાથે ગ્રામ્યવૃત્તિની ગૃહિણીઓના નમુના પણ યાદ આવવા લાગ્યા. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે એ સર્વ પાખંડ છે. નથી કોઈ જન્મથી નિર્દોષ કે નથી કોઈ દોષિત, એ બધું પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખે છે

જોહરા રોજ આવતી અને બંધનનો એક તાર વધુ લગાવી જતી. આવી સ્થિતિમાં ઋષિ મુનિનું આસન પણ ડોલી જાય. રમાનાથ તો વિલાસી હતો. અત્યારસુધી તો તે આમતેમ ભટકી ન શક્યો હતો. તેનું કારણ એ કે, જેવી તેને પાંખ આવી કે તરતજ તેને પોતાના પિંજરામાં પૂરી દેવામાં

આવ્યો કેટલાક દિવસ પિંજરાની બહાર રહીને પણ તેનાથી ઉડવાનું સાહસ ન થઈ શક્યું હવે તેની સામે નવીન દૃશ્ય હતું. તે કોઈ નાનું સરખું ફુલ્લીઓવાળું પિંજરું ન હતું: પરંતુ ફૂલોથી લહરાતો બાગ હતો; જ્યાંની કેદમાં પણ સ્વાધીનતાનો આનંદ હતો. તે એ બાગમાં ક્રીડાનો આનન્દ શા માટે ન ઉડાવે !

૨૧

રમાનાથ જેમ જેમ જોહરાના પ્રેમપાશમાં ફસાતો જતો હતો તેમ તેમ પોલીસના અધિકારી વર્ગ તેના તરફથી નિઃશંક થતા જતા હતા. તેના ઉપર જે અંકુશો મુકવામાં આવ્યા હતા તે ધીમે ધીમે, ઢીલા થવા લાગ્યા. તે એટલે સુધી કે, એક દિવસ સાંજે ડેપ્યુટીસાહેબ સહેલ કરવા ગયા તો સાથે રમાનાથને પણ મોટરમાં બેસાડતા ગયા. જ્યારે મોટર દેવીદીનની દુકાનની સામેથી પસાર થઈ ત્યારે રમાનાથે પોતાનું માથું એવી રીતે અંદર ખેંચી લીધું કે, કોઈની નજર ન પડી જાય જાલપા છે કે ચાલી ગઈ છે, એ જાણવાની તેને ઘણીજ ઉત્સુકતા હતી; પરંતુ તે પોતાનું માથું બહાર ન કાઢી શક્યો મનમાં તો તે પણ હજી સમજતો હતો કે, મેં જે રસ્તો પકડયો છે તે, કાંઈ બહુ સારો નથી. પરંતુ એ જાણવા છતાં તે એ રસ્તો છોડવા ચાહતો ન હતો. દેવીદીનને જોતાં તેનુ મસ્તક આપોઆપ ઝુકી જતુ; તે કોઈ દલીલથી પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ ન કરી શકતો. તેને એમ લાગ્યું કે, મારે માટે સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એજ છે કે, તેને મળવા કરવાનુંજ છોડી દઉં આ શહેરમાં ત્રણ પ્રાણીઓને છોડીને કોઈ ચોથા માણસ સાથે તેને પરિચય ન હતો, કે જેની આલોચના કે તિરસ્કારનો તેને ભય હોય.

મોટર આમતેમ ફરતી ફરતી દાખડા ફ્રીજ તરફ જઈ રહી હતી. એટલામાં રમાનાથની નજર માથા ઉપર મંગાળજનો ઘડો રાખીને ઘાટ ઉપરથી આવતી સ્ત્રી ઉપર પડી તેનાં કપડાં ઘણા મેલાં થઈ રહ્યાં હતાં અને તે એટલી કૃશાંગી હતી કે ઘડાના ભારથી તેની ગરદન દબાઈ જતી હતી. તેની ચાલ કાંઈક જાલપાની ચાલને મળતી આવતી લાગી. તેને લાગ્યું કે જાલપા અહીં શું કામ આવશે, પરંતુ એકજ પળમાં મોટર આગળ વધી ગઈ અને રમાનાથને એ સ્ત્રીનું મુખ દેખાયું. તેની છાતી જાણે બંધ થઈ ગઈ. તે જાલપા જ હતી તેણે પોતાનું માથુ છુપાવીને પાછુ ફરીને જોયું. બેશક તે જાલપા હતી. પરન્તુ કેટલી દુર્બળ ! કેમ જાણે કોઈ વૃદ્ધા, અનાથા ન હોય ! ન હતી તે કાન્તિ, ન હતું તે લાવણ્ય, ન હતી તે ચંચળતા, ન હતો તે ગર્વ. રમાનાથ હૃદયહીન ન હતો. તેની આંખો સજળ થઈ ગઈ. જાલપા આ દશામાં ! અને તેય મારા જીવતાં! જરૂર દેવીદીને તેને કાઢી મૂકી હશે અને તે મજુરણ બનીને પોતાનો નિર્વાહ કરી રહી હશે. નહિ. દેવીદીન એટલો નિર્દય નથી જાલપાએ પોતેજ તેના આશ્રયમાં રહેવાનું કબૂલ ન કર્યું હશે. માનિની છે જ ને, કોને ખબર શી વાત છે !

મોટર દૂર નીકળી આવી હતી. રમાનાથની બધીય ચંચળતા, બધાય ભોગવિલાસ ગેબ થઈ ગયા હતા. મલિનવસના, દુઃખિની જાલપાની એ મૂર્તિ તેની આંખો સામે ખડી હતી. કોને કહે ? શું કહે ? અહીં કોણ પોતાનુ છે ! જાલપાનું નામ પણ જબાન ઉપર આવી જાય તો બધાય ચોકી પડે અને ફરી ઘરમાંથી બહાર નિકળવાનું પણ બંધ કરી દે. ઓહ ! જાલપાના મુખ ઉપર શોકની કેવી ઘેરી છાયા હતી! આંખોમાં કેટલી નિરાશા હતી ! આહ, એ સંકોચાઈ ગએલી આંખોમાં

જાણી ગએલાં હૃદયમાંથી નીકળતી કેટલી આહ માથાથી ઉપર નીકળતી માલમ પડતી હતી ! કેમ જાણે તેના ઉપર કદિ હાસ્ય આવ્યુંજ નહિ હોય; જાણે એ કળિ ખીલ્યા વિના જ ચીમળાઇ ગઇ !

થોડી વાર પછી જોહરા આવી; ઠમકતી, હસતી, લચકતી; પરંતુ આજે રમાનાથ તેનાથી પણ અતડો ને અતડો રહ્યો

જોહરાએ પૂછ્યું: "આજે કોઇની યાદ આવી રહી છે કે શું ?"

એટલું કહેતાં તેણે પોતાના ગોળ, માખણ જેવા નરમ હાથ તેની ગરદનમાં નાખીને પોતાની તરફ તેને ખેંચ્યો. રમાનાથે પોતાના તરફથી જરા પણ જોર ન કર્યું. તેના હાથ ઉપર પોતાનું મસ્તક મૂકી દીધું; કેમ જાણે કે એ જ તેનો આશ્રય ન હોય.

જોહરાએ કોમળતામાં ડુબેલા સ્વરે પૂછ્યું: "સાચું કહો, આજે આટલા ઉદાસ કેમ છો ? શું મારાથી કોઇ વાતે નારાજ થયા છો ?"

આવેશથી કંપતા સ્વરે રમાનાથે કહ્યું. "નહિ જોહરા, તેં મારા ઉપર, અભાગી ઉપર જે દયા કરી છે, તેને માટે હું હમેશાં તારો એહસાનમન્દ રહીશ. જે વખતે મારાં જીવનની તુટેલી નૌકા ગોતાં ખાઇ રહી હતી તે વખતે તેં મને સંભાળી લીધો. એ દિવસ મારી જીંદગીનો સૌથી વધુ મુબારક દિવસ છે, અને તેની સ્મૃતિને હું મારા દિલમાં બરાબર પૂજતો રહીશ. પરંતુ અભાગિયાઓને મુસીબત વારંવાર પોતાના તરફ ખેંચે છે. પ્રેમનું બંધન પણ તેને એ તરફ ખેંચાતું અટકાવી શકતું નથી. મેં આજે જાલપાને જે સુરતમાં જોઇ છે, તે મારાં દિલને બાળ્યાની માફક ચીરી રહી છે. તે આજે ફાટેલાં મેલાં કપડાં પહેરીને માથા ઉપર ગંગાજળનો ઘડો રાખીને ચાલી જતી હતી. તેને આ હાલતમાં જોઇને મારું દિલ ટુકડા ટુકડા થઇ ગયું. મને મારી જીંદગીમાં કદિ આટલું દુઃખ થયું ન હતું. જોહરા ! કહી નથી શકાતો તેના ઉપર શી વાત વીતી રહી છે."

જોહરાએ પૂછ્યું: "એ તો પેલા બુઢ્ઢા માલદાર ખટીકને ઘરે હતીને ?"

રમાનાથ: "હા; હતી તો ખરી; પરંતુ તે ત્યાંથી કેમ ચાલી ગઇ તે કહી નથી શકતો. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મારી સાથે હતા. તેમની સમક્ષ હું તેમને કાંઇ પૂછી પણ ન શક્યો. હું જાણું છું કે તે મારા તરફ જોતાં મુખ ફેરવી લેત અને કદાચ મને તુચ્છ સમજત. પરંતુ મને ઓછામાં ઓછું એટલું તો માલમ પડી જાત કે તે અત્યારે આવી દશામાં કેમ છે. જોહરા, તું મને ચાહે દિલમાં ગમે તે સમજી રહી હોય, પરંતુ હું તો એજ વિચારમાં મગ્ન છું કે તને મારા ઉપર પ્રેમ છે. અને પ્રેમ કરવાવાળા તરફથી આપણે ઓછામાં ઓછી હમદર્દીની તો આશા રાખીએ છીએ. અહીં એવો એક પણ માણસ નથી કે જેની સમક્ષ હું મારા દિલની કાંઇક હાલત કહી શકું. તને પણ, મને રસ્તા ઉપર ચાલવાને ખાતર ગોઝારામાં આવી હતી. પરંતુ તને મારા ઉપર દયા આવી. કદાચ, પડી ગએલા માણસને ઠોકર મારવાનું તને મુનાસિબ ન લાગ્યું હશે. જો આજે તારી અને મારી વચ્ચે કોઇ કારણસર અણબનાવ થઇ જાય તો શું કાલે મને મુસીબતમાં જોઇને મારી સાથે તું જરા પણ હમદર્દી નહિ કરે ? શું મને ભૂખે મરતો જોઇને મારી સાથે, માણસ કૂતરા સાથે કરે છે એથી જરા પણ વધારે સરસ વર્તન તું ન કરે ? મને તો એવી આશા નથી. જ્યાં એક વાર પ્રેમે વાસ કર્યો હોય, ત્યાં હવે ઉદાસીનતા

આવ્યો. કેટલાક દિવસ પિંજરાની બહાર રહીને પણ તેનાથી ઉડવાનું સાહસ ન થઈ શક્યું. હવે તેની સામે નવીન દૃશ્ય હતું. તે કંઈ નાનું સરખું કુલ્લીઓવાળુ પિંજરૂ ન હતું: પરંતુ ફૂલોથી લહરાતો બાગ હતો, જ્યાંની કેદમાં પણ સ્વાધીનતાનો આનંદ હતો તે એ બાગમાં ક્રીડાનો આનન્દ શા માટે ન ઉડાવે !

૨૧

રમાનાથ જેમ જેમ જોહરાના પ્રેમપાશમાં ફસાતો જતો હતો તેમ તેમ પોલીસના અધિકારી વર્ગ તેના તરફથી નિઃશંક થતા જતા હતા. તેના ઉપર જે અંકુશો મુકવામાં આવ્યા હતા તે ધીમે ધીમે, ઢીલા થવા લાગ્યા. તે એટલે સુધી કે, એક દિવસ સાંજે ડેપ્યુટીસાહેબ સહેલ કરવા ગયા તો સાથે રમાનાથને પણ મોટરમાં બેસાડતા ગયા. જ્યારે મોટર દેવીદીનની દુકાન સામેથી પસાર થઈ ત્યારે રમાનાથે પોતાનું માથુ એવી રીતે અંદર ખેંચી લીધું કે, કોઈની નજર ન પડી જાય. જાલપા છે કે ચાલી ગઈ છે, એ જાણવાની તેને ઘણીજ ઉત્સુકતા હતી; પરંતુ તે પોતાનુ માથુ બહાર ન કાઢી શક્યો. મનમાં તો તે પણ હજી સમજતો હતો કે, મે જે રસ્તો પકડ્યો છે તે, કંઈ બહુ સારો નથી પરંતુ એ જાણવા છતાં તે એ રસ્તો છોડવા ચાહતો ન હતો. દેવીદીનને જોતાં તેનુ મસ્તક આપોઆપ ઝૂકી જતુ; તે કોઈ દલીલથી પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ ન કરી શકતો. તેને એમ લાગ્યુ કે, મારે માટે સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એજ છે કે, તેને ગળવા કરવાનુંજ છોડી દઉં આ શહેરમાં ત્રણ પ્રાણીઓને છોડીને કોઈ ચોથા માણસ સાથે તેને પરિચય ન હતો, કે જેની આલોચના કે તિરસ્કારનો તેને ભય હોય.

મોટર આમતેમ ફરતી ફરતી હાબડા બીજ તરફ જઈ રમાનાથની નજર ઘડો રાખીને ઘાટ .. પડી તેનાં કપડાં ઘણા મેલાં અને તે એટલી કૃશાંગી હતી ભારથી તેની ગરદન દબાઈ જતી ચાલ કંઈક જાલપાની ચાલને મળતી આ લાગી. તેને લાગ્યું કે જાલપા અહીં શું કામ આવશે, પરંતુ એકજ પળમાં મોટર આગળ વધી ગઈ અને રમાનાથને એ સ્ત્રીનુ મુખ દેખાયું. તેની છાતી જાણે બંધ થઈ ગઈ. તે જાલપા જ હતી. તેણે પોતાનું માથુ ઝુપાવીને પાછુ ફરીને જોયું. બેશક તે જાલપા હતી. પરંતુ કેટલી દુર્બળ ! કેમ જાણે કોઈ વૃદ્ધા, અનાથા ન હોય ! ન હતી તે કાન્તિ, ન હતુ તે લાવણ્ય, ન હતી તે ચંચળતા, ન હતો તે ગર્વ, રમાનાથ હૃદયહીન ન હતો તેની આંખો સજળ થઈ ગઈ. જાલપા આ દશામાં ! અને તેય મારા જીવતાં ! જરૂર દેવીદીને તેને કાઢી મૂકી હશે અને તે મજુરણ બનીને પોતાનો નિર્વાહ કરી રહી હશે નહિ. દેવીદીન એટલો નિર્દય નથી જાલપાએ પોતેજ તેના આશ્રયમાં રહેવાનું કબૂલ ન કર્યું હશે માનિની છે જ ને, કોને ખબર શી વાત છે !

મોટર દૂર નીકળી આવી હતી. રમાનાથની બધીય ચંચળતા, બધાય ભોગવિલાસ ગેબ થઈ ગયાં હતાં. મલિનવસના, દુઃખિની જાલપાની એ મૂર્તિ તેની આંખો સામે ખડી હતી. કોને કહે ? શું કહે ? અહીં કોણ પોતાનુ છે ? જાલપાનુ નામ પણ જબાન ઉપર આવી જાય તો બધાય ચોંકી પડે અને ફરી ઘરમાંથી બહાર નિકળવાનું પણ બંધ કરી દે. ઓહ ! જાલપાના મુખ ઉપર શોકની કેવી ઘેરી છાયા હતી ! આંખોમાં કેટલી નિરાશા હતી ! આહ, એ સંકોચાઈ ગએલી આંખોમાં

જતી ગએલાં હૃદયમાંથી નીકળતી કેટલી આહ માથાથી ઉપર નીકળતી માલમ પડતી હતી ! કેમ જાણે તેના ઉપર કદિ હાસ્ય આવ્યુંજ નહિ હોય; જાણે એ કળિ ખીલ્યા વિના જ ચીમળાઇ ગઇ !

થોડી વાર પછી જોહરા આવી; ઠમકતી, હસતી, લચકતી; પરંતુ આજે રમાનાથ તેનાથી પણ અતડો ને અતડો રહ્યો.

જોહરાએ પૂછ્યું: " આજે કોઇની યાદ આવી રહી છે કે શું ? "

એટલું કહેતાં તેણે પોતાના ગોળ, માખણ જેવા નરમ હાથ તેની ગરદનમાં નાખીને પોતાની તરફ તેને ખેંચ્યો. રમાનાથે પોતાના તરફથી જરા પણ જોર ન કર્યું. તેનાં હૃદય ઉપર પોતાનું મસ્તક મૂકી દીધું; કેમ જાણે કે એ જ તેનો આશ્રય ન હોય

જોહરાએ કોમળતામાં ડૂબેલા સ્વરે હા; મે
" સાચું કહો ,આજે આટલા
છો ? શું મારાથી કોઇ વાતે પડી ગઇ ! "
છો ? " કહું છું અહીંથી

આવેશથી કંપતા
" નહિ જોહરા, તેં . ! હવે તો બકરીને પણ ઉપર જે દયા કરી (કેમ ન આવે ! ચાલ તારો એહસાનમન્દ છું. "
જીવનની તૂટેલી દીને તેમણે જોહરાને હાથ પક-
તે વખતે ત્રેડી
મારી જી
છે, અ રમાનાથે તેના હાથને ઝટકો મારીને
" હું કહી ચૂક્યો કે, આપ અહીંથી
બરાબર જાવ. જોહરા આ વખતે જઇ શકે
મુશીબ નથી. જો તે ગઇ તો હું તેનું તેમજ
પ્રેમનું મારું બન્નેનું ખૂન પી જાઇશ. જોહરા મારી
આટ છે અને જ્યાંસુધી હું છું ત્યાંસુધી કોઇ તેના
ને તરફ આંખ ઉઠાવી શકે નહિ. "
આ
એમ કહેતાં કહેતાં તેણે દારોગાસાહેબનો

ગળાજલનો ઘડો રાખીને ચાલી જતી હતી તેને આ હાલતમાં જોઇને મારૂં દિલ ટુકડા ટુકડા થઇ ગયું. મને મારી જીંદગીમાં કદિ આટલું દુખ થયું ન હતું. જોહરા ! કહી નથી શકતો તેના ઉપર શી વાત વીતી રહી છે. "

જોહરાએ પૂછ્યું: " એ તો પેલા બ માલદાર ખટીકને ઘરે હતી ને ! " બચ્ચાને

રમાનાથ: " હા; હતી નાખુ. ' શેતાનનો
તે સાથી કેમ ચાલી
ઇન્સ્પેક્ટર સા" જવા દો, એની મેળે ચાલ્યો
સમક્ષ "
હું ' રમાનાથ: " ચાલ્યો ગયો ! "

જોહરાએ મગન થઇને કહ્યું: " તમે ઘણુંજ સારૂં કર્યું કે સુબ્બરને બહાર કાઢી મુક્યો અને લઇ જઇને હેરાન કરતો હતો. શું તમે સાચેસાચ તેને મારત ? "

રમાનાથ: " હું તેને જાન લઇને જ છોડત. હું તે વખતે મારા પોતાના કાબુમાં ન હતો. કોણ જાણે તે વખતે મારામાં ક્યાંથી એટલી બધી તાકાત આવી ગઇ હતી. "

જોહરા. " અને જો તે કાલથી મને ન આવવા દે તો ? "

રમાનાથ " કોણ ? જો આ વખતે તે જરા પણ ચાંચ મારશે તો ગોળી લગાવી દઇશ. પહેલે જો, કબાટ ઉપર પિસ્તોલ રાખી છે. તું હવે મારીજ છે, જોહરા ! મે મારૂં સર્વ કાંઇ તારા કદમ ઉપર અર્પણ કરી દીધું છે અને તારૂં સર્વ કાંઇ મેળવીને જ હું સંતુષ્ટ થઇ શકીશ. તું મારી છે, હું તારો છું. જ્યાંસુધી હું મરી ન જાઉં ત્યાં સુધી આપણી વચ્ચે આવવાની કોઇ ત્રીજા સ્ત્રી કે પુરૂષની મગદૂર નથી. "

જોહરાની આંખો ચમકી રહી હતી તેણે

રમાનાથની ગરદનમાં હાથ નાખીને કહ્યું: "એવી વાત મુખમાંથી ન કાઢો, વ્હાલા!"

૨૨

આખો દિવસ રમાનાથ ઉદ્વેગના જંગલમાં ભટકતો રહ્યો. કદિ નિરાશાની અન્ધકારમય ઘટાઓ સામે આવી જતી; કદિ આશાની લહરાતી હરિયાળી આવી જતી. જોહરા ગઇ પણ હશે ! અહીંથી તો ઘણી સાચી ચોડી વાતો કરીને ગઇ હતી. તેને શી ગરજ છે ! આવીને કહી દેશે કે મુલાકાત નહિ થઇ. કોઇ દગો તો નહિ કરે ને ! કદાચ જઇને ડેપ્યુટી સાહેબને બધી કથા કહી સંભળાવે. બિચારી જાલપા ઉપર બેઠાં બેઠાં આફત આવી જાય. શું જોહરા એટલી નીચ પ્રકૃતિની થઇ શકે છે ! કદિ નહિ; જો જોહરા એટલી બેવફા, એટલી દગાબાજ હોય તો આ દુનિયા રહેવાને લાયક નથી. જેટલું જલદી માણસ મો પર કાલિમા લગાડીને ડૂબી મરે તેટલું સારું. નહિ, જોહરા મારી સાથે દગો નહિ કરે. તેને એ દિવસ યાદ આવ્યો, જ્યારે તે કચેરીમાં આવતાની સાથેજ જાલપા લપકી જઇને તેના ખિસ્સા ખોળતી હતી અને રૂપીયા કાઢી લેતી હતી, તે જાલપા આજે આટલી સત્યવાદિની થઇ ગઇ. ત્યારે તે પ્યાર કરવાની વસ્તુ હતી; અત્યારે તે ઉપાસનાની વસ્તુ છે. જાલપા ! હું તારે યોગ્ય નથી. જે ઉંચાઇ ઉપર તું મને લઇ જવા ચાહે છે, તે ઉંચાઇ સુધી પહોંચવાની મારામાં શક્તિ નથી. ત્યાં પહોંચીને કદાચ હું ચક્કર ખાઇને પડી જાઉં. હું હજી પણ તારા ચરણો પર માથું નમાવું છું. હું જાણું છું કે તેં મને તારાં હૃદયમાંથી કાઢી નાખ્યો છે. તું મારાથી વિરક્ત થઇ ગઇ છે; તને હવે મારા ડૂબવાનું દુઃખ નથી, તેમ તરવાની ખુશાલી પણ નથી; પરંતુ કદાચ હજી પણ મારા મરવાના અથવા કોઇ ઘોર સંકટમાં ફસાઇ જવાની ખબર સાંભળીને તારી આંખોમાંથી આંસુ સરી પડશે. કદાચ તું મારી લાશ જોવા આવે. હા ! પ્રાણ કેમ નીકળી નથી જતો, કે તારી નિગાહમાં આટલો નીચ તો ન રહું.

જાલપાની વાત પોતે ન માનવાની ભૂલ કરી, તેથી હવે રમાનાથને ઘોર પશ્ચાત્તાપ થઇ રહ્યો હતો. જો તેણે જાલપાના આદેશ અનુસાર જજની તપાસમાં પોતાનું બ્યાન બદલી દીધું હોત, ધમકીમાં ન ફસાઇ જતાં હિંમત મજબૂત રાખી હોત તો તેની આ દશા શાની થાત ! જાલપાની સાથે તે બધી કઠિનાઇઓનો પાર પામી જાત, એવો તેને વિશ્વાસ હતો. તેની શ્રદ્ધા અને પ્રેમનું કવચ પહેરીને તે અજેય થઇ જાત. જો તેને ફાંસી દેવાઇ જાત તો તે હસતાં હસતાં ફાંસીપર ચઢી જાત.

પરંતુ પહેલાં તેનાથી ચાહે તે ભૂલ થઇ હોય, આ વખતે તો તે ભૂલથી નહિ, પરંતુ જાલપાની ખાતર આ કષ્ટ ભોગવી રહ્યો હતો. જો કેદ ભોગવવાની જ હોય તો રડી રડીને ભોગવવા કરતાં, હસી હસીને ભોગવવામાં આવે તે જ એના કરતાં વધારે સારું છે. આખરે પોલીસ અધિકારીઓના દિલમાં પોતાનો વિશ્વાસ જમાવવાને માટે તે બીજું શું કરે ! એ દુષ્ટો જાલપાને સતાવત, તેનું અપમાન કરત, તેના ઉપર જુઠો મુકદ્દમો ચલાવીને તેને સજા કરાવત. એ દશા તો એનાથીયે અસહ્ય હોત. તે દુર્બળ હતો. સર્વ અપમાન સહન કરી શકતો હતો; જાલપા તો કદાચ પ્રાણ પણ આપી દેત.

તેને આજે માલુમ પડ્યું કે તે જાલપાને છોડી શકે એમ નથી; અને જોહરાને તજી

હોવાનું પણ તેને માટે અસંભવિત જેવું લાગતું હતું. શું તે બન્ને સ્ત્રીઓને પ્રસન્ન રાખી શકે એમ છે? શું આવી દશામાં જાલપા તેની સાથે રહેવાનો સ્વીકાર કરશે? કદિ નહિ; કદાચ જાલપા તેને કદિ ક્ષમા નહિ કરે! કદાચ તેને એ આઘાત પણ પડી જાય કે, તેને જ ખાતર પોતે યાતના વેઠી રહ્યો છે તો પણ જાલપા તેને ક્ષમા નહિ કરે તે કહેશે, અરે અરે તમે તમારો આત્મા શા માટે કલંકિત કર્યો? હું મારી રક્ષા જાતે કરી શકતી હતી.

દિવસભર તે આજ ગડમથલમાં પડી રહ્યો. આંખો સડક તરફ લાગી રહી હતી. નહાવાનો સમય વીતી ગયો, ભોજનનો સમય પણ વીતી ગયો. કોઈ વાતની પરવા ન હતી. છાપાં વાંચી દિલ બહલાવવા પ્રયત્ન કર્યો, નવલકથા લઈને બેઠો; પરંતુ કોઈપણ કામમાં ચિત્ત ન ચોંટ્યું. આજે દારોગાજી પણ ન આવ્યા. તેઓ તો રાતની ઘટનાથી રિસાયા કે શરમાયા હશે. કદાચ ક્યાંક બહાર ચાલી ગયા હશે. રમાનાથે આ બાબતમાં કોઈને કાંઈ પૂછ્યું પણ નહિ.

સર્વ દુર્બળ માણસોની જેમ રમાનાથ પણ પોતાના પતનથી લજ્જિત થયો હતો. તે જ્યારે એકાન્તમાં બેસતો ત્યારે તેને પોતાની દશા ઉપર દુઃખ થતું. શું તેની વિલાસવૃત્તિ આટલી પ્રબળ છે? તે એટલો બધો વિવેક-શૂન્ય ન હતો કે, અધોગતિમાં પણ પ્રસન્ન રહે પરંતુ જ્યાં પેલા મોટા આવી પહોંચતા કે શરાબની બાટલીઓ આવી જતી, જોહરા સામે આવીને બેસી જતી. તેનો બધો વિવેક અને ધર્મજ્ઞાન નષ્ટ થઈ જતાં.

રાતના દસ વાગી ગયા પણ જોહરાનો કાંઈ પત્તો ન હતો. ફાટક બંધ થઈ ગયો. રમાનાથને હવે તેના આવવાની આશા ન રહી, પરંતુ તે છતાં તેના કાન તે તરફ જ લાગી રહ્યા હતા. શી વાત બની! જાલપા તેને મળી જ નહિ કે તે જાલપાને મળવા ગઈ જ નહિ? તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જો કાલે જોહરા ન આવી તો તેને ઘેર કોઈને મોકલીશ. તેને બે એક ઝોકાં આવી ગયાં અને સવાર થઈ ગયું. ફરી એ જ વિકળતા શરૂ થઈ. કોઈને ઘેર મોકલી, જોહરાને બોલાવવી જોઈએ. કાંઈ નહિ તો એટલી તો ખબર મળી જાય કે તે ઘેર છે કે નહિ.

દારોગાની પાસે જઈને તે બોલ્યો "રાતે તો આપ બાગમાં ન હતા."

દારોગાએ ઝાંખી છુપાવતાં કહ્યું "એમ વાત ન હતી. હું સહેજ આપને ચીડવી રહ્યો હતો."

રમાનાથ "જોહરા રાત્રે આવી નહિ. જરા કોઈને મોકલી ખબર તો કરાવો કે શી વાત છે. કાંઈ નારાજ તો નથી થઈ ગઈને?"

દારોગાએ બેદિલીથી કહ્યું: "તેને ગરજ હશે તો જાતે આવશે. કોઈને મોકલવાની જરૂર નથી."

રમાનાથે ફરી આગ્રહ કર્યો. સમજી ગયો કે એ મહાશય રાતના રિસાઈ ગયા છે. એટલે શાન્તિથી તે ચાલી આવ્યો. હવે કોને કહે? સર્વેને આ વાત કહેવી એ તો શરમ જનક લાગતું હતું. લોક સમજશે કે આ મહાશય જ એક રસિયા નીકળ્યા. દારોગા સાથે તો થોડો પરિચય મનમેળ થઈ ગયો હતો.

બે દિવસ સુધી જોહરાનું દર્શન ન થયું. હવે તેના આવવાની કોઈ આશા ન હતી. રમાનાથે ધાર્યું કે આખરે બેવફા નીકળી.

તેના તરફથી કાંઇ આશા રાખવામાંજ મારી ભૂલ હતી કદાચ એમ પણ હોય કે પોલીસ અધિકારીઓએ તેને આવવાનીજ મનાઇ કરી દીધી હોય. કાંઇ નહિ તો મને એક પત્ર તો લખી શકતી હતી. મને કેટલો સંદેહ થયો. મેં નકામી મારા દિલની વાત તેને કહી. કદાચ તે આ લોકોને બધી વાત કહી દે તો, ઉલટી આફત ગળે વળગી જાય, પરન્તુ જોહરા એવંકાંઇ નહિ કરી શકે. રમાનાથનો અંતરાત્મા એની સાક્ષી આપી રહ્યો હતો, એ વાત કોઇપણ રીતે તેનાથી સ્વીકારાતી ન હતી શરૂઆતના દશ પંદર દિવસ તો જોહરાએ જરૂર તેને લુબ્ધ કરવાની ચેષ્ટા કરી હતી પછી, અનાયાસે જ તેના વ્યવહારમાં પરિવર્તન થવા લાગ્યું હતું. તે કેમ વારંવાર સજળ નેત્રો કરીને કહેતી હતી, ' જુઓ બાબુજી મને ભૂલી ન જશો. ' તેની એ પ્રેમભરી વાતો યાદ આવી આવીને, કપટની શંકાને દિલમાંથી કાઢી નાખતી હતી જરૂર કોઇને કોઇ નવી વાત બની ગઇ છે. તે એકલો એકાન્તમાં બેસીને જોહરાનું સ્મરણ કરી, બચ્ચાંની માફક રડતો. શરાબ પ્રત્યે તેને ઘૃણા થઇ ગઈ દારોગાજી આવતા, ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવતા, પરન્તુ રમાનાથને તેઓ સાથે પાંચ દશ મીનીટ બેસવાનું પણ ન ગમતું. તે ચાહતો હતો કે મને કોઇ ન છેડે, મારી સાથે કોઇ ન બોલે રસોઇયો જમવાને માટે બોલાવવા આવતો તો તે ધુરકી ઉઠતો. કવાંક ફરવા કે સહેલ કરવા જવાની તેને ઇચ્છા પણ થતી ન હતી. અહીં કોઈ તેનું હમદર્દ ન હતું; કોઈ તેનો મિત્ર ન હતો; એકાંતમાં મન મારીને બેસી રહેવામાં જ તેને ચિત્તની શાન્તિ મળતી હતી તેની સ્મૃતિઓમાં પણ હવે કોઈ આનન્દ ન હતો. નહિ, એ સ્મૃતિઓ તો જાણે તેના હૃદયમાંથી મટી ગઈ હતી તેના દિલ ઉપર એક પ્રકારનો વિરાગ છવાઈ રહ્યો હતો.

સાતમો દિવસ હતો આઠ વાગી ગયા હતા. આજે એક ઘણીજ સારી ફિલ્મ આવી હતી. એક પ્રેમકથા હતી દારોગાજીએ આવીને રમાનાથને કહ્યું એટલે તે જવા માટે તૈયાર થઈ ગયો. તે કપડાં પહેરી રહ્યો હતો એટલામાં જોહરા આવી પહોંચી. રમાનાથે એક વાર તેના તરફ આંખ ઉઠાવીને જોયું; પછી આયનામાં પોતાના વાળ સમા કરવા લાગ્યો ન કાંઈ બોલ્યો, કે ન કાંઈ કહ્યુ. હા, જોહરાનું એ સાદું, આભરણ વિનાનું સ્વરૂપ જોઇને તેને કાંઇક આશ્ચર્ય જરૂર થયું તેણે માત્ર એક સફેદ સાડી પહેરી હતી. આભૂષણનો એક તાર સરખો તેના દેહ ઉપર ન હતો. ઓઠ સૂકાઈ ગએલા હતા; અને ચહેરા ઉપર ક્રીડામય ચંચલતાને સ્થાને તેજમય ગંભીરતા ઝળકી રહી હતી.

તે એક મીનીટ ઉભી રહી. પછી રમાનાથની પાસે જઇને બોલી: " કેમ, મારાથી નારાજ થયા છો ? વિના ભૂલે ? કાંઈ પૂછ્યા ગાછ્યા વિના ? "

રમાનાથે હજી પણ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો તે જોડા પહેરવા લાગ્યો. જોહરાએ તેનો હાથ પકડીને કહ્યું: " હું આટલા દિવસ કેમ આવી નહિ, તેને માટે ખફા છો ? "

રમાનાથે રિસાઇને જવાબ આપ્યો " જો તું હજી પણ ન આવત તો મારો શો અપરાધ હતો ? તું આવી એ તારી દયા છે. "

એટલું કહેતાંની સાથે જ તેને વિચાર આવ્યો કે હું એની સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છું. તે લજ્જિત નેત્રોથી તેની તરફ તાકવા લાગ્યો.

જોહરાએ હસીને કહ્યું "એ ઠીક દિવસો છે. આપે જ તો એક કામ સોંપ્યું અને જ્યારે એ કામ કરીને પાછી ફરી તો આપ ચીડાઈ રહ્યા છો. શું તમે એ કામ એટલું બધું સહેલું સમજ્યું, હતું કે ચપટી વગાડતાંની સાથે પૂરું થઈ જાય ! તમે મને એ દેવી પાસે વરદાન લેવા માટે મોકલી હતી જે ઉપરથી ફુલ જેવી છે; અંદરથી પત્થર જેવી જે આટલી નાજુક હોવા છતાં, પણ આટલી મજબુત છે."

રમાનાથે બેદિલીથી પૂછ્યું "છે ક્યાં ? શું કરે છે ?"

જોહરા "બેચારા દિનેશને ઘેર છે, જેને ફાંસીની સજા થઈ ગઈ છે. તેને બે બાળકો છે; સ્ત્રી છે અને મા છે. દિવસભર એ બચ્ચાંને રમાડે છે, બુઢ્ઢીને માટે નદી પરથી પાણી લાવે છે; પરંતુ બધું કામકાજ કરે છે અને તેમને માટે મોટા મોટા માણસો પાસે ફાળો માગી લાવે છે. દિનેશના ઘરમાં ન કાંઈ મિલકત હતી, ન રૂપિયા હતા. એ લોકો ઘણી તકલીફમાં હતા. કોઈ મદદગાર સરખું પણ ન હતું, કે જે જઈને તેમને આશ્વાસન પણ આપે. જેટલા સાથી સોબતીઓ હતા તે સર્વ મુખ છુપાવી બેઠા. બે ત્રણ તો ઉપવાસ પણ થઈ ગયા હતા. જાલપાએ જઈને તેમને ઉગારી લીધા."

રમાનાથની બધી બેદિલી દૂર થઈ ગઈ તેણે જોડા કાઢી નાખ્યા, ખુરશી પર જઈને તે બેઠો અને બોલ્યો "તું ઉભી કેમ રહી છે ! શરૂઆતથી બધું કહે, તેં તો વચમાંથી કહેવાની શરૂઆત કરી. એક વાત પણ છોડીશ નહિ તું પહેલાં તેની પાસે કેવી રીતે પહોંચી ? પત્તો કેવી રીતે લાગ્યો ?"

જોહરા "કાંઈ નહિ: પહેલાં એ દેવીદીન ખટિકની પાસે ગઈ તેણે દિનેશના ઘરનો પત્તો બતાવી દીધો. એટલે ઝટપટ ત્યાં જઈ પહોંચી"

રમાનાથ "તું જઈને તેને બોલાવી ? તને જોઈને કાંઈ ચોંકી નહિ ? કાંઈક ચમકી તો જરૂર હશે ?"

જોહરા હસીને બોલી "હું આ રૂપમાં ન હતી દેવીદીનને ઘેરથી હું મારે ઘેર ગઈ. અને બ્રહ્મસમાજી સ્ત્રીનો સ્વાંગ સજ્યો કોણ જાણે મારામાં એવી કઈ વાત છે કે જેથી બીજાઓને તરત પત્તો લાગી જાય છે કે હું કોણ છું અને શું છું ? બીજી બધી સ્ત્રીઓને જોઉં છું તો કોઈ તેમની તરફ આંખ સુદ્ધાં નહિ ઉઠાવે. મારું પહેરવા ઓઢવાનું એવું જ છે, હું ભડકાવે એવાં કપડાં કે ઘરેણાં બીલકુલ નથી પહેરતી. છતાં પણ સર્વ મારી તરફ આંખો ફાડી ફાડીને જુએ છે મારી અસલિયત નથી છુપાતી મને પણ એજ બીક હતી કે જાલપા મને ઓળખી ન જાય; પરંતુ મેં દાંત ખુબ સાફ કરી લીધા હતા પાનનું નિશાન સુદ્ધાં ન રહ્યું હતું કોઈ કૉલેજની શિક્ષિકા જેવી માલુમ પડતી હતી એવા જ વેશમાં હું ત્યાં પહોંચી. એવી સુરત બનાવી લીધી કે તે તો શું પણ કોઈ બીજું પણ ન ઓળખી શકે પડદો નાખી રાખ્યો હતો મેં દિનેશની માને કહ્યું: "હું અહીં યુનીવર્સીટીમાં ભણું છું. મારું ઘર મુંગેર હોવાનું જણાવ્યું બચ્ચાંને માટે મીઠાઈ લઈ ગઈ હતી. હમદર્દીનો પાઠ ભજવવા ગઈ હતી અને મને લાગે છે કે મેં તે ઘણી સારી રીતે ભજવ્યો. બન્ને સ્ત્રીઓ બિચારી રડવા લાગી, હું પણ શાન્ત ન રહી શકી. તેઓને કદિ કદિ મળતા રહેવાનો વાયદો કર્યો એટલામાં જ જાલપા પણ આવી પહોંચી મેં દિનેશની માતાને બંગાળી ભાષામાં પૂછ્યું: 'શું આ કામ કરનારી

મજુરણ છે?' તેમણે કહ્યું '—નહિ, એ પણ તમારી જેમ અમારા લોકોના દુઃખમાં ભાગ લેવાને આવી પહોંચી છે અહીં એનો પતિ કોઈ કચેરીમાં નોકર છે. બીજી તો કંઈ ખબર નથી. રોજ સવારે આવી પહોંચે છે, અને બાળકોને રમાડવા લઈ જાય છે હું મારા હાથે જ ગંગાજલ લઈ આવ્યા કરતી હતી. મને રોકી લીધી અને પોતે લાવવા લાગી છે. અમને તો એણે જીવનદાન આપ્યું. કોઈ આગળ પાછળ ન હતુ. બચ્ચાં દાણા દાણા માટે તલસતાં હતાં. જ્યારથી એ આવી ગઈ છે ત્યારથી અમને કાંઈ કષ્ટ નથી. કોણ જાણે, કયાં શુભ કર્મનું અમને આ વરદાન મળ્યું.' એ ઘરની સામે જ એક નાનો સરખો પાર્ક છે. મહોલ્લાભરના છોકરાઓ ત્યાં રમ્યા કરે છે. સાંજ થઈ ગઈ હતી. જાલપાદેવીએ બન્ને બાલકોને લીધાં અને પાર્ક તરફ ચાલવા માંડયું. હું જે મીઠાઈ લઈ ગઈ હતી તેમાંથી એક એક ભુકીએ બાળકોને આપી હતી. બન્ને કૂદવા નાચવા લાગ્યાં. બચ્ચાંની આ ખુશીથી મને રડવુ આવી ગયું. બન્ને મીઠાઈ ખાતાં ખાતાં જાલપાની સાથે ગયાં. જ્યારે પાર્કમાં બન્ને બાલકો રમવા લાગ્યા ત્યારે જાલપા સાથે મારી વાતચીત થવા લાગી!"

રમાનાથે ખુરસી નજીક ખેંચી લીધી અને આગળ ઊંકું કર્યું: "તેં કેવી રીતે વાતચીત શરૂ કરી?"

જોહરા "કરી તો રહી છું. મેં પૂછ્યું— જાલપાદેવી તમે ક્યાં રહો છો? ઘરની બન્ને ડોસીઓદ્વારા તમારી મોટાઈની વાત સાંભળીને હું તમારા ઉપર આશક થઈ ગઈ છું."

રમાનાથ. "આ શબ્દો કહ્યા હતા તેં?"

જોહરા "હા, જરાં મજાક કરવાનું મન થયું. તે મારી તરફ તાજુબીથી જોઈને બોલી. 'તમે તો બંગાલણ નથી લાગતાં.' મે કહ્યું, 'હું મુંગેરની રહેવાસી છું. અને ત્યાં મુસલમાની સ્ત્રીઓની સાથે ઘણી મળતી રહું છું. તમને કદિ કદિ મળવાનું મન થતુ હતુ. આપ કયાં રહો છો? કદિ કદિ બે ઘડી માટે ચાલી આવીશ. આપની પાસે ઘડી બે ઘડી બેસતાં હું પણ કાંઈક આદમીયત શીખી જઈશ.'

જાલપાએ શરમાઈ જઈને કહ્યું: 'તમે તો બનાવો છો. કયાં તમે કોલેજમાં ભણવાવાળાં, અને ક્યાં હું અભણ ગમાર સ્ત્રી! તમને મળ્યા તો હું ખરી માણસ બની જઈશ.' જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે અહીં ચાલી આવજો. આજ મારું ઘર સમજજો.

મેં કહ્યું 'તમારા સ્વામીજીએ તમને આટલી સ્વતંત્રતા આપી રાખી છે! ઘણા સારા વિચારના માણસ હશે. કઈ કચેરીમાં નોકર છે?

જાલપા પોતાના નખ તરફ જોતાં બોલી: 'પોલીસમાં ઉમેદવાર છે!'

મેં તાજુબ થઈને પૂછ્યું: 'પોલીસનો માણસ થઈને તે તમને અહીં આવવાની છૂટ આપે છે?'

જાલપા આ પ્રશ્નને માટે તૈયાર લાગતી ન હતી. કાંઈક ચોંકી જઈને બોલી. 'તેઓ મને કાંઈ નથી કહેતા...મે તેમને અહીં આવવાની વાત કરી નથી. તેઓ ઘરે ઘણી ઓછી વાર આવે છે. ત્યાં પોલીસ વાળાઓની સાથેજ રહે છે.'

તેણે એકી સાથે ત્રણ જવાબ આપ્યા. છતાં પણ તેને શંકા થઈ રહી હતી કે એમાં કોઈ જવાબ વિશ્વાસને લાયક નથી,

તે કોઈક ખસિયાણી પડી જઈને બીજી તરફ જોવા લાગી.

મેં પૂછ્યું. 'તમે તમારા સ્વામીને કહીને કોઈપણ રીતે, આ કેદીઓના કેસમાં ખોટી જુબાની આપનારા પેલા તાજના સાક્ષીની મુલાકાત કરાવી દેશો ?"

રમાનાથની આંખો પહોળી થઈ ગઈ અને છાતી ધડ ધડ થવા લાગી.

જોહરા બોલી· " એ સાંભળીને જાલ-પાએ મારા તરફ વેધક દૃષ્ટિ કરીને પૂછ્યું· 'તમે તેને મળીને શું કરશો ?'

મે કહ્યું 'તમે મુલાકાત કરાવી શકો છો કે નહિ ? હું તેને એ પૂછવા ચાહું છું કે તમે આટલા આદમીઓને ફસાવીને શું મેળવ્યું ? જોઈશ તે શો જવાબ આપે છે '

જાલપાનો ચહેરો સખ્ત થઈ ગયો. તે બોલી: 'તે એમ કહી શકે છે કે મે મારા સ્વાર્થને ખાતર કર્યું ! સર્વ માણસ પોતાનો સ્વાર્થ શોધે છે. મેં પણ શોધ્યો. જો પો-લીસના સેંકડો માણસોને કોઈ આ પ્રશ્ન નથી કરતું તો તેને એ પ્રશ્ન શા માટે કરવામાં આવે ? એથી કાંઈ ફાયદો નથી.'

મેં કહ્યું. 'ઠીક ધારી લો કે તમારા પતિ એવી રીતે તાજ તરફથી સાક્ષી આપે તો તમે શું કરો ?'

જાલપાએ મારા તરફ મમરાવલી નજરે જોઈને કહ્યું 'તમે મને એ પ્રશ્ન શા માટે કરો છો ? તમે ખુદ તમારા દિલમાં એનો જવાબ કેમ નથી શોધતા ?' મેં કહ્યું· 'હું તો તેમની સાથે કદિ ન બોલું, તેમ કદિ તેમની સૂરત પણ ન જોઉં.'

જાલપાએ ગંભીર ચિન્તાના ભાવથી કહ્યું. 'કદાચ હું પણ એમજ સમજું કે ન સમજું; તે કાંઈ કહી શકતી નથી. આખરે, પોલીસ અમલદારોને ઘરે પણ સ્ત્રીઓ તો છેજ ને ! તેઓ કેમ પોતાના માણસોને કાંઈ નથી કહેતી ? જેવી રીતે તે-ઓનાં હૃદય પોતાના મરદોના જેવાં થઈ ગયાં છે તેવી રીતે મારું હૃદય પણ એવુંજ થઈ જાય એ સંભવિત છે ' એટલામાં અંધારું થઈ ગયું. જાલપા દેવીએ કહ્યું 'મને મોડું થઈ રહ્યું છે બચ્ચાં સાથે છે. કાલે અની શકશે તો ફરી મળીશું. આપની વાતોમાં ઘણો આનન્દ આવે છે.'

હું ચાલવા લાગી એટલે ચાલતાં ચાલતાં તેણે મને ફરી કહ્યું· 'જરૂર આવજો. અહીંજ હું મળીશ આપની રાહ જોતી રહીશ.'

પરંતુ દરવાજ પગથાં સાથીને ફરી થોભીને તે બોલી " મે આપનું નામ તો પૂછ્યું પણ નહિ. હજી તમારી સાથે વાત કરતાં જીવ નથી ભરાયો. મોડું ન થતું હોય તો આવો, થોડીવાર વાતચીત કરીએ."

હું તો એમ ઇચ્છતી જ હતી. મેં મારું નામ જોહરા કહી દીધું.

રમાનાથે પૂછ્યું: " પછી ?"

(અપૂર્ણ)

સમાલોચના

બાલસાહિત્ય ગુચ્છ પુસ્તકો ૧૯થી૨૨: સંપાદકો શ્રી. ગિજુભાઇ અને શ્રી તારાબેન પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર મૂલ્ય: દરેકનો દોઢ આનો

નં. ૧૯ તારાબેનના પાઠો: શ્રી તારાબેન આ પુસ્તકમાં તેમના રોજના મીઠા મહેમાનો, કાબર સક્કરખોરો વગેરે પક્ષીઓની મીઠી વાતો કહે છે. ઉપરાંત મોતીની કાળી (કુતરી)ની વાત અને એક પ્રવાસવર્ણન આપ્યું છે. નં ૨૦ માજીએ કહેલી: શ્રી મોટી બ્હેન આ પુસ્તકમા ૧૪ માજીની કહેલી બાર નાનકડી બોધદાયક વાર્તાઓ ગુજરાતના બાળકોને કહે છે. નં. ૨૧ જોયું ને આંખ ઠરી: શ્રી ગિજુભાઇ આ પુસ્તકમાં કુદરતમાંથી ડુંગર, કુવો, પંખીડાં વગેરે લઇ એ સર્વ જોવા આંખ કેવી ઠરે છે તે બાળકોને સમજાવે છે નં. ૨૨ સટરપટર વાતો: એમા શ્રી. ગિજુભાઈ બાળકોને પ્રિય થઇ પડે એવી રસભરી બાનીમાં પાંચ સરસ વાતો કહે છે આ પુસ્તકોની ભલામણ બાળકો માટે કરવાની જરૂર હવે રહી નથી દરેક માબાપ પોતાના બાળકોને આ પુસ્તકો આપે છે અને તેઓ તે હોંસે હોંસે વાંચે છે

બાલવિનોદ માળા: પુસ્તક ૧થી૬. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી નાગરદાસ ઈ પટેલ ચિત્રકાર શ્રી. જગમોહન મીસ્ત્રી મૂલ્ય દરેકનું ત્રણ આના.

આ સચિત્ર બાલપુસ્તકોમાંના નં. ૧, ૨ અને ૪, ૫, ૬ શ્રી નાગરદાસે લખેલાં છે, નં. ૩ શ્રી 'મસ્તફકીરે' લખ્યું છે. નં. ૧ રતનીયો: એક તોફાની અને ટીખળી બાળકની કથા છે. નં. ૨ મોતીયો: એ કુરકુરીઆંના તોફાનોની કથા કહે છે. નં. ૩ મખિયો: શ્રી. મસ્તફકીરે 'વીસમી સદી'મા લખેલી 'બિલાડ કુમાર'ની વાર્તા અહિં બાળકોને રૂચે એવી રીતે કહી છે. એમના મિત્ર છબીલદાસને ત્યાં જમ્યા પછી શ્રી મસ્તફકીર તેમને મોઢેથી એ વાર્તા સાંભળે છે પરંતુ વાર્તાના રસમાં બધા જમ્યા છે એ ભૂલી જવાય છે અને એમની વિમળાબાળી ફરી પાણીઓ પીરસે છે. નં ૪ ચતુરોઃ એક ચતુર અને અધા શિયળીઆની કથા છે નં. ૫: ઉંદરદેશ ઉંદરોની ચતુરાઇ અને સામર્થ્ય દર્શાવે છે નં ૬ ભુરિયો: એક રીંછકુમારની કથા છે આ સર્વ પુસ્તકોની લખાવટ, છપાઇ તેમજ ચિત્રો બાળકોને ગમી જાય તેવા છે.

કેટલીક વાતો અને સંસાર ચિત્રો. લેખક: શ્રી પ્રાણલાલ મીરપારામ દેસાઇ પ્રકાશક: શ્રી સાકરલાલ ગુલાબીદાસ ઠાકોર, અમદાવાદ મૂલ્ય: રૂ ૧-૮-૦.

જુદા જુદા સામયિકોમાં પ્રકટ થયેલ દસ વાર્તાઓ અને પાંચ સંસાર ચિત્રો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયાં છે. શ્રી દેસાઇએ છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં લખેલી એ કૃતિઓ આજે અનેક દ્રષ્ટિએ ઉપયોગી જણાશે. વાર્તાઓમાંની ઘણીખરી પરભાષાના સાહિત્યમાંથી સૂચિત કે અનુવાદિત હોવા છતાં તેમને ગુજરાતી વાઘા સજાવવામાં શ્રી. દેસાઇએ સારી કુશળતા બતાવી છે. એમની ભાષા સારી અને સ્હેલી છે તેમજ શૈલિ સરલ છે. ઘણી વાર્તાઓ તેમજ સંસાર ચિત્રો સામાજીક વિષયો અને પ્રશ્નો ચર્ચે છે, એટલે સામાજીક વિષયોમાં રસ લેતા વાચકોને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઇ પડશે.

યૌવનનાં ઉચ્છ્વાસ: લેખક શ્રી ઇચ્છારામ... મૂલ્ય બાર આના

' આ પુસ્તકમાં લેખકે એમના સામાજીક લેખો, પત્રો અને નવલિકાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે. લેખો અને પત્રોમાં દર્શાવેલા સામાજીક વિચારો તદ્દન અપકવ્ય અને દુષ્ટ દર્શાવ્યા છે. નથી એમાં જુના વિચારનું જડીપણું કે સુધારકની નિડરતા નવલિકાઓ પણ અપરિપક્વ દશામાં છે; ખરું કહીએ તો એ ' નવલિકા ' નામને લાયક જ નથી. એમના પાત્રો જે વીજળી ઝડપે નિર્ણયો કરી નાંખે છે અને ચલાવે છે તે જોઇ સંસારના અનુભવીને તો નવાઇ જ લાગે. પરંતુ કે પાત્રા લેખન જેવું એ નવલિકામાં કશું નથી

બાલકુમારઃ લેખક સ્વ. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દીવેટીઆ. પ્રકાશક. શ્રી પ્રદ્યોતકુમાર ભો. દીવેટીઆ મૂલ્ય. ચાર આના.

સ્વ. ભોગીન્દ્રરાવનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારી રીતે જાણીતું છે. અનેક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓના લેખક તરીકે તેમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેમની લખેલી એક બાલકાનિયનો આ કથા બાળકોને જરૂર ગમશે. સ્વ. ભોગીન્દ્રરાવની શૈલિ સરલ અને ભાષા હંમેશા સારી રહેતી. આ પુસ્તક બાલકો માટે હોઇ તેમણે વિશેષ કાળજી એ બાબ તમાં રાખી છે

ગુરૈલનો વાંસો અથવા એક નટીની આત્મકથા: તૃતીય દસ્તઃ કર્તા શ્રી નારાયણ વિસનજી ઠક્કુર પ્રકાશક મેસર્સ. ધી જનરલ બુક ડીપો અને મેસર્સ સત્ય પ્રકાશક કાર્યાલય, મુંબાઇ મૂલ્ય ૧ ૪-૦-૦

ગુજરાતી સાહિત્યના નવલકથાના પ્રદેશમાં શ્રી. ઠક્કુરનું સ્થાન ઘણું ઉંચુ છે અને અત્યાર પહેલાં તેમણે અત્યંત લોકપ્રિયતા મેળવી છે. આ પુસ્તકના પ્રથમ બે ભાગ " ગુજરાતી " પત્રમાં વર્ષો પહેલાં ક્રમે ક્રમે પ્રકટ થયા હતા અને ત્યાર બાદ પુસ્તકાકારે પ્રકટ થવાને પણ લાંબો સમય વીતી ગયો છે. આ ત્રીજો ભાગ પહેલા બે ભાગો જેટલોજ આકર્ષક નવલકથાના રસિયા વાચકવર્ગને જણાશે. આ ભાગમાં શ્રી ઠક્કુરે મુખ્યત્વે મીસ કેથેરાઇન મેયોના " મધર ઇન્ડીયા "નો જવાબ વાળ્યો છે. તે ઉપરાંત અસ્પૃશ્યોદ્ધારનો બળતો પ્રશ્ન પણ ચર્ચ્યો છે. ચાર ધામમાં ભેગું એ હિંદમાં પ્રસરેલી કહેવાતી અનીતિનો જવાબ શ્રી ઠક્કુરે યૂરપ-અમેરિકામાં કેટલો બધો સડો છે તે બતાવીને સચોટ રીતે આપ્યો છે. ખાસ કરીને યૂરપ-અમેરિકામાં ત્યાંના સખ્ત કાયદાઓ છતાં સ્ત્રીઓનો વેપાર કેટલો છૂટથી થાય છે, તે શ્રી ઠક્કુરે બતાવ્યું છે એ પુસ્તકના ઉત્સુક વાચકો આ ભાગ વાંચ્યા પછી આ પાછીના એના ચોથા ભાગ માટે રાહ જોઇ રહે તો નવાઇ નથી.

જીવન પલટો શ્રી ' સલિમા ' પ્રકાશક ચિત્રમય સાહિત્ય કાર્યાલય, મુંબાઇ મૂલ્યઃ રૂ ૨ ૮-૦

મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી અનુવાદ કરીને એક મુસ્લીમ બ્હેને આ નવલકથા ગુજરાતીમાં ઉતારી છે અંગ્રેજી વાતાવરણને અનુકુળ થાય તેવું તુર્કસ્તાનનું વાતાવરણ હોઇ, એ અનુવાદના પાત્રો તુર્ક રાખ્યા છે. એક મુસ્લીમ બ્હેનની ગુજરાતી ભાષા તરીકે આ પુસ્તકનો તેમનો પ્રયાસ ખરેખર અભિનંદનને પાત્ર છે સાચી કેળવણી કોને કહી શકાય અને તેમાં આસ્તિકતા કેટલે અંશે હોવી જોઇએ, એ પ્રશ્નો આ કથામાં સરસ રીતે ચર્ચાયા છે અને માતપિતાઓને યોગ્ય દિશા બતાવવામા અત્યંત સહાયભૂત થશે

રાજરાજેશ્વરીઃ લેખક અને પ્રકાશક શ્રી છોટુભાઇ નારણજી જોશી, બી એ. મૂલ્ય ૧-૦-૦

શ્રી જોશીએ મહાભારતમાંથી ઉત્તરા અને અભિમન્યુની કથાનો ભાગ લઇ તેના ઉપર આ નાટકની રચના કરી છે ઉત્તરાને તેમણે 'રાજરાજેશ્વરી' પદથી નવાજી છે, કારણકે તેમની દલીલ મુજબ અભિમન્યુ રાજ્યનો ભાવિ વારસ હતો. પરંતુ પાંડવો અશ્વમેધ કરી રાજરાજેશ્વરો બને તે પહેલા કુરુક્ષેત્રમા અભિમન્યુ ચક્રયુદ્ધમાં ખપી ગયો હતો. આ દૃષ્ટિએ ઉત્તરાને રાજરાજેશ્વરી ન કહી શકાય પાછળથી એનો પુત્ર ગાદીએ આવેલો એટલે તે વખતે એ રાજમાતા બનેલી. આ પુસ્તકમા શ્રી જોશીએ વાપરેલા કેટલાક ભાષાપ્રયોગો અમને અયોગ્ય લાગ્યા છે. દાખલા તરીકે ૧૦ મે પાને યુધિષ્ઠિરના મુખમાં શબ્દો મુકાયા છે " (અમે) આપનો ઉપકાર માનવા અહીંઆં પધાર્યાં છીએ " એવા શબ્દરચનાઓ અનેક સ્થળે થયા છે બીજી આવૃત્તિમા તે સુધરે એમ ઇચ્છીએ.

ગીત પ્રભાકરઃ લેખકઃ આચાર્યશ્રી અજિતસાગરસૂરિ. સંપાદકઃ મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી. મુલ્યઃ રૂ ૧-૪-૦.

એક જૈન આચાર્યશ્રીએ લખેલાં હોવા છતાં આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયલાં ૪૦૦ ઉપર ગીતો સામાન્ય વાચકવર્ગને ઉપયોગી થાય એવાં છે. આચાર્યશ્રીએ અનેક વિષય ઉપર પોતાની કલમ ચલાવી છે, પરંતુ ભક્તિરસ આ ગીતોનો પ્રધાન રસ છે. ભાષા પણ સાદી અને સહેલી હોઈ તેમજ ગરબી, ગઝલ વગેરેના લોકપ્રિય ઢાળમાં ગીતો લખાયલાં હોઈ જરૂર લોકપ્રિય થશે. મણિકાન્ત કાવ્યમાળાનાં કાવ્યોની જેમ આ પુસ્તકમાંનાં અનેક કાવ્યો લોકજીભે ચઢી જાય તો નવાઈ નહિ.

સુમતિઃ લેખક શ્રી. ધનવંત ઓઝા, મુલ્યઃ છ આના.

આ પુસ્તિકામાં લેખક પૂંઠા ઉપર જણાવે છે તેમ થોડ સોનેટોનો સંગ્રહ છે. છપાઈની દૃષ્ટિએ જોતાં પુસ્તિકા જરૂર આકર્ષક છે, પરંતુ લેખકના કાવ્યો એટલાં બધાં ગહન છે કે અમે તે બિલકુલ સમજી શક્યા નથી, પ્રયત્ન કરવા છતાંય, એમ અમારે કબુલ કરવું જોઈએ

આખરી ફેંસલોઃ ભાગ ત્રીજો. સંપાદકઃ શ્રી. નટવરલાલ. મા. દવે પ્રકાશક. ગુર્જર ગ્રન્થ રત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, મૂલ્યઃ રૂ. ૩-૦-૦

મહાત્માજીએ દાંડી જવા માટે આશ્રમમાંથી કુચ કરી ત્યારથી માંડીને છેવટ સુધીમાં સ્વરાજ્ય માટે શું પ્રયત્નો થયા તેનો અહેવાલ આપવાનો ઉદ્દેશ રાખી પ્રકટ થતી પુસ્તકમાળાનો આ ત્રીજો ભાગ છે એમાં ઇ. સ. ૧૯૩૦માં કોન્ગ્રેસ અને સરકાર વચ્ચે સમાધાની કરાવવાના જે પ્રયત્નો થયા તેનો અહેવાલ વિગતવાર અપાયો છે. 'રેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતિનિધિ મી. સ્લોકોમ્બસે અને શ્રી સપ્રુ-જયકરે કરેલી શરૂઆતથી માંડીને ગાંધીજી ગોળમેજીમાં ભાગ લેવા ગયા ત્યાંથી ઉપડયા ત્યાં સુધીની હકીકત આ ભાગમાં સમાવી છે. આ પુસ્તકો ભવિષ્યમાં વિગતવાર ઇતિહાસ તરીકે અત્યંત ઉપયોગી થશે એમાં શક નથી

નવનીત ભાગ ૧ લોઃ પ્રકાશકઃ શ્રી. મગનલાલ સાં. પટેલ મુલ્યઃ રૂ ૩-૦-૦.

શ્રી મગનલાલ પટેલ રમણીય "સાદી શીખામણ" ના પુસ્તકોથી ગુજરાતી વાચક વર્ગ પરિચિત છે એજ પદ્ધતિએ અનેક ગ્રન્થો અને અનુભવોનું મંથન કરીને આ "નવનીત" તેમણે ગુજરાતને આપ્યું છે. એમાં બત્રીસ જુદા જુદા 'પ્રસંગો' ના પ્રકરણોમાં જ્ઞાન અને આનંદ મળે એવા અનેક વિષયોનો તેમણે સંગ્રહ કર્યો છે. અનેક પુસ્તકો વાચવાનો જેમને અવકાશ ન મળતો હોય તેવાઓ માટે આ સારરૂપ પુસ્તક આવકારદાયી છે. ૨૫૦ પાનાના પુસ્તક માટે રૂ. ૩ની કીમત કંઇક વધારે પડતી ગણાય.

સતિ શ્રી યશોદાબ્હેનનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર તથા દયાળુ માતા અને સદ્‌ગુણી પુત્રીઃ લેખકઃ શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ જે. કુરબુડીઆ, એમ. એ. પ્રકાશકઃ શ્રી. ઠક્કર મથુરદાસ દેવારામ શામાણી, બુધવાર પેઠ, પૂના, નં. ૨ અમૂલ્ય.

શ્રી નથુભાઈ શીવજીના પુત્રી, પ્રકાશકનાં ભાભીજી અને સ્વ. ખીમજીભાઈના પત્ની સદ્‌ગુણી વિધવા બ્હેન યશોદાએ પતિ પાછળ બળી મરી પ્રાણાર્પણ કર્યાની કથા છાપાના વાચકોના સ્મરણમાં હશે. તે વખતે મહાત્માજીએ એ બ્હેનના મર્મ પ્રત્યે સામાજીક દૃષ્ટિએ અણગમો દર્શાવેલો અને એવાં બ્હેનોએ શાંત ચિત્ત રાખી શુદ્ધ વૈધવ્ય જીવન જીવી સમાજસેવા કરવી જોઈએ એવો અભિપ્રાય દર્શાવેલો. એ બ્હેનનું ટુંક જીવનચરિત્ર બીજી બે કાવ્ય પ્રશસ્તિઓ સાથે આ પુસ્તકમાં આપ્યું છે. સાથી શ્રી સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થયેલ બંગાળીમાંથી અનુવાદિત બે કથાઓ આપવામાં આવી છે. જીજ્ઞાસુઓને આ પુસ્તક પોષ્ટ તેના બે આનાના સ્ટેમ્પ પ્રકાશકને મોકલવાથી વિના મૂલ્ય મળી શકશે

નવયુગ વાચનમાળાઃ (૧) બાળપોથી (ભાગ ૧ લો): કીમતઃ બે આના (૨) બાળપોથી (ભાગ ૨ જો) કીમતઃ અઢીઆના (૩) પુસ્તક પહેલું: કીમત. સાડા ત્રણ આના યોજકો શ્રી મગનલાલ ત્રિ. વ્યાસ, અને શ્રી લાલભાઈ ૨ દેસાઈ.

આ વાચનમાળાના બન્ને યોજકો નવીન શિક્ષણ પદ્ધતિના સારા અભ્યાસી હોઈ બાળમાં

ત્વની દૃષ્ટિએ તેમણે આ માળાની યોજના કરી છે. વાચનમાળા દ્વારા ઇતિહાસ, ભૂગોળ વગેરે વિષયોનું જ્ઞાન આપવાનો લોભ રાખવાને બદલે જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા સામાન્ય વિષયોનું જ્ઞાન સાહિત્ય દૃષ્ટિએ સહેલી અને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ આપવું, એવો ઉદ્દેશ રાખી આ વાચનમાળાની તેમણે રચના કરી છે અને તે ઉદ્દેશ સફળ થયો છે. ઉપરોક્ત પુસ્તકોની સુંદર અને સુઘડ છપાઈ, આકર્ષક ચિત્રો, બાળમાનસના ઉત્તરોત્તર વિકાસની દૃષ્ટિએ યોજાયલા પાઠ, વગેરે આ માળાના પ્રધાન લક્ષણો છે. શિક્ષકોને માર્ગદર્શક થઇ પડે એવો 'પરિચય' પણ તેમણે જુદો આપ્યો છે. વર્ષો પ્હેલાં સ્થપાયલી સરકારી વાચનમાળાને સ્થાને આ માળાનો ઉપયોગ થાય તો આપણાં બાળકોને શિરે નકામો બોજો લદાતો ઓછો થાય અને તેઓ હોંસથી ભણી શકે.

Thoughts on Freedom: સંપાદક: શ્રી બર્નાર્ડ હુટન પ્રકાશક: ધી એડવોકેટ ઑફ ઇન્ડિઆ પ્રેસ, મુંબાઈ.

આ પુસ્તકમાં શ્રી. હુટને વિધવિધ પાશ્ચાત્ય લેખકોએ દર્શાવેલા "સ્વાતંત્ર્ય" વિષેના વિચારોનો સંગ્રહ છે. વાચનમાં અવતરણો ટાંકવાના શોખીનોને ખાસ કરીને તેમજ સામાન્ય જનતાને આ સંગ્રહ ઉપયોગી થશે.

Futility of Khaddar cult: લેખકો શ્રી અનિલવર્ણ રૉય અને શ્રી ઇન્દુલાલ કે યાજ્ઞિક. પ્રકાશક ધી હિન્દુસ્થાન ન્યુઝપેપર લીમીટેડ, મુંબાઈ

મ ગાંધીજી ખાદી ઉત્પન્ન કરવા અને દેશનું નાણું દેશમાં રાખવા વિષે જે પ્રચાર કરી રહ્યા છે તેની વિરુદ્ધ આ પુસ્તક લખાયું છે. લેખકો માને છે કે આ જમાનામાં હાથે કાંતેલ અને વણેલ ખાદી ચાલી શકે નહિ અને તેમાંથી કોઈને પોષણ મળી શકે નહિ. પરંતુ ગામડાંઓની પરિસ્થિતિનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો હોય એમ નથી લાગતું. આજે એ ગૃહઉદ્યોગ ગામડાંઓમાં અનેકને પોષણ રહ્યો આપી છે અને ગાંધીજી કહે છે તેમ દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવાનો સિદ્ધાંત પ્રત્યેક જણ પોતાના જીવનમાં ઉતારી સ્વદેશી-ખાદીને અપનાવી લે તો દેશની બેકારી જરૂર દૂર થાય.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

મળેલી ભેટ વગેરે

૧ સ્વ સૌ ચતુરલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે તેમના પતિ રા. નટવરલાલ માણેકલાલ ચીનાઈ તરફથી મંડળના સીવણવર્ગ માટે સીવવાના સંચા નંગ ૨ ખરીદ કરવાને રૂપીઆ ૨૧૬) મળ્યા છે ૨ સ્વ. સૌ હીરાલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે મંડળના સીવણવર્ગ માટે સીવવાને સંચો એક ખરીદવાને રૂ ૧૦૮) રા. રા. નટવરલાલ માણેકલાલ ચીનાઈ તરફથી મળ્યા છે ૩ સૌ. તારામતી ગોવિંદદાસ નારણદાસ બનાતવાળા તરફથી રૂ. ૧૫૦) લાઇફ મેમ્બર માટે મળ્યા છ ૪ રા રા. રેવીલાલ નારણદાસ ચામી તરફથી રૂ ૧૦૧) મંડળને ભેટ મળ્યા છે

ઉપલી ભેટો સેક્રેટરીઓ આભાર સાથે સ્વીકારે છે

સ્વીકાર (૧) ભીલ સેવામંડળ, દાહોદ (પંચમહાલ) દસમો વાર્ષિક હેવાલ; (૨) Bhil Seva Mandal, Dohad, Tenth Annual Report, (૩) જય ગુજરાત, પુ ૨ અંક ૧ તંત્રી શ્રી શંકરલાલ એમ પરીખ, વડોદરા, (૪) શ્રી વરણામા સેવાસમાજનો અગીઆરમો વાર્ષિક રીપોર્ટ, (૫) યુવક, મે તંત્રી શ્રી ચુનીલાલ પુ શાહ, કરજણ, (૬) વિચારક એપ્રિલ, તંત્રી શ્રી માણેકલાલ જ શાકરી વડોદરા, (૭) સમાજસેવક મે તંત્રી શ્રી રણછોડલાલ ધ જ્ઞાની, રાધનપુર; (૮) સમીરા વિદ્યામંદિર નિવેદન (૯) શ્રી શિવાજી પુસ્તકાલય, આણંદ વાર્ષિક નિવેદન, (૧૦) તરૂણ પુ ૧ અંક ૧૦ તંત્રી રા. પ્રાણલાલ જે મહેતા (૧૧) શ્રી કચ્છી દશા ઓશવાળ પ્રકાશ અંક ૧૦ તંત્રી પદમશી ઠાકરશી પોતા મુંબઈ, (૧૨) નાગર જગત, એપ્રિલ તંત્રી ભોગીલાલ દવે અમદાવાદ, (૧૩) પૂર્ણિમા અંક ૧૧ થી ૧૪; તંત્રી શ્રી પ્રસન્નવદન મ દીક્ષિત. સુરત. (૧૪) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ અંક ૩૬ થી ૪૦, મુંબઈ

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

(૧) મીસ સુષમા મુખરજી નામના બહેન સબંધમાં તમે શું જાણો છો ?

(૨) આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાનારાં બહેનોના નામ જાણો છો ?

(૩) બાળકોની તંદુરસ્તીના અભાવનું મુખ્ય કારણ માતાના સંગીતનો અભાવ છે એવો અભિપ્રાય ઉચ્ચારનારા અને તેને ટેકો આપનારા દાક્તરો કોણ છે ?

માર્ચ, એપ્રિલ અને મે ના સ્ત્રીજગતમાંથી ઉપલા પ્રશ્નોના જવાબ મળશે

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી-ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

માર્ચ માસના પ્રશ્નનુ પરિણામ

ખરો જવાબ આ પ્રમાણે છેઃ ૩ કલાક ૪૨ મીનીટ

આ પ્રશ્નના ૧૪ જવાબો આવ્યા હતા તેમાં ૭ બહેનોના ખરા છે; ૬ બહેનોના ખોટા છે અને એક બહેનનો જવાબ કાર્ડના નિયમનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. ખરો જવાબ આપનારા બહેનોમાંથી શ્રીમતી શોભના પન્નાલાલ મહેતાને ઇનામનું પુસ્તક ' સોળ સુંદર વાર્તાઓ-ભાગ ૨ જો ' આપવામાં આવે છે. જે તેમણે અઢીઆનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણઆનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી.

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનોઃ (૨) પ્રેમકુંવર સંપટ, (૩) હીરાગૌરી નદવાણા, (૪) શારદાગવરી બદામી, (૫) મણીગૌરી ગણાત્રા, (૬) લલિતાગૌરી, અને (૭) ચન્દ્રકાન્તા.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

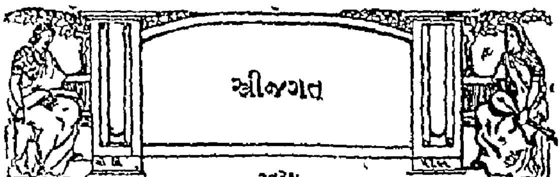

ડૉ. મીસીસ માલિની સુખથનકર મુંબઈની મ્યુનિસિપલ કારપોરેશનની શાળા સમિતિનાં પ્રમુખસ્થાને શ્રીમતી માલિનીબાઈની ચુંટણી થઈ છે આ બહેન ઘણા સમયથી મુંબઈમાં સમાજ સેવા કરી રહ્યા છે

પરીક્ષાઓનાં પરિણામો: મુંબઈ યુનિવર્સીટીની પરીક્ષાઓનાં પરિણામો નીચે મુજબ છે

બી. એસ સી.: પહેલો વર્ગ ડીસ્ટીંક્શન સાથે કુમારી અનસૂયા કાકે; પહેલો વર્ગ કુમારી કમલા ભાગવત; પાસ વર્ગ: સતી બાટલીવાલા સેનજાણી.

ઈન્ટર સાયન્સ: પહેલો વર્ગ: મીસ એમ. એમ. દેસાઈ, બીજો વર્ગ: મીસ એમ. જે બારીયા, મીસ આર. ડી દારૂવાલા, મીસ જી એમ. કંટ્રાક્ટર; મીસ આઈ. પી પાટીલ, મીસ આઈ એમ બટ, મીસ વાઈ બી વાકે, મીસ એસ. કોન્ટ્રેક્ટ પારકોનકર, મીસ એસ કે સર દેસાઈ, મીસ ઈ એસ મરચંટ, પાસ: મીસ એમ જે. બોધે, મીસ ડી એસ. બલસારા, મીસ એન. વાઈ. ગોરે, મીસ એસ એમ હકીમ. મીસ એમ આઈ જુદનાર, મીસ કે પી કરંડ, મીસ એમ. વી. કેદાર, મીસ પી એમ. કુલકર્ણી, મીસ પી એમ. મહેતા, મીસ કે એમ પટેલ, મીસ ઝેડ સી રોઝર્ટ, મીસ કે એ ડીરૂબાઈ, મીસ એસ એન. સોનપાલ, મીસ જે એફ વાલા, મીસ પી એમ વીમાસ, મીસ આઈ વી ગુપ્તે. મીસ કે વી વેલણકર, મીસ એચ. પી વાસવાણી. મીસ કે એન. ઘરોનીને બાઈ શિરીનબાઈ શિષ્યવૃત્તિ, મીસ આઈ. એમ. ખરે ને મીસીસ સારસ્વતી શિષ્યવૃત્તિ, અને મીસ એમ એમ. દેસાઈને સર દિનશા માણેકજી પીટીટ મેડીકલ શિષ્યવૃત્તિ મળી છે.

મુંબઈ ઇલાકા સ્ત્રીસભાનો ૧૯૩૨ ના સામાજીક હેવાલ પ્રગટ થયો છે. વર્ષને અંતે સભાના સભ્યોની સંખ્યા ૫૦૦ ની હતી સભાની બે શાખાઓ છે અને ૨૭ સંસ્થાઓ સભા સાથે જોડાયલી છે વર્ષ દરમ્યાન રૈસાય હોમ) જાહેર માટે અપહરણ થએલી ૧૩ નવી ફરિયાદો નોંધ કરવામાં આવી હતી શ્રીમતી બુ હતા. (૩) છએ હોલને બે વધારવામાં માટે છાત્રાલય ઉદ્યોગ સફળતાથી થયા અજમાવવામા હિન્દુ સ્ત્રી કોન્ફરન્સ ઓફ વેલ્ફેર વર્ષે રૂ ૪૮,૦૦૦ નો મુલાકાત લીધી હ' સ્વ રાયબહાદુર બિહારીલાલ શાળાઓ ઉપયોગી (૫) પાટણમાં મહિલા

સ્ટેજ–સર્પાહોળ શ્રી મૂળીબાઈ મહિલા ઉજ્જનબાઈ દેવામાં આવ્યું છે

૨૮૮ પર હતા

વિદેશ

(૨) મુંબઈ

નાબાઈ નામે લેખિકાનું અવસાન "મેરીગ્રાઅવસર પર નાટક અને 'મીસ એસ્પરેન્સ અને મુંબઈમહિલાઓ." અને બીજી નવલકથાઓ લખનાર કુમારિકાઓની થએલી અંગ્રેજ લેખિકા મીસીસ એ. સળગી, ર ગયા માસમાં અવસાન પામ્યાં છે. મીસીસ

નો જન્મ ગ્લુસેસ્ટરમાં થયો હતો ગેસ્ટનહામ શ્રી કોલેજમાં શિક્ષણ લઈને તેણે માસિકોમાં કે, વાર્તાઓ લખીને સાહિત્ય જીવનની શરૂઆત તે ની પાછળથી તેણે નવલકથાઓ લખવા માંડી શ્રી ૧૯૦૮માં તેણે મીસ એસ્પરન્સ એન્ડ મી રાઇટ' નામની નવલકથાનું પ્રકાશન કર્યું હતુ ની પહેલી નવલકથા ૧૯૦૨માં પ્રકટ થઈ હતી. ીસીસ મારેની ૧૪૩ મુખ્ય લક્ષણ બાલકો અને રખેવાળોના જીવનરહનો અવલોકનનું છે અને તેની નવલકથાઓમાં એ ઘણી સારી રીતે

જણાઇ આવે છે. મુખ્યત્વે મીસીસ હાર્કર નવલકથાકાર હોવા છતાં, 'મેરીગોલ્ડ' નાટકની લેખિકા તરીકે તે વિશેષ જાણીતી રહેશે. ૧૮માસ સુધી આ નાટક લંડનમા ચાલ્યો હતો

સીવીલ સર્વિસમાં સ્ત્રીઓ: જાતિભેદની નીતિનો વિરોધ કરનારી ઇંગ્લાંડની સિવિલ સર્વિસની સ્ત્રીઓ કેળવણી મંડળમાં વિજય મેળવી શકી છે. હાલ ભરતી સાંપ્રદાયિક ધોરણે થશે અને તેમાં સ્ત્રી–પુરૂષ ઇન્સ્પેકટરો જાતિનાં ભેદભાવ વિના કામ કરશે. સ્ત્રી ઇન્સ્પેક્ટરો સીનીયર હોદ્દાઓ માટે લાયક ગણાશે આ યોજનાથી વડા સ્ત્રી ઇનસ્પેક્ટરની જગાને ખાસ સ્ત્રીઓ માટેજ રાખવામાં આવેલી છે તે કાઢી નાખવામાં આવશે.

પ્રિન્સિપાલ તરીકે: બ્રિટિશ્રીનીમાં સ્થપાનારાં કેળવણી અને વોકેશનલ તાલીમ માટેના નવાં સ્ટેબ્લીમેન્ટના પ્રિન્સિપાલ તરીકે મીસ બીએ-ટ્રીક્ષ બ્રાયન્ટની નીમણુંક બ્રિટિશ સંસ્થાન કમીટીએ કરી છે આવા પ્રકારની નીમણુંક પહેલીજ વાર થઇ છે

ડેમ લેસી વિક્ટન ફીપ્સ લંડન કાઉન્ટી કૌન્સિલ એજ્યુકેશન કમીટીના ચેરમેન તરીકે આ બદલે દુનિયામા રેકોર્ડ કર્યો છે, તેઓ ૮ વર્ષ સુધી એલ્ડરમેન, ત્રણ વર્ષ સુધી કૌન્સિલના ઉપપ્રમુખ અને છેવટે પહેલા સ્ત્રી પ્રમુખ બન્યા છે

મીસ ઇન્જબોર્ગ હેનસન: ડેનમાર્કના જ્યુરીડીકલ કાયદામાં સુધારો કરીને વકીલો પોતે ચલાવતા હોય તેવા કેસોને સર્વોપરિ અદાલત સમક્ષ પણ લાવવાનો સ્ત્રીઓને આ અધિકાર મળ્યો છે હક માટે યોગ્યતા ધરાવતા ચોક્કસ વર્ષો સુધી વકીલાત કરેલી હોવાનું પ્રમાણપત્ર મેળવવું ઘટે છે આ હકનો સૌથી પ્રથમ ઉપયોગ મીસ ઇન્જબોર્ગ હેનસને કર્યો છે એ અદાલતમાં સ્ત્રી વકીલ પહેલી-જવાર હાજર થયાં છે. ..

જર્મનીની ગૃહિણીઓ બર્લિનમાં ભરાયલાં પ્રદર્શનને અંગે સ્ત્રીઓના કાર્યનાં ઘણાં જુદા દૃષ્ટિબિન્દુઓ સંબંધમાં આંકડાઓ કરવામા આવ્યા હતા. તે ઉપરથી જાણવામા આવ્યું છે કે, જર્મનીમાં ૧૫,૫૦૦,૦૦૦, ગૃહિણીઓમાંથી ૪૫ લાખ સ્ત્રીઓને પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે ઘરની બહાર કામ કરવુ પડે છે.

ચિલીમાં મતાધિકાર: ચીલીની ધારાસભામા સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપતો ઠરાવ પસાર કર્યો છે

મીસીસ મેરિયન શીમીન આઇલ ઓફ મેનમાં હાઉસ ઓફ કેઝમાં પીલ વિભાગ તરફથી વિના વિરોધે ચુંટાયાં છે મેન્ક્ષ પાર્લામેન્ટમાં બેસનારાં તેઓ પહેલાંજ સ્ત્રી સભ્ય છે. તેઓ મજુર વર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે

નિકારાગુવામાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી ત્યાં ૧૯૨૨ થી એલચીખાતાની નોકરીમાં સ્ત્રીઓએ પ્રવેશ મેળવેલો છે. ૧૯૨૨ મા કપચીત્રિ આરોઇ રેસ્ટૅન્ડ યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાંનાં ઉકુલેશના એલચી નીમાયા હતાં તે બાદ યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં એલચી અને ઉપ એલચી તરીકે ઘણી સ્ત્રીઓ નીમાઇ ગઇ છે.

મતાધિકાર નહિ: ક્યુબેક પ્રાંતમા પ્રાંતિક ચુંટણીઓમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો ખરડો પડ વિ. ૨૦ મતે હારી ગયો છે સ્થાનિક ચુંટણીઓમાં ક્યુબેકની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર છે.

પાંચ પત્નીનો ખૂની તુર્કસ્તાનમા એક મુસ્લીમે પોતાની પાંચ પત્નીઓનાં ખૂનો કર્યા ૮ બાળકોને ચાકુથી વિંધીને મારી નાખ્યાં અને પછી ફાંસો ખાઇ આપઘાત કર્યો. આ મુસ્લીમે એક સ્ત્રીને મારી નાખી હતી અને પોતાની પાંચ પત્નીઓ પાસે તે સ્ત્રીનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા કરાવી નાખ્યા હતા. પોલીસે તપાસ કરવા માંડતા મુસ્લીમને લાગ્યું કે આ બાબતમા પૂરેપૂરા મૌન રહે તેમા જ સલામતી છે એટલે તેણે પાંચ પત્નીઓ, અને બધા બાળકોને મારી નાખ્યાં અને પાછળથી પોતે પણ આપઘાત કર્યો

ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

(૧)

સમાન મતાધિકારની માંગણી

મદ્રાસની વીમેન્સ ઇન્ડિયન એસોસીએશન તરફથી હિન્દ માટે સૂચવાયલા નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના દરજ્જાને લગતું નિવેદન પ્રગટ થયું છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:

"હિન્દના નવા સૂચવાયલા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકાર અને દરજ્જા સંબંધમાં વ્હાઇટ પેપરમાં જે દરખાસ્તો કરવામાં આવી છે, તેનો સંભાળપૂર્વક વિચાર કર્યા બાદ, હિંદી સ્ત્રીઓની એસોસીએશનને લાગે છે કે, બીજી ગોળમેજી પરિષદને સુપરત કરવામાં આવેલા ૧૯૩૧ ના ઓગસ્ટનાં નિવેદનથી એ ઘણી જ ઓછી છે અમે દૃઢ એવો અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે, અમારા પહેલાં નિવેદનમાં કરવામાં આવેલી દરખાસ્ત સ્ત્રીઓને પુરૂષોની સમાન રાજકીય દરજ્જો અને સમાન તકો આપવી પરંતુ હાલની પળે એ અવ્યવહાર ગણતાને કારણે એનો સ્વીકાર થયો નથી એટલે અમે નીચે મુજબની નવી ભલામણો કરીએ છીએ:

બન્ને જાતિઓ વચ્ચે સમાનતાના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર ને બંધારણને લગતા કાયદામાં શહેરીપણાના મૂળભૂત હક્કોની જાહેરાતમાં ચોક્કસ સ્થાન મળવું જોઈએ. સમાનતાના ધોરણે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની ઉત્તમોત્તમ રીતી પુખ્ત વયના સર્વેને મતાધિકાર આપવાની છે એમ અમે ચુસ્ત મત ધરાવતા હોવા છતાં, સર્વદેશીય પુખ્ત વયના મતાધિકાર દાખલ કરવાનો સમય આવે ત્યાંસુધી અમે કામચલાઉ નીચેની પ્રથા દાખલ થાય તો તે સ્વીકારીશું:

અમે ભલામણ કરીએ છીએ કે [૧] પ્રાંતિક ધારાસભાઓ તેમજ ફેડરલ ધારાસભામાં મતદારો માટે રાખવામાં આવેલી ઉચ્ચતમ મિલકતની લાયકાતોને સ્થાને અક્ષરતા (કોઇ પણ ભાષામાં લખવાની વાંચવાની શક્તિ) ને સ્થાન આપવું [૨] નવી પ્રાંતિક ધારાસભાના મતદારો માટે વ્હાઇટ પેપરમાં સૂચવાયલી મિલકતની લાયકાત ફેડરલ ધારાસભાના મતદારોને પણ લાગુ પાડવી. [૩] સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા માટે વ્હાઇટ પેપરમાં જે ખાસ શરત હાલમાં મત આપવાને અધિકાર હોય એવી મિલકતની લાયકાત ધરાવતા પુરૂષની વિધવા કે પત્ની હોવું તેને સ્થાને, અમે વધુમાં ભલામણ કરીએ છીએ કે [૧] અને [૨] ઉપરાંત ૨૧ વર્ષની અને તેથી ઉપરની વયની સ્ત્રીઓને બધા શહેરી વિસ્તારોમાં મતાધિકાર આપવો.

આવી માગણીના સમર્થનમાં નિવેદનમાં કારણો પણ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એસોસીએશન જણાવે છે કે, હાલમાં શહેરી સ્ત્રીઓના કેળવણીના પ્રચાર અને સમાજ સુધારા માટે તીવ્ર લાગણી છે અને ગામડાંની બહેનો માટે કામ કરવા માટે પણ શહેરી સ્ત્રીઓ જ વધારે લાયક છે

(૨)

જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીને નિવેદન

હિન્દના ભાવિ બંધારણને લગતા સુધારાઓ સંબંધમાં અત્યારે મળેલી જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીને, મદ્રાસ ઇલાકાનાં જુદાં જુદાં સ્થાનિક મંડળોની સો ઉપર સભ્ય બહેનોએ વ્હાઇટ પેપરમાં સૂચવાયલી સ્ત્રીઓના મતાધિકારની દરખાસ્તો સંબંધમાં પોતાના વિચારો જણાવતું નિવેદન મોકલ્યું છે તેમાં જણાવ્યું છે કે,

જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીએ અમારા વિચારો પર ખાસ વિચાર કરવો જોઇએ કારણ કે એ વિચારો, જાહેર વહીવટની સંસ્થાઓમાં સેવા કરનારો અને ચુંટણીનો અનુભવ મેળવનારી બહેનોના છે, તેઓ જણાવે છે કે મિલકતની લાયકાતના ધોરણે રચાયલો, અને સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોને સમાન ધોરણે અપાયલો મતાધિકાર ને

સ્ત્રીમતદારો માટે વધારાની ખાસ લાયકાતો રાખ-વામાં નહિ આવે તો સ્ત્રીઉમેદવારોને અસર કરશે એવો તેમનો વ્યવહારૂ અનુભવ છે.

સ્ત્રીઓના મતાધિકારનો આ પ્રશ્ન કોઈ ભવિ-ષ્યની અચોક્કસ તારીખ ઉપર મુલતવી રાખી મધ્યસ્થ અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓ પર એનો નિર્ણય કરવાનું છોડી દેવાની સામાન્ય દલીલ થઈ રહેલી છે તેની ચર્ચા કરતા તેઓએ એ સૂચ-નાનો ખાસ વિરોધ કર્યો છે કારણ કે રાજ્કીય દરજ્જા અને હકોને લગતા હિન્દી સ્ત્રીઓના દાવાઓનો નિકાલ, બાકીના હિન્દના દાવાનો વિચાર થાય તેજ વખતે અને હિન્દના નવા બંધારણ માટેનો ખરડો છેવટનો ઘડવામાં આવે અને પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજુ થાય એ પહેલાજ થવો જોઈએ એમ તેઓને લાગે છે

પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સ્ત્રીઓના અધિકારને લગતી વ્હાઈટ પેપરની દરખાસ્તોની ચર્ચા કરતા, એ નિવેદન પર સહી કરનારી બહેનો જણાવે છે કે, જો એ દરખાસ્તો સ્વીકારાશે તો પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં પુરૂષ મતદારોના પ્રમાણમા સ્ત્રી મતદારોનુ પ્રમાણ, સરકારના ૧=૭ના પ્રમાણ કરતાં પણ ઓછુ આવશે અને દેશમા સ્ત્રીઓની સંખ્યા અને અગત્ય જોતા એ પ્રમાણ સ્ત્રીઓને ન્યાયાર્તા નથી એમા તેઓને શક નથી

વડી ધારાસભા માટે ભલામણ કર્યા મુજ-બની ઉચ્ચતર કેળવણીની લાયકાતથી પુરૂષ મતદારો કરતા સ્ત્રી મતદારોનુ પ્રમાણ અત્યારે છે તેના કરતા પણ ઓછું થઈ જશે. ફેડરલ વડી ધારાસભામા સ્ત્રીઓના મતની ખાસ અગત્ય જોતા તેઓ વિનતિ કરે છે કે, પ્રાંતિક મતાધિકાર માટે હિન્દી મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કર્યાં મુજ-બની શિક્ષણની અને પતિની લાયકાતો જેવીજ લાયકાતો સ્ત્રીઓ માટે રહેવી જોઈએ

નિવેદનમા તે એ આશા રાખે છે કે ઉપલી દલી-લોનો સંભાળપૂર્વક વિચાર કરીને જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટી સરકારની દરખાસ્તોમાં એવી રીતનો સુધારો કરશે કે જેથી, દેશમા પોતાની અગત્ય છે અને પોતાની સંખ્યા છે તેના પ્રમાણ કરતા વધારે પ્રમાણમાં ફેડરલ અને પ્રાંતિક મતદારમંડળોમા સ્ત્રીઓને હિસ્સો મળે

ફેડરલ ધારાસભાની ઉપલી ધારાસભા (અપર ચેમ્બર) સબંધમા નિવેદન જણાવે છે કે, રાજ્ય સભાની ચુંટણી માટેની અત્યારની લાયકાતો પ્રમાણે ઉમેદવારી કરી શકે એવી લાયકાત ધરાવતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણીજ થોડી છે અને અમે વિનતિ કરીશુ કે જો નવી ફેડરલ ઉપલી ધારાસભા માટે એજ લાયકાતો રાખવાની હોય તો સ્ત્રી ઉમેદવારો માટે તેમા કેટલાક સુધારા કરવા જોઈએ જો નવી લાયકાતો નક્કી કરવાની હોય તો, નવી લાયકાતો એવી હોવી જોઈએ કે જેથી ઉમેદવારો તરીકે સ્ત્રીઓની સારી સરખી સંખ્યા યોગ્ય થઈ શકે

છેવટે દરખાસ્તોનો નીચે મુજબ સમારોપ કરવામાં આવ્યો છે.

નવા હિન્દી રાજ્યબંધારણ હેઠળ સ્ત્રીઓના દરજ્જાનો પ્રશ્ન વિચારવાનું મુલતવી ન રાખવુ યા ભાવિ ધારાસભાઓ કે સરકાર ઉપર એનો નિર્ણય કરવાનુ છોડવુ. ન જોઈએ અને સ્ત્રીઓના દાવા-ઓની તપાસ, બીજા હિન્દના દાવાઓનો વિચાર થાય, અને બંધારણને લગતો ખરડો તૈયાર કરી પાર્લામેન્ટને સોંપવામા આવે તે પહેલાજ કરવો જોઈએ

નવા બંધારણમા એક એવી કલમ દાખલ કરવી કે જેથી સહેરીઓના હકોના ભોગવટાને અંગે સ્ત્રીઓ ઉપર નાખવામાં આવેલી હરકતોથી સ્ત્રીઓને સરક્ષણ મળે

સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સબંધમાં અમે વિનતિ કરીએ છીએ કે. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં મિલકત અને શિક્ષણને લગતી લાયકાતો પુરૂષોના જેવીજ રહેવી જોઈએ, અને ખાસ શિક્ષણને લગતીજ લાયકાત અને ચોક્કસ મિલ્કતની લાયકાત ધરાવતા પુરૂષની પત્ની તરીકેની ખાસ લાયકાત રહેવી જોઈએ. એક વખતે એક સ્ત્રીને આવી લાયકાત આપ્યા બાદ એ વિધવા બને તે પછી પણ તે તેના ઉપર ચાલુ રહેવી જોઈએ.

ફેડરલ વડી ધારાસભા માટે પુરૂષોના જેવીજ મિલ્કત અને શિક્ષણની લાયકાતો રહેવી જોઈએ, અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓ માટે સુચવાય છે તેવીજ સ્ત્રીઓ માટે ખાસ લાયકાતો જોઈએ.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મે માસની તા. ૮ મીથી તા. ૨૯ મી સુધીના ૨૧ દિવસો ભારતના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાશે. કારણ કે એ દિવસો આત્મશુદ્ધિ અને સહકારી કાર્યકરોની શુદ્ધિ માટે અંતઃકરણના અવાજને માન આપીને જગદ્ગુરુ મહાત્મા ગાંધીજીએ અનશનવ્રત લઈ તપશ્ચર્યા આદરી હતી. બરાબર તા ૮મી મેના બપોરના ૧૨ વાગ્યાથી યરવડાના મંદિરમાંથી એ તપશ્ચર્યાની શરૂઆત થઈ હતી તેજ રાત્રે પૂ. બાપુજીને યરવડા મંદિરમાંથી સરકારે બીન શરતે મુકત કર્યા અને તેમણે શ્રીમતી લેડી પ્રેમલીલા ઠાકરસીના બંગલા 'પર્ણકુટી'માં એ તપશ્ચર્યા કરી હતી. પૂ. ગાંધીજીના દીર્ઘાયુ માટે સર્વત્ર પ્રાર્થનાઓ થઈ હતી. તે માટે સભાઓ, સરઘસો વગેરેની યોજના થઈ હતી. તેમાં બહેનોએ પણ મોટી સખ્યામાં ભાગ લીધો હતો. મુંબઈમાં ગાંધીસેવા સેનાની બહેનોએ પણ સારો ફાળો આપ્યો છે ઉપવાસના ઐતિહાસિક દિવસો દરમ્યાન હરિજન સેવાનું કાર્ય પણ જોશભેર આગળ ધપાવવામાં આવ્યુ હતું અને હજીય એ કાર્ય ચાલુ છે.

ઉપવાસના શરૂઆતના દિવસેજ પૂ. ગાંધીજીને મુકત કરવામાં આવતાં, તેમણે સરકારને સમાધાનની તક આપવા માટે એક માસ કે છ સપ્તાહ માટે સવિનય કાનૂન ભંગની લડત મોકુફ કરવા મહાસભાના કામચલાઉ પ્રમુખ શ્રી અણેને સલાહ આપી. અને એ સલાહ સ્વીકારીને શ્રી અણેએ છ સપ્તાહ માટે સવિનય કાયદાભંગની ચળવળ મોકુફ રાખી છે. પણ સરકારે મહાસભાએ આપેલી તક જતી કરી છે.

પૂ. ગાંધીજીના ઉપવાસને અંગે પૂ. કસ્તુરબાને છોડી મૂકવામાં આવ્યાં છે અને તેઓ પણ પર્ણકુટીમાં, શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ સાથે પૂ. ગાંધીજીની સુશ્રુષામાં રોકાયાં છે.

શ્રીમતી માર્ગરેટ સ્પાહગન નામની જર્મન મહિલા સહાનુભૂતિમાં ઉપવાસ કરવાની હતી પરંતુ તેને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુએ તેમજ પૂ. ગાંધીજીએ સમજાવતા તેમણે પોતાનો નિર્ણય પડતો મૂક્યો છે.

ગુજરાત:

દાહોદ શહેરમાં ડબગરોને પાણીનો ઘણો ત્રાસ પડે છે. તેઓ માટે અવાહેડો કુવો છે તે ઉનાળામાં સુકાઈ જાય છે. આથી કેટલીક ડબગર સ્ત્રીઓ જાહેર કુવે પાણી ભરવા જતાં મંદિરના એક પૂજારી બાવાએ એક સ્ત્રીના ગાલ ઉપર તમાચો મારી તેનું પાણી ભરેલું માટલુ ફોડી નાંખ્યું હતુ અને લાત ઉગામી હતી. આ સ્ત્રી સગર્ભા હતી. પરંતુ સદ્ભાગ્યે બચી ગઈ છે. દાહોદનો આ પ્રસંગ ખરેખર શરમ ભરેલો છે.

માતરમાં શ્રીમતી રેવાબહેન રામભાઈ પટેલ અને શ્રીમતી કાશીબહેન ભાઈલાલ પટેલને અનુક્રમે ત્રણ માસની અને બે માસની સજા થઈ છે. સીંજાસીમાં પત્રિકા વહેંચવા માટે શ્રીમતી ઝવેરબહેન ચતુરભાઈ શ્રીમતી હીરાબહેન શીવાભાઈ અને શ્રીમતી ચંચળબહેનને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાંથી શ્રીમતી ડાહીબહેનને ૪ માસ અને બીજા બન્ને બહેનોને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે.

વીરમગામના ૪૯મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી શાન્તાબહેન મર્ચંટ અને શ્રીમતી દુર્ગાબહેન ભટ્ટને દેત્રોજ ખાતે ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને ત્રણ માસની સજા થઇ છે.

મુંબઇ ઇલાકો

કર્ણાટક પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી સાવિત્રીબાઇ અને શ્રીમતી રમાબાઇને ધારવાડમાં ૬ માસ કેદની સજા થઇ છે.

અમદાવાદ નગર [illegible] મહાસભા સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી શાંતાબાઇ ચિટનીસને એપ્રિલની આખરે [illegible] ગિરફતાર કરેલાં છે.

બંગાળ:

ત્રણ બહેનોને ગિરફતાર કરવામાં આવેલી છે.

ખુલના મહાસભા સમિતિનાં શ્રીમતી સ્નેહલતા ચૌધરીને [illegible] અને ૭ માસ સાદી કેદની સજા કરી છે.

જેસોર ગામની શ્રીમતી ગિરિજાબાલા મજુમદાર નામની સ્ત્રીને પુરુષ પોશાક સાથે ફરવા માટે સ્ટેશને ગિરફતાર કરી રૂ. ૨૦૦ના જામીન ઉપર છોડવામાં આવી છે.

નાસતા ફરતા આરોપી શ્રી. મનોજ [illegible] પત્રવ્યવહાર ચલાવવા માટે તેમજ તેને ખોરાક વગેરે પૂરાં પાડવા માટે તેની માતા શ્રીમતી હેમાંગિની ઘોષ અને નરેન્દ્ર કુમાર ઘોષને [illegible] કેદની સજા કરવામાં આવી છે.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્ભય બલિદાનો

૨૮૫૪	શ્રીમતી	રેવાબહેન પટેલ	[illegible]	૩ માસ
૨૮૫૫	"	કાશીબહેન પટેલ	"	૩ માસ
૨૮૫૬	"	ડાહીબહેન પટેલ	[illegible]	૩ માસ સખ્ત
૨૮૫૭	"	હીરાબહેન પટેલ	"	૨ માસ સખ્ત
૨૮૫૮	"	ધનગવરીબહેન પટેલ	"	૨ માસ સખ્ત
૨૮૫૯	"	શાન્તાબહેન મર્ચંટ	દેત્રોજ	૩ માસ
૨૮૬૦	"	દુર્ગાબહેન ભટ્ટ	"	૩ માસ
૨૮૬૧	"	સાવિત્રીબાઇ	ધારવાડ	૬ માસ
૨૮૬૨	"	રમાબાઇ	"	૬ માસ
૨૮૬૩	"	શાન્તાબાઇ ચિટનીસ	અમદાવાદ	—
૨૮૬૪-૬૬	"	ત્રણ બહેનો	નદીયા	—
૨૮૬૭	"	સ્નેહલતા ચૌધરી	ખુલના	૭ માસ સાદી

કોન્વોકેશન ગોળીબાર કેસને અંગે ૯ વર્ષની સજા પામેલી કુમારી બીણા દાસે મીદનાપુરની જેલમાં કુમારી શાન્તિ ઘોષ અને કુમારી સુનીતિ ચૌધરી એ બે બહેનો સાથે ઉપવાસ કરવા માંડ્યા હતા. પાછળથી તેમણે પિતા તેમજ સગાંઓની સમજાવટથી ઉપવાસ છોડી દીધા હતા.

સીલ્હટની જેલમાં શ્રીમતી [illegible] દત્ત નામની સત્યાગ્રહી કેદી બહેને મહિલાઓની સહાનુભૂતિમાં ઉપવાસ કરવા માંડ્યા છે.

નદીયા જીલ્લા રાજકીય પરિષદને અંગે

[illegible] ગામમાં [illegible] આરોપસર કુમારી [illegible] ને ગિરફતાર કરવામાં આવી હતી. પાછળથી તેને જામીન પર છોડવામાં આવી હતી. [illegible] તેને ગિરફતાર કરવા [illegible] ગિરફતાર થઇ છે.

કલકત્તામાં કુમારી [illegible] ગિરફતાર કરવામાં આવી છે. [૧૯-૫-૩૨

નોંધ

આત્માની અને સહકાર્યકરોની શુદ્ધિ અર્થે અંતરના અવાજને માન

બાપુના ઉપવાસ આપી પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીએ ગઇ તા. ૮ મી મેના બપોરના ૧૨ વાગ્યાથી ઉપવાસ શરૂ કરતાં જ દેશ સમસ્તમાં તેમજ દુનીયાના અન્ય ભાગોમાં ચિંતાની ગંભીર લાગણી ફેલાઇ રહેલી છે પૂ. ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના ઉપવાસનો નિર્ણય કર્યાની જાહેરાત થતાંજ આખા દેશમાં તેમજ અન્યત્ર આશ્ચર્ય જનક ઉશ્કેરણી ફેલાઇ ગઇ હતી અને પૂ. ગાંધીજી તેમની નબળી તબીયતમાં ૨૧ દિવસના ઉપવાસમાં કેવી રતે ટકી શકશે એવી શંકાની લાગણી સર્વત્ર ફેલાઇ ગઇ હતી. પૂ. ગાંધીજીને પોતાનો નિર્ણય ફેરવવા માટે અનેક જણે સમજાવ્યા, તારો કર્યા, પરંતુ પૂ. ગાંધીજીએ પોતાનો નિર્ણય ન ફેરવ્યો અને તેમણે તા. ૮ મી મેના બપોરથી એ ઉપવાસ શરૂ કરી દીધા છે અને આ લખાય છે ત્યાં સુધીમાં તો પૂ. ગાંધીજી એ ઉપવાસમાંથી સફળતાથી પાર ઉતરી રહ્યા છે તપશ્ચર્યામાંથી પ્રભુ ગાંધીજીને પાર ઉતારે એવી પ્રાર્થના સર્વસ્થળે સર્વ લોકો કરી રહ્યા છે એ પ્રાર્થનામાં અમે અમારો સૂર પૂરીએ છીએ કે, હે પ્રભુ, હિન્દના અત્યારના ખરેખરા કટોકટીના સમયમાં તેના આ એક માત્ર સુકાનીને જીવતો રાખજે અને હિન્દની પ્રજાને સ્વરાજ ભોગવતી જોવા સુધી તેને દીર્ઘાયુષ્ય આપજે પૂ. ગાંધીજીમાં શરીરબળ નથી પરિણામે, ઉપવાસને અંગે તેમનામાં નબળાઇ વધતી જાય છે; પરંતુ તેમનું આત્મબળ એટલું પ્રબળ છે કે આ તપશ્ચર્યામાંથી તેઓ સફળ રીતે પાર ઉતરી આવશે એની અમને શ્રદ્ધા છે પ્રભુ અમારી શ્રદ્ધાને સાચી પાડો !

પૂ. ગાંધીજીને, ઉપવાસ શરૂ કર્યા તે રાત્રે જ યરવડાના કારાગારમાંથી બીનશરતે મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે અને જેલમાંથી બહાર આવી તેઓ શેઠ પ્રેમલીલા ઠાકરસીના બંગલા 'પર્ણકુટી'માં આ ઉપવાસ કરી રહ્યા છે. 'પર્ણકુટી'માં તેમની સારવાર માટે પૂ. કસ્તુરબા અને ભારત કોકિલા શ્રીમતી સરોજની નાયડુ તેમજ અન્ય રોકાયલા છે અને દેશભરના પ્રખ્યાત ડાક્ટરો પૂ. ગાંધીજીની તબીયત તપાસી જનતાને ચિંતા ન કરવા જણાવી રહ્યા છે

જેલમાંથી છુટ્યા પછી પૂ. ગાંધીજીએ મહત્વનું કાર્ય એ કર્યું છે કે,

સરકારની ભૂલ હિન્દી સરકારને, મહાસભા સાથે સમાધાની કરવાની તક મળે તે માટે, એક માસ કે છ અઠવાડિયા સુધી સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ મોકુફ રાખવાની, મહાસભાના કામચલાઉ પ્રમુખ શ્રી અણેને સલાહ આપી હતી. શ્રી અણેએ એ સલાહને અનુસરીને બીજેજ દિવસે છ અઠવાડિયાં માટે સવિનય કાનૂન ભંગની ચળવળ મોકુફ રાખવાની જાહેરાત કરી હતી આ જાહેરાત થતા જ બધાના હૈયામાં, રાષ્ટ્રીય લડતનાં સમાધાનની આશા ઉત્પન્ન થઇ હતી પરંતુ, સમાધાન માટે પૂ. ગાંધીજીએ અને મહાસભાએ લંબાવેલો હાથ હિંદી સરકારે તરછોડી કાઢ્યો છે અને સમાધાનની કાંઇપણ વાતચીત શરૂ કરતા પહેલા, સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ સદા માટે બંધ કરી, મહાસભાનો સંપૂર્ણ પરાજય સ્વીકારાવવા આગ્રહ કર્યો છે આમ કરીને હિન્દી સરકારે અને તેના દ્વારા બ્રિટિશ સરકારે એક સુંદર તક જતી કરી છે એટલું જ નહિ, પણ ઉલ્ટુ પૂ. ગાંધીજી અને મહાસભાએ આપેલી તકનો જો સરકાર કંઇ લાભ નહિ ઉઠાવે તો તે એક ગંભીર ભૂલ કરેલી જ લેખાશે ૧૯૩૧ માં ફરીથી કાયદાભંગની લડત શરૂ થઇ તે વખતે, એટલે કે બીજી ગોળમેજી પરિષદમાંથી પૂ. ગાંધીજી પાછા ફર્યા તે વખતે, જે

પરિસ્થિતિ હતી. તે પરિસ્થિતિથી આગળ વધ-ઘર બંધાવવા સુધીની હવે પૂ. ગાંધીજીએ છૂટ છાર મૂકી છે; પરંતુ, આ હુકમોના જોરથી મહાસભાની ચળવળને દાબી દેવામાં ગૌરવ માનતી સરકાર મહાસભા જેવી હિન્દી પ્રજાની પ્રતિષ્ઠા ધરાવતી સંસ્થા પાસે સંપૂર્ણ આધીનતા સ્વીકારાવવા આગ્રહ સેવે છે એ તદ્દન અયોગ્ય છે, કારણ કે વટહુકમોના બળે બહારથી મહાસભા દબાઈ ગયેલી લાગશે. પરંતુ પ્રજાનો કે મહાસભાનો આત્મા, સરકાર ગમે તેવા વટહુકમો અને દમનનીતિથી પણ દાબી શકનાર નથી.

ડૉ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ સુખથનકર

મુંબાઈ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનની શાળા સમિતિના પ્રમુખસ્થાને આ વર્ષે ડૉ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ સુખથનકરની ચૂંટણી થવા માટે અમે એ બહેનને ખરા અંતઃકરણથી અભિનંદન આપીએ છીએ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનમાં ઘણા સમયથી ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ બીજી ઉપયોગી સ્ત્રી સંસ્થાઓમાં અને જાહેર જીવનમાં પણ તેઓ સારી સેવા બજાવી રહ્યાં છે. આવાં સમાજ સેવિકા બહેનને શાળા સમિતિના પ્રમુખસ્થાને ચૂંટીને સમિતિના સભ્યોએ સમિતિનું તેમજ આખા કોરપોરેશનનું ગૌરવ વધાર્યું છે. આ પદે આવનારા શ્રીમતી માલિનીબાઈ મુંબઈમાં પહેલાં જ બહેન છે એ વધારે ગૌરવ લેવા જેવી બાબત છે. અમે ફરીથી શ્રીમતી માલિનીબાઈને અભિનંદન આપીએ છીએ અને તેમને યશસ્વી કારકિર્દી ઇચ્છીએ છીએ.

મુંબાઈમાં 'ભગિનીગૃહ'

મુંબાઈના શ્રી ભગિની સમાજની અનેક ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓમાં એકનો ઉમેરો થાય છે અને એ 'ભગિનીગૃહ' ખોલવાને લગતી છે. એના સંબંધમાં શ્રી ભગિની સમાજના મંત્રી શ્રીમતી લીલાબહેન ધાર એક નિવેદનમાં જણાવે છે કે

“મુંબાઈ જેવાં શહેરમાં અનેક સ્ત્રીઓ શિક્ષિકા કે બીજા એવા ધંધાઓ મારફતે પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી રહી છે. પણ આવી બહેનોને રહેવા કરવા માટે સારી સગવડ હોતી નથી. આવી ખોટ પૂરી પાડવા માટે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને પોતાની આજીવિકા મેળવવા તેમજ પોતાનો વિકાસ સાધવા રહેવા કરવાની જરૂરી સગવડ પૂરી પાડવા ભગિની સમાજે એક ગૃહ ખોલવાનો ઠરાવ કર્યો છે. આ ગૃહ ફક્ત રહેવા તથા જમવાની સગવડ પૂરી પાડશે એટલો જ તેનો હેતુ નથી, પણ જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી બહેનોને એકત્ર કરી તેમને તેમની ઉન્નતિ કરવાની સગવડ તથા તક આપી ભવિષ્યમાં કાર્યકર્તાઓ તૈયાર કરવાનો પણ વિચાર રાખે છે. આપણા જનસમાજમાં આજે સ્ત્રી કેળવણી તથા સ્ત્રી ઉન્નતિ કાર્ય પાછળ જોઈએ તેટલું લક્ષ અપાતું નથી. થોડી ઘણી પ્રગતિ દર વર્ષે થતી જાય છે પણ કરોડોની વસ્તી આગળ તેની સરેરાશ ગણત્રી બહુ ઓછી જ છે. મુંબાઈ જેવા શહેરમાં આવા ગૃહની ઘણા વખતથી જરૂર હતી ને પૂરી પાડવા ભગિની સમાજે આ પ્રયત્ન કર્યો છે. મુંબાઈની તથા બહારની મુંબાઈમાં વસતી બહેનો તેનો લાભ ઉઠાવશે એવી આશા છે. વિલાયતમાં તથા પશ્ચિમના બીજા દેશોમાં સ્ત્રીઓના આવા વસતીગૃહો ખૂબ સફળ થયા છે. તેમાં રહેનાર બહેનોનો પોતાનો ખૂબ વિકાસ થયો છે એટલું જ નહિ પણ તે દ્વારા જનસમાજને પણ ઘણો લાભ મળ્યો છે. ઘર આગળ જે વાચન અને સહવાસ મળવો બહેનોને માટે દુર્લભ હોય છે તે અહીં સહેલાઈથી મળી શકે છે. ઉપરાંત કુટુંબના વિખવાદ કે કલેશને બદલે અહીં સારા સંસ્કાર ને શિક્ષણમાં જીવનવ્યતિત થાય છે.” ભગિની સમાજના મંત્રી બહેનની આ વિજ્ઞપ્તિને બહેનો યોગ્ય સત્કાર આપશે અને 'ભગિનીગૃહ'નો લાભ ઉઠાવશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. આ સંબંધમાં માહિતી મેળવવા ઇચ્છતી બહેનોએ 'મંત્રી, ભગિની સમાજ, રણછોડભુવન, ગીરગામ, મુંબાઈ, ૪.' એ સ્થળે પત્રવ્યવહાર કરવો.

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખબરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા
વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું ૭ હજાર લીટીનું તત્ત્વ દર્શનયુક્ત વિચારપ્રધાન મોટું કાવ્ય પાકું સોનેરી પૂઠું, ૪૩૨ પાનાં ઉંચા જાડા ફેધર વેઇટ કાગળ કિંમત રૂા ત્રણ ટ. ખ. આ. ૫.

ભજનિકા
ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોષણમો ભજન કાવ્યો.
પાકું સોનેરી પૂઠું, કિંમત માત્ર રૂપીઆ સવા ટ. ખ. બે આના.

ગુણસુન્દરીના ગ્રાહકોને આખો સેટ આઠ રૂપીયામાં

કલિકા
શૃંગારરસનું ૩૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખંડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંશા પામ્યું છે.
૨૫૦થી વધુ પાનાં, ઉંચા એન્ટીક કાગળ, પાકુ પૂંઠું કિંમત માત્ર રૂા. બે ટ ખ. અઢી આના

રાસચંદ્રિકા
કોકિલકંઠી ગુજરાતણોને સહસા-જ કંઠસ્થ થાય એવા પચાસ રાસનો સંગ્રહ.
પાકુ સોનેરી પૂંઠુ, કિંમત સવા રૂપીયો, ટ. ખ. બે આના

લખો—
"ગુણસુંદરી" કાર્યાલય : ૧૧૪ ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

જેને માટે બૃહદ્ ગુજરાત રાહ જોતું હતું
—: આ રહ્યું તે પુસ્તક :—

"સંતતિ નિયમન"

હિંદુ સમાજના સળગતા પ્રશ્નોઃ—

માતૃત્વ—આકસ્મિક કે ઐચ્છિક ?

મર્યાદિત સંખ્યામાં બળવાન, ચારિત્ર્યવાન બાળકો કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં ? આ પ્રશ્નોનું દરેક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરતું અને તેને માટે વિશ્વાસપાત્ર અને નિર્દોષ ઉપાયો બતાવનારૂં પુસ્તક.

લેખક 'ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ, ડી પી. એચ , ડી. ટી. એમ., એમ. બી. બી. એસ.
(મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, બરો મ્યુનિસિપાલિટી, સુરત.)

૧૬ ચિત્રો : : ૩૫ પ્રકરણ : : : સોનેરી પુઠું
કીંમત રૂ. ૧-૮-૦ : પોસ્ટેજ જુદું.

મળવાના ઠેકાણાં: ધર્મ વિજય પ્રેસ, પાયધુની, ગોડીજીના દેરા પાસે, મુંબઇ, ૩
"ગુણસુન્દરી," કાર્યાલય, અને જાણીતા બુકસેલરો.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

મજબુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે

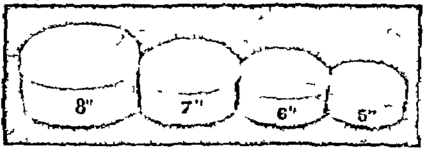

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
"એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે"

— પણ —

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય શું કહે છે?

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરમાં કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરું છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી ઉલટું સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યા છે

પી સી રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ. ૧૧ ક્લાઇવ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

કારખાના તથા શાખાઓ
કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ, રંગુન

શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિંદી સ્ત્રી-વિદ્યાપીઠ

પદવીદાન સમારંભ

પુસ્તક ૨૦ મું] જુલાઇ ૧૯૩૩ [અંક ૫ મો

ચન્દ્રદર્શન

ઉગ્યો ચંપાની ડાળીએ ચન્દ્રમા રે,
એ ને વરસે અમીભર્યો ઉજાસ.
ઉગ્યો ચંપાની ડાળીએ ચન્દ્રમા રે!

આજ ઉગી ચૈતરકેરી પૂર્ણિમા રે,
અહીં દેવોનો પાંગરે પ્રકાશ
ઉગ્યો—

જાણે ચૈતરનો ચંપક એ મ્હોરીઓ રે,
તારલાઓની પાંદડી વેરાય:
ઉગ્યો—

પાંદડીઓની ગૂથી ફુલકટોરીઓ રે,
શીળી ચન્દનીનાં અમૃત ઢોળાય
ઉગ્યો—

આવો રસિયા તો અમૃત ઝીલીએ રે,
અહીં આત્માના ઓજસ્ પમાય:
ઉગ્યો—

અને ખીલે પ્રફુલ્લ પ્રાણપાંદડી રે,
આત્મલક્ષ્મીવન્તા ઉર થાય!
ઉગ્યો—

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

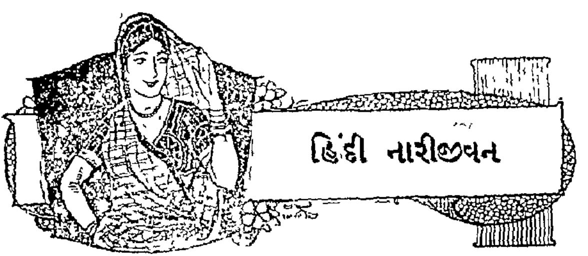

હિંદી નારીજીવન

લેખિકા: શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકુંવર

અનુવાદક: શ્રી રમણીકલાલ જયચંદભાઈ દલાલ બી. એ. એલએલ. બી .

હિંદ પલટાતું જાય છે. વર્ષોની નિદ્રા છાંડી એનાં સ્ત્રી પુરુષો કોઈ અજબ જાદુઈ દંડના સ્પર્શથી જાગૃત થઈ રહ્યાં છે. શરૂઆતમાં વ્યક્તિગત પ્રયાસો થતા સામાજીક સુધારણા ને સ્ત્રીકેળવણી તરફ ખાસ લક્ષ આપવામાં આવતું પરંતુ હમણાં હમણાં હિંદી નારીજીવનમાં એટલી તો અકલ્પ્ય પ્રગતિ થઈ રહી છે કે પૃથ્વીપટ પર કોઈપણ યુગમાં એની જોડી જડવી મુશ્કેલ છે.

પુરાતન નારીજીવનમાં ક્રાંતિ સાધવાના મૂળ પ્રયાસો શ્રી રાજા રામમોહનરાય કેશવ ચંદ્ર સેન, સ્વામી દયાનંદ, શ્રીમતી રાનડે, પંડિતા રમાબાઈ અને બીજા સમાજસેવકોએ કર્યાં હતાં: ખ્રીસ્તી સેવાસંઘોએ પણ એ કાર્યને સીધી કે આડકતરી રીતે પૂરતો વેગ આપ્યો હતો

યુરોપ અને અમેરિકામાં સ્ત્રીઓ શું કરી શકે તેની છેલ્લા મહાયુદ્ધમાં પ્રતીતિ થઈ. પશ્ચિમમાં શરૂ થયેલા ક્રાંતિના એ જુવાળની પૂર્વમાં પણ અસર થઈ ને હિંદી નારીજીવનના પ્રગતિકાર્યમાં ગજબ ઉછાળો આવ્યો

હિંદી મહિલાઓનું પહેલું મંડળ ધરવી સન ૧૯૧૭ માં મદ્રાસમાં સ્થપાયું. કેળવણી પ્રચારાર્થે જ એની સ્થાપના થયેલી હતી છતાંયે સ્ત્રીમતાધિકાર મેળવવાની હિલચાલ તેણે ઉપાડી લીધી. સમસ્ત હિંદમાં અત્યારે તેની શાખાઓ ઉઘાડવામાં આવી છે. કુલ બોંતેર શાખાઓમાંથી મોટો ભાગ દક્ષિણ હિંદમાં જ છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નમાં રસ લેતા દરેકે એ મંડળ તરફથી પ્રગટ થતું 'સ્ત્રીધર્મ' નામનું માસિક જોઈ જવા જેવું છે.

મોટી મહિલાઓમાં જ્ઞાનપ્રચાર કરવા હિંદમાં સ્થળે સ્થળે સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે: ખાસ કરીને બંગાળા ને મદ્રાસમાં એવાં મંડળો સારી સંખ્યામાં છે. સ્ત્રી સ્નાતકોનાં મંડળોનું પણ એક મધ્યસ્થ મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. એ દ્વારા સામુદાયિક પ્રગતિ સાધી જનતાને જાહેર જીવનમાં રસ લેતી કરી આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ સમજાવવાનો ઉદ્દેશ છે

પ્રાંતિક સ્ત્રીસંસ્થાઓ પણ ઓછી નથી એમાં દરેક કોમની સ્ત્રીઓને સ્થાન આપી નારીજીવનના ઉત્કર્ષ માટે બનતા પ્રયાસો કરવાનો આદર્શ છે. જુદી જુદી સ્ત્રી સંસ્થાઓનો સહકાર સાધવાનો તેનો મુખ્ય હેતુ છે. આ સંસ્થાઓદ્વારા સ્ત્રીકેળવણી ને સામાજીક સુધારણાનું કામકાજ હાથ ધરવામાં આવેલું છે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહિલા મંડળ ઇસ્વી સન ૧૯૨૫ માં સ્થાપવામાં આવ્યું પ્રાંતિક સંસ્થાઓ એની છત્રછાયા નીચે કામ કરે એ તેનો મુખ્ય હેતુ હતો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી વિલયાસોમાં હિંદી મહિલાઓ પણ ભાગ લેતી થાય એ ખાસ આદર્શ છે

અત્યારે ખાસ અગત્યની પ્રવૃત્તિ જોવા જઈએ તો તે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની છે આજ સુધીમાં તેની ૭ બેઠકો મળી ચૂકી છે એની છેલ્લી બેઠકનો હેવાલ તપાસીએ તો એ સંસ્થા કેટલું કામ કરી રહી છે તેનો ખ્યાલ આવશે. આવી પરિષદો મેળવવાનો મુખ્ય હેતુ સ્ત્રી કેળવણી પ્રચારનો હતો પરંતુ ઇસ્વી સન ૧૯૨૯ માં સામાજીક સુધારણાનું કાર્ય ઉપાડી લેવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. આ સંસ્થાની બ્રિટીશ હિંદમાં તેમજ દેશી રાજ્યોમાં ગામેગામ શાખાઓ ઉપાડવામાં આવી છે એટલે દરેક જ્ઞાતિ અને કોમની મહિલાઓ પરિષદની વાર્ષિક બેઠકોમાં હાજરી આપે છે પડદાનો રિવાજ હજુ પણ ચાલુ છે તે કોમોની મહિલાઓ પણ એ કામકાજમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે તે ખાસ નોંધવા જેવી બીના છે. એમાંની ઘણી મહિલાઓ તો દૂર દૂરથી

ઝાંઝરણું

ઝાંઝર અલકમલકથી આવ્યું રે
મને વ્હાલાએ પગમાં પહેરાવ્યું રે
મારું ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

એને ઘૂઘરે ઘમકે તારલિયા,
એને પેંજણે ચમકે ચાંદલિયા,
એને મોઢે તે બેઠા મોરલિયા,
મારું ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

એ રાજાએ માગ્યું ઝાંઝરણું
એ રાણીએ માગ્યું ઝાંઝરણું
તોય વ્હાલે દીધું મને ઝાંઝરણું
મારું ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

ઝાંઝર પ્હેરી પાણીડાં હું ચાલી,
મારી હરખે તે મરકી સાહેલી,
એને ઠમકારે લોકની આંખ ઠારી,
મારું ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

સુન્દરમ્

લાંબા પ્રવાસો ખેડીને પરિષદની બેઠકમાં હાજરી આપે છે આ પરિષદે અખિલ હિંદ સ્ત્રી કેળવણી ફંડ ઉભું કર્યું છે ને તેના આશ્રય નીચે હમણાં જ દિલ્હીમાં એક મધ્યસ્થ સ્ત્રી વિદ્યામંદિર ઉઘાડવામાં આવ્યું છે. વળી બાળલગ્નપ્રતિબંધક કાયદો ઘડાયો તે પણ અખિલ ભારતમહિલા પરિષદના પ્રયાસોને જ આભારી છે.

આ ઉપરાંત હિંદમાં બીજી સ્ત્રી સંસ્થાઓ પણ ઓછી નથી. મુંબાઈ મદ્રાસ પૂના વગેરે મોટા શહેરોમાં સેવાસદનો સ્થપાયાં છે. પૂનાની હિંદી મહિલા વિદ્યાપીઠ પણ હવે ખ્યાતિ પામતી જાય છે મુંબાઈ, અમદાવાદ ને બીજા શહેરોના વનિતાવિશ્રામો પણ ઠીક કામકાજ કરી રહ્યા છે. અનાથાશ્રમો ને વિધવાશ્રમો પણ ઠીક ઠીક પ્રગતિ કરે છે. સરોજનલિની દત્તના સ્મરણાર્થે સ્થપાયલી મહિલા સમિતિ પણ ભૂલી જવા જેવી નથી—આ તમામ પ્રયાસોના પરિણામે હિંદી સ્ત્રીઓ જરૂર નવજીવન પામશે જ

વળી સ્ત્રીઓ પણ હિંદી જાહેરજીવનમાં હવે આગળ પડતો ભાગ લઈ રહી છે. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં પણ સભ્ય બની કામકાજ ઉપાડી લેવાની શક્તિ સ્ત્રીઓએ દાખવી છે કેટલીક મહિલાઓ ઓનરરી

મેજીસ્ટ્રેટ, મ્યુનિસિપાલિટીનાં સભ્ય, કે જાહેર સંસ્થાઓમાં સારૂં કામકાજ કરી ચૂકી છે. શાળાઓમાં શિક્ષિકાઓ, વિદ્યાપીઠોમાં અભ્યાસીઓ ને ડૉકટરો તથા નર્સો તરીકે પણ મહિલાઓ હવે ઘણી સારી સેવા આપે છે સાહિત્ય-જીવનમાં પણ શ્રીમતી તોરૂ દત્ત, ને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ જેવાંએ નામ કાઢયું છે. ભોપાલનાં મર્હૂમ બેગમ સાહિબા ને ત્રાવણ-કોરનાં મોટાં મહારાણી સાહિબાએ રાજકાર-ભારમાં રાજનીતિજ્ઞ તરીકે નૈપુણ્ય દાખવ્યું છે. કોઇપણ ક્ષેત્રમાં હિંદી મહિલા કામકાજ કરી શકે તેમ છે એ વાત નિઃસંશય છે.

આ બધી વિગતો તપાસતાં જણાશે કે હિંદી નારીજીવન સજીવ પ્રેરકબળ તરીકે પૂરવાર થયું છે એ વાત હવે નિર્વિવાદ છે

છતાંય સામાજીક, રાજકીય અને કેળવણી પ્રદેશમાં સ્ત્રીઓની જે હિલચાલો હાલ ચાલુ છે તેની જરૂરીઆતો ને મુશ્કેલીઓ તપાસ-વાની જરૂર છે. એ દિશામાં સબળ પ્રયાસો કરવામાં આવે તો કેટલું રચનાત્મક કાર્ય સાધી શકાય તે વિચારવાની જરૂર છે હિંદી વિકાસની આ ઘડીએ સ્ત્રીકેળવણીની અગત્ય બરાબર સમજવી મુશ્કેલ છે ઇ સ ૧૯૨૯-૩૦ માં કન્યાકેળવણીની સંસ્થાઓ ૩૨૯૧૦ હતી. કન્યાઓની સંખ્યા ૮૦૪૮૭ થી ૧૩૮૯૨૪૧ હતી. દોઢ લાખ બાળાઓ છોક-રાઓ સાથે શિક્ષણ લેતી હતી. એટલે કુલ સંખ્યા વીસ લાખની આંકી શકાય. આગળનો મોટો ભાગ પ્રાથમિક શાળામાં હોય છે. દેશભરમાં થઇને આખી ૨૩૫ મહિલાઓ દાક્તરી વિદ્યાપીઠોમાં ને ૧૮૬ ટ્રેઇનીંગ કૉલે-જોમાં અભ્યાસ કરે છે કોઇ પણ પ્રાંતમાં પાંચે એક છોકરી શાળામાં જતી હોય એવી પરિસ્થિતિ હજી થઇ પામી નથી. કેટલાક પ્રાંતોમાં તો વીસ કે પચીસમાં એકજ કન્યા ભણવા જતી હોય છે. આખા હિંદની તાર-વણી કાઢીએ તો સ્ત્રીકેળવણી માત્ર બેજ ટકા આંકી શકાય.

કેળવણી પ્રચારમાં મુખ્ય મુશ્કેલીઓ બેદરકારી, બાળલગ્ન ને આછાં ભંડોળ ગણી શકાય. સ્ત્રીસંસ્થાઓએ મહાન પ્રયાસો કરી પ્રજાની બેદરકારી તો હવે ખખેરી નાખવા માંડી છે. શ્રીયુત હરવિલાસ શારદાના બાળલ-ગ્નપ્રતિબંધક કાયદાના પરિણામે બાળલગ્નની બદી પણ હવે નાબુદ થશે એમ આશા પડે છે છતાંય પૂરતાં ભંડોળો નથી, એ વાત હજીયે સ્ત્રીકેળવણીના પ્રખર હિમાયતીઓને પણ મુંઝવી રહી છે.

ફરજીયાત ને મફત પ્રાથમિક કેળવણી, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે પૂરતી સગવડો ને હિંદી હાજતોને યોગ્ય અભ્યાસક્રમ એ હિંદી મહિ-લામંડળોની રોજની માગણીઓ છે અને ઘણી દિલગીરીની વાત છે કે માત્ર મદ્રાસ શહેરમાં ને મુંબાઇના થોડા વિભાગમાંજ ફરજીયાત ને મફત પ્રાથમિક કેળવણીની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. બીજાં શહેરોમાં તો હજી કાંઇજ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી માત્ર પુરૂષોમાં જ જ્ઞાનપ્રચાર વધે તેથી કાંઇ ગૃહજીવનમાં સંસ્કારિતા સાંપડે નહિ અને સ્ત્રીપુરૂષનાં મા-નસ વચ્ચેનું અંતર વધતું જ જાય રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિએ કે સામાજીક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીપુરૂષમાં જ્ઞાનપ્રચાર વધે તે માટે એકજ ધોરણ રાખવું ખૂબ જરૂરતું છે. હિંદી સ્ટેટ્યુટરી કમીશનના હેવાલમાં પણ આજ વાત ઉપર ભાર મૂક-વામાં આવેલો છે. હિંદી કુમારિકાઓમાંની પંચાશી ટકા ગામડામાં રહે છે. એમાંનાં કેટલાંક ગામડાં તો સારા પગારનો શિક્ષક રાખી શકે તેમ પણ નથી, વળી એવાં ગામ-ડાંમાં સ્ત્રીશિક્ષકોને અતિશય હાડમારીઓ નડે છે. તેમજ એવાં સ્થાનોમાં ઉત્સાહી સ્વયં-સેવકો પણ જડી આવવા મુશ્કેલ છે. ઉપરાંત આપણા સામાજીક રિવાજો પણ એોછા આડે

આવતા નથી. છતાં હમણાં હમણાં સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવી છે ને નવી પ્રજા કેળવણી પામવા ઉત્સુક છે એ ચિન્હો આશાભર્યાં છે સરકારના પ્રયત્નોમાં હવે હિંદી પ્રજાએ પણ સાથ આપવા માંડ્યો છે પૂનાની મહિલા વિદ્યાપીઠ, નાગપુરનું મહિલા વિદ્યાલય, જલંધરનું કન્યા મહાવિદ્યાલય, ફિરોઝપુરની શીખ શાળા, સેવાસદનો, શ્રીમતી બોઝની શાળાઓ અને બીજી સંસ્થાઓ નોંધવા જેવી પ્રગતિ કરી રહેલી છે

છતાંય માગણીના પ્રમાણમાં હજી પૂરતાં સાધનોની ઉણપ રહે છે. હર્ટોગ સમિતિના કહેવા મુજબ હિંદમાં હવે કન્યાકેળવણી તરફ વધારે ધ્યાન અપાવું જોઇએ એમ થશે તોજ હિંદી રાજકીય પ્રગતિ સધાશે એ માટે ભંડોળ એકઠું કરતાં તો ભારે મુશ્કેલી નહિ જ નડે.

સામાજિક સુધારાની બાબત સંસ્થાઓનાં કાર્યમાં ભારે મુશ્કેલીરૂપ નીવડે છે આપણા દેશના સામાજિક રીવાજો ધાર્મિક વિધિઓ અને માન્યતાઓ સાથે એટલા બધા ભેળસેળ થઇ ગયેલા છે કે એ આપણી પ્રગતિના વિરોધક હોવા છતાં એનો સામનો કરવો ઘણોજ કપરો થઇ પડે છે. છતાંય સંસ્થાઓ દ્વારા ને વ્યક્તિગત, પ્રયત્નો ઓછા નથી થતા ને સુધારણા માટેની ધગશ તો હવે દરેક ઘરમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે બાળલગ્ન બંધ કરવા માટે સ્ત્રીઓ જાતેજ ખૂબ પ્રયાસો કરી રહી છે સંમતિવય સમિતિના હેવાલમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે —

" માતૃત્વ વહેલું આવે એ ઇચ્છવાયોગ્ય નથીજ એનાં પરિણામ ખૂબજ ગંભીર આવે છે. માતાઓ અને બાળકોનું મરણપ્રમાણ અતિશય વધી જાય છે ઘણા દાખલાઓમાં યુવતીઓના બાંધા તૂટી જાય છે ને પરિણામે આખી પ્રજાનું શારીરિક બંધારણ નબળું પડે છે સતીનો રિવાજ કાયદાથી દૂર કરવામાં આવ્યો તેવીજ રીતે માતૃત્વ માટે પણ કાયદો થવાની જરૂર નથી ? કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ સતી થતી વ્યક્તિગત દુઃખની અતિશયતાથી ને ધુત્વાન આપીને જીવતી બળતી જોવાથી દિલને જે ભારે આઘાત પહોંચતો તેથી પ્રજામત જાગ્રત થયો હતો માતૃત્વ વહેલું આવવાના દાખલા તો ઠોકબંધ નજરે ચડે તેમ છે એથી ઘણી સ્ત્રીઓ સહન કરે છે હિંદુ ને મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ બંનેયે એ વાતથી સરખી જ પીડાય છે એથી આખું સામાજિક બંધારણ હચમચી જાય છે પરંતુ સમાજરચનામાં એ બધું એવું બધું ઓતપ્રોત થઇ ગયું છે ને એના ભયંકર અનિષ્ટથી લોકો એવા તો ટેવાઇ ગયા છે કે લોકોની એ દિશા તરફ આંખ ઉઘડતી નથી એટલે સતીના બનાવો માટે કાયદાની જરૂર પડી તો માતૃત્વનાં ભયંકર પરિણામો અટકાવવા તો કાયદો કરવાની વધારે અગત્ય ઉભી થાય છે.

બીજો સવાલ પડદાના રિવાજનો છે. અર્વાચિન કાળમાં કેળવાયેલા વર્ગોમાં તો એ રિવાજ લગભગ નાબુદ થઇ ગયો છે છતાંય હિંદભરની સ્ત્રીઓનો લગભગ ત્રીજો ભાગ એટલે આશરે ચાલીસ હજાર સ્ત્રીઓ હજી પણ પડદો પાળે છે એના એકાંતવાસથી શરીર ને મન પર કેટલી ખરાબ અસર થાય છે એ વાત જગજાહેર છે દાક્તરી અભિપ્રાય તો એ વિરુદ્ધ સખ્ત પોકાર ઉઠાવી રહેલ છે અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના પ્રમુખપદેથી વડોદરાનાં નામદાર મહારાણીશ્રીએ એકવાર કહ્યું હતું કે,—

" જો સમાજિક જીવન ઉન્નત બનાવવામાં સ્ત્રીઓએ સક્રીય ભાગ આપવો હોય, જો બાળશિક્ષણ માટે તેમની જવાબદારીઓ સમજવી જરૂરની હોય તો પડદાનો રિવાજ સદંતર દૂર કરવો જ જોઇએ જો

જીવન ઉલ્લાસમય બનાવવા માટે જરૂરી માનસિક સ્વાતંત્ર્ય ને રસવૈવિધ્ય સ્ત્રીઓને ન મળી શકે તેમ હોય તો પડદાના રિવાજને સદંતર નાબુદ કરવો જોઈએ. એ માટે આપણે જાહેર પ્રજામત એટલો બધો કેળવવો જોઈએ કે થોડા ઘણાય જે વિરોધમાં છે તે આપણી બહુમતિથી દબાઈ જાય"

બાળલગ્ન અને પડદાનો રિવાજ નાબુદ થવાથી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી સુધરશે એટલું જ નહિ પરંતુ તેમની કેળવણીના બે મોટાં વિઘ્નો દૂર થશે. ને જ્ઞાનપ્રચાર વધશે.

વળી સ્ત્રીઓ કાયદાના બંધનોમાં પીડાય છે તે પણ દૂર કરવા ખાસ પ્રયાસોની જરૂર છે. ખાસ કરીને હિંદુ સ્ત્રીઓ માટે કાયદામાં બહુ બંધનો છે. એ દિશામાં દિવાન બહાદુર હરવિલાસ શારદાને ખાસ માન ઘટે છે કારણ કે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોમાં તે રસ લે છે. એટલુ જ નહિ પરંતુ એમની હીન દશામાંથી ઉદ્ધાર કરવા કાયદેસર પગલાં ભરી રહ્યા છે. હિન્દુ વિધવાઓનું સ્થાન, લગ્નના કાયદાઓ ને વારસાના હક્કોમાં ભારે ફેરફાર થવાની જરૂર છે સ્ત્રી સંસ્થાઓ દિવાન બહાદુર જેવાના ટેકાથી જાહેર પ્રજામત પોતાના લાભમાં કેળવી પોતાની ક્ષતિઓ દૂર કરવામાં સફળ થશે જ એમાં કાંઈ શક નથી. બ્રિટીશ હિંદ કરતાં વડોદરા ને માયસોર રાજ્યોમાં આ દિશામાં ઘણી જ સારી પ્રગતિ થવા પામી છે ને તે માટે ખાસ કાયદાઓ પણ ઘડવામાં આવ્યા છે.

સ્ત્રીઓને બાળાઓને અનીતિના ધંધામાંથી દૂર રાખવા સ્ત્રીઓનો રાષ્ટ્રસંઘ ને બંગાળી મહિલામંડળ પાશ્ચિમાત્ય સ્ત્રીસંઘોના સહકારથી સારૂં કામ કરી રહેલાં છે અને એ બદી દૂર કરવામાં બંગાળામાં ખાસ કાયદા પણ જારી થશે એવી આશા છે.

સ્ત્રીઓએ હાથ ધરવાના પ્રશ્નોમાં દારૂ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, બહુપત્નીત્વ, દારૂનિષેધ, જુગાર ને ભિક્ષુકવૃત્તિ દૂર કરવાનું કામકાજ તથા ગૃહઉદ્યોગો તથા પ્રસૂતિ ને બાળસંભાળ જેવા પ્રશ્નો ખાસ અગત્ય ધરાવે છે. ગામે ગામ તેમ જ ઉપયોગી સ્થળોમાં એ પ્રશ્નો હાથ ધરી તેના નિવારણાર્થે ખાસ સગવડો કરવાની જરૂર છે. દાક્તરી સલાહ ને આરોગ્ય સુધારણા ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવું ઘટે છે. ગરીબોને તંદુરસ્તીના સાદા નિયમો શીખવવા જોઈએ. મોટી ઉમરનાને કેળવણી આપવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ ખાસ કરી ઉદ્યોગગૃહો ખોલી સ્ત્રીઓએ આર્થિક સંકડામણ નિવારતી થઈ જાય એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ બાગબગીચા ને રમતગમતો માટે છૂટાં મયદાનો બનાવી ગીચ વસ્તીને છૂટી પાડવાની જરૂર છે. આ દરેક માર્ગે થોડી ઘણી સફળતા મળેલી જ છે છતાંય એ કાર્ય મહાભારત છે એટલે પ્રગતિની ગતિ મંદ રહે એ સ્વાભાવિક જ છે.

દેશના રાજકીય જીવનમાં મુશ્કેલીઓ સહન કરવામાં પણ સ્ત્રીઓએ ઓછો ફાળો આપ્યો નથી. ખાદીનો પ્રચાર પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓએ વધારે પ્રમાણમાં કર્યો છે. હિંદી સ્ત્રીઓમાં સાચી રાજકીય જાગૃતિ આવેલી છે તે પૂરવાર કરતા એક જ દાખલો બસ થઈ પડશે મતાધિકારના પ્રશ્નમાં તેમણે દેશના બીજા મહત્ત્વના પ્રશ્નોની ખાતર પોતાના તમામ ખાસ હક્કો જતા કર્યાં છે એ ઓછું અભિનંદનીય નથી. સ્ત્રીઓમાં દેશપ્રેમની લાગણી વધારે તીવ્ર છે અને દેશનું ભલું ઇચ્છતું હોય તો કોમ કરતાં દેશના પ્રશ્નોને વધુ વજુદ આપવું જોઈએ એમ તેઓ સારી રીતે સમજે છે. નવા બંધારણમાં તેમના સ્થાનનો પ્રશ્ન છણવામાં આવ્યો ત્યારે હિંદની સ્ત્રીસંસ્થાઓએ ખૂબ જ

ઉદારતા દાખવી છે ને તેને માટે તેમને ખાસ માન ઘટે છે.

સ્ત્રીઓનું સ્થાન નક્કી કરતાં અનેક વાતો વિચારવી ઘટે છે આર્થિક પરિસ્થિતિ કાયદાના બંધન, ધાર્મિક સિદ્ધાંતો વગેરે દરેક પોતપોતાનું જોર અજમાવે એ છતાંય આખરે એ દરેકમાં સમયાનુસાર ઘટતા ફેરફારો થતા જ રહ્યા છે. એટલે હવે આપણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓનું સ્થાન નક્કી કરવાનું રહેતું નથી વર્તમાન કાળમાં જે પ્રચલિત નૈતિક આદર્શ હોય તે ધોરણે જ સ્ત્રીઓની પદવીનો નિર્ણય કરી શકાય સમાજ જે કક્ષાની રહેણી કરણી અપનાવતો હોય તે પ્રમાણે સ્ત્રીસન્માન જળવાય પ્રજાતંત્રની અંદર વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને ખાસ મહત્વ અપાય છે. એટલે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યને પણ એટલું જ મહત્વ અપાય. હિંદી સ્ત્રીઓ જીવનપલટો કરવા ઇચ્છે તો પુરાતન ચીલામાંથી તેમનો ઉદ્ધાર અવશ્ય થવો જ જોઇએ આપણે તે માટે પ્રયાસ ન કરીએ ને આપણી જાતને સ્ત્રીસન્માનની હિમાયતી મનાવીએ તો તેમાં આપણી ભૂલ છે.

નૈતિક કાયદો એક છે ને તમામ મનુષ્ય જીવો પ્રભુ આગળ સરખા છે એ જ સિદ્ધાંત અગત્યનો ને ફળદાયી છે એને બરાબર સમજીએ એવો વખત પણ હવે નજીક જ છે. પાશવી શક્તિથી જગતને ઉગારી આત્મશક્તિથી જગત પર રાજ્ય ચલાવાય એ માટે જ બધી પ્રગતિની હિલચાલો મંડાય છે ને એમાં સ્ત્રીશક્તિ મહત્વનો ફાળો આપશે એ વાત નિર્વિવાદ છે

હિંદની જાગૃતિના આ અજબ જમાનામાં સ્ત્રીઓ પણ સ્વતંત્રતા, આત્મવિકાસ ને સેવા માગે છે સેવાવિહોણી સ્વતંત્રતા પેઠે સ્વતંત્રતાવિહોણી સેવા પણ ગુલામી છે આત્માની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને મનુષ્યત્વના સંપૂર્ણ વિકાસ તરફજ અત્યારની સ્ત્રીહિલચાલ દોરાવવી છે. ખરા દીલથી સેવા કરવી ને નિસ્વાર્થ ભાવે દાન કરવું એમાંજ સ્વતંત્ર મહિલાનો સાચો વિકાસ છે. તેમણે બેદરકારી વહેમ ને અજ્ઞાનની સામે થવાનું છે. તેઓમાં સુધારણાની સાચી ધગશ પેદા થઇ છે એ વેદીમાં પ્રભુને મનુષ્ય પ્રત્યેના સ્નેહની જ્યોત પ્રગટી છે. પુરૂષોએ નક્કી કરેલા કાયદાનાં રાજકીય કે વ્યાવહારિક ધોરણો અપનાવી લેવા હવે સ્ત્રીઓ તૈયાર નથી એવાં ધોરણથીજ અત્યારસુધી વનિતાવૃંદે દીનદશા ભોગવતાં આવ્યાં છે ને ગુલામી વેઠી રહ્યાં છે. સ્વતંત્ર મનુષ્ય તરીકે સ્ત્રીઓ પોતે જાતે જ સરજાવેલાં ધોરણોનો સ્વીકાર કરવા માગે છે જીવનની મહત્વ ઘટનાઓનો સામનો કરવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો છે. જીવનસંગ્રામ જાતે જ લડી લઇ તેનાં પરિણામ વધાવી લેવા તેઓ તૈયાર થયાં છે. હવે સ્ત્રીઓને કોઇપણ પ્રકારની ખાસ સલામતીની જરૂર નથી. પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપતાં તેઓ શીખ્યાં છે ને આદર્શ માટે પ્રાણાર્પણ કરવા પણ તૈયાર થયાં છે. ઉન્નતિનો માર્ગ સીધો નથી, અનેક મુશ્કેલીઓ ને આપત્તિઓ ઝઝુમી રહી છે. પરંતુ આદર્શમાં શ્રદ્ધા છે; એ અનુપમ જ્યોતિના પ્રકાશમાં ઉર્ધ્વ ગતિ કરવાના અભિલાષ છે ધીરજ ને ખંતથી વિચારતાં ને પ્રયત્નો આદરતાં ભક્તિને સ્નેહથી સ્ત્રીઓ પોતાના આદર્શને જરૂર પહોંચી વળશે એમાં કંઇ જ શંકા નથી

કુકર: વગર પગારનો રસોયો

સંપાદક શ્રી નાગરદાસ ઇ પટેલ

'એટલામાં તમારી રસોઇ શી રીતે થઇ ' હજી તો હમણાંજ આપણે ફરીને આવ્યાં. મે સઘડી પેટાવીને દાળ ઓરી છે ને તમે તો કહો છો કે તમારાં દાળ, ભાત, શાક થઇ ગયા ને રોટલી વણવા બેસો છો. એ શી રીતે થયું ? '

હયાડોર હિંદુ આરોગ્યભુવનઃ કમમમાં અમે હવાફેર માટે ગયાં હતાં શરૂઆતમાં અમને નીચે જગ્યા મળી હતી પણ પછી ઉપર પહેલે માળે સગવડ થયે જગ્યા મળી એટલે ત્યાં રહેવા ગયાં. અમારી બાજુના બ્લોકમાં એક સુરતી વણિક કુટુંબ હતું. બન્ને પતિપત્ની ઘણાં જ માયાળુ અને મળતાવડાં હતાં. બાળકો પણ ઠીક હળી ગયાં હતાં. સવારના પહોરમાં અમે બધાં ચોપાટી ફરવા ગયા હતા ત્યાંથી આવ્યા પછી દસેક મીનીટે ધનગૌરીબ્હેન આવીને સુમતિ સાથે વાતે વળગ્યા.

'અમે કુકરથી રસોઇ કરીએ છીએ' સુમતિએ જવાબ આપ્યો. ' આપણે બહાર ગયા ત્યારે કુકરમાં દાળ ભાત ને શાક મુક્યાં હતાં ફરીને આવ્યાં ત્યારે તે તૈયાર થઇ ગયાં હતાં. એટલે મસાલો નાખ્યો ને લોટબાંધી રોટલીની તૈયારી કરું છું '

' એતો ઘણુંજ સારૂ. જોઉં તમારો કુકર '

સુમતિએ એમને પોતાનો કુકર બતાવ્યો. એક પછી એક જુદા જુદા ખાનાં દેખાડીને સમજણ પાડી.

બજારમાં મળતો સામાન્ય કુકર એ ન હતો. એ ખાસ ઓર્ડર આપીને તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો હતો અને વાપરનારને સંપૂર્ણ સંતોષ આપવા છતાં કોઇ પણ પ્રકારની કડાકૂટમાં ઉતારતો ન હતો.

'જુઓ આ નીચેનું ખાનું. એ સાદુ છતાં કંઇક ઉંડુ છે. એમાં દાળ થાય છે. તે પછીનું આ વચ્ચેનું ખાનુ એમાં તળીએ કાણાં પાડેલાં છે એટલે નાના માપની તપેલી ઢાંકણા સાથે રહે છે છેક ઉપરના ખાનામાં જુગળુ છે એમાં રસાવાળુ શાક અથવા ભાત થઇ શકે છે.' સુમતિએ સમજાવવા માંડયુ

'બીજા ખાનામાં બીજુ કંઇ થાય ખરૂં ?'

' ઢોકળાં, પાતરાં કે મુઠીયાં પણ થઇ શકે છે. અને તપેલીમાં કોરૂ શાક કરવું હોય તો તે પણ થાય છે '

' ત્યારે તો એ ઢોકળાંના ડબ્બાની પણ ગરજ સારે છે એમજ ને ? '

'હાજી. બીજું ખાનું તળીએ કાણાંવાળુ હોવાથી ઢોકળાં પાતરાંના ઉપયોગમાં આવી શકે છે તેને બદલે એ ખાનુ જુગળીવાળુ કરાવ્યું હોય ત્યારે માત્ર ભાત અથવા રસાદાર શાકજ એમાં થઇ શકે છે.'

' એ તો ઘણું જ ગમેતું. એવો કુકર અમે પણ વસાવી લઇશું.'

' પણ એકે બજારમાં મળતો નથી. એ એમણે ખાસ તૈયાર કરાવેલો છે '

' ત્યારે એમને કહીશુ.'

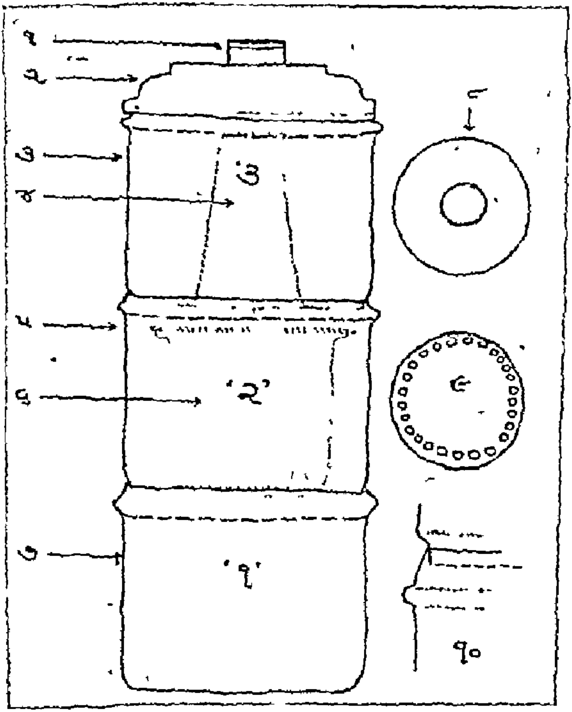

૧ ડબ્બી ૨ ઢાંકણું ૩ ઉપરનું ખાનું ૪ ભુંગળી ૫ વચલું ખાનું
૬ તપેલી ને છીબું ૭ નીચેનું ખાનું ૮ ઉપરના ખાનાના તળીઆનો દેખાવ
૯ વચ્ચેના ખાનાના તળીઆનો દેખાવ ૧૦ બે ખાનાં એક બીજા સાથે
શી રીતે બંધ બેસતાં થાય છે તે.

[જુઓ લેખ પાનું ૨૧૧

સખીઓને ભેટ આપો

□ ત્રણ સુંદર રાસસંગ્રહો □

રાસતરંગિણી	"ગુણસુન્દરી"ના રાસ	ઉમા-ગીતાંજલિ
(પમી આવૃત્તિ)	(નવો રાસસંગ્રહ)	(ત્રીજી આવૃત્તિ)
સ્વ. કવિ બોટાદકરના રચેલા ભાવભર્યા સુંદર રાસ	વિધવિધ જાણીતા કવિઓના રચેલા ૬૦ રાસનો સંગ્રહ	માંગલિક પ્રસંગોના ગીતો અને રાસનો સુંદર સંગ્રહ
મૂલ્ય : ૦-૧૦-૦	મૂલ્ય : ૦-૪-૦	મૂલ્ય : ૦-૫-૦
પોસ્ટેજ . ૦-૧-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

□ પચાસથી વધુ નકલો લેનારને ખાસ લાભ □

☞ ત્રણે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૧-૪-૦ માં ઘેર બેઠાં મળશે ☜

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪

તમારા બાળકોના આનંદ માટે

□ રાષ્ટ્રીય બાલ-સાહિત્યમાલા □

સંપાદક : શ્રી. ચન્દ્રશંકર મ. ભટ્ટ
તંત્રી, "ગુણસુન્દરી બાલવિભાગ" અને "બાલોદ્યાન"

૧ વાનર સેનાના ગીતો	નાનકડા વાનરોને સરઘસ-સભા પ્રસંગે અત્યંત ઉપયોગી	મૂલ્ય ૦-૨-૬ પોસ્ટેજ : ૦-૦-૬
૨ આવા વાંદરા ન જોઈએ	બાળકોના માનીતા ગિજુભાઈએ લખેલી સુંદર ટુંકી વાતો	મૂલ્ય . ૦-૨-૬ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬
૩ વાનર સૈનિક રમેશ	શ્રી ચન્દ્રશંકરે લખેલી નિડર સૈનિકની પ્રેરક વાતો	મૂલ્ય : ૦-૨-૬ પોસ્ટેજ : ૦-૦-૬

□ ત્રણે પુસ્તકો સાથે લેનારને સાત આનામાં ઘેર બેઠાં □

વ્યવસ્થાપક : "ગુણસુન્દરી", મુંબાઈ, ૪.

બપોરે અમે બધા જમીને બેઠા હતા અને કુમસનાં હવાપાણીની વાતો કરતા હતાં ત્યાં ધનગૌરીબ્હેને કુકરની વાત કાઢીને મ્હારો અનુભવ પૂછયો.

'કુકરને અંગે તો અનેક પ્રકારના અનુભવ થયા છે.' મ્હેં કહ્યું

'કહો તો ખરા.' એમણે આગ્રહ કર્યો.

'અરે સૌથી પહેલાં મ્હારા મિત્ર શેઠ ગોરધનદાસે પોતાના કુકરનું ખાનું તૂટી ગયું હોવાથી નવું કરાવવાનો વિચાર કર્યો અને તપાસ કરી પણ જોઈએ તેવું ખાનું તૈયાર ન થયું. પછી એમણે માત્ર બે ખાનાંના કુકરની યોજના કરી અને તે મુજબ મુંબાઈના પીઠના વાસણના આગેવાન વેપારી શ્રી બી એ તારકરને ત્યાં એ કુકર તૈયાર કરાવ્યો. એક રૂપીએ શેરના હિસાબે એ કુકર તૈયાર થયો. અને એમને પણ સંતોષ થયો.

'એ જોઈને મ્હેં, મ્હારા સ્નેહી રતિલાલ રમાસે અને બીજા એક મિત્ર મળીને કુકર કરાવવા વિચાર કરી શેઠ ગોરધનદાસ સાથે જઈને શ્રી. તારકરને ત્યાં ઓર્ડર આપ્યા.'

શ્રી તારકરની મુંબાઈમાં પાંચ દુકાનો છે અને પોતાનું કારખાનું છે. સેવનસ બેકની લગડીની માફક તારકરનો '…' માર્કાનો પીતળનો માલ મશહુર છે. એ માલ બનાવવાને એમનું કારખાનું પુરતું નથી છતાં અમારી રોકટોક અને વારંવારીઓના ટેલીફોનથી એક મહિને એ ત્રણ કુકરો તૈયાર થયા.

'અમે જ્યાં દરેક કુકરનું વજન દસબાર શેર ધારતા હતા ત્યાં તો અમારી ઓર્ડર આપવાની ખામીને લીધે અથવા આ પ્રકારનું કામ નવુંસવું હોવાથી કુકરનાં વજન વધી પડયાં. એક થયો ચોવીસશેર, બીજો બાવીસ શેર ને ત્રીજો ઓગણીસ શેર એ લઈને અમે શું કરીએ? અને ન લઈએ તે પણ કેમ ચાલે? છેવટે બે મોટા કુકર શેઠ ગોરધનદાસે રાખી લીધા ને નાનો મ્હારે ભાગ આવ્યો.

'એ ઉપરથી એટલું શીખ્યા કે વજ-

બ્હેનોને

ઉઠો ઓ ગરવી ગુર્જરનાર
દેશનો કરવાને ઉદ્ધાર

બાલિબાલ ભાંડુઓ ખેલંતા ખોળા માંહ્ય
ચાહિંપો ખિલાવી અર્પી ધર્મભાવના ભાન
ઉઠો ઓ ગરવી ગુર્જરનાર
દેશનો કરવાને ઉદ્ધાર

નિર્ભયતાની અળાધુથીના નેક ન્યાયના પાન
કાઢરડે બજરંગ બલીના બ્રહ્મચર્યના બાન
ગજાવો ગરવી ગુર્જરનાર
દેશનો કરવાને ઉદ્ધાર.

લાખો શિક્ષકનો સરવાળો માતા સમ નહીં થાય
ધર્મ બજાવો ફરજમ દૈવી સત્શિક્ષણ શિશુમાંહ્ય
ઉઠો ઓ ગરવી ગુર્જરનાર
દેશનો કરવાને ઉદ્ધાર

શકુન્તલા શાં માત બની વીર ભરત સમા સંતાન
જન્માવી જગમાં ગવરાવો ભારતના ગુણગાન
ઉઠો ઓ ગરવી ગુર્જરનાર
દેશનો કરવાને ઉદ્ધાર

પ્રાણશંકર જગજીવન બધેકા

નનો પણ આશરો ઑર્ડર આપતી વખતે આપવો.'

'તે પછી ચાર કુકર નાનાં મોટાં જુદાં જુદાં કુટુંબોના માપનાં કરાવ્યા અને તેમાં વજનનો આશરો રીતસર આપ્યો. એકાદ મહિને તે તૈયાર થયા ને સંપૂર્ણ સંતોષકારક નીવડયા અને જોઇએ તે કરતાં પણ સારા અને ટકાઉ જણાયા'

'પછી તો જેમ જેમ મિત્રોમાં ખબર પડતી ગઇ તેમ તેમ સૌ જોતા ગયા અને ઑર્ડર આપતા ગયા. અનુભવ મળતો ગયો તેમ તેમ ર્‌હે પણ ઘટતા સુધારા વધારા કરવા માંડયા.'

'અત્યાર સુધીમાં ચાળીસેક કુકર ર્‌હેં તૈયાર કરાવ્યા છે. શ્રી તારકરને ત્યાં બીજો માલ તૈયાર કરવાની ધમાલને લીધે અને વખતને અભાવે કુકરો સ્ટૉકમાં રાખતા નથી. માત્ર ઑર્ડરથી બનાવી આપે છે અને એવા ઑર્ડર શેઠ ગોરધનદાસના કે મ્હારા સિવાય બીજા કોઇના તેમણે લીધા જ નથી'

'આ કુકરો કેવા થાય છે તે પહેલાં તો સમજાવું. એનું સૌથી નીચેનું ખાનું સાદું હોય છે, એની કિનારી ઉપરનું ખાનું બરાબર બંધ બેસે એવું હોય છે અને વરાળ બહાર નીકળી જતી નથી. એ સાથેના ચિત્રમાં નં. ૧૦ માં બરાબર બતાવ્યું છે. બે ખાનાં પરસ્પર બંધબેસતાં શી રીતે થાય તે એ ઉપરથી સમજાશે.'

'બીજું અથવા વચ્ચેનું ખાનું બે પ્રકારનું થાય છે

'પહેલું ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ તળીયે કાણાંવાળું થાય છે અને એમાં છીણું ઢાંકીને તપેલી રખાય છે. થોડા પ્રમાણમાં ભાત કરવો હોય તો તે અથવા કોર-પાણી રેડયા વિનાનું શાક એમાં થઇ શકે છે તપેલી પર છીણું, તો ઢાંકવું જ જોઇએ જો ન ઢાંકયું તો શાક એવું રસાદાર થઇ જાય કે ન પૂછો વાત!'

'એ ઉપરાંત આ ખાનાથી પાતરાં, ઢોકળાં અને મુઠીયાં બાફી શકાય અને એક પંથ ને દો કાજ થાય. કુકરનો કુકર અને ઢોકળાનાં ઢાબડાનો ઢાબડો પણ ખરો!

'બીજી રીતે એ ખાનું વચ્ચે જુંગળાવાળું કરાવી શકાય અને એમાં માત્ર ભાત અથવા રસાવાળું શાક જ થઇ.

'ત્રીજું ખાનું પણ જુંમળાવાળું જ કરાવવાનું હોય છે અને તેનો આકાર અને ઉપયોગ બીજી રીતના બીજા ખાના જેવોજ હોય છે.

'ટીફીનબૉક્સની માફક કુકરને બહારગામ લઇ જવાના ઉપયોગમાં લેવાનો હોય તો બાજુએ એના જેવાજ કાના તથા હેન્ડલ પણ કરાવી શકાય છે. રોજના ઉપયોગમાં લેવાના કુકરને બાજુમા કાના કરાવવા સલાહકારક નથી. એથી માંજતી વખતે કચરો કે માટી ભરાઇ રહે છે. એ ઉપરાંત તે છેક ઉપરના ઢાંકણાને જોડીને એક ડબી તૈયાર થાય છે જે ઢાંકણું ઉંચકવાના ઉપયોગમાં આવી શકે છે

'આ રીતે બે ત્રણ અથવા ચાર ખાનાંના સગવડ મુજબના કુકર તૈયાર કરાવી શકાય છે એ તૈયાર કરવામાં એટલી કાળજી રાખવાની હોય છે કે એના સાંધા અને ખાનાં એકબીજાને બરાબર બંધબેસતાં આવે અને વરાળ નીકળી જાય નહિ. વરાળ નીકળી જાય તો રસોઇ થઇ શકે જ નહિ. આખીએ રસોઇ વરાળથી તૈયાર થાય છે એટલે ખાનાં બરાબર બંધબેસતાં થવાં જોઇએ

'બે માણસના કુટુંબ માટે મ્હારૂં પ્રમાણ નીચે મુજબ છે ખાનાની પહોળાઇ ૭ ઇંચ, ઉંચાઇ ડબી સુદ્ધાં તેર ઇંચ અને ત્રણ ખાનાં. વજન આશરે શેર આઠ. એટલે આઠેક રૂપીઆમાં રમકડા જેવો મઝાનો કુકર તૈયાર થાય અને ત્રણ માણસનો ખોરાક સારી રીતે રાંધી આપે છે.'

' ચાર માણસ સુધીને માટે ખાનાની પહોળાઇ સાતથી સાડાસાત ઇંચ, ઉંચાઇ ત્રણે ખાનાની ડબી સુદ્ધાં તેરથી ચૌદ ઇંચ અને વજન આશરે દસ અગીઆર શેર. એકથી બે માણસ વધારાનાં એમાં ખુશીથી ખાણી શકે '

' આઠ માણસને માટે ખાનાની પહોળાઇ આઠ ઇંચ, ત્રણે ખાનાની ઉંચાઇ ડબી સુદ્ધાં ચૌદ ઇંચ અને વજન આશરે ચૌદથી પંદર શેર. બે ત્રણ માણસ વધારાનાં પણ વખત આવ્યે જમી શકે '

' એ મુજબ ગણતરી કરીને મ્હેં કુકરો કરાવ્યા છે અને દરેક કુટુંબને તે પસંદ પડયા છે '

' એક ભાઇ તો એકલારામ હતા એ કુકર કરાવવા કેટલી સીફારસ કરી ગયા. એમનો કુકર તૈયાર થઇ આવ્યો એમને સમજાવ્યું અને બે ત્રણ દહાડાના અનુભવે એ સારી રીતે શીખી ગયા આઠેક દિવસ પછી મળ્યા ત્યારે એટલા ખુશ ખુશ થઇ ગયા હતા કે ન પૂછો વાત. કહે કે ' મ્હારી જીંદગીમાં મ્હેં આવી રસોઇ ચાખી ન હતી ! ભાત કોઇ કોઇવાર કરતો હતો પણ તમારા કુકરે તો મ્હારૂં જીવન ફેરવી નાખ્યું છે ઘીરસ્વાદિષ્ટ અને મઝેની રસોઇ થાય છે ' '

' કુકરના ઉપયોગ માટે કેટલીક વાતો ખાસ ધ્યાન રાખવાની હોય છે એ ખબર ન હોય તો ગોટાળો થઇ જવા સંભવ છે અમારા એક મિત્ર અમને જમવા તેડયાં. વગર માપે કુકરમાં ભાત મૂકેલો તે નીચે જરા ચડેલો પણ ઉપર કાચો રહેલો ' દાળમાં એક વાડકી દાળે ત્રણ વાડકી પાણી રેડવાનું હોય છે અને ભાતમાં એક વાડકી ચોખા હોય તો બે વાડકી પાણી રેડવું જોઇએ કોઇ વખત ચોખા નવા જુના હોય તો પાણી ઓછુ વધતુ કરવું પડે છે જૂના ચોખા અઢી વાડકી સુધી પાણી પીએ છે અને નવાને ઓછુ જોઇએ નવા ચોખા હોય તો એકાદ ચમચો ઘી પહેલેથીજ નાખવાથી ભાત છુટો થાય છે. આખુ ખાનુ દાળ પાણી કે ચોખા પાણીથી ભરાય નહિ. ચોથા ભાગની અથવા ઓછામાં ઓછી એક ઇંચની જગ્યા ખાલી રાખવી જોઇએ. શાક બેઠુ મુકવાનુ હોય છે. એમા તથા દાળમાં મસાલો પછીથી નાખવો જોઇએ પહેલેથી મસાલો નાખ્યો હોય તો દાળ ચડતી નથી એ ધ્યાન રાખવા જેવુ છે

' કુકર તૈયાર કરીને એના માપની સગડી ઉપર એક સગડી કોલસા ભરીને રાખવાનો છે. બીજી વખત કોલસા ઉમેરવા પડતા નથી. પચાસ મીનીટથી એક કલાક સુધીમાં રસોઇ ચઢી જાય છે એટલા વખત પછી કુકર ઉતારવો જોઇએ. એ દરમિયાન દાળ ઓગળી ગઇ હોય છે. ભાત ચઢી ગયો હોય છે અને શાક તૈયાર થઇ ગયુ હોય છે. દાળ શાકમાં મસાલો નાખી એને તૈયાર કરી લેવા જોઇએ. પછી એજ સગડીમાં કોલસા નાખી બીજી રસોઇ કરી શકાય છે

'પાતરાં અને ઢોકળા માટે પહેલા ખાનામા પાણી રેડવુ અને બીજા ખાનામાં પાતરાંના વાટા કે ઢોકળાની થાળી મુકી ઢાંકણુ બંધ કરવુ. એટલે વરાળથી તે સારી રીતે તૈયાર થઇ જશે આવે વખતે કુકરને સ્ટવપર મુકયો હોય તો મુકી શકાય છે.

'કોબી, કૉલીફલાવર, વેંગણ, ભીંડા વિગેરેના શાક કુકરમાં બહુજ મઝાના થાય છે શાકમાં પાણી રેડવુ પડતુજ નથી. બટાટા, સુરણને રતાળુ પણ મીણુ જેવાં ચડી જાય છે અને પાણી રેડયા સિવાય તૈયાર થતાં હોઇ ઘણુંજ સ્વાદિષ્ટ થાય છે.

'થોડા વખતના ઉપયોગ અને અનુભવથી વગર મુશ્કેલીએ અને ઓછી તકલીફે કામ થાય છે તેમજ દરેક પ્રકારે આ સારો છતાં સુંદર અને મજબૂત છતાં ટકાઉ કુકર

વાપરનારને સંપૂર્ણ સંતોષ આપે છે અને વગર પગારે રસોયાની ગરજ સારે છે.

'હવે એ શાથી પસંદ પડ્યા તે જોઇએ.'

'મોટે ભાગે તૈયાર કુકરો આવે છે તેની કિંમત વધારે પડતી હોય છે છતાં માલ તકલાદી હોય છે જ્યારે આ કુકરો સારામાં સારા કારખાનામા તૈયાર કરાવ્યા છતા વજનના ભાવે તૈયાર થતા હોવાથી કિંમતમાં સસ્તા પડવા છતાં માલ ટકાઉ થાય છે. તારકરનું કારખાનુ ઉંચી જાતના માલ માટે હિંદુસ્તાનમાં મશહુર છે. એ ઉપરાત જોઇએ તેવું જાડું પતરૂ વાપરવું હોય તો વપરાવી શકાય છે.

'બીજું એનાથી વખતનો ઘણો બચાવ થાય છે. દાળ ફુણાઇ જતી નથી અથવા ઉભરાઈ જતી નથી કે ભાત દાઝી જતો નથી. સ્ત્રીઓને સવારના પહોરમાં અનેક કામ હોય છતાં દાળ હલાવવા, ભાત ઓસાવવા કે એના ઉપર ધ્યાન રાખવા બેસવુ પડે છે તે આનાથી બચી જાય છે. એકવાર કુકર ચુલે ચઢાવ્યા પછી એક કલાકની એમને કામ કરવાની છુટી મળે છે, અને એટલા વખતમા અનેક કામ પરવારી લે છે.

'ત્રીજું, રસોઇ ઘણીજ સ્વાદિષ્ટ થાય છે. બધીયે ચીજો વરાળથી થતી હોવાથી રસકસ જળવાઇ રહે છે. ભાત ઓસાવવાનો હોતો નથી તેથી એનાં તત્વો સચવાઇ રહે છે અને શાક પણ મીઠી આંચે વરાળથી ચઢતું હોવાથી સ્વાદિષ્ટ થાય છે.'

'ચોથું, એનાથી કોલસાનો ઘણો બચાવ થાય છે. એમ સઘડી પર દાળભાત ને શાક તૈયાર થાય છે.

આ કારણોને લીધે મ્હારા મિત્રમંડળમાં આ જાતના કુકરો ખુબ પસંદ પડ્યા છે, અને મ્હને એના ઓર્ડરો મળતા જાય છે. કુકરો તૈયાર કરાવવા અને પુરા પાડવાનો મ્હારો કૈં ધંધો નથી.'

'કોણે કહ્યું કે એ ધંધો લઇ બેઠા છો'—

'હું તો સાધારણ વાત કરૂ છુ.'

'તે ભલે. ત્યારે અમારા કુકરનો ઑર્ડર પણ આપી દો.'

'હમણાં જ.' એમ કહીને તરતજ એમના કુકરનો ઓર્ડર મ્હેં શ્રી. તારકરને મોકલી આપ્યો.

કુમસથી અમે મુંબાઇ આવ્યા ત્યારે કુકર તૈયાર થયો હતો એટલે સુરત મોકલી આપ્યો. એ એમને પસંદ પડ્યો છે અને સંતોષથી વાપરે છે.

એજ રીતે મ્હારા મિત્રમંડળમાં વડોદરા, સુરત, અમદાવાદ, વાડાસિનોર વિગેરે ઘણે ઠેકાણે એ કુકરો ગયા છે અને દરેકને સંતોષ થયો છે.

ઠોકર ખાઇને જે અનુભવ મ્હને મળ્યો છે તેનો લાભ મ્હારા મિત્ર મંડળને મળે એ એ હેતુથી અત્યાર સુધી હું, આ કકાકુટમાં ઉતર્યો છુ. શ્રી. તારકરે પણ આ કામ ખાસ ધ્યાન દઇને કરી આપી મ્હને આભારી કર્યો છે

આ કુકરોનું પેટંટ નથી મ્હે લીધું કે નથી શ્રી. બી., એ તારકરે લીધુ તેમજ એ લેવાની વૃત્તિ પણ નથી. જાહેરજનતા આનો લાભ ઉઠાવી શકે અને કોઇને પણ એ ઉપયોગી થઇ પડે એ હેતુથી આ હકીકત પુરતી વિગત સાથે પ્રકટ કરી છે. અને એના સર્વ હક્ક જનતાને સ્વાધીન કરૂં છું.

આ સંબંધે કોઇને પણ વધુ હકીકત અથવા પુછવા જેવું લાગે તો તેણે ખુશીથી મ્હારી સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવો, (મલાડ, મુંબાઇ) અથવા ગુણસુન્દરી કાર્યાલયમાં લખવુ એટલે ઘટતો ખુલાસો ખુશીથી કરવામાં આવશે. શ્રી. તારકરે આવી રીતના કુકરો હવે તૈયાર રાખવાનું કબુલ કર્યું છે.

ઘરની લક્ષ્મી

(૧)

થતો કલાકાર કલા વિહીન,
જ્યા પ્રેરણાના જલ સૌ સુકાય,
ને પ્રેરણાશોધન એક દિન,
તજી સ્વપત્ની ઘર બ્હાર જાય

(૨)

રેવા તટેથી બહુવાર જોયો,
કટિ પરે વિંધ્ય રહ્યો વસેલ જે;
દૂરે થકી ધુમ્મસ શો ઉભેલ જે,
જોઇ જરી એ નહીં આજ મોહ્યો.

(૩)

કૈલાસ સંધ્યા જલ સંગમોના,
યાત્રા કરી તીરથ ધામ કેરી;
પ્રાચીન જોયા અવશેષ કોના,
ઊર્મિ ઊઠી ના કદિ એક ફેરી.

(૪)

"કલા તણી દેવી ન ત્રુઠી કોઇ દિ,
ન ઉરતન્ત્રી ઝણઝણાટયે થયો;
ન પ્રેરણામૂર્તિ મળી હેજી કદિ",
વદી નિરાશે ઘર તરફ એ ગયો

(૫)

છે ગૃહકાર્યો કરતા મલીન,
જોઇ સ્વપત્ની ઉરધોધ છૂટયા;
બંધાતી પત્ની પદ પાસ લીન,
બેસી વદ્યો શબ્દ અનેક તૂટયા–

(૬)

" હતી સીતા જે ગૃહલક્ષ્મી રામને,
અરુન્ધતી જેવી વસિષ્ઠને હતી;
હું પ્રેરણા મૂર્તિ ભુલી જઇ તને,
હું ઝાંઝવાને જલ આથડયો, સતી ! "

નટવર મગનલાલ પટેલ

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી.

(લેખાંક : ૪ થો)

રાંધણ કરવાને અંગે રસાયણ શાસ્ત્રી, પદાર્થવિજ્ઞાન, શરીરશાસ્ત્ર અને ઇન્દ્રિયશાસ્ત્રના જ્ઞાનની જરૂરીઆત

અંગ્રેજીમાં રસાયણશાસ્ત્રને Chemistry કહે છે ને પદાર્થવિજ્ઞાનને Physics કહે છે. કેટલાકને સવાલ પૂછવાનું મન થશે કે દાળ, ભાત, રોટલી શાક બનાવવાની કળા સાથે વિજ્ઞાનને શું સંબંધ છે અને આવા અઘરા અને નિરસ વિષયોને રાંધણકળાના વિષય સાથે શા માટે જોડી દેવામાં આવે છે. આના જવાબમાં જણાવવાનું કે રાંધણકળાનો આખો વિષય વિજ્ઞાન ઉપર જ રચાયલો છે સેંકડો વર્ષોથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ અમુક રસોઈ અમુક પ્રકારે બનાવતી આવી છે, પરંતુ અમુક રસોઈ અમુક જ રીતે બનાવવાનું શું કારણ છે અને તેની શી અગત્ય છે તેની તેમને ખબર નથી. ખોરાકની અંદર રહેલા તત્વો ઉપર પલાળવાથી, બાફવાથી, શેકવાથી, તળવાથી અને વરાળ દ્વારા રાંધવાથી શું શું ફેરફારો થાય છે, ખોરાકની ઉપયોગિતામાં શું વધારો કે ઘટાડો થાય છે અને તેની અંદર રહેલાં પુષ્ટિકારક તત્વો જળવાઈ રહે એ કે કેમ- તે બાબતનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન દરેક બાળાને આપવાની ઘણી જરૂરીયાત છે પાપડ અને શાકમાં ખારો નાખવાથી શું ફાયદા અને નુકશાન છે તેની આપણી બાળાઓને ખબર નથી. ઢોકળા માટે ભરડેલા અનાજમાં તથા જલેબી અને માલપુડાના લોટમાં છાશ અથવા અન્ય પ્રવાહીઓ મેળવવાથી આથો કેવી રીતે આવતો હશે તેની આપણી બાળાઓને ખબર હોતી નથી. તરતના બાફેલા વાલ કડવા લાગે અને તેજ વાલને જો બે દીવસ પાણીમાં પલાળી રાખ્યા હોય અને તેમને ફણગા ફુટવા દીધા હોય તો તે બાફ્યા પછી મીઠા લાગે છે તેનું શું કારણ હશે તેની આપણી અનુભવી ગૃહિણીઓને પણ ખબર નથી

આ વિષય એટલો મોટો અને અગત્યનો છે કે તેના એક એક વિભાગ ઉપર એક એક મોટું પ્રકરણ લખી શકાય પરંતુ આ ... આ વિષયની આછી રેખાજ આપવાના અને તેટલા માટે આ વિષયની કેટલીક ઉપયોગી બાબત સંબંધી જ વિવેચન કરવામાં ..

ખોરાકના વિષય ઉપર અંગ્રેજી ભાષામાં તો કેટલાયે પુસ્તકો લખાયાં છે આપણી ભાષામાં જુદી જુદી રસોઇ અને વાનીઓ કેવી રીતે બનાવવી તેના એક બે પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે પરંતુ વૈદક અને આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ કયો ખોરાક સારો અને કયો ખરાબ છે તે બાબતનું કોઈ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું નથી. દરેક મનુષ્યની તંદુરસ્તીનો તથા તેની શારીરિક ઉન્નતિનો આધાર તેના ખોરાક પર હોય છે. બાળકના જન્મથી તે મોટી ઉમરનું થાય ત્યાંસુધી તેને કેવા અને કઇ જાતના ખોરાકની જરૂર છે તે દરેક માતાએ જાણવું જરૂરી છે. આપણી માતાઓના આ અજ્ઞાનને લીધે આ દેશમાં લાખો બાળકો રીકેટ્સ નામના રોગથી પીડાય છે અને આ રોગ બાળકોના બીજા અનેક ભયંકર અને જીવલેણ રોગોનું કારણ બને છે તે બાબતની ગંભીરતાની આપણી માતાઓને ભાગ્યેજ ખબર હોય છે

વળી દરેક કીમતી ખોરાક જ વધારે પુષ્ટિકારક અને ગુણકર્તા હોય છે તેવી માન્યતા સ્ત્રીઓની હોય છે તે ખરૂં નથી મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગના કુટુંબોમાં દરેક જણને દૂધ, ઘી પુરતા પ્રમાણમાં મળી શકતાં નથી. આવા સંયોગોમાં ઓછી કીમતનો પણ પુષ્ટિકારક ખોરાક કેવી રીતે પસંદ કરવો તે જાણવું દરેક ગૃહિણી માટે આવશ્યક છે. આપણા ખોરાકમાં વપરાતી ચીજોમાં નીચેના ચાર ગુણોની આવશ્યકતા છે –

૧ શરીરને ઉષ્ણતા આપનારા તત્વો જેમાં ઘી, કાંજી (Starch) અને સાકર મુખ્યત્વે છે.
૨ શરીરને વધારનારા તથા શરીરને કામને લીધે જે ઘસારો પહોંચે છે તેને નાબુદ કરનારા તત્વો જેમાં પ્રોટીન (Protien)મુખ્યત્વે છે.
૩ શરીરના ખનીજ તત્વોને યોગ્ય પ્રમાણમાં ટકાવી રાખનારા તત્વો જેમાં દુધ શાક અને મસાલા છે
૪ શરીરમાં વીટામીન નામના તત્વોને જોઇએ તેટલા પ્રમાણમાં આપનારા પદાર્થો જેમાં તાજા શાક, ફળ વગેરે છે

માંસાહારી પ્રજાનો ખોરાક એવી રીતે યોજાયેલો છે કે તેમને તેમના ચાલુ સસ્તા ખોરાકમાં પણ ઉપરના બધા તત્વો આપોઆપ મળી રહે છે પરંતુ વનસ્પતિજન્ય ખોરાક ખાનારી પ્રજામાં જો ખોરાકની અંદર યોગ્ય પ્રમાણમાં ઉપરના બધા તત્વો આપનારી દરેક ચીજ ન હોય તો તંદુરસ્તી બગડે છે આટલા માટે ખોરાકની પસંદગી કરવામાં આ બાબતનું સ્ત્રીઓને ખાસ જ્ઞાન આપવાની જરૂરત છે

આપણા ગૃહોમાં સાધારણ રીતે દરરોજ અમુક જ પ્રકારનો ખોરાક તૈયાર થાય છે. જેમાં તુવરની દાળ, ભાત, રોટલી અને શાક છે કેટલીક સ્ત્રીઓ લગભગ દરરોજ આજ વસ્તુઓ રાંધે છે અને શોખની વસ્તુ તરીકે તેમાં કોઇ કોઇ વખત ભજીયાં, પાતરા, કે બીજી વસ્તુનો વધારો કરે છે. આવી જાતનો ખોરાક આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ આદર્શ નથી તે આપણે હવે પછી જોઇશું. નાનપણમાં બાળકોને મોટા પ્રમાણમાં ભાત અને ઘી આપવાથી બાળકનું પેટ વધી જાય છે અને તેના શરીરમાં પ્રોટીનને બદલે ચરબીનું તત્વ બહુ વધી જાય છે આવા બાળકો સેંકડોની સંખ્યામાં આપણા દેશમાં નજરે પડે છે. ખોરાકની અંદર વિવિધતા આવે તો ખોરાક માટે અરુચી ઉત્પન્ન ન થાય એટલુંજ નહિ પરંતુ અમુક ખોરાકમાં અમુક જરૂરી તત્વ ન હોય તો તે ખોરાક બદલવાથી તે મળી રહે છે. આ સાબીત કરવા માટે એક બે દાખલા આપવાં બસ થઇ પડશે.

કઠોળની બધી જાતના કરતાં વટાણામાં પ્રોટીન તત્વ ઘણુંજ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. અડદની દાળમા પણ આ તત્વ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. આ બન્ને કઠોળ પ્રોટીનના તત્ત્વમાં લગભગ માંસના ખોરાકની બરાબરી કરી શકે છે. પરંતુ તેમાં માત્ર ખામી એટલી જ છે કે આ બન્ને કઠોળ પચવામા ભારે છે અને જલદી રંધાઇ શકતા નથી જો આ બન્ને કઠોળને ખુબ સારી રીતે રાંધવામાં આવે અને તેમની એક રસ દાળ બનાવવામાં આવે તો બહુજ ફાયદાકારક છે. મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગના કુટુંબમાં આ બે કઠોળની દાળ અઠવાડીયામાં એક બે વખત જરૂર બનવી જોઇએ અને તે ખાવાથી કુટુંબના માણસોનું આરોગ્ય વધે છે. આ કારણને લીધે પંજાબમા અડદની દાળને માંસ–દાળ કહેવામાં આવે છે.

તેવીજ રીતે પાકા ટામેટાની અંદર વીટામીનના તત્વો ઘણા મોટા પ્રમાણમા હોય છે અને તેટલા માટે ટામેટાની કચુમર કે ચટણી ખાવામાં ફાયદો છે વીટામીન નામના તત્વો લગભગ દરેક ફળ અને શાકમાં હોય છે. આમાંના અમુક પ્રકારના તત્વો શાકને તળવાથી નાશ પામે છે. બાફેલા શાકમાંથી પણ આ તત્વોનું પ્રમાણ થોડું ઓછું થઇ જાય છે. આટલા માટે કાચા મુળા, કાકડી પપૈયા વગેરેની કચુમર ખાવાથી વીટામીનનું તત્વ શરીરને પુરતા પ્રમાણમાં મળી શકે છે. વીટામીનના તત્વો સંચારો અને ખારો નાંખેલા શાકમાંથી સદંતર નાશ પામે છે જ્યારે ખટાશ નાંખેલા શાકમાં તે જળવાઇ રહે છે આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે દરેક શાકમાં સંચારો કે ખારો નાંખવો તે જરા પણ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. જલદી ચડતા ન હોય તેવા શાકને જલદી ચડાવવા માટે સ્ત્રીઓ ખારાનો છુટથી ઉપયોગ કરે છે તે સર્વ કોઇ જાણે છે. આ પ્રથા કેટલી નુકશાનકારક છે તે આ ઉપરથી સમજાશે

રીકેટસના રોગ માટે ડોક્ટરો મુસંબીનો રસ બાળકને વધારે પ્રમાણમાં પાવાનું કહે છે. ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના માણસોને આ ખર્ચ પોસાય નહિ તે દેખીતી વાત છે. આને બદલે પાકા ટામેટાનો રસ અને ચોખ્ખું મધ તેટલું જ કામ આપે છે તેની આપણી બહેનોને ભાગ્યે જ ખબર હશે.

બાળકને અપાતું દૂધ જો ચુલા પર ઉકાળવામાં આવે ;તો તેમાથી વીટામીનનું તત્વ મોટા પ્રમાણમા નાશ પામે છે. એટલું જ નહિં પરંતુ દૂધની અંદર રહેલા પ્રોટીન તત્ત્વમાં પણ એટલો બધો ફેરફાર થાય છે કે તે જલદી પચી શકતું નથી. આટલા માટે બાળકને આપવાનું દૂધ પાણીની અંદર વાસણ મૂકી ગરમ કરવું જોઇએ અને તેની અંદર મલાઇની પોપડી બાઝવા દેવી ન જોઇએ. વળી આવાં દૂધને ગરમ કરી એકદમ ઠંડુ કરી રાખવાથી તે દૂધ લાંબો વખત બગડયા વગર રહી શકે છે. ઉનાળાના દીવસોમાં સખત ગરમીને લીધે દૂધ જલદી બગડી જાય છે. અજ્ઞાન માતાઓ એમ સમજે છે કે જ્યાં સુધી દૂધમાં ખાટી વાસ ન આવે ત્યાં સુધી સારૂં જ ગણાય આમાન્યતા ભૂલભરેલી છે.

ખોરાક કેવી રીતે રાંધવો તે જેમ એક કળા છે તેમ રાંધેલા ખોરાકને બગાડયા વગર સાચવી શી રીતે રાખવો. તે પણ એક કળા છે આ વિષય જાણવા માટે જંતુશાસ્ત્રના અમુક સિદ્ધાંતો કન્યાઓને શીખવવાની જરૂર હોય છે અહીંયા આ વિષય ઉપર વધારે લખવાનો અવકાશ નથી પરંતુ જંતુશાસ્ત્રના પ્રાથમિક સિદ્ધાંતો ગૃહ શિક્ષણમાં કેટલા ઉપયોગી છે તે માટે બે શબ્દો લખવાની જરૂર છે.

જે ઘરમાં ઉકાળેલું પાણી પીવામાં આવે છે તે ઘરમાં કોલેરા, કે ઝાડાનો રોગ ભાગ્યે જ થાય છે. જે ઘરમાં ચેપી રોગથી પીડાતા માણસના વાસણો જુદા રાખવામાં આવે છે ત્યાં આવા રોગ બીજાને લાગુ પડતા નથી

બાળકને દૂધ પાવાની બાટલી તમે ગમે તેટલી સ્વચ્છ કરીને સુકવીને રાખશો તો પણ તેમાં બેચાર કલાક પછી ઉનાળાના દીવસોમાં તો જરૂર વાસ આવશે. આજ બાટલીને સ્વચ્છ કરીને ઠંડા પાણીમાં સ્વચ્છ વાસણમાં રાખી મુકશો તો તેમાં જરા પણ વાસ નહિ આવે.

દૂધને ગરમ કરીને તેની તેજ તપેલીમાં રહેવા દઇ તેને નળની એક બાલદીમાં ઠંડુ પાડીને રાખશો તો લાંબો વખત રહી શકશે આજ દૂધને બીજી ગમે તેટલી સાફ કરેલી તપેલીમાં રાખી મુકશો તો પણ તે જલદી બગડી જશે. આ વાત અખતરા કરવાથી સિદ્ધ થઇ છે. આ બધાનો આધાર જંતુશાસ્ત્રના પ્રાથમિક સિદ્ધાંતો પર રહેલો છે.

અનાજને સડતું બચાવવા માટે દિવેલ પારો અથવા રાખ શા માટે મેળવવામાં આવે છે તેની આપણી બાળાઓને ખબર નથી. તેઓ ફક્ત એટલું જ જાણે છે કે આમ કરવાથી અનાજ બગડે નહિ પરંતુ જો આમ થવાના ખરા કારણો તેમને બતાવવામાં આવે તો તેઓ પોતાના આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ વધારે સારી રીતે અને વધારે પ્રમાણમાં કરી શકે.

છેવટે એટલું જણાવવું જરૂરી છે કે આપણા દેશમાં મળતો દરેક જાતનો ખોરાક વૈદક દ્રષ્ટિએ અને આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ કેટલો ઉપયોગી છે તેનું જ્ઞાન જો આપણી કન્યાઓને આપવામાં આવે તો તેઓ પોતાના કુટુંબને અનેક રીતે તેનો લાભ આપી શકે

આપણા દેશમાં એક સમયે ઘરે ઘરે વપરાતુ અમૃત સમાન પીણું છાશ અત્યારે ફકત ગરીબોનો જ ખોરાક થઇ પડી છે. તેને બદલે ચ્હા, કોફીનો, આપણા દેશમાં ઘણા જ મોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય છે ચા, કોફી માં થોડા નજીવા ફાયદા છે પરંતુ આપણા દેશમાં તેનો જે રીતે ઉપયોગ થાય છે તેમાં બહુ જ નુકસાન છે આ બાબતનું જ્ઞાન આપણી બાળાઓને આપવું અત્યંત જરૂરી છે.

દુધ કરતાં પણ દહિંનો ઉપયોગ આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ બહુ લાભદાયક છે અને તેટલા માટે દહિંના વિવિધ ગુણ અને તેની જુદી જુદી વાપરવાની રીતો આપણી બાળાઓને શીખવવી જોઇએ.

રાંધણકળામાં પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્ર કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેનો આટલા ઉપરથી થોડો ખ્યાલ જરૂર આવશે ખોરાક તૈયાર કરવાની જુદી જુદી રીતો છે તેમાંની કઇ કઇ રીતો વૈદક અને રસાયણશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ ફાયદાકારક છે તેનું વિવેચન હવે પછીના લેખમાં આવશે.

રાસ

કેવા તારા છે આ રાસ ?
ચાંદલીયા !
કેવા તારા છે આ રાસ ?

શુભ્ર પખવાડિયે નિત નિત ઉંચા,
ફિરે તારા આવાસ ! ચાંદલીયા !

વૃદ્ધિ જણાય છે દીન દીન તારી,
પુનમે પુરણ પ્રકાશ ! ચાંદલીયા !

પ્રતિદીન ઘટ આવે સુસાફરી રૂપમાં,
અંતે અમારો વિનાશ ! ચાંદલીયા !

દીન બની અને ધનિકના પાસમાં,
જાવામાં માને વિલાસ ?...ચાંદલીયા !

વિધવિધ સ્થાનમાં રોજ રોજ ભટકે,
થવા શું તારા પ્રવાસ ?– ચાંદલીયા !

માનવી રૂપ તારાં વિવિધ વિલોકી,
ધરતાં અંતરમાં આશ !...ચાંદલીયા !

અલીન્દ

આબરૂના કાંકરા

લેખક:
શ્રી જમિયત કૃ પંડ્યા

વીઠ્ઠલદાસ નાણાવટી ગામના એક આગેવાન નાગરીક છે. મ્યુનીસીપાલીટીના મરકાર તરફથી ચુટાયેલા સભ્ય છે. ગામમાં એક બે મંદિરોના તેમજ કેટલાક સગીરોની મીલ્કતોના ટ્રસ્ટી છે. તેમજ વાર તહેવારે મ્હોટામાહ્યેઓને ત્યાં તેમનું નજરાણું પહેલું સ્વીકારવામાં આવે છે. જો કોઈ પણ સંસ્થા પોતાના વાર્ષિક મહોત્સવ પ્રસંગે કે નાણાંની મદદ માટે ભેગી કરેલી સભામાં શ. નાણાવટીને પ્રમુખસ્થાન આપવા જેટલું ડહાપણ વાપરે તો તે ઉપકાર શેઠ ઘણા દિવસો સુધી ચરચે રાખતા નથી. મતલબ કે પૈસા આપી છુટે છે.

આવી આવી ત્હેમની ધીખતી આબરૂમાં તેમણે પોતાના જીવનનું સાફલ્ય માન્યું છે. કેટલોક વખત થયાં માત્ર તેઓ એક જ મહત્વાકાંક્ષા સેવી રહ્યા હતા. અને તે હતા કાની ધારાસભાના સભ્ય થવાની પરંતુ માત્ર બે જ ચોપડીઓ સુધીના અંગ્રેજી જ્ઞાને તેઓ આ સાહસમાં પડવા જરા મંઝાયાતા હતા

પણ આ અસહકારના જુવાળમાં જ્યારે બધા ભણેલા સભ્યોએ ઉદ્ધતાઈ કરી, ધારાસભાનો બહિષ્કાર કર્યો ત્યારે પોતાની માયાળુ એવા સરકારને તેની નિરાધારી વખતે અર્પવાની પ્રબળ ઇચ્છા જન્મી છે.

જો કે આમ તો નવા જમાના ભણી તેઓ પૈસાને જોરે ઘસડાયા જતા હતા. પરંતુ સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી તેમના વિચારો ઘણાજ જુદા હતા. ત્હેમની ચોક્કસ માન્યતા હતી કે બૈરાંઓએ એક અક્ષર પણ ન જ ભણવો જોઈએ. અને કદાચ જો ભણ્યાં હોય તો અભણ પતિ મળ્યે ભણેલું બધું જ ભૂલી જવું જોઈએ. એજ આર્ય સન્નારીઓનો પવિત્ર ધર્મ છે. છતાં પણ તેમનાં ત્રીજીવારનાં શેઠાણી દૈવયોગે અંગ્રેજી સાત ચોપડી સુધી ભણેલાં હતાં.

ભણી ગણીને ય છેવટ શેઠના વ્યક્તિત્વમાં જ પોતાની બધીએ મહેચ્છાને ભારી દઈને કેવળ છોકરાંઓની માવજત કરવામાં જ જો શેઠાણી એ પોતાના જીવનમાં સાર્થકતા માની હોત તો તો ઠીક, પણ તેથીએ આગળ વધીને આ અસહકાર પ્રવૃત્તિમાં જોડાવા થોડા દિવસથી બહુ તત્પરતા બતાવી રહ્યાં હતાં અને તેમની આ અયોગ્ય હઠ શેઠને ઘણી ભારે પડતી હતી.

પોતાનાં શુદ્ધ વિલાયતી કપડાં વિરૂદ્ધ શેઠાણીની જાડી ખાદી તેઓ મોટા મનથી નિભાવી રહ્યા હતા અને પોતાની ઘણી નામરજી છતાં વિનુને પ્રભાત ફેરીમાં જતો નહોતા અટકાવતા. તે અપરાધને પણ તેઓ ક્ષમ્ય ગણતા હતા પરંતુ શેઠાણીએ બે દિવસથી કોંગ્રેસ હાઉસમાં કાર્યકર્તા તરીકે જોડાવાની જબ્બર હઠ લીધી હતી અને શ. નાણાવટી ત્હેમને રજા આપીને પોતાની આબરૂના કાંકરા કરવા ન્હોતા માગતા.

(૨)

હમે ન્હોતું જાણ્યું કે હમારા હરો.
બની વાણીયા દીન્દને લૂંટી જશો...હમે.

પરોઢીઆની ઠંડીમાં ઓઢણીની હૂંફ છોડી

ન ગમે તેવે ટાણે વીઠ્ઠલદાસ શેઠની પોળમાં છ–સાત છોકરાઓ કુપળું રાષ્ટ્રગીત ગાતા ગાતા પેઠા.

" એ...વિનુ ! સુરેશ ! અલ્યા ઉઠો બધા...વખત થઈ ગયો. "

પોળમાં પેઠા તેવાજ નિત્યનિયમ મુજબ બીજા ગોઠીયાઓને હેમણે હાંક મારી. એટલે લાગલાજ વિનુ, સુરેશ અને બધા બકાઓ ઓશીકેજ દબાવેલાં પોતાના કપડાં પહેરીને ફડાફડ બારણાં ખોલી પ્રભાતફેરીમાં સામેલ થયા.

રાષ્ટ્રીય ગાતી ગાતી પ્રભાતફેરી આ પોળ છોડી બીજી પોળમાં પેઠી

" રાં...ના આ છોકરાંય જંપી નથી જંપતાં " વીઠ્ઠલદાસ શેઠે ગોદડામાંથી ઓઢડા-ઓજ આ પ્રભાતફેરીને સરસ્વતી સંભળાવી

" શુ ? શું બોલ્યા ! આવા શબ્દો બોલતાં તમને શરમ નથી આવતી ?" કહેતાં શેઠાણી એકદમ...પથારીમાંથી બેઠાં થઈ ગયાં. " દેશને માટે કશુંય ન કરી શકો તો દીકરો રહ્યું પણ આટલી પ્રભાતફેરીય તમારાથી સહન નથી થઈ શકતી, ખરુ ને ? "

" જો ! તું કહેનારી કહી રહી ! બધાંનાં છોકરાં ભલે જાય. પરંતુ આપણો વીનુ હેમાં દાખલ થાય. અને ગમે તેમ સરકારને ગાળો ભાંડે તે મને જરીય નથી પોષાતું " શેઠે સુતાં સુતાંજ પોતે દીધેલી આજ્ઞાના સમર્થનમાં દલીલ કરી.

" શાથી ? "

" શું શાથી, શાથી, કરો છો ? તમારે ખભાયે બેઠાં, ભણો, મારી આબરૂના કાંકરા કરવા છે ખરું ને ? " શેઠ પથારીમાંથી ઉછળ્યા. " તમારી આવી રીતભાત આજથી હું બીલકુલ ચલાવી શકવાનો નથી "

" એટલે તમે અધિકારીઓની ખુશામત કરો, તે ખાતર અમને કરાવવા માંગો છો, એમને ! અત્યારે સરકારને પક્ષે ઉભવામાં આબરૂ કે દેશને પક્ષે ! " શેઠાણી પણ ખીજાઈ ગયાં

"હવે સત્તા આગળ શાણપણ જરીય નથી ચાલવાનાં સમજીને ! બધા છોકરા થોડા બાંગો છો તે થોડા દા'ડા માટે. પછી બધા સીધા થઈ જશે સીધા !! " શેઠે પોતાનો સત્તા પ્રત્યેનો સંપૂર્ણ પક્ષપાત વ્યક્ત કરતાં પરકટ અનુભવ ભરી શીખામણ આપી

" તે તમે જો આ લઢતમાં ન માનતા હો તો ભલે " પરંતુ મને તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. એટલે તમારી માન્યતા પ્રમાણે તમે ચાલો અને મારી માન્યતા પ્રમાણે હું ચાલીશ "

" હું તને તારી માન્યતા પ્રમાણે બીલકુલ ચાલવા દેવાનો નથી. સમજીને ? ગામમાં મારી કેટલી...બે આબરૂ થાય તેનું તને કાંઈ ભાન છે ? "

" દેશના પક્ષમાં ન ભળનારે કેટલાયની આબરૂનાં અત્યારે લીલામ થઈ રહ્યાં છે. અને તમે સરકારે પક્ષમાં ઉભા રહી તમારી આબરૂ સાચવવા માંગો છો તે ક્યાં સુધી સચવાશે ? "

" આ બાબતમાં હું કાંઈ તારી સલાહ લેવા માગતો નથી, "

" તો તમે પણ મને આ ચળવળમાં ભાગ લેતાં અટકાવી શકતા નથી. " શેઠાણી બીજા ઓરડા તરફ જતાં જતાં બોલ્યાં. " હું આજથીજ કોંગ્રેસ હાઉસમાં મારૂં નામ આપનાર છું "

" શો રોફ છે ! જાણે ભાગ લેવાથી હું ડરી જઈશ ! " શેઠ ફર્યા અને " એ તો ગમથી "ના શબ્દે મનને સાંત્વન આપતા ઉઠ્યા શેઠાણી આટલું બધું સાહસ ખેડશે એવી તેમને મુદ્દલ આશા ન્હોતી.

(૭)

પણ શેઠની માન્યતા ભૂલભરી હતી.

મહાત્માજીના મહાભિનિષ્ક્રમણ પછી તમને શેઠાણીને અહનિંશ લાગ્યા કરતું હતું કે "ભારતના આ મુક્તિસંગ્રામમાં હું શો ફાળો આપુ ?" પરન્તુ તેમના સંજોગો ઘણા પ્રતિકુળ હતા. તે વખતે પોતાની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરી તેમણે સારી જેવી રકમ મહાત્માજીના ચરણે ધરી હતી.

અને તે પછી તો સરકારનાં રોમાંચ ખડા કરી દે તેવા બાપણોએ વિફરેલા દેશસેવકોને વશ કરવા ત્હેમના પર લાદવામાં આવતા ઓર્ડિનાન્સો પર ઓર્ડિનાન્સોએ, પીકેટીંગ કરવા જતો સેવકો અને સેવિકાઓ પર પડતી લાઠીઓની અવિરામ ઝડીઓએ તારા શેઠાણીનો આત્મા કકળી ઉઠયો જ્યાં આખા દેશની આબરૂ જવા બેઠી છે ત્યા પોતાના પતિની આબરૂને કયો ભારવી ? જ્યાં હજારો વીરાંગનાઓ જેલ સેવી રહી છે ત્યા પોતે અધરઆરામ ભોગવી શા માટે નિષ્ઠુરતા દાખવવી ?

આ બનાવ બન્યા પછી તેમણે શેઠની આબરૂના કોકરા થવાની ગોડછાને ન ગણકારી. કોંગ્રેસ હાઉસમાં જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે પોતાની સેવા સ્વીકારવા નામ આપી આવ્યાં.

× × ×

તેને બીજે જ દિવસે એટલે તા. છઠ્ઠી ફેબ્રુઆરીને દિવસે આખા ગામમાં હોહાકાર મચી રહ્યો હતો પંડિત મોતીલાલજીના દુઃખદ અવસાને મનુષ્યની આંખોમાંથી અશ્રુ પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો ગામમાં હડતાળ પડી હતી. અને આજનો શું કાર્યક્રમ છે તે જાણવા ખાતર માણસોના ટોળેટોળાં કોંગ્રેસ હાઉસ ભણી જઇ રહ્યાં હતાં.

કોંગ્રેસ હાઉસ પર લટકાવેલ મોટા બોર્ડમાં લખ્યું હતું કેઃ—

"પંડિત મોતીલાલજીના અવસાન નિમિત્તે સ્હાંજના ચાર વાગે કોંગ્રેસ હાઉસમાંથી કમીટીના સેક્રેટરી વાપીન જોશીની સરદારી હેઠળ સરઘસ નીકળશે અને તે સરઘસ ફરતું ફરતું ગાંધીચોકમાં જશે ત્યાં સભા ભરાશે અને દિલસોજીનો ઠરાવ–પસાર કરવામાં આવશે. આ કાર્યક્રમમાં ભાગ લેવા સહુ સજ્જનોને વિનતિ છે."

વાંચી વાંચીને સહુ પાછાં જતાં હતાં. કેટલાક સ્વયંસેવકો...લોભી વહેપારીઓને હડતાળ પાડવા સ્હમજાવી રહ્યા હતા...તથા કેટલાક સ્વયંસેવકો ચુડીયો લઇને નિશાળમાં જતા વિદ્યાર્થિઓને નહીં જવા સ્હમજાવી રહ્યા હતા. અને જવુંજ હોય તો ચુડીઓ પહેરવાનો આગ્રહ કરતા હતા. આથી ઘણા ખરા શરમાઇને તો થોડા મનમાં ગાળો દેતા દેતા, ઘર તરફ પાછા જતા હતા. અને પંતુજી માસ્તરો નિરાશવદને તેમને જોઇ રહેતા હતા.

બપોરે બે કે અઢી વાગ્યાને સુમારે પોલીસ ઓફીસમાંથી સરઘસ નહીં કહાડવા તેમજ સભા નહીં ભરવા માટે કોંગ્રેસ કમિટીના પ્રમુખ; સેક્રેટરી તેમજ અન્ય કાર્યકર્તાઓ પર મનાઇ હુકમો બજાવવામાં આવ્યા હતા તેમજ ગામ લોકોને પણ આજના કોઇ પણ કાર્યમાં ભાગ નહિ લેવા સખત હુકમ કાઢવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ કાર્યકર્તાઓ એવા મનાઇ હુકમોની ઓછી જ દરકાર રાખે છે. બરાબર નિયત સમયે કોંગ્રેસ હાઉસમાંથી "પંડિત મોતીલાલજી કી જય" ના પોકારો કરતું રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે સરઘસ નીકળ્યું જેમાં ઓ પુરૂષોએ હાજરી આપી હતી.

(૪)

કાં પૂરે છે હિન્દને કારાગૃહે;
કસનાં એ કેદખાનાં અંદરોજ
ઝાર જોવા જગતને કહેતા ગયા,
ઝાર સાથી જહાંગીરી ચંદરોજ

ઉપરોક્ત રાષ્ટ્રગીત ગાતું ગાતું સરઘસ બજારમાંથી પસાર થઇ રહ્યું હતું. માણસોની સંખ્યા ધીમે ધીમે વધતી જતી હતી

ના હમો નિર્બલ ને આ ઝાલિમો!
રાજ્ય સુખનાં સ્વપ્ન સઘળાં ચંદરોજ
ક્યાં સુધી સામ્રાજ્ય સત્તા ચંદરોજ
ક્યાં સુધી એની મહત્તા ચંદરોજ

"ક્યાં સુધી એની મહત્તા ચંદરોજ" આ કડી પૂરી થાય એટલામાંજ પાંચસાત સિપાઇઓ સાથે પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ મોટરમાં બેસી આવી પહોંચ્યા

"મી. જોશી!" તેઓ પરસેવો લુછી પોતાનાં ચશ્માં ઠીક કરતાં બોલ્યા.

"આ વોરંટની રૂએ મનાઇ હુકમનું અપમાન કરવા બદલ અમારી સાથે પોલીસ સ્ટેશન પર આવવું પડશે"

"ઘણીજ ખુશીથી" જોશીએ જવાબ આપ્યો અને તેઓ પોલિસ અધિકારી સાથે મોટર તરફ વળ્યા.

તુરતજ એક શુદ્ધ ખાદીના પોશાકમાં સજ્જ થયેલ બાનુ મોખરે આવ્યાં "બીમતી તારાબ્હેન નાણાવટીની જય" ના અવાજોથી કોમના નવા મંત્રીને મેદિનીએ વધાવી લીધાં અને સરઘસ આગળ ચાલ્યું

મેદાન તખ્તમાં સરઘસ ગાજી એકઠાં આવી પહોંચ્યું

રઘુપતી રાઘવ રાજા રામ ની ધુન ચાલી રહી હતી. રામસેવકો સભાજનોને શાંતિપૂર્વક નીચે બેસાડી રહ્યા હતા. સર્વેનાંઓ મનમાં પસાર કરવાનો ઠરાવ તૈયાર કરી રહ્યા હતા.

તેવામાં જ ફરીથી પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ પોલિસની ગ્હોટી ટુકડી સાથે સભાસ્થાને આવી પહોંચ્યા. સભાજનોએ "ફુટીપો ફુગીપો" ના શબ્દોથી તેમને આવકાર આપ્યો પરંતુ પોલિસો આ ચળવળ દરમિયાન એવા ટેવાઇ ગયા છે કે પોતાના માનાપમાનનો હિસાબ ગણીને કરીને નહીં પરંતુ સરઘસ વીખેરવામાં જ વાળી દે છે.

'બીબીસ નાબાબટી!" સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કાર્યકર્તાઓની સમીપમાં જઇને બોલ્યો.

"કેમ સાહેબ!" કહેતાં તુરત તારા બ્હેન ત્હેમની પાસે આવ્યાં.

"મી જોશી પછી આ સરઘસની સરદારી તમે લીધી હતી!"

"હાજી"

"તો ત્હમને પણ Arrest કરવામાં આવે છે."

"તૈયાર છું ચાલો." જરીવ ગભરાટ વગર કે દિલગીરી થયા સિવાય નિઃશંક કમલા બ્હેન તેઓ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની સાથે મોટર તરફ ચાલ્યાં

જતાં જતાં પોલિસ જમાદારને આ સરઘસ યેન કેન પ્રકારેણ વિખેરી નાખવાનું કહેતા પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ ચુક્યા નહિ. અને તેમની મોટર અદશ્ય થઇ એટલે તરતજ એક ખુણેથી બોર પાડવા ભેરણીને ફટકે ને મુજબ લાઠી પ્રહારો શરૂ થયા. કેટલાક સ્વયંસેવકોએ ભાગવા માંડ્યું એટલે ભાગનારાઓની પાછળ દોડી દોડીને પોલીસોએ તેમને ફટકાર્યાં અને જેઓ મક્કમતાથી બેસી રહ્યા હતા, તેમને શાંતિથી સભાસ્થાન છોડી દેવા જમાદારે જણાવ્યું પરંતુ તેઓ સભાનું કાર્ય પૂર્ણ થયા સિવાય એક કદમ પણ આઘા તૈયાર નહોતા તેઓ જ્યાં હતાંજ રહ્યા અને લિસોટોનો ઠરાવ ગંભીર રીતે પસાર, કરી સહુ સભાજનો "ધોરિત મેતીલાભાઇ કી જય" "મહા-

રમા ગાંધીજી કી જય " ના ગગન ભેદી પોકારો કરતા વિખરાય.

પણ વિઠ્ઠલદાસ નાણાવટીના આત્માને આજે પૂછવુ જોઈતુ હતુ બડા સાહેબોની મોટી મોટી ઓળખાણો પર તેમની અધિકારી મંડળમાં તેમજ ગામમા પ્રતિષ્ઠિત સજ્જન તરીકેની કિર્તિ પર અને તેથીય વધારે કીમતી ધારાસભાના મેમ્બર થવાની તેમની ઉમેદ પર તારા શેઠાણીએ પાણી ફેરવ્યું હતું. એટની બધી ઉન્હાળાની સખત ગરમી ન્હોતી છતાંય તેમના કપાળ પર પુષ્કળ પરસેવો વળતો હતો અને તેને લુછતા તેઓ આરામ ખુરસીમાં સુતાં સુતાં વિચારોની પરંપરામાં ગમગીન બની ગયા હતા તેઓ કોઈ એવો રસ્તો શોધવા મથતા હતા કે શેઠાણી સહી સલામત છુટીને ઘેર આવે. અને આબરૂને જરી પણ ખલલ ન પહોંચે. ઘણા ઘણા વિચારોને અંતે તેઓ પોતાની ગડમથલનો તોડ કાઢી શકયા નહીં.

એમને એમ ગમગીની ભર્યા તેઓ ઉઠયા. લુગડાં પહેર્યાં અને ગાડીમાં બેસી પોલીસ કચેરી તરફ ઉપડયા

ફોજદાર સાહેબ એક ખુરસી પર બેઠા હતા રાતના રોન ફરનારા પોલીસોની બેરીયત સાંભળી રહ્યા હતા કેટલાક નામચરો કાલે કેવી લાઠી ચલાવી હતી તેનુ મોઢામોઢ બ્યાન કરતા હતા. ફેદુઓને કેવા ભગાડયા હતા તે વાત ફરીફરીને વર્ણવી તેઓ વિનોદ કરતા હતા.

ત્યાં વિઠ્ઠલદાસની ગાડી આવી પહોંચી. વિઠ્ઠલદાસ સાથે ફોજદાર નિત્યકાર્ય પૂર્ણ થયે ચેમ્બરમાં ગયા

"કેમ શેઠ! આપને કંઈ અત્યારમાં તસ્દી લેવી પડી ! " કારણ જાણ્યા છતાં પોતાની રોજની ટેવ મુજબ ઝીણી આંખો કરી ફોજદારે વાતની શરૂઆત કરી.

"સાહેબ ! આપને ક્યાં ખબર નથી કાલે પેલા તોફાનીઓ ભેગાં મ્હારાં "ઘર-માંથી" પકડાયાં છે."

"શુ કહો છો શેઠ ?"

"હા, અને તેમને મારે મળવુ છે " શેઠ મુદ્દાની વાત પર આવ્યા.

" પણ તે મારી સત્તાની બહારની વાત છે. તે માટે આપને મોટા સાહેબને મળવું પડશે. પોતાનો ન્હાના સાહેબનો હક્ક સીદ્ધ કરતાં પોતાની પાસે કાચી જેલની કુંચીયો હોવા છતા ફુંકે ફેંક્યુ. ખરી વખતે પોલીસોની ભાઇબંધી ઘણી ઉપયોગી થઇ પડે છે, એમ માનનારાઓને રોજનાં ન્હાનાં ઠોબરાં પીનારા અણી વખતે "ચલબે સા...લે" બીલકુલ શરમ રાખ્યા વગર કહી શકે છે. અને આ વફાદારીથી તેઓ અભિમાન લે છે

" એક પાંચ જ મિનિટ વાત કરવી છે સાહેબ ! હું કાંઇ આપનો ઉપકાર ભૂલી જાઉં તેમ નથી " શેઠે મખલાળ લગાડી. તેમાંથી કાણુ બન્યુ છે કે ફોજદાર સાહેબ બચે ! કેટલીક ખાનગી વાતો થયા બાદ ફોજદાર સાહેબ શેઠને લઇને કાચી જેલમાં ગયા. એક રૂમમાં શેઠાણી ભગવદ્ગીતા વાંચી રહ્યાં હતાં. શેઠને તે રૂમ બતાવી ફોજદાર બહાર ગયા.

" કેમ મઝામાં છો ને ? " શેઠે અંદર પેસતાજ મંગળાચરણ કર્યું. શેઠાણીએ શેઠને જોયા. તેઓ અહીં ન આવ્યા હોત તોજ ઠીક હતુ, તેવો ભાવ તેમના મોઢાપર સ્પષ્ટ તરી રહ્યો હતો.

' તમારે અહીં ન્હોતું આવવું જોઇતું: અહીં આવવામાં તમારી પ્રતિષ્ઠા અને આબરૂને ધક્કો લાગશે " કડવાશભર્યા શબ્દોમાં શેઠાણીએ તે ભાવ વ્યક્ત કર્યો.

" અને તમે અહીં આવીને મારી આબરૂ માથની હશે ખરૂ ને ? "

' તમારી તુચ્છ અને ક્ષણિક આકાંક્ષાઓ અને આબરૂ કરતાં મને દેશની આબરૂની

વધારે હિંમત છે, સમજ્યાને ! અને તમારી આબરૂની સલામતીને ખાતર હું તમને વિનતિ કરું છું કે તમે મારે માટે કાંઇપણ પ્રયત્ન ન કરશો. દેશની આઝાદીની આખરી લડતમાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષે પોતાનો ફાળો આપવાનો છે. તે ફરજમાંથી તમે વિમુખ થયા અને એનું પ્રાયશ્ચિત મારેજ કરવું રહ્યું."

"પણ આનો શું નતીજો મળશે તેની ખબર છે કે ? બાર મહીનાની સજા થશે. અને જેલમાં કાંઇ લાડવા નથી મળતા."

"હું લાડવા ખાવા માટે જેલમાં આવી નથી હું તો આપણા દેશની સ્વતંત્રતાને માટે આવી છું."

"પણ તારા સિવાય વિનુ સોરરી તેનીય દયા આવે છે કે નહી !" શેઠે પાસા પર પાસા નિષ્ફળ જતાં છેવટનો પ્રયત્ન કર્યો.

"તમે નહી સાચવી શકો તો તેની માશીને ત્યાં રહેશે મને એટલી બધી ફીકર નથી."

એટલામાં "શેઠ વખત થઇ ગયો" કહેનાર જેલર સાહેબ અંદર આવ્યા એટલે પોતાના પ્રયત્નોમાં હતાશ ગયેલા શેઠ તેમની સાથે બહાર આવ્યા

જય ભારતભૂમિ

જનની ભારતભૂમિ એક તુ રે લોલ
  ભૂમંડલે તુ અધિરાજ્ઞી જો—જનની
દિવ્ય સુંદર સૌખ્યદાયી તુ રે લોલ,
  શુચિ રસાલ ને વિશાલ જો:—જનની.
શિરે હિમાદ્રિ બિરાજતો રે લોલ,
  મનહર મુકુટ સુહાય જો—જનની
ગંગા સિન્ધુ સરિતા વહે રે લોલ,
  કંઠે મૌક્તિક કેરી માલ જો:—જનની.
રેશમ હિર મણિ બહુ શોભતાં રે લોલ,
  લેઇ વિદેશી ગુણ ગાય જો—જનની.
વૈભવનો પુંજ માતૃભૂમિ તું રે લોલ,
  લલિત લતાકુંજ વળી રમ્ય જો—જનની.
ઇન્દ્ર અખંડ પુજ ધ્યેયતા રે લોલ,
  કીર્તિ દિગુણીત થાય જો:—જનની.
માતૃભૂમિ તુ બાળ મૂર્તિ છુ રે લોલ,
  અખિલ વિશ્વેશ્વરી તું જીવનપ્રાણ જો—જનની
યાચે છે પુંડરીક હૃદયથી રે લોલ,
  થાય માતૃભૂમિનો જયકાર જો—
  જનની ભારતભૂમિ એક તુ રે લોલ.

પુંડરીક

(૬)

આ લડત દરમિયાન ઘણા સ્વભાવો એવા વિચિત્ર માલુમ પડ્યા છે કે જેમનું વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે મુખ્યત્વે કરીને કેટલાક માસ્તરો, અને તલાટીઓ તેમજ માન માટે ભુખ્યા ઘીડીયાઓએ પ્રણ કરતાં પણ "સરકાર મા બાપ" તરફ પોતાની વફાદારી વધારે બતાવી છે અને જુની થઇ ગયેલી મેંગલોર કાળી ટોપી જેની કોર ધુપેલ કે તેલના ડાઘા અને ધૂળથી બેરંગી થઇ ગયેલી હોવા છતાંય નવી લઇ શકવાને અભાવે નભાવી રહ્યા હતા. રોટ ખાનાની ખાદીની ટોપી લે અને કદાચ નોકરીમાંથી પાણીચુ મળે તો પણ પેટનું પુર કરવાની દયા બતાવે કે ન બતાવે, આ મોટી ચીંતાને લઇને તેઓ પણ આખરે છેવટ સુધી સરકારને વફાદાર નિવડ્યા છે

એવી જ વફાદારી આપણા વિઠ્ઠલદાસ શેઠની હતી. આવી પૂર્ણ વફાદારીમાં કાંઇ પણ ગાબડું પડ્યું હોય તો તે શેઠાણીને લીધે જ પડ્યું હતું. આ કારણથી તેઓ પણ ગભરાઇ ગયા હતા.

જેલમાં તેમને મળી આવ્યા પછી ઘેર આવી તેમણે ખુબ વિચાર કર્યો. શેઠાણીનો ત્યાગ કરવો તે હવે આ ઉમ્મરે બની શકે તેમ ન હોતુ અને વળી બીજી બાજુ સરકારી અમલદારીની કડવી આંખ પણ તેમનાથી જીરવી શકાય તેમ ન હોતુ. આમાંથી. એવી કંઇ યુકિત કામે લગાડવી કે ગાય મરે નહિ અને રત્નની પ્રાપ્તિ થાય

તેઓ આ માટે સાંજરે મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબને મળવા ગયા જેઓની પાસે શેઠાણીનો મુકદ્દમો ચાલનાર હતો તેમની પાસેથી તેમને સારો રસ્તો જડયો. અને તે એકે શેઠાણીને જેલની સજા ન કરતાં કોઇની ઉશ્કેરણીથી અણુ સ્હમજમાં તેમણે આ સાહસ ખેડયું છે માટે એકસો જ દંડ કરવો અને તે રકમ કોઇ ત્રાહીત માર્ફતે કોર્ટમાં ભરાવી દેવરાવવી.

આ રસ્તો તેમને ઠીક લાગ્યો. મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માની તેઓ આનંદી હ્રદયે પોતાને ઘેર ગયા.

બીજેજ દિવસે તારા શેઠાણીનો કેસ ચાલ્યો. તેમણે પોતાના સ્ટેટમેન્ટમાં ચોકખુ લખાવ્યું કે "મે મારી રાજી ખુશીથી કોઇની પણ શીખવણી વગર સરઘસનો સરદારી લીધી હતી" છતાં પણ ન્યાયી કોર્ટે તેમના આ જુઠાણા પર વિશ્વાસ ન મુકતાં તેમનાં પાચસો રૂપીઆ દંડ કર્યો જે દંડ સાંજનાજ ભરાઇ ગયો અને શેઠાણી છુટાં થયાં

(૭)

શેઠાણી જેલમાંથી છુટીને બારોબર સમિતિમાં ગયાં. ત્યાં હવે પછીના કાર્યક્રમ બાબે કાર્યકર્તાઓ સાથે વિચાર કરીને ઘેર આવ્યા

"પધારો ! તમને કંઇ જેલમાં બરોબર ફાવટ આવી હોય, એમ લાગતુ નથી." દાદરે ચઢતાંજ શેઠે હસતાં હસતાં આવકાર આપ્યો.

"કેમ ?"

"એમકે છ ' કે બાર મહિના માળવાને બદલે વેળાસર પાછાં આવતાં રહ્યાં તે નવાઇની વાત ગણાય." પોતાના પ્રયત્ને જ તેઓ ઘર ભેગા થયા હતાં તે વાત કહેવા ખાતર જ શેઠે મંગળાચરણ કર્યું હતુ

"બધી વાત જવા દો. હું એટલોજ ખુલાસો જાણવા માગુ છું કે દંડના પૈસા તમારા તરફથી ભરાયા છે ?

"ત્યારે કોણ તમારા ગાંધી ભરવા આવનાર હતા. એતો જેના દીલમાં લાગે તેનાજ દિલમાં લાગે સ્હમજ્યાને ! " જાણે પોતાના આ કૃત્યથી શેઠાણી બધુ ભૂલી જઇને પોતાનો આભાર માનવા લાગશે એટલા બધા ઉમળકાથી શેઠ બોલ્યા.

પરંતુ આ શબ્દો સાંભળતાંજ જરી પણ વિશ્રાન્તિ લીધા સિવાય શેઠાણી એ ચંપલો પ્હેરવા માંડયા અને દાદર ઉતરતા બોલ્યા "હું ન્હોતી જાણતી કે તમે આટલા બધા હ્રદય વગરના હશો, સાંભળો ! હવે જ્યાં સુધી આ લડતનો અંત નહીં આવે ત્યાં સુધી આ ઘરમાં હુ કદાપી પગ મૂકનાર નથી મારે તો જેલજ રાહ જોઇ રહી છે હુ ફરીથી જેલમાં જઇશ અને જો મારી તમને જરા પણ દયા હોય તો મહેરબાની કરીને હવે મને છોડવવાનો પ્રયત્ન જ ન કરસો પ્રભુ તમને સન્મતિ આપો." કહેતાં આંસુ ભર્યાં શેઠાણીએ શેઠને આશ્ચર્યના સાગરમાં ડુબાડીને તેમની આબરૂના કાંકરા કરવા સમિતિનો રસ્તો લીધો. સંપૂર્ણ.

ચારણી સાહિત્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

લેખક: શ્રી ગઢવી મેરૂભા મેઘાણંદ

અબક[1] પશ્ચિમ આથમે નહિ, ભળહળ ઉગે નહિ ભાણ,
સતિ ધર્મ છોડે નહિ, જ્યાં લગ ઘટમાં પ્રાણ,

કહે નાર પતિવ્રતા, મેં નરસું કેમ કરું,
મને સતિ માતા તણા બિરદ[2] ભાવે,
પિતાની લાજના ડુંગર મારે પગે,
લાજતું ભરિયલ મોસાળ લાજે,

લાજ સાસુ તણી જરાય લોપું નહિ,
જગત જે સસરા તણી લાજ જાણે.
કુળવંતી નારીની વાત જ્યાં ઉચરે,
ત્યાં મારો પતિ મૂછ તાણે

ધરજુસાર[3] પગ હું ઉલાળો ધરું નહિ,
મને પખા માવતર[4]ની લાજ પુગે,
કોઇ નખૂંદની જતન ભાંગી ન કરું
તો આભાસોપ[5] સૂરજ ન કો ઉગે

ધામ પાડોશીનો રોજ ધારી કરું,[6]
નજર બધા માથે અમીની નાંખું,
રોણસી વેળાએ છાણ ભારો કરું,
દૂધ કે ગોરસનો લોભ ન રાખું

---

૧ સૂર્ય ૨ કુળધર્મ, ૧ત ૩ પાણીયર ૪ મવતર-પક્ષ, ૫ પૂર્વદિશ
૬ ડોકું-અવારૂ.

'નીલ પ્રકાશ'

લેખક: ડૉ. રમણલાલ ક. યાજ્ઞિક પીએચ ડી.

લંડનથી એક કલારસિક મિત્ર (Mr. Clifford Leech) એક અદ્ભૂત જર્મન ફિલ્મ (The Blue Light) વિષે એવું સુંદર વર્ણન કરે છે કે સ્વાભાવિક રીતે તેનો સાર ગુજરાત સમક્ષ મુકવાનું મન થાય છે વસ્તુ બહુ સાદી પણ અર્થગંભીર હોવાથી, કંઇ કંઇ પ્રશ્નો તત્કાલ ઉભા થાય છે. ધ્રટલિની ઉત્તરની પર્વતમાળાની ખીણોમા એક કુદરત-ઘેલી કન્યા વસે છે એ ગિરિ-રાજકન્યા પર્વતની દરેક કેડી જાણે છે અને સ્વૈરવિહાર માટે ધવલગિરિ સુધી પહોંચી જાય છે કુદરતના અનેક અદ્ભૂત દ્રશ્યોમાં મહુગી અદ્ભૂત તો પૂર્ણિમાની રાત્રે, સર્વોત્તમ શિખર ઉપર, અત્યંત મનહર અમુક નીલ પ્રકાશ દેખાય છે તે છે. એ બાલા ટોચ ઉપર પહોંચી શકે છે ને આ દૈવી પ્રકાશને બહુજ પ્રેમથી પૂજે છે; અને એનો આનંદ માતો નથી

જગત આ પ્રેમ સમજી શકતુ નથી, ગામડાના બધા લોકો પણ એ પ્રકાશ તો જૂવે છે ને મોહ પામે છે, પરંતુ શિખર ઉપર જવાનો માર્ગ કોઇને જડતો નથી કેટલીક સાહસિક વ્યક્તિઓ નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિથી ઉપર જવા અથાગ શ્રમ લે છે અને શરીર તેમાં જ પટકી નાખે છે. એ બાલા સિવાય કોઇ ગાળ થતું નથી. આથી કંઇક ધુમાં, કંઇક વહેમના પરિણામે એ કન્યાને સહુ ડાકિની તરીકે માને છે.

તેવામાં એક જર્મન યુવાન એ ગિરિપ્રદેશોમાં આવી ચઢે છે. આવતાની સાથે આ શૈલબાળા સાથે ગાઢ પ્રેમમાં પડે છે. નિત્ય તેની સાથેજ ફરે છે, અને લોકાપવાદની બીકને ગણતો નથી એક પૂર્ણિમાની રાત્રે રમિયા શિખરાપર સાથે પહોંચે છે, ત્યારે આ યુવાનને એ નીલપ્રકાશનુ રહસ્ય સરળતાથી સમજાય છે. અનેક બિલોરી કાચમાંથી આ પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે. અત્યંત શુભાશયથી એ યુવાન નિશ્ચય કરે છે કે ગામડિયાને આ સત્ય બરાબર સમજાવવું. એ એમ માને છે કે આનાથી અનેક લાભ થશે. ભવાટવિમાં ભૂલેલા જેવા, સાહસિક ગામડિયાઓ આ પ્રકાશની શોધમાં મરતા બચશે, ઉપરાંત, આ નિર્દોષ કુદરત-પ્રેમી બાલાને લોકો ડાકિની તરીકે ગણતા મટશે આવો પોતાનો નિર્ધાર તે જર્મન ભાષામાં પોતાની પ્રિયતમાને કહે છે, પ્રિયતમને ઈટેલિયન ભાષામાં ઉત્તર આપે છે, પરિણામે એક બીજાને તેઓ સમજી શકતાં નથી.

અતિ ઉત્સાહથી વેગવાળાં પગલાં ભરી, યુવાન ગામડિયા મંડળને શિખર ઉપર પહોંચવાનો ગુપ્ત માર્ગ બતાવી દે છે આ રહસ્યનો સ્ફોટ થતામાં જ ગામડિયાઓ ભાડાતુર બની, આવેશથી, શિખર ઉપર પહોંચી જાય છે, અને પેલા સ્ફટિક જેટલા વીણાય તેટલા વીણતા નથી પણ ધનપ્રાપ્તિના લોભથી લૂંટાય તેટલા લૂંટે જ છે. લોકો દરબથમક અનુભવે

છે ને એ ખનિજ-દ્રવ્યથી પોતાને કૃતકૃત્ય થયા માને છે. લોકોના ઉછળતા આનંદનું બીજું કારણ એ છે કે તેઓ એમ માને છે કે પેલા નીલ પ્રકાશની જ્વાળામાંથી હવે છૂટયા, એટલું જ નહિ, પણ પેલી ડાકિની હવે કશું જાદુ કરી શકશે નહિ. લોકો આથી થૈ થૈકાર નાટારંભ કરે છે.

ત્યારે બીજી બાજુનું ચિત્ર વિચારો. પેલી બિચારી હૈમકન્યા શિખર ઉપર દૃષ્ટિપાત કરે છે. પૂર્ણિમામાં એ મોહક પ્રકાશ હવે દેખાતો નથી. પોતાના ઉરમંદિરની રત્નજડિત સુવર્ણ મૂર્તિ કોઈ હરી ગયું! જેમ રાધા ચિત્ત વિક્ષિપ્ત બની, 'ભમે કુંજે કુંજે રમવિરહ શોધની હરિને,' તેવીજ રીતે, પોતાને પ્રેરણા ને ચેતન નિરંતર પ્રેરનાર એ પ્રકાશને બીચારી શિખરે શિખરે શોધે છે. કવિવરને જે વાન પ્રસંગમાં નિરાશાની લાગણી થાય છે તેવી એ હૈમબાળાને થાય છે. 'ગોખ્યાં સરોવરો, શોધ્યાં કુસુમરાશિઓ, દીઠો ન કુન્નિમાહોરસો, પરિમલ રાખવો હોય જો દીઠો' એ પ્રકાશ કમેલ માટે ચુસ્ત થતા, ખાણનું મગજ ખરી જાય છે ને એ સનાતન ગૌરવમાં સર્વોત્તમ શિખર ઉપરથી પડી, પતનને પામે છે.

ખોલું હું નીજનું દ્વાર

ઘોર અંધારે બાચકા ભરતાં
  ધપી રહ્યો ધમકાર
ખાણને ખડકે આથડી પડતાં
  ભૂલી ગયો આગાર
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

આડો ને અવળો મારગ લીધો
  કાપ્યા રસ્તા ચાર
કે રસ્તે હાલવાં મારે મથવણ
  મનમાં પડી તકરાર
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

જપમ જપમ હું ખામણ વાળું
  ખૂટે ન ખોમ અમાપ
ઉંચે ઓતું આકાશ ઉંડું
  મારે તારો ભિરતાર
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

વિકટ વાટે વહેતાં વહેતાં
  આવ્યો ધરતી ધાર
સાગર પુરે મજાન કરતો
  ભૂલી ગયો ભેરામ
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

અટારી ઊભી તારક સુંદરી
  હસે અને મલકાય
ગુજ નિર્જવાની હામી કરે છે
  લઈ ઝીન રેલાર
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

વિકટ સંજોગે ઘેરાઈ જાતાં
  મારું સુહાન પ્રકાશ
ઓમિયો તે આગળ થઈ ચાલી
  હાલે અપાર પનાર્ક
અહો! ખોલું હું નીજનું દ્વાર

ભગવત્ રામચન્દ્ર ભટ્ટ

પેલા જર્મન મુસાફરને કંઈ સમજાતું નથી. પોતાની પ્રિયતમાને શું થઈ ગયું, પોતાના કયા પાપે થઈ ગયું, તે કશું જ સમજી શકતો નથી. એણે પોતાની નરી આંખે જે જોયું તેના વિચાર-સાગરમાં પડી જાય છે. એણે પોતાની હૃદયરાણીનું સ્ફટિક-મંદિર ગામડિયા-ઓનાં હથિયાર-ઓજારથી ચૂરેચૂરા થતું જોયું ખરું; પણ તેનું રહસ્ય સમજી શક્યો નહિ. એ બધા કાચમણિની લૂંટ કરવાથી ગામડિયા સમૃદ્ધિવાન થાય તેમાં ખોટું પણ શું? કુદરતે ખનિજ દ્રવ્યો શું માનવના ઉપયોગ માટે નથી બેવાં? એ શુદ્ધ હૃદયવાળો છતાં, સ્થૂળ દૃષ્ટિવાળો મુસાફર પોતાની પ્રિયતમાના મનનું ભરી આદર્શ નાજ ઝીલી શક્યો, અને પરિણામે એ અત્યંત દુઃખી થયો.

આ જર્મન હિમ-'નીલ પ્રકાશ'નો વાર્તા વિકાસ ભારી જાનનો છે. આ એકજ પ્રસંગનો વિચાર કરતાં, કંઈ કંઈ રમ્યો માનવશેર પ્રેરણા નાખે છ રહિયાની કેટલીક હિમમાં ક્યાંતાં દરેક શકનમાં જોવા છે કે જે ઉછાળી, આપણને ખનિજ સ્થિતિનું ભાન થાય. જ્યારે એક ગામડામાં એક મોટું

ખેડવાનું જંગી યંત્ર દાખલ થાય ને સેંકડો વિઘા જમીન તત્કાળ ખેડાઈ જાય ત્યારે ગામડિયાં કેવો ઉત્સવ ઉજવે છે ? તેજ પ્રમાણે, જ્યારે સેંકડો મણ દુધમાંથી એક મોટો મચો મલાઈ જુદી પાડી આપે ત્યારે ગામલોકો કેવાક હર્ષ-હિંડોળે ઝૂલે છે !

બીજી બાજુનો વિચાર કરવાની ફરજ આ જર્મન ફિલ્મ પાડે છે. 'નીલ પ્રકાશ' આપણને નવાજ તેજે આંજે છેઃ નિસરણીઓ, અનેક જાતનાં અર્વાચીન સાધનો, ઓજાર, હથિયારોથી, ગામડિયાઓ લૂટાય તેટલું ખનિજ દ્રવ્ય લૂટે છે; અને જગત્ પ્રગતિને પંથે, 'ડેક્કન ક્વિન' કે 'ફ્લાઈંગ સ્કૉચ' મારફત, વધતું આપણને લાગે છે છતાં, આ ફિલ્મ જોતાં, આપણું હૃદય આ પાર્થિવ લાભમાં ઠરતું નથી. આપણે તો એ શૈલ કન્યાના આદર્શ પ્રકાશ સાથે જીવ જોડી રાખવા તત્પર થઈએ છિએ. કારણોના કામીને બે સત્ય સ્ફૂરે છેઃ (૧) આ ખનિજ-દ્રવ્ય લૂટાયાથી એ શૈલબાળાના કેવળ સુખનોજ નહિ, જીવનનો પણ જડમૂળથી છેદ થાય છે, ઉપરાંત, (૨) એ ગામડિયાઓના પોતાના જીવનમાં જે અપૂર્વ રસ, મસ્તી, કવિતા હતા તે હવે ફરીથી કોઈવાર આવવાનાં હતાં ? એ સદ્ હમેશ માટે ગયું.

આ ફિલ્મ વિષે શાંતિથી મનન કરતાં, એ સનાતન સત્ય સ્ફૂરે છે કે ગમારતી રચનાજ કંઈક એવી ગૂઢ છે કે પાર્થિવ અને અપાર્થિવ બન્ને જગત્ નીરાળાં છે. અને બન્નેનો ઉપભોગ એક સાથે શક્ય નથી. કાંતો આપણે એ મનહર નીલ પ્રકાશને નિરંતર પૂજી, આદર્શ તરફ દૃષ્ટિ રાખી જીવનમાં કલા, કવિતા, ને દિવ્ય પ્રેરણા મેળવવી, અથવા એ કવિતાને કચરી નાંખી, વિજ્ઞાનના વડે મેળવાતી અઢળક લક્ષ્મી મેળવવી અને સંસારના ઉપભોગોમાં મદમસ્ત થવું. આ બેમાંથી એકજ પસંદ થઈ શકે તેવી વિશ્વ-રચના છે. બન્નેનો લાભ એક સાથે કોઈ વ્યક્તિ કે સમૂહને થયો હોય તેવું જાણવામાં નથી. જૂદી રીતે વિચારીએ તો એમ પણ કહી શકાય કે વ્યક્તિગત કલ્પનાત્મક સૌન્દર્યનો આનંદ કેળવી શકાય અથવા તો લોકસમૂહની પાર્થિવ પ્રગતિ સાધી શકાય, પરંતુ એ લોકસમૂહ જેમ જેમ વધારે દુનિયાના મોજશોખ લૂટવા મંડે તેમ તેમ એ નીલ પ્રકાશ સવિશેષ ઝાંખો થઈ, છેવટે નષ્ટ થાય જ.

આવી પરિસ્થિતિમાં તો સ્વાભાવિક રીતે પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે પ્રભુએ જે વ્યક્તિને બુદ્ધિશક્તિ તથા હૃદયબળ આપ્યાં છે તેણે શું પસંદ કરવું ? એકદમ ઉકેલ થાય તેવો આ પ્રશ્ન નથી અને વધતા જતા આ વિલાસના યુગમાં, વિસમી સદીના અદ્ભુત વિજ્ઞાનમાં, આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવાનો પણ કોને સમય છે ? અંગત કલ્પનાત્મક સૌન્દર્ય કે આદર્શના ચૂરેચૂરા થાય છે, ને લોકસમૂહ કુદરતના ખનિજ-દ્રવ્યો, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, બાહુબળથી અઢળક લૂટે છે; છતાં સાચી શાંતિ, સંતોષ કે આનંદ ક્યાં છે ! આદર્શ પ્રેમીઓ મુંઝાય છે ને ઉંડી વરાળ કાઢે છેઃ—

"બ્રહ્માંડનાથે બ્રહ્માંડ એવું કાં કર્યું રે લોલ !"

::: મહિલાઓની મનોસૃષ્ટિ :::

[ચાલુ અંકથી આ નવો વિભાગ શરૂ કર્યો છે, તેમાં મોટે ભાગે મહિલાઓના વિચારો દર્શાવતા લેખો ઉતારવામાં આવશે. ગુજરાતીમાં અન્ય પત્રોમાં આવેલા બહેનોના લેખોમાંથી અવતરણો, તેમજ અન્ય ભાષાઓમાં બહેનોને હાથે લખાયેલા સારા લેખોના અનુવાદોને આ વિભાગમાં મુખ્યત્વે સ્થાન આપવામાં આવશે. બહેનોને લગતા વિષયોને લગતી પત્રિકાઓ, માહિતીઓ તેમજ એવી સર્વ ઉપયોગી બાબતોનું આ વિભાગમાં સંકલન કરવામાં આવશે. ઉપતંત્રી.]

(૧)

હિંદમાં સ્ત્રીકેળવણીનો ઓછોતરો પ્રચાર

[અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના શિક્ષણવિભાગ તરફથી]

(શ્રીમતી લક્ષ્મી એમ. મેનન, શિક્ષણમંત્રી.)

આપણામાંના ઘણા ખરામાં એવી માન્યતા વધતી જાય છે કે આપણી કેળવણીમાં, આપણે આનંદ પામી શકીએ એટલી ઉતાવળી પ્રગતિ થાય છે. શહેરોમાં શાળાઓની વધતી જતી સંખ્યા (ગામડાંઓ તો ભૂલી જવાનાં) અને શાળાઓમાં જતાં વિદ્યાર્થીઓના ઝળહળતા ચહેરા જોતાં અને સરકાર પોતાના વાર્ષિક અને પંચવાર્ષિક હેવાલમાં શાળામાં જતાં બાળકોના જે મોદ પમાડે તેવા આંકડા પ્રકટ કરે છે તેણે આપણામાં એવી લાગણી ઉપજાવી છે કે આ દેશમાંથી નિરક્ષરતા ઘણી ઉતાવળી નાબૂદ થઈ રહી છે પરંતુ ૧૯૩૧ ના વસ્તીગણતરીના હેવાલમાંથી અત્રે ઉતારેલા કોઠાઓ, આપણે આપણી માન્યતામાં કેટલાં ભૂલ ભરેલાં છીએ તે જણાવી આપે છે.

આ કોઠાઓ આ પ્રશ્નની વિશાળતાનો જ ખ્યાલ નથી આપતા; પણ, આપણે એ વિષયની સીમા માત્રને પણ સ્પર્શી શક્યા નથી તે જણાવી આપે છે.

કોઠક નં. ૧

પાંચ અને તેથી વધુ વર્ષની વયની, કુલ વસ્તીમાંથી, અક્ષરજ્ઞાન વાળી વસ્તીના ટકા બતાવતું કોઠક

પ્રાંત કે રાજ્ય	માણસો	પુરુષ	સ્ત્રી
૧ કોચીન	૩૩.૭	૪૬.૦	૨૨.૦
૨ ત્રાવણકોર	૨૮.૯	૪૦.૮	૧૬.૮
૩ વડોદરા	૨૦.૯	૩૩.૧	૭.૯
૪ કુર્ગ	૧૯.૬	૨૪.૬	૯.૭
૫ દિલ્હી	૧૬.૩	૨૨.૬	૭.૨
૬ અજમેરમેરવાડા	૧૨.૫	૨૦.૩	૩.૫
૭ મદ્રાસ સ્ટેટ્સ	૧૨.૧	૨૩.૦	૨.૧
૮ બંગાળ સ્ટેટ્સ	૧૧.૦	૧૯.૫	૧.૧
૯ બંગાળ (બ્રિટિશ પ્રદેશ)	૧૧.૦	૧૮.૦	૩.૦
૧૦ મદ્રાસ	૧૦.૮	૧૯.૮	૩.૦
૧૧ મુંબાઈ	૧૦.૮	૧૭.૬	૩.૧
૧૨ મૈસુર	૧૦.૧	૧૭.૪	૩.૩
૧૩ આસામ (બ્રિ.પ્ર.)	૯.૧	૧૫.૨	૨.૩
૧૪ મુંબાઈ સ્ટેટ્સ	૭.૧	૧૨.૩	૧.૫
૧૫ પંજાબ (બ્રિ.પ્ર.)	૬.૩	૧૦.૦	૧.૭
૧૬ આસામ સ્ટેટ્સ	૬.૧	૯.૯	૨.૫
૧૭ મધ્યપ્રાંત	૬.૦	૧૧.૦	૧.૦

૧૮ સંયુક્તપ્રાન્તો	૫·૫	૯·૪	૧·૧
૧૯ બિહાર અને ઓરીસા (બ્રિ પ્ર)	૫·૩	૯·૮	૧·૦
૨૦ મધ્ય હિન્દ એજન્સી	૫·૨	૯·૨	૦·૯
૨૧ વાવ્ય સરહદપ્રાંત	૪·૯	૮·૦	૧·૨
૨૨ હૈદ્રાબાદ	૪·૭	૮·૩	૧·૧
૨૩ ગ્વાલીયર	૪·૭	૭·૮	૧·૧
૨૪ રજપૂતાના	૪·૩	૭·૬	૧·૦
૨૫ પંજાબનાં રાજ્યો	૪·૨	૭·૦	૦·૭
૨૬ બિહાર અને ઓરીસાનાં રાજ્યો	૩·૯	૭·૩	૦·૫
૨૭ સીક્કીમ	૩·૫	૬·૬	૦·૩

કોષ્ટક નં. ૨

પાંચ અને તેથી વધુ વર્ષની વયની કુલ વસ્તીમાંથી અંગ્રેજીનું જ્ઞાન ધરાવતી વસ્તીના ટકા બતાવતું કોષ્ટક.

પ્રાંત કે રાજ્ય	માણસો	પુરૂષ	સ્ત્રી
૧ દિલ્હી	૬·૦૫	૮·૯૫	૧·૮૩
૨ કોચીન	૩·૬૭	૫·૮૨	૧·૬૩
૩ કુર્ગ	૨·૭૭	૪·૦૫	૧·૧૨
૪ અજમેર-મેરવાડા	૨·૭૧	૪·૪૬	·૭૧
૫ બંગાળ (બ્રિ પ્ર)	૨·૫	૪·૩૩	·૪૯
૬ મુંબાઇ	૨·૦	૩·૩૮	·૬૬
૭ ત્રાવણકોર	૧·૯	૩·૦૮	·૭૨
૮ મ્હૈસોર	૧·૬૩	૨·૭૧	·૪૮
૯ વડોદરા	૧·૫૪	૨·૮૧	·૧૮
૧૦ મદ્રાસ (બ્રિ.પ્ર)	૧·૪૫	૨·૫૭	·૩૫
૧૧ આસામ ,,	૧·૮૬	૨·૨૩	·૧૪
૧૨ પંજાબ	૧·૨૬	૨·૧૦	·૨૨
૧૩ વાયવ્ય સરહદપ્રાંત	૧·૨૬	૨·૦૧	·૧૯
૧૪ આસામનાં રાજ્યો	૧·૦૨	૧·૭૮	·૨૭
૧૫ મદ્રાસનાં રાજ્યો	·૯૯	૧·૯૭	·૦૮
૧૬ બંગાળનાં રાજ્યો	·૮૪	૧·૪૩	·૧૫
૧૭ સંયુક્તપ્રાંતો	·૬૪	૧·૦૯	·૧૩
૧૮ મુંબાઇનાં રાજ્યો	·૬૩	૧·૧૬	·૦૭
૧૯ મધ્યપ્રાંતો	·૫૫	૧·૦૦	·૧૦
૨૦ બીહાર અને ઓરીસા (બ્રિ પ્ર)	·૫૩	·૯૮	·૦૮
૨૧ મધ્યહિંદ એજન્સી	·૫૩	·૯૨	·૧૦
૨૨ પંજાબના રાજ્યો	·૪૭	·૮૧	·૦૫
૨૩ ગ્વાલીયર	·૪૫	·૭૯	·૦૬
૨૪ હૈદ્રાબાદ	·૪૬	·૮૦	·૧૨
૨૫ રજપૂતાના	·૩૧	·૫૬	·૦૪
૨૬ સીક્કીમ	·૩૦	·૫૬	·૦૧
૨૭ બિહાર અને ઓરીસાનાં રાજ્યો	·૨૩	·૪૫	·૦૧

તાત્પર્ય: આ કોઠા ઉપરથી માલમ પડી આવે છે કે અંગ્રેજીમાં કરવામાં આવતા નિવેદનો, પ્રચાર કાર્ય, ભાષણો, લેખો, અને ઠરાવો વગેરે આપણી વસતીના લોક સમૂહમાં કેટલી મર્યાદિત સંખ્યામાં પહોંચે છે.

આ દેશમાં કેળવણીની પ્રગતિને લાગતી માન્યતામાં ખોટાપણું છે તેનો ખ્યાલ કોષ્ટક નં. ૧ અને ૨ આપે છે. એ પણ વિચિત્ર છે કે હિન્દમાં અક્ષરતાનું સામાન્ય ધોરણ ઘણું જ કંગાળ છે. દુનીયાના સુધરેલા કોઇ પણ દેશમાં આટલું નીચું ધોરણ હશે તે આપણે વિચારી પણ શકીએ એમ નથી. સામાન્ય અક્ષરતામાં ઘણા જ આગળ વધેલા કોચીન જેવા રાજ્યમાં પણ ૧૦૦ શિક્ષિતે માત્ર ૨૨ સ્ત્રીઓ છે. બાકીના હિન્દને લાગે વળગે છે ત્યાંસુધી આને આપણે ખુશી ઉપજાવે એવી બીના કહી શકીએ. પરંતુ, દુનીયાના બીજા સુધરેલા દેશોના અક્ષરતાના આંકડાઓની સરખામણીમાં આ બીના જરાપણ ગૌરવ લેવા જેવી નથી વળી આપણે એ પણ ભૂલવાનું નથી કે કોચીનમાં કે ત્રાવણકોરમાં વસતીના મોટા ભાગમાં બાળલગ્ન પણ નથી, કે પરદાનો રિવાજ પણ નથી. બીજી બાજુએ શિક્ષણની યોજનામાં

હમેશાં શ્રદ્ધા છે પરંતુ એ સહેલાઇથી સમજી શકાય એમ છે કે, જ્યાં આ માન્યતા દરજ્જાપાત અમલમાં નથી મૂકાતી ત્યાં પ્રગતિ જરૂર ધીમે જ થાય. આંતરપ્રાંતીય તફાવત તો કોષ્ટકોજ સ્પષ્ટ કરે છે અને એમાં મગરૂર થવા જેવું કાંઈ નથી.

આંતર પ્રાંતીય તફાવત કરતાં, બે જાતિઓ વચ્ચે અક્ષરતાની જે અસમાનતા છે તે વધારે ગંભીર અને કદાચ વધારે નુકસાનકારક છે ઘણા જ આગળ વધેલા પ્રાંતોમાં પણ, પુરૂષોમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ, વધારે નહિ તો સ્ત્રીઓ કરતાં બેવડું તો છે જ. આ દેશમાં કન્યાઓની કેળવણી તરફ એટલી બધી બેદરકારી રાખવામાં આવે છે, અને એટલા મોટા પ્રમાણમાં કે બન્ને જાતિઓ વચ્ચેની શિક્ષણની વિષમતા એ સમાજમાં તેઓની નબળી હાલતનો અન્યાયી લાભ લેવાનાં ચિહ્ન રૂપ જ છે આ વિષમતામાં સુધારો ન થાય ત્યાં સુધી આપણે રાજકીય સત્તા કે સામાજીક સમાનતાની આશા પણ ન રાખી શકીએ. અને છોકરીઓની કેળવણી માટે વધારે વિશાળ સગવડતાઓ કરી આપવામાં ન આવે ત્યાંસુધી આમ કદિ બની નહિ શકે

ના ક. કોષ્ટકોમાં આપવામાં આવેલા આંકડાઓ આંકડાને લગતા પુરાવાઓ પૂરતા સાચા છે. વસતી ગણત્રીના સત્તાવાળાઓના જણાવ્યા પ્રમાણે શિક્ષણ એ લખી વાંચી શકવાની શક્તિ છે એ વાતનો વિચાર કરતાં, અને તેની ખરેખરી કસોટી વારંવાર શક્ય ન હોવાથી, અને માહિતી આપનાર વ્યક્તિ તરફથી મોઢેથી આપવામાં આવતી માહિતી ઉપર જ બધો આધાર રાખવાનો હોવાથી તેમાં ટકાની સારી સરખી ભૂલ હોવાનો સંભવ છે. પરંતુ, હિન્દમાં કેળવણીની પ્રગતિના વલણનો સમતો ખ્યાલ આપવા પૂરતા એ સારા છે.

(૨)

સ્ત્રી અને પુરૂષ માટે સરખું નૈતિક ધોરણ

(શ્રીમતી માલતી પટવર્ધન)

થોડા વખત ઉપર મદ્રાસમાં કેળવણી ને સમાજ સુધારણા માટે પરિષદ મળી હતી. તેમાં સ્ત્રીપુરૂષ માટે સરખું નૈતિક ધોરણ હોવું જોઇએ ને તેમને છૂટા પડવાના ને છૂટાછેડાના સરખા હક હોવા જોઇએ તેની હિમાયત કરતો એક ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઠરાવનો પુષ્કળ વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો કેટલાકને તો નૈતિક ધોરણ ઉન્નતિ કરવાને બદલે રસાતળ જતું જણાયું હતું.

ખરું જોતા તો હિંદમાંના આ જુદાં જુદાં નૈતિક ધોરણે સ્ત્રીપુરૂષના સંબંધને અનૈતિક ને અનારોગ્ય બનાવી મૂક્યો છે. બાળલગ્ન ને કજોડાવિવાહના લગ્નોથી ઘરસંસાર વેડફાઇ જાય છે. વિચારશૂન્યતા પાપ ને ગુનાઓનું પ્રમાણ વધે છે ને મોટે ભાગે સ્ત્રીઓને જ ભોગવવું પડે છે. ઇંગ્લેન્ડની પેઠે અહીં છૂટાછેડાનો કાયદો નથી પરંતુ છૂટાછેડા પામેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા કરતાં ત્યાગેલી મહિલાઓની સંખ્યા જરા પણ ઓછી માલમ પડશે નહિ.

જોસેફાઇન બટલર નામની એક મહાનારીએ વિલાયતમાં ભયંકર કાયદાઓ સામે સખત ઝુંબેશ ઉપાડી લેઇને લગ્નનો કાયદો

દૂર કરાવ્યો હતો ત્યારે પણ પ્રજાએ તેનો મજબુત વિરોધ કર્યો હતો. છતાંય એના સત્કાર્યને અત્યારે ઘણાએ અપનાવી લીધુ છે. તે મુજબ ઉપરોક્ત ઠરાવનો વિરોધ કરતાં 'જન્મભૂમિ' નો અવલોકનકાર લખે છે કે " આ નૈતિક ધોરણની સમાનતાનો ઠરાવ કેવળ વિષયલોલુપતા જ દાખવે છે." જોસેફાઈન બટલરના કાર્યનો વિરોધ જેમ આપોઆપ શમી ગયો હતો તેમ આ પણ આપોઆપ શમી જશે એ નક્કી છે.

કેટલાકને આવા વિચારથી અનીતિ વધી પડવાનો ભય લાગે છે કેટલાકને એમાં ધાર્મિક સિદ્ધાંતોનો હ્રાસ થતો જણાય છે, પરંતુ છૂટા છેડાનો કાયદો પસાર થાય તો શું દરેક સ્ત્રી પોતાના પતિને છોડી બીજો કરવા જશે ? પ્રાચીન આદર્શ મુજબ પતિપત્ની ' દંપતી ' લેખાય છે: ગૃહજીવનના બે સૂત્રધારો મનાય છે. એ દૃષ્ટિએ પણ સ્ત્રી પુરુષને સમાન હકકો હોવાજ જોઇએ. " હિંદ જેટલુ સ્ત્રી સન્માન જગતમાં ક્યાંય નથી " એમ કેટલાક બડાશો હાંકે છે પરંતુ એ તો પુરાણોનાં પોથાંમાંજ રહ્યું છે ' રમે છે. દેવતાઓ જ્યાં સન્માન પામે સુંદરી,–એમ મનુ ભગવાન કહેતા અત્યારે તો એ બધાં પોથીમાંનાં રીંગણાં છે; અત્યારે સ્ત્રીઓને પણ કે ગુલામની હીનદશાને વેઠવી પડે છે.

અત્યારે હિંદમાં સ્ત્રીઓ જે હીનદશા ભોગવી રહી છે તેનો નવી જનતાને સાચો ખ્યાલ આવવો જ જોઇએ કેટલી યે યુવાન પત્નીઓ વિરહદુઃખ સહન કરી શકતી નથી કેટલીયે પોતાની હાજરીમાં પોતાના પતિને પરાઈ પર વહાલ વરસાવતો જોઇ શકતી નથી· પરિણામે તેઓ આપઘાત કરવાનુ પસંદ કરે છે. ઘણી યે સ્ત્રીઓનો સંસાર વેડફાઈ જાય છે: બીજી સ્ત્રી કે રખાતના આગમનથી પવિત્ર ઘરઆંગણું અનંત ક્લેશ ગેરસમજો તે દુઃખનું કારણ બની રહે છે. ધણીનુ સુખ હોય, માબાપની અમીછાયડી હોય તેવી સ્ત્રીઓને આવુ કાયદામાં કશો જ ફેરફાર જરૂરી ન લાગે પરંતુ જે સ્ત્રીઓ કેળવણી પામી છે, સુખી સંસાર ભોગવી રહી છે ને સન્માન કે સ્વાતંત્ર્યમાં વિહરે છે તેમણે એથી વિમુખ મહિલાઓ માટે લાગણી ધરાવવી ન જોઇએ ? અત્યારના અસમાન નૈતિક ધોરણે હિંદી મહિલાઓ હીનદશામાં મૂકી દેવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે તેની કોઇ ના કહી શકે તેમ નથી.

એક તાજો જ દાખલો લઇએ એક પ્રમદાને એના પિતાએ બાલ્યાવસ્થામાં જ પરણાવી દીધી હતી એના પતિ ને સાસરિયાં પાસેથી વચન લેવામાં આવ્યુ હતું કે તે સોળ વર્ષની થશે ત્યાં સુધી એને ભણવાદેવામાં આવશે. પરંતુ લગ્ન થયું કે તુરત તેના પતિએ પત્નીને સ્વગૃહે બોલાવવા મોકલ્યું. કન્યાના બાપે શરત મુજબ સાફ ના પાડી. સાસરિયાંઓ શારિરિક બળ પણ અજમાવી છૂટ્યાં પરંતુ તેમનું કાંઇ વળ્યું નહિ. યુવાન પતિ પણ વિદ્યાર્થી જ હતો. છતાં એનાં વડીલોએ એને બીજી આસકન્યા સાથે ફરીથી પરણાવી દીધો. પેલી છોકરી અભ્યાસ કરી અત્યારે બી. એ સુધી પહોંચી છે: એના જીવન આદર્શો પણ વિકાસ પામ્યા છે. સ્ત્રીઓએ પતિપરાયણ પત્ની બનવુ તે છોકરાં સંભાળવા એજ જૂના વિચારનાં ધર્મધુરંધરો આદ્યકર્તવ્ય લેખે છે આ પ્રમદાના આદર્શો એથી આગળ વધે એ સ્વાભાવિક છે એને કુંવારી ગણશો, પરણેલી ગણશો કે વિધવા ગણશો ? એને પરણવું હશે તો કોઇ પરણવા દેશે ? આવી પ્રમદાઓને વડીલો પણ રક્ષણ કે જીવન આપી શકતા નથી એવા અનેક દાખલાઓ ગોપીશું

તો જડી આવશે. કેળવણીનાં ફળ ચાખ્યાં હોય તેવી કેળવાયલી મહિલાઓએ આ પ્રશ્ન ઉપાડી લેવો જોઇએ. કેળવણી દ્વારા એમનાં મન વિકાસ પામ્યાં છે અસમાન નૈતિક ધોરણનાં માઠાં પરિણામો તેઓ સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે તેમણે આ અન્યાયની સામે થવું જ જોઇએ

વળી બીજો પ્રકાર પણ વિચારવા જેવો છે સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા નાબુદ થતી જાય છે એટલે યુવાન પ્રમદાઓને પતિ ત્યજી દે છે ને પરિણામે કુટુંબીઓ તેમને તુચ્છકારે એ એવા દાખલાઓ રોજના થઇ પડયા છે. એવી સ્ત્રીઓ સાત્વિક રીતે નિર્વાહ કરી ન શકવાથી પાપી ધંધાઓમાં ફસાય છે કેટલાક રૂઢીનાં બંધનના ભોગ બની નાતરાં કરે છે કે રખાત તરીકે જીવન ગુજારે છે. સમાજ એમને ધિક્કારે છે. પતિત પ્રજાની જનેતા તરીકે એમને હડધૂત કરે છે. સંસ્કૃતિ પામેલા સમાજમાં એકપત્નીત્વ ને એક પતિવ્રત હોવું જોઇએ બન્ને પક્ષે એ આદર્શ પાળવા મથવું જોઇએ. એકજ પક્ષ આદર્શને વળગી રહે એ કેમ બને ?

પુરૂષે સ્ત્રીને મનુષ્ય લેખવી જોઇએ. પતિવ્રતા, શીયળ આત્માધીનતા વગેરે આદર્શો જેટલા સ્ત્રીઓએ પાળવા જરૂરનાં છે તેટલા પુરૂષોએ પણ પાળવા જ જોઇએ પુરૂષ પોતાની ઇચ્છામાં આવે ત્યારે પોતાની પત્નીને તરછોડે તેને કોઇ કાંઇ કહે નહિ ને સ્ત્રી તેમ કરી જ શકે નહિ એ ન્યાય ગણાય ? સ્ત્રીને ફસાવનાર પુરૂષ દંડાયા વિના છટકી જાય એવું રૂઢુમ ને સમાજ એને અપનાવી લે ત્યારે એના બાળકની કુંવારી માતા શરમ ને અપકીર્તિનો ભોગ બને એ પરિસ્થિતિ જરા ય નિભાવી લેવા જેવી નથી. સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવી છે તો જીવનના મહાન પ્રશ્નોમાં તેઓ બુદ્ધિપૂર્વક ભાગ લઇ શકે તે માટે તેમને પૂરતી સ્વતંત્રતા મળવી જ જોઇએ. લગ્નની વય વધારવાની વાત છેડવામાં આવી ત્યારે વિચારશૂન્ય ધર્મધુરંધરોએ મજબૂત વિરોધ ઉઠાવ્યો તેવી જ રીતે સ્ત્રીઓના નૈતિક ધોરણ જેટલું જ નૈતિક ધોરણ પુરૂષોએ પણ આચરવું જ જોઇએ એવું કહેવામાં આવે છે ત્યારે વિરોધ ઉઠાવાય છે સ્ત્રીના હાથમાં રમતું સ્વાતંત્ર્યસુખ પુરૂષોની આકાંક્ષાથી છૂટી જાય છે કારણ કે સત્તા ને સ્વાધીનતા છોડી દેવાનું કોઇને ગમતું નથી.

હિંદમાં પણ ખ્રસ્તીઓ, મુસ્લીમો ને યહુદી સમાજમાં છૂટા છેડાના કાયદા છે. એથી તેઓને કશું જ નુકશાન થયું હોય એવું જાણ્યું નથી સિવિલ મેરેજ એક્ટ નીચે પરણનાર પણ છૂટા છેડા લઇ શકે છે એમાં પણ એવા ઝાઝા બનાવો સાંભળ્યા નથી. તો એવા કાયદાથી સમાજ પર મહાન આપત્તિ તૂટી પડશે એવું એકલા હિંદુઓએ જ શા માટે માની લેવું ?

સામાજિક રૂઢીઓનાં ગુલામી બંધનો નીચે જે બહેનો રહેંસાઇ રહી છે તેમને માટે દરેક કેળવાયલી વ્યક્તિએ પૂરતો વિચાર કરવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓની દયાને સહાનુભૂતિથી પારખવાના પ્રયત્નોની જરૂર છે અસમાન નૈતિક ધોરણની શા માટે હીમાયત કરવામાં આવે છે તે જરા ઉંડા ઉતરતાં આપો આપ સમજાઇ જશે *

* 'સ્ત્રી ધર્મ'માંથી અનુવાદક શ્રી રમણીકલાલ જ દલાલ

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

જોહરા : ' હા, વાંધો શો હતો ? પહેલાં તો જાલપા પણ જરા ચોંકી; પરંતુ પછી કાંઇ ન થયું સમજી ગઇ કે બંગાળી મુસલમાન હશે. અમે બન્ને ઘરે ગઇ એ જરા સરખા ઓરડામાં કોણ જાણે તે કેમ બેસે છે જરા સરખી પણ જગા ન મળે. ક્યાંક માટલાં છે, ક્યાંક પાણી, ક્યાંક ખાટલો અને ક્યાંક બિછાના સેજ અને ગંદકીને અંગે નાક ફાટી જતું હતુ ખાવાનુ તૈયાર થઇ ગયું હતુ. દિનેશની વહુ વાસણ માંજી રહી હતી. જાલપાએ તેને ઉઠાડી દીધી · ' જાવ, બાલકોને ખવાડી સુવાડી દો. હું વાસણ માંજી દઉં છુ ' અને ,તે વાસણ માજવા લાગી તેની આ ખિદમત જોઇને મારાં દિલ ઉપર એટલી અસર થઈ કે હું પણ ત્યાં બેસી ગઇ અને માંજેલા વાસણો ધોવા લાગી જાલપાએ મને ત્યાંથી હઠી જવાને કહ્યું પરતુ હુ ન હઠી, પછી જાલપાએ પાણીનુ માટલુ બાજુએ હઠાવીને કહ્યુ. ' હું પાણી નહિ આપું, તમે ઉઠી જાવ એટલે મને ઘણી શરમ આવે છે તમને મારા સમ, હઠી જાવ. અહીં આવ્યા તો તમને સજા થઇ ગઇ. તમે આવુ કામ તમારી જીંદગીમાં પણ કર્યું હોય ? ' મેં કહ્યું: ' તમે પણ કદિ નહિ કર્યું હોય, જો તમે કરો છો, તો મારે મારે શો વાંધો છે ? '

જાલપાએ કહ્યું' 'મારી વાત જુદી છે.'

મે પૂછ્યુ: " કેમ ? જે વાત તમારે માટે છે તે જ મારે મારે માટે પણ છે કોઇ ચાકરડી કેમ નથી રોકી લેતા ? "

જાલપાએ કહ્યું : ' ચાકરડી, સાત આઠ રૂપિયા માગે છે. '

હું બોલી: ' હું મહિને આઠ રૂપિયા આપ્યા કરીશ. '

જાલપાએ એવી નજરે મારા તરફ જોયું કે જાણે તેમાં સાચા પ્રેમની સાથે સાચો ઉલ્લાસ, સાચો આશીર્વાદ ભર્યો હતો એ ચિંતા ! ઓહ ! કેટલી પવિત્ર હતી, કેટલી પવિત્ર કરવાવાળી હતી ! તેની આ નિસ્વાર્થ ખિદમત આગળ મને મારી જીંદગી કેટલી તુચ્છ, કેટલી નકામી માલમ પડતી હતી ! એ વાસણો ધોવામાં મને જે આનન્દ મળ્યો તેનું હું વર્ણન કરી શકતી નથી

વાસણ ધોઇને ઉઠી એટલે તે બુઢ્ઢીના પગ દબાવવા બેસી ગઈ. હુ મુંગી મુંગી ઉભી હતી. મારા પ્રત્યે તે બોલીઃ ' તમને મોડુ થઇ રહ્યુ હોય તો જાવ; કાલે પાછા આવજો "

મે કહ્યું: ' નહિ, હું તમને તમારે ઘરે પહોંચાડીને ત્યાંથી જ ચાલી જઇશ. '

લગભગ નવ વાગ્યા બાદ, જાલપા ત્યાંથી

નીકળી. રસ્તામાં મે તેને કહ્યું. ' જાલપા, તમે સાચેસાચ દેવી છો ! '

જાલપાએ છૂટાં પડતાં કહ્યું ' જોહરા, એવું ન કહો. હું ખિદમત નથી કરી રહી મારાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરી રહી છું. હું ઘણી દુઃખી છું. મારાથી વધુ અભાગિયું દુનીયામાં કોઇ નહિ હોય '

હું અકળાઇ બનીને બોલી: ' એનો અર્થ હું નહિ સમજી '

જાલપાએ મારી સામે જોઇ કહ્યું ' કોઇ દિવસ સમજી જઇશ મારું પ્રાયશ્ચિત આ જન્મમાં નહિ પૂરું થાય એને માટે તો મારે કંઇ જન્મ લેવા પડશે. '

મેં કહ્યું ' તું તો મને ગુંચવાડામાં નાખી દે છે બહેન ' મારી સમજમાં કાંઇ આવતું નથી. જ્યાંસુધી તું એ મને સમજાવશે નહિ ત્યાંસુધી હું તારો કેડો છોડીશ નહિ. '

જાલપાએ લાંબો શ્વાસ લઇને કહ્યું ' જોહરા ' બીજાઓ ઉપર કોઇ વાતનો બોજો નાખવા કરતાં, તે વાત છુપાવી રાખવી, એ વધારે સહેલું છે. '

મેં દુઃખદ સ્વરે કહ્યું; ' હા, પહેલીજ મુલાકાતમાં જો તને મારા ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય, તો હું તને તસ્દી નહિ આપું. પરંતુ આજે નહિ તો કોઇવાર તારે મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂકવો પડશે. હું તને છોડીશ નહિ '

કેટલાક અંતર સુધી અમે બન્ને ચૂપાચૂપ ચાલતી રહી એકાએક જાલપાએ કંપતા અવાજે કહ્યું. ' જોહરા, જો તને અત્યારે ખબર પડી જાય કે હું કોણ છું તો કદાચ તું મારા તરફથી તિરસ્કારપૂર્વક મોઢું ફેરવી બેસે અને મારા પડછાયાથી પણ દૂર ભાગશે '

આ શબ્દોમાં કોણ જાણે શો જાદુ હતો કે મારાં નખથી શીખ સુધી ખાં થઇ ગયાં. એ પ્રેમ અને શરમથી ભરેલા દિલનો અવાજ હતો અને તેણે મારી ભાવી જીંદગીની સૂરત મારી સામે ખડી કરી દીધી મારી આંખોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં મનમાં એમ થયું કે મારો બધો સ્વાંગ ખોલી દઉં. કોણ જાણે મારૂં દિલ તેની સામે કેમ એવું થઇ ગયું હતું મે મોટા મોટા ધૂર્તો, લંપટો અને પોલીસ અમલદારોને પૂરા લટ્ટુ બનાવ્યા છે. પરંતુ જાલપાની સામે હું તો જાણે ખીસકી જેવી બની ગઇ હતી પરંતુ કોણ જાણે કેવી રીતે મે મને પોતાને સંભાળી લીધી

હું બોલી, મારૂં ગળું ભરાઇ આવ્યું હતું ' એ તમારો ખ્યાલ ખોટો છે દેવી ! કદાચ, તો હું તમારા પગે પડીશ પોતાની વા પોતાનાઓની બુરાઇઓ ઉપર શરમિન્દા થવું એ સાચા દિલવાળાનુંજ કામ છે '

જાલપાએ કહ્યું: ' પરંતુ તું મારો હાલ જાણીને કરીશ શું ! બસ, એટલું સમજી લે કે હું એક ગરીબ અભાગિણી સ્ત્રી છું, અને પોતાના જેવાંજ અભાગી અને ગરીબ માણસોની સાથે મળવા કરવામાં આનંદ લઉં છું. '

આવી રીતે તે વારંવાર ટાળતી રહી, પરંતુ મે 'પીછો ન મૂક્યો' છેવટે તેના મુખમાંથી વાત કઢાવી લીધી ''

રમાનાથે કહ્યું: '' એમ નહિ. બધું કહેવું પડશે. ''

જોહરા. ' હવે, આખી રાત ખૂટીની કથા ક્યાં સુધી સંભળાવું ! કલાકો થઇ જશે. જ્યારે હું બહુજ પાછળ પડી ત્યારે તેણે છેવટે કહ્યું: ' હું આ કેદીઓ ઉપર આફત નાખનારા એજ તાજના સાક્ષીની કમનસીબ સ્ત્રી છું. 'એટલું' કહેતા કહેતા તે રડી પડી. પછી જરા અવાજ સંભાળીને તે બોલી ' અમે લોકો પ્રયાગના રહેવાસી છીએ ' એક એવી વાત બની કે એમને સરકારી ખજાનું

પડયું. કોઇને કાંઇ કહ્યા કર્યા વિના એ ભાગી આવ્યા. કેટલાય મહિનાઓ પછી માલમ પડયું કે તેઓ અહીં છે."

રમાનાથે કહ્યું: "એ પણ એક કિસ્સો છે. તને કદી કહીશ. જાલપા સિવાય બીજા કોઇને એ ન સૂઝત."

જોહરા બોલી: "એ બધું મેં બીજે દિવસે જાણી લીધું હવે હું તમારી રગેરગથી વાકેફ થઇ ગઇ. જાલપા મારી સાહેલી છે. ભાગ્યેજ તમારી કોઇ વાત તેણે મારાથી છુપાવી હશે." તે કહેવા લાગી. 'જોહરા હું મોટી મુસીબતમાં ફસાઇ ગઇ છું. એક તરફ એક માણસનો જાન અને કેટલાય ખાનદાનોની બરબાદી છે, બીજી તરફ પોતાની બરબાદી છે. હું ચાહું તો આજ એ સર્વના જાન બચાવી શકુ એમ છુ. હું અદાલતને એવી સાબીતી આપી શકું એમ છુ કે, જે પછી તાજના સાક્ષીની જુબાનીની કોઇ હકીકત ટકી નહિ શકે પરંતુ તાજના સાક્ષીને સજામાંથી બચાવી નહિ શકુ. બહેન, આ પીડામાં પડીને હું નર્કની યાતના ભોગવી રહી છું. આ લોકોને મરવા દઉં એમ પણ નથી બની શકતું; વા રમાનાથને આગમાં ધકેલી દઉં એમ પણ નથી બની શકતુ.' એટલુ કહીને તે રડી પડી અને બોલી: 'બહેન, હું પોતે મરી જઇશ, પરંતુ મારાથી એમનું અનિષ્ટ નહિ થાય. ન્યાય સમક્ષ એમની ભેટ હું નહિ કરી શકું. હજી જોઉ છુ કે શો ચુકાદો આવે છે તે વખતે હું શું કરી બેસીશ, તે મારાથી કહી શકાય એમ નથી કદાચ બધોય કિસ્સો હાઇકોર્ટમાં કહી સંભળાવું, કે કદાચ તેજ દિવસે ઝેર ખાઇને સૂઇ રહું.'

એટલામાં દેવીદીનનું ઘર આવી પહોંચ્યુ. અમે બન્ને વિદાય થયાં. જાલપાએ મને કાલે એ જ વખતે ફરી આવવા ઘણો આગ્રહ કર્યો. દિવસભર તો તેને વાત કરવાની પણ ફુરસદ નથી મળતી બસ, સાંજે જ તેને મોકો મળે છે કમમાં કમ દિનેશનાં ઘરવાળાઓને કાંઇ તકલીફ ન પડે એટલા રૂપીયા તે એકઠા કરી દેવા ચાહતી હતી. બસો રૂપીયાથી વધારે તો તે એકઠા કરી ચૂકી હતી. મેં પણ પાંચ રૂપિયા આપ્યા. મેં એક બે વાર તેને કહ્યું કે આ ઝઘડામાં તું ન પડો. તારે ઘરે ચાલી જા. પણ હું સાફ સાફ કહી દઉં છુ કે મેં કદિ આગ્રહ કરીને એ વાત કરી નથી. જ્યારે મેં એનો ઇશારો કર્યો ત્યારે, તે સાંભળવા પણ માગતી ન હોય એવું મોઢું તેણે કર્યું મારા મુખમાંથી પૂરેપૂરી વાત જ કદિ નીકળવા ન પામી. એક વાત છે, કહો તો કરૂં."

રમાનાથે જાણે ઉપર ઉપરનું મર્મ દેખાડીને કહ્યું: "શી વાત છે ?"

જોહરા: "ડેપ્યુટી સાહેબને કહી દઉં. તેઓ જાલપાને અલાહાબાદ પહોંચાડી દેશે. તેને કાંઇ તકલીફ નહિ પડે બસ, બે બાઇઓ તેને સ્ટેશન સુધી વાત કરતી કરતી લઇ જશે. ત્યાં ગાડી તૈયાર મળશે. તેમાં તેને બેસાડી દેવામાં આવશે. અથવા કોઇ નવી યોજના હોય તે કહો."

રમાનાથે જોહરાની આંખો સાથે આંખો મિલાવી કહ્યું: "શું એ યોગ્ય થશે ?"

જોહરાએ શરમાઇ જઇને કહ્યું: "યોગ્ય તો નહિ થાય".

રમાનાથે ઝટપટ જોડા પહેરી લીધા અને જોહરાને પૂછ્યું "દેવીદીનને ઘરે જ રહે છે ને ?"

જોહરા ઉઠી, ઉભી થઇ અને તેની સામે આવીને બોલી: "તો શું આ વખતે જ જશો ?"

રમાનાથ "હા, જોહરા, આજ વખતે જઇશ બસ, તેની સાથે બે વાતો કરીને જ્યાં મારે અત્યાર કરતાં ઘણું વહેલા જવું જોઇતું હતું, ત્યાં ચાલી જઇશ."

જોહરા " પરંતુ જરા વિચાર તો કરો, એનો નતીજો શો આવશે ! "

રમાનાથ " બસ, વિચાર કરી ચૂક્યો. વધારેમાં વધારે દારોગાની હકુમતમાં ત્રણ ચાર વર્ષની કેદ મળી જશે. બસ, હવે રૂખસત. ભૂલી ન જતી જોહરા; કદાચ, ફરી કોઇવાર મુલાકાત થશે "

રમાનાથ બરામદામાંથી ઉતરીને આંગણામાં આવ્યો અને એક ક્ષણમાં તો દરવાજાની બહાર પહોંચી ગયો. દરવાને કહ્યું " હજુરે દારોગાજીને ખબર કરી છે ને ? "

રમાનાથ " એની કાંઇ જરૂર નથી. "

ચોકીદાર: " હું જરા એમને પૂછી લઉં ભાઇ રોજી શા માટે લઇ રહ્યા છો, હજુર ! "

રમાનાથે કાંઇ જવાબ ન આપ્યો. ઝડપથી તે સડક ઉપર જઇને ઉભો રહ્યો જોહરા નિસ્પન્દ ઉભી રહીને પ્રેમભરી આંખોએ તેને જોઇ રહી હતી રમાનાથ પ્રત્યે આવો પ્યાર. આવો વિકાસ કરી નાખનારો પ્યાર તેને કદિ થયો ન હતો. કેમ જાણે, કોઇ વીરબાલા પોતાના પ્રિયતમને સમરભૂમિ તરફ જતી જોઇને ગર્વથી ફુલી સમાતી ન હોય.!

ચોકીદારે તરત જ દારોગાજીને ખબર કરી. તે બિચારા ખાઇ લઇને હમણાંજ સુતા હતા તે ગભરાઇને બહાર આવ્યા અને રમાનાથની પાછળ દોડીને બૂમ મારી "બાબુ સાહેબ ! જરા સાંભળો તો ખરા. આપ ક્યાં જઇ રહ્યા છો ? " આખરે બિચારા એકવાર ઠોકર ખાઇ ને પડી ગયા રમાનાથે પાછા ફરીને તેમને ઉઠાડ્યા અને પૂછ્યું કેમ કાંઇ ચોટ તો લાગી નથીને ? "

દારોગા નહિ, કાંઇજ નથી લાગ્યું. જરા ઠોકર ખાઇ ગયો. પણ આપ આ વખતે ક્યાં જઇ રહ્યા છો ? જરા વિચાર તો કરો. એનો નતીજો શો આવશે ! "

રમાનાથ " હું એક કલાકમાં પાછો આવી જઇશ જાલપાને પોલીસોએ વહેમાવી છે કે તું હાઇકોર્ટને એક અરજી આપી દે. જરા તેને જઇને સમજાવું "

દારોગા " એની આપને કેવી રીતે ખબર પડી ? "

રમાનાથ " જોહરા ક્યાંકથી સાંભળી આવી છે "

દારોગા: " પણ એવા સ્ત્રી છે. એવી સ્ત્રીનું તો માથું કાપી લેવું જોઇએ. "

રમાનાથ: " એટલેજ માટે તો જઇ રહ્યો છું. ક્યાં તો તેને અત્યારે સ્ટેશન પર મૂકી આવીશ. યા એવી સખ્ત ધમકી આપીશ કે તે પણ યાદ કરશે વધારે વાતચીત કરવાનો સમય નથી રાત્રિભરને માટે મને આ કેદમાંથી છુટી આપો "

દારોગા " હું પણ આવું છું. જરા રોકાઇ જાવ. "

રમાનાથ " જી નહિ; તો મામલો તદ્દન બગડી જશે હું હમણાં આવું છું."

દારોગાનું મોઢું બંધ થઇ ગયું એક મીનીટ સુધી તે ઉભા ઉભા વિચાર કરી રહ્યા. પછી પાછા ગયા અને જોહરા સાથે વાત કરતા કરતા તે પોલીસ સ્ટેશન તરફ ચાલી ગયા. અહીં રમાનાથે એક ટાંગો કર્યો અને તે દેવીદીનને ઘરે જઇ પહોંચ્યો.

જાલપા દિનેશને ઘેરથી પાછી ફરી હતી અને બેસીને જમ્યો અને દેવીદીન સાથે વાત કરી રહી હતી. દિવસમાં તે એકજ વાર ખાતી હતી એટલામાં નીચેથી રમાનાથે બૂમ મારી દેવીદીન, તેનો અવાજ ઓળખી ગયો. એટલે બોલ્યો. " ભાઇ આવે છે, "

જાલપા " કહી દો, અહીં શું કરવા આવ્યા છે ? ત્યાં જાવ. "

દેવીદીન. " નહિ, બેટી, જરા પૂછી તો લઉં કે શું કહે છે ? આ વખતે તેને છુટી કેવી રીતે મળી ? "

જાલપા. " મને સમજાવવા આવ્યા હશે, બીજું શું ? પરંતુ એ ઘોઇ નાખે ! "

દેવીદીને બારણું ખોલી દીધું. રમાનાથે અંદર આવીને કહ્યું " દાદા, તમે મને આ વખતે અહીં જોઇને આશ્ચર્ય પામી રહ્યા હશો. એક કલાકની છુટ્ટી લઇને આવ્યો છું. તમારી પાસે મારા ઘણા અપરાધોની માફી મેળવવાની હતી જાલપા ઉપર છે ? "

દેવીદીન બોલ્યો: " હા, છે તો ખરી ! હજી હમણાજ આવી છે. બેટા, કાંઇ ખાવાનું લાવું ? "

રમાનાથઃ "નહિ, હું જમીને આવ્યો છું. બસ, જાલપા સાથે બે વાત કરવા ચાહુ છુ "

દેવીદીન. " તે માનશે નહિ; નકામો શરમિન્દો બનશે એને એવી સ્ત્રી નથી."

રમાનાથ " મારી સાથે બેચાર વાતો કરશે કે મારી સુરત પણ જોવા નથી માગતી ? જરા જઇને એટલું પૂછી લો "

દેવીદીન " એમા પૂછવાનું શુ છે ? બન્ને બેઠી તો છે. જા, તારૂ ઘર જેવું ત્યારે હતું તેવુંજ અત્યારે પણ છે. "

રમાનાથઃ " નહિ દાદા ! તેને પૂછી લો. હુ એમને એમ નહિ જાઉં. "

દેવીદીને ઉપર જઇને કહ્યુંઃ " તને કાંઇ કહેવા માગે છે, વહુ ? "

જાલપાએ મોઢું મચકોડીને કહ્યુઃ " તો કહેતા કેમ નથી ? મેં કાંઈ જબાન બધ કરી દીધી છે ! "

જાલપાએ આ શબ્દો એટલા જોરથી ઉચ્ચાર્યા કે, નીચે ઉભેલા રમાનાથે પણ એ સાંભળી લીધા. કેટલી નિર્મમતા હતી ! તેની બધીયે મળવાની લાલસા જાણે ઉડી ગઇ ! નીચે ઉભા રહીનેજ તેણે કહ્યુઃ " જો તે મારી સાથે બોલવા માંગતી ન હોય તો કાંઇ જબરદસ્તી નથી. મેં બધીય સાચો વૃત્તાંત જજ સાહેબને કહી સંભળાવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એ ઇરાદાથી જ હું અત્યારે નીકળ્યો છુ. મારી નબળાઇથી તેઓને આટલુ દુખ થયુ તે માટે મને ઘણો ખેદ થાય છે. મારી અક્કલ ઉપર પડદો પડી ગયો હતો સ્વાર્થે મને આંધળો કરી દીધો હતો પ્રાણના મોહે, કષ્ટોના ભયે મારી બુદ્ધિ હરી લીધી હતી કોઇ ગ્રહ માથે ચઢી બેઠો હતો તેનાં અનુષ્ઠાનથી એ ગ્રહને શાન્ત કરી દીધો છે કદાચ, બેચાર વર્ષ માટે સરકારની મહેમાની ખાવી પડશે તેનો હવે ભય નથી. જીવતો રહીશ તો ફરી મેળાપ થશે નહિ તો મારા દોષો માટે માફી આપજો. અને મને ભુલી જજો તમે પણ, દાદા ! દાદી ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો. તમે લોકોએ મારા ઉપર જે દયા કરી છે તે મરતાં સુધી પણ હુ નહિ ભૂલુ. જો જીવતો પાછો આવીશ તો કદાચ, તમારા લોકોની કાંઇક સેવા કરી શકીશ. મારી તો જીંદગી સત્યાનાશ થઇ ગઇ ન અહીંનો રહ્યો, ન દુનીઆનો રહ્યો એ પણ કહી દેજો કે, તેના ઘરેણાં પણ મેં જ ચોરાવ્યાં હતા. શરાફને આપવા માટે રૂપીયા ન હતા. એટલે ઘરેણાં પાછા આપવાની જરૂર હતી તેને લીધે એ કુકર્મ કરવું પડયુ. તેનું જ ફળ આજ સુધી ભોગવી રહ્યો છુ અને કદાચ જ્યાં સુધી પ્રાણ નીકળી નહિ જાય, ત્યાં સુધી ભોગવતો રહીશ. જો તેજ વખતે સાફસાફ બધીય વાત કહી દીધી હોત તો તે વખતે તેને ખોટું લાગત પરંતુ આ વિપત્તિ માથા ઉપર ન આવત તમને પણ મેં દગો દીધો છે દાદા ! હુ બ્રાહ્મણ નથી, કાયસ્થ છું. તમારા જેવા દેવપુરૂષ સાથે મેં કપટ કર્યું. કોણ જાણે એનો શો દંડ મળશે ! સૌ કોઇ ક્ષમા કરજો. બસ, એટલું કહેવાને જ આવ્યો હતો ! "

રમાનાથ નીચે ઉતરી પડયો અને ઉતાવળે કમલા બરનો ચાલ્યો ગયો. જાલપા માળ ઉપરથી ઉતરી પરંતુ તે નીચે આવી

ત્યાં રમાનાથનો પત્તો ન હતો. એટલા ઉપરથી નીચે ઉતરીને તે દેવીદીન પ્રત્યે બોલી: "ક્યાં ગયા, દાદા!" દેવીદીને કહ્યું: "મેં કાંઈ નથી જોયું, પણ! મારી આંખો આંસુથી ખરાબ થઇ હતી. હવે તે નહિ મળે દોડતો દોડતો ગયો છે."

કેટલીક મીનીટ સુધી જાલપા સડક ઉપર નિસ્પન્દ જેવી ઉભી રહી. એમને કેવી રીતે રોકી શકું! આ વખતે તેઓ કેટલા દુખી છે, કેટલા નિરાશ છે! મારા માથા ઉપર કોણ જાણે કયો શૈતાન હતો કે તેમને બોલાવ્યા પણ નહિ ભવિષ્યની વાત કોણ જાણે છે! કોણ જાણે ક્યારે મેળાપ થશે પરિમિત જીવનના આ બે ભરી વર્ષોમાં કદિ તેમનું હૃદય અનુરાગથી આટલું પ્રકંપિત થયું ન હતું. વિલાસિની રૂપમાં ને માત્ર પ્રેમના આવરણનું દર્શન કરી શકી હતી આજે ત્યાગિની બનીને જાલપાએ તેનું અસલ સ્વરૂપ જોયું, તે કેટલું મનોહર, કેટલું વિશુદ્ધ કેટલું વિશાળ, કેટલું તેજોમય હતું! વિલાસિનીએ પ્રેમોદ્યાનની દીવાલો જોઇ હતી, તે તેમાં ખુશ હતી. ત્યાગિની બનીને તે એ ઉદ્યાનની અંદર પહોંચી ગઇ હતી. કેટલું રમ્ય દર્શન હતું! કેટલી સુગન્ધ, કેટલું વૈચિત્ર્ય, કેટલો વિકાસ! એની સુગન્ધમાં, એની રમ્યતામાં, દેવત્વ ભર્યું હતું. પ્રેમ પોતાના ઉચ્ચતમ સ્થાન પર પહોંચીને દેવત્વમાં મળી જાય છે જાલપાને હવે કાંઇ શંકા ન રહી આ પ્રેમ મેળવીને તે જન્મજન્માન્તરો સુધી સૌભાગ્યવતી બની રહેશે. એ પ્રેમે તેને વિયોગ, પરિસ્થિતિ અને મૃત્યુના ભયથી મુક્ત કરી દીધી તેને અભય પ્રદાન કરી દીધું. એ પ્રેમની સામે હવે સારો સંસાર, અને તેનો અખંડ વૈભવ તુચ્છ છે.

એટલામાં જોહરા આવી પહોંચી જાલપાને પગથીઆં ઉપર ઉભેલી જોઇને તે બોલી: 'અહીં કેમ ઉભી છે, બહેન! આજે હું વહેલી ન આવી શકી ચાલ, આજે મારે તારી સાથે ઘણી વાતો કરવી છે.

બન્ને ઉપર ચાલી ગઇ.

૨૩

દારોગાને ક્યાં ચેન પડી શકે કે પડે! રમાનાથના ગયા બાદ તેમણે એક કલાક સુધી તેની રાહ જોયા કરી પછી, ઘોડા ઉપર સવાર થઇને તે દેવીદીનના ઘરે જઇ પહોંચ્યા ત્યાં માલુમ પડ્યું કે રમાનાથને ત્યાંથી ગયે અર્ધો કલાક ઉપર થઇ ગયો હતો. એટલે થાણા ઉપર પાછા આવી પહોંચ્યા ત્યાં પણ રમાનાથનો હજી સુધી પત્તો ન હતો. તે સમજ્યા કે દેવીદીને ધોખો દીધો કયાંક તેને છુપાવી રાખ્યો હશે. એટલે ઝટપટ સાઇકલ દોડાવતા તે પાછા દેવીદીનને ઘરે પહોંચ્યા અને તેને ધમકાવવાનું શરૂ કર્યું. દેવીદીને કહ્યું: "વિશ્વાસ ન હોય તો ઘરની જડતી લઇ જુઓ; પછી બીજું શું કરશો! કાંઇ બહુ મોટું ઘર પણ નથી એક ઓરડો નીચે છે, એક ઉપર છે."

દારોગાએ ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને કહ્યું: "એ ક્યાં ગયો તે તું કહેતો કેમ નથી?"

દેવીદીન: "મને કાંઇ ખબર હોય તો કહું ને સાહેબ! અહીં આવ્યો, તેની ઘરવાળી સાથે તકરાર કરી અને ચાલ્યો ગયો."

દારોગા: "તે અલાહાબાદ ક્યારે જનાર છે?"

દેવીદીન: "અલાહબાદ જવાની તો બાબુજીએ કાંઇ વાતચીત કરી નથી. જ્યાંસુધી હાઇકોર્ટમાં સુધારો ન આવી જાય ત્યાંસુધી તે અહીંથી જશે નહિ."

દારોગા: "મને તારી વાતમાં વિશ્વાસ નથી આવતો."

એટલું કહેતાં કહેતાં દારોગાજી નીચેના ઓરડામાં ઘુસી ગયા અને દરેક ચીજ બારીકાઇથી જોઇ. પછી ઉપર ચઢી ગયા. ત્યાં જાલ

સ્ત્રીઓને જોઇને દારોગાજી ચોંકયા. જોહરા ચેતી ગઇ એટલે તેણે લાંબો સરખો ઘુંઘટ તાણી લીધો અને પોતાના હાથ પણ સાડીમાં છુપાવી દીધા. દારોગાજીને શક ગયોઃ " કદાચ એ મહેરબાન આમ વેશ બદલીને તો નથી બેઠા ? "

તેણે દેવીદીનને પૂછયુંઃ " આ ત્રીજી સ્ત્રી કોણ છે ? "

દેવીદીને કહ્યું. " હું નથી જાણતો, કોઇ કોઈ વાર વહુને મળવા આવે છે "

દારોગા " મને પણ ઉડાવે છે, બચ્ચા ! સાડી પહેરાવીને ગુન્હેગારને છુપાવવા ચાહે છે ? એમાં જાલપા દેવી કોણ છે ? તેને કહી દો કે નીચે ચાલી જાય; બીજી સ્ત્રીને અહીં રહેવા દો. "

જાલપા ઉઠી ગઇ એટલે જોહરાની પાસે જઇને દારોગાજીએ કહ્યુંઃ " કેમ, મહેરબાન ! મારી માથે આ રમત ! શું કહીને અહીં આવ્યા હતા; અને અહીં આવીને આ મઝામાં પડી ગયા ? બધો ક્રોધ હવામાં ઉડી ગયો ? હવે આ વેશ ઉતારો અને મારી સાથે ચાલો. મોડુ થઇ રહ્યું છે. "

એટલું કહીને તેમણે જોહરાનો ઘુંઘટ ખેંચી કાઢયો. જોહરા ખડખડાટ હસી પડી. દારોગાજી તો જાણે ફસાઇ જઇને વિસ્મય સાગરમાં પડી ગયા. તે બોલ્યા. " અરે, તું છે જોહરા ! તું અહીં કયાંથી ? "

જોહરાઃ "મારી ડયૂટી બજાવી રહી છુ."

" અને રમાનાથ કયાં ગયો ? તને તો માલમ જ હશે ! "

" તે તો મારા અહીં આવના પહેલાં જ ચાલી ગયા હતા. પછી હું અહીં બેસી ગઇ અને જાલપાદેવી સાથે વાત કરવા લાગી. "

" ઠીક, જરા મારી સાથે ચાલ, તેનો પત્તો મેળવવાનો છે. "

જોહરાએ બનાવટી કુતૂહલથી કહ્યું. "શું હજી સુધી બંગલા પર નથી ગયા ? "

" ના; કોણ જાણે કયાં ગયો છે. "

રસ્તામાં દારોગાએ પૂછયું. " જાલપા અહીંથી કયારે જશે ? "

જોહરાઃ " મેં ખૂબ શિખામણ આપી છે. તેના જવાની હવે જરૂર નથી કદાચ રસ્તા ઉપર પણ આવી જાય. રમાનાથે પણ ખૂબ ધમકાવી છે. તેની ધમકીઓથી ડરી ગઇ છે. "

દારોગા " તને વિશ્વાસ છે કે હવે તે કોઇ વિઘ્ન ઉભું નહિ કરે ? "

જોહરા " હા, મારો તો એવો ખ્યાલ છે "

દારોગા " તો પછી એ ગયો કયાં ? "

જોહરા " તે હું ન કહી શકું. "

દારોગા " મારે તેનો રીપોર્ટ કરવો પડશે. ઇન્સ્પેકટર સાહેબ અને ડેપ્યુટી સાહેબને તેની ખબર આપવાની જરૂર છે. વધારે પી બી તો ગયો ન હતો ને ? "

જોહરા " પીધેલ તો હતા. "

દારોગા " તો કયાંક પડી રહ્યો હશે તેણે પણ ખૂબ હેરાન કર્યો. તો હું જરા તે બાજુ જાઉં છું. તને પહોંચાડી દઉં, તારા ઘર સુધી ? "

જોહરાઃ " ઘણો આભાર થશે "

દારોગાએ જોહરાને મોટર સાઇકલ પર બેસાડી લીધી અને તેને થોડીવારમાં તેના ઘરના બારણા આગળ ઉતારી દીધી; પરંતુ એટલી વારમાં તેમનું મન ચંચલ થઇ ગયું. એટલે તે બોલ્યા " હવે તો જવાનું મન નથી થતુ, જોહરા ! ચાલ, આજ કાંઇ ગપ્પા સપ્પા લગાવીએ. ઘણા દિવસ થયાં, તારી મીઠી નજર પડી નથી. "

જોહરાએ પગથીયાં ઉપર એક પગ મૂકીને કહ્યું: " પહેલાં ઇન્સ્પેકટર સાહેબને કહો. આ ગપ્પાં નાખવાનો સમય નથી

દારોગાએ મોટર સાઇકલ પરથી ઉતરીને

કહ્યું: "નહિ, હમણાં નહિ જાઉં, જોહરા! સવારે જોઈ લઈશ. હું પણ આવું છું."

જોહરા: "તમે માનતા નથી. કદાચ ડેપ્યુટીસાહેબ આવતા હશે. આજે તેમણે કહેવરાવ્યું હતું."

દારોગા "મને ઉડાવી રહી છે, જોહરા! જો આટલી બધી બેવફાઈ ઠીક નથી."

જોહરાએ ઉપર ચઢીને બારણું બંધ કરી દીધું અને ઉપર જઈને બારીમાંથી માથું બહાર કાઢી કહ્યું: "સલામ, સાહેબ!"

૨૪

દારોગાજી ઘેર જઈને સૂઈ ગયા. તે વખતે અગિયાર વાગ્યા હતા. આંખ ઉઘડી તો સવારના આઠ વાગી ગયા હતા. ઉઠીને બેઠા થતાંની સાથેજ ટેલીફોન આવ્યો. જાગીને સાંભળવા લાગ્યા. ડેપ્યુટીસાહેબ, બોલી રહ્યા હતા "આ રમાનાથે ઘણો ગોટાળો કરી દીધો છે તેને કોઈ બીજી જગાએ રાખવામાં આવશે તેનો બધો સામાન કમીશનર સાહેબની પાસે મોકલવો પડશે રાત્રે તે બંગલા પર હતો કે નહિ?"

દારોગાએ કહ્યું "જી, નહિ. રાત્રે મારી આગળ બહાનું કાઢીને પોતાની બીબી પાસે ચાલી ગયો હતો."

ડેપ્યુટી: "તમે એને કેમ જવા દીધો? મને એવો ભય લાગે છે કે તેણે બધોય ફેંસલો જજ ને કહી દીધો છે. મુકદ્દમાની તપાસ ફરી થશે. તમારાથી ઘણી મોટી ભૂલ થઈ છે બધી મહેનત પાણીમાં ગઈ તેને જબરદસ્તીથી રોકી લેવો જોઈતો હતો."

દારોગા "તો શું તે જજ સાહેબ પાસે ગયો હતો?"

ડેપ્યુટી: "હા, સાહેબ! ત્યાંજ ગયો હતો; અને જજે પણ કાગળનો બંધ કર્યો તેઓ ફરીથી મુકદ્દમો રજુ કરશે. રમાનાથ પોતાનું બયાન બદલશે, હવે એમાં કાંઈ શંકા નથી રહી અને આ બધી આપની જ ભૂલનું પરિણામ છે. આપણે સર્વ એ પાણીમાં ધકેલાઈ જઈશું. જોહરાએ પણ દગો દીધો."

દારોગાજી તેજ વખતે રમાનાથનો બધો સામાન લઈને પોલીસ કમીશનરના બંગલા તરફ ગયા. રમાનાથ ઉપર એવો ગુસ્સો આવી રહ્યો હતો કે જો મળી જાય તો બરાબર કરી નાખે! કમબખ્તને કેટલો સમજાવ્યો, કેટકેટલી ખાતર કરી, પરંતુ દગો કરી ગયો. એમાં જોહરા પણ મળી ગઈ છે. બીબીને ધમકાવવાનું તો ખોટું બહાનું હતું જોહરા બેઈમાની તો આજેજ ખબર લઉં છું ક્યાં જશે! દેવીદીનને પણ જોઈ લઈશ."

એક અઠવાડિયાં સુધી પોલીસ અમલદારોમાં જે દોડધામ થઈ રહી તેનું વર્ણન કરવાની કાંઈ જરૂર નથી દિવસ અને રાત્રિભર એની જ ચિંતામાં સર્વ વ્યાકુળ થઈ રહ્યા હતા હવે મુકદ્દમા કરતાં ક્યાંક વધારે પોતાની ચિંતા હતી સૌથી વધારે ગભરાટ દારોગાને થયો હતો બચવાની કોઈ યુક્તિ નજરે આવતી ન હતી ઇન્સ્પેક્ટર અને ડેપ્યુટી બન્નેએ બધી જવાબદારી તેના માથા ઉપર નાખી દીધી અને પોતે તદ્દન અલગ થઈ ગયા.

એ મુકદ્દમાની ફરી રજુઆત થઈ, એની આખા શહેરમાં ચર્ચા થવા લાગી. અંગ્રેજી ન્યાયના પ્રતિહાસમાં આ ઘટના તદ્દન અભૂતપૂર્વ હતી. કદિ એવું બન્યું ન હતું

વકીલોમાં એના ઉપર કાયદાની ચર્ચા થતી. જજ સાહેબ એમ કરી શકે ખરા! પરંતુ જજ મક્કમ હતા. પોલીસવાળાઓએ ઘણું જોર કર્યું; પોલીસ કમીશનરે ત્યાં સુધી કહ્યું, કે એથી બધો પોલીસ વિભાગ બદનામ થઈ જશે પરંતુ જજે કોઈનું સાંભળ્યું નહિ, જુઠ્ઠા પુરાવાઓ ઉપર પંદર

કુંવારા લાલ 'મા લગ્ન પાછળ પુરૂષોની વિલાસ ભાવના જ મોટે ભાગે હોય છે છતા, વારંવાર પરણવા માટે ખોટાં બહાનાઓ કાઢવામા આવે છે, તેનુ સચોટ આલેખન થએલુ છે 'ઘડપણની લાકડી 'મા પ્રમદાને વૃદ્ધપતિ સાથે પરણાવીને, તેના માબાપોએ તેને કેવી જીવતી ખાઇમાં નાખી દીધી હતી તે જણાઇ આવે છે. આ ઉપરાંત 'સત્તાકાક્ષા', 'નિર્જનતા' 'સ્નેહનું બધન' પણ સફળ કૃતિઓ છે.

'આત્મભોગની કિંમત' અને 'સત્યાગ્રહ' એ બે નારિકાઓ સ્ત્રીઓમા ત્યાગની ભાવના કેવી દૃઢ હોય છે તે દર્શાવે છે

જુદે જુદે પ્રસંગે લખાયલી આ નવલિકાઓને પુસ્તક રૂપે એકત્ર કરવાથી, ગુજરાતી સાહિત્યમા, નવલિકાનાં સાહિત્યમાં સુદર અને 'આવકાર દાયક ઉમેરો થયો છે માસિકોના અંકોમા છૂટક છૂટક વેરાયલી આ કૃતિઓનો સગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્ય રસિક જનતાનો સારો આવકાર પામશે એમા મને જરાય શકા નથી

પ્રસ્તાવનામા સૌ લીલાબહેન લખે છે "૧૯૩૦ ના આક્ટોબર સુધીમા આર્થરરોડ જેલમાં છેલ્લુ લખ્યું તેટલુ લખ્યુ. તે પછી મારો લેખન વ્યવસાય રાજકીય વહેલામા ધસડાવાને લીધે લગભગ બધ પડયો છે અને તેથી તો દુર દેશ ગએલાં વ્હાલાં બાળકો ઘણે વખતે આવીને મળે એવુ આ છપાએલી વાર્તાઓ જોતા મને થાય છે "

રાજકીય ચળવળમાં આગળ પડતો ભાગ હોવાને અંગે, સૌ લીલાબહેનની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિનો વેગ આછોતરો થઇ ગયો હોય એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ રાજકીય જીવનના ભોગે તેઓ સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને જતી કરે એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. સક્રાન્તિ કાળમા કેટલુક પ્રેરણાત્મક સાહિત્ય સર્જાય છે, એવુ સાહિત્ય સર્જવામાં સૌ લીલા બહેન કીંમતી ફાળો આપી શકે એમ છે

વળી, હાલમા તો સ્ત્રી શક્તિ પણ જાગી છે. એ સ્ત્રી શક્તિને સતત પ્રેરણા આપે એવાં સાહિત્યની પણ એટલી જ જરૂર છે અને એવુ સાહિત્ય સૌ લીલાબહેન જેવી સિદ્ધહસ્ત લેખિકા બહેનોથી જેટલુ શકય છે તેટલુ બીજાઓથી નથી.

અતમા સૌ. લીલાબહેનની નવલિકાઓના સગ્રહને ગુજરાતની સાહિત્યરસિક જનતા મોટા પ્રમાણમા આવકાર દશે એવી આશા વ્યકત કરી વિરમીશ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ—સાન્તાક્રુઝ.

સૌ. ભીખુ બહેન ચદુલાલ ગાંધી તા ૭–૧૨–૩૨ ને રોજ મજકુર મંડળના સ્નેહ-સંમેલનનો તમામ ખર્ચ કર્યા ઉપરાંત મંડળ તરફ વિશેષ સહાનુભુતિ દર્શાવી ગયા માસમાં રૂ ૨૫૦–૦–૦ ભરી મંડળના પેટ્રન થયા છે તેને માટે મંડળ એમનો ખાસ આભાર માને છે, અને એમને પગલે ચાલવા ભલામણ કરે છે.

સ્વ ભાઇ ચીનુભાઇ પોપટલાલના સ્મરણાર્થે સૌ. લક્ષ્મીબહેન શાન્તીલાલ પોપટલાલ તરફથી રૂ. ૨૫–૦–૦ ની ચોપડીઓ મજકુર મંડળની લાયબ્રેરી માટે મોકલી છે. તેને માટે મંડળ એમનો ખાસ આભાર માને છે. ને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ ઇચ્છનાર ભાઇબ્હેનોને આ રીતે મદદ કરવા વિનતિ કરે છે.

ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ અને હિંદી સ્ત્રીઓની એસોસીએશન તરફથી હિંદ માટે સૂચવાયેલા નવા બંધારણમાં હિંદી સ્ત્રીઓના દરજ્જા સંબંધમાં જોઈન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમીટી સમક્ષ નીચેનું નિવેદન રજુ કરવામાં આવ્યું છે.

હિંદના સૂચવાયેલા ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓના દરજ્જા અને મતાધિકાર સંબંધમાં વ્હાઈટ પેપરમાં જે દરખાસ્તોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે તેનો સંભાળપૂર્વક વિચાર કર્યા પછી [illegible], અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ અને હિંદી સ્ત્રીઓની એસોસીએશનના પ્રતિનિધિઓને લાગે છે કે, બીજી ગોળમેજી પરિષદને રજુ કરવામાં આવેલાં અમારાં ૧૯૩૧ના ઓગસ્ટ માસના નિવેદનમાં કરવામાં આવેલી માગણીઓથી એ દરખાસ્તો ઘણી ઓછી છે.

અમે હજીય એવો મત ધરાવીએ છીએ કે અમારાં પ્રથમ નિવેદનમાં કરવામાં આવેલી સૂચનાઓથીજ સ્ત્રીઓને સમાન રાજકીય દરજ્જો મળશે, પરંતુ હાલની પળે અવ્યવહારુ લાગવાથી તેનો અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યાથી નીચે મુજબની નવી દરખાસ્તો કરવાની અમને ફરજ પડી છે.

(૧) બંધારણના મથાળામાં શહેરીપણાંના મુખ્યમૂળ હક્કોની જાહેરાતમાં અને જાતિભેદ વગર સમાનતાના સિદ્ધાંતના સ્વીકારને ચોક્કસ સ્થાન મળે એવી વિનંતિ કરીએ છીએ.

(૨) વ્હાઈટ પેપરમાંની હિંદના બંધારણને લગતી સુધારાની દરખાસ્તોની પ્રસ્તાવનાના પૃ. ૨૬ ના ૭૫ મા પેરામાં 'જાતી' શબ્દ બાતલ રાખવામાં આવેલો છે તે તરફ અમે ધ્યાન ખેંચી તે દાખલ કરવા વિનવીએ છીએ.

મતાધિકાર અને પ્રતિનિધિત્વ.

(૧) સમાનતાના ધોરણે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને મતાધિકાર આપવાની સર્વોત્તમ પદ્ધતિ પુખ્ત વયના સર્વને મતાધિકાર આપવાની છે એમ અમે ચુસ્તપણે માનીએ છીએ છતાં, કામચલાઉ પગલા તરીકે જ્યાંસુધી સર્વદેશીય પુખ્ત વયના સર્વને મતાધિકાર આપવાનું દાખલ કરવામાં ન આવે—અને અમને આશા છે કે એ દાખલ કરવામાં હવે બહુ સમય નહિ જાય—ત્યાંસુધીને માટે નીચેની પ્રથા સૂચવીએ છીએ.

(અ) અમે ભલામણ કરીએ છીએ કે, પ્રાંતિક ધારાસભાઓની ચુંટણીમાં, અને ફેડરલ ધારાસભાની ચુંટણીમાં, મતદારો માટે વ્હાઈટ પેપરમાં સૂચવાયેલી ઉચ્ચતર કેળવણીની લાયકાતોને સ્થાને સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને માટે અક્ષરજ્ઞાન (કોઈ પણ ભાષામાં લખી વાંચી શકવાની શક્તિ) ની લાયકાત રાખવી.

(બ) પ્રાંતિક શહેર-સુધરાઈઓની ચુંટણીઓમાં મત આપવાની યોગ્યતા માટે વ્હાઈટ પેપરમાં ભલામણ કર્યા મુજબની મીલકતની લાયકાતનો અમે સ્વીકાર કરીએ છીએ અને આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરીએ છીએ કે, પ્રાંતિક મતાધિકાર માટેની મીલકતની લાયકાતોનો ફેડરલ મતાધિકાર માટે પણ સ્વીકાર કરવો.

(ક) પ્રાંતિક ધારાસભાઓ માટે મત આપવાનો હક ઠરાવતી મીલકતની લાયકાત ધરાવતા પુરુષની પત્ની કે વિધવા હોવાને અંગે સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળે એવી સૂચનાવાળી ખાસ વાત પ્રત્યે અમે સખ્ત નાપસંદગી દર્શાવીએ છીએ અને અમે એવા મતના છીએ કે, શહેરોમાં

તરીકેના અમારા હકોનો આધાર લગત જેવા બહીરંગ તત્વો ઉપર રહેવો ન જોઇએ. તેથી અમે ભલામણ કરીએ છીએ કે (અ) અને (બ) ઉપરાંત બધાય શહેરી વિસ્તારોમા ૨૧ વર્ષ અને તેથી ઉપરની વયના સ્ત્રી પુરૂષોની, મતાધિકાર મેળવનારાઓની સંખ્યા સહિત લગભગ ૧૪૦ લાખ જેટલી આશરે થવા જશે આ લોકો પ્રાંતિક અને ફેડરલ બન્ને ધારાસભાઓ માટે મત આપે

(૨) વ્હાઇટ પેપરમા સૂચવ્યા પ્રમાણે આડકતરી રીતીએ પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાથી ફેડરલ વડી ધારાસભામા સ્ત્રીઓની ચુંટણી થાય તે સામે અમે સખત વિરોધ દર્શાવીએ છીએ

સભ્યપદ માટે સરખી લાયકાત

(૩) (અ) ઉપલી ધારાસભામા સભ્યપદ માટે સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને સરખી રીતે લાયક ગણાવાં જોઇએ એવી અમે ભલામણ કરીએ છીએ હાલની પ્રથા ઉપલી ધારાસભા માટે સ્ત્રીઓને ઉમેદવારી કરવા દેતી નથી એટલે આનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ થવો જોઇએ

(બ) ઉપલી ધારાસભામા સભ્ય થવા માટેની લાયકાતોમા મીલ્કતની લાયકાત ઉપરાત શિક્ષણની લાયકાત ઉમેરવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ

અનામત જગાઓનો વિરોધ

(૪) પ્રાંતિક અને ફેડરલ બન્ને ધારાસભાઓમા સ્ત્રીઓ માટે જગાઓ અનામત રાખવાની બાબતમા અમે અમારી મૂળ માગણીને વળગી રહીએ છીએ અને એવી કોઇ જાતની અનામતી સામે અમારો સખત વિરોધ છે

કોમી મતદારી નહિ જોઇએ.

(૫) અમારો મત એવો છે કે, વ્હાઇટ પેપરમા સૂચવ્યા પ્રમાણે કોમી મતદાર મડળો અને લાભોના ધોરણ ઉપર મતાધિકાર અને પ્રતિનિધિત્વની પ્રથા આખીય હિન્દી પ્રજાની અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે અત્યંત અવરોધ રૂપ થશે. સયુકત મતદારીની પ્રથાની અમારી માગણીમા અને કોમી ચુકાદા સામેના અમારા વિરોધમા અમે મક્કમ છીએ કારણ કે કોમી ચુકાદાથી હિદની સ્ત્રીઓના અત્યારના એકત્ર દળમા કોમવાદનુ ઝેર દાખલ થશે

ડૉ. મુથુલક્ષ્મી રેડીનું નિવેદન

ડૉ મુથુલક્ષ્મી રેડી એક નિવેદનમા જણાવે છે કે,

તા ૨૫ મી તથા ૨૬ મી માર્ચ મળેલી બન્ને સ્ત્રી મડળોની સભાએ મને જોઇન્ટ કમીટી સમક્ષ સાક્ષી આપવા માટે ચુંટી કહાડી હતી. ત્યાર બાદ આખા હિંદમાંથી હિંદી સ્ત્રીઓના દરજ્જા તથા મતાધીકાર વિષે જોઇન્ટ કમીટી સમક્ષ સાક્ષી આપવા બ્હેનોએ આગ્રહ કર્યો છે જો કે મારો અંગત અભિપ્રાય એ છે કે સર્વ પક્ષના અને ખાસ કરીને બાધીછત્ય પક્ષના સહકાર વગર બધારણીય પ્રશ્નનો ઉકેલ થઇ શકે નહિ છતા મારી બ્હેનોની ઇચ્છાને માન આપી મે આમત્રણ સ્વીકાર્યું છે અમારૂ દ્રષ્ટિબિંદુ એ છે કે હિંદની વીચારશીલ સ્ત્રીઓ કોમીવાદનો સદંતર વિરોધ કરે છે, તેઓ સેફગાર્ડો કે રક્ષણની માગણી કરતી નથી, નવું બંધારણ સ્ત્રી પુરૂષની સમાનતાને પોષણે રચાવવુ જોઇએ અને સ્ત્રીઓ પુરાણા રીતરીવાજોમાથી છુટકારો મેળવે તે માટે તેમના પુરૂષોને છુટાપણુ અને જવાબદારી મળવી જોઇએ

ઇનામી પ્રશ્ન

સંપાદક કુ. યશસ્વિની

અત્યારે ઘડાય રહેલાં હિન્દના ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓના દરજ્જા અને મતાધિકાર સંબંધમાં મહાસભાની મહિલાઓની માગણીઓ એક કાર્ડ ઉપર સમાય એવી ટુંકામાં જણાવો.

જેનો જવાબ ટુંકો અને સારો હશે તેને ઇનામ આપવામાં આવશે.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ખાતાની હરિફાઇમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વે ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઇ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના પ્રશ્નનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઇ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વાજબી-ગેરવાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ (૫) ખાસ પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઇ પણ અન્યનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

એપ્રિલ માસના પ્રશ્નનું પરિણામ

ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છે

(૧) મેડમ ક્રેમરનો

(૨) મીસીસ એમી મોલીસને (મીસ એમી જોનસન) લંડનથી કેપ અને કેપથી લંડન ઉડવાનો રેકર્ડ તોડ્યો એ બનાવ ૧૯૩૨ ની સ્ત્રીઓની પ્રગતિમાં સૌથી આગળ પડતો બનાવ છે; લંડનની સ્ત્રીઓની એક મોટામાં મોટી એસોસીએશને તેના માનમાં ભોજનનો મેળાવડો કર્યો હતો

(૩) શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ

આ પ્રશ્નોના ૮ જવાબો આવ્યા હતા, તેમાં એક કોઇનો નિયમનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. બાકીની ૭ બ્હેનોમાંથી કોઇએ બીજા પ્રશ્નનો પૂરેપૂરો જવાબ

આપ્યો નથી એ બહેનોમાંથી **શ્રીમતી અહલ્યાદેવી પુષ્કરરાય મહેતાને** ઇનામનું પુસ્તક ' સોળ સુંદર વાર્તાઓ–ભાગ ૨ ' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી મગાવી લેવુ. રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી.

બીજા જવાબ આપનારાં બહેનોના નામ નીચે પ્રમાણેઃ

શ્રીમતી બહેનો (૨) લલિતાબહેન મજમુદાર, (૩) હીરાબહેન મોદી, (૪) રૂકમણી પટણી, (૫) કપિલા ભટ્ટ, (૬) હીરાગૌરી નંદવાણા, (૭) નં. ૪૧૯૩.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઇમા ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " **ગુણસુન્દરી** "

ભગિની સમાજની નવી પ્રવૃત્તિ

બાળ જ્ઞાનમંદિર

ભગિની સમાજ તરફથી ૩ થી ૫ વર્ષના બાળકો માટે એક બાળ મંદિરની શરૂઆત સોમવાર તા. ૩–૭–૧૯૩૩ ને દિવસે સમાજના હોલમાં (ઇન્દીરા નિવાસ ભાટવાડી) માં થશે. શ્રીમતી શાન્તિલાબેન દેસાઇ તથા બેનાબેન વાડીયાએ એ બાળમંદિરનું કામ ઉપાડી લેવાનું સ્વીકાર્યું છે. અઠવાડીયામાં પાચ દિવસ, બપોરના ૧૨ થી ૨ સુધી બાળકોને શીખવવામાં આવશે–બાળમંદિરની માસીક ફી રૂ. ૧ રાખવામા આવી છે બ્હેનોએ પોતાના બાળકોના નામ ઓફીસમાં બપોરના બાર પછી નોંધાવવા માટે જવું. બાળકોને બપોરના વખતમાં રમતગમત સાથે આનંદ મળે એ જાતનું શિક્ષણ પૂરૂ પડે એ ઉદ્દેશથી ભગિની સમાજ તરફથી આ બાળમંદિર ખોલવામા આવ્યું છે. બાળ પુસ્તકાલય પણ આ સ્થળે શરૂ કર્યું છે.

સ્ત્રીઓ માટે ગરબામંડળની સ્થાપના

ભગિની સમાજ તરફથી ગરબા મંડળ સ્થાપ્યુ છે ને એક ગરબા સંમેલન તા ૫–૭–૩૩ બુધવારને રોજ ૪ થી ૬ રાખવામાં આવ્યું છે. શ્રીમતી મધુરીકા મ્હેતાએ આ કામ કામ ઉપાડી લેવાનુ સ્વીકાર્યું છે.

ભગિની સમાજ
ઇન્દીરા નિવાસ, ભાટવાડી,
ગીરગામ, મુંબઇ નં. ૪

લી.
જયશ્રી રાયજી, (પ્રમુખ)
લીલા બેન્કર, (મંત્રી)
ચંચળબેન ધીયા, (સહમંત્રી)

ભારતીય સંસ્કૃતિ અને [illegible]

લેખક : શ્રીમતી [illegible]

[[illegible] ને રોજ [illegible] વ્યાખ્યાન]

સહકારીઓએ આવી ખોટથી ફંડમાં આવી પડતી મુશ્કેલીઓ પાર ઉતારી છે અને યુનિવર્સીટીનું કાર્ય ચાલુ પ્રગતિ સૂચવે છે તે જાણી મને સંતોષ થયો છે. આવાં રાષ્ટ્રીય અગત્યના કાર્યમાં હું તેઓને દરેક પ્રકારની સફળતા ઇચ્છું છું. મને ખાત્રી છે કે, આમ કહેવામાં હું અત્રે મળેલા સર્વની લાગણીઓ વ્યક્ત કરી રહી છું.

હિન્દની સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના પદવીદાન સમારંભ વખતે બોલતાં,

ભારતીય મહિલાઓ હું હિન્દમાં સ્ત્રીઓની હાલત વિષે, છેલ્લા થોડાંક વર્ષોમાં તેમણે કરેલી જાણવા જોગ પ્રગતિ વિષે અને તેઓના ભાવિ વિષેની મારી આશાઓ વિષે થોડાક શબ્દો ઉચ્ચારવા હું લલચાઉં છું. જીવનના ઘણા ક્ષેત્રોમાં પ્રાચીન હિન્દની સ્ત્રીઓ મહત્વનો ભાગ ભજવતી એમ ઇતિહાસ કહે છે, તે તમે જાણો છો. તેઓ વધારે સ્વતંત્રતા અને પુરુષો જોડે સમાન દરજ્જો ભોગવતી પરંતુ ચાલુ રાજકીય ઉથલપાથલોને અંગે પ્રતિબંધક રિવાજો અને કાનૂનો ઘડાયા અને તેણે સ્ત્રીઓને એકદમ પાછળ હડસેલી દીધી અને સ્ત્રીઓ જાહેર જીવનમાં ભાગ લે તે સામે સખ્ત વિરોધ ઉપજાવ્યો. આવી પરિસ્થિતિ લાંબા સમય સુધી ચાલુ રહી અને સ્ત્રીઓ ઘણા જ અન્યાયો અને વિષમતાઓ ભોગવતી રહી સ્ત્રીઓને ઘણી ઓછી, નહિ જેવીજ, કેળવણી મળતી, અને તેઓની આર્થિક હાલત તો તદ્દન પરાધીન હતી આને અંગે કહેવાની બૌદ્ધિક અને જડવાદી ઉતરતા પણાંની ભાવનાનો જન્મ થયો એની સરખામણીમાં, અત્યારના સમયમાં ઘણા મોટા ફેરફારો થયા છે. ચાલુ દુનિયામાં આવી પરિસ્થિતિના ગેરલાભોનું આપણા કેટલાક મહાન સમાજ સુધારકોને ભાન થયું. અને મુખ્યત્વે એ પુરોગામીઓની લાગવગ અને કાર્યને પરિણામે જ અને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેની વિશ્વભરની ચળવળને પરિણામે, સ્ત્રીઓનાં વધુ વિશાળ, વધુ સ્વતંત્ર અને વધુ તંદુરસ્ત જીવન માટે હિંદમાં મોટી ચળવળ ચાલી રહી છે. હિન્દમાં સમાજ સુધારાના માર્ગમાં જે અસાધારણ મુશ્કેલીઓ ઉભી છે, તે છતાં, અને આ બધી પ્રગતિ માત્ર થોડાક જ વર્ષોમાં થઇ છે તે જોતાં, આ દિશામાં થએલી પ્રગતિ ઘણી જ લાક્ષણિક છે આવી પ્રગતિમાં મુખ્ય અંતરાય રૂપ આપણા જ લોકો છે, કે જેઓ એવો ભય ધરાવે છે કે, આપણા સામાજીક રિવાજોમાં કાંઇ પણ દખલગિરિ થવાથી, આપણું કૌટુમ્બિક જીવન વિચ્છિન્ન થઇ જશે, અને તેથી આપણાં પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રોનો પોતાના વિચારોને અનુકૂળ આવે એવો અર્થ કરીને તેઓ જાહેર કરે છે કે સ્ત્રીએ પોતાના ઘરના કાયમી બંધનમાં બંધાઇ રહેવું જોઇએ એમ ધર્મ ફરમાન કરે છે, આ બંધન સ્ત્રીના આત્મવિકાસ અને આત્મનિવેદનનો ઇન્કાર કરે છે અને તેના દેશના જાહેર જીવનમાં તેનું કોઇ સ્થાન જ નથી, એમ જણાવે છે. તે પછી-ની મુશ્કેલી, વિદેશી સરકારના રાજ હેઠળનાં દેશોને હોય છે તેવી જ છે. હિન્દમાં બ્રિટિશરાજના ફાયદા કે ગેરફાયદા વિષે હું અહીં બોલવા ઇચ્છતી નથી; પરંતુ મને લાગે છે કે, વિદેશી રાજ માટે હું એક સામાન્ય મત ઉચ્ચારી શકું; કે જે ઇતિહાસમાં પ્રાચીન શહેનશાહતોના સમયથી સાચો થઇ પડયો છે વિદેશી સરકારની મુખ્ય ચિંતા, જેના ઉપર તે રાજ ભોગવતી હોય તેની સરકારના વહીવટનાં યંત્ર પ્રત્યેજ મુખ્યત્વે હોવી જોઇએ તેથી, મોટે ભાગે, તેઓ એ દેશના જુના રિવાજોનાં દખલ કરતાં બ્હીએ છે; કારણ કે, આવી દરમ્યાનગિરિથી શી મુશ્કેલીઓ અને અંતરાયો ઉભી થશે તે તેઓ જાણતા નથી હોતા કારણ કે, પ્રજા, તેની ટેવો અને તેમની જરૂરીઆતો તેમજ લાગ-ણીઓ પૂરેપૂરી સમજવાનું તેઓ માટે સંભવિત નથી અલબત્ત, હું જાણું છું કે સરકારનું પગલું નિયમ તરીકે પ્રજામતને અનુસરતું હોવું જોઇએ, પરંતુ સરકારનું સામાન્ય વલણ પણ, પ્રજામતને દોરવે અને દિશા સૂચન કરે એવું હોવું જોઇએ. છેલ્લા ૭૦ વર્ષથી હિન્દમાં સુધારાનો જે જુસ્સો જીવંત છે, અને જે વધતો જાય છે, તેને હિન્દી સરકારની મદદ અને ઉત્તેજન યોગ્ય પ્રમાણમાં મળ્યાં નથી અને તેથી, તેના ધારેલા પ્રમાણોનાં પરિણામો આવ્યાં નથી; છતાં જે કાંઇ પરિણામ આવ્યાં છે તે ઓછાં મૂલ્યવંતાં નથી.

જાહેર સેવામાં સ્ત્રીઓ અર્વાચીન હિન્દ એકંદરે સ્ત્રીઓ તરફ ઉદાર છે અને દેશની ઉન્નતિ માટેની દરેક યોજનામાં સ્ત્રીઓના દાવાઓ લક્ષમાં

છે. આપણી યુનિવર્સિટીઓમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચે વહન સમાનતા છે. તેઓના અભ્યાસક્રમોમાં, તેઓ મેળવે તે ડીગ્રીઓમાં અથવા તેઓ માટે જે જગાઓ અને હોદ્દાઓ ખુલ્લા છે તેમાં કાંઈપણ ભેદભાવ નથી. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં, સીંડીકેટ સહિત, તેની બધી સંસ્થાઓમાં સ્ત્રીઓ છે. હું માનું છું કે, યુરોપની ઘણી યુનિવર્સિટીઓ પણ આટલી આગળ વધી નથી જણી. મદ્રાસમાં મારા અનુભવ ઉપરથી, હું કહી શકું એમ છું કે, અમારી બીજી બધી જાહેર સંસ્થાઓ, પછી તે રાજકીય હોય કે વહીવટને લગતી હોય તેમાં જાતીય ભેદભાવ નથી. સ્ત્રીઓને મ્યુનિસિપાલીટી અને સ્થાનિક મંડળોમાં મતાધિકાર છે, અને પુરુષોની જેમજ સ્ત્રીઓ એ સંસ્થાઓમાં સેવા કરી રહી છે. લગભગ બધા પ્રાંતોમાં સ્ત્રીઓ ધારાસભાઓ અને મધ્યસ્થ વડી ધારાસભામાં મતાધિકાર ધરાવે છે. આ ધારાસભાઓ પુરુષોની જેમજ સ્ત્રીઓ માટે પણ ખુલ્લી છે; જો કે હજી સુધી કોઈ સ્ત્રી તેમાં ચુંટાઈ નથી પરંતુ પ્રસંગોએ, સ્ત્રીઓની ચળવળ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવતી હોય એવી પ્રાંતિક સરકારોએ જો એ ધારાસભાઓ માટે કોઈ સ્ત્રીની નીમણુંક કરી હોય તો તેને આવકાર અને ઉત્તેજન આપ્યાં છે. રાજ્યમંડળ (કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ) એક જ એવું ધારામંડળ છે કે, જેના દ્વાર સ્ત્રીઓ માટે બંધ છે પરંતુ એમ લાંબો વખત ચાલુ રહેશે એવું મને લાગતું નથી. હું આશા રાખું છું અને માનું છું કે આપણા ભાવિ બંધારણમાં, સ્ત્રીઓમાટે, પોતાના શહેરીપણાંના હક્કો અને ફરજો અદા કરવામાં કોઈ પણ જાતની અયોગ્યતા રાખવાથી સ્ત્રીઓને સંરક્ષણ આપતી કલમદેશર જાહેરાત થશે

હિન્દમાં સ્ત્રીઓની ચળવળનું મુખ્ય હજી કેટલું નાનું છે, અને તેની સામે કેટલી મોટી મુશ્કેલીઓ છે, તેનો વિચાર કરતા તેની પ્રગતિ માત્ર સંગીન જ નથી,

આશા ઉપજાવે એવી પ્રગતિ

પરંતુ ભાવિ માટે આશા ઉપજાવે એવી છે. આપણી મહિલાઓ તેઓના ઘરોમાં રહીનેજ દુનીઆ ઉપર નજર કરે એ પાલવે નથી, પરંતુ જવાબદાર શહેરીઓ તરીકે, તેઓએ આપણા દેશના જીવનમાં તેઓનું યોગ્ય સ્થાન લેવું જ જોઈએ એમ સ્વીકારવાની તેણે દેશને ફરજ પાડી છે. તેથી, તેઓની કેળવણી અને જાહેરજીવનમાં તેઓના બુદ્ધિપૂર્વકના ભાગ તરફ લોકોનું વધુ ને વધુ ધ્યાન ખેંચાતું જાય છે. છોકરીઓના શિક્ષણ માટેની વધુ સારી અને વધુ વિશાળ સગવડતાઓની માગણીને ચોમેરથી વધાવવાને માટે, તેઓ માટેની શાળાઓનાં, જથ્થા અને ગુણ બન્નેની દૃષ્ટિએ જરૂરી વધારો વધુ સારાં માટે થઈ રહ્યો છે. અલબત્ત, હજી સુધારા માટે ઘણો અવકાશ છે અને તે આપણી આખી શિક્ષણની પ્રથામાં સ્ત્રીઓ માટેની યુનિવર્સિટીની કેળવણી સબંધમાં પણ એ લાગુ છે. આગળ મેં જણાવ્યું તેમ આપણી યુનિવર્સિટીઓએ, પહેલેથીજ સ્ત્રીઓને પુરુષોની જેમ સમાન ગણીને દાખલ કરેલી છે પરંતુ ૧૫ થી ૨૦ વર્ષ પહેલા યુનિવર્સિટીઓમાં દાખલ થનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા માત્ર નામનીજ હતી.

સ્ત્રી શિક્ષણનો પ્રચાર

૨૦ વર્ષ પહેલાંના મારા વિદ્યાર્થીજીવનના દિવસો યાદગીરી, મારા મદ્રાસ પ્રાંતમાં બનેલી લાક્ષણિક પ્રગતિની આજે મને યાદ આવે છે તે વખતે સ્ત્રીઓ માટે ફક્ત પહેલા વર્ષની કૉલેજ જ હતી અને મારા જેવી ઉમેદવાર-

'ગુણસુન્દરી'નો આગામી અંક
વાર્તા અંક
તરીકે પ્રગટ થશે
તેમાં
શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈ, શ્રી ગોકુળદાસ દ્વા. રાયચુરા, શ્રી. કાન્ત હ. શેઠ, શ્રી યશવન્ત મ. દેસાઈ, શ્રી ખોટાભાઈ ડા. જાગીરદાર, શ્રી જનાર્દન પ્રભાસ્કર, શ્રી તારાચંદ પો. અડાલજા, શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠી વગેરે ગુજરાતના જાણીતા નવલિકાકારોની વાર્તાઓ પ્રગટ થશે.

ઓમાંથી આવતી સ્ત્રીઓને મદ્રાસ સુધી જવું પડતું. સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીઓમાંની હું એક હતી. હવે મદ્રાસમાં, સહશિક્ષણની સંસ્થાઓ ઉપરાંત કેટલીય સ્ત્રીઓની કોલેજો છે–થોડીક જીલ્લાઓમાં પણ છે–અને તેમાં વિદ્યાર્થીનીઓના સગવડ અને સુખ માટે અદ્યતન વ્યવસ્થા છે. બીજા પ્રાંતોમાં પણ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી કેળવણીએ સારી પ્રગતિ કરી છે. તમારા પોતાના પ્રાંતમાં, યુનિવર્સીટીના અભ્યાસક્રમ માટે અભ્યાસ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. એ સાચું છે કે, મુંબાઇ યુનિવર્સીટીને, સ્ત્રીઓ માટે જ એકેય કોલેજ નથી; પરંતુ આખાય હિંદમાંની એક માત્ર સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનું મુંબાઇ તો ઘર છે.

સહશિક્ષણ

સ્ત્રીઓ માટે જુદી શિક્ષણ સંસ્થાઓની ઉત્પત્તિ વિષે ઉલ્લેખ કરતાં હું એમ કહેવા નથી માગતી કે હું સહશિક્ષણની વિરૂદ્ધ છું વા સ્ત્રીઓની કેળવણી માટે જુદી સંસ્થાઓની જરૂર છે એમ હું માનું છું. હું જાણું છું કે આ બાબતમાં હિન્દમાં તેમજ સ્ત્રીકેળવણી તરફ જાહેર પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચી રહેલા બીજા દેશોમાં પણ, વિચારોમાં મતભેદ છે. હિન્દમાં કાંઇક એવા પ્રકારની લાગણી અસ્તિત્વમાં છે કે, આપણા ચોક્કસ સામાજીક રિવાજોને અંગે, સ્ત્રીઓ માટે જુદી સંસ્થાઓની જરૂર છે પરંતુ આપણા દેશ જેવા વિશાળ અને ગરીબ દેશમાં આ વિચારને વ્યવહાર રીતે અમલમાં મુકવો એ ઘણુંજ મુશ્કેલ કામ છે. તેથી, મને લાગે છે કે, જો શિક્ષણના પ્રચારમાં આપણે ઉતાવળી પ્રગતિ કરવા માગતા હોઇએ તો, સહશિક્ષણની સંસ્થાઓ જરૂરી છે પરંતુ તે સાથે, જ્યાં જ્યાં સંભવિત અને શક્ય હોય ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓ માટે જરૂરી સંસ્થાઓ પણ સ્થાપવી. વળી એવી પણ માન્યતા છે કે, સ્ત્રીઓ માટે તેમજ પુરૂષો માટે, એકસરખો અભ્યાસક્રમ રહેવો જોઇએ. છોકરાઓ માટેના અભ્યાસક્રમ કરતાં છોકરીઓ માટેનો અભ્યાસક્રમ જુદો રહેવો જોઇએ કે નહીં. પત્નીઓ અને માતાઓ તરીકેની તેઓની ભાવિ ફરજો માટે તેઓ પાત્ર થઇ શકે તેવા વિષયોની ઉંડાણીઓને તાલીમ મળી શકે. અભ્યાસક્રમમાં આવો ફેરફાર સ્થાપ-ઓની પ્રાથમિક કેળવણીમાં શક્ય છે. પરંતુ, યુનિવર્સીટીઓમાં એમ કરવું સહેલું નથી. મેં જાણીજ લીધું છે કે હિન્દમાં યુનિવર્સીટીઓ જાતીય ભેદભાવ રાખતી નથી. સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષો એક સરખું કામ કરે છે અને સરખીજ ડીગ્રીઓ મેળવે છે; એટલે હવે ફેરફાર દાખલ કરી સ્ત્રીઓ માટેનો જુદો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવાનું કામ સહેલું નથી અને એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે કે ગૃહવિજ્ઞાન જેવા વિષયો અભ્યાસક્રમમાં અત્યારે ય દાખલ કરેલા છે. આવી બાબતોમાં તમારી જેવી યુનિવર્સીટી ઘણી મોટી મદદ રૂપ થઇ પડે. સ્ત્રીઓની ચોક્કસ જરૂરીઆતો તરફ એ ખાસ ધ્યાન આપી શકે અને ગૃહ અને સમાજમાં પોતાની ફરજો બજાવવાને તેઓ યોગ્ય થાય એવી કેળવણી મેળવવા તેઓ ભાગ્યશાળી થઇ શકે. વળી, સ્ત્રીઓ માટેનીજ યુનિવર્સીટી, સહશિક્ષણની સંસ્થાઓ પ્રત્યેના પોતાના કુટુંબના વિરોધને અંગે જ જેઓ ઉચ્ચતર શિક્ષણ ન મેળવી શકી હોય, એવી સ્ત્રીઓને તે મેળવવાની એ તક આપે છે. તમારી યુનિવર્સીટી, દરેક રીતે આપણી સ્ત્રીઓ માટે મહાન આશીર્વાદ રૂપ છે અને આપણો દેશ તે માટે આભારી રહેશે અને તેને પૂરેપૂરો ટેકો અને ઉત્તેજન આપશે.

શિક્ષણ પદ્ધતિમાં ક્ષતિઓ

આપણા દેશની સામાન્ય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સુધારા માટેની પણ મોટી માગણી છે. હિન્દની શિક્ષણ પ્રથા, હિન્દીઓ દેશનો વહીવટ ચલાવવામાં ઉપયોગી થઇ પડે વા તે ધંધાદારી કારકીર્દિ પ્રાપ્ત કરવા માટે શક્તિમાન થાય તે માટે પૂરતી કેળવણી પૂરી પાડવી એવી જુની માન્યતાના પાયા પર ઘડાયેલી છે. હવે દેશમાં એવી લાગણી વધતી જાય છે કે, આવી પ્રથા દેશની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળે એમ નથી, તેમજ દેશની સારી પ્રગતિમાં મદદ કરે એમ નથી. શિક્ષણ કે તાલીમ જેમાંથી એકેય પાઠ્ય પુસ્તકોમાં સમાઇ જતાં નથી, તેમ અભ્યાસક્રમ પ્રમાણેના અભ્યાસમાં પણ સમાતા નથી. અને જો કેળવણીને ખરેખર કિંમતી બનાવવી હોય તો, તેણે વિદ્યાર્થીઓનાં માનસો ને હૃદયો ને ખીલવવા જોઇએ અને તેઓને જ વિચારતા તેમજ

સમજતા શિખવવું જોઈએ પરીક્ષાઓ પસાર કરી, ડીગ્રીઓ મેળવી, કદાચ કોઈ એક ધંધામાં પ્રવેશ કરવાને યોગ્ય બનાવે એવી કેળવણી અલબત, અગત્યની છે પરંતુ મનુષ્યની સામાન્ય ખીલવણી અને ચારિત્ર્યનું બંધારણ અમૂલ્ય છે કેળવણીની પ્રથામાં વર્ષોથી જે ફેરફારો થઈ રહ્યા છે, તે હમણાં એક જ ગોદે દાખલ કરી શકાય એમ નથી અને આપણા દેશનો વિશાળ વિસ્તાર અને તેની આર્થિક હાલત આ પ્રશ્નને તેથી ય વધુ મુશ્કેલ બનાવે છે પરંતુ જો આપણા દેશે પ્રગતિ કરવી હોય તો આપણી શિક્ષણપ્રણાલી બારીક તપાસ થવી ઘટે છે આપણે સમજવું જોઈએ કે, શિક્ષણ એ અત્યંત રાષ્ટ્રીય અગત્યનું છે અને આપણી પ્રજાની બુદ્ધિ, ચારિત્ર્ય અને રચનાત્મક શક્તિનું આખું ય ધોરણ ઉંચું લાવે એવા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના કાર્યક્રમની આપણને જરૂર છે આપણા દેશમાં સુધારાનો જે જુસ્સો અત્યારે પ્રવર્તી રહ્યો છે તે આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉકેલ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં તે એકદમ ફેરફારો કરાવી શક્યો છે, પરંતુ ભિન્ન પોતાની શિક્ષણપ્રથા અને તેના પરિણામોથી પૂરેપૂરી સંતુષ્ટ થાય તે પહેલાં હજી ઘણા સુધારા કરવાના રહે છે મેં કહ્યું તેવા સન્નિષ્ઠ કાર્યકરોની દેખરેખ હેઠળ તમારી યુનિવર્સીટી શિક્ષણના ઉચ્ચ અને નિર્મળ ધોરણનાં વિકાસમાં આપણા દેશને આગેવાની આપી શકે

સ્નાતિકાઓને ઉદ્બોધન

હવે હું બે ચાર શબ્દો આ વર્ષની સ્નાતિકાઓને ઉદ્દેશીને કહીશ, કારણ કે, મારી અહીંની હાજરીનો આજ મુખ્ય હેતુ છે સૌથી પ્રથમ હું તમને તમારી સફળતા માટે હૃદયપૂર્વક અભિનંદન આપું છું યુનિવર્સીટીમાં અભ્યાસ કરીને સ્નાતિકા થવાની તમારી મહત્વાકાંક્ષા સિદ્ધ કરવાના તમારા પ્રયત્નો સફળ થએલા જોઈને તમને ઘણી જ રાહત અને આનંદ મળ્યાં હોવાં જોઈએ મેં પોતે જ આવો અનુભવ કરેલો છે એટલે, આજના તમારા વિચારો અને લાગણીઓ હું સારી રીતે સમજી શકું છું અને તમારા ભાવિ માટે મારી સર્વોત્તમ શુભેચ્છાઓ દર્શાવું છું તમારે માટે અત્યંત ઉલ્લાસિક એવા આજના દિવસે, તમારી સમક્ષ આપણું આપવાનું કબૂલ કરીને મેં મોટી જવાબદારી સ્વીકારેલી છે તે હું સમજું છું તમે તમારાં જીવનના અગત્યનાં પગથારે પહોંચ્યા છો અને ફક્ત રીતે જ તમારા વિચારો તમારા ભાવિ તરફ વળે આ બાબતમાં કોઈ એક ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવવું એ તો અત્રિના જીવનના મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ પ્રશ્નોમાંનો એક છે શિક્ષિત સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિઓમાં કેટલી બાબતમાં આપણા દેશે હાલમાં ઘણી જ પ્રગતિ કરેલી છે અને જાહેર કાર્ય માટે હવે આપણી સમક્ષ ઘણું ક્ષેત્ર છે સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણનો જેમ જેમ વિસ્તાર થશે, તેમ તેમ આ ક્ષેત્ર વિસ્તરશે, અને વધશે રાજકીય, સામાજીક, શિક્ષણ વિષયક અને ધંધાકીય જીવન એ બધામાં જુદા જુદા પ્રકારનું જાહેર કાર્ય કરવામાં હીંદની શિક્ષિત અને બુદ્ધિમાન સ્ત્રીઓનાં દૃષ્ટાંતો પણ તમારી સમક્ષ છે રાજકારણમાં તમે જાણીતાં હશો, કે ઘણી સ્ત્રીઓ આપણું રાષ્ટ્રીય ધ્યેય સિદ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિમાં

તૈયાર થઈ ગયું છે!

૧૯૩૩–૩૪ના નવા વર્ષનું

ભેટ પુસ્તક

ષોડશી

સંપાદક

શ્રી પરેશ હ. શુકલ

ઉપતંત્રી 'ગુણસુન્દરી'

સ્ત્રીજીવનના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતી હિન્દી, બંગાળી, ગુજરાતી અને મરાઠી લેખક–લેખિકાઓની રસભરી સોળ સુંદર નવલિકાઓનો સમૂહ

તમારું લવાજમ પૂરું થતું હોય તો–

આજેજ ફરી લવાજમ (રૂ ૪–૫–)

ભરી તમે

એ પુસ્તક મેળવી લો

આગળ પડતો ભાગ લઇ રહી છે. ધંધાઓમાં પણ તેઓ ઝડપી પ્રગતિ કરી રહી છે ખાસ કરીને શિક્ષણ અને દાક્તરના ધંધામાં સ્ત્રીઓ વધારે પડી છે અને આ ક્ષેત્રોમાં તેઓના કામનો વિસ્તાર પણ ઘણો ખીલતો જાય છે સ્ત્રીઓએ કાયદાના ધંધામાં પ્રવેશ કરવા માંડયો છે અને કેટલીકોએ પત્રકારત્વ હાથ ધર્યું છે પશ્ચિમમાં સ્ત્રી મંત્રીઓ સામાન્ય થઇ પડ્યા છે પરંતુ હિન્દની સ્ત્રીઓએ હજી સુધી મંત્રીકાર્ય તરફ ગંભીર રીતે લક્ષ દોડાવ્યું નથી ઇંગ્લાંડમાં મને અનુભવ મળ્યો હતો; તે ઉપરથી મને એવી અસર થઇ છે કે કેટલીકવાર, જાહેર જીવનમાં પડેલી બીજી સ્ત્રીઓને બાદ કરતા, સ્ત્રી મંત્રી, બ્રિટિશ પ્રજાના વિચારો જાળવી રાખતી હોય એમ લાગે છે ૧૯૩૦ ના નવેમ્બરમાં લંડનમાંના એક સ્નેહસંમેલનમાં એક સ્ત્રીને મારો પરિચય કરાવવામાં આવ્યો હતો તેમણે, હું ગોળમેજી પરિષદ સાથે સંબંધ ધરાવતી હતી, એમ સાંભળીને, એવો નિર્ણય બાંધ્યો હતો કે, હું પરિષદના મંત્રીમંડળમાં હતી મારે એ માનનો ઇન્કાર કરવો પડયો; પરંતુ તે ઉપરથી મારા મનમાં એવો વિચાર ઉપજ્યો કે, આપણી સ્ત્રીઓ પણ મંત્રીકાર્ય ઉપાડી શકે જાહેર ઐચ્છિક કાર્યમાં પણ આપણી સ્ત્રીઓ સારો ભાગ લે છે પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં નિયુક્ત સભ્યો તરીકે થોડીક સ્ત્રીઓની નીમણૂક થાય છે અને ત્યાં તેઓએ સારૂં કાર્ય કર્યું છે મારા મદ્રાસ પ્રાંતમાં સ્થાનિક મંડળો અને શહેરોની હાલત સુધારવાના એ મંડળોના કામમાં આગળ પડતો ભાગ લેતી, ચુંટાયલી સ્ત્રી સભ્યો મળવાનું પણું સહજ છે સ્ત્રીઓ ઓનરરી મેજીસ્ટ્રેટો તરીકે, બેન્ચ ઉપર પણ બેસે છે અનાથાશ્રમો, આશ્રમો, અને બીજી સખાવતી સંસ્થાઓ જેવા રૂપનાં સખાવતી કાર્યોમાં સ્ત્રીઓનો રસ વધતો જાય છે સમાજસુધારાના ક્ષેત્રમાં પણ સન્નિષ્ઠ સ્ત્રી કાર્ય કરે છે જેઓ સખ્ત પ્રચારકાર્યથી, આપણા જુના અને કચરીનાખનારા સામાજિક રિવાજો છોડી દેવા પ્રજામતને કેળવી શક્યા છે એવા રિવાજોમાં, તમે જાણો છો તેમ ઘણા જ આગળ પડતા રિવાજો, અસ્પૃશ્યતા, પડદાની પ્રથા અને બાળલગ્ન છે.

સ્ત્રીઓના કાર્યના વિષય ઉપર હું બોલી રહી છું ત્યારે મારે આપણા દેશની એક ચોક્કસ જરૂરીઆત તરફ તમારૂં ધ્યાન ખેંચવું જોઇએ.

ગામડાંઓની પુનર્ઘટના

હિન્દના શિક્ષિત વર્ગમાં, કદાચ, સરકાર તરફથી યોગ્ય માર્ગદર્શન મળવાના અભાવે, કમનસીબે, પોતાના રસ અને ધ્યાન શહેરો તરફજ કેન્દ્રિત કરવા તરફનું વલણ હોય છે. હિન્દ વિશાળ અને મુખ્યત્વે ખેતીવાડીપ્રધાન દેશ છે; અને તેની વસતીના ૯૦ ટકા, ગામડાંઓમાં વસે છે. છતાં, ગામડાંઓ તરફ બેદરકારી બતાવાય છે અને તેઓની સ્થિતિ આજે દિલગિરિ ભરી છે મને લાગે છે કે, આપણા શિક્ષિત સ્ત્રી પુરૂષોએ ગામડાંઓની પુનર્ઘટના તરફ તત્કાળ ધ્યાન આપવું જોઇએ જ્યાં સુધી ગામડાંઓમાં ઘણાજ સુધારાઓ કરવામાં ન આવે, શિક્ષણનો વિકાસ ન થાય, પ્રજામાં શહેરીપણાનું ભાન ન ઉપજે અને જાહેર તંદુરસ્તીને ઉત્તેજન ન મળે, ત્યાંસુધી હિન્દ આગળ વધી શકવાનું નથી મને લાગે છે કે આવા સ્થાનિક અને કિંમતી કાર્યમાં આપણી શિક્ષિત સ્ત્રીઓ માટેની પ્રવૃત્તિનું વિશાળ ક્ષેત્ર રહેલું છે આ સંબંધમાં હું તમને યાદ આપીશ કે, આપણી સ્ત્રીઓના કેટલાક વર્ગોમાં બેશક, અસાધારણ પ્રગતિ થઇ છે, હજી પણ, ઘણા કરોડ સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત છે અને તે જડતાની હાલતમાં છે આ સ્ત્રીવર્ગ માટે મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ ગંભીર ચિંતા વારંવાર દર્શાવી છે આ સ્ત્રીઓના ગાઢા સંસર્ગમાં આવીને, તેઓની હાલત સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવાથી શિક્ષિત સ્ત્રીઓની ફરજ છે

જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓનો પ્રવેશ તાત્કાલિક જ છે; માત્ર હિન્દમાં જ નહિ પણ આખી દુનિયામાં તેઓની સ્વતંત્રતામાં અંતરાય નાખતા સામાજિક રિવાજો છતાં હિન્દની સ્ત્રીઓ તેઓની પ્રગતિમાં ધીમી પડી નથી, એ વિચારવાજોગ છે. તેઓનાં શિક્ષણ માટેની સરળતાઓનો અને જાહેર કાર્ય માટેની તકોનો તેઓએ સારો ઉપયોગ કર્યો છે અને દેશની સેવામાં તેઓએ આપેલા ફાળાની ઘણી પ્રશંસા થઇ છે હિન્દમાં નવા યુગના પ્રભાત કાળે—જે આપણી પ્રજાને પોતાના પ્રશ્નો ઉપર પરેપૂરો અને ખરો અંકુશ આપશે એવી આપણે આશા રાખીએ છીએ—સ્ત્રીઓની જવાબદારીઓ

અને તેમાં વધુ ખીલવણીનો અમલ તરફ હું આજે ભાર મૂકવા માગું છું. આપણી સમક્ષ પડેલા, નવા એકત્ર અને નિર્મળ હિન્દના ઘડતરનાં મહાન કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે આપણી સ્ત્રીઓ તૈયાર છે આ કાર્ય પણ ભવ્ય છે અને તેમાં આપણી સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષોએ આગળ પડતો ભાગ લેવાનો છે, અને મને આશા છે કે, આપણા દેશને સ્વદેશમાં જ શાન્ત અને સંતુષ્ટ અને વિદેશમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલો કરવાનાં, સમાન કર્તવ્યમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને ખભે ખભા મિલાવીને કામ કરતા આપણે જોઈશું. આપણા રાષ્ટ્રીય જીવનમાં સ્ત્રીઓ જે અગત્યનું સ્થાન ધરાવી રહી છે, તેઓએ કેવા સિદ્ધાંતોએ ચાલવાનું છે તે સબંધમાં હું થોડાક શબ્દો કહીશ. સૌથી પહેલાં અને આગળ પડતી વાત સખ્ત પરિશ્રમ માટેનો શોખ છે અને સખ્ત પરિશ્રમ સાથે સખ્ત વિચાર પણ હોય છે. આજના દિવસોમાં સખ્ત પરિશ્રમથી જ તમે ક્યાંય પણ પહોંચી શકશો. જાહેર પ્રશ્ન સાથે સબંધ ધરાવતી સ્ત્રીએ, ચાલુ સમયના રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક પ્રશ્નો વિષે જાણવા અને સમજવા દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને તેણે વિચાર કરતાં અને તાર્કિક રીતે દલીલો કરતાં શીખવું જોઈએ. આ રીતે તે જ્ઞાન મેળવશે અને જે ભાગ્યે જ મળે છે અને વધુ કિંમતી છે તે તાલીમ પામેલું માનસ મેળવશે. તેણે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે, આપણી રાષ્ટ્રીય ભાવનાઓ માત્ર રાષ્ટ્રવાદ વિષે વાતો કરવાથી કે, ભૂતકાળનાં કીર્તિ અને સૌન્દર્ય ઉપર આધાર રાખવાથી વા લાગણી દર્શાવવા કે સિદ્ધાંતોને અને તેની માન્યતાઓ તરફ ભાર મૂકવાથી સિદ્ધ થવાની નથી; અને તેથી, સજીવન કાર્ય કરવાના મક્કમ નિર્ણય સાથે જ તેણે જાહેર પ્રશ્નો હાથ ધરવાના છે. આદર્શવાદ અને લાગણીવાદ બન્ને તેણે બરાબર પસંદગી બતાવવી જોઈએ. અલબત, આપણને બધાને આપણા આદર્શો હોવા જોઈએ, કારણ કે તેની પ્રેરણા વગર કાંઈ સિદ્ધિ થઈ શકવાની નથી પરંતુ આપણા આદર્શોને ચુસ્તપણે વળગી રહીને, આપણે તે સાથે જ આપણા પગ, આપણાં પાયા બરાબર જમીન ઉપર જ રહે એ રીતે નક્કર પાયા ઉપર રાખીને આપણે વ્યવહાર પણ થવું જોઈએ.

દેશના રાજકીય જીવનમાં સ્ત્રીઓને ભાગ લેવાની વધારે તક મળે એ બીના તરફ આપણે નિહાળી રહ્યા છીએ; ત્યારે, તેના સંબંધમાં જે એક ખાસ બાબત છે તે સાથે હું તમને ચેતવણી આપીશ. દુનિયામાં કોઈ સ્થળે, રાજકારણ એ કાંઈ સહેલી બાબત નથી. બધા સમયમાં એનામાં બેહુદાપણું રહ્યું છે અને હાલ, સ્વતંત્ર રાજકીય જીવનમાં ખીલવણીના ક્ષેત્ર ભિન્ન નાના આપણા જેવા દેશમાં એ બાબત જ વધારે જરૂરી છે. આપણું હોદ્દાને રાષ્ટ્રીય જવાબદારીની ભાવના ખીલવવાની ખરી તક હજુ સુધી મળી જ નથી, અને તેને પરિણામે ટોળી બાંધવાની કટાર, અંગત સ્વાર્થો, ખટપટો કાવતરાંઓ, અને દેશનાં રાષ્ટ્રીય પ્રશ્ન તરફ [illegible] બેદરકાર

તમારું લવાજમ પૂરું થાય છે?

ઓગસ્ટ માસના અંક સાથે તમારું લવાજમ પૂરું થતું હોય તો નીચેના કોઈ પણ ઠેકાણે લવાજમ ભરી શ્રી પન્નેશ ક. શુક્લે સંપાદન કરેલી મોજ રસીલી વાર્તાઓનું

ભેટ પુસ્તક **ષોડશી**

મેળવી લ્યો અથવા વી પી થી મોકલવા લખો.

નીચેના કોઈ પણ ઠેકાણે લવાજમ ભરશો તો ફક્ત રૂ. ૪-૦-૦ જ આપવા પડશે. વી પી થી મંગાવશો તો રૂ. ૪-૫-૦ થશે

લવાજમ ભરવાનાં ઠેકાણાં.

૧ શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ
ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪

૨ શ્રી લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

રહેવાય છે રાષ્ટ્રસેવાના આદર્શને પોતાના સતત ધ્યેય તરીકે રાખી, અને એ ઉચ્ચતર આદર્શ આગળ અંગત અને પક્ષીય બાબતોને દફનાવીને આ બધા સામે આપણી સ્ત્રીઓએ હમેશા ચેતેલા રહેવાનું છે

નિઃસ્વાર્થ કાર્યની જરૂર

તમારે, મહિલા યુનિવર્સીટીની સ્નાતિકાઓએ, મિત્રાચારી, બિરાદરી અને નિઃસ્વાર્થ કાર્યની સેવાની ભાવનાવાળા વાતાવરણમા તમે શિક્ષણ મેળવ્યુ છે તેને તમારા જીવનનુ સદ્‌ભાગ્ય માનવું જોઇએ તે ભાવના તમારી સાથે લઇ જઇને તમે જ્યાં જાવ અને જે ક્ષેત્રમાં તમે ફેરો ત્યા તેમનો પ્રચાર કરજો આપણા દેશમા સખી અને નિઃસ્વાર્થ કાર્યની જરૂર છે અને આ યુનિવર્સીટી જેવી અગત્યની સસ્થામાં શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓએ એ બાબતમા દૃષ્ટાત પૂરૂ પાડવુ જોઇએ સસ્થાની કિંમત, તેના બાળકોનાવર્તન ઉપરથી અને માનવતાની સેવામા તેઓ શો ફાળો આપે છે, તેના ઉપરથી અકાય છે એટલે આ યુનિવર્સીટીનુ રૂણ યાદ રાખજો અને એમાંથી તમે જે સદ્ભાવ, ધ્યાન અને પ્રેમ મેળવ્યા છે, તેને યોગ્ય થઇને એ ઋણ અદા કરવા પ્રયત્ન કરજો જો આપણાં જાહેર જીવનમાથી તમે સ્વાર્થનુ અંગત તત્વ દૂર કરી નાખો, જો તમે સહિષ્ણુતા અને સારા સદ્વર્તનનુ દૃષ્ટાત પૂરૂ પાડો અને જો તમે બીજાઓની સફળતાઓમાથી આનદ અને ઉત્તેજન મેળવવામા સફળ થાવ તો તમે હિન્દની મહાન સેવા કરેલી ગણાશે અને તેને નિર્મળ જાહેર જીવનના માર્ગમા મૂકવામા આગળ પડતો ભાગ લીધા બરોબર ગણાશે ત્યારે આ યુનિવર્સીટી પોતાનાં બાળકોની સિદ્ધિઓ માટે ખરેખર મગરૂર થશે અને દેશ તેને અને તમને આશીર્વાદ આપશે.

ગૃહજીવન

હું તમને લાંબા ભાષણથી કંટાળો આપવા નથી માગતી; પરંતુ, હજી સુધી હિન્દની સ્ત્રીઓનાં જીવનની એક દૃષ્ટિનો જે બેશક ઘણી જ અગત્યની છે તેનો હજી મેં સ્પર્શ પણ નથી કર્યો સ્ત્રીઓની ઘરમા જે સ્થિતિ અને ફરજો છે તેના સબધમા હુ કહુ છું. હિન્દી સ્ત્રીઓએ ઘરમા હમેશાં માન, સ્વતંત્રતા અને સત્તા ભોગવ્યાં છે; જે દુનીયામાં કદાચ અપૂર્વ છે અને મને એમ પણ લાગે છે કે તેઓ એ સ્થિતિને યોગ્ય છે હિન્દી સ્ત્રી, હમેશાં ઘણી જ કુશળ ગૃહવ્યવસ્થાપિકા છે; અને ગૃહજીવનના કાર્યની દરેક શાખાથી તે પરિચિત છે. કૌટુમ્બિક જીવન," તમે અનુભવ ઉપરથી જાણો છો તેમ, આપણા દેશનુ ઘણુ સબળ લક્ષણ છે અને એ કૌટુમ્બિક જીવનનુ કેન્દ્ર માતા છે; અને તે એવી સત્તા ધરાવે છે કે જે પાશ્ચિમાત્ય દુનીયાને તો ચકિત કરી નાખે હું માનુ છુ કે, ઘરમા સ્ત્રીઓનો આ દરજ્જો, આપણા રાષ્ટ્રીય ચારિત્ર્યનુ ઘણુંજ જાણવા જોગ લક્ષણ છે; અને હિન્દી સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓ માટે જે માન છે તે પૂરવાર કરે છે ઘરમા હિન્દી સ્ત્રીઓની આ અપૂર્વ સ્થિતિ પાશ્ચિમાત્ય દુનીયાને સહેજે સમજાય એવી નથી, કારણ કે હજી ઘણી સ્ત્રીઓ તેઓની સ્વતંત્રતા અને પ્રગતિમા અંતરાય નાખે, અને જાહેર પ્રવૃત્તિઓની બાબતમાં તેઓને પછાત હાલતમાં રાખે એવા કેટલાક જુના સામાજીક રિવાજોને હજી વળગી રહી છે એટલે તોફાની અને વિચક્ષણ મન સાથે પશ્ચિમ તરફથી મુલાકાતે આવનારાઓના દુઃખદ દૃષ્ટાંતો આપણને મળે છે કે, જેઓ, આ વિશાળ દેશના થોડાંક મુખ્ય શહેરોની ઉતાવળી મુલાકાત લઇ, આપણી પોલીસ કોર્ટો અને હોસ્પીટલોના રેકોર્ડોનો ટુંકો અભ્યાસ કરી અને કેટલાક હલકા કાર્યકરોની કરૂણ કથાઓ સાંભળી, હિન્દી સસ્કૃતિની સાચી કથાઓ તરીકે દુનીયા સમક્ષ તે પ્રકટ કરે છે એક પ્રજાની, જેની ટેવો, રીતરીવાજો, ધર્મ અને ભાષા તદ્દન જુદી જ હોય એવી બીજી પ્રજા, આવી ગેરસમજુતી કરે એવી ટીકા કરે એ આંતરરાષ્ટ્રીય નીતિની સામે ગુન્હા રૂપ છે અને તેનો કોઇ પણ રીતે અલ્લત સખ્ત ઇથી તિરસ્કાર પૂરતો ન થઇ શકે

ચેતવણી રૂપ ભય

બીજી બાજુએ, હિન્દમા આપણી પ્રજાનો એક વર્ગ, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેની દુનીયાની ચળવળની લાગણીથી ભય પામે છે અને માને છે કે, સ્ત્રીઓ માટે સમાન હક્કો અને શહેરીપણાની ફરજો મેળવવાના અર્વાચીન વિચારોનું પરિણામ આપણા સમાજમાં

પશ્ચિમના દેશોના સામાજીક જીવનના બાધાસ્પદ તત્ત્વો દાખલ કરશે અને આપણા દેશમાં જે રાજકીય ઉથલપાથલ થઈ ગઈ, તે છતાં આ બધા પ્રયોગોથી જળવાઈ રહેલાં આપણા કૌટુમ્બિક જીવનનાં રાષ્ટ્રીય લક્ષણોમાં અવરોધ થશે તેથી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની કોઈ પણ યોજનાનો તેઓ સખ્ત વિરોધ કરે છે. આપણા દેશની સર્વોત્તમ પરંપરાને અને રાષ્ટ્રીય લક્ષણોને સખ્ત રીતે વળગી રહીને, તેઓની અને દેશની પ્રગતિ ખાતે જે સારૂં અને જરૂરી હોય તે સ્વીકારવાની સંભાળ રાખવામાં આ બધી ચેતવણીરૂપ છે. ભૂતકાળના અને વર્તમાનકાળના સર્વોત્તમ તત્ત્વોનો સુખદ મેળ કરીને જ આપણી સ્ત્રીઓ, હિન્દની પુનર્ઘટના માટે સફળતાથી કાર્ય કરી શકશે. પ્રગતિ માટે સુધારાની જરૂર છે; પરંતુ એનો અર્થ એવો ન થવો જોઈએ કે, આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિની ભાવના અને સ્વરૂપ બન્નેનાં તદ્દન વિરોધી હોય એવી ટેવો અને રિવાજો આપણે દાખલ કરવા. હું આશા રાખું છું કે, ભૂતકાળમાં હતું તેમ ભવિષ્યમાં પણ, આપણી સ્ત્રીઓ આપણાં અમૂલ્ય રાષ્ટ્રીય લક્ષણો જાળવી રાખશે અને આખા દેશભરમાં જે સુખી કૌટુમ્બિક જીવન પ્રવર્તી રહ્યું છે તે આપણાં સામાજીક બંધારણનો પાયો બની રહેશે. અને એમ પણ લાગે છે કે, એ જ ગૃહજીવનને પરિણામે, અને ઘર અને કુટુમ્બ પ્રત્યેની તેની મમતાને પરિણામે, ભવિષ્યની હિન્દની સ્ત્રીઓએ બહાર તેમજ ખાનગી ફરજોનો સામનો કરવાનો છે. પોતાનાં કુટુંબ માટે, પોતાનું ઘર સંપૂર્ણ બની રહે એમ તે કરે છે તેમ, દુનીયા, પોતાના બાળકોના નિવાસ માટે વધુ સારૂં સ્થાન બની રહે એમ કરવાની તેની ફરજ અને જવાબદારી છે.

ઉગતી પ્રજા

છેવટે, હું તમને એ યાદ રાખવા જણાવીશ કે, હિન્દના ભાવી ઉગતી પ્રજાજનોના હાથમાં છે અને એ ઉગતી પ્રજાનું પોષણ જે ઘરમાં થાય છે તે ઘરમાં જ તેના ચારિત્ર્ય અને બુદ્ધિ ઘડાશે. એટલે હિન્દની માતાઓનો અંતર્ગત રસ તેઓનાં ઘરોમાં જ જળવાઈ રહેશે. ઉગતી પ્રજાને સારા શહેરીઓ અને સારાં સ્ત્રીપુરૂષો તરીકે ઉછેરીને જ સ્ત્રીઓ આપણા દેશની સેવામાં મોટામાં મોટો ફાળો આપી શકશે. કારણ કે, બહારના તેમજ અંદરના બધાએ અનિષ્ટોમાંથી હિન્દનું ભાવિ ત્યારે જ સલામત રહેશે.

અભિલાષા

તેથી, આપણી સ્ત્રીઓની કેળવણી દેશ માટે અત્યંત અગત્યની છે. અને સ્ત્રીઓને સારી માતાઓ અને શહેરીઓ બનાવે એવા પ્રકારનું સાચું શિક્ષણ આ યુનિવર્સિટીને દરેક પ્રકારની સફળતા મળે એવી ઈચ્છા દર્શાવી હું વિરમીશ.

સ્વીકાર:

(૧) યુવક: જુના તંત્રી. યુનીલાલ પુ. શાહ ભાવનગર (૨) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ અંક ૪૧ થી ૪૪; (૩) પૂર્ણિમા અંક ૧૮-૧૯ (૪) નવસારીપ્રાંતના શિક્ષકોના તાલીમવર્ગ ઉપર નવીન બાપુભાઈ ધોળાભાઈ દેસાઈએ આપેલ ભાષણ. (૫) વેપાર સમાચાર પુ ૧ અંક ૧ તંત્રી અને પ્રકાશક શ્રી ભગવાનદાસ મથુરભાઈ પટેલ, નાર (૬) મોઢ સો. સમાજસુધારક પત્રિકા, સંખ્યા ૧

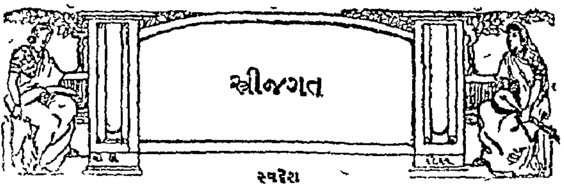

સ્વદેશ

શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનો પદવીદાન સમારંભ ગઇ તા ૨૪મીએ મુંબાઇમાં સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં થયો હતો. તે પ્રસંગે ૭ એ થનારાં બહેનોને પદવીઓ આપવામાં આવી હતી. શ્રીમતી રાધાબાઇ સુબ્બારાયને માંગલિક પ્રવચન કર્યું હતુ, જે અન્યત્ર આપવામાં આવ્યું છે, મી જસ્ટીસ પાઠકરે, યુનિવર્સીટીને મદદ કરવા અપીલ કરી હતી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેને છેવટે આભાર માનતા શ્રીમતી સુબ્બારાયનનો પરિચય કરાવ્યો હતો.

યુનિવર્સીટીની પરીક્ષાઓનાં પરિણામ: મુંબાઇ યુનિવર્સીટીની જુદી જુદી પરીક્ષાઓના પરિણામ નીચે મુજબ છે:

એમ એ (બીજો વર્ગ) (૧) લીલા કાશીનાથ મિત્ર (૨) તેહમીના કુવરજી કેરવાળા; (પાસ) (૩) જોસેફાઇન ડીમેલો, (૪) પેરીન બેરામજી પેમાસ્તર, (૫) ધન અંકલેશ્વરીયા, (૬) ફ્રેની લાલકાકા.

પહેલી એલ.એલ બી: (બીજો વર્ગ) ફ્રેની મહેરબાનજી સોનાવાળા (પાસ), જરબાનુ સોરાબશા પી. શકમાર

બીજી એલ.એલ. બી (બીજો વર્ગ) ફ્રેની એરચ બોલીમોરીયા

બી એ (પહેલો વર્ગ) (૧) રોશનારા મુનશીફ, (૨) કમળ સાલતોરે, (૩) ભારતી અંબાલાલ સારાભાઇ, (૪) વનમાળા ઠોકર, (બીજો વર્ગ) (૫) હેમલતા અમલાદી, (૬) જર બોઇસ, (૭) ગીરીન બોઇસ, (૮) પીરોજા રાંદેરીયા; (૯) ફ્રેની વાચ્છા; (૧૦) સુશીલા રહસકર, (૧૧) શીરીન મિત્ર, (૧૨) સુમતિ નાયક, (૧૩) સુશીલા મડૂલકર, (૧૪) સીલો બોરે; (૧૫) પેરીન નાગરવાલા; (૧૬) ગુલ કોંગા; (૧૭) તેહમી પેસીના, (૧૮) તરણિકા કાજી, (૧૯) નિવેદિતા મહેતા, (૨૦) નલિની મસુરેકર, (૨૧) શીરીન વાડીયા; (૨૨) દયા પરાંજપે; (૨૩) સુમતી ધારપુરે; (પાસ) (૨૪) રતિ મીસ્ત્રી, (૨૫) મહેરા ઓઝા, (૨૬) વાયોલેટ હરી; (૨૭) હીના મહેતા, (૨૮) બાનુ શ્રોફ; (૨૯) નરગેસ શ્રોફ, (૩૦) પરીન વાચ્છા; (૩૧) રતિ પવીયા, (૩૧) પીરોજા ધડીઆળી, (૩૨) શેરાં જોશી; (૩૨) ધન મીસ્ત્રી; (૩૩) પેરીન ઉદવાડીયા, (૩૪) નલિની પાટકર, (૩૫) યમુના સંખલ, (૩૬) ઉમ્બર પાડીલે, (૩૭) ફ્રેની જેઆનીયા, (૩૮) હીરા કોઠારી, (૩૯) ખોરશેદ મીસ્ત્રી, (૪૦) લીલી પટવર્ધન, (૪૧) એમી વકીલ, (૪૨) શારદા આપનબળ, (૪૩) નલિની મગનલાલ દરૂ; (૪૪) ઇન્દિરા ગાયકવાડ, (૪૫) પ્રીમળ ધીરકર, (૪૬) પીરોજા કાપડીયા, (૪૭) બબલી મરચંટ, (૪૮) રતન રેગે, (૪૯) એપુલ શાહજાદી, (૫૦) એની ફરનાન્ડીઝ, (૫૧) સુમતી ફણસાલકર, (૫૨) ચંપાવતી ખાબારકી, (૫૩) સુગંધિની ઘાટે; (૫૪) યમુ દેશપાંડે, (૫૫) સીતા જોશી, (૫૬) પીરોજા મહેતા, (૫૭) કુસુમ હળવી, (૫૮) ઇન્દુ ગુપ્તે, (૫૯) દમયંતી પેંડસે, (૬૦) જેબુન્નીસા ખાન, (૬૧) પુષ્પા મગનલાલ મહેતા, (૬૨) શાંતા મૂળશંકર ત્રિવેદી, (૬૩) માલતી પંડિત.

શ્રી. ભારતી અંબાલાલ સારાભાઇને એલીસસ્કોલરશીપ અને ગંગાદાસ રંગીલદાસ સ્કોલરશીપનો અર્ધો ભાગ મળે છે.

શ્રી ગુલ કોંગા અને તેહમી પેસીનાને શિરીનબાઇ મેરવાનજી બાવસ્જી અને પહેલવી શિષ્યવૃત્તિ મળે છે.

ઇન્ટર આર્ટ્સ: (પહેલો વર્ગ). (૧) તેહમીના સલગાણા (૨) રોશન સ્પેન્સર; નીચેના

ગુજરાતી બહેનો પાસ થયા છે, (બીજા વર્ગે) (૧) શશિકાન્તિની ધીરજલાલ નાણાવટી, (૨) માલતી મનહરરામ મહેતા, (૩) તરલતા દીક્ષિત, (૪) સુવર્ણા મણુભાઇ વકીલ, (પાસ) (૫) ભાનુમતી પૂર્ણાનંદ ભટ્ટ (૬) સાવિત્રી દવે, (૭) કુમુદિની દેસાઇ, (૮) રૂકમણી દીવેચા; (૯) કૈલાસ મહેતા; (૧૦) લક્ષ્મી શાહ, (૧૧) ઉષા મોદી, (૧૨) ચન્દ્રલેખા ત્રિવેદી, (૧૩) નલિની વકીલ; (૧૪) સરલા મુનશી, (૧૫) મૃદુલા દેસાઇ, (૧૬) ઇન્દિરા મારફતીયા, (૧૭) સુસ્મિતા મહેતા; (૧૮) સુલોચના ભટ્ટ (૧૯) સુશીલા દીક્ષિત, (૨૦) મંજુલા મહેતા; (૨૧) કાન્તા શેઠ; (૨૨) કુસુમ ગોહિલ,

તેમાં રેશન સ્પેન્સરને યુનિવર્સિટી પ્રાઇઝ અને ભાઇ બાઇજી વાલકાક સ્કોલરશીપ મળે છે તેઓ-મીના સંભાજીને નરીંગણ સ્કોલરશીપ પ્રાઇઝ મળે છે શ્રી ચપાવતી દેસાઇને મગનભાઇ ભટ્ટ સ્કોલરશીપ મળે છે શ્રી તરલતા સદાશિવનારાયણ દીક્ષિતને રા બ પાર્વતીશંકર દવે સ્કોલરશીપ મળે છે

મેટ્રીક. નીચેના ગુજરાતી બહેનો પાસ થયા છેઃ (૧) ઉર્મિલા ઠાકોરદાસ મોદી, (૨) સુશીલા ઇશ્વરલાલ દમણીયા, (૩) ઇન્દુમતી ખંડુભાઇ દેસાઇ; (૪) સુલોચના રામચન્દ્ર દેસાઇ, (૫) કમલા છોટુભાઇ ફોજદાર (૬) લક્ષ્મી વસનજી કાપડીયા, (૭) લીલી હીરાલાલ શાહ (૮) સાવિત્રી પ્રાણજીવનદાસ મહેતા, (૯) રૈવતબાળા દેવેન્દ્ર ત્રિવાનજી, (૧૦) વસુમતી રતિલાલ ઝવેરી, (૧૧) અરૂણિકા માનસુખલાલ મજમુદાર, (૧૨) પન્ના કૃષ્ણરાજ મરચન્ટ, (૧૩) હીરાબહેન કે મહેતા (૧૪) કમલા શ્રી દાણી, (૧૫) ચન્દ્રકાન્તા ભોળારામ ભટ્ટ, (૧૬) નલિની હીરાલાલ દલાલ, (૧૭) ચન્દ્રકાન્તા મણિલાલ શેઠ, (૧૮) શકુંતલા ચીમનલાલ ઠાકોર, (૧૯) વીરબાળા કુંવરલાલ ઠાકોર, (૨૦) ઇલા પરશુરામ ઇનામદાર, (૨૧) નિર્મળા છગનલાલ મરચન્ટ, (૨૨) નલિની જગાભાઇ નાણાવટી (૨૩) વિનોદિની માધવલાલ શાહ, (૨૪) ઝરણિકા ગિરધરલાલ ચોકસી, (૨૫) વીરબાળા છગનલાલ દીવાન (૨૬) મંદાકિની કેશવલાલ શેઠ, (૨૭) સ્નેહલતા નવનીતરામ મહેતા, (૨૮) પુષ્પા ધીરજલાલ દેસાઇ, (૨૯) મધુરીબાઇ સુરેન્દ્ર પાઠકજી, (૩૦) કમલા પ્ર ઝવેરી (૩૧) ઇન્દિરા જમનાનજી મહેતા (૩૨) ચીમતી મણીદાસ ઓઝા, (૩૩) લલિતા વ્રજભાઇ શાહ, (૩૪) દેવીબેન અંબેલાલ દેસાઇ, (૩૫) સૌદામિની ચંદ્રમુખરામ પંડ્યા, (૩૬) સુરબાળા છોટાલાલ મગારા, (૩૭) તારામતી વામનરાવ ત્રિવેદી, (૩૮) ભાનુમતી હરિલાલ ભટ્ટ, (૩૯) તારા ગિરિજાશંકર તલાટીઆ, (૪૦) શાન્તા મોહનલાલ ચોકસી, (૪૧) શાન્તા રાયચંદભાઇ પરીખ

પરીક્ષામાં કુલ વિદ્યાર્થીઓમાં ૮ મા નંબરે પાસ થનાર તેહમી સોરાબજી દારૂવાલાને રેશનભાઇ ફરામજી કામા સ્કોલરશીપ, અને મેટ્રીક સ્કોલરશીપ, મળે છે

હિન્દી નૃત્ય વિષે આયણ મુંબાઇમાં ગયા માસમાં પ્રખ્યાત નર્તકી મેનકા (મીસ લેઇલા સોખે) એ હિન્દી નૃત્ય ઉપર પ્રો કે ગી શાહના પ્રમુખપદે ભાષણ કર્યું હતું તેમાં તેમણે નૃત્યની કળાનું મહત્વ જણાવી, હિન્દીઓને એ કળાને અપનાવવા આગ્રહ કર્યો હતો

આપઘાત (૧) બીમારીથી કંટાળી જતા મુંબાઇમાં જમાબાઇ હુસેન નામની મુસ્લીમ સ્ત્રીએ શરીર પર ઘાસતેલ છાંટી તે સળગાવી આપઘાત કર્યો (૨) મુંબાઇમાં નાગપાડા ખાતે રહેતી જમીલાબાઇ નામની મુસ્લીમ બહેને ઘરકંકાસથી કંટાળી શરીર પર ગાસતેલ છાંટી આપઘાત કર્યો (૩) નાયગામ ખાતે રહેતી દ્રૌપદી નામની સ્ત્રીએ પતિ સાથે તકરાર થવા બાદ અફીણ ખાઇ આપઘાત કર્યો (૪) પ્રેમમાં નિરાશા મળવાથી મુંબાઇમાં નાનબાઇ નામની પારસી નર્સે શરીર પર સ્પિરિટ છાંટી આપઘાત કર્યો

સ્ટવ-સગડીના ભોગ મુંબાઇમાં પરેલ ખાતે રહેતી શ્રીમતી સરસ્વતીબાઇ નામની સ્ત્રી સગડી ઉપર સાડી પડતાં દાઝી મરણ પામી

પુનર્લગ્ન મુંબાઇમાં મી એ.કારેલ પી મારફતીયાએ સર મંગળદાસ ટ્રસ્ટ સેનાટોરીયમના આશ્રયે શ્રીમતી મન્જુગૌરી સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું.

આંતરજ્ઞાતીય લગ્ન (૧) નવસારીમાં અનાવિલ યુવાન શ્રી ગુલાબભાઇ સ્વનજી દેસાઇએ કુ સુવર્ણા વકીલ નામના કાયસ્થ બહેન સાથે લગ્ન કર્યું (૨) મ. ગાંધીજીના પુત્ર શ્રી

દેવીદાસ ગાંધીએ, ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારીના પુત્રી કુ લક્ષ્મી સાથે લગ્ન કર્યું.

સ્વ. શ્રી. તાપીબાઇ રણછોડદાસ ગાંધી સ્ત્રી ઉન્નતિના કાર્ય માટે સારી સખાવત કરનાર મહુવાના શ્રીમતી તાપીબાઇ રણછોડદાસ ગાંધી થોડાજ સમય ઉપર અવસાન પામ્યા છે. તેમની પાછળ તેઓ લગભગ ૪૦ હજારની મિલ્કત મૂકતા ગયા છે અને તેનો ઉપયોગ સ્ત્રી ઉદ્ધારના કાર્યમાં કરવામા આવનાર છે અમરેલીમા, સ્વર્ગસ્થના નામે મહિલા પુસ્તકાલય સ્થાપવામા આવેલ છે તેમના નામે રંગુનમાં શ્રી તાપીબાઇ નિરાશ્રીત ફંડ તથા ભાવનગરમાં શ્રી. તાપીબાઇ કેળવણી ફંડ ચાલે છે તેમને અંજલિ આપવા મહુવાની બહેનોની સભા તા ૧૧-૬-૩૩ ને રોજ થઇ હતી તેમજ તા ૭ મીએ મહાજનની આગેવાની હેઠળ પુરૂષોની પણ મોટી સભા થઇ છે મર્હુમના આત્માને પ્રભુ શાન્તિ આપે એવી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

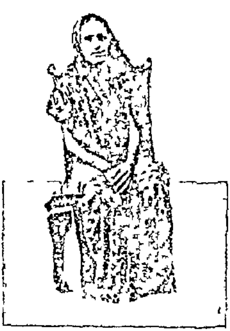

સ્વ શ્રી તાપીબાઇ રણછોડદાસ ગાંધી

મ્હૈસુરની ધારાસભામાં: સ્ત્રીઓની ગર બેઠક રહેવી જોઇએ એવી મતલબનો ઠરાવ રજુ કરવામા આવનાર છે કારોબારી સભ્યોમાં એક સ્ત્રીની નીમણુક થવી જોઇએ એમ પણ આગ્રહ થય છે

ભાવલપુરમાં દમન: ભાવલપુરના નવાબી રાજ્યમા હિન્દુ મહાસભા સામે પ્રતિબંધ મૂકાતા કાર્યકરોને ગિરફતાર કરવામા આવ્યા. તે સામે વિરોધ દર્શાવવા સ્ત્રીઓએ કાઢેલા સરઘસ ઉપર પોલીસે લાઠી પ્રહાર કર્યા હતા અને ચોટલા ઝાલીને સ્ત્રીઓને જમીન પર પટકવામા આવી હતી

કલકત્તાની મહિલાઓની માંગણી અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના આશ્રયે કલકત્તામા બાઇ એમ. સી એ હોલમા ૨૫ તા. ૨૪મીએ મીસીસ ઇ. એન રાયના પ્રમુખપદે મળેલી સભામા જોઇન્ટ સીલેકટ કમીટી સમક્ષ રજુ કરવાના રા. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડી, અને શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃત 'વરના નિવેદનને મંજુર કરવામા આવ્યુ હતુ કેટલીક બહેનોએ ભાષણ કરીને હિન્દી સ્ત્રીઓને શિક્ષણના ધોરણે મતાધિકાર આપવાનો હક હોવો જોઇએ એવી માગણી કરવામાં આવી હતી

નામ્બુદ્રી સ્ત્રીઓમાં સુધારા મદ્રાસની ધારાસભાએ નામ્બુદ્રી બીલ પસાર કર્યું તેને મંજુરી આપવા માટે કોચીનના નામ્બુદ્રીઓની મે ની આખરે મળેલી સભાએ ના. વાઇસરોયનો આભાર માન્યો હતો કોચીનની ધારાસભાને તેની સમક્ષનુ બીલ પસાર કરવા આગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો કોચીન ધારાસભા સમક્ષનો ખરડો અનેક પત્ની કરવાના રિવાજને સજાપાત્ર ઠરાવે છે નામ્બુદ્રી પુરૂષોને માત્ર જ્ઞાતિમા જ પરણવાની છૂટ આપે છે અને કુટુંબના સ્ત્રી કે પુરૂષ સભ્યને માંગણી થતા જ કુટુંબની મિલ્કત માથી તેને હિસ્સો આપવા જણાવે છે સભાના પ્રમુખે નામ્બુદ્રી સ્ત્રીઓને 'ગોશા'ની પ્રથા છોડી દઇને જાહેર જીવનમા ભાગ લેવાનો આગ્રહ કર્યો હતો અને નામ્બુદ્રી સ્ત્રીઓ ઉપર મુકેલીઓ મૂકતા લગ્નના રીતરીવાજો સુધારવા તેમજ નામ્બુદ્રી છોકરીઓને શિક્ષણ આપવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી

વિદેશ

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય સંઘ, ની ૨૬ મી વાર્ષિક પરિષદ લંડનમા મીસીસ પેથીક લોરેન્સના પ્રમુખપદે મળી હતી ઇગ્લાંડ, સ્કોટલેન્ડ અને વેલ્સની શાખાઓની પ્રતિનિધિઓ હાજર રહી હતી પ્રમુખનાં ભાષણમા ઇગ્લાંડમાંજ નહિ પણ આખા દેશમા સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવાની માંગણી કરવામા આવી હતી પરિણિત અધ્યાપિકાઓ ને વ્યાખ્યાતાઓ તરીકેની નોકરીમાથી કાઢી મૂકવાના

હીનરપુલ યુનિવર્સીટીના નિર્ણય સામે પરિષદે સખ્ત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો સ્ત્રીઓ માટે પુરુષોના જેવાજ ધોરણે ઉમરાવસભામાં ચૂંટણી, એલચી ખાતાની અને વેપારી કમીશનોની નોકરીઓ, શેર-બજાર, રેલ્વેના પ્રધાનમંડળની નોકરીઓ ખુલ્લી મુકવાની માગણી કરતા ઠરાવો થયા હતા સરખા પગારની અગાઉ ગએલી માગણી ફરી મંજુર કરવામાં આવી હતી દુનીયાની આર્થિક પરિષદના બ્રિટિશ પ્રતિનિધિ મંડળમાં સ્ત્રીને સામેલ કરવાની માગણી પણ કરવામાં આવી હતી એ માગણી સ્વીકારવામાં ન આવ્યાથી ઘણો અસંતોષ ફેલાઈ રહ્યો છે

મીસીસ મેરી એલન સ્મીથ હાલમાંજ વાંકુવર ખાતે અવસાન પામ્યા છે પ્રધાનમંડળના દરજ્જા સુધી પહોંચનારા તેઓ પહેલાંજ બ્રિટિશ મહિલા હતા કેનેડાના એક પ્રાંત બ્રિટિશ કોલં-બીઆના પ્રધાન મંડળમાં તેઓ દફતર વિનાના પ્રધાન હતા સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે તેઓ સક્રીય કાર્ય કરતા હતા અને માબાપ બન્ને માટે બાળકોના સમાન વાલીપણાનો અધિકાર તેઓ મેળવાવી શક્યા હતાં તેમનો જન્મ ઇંગ્લાંડમાં થયો હતો પરંતુ ૧૮૯૧ માં તેમના પતિ સાથે તેઓ ચાલી ગયા હતા બન્ને પતિ પત્ની બ્રિટિશ કોલંબીઆમાં કેટલાંક વર્ષો સુધી રાજકીય જીવન જીવતા હતા

યુરોપમાં અમેરિકન સ્ત્રીઓ ગયે વર્ષે યુરોપમાં અમેરિકન સ્ત્રીઓની ક્લબોનું એસોસીએશન સ્થપાયું હતું તેની વાર્ષિક પરિષદ વીએનામાં તા ૯ મીથી તા ૧૨ મી મે સુધી મળી હતી આ અમેરિકન સ્ત્રીઓની ક્લબો, યુરોપના જુદા જુદા ભાગમાં આવેલી અમેરિકન સ્ત્રીઓની ક્લબોના સંસર્ગમાં આવવા ઉપરાંત જરૂર પડે પોતાના દેશવાસીઓ માટે તેમજ જે શહેરમાં ક્લબ સ્થપાઈ હોય તે દેશના લોકો માટે પણ, કલ્યાણકાર્ય કરે છે આ એસોસીએશન આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી પ્રવૃત્તિ સાથે સબંધ ધરાવે છે આ પરિષદમાં શાન્તિના કાર્ય અને પરિણિત સ્ત્રીઓની રાષ્ટ્રીયતા વિષે આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો કરવાના પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા થઈ હતી એસોસીએશનના પ્રમુખ લંડનની ક્લબના પ્રમુખ મીસીસ ફ્રાંસિસ બ્રાઉન છે; અને ઉપપ્રમુખ મીસીસ એડવર્ડ એચ. હાનેટ છે તેઓ પેરીસમાં રહે છે અને હમણાંજ તેમના સામાજીક કાર્યો માટે, ફ્રેન્ચ સરકારે તેમને 'લીજન ઑફ ઑનર' નો ખિતાબ આપ્યો છે

આયર્લેન્ડની ફ્રી સ્ટેટ સરકાર સ્થાનિક સરકાર મંડળની ચૂંટણીની લાયકાત ઘટાડી શકે, એવો ખરડો દાખલ કરનાર છે આ ખરડાથી, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચે જે થોડીક વિષમતાઓ છે તે પણ દૂર થઈ જશે

ફ્રેન્ચ કવયિત્રીનું અવસાન: દુનીયાભરમાં સારી રીતે પંકાયેલી ફ્રેન્ચ કવયિત્રી કાઉન્ટેસ મેથ્યૂ ડી નોઆઈલ્સનું અવસાન થયું છે. તેમનો જન્મ ફ્રાન્સના રાજકુળમાં થયો હતો અને આખા રાષ્ટ્રમાં તેમનો સત્કાર થતો હતો તેમનામાં ઘણી સારી શક્તિઓ હતી

જર્મનીમાં સ્ત્રી નોકરો જર્મનીમાં અત્યારે નાઝી નેતા હિટલરનો વહીવટ ચાલે છે તે વહી-વટમાં નાઝી પક્ષની ન હોય, એવી યહુદી, સમાજવાદી, સામ્યવાદી, પ્રજાસત્તાક પક્ષની સ્ત્રીઓને, પ્રધાનમંડળો, સરકારી ખાતાઓ, પ્રાંતિક ખાતાઓ, મ્યુનિસિપાલીટીઓ, જાહેર શાળાઓ વગેરેમાં નોકરી કરતી સ્ત્રીઓને રુખસદ આપવામાં આવી છે ફરજીઆત રજા મેળવનાર આવાં પહેલાં બહેન ડૉ ગર્ટ્રુડ બોમર છે તેઓ સ્વદેશખાતાના રીચ પ્રધાન મંડળનાં સભ્ય હતા આ ઉપરાંત બીજી મંત્રી બહેનોને આવી રુખસદ મળી છે તેમાં હેમ્બર્ગના હીસ્ટેરના શાળા ખાતાના મુખી ડો એમી બોઅમેન કોલન સીટીના ડીપાર્ટમેન્ટ ડીરે-ક્ટર ડૉ હર્ટા ક્રૂસ, પ્રશિયન પ્રધાનમંડળના શિક્ષણખાતાના સભ્ય ડૉ ટીનેમન વગેરે છે વધુમાં એમ પણ કહેવાયું છે કે, રાજ્યનાં નવાં મંજુર સંઘોમાં પણ સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓ નહિ હોય

બર્લિનમાં સ્ત્રીઓનું પ્રદર્શન હાલમાં જ બંધ થયું છે એ પ્રદર્શનને અત્યંત સફળતા મળી છે અને લગભગ ૩૦૦,૦૦૦ લોકોએ એની મુલાકાત લીધી હતી રાષ્ટ્રીય જીવનમાં કુટુંબ, દેશ અને રાજ્ય દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન શું છે

તે બતાવવાનો એ પ્રદર્શનમાં સફળ પ્રયત્ન થયો હતો અને લગભગ બધીય મહિલા સંસ્થાઓએ એ પ્રદર્શનને અનુમોદન આપ્યું હતું. આંકડાઓ કીંડરગાર્ટનના નમુનાઓ, અને પ્રક્રીયાઓ કરીને સોસાયટીના સ્ટોલમાં કાર્યમાં થએલી પ્રગતિ જણાવવામાં આવી હતી કલા, ચિત્રકામ અને શિલ્પ વગેરેનાં ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓએ કરેલા કાર્યનું પણ પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

પરિણિત સ્ત્રીઓ સામે જુંબેશ સ્વીડનમાં પરિણિત સ્ત્રીઓને નોકરીએ રાખવા સામે પગલાં લેવાઇ રહ્યાં છે તે સામે વિરોધ દર્શાવવા સ્ટોકહોમમાં તા ૧૨ મી મે એ મીસ ઇન્જબોર્ગ નેલ્સીનનાં પ્રમુખપદે, ૭ મોટી મહિલા સંસ્થાઓના આશ્રયે સભા ભરાઇ હતી ૭ નિષ્ણાત સ્ત્રીઓએ સભામાં ભાષણ કરી પુરૂષોનાં સરખાંજ ધોરણે કામ કરવાનો સ્ત્રીઓને અધિકાર હોવાનું પુરવાર કર્યું હતું. એવી મતલબના ઠરાવો પણ થયા હતા

નોર્વેમાં સ્ત્રી જજ. ત્રોન્ડજેમ ખાતે મીસીસ રૂથબાઇને અદાલતમાં ન્યાયમૂર્તિ નીમવામાં આવતા નોર્વેમાં સ્ત્રી જજોની કુલ સંખ્યા ત્રણની થઇ છે

હોલેન્ડની ધારાસભામાં: હાલમાંજ થએલી બીજી ધારાસભાની ચૂંટણીમાં નીચેનાં બહેનો ચૂંટાયાં છેઃ મીસીસ બેકર નોર્ટ; મીસ સી. ફીડા કાટ્ઝ, એની મેયર, સુઝ ગ્રોએનવેગ અને મીસીસ ડીવાઇઝ બ્રુઇન્સ આ બધા બહેનો કોઇને કોઇ પક્ષનું કે સંસ્થાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે

કોપનહેગનમાં સ્ત્રી ન્યાયમૂર્તિ: કોપનહેગનમાં સ્ત્રી જજ તરીકે મીસીસ રૈમહીલ્ડ ફેથોસીઅસ જેર્ગેરપની નીમણુંક થઇ છે. આમાં ડેનમાર્કમાં આ પદે નીમાનારા તેઓ પહેલા જ મહિલા છે

સ્પેનની મ્યુનિસિપાલીટીઓની હાલમાં જ થએલી ચૂંટણીમાં ૩૦ સ્ત્રીઓ ચુંટાઇ છે

પહેલાં સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી: એસીડીના એક કેસમાં ઓસ્ટ્રીયામાં પહેલીજવાર એક સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી હાજર થયા હતા ઉત્તર ઓસ્ટ્રીયામાં ધારાશાસ્ત્રી તરીકે વકીલાત કરનાર ડૉ. એડ્રીએની શાનીઝર પહેલાંજ બહેન છે તેઓ પહેલાજ મુકદ્દમામાં ઉભા રહ્યા ત્યારે તેમનાં આ નવા સાહસ માટે તેમને અભિનંદન આપવા બધા ધારાશાસ્ત્રીઓ કોર્ટમાં હાજર રહ્યા હતા.

બાઝીલની વડીધારાસભાની હાલમાં જ થએલી ચુંટણીમાં સ્ત્રીઓએ પહેલીજવાર મતાધિકારનો ઉપયોગ કર્યો.

તુર્કીમાં પ્રગતિ. સ્ત્રી મતાધિકાર અને સમાન શહેરીપણા માટેના સ્ત્રીઓના આંતરરાષ્ટ્રીય એલાયન્સની તુર્કી શાખાની બેઠક તા ૨૬ મી એપ્રિલે મીસીસ સી બ્રેસફોર્ડના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા સંસ્થાઓના ધ્યાન ખેંચતાં કાર્ય વિષે મીસીસ ફોર્ડે ભાષણ કર્યું હતું અને પછી, આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની ચર્ચા થઇ હતી. બાદ સંસ્થાના સભ્યોએ તુર્કીમાં થએલી પ્રગતિ વિષે નિવેદન રજુ કર્યાં હતાં.

મીસીસ નેલી ટેયલર રોસ. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકાની ટંકશાળના ડીરેક્ટર તરીકે આ બહેનને પ્રેસીડન્ટ રૂઝવેલ્ટે નીમ્યા છે. મીસીસ રોસ અગાઉ વ્યોમીંગ ખાતેનાં ગવર્નર હતા

દક્ષિણ આફ્રિકામાં: યુરોપીયન સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળતા તેઓ હાલમાં જ થએલી સામાન્ય ચુંટણીમાં સારી સંખ્યામાં મત આપવા ગઇ હતી જો કે કેટલીકોને દૂર દૂરની મુસાફરી વેઠવી જેવું લાગ્યું હતુ

સ્વ. શ્રી મનોરમા પરીખ : અમદાવાદના ખડાયતા ભગિની સમાજનાં મંત્રી બહેન મનોરમા ચન્દુલાલ પરીખનાં અકાળ અવસાનની ખબર સાંભળી અમને ઘણીજ દિલગિરિ થઇ છે. એ બહેન સેવાભાવી તેમજ ઉત્સાહી હતાં અને નાની વયમાં પણ તેમણે સારી સેવા કરી હતી. એ બહેનનામાં લખવાની પણ શકિત હતી, અને એમનો એક લેખ ' ગુણસુન્દરી ' માં પણ અગાઉ છપાયો હતો. એ બહેનનાં અવસાનથી ' ખડાયતા જ્ઞાતિ 'એ એક ઉત્સાહી સેવિકા ગુમાવી છે. પ્રભુ, શ્રી મનોરમા બહેનનાં આત્માને શાન્તિ આપો એવી પ્રાર્થના !

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
"એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે"

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે?

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરમાં કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરું છું. રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું મારી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિત્તળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઈ, મદ્રાસ, રંગુન

હેડ ઓફીસ ૧૧ ક્લાઈવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

પમણી સ્વ. પતિ શ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાને
શ્રીયુત રાધાબાઈ ... ચાવડા
તરફથી સવિનય સાદર ભેટ.

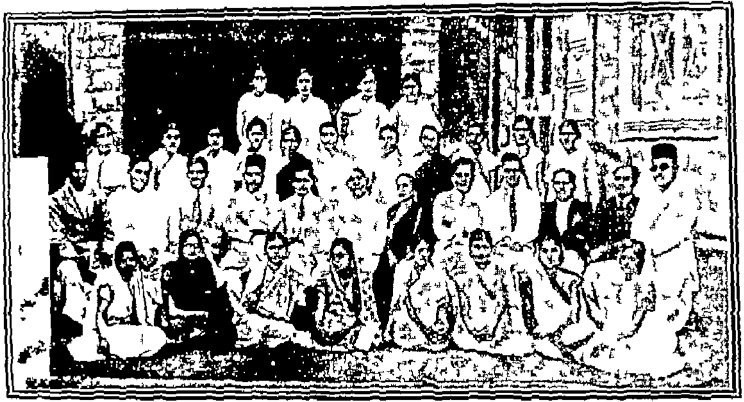

શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી કન્યા પાઠશાળા—૧૯૩૩
અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીનીઓ

પુસ્તક ૨૦ મું] ઓગસ્ટ ૧૯૩૩ [અંક ૬ ઠ્ઠો

રક્ષાબંધન

[મહેરનો સૂતો ક્યારે આવશે રે—એ રાગ]

ન્હોયી ને ન્હાયાં બેહુલા રે,
ઝરમર નિતર્યાં નેન રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !
વીરાને અંગે ન્હાવણાં રે
આવી બહેનડીની બહેન રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !

આજે શ્રીફળની પૂર્ણિમા રે,
યાદે મહેરામણ વીર રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !
આજે બહેનીને અંતરે રે,
કુળનો મહેરામણ વીર રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !

રંગે ભરી મારી રાખડી રે,
અદ્ભુત રચાવ્યું એનું તન રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !
ગૂંથી એ નહાકને તાંતણે રે,
મોંઘા મહદા છે મહીં મંત્ર રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનની રાખડી રે !

ઝળકે કો દેવની આંખડી રે,
એવું ઝળકે છે એવું ફૂલ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બળેવની રાખડી રે !
બાંધ્યું છે દિલને દોરલે રે,
બહેનીનું હેત કંઇ અતૂલ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બળેવની રાખડી રે !

વીરા કુળવાડીનો મોરલો રે,
હૈયું ઠર્યાનું એક ઠામ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !
સાત સાત પેઢીનો થાંભલો રે,
બહેનીની આંખનો આરામ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બળેવની રાખડી રે !

આવો વીરા, બાંધું હાથમાં રે,
બહેનીનો સ્નેહઝલકાર રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બળેવની રાખડી રે !
તૂટયા ન તૂટે કોઇથી રે,
ભાઇ બહેનના એ તાર રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !

મોંઘી બળેવની રાખડી રે,
મોંઘા બહેનાંના ઉરભાવ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !
મોંઘો તું વીર કુળદીવડો રે,
મોંઘા જીવનના એ લ્હાવ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !

વહેજો અભય તારી વાટડી રે,
જળજો અખંડ તુજ જ્યોત રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !
ભવમાં અટલ પ્રભુ ! રક્ષજો રે,
બહેનીની એકલ ઓથ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !

અરદેશર ફરામજી ખબરદાર

લેખકઃ શ્રી કેશવ હ. શેઠ

પ્રકૃતિસૌન્દર્ય પૂરબહારમાં ખીલ્યું હતું; કેમકે વનમાળામાં વસન્ત વિલસતી હતી. આસપાસ ડુંગરોની નૈસર્ગિક દિવાલ ખડકાયેલી હતી અને તેની મધ્યમાં હરિયાળો પ્રદેશ હતો.

એ રમણીય પ્રદેશની મધ્ય ભાગે ફૂલવાડી હતી અને ફૂલવાડીની અન્દર સુન્દર 'વિશ્રાન્તિગૃહ' હતું; તેનું નામ મ્હોબતમહાલ.

મ્હોબતમહાલમાં પ્રફુલ્લ પુષ્પોની ખુશ્બો વેરાતી; વસન્તનો સુગન્ધી વાયુ છલાતો; નજીક થઈને વહેતાં કાચનિર્મળ જળઝરણાં, ભૂમી અને શાન્તિનો સદૈવ અભિષેક કરતાં.

હસિનાનું, તે ખાસ વિશ્રામસ્થાન હતું. પ્રહરોના પ્રહરો, તે ત્યાં પસાર કરતી. નિરન્તર ગુંજન કરતા, કોઈ સ્નેહસ્નિગ્ધ સંગીતના અનનુભૂત વાતાવરણમાં, તે પ્રત્યેક પળે વિલીન થતી.

અગમ્ય એ સંગીતલહરીમાં બુલબુલોનો કમનીય કલરવ વહેતો. કલરવમાં અરૂપ રૂપ અનુભવાતો; રૂપથી હસિનાને હૈયે હમેશાં અજંપો રહેતો.

અત્યારે ય તે સૂક્ષ્મ અસ્વસ્થતાથી, મ્હોબતમહાલનો ઝરૂખો અઢેલીને ઊભી હતી. એની સ્થિર કીકી ફૂલફૂલના રોપાને વીંધી રહેલી લાગતી. ઝરૂખે કાંઈના લચ્છા ઝૂકી રહ્યા હતા; પણ તેની તેને તમા ન્હોતી; કપોલની ઓળખ ગોરા ગોરા ગુલાબની મંજુલ ઘટા ઝ્હોરી રહી હતી, છતાં એની સુગન્ધ લેવા સાવ ભૂલી બે દરકાર લાગતી. મેના ને કોકિલા, ચકોર ને પોપટ-તરેહવાર મધુરધ્વનિ કિલકિલાટ, દિશાઓમાં કલ્લોલ ભરતો હતો, છતાં હસિનાના હૈયાને એ સુમધુર સરોદ ભણે સ્પર્શતા જ ન્હોતા—સિવાય એક બુલબુલ!

હસિનાને ગમતો હતો માત્ર બુલબુલનો ખુશન્દ ટહૂકો—અને તેય પણ, તેના એકના એક-હૃદયસ્થ-બુલબુલનો. હસિનાનાં આતુર લોચન એ બુલબુલને તો નહિ શોધતાં હોય?

એવામાં તેણે કૌતુક દીઠું. પોતાના સ્નેહ-ગુલાબી ગાલ સાથે નિષ્ફળ સ્પર્ધા કરતા હોય, એવા રાતા રંગના એક ગુલાબના કાતિલ કાંટાઓ ખસી જઈને પણ એક બુલબુલ તેની કૂણાશ ચૂમી લેવા ટમટમી રહ્યું હતું. અને તે જ ઘડીએ ઉડતો એક શ્યામ ભ્રમર આવી ચડ્યો. તેણે પવિત્ર ગુલાબને એંઠું-ભ્રષ્ટ કર્યું. એટલું જ નહિ, પેલા બેદિલ બુલબુલને ડંખ દઈ ઉરાડી મૂક્યું. સોહામણા ગુલાબની પાંખડીએ પાંખડી, આથી કંપી ઊઠી અને હસિનાનું હૈયું પણ ધ્રુજી ઊઠ્યુંઃ "યા પરવરદિગાર!" વદતાં ઉષ્ણ શ્વાસ સાથે કંઈક

આવો ઉદ્‌ગાર તેના મુખમાંથી નીકળ્યો–તે અકળાઇ, ગભરાઇ, બેફામ બની જઇ અલકલટોને મસળવા મંડી પડી, તે વખતે તોફાની પવને તેની સાડીની માથાવટી ખસેડી નાખી અને, કટિપ્રદેશ સુધી વિખરાયલી વેણી જોઇને અજવાળિયાનો ચન્દ્ર આછું સ્મિત વેરવા લાગ્યો.

"હસિના !" પોતાનું પ્રિય બુલબુલ જાણે દૂરદૂરનો પન્થ વીંધીને પોકારતું હોય, એવો પડછન્દ તેણે સાંભળ્યો. તે સ્વસ્થ થઇ ગઇ–અને ત્યારે જ સમજાયું કે એને બોલાવનાર કોઇ બુલબુલ નહોતું પણ તેની સખી ઝૂલેખાં હતી. ઝૂલેખાંએ હસિનાની છેક સોડમાં લપ્પાઇને હળવેકથી પૂછ્યું:—

"તારી હથેળી પર આવીને બેસનાર એ બુલબુલ હમણાંનું કેમ દેખાતું નથી–હસિના ?"

હસિનાનાં પોપચાં નીચાં નમ્યાં. એના હૃદયમાંથી ઊંડો નિ:શ્વાસ નીકળ્યો. તે છાના ભાવને છૂપાવતી–શરમાતી–સંકોચાતી બોલી:–

"લાગે છે કે અહીંની હવાથી કંટાળીને તે ક્યાંય ઊડી ગયું છે...વસન્ત વરસી રહી છે, પણ એનાં દર્શન તો દુર્લભ જ રહ્યાં!"

"સાંભળ્યું છે, હસિના ! કે હિન્દુ- ... ને દૂરદૂર ઊડવાના છન્દ હોય કહેવી કે ઘેલી ? બુલબુલ હાથ પર હતું ત્યારે બોલતી યે ન્હોતી; હવે નથી, ત્યારે ડાહી ડાહી સલાહ દે છે !" ઠાવકો ઠપકો દઇને હસિનાએ આકાશગમ નજર દાગી: જાણે અગોચર સન્દેશો ન વાંચતી હોય !

૨

વાચનાર, તને જાગ્રતસ્વપ્નનો અનુભવ થયો છે કોઇ વાર ? હસિના અત્યારે એવું જાગ્રતસ્વપ્ન અનુભવતી સૂતી હતી—જ્યારે નિરવ રાત્રિ સમસ્ત પ્રદેશને સુનકારથી, અન્ધકારથી, એકલતાથી છાઇ રહી હતી. હસિનાને કલ્પનાની પાંખો ફૂટી હતી અને પોતે કાલ્પનિક સૃષ્ટિમાં વિહરી રહી હતી. એની દૃષ્ટિ હિન્દુસ્તાનના કોઇ સમૃદ્ધિશીલ નગરની એક ગલીમાં ભમવા લાગી. ત્યાં એક યુવાનને જોયો, જે તેના માંસલ સ્કંધ પર વેચવાની વિધવિધ વસ્તુઓ લાદીને ઘેરઘેર ઘૂમી રહ્યો હતો. યુવાન શ્રમિત લાગતો; ક્ષુધાતુર લાગતો; તેના ભરાવદાર ને ઘાટિલા મુખારવિંદ પર, હસિના ચિન્તાની આછી રેખાઓ દેખતી હતી. થાકીને લોથ થએલો યુવાન અજાણ્યા મકાનને આંગણે બેસી જાય છે. આજ એને કાંઇ વકરો થયો ન હોય એમ હસિનાને લાગે છે. મકાનના માલિકને કંઇક ખરીદી કરવા કહે છે. ગૃહિણી... જવાબ દે છે:—

બાંધો બહેનાંની રાખડી રે ! 'રીદું; અને

વહેલો અક્ષય તારી વાટડી રે,
જળજો અખંડ તુજ જ્યોત રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !
ભવમાં અટલ પ્રભુ ! રક્ષજો રે,
બહેનાંની એકલ ઓથ રે, વીરાજી મારા !
બાંધો બહેનાંની રાખડી રે !

અરદેશર ફરામજી ખબરદાર

"હિન્દુસ્તાનના દરેક વતનીને પોતે અઢળક ધન આપી શકે તો કેવું સારું! જેથી તે યુવાન સોદાગર પાસેથી ઉધાર સોદો કરવાનું રહે નહિ અને રોકડેથી તેને વકરો પણ સારો થાય!" પરન્તુ સરળહૃદયા હસિના તરંગનો અમલ કરવા જેટલી સમર્થ ન્હોતી. એનો પિતા ભયંકર પઠાણોનો નાયક સરદાર હતો. હતાશપણે તેણે તેનું મસ્તક નીચું ઢાળી દીધું. તે સૂનમુન પડી રહી.

ઢોળાઇ ગયલો હોય એમ તેના મ્લાન મુખડે ગ્લાનિની જ રેખા તરવરતી હતી.

અને તે જ વખતે પેલો યુવાન સોદાગર અન્દર દાખલ થયો, જેને જાગ્રતસ્વપ્નમાં હસિનાએ કંગાલ હવાલમાં દીઠો હતો. તેણે ખભેથી પેટી ઉતારી અને મકાનના માલિકની મરજી મનોમન જ માપી લઇને અન્દરથી અવનવી વસ્તુઓ કઢાવવા માંડી. તેમાં એક અકીકની નકશીદાર ડબી હતી—ખીલવા મથતા કુદરતના કમળદળ જેવી. પોતાની હસિના માટે તે પસન્દ થઇ. એનાં મૂલ્ય પૂછાયાં.

હંસલો

સોનેરી ચાંચના હંસલા,
રૂપેરી પાંખના હંસલા,
મોતીની આંખનાં હંસલા,
હંસલા ઉડે ક્યાં એકલો આભમાં?

હંસલા, પહોળી પસારી તેં પાંખ લોલ,
હંસલા, લાંબી લંબાવી તેં ડોક,
હંસલા, ચાંચે કમળની નાળ લે, હંસલા.

હંસલા, છોડયા હંસીના સાથ લોલ,
હંસલા છોડી માનસની પાળ,
હંસલા, પાંખે કે આયુનાં પલાણ લે હંસલા.

હંસલા, ઊંડાં સમદરનાં નીર, લોલ,
હંસલા, આઘાં આકાશનાં તીર,
હંસલા આંખે આશાની મીટ લે હંસલા.

સુન્દરમ્

૩

એ વાત પર કેટકેટલી રાતો વીતી ગઇ. હસિના હવે કુમારિકા ન્હોતી, તે એક ધનસમ્પન્ન સરદારની પરિણિત પત્ની બની હતી.

ઇચ્છાવિરુદ્ધનાં એનાં લગ્ને, તેની તમામ આશાઓના, મિઠાં સ્મરણોના, નિર્દોષ ઉલ્લાસ અને કલ્લોલના ચૂરા કરી નાખ્યા હતા. એનું દર્દ જાણતી હતી તે એકલી જ.

તે પ્રભાતકાળ હતો, જે વખતે પંખેરુ પાંખો ફફડાવતાં ઉડતાં હતાં, મન્દશીતળ વાયુ વરસતો હતો, પ્હેરાસિયાની ઝુલાથી ઠંડી હેઠે સમ્પાની હતી, ત્યારે હસિના અને તેનો ખાવિંદ દિવાનખાનાના મધ્યખંડમાં બેસીને નાસ્તો લેતાં હતાં. ખાવિન્દની ખુશમિજાજી અજબ હતી, હસિનાના દેખાવો ભલે વિરાગી

મૂલ્યના ઉત્તરમાં, પ્રેમના પ્રજ્વલિત જ્યોતિ જેવા યુવાન સોદાગરની અન્તરસિતારીના થરકતા તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા—"મૂલ મૂલવી શકાય એવી એ ડબી નથી."

"ત્યારે?" હસિનાના સરદારસ્વામીએ પૂછ્યું.

"ભેટ તરીકે દઉં, તો મંજુર છે ને?" યુવાને બ્હીતાં બ્હીતાં પૂછ્યું.

"હરગિજ નહિ"

અને નકારનો પ્રચન્ડ પડઘો બન્નેની છાતીએ અથડાયો—યુવાનની અને હસિનાની બન્નેનાં ધડકતાં અન્તર એકમેક ભણી ધસી ગયાં ન હોય!

"ભલે" યુવાને અન્તિમ વાક્ય

ઉચ્ચાર્યું: " ખુબ જ થાકી ગયો છું આમાંથી કોઇ પણ ચીજ આપને ભેટ તરીકે ન સ્વીકારવી હોય, તો હમણાં જ મારા સામાનને સમેટી લઇ વદાય થાઉં છું. પણ હું જરા હાથ મ્હોં પખાળી, જળપાન કરી આવું, ત્યાંસુધી મારી પેટી અહીં મૂકતો જઉં છું. "

યુવાન ગયો, આંસુથી છલકાતી આંખોને છૂપાવતો ગયો નહિ, હસિના, જે એના પ્યારા બુલબુલને જોતાં જ સહજ હર્ષચમકથી મુગ્ધ બની ગઇ હતી. તેને અકથ્ય વેદનામાં વિહ્વળ કરીને ગયો

" કોને શોધી રહી છે, હસિના ? " પાછળથી ઝુલેખાએ આવીને પૂછ્યું તે વખતે હસિના તેના ગુલબાગની ઝાડીઓનાં ઝાંખરાં, બે હાથે ખસેડીને દૂરદૂર પહોંચી શકે તરફે દૂરદૂર-તેની તરસી આંખોની મીટ માંડી રહેલી હતી. તેણે ઝુલેખાને દર્દકથા કહી ' અનાયાસે આવી મળેલું મારું પ્યારું બુલબુલ પકડતા પહેલાં તો પાછું ક્યાંય અલોપ થઇ ગયું. ઝુલુ ! બતાવી શકે છે તું ? "

" હા; પણ તું તારી આંખો આંસુથી ભીંજાયલી ન રાખે તો જ બરાબર દેખાય ને ? " કહીને ઝુલેખાએ હસિનાનાં આંસુ પોતાના પાલવથી લુછ્યાં અને અકીકની પેલી ડબી તેના હાથમાં મુકી. તેણે ખુલાસો કર્યો:

" બહુ વાર થયા છતાં તે નહિ આવ્યો, ત્યારે બાંદી પાસે તેનો સામાન મકાન બહાર ફેંકેટી દેવરાવાયો. મેં તેમાંથી આ ડબી, જે તેણે જ ભેટ માટે પસન્દ કરીને આપવા કહાડી હતી, તે ઉઠાવી લીધી; હસિના, ખુદા માલમ, ઉધાડતો ખરી, એમાંજ કદાચ 'બુલબુલ' હોય તો ! "

અને અકીકની ડબી લઇને હસિનાએ તેના હૈયે ચાંપી, ગુલાબી ગાલે દબાવી; અધરોષ્ટે ચૂમી લીધી; અને દીર્ઘનિઃશ્વાસે પાછી લેવાઇ ગઇ.

" હસુ ! બહેન ! શું થાય છે તને ?" ઝુલેખાએ દુઃખી સ્વરે પૂછ્યું.

" બીજું શું થાય, ઝુલુ ! યુવાને તેની પેટીનો-તેનો-ભાર અહીં ઠાલવ્યો, તે હળવો થયો, તેણે ભેટ દીધી-પણ મારાથી તેનાં અણુમોલ મૂલ્ય નહિ જ દેવાયાં...યા પરવરદિગાર ! " અને બોલતાં બોલતાં તેણે અકીકની ડબી ખોલી; ખોલતાં જ તેણે દીઠું એક અમરસ્મરણ ઝુલેખા ને હસિનાની આંખો પરસ્પર અવાક્ વાત કરતી હોય એમ સ્પષ્ટ લાગતું હતું.

" ત્યારે મ્હારેય હવે સ્મરણમાત્રે જ જીવવાનું રહ્યું, ઝુલુ ! " હસિના બોલી.

" ભૂલે છે; જે પ્રતિમા ત્હારા હૈયાની ડબીમાં વિરાજમાન છે, એજ તસ્બીર અકીકની આ ડબીમાં છે. જગત ઝખ મારે છે. જન્મથી જ જેને જીવનભર પોતાનો કરીને સ્થાપ્યો હોય, તે કિસ્મતના કાજીઓયે છિનવી શકશે વારુ ? હસુ ! માનસપૂજાની તું તો અજબ પૂજારણ છે ને ? "

એ તો ગંગાનો પ્રવાહ*

લેખક : શ્રી તારાચંદ પોપટલાલ અડાલજા
એલ ટી એમ.

"લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જવું એ બરાબર નથી. ચમન શેઠ, તમે તો શાણા માણસ છો એટલે વધારે શું કહેવું !"

ચમનશેઠનું મોં સ્હેજ મરક્યું.

"અચ્છા, તું પણ ઠીક લાગે છે ! ચાંલ્લો તો ઉલટો મારે આપવાનો છે મૂળાના પતિકા જેવા ઉજળા રૂપિયાની કોથળીઓનાં મોં તો મારે છોડવાં પડશે અને તું 'લક્ષ્મીના ચાંલ્લા'ની વાત કરે છે !"

"એ તો એમ જ કહેવાય. બાકી તમારા જેવડા બાજે દસેક દીકરાના બાપ હો તેવા—વનમાં પ્રવેશ કરતા—આદમીને કન્યા આપવા કોણ નવરું બેઠું છે ?" કન્યાની દલાલી કરીને રીઢા થઈ ગએલા દલાલે બરાબર નિશાન તાક્યું.

અને એ નિશાનની ધારી અસર થઈ. ક્ષણ પહેલાં હસતું ચમનશેઠનું મોઢું ઓશિયાળું થઈ ગયું. દલાલે એ તકનો બરાબર લાભ લીધો.

"જુઓ, ચમનશેઠ, તમને એકાવન વર્ષ થયાં છે આવડી ઉંમરે કોઈ કંઈ કન્યા આપે એવો દેશાફુરો આ જમાનામાં મળવાનો નથી થોડા ઘણા રૂપિયાને લોભે આવું બાયું બાવળું ઘર તમે વેડફી નાખો એ પણ મને રૂચતું નથી આપણો લાંબા વખતનો જુનો સંબંધ છે એટલે મને તમારા તરફ ખાસ લાગણી હોય એ તો સ્વાભાવિક છે. એથી જ હું તમને આગ્રહ કરી રહ્યો છું. આવો લાગ ફરી ફરીને મળવાનો નથી. આજે દસહજાર નહિ આપો તો કાલે ઉઠીને પંદરહજાર આપતાં પણ કન્યા નહિ મળે. અને કન્યા તે કેવી કન્યા ! નરી રૂપસુંદરી તમારી આખી નાતમાં કોઈના ઘરમાં એવી નમણી નાર નહિ હોય." દલાલ ક્ષણભર રસાળ બની ગયો. એને તો કોઈપણ રીતે ચમનશેઠને શીશામાં ઉતારવો હતો.

'રૂપસુંદરી !' ચમનશેઠ વિચારમાં પડ્યા. એની નજરે પોતાની નાતની તમામ સ્ત્રીઓ તરી આવી. એ બધીને પણ રૂપમાં દપી જાય એવી સ્ત્રી પોતાને મળે તો ..

એવી રૂપસુંદરીના સ્વામીનાથ બનીને પોતાની નાતમાં વિજયડંકો વગાડવાની તમન્ના તેના અંતરમાં જાગી. અને પાઈ પાઈનો હિસાબ ગણનાર ચમનશેઠ ધાર્યા કરતાં બે પાંચ હજાર રૂપિયા વધારે ખર્ચીને પણ નાતમાં પોતાની આબરૂ વધારનારી એ કન્યાને મેળવવા તત્પર બન્યા.

* આ વાર્તાનાં પાત્રો વિગેરે કલ્પિત છે

" જો, દામા, તારો બહુ આગ્રહ છે તો મારે દસ હજાર રૂપિયા પણ કબૂલ છે; પરંતુ મારે એ કન્યા નજરે જોવી પડશે. તું કહે છે તેવી તે ખરેખર રૂપાળી હોય તો આપણો સોદો કબૂલ. "

ચમનશેઠે લહેરમાં આવી જઈને દામા દલાલના હાથમા તાળી આપી ભાવી આનન્દની ધૂનમાં દલાલીથી પેટ ભરનાર દામજી દલાલ અને હજારોની ઉથલપાથલ કરનાર શેઠની સંજ્ઞાથી સંબોધાતા ચમનલાલ વચ્ચે આજસુધી પળાતો ભેદભાવ ક્ષણભર તે ભૂલી ગયો. એ દલાલને તેણે પોતાનો સાચો શુભેચ્છક માની લીધો.

(૨)

રાજનગરની ધર્મશાળામાં આજેજ એક મુસાફર કુટુંબ આવ્યું હતું. ધર્મશાળાના રખેવાળને પોતે ઉચ્ચ કુટુંબના વાણિયા હોવાની અને અંબાભવાનીના જાત્રાએ જતાં રાજનગર જોવા માટે પોતે ઉતર્યા હોવાની ઓળખાણ આપી હતી.

પહેલેથી જ સારી બોણી મળતાં રખેવાળને ઉંડા પાણીમાં ઉતરવાનું કંઇ કારણ રહ્યું નહોતું. પૈસા રૂપી પરમેશ્વરે એની જીભને તાળું માર્યું. વધારે પડપૂછ કર્યા વગર તેણે સારામાં સારો ઓરડો કાઢી આપ્યો, વાસણ પાણી અને ગાદલાં–ગોદડાંની સગવડ કરી આપી, અને કંઇ પણ કામ હોય ત્યારે પોતાને ફરમાવવાની ' મહેરબાની ' કરવા વિનંતિ કરી.

" ઘડીએ ઘડીએ તે મારે, કેટલાં નામો યાદ રાખવાનાં ? ત્રણ વખત તો મારું નામ બદલ્યું. વળી આ ચોથી વખત...

" શું કરીએ ? વેશ ભજવવો ત્યારે તો પૂરેપૂરો ભજવી લેવો. નામમાં ફેરફાર ન કરીએ તો તો તરત જ પકડાઈ જઈએ અને કેદખાનાની અંધારી કોટડીમાં હાથમાં ડચકડાં અને પગમાં હેડ પહેરીને સડી સડીને મરવાનો વખત આવે. " પુખ્ત ઉમ-ઉમરની સ્ત્રીએ કન્યાનો વાંસો પસવારતાં તેને હોસલાવવા માંડી.

" પણ હવે તો આ સંતાકુકડીની રમતથી હું છેક કંટાળી ગઇ છું. હવે આવી રીતે ઠામઠામ ભટકવાનું મને પાલવતું નથી."

" શું કહ્યું ? " સામે બેઠેલા અલમસ્ત શરીરવાળા પુરૂષે કરડાકીમાં પ્રશ્ન કર્યો.

" એ કઠોર પુરૂષની ક્રોધથી ભરેલી લાલ ઘુમ આંખો જોતાંજ પેલી કન્યા કાયરતાથી કંપી ઉઠી. એક અક્ષર પણ બોલવાની એની હિમ્મત ન ચાલી

" સા...કમજાત, અંતે તો હલકું વરણ ખરૂંને ? અમે ન હોત તો ખેતરમાં સાંઠીઓ સુડી સુડીને કે સડકના કાંકરા ખોદી ખોદીને મજુરી કરતાં કરતાં કુચો નીકળી જાત. જુવારની રાબને બદલે રસ રોટલીનાં જમણ ખાવાં કંઇ રસ્તામાં પડયાં નથી. જો હું તને સાફ કહી દઉં છું કે મેં સૂચના આપી છે તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખજે. આજથી તારું નામ કુંદન, અને તું શ્યામપુરની વણિક કન્યા છે અને અમે તારાં માબાપ છીએ એવો બરાબર વેશ ભજવવાનો છે. "

નામપલટાથી આજથી બનેલી કુંદને એક અક્ષર પણ ઉચ્ચાર્યા વિના ડોકું નમાવીને પોતાની સમ્મતિ દર્શાવી.

× × ×

" આવા ઉદાર જીવડા રોજને રોજ ધર્મશાળામાં આવતા હોય તો કેવું સારું ! " એવા વિચારના વમળે ચડેલા રખેવાળે કોઇ વરઘોડામાં જવાના હોય તેવી રીતે શણગાર સજીને સજ્જ બનેલા એક શેઠને બીજા ઉસ બદુક જેવા જુવાન સાથે ધર્મશાળામાં આવતો જોયો અને તે ચમકી ઉઠયો. તેણે વાંકા વળીને માનપૂર્વક શેઠને સલામ કરી.

ચિત્રકાર] મહારાજ શિવાજીનું સ્વપ્ન [બ્હેન શ્રીમતી ઝવેરી

શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી કન્યા પાઠશાળાની વિદ્યાર્થીનીઓની ચિત્રકલાનો એક નમુનો

પેલો છેલબટાઉ ધર્મશાળાનો ખૂણે ખૂણો ખુંદી વળ્યો હોય તેમ રખેવાળને પૂછ્યા વગર જ ધર્મશાળામાં શેઠ સાથે દાખલ થયો અને જે ઓરડામા પેલા જાત્રાળુઓ ઉતર્યાં હતા ત્યાં ગયો.

તેણે જોયું કે અંદર કંઈ વાતચીત ચાલી રહી છે રખેને પોતાના સાથીના કાને એ વાતચીત પડી જાય એ ભયના માર્યા પેલા છેલ બટાઉએ ઓરડાના બારણા-ની સાંકળ જોરથી ખખડાવી.

"કોણ છે ?"

અંદરથી રૂપાની ઘંટડીના રણકાર જેવો મધુરો અવાજ આવ્યો. પેલા શેઠને તો એ અવાજ સાંભળી ગલગલિયાં થયાં. જેનો અવાજ આવો મધુરો તેની કાંતિ એવી જ મનોહર હોય તો ! દેવમંદિરનાં દ્વારો ખુલવાની જેટલી આતુરતાથી દર્શન ભૂખ્યા ભક્તો રાહ જોઈ રહે તેટલી જ જીજ્ઞાસાપૂર્વક એ શેઠ ઓરડાનાં બારણાં ઉઘડવાની રાહ જોઈ રહ્યા.

એ બારણાં ઉઘડ્યાં. વાદળામાંથી જેમ ચંદ્ર ચમકે તેમ બારણાં ઉઘડતા જ સોળ વર્ષની નીતરતી એક કન્યાનું મુખડું ઝબકી ઉઠ્યું. પેલા શેઠની આંખો એના ઉપર ઠરી.

" જુઓ, અમથાલાલભાઈ, આ અમારા ચમનશેઠ રાજનગરમાં એમના જેવા પૈસાપાત્ર માણસો ગણ્યાગાંઠ્યા જ છે પરે સાહ્યબીનો કંઈ પાર નથી માત્ર એકજ દુઃખ છે. બિચારાને સ્ત્રી સહતી નથી આજ સુધીમાં ચાર સ્ત્રીઓ તો એક અથવા બીજા રોગમાં ગુમાવી બેઠા હવે પાંચમી વાર પરણવાનો......"

" ત્યારે તો એમની પાંપડીએ મગળ હશે. એમ હોય તો મારી આ ફુલકળી જેવી કન્યાની પણ એજ વલે થાય. " કન્યાની માતાએ ગંભીરતાપૂર્વક મુશ્કેલી રજુ કરી.

શેઠ અકળાયા. રખેને હાથમાં આવેલી બાજી પલટી જાય એ ભયથી તેણે ફેરવી નાખ્યું, " ના, ના, એવું કંઈ નથી એ તો આયુષ્યની વાત છે. એથી કંઈ બધાનું એવું થોડું જ થતું હશે ? "

પેલા છેલબટાઉએ વાત ઉપાડી લીધી, " બ્હેન, એ બધા વહેમને જવા દો, અને તમારી કન્યા માટે આવું સારૂં ઘર અને આવો હૈયાફૂટ્યો વર મળે તેને વધાવી લ્યો "

થોડી રકઝક થઈ, નાની મોટી શરતો રજુ થઈ અને મંજુર પણ થઈ, અને એ કન્યાનો વિવાહ શેઠ સાથે નક્કી થઈ ચૂક્યો.

એ શેઠ એ આપણા ચમનલાલ શેઠ અને પેલો છેલબટાઉ તે દામજી દલાલ.

પ્રેમ પ્રભુ

આંસુએ રોડતી મુહાણી કોઈ બારણીમાં
વેરતો હો કલ્પનાના મોતી,
હો સંતજી જીવનની વાટ મેં તો જોતી

પ્રેમના પ્રભુના ગીત ગાતી ને રોડતી
આતમના પંથ ખોલી ખોલી,
અધ્ધ દીવેટ પૂરી આશાના દીપકે
વાંખુ હું દિવ્ય પ્રેમ-જ્યોતિ
હો સંતજી જીવનની વાટ મેં તો જોતી

જીવનનો અર્ઘ્ય તારા ચરણોમાં ધરીને
બેઠું છું નિત્ય આરત માંડી
શાશ્વત ઉઘડેલ મારા આતમની ફોરમે
પૂર્ણું છું ભાવના રસાળી
હો સંતજી જીવનની વાટ મેં તો જોતી.

ઈન્દુમતી દેસાઈ

(૩)

ચમનશેઠને ત્યાં આજે ખૂબ ધામધૂમ થઇ રહી હતી. જે નાતીલાઓ ' આવા ઘરડા બળુચકના કપાળમાં કોણુ ડામ દેશે ?' કહીને તેની મશ્કરી કરતા હતા એ નાતીલાઓ પણુ જાણે પોતાનો જ કોઇ કુટુંબી જાણુ પરણતો હોય તેમ દોડધામ કરી રહ્યા હતા. લગ્નની તૈયારી તડામાર ચાલી રહી હતી.

" હું નહોતો કહેતો કે પૈસા એ બીજો પરમેશ્વર છે. જર ચાહે સો કર નાણું હોય તો દુનિયામાં ઇન્દ્રિપરી પણુ ખડી કરી શકાય." પૈસાના પૂજારી નાતીનાએ ચમનલાલની પ્રશંસા કરવા માંડી.

" મૂકો મૂકો એના પૈસામાં. ગરીબોના લોહી ચુસીને પેદા કરેલો એ પૈસો આમને આમ બાયડીઓ પરણુવામાં જ વેડફાઈ જવાનો ! આવડી ઉમ્મરે વરઘોડે ચડતાં એને લાજ પણુ નહિ આવતી હોય ? કોઇ અબુઝ કન્યાનો ભવ બગાડવા બેઠેલા એ દંભી શેઠીઆનો તો નાતે બહિષ્કાર જ કરવો જોઇએ." નવા જમાનાના સંસ્કારી એક યુવકનો પિત્તો ઉછળ્યો. ચાલુ જમાનાનો આદર્શ રજુ કરતાં તેણે એ શેઠના બહિષ્કારની યોજના નાતીલાઓ સમક્ષ રજુ કરી.

જૂના વિચારના અને રીઢા થઇ ગએલા શેઠીઆઓના પેટમાં ફાળ પડી. રખેને આ યુવાન પોતાના વિચારનો પ્રચાર કરવામાં ફાવી જાય, રખેને ચમનશેઠનાં લગ્નમાં વિઘ્ન પાડવામાં આવે—રખેને મોટાભા બનીને વિવાદમાં માણુવાનો અવસર અટકી પડે—રખેને બે ચાર દિવસ મિષ્ટાન્ન પાણી ઉડાવવાનો, ઓર્ડરો આપવામાં પોતાની લાગવગ વાપરવાનો કે કમિશન કમાવાનો, પીરસણું મેળવીને પાંચ પંદર દિવસનો નાસ્તો ભેગો કરી લેવાનો મોકો એમને એમ ટળી જાય, એવો ભાવી ભય તેમની નજરે તરવા લાગ્યો અને પાણી પહેલાં પાળ બાંધી લેવાની તેમણે સાવચેતી વાપરી.

" અલ્યા બટુક તું આજ કાલનો છોકરો એવી વાતમાં ન સમજે. તમે તમારે નિશાળમાં ભણ્યા કરો અને બહુ આવેશ ઉભરાઇ જતો હોય તો સભાઓ ભેગી કરી ભાષણો આપ્યા કરો, બાકી નાતની પંચાતમાં પડવાનો તમને અધિકાર નથી એ તો ઘરડા હોય એજ ગાડા વાળે. ચમનશેઠ બિચારા પરણે નહિ તો પછી તેનું ભર્યું ભાદર્યું ઘર કોણુ સાચવે ? નાણુંથી ફાટી પડતી એની તિજોરી પછી શા ખપની ? "

બટુકે એ નાતીલાના છેવટના શબ્દો બરાબર પકડી લીધા. ઉશ્કેરણી ભર્યો અવાજે તે બોલ્યો " પૈસાનો સદુપયોગ કરવાના બીજા ઘણાય રસ્તા છે. નાતમાં કેટલાય ગરીબ છોકરાઓ પૈસાને અભાવે કેળવણી લેતા અટકી જાય છે તેમને ફી અને પુસ્તકોનો બ દોબસ્ત કરી આપો, તેમને શિષ્ય વૃત્તિઓ આપો, વિદ્યાર્થીભુવનો સ્થાપો નાતમાં અનેક વિધવાઓ દળણાં દળીને પણ પેટનું પૂરું કરી શકતી નથી તેમને માટે ઉદ્યોગઆશ્રમો સ્થાપો......"

" તમને જુવાનીઆને તો વાતવાતમાં કેળવણી ને ભણતર, બોર્ડિંગ અને ઉદ્યોગ મંદિરો, બીજું કંઇ સૂઝતું જ નથી ! ચમન શેઠનો ધર્માદો ક્યાં ઓછો છે કે એમની આવી ટીકા કરવી પડે ? એના જેવા પરગજુ પુરૂષો આપણી નાતમાં બહુ જ થોડા હશે સવારમાં વહેલા ઉઠીને એ મંદિરે મંદિરે ફરી વળે છે. મહારાજનો ચરણસ્પર્શ કર્યા વગર તો એ જમતાય નથી. વગડામાં જઇને એ રોજ કીડીઆરૂં પૂરે છે, મહાજનમાં ખાડદાર અને પાંજરાપોળનો હિસાબ એ સંભાળે છે......"

ત્યાં બેઠેલા બીજા યુવાનનું લોહી ઉકળી આવ્યું, " એ બધો નર્યો દંભ છે. એવા

ધણુંય બગલા ભગતો પોતાનાં પાપો ઉપર ઢાંક પીછોડો કરવા માટે પરોપકારી હોવાનો ડોળ રાખે છે."

"અલ્યા, કાન્તિ, એમ કડવું કડવું શીદ બોલે છે? આ અમે વડીલો બેઠા છીએ તેની પણ અદબ રાખતો નથી?"

"એવી ખોટી અદબ રાખવાનો જમાનો હવે વહી ગયો છે તમારા નજીવા સ્વાર્થને ખાતર ખુશામત કરી કરીને કેટલાયનું તમે સત્યાનાશ વાળી નાખો છો! આશાભરી કોઈ કોડીલી કન્યાનો ભવ બગાડતાં તમને જરાય લાજ નથી થતી? તમે ભેગા મળીને એ ચમનશેઠનું ભલું કરતા નથી પણ એનો આ ભવ અને પરભવ બગાડો છો! ભલે તમે એનાં લગ્નમાં મહાલવાનો લહાવો લઈ લ્યો, તમારી સ્વાદલૂખી જીભોને ભાતભાતનાં ભોજન ખાઈને સંતોષી લ્યો, તમારો નાનો મોટો સ્વાર્થ પણ ભલે સાધી લ્યો, પરંતુ અત્યાર-થીજ હું તમને ચેતવણી આપું છું કે જો જાહેર જ્ઞાતિભોજન કરશો તો અમે બધા જુવાનો પિકેટિંગ કરીશું અને એ જ્ઞાતિવરાને અટકાવીશું."

કોઈ યોદ્ધો સામા પક્ષને પડકારતો હોય તેમ આ ચેતવણી આપીને સભામાંથી ઊઠ્યો. તેની સાથેજ મુકુંદ અને બીજા જુવાનો ઉભા થઈ ગયા અને કાન્તિનો સત્કાર કરવા પોતે તત્પર છે એમ દર્શાવવા તેની સાથે જ એ સભા છોડીને ચાલતા થયા.

શેઠિયાઓ ઘડીભર સ્તબ્ધ થઈ ગયા. આ જુવાનો ધારશે તો જરૂર એ પોતાનું ધાર્યું કરશે એવી તેમના મનમાં ભીતિ પેઠી

પરંતુ લાંબા વખતની ટેવ, મોટાભા થવાની ઈચ્છા, સારાં સારાં કપડાં પહેરીને વરઘોડામાં મોખરે રહીને મોટપ ભોગવવાની જીજ્ઞાસા અને ચમનશેઠ ઉપર હાથ રાખવા સાથે સાથે ચાર પાંચ દિવસ સુધી ઘરનો ચુલો બંધ રાખીને આખા કુટુંબને આવનાં ભોજન ખવરાવવાનો લોભ એ બધું છોડી શકાય તેમ નહોતું. જુવાનીઆની વાતને એમણે હસી કાઢી, અને "કરતા હોય સો કીજીએ" એ સૂત્રને પકડી રાખીને ચમનશેઠનો વિવાહ ખૂબ ધામધુમથી ઉજવવાનો તેમણે નિરધાર કર્યો

(૪)

પૈસા હોય ત્યાં સૌ સગું થતું આવે છે. ચમનશેઠ કુટુંબમાં એકલા પડી ગયા હતા છતાંય એના જેવા પૈસાદારને મળતા રહેવામાં માલ છે, એમ માનનારા કેટલાય કુટુંબો કાકા મામા કે કોઈ માસીના સગપણે હકનાં ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. અને ચમનશેઠના લગ્ન ખૂબ ધામધુમથી થઈ ગયાં.

પેલા આદર્શવાદી જુવાનોએ પ્રથમ તો એ લગ્ન અટકાવવાનો પ્રયાસ કર્યો અને પોલિસને ચેતવણી આપી, પરંતુ જ્યાં કોઈ લીનાં મોં ખુલ્લાં ત્યાં પોલિસદાદા એવી વાત ઉપર ધ્યાન આપે ખરા કે?

"કન્યાને પોતાનો કોઈ જાતનો વાંધો નથી અને કન્યાનાં માબાપ આ લગ્ન કરવા ખુશી છે એટલે પોલિસખાતું કોઈ દરમિયા-નગીરી કરી શકે એમ નથી." એવો રોકડો જવાબ પોલિસખાતા તરફથી જુવાનોને મળી ગયો.

જુવાનો હવે ચડ્યા લગ્ન ભલે થઈ ગયાં છતાં એ નિમિત્તે થનારા જ્ઞાતિભોજનો અટકા-વવા માટે પિકેટિંગ કરવા તેમણે નિરધાર કર્યો.

પૈસાના જોર ઉપર કુદનારા પટેલીઆ-ઓએ માની લીધું હતું કે જુવાનો હવે જરૂર ઠંડા થઈ જશે, પરંતુ જ્યારે રેશમી પીતા-મ્બરોમાં સજ્જ થઈને હાથમાં ઝગમગતા જરમનસિલ્વરના લોટાઓ લઈને નાતીલાઓ નાતની વાડી પાસે જમવા આવી લાગ્યા ત્યારેજ તેમની એ ભૂખ ભાંગી ગઈ તેમણે જોયું કે જુવાનોનું ટોળું વાડીના દરવાજે રોકીને ઉભું છે

પ્રથમ મમજાવટ ને પછી રકઝક થઇ; પરંતુ યુવાનો અડગ રહ્યા. નાતીલાઓ મારફાડ કરીને પણ વાડીમાં પ્રવેશવા આતુર બન્યા, પરંતુ ગમે તેવી પણ વણિક કોમ ડાહી ડમરી છતાંય બિકણ. પોલિસમાં સપડાવું એ તો જીંદગી હારી જવા જેવું. બીજો કોઇ ઉપાય શોધી કઢાય તો જ મિષ્ટાન્ન પાણી ઉડાવી શકાય એવી તેમની ખાતરી થઈ ગઈ.

એક ડાહીમાના દીકરાએ યુક્તિ શોધી કાઢી. પોતાના ઘરની પછવાડેની ખમચાળીમાં નાતની વાડીનું એક નાનુ બારણું પડતું હતુ, તે ત્યાં પહોંચી ગયા વાડીમાં આવીને વાડીના મુખ્ય દરવાજાને અંદરથી તાળું વાસી દીધું અને નાતનાં સ્ત્રી પુરૂષોને બાળકોને પોતાના ઘર મારફત એ ખમચાળી અને બાજીના નાના બારણા મારફત વાડીમાં પહોંચાડી દીધાં. પંગત બેસી ગઈ અને 'ઘેબર તમારે' 'ગરમા ગરમ ભજીયાં,' એવા મોંઢામાં પાણી લાવનારા શબ્દો યુવાનોને કાને પડયા ત્યારે જ તેમને ખબર પડી કે પોતાને છેતરવામાં આવ્યા છે. હાથ તાળી આપનાર એ નાતીલાઓને મનમાં જ સરસ્વતી સંભળાવતા યુવકોને ભાણા ઉપર બેઠેલા નાતીલાઓને હાથ પકડીને ઉઠાડવાનું મન થઇ આવ્યું, પરંતુ અફસોસ વાડીના બારણાને અંદરથી તાળુ માર્યું હતું પલક માત્રમાં તેઓ બધો મામલો સમજી ગયા. બીજો કોઈ રસ્તો હોત તો તેઓ વાડીમાં દાખલ થવાનો પ્રયત્ન પણ કરત પરંતુ બીજાના ઘરમાં થઇને જવુ! પરપ્રવેશનો ગુન્હો કરીને પોતાના પગ પર કુહાડી મારે તેવા મૂર્ખ તેઓ ન હોતા. પોતાને આદર્શ કામ અધુરો રહેલો જોઈ હોઠવાતા ને મનમાં બબડતા તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

'કેસરી કોપરાપાક,' 'પીરતાંની બરફી,' 'દાળ તમારે'ની બુમોથી વાડી ખૂબ ગાજી ઉઠી.

(૫)

"માબાપ તમારા હૃદયમાં રામ વસતો હોય તો આટલી વ્યાજની રકમ તો દયા કરીને છોડી દો. આમ કાંધા ઉપર કાંધા ભરીને તો મારી કાંધ પણ ઘસાઇ ગઈ હવે તો ઘડપણ આવ્યું છે એટલે કામ પણ થતું નથી અને પેટનો ખાડો પૂરવાના પણ સાંસા પડે છે."

"તે અહીં શું કઇ સદાવ્રત બાંધ્યું છે કે તમારા જેવાને નિભાવ્યા કરીએ! પૈસાનાં કઇ ઝાડ થતાં નથી, સમજ્યોને! આ વખતમાં તો એક પાઇ કમાતાં પણ અંગે પરસેવો ઉતારવો પડે છે." ચોપડામાં માથું ઘાલીને કલમથી ચબરકી ઉપર આંકડાઓ મૂકતા અને આંગળીને વેઢે હિસાબ કરતા ચમનશેઠ તડુકયા.

એનો ઘાંટો સાંભળીને અંદરથી નવા શેઠાણી કણીકવાળા હાથેજ 'શું છે!' 'શું છે?' કરતાં ત્યાં આવી લાગ્યાં.

"બા, જરા શેઠ સાહેબને સમજાવોને. આખી જીંદગી રહી રહીને આ ઘર ભર્યું છે છતાંય હવે આવી આખર અવસ્થા એ પણ મને કરના સકંચામાંથી છોડતા નથી."

પોતાની નવી સ્ત્રીને પોતાને માટે ખરાબ અભિપ્રાય બાંધતી થઇ જાય એવી શંકા આવતાં ચમનશેઠ એ ડોસા તરફ રોફભેર ચોપડો ફેંકતા બોલ્યા: સા...ડોની જાત એને કોઇનો વિશ્વાસ જ ન બને. લે, ઘાંચીઆ, તારે જોઇએ તેને આ ચોપડો બતાવ. ચોપડો કોઈની શરમ નહિ રાખે, સમજ્યોને!"

ચમનશેઠની દુકાન આગળ કંઇક ધાંધલ થાય છે એમ જાણતાં બે ચાર વણીકો ત્યાં આવી લાગ્યા, અને શેઠને મીઠું લગાડવા બોલ્યા, "કેમ દાના કાકા, તમારી તો રોજની આ ને આ બાજિગડ. ચમનશેઠની સાથે વહેવાર રાખવો અને રોજ ટપાટપ કરવી એ તે ભલા કેમ ચાલે!"

“મામા, જો તો ખરો, ભાઈ, આખી જીંદગી શેઠનું વણી વણીને થાકી ગયો તોય નહિ પાંચ પૈસાની પૂંજી ન થઈ. આવું ગજ્જુ તમે જુવાન છો તો પણ વણી બતાવો તો હું તમારો ગુલામ બની જાઉં.”

આવેશમાં ને આવેશમાં દાના ભગતે ખાદીનો તાકો શેઠની દુકાનના ઓટલા ઉપર ફેંક્યો.

સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી કુંદન ઓટલા આગળ આવી. તેણે બન્ને હાથ મસળીને કચ્ચિક ખંખેરી નાખી અને એ તાકો તપાસતાં બોલી, “વાહ! કેવું પત બોજ છે ના! આ ગજ્જુ તો જાણે આઠ વીસીની રાંચમાં ભરેલું હોય એવું ફક્કડ છે.”

દાનો ભગત ચમક્યો. ચમનશેઠનાં નવાં શેઠાણી આ કાપડનો વણાટ અને વીસીની મજુતરી ક્યાંથી સમજે! એ ધારી ધારીને તેના તરફ જોઈ રહ્યો. બીજા વણકરોને પણ એના જેવી જ શંકા થઈ. તેઓ અંદર અંદર વાતો કરવા લાગ્યા, “એલા, આપણા નાના ગામના દલીઆ દેદની દીકરીને કોઈ નસાડી ગયું હતું એ તો આ ન હોય? બરાબર એના જેવો જ શરીરનો બાંધો, એવું જ નમણું નાક, એજ મારકણી આંખો, અને એવો જ તીણો અવાજ!”

“મુઓ મર, મૂરખા, એવી વાત કરીશ ને તો પેલો તારો કાકો ચમનશેઠ ચોખ્ખું રગી નાખશે અને તારી વણકરી પણ બંધ કરશે.”

પેલા બોલનારે પોતાની જીભને ત્યાં તો સીવી લીધી, પરંતુ તેની આંખ વારે ઘડીએ કુંદન ઉપર ફરવા લાગી—જાણે પોતે જુએ છે તે સાચું છે કે ખોટું તેનો નિર્ણય કરવા માગતી ન હોય!

ચમનશેઠને પણ કંઈક શંકા પડી. તેણે રોફમાં જ આજ્ઞા કરી, “જાવ, ઘરમાં તમારું કામ કર્યા કરો. વેપારની વાતમાં તમે શું સમજો?”

અત્યારે શેઠ કંઈ પણ સાંભળે તેમ નથી એવી ખાતરી થતાં દાનો ભગત ત્યાંથી ઉઠ્યો. જતાં જતાં બન્ને હાથ જોડી તે કરગર્યો, “શેઠ, અમે તો અભણ માણસ નામાં ઠામામાં કાંઈ ન જાણીએ. બાકી દુનિયામાં અંતે તો ‘દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં’ રહેશે. હું તો આ ચાલ્યો. તમે જાણો ને તમારો પ્રભુ જાણે.”

આવા ઉપદેશનાં વચનો તો રોજ કાને પડતાં અને ચમનલાલ એને ઘોળીને પી જતો. પૈસો એ જ એનો પ્રભુ હતો. એ પ્રસન્ન હોય એટલે એના મનથી બધું ય ક્ષેમકુશળ હતું. દયા કરવાનો વિચાર કરતો રહે તો એનાથી એકના બમણા શી રીતે થઈ શકે!

ચમનશેઠને દુકાન રાખવાની જરૂર નહોતી. પોતાના મકાનની નીચે જ એક નાની સરખી દુકાન કાઢીને તેમાં જ તેણે પોતાની પેઢી જમાવી હતી. અનેક ભીલ-મજુરો, કારીગરો, ખરા તાપમાં લોહીનું પાણી કરનારા ખડક કે તળાવ ખોદી કાઢી મહેનત કરનારા ગરીબ મજુરો એને ત્યાં આવતા. પાંચ દશ કે પચીસ પચાસ રૂપિયા વ્યાજે લઈ જતા અને વ્યાજ વટાવ સાથે સવાયા કે દોઢાને હિસાબે પાછા ભરી જતા.

એનો બીજો ધંધો વણકરોને સુતર આપી કાપડ વણાવી લેવાનો હતો. અજ્ઞાન વણકરોને એમાં ચમનશેઠને શું મળતર હતું એનો ભાગ્યે જ ખ્યાલ હતો. એ તો એની આપી મજુરી લેતા ને ઉડમી જાણે એની સાથે જ જડી હોય તેમ અરધા ભૂખ્યા રહીને પણ જળોની માફક એને વળગી રહેતા.

પરંતુ ચમનશેઠ એવા પરોપકારી પુરુષ ન હોતા કે વણકરોના હિતને માટે આ બધી ધમાલ કરે. વણકરોને સુતર આપે તેના ઉપર વેપારી નફો તો ચડાવેલો હોય જ પરંતુ જ્યારથી તેને સુતર આપવામાં આવે ત્યારથી એ ઉધાર આપેલા સુતર ઉપર એનું

વ્યાજ ચડે. વણકર, તેની સ્ત્રી અને છૈયાં છોકરાં બે ત્રણ દિવસ મહેનત કરીને લગભગ ચોવીસ વારનો એક પાટ વણી લાવે ત્યારે એના હાથમા માત્ર ચૌદ આના વણકરીના આવે, અથવા પોતાના જોખમે કાપડ વેચીને પૈસા ભરવા જાય તો પણ એ પૈસાનો મોટો ભાગ તો શેઠના વ્યાજ વટાવમાં ચાલ્યો જાય

એમના દુખની કે દરિદ્રતાની ચમન શેઠને પંચાત ન હોતી. પોતાની તિજોરી તર થાય એ એક જ એનુ લક્ષબિંદુ હતુ. એના હાથમાં આવેલો વણકર કે મજુર ભાગ્યેજ એની જાળમાંથી છટકી શકતો. કોથળી છોડામણ, વ્યાજ, હપ્તા પડવાથી આકારવામાં આવેલું ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ અને લાગ ફાવે તો વ્યાજખાઉ મારવાડીની હોળીનો હિસાબ નોંધવાની કુશળતા એ બધાને લીધે એને ચોપડે ચડેલો માણસ એમાંથી કદી મુક્ત થઇ શકતો નહોતો.

એના નાતીલા ઘણી વાર કહેતા કે "ચમનલાલ, મજુરોના લોહીના પૈસાથી તાગડધીન્ના કરે છે," છતાં એજ નાતીલાઓ એ લોહીને પૈસે મળતી મિજબાની અને નાતજમણો ઉડાવતાં કદી પણ અચકાતા નહોતા.

(૬)

સ્વાર્થ એ એવી અજબ વસ્તુ છે કે એમાં ધર્મ અને નીતિ બધુ શિથિલ થઇ જાય છે. ચમનશેઠના આહકોમાં માત્ર ઢેઢ વણકરોજ હતા એવુ નહિ. પરન્તુ ભંગીની સાથે પણ તેમને લેવડદેવડ કરવી પડતી. પૈસો મળતો હોય તો ચમનશેઠ બધુય કરવાને તૈયાર હતા. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘ એના ગામમાં સ્થપાયો ત્યારે 'એ બધા ધર્મ ડુબાડવા બેઠા છે'—'હળાહળ કળિયુગ આવ્યો છે,' 'લોકો કેવળ ધર્મભ્રષ્ટ બની ગયા છે' એવા એવા ઉદ્ગારો ઉછળી ઉછળીને આખી નાત સાંભળે તેમ તેણે ભર નાતમાં ઉચ્ચાર્યા હતા, છતાંય એ જ અસ્પૃશ્યોના હાથમાંથી આવતા રૂપિયા, કે પૈસાને હાથ અડાડતાં—પોતાની ગાદી ઉપર મૂકતાં કે પેટીમા પધરાવતાં તેને જરાય અભડાઇ જવા જેવુ લાગતુ નહોતું. હા, એક સાવચેતી તે અવશ્ય રાખતો—જ્યારે પોતાનું કોઇ નાતીલું દુકાન ઉપર હાજર હોય ત્યારે વણકરે વણેલા ખોજાને કે મજુરે ભરેલા પૈસાને તે પાણીની છાટ નાખ્યા પછી જ અડતો, પરન્તુ જ્યારે ઘણું ઘરાકીની ધમાલ હોય ને આસપાસ કોઇ જોનાર ન હોય ત્યારે એ ઝીણો ધર્મ એનાથી નહોતો સચવાતો-સાચવવાની એને જરૂર પણ નહોતી લાગતી

અને આમ છતાં તે સવારના પહોરમાં ઉઠીને પ્રભાતિયાં લલકારતો, નાહી ધોઇને પાંચદશ મંદિરે પહોંચી વળતો, અને જેમ કેટલીક મોટી કંપનીઓ પોતાના ટ્રેડમાર્કથી ઓળખાય છે તેમ પોતે ચુસ્ત વૈષ્ણવ છે એમ બતાવવાને માટે કપાળમાં મોટું ટીલું તાણતો. વાત આટલેથી જ અટકતી નહોતી. પોતાનું ધાર્મિષ્ટપણુ જાહેર કરવાને માટે અને પવિત્ર પુરુષ તરીકે સર્ગવહાલાંમાં પંકાવા માટે નાતના ગોરને પણ તે વખતોવખત સીધું આપતો, કોઇ વખતે કથા પણ મ્હેવરાવતો અને પોતે કરેલા પાપનો પુંજ બાળીને ભસ્મ કરી નાખવાનો ઇજારો રાખનાર એ બ્રાહ્મણને પોતાના પાપનો હવાલો સોંપી દીધાનો સંતોષ મેળવતો

ગરીબોનાં ગળાં રેંસીને એ ખૂબ પૈસો ભેગો કરતો પરન્તુ એ પૈસાને પાંખો આવતી અને એક અથવા બીજે રસ્તે એની તિજોરીનો ભાર હળવો થઇ જતો. આજ સુધીમાં એ ચાર પત્નીનો પતિ બન્યો હતો મૂળ તો નાતમાં કન્યાની અછત અને ભાઇનુ કુળ મધ્યમ હલકુ, એટલે ગામડે ગોહડેથી પાંચદશ હજાર રૂપિયા ખરચીને કન્યા મેળવવી પડતી

પાંચ વર્ષ માંડ સંસાર ચાલે ત્યાં એ સ્ત્રી પોતાની જીવનલીલા સંકેલી લેતી અને ફરી પાછા ચીમનશેઠને ગોઠવણીઓ ગણવા તૈયાર થઈ જવું પડતું. આમ પૈસાને જોરે ચાર સ્ત્રીઓ તો એ મેળવી શક્યા પરંતુ હવે તો એણે વનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો એના ધમાલની, એના લોભી સ્વભાવની, ગામડે ગામડે પણ જાણ થઈ ગઈ હતી એટલે આ વખતે તો ગમે તેટલા પૈસા ખરચતા પણ એને કન્યા મેળવવી મુશ્કેલ થઈ પડી. તેણે કન્યા દલાલોને રાખ્યા, તેમને સારી દલાલી આપવાની આશા બતાવી અને એ રીતે કુંદનને મેળવી પણ ખરી પરંતુ કુંદનનો અને એનો મેળ ન મળ્યો. આજ સુધીની એની ચાર પત્નીઓ વખતે કે સ્વભાવનો મેળ ન હોવા છતાં પણ માબાપે જેને હાથ સોંપ્યું એજ પોતાનો પતિ અને આર્યબાળાને તો પતિ એજ પરમેશ્વર એમ માનીને મનના અંતરે પણ વફાદાર સેવકની માફક શાન્તિપૂર્વક સંસારનું ગાડું ગબડાવ્યે જતી, પરંતુ કુંદન તો એના બાપાની મગી. એણે એનું જીવન ખારું બનાવી દીધું.

પાઈ પાઈના હિસાબ ગણનાર ચીમન શેઠને કુંદનનું ઉડાઉપણું ન ગમ્યું. એણે એક વખત એને ધમકાવી.

"તે શું તમે એમ સમજો છો કે મારા બાપ જેવડી ઉમ્મરના તમને હું પરણીને આવી છું તે તમારા ઘરનો હમાલો કરવા માટે આવી છું? એવું માનતા હો તો આજથી ભૂલી જજો. અમે તો બાપથીને લ્હેર કરવાની. તમારા જેવા બાપીક મળી તો આજ સુધી મેં જોયા ન જોયો!"

ચીમન ચમક્યો. કુંદન આ શું બોલે છે? બીજો બધો શું ને વાત શી? આડોશી પાડોશીનું માગીને વાસણ ભાષામાં બળીત પાર તેણે એક જ કન્યાને પણ્યો વાર પણે ફેરવે પશ્ચાત્તાપના કિસ્સા નવિન હતા.

આમાં પણ આવું તો ન હોય? ખરેખર એવું હોય તો.... તો...

ચીમનશેઠની કાયા કંપી ઉઠી. એ વિચારે તેને અકળાવી મૂક્યો. એમ હોય તો તો તો પોતાની આબરૂનું લીલામજ થાય ને! અત્યારે જ કુંદનને બે ચાર તમાચા ખેંચી કાઢીને આવી વાત જાણી લેવાનું તેને મન થઈ આવ્યું.

પરંતુ રૂપથી નીતરતું એનું મોહક મુખ અને અલમસ્ત યોગીને પણ યોગભ્રષ્ટ બનાવી દે એવી એની મારકણી આંખો જોતાં એનો એ નિશ્ચય ઢીલો થઈ ગયો. આવી કન્યામાં તે એવું કંઈ કપટ હોય? તેણે પોતાના મનને જ પ્રશ્ન કર્યો ને પોતે જ તેનો નિર્ણય કરી લીધો. 'ના, ના, મારી કુંદન એ તો ખરેખર સો ટચની સોનાની લગડી છે. એને માટે શંકા કરી નાહક બખેડો શા માટે કરવો જોઈએ!'

(૭)

પરંતુ જે દિવસે દાનાલજ્જતવાળો કિસ્સો બન્યો તે દિવસે ચીમનશેઠની શંકા ખૂબ મજબૂત બની. એક હાથ સાથે બહાર રોકી આવ્યું. એક જ હાથે કપડાને આવ્યું, વધારેની મજૂરી સંબંધી વિવેચન કર્યું. એ બધું જરા નવાઈ ઉપજાવનાર હતું. એને રમેને કુંદન બહારી ગામની હોય એવી શંકા થઈ એની હિલચાલ ઉપર તેણે બારીક નજર રાખવા માંડી.

× × ×

"મા. બગીચાની જાન પણ કેવી કાઢી ગઈ છે ને!"

"બાબાપ, અમે તો તમારા ગરીબ લોક" અંબોલાએ દીન વાણી ઉચ્ચારી.

"જા, જા, કમબખ્ત, મરાસના પટો-રમાં આવી કપાશી કાગી નીકળ્યો? તારું આવારાગિરીનું એવું જોતા ગમ્યું છે તે રોપ લાગી દેવાલ ભગત દિવસ જશે."

' જુવાન જોષ એ ભગીને આવા અપમાનસૂચક શબ્દોથી પગથી માથા સુધી લાગી ગઈ. પોતાની સ્થિતિનું એને ભાન ન રહ્યું. ગર્વભર્યા અવાજે ઉત્તર આપ્યો, " શેઠ, અમે તેમ તો પણ તમારા જેવા માણસ જ છીએ. તમારું મેલું ઉપાડીએ, ગંદકીને દુર કરીએ, અને બીં'તા બીં'તા ફરીએ તો પણ તમે તો અમને અપશુકનિયાળ જ માનોને !"

" એક વાર નહિ પણ સાડી સાત વાર મા...ને પેલા જુવાનોએ નાહક ચડાવી માર્યો છે. ચાલ, જલદી ટોપલો લઈ લે તારું મો કાળું કર. "

ઘણા દિવસનો દાબી રાખેલો ઉભરો એકાએક બહાર નીકળતો હોય તેમ પેલા જુવાનના મોંમાંથી તાતા તીર જેવા શબ્દો નીકળવા લાગ્યા "ચમન શેઠ, તમે શેઠ છો તો તમારા ઘરના. નાહક એલફેલ ન બોલશો. અમારું મોઢું જોતાં તમને ત્રાસ છૂટે છે, પરંતુ જરા પગ નીચે બળતું તો જુઓ. તમારા ઘરમાં જેનું મોઢુ જોતાં તમે આખો દિવસ બેસી રહો છો તે જાતની કોણ છે ? તે તો તપાસો. "

" કોણ રતનો ? " પાછળથી ચીસ સંભળાઈ. ચમનશેઠે પાછળ નજર કરી અને એના હોશકોશ ઉડી ગયા. પોતાનો ઝગડો પાછળ ઉભા ઉભા સાંભળતી કુંદન ' રતનો ' શબ્દ ઉચ્ચારતાં બેભાન થઈ પડી હતી !

રતનો મુળ સ્યામપુરનો વતની. એનાજ ગામની વણકરની આ છોકરી. વરસો સુધી રતનો અને એ છોકરી સાથે રમેલા !

રતનો એને કેમ ન ઓળખે ! પણ વાણિયાના ઘરમાં એ કયાંથી હોય એજ એને મમજાતું નહોતું. તેથીજ આજ સુધી એ મૂગો રહ્યો હતો. આજે તો ક્રોધના આવેશમાં એનાથી બોલાઈ જવાયું.

રતનાએ જોયું કે ત્યાં ઉભા રહેવામા માલ નથી. ટોપલો માથે મૂકીને તે બીજા ઘર તરફ ચાલ્યો ગયો

ચમનશેઠ કુંદનને ઘરમાં ઘસડી ગયા. પવન ઢોળીને તેને શુદ્ધિમાં આણી અને નાના બાળકને ફોસલાવતા હોય તેમ તેની પાસેથી સાચી હકીકત કઢાવવા પ્રયાસ કર્યો.

કુંદન વિચારમાં પડી. એની ખાતરી થઈ ગઈ કે પાપનો ઘડો ભરાઈ ચૂક્યો છે. પોતે નહિ કહે તો પણ પેલો રતનો સાચી વાત કહી દેશે એવી તેની ખાતરી થઈ ગઈ. તેણે દૃઢ મન કરીને સઘળી હકીકત ચમન શેઠને જણાવી દીધી.

પોતે જેને વણિક કન્યા માનીને પરણ્યો હતો, એ તો શ્યામપુરની વણકરની છોકરી હતી. એ છોકરીને એક મુસલમાન ઉપાડી ગયો, પૈસાની લાલચે એ એનો બનાવટી બાપ બન્યો અને ધનલોભી એક વિધવાને શોધી કાઢી એની સૌભાગ્યવતી (!) મા બનાવી દીધી પ્રથમ એક રજપૂતને ત્યાં, બીજીવાર એક ઘાંચીને ત્યાં, ત્રીજી વખત એક પાટીદારને ત્યાં અને ચોથીવાર વાણીયા ચમનશેઠ સાથે તેને પરણાવી પેલો મુસલમાન દર વખતે પૈસા મેળવતો, તેનાથી ચમન ચમન ઉડાવતો અને જ્યારે પૈસા ખૂટે ત્યારે ફરીથી એ છોકરીને નસાડી જતો. ભલભલા કન્યાદલાલોને પણ એ છેતરી શકતો. દામોદરલાલ પણ દલાલાની આશાએ છેતરાયો અને કુન્દન નામધારી એ વણકર કન્યા ચમનશેઠને કપાળે ચોંટાડી.

આ બધી હકીકત જાણતાં ચીમનશેઠના હોશકોશ ઉડી ગયા ' અરરર ! હવે શું થશે ! નાતિલા જાણે તો ભોગ જ મળેને !'

એ કુન્દનને ત્યાંને ત્યાંજ ગીપી નાખવાનું તેને મન થઈ આવ્યું; પરંતુ પોલીસનો ડર ! એ તો ઢોલામાંથી ચુલામાં પડવા જેવું થાય તેણે કુન્દનને ઘરમાંથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી.

(૭)

બીજે દિવસે સવારે ચમનશેઠનું ઘર સુનું થઈ પડયું. સગાં વ્હાલાંને તેણે એમજ જણાવ્યું કે કુન્દન પીયર ગઈ છે.

બપોરે ઉઘરાણીના નાણાં મુકવા માટે તેણે તીજોરી ઉઘાડી એજ વખતે એને ખ્યાલ આવ્યો કે બધું બરાબર છે કે નહિં તે તપાસી જોઉં! ચોરખાનું ઉઘાડતાંજ તેના હાથમાંથી કુંચીનો ઝુડો સરી પડયો, ટાંટીયા તુટવા લાગ્યા, તે ઢગલો થઈને જમીન ઉપર ઢળી પડયો. ચોરખાનામાં છુપાવેલી સોનાની ગીનીઓ ગુમ થઈ ગઈ હતી.

કુન્દન પાસે ચાવી રહેતી હતી એટલે એનુંજ આ કામ એવી તેની ખાત્રી થઈ. હઇ પરંતુ હવે શું થાય!

પોલીસને ખબર આપવાનો તેણે વિચાર કર્યો, પરંતુ એમાં કુન્દનનું નામ આવે, એની જાત ઉઘાડી પડે એથી તો પોતે ઉલટો વધુ બેઆબરૂ થાય! 'ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રુએ' એ ન્યાયે હૈયાને હોઠ દઈ તેણે વાત દબાવી દીધી.

પરંતુ ગમે તેટલી સાવચેતી રાખવા છતાં આવી વાતો કદિ છુપી રહી છે? રતનાએ વણકરો સાથે મળી વધુ ખાત્રી કરી લીધી, અને શેઠે કરેલા અપમાનનું વેર વાળતો હોય તેમ ધીરે ધીરે એ વાત ફેલાવી. પોલીસ ખાતાને પણ એ વાતની ગંધ પહોંચી. પરિણામે વાત છાપે ચઢી અને જાહેર થઈ.

ચમનશેઠના નાતિલા એકઠા થયા. સ્પર્શ થતાં તરત જ નાહી નાખવું પડે તે નાતની કન્યાને ઘરમાં ઘાલનારને સદાને માટે નાતબહાર મુકવો જોઈએ એવી એક પક્ષની માગણી હતી તો બીજા પક્ષનો એવો ખ્યાલ હતો કે ચમનલાલે જાણી જોઈને આ ગુન્હો કર્યો નથી માટે તેના ઉપર કોઈપણ જાતના પગલાં લેવાં તે વ્યાજબી ન ગણાય.

ત્રીજા પક્ષે ત્રીજી જ વાત રજુ કરી, "જ્ઞાતિ એ તો ગંગાનો પ્રવાહ છે. એ ધારે તેને તારે. એટલે ચમનલાલ જ્ઞાતિ પાસે પાઘડી ઉતારી માફી માગે અને પ્રાયશ્ચિત રૂપે એક જ્ઞાતિભોજન કરે એટલે એને જ્ઞાતિમાં રાખવામાં વાંધો નથી."

જ્ઞાતિભોજનના રસિયાઓના મ્હોંમાં પાણી છૂટયું. તેમણે આ ત્રીજી સૂચનાને વધાવી લીધી.

પરંતુ બીજા પક્ષે વચમાં કાતર મારી, "એમ નહિ ચાલે, પ્રાયશ્ચિત એકલા એણે જ શા માટે લેવું જોઈએ! બધા નાતિલા એના લગન નિમિત્તે થયેલા જ્ઞાતિ ભોજનોમાં જમ્યા છે, એની નવી સ્ત્રી જેને ખાતર આ ધાંધલ થયું છે તેના હાથનું તૈયાર કરેલું કે પીરસેલું ભોજન અનેક જ્ઞાતિબંધુઓએ કે સગાંવ્હાલાંઓએ ખાધું છે એ જોતાં તો આખી જ્ઞાતિ પ્રાયશ્ચિતને પાત્ર છે."

"અરે જ્ઞાતિ એ તો ગંગા સ્વરૂપ! એને આવો બાધ ન નડે તમે પણ શું ભલા માણસ પાણીમાંથી પોરા કાઢવા જેવી વાત કરો છો!" ત્રીજા પક્ષના માણસોએ હોહા કરવા માંડી, "એ તો એમજ, હવે બીજી લપછપ કંઈ જ નહિ. ચમનશેઠ જ્ઞાતિ ભોજન આપે એટલે જ્ઞાતિગંગાએ તેમને શુદ્ધ કર્યો છે એમજ ગણાય!"

અને આ પક્ષની સંખ્યા વધારે હોવાથી એ સૂચનાનો સ્વીકાર થયો, જ્ઞાતિજનોને જમણ મળ્યું અને ચમનશેઠની આબરૂ ટકી.

જમતાં જમતાં પણ સૌ રસિયાઓ ગાલાં ઠમરા થઈને એકજ સૂત્ર ઉચ્ચારતા હતા, "ભાઈ જ્ઞાતિની તે શી વાત કરીએ! એ તો ગંગાનો પ્રવાહ!"

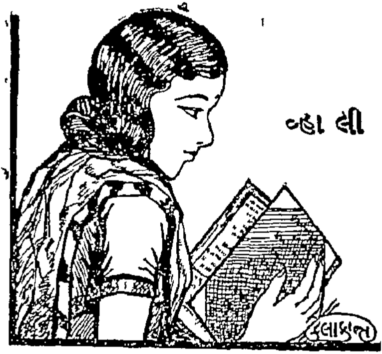

વ્હાલી બ્હેન

લેખક :

શ્રી યશવન્ત મ. દેશાઇ

બે મિત્રો હતા

રાજાનો કુંવર અને પ્રધાનપુત્રની શેતરંજની રમતો, રાજકન્યા અને શેઠની દીકરીની મીઠી મશ્કરીથી છલકાતી આનંદ ગોષ્ટી અને વિલાસી ધનવાન સાથે સીનેમા, બીલીયર્ડ બાર રૂમ અથવા રંડીના મકાનમાં રખડતો સ્વાર્થી ખુશામતીઓ દોસ્ત ! એવા અનેક પ્રસંગોથી આપણો પુરાતન ઇતિહાસ અને નવલ સાહિત્ય ઉભરાતાં આવ્યાં છે.

પરન્તુ મિત્ર અને મૈત્રીની વ્યાખ્યા, તેની સંબંધ મર્યાદા યુગેયુગે પલટાતી આવી છે. તેમાં સમયનાં પ્રવાહ સાથે અજબ પરિવર્તન થતાં આવ્યાં છે.

પુષ્કરલાલ ચાર વર્ષ પર એલએલ. બી. થયા. અને કેવળ અદેખાઇથી જ વકીલોની જમાતનું મહત્વ ન સ્વીકારી, તેમની મશ્કરી કરતા લોકો કહે છે તેમ ' અસીલોનાં ગળાં રહેંસવાનું કામ ' ધપાવે રાખ્યું હતું. પણ પોતાનું ગળું એમ સહેલાઇથી કપાવા દે એવા કાચા આ જમાનાના અસીલો નથી એ વાત તો વકીલો અને અસીલો સિવાય બીજા ઘણાં લોકો જાણે એટલી જાહેર છે.

તેનો મિત્ર સુરેશ, બી. એ. માં ચાર વખત ફેઇલ થઇ, પોતાની બુદ્ધિની યોગ્ય કદર કરવામાં પછાત પડેલા પરીક્ષકો ઉપર શાપની સરસ્વતી વર્ષાવતો, દહાડાનાં ત્રણ ટ્યુશન કરી, આગામી પરીક્ષા માટે વાંચવાની તૈયારી કર્યા કરતો હતો.

✠

" આવો, આવો, સુરૂભાઇ, આજે કંઇ ઘણે દાડે દેખાયા ! " એક સ્વદેશી બાળકને ટેમ્સ નદીનું વર્ણન ગોખાવતાં કંટાળેલા સુરેશને પુષ્પકરલાલના આંગણામાં જ તેમની પત્ની સુશીલા તરફથી મીઠો આવકાર મળ્યો. તે વખતે પુષ્કરલાલ પોતાની ઓફીસમાં ગરીબોનાં લોહી ચૂમનાર લેણદારની ખાતાવહી અમર રોકડમેળ સાથે માથાઝીક કરતા હશે. અથવા તો બેવડો ઢોંગી, રસ્તા ઉપર જ પોતાના સ્વરાજ્યનો હક્ક સાબીત કરતા કોઇ દાદાની ધરપકડનો રસીલો ઇતિહાસ સાંભળતાં હશે, એ વાત સુરેશથી અજાણી ન્હોતી. છતાં તેજ વખતે એ તેમને ઘેર જાય એ તો જુની આંખે નવી દુનીયા તરફ કટાક્ષથી જોનારને ઘણું વાંધાભર્યું લાગે જ. એવા-

આ જાણી લે કે મિત્રને ઘેરે રસોડામાંથી 'નથી, બહાર ગયા છે' નો જવાબ સાંભળી પાછા જવાનો જમાનો ચાલ્યો ગયો છે. અને આ નવા જમાનામાં મિત્ર અને મિત્ર પત્ની વચ્ચે ઝાઝો ફેર દેખાતો નથી.

સુરેશે તો નિરાંત જીવે, કોટ ઉતારી, મ્હોં ધોઈ સુશીલાને ચાહનો ઓર્ડર આપી દીધો.

" સુશી બ્હેન, આજે તો તમારે ત્યાં ચાહ પીવાજ આવ્યો છું રોજને રોજ જમશેદની હોટલની ચાહ ભાવે પણ કેમ ! "

" ત્યારે તો એકાદ સારી દેરાણીને શોધી લાવોને કે બધી આપદા ટળી જાય " સુશીલા મજાકથી બોલી અને રસોડામાં ચાલી ગઈ.

સુરેશ તેને જતી જોઈ રહ્યો. ત્યારે તેના મગજમાં કંઈ કંઈ તરંગો થયા.

✠

સુશીલાએ સુરેશને કહ્યું—" સુરભાઈ, હું તો કાલે તીથલ જવાની છુ. "

ચાહ પીતાં પીતાં, જમશેદની, મિત્ર પત્નીની અને તેમનાં ભવિષ્યનાં થનાર દેરાણીની ચાહની રસતુલના કરતો સુરેશ આ વચન સાંભળી અટક્યો. તેને પ્રશ્ન કર્યો. " કેમ હમણાં ! એકલાં જ જવાના કે પુષ્કર સાથે આવવાનો છે ? "

શું આ પ્રશ્ન અર્થસૂચક હતો ?

" એકલી જ, " તેને જવાબ મળ્યો, "હમણાં એમને ક્યાં કોર્ટમાં રજા છે ? ઘણાં દીવસથી મુંબઈ બહાર મેં પગ નથી મૂક્યો, એટલે મારો જીવ આકળાઈ ગયો છે "

" I see " સુરેશ પોતાની હમેશની ટેવ મુજબ બોલ્યો.

" તમે આવજોને, રજા મળતી હોય તો. " સુશીલાએ પતિના મિત્રને સ્વાભાવિક આમંત્રણ આપ્યું પણ તે સાંભળી સુરેશના મનમાં કંઈક અસ્વાભાવિક લાગણીનો ઉદ્ભવ થયો છતાં તે પોતાની હંમેશાની સ્ટાઈલથી બોલ્યો, " જોઈશું, એકાદ રવિવારે " એ શબ્દમાં એનાં હૃદયમાં કોઈ નવા ઉભરાવેલા આનન્દનો કંપ ઝાંખો ઝાંખો ભાસતો હતો

સુશીલા હસતાં હસતાં બોલી, " એમાં જોવાનું શું છે ? તમારા ફ્રેન્ડ પણ કહેતા કે તમારી કંપની (સોબત) ઠીક પડશે "

✠

સુશીલા બ્હેન તીથલ ગયાં.

તે ઘણું ભણ્યા ન્હોતાં અંગ્રેજી એ બી. સી. ડી લખી શકતાં અને સરકારી પતિના સહવાસથી ક્વચિત વાતચીતમાં ' યસ-નો ' જેવા ટહુકા પુરી શકતાં આચાર વિચારમાં તે ઘણાં આગળ પડતાં મનાતાં, કોઈ વખત પગમાં ચંપલને બદલે મોજડી ચડાવતાં, તો કોઈ વાર કેશાવલીની ફેશ છુટી રાખી તેને છેડે સુંદર ગુલાબનું ફુલ લટકાવી ઉઘાડે માથે બેધડક ફરવા નીકળતાં, તો કોઈ વાર શોખ થાય તો હાથ ઉપર બંગડી પહેરવાને બદલે રીસ્ટવોચ સોહાવી હાથમાં છત્રી રાખી છટાથી ફરતાં માલમ પડતાં. આ બધામાં એમનાં જુના વિચારનાં ઓળખીતાઓને ' વાત ' કરવા જેવું ઘણું લાગતું. અને પોતાને માટે કાળજી લેનાર આટલાં બધાં કાજીઓ છે એ જાણી તેમનું મન અપૂર્વ સંતોષ પામતું.

તીથલનાં એક ખૂણામાં સાગરની અનન્ત લહરીઓ સાથે જાણે મૈત્રી જમાવી બેઠેલો એ બંગલો તેને કહ્યા કરતો કે " આપણે એકમેકને સારી પેઠે ઓળખીએ છીએ. "

તેના ઓટલા પર બેઠા બેઠા સિન્ધુ સાથે એકાન્ત ભરી તાદાત્મ્યવૃત્તિ સાધનાર કોઇ કળાકારની સૌન્દર્યપીપાસા છીપે એવું શાન્ત, રસીલું વાતાવરણ હતું.

તેમાં કુદરતનો કળાકાર નહિ એવો સુરેશ, પુષ્કરનાં અત્યાગ્રહથી (ભલે પછી તે જાણી જોઇને કરાવેલો હોય.) આજે સવારે આવી ચઢ્યો હતો. એકલાં સુશીલાબ્હેનને સંગત આપવા માટે, ચાર પાંચ દિવસ માટે તેમનું આતિથ્ય સ્વીકારવાની નિઃસ્વાર્થ સેવા તેણે ઉપાડી લીધી હતી.

પણ...આ શું ? તમારી આંખમાં કંઇ દર્દ થયું ? એ ફાટી જતી હોય તેવી કેમ થઇ ગઈ ?

હા. હા સમજ્યો. આવા નિર્જન એકાન્તમાં સુશીલા અને સુરેશ એકલાં રહે એ તમારાં આર્યત્વને ન રુચ્યું હોય. તમને કદાચ સૃષ્ટિનો પ્રલયસમય નજીક આવતો જણાતો હોય

પણ તેમાં તમારો શો વાંક ? આપણું સામાજીક વાતાવરણજ એવું છે કે પરણેલી સ્ત્રી સાથે તમે વાત કરો તો કદાચ તમે એને નૈતિક અધઃપતન તરફ ધસડી જાવ છો અને જો કોઇ અપરિણીત કીશોરી હોય તો તમે એને ભગાડી જશો એમ મનાય છે આપણાં નીતિ અનીતિના મૂલ્ય એવાં તો કડક અને ભયંકરતાભર્યાં અકુદરતી છે કે પરસ્ત્રી સાથે વાર્તાલાપ એટલે તેનું આવીજ બન્યું. પછી સાથે એકલાં રહેવાની વાત તો થાય જ નહિ.

અહા, આપણું આ Prudism ! આપણું આ અધકચરા નીતિ–આદર્શોનું જીવલેણ દર્દ ! કોઇ હકીમ સમજાવશે ?

✠

સુરેશ બધી રીતે ફાંકડો પણ એની આત્મશ્રદ્ધા હદપારની હતી. સંસારનો એને અનુભવ ન્હોતો. હજી તો એ ગદ્ધા પચ્ચીસીનું બેફીકર જીવન ગાળી રહ્યો હતો. અને એકલો હતો એટલે કેટલેક અંશે રહેણી કહેણીમાં થોડો ઘણો સ્વચ્છંદ પણ બન્યો હતો એને એવી શ્રદ્ધા હતી કે સુન્દર સ્ત્રીઓનાં મન હરણ કરવાની એનામાં અજેય અને અખૂટ શક્તિ છે. એમ કરવાની એને આછી આછી ઇચ્છા અને વાસના પણ હતી. છતાં તે હજી સુધી પવિત્ર રહી શક્યો હતો. કારણ કે અધઃપતનને યોગ્ય વિલાસભર્યું વાતાવરણ તેને મળ્યું ન્હોતું. અને એના વિના કોણ પવિત્ર નથી હોતું ?

વળી સુશીલા તેને આકર્ષક લાગી. પોતાના પતિના મિત્ર સાથે છૂટથી વાત કરવામાં, તેને પોતાનો આપ્તજન લેખવામાં તેમનાં હૃદયની ઉદારતા સિવાય બીજું કશું ન્હોતું. બીજું એ પણ હોય કે આ સુધરેલા જમાનામાં પતિનાં મિત્રનાં જીવનમાં, પતિના જેટલોજ રસ લેવાનો સ્ત્રીનો ઇજારો છે એ સૂત્ર અનુસાર તે સુરેશ સાથે વધારે છૂટથી વર્તતાં હોય.

પરંતુ સુરેશે એ સ્વાભાવિક સ્વતંત્રતાનો ખોટો અર્થ કર્યો. સુરેશને તેનું આકર્ષણ અજબ થતું ચાલ્યું. તેનાં સહવાસમાં એને અજબ આનન્દ મળવા લાગ્યો. એનો સ્વભાવ જ એવો પડ્યો કે સ્હામી સ્ત્રીનાં વર્તનમાં જરા છૂટછાટ જુએ એટલે એને એમજ લાગતું કે તે એને ચાહે છે. અને પોતાની વાસના સંતોષવા તેને ભ્રષ્ટ કરવી એ બાળકની ક્રીડાસમું સ્હેલું છે.

અને શું પોતાની હૃદય–વાસનાની તૃપ્તિ અર્થેજ તે તીથલ આવ્યો હતો ? કે પછી સુશીલાબ્હેનને 'કંપની' આપવા ?

✠

આખો દિવસ આનંદભરી વાતોમાં ક્યાં ગયો તેની ખબર સુરેશને ન રહી. સાંજે બન્ને જણાં દરીઆકીનારે ફરવા ગયાં. ત્યારે તેના હૃદયનો ગુપ્ત આનંદ માતો નહોતો, સુશીલા નિખાલસ મને તેની સાથે છૂટથી વાત કરતી હતી. પણ કોણ જાણે કેમ કુદરતનું સાન્નિધ્ય, માનવહૃદયને કલ્પનાની પાંખ ઉપર બેસાડી, અદ્ધર ઉડાડે છે એટલે સુરેશને તો પોતાની શક્તિ ઉપરની આત્મશ્રદ્ધા ઉભરાવા લાગી કે જરૂર સુશીલાના હૃદયમાં પોતાને માટે પ્રેમભર્યા ભાવ છે.

કદાચ કેટલીક મનગમતી સવારીઓ તરફ એ બીજી દ્રષ્ટિએ જોઇ શકતો જ નહિં.

અને છેવટે રાત પડી. શહેર કરતી મામડાની રાત વહેલી પડે છે, એ સુરેશ માટે યોગ્ય જ હતું. પણ આ તો એની વસ્લની યા કત્લની રાત હતી

એ અંધારી રાત હતી સમુદ્રના મોજાંઓનો ઘૂઘવતો નાદ જાણે સુરેશના હૃદયના તોફાન સૂચવતો. ચમક ચમક ચમકતા તારાઓ તેની વિલાસભરી ઘેલછા ઉપર આકાશની અટારીએથી અટ્ટહાસ્ય કરતા. અને એ અશાન્તિ બામાં અબ્ધિને આરે, ન્હાનું શું દીપક સ્થીર—શાન્ત ઉભું હતું, જાણે કુદરતનાં ભયંકર વાવાઝોડામાં પ્રભુના આત્મા સાથે રસસમાધિ ચઢાવતા કોઇ વીરલા અવધૂત સમું કે ઝીંકાઓનાં કારમા પ્રતિઘાત સામે અચલતાથી ઉભેલા કો મુક્તહાસ્ય મહાત્મા સમું! પણ સુરેશનાં હૃદયનું તોફાન અજબ હતું તે વિચિત્ર મુંઝવણમાં પડ્યો હતો. સુશીલાને પોતાનો પ્રેમ કેવી રીતે વ્યક્ત કરવો તેની તેને સમજ ન પડી. છતાંય તેના અધીરા હૃદયની તો ખાત્રી હતી કે સુશીલા જ

ન્હાની બાલિકા

ન્હાની બાલિકા રે લોલ :
ગૃહે દીપિકા રે લોલ :
ગૃહને ઉજાળે દિવ્ય જ્યોતથી રે લોલ.

સાખી.

જોતાં ન્હાની બાળકી, જોતાં પ્રભુની લ્હાણ;
મીઠું શૈશવ સાંભરે, નિર્મળતાની ખાણ.

આશા વેલડી રે લોલ :
આજે ઉગતી રે લોલ ·
સીંચિયે સલિલ સખિ ! સ્નેહનું રે લોલ.

સાખી :

સુરભિ સીંચી ઈશ્વરે, કેવું એનું મુખ;
જોતાં પળ એ બાળકી, ભૂલિયે સઘળાં દુઃખ

કીકી આંખની રે લોલ :
મીઠી બાળકી રે લોલ.
રીઝિયે રમાડી એને પ્રીતથી રે લોલ

સાખી :

પત્થર લેખે પુત્રીને, ગાંડા લોક હમેશ;
ઉત્તમ મ્હારે અંતરે, બાળા લેઈ વિશેષ

ન્હાની બાલિકા રે લોલ :
ગૃહે દીપિકા રે લોલ :
ગૃહને ઉજાળે દિવ્ય જ્યોતથી રે લોલ.

મુળજીભાઇ પીતાંબરદાસ શાહ

પોતાનો પ્રેમ આ નિર્જન એકાન્તમાં વ્યક્ત કરી, તેનાં દેહની વાસનાઓને સંતોષથી. અને એ ખ્યાલ આવતાં તેનું મન અણધાર્યો અને અજાણ્યો ઉત્સાહ પામતું પણ એવા કૃત્રિમ ઉત્સાહ ક્યાં ચીરજીવ થવા સર્જાય છે ?

એ વિચિત્ર પરિસ્થિતિમાંથી જરાક છૂટો થવા તેણે સાથે આણેલો–કદાચ પોતાની વિદ્વત્તા જણાવવા–ઇતિહાસનો ગ્રંથ વાંચવા માંડ્યો. અથવા ખરૂંજ કહીએ તો વાંચવાનો ઢોંગ આદરવા માંડ્યો અને તે સમયે એ વિચાર ન આવ્યો હોય કે જે કાર્યસિદ્ધિ માટે તે યત્ન કરતો હતો, તેને લીધે ઇતિહાસમાં ઘણાં લોહીઆળા પ્રસંગો ચીતરાયા છે. મિત્રોનાં દુશ્મનો થયા, નિર્દોષોનાં ખૂન વિગ્રહોમાં રેલાયાં અને સમરૂખીથી સમસ્ત વિશ્વમાં પોતાની વિજયપતાકા ફરકાવનાર સલ્તનતોનાં સમૃદ્ધિભર્યાં શહેરો અને પ્રાસાદો પુરાતત્વનાં અભ્યાસીઓ માટે કેવળ ખાકનાં ઢગલાઓ થઇ પડ્યા !

પરન્તુ વાચનનો ઢોંગ લાંબો વખત ચાલ્યો નહિ. જમવાની વખત થઇ ગઇ હતી એટલે સુશીલાએ રસોડામાંથી બૂમ પાડી.

" ચાલોને સુરભાઇ, જમવું છે કે પછી તીથલની હવાથી જ ધરાઇ ગયા. " તેનાં નયનોમાં હાસ્ય ચમક્યું. ભાભી કોઇ વખત દીયરની મશ્કરી કરે અને થાય એવું.

અને શું એ સાત્વીક આમંત્રણ નહોતું ? તેમાં મિત્રપત્નીની માયાનો કે બ્હેનનાં પ્રેમનો કેવળ નિર્દોષ ધ્વનિ ન્હોતો ? પરન્તુ માણસ જે જુએ અને સાંભળે તેને પોતાની ભાવનાને અનુકૂળ એવો અર્થ આપવાને જાણે અજાણે ક્યાં ઇંતેજાર નથી હોતો ? એટલે સુરેશને તો એમાં બ્હેન કરતાં વ્હાલીનું આમંત્રણ વધારે લાગ્યું. જાણે પ્રિયતમા બોલાવી રહી હોય, નિજ આત્માના સૂર સાથે સૂર મીલાવવા હૃદય સાથે હૃદય આલીંગવા–તેવા એ સૂરનાં ધ્વનિ સુરેશને કાને અથડાયા. અને તરતજ વાચનનો વેશ ત્યજી તે ઉઠ્યો, કુદ્યો, દોડ્યો, અને સીધો રસોડામાં પહોંચ્યો. યુગયુગનાં વિયોગ પછી વલ્લભની ગતે નાયકને મળવા આશક દોડે અથવા નાતાલની રજા પછી ચેક વટાવવા અધીરો વેપારી બેન્ક તરફ ધસે એવા અપૂર્વ વેગથી—

જમવાની ક્રીયા જમનાર કરતાં પીરસનાર ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. સુરેશ રીતસર જમતો હતો કે જમવાની સાથે સુશીલાનાં સ્નેહાળ મુખનું છૂપી રીતે અવલોકન કરતો હતો તે તો એ પોતેજ બરાબર કહી શકે. એને પણ એમજ લાગતું કે સુશીલા પણ પોતાનેજ નીરખ્યા કરે છે. એટલે વિવેકની રીતે જો તે એકાદ રોટલી વધારે ખાવાનો આગ્રહ કરતી તો તેનો અર્થ જૂદોજ થતો. કોઇ ફીલસુફે પ્રેમી અને પીધેલને સરખા ગણ્યા છે તે ખોટું તો નથી જ લાગતું.

પીધેલાની જેમ અસ્થિર શરીરે તે જમ્યો. અગર જમ્યો કહેવાય જ નહિ. તેનું ચીત્ત જમવામાં ન્હોતું. તેને તો મિત્રપત્નીનો પ્રેમ એ જીવન–મૃત્યુના સગો કારમો પ્રશ્ન હતો– જમવાનુ પુરૂ થયુ ત્યારે સુશીલાએ વાત કહાડી.

" તમે ઓટલા પર સુશો ને ? " જીંદગીનો આ એક સાધારણ વ્યવહારૂ પ્રશ્ન હતો તેમા કઇ ભાવ ન્હોતો હૃદયનાં સ્પંદન ન્હોતાં.

" જરૂર–મને તો ત્યાંજ ફાવશે. " સુરેશથી બોલાઇ ગયું. પણ એને લાગ્યું કે એના હૃદયના ચીરા થઇ જાય છે જીવનની એક અણમૂલ તક કોઇ ખેંચી લે છે. રેરો-

રામાં બેઠા હોઈએ ને ગુલાબનો પ્યાલો ઓણ આમળ આવૃત્તાની માથેજ પાસે બેઠેલો આપણો દોસ્ત આપણી પાસે તેની માગણી કરે અને કંઈ નહિ તો ફક્ત Courtsey–વિવેકને ખાતર આપણે આપી દેવો પડે ત્યારે દયાજનક ગ્લાનિ થાય તેવી ગ્લાનિ તેનાં હૃદયમાં વ્યાપી રહી

પરન્તુ રેસ્ટોરાંમાં બીજા ગુલાબના ગ્લાસનો ઓર્ડર આપી શકાય છે. તો આ પ્રેમની હોટલમાં બીજા ઓર્ડરો કેમ નહિ અપાતા હોય ?

સુશીલા બોલી–" મારે તો અંદર સુઓ તો કંઈ હરકત નથી પણ કદાચ તમને જ ન હોવે "

આહ ! ગુલાબ લઈ લેનાર દોસ્તે જ જાણે ગુલાબનો ઓર્ડર આપ્યો.

છતાં વિવેકને ખાતર સુરેશ ચૂપ રહ્યો. અને પથારીની વ્યવસ્થા સુશીલાના ધારવા મુજબ જ થઈ

પણ જુગારી ક્યાં હારે એમ છે ?

✠

રાત્રે પાછી બન્નેનાં વાર્તાલાપની મીજલસ ચાલી. અર્ધવગરનાં ઝપાં ચાલતાં હતાં એટલે સુરેશને હજુય આશા હતી કે કદાચ સુશીલા જ કંઈક સ્નેહનાં સૂચન કરશે

—આમંત્રણ—

(ગઝલ)

અમારે આંગણે આવો મીઠી મહેમાની આપીશું;
જીગરના ઉમળકે બધું ! સદા તમને વધાવીશું
નથી આસન અમોલાં રંકગૃહમાં બેસવા કાજે;
પરંતુ સ્વચ્છ અંતરનું કુણું આસન બીછાવીશું
નથી રસથાળ વિધવિધ વાનીઓથી શોભતો વ્હાલા !
પરંતુ રોટલો ને છાશ ઉરભાવે જીમાડીશું
ગરીબની ઝૂંપડી કરવા પનોતી આવશો પ્રેમી !
હૃદયથી હૃદયને ઊલ્લાસથી હરદમ લગાવીશું

મદ્કાન્ત મગળજી ઓઝા

ખરેખર અમેરીકન આર્ટના સરખી જ આશા હમારી છતાં જાદુભરી છે

એ વાતચીતનો અંત તો ન જ આવ્યો. પણ કટાળો તો આવવા માંડ્યો. સુશીલાને બગાસાં આવવા મંડ્યા. તેણે આળસ મરડ્યું. અને મ્હોંપર કુદરતી, નિર્દોષ હાસ્ય આણી બોલી " સુરભાઈ, હવે તો ઝોપીએ." અને તેણે ઓટલા ઉપરનાં બારણાં તરફ આંગળી દેખાડી. " તમારે પાણી જોઈશે કે ? " તેણે પૂછ્યું.

આ ઉત્સો પણ પ્રાણહારક આઘાત હતો સુરેશની આશાની ઈમારતનાં ચૂરેચૂરા થઈ ગયા.

તે ઉઠ્યો. પણ તેનાં પગની તાકાત ઓસરતી લાગી. " આવી આનંદ ભરી વાતચીત પછી તેના મ્હોં પર જે શાન્ત નિર્મળ પ્રસન્નતા 'જોઈએ' તે ન્હોતી.

અને જ્યારે તે ઓરડાની બ્હાર નીકળ્યો ત્યારે હમેશની મીઠી જબાને સુશીલાએ કહ્યું. " Good Night ! " અને તેણે પણ નીરસ પડઘો પાડ્યો–" Good Night ! "

✠

એ રાત્રિના અંધકારમાં સુરેશની ભાવનાઓ, કાળ–અંધકાર જ જાણી શકે.

પોતાનો પ્રેમ વ્યક્ત કરવાની તેની

હીમતજ ચાલી નહિ. તેનું કારણ ? સુશીલાનો આત્મપ્રભાવ તો ન હોય ? હવે એને પોતાની મૂર્ખાઇભરી ઘેલછાનો કાંઇક ખ્યાલ આવ્યો. માનવ માત્રને એમજ થાય છે જ્યારે અશક્ય વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ અર્થે ફાંફા મારી તે હારે છે, જ્યારે સંજોગના બળે નીતિઅનિતિનાં ઉપર વિજય મેળવે છે–ત્યારે એ પરાજયમાંથી મનુષ્ય ડહાપણ મેળવી–નવો પ્રકાશ મેળવવા મથે છે.

સુરેશને એક જ્ઞાન મળ્યું કે રાત્રિનાં અંધકારસમાં તેનાં કાળા હૃદય જેવા બધાનાં હૃદય નથી હોતાં અને સ્ત્રી કોઇ આપ્તજન સાથે જરાક છૂટ લે તેનો અર્થ 'છેલ્લે પાટલે' બેસવાનો નથી થતો એ આશક–માશકની દીલ્લગી જ નથી હોતી. પણ ઘણી વાર બ્હેનનાં જેવો નિર્મળ–નિર્દોષ સ્નેહ હોય છે.

એ નવુ જ્ઞાન અને એ પશ્ચાત્તાપનાં મીઠાશ ભર્યાં; આત્માને હલકો કરતાં આંસુ સાથે એ સુતો ત્યારે તો એ અંધકાર–કાલરાત્રિનો કારમો અંધકાર–ઉષાનાં તેજમાં વિલીન થવાની તૈયારી કરતો હતો.

સુશીલા સ્વારમાં જાગી, ચાહ તૈયાર કરી, એને ઉઠાડવા બ્હાર આવી. ત્યારે એણે જોયું કે ઘણો મોડો સતેલો સુરેશ તો નિરાંત જીવે સૂતો હતો એને ખ્યાલ પણ ન્હોતો કે આ ગઇ કાલનો સુરેશ નહિ, પણ વાવાઝોડામાંથી ઉગરેલો, પશ્ચાત્તાપથી પુનિત થએલો કોઇ નવોજ સુરેશ હતો.

તેણે બૂમ પાડી.

પણ સુરેશ તો મોડો સૂતો હતો એટલે એમ સ્હેલાઇથી જાગે એમ ન્હોતું. એટલે એણે તો એનાં કપાળ પર હેતથી આશીર્વાદ આપતો હાથ ફેરવી તેને જગાડયો. અને બન્નેની આંખ મળી. ત્યારે સુશીલાની આંખમાં સુરેશને વ્હાલીનાં તોફાન ન દેખાયાં પણ બ્હેનનો પ્રસન્નતાભર્યો પ્રેમ દેખાયો.

તે બોલી, " ભાઇ ઉઠોને, ચાહ ક્યારની તૈયાર થઇ ગઇ. "

" આ ઉઠયો, બ્હેન ! " તે સંકોચ પામી ઝબકી ઉઠયો.

પ્રથમ 'બ્હેન' અને પછી 'વ્હાલી' એ ક્રમ આજના કૃત્રિમ જીવનમાં છેક અણજાણ્યો તો નથીજ. પણ સુશીલા તો સુરેશની પ્રથમ 'વ્હાલી' અને પછી 'બ્હેન' થઇ.

એનું કારણ પણ એક પાપ ખરૂં ને !

જો માનવજીવનમાં પાપ ન હોત તો !

વિશ્વઇતિહાસનાં પાનાંઓ અક્ષરવિહોણાંજ રહી જાત. બ્રહ્માંડનું નાટક તેની નાન્દીથીજ સમાપ્ત થાત. સૃષ્ટિનો ઉદ્ભવ, વિકાસ અને વિનાશ બધું એક ક્ષણમાં જ સમેટાઇ જાત– ! '

એ કલ્પના માત્ર કેટલી હૃદય કંપાવનારી છે !

સાવકાર

લેખક. શ્રી. જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાસ્કર

મારો સંસાર તદ્દન ગરીબીનો. મને થોડું ઘણું પૈ કરજ નોતું ! મારું લગ્ન થોડા દિવસ પર જ થયું હતું.

જો કે હું ગરીબીમાં ઉછર્યો હતો તો પણ મારા વડિલે સારૂં નામ સંપાદન કરેલું હતું. વડિલે પોતાનું આયુષ્ય એટલું સાદું સરળ અને નિષ્કપટી રીતે ગુજાર્યું હતું કે તેમની પીછાન આપતાં દરેકને અભિમાન ઉપજે ! પિતાશ્રીએ એટલી શાંત રીતે પોતાનો દેહ મૂક્યો કે મને તો તેનું આશ્ચર્યજ લાગ્યું ! ચોઠીવાર પર હતા અને હમણાં નથી ! પુણ્યવાન્ આત્મા વિના આવું ઝટપટ મરણ કોને પ્રાપ્ત થાય ! સિત્તેર ઉપર વર્ષો થઇ ગયાં હતાં તો પણ ચહેરો બાળક સરખો નિષ્પાપ ! વડિલના ચારિત્રનો આ લાભ મને મળે એમ હતું, મોટા મોટાની છોકરીઓ માટે કહેણ આવતું, પણ મારો હઠવાદ એવો હતો કે મારી, પત્ની એવા ગરીબ કુટુંબની હોવી જોઇએ કે મારા ઘરમાં આવતાં જ તેને સૌખ્યમંદિરમાં પદાર્પણ કર્યા સરખું લાગે ! માટે મે તદ્દન ગામડિયણ છોકરી પસંદ કરી હતી !

તેની પાસે કંઇ નોતું–પણ અંતઃકરણ હતું !

રૂપ ?—

હું પોતે એટલો સાદો ભોળો હતો કે સારૂં રૂપ અને ખરાબ રૂપ એ બે વચ્ચેનો ભેદજ હું સમજતો નહિ !

ફૂલ ગુલાબનું સારૂં કે ચમેલીનું સારૂં ? ઠીક, જાઇનું સારૂં કે જુઇનું સારૂં ? બધાંજ ફૂલો–પણ એકાદ ફૂલની જાતપર પોતાની પસંદગી ઉતારીને બાકીનાને બાદ મૂકવાનો અર્થ શો ?

સિવાય મારી કલ્પના એવી હતી કે પરમેશ્વરે અનેક તરેહના બાવલાં નિર્માણ કર્યાં છે અને તે દરેકમાં કંઇક વિશિષ્ટતા મૂકેલી છે. તેમાંની એક વિશિષ્ટતા મારે ભાગે આવે છે તો તેમાં હું મારી વિશેષ પસંદગી શું બતાવું ?

વળી એવાં બાહ્યરૂપ ઉપર દિવસ રાત્રીનું પરિણામ થાય છે, સુંદર સ્ત્રી અંધારામાં ઉભી રહે તો તેના સૌંદર્યનો શો ઉપયોગ ?

અને અંતઃકરણ ? આત્માનો પ્રકાશ અંતઃકરણ પર રાતદહાડો હોય છેજ. આત્માનો નંદાદીપ અંતઃકરણ પાસે ચોવીસ કલાક ઝગઝગાટ કરે છે ! અને વાત એવી છે કે મને મારી પસંદગીનુંજ માણસ મળ્યું હતું. મારા માણસને પોતાની પસંદગી જેવું કંઇ હતુંજ નહિ કેવળ ફૂલ સરખું તેનું આયુષ્ય

હતું ! દેવને ચઢાવો, ટેબલ પર મૂકો, વેણીમાં ગુંથો–ફૂલ તે ફૂલ–તેવું મારી પત્નીનું હતું ! બિલકુલ સૂર્યમુખી જેવું તેનું આયુષ્ય ! જેમ સૂર્ય ફરે તેમ સૂર્યમુખીનું ફૂલ ફરે, તેવું મારી પત્નીનું હતું !

કેટલેક ઠેકાણે મે એવું જોયું છે કે, તરતની પરણેલી સ્ત્રીઓ માત્ર પતિના સાન્નિધ્યમાં જ હસે છે–ખીલે છે ! બિલકુલ ચંદ્ર પ્રમાણે પતિના તેજે પ્રકાશિત ! આવું પરપ્રકાશિતપણું મારી પત્નીમાં નો'તું. હું ઘરમાં ન હોઉં તો મારી પત્ની મારી મા પાસે લાડકોડથી હસે અને વર્તે ! 'આ કરું કે તે કરું' એવો માહિતરી જેવો પ્રકાર ! મારી બહેન આવે તો જાણે સગી બ્હેનો ! ટુંકમાં કહેવાનું એટલું કે તે એક સ્વચ્છ પાણીનો ફુવારો હતો–જેવો પ્રકાશ પડે તેવો તેમાં રંગ ભરાય !

મારે હું મશ્કરીમાં હમેશ મશ્કરીમાં કહેતો કે, મારી બાયડી કંઇ ક્ષયથી નહિ મરે ! કારણ—

મારી કલ્પના એવી છે કે હાલ ક્ષયની વૃદ્ધિ જે ઝપાટાબંધ થાય છે તેનું કારણ પતિ–પત્નીનો વધારે પડતો પ્રેમ હોવો જોઇએ! પાસે હોય તો અતિરેક અને દૂર હોય તો તેનો ધ્યાસ ! એનું પરિણામ શરીર પર થાય છે અને—

આતો બીજી વાત પરજ ઉતરી જવાયુ: મૂળ મુદ્દાને અનુસરીને બોલવું જોઇએ. મારા લગ્નને આસરે એક વર્ષ થયું હતું. એક દિવસ એવી ગમ્મત થઇ કે રાત્રે ઓરડામા અમે બેજ જણાં હતાં. પત્ની સ્તબ્ધ ઉભી હતી અને આ તેના સ્તબ્ધ ઉભા રહેવા માટે મે એવું અનુમાન કાઢયું હતું કે આજે મારી કૃને એ કંઇક માગવાની છે !

મે મશ્કરીમાં પૂછ્યું 'કેમ આજે શું જોઇએ છે ?' તે શરમાઇ ગઇ ! 'શકુન્તલા જન્મ' એ રાજા રવિવર્માના ચિત્રમાં વિશ્વામિત્રને જોઇ મો ઢાંકતો બતાવવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે પોતાનું મોં સંતાડતી અસ્પષ્ટ સ્વરે તે બોલી, 'મારે ચાર આના જોઇએ છે !'

જાણે–તેની ચાર આના માગવાની ઇચ્છા અને શકુન્તલાને જન્મ આપવો એ બન્ને વાતો સરખીજ કમી દરજ્જાની હતી !

'મારે ચાર આના જોઇએ છે' એ શબ્દો તે એટલા અસ્પષ્ટ સ્વરે ઉચ્ચારી કે માત્ર હું જ સમજી શક્યો. પોતાના બોબડા છોકરાંના સ્વરો માત્ર આપણેજ સમજી શકીએ છીએ એ રીતે

હોય. કેવી બાલિશ ઉપમા આપી ! અંતઃકરણમાં જે ઘુમતુ હોય તેજ મુખવાટે અને કલમવાટે બહાર પડે !

હાલ અમો બન્નેને 'પુત્રમુખ' જોવાની અનિવાર ઉત્કંઠા લાગી હતી ! તેથી આવી છોકરવાદ ઉપમા અપાઇ જાય તો નવાઇ નહિ.

મેં હસીને કહ્યું 'ચાર આના જોઇએ ! શાને ?'

'જોઇએ છે !' ઉત્તર પૂરો થયો.

'સમજ્યો; પણ શાને ?'

'પાડોશના વત્સલાબાળી માયામાં રોજ ફૂલની વેણીઓ પહેરે છે, કાલે હું લાવનાર છુ.'

'ગાંડી, તદ્દન ગાંડી ! આવા શ્રીમંતી રંગ આપણને ન જોઇએ,' મેં કહ્યું

વાતાવરણ બદલાયું. તેણે પોતાની ઇચ્છા દબાવી નાખી 'છટ્ છટ્ ! મારે ન જોઇએ, મેં તો અમસ્તુંજ કહ્યું.'

મે ખીમામાંથી ચાર આના કાઢી તેની

આગ્રહ કર્યો, પણ તેણે લીધા નહિ. છેવટે મે બળાત્કારે ચાર આના તેના હાથમાં મૂક્યા.

તે ચાર આનાએ 'ચકમા' હથેળીમાં આપ્યા જેવું તેને લાગ્યું પણ મે કહ્યુ 'પણ સાંભળ આ પૈસા મને પૂછ્યા વિના તારે ખરચવાના નથી.'

'ઠીક.' અર્ધો કલાક આમ વીતી ગયો. આખર તેણે તે ચાર આના 'તેના' તરીકે તેણે મારી પાસે મુકવા આપ્યા.

અમે બન્ને સઇ ગયાં.

બીજે દિવસે એક નાનીશી ડબ્બી મે તેને આણી આપી ને તેમા પોતાના પૈસા રાખવા તેને કહ્યું. છતાં તે ડબ્બી તો મારા કબાટમાં જ રહેતી! આમ બે ચાર મહિના વીતી ગયા. મારી પાસે પૈસા માગવાની જાણે તેને ટેવ જ પડી ગઇ મારી કનેથી તે એક બે દિવસ આડ ચાર છ આના, કદી આઠ આના એમ માગતી અને પોતાની ટ્રંકમાં મૂકતી આવી કોરી કમાવી કરવામાં તેને શી મોજ લાગતી તે રામ જાણે! તેનો આ ક્રમ એક સરખો ચાલુ હતો. આમ કરતાં કરતાં તેની ટ્રંકમાં અઢાર રૂપીઆ એકઠા થયા એક દિવસ તેણે બધા ગણ્યા અને મને કહ્યુ 'મારી પાસે આટલા પૈસા છે, અને તે હુ તમને આપવાની નથી!' તેણે અવર્ણનીય અભિનય કર્યો મે હસીને તેના ચાળા પાડતા કહ્યું 'ઠીક, તમેજ તમારા પૈસા સભાળો!' પણ આટલા પૈસા તે સાચવી રાખ્યા, ખર્ચ્યા નહિ તેથી, નહિ તો કેટલાંયના ખલાસ થયા હોત.'

'અરે જ—' એટલામાં બહાર કોઇક આવ્યુ. તે બહાર ગઇ તેની મા માંદી હતી તેથી તેના પીયરથી તેને તેડું આવ્યુ હતુ!

આજે રાતની ગાડીએ તે પીયર જનાર હતી. સાંજે અમો બે જણા વિના ઘરમાં કોઇ બીજુ નો'તુ. તે બોલી 'પૈસા તમારી પાસે જ રાખી મૂકજો.'

'કેમ તારે જોઇએ તો સાથે લઇ જા'

'નહિ, આપની પાસેજ રાખો—પણ ખરચી નાખશો નહિ હં.'

હુ ખરુ બોલ્યો, 'મારાથી કૈ કહી શકાય નહિ. હાલ હું મુશીબતમાં છુ તેથી કદાચ ખર્ચી નાખુ!'

'ઠીક, પણ ખર્ચ કરો કે નહિ પણ વ્યાજ તો આપવુંજ પડશે'

'ઠીક, સાવકાર! વ્યાજનો દર શો?'

'રૂપીએ બે આના'

'સારુ, ચાર આના પ્રમાણે આપીશ'

ઉપરના વાર્તાલાપમાં થોડી ઘણી વિનોદની છટા દેખાશે તો પણ તે અમે નિર્વિકાર મને બોલ્યાં હતાં. બન્નેના મનમાં કશી એ ચતાણુ ચાલતી હતી, છતા બન્નેના ચહેરા પર તેવો કંઈ પ્રકાર દેખાતો નો'તો! કેમ દેખાય? ઘડિયાળમાં શી નાદુરસ્તી છે તે ઘડિયાળની તબકડી ઉપર કેમ જણાય? વચમાળે ચાર દિવસ વીતી ગયા તેની મા આ નશ્વર દેહ છોડી ચાલી ગઇ! પૂનામાજ તેનો કાકો રહેતો હતો દુઃખના ચાર દિવસ તરીકે તે કાકાને ત્યાંજ રહી. એક દિવસ પાછલે પહોરે અમારે ત્યાં આવી. ઘરમાં અમે મા દિકરો ચહા પીતા હતાં એટલામાં તે આવી હુ ચહા પી રહ્યો હતો—માએ પોતાના કપમાંથી થોડી ચહા તેને આપી. જતાં જતા તેણે માને પૂછ્યુ 'હુ હવે ક્યારે આવુ?'

'આવ બે ચાર દિવસે,' માએ કહ્યુ.

હુ બારણામાં ઉભો હતો જતાં જતાં આજુબાજુએ કોઇ નથી એમ જોઇ નિર્વિકાર ચહેરાએ તેણે મને પૂછ્યુ, 'મારા પૈસા છે ને?'

'હા.'

'વ્યાજ સાથે?'

'હા.'

તે ચાલી ગઇ પછી વચ્ચે એકજ દિવસ ગયો.

બીજે દિવસે મ્હને સંદેશો આવ્યો કે તે માંદી છે અને તેને પ્લેગ થયો છે! તેની મા પ્લેગથી મરી ગઇ હતી. પૂનામાં આ રોગનો પ્રાદુર્ભાવ નોંતો. મ્યુનિસિપાલિટીની સલાહથી તેને પ્લેગ હોસ્પિટાલમા પહોંચાડવામાં આવી.

હવે તે ક્રાચ પર સતી હતી—

'ઘેરે ક્યારે આવવાની?'

'મને ઠીક જ છે આવીશ, બે ચાર દિવસે. પાણી, મને તરસ લાગી છે!'

'હું વાંજ બેસું?'

'આપ જમીને આવો.'

'ઠીક, માને મોકલી આપુ છું; હું ક્યારસોરા આવું?'

'આવો ત્રણ સાડા ત્રણ વાગે'

હું ઘેરે ગયો. માને તેની પાસે હોસ્પિટાલમાં મોકલી. બપોરે ત્રણ વાગ્યા હતા મનને રંજવવા માટે પાડાશીને ઘેર હું પાના રમતો હતો ત્રણ વાગીને પાચ મીનીટ થઇ. દાવ અધોજ રમાયો હતો. મે નિષણ્ણ ચિત્તે હાથમાંના પાના નીચે ફેંક્યા, 'બસ થયો દાવ' સાડા ત્રણ વાગે મા પાછી ઘેર આવી. મેં પૂછ્યું 'કેમ છે?' તેણે કહ્યુ 'કઇ ધાસ્તી જેવું દેખાતું નથી' હું કોટ ટોપી ચડાવી સાયકલ પર બેસી હોસ્પિટાલમા ગયો. જોઉ છું તો કોઇ જાતની ધાસ્તી રહીજ નોંતી! તેનો કોટ ખાલી હતો!

હોસ્પિટાલના નોકરે કહ્યું 'પેશન્ટ ડેડ હુઆ, સાં'બ—ડેડરૂમ મે હય!' બેલ ખલાસ!

'મરી ગઇ, ક્યારે?'

'ત્રણ વાગીને પાંચ મીનીટે!'

'બરાબર ત્રણને પાંચ મીનીટે જ મેં પાનાની રમત પૂરી કરી હતી.

ત્યારે કંઈ ધાસ્તી નથી એમ આ માટે બોલી હતી? કોણે પૂછ્યું. કેટલીક વેળા રોગનો પ્રસાર ન થાય તેટલા ખાતર ડોક્ટર લોક આવી જ રીતે કેસો ખલાસ કરે છે. ફોનોગ્રાફને ચાવી આપતા તે ગાવા લાગે છે. તેને અંતઃકરણ હોતું નથી. જાણે મને પણ અંતઃકરણ ન હોય એવી રીતે મેં સાયકલ પર ટાંગ મારી. પવન સામી દિશામાં વહેતો હતો, અને હું ગણગણતો હતો' આ કોલાહલ વ્યાપીને જગતને આખુંય જોને વધ્યો!'

મે તેની ઉત્તરક્રિયા પાર પાડી. તેણે મારી પાસે અઢાર રૂપીઆ રાખ્યા હતા. રૂપીએ ચાર આના વ્યાજ એટલે સાડાચાર રૂપીઆ! અઢાર વત્તા સાડાચાર, કુલ્લે સાડી બાવીશ રૂપીઆ. બીજે દિવસે મેં તેની સ્મશાનયાત્રાનો ખર્ચ ગણ્યો તો બરાબર સાડી બાવીશ રૂપીઆ! હું ભયાનક રીતે બૂમ પાડી ઉઠ્યો 'વ્યાજ સાથે કરજ તો ફીટયું', પણ સાવકાર ગુમાવ્યો!'*

* મરાઠી ઉપરથી.

—o—

અંતરાત્માની જાગૃતિ

લેખક :
શ્રી ધનશંકર હી. ત્રિપાઠી

પતિતનો અંતરાત્મા જાગૃત થતાં તે કેમ પાવન થાય છે અને તેનું જીવન કેવું પલટાઇ જાય છે તેનો ચિતાર આપતી એક હૃદયસ્પર્શી સામાજીક નવલિકા

નિરંજન એક ખાનદાન અને પૈસાપાત્ર માતાપિતાનો એકલવાયો પુત્ર હતો અને તે કારણે તેનું બાલ્યવય મોજશોખ અને એશઆરામમાં વ્યતિત થયું હતું મોટપણે પણ તેની ઇચ્છાવિરૂદ્ધ કંઇપણ કામ તેના માતા-પિતા કરતાં ન હતાં. તેના પિતાએ તેનું લગ્ન તેની સંમતિથી પોતાની જ જ્ઞાતિમાં અને પોતાની બરાબરી કરી શકે તેવા કુટુંબમા કર્યું હતું નિરંજનનાં લગ્ન થયે લગભગ બે એક વર્ષ વ્યતિત થયાં હશે તે અરસામાં તો તેના પિતા દેવલોક પામ્યા. અને તે પછી થોડાક જ વખતમાં તેની માતા પણ પોતાના પતિને મળવા ચાલી નીકળી

卐

નિરંજન અને લીલાનો ગૃહસંસાર સુખરૂપ ચાલતો હતો. એ સુખમાં એક બાળકના જન્મથી અભિવૃદ્ધિ થઇ યુવાન માત-પિતા કુમળાં ફુલને ઉછેરવામાં ભારે શ્રમ સેવી રહ્યાં.

પણ હતવિધિને આ સુખ ગમ્યું નહીં. એકાએક શહેરમાં બાળકોની વરાધનો રોગ વધી ગયેલ બાળ-મરણનું પ્રમાણ વધવા માંડ્યું. દુર્ભાગ્યે વરાધના વાવડમાં નિરંજન-લીલાનું કુમળું ફુલ સપડાયું, ઔષધોપચાર ઘણાયે કરવામાં આવ્યા પણ ત્રણજ દિવસની માંદગી પછી એ બાળક મરણ પામ્યું.

આ નવજુવાન દંપતીનું એ પ્રસંગનું કલ્પાંત દેવોથી પણ કદાચ જોયું ન જાય એવું હતું ! પણ કલ્પાંતથી ઓછાં, મરેલાં પુનર્જીવન મેળવે છે ! !

નિરંજનને આ કારી ઘા લાગ્યો માતા-પિતાના સ્વર્ગવાસથી તેને જે અપાર દુઃખ થયું હતું, તે કાળે કરીને વિસારે પડયું હતું પણ પુત્ર-મરણથી તે દુઃખ પાછું સ્મૃતિપટપર તાજું થયું હવે તેને આશ્વાસન પણ કોણ આપે ? કે કોણ એકાદ લાગણીનો મધુર શબ્દ પણ સંભળાવે ! તેના હૃદયમાં આ આઘાતે હદજ કરી મૂકી-તેનું હૃદય વલોવાઇ ગયું-તેના મસ્તકમાંથી વિચારમાળા તૂટી-તેનું હૃદય શૂન્ય બન્યું ! તેની પત્ની તેને આશ્વાસન આપવા બની શકતા યત્ન કરતી પણ નિરંજનનું ચિત્ત ક્ષુબ્ધજ રહ્યું

આ દશામાં માણસને જો કોઇ સંભાળનાર ન હોય તો તેની દશા વિપરીત થઇ પડે છે નિરંજન માટે પણ તેમજ થયું. મનુષ્ય ઉપર અથાગ દુઃખ પડવાને લીધે કોઇક વખત તે નીતિના માર્ગે વળે છે અને કોઇક વખત તે અનીતિના પંથે દોરવાય છે. નિરંજન માટે પણ આ બે માર્ગ હતા. તે બીજા માર્ગ તરફ વળ્યો. શરૂઆતમાં તેણે પોતાની ગમગીની દૂર કરવાના આશયથીજ મદિરાનું સેવન કરવા માંડ્યું પરંતુ એક

દુર્વ્યસન બીજા કેટલા દુર્ગુણોને ઢસડી લાવે છે એ નિયમાનુસાર બીજા દુર્ગુણોનો છંદ પણ તેને લાગ્યો.

✠

નિરંજન હવે પહેલાંનો નિરંજન ન હતો. તે મદિરાનું સેવન કરતો. ચોરી લૂટ અને મારામારી તેનું મુખ્ય ધ્યેય હતું. તે કોઇ દિવસ ઘેર નિયમિત પણે આવતો નહોતો. કોઇક વાર ઓચિંતો આવે તો કોઇ વાર રાત કે દિવસ ગમે ત્યાં વ્યતિત કરે વળી વધુમાં એને એક બદમાશ–મંડળીની આગેવાની મળી હતી; જેથી દિવસો અને રાત્રિઓ તે બદમાશીને લગતા વિચાર–આચારમાં ગાળતો.

✠

એક ધોળે દિવસે " ચોર–ચોર ! દોડો–પકડો ! " એવી બૂમો સરીયામ રસ્તા ઉપર સંભળાઇ. ફળાદિ વેચનાર એક દુકાનદારની દુકાને એક માણસ થોડાંક ફળ લેતો હતો. પાકીટ ઉઘાડી તેણે પૈસા આપ્યા અને જેવો તે પાકીટને પાછું ખિસ્સામાં મુકવા જાય છે તે જ વખતે તે પાકીટ તેના હાથમાંથી ઝુંટવી લેવામાં આવ્યું. તે બિચારો એક મીલમાં કલાર્ક તરીકે કામ કરતો હતો તેનું નામ પ્રબોધ. તેને માસિક રૂપીયા પચીસનો પગાર મળતો અમદાવાદ જેવા શહેરમાં પચીસ રૂપીયા એટલે જાણે કંઇજ નહિ ! તાણીતુસીને તે પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન કરતો. તેના કુટુંબમાં ત્રણ જ માણસ હતાં. તે તેની પત્ની અને તેનો પુત્ર તેના એ કોમળ પુત્રને ત્રણેક દિવસથી તાવ આવતો હતો ડાકટરે તેને નારંગી–મોસંબી અને દુધજ ફકત આપવા કહ્યું હતું. આજે મીલમાંથી પગાર આવ્યો એટલે ફળો વેચાતાં લીધાં હતાં પણ તેવામાં બદમાશે પાકીટ ઝડપી લીધું !

છિદ્રેષ્વ નર્થાબહુલી ભવન્તિ ॥

એ ન્યાયે હજુ તો પ્રબોધને ઘણીક ઉધાર ચીજોના પૈસા આપવાના બાકી હતા અને તેમાં બાળકના મંદવાડની આફત આવી પડી હતી તે ઉપરાંત આ નવી આફત ધસી પડી ! એક જગ્યાએ માણસને ઘા વાગ્યો હોય ત્યાંજ ફરીથી તેને વાગ્યાજ કરે છે તેમ પૈસાની તંગીના વખતમાં તેના પૈસા ચોરાઇ ગયા !

ફળનો કરંડીઓ લઇ પ્રબોધ ઘેર જવા લાગ્યો.

✠

અત્યારે એક બાઇ તેના માંદગીના બીછાને પડેલા પુત્રની પથારી પાસે બેઠી હતી. તેના મુખ પર શોકની છાયા છવાયેલી હતી. તે છતાં તેની આંખોમાં ધૈર્યની તેજ–રેખાના ચમકારા આવિર્ભાવ થતા હતા. તે તેના પુત્રના માથા પર પોતાનો હેતાળ હાથ ફેરવી રડી રહી હતી. માથા પર હાથ ફરવાથી બાળકની ઉંઘ તૂટી. તેણે પૂછ્યું " બા, મારા બાપુ આવ્યા ? "

" ના, ભાઇ, હજુ તો આવ્યા નથી–પણ આવવાની તૈયારીમાં છે. "

આ વાતચીત ચાલતી હતી એટલામાં તો બારણું ધીમેથી ઉઘડયું. પ્રબોધ ધીમે પગલે અંદર દાખલ થયો. જો કે પ્રબોધ ઘરમાં દાખલ થયો હતો છતાં પણ તેના મગજમાં તો પૈસાનુંજ ધ્યાન હતું–તેના પગ ઉપડતા ન હતા. પતિની આ સ્થિતિ જોઇ તેની પત્ની એકદમ ઉભી થઇ અને ભયભીત થયેલા પતિના હાથમાંથી ફુટનો કરંડીઓ લઇ લીધો–અને પુત્રની પથારી આગળ જઇ બેઠી. પ્રબોધ પણ તેની પાસેજ બેઠો. તેણે બાળકના માથા પર હાથ ફેરવ્યો અને કરંડીઆમાંથી

એક મોસંબી કાઢી બાળકને ખવડાવવા લાગ્યો. મોસંબી ખાઈ થોડીકવારમાં તો બાળક ઉંઘી ગયો. પતિને આમ નિરાશ વદને બેઠેલો જોઈને સવિતાએ પૂછ્યું "નાથ! આમ ઉદાસ શા માટે દેખાવ છો? શું કાંઈ વિપરીત બન્યું છે?" તેના શબ્દોમાં કરુણા અને આર્દ્રતા હતી—

પ્રબોધ: "સવિતા! શું કહું? હાય—આપણાં ગરીબ નસીબ હંમેશાં ગરીબ જ હોય છે. હા—પણ તેમાં દોષ કોને દેવો? હાય દૈવ!" તેનો કંઠ રુંધાવા લાગ્યો. નેત્રોમાં ઝળઝળીયાં ભરાઈ આવ્યાં.

"નાથ! નાથ! આમ નાહિંમત શા માટે બનો છો? ધૈર્ય શા માટે ગુમાવો છો? આ તો આપણો કસોટીકાળ છે. જરૂર પરમાત્મા સારા વાનાં કરશે! કહો તો ખરા કે એવું તે શું બન્યું છે?" સવિતાએ આશ્વાસન આપતાં પૂછ્યું.

પ્રબોધ: "તો સાંભળ. મીલમાંથી પગાર લઈ ઘેર આવતો હતો. રસ્તામાં દુધની દુકાન આવી. બચુ માટે મેં મોસંબી લીધી અને પાકીટમાંથી પૈસા આપી પાકીટ ખિસ્સામાં મૂકવા જાઉં છું ત્યાં તો કોઈ બદમાશ ઝુંટ મારી પસાર થઈ ગયો. હાય! હવે દેવાવાળાને શી રીતે પૈસા આપીશું? કારતક પણ બેસી ચૂક્યું છે? હવે શું કરવું તેની મને કાંઈ જ સમજ પડતી નથી"

પતિની આ કથની સાંભળી સવિતાના નેત્રોમાંથી પણ બે ઉનાં આંસુ સરી પડ્યાં. પોતાની ગરીબાઈના એક પછી એક દૃશ્યો તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ તરવરવા લાગ્યાં. અને અંતે આ પ્રમાણે રડીને જ પોતાના હૃદયનો ભાર હળવો કર્યો.

મધ્યરાત્રિનો સમય હતો. રાત્રિનો બીહામણો અંધકાર ચારે તરફ પથરાઈ ચૂક્યો હતો. તેવે સમયે સરીયામ રસ્તા પર કોઈ એક વ્યક્તિ લપાતી છૂપાતી ચાલતી હતી. તેના માથાના વાળ લાંબા હતા, તેની આંખો લાલ અને ખૂની હતી, તેનો ચહેરો ભયંકર હતો. તેને જોતાંજ ભય ઉપજે તેવો તેનો વેશ હતો.

છેવટે તે વ્યક્તિ એક મકાનની ભીંત આગળ આવી પહોંચી અને તે મકાનની રસ્તા પર પડતી બારી વાટે તેણે અંદર જોયું. અંદર એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ પુત્રની પથારી આગળ નિરાશ વદને લમણે હાથ ટેકવી બેઠાં હતાં. પુરુષનો ચહેરો જોતાંજ બારીએથી જોતી પેલી વ્યક્તિથી બોલાઈ જવાયું, "આ તો એજ શિકાર કે જેનું પાકીટ મેં આજે ઝુંટવી લીધું હતું." બીજી પળે સ્ત્રીના ચહેરા પર નજર પડતાં તે બોલ્યો: "તેની સ્ત્રી કેટલી રૂપાળી છે? જરૂર આજે મારા પાસા પોબારજ પડ્યા!" આમ ઉભો ઉભો વિચાર કરતો હતો એવામાં ઉંઘમાંથી બાળક જાગ્યું. અને બોલ્યું: "મા! મને દુધ આપો ને?"

બાળકની આ માંગણીએ પતિ-પત્નીને હતાશ કરી મૂક્યાં. બાળકની એ ઇચ્છા શી રીતે શાંત કરવી તેની કાંઈ જ સમજ ન પડી એટલે સવિતાએ પૂછ્યું: "નાથ! હવે કેમ થાય? અર્ધ રાત્રિએ દુધ કેમ કરીને લાવી શકાય? અને તે લાવવાને આપણી પાસે પૈસા પણ ક્યાં છે?" વળી કંઈક વિચાર આવતાં કાનમાંથી એક વાળી કાઢતાં બોલી-"લ્યો, આ મારી પાસે હવે એક વાળી બાકી છે, તેને વેચીને પણ બાળકની ઇચ્છા પૂરી કરો."

પ્રબોધે તે વાળી સવિતાને પોતાની પાસે

રાખવા જણાવ્યું અને પ્રાતઃકાળે તે માટે વિચાર કરવા કહ્યું.

આ વાર્તાલાપ બારીએ ઉભેલી વ્યક્તિએ સાંભળ્યો કે તરત જ તેને પોતાની અસલ સ્થિતિનું ભાન થયું. પોતાની પત્ની અને પુત્ર તેને યાદ આવ્યાં તેની ખૂની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માંડયાં. તે તરતજ ત્યાંથી દોડયો અને એક ઘાંચીની દુકાન આગળ તપેલામાં દુધ ઉકળતુ હતુ તેમાંથી તેજ ઘાંચીની દુકાનમાં પડેલો એક પ્યાલો ઉઠાવો તેમા દુધ ભરી લઇ દોટ મૂકી નાઠો.

ઘાંચી-ઘાંચણે બૂમો પાડી " પકડો પકડો ! " પણ તે તો પકડાયો જ નહિ

દુધના પ્યાલા સાથે તે વ્યક્તિએ પ્રબોધના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો પ્રબોધ તથા તેની પત્ની બેઠા હતાં ત્યાં જ તેણે તે પ્યાલો મૂકી દીધો અને ખિસ્સામાંથી પેલુ પાકીટ કાઢી પ્રબોધના હાથમાં મૂકતાં તે બોલ્યો "મિસ્ટર ! મને માફ કરજો ! હુંજ તમારા પાકીટનો ચોર હતો હવે આ ચોર તે હુ જાઉં છું. પણ તમને ફરીથી મળીશ એ વાત ચોક્કસ ! પણ એકલો નહિ ! " તે આમ કહીને એકદમ ત્યાંથી જતો રહ્યો.

આ બનાવે પતિ-પત્નીને વિચારમાં વમળના ઝોલે ચઢાવી મૂકયાં.

✠

થોડાક દિવસ બાદ નિરંજન અને લીલા પ્રબોધ અને સવિતાને ત્યાં આવ્યાં. તે વખતે નિરંજન એક ગૃહસ્થના જેવા પોષાકમાં હતો એ જોઇને પ્રબોધ અને સવિતા આશ્ચર્ય ચકિત થઇ ગયાં.

નિરંજને ખુલાસો કર્યો " મારૂં જીવન જો પલટાયું હોય તો ફકત તમારા આ બાળકની આદગી પ્રસંગની તમારી હૃદય દ્રાવક સ્થિતિ નિહાળીને જ ! મારો હૃદયસ્થ અંતરાત્મા તેજ પળે જાગૃત થતાં મે તમને તમારૂં પાકીટ પાછું આપ્યું. ત્યારપછી હવે કાયમને માટે હુ પલટાઈ ગયો છું. મારૂં જીવન હું સમાજ-સેવામાં ગાળવાનો છું. મારા અંતરાત્માની જાગૃતિથી જગતના દરેકના અંતરાત્માની જાગૃતિ કરાવવા હું હવે તનતોડ શ્રમ સેવીશ. "

પ્રબોધ અને સવિતા આ સાંભળતાં એકી સાથે જ બોલી ઉઠયાં. ' ધન્ય ! "

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબાઇ

વકતૃત્વકળાની હરિફાઇ

તા ૮ મી ઓગસ્ટને મંગળવારે થશે વિષય: કેળવાયેલી બહેનોની ફરજ.

દરેક ૧૨ મીનીટ મોઢેથી વિવેચન કરવાનું છે, સફળ થનારને અનુક્રમે ૧લું ઇનામ સોનાનો મેડલ, રજું રૂ ૭, ત્રીજું રૂા ૪, ચોથું રૂા ૩ સ્વ. શેઠ પારસનભાઇ ગોકળદાસ પારેખ સ્મારક ફંડમાંથી અપાશે.

તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટને ગુરૂવારે શ્રી. સુન્દરજી ગો. બેટાઇ બી. એ એલએલ. બી પ્રાચીન અને અર્વાચીન ભજનોનો પરિચય કરાવશે

તા ૪થી સપ્ટેમ્બરને સોમવારે શ્રી કેળવણીના હિમાયતી, લોકપ્રિય, સ્વદેશપ્રેમી સ્વ. દાદાભાઇ નવરોજીની જયંતી ઉજવવા મેળાવડો થશે તેમા સ્વ દાદાભાઇના જીવન અને કાર્ય વિષે વિવેચન થશે, તેમજ મંડળનાં સંગીત વર્ગમાં અભ્યાસ કરતી બહેનોના ગરબા, સંગીત થશે.

પુત્રી પધાર તું સાસરે !

લેખક. શ્રી [illegible]

જમાનાનું ચક્કર જેમ જેમ બદલાય છે તેમ તેમ માણસોનું માનસ પણ બદલાતું જાય છે—ન બદલાતું હોય તો બદલાવું જોઈએ. ભૂતકાળમાં પહોંચે એટલી નજર નાખતાં સાફ સાફ દેખાઈ આવે છે કે તે જમાનામાં અને આજના જમાનામાં આકાશ પાતાળનો ફેર પડી ગયો છે; એટલે એ વાત તો દીવા જેવી ચોખ્ખી છે કે તે જમાનામાં પ્રચલિત રહેરતો, શીખામણો, અલંકારો—તનના અને વાણીના—એ સર્વમાં જબરદસ્ત પરિવર્તન કરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે—આવી લાગ્યો છે શું ? પરિવર્તન થઈ જ રહ્યું છે જૂના જમાનાના બાપડી વિચારો ધરાવનારા માણસોના ધ્યાનમાં મારા જેવા ઉછળતી રીતે પટોળેલા, સુધરેલા માણસના વિચારો ના આવે એમ બને. કારણ હમણાં જ પારસી કોમના જૂના વિચાર ધરાવનારા બંધુઓએ પોતાની સભામાં એમ લગભગ નક્કી કરી નાખ્યું છે કે 'અફસોસમાં જૂના વિચારના લોકો એટલે ધરમિષ્ટ અને સુધારાવાળા એટલે અધરમી એમ માપનાનો ફેરફાર કરી નાખવો' એ બાપુઓનો અનુભવ એમને મુબારક ! આપણે તેમાં ખાસ કરીને—મારે તો એ સાથે સ્નાન કે સૂતક કંઈ નથી વળી એ લોકો તો બસ બાળ ચડાવીને એમ જ કહેતા ભમે છે કે એવા અધર્મને રસ્તે ચાલનારા અને પાક જરથોસ્તી ધર્મની 'મોતેબરી' નહિ સમજનારા 'દેમો'નો 'બહિષ્કાર' કરવો. આ શું ? હિંદુઓની જંગલી, નીચ, પાપી પ્રગતિનો અવરોધ કરનારી, દુષ્ટ, પિશાચ, હેવાનિયત ભરેલી બાર ફૂંદી કરનારી, વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યને હરી લેનારી દુષ્ટ—એ વિશેષણ બાબત આવી ગયું—એટલે કે દુનિયામાં સર્વ દુષ્ટોપમા લાયક જ્ઞાતિઓનું, એ બંધુઓ શું અનુકરણ કરવા ભમે છે ? કરવા દો અને ફુરસદે પસ્તાવા દો એમાં આપણે શું !

હવે મૂળ વાત આમ છે ! જૂના જમાનાના લોકો લગ્ન પછી પુત્રીને વિદાય કરતા હતા ત્યારે 'પુત્રી પધાર તું સાસરે' વાળું ગીત સરફૂલમાં 'ટ્રાન્સલેશન' (Translation) માને તરજુમો કરીને ગાતા હતા. તેમાં ભાત ભાતની શીખામણો વડાવી માતા પુત્રીને આપતી હતી. કણ્વ ઋષિ જેવા અરણ્યવાસીએ પણ પોતાની પાલકપુત્રી શકુન્તલાને અનેક શીખામણ આપી હતી એ શીખામણનું કંઈ શુભ પરિણામ આવ્યું હોય એમ લાગતું નથી. કારણ દુષ્યંત શકુન્તલાને તરછોડે છે ત્યારે શકુન્તલાની આંખ પણ લાલ થાય છે અને પતિને રડતાં રડતાં ઉપાલંભ આપે છે. કદાચ એના મનમાં એમ ચોક્કસ આવી ગયું હોવું જોઈએ કે આ દુષ્ટ

બાઇઓ શરૂઆતમાં મીઠી મીઠી વાતો કરી ભોળી બાળાને ફસાવે છે; એ લોકો ખરેખર ઘાસથી ઢંકાયલા પાતાલ કૂવા જેવા છે !

બસ ! ખાતરી થઇ હશે કે લગ્ન પછી સાસરે પુત્રીને વિદાય કરતી વખતે અપાતી શીખામણ વાળું ગીત પહેલાં નંબરનુ 'હમ્બગ' છે માતા જે શીખામણ પુત્રીને આપતી હોય છે તે ખુદ પોતે જ પાળતી હોતી નથી: પુત્રી એ વાત સારી રીતે જાણે છે. પુત્રીનો બાપ પણ એ શીખામણ સાંભળી –'ફ્લીનશીવ' હોય તો–મનમાં હસતો હોય છે.

ત્યારે હું પૂછું છું કે એવું જુઠું ધતીંગ શા માટે ભજવાતુ હશે ? ખાનગીમાં હજારવાર માતાએ એની 'માંડીને' શિષ્ટ ભાષામાં શીખામણ દીધી હશે 'રાંડ આમ ઓચિંયા જેવી, સાસરામાં રહેશે તો સાસુ ને નણંદના હાથના ટપલા ખાશે ટપલા ! આવી મોટી હેલ્લો થઇ તોય કાંઈ ભાન ના'વ્યું ! એ તો 'થાય તેવા થઇએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ' ! વગેરે વગેરે. આ શું બતાવે છે ? એ એ જ બતાવી આપે છે કે કોયરાના સાતનુ હાલની પ્રગતિમાન સ્ત્રીશકિતનુ બદનક્ષી કરનારૂ એ ગીત સદાબરં બંધ થઇ જવું જોઇએ એને બદલે હાલના જમાનાને અનુકૂળ દમ્ભ અને અસત્યતાથી રહિત ગીત કોઇ મહા કવિ કે અલ્પ કવિએ જોડવુ જોઇએ અને એજ ગીત વેદોક્ત લગ્ન હોય તો તેમ નહિ તો 'સીવીલ મેરેજ' વખતે 'રક્ષ રક્ષ તું, મહારાજા' વાળા ભરતવાક્યની જેમ ગવાવુ જોઇએ મે પોતે એ ગીત જોડવાની હિમ્મત કીધી હોત પણ કોઇ રમતારામ જેવા કવિરાજને એ 'ચાન્સ' આપવાની મારી ઇચ્છા હોવાથી હું માત્ર એ ગીતની આછી પાતળી રૂપરેખાજ અપદ્યાગદ્યમાં આપી વિરમીશ. એવું ગીત જોડાય તો તે ગાતી વખતે કોઈ 'સ્પેસ્યલ' હાવભાવ કરવાની જરૂર નથી. માત્ર એ ગાતાં ગાતાં આંખમાં આંસુ લાવી લગ્નની સાડીથી નાક નસીંગવુ એટલે બસ પત્યું ! ગીતની રૂપરેખા આ રહી

અત્યાર સુધી માથે પડેલી હે પુત્રિ ! થા વિદાય, અને સાસરે જઇ ઉજાળ તારા બાપા છગુ વાઘનું નામ ! કરીએ શું અને શુ કહીએ ? પાઇનીયે આશાવના અને કઇ લાખો નિરાશામાં તને મોટી કીધી ભણાવી ગણાવી ! કાળજું બળે છે તને વિદાય દેતાં કે તને ભણાવ્યા ગણાવ્યામાં ખરચેલા કાવડિયાનો લાભ લેશે શું તારા મકોડ જુઠ્ઠા જેવા સાસરિયાઓ ! એમ જાણતાં છતાંય કીધું તેનો દોષ કોને માથે, મારે, તારે કે તારા બાપાને ! ભણી ગણીને પાટલા ફાડવાની હોય તેમ તારી મહેતરાણીએ કહ્યું 'ડબલ લાઇન કાપી બુક અપાવો' તો તે અપાવી; જોમેટ્રી, હીસ્ટ્રી માથમેટ્રી અને દરાઇંગ તેમજ ઓલજીબ્રા અને ઉકલીડ ! શુ નહિ ને શું ! આ અને તે અને બધું ! પ્રરેકાસની ફી અને કોલેજની ફી ! પુત્રી ! શું ગણાવીએ ને શું ન ગણાવીએ ! બધું અપાવ્યું અને આપ્યું તારા બાપાએ, ઉંધી પાઘડીએ દમ્મણ જવાની બીક છતાંય ! એ બધું શાને માટે ? આ તારા ભાડભુંજા જેવા સાસરિયાઓ માટે ? કાળજું કપાય છે અને જીભ ઉપડતી નથી એ વાત હૈયે આવતાં ! થયું તે થયું નશીબમાં નથી માનતા અમે એટલે કહીએ છીએ કે સુધારી લેજે તારૂં નથી ન તારે હાથે આમ ! તારી વીંછણ જેવી સાસુ એમ કહે કે 'વહુ ઉઠો રાંધવા' તો તું પરખાવી દેજે ચોખ્ખું – 'રાંધવું' એ થી બલા ! કહો તો અકબરની જોજ'ની કે સરસની ચંદરની વાત કહી દઉં પણ રાંધવું ? હું તો કહી દઇશ 'એન્વ્યુ'ને દે

કે રાંધવા સીંધવા કે ઝાડુ કઢાવવા નથી પરણી તમારી સાથે ! અને એ ગંદી ચીજ મને આવડે પેમ ક્યાં ? સાસુ, અકળાય ત્યારે એ કામ મારે માથે ! એ અકળાયા એટલે કરીય ન અકળાય એ હરખગ આ જંગલી હિંદુ સમાજ છોડશે ક્યારે ! અને ક્યારે એ આવશે યુરોપાદિ દેશોની સપાટી પર ! લોજોમાં આગ લાગી, બધીય બળી ગઇ નથી, હોટેલો મોજુદ છે મગાવો ત્યાંથી અને પૂરો પેટનો ખાડો ! મારે ક્યા ઝાઝુ ખાવુ છે તેની વાત ? હોજરી કે આંતરડા, કમ્મર ને આંખો, માથુ ને ટાંટિયા એ બધાય નબળાં થતાં ગયાં તે છતાં દમ બાંધીને વાંચી પાસ થઈ છુ મેટ્રીક, પ્રીવીઅસ, ઇન્ટર અને બી એ. ' તે નથી રાંધવા માટે કે ઘરનાં પાણીડાં ભરવા માટે ! ' આમ કહેશે એટલે દીકરી ' તારા 'એવણ' પણ ગભરાશે તારાથી ! કદાચ દમ બતાવે, 'એ' તો બ્હીની ના ' તારા સખી સુશીલા બ્હેને તેને કહ્યુ છે તેમ કરજે ! કડછી કે તવેથો જે હાથ ચડે તે લઇ ચંડી સ્વરૂપ ધારણ કરજે અને ચાલી આવજે આપણે ઘેર ! સ્હાય દાર ખુરશી કે નારે મારે ! પણ તારા બાપા છગુ વાણનુ નામ નીચુ પડવા નહિ દઇશ. અને હા ' વાત નીકળી છે તો કહુ છુ ! એક દિવસ તારા બાપાએ છણકો કાઢ્યો દરી જમતા જમતા ! મે તો આપડી એના માથામાં કડછી ઠોક-ઠોક ભરી ' બસ તે પછી ઘરમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં શાન્તિ શાન્તિ ! તારા જેવી ભણેલી ગણેલી સરકારી બાળાથી કદાચ ન થાય એમ ' કદાચ એમ કરવાનુ મન કરે તોય ક્યાં છે તારે ચનાર ઘાઅડીયો ' નારે કોઇ કહે શાંતિ અને ધીરજ અને ક્ષમા ધરનારી દેવી કુટુ-બમાં અને આપમાં પૂજાય છે—એના કોઇ દષ્ટાંતો પણ આપશે ! સમજી ' પણ માનતી નહિ એવી વાતો પોથીમાંના રીંગણાં જેવી ! જમાનો સમાન હક્કનો છે થપ્પડનો જવાબ થપ્પડથી, ગાળોનો જવાબ ગાળોથી અને દાટીનો જવાબ દાટીથી ' વળી અને સાસ-રિયાને ઠેકાણામર રાખવાનો એ છે અનુભવેલો રામબાણ નુસખો, અને પહેલાં તો શું જતાની સાથમાં સંયુક્ત કુટુમ્બથી છૂટાં પડવાનીજ કરજે વાત ! સંયુક્ત કુટુમ્બના કંઇ ઓછા છે ગેરફાયદા ' ભણેલી છે એટલે છાપામાં, ઘરમાં, સભામાં જ્યારે તક મળે ત્યારે બસ એજ ચર્ચા કરજે. નમતા રાખી કોઇથી ન જાય જઇએ તો લીધેલી કેળવણી એળે જાય, ઘરના ચાકર માણસોથી બસ છેટીજ તાન રાખજે, અભણ અને ગામડી બૈરાઓ સાથે કદીય બેસાતી ના અમેય નહિ ભણેલા સૌને અભણજ સમજજે બહુ છોકરાં છૈયા-ઓનાં લફરામાં પડતી ના, તારા જેવી ભણેલી ગણેલીને વધારે કહેવાનુ શુ હોય ! સાસ-રામાં અક્કડ રહી ઉજાળજે તારા માબાપનુ નામ એટલે બસ

પુત્રીને સાસરે વિદાય દેતી વખતે ગાવાનુ ગીત કોઇ ઉગતો કે ઉગેલો કવિ, ઉપર વેરેલા દાતાણના દાણામાંથી પ્રેરણા મેળવી જોડી એ ગાવા અરથાને નથી. શીખામણ આપ-વાની તો ઘણીય હોય છે અને તે સૌ કોઇ આપીય શકે છે એટલે ઉપરની શીખામણોમાં પોતપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર વધારો ઘટાડો પણ થઈ શકશે. બાકી મે તો આટલુંય લખ્યુ છે તે મારા મનમાં છે તે મિત્રની ટીકાથી ડરી ડરીને ! કહેશે એમાં તો આધુ-નિક સ્ત્રીશક્તિની અને નવિન આર્યિકા સંસ-કૃતીની ભયંકર બદનક્ષી થઇ અને તે શુ ન છાપવું એની સમજ વિનાના સીનજ્વા-બદાર ગુજરાત-દર્શન'ના તંત્રીઓએ છાપી પણ માર્યો ! રે હિંદુ સંસાર !

—o—

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૨૫

એ જ બંગલામાં બરાબર દશ વાગ્યે મુકદ્દમો શરૂ થયો. શ્રાવણની ઝડી વર્ષી રહી હતી કલકત્તામાં પાણી પાણી થઇ રહ્યું હતું; પરંતુ પ્રેક્ષકોનો મોટો સમૂહ સામે મેદાનમાં ઉભો હતો.

સ્ત્રીઓમાં દિનેશની પત્ની અને માતા પણ આવી હતી. મુકદ્દમો શરૂ થવાની દશ પંદર મીનીટ આગળ જાલપા અને જોહરા બંધ ગાડીઓમાં આવી પહોંચી સ્ત્રીઓને અદાલતના ઓરડામાં જવાની આજ્ઞા મળી ગઇ.

પોલીસની જુબાની શરૂ થઇ. ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, ઇન્સ્પેક્ટર, દારોગા, નાયબ-દારોગા, સર્વની જુબાની થઇ. બન્ને તરફના વકીલોએ નિવેદનો કર્યાં; પરંતુ એ બધા કામમાં ઉલ્લેખનાયોગ્ય કોઇ વાત ન હતી. કાનૂનની પાબન્દી કરવામાં આવતી હતી. તે પછી, રમાનાથની જુબાની થઇ; પરંતુ તેમા પણ કંઇ નવી વાત ન હતી તેણે પોતાના જીવનનો ગયા એક વર્ષનો પૂરેપૂરો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. કોઇ વાત ન છૂપાવી. વકીલે પૂછતાં તેણે કહ્યું. "જાલપાનાં ત્યાગ, નિષ્ઠા, અને સત્યપ્રેમે મારી આંખ ખોલી; અને તેથીયે વધુ જોહરાનાં સૌજન્ય અને નિષ્કપટ વ્યવહારે વધુ ખોલી. હું એને મારૂં સૌભાગ્ય સમજું છું, કે જે તરફથી બીજાઓને અંધકાર મળે છે, તે તરફથી મને પ્રકાશ મળ્યો. વિષમાં મને અમૃત મળ્યું."

તે પછી, બચાવપક્ષ તરફથી દેવીદીન, જાલપા અને જોહરાની જુબાની થઇ. વકીલોએ તેમને પણ પ્રશ્નો પૂછ્યા; પરંતુ સાચા સાક્ષીઓ કેવી રીતે પડી ભાગે ! જોહરાનું બ્યાન ઘણુંજ પ્રભાવોત્પાદક હતું. તેણે જોયું કે પ્રાણીને જંજીરથી જકડવા માટે તેને મોકલવામાં આવી છે, તે ખુદ દર્દથી તડપી રહ્યો છે; તેને સહાનુભૂતિની જરૂર છે, જંજીરોની નહિ. તેને સહાયનો હાથ જોઇએ છે, ધક્કાનો ઠોસો નહિ. " જાલપા દેવી પ્રત્યેની તેની શ્રદ્ધા, તેનો અટલ વિશ્વાસ જોઇને હું મને પોતાને ભૂલી ગઇ. મને મારી નીચતા, મારી સ્વાર્થાન્ધતા પર લજ્જા આવી, મારૂં જીવન કેટલું અધમ, કેટલુ પતિત છે, તે મને તે વખતે સમજાયું અને જ્યારે હું જાલપાને મળી ત્યારે, તેની નિષ્કામ સેવા, તેનું ઉજ્જવળ તપ જોઇને મારા મનમાં બાકી રહેલા થોડા ઘણા સંસ્કાર પણ ભાગી ગયા. વિલાસયુક્ત જીવન પર મને ઘૃણા આવી ગઇ મેં નિશ્ચય કર્યો કે આજ અંચલમાં હું પણ આશ્રય લઇશ "

પરંતુ એથી પણ વધારે મહત્ત્વની જુબાની જાસપાની હતી. તે સાંભળીને તો પ્રેક્ષકોની આંખમાં પણ આંસુ આવી ગયાં તેના અન્તિમ શબ્દો આ હતા "મારા પતિ નિર્દોષ છે ઇશ્વરની દૃષ્ટિમાંજ નહિ પણ નીતિની દૃષ્ટિએ પણ તે નિર્દોષ છે. તેમના ભાગ્યમાં મારી વિલાસાસક્તિનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનું લખ્યું હતું, તે તેમણે કર્યું તેઓ બજારમાંથી મેકું ખુપાવીને લાવ્યા તેમણે મારા પર જો કોઇ અત્યાચાર કર્યો હોય તો તે એટલોજ કે, મારી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરવામાં તેમણે સદૈવ કલ્પનાથી કામ લીધું મને પ્રસન્ન કરવાને માટે, મને સુખી રાખવાને માટે, તેમણે પોતાના ઉપર મોટામાં મોટો બોજો લેવામાં પણ કદિ સંકોચ નથી કર્યો. તેઓ એ ભૂલી ગયા કે વિલાસવૃત્તિ સંતોષવાનું નથી જાણતી જ્યાં મને રોકવાનું ઉચિત હતું ત્યાં તેમણે મને પ્રોત્સાહિત કરી અને તે વખતે પણ મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હતો કે, મારા પર અત્યાચાર કરવાની ધમકીને લીધે જ તેમની જબાન બંધ થઇ ગઇ હતી જો અપરાધિની હોઉં તો હું છું. જેને લીધે તેમને આટલું કષ્ટ ભોગવવું પડ્યું હું માનું છું કે, મેં તેમને તેમની જુબાની બદલવાને પ્રેર્યા જો મને ખાત્રી હોત કે ધાડમાં તેઓ સામેલ હતા તો સૌથી પહેલો હું જ તેમનો તિરસ્કાર કરત નિરપરાધીઓની લાશ ઉપર તેઓ પોતાનો વૈભવ ઊભો કરે, એ હું નથી સહન કરી શકતી જે દિવસે ત્યાં ધાડ પડી, તે તારીખે મારા સ્વામી પ્રયાગમાં હતા અદાલત, ચાહે તો ટેલીફોનદ્વારા તેની તપાસ કરી શકે છે અને જરૂર હોય તો મ્યુનિસિપલ બોર્ડના અધિકારીઓની જુબાની પણ લઇ શકાય. એમ છે એવી દશામાં તેમના પ્રત્યેનું મારૂં કર્તવ્ય જે મેં કર્યું તેના કરતાં બીજું કાંઇ હોય શકે નહિ."

અદાલતે, સરકારી વકીલને પૂછ્યું "પ્રયાગથી આ મામલા સંબંધમાં કોઇ રિપોર્ટ મંગાવવામાં આવ્યો હતો ?"

વકીલે કહ્યું "જી હા, પરંતુ એ બાબતમાં અમારે કોઇ વાંધો નથી."

બચાવ પક્ષના વકીલે કહ્યું "એથી તો એમ સિદ્ધ થઇ જાય છે કે આરોપી, ધાડમાં સામેલ ન હતો હવે માત્ર એટલીજ વાત બાકી રહે છે કે તે તાજ તરફનો સાક્ષી કેમ બની ગયો ?"

વાદી વકીલ "સ્વાર્થસિદ્ધિ વિના બીજું શું હોઇ શકે ?"

બચાવ પક્ષના વકીલ 'મારૂં કહેવાનું એ છે કે, તેને દગો દેવામાં આવ્યો હતો અને જ્યારે તેને ખબર પડી ગઇ કે જે બદલ તેણે પોલીસના હાથનું રમકડું બનવાનું કબૂલ કર્યું હતું તે તેનો ભ્રમ હતો ત્યારે તેને ધમકીઓ આપવામાં આવી"

હવે બચાવ પક્ષ તરફથી કોઇ સાક્ષી ન હતો સરકારી વકીલે નિવેદન શરૂ કર્યું 'યોર ઓનર, આજ આપની સમક્ષ એક એવો મુકદમો ઉપસ્થિત થયો છે કે જે, સદ્ભાગ્યે, બહુ ઓછા બને છે જનકપુરની ધાડનો બનાવ આપને માલુમ છે જનકપુરની આસપાસના કેટલાક ગામોમાં એકસામટી ધાડો પડી અને પોલીસે ધાડપાડુઓની શોધ કરવા માંડી. મહિનાઓ સુધી, પોલીસ અમલદારો પોતાની હથેલીમાં જાન લઇને, ધાડપાડુઓને શોધી કાઢવાની કોશિશ કરતા રહ્યા આખરે, તેમની મહેનત સફળ થઇ અને ધાડપાડુઓની ખબર મળી એ લોકો એક ઘરની અંદર બેઠેલા મળી આવ્યા પોલીસે એકીસાથે સર્વેને પકડી લીધા. પરંતુ આપ જાણો છો કે, એવા મામલામાં અદાલતોને માટે સાક્ષીઓ પૂરી પાડવાનું કેટલું મુશ્કેલ હોય છે જનતા એ લોકોથી કેટલી ડરે છે ! પ્રાણના ભયથી

સાક્ષી આપવા પણ કોઇ તૈયાર થતું નથી. તે એટલે સુધી કે જેઓના ઘરો ઉપર ધાડ પડી હતી તેઓ પણ સાક્ષી આપવાનો સમય આવ્યો એટલે માત્ર છટકી ગયા.

મહાનુભાવો, પોલીસ આ ચિંતામાં પડી હતી, તે વખતે એક યુવક આવે છે અને એ ધાડપાડુઓનો સાગીર્દ હોવાનો દાવો કરે છે. તે એ ધાડનું એવું સજીવ, એવું પ્રમાણપૂર્ણ વર્ણન કરે છે કે, પોલીસ દંગામાં ફસાઇ જાય છે. આવે સમયે, આવો માણસ મળતાં પોલીસને ગેબી મદદ મળી હોય એમ લાગે છે. એ યુવક અલાહાબાદથી ભાગી આવ્યો હતો અને અહીં ભૂખે મરતો હતો. પોતાના ભાગ્યનિર્માણનો આવો સુઅવસર મળેલો જોઇને તેણે પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાનો નિર્ણય કરી લીધો. તાજના સાક્ષી બનતાં સજાનો તો કાંઇ ભય તેને હતો જ નહિ. પોલીસની ભલામણથી કોઇ સારી નોકરી મળી જશે એવો તેને વિશ્વાસ હતો. પોલીસે તેનો ખૂબ આદર-સત્કાર કર્યો અને તેને પોતાનો સાક્ષી બનાવી લીધો. કોઇ પૂરાવો ન મળતાં, પોલીસ આ આરોપીઓને છોડી દેત અને તેના ઉપર કોઇ મુકદ્દમો ન ચલાવત, એવો ઘણો સંભવ હતો, પરંતુ આ યુવકની બાજીમાં ફસાઇ જઇને, પોલીસે મુકદ્દમો ચલાવવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. તેનામાં ચાહે કોઇ ગુણ હોય કે ન હોય, પણ તેની રચનાશક્તિની પ્રખરતાનો ઇન્કાર કરી શકાશે નહિ. તેણે ધાડનું એવું યથાર્થ વર્ણન કર્યું કે જંજીરની એક કડી સરખી પણ ક્યાંયથી ગુમ થઇ ન હતી. અંકુરમાંથી ફળ નીપજાવવા સુધીની બધી વાતોની તેણે કલ્પના કરી લીધી હતી. પોલીસે મુકદ્દમો ચલાવી દીધો.

પરંતુ એમ માલમ પડે છે કે, આ દરમ્યાન, તેને સ્વભાગ્યનિર્માણનો એથી પણ વધુ સારો અવસર મળી ગયો. સરકારની વિરોધી સંસ્થાઓએ તેને પ્રલોભન આપ્યું હોય અને એ પ્રલોભનોને લીધે તેને પોતાની સ્વાર્થ સિદ્ધિનો આ નવો રસ્તો સૂઝયો હોય કે જ્યાં ધનની સાથે યશ પણ હતો, વાહવાહ પણ હતી, દેશભક્તિનું ગૌરવ પણ હતું, એ પણ સંભવિત છે. તે પોતાના સ્વાર્થને લીધે સર્વ કાંઇ કરી શકે છે. તે સ્વાર્થને માટે, કોઇના ગળા ઉપર છરી પણ ચલાવી શકે છે, અને સાધુ વેશ પણ ધારણ કરી શકે છે. એજ તેના જીવનનું લક્ષ્ય છે. તેની સદ્બુદ્ધિએ છેવટે તેના ઉપર વિજય મેળવ્યો, પછી ભલે એનો હેતુ ગમે તે કેમ ન હોય, તેથી અમે ખુશી છીએ. પોલીસને માટે, અપરાધીઓને છોડી દેવાના જેટલું જ નિરપરાધીઓને સજા કરવાનું આપત્તિજનક છે. તે કાંઇ પોતાની કારકીર્દિ બતાવવાને માટેજ આવા મુકદ્દમા નથી ચલાવતી. તેમ, સરકાર પણ કાંઇ એટલી બધી ન્યાયશૂન્ય નથી કે તે પોલીસના સકંજામાં આવીને આવા અર્થહીન મુકદ્દમા ચલાવતી ફરે; પરંતુ, આ યુવકની ચાલબાજીથી પોલીસની જે બદનામી થઇ છે, અને સરકારના હજારો રૂપીઆ બરબાદ ગયા છે, તેનું જિમ્મેદાર કોણ છે? આવા માણસને બરાબર સજા થવી જોઇએ કે, ફરી કોઇ વાર એવી ચાલબાજી કરવાનું સાહસ ન થાય. આવા ફોગટના સંસાર રચવાવાળા માણસને છૂટો રહીને સમાજને ઠગવાનો માર્ગ બંધ કરી દેવો જોઇએ. તેને માટે, આ સમયે, સૌથી ઉપયુક્ત સ્થાન એજ છે કે જ્યાં તેને થોડા દિવસ આત્મચિંતન કરવાનો અવસર મળે. કદાચ, ત્યાંના એકાંતનાસમા તેને આંતરિક જાગૃતિ પ્રાપ્ત થઇ જાય. આપે કેવળ એટલોજ વિચાર કરવાનો છે કે, તેણે પોલીસને દગો દીધો છે કે નહિ. તેણે દગો દીધો છે,

એમાં તો હવે કાંઈ શંકા રહી જતી નથી. જો ધમકીઓ આપવામાં આવી હતી, તો પહેલી અદાલતની પછી, જજની અદાલતમાં તે પોતાની જુબાની પાછી ખેંચી લઈ શક્યો હતો. પરંતુ આ વખતે પણ તેણે એવું કાંઈ કર્યું નહિ. તેથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, ધમકીઓનો આક્ષેપ નકામો છે. તેણે જે કાંઈ કર્યું છે તે સ્વેચ્છાથી કર્યું છે. એવા માણસને જો કદિ સજા ન કરવામાં આવે તો, તેને પોતાની કુટિલ નીતિથી કામ લેવાનું ફરી સાહસ થશે અને તેની હિંસક મનોવૃત્તિઓ આથી પણ વધુ બળવાન થઈ જશે."

બચાવપક્ષના વકીલે ફરી જવાબ આપ્યો. "આ મુકદ્દમો અમારા ઇતિહાસમાં જ નહિ, કદાચ, સર્વદેશીય ન્યાયના ઇતિહાસમાં એક અદ્‌ભુત ઘટના છે. રમાનાથ એક સાધારણ યુવક છે. તેને શિક્ષણ પણ ઘણું મામૂલી મળ્યું છે. તે ઊંચા વિચારનો માણસ નથી. તે અલ્લાહાબાદની મ્યુનિસિપલ ઓફિસમાં નોકર છે. જકાતના રૂપીયા વસૂલ કરવાનું તેનું કામ છે. પ્રથાનુસાર તે વેપારીઓ પાસેથી રુશવત લે છે અને પોતાની આવકનો વિચાર ન કરતાં માપ વિનાનું ખર્ચ કરે છે. આખરે એક દિવસ હિસાબમાં ભૂલ પડવાથી તેને શક જાય છે કે તેનાથી થોડાક રૂપિયા ઉડાવાઈ ગયા. તે એટલો બધો ગભરાઈ જાય છે કે, તે કોઈને કાંઈ કહેતો નથી, અને ઘેરથી ભાગી જાય છે. ત્યાં કચેરીમાં તેના ઉપર બૂમરાણ થાય છે અને તેના હિસાબની તપાસ થાય છે. ત્યારે માલુમ પડે છે કે તેણે કાંઈ ગોટાળો કર્યો નથી, માત્ર હિસાબની જ ભૂલ થઈ હતી."

પછી રમાનાથ પોલીસના પંજામાં કેમ ફસાયો, તાજનો સાક્ષી કેમ બન્યો અને જુબાની કેમ આપી તેને લગતી વિગત જણાવીને કહ્યું:

"હવે રમાનાથના જીવનમાં એક નવું પરિવર્તન થાય છે. એવું પરિવર્તન કે જે એક વિલાસપ્રિય, પદલોલુપ યુવકને ધર્મનિષ્ઠ અને કર્તવ્યશીલ બનાવી દે છે. તેની પત્ની જાલપા, જેને દેવી કહેવામાં આવે તો તેમાં કાંઈ અતિશયોક્તિ નથી, તેની તપાસમાં પ્રયાગથી અહીં આવે છે અને અહીં જ્યારે તેને ખબર પડી જાય છે કે, રમાનાથ એક મુકદ્દમામાં પોલીસનો સાક્ષી બની ગયો છે, ત્યારે તે છુપાઈને તેને મળવા આવે છે. રમાનાથ, પોતાના બંગલામાં આરામથી પડ્યો રહ્યો હતો. દરવાજા ઉપર પહેરેગીર પહેરો ભરી રહ્યો હતો. પતિને મળવામાં જાલપાને સફળતા નથી મળતી. એટલે તે એક પત્ર લખીને તેની સામે ફેંકી દે છે અને દેવીદીનને ઘરે ચાલી જાય છે. રમાનાથ એ પત્ર વાંચે છે અને તેની આંખો સામેનો પડદો હટી જાય છે. તે છુપાઈને જાલપાની પાસે આવે છે. જાલપા તેને બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવે છે અને રમાનાથને તેની જુબાની ખેંચી લેવા આગ્રહ કરે છે. રમાનાથ પહેલાં શંકા કરે છે, પરંતુ પછીથી કબૂલ થાય છે અને તે પોતાને બંગલે પાછો ફરે છે. ત્યાં તે પોલીસ અમલદારોને સાફ સાફ કહી દે છે, કે 'હું મારી જુબાની બદલી દઈશ.' અધિકારી તેને જાતજાતનાં પ્રલોભન આપે છે, પરંતુ જ્યારે રમાનાથ પર તેની કાંઈ અસર નથી થતી અને તેને માલુમ પડી ગયું છે કે, તેના ઉપર પોલીસનો કોઈ મુકદ્દમો નથી, ત્યારે તેઓ રમાનાથને જાલપાને ગિરફતાર કરવાની ધમકી આપે છે. રમાનાથની હિંમત તૂટી જાય છે. તે જાણે છે કે, પોલીસ જે ચાહે તે કરી શકે છે. એથી તે પોતાનો ઈરાદો પડતો મૂકે છે અને જજની તપાસમાં તે પોતાના પહેલાં નિવેદનનું જ સમર્થન કરે છે. અદાલતની તપાસમાં બચાવપક્ષે રમા-

નાથને કાંઇ સવાલો પૂછયા ન હતા પરંતુ અહીં તેને પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા આ મુકદમા સાથે તેને કાંઇ સંબંધ ન હોવા છતાં પણ તેણે, પ્રશ્નોના એવા જવાબ આપ્યા કે જજને કાંઇ શંકા ન ગઈ અને આરોપીઓને સજા થઇ ગઇ. રમાનાથની હવે વધુ ખાતર થવા લાગી તેને એક ભલામણ પત્ર આપવામાં આવ્યો અને કદાચ, સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારને પણ તેને માટે ભલામણ કરવામાં આવી

પછી, જાલપાદેવીએ ફાંસીની સજા મેળવનારા આરોપી દિનેશનાં બાલબચ્ચાંનું પાલન પોષણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો આમતેમથી ફંડ માંગી માંગીને તે તેઓને માટે જીંદગીની જરૂરીઆતો પૂરી કરતી હતી તેનાં ઘરનું કામકાજ પોતાને હાથે કરતી હતી તેનાં બચ્ચાંને રમાડવા લઇ જતી હતી

એક દિવસ રમાનાથ મોટરમાં સહેલ કરતો જતો હતો. તે વખતે માથાં પર પાણીનું માટલું રાખીને જતી જાલપાને તે જોઇ લે છે. તેનું આત્મસન્માન જાગી ઉઠે છે. પોલીસ અધિકારીઓએ રમાનાથના મનોરંજનને માટે જોહરાની નિમણુંક કરેલી છે. જોહરા, યુવકની માનસિક વેદના જોઇને દ્રવિત થઇ જાય છે અને તે જાલપાના પૂરેપૂરા સમાચાર લાવવાના ઇરાદાથી ચાલી જાય છે. દિનેશને ઘરે જાલપા સાથે તેની મુલાકાત થાય છે જાલપાનો ત્યાગ, સેવા અને સાધના જોઇને આ વેશ્યાનું હૃદય એટલું પ્રભાવિત થઇ જાય છે કે તે પોતાના જીવન પર લજ્જિત થઈ જાય છે અને બન્નેમા બહેનપણાં થઇ જાય છે એક અઠવાડિયાં બાદ તે જઇને રમાનાથને બધો વૃત્તાંત કહી સમજાવે છે. રમાનાથ એજ વખતે ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે અને જાલપા સાથે એકાર વાત કરીને જજના બંગલાપર ચાલી જાય છે.

તે પછી જે કાંઇ થયું તે આપણી સમક્ષ રજુ થયું છે.

હું એમ નથી કહેતો કે તેણે જુઠી સાક્ષી નથી આપી, પરંતુ એ પરિસ્થિતિ અને પ્રલોભનો ઉપર ધ્યાન આપો તો એ અપરાધની ગહનતા ઘણે અંશે ઘટી જાય છે જુઠી જુબાનીનું પરિણામ કદાચ એ આવત કે કોઇ નિરપરાધીને સજા મળી જાત, તો બીજી વાત હતી આ સમયે તો પંદર યુવકોનો જાન બચી ગયો. શું હજી પણ તે જુઠી સાક્ષી આપવા માટે ગુન્હેગાર છે ? તેણે પોતેજ જુઠી જુબાનીનો એકરાર તો કર્યો છે ! શું તેનો તેને દંડ મળવો જોઇએ ? તેની સરળતા અને સજ્જનતાએ એક વેશ્યાને સુદ્ધાં મુગ્ધ કરી દીધી અને તે, તેને બહકાવવાને કે બહેલાવવાને બદલે, તેના માર્ગની દીપક બની ગઇ જાલપાદેવીની કર્ત્તવ્યપરાયણતા શું સજાને યોગ્ય છે ? જાલપા જ આ નાટકની નાયિકા છે તેનો સદનુરાગ, તેનો સરળ પ્રેમ, તેની ધર્મપરાયણતા, તેના પતિભક્તિ, તેનો સ્વાર્થત્યાગ, તેની સેવાનિષ્ઠા, કયા કયા ગુણની પ્રશંસા કરીએ ! આજે જો તે રંગભૂમિ ઉપર ન આવી હોત તો પંદર કુટુંબોના પ્રકાશ ગુલ થઇ જાત તેણે પંદર પરિવારોને અભયદાન આપ્યું તેને ખબર હતી કે, પોલીસને સાથ આપવાથી સાંસારિક ભવિષ્ય કેટલું ઉજ્જવળ થઇ જશે, તે જીવનની કેટલીય ચિંતામાંથી મુક્ત થઈ જશે સંભવિત હતું કે તેની પાસે પણ મોટર આવી જાત, નોકર ચાકર આવી જાત, સારું મારું ઘર મળી જાત, બહુ મૂલ્ય આભૂષણો મળી જાત શું એક યુવતી રમણીના હૃદયમાં આ સુખોનું કાંઇ પણ મૂલ્ય નથી ? પરંતુ તે આ યાતના સહન કરવા માટે તૈયાર થઇ જાય છે. તો શું, તે પતિવંચિત થઇને જીવનપથ ઉપર ભટકતી ફરે,

એ તેના ધર્માનુસરણનો ઉપકાર મળશે? એક સાધારણ સ્ત્રી તેણે ઉચ્ચપ્રકારનું શિક્ષણ નથી મેળવ્યું. તેનામાં શું આટલી નિષ્ઠા, આટલો ત્યાગ, આટલો વિમર્ષ કોઈ દૈવી પ્રેરણાનો પરિચાયક નથી? એક પતિતા પણ આવાં કાર્યમાં સહાયક થઈ જાય એ શું કાંઈ પણ મહત્વનું નથી? હું તો સમજું છું કે મહત્વનું છે. આવા મુકદ્દમા રોજ રોજ નથી રજુ થતા. કદાચ, આપ લોકોને આપના જીવનમાં પણ આવો મુકદ્દમો સાંભળવાનો ફરી અવસર નહિ મળે. અહીં આપ એક મુકદ્દમાનો ફેંસલો કરવા બેઠા છો, પરંતુ આ કોર્ટની બહાર એક બીજું પણ મોટું ન્યાયાલય છે, જ્યાં આપ લોકોના ન્યાય ઉપર વિચાર થશે. આપનો એજ ફેંસલો ન્યાયને અનુકૂળ થશે કે જેનો બહારનું વિશાળ ન્યાયાલય સ્વીકાર કરશે એ ન્યાયાલય કાનૂનની બારીકાઈઓમાં પડતું નથી. કે જેમાં ફસાવીને, જેના શબ્દપેચમાં ફસાવીને આપણે વારંવાર પથભ્રષ્ટ થઈ જઈએ છીએ, દૂધનું પાણી અને પાણીનું દૂધ કરી બેસીએ છીએ. પરંતુ આપ ભૂલો પર પશ્ચાત્તાપ કરીને, સાચી વાત કહી દેવા માટે, આત્મવિશ્વાસપૂર્ણ જીવનને ઠોકરે મારી કોટેશાહનું જીવન વ્યતિત કરવાને માટે, કોઈને અપરાધી ઠરાવો તો

'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી'
માટે
મદ્રાસનું સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજી
દ્વૈમાસિક 'ત્રિવેણી' શું કહે છે?

શ્રી પ્રેમચંદજીએ લખેલી જાણીતી હિન્દી નવલકથા 'ગબન'નો અનુવાદ છે. હિન્દની કોઈ પણ પ્રાંતીય ભાષાનાં સર્વોત્તમ પુસ્તકો બીજી ભાષાના વાચકો માટે સુલભ થાય એ ઘણું જ ઇચ્છવા યોગ્ય છે, અને મૂળની ભાવના અને અર્થ જળવાઈ રહે એવી રીતે બુદ્ધિપૂર્વક થએલાં અનુવાદો દ્વારા એ સૌથી સારી રીતે થઈ શકે. આના સંબંધમાં એમ થયું છે.

[ત્રિવેણી 'માર્ચ-એપ્રિલ ૧૯૩૩]

તો આપ, સંસાર સમક્ષ ન્યાયનો કોઈ ઉચ્ચ આદર્શ ઉપસ્થિત નથી કરી રહ્યા."

સરકારી વકીલે એનો પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું "ધર્મ અને આદર્શ પોતપોતાના સ્થાન ઉપર ઘણી આદરની વસ્તુ છે, પરંતુ જે માણસે જાણી બૂઝીને જુઠી જુબાની આપી, તેણે ગુન્હો અવશ્ય કર્યો છે. અને તેનો દંડ તેને મળવોજ જોઈએ. એ સાચું છે કે, પ્રથમમાં તેણે કાંઈ ઘોટાળો નથી કર્યો અને તેનો તેને માત્ર ભ્રમ હતો, પરંતુ એવી દશામાં, એક સાચા માણસનું એ કામ છે કે, ગિરફતાર થયા બાદ તે પોતાનો બચાવ કરે. તેણે સજાના ભયથી જુઠી જુબાની આપીને પોલીસને કેમ દગો દીધો? એ વિચાર કરવા જેવી વાત છે જો આપને એમ લાગતું હોય કે તેણે અનુચિત કામ કર્યું છે તો આપ તેને અવશ્ય સજા કરશો."

હવે અદાલત માટે ફેંસલો આપવાનો વારો આવ્યો. સર્વને રમાનાથ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ થઈ ગઈ હતી; પરંતુ તેની સાથે એમ પણ બધાને ચોક્કસ લાગતું હતું કે તેને સજા મળશે. શું સજા થશે એજ જોવાનું હતું. લોકો ઘણીજ ઉત્સુકતાથી ફેંસલો સાંભળવા માટે વધુ આગળ આવ્યાં, ખુરસીઓ વધુ આગળ ખેંચી લેવાઈ અને ગણગણાટ પણ બંધ થઈ ગયો.

"મામલો માત્ર એટલોજ છે કે, એક યુવકે, પોતાના પ્રાણની રક્ષાને માટે પોલીસનો આશ્રય લીધો અને જ્યારે તેને માલમ પડ્યું કે, જે ભયથી તે પોલીસનો આશ્રય લઈ રહ્યો છે તે સર્વથા નિર્મૂળ છે ત્યારે તેણે પોતાનુ નિવેદન પાછું ખેંચી લીધું. રમાનાથમાં જો સત્યનિષ્ઠા હોત તો તે પોલીસનો આશ્રય જ શા માટે લેત. પરંતુ એમાં કોઇ સદેહ નથી કે પોલીસે તેને રક્ષણ માટે આ ઉપાય સુઝાડયો અને આ રીતે તેને જુઠ્ઠી જુબાની આપવાનું પ્રલોભન આપ્યું. હું એ નથી માની શકતો કે, આ મામલામાં, જુબાની આપવાનો પ્રસ્તાવ સ્વતઃ તેના મનમા ઉત્પન્ન થયો હોય. તેને પ્રલોભન આપવામાં આવ્યું, જેનો તેણે, દંડના ભયથી સ્વીકાર કરી લીધો તેને એવી પણ ખાત્રી આપવામાં આવી હશે કે જે લોકોની વિરુદ્ધ તેને જુબાની આપવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે, તેઓ ખરી રીતે અપરાધીઓ છે. કારણ કે રમાનાથમાં જ્યાં દંડનો ભય છે ત્યાં ન્યાયની ભક્તિ પણ છે. સ્વાર્થને માટે નિરપરાધીઓને ફસાવતા પણ જેઓ અચકાતા નથી, એવા બદમાશ સાક્ષીઓમનો તે નથી. જો એમ વાત ન હોત તો, તે પોતાની પત્નીના આગ્રહથી જુબાની બદલવા કદિ તૈયાર ન થાત. એ સાચું છે કે પહેલી અદાલત બાદ તેને માલમ પડી ગયું હતું કે, તેના ઉપર ઘોંટાળાનો કોઇ મુકદમો નથી અને જજની અદાલતમાં તે પોતાની જુબાની પાછી ખેંચી લઇ શકતો હતો. તે વખતે તેણે એ ઇચ્છા પ્રકટ પણ અવશ્ય કરી, પરંતુ પોલીસની ધમકીઓએ ફરી તેના ઉપર વિજય મેળવ્યો. પોલીસ, બદનામીમાથી બચવાને માટે, આ વખતે તેને ધમકીઓ આપે એ સ્વાભાવિક જ છે; કારણ કે પોલીસને આરોપીઓ અપરાધી હોવા માટે કોઇ શકા ન હતી. રમાનાથ ધમકીઓમાં ફસાઇ ગયો એ તેની દુર્બળતા છે એ ચોક્કસઃ પરંતુ પરિસ્થિતિ જોતા તે ક્ષમ્ય છે. એથી હું રમાનાથને છોડી મૂકું છું."

૨૬

ચૈત્રની શીતળ, મનોહર, સ્ફુર્તિમય સધ્યા, ગંગાનો તટ, પલાશનાં ફૂલોથી લચી ગએલાં પલાશવૃક્ષોનું મેદાન, ઉંચા ઉંચા વૃક્ષો, તેની નીચે બાંધેલી ગાયો, ભેસો, અને બળદોની લહરાતી ઝુંપડીઓ, ન ક્યાય ધૂળ કે ગંદકી, ન કોઇ અવાજ કે તોફાન, સુખ અને શાન્તિ માટે શું આનાથી પણ વધારે સારી જગા હોઇ શકે છે? નીચે સુવર્ણમયી ગંગા, લાલ, કાળાં, નીલાં આવરણથી ચમકતી, ચમકતી, મદ મંદ સ્વરોમા ગાતી, ક્યાંક લપકતી, ક્યાંક ચમકતી, ક્યાંક ચપળ, ક્યાંક ગભીર, અનંત અધકાર તરફ વહી રહી છે; જાણે, બહુરજિત બાલસ્મૃતિ ક્રીડા અને વિનોદની ગોદમાં ખેલતી ખેલતી, ચિંતામય, સઘર્ષમય, અધકારમય ભવિષ્યની તરફ જઇ રહી છે દેવીદીન અને રમાનાથે, અહીં, પ્રયાગની નજીક આવીને આશ્રય લીધો હતો.

ત્રણે વર્ષ વીતી ગયાં છે. દેવીદીને જમીન લીધી, બાગ બનાવ્યો, ખેતી જમાવી, ગાય ભેસો ખરીદી, અને કર્મયોગમાં, અવિરત ઉદ્યોગમાં, સુખ, સતોષ અને શાન્તિનો અનુભવ કરી રહ્યો છે. હવે તેના મુખ ઉપર તે કંટાળો, તે બેચેની નથી, પણ એક નવી સ્ફુર્તિ, એક નવી કાન્તિ ઝળકી રહી છે.

સાંજ થઇ ગઇ છે, ગાય ભેસો ચરીને પાછી આવી. જગ્ગોએ તેમને ખુંટા સાથે બાંધી અને થોડું થોડું ઘાસ લાવીને તેમની સામે નાખી દીધું. એટલામાં દેવીદીન અને ગોપી પણ બજાર મડીમાં દાણા લઇને આવી પહોંચ્યા.

રમાનાથે જગા સાફ કરી રાખી હતી,

ત્યાં કાળાની ગૂંથણીઓ ઉતારવામાં આવી. આ નાની સરખી વસ્તીનો આટલો અસબાબ છે. દયાનાથ નોકરી પરથી નિવૃત્ત થયા હતા, અને હવે રેવીદીનના મહેમાન છે. સમાચાર પત્રો પ્રત્યે પણ તેમને પ્રેમ છે. રોજ કોઈ પત્ર આવે છે, અને સાંજે ફુરસદ મળતાં મુનશીજી પત્રો વાંચી સમજાવે છે અને સમજાવે છે. બીનાઓમાં પણ આ આસપાસના ગામોના પાંચ દશ માણસો પણ આવી જાય છે અને રોજ એક નાની મોટી સભા થઈ જાય છે.

રમાનાથને આ જીવન પર એટલો બધો અનુરાગ થઈ ગયો કે હવે તેને કદાચ, થાણેદારીજ નહિ, પણ જકાતના ઇન્સ્પેક્ટરનું પદ મળી જાય તો પણ તે ઘેરેનું નામ ન લે. તે પ્રભાત કાળે ઉઠીને ગંગાસ્નાન કરે છે પછી થોડીક કસરત કરીને દૂધ પીએ છે અને દિવસ ઉગતાં તો પોતાની દવાઓની પેટી કાઢીને બેસે છે. તેણે વૈદકનાં કેટલાક પુસ્તકો વાંચ્યાં છે અને નાની મોટી બીમારીઓની દવા તે આપે છે. પાંચદશ દરદીઓ રોજ આવી જાય છે અને તેની કીર્તિ દિવસે દિવસે વધતી જાય છે. આ કામમાંથી છૂટી મળતાં જ તે પોતાના બગીચામાં ચાલ્યો જાય છે, ત્યાં કંઈ શાકભાજી પણ વાવ્યાં હોય છે; કેટલાક ફળનાં ઝાડો અને કેટલીક વનસ્પતિ પણ છે. હમણાં તો આમાં માત્ર શાક જ થાય છે પરંતુ આશા છે કે ત્રણ ચાર વર્ષો બાદ લીંબુ, જાંબુ, બોર, નારંગી, કેરી, જામફળ, વગેરે ફળોની આમદાની પણ સારી થવા લાગશે.

દેવીદીને ભાજીને ક્યારીમાંથી તોડી, ઝુંડ સાથે બાંધી લીધાં અને રમાનાથને કહ્યું: "હજી કંઈ પાણી નથી આવ્યો!"

દયાનાથે મુફલીસો બરાબર જોઈને કહ્યું: "હજી તો નથી આવ્યો. મને તો હવે તે સારી થાય એવી આશા નથી. જમાનો બદલાય છે કેટલા સુખથી રહેતી હતી; ગાડી હતી, મોટર હતી, બંગલો હતો, કેટલાય નોકર હતા. અત્યારે આ હાલ છે. સામાન સર્વ મોજુદ છે. વકીલ સાહેબ સારી સંપત્તિ મૂકી ગયા હતા, પરંતુ ભાઈ ભત્રીજાઓ ખાઈ ગયા."

દેવીદીન: "ભાઈ કહે છે કે, અદાલતમાં જાય તો બધું મળી જાય, પરંતુ કહે છે કે અદાલતમાં હું શું નહિ મોકું. એ બહુ ઉંચા વિચારની છે."

એટલામાં રામેશ્વરી એક નાના બાળકને ખોળામાં લઈને એક ઝુંપડામાંથી નીકળી અને દયાનાથની ગોદમાં આપતાં દેવીદીન પ્રત્યે બોલી "ભાઈ, જરા જઈને રતનને જુઓ. જાણે કેવી થઈ રહી છે. જોહરા અને જાલપા બન્ને રડી રહી છે. મેરો કોણ જાણે ક્યાં રોકાઈ ગયો!"

દેવીદીને રમાનાથને કહ્યું. "ચાલો, ભાઈ, જોઈએ."

રામેશ્વરી બોલી "એ જઈને શું કરશે, બિમારને જોઈને તો પહેલાં તેમનાં મોતીયાં મરી જાય છે."

દેવીદીને રતનની કોટડીમાં જઈને જોયું. રતન વાંસના એક ખાટલા પર પડી હતી. દેહ સુકાઈ ગયો હતો. સૂરજમુખી જેવો તેનો ખીલેલો ચહેરો મુરઝાઈને પીળો પડી ગયો હતો. ચિત્તને જીવંત અને સ્પન્દનપ્રધાન કરી રાખનારો એ રંગ ઉડી ગયો હતો; માત્ર આકાર બાકી રહ્યો હતો કે મનઃપ્રિય, પ્રભુત્વ, વિલાસ અને આહ્લાદમાં ડૂબેલું સંગીત જાણે આકાશમાં વિલીન થઈ ગયું હતું; માત્ર તેનો ધીમો ઉદાસ પ્રતિધ્વનિ રહી ગયો હતો. જોહરા તેના માથા પાસે બેસીને, કરુણ, વિરહ, ક્ષમા, નિરાશ અને તૃષ્ણાભર નેત્રથી જોઈ રહી હતી. આજ વર્ષોથી

તેણે રતનની સેવા સુશ્રુષામાં, દિવસનો દિવસ અને રાતની રાત જોઇ ન હતી. રતને તેની સાથે સ્નેહ કર્યો હતો. આ અવિશ્વાસ અને બહિષ્કારના વાતાવરણમાં, જે ખુલ્લા, નિ:સં-કોચ ભાવથી તેની સાથે બહેનપણું નિભાવ્યું હતું, તેનો એહસાન તે બીજી કઇ રીતે માને ? જે સહાનુભૂતિ તેને જાલપા તરફથી પણ ન મળી, તે રતને પ્રદાન કરી. દુઃખ અને પરિ-શ્રમે, બન્નેને મિલાવી દીધા, બન્નેના આત્માઓ સંયુક્ત થઇ ગયા. આ ઘનિષ્ટ સ્નેહ તેને માટે એક નવો જ અનુભવ હતો, જેની તેણે કદિ કલ્પના પણ કરી ન હતી. એ મૈત્રીમાં તેમાં વંચિત હૃદયે, પતિપ્રેમ અને પુત્રસ્નેહ બન્ને મેળવ્યાં હતાં.

દેવીદીને, રતનના ચહેરા તરફ સચિન્ત નેત્રોથી જોયુ, પછી તેની નાડી હાથમાં લઇને પૂછ્યું: " કેટલા વખતથી નથી બોલી ? "

જાલપાએ આંખો લુંછીને કહ્યુ: " અ-ત્યારે તો બોલતી હતી: એકાએક આંખો ઉપર ચઢી ગઇ અને તે બેહોશ થઇ ગઇ. વૈદ્યજીને લઇને હજી સુધી આવ્યા નથી. "

દેવીદીને કહ્યુ: " એની દવા વૈદ્યની પાસે નથી. "

એટલું કહીને તેણે થોડી સરખી રાખ લીધી અને રતનના માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો, મોઢામાં કંઇ ગણગણાટ કર્યો અને એક ચપટી રાખ તેને માથે લગાવી દીધી પછી બોલ્યો: " બેટા, રતન, આંખ ખોલ. "

રતને આંખ ખોલી દીધી અને આમ તેમ ગભરાયલી આંખોથી જોઇને બોલી. " મારી મોટર આવી હતી ને ? કયાં ગયો તે આદમી ? તેને કહી દો કે થોડીવાર પછી લાવે. જોહરા, આજે હું તને મારા બગીચાની સહેલ કરાવીશ. આપણે બન્ને ઝૂલા પર ઝૂલીશુ. "

જોહરા ફરી રડવા લાગી જાલપા પણ આંસુઓનો વેગ ન રોકી શકી. રતન એક ક્ષણ સુધી છત તરફ જોઇ રહી પછી એકાએક તેની સ્મૃતિ જાગી ઉઠી હોય તેમ તે લજ્જિત થઇને એક ઉદાસ હાસ્ય હસીને બોલી: " હું સ્વપ્નું જોઇ રહી હતી, દાદા ! "

લાલ આકાશ પર કાલિમાનો પડદો પડી ગયો હતો. તે વખતે રતને જીવન ઉપર મૃત્યુનો પડદો પાડી દીધો.

રમાનાથ વૈદ્યજીને લઇને પ્રહર રાત્રિ વિતતાં પાછો ફરે એટલે તો અહીં મોતની ગંભીર શાન્તિ છવાઇ ગઇ હતી. રતનનાં મૃત્યુનો શોક એ શોક ન હતો; જ્યાં માણસ હાય હાય કરે; પરંતુ એ શોક કે જેમાં આપણે મૂકરુદન કરીએ છીએ, તેની યાદ કદિ નથી ભૂલાતી: જેનો બોજ દિલ-માંથી કદિ નથી ઉતરતો

રતનના મૃત્યુ બાદ જોહરા એકલી પડી ગઇ. બન્ને સાથે સુતી હતી. સાથે બેસતી હતી, સાથે કામ કરતી હતી; હવે જોહરાનું મન, એકલા કોઇ કામમાં લાગતું ન હતું. કદિ નદીના તટ ઉપર જઇને રતનને યાદ કરતી અને રડતી; કદિ એ આંબાનું ઝાડ કે જેને તેમણે બન્નેએ મળીને ઉછેર્યું હતું તેની આગળ જઇને કલાકો સુધી ઉભી રહેતી. જાણે તેનુ સૌભાગ્ય લૂંટાઇ ગયુ હતું. જાલપાને બાળકનાં પાલન અને ભોજન બનાવવામાં એટલો અવકાશ મળતો નહતો કે, તેની સાથે બહુ ઉઠે, બેસે. અને બેસતી તો રતનની ચર્ચા થવા લાગતી અને બન્ને રડવા લાગતી.

ભાદરવો માસ હતો. પૃથ્વી અને જલ વચ્ચે જંગ જામ્યો હતો. જલની સેનાઓ વાયુયાન ઉપર ચઢીને આકાશમાંથી જલશ-રોની વર્ષા કરી રહી હતી. જલ સેના-ઓએ પૃથ્વી ઉપર ઉત્પાત મચાવી દીધો

હતો. ગંગા, ગામો અને કસ્બાઓને પાણી પાણી કરી રહી હતી. ગામનાં ગામ વહી જતાં હતાં. જોહરા, નદીના કિનારા ઉપર ઊભી રહી, રેલનો તમાશો જોઈ રહી હતી. એ ક્રોધી ગંગા, કેટલી વિશાળ થઈ ગઈ છે, તેનું અનુમાન જોહરા કરી શકતી ન હતી. લહેરો ઉન્મત્ત થઈને ગરજતી, મુખમાંથી ફીણ કાઢતી, હાથો ઉછાળતી રહી હતી અતુલ સૈનિકની જેમ ઘાવ મારતી રહી હતી. કદિ એક પગલું આગળ જતી, પછી પાછળ હટી જતી અને ચક્કર ખાઈને પાછી આગળ ધસી આવતી. ક્યાંક કોઈક ઝૂંપડું ડગમગતું લહેરથી વહી જઈ રહ્યું હતું, જેમ જાણે કોઈ શરાબી શેરીએ જતો ન હોય! કદિ કોઈ વૃક્ષ ડાળીઓ અને પાંદડાં સહિત ડૂબતું તરતું, પાણીમાં ગુમના કોઈ જહાજની માફક તરતું આવી જતું હતું. ગાયો અને ભેંસો, ખાટલા અને તખતા, જાણે તિલસ્મી ચિત્રોની માફક આંખોની સામેથી પસાર થઈ જતાં હતાં.

કિનારામાં એક હોડી નજરે પડી. તેમાં કેટલાક સ્ત્રી પુરુષો બેઠાં હતાં. બેઠાં જ હતાં, તેને ચોંટી રહ્યાં હતાં. હોડી કદિ ઉપર જતી, તો કદિ નીચે આવતી. હમણાં ઊંધી વળી, હમણાં ઊંધી વળી, એમ માલૂમ પડતું હતું. પરંતુ વાહરે સાહસ! સૌ અત્યારે પણ 'ગંગામાતાની જય!' પોકારતાં હતાં. ઓહો! હજી પણ ગંગાના મહિમાની આસ્થા હતી. જીવન અને મૃત્યુનો આવો સંઘર્ષ કોણે જોયો હશે! બન્ને તરફના માણસો કિનારા ઉપર ઊભા રહી, ગાંડા જેવી દશામાં હાથને ઘસતાં ઊભાં હતાં. જ્યારે હોડી હિલોળા લેતી ત્યારે લોકોનાં દિલ ઉછળી ઉછળીને મોં સુધી આવી રહેતાં. દોરડાંઓ ફેંકવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો: પરંતુ દોરડું વચ્ચે જ પડી જતું હતું. એકાએક એકવાર હોડી ઉથલી ગઈ અને બધાં પ્રાણીઓ લહેરીમાં સમાઈ ગયાં. માત્ર એક ઉજળી જેવી સ્ત્રી જ કિનારા તરફ ચાલી આવી રહી હતી. તે એકજ સપાટામાં કિનારાથી વીસેક ગજના અંતર ઉપર આવી ગઈ. પાસેથી માલૂમ પડ્યું કે તે સ્ત્રી છે. જોહરા, જાલપા, અને રમાનાથ ત્રણે ખડાં હતાં. એની ગોદમાં એક બાળક પણ નજરે પડતું હતું. બન્નેને કાઢી લાવવા માટે ત્રણે મક્કમ થઈ ઉઠ્યાં, પરંતુ વીસ ગજ સુધી તરીને તે તરફ જવાનું સહેલું ન હતું. વળી, રમાનાથ, તરવામાં બહુ કુશળ પણ ન હતો. ક્યાંક લહેરોના જોરમાં પગ પડી જાય તો પછી, ભગવાનની આશા સિવાય બીજે ક્યાંય ઠેકાણું ન મળે.

જોહરાએ કહ્યું "હું જાઉં છું."

રમાનાથે શરમાતાં કહ્યું: "જવાને તો હું તૈયાર છું. પરંતુ ત્યાંસુધી પહોંચી શકીશ કે કેમ એની શંકા છે. કેટલી તાણ છે!"

જોહરાએ એક પગ પાણીમાં મૂકીને કહ્યું "નહિ, હું હમણાં કાઢી લાવું છું."

તે કમરપૂર પાણીમાં ચાલી ગઈ રમાનાથે સચિંત થઈને કહ્યું "નાહક શા માટે જાન આપી રહી છે! ત્યાં કદાચ એક ખાડો છે હું તો જઈજ રહ્યો હતો."

જોહરાએ હાથોથી મના કરતાં કહ્યું- "નહિ, નહિ, તમને મારા સોગંદ, તમે ન આવશો. હું હમણાં લઈ આવું છું. મને તરતાં આવડે છે."

જાલપાએ કહ્યું: "લાશ હશે, બીજું શું!"

રમાનાથ "કદાચ જીવ પણ હોય."

જાલપા: "ઠીક, જોહરા તો તરી પણ શકે છે; ભલે જરી હિંમત કરી."

રમાનાથે જોહરા તરફ ચિંતિત આંખોથી જોઈને કહ્યું "હાં, ઠીક ઠીક જાણે

તો છે. ખબર કરેને પાછી આવે. મને મારી કાયરતા ઉપર લજ્જા આવે છે."

જાલપાએ બેપરવાઈથી કહ્યુંઃ " એમાં લજ્જાની શી વાત છે ? મરેલી લાશને માટે જાનને જોખમમાં નાંખવાથી શો ફાયદો ? જીવતી હોત તો હું ખુદ તમને કહેત કે જઈને કાઢી લાવો. "

રમાનાથે આત્મધિક્કારના ભાવથી કહ્યુંઃ " અહીંથી કોણુ જાણી શકે કે જાન છે કે નથી ? ખરેખર, બાલબ્રહ્મચારી એવા માણુસ નામર્દ થઈ જાય છે. હું ઉભો રહ્યો અને જોહરા ચાલી ગઈ. "

એટલામાં એક જોરજોર લહરી આવી અને લાસને ફરી તે અંદર ઘસડી ગઈ. જોહરા લાશની પાસે પહોંચી ચૂકી હતી તેને પકડીને ખેંચવા ચાહતી હતી, એટલામાં આ લહરીએ તેને દૂર કરી દીધી. જોહરા, ખુદ તેનાં જોસમાં સપડાઈ ગઈ અને પ્રવાહની તરફ કેટલાક હાથ ઘસડાઈ ગઈ. તે ફરી ઠીક થઈ પણુ એટલામા એક બીજી લહરીએ ફરી પાછી ઉઠાવી લીધી

રમાનાથ વ્યગ્ર થઈને પાણીમાં કૂદી પડયો અને જોરથી બૂમ મારવા લાગ્યો " જોહરા, જોહરા, હું આવુ છુ.' '

પરંતુ 'જોહરામાં હવે લહરીઓ સાથે લડવાની શક્તિ નહતી તે વેગથી લાશની સાથે જ પ્રવાહમાં વહી જઈ રહી હતી તેના હાથ પગ હાલતા બંધ થઈ ગયા હતા.

એકાએક એક એવો મોજો આવ્યો કે બન્ને તેમા સમાઈ ગઈ એક મીનીટ બાદ જોહરાના કાળા વાળ નજરે આવ્યા. કેવલ એક ક્ષણુ સુધી ! એ અંતિમ ઝળક હતી. ફરી તે નજરમાં ન આવી.

રમાનાથ લગભગ સો ગજ સુધી જોરથી હાથ પગ અફાળતો અફાળતો ગયો; પરંતુ એટલી વારમાં તો લહરીઓના વેગને લીધે તેનો દમ રૂંધાઈ ગયો હવે આગળ કયાં જાય ? જોહરાનો તો કયાંય પત્તો ન હતો. તે આખરી ઝળક આંખોની સામે જ હતી.

કિનારા ઉપર ઉભી ઉભી જાલપા, હાય, હાય, કહી રહી હતી તે એટલે સુધી કે તે પણુ પાણીમાં કૂદી પડી. રમાનાથ હવે આગળ ન વધી શકયો. એક શક્તિ આગળ ખેંચતી હતી, એક પાછળ ખેંચતી હતી. આગળની શક્તિમાં અનુરાગ હતો, નિરાશા હતી, બલિદાન; પાછળની શક્તિમાં કર્તવ્ય હતું, સ્નેહ હતો, બંધન હતું. બંધને તેને રોકી લીધોઃ તે પાછો આવ્યો

કેટલીય મીનીટ સુધી જાલપા અને રમાનાથ ઘુંટણુપૂર પાણીમાં ઉભા રહી તે તરફ તાકી રહ્યા રમાનાથની જબાન આત્મધિક્કારે બંધ કરી રાખી હતી; જાલપાની શોક અને લજ્જાએ બંધ કરી રાખી હતી.

આખરે રમાનાથે કહ્યુંઃ " પાણીમા કેમ ઉભી છે ? શરદી થઈ જશે."

જાલપા પાણીમાંથી નીકળીને કિનારા ઉપર ઉભી રહી; પરંતુ મુખથી કાંઈ ન બોલી. મૃત્યુના આ આઘાતે તેને પરાભૂત કરી દીધી હતી. જીવન કેટલું અસ્થિર છે એ ઘટના આજે બીજીવાર તેની આંખો સમક્ષ ચરિતાર્થ થઈ. રતનના મૃત્યુની તો પહેલાંથી જ આશંકા હતી. ખબર હતી કે તે હવે થોડા દિવસની જ મહેમાન છે, પરંતુ જોહરાનું મૃત્યુ તો વજ્રઘાત જેવુ ! હજી તો અર્ધી ઘડી પહેલાં ત્રણે જણુ પ્રસન્નચિત્ત, જલક્રીડા જેવા ગયાં હતાં. કોને શંકા હતી કે મૃત્યુની આવી ભીષણ ક્રીડા તેમને જેવી પડશે !

આ ચાર વર્ષમાં જોહરાએ પોતાની સેવા, આત્મત્યાગ અને સરળ સ્વભાવે સર્વને મુગ્ધ કરી લીધા હતા. પોતાના અતીતને મિટાવવા માટે, પોતાના આગળના કલંકને ધોઈ નાખવા માટે, તેની પાસે એના સિવાય બીજું

કયું સાધન હતું ? તેની બધી કામનાઓ, બધી વાસનાઓ સેવામાં લીન થઈ ગઈ. કથાવાર્તામાં તે વિશ્રામ અને મનરંજનની વસ્તુ હતી. કદાચ, કોઈ અતો માલૂમ તેને પોતાના ઘરમાં પણ પેસવા ન દેત. અહીં સર્વે તેની સાથે ઘરના માણસ જેવો જ વ્યવહાર કરતાં હતાં. તે દેવીદીનની વિધવા વહુ છે. એમ કહીને હરનાથ અને રામેશ્વરીને શાન્ત કરી દેવામાં આવ્યાં હતાં. જોહરાએ કથાવાર્તામાં, ભાષણ પામેથી, માત્ર તેની પાસે રહેવાની ભિક્ષા માગી હતી. પોતાના જીવન પર તેને ઘૃણા થઈ ગઈ હતી. આપણી નિષ્કામમય ઉદારતાએ તેને આત્મશુદ્ધિના પથ પર નાખી દીધી. રતનનું પવિત્ર નિષ્કામ જીવન તેને પ્રોત્સાહિત કર્યા કરતું હતું.

થોડીવાર પછી, રમાનાથ પણ પાણીમાંથી બહાર નીકળ્યો અને શોકમાં ડૂબેલો ઘર તરફ આવ્યો. પરંતુ પછીથી તે અને જાલપા વારંવાર નદીના કિનારા ઉપર આવીને બેસતાં અને જે સ્થળે જોહરા ડૂબી હતી, તે તરફ કલાકો સુધી જોઈ રહેતાં. કેટલાક દિવસો સુધી તેઓને એવી આશા રહી હતી કે કદાચ જોહરા બચી ગઈ હોય અને કોઈ બાજુથી તે ચાલી આવે, પરંતુ ધીરે ધીરે આ ક્ષીણ આશા પણ શોકના અંધકારમાં ગુમ થઈ ગઈ; પરંતુ હજી સુધી જોહરાની સૂરત તેમની આંખો સમક્ષ ફર્યા કરતી હતી. તેના ઉઠેલા હોઠ, તેની પાછલી જિંદગી, તેના હાથે સિવાયેલાં કપડાં, તેનો ઓરડો તે સર્વ તેની સ્મૃતિનાં ચિહ્ન હતાં અને તેની પાસે જતાં રમાનાથની આંખો સમક્ષ જોહરાની તસ્વીર ખડી થઈ જાય છે.

(સંપૂર્ણ)

સ્વ. તાપીબાઈ રણછોડદાસ ગાંધી સ્મારક ઇનામી નિબંધ

1. આ હરીફાઈમાં માત્ર સ્ત્રીઓ જ ભાગ લઈ શકશે.
2. સને ૧૯૪૨ માર્ચની આખર સુધીમાં નીચેને સરનામે નિબંધો મળી જવા જોઈએ.
3. નિબંધ વધારેમાં વધારે ફુલસ્કેપ સાઈઝના ૨૦ પાનાં લેખી—અથવા લગભગ ૪૦૦૦ શબ્દો જેટલો હોવો જોઈએ. શાહીથી કાગળની એક બાજુએ ચોખ્ખા અક્ષરમાં નિબંધ લખવો જોઈએ.
4. નિબંધ લખનારે પોતાનું નામ નિબંધ સાથે મોકલવાનું છે. નિબંધ નીચે પોતાનું તખલ્લુસ-અથવા સાંકેતિક શબ્દ મૂકવો.
5. સર્વોત્તમ નિબંધને માટે રૂપિયા ૨૫નું ઈનામ આપવામાં આવશે.
6. ઈનામ માટેનો નિર્ણય પરીક્ષક કમિટિનો છેવટનો ગણાશે.
7. સર્વોત્તમ ઠરેલો નિબંધ પ્રગટ કરવાના તમામ હક 'દારા' ઓફિસને સ્વાધીન રહેશે. ઈનામ માટે ન પસંદ થયેલા નિબંધો, ટપાલની ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે.
8. પરીક્ષક કમિટી નીચેના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનોની બનેલી છે. શ્રી. હાશા ... મહેતા, બી. એ. ... એમ. એ. ... પી. એચ. ડી.
9. નિબંધનો વિષય "ગૃહજીવન અને બહારજીવન એ બન્નેનો સ્ત્રીજીવનમાં મેળ સાધવાના વ્યવહારુ માર્ગો"
10. સઘળા નિબંધો નીચેને સરનામે મોકલવાના છે.

તંત્રી : "દારા"
મોરબાગ-હરિકાબાદ

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદકઃ કુ. યશસ્વિની

આ ચાલુ વાર્તા અંકમાંની વાર્તાઓ પૈકી તમને કઇ વાર્તા સૌથી વધારે ગમી, અને શા માટે ? તે ટુંકામાં જણાવો. એક કાર્ડમાં સમાય એટલોજ જવાબ હોવો જોઇએ.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી—ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

મે માસના પ્રશ્નનો જવાબ

મીસીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ અને ડૉ. મીસ લજ્જાવંતી સંબંધમાં સાચો જવાબ **શ્રીમતી રૂક્મિણી પટણીનો** મળ્યો છે. એ સિવાય બીજા કોઇ બહેનનો જવાબ મળ્યો નથી. એ બહેનને ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે. જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટરથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટ બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, "ગુણસુન્દરી"

સમાલોચના

'વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા' લેખક શ્રી ગોરધનદાસ [illegible] ગોર, બી. એ., બી. એસસી. પ્રકાશક શ્રી [illegible] કુબેરદાસ, અમદાવાદ. મૂલ્ય [illegible] આના

શ્રી ગોરના આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ [illegible] વર્ષના ટૂંકા ગાળામાં થઈ છે, તેજ એની ઉપયોગિતાના [illegible] આપે છે. વિજ્ઞાનનું પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યમાં [illegible] આ પુસ્તક [illegible]

[illegible]

(૧) [illegible] (૨) [illegible]

[illegible]

'પારસી રેખાઓ' [illegible]

[illegible]

છે. "વેણીમાધવ" તો ઠેર ઠેર હોય છે શ્રી. રામનારાયણ પાઠકે આ અનુવાદની પ્રસ્તાવના લખી તેની ઉપયોગિતા વધારી છે

દિલારામ: પ્રયોજક: શ્રી માણેકલાલ ગો. જોશી પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય: રૂ ૧-૮-૦

ફ્રેંચ નવલકથાકાર મોરીસ ડેકોબ્રાની "સીરીનેડ ટુ ધ હેન્ગમેન" નામે નવલકથા ઉપરથી આ નવલકથા ગુજરાતીમા ઉતારવામાં આવી છે, વાર્તાનું વસ્તુ એવી દક્ષતાથી ગુંથ્યું છે કે યૂરપ અને એશિયા—બન્ને ખંડમાં એમાંના બનાવો બને છે અને છેલ્લા કેટલાક વર્ષો ઉપરના ઐતિહાસિક બનાવોનું કંઈક અંશે દિગ્દર્શન કરાવે છે. વાર્તાનાયક દિલારામ હિંદી પિતા અને ફ્રેન્ચ માતાનું સંતાન હોઈ પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય બન્ને સંસ્કૃતિના સદ્ગુણ-દુર્ગુણ તેનામા કેન્દ્રિત થયા છે એકંદરે પાશ્ચાત્ય-ખાસ કરીને પેરીસની લપરતા તેનામાં વધારે દેખાય છે આવું પુસ્તક ગુજરાતીમા પ્રકટ કરવા માટે પ્રયોજકે અને પ્રકાશકે કેમ પસંદ કર્યું હશે, તે સમજવુ મુશ્કેલ છે

નયનનાં નીર: લેખક: શ્રી જેઠાલાલ નારાયણ ત્રિવેદી. પ્રકાશક: નવયુગ પુસ્તક ભંડાર, અમદાવાદ મૂલ્ય: બાર આના

અત્યાર પ્હેલાં "કાચા ફળ" નામે એક નવલિકા-સંગ્રહ લેખકે પ્રકટ કર્યો છે આ પુસ્તકમાની વાર્તાઓ એ "કાચાં ફળ"ને મુકાબલે પક્વ અને રૂચીકર થાય એવી છે એમા શંકા નથી આપણા અનેક દૃષ્ટિએ સડેલા સામાજીક જીવનની કેટલીક બાજુઓનો ચિતાર આપવાનો સફળ પ્રયત્ન આ વાર્તાઓમા શ્રી. ત્રિવેદીએ રજુ કર્યો છે વાર્તાના શોખીન વાચક વર્ગને એ વાર્તાઓ જરૂર આહ્લાદક થઈ પડશે

નારી હૃદય: લેખક સ્વ. "કલાપી" અને શ્રી રમણીકલાલ જ દલાલ પ્રકાશક: શ્રી રમણીકલાલ મ્હેતા, અમદાવાદ મૂલ્ય: રૂ ૧-૪-૦

સ્વ "કલાપી" ના અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનુ માથે લઈ શ્રી રમણીક મ્હેતાએ ગુજરાત ઉપર જરૂર ઉપકાર કર્યો છે. સ્વ "કલાપી" એ જેમ્સ સ્પીલીંમના "રીંગ એન્ડ ધી રીંગ" નો અનુવાદ "માલ અને મુદ્રિકા" નામે કર્યો છે અને તે પુસ્તક લાંબા સમય પર પ્રકટ થયુ હતુ. એજ લેખકના બીજા પુસ્તક "ચાર્લ્સ રોબીન્સન" નો અનુવાદ આ પુસ્તકમાં તેમણે કરવા માંડેલો પરંતુ તે અધુરો રહ્યો-એમના અકાળ અવસાને નથી શ્રી. દલાલે તે પૂરો કરી સાહિત્યની જે સેવા કરી છે તે માટે ધન્યવાદ આ પુસ્તક ખાસ કરીને શ્રી. દલાલે અનુવાદ કરેલો ભાગ કોઈ "વકીલ" સાક્ષરને બતાવવાની શ્રી મ્હેતાની ખાહેશનો જે જવાબ એ "વકીલે"એ આપ્યો છે. તે તરફ તેમણે જે ઉદાસીનતા બતાવી છે, તે ગુજરાતના સાક્ષરોને શોભારૂપ નથી આ અનુવાદમાંથી સ્વ. "કલાપી"ની મનોદશાની કેટલેક અંશે આપણને ઝાંખી થાય છે સ્વ. "કલાપી" ના મનમાં ધાર્મિક વિચારોની જે ઘડભાંજ ચાલતી અને અત્યારે અનેક નવશિક્ષિત ફીલસુફ સમાજ સુધારકના મનમાં ચાલે છે, તેનો પડઘો આ પુસ્તકમાં સંભળાશે આ નવલકથા-નવલકથા તરીકે વાચકવર્ગને ઓછી આકર્ષે એ સંભવિત છે પરંતુ "કલાપી"ના અભ્યાસીઓને એમાંથી ઘણું નવુ જાણવાનું મળશે શ્રી રમણલાલ દેસાઈએ આ નવલકથાનો પરિચય સારી રીતે કરાવ્યો છે.

કલ્પના ચિત્રો: લેખક. શ્રી. જયકૃષ્ણ ચિમનલાલ સુરતી (મસ્ત મયૂર) પ્રકાશક: શ્રી બિહારીલાલ ઈ ભામલતદારના, ભરૂચ મૂલ્ય: રૂ ૧-૦-૦

શ્રી સુરતીએ "મસ્ત મયૂર"ના તખલ્લુસથી લખેલી અને જુદા જુદા સામયિકોમાં પ્રથમ પ્રકટ થયેલી ૭ નવલિકાઓનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમા કર્યો છે. એમની રસભરી વસ્તુસંકલના અને સુયોગ્ય પાત્રાલેખન વાર્તા-શોખીન વાચકવર્ગને જરૂર આકર્ષશે. આ વાર્તાઓમા વસ્તુ અને પાત્રાલેખન કરતાં ભાષાની ઝમક વધારે આગળ તરી આવે છે હિંદુ સંસારના કેટલાક જાણીતા પ્રશ્નોની છણાવટ કરતી આ વાર્તાઓ સચોટ શબ્દચિત્રો રજુ કરે છે મુદ્રણની દૃષ્ટિએ પણ પ્રકાશકને ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. પુસ્તકનુ મુદ્રણ આકર્ષક અને કલામય બનાવવામાં અત્યંત શ્રમ લીધો હોય એમ જણાઈ આવે છે.

પ્રાથમિક શાળામાં ચિઠ્ઠી વાચન લેખક: શ્રી ગિજુભાઈ પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર મૂલ્ય પાચ આના

બાલશિક્ષણશાસ્ત્રના એક ઊંડા અભ્યાસી તરીકે અને અનુભવી તરીકે શ્રી ગિજુભાઈએ અત્યાર પ્હેલા બાળકોને તેમજ તેમના માતા-પિતા કે શિક્ષકોને ઉપયોગી થાય એવા ઘણાં પુસ્તક-પુસ્તિકાઓ આપણને અત્યારસુધીમાં

માટે તેના જન્મથીજ વેર કેળવાય, લગ્ન વખતે વર-કન્યાની આંખમાં ધુંગ નંખાય, સાંકળીના માર્ગમાં બાણો થઇને પડે એ બધું બાલમાનસને કેવું શિક્ષણ આપશે ? આ અને એવી બીજી અનેક નાની મોટી બાબતો વિષે બાળમાનસના અભ્યાસીઓ મત ઉચ્ચારે તો ઠીક થશે. અમને તો લાગે છે કે આવી બાબતો બાળકો સમક્ષ મૂકતાં પ્હેલાં જરૂર વિચાર થવો ઘટે છે.

ટૉલસ્ટૉયની નીતિકથાઓ: સંપાદક: ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશક: શ્રી ગુર્જર ગ્રન્થરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ મૂલ્ય ત્રણ આના

કાઉન્ટ લીઓ ટૉલસ્ટૉયે લખેલી અને શ્રી. પ્રેમચંદજીએ હિંદીમાં ઉતારેલી વાર્તાઓ ગુજરાતીમાં ઉતારવામાં આવી છે, એ વાર્તાઓને ગુજરાતી વાઘા પહેરાવવામાં પણ શ્રી રમણલાલ સફળ થયા છે. ભાષા પણ સાદી ને સરલ હોઈ; બાળકોને એ વાર્તાઓ પ્રિય થશે એમાં નવાઈ નથી. એમાંથી બાલકો નીતિના બોધ પાઠ શીખી સકશે.

સારી સારી વાતો સંપાદક: ઉપર પ્રમાણે. પ્રકાશક બાલજીવન કાર્યાલય, વડોદરા. મૂલ્ય ચાર આના

જુદા જુદા લેખકોએ લખેલી અને "બાલજીવન" માસિકમાં પ્રકટ થયેલી ૯ વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં છે. ભાષા સાદી ને સરલ-બાલબોધ છે આમાંની કેટલીક વાર્તાઓમાં પણ ચમત્કારનું તત્વ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે

નથી આપણા મ્ન્દર ભાગ પ્હેરો. શ્રી મગનલાલ કેટલીક બાબુઓનો ન્પ્રોન્સીપાલ ન્યુ ઇરા સ્કુલ આ વાર્તાઓમાં શ્રી. ત્રિવેદી- શોખીન વાચક વર્ગને એ વાર્તાઓ ... કાં થઇ પડશે.

નારી હૃદય: લેખક સ્વ. "કલાપી" અને શ્રી રમણીકલાલ જ. દલાલ, પ્રકાશક: શ્રી રમણીક શ્રી ત્રવેદી, અમદાવાદ મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦

સ્વ. "કલાપી" ના અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનું ગયે વર્ષ શ્રી. રમણીક ત્રવેદીએ મુનાસ ઉપા જોર ઉપાડ કર્યું છે. સ્વ "કલાપી" એ મિસ્સ રવીના " રીચ એન્ડ પુઅર " નો અનુવાદ " માલ અને મુદ્રિકા " નામે કર્યો છે અને તે પુસ્તક લાંબા સમય પર પ્રકટ થયું હતું. ભેજ લેખકના બીજા પુસ્તક "ચાર્લ્સ રોબીન્સન"

શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિ લેખક: શ્રી. ગો. શ્રી વ્રજનાથ લાલજી પ્રકાશક: શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય યુવક પરિષદ્. મુંબાઇ. મૂલ્ય સવા આનો.

પુષ્ટિ માર્ગના સિદ્ધાન્તોના પ્રચારાર્થ પ્રકાશક સંસ્થા તરફથી પ્રકટ થતી આ બીજી પુસ્તિકા છે. એ માર્ગના અનુયાયીઓને આચાર્યશ્રીના સાચા સિદ્ધાંતો જોવાથી જાણવાનો લાભ મળશે જાહેર સંસ્થાઓ, પુસ્તકાલય, પાઠશાળા વગેરેને આ પુસ્તિકા વિના મૂલ્ય મળે છે.

હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રોનું જરથોસ્તી મૂળ: લેખક: ડૉ. સોહરાબ બ. સંતોક, શ્રી સંતોકે પોતાના મતના પ્રતિપાદનાર્થે આ વિષય પર ચાર નાની પુસ્તિકાઓ લખી છે એમની માન્યતા એવી છે કે પ્રથમ પેગમ્બર જરથોસ્ત થયા. તેમણે પોતાનો ધર્મ ઇરાનમાં ફેલાવ્યો; ઇરાનમાંથી કેટલાક આર્યો હિંદમાં આવ્યા અને તેમના વેદો વગેરેનું મૂળ-જરથોસ્તી ધર્મમાં છે. તેમની આ માન્યતા એવા પાયા ઉપર રચાઇ છે કે જરથોસ્તી ધર્મ ૧૨૦૦૦ વર્ષ જુનો છે અને ઋગ્વેદ ઇ. સ. પૂર્વે ૩૦૦ ની આસપાસ રચાયો છે. અર્થાત બુદ્ધના સમય લગભગ. આ વાત કેટલાને ગળે ઉતરશે, તે સમજવું મુશ્કેલ છે. એમણે એમનો આ મત યૂરોપીઅન વિદ્વાનોને આધારે બાંધ્યો છે, એ વિષયના અભ્યાસીઓને આ પુસ્તિકાઓ કદાચ ઉપયોગી થશે.

મહિલા: સંપાદિકા શ્રી. માઇ વરેરકર: ખટાવવાડી, ગિરગાંવ, મુંબઇ. વા. લ. રૂ ૪

જુલાઇ માસથી ઉપરોક્ત મરાઠી માસિક પ્રકટ થવા માંડ્યું છે અને એનું સંપાદન, સુપ્રસિદ્ધ મરાઠી નાટ્યકાર અને નવલકથાકાર 'દાઈ-બેન્ન'ની પુત્રી કરે છે. આ માસિક ખાસ પુસ્તાનું મુદ્રણ મહિલાઓના પ્રશ્નોની, હિન્દની અત્યંત શ્રમ લીધાયે ચર્ચા કરવાના મુખ્ય હેતુથી

પ્રાથમિક શાળા પ્રથમ અંકમાં એ હેતુ બરાબર શ્રી. ગિરજાબાઇ પ્રકાશાગથમ અંકમાં, શ્રીમતી મંદિર, ભાવનગર મુખ્યમંત્રી ગોરાબહેન કપન, બાલશિક્ષણશાસ્ત્ર તેમજ અન્ય મહિલા તરીકે અને અનુસરીયા નવાં મરાઠી માસીને ઇચ્છે અત્યાર પ્હેલા બાળીએ છીએ.

પિતા કે શિક્ષકોને ●

પુસ્તક-પુસ્તિકાઓ

વીર પ્રભુ નમઃ

સંપાદક : શ્રી [illegible] શાહ

જાણ્યું એટલે અંગ્રેજી સાહિત્ય વાંચવા માંડ્યું ને તે વાંચ્યું એટલે એમના વિચારમાં ફેરફાર થવા લાગ્યા. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની નજરે એમણે આપણો સમાજ જોવા માંડ્યો એટલે ઠેર ઠેર એમને તેમાં દોષ દેખાવા લાગ્યા. ન્યાતના નિયમો જેવા કે વિધવા વિવાહનો વિરોધ, પરદેશગમનનો પ્રતિબંધ વગેરે એમને ખૂંચવા લાગ્યા એથીજ એમના કાવ્યોમાં સુધારક તરીકે પણ એ પ્રકટ થાય છે.

સાહસે જાતિના બંધ કાપી ઝટ નાખો,
સાહસે જાઓ પરદેશ બીક નવ રાખો.

એ પ્રખ્યાત લીટીઓ એનીજ છે. જ્ઞાતિના બંધ ઝટ કાપી નંખાય એવા નથી એ સમજતાં એને પચીસ વરસ લાગ્યાં એટલી તીવ્ર ને ઊંડી એમની સુધારાની વાંછના હતી. એમણે માત્ર સુધારા વિષયક કાવ્યજ નહોતાં લખ્યાં; સમાજસુધારો કરવા સભાઓ પણ સ્થાપી હતી, લેખો લખ્યા હતા, 'દાંડિયો' નામે પેપર કાઢ્યું હતું. ને ઠેર ઠેર ભાષણો પણ કર્યાં હતાં. એમના જેવો કવિ,લેખક કે વક્તા તે વેળા ગુજરાતમાં નહતો એટલે કવિના લખાણો બધા વંચાતા ને તેની ભારે અસર થતી.

સુધારક તરીકે એ એટલેથીજ બેસી રહ્યા નહોતા. એ જે ઉપદેશ લોકને આપતા તેનો અમલ એમણે પોતેજ કરી બતાવ્યો હતો. નર્મદા લાલશંકર દવે નામની પોતાની ન્યાતનીજ એક વિધવા સાથે એમણે જાતેજ પુનર્લગ્ન કર્યું હતું. આ પગલું આ જમાનામાં પણ ધ્યાન ખેંચે એવું છે તો તે સમયે મુંબાઇ તથા આખા ગુજરાતમાં એથી કેટલો ઉહાપોહ થયો હશે તે સહેજે કલ્પી શકાય એમ છે

સાચો સંસારસુધારો કરવો હોય તો લોકોને કેળવણી આપવી જોઇએ એ દેખીતું એણે પુષ્કળ લખ્યું છે. ને તે બધું 'નર્મગદ્ય'ના સામાન્ય શીર્ષક હેઠળ છપાયું છે પણ તે ઉપરાંત શુદ્ધસાહિત્ય કહી શકાય એવું પણ એણે ઘણું લખ્યું છે. એને ગુજરાતીઓ પર હતો તેથીયે વધુ પ્રેમ ગુજરાતી ભાષા પર હતો; તેથી તેની સેવા કરવાનું તો એણે વ્રત લીધું હતું. 'કલમને ખોળે માથું' મૂકીને એણે આખી જીંદગી ગાળી હતી. એ કાર્ય એણે એકલે હાથે ને વગર પૈસે કર્યું છે તેવું હજી સુધી બીજો કોઈ ગુજરાતી કરી શક્યો નથી. 'નર્મકોશ' મેં વાંચ્યો નથી પણ વિદ્વાનોનો મત એમ છે કે એ ગ્રંથને નર્મદની વિદ્વત્તાનો કીર્તિસ્તંભ ગણીએ તો વાંધો નથી. નર્મકોશનાથી ઘણો ઉતરતો ને તોયે ખૂબ ઉપયોગી થઇ પડે એવો ગ્રંથ તે 'નર્મકથાકોશ' છે. એમાં એણે રામાયણ મહાભારત ને પુરાણોનાં મુખ્ય પાત્રોની રૂપરેખા દોરી છે. જનસાધારણ મૂળ ગ્રંથો ન વાંચી શકે તેથી આ કાર્ય એણે કર્યું છે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગદ્યકાર કરતાં કવિ તરીકે નર્મદ વધારે પ્રસિદ્ધ છે કારણ પશ્ચિમની અસર તળે રહીને કવિતા લખવાની પહેલ એણે જ કરી હતી. ખંત અને ઉદ્યોગ એનામાં એટલાં બધાં હતાં કે કવિતા લખતાં શીખવા માટે એ પીંગળ શીખ્યા, પીંગળના ગ્રંથો ગુજરાતીમાં હતા નહીં તેથી એણે પીંગળ લખ્યું! અલંકારશાસ્ત્રનો પણ એવીજ રીતે એણે પરભાષામાંથી અભ્યાસ કર્યો ને અલંકાર પર એણે પુસ્તક લખ્યું. અનેક યુવકો કવિતા લખતાં શીખવા એની પાસે આવવા લાગ્યા અને ખરેખર સાહિત્યનું શિષ્યમંડળ એની આસપાસ ઊભું થયું. એની કવિતા જૂના ને નવા જમાનાની વચ્ચેના પુલ જેવી છે. જોસ્સો ને દર્દ એ બે તેના વિશિષ્ટ ગુણો છે. કુદરતનાં વર્ણનનાં કાવ્યો એનાં બહુ સરસ છે. જમનના ગીતો, સુધારા પ્રબોધક કાવ્યો,

પ્રેમનાં કાવ્યો એમ અનેક પ્રકારનાં કાવ્યો એણે લખ્યાં છે. રાષ્ટ્રગીતો લખવામાં પણ એણેજ પહેલ કરી હતી. 'જય જય ગરવી ગુજરાત' નું આપણું વ્હાલું રાષ્ટ્રગીત પણ એણેજ લખ્યું છે એનું સહુથી પ્રખ્યાત કાવ્ય એજ છે. એકજ એ લખ્યું હોત, તોયે એ અમર થઈ જાત એવાં તત્વો એમાં છે

આ મહિને નર્મદની જન્મશતાબ્દી ઉજવવામાં સહુથી આગળ પડતો ભાગ લેનાર ગુજરાતના સાહિત્યસેવકો છે. તેનાં મુખ્ય કારણ બે છે. એક એ કે કોશકાર અને ગદ્યકાર તરીકે એણે ઘણી મહત્વની સેવા કરી છે ને બીજું એ કે ગુજરાતી સાહિત્યનાં લગભગ સર્વ અંગો ખીલવવામાં એણેજ પહેલ કરી છે હજી સુધી આપણા સાહિત્યની એવી સેવા કોઈ એક વ્યક્તિએ કરી નથી.

ખરું જોતાં, નર્મદ ફક્ત કવિ કે સાહિત્યકાર નહોતો. વીર કવિ નર્મદ એ રીતેજ એ પ્રખ્યાત છે. તે બતાવે છે કે એ વીર પણ હતો એના ચારિત્ર્યમાં વીરતા સિવાયે મુખ્ય સદ્ગુણો હતાં સત્યપરાયણતા ને ટેકીપણું એ એના મુખ્ય સદ્ગુણો હતા એ પોતે પણ તે જાણતા હતા.

'વીર સત્ય ને રસિક ટેકીપણું અરિ પણ મારી [illegible]' એમ એ પોતેજ ઉચરે ગાય છે.

સત્યતા ને ટેક ઉપરાંત નીડરતા એ પણ એનો મોટો ગુણ હતો સુધારાની ગતિ ધારી તેટલી ત્વરિત ન નીકળી ત્યારે એણે સમાજ ને ધર્મ એ બેઉનાં કારણોનું ખૂબ ચિન્તન કર્યું. એથી એના જુવાનીના કેટલાક વિચારો ફેરવાયા, તે વિચારો જાહેર થશે તો સુધારકો એને ભાગેડુ ને સરકણો એવી હાંસી કરે એ મોટો ભય હતો છતાં એ ભયની પરવા કર્યા વગર એણે પોતાના બદલાયલા વિચારો પણ એણે નિર્ભયતાથી ગુજરાતને છુટક લેખો દ્વારા જણાવ્યા. એ બધા લેખોનો 'ધર્મવિચાર' નામે એક ગ્રંથ સન ૧૮૮૬ માં એણેજ છપાવ્યો છે.

એ ગ્રંથ વિષે પ્રો. ઠાકોર કહે છે કે 'ધર્મવિચાર' એ નર્મદનો હીરો લેખ છે. એમાં તેજસ્વિનો બુદ્ધિવૈભવ, કવિનો રસવૈભવ, અને વિદ્વાનનો જ્ઞાન-વૈભવ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ ગ્રંથમાં વીર નર્મદનો અંતિમ આ-દેશ છે અને તેમાં કવિ પુરાતન આર્યોને મુક્તકંઠે અને સદ્ભાવે સ્તવે છે'

સને ૧૮૮૬ માં એ નર્મદનું અવસાન થયું તેને તો હજી સુડતાળીસ વરસ થયાં છે પણ એનો જન્મ થયાને સો વરસ થયાં તેથી એની જન્મશતાબ્દી હોવી ઉજવાય. આવા પ્રથમ પંક્તિના પુરુષને ગુજરાતના પુરુષો તો એ પ્રસંગે અંજલી આપશે, પરંતુ આપણી બહેનો પણ એ કાર્યમાં ઉમળકાભેર ભાગ લે અને એ વિરલ પ્રસંગ નિર્વિઘ્ને પૂરો થાય એવી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી વિરમું છું

સ્વીકાર

(૧) શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવન, ૧૯૩૨ નો અહેવાલ; (૨) શ્રી ભાવનગર સ્ત્રી કેળવણી મંડળ અને મહિલા વિદ્યાલય નો ૧૯૩૦ ૩૨ ને ૩ વર્ષ નો અહેવાલ; (૩) સર હરકિસનદાસ નરોત્તમદાસ હોસ્પીટલ. ના. ૧૯૩૨ નો રિપોર્ટ (૪) [illegible] [illegible] [illegible] તંત્રી: શ્રી. [illegible] ન. [illegible], [illegible] (૫) [illegible] [illegible] [illegible] ૧૯૧ અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (૬) શ્રી કાઠિયાવાડ સેવક સમિતિનું નિવેદન (૭) આયુર્વેદ માર્તંડ [illegible] [illegible] [illegible] આયુર્વેદ ભવન, અમૃતસર (૮) [illegible] [illegible] [illegible] (૯) શ્રી જૈન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (૧૦) [illegible] [illegible] આરોગ્ય [illegible] [illegible]

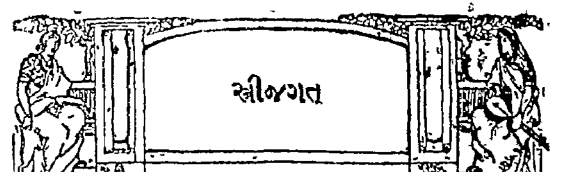

સ્ત્રીજગત

સ્વદેશ

શ્રીમતી નાથીબાઈ દા. ઠા. સ્ત્રીઓની કોલેજ કર્વે વિદ્યાપીઠની મુંબાઈમાં આવેલી કોલેજનો ત્રીજો કોલેજદિન ગઈ તા. ૧૬ મી એ, કોલેજના મકાનમાં ઉજવાયો હતો. પ્રો. પી. એ. વાડીયા પ્રમુખસ્થાને હતા. પ્રિન્સિપાલ હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારિયાએ મહેમાનોને આવકાર આપી ૧૯૩૧ ના જુલાઈ માસમાં કોલેજની સ્થાપના થઈ ત્યારથી અત્યાર સુધીનો સંસ્થાનો ઇતિહાસ કહ્યો હતો. કોલેજની શરૂઆત માત્ર ત્રણ વિદ્યાર્થીનીઓથી થઈ હતી. આજે કોલેજમાં ૩૨ વિદ્યાર્થીનીઓ છે. આ વર્ષથી કોલેજ પરેપૂરી કોલેજ થઈ છે; કોલેજની પ્રગતિનું માન ખાસ કરીને, તેના પ્રિન્સિપાલ શ્રી. હિંમતલાલ અંજારિયાને જ ઘટે છે. કોલેજની બહેનો તરફથી સંગીત, સંવાદ, મૂક-અભિનય વગેરેના પ્રયોગો થયા હતા. પ્રો. પી. એ. વાડીયાએ આજની કેળવણીની ખામી ઉપર સુંદર કટાક્ષ કરતું ભાષણ કર્યું હતું. અને એને 'શિક્ષણની કરુણતા'ની ઉપમા આપી હતી. આભાર માનવામાં આવ્યા બાદ ઉપહાર લઈ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

સેવા સદનનો ૨૫ મો વાર્ષિકોત્સવ, મુંબાઈ,માં મલબારી મેમોરીયલ હૉલમાં ઉજવાયો હતો. તે વખતે પ્રમુખ સ્થાનેથી મુંબાઈ યુનિવર્સીટીના વાઇસ ચાન્સેલરે જણાવ્યું હતું કે, સામાજીક કાર્યોની બાબતમાં મુંબાઈ દેશના બીજા ભાગ કરતાં પણ આગળ છે. શ્રીમતી ચંદાવરકરે, સંસ્થા તરફથી લેવાયેલી પરીક્ષાઓ અને બીજી હરિફાઈઓમાં સફળ નીવડેલ વિદ્યાર્થીનીઓને ઇનામો વહેંચી આપ્યાં હતાં. સોસાયટીનાં પ્રમુખ બારોનેસ જેમ. સી. કાનાની ગેરહાજરીમાં ઓનરરી સેક્રેટરી, મી. વેંકટજીએ તેમનું લખેલું ભાષણ વાંચ્યું હતું. ભાષણમાં સેવાસદનનાં ૨૫ વર્ષના કામની સમાલોચના કરી હતી. મીસીસ કેતકરે મહૂંમ શ્રી મલબારીની સેવાઓની યાદ આપી, શ્રી દયારામ ગિડુમલે કરેલી સદનની સેવાઓની યાદ આપી હતી. મીસ બી. એ. એન્જીનીઅરે વાર્ષિક હેવાલ રજુ કર્યો હતો. તેમાં સદનની કેળવણી વિષયક, સામાજીક તેમજ અન્ય કાર્યની વિગતો આપી હતી. મરાઠી શિક્ષિકાઓને તાલીમ આપવા માટે સદન તરફથી મરાઠી તાલીમ વર્ગો પણ ચાલે છે. સદન તરફથી ઔદ્યોગિક તાલીમ પણ અપાય છે.

પહેલાં હિન્દી સ્ત્રી જી. ડી. એ. મુંબાઈની ડાવર્સ કોલેજ ઓફ કોમર્સનાં વિદ્યાર્થીની મીસ ગુલબાઈ કુંવરજી કેરાવાળા બી. એ; જી. ડી. એ.ની પરીક્ષામાં સફળ થયાં છે. ઓડીટરની પરીક્ષામાં પાસ થનાર આ પહેલાંજ હિન્દી બહેન છે. રજીસ્ટર્ડ એકાઉન્ટસની પહેલી પરીક્ષા પસાર કરનારાં પણ તેઓ પહેલાંજ હિન્દી મહિલા હતાં.

મિશ્ર લગ્નો સામે વિરોધ: પારસી સ્ત્રીઓ, બીનપારસીઓ સાથે પરણે તે સામે, પારસી પંચાયત તરફથી મુંબાઈમાં સર કાવસજી જહાંગીર હૉલમાં મળેલી પારસીઓની મોટી સભાએ સખ્ત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો.

સ્ટવ–અકસ્માતના ભોગ: (૧) મુંબાઈમાં પરેલ ખાતે રહેતી શ્રીમતી નલિનીબાઈ વસંતરાવ પાધ્યે નામની ૨૦ વર્ષની સ્ત્રી સ્ટવથી દાઝી મરણ પામી (૨) માટુંગામાં પાર્વતીબાઈ નારાયણ આચર નામની મદ્રાસી બહેન સ્ટવથી દાઝી મરણ પામી (૩) ગિરગામ બેક રોડ ઉપર રહેતી સાવીત્રીબાઈ નામની સ્ત્રી રસોઈના ટાંકી પાસે હતી તેને ઠોકર આવતાં તે પડી ગઈ અને દીવા સાથે અથડાવાથી, તેની સાડી સળગી જતાં તે

મરણ પામી છે (૪) મુંબાઇમાં સુરત શહેરમાં રહેતી પુષ્પાવતી હરિવલ્લભ [illegible] સળગાવતાં દાઝી મરણ પામી.

અબળા કે સબળા ? રંગૂનમાં [illegible] નામની ઉમરેઠની [illegible] બાઈ, પોતાના ૪ માસના બાળ ઉપર રહેતા પોલીસ સીપાઈ મુળજીભાઇ સાથે પ્રેમમાં પડી. તેનો પતિ આ જાણવા છતાં મૌન રાખી રહ્યો હતો. પણ, તેની [illegible] શિવરામ અને મુળજીભાઇએ મળીને, એ [illegible] ધણીને ખૂન કર્યું. આથી શિવરામ અને મુળજીભાઇ બન્નેને [illegible] ફાંસીની સજા થઈ છે.

શ્રી [illegible] મહિલા પાઠશાળાને [illegible] વર્ષ પૂરાં થવાથી તેની વર્ષગાંઠ ઉજવવામાં આવી હતી તે વખતે, [illegible] ન હોવાથી નક્કી મુદતે [illegible] અનુસાર [illegible] પ્રગતિની રૂપરેખા [illegible] હતી [illegible] અને શ્રી. ત્રિવેદી [illegible] હતા. શ્રી શારદા મહેતા અને કુ. સુમતિ [illegible] પોતાના અનુભવો કહ્યા હતા.

શ્રી શારદા મહેતા વડોદરા સુધરાઈમાં સભાસદ નીમાયાં છે તેમને અમારા અભિનંદન.

અભિનંદન મુંબઇ યુનિવર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષા પહેલા વર્ગમાં પસાર કરવા માટે કુ. [illegible] અને કુ. [illegible] તેમજ [illegible] વિદ્યાપીઠની [illegible] ની પરીક્ષામાં પહેલા વર્ગમાં ઉત્તીર્ણ થવા માટે કુ. [illegible] અભિનંદન આપવા [illegible] માં આવ્યો હતો.

બાળલગ્નો કરાવનાર ચેતજો ! (૧) અમદાવાદમાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ધારાના ભંગ કરીને ૧૪ વર્ષના પુત્ર ૮ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન કરવા માટે છોકરાના બાપ અને [illegible] રૂા. ૧૫૦ નો દંડ, છોકરીના બાપને રૂા. ૫૦૦ દંડ અને લગ્ન કરાવનાર ગોર મહારાજને એક દિવસની કેદ અને રૂા. ૫૦) ના દંડની સજા થઈ છે (૨) [illegible] ૧૨ વર્ષના છોકરાના ૬ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન કરવા માટે બન્નેના માબાપોને રૂા. ૫૦ નો દંડ ના એક માસ સાદી કેદની સજા થઈ છે.

સુધારક જમાનો ? પુનામાં શ્રી [illegible] નામના ગુજરાતી [illegible] યુવાને, [illegible] ની [illegible] સજા થઈ છે.

પુત્રી પર જુલમ [illegible] સાવિત્રી નામની ૧૦ વર્ષની પુત્રીને કહ્યું ન માનવાથી તપાવેલા સળીઆથી આખા શરીર પર ડામ દેવા માટે તેની માતા [illegible] અને તેના પુત્રને પકડવામાં આવ્યાં છે.

[illegible] મુંબઇ માટે [illegible] કાયદો [illegible] છે કે, [illegible] સભાએ [illegible] ન આપી હોય; [illegible] ૫૦ થી વધારે [illegible] ન આપવા અને [illegible] ન કરે. આ કાયદાનો ભંગ [illegible] રૂ. ૧૦૦૦ દંડ અથવા એક [illegible] ની સાદી કેદની સજા થશે.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની આગામી બેઠક [illegible] ત્રાવણકોર [illegible] માં મળનાર છે. તેને માટે [illegible] અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની [illegible] ની પસંદગી કરવામાં આવી છે [illegible] સ્વાગત સમિતિની નીમણૂક કરવામાં આવી છે.

કલકત્તામાં વિદ્યાર્થીનીઓની સભામાં [illegible] યુનિવર્સિટીના [illegible] પ્રોફેસર [illegible] યુનિવર્સિટીએ [illegible] જણાવ્યું છે કે, [illegible] ની [illegible] પરીક્ષા [illegible] કરીને [illegible] માટે [illegible] ૧૯૦૦, વિદ્યાર્થીનીઓની [illegible] તેમણે [illegible] જણાવ્યું છે કે, "૧૪ થી ૨૫ વર્ષની [illegible] વિદ્યાર્થીનીઓ [illegible]

સંભાળ અને ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે એ બાબત તરફ બેદરકાર રહેવાનો આપણને કાંઇ હક નથી. માત્ર પદવીઓ મેળવાય એ શિક્ષણનો ખરો હેતુ ન હોઇ શકે જો આપણે ભૂતકાળમાંથી મેળવેલો હિન્દી સ્ત્રીત્વનો આદર્શ જાળવી રાખવો હોય તો. તેઓ જ્યારે તેમની વયમાંથી પસાર થતી હોય ત્યારે કેટલીક બાબતોમાં તેમની સલામતી જાળવવી જોઇએ.” યુનિવર્સીટીએ મીસીસ રોયની સૂચનાઓ બધીય સ્વીકારી છે અને તેને માટે જુદા જુદા નિયમો દાખલ કરવા ધારે છે. આમાં એક શરત એવી છે કે, વિદ્યાર્થીનીઓને દાખલ કરતી દરેક કૉલેજ માટે, યુનિવર્સીટીએ સ્વીકારેલું વિદ્યાર્થીનીગૃહ શરૂ કરવું જ પડશે. આ ગૃહનું યુનિવર્સીટીએ નીમેલ વ્યક્તિ નિરીક્ષણ કરશે. કલકત્તાની બહાર પોતાનાં ઘર હોય એવી વિદ્યાર્થીનીઓએ કૉલેજનાં વિદ્યાર્થીનીગૃહોમાં જ રહેવું પડશે; તેમ નહિ થાય તો તેઓને યુનિવર્સીટીની પરીક્ષાઓમાં બેસવા દેવામાં નહિ આવે. સલાહકાર તરીકે એક અનુભવી અને પુખ્ત વયની સ્ત્રીની નીમણૂંક થશે.

કન્યાકેળવણી ફરજીયાત: દિલ્હી મ્યુનિસિપાલીટીમાં, એક સભ્ય છોકરાઓની માફક કન્યા કેળવણી ફરજીયાત કરવાનો ઠરાવ લાવનાર છે.

કોટાના ના. મહારાણી અવસાન પામ્યાં છે. તેઓ. શ્રી. [illegible] ઉમ્મરમાં આશરે ૪૦ વર્ષનાં હતાં. તેમના શોકમાં રાજ્યમાં ત્રણ દિવસની હડતાલ પાડવામાં આવી હતી.

પતિને ઝેર આપ્યું. લાહોરમાં મુસમ્મત બિસમલન નામની મુસ્લીમ સ્ત્રીને, પતિને ઝેર આપી મારી નાખવા માટે ફાંસીની સજા થઇ છે.

નેપાળમાં બાળલગ્ન સામે પ્રતિબંધ મૂકાય એવી રીતે લગ્નના કાયદામાં ફેરફાર થયો છે.

પતિદેવ! (૧) પુનામાં, બાબુ લાલ નામના મોચીએ તેની પત્નીને મારી નાખવાના ગુન્હાસર ૪ વર્ષ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે (૨) મિદનાપુર (બંગાળ)માં પીલખા ખાતે નારાયણ નામના પતિદેવે પોતાની પત્નીનું ખૂન કર્યું. આથી નારાયણની વિધવા બહેન જાગી ઉઠી એટલે નારાયણે તેના પર પણ ઘા કર્યા અને પછી આપઘાત કર્યો. બહેનની તબીયત સુધારા પર છે.

આપઘાત: (૧) સેલમમાં રાજલક્ષ્મી નામની એક સ્ત્રીએ કુવામાં પડી આપઘાત કર્યો. (૨) મુંબાઇની જી. ટી. હૉસ્પીટલના ડૉ. ભાર્ગવની ૨૦ વર્ષની પત્ની વસંતગૌરીએ પતિએ બહાર ન જવાનું જણાવતાં, લાગણીવશ થઇ, ક્યાસલેટ છાંટી સાડી સળગાવી આપઘાત કર્યો.

પ્રકીર્ણ: (૧) મુંબાઇ મ્યુનિસિપલ સ્કુલ્સ કમીટીનાં પ્રમુખ ચુંટાવા બદલ, આર્ય મહિલા સમાજ તરફથી ડૉ. મીસીસ માલિની સુખથનકરને અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો, મીસીસ ટી. એમ. સીરૂરનાં પ્રમુખપદે થયો હતો. (૨) ત્રાવણકોરની ધારાસભાની નીચલી સભામાં એક હિન્દુ અને એક ખ્રિસ્તિ એમ બે સ્ત્રીઓની નીમણૂંક થઇ છે. (૩) વલસાડમાં પારસી બહેનો માટે શિવણના વર્ગો શરૂ કરવામાં આવ્યા છે, તેનો લાભ પુખ્ત વયની સ્ત્રીઓ તેમજ બાળાઓ સારા પ્રમાણમાં લે છે. (૪) વડોદરાની સાહિત્ય સભાના આશ્રયે, શ્રીમતી લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે, ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર વિદ્યાપીઠની જરૂરીઆત વિષે ભાષણ કર્યું હતું. અને ગુજરાતી સાહિત્ય તેમજ અસ્મિતાના વિકાસ માટે એવી વિદ્યાપીઠની જરૂરીઆત પર ભાર મૂક્યો હતો. (૫) કરાંચીમાં સ્ત્રીઓ માટે ખાસ હૉસ્પીટલ બાંધવા માટે એક વેપારી શેઠ ઇબ્રાહીમજી હાશમજીએ રૂ. ૨૫૦૦૦, મ્યુનિસિપાલીટીને આપ્યા છે.

વિદેશ

લંડનમાં હિન્દી મહિલાઓનું પ્રચાર કાર્ય: બ્રિટિશ પ્રજા સમક્ષ હિન્દની મહિલાઓની માગણીઓ રજુ કરવા માટે, હિન્દી સ્ત્રીઓની એસોસીએશનની લંડનની કમીટી તરફથી સભા ભરવામાં આવી હતી. તેનું પ્રમુખસ્થાન મીસીસ હારગ્રેટ એયટનીએ લીધું હતું. રાજકુમારી અમૃતકુંવરે તેમાં ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે હિન્દની સ્ત્રીઓ, પુરૂષોના કરતાં વધારે રાષ્ટ્રવાદી છે. તેમણે પુખ્તવયના સર્વને, કાંઇ નહિ તો ગામડાંઓમાં, મતાધિકાર આપવાની માંગણી કરી હતી. આથી ૧૦ લાખ વધુ મતદારો આવશે જે સ્ત્રીઓનો

મતાધિકાર વિસ્તારવામાં નહિ આવે તો, હિન્દના મતપત્રકમાં તેમનું સ્થાન નહિ રહેશે.

મીસીસ હમીદઅલીએ મતાધિકારને બદલી ... પેપરની શરતો ઉપર ટીકા કરતા તે પત્રોને એક અને આપસની દોરવણ જણાવ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓને પુરૂષો સાથે હરિફાઈ કરવા માટે સત્તા નથી એટલી માટે સામાજીક સભાઓમાં તેમનો પોતાનો અવાજ રાખવા માગે છે અને નાગરિક તરીકેની ફરજો બજાવવા ઇચ્છે છે. જ્યાં સુધી મતાધિકાર વિસ્તારવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હિન્દની સ્ત્રીઓ અગત્ય ચાલુ રાખશે. સ્ત્રીઓ માટે તેમણે સંયુક્ત મતદાર મંડળની માંગણી કરી હતી. કારણ કે, સ્ત્રીઓ કોમી ધોરણે વહેંચાઈ જવા એવી તેમની ઇચ્છા નથી.

મીસીસ રૂસ્તમજી ફરદુનજી પણ સભામાં હાજર હતાં પરંતુ વિભાગોમાં મતદારી અનિવાર્ય મતદાર મંડળમાં હિન્દની સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો સંબંધમાં અમલ કરવા તેમને આમંત્રણ મળવાથી તેમાં અમેરિકા જવા ઉપડી ગયાં હોવાથી હાજરી આપી શક્યાં ન હતાં.

> ## સવા રૂપીઆમાં ''ગુણસુન્દરી''
>
> અનિવાર્ય નિયમ સ્ત્રી, શાહદિન હેઠળ સમાજ... રાવ બહાદુર ... ૭ પી. ની ... સોદાગર ... સસ્તામાં, ... તેમજ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય તેવાં વાંચન સવા રૂપીઆના વર્ષિક લવાજમમાં '' ગુણસુન્દરી '' આપવામાં આવે છે તેવી જ રીતે ૧૯૩૩ ના એપ્રિલથી ... વર્ષમાં પણ એજ પ્રતિની સગવડ, ... અને સ્ત્રીઓને ... '' ગુણસુન્દરી '' ... નાનો ... ૧ ૧-૪ ૦ ... ... નહિ મળી ... કારતા માટે ... ... મનીઓર્ડર ... '' ગુણસુન્દરી ''

મીસ ફેથફુલનું નિવેદનઃ પશ્ચિમની એક સભ્ય મીસ ફેથફુલ રેથબોને, હિન્દી સ્ત્રીઓના કલ્યાણ સંબંધમાં જુદી જુદી ... સી. કમીટી સમક્ષ એક વાત પ્રગટ કરી હતી. તેમાં સ્ત્રીઓને પૂરો મતાધિકાર આપવા તથા તેમજ ... સુધારાની પ્રગતિ ... ભાર મૂક્યો હતો. હાલ ... ધોરણની ... સભામાં સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ રદ કરવાની નીતિને તેમજ ... પ્રાંતની ધારાસભાઓમાં પણ સ્ત્રીઓને ... ન આપવાની નીતિનો તેમણે સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો. તેમના મત મુજબ ... સ્ત્રીઓના મતાધિકારને બદલી ... નથી ... પરંતુ તેમને અધિકાર ... સ્થાન તેમાં મળેલ છે. ... દલીલ કરી ... મનુષ્ય ... તેમણે ... હિન્દી સ્ત્રીઓ વિષેનો તેમનો અભિપ્રાય ... હિન્દમાં ... પેપરમાં ...

સ્થિતિ ... ૧૧ ... મીસીસ ... ... પ્રતિનિધિ ... સ્ત્રીઓના ... હિન્દી સ્ત્રીઓની ...

એ સી ... અધિકાર ... પરિષદે ... કમીટી સમક્ષ ... તા. ... હિન્દી ... સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સંબંધમાં જુબાની આપી હતી. ... પ્રતિનિધિઓની ... સમિતિ ... સમક્ષ ... તેઓએ જુબાની ... સમિતિ સમક્ષ તેમણે જુબાની ... સમિતિ પણ ... સાંભળી.

મતાધિકારના હક્કોને લગતી માંગણી સંબંધમાં શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકુંવરે સર્વગ્રાહી નિવેદન કર્યું હતું. આફ્રિકાની દેશી જાતોનો અપૂર્વ અનુભવ ધરાવતાં મીસ જીન મેકમીલને "વિશ્વ-એકતા અને બ્રિટિશ પ્રજાસત્તાક" એ વિષય ઉપર બોલતાં આંતર જાતીય સંબંધો ને લગતી ચર્ચા કરી હતી. મીસીસ કોરબેટ એશબીએ 'નિયમનમાં નવી દ્રષ્ટિ' એ વિષય ઉપર ચર્ચા કરી વ્યક્તિગત નિયમનનું મહત્વ જણાવ્યું હતું.

"આજની માતા" એ વિષય ઉપર બાળકોનાં વાલીપદ અને દેશી માતાના હક્ક સંબંધમાં રસિક ભાષણો થયા હતાં. પાર્લામેન્ટનાં સભ્ય મીસ રેથબોને કુટુંબના હક્કોને લગતી કેટલીક દરખાસ્તો કરી હતી. મીસીસ સબ્બારાવે બાળલગ્નો અટકાવવા માટે શારદા કાયદાનો અમલ કરાવવા સંબંધમાં હિન્દી સ્ત્રીઓ જે ચળવળ કરી રહી છે તેને ટેકો આપવા અપીલ કરી હતી. છેલ્લે દિવસે બ્રિટિશ સલ્તનતમાંથી ગુલામી નાબુદ થયાને સદી થઇ તેની જયંતી લેડી સાયમનના પ્રમુખપદે ઉજવાઇ હતી.

બધી સ્ત્રીઓવાળી હોસ્પીટલ: દક્ષિણ લંડનમાં સ્ત્રીઓ માટે હોસ્પીટલ બાંધવામાં આવે છે. તેની યોજના પૂરી થતાં, તે લંડનમાં ઘણી ઉપયોગી હોસ્પીટલ નીવડશે. જેમાં બધો સ્ટાફ પણ સ્ત્રીઓનો જ રોકવામાં આવેલો છે. મીસ એમ ઇ. રીડલ હોસ્પીટલનાં મંત્રી છે કેટલીક ડાક્ટરી સ્ત્રીઓએ પોતાની હોસ્પીટલ સ્થાપવાનો નિર્ણય કર્યો તેને પરિણામે આ યોજના થઇ છે, ૭ વર્ષ સુધીની ઉંમરના છોકરાઓને હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. તે સિવાય બધા દરદીઓ સ્ત્રીઓજ હોય છે. ૧૯૧૨ માં આ હોસ્પીટલની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. અને સ્ત્રીડાક્ટરોજ એ ચલાવી રહેલ છે. કોઇ પુરૂષ ડાક્ટરની સલાહ લેવાની પણ તેમને જરૂર પડી નથી

મજુર સ્ત્રીઓ માટે કામ કરતી અંગ્રેજ સ્ત્રીઓની સહમરી મિત્ર લંડનમાં પોતાની ૫૦ મી જયંતી ઉજવી છે. ૭ સભ્યોથી એની શરૂઆત થઇ હતી. આજે તેની સભ્ય સંખ્યા ૭૨૦૦૦ ઉપરની છે.

મીસ આવાંબાઇ મહેતા: સીલોનમાં આવાંબાઇ મહેતા લંડનમાં બેરીસ્ટરની છેલ્લી પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. તેમની વય માત્ર ૧૯ વર્ષની હોવાથી બે વર્ષ સુધી તેઓ વકીલાત કરી શકશે નહિ. તેઓ સીલોનમાં પહેલાંજ સ્ત્રી બેરીસ્ટર છે

પરિણીત શિક્ષિકાઓના હક્કો. પર તરાપ કરકસરના કોઇ પણ પ્રશ્નમાં પહેલી પરિણીત સ્ત્રીને હાથ ઝડપવામાં આવે છે ઉત્તર આયર્લેન્ડમાં ગયે વર્ષે ગેરબ્રિટનને પગલે ચાલવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને હવે શિક્ષિકાઓને લગ્ન થતાં જ બરતરફ કરવામાં આવે છે. આયરીશ ફ્રિસ્ટેટે પણ તેનું અનુકરણ કર્યું છે ગાલવેની યુનિવર્સીટી કોલેજમાં મળેલી આયરીશ રાષ્ટ્રીય શિક્ષકોની સંસ્થાની વાર્ષિક મહાસભામાં, તેના પ્રમુખે પરિણીત શિક્ષિકાઓ સામેના આ પ્રતિબંધને તેઓનાહક્કો ઉપર તરાપ મારનાર લેખ્યો હતો અને આર્થિક શિક્ષણ વિષયક તેમજ ન્યાયની દલીલોએ તેનો બચાવ થઇ શકે એમ નથી, એમ જણાવ્યું હતું. પરિણીત સ્ત્રી જો શિક્ષણને જીવનકાર્ય બનાવે તો તે વધુ સારી શિક્ષિકા નીવડવાનો સંભવ છે એ વસ્તુનો સ્વીકાર આ પ્રતિબંધથી થતો નથી.

પરિણીત સ્ત્રીઓનું રાષ્ટ્રત્વ: લંડનમાં ઉમરાવ સભામાં પરિણીત સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રત્વ સંબંધનો ખરડો દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આ ખરડા પ્રમાણે, વિદેશી સાથે પરણતી બ્રિટિશ સ્ત્રી, લગ્ન થયા બાદ, પોતાના પતિનું રાષ્ટ્રત્વ મેળવે નહિ ત્યાં સુધી તેનું બ્રિટિશ રાષ્ટ્રત્વ ગુમાવશે નહિ. આ ખરડો સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચેની આ સંબંધની સમાનતા તો નથીજ આપતો પણ અત્યારે છે એના કરતાં પણ વધારે ખરાબ સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે સ્ત્રીઓની ન્યાયી માંગણી આ ખરડાથી સંતોષાવાની નથી

આયર્લેન્ડની સ્ત્રીઓની રાષ્ટ્રીયમહામંડળના ડીરેક્ટરોના મંડળની સભા પ્રો. મેરી હેડનના પ્રમુખપદે મળી હતી નવેમ્બરમાં મીસ એલીનર નીથાન્સ આયર્લેન્ડની મુલાકાતે આવે એની સભા વરાપી વ્યવસ્થા થાય છે

જર્મનીમાં પુનુર્ઘટના જર્મનોની સ્ત્રી

સામાજીક અને ધંધાદારી મહિલા સદસ્યાઓની પુનર્રચના કરવામાં આવી છે. રાજકીય અને સામાજીક જીવનમાં જે સિદ્ધાંતો પ્રવર્તે છે તેવાજ સિદ્ધાંતો ઉપર એ પુનર્રચના થઇ છે.

શસ્ત્રબંધી અને સ્ત્રીઓ: ઇન્ટર નેશનલ વીમેન સફ્રેજ એલાયન્સનાં પ્રમુખ મીસીસ કોર્બેટ એશબી, શસ્ત્રબંધી પરિષદની નૈતિક શસ્ત્રબંધી સમિતિનાં પ્રમુખ ચુંટાયાં છે. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંસ્થાઓની શસ્ત્રબંધી કમીટી તરફથી, એની આગળ, શસ્ત્રબંધી પરિષદની બેઠકોમાં બનતાં કામકાજનો અભ્યાસ કરવા માટે, જીનીવામાં ઓફીસ હતી. તેને હમણાં બંધના મીસ કે. ડી. કર્ટની, અને મીસીસ પેટર મેર્ગને સાથ હતાં. લગભગ સભાઓ એ ભાગમાં આવી હતી. તેમાં બેલ્જીયમ, સ્પેન અને પોલાન્ડના પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો.

ફીનલેન્ડની સ્ત્રીઓનો નવો મોરચો: દિવસે દિવસે સ્ત્રીઓ નવા નવા ધંધાઓમાં જોડાતી જાય છે. હાલમાં એવા ધંધાઓમાં એમનો વધારો થયો છે. ઘણી સ્ત્રીઓ જમીનની માલીક હોય છે અને એ જમીનમાં જંગલોનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે એ જંગલોના લાકડાં વગેરેનો સારો ઉપયોગ થાય તેને માટે કામકાજ કરવાનો પ્રયોગ હવે સ્ત્રીઓએ સ્વીકાર્યો છે.

હંગેરીમાં લગ્ન સંખ્યા ઘટી: હંગેરીમાં યુદ્ધ દરમ્યાન લગ્ન સંખ્યા ઘણી ઘટી ગઈ હતી, પરંતુ ત્યાર બાદ અસાધારણ વધારો થયો હતો. ૧૯૨૮ માં ૭૨૦૦૦ લગ્નો નોંધાયાં હતાં. પણ પછી આર્થિક મંદીને અંગે લગ્નની સંખ્યામાં ઘટાડો થવા માંડ્યો છે. આજે પરિસ્થિતિ એટલી હદે થઇ છે કે, હંગેરીઅનીઓમાં એક બીજાને પોતાની ઘુંટી ઓરે, વાંઢાના પાસ પોર્ટમાં વેરો નાખવા પ્રયત્ન કર્યો હતો કારણ કે તે ત્યાંની જરૂર હતી.

રૂમાનીયાની સ્ત્રીઓનાં યુનીવર્સીટી ગ્રેજ્યુએટ્સમાં મહાસભા મળી હતી. તેમાં પ્રિન્સ મુસે હતી રોઝ અનુક્રમે અને પ્રિન્સ લેડીસ માલવેરે અનુક્રમે "નવા સમયમાં સ્ત્રીઓ" અને "આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોમાં રૂમાનીયાનો સ્ત્રીઓનો હિસ્સો" એ વિષય ઉપર ભાષણો કર્યાં હતાં.

મીસ મેરી એન્ડર્સન: યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકાનાં મજૂર ખાતાંની સ્ત્રીઓ માટેની શાખાનાં વડાં છે. જીનેવામાં મળેલ આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર કમીટીની બેઠકમાં તેઓ અમેરિકન પ્રતિનિધિ મંડળનાં સલાહકાર તરીકે ગયાં હતાં.

નીગ્રો સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી: ન્યુ જર્સીમાં ૧૭ જાન્યુઆરી રોજ ફેડરલ કોર્ટની નજીકની નીગ્રો સ્ત્રીને વકીલાત કરવાની પરવાનગી મળી છે. આવી પરવાનગી મેળવનાર તે પહેલીજ સ્ત્રી છે. તેને તા. ૩૦મી મેએ વોશીંગ્ટન ખાતે સેનેટ આગળ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા. ન્યુયોર્કમાં તેણે કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને વકીલાત કરવાની હવે તેને પરવાનગી મળી છે.

જાપાનની સ્ત્રીઓનું સંમેલન: ટોકીયોમાં તા. ... મળ્યું હતું. તેમાં ૫૦ સંસ્થાઓ સ્ત્રીઓ આશરે ૨૦૦ જેટલી પ્રતિનિધિ બહેનોએ હાજરી આપી હતી. નવા જમાનામાં સ્ત્રીઓની માતૃત્વ સંરક્ષણ, સ્ત્રીઓની નોકરી વિષે વગેરે વિષયો ઉપર ભાષણો થયાં હતાં.

નોંધ

રાજકીય પરિસ્થિતિ

પૂ. બાપુજીના ઉપવાસને અંગે, સવિનય કાયદાભંગની ચળવળ મોકુફ રાખવામા આવી હતી. ઉપવાસને અંગે આવેલી અશક્તિમાથી મહાત્માજી પૂરેપૂરી શક્તિ મેળવી લે, તેટલા સમય માટે એ મુદત લંબાવવામા આવી હતી અને પછી, પૂ. બાપુજીની તબીયત સુધરતા, ગઇ તા. ૧૨ મીના રોજ, પુના ખાતે, ચાલુ પરિસ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવા માટે કોગ્રેસના આગેવાનોની પરિષદ ભરવામા આવી હતી. આ પરિષદ છુપી ભરાઇ હતી અને એનો સત્તાવાર અહેવાલ પ્રકટ થયો છે તે પણ ઘણોજ ટુંકો છે. એટલે તેની વિગતોમાં અમે ઉતરવા માગતા નથી જણાવવામા આવ્યા પ્રમાણે, દેશ હવે કાયદાભંગની લડતથી થાકી ગયો છે માટે, કાયદાભંગની ચળવળ પડતી મૂકી, રચનાત્મક કાર્યક્રમ શરૂ કરવાની હિમાયત પરિષદમા શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાએ કરી હતી. અને શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે, વધારે જલદ કાર્યક્રમની માંગણી કરી હતી પણ, પુનાની પરિષદની ચર્ચાને અંગે સમાધાન સબંધમાં વાટાઘાટ કરવા માટે, મહાત્મા ગાંધીજીએ ના. વાઇસરોયની મુલાકાત લેવાનુ ઠર્યું હતુ. તે મુજબ, મ. ગાંધીજીએ ના. વાઇસરોયને મુલાકાત આપવા વિનતિ કરી હતી પરંતુ કાયદાભંગની ચળવળ પડતી ન મૂકાય ત્યાંસુધી કોઇ પણ પ્રકારની વાટાઘાટમાં ન ઉતરવાનું સરકારનું વલણ બદલવા જેવુ ન લાગવાથી ના. વાઇસરોયે મુલાકાત માટે સ્પષ્ટ ના પાડી છે. અને આ રીતે કોંગ્રેસ સાથે સમાધાન કરવાની તક હિન્દી સરકારે જતી કરી છે. મુલાકાત ન આપવાનું ના. વાઇસરોયનુ પગલું ગેરવ્યાજબી છે અને એ પગલાંથી, સમસ્ત દેશમાં તેમજ હિન્દ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવતાં અન્ય સ્થળે રોષની લાગણી ફેલાઇ ગઇ છે આમ, સમાધાન માટેના કોગ્રેસ તરફથી લંબાવાયેલા હાથની સરકાર તરફથી સ્પષ્ટ અવગણના થઇ છે.

હવે શું ?

પુના પરિષદની ચર્ચાને અંગે એક વાત સ્પષ્ટ થઇ ગઇ હતી કે લગભગ દરેક પ્રાતના કાર્યકરોએ સવિનય કાયદાભંગની ચળવળ હવે વધુ અર્થ સારે એમ લાગતું ન હોવાનું સ્વીકાર્યું છે આથી, હવે શુ ? એ પ્રશ્ન તરતજ ઉપસ્થિત થાય છે કોગ્રેસની ભાવિ નીતિ સંબંધમા હાલમાંજ કોગ્રેસના કામચલાઉ પ્રમુખ શ્રી અણે તરફથી એક નિવેદન પ્રકટ થયું છે. તેમાં, સામુદાયિક સવિનય કાનૂનભંગ વધુ સમય સુધી મોકુફ રાખવાનો નિર્ણય થયો છે અને જેઓ દુ ખસહન કરી શકે તેઓને વ્યક્તિગત કાનૂનભંગની છૂટ આપવામા આવી છે ઉપરાંત, દરેક પ્રકારની છુપી ચળવળો, પણ બંધ કરવા, અને તેને માટે, સર્વ કોંગ્રેસ સસ્થાઓને પણ વિસર્જન કરવાનું જાહેર થયુ છે. આટલાથી, કોંગ્રેસનો ભાવિ કાર્યક્રમ પૂરેપૂરો સ્પષ્ટ થતો નથી ગાંધીજીએ પોતે નિવેદન પ્રકટ કરી વ્યક્તિગત કાનૂનભંગ માટે સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો છે અને સામુદાયિક કાયદાભંગની મોકુફી ચાલુ રહી છે આ અંક પ્રકટ થતા સુધીમા શી નવાજૂની થાય છે તે જોવાનું છે.

પૂ. બાપુજીની પ્રવૃત્તિ

પુના પરિષદ ખતમ થયા બાદ, પૂ. બાપુજી સાબરમતી આશ્રમ વાસીઓને મળવા માટે અમદાવાદ ગયા છે. અને સાબરમતી જેલમાં તેમણે મુંબઇ-સા-

કોની ખાસ પરવાનગી મેળવી, શ્રીમતી મીરાં બહેનની મુલાકાત પણ લીધી છે. હવે તો તેમણે હરિજનકાર્ય માટે ગુજરાતના ગામડાંઓ સાથે સંપર્ક કરી રહ્યા છે. સાબરમતી આશ્રમ પણ બંધ કરવાનો નિર્ણય થયો છે.

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ નેતા દેશબંધુ શ્રી ચિત્તરંજનદાસનાં અવસાન બાદ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ પછી તેમનું સ્થાન સંભાળી મનું ધીર બલિદાન કરેલા બિહાર અને બંગાળના દેશસેવક શ્રી જતીન્દ્ર મોહન સેનગુપ્તા ગઈ તા. ૨૩ મીએ રાંચી ખાતે અવસાન પામ્યાના સમાચારથી દેશભરમાં શોકનું વાતાવરણ ફેલાઈ રહ્યું છે. શ્રી જતીન્દ્ર મોહન સેનગુપ્તા, ગાંધી-ઇરવીન કરાર પછી, તબીયત સુધારવા અર્થે વિલાયત ગયા હતા અને ત્યાંથી પાછા ફરતાંની સાથે જ તેમને મુંબઈમાં બેલાર્ડ પીઅર સ્ટેશન ઉપરથી રાજદ્વારી કેદી તરીકે ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા. તે વખતથી તેઓ રાજદ્વારી કેદી હતા અને કારાવાસમાં તેમની તબીયત સારી રહેતી ન હોવાથી તેમને રાંચી ખાતે નજરકેદ રાખ્યા હતા. ત્યાં તેમનું શરીરના દબાણથી ... ની અસર થઈ જતાં અવસાન નીપજ્યું છે અને એ રીતે, સરકારના બંધનમાંથી, ઈશ્વરે તેમને છુટકારો આપી છે. શ્રી સેનગુપ્તા બંગાળના જ નહિ પણ, સમસ્ત ભારતના નેતા હતા અને તેમણે, દેશસેવા કાજે પોતાની ધીકતી વકીલાત છોડી, પોતાના તન, મન અને ધન દેશને અર્પણ કર્યાં હતાં. આવા એક મહાપુરુષના અવસાનથી હિન્દને ભારે ખોટ થઈ છે અને એ એક ભારે આફત પુરાવો શ્રી સેનગુપ્તનું અવસાન એ રાષ્ટ્રીય આપત્તિ સમાન છે અને, હિન્દના સ્વાતંત્ર્યના સંગ્રામમાં એમનું બલિદાન અદ્ભુત છે. તેમની પત્ની શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તા પણ પતિની પડખે ઊભાં રહીને હિન્દની મુક્તિ માટે લડી રહ્યાં છે. તેમના ઉપર વૈધવ્યનો કારમો ઘા આવી પડ્યો છે. તેમના તરફ આખા દેશની સહાનુભૂતિ છે. એ સહાનુભૂતિમાં અમે ગુજરાતની બહેનો તરફથી અમારો સૂર પૂરીએ છીએ અને શ્રી સેનગુપ્તના આત્મા માટે શોક ઠાલવી મરી ન રહેતાં, તેમના પવિત્ર જીવનનું અનુકરણ કરવામાં અને તે જ તેમને સાચી અંજલિ આપીએ એ જ એ વસ્તુની યાદ આપીએ છીએ.

૧૯૨૮ વિદ્યાપીઠ તરફથી મુંબઈમાં ગિરગામ માં ચોક ઉપર આવેલાં શ્રીમતી નાથીબાઈ આત્મભુવનમાં આવેલી શ્રી. નાથીબાઈ સ્ત્રીઓની મહા નાથીબાઈ સ્ત્રીઓની કોલેજ, મુંબઈ કોલેજનું ૧૫ મું વર્ષ શરૂ થયું છે એમ એ કોલેજ હવે સત્તરમું કોલેજનું ૧૪ મું વર્ષ પામી છે. ૧૯૩૧ ના જુલાઈની ૯ મી તારીખે કોલેજની શરૂઆત પાંચ બહેનો સાથે મુંબઈમાં કામમાં આવી હતી અને આજે કોલેજની વિદ્યાર્થિનીઓની સંખ્યા ૩૪ ની થઈ છે, એ ઉપરથી કોલેજનો ઉપયોગ હવે વધતો જાય છે એમ માલમ પડે છે. આ ક્યા વિના રહેતું નથી. કોલેજના નવી શરૂઆતના ... થી ૧૯૩૦ ... સુધી આવી છે. આ કોલેજનો લાભ મુંબઈની ગુજરાતી બહેનોએ વધારે પ્રમાણમાં લીધો છે એ ઉત્સાહજનક છે. કોલેજની આટલી પ્રગતિ ગુજરાતના એક અગ્રગણ્ય વિદુષી શ્રી હિંમતલાલ ... ની ... આભારી છે. તેઓ કોલેજના ઓનરરી પ્રિન્સીપાલ તરીકે મુક્ત સેવા કરી રહ્યા છે, અને તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે.

૧૯૨૮ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થઈ, ત્યારથી હજુ મુંબઈમાં કોલેજની શરૂઆત થઈ છે તે આનંદની વાત છે. પરંતુ જે વર્ષમાં કોલેજની પ્રગતિ ધીમી રીતે થઈ છે તે જોતાં, જો આ ભાર વહેવા જેવું મુંબઈમાં કોલેજની સ્થાપના કરવામાં આવી હોત, તો આજે જુદી જ પરિસ્થિતિ હોત એમ અમને લાગ્યા વગર રહેતું નથી.

વડોદરાથી પ્રગટ થતું માસિક 'કુલસુન્દરી' ગુજરાતની બહેનોની સેવા કરતાં ૧૯૦૭ વર્ષ ... વિવિધ ... અંક ... આ વર્ષમાં 'કુ... ' ... ૧૯૨૭ વર્ષ અને ... ઉત્તર ... નવા ... લેખો ... વિવિધ રંગીન ... કવિતાઓ, ... ચિત્રો ...

ટૂંકી સુંદર વાર્તાઓ, હિન્દીના સુપ્રસિદ્ધ ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીની અત્યંત રસભરી ચાલુ વાર્તા, રસભર્યાં રાસકાવ્યો સ્ત્રીજગતના મનનીય સમાચાર વગેરે ચાલુ વર્ષમાં પણ આપવામાં આવ્યા છે ઉપરાંત, 'મુક્તિ સંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ' એ લેખમાળા, પણ આપી છે બાળકો માટેનો 'બાલવિલાસ' પણ ચાલુ રાખ્યો છે એ વિભાગના સંચાલન માટે અમે અમારી સહૃદયી મિત્ર અને બાલજનતાના માનીતા શ્રી ચન્દ્રશંકર મ. ભટ્ટના આભારી છીએ

આભાર

ચાલુ વર્ષના માસિકના સંચાલનમાં અમને એક યા બીજી રીતે સહાય કરનાર અન્ય વ્યક્તિઓનો આભાર માનવાની અમારી ફરજ છે અમારા લેખક ભાઇઓ તથા બહેનોએ પોત પોતાની કૃતિઓ માસિકના ઉપયોગ માટે આપીને અમને અત્યંત આભારી કર્યાં છે તેમની આવી સહાયતા વિના અમે કોઇપણ પ્રકારે ગુજરાતી બહેનોની સેવા કરી શક્યા ન હોત. માસિકમાં આવતી સુંદર-રાસ-કવિતાઓ માટે અમે કવિ શ્રી અરદેશર ફરામજી ખબરદાર, શ્રી. કેશવલાલ હ. શેઠ, શ્રી જનાર્દન પ્રભાસકર શ્રી સુન્દરમ, શ્રીમતી ઇન્દુમતી દેસાઇ, શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધી, શ્રી અતીન્દ્ર, શ્રી ચંદ્રકાંત મંગળજી ઓઝા, શ્રી ભગવત્ ભટ્ટ સૌ. દીપકબા દેસાઇ, શ્રી જયમનગૌરી પાઠકજી, શ્રી મોહિની ચન્દ્ર, શ્રી. પ્રાણશંકર બધેકા, શ્રી કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી, શ્રી ચાપશી ઉદેશી વગેરેના આભારી છીએ માસિકમાં આવતી ટૂંકી સુંદર વાર્તાઓ માટે, અમે શ્રી અરાલ, શ્રી નર્મદાશંકર દ્વિવેદી, શ્રી ધનશંકર ત્રીપાઠી, શ્રી યશવન્ત મ દેસાઇ, શ્રી કાન ગાળો, શ્રી રમણીકલાલ દલાલ, વગેરેના આભારી છીએ. હાસ્યરસના લેખો માટે, શ્રી છોટાલાલ ડાહ્યાભાઇ જમીનદાર, અને શ્રી જદુરાય ખંધડીઆના લેખો માટે આભારી છીએ આ ઉપરાંત, ગત વર્ષ દરમ્યાન, 'રાધણ વિદ્યા અને કળા' નામની લેખમાળા માટે, ડૉ ઇન્દુલાલ સોનકલાલ દવેના 'અને વૈદકની દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ' નામની ચાલુ અત્યંત ઉપયોગી લેખમાળા માટે અમારા સહૃદયી મિત્ર, ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલના અમે અત્યંત આભારી છીએ આ ઉપરાંત શ્રીમતી લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ, શ્રીમતી શારદા મહેતા, શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, દિ બા કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, શ્રી હિરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, શ્રીમતી કપિલા કાગવાળા તેમજ શ્રીમતી મણિબહેન કાંટાવાળા તરફથી ઉપયોગી લેખો અમને મળ્યા છે તે માટે અમે તેમના આભારી છીએ. માસિકની ચાલુ વાર્તા 'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી' માટે એના મૂળ લેખક શ્રી પ્રેમચંદજીનો અત્યંત આભાર માનીએ છીએ

આવતે વર્ષે

ચાલુ અંક સાથે, અમારી અત્યંત રસભરી ચાલુ વાર્તા 'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી' સંપૂર્ણ થઇ છે એ વાર્તા 'ગુણસુન્દરી'ના વાચક વર્ગને ઘણી ગમી છે એ જાણીને અમને આનંદ થયો છે આવતા વર્ષે કોઇ બહેનને હાથે લખેલી નવલકથા ચાલુ વાર્તા તરીકે આપવાનો અમારો વિચાર છે, અને તે સંબંધમાં અમે ગોઠવણ કરી રહ્યા છીએ. તે દરમ્યાન, આવતા અંકથી, મરાઠી સાહિત્યમાં એક સફળ અને પ્રથમ કક્ષાના નાટ્યકાર તરીકે જાણીતા થઇ ગએલા શ્રી ભાર્ગવરામ વિઠ્ઠલ વરેરકર ઉર્ફે મામાવરેરકરનું સ્ત્રીઓનાજ પ્રશ્નની ચર્ચા કરતું નાટક 'જાગતી જ્યોત' આપનાર છીએ શ્રી. વરેરકરનું આ નાટક અગેની મરાઠી રંગભૂમિ ઉપર, શ્રીમતી હીરાબાઇ બરોડેકરની નાટ્ય સંસ્થા દ્વારા સફળ રીતે ભજવાયું છે ગુજરાતની બહેનોને એમાંથી કાંઇ નવુંજ જાણવાનું મળશે ચાલુ વર્ષે, (૧) ગાંધી જયન્તી અંક (૨) દીપોત્સવી અંક (૩) મહિલા પરિષદ અંક (૪) બાળક અંક અને (૫) વાર્તા અંક એમ પાંચ વિશિષ્ટ અંકો અમે આપ્યા છે આવતે વર્ષે એવીજ રીતે વિશિષ્ટ અંકો આપવાનો અમારો વિચાર છે તેમાં ઓકટોબર માસનો અંક દીપોત્સવી અંક તરીકે પ્રકટ થશે તે પછીનો એક અંક 'આત્મકથા અંક' તરીકે પ્રકટ કરવાનો અમારો વિચાર છે એ અંકમાં, ગુજરાતની તેમજ અન્ય પ્રાંતોની આગેવાન બહેનોનાં જીવનમાં મહામુલા અનુભવ એવા પ્રસંગો આપવામાં આવશે. એ અંક માટેના આમંત્રણો અમે મોકલ્યા છે અને તેના ઉત્તર સંતોષકારક રીતે મળી રહ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ નવાજ

પ્રકારનો આદર થશે એમ અમને લાગે છે. 'ગુણસુન્દરી'ની વાચિકાઓમાંથી જે કોઈ બહેનો એવા જીવનના મહામૂલા પ્રશ્નો લખી મોકલશે તેમાંથી, છાપવા યોગ્ય હશે તેને ગુણસુન્દરીમાં જરૂર સ્થાન આપીશું. એવા પ્રશ્નો ઓગસ્ટ માસની આખર સુધીમાં અમને મળી જવા જોઈએ.

'ગુણસુન્દરી'ની ભેટ

આ વર્ષના 'ગુણસુન્દરી'ના ભેટ પુસ્તક તરીકે, 'ગુણસુન્દરી'ના વાચકોએ સ્વાગત કરેલ, એવી ચુનંદા વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'ષોડશી' નામે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. એમાં સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી લેખિકા શ્રીમતી શિવરાણી દેવીની ૨, શ્રી. પ્રેમચન્દજીની ૧, શ્રી સુદર્શનની ૧, સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખિકા શ્રીમતી સીતાદેવીની ૧, મહિલા ચકોરની ૪, શ્રી. ધૂમકેતુની મૌલિક ૨, અને મહારાષ્ટ્રીય લેખક શ્રી મામા વરેરકરની ૩ મળી, ૧૪ અનુવાદિત અને ૨ મૌલિક એમ ૧૬ વાર્તાઓ સામેલ કરવામાં આવેલી છે. 'ગુણસુન્દરી'ને વધુ ને વધુ વિકસાવવાના અમારા મનોરથ છે પરંતુ તે સમય અને સંજોગ ઉપર આધાર રાખતી વાત છે. પ્રભુ અમને એવા સમય અને સંજોગ આપે! અત્યારે તો અમે કહી શકીએ છીએ કે તેના કાર્યવાહકો સંપીને રીતે, અમે ગુજરાતી બહેનોની સેવા બજાવવામાં અભિમાન ગણશે.

ગુજરાતી સાહિત્યની દરેક દિશામાં વિકાસની શરૂઆત, અને ખાસ કરીને, ગુજરાતી ગદ્યના પિતા, કવિ નર્મદની શતાબ્દી ચાલુ વર્ષમાં આવે છે. આવતી તા. ૨૪મી ઓગસ્ટને રોજ કવિ નર્મદની ૧૦૦મી જન્મતિથિ આવે છે.

નર્મદ શતાબ્દી

તે વખતે, ગુજરાતના ગદ્યસાહિત્યના પિતા કવિ નર્મદની શતાબ્દી, તેની સેવાને છાજે એવી રીતે ઉજવવાની ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી યોજના થયેલી છે. અને તેને અંગે મુંબઈ, તેમજ સુરતમાં પણ ઉત્સવ તૈયારી થવા માંડી છે. કવિ નર્મદ, એકલા સાહિત્યકાર ન હતા. આદ્ય સુધારક પણ હતા. માત્ર પુનર્લગ્ન કરાવનાર નહિ પણ સમાજ સુધારાની દૃષ્ટિએ જાણીતી છે. તે, લગભગ ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં પુનર્લગ્ન કરનારને સમાજનો કોપ સહન કરવો પડતો. તેની કલ્પના કરવી કઠિન છે. કવિ નર્મદે સમાજની પરવા ન કરતાં પોતાને જે સાચું લાગ્યું તે કર્યું. આવા એ આદ્ય સમાજ સુધારક હતા. પણ કવિ નર્મદની સેવા ત્યાંથી પૂરી નથી થતી. ગુજરાતને વીર કાવ્યો આપનાર, 'જય જય ગરવી ગુજરાત!' એ આપણું જાતીય 'રાષ્ટ્રગીત' આપનાર પણ એ કવિ નર્મદ જ હતો. અમે એ શતાબ્દીના ઉત્સવમાં અમારો હિસ્સો પૂરીએ છીએ. કવિ નર્મદના જીવનનો પરિચય આપતો એક લેખ પણ શ્રીમતી જયમનગૌરીએ લખી આપ્યો છે તે આ અંકમાં પ્રગટ થયો છે. તેના તરફ અમે અમારી વાચક બહેનોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ; અને નર્મદ શતાબ્દીના ઉત્સવમાં હિસ્સો આપવા ઉપરાંત દરેક ગુજરાતી બહેન પોતાનો ફાળો આપે એવી અમે વિનંતિ કરીએ છીએ.

તૈયાર થઈ ગયું છે! ૧૯૩૩-૩૪નાં નવા વર્ષનું ભેટ પુસ્તક

ષોડશી

સંપાદક: શ્રી [illegible]
તંત્રી 'ગુણસુન્દરી'

જીવનના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતી હિન્દી, બંગાળી, ગુજરાતી અને મરાઠી લેખક-લેખિકાઓની રસભરી સોળ ચુનંદા વાર્તાઓનો સંગ્રહ

તમારું લવાજમ પૂરું થયું હોય તો—

આજેજ ૩) લવાજમ (રૂ ૩-૫-૦) ભરી તમે

એ પુસ્તક મેળવી લો

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખબરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા

વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું ૭ હજાર લીટીનું તત્ત્વ દર્શનયુક્ત વિચારપ્રધાન મોટું કાવ્ય પાકું સોનેરી પૂઠું, ૪૩૨ પાનાં ઉંચા જાડા ફેધર વેઇટ કાગળ કિંમત રૂા ત્રણ ટ ખ. આ. ૫

કલિકા

શૃંગારરસનું ૩૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખંડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંશા પામ્યું છે. ૨૫૦થી વધુ પાનાં, ઉંચા એન્ટીક કાગળ, પાકું પૂઠું કિંમત માત્ર રૂા. બે ટ ખ. અઢી આના

ભજનિકા

ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોણોસો ભજન કાવ્યો.

પાકું સોનેરી પૂઠું, કિંમત માત્ર રૂપીઆ સવા ટ. ખ. બે આના.

લખોઃ—વ્યવસ્થાપક, "ગુણસુંદરી" કાર્યાલય : મુંબાઇ, ૪.

શ્રી. કેશવલાલ, શ્રી સુન્દરમ, શ્રી. ઇન્દુલાલ ગાંધી, શ્રી મંજુલાલ ઓઝા, શ્રી. ભગવતી દેસાઇ, શ્રી જયમનગૌરી પાઠકજી, ચન્દ્ર, શ્રી પ્રાણશંકર બધેકા, શ્રી કૃષ્ણલાલ શાસ્ત્રી, શ્રી ચાપશી ઉદેશી વગેરેના આભારી છીએ આસિકમાં આવતી ટૂંકી સુંદર વાર્તાઓ માટે, અમે શ્રી અચલમલ, શ્રી. નર્મદાશંકર દ્વિવેદી, શ્રી. ધનશંકર ત્રીપાઠી, શ્રી યશવન્ત મ. દેસાઇ, શ્રી. કાન કાળો, શ્રી રમણીકલાલ દલાલ, વગેરેના આભારી છીએ હાસ્યરસના લેખો માટે, શ્રી છોટાલાલ ડાહ્યાભાઇ જાગીરદાર, અને શ્રી જદુરાય ખંધડીઆના લેખો માટે આભારી છીએ, આ ઉપરાંત, ગત વર્ષ દરમ્યાન, 'રાંધણ વિદ્યા અને કળા' નામની લેખમાળા માટે, ડૉ. ઇન્દુલાલ સેંતાલાલ દવેના 'અને વેદોની દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ' નામની આઠ અત્યંત ઉપયોગી લેખમાળા માટે અમારા સહૃદયી મિત્ર, ડૉ. અમૃતલાલ દ પટેલ

જેને માટે બૃહદ્ ગુજરાત રાહ જોતું હતું

—: આ રહ્યું તે પુસ્તક :—

"સંતતિ નિયમન"

આજના સળગતા પ્રશ્નો —

(ર, ર — ઐચ્છિક !

મહિલા પરિષદ

વાતો અક એમ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં ?

છ આવતે વર્ષે જેને માટે વિશ્વાસપાત્ર

વાનો અમારો વિચાર

અંક દીપોત્સવી રતંદ.

એક અંક 'આત એમ., એમ. બી. બી. એસ

અમારો વિચાર છારો મ્યુનિસિપાલિટી, સુરત.)

અન્ય પ્રતિની સોનેરી પુઠું

મહામુલા અણાય

આવશે. એ અ, દેરા પાસે, મુંબઇ, ૩

મોકલ્યાં છ અને તેન

મળી રહ્યા છે. ગુજરાતીઓ બુકસેલરો.

" ગુણસુંદરી "
બાલવિભાગ
તંત્રી : ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o સુબાહુમિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૨૦ અંક ૯ | પુસ્તક ૨ | સપ્ટેમ્બર : ૧૯૫૨

મેંદી

અમે નાના હતા ત્યારે ફૂલવાડીએ જતા. વળતાં મેંદીનાં પાંદડા તોડી લાવતા. પાંદડાં જોઈનેજ બા ઉકળી પડતા. બાપૂ ભડકી ઉઠતા. તેઓ બોલતા, " અરરર, આ મેંદીના પાંદડા તે કયા લાવ્યા ! એ તો મુસલમાનને ત્યાં હોય. જાવ, બહાર નાખી દો. "

અમે મેંદી નાખી દેતા.

જેમ તુળસી હિંદુની ને ડમરો મુસલમાનનો ગણાય તેમજ મેંદી પણ મુસલમાનની મનાતી

કદાચ એનું કારણ એ હશે કે મુસલમાનની બીબીઓ હાથે પગે મેંદી મુકી હાથપગ રાતા કરે છે. જે મુસલમાન કરે તે હિંદુથી ન થાય, જે મુસલમાન ન વાપરે તે હિંદુથી ન વપરાય, આવું આગળ બહુ ચાલતું. હજી પણ મૂરખ અને અજ્ઞાન લોકોમા એવું જ ચાલે છે.

મેંદી નથી હિંદુની કે નથી મુસલમાનની, મેંદી તો ભગવાનની છે.

ખરી રીતે મેંદીને હિંદુ લોકો પણ લગાડતા હશે. લોકગીતમા એક આવી કડી પણ છે:

" મેંદી મેંદી તે મેંદડી
ને કાંઈ રાતો મેંદીનો રંગ,
હો રાધિકા રંગ ભીની "

રાધિકાજી પણ મેંદીના રંગે ભીના થયા હશે.

રાજાની રાણીઓને મેંદી મુકવાનો બહુ શોખ હોય છે. રાણીઓને નવરાશ બહુને ! પણ ચાકરાણીને તો હોય નહિ.

ગરીબ ખેડુતો ને કણબણો મેંદીને ક્યાં મુકે ? દિવસ આખો પગને ધૂળમાં ને કાદવમાં મૂકવા પડે. ત્યાં મેંદીનો રંગ કેટલી ઘડી રહે !

મેંદી એક જાતનું ઝાડ છે. તેનાં પાન ઝીણાં અને ડાળો સોટા જેવી હોય છે. મેંદી બાગબગીચામાં ખાસ નખાય છે. મેંદી વાડ તરીકે કામ આવે છે. થોરની વાડને કાંટા હોય છે, બોરડી ને કેરડાંની વાડ થોડા વખતમાં ખવાઇ જાય છે, પણ મેંદીની વાડ તો વધ્યા જ કરે છે, મેંદીની વાડમાં કાંટા નથી હોતા. મેંદી વધી વધીને મોટી દિવાલ બની જાય છે. બાગને ઠંડક આપે છે, ઢોરને રોકે છે ને બાગની શોભા વધારે છે.

મેંદીનાં ફૂલો અને ફળો રૂપાળા થાય છે. નાનાં છોકરાં વગર સમજે ફળના બીઆં કરડ કરડ કરડે છે સૂકા બીઆં સળગે છે ને નાના નાના ભડકા કે દીવા થાય છે. મેંદીના ફૂલોમાથી વાસ આવે છે. કોઇને એ ગમે છે ને કોઇને જરા કડક લાગે છે. મેંદીના ફૂલો અને ડોડવાવાળી ડાળીઓથી ફૂલદાન શોભે છે.

મેંદીનાં ડાળા કાપી જમીનમાં રોપી પાણી પાવાથી તેને નવા પાંદડાં આવે છે. પીંપરની, મરગવાની અને બીજાં ઝાડોની ડાળો રોપવાથી તે મૂળ ઘાલે છે ને તેના નવા ઝાડ થાય છે.

મેંદીનાં પાંદડાં વાટતાં તે બહુ ચીકણાં થાય છે હાથ અને પગ રંગવા હોય તો મેંદીને વાટી તેમાં જરાક ફટકડી નાખવી, નાનાં બાળકોની એ એક સુંદર રમત બને છે. બાળકો મુઠીમાં વાટેલી મેંદી દાબે છે. નખ રાતા થાય એટલા માટે મુઠી ઉપર મેંદી મુકે છે. પછી બધ મુઠીએ તેઓ ઘરમાં ને બહાર ફર્યાં કરે છે; પણ બધાં માબાપ આવી રમત રમવા દેતાં નથી. એમાં માબાપને ગંદકી લાગે છે. પગે મેંદી મુકનાર બાળકોને તો બેસીજ રહેવું પડે છે. કહેવત પણ એવી છે કે 'શું પગે મેંદી મુકી છ?' જેઓ ચાલવાના આળસુ હોય તેને આ લાગુ પડે છે.

મેંદી અરધો કલાક કે કલાક મૂકયા પછી હાથપગ ધોઇ નંખાય. પછી હાથને તેલ ચોપડાય જેથી તે સુંવાળા ને વધારે લાલ રંગે ચળકતા બને. નવરાશને વખતે બાળકોએ આ કરવા જેવું છે; કરવા દેવા જેવું પણ ગણાય.

મેંદી ઠંડી વનસ્પતિ લાગે છે. માથે નાખવાનું તેલ પાડવામાં બીજી ચીજોમાં મેંદી પણ આવે છે. આ મેંદી સુગંધી છે કે અસુગંધી તે તો તેલ પાડનાર જાણે. મેંદી બે જાતની છેઃ એક સુગંધી· બીજી નહિ.

અમે નાના હતા ત્યારે સુગંધી મેંદી બહુ તોડતા. તેનાં પાંદડા ચોળીને સુંઘતા. જામફળ જેવી એની વાસ આવે. પાંદડાં ધોએલાં કપડાંમા રાખતા ને અમારાં કપડાં સુગંધીત કરતા.

મેંદી ઢોર ઓછી ખાય છે, લગભગ નથી ખાતાં. બાવળના દાતણ ન મળી શકે તો મેંદીનાં દાતણ થઇ શકે. મેંદી મોટી વધારી તેનો માડવો અને દરવાજો થઇ શકે છે. હોશિયાર માળીઓ મેંદીને કાપી કોરીને તેમાથી ગોર, હરણ, એવું એવું મેદીની વાડ ઉપર દેખાડે છે.

ગિજુભાઇ

———૦———

અમારો ટીપુ

મને નાનપણથી કુતરાંનો બહુ શોખ. ગલુડિયાં તો બહુજ વહાલાં. અજાણ્યા કુતરાને જોઉં ત્યાં મને થાય કે આ, આપણે ઘેર રહે તો કેવું સારું ! નવાં નવાં કુતરાને શેરીમાંથી ને બજારમાંથી ' આવ, આવ, ' કરીને બોલાવી લાવતો મારે ઘેર રહે એટલા માટે એને રોટલો ખવરાવતો, કુંડીમાં પાણી પાતો. એના માથા ઉપર ને વાંસા ઉપર હાથ ફેરવતો. કુતરો બેસે એટલે તો હું રાજી થઈ જતો.

કોઈ અજાણ્યો કુતરો તીખો ય હોય ! પંપાળવા જાઉં ત્યાં કરડી જાય. બાઈ કહેશે, " કાં ? જાને કુતરાં પાળવા ! " પણ મને તો તો ય કુતરા ગમે

નવો આવેલ કુતરો અર્ધી ઘોડી કલાક બેસે, પછી આડા અવળા આંટા મારે ને પાછો ઉપડી જાય મને થાય—અરે, રે, કુતરો તો ચાલ્યો ગયો.

નવા નવા કુતરા જોઉં ને ભાઈબંધોને કહું " આ કુતરો બહુ સારો છે હો. પાળવા જેવો છે. " બાઈને કહું, " બાઈને આપણે આ કુતરાને પાળીએ. કુતરો કેવો સારો છે ! મઝાનો બાવળો છે. જુઓ, બીજાં કુતરાં તો એની પડખે નથી આવી શકતાં. આપણા ઘરની ચોકી કરશે. " બાઈને કુતરા બહુ ન ગમે. એ કહેશે— " હા, તારે બહુ કુતરાં પાળવાં છે. જે હોય એ સારાં કુતરાં ! જેને હોય એને પાળવા ! ત્યારે આખા ગામના કુતરાં પાળ્ય ને ! "

મારા ભાઈબંધો બધા જાણતા કે મને કુતરા બહુ ગમે છે. સારા કુતરા જુએ તો મને બતાવે. સારા ગલુડિયાં હોય તો લેવા લઈ જાય. એક દિવસ એક ભાઈબંધ આવ્યો. અમે ગલુડિયાં લેવા ગયા ગલુડિયા બે જ હતાં એક એણે રાખ્યું, એક મેં રાખ્યું.

ગલુડિયાને તેડીને ઘેર લાવ્યો. ઘેર લાવીને રોટલો ચોળીને ખવરાવ્યો; છાશ પાઈ. કલાક થયો, બે કલાક થયા. હું તો ગલુડિયાની સાથેજ રમતો'તો. એની પાસેજ બેઠો હતો. બીજું કંઈ કામ શેનું કરું જ ! બાને આ ન ગમ્યું. બા વઢવા માંડ્યા, " મુકી આવ્ય ગલુડિયાને, આપણે નથી રાખવું. બ્રાહ્મણને ઘેર વળી કુતરા કેવા ! જ્યાં ત્યાં બોટી જાય, હંગી જાય, બધું વટલાવી મારે કુતરાને અડીને તો ન્હાવું પડે. આપણે વળી કુતરા શા ? "

" મોટું થાય ત્યારે ચોકી કરે ચોરને ન આવવા દે ! "

" એમ કયાં ચોર આવવા બેઠા છે ? છાનો માનો મૂકી આવ્ય, જા. "

ગલુડિયું નાનું હતું. માથી કંઈ છૂટું નહોતું પડ્યું. પછી આડા અવળા આંટા મારીને રોવા માંડ્યું. રડે એ મને ન ગમ્યું. મારે મૂકી આવવું પડ્યું.

થોડા દિવસ ગયા એટલે એક મોટા કુતરાને હું બહારથી બોલાવી લાવ્યો. કુતરો રૂપાળો હતો. સફેદને તપખીરીઆ રંગનો, ઉંચો ને જબરો ! કુતરાને ઘેર તો લાવ્યો પણ એને કંઇક ખવરાવીએ તો રહેને ? બા, કંઇ આખો દિવસ રોટલા આપ્યા કરે ! મેં બાને કહ્યું " બા, મને ખાવા દો." બાએ ખાવા આપ્યું. બાજરાનો રોટલો ને ઉપર થીનુ ઘી. થોડો રોટલો મેં ખાધો ને બાકીનો રસોડાની બારીએથી બહાર નાખ્યો.

બન્યું એવું કે બા બાળી પાસેથી નીકળ્યા ત્યાં એમણે ઘી ચોપડેલ રોટલો જોયો. ઘી ઘણું બધું હતું એટલે તરત નજર ગઇ. હું ઓસરીમાં ઉભો હતો. બા કહે—" આ ઘી વાળો રોટલો અહિં ક્યાંથી ! કોણે નાખ્યો છે ? તેં નાખ્યો છે ! "

" હા. "

" ઘી વાળો રોટલો કુતરાને નખાતો હશે ! બહુ ડાહ્યો તું તો. માણસનેય ઘી તો નથી મળતું ને કુતરાને ઘીનું શું કામ ? અને આખો દિવસ કુતરાને રોટલા નાખ્યા કરાતા હશે ! બહુ કર્યાં ! "

બાએ નવા કુતરાને કાઢી મૂક્યો ને અમારી ગાયને રોટલો ખવરાવી દીધો; મને ઘણું પેટમાં બળ્યું કે બિચારા કુતરાને લાવ્યો ને કંઇ ખાવાનું મળ્યું નહિ. એને ફોગટ ફેરો થયો; એટલે હવે તો કોઇ દિવસ આવશે જ નહિ. બોલાવીશ તો પણ નહિ આવે.

મને કુતરાં કેવા વ્હાલાં હતા એની બાને શી ખબર ! મને તો ભુખ્યા રહીને ય કુતરાને ખવરાવવાનું મન થતું. પણ કોઇને કહેવાય ? કહીએ તો કોઇને ગમે પણ નહિ.

એકવાર અમે ગામથી ઘેર આવતા હતા. રસ્તામાં અમારા ગાડા સાથે એક ગલુડિયું થયું. ગાડા સાથે ચાલી ચાલીને ઘેર આવ્યું. ઘેર આવી અમે બધાંએ વાળુ કર્યું ને ગલુડિયાને ય ખવરાવ્યું. આખી રાત ઘેર રહ્યું. બીજો દિવસ થયો તોય રહ્યું. મારા આનંદનો તો પાર નહોતો. પછી તો બાએ કહ્યું કે " ભલે રહ્યું બિચારૂં "

સૌ એને સંભારીને રોટલો નાખતાં. એને માટે પાણીની સરસ કુંડી કરી. ડોકે બાંધવાનું કાડુ કરાવ્યું. એક નાની સાંકળથી એને બાંધી રાખતા. મારા ભાઇ તો ભરવાડને ઘેરથી રોજ દૂધ લાવતા ને ગલુડિયાને પાતા. હું મનમાં રાજી થતો કે હાશ, આ તો સૌને ગમે છે. હવે આને કોઇ નહિ કાઢે.

ગલુડિયું તો મોટું થવા માંડયું. ફળિયામાં ફરતું. ભઇ ભયું. શેરીમાં ને બજારમાં આટો મારી આવતું. ફળિયામાં ઢાઢમઢીને છાયડે બેસતું. નાને મોટે કાલુ કાલું ભસતું. અજાણ્યા માણસને ભસતું, પારકા ઢોરને ભસતું, રાત્રે કંઇ અવાજ થાય તોએ ભસતું. અમારે ઘેર ભિખારી કે વાઘરી આવે તો એને તો કરડવાજ દોડતું. સૌને થયું કે ગલુડિયું નાનું છે પણ સારૂં છે. સૌ એને હોંશે હોંશે ખવરાવતાં.

પછી તો મારે મામાને ત્યાં ભણવા જવાનું થયું. મારા ભાઈ કુતરાને રાચ-વતા. એમને ય આ કુતરો તો ગમી ગયો હતો.

એક વર્ષ પછી રજામાં હું ઘેર આવ્યો. આવીને જોઉં ત્યાં તો મોટો કુતરો જોયો. એનું મોઢું કાળું હતું. નાક ઉપર ઝીણી સફેદ લીટી હતી. પુંછડી તો ગુંચળું વળેલ ને શિયાળ જેવી જાડી! કુતરો દેખાવડો લાગતો હતો. કુતરો તદ્દન ફરી ગયો. એક વર્ષ-માં તો ગલુડિયું મટી હાથીઓ થયો. હું તો પહેલાં ઓળખીએ ન શક્યો!

ગલુડિયાનું નામ ટીપુ ઠરાવ્યું. ટીપુ જોરાવર થયો હતો. જુવાન થયો હતો આરબની જેમ રાતને દિવસ ચોકી કરતો. અમારી ગાયોને તથા ઘરના માણસોને ઓળખી ગયો હતો. અજાણ્યું ઢોર આવે તો પોતાની મેળે ભસતો ભસતો બહાર કાઢી મૂકતો. ભિખારી, નટ, વાઘરી ને એવા તો અમારે ઘેર આવતાજ છાડી ગયા.

રાત્રે કુતરો ગમાણમાં સુતો. ક્યારેક ખાટલા નીચે બેસતો. એને માટે અમે એક ગોદડું રાખ્યું હતું. શિયાળામાં ગોદડા ઉપર બેસતો. જરા અવાજ થાય કે તરત ભસતો. ડેલી ખખડે કે ભસતો. શેરીમાં કે બજારમાં અવાજ થાય તો યે ભસતો. જ્યાંથી અવાજ આવે ત્યાં ભસતો ભસતો જાય ને જોઈ આવે. કંઈ ન હોય તો પાછો બેસી જાય

અમારા પાડોશમાં વેપારી રહેતા. વેપારી પૈસાદાર હતા. એકવાર વેપારીની દુકાને ચોર આવ્યા. ચોર તાળું તોડતા હતા એ ટીપુએ સાંભળ્યું. ટીપુ ઉભો થઈને ભીંત પાસે પહોંચ્યો બરાબર અવાજ સાંભળીને ભસવા માંડયો દોડી-દોડીને અવાજ તરફ જાય ને ભસે. ભસ્યા-જ કર્યો. કેમે ચુપ રહે નહિ. અમે બધા જાગ્યા વેપારી જાગ્યો. વેપારી નાડી ઠેકીને અમારે ઘેર આવ્યો. ટીપુ તો બરાબર ખીજાયો તે ચોર ધારીને એને કરડવા દોડયો. અમે માંડમાંડ પકડી લીધો. અમે બધા ફાનસ લઈને ગયા ને દુકાનને બીજું તાળું દીધું ટીપુએ બધાને જગા-ડયા ને તે દિવસની ચોરી થતી બંધ રહી.

* * *

હું સાંજસવાર ફરવા જતો. સાથે ટીપુને પણ લઈ જતો. પછી તો ટીપુને ખબર પડી ગઈ એટલે હું જેવા પહેરું ત્યાં ટીપુ દોડીને આગળ થઈ જતો. ફર-વાનાં ઘણા ઠેકાણા હતા કોઈવાર વાડીએ જતા, કોઈવાર નદી તરફ તો કોઈવાર ડુંગરા ઉપર વાડીએ મારે મજા આવતી. લીલા મોલ ઉભા હોય, મરચી ને રીંગણી હોય, કમોદ ને ઘઉં હોય હું કુવે બેસું ને ટીપુ ઉભા મોલમાં આંટા આયોજ કરેને કંઈક ગોત્યા કરે! લીલા છોડના ઘેરામાં સંતાઈ જાય તે ક્યાંથી દેખાયજ નહિ. સાદ કરીએ ત્યાં તો કૂદતો કૂદતો આવે! મોલમાં પત્થરો ફેંકીને હુડડડડ કરીએ ત્યાં તો ટીપુ કૂદતોકને દોડે પણ અંદર કંઈ ન હોય એટલે પાછો આવે.

ડુંગરામાં મારે મજા આવે. ટીપુ તો ઝપાટાબંધ ઉપર ચડી જાય હું પાછળ

મ્હું એટલે ફરીવાર મારી પાસે આવે ને પાછો આગળ થઈ જાય અમે ઉંચે ઉંચે પથરાની ઉપર બેસતા, ત્યાંથી બધું દેખાય છે. ટીપુ ચારે તરફ ફરતો ફરતો બધુ જોતો. રસ્તામાં ચાલતા હોઇએ ત્યારે તો બોરડીનાં જાળાંઝાંખરા સુંઘ્યાજ કરે ને ઘડીક જમીન ખોતરી ધૂળ ઉડાડે! ક્યાંક ખાડો હોય, બખોલ હોય તો એમાં તો જાય જ; ને આમ ત્રાસી નજર કરીને જુએ. કંઇક અવાજ થતો હોય તો કાન માંડીને સાંભળે. કોઇક પક્ષીને બેઠેલ જુએ તો ચૂપચાપ ઉભો રહી, બરાબર નજર માંડી, છાનોમાનો દોટ મુકે પણ હું અવાજ કરૂં એટલે પક્ષી ઉડી જાય. ટીપુ તો મારીજ નાખે; પણ કાંઇ મારવા દેવાય!

અમે રસ્તામા ગમ્મત કરતા. હુ ને ટીપુ દોડવાની શરત કરતા. દોડવામા તો ટીપુ ભારે હોશિયાર! મને કંઇ કેડયે ન પહોંચવા દે. એવો દોડે એવો દોડે કે પુંછડીએ સીધી થઇ જાય! લાંબી લાંબી ફાળો ભરે, વચ્ચે વચ્ચે વળી મારા સામુ જોતો જાય; પણ હું બહુ પાછળ રહી જાઉં એટલે ધીમો પડી જાય ને પાછો આવે. રસ્તામાં હું રૂમાલની ગમ્મત કરતો. રૂમાલ હાથમા ઉંચો રાખુ એટલે ટીપુ બે પગે ઉભો થાય. ફૂદકા મારે પણ રૂમાલ ન આવે એટલે ખીજાઇને મારા ઉપર પગ માંડી ઉભો થાય. હેઠો રૂમાલ કરીએ ત્યાં તો ફૂદીને ઝડપ કરતો ઝડપી જાય. ઘણીવાર હું સંતાઈ જતો ને ટીપૂ મને ગોતવા માંડતો, આડા અવળા ઘણા આંટા મારે ને ધડિક બસે. ગોતી કાઢે એટલે તો બહુ રાજી થતો ને ગાંડાની જેમ દોડવા ને કૂદવા માંડતો.

ટીપુને બોલાવીએ ત્યા તો ટીપુ ખૂશ ખૂશ થઇ જાય. એવી તો પુંછડી હલાવે કે જાણે હમણા તૂટી જશે! ટીપુને બહુ હેત આવી જાય તો મારા ઉપર પગ ટેકવીને ઉભો થાય ક્યારેક તો વળી હાથ ચાટવા માંડી જાય એને તો મોઢું ચાટવાનું મન થાય પણ એવુ કાંઇ કરવા દેવાય!

ટીપુ કારણ વિના કોઈ દિવસ ન ખીજાય. ટીપુ તો જાતવાન કુતરો હતો. નાનાં છોકરાને કદી ન કરડતો. કોઇને છાનોમાનો બટકું ન ભરતો. એને કોઇ ખીજવે તો કરડે. એના મોઢા ઉપર કોઈ ફુંક મારે એ એને ન ગમે. એની પૂંછડી કોઇ ખેંચે તો તો બટકુંજ ભરે! સારો કુતરો કંઈ અપમાન સહન કરે! ટીપૂ ખાનદાને હતો. એ કદી છાનોમાનો ઘરમાં ન જતો. જેટલુ આપીએ એટલું ખાય. સવારે ફળીઆમા બેસે ને તડકો થાય એટલે ઓસરીમાં બેસે. ક્યારેક દાઢમડીને છાંયડેય બેસે.

છાંડી ગઇ. છાપરા ઉપર બિલાડી જતી હોય તો ટીપુ ફળીઆમાં ઉભો ઉભો કૂદવા માંડે ને હુંકારો કરે. બિલાડીને પકડવા આમતેમ દોડે બિલાડી પુંછડું ફૂલાવતી નાશી જાય.

અમારા ઘર સામે મોટો લીમડો છે. એકવાર બે બિલાડીઓ વાઝતી વાઝતી લીમડા ઉપર ચડી ગઇ. અર્ધી કલાક સુધી વાઉઉઉ, ખીંખિખિખિ, ધુરરરરના ઝપાટા ચલાવ્યા. ટીપુ ક્યાંક બહાર ગયો હતો. દૂરથી બિલાડીના લડવાનો અવાજ સાભળીને દોડતો આવ્યો. બરાબર કાન માંડી અવાજ સાંભળ્યો ભસતો ભસતો ઓસરી ઉપર દોડ્યો. એટલા પરથી ભીંતિ પગ ટેકવી નાના છાપરા ઉપર ચડ્યો ત્યાંથી મોટા ઓરડા ઉપર ગયો ને હાઉ હાઉ કરતો કૂદ્યો. ત્યાં તો ફૂલેલા પુંછડા પાતળા કરી બિલાડીઓ ભાગી. એકને તો ક્યાંઇ સુધી તગડીને પાછો આવ્યો.

એકવાર અમારે બહારગામ જવાનું થયું. પારકે ઘેર ટીપુને ક્યાં લઇ જવો એમ ધારી પાડોશીને સોંપણી કરી. એને વખતસર ખાવાનું નાખવાની ભલામણ કરી. રોટલા માટે લોટ પણ આપ્યો પાણીની મોટી કુંડીએ ભરી મૂકી.

ચાર દિવસ પછી અમે ઘેર આવીને તરત મેં તો ટીપુની તપાસ કરી ટીપુ અમારે ઘેર ન હતો. પાડોશીને ઘેરે ન દીઠો. દોઢાદોઢ શેરીમાં ને બજારમાં જોયું પણ ત્યાંએ ટીપુ ન દેખાયો. અમે ટીપુ માટે ગાંઠીઆ ને લાડવા લાવ્યા હતા. ટીપુ માટે ઢેબરાંએ રાખ્યાં હતા. ક્યાંક ગયો હશે તે હમણા આવશે એમ માન્યું. હું તો ફરી વાર પૂછવા ગયો, પાડોશી ઘેર હતા. એમણે કહ્યું, " ભાઇ, તમારો ટીપુ મરી ગયો. "

" કેમ કરતાં ? "

" કોણ જાણે કાંઇ ખબર ન પડી. રાતે મેં ઘણો બધો રોટલો ખવરાવ્યો'તો. સાંજે સારો મરી ગયો ! સવારે જોયું તો અમારા છાપરમાં પડ્યો'તો ! કાંક જીવજંત કરડ્યું હશે. "

મેં આવીને બધાને વાત કરી હજી તો ઘરે ઉઘાડ્યું ન્હોતું. ઘણીવાર સુધી તો કોઇને ઉઠવુંએ ન ગમ્યું. ભાનો ય જીવ બળ્યો. નાના ભાઇઓની આંખમાં આંસુ આવ્યા. બાએ ટીપુને માટે ધમૌરો કર્યો. કુતરાને રોટલા નાખ્યા.

ટીપુ જુવાનીમાજ મરી ગયો. એને કંઇક કરડ્યું ને એ મરી ગયો આજેય ટીપુ સાંભરે છે. હજી મને કુતરાં તો એટલા જ વ્હાલાં છે.

હેમુભાઇ

ઇંદ્રગોપ

અરે, ઓ લાલ જીવડા.

અહો ! શું તારું શરીર ! મખમલ તો એની આગળ ક્યાં, રેશમ જેવું કેમ કહેવાય ? એની કુમાસ તો કંઈ ઓર જ છે !

ભાઈ ! ઓ લાલ જીવડા, આ દુનિયામાં એકાએક તું કયાથી ?

મેં તો આખા વર્ષમાં કદીએ તારાં માબાપને કે તારા ભાઈ બ્હેનને કે સગાં વહાલાને કે તારા ન્યાતીલાને આ આંખે જોયા નથી.

ભાઇ, કહેતો ખરૂં કે તું કયાંથી આવ્યું ?

જીવડું બોલ્યું, "ભાઇ ! આવ્યું આ ધરતીના પડમાંથી એક વરસથી હું ઇંડુ હતું હવે હું મારા મૂળ સ્વરૂપમા આવ્યું.

પણ આ મારી આવરદાનો અંત છે. હવે મારે માત્ર દશ દિવસજ જીવવાનું છે

આટલાજ વખતમા અમે નાનેથી મોટા થઈએ ને મરી જઇએ.

છેવટે ઇંડા મૂકી, ધરતી માતાને ચરણે સોપી પાછા અમે સ્વર્ગે સીધાવીએ છીએ.

અમારા ઇંડાની સંભાળ પ્રભુ રાખે, ધરતીમાં એને જાળવે એ તો ધૂળમાં રખડી રવડી મોટા થાય.

ફરી વર્ષા ઋતુ આવે, પૃથ્વી પાણી પીએ લીલી સાડી સજે એટલે અમે એના ખોળામાં બેઠા થઇએ. પછી તો તમે જુઓ છો ને હું ફરવા નીકળ્યું છું એમ બધા ફરે હરે ને લ્હેર કરે.

આ મેવલો અમને બહુ ગમે. વરસાદ વરસી રહે. ધરતી ધોવાઇને ચોકખી બને. ધીરો ધીરો પવન નીકળે. એમાં અમને ફરવાનું બહુ ગમે

નાના નાના છોકરા યતે ટાણે જ ફરવા નીકળે.

ચોકખી ચણક ધરતીમાં હું ચાલતું હોઉં ત્યા તો તેઓ મને પકડે આમ તેમ ઉછાળે.

કોઇ મૂઠીમા પૂરે મૂઠીમાં હું સળવળુ એ એમને બહુ ગમે.

કોઇ મારા ડીલે અડે. કેટલીએ વાર સુધી હાથ ફેરવ્યા જ કરે. કોઇ તો મારા રંગને એકી નજરે જોયા જ કરે મારો રંગ અજબ જેવો છે તેમાયે આ ઋતુમા તો હું શોભુંજ ને ચારેકોર લીલું લીલુ લીલુ છમ. એમા હું લાલ, લાલ, લાલ ઘૂમ. એટલે છોકરાની નજરે ચટ દઇને ચડું. ને એ મને પટ દઇને ઉપાડે

કોઇ પંપાળે ને કોઇ મુંઆવે. કોઈ રમાડે ને કોઈ ફેરવે. કોઈ પૂરે ને કોઇ જુએ.

ભલે અમને એ જુએને રગાડે ને ફેરવે ને પુરે. પણ જરા સાચવે તો સારૂં. અમે મરી ન જોઇએ.

ભાઈ, જા હવે અમારે ઘણું ફરવાનુ છે મારા જીવતરના બાધા દિવસો ફરવા-માજ પુરા થશે. "

" જા ભાઇ જા. "

ઉભો રહે ઉભો રહે.

મારૂં નામ સાભળી લે. નાના છોકરાં અમને ગોકળગાય કહે છે,

કોઇ વળી ઇંદ્રિ ગોપ કહે છે અમારે તો બેય નામ સરખાં.

ગોકળ ગાય કહો તોય ઠીક ને ઇંદ્ર ગોપ કહો તોય ઠીક.

ભાઈ, માફ કરજે મને વખત નથી. ના, ના, મેં બહુ તસ્દી આપી માફ કરજે."

કમળાબ્હેન

તરતા શીખો

ચોમાસું આવ્યું. જ્યાં જુઓ ત્યાં પાણીજ પાણી. છલોછલ. આમા તો તરતા આવડતુ હોય તો કેવી મઝા ! તરતા આવડે એ તો પાણીમા ધુબાક, ધુબાક ધુબકા મારે. કોઇ તો કોસીયો મારે ને સીધાને સીધા તળીયે જાય, કોઇ તો સેહો મારે તે નાનકડા કૂવામાથી પાણી બહાર ઉડાડે ને કાંઠે બેઠેલાને નવરાવે. તરતાં ન આવડે એ તો બેઠા બેઠા જુએ. પાણીમા પડીને મઝા કરવાનું ઘણુંય મન થાય પણ તરતાં ન આવડે એટલે શું કરે !

પણ એમ બેસી રહેવું તે કોને ગમે ! તરવા શીખવામાં તે શી વાર ! એક દિવસમા હબકબતા આવડી જાય ને બે દિવસ કાંઠે કાંઠે તરોયે ત્યાં તો પાણી ઉપર રહેતા આવડી જાય. પછી ડુબવાની બીક નહિ અને પછી તો જુદી જુદી જાતની ' તર ' શીખાય. '

તરવું એમાં તે શું ! કુતરાં ને દેડકાં તરે ને આપણે ન તરીયે તો તો શરમાઇને ડુબીજ મરવું પડે ને ! ને તરતાં ન આવડે તો તો પછી ડુબવનું જ ને ! અરે બે વરસ પહેલાં એક ત્રણજ વરસની નાની એવી છોકરી અમારી સાથે

જ કૂવામાં ભુસ્કો મારવી ને તરવી તે એવું મઝાનું કે અમારેય શરમાવું પડે* હવો વળી તરવું એમાં તે શું ?

વરસાદમાં દૂર દૂર ફરવા તો ન જવાય તો પછી નવરાશના વખતમાં તરતા ન શીખાય ? એ....ય કાંઇ તરવારની ને ધુબાકા મારવાની મઝા તો તરતાં આવડે એજ માણી શકે ને વળી તરવાથી કસરત થાય એ તો મોટામા મોટો લાભ. તરવા જેવી તો એકેય કસરત નહિ શરીરનાં દરેકે દરેક અવયવને તરવાથી કસરત મળે છે તો પછી તરતા કેમ ન શીખવું ? હવો હવે આ ચોમાસામાં તો તરતાં શીખી જશો ને ? જો જો હો, ફરી સંભારવું ન પડે. તરવા વિષે વળી વધારે કોઈ દિવસ. આજે તો હવે આટલેથીજ બસ. જો જો હો ! હવે તરતાં શીખવાનું ન ભૂલતા નહિ તો આપણે ને તમારે નહિ બને. હવો હવે બસ.

પ્રસાદભાઇ

---

* નોંધ—આ લખ્યા પછી તા ૧૯ જુલાઇએ અમે મારા ભાઈની ચિ. બ્હેન મૃદુલાને તરતાં શીખવવા કૂવા પર લઈ ગયેલા. મૃદુબ્હેને તો કૂવા પાસે જતાંજ પાણીમાં પડતુ મૂક્યું. અમારું કોઈનું તો ધ્યાન નહિ પડયા પછી તો ધ્યાન જતાં પાછળ ડુબકી મારી બહાર કાઢયાં; પણ મૃદુબ્હેનને તો એમ કે કૂવો એ વરસાદના પાણીથી ભરાયેલો ખાંડો . હશે કૂવામાં તો ડુબી જવાય ને પાણી પી જવાય એ તો પછી શીખવવું પડયું. એ પછી તો ચાર જ દિવસમાં મૃદુબ્હેન લગભગ તરતાં શીખી ગયાં ! મૃદુબ્હેનની ઉંમર શું એ જાણો છો ? મૃદુબ્હેન હજુ તો ચાર વરસનાંજ છે !

બાલોદ્યાન

તંત્રી
ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ

૫ મો અંક ભાદરવા સુદ પૂનમે પ્રકટ થશેઃ

એ અંકમાં કબુતર–કવિ લલિતનું કાવ્ય, રાજકુમાર સમશેર, જંગની એક લાંબી રસિક બાલવાર્તા, મહારાજા સિકંદર ને પોરસની વીરકથા, બુલબુલ સંબધી શ્રી. ગિજુભાઇનો પાઠ, મદદ તૈયારની નાની છતાં ઉત્તમ વાર્તા, " હાય ! બાપ ! હાથી આવ્યો ? " ની રમુજી વાર્તા, બે ભાઈની વાર્તા, લીંબોળી, કોઠી, તાડના શ્રી. ગિજુભાઇએ લખેલ ખાસ ઉપયોગી પાઠો, વાઘના શરીર પર ચટાપટા કેમ છે ? બ્રહ્મદેશની એક લોકવાર્તા, શિવાજી મહારાજ ને જગદેવ પરમારની ચાલુ વાર્તાનાં વધુ પ્રકરણો વગેરે વગેરે પ્રકટ થશે.

આવતી પૂનમે રાહ જોજો.

બાવળ ને થોર

[ઇસપની વાત]

બાવળનું ઝાડ ને થોર બાજુબાજુમાં ઉગેલાં: એક દિવસ બાવળે થોરને કહ્યું કે " તું તો તદ્દન નકામી વસ્તુ છે. હું તો ઘર બનાવવામાં, હળ બનાવવામાં, જુદાં જુદાં હથિયારના હાથા બનાવવામાં વગેરે કેટલાંય કામમાં આવું છું. ત્યારે તું તો ખાલી જગ્યા રોકે છે ને લોકોને પગમાં વાગીને હેરાન કરે છે. "

આ સાંભળીને થોરે ધીરે રહીને કહ્યું કે " ભાઇ, તારા એજ કહેવાતા ગુણોને લઈને કુહાડીને કરવત હમણાંજ તારા પર ફરવા લાગશે એટલુંયે તું સમજીશ તો તું બાવળ મટી થોર બનવાનું હજાર દરજ્જે સારું માનીશ. "

આ સાંભળીને બાવળ તો મુંગોજ થઈ ગયો.

ઉતારનાર: પ્રસાદભાઇ

—•—

આકાશમાં ઉડનારે પાંખોવાળો મનુષ્ય

એરોપ્લેનમાં માણસો ઉડીને જાય છે. પરંતુ અમેરિકાના એક ગામમાં એક માણસે પક્ષી માફક ઉડવા માટે મોટી પાંખો બનાવી છે. આ પાંખોની રચના ચામાચીડીયાંની પાંખોની જેમ વિશાળ બનાવી છે. તે ૨૨ ફીટ પહોળી થાય છે. તેની રચના એવી છે કે માણસ તેના હાથ હલાવવાથી પાંખો હલાવી શકે અને તેથી હવામાં ઉડી શકે. તેના પાછળના ભાગને મદદ કરશે, અને તે સમડીની માફક હવામાં તરતો હોય તેમ હાથ હલાવીને ઉડી શકશે. પાંખો વગેરે સાધનનું વજન ૪૦ રતલ છે. આ રીતે આ માણસ તેના હાથ વડે જેમ પાણીમાં તરી શકાય છે તેમ હવામાં ઉડવા ધારે છે. ઉડવા માટે તૈયાર થયેલ આ માણસનું ચિત્ર બાજુમાં આપ્યું છે.

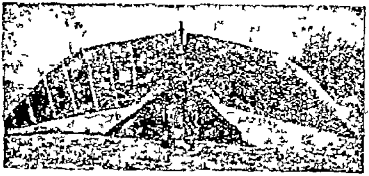

ત્રણ વર્ષની યોજના

'બાલોદ્યાન' નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦ છે, પરન્તુ જેઓ એનું ત્રણ વર્ષનું સામટું લવાજમ ભરશે તેમની પાસેથી માત્ર રૂ. ૬-૦-૦ લેવાશે.

બીજું વર્ષ શરૂ થયું છે.

લવાજમ રૂ. ૨- ૮-૦

પરદેશમા રૂ. ૩-૧૨-૦

નમૂનાની નકલ માટે ૦-૩-૦ની ટીકીટ બીડો.

લખો—તન્ત્રી : બાલોદ્યાન, બાલોદ્યાન કાર્યાલય

વડોદરા.

" ગુણસુંદરી "
બાલવિભાગ
તન્ત્રી . ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૨ : અંક ૧૦ | પુસ્તક ૨ | ઓકટોબર : ૧૯૪૨

મારી વાત

વાચકો ! સાંભળશો ને ?
મારી દેહ બહુ સુંદર હતી.
સુંવાળા ચકચકતા વાળ હતા
સુંદર મોં અને ઘાટીલું શરીર હતું.
ને મારી આંખો,
જાણે ચકચકતા તારા.
ભરત ને બટુક મારા મિત્રો હતા.
તેઓ નિશાળેથી આવે ને મારી સાથે
રમવા બેસે.
અમે ખૂબખૂબ રમીએ ને નાચીએ.
બહુ મજા પડે.
તમારી જેમ મને દૂધ અને દહીં
ઘી ને માખણ ખૂબખૂબ ભાવે.
એક દિવસ મને ખાવાનું મન થયું.

" લાવને મસ્તી કરી લઉં "
એમ મને થયું.
બા અને બાપા બહાર હતાં.
ભરત અને બટુક નિશાળે હતા.
મેં શીકાં તોડયાં ને પેટી ખોલી,
બરણી ફોડી ને ઘી દૂધ ઉડાવ્યા.
થોડીવારે બા ઘેર આવ્યાં.
ને મારું તોફાન સમજી ગયાં.
પછી તો મને ખૂબ મારી.
સાંજના ભરતે મને થાબડી ને પંપાળી
ને અમે રમવા નીકળી પડયાં.
પણ તે દિવસથી હું ' ચોર ' ઠરી.
કોઇ મારો વિશ્વાસ ન કરતું.
પાડોશીઓ મને દેખતાં ત્યાંથી મારતાં.
અરે ! પક્ષીઓ મને જોઇ ઉડી જતા.
ઉંદર " ચીં ચીં ચીં " કરતા નાસ ભાગ કરતા.
મને જીંદગી દુખીઆરી લાગવા માંડી.
ઓ પ્રભુ !
મને બીલ્લી શા સારું બનાવી ?
એક દિવસની રાત હતી.
ને ચંદ્રમા ચળકતા હતા.
શું મજાનું તેજ !
શું મીઠો પ્રકાશ !
દુનીયા બધી રૂપેરી રૂપેરી લાગતી હતી.
ચાંદનીમાં રમવા હું છાપરે ચઢી.
" મીઆંઉ ! મીઆઉ ! મીઆંઉ ! "
અરે ! બધા મારાં સગા એકઠાં થયાં:
મીનડા ને મીનડીઓ,

બધા અમે રમવા લાગ્યાં
રમતાં રમતાં મસ્તીએ ચઢ્યાં.
બધા કુદવા ને નાચવા લાગ્યાં.
ને કોક ગાવા લાગ્યું.
મસ્તીમા હું ફેરકુંદડી ફરવા લાગી.
ને મારો પગ લપસ્યો—
સરરરરર – કરતીને હું નીચે પડી.
મારાં હાડકાં ભાગ્યાં
ને હાડાં રંગાયાં.
સવાર પડી ને બટુક શોધતો આવ્યો.
ભરત હસવા લાગ્યો.
બટુકે મને ઉપાડીને ઘરમા લઈ ગયો.
મને પાટા પીંડી કર્યાં ને દૂધ પીવડાવ્યુ.
હું ઘણા દિવસે સાજી થઈ.
પણ પગે લૂલી રહી
મારી શરીરની શોભા ઉડી ગઈ.
બટુક બહુ દયાળુ
ને ભરત મશ્કરો.
બટુક પહેલાના કરતા વધારે વ્હાલથી રમાડે,
ભરત કોકવાર મશ્કરીમા મોં મચકોડે.
ભરત હસે ત્યારે મને ઘણુ ઓછુ આવે છે.
મારૂ પહેલાંનું સુખ યાદ આવે છે.
પહેલાંનુ રૂપ સાભરી આવે છે.
ને રડવુ આવી જાય છે. *

શિવકુમાર ત્રિવેદી

---

* અંગ્રેજીના આધારે.

મચુંગા

નાની સવિતા હાથમાં કાગળ લઇ દોડતી દોડતી ભાઇ પાસે ગઇ અને કાગળ વાંચીને કહે કે " આ મચુંગા શું હશે ? " ભાઇએ કાગળ વાચી જોયો. પણ મચુગા શું હશે તે ખબર ન પડી એટલે તે કહે કે " મને તો ખબર નથી. "

સવિતા બાપા પાસે ગઇ અને કહે છે કે " બાપુજી, આ મચુંગા શું હશે ? " બાપુજીને ય ખબર ન્હોતી. એટલે એ કહે કે " મનેય ખબર નથી. "

કાગળ જંગબારથી આવ્યો હતો. સવિતાની બ્હેને કાગળમા લખ્યું હતું કે ' મચુંગા મોકલવાની છું. ' મચુંગા એ તો આફ્રિકાની બોલીનો શબ્દ છે. આપણને ક્યાંથી આવડે ?

ઘરમા બધાય મુંઝાઇ ગયા હતા. સવિતા તો બધાને પૂછ્યાજ કરે " મચુગા શું હશે ? "

થોડા દિવસ પછી કરંડીઓ આવ્યો. એમા નકરા મચુંગા કરડીઓ ઉઘાડીને જોયું તો અંદર ઘણા બધા મોસંબી !

સવિતાની મુંઝવણ હવે મટી ગઈ હતી. બાની, બાપાની, ભાઇની, બધાયની મુંઝવણ મટી ગઇ એટલે બધાય હસી પડયા. સવિતા તો હાથમાં એક બે મોસંબી લઇ નાચવા લાગી. ને " મચુંગા, મચુંગા " બોલતી જાય.

મૂળશંકર નર્મદાશંકર દ્વિવેદી

ભીમસેન

[મે અંકના પાન ૬૨ થી ચાલુ]

[બીજા કામકાજને લીધે આ વાર્તાનાં પ્રકરણો વચ્ચેના કેટલાએક અંકોમાં મૂકી શકાયાં નથી, પણ હવે દર વખતે એનો થોડો થોડો ભાગ જરૂર પ્રકટ થશે. ચ. મ. ભટ્ટ, તંત્રી.]

કુંતામા ને ચારેય ભાઇ તો ઝુંપડીમા મુંઝાતાં હતાં, એમને મનમા એમ કે પાપી હેડંબાસુર આજ ભીમને નક્કી મારી નાખશે.

પણ ત્યાં તો હસતો હસતો ભીમ ઝુંપડીમાં આવ્યો ને માતાજીને પગે પડયો.

સૌ રાજી થયાં પણ હવે માખણીઆ પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતરવું શી રીતે ? ભીમસેન સૌને હેડંબા ઉભી હતી ત્યા લઈ ગયો. ચોટલો ઝાલી સૌ નીચે ઉતર્યાં. કુંતા મા કહે, "બેટા, આ કોણ છે ?"

ભીમ હસી પડયો.

સહદેવ જોશી કહે, "માજી, એજ પેલી વાઘણ !"

સૌ ખડખડ હસી પડયા.

નાનું રૂપ ધરી હેડંબા કુંતાજીને પગે પડી.

સરોવર પાસે ફરીથી ઝુંપડી બાંધી છએ જણ ત્યાં રહેવા લાગ્યા.

હેડંબા રાણી રડતી કકળતી એને પિયેર ગઇ. પેલી તરફ એને સો કબીરાભાઇઓ હતા. ભાઇઓએ રડતી બ્હેન દીઠી ને એને બધી વાત પૂછી.

બધી વાત સાંભળીને મોટો ભાઇ કહે, "ઓહો ! એ છએ પાપીઓના ભાર શા છે ? એમ પછીએ વેર લઇએ."

સોએ કબીરા પેલા સરોવર પાસે આવ્યા ભીમ ભાઇ ફળ લેવા ગએલા, એ લાગ જોઇને એમણે ઝુંપડી ઉંચકી લીધી. સાંઝે ભીમ સરોવર પર આવ્યો ત્યારે એને ઝુંપડી ન દીઠી.

તપાસ કરતા ભીમસેનને ખબર પડી કે સો કબીરાનું એ કામ છે

ભીમ કબીરાના ગામમા જવા તૈયાર થયો. વીર ઘટોરગચ પણ બાપની સાથે ચાલ્યો. બાપ દીકરે સન્યાસીના વેશ પહેરી લીધા. 'અહાલેક' કરતા કરતા બાપબેટા કબીરાપુરીમા આવ્યા. અને યુક્તિ કરીને નવ્વાણું કબીરાને વાવમા નાખી દીધા. એક જીવત કબીરો નાઠો તે જઇને દુર્યોધનનાં દરબારમાં રહ્યો.

એક રાક્ષસનો વધ

પછી ત્યાંથી પાંડવો આગળ ચાલ્યા.

આમ કેટલાક દિવસ પ્રવાસ કર્યા પછી તેમને અચાનક વેદ વ્યાસ મળ્યા. તેમણે તેમને દુઃખમાં ધીરજ ધરવાની સલાહ આપી ને આગળ આવતી એકચક્રા નગરીમાં ગુપ્તપણે રહેવા જણાવ્યું.

પાંચે પાંડવ એકચક્રા નગરીમાં આવીને એક બ્રાહ્મણને ઘેર રહેવા લાગ્યા.

બ્રાહ્મણને ઘેર રહી પાંચે પાંડવો દરરોજ ભિક્ષા માગી લાવે ને કુંતામા તેમને ભાગ પાડી આપે. પણ બધા ભાગ સરખા નહિ હો ! એટલા થોડા ભાગથી ભીમ ભાઈનું પેટ કેમ ભરાય ? આથી કુંતામા પ્રથમ તો બે સરખા ભાગ કરે ને તેમાંથી એક ભાગ ભીમભાઈને આપે ને બાકીનો સરખે ભાગે પાંચ ભાગે વહેંચી લે.

એક દિવસ પાંચે પાંડવ ભિક્ષા લઈને પાછા આવ્યા ત્યારે તેમણે કુંતામાને રડતાં દીઠાં ! તેમણે પૂછ્યું, "માજી, માજી, કેમ રડો છો ?"

"ભાઈ, આ નગરીમાં એક દુષ્ટ બકરાક્ષસ રહે છે. તેને દરરોજ એક માણસ મારવા જોઈએ છે. આજે આપણે જે બ્રાહ્મણને ઘેર ઉતર્યાં છીએ તેના છોકરાનો વારો હોવાથી તે રડતી હતી ને તેથી મેં તેને વચન આપ્યું છે કે 'તારા છોકરાને બદલે હું મારા એક દીકરાને મોકલીશ' પણ હવે કોને મોકલું ? એ ચિંતાથી હું રડું છું."

પાંચેય પાંડવ બહાદુર હતા તેથી બકાસુરથી કાંઇ ડરે એવા નહોતા. સૌએ માને ધીરજ દેવા માંડી, પણ ભીમભાઇ તો એકદમ ઉછળી પડયા. એ કહે, "ઓહો ! એ રાક્ષસડાના ભાર શા છે ? આજે જ એની સાથે મલ્લકુસ્તી કરી એને હરાવી ઠાર મારૂં ને રૈયતનું દુઃખ ટાળુ નહિ તો મારૂં નામ ભીમભાઇ નહિ."

ભીમભાઈની વાત સાંભળી કુંતામા છાના રહ્યાં.

પછી બધાએ નિરાંતે જમી લીધું.

નગરીનો રાજા દરરોજ એક માણસ સાથે ઘણો બધો ખોરાક પણ મોકલતો હતો તે મુજબ તેણે ભીમભાઇની સાથે ખૂબ ખોરાક મોકલ્યો.

ભીમસેનભાઇ તો નિડરપણે બકરાક્ષસના રહેઠાણ આગળ જઇ પહોંચ્યા. રાક્ષસ તે વખતે બહાર ગયો હતો એટલે ભીમભાઈએ નિરાંતે પેલો બધો ખોરાક ઉડાવ્યો, ને પછી એ તો રાક્ષસની વાટ જોવા લાગ્યા.

રાક્ષસ આવ્યો, એને ગન સો એમ કે 'હમણાં ખાઉં છું ને હમણાં ખોરાક ને એક માણસ ઉડાવું છું.'

એ તો ધમધમ ધરતી ધ્રુજાવતો આવી પહોંચ્યો.

પણ દરરોજ તો એ જોતો કે તો આવનાર અભાગી માણસ બાપરો પીંપળાના પાંદડાની પેઠે ફડફડ ધ્રુજતો હતો, પણ આજનો આવનાર તો જરાય બીધા વિના નિરાંતે ઉભો છે ! એને થયું કે ' કોઈ મૂરખો લાગે છે. એને મરણની ખબર નથી, પણ હમણા ખબર પડશે. '

પાસે આવી રાક્ષસે કહ્યું, " અલ્યા કોણ છે ? જરા આમ આવ "

" શું છે ? માણસ થઈ માણસ ! તારે ગરજ હોય તો મારી પાસ આવ "

રાક્ષસની ખાતરી થઇ કે જરૂર આ કોઈ મૂરખો જ લાગે છે. એ તો એની પાસે ગયો.

પણ ભીમભાઈ તો નિડરતાથી ઉભા ઉભા હસતા હતા !

રાક્ષસ હવે ચીડાયો એણે ભીમની પાસે જઇને તેને ધક્કો માર્યો. એ તો રાક્ષસનો ધક્કો ! ભલ ભલા બહાદુર માણસો ય એના સહેજ ધક્કાથી ઉથલી પડે, પણ ભીમભાઇને શું ? એ તો પહા ડની પેઠે અડગ ઉભા રહ્યા ! રાક્ષસનું બળ એમની આગળ કાંઈ ન ચાલ્યું !

રાક્ષસને નવાઇ લાગી " આ તો ખરો છે ! " પછી ચીડાઇને એણે તો પાસેનું એક નાનું ઝાડ ઉખેડીને તે ભીમ સેન પર ફેંક્યું.

ભીમભાઇએ કુદીને એ ઝાડ અધવ ચમાં જ હાથમાં પકડી લીધું ને તેના બે કકડા કરી નાખ્યા.

હવે રાક્ષસ અકળાયો, ભીમસેન પણ ધુંવા પુવા થઇ ગયો.

બન્ને બળીઆ બથંબથા વડવા મંડયા

રાક્ષસે પોતાનું બધુ રાક્ષસી બળ વાપર્યું, બીજો કોઇ હોત તો તેના એ ભૂકે ભૂકા ઉડાવી દેત, પણ ભીમભાઈ આગળ એનું બળ ચાલ્યું નહિ, ભીમભાઇને કાંઈ જ થયું નહિ !

ઉલટુ લાગ જોઇને ભીમભાઇએ રાક્ષસને ઘુંટણ આગળથી પકડયો ને ઉચકીને જોરથી જમીન પર પછાડયો.

અભિમાની રાક્ષસ તે જ પળે મરણ પામ્યો.

પછી ભીમભાઇ નિરાંતે ન્હાઇ ધોઇને ઘેર પહોંચી ગયા.

બ્રાહ્મણ ને તેની બૈ પ્રથમ તો ગભરાયા કે ' આ ગાડીઓ ખ્હીને નાથી આવ્યો; પણ હવે રાક્ષસ ખોળશે તો અમારૂં આવી પહોંચશે. '

પણ કુંતામાએ ખાતરી આપી ને ભીમે બધી વાત કહી ત્યારે એમને ધીરજ આવી.

બીજે દિવસે આખી નગરીમા ઠેઠ બકરાક્ષસના મોતના સમાચાર ફેલાઈ ગયા. સૌને લાગ્યું કે ' વારાવાળા બ્રાહ્મ ણના છોકરાએ આવું પરાક્રમ કર્યું છે '

(અપૂર્ણ) ચન્દ્રશંકર

કોલસાને બદલે એન્જીનમાં બળાતી કૉફી

બ્રાઝીલ એ જગતમા વધુમા વધુ કૉફી ઉત્પન્ન કરનાર દેશ છે. આ વર્ષે ત્યાં કૉફી એટલી બધી પાકી છે કે તેની હલકી જાત રેલ્વે એન્જીનમા કોલસાને બદલે બાળવામા વાપરવામાં આવે છે. આ કારણથી એન્જીન સાથે કોલસા રાખવા માટે જે ડબો રાખવામા આવે છે તેમા ફેરફાર કરી કૉફી ભરવા મોટો ડબો કરવામાં આવ્યો છે. ત્યા કૉફી એટલી બધી પાકી છે કે રેલ્વેમાં બાળવા વપરાય છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ એક શહેરમાં ગૅસ પૂરી પાડનાર કંપનીએ ગૅસ ઉત્પન્ન કરવા માટે કૉફી બાળવાનું શરૂ કર્યું છે. કૉફી બાળનાર એન્જીનનું ચિત્ર બાજુમાં આપ્યું છે.

બાલોદ્યાન

તંત્રી
ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ

૬ઠ્ઠો અંક આસો સુદ પૂનમે પ્રકટ થશે

એ દીવાળી અંકમાં જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી સોમાલાલ શાહનું સુંદર બે રંગી પૃષ્ઠ આવશે વળી નીચેનાં લખાણો પણ પ્રકટ થશે. સોમનાથનુ દેવળ · શ્રી ત્રિભુવન ગૌ વ્યાસ કાબર શ્રી. ગિજુભાઇનો પંખી વર્ણનનો ઉપયોગી પાઠ, ચન્દ્રપરીની વાર્તા શ્રી. તારાબહેન મોડકનો ખગોળનો રસિક પાઠ, ગાય માતા (સચિત્ર) ચિત્ર વાર્તા: પાઠો : વિજળી રુસ્તમ પહેલવાનના જીવનની વાર્તા · નવાં નામો : રામ|વનવાસ. આંગણું ફરી ગયું : જગદેવ પરમાર શિવાજી મહારાજ . ઉખાણા વગેરે વગેરે.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૨-૮-૦ : પરદેશમાં રૂ. ૩-૧૨-૦
ત્રણ વર્ષના એક સામટા રૂ ૬-૦-૦
નમૂનાની નકલ માટે ૦-૩-૦ ની ટિકિટ બીડો

લખો તંત્રી બાલોદ્યાન
રાવપુરા, વડોદરા

" ગુણસુંદરી "

બાલવિભાગ

તન્ત્રી ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૨ . અંક ૧૧ | પુસ્તક ૨ | નવેમ્બર : ૧૯૩૨

નાગદમન

એક દિવસ શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર તે યમુના તીર ગયા રમવા,
ગોપ સખાને સાથ લઈને ગેડી દડે લાગ્યા રમવા. ૧

કૃષ્ણ કહે, " મિત્રો સંભાળો, દડો પાણીમાં જાય નહિ,
નીર નદીનાં ઊંડાં તેથી પાછો બહાર કઢાય નહિ. " ૨

ચિત્ર નામનો ગોપ કહે, " પણ જાય કોઈથી તો શું કરીએ ? "
કૃષ્ણ કહે, " જે થકી જાય તે કાઢે એમ નિયમ રચીએ. " ૩

વાળી કછોટા, લઈ ગેડીદડા ગોપ સૌ તૈયાર થયા,
વિભાગ પાડી સરખે સરખા, રમત મહીં તલ્લીન થયા. ૪

ગેડી ધડાધડ પડે દડા પર, દડો ઉછળી નીચે પડે,
દૂર જાય ને પાસ આવતા, ગેડી પ્રહારે વળી પળે. ૫

ઉડે ધૂળ નેત્રો ઘેરાયે, ભડું ઘમસાણ ત્યાં મચી રહ્યું,
રમતા રમતાં નીરની પાસે આવ્યા તેનું નવ ભાન રહ્યું. ૬

સ્કન્ધ ઉપરથી ગેડી ફેરવી પ્રહાર જોરથી કૃષ્ણ કરે,
દડો ઉછળી ત્વરિત વેગથી જળ મધ્યે ધબ માંહી પડે. ૭

"હાં ! હાં ! થયું શું ?" "દડો ગયો ક્યાં ?" કોલાહલ ત્યાં મચી રહ્યો.
હસતા વદને કૃષ્ણ કહે, "એ દડો યમુના તળ પહોંચ્યો." ૮

કોઇ કહે, "કાઢો અંદરથી, નિયમતણું પાલન કરીએ,"
કોઇ કહે, "લઘુ દડા માટ શીદ જીવને જોખમમાં ધરીએ?" ૯

કૃષ્ણ કહે, "કીધો નિયમ તે સૌએ સાચવવો જ પડે,
જળ મધ્યે જઇ દડો શોધીને કાઢી લાવવો મને ઘટે." ૧૦

વદી વેણુ ને ધસ્યા તીર પર, ચઢયા કદંબ તણી ડાળે,
નામ પ્રભુનું લઇ કુદ્યા ને ક્ષણમાં પહોંચ્યા નીર તળે. ૧૧

કાલિન્દીનાં* એ પાણીમાં દારૂણ કાલિનાગ રહે,
વિષ-ફૂંફાટે ઉડતા પંખી તત્ક્ષણથી જલ મધ્ય પડે ૧૨

પશુપક્ષી કે માનવ જે કોઇ એહ ધરાનું પાણી પીએ,
રગરગ વ્યાપે વિષ હળાહળ, પળમાં તે મૃત્યુ પામે. ૧૩

જાગી પડયો એ કૃષ્ણ આવતાં મારી ફૂંફાટો સજ્જ થયો,
કૃષ્ણે મારી લાત જોરથી ક્રોધથી ગાંડો તૂર થયો. ૧૪

દારૂણ યુદ્ધ થયું પાણીમાં, વિષની જ્વાળા ઉંચે ચઢી,
થાય ફૂંફાટા પડે હોંકારા, યમુના ઉછળે ઘેલી બની. ૧૫

કૃષ્ણ પડયા જળ, વાર અતિ થઇ, નંદ યશોદા તટ આવ્યાં,
કાનજી માટે ચિંતા કરતા ગોપ સૌ લાગ્યા રડવા. ૧૬

નન્દ કહે, "હું પડું પાણીમાં," માતાજી ધરણી ઢળીઆ,
"થોડી ક્ષણ થોભો સૌ કોઇ" બળભદ્ર સર્વને વારી રહ્યા. ૧૭

કૃષ્ણે કાલિ નાગ હરાવ્યો, થાકથી ફેં ફેં થઇ ગયો,
નાગ વિવરથી[1] રશ્મિ[2] શોધી, ફેણુ મધ્ય તેને નાથ્યો. ૧૮

નાગ ફેણ પર પાદ ધરીને, યમુના જળ ઉપર આવ્યા,
માત-પિતા ને વન્દન કરતા થૈ થૈ કરીને ખૂબ નાચ્યા. ૧૯

નન્દ યશોદા હર્ષથી રડતાં, ગોપીજન ફૂલ વૃષ્ટિ કરે,
ગોપ સૌ જય-ઘોષ કરે ને, કાંન' બન્સીના નાદ કરે. ૨૦

અરવિન્દલાલ લલ્લુભાઇ મઝમુદાર

---

* યમુના ૧ નાકનો રાફડો. ૨ દોરી

આરસામાંની છોકરી

અમારે ઘેર એક આરસો છે,
મોટો છે ને રૂપાળો છે,
સોનેરી નકશીદાર એનું ચોકઠું છે.
એ આરસામાં એક છોકરી છે,
બરાબર મારા જેવી જ છે.

વાળ કાળા કાળા છે,
આંખો સુન્દર સુન્દર છે,
ગાલ ગુલાબી છે,
દાંત મોતી જેવા છે,
બરાબર મારા જેવી જ એ છે.

તે નાકમાં ચુની પહેરે છે,
અંબોડામાં ફૂલ ખોસે છે,
હાથમાં સોનાની બંગડી પહેરે છે,
પગમાં ચાંદીના ઝાંઝર પહેરે છે.
સુન્દર મઝાની ઘાઘરી પહેરે છે,
રેશમી ગુલાબી પોલકું પહેરે છે,
બરાબર મારા જેવી જ એ છે

ને જ્યારે જુઓ ત્યારે આરસામાં બેઠી હોય છે!

ક્યાંય એ જતી નથી,
ક્યાંય એ આવતી નથી,
ટગર ટગર જોયા જ કરે છે.

કદીક હસે છે,
કદીક રડે છે.

એ હસે છે ત્યારે હું હસું છું,
એ ખીજાય છે ત્યારે હું ય ખીજાઉં છું,
એ હસે છે ત્યારે ખૂબ રૂપાળી લાગે છે,
પણ એ કંઇ જ બોલતી નથી!

એ આરસામાં લપાઈને કેમ બેઠી હશે?
એની બા એને શોધતી નહિ હોય?
એને ઘેર કાંઇ કામ નહિ હોય?
મને તો એ બહુ ગમે છે.
હું તો એના સામે જોયા જ કરૂં છું.

એનું નામ શું હશે?
કોને ખબર?
બાને પૂછી લેઉં,
એને ખબર હશે

વખાણવા યોગ્ય બાલક કોણ ?

" જે મીઠાઇ ને રમકડાં માટે હઠ પકડે છે તે ? "

" ના. "

" જે ખેલ તમાશા ને મેળા–ખેળામાં ભટકે છે તે ? "

" ના. "

" જે શાળામાં જતાં રડે છે તે ? "

" ના. "

" જે પોતાની નાની બ્હેનની મિઠાઇ ઝુંટવીને ખાઇ જાય છે ને જે મોટી બ્હેનની પુતળીઓ ભાંગી નાખે છે તે? "

" ના. "

" જે જતા આવતાની મશ્કરી કરી ઘરમાં પેસી જાય છે તે ? "

" ના. "

" તો કેવું બાળક વખાણવા યોગ્ય છે ? "

" વખાણવા યોગ્ય બાળક તે છે કે જે કદિ જુઠું નથી બોલતું. બાકીનાં બધાં તો ઠીક છે. "

પ્રેમચન્દ્રજી

—•—

બળીનું માપ

રાવણને દેવો ઉપર વેર, તેમાંય વિષ્ણુ તો તેના કટ્ટા શત્રુ. એક દિવસ તો રાવણ ખૂબ ગુસ્સે થયો, અને વિષ્ણુને મારી નાખવા માટે શોધવા નિકળ્યો. કોઇ જગ્યાએ તે મળ્યા નહિ. શોધતો શોધતો રાવણ પાતાળમાં પહોંચ્યો. પાતાળમાં બળિરાજાનું રાજ. રાવણે બળિરાજાને પૂછ્યું "અરે મહારાજ! તમે વિષ્ણુને ક્યાંઇ જોયો ?"

બળિરાજાએ કહ્યું "તમારે એવું તે તેનું શું કામ પડયું છે કે આમ શોધતા ફરો છો ?"

રાવણે જવાબ વાળ્યો. "એ મારો મોટામાં મોટો વેરી છે. મારે તેનો નાશ કરવો છે."

બળિરાજાએ કહ્યું "સારૂં થયું તે તમે મળ્યા. હું તમારા જેવાને મળવાનો વિચાર કરતો હતો. વિષ્ણુ તો અમારા કુટુંબનો પણ દુશ્મન છે. મારા મોટા દાદા હિરણ્યકશ્યપને પણ તેણે મારી નાખ્યા છે અને મને પણ અહીં રાખેલ છે. તમે કાંઇક કરો તો અસુરોને સુખ થાય. તમે તો બહુ બળવાન અને બુદ્ધિવાળા છો. તમને એ જડે તો જરૂર એને મારી નાખજો. મને ઠીક સાંભર્યું. મારા દાદાના કવચ અને કુંડળ પડયા છે. તમે એ લેતા જાવ. બહુ મજાના છે. મને જરૂર નથી. તમને કામ લાગશે."

રાવણ તો આવું સાંભળી બહુ જ આનંદ પામ્યો.

બળિરાજાએ રાવણને કવચ અને કુંડળ બતાવ્યાં. અંધારામાં ઉજાસ કરતાં તેજના ફૂવારા જેવા કવચ અને કુંડળ પોતાને મળશે એ જાણી તે ખુશી થઇ ગયો. ઉતાવળો ઉતાવળો એને લેવા ગયો. ત્યાં તેનો હાથ કવચ નીચે આવી ગયો. તે કેમે કરતા નિકળે જ નહિ.

માંડ માંડ પાંચ છ જણાએ ભેગા થઇ તેનો હાથ કાઢયો!

બળિરાજાએ રાવણને કહ્યું. "ભાઇ, મારી શિખામણ માનીને જો તારૂં બળું ચાલતે હો તો પરબાર્યો ઘેર જા. આ કવચ અને કુંડળ મારા દાદા પહેરતા. તેમને એ વિષ્ણુએ એક ઘડીમાં મારી નાખ્યા છે, તો તારૂં શું ગજું ?"

રાવણ તો બીકનો માર્યો નીચું માથું રાખીને લંકા ભેગો જ થઇ ગયો.

દામોદર લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી

—o—

૧૧ વર્ષના છોકરા માટેની મોટર

જોધપુરના મહારાજાએ પોતાના ૧૧ વર્ષના કુંવર માટે એક મોટર ઈંગ્લેન્ડમાં બનાવરાવી છે. તે ચાર સીલીન્ડરની છે, અને એક ગેલન ગેસોલીનથી ૭૦ માઇલ

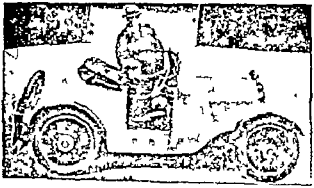

મુસાફરી કરી શકે છે. મોટરની બેઠક તેમજ સઘળા ભાગો નાના છોકરાને લાયક બનાવેલા હોવાથી કોઈ મોટો માણસ તેનો ઉપયોગ કરી શકે તેમ નથી. મોટર હાંકનાર નાનો છોકરો હોવાથી મહારાજાએ તેની ઝડપ વધુમાં વધુ કલાકના ૧૫ માઇલ રહે તેવી બનાવરાવી છે. કુંવર આ મોટર લઈ વિશાળ રસ્તાઓ ઉપર તેમજ મહેલના વિશાળ ચોગાનમાં ફરે છે, તે બાજુના ચિત્રમાંથી જણાશે.

બાલોદ્યાન

[બાળકો માટેનું માસિક]

કાર્તિકથી ગ્રાહક થઇ શકાશે

બાળકોને રસિક અને પ્રેરક થઇ પડે એવાં લખાણોઃ બાળવાર્તાઓ, બાલકાવ્યો, પાઠો, સવાદો વગેરે એમાં દર મહિને આવે છે.

દરેક પૂનમે નિયમિત રીતે તે પ્રકટ થાય છે.

આપના બાળકના હાથમાં એનો એક અંક મૂકો ને તેના બાલપ્રિયપણાની ખાતરી કરો.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨–૮–૦ : પરદેશમાં રૂ. ૩–૧૨–૦

ત્રણ વર્ષના એક સામટા રૂ ૬–૦–૦

નમૂનાની નકલ માટે ૦–૩–૦ ની ટિકિટ બીડવી

લખો—

ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ

તન્ત્રીઃ 'બાલોદ્યાન'

બાલોદ્યાન કાર્યાલય, રાવપુરા, વડોદરા

"ગુણસુંદરી"
બાલવિભાગ

તંત્રી ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૨ . અંક ૧૨ | પુસ્તક ૨ | ડીસેમ્બર : ૧૯૩૨

* * *
કીડી
* * *

ઓહો ! કીડી કીડી કીડી
ક્યાં એ જાતી જો ! દમ ભીડી !

લાંબી લાંબી હારકતાર–
આવે ક્યાંથી હારોહાર ?

કીડી ઉનાળે ઉભરાતી–
એના મોંમાં શું લઈ જાતી ?

એનું ઘર છે દરમાં એક–
કીડી આવે જાય દરેક

બધીય સાથે કરતી કામ-
સપે જપે સુએ તમામ.

કવિ લલિત

—•—

ઘડીભર ગમ્મત

૧ મારા માનવંતા માણેકલાલ મામાએ મારે માટે મુંબાઇથી મગનલાલ માધવલાલ મસાણીની મારફતે મુલજીભાઇની મારકીટમાંથી માધવપુરની મીલનો માદરપાટ મંગળવારે મંગાવ્યો.

૨ ગુરૂવારે ગડખોળ ગામના ગરીબ ગરાસીઆ ગંગાદાસ ગીરધરલાલ, ગરબડદાસની ગેરહાજરીમા ગુલાબી ગાલવાળા ગુલાબદાસને ગ્રહીને, ગજેન્દ્રપર ગોઠવાઇને ગામની ગૌશાળામાં ગાયો ગણવા ગયા.

૩ સત્સંગના સુકુમાર સરસ્વતીચંદ્ર સત્યવાદી સાકરલાલની સાથે સોમવારે સાડાસાતને સુમારે સુરત સિધાવ્યા.

નીચેનાં વાક્યમાંથી ફળ ખોળીને લઇ દ્યોઃ—

૧ આ જાતના રંગીન તાકા તમે વેચો છો ?

૨ મારા દાદા ડમરૂં સારૂં વગાડે છે.

૩ દેવતાના ચણગા જરકશીના કપડા પર પડવાથી તે બળી ગયાં.

૪ બાણુ તારે ઘેર તાળુ મારેલું છે.

રતિલાલ વિ. દલાલ

બાળક અંકનાં લખાણો મોકલવા બાબત

દર વરસ મુજબ આવતી તા. ૧-૩-૩૩ નો માર્ચ અંક બાળક અંક તરીકે પ્રકટ થશે. એ અંક માટે બાલોપયોગી લખાણો મોકલવા સૌને આગ્રહભરી વિનતિ કરીએ છીએ.

એ માટેનાં લખાણો નીચેને શિરનામે
જેમ બને તેમ વેળાસર મોકલાવી આપવાં.

લખો—
ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
તન્ત્રી 'ગુણસુંદરી—બાલવિભાગ' અને 'બાલોદ્યાન'
રાવપુરા, વડોદરા

મહાપુરૂષો સંબંધે વિચિત્ર વાતો

સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક ન્યુટન દેવતા પાસે ખુરશી ઉપર બેસી તાપતા હતા ખુરશી દેવતાની તદ્દન પાસેજ હતી. અને તાપ જલદ હતો દેવતાનો તાપ સહન ન થયાથી તેણે પોતાના નોકરને બોલાવ્યો અને કહ્યું. 'આમાથી અર્ધા કોલસા બુઝવી નાખ. તાપ બહુ જલદ છે.'

નોકરે જવાબ આપ્યો—'તમારી ખુરશી દૂર કરૂં એટલે તાપ ઓછો લાગશે.'

ન્યુટન—'અરે હા, ખરી વાત. મને તેનો ખ્યાલ પણ ન હતો.'

× × ×

સ્વ. શ્રીયુત વિશ્વનાથ કાશીનાથ રાજવાડે ઇતિહાસના મહાન્ પંડિત હતા. તેમણે મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસના બાર મોટા પુસ્તકો લખ્યા છે તેઓ પોતાના પહેરવેશ માટે બહુ બેદરકાર હતા તેઓ ખુલ્લા શરીરે, માથા પાઘડી ઘુંટણ સુધીની ધોતી પગમા બુટ પહેરી બજારમા પણ જતા વિદ્વાન પ્રોફેસર હોવા છતાં તેઓ પોતાના ઇતિહાસ વિગેરેનાં પુસ્તકોનું પોટલું ઉપાડી લઇ જતા.

× × ×

ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડે વર્તમાન યુગના રાજનીતિજ્ઞોના ગુરૂ મનાય છે. એક વખત મુંબઇના ગવર્નરે પોતાની પત્ની પાસે તેમની યોગ્યતાની પ્રશંસા કરી અને ન્યાયમૂર્તિને પોતાને ત્યા આમંત્ર્યા. તેઓ પોતાના સાદા મહારાષ્ટ્રીય પોષાકમા ગવર્નમેન્ટ ભવનમા ગયા અને પોતાની ઝોળીમા ભરેલી મગફળીઓ ખાવા લાગ્યા. મગફળીઓનાં છોડાં જમીન પર પડેલા જોઇ ગવર્નરની પત્ની પોતાના પતિ ઉપર નારાજ થયા ને વિચારવા લાગ્યા 'કેવા રીત ભાત વગરના ગામડીયાને પોતાના પતિએ ઘેર બોલાવ્યો છે!' ગવર્નર પોતાના પત્નિના મનનો ભાવ કળી ગયા. તેમણે લગ્નજ અર્થશાસ્ત્ર અને રાજનીતિની વાતો શરૂ કરી. બસ થોડીજ વાર પછી ગવર્નરના પત્ની તેમનુ અગાધ પાંડિત્ય જોઇ આશ્ચર્ય ચકિત થઇ ગયા.

× × ×

ઇંગ્લાંડના પ્રખ્યાત મુખ્યમંત્રી ગ્લેન્ડસ્ટનમા એક બહુ જ ખરાબ ટેવ હતી. તે જ્યા જમવા જાય ત્યા ટેબલ ઉપર પડેલી વસ્તુઓ લઇ પોતાની બેગમા ભરી દેતા અને ઘેર આવતા. પછી તેમના પત્ની તેઓ જ્યાં જ્યાં જમવા ગયા હોય તેની તપાસ કરી તેમની વસ્તુઓ પાછી મોકલી દેતાં અને માફી માગતા.

કેશવલાલ પરેખ

કેવો જવાબ ?

સ્પાર્ટા શહેરનું નામ તમે સાભળ્યુ છે ? અસલ એ ગ્રીસમાનુ ઘણુ પ્રખ્યાત શહેર હતું. ત્યાના લોકો ઘણાજ મજબુત, જોરાવર અને બહાદુર હતા. તેઓનું શહેર નાનું, અને આસપાસ દુશ્મનો ઘણા, તેથી તેઓ ઘણાજ સાહસિક અને હિમતવાળા થયા હતા.

તેઓનુ એક લક્ષણ ઘણું આશ્ચર્ય પમાડે તેવુ હતું. તેઓ ઘણાજ મિતભાષી (ઓછું બોલનારા) હતા. જરૂર જેટલુંજ બોલે કે લખે; વધારે જરાયે નહિ

એકવાર ઇરાનના પાદશાહે પોતાના બળવાન અને જબરજસ્ત સૈન્યને લીધે અભિમાન પામી સ્પાર્ટાના રાજાને એક લાંબો ધમકીનો કાગળ લખ્યો. તેમા એણે લખ્યું હતુ કે, " મને સ્પાર્ટાના લોકો પર ભારે ચીઢ ચઢી છે. હું તમારા શહેર પર મારા અપાર સૈન્ય સાથે ચઢાઇ કરીશ; જો હું તમારા શહેરમા પ્રવેશ કરીશ તો તમે યાદ રાખજો કે હું તમારો છૂંદો કરી નાખીશ એક પણ સ્પાર્ટન (સ્પાર્ટાના શહેરી) ને હુ જીવતો જવા દઇશ નહિ" આ પ્રકારનો એક ઘણોજ મોટો અને લાંબો કાગળ તેણે સ્પાર્ટાના રાજાને લખ્યો.

આ કાગળનો સ્પાર્ટાના બહાદુર રાજાએ શું જવાબ આપ્યો ? તેણે એક મોટો કાગળ લીધો, ને તેની વચ્ચે મોટા અક્ષરે તેણે માત્ર આટલુ જ લખ્યુ,

" જો ....તો .. ...." એનો અર્થ તમે સમજ્યા ? એટલે કે જો તમે અમારા શહેરમા આવશો તો તમે ધમકી આપી છે તે પ્રમાણે કરશો ત્યારે બધું થઇ રહેશે; તેનુ હમણા શું છે ?

કેવો નિડર, ચતુર અને ટૂંકો જવાબ ?

અરવિન્દલાલ લલ્લુભાઇ મઝમુદાર

ઉખાણા

(૧૫) દેશ ગયો પરદેશ ગયો,
પાણી દેખીને ટપ મરી ગયો. (કાગળ)

(૧૬) એક જનાવર અઇડ, તેની ચાચ બોલે ચઇડ
તેનો સેરીયો સરદાર તેની મુઠી મડદાલ (બરૂની કલમ)

(૧૭) તપેલામા તપેલુ, માહી કલંકી ઘોડો
ખોલાય તો ખોલો નહિ તો બેઠા માથું ફોડો. (તાળુ)

(મ.)

ભીમસેન

[ગયા અંકના પાન ૧૪૩ થી ચાલુ]

જરાસંધ વધ

ઘણાં વર્ષો સુધી પાંડવોએ ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં રાજ્ય કર્યું. તે પછી તેમને રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનો વિચાર આવ્યો. ને તેમણે શ્રીકૃષ્ણની સલાહ લીધી.

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું, "હા, રાજસૂય યજ્ઞ ભલે કરો, પણ પ્રથમ જરાસંધ નામના બળવાન ને મહાન રાજાની સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવો. તો પછી તમારૂં કામ સરળ થશે."

જરાસંધ મહાબળીઓ રાજા હતો. તેણે કેટલાય રાજાઓને હરાવી તેમને પોતાના કિલ્લામાં કેદ કર્યા હતા.

એવા બળીઆ જરાસંધની સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ભીમ અને અર્જુન બ્રહ્મચારીનો વેશ લઈને ચાલી નીકળ્યા.

ચાલતા ચાલતાં ત્રણે જણ જરાસંધની રાજધાનીમાં જઈ પહોંચ્યા, રાજધાનીમાં પેસતાંજ તેઓએ જરાસંધના માળી પાસેથી બળજબરાઈથી થોડાં ફૂલ લીધાં પહેલાના વખતમાં એવો રિવાજ હતો કે જે રાજા સાથે લડાઈ કરવી હોય તેના માળી પાસેથી આવી રીતે બળજબરાઈથી ફૂલ લેવાં એટલે પોતાની ઇચ્છા આપોઆપ જ પ્રગટ થાય.

જરાસંધે આ વાત સાંભળી એટલે એને થયું, કે "શું કોઇ મારી સાથે યુદ્ધ આદરવા ઇચ્છે છે ? તો ભલે આવે હું તૈયાર જ છું."

જરાસંધે તપાસ કરાવી તો બીજો કોઇ રાજા નજરે ન પડયો. પણ પેલા ત્રણ બ્રહ્મચારીઓ જણાયા. એ ત્રણેને જરાસંધ પાસે હાજર કરવામાં આવ્યા.

જરાસંધે તેમને પૂછયું, "તમે કયાંથી આવો છો ? શા માટે અહીં આવ્યા છો ?"

શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું, "રાજા, મારી સાથેના આ બન્ને સંન્યાસીઓને મધરાત સુધી મૌનવ્રત છે તે પછી તેઓ આપની આગળ પોતાની ઇચ્છા જણાવશે."

જરાસંધને જરા નવાઇ લાગી તેણે જોયું તો પેલા બ્રહ્મચારીઓ કાંઇ સાધારણ બ્રહ્મચારીઓ જેવા ન હોતા જણાતા, તેમના હાથમાં ધનુષથી પડેલાં આટણ જોઇ જરાસંધની ખાતરી થઇ કે આ કોઇ યોદ્ધાઓ લાગે છે.

પણ છતાં જરાસંધે કહ્યું, "ભલે, તો મધરાત સુધી તમે ત્રણે જણ આરામ કરો."

ને એમ કહી, એણે એ ત્રણેના આરામનો બંદોબસ્ત કરાવ્યો.

કેવો જવાબ?

સ્પાર્ટા શહેરનું નામ તમે સાંભળ્યું છે ? અસલ એ ગ્રીસમાંનું ઘણું પ્રખ્યાત શહેર હતું. ત્યાના લોકો ઘણુજ મજબુત, જોરાવર અને બહાદુર હતા. તેઓનું શહેર નાનું, અને આસપાસ દુશ્મનો ઘણા, તેથી તેઓ ઘણુજ સાહસિક અને હિંમતવાળા થયા હતા.

તેઓનુ એક લક્ષણ ઘણું આશ્ચર્ય પમાડે તેવું હતું. તેઓ ઘણુજ મિતભાષી (ઓછું બોલનારા) હતા. જરૂર જેટલુંજ બોલે કે લખે; વધારે જરાયે નહિ.

એકવાર ઇરાનના પાદશાહે પોતાના બળવાન અને જબરજસ્ત સૈન્યને લીધે અભિમાન પામી સ્પાર્ટાના રાજાને એક લાંબો ધમકીનો કાગળ લખ્યો. તેમાં એણે લખ્યું હતું કે, "મને સ્પાર્ટાના લોકો પર ભારે ચીઢ ચઢી છે. હું તમારા શહેર પર મારા અપાર સૈન્ય સાથે ચઢાઇ કરીશ; જો હુ તમારાં શહેરમાં પ્રવેશ કરીશ તો તમે યાદ રાખજો કે હું તમારો છૂંદો કરી નાખીશ. એક પણ સ્પાર્ટન (સ્પાર્ટાના શહેરી) ને હું જીવતો જવા દઇશ નહિ."
આ પ્રકારનો એક ઘણોજ મોટો અને લાંબો કાગળ તેણે સ્પાર્ટાના રાજાને લખ્યો.

આ કાગળનો સ્પાર્ટાના બહાદુર રાજાએ શું જવાબ આપ્યો ? તેણે એક મોટો કાગળ લીધો, ને તેની વચ્ચે મોટા અક્ષરે તેણે માત્ર આટલું જ લખ્યું,

"જો........તો ...." એનો અર્થ તમે સમજ્યા ? એટલે કે જો તમે અમારા શહેરમા આવશો તો તમે ધમકી આપી છે તે પ્રમાણે કરશો ત્યારે બધું થઇ રહેશે; તેનુ હમણાં શું છે ?

કેવો નિડર, ચતુર અને ટૂંકો જવાબ ?

અરવિન્દલાલ લલ્લુભાઇ મઝમુદાર

ઉખાણા

(૧૫) દેશ ગયો પરદેશ ગયો,
પાણી દેખીને ટપ મરી ગયો. (કાગળ)

(૧૬) એક જનાવર અઇડ, તેની ચાચ બોલે ચઇઠ
તેનો ચેરીયો સરદાર તેની ગુડી મડદાલ (બરૂની કલમ)

(૧૭) તપેલામા તપેલું, માંહી કલંકી ઘોડો
ખોલાય તો ખોલો નહિ તો બેઠા માથું ફોડો. (તાળુ)

(મં.)

ભીમસેન

[ગયા અંકના પાન ૧૪૭ થી ચાલુ]

જરાસંધ વધ

ઘણા વર્ષો સુધી પાંડવોએ ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં રાજ્ય કર્યું. તે પછી તેમને રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનો વિચાર આવ્યો ને તેમણે શ્રીકૃષ્ણની સલાહ લીધી.

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું, " હા, રાજસૂય યજ્ઞ ભલે કરો, પણ પ્રથમ જરાસંધ નામના બળવાન ને મહાધ રાજાની સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવો. તો પછી તમારું કામ સરળ થશે. "

જરાસંધ મહાબળીઓ રાજા હતો તેણે કેટલાય રાજાઓને હરાવી તેમને પોતાના કિલ્લામા કેદ કર્યા હતા.

એવા બળીઆ જરાસંધની સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવવા માટે શ્રીકૃષ્ણ, ભીમ અને અર્જુન બ્રહ્મચારીનો વેશ લઇને ચાલી નીકળ્યા

ચાલતા ચાલતાં ત્રણે જણ જરાસંધની રાજધાનીમાં જઇ પહોંચ્યા, રાજધાનીમા પેસતાજ તેઓએ જરાસંધના માળી પાસેથી બળજબરાઇથી થોડાં ફૂલ લીધાં. પહેલાના વખતમા એવો રિવાજ હતો કે જે રાજા સાથે લડાઇ કરવી હોય તેના માળી પાસેથી આવી રીતે બળજબરાઇથી ફૂલ લેવાં એટલે પોતાની ઇચ્છા આપોઆપ જ પ્રકટ થાય.

જરાસંધે આ વાત સાભળી એટલે એને થયું, કે " શું કોઇ મારી સાથે યુદ્ધ આદરવા ઇચ્છે છે ? તો ભલે આવે. હું તૈયાર જ છું. "

જરાસંધે તપાસ કરાવી તો બીજો કોઇ રાજા નજરે ન પડયો. પણ પેલા ત્રણ બ્રહ્મચારીઓ જણાયા એ ત્રણેને જરાસંધ પાસે હાજર કરવામાં આવ્યા.

જરાસંધે તેમને પૂછયું, " તમે કયાથી આવો છો ? શા માટે અહીં આવ્યા છો ? "

શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું, " રાજા, મારી સાથેના આ બન્ને સંન્યાસીઓને મધરાત સુધી મૌનવ્રત છે તે પછી તેઓ આપની આગળ પોતાની ઇચ્છા જણાવશે. "

જરાસંધને જરા નવાઇ લાગી તેણે જોયુ તો પેલા બ્રહ્મચારીઓ કાંઇ સાધારણ બ્રહ્મચારીઓ જેવા ન હોતા જણાતા, તેમના હાથમાં ધનુષથી પડેલા આટણ જોઇ જરાસંધની ખાતરી થઇ કે આ કોઇ યોદ્ધાઓ લાગે છે.

પણ છતા જરાસંધે કહ્યું, " ભલે, તો મધરાત સુધી વમે ત્રણે જણ આરામ કરો. "

ને એમ કહી, એણે એ ત્રણેના મુકામનો બંદોબસ્ત કરાવ્યો.

ફૂલઝાડ

એક હતું ફૂલનુ ઝાડ. એક હતી સોનબાઈ. બન્ને બહુ ભાઇબંધી.

ફૂલ ઝાડ ઉપર સવાર સાંજ રંગીન ફૂલની કળીઓ ખીલતી ને સોનબાઇને કહેતી, "સોનબાઇ, તારે માટે અમે ખીલીએ છીએ, તું માળા ગુંથે એટલા માટે ભોંય પર આળોટીએ છીએ."

સોનબાઇને ફૂલ ઝાડ બહુ જ વહાલું. કાંઇક કામને મસે મસે તે તેની નીચે ફર્યા કરતી. ફૂલની માળા ગુંથતી, ફૂલને ચૂમતી. તેના સ્પર્શથી ફૂલો હસી ઉઠતા.

ફૂલઝાડ ઉપર બે પોપટ રહેતા. મીઠું મીઠુ બોલતા ને મીઠું મધ ચૂસતા. તેને પણ સોનબાઇ ઉપર બહુ હેત. પોતાની લાલ લાલ ચાંચથી તે સોનબાઇનું માથું ગુંથી દેતા !

ઠંડી ઋતુ આવી. પાંદડા ખરી ગયા. ફૂલ ખીલ્યા નહિ. ફૂલોની સુવાસથી વન મહેકી ઉઠયું નહિ.

સોનબાઇને માળા ગુંથવા ફૂલ ન મળ્યા. તેની કાળી ભમ્મર જેવી આંખમાથી આસુ પડવા લાગ્યા. પોપટ પણ કોણ જાણે કયાં ચાલ્યા ગયા ? સોનબાઇને આથી બહુ રોવુ આવ્યુ. તેનું રમવાનું બંધ થયું.

માન વિનાના ઝાડ તરફ જોતી ને પાલવના છેડાથી આંસુ લૂંછતી સોનબાઇ ફર્યો કરતી. ઝાડને ઠપકો દેતી ને કહેતી,

"ફૂલ ઝાડ, મારા મિત્ર, હું તને આટ આટલું બોલાવું છું; પણ તું મને જવાબ કાં નથી દેતું ? શું તું મારી સાથે રીસાયું છે ? શું તું હવે દક્ષિણની હવાના તાલ સાથે ફરી ડોલીશ નહિ ? તારી સૂકાયેલી ડાળ ઉપર ફૂલ ખીલીશ નહિ ? તારા શોકથી મારી આખના આંસુ સૂકાતાં નથી."

સોનબાઇના સાદથી ફૂલઝાડે ફૂલ આવ્યા.

ફાગણ માસ આવ્યો. સૂકાઇ ગયેલી ડાળીઓ લીલાં પાનથી ભરાઇ ગઈ. ફરીવાર કળીઓ ખીલી.

સોનબાઇ ખુશ ખુશ બની ગઇ. પણ ફૂલો, સોનબાઇને કહ્યા વિના ચાલ્યાં ગયા હતાં માટે, સોનબાઇ રીસાણી હોય તેમ દૂર ઉભી રહી.

ફૂલ કહે, "સોનબાઈ, તું જ અમને બહુ ગમે છે. અમે તો દૂર દેશે ગયાં હતાં, પણ તું હવે રીસ છોડી અમારી સાથે હસી હસીને વાતો તો કર. તારા વિના અમે ખીલ્યાં જ નથી. માળા થઇને કોઇની ડોકમા રહ્યાં પણ નથી !"

સોનબાઇની રીસ ઉતરી ગઇ.

સોનબાઈ કહે, "નારે બાઇ રીસ નથી ચઢાવતી; પણ તમે ગયા હતા ક્યાં ? તે તો કહો. મને કહ્યું ય નહિ. ત્યાં મારા જેવી સખી મળી હતી કે ?"

ફૂલો—"તારા જેવી ? નારે ના. તારા જેવું મધુર તો કોઈ હસતું જ નથીને ! કોઇને આવડતું ય નથી. તારા જેવી સખી ક્યાંથી મળે ? તારે માટે તો અમે પાછા આવ્યા."

ફૂલ ઝાડ ઉપર હજારો ફૂલ ખીલવા લાગ્યાં.

સોનબાઇ ફૂલ છાબડી લઇ વનમાં જાય, ફૂલની માળા ગુંથે, ફૂલને ચુમે ને રમે

ગાંધીબ્હેન

વાંચતાં વીંઝજો

૧. ૦ાનાલાલે ૦ારેવાને ૦ાણી ૦ાયું

૨. મનુષ્યે ૦ાક્દામાન્ રાખવી જોઇએ

૩. ૦ાટણ એ ઐતીહાસિક શહેર છે

૪. ૦ાગલ ૦ારધીએ ૦ાછા ફરીને જોયું.

૫. વિશ્વાસઘાત એ મોટું ૦ાપ છે.

૬. ૦ારકો પૈસા ૦ાયમાલી કરે છે.

૭. ૧લવ્ય દ્રોણાચાર્યનો શિષ્ય હતો.

૮ ૨હરકારી બનો નહિ

૯. તેણે તેને આમ ૩ આપ્યું.

૧૦. ૯ગનલાલે ૯ત્રી લીધી

૧૧. ૯૨લરામ એ ૯લકથાકાર હતા ?

૧૨. રાવણનું બીજું નામ ૧૦ મુખ હતું

રમણ ને નવીન

નાની નાની વાતો

૧

એક કંજુસે એક દિવસ એના મિત્રને કહ્યું કે " મારી પાસે ઘણો પૈસો છે. આ એક હજાર રૂપીઆ શહેરની બહાર સંતાડવા જવું છે. આવી ખાનગી વાત હું તારા સિવાય કોઈને ય કહેતો નથી."

થોડી વારમા બને શહેર બહાર નીકળી ગયા. દૂર દૂર એક ઝાડના થડ આગળ ખોદી એ રૂપીઆ સંતાડ્યા. અને પાછા આવ્યા.

બીજે દિવસે વહેલી સવારે કંજુસ ત્યા ગયો. જાયે રૂપીઆ છે કે નહિ ? પણ ત્યા જઇ જુવે છે તો ખાડામા એક પાઈ સરખી પણ ન મળે ? એણે વિચાર્યું કે માનો ન માનો પણ પેલા જ માણસનું આ કામ છે.

બીજે દિવસે એણે પેલા માણસને કહ્યું કે " આજે મને બીજા ઘણા પૈસા મળ્યા છે. કાલે તેને દાટવા આપણે જઈશું. તું તૈયાર થઇ રહેજે. "

પેલા માણસે ઘેર જઇ વિચાર્યું કે આ ઠીક લાગ છે. લાવને પેલા પૈસા મૂકી આવું અને કાલે તો ઘણા ય મૂકાવાના છે. અને ધીમો રહીને કોઇ જાણે નહિ એમ તે પેલા પૈસા મૂકી આવ્યો .

બીજે દિવસ થયો. કંજુસ કંઇ ઓછો જ પેતાને દેખવા રહે એ ? સવારમાં ઉઠયો એવો જ એ પેલા ઝાડના થડ પાસે ગયો. અને જોયું તો રૂપીઆ મળ્યા. એણે રૂપીઆ લીધા ને એને બદલે કાંકરા નાખ્યા !

પછી ઘેર આવીને પેલા ભાઇબંધને વાત કરી કે " તું ન આવ્યો એટલે હું તો એકલો દાટી આવ્યો. પણ એજે કોઇને કહેતો હો ! " એમ કહી કંજુસ ગયો. એટલે પેલાએ પેલા ઝાડ તરફ જવા માંડયું. જઈને જુવે છે તો પેલા રૂપીઆ ય નહિ. એને બદલે કાંકરા. ભાઈ હાથ ઘસતા પાછા ફર્યો.

તે દિવસથી કંજુસે ભાઇબંધોનો ય વિશ્વાસ છાડયો.

૨

એક શેઠ હતા. શેઠ પડયા માંદા. દાક્તરો આવ્યા. શેઠને જોયા અને દવા આપી. દવા દેતી કાળી.

શેઠ દહાડામાં ત્રણ વખત દવા પીએ છે. ત્રણ વખત પડીકીઓ ખાય છે. અને સાજા થતા જાય છે.

આજે બહુ કામ હતુ નોકર કંટાળ્યો હતો. દવાનો વખત થઇ ગયો હતો. અને હજુ પરવાર્યો ન હતો. પણ મોડું થાય તો શેઠ વઢે, શેઠાણી ગુસ્સે થાય અને બધું ગજબનું ગજબ થાય.

ત્યા તો શેઠની બૂમ આવી. બૂલાબાઈ

દોડયા ઉતાવળે ઉતાવળે દવા આપી. ભૂલમાં ને ભૂલમા કાળી દવાને બદલે કાળી શાહી પાઇ દીધી.

થોડીવારે ભૂલાભાઇને ભાન આવ્યું. એ તો હાંફતો હાંફતો શેઠ પાસે દોડયો. એનુ શરીર કાંપતુ હતુ એના પગ ધ્રુજતા હતા. મનમાં બહુ ડરતો હતો ડરતો ડરતો શેઠને કહે, "શેઠજી, કામ બહુ હતું. હું કંટાળ્યો હતો દવાનો વખત થઇ ગયો હતો અને ઉતાવળે ઉતાવળે આપને દવા આપવા આવ્યો મારી ભૂલ થઇ છે અને ભૂલથી મારાથી આપને દવાને બદલે કાળી શાહી પાઇ દેવાઇ છે. હું.......મને માફી આપો."

શેઠે કહ્યું "કંઇ નહિ. જે થયુ તે થયું. એમા કંઇ ગભરાવાનુ કારણ નથી. ઇન્સાનની ભૂલ થાય છે પણ જા, હવે એક સારામા સારૂં શાહીચૂસ લાવ. એ પેટની અંદરની શાહી ચૂસી લેશે!"

૩

એક હતો ભિખારી. રોજ તે ભીખ માગવા જાય. કોઇને કઇ કહે, કોઇને કરગરે. કોઇને ફોસલાવે તો કોઇને ધમકાવે અને રોજ કંઇ થોડું ઘણુ એકઠુ કરી લાવે. એમાથી ખાવા જેટલું રાખે ને બાકીનુ વેચી દે.

એક દિવસ એણે વિચાર કર્યો. આના કરતા જો હું ઢોંગ કરૂં તો ઘણા પૈસા કમાઉ, એણે એક નમૂનો ખોળી કહાડયો. એ એક લાકડાનુ પાટીયુ લાવ્યો અને તેની ઉપર 'મુંગો' એમ લખ્યું. અને પછી કોટે લટકાવ્યુ. અને બજારમા બેસે. લોકો એને જુવે માટે હાથથી તે પકડી રાખતો હતો.

એની સાથે એક બીજો ભિખારી પણ બેસતો હતો એ એનો શત્રુ હતો. એણે ધાર્યું કે આજે આ ઢોંગીને બતાવી આપુ થોડી વાર થઇને એક માણસ આવ્યો, તે વૃદ્ધ હતો અને ભલો જ હતો. પાટીયામા તેણે જોયું અને એક પૈસો નાખ્યો. ત્યાં તો પેલો ભિખારી બોલ્યો.

"બાપુ, આ તો લુચ્ચો માણસ છે એ મુંગો નથી પણ ઢોંગ કરે છે. પેલા ઢોંગીને ગુસ્સો ચડયો અને એકદમ બરાડો પાડયો "જુઠા, હું હંમેશ મુંગો છુ અને આજે પણ મુંગો છું!"

બાપુએ પૈસો લઇ લીધો અને કોઇને ય ન આપ્યો, પણ ગાયને દાણ દીધુ.

ત્રિભુવન પટેલ

કોયલની મૂર્ખાઈ

એક કોયલ આંબાના ઝાડ ઉપર બેઠી હતી. ઉપર કેરીઓ પાકી રહી હતી. કોયલ એક અર્ધ પાકી કેરીને ચાંચ મારી ખાતી હતી. કેરી બહુ જ મીઠી લાગતી હતી. એ વખતે એણે જોયું કે એક શિકારી તીર લઈને આવે છે. શિકારીને જોઈને કોયલે વિચાર્યું થોડીક વધારે કેરી ખાઈ લઉં. પછી ઉડી જઈશ. હજુ તો તેને તીર ચઢાવતા વાર લાગશે. થોડી કેરી ખાઈને ફરી જોયું તો શિકારી નિશાન તાકી રહ્યો છે. તેણે વિચાર્યું— આ વખતે થોડી ચાખી લઉં. બસ, પછી ઝટ લઈને ઉડી જઈશ. એક ચાચ તેણે કેરીમા મારી ન મારી ત્યાં તો તીર તેના શરીરમાં પેસી ગયું. અને બેભાન થઈને તે ઝાડ ઉપરથી નીચે પડી.

શિકારી કોયલને ઉઠાવી ચાલવા લાગ્યો શિકારીના હાથમાં તરફડતી કોયલ વિચારવા લાગી—હું કેવી મૂર્ખ કે થોડા સ્વાદના લોભમા હું જીવ ખોઉં છું !

[હિન્દી પરથી] કેશવલાલ પટેલ

ઉખાણા

(૧૯) સુરતનું ઉધીયું ને મુંબઈની વાત; કતારગામની કટારી, વખણાય ભલી ભાત (પાપડી)

(૨૦) આટલા સરખા ગોરધનદાસ લુગડાં પહેરે પાંચ પચાસ (કાંદો)

(૨૧) ધોળો ગોળ ગરીયો, તે મૂછ પૂછવાળો, ગરમીનો છે દરિયો, વળી શરદી હઠાવનારો (મૂળો)

(૨૨) મથુરના કોથળામા, હાથ હાથના બીઆં ! (મરચાં)

(૨૩) ભીંતમાં ભીંત. પછીતમાં પાણી તે પીએ રાજાની રાણી (નાળીએર).

(૨૪) બાવો પાતાળમા અને દાઢી મારા હાથમાં (ઘડો અને દોરડું)

(૨૫) પશુ નહિ પણ ચાર પગ, એક વાંસો બે શીશ બાળક તેના પેટમાં, આ વસ્તુ તે તું કહીશ ? (ચોફાળ)

(૨૬) ઉંચી ઉંચી ધુમવે, નીચે પડે લાળ, એ વરત ન વરતે, તેનો બાપ ખેતર પાળ. (પતંગ)

(૨૭) ભર્યાં તળાવમાં પાંચશેરી તરે. (આખણુ)

(મંજુ.)

ભીમસેન

[મમા અ કથી થાય]

પ્રતિજ્ઞા

રાજસૂય યજ્ઞ નિર્વિઘ્ને પૂરો થયો ને આખા ભારતખંડમાં પાંડવોનો જયજયકાર વ્યાપી ગયો. સૌ કોઇ તેમના ગુણગાન ગાવા લાગ્યા.

પણ અદેખા કૌરવોથી આ કેમ સહેવાય ? એમણે મનમા વિચાર કર્યો, " અરે ! પાંડવોની પડતી કરવાના આ પણાં બધા ફાંફા એળે ગયાં ! ને ઉલટું તેમની ખ્યાતિ વધતી જ જાય છે ! હવે શું કરવું ? "

વિચાર કરતા કરતા તેમણે એક યુક્તિ શોધી કાઢી યુક્તિ એવી હતી કે પાંડવોને જેમ તેમ કરી સમજાવીને જુગટુ રમવા બોલાવવા ને તેણો હરાવી તેમનું રાજપાટ લઇ લેવુ !

આવો પાપી વિચાર કરીને કૌરવોએ પાંડવોને આડુ અવળું સમજાવીને તેમને જુગટુ રમવા બેસાર્યા

પાડવો ભોળા ભાવે તૈયાર થયા

રમત શરૂ થઈ.

પણ પાપી કૌરવો આગળ ભોળા પાંડવોનું શુ ચાલે ? મામા શકુનિની મદદ વડે કૌરવો જીત્યા ને પાંડવો હાર્યા.

પાંડવોએ શરત કરી હતી કે " અમે હોડમાં દ્રૌપદીને મૂકીએ છીએ. "

હવે તે હાર્યા એટલે કૌરવો રાજી રાજી થઇ ગયા ને મનમા મલકાવા લાગ્યા કે " હવે અભિમાની દ્રૌપદી આપણા કબજામા આવશે, આપણી દાસી થશે."

દુર્યોધન તડુક્યો, " હું, એને ખેંચી લાવો અહીં ભર સભામા એણે જ એક દિવસ 'આંધળાના પુત્ર આંધળા જ હોય' એમ કહી મારું અપમાન કર્યું હતું. આજ એનું સાટુ વાળીશ. "

પ્રતિહારીને આજ્ઞા થઇ ને એ જઇને સતી દ્રૌપદીને ખેંચી લાવ્યો !

પાંડવો જોઈ રહ્યા !

સૌ જોઈ રહ્યા !

પણ કોની તાકાત કે છત્રપતિને કાંઇ કહી શકે ? ભીષ્મ ને વિદુર, પણ અવાચક બનીને બેસી રહ્યા.

દુર્યોધને હુકમ કર્યો કે " આ અભિમાની દ્રૌપદીના વસ્ત્ર ઉતારો. "

સતીના વસ્ત્ર ખેંચવાની હિમ્મત કોની ચાલે ? કોઇ આગળ ન આવ્યું, ત્યારે છેવટ પાપી દુઃશાસન આગળ આવ્યો ને એણે દ્રૌપદીના વસ્ત્રો ખેંચવા માંડયા.

દ્રૌપદી પોકાર કરવા લાગી, આખી સભા આંધળી બનીને જોઇ રહી, વૃદ્ધો પણ

કકળવા લાગ્યા, પણ તો ય પાપી દુર્યોધનને દયા ન આવી તે ન જ આવી.

દુઃશાસને દ્રૌપદીના વસ્ત્રો ખેંચવા માંડયા ને બિચારી દ્રૌપદીએ પ્રભુને મદદ કરવા અરજ કરવા માંડી

પ્રભુએ અરજ સાંભળી ને તેમણે નવસે નવાણું ચીર પૂર્યાં ને દ્રૌપદીની લાજ રાખી.

એ પ્રસંગે ભીષ્મ પાંડવો તો મોમાં આંગળીઓ ઘાલી, માત્ર દુર્યોધનની દુષ્ટતા વખોડતા, બેઠા હતા; પણ ભીમસેનના કોપનો પાર નહોતો એકવાર તો એ આ જુગટુ રમવા બેસવા બદલ ને એમાં દ્રૌપદીને હોડમાં મૂકવા બદલ યુધિષ્ઠિર પર ક્રોધે ભરાયો, પણ અર્જુનજીએ એને જેમતેમ કરી સમજાવ્યો.

પણ જ્યાં પાપી દુઃશાસને દ્રૌપદીનાં વસ્ત્રો ખેંચવા માંડયાં ત્યાં ભીમસેનની આંખ ફાટી. એણે સૌના સાંભળતા પ્રતિજ્ઞા લીધી કે "આ પાપી દુઃશાસનને એના પાપનો બદલો આપવાની હું આજે પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. એક દિવસ એના રૂધિરનું પાન ન કરૂં તો મારૂં નામ ભીમસેન નહિ!"

(અપૂર્ણ) ચન્દ્રશંકર

બાલો દ્યાન

પૂનમનો ચાંદો ઉગે છે ને કેટલાય બાળકો 'બાલોદ્યાન'ની વાટ જુએ છે.

'બાલોદ્યાન' તેમના હાથમાં વખતસર પહોંચી જાય છે અને તેમને આનંદ ને વિકાસ પ્રેરે છે.

※ આપને ત્યાં 'બાલોદ્યાન' આવે છે ? ※

ન આવતું હોય તો આજે જ મંગાવો

વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨-૮-૦ પરદેશ માટે રૂ ૩-૧૨-૦

નમૂનાની નકલ માટે ૦-૩-૦ ની ટિકિટ બીડવી

ત્રણ વર્ષના એક સામટા માત્ર રૂ. ૬-૦-૦

લખો:— તન્ત્રી: 'બાલોદ્યાન', રાવપુરા, વડોદરા.

"ગુણસુંદરી"

બાલવિભાગ

તન્ત્રી ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૩. અંક ૨ | પુસ્તક ૪ | ફેબ્રુઆરી : ૧૯૩૪

દાનેશ્વરી શિબિરાજા

શિબિરાજા દરબાર ભરીને બેઠા હતા. રૈયતનાં સુખદુઃખનો વિચાર કરતા હતા.

એટલામાં ફડફડ પાંખ ફફડાવતો એક હોલો બારીમા થઇને અન્દર આવ્યો.

બાપડા હોલાનું આખું અંગ ધ્રુજતુ હતું.

રાજાએ તરત જ હોલાને પોતાના ખોળામાં લઇ લીધો ને તેને પંપાળવા માંડયો.

થોડી વાર થઈ ત્યા જ મોટો એક બાજ આવી પહોંચ્યો.

રાજા તરફ જોઇને બાજ બોલ્યો,

"રાજાજી, રાજાજી, હોલો મારો શિકાર છે, મને એ આપી દો"

ભયથી ફફડતા હોલા તરફ ફરી એકવાર નજર કરીને રાજાએ બાજને કહ્યું, "હોલો મારે શરણે આવ્યો છે. એ હવે કેમ અપાય ? કહે તો એની બારોબાર માગે તે આપું."

"માગું તે આપશો ?"

"હા, હોલા વિના જે માગીશ તે આપીશ."

"તો હોલાની બારોબાર તમારૂં માસ કાઢી આપો." બાજે માગણી કરી, "નહિ તો હોલો આપી દો."

રાજાજીએ રાજી થઇને કહ્યું, "ખુશીથી આપીશ."

"તો તમારા રાણી અને કુંવરના દેખતાં હોલા જેટલું માસ કાઢી આપો."

રાણીને અને કુંવરને બોલાવ્યાં, વજન કરવા માટે ત્રાજવું મંગાવ્યું ને રાજાજી તૈયાર થયા!

એક પલ્લામાં હોલાને બેસાર્યો ને

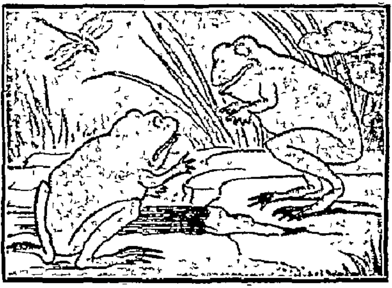

બે દેડકા

એક તળાવમાં બે દેડકા રહેતા હતા. એક વાર વરસાદ વરસ્યો નહિ તેથી એ તળાવમાંનું બધું પાણી સૂકાઇ ગયું. પેલા બિચારા દેડકા ભૂખે મરવા લાગ્યા. છેવટ એ તો બીજે કોઇ પાણીવાળે સ્થળે જવાનો વિચાર કરીને નીકળી પડયા.

ચાલતાં ચાલતા બન્ને દેડકાએ એક ઉંડો કૂવો દીઠો.

દેડકાએ કૂવાને કાંઠે જઇને જોયું તો તેમાં ઉંડે ઉંડે થોડું પાણી ચળકતું દેખાયું. આ જોઇને એક દેડકો તો રાજી રાજી થઇ ગયો ને બોલ્યો, “ વાહ ! ભાઇ, વાહ ! આ કૂવો તો મઝાનો છે. આપણે તો એમાંજ પડીએ. ”

બીજો ય પાણી જોઇ રાજી થઇ ગયો હતો; પણ તેણે જરા ડહાપણથી વિચાર કર્યો ને પછી કહ્યું, “ ભાઇ, વાત ખરી છે. આમાં પાણી તો મઝાનું છે; પણ ધારો કે કોઇવાર એનું પાણી સૂકાઈ ગયું તો ?

તો પછી જેમ સૂકાઇ ગયેલા પેલા તળાવમાંથી સહેલાઇથી જેમ આપણે નીકળ્યા હતા તેમ આમાંથી શી રીતે નીકળીશું ? તેનો વિચાર કરજો. ”

બીજા દેડકાને પણ આ વાત સાચી લાગી ને તેથી તેણે કૂવામાં પડવાનો વિચાર છોડી દીધો.

ને બન્ને દેડકા કોઈ સારી જગ્યાની શોધ કરવા આગળ ચાલ્યા.

કુમારી રમા

—o—

કવિ કાળિદાસની ચતુરાઇ

એક બ્રાહ્મણ હતો તે બહુજ ગરીબ ઘરમાં એક દિવસનું પણ અનાજ ન મળે એક દિવસ તેની સ્ત્રીએ તેને કહ્યું, કે "તમે કાળિદાસ પંડિત પાસે ધારાનગરી શહેરમા જાઓ તે જરૂર આપણું દુઃખ કાપશે."

કાળિદાસ પંડિત ભોજરાજાની સભાના સૂર્ય ગણાય. બહુ જ ડાહ્યા અને વિદ્વાન એના જેવો એકે ય પંડિત ભોજરાજાની સભામાં નહોતો ભોજરાજાને કાળિદાસ પંડિત પર ઘણોજ પ્રેમ.

પેલો બ્રાહ્મણ તો ચાલતો ચાલતો બે દિવસે કાળિદાસ પંડિત પાસે આવ્યો. તેણે પોતાની ગરીબાઇની હકીકત કાળિદાસને કહી. કાળિદાસે કહ્યું—"તમે કોઇ કવિતા કરી જાણો છો ?"

બ્રાહ્મણ બોલ્યોઃ—"ના ભાઇસાહેબ, હું તો જરા પણ નથી ભણ્યો. મને કવિતા ક્યાથી આવડે ?"

કાળિદાસે કહ્યું.—"ત્યારે તમે કોઇ પુસ્તક સાંભળ્યું છે ?"

બ્રાહ્મણ બોલ્યો —"હા. .પાચ વરસ પહેલા રામા'ણ સાંભળી છે પણ એમાથી કાંઈ યાદ નથી રહ્યું."

કાળિદાસે કહ્યું —"સારૂં, ત્યારે જે વખતે હું તમને કહું તે વખતે જે યાદ આવે તે બોલ જો"

બ્રાહ્મણ કહે —"સારૂં."

બીજો દિવસ થયો એટલે પેલા બ્રાહ્મણને તેડીને કાળિદાસ પંડિત ભોજરાજાની સભામા ગયા રાજાએ સારૂ માન આપ્યું. કાળિદાસ આસન ઉપર બેઠા. થોડીવારે ભોજરાજા બોલ્યા.—

"કેમ કાળિદાસ પંડિત ! આજે કંઇ નવા સમાચાર છે ?"

કાળિદાસ કહે.—"બીજુ તો કોઇ નહિ, પણ આ એક નવા પંડિત આવ્યા છે એ બહુજ વિદ્વાન છે."

આમ કહી કાળિદાસે પેલા બ્રાહ્મણને કાંઇક બોલવાનું કહ્યું. બ્રાહ્મણ તો ઉભો થયો; પણ શુ બોલવું, તેની તેને સમજણ ન પડી ! જીંદગીમાં ફક્ત રામાયણજ સાંભળેલી. તેમાય કાંઇ યાદ નહિ રામ કોણ હતા, તેનીયે ખબર ન મળે ! સંભારતા સંભારતા છેવટે રાવણનું નામ યાદ આવ્યું, પણ બિચારાને રાવણ બોલતાજ કેમ કરીને આવડે ? છતાય યાદ આવતાની સાથે બોલી ઉઠયા — "રાભણ !" આટલું કહીને એ બેસી ગયા. બધાને ખૂબ નવાઇ લાગી કે 'રાભણ' એટલે શુ ? કોઈ કોઇ તો હસીને મશ્કરી કરવા માંડયા, પણ તરતજ કાળિદાસ પંડિત ઉભા થયા અને બોલ્યા—

"કોઇએ નવાઇ પામવાનું નથી. એ પંડિતજી બહુજ વિદ્વાન છે. તેમણે કહ્યું છે તે બરાબર છે. રાવણ નામ પાડવામા રાવણની ફોઇએ ભૂલ કરી છે. રાવણ નહિ પણ રાભણ નામ જોઇએ, કારણ કે રાવણના બીજા બે ભાઈનાં નામનો બીજો અક્ષર 'ભ' આવે છે જુઓ, એક તો વિભીષણ. બીજો કુંભકર્ણ તેમ ત્રીજો રાભણ જોઇએ."

આ સાંભળીને બધા ચૂપ થઈ ગયા. કાળિદાસ પંડિતે તે બ્રાહ્મણને સારૂં ઇનામ અપાવી ઘેર વિદાય કર્યો.

ખેડૂતની ખરાબી

(ટોલસ્ટોયની એક વાર્તા)

એક હતો ખેડૂત. આનન્દી ને કામગરો. એક દિવસ સવારમા એ પોતાનું ખેતર ખેડવા ગયો. સાથે રોટલા બાંધતો ગયો. શેઢા ઉપર એક ઝાડને છાયે રોટલા મૂકી, ઉપર પોતાનું અંગરખુ ઢાંકી, ખેડૂત તો હળ ખેડવા લાગ્યો.

બપોર થવા આવ્યા ત્યારે ખેડૂતે કામ બન્ધ રાખ્યું. બળદને ચરવા છોડયા ને પોતે રોટલા ખાવા ગયો. એણે જઇને અંગરખું ઉંચક્યું; પણ–પણ–રોટલા ગુમ થઇ ગયેલા ! બિચારા ખેડૂતે આમતેમ ઘણી તપાસ કરી, પણ રોટલાનો પત્તો ન લાગ્યો તેને ઘણી નવાઇ ઉપજી, " અરે ! આ તો નવી નવાઇ ! અહીં કોઇ આવ્યું નથી, કોઇ ગયું નથી ને રોટલા કોણ લઇ ગયું ? "

હવે, એવું બન્યું હતું કે એક નાના શેતાને એ રોટલા ચોરી લીધા હતા. પેલા ઝાડ પાછળ બેસી એ બધું જોતો ને સાંભળતો હતો. એને મન કે " ખેડૂત ખીજાશે ને ગાળો બોલશે. "

પણ આમતેમ તપાસ કરી, ગાળો બોલવાને બદલે, ખેડૂત બોલ્યો, " ચાલો, એક દિવસ રોટલા ખાધા વિના હું કાંઇ મરી નથી જવાનો. હશે, જેણે રોટલા લીધા હશે તેનું પેટ તો ઠરશે ! ભલે. "

આમ કહીને ખેડૂતે કૂવા પાસે જઇને થોડું પાણી પીધું. પછી ઘડીક વિસામો લઇ ખેડવાનું કામ શરૂ કર્યું.

પેલી તરફ પેલા નાના શેતાનનું ધાર્યું ન થયું. એને મન એમ હતું કે ખેડૂત ગાળો બોલી પાપ કરશે, પણ તેમ તો બન્યું નહિ, એટલે નિરાશ થઇને એ મોટા શેતાન પાસે ચાલ્યો ગયો. ત્યાં જઇને એણે બધી વાત કરી.

મોટો શેતાન ખૂબ ગુસ્સે થયો.

" આ તો તારા કરતાં ખેડૂત વધારે મોટો થયો ! તું જ મૂરખ છે. ખેડૂતને, ને એની સ્ત્રીને કંઇક વ્યસનની લત લગાડી હોત તો ? જા, પાછો જા, ને એ લોકોને કંઇક બુરી લત લગાડી આવ, નહિ તો તને અહીંથી કાઢી મૂકીશ. "

નાનો શેતાન ગભરાયો ને પૃથ્વી ઉપર પેલા ખેડૂતને ખરાબ કરવા આવ્યો. એણે ઘણો વિચાર કર્યો, ઘણો વિચાર કર્યો, ત્યારે છેવટ એને એક ઉપાય જડી ગયો.

એક ખેડૂતનો વેશ લઇ નાનો શેતાન પેલા ખેડૂતને ત્યાં ગયો ને તેના સાગરીત તરીકે રહ્યો. તે વરસ વરસાદ ઓછો આવે તેમ હતું તેથી તેણે ખેડૂતને સલાહ આપી કે " ભેજવાળી નીચાણ પડતી જમીનમાં આ વરસ ખેતી કરો. " ખેડૂતે તેમ કર્યું.

બીજા ખેડૂતોના છોડ સૂકાઇ ગયા, પણ પેલા એ તને તો સારો પાક થયો!

બીજે વરસે પેલા ભાગીઆએ સલાહ આપી " ઓણુ તો ઉંચી જમીન ઉપર ખેતી કરો. " ખેડૂતે તેમ કર્યું.

તે વરસ પુષ્કળ વરસાદ વરસ્યો. બીજા ખેડૂતોના કહોવાઈ ગયા; પણ પેલા ખેડૂતનો પાક સારો થયો!

હવે તો ખેડૂત પાસે પુષ્કળ અનાજ વધી પડયુ. એનું શુ કરવું એની એને ચિંતા થવા લાગી।

હવે પેલા ભાગીઆએ એને બચત રહેતા અનાજને પલાળી રાખી તેમાથી દારૂ બનાવતા શીખવ્યું. ખેડૂતને દારૂ બનાવતા આવડી ગયુ પછી તો એ ને એના માણસો નિરાતે દારૂની મઝા ઉડાવવા માડયા!

નાના શેતાને જાણ્યું કે ' હવે મારૂં કામ પાર ઉતર્યું છે, હવે દારૂના ઘેનમાં આ ખેડૂત ને એનાં માણસો અનેક પાપ કરશે "

" હવે હું જાઉં " એમ વિચાર કરી એ મોટા શેતાન પાસે ગયો. ને એને બધી વાત કરી.

મોટો શેતાન ખેડૂતની દશા જોવા આવ્યો મોટા શેતાને જોયુ કે ખેડૂતે પોતાને ત્યાં કેટલાક મ્હેમાનને નોતર્યા છે ને તેમને દારૂની લહેજત ચખાડે છે ખેડૂતની સ્ત્રી દરેકને દારૂ આપતી હતી. પણ અચાનક ભૂલથી એના હાથમાથી પ્યાલી પડી ગઈ ને ફૂટી ગઈ.

ખેડૂતનો મિજાજ હાથથી ગયો. " અંહ, તું તે છે કોણ ! જરાય નજર નથી રાખતી ! "

નાના શેતાને મોટાને કહ્યું, " કાં ! હવે જો આમનું અનાજ ખલાસ થાય તો શું થાય ? "

હવે, એ જ ઘડીએ એક બીજો ગરીબ ખેડૂત ત્યા આવી ચડયો. આખો દિવસ કામ કરીને એ થાકી ગયો હતો. પેલાઓને દારૂ પીતા જોઈ એને ય દારૂ પીવાનું મન થયું. પણ ખેડૂતે કહ્યું, " આખા ગામને દારૂ પાવાનુ આપણને નહિ પરવડે ! "

મોટો શેતાન હવે રાજી થયો. નાનાએ કહ્યું, " અરે ! હજી જરા થોભો. આગળ બહુ મઝા આવશે. "

મ્હેમાનોએ ને ખેડૂતે ખૂબ દારૂ પીધો પછી દારૂના ઘેનમા તેમણે એક બીજાને ખૂબ ગાળો દીધી. "

મોટો શેતાન રાજી થયો, " વાહ ! વાહ ! આ દારૂથી આ લોકો ઠીક આપણા હાથમા આવે છે ! "

" અરે ! આ તો હજી શરૂઆત છે. હજી તો ઘણું આવશે ! "

મોટો શેતાન રાજી થયો " વાહ ! વાહ ! " પેલા મૂરખ ખેડૂતોએ વળી થોડો વધારે દારૂ પીધો ને બેભાન બની ફાવે તેમ બોલવા મડયા. પછી તેઓ આખી શેરીમાં ગાંડાની પેઠે ફરવા લાગ્યા. પેલા ખેડૂત પોતાના મ્હેમાનને બોલવા બહાર નીકળ્યો, પણ એ પડયો એક

ગંદા ખાબોચિઆમાં ! એને આખે શરીરે કાદવ કાદવ થઈ રહ્યો !

"વાહ, તેં ખરૂં પીણું બનાવ્યું છે ! જેનાથી એ લોકો શિયાળ જેવા લુચ્ચા, વરૂ જેવા ક્રૂર ને ડુક્કર જેવા ગંદા બની રહ્યા છે !"

"જી, મેં તો માત્ર એક કામ કર્યું છે. પેલા ખેડુતને જોઇએ તે કરતા વધારે અનાજ અપાવ્યું. માણસ મહેનત કરીને માંડમાંડ પોતાનો રોટલો મેળવે છે ત્યારે એનામાં પાપ નથી પેસતું; પણ જ્યારે એની પાસે જોઇએ તે કરતા વધારે અનાજ થઇ જાય છે ત્યારે એ આળસુ ને મોજીલા બની જાય છે. મેં આ ખેડૂતને મોજ કરવાની રીત શીખવી–દારૂ પીવાની. ને તેને પરિણામે સાદાઇ ને ભલાઇને ઠેકાણે એનામાં લુચ્ચાઇ, ક્રૂરતા ને આળસ ભરાયા ! હવે જેમ જેમ એ વધારે દારૂ ઢીંચશે તેમ તેમ વધારે ને વધારે હલકો થતો જશે."

મોટો શેતાન રાજી થયો. એણે નાના શેતાનને ખૂબ શાબાશી આપી.

પછી બન્ને જણ ત્યાંથી જતા રહ્યા.

? કરશો કે ?

[૧] નીચેની લીટીઓમાં ખાલી જગાએ જરૂરી અક્ષરો મૂકી એક જાણીતી કહેવત બનાવો.

આ× મોહુ વ×સે ન×
×સ્યા કુ× × × નહિ.

[૨] ૫૦ રૂ. ના ૫૦ વાસણ

ભાવ—૧ રૂ. ના ૨ વાટકા
૧ ,, ૧ થાળી
૨ ,, ૧ તપેલી

[૩] 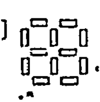 ૧૨ દિવાસળી ૪ ચોરસના આકારમાં ગોઠવો. ૪ દિવાસળીની જગા બદલો જેથી ત્રણ ચોરસ બની રહે.

"ગુણસુન્દરી"

બાલવિભાગ

તન્ત્રી ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ
C/o લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

વર્ષ ૩ : અંક ૩ | પુસ્તક ૩ | માર્ચ : ૧૯૩૩

* * * *

કુમાર

* * * *

માતાજીનું માન રાખવા,
સત્ય-કસોટી કસે કસાવા,
જઈને વનમાં ભેટ્યો ઇશ.
એવો ધ્રુવ કુમાર. ૧

ભક્તિકાજે દુઃખ-સહીને,
સ્તંભમહીં પરમેશ લહીને,
પોતે તરી પિતાને તાર્યા,
એ પ્રહ્લાદ કુમાર. ૨

લાખાગૃહ ને વનદુઃખ વેઠ્યાં,
કૌરવોએ ખૂબ ખૂબ ત્રાસ્યા,
સત્યધર્મથી રાજ એ પામ્યા,
એવા પાંડુ કુમાર. ૩

અપરમાતનો કંટક હરવા,
વચન પિતાનું પાલન કરવા,
લક્ષ્મણ, સીતા સાથે વળીઆ,
વનમાં રામ કુમાર ૪

આંગળીએ ગોવર્ધન તોળ્યો,
ક્ષત્રિય તે ગોવાળ કહાવ્યો,
મુખડામાં વિરાટ બતાવ્યું,
એવા કૃષ્ણ કુમાર. ૫

‘અલીન્દ’

કેસરીઓ અસ્વાર

(લોકગીત)

ટાઢી શીળી સરવરીઆની પાળ,
ત્યાં રે હજારી મોતી નિપજે.

મોતી લાધ્યાં નાનાભાઇને હાથ,
ઘેર આવીને ઝબડો રોપીઓ.

બાપુ મારા, એ મોતીડાં અપાવ,
એ મોતીડે મારાં દિલ વસ્યાં.

ઘેલા કુંવર, ઘેલેરૂંના બોલ,
વ્રજ સાંભીલા કુંવર સોગઠે રમે.

લીલુડી ઘોડી, કેસરિયો અસવાર,
ચૌદ રતનનો વીરને ચાબખો.

ઘોડીલા ખેલ્યા ઝાંઝમડાની રાત,
જઇને ઉતરીઆ રાયની વાડીએ.

ઘોડીલા બાંધ્યા વડ પીંપરની છાંય,
ચાબખડો વળગાડયો વડની વઇવાઇએ,

ટાઢી શીળી સરવરીઆની પાળ,
ત્યાં રે હજારી મોતી નિપજે.

સંપાદિકા: સૌ. શાન્તિબેન બપી

બનાવટી રાજકુંવરી

***

[એક બાલનાટક]

પ્રવેશ ૧ લો

પાત્રો—નગરજનો.
સ્થળ—નગરની એક શેરી.
સમય—સવારનો.

[એક રાજસેવક થાળી વગાડી મોટેથી બોલતો બોલતો પ્રવેશ કરે છે]

" આજથી નગરમા કોઇએ હસવું નહિ....જે કોઇ હસશે તેને રાજાજી સખ્ત સજા કરશે....એ. "

એક નગરજન—" (પોતાના સાથીને) અરે ! આવો તે કાંઇ કાયદો હોય ? હસવાની તે સજા હોય ? "

બીજો નગરજન—" હોય ભાઇ, હોય, રાજાને સૂઝે તે કાયદો ! ને કાયદો કહે તે ખરૂં; એમાં આપણું ડહાપણ કાંઇ ચાલે છે ? "

એક—" પણ રાજાને આવો કાયદો કરવાનું કેમ સૂઝયું હશે ? "

બીજો—"હશે ભાઇ,હશે,કાંઇક કારણ તો હશે જ ને ? કારણ વિના કાંઇ કાયદા રચાય છે ? "

એક—" પણ કોઇ વાર ભૂલમાં હસી પડાય તો શું થાય ? તો ય સજા ભોગવવી પડે ? "

બીજો—" હા, ભાઇ, હા, તો ય સજા ભોગવવી પડે ત્યારે પછી કાયદો કોનું નામ ? "

[એક ડોશી પ્રવેશ કરે છે.]

ડોશી—" આ રાજાને તે શું સૂઝયું છે ? હસવાનો વળી કાયદો શો ? આ અમારા તો હસી હસીને પેટ દુખતાં'તાં, ત્યારે હજી ય ટટ્ટાર રહ્યા છીએ ! રોતલ હોત તો ક્યારના ય મરી ગયા હોત ! આ રાજાને તે શું સૂઝયું છે ? "

(જાય છે.)

[એક છોકરી પ્રવેશ કરે છે]

છોકરી—"સારૂં થયું તે મારે હવે મામાને ત્યાં જવાનું થયું છે, નહિ તો અહીં તો આપણને ભારે પડત ! ભાઇ,

હસ્યા વિના તે કેમ રહેવાય ? હસ્યા વિના તે કેમ જીવાય ? "

(જાય છે.)

[એક ખેડૂત પ્રવેશ કરે]

ખેડૂત—"મેં તો જાણ્યું કે શહેર તે કેવુંક હશે ! હું તો ખાસ જોવા આવ્યો'તો, પણ અહીં તો ખરો તાલ છે ! અહીં તો હસવાની મનાઈ થાય છે ! વળી કહે છે; 'હસશે તેને સજા થશે !' ત્યારે મૂકોને પૂળો તમારા શહેરમાં ! મારે તો મારું ઝુંપડું સારું ! આ....ને મઝાથી ગીતડાં લલકારીએ ને હસી હસીને પેટ દુઃખાડીએ. આપણે તો હવે અહીંથી મુઠીઓ વાળીને નાશીએ."

(નાશી જાય છે.)

[કુંવરીની દાસી પ્રવેશ કરે છે.]

દાસી—" કુંવરીબાએ તો મને 'હસવાનું શાસ્ત્ર' ને 'હસવા રમવાના ફાયદા'ની ચોપડીઓ લેવા મોકલી છે, પણ ત્યાં તો આ ફાયદો થયો ! હવે શું કરું ? ચાલ, કુંવરીબાને જ પૂછી આવું."

(જાય છે.)

દૂર દૂર થાળી વાગે છે ને બોલાય છેઃ

" આજથી નગરમાં કોઈએ હસવું નહિ....ઈ. જે કોઈ હસશે તેને રાજાજી સખ્ત સજા કરશે....એ. "

[પડદો પડે છે]

પ્રવેશ ૨ જો

પાત્રો—રાજા, રાણી, કુંવરી ને પરી.

સ્થળ—રાજમહેલ.

સમય—રાતનો.

[રાજા રાણી ચિન્તાતુર ચહેરે અન્દર વાતો કરે છે. પાસે કુંવરી બેઠી છે, બિચારીનું મોં ઉતરી ગયેલું છે.]

રાણી—"આ કુંવરીને શું થયું હશે ? આજ કેટલાય દિવસથી એ નથી સારી રીતે બોલતી ચાલતી કે નથી સારી રીતે હરતી ફરતી. દહાડે દિવસે એ સુકાતી કેમ જતી હશે ? "

રાજા—(ગંભીર બનીને) " કોણ જાણે. મને ય નવાઈ લાગે છે ! એને ક્યાંક હસવાનો રોગ લાગુ પડયો હશે કે શું !"

રાણી—" કોણ જાણે ? "

(કુંવરી ટગર ટગર જોયા કરે છે. એટલામાં ત્યાં એક પરી પ્રવેશ કરે છે.)

પરી—" જય જય, રાજાજી ! જય જય રાણીજી !

રાજા-રાણી—" જય જય, આવો, પરીબ્હેન. "

(પરી આવીને એક આસન ઉપર બેસે છે.)

રાજા—" પરીબ્હેન, જુઓને આ કુંવરીને શું થઈ ગયું છે ? નથી હરતી ફરતી કે નથી હાલતી ચાલતી ! એને તો શું હસવાનો રોગ લાગુ પડયો હશે ? "

પરી (મનમાં) "ગાંડારાજા ! હસવાનો તે રોગ હોતો હશે ? પણ હં, હસવાનું ન મળવાથી જ કુંવરી આમ ઉદાસ રહે છે ને તેથી જ એ સુકાતી જાય છે ! (મોટેથી) રાજાજી, કુંવરીને સાજી કરવી હોય તો એક કામ કરો. "

રાજા—" શું ? કહોને પરીબ્હેન. "

પરી—" જુઓ, થોડા દિવસ કુંવરી

મને સોંપો. સાજી કરીને હું પાછી મૂકી જઈશ."

(રાજા રાણી વિચારમાં પડી જાય છે)

રાજા—(ડોકું ધુણાવી) "ના, પરી બ્હેન, કુંવરી તમને નહિ સોંપીએ. એ ક્યાંક હસતાં શીખી જાય તો ?"

પરી—" તો જેવી તમારી મરજી."

[એટલું કહી પરી ઉડી જાય છે, પણ થોડે જઈને એક લાકડાની પુતળી, બરાબર પેલી કુંવરી જેવી જ, બનાવી પાછી રાજમહેલમા આવે છે ને સાચી રાજકુંવરીને બદલે તેને મૂકી સાચી કુંવરીને ઉંચકીને દૂર દૂર ઉડી જાય છે.]

પ્રવેશ ૩ જો

પાત્રો-કુંવરી, ને ખેડૂતના છોકરાં.
સ્થળ-ખેડૂતનું ઘર.
સમય-રાતનો.

[ખેડૂતના ઘરની ઓસરીમાં એક તાપણીની આસપાસ બેસી ખેડૂતનાં બાળકો અજાણી કુંવરી તરફ આશ્ચર્યથી જોતાં જોતાં વાતો કરે છે. અચાનક એક છોકરો ખડ ખડ હસી પડે છે, કુંવરી અચંબાથી તેના તરફ જુએ છે]

કુંવરી—" અરે !"

એક બાળક—" કેમ શું થયું ?"

કુંવરી—(ગભરાઈને) " શું થયું કેમ ? હવે રાજાજી તમને સજા કરશે !"

એક બાળક—" શાની સજા વળી?"

કુંવરી—" તમે હસ્યા તે બદલ ?"

બધાં બાળકો-(ખડ ખડ હસી પડીને) " હસવાની તે વળી સજા થતી હશે ?"

કુંવરી—" હા, અમારા દેશમાં રાજાએ એવો કાયદો ઘડયો છે."

એક બાળક—" તે તમારા દેશમાં એવો કાયદો હશે અહીં તો હસવું હોય તેને હસવાની ને જેટલું હસવું હોય તેટલું હસવાની રજા છે "

કુંવરી—"(નવાઈ પામીને) વાહ ! આવા દેશમાં રહેવાનું હોય તો કેવું સારૂં !"

બીજો બાળક—" તો રહોને જ અહીંઆં. અમારી સાથી ખાજો પીજો ને રમજો."

ત્રીજો બાળક—" ને હસવું હોય તેટલું હસજો !"

એક બાળક—" ચાલો, હવે, વાર્તાનો વખત થયો "

બધા—" હા, હા, ચાલો વાર્તા માંડો, ધૂળાભાઇ."

[ધૂળાભાઇ ' મૂરખા ' ની વાર્તા માંડે છે ને બધાં બાળકો આનન્દપૂર્વક ને હસતાં હસતાં તે સાંભળવામાં તલ્લીન થઇ જાય છે.]

પ્રવેશ ૪ થો

પાત્રો—રાજા, રાણી પરી ને કુંવરી.
સ્થળ—રાજમહેલ
સમય—સવારનો.

[રાજા-રાણી પેલી બનાવટી પુતળી તરફ ધ્યાનપૂર્વક જોઇ રહ્યાં છે]

રાજા—" હં, કુંવરી હવે સુધરી ખરી ! હવે કદી હસતી નથી !"

રાણી—"પરી સાથે મોકલી હોત તો કદાચ બગડત !"

રાજા—"હા, એટલા જ માટે તો મેં ના પાડી હતીને ?"

[રાજા દોરી ખેંચે છે એટલે બનાવટી કુંવરી પાસે આવે છે ને કાચની આંખો વડે રાજા રાણી તરફ ટગર ટગર જોયા કરે છે]

રાણી—"કોણ આવે છે ?"

[રાજા તપાસ કરવા જાય છે ત્યાં તો પરી, પેલી ખરી કુંવરી સાથે, પ્રવેશ કરે છે.]

પરી—"(રાજા તરફ જોઈને) રાજાજી, લ્યો આ તમારી કુંવરી. માંદી હતી તેને સાજી કરીને આણી છે. હવે તમે એને સાચવજો."

રાણી—(આશ્ચર્ય પામીને) "હેં ?"

[રાજા પેલી કુંવરી તરફ તાકી રહે છે ને પછી ડોકું ધુણાવે છે]

રાજા—"ના, ના, પરીબ્હેન, આ અમારી કુંવરી ન હોય. એ તો હસે છે ! અમારી કુંવરી તો આ રહી ! કેવી શાણી છે ! બોલાવીએ ત્યારે પાસે આવે ને મુંગી મુંગી જોયા કરે. ન હસે તે ન જ હસે. આ કુંવરી તો હસે છે !"

રાણી—"હં ? લાગે છે તો કુંવરી જેવી જ !

રાજા—"હા, પણ-પણ-એ તો હસી પડે ! આપણે આ જ કુંવરી સારી છે ! પરીબ્હેન, તમે એને પાછી લઈ જાવ."

પરી—"તો તમે જાણો."

[રાણી કંઈક બોલવા જાય છે, પણ ત્યાં તો પરી કુંવરીને લઈને ઉડી જાય છે.]

પ્રવેશ ૫ મો

પાત્રો—કુંવરી, પરી, ખેડૂતનાં છોકરાં.

સ્થળ—ખેડૂતનાં ઘરનું આંગણું.

સમય—બપોરનો.

[ખેડૂતનાં છોકરાં આંગણામાં આંબલી-પીપળી રમતાં રમતાં કિલ્લોલ કરે છે]

પરી—"કુંવરી, તને અહીં ગમશે ?"

કુંવરી—(રાજી થઈને) "હા, હા, જરૂર ગમશે"

પરી—"પણ રાજમહેલના સુખ અહીં નહિ મળે હોં ? અહીં તો મહેનત મજુરી કરવી પડશે."

કુંવરી—(ઉમંગથી) "ભલેને મહેનત કરવી પડે. રાજમહેલમાં મુંગા મુંગાં ફર્યા કરવું પડે, તે કરતાં અહીં ગમ્મતમાં મહેનત કરવી પડે એ મને તો હજાર દરજ્જે ગમે છે."

પરી—હં.

કુંવરી—"જ્યાં હસવાનું ન મળે એ રાજમહેલ શા ખપનો ? મને તો અહીં જ ગમશે."

પરી—"તો ભલે. હવે હું જાઉં છું."

કુંવરી—"ભલે."

[પરી ઉડી જાય છે.]

એક છોકરો—"અલ્યા, આ કુંવર બ્હેન કોના તરફ ?"

બીજાં છોકરાં—"ધૂળાભાઈની તરફ."

[કુંવરી દોડતી દોડતી ધૂળાભાઈની ટોળીમાં ભળી જાય છે.]

રાજકુંવરી અને સોની

એક હતો રાજકુંવર, અને એક હતો પ્રધાનપુત્ર. બન્ને જીવજાન દોસ્ત. એક જ દિવસે જન્મેલા, એક ઠેકાણે ઉછરેલા, એક નિશાળે ભણેલા અને લાયક ઉમ્મર થતાં એક જ દિવસે પરણેલા. એક વખત તેમને ઘેર રહેતા કંટાળો ઉપજ્યો અને બહાર જઇ દુનિયા જોવાનું મન થયું. બન્નેએ પોતપોતાની સ્ત્રીને સાથે લેવાનો નિશ્ચય કર્યો, પણ એક શરત કરી કે જો બન્નેની સ્ત્રીને એક જ દિવસે પુત્ર અવતરે તો ઘેર પાછા આવવું; પણ જો એકનીજ સ્ત્રીને પુત્ર પ્રસવ થાય તો તેને રસ્તામા મૂકી દઇ આગળ ચાલવું.

બન્ને મુસાફરીએ નીકળ્યા. રસ્તામા એક જંગલ આવ્યું, ત્યા રાજપુત્રની પત્નીને પુત્ર અવતર્યો. રાજપુત્રે પોતાના મુકુટમાથી રત્ન કાઢી તેને કપડાના કકડે બાંધી બાળકનાં ગળામા નાખ્યું, અને શરત પ્રમાણે બાળકને વનમા, તેના નસીબ પર છોડી દઇ, આગળ પ્રયાણ આદર્યું.

બાળકના રડવાનો અવાજ સાંભળી રસ્તે જતો એક વૃદ્ધ સોની ત્યા આવી પહોંચ્યો. આવા સ્વરૂપવાન બાળકને વનમા જોઈ તેને પોતાની આંખ પર પણ અવિશ્વાસ આવ્યો. સોનીને કંઇ પ્રજા નહોતી એટલે હસતે મોઢે અને આનંદભર્યા હૃદયે તેણે બાળકને ઉપાડી લીધું અને તેને ઘેર લઇ જઇ પોતાની સ્ત્રીને આપ્યું. સોનીની સ્ત્રીનો તો હરખ માય નહિ, વારવાર તેને આંખે અડકાડે અને ચૂમે. સોનીએ રાજકુંવરના ગળામાંના રત્નપર રાજપુત્રનું નામ વાચ્યું તેથી તેણે તે રત્નને 'ભવિષ્યમાં કામ આવશે' એમ કહી પોતાની સ્ત્રીને કાળજીથી સાચવી રાખવા સોંપ્યું.

દિવસ જતાં કુંવર મોટો થયો અને સોનીના ધંધામા પાકો પાવરધો થઇ ગયો. એક વખત તે બીજા સોનીઓ સાથે રાજમહેલમાં કામે ગયો ત્યાં તેણે સૌ કરતા સારું કામ કર્યું છતાં તેને બદલો તો બીજાના જેટલોજ મળ્યો. તેને લાગ્યું, "અહીં સો ટકે શેર ભાજી અને ટકે શેર ખાજાં છે." આથી ધંધાની શોધમાં એ પરગામ જવા નીકળી પડ્યો. રસ્તામા રાત પડવાથી અને આરામની જરૂર જણાવાથી તે ઝાડ નીચે સૂતો. તેના માથા ઉપર પીપળ અને વડના ઝાડની વિશાળ ઘટા પથરાઈ રહી હતી. ઉંચે નજર નાખતા તેણે એક માણસને બે ઝાડ વચ્ચે ઉભા રહી, વારાફરતી બન્ને ઝાડપરથી

ચાંદની

ચાંદામામાની પુત્રીનું નામ ચાંદની. એ હોશિયાર અને ડાહી પણ હતી. ઘરનું કામકાજ, એની મા મરી ગયા પછી, એ જ કરતી. એક દિવસ દૂધગંગા (આકાશગંગા) માથી પિતાને વાસ્તે દૂધ લેવા ગઈ. દૂધગંગામાથી દૂધ ભરી લઈ ઘેર પાછી આવી; પણ ત્યા અજાયબ બન્યું. કોણ જાણે શા કારણથી પિતાના માથા ઉપર દૂધની તામડી ઢોળાઈ, અને એ પિતાના મહેલમાથી સરી પડી. એ તો ઉચા આકાશમાથી સરવા લાગી. પિતાએ બૂમ પાડી; આથી તારા ભાઈઓએ એને ઉચકી લેવા કોશિષ કરી, બચાવવા મહેનત લીધી; પણ એ બધું વ્યર્થ. એ તો સર્રજ જાયાં આકાશમા કોઈ પરી ઉડતી હોય એવો ભાસ થઇ રહ્યો.

એ અંધારી રાતે પ્રભાવતી, સુમતી, પુષ્પા ને નવનીત નામના બાળકો આકાશ તરફ જોઇ રહ્યા હતા.

તેઓની નવાઈનો પાર ન રહ્યો! પાસે બેઠેલા એના મોટાભાઇએ કહ્યું કે "એ ધૂમકેતુ–પૂછડીઓ તારો છે." પણ ના! એમ ન હતું. ચકોર પ્રભાવતીની આંખોએ પારખ્યું કે એ કોઇ રાજકુંવરી કે ઉંચ કુટુંબની છોકરી જેવી જણાય છે. એ આકાશમાં તરતી લાગે છે. પ્રભાવતીએ કહ્યું, "આ આકાશમાંની છોકરી વિષે કાળજી ધરવી જોઇએ."

થોડા દિવસ પછી બધાં બાળકો એક બીજની સાંજે ચોગાનમા વાર્તા કરવા બેઠા. મઝાની રાક્ષસોની વાર્તા ચાલી રહી હતી. આનંદ આનંદ વર્તી રહ્યો હતો. પશ્ચિમ દિશા તરફથી ચાંદામામા ઉગ્યા. એ દુઃખી જેવા હતા. નિસ્તેજ હતા. છોકરાએ એમના તરફ જોયું. પછી તો ચાંદામામા રડતા હોય, એવા જણાયા! ત્યાર પછી ચાંદામામા દુઃખી સ્વરે બોલ્યા; "મારી એકની એક છોકરી નામે ચાંદની ખોવાઇ છે. તેના વિના હું દુઃખી છું. હવે મને કોણ ખવડાવશે! મારી ચાકરી કોણ કરશે!"

"હા, હા. નવનીત કેમ યાદ છે? તે દિવસે આકાશમાં પરી જેવું કૈં ઉડતું હતું. એ જ કદાચ મામાની છોકરી ચાંદની તો ન હોય!" પ્રભાવતી વચમાં બોલી ઉઠી.

"મારા વહાલાં બાળકો, ગગનમાં ગયા ત્રણ મહિનામાં કોઇ પરીએ વાસ કર્યો નથી. એ જ મારી પુત્રી ચાંદની. ખબર એટલી તો મળી છે કે એ તમારી પૃથ્વીમાં જ છે તમે જો દયા કરો તો એ મારી બાળકીને શોધી આપવું એ તમારા હાથમાં છે. જુઓ ! સાંભળો ! તમારા ઘરથી ઘણે દૂર એક ભવ્ય મકાન આવેલું છે. સીધી સડક વાટે ઠેઠ ચાલ્યા કરજો. આજથી તેરમે દિવસે ત્યાં પહોંચી જવું ચાંદનીના ગળામાં એક જવાહિર ઝળહળતું છે એ એંધાણીએ તમે એને ઓળખી શકશો ! 'ચાંદની' કહેતાં એ જાગી ઉઠશે ! જાઓ, બાળકો, પહોંચો. આ પુણ્યનું કામ કરો." ચાંદામામાએ કહ્યું.

પૃથ્વી પરનાં આ નાના બાળકોને દયા આવી. પ્રભા, પુષ્પી, સુમતી ને નવનીત તરતજ ચાલવાં લાગ્યા. એક દિવસ, બે દિવસ, એમ ગણતા ગણતા બરાબર તેરમે દિવસે બાળકો મુકરર જગ્યા પર આવી પહોંચ્યા વાત સાચી નિવડી. તેઓએ એક મકાન જોયું મકાનનો દરવાજો ઉઘાડો હતો એટલે તેઓ ચૂપચાપ અંદર ઘુસ્યા ખરે ! તેઓ એક સુંદર ઓરડામાં દાખલ થયા. મોટા પલંગ પર રેશમી ગાલીચામાં કોઇ બાઇ પડી હતી એ સુંદર છોકરી હતી એના ગળામાં જવાહિર ઝબક ઝબક થઇ રહ્યું હતું 'ચાંદની' એમ બૂમ પાડતા તે એકદમ સફાળી ઉઠી સર્વ બાળકો જમીન પર ઢળી પડયા તેઓને નિંદ આવી ગઈ. તેઓ ભરઉંઘમાં પડયા. કેટલીકવાર પછી જાગીને બધા બાળકોએ સ્વપ્નાની નિસરણી બનાવી. એ ઉપરથી ચાંદનીને તેને ઘેર મૂકી આવ્યા. મધરાતે એક વાગે બધા ઉઠી પડયાં બારીમાંથી બહાર જોયું તો ચાંદામામા હસી રહ્યા હતા. બાળકો પર આશીર્વાદ ઢોળીરહ્યા હતા !

વિનુભાઇ બલવંતરાય દેસાઇ

ઘડીભર ગમ્મત

ગોધરાના ગરીબ ગાંધી ગોવિંદલાલ ગણપતલાલ ગોળના ગાંડાં ગણતા ગણતા ગટરમાં ગબડી ગુજરી ગયા.

પાલિતાણાના પાતળિયા પારેખ પુરૂષોતમ પ્રાણજીવને પ્રાણગઢના પ્રેમચંદના પુત્ર પાસે પોતાનો પોપટ પળાવ્યો

માળવણના માંદા મોચી માધા માવજી મારા મામા માટે મંગળવારે મુંબઇથી મુળજી મારકીટમાંથી મોજડી મંગાવી મોકલશે

હળવદના હોશીલા હવાલદાર હરખચંદ હરજીવનને હસવાની હોંસ હોવાથી હળવે હળવે હમણા હસતા હતા.

જયાનંદ લક્ષ્મીશંકર દવે

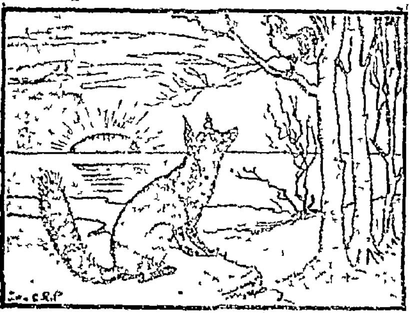

'ભાઈચારો'

સવારનો પહોર હતો.
ઝાડની એક ડાળી પર કૂકડો બેઠો હતો
બેઠો બેઠો 'કૂકરે કૂક' કરતો હતો
ગામ આખાને એ જગાડતો હતો.
થોડી વારે ત્યા એક શિયાળ આવી.
આવીને એણે ઊંચે જોયું.
કૂકડાને જોઈ બોલી ઊઠી:

" રામ રામ કૂકડાભાઇ,
સારા સમાચાર દેવા આવી છું.
પશુ ને પંખીની લડાઇ બંધ પડી.
અંદર અંદર સલાહ થઇ ગઇ.
હવે આપણે માનાં જણ્યાં ભાઇબ્હેન જેવા,
આવો નીચે, ઘણે દહાડે એક બીજાને
ભેટીએ. "

કૂકડો ધીમે રહી બોલ્યો:
" ખુશી થવા જેવી વાત,
આજથી અમારે તો શિયાળોનો ત્રાસ
મટયો.
અને જુઓ તો ખરાં,
પેલા બે કૂતરા પણ એ જ સમાચાર
લાવે છે ! "
શિયાળે પાછળ જોયું તો બે કૂતરા દીઠા,
દોડતા દોડતા એ ઝાડ નીચે આવતા હતા.

શિયાળ તરત બોલ્યું:
" રામ રામ ભાઈ,
મારે ઘણે ઠેકાણે સમાચાર દેવાના છે.
માફ કરજો; હું હવે જઇશ. "

કૂકડો કહેઃ " ના, જરા થોભોને,
આપણે ભેટીને છૂટાં પડીએ. "
પણ કૂકડો તો બોલતો રહ્યો,
ને શિયાળ જીવ લઇને દોડી ગયું !

સોમાભાઇ એ. પટેલ

—o—

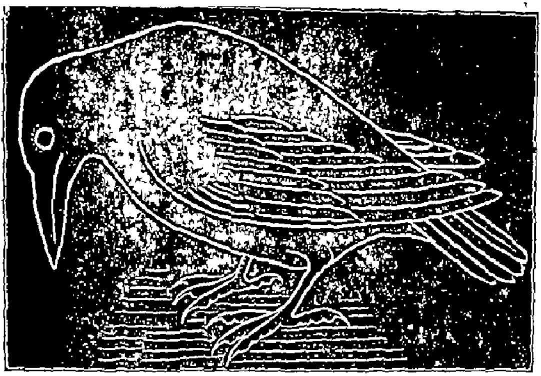

કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

મોઢડે ઢાળી કાળી મેશ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
કહોને કિયો તમારો દેશ,
  કાગભાઇ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

તમને તેડાવનારૂં કોણ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
વારૂ, પ્યારૂં તમારૂં કોણ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

ગીત તમ સુણ્યાં ના જાય,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
રૂપ તમ જોયાં ના જાય,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

કાણી કોણે કરી આ આંખ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
જોઇ જોઈ થાક્યા તમારી પાંખ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

કેમ શું પડ્યાં અમારાં કામ,
  કાગભાઇ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
કામ કહી ઉડો તમારે ગામ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

મોઢડે ઢાળી કાળી મેશ,
  કાગભાઈ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?
કહોને કિયો તમારો દેશ,
  કાગભાઇ, ક્યાંથી આવ્યા રે ?

પ્રાણશંકર ઉપાધ્યાય

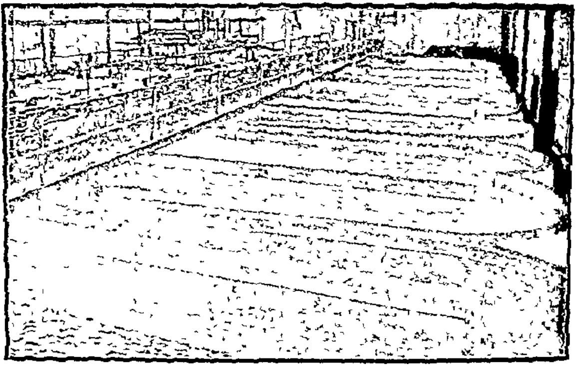

જ્યાં બ્લીચીંગ પાઉડરવડે માવાને સફેદ બનાવવામાં આવે છે.

કાગળ

કાગળની સર્વેને જરૂર પડે છે. તે જૂનાં ચીંથરાં, ઘાસ, લાકડાં, વાંસ અને જૂના દોરડાંમાંથી બનાવાય છે. મેલાં ફાટ્યાં તૂટ્યાં કપડાં વગેરેમાંથી સ્વચ્છ, સુંદર અને ચીકણા કાગળ બને છે તે વાત શું આશ્ચર્યજનક નથી ? કારખાનામાં આ જૂનાં અને મેલાં કપડાંને યંત્રોથી ધોઇ સ્વચ્છ બનાવે છે. પછી તેને ચુનો અને સોડા મેળવી ખૂબ ગરમ પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે. એટલે તે વધુ સ્વચ્છ થાય છે. પછી તેને પાણીમા નાખવામાં આવે છે અને તીણા કાંતાવાળા પૈડા વડે તેના ખૂબ નાના ટુકડા બનાવવામાં આવે છે. એટલે તે પાતળી લાહી જેવા બની જાય છે. આને લુગદી કહેવાય છે. આ લુગદીના કાગળ બને છે.

લાકડાં, ઘાસ વગેરેની પણ આ રીતે લુગદી બનાવવામાં આવે છે.

કાણાંવાળા અને છીછરા વાસણમાં આ લુગદી યંત્રદ્વારા ફેલાવી દેવાય છે. પાણી નીચે ઝમી જવાથી કાગળનો પાતળો થર જામે છે.

આ થર લઇને બેની વચ્ચે રાખી વેલણથી દબાવવામાં આવે છે. એટલે કાગળ વધારે સુંવાળો થઈ જાય છે.

આ રીતે તૈયાર થએલા કાગળમાં ચીકાશ હોતી નથી. તે બ્લૉટીંગ પેપર (શાહીચુસ) જેવા બને છે. હવે એ

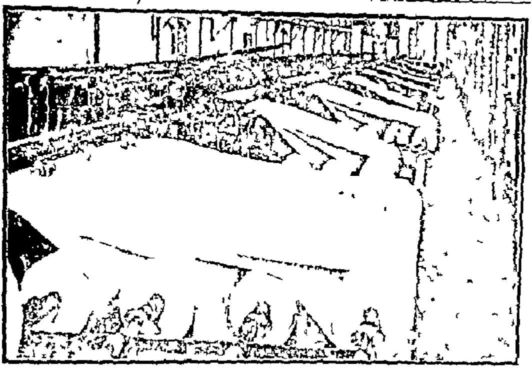

જ્યાં તૈયાર થયેલા લાંબા કાગળોમાંથી જરૂર પ્રમાણેના ટુકડા કપાય છે.

લખવાના કામમાં આવતો નથી તેને ચીકણો બનાવવા વિશેષ પ્રકારની લાહીમાં બોળવવામાં આવે છે એટલે તે ચીકણો બને છે.

આજકાલ સંસારમાં કાગળ અત્યંત ઉપયોગી છે. પ્રાચીન સમયમાં જ્યારે લોકો કાગળની બનાવટથી અજાણ હતા ત્યારે તેઓ ચામડા, કપડા, ભોજપત્ર તાડનાં પાન, ધાતુના પતરા, પત્થર વગેરે ઉપર લખતા, પહેલા આવી રીતે લખાયલા ગ્રન્થો હાલ પ્રસિદ્ધ સંગ્રહસ્થાન અથવા લાયબ્રેરીમાં રાખવામાં આવે છે. તેવા ગ્રન્થો તૈયાર કરવા માટે, પુષ્કળ ધન, સમય અને મહેનત ખર્ચવી પડે છે.

આજે કાગળ સિવાય દુનીયાનું કંઇ પણ કામ ચાલી શકતું નથી. ચિઠ્ઠીપત્રી પુસ્તક અથવા સમાચાર કાગળ ઉપર છપાય છે. વિદ્યાના પ્રચારમાં કાગળ મોટો ભાગ ભજવે છે

કાગળની હુંડી અને નોટો પણ બનાવાય છે. જે સોનાચાંદીના સિક્કાને બદલે વાપરી શકાય છે.

કાગળની શીશીઓ અને પંપ પણ બનાવાય છે જે ઘણાજ મજબુત હોય છે.

જાપાની લોકો તો કાગળનાં મકાનો પણ બનાવે છે! દિવાલની જગ્યાએ કાગળના મોટા પડદા મૂકે છે. આનુ કારણ એમ છે કે જાપાનમાં ધરતીકંપ ખૂબ થાય છે. જો ઈંટ ચુનાનાં ઘર હોય તો ધરતીકંપથી પડી જાય અને ઘણા માણસોના જાનની ખુવારી થાય. પણ કાગળનાં મકાનોથી ધરતીકંપ વખતે કંઈ નુકશાન પહોંચતું નથી. હા, આગ ઝડપથી તેને લાગી શકે; પણ બીજે જ દિવસે એ જગ્યા પર નવું મકાન તૈયાર થઇ શકે અને તે પણ ઘણા જ થોડા ખર્ચે!

—o—

જુવાનસિંહ !

ત્રાડે ડુંગર તોડે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

માન મરદનાં મોડે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

સામો છાપો મારે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

વનગજને વિદારે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

પડછંદા ગિરિ પાડે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

રણવગડે રંજાડે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

ડુંગરડા ડોલાવે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

કાળજડાં કંપાવે કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

રાજા રણવગડાનો કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

ભક્ત પરમ માતાનો કોણ ? જુવાનસિંહ ! જુવાનસિંહ !

પ્રાણશંકર ઉપાધ્યાય